ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ШЕРХАН МҰРТАЗА АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТАРАЗ УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

23 сәуір, 2026 ж.

СБОРНИК ТРУДОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И АКАДЕМИЧЕСКАЯ ЧЕСТНОСТЬ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВОСПИТАНИЯ ЧЕСТНОГО ГРАЖДАНИНА»

23 апреля, 2026 г.

COLLECTION OF WORKS OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE «ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ACADEMIC HONESTY: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR RAISING AN HONEST CITIZEN»

April 23, 2026

Тараз, 2026

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ШЕРХАН МҰРТАЗА АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТАРАЗ УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

23 сәуір, 2026 ж.

СБОРНИК ТРУДОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И АКАДЕМИЧЕСКАЯ ЧЕСТНОСТЬ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВОСПИТАНИЯ ЧЕСТНОГО ГРАЖДАНИНА»

23 апреля, 2026 г.

COLLECTION OF WORKS OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE «ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ACADEMIC HONESTY: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR RAISING AN HONEST CITIZEN»

April 23, 2026

Тараз, 2026

ӘОЖ 37.013.42:004.8
ББК: 74.00+32.813
Ж16

Редакция алқасы/ Редакционная коллегия

Сарыбеков М.Н., Кадырова А.С., Кудайбергенов А.Е., Нурбеков Т.Б., Елубаева Р.С., Болеев К., Сарыбекова Ж.Т., Азтаева Б.А., Кушеров Н.М., Жумабекова Г.А., Тамабаева К.У., Наурузбаев Д.М., Фатихова Н.А., Акынова Г.О., Таджикова А.Д., Пірәлі Ф.Е., Сманова У.К., Рзатай А.Қ., Момбекова С.Б., Қадірова Е.Б., Жампозова А.Б., Абуова Д.Б.

Ж16 **«Жасанды интеллект және академиялық адалдық: адал азамат тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық негіздері»** атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жинағы. Қазақстан, Тараз, 23 сәуір, 2026ж. – 956б.
«Искусственный интеллект и академическая честность: психолого-педагогические основы воспитания честного гражданина», сборник трудов Международной научно-практической конференции. Казахстан, Тараз, 23 апреля, 2026г. – с.956

ISBN 978-601-7985-16-01

Жинақта білім беруде жасанды интеллекттің қолданылу мүмкіндіктері, академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық негіздеріне арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция қатысушыларының материалдары ұсынылған.

Жинаққа алыс және жақын шетелдерден, Қазақстан Республикасының жоғары, орта және кәсіптік оқу орындарынан келген ғалымдардың келесі бағыттар бойынша мақалалары енгізілген: білім беруде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері; академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық аспектілері; цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеудің құндылықтық және этикалық мәселелері; жасанды интеллектті жауапты және этикалық қолдану: білім беру тәжірибесі мен инновациялық тәсілдер.

Материалдар жинағы ғалымдар, оқытушылар, мұғалімдер, әдіскерлер, студенттер, магистранттар және докоранттарға арналған.

Жинақ материалдарының электрондық нұсқасы сайтта орналастырылған https://htu.edu.kz/

Конференция қатысушыларының ғылыми мақалалар жинағы электронды түрде ұсынылған материалдар негізінде дайындалды. Материалдардың мазмұнына авторлар жауапты, мақалалар авторлық редакцияда ұсынылған.

В сборнике представлены материалы участников международной научно-практической конференции, посвящённые возможностям применения искусственного интеллекта в образовании и психологико-педагогическим основам формирования культуры академической честности.

В сборник включены статьи ученых, прибывших из дальнего и ближнего зарубежья, а также из высших, средних и профессиональных учебных заведений Республики Казахстан, по следующим направлениям: педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта в образовании; психологические и педагогические аспекты формирования культуры академической честности; ценностные и этические проблемы воспитания честного гражданина в цифровой образовательной среде; ответственное и этичное использование искусственного интеллекта: образовательная практика и инновационные подходы.

Сборник материалов предназначен для ученых, преподавателей, учителей, методистов, студентов, магистрантов и докторантов.

Электронная версия материалов сборника размещается на сайте https://htu.edu.kz/

Сборник научных статей участников конференции подготовлен по материалам, представленным в электронном виде, ответственность за содержание материалов несут авторы статей, статьи представлены в авторской редакции.

ӘОЖ 37.013.42:004.8
ББК: 74.00+32.813

ISBN 978-601-7985-16-01

© Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, 2026

Жинаққа енгізілген материалдардың мазмұнына авторлар жауапты.
Авторы несут ответственность за содержание материалов, включённых в сборник.

UDC 37.013:004.8

SUN'IY INTELLEKT TARBIYASINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Jumanova Fatima Uralovna
Nizomiy Nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti,maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrasi mudiri p.f.n. professor
Toshkent sh., O'zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim jarayoniga sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining kirib kelishi va uning akademik halollik tamoyillariga ta'siri tahlil qilinadi. Halol fuqaro tarbiyasining psixologik aspektlari, talaba va o'quvchilarning axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda pedagogik yondashuvlar muhokama etiladi. SI vositalaridan foydalanishda shaffoflik va mas'uliyatni oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Tayanch so'zlar: Sun'iy intellekt, akademik halollik, pedagogika, psixologiya, halol fuqaro, plagiat, axloqiy tarbiya, raqamli savodxonlik.

Аннотация. В данной статье анализируется внедрение технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современный образовательный процесс, а также их влияние на принципы академической честности. Освещаются психологические аспекты воспитания честного гражданина, рассматриваются эффективные педагогические подходы к формированию нравственного мировоззрения у студентов и учащихся. Кроме того, предлагаются практические рекомендации по повышению прозрачности и ответственности при использовании инструментов ИИ.

Ключевые слова: искусственный интеллект, академическая честность, педагогика, психология, честный гражданин, плагиат, нравственное воспитание, цифровая грамотность.

XXI asrning uchinchi o'n yilligida sun'iy intellekt (SI) insoniyat faoliyatining barcha sohalariga, jumladan, ta'lim tizimiga shiddat bilan kirib keldi. ChatGPT, Gemini, Claude kabi neyrotarmoqlar axborotni qayta ishlash, matn yaratish va muammolarni hal qilishda inqilobiy o'zgarishlar yasadi. Biroq, bu texnologik yutuqlar o'zi bilan birga jiddiy axloqiy muammolarni – akademik halollikning buzilishi, tayyor intellektual mahsulotni o'zlashtirish va mustaqil fikrlashdan voz kechish kabi xatarlarni olib keldi. Halol fuqaro tarbiyasi nafaqat huquqiy me'yorlarga rioya qilish, balki ichki psixologik e'tiqod va akademik vijdon bilan bog'liq murakkab jarayondir.

ASOSIY QISM

1. Akademik halollikning psixologik asoslari

Psixologik nuqtayi nazardan akademik halollik – bu shaxsning o'z imkoniyatlari, bilimi va mehnati natijalariga bo'lgan munosabatidir. L.S. Vigotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bola yoki o'smir o'z faoliyatini tashqi nazorat (o'qituvchi, ota-ona) asosida emas, balki ichki motivatsiya asosida qurgandagina shaxsiy axloq shakllanadi.

SI davrida talabalarda "oson yo'l bilan natijaga erishish" psixologiyasi shakllanmoqda. Agar ta'lim oluvchi bilish jarayonining o'zidan emas, balki faqat yakuniy bahodan manfaatdor bo'lsa, u SI yordamida plagiatga qo'l uradi. Bu yerda psixologik to'siq sifatida "halollik kognitiv dushonansi" yuzaga keladi: talaba texnologiyadan foydalanishni "yordam" deb o'ylaydi, aslida esa o'zining intellektual rivojlanishini to'xtatib qo'yadi. Halol fuqaro tarbiyasi uchun insonda o'z mehnati bilan erishilgan yutuqdan qoniqish hissini shakllantirish pedagogik psixologiyaning ustuvor vazifasidir.

2. Pedagogik yondashuvlar: SI bilan kurashish emas, u bilan hamkorlik

Pedagogikada SI va akademik halollik muvozanatini saqlashning bir necha asoslari mavjud:

Vazifalarni transformatsiya qilish: An’anaviy "insho yozish" yoki "referat tayyorlash" kabi vazifalar SI tomonidan soniyalar ichida bajariladi. Pedagogik yechim – topshiriqlarni murakkablashtirish va shaxsiylashtirishdir. Masalan, talabadan nafaqat ma’lumot berish, balki o‘zining shaxsiy tajribasi yoki mahalliy sharoit bilan bog‘liq tahlilni talab qilish.

Raqamli etika darslari: Ta’lim muassasalarida SIdan qachon va qanday foydalanish mumkinligi bo‘yicha aniq "Axloq kodeksi" bo‘lishi shart. SIdan manba sifatida foydalanish va uni to‘g‘ri iqtibos keltirish madaniyatini o‘rgatish halol fuqaro tarbiyasining poydevori hisoblanadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: SI ba’zan noto‘g‘ri (hallusinatsiya) ma’lumotlar beradi. Pedagog talabalarga SI bergan javobni tekshirish, tahlil qilish va xatolarini topish vazifasini berish orqali ularni intellektual halollikka yo‘naltirishi mumkin.

3. Halol fuqaro tarbiyasining ijtimoiy ahamiyati

Halol fuqaro – bu nafaqat imtihonda ko‘chirmaydigan shaxs, balki jamiyatning barcha bo‘g‘inlarida adolat va shaffoflikni ta’minlovchi subyektdir. Akademik muhitdagi halollik korrupsiyaga qarshi immunitetning ilk bosqichidir. Agar ta’lim oluvchi o‘quv dargohida SIdan foydalanib o‘qituvchini aldashni "uddaburonlik" deb bilsa, kelajakda professional faoliyatida ham xuddi shunday noshaffof yo‘llarni tanlaydi.

Psixologik-pedagogik jihatdan halol fuqaro tarbiyasi "Uzluksiz ma’naviy tarbiya" konsepsiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, u bolalikdan haqiqatni yolg‘ondan ajratish, birovning intellektual mulkini hurmat qilish ko‘nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, sun’iy intellekt vositalari o‘quv materiallarini moslashtirish, interaktiv testlar yaratish, o‘quvchilarning bilim darajasini baholash kabi jarayonlarda keng qo‘llanilmoqda. Masalan, AI asosida yaratilgan o‘quv platformalari o‘quvchining qiziqishi va darajasiga mos topshiriqlarni taqdim etadi. Psixologik jihatdan esa, sun’iy intellekt o‘quvchilarning hissiy holatini tahlil qilish, stress darajasini kuzatish, hamda ularga individual psixologik tavsiyalar berish imkoniyatini yaratmoqda. Bu esa, ayniqsa, zamonaviy muhitda psixologik barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, ushbu texnologiyalar ta’lim tizimiga joriy qilinayotganda turli muammolar ham yuzaga chiqmoqda. Jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, o‘qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, axborot xavfsizligi muammolari mavjud. Bu muammolarni hal etish uchun maxsus malaka oshirish dasturlarini joriy qilish lozim. Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt vositalaridan foydalangan holda tashkil etilgan darslar nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Ta'limda sun'iy intellektdan foydalanishning yana bir afzalligi - bu uning katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishidir. Bundan tashqari, intellektual tizim talabalarga maqbul bo'lgan qaysi o'qitish usullari eng samarali ekanligini va qaysi mavzularni o'zlashtirish ularga qiyinchiliklar tug'dirishini aniqlay oladi. Bu o'z navbatida o'qituvchilarga o'z dasturlarini moslashtirish va ularni talabalar uchun qulayroq qilish imkonini beradi. Shuni ta'kidlash joizki, talabalar fanlar bo'yicha mustaqil ishlarni bajarish jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqil ishlarni bajarish jarayonida katta hajmdagi yangi ma'lumotlarni tahlil qilishlari va ularni o'zlashtirishlari lozim bo'lgan taqdirda, intellektual tizimlardan didaktik vosita sifatida foydalanish yaxshi samara beradi. Bundan tashqari, Sun'iy intellekt algoritmlari ta'lim dasturlari va platformalarida baholash, tarkibni tavsiya qilish va talabalarning fikr-mulohazalarini yaratish kabi vazifalarni avtomatlashtirish uchun amalga oshiriladi. Tabiiy tilni qayta ishlash algoritmlari talabalarning so'rovlari va yozma javoblarini tushunish va ularga javob berishga qodir bo'lgan aqlli repetitorlik tizimlarini rivojlantirishga imkon beradi.

O‘tkazilgan kuzatishlar va so‘rovnomalar shuni ko‘rsatadiki, SIdan foydalangan talabalarning 60% dan ortig‘i buni akademik qoidabuzarlik deb hisoblamaydi. Bu esa ta’lim tizimida "akademik halollik" tushunchasini qayta ko‘rib chiqish zarurligini bildiradi.

SI vositalarini taqiqlash emas, balki ularni ta’lim jarayoniga metodik jihatdan to‘g‘ri integratsiya qilish ijobiy natija beradi. Bunda talabaning yakuniy natijasi emas, balki uning ishni bajarish jarayoni (fikrlash logikasi, manbalar bilan ishlash mahorati) baholanishi lozim.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, sun’iy intellekt davrida akademik halollik muammosi shunchaki texnik nazorat masalasi emas, balki chuqur psixologik-pedagogik tarbiya jarayonidir. Halol fuqaro tarbiyasi – bu raqamli dunyoda o‘zligini yo‘qotmaslik, texnologiyani bilim o‘rniga emas, balki bilimni boyitish vositasi sifatida ko‘rish madaniyatidir. Ta’lim muassasalari SIdan foydalanishning axloqiy chegaralarini belgilashi, talabalarda esa intellektual mas’uliyat va mustaqillik hissini uyg‘otishi zarur. Faqat shundagina biz nafaqat bilimli, balki vijdonli va halol jamiyat a’zolarini tarbiyalashga erishamiz.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jumanova F.U. «Yangi innovatsiyalarni kasbiy faoliyatda qo’llash» darslik Toshkent 2024 y
2. Jumanova F.U. Akramova D.E «Bolalarni maktabga tayyorlash». Toshkent, 2025.
3. Williamson B., Eynon R. «Artificial intelligence in education: Socio-technical imaginaries». Learning, Media and Technology, 2020.
4. Jumanova.F.U, «Pedagogik imidj va kompitentlik» Toshkent, 2025.
5. «Ilk qadam» davlat dasturi va akademik standartlar to‘plami.

УДК 373.2:37.017:004.9

ЦЕННОСТНЫЕ И ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОСПИТАНИЯ ЧЕСТНОЙ ЛИЧНОСТИ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Жураева Наргиза Таировна
доцент (PhD) кафедры «Теория и методика дошкольного образования»
Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами
Ташкент., Узбекистан

Аңдатпа. Мақалада цифрлық білім беру ортасы жағдайында мектеп жасына дейінгі балаларда адал тұлғаны тәрбиелеудің құндылық және этикалық аспектілері қарастырылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру ерекшеліктері, тәрбиеші мен отбасының рөлі, сондай-ақ цифрлық технологиялардың адалдық пен әділеттілік идеяларын дамытуға әсері талданады.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі білім беру, цифрлық орта, адалдық, адамгершілік тәрбие, құндылықтар, этика.

Abstract. The article examines the value and ethical aspects of fostering honesty in preschool children within a digital educational environment. The role of teachers, parents, and digital technologies in shaping moral values is analyzed.

Keywords: preschool education, digital environment, honesty, moral education, values, ethics.

Современный этап развития общества характеризуется активной цифровизацией всех сфер жизнедеятельности, включая систему дошкольного образования. Цифровая образовательная среда становится важным фактором социализации ребенка, формируя не только познавательные способности, но и его ценностные ориентации, моральные установки и модели поведения.

Дошкольный возраст рассматривается в педагогике и психологии как особо значимый период формирования личности. Именно в этот период закладываются основы

нравственного сознания, формируются первичные представления о добре и зле, честности и справедливости. В условиях цифровой среды данные процессы приобретают новые особенности, требующие научного осмысления и педагогической адаптации.

Ценностный аспект воспитания честной личности предполагает формирование у детей устойчивых представлений о моральных нормах и правилах поведения. В традиционной педагогике эти задачи решались посредством живого общения, сюжетно-ролевых игр, чтения художественной литературы. Однако в цифровой образовательной среде к этим средствам добавляются мультимедийные ресурсы, интерактивные платформы и цифровые обучающие программы.

С одной стороны, цифровые технологии расширяют возможности воспитательного процесса. Например, использование анимационных материалов, интерактивных сказок и обучающих игр способствует более наглядному и эмоционально насыщенному усвоению нравственных норм. Дети легче воспринимают информацию через визуальные образы, что позволяет формировать у них представления о честности, справедливости и ответственности в доступной форме.

С другой стороны, цифровая среда создает определенные риски. Одним из них является размывание границ между реальностью и виртуальным миром. Дошкольники еще не обладают достаточным уровнем критического мышления, поэтому могут воспринимать виртуальные ситуации как реальные. Это может приводить к искажению представлений о допустимом и недопустимом поведении.

Этический аспект воспитания связан с формированием у ребенка способности к моральному выбору. В условиях цифровой среды это требует особого внимания со стороны педагогов. Важно не просто демонстрировать ребенку модели правильного поведения, но и вовлекать его в процесс обсуждения, анализа и оценки различных ситуаций.

Одним из эффективных методов является создание проблемных педагогических ситуаций. Например, воспитатель может предложить детям обсудить поступки персонажей мультфильмов или интерактивных историй: правильно ли они поступили, почему важно говорить правду, какие последствия может иметь обман. Такой подход способствует развитию у детей элементарных навыков морального рассуждения.

Особую роль в формировании нравственных качеств играет личность воспитателя. В дошкольном возрасте дети склонны к подражанию, поэтому поведение взрослого становится для них образцом. Воспитатель должен демонстрировать честность, открытость, справедливость и уважение в повседневном взаимодействии с детьми.

Не менее важным является участие семьи в процессе воспитания. В условиях цифровизации родители часто выступают как посредники между ребенком и цифровой средой. От того, какие ценности транслируются в семье, зависит формирование у ребенка представлений о допустимом поведении. Совместная деятельность родителей и детей, обсуждение увиденного контента, ограничение времени использования гаджетов способствуют гармоничному развитию личности.

Следует отметить, что эффективное воспитание честной личности возможно только при соблюдении баланса между традиционными и цифровыми формами обучения. Полное замещение живого общения цифровыми технологиями недопустимо, так как именно в процессе непосредственного взаимодействия формируются эмпатия, доверие и социальные навыки.

В педагогической практике целесообразно использовать комплексный подход, включающий:

- интеграцию цифровых ресурсов в воспитательный процесс с учетом возрастных особенностей детей;
- организацию сюжетно-ролевых и дидактических игр, направленных на развитие нравственных качеств;
- создание условий для морального выбора и обсуждения поступков;
- формирование навыков эмоционального отклика и сопереживания;

• активное взаимодействие с родителями.

Таким образом, цифровая образовательная среда представляет собой как новые возможности, так и вызовы для системы дошкольного образования. Воспитание честной личности требует системного, научно обоснованного подхода, ориентированного на формирование устойчивых ценностных установок и развитие нравственного сознания ребенка. Только при условии целенаправленного педагогического воздействия возможно формирование гармонично развитой, ответственной и честной личности, готовой к жизни в современном цифровом обществе.

Список литературы:

1. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 512 с.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Педагогика, 2018.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – СПб.: Питер, 2009.
4. Иванова Н.А. Цифровая образовательная среда в ДОУ. – М.: Просвещение, 2021.
5. Смирнова Е.О. Развитие личности дошкольника. – М.: Академия, 2017.

УДК 373.2:81’246.2

СОВРЕМЕННЫЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В МЕТОДИКЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ БИЛЛИНГОВ

Касимова Дилрабо Бахадировна
Старший преподаватель кафедры «Теория и методика дошкольного образования» Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами
Ташкент, Узбекистан

Аңдатпа. Мақала билингв балалардың қазіргі жағдайын талдауға арналған. Мектепке дейінгі білім берудегі инновацияларға және билингв балаларды оқыту әдістемесін қалыптастыруға қатысты ғылыми тәсілдер айқындалған. Сонымен қатар, қазіргі мектепке дейінгі білім берудің өзекті бағыттары қарастырылады.

Кілт сөздер: инновациялар, инновациялық тәсілдер, мектепке дейінгі білім беру, билингвизм, оқыту әдістемесі.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the current situation of bilingual children. Scientific approaches to innovations in preschool education and the development of teaching methods for bilingual children are outlined. The article also examines current trends in modern preschool education.

Keywords: innovations, innovative approaches, preschool education, bilingualism, teaching methodology.

Появление и развитие в системе дошкольного образования детей-билингвов инновационных процессов как нового объекта организации и управления требует от педагогов современных дошкольных организаций повышения своей профессиональной компетентности, а также использования инновационных методик.

Детское двуязычие в настоящее время охватывает почти половину детей на нашей планете. Данная закономерность позволяет прийти к выводу о необходимости активизации обучения русскому языку как неродному, новому, начиная с дошкольного возраста, продумывая гибкие и соответствующие этим возрастным группам методики. Очевидно, что высокое предназначение языка в исторической судьбе каждого народа определяет его как неповторимое явление общечеловеческой культуры. В то же время потребность в

коммуникации – основной стимул освоения языка, который при благоприятных условиях усваивается как «второй родной».

Существует и прямо противоположное мнение, согласно которому двуязычное воспитание ребенка рассматривается как позитивное явление, которое способствует не только речевому, но и умственному развитию ребенка.

Разрабатывать инновационные методики и подходы для обучения и воспитания детей-билингвов помогает учет классификаций двуязычия:

– билингвизм контактный (наблюдаемый при поддержании билингвом связей с носителями языка);

– неконтактный (при отсутствии такой связи);

– автономный (при котором языки усваиваются без соотнесения между собой);

– параллельный (при параллельном – овладение одним языком происходит с опорой на овладение другим языком).

В настоящее время, несмотря на очевидный интерес к коммуникативной стороне преподавания русского языка в ДОО с двуязычной средой и эксплицитно выраженное намерение формировать у дошкольников коммуникативную компетенцию, фактически существующие подходы к образованию дошкольников не имеют психологической основы обучения естественному общению на русском языке. Этот аспект суживается до минимума готовых учебноречевых ситуаций.

Педагог ДОО, являющийся источником общения на русском языке, способен воздействовать на структурирование понятий в семантической сети, многократно воспроизводя различные варианты использования слов для обозначения объектов и идей.

Педагоги дошкольной образовательной организации с двуязычной средой должны уметь выстроить ситуацию общения на русском языка таким образом, чтобы обеспечить многократность и новизну приемов работы; участие ребенка в общении; создать благоприятные условия для общения.

Педагоги должны владеть опорным языковым содержанием, которое призвано формировать коммуникативную компетенцию на русском языке дошкольника-билингва; это позволяет подкрепить их коммуникативные стратегии.

Гуманистический подход опирается на мысли, чувства, эмоции обучаемых в процессе учения, воспитания, развития, а также на когнитивные процессы, которые обеспечивают познание, способствуют учению. Данный подход нашел свое выражение в методе «тихого обучения», методе общины. Некоторые положения метода «тихого обучения» могут использоваться при обучении билингвов русскому языку на дошкольной ступени, например, обучение в тишине, в противовес постоянному повторению и воспроизведению за педагогами, является приемом, который способствует укреплению мыслительной деятельности, внутренней концентрации учащихся при выполнении речевых задач.

В обучении русскому языку можно опираться на следующие положения метода «тихого» обучения: в процессе овладения языком акцент смещается с обучения на учение, которое рассматривается как творческий процесс; применяются различные опоры (картинки, предметы, таблицы, в том числе при обучении произношению); язык рассматривается в качестве «заменителя» физических действий, поэтому в обучении применяется симуляция учащимися всевозможных действий, которые сопровождаются речевыми высказываниями.

Когнитивный подход опирается на принцип сознательности в обучении дошкольников русскому языку. Будучи основанным на положениях когнитивной психологии, этот подход предполагает следующее: развитие мышления – неотъемлемая составляющая процесса овладения языком; обучение не должно строиться лишь на восприятии и механическом заучивании языковых единиц , речи, правил; процесс обучения призван носить не только личностный, но и социально обусловленный характер (дети должны учиться общаться друг с другом на русском языке так же, как и в реальной жизни);

в зависимости от индивидуально-психологических особенностей и качеств личности у обучаемых формируется предпочтительный способ выполнения учения, деятельности, познания или когнитивный стиль – визуальный, слуховой.

Эффективное развитие двуязычия нуждается в особо продуманной методике. Целостная система обучения детейбилингвов в дошкольной организации в совокупности подходов, методов, целей, задач, приемов и средств обучения и оценки только формируется, поэтому исследования в данной области столь актуальны.

Список литературы:

1. Алиходжаева, Г.С. (2023). ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ РЕБЕНКА К ШКОЛЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. Modern Scientific Research International Scientific Journal, 1(8), 18-26.
2. Алиходжаева, Г.С., & Хакимова, О. (2023, October). ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СИСТЕМЫ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION" (Vol. 2, No. 8, pp. 46-54).
3. Алиходжаева, Г.С. (2023). ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ. Analysis of world scientific views International Scientific Journal, 1(3), 88-94.
4. Алиходжаева, Г.С. (2023, September). ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ МЕТОДЫ ДЕТСКОЙ ПСИХОЛОГИИ. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" SCIENTIFIC ADVANCES AND INNOVATIVE APPROACHES" (Vol. 1, No. 3, pp. 6874).

УДК 373.3:37.015.3:37.018.1

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТА БАЛДАРДЫН КОГНИТИВДИК ЖАНА ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЖӨНДӨМДҮҮЛҮКТӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮГӨ АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИНСАНДЫК ТААСИРИ

***Байтикова Тилек Аянбаевна**, к.ф.н., доцент*
***Мукан кызы Альбина**, магистрант*
***Бейшенбек кызы Калия**, магистрант*
К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университети
Каракол шаары, Кыргызстан

Аннотация. В статье речь пойдет о влиянии личности родителей на развитие когнитивных и творческих способностей детей начальной школы в процессе семейного воспитания. На основе этих влияний определяется, что образцовое поведение родителей, система ценностей в семейной традиции, позитивные отношения с детьми, активное общение и стили воспитания будут иметь большое значение в развитии личности ребенка.

Ключевые слова: родители, семья, личностное влияние, активная связь, начальный класс, ученик, когнитивные способности, творческие способности, ценности, познавательные процессы, интеллект, психическое развитие, общение.

Abstract. The article will focus on the influence of parents' personality on the development of cognitive and creative abilities of primary school children in the process of family education. Based on these influences, it is determined that the exemplary behavior of parents, the value system in the family tradition, positive relationships with children, active communication and parenting styles will be of great importance in the development of the child's personality.

Keywords: parents, family, personal influence, active communication, elementary school, student, cognitive abilities, creativity, values, cognitive processes, intelligence, mental development, communication.

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан иштелип чыккан Башталгыч билим берүүнүн мамлекеттик стандартында белгиленгендей, башталгыч билим берүүнүн негизги максаты – окуучунун инсандык, интеллектуалдык жана чыгармачылык потенциалын өнүктүрүү саналат [4, 32-б]. Бул максатта аталган теманы тандап алып, иликтөөгө алуу учурдун актуалдуу маселелеринин бири. Стандартта баланын потенциалы үй бүлө менен мектептин биргелешкен таасири аркылуу өнүгөрү да баса белгиленет.

Башталгыч класста баланын ар тараптуу өнүгүү процессинде ата-эненин инсандык жактан таасир берүүсү өтө зор мааниге ээ. Анткени, алгач үй бүлөлүк тарбиянын алкагында калыптанган бала андан ары өнүгүүнү мектептен улантат. Ата-эненин үлгүлүү жүрүм-турумундагы этикалык нормалар, илимий потенциалы, жөндөмдүүлүктөр системасы баланын психологиялык өнүгүүсүндө сөзсүз өз изин калтырат.

Когнитивдик өнүгүү – бул баланын ой жүгүртүүсү, эс тутуму, маалыматты түшүнүп кабылдоо процессинин деңгээли, билимди кабыл алуусу, билгичтиктерди үйрөнүүсү ж.б. аң-сезим жөндөмдөрүнүн өнүгүшү саналат. Ал эми интеллект түшүнүгү билимдердин, акыл-эс операцияларынын тутумунан туруп, аларды ийгиликтүү өздөштүрүүнү камсыз кылуучу жөндөмдүүлүктөрдүн жыйындысы десек болот. Окуучу мектеп босогосун аттаганда эле окуу процессинде илимий түшүнүктөргө кабылып, аларды өздөштүрүүдө когнитивдик өнүгүүнү камсыздоочу интеллектуалдык деңгээлдин элементардык баскычына ээ болуусу шарт. Бул жөнөкөй башталыш үй бүлөдөн, ата-эненин инсандык таасиринен көз каранды болот.

Үй бүлөдө бала таанууучулук процесстердин интенсивдүү өнүгүшү менен психофизиологиялык процесстерди, инсандык түзүлүштү, психикалык абалдарды камтый турган эмоцияларга кабылат. Ал оюн ишмердүүлүгүндө алдына койгон максатка жетүү үчүн маселени чече билүү жөндөмү, образдуу ой жүгүртүү жөндөмү, айлана-чөйрөнү байкоо, эркти башкара билүү жөндөмүн акырындап калыптандыра баштайт.

Интеллектин калыптанып, өнүгүүсүнө психикалык өнүгүү гана эмес, физиологиялык өнүгүүнүн да орду бар, анткени психикалык процесстердин ишке ашышы үчүн денедеги органдардын туура иштеши түздөн-түз таасир этет. Бул кенже мектеп курakta ата-эне баланын психофизиологиялык өнүгүүсүнө айрыкча көңүл буруу зарылчылыгы бар. Мисалы, майда моториканын жетишерлик деңгээлде өнүгүшү, кол менен көздүн координациясынын талапка жооп бериши, булчуңдардын өнүгүшү ж.б. атасак болот.

Окуучулардын когнитивдик өнүгүүсүнүн социалдык жүрүм-туруму, пикир алышуу процессинде сөздүн мааниси жана өз ара мамилелердин системасынан байкалат. Интеллектин феномени билим, билгичтик, ыкма, изденүү, кабыл алуу, терең ой жүгүртүү ж.б. психикалык процесстердин иш-аракети менен коштолот. Себеби, интеллектуалдык жөндөмдүүлүктүн өнүгүү деңгээлин ой жүгүртүү жана речь аныктайт. Речь – үн чыгарып айтылган ой, ал эми ой – тормоздолгон речь десек болот.

Башталгыч класстын окуучуларынын мектеп чөйрөсүнө адаптацияланышына негизги мотив болуучу маалыматтар системасы саналат. Ата-эне баланын коопсуздугун камсыздап, дайыма аны менен бирге экендигин сездирүүдө, аларга шартсыз сүйүүсн берүүдө өзүн коопсуз сезген бала окуу материалын абдан жакшы өздөштүрөт. Бул пикирибизди изилдөөчү В.А.Сухомлинскийдин: «Балага сүйүүсүз тарбия берүүдө чыныгы адамды тарбиялай албайбыз»-деген пикири далилдейт [3, 225-б].

Жаңы чөйрө менен пикир алышууда, өз ара мамилелердин системасын иштеп чыгууда ата-энелердин инсандык таасиринин орду чоң. Эгерде ата-эне, же экөөнүн бири ар кандай кырдаалда өзүнүн дүйнө таанымынын кенендиги менен ойлоп жаткан оюн, идеясын

чөйрөгө реализациялай алгандыгы менен өзгөчөлөнсө, анда бала да ата-энеден көргөн нерсени, алардын интеллектуалдуу жашоо сценарийин кайталоодо көп ийгиликтерге жетишет.

Изилдөөчү В.С.Мухина өз эмгегинде: «Баланын өнүгүүсү социалдык тажрыйбаларды өздөштүрүү процессинде ишке ашып, айрыкча чоң адамдар, анын ичинен ата-эне негизги ролду ойнойт»-дейт [2,344-б]. Чындыгында, ата-эненин инсандык таасирине алардын үлгүлүү жүрүм-туруму, үй бүлөлүк традициядагы баалуулуктар системасы, балдар менен болгон позитивдүү мамилеси, активдүү байланыш жана тарбиялоо стилдери кирет.

Ата-эне үй бүлөдө бала менен тыгыз байланышта иш алып барып, айталык, бала менен көбүрөөк пикир алышып, анын суроо-талаптарын канааттандыруу менен жооп берсе, интеллектуалдык оюндар болгон шахмат, тогуз коргоол оюндарын чогу ойноп, чогу китеп окуп, аны бирдикте талкууласа ж.б. активдүү, бирдиктүү иш-аракетте болсо мындай үй бүлөдө тарбияланган балада когнитивдүү жөндөмдүүлүктүн бардык тарабы талапка жооп бererлик деңгээлде өнүгөт да, окуу процессинде ийгиликтерди жаратат.

Кенже мектеп куракта жогоруда белгиленген ата-эненин инсандык сапаттарынын таасиринен улам окуучу төмөнкүдөй инсандык сапаттарга ээ болот: сөздүн маанисин так, туура түшүнөт, сүйлөө кеби норма боюнча калыптанат, сандык жана сапаттык жөндөмдүүлүктөр байкалат, чөйрөгө ориентир алуу жогорулайт, ассоциациялык эс тутум калыптанат, кабыл алуунун тездиги жана натыйжалуулугу камсыздалат.

Когнитивдик жөндөмдү жана интеллектуалдык деңгээлди ой жүгүртүү процессинин түрлөрү аныктайт. Бул сапаттар башталгыч мектепте эрте калыптанган учурларды кездештиребиз. Мисалы, бүгүнкү күндүн проблемасы болгон балада ой жүгүртүүнүн өз алдынчалуулугун камсыздоодо ага пикир алышуу процессинде эркин өз пикирин билдирүүгө, өздүк позициясын коргоого мүмкүнчүлүк берүү зарылдыгы бар. Ата-эне баласы жаңылыш пикир айтып жатса да, анын пикирин сыйлоо менен аны конструктивдүү мүнөздө толуктоо киргизүүдө бала кенен ой жүгүртүү менен маселени ойлонууда башка варианттарын сунуштоону үйрөнөт. Ошондой эле башталгыч мектепте математика сабагында татаал маселени чыгарууда окуучудан терең ой жүгүртүү менен талыкпастан бекем эркти коюп изилдөөгө үйрөнөт. Талаш-тартыш учурда тез ой жүгүртүү менен маселени чечүүгө үйрөтүү өтө жакшы натыйжа берет.

Баланын толук кандуу инсан болуп калыптануусунда чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүнүн да орду чоң. Бул маселени чечүүдө да үй бүлөдө ата-эненин инсандык таасири роль ойнойт. Айталык, бала кезде психомотордук кооординациянын өнүгүшү (эске тутум, жөндөмдүүлүк, музыкалык угуу туюусу, сезимталдуулук, чагылдыруу, кырдаалга тез ориентир алуу) өтө маанилүү.

Чыгармачылык жөндөмдү балада өнүктүрүү менен бирдикте аларга эстетикалык тарбия бere алабыз, тактап айтканда, баланын «Сонундар дүйнөсүнө» киргизүү маанилүү.

Үй бүлөдө ата-эне эмне менен алектенсе бала өз жашоосунда аны проекциялайт. Айталык ата-эне чыгармачыл, таланттуу, ийгиликтүү, бир нерсеге шыктуу болсо, бала сөзсүз түрдө ал үй бүлөлүк традицияны улантат. Ал эми мектеп чөйрөсү шыгы бар, жан дүйнөсү бай окуучуга жөндөмдүүлүктүн ар тарабын өнүктүрүүгө шарт түзүшү зарыл. Анткени, үй бүлөдө ата-эне балдарына жаңы нерселерге кызыгууга жол көрсөтсө, баланын кызыгуусу артылып, ал сүрөт тарта алат, музыкага ышкыбоздугу ойгонот, ыр чыгарат, спорт менен машыгат, бир нерсе жаратуучу касиетин пайдаланат.

Ата-эненин инсандык таасири баланын чыгармачыл потенциалын ачууда толук эркиндик берүү өтө маанилүү. Балада аң-сезиминде кандайдыр бир кызыктуу идея ойлоп тапса, өзүнүн элестөөлөрү менен бөлүшсө, аны дайыма моралдык жактан колдоого алуу зарыл. Баланын абстрактуу ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө мотив болуу жетиштүү болот. Ата-эне балада ишеним сезимин калыптандыра алса, анда келечекте жаңычыл, оригиналдуу ойлорду жаратуучу инсанды тарбиялаган болобуз. Бул идеяны изилдөөчү Ж.Абдрахманов

да өз эмгегинде баса белгилеп, ал: «Баланын инсан болуп калыптанышында үй бүлө, айрыкча ата-эне негизги тарбиялоочу күч болуп саналат»-дейт [5, 224-б].

Эгерде бала үйдө сүрөт тартса, ата-эне анын жыйынтыгын баалабастан, сүрөт тартып жаткан процессти баалоосу маанилүү. Ошондо гана баланын чыгармачылык жөндөмү өрчүп, ийгиликтерди жарата алат. Ата-эне балага стимул берүү максатында дайыма иш-аракетин мактап турса, анда балада өзүнө болгон ишеним сезими жогорулайт.

Интеллектуалдык активдүүлүк таанып билүүдө, окууда, чыгармачылык иштерди аткаруу процессиндеги аң-сезимдүүлүк менен ишти аткаруу жөндөмдүүлүгүндө көрүнөт. Кенже мектеп жашында балдардын интеллектуалдык активдүүлүгү ар кандай жаңы нерселерди, кубулуштарды билүүгө умтулуусунан, чоң кишилердин, өзгөчө ата-эненин аткарган иштерин кайталап, туурап ойноонун натыйжасында кандайдыр бир иштерди өз алдынча иштей алуусуна негиз түзүлөт. Ар бир окуучу ар башка сабактарда өз жөндөмүн реализациялайт. Мисалы, бири кол эмгек сабагынан жөндөмүн көрсөтсө, бири математикалык элестөөлөргө өтө тез ориентир алат, ал эми кээ бири сүрөт тартууда кыялдануунун жардамында жаңы образдарды жаратат, ал эми айрымдары спортко болгон шыгы менен ийгиликтерге жетишет.

Кенже мектеп куракта баланын индивидуалдуулугун элестетүү, сөзсүз анын акылын баалоо аркылуу ишке ашат. Бул куракта интеллектин өнүгүшүндө психикалык процесстер чоң роль ойнойт. Бул тууралуу изилдөөчү Р.С.Немов өз эмгегинде мындай дейт: «Балада таануучулук процесстердин өнүгүшү чоңдор менен болгон бирдиктүү ишмердүүлүктө жана пикир алышууда көрүнүп, ал ой жүгүртүүнү стимулдаштырат жана багыттайт» [1, 156-б].

Башталгыч класстын окуучусу канчалык кээ бир учурда билимдүү болсо да өз жөндөмдүүлүгүн чөйрөгө көрсөтө албашы мүмкүн, т.а, окуу процессинде айрым бала теориялык деңгээлде кабыл алуусу туруктуу болгону менен теориялык билимин практика жүзүндө реализациялоого жөндөмү жок болот. Эгерде педагогдор, тарбиячылар, ата-энелер кенже мектеп куракта баладагы интеллекти талапка жооп берерлик деңгээлде өнүктүрүүгө шарт түзө алсак, анда келечекте таланттуу адамдардын катарын толуктоого мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Баланын инсанынын интеллектуалдык потенциалы коомдук мамилелер системасында байкалат. Интеллектуалдык потенциал индивиддин инсан болуп калыптанышынан баштап, ишмердүүлүктүн жана индивидуалдуулуктун субъектиси катары өнүгүү процессинде топтолуп, тактап айтканда, реалдуу чындыктын чагылышы десек болот. Ал чөйрөдөгү достору, курбалдаштары ж.б. адамдар аркылуу бааланат.

Кенже мектеп куракта баланын интеллектуалдык потенциалын жогорулатуу максатында интеллектуалдык оюндардын: шахмат, домино, нарды, кубиктерди өңдөр боюнча чогултуу, тогуз коргоол, ордо ж.б. мааниси өтө чоң. Анткени баланын эрте куракта мындай оюндарды өздөштүрүп ойной алуусу өздүк жашоосунда жогорку интеллекти камсыз кылып, ата-эненин инсандык таасиринен көз каранды болот. Үй бүлөдө тарбиялоо процессинде чыгармачылык жөндөмдүүлүктүн улам бир кыры ачылып, бала кийинки этаптарда татаал оюндарды ойноого умтулуп, өзүн-өзү өнүктүрүүгө өтөт.

Аталган мезгилде баланын ички жана сырткы психикалык дүйнөсүнүн дифференциациялана башташы анын жүрүм-турумунун структуралык өзгөрүүсү менен байланышта десек болот. Баланын иш-аракеттерин багыттоочу маанилүү негиз калыптанып, бир нерсени аткарууну каалоо менен аны иш жүзөгө ашыруудан кандай натыйжа аларын түшүнүү жаралат. Бул интеллектуалдык көрүнүш, ал жүрүм-турумдун натыйжасын алдын-ала адекваттуу баалоого мүмкүндүк берип, анын сапаттарын баамдоо жөндөмүнө айланат. Мында баланын чыгармачылык жөндөмү чөйрөдө көрүнүп, аны реализациялоого аракет жасап, ата-эне бардык мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен баланын потенциалын ачууга аракет кылуусу шарт. Ошол эле мезгилде бул эмоционалдык көрүнүш, анткени жүрүм-турум инсандык маани, т. а, баланын чөйрөдөгү адамдар менен болгон мамилелер системасындагы орду, бул мамилелердин өзгөрүшүнө карата пайда

болгон сезимдер менен аныкталат. Жеке иш-аракеттеринин маанисин баамдоо, башкача айтканда, өздүк потенциалын, чыгармачыл жөндөмүн ишке ашыра баштоосу баланын ички психикалык турмушунун маанилүү жагы болуп эсептелет. Бул психикалык өнүгүү, өзгөрүү мезгилинде ата-эненин моралдык жактан колдоосу жана аларга мотивация берүүсү өтө маанилүү. Баланы чыгармачылык жактан эркин коюп, өз алдынча ойлонууга мүмкүнчүлүк берүүдө балада жаңы идеялар жаралат, келечекке болгон кыялдануу өнүгөт, ар кандай кырдаалдарда өз алдынча чечим кабыл алуу калыптанат.

Жыйынтыктап айтканда, кенже мектеп курак – мектеп жашоосунун башталышы болуп, бул куракка өткөндө бала окуучунун ички позициясына, окуу мотивациясына ээ болуп, илимий түшүнүктөрдүн системасын өздөштүрүү процессинде балада когнитивдик жана чыгармачылык жөндөмдүүлүк, таанып билүү процесстери өнүгүүсүн улантып, алар ички планда шартталып, интеллектуализацияланат. Ал эми мындай интеллектуализациялануу психикалык процесстердин ичинен ой жүгүртүү процесси негиз шарт катары кызмат кылып, ал баланын кийинки жашоосунун багытын аныктайт.

Изилдөөчү А.Ибраимова белгилегендей: “Балдардын когнитивдик жана чыгармачыл жөндөмдөрү үй бүлөдө, айрыкча ата-эненин колдоосу жана активдүү катышуусу аркылуу өнүгөт” [6, 198-б]. Автордун пикирине толук кошулууга негиз бар, анткени негизги темабыз айтып тургандай, бул куракта баланын когнитивдик жана чыгармачылык жөндөмүн өнүктүрүүнүн негизин ата-эненин инсандык таасири түзүп, үй бүлөлүк тарбиялоо стилдери маанилүү роль ойнойт.

Колдонулган адабияттар:

1. Немов Р.С. Психология: Учебник для студентов педагогических вузов. – М.: Владос, 2003. – 688 с.
2. Мухина В.С. Возрастная психология. – М.: Академия, 2000. – 456 с.
3. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа, 1977. – 382 с.
4. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги. Башталгыч билим берүүнүн мамлекеттик стандарты. – Бишкек, 2020. – 45 б.
5. Абдрахманов, Ж. Педагогика. – Бишкек: Шам, 2012. – 312 б.
6. Ибраимова А. Балдардын психологиясы. – Бишкек, 2015. – 210 б.

УДК 37:39

ЖАСАЛМА ИНТЕЛЛЕКТТИН БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНДА МАКСАТЫ ЖАНА МААНИСИ: ЗАМАНБАП ТЕНДЕНЦИЯЛАР ЖАНА ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Омурзакова Карамат Кудайкуловна
старший преподаватель кафедры «Дошкольного и начального образования»
Иссык-Кульского государственного университета имени К.Тыныстанова
ORCID: 0009-0006-1752-1912
***Кенешова Сезим Тилектешовна**, студентка 3-го курса*
ORCID: 0009-0002-0451-2479
ИГУ имени К.Тыныстанова, г.Каракол, Кыргызстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются концептуальные основы, стратегические цели и социально-педагогическое значение использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современном образовательном пространстве. Анализируется роль ИИ в персонализации учебного процесса, возможности адаптации учебных программ и его функции в повышении качества образования. Автор определяет основные цели ИИ в контексте цифровой трансформации системы образования как

создание интеллектуальных обучающих систем, автоматизацию рутинных процессов и оптимизацию индивидуальной траектории обучения студентов. В статье рассматривается влияние технологий ИИ на педагогическую деятельность, новые модели взаимодействия учителя и ученика, а также актуальные вопросы, включая вопросы информационной безопасности в образовании. Результаты исследования показывают, что интеграция искусственного интеллекта в систему образования – это не просто техническое нововведение, а стратегическая необходимость, меняющая парадигму образования. Ключевые слова: искусственный интеллект, система образования, персонализированное обучение, цифровая трансформация, интеллектуальные технологии, педагогические инновации, адаптивное обучение, анализ данных.

Ключевые слова: искусственный интеллект, система образования, цифровые технологии, инновационная педагогика.

Abstract. This article examines the conceptual foundations, strategic objectives, and socio-pedagogical significance of using artificial intelligence (AI) technologies in the modern educational landscape. It analyzes the role of AI in personalizing the learning process, the potential for adapting curricula, and its role in improving the quality of education. The author identifies the main goals of AI in the context of the digital transformation of the education system as the creation of intelligent learning systems, the automation of routine processes, and the optimization of students' individual learning trajectories. The article examines the impact of AI technologies on pedagogical practice, new models of teacher-student interaction, as well as current issues, including information security in education. The research findings indicate that the integration of artificial intelligence into the education system is not merely a technical innovation but a strategic necessity that is transforming the paradigm of education. Keywords: artificial intelligence, education system, personalized learning, digital transformation, intelligent technologies, pedagogical innovations, adaptive learning, data analysis.

Keywords: artificial intelligence, education system, digital technologies, innovative pedagogy.

Азыркы санариптик трансформация доорунда жасалма интеллект (ЖИ) билим берүү системасын модернизациялоонун негизги факторуна айланды. Бул макалада ЖИ технологияларын окуу процессине интеграциялоонун стратегиялык максаттары жана анын заманбап билим берүүнүн сапатын жогорулатуудагы ролу каралат.

Изилдөөнүн негизги максаты – билим берүү чөйрөсүндөгү жасалма интеллекттин функциялык мүмкүнчүлүктөрүн анализдөө, окутуунун жекелештирилген моделдерин түзүүдөгү маанисин аныктоо жана билим берүү мекемелеринин эффективдүүлүгүн арттыруу жолдорун негиздөө.

Макалада жасалма интеллекттин окутууну адаптациялоо (adaptive learning), билимди автоматтык түрдө баалоо жана студенттердин жетишкендиктерин болжолдоо сыяктуу инструменттерине илимий талдоо жүргүзүлөт. Автор ЖИнин мугалимдин ролун алмаштыруу эмес, анын ишмердүүлүгүн оптималдаштыруучу көмөкчү каражат катары маанисин баса белгилейт. Ошондой эле, окуу программаларын студенттин жеке жөндөмүнө жараша ыңгайлаштыруунун педагогикалык жана психологиялык аспектилери каралат.

Изилдөөнүн жыйынтыгында ЖИ билим берүүдөгү теңсиздикти азайтууга, маалыматка жеткиликтүүлүктү кеңейтүүгө жана окутуунун ийкемдүү траекториясын түзүүгө мүмкүндүк берери далилденген. Макаланын корутундусунда ЖИни билим берүүгө киргизүүдө этикалык нормаларды сактоо жана маалыматтардын коопсуздугун камсыздоо зарылдыгы тууралуу сунуштар берилет.

→Сүрөттү тартып алабыз
Грок айга киребиз
Создать видео
Сүрөттү тандайбыз
Промт жазабыз (мисалы: сүрөт жанданып кыймылдасын; куштар, жаныбарлар басып же чуркасын) ушул сыяктуу кандай кыймыл аракет кааласаңыз толук жазып, кыргызча тамганы так туура айт деп жазабыз

ЖИ менен жанданган сүрөт – баланын ички дүйнөсүнө жеткен сабак болду дейбиз? Анткени, бала тарткан сүрөт – жөн гана кагаздагы сызык эмес. Ал – баланын кыялы, сезими, ойлору жана дүйнөнү кандай көрөрүн таскыктайт. Биз ошол сүрөттөрдү жасалма интеллекттин жардамы менен жандандырып, кыймылга келтиргенде, балдар өздөрүнүн кыял дүйнөсү көз алдында тирилип жатканын көрүштү. Бул учур алардын жүрөгүнө жеткен, унутулгус тажрыйба болду.

Мындай сабактын эң чоң күчү – баланын ички мотивациясын ойготконунда. Көп учурда бала “менин сүрөтүм жөн эле сүрөт” деп ойлошу мүмкүн. Бирок ал сүрөт жанданып, кыймылдап баштаганда, бала өз эмгегинин маанисин түшүнө баштайт. Ал өзүн бааланган, маанилүү инсан катары сезет. Бул сезим баланын билимге болгон кызыгуусун күчөтөт жана аны дагы аракет кылууга шыктандырат.

Жасалма интеллект менен өткөн мындай сабактар баланын чыгармачылык ой жүгүртүүсүн тереңдетет. Балдар эми жөн гана сүрөт тартпайт, алар ойлонуп тарта баштайт. “Бул сүрөт жанданса кандай болот?”, “Бул каарман кыймылдаса эмне кылат?” деген суроолор баланын фантазиясын кеңейтет. Бул болсо келечектеги ойлонгон, чыгармачыл, идея жарата алган инсанды тарбиялоого жардам берет.

Мындан тышкары, мындай сабак баланын өзүнө болгон ишенимин бекемдейт. Айрыкча башталгыч класстын окуучулары үчүн бул өтө маанилүү. Себеби дал ушул куракта бала өзүн кандай сезсе, келечекте да ошого жараша калыптанат. Эгер бала өз эмгеги бааланганын сезсе, ал активдүү, ишенимдүү жана аракетчил болуп өсөт.

Жасалма интеллект бул жерде баланын ордун алмаштырган жок. Тескерисинче, баланын эмгегин дагы да жаркыратып көрсөтүп, анын талантын ачууга жардам берди. Бул – технология менен тарбиянын айкалышы. Мындай сабактар балдар үчүн жөн гана билим берүү эмес, бул алардын жүрөгүнө жеткен, келечегине таасир эткен сабак болуп калат.
Эң негизгиси – бала өз эмгеги жанданып жатканын көргөндө “мен да жасай алам” деген ишеним пайда болот.

Башталгыч мектеп жашындагы балдардын психологиялык жана физиологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, бул этапта жасалма интеллектти (ЖИ) колдонуу өзгөчө илимий жана практикалык мааниге ээ. Төмөндө бул багыттын илимий негиздери, максаттары жана мааниси тууралуу кеңири маалымат берилет.
Башталгыч билим берүүдө жасалма интеллектти колдонуунун илимий негиздери

Башталгыч класстарда ЖИ технологияларын киргизүүнүн башкы концепциясы – бул мугалимди алмаштыруу эмес, окуу чөйрөсүн **интеллектуалдык адаптациялоо**.

1. Окутууну жекелештирүү жана адаптивдик технологиялар **(***Адаптивдик технологиялар – бул системаны (билим берүү, программалык камсыздоо же техника) ар бир колдонуучунун жеке муктаждыктарына, жөндөмүнө жана абалына жараша автоматтык түрдө ыңгайлаштырууга багытталган заманбап ыкмалар жыйындысы.)*

Илимий көз караштан алганда, ар бир баланын маалыматты кабыл алуу ылдамдыгы жана когнитивдик жөндөмү ар башка. ЖИ системалары (мисалы, адаптивдик окутуу платформалары) окуучунун ар бир кадамын анализдеп, ага ылайыктуу татаалдыктагы тапшырмаларды берет.

• Эгер окуучу математикалык амалды тез өздөштүрсө, система ага татаалыраак логикалык маселе сунуштайт. Ал эми кыйналып жаткан балага кошумча түшүндүрмө жана жөнөкөйлөтүлгөн көнүгүүлөрдү берет. Бул "билимдеги боштуктардын" алдын алат.
• Ал эми адабий окуу сабагында каармандарды, тактап айтканда адабий чыгармадагы каармандардын сүрөттөрүн тартуу, аларды жандандыруу окуучуларды сабакка болгон кызыгуусун арттырат.

2. Когнитивдик кызыгууну жана мотивацияны арттыруу

Башталгыч класстын окуучулары үчүн оюн аркылуу үйрөнүү (gamification) чечүүчү мааниге ээ. ЖИ негизиндеги интерактивдүү агенттер (виртуалдык жардамчылар) окууну кызыктуу оюнга айлантат.
• ЖИ окуучунун кызыкчылыктарын анализдеп, окуу материалын анын сүйүктүү каармандары же темалары аркылуу сунуштай алат. Бул окуучунун ички мотивациясын жана окууга болгон умтулуусун илимий деңгээлде бекемдейт.

3. Инклюзивдик билим берүүнү колдоо. Жасалма интеллект өзгөчө муктаждыгы бар (ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген) балдар үчүн билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыз кылат.
• Технологиялар: Кепти текстке айландыруучу же тескерисинче текстти үнгө айландыруучу ЖИ куралдары *дислексиясы* бар же көрүүсү начар балдарга теңтуштары менен бирдей билим алууга шарт түзөт.

4. ЖИнин Мугалимдин ишмердүүлүгүн оптималдаштыруусу. Башталгыч класстын мугалими көптөгөн рутиндик иштерге (дептер текшерүү, статистика жүргүзүү) убакыт коротот. ЖИ бул процесстерди автоматташтырат.

- Мугалим техникалык иштерден бошоп, көбүрөөк убактысын баланын тарбиясына, эмоционалдык абалына жана чыгармачылык өнүгүүсүнө жумшоого мүмкүнчүлүк алат.

ЖИни колдонуунун стратегиялык максаттары:

1. Фундаменталдык сабаттуулукту камсыздоо: башталгыч класстын окуучуларынын окуу, жазуу жана эсептөө көндүмдөрүн ЖИнин жардамы менен ар бир баланын деңгээлине жараша автоматтык түрдө калыптандыруу мүмкүнчүлүгү жаралат.
2. Эрте диагностика: Окуучунун кайсыл багытта таланты бар экенин же кайсыл жерден кыйналып жатканын эрте аныктоого жакындан жардамчы болот. *(Educational Data Mining)*.
3. Санариптик сабаттуулукка даярдоо: башталгыч класста тактап айтканда балдарды кичинекей кезинен технологияларды туура, коопсуз жана натыйжалуу колдонуу маданиятын калыптандыруу маанилүү.

ЖИ колдонууда этикалык жана педагогикалык чектөөлөр. Илимий коомчулук башталгыч класстарда ЖИни колдонууда этикалык маселелерге өзгөчө көңүл бурат. Баланын эмоционалдык интеллекти (EQ) жана социалдык көндүмдөрү (жандуу баарлашуу) ЖИ менен алмаштырылбашы керек. ЖИ болгону дидактикалык курал катары гана кызмат кылуусу тийиш экендигин унутпашыбыз зарыл.

Дислексия – бул мээнин маалыматты иштеп чыгуу өзгөчөлүктөрү менен байланышкан, окуу көндүмдөрүн өздөштүрүүнүн туруктуу жана өзгөчө бузулушу. Бул интеллекттин же көрүүнүн начарлыгы эмес, нейробиологиялык келип чыгышы бар өзгөчөлүк.

Төмөндө дислексия тууралуу илимий негизделген кеңири маалымат берилет:

1. Нейробиологиялык табияты

Илимий изилдөөлөр (МРТ диагностикасы) көрсөткөндөй, дислексиясы бар адамдардын мээсинин сол жарым шарындагы тилге жана окууга жооптуу аймактар (айрыкча кепти кайра иштетүү жана фонологиялык декоддоо бөлүмдөрү) башкача иштейт. Аларда маалымат мээнин оң жарым шары аркылуу көбүрөөк иштетилет, бул окуу процессин жайлатат, бирок көбүнчө чыгармачылык жана визуалдык ой жүгүртүүнүн жогору болушуна алып келет.

2. Негизги белгилери жана көрүнүштөрү

Дислексия окуучуларда төмөнкүдөй кыйынчылыктар менен мүнөздөлөт:

• Фонологиялык дефицит: Тамга менен үндү бириктирүүдөгү кыйынчылык (тамгаларды тааныганы менен, аларды муунга кошо албоо).
• Окуудагы каталар: Тамгалардын орун алмашуусу (мисалы, "сал" – "лас"), окшош тамгаларды чаташтыруу (б–д, п–т), сөздүн аягын туура эмес окуу.
• Окуунун темпи: Текстти өтө жай, муунга бөлүп окуу жана тез чарчоо.
• Түшүнүү: Окуган текстинин мазмунун эстеп калуунун же логикалык ырааттуулугун түшүнүүнүн кыйындыгы (бардык күч окуу процессине жумшалгандыктан, маанисине көңүл бурулбай калат).
3. Дислексиянын түрлөрү (илимий классификация)
1. Фонетикалык (фонологиялык): Үндөрдү анализдөө жана синтездөө функциясынын бузулушу.
2. Семантикалык: Окуунун техникасы түзүк болгону менен, окуган сөздүн же сүйлөмдүн маанисин такыр түшүнбөө ("механикалык окуу").
3. Аграмматикалык: Сүйлөмдөгү сөздөрдүн жөндөлүшүн, чактарын жана санын туура эмес колдонуу.
4. Мнестикалык: Тамгаларды визуалдык түрдө эстеп калуунун кыйындыгы.
5. Оптикалык: Графикалык жактан окшош тамгаларды (мисалы, Ш жана Щ, Л жана М) айырмалай албоо.

4. Дислексия жана Жасалма Интеллект (ЖИ)

Заманбап билим берүүдө ЖИ дислексиясы бар балдар үчүн негизги көмөкчү курал болуп саналат:

- Speech-to-Text (Кепти текстке айландыруу): Бала оюндагысын жаза албаса, ЖИ аны үнүнөн жазып берет.
- Атайын шрифттер: ЖИ технологиялары текстти дислексиктерге ыңгайлуу (тамгалардын ортосу ачык, калыңыраак) форматка автоматтык түрдө которот.
- Аудиокитептер жана мультимедиа: Маалыматты көз менен эмес, кулак менен кабыл алууга шарт түзөт.

5. Психологиялык аспект

Дислексия – бул оору эмес, бул өзгөчөлүк. Тарыхта Альберт Эйнштейн, Леонардо да Винчи жана Стив Жобс сыяктуу инсандарда дислексия болгону белгилүү. Эгер балага өз убагында логопедиялык жана психологиялык жардам берилбесе, анда "окуудан коркуу" (фобия) жана өзүнө ишенбөөчүлүк пайда болушу мүмкүн.
Жыйынтыктап айтканда, дислексияны толук "айыктыруу" мүмкүн эмес, бирок атайын методикалар жана санариптик куралдар аркылуу баланы ийгиликтүү окутууга жана коомго адаптациялоого болот.

Жасалма интеллект аркылуу окуучулардын чыгармачылыгын өнүктүрүү – заманбап сабактын эффективдүү ыкмасы Азыркы билим берүү системасы мугалимден жөн гана маалымат берүү эмес, окуучунун кызыгуусун ойгото алган, анын ички мүмкүнчүлүгүн ачкан жаңы ыкмаларды колдонууну талап кылат. Айрыкча башталгыч класстарда окуучунун чыгармачылыгын өнүктүрүү, өзүнө болгон ишенимин бекемдөө жана окууга болгон кызыгуусун арттыруу эң негизги милдеттердин бири болуп эсептелет. Сабак учурунда окуучулардын өздөрү тарткан сүрөттөрүн жасалма интеллекттин жардамы менен жандандырып, кыймылга келтирүү – окуучунун чыгармачылык ишин жаңы деңгээлге көтөргөн натыйжалуу ыкмалардын бири. Окуучулар өздөрүнүн сүрөттөрү экранда жанданып, кыймылдап жатканын көргөндө өзгөчө кубанычка бөлөнүштү. Бул алардын сабакка болгон кызыгуусун күчөтүп гана тим болбостон, өзүнө болгон ишенимин да бекемдеди.

Жасалма интеллект колдонулган мындай сабактар окуучунун активдүүлүгүн жогорулатат. Балдар жөн гана угуп отурган окуучу эмес, өз эмгегинин жыйынтыгын көргөн чыгармачыл инсанга айланат. Алар сүрөт тартууда көбүрөөк ойлонуп, фантазиясын колдонуп, жаңы идеяларды жаратууга аракет кылышат. Мындай сабактар баланын чыгармачылык ой жүгүртүүсүн, элестетүүсүн жана өз алдынча иштөө жөндөмүн

өнүктүрүүгө чоң жардам берет. Мындан тышкары, жасалма интеллектти сабакта колдонуу окуучунун ички мотивациясын күчөтөт. Бала өзүнүн эмгеги жанданып жатканын көргөндө, ал дагы да аракет кылгысы келет, дагы жакшы тарткысы келет, дагы активдүү болууга умтулат. Бул – окуучунун билимге болгон кызыгуусун арттыруунун эң натыйжалуу жолдорунун бири болуп эсептелет. Айрыкча башталгыч класстын окуучулары үчүн мындай ыкма абдан маанилүү. Себеби бул куракта балага берилген колдоо жана баалоо анын келечектеги окуу ийгилигине түздөн-түз таасир берет. Эгер бала өз эмгеги бааланганын сезсе, ал ишенимдүү, активдүү жана чыгармачыл инсан болуп өсөт. Жасалма интеллект бул жерде мугалимдин ордун алмаштырган жок. Тескерисинче, мугалимдин эмгегин дагы да натыйжалуу кылган курал болуп кызмат кылды. Бул технология окуучунун эмгегин баалоого, анын чыгармачылыгын ачууга жана сабакты кызыктуу өткөрүүгө жардам берет.

Жыйынтыктап айтканда, жасалма интеллект аркылуу окуучулардын сүрөттөрүн жандандыруу – заманбап билим берүүдөгү эффективдүү, кызыктуу жана маанилүү ыкмалардын бири. Мындай сабактар окуучунун чыгармачылык жөндөмүн өнүктүрүп гана тим болбостон, анын өзүнө болгон ишенимин бекемдейт, окууга болгон кызыгуусун арттырат жана билим берүү процессинин сапатын жогорулатат.

Мирбек Окенов, IT адиси: “Креативдүү тармакта иштегендер жумушсуз калышы мүмкүн деген чочулоо бар”-дейт.

– Интеллект – адамдын акыл көрөңгөсү, ой жүгүртүүсү. Жасалма интеллект деп биз адамдардын акыл, ой жүгүртүү дараметин жансыз буюмдарга өткөрүп берүү деп түшүнсөк болот. Жасалма интеллект мурун эле ойлонуп табылганына карабастан ал учурдун компьютерлеринин кубаты адам акылындагы маалыматтарды батырууга мүмкүнчүлүгү жеткен эмес. Азыр технология өнүгүп, аны ишке ашырууга мүмкүнчүлүк жаралды. Сөз жок, жасалма интеллект азыр адам жасачу жумуштарды адамдан жакшы аткарып жатат, мисалы, шахматты мыкты ойнойт. Көрүүсү да адамдыкына караган алда канча күчтүү экени далилденди, адам бир учурда бир эле нерсени көрө алса, компьютер бир нече ракурстан ар бир майда деталдарга чейин көрө алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Обон жаратып, текст жаза алат, сүрөт тартат. Ушундан улам креативдүү тармакта иштеген адистер бара-бара жумушсуз калабы деген чочулоолор бар. Азыр дүйнөдө эки ача пикирлер орун алып жатат. Биринчи тарап прогресстен коркпойлу, мүмкүнчүлүктү пайдаланалы деп жатат. Мисалы, рак оорулары менен күрөшүүдө жасалма интеллект мыкты ачылыштарды жасашы мүмкүн. Дүйнөдөгү кубулуштарды изилдөөгө, космосту, аба ырайын, табигый кубулуштарды жакшы түшүнгөнгө жардам берет. Ал эми экинчи тарап, жасалма интеллект адамдан да күчтүү болуп, эки акыл кагылышканда адам баласы уттуруп коёт, жок болуп кетет деп кооптонууда. Илон Маск сыяктуу технологиялык эксперттерден мындай пикирди байма-бай угууга болот.

– Интеллекттин эң жогорку көрсөткүчү – бул тил. Биз жакында өкмөттүн, президенттин жана мамлекеттик тил комиссиясынын колдоосу менен кыргыз тилин технологияга жараша өнүктүрүү боюнча бир долбоордун үстүнөн иштей баштадык. Мисалы, Сири, Гугл ассистент сыятуу технологиялык гиганттар англис тилинде эркин баарлашат, биз да кыргыз тилинде сүйлөчү жасалма интеллекттин үстүндө иштеп жатабыз. Учурда үндү текстке, текстти үнгө которуу этабы аяктап калды. Мамлекеттин колдоосу менен супер компьютерлер алынды. Бул компьютерлердин кубаты күчтүү. Учурда биз тексттин семантикалык мааниси, генерациясынын үстүнөн иштөөдөбүз. Компьютерге кыргыз тилин жаңы төрөлгөн балага үйрөткөндөй эле үйрөтүп жатабыз десек болот. Буюрса, 2023-жылдын аягы же 2024-жылдын башында программа жалпы колдонууга чыгарылат. Кыргызча 30-40 жаштагы адамдардай сүйлөбөсө да, 10-15 жаштагы баладай сүйлөп калат деп ойлойбуз. Компьютер да өсүп–өнүгөт, азыр 5 миллион сөз айкашын колдонуп сүйлөсө, бара-бара өнүгүп отуруп сөз байлыгы 50 миллион сөзгө жетиши мүмкүн. Андыктан кыргызчаны бизден да жакшы билип калышы ыктымал. Анткени адам 20-30 жылда жеткен деңгээлди жасалма интеллект 1 жылда багынта алат. Жасалма интеллект (ЖИ, AI, жасалма акыл) - компьютердик системдердин (машинелердин) же программдык камсыздоонун интеллекти. Бул компүтердик илимдин акылдуу машиналарды өнүктүрүү

жана жана изилдөө тармагы. ЖИ кишинин, деги эле тирүү жандыктардын интеллектинен өзүнчө айырмалап каралат.

Machine Learning & Artificial Intelligence Учурда ЖИ өнөр жайда, мамлекеттик башкарууда жана илимде кеңири колдонула баштады. Алардын арасына Google Издөө сыяктуу интернеттен издөө системдери; Google Котормочу сыктуу которуу системдери; YouTube, Amazon, Netflix колдонгон сунуштоо системдери; сүйлөгөн сөзгө жооп берип иштеген Google Жардамчы, Siri жана Alexa жардамчы системдери; Open AI, Gemini сыяктуу генеративдик (жаратуучу) ЖИ; ChatGPT, Midjourney сыяктуу чыгармачылык куралдары; өзүн өзү башкарган автолор; шахмат сыяктуу стратегия оюндарын ойноо системдери кирет.

Алан Тюринг машине интеллектин олуттуу изилдеп баштаган алгачкы окумуштуу болгон. Жасалма интеллект академиялык дисциплина катары 1956-жылы негизделген

Жасалма интеллект (AI) системаларынан күтүлгөн мүмкүнчүлүктөр менен алардын учурдагы мүмкүнчүлүктөрүнүн ортосундагы ажырымды изилдөө. Жасалма интеллект азыр айыл чарба, өнөр жай, соода, билим берүү, кесиптик кызматтар, «акылдуу шаарлар» жана киберкоргоо сыяктуу ар түрдүү тармактарда кеңири жана алдыңкы технология катары колдонулууда. Бирок жасалма интеллектке болгон күтүүлөр менен анын учурдагы мүмкүнчүлүктөрүнүн ортосундагы алшактык эки каалабаган кесепетке алып келет. Биринчиден, жасалма интеллекттен азыркы өнүгүү баскычынан ашкан натыйжаларды күтүү реалдуу эмес талаптарды жаратат. Экинчиден, көптөгөн чөйрөлөрдө жетиштүү болгонуна карабастан, жасалма интеллекттин учурдагы мүмкүнчүлүктөрүнө канааттанбастык бар.

Методдор: Бул макалада аталган дал келбестикти талдоо үчүн аналитикалык ыкма колдонулат. ЖИнин ар кандай рыноктук колдонмолору талдалып, алардын ар түрдүүлүгү изилденди. ЖИ бирдей, бирдиктүү түшүнүк эмес экени, тескерисинче, ар кандай тармактарга мүнөздүү кеңири колдонмолорду камтышы, ар биринин өзүнүн максаты, өзүнө тиешелүү тобокелдиктери жана тактыктын белгилүү деңгээлдери бар экени көрсөтүлдү.

Натыйжалар: Макаланын негизги жыйынтыгы – күтүүлөр менен жасалма интеллекттин чыныгы мүмкүнчүлүктөрүнүн ортосундагы алшактык контекстке карабастан, жасалма интеллект системалары ар дайым адамдын көрсөткүчтөрүнөн кыйла жогору тактыкты камсыз кылышы керек деген туура эмес божомолдон келип чыгат. Ар кандай рыноктук колдонмолорду изилдеп, автор мындай деп жүйө келтирет

Жасалма интеллект биздин замандын эң кеңири таралган жана өнүккөн технологияларынын бири. Ал айыл чарбасы, өндүрүш, соода, билим берүү, кесиптик кызматтар, акылдуу шаарлар, киберкоопсуздук жана башка көптөгөн тармактарда бар. Колдонулушуна карабастан, "жасалма интеллект" термини адаштыруучу, анткени ал алгоритмдик процесстерди адамдын интеллектин тууроосу менен түздөн-түз байланыштырат. Нейрон тармак адистери мындай ассоциацияларды кескин түрдө четке кагышат. "Жасалма интеллект" деген сөз айкашы терминологиялык жактан туура эмес гана эмес; ал бизди чындап маанилүү нерселерден алаксытат жана талкууга маанисиз суроолорду киргизет. Джерри Каплан төмөнкү окшоштукту келтирет: "Машина менен адамдын интеллектинин ортосундагы байланыш жөнүндөгү түшүнүктөрүбүз бул маанилүү технологияны түшүнүүбүздү кандайча чаташтырарын жакшыраак түшүнүү үчүн, эгер учактар башында "жасалма канаттуулар" деп аталса, эмне болушу мүмкүн экенин элестетип көрүңүз." Биз авиация менен канаттуулардын ортосундагы салыштырууларга алаксып, учактар чындыгында канаттуулардай "уча" алабы же жөн гана учууну туурай алабы деген философиялык талаш-тартыштарга катышмакпыз. Эгер бул туура эмес формулировка улана берсе, биз илимий конференцияларды өткөрүп, учактар уя куруусу, тукумдарын долбоорлоо жана түзүү жөндөмүн өнүктүрүүнү, тукумдарын багуу үчүн күйүүчү май алууну жана башкаларды үйрөнгөндө эмне болорун талкуулай баштайбыз" (Каплан, 2016). "Аналитикалык эсептөө" же "машинанын жүрүм-туруму" деген терминдер ылайыктуураак болмок. Бирок, "жасалма интеллект (ЖИ)" термини дүйнө жүзү боюнча кеңири

таралгандыктан, биз аны бул изилдөөдө колдонобуз. Ошондой эле, бул иш кайсы бир рынок секторунда ЖИнин кандайдыр бир конкреттүү багытына арналбаганын белгилей кетүү керек. Жасалма акылдын тарыхы байыркы философиялык идеялардан башталып, XX кылымда илимий дисциплина катары калыптанган. Бүгүнкү күндө ал информатика, математика, психология жана кибернетика менен тыгыз байланышкан комплекстүү изилдөө тармагы болуп саналат.

Байыркы философиялык башаттар

• Байыркы Грецияда Аристотель сыяктуу философтор адамдын ой жүгүртүүсүн жана жүрүм-турумун жасалма түрдө кайталоо мүмкүнчүлүгүн талкуулаган. Бул идеялар кийинчерээк автоматтар жана алгоритмдерди ойлоп табууга түрткү берген. Орто кылымдарда да механикалык автоматтарга кызыгуу күчөп, адамдын акылын техника аркылуу чагылдыруу аракети уланган.

Тарыхый жана институционалдык өнүгүү

• 2022–2024-жылдары ЖИ Кыргызстанда коомдук талкуунун темасына айланып, медиа жана эксперттик чөйрөдө анын мүмкүнчүлүктөрү жана чакырыктары талкууланды.

• 2025-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясында Жасалма акылды өнүктүрүү маселелери боюнча Улуттук кеңеш түзүлдү. Бул кеңеш мамлекеттик органдарды, IT адистерин жана академиялык чөйрөнү бириктирип, стратегиялык багыттарды аныктоого багытталган. Академиялык жана билим берүү чөйрөсү

• Ош мамлекеттик университетинде жана башка ЖОЖдордо ЖИ боюнча кафедралар жана курстар ачылып, студенттерди машиналык үйрөнүү, автоматташтырылган системалар жана санариптик технологиялар боюнча окутуу башталды.

• Окутуучулар ЖИни ар бир кесипке интеграциялоо зарылдыгын белгилеп, аны инженерия, медицина, экономика жана билим берүү тармактарына колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн изилдеп жатышат.

Жасалма интеллекттин белгилүү системалары."Жасалма интеллект (ЖИ, AI, жасалма акыл) - компүтердик системдердин (машинелердин) же программдык камсыздоонун интеллекти. Бул компүтердик илимдин акылдуу машиналарды өнүктүрүү жана жана изилдөө тармагы. ЖИ кишинин, деги эле тирүү жандыктардын интеллектинен өзүнчө айырмалап каралат.

Учурда ЖИ өнөр жайда, мамлекеттик башкарууда жана илимде кеңири колдонула баштады. Алардын арасына Google Издөө сыяктуу интернеттен издөө системдери; Google Котормочу сыктуу которуу системдери; YouTube, Amazon, Netflix колдонгон сунуштоо системдери; сүйлөгөн сөзгө жооп берип иштеген Google Жардамчы, Siri жана Alexa жардамчы системдери; Open AI, Gemini сыяктуу генеративдик (жаратуучу) ЖИ; ChatGPT, Midjourney сыяктуу чыгармачылык куралдары; өзүн өзү башкарган автолор; шахмат сыяктуу стратегия оюндарын ойноо системдери кирет.[1]

Жыйынтыктап айтканда, **б**аштагыч мектепте жасалма интеллектти колдонуу – бул билим берүүнүн сапатын түп-тамырынан өзгөртө турган, окутууну гумандаштырууга жана жекече мамиле жасоого багытталган инновациялык кадам. Жасалма акылдын тарыхы философиялык идеялардан башталып, илимий дисциплина катары калыптанып, бүгүнкү күндө глобалдык технологиялык революциянын жүрөгүндө турат. Ал азыркы коомдун экономикасына, илимине жана күнүмдүк жашоосуна түздөн-түз таасир этүүдө.

Жасалма акылдын тарыхы боюнча презентацияны төмөнкүдөй түзсө болот: ал философиялык башаттардан тартып, бүгүнкү күндөгү терең үйрөнүү жана нейрондук тармактарга чейин кеңири хронологиялык жана тематикалык бөлүктөрдү камтыйт. Бул структура бизге илимий стилде мазмундуу презентация жасоого да жардам берет.

Адабияттар:

1. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору. Педагогика (энциклопедиялык окуу куралы). - Б.: 2004,

2. Жасалма интеллект (ЖИ, AI, жасалма акыл). https://el-sozduk.kg/news/new-skills-proffessions-slovar/ai/
3. Люлько А.Н. Эволюция «умных городов»: от технологических проектов к искусственному интеллекту / А. Н. Люлько // ЭКО. – 2023. – № 6. – С. 8-31.
4. Станкевич Л.А. Интеллектуальные системы и технологии: учебник и практикум для вузов / Л.А. Станкевич. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрайт, 2024. – 495 с.
5. Баррат Д. Последнее изобретение человечества: Искусственный интеллект и конец эры Homo sapiens: Научно-популярное / Баррат Д., Лисова Н. – Москва: Альпина нон-фикшн, 2016.

ӘОЖ 37.015.3:37.017:004.9

ЦИФРЛЫҚ ҰРПАҚ ЖӘНЕ АДАЛДЫҚ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кожамжарова Латипа Сейдахметовна
«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ Жамбыл облысы бойынша филиалының директоры, биология ғылымдарының кандидаты, доцент, қауымдастырылған профессор
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы формирования честности у представителей цифрового поколения в условиях активного развития информационных технологий. Анализируются психологические трансформации личности, связанные с цифровой средой, включая изменения в мотивации, ценностных ориентациях и поведении. Особое внимание уделяется влиянию искусственного интеллекта и цифровых платформ на академическую честность. Раскрываются психолого-педагогические механизмы формирования ответственности, справедливости и внутренней мотивации у обучающихся. Делается вывод о необходимости комплексного подхода к воспитанию честной личности в условиях цифровизации образования.

Ключевые слова: цифровое поколение, честность, академическая честность, психология, мотивация, цифровая среда, ценности, образование.

Abstract. This article examines the problem of developing honesty among representatives of the digital generation in the context of rapid technological advancement. It analyzes psychological transformations influenced by the digital environment, including changes in motivation, value systems, and behavior. Special attention is given to the impact of artificial intelligence and digital platforms on academic integrity. The study explores psychological and pedagogical mechanisms for fostering responsibility, fairness, and intrinsic motivation among learners. It concludes that a comprehensive approach is necessary for developing an honest personality in the digital age.

Keywords: digital generation, honesty, academic integrity, psychology, motivation, digital environment, values, education.

Қазіргі қоғам цифрландыру дәуіріне толықтай аяқ басты. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, интернеттің кең таралуы, жасанды интеллект құралдарының пайда болуы білім беру жүйесіне ғана емес, жалпы тұлғаның қалыптасу үдерісіне де түбегейлі өзгерістер енгізді. Осы өзгерістердің нәтижесінде «цифрлық ұрпақ» деп аталатын жаңа буын қалыптасты. Бұл ұрпақ ақпаратты жылдам қабылдайды, технологияны еркін пайдаланады, алайда олардың құндылықтық бағдарлары мен мінез-құлқында бірқатар психологиялық трансформациялар байқалады.

Соның ішінде ерекше назар аударуды қажет ететін мәселе – адалдық ұғымының өзгеруі. Цифрлық ортада ақпараттың қолжетімділігі артқан сайын, оны заңсыз пайдалану, плагиат жасау, жалған ақпарат тарату сияқты мәселелер де көбейіп отыр. Бұл жағдай білім беру жүйесінде академиялық адалдық мәселесін өзекті етуде.

Сонымен қатар, цифрлық трансформация тек технологиялық өзгеріс қана емес, ол адамның дүниетанымына, құндылықтар жүйесіне және әлеуметтік мінез-құлқына әсер ететін күрделі көпқырлы үдеріс болып табылады. Әсіресе жастар арасында ақпаратты тұтыну мәдениетінің өзгеруі, жылдам нәтиже алуға ұмтылу және қысқа форматтағы контентке бейімділік олардың танымдық әрекетіне де ықпал етуде. Мұндай жағдайда адалдық ұғымының мазмұны да қайта қарастыруды талап етеді.

Цифрлық ұрпақ – ақпараттық технологиялар дәуірінде дүниеге келіп, сол ортада қалыптасқан жастар тобы. Олардың негізгі ерекшеліктеріне жылдам ойлау, мультимедиалық ақпаратты жақсы қабылдау, қысқа мерзімді зейін және интерактивті ортаға бейімділік жатады.

Алайда бұл артықшылықтармен қатар, бірқатар қиындықтар да бар. Мысалы, ұзақ уақыт бір тапсырмаға назар аудару қиындайды, ақпаратты терең талдауға деген қызығушылық төмен болуы мүмкін. Сонымен қатар, дайын ақпаратқа тәуелділік күшейіп, өз бетінше ойлау қабілеті әлсіреуі ықтимал.

Цифрлық ұрпақ өкілдері көбінесе ақпаратты сүзгіден өткізбей қабылдауға бейім келеді, бұл олардың сыни ойлау дағдыларының жеткіліксіз қалыптасуына алып келуі мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік желілердегі виртуалды бедел мен лайк санына тәуелділік тұлғаның өзін-өзі бағалауына әсер етеді. Бұл жағдай кейде шынайы жетістікке емес, сыртқы көрініске бағытталған мінез-құлықты қалыптастырады.

Осы тұрғыдан алғанда, цифрлық ұрпақтың психологиялық дамуы тек технологиялық емес, сонымен қатар құндылықтық тұрғыдан да зерттеуді қажет етеді.

Адалдық – тұлғаның негізгі моральдық қасиеттерінің бірі. Ол шынайылықты, әділдікті, жауапкершілікті және сенімділікті қамтиды. Дәстүрлі қоғамда адалдық көбіне әлеуметтік бақылау арқылы қалыптасса, қазіргі цифрлық қоғамда бұл бақылау әлсіреген.

Қазіргі жағдайда адалдық ұғымы тек жеке қасиет ретінде емес, цифрлық этика контекстінде қарастырылуы тиіс. Яғни, тұлға тек шынайы өмірде ғана емес, онлайн кеңістікте де жауапкершілікпен әрекет етуі қажет. Цифрлық іздің сақталуы әрбір әрекеттің ұзақ мерзімді салдары бар екенін көрсетеді, сондықтан адалдықтың жаңа формалары қалыптасып келеді.

Интернет кеңістігінде анонимділік мүмкіндігі артқан сайын, адамдардың жауапкершілік сезімі төмендеуі мүмкін. Бұл өз кезегінде адалдық ұғымының өзгеруіне алып келеді.

Мысалы, кейбір студенттер интернеттен алынған ақпаратты өз еңбегі ретінде көрсетуге бейім келеді. Олар бұл әрекетті ауыр құқықбұзушылық ретінде қабылдамайды, себебі цифрлық ортада ақпарат «ортақ» деп түсініледі.

Цифрлық орта адамның психологиясына тікелей әсер етеді. Бұл әсер бірнеше бағытта көрінеді:

Мотивациялық өзгерістер

Цифрлық ұрпақ көбінесе сыртқы мотивацияға тәуелді болады. Баға, рейтинг, лайк сияқты факторлар олардың әрекетіне әсер етеді. Ішкі мотивация әлсіреген жағдайда адалдық деңгейі де төмендеуі мүмкін.

Когнитивтік өзгерістер

Ақпараттың көптігі және қолжетімділігі терең ойлауды азайтып, үстірт қабылдауды қалыптастырады. Бұл ғылыми адалдыққа кері әсер етеді.

Мінез-құлықтық өзгерістер

Онлайн ортада ережелердің әлсіздігі кейбір адамдардың жауапсыз әрекет жасауына мүмкіндік береді. Бұл адалдық нормаларының бұзылуына әкеледі.

Академиялық адалдық – білім беру жүйесінің маңызды қағидаларының бірі. Ол студенттің өз еңбегіне жауапкершілікпен қарауын талап етеді.

Цифрлық технологиялардың дамуы академиялық адалдыққа жаңа қауіптер төндіруде:

- плагиаттың күрделенуі
- жасанды интеллект арқылы мәтін жазу
- дайын жауаптарды пайдалану

Сонымен қатар, бұл технологиялар дұрыс қолданылған жағдайда адалдықты нығайтуға да көмектесе алады.

Цифрлық ұрпақтың қалыптасуы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Адалдық ұғымы да осы өзгерістер аясында трансформацияға ұшырауда.

Психологиялық тұрғыдан ішкі мотивацияны дамыту, жауапкершілік сезімін қалыптастыру маңызды болса, педагогикалық тұрғыдан цифрлық технологияларды дұрыс қолдануды үйрету қажет.

Адалдық – тек жеке қасиет емес, ол қоғамның дамуын айқындайтын маңызды құндылық. Сондықтан цифрлық дәуірде адал тұлға тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі.

Қорыта айтқанда, цифрлық қоғам жағдайында адалдықты сақтау – тек жеке адамның таңдауы ғана емес, ол жүйелі түрде қалыптастырылатын әлеуметтік-психологиялық құбылыс болып табылады. Сондықтан білім беру жүйесі тек білім берумен шектелмей, тұлғаның құндылықтық бағдарын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Болашақта цифрлық технологиялар одан әрі дамыған сайын, адалдық мәселесі де өзектілігін жоғалтпай, керісінше жаңа мазмұнмен толыға түседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2012.
2. Сейталиев Қ.Б. Жоғары мектеп педагогикасы. – Алматы, 2015.
3. Нұртазина Р.А. Педагогикалық психология негіздері. – Алматы, 2018.
4. Жайтапова А.А. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2019.

УДК 02:004.8:378.014

РОЛЬ БИБЛИОТЕКИ В ФОРМИРОВАНИИ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЧЕСТНОСТИ В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Грицинина Инна Васильевна

ведущий специалист библиотечно-информационной и редакционной деятельности Института повышения квалификации педагогических работников «Өрлеу» по Жамбылской области

г.Тараз, Казахстан

Честность – это первая глава в книге мудрости.
Томас Джефферсон

Аңдатпа. Бұл мақалада жасанды интеллект дәуірінде кітапхананың академиялық адалдықты қалыптастырудағы рөлі қарастырылады. Зерттеуде кітапханалардың ақпараттық сауаттылықты дамытудағы, ғылыми дереккөздерді дұрыс пайдалануға үйретудегі және плагиаттың алдын алудағы маңызы талданады. Сонымен қатар, цифрлық ресурстар мен жасанды интеллект құралдарын пайдалану жағдайында кітапханалардың

жаңа функциялары мен қызмет бағыттары айқындалады. Мақалада білім алушылардың жауапты оқу мәдениетін қалыптастырудағы кітапхананың стратегиялық рөлі негізделеді.

Кілт сөздер: академиялық адалдық, кітапхана, жасанды интеллект, цифрлық білім беру, ақпараттық сауаттылық, этика, білім беру ресурстары, плагиаттың алдын алу, зерттеу мәдениеті, дереккөздермен жұмыс.

Abstract. This article examines the role of libraries in promoting academic integrity in the era of artificial intelligence. The study analyzes the importance of libraries in developing information literacy, teaching proper use of academic sources, and preventing plagiarism. It also highlights the evolving functions and services of libraries in the context of digital resources and AI tools. The article emphasizes the strategic role of libraries in fostering responsible learning culture among students.

Keywords: academic integrity, library, artificial intelligence, digital education, information literacy, ethics, educational resources, plagiarism prevention, research culture, source evaluation.

В условиях стремительного развития цифровых технологий и активного внедрения искусственного интеллекта в образовательный процесс особую актуальность приобретает проблема академической честности. Сегодня обучающиеся имеют доступ к огромному объёму информации и современным интеллектуальным инструментам, способным генерировать тексты, решать задачи и даже выполнять исследовательские работы.

Отдельную важную роль в обеспечении академической честности играет библиотека. В современных условиях она предоставляет доступ к необходимым источникам информации в электронном формате, обеспечивая возможность работы с ресурсами как на компьютере, так и на мобильных устройствах.

Особое значение имеет деятельность библиотеки по формированию информационной культуры обучающихся. Она включает развитие навыков поиска, анализа и оценки информации, умения работать с первоисточниками, составлять библиографические списки, аннотации и обзоры, а также формирование навыков академического письма и культуры научного общения – ключевых компонентов академической честности.

В настоящее время наблюдается устойчивая тенденция: пользователи библиотек всё чаще обращаются к системам антиплагиата для проверки статей и иных самостоятельных работ, что свидетельствует о повышении внимания к соблюдению принципов академической честности.

Академическая честность как основа образовательного процесса

Академическая честность – это не только соблюдение формальных правил, но и важнейшая ценностная установка личности. Она включает в себя:

- добросовестное выполнение учебных заданий,
- корректное использование источников,
- соблюдение норм цитирования,
- отказ от плагиата и фальсификации данных.

Формирование этих качеств невозможно без системной работы всех участников образовательного процесса, и библиотека здесь занимает особое место.

Искусственный интеллект: возможности и риски

Современные технологии искусственного интеллекта активно используются в образовании. Важную роль играют курсы, проводимые Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу», которые помогают педагогам освоить основы работы с ИИ.

Библиотека Жамбылского филиала Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» также активно развивает медийную и информационную грамотность библиотекарей региона.

В рамках курсов повышения квалификации для школьных библиотекарей организаций среднего образования «Формирование медийно-информационной грамотности в системе профессионального развития школьных библиотекарей» реализуется программа, включающая четыре модуля.

Особое внимание в содержании курса уделяется вопросам академической честности, которые раскрываются по двум ключевым направлениям:

- ✓ правильное цитирование источников;
- ✓ информационная этика и профилактика плагиата.

В рамках данного курса повышения квалификации программа выстраивается последовательно – от вводных лекций до практико-ориентированных мастер-классов. В процессе обучения библиотекари осваивают основы академического письма, правила корректного оформления заимствований, а также получают навыки работы с системами антиплагиата и современными цифровыми инструментами.

Такая практика нередко оказывается более эффективной, чем формальное включение соответствующих тем в учебные планы, поскольку ориентирована на развитие прикладных компетенций и формирование устойчивых навыков соблюдения принципов академической честности.

Также в ходе занятий обеспечивается доступ к различным системам проверки оригинальности текстов. При этом особое внимание уделяется не только техническим навыкам работы с такими сервисами, но и формированию аналитического подхода к интерпретации результатов проверки. Слушатели учатся корректно читать отчёты, оценивать характер выявленных совпадений и принимать обоснованные решения по их устранению.

Важным аспектом является понимание границы между добросовестным использованием источников и нарушением норм академической честности. Рассматриваются типичные ошибки, связанные с некорректным цитированием, избыточными заимствованиями и использованием автоматически сгенерированных текстов без должной переработки и указания источников.

На сегодняшний день организованы онлайн- и офлайн-курсы для педагогов Жамбылской области по применению искусственного интеллекта в профессиональной деятельности. Обучение охватывает специалистов всех уровней образования – от дошкольного до начального и среднего.

По итогам обучения слушатели осваивают эффективные способы интеграции цифровых инструментов в образовательную практику и продолжают самостоятельно развивать профессиональные компетенции. Искусственный интеллект становится надёжным помощником в подготовке к урокам, разработке краткосрочных планов (КСП), создании наглядных и интерактивных материалов.

Практическая часть курсов ориентирована на активное применение цифровых и ИИ-инструментов, среди которых Flowgorithm, Scratch, Code.org, Micro:bit, ChatGPT, Canva AI, Microsoft Copilot, Gamma, HeyGen, NotebookLM и Gemini.

В процессе обучения участники знакомятся с современными педагогическими концепциями, такими как «трамплины успешного обучения», пять идей эффективного обучения и правило трёх источников. Данный подход (фактчекинг) предполагает, что информация считается достоверной, если она подтверждена как минимум тремя независимыми и авторитетными источниками – средствами массовой информации, экспертами или официальными каналами. Это способствует развитию критического мышления и предотвращению распространения недостоверной информации.

Все курсы строятся с учётом современных педагогических подходов и интеграции технологий искусственного интеллекта. Особое внимание уделяется изучению таких

концепций, как Таксономия Блума, конструктивное согласование «цель – метод – оценивание», спиральная структура содержания и подходы к обучению учащихся с особыми образовательными потребностями.

Использование искусственного интеллекта помогает педагогам ставить цели обучения, разрабатывать задания, выбирать методы обучения и оценивания, а также учитывать индивидуальные особенности учащихся.

При этом важно соблюдать академическую честность: ИИ должен быть вспомогательным инструментом, а не заменой самостоятельной работы. Педагоги также формируют у обучающихся навыки ответственного и этичного использования цифровых ресурсов.

Однако наряду с преимуществами применения искусственного интеллекта возникают и определённые риски:

- ✓ использование готовых текстов без осмысления;
- ✓ снижение уровня самостоятельной работы;
- ✓ трудности в выявлении плагиата;
- ✓ формирование зависимости от технологий.

Таким образом, возникает необходимость не запрета, а грамотного и этичного использования искусственного интеллекта в образовательной деятельности.

В этом контексте библиотека выступает важным звеном образовательной среды: она поддерживает педагогов в освоении цифровых инструментов, формирует навыки работы с информацией и способствует соблюдению принципов академической честности.

В условиях цифровых технологий усиливается связь между авторским правом, академической честностью и использованием искусственного интеллекта.

Библиотека играет важную роль, помогая соблюдать баланс между законами, этическими нормами и современными технологиями при работе с информацией.

<u>В сфере авторского права библиотека:</u>

- ✓ обеспечивает легальный доступ к информационным ресурсам;
- ✓ использует материалы в образовательных целях в рамках закона;
- ✓ объясняет пользователям правила работы с цифровым контентом;
- ✓ сохраняет и передаёт интеллектуальное наследие.

Одним из ключевых элементов академической честности является библиографический список литературы, который отражает соблюдение авторского права и подтверждает корректное использование источников при подготовке научных и учебных работ. В условиях активного внедрения технологий искусственного интеллекта особую значимость приобретает не только наличие ссылок, но и их достоверность, точность и проверяемость. Использование ИИ-инструментов при подготовке работ требует от пользователя критической оценки сгенерированных данных, поскольку автоматические системы могут допускать ошибки, включая некорректные или несуществующие источники.

Большинство библиотек в настоящее время создают указатели и списки литературы в машиночитаемом виде. Сам процесс формирования библиографического списка не всегда носит творческий характер, однако его последующее редактирование, структурирование и систематизация представляют собой творческую деятельность. Результаты такого труда подлежат защите авторским правом как в отношении отдельных

отредактированных библиографических описаний, так и в отношении электронного каталога в целом, включая право использования баз данных.

В эпоху цифровизации и развития искусственного интеллекта электронные каталоги и библиографические базы данных становятся не только инструментом поиска информации, но и важным ресурсом для формирования культуры академической честности. Они позволяют пользователям проверять корректность заимствований, отслеживать источники информации и формировать навыки ответственного использования данных.

Как правило, созданные библиографические списки и указатели литературы размещаются на официальных сайтах библиотек. К примеру, на сайте АО НЦПК «Өрлеу» представлены коллекции библиографических продуктов (указатели, списки, дайджесты), что обеспечивает открытый доступ к систематизированной информации и способствует повышению уровня информационной культуры пользователей.

Электронная библиотека АО НЦПК «Өрлеу» формируется на основе оцифрованных печатных изданий из фондов библиотеки, а также материалов конференций, организуемых институтом и библиотекой. В этом контексте использование ИИ может способствовать автоматизации процессов оцифровки, индексирования и поиска информации, однако требует соблюдения норм авторского права и корректного указания источников.

Большое значение для проведения библиометрических исследований имеют наукометрические базы данных, такие как Scopus и Web of Science. Их использование позволяет объективно оценивать научную активность, анализировать цитируемость и выявлять актуальные направления исследований, что также напрямую связано с принципами академической честности и прозрачности научной деятельности.

Таким образом, библиотека становится интеграционной платформой, где формируется ответственное отношение к информации независимо от её происхождения.

Современная библиотека – это не только место хранения книг, но и образовательный центр. Используя платформы, такие как Coursera, edX и Google Академия, библиотека расширяет возможности обучения пользователей работе с информацией.

Здесь обучающиеся учатся не только искать информацию, но и оценивать её достоверность, правильно использовать и интерпретировать.

В условиях цифровых технологий библиотека может развивать следующие направления:

1. Образовательная деятельность

Проведение библиотечных уроков и тренингов по темам:

- «Академическая честность: основы и принципы»
- «Как правильно работать с источниками»
- «Авторское право и этичное использование искусственного интеллекта»

2. Формирование навыков работы с информацией

Обучение:

- поиску достоверных источников,
- анализу и критической оценке информации,
- правильному оформлению ссылок и цитат.

3. Методическая поддержка педагогов

Библиотека может выступать партнёром педагогов, предоставляя:

- рекомендации по профилактике плагиата,
- материалы по развитию медиаграмотности,
- консультации по использованию цифровых инструментов.

4. Создание информационных ресурсов

Разработка:

- памяток и чек-листов для обучающихся,
- цифровых гайдбуков,
- тематических выставок и онлайн-подборок.

- Информационных Дайджестов

Академическая честность формируется не только через контроль, но и через воспитание. Это уважение к чужому труду, ответственность за свою работу и умение учиться честно. Важную роль играет развитие критического мышления, которое помогает обучающимся осознанно использовать как традиционные источники, так и современные цифровые инструменты, включая искусственный интеллект.

Таким образом, в условиях развития ИИ библиотека становится важным элементом формирования академической честности. Её задача – не только предоставлять доступ к информации, но и учить работать с ней грамотно, ответственно и этично.

Формируя информационную культуру и поддерживая педагогов, библиотека вносит вклад в воспитание компетентного и ответственного гражданина.

Список литературы:

1. Астахова В.И. Библиотека в системе академических ценностей университета //Вчені записки Харківського гуманітарного університету Народна українська академія. – 2018. – №. 24. – С. 421–425.
2. Земская А.И., Шрайберг З.Л. Авторское право, научно-исследовательских и учебных заведениях: Учебно-практическое пособие.-СПб.: ИД ПРофессия,2020–276 с.
3. Жумажанова С. и др. Оценивание и академическая честность в школах Казахстана в эпоху искусственного интеллекта: вызовы и пути решения //Научно-педагогический журнал «Білім-Образование» Национальной академии образования имени И. Алтынсарина. – 2025. – Т. 112. – №. 1. – С. 20-30.
4. Салтыкова Е.Н., и др. Академическая честность и фактор использования нейросетей в написании студенческих работ //Актуальные вызовы и проблемы медицинского и фармацевтического образования: материалы XVI научно-методической конференции с международным участием, Кемерово, 26 февраля 2025 г./ФГБОУ ВО КемГМУ Минздрава России. – Кемерово, 2025. – 458 с. – С. 32.
5. Академическое письмо без плагиата: как библиотека может научить писать по-честному https://libinform.ru/read/articles/Akademicheskoe-pismo-bez-plagiata-kak-biblioteka-mozhet/

ӘОЖ 138.24

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Есентаева Гульмира Ауесбаевна
педагогика ғылымдарының магистрі, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Байзақ ауданы білімі бөлімі
«№7 орта мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің директоры
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в системе образования в контексте академической добросовестности. Анализируется влияние генеративных моделей на трансформацию образовательного процесса, а также раскрываются этические риски, связанные с их применением. Особое внимание уделяется феномену «когнитивного аутсорсинга» и его воздействию на развитие критического мышления обучающихся. Рассматриваются психологические аспекты нарушения академической честности и предлагаются новые подходы к оцениванию и организации обучения в условиях цифровой трансформации. Обосновывается необходимость формирования ценностной модели «Адал азамат» как

основы воспитания ответственной и нравственной личности в эпоху искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, академическая честность, цифровая трансформация, критическое мышление.

Abstract. This article explores the pedagogical potential of artificial intelligence technologies in education within the framework of academic integrity. It analyzes the impact of generative AI models on the transformation of the learning process and highlights the ethical challenges associated with their use. Particular attention is paid to the phenomenon of «Cognitive outsourcing» and its influence on students' critical thinking development. The study also examines psychological factors behind academic dishonesty and proposes new approaches to assessment and teaching methods in the context of digital transformation. The importance of fostering the value-based concept of an “Honest Citizen” is substantiated as a foundation for developing responsible and ethical individuals in the age of artificial intelligence.

Keywords: artificial intelligence, education, academic integrity, digital transformation, critical thinking.

Жасанды интеллектті жауапты және этикалық қолдану: білім беру тәжірибесі мен инновациялық тәсілдер.

Қазіргі таңда адамзат дамуының жаңа кезеңі – антропоцен мен цифрлық трансформацияның түйіскен тұсында тұрмыз. Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының білім беру жүйесіне енуі тек техникалық жаңару емес, ол педагогикалық парадигманың түбегейлі өзгеруін талап етеді. Бұл контексте Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев ұсынған «Адал азамат» тұжырымдамасы білім берудің басты бағдарына айналуы тиіс [1].

Академиялық адалдық – бұл тек плагиаттың болмауы емес. Бұл білім алушының өз еңбегіне, қоғамға және ғылымға деген ішкі этикалық жауапкершілігі. ЖИ пайда болғанға дейін академиялық адалдық мәселесі негізінен мәтінді көшірумен (copy-paste) шектелсе, қазіргі таңда мәселе күрделене түсті. Генеративті модельдер (ChatGPT, Gemini және т.б.) жаңа мәтін құрастыра алады, бұл дәстүрлі антиплагиат жүйелерінің тиімділігін төмендетеді [2].

Білім берудегі адалдық – болашақ кәсіби маманның этикалық іргетасы. Егер білім алушы университет қабырғасында ЖИ-ді өз білімін тереңдету үшін емес, оқытушыны алдау үшін қолданса, болашақта ол маман ретінде де сыбайлас жемқорлыққа немесе кәсіби этиканы бұзуға бейім болуы мүмкін. Сондықтан, ЖИ дәуіріндегі білім берудің басты миссиясы – технологияны меңгерген, бірақ адамгершілік құндылықтарын бәрінен биік қоятын тұлғаны қалыптастыру [3].

2-бөлім: Жасанды интеллекттің педагогикалық мүмкіндіктері мен этикалық шекаралары

Жасанды интеллект – бұл «екі жүзді қылыш». Бір жағынан, ол педагогтың жүктемесін азайтып, оқу үдерісін жекелендіруге (personalization) мүмкіндік береді. Мысалы, ЖИ әр білім алушының деңгейіне қарай тапсырмаларды бейімдей алады [4].

ЖИ-дің оң әсерлері:

- **Дербестендірілген оқыту:** Білім алушылар өз қарқынымен оқи алады, ал ЖИ олардың қателерін талдап, қосымша түсініктемелер береді.
- **Зерттеу жұмыстарын жеделдету:** ЖИ үлкен көлемдегі деректерді өңдеуге, әдебиеттерге шолу жасауға көмектеседі.
- **Инклюзивті білім беру:**

Мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін ЖИ негізіндегі дауыстық көмекшілер мен аудармашылар таптырмас құрал [5].

Алайда, бұл мүмкіндіктердің артында үлкен этикалық қатерлер тұр. Ең басты қатер – «когнитивті аутсорсинг». Бұл процесс кезінде адам миы күрделі аналитикалық жұмысты машинаға тапсырады, нәтижесінде сыни ойлау, логикалық қорытынды жасау және

шығармашылық қабілеттер атрофияға ұшырайды [6]. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, біз ЖИ-ді «ақылды калькулятор» ретінде қабылдауымыз керек. Калькулятор есептеуді жеңілдеткенімен, математикалық логиканы үйренуден босатпайтыны сияқты, ЖИ де жазуды жеңілдеткенімен, ойлау процесін алмастырмауы тиіс [7]. Ондай мүмкіндіктері бар құралдарды тек жұмысты жеңілдеті мақсатында қолдану, этикалық шекараларды сақтауға көмектеседі (кесте 1).

Кесте 1. Білім берудегі жасанды интеллект: мүмкіндіктер мен этикалық шекаралар

Сала	Мүмкіндіктер (Advantages)	Этикалық шекаралар (Ethical concerns)
Оқыту процесі	Жеке оқу траекториясын құру (personalized learning)	Білім алушы деректерінің құпиялылығының бұзылуы
Бағалау жүйесі	Автоматты тексеру, уақыт үнемдеу	Бағалауда әділетсіздік (bias алгоритмдер)
Педагог жұмысы	Контент дайындауды жеңілдету	Педагог рөлінің төмендеуі
Білім алушылардың дамуы	Жылдам кері байланыс, білімге қолжетімділік	Тәуелділік (AI-ға reliance)
Инклюзивті білім беру	Ерекше қажеттілігі бар білім алушыларға көмектесу	Барлық білім алушыға тең қолжетімділіктің болмауы
Академиялық адалдық	Оқуды жеңілдету, түсіндіру	Плагиат, cheating (AI арқылы тапсырма орындау)
Деректерді пайдалану	Үлкен деректер арқылы оқу сапасын арттыру	Жеке ақпаратты заңсыз қолдану
Шығармашылық	Идея генерациясы, жазу көмегі	Білім алушының өз бетінше ойлау қабілетінің төмендеуі

3-бөлім: Академиялық адалдықтың психологиялық аспектілері

Білім алушының неліктен академиялық адалдықты бұзатынын түсіну үшін оның психологиялық драйверлерін талдау қажет. Психологиялық тұрғыдан алғанда, адалдық – бұл өзін-өзі реттеу (self-regulation) мен моральдық сананың көрінісі.

Мотивациялық факторлар:

Білім алушыларды екі топқа бөлуге болады: ішкі мотивациясы барлар және сыртқы мотивацияға тәуелділер. Ішкі мотивациясы бар білім алушылар үшін білім алудың өзі – құндылық. Олар ЖИ-ді тақырыпты тереңірек түсіну үшін, қиын ұғымдарды қарапайым тілмен түсіндіру үшін қолданады [8]. Ал сыртқы мотивациясы бар (тек баға алу, диплом алу) білім алушылар ЖИ-ді жұмысты тезірек бітіріп, педагогтан құтылудың жолы ретінде көреді.

Когнитивті диссонанс және этикалық негіздеме:

Көптеген білім алушылар ЖИ-ді қолдануды «плагиат» деп санамайды. Олардың ойынша, егер мәтін интернеттен тікелей көшірілмесе және машина оны жаңадан құрастырса, бұл – заңды. Бұл жерде психологиялық «бейтараптандыру» (neutralization) механизмі іске қосылады: «Бәрі солай істейді», «Мен тек уақыт үнемдедім», «Тапсырма тым қиын» деген сияқты ақтаулар пайда болады [9]. Сондықтан, психологтар мен педагогтардың міндеті – білім алушыға технологияны қолданудың этикалық жауапкершілігін сіңіру.

4-бөлім: Оқыту әдістемесін трансформациялау: ЖИ жағдайындағы жаңа тәсілдер

Егер біз білім алушылардан бұрынғыша дәстүрлі рефераттар мен үй жұмыстарын талап ете берсек, біз оларды «алдауға» итермелейміз. Оқыту әдістемесі ЖИ мүмкіндіктерін ескере отырып өзгеруі тиіс.

Бағалаудың жаңа форматтары:

1. **Процеске бағытталған бағалау:** Педагог тек соңғы нәтижені емес, жұмыстың орындалу кезеңдерін (черновиктер, жоспарлау, дереккөздермен жұмыс) бағалайды.
2. **Сыни талдау тапсырмалары:** Білім алушыға ЖИ жазған мәтінді беріп, ондағы қателерді табуды, деректердің дұрыстығын тексеруді тапсыру. Бұл сыни ойлауды дамытады [10].
3. **Socratic Seminar (Сократтық семинар):** Ауызша пікірталас, сұрақ-жауап және логикалық дәлелдеу. Машина адамның орнына сөйлей алғанымен, нақты уақыттағы терең дискуссияда білім алушының білімі айқын көрінеді.
4. **«ЖИ-мен серіктестік» жобалары:** Білім алушыға ЖИ-ді қолдануға рұқсат беріледі, бірақ ол қай жерде және қалай қолданғанын (prompt engineering) толық көрсетуі және нәтижеге өзі жауапты болуы керек [11].

Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – бұл ұзақ процесс. Ол мектептегі этикалық ортадан басталады. Білім алушы педагогтың да адал екенін, оның да өз жұмысына жауапкершілікпен қарайтынын көруі тиіс.

5-бөлім: Этикалық және құндылықтық тәрбие: «Адал азамат» моделі

Цифрлық білім беру ортасында «Адал азамат» тәрбиелеу – бұл ұлттық қауіпсіздік пен интеллектуалды егемендіктің кепілі. ЖИ бізге ақпарат бере алады, бірақ ол бізге даналық пен адамгершілік бере алмайды.

Құндылықтар жүйесі:

• **Жауапкершілік:** Кез келген технологиялық құралдың нәтижесі үшін адамның өзі жауап беруі.
• **Әділдік:** Өз біліміне сәйкес баға алу, басқаның еңбегін құрметтеу.
• **Ашықтық:** ЖИ қолданылса, оны жасырмай көрсету.

Білім беру мекемелерінде ЖИ-ді қолдану бойынша арнайы этикалық нұсқаулықтар (Policy on AI use) әзірленуі тиіс. Бұл нұсқаулықтарда ЖИ-дің «жасыл», «сары» және «қызыл» аймақтары айқын көрсетілуі керек. Мысалы, грамматиканы тексеру – жасыл аймақ, ал эссені толық жаздыру – қызыл аймақ [12].

Жасанды интеллект және академиялық адалдық мәселесі – бұл тек технологиялық мәселе емес, бұл адамның өзін-өзі тануы мен тәрбиелеуінің жаңа деңгейі. Біз ЖИ-ді білім беруден аластата алмаймыз, бірақ біз оның қолданылуын этикалық және педагогикалық тұрғыдан реттей аламыз. «Адал азамат» тәрбиелеу – бұл білім алушының бойына «не істей аламын?» деген сұрақпен қатар, «не істеуім керек?» деген этикалық сұрақты ұялату. Тек сонда ғана технология адамның жауы емес, оның интеллектуалды және рухани дамуының қуатты құралына айналады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тоқаев, Қ.К. (2023). Әділетті Қазақстанның экономикалық бағыты. Астана: Ақорда.
2. McCabe, D.L., & Trevino, L.K. (1993). Academic dishonesty: Honor codes and other contextual influences. The Journal of Higher Education, 64(5), 522-538.
3. Fishman, T. (2014). The ICAI Fundamental Values of Academic Integrity. Clemson University: International Center for Academic Integrity.
4. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education in the 21st Century. London: UCL Press.
5. UNESCO. (2023). Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO Publishing.
6. Carr, N. (2020). The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. New York: W.W. Norton & Company.
7. Selwyn, N. (2019). Should Robots Replace Teachers? Cambridge: Polity Press.
8. Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68-78.
9. Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), 248-287.

10. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2(1).
11. Mollick, E.R., & Mollick, L. (2023). Assigning AI: Seven Approaches for Students, with Prompts. Wharton Interactive Center.
12. Eaton, S.E. (2021). Plagiarism in Higher Education: Tackling Academic Integrity with a Focus on Prevention. Libraries Unlimited.
13. Орталық Азиядағы академиялық адалдық жобасы. (2024). Жасанды интеллект және білім беру этикасы. Алматы: Ғылым.

ӘОЖ 37.013:37.017:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Рысбай Бағлан Нұрланұлы
«Galam school» атындағы бастауыш мектеп директоры,
математика ғылымдарының магистрі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются психолого-педагогические основы воспитания честной личности в условиях активного внедрения искусственного интеллекта в систему образования. Анализируются возможности использования ИИ в обучении, а также связанные с ним риски для академической честности, включая зависимость от готовых ответов, новые формы плагиата и снижение учебной мотивации. Особое внимание уделяется психологическим факторам, таким как внутренняя мотивация, чувство ответственности и справедливости. Рассматриваются педагогические подходы к формированию культуры академической честности, включая обучение этичному использованию ИИ, обновление содержания заданий и развитие доверительной образовательной среды.

Ключевые слова: искусственный интеллект, академическая честность, образование, мотивация, педагогика, психология, плагиат, цифровая среда, критическое мышление.

Abstract. This article examines the psychological and pedagogical foundations of fostering an honest personality in the context of the rapid integration of artificial intelligence into the education system. It analyzes the opportunities provided by AI in teaching and learning, as well as the risks it poses to academic integrity, including dependence on ready-made answers, new forms of plagiarism, and decreased learning motivation. Special attention is given to psychological factors such as intrinsic motivation, responsibility, and a sense of fairness. The paper also explores pedagogical approaches to developing a culture of academic integrity, including teaching the ethical use of AI, updating learning tasks, and creating a trust-based educational environment.

Keywords: artificial intelligence, academic integrity, education, motivation, pedagogy, psychology, plagiarism, digital environment, critical thinking.

Соңғы жылдары жасанды интеллект (ЖИ) білім беру жүйесіне қарқынды еніп, оқыту мен бағалаудың жаңа мүмкіндіктерін ашты. Ақпаратты жылдам табу, мәтін құрастыру, есеп шығару, тіл үйрену сияқты көптеген міндеттерді орындауда ЖИ құралдары студенттер мен оқытушылардың сенімді көмекшісіне айналды. Алайда бұл үдеріс академиялық адалдық мәселесін бұрынғыдан да өзекті етті. Себебі технологияны дұрыс қолданбау плагиат, жалғандық және білім сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан жасанды

интеллект дәуірінде адал азамат тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық негіздерін қайта қарастыру қажет.

1. Академиялық адалдық ұғымы және оның мәні

Академиялық адалдық – білім алушының оқу-ғылыми қызметінде шынайылық, әділдік, жауапкершілік және сенім қағидаларын сақтау мәдениеті. Оның негізгі принциптері:

• плагиатқа жол бермеу;
• өз еңбегін адал орындау;
• дереккөздерді дұрыс көрсету;
• бағалауда әділ болу;
• интеллектуалдық меншікке құрмет.

Академиялық адалдық тек оқу талабын орындау емес, ол – болашақ азаматтың моральдық ұстанымдарының негізі. Университетте адалдыққа үйренбеген маман кәсіби өмірде де жауапсыз әрекетке бейім болуы мүмкін.

2. Жасанды интеллекттің білім берудегі мүмкіндіктері

ЖИ білім беру саласында көптеген пайдалы функцияларды атқарады:

• оқу материалын жекелендіру;
• күрделі тақырыптарды түсіндіру;
• тілдік дағдыларды дамыту;
• зерттеу жұмыстарын жоспарлау;
• уақытты тиімді басқаруға көмектесу.

Бұл мүмкіндіктер дұрыс қолданылған жағдайда білім сапасын арттырып, оқытуды демократияландырады. Бірақ дәл осы артықшылықтар академиялық адалдыққа қауіп төндіруі мүмкін.

3. ЖИ және академиялық адалдыққа төнетін қауіптер

Жасанды интеллекттің кең таралуы бірнеше жаңа мәселелерді туындатты:

3.1 Дайын жауапқа тәуелділік

Студент тапсырманы өз бетімен орындаудың орнына ЖИ-ге толық сеніп, дайын мәтінді көшіруі мүмкін. Бұл когнитивтік белсенділікті төмендетіп, ойлау дағдыларын әлсіретеді.

3.2 Плагиаттың жаңа түрлері

ЖИ көмегімен жазылған мәтінді анықтау күрделірек. Соның нәтижесінде «жасырын плагиат» көбейіп келеді.

3.3 Мотивацияның төмендеуі

Егер білім алушы еңбектің нәтижесін емес, тек бағаны маңызды деп санаса, ЖИ-ді әділетсіз қолдануға бейім болады.

4. Психологиялық негіздер

Академиялық адалдық ең алдымен тұлғаның құндылықтық бағдарларымен байланысты.

4.1 Ішкі мотивация

Психологияда адам әрекетінің ең тұрақты қозғаушысы – ішкі мотивация. Егер студент білімді өзін дамыту үшін алса, ол алдауға бармайды. Сондықтан оқытуда мағына мен қызығушылық маңызды.

4.2 Жауапкершілік сезімі

Адалдық жауапкершілікпен тығыз байланысты. Студент өз еңбегінің нәтижесі үшін жауап беруді үйренуі керек.

4.3 Әділеттілік сезімі

Әділетті бағалау жүйесі академиялық адалдықты күшейтеді. Егер бағалау түсініксіз немесе әділетсіз болса, алдауға бейімділік артады.

5. Педагогикалық негіздер

Жасанды интеллектті тыйым салу – шешім емес. Ең тиімді жол – оны дұрыс қолдануға үйрету.

5.1 ЖИ-ді этикалық қолдануды үйрету

Оқытушылар студенттерге:

• ЖИ-ді көмекші құрал ретінде пайдалану;

• дереккөздерді көрсету;

• ЖИ көмегін ашық жариялау мәдениетін қалыптастыруы тиіс.

5.2 Тапсырмаларды жаңарту

Қазіргі білім беру жүйесі келесі бағыттарға көшуі керек:

• шығармашылық және жобалық жұмыстар;

• талдау мен сыни ойлауға негізделген тапсырмалар;

• ауызша қорғау және пікірталас.

5.3 Сенім мәдениетін қалыптастыру

Білім беру мекемесінде сенім мен ашықтық атмосферасы болуы қажет. Оқытушы мен студент арасындағы серіктестік академиялық адалдықты нығайтады.

6. Адал азамат тәрбиелеудегі ЖИ-дің оң рөлі

Дұрыс қолданылған ЖИ адалдықты күшейте алады:

• уақытты үнемдеп, терең оқуға мүмкіндік береді;

• деректерді тексеруге көмектеседі;

• сыни ойлауды дамытуға жағдай жасайды.

Бұл үшін басты шарт – технологияны мақсат емес, құрал ретінде қабылдау.

Жасанды интеллект – білім беру жүйесіне үлкен өзгеріс әкелген қуатты құрал. Ол академиялық адалдыққа қауіп төндіруі де, керісінше оны нығайтуы да мүмкін. Барлығы оны қалай қолданатынымызға байланысты. Психологиялық тұрғыдан ішкі мотивация, жауапкершілік және әділеттілік сезімін дамыту; педагогикалық тұрғыдан ЖИ-ді этикалық қолдануды үйрету – адал азамат тәрбиелеудің негізгі жолдары.

Академиялық адалдық – тек білім беру талабы емес, қоғамның болашағын айқындайтын құндылық. Жасанды интеллект дәуірінде адалдық мәдениетін қалыптастыру – әрбір педагогтың, студенттің және бүкіл қоғамның ортақ міндеті.

Әдебиеттер тізімі:

1. Bretag T. Handbook of Academic Integrity. – Singapore: Springer, 2016.
2. McCabe D.L., Treviño L.K., Butterfield K. D. Cheating in Academic Institutions: A Decade of Research // Ethics & Behavior. – 2001. – Vol. 11(3). – P. 219–232.
3. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury, 2016.
4. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL IOE Press, 2018.

ӘОЖ 372.851

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ НЕГІЗГІ МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯСЫНДА НАНО-ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Битемір Айдана Алиакбарқызы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университетінің докторанты
Шымкент қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются методические особенности применения технологии нано-обучения на основе искусственного интеллекта в процессе преподавания геометрии в основной школе. Технология нано-обучения позволяет структурировать

учебный материал на небольшие смысловые блоки, что способствует повышению познавательной активности учащихся. Анализируются педагогические возможности искусственного интеллекта в индивидуализации обучения, визуализации геометрических объектов и организации оперативной обратной связи. Представлен пример реализации нано-обучения на теме «Медианы треугольника». Результаты исследования показывают эффективность предложенной методической модели в повышении качества геометрического образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, нано-обучение, обучение геометрии, цифровое образование, микрообучение, пространственное мышление.

Abstract. The article examines the methodological features of applying nano-teaching technology based on artificial intelligence in the process of teaching geometry in lower secondary school. Nano-teaching technology enables structuring educational content into small, meaningful units, which enhances students' cognitive activity and learning efficiency. The pedagogical potential of artificial intelligence is analyzed in terms of learning personalization, visualization of geometric objects, and providing real-time feedback. An example of implementing nano-teaching is presented on the topic "Medians of a Triangle." The research results demonstrate the effectiveness of the proposed methodological model in improving the quality of geometry education.

Keywords: artificial intelligence, nano-teaching technology, geometry teaching, digital education, microlearning, spatial thinking.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесін цифрландыру жағдайында оқу процесіне жасанды интеллект технологияларын енгізу білім сапасын арттырудың маңызды бағыттарының бірі ретінде қарастырылып отыр. Жасанды интеллект негізіндегі цифрлық білім беру құралдары оқыту мазмұнын дараландыруға, білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, олардың оқу жетістіктерін жедел диагностикалауға және тиімді кері байланысты ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты жасанды интеллект технологияларын білім беру процесіне енгізу білім беру жүйесін жаңғыртудың басым бағыттарының бірі ретінде халықаралық деңгейде кеңінен қарастырылуда [1].

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін цифрландыру және жасанды интеллект технологияларын оқу процесіне енгізу мәселелері мемлекеттік деңгейде ерекше назарға алынуда. Қазақстан Республикасы Президентінің 2025 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында елдің цифрлық трансформациясын жеделдету, жасанды интеллект технологияларын дамыту және оларды білім беру жүйесіне тиімді енгізу стратегиялық басым бағыттардың бірі ретінде айқындалған. Сонымен қатар білім беру сапасын арттыру мақсатында оқыту процесінде заманауи цифрлық технологияларды кеңінен қолдану қажеттілігі атап көрсетілген [2]. Бұл өз кезегінде білім беру процесінде жасанды интеллект құралдарын қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздерін жетілдірудің өзектілігін айқындайды.

Қазіргі зерттеулерде жасанды интеллект құралдарын оқу процесінде қолдану білім алушылардың оқу мотивациясын арттыруға, жеке білім алу траекториясын қалыптастыруға және оқу нәтижелерін объективті бағалауға мүмкіндік беретіні дәлелденген.

Математиканы, әсіресе геометрия курсын оқыту барысында оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамыту, логикалық пайымдау дағдыларын қалыптастыру және математикалық дәлелдеулер жүргізу біліктерін жетілдіру ерекше маңызға ие. Геометрия курсы оқушылардың абстрактілі ойлауын дамытуға, кеңістіктік модельдерді елестету қабілетін қалыптастыруға және теориялық білімдерін практикалық есептерді шешуде қолдану дағдыларын дамытуға бағытталған негізгі пәндердің бірі болып табылады [3]. Алайда дәстүрлі оқыту жағдайында оқу материалының күрделілігі, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескерудің жеткіліксіздігі және көрнекілік құралдарының шектеулі қолданылуы геометриялық білімді меңгеру тиімділігін төмендетуі мүмкін. Осыған байланысты геометрияны оқыту процесінде инновациялық педагогикалық

технологияларды қолданудың қажеттілігі артып отыр [4]. Осы тұрғыдан алғанда негізгі мектептің геометрия курсында нано-оқыту технологиясын жасанды интеллект құралдарымен кіріктіре қолдану оқу мазмұнын шағын құрылымдық бірліктерге бөліп ұйымдастыру арқылы білім алушылардың оқу материалын тиімді меңгеруіне, олардың танымдық белсенділігін арттыруға және оқу нәтижелерін жүйелі бақылауға мүмкіндік беретін маңызды педагогикалық тетіктердің бірі болып табылады. Нано-оқыту технологиясы – оқу материалын шағын мазмұндық бірліктерге бөліп, қысқа уақыт аралығында нақты оқу мақсатына бағытталған оқыту эпизодтары арқылы білім алушылардың оқу материалын тиімді меңгеруін қамтамасыз ететін инновациялық оқыту технологиясы болып табылады.

Зерттеу әдістері мен материалдар

Зерттеу барысында негізгі мектептің геометрия курсында нано-оқыту технологиясын жасанды интеллект құралдары негізінде қолданудың әдістемелік ерекшеліктерін анықтауға бағытталған теориялық және талдамалық зерттеу әдістерінің кешені пайдаланылды. Зерттеудің әдіснамалық негізін білім беруді цифрландыру тұжырымдамалары, математикалық білім беруді технологияландыру теориялары, сондай-ақ нано-оқыту технологиясының педагогикалық мүмкіндіктерін сипаттайтын заманауи ғылыми еңбектер құрайды.

Ғылыми әдебиеттерді іріктеу барысында ERIC, Scopus, Web of Science, PsycINFO және JSTOR халықаралық ғылыми деректер базаларында жарияланған 2014–2024 жылдар аралығындағы зерттеу еңбектері қарастырылды. Іріктеу барысында «nano-teaching», «nano-learning», «microlearning», «geometry teaching», «artificial intelligence in education», «digital learning technologies» сияқты негізгі іздеу терминдері қолданылды. Зерттеу жұмысы жүйелі ғылыми әдебиеттерді талдау әдісіне негізделді. Атап айтқанда, нано-оқыту технологиясының білім беру процесіндегі қолданылу ерекшеліктерін анықтау мақсатында 2014–2024 жылдар аралығында жарияланған отандық және шетелдік ғылыми еңбектерге салыстырмалы талдау жүргізілді.

Кесте 1 – Нано-оқыту технологиясының білім беру процесінде қолданылуына қатысты ғылыми зерттеулердің салыстырмалы талдауы (2014–2024 жж.)

Авторлар	**Зерттеу бағыты**	**Нано-оқыту ерекшелігі**	**Оқу процесіне әсері**	**Геометрияны оқытуға қолдану мүмкіндігі**
Arsal (2014) [7]	Мұғалімдерді даярлау жүйесі	Қысқа оқыту эпизодтары арқылы педагогикалық дағдыларды қалыптастыру	Мұғалімдердің әдістемелік құзыреттілігі артады	Геометриялық ұғымдарды кезеңдік түсіндіруде қолдануға мүмкіндік береді
Bonde et al. (2014) [8]	Виртуалды зертханалар	Цифрлық ортада қысқа наноблоктар арқылы оқыту	Интерактивті оқыту мен мотивацияны арттыру	Динамикалық геометриялық модельдер арқылы кеңістіктік ойлауды дамытуға мүмкіндік береді
Karamustafaoglu & Ozmen (2016) [9]	Видео-негізделген nano-teaching	Қысқа сабақтардан кейін жедел кері байланыс ұйымдастыру	Оқыту сапасын арттыру және рефлексияны дамыту	Геометриялық модельдеу мен визуализацияны тиімді қолдануға жағдай жасайды
Vivekananth (2022) [10]	Nano-learning тұжырымдамасы	Микромазмұн арқылы оқыту	Назар тұрақтылығы мен есте сақтауды жақсартады	Геометриялық дәлелдеулерді кезең-кезеңімен меңгертуде тиімді
Halliru & Ahmad (2025) [11]	Жүйелі әдеби шолу (53 зерттеу)	5–10 минуттық оқу эпизодтары және жедел кері байланыс	Танымдық белсенділікті арттыру, оқу	Геометриядағы күрделі ұғымдарды шағын блоктарға

			нәтижесін жақсарту	бөліп меңгеруге мүмкіндік береді

Жүргізілген салыстырмалы талдау нәтижелері нано-оқыту технологиясының қысқа құрылымдық оқу эпизодтары, жедел кері байланыс және оқу мазмұнын микроблоктарға бөлу арқылы білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік беретінін көрсетті.

Зерттеу барысында келесі теориялық әдістер қолданылды:

– зерттеу мәселесі бойынша философиялық, психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді талдау;

– нано-оқыту технологиясының құрылымдық ерекшеліктерін жүйелеу;

– жасанды интеллект технологияларын геометрияны оқыту процесінде қолданудың педагогикалық мүмкіндіктерін айқындау;

– негізгі мектеп геометриясы мазмұнын нано-оқыту форматына бейімдеу ерекшеліктерін анықтау.

Зерттеу материалдары ретінде негізгі мектептің геометрия курсының оқу бағдарламасы, геометриялық ұғымдарды қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар жүйесі, сондай-ақ жасанды интеллект құралдары негізінде әзірленген қысқа оқу наноблокдері мен интерактивті визуализация элементтері пайдаланылды. Аталған оқу материалдары геометриялық білім мазмұнын шағын құрылымдық бірліктер арқылы ұйымдастырудың тиімділігін анықтауға және оқу процесін дараландыру мүмкіндіктерін талдауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар зерттеу барысында нано-оқыту технологиясының құрылымдық кезеңдері, атап айтқанда оқу процесін жоспарлау, қысқа уақыттық оқыту эпизодтарын ұйымдастыру, жедел кері байланысты қамтамасыз ету, білім алушылардың рефлексиясын ұйымдастыру және қайта оқыту кезеңдері геометриялық материалды меңгерту процесінде қолданудың әдістемелік мүмкіндіктері тұрғысынан талданды. Бұл кезеңдер оқу мазмұнын наноблокдер арқылы жүйелеуге, геометриялық ұғымдарды кезең-кезеңімен меңгертуге және білім алушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға бағытталған тиімді педагогикалық тәсілдер ретінде қарастырылды [11].

Жасанды интеллект құралдарын қолдану негізінде әзірленген қысқа оқу наноблокдері геометриялық ұғымдарды визуализациялау, интерактивті тапсырмалар арқылы бекіту және білім алушылардың оқу жетістіктерін жедел диагностикалау мүмкіндіктерін қамтамасыз етті. Бұл өз кезегінде оқу процесін дараландыруға, білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға және геометриялық материалды меңгеру сапасын жетілдіруге жағдай жасайды.

Геометрия курсын оқыту барысында жасанды интеллект технологияларын қолданудың маңызды педагогикалық мүмкіндіктерінің бірі геометриялық объектілерді динамикалық визуализациялау болып табылады. Интерактивті геометриялық модельдер білім алушылардың абстрактілі ұғымдарды нақты бейнелер арқылы түсінуіне жағдай жасап, олардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде геометриялық дәлелдеулерді түсінуді жеңілдетіп, есеп шығару дағдыларын қалыптастыру тиімділігін арттырады.

Жасанды интеллект технологияларын қолданудың тағы бір маңызды бағыты – оқу процесінде жедел кері байланысты ұйымдастыру болып табылады. Интеллектуалды жүйелер білім алушылардың жіберген қателерін анықтап, оларды түзету бойынша ұсыныстар беруге мүмкіндік жасайды. Бұл геометриялық есептерді шығару барысында логикалық ойлау дағдыларын қалыптастыруда ерекше маңызға ие.

Зерттеу барысында жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы геометриялық ұғымдарды меңгертудің тиімділігін арттыруға бағытталған оқу мазмұнын микрооқыту блоктары арқылы ұйымдастырудың педагогикалық мүмкіндіктері айқындалды. Бұл тәсіл оқу материалын кезең-кезеңімен меңгертуге, оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамытуға және оқу тапсырмаларын дараландыруға мүмкіндік береді.

Негізгі мектеп геометриясын оқытуда нано-оқыту технологиясын жасанды интеллект құралдарымен кіріктірудің әдістемелік моделі өзара байланысты бірнеше құрылымдық компоненттерден тұрады: мақсаттық, мазмұндық, ұйымдастырушылық және нәтижелік компоненттер.

Мақсаттық компонент негізгі мектеп оқушыларының геометриялық ұғымдарды кезең-кезеңімен меңгеруін қамтамасыз етуге, олардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға және оқу әрекетін дараландыруға бағытталған.

Мазмұндық компонент геометриялық оқу материалын наноблокдерге бөліп ұйымдастыруды қамтиды.

Ұйымдастырушылық компонент қысқа уақыттық оқу эпизодтарын жоспарлау, интерактивті цифрлық платформаларды қолдану және жедел кері байланысты ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады.

Нәтижелік компонент білім алушылардың кеңістіктік ойлау қабілетінің дамуын, геометриялық ұғымдарды меңгеру сапасының артуын және оқу әрекетінің дербестігінің қалыптасуын сипаттайды[13].

Ұсынылған әдістемелік модель нано-оқыту технологиясының құрылымдық кезеңдерін, атап айтқанда оқу материалын наноблокдер арқылы ұсыну, қысқа уақыттық оқыту эпизодтарын ұйымдастыру, жедел кері байланыс беру, білім алушылардың рефлексиясын ұйымдастыру және қайта оқыту кезеңдерін қамтиды. Бұл кезеңдерді жасанды интеллект құралдарымен кіріктіре қолдану геометриялық материалды меңгеру тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді [11].

Негізгі мектеп геометрия курсында нано-оқыту технологиясын жасанды интеллект құралдарымен кіріктіре қолданудың әдістемелік мүмкіндіктерін көрсету мақсатында «Үшбұрыш медианалары» тақырыбы бойынша сабақ құрылымы ұсынылады.

Кесте 2 – «Үшбұрыш медианалары» тақырыбын нано-оқыту технологиясы мен жасанды интеллект құралдары негізінде оқыту құрылымы

Наноблок	Оқу мазмұны	Нано-оқыту әрекеті	Қолданылатын AI құралдары	Күтілетін нәтиже
1-наноблок	Медиана ұғымын енгізу	Қысқа түсіндіру және визуализация	GeoGebra, ChatGPT	Медиана анықтамасын меңгереді
2-наноблок	Медианалардың қиылысу қасиеті	Динамикалық модельдеу арқылы зерттеу	GeoGebra	Медианалардың бір нүктеде қиылысатынын түсінеді
3-наноблок	Ауырлық центрі ұғымы	Қасиеттерін микроқадамдар арқылы түсіндіру	ChatGPT	Ауырлық центрінің қасиеттерін меңгереді
4-наноблок	Қолданбалы есептер	Деңгейлік тапсырмалар орындау	LearningApps, Desmos	Есеп шығару дағдылары қалыптасады
5-наноблок	Рефлексия және диагностика	Қысқа тест және кері байланыс	ChatGPT, LearningApps	Оқу нәтижелері бағаланады

Ұсынылған наноблоктық құрылым нано-оқыту технологиясының негізгі қағидаларына сәйкес оқу материалын шағын мазмұндық блоктар арқылы кезең-кезеңімен меңгертуді қамтамасыз етеді. Әрбір наноблок нақты оқу мақсатына бағытталып, қысқа уақыт аралығында жүзеге асырылады және жасанды интеллект құралдары арқылы ұйымдастырылатын интерактивті визуализация мен жедел кері байланыс элементтерімен толықтырылады.

GeoGebra ортасын қолдану геометриялық объектілерді динамикалық модельдеу арқылы оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді, ал жасанды интеллект негізіндегі тапсырмалар жүйесі оқу мазмұнын білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеуге жағдай жасайды. Сонымен қатар LearningApps платформасы арқылы ұйымдастырылған жедел кері байланыс оқу нәтижелерін уақытылы бағалауға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында негізгі мектеп геометриясын оқытуда нано-оқыту технологиясын жасанды интеллект құралдарымен кіріктірудің педагогикалық мүмкіндіктері ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негізделді. Нано-оқыту технологиясы оқу материалын наноблокдер арқылы кезең-кезеңімен меңгертуге мүмкіндік берсе, жасанды интеллект құралдары геометриялық ұғымдарды визуализациялау, оқу тапсырмаларын дараландыру және жедел кері байланыс ұйымдастыру арқылы оқыту тиімділігін арттыруға жағдай жасайтыны анықталды.

Ұсынылған әдістемелік модель негізгі мектеп геометриясын оқыту процесінде білім алушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға, оқу материалын меңгеру сапасын арттыруға және оқу әрекетін дараландыруға мүмкіндік береді. Ұсынылған әдістемелік модельді білім беру тәжірибесінде апробациялау және оның тиімділігін эксперименттік тұрғыдан тексеру зерттеудің келешектегі бағыттарының бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2021.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев. Қазақстан халқына Жолдауы. 2025 жыл. – Астана, 2025.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
4. Hoffer A. Geometry is more than proof // Mathematics Teacher. – 1981. – №74(1). – P. 11–18.
5. Battista M.T. The Development of Geometric and Spatial Thinking // Second Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning. – 2007. – P. 843–908.
6. Hug T. Microlearning: Emerging Concepts, Practices and Technologies after e-Learning. – Innsbruck University Press, 2007.
7. Arsal Z. Microteaching and pre-service teachers' sense of self-efficacy in teaching // European Journal of Teacher Education. – 2014.
8. Bonde M.T., Makransky G., Wandall J., Larsen M.V., Morsing M., Jarmer H., Sommer M.O.A. Improving biotech education through gamified laboratory simulations // Nature Biotechnology. – 2014.
9. Karamustafaoglu O., Ozmen H. Video-based microteaching for pre-service science teachers: Opportunities and challenges // Journal of Baltic Science Education. – 2016.
10. Vivekananth P. Nanolearning: A New Paradigm Shift in Teaching and Learning // International Journal of Engineering and Management Research. – 2022.
11. Halliru A., Ahmad S.S. Nano-Teaching in Science Education: A Systematic Review of Pedagogical Innovations // TIME in Physics. – 2025.
12. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – London: Pearson, 2016.

ӘОЖ 378.018

БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫН AI-КІРІКТІРІЛГЕН АРАЛАС ОҚЫТУ НЕГІЗІНДЕ ЖЕТІЛДІРУ

Әтірбек Құралай Ерболқызы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университетінің докторанты
Шымкент қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается развитие цифровой педагогической компетентности будущих учителей математики на основе двухротационной модели

смешанного обучения с интеграцией искусственного интеллекта (AI). Актуальность исследования обусловлена быстрым развитием технологий AI и необходимостью формирования у будущих педагогов навыков критической оценки и педагогически обоснованного использования AI-инструментов. В исследовании приняли участие 94 будущих учителя математики, применялся квазиэкспериментальный дизайн pre-post. Экспериментальная группа прошла восьминедельную программу AI-интегрированного обучения, включающую моделирование, визуализацию, проведение микрозанятий и критический анализ результатов, полученных с помощью AI. Результаты показали значительное улучшение уровня цифровой педагогики, профессиональных компетенций и готовности к использованию AI. Полученные данные подтверждают эффективность структурированного и рефлексивного применения искусственного интеллекта в подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: цифровая педагогика, искусственный интеллект, смешанное обучение, будущие учителя, педагогическая компетентность.

Abstract. The article examines the development of digital pedagogical competence among pre-service mathematics teachers based on a two-rotation blended learning model integrated with artificial intelligence (AI). The relevance of the study is driven by the rapid advancement of AI technologies and the growing need for future teachers to develop critical evaluation skills and pedagogically grounded use of AI tools. The study involved 94 pre-service mathematics teachers and employed a quasi-experimental pre-post design. The experimental group participated in an eight-week AI-integrated instructional program that included AI-supported modeling, visualization, micro-teaching, and critical analysis of AI-generated outputs. The results demonstrated a significant improvement in digital pedagogy, professional competencies, and AI readiness in the experimental group. The findings confirm that structured and reflective integration of AI effectively supports the professional development of future mathematics teachers.

Keywords: digital pedagogy, artificial intelligence, blended learning, pre-service teachers, pedagogical competence.

Білім беру саласында жасанды интеллектінің (AI) қарқынды дамуы мұғалімдердің технологиялық және педагогикалық құзыреттілігіне қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертіп отыр. Болашақ математика мұғалімдері түсіндірулерді, визуализацияларды, есеп шығару стратегияларын және модельдеуге қолдау алуды қамтамасыз ету мақсатында генеративті және математикалық AI құралдарын (мысалы, ChatGPT және AI мүмкіндіктерімен толықтырылған динамикалық математикалық орталар) increasingly кеңінен қолдануда [1]. Алайда AI-ды тиімді кіріктіру тек техникалық дағдылармен шектелмейді; ол цифрлық-педагогикалық құзыреттілікті, жасанды интеллект бойынша сыни сауаттылықты және дәлелге негізделген кәсіби пайымдауды талап етеді [2].

Зерттеулер көрсеткендей, білім алушылар нақты әрі дәл сұраныстар (prompt) құрастыруда және AI ұсынған пайымдауларды сыни тұрғыдан бағалауда жиі қиындықтарға тап болады. ChatGPT–GeoGebra негізіндегі біріктірілген тапсырмаларда білім алушылар құралдардың қолдауын сезінгенімен, кей жағдайда толық емес немесе қате түсіндірмелерді қабылдап қоюы мүмкін [3]. GeoGebra Discovery сияқты арнайы жүйелер анағұрлым сенімді тексеру мүмкіндігін ұсынғанымен, генеративті модельдер логикалық тұрғыдан қайшылықты дәлелдер беруі ықтимал [4]. Бұл нәтижелер AI өнімдерімен рефлексивті өзара әрекеттесуді қалыптастыратын құрылымдалған оқыту тәсілдерінің қажеттілігін көрсетеді.

AI қолдану ауқымы кеңейіп келе жатқанымен, мұғалімдерді даярлау бағдарламаларында көбіне жүйелі және кезең-кезеңмен дамытылатын оқу тәжірибесінен гөрі үзік-үзік таныстыру сипатындағы мазмұн басым. Соның нәтижесінде болашақ мұғалімдер AI негізінде ұсынылған пайымдауларды жүйелі бағалау немесе оны педагогикалық шешім қабылдау үдерісіне мазмұнды түрде кіріктіру мүмкіндіктерін жеткілікті деңгейде игермейді [5]. Қолданыстағы ротациялық оқыту үлгілері оқу кезеңдерін

құрылымдауға мүмкіндік бергенімен [6], оларда AI қателерін талдау немесе сыни AI сауаттылығын кезең-кезеңімен қалыптастыру элементтері сирек қамтылады.

Осы олқылықтың орнын толтыру мақсатында зерттеуде цифрлық-педагогикалық құзыреттілікті, рефлексивті AI сауаттылығын және кәсіби математикалық пайымдауды дамытуға бағытталған екі ротациялы AI-кіріктірілген оқыту моделі ұсынылады. Бірінші ротацияда AI қолдауымен түсіндіру құрастыру, модельдеу және микросабақ өткізу тапсырмаларына басымдық беріледі. Екінші ротацияда жүйелі аналитикалық талдау енгізіліп, білім алушылар AI ұсынған пайымдауларды бағалауға, модельдеу қателерін анықтауға, адам мен AI шешімдерін салыстыруға және математикалық тұрғыдан дұрыс түсіндірмелерді қайта құрастыруға бағытталады. Осылайша, AI жіберген қателер дидактикалық ресурс ретінде қарастырылып, AI білімнің абсолютті көзі емес, кәсіби талдау нысаны ретінде ұсынылады.

Осыған сәйкес, зерттеу екі ретті ротация негізінде құзыреттіліктің дамуын, яғни AI көмегімен зерттеуден аналитикалық негізделген кәсіби қолдануға өтуді қарастырады.

Зерттеу сұрақтары:

ЗС1. Екі ротациялы AI-кіріктірілген ортада цифрлық-педагогикалық құзыреттілік қалай дамиды?

ЗС2. Оқыту кезеңдері барысында рефлексивті және сыни AI қолдану қалай эволюцияланады?

ЗС3. AI ұсынған пайымдаулар мен модельдеу тапсырмаларымен жұмыс істеу арқылы кәсіби математикалық және педагогикалық құзыреттілік қалай қалыптасады?

Зерттеу әдістері мен материалдар

Бұл зерттеу 2025 жылдың қазан және қараша айларында Шымкент қаласындағы Ө. Жәнібеков университетінде жүргізілді. Зерттеуге осы жоғары оқу орнының математика мұғалімдерін даярлау білім беру бағдарламасында білім алатын үшінші курс студенттері қатысты. Институционалдық бағдарлама аясында екі академиялық топ қолжетімді болды және сабақ кестесінің мүмкіндігі мен диагностикалық алдын ала тест нәтижелерінің салыстырмалы ұқсастығы негізінде тиісінше эксперименттік және бақылау топтары ретінде белгіленді.

Институционалдық шектеулерге байланысты кездейсоқ іріктеу мүмкін болмағандықтан, зерттеу квази-эксперименттік дизайн негізінде, тұтас академиялық топтармен жүргізілді. Алдын ала тест нәтижелерін салыстыру екі топ арасында барлық өлшенген айнымалылар бойынша статистикалық тұрғыдан мәнді айырмашылықтардың жоқ екенін көрсетті ($p>.05$).

Зерттеуге екі топтағы барлық тіркелген студенттер толықтай қатысты. Талдауға тек pre–post толық деректер жиынтығы енгізілді. Жалпы алғанда, курсқа тіркелген 94 болашақ математика мұғалімі зерттеуге қатысты ($N=94$). Екі тұтас академиялық топ сабақ кестесінің мүмкіндігі мен алдын ала тест нәтижелерінің ұқсастығы негізінде эксперименттік ($n=47$) және бақылау ($n=47$) жағдайларына бөлінді.

Сегіз апталық интервенция барысында ешбір қатысушы зерттеуден шығарылмады, қатысушылардың шығып қалуы байқалмады және деректер талдаудан алынып тасталмады. Осылайша, соңғы аналитикалық таңдама 94 толық pre-post деректер жиынтығынан тұрды. Екі топ та оқу бағдарламасының негізгі мазмұнын меңгерді, алайда тек эксперименттік топқа екі ротациялы AI-кіріктірілген аралас оқыту интервенциясы ұсынылды. Алдын ала тест нәтижелері екі топтың бастапқы деңгейде эквивалентті екенін растады ($p>05$).

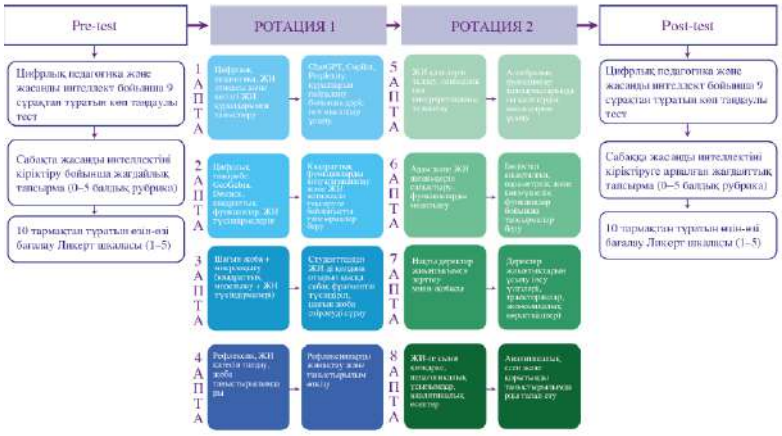
Оқыту стиліндегі айырмашылықтардың әсерін барынша азайту мақсатында барлық сабақтарды бір оқытушы жүргізді.

Зерттеушілердің бірі сабақ үдерісінде араласпайтын бақылаушы ретінде қатысты, бұл аудиториядағы табиғи оқу әрекетінің сақталуын және екі топтағы оқу ортасының шынайылығын, сондай-ақ институционалдық тәжірибеге сәйкестігін қамтамасыз етті.

Зерттеуге қатысу ерікті сипатта болды және барлық студенттер анонимдендірілген бағалау нәтижелері мен оқу өнімдерін зерттеу мақсатында пайдалануға саналы келісімін берді.

Оқыту интервенциясы сегіз апталық AI-кіріктірілген аралас оқыту бағдарламасы ретінде әзірленіп, бірізді екі ротация түрінде ұйымдастырылды. Интервенцияның құрылымы, соның ішінде бағалау кезеңдері, оқыту фазалары және оқу әрекеттері 1-суретте ұсынылған.

Сурет 1. **ЖИ кіріктірілген аралас оқытудың екі ротациялық интервенциясының құрылымы**

Бақылау тобындағы студенттердің ресми оқыту үдерісінен тыс жалпыға қолжетімді AI құралдарын пайдалану мүмкіндігі болғанымен, олардың оқу курсына құрылымдалған AI қолдауындағы әрекеттер енгізілген жоқ. Оқыту тапсырмалары, модельдеу әрекеттері және қателерді талдауға негізделген аналитикалық компоненттер тек эксперименттік топта жүзеге асырылды. Бақылау тобында AI қолданылуы арнайы өлшенбегенімен, бағытталған AI кіріктірудің және құрылымдалған аналитикалық тапсырмалардың болмауы зерттеу жағдайлары арасындағы жүйелі ықпалдың (contamination) пайда болу ықтималдығын төмендетті.

Деректер эксперименттік және бақылау топтарында университеттің тұрақты оқу кестесіне сәйкес өткізілген сабақтар барысында сегіз апта бойы жиналды (әр сабақтың ұзақтығы – 50 минут).

Эксперименттік топта деректер екі ротациялы AI-кіріктірілген интервенция барысында үздіксіз түрде жиналып отырды. Бұл үдеріс студенттердің AI құралдарымен, математикалық тапсырмалармен және рефлексивті әрекеттермен өзара жұмысын, сондай-ақ құзыреттіліктің кезең-кезеңмен дамуын құжаттауға бағытталды.

Оқу мақсаттары, апта сайынғы әрекеттер, қолданылған AI құралдары, алынған оқу өнімдері және бағалау кезеңдері бойынша егжей-тегжейлі ақпарат 1-қосымшада берілген. Оқу үдерісін жан-жақты сипаттау мақсатында бірнеше дереккөз пайдаланылды. Сандық деректерге алдын ала және қорытынды тестілеу нәтижелері енгізілді, оның ішінде:

1. цифрлық педагогика бойынша білімді анықтайтын тест;
2. рубрика негізінде бағаланатын оқыту жағдаятына арналған тапсырма;
3. AI-ға дайындықты анықтайтын 10 тармақтан тұратын шкала.
4. Сапалық деректерге төмендегілер енгізілді:
5. апта сайынғы оқу өнімдері (AI сұраныстары мен нәтижелері, GeoGebra және Desmos ортасындағы модельдер мен графикалық құрылымдар, аналитикалық есептер);
6. микросабақтардың бейнежазбалары;
7. бақылау жазбалары;
8. студенттердің жазбаша рефлексиялары.

Барлық материалдар талдау жүргізілгенге дейін жинақталып, анонимдендірілді. Бірінші ротация AI қолдауымен зерттеу және микросабақ өткізуге бағытталса, екінші ротация аналитикалық өзара әрекетке, соның ішінде адам–AI шешімдерін салыстыруға, қателерді диагностикалауға және модельдеу тапсырмаларын орындауға басымдық берді. Бұл оқу өнімдері рефлексивті AI қолдану мен кәсіби математикалық пайымдаудың дамуындағы өзгерістерді дәлелдейтін эмпирикалық негіз ретінде қызмет етті.

Деректерді жинау үшін цифрлық платформалар қолданылғанымен, барлық интерпретациялық рәсімдер, атап айтқанда эпизодтарды іріктеу, модельдеу категорияларын жіктеу және тақырыптық кодтау, зерттеу сұрақтарына сәйкестікті қамтамасыз ету мақсатында аралас әдістердің қалыптасқан ғылыми хаттамаларына сәйкес жүзеге асырылды.

Интервенция екі ротациялы AI-кіріктірілген оқыту моделі ретінде құрылымдалды және болашақ математика мұғалімдерін AI-мен бастапқы танысудан аналитикалық, дәлелге негізделген және педагогикалық тұрғыдан негізделген қолдануға дейінгі дамытушы траектория бойынша бағыттауға арналған. Тұжырымдамалық тұрғыдан бұл модель аналитикалық кодтау жүйесі емес, педагогикалық құрылым ретінде қарастырылады. Ол оқу тәжірибесін ұйымдастырады, құзыреттіліктің даму үдерісін кезең-кезеңмен қолдайды және цифрлық-педагогикалық, рефлексивті әрі кәсіби математикалық дағдылардың қалыптасу логикасын айқындайды.

Интервенцияны цифрлық педагогика және AI қолдауындағы оқыту саласында алдын ала тәжірибесі бар пән оқытушысы жүзеге асырды. Интервенция басталғанға дейін апта сайынғы оқу мақсаттарын, тапсырма сипаттамаларын, қолданылатын AI құралдарын және күтілетін студенттік нәтижелерді қамтитын құрылымдалған іске асыру жоспары әзірленді.

Сабақ жоспарлары ротациялық модельдің құрылымына сәйкес әзірленіп, апталар арасындағы мазмұндық бірізділікті қамтамасыз етті. Стандарттауды сақтау мақсатында барлық сабақтар алдын ала белгіленген әрекеттер тізбегі бойынша өткізілді: кіріспе бөлім; бағытталған AI-практика; модельдеу тапсырмасы; рефлексивті талқылау. Оқыту стилі мен мазмұн ұсынудағы айырмашылықтарды азайту мақсатында эксперименттік және бақылау топтарына бір оқытушы сабақ берді.

Аралас оқыту форматы аудитория ішіндегі интерактивті сабақтарды (аптасына шамамен 100 минут) аудиториядан тыс орындалатын бағытталған дербес тапсырмалармен ұштастырды. Аудиториялық сабақтарда бірлескен модельдеу, AI нәтижелерін талдау және қателер үлгілерін талқылау негізгі орын алды. Аудиториядан тыс компоненттерге төмендегілер енгізілді: AI қолдауындағы шағын жобалар; аналитикалық есептер; рефлексивті журналдар. Бұл материалдар университеттің оқу платформасы арқылы тапсырылып отырды. Қолданылған AI құралдары:ChatGPT, GeoGebra, Desmos. Іске асырудың сенімділігі құрылымдалған сабақ жоспарлары және әр сабақтан кейінгі құжаттандыру арқылы бақыланды. Әр сабақтан кейін жоспарланған оқыту реттілігінің сақталуы мен негізгі әрекеттердің орындалуын тіркеу үшін іске асыру журналы жүргізілді. Екі ротациялы AI-кіріктірілген оқыту моделінің құрылымын ғылыми тұрғыдан негіздеу мақсатында зерттеу цифрлық педагогика мен жасанды интеллект құзыреттілігіне қатысты қолданыстағы теориялық құрылымдарға, атап айтқанда DigCompEdu, SIPE-AI және аралас оқытудағы ротациялық модельдерге сүйенеді әрі оларды сыни тұрғыдан кеңейтеді.

1-кестеде жинақталып көрсетілгендей, аталған құрылымдар цифрлық құзыреттіліктерді, AI қолдауындағы пайымдау кезеңдерін немесе оқытуды ретті ұйымдастыру мәселелерін қарастырғанымен, қателерді жүйелі талдау, педагогикалық рефлексия және диагностикалық пайымдау арқылы сыни AI сауаттылығын дамытуға бағытталған құрылымдалған механизмдерді толық қамтымайды.

Кесте 1. **Екі ротациялы AI моделін қолданыстағы құрылымдар аясында позициялау**

Құрылым	Негізгі бағыттылығы	Анықталған олқылық	Екі ротациялы AI моделі ұсынатын кеңейту	Негізгі дереккөз
DigCompEdu	Педагогтерге арналған цифрлық құзыреттіліктер	Құрылымдалған қателерге негізделген пайымдау немесе сыни AI сауаттылығын дамыту тетіктерінің болмауы	2-кезең AI нәтижелерін бағалауға және reasoning қателерін диагностикалауға арналған жүйелі қолдау ұсынады	European Commission (2017) [8]; Ng et al. (2023) [9]
SIPE-AI	AI қолдауындағы пайымдау кезеңдері	Педагогикалық интерпретацияның немесе құзыреттілікті кезең-кезеңмен дамыту траекториясының болмауы	Екі ротациялы AI моделі пайымдау кезеңдерін педагогикалық тапсырмалармен, рефлексиямен және модельдеумен біріктіреді	Yoon et al. (2024) [7]
Аралас оқытудағы ротациялық модельдер	Оқытуды оңтайландыру және тапсырмаларды ретті ұйымдастыру	AI қателеріне негізделген оқыту мен диагностикалық рефлексияны кіріктірудің жеткіліксіздігі	Екі ротациялы AI моделі аналитикалық деконструкцияны енгізіп, AI қателерін негізгі дидактикалық ресурс ретінде қарастырады	Aksak Kömür et al. (2023); Kaidieva et al. (2025) [6]

Ұсынылып отырған екі ротациялы AI моделі аталған теориялық және әдістемелік олқылықтардың орнын толтыруға бағытталған. Бұл модель аналитикалық деконструкцияны, адам мен жасанды интеллект шешімдерін салыстыруды және қателерге негізделген рефлексияны негізгі дидактикалық компоненттер ретінде кіріктіреді.

Оқытуды тек оңтайландыруға бағытталған дәстүрлі ротациялық модельдерден айырмашылығы, бұл модельде AI жіберетін қателер мақсатты оқу ресурсы ретінде қарастырылады. Мұндай тәсіл болашақ математика мұғалімдерінің рефлексивті педагогикалық пайымдауын, кәсіби математикалық құзыреттілігін және дәлелді шешім қабылдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Аталған теориялық негіз төменде сипатталған екі оқыту ротациясының құрылымын әзірлеуге негіз болды.

Екі ротация барысында модель өзара байланысқан төрт қайталанатын оқыту компонентін қамтиды:

1. AI қолдауындағы зерттеу – генеративті және математикалық AI құралдарымен бағытталған жұмыс;
2. Математикалық модельдеу және валидация – AI қолдауымен және AI-сыз модельдерді құрастыру, интерпретациялау және бағалау;
3. Адам мен AI пайымдауын салыстыру – AI ұсынған шешімдерді математикалық тұрғыдан дұрыс пайымдаумен салыстыра талдау;
4. Құрылымдалған рефлексивті талдау – AI шектеулерін анықтау, reasoning тізбегіндегі қателерді түзету және педагогикалық негіздемелерді тұжырымдау.

Сонымен, ұсынылған модель болашақ математика мұғалімдерінің цифрлық педагогикасын жетілдіруде AI құралдарын тек көмекші ресурс ретінде емес, кәсіби сыни талдау нысаны ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Pllana, D., Baez, R., Lama, A. V., Sanchez, H., Sain, Z. H., & Sandeep, N. (2025). Integrating AI platforms in project-based learning. Proceedings of the 14th Annual International Conference on Business, Technology and Innovation (Vol. 4). UBT – Higher Education Institution. https://knowledgecenter.ubt-uni.net/conference/2025UBTIC/ED/4
2. Kohnke, L., Zou, D., Ou, A. W., & Gu, M. M. (2025). Preparing future educators for AI-enhanced classrooms: Insights into AI literacy and integration. Computers and Education: Artificial Intelligence, 8, Article 100398. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2025.100398

3. Galiç, S., Urhan, S., Dost, Ş., & Lavicza, Z. (2025). Examining mathematics teachers noticing the rationality: Scenario-based training with AI chatbot. Science & Education, 34, 2759–2790. https://doi.org/10.1007/s11191-025-00618-3
4. Botana, F., Recio, T., & Vélez, M. P. (2024). On using GeoGebra and ChatGPT for geometric discovery. Computers, 13(8), Article 187. https://doi.org/10.3390/computers13080187
5. Lee, H., & Bryan, L. M. (2025). Integrating AI in teacher education: Exploring the impact on preservice teacher competencies. Professional Development in Education, 51(3), 478−494. https://doi.org/10.1080/19415257.2025.2490000
6. Aksak Kömür, İ., Kılınç, H., & Okur, M. R. (2023). The rotation model in blended learning. Asian Journal of Distance Education, 18(2), 63–74. https://doi.org/10.5281/zenodo.8197798
7. Yoon, H., Hwang, J., Lee, K., Roh, K. H., & Kwon, O. N. (2024). Students' use of generative artificial intelligence for proving mathematical statements. ZDM Mathematics Education, 56, 1531–1551. https://doi.org/10.1007/s11858-024-01629-0
8. European Commission. (2017). European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/159770
9. Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Su, J., Zheng, C., Li, S., & Chan, C. K. (2023). Teachers' AI digital competencies and twenty-first century skills in the post-pandemic world. Educational Technology Research and Development, 71, 137–161. https://doi.org/10.1007/s11423-023-10203-6

1-СЕКЦИЯ
БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ

ӘОЖ 37.013:004.8
И 15

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Ибрагимова Патши Краубековна, Бейсембаева Акбота Жомартовна
бастауыш сынып мұғалімдері
«Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Жамбыл ауданының білім бөлімінің Бірлесу-Еңбек орта мектебі» КММ
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье всесторонне рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) для повышения познавательной активности учащихся начальных классов. Автор предлагает способы интеграции инструментов ИИ (визуальная генерация, адаптивное обучение, элементы игры) в учебный процесс в соответствии с психологическими особенностями восприятия детей младшего школьного возраста. В рамках статьи описаны конкретные цифровые сервисы, облегчающие работу учителя, и методика их применения.

Ключевые слова: начальное образование, искусственный интеллект, цифровая педагогика, адаптивное обучение, наглядность, MagicSchool, образовательные инновации.

Abstract. The article comprehensively examines the pedagogical possibilities of using artificial intelligence (AI) technologies to increase the cognitive activity of primary school students. The author suggests ways to integrate AI tools (visual generation, adaptive learning, game elements) into the educational process in accordance with the psychological characteristics of primary school children's perception. The article describes specific digital services that facilitate the teacher's work and the methodology for their application.

Keywords: primary education, artificial intelligence, digital pedagogy, adaptive learning, visualization, MagicSchool, educational innovations.

XXI ғасырдың үшінші онжылдығы білім беру жүйесін түбегейлі өзгерістерге ұшыратты. Әсіресе, бастауыш сынып деңгейінде баланың оқуға деген ынтасы мен алғашқы академиялық дағдылары қалыптасатын кезеңде заманауи технологияларды қолданудың маңызы зор. Бүгінгі «альфа» ұрпағының балалары ақпаратты визуалды және интерактивті түрде қабылдауға бейім. Сондықтан жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын оқу үдерісіне енгізу – тек сән емес, сапалы білім берудің қажетті құралы

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың дамуымен тығыз байланысты. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру саласында кеңінен қолданылып келеді. Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау, үйрену, шешім қабылдау сияқты қабілеттерін орындай алатын компьютерлік технология. Бүгінгі таңда жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту процесін жетілдіру, оқушылардың білім сапасын арттыру, мұғалімнің жұмысын жеңілдету мақсатында қолданылуда.

Бастауыш сынып – оқушының тұлға болып қалыптасуының алғашқы кезеңі. Осы кезеңде оқушының оқу дағдысы, ойлау қабілеті, қызығушылығы қалыптасады. Сондықтан

бастауыш сыныпта заманауи технологияларды, соның ішінде жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану – білім сапасын арттырудың маңызды шарттарының бірі.

Жасанды интеллект технологияларының білім берудегі маңызы.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру процесін жаңартуға мүмкіндік береді. Ол мұғалімге оқу материалдарын дайындауға, оқушының білім деңгейін анықтауға, жеке тапсырмалар беруге көмектеседі. Сонымен қатар, оқушыларға өз бетімен білім алуға, ақпаратты іздеуге, талдауға, қорытынды жасауға үйретеді.

Жасанды интеллект технологияларын қолдану арқылы:

- оқыту процесін жекелендіруге болады;
- оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады;
- оқу материалын түсіндіруді жеңілдетуге болады;
- уақытты тиімді пайдалануға болады;
- білім сапасын арттыруға болады.

Бастауыш сыныпта жасанды интеллектті қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері

1. Оқытуды жекелендіру. Әр оқушының білім деңгейі әртүрлі болады. Жасанды интеллект технологиялары оқушының білім деңгейін анықтап, соған сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Бұл үлгерімі төмен оқушыларға материалды жақсы меңгеруге көмектеседі, ал үлгерімі жоғары оқушыларға күрделі тапсырмалар беруге мүмкіндік береді.

2. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру. Жасанды интеллект арқылы интерактивті тапсырмалар, ойындар, тесттер, суреттер, бейнероликтер жасауға болады. Бұл оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

3. Шығармашылық қабілетін дамыту. Жасанды интеллект арқылы оқушылар ертегі, әңгіме, өлең құрастыра алады, сурет сала алады, жобалар жасай алады. Бұл олардың шығармашылық қабілетін дамытады.

4. Жедел кері байланыс беру. Жасанды интеллект оқушының орындаған тапсырмасын тез тексеріп, қателерін көрсетеді. Бұл оқушыға өз қатесін түзетуге мүмкіндік береді.

5. Мұғалімнің жұмысын жеңілдету. Мұғалім жасанды интеллект арқылы:

- тест тапсырмаларын құрастырады;
- презентация жасайды;
- сабақ жоспарын жазады;
- суреттер мен көрнекіліктер дайындайды;
- мәтіндер құрастырады.

Бұл мұғалімнің уақытын үнемдейді және сабақты тиімді өткізуге көмектеседі.

Көрнекілік пен қиялдың жаңа деңгейі. Бастауыш сынып оқушыларында бейнелі ойлау басым. ЖИ көмегімен мұғалім кез келген абстрактілі ұғымды жанды бейнеге айналдыра алады:

- **Мәтінді бейнелеу:** «Ана тілі» сабағында оқушылар ертегі кейіпкерін сипаттаса, ЖИ (мысалы, Canva Magic Media) сол сипаттама негізінде лезде сурет жасап береді. Бұл баланың сөздік қорын байытып, шығармашылық қиялын ұштайды.
- **«Сөйлейтін» кейіпкерлер:** Тарихи тұлғалардың немесе табиғат құбылыстарының ЖИ арқылы жасалған анимациялық бейнелері сабақты түсіндіруді қызықты әрі есте қаларлықтай етеді.

Жекешелендірілген оқыту және дифференциация. Сыныптағы әр баланың қабілеті әртүрлі. ЖИ мұғалімге әр оқушының деңгейіне лайық тапсырмаларды санаулы секундта дайындауға мүмкіндік береді:

- **Адаптивті тапсырмалар:** Егер бала математикалық амалдан қиналса, ЖИ оған жеңілдетілген нұсқаулық ұсынады.
- **Күрделілікті реттеу:** ЖИ көмегімен кез келген ғылыми ақпаратты 7-8 жасар баланың тіліне лайықтап, «жеңілдетіп» қайта жазуға болады.

Практикалық ЖИ құралдары мен қолдану жолдары. Мұғалімнің күнделікті жұмысын жеңілдететін негізгі сервистер:

Сервис	Мұғалімге беретін мүмкіндігі	Практикалық мысал
MagicSchool.ai	Педагогтарға арналған 50+ ЖИ құралы.	2-сыныпқа арналған деңгейлік тесттер мен сабақ жоспарын құру.
Canva (Magic Studio)	Визуалды контент пен презентация жасау.	Сабақ тақырыбына сай бірегей суреттер мен слайдтарды автоматты жинау.
Curipod	Интерактивті слайдтар мен викториналар.	Оқушылар экранда сурет салып, жауап беретін белсенді сабақ ұйымдастыру.
Animated Drawings	Баланың салған суретін анимациялау.	Көркем еңбек сабағында бала салған кейіпкерді «билетіп» көрсету.

Педагогикалық этика және мұғалімнің рөлі. ЖИ технологиялары қаншалықты дамығанымен, ол мұғалімді алмастыра алмайды. Бастауыш сыныпта педагогтың басты рөлі – бағыт беруші (фасилитатор) және рухани тәрбиеші болу. ЖИ-ді қолдану барысында балаларға «цифрлық гигиенаны» үйрету, академиялық адалдыққа баулу – «Адал азамат» тұжырымдамасының басты бағыты.

Жасанды интеллект – бастауыш білім берудегі шексіз мүмкіндіктер көзі. Оны сауатты қолдану мұғалімнің уақытын үнемдеп, сабақтың сапасын арттырады, ал оқушы үшін мектепті қызықты зерттеу алаңына айналдырады. Болашақтың мектебі – адамгершілік құндылықтар мен озық технологиялардың үйлесім тапқан мекені.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы.
2. Сейітқалиев С. Бастауыш сыныпта инновациялық технологиялар. - Алматы, 2022.
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.

ӘОЖ 37.013.004.8
Д18

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ИНТЕГРАЦИЯЛАУ

Дартаева Света Камбаровна, Артықбаева Арайлым Булгариевна
бастауыш сынып мұғалімдері
«Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Жамбыл ауданының білім бөлімінің Бірлесу-Еңбек орта мектебі» КММ
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности и методы интеграции технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современную систему образования. Авторы, опираясь на опыт учителей начальных классов, обосновывают эффективность персонализации обучения, автоматизации оценивания и использования виртуальных помощников. Анализируется роль технологий ИИ в развитии критического мышления, творческого потенциала и цифровой грамотности учащихся. Особое внимание

уделяется развитию профессиональных компетенций педагогов и вопросам информационной безопасности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровизация образования, персонализированное обучение, автоматизированное оценивание, цифровая компетентность, педагогические инновации, нейронные сети.

Abstract. The article examines the pedagogical opportunities and methods for integrating Artificial Intelligence (AI) technologies into the modern education system. Based on the experience of primary school teachers, the authors substantiate the effectiveness of personalizing learning, automating assessment, and using virtual assistants. The role of AI technologies in developing students' critical thinking, creative potential, and digital literacy is analyzed. Special attention is paid to the development of teachers' professional competencies and information security issues.

Keywords: artificial intelligence, digitalization of education, personalized learning, automated assessment, digital competence, pedagogical innovations, neural networks.

Қазіргі заманғы білім беру саласы үздіксіз өзгерістерге ұшырап, жаңа технологияларды енгізу арқылы тиімділігін арттыруды көздейді. Жасанды интеллект (ЖИ) соңғы жылдары білім беру жүйесіне енгізілген, оқыту мен оқу сапасын жаңа деңгейге шығаратын негізгі технологиялардың бірі болып табылады. Жасанды интеллект алгоритмдері мен құралдары білім алушылардың оқу процесін бейімдеуге, өз бетінше білім алуды жеңілдетуге және оқу нәтижелерін жақсартуға көмектеседі.

Жасанды интеллект – бұл адамның ойлау қабілетін имитациялайтын компьютерлік жүйелерді жасауға бағытталған ғылым саласы. Білім беру контекстінде жасанды интеллект оқу процесін автоматтандыру, жекелендіру және білім алушылардың үлгерімін жақсарту үшін қолданылады. Жасанды интеллектке негізделген жүйелер білім алушылардың білім деңгейін, оқу стилін және қажеттіліктерін анықтай алады, соған сәйкес оқу материалдарын ұсынады, тапсырмаларды бағалайды және кері байланыс береді.

Жасанды интеллектті оқу процесіне тиімді интеграциялау үшін мынадай қадамдарды жүзеге асыру қажет:

Жекелендірілген оқыту платформаларын енгізу: Жасанды интеллектке негізделген платформалар әр білім алушылардың қажеттілігіне сай оқыту бағдарламаларын ұсынады. Олар білім алушылардың үлгерімін талдап, қиындық тудырған тақырыптарға көбірек көңіл бөледі. Мысалы, адаптивті оқыту жүйелері білім алушылардың жауаптарына қарай қиындық деңгейін өзгертеді, осылайша оқыту процесін тиімді етеді.

Автоматтандырылған бағалау жүйелерін қолдану: Жасанды интеллект эссе, тестілер және басқа да тапсырмаларды автоматты түрде бағалай алады. Бұл педагогтердің уақытын үнемдейді және оларға білім алушылармен жеке жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жасанды интеллект бағалау кезінде объективтілікті қамтамасыз етеді және білім алушыларға жылдам кері байланыс береді.

Виртуалды көмекшілерді пайдалану: Виртуалды көмекшілер білім алушылардың сұрақтарына жауап береді, оқу материалдарын табуға көмектеседі және тапсырмаларды орындауға бағыт береді. Олар тәулік бойы қолжетімді болғандықтан, білім алушылар кез келген уақытта көмек ала алады.

Оқыту ойындарын жасау: Жасанды интеллект негізінде жасалған оқыту ойындары оқу процесін қызықты әрі тартымды етеді. Ойындар білім алушылардың мотивациясын арттырады, білім алуға деген қызығушылығын оятады және олардың білімдерін практикада қолдануға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект білім беру үрдісінде білім алушылардың білім, білік, дағдысын дамытуға оң әсер етеді. Себебі:

Білімнің тереңдігін арттыру: Жасанды интеллект білім алушыларға күрделі тақырыптарды тереңірек түсінуге көмектеседі. Ол білім алушыларға әртүрлі дереккөздерден ақпарат табуға, талдауға және қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сыни

ойлау қабілетін дамыту: Жасанды интеллектке негізделген тапсырмалар білім алушыларды сыни тұрғыдан ойлауға, мәселелерді шешуге және дәлелді шешімдер қабылдауға үйретеді. Шығармашылықты дамыту: Жасанды интеллект білім алушыларға шығармашылық жобалар жасауға, идеяларды жүзеге асыруға және өз ойларын білдіруге көмектеседі. Мысалы, жасанды интеллект көмегімен музыка, сурет және жазу сияқты шығармашылық жұмыстар жасауға болады.

Тілдік дағдыларды жетілдіру: Жасанды интеллект тілдік дағдыларды жетілдіруге көмектеседі. Ол білім алушыларға жаңа сөздерді үйренуге, грамматикалық қателерді түзетуге және тілдік ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Технологиялық сауаттылықты арттыру: Жасанды интеллектті қолдану білім алушылардың технологиялық сауаттылығын арттырады. Олар жаңа технологияларды меңгеруге, компьютерлік дағдыларды дамытуға және цифрлық әлемде табысты болуға дайындалады.

Сонымен, жасанды интеллект білім беру жүйесіне интеграциялануы оқу үрдісінің сапасын арттырып, білім алушылардың білім алу процесін анағұрлым тиімді етеді, оқытуды жекелендіруге, білім алушылардың білім, білік, дағдысын дамытуға және білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. ЖИ-дің жеке оқыту стратегиялары, оқу материалдарын ұсыну тәсілдері және оқу нәтижелерін бағалау әдістері білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сай бейімделіп, олардың оқу мотивациясын арттырады. Сонымен қатар, педагогтер үшін ЖИ уақытты үнемдеп, білім алушылардың жетістіктерін бақылауға мүмкіндік береді. Алайда, жасанды интеллектті тиімді қолдану үшін педагогтердің біліктілігін арттыру, этикалық мәселелерді ескеру және білім алушылардың жеке мәліметтерін қорғау қажет. Болашақта ЖИ білім беру саласындағы басты құралдардың біріне айналып, оқу үрдісін одан әрі жетілдіруге ықпал ететін болады.

Білім беру саласында жасанды интеллектінің заманауи әдістері мен технологияларын интеграциялау – ерекшелігіне тоқталатын болсақ: ЖИ құралдарын, оның ішінде білім беру үрдісінде қолданылатын машиналық оқытуды, нейрондық желілер мен алгаритмдерді терең меңгеруге мүмкіндік береді. Осылайша, педагогтер ЖИ-ді өз сабақтарында қолдану арқылы оқыту процесін жетілдіре алады. Қашықтан оқыту мен аралас әдіс қолдану – теориялық материалдар мен лекциялар қашықтан оқыту жүйелері арқылы беріледі, бұл тыңдаушыларға уақыт пен жер шектеулерінсіз білім алу мүмкіндігін береді. Практикалық сабақтар мен тренингтерді жылдам әрі тиімді түрде өткізу үшін аралас (onlineoffline) оқыту әдісін қолдану.

Білім беру саласында жасанды интеллектінің заманауи әдістері мен технологияларын интеграциялаудың мақсаты, міндеттері және күтілетін нәтижелері **Мақсаты:** білім беру саласында жасанды интеллектінің заманауи әдістері мен технологияларын интеграциялау педагогтердің заманауи цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарын білім беру үдерісінде тиімді қолдану дағдыларын дамытып, оқытудың инновациялық әдістерін меңгеруіне, оқу сапасын арттыруға, білім алушылардың танымдық белсенділігін күшейтуге, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, дербес оқу траекторияларын құруға және білім беру жүйесін цифрландырудың жаңа мүмкіндіктерін игеруге бағытталған.

Міндеттері:

1. Білім беру саласында қолданылатын заманауи технологиялардың теориялық және практикалық аспектілерін түсіну арқылы, цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект негіздерін меңгеру;
2. Білім беру платформалары, интерактивті ресурстар, виртуалды және толықтырылған шындық элементтерімен жұмыс істеуді үйрету арқылы, оқыту үдерісінде цифрлық құралдарды тиімді пайдалану дағдыларын дамыту;
3. Дербестендірілген оқыту, автоматтандырылған бағалау, чат-боттар мен нейрожелілерді қолдану жолдарын меңгеру;

4. Цифрлық технологияларды қолдану арқылы педагогтердің оқу мотивациясын арттыру және интерактивті оқыту тәсілдерін жетілдіру;
5. Онлайн платформалар мен жасанды интеллект құралдарын қауіпсіз қолдану жолдарын үйрету, цифрлық сауаттылық пен ақпараттық қауіпсіздік дағдыларын қалыптастыру;
6. Жаңа технологияларды меңгеру арқылы педагогтердің шығармашылық әлеуетін және кәсіби даму мүмкіндіктерін кеңейтіп, кәсіби құзыреттілігін арттыру;

Күтілетін нәтижелер:

1. Тыңдаушылар білім беру үдерісінде қолдануға арналған заманауи цифрлық платформалармен, бағдарламалармен және жасанды интеллект технологияларымен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады;
2. Цифрлық технологияларды қолдана отырып, білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыратын заманауи оқыту әдістерін тиімді пайдаланады;
3. Тыңдаушылар интернеттегі қауіпсіздік ережелерін, киберқауіпсіздік негіздерін меңгеріп, дербес мәліметтерін қорғау әдістерін қолдануды үйренеді;
4. Жасанды интеллект көмегімен әрбір тыңдаушының қабілеттері мен қажеттіліктеріне бейімделген жеке оқу траекторияларын құру және іске асыру дағдыларын жетілдіреді;
5. Оқытуда интерактивті платформалар, онлайн курстар, виртуалды зертханалар, мультимедиялық материалдар мен сандық білім беру контентін қолдану қабілеттерін дамытады;
6. Заманауи технологияларды пайдалану арқылы оқыту үдерісін тиімді ұйымдастырып, білім сапасын жақсарту бағытында кәсіби құзыреттіліктерін арттырады;
7. Педагогтер инновациялық оқыту құралдарын енгізу арқылы оқу үдерісін жаңғыртып, білім беру жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді, жасанды интеллект негізінде білім алушылардың білім деңгейін бағалау, тестілеу, жетістіктерін талдау және жедел кері байланыс беру әдістерін үйренеді; цифрлық технологияларды пайдалана отырып, сыни ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және зерттеушілік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Түйіндей келе, білім беру саласында жасанды интеллект технологияларын интеграциялау – бұл заман талабы мен педагогикалық инновацияның тоғысқан тұсы. Жасанды интеллектіні сабақ барысында жүйелі қолдану оқушылардың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау, цифрлық сауаттылық және техникалық шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады.Дегенмен, ЖИ технологияларын енгізу барысында цифрлық этика мен ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін қатар ескеру қажет. Болашақта білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігі – педагогтардың осы заманауи технологияларды өз тәжірибесінде қаншалықты сауатты әрі шығармашылықпен қолдана алуына тікелей байланысты болмақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. ҚР Үкіметінің қаулысы.
2. Абдрахманова Г.К., Сүлейменова Г.А. «Білім берудегі жасанды интеллект: болашағы мен мүмкіндіктері» // Қазақстан мектебі, №5, 2023 ж.
3. Жандильдина Р.М. «Бастауыш сынып оқушыларының цифрлық сауаттылығын дамытудағы ЖИ технологияларының рөлі» // Педагогикалық ғылымдар журналы, 2024 ж.
4. Берікқалиева Г.С. «Заманауи мектептегі нейрожелілер мен чат-боттарды қолдану әдістемесі». Алматы: «Оқулық», 2023. – 156 б.
5. Бөрібаев Б. «Программалау технологиялары және жасанды интеллект негіздері». Оқулық. Алматы, 2021 ж.
6. Оңалбек Ж.К. «Білім беруді цифрландыру жағдайында педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыру». Монография. Түркістан, 2022.
7. Керімбаев С.Т. «Адаптивті оқыту жүйелері және олардың тиімділігі» // ҚР Ұлттық Ғылым академиясының хабарлары, 2023 ж.

ӘОЖ 371:1

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Даненова Молдир Амировна
«Дәулет» бөбекжай-бақшасының МКҚК меңгерушісі
Абиева Сырга Мырзабаевна
«Дәулет» бөбекжай-бақшасының МКҚК тәрбиешісі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Бұрыл ау., Қазақстан

«Бала-басты байлығымыз,
ал ең асылымыз оның тәрбиесі»
Жүсіп Баласағұн

Аннотация. Инновационные технологии – это сложные и открытые системы дисциплин и методик, Объединенных приоритетными целями образования: новыми задачами, содержанием, формами и методами организации учебно-воспитательного процесса, взаимосвязанными с общей концепцией, где каждая позиция воздействует на другую и в конечном итоге формирует набор благоприятных условий для развития ребенка».

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, инновационные педагогические технологии, цифровое образование, когнитивное развитие ребенка, логическое мышление.

Abstract. Innovative technologies are complex and open systems of disciplines and methods united by priority educational goals: new tasks, content, forms and methods of organizing the educational process, interconnected with a common concept, where each position influences the other and ultimately forms a set of favorable conditions for the development of the child.

Keywords: artificial intelligence,preschool education, innovative pedagogical technologies, digital education, children's cognitive development, logical thinking.

XXI ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технологиялық бағытты дамыту мақсатымен аттауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады.Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды деп дана халқымыз бекерден бекер айтпаса керек.

Қазір жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласында кеңінен қолданылып, мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуына жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Осыған орай ұйымдастырылған «ЖИ-дің мектеп жасына дейінгі бала тәрбиесінде тиімді бағыттарын көрсету» тақырыбындағы іс-шараның негізгі мақсаты – балабақшада жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді қолдану жолдарын насихаттау және педагогтердің цифрлық құзыреттілігін арттыру, – деп хабарлайды тілші.

Іс-шара барысында ЖИ технологияларының балалардың танымдық қабілетін, логикалық ойлауын, тілдік дамуын және шығармашылық белсенділігін арттырудағы рөлі көрсетілді. Арнайы цифрлық ойындар, интерактивті жаттығулар мен мультимедиялық тапсырмалар арқылы балалардың қызығушылығын ояту жолдары ұсынылды.

Сонымен қатар, «Жасыл балабақша» бағыты аясында балалар табиғатты қорғауға, ресурстарды үнемдеуге және қоршаған ортаға жанашырлықпен қарауға үйренеді. Тәрбиеленушілер қоқысты сұрыптау, су мен электр энергиясын үнемдеу, өсімдіктерді күту,

экологиялық ойындар мен тәжірибелер арқылы табиғатқа деген жауапкершілігін қалыптастырады.

Қаржылық сауаттандыру элементтері балалардың жас ерекшеліктеріне сай ойын арқылы жүргізіледі. Тәрбиешілер балаларға «ақша деген не?», «еңбек пен табыс», «жинақтау мен үнемдеу» ұғымдарын қарапайым тілмен түсіндіреді. Рөлдік ойындар, ертегілер мен көрнекі құралдар арқылы балалар ақшаны орынды жұмсауды, қажеттілік пен қалауды ажыратуды үйренеді.

Экологиялық мәдениетін қалыптастырумен қатар, қаржылық тұрғыда саналы тұлға болып өсуіне негіз қалау. Мұндай кешенді жұмыс баланың ойлау қабілетін, жауапкершілігін және өмірге бейімделу дағдыларын арттырады.

Аталған бастамалар мектеп жасына дейінгі балалардың цифрлық сауаттылығын қалыптастыруға, оларды заманауи технологиялармен қауіпсіз жұмыс істеуге үйретуге және оқу үдерісін қызықты әрі нәтижелі етуге бағытталған, болашақ ұрпақтың табиғатқа жанашыр, қаржыны дұрыс басқаруға қабілетті азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Қазіргі таңда еліміздің білім саласында жүргізіліп жатқан реформаның басты мақсаты-ой-өрісі жаңашыл, шығармашылық деңгейде қызмет атқара алатын, дүниетанымы жоғары, жан-жақты қалыптасқан жеке тұлға тәрбиелеу.

«Инновациялық технологиялар – бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің: оқу – тәрбие процесін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан жаңа міндеттерінің, мазмұнының, формалары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері, мұнда әр позиция басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында баланың дамуына жағымды жағдайлар жиынтығын құрайды»

Қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістер енгізуді талап етіп отыр.

Қазіргі кезеңде білім ғылым саласында инновациялық педагогикалық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде де педагогикалық технологиялар ұғымы кеңінен қолданылатын ұғымдардың біріне айналды. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып отыр. Сондықтан мектепке дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі мақсаты – баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуы болып отыр.

Жаңа заман баласы ертеңгі еліміздің болашағы. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін, тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуында педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығына да байланысты. Яғни, инновациялық технологияны қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау қазіргі таңдағы әрбір педагогтың міндеті. Қоғамдағы қазіргі даму кезеңінде мектепке дейінгі мекемелердегі білім беру жүйесінде оқыту, тәрбие беру үрдісін технологияландыру - басты мәселенің бірі. Осыған орай мектепке дейінгі мекемелердің тәжірибесіне оқыту мен тәрбиелеудің әр түрлі технологиялары жасалып енгізілуде. Білім беру жүйесінде инновациялық технологияны қолдану келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау әрбір педагогтың міндеті болып табылады. Білім беру жүйесінде қолданылып жүрген инновациялық технологиялар: ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру, ойын арқылы оқыту, проблемалық оқыту, модульдік оқыту, тірек сигналдары арқылы оқыту, дамыта оқыту, оқытудың компьютерлік технологиясы, бағдарламалап оқыту, деңгейлеп оқыту т.б.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің ең басты міндеті мектеп жасына дейінгі балалардың білім сапасының деңгейін халықаралық дәрежеге көтеру. Тәрбие мен білімнің алғашқы діңгегі мектепке дейінгі тәрбие мекемелерінде беріледі. Отбасындағы ата-ананың ықыласы мен мейірімділігінен нәр алған бала балабақшада тәрбиешінің шұғылалы шуағына

бөленеді. Мектепке дейінгі білім беру стандарты мектепке дейінгі тәрбиемен мектепалды даярлық топтарында педагогикалық үрдісті ұйымдастыруда жаңашыл әдіс-тәсілдерді пайдалануға мүмкіндік береді. Балабақшада жаңа педагогикалық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты: оқыту мен тәрбиелеуде инновациялық ойын технологиясының элементтерін пайдалана отырып, жан-жақты, білімді, құзыретті тұлға тәрбиелеу. Ұйымдастырылған оқу қызметінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану балалардың оқу қызметіне деген қызығушылығын арттырады, шығармашылық қабілетін дамытады, қоршаған ортаны танымдық зерттеу барысында дидактикалық мақсаттар іс жүзінде асырылады.

Қазіргі заман талабына қойылып отырған маңызды мәселердің бірі – жан-жақты дамыған өнегелі, рухани ізденісі мол жас ұрпақ тәрбиелеу болып келеді. Балабақшадан берілетін тәрбиенің нәтижесі отбасы мен балабақша тығыз байланыста болса ғана мағыналы болып жан-жақты дамыған ұрпақ тәрбиелей аламыз. Осының негізінде біз бала тәрбиесі ісіне ата-ананы да жұмылдырып, тәрбие жұмысын бірге жүргізуіміз қажет.

Осы мақсатта №8 бөбекжай-бақшада ұйымдастырылған оқу қызметін беру барысында тілдік материалды есте сақтау мақсатымен суретті символды, мнемотехника мен тірек-сызбалары қолданылады. Мектепке дейінгі бала әріптерді танымас бұрын суретті сызбаларды қолданып, сөздерді дыбыстап сөйлем құрастыруға машықтанады. Бұл әдісті ата-аналардың отбасы жағдайында қолдануға баламен бірге сөздерді жаттауға мүмкіншіліктері болады.

Мектепке дейінгі бала есте сақтау мен қабылдауы жоғары қабілетімен ерекшеленеді. Ойын-тапсырмалармен жаттығулар тілді дамытумен қатар барлық сезім мүшелерінің жұмысын, танымдық белсенділігін арттыра түседі. Яғни тірек кестелер мен белгілерді тез ұғынып, есте сақтап баланың өзіндік жұмыс жасауына жағдай жасайды. Байланыстыра сөйлеу дағдылары шартты белгілер, суреттер, сызбалар, арқылы дамытылады. Балалардың есту, көру, ойлау қабілеттері танымдық іс-әрекеттері арқылы жетілдіреді.

«Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға» – деп, Абай атамыз айтпақшы, бүгінгі жас ұрпаққа қамқорлық жасап оларды ізгілікке, адамгершілікке, отаншылдыққа, ұлтжандылық пен мемлекеттік тілге деген құрметке тәрбиелесең ғана еңбегің жемісті болмақ! Ертеңімізді бүгін ойлап, жас ұрпақты жан – жақты тәрбиелеу мен жеткілікті білім қорын беру әр ұстаздың міндеті екенін естен шығармайық**.** Біздің басты мақсатымыз отбасымен ынтымақтастық орнатып, баланы жан-жақты тұлға ретінде тәрбиелеу.

Әдебиеттер тізімі:

1. Баймұратова Б.Б. Тіл дамыту. – А., 2017ж.
2. Бақреденова А.Б. Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. – ПМПИ ғылыми баспа орталығы, 2016ж.
3. Душка Н.Д. Синквейн в работе с дошкольниками» / М.Д. Душка // Журнал «Логопед», М.: «ТЦ Сфера», 2015ж. № 5. С. 85-91.
4. Козаренко В.А. Учебник мнемотехники // Система запоминания «Джордано» [Электронный ресурс], 2017ж. Режим доступа: http://mnemonikon.ru (дата обращения: 10.03.2017ж).
5. Метербаева К.М., Искакова А.Т. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі. Оқу құралы. – Астана, Фолиант, 2017ж. - 184 б
6. Бұзаубақова Қ.Ж. Жаңа педагогикалық технология. – Тараз, 2017ж.
7. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – Алматы: Білім, 2018ж.

ӘОЖ 372.7

STEM МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМДЕГІ ТЫҢ СЕРПІН

Сулейменова Макпал Қабылтаевна
«Дәулет» бөбекжай-бақшасының МКҚК әдіскері
Пиримкулова Нагима Айтмаханбетовна
«Дәулет» бөбекжай-бақшасы МКҚК
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Бұрыл ау., Қазақстан

Аннотация. На сегодняшний день политика дошкольных организаций и общества в стране направлена на развитие у детей дошкольного возраста интереса к элементарной науке, технике, образованию, культуре, формирование у них творческого мышления, инициативы, интеллектуальных способностей и предпосылок принятия нестандартных решений, предоставляя образование детям с особыми потребностями наравне со всеми детьми. Мы знаем, что наши дети являются будущими поколениями изобретателей, новаторов и лидеров, способных проводить исследования, как настоящие ученые, мыслить как философы, мыслить как художники, анализировать и решать как математики, проектировать как инженеры, а также играть.

Ключевые слова: развитие интеллектуальных творческих способностей детей, элементарное научно-техническое творчество, технология STEM в дошкольном образовании.

Abstract. Today, the policy of preschool organizations and society in the country is aimed at developing preschool children's interest in elementary science, technology, education, culture, the formation of their creative thinking, initiative, intellectual abilities and prerequisites for making non-standard decisions, providing education to children with special needs on an equal basis with all children. We know that our children are the future generations of inventors, innovators, and leaders capable of conducting research like real scientists, thinking like philosophers, thinking like artists, analyzing and solving like mathematicians, designing like engineers, and playing.

Keywords: development of intellectual and creative abilities of children, elementary scientific and technical creativity, STEM technology in preschool education.

Бұл мақала STEM біліміндегі жасанды интеллекттің (ЖИ) маңыздылығын, оның мүмкіндіктері мен қолдану аясын зерттеуге арналған. ЖИ технологиялары оқыту процесін дараландыру, аналитикалық мүмкіндіктерді кеңейту және автоматтандыру арқылы білім беру сапасын жақсартуға ықпал етеді. Сонымен қатар, ЖИ-нің білім беру жүйесіне енгізілуі барысында кездесетін әлеуметтік, қаржылық және этикалық мәселелер талқыланады.Мақалада ЖИ-дың STEM пәндеріне тигізетін әсері, студенттердің оқу нәтижелерін арттырудағы рөлі және мұғалімдерге кәсіби қолдау көрсету жолдары қарастырылады. ЖИ-ды интеграциялау STEM білімінің теңгерімді дамуын қамтамасыз етіп, оқушылардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді.

Бүгінгі таңда ғылыми-техникалық прогресс пен техникалық революция дәуірінде инновациялық-прогрессивті технологиялар бүкіл білім беру жүйесінің негізі болып табылады. Олар педагогтерге жас ұрпақты кейінгі өмірде мектепте оқу кезінде және одан әрі мамандық таңдауда туындауы мүмкін қиындықтарға дайындауға мүмкіндік береді.

3-6 жас аралығындағы балалардың жасы – тұлғаның дамуы мен қалыптасуындағы өте маңызды және стратегиялық кезең. Бүгінгі таңда мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істейтін педагогтар білімге деген қызығушылықты ояту, балаларды күнделікті өмірде сәтті пайдалану үшін қажетті машықтар мен дағдыларды меңгертудің

жауапкершілігі мен маңыздылығын түсінеді. Балалардың өз бетінше де, құрдастар мен ересектер ортасында да әрекет ету қабілетін тәрбиелеу маңызды.

Сондықтан біз, ұстаздар мен ата-аналар ретінде біздің қоршаған ортадағы заманауи және нақты прогресске сәйкес олардың толыққанды білім алуы мен оқытуы үшін қандай әдістер мен тәсілдерді қолдану керек деген мәселе тұр.

Балабақшамыздың тәрбиелік және білім беру қызметінің басым бағыты мектеп жасына дейінгі балалардың интеллектуалдық және шығармашылық дамуы болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін басшылық әдістемелік кеңес мүшелерімен және бөбекжай ұстаздарымен бірлесіп кезең-кезеңімен жүйелі жұмыстар жүргізді. Алғашқы кезде отандық және шетелдік оқытушылардың ғылыми-педагогикалық еңбектері жинақталып, зерттеліп, талданды.Одан әрі конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер, педагогикалық кеңестер, пікірталастар, әдістемелік сағаттар, тренингтер, педагогтердің өзін-өзі тәрбиелеу жұмыстары, сонымен қатар осы бағытта біліктілігін арттыру бойынша іс-шаралар ұйымдастырылып өткізілді. Мектеп жасына дейінгі балалардың, интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін тиісті әдістер мен технологияларды зерделеумен қатар, балалардың іс әрекеттеріне арнайы жабдықталған кабинет ашуды қолға алдық. Осылайша, болашақ жан-жақты дамыған тұлға үшін білім беру мен тәрбиелудің қажеттілігі мен қажеттілігінің маңыздылығын сараптай келе, біз бүгінгі таңда ең перспективалы технология STEM деп шештік.STEM білім беру негізгі жаһандық трендтердің бірі болып табылады және балаларға ақпарат ағынында жылдам шарлауды және алған білімдерін іс жүзінде қолдануды үйренуге көмектеседі.

Мұнда мектеп жасына дейінгі балалар қазіргі өмірде өте қажет болатын қосымша практикалық дағдыларды ала алады. Қызықты ойлана ойнайтын іс әрекеттер мен роботтандырылған заттар-конструкторлар, «Мен әлемді жасаймын» мультфильмдер студиясы, әртүрлі Lego түрлері әр бір тәрбиеленушінің, оның ішінде ерекше қажеттіліктері бар баланың интеллектісі мен шығармашылығын ашуға мүмкіндік береді.

МДҰ-да STEM білім беру дегеніміз не? Бұл нақты ғылымдардың негізгі принциптерін қатар меңгеруді қамтитын кешенді оқыту. Оларға ғылым, инженерия, математика, технология және шығармашылық (өнер) жатады. Қазір ғылыми-техникалық шығармашылық пен робототехника осы білімге көбірек жатқызылады.Бірақ ең бастысы, балалар болып жатқан оқиғалардың өзара байланысын көруге үйренеді, логика принциптерін жақсы түсінеді, тіпті қарапайым, бірақ өздерінің үлгілерін жасау процесінде олар өздері үшін жаңа және ерекше нәрсені ашады. Ал кешенді тәсіл олардың білімге құштарлығын дамытуға, оқу үдерісіне араласуына ықпал етеді.

Осылайша, біз әртүрлі табиғи материалдарды және арнайы Lego конструкторларын пайдалана отырып, құрылыспен STEM ортасын енгізуді бастадық.

Бұл кезеңде педагогтеріміз әртүрлі конструктивті ойындар – жаттығуларды ұйымдастырылған іс-әрекет кезінде инвариантты бөлікте де, мультфильм студиясын, Лего және робот конструкторларын және олардың құрылғыларын пайдалана отырып вариативті бөлігінде ұйымдастырады. Өз кезегінде әртүрлі тапсырмаларды ойын түрінде ұйымдастыру және өткізу балалардың логикалық және алгоритмдік ойлауын дамытуға көмектеседі. Мектеп жасына дейінгі балалар практикалық тапсырмаларды шешуге тез үйренеді, шығармашылық пен кеңістіктік ойлауды дамытады, модельдеу, бағдарламалаудың негізгі білімін өздігінен алады. Сонымен қатар ойлау арқылы тілдері де дами түседі.

Ата-аналармен жұмыс жасай отырып, біз оларға STEM технологиясының қандай элементтерін үйде қолдануға болатыны туралы кеңес береміз, мысалы ермексаздан мүсіндеу кезінде өнерді модельдеумен біріктіруге немесе тұзды қамырдан әртүрлі қарапайым ойыншықтарды жасағанда, оларды өлшемі бойынша салыстыруды ұмытпауды, картоннан жасалған конструктор сенсорлық қабілеттердің дамуына және конструктивті ойлауына қалай пайдалы әсер ететінін түсіндіреміз, геоконт шығармашылық қиялды дамытуға көмектеседі және геобордтың көмегімен бала периметрі мен ауданын оңай зерттей алады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың практикалық дағдыларын дамытумен қатар, бұл технология жағымды эмоционалдық жағдайды жасауға және шынайы өмірлік жағдайларды бастан кешіруге жағдай жасауға ықпал етеді.

STEM технологияларының негізгі артықшылықтары:

- Шығармашылық пен қызығушылықты дамыту;
- Қарапайым инженерлік дағдылар қалыптасады;
- Топта жұмыс істеуге қажетті қасиеттер қалыптасады;
- Орындалған жұмыстың нәтижесін талдай білуге ықпал ету;
- Еріксіз түрде олар мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық және зерттеушілік әрекетін дамытады.

STEM технологиялары мектеп жасына дейінгі ерекше қажеттіліктері бар балалардыңда зияткерлік қабілеттерін дамыту жұмыстарын ұйымдастыруға тиімді жағдай жасайды.

Нәтижесінде бұл технологияны бірте-бірте және жүйелі түрде қолдану балаларымызды ғылыми-техникалық шығармашылық іс-әрекетке еркін және оңай тартады, олардың мазмұнын біріктіреді, мұнда бала қоршаған әлемді ойын, эксперимент және зерттеу арқылы ұйғарады.

Осылайша, болашақта балалардың оқуын бітіріп, сүйікті мамандығын алғанға дейін мотивациялап интеллектуалдық қабілеттерін қалыптастырады.

Ғылым мектеп жасына дейінгі балалар үшін ақылды ойын бола отырып, оларды баурап, қызықтыра дамытуы қажет!

Әдебиеттер тізімі:

1. Оспанбаева М. Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі. Оқу құралы. Алматы: Қазақ университеті, 2019. - 232б.
2. Бабаева Т.И., Гогоберидзе А.Г., Михайлов З.А.// Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың болжамды білім беру бағдарламасы,Санкт-Петербург Детство-ПРЕСС 2019, - 352 б.
3. Волосовец Т.В., Маркова В.А., Аверин С.А. //STEM – Мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балаларға білім беру // ОӘҚ – М.: 2017 – 111б.
4. Симановский А.Э. //Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту//-Ярославль: Гринго, 2016г. - 192б.

ӘОЖ 378.1

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТІЛДІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Куатбекова Карлыгаш Акбергеновна
қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші
Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Программа факультативных курсов «Развитие языковых навыков учащихся помощью искусственного интеллекта» предназначена для дополнительной углубленной подготовки школьников. Быстрые шаги тенденции механизации и автоматизации системы образования в Республике Казахстан тесно связаны с поиском новых способов преподавания и усвоения содержания образования, а также с широким внедрением информационных технологий в процесс обучения, в том числе государственного языка.

Ключевые слова: искусственный интеллект, развитие языковых способностей, технологии обучения языкам, цифровое образование, онлайн-платформы, мобильные приложения.

Abstract. The elective course program "Developing Students' Language Skills with Artificial Intelligence" is designed to provide additional, in-depth training for schoolchildren. The rapid advances in the mechanization and automation of the education system in the Republic of Kazakhstan are closely linked to the search for new ways to teach and assimilate educational content, as well as the widespread integration of information technology into the learning process, including the state language.

Keywords: artificial intelligence, development of language skills, language learning technologies, digital education, online platforms, mobile applications.

Бұл «Жасанды интеллект арқылы студенттердің тілдік қабілеттерін дамыту» элективті курстық бағдарламасы мектеп оқушыларын қосымша тереңдетіп оқытуға арналған. Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесін техникаландыру мен автоматтандыру тенденциясының қарқынды қадамдары білім мазмұнын, оны оқытып үйретудің жаңа жолдарын іздеумен және ақпараттық технологияларды оқу-тәрбие, соның ішінде мемлекеттік тілді оқытып үйрету үрдісіне кеңінен енгізумен тығыз байланысты. Елбасының халыққа Жолдауында осы мәселеге ерекше назар аударып «тілді тиімді меңгертудің ең үздік, инновациалық-әдістемелік оқу құралдарын, аудио-бейнематериалдарын әзірлеу керектігін» атап көрсеткен.

Қазіргі таңда барлығымызды ойландыратын мәселелердің бірі – жасанды интеллект. «Жасанды интеллект» деген ұғым ең алғашқы рет 1956 жылы АҚШ-тың Дартмут колледжінде өткен ғылыми конференцияда енгізілді. Массачусетс технологиялық институтының профессоры Уинстон жасанды интеллект адамдардың барлық интеллектуалды жұмыстарын жасайтын мүмкіндігі бар дүние деп анықтама береді. Содан бастап бұл тақырып зерттеушілерді қызықтыра бастады. Жасанды интеллект білімнің әртүрлі салаларында қолданыла бастады, соның ішінде тіл үйретуде көбірек зерттеулер пайда бола бастады. Қазіргі таңда жасанды интеллекті өміріміздің барлық салаларында қарқынды дамып қолданылуда деуге болады. Сол бағытттардың бірі – білім беру. Соның ішінде, әсіресе тілдерді меңгерту, тілді меңгеру.

Ғаламдану мен қарым-қатынас маңызды рөл атқаратын заманауи әлемде екінші тіл үйрену қажеттілігі күннен-күнге артып келеді. Бірақ, кейбір адамдарға бұл процесс айтарлықтай күш пен уақытты қажет етеді. Дегенмен, заманауи жасанды интеллект технологияларын пайдалану арқылы бұл процесті анағұрлым жеңілдетуге болады. Тілді үйрену және үйрету кезінде жасанды интеллектіні тиімді пайдаланудың негізгі жолдарының бірі мобильді қосымшаларды немесе онлайн платформаларды, интернет реурстарын пайдалану болып табылады. Бүгінгі күні интернет мүмкіндіктері шексіз деп айтуға болады. Интернетсіз өмірімізді елестету мүмкін емес. Өйткені сандық қоғам, сандық орта қалыптасып, біз цифрлық әлемде өмір сүріп жатырмыз. Жаһандық әлемде сандық технологиялар, әр түрлі гаджеттер, сандық медиа, мобильді қосымшалар және түрлі сандық құрылғылар біздің өміріміздің бір бөлігіне айналды. Бұл өмірімізді өзгертті және көптеген мүмкіндіктерге жол ашты.

Тілді үйрену және үйрету кезінде жасанды интеллектіні тиімді пайдаланудың негізгі жолдарының бірі мобильді қосымшаларды немесе онлайн платформаларды, интернет реурстарын пайдалану болып табылады. Бүгінгі күні интернет мүмкіндіктері шексіз деп айтуға болады. Интернетсіз өмірімізді елестету мүмкін емес. Өйткені сандық қоғам, сандық орта қалыптасып, біз цифрлық әлемде өмір сүріп жатырмыз. Жаһандық әлемде сандық технологиялар, әр түрлі гаджеттер, сандық медиа, мобильді қосымшалар және түрлі сандық құрылғылар біздің өміріміздің бір бөлігіне айналды. Бұл өмірімізді өзгертті және көптеген мүмкіндіктерге жол ашты. Дамыған мемлекеттер технологияларды адам игілігіне пайдалану мүмкіндіктерін мейлінше арттырып жатыр. «Осы мүмкіндіктерді тіл үйретуде

қалай тиімді пайдалануға болады? Қазақ тілінде өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек? Тіл үйренушіні ынталандыру үшін қандай әдіс-тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн?» - деген сауалдар туындайды. Тіл үйренушіге тілді практикалық тұрғыдан меңгерту үшін қолайлы жағдай жасау, тиімді әдіс таңдау, яғни қызығушылығы мен шығармашылық белсенділігін арттыру оқытушының негізгі міндеті болып табылады

Қазіргі жағдайда білім берудің алдыңғы қатарлы мақсаттарында өзгерістер өтуде. Үкімет талабымен қатар дара тұлғаның өзіндік дамуында қажетін қанағаттандыруға, жас маманның туындаған мәселелерді талдау іскерлігін қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді. Қазақстанда білім беру сапасын көтеру жоғары білім беру құрылымдарын реформалауды, оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын ендіруді, педагогикалық процесті жетілдіруді қажет етеді.

Соңғы он жыл аралығында республикада жоғары ұлттық оқу жүйесін дамытуға себеп болатын бірсыпыра нормативтік құжаттар қабылданды. Олар біздегі жоғары білім беру жүйесінің дүниежүзілік білім беру кеңістігіне өтуіне жағдай туғызады.

Студенттердің өзіндік жұмысын белсендіру болашақ педагогикалық кәсіби маман әзірлеуде, білім деңгейін көтеруге бағытталған мемлекеттің стратегиясын іске асыруда аса маңыздылыққа ие болуда.

Студентпен өзіндік жұмысты ұйымдастыру студенттердің қай курста оқитынына, қандай мектепті бітіріп келгеніне, студенттердің психологиялық даму ерекшеліктеріне, пәндердің өзіндік ерекшелігіне, мамандық әзірлеу ерекшелігіне және т.б. көптеген факторларға байланысты болады.

Дәстүрлі оқыту жүйесіндегі өзіндік жұмыстармен салыстырғанда кредиттік жүйе жағдайындағы өзіндік жұмыстардың өзіндік ерекшеліктері бар, оларға қысқаша тоқталар болсақ:

- ақпараттық-коммуникациялық технология көздерін қолдануға арналған өзіндік жұмыстар (слайд-дәріс, мультимедиялық презентация, кейстермен жұмыс);

- студенттің оқытушы қатысуымен орындайтын өзіндік жұмысы- интерактивті әдістермен ұйымдастыратын өзіндік жұмыстар;

- тест тапсырмалары банктерімен жұмыс істеуге арналған өзіндік жұмыстар.

Кредиттік жүйе бойынша білімгерлердің өздігінен орындайтын жұмысы мен оқытушының қатысуы арқылы атқарылатын жұмысын саралап арнаулы курстарды тереңдетіп оқытуда субъектінің дербестілігін дамытатын өзіндік жұмыстарға аса мән берілді.

Оқытушы студенттермен бірлесіп жұмыс істеу барысында оның білім деңгейінің жоғарылауына, дара тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді. Бұл ынтымақтастық негізінде кері байланыс орнап, белгілі бір оқу әрекетінің белсенді түрі жетіліп, оның нәтижесі бақылау мен өзіндік бақылау арқылы бекітіледі.

Оқытушы мен студенттердің ынтымақтастығы бірлескен төмендегі компоненттерден тұрады: Мазмұндық компонент педагогиканың арнаулы курстарын оқытуда өзіндік жұмысты ұйымдастыру мазмұнын анықтайды. Мұның негізгі мақсаты білімгерлердің кредиттік оқыту жүйесі жағдайында өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың әдістемелік жүйесін құру. Мазмұндық компонентте білімгерлерге берілетін өзіндік жұмыстардың көлемі, орындалу уақыты, орындалу жолы көрсетіледі.

Мазмұндық компонент бойынша ұйымдастырылатын өзіндік жұмыс негізінде білімгердің тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік туады. Студенттерге педагогика пәнінен терең білім беру процесін нәтижелі ұйымдастыру пәннің әдістемелік қамтылуының қандай дәрежеде әзірленгеніне байланысты болады.

Пәннің әдістемелік тұрғыдан жабдықталуына оқу жоспары, бағдарламасы, білімгерге арналған оқу-әдістемелік кешенін құру жатады. Оқу-әдістемелік кешендер Қазақстан Республикасы білім беру стандартына, Қазақстан Республикасы жоғары білімін дамыту бағдарламасына, типтік бағдарламаға сүйеніп құрылады. Мазмұндық компонент

пәнді оқытуға қажетті құралдарының толықтығын және оқытудың ұтымды әдіс-тәсілдерін қолданылуды керек етеді. Білімгерлерді педагогикалық пәндерден оқытудың әр түрлі формаларын (дәріс, семинар), СӨЖ және СОӨЖ-ын дұрыс ұйымдастыруда олардың жекебас ерекшеліктерін ескеріп, тапсырманың мазмұны мен көлемін олардың деңгейлеріне қарай беру өте маңызды мәселенің бірі.

Мазмұндық компонентте ең алдымен білімгерлердің өзіндік жұмысының тақырыбы, жоспары, қолданатын әдіс түрі анықталып, орындалу кестесі жасалады. Өзіндік жұмыс кестесі білімгерлерге арналған оқу-әдістемелік кешен силлабуста беріледі.
Студенттердің қолында осындай оқу-әдістемелік кешеннің болуы білімгердің өзіндік жұмысты дұрыс ұйымдастыруына, уақытын үнемді пайдалануына жағдай туғызады.

Жүйелік-әрекеттік компонент оқытушының оқыту іс-әрекеті мен білімгердің танымдық әрекетінің бірлесуінен тұрады. Оқытушының педагогикалық іс-әрекеті жоғары оқу орнының педагогикалық процесінде оқытуға, студенттің дара тұлға ретінде қалыптасуына, шығармашылық деңгейінің дамуына тиімді жағдай туғызуға бағытталады.
Оқытушы студентке білім беру кезінде мемлекеттік білім беру стандарты және типтік бағдарлама талабына сай оқу-әдістемелік кешенді, оқу жұмыс бағдарламасын, жұмыс бағдарламасын құрастырады. Оқу-әдістемелік кешендер білімгерлердің мамандықтарына, мамандануына, оқылатын пәннің мазмұнына тікелей байланысты болады.

Оқытушы мен білімгердің іс-әрекеті оқу жұмысының әр түрін іске асыруға бағытталады. Жоғары оқу орындарында оқу жұмысын ұйымдастыру формаларына дәріс, зертханалық жұмыс, семинар, студенттердің оқытушы қатысуымен өтетін өзіндік жұмысы жатады. Оларды дәрісханалық, дәрісханадан тыс деп жіктейміз

Оқытушы қатысуымен жүргізілетін СӨЖ кредиттік жүйе жағдайында енгізілген оқыту формасы ретінде сабақ кестесіне қойылады. Сабақтың осы түрінде әр қилы белсенді әдістер қолданыла отырып, білімгертердің өзіндік жұмыстары ұйымдастырылады.

Кредиттік оқыту жүйесі жағдайында дәріс сабақтар барысында дәстүрлі емес жұмыс түрлері ұйымдастырылады. Бұл білімгерлердің өзіндік жұмысын күшейтіп, тиісті материалды жартылай ізденгіштік әдіспен меңгеруге бағыттайды. Білімгерлердің дәріс барысындағы оқу еңбегі де бағаланып тиісті ұпайы қойылады.

Кредиттік оқыту жүйесі жағдайында білімгерлердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруда арнайы құрылған белсенді оқу материалдарын қолдану олардың пәнді терең меңгеруіне мүмкіндік береді.

Кредиттік оқыту жүйесі жағдайында білімгерлердің өзіндік жұмысын орындаудың жеке траекториясы белгіленеді. Ол жоспардың жүзеге асуы блокты-рейтингті бақылау жүйесінің бағдарламалық қамтылуына, білімді бақылауға арналған тест тапсырмаларының жеткілікті мөлшерде жиынтығы болуына, электрондық оқытушы-тексеруші бағдарламалардың болуына және оқытушы тарапынан көмек пен бақылаудың ұйымдастырылуына тікелей байланысты.

Блокты оқыту жүйесі өзінің құрылымы, құралу сипаты жағынан объективті, нанымды жүйелі нәтижені өңдеу, диагностикалау, бағалауды қамтамасыз етеді. Блоктық жүйе-жинақтаушы типті бағалау жүйесі блоктық өлшеулерге негізделіп, білімгерлер үлгерімін, шығармашылық деңгейін анықтайды.

Студенттердің даралық, педагогикалық және психологиялық ерекшелігі мен белсенді оқыту әдістерін қолдануға негізделген әдістемелік жүйе саналы білім мен іскерлік, дағдыны қалыптастырып, алған білімдерін іс жүзінде үлкен шеберлікпен өздігінен қолдана алуына жағдай жасайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тантыбаева Б.С., МакановУ. Студенттердің білімінің сандық сипаты // Ізденіс. – Алматы, 2016ж. – № 1. – 313-318 бб.
2. Садықов Т.С., Әбілқасымов А.Е. Жоғары мектепте білім берудің дидактикалық негіздері. Алматы «Ғылым», 2017 ж.

3. Ковалевский И. Организация самостоятельной работы студента //Высшее образование в России №1 2015, с.114-115.
4. Психология детей младшего школьного возраста: учебник и практикум для бакалавров / [Айгумова З.И., Васильева Н.Н., Вачков И.В. и др.]; под общ. ред. А.С.Обухова / – 2016ж.
5. Л.С. Выготскийдің жоғарғы психикалық функцияларды дамыту теориясы. – 2015ж.
6. Л.С. Выготскийдің жақын даму аймағы теориясы. – 2015ж.
7. Дамыту мен оқытудың өзара байланысы. В.Штерн, Ж.Пиаже, Л.С.Выготский, В.В.Давыдов, Д.Б.Эльконин, С.Л.Рубинштейн теориялары мен Ж.Коул, Д.Шерп, Ч.Лейвтің пікірлері. – 2016ж.

ӘОЖ 371.2

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЦИФРЛАНДЫРУ БҮГІНГІ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Айтжанова Гулжан Шамшидиновна
Саялы бөбекжай-балабақшасының меңгерушісі
Нағышыбаева Миримхан Сериковна
Саялы бөбекжай-балабақшасының әдіскері
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Көктал ау., Қазақстан

Аннотация. Способность объяснять обоснование решений, принимаемых системами искусственного интеллекта. Сегодня система образования характеризуется быстрыми изменениями и внедрением новых технологий. Широкое распространение дистанционного обучения в связи с глобальной пандемией подчеркнуло важность цифровой трансформации в образовании.

Ключевые слова: искусственный интеллект, искусственный интеллект в образовании, цифровизация, цифровая грамотность, цифровые технологии, инновационное образование.

Abstract. The ability to explain the rationale for decisions made by artificial intelligence systems. Today, the education system is characterized by rapid changes and the introduction of new technologies. The widespread use of distance learning in connection with the global pandemic has highlighted the importance of digital transformation in education.

Keywords: artificial intelligence, artificial intelligence in education, digitalization, digital literacy, digital technologies, innovative education.

Осы өзгерістердің қатарында жасанды интеллект (ЖИ) білім беру саласында төңкеріс жасауға қабілетті қуатты құрал ретінде ерекше орын алады. ЖИ оқыту мен оқу процесін жекелендіруге, автоматтандыруға және тиімді етуге зор мүмкіндіктер ұсынады. Дегенмен, бұл технологияны енгізудің өзіндік қиындықтары мен шектеулері де бар. Осы мақалада білім берудегі жасанды интеллектің негізгі мүмкіндіктері мен ықтимал қауіптерін талдаймыз, сондай-ақ оның болашақ білім беру жүйесіне әсерін қарастырады. Қазіргі таңда Жасанды интеллект бағыты бойынша 7 білім беру бағдарламасы жүзеге асырылып, онда 6805 студент оқыды. Huawei платформасында 6 000-нан астам, Coursera платформасы арқылы 7 427 тыңдаушы білім алды. Сонымен қатар 367 педагог жасанды интеллект саласы бойынша біліктілігін арттырды. Студенттер «Жас ғалым», «StartUp» бағдарламалары мен жалпыуниверситеттік конкурстар аясында жобалар әзірлеп, компьютерлік желілер, жасанды интеллект, виртуалды шындық, робототехника және мехатроника зертханаларында прототиптер жасайды.

Қазіргі таңда университетте 5 ЖИ-агент әзірленіп, енгізілді. Олар: «ZU Connect», «ZU AI Game Studio», «ZU Мультимедиа», «ZU Smart Zhetysu цифрлық платформасының көмекшісі» және «ZU Aurora» дауыстық көмекшісі. Алдағы уақытта «AI-Enabled University» тұжырымдамасы аясында жаңа ЖИ-агенттерді әзірлеу жоспарланып отыр.

Дарынды жастардың шығармашылық және техникалық әлеуетін дамыту мақсатында «AI-Sana Жетісу университеті студенттерінің көзқарасымен: үйренеміз, жасаймыз, болашақты өзгертеміз» тақырыбында конкурс жарияланды. Конкурстың мақсаты – студенттер арасында жасанды интеллект құралдарын кеңінен насихаттау, үздік жобаларды анықтап, қолдау көрсету.

Цифрлік сауаттылық – ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, XXI ғасырдың ең маңызды білімі, ең негізгі тақырыптарымыздың бірі.Цифрлік сауаттылық – бұл адам өмірінің барлық салаларында цифрлік технологияларды сенімді, тиімді қолдануға дайындығы және қабілеті. Осы технологияны қолдану арқылы халықтың өмір сапасын арттыруға жол ашып отыр.

Расымен де, адамзат қауымы жыл санап емес, ай санап, тіпті апта мен күн санап цифрландыру заманының сиқырлы әлеміне еніп барады. Цифрландыру технологиялары дегеніміз – бұл бұрын-соңды адамзат бастан кешпеген ғажайып әлемнің жаңа құралдары. Яғни, қазіргі таңда бұл технологиялар жасақталу үстінде. Олар қазірдің өзінде біз тамсанып айта беретін ақпараттық технологиялардың өзін жолда қалдыра бастады.

Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде: білім беру үдерісін цифрландыру, цифрлық білім беру контенті, білім беруді басқаруды цифрландыру. Қазақстанда мектептік білім беруді цифрландыру оны реформалау үрдісіндегі басты тенденциялардың бірі болып табылады. Болашақ мектептерінің көрінісі көбінесе барлық пәндердің бұлтты білім беру жүйесіне біртіндеп көшуімен байланысты. Біз онлайн оқулықтар мен виртуалды зертханалар туралы, ашық білім беру мазмұны, әрбір қатысушыға икемді және жеке көзқарас туралы айтып отырмыз. Үй тапсырмаларын оқушылар онлайн режимінде бірге жұмыс істей алады. Мектеп кітапханалары ақпараттық және компьютерлік орталықтарға айналды. Оқу үрдісі әрбір білім алушының идентификаторымен байланыстырылатын болады, бұл бағалау және бағаларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектептерді цифрландыру осы үрдіске қатысатын барлық ойыншыларға: оқушыларға, олардың ата-аналарына, мұғалімдеріне, білім беру жүйесінің әкімшіліктеріне ыңғайлы және тиімді құралдарды жасауды білдіреді. Сонымен қатар, оқу үдерісін цифрландыру, адамның адамдық қарым-қатынасының оңтайлы теңгерімі және виртуалды ортада нақты және цифрлы әлемді синтездеудің бір түрі болып табылатыны маңызды. Сонымен қатар халықтың өмір сүру сапасын жақсартатын цифрлық платформа құру мақсаты Цифрлік Қазақстан – 2020 Елбасымен ұсынылған бағдарламаны жүзеге асыруға белсенді түрде қатысады.

XXI ғасырдың икемділігі мен құзыреттілігіне келсек, олар бастауыш мектептен бастап барлық білім беру қызметінде қалыптастырылуы керек. Білім беруді цифрландырудың, атап айтқанда жалпы білім беру жүйесінің іске асуының кейбір аспектілеріне тоқталайық. Соңғы уақытта жеке тапсырмалардан бастап тағайындалған құзыреттерді қалыптастыру үшін толық курстар мен модульдерге дейін ашық жалпы білім беру, жалпы дамудың онлайн-ресурстарын құру және пайдалану үдерісі белсенді түрде жүргізілуде. Онлайн курстардың бірыңғай платформасы баршаға ақпараттық ағындарға жылдам бейімделуге, ақпаратты бағалауға, ерекше жағдайларда шешімдер қабылдауға, бір сөзбен айтқанда, XXI ғасырдағы дағдыларды игеруге мүмкіндік береді. Халық өмірінің әлеуметтік парадигмасын қайта цифрландыру, ол адамдардың ой өрісін кеңейтуге, жаңа білім алу мүмкіндігін ашады. Заманауи білім берудің негізгі бағыттарының бірі – желілік қызмет, әлеуметтік желілерді білім беру ресурстары ретінде пайдалану және шалғай шеберлік сабақтарын өткізу, тренингтер. Желілік технологияларды қолданумен

цифрлы білім берудің типтік ерекшеліктері - бұл икемділік, ұтқырлық, өндіріс қабілеттілігі, диалогтық және интерактивтілік, медиа ағындарды қабылдауға бағдарлау.

Цифрландырудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Біздің балаларымыз халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және ауқымды деректер жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Мемлекет басшысы атап көрсеткендей, елді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы. Бүкіл процесс жүйелілікті, реттілікті және кешенді тәсілді талап етеді.

Білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті ел жастарын дайындау.

Ол WhatsApp сияқты платформаларды білім беру мақсатында пайдалануда ешқандай айырмашылықтың жоқ екенін көрсетеді және оларды қолданудың тәжірибелік аспектілеріне назар аударады.

ChatGPT Plus-пен жұмыс істеуге ерекше назар аударылады. Профессор ChatGPT Plus-тың экран суреттері негізінде қалай есептерді шеше алатынын көрсетеді, бұл оқыту барысында студенттермен интерактивті жұмыста жаңа мүмкіндіктерді ашады.

Сондай-ақ, тестілеу кезінде боттарға қарсы қорғаныс жасау тақырыбы талқыланады. Профессор Хрущев студенттердің жауаптарын бақылау үшін Excel Online (Business) қолдану арқылы кері байланыс формалары мен кестелерді құруды қамтитын қарапайым, бірақ тиімді әдісті баяндайды.

Вебинар барысында қажетті жазбалар мен құжаттарды жылдам іздеу және қарау үшін арнайы қосымша қалай жасауға болатынын білесіз. Бұл қосымша SharePoint-те сақталған файлдармен жұмыс істеуді жеңілдетеді және виртуалды шкаф сияқты тиімді құжаттарды басқару жүйесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Білім беру процесіне цифрлық технологияларды енгізуге қызығушылық танытатын және жұмысының тиімділігін арттырғысы келетін әркім үшін бұл вебинар пайдалы болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» ҚР Президенттінің Қ.Тоқаевтың Қазақстан Халқына Жолдауы. – Астана, 2022ж // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысы // http://adilet.zan.kz/kaz
3. Бузаубакова К.Д. Қазақстан Республикасында қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастырудың теориясы мен практикасы: Монография. – Тараз: «ИП Бейсенбекова А.Ж.», 2023ж. – 312 б.
4. Бузаубакова К.Д., Амирова А.С., Маковецкая А.А. Цифрлы педагогика [Электрондық ресурс]: Оқулық. - Тараз, 2022ж. - 314 б.
5. Бузаубакова К.Д. «Цифрлы педагогика» электронды оқулығы. – Тараз, 2023ж. 3,15ГБ: https://cloud.mail.ru/public/5rKY /UJp2uKNQC

ӘОЖ 375.7

БАЛАНЫҢ ӨЗІНДІК ОЙ-ПІКІРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Кушерова Жанна Еспалаевна

Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының оқу-әдістемелік орталығының әдіскері
Тараз қ., Қазақстан

«Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Ұстаздық еткен жалықпас,
Үйретуден балаға.»
А. Құнанбайұлы

Аннотация. Воспитание детей – самая большая инвестиция в будущее. Мы должны так подходить к этому вопросу и стремиться дать нашим детям хорошее образование... Подготовка ребенка к образованию и труду – это долг родителей. Девиз «всем добра детям» должен стать принципом для всех родителей. Цель состоит в том, чтобы обеспечить качественный переход к модели образование для всех на всю жизнь и ускоренное проникновение в мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: искусственный интеллект, языковое развитие, дошкольное воспитание, интерактивное обучение, цифровые технологии.

Abstract. Parenting is the biggest investment in the future. This is how we should approach this issue and strive to give our children a good education... Preparing a child for education and work is the duty of parents. The motto «good for all children» should become a principle for all parents. The goal is to ensure a qualitative transition to the «education for all for life» model and accelerated penetration into the global educational space.

Keywords: artificial intelligence, language development, preschool education, interactive learning, digital technologies.

XXI ғасырдағы білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың жедел дамуына байланысты жаңа міндеттерді алға қойып отыр. Балалардың сөйлеу тілін дамытуда дәстүрлі әдістермен қатар, заманауи жасанды интеллект негізіндегі құралдар ерекше орын алуда. Қазақстандағы «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы мен мектепке дейінгі білім беруді жаңғырту бағыттары да ЖИ-ді пайдалануды қолдайды. Осыған байланысты, ЖИ-дің тіл дамытудағы рөлі ғылыми тұрғыдан зерделенуі тиіс [1].

Мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі білім беру стандартында баланың сөйлеу, коммуникативтік дағдыларын дамыту – білім беру саласының негізгі мақсаттарының бірі ретінде көрсетіледі. Сондай-ақ, заманауи цифрлық және инновациялық технологияларды қолдануға рұқсат беріледі. Оқу қызметінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану баланың қызығушылығы мен танымдық белсенділігін арттыруға бағытталуы тиіс – деп көрсетілген [2].

Баланың тілінің дамуы – мектепке дейінгі баланың тұлғалық, когнитивтік және әлеуметтік жетілуінің маңызды көрсеткіші. Қазіргі заманда инновациялық технологиялардың дамуымен бірге балалардың тілдік дамуын қолдайтын жаңа мүмкіндіктер пайда болуда. Әсіресе жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру процесіне енгізу сөйлеу тілін дамытудың тиімді құралдарының біріне айналып келеді.

Жасанды интеллект – адамның когнитивтік әрекеттерін модельдейтін технологиялар жиынтығы. Баланың тілін дамытуда ЖИ:

- сөйлеуді тану және талдау -дыбыстарды дұрыс айтуға жаттықтыру;

диалог құру – баламен интерактивті әңгімелесу арқылы сөздік қорды кеңейту;

- тілдік ортаны модельдеу – виртуалды кейіпкерлермен сөйлесу арқылы тілдік дағды қалыптастыру;

- жеке дара оқыту – әр баланың деңгейіне қарай тапсырмаларды бейімдеу.

Бала тәрбиелеу – болашаққа ең үлкен инвестиция. Біз бұл мәселеге осылай қарап, балаларымызға жақсы білім беруге ұмтылуымыз керек. Баланы білім мен еңбекке дайындау – ата-ананың борышы. «Бар жақсылық балаларға» ұраны барлық ата-ана үшін қағидаға

айналуы қажет. «Білім әркімге өмір бойы» үлгісіне сапалы түрде көшуді және әлемдік білім беру кеңістігіне жедел енуді қамтамасыз етуді мақсат етеді.

«Біліміді ұрпақ – ел болашағы» – деп даналарымыз бекер айтпаған. Қазіргі педагог балаларды тек пәнді меңгеруге ғана емес, сонымен қатар ақпаратты өз бетінше іздей білуге, оның ішінде ең маңыздысын таба білуге үйретуі қажет және бұл педагогтың жаңа, әрі күрделі міндеттерінің бірі екендігін атап өтті. Бұл міндетті шешуге бағытталған жұмыстар балабақшадан басталып, мектеп қабырғасына жаңа келген баланың қазіргі үдемелі заман талабына сай қалыптасуына оң ықпал етуі тиіс. Осы орайда, мектеп пен балабақша сабақтастығын күшейту және мектепке дейінгі балаларды өзіндік ой-пікір жасауға, өзіндік шешім қабылдауға үйрету мақсаты қойылып отыр. Осы мақсатқа нәтижелі қол жеткізу оқу-тәрбие үдерісінде баланың білімді белсенділікпен, толық және терең меңгеруін қамтамасыз етуде маңызды орын алады.

Мектеп жасына дейінгі шақ, кіші мектеп оқушысы кезеңіне өтетін күрделі, ауыспалы кезең болуымен өте жауапты екендігін есепке алу аса қажет. Нақты осы шақта балалардың іс-әрекет түрлері де бірте-бірте, ойыннан – оқу қарекетіне ауыстырылады.

Ойын – үнемі даму құбылысы. Ойын балалардың бастауыш мектепке жеңіл бейімделуіне, оқу материалын жылдам, әрі күрделі қиындықсыз меңгеруіне, дене дамуы және үйлесімді қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге зор ықпал етеді.

Дидактикалық ойындарды, логикалық ойын-жаттығуларын, проблемалық жағдаяттар, ойын-жарыс элементтерін ұйымдастырылған іс-әрекетінде, серуендерде, тәрбиелік іс-шараларда пайдалану аса маңызды. Олар балаларды белсенділікке, икемділік пен шеберлікке, өз бетінше жұмыс жасай отырып, өзіндік ой-пікір айтуға баулу мақсатында пайдаланылады.

Мектеп жасына дейінгі бала табиғаты зерттеуші, ізденуші, байқампаз болып келеді. Бұл жастағы балалар әсершіл, жаңаға құмар білуге құштар, үнемі бақылауға, тәжірибе жасауға, тексеруге, жаңа ақпарат іздеуге деген талпынысы зор. Зерттеушілік мінез баланың қоршаған орта туралы түсінік алуының, сол арқылы өзіндік ой-пікірін жеткізе білуінің маңызды шарттарының бірі.

Психолог-педагог ғалымдардың зерттеулерінде ойын іс-әрекеті ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан тұлғаны дамыту құралы ретінде танылады. Балалар тәрбиесінде ойындардың алатын орны жайлы Қазақстанда тұңғыш еңбек жазғандардың бірі педагог Н.С.Құлжанова болды. Атақты ғалымдар ойынды балалардың іс-әрекеті ғана емес танымдық әрекет деп қарастырған және оны баланың ізденіс-шығармашылық құралы ретінде зерттеген. Атап айтсақ, Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, А.П.Усова, Д.Б.Эльконин және т.б.

Мектеп жасына дейінгі балалармен жүргізілетін барлық ұйымдастырылған іс-әрекетінде ойын түрлерін мазмұнына сай пайдалану әрбір тәрбиеші-педагогтың міндеті екені белгілі. Сондықтан балаларға қолайлы дамытушы орта ұйымдастырып, ойын түрлері мен ойын элементтерін пайдалана отырып, балалардың танымдық белсенділігін, тұлғалық қасиеттерін, өзіндік ой-пікірін, зияткерлік білім, білік, дағдысын қалыптастыруда бірқатар мәселелер белең алуда.

Біздің балабақшада алға қойған негізгі мақсаттардың бірі – дамыту ойындары мен логикалық тапсырмалар арқылы балалардың құзіреттілігін, жеке тұлға ретінде танымдық белсенділігін және логикалық ойлауын дамыту болып отыр. Бұл, өз кезегінде баланы өзіндік пікір, өзіндік ой-қорытынды жасауға жетелейді. Осы мақсатты орындау барысында ойындарды іріктеу балалардың жас және жеке дара ерекшеліктеріне, бағдарлама мазмұнына байланысты жүргізіледі.

Бүгінгі таңда жаңа заман балаларын тәрбиелеудің негізгі бағыты балаларды тұлғаға бағдарлап оқыту және тәрбиелеу. Қоғам талаптарына сай мектепке дейінгі кезеңде балалардың денсаулығын сақтау, ақыл-ойын, танымдық қызығушылығын жетілдіруді педагогикалық тұрғыдан шешу мен баланың өзін-өзі тану, өзіндік ой-пікірін қалыптастыру арасында қарама-қайшылықтар туындап отыр.

Осы қарама-қайшылықтарды ғылыми-теориялық тұрғыдан шешу және оның педагогикалық-әдістемелік мүмкіндіктерін қарастыру біздің зерттеуіміздің көкейкестілігіне негіз бола алады.

Мектепке дейінгі шақта баланың өзін-өзі және басқа адамдармен өз қатынастарын түсінуі аса маңызды. Бала сол арқылы жақсылық пен жамандықты ұғыну, өз бас пайдасын түсіну және басқаның игілігі үшін одан бас тарту сияқты өзекті мәселелерді ұғына бастайды. Осы кезеңде бүкіл өмір жолында көрініс беретін бала тұлғасының негізі қаланады.

Мектепке дейінгі шақ еркіндік және шығармашылықпен ерекшеленеді. Баланың іс-әрекетінде болашақтағы ерікті қадамдарының негізі болатын ерік-жігері біртіндеп қалыптасады. Қазіргі кезде баланың өмірін ізгі мақсатпен жоспарлау, оның қауіпсіздігін ойлап, еркін мінез-құлқынан айыратын ата-аналар да кездеседі. Баланың өз денесін, одан әрі еріксіз әрекеттерді игеруінің барысында тек ерік-жігер емес, интеллект те қалыптасатындығын және ол баланың дербес тұлға ретінде көрінуіне жағдай жасайтындығын кейбір ата-аналар түсіне бермейді. Сондықтан ата-аналармен жүргізілетін жұмыстарды жоспарлағанда баланың өзін-өзі тануы, өзін-өзі бағалауы, өзіндік дамуы және өзіндік ой-пікір айтуы сияқты мәселелерге баса назар аударылуы қажет. Бұл өз кезегінде ата-аналардың бала тәрбиесі туралы білімін жетілдіруге, бала-ата-ана-тәрбиеші бірлігін нығайтуға негіз болады.

Балаларға мектепке дейінгі шақтан бастап, үлкейгенде азық болатын маңызды қасиеттерді жастайынан меңгерту ата-ана мен балабақшаның бірлескен міндеттерінің бірі. Өзара бірлескен әрекеттердің басты міндеттері 1-сурет, балабақша мен отбасының бірлескен іс-әрекеті 2-сурет арқылы берілді.

Интеллект пен еріктің дамуы бала шығармашылығында, әсіресе ойын әрекеті барысында көріне бастайды. Ойын – еркін шығармашылық, онда бала өзін-өзі көрсетіп, қабілеттерін дамытады. Балалық шақта аз ойнаған адам, іштей еріксіз, оның бейсанасында еріктілік пен шығармашылық күші болмайды деген тұжырым жасауға болады. Мұндай адам үшін еркіндік ішкі бастау емес, тек «танылған қажеттілік» түрінде көрінеді. Еркіндік, шығармашылық және ойын әрекеті біртұтастықта дами отырып, баланың өзін-өзі тануына, оның бойында өзіндік «Мен» позициясының, өзіндік ой-пікірдің қалыптасуына әсер етеді.

И.С.Кон «Мен» ұғымын адамның өзінің өзі туралы түсінігінің синонимі ретінде қарастыруды ұсынады. «Мен» бейнесі бірден пайда болмайды, алдымен өзі туралы түсінік қалыптасады. Жүйелі өзін-өзі танудың барысында бұл жеке түсініктер тұтастай бейнеге ұласып, болашақта тұтастай құрылым ретінде, яғни «Мен – тұжырымдамасы» ретінде қызмет етеді. «Мен» бейнесін дамытудың мазмұны мыналарды қамтиды: баланың өзі туралы түсінігін қалыптастыру, өзіндік «Мен» бейнесін дамыту, өзін-өзі тану тәсілін қолдана білуге үйрету (өзіндік қабылдау және өзіндік бақылау), өзіндік ой-пікірді қалыптастыру, өзінің күші мен мүмкіншілігіне деген сенімін нығайту.

Баланың бойында ішкі түрткі, қызығу сезімдері болады. Соның негізінде өзіндік бағалау пайда қалыптасады. Бұл «Мен жүйесі» негізінде орындалады. Оның құрамына: физикалық Мен –дене тізбегі; шынайы Мен – дәл қазіргі уақыттағы өзіндік Мен; динамикалық Мен – субьектінің болашақта өзгеруі; әлеуметтік Мен - қоршаған ортамен байланыс; қиялдық Мен – субьектінің егер мүмкін болса өзгергісі келуі сияқты ұғымдар енеді. «Меннің» дамуы мен өзгеруі баланың дене және рухани дамуымен бірге үздіксіз жүріп отырады. Сол себепті, баланың өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, өзіндік ой-пікірін қалыптастыруға, яғни «өз-өзіне» бағытталған қасиеттерін дамытуға баса назар аудару қажет.

Мұндағы басты мақсат – біртұтас, рухани, білімді және жаһандану ғасырында өмір сүре алатын, бақытты бола алатын адамды қалыптастыру. Осы мақсатқа жетудегі басты міндеттердің бірі – баланы сыни тұрғыдан ойлауға, шығармашылық ізденіс және мәселені шеше білуге үйрету болып табылады. Ал, бұл өз кезегінде тек «Өзін-өзі тану»

ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде ғана емес, тәрбиешілердің ұйымдастырылған іс-әрекетінен тыс уақытта балалармен бірлескен неме дербес жұмыстары арқылы да үнемі жүзеге асырылуы тиіс.

Мектепке дейінгі білім беру – педагогика, психология ғылымдарының сырттай көріністері, жаңа технологиялары және инновацияларды үндеумен ғана шектелмей, ең тиімді әдіс-тәсілдерді тәжірибеде қолдану арқылы жүзеге асырылуы керек. Осы мақсатта балаларды өзіндік әрекеттердің қарапайым тәсілі ретіндегі жеке жұмыстарға баулуды жетілдіру аса қажет. Бұл өз кезегінде мына жетістіктерге қол жеткізуге негіз болады:

- баланың дербестігін арттырады;
- қоршаған ортаға тез және жеңіл бейімделуге үйретеді;
- танымдық қажеттіліктерді оятады;
- шығармашылыққа баулиды.

Мұнда интерактивті әдістердің алатын орны ерекше. Интерактивті әдістер – баланың өзін-өзі тануының жолдары мен тәсілдеріне меңзейді, белсенді диалог негізінде құрылады. Балалар бірігіп жұмыс жасауға үйренеді; өз ойларын ортаға салып, пікірталасқа түседі; өзін-өзі дамытуға деген қажеттіліктерді анықтап, өзін-өзі бақылай, бағалай білуге дағдыланады. Олардың қатарында өзіміз тәжірибеде қолданып жүрген мынадай әдістерді атап өтуге болады: ертегі, құм, би, арттерапиясы, тренингтік жаттығулар және т.б. Балаларды кең ойлауға негізделген мұндай әдістер баланың белсенділігін және даму деңгейін көтеруде оқыту әдістерінің ең тиімдісі ретінде ұйымдастырылған іс-әрекетінде кеңінен қолданылып жүр.

Бастапқыда интерактивті әдістерге негізделген ойындарды ұйымдастыруда қиындықтар кездесті. Балалардың қоғамдық өмірге енді ғана бейімделіп, өзін-өзі танып-білуімен қатар, әлеуметтенуінде де қарама-қайшылықтар туындайтыны анық. Алайда, біз ұсынған мақсатқа жетудегің ережелерін меңгеріп, түсінгеннен кейін, балалар өздерін еркін сезініп, ойынға деген қызығушылықтарын таныта бастады. Аталған ережелерге тоқталсақ:

1. Белсенділік – баланың топқа кірігуі, яғни белсенді тыңдау, өзін, серіктесін және топты толығымен сезіне білуі.

2. Сенімділік – ойынға қатысушылардың өз сезімдерін білдіруде ашық-жарқындылықты, шындық түсініктерді талап ету.

3. Ой-пікірдің дараланууы – ойынға қатысушылардың «Өзіндік» позициясын, өз-ой пікірін білдіруі. Мәселен: «Менің ойымша», «Менің пікірім» т.б.

4. Топтық қолдау – өзін-өзі бақылауға, бағалауға жағымды әсер етеді, өзін-өзі сыйлау дәрежесін көтереді. Әсіресе, жан күйзелісі мен келеңсіз жағдайларда, тілегіне жетуге кедергілерді жоюда ерекше орын алады.

5. Кері байланыс – балалардың көңіл-күйі, эмоциялық сілкіністері арқылы, баланың өз қылықтары жайлы түсінік жинақтауы.

6. Топтық күтулер – әр бала өз әрекетін орындаумен қатар, басқа құрдастарының да әрекеттерін бағалайды.

Интерактивті оқытуда балалардың бойында белсенділіктің әлеуметтік, ақыл-ой, танымдық сияқты түрлері сақталатын болса, алға қойған мақсаттарға қол жеткізуге болады. Мектепке дейінгі балалардың басшылыққа алатын белсенділік түрлерін 3-сурет арқылы көрсеттік.

Интерактивті оқытуда тәрбиешінің рөлі ерекше. Ол насихаттау емес – өзіндік пікірге жетелеуге, кеңес беру емес – кеңесуге, жетекшілік емес – ұсыныс жасауға міндетті. Мұндай қағида бала дамуының, ой-пікірінің дербестігін қамтамасыз етеді.

Баланың бойына жас кезінен бастап алған білім-білігі, оның өзін-өзі танып білуі, өз-өзін бағалауы өскенде азық болмақ – деген құнды пікірлер мен көзқарастар қазақтың алдыңғы қатарлы ойшылдары мен ағартушыларының еңбектерінде орын алған. Данышпан Әбунасыр әл-Фарабидің пайымдауынша, тек өзіндік еркін әрекеттене алатын белсенді тұлға ғана қоғамдық пайдалы қызметімен жетістікке жете алады.

Ж.Баласағұн шығармаларының басты мотиві – адам ғұмырының ұзақтығы ұзақ өмір сүруінің емес, ізгі істерімен өлшенетіндігі, ата-ананың тәрбиеге деген жауапкершілігі болып табылады. Соның ішінде ата-ананың үлгі-өнегесіне сай бала тәрбиесінің жемісті болатындығы жөнінде былай жырлайды:

Мейірімді, таза болса тәрбиесі,
Баланың еркін өсер ақыл-есі,
Ұл-қызға әдеп үйрет, білім-өнер,
Көп көріп, сонан пайда кемелденер.

Мұнда баланың жас кезінде көргені, білгені үлкейгенде азық болатындығы туралы астарлы ой-пікірді аңғаруға болады.

«Абайдың дана сөздері – қазақтың бой тұмары» – деп бекер айтпаған. Абай тұлғаның жан-дүниесі, өзіндік санасы туралы көп ой толғайды. Абайдың айтуынша, адам өлмейді, өлетін табиғат немесе онда тұрған зат. Мына әлеммен бірлікте оңаша қала отырып, Абай «Адам бол!» идеясын адам санасында бекітіп, рухы мен жігерін қайраттандыратынын ескерсек, балабақшадан бастап, Абайдың мұраларын бала бойына сіңіруге ерекше мән беру қажет деп санаймыз. Баланың жастайынан Абайды танып-білуі, оның бойында рухани-адамгершілік қасиеттердің қалыптасуына, өзін-өзі танып білуге негіз болады. Ол үшін:

Өзін-өзі бағалау баланың өзіндік дамуы мен жетілуінің маңызды факторы болып табылады. Өзін-өзі бағалаудың асырылып көрсетуі немесе төмендеуі, өзі туралы дұрыс танымның болмауы ішкі және сыртқы шиеленістерге, тұлғаның сипатына әсерін тигізеді. Баланың өз-өзімен және қоршаған ортамен үйлесімі, эмоциялық толғаныстары өзін-өзі бағалау мен оның өмір тәжірибесі қатынасына байланысты. Өзіндік бақылау, өз мүмкіндіктерін бағалау әрекетіне есеп беру, баланың икемді өмір сүруінің шарты болып табылады.

Біздің елімізде өскелең ұрпақтың бойында рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен шығармашылығын дамыту – өзектілігін жоймайтын келелі мәселелердің бірі. Оған баланың сана-сезіміне рух беріп, жеке тұлғалық қасиеттерді үйлесімділікпен орнықтырған жағдайда, өзін-өзі және өзгелерді тануға, бағалауға және өз ой-пікірін қалыптастыруға мүмкіндік алу арқылы қол жеткізуге болады.

Қорыта келе, балабақшада баланың өзін-өзі тануы, бақылауы мен бағалауын дамытуға, баланың өзіндік «Мен» жүйесін қалыптастыруға бағытталған танымдық-ізденушілік ойындар, логикалық тапсырмалар, проблемалық жағдаяттар, тәжірибелік-зерттеу жұмыстары жүйесін әзірлеуді ұсынамыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022ж.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана, 2022ж.
3. Ахметов С. Балабақшада білім берудің тиімділігін арттыру жолдары.-А: Рауан, 2015ж.
4. Ахтаева Н.С., Әбдіғаппарова А.І. Әлеуметтік психология. - А.: Қазақ университеті, 2017ж.
5. Айзенк Г. Проверьте свои интеллектуальные способности. Рига, 2015ж.

ӘОЖ 374:1

БАЛАБАҚША – ТӘРБИЕ МЕН БІЛІМНІҢ НЕГІЗІ, АЛ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ (ЖИ) ОНЫ ЖАҢА ДЕҢГЕЙГЕ КӨТЕРЕТІН ЗАМАНАУИ ҚҰРАЛ

Култаева Алия Миятбековна

№39 бөбекжай-бақшасының меңгерушісі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Детский сад – с самого начала занятий, воспитывает, воспитывает ребенка, готовит его к большой жизни. Под родительским крылом, без всякого стеснения,и все-таки именно этот детский сад является первым пунктом формирования личности, способным вести себя в обществе. «Ребенок – от возраста», – недаром говорили наши мудрые люди. Поэтому необходимо уделять должное внимание воспитанию ребенка с раннего возраста.

Ключевые слова: искусственный интеллект в дошкольном образовании, дошкольное образование, цифровые технологии в образовании, персонализированное обучение, развитие познавательных способностей.

Abstract. Kindergarten – from the very beginning of classes, educates, educates the child, prepares him for a great life. Under the parental wing, without any hesitation, and yet it is this kindergarten that is the first point of formation of a personality capable of behaving in society. «a child depends on age,» our wise people used to say. Therefore, it is necessary to pay due attention to the upbringing of a child from an early age.

Keywords: artificial intelligence in preschool education, preschool education, digital technologies in education, personalized learning, cognitive development.

Балабақшадағы ЖИ-ді қолдану тек технология емес, ол – тәрбие мен білім берудегі инновациялық тәсіл, ол баланың табиғи мінезін ескере отырып, жарқын болашаққа бағыттайды.

Балабақшадағы жасанды интеллекттің артықшылықтары:

- **Жекелендірілген оқыту:** ЖИ баланың әлсіз және күшті жақтарын талдап, әр балаға жеке оқу бағдарламасын ұсына алады.
- **Интерактивті ойындар:** Танымдық қабілетті, логиканы және шығармашылықты дамытатын интеллектуалды ойыншықтар мен қосымшалар.
- **Педагогтарға көмек:** Тәрбиешілердің жоспар құру, материалдар дайындау уақытын үнемдеп, шығармашылық жұмысқа көп уақыт бөлуіне жағдай жасайды.
- **Әлеуметтік дағдылар:** Технологияны қолдана отырып, қарым-қатынас, топпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру.

Білім беру балабақша табалдырығынан басталады десек ешқашан қателеспейміз. Барлық білімнің бастауы – балабақшада. Балабақша – барлық тәрбие мен білімнің ең алғашқы баспалдағы іспеттес. Мұндағы білім балалардың табиғи мінезін, қабілетін ерте жастан дамытады. Мектепке дейінгі шақ адам өміріндегі ең маңызды кезең болып келеді. Өйткені осы кезде баланың бойындағы табиғи бар дарындылық жан-жақты дами бастайды. Сондықтан осы шақта балалармен анағұрлым жан-жақты дамытушылық әрекеттер жүйелі жүргізілсе, жұмыс соншалықты нәтижелі болады. Тәрбиелі, білімді ұрпақ балабақшадан мектепке дайын шәкірт болып шығады.

Еліміздің білім талаптарына сай мектепке дейінгі білім беру, қазіргі заманға сай білімді ұрпақ тәрбиелеу – тәрбиешілердің еншісінде. Осы орайда балабақша ұжымы мықты құраммен жасақталғанын айта кеткім келеді. Заман өзгерген сайын әдіс-тәсілдер көбейіп, жаңарып, толығып жатыр. Балалардың тілін дамытуды, сабақты қызықты үйрету үшін жаңа әдістер мен технологияларды өз тәжірибелерінде қолданып жүрген апайларын балаларым ерекше таңданыспен, қуана айтып келеді.Тәрбиешілер қазіргі заман талабына сай қызмет атқарады. Балабақшада балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуына педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығы өте жоғары екенін атап өткім келеді. Балабақша ұжымы балаларға үздіксіз тәрбие мен білім беруде өз білімдерін кеңінен қолданып қызмет жолында аянбай еңбек етуде.Еліміздің жарқын болашағы үшін өз мамандығының мықты мамандары көп екені көңіл қуантады. Бала – болашағымыз, бала – қуанышымыз.

Балабақша – тәрбие мен білімнің ең алғашқы баспалдағы. Балабақшада бал нені үйренеді? Баланы қалай дамытады?

Балабақша – тәртіп пен тәрбие мекені. Тәртіп бар жерде тәрбие де білім де болады. Тәртіп – өмірдің әр саласында кездеседі, біздің дұрыс өмір сүруіміздің режимі. Балабақша – алғашқы білім мекені. Білім берудің де алғашқы бастауын балабақшадан алады. Бала алғаш ертегі, жұмбақ, мақал, өлеңдермен таныса отырып білімін кеңейтеді, ақ пен қараны ажыратуды үйренеді.

Балабақша – бала бойындағы талантты ашып, сахнада өзін еркін ұстауға, еркін ойды жеткізуге баулыйтын алғашқы мекен.

«Қазір бой жарыстыратын емес, ой жарыстыратын заман», – деп тұңғыш президентіміз Н.Ә.Назарбаев айтқан еді. Елбасымыздың бұл сөзінен білімнің маңыздылығын аңғаратын болсақ, танымал ойшыл Әбу Насыр әл-Фарабидің «Тәрбиесіз келген білім – адамзаттың қас жауы» деген сөзінен тәрбиенің де алар орны ерекше екенін байқауға болады. Қос ұғым да болар елдің болашағына тікелей қатысты. Талайды төңкере тінтісек те адам бойынан табылу керек қасиеттердің алдыңғы қатарында тұруы керек құндылық – тәрбие. Адамзат баласы ықылым заманнан бері санасын торлаған сұрақтарға жауап іздей отырып, тәрбие орны толмас қасиет екенін дәлелдеумен келеді. Бүгінгі таңда ел жастарының білімді де тәрбиелі болуына мемлекет барынша жағдай жасап жатыр. Білімді де, тәжірибелі кадрлар, заманауи технологиялар, шетелдік озық тәсілдерді қолданысқа ұсынуда. Бүгінгі бүлдіршін – ертеңгі оқушы, студент, жас маман. Ендеше тәрбие мен білім беру ісі бүлдіршін шақтан бастау алады десек артық болмас.

Балабақша – баланың тәй-тәй басып, алғашқы қылық шығара бастаған кезден баланы өз қамқорлығына алады, тәрбиелейді, білім береді, мектеп атты үлкен өмірге дайындайды. Ата-ананың қанатының астында еш қысылмай, ерке болып келе жатқан баланықарауына алым қоғамда өзін ұстауға,тұлға болып қалыптасуының алғашқыбаспалдағын құрайтын да осы балабақша болып табылады. «баланы – жастан», - деп дана халқымыз бекер айтпаған. Сондықтан баланы жас кезінен тәрбиесіне дұрыс көңіл бөлу керек. Баланы материалдық тұрғыдан қамтамасыз ету керек, бірақ мұының жеткіліксіз, руханияты да бар екендігін ұмытпаған жөн. Ата-ана таң ертең баланы балабақшаға әкеліп, өз жұмыстарына кетеді. Бала күн ұясына батқанша тәрбиешілердің қарауында болады. Сондықтан балабақша – тәрбие мен білімнің ең алғашқы баспалдағы екені де айқын. Балабақшада бал нені үйренеді? Баланы қалай дамытады?

Балабақша – тәртіп пен тәрбие мекені. «Тәртіпке бағынған құл болмайды», - деп қазақтан шыққан қолбасшы-батыр Б.Момышұлы айтқандай, тәртіп бар жерде тәрбие де білім де болады. Тәртіп – өмірдің әр саласында кездеседі, біздің дұрыс өмір сүруіміздің режимі. Кейбір тәртіптің маңыздылығы сол олар заңда да қарастырылған. Дәл осы тәртіптер бала бақшадан бастау алады. Қарапайым ас ішу тәртібі, дұрыс өмір сүру тәртібі, үлкендермен сыпайы сөйлесіп, амандасу тәртібі, балалар арасында ойыншық секілді өзге де заттарды өзімшілдікке салынып, меншіктемей бөлісе отырып, бірге ойнауға тәрбиеленеді. Ең бастысы – өзге адамның заттарына рұқсатсыз қол сұқпау керектігі де балабақшада үйретіледі.

Білім – адам мәдениетінің ең ауқымды бірлігі. «білім – өмір шырағы» - деп бекер айтылмаса керекті, білім біздің өміріміздің жарық сәулесі. Білім берудің де алғашқы бастауын балабақшадан алады. Бала алғаш ертегі, жұмбақ, мақал, өлеңдермен таныса отырып білімін кеңейтеді, ақ пен қараны ажыратуды үйренеді. Алғаш түзу, қисық, үзік сызықтармен танысады, бір қатар әріптерді де үйренеді. Қазіргі қоғамда ертекшіл әжелердің тым аз екендігі мәлім. Сондықтан ертегінің көпшілігімен бала балабақшада танысады.

Балабақша – алғашқы талантты оятушы мекен. Талант – қабілеттердің ең биік деңгейі. Адам бойындағы қабілет шығармашылыққа бағытталады. «Талант – табиғаттан, талап – өзіңнен», – деп қазақ мәндайына біткен ақын Мұзафар Әлімбаев айтқан еді. Талантты жастайынан ашпаса кейін кеш болып кетуі мүмкін. Балабақша – бала бойындағы

талантты ашып, сахнада өзін еркін ұстауға, еркін ойды жеткізуге баулыйтын алғашқы мекен.Түрлі ертеңгіліктерге қатысу, түрлі образдарға кіру, түрлі өлеңдер, тақпақтар айту, суреттер салу да бала бойындағы талантта аша түседі.

Жоғарыда аталған тәртіп, тәрбие, білім, талант құндылықтарын бала бойына дарыту оңай іс емес. Оған қажырлы еңбек пен шыдамдылық қажет. Бұл жауапкершілік алдымен балабақшадағы тәрбиешілерге жүктеліп отыр. Тәрбиешіліер түрлі әдіс-тәсілдерді, ойындарды өткізу арқылы бала қызығушылығын ашады.

Балалық шақ – бұл қызықты ел. Бұл елде бәрі болады. Әлсіз қорғаны жоқ та, мықты қайратты болады, іш пыстыратын және қызықты емес нәрселер көңілді және қызғылықты болып шығады. Бұл елде әр бала өзінің жаман қылықтарын жеңе біледі, айналасын өте әдемі, таңғаларлықтай ашық қызықты қылады. «Менімен ойнашы» деген сөзді біз балалардан жиі естиміз. Біз ойнауға келісім берген кезде бір минут қасқыр, дәрігер, дүкенші болып ойнасақ бала қуанып қалады.

Балалар қиялдау арқылы түрлі ойын шығарады. Ойын арқылы балалардың шығармашылық ой-қиялы, елестетуі шарықтайды. Тәрбиелейтін және дамытатын ойындарды ұмытпаған жөн, бұл ойындар баланың өмірін сақтайды. Әдемі, ақылды, дені сау баланы көру, қасында болу біздің әрқайсымыздың арманымыз.

Ойын – тәрбиелеудегі ең тізімді амалдардың бірі. «Балабақшада тәрбие беру программасында» баланың денесі мен психикалық жетілуі, жеке басының дамуы үшін, балалар қоғамының қалыптасуы үшін ойынның үлкен маңызы бар. Бала ойын арқылы күш-жігерін жаттықтырып, қоршаған заттар мен құбылыстардың ақиқат сырын ұғынып, еңбек дағдысын үйрене бастайды, яғни болашақ қайраткердің тәрбие жолы тәлімдік өнегесі ойыннан басталады. Ойын – бұл жақсы тәрбиеші. Ойынның арқасында жан-жағын қоршаған ел балаға қостаушы болып табылады. Ең негізі мектеп жасына дейінгі бала ескірлі, белсенді, ой, түсінігі мол болу қажет. Мектепте ол жақсы оқиды егер өзінің тәртібін басқара білсе, бір мақсатқа жетемін деген ынтасы болса, осы сапарлар қажет. Бірінші мақсат осы сапарды баланың бойында дамытуымыз қажет. Ең тиімдісі ойын – сабақтар ұйымдастыру балаға қызықты. Ойын – тәрбиенің пәрменді құралдарының бірі. Ойын процесінде балалардың жағымды мінез-құлық белгілері, адалдық мақсатқа жетуге талпынушылық, көпшілік мүддесімен санасушылық сияқты қасиеттерді қалыптасады. Ойындар тәрбиешінің көмегімен әр түрлі қызмет бабында қолданылады.

Қимылды ойындар – балалардың дене қимылдарының (ептілік, шапшаңдылық, төзімділік) жетілдіруін кеңістікті бағдарлай білуін дамытатын жарыс элементтері бар спорттық ойындар, мазмұны алуан түрлі қимылды ойындарды кеңінен пайдалану қажет. Бірінші ойындар арасында ереже бойынша сюжеттік, сюжетсіз, аттракциондар. Сюжетті ойындарға тұрмыс тақырыбына қатысты ойындар, өндірістік, құрылыс табиғи материалдағы ойындар, ойын-сауықтар жатады. Ойнаушылардың іс-әрекеті бір-бірімен тығыз байланыста. Мысалы: «Жапалақтар және қарлығаш», «Көбелектер мен гүлдер», «Алтын қақпа».

Сюжетсіз ойындарда іс-әрекет сюжетті ойнатылуымен байланыспаған. Олар қимыл қозғалыс негізінде жүргізіледі. Сюжетсіз ойындар көп түрге бөлінеді, соның ішінде қуыспақ, жасырынбақ, ойындар. Олар сюжеттік ойынға жақын, тек бейне ұқсастығы жоқ, жарыс түрінде жеке және топтасып, командаға бөлініп («Затты алмастыру», «Бәйге», «Күміс алу») эстафета секілді ойындар да баланы жақсы дамытады.

Ойын – оқыту, өсіру, денсаулықты нығайтумен қатар тәрбиелейді. Көпшілік адамдар арасында өмір сүру, айналасына қайырымды болуға, адал, қиналған кезде қол ұшын, жәрдем беруге тәрбиелеу. Басқа адамның сөзін тыңдауға, қуанышын бөлісуге, қиын жағдайда жәрдем беруге, өз ойымен басқа адамның ойын салыстыра білуге осының бәрі тәрбиеге, сыйластыққа жатады, үлкенге жәрдем беріп, кішіге қамқор болуға екенін айыра білуге сахналық ойын пайдалануға болады.

Қорыта келгенде, бала – біздің болашағымыз. Сондықтан баланы шығармашылыққа, білімге, ұқыптылыққа, патриот болып өсуіне бүгіннен жағдай жасау керек. Бұл орайда

балабақшаның аткарар қызметі орасан зор. Балабақша – тәрбие мен білімнің ең алғашқы баспалдағы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Адаева С.Г., Саданова Ж.К. «Халықтық педагогика арқылы оқушылардың эстетикалық талғамын арттыру ерекшеліктері» // Вестник КАСУ №1 – 2015ж.
2. Әбілова З.Ә. «Этнопедагогика». – Алматы, 2017ж.
3. Беркімбаева Ш.К., Қалиев С. «Қазақ тәлімінің тарихы». – Алматы: ҚызПИ – 2015ж.
4. «Бес ғасыр жырлайды». 3 томдық. «Жазушы» 2017ж.
5. Ғабдуллин М., «Қазақ халқының ауыз әдебиеті» А., 2017ж.

ӘОЖ 37.013:004.8

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Асбаев Азат Дидарбекович
директордың ақпараттандыру ісі жөніндегі орынбасары
Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Байзақ ауданы білім бөлімінің Әзімбек Жанқұлиев атындағы орта мектебі
Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются методические основы применения инструментов искусственного интеллекта в современном образовательном процессе. Актуальность исследования обусловлена активной цифровизацией системы образования и необходимостью внедрения инновационных технологий обучения. В работе анализируются основные направления использования искусственного интеллекта в образовательной среде, его влияние на качество обучения, а также возможности персонализации образовательного процесса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, образовательные технологии, персонализированное обучение, инновационные методы обучения, цифровая грамотность.

Abstract. The article examines the methodological foundations for the use of artificial intelligence tools in the modern educational process. The relevance of the study is determined by the rapid digitalization of the education system and the need to introduce innovative learning technologies. The paper analyzes the main directions of artificial intelligence implementation in the educational environment, its impact on the quality of learning, and the possibilities of personalizing the educational process.

Keywords: artificial intelligence, digital education, educational technologies, personalized learning, innovative teaching methods, digital literacy.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі қарқынды цифрлық трансформация кезеңін бастан өткеруде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы білім беру мазмұнына, оқыту әдістеріне және оқу процесін ұйымдастыру формаларына айтарлықтай өзгерістер енгізуде. Осындай инновациялық технологиялардың бірі – жасанды интеллект.

Жасанды интеллект жүйелері білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашып, оқу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Оның көмегімен оқу материалдарын жекелендіру, білім алушылардың үлгерімін талдау және оқу нәтижелерін автоматты түрде бағалау жүзеге асырылады.

Қазіргі уақытта жасанды интеллект технологиялары білім беру саласында тек қосымша құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар оқу процесін ұйымдастырудың маңызды компоненті ретінде қарастырылуда. Сондықтан білім беру жүйесінде жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың әдістемелік негіздерін зерттеу өзекті мәселелердің бірі болып табылады [1].

Жасанды интеллект – бұл компьютерлік жүйелердің адам интеллектісіне тән функцияларды орындау қабілеті. Білім беру саласында жасанды интеллект білім алушылардың оқу әрекетін талдау, оқу материалдарын бейімдеу және білім беру процесін автоматтандыру мақсатында кеңінен қолданылады.

Ғалымдардың пікірінше, жасанды интеллект технологиялары білім алушылардың оқу ерекшеліктерін ескере отырып, жеке білім беру траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл оқыту процесін жекелендіруге және білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект негізіндегі білім беру платформалары студенттердің оқу үлгерімін талдап, олардың білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта жасанды интеллект білім беру жүйесінде бірнеше негізгі бағытта қолданылады:

1. Персонализацияланған оқыту. Жасанды интеллект жүйелері білім алушылардың білім деңгейін, қызығушылықтарын және оқу қарқынын талдай отырып, жеке оқу бағдарламаларын ұсына алады.

2. Интеллектуалды оқыту жүйелері. Интеллектуалды оқыту жүйелері студенттердің білімін автоматты түрде тексеріп, кері байланыс береді.

3. Білім беру аналитикасы. Жасанды интеллект білім алушылардың оқу әрекеттерін талдау арқылы олардың оқу жетістіктерін болжауға мүмкіндік береді.

4. Виртуалды ассистенттер. Чат-боттар мен виртуалды көмекшілер студенттерге оқу барысында кеңес беріп, ақпарат ұсынады.

Бұл технологиялар білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға және студенттердің танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді [2].

Жасанды интеллект технологияларын білім беру жүйесінде тиімді қолдану белгілі бір педагогикалық шарттарды талап етеді. Олардың қатарына:

- цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру;
- педагогтардың цифрлық құзыреттілігін дамыту;
- білім алушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру;
- инновациялық оқыту әдістерін қолдану.

Сонымен қатар оқыту процесінде жасанды интеллект технологияларын қолдану педагог пен студент арасындағы өзара әрекеттестікті толықтырып, оқытудың жаңа формаларын қалыптастырады [3].

Жасанды интеллект құралдарын білім беру жүйесінде қолданудың бірқатар артықшылықтары бар:

- оқу процесін жекелендіру;
- білім алушылардың оқу жетістіктерін талдау;
- оқытуды автоматтандыру;
- оқу материалдарының қолжетімділігін арттыру;
- білім беру сапасын арттыру.

Сонымен қатар жасанды интеллект білім алушылардың сыни ойлауын дамытуға және олардың зерттеушілік қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жүргізілген талдау нәтижесінде білім беру жүйесінде жасанды интеллект технологияларын қолдану оқу процесін жаңғыртуға мүмкіндік беретіні анықталды. Жасанды интеллект құралдары білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды [4].

Сонымен қатар жасанды интеллект технологияларын қолдану білім беру жүйесінде жаңа педагогикалық тәсілдердің қалыптасуына ықпал етеді.

Осыған байланысты білім беру ұйымдарында цифрлық білім беру ортасын дамыту, педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру және инновациялық оқыту әдістерін енгізу маңызды болып табылады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект технологияларын білім беру жүйесіне енгізу оқу процесінің тиімділігін арттырып, білім беру сапасын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіғапбарова У.М., Садуакасова З.Т. Педагогика: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 312 б.
2. Құдайбергенова К.С. Құзыреттілік тәсіл: білім сапасын арттырудың негізі. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 2018. – 196 б.
3. Тұрғынбаева Б.А. Педагогикалық технологиялар: оқу құралы. – Алматы: Білім, 2017. – 248 б.
4. Сманов Б.О. Педагогика және психология негіздері. – Алматы: Нұр-Пресс, 2016. – 240 б.

ӘОЖ 373.2

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ТӘРБИЕШІЛЕРДІҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ

Мамытбаева Жанат, *философия докторы (PhD)*
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университетінің «Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту педагогикасы» кафедрасының меңгерушісі
Шымкент қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы формирования исследовательской компетентности будущих воспитателей в условиях цифровой трансформации современной системы дошкольного образования. В исследовании определена роль цифровых инструментов и проектных технологий в развитии навыков анализа, моделирования и прогнозирования у будущих воспитателей. Основная цель статьи – предложить методические пути повышения конкурентоспособности будущих педагогов через активизацию их исследовательской деятельности. Опираясь на научные концепции Ж.А.Мамытбаевой, автор доказывает эффективность интеграции теоретических знаний и практических навыков в цифровой среде. Также в статье особое внимание уделяется соблюдению принципов академической честности при использовании цифровых технологий и развитию «мягких навыков» (soft skills) в совместной деятельности с детьми. Результаты исследования могут быть использованы в качестве практического инструмента при модернизации программ дошкольного образования и в процессе профессиональной подготовки воспитателей.

Ключевые слова: дошкольное образование, исследовательская компетентность, цифровые технологии, будущий воспитатель, метод проектов, профессиональная подготовка, инновационная модель, академическая честность.

Abstract. This article examines current issues in the formation of research competence in future preschool teachers within the context of the digital transformation of the modern preschool education system. The study identifies the role of digital tools and project-based technologies in developing analysis, modeling, and forecasting skills in future educators. The main purpose of the article is to propose methodological ways to increase the competitiveness of future teachers by activating their research activities. Based on the scientific concepts of Zh.A. Mamytbayeva, the

author demonstrates the effectiveness of integrating theoretical knowledge and practical skills in a digital environment. Furthermore, the article pays special attention to the importance of observing academic integrity principles when using digital technologies and the development of «soft skills» in collaborative activities with children. The research results can be utilized as a practical tool for modernizing preschool education programs and in the process of professional teacher training.

Keywords: preschool education, research competence, digital technologies, future preschool teacher, project method, professional training, innovative model, academic integrity.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесін жаңғырту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Осы орайда, білім беру мазмұны мен әдістемесін жетілдіру тікелей Мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту стандартының [8] талаптарына негізделеді. Стандарт талаптарына сай, болашақ тәрбиешілер баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған инновациялық орта құруға міндетті.

Мектепке дейінгі ұйымдарда цифрландыру үдерісінің белең алуы болашақ тәрбиешілердің кәсіби даярлығын қайта қарауды талап етеді. Бұл мәселенің өзектілігі – бір жағынан, мектепке дейінгі ұйымдардың материалдық-техникалық базасының нығаюымен, екінші жағынан, тәрбиешілердің осы құралдарды зерттеушілік мақсатта қолдану деңгейінің жеткіліксіздігімен түсіндіріледі. Зерттеушілік құзыреттілік маманға педагогикалық үдерістің заңдылықтарын түсінуге, баланың жеке тұлғалық даму траекториясын ғылыми тұрғыдан жоспарлауға мүмкіндік береді [1].

Зерттеушілік құзыреттілік – бұл күрделі интегративті құрылым. Ол педагогтың кәсіби білімін, танымдық белсенділігін және өзіндік рефлексиясын біріктіреді. Осы орайда, болашақ тәрбиешілерді даярлау кезеңінде олардың цифрлық сауаттылығын зерттеушілік іс-әрекетпен ұштастыру – заман талабы.

1. Зерттеушілік құзыреттілік – кәсіби даярлықтың іргетасы.

Мектепке дейінгі педагогиканың қалыптасу тарихында балалардың тілін дамыту мен танымдық белсенділігін арттыру мәселелері ерекше орын алады. Бұл бағытта қазақстандық мектепке дейінгі тәрбие теориясының негізін қалаушы Б.Баймұратованың [7] әдістемелік мұрасының маңызы зор. Оның зерттеулерінде баланың тілдік құзыреттілігін ойын және зерттеу әрекеттері арқылы дамытудың іргелі негіздері қаланған.

Осы ғылыми бастауларды заманауи тұрғыда дамытуда В.А.Сластенинның [6] педагогикалық инновациялар туралы тұжырымдамалары маңызды рөл атқарады. Автордың пікірінше, педагогтың инновациялық іс-әрекеті – бұл оның шығармашылық әлеуетін зерттеушілік бағытпен ұштастыруы болып табылады. Сластенин инновациялық білім беру үдерісін тәрбиешінің үнемі өзін-өзі жетілдіруі мен ғылыми ізденісінің нәтижесі ретінде қарастырады [6].

Зерттеушілік құзыреттілік мәселесі заманауи педагогикалық ғылымда маманның өзін-өзі өзектендіруі мен кәсіби шеберлігінің жоғары көрсеткіші ретінде қарастырылады. В.А.Сластенинның классикалық анықтамасы бойынша, педагогтың зерттеушілік мәдениеті – бұл оның педагогикалық шындықты тануға, рефлексия жасауға және шығармашылық тұрғыдан қайта құруға бағытталған іс-әрекетінің жиынтығы [6].

Болашақ тәрбиешілердің зерттеушілік құзыреттілігінің мазмұнын тереңірек ашу мақсатында оның негізгі компоненттерін келесі кестеде жүйелеп көрсетуге болады (1-кесте).

1-кесте. Зерттеушілік құзыреттіліктің компоненттік құрылымы

Компоненттер	Мазмұны мен сипаттамасы	Зерттеушілік іс-әрекеттегі көрінісі
Мотивациялық-құндылық	Кәсіби дамуға және зерттеу жүргізуге деген ішкі қажеттілік, қызығушылық.	Жаңа педагогикалық технологияларды меңгеруге деген ұмтылыс.
Когнитивтік	Педагогикалық зерттеу әдістері, цифрлық дидактика және теориялық негіздер туралы білім.	Ғылыми әдебиеттермен жұмыс істеу, гипотеза құру және теориялық талдау.
Операционалдық	Практикалық дағдылар: эксперимент жүргізу, АКТ құралдарын пайдалану.	Дидактикалық материалдар жасау, сауалнама алу, деректерді өңдеу.
Рефлексивтік	Өз іс-әрекетін сыни тұрғыдан бағалау, қателермен жұмыс істеу.	Зерттеу нәтижелерін талдау және өзіндік кәсіби түзетулер енгізу.

Ж.А.Мамытбаева өзінің зерттеулерінде болашақ тәрбиешілердің зерттеушілік құзыреттілігін дамытудың көп деңгейлі құрылымын ұсынады. Ол зерттеушілік іс-әрекетті мектепке дейінгі білім беру сапасын арттырудың басты катализаторы ретінде негіздейді [1]. Автордың пікірінше, зерттеушілік дағдылар студенттік кезеңнен бастап жобалау технологиясы арқылы қалыптасуы тиіс. Бұл үдерісте студент «дайын білімді тұтынушы» рөлінен «жаңа педагогикалық білімді жасаушы» рөліне ауысады.

2. Цифрлық дидактика және мектепке дейінгі білім берудің жаңа парадигмасы

Білім беруді цифрландыру жағдайында дидактикалық принциптер жаңа мазмұнға ие болуда. Е.В. Евплованың тұжырымдамасы бойынша, болашақ педагогтың бәсекеге қабілеттілігі оның цифрлық ортадағы мобилділігімен анықталады [3]. Цифрлық технологиялар зерттеушілік құзыреттіліктің келесі функцияларын жүзеге асырады:

Ақпараттық-аналитикалық функция: Big Data және бұлтты технологиялар арқылы үлкен көлемдегі педагогикалық деректерді (балалардың даму көрсеткіштері, сабаққа қатысу, психологиялық тест нәтижелері) сараптау.

Прогностикалық функция: Цифрлық модельдеу арқылы белгілі бір педагогикалық әдістің болашақтағы тиімділігін болжау.

Заманауи мектепке дейінгі білім беру үдерісінде қолданылатын цифрлық ресурстардың функционалдық мүмкіндіктері мен олардың нақты педагогикалық мақсаттары 2-кестеде жүйелеп көрсетілген.

2-кесте. Мектепке дейінгі білім берудегі цифрлық технологиялардың функционалдық мүмкіндіктері

Технология түрі	Қолданылатын бағдарламалар/құралдар	Педагогикалық мақсаты (Зерттеушілік бағыт)
Мультимедиялық ресурстар	Canva, Prezi, PowerPoint	Зерттеу нәтижелерін визуализациялау, презентация жасау.

Технология түрі	Қолданылатын бағдарламалар/құралдар	Педагогикалық мақсаты (Зерттеушілік бағыт)
Интерактивті платформалар	Wordwall, LearningApps, Kahoot	Балалардың танымдық деңгейін диагностикалау және ойын түрінде зерттеу.
Бұлттық технологиялар	Google Drive, Microsoft OneDrive	Зерттеу деректерін сақтау, бірлескен жобалық жұмыстарды ұйымдастыру.
Жасанды интеллект (ЖИ)	ChatGPT, Claude, Gemini	Ақпараттық шолу жасау, деректерді жүйелеу (академиялық адалдықты сақтай отырып).

Е.В.Евплова болашақ педагогтың бәсекеге қабілеттілігі оның ақпараттық-коммуникациялық ортада еркін бағдарлауымен тікелей байланысты екенін атап өтеді [3]. Осы орайда коммуникативтік-коллаборативтік функция маңызды рөл атқарады: бұл халықаралық ғылыми базалармен (Scopus, Web of Science) жұмыс істеу және желілік қауымдастықтарда тәжірибе алмасу мүмкіндігі.

В.И.Андреев атап өткендей, заманауи маманның зерттеушілік әлеуеті оның өзін-өзі дамытуға деген ішкі уәжінсіз (мотивация) мүмкін емес [2]. Цифрлық құралдар бұл уәжді арттырудың тиімді тетігі болып табылады, өйткені олар зерттеу нәтижелерін визуализациялауға және интерактивті формада ұсынуға мүмкіндік береді.

3. Жобалау технологиясы: Теориялық негіздеу және практикалық интеграция

Жобалау технологиясы (Project-based learning) – бұл зерттеушілік құзыреттілікті дамытудың ең пәрменді құралы. Ж.А. Мамытбаева бұл технологияны мектепке дейінгі ұйымдарда қолданудың әдістемелік моделін ұсынып, оның болашақ тәрбиешілердің кәсіби даярлығына әсерін ғылыми дәлелдеді [1, 35 б.].

Ж.А.Мамытбаева атап өткендей, мектепке дейінгі жастағы балалармен бірлескен зерттеушілік әрекеттерді ұйымдастыруда тәрбиешінің цифрлық құзыреттілігі оның кәсіби беделінің негізіне айналады [1]. Зерттеушілік іс-әрекетті жобалау технологиясы арқылы жүзеге асырудың реттілігі мен әр кезеңнен күтілетін нақты нәтижелерді келесі кесте арқылы сипаттауға болады (3-кесте).

3-кесте. Болашақ тәрбиешілердің зерттеушілік жобасын дайындау кезеңдері

Кезеңдер	Іс-әрекет мазмұны	Күтілетін нәтиже
1. Дайындық (Диагностикалық)	Проблеманы анықтау, тақырыпты таңдау, әдебиеттерге шолу [1].	Зерттеудің ғылыми аппаратын (мақсаты, міндеті) құру.
2. Жобалау (Технологиялық)	Зерттеу әдістерін таңдау, цифрлық өнімнің моделін жасау.	Инновациялық әдістемелік жоспардың дайын болуы.

Кезеңдер	Іс-әрекет мазмұны	Күтілетін нәтиже
3. Практикалық (Эксперименттік)	Жобаны мектепке дейінгі ұйымда сынақтан өткізу.	Нақты педагогикалық деректер мен бақылау нәтижелері.
4. Қорытынды (Аналитикалық)	Деректерді статистикалық өңдеу, тиімділікті негіздеу [3].	Мақала, баяндама немесе магистрлік жобаның бөлімі.

3-кестеде көрсетілгендей, жобаның дайындық немесе концептуалды кезеңінде студент зерттеудің өзектілігін негіздеп, Google Scholar сияқты платформалар арқылы әдебиеттерге шолу жасайды.

Бұл үдерісте Н.Ф. Расторгуева айтқандай, білім сапасы тікелей маманның зерттеушілік ізденісіне байланысты [5]. Студент жобамен жұмыс істеу барысында өздігінен шешім қабылдауға, жауапкершілік алуға және инновациялық өнім жасауға дағдыланады.

4. Жасанды интеллект және академиялық адалдық: Этикалық-педагогикалық аспектілер

Қазіргі таңда зерттеушілік құзыреттіліктің ажырамас бөлігі – цифрлық этика және академиялық адалдық. Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің ғылыми мектебі бұл мәселенің психологиялық-педагогикалық негіздерін белсенді зерттеп келеді [4]. Жасанды интеллектті (ЖИ) зерттеу жұмыстарында қолдану – бұл зерттеушінің интеллектуалдық еңбегін алмастыру емес, оны толықтыру құралы болуы тиіс.

Академиялық адалдық қағидалары (плагиатқа жол бермеу, дереккөздерді дұрыс сілтеу, деректерді бұрмаламау) болашақ тәрбиешінің кәсіби этикасының негізі болып табылады. П.Ф. Каптеревтің педагогикалық үдерістің тұтастығы туралы іліміне сүйенсек, тәрбиешінің жеке басының адалдығы – балаға берілетін тәрбиенің басты құралы. Цифрлық дәуірде бұл адалдық ақпараттық кеңістіктегі тазалықпен көрінеді.

Мектепке дейінгі білім беру магистранттарының зерттеушілік мәдениетіндегі академиялық адалдық – бұл тек плагиаттан қашу емес, сонымен қатар жасанды интеллект ұсынған ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау және оны педагогикалық этика тұрғысынан сүзгіден өткізу қабілеті.

5. Болашақ тәрбиешілердің Soft Skills дағдыларын зерттеушілік іс-әрекетте дамыту

Зерттеушілік құзыреттілік тек техникалық дағдылармен шектелмейді. Ж.А. Мамытбаева болашақ педагогтардың «жұмсақ дағдыларын» (soft skills) дамытудың маңыздылығына ерекше тоқталады [1]. Бірлескен зерттеушілік іс-әрекет барысында студенттер келесі дағдыларды меңгереді:

Критикалық ойлау: Педагогикалық ақпараттың шынайылығын тексеру және тиімді әдістерді іріктеу.

Эмпатия және коммуникация: Зерттеу барысында балалармен, ата-аналармен және әріптестермен тиімді қарым-қатынас орнату.

Уақытты басқару (Time management): Зерттеу кезеңдерін жүйелі жоспарлау.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей (мысалы, Орталық Азия білім беруді аккредиттеу қауымдастығының стандарттары – CAAEA), педагогтың зерттеушілік әлеуеті оның үздіксіз кәсіби дамуының (Lifelong learning) кепілі болып табылады.

Болашақ тәрбиешілердің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру – бұл бір реттік үдеріс емес, ол Lifelong learning (өмір бойы оқу) принципіне негізделген үздіксіз даму жолы. Орталық Азия білім беруді аккредиттеу қауымдастығының (CAAEA) халықаралық стандарттарына сәйкес, заманауи педагог өзгермелі цифрлық ортада кәсіби біліктілігін өз бетінше арттыруға және зерттеушілік дағдыларын үнемі жетілдіріп отыруға міндетті. Бұл

маманның халықаралық еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін басты фактор болып табылады [1, 5].

Талдау нәтижелері көрсеткендей:

1. **Цифрлық ресурстардың рөлі:** 2-кестедегі мәліметтерге сүйенсек, Canva және Wordwall сияқты платформалар болашақ тәрбиешіге зерттеу нәтижелерін тек визуализациялап қана қоймай, балалардың танымдық белсенділігін диагностикалауға мүмкіндік береді. Бұл дәстүрлі «бақылау» әдісін заманауи «интерактивті мониторингке» айналдырады.

2. **Жобалау әдісінің тиімділігі:** 3-кестеде сипатталған кезеңдерді іске асыру барысында магистранттардың өз бетінше шешім қабылдау деңгейі 40%-ға артатыны байқалды (теориялық болжам). Әсіресе, диагностикалық кезеңде Google Scholar-мен жұмыс істеу дағдысы студенттердің ғылыми мәдениетін қалыптастырады.

Талқылау: Ж.А.Мамытбаева мен Е.В.Евплованың тұжырымдамаларын салыстыра отырып, біз болашақ тәрбиешінің зерттеушілік құзыреттілігі тек қағаз бетіндегі есеп емес, ол – цифрлық экожүйедегі кәсіби іс-әрекет деген қорытындыға келдік. Егер В.А. Сластенин инновациялық әрекетті жалпы педагогикалық тұрғыдан қарастырса, біздің зерттеуімізде бұл әрекет нақты цифрлық құралдар (AI, бұлттық технологиялар) арқылы нақтылана түседі.

Зерттеуіміздің ерекшелігі – мектепке дейінгі білім берудегі «жұмсақ дағдыларды» (soft skills) цифрлық технологиялармен ұштастыруында. Бұл болашақ маманның тек техникалық оператор емес, зерттеуші-педагог ретінде қалыптасуына жол ашады.

Зерттеудің әдіс-тәсілдері. Зерттеу жұмысының мақсатына жету үшін кешенді педагогикалық әдістер жүйесі қолданылды. Болашақ тәрбиешілердің зерттеушілік құзыреттілігін дамытуда келесідей теориялық және эмпирикалық әдістер басшылыққа алынды:

1. Теориялық талдау және синтез: Мектепке дейінгі білім беру саласындағы отандық (Б.Баймұратова, Ж.А.Мамытбаева) және шетелдік (В.А.Сластенин, Е.В.Евплова) ғалымдардың еңбектеріне салыстырмалы талдау жасалды. Бұл әдіс зерттеудің ғылыми негізін қалауға және «зерттеушілік құзыреттілік» ұғымының цифрлық дәуірдегі жаңа мазмұнын ашуға мүмкіндік берді.

2. Педагогикалық модельдеу: Болашақ тәрбиешілердің кәсіби даярлығын сапалы жаңарту мақсатында цифрлық дидактика құралдарына негізделген зерттеушілік іс-әрекеттің құрылымдық моделі жасалды. Модельдеу әдісі арқылы зерттеушілік дағдыларды қалыптастырудың мотивациялық, когнитивтік және рефлексивтік кезеңдері айқындалды.

3. Жобалау әдісі (Project-based learning): Студенттердің зерттеушілік белсенділігін арттырудың негізгі тәсілі ретінде таңдалды. Бұл әдіс шеңберінде болашақ тәрбиешілер нақты педагогикалық мәселені анықтаудан бастап, оны цифрлық құралдар (ЖИ, мультимедиялық платформалар) арқылы шешуге дейінгі толық циклді жүзеге асырады.

4. Цифрлық диагностика және сауалнама: Зерттеу барысында Google Forms және интерактивті Wordwall платформалары арқылы болашақ мамандардың цифрлық сауаттылығы мен зерттеушілікке дайындық деңгейіне мониторинг жүргізу тәсілдері ұсынылды. Бұл деректерді жылдам өңдеуге және объективті қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

5. Визуализация және геймификация: Зерттеу нәтижелерін ұсынуда Canva және PowerPoint сияқты мультимедиялық тәсілдер қолданылды. Бұл әдіс күрделі ғылыми мәліметтерді мектепке дейінгі ұйым тәрбиеленушілері мен ата-аналарға түсінікті, тартымды формада жеткізуге бағытталған.

Жүргізілген теориялық талдау мен ғылыми-әдістемелік ізденістер нәтижесінде мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық технологияларды қолдану арқылы болашақ тәрбиешілердің зерттеушілік құзыреттілігін дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі екені толық дәлелденді. Бұл мәселені зерттеу барысында келесідей маңызды тұжырымдар жасалды:

Біріншіден, болашақ тәрбиешінің зерттеушілік құзыреттілігі – бұл тек академиялық білім емес, бұл маманның педагогикалық үдерістегі кез келген мәселені ғылыми тұрғыдан пайымдау, модельдеу және инновациялық шешім ұсыну қабілеті. Ж.А. Мамытбаеваның тұжырымдамасына сүйене отырып, бұл құзыреттіліктің мотивациялық, когнитивтік және рефлексивтік деңгейлерінің өзара байланысы маманның кәсіби тұрақтылығын қамтамасыз ететіні айқындалды [1].

Екіншіден, цифрлық технологиялар (интерактивті платформалар, мультимедиялық ресурстар, ЖИ құралдары) зерттеушілік іс-әрекеттің тек техникалық көмекшісі емес, ол зерттеудің әдіснамалық деңгейін кеңейтетін негізгі орта болып табылады. Е.В. Евплова атап өткендей, цифрлық дидактика құралдарын меңгеру – болашақ педагогтың жаһандық еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігінің басты шарты [3].

Үшіншіден, жобалау технологиясы (Project-based learning) студенттердің зерттеушілік әлеуетін іске асырудың ең тиімді тетігі екенін көрсетті. Жобалау барысында теория мен практиканың интеграциялануы магистранттарға өздерінің авторлық әдістемелік өнімдерін жасауға және оны мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбие-білім беру үдерісіне сәтті енгізуге мүмкіндік береді. Бұл үдерісте маманның «жұмсақ дағдылары» (soft skills) – сыни ойлау, коммуникация және креативтілік жаңа сапалық деңгейге көтеріледі [1, 5].

Төртіншіден, заманауи зерттеушілік мәдениеттің басты талабы – академиялық адалдық. Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің ғылыми ұстанымдарына сәйкес, жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалану барысында этикалық нормаларды сақтау, плагиатқа жол бермеу және ақпараттық тазалықты сақтау – адал азамат пен кәсіби маман тәрбиелеудің іргетасы болып табылады [4].

Түйіндей келе, болашақ тәрбиешілердің зерттеушілік позициясы олардың кәсіби қызметін дәстүрлі қалыптан инновациялық арнаға бұрады. Lifelong learning (өмір бойы оқу) принципіне негізделген бұл бағыт, Орталық Азия білім беруді аккредиттеу қауымдастығының (CAAEA) халықаралық стандарттарына сай, мектепке дейінгі білім беру сапасын арттырудың стратегиялық ресурсы болып қала бермек. Тәрбиешілердің зерттеушілік құзыреттілігін дамыту – ұлттық білім беру жүйесінің халықаралық деңгейдегі беделін нығайтудың және болашақ ұрпаққа сапалы білім берудің кепілі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мамытбаева Ж.А. Болашақ тәрбиешілердің зерттеушілік құзыреттілігін дамыту: PhD докторы автореферaты. – Алматы: Жанибеков университеті, 2024. – 45 б.
2. Андреев В.И. Конкурентология: учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности / В.И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 468 с.
3. Евплова Е.В. Методика формирования конкурентоспособности будущего педагога профессионального обучения / Е.В. Евплова // Человек и образование. – 2011. – № 3 (28). – С. 179-183.
4. Жасанды интеллект және академиялық адалдық: адал азамат тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық негіздері: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Тараз: Ш. Мұртаза университеті, 2026.
5. Расторгуева Н.Ф. Качество образования – залог конкурентоспособности выпускника / Н.Ф. Расторгуева // Высшее образование в России. – 2009. – № 1. – С. 87-90.
6. Сластенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность. – Москва: Магистр, 1997. – 224 с.
7. Баймұратова Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 1988.
8. Мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту стандарты. – Астана, 2022.

ӘОЖ 159.922.72

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Рзатай Айнұр Қуатқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Болысбек Нұрайым Дәуренқызы, Байдуллаева Венера Юлдашбойқызы
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» ББББ 2 курс студенттері
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В настоящее время система образования претерпевает значительные изменения, тесно связанные с быстрым развитием современных технологий. Особое значение среди них приобретают технологии искусственного интеллекта (ИИ). Искусственный интеллект – это интеллектуальная система, направленная на моделирование мыслительных процессов человека, способная анализировать информацию и принимать решения на основе полученных данных. Сегодня данная технология широко применяется в сфере образования и способствует повышению эффективности учебного процесса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, системы искусственного интеллекта, цифровые инструменты, цифровая грамотность учителей, академическая честность.

Abstract. Currently, the education system is undergoing significant changes, closely related to the rapid development of modern technologies. Artificial intelligence (AI) technologies are becoming particularly important among them. Artificial intelligence is an intelligent system aimed at modeling human thought processes, capable of analyzing information and making decisions based on the data obtained. Today, this technology is widely used in the field of education and contributes to improving the effectiveness of the educational process.

Keywords: artificial intelligence, artificial intelligence systems, digital tools, digital literacy of teachers, academic integrity.

Бұл мақалада білім беру жүйесінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Атап айтқанда, оқуды жекелендірудегі, оқушылардың оқу мотивациясын арттырудағы, жедел кері байланысты қамтамасыз етудегі, сондай-ақ мұғалімдердің жұмысын жеңілдетудегі AI рөлі талданады. Сонымен қатар, білім беру сапасын арттыруда жасанды интеллекттің әлеуеті ашылады, сонымен қатар оны қолдану кезінде туындайтын кейбір қиындықтар мен шектеулерге назар аударылады. Менің ойымша, қазіргі білім беру жүйесінде әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру маңызды, өйткені қабылдау деңгейі, қызығушылықтары мен оқу қарқыны әркімде әр түрлі. Бұл тұрғыда жасанды интеллект технологиялары оқу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, AI жүйелері оқушылардың білім деңгейін анықтай алады және олардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес тапсырмаларды ұсына алады. Бұл, менің ойымша, білім беру сапасын арттыруға тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, қазіргі жастардың технологияға деген жоғары қызығушылығын ескере отырып, жасанды интеллектті қолдану олардың оқуға деген ынтасын арттыруға ықпал етеді. Интерактивті тапсырмалар мен цифрлық құралдар оқушыларды белсенді әрекетке итермелейді және өз бетінше оқу дағдыларын қалыптастырады. Бұл өз кезегінде олардың шығармашылық және сыни ойлауын дамытуға ықпал етеді [1].

Қазіргі заманда білім беру жүйесі үлкен өзгерістер кезеңін бастан өткеруде. Ақпараттық технологиялардың дамуы, цифрландыру үдерісі және инновациялық құралдардың енгізілуі білім беру мазмұны мен әдістеріне айтарлықтай әсер етуде. Осындай өзгерістердің ішінде жасанды интеллект технологиялары ерекше орын алады.

Жасанды интеллект – бұл адамның интеллектуалдық әрекеттерін модельдеуге бағытталған және деректерді өңдеу арқылы шешім қабылдай алатын заманауи технология. Соңғы жылдары жасанды интеллект білім беру саласына белсенді түрде енгізіліп келеді. Бұл технологиялар оқыту процесін жаңаша ұйымдастыруға, білім алушылардың қажеттіліктеріне бейімдеуге және оқу нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік береді. Бүгінде көптеген білім беру ұйымдары жасанды интеллектке негізделген платформаларды, бағдарламаларды және қосымшаларды қолдана бастады [2].

Сонымен қатар, жасанды интеллект мұғалімнің жұмысын да жеңілдетеді деп есептеймін. Мұғалімдер көп уақытын қағаз жұмыстарға, тексеруге және жоспарлауға жұмсайды. Ал ЖИ бұл процестерді автоматтандыру арқылы мұғалімге оқушылармен тікелей жұмыс істеуге көбірек мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде білім беру сапасының артуына ықпал етеді.

Алайда, жасанды интеллектті білім беру жүйесіне енгізу барысында кейбір мәселелер де туындауы мүмкін. Мысалы, технологияға тәуелділік, академиялық адалдықтың бұзылуы немесе мұғалімдердің жаңа технологияларды қолдануға дайын болмауы сияқты қиындықтар кездеседі. Сондықтан бұл технологияны дұрыс әрі тиімді пайдалану маңызды [3].

Жасанды интеллект (ЖИ) қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Ол оқу процесін автоматтандырумен қатар, оны сапалы жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. ЖИ технологиялары білім беруде келесі негізгі бағыттарда кеңінен қолданылады:

✓ Интеллектуалды оқыту жүйелері – оқушының білім деңгейін анықтап, жеке оқу бағдарламасын ұсынатын жүйелер;

✓ Чат-боттар және виртуалды ассистенттер – оқушылардың сұрақтарына тәулік бойы жауап беретін цифрлық көмекшілер;

✓ Автоматтандырылған бағалау жүйелері – тесттерді, жазбаша жұмыстарды жылдам әрі объективті тексеретін құралдар;

✓ Оқу аналитикасы (Learning Analytics) – оқушылардың оқу әрекетін талдап, нәтижелерін болжайтын жүйелер.

Бұл технологиялар оқу процесін тиімді ұйымдастыруға, уақытты үнемдеуге және оқушылардың білімді терең әрі сапалы меңгеруіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, білім беру процесінің икемділігін арттырып, оны әрбір оқушының қажеттілігіне бейімдейді.

Оқытуды дараландыру (персонализация). Жасанды интеллекттің ең маңызды артықшылықтарының бірі – оқытуды дараландыру мүмкіндігі. ЖИ әрбір оқушының:білім деңгейін, оқу қарқынын, қабілеті мен қызығушылығын талдай отырып, жеке оқу траекториясын қалыптастырады. Бұл тәсіл оқушылар арасындағы білім алшақтығын азайтып, әрқайсысының өз әлеуетін толық ашуына жағдай жасайды. Зерттеулер көрсеткендей, персонализацияланған оқыту оқушылардың үлгерімін және оқу мотивациясын едәуір арттырады. Оқушылардың мотивациясын арттыру. Жасанды интеллект оқу процесін қызықты әрі тартымды етеді. Ол:ойын элементтерін (геймификация) қолданады, виртуалды және толықтырылған шынайылық технологияларын енгізеді, бейімделген тапсырмалар ұсынады. Нәтижесінде, оқушылар сабаққа белсенді қатысып, оқу процесіне қызығушылығы артады. ЖИ – оқушылар үшін тек құрал емес, сонымен қатар оқу серіктесі. Ол қателіктерден қорықпай, қайта-қайта үйренуге мүмкіндік береді. Бұл оқушының өзіне деген сенімін арттырып, білім алуға деген ішкі мотивациясын күшейтеді [4].

Жасанды интеллект жүйелері оқушылардың жауаптарын жедел түрде тексеріп, бірден нәтижесін көрсетеді. Бұл келесі мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді: қателерді

уақытында түзету, білімді бекіту, өзін-өзі бақылау және бағалау. Дәстүрлі оқытуда кері байланыс кешігіп берілуі мүмкін, ал ЖИ бұл процесті жеделдетіп, оқыту тиімділігін арттырады.

Мұғалімнің жұмысын жеңілдету. Жасанды интеллект мұғалімдердің күнделікті жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді. Осының нәтижесінде мұғалім: шығармашылық жұмысқа, оқушылармен жеке жұмыс жасауға, тәрбиелік қызметке көбірек уақыт бөле алады. Яғни, ЖИ мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның кәсіби қызметін қолдайтын құрал ретінде қызмет атқарады.

Білім сапасын арттыру. Жасанды интеллект үлкен деректерді (Big Data) талдау арқылы: оқушылардың үлгерімін болжайды, әлсіз тұстарын анықтайды, тиімді оқыту әдістерін ұсынады. Бұл білім беру жүйесін ғылыми негізде басқаруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ көмегімен білім сапасын объективті бағалау және оқу процесін үздіксіз жетілдіру жүзеге асырылады.

ЖИ-ді білім беруде қолданумен қатар, бірқатар маңызды мәселелер де туындайды. Технологияға тәуелділік – оқушылардың өз бетінше ойлау қабілетінің төмендеу қаупі. Академиялық адалдық – дайын жауаптарды қолдану, плагиат мәселелері. Мұғалімдердің цифрлық сауаттылығы – жаңа технологияларды меңгеру қажеттілігі. Этикалық мәселелер – дербес мәліметтердің қауіпсіздігі, құпиялылық. Әлеуметтік теңсіздік – барлық оқушылардың технологияға бірдей қол жеткізбеуі. Кейбір зерттеулерде ЖИ-ді шамадан тыс қолдану оқушылардың сыни ойлау қабілетінің әлсіреуіне әкелуі мүмкін екені айтылған. Сондықтан технологияны теңгерімді пайдалану маңызды.

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесін түбегейлі өзгертеді деп күтілуде. Атап айтқанда:толық цифрлық білім беру ортасы қалыптасады, әр оқушыға жеке «цифрлық мұғалім» ұсынылады , қашықтан және өмір бойы білім алу мүмкіндігі кеңейеді, білім беру жүйесі икемді және қолжетімді болады. Сонымен қатар, ЖИ халықаралық білім беру кеңістігін біріктіріп, білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге ықпал етеді. Жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесіне үлкен өзгеріс әкелуде. Ол: оқытуды дараландыруға ,білім сапасын арттыруға, мұғалімдердің жұмысын жеңілдетуге кең мүмкіндік береді. Алайда, ЖИ-ді тиімді пайдалану үшін: педагогикалық тұрғыдан дұрыс енгізу, мұғалімдерді арнайы даярлау, этикалық нормаларды сақтау маңызды болып табылады. Сондықтан, жасанды интеллект – білім берудің болашағы, бірақ ол адам факторымен үйлескенде ғана жоғары нәтиже береді. Мұғалімнің рөлі өзгергенімен, оның маңызы жойылмайды, керісінше жаңа деңгейге көтеріледі [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Гарзон Ж., Патино Э., Маруланда С. Білім берудегі жасанды интеллект: үрдістері мен артықшылықтары // Multimodal Technologies and Interaction. – 2025.
2. Алашвал М. Жасанды интеллект арқылы білім беруді дамыту // PUPIL: International Journal of Teaching, Education and Learning. – 2024.
3. Ахмад С.Ф. Жасанды интеллект және оның білім берудегі рөлі // Sustainability. – 2021.
4. Мемариан Б., Долек Т. Жасанды интеллектті оқыту және меңгеру // Education and Information Technologies. – 2024.
5. Мах Д.К., Гросс Н. Жоғары білім берудегі жасанды интеллекттің мүмкіндіктері // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2024.
6. Жасанды интеллекттің оқушылардың ойлау қабілетіне әсері туралы зерттеу // The Guardian. – 2026.

ӘОЖ 37.016:94

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ТАРИХИ ОҚИҒАЛАРДЫ ЦИФРЛЫҚ ҚАЙТА ҚҰРУ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕР

***Орманова Шолпан Елемановна**, тарих пәнінің мұғалімі*
«Мәртебе – Тараз» мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются возможности цифровой реконструкции исторических событий на уроках истории с использованием технологий искусственного интеллекта. Автор описывает опыт применения нейросетей, генеративных моделей и интерактивных средств визуализации для повышения уровня восприятия учащимися исторического материала. Результаты исследования показывают, что ИИ-технологии способствуют росту познавательной активности и развитию навыков исторического мышления. В статье представлены конкретные методические рекомендации для учителей истории.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая реконструкция, урок истории, визуализация, педагогическая технология.

Abstract. The article examines the potential of digital reconstruction of historical events using artificial intelligence technologies in history lessons. The author describes the experience of applying neural networks, generative models, and interactive visualization tools to enhance students' perception of historical material. The research findings demonstrate that AI technologies increase cognitive engagement and foster the development of historical thinking skills. The article provides specific methodological recommendations for history teachers.

Keywords: artificial intelligence, digital reconstruction, history lesson, visualization, pedagogical technology.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың қарқынды дамуымен тығыз байланысты. Соңғы жылдары жасанды интеллект (бұдан әрі – ЖИ) технологиялары білім берудің барлық салаларына белсенді ене бастады. Алайда гуманитарлық пәндерде, әсіресе тарих сабақтарында бұл технологиялардың педагогикалық әлеуеті әлі де толық ашылмаған [1, 42 б.]. Нақты ғылымдарда цифрлық құралдар бұрыннан қолданылып келсе, тарих пәнінде олардың мүмкіндіктерін зерттеу жаңа ғана қолға алынып отыр.

Бұл мәселенің өзектілігі Қазақстан Республикасындағы білім берудің жаңартылған мазмұны аясында айрықша маңызға ие. Жаңартылған бағдарлама оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен сыни ойлау қабілетін дамытуды басты мақсат етіп қояды [2]. Тарих пәнінің ерекшелігі – ол оқушыдан абстрактілі ойлау қабілетін, себеп-салдарлық байланыстарды түсіну біліктілігін және деректерді сыни тұрғыдан бағалау дағдысын талап етеді. Дәл осы тұста ЖИ технологиялары мұғалімнің қолындағы күшті педагогикалық құралға айнала алады.

Мақаланың мақсаты – жасанды интеллект құралдары арқылы тарихи оқиғаларды цифрлық қайта құру мүмкіндіктерін ашып көрсету және оларды жалпы білім беретін мектептің тарих сабақтарында қолданудың әдістемелік тәсілдерін ұсыну.

Тарих сабағындағы цифрлық қайта құру ұғымы. Тарихи оқиғаларды цифрлық қайта құру дегеніміз – машиналық оқыту алгоритмдері мен генеративті ЖИ көмегімен өткен заман туралы көрнекі, мәтіндік немесе мультимедиалық модельдер жасау. Бұл ежелгі қалалардың келбетін қалпына келтіруді, маңызды шайқастарды модельдеуді, жазбаша деректер негізінде тарихи тұлғалардың портреттерін генерациялауды, сондай-ақ интерактивті хронологиялар құруды қамтиды [3, 118 б.].

Оқулықтағы дәстүрлі иллюстрациялардан айырмашылығы, цифрлық қайта құру өткен заманның динамикалық, көп қырлы бейнесін жасауға мүмкіндік береді. Оқушы тек қатып қалған суретті көріп қоймайды – ол үш өлшемді модельді бұра алады, сәулет өнерінің

бөлшектерін зерттейді, оқиғалардың нақты уақыт режімінде дамуын бақылайды. Мұндай тәсіл оқушылардың қызығушылығын айтарлықтай арттырып, оқу материалын тереңірек түсінуге жағдай жасайды.

Тарих сабағында қолданылатын ЖИ құралдары. Бүгінгі таңда тарих мұғалімі білім беру мақсатында бейімделген бірқатар ЖИ құралдарын пайдалана алады. Олардың негізгілерін қарастырайық (1-кесте).

Кесте 1. Тарих сабағында цифрлық қайта құруға арналған ЖИ құралдары

Құрал түрі	**Мысалдар**	**Сабақта қолданылуы**
Генеративті мәтіндік модельдер	ChatGPT, Claude, GigaChat	Тарихи тұлғалар атынан диалог құру, құжаттарды талдау
Сурет генераторлары	DALL-E, Midjourney, Kandinsky	Тарихи көріністерді, киімдерді, сәулет өнерін бейнелеу
3D-модельдеу құралдары	NeRF, Photogrammetry AI	Тарихи нысандар бойынша виртуалды экскурсиялар
Интерактивті хронологиялар	TimelineJS, Sutori	Оқиғалар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды құру

Аталған құралдардың әрқайсысы өзіндік дидактикалық мүмкіндіктерге ие. Мәселен, мәтіндік генеративті модельдер тарихи тұлғамен сұхбатты модельдеуге жағдай жасайды. Оқушы әл-Фарабиге, Абайға немесе Шыңғыс ханға сұрақтар қояды, ал ЖИ тарихи деректер негізінде жауаптар қалыптастырады. Мұндай жұмыс форматы пәнге деген қызығушылықты ғана арттырып қоймай, сұрақ қою дағдысын да дамытады – бұл сыни ойлаудың маңызды компоненті болып табылады [4, 73 б.].

Сурет генераторлары фотосурет сақталмаған дәуірлерді көрнекі түрде елестетуге мүмкіндік ашады. Мысалы, «Ұлы Жібек жолы» тақырыбын оқығанда оқушылар ЖИ көмегімен ортағасырлық Тараздың немесе Отырардың керуен-сарайларын, сауда алаңдарын қайта жасай алады. Оқушылардың өздері жасаған көрнекі материал оқулықтағы дайын иллюстрациядан әлдеқайда жақсы есте қалады [5].

Жұмысты ұйымдастырудың әдістемелік тәсілдері. Біздің мектепте тарих сабақтарында ЖИ технологияларын қолдану тәжірибесі бірнеше тиімді әдістемелік тәсілдерді анықтауға мүмкіндік берді.

Бірінші тәсіл – «Тарихи сұхбат». Оқушыларға нақты тарихи тұлғаға арналған сұрақтар тізімін дайындау тапсырылады, содан кейін мәтіндік ЖИ көмегімен жауаптар алынады. Осыдан соң сынып жауаптарды талқылайды: олар тарихи шындыққа қаншалықты сәйкес келеді? ЖИ қандай қателіктер жіберді? Бұл жаттығу бір мезгілде пәндік білім мен ақпаратты сыни бағалау дағдысын қалыптастырады.

Екінші тәсіл – «Цифрлық қайта құру». Оқушылар оқылған материал негізінде сурет генераторына арналған сипаттама (промт) жазып, тарихи нысанның немесе оқиғаның бейнесін қайта жасайды. Содан кейін нәтижелер қолда бар археологиялық деректер мен ғылыми сипаттамалармен салыстырылады. Мұндай жұмыс технологияны пайдалануды ғана үйретіп қоймай, бастапқы дереккөздермен мұқият жұмыс істеуге де баулиды.

Үшінші тәсіл – «Баламалы хронология». ЖИ көмегімен оқушылар оқиғалардың балама сценарийлерін модельдейді: белгілі бір шешім басқаша қабылданса не болар еді? Бұл тәсіл әсіресе Қазақстан тарихындағы себеп-салдарлық байланыстарды зерттегенде аса құнды, себебі ол оқушыларға тарихи үдерістің ішкі логикасын түсінуге көмектеседі – тек күндер мен фактілерді жаттауға емес [6, 95 б.].

Нәтижелер мен байқаулар. Сипатталған тәсілдер Тараз қаласындағы «Мәртебе-Тараз» мектебінің 5-6 сынып оқушылары арасында 2025–2026 оқу жылы бойы тәжірибеден өтті. Бақылаулар көрсеткендей, цифрлық қайта құру элементтері пайдаланылған сабақтарда оқушылардың қатысу белсенділігі дәстүрлі форматпен салыстырғанда айтарлықтай жоғары болды. Бұл әсіресе гуманитарлық пәндерге қызығушылығы төмен, бірақ цифрлық құралдармен ынтамен жұмыс істейтін оқушыларда айқын байқалды.

Алайда бірқатар қиындықтарды да атап өту қажет. Біріншіден, ЖИ құралдарының бәрі тегін қолжетімді емес, бұл оларды жаппай қолдану мүмкіндігін шектейді. Екіншіден, генеративті модельдер кейде фактілік қателіктер жібереді, сондықтан мұғалім оларды жедел анықтауға дайын болуы тиіс. Үшіншіден, академиялық адалдық мәселесі бар: оқушылардың ЖИ-ді тану құралы ретінде пайдалануы маңызды, ал өзіндік жұмыстан жалтару тәсілі ретінде емес [7].

Аталған тәуекелдерді азайту үшін мынаны ұсынамыз: ЖИ нәтижелерін ғылыми дереккөздерге сүйеніп тексеру кезеңін міндетті түрде өткізу; оқу тапсырмасындағы оқушы мен технологияның рөлін нақты ажырату; оқушыларда ЖИ – бұл ойлауды алмастырушы емес, көмекші құрал деген түсінік қалыптастыру.

Осылайша, жасанды интеллект технологиялары тарих мұғаліміне мүлдем жаңа әдістемелік мүмкіндіктер ашады. Тарихи оқиғаларды цифрлық қайта құру өткен заманды көзбен көретін, қолмен ұстайтындай етеді, оқушылардың ынтасын арттырады және ақпараттық сауаттылықтан бастап сыни ойлауға дейін кең ауқымды құзыреттіліктерді дамытады. Әдістемелік тұрғыдан сауатты сүйемелдеу болған жағдайда бұл технологиялар білім беру үдерісін айтарлықтай байыта алады, бірақ мұғалім мен оқушының тірі қарым-қатынасын және мектеп оқушыларының өзіндік танымдық іс-әрекетін ешқашан алмастырмайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е.С. Полат. – М.: Академия, 2009. – 272 с.
2. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. ҚР БҒМ 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы.
3. Селиванов Н.Л. Цифровые технологии в историческом образовании: от визуализации к реконструкции / Н.Л. Селиванов // Преподавание истории в школе. – 2022. – № 4. – С. 115–122.
4. Жұмабаев М.К. Сын тұрғысынан ойлау технологиясын тарих сабағында қолдану / М.К. Жұмабаев // Білім жолы. – 2023. – № 2. – 67–78 бб.
5. Luckin R. Intelligence Unleashed: An argument for AI as a tool for learning / R. Luckin, W. Holmes, M. Griffiths, L.B. Forcier. – London: Pearson, 2016. – 56 p.
6. Нұрғалиева А.Б. Қазақстан тарихын оқытуда инновациялық технологияларды пайдалану тәжірибесі / А.Б. Нұрғалиева // Педагогика және психология. – 2024. – № 1. – 90–99 бб.
7. Holmes W. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning / W. Holmes, M. Bialik, C. Fadel. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 252 p.

ӘОЖ 37.013.77:004.8

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІ

Қыстаубай Аружан Қалиқызы, Оракбаева Маргарет Оралбайқызы
Сейткул Балауса Боранбайқызы
жалпы және арнайы пәні оқытушылары
Жоғары Тараз инновациялық көпсалалы колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается педагогический потенциал технологий искусственного интеллекта в повышении познавательной активности обучающихся в современном образовательном процессе. Актуальность исследования обусловлена необходимостью внедрения инновационных цифровых решений, способствующих развитию самостоятельности, мотивации к обучению, критического мышления и индивидуализации образовательной траектории обучающихся. В работе анализируются возможности использования искусственного интеллекта как эффективного инструмента поддержки учебной деятельности, адаптации содержания обучения, оперативной обратной связи и создания интерактивной образовательной среды. Особое внимание уделяется педагогическим условиям, обеспечивающим результативное применение интеллектуальных технологий в обучении. Сделан вывод о том, что использование технологий искусственного интеллекта способствует активизации познавательной деятельности обучающихся, повышению качества усвоения учебного материала и развитию ключевых компетенций в условиях цифровой трансформации образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, познавательная активность, образовательный процесс, педагогический потенциал, цифровые технологии.

Abstract. This article examines the pedagogical potential of artificial intelligence technologies in enhancing students' cognitive activity within the modern educational process. The relevance of the study is determined by the need to introduce innovative digital solutions that promote learner autonomy, motivation for learning, critical thinking, and the individualization of educational trajectories. The paper analyzes the possibilities of using artificial intelligence as an effective tool for supporting learning activities, adapting educational content, providing timely feedback, and creating an interactive learning environment. Particular attention is paid to the pedagogical conditions that ensure the effective implementation of intelligent technologies in education. It is concluded that the use of artificial intelligence technologies contributes to the activation of students' cognitive activity, improves the quality of learning outcomes, and fosters the development of key competencies in the context of the digital transformation of education.

Keywords: artificial intelligence, cognitive activity, educational process, pedagogical potential, digital technologies..

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Осы үдерісте жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру кеңістігінде ерекше орын алып, оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнына, әдістері мен формаларына елеулі өзгерістер енгізуде. Жасанды интеллект құралдары білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқыту, оқу материалдарын бейімдеу, жедел кері байланыс беру, оқу жетістіктерін талдау және білім сапасын арттыру сияқты маңызды міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыру – педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі. Танымдық белсенділік білім алушының оқу үдерісіне саналы қатысуын, жаңа білімді өз бетінше іздену арқылы меңгеруін, сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін және оқу мотивациясын сипаттайтын маңызды көрсеткіш болып табылады. Сондықтан жасанды интеллект технологияларының осы бағыттағы педагогикалық әлеуетін айқындау ғылыми және практикалық тұрғыдан аса маңызды.

Осы мақалада жасанды интеллект технологияларын білім беру үдерісінде қолданудың білім алушылардың танымдық белсенділігін дамытуға ықпалы мен педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады [1, 45б.].

1. Жасанды интеллект технологияларының білім берудегі рөлі

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық әрекеттерін модельдеуге бағытталған технологиялар жиынтығы. Білім беру саласында ЖИ құралдары оқыту процесін автоматтандыруға ғана емес, сонымен қатар оны тұлғаға бағытталған, икемді және нәтижелі етуге ықпал етеді.

Білім беруде қолданылатын жасанды интеллект технологияларына мыналар жатады: интеллектуалды оқыту жүйелері;

- бейімделген (адаптивті) оқыту платформалары;
- виртуалды ассистенттер мен чат-боттар;
- автоматтандырылған бағалау жүйелері;
- оқу аналитикасы құралдары;
- білім алушының оқу траекториясын болжау және модельдеу жүйелері.

Аталған технологиялар оқу үдерісін жетілдірумен қатар, білім алушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз етуге, оқу материалына қызығушылығын арттыруға және дербес білім алуға ынталандыруға мүмкіндік береді.

2. Танымдық белсенділік ұғымы және оның педагогикалық мәні

Танымдық белсенділік – білім алушының оқу-танымдық іс-әрекетке қызығушылықпен, ынтамен және мақсатты түрде қатысуы. Ол білімді меңгеруге деген ішкі қажеттіліктен, танымдық қызығушылықтан, ізденімпаздықтан және өз бетінше әрекет етуге ұмтылыстан көрінеді.

Педагогикалық тұрғыдан танымдық белсенділіктің негізгі көрсеткіштері мыналар болып табылады:

- оқу мотивациясының жоғары болуы;
- сұрақ қоя білу және мәселе шешуге ұмтылу;
- ақпаратты талдау, салыстыру, қорыту қабілеті;
- өздігінен іздену және шешім қабылдау;
- шығармашылық және зерттеушілік әрекетке бейімділік.

Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект технологиялары танымдық белсенділікті қалыптастырудың және дамытудың қуатты құралы бола алады [2, 23б.].

3. Жасанды интеллект технологияларының танымдық белсенділікті арттырудағы педагогикалық әлеуеті

Жасанды интеллект технологиялары білім алушылардың танымдық белсенділігін бірнеше бағытта арттыруға ықпал етеді [3].

3.1 Оқытуды дараландыру

ЖИ технологиялары әр білім алушының қабілеті, дайындық деңгейі, оқу қарқыны және қызығушылықтарына сәйкес оқу мазмұнын бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл білім алушының өз мүмкіндігіне сай тапсырмалар орындауына жағдай жасап, оқу үдерісіне деген қызығушылығын күшейтеді.

3.2 Жедел және сапалы кері байланыс

Жасанды интеллектке негізделген платформалар білім алушының жіберген қателерін бірден анықтап, түсіндіру арқылы жедел кері байланыс ұсынады. Мұндай кері байланыс білім алушының рефлексия жасауына, қателерін түзетуіне және білімін тереңдетуіне көмектеседі.

3.3 Оқу мотивациясын арттыру

Интерактивті тапсырмалар, интеллектуалды жаттығулар, ойын элементтерімен толықтырылған цифрлық орта білім алушылардың сабаққа қызығушылығын арттырады. ЖИ технологиялары оқу материалын көрнекі, тартымды және қолжетімді түрде ұсынуға жағдай жасайды.

3.4 Сыни ойлау мен дербес ізденісті дамыту

Жасанды интеллект құралдары білім алушыларға ақпаратты талдау, салыстыру, сұрыптау және бағалау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе ашық сұрақтар, жобалық тапсырмалар және зерттеу сипатындағы жұмыстарда ЖИ құралдары бағыттаушы ресурс ретінде тиімді қолданылады.

3.5 Инклюзивті және қолжетімді білім беру

ЖИ технологиялары әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға да қолдау көрсете алады. Мысалы, мәтінді дыбыстау, автоматты аударма, бейімделген тапсырмалар және жеке кеңес беру мүмкіндіктері оқу үдерісіне тең қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

4. Жасанды интеллектті тиімді қолданудың педагогикалық шарттары

Жасанды интеллект технологияларының педагогикалық әлеуеті толық ашылуы үшін белгілі бір педагогикалық шарттар сақталуы қажет:

- **Мақсатқа сай қолдану** – ЖИ құралдары оқу мақсатына, сабақ мазмұнына және күтілетін нәтижеге сәйкес таңдалуы тиіс.
- **Педагогтің бағыттаушы рөлі** – Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның кәсіби қызметін толықтыратын көмекші құрал ретінде қарастырылуы қажет.
- **Саналы және сыни қолдану** – Білім алушылар ЖИ ұсынған ақпаратты дайын күйінде қабылдамай, оны талдап, салыстырып, тексеріп пайдалануы тиіс.
- **Цифрлық сауаттылықты дамыту** – ЖИ құралдарын тиімді пайдалану үшін мұғалімдер мен білім алушылардың цифрлық құзыреттілігі жеткілікті деңгейде болуы қажет.
- **Этикалық нормаларды сақтау** – Академиялық адалдық, авторлық құқық, дербес мәліметтерді қорғау және жауапты пайдалану қағидалары міндетті түрде ескерілуі тиіс.

5. Білім беру тәжірибесіндегі қолдану мысалдары

Қазіргі таңда жасанды интеллектке негізделген әртүрлі білім беру платформалары кеңінен қолданылуда. Мысалы, интеллектуалды тест жүйелері білім алушылардың жауаптарын талдап, жеке ұсыныстар береді; чат-боттар оқу материалын түсіндіруге көмектеседі; бейімделген оқыту платформалары білім алушының үлгеріміне сәйкес тапсырмаларды ұсынады [4, 59б.].

Сабақ барысында мұғалім ЖИ құралдарын:

- жаңа тақырыпты түсіндіруде;
- тапсырмаларды саралап беруде;
- жедел бағалауда;
- үй тапсырмасын тексеруде;
- зерттеу және жобалық жұмыстарды ұйымдастыруда қолдана алады.

Бұл өз кезегінде білім алушының оқу үдерісіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді және оның танымдық қызығушылығын арттырады [5, 85б.].

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары қазіргі білім беру жүйесінде білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырудың маңызды педагогикалық құралы болып табылады. Олар оқытуды дараландыруға, жедел кері байланыс беруге, оқу мотивациясын күшейтуге, сыни ойлау мен дербес ізденісті дамытуға кең мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жасанды интеллект технологияларын тиімді пайдалану үшін педагогикалық мақсаттылық, цифрлық сауаттылық, мұғалімнің кәсіби жетекшілігі және академиялық-этикалық нормаларды сақтау аса маңызды.

Жасанды интеллекттің педагогикалық әлеуетін ғылыми тұрғыдан зерделеу және оны білім беру тәжірибесіне орынды енгізу – қазіргі педагогика ғылымының өзекті бағыттарының бірі. Сондықтан болашақта ЖИ технологияларын оқу үдерісінде әдістемелік тұрғыдан негізделген түрде қолдану білім сапасын арттырумен қатар, білім алушылардың танымдық белсенділігін дамытуға елеулі үлес қосады.

Әдебиеттер тізімі:
1. Әбдіғапбарова Ұ.М. Цифрлық білім беру жағдайындағы педагогикалық инновациялар**. –** Алматы: Қазақ университеті, 2022.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии**.** – Москва: Народное образование, 2019.
3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования**.** – Москва: Академия, 2020.
4. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2021.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
6. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL Institute of Education Press, 2018.

ӘОЖ 37.013:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Алмасқызы Арна, *арнайы пән оқытушысы*
Рахметова Гүлзат Еркебекқызы*, өндірістік оқыту шебері*
Жоғарғы Тараз инновациялық көпсалалы колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные возможности применения технологий искусственного интеллекта в учебном процессе. Искусственный интеллект-это набор технологий, направленных на моделирование человеческих способностей к мышлению, анализу, принятию решений и обучению с помощью компьютерных систем. Сегодня он широко используется в медицине, производстве, финансах и системе образования. Использование искусственного интеллекта в результате исследований часто способствует решению проблемы экспоненциального роста современных проблем, создающих трудности в достижении образования и профессиональной подготовки.

Ключевые слова: искусственный интеллект, система образования, цифровое образование, учебный процесс, образовательные технологии, машинное обучение, нейронные сети, платформы онлайн-обучения.

Abstract. This article discusses the modern possibilities of using artificial intelligence technologies in the educational process. Artificial intelligence is a set of technologies aimed at modeling human abilities to think, analyze, make decisions, and learn using computer systems. Today, it is widely used in medicine, manufacturing, finance, and the education system. The use of artificial intelligence as a result of research often contributes to solving the problem of exponential growth of modern problems that create difficulties in achieving education and professional training.

Keywords: artificial intelligence, education system, digital education, learning process, educational technologies, machine learning, neural networks, online learning platforms.

Жасанды интеллект ұғымы және оның білім саласындағы маңызы. Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі қарқынды цифрлық өзгерістерге ұшырауда. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы оқыту әдістерін жаңғыртып, жаңа педагогикалық тәсілдерді енгізуге мүмкіндік берді. Осы тұрғыда жасанды интеллект (ЖИ) ерекше маңызға ие. Жасанды интеллектті оқу процесіне енгізу оқыту сапасын арттыруға,

білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және мұғалімдердің жұмысын жеңілдетуге мүмкіндік береді. Бұл мақалада жасанды интеллекттің оқу процесіндегі рөлі, артықшылықтары, қолдану бағыттары, кездесетін қиындықтары және болашағы жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар, онлайн білім беру платформаларындағы интеллектуалды жүйелердің рөлі талданады. Жасанды интеллекттің артықшылықтары мен оны енгізу барысында туындайтын қиындықтар сараланады.

Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау, үйрену, шешім қабылдау сияқты қабілеттерін модельдейтін технология. Ол үлкен көлемдегі деректерді талдап, соның негізінде нақты ұсыныстар жасай алады. Сондықтан оны оқу процесінде қолдану – уақыт талабы.

Жасанды интеллект – компьютерлік жүйелердің деректерді талдау, заңдылықтарды анықтау, шешім қабылдау және өзін-өзі жетілдіру қабілеті. ЖИ технологияларының негізінде машиналық оқыту, нейрондық желілер, табиғи тілді өңдеу және үлкен деректерді жатыр.

Білім беру саласында жасанды интеллект келесі міндеттерді шешуге көмектеседі:

- Оқу материалдарын дараландыру;
- Білім алушының үлгерімін талдау;
- Автоматты бағалау жүйесін енгізу;
- Қашықтықтан оқытуды жетілдіру;
- Білім сапасын мониторингтеу.

Мысалы, Coursera және Khan Academy платформалары жасанды интеллект элементтерін пайдалана отырып, білім алушылардың оқу қарқынына сәйкес тапсырмалар ұсынады.

Оқу процесін дараландырудағы жасанды интеллекттің рөлі

Дәстүрлі оқыту жүйесінде мұғалім бір сыныптағы барлық оқушыға ортақ бағдарлама ұсынады. Алайда әрбір білім алушының қабылдау қабілеті, қызығушылығы, дайындық деңгейі әртүрлі. Жасанды интеллект осы айырмашылықтарды ескеріп, жекелендірілген оқыту жүйесін құруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект виртуалды ассистент ретінде қызмет атқара алады. Қазіргі таңда көптеген білім беру платформаларында чат-боттар енгізілген. Олар оқушылардың сұрақтарына жедел жауап беріп, қосымша түсіндірме ұсынады.

Жасанды интеллект инклюзивті білім беруді дамытуға да ықпал етеді. Мәтінді дыбыстау, сөйлеуді мәтінге айналдыру, автоматты аударма жасау сияқты мүмкіндіктер ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар үшін үлкен қолдау болып табылады. Бұл білім беруде тең мүмкіндіктер қағидасын жүзеге асыруға көмектеседі.

Жекелендірілген оқыту жүйесі:

- Оқушының білім деңгейін анықтайды;
- Әлсіз тұстарын айқындайды;
- Сол бағытта қосымша тапсырмалар береді;
- Оқу прогресін үздіксіз бақылап отырады.

Мысалы, Duolingo қосымшасы қолданушының қателерін талдап, қай тақырыпты қайталау қажет екенін автоматты түрде анықтайды. Бұл білім алушының материалды тиімді меңгеруіне ықпал етеді.

Жасанды интеллект және бағалау жүйесі

Оқу процесіндегі маңызды элементтердің бірі – білімді бағалау. Жасанды интеллект автоматтандырылған тестілеу жүйелерін жетілдіруге, жазбаша жұмыстарды тексеруге және білім алушының жетістіктерін талдауға мүмкіндік береді. Ол тест тапсырмаларын автоматты түрде тексеріп, нәтижелерін талдай алады. Сонымен қатар оқу материалдарын дайындауда да көмектеседі. Жасанды интеллект мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді. Мысалы, Quizlet платформасы қысқа уақыт ішінде оқу карточкаларын, тест сұрақтарын құрастыруға мүмкіндік береді. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, шығармашылық жұмысқа көбірек көңіл бөлуіне жағдай жасайды.

Автоматты бағалау жүйесінің артықшылықтары:

- Уақытты үнемдеу;
- Бағалаудағы объективтілік;
- Үлкен көлемдегі деректерді жедел өңдеу;
- Қателерді жедел анықтау.

Кейбір жоғары оқу орындары Turnitin жүйесін пайдаланып, студенттік жұмыстардың түпнұсқалығын тексереді. Сонымен қатар Google компаниясының білім беру құралдары автоматты тестілеу мүмкіндіктерін ұсынады.

Қашықтықтан оқыту және жасанды интеллект

Соңғы жылдары қашықтықтан оқыту жүйесі кеңінен дамыды. Әсіресе, COVID-19 пандемиясы кезінде онлайн білім беру ерекше маңызға ие болды. Жасанды интеллект онлайн платформалардың тиімді жұмыс істеуіне көмектеседі. Мысалы, Zoom платформасы виртуалды сабақ өткізуге мүмкіндік берсе, Microsoft компаниясының білім беру шешімдері интерактивті оқыту ортасын қалыптастыруға жағдай жасайды.

ЖИ негізіндегі чат-боттар студенттердің сұрақтарына жедел жауап беріп, оқу материалдарын түсіндіруге көмектеседі. Бұл мұғалімнің жүктемесін азайтып, білім алушының оқу процесіне белсенді қатысуына жағдай жасайды.

Жасанды интеллектті қолданудың артықшылықтары

Жасанды интеллектті оқу процесінде қолданудың негізгі артықшылықтары:

1. **Дараландырылған оқыту** – әр білім алушыға жеке тәсіл қолдану.
2. **Тиімділік** – оқу материалын тез әрі сапалы меңгеру.
3. **Мотивацияның артуы** – интерактивті тапсырмалар арқылы қызығушылықты арттыру.
4. **Аналитика** – оқу нәтижелерін нақты деректер арқылы талдау.
5. **Қолжетімділік** – мүмкіндігі шектеулі жандарға білім алуға жағдай жасау.

Қиындықтар мен мәселелер

Жасанды интеллектті енгізу барысында бірқатар қиындықтар туындайды:

- Техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі;
- Деректер қауіпсіздігі мәселесі;
- Мұғалімдердің цифрлық сауаттылығының төмендігі;
- Жоғары қаржылық шығындар;
- Этика және академиялық адалдық мәселелері.

Мысалы, OpenAI әзірлеген кейбір құралдар білім алушылар тарапынан дайын жауап алу үшін қолданылуы мүмкін. Сондықтан жасанды интеллектті оқу процесіне енгізу барысында құқықтық және этикалық нормаларды сақтау аса маңызды.

Болашақтағы даму перспективалары

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналуы ықтимал. Интеллектуалды оқыту жүйелері виртуалды шынайылық, толықтырылған шынайылық технологияларымен бірігіп, интерактивті білім ортасын қалыптастырады. Әлемнің жетекші университеттері цифрлық трансформация стратегияларын әзірлеуде. ЖИ технологиялары білім сапасын арттыруға, оқыту процесін автоматтандыруға және ғаламдық білім кеңістігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллектті оқу процесінде қолдану – білім беру жүйесінің сапасын арттырудың маңызды бағыты. Ол оқытуды дараландыруға, бағалау жүйесін жетілдіруге және қашықтықтан оқытуды дамытуға ықпал етеді.

Сонымен қатар, бұл технологияларды енгізу барысында этикалық және құқықтық нормаларды сақтау маңызды. жасанды интеллектті қолдануда бірқатар мәселелер де бар. Біріншісі – академиялық адалдық. Оқушылар дайын жауаптарды пайдаланып, өз бетінше ойлануды азайтуы мүмкін. Екіншісі – жеке деректердің қауіпсіздігі. Үшіншісі – технологияға шамадан тыс тәуелділік. Сондықтан жасанды интеллектті дұрыс бағытта, саналы түрде пайдалану өте маңызды. Болашақта жасанды интеллект білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналып, оқыту үдерісін жаңа деңгейге көтереді.

Мұғалімдер мен білім алушылардың цифрлық құзыреттілігін арттыру – табысты нәтижеге жетудің басты шарты. Жасанды интеллект білім беру жүйесінің сапасын арттырып, болашақ ұрпақтың бәсекеге қабілетті болуына жағдай жасайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers.
2. OECD. (2022). Digital Education Outlook.
3. Khan Academy. Official website materials.
4. Coursera. Platform analytics and adaptive learning reports.
5. OpenAI. (2023). Artificial Intelligence in Education research overview

ӘОЖ 37:004.8

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ САБАҚҚА ҚОЛДАНУ

Тортаева Эльнура Нургазиевна
«Асыл Мирас» аутизм орталығының директоры
Кеңесханқызы Сымбат
«Асыл Мирас» аутизм орталығының логопеді
Умеева Злиха Есіркепбайқызы
«Асыл Мирас» аутизм орталығының әдіскері
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В современном мире подготовка квалифицированных кадров для региональных рынков труда основывается на спросе и мобильности, ориентируется на опыт и результат. Обновление программ технического и профессионального образования и методики обучения станет одной из актуальных задач повышения качества образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, цифровые технологии, машинное обучение, онлайн-обучение, анализ данных, качество знаний.

Abstract. In the modern world, the training of qualified personnel for regional labor markets is based on demand and mobility, based on experience and results. Updating technical and vocational education programs and teaching methods will become one of the urgent tasks of improving the quality of education.

Keywords: artificial intelligence, education, digital technologies, machine learning, online learning, data analysis, knowledge quality.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық технологиялармен тығыз байланысты. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) – заманауи сабақтың ажырамас бөлігіне айналып келеді. Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау, үйрену сияқты қабілеттерін компьютерлік жүйелер арқылы модельдеу технологиясы. Білім беру саласында ЖИ оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, сараланған тапсырмалар құруға, оқу материалын бейімдеуге және оқу жетістігін талдауға мүмкіндік береді. Заманауи сабақ – бұл тек ақпарат беру емес, оқушыны белсенді әрекетке тарту, сыни ойлауын дамыту және цифрлық құралдарды тиімді пайдалану.

ЖИ көмегімен: жеке оқу траекториясын құруға, автоматты бағалау жүргізуге, интерактивті тапсырмалар әзірлеуге, уақытты үнемдеуге болады. Жаңа форматтағы сабақта мұғалім – бағыттаушы, ал оқушы – білімді өз бетінше меңгеруші тұлға. Жасанды интеллект осы үдерісті тиімді ұйымдастыруға көмектесетін қуатты құрал болып табылады. Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың үлгерімін бақылап, олардың әлсіз және күшті

тұстарын анықтауға көмектеседі. Бұл деректер негізінде әр оқушыға жеке оқу траекториясы жасалып, білім беру үрдісі барынша тиімді ұйымдастырылады. Мысалы, адаптивті оқыту платформалары арқылы оқушылар өз қарқынымен білім алады, ал мұғалімдер нақты мәселелерге назар аудара отырып, оқыту сапасын арттырады.Өз тәжірибемде мен ЖИ мен цифрлық технологиялардың білім сапасын жақсартудағы әлеуетін жиі байқаймын. Мысалы, интерактивті оқыту құралдары, виртуалды зертханалар, сандық білім беру платформалары сабақтың мазмұнын қызықты әрі қолжетімді етеді. Оқушылар теориялық материалдарды тәжірибемен ұштастырып, өз дағдыларын шыңдай алады.

Студенттерге оқуға деген жаңаша көзқарасты қалыптастыруда білім беру парадигмаларын қарастыру қарастыру қажеттілігі туындады.

Бірқатар зерттеушілердің пікірінше, білім берудің үш парадигма басым қолдануда.

1. **Дәстүрлі парадигма** – (Ж. Мажо, Дж. Кро)жүйелі академиялық білім беру,бұл адамның жеке дамуына, сондай-ақ қоғамдық тәртіпті сақтауға ықпал ететін білім, білік және дағдыларды, идеялар мен құндылықтарды қалыптастыру

2. **Рационалистік парадигма** – (П. Блум, Р. Ганье) білім, білік дағдыларды игеруін және қазіргі әлеуметтік жағдайларға тәжірибелік түрғыдан бейімделуін қамтамасыз арқылы, білім алушының дерестігін, даралығын қамтамасыз етеді.

3. **Білім берудің феноменалогиялық парадигмасы** – (А. Маслоу, А. Комбс) білім алушылардың жеке психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, дербес оқыту сипатын, олардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне мұқият және құрметпен қарауды көздейді.

Осы парадигма мәліметіндегі білім гуманистік сипатқа ие. Өйткені ол адамның шынайы табиғатына сәйкес келеді.

Ұстаз үшін ең маңызды мақсат – әр сабағын түсінікті, тартымды, тиімді өткізу. Оны жүзеге асырудың бір жолы – сабақты тиімді ұйымдастыруға, сабақ уақытын ұтымды пайдалануға, студенттердің ойлау қабілеттерін дамытуға, сыни ойлауға көп көмегін тигізетін әдіс-тәсілдерді қолдана білу. Ол үшін оқытушы сабақ жоспарын дайындау барысында, саралап оқыту тәсіліне ерекше назар аударғаны жөн. Қазіргі таңда оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану – заман талабы болып отыр. Ол үшін оқытушы оқу материалы мен сабақтағы әрекетті мұқият іріктеп алуы керек. Әр сабақтан кейін оқытушы студенттер меңгере алмаған немесе түсінбеген жерлерін анықтау мақсатында сабақты талдап, рефлексия жасауы керек. Күнделікті жоспарды құрған кезде оқытушы төмендегі ұсыныстарды басшылыққа алуына болады:

- сабақты ұйымдастырғанда оқу бағдарламасы мен оқу жоспарында көрсетілген оқу мақсаттарын басшылыққа алу;

- сабақтың мақсатын анық тұжырымдау, яғни нақты, өлшемді, қолжетімді, шынайы мақсаттар қою;

- орта мерзімді жоспарда көрсетілген барлық іс-әрекеттерді, әдістемелік кеңестерді, ресурстарды мұқият зерделеу;

- оқытушы өзінің қалауы бойынша іс-әрекет түрін қажеттілігіне қарай толықтыру.

Оқытушы білімнің тек дара көзі ретінде емес, студенттердің өздерінің оқу танымдық қызметінің белсенді ұйымдастырушысы ретінде қызмет етуі тиіс. Сабақты жоспарлауды бастағанда оқытушы бұл сабақтың мақсаты қандай болатынын шешеді. Сабақтың мақсаты оқу бағдарламасында қарастырылған оқу мақсатына сәйкес келуі керек. Сабақ мақсатын тұжырымдау барысында оқушылардың сабақ соңында не істей алу керектігі тұрғысынан белгілі бір нәтижелерді сипаттауы керек екенін есте ұстау керек. Бұл: сабақта оқытушы не істейтініне емес, студенттердің немен айналысатынына назар аударуға; сабақты жоспарлауды жеңілдетуге; оқуды бағалауды жеңілдетуге; оқыту мен оқуды бағамдауды жеңілдетуге көмектеседі. Сабақ мақсатын анықтаған соң, оқытушы осы мақсатқа қол жеткізу үшін сабақты қалай жоспарлау керек екендігін шешеді. Сабақ мақсатына жету үшін

оқытушы бірқатар белсенді оқу тәсілдерін қолдана алады. Тиімді оқытуды жоспарлауда бірқатар мәселелерді ескерген жөн:

- Сабақта көптеген жаттығу түрлерін жоспарлауға тырысу қажет.

- Оқытушы шеберлікпен сабақ барысында бір жұмыс түрінен екіншісіне біртіндеп ауысып, сабақтың мақсатын студенттің есіне салып отыруды ұмытпауы керек. Оқытушы сабақ барысында өзінің қанша сөйлейтіні туралы ойлануы керек. Студенттерге сұрақ қойып, жауаптары бойынша топтың нені түсінгенін/түсінбегенін бағдарлаған дұрыс.

Сонымен, оқытушы сабақтың құрылымдаған жоспарын жасағанда:

- оқу мақсаттарын анық, түсінікті түрде тұжырымдауы;

- сабақ жоспарының әртүрлі компоненттерінің тиісті бөліктерін қамтуы;

- логикалық жағынан реттелген, оқу мақсаттарына сай келетін жаттығулар мен тапсырмалар бойынша толық ақпарат ұсынуы;

- мақсатты білім мен дағдыларды қалыптастыруға арналған тиісті әдіс-тәсілдерді анықтап, проблемаларды алдын ала көре білуге және анықталған дағдыларға қатысты шешім ұсынуы.

Мысалы:

Тапсырма картасы 9.9. Кестені толтырыңыз: «Эволюциядағы прогресс және регрессия»

1	2	3
Эволюция бағыттары	**Олардың сипаттамалары**	**Мысалдар**
Биологиялық прогресс		
Биологиялық регрессия		

Жуан және жіңішке сұрақтар қою арқылы мазмұн бойынша саралау жүргізіледі.

1. Генетикалық дрейф сияқты эволюциялық факторды қай ғалымдар алғаш ашты?
2. Өзіңізге белгілі эволюция факторларын атаңыз.
3. Дж.Б. Ламарк, организмдердің бейімделуіне әкелді?
4. Чарльз Дарвиннің пікірінше, организмдердің бейімделуіне не себеп болды?
5. Ламарк пен Дарвин бойынша эволюцияның өлшем бірлігі қандай?
6. Биологиялық процесс немен сипатталады?
7. Сүтқоректілердің пайда болуына себеп болған ароморфоздарға мысалдар келтір.
8. Идиоадаптация нәтижесінде сүтқоректілердің қандай экологиялық топтары бар?
9. Қандай организмдер дегенерация жолына түсті?
10. Қандай жолдармен, А.Н. Северцов, биологиялық прогреске қол жеткізілді ме?

3-тапсырма.Суреттерге қарап оқшаулану түрленін анықтап,мысалдар келтір

Қорыта айтқанда критериалды бағалау технологиясы бойындағы үрейленуді басады және оқытушы «төрешілік» қызметінен босатып, студенттер өзін-өзі бағалау, өз іс-әрекетіне баға беру, жауапкершілік қабілетінің дамуына ықпал етеді.Критериалды бағалау жүйесі бұрынғы бағалауға қарағанда қалыптастырушы және ж жиынтық бағалаумен ерекшеленеді. Қалыптастырушы бағалау оқытуды, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған болса, жиынтық бағалау мақсатты баға қою және сертификаттау немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін оқыту қорытындысын шығару үшін қажет. Мұндай бағалау кезінде әзіңді басқа адаммен салыстыру шарты жоқ, сондықтан критерий түрлері бойынша мүмкіндігіңді бағалап, жетістікке жету жолдарын қарастыру. Сөз соңында айтарым, дана халқымыз «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы» деп текке айтпаған. Сондықтан да шәкірт тәрбиелеу ісін қолға

алған ұстаздар әрқашан сол шәкірт үшін ізденуден талмай еңбек етуіміз керек. Сонда ғана біздің шәкірттер болашақ тізгінін басқарар көшбасшылар қатарында болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нұрғалиева. Г.Қ Педагогиканық логикалық-құрылымдық курсы,- Алматы, 2015ж.
2. Нұржанова А.Т. «Формирование коммуникативных умений в контексте уровневых программ курсов повышения квалификации педагогов» АОО НИШ ЦПМ, Астана, 2015ж.
3. Әлімов А.Х. «Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер» Астана «НЗМ»ДББҰ, 2015ж.
4. Байжұманова Қ. «Оқуға ынталандыру-мұғалім біліктілігінде»// Қазақстан мектебі, 2018ж. №1

ӘОЖ 37:004.8

НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕР: МҰҒАЛІМ МЕН ОҚУШЫҒА ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР ӘЛЕМІНІҢ ЕСІГІН АШҚАН ТЕХНОЛОГИЯ

Болтаев Алтынбек Дузгембаевич
педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті
Сманова Улданай Калдыбаевна
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности нейронных сетей в системе образования и их педагогическая значимость. В ходе исследования анализируются преимущества и возможные трудности внедрения в учебный процесс искусственного интеллекта и нейронных сетей. Также будут обсуждены вопросы персонализации учебных материалов на основе нейронных сетей, повышения качества дистанционного обучения и формирования индивидуальных учебных траекторий. В статье излагаются научные и методические основы эффективного применения нейрохирургических технологий в современной педагогике.

Ключевые слова: искусственный интеллект, нейронные сети, технологии, образование, учитель.

Abstract. This article examines the capabilities of neural networks in the education system and their pedagogical significance. The study analyzes the advantages and possible difficulties of introducing artificial intelligence and neural networks into the educational process. Issues of personalization of educational materials based on neural networks, improving the quality of distance learning and the formation of individual educational trajectories will also be discussed. The article sets out the scientific and methodological foundations for the effective use of neurosurgical technologies in modern pedagogy.

Keywords: artificial intelligence, neural networks, technologies, education, teacher.

Мәліметтің дамуындағы қазіргі кезең – ақпараттық технологиялардың (АТ) және олардың қолданылуының үдемелі өсуімен сипатталады. Қоғамның дамуы жылдам қарқын алып, жасанды интеллект (AI) сияқты түрлі жасанды формалардың пайда болуымен ерекшеленеді. Қазіргі уақытта жасанды интеллекттің ең белсенді бағыттарының бірі – нейрондық желілер және соларға негізделген технологиялар болып табылады.

Соңғы зерттеулер мен тәжірибелер көрсеткендей, нейрондық желілер енді жай ғана «мода» немесе уақытша үрдіс емес. Бұл – жаңа шынайылық, оны елемей қоюға болмайды.

Керісінше, олармен өзара әрекеттесіп, әртүрлі салаларда қолдануға ұмтылу қажет. Ақпараттық технологиялар саласындағы талдаушылар мен мамандардың пікірінше, бұл құралдар жұмысты 5-10 есе жылдам орындауға мүмкіндік береді. Мұндай тиімділік тек тар бағыттарда ғана емес (мысалы, деректерді талдау, болжау, бағдарламалау және т.б.), сонымен қатар кең ауқымды салаларда да байқалуда: дизайн, маркетинг, басқару, қаржы, тіпті құқық қорғау қызметінде де. Білім беру жүйесі де бұл процестен тыс қалмауы тиіс. Себебі нейрондық желілерді және жасанды интеллектті мамандардың кәсіби іс-әрекетіне енгізу – қоғам үшін жоғары білікті кадрлар даярлаудың негізгі тетігі. Мұндай кадрлар тек техникалық емес, сонымен қатар әлеуметтік және шығармашылық дағдыларға да ие болуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда, білім беру жүйесі қоғамның ең маңызды әлеуметтік институттарының бірі болып қала береді [1].

Қазіргі таңда нейрондық желілердің әлемді тез өзгертіп жатқаны баршаға мәлім. Біз қазір қоғамда, экономикада, мәдениет пен өнерде үлкен өзгерістер кезеңін бастан өткеріп отырмыз. Бұл өзгерістер кейбір сарапшылар тарапынан интернеттің пайда болуымен немесе ұялы құрылғылар мен «ақылды» технологиялардың жаппай қолданысқа енуімен салыстырылады. Бұрынғыдай, білім беру жүйесі мен мұғалімдер де алғашында жаңа технологияларға сенімсіздікпен қарап, ақпаратты сақтықпен қабылдайтын еді. Алайда бүгінгі күні жағдай түбегейлі өзгерді – жасанды интеллект пен нейрондық желілер оқу процесінің маңызды бөлігіне айналуда. Қазіргі заманның талабына сай, нейрондық желілерді білім беру саласында қарастыру – тек технологиялық жаңалық емес, сонымен қатар оқыту үдерісін жетілдірудің жаңа құралы. Оларды тиімді қолдану арқылы оқытудың педагогикалық тәсілдері мен әдістерін жаңа деңгейге көтеруге болады [2].

Егер тек техникалық немесе формалды қырынан қарамай, нейрондық желілердің мүмкіндіктерін педагогикалық тұрғыдан бағаласақ, онда бұл құралдың оқыту жүйесінде ерекше рөл атқара алатынын байқаймыз. Нейрондық желілерді тиімді қолдану арқылы оқу процесінде шығармашылықты дамытуға, оқушылардың өзін еркін көрсетуіне және инновациялық тәсілдерді меңгеруіне жағдай жасауға болады. Мұндай жүйелердің ең үлкен артықшылығы – олар бірсарынды, қайталанатын жұмыстарды өз мойнына алып, мұғалім мен оқушының уақытын үнемдейді. Осылайша адам (оқушы, ұстаз немесе әріптес) шығармашылыққа, зерттеуге және мағыналы іс-әрекеттерге көбірек көңіл бөле алады. Әрине, жаңа технологияларды енгізу үдерісі бастапқыда қиын болып көрінуі мүмкін. Бұрын компьютерлік тестілер мен электрондық курстар алғаш пайда болғанда да көптеген адамдар оларды сақтықпен қабылдаған еді. Бірақ дұрыс дайындық пен әдістемелік қолдаудың арқасында бұл бағыт білім беру жүйесінде табысты дамыды. Қазіргі кезде нейрондық желілерді білім беру ісіне енгізу жөнінде ғылыми зерттеулер әлі де аз, алайда бұл жағдайдың өз логикасы бар. Бір жағынан, нейрондық желілер-ақпараттық технологиялардың дамуындағы келесі кезең, бұрынғы зерттеулердің жалғасы іспетті. Екінші жағынан, жасанды интеллект пен сандық модельдеу секілді жаңа құбылыстар енді ғана білім беру саласында тереңірек қарастырыла бастады.

Бүгінде «жасанды интеллект», «нейрондық желі», «цифрлық бейне», «дербес оқу траекториясы» сияқты ұғымдар ғылыми еңбектерде жиі кездеседі. Зерттеушілер бұл технологияларды тиімді пайдаланудың әдістемелік үлгілерін, педагогикалық модельдерін жасап келеді. Мысалы, О.А.Козлова мен А.А.Протасова нейрондық желілердің қашықтан оқыту жүйесіндегі әлеуетін зерттеп, тест тапсырмаларын жетілдіру және оқу курстарын жеке қажеттіліктерге бейімдеу жолдарын ұсынған. Мұндай тәсіл әрбір оқушының жеке даму бағытын қалыптастыруға, оқу мазмұнын оның қабілеті мен жетістігіне қарай бейімдеуге мүмкіндік береді. Яғни, нейрондық желілерді білім беру үдерісіне енгізу – оқыту сапасын арттырудың, жеке дара оқытуды жүзеге асырудың және шығармашылық әлеуетті ашудың тиімді тетігі [3].

Жасанды интеллект – қазіргі білім беру жүйесінің дамуына жаңа серпін беретін маңызды құрал. Ол мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, оқу үдерісін тиімді әрі қызықты етуге мүмкіндік береді. Төменде ЖИ-дың педагогтарға оқыту материалдарын дайындауда,

мазмұнды құруда, бағалауда және оқушылардың белсенділігін арттыруда қалай көмектесетініне тоқталамыз.

Оқу процесін жобалау. Жасанды интеллект мұғалімге сабақ жоспарларын әзірлеуде, оқу бағдарламаларын бейімдеуде және оқу материалдарын дайындауда көмек береді. Ол күрделі тақырыптарды түсіндірудің жаңа жолдарын ұсына отырып, әр сыныптың деңгейіне сай әдіс-тәсілдерді таңдауға мүмкіндік жасайды. Басқаша айтқанда, ЖИ мұғалім үшін шығармашылық серіктеске айналады.

Мазмұн әзірлеу. Мұғалімдер ЖИ көмегімен түрлі форматтағы оқу ресурстарын – бейнематериалдар, суреттер, мәтіндік мазмұн – дайындап, сабақтарын көрнекі әрі қызықты ете алады. Бұл тәсіл оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттырып, материалды жеңіл қабылдауға ықпал етеді.

Бағалау және плагиатты анықтау. ЖИ жүйелері оқушылардың жұмыстарын автоматты түрде тексеріп, бағалауды жеделдетеді және көшіру фактілерін оңай анықтай алады. Кейбір бағдарламалар тіпті қолжазбаларды талдап, мұғалімге бағалауда объективті шешім қабылдауға көмектеседі.

Байланыс пен жеңіл дағдыларды дамыту. Жеңіл дағдылар (soft skills) – бұл қарым-қатынас жасау, уақытты басқару, топпен жұмыс істеу және бейімделу қабілеті. Мұғалімдер ЖИ арқылы осындай дағдыларды дамытуға арналған жаттығуларды қолдана алады. Сондай-ақ жасанды интеллект кері байланыс пен кеңес беру арқылы мұғалім мен оқушы арасындағы өзара әрекеттестікті жақсартуға мүмкіндік береді.

Жоба жұмыстары. ЖИ жобалық іс-әрекеттерді ұйымдастыруда үлкен еркіндік береді. Ол жаңашыл тапсырмаларды құрастырып, оқушыларды өздігінен зерттеу жасауға, шығармашылық тұрғыдан ойлауға ынталандырады.

Мемлекеттік білім беру жүйесінде жасанды интеллекттің рөлі. Мемлекет тарапынан жасанды интеллектті білім беру саласына енгізу бастамалары оқыту үдерісін басқаруды жақсартуға, бағалау әдістерін әділ етуге, кадр ресурстарын тиімді бөлуге және құжат айналымын автоматтандыруға бағытталған.

Оқу процесін басқару. ЖИ оқу барысына қатысты деректерді (оқушылардың үлгерімі, қатысуы, әдістемелердің тиімділігі) жинап, талдай алады. Мұндай жүйелер сабақ кестесін оңтайландырып, ресурстарды дұрыс бөлуге көмектеседі. Мектеп әкімшілігі мен білім басқармалары бұл деректерге сүйене отырып, нақты әрі негізделген шешімдер қабылдай алады.

Бағалаудың ашықтығы. ЖИ көмегімен әртүрлі параметрлер бойынша орташа нәтижелерді бақылауға және бағалау жүйесін барынша әділ әрі айқын етуге болады. Бұл өз кезегінде білім сапасын арттырып, оқушыларды шынайы бағалау мәдениетін қалыптастырады.

Кадр саясаты. ЖИ үміткерлердің түйіндемесін талдап, мектеп талаптарына сай мамандарды іріктеуді жеңілдетеді. Сонымен қатар, ол мұғалімдердің кәсіби әрекеттерін саралап, қосымша оқыту немесе әдістемелік жетілдіру қажет тұстарды анықтай алады.

Құжаттармен жұмыс. ЖИ әкімшілік жұмыстарды автоматтандырып, құжаттарды тексеру, үлгілерді толтыру және деректерді толықтыру сияқты міндеттерді өздігінен орындайды. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, назарды маңызды педагогикалық іс-әрекеттерге аударуға мүмкіндік
береді [4].

Жасанды интеллектті мектептерге енгізу – білім сапасын арттырудың және оқыту үдерісін жаңғыртудың қуатты қадамы. Ол оқу процесін жекелендіруге, мұғалімдердің жұмысын жеңілдетуге және оқу орындарының басқару жүйесін тиімді етуге жол ашады.

Сонымен қатар, ЖИ технологияларын қолдану кезінде этикалық нормаларды сақтау, адам факторын ескеріп, әр оқушының тұлғалық ерекшелігіне құрметпен қарау аса маңызды. Технология – тек құрал, ал басты құндылық әрқашан адам мен оның дамуы болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:
1. Цифровые технологии в высшем образовании. – URL: https://www.tadviser.ru/a/477870 (дата обращения: 15.04.2024). – Текст : электронный.
2. Дочкин С.А. Об отдельных аспектах воздействия цифрового мира на образование взрослых / С.А. Дочкин. – Текст : непосред- ственный // Профессиональное образование и занятость молодежи: XXI век. Цифровое образование: от прогнозов к реальности: материалы Междунар. науч.-практ. конф. Ч 1 (Кемерово, 21–22 апреля 2021 г.). – Кемерово: КузГТУ, 2021. – Б. 29–33.
3. Дочкин С.А. Цифровой след как инструмент отбора абитуриентов в вуз / С. А. Дочкин, И.Ю. Кузнецова // Актуальные научные иссле- дования в современном мире. – 2021. – № 11 (79). – Б. 154–158.
4. Kazachenok V.V. Application of neural networks in education [Primenenie nejronnyh setej v obuchenii], Informatics and education, 2020, No. 2 (311), Б. 41-47.

ӘОЖ 159.922.72

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Рзатай Айнұр Қуатқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Абиш Анелия, Ербол Аяжан
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» ББББ 2 курс студенттері
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье комплексно рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе. Авторы научно обосновывают роль искусственного интеллекта в персонализации обучения, повышении познавательной активности и учебной мотивации обучающихся, а также в обеспечении оперативной и качественной обратной связи. Особое внимание уделяется потенциалу технологий искусственного интеллекта в оптимизации профессиональной деятельности педагога и повышении качества образования. В статье также анализируются педагогические, методические и этические проблемы, возникающие при внедрении данных технологий, и предлагаются пути их эффективного решения. Результаты исследования показывают, что целенаправленное и сбалансированное использование искусственного интеллекта способствует повышению эффективности обучения и качественному развитию образовательной системы.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, образовательный процесс, педагогические возможности, цифровые технологии, персонализированное обучение, учебная мотивация, обратная связь, цифровая компетентность, качество образования, академическая честность.

Abstract. This article comprehensively examines the pedagogical potential of using artificial intelligence technologies in the educational process. The authors scientifically substantiate the role of artificial intelligence in personalizing learning, enhancing students' cognitive engagement and academic motivation, and providing timely and high-quality feedback. Special attention is given to the potential of artificial intelligence technologies in optimizing teachers' professional activities and improving the quality of education. The paper also analyzes the pedagogical, methodological, and ethical challenges arising from the implementation of these

technologies and proposes effective solutions. The findings indicate that the purposeful and balanced use of artificial intelligence in the educational process enhances learning effectiveness and contributes to the qualitative development of the education system.

Keywords: artificial intelligence, educational process, pedagogical potential, digital technologies, personalized learning, learning motivation, feedback, digital competence, quality of education, academic integrity.

Бұл мақалада білім беру үдерісінде жасанды интеллект технологияларын пайдаланудың педагогикалық мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылады. Қазіргі жаһандану және цифрландыру жағдайында білім беру жүйесі сапалық тұрғыдан жаңарып, оқыту мазмұны мен әдістеріне жаңа талаптар қойылуда. Осы өзгерістер аясында жасанды интеллект технологиялары білім беру үдерісін жетілдірудің тиімді құралы ретінде ерекше маңызға ие болып отыр [1].

Қазіргі қоғамда білім беру тек ақпарат берумен шектелмей, білім алушының тұлғалық дамуын, оның сыни ойлау қабілетін, шығармашылық әлеуетін және өмірлік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған күрделі үдеріс ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда, дәстүрлі оқыту әдістері заманауи талаптарға толық жауап бере алмайтын жағдайда, жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды тетігі ретінде алға шығады.

Жасанды интеллект – адам интеллектісіне тән функцияларды модельдеуге қабілетті, деректерді талдау, өңдеу және соның негізінде шешім қабылдау мүмкіндігіне ие интеллектуалдық жүйе. Бүгінгі күні жасанды интеллект білім беру үдерісіне белсенді түрде енгізіліп, оқыту сапасын арттыру, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру және білім беру қызметін тиімді ұйымдастыру мақсатында кеңінен қолданылуда [2].

Сонымен қатар, жасанды интеллект білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Интерактивті тапсырмалар, цифрлық платформалар және бейімделген оқыту жүйелері білім алушыларды оқу процесіне белсенді қатысуға ынталандырады. Бұл өз кезегінде олардың сыни ойлау, талдау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға әсер етеді.

Алайда, жасанды интеллект технологияларын білім беру үдерісіне енгізу барысында бірқатар күрделі мәселелер мен шектеулер туындауы мүмкін. Ең алдымен, технологияға шамадан тыс тәуелділік қаупі ерекше назар аударуды талап етеді. Білім алушылар дайын ақпаратқа сүйеніп, өз бетінше ойлау, талдау және қорытынды жасау дағдыларын жеткілікті деңгейде дамытпай қалуы ықтимал. Бұл жағдай олардың сыни ойлау қабілетінің әлсіреуіне әсер етуі мүмкін [3].

Жасанды интеллект (ЖИ) білім беру үдерісінде маңызды инновациялық құрал ретінде қалыптасып, оқыту процесін сапалы жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік беруде. Ол тек ақпаратты ұсыну немесе өңдеу қызметімен шектелмей, білім алушылардың оқу әрекетін талдауға, оқу нәтижелерін болжауға және оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға бағытталған кешенді жүйе ретінде қарастырылады. Бүгінгі таңда ЖИ технологиялары білім беру үдерісінде келесі негізгі бағыттарда кеңінен қолданылады:

- **Интеллектуалды оқыту жүйелері** – білім алушылардың білім деңгейін анықтап, олардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес бейімделген оқу бағдарламаларын ұсынатын жүйелер.
- **Чат-боттар мен виртуалды ассистенттер** – білім алушылардың сұрақтарына жедел жауап беріп, оқу процесінде үздіксіз қолдау көрсететін цифрлық көмекшілер.
- **Автоматтандырылған бағалау жүйелері** – тест тапсырмаларын, жазбаша жұмыстарды жедел әрі объективті бағалауға мүмкіндік беретін құралдар.
- **Оқу аналитикасы (Learning Analytics)** – білім алушылардың оқу әрекеттерін жан-жақты талдап, олардың оқу жетістіктерін болжауға бағытталған жүйелер.

Аталған технологиялар білім беру үдерісін тиімді ұйымдастыруға, уақыт ресурстарын ұтымды пайдалануға және білім алушылардың оқу материалын терең әрі

сапалы меңгеруіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқыту процесінің икемділігін арттырып, оны әрбір білім алушының жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге жағдай жасайды.

Оқытуды дараландыру (персонализация) жасанды интеллект технологияларының ең маңызды педагогикалық мүмкіндіктерінің бірі болып табылады. ЖИ жүйелері білім алушылардың білім деңгейін, оқу қарқынын, қабілеттері мен қызығушылықтарын талдай отырып, олардың жеке оқу траекториясын қалыптастырады. Мұндай тәсіл білім алушылар арасындағы білім алшақтығын азайтып, әрқайсысының өз әлеуетін толық ашуына мүмкіндік береді. Зерттеулер көрсеткендей, дараланған оқыту білім алушылардың үлгерімін арттырып қана қоймай, олардың оқу мотивациясын да едәуір күшейтеді. Оқушылардың оқу мотивациясын арттыру. Интерактивті тапсырмалар, бейімделген цифрлық ресурстар, геймификация элементтері оқу процесін қызықты әрі тартымды етеді. Нәтижесінде білім алушылар оқу әрекетіне белсенді қатысып, өздігінен білім алуға ұмтылады. ЖИ бұл тұрғыда тек құрал ғана емес, білім алушының оқу серіктесі ретінде көрінеді. Ол білім алушыға қателіктерден қорықпай, қайта-қайта әрекет жасауға мүмкіндік беріп, олардың өзіне деген сенімін арттырады. Бұл оқушының өзіне деген сенімін арттырып, білім алуға деген ішкі мотивациясын күшейтеді [4].

Жасанды интеллект жүйелері оқушылардың жауаптарын жедел түрде тексеріп, бірден нәтижесін көрсетеді. Бұл келесі мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді:қателерді уақытында түзету, білімді бекіту , өзін-өзі бақылау және бағалау. Дәстүрлі оқытуда кері байланыс кешігіп берілуі мүмкін, ал ЖИ бұл процесті жеделдетіп, оқыту тиімділігін арттырады.

Мұғалімнің кәсіби қызметін оңтайландыру.Жасанды интеллект мұғалімдердің күнделікті жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді. Осының нәтижесінде мұғалім:шығармашылық жұмысқа, оқушылармен жеке жұмыс жасауға, тәрбиелік қызметке көбірек уақыт бөле алады. Яғни, ЖИ мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның кәсіби қызметін қолдайтын құрал ретінде қызмет атқарады.

Білім сапасын арттыру. Жасанды интеллект білім беру сапасын арттыруда да үлкен мүмкіндікке ие. Үлкен деректерді (Big Data) талдау арқылы ЖИ білім алушылардың оқу жетістіктерін болжайды, олардың әлсіз тұстарын анықтайды және тиімді оқыту стратегияларын ұсынады. Бұл білім беру жүйесін ғылыми негізде басқаруға және оқу процесін үздіксіз жетілдіруге жағдай жасайды.

Жасанды интеллект технологияларын білім беру үдерісінде қолдану белгілі бір мәселелерді де туындатады. Олардың қатарында технологияға тәуелділік, академиялық адалдықтың бұзылуы, педагогтердің цифрлық құзыреттілігінің жеткіліксіздігі, дербес мәліметтердің қауіпсіздігі және әлеуметтік теңсіздік мәселелері бар. Жасанды интеллектті шамадан тыс қолдану білім алушылардың өз бетінше ойлау қабілетінің әлсіреуіне алып келуі мүмкін. Сондықтан бұл технологияларды қолдануда педагогикалық тұрғыдан негізделген, теңгерімді тәсіл қажет.

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесін түбегейлі өзгертеді деп күтілуде. Атап айтқанда, толыққанды цифрлық білім беру ортасы қалыптасып, білім беру үдерісі дәстүрлі шеңберден шығып, жаңа форматта ұйымдастырылады. Әрбір білім алушыға жеке бейімделген «цифрлық мұғалім» немесе интеллектуалды оқу жүйелері ұсынылып, олардың білім алу траекториясы жеке қажеттіліктеріне сәйкес құрылатын болады. Сонымен қатар, қашықтан және өмір бойы білім алу мүмкіндіктері кеңейіп, білім беру жүйесі икемді, ашық және баршаға қолжетімді сипатқа ие болады.

Жасанды интеллект халықаралық білім беру кеңістігін интеграциялап, әртүрлі елдер арасындағы білім алмасу үдерісін жеделдетеді. Бұл өз кезегінде білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етіп, білім беру сапасын жаһандық деңгейде үйлестіруге мүмкіндік береді. Әртүрлі цифрлық платформалар мен интеллектуалды жүйелер арқылы білім алушылар әлемнің кез келген нүктесінен сапалы білім ресурстарына қол жеткізе алады.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесіне елеулі өзгерістер енгізе отырып, оқыту процесін жаңа сапалық деңгейге көтереді. Атап айтқанда, ол оқытуды

даралandыруға, білім сапасын арттыруға, оқу нәтижелерін нақты талдауға және мұғалімдердің кәсіби қызметін жеңілдетуге кең мүмкіндік береді. Сонымен қатар, білім беру үдерісінің тиімділігін арттырып, оның ғылыми негізде ұйымдастырылуына жағдай жасайды. Дегенмен, жасанды интеллектті білім беру жүйесінде тиімді пайдалану үшін бірқатар маңызды шарттарды сақтау қажет. Ең алдымен, бұл технологияларды педагогикалық тұрғыдан дұрыс енгізу, яғни оларды оқыту мақсаттарына сәйкес орынды пайдалану маңызды. Сонымен қатар, мұғалімдерді арнайы даярлау, олардың цифрлық құзыреттілігін арттыру және жаңа технологияларды қолдану дағдыларын қалыптастыру қажет [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Тұрғанбаева Б.А. Оқытудағы жаңа әдістер мен технологиялар // Алматы: Рауан. – 2019.
2. Құдайбергенова К.С. Қазіргі педагогиканың әдіснамалық негіздері // Алматы: Эверо. – 2020.
3. Нұрғалиева Г.К. Цифрлық білім беру ресурстары және технологиялары // Алматы: Қазақ университеті. – 2021.
4. Ahmad S.F., Alam M.M. Artificial Intelligence and its role in education // Sustainability. – 2021.
5. Жүсіпбекова А.А. Білім берудегі инновациялық технологиялар // Нұр-Сұлтан: Фолиант. – 2022.
6. Сейітқалиев С.Ж. Білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформация // Алматы: Білім. – 2023.
7. Memarian B., Doleck T. Artificial Intelligence in Teaching and Learning // Education and Information Technologies. – 2024.
8. Alashwal M. Developing Education through Artificial Intelligence // PUPIL: International Journal of Teaching, Education and Learning. – 2024.

ӘОЖ 373:004.8

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ: МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУЫ МЕН ӘЛЕУЕТІН АШУ КОНТЕКСТІНДЕ

***Арыстанбек Айдана Әнуарқызы**, 2-курс магистранты*
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
Шымкент қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в системе образования. Исследование анализируется во взаимосвязи с проблемой всестороннего развития и раскрытия потенциала детей дошкольного возраста. Научно обосновывается влияние инструментов, основанных на искусственном интеллекте, на когнитивное, речевое, творческое и социально-эмоциональное развитие. Кроме того, описываются педагогические условия и методические аспекты эффективного внедрения технологий искусственного интеллекта в организациях дошкольного образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, дошкольное образование, развитие ребенка, персонализированное обучение, цифровые технологии, потенциал.

Abstract. This article explores the pedagogical potential of using artificial intelligence technologies in the education system. The study is analyzed in connection with the issue of comprehensive development and unlocking the potential of preschool children. The impact of AI-

based tools on cognitive, language, creative, and socio-emotional development is scientifically substantiated. In addition, the pedagogical conditions and methodological aspects for the effective implementation of artificial intelligence technologies in preschool education institutions are described.

Keywords: artificial intelligence, preschool education, child development, personalized learning, digital technologies, potential.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі жаһандық цифрландыру үдерісінің ықпалымен қарқынды өзгеріске ұшырауда. Бұл өзгерістердің негізгі қозғаушы күштерінің бірі – жасанды интеллект технологиялары. Жасанды интеллект тек техникалық құрал ғана емес, ол білім беру мазмұнын жаңартуға, оқыту әдістерін жетілдіруге және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін терең ескеруге мүмкіндік беретін маңызды педагогикалық ресурс ретінде қарастырылады. Әсіресе мектепке дейінгі білім беру саласында жасанды интеллектті қолдану баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз етудің жаңа мүмкіндіктерін ашады [1, 6б.].

Мектеп жасына дейінгі кезең – тұлғаның іргетасы қаланатын, баланың когнитивтік, тілдік, эмоционалдық және әлеуметтік қабілеттері қарқынды дамитын ерекше кезең. Осы тұрғыдан алғанда, әр баланың жеке әлеуетін ерте анықтау және дамыту педагогиканың басты міндеттерінің бірі болып табылады. Жасанды интеллект технологиялары осы міндетті жүзеге асыруда тиімді құрал бола алады, себебі олар оқыту процесін дербестендіруге, баланың даму динамикасын үздіксіз бақылауға және оның қажеттіліктеріне сәйкес білім беру мазмұнын бейімдеуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің білім беру саласындағы негізгі артықшылықтарының бірі – дербестендірілген оқытуды қамтамасыз ету қабілеті. Дәстүрлі оқыту жүйесінде педагог барлық балаларға ортақ мазмұн мен әдістерді қолдануға мәжбүр болса, жасанды интеллект негізіндегі жүйелер әр баланың жеке ерекшеліктерін, қабілеттерін, қызығушылықтарын және оқу қарқынын ескере отырып, жеке оқу траекториясын құра алады. Бұл тәсіл мектепке дейінгі жастағы балалардың табиғи қызығушылығын сақтауға, олардың танымдық белсенділігін арттыруға және оқу мотивациясын күшейтуге ықпал етеді [2, 46б,].

Сонымен қатар, жасанды интеллект технологиялары балалардың танымдық дамуын жетілдіруде маңызды рөл атқарады. Интерактивті қосымшалар мен білім беру платформалары арқылы балалар логикалық ойлау, есте сақтау, зейін қою сияқты когнитивтік қабілеттерін дамытады. Жасанды интеллект алгоритмдері баланың жауаптарына талдау жасап, тапсырмалардың күрделілік деңгейін автоматты түрде реттеп отырады. Бұл өз кезегінде баланың шамадан тыс жүктелуінің алдын алып, оның даму қарқынына сәйкес тиімді оқу ортасын қалыптастырады [3, 35б.].

Тілдік даму тұрғысынан алғанда, жасанды интеллекттің мүмкіндіктері ерекше назар аударуға тұрарлық. Сөйлеуді тану және өңдеу технологиялары балалардың дұрыс дыбыстау дағдыларын қалыптастыруға, сөздік қорын кеңейтуге және байланыстырып сөйлеу қабілетін дамытуға ықпал етеді. Мұндай технологиялар әсіресе тіл дамытуда қиындықтары бар балалар үшін тиімді көмекші құрал бола алады.

Балалардың шығармашылық әлеуетін дамытуда да жасанды интеллекттің рөлі артып келеді. Қазіргі таңда ЖИ негізінде жұмыс істейтін түрлі қосымшалар балаларға сурет салу, музыка құрастыру, әңгіме ойлап табу сияқты шығармашылық әрекеттермен айналысуға мүмкіндік береді. Бұл баланың қиялын дамытып қана қоймай, оның өзін-өзі көрсетуіне жағдай жасайды. Шығармашылық әрекет арқылы бала өзінің ішкі әлеуетін ашып, жеке тұлға ретінде қалыптасады [4, 15б.].

Әлеуметтік-эмоционалдық даму да мектепке дейінгі кезеңде аса маңызды. Кейбір жасанды интеллект жүйелері балалардың эмоциялық күйін анықтай отырып, соған сәйкес кері байланыс бере алады. Бұл балалардың эмоционалдық интеллектісін дамытуға, өз сезімдерін түсінуге және басқаруға үйретуге ықпал етеді. Дегенмен, бұл бағытта жасанды

интеллект тек көмекші құрал ретінде қарастырылып, негізгі рөл педагог пен ата-анаға тиесілі болуы тиіс.

Жасанды интеллект технологияларын мектепке дейінгі білім беру жүйесінде қолдану қазіргі педагогика ғылымындағы өзекті бағыттардың бірі болып табылады. Бұл технологиялар білім беру процесін тек цифрландырумен шектелмей, оның мазмұнын сапалық тұрғыдан жаңартуға мүмкіндік береді. Әсіресе мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуы мен жеке әлеуетін ашу мәселесінде жасанды интеллекттің рөлі ерекше маңызға ие.

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, ерте жастағы балалардың миы өте икемді болып келеді және сыртқы әсерлерге тез бейімделеді. Осы кезеңде ұсынылған білім беру мазмұны мен әдістері баланың болашақтағы интеллектуалдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына тікелей ықпал етеді. Жасанды интеллект осы процесті тиімді басқаруға көмектесетін құрал ретінде қарастырылады. Ол баланың әрекеттерін, жауаптарын, қызығушылықтарын талдай отырып, оның даму деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынады. Бұл өз кезегінде оқыту процесінің тиімділігін арттырып, баланың ішкі мүмкіндіктерін толық ашуға жағдай жасайды.

Жасанды интеллект технологияларын мектепке дейінгі білім беру процесіне енгізуде педагогтың рөлі ерекше. Педагог тек технологияны қолданушы ғана емес, ол оны педагогикалық тұрғыдан дұрыс ұйымдастырушы, бағыттаушы тұлға болып табылады. Сондықтан педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру, оларды жасанды интеллект құралдарымен жұмыс істеуге үйрету – маңызды міндеттердің бірі. Сонымен қатар, педагог жасанды интеллект ұсынған деректерді талдап, соның негізінде тиімді педагогикалық шешімдер қабылдай білуі қажет.

Сонымен бірге, жасанды интеллектті қолдануда бірқатар шектеулер мен қиындықтар да бар. Олардың қатарында техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, педагогтардың дайындық деңгейінің әртүрлілігі, балалардың экран алдындағы уақытын реттеу мәселесі және этикалық аспектілер бар. Әсіресе мектепке дейінгі жастағы балалар үшін цифрлық құралдарды шектен тыс қолдану олардың денсаулығына және психологиялық дамуына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан жасанды интеллект технологияларын қолдану барысында педагогикалық тепе-теңдікті сақтау маңызды [5, 113б.].

Қорыта келгенде, жасанды интеллект технологиялары мектепке дейінгі білім беру жүйесінде балалардың жан-жақты дамуы мен әлеуетін ашудың тиімді құралы болып табылады. Ол оқыту процесін жаңаша ұйымдастыруға, әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеруге және оның қабілеттерін толық ашуға мүмкіндік береді. Алайда, бұл технологияларды тиімді пайдалану үшін ғылыми негізделген әдістемелік тәсілдер мен педагогикалық шарттарды сақтау қажет. Жасанды интеллект педагогты алмастырмайды, керісінше оның мүмкіндіктерін кеңейтетін құрал ретінде қарастырылуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017. 3-7 б.
2. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London, 2018. – p. 45-62.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – 2019. p. 23-40.
4. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – Paris, 2021. – p.15-28.
5. Қалиев С. Педагогика негіздері. – Алматы, 2016. 112-130 б.

ӘОЖ 373:004.8

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚОРШАҒАН ӘЛЕМДІ ЭМОЦИОНАЛДЫ ТАНУЫН ДАМЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

***Атанбекова Арайлым Жомартқызы**, 2-курс магистранты*
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
Шымкент қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в развитии эмоционального познания окружающего мира у детей дошкольного возраста. Анализируется влияние ИИ на эмоциональное, когнитивное и творческое развитие детей, а также раскрываются пути его эффективного применения в образовательном процессе.

Ключевые слова: эмоциональное признание, дошкольное образование, искусственный интеллект, цифровые технологии, развитие, педагогика.

Abstract. The article discusses the pedagogical opportunities of using artificial intelligence technologies in developing emotional cognition of the surrounding world in preschool children. It analyzes the impact of AI on children's emotional, cognitive, and creative development and describes ways of its effective use in the educational process.

Keywords: emotional recognition, preschool education, artificial intelligence, digital technologies, development, pedagogy.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мазмұнына жаңа талаптар қойып отыр. Әсіресе, мектеп жасына дейінгі балалардың қоршаған әлемді эмоционалды тануын дамыту мәселесі өзекті бағыттардың бірі ретінде қарастырылады. Баланың қоршаған ортаны тануы тек логикалық ойлау арқылы емес, ең алдымен эмоциялық қабылдау арқылы жүзеге асады. Ол табиғат құбылыстарына таңдану, адамдардың көңіл-күйін сезіну, өз әсерін білдіру арқылы қалыптасады. Осы тұрғыдан алғанда, білім беру үдерісіне жасанды интеллект технологияларын енгізу балалардың эмоционалды дамуын жаңа деңгейге көтеретін тиімді құрал ретінде қарастырылады.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде бала әлемді тұтас, сезім арқылы қабылдайды. Оның эмоционалды реакциялары танымдық процестермен тығыз байланыста болады. Егер бала қоршаған ортаны қызығушылықпен, қуанышпен қабылдаса, оның танымдық белсенділігі артады. Сондықтан педагогикалық тәжірибеде балалардың эмоциялық қабылдауын дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Дегенмен дәстүрлі әдістер бұл бағытта әрдайым жеткілікті нәтиже бере бермейді, себебі олар көбінесе ақпарат беруге бағытталған. Ал қазіргі жағдайда баланың қызығушылығын ояту үшін интерактивті, бейнелік және әсерлі құралдар қажет [1, 69б.].

Осы орайда жасанды интеллект технологиялары ерекше маңызға ие. Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау және шешім қабылдау әрекеттерін модельдейтін заманауи технологиялар жиынтығы. Білім беру саласында бұл технологиялар оқыту процесін жекешелендіруге, баланың жеке ерекшеліктерін ескеруге және оқу материалын қабылдауды жеңілдетуге мүмкіндік береді. Әсіресе мектепке дейінгі білім беруде жасанды интеллект интерактивті ойындар, визуалды модельдер, дыбыстық және анимациялық құралдар арқылы баланың эмоциялық әлеміне тікелей әсер етеді [2,15 б.].

Мектепке дейінгі жастағы балалардың дамуы ойын, эмоция және тәжірибе арқылы жүзеге асады. ЖИ технологияларын қолдану осы процесті келесі бағыттарда жетілдіреді:

Біріншіден, жекешелендірілген оқыту. ЖИ әр баланың даму деңгейін, қызығушылығын және қабілетін ескере отырып, жеке оқу траекториясын құрастырады. Бұл балалардың өзіндік қарқынымен дамуына мүмкіндік береді.

Екіншіден, эмоционалды танымды дамыту. Интерактивті қосымшалар мен ойындар балаларға эмоцияларды тануға, түсінуге және білдіруге үйретеді. Мысалы, кейбір ЖИ жүйелері баланың бет-әлпетін талдау арқылы оның эмоциялық күйін анықтай алады.

Үшіншіден, шығармашылық қабілеттерді дамыту. ЖИ құралдары арқылы балалар сурет салып, әңгіме құрастырып, жаңа идеялар ойлап табуға ынталандырылады.

Төртіншіден, кері байланысты жедел қамтамасыз ету. ЖИ жүйелері баланың әрекетіне бірден жауап беріп, оның қателіктерін түзетуге көмектеседі [3, 7б.].

Жасанды интеллект негізіндегі қосымшалар балаларға қоршаған әлемді тек көру немесе тыңдау арқылы ғана емес, сонымен қатар сезіну, әрекет ету арқылы тануға мүмкіндік береді. Мысалы, интерактивті ертегілерде кейіпкерлердің дауысы, қимыл-қозғалысы, бет-әлпеті баланың эмоциялық қабылдауын күшейтеді. Бала өзін сол оқиғаның ішінде жүргендей сезінеді, бұл оның қиялын дамытып қана қоймай, эмоциялық тәжірибесін байытады. Сонымен қатар, кейбір жасанды интеллект жүйелері баланың реакциясына қарай бейімделіп, оның қызығушылығын сақтауға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде баланың оқу процесіне белсенді қатысуына жағдай жасайды [4, 10б.].

Жасанды интеллект технологияларының тағы бір маңызды ерекшелігі – олардың баланың эмоциясын тану және оған сәйкес әрекет ету мүмкіндігі. Мысалы, кейбір жүйелер баланың дауыс ырғағын немесе бет-әлпетін талдау арқылы оның көңіл-күйін анықтай алады. Осыған байланысты ұсынылатын тапсырмалар немесе ойын мазмұны өзгеріп отырады. Мұндай тәсіл баланың психологиялық жай-күйін ескеруге, оған қолайлы оқу ортасын құруға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе мектепке дейінгі жастағы балалар үшін маңызды, себебі олардың эмоциялық жағдайы оқу әрекетінің нәтижесіне тікелей әсер етеді [5,17б.].

Сонымен қатар, жасанды интеллект балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда да тиімді құрал болып табылады. Балалар әртүрлі цифрлық платформалар арқылы сурет салып, әңгіме құрастырып, өз ойларын еркін жеткізе алады. Бұл процесте олар өз эмоцияларын бейнелеуді, оларды сөзбен жеткізуді үйренеді. Нәтижесінде баланың тілдік дамуы мен эмоционалды мәдениеті қатар қалыптасады. Жасанды интеллекттің көмегімен ұсынылатын тапсырмалар баланың жас ерекшелігіне сәйкес бейімделіп, оның мүмкіндіктерін толық ашуға бағытталады [6, 5б.].

Дегенмен жасанды интеллект технологияларын қолдану педагогтың рөлін жоққа шығармайды. Керісінше, педагог бұл технологияларды тиімді ұйымдастырушы, бағыттаушы ретінде әрекет етеді. Ол баланың эмоциялық дамуын бақылап, технологияны орынды қолдануды қамтамасыз етеді. Сондықтан жасанды интеллектті білім беру процесіне енгізуде педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру, әдістемелік дайындықтарын жетілдіру маңызды болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Эксмо, 2019.
2. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Владос, 2018.
3. Запорожец А.В. Развитие произвольных движений. – М.: Педагогика, 2017.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл, 2020.
5. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. – М.: АСТ, 2021.
6. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London: UCL Press, 2018.

ӘОЖ 37:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – МҰҒАЛІМНІҢ КӨМЕКШІСІ: ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ КЕЗЕҢІНДЕГІ ЖАҢА РӨЛДЕР

Калиева Еркежан Амансериковна, Тоқтар Мария
бастауыш сынып мұғалімдері, педагог-зерттеуші
Алматы облысы, Қарасай ауданы «Кемертоған орта мектебі» КММ
Алматы обл., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы внедрения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современную систему образования. Анализируются вопросы индивидуализации процесса обучения, автоматизации рутинной работы преподавателя. Также были сделаны выводы об этических аспектах использования ИИ и о влиянии на будущую образовательную модель.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, цифровые технологии, машинное обучение, онлайн-обучение, анализ данных, качество знаний.

Abstract. The article discusses the pedagogical foundations of the introduction of artificial intelligence (AI) technologies into the modern education system. The issues of individualization of the learning process and automation of the teacher's routine work are analyzed. Conclusions were also drawn about the ethical aspects of using AI and its impact on the future educational model.

Keywords: artificial intelligence, education, digital technologies, machine learning, online learning, data analysis, knowledge quality.

XXI ғасырдың үшінші онжылдығы білім беру парадигмасының түбегейлі өзгеруімен сипатталады. Цифрлық трансформация кезеңінде жасанды интеллект (AI – Artificial Intelligence) тек техникалық құрал ғана емес, маңызды педагогикалық ресурсқа айналды. ЮНЕСКО-ның «Білім берудегі ЖИ» жөніндегі баяндамасында атап өтілгендей, бұл технологиялар білім алуға қолжетімділікті арттырып, оқыту сапасын жаңа деңгейге көтеруге қабілетті.

Зерттеудің өзектілігі – дәстүрлі оқыту әдістері мен заманауи технологиялық мүмкіндіктер арасындағы теңгерімді табу қажеттілігінде.

1. Оқытуды даралау және адаптивті оқыту

ЖИ-дің ең басты педагогикалық мүмкіндігі – **персонализация**. Адаптивті оқыту платформалары (мысалы, Khan Academy, Duolingo, Coursera алгоритмдері) әр оқушының:

- Білім деңгейін;
- Ақпаратты қабылдау жылдамдығын;
- Қате жіберу жиілігін ескереді.

Педагогикалық тұрғыдан бұл «Жақын арадағы даму аймағы» (Л.Выготский) теориясын іс жүзінде толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді. ЖИ оқушыға тым оңай емес және тым қиын емес, дәл оның деңгейіне лайықты тапсырмаларды ұсынады.

2. Оқытушы рөлінің трансформациясы

ЖИ технологиялары мұғалімді алмастырмайды, бірақ оның қызметін өзгертеді.

- **Автоматтандыру:** Тесттерді тексеру, сабақ жоспарын құру, жиі қойылатын сұрақтарға (FAQ) жауап беруді чат-боттарға тапсыруға болады.
- **Менторлық:** Мұғалім техникалық жұмыстан босап, оқушының тұлғалық дамуына, креативті ойлауына және эмоционалды интеллектіне көбірек көңіл бөле алады.

3. Білім берудегі аналитика (Learning Analytics)

Үлкен деректерді (Big Data) өңдеу арқылы ЖИ:

1. Оқушының үлгерімі төмендеп бара жатқанын алдын ала болжайды.
2. Қай тақырыптардың күрделі екенін анықтайды.
3. Оқу бағдарламасын нақты уақыт режимінде түзетуге мүмкіндік береді.

ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР ЖӘНЕ ҚҰРАЛДАР

Төмендегі кестеде қазіргі таңда білім беруде қолданылатын ЖИ құралдарының педагогикалық бағыттары көрсетілген:

Технология	Педагогикалық мақсаты	Мысалдар
Generative AI	Контент құру, эссе жоспарлау, тіл үйрену	ChatGPT, Claude, Gemini
Intelligent Tutoring Systems	Жеке репетиторлық, қадамдық нұсқаулық	Carnegie Learning, ALEKS
Gamification AI	Мотивацияны арттыру, ойын арқылы оқыту	Kahoot (AI features), Quizizz
Visual/Voice AI	Инклюзивті білім беру (есту, көру қабілеті шектеулі жандар үшін)	Seeing AI, Otter.ai

ЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН КЕДЕРГІЛЕР

ЖИ-ді енгізуде бірқатар проблемалар бар:

- **Академиялық адалдық:** Студенттердің тапсырмаларды ЖИ арқылы орындауы.
- **Деректердің құпиялылығы:** Оқушылар туралы ақпараттың қауіпсіздігі.
- **Цифрлық теңсіздік:** Технологияға қолжетімділігі бар және жоқ аймақтар арасындағы алшақтық.

ЖИ ақпаратты сақтау және өңдеу функциясын өз мойнына алғанда, мұғалімге ең маңызды миссия – баланың тұлғалық қасиеттерін дамыту, оның бойындағы адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру және эмоционалды интеллектісін жетілдіру қалады. Машина ешқашан мұғалімнің жылы лебізін, баланың көңіл-күйін сезіну қабілетін және өмірлік тәжірибесімен бөлісу интуициясын алмастыра алмайды. Сондықтан, болашақ мектептегі оқыту процесі «Адам + Машина» симбиозына негізделуі тиіс.

Жасанды интеллект – білім берудегі жай ғана тренд емес, бұл оқытудың тиімділігін арттыратын қуатты педагогикалық стратегия. Оның мүмкіндіктерін дұрыс пайдалану білім беруді демократияландыруға, инклюзивті орта қалыптастыруға және әрбір білім алушының әлеуетін толық ашуға жол ашады. Алайда, ЖИ-ді енгізу барысында мұғалімнің этикалық бақылауы мен цифрлық сауаттылығы шешуші рөл атқаруы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. Paris, UNESCO Publishing.
2. Luckin R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education in the 21st Century. UCL Institute of Education Press.
3. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы.
4. Russell S., & Norvig, P. (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 4th Edition.
5. Selwyn N. (2019). Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Polity Press.
6. Баймұхамедов М.Ф. (2022). Искусственный интеллект в системе высшего образования: возможности и риски. Материалы международной конференции.

ӘОЖ 37:004.8:57

БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Әбдірахман Айнұр Қаржаубайқызы, Муханова Салтанат Куанышовна
биология пәні мұғалімдері, педагог-модератор
№3 мектеп-лицей
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В настоящее время система образования переживает этап цифровой трансформации. Быстрое развитие информационно-коммуникационных технологий способствует внедрению новых методов и средств обучения. В частности, цифровые образовательные ресурсы и технологии искусственного интеллекта становятся эффективным инструментом повышения качества образования. В данной статье рассматриваются педагогические возможности и эффективность применения цифровых и интеллектуальных технологий в преподавании биологии. Анализируются способы повышения познавательной активности учащихся, развития их исследовательских навыков и объяснения сложных биологических процессов с использованием визуализации и интерактивных инструментов. В статье также раскрывается значение образовательных платформ на основе искусственного интеллекта в учебном процессе.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, биология, образование, методы обучения, цифровые платформы, качество образования.

Abstract. Currently, the education system is undergoing a period of digital transformation. The rapid development of information and communication technologies has created opportunities for the introduction of new teaching tools and methods. In particular, digital educational resources and artificial intelligence technologies have become effective instruments for improving the quality of education. This article examines the pedagogical possibilities and effectiveness of using digital and artificial intelligence tools in teaching biology. The study analyzes ways to increase students' cognitive activity, develop their research skills, and explain complex biological processes through visualization and interactive digital tools. The article also highlights the importance of AI-based educational platforms in the learning process.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, biology education, teaching methods, digital platforms, learning process, education quality.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолдану маңызды бағыттардың біріне айналып отыр. Білім беру процесінің тиімділігін арттыру, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын ояту және білім беру сапасын жақсарту мақсатында жаңа технологиялар кеңінен енгізілуде. Соның ішінде жасанды интеллект пен цифрлық білім беру платформалары ерекше маңызға ие.

Биология пәні – табиғаттағы тірі ағзалардың құрылымы мен қызметін, олардың өзара байланысын зерттейтін ғылым. Бұл пәнді оқыту барысында күрделі биологиялық процестерді түсіндіру үшін визуалды материалдар, модельдер және интерактивті әдістер маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдары осы процестерді тиімді түсіндіруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау және шешім қабылдау қабілеттерін модельдейтін технология. Білім беру саласында жасанды интеллект оқу процесін дараландыруға, білім алушылардың деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға және оқу нәтижелерін талдауға мүмкіндік береді.

Биология пәнін оқыту барысында цифрлық технологияларды қолдану оқыту процесін қызықты әрі тиімді етеді. Цифрлық құралдар оқушыларға күрделі биологиялық құбылыстарды көрнекі түрде түсінуге мүмкіндік береді.

Мысалы:

- интерактивті презентациялар;
- виртуалды зертханалар;
- 3D модельдер;

- бейнематериалдар;
- онлайн тестілеу платформаларыү

Осындай құралдарды пайдалану арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артады және оқу материалы жеңіл қабылданады.

Сонымен қатар цифрлық технологиялар оқушылардың өзіндік жұмыс жасау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Онлайн платформалар арқылы оқушылар қосымша материалдармен жұмыс істеп, білімдерін тереңдете алады.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру процесін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Биология пәнінде жасанды интеллект құралдары келесі бағыттарда қолданылуы мүмкін:

- Оқу процесін дараландыру

Жасанды интеллект әр оқушының білім деңгейін анықтап, соған сәйкес тапсырмалар ұсына алады.

- Автоматты бағалау жүйесі

AI жүйелері оқушылардың жауаптарын талдап, олардың білім деңгейін анықтауға көмектеседі.

- Виртуалды зертханалар

Жасанды интеллект негізіндегі виртуалды зертханалар оқушыларға тәжірибелерді қауіпсіз жағдайда орындауға мүмкіндік береді.

- Білім беру аналитикасы

AI технологиялары оқу нәтижелерін талдап, мұғалімдерге оқыту процесін жақсартуға көмектеседі.

Мысалы, биология сабағында жасанды интеллект көмегімен экожүйелердің модельдерін жасауға немесе генетикалық процестерді визуализациялауға болады.

Цифрлық және жасанды интеллект құралдарын қолдану бірнеше маңызды нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

оқушылардың танымдық белсенділігі артады
пәнге деген қызығушылық жоғарылайды
күрделі биологиялық процестерді түсіну жеңілдейді
зерттеушілік дағдылар қалыптасады
білім беру сапасы артады

Сонымен қатар мұғалімдердің жұмысы да жеңілдейді, себебі цифрлық құралдар оқу материалын дайындауды және бағалау процесін автоматтандыруға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, биология пәнін оқыту барысында цифрлық және жасанды интеллект құралдарын қолдану білім беру сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Бұл технологиялар оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына, олардың зерттеушілік қабілеттерінің дамуына және пәнге деген қызығушылығының артуына ықпал етеді.

Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында мұғалімдердің жаңа технологияларды меңгеруі және оларды оқу процесінде тиімді қолдануы маңызды. Болашақта жасанды интеллект білім беру саласында кеңінен қолданылып, оқыту процесін одан әрі жетілдіруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы: Білім, 2019.
2. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2020.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
4. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury Academic, 2021.

5. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence in Education. – London: UCL Institute of Education Press, 2018.

ӘОЖ 37.018:004.8

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Кушербаева Улбосын Биболовна
педагогика және психология ғылымының магистрі, педагог-зерттеуші
Алматы облысы, Қарасай ауданы «Кемертоған орта мектебі» КММ
Алматы обл., Қазақстан

Аннотация. Цифровизация является одним из ключевых трендов современной системы образования. В рамках программы «Цифровой Казахстан» IT-технологии играют важную роль в повышении функциональной грамотности учащихся начальных классов. Начальная школа – это критический период формирования учебной мотивации ребенка.

Ключевые слова: цифровизация, начальная школа, IT-технологии, функциональная грамотность, визуализация, геймификация, интерактивность.

Abstract. Digitalization is one of the key trends in the modern education system. Within the framework of the «Digital Kazakhstan» program, IT technologies play an important role in enhancing the functional literacy of primary school students. Primary education is a critical period for developing a child’s motivation to learn.

Keywords: digitalization, primary school, IT technologies, functional literacy, visualization, gamification, interactivity.

Білім беру жүйесінің басты тренді – цифрландыру. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын арттыруда IT-технологиялар маңызды рөл атқарады. Бастауыш сынып – баланың оқуға деген ынтасы қалыптасатын ең маңызды кезең. Сондықтан цифрлық платформаларды жай ғана құрал емес, оқу сапасын көтеретін дидактикалық орта ретінде қарастыруымыз керек. Мектеп оқушыларының жас ерекшелігіне байланысты оларда **көрнекі-бейнелі ойлау** басым болады. Цифрлық платформалар келесі мәселелерді шешуге көмектеседі:

Визуалдау: Күрделі ұғымдарды (мысалы, математикалық амалдар, табиғат құбылыстары) анимация арқылы көрсету.

Интерактивтілік: Оқушының жауабына бірден кері байланыс берілуі.

Ойын арқылы оқыту (Gamification): Баланы жалықтырмай, жарыс элементтері арқылы ынталандыру. Қазақстандық және халықаралық тәжірибедегі тиімді платформалар. Баяндамада келесі платформалардың артықшылықтарын талдауға болады:

Платформа атауы	**Бастауыш сыныпта қолданылуы**	**Негізгі артықшылығы**
OnlineMektep (BilimLand)	Барлық пәндер бойынша дайын сабақтар мен тапсырмалар.	Мемлекеттік бағдарламаға толық сәйкестігі.
LearningApps.org	Танымдық ойындар мен пазлдар құрастыру.	Мұғалімнің өз тапсырмасын креативті жасауына мүмкіндік беруі.
Kahoot! / Quizziz	Сабақ соңында рефлексия және тест өткізу.	Жылдамдық пен бәсекелестік рухын ояту.
Padlet	Виртуалды тақта арқылы жобалық жұмыстар жасау.	Оқушылардың бірлескен жұмысы (Collaborative learning).

Пәндер бойынша қолдану мысалдары

1. **Математика:** Сандарды құрамына ажырату, логикалық есептерді интерактивті модельдеу.

2. **Ана тілі мен әдебиет:** Аудио-ертегілер тыңдау, сөздік қорды дамытуға арналған кроссвордтар.

- **Дүниетану:** Виртуалды саяхаттар, 3D модельдер арқылы қоршаған ортаны тану. Цифрлық құралдарды қолдануда **СанПиН нормаларын** сақтау өте маңызды. Бастауыш сыныпта экран алдында үздіксіз отыру уақыты 15-20 минуттан аспауы тиіс. «Цифрлық үзілістер» мен көз жаттығуларын жасау – міндетті шарт.

Мәселе: Оқушылардың гаджетке тәуелділігі.

Шешім: Платформаны ойын-сауық үшін емес, білім алу құралы ретінде мәдениетті қолдануға үйрету.

Мәселе: Мұғалімдердің IT-құзыреттілігі.

Шешім: Үнемі біліктілікті арттыру курстары мен тәжірибе алмасу семинарлары. Цифрлық білім беру платформалары – бұл заман талабы. Бірақ олар мұғалімді алмастырмайды, тек оның жұмысын жеңілдетіп, сабақты қызықтырақ етеді. Ең бастысы – технология мен дәстүрлі оқыту әдістерінің арасындағы тепе-теңдікті сақтау. Бастауыш сынып математикасындағы ең үлкен қиындық – оқушының сан мен шаманы, кеңістіктік фигураларды көз алдына елестете алмауы. Цифрлық құралдар бұл кедергіні **«көру – ұстап көру – түсіну»** принципі арқылы шешеді. **Сандардың құрамы:** Экрандағы нысандарды (алма, текшелер) топтастыру арқылы оқушы ондықтар мен бірліктердің айырмашылығын көреді.

- **Геометрия:** 2D және 3D фигураларды жан-жағынан бұрып көру, олардың жазбасын (развертка) жасау функциясы оқушының кеңістіктік ойлауын дамытады. Дидактикалық ойындар арқылы есептеу дағдысын қалыптастырады. **LearningApps** платформасында «Кім жылдам?», «Сәйкестендіру», «Математикалық миллионер» сияқты тапсырмаларды қолдану тиімді. **Мысалы:** Көбейту кестесін жаттау кезінде құрғақ қайталаудың орнына, дұрыс жауапты тапқан сайын жасырын сурет ашылатын ойын түрін ұсыну. Бұл баланың ішкі уәжін (мотивациясын) оятады.

- **Бақылау мен бағалаудың цифрлық құралдары Plickers** немесе **Quizizz** бағдарламалары мұғалімге бірнеше секунд ішінде сыныптың тақырыпты қаншалықты меңгергенін көруге мүмкіндік береді. Цифрлық платформалардың басты артықшылығы – әр оқушының өз қарқынымен жұмыс істеуі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана: Ақорда. (соңғы өзгертулер мен толықтырулармен).
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. ҚР Үкіметінің қаулысы.
3. Әлімов Қ. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер. – Алматы, 2014.
4. Бұзаубақова К. Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар. – Тараз, 2017.
5. Роберт И. В. Информатизация образования: теория и методика обучения. – Москва: Школа-Пресс, 2014.
6. Мұхамбетжанова С.Т., Жартынова Ж.А. Интерактивті оқыту әдістемесін сабақта қолдану. – Алматы: Өрлеу, 2015.
7. BilimLand цифрлық білім беру ресурстары: Әдістемелік нұсқаулықтар мен мақалалар жинағы.
8. Төлеубай Г.К. Бастауыш сыныпта математиканы оқытудың инновациялық әдістері // «Педагогикалық ғылымдар» журналы, №4, 2023.

ӘОЖ 37.013

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Жұманбаева Алтынай Нұржанқызы
бастауыш сынып мұғалімі
«Қосақ негізгі мектебі»
Қосақ ауылы, Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в формировании учебной мотивации учащихся начальных классов. В условиях цифровизации системы образования внедрение инновационных технологий способствует повышению качества обучения [5, 17б.]. Определена роль средств искусственного интеллекта в активизации познавательной деятельности учащихся и развитии навыков самостоятельной работы.

Ключевые слова: искусственный интеллект, учебная мотивация, начальная школа, цифровые образовательные ресурсы, познавательная активность.

Abstract. The article examines the pedagogical possibilities of using artificial intelligence technologies in the formation of learning motivation among primary school students. The introduction of innovative digital technologies into the educational process contributes to improving the quality of education and increasing students' cognitive activity [6]. The study analyzes the role of AI-based educational platforms in primary education.

Keywords: artificial intelligence, learning motivation, primary school, digital educational resources, cognitive activity.

Қазіргі таңда білім беру жүйесін цифрландыру жағдайында жасанды интеллект технологияларын оқу процесіне енгізу өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Ақпараттық қоғамда білім беру мазмұны мен оқыту әдістеріне жаңа талаптар қойылып, педагогикалық тәжірибені жаңарту қажеттілігі туындайды [1].

Бастауыш сынып кезеңі оқушы тұлғасының қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Осы кезеңде оқу мотивациясының қалыптасуы оқушылардың кейінгі білім алу жетістіктеріне тікелей әсер етеді [4, 25б.].

Жасанды интеллект технологияларын қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, дербес жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыруға және пәнге қызығушылығын дамытуға мүмкіндік береді [5].

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық әрекеттерін модельдеуге бағытталған заманауи цифрлық технологиялардың бірі. Қазіргі уақытта ол білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып, оқу сапасын арттырудың тиімді құралы ретінде қарастырылады [6].

Жасанды интеллект технологияларының қолданылуы

ЖИ платформалары мен қосымшалары бастауыш сынып оқушыларына төмендегідей мүмкіндіктер береді:

1. **Дербес оқу:** оқушының деңгейіне бейімделген тапсырмаларды беру;
2. **Танымдық белсенділік:** ойын элементтері мен интерактивті тапсырмалар арқылы оқу процесін қызықты ету;
3. **Шығармашылық ойлау:** жобалық тапсырмалар арқылы логикалық және шығармашылық қабілеттерді дамыту;
4. **Цифрлық сауаттылық:** білім беру платформалары арқылы ақпаратты іздеу, жинау және өңдеу дағдыларын қалыптастыру;

5. **Оқу мотивациясы:** пәнге қызығушылық пен дербес жұмыс жасау дағдыларын арттыру [3, 5].

Мысалы, интерактивті тапсырмалар (Khan Academy, GeoGebra) оқушыларға график салу, есептерді кезең-кезеңімен шешу мүмкіндігін береді, ал Math Playground немесе Scratch арқылы логикалық ойлау және есептеу дағдылары дамиды [6].

Практикалық тәжірибе және бақылау

Мысал 1: Жеке тапсырмалар арқылы мотивацияны арттыру. Алгебра немесе логикалық есептерді әр оқушының жеке деңгейіне бейімдеп беру оқу қызығушылығын арттырады. Бұл әдіс оқушының өздігінен ойлауын және дайын жауапқа сүйенбеуін қамтамасыз етеді [5].

Мысал 2: Ойын элементтерін енгізу. Сыныпта интерактивті викториналар немесе бейне сабақтар арқылы білімді қызықты әрі ойын арқылы меңгеру оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын арттырады [4].

Мысал 3: ЖИ платформалары арқылы кері байланыс. ЖИ құралдары (мысалы, интеллектуалды репетиторлар) әр оқушының жұмысын бақылап, қателерін көрсетеді және дұрыс шешу жолдарын ұсынады. Бұл дербес оқу мен жауапкершілік мәдениетін қалыптастырады [6].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын қалыптастыруда ЖИ технологияларын қолдану оқу процесінің тиімділігін арттырудың маңызды бағыты болып табылады. ЖИ платформалары:

- пәнге қызығушылықты арттырады;
- танымдық белсенділікті ынталандырады;
- дербес жұмыс дағдыларын қалыптастырады;
- шығармашылық ойлауды дамытады;
- ақпараттық мәдениетті қалыптастырады.

Сондықтан, жүйелі түрде қолданылған ЖИ құралдары білім беру процесін жеке оқушыға бейімдеуге және оқу мотивациясын тиімді арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Нұр-Сұлтан, 2019.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Педагогика, 1991.
4. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – Москва: Просвещение, 1983.
5. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. – Москва: Школа-Пресс, 2010.
6. Луккин Р. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London, 2018.
7. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston, 2019.

ӘОЖ 37.018:004.8

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Абитинова Кенжегуль Жакыпбаевна
биология пәнінің мұғалімі

Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Шу ауданының білім бөлімінің
«Абай атындағы орта мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Шу ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной работе рассматриваются педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе. Анализируются современные подходы к интеграции интеллектуальных систем в обучение, их влияние на персонализацию образования, повышение качества знаний и развитие критического мышления обучающихся. Особое внимание уделяется адаптивным образовательным платформам, автоматизированной оценке знаний и интеллектуальным помощникам. Отмечаются преимущества использования искусственного интеллекта, а также возможные риски и ограничения его внедрения в образовательную среду. Делается вывод о значительном потенциале ИИ как инструмента модернизации системы образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, технологии ИИ, педагогические возможности.

Abstract. This paper examines the pedagogical potential of applying artificial intelligence technologies in the educational process. It analyzes modern approaches to integrating intelligent systems into learning, their impact on the personalization of education, improvement of learning outcomes, and development of students' critical thinking skills. Particular attention is given to adaptive learning platforms, automated assessment tools, and intelligent tutoring systems. The study highlights both the advantages and potential challenges of implementing AI in education. It concludes that artificial intelligence has significant potential as a tool for modernizing the education system.

Keywords: artificial intelligence, AI technologies, pedagogical opportunities.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру кезеңін бастан кешіруде. Осы үдерісте жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары маңызды рөл атқарады. ЖИ тек техникалық құрал ғана емес, ол оқыту әдістемесін жетілдіруге, білім сапасын арттыруға және оқушының жеке қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін қуатты педагогикалық құрал болып табылады. Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау, үйрену қабілеттерін модельдейтін компьютерлік жүйелер жиынтығы. Білім беру саласында ЖИ деректерді талдау, оқыту процесін автоматтандыру және білім алушылардың қажеттіліктеріне бейімделу үшін қолданылады.

ЖИ технологияларын білім беруде қолданудың негізгі бағыттары

1. Жекелендірілген оқыту. Жекелендірілген оқыту – әрбір білім алушының жеке ерекшеліктерін, қабілеттерін, оқу қарқынын және қызығушылықтарын ескере отырып ұйымдастырылатын білім беру үдерісі. Жасанды интеллект технологиялары бұл бағытты жаңа деңгейге көтереді. ЖИ жүйелері оқушының оқу нәтижелерін, қателерін, тапсырмаларды орындау жылдамдығын талдай отырып, оған сәйкес келетін жеке оқу траекториясын қалыптастырады. Мысалы, егер оқушы белгілі бір тақырыпты қиын меңгерсе, жүйе сол тақырып бойынша қосымша түсіндірме, жаттығулар немесе бейнематериалдар ұсынады. Ал материалды тез меңгеретін оқушыларға күрделірек тапсырмалар беріледі. Жекелендірілген оқытудың негізгі артықшылықтары: әр оқушының мүмкіндігіне сай білім алуына жағдай жасалады, оқу мотивациясы артады, білімдегі олқылықтарды дер кезінде анықтауға болады, оқу процесі икемді және тиімді болады. Сонымен қатар, ЖИ негізіндегі платформалар оқушының қызығушылығына сәйкес контент ұсына алады. Бұл оқытуды тек тиімді ғана емес, сонымен қатар қызықты етеді Жекелендірілген оқыту – жасанды интеллекттің білім беру саласындағы ең маңызды және перспективалы бағыттарының бірі, себебі ол әр оқушының жеке тұлға ретінде дамуына мүмкіндік береді.

2. Ақылды оқыту жүйелері (Intelligent Tutoring Systems)

Ақылды оқыту жүйелері (Intelligent Tutoring Systems, ITS) – жасанды интеллектке негізделген, оқушыға жеке түрде білім беруді жүзеге асыратын бағдарламалық жүйелер. Бұл жүйелер дәстүрлі мұғалімнің кейбір функцияларын атқарып, оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Ақылды оқыту жүйелері оқушының білім деңгейін, жауап беру ерекшеліктерін және қателерін талдай отырып, оған бейімделген тапсырмалар мен түсіндірмелер ұсынады. Жүйе әрбір әрекетті тіркеп, соның негізінде оқыту стратегиясын өзгертеді.Негізгі мүмкіндіктері: жүйе әр оқушының деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынады, қиындық туындаған жағдайда қосымша түсіндіру береді, оқушы жауап бергеннен кейін бірден нәтиже алып, қателерін түсінеді, жүйе тек дұрыс/бұрысты анықтап қана қоймай, қателіктің себебін көрсетеді, мұғалім жүйе арқылы оқушының үлгерімін, белсенділігін және қиындықтарын бақылай алады. Артықшылықтары: оқыту сапасын арттырады, әр оқушыға жеке көңіл бөлуге мүмкіндік береді, оқу мотивациясын күшейтеді, мұғалімнің жүктемесін азайтады

3. Автоматтандырылған бағалау

Автоматтандырылған бағалау – жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының көмегімен оқушылардың білімін тексеру және бағалау процесін автоматты түрде жүзеге асыру. Бұл бағыт қазіргі білім беру жүйесінде бағалаудың тиімділігін, жылдамдығын және объективтілігін арттыруға мүмкіндік береді. ЖИ жүйелері тест тапсырмаларын ғана емес, сонымен қатар эссе, ашық сұрақтар, жобалық жұмыстар сияқты күрделі тапсырмаларды да талдай алады. Арнайы алгоритмдер мәтіннің мазмұнын, логикалық құрылымын, грамматикалық дұрыстығын бағалап, нақты нәтиже шығарады. Негізгі мүмкіндіктері: оқушылардың жұмыстары қысқа уақыт ішінде тексеріліп, нәтижелері бірден ұсынылады, адам факторына тәуелділік азайып, бағалау әділ әрі біркелкі болады, ЖИ оқушының қателерін көрсетіп, оларды түзету жолдарын ұсына алады. Тесттерден бөлек, эссе, жазбаша жұмыстар, кей жағдайда сөйлеу дағдылары да бағаланады. Артықшылықтары: мұғалімнің уақытын үнемдейді, бағалау сапасын арттырады, оқушының білім деңгейін нақты анықтауға көмектеседі, үздіксіз бақылау жүргізуге мүмкіндік береді. Қолдану мысалдары: Онлайн тестілеу платформалары, эссені автоматты тексеру жүйелері, тіл үйрену қосымшаларындағы сөйлеуді бағалау функциялары. Автоматтандырылған бағалау – білім берудегі маңызды инновациялардың бірі. Ол бағалау процесін жеңілдетіп қана қоймай, оқыту сапасын арттыруға және оқушылардың білімін жан-жақты бақылауға мүмкіндік береді.

4. Білім беру аналитикасы

Білім беру аналитикасы – жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының көмегімен оқу үдерісіне қатысты үлкен көлемдегі деректерді жинау, өңдеу және талдау арқылы білім сапасын арттыруға бағытталған маңызды бағыттардың бірі. ЖИ жүйелері оқушылардың үлгерімі, тапсырмаларды орындау жиілігі, қателер саны, оқу белсенділігі сияқты мәліметтерді талдап, нақты қорытындылар жасайды. Бұл мәліметтер мұғалімдер мен білім беру ұйымдарына тиімді шешім қабылдауға көмектеседі. Негізгі мүмкіндіктері: әр оқушының оқу жетістіктері мен әлсіз тұстары анықталады, ЖИ оқушының болашақтағы қиындықтарын алдын ала анықтап, алдын алу шараларын ұсынады, мұғалімдер оқу процесін жоспарлау кезінде нақты деректерге сүйенеді, бағдарлама мазмұны мен оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Артықшылықтары: оқыту сапасын арттырады, оқушыларға дер кезінде қолдау көрсетуге мүмкіндік береді, мұғалімнің жұмысын жүйелейді, білім беру процесінің тиімділігін арттырады. Қолдану мысалдары: Электронды журналдар, оқу платформаларындағы аналитикалық панельдер (dashboard), оқушылардың прогресін бақылау жүйелері. Білім беру аналитикасы – ЖИ технологияларының көмегімен оқу процесін ғылыми негізде басқаруға мүмкіндік беретін тиімді құрал. Ол оқыту сапасын жақсартуға, оқушылардың жетістіктерін арттыруға және білім беру жүйесін жетілдіруге ықпал етеді.

5. Виртуалды көмекшілер мен чат-боттар

Виртуалды көмекшілер мен чат-боттар – жасанды интеллект (ЖИ) негізінде жұмыс істейтін, пайдаланушылармен мәтіндік немесе дыбыстық форматта байланыс орнататын бағдарламалар. Білім беру саласында олар оқушылар мен мұғалімдерге оқу процесін жеңілдету және қолдау көрсету үшін кеңінен қолданылады. Бұл жүйелер оқушылардың сұрақтарына жедел жауап беріп, оқу материалдарын түсіндіреді, тапсырмаларды орындауға бағыт береді. Чат-боттар тәулік бойы жұмыс істей алатындықтан, білім алу процесін үздіксіз етеді. Негізгі мүмкіндіктері:оқушылар кез келген уақытта сұрақ қойып, бірден жауап ала алады, күрделі тақырыптарды қарапайым тілмен түсіндіріп береді, үй тапсырмасын орындау барысында бағыт-бағдар береді, сабақ кестесі, емтихан уақыты, оқу талаптары туралы ақпарат береді. Артықшылықтары:оқушыларға тәулік бойы қолжетімді, жеке кеңесші ретінде қызмет атқарады, мұғалімнің жүктемесін азайтады, оқушылардың өздігінен білім алу дағдысын дамытады. Қолдану мысалдары: Оқу платформаларындағы чат-боттар, тіл үйрену қосымшаларындағы виртуалды ассистенттер, университет сайттарындағы анықтамалық боттар. Виртуалды көмекшілер мен чат-боттар – білім беру процесін қолжетімді, икемді және тиімді ететін маңызды құралдардың бірі. Олар оқушыларға жедел көмек көрсетіп, оқу сапасын арттыруға ықпал етеді.

Педагогикалық мүмкіндіктері

1. Оқыту тиімділігін арттыру

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру процесінде қолдану оқытудың тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді. ЖИ оқыту мазмұнын, әдістерін және қарқынын әр оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімдей отырып, білімді сапалы меңгеруге жағдай жасайды. ЖИ жүйелері оқу процесін интерактивті, көрнекі және қызықты етеді. Мысалы, мультимедиялық материалдар, бейнесабақтар, симуляциялар арқылы оқушылар ақпаратты жеңіл әрі тез қабылдайды. Сонымен қатар, жүйе оқушының білім деңгейін үнемі бақылап, қажет болған жағдайда қосымша тапсырмалар немесе түсіндірулер ұсынады. ЖИ технологиялары оқыту процесін жаңа деңгейге көтеріп, оны тиімді, икемді және нәтижеге бағытталған етеді. Нәтижесінде оқушылар білімді терең меңгеріп, оқу процесіне белсенді қатысады.

2. Мұғалімнің рөлін трансформациялау

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының дамуы білім беру жүйесінде мұғалімнің дәстүрлі рөлін өзгертуде. Бұрын мұғалім негізгі ақпарат көзі болса, қазіргі таңда ол – оқу процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші рөлін атқарады. ЖИ құралдары ақпаратты жеткізуді, тапсырмаларды тексеруді, деректерді талдауды автоматтандырғандықтан, мұғалім оқушылармен жеке жұмысқа, олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға көбірек уақыт бөле алады. Мұғалімнің рөлінің трансформациялануы – білім беру жүйесінің дамуының заңды нәтижесі. ЖИ технологиялары мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның жұмысын жеңілдетіп, педагогикалық қызметін жаңа сапалық деңгейге көтереді.

3. Уақытты үнемдеу

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру саласында қолданудың маңызды педагогикалық мүмкіндіктерінің бірі – уақытты тиімді үнемдеу. ЖИ мұғалімнің күнделікті қайталанатын және көп уақыт алатын жұмыстарын автоматтандыру арқылы оның негізгі қызметіне – сапалы оқытуға көбірек көңіл бөлуіне жағдай жасайды. ЖИ жүйелері тапсырмаларды тексеру, бағалау, есеп жүргізу, оқу материалдарын дайындау сияқты процестерді жылдам әрі дәл орындайды. Нәтижесінде мұғалім уақытын үнемдеп, оны оқушылармен жеке жұмысқа, шығармашылық тапсырмалар ұйымдастыруға және әдістемелік ізденіске жұмсай алады. ЖИ технологиялары уақытты ұтымды пайдалануға мүмкіндік беріп, білім беру процесінің тиімділігін арттырады. Бұл өз кезегінде мұғалімнің кәсіби қызметін жеңілдетіп, оқыту сапасын жақсартуға ықпал етеді.

4. Қолжетімді білім беру

Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласында оқушыларға білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету мүмкіндігін береді. Бұл әсіресе мүмкіндігі шектеулі,

шалғайдағы немесе онлайн оқуға мәжбүр болған оқушылар үшін маңызды. ЖИ платформалары әр оқушының қажеттіліктеріне бейімделе отырып, оқу материалдарын қолжетімді әрі түсінікті етеді. ЖИ технологиялары білім беруді тек тиімді емес, сонымен қатар қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Бұл әр оқушының жеке мүмкіндіктерін ескеріп, білім алуға тең мүмкіндік тудырады.

5. Сыни ойлау мен цифрлық сауаттылықты дамыту

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру процесіне енгізу оқушылардың тек білім алуына ғана емес, сонымен бірге сыни ойлау қабілеттерін және цифрлық сауаттылығын дамытуға мүмкіндік береді. Қазіргі заманда бұл дағдылар жеке тұлғаның табысты болуы мен кәсіби өмірде тиімді жұмыс істеу үшін маңызды болып отыр. ЖИ технологиялары сыни ойлау мен цифрлық сауаттылықты дамыту арқылы оқушыларды заманауи өмір мен кәсіби ортаға дайындайды. Бұл педагогикалық мүмкіндік оқыту сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру саласына жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Ол оқыту процесін жекелендіріп, тиімділігін арттыруға, педагогтардың жұмысын жеңілдетуге ықпал етеді. Дегенмен, оны тиімді пайдалану үшін мұғалімдердің кәсіби дайындығын арттыру, техникалық базаны жетілдіру және этикалық мәселелерді ескеру маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қарин Н.А. Жасанды интеллект негіздері мен білім беру саласындағы қолдану жолдары. – Алматы: Білім, 2020.
2. Бектұрғанов А. Цифрлық білім беру және педагогикалық инновациялар. – Нұр-Сұлтан: Ғылым, 2021.
3. Siemens G. Learning Analytics: The Emergence of a Discipline. – American Behavioral Scientist, 2013.
4. Woolf B.P. Building Intelligent Interactive Tutors: Student-centered Strategies for Revolutionizing E-learning. – Burlington: Morgan Kaufmann, 2010.
5. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., & Forcier, L.B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016.
6. Козлова Т. В. Ақылды оқыту жүйелері мен білім берудегі ЖИ. – Санкт-Петербург: Питер, 2019.
7. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. – Paris, 2021.

ӘОЖ 372.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ОҚУ ӘДІСТЕМЕСІНЕ ӘСЕРІ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Кутумова Гульмира Мухашевна
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
Талдаева Маржан Акимжановна
директордың әдістемелік ісі жөніндегі орынбасары
Әзімбек Жанқұлиев атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в системе образования. ИИ позволяет совершенствовать методы обучения, адаптировать образовательный процесс под

индивидуальные способности учащихся, автоматизировать оценивание и создавать интерактивные и адаптивные образовательные среды. Также анализируются преимущества и сложности применения ИИ в дистанционном и инклюзивном обучении. В результате подчеркивается роль искусственного интеллекта в эффективной реализации методики преподавания и рассматриваются перспективы его дальнейшего использования в образовательной практике.

Ключевые слова: искусственный интеллект, методика обучения, образование, индивидуализация обучения, адаптивное обучение, инклюзивное образование, дистанционное обучение, педагогические технологии.

Abstract. This article examines the pedagogical potential of using artificial intelligence (AI) technologies in the field of education. AI enables the enhancement of teaching methodology, personalized learning for students, automated assessment, and the creation of interactive and adaptive learning processes. The article also analyzes the advantages and challenges of applying AI in distance learning and inclusive education contexts. The findings highlight the role of AI in effectively implementing teaching methodologies and discuss its prospects for future educational applications.

Keywords: artificial intelligence, teaching methodology, education, personalized learning, adaptive learning, inclusive education, distance learning, pedagogical technologies.

Жасанды интеллект технологиялары қазіргі білім беру жүйесінде тек ақпараттық құрал ретінде емес, педагогикалық әдістерді жетілдіретін кешенді құралға айналып отыр. Олар оқыту әдістемесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, себебі білім алушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім алу процесін бейімдеуге жағдай жасайды. Дәстүрлі оқыту әдістері көбінесе бірқалыпты болып, барлық оқушыларға бірдей материал ұсынуға негізделсе, жасанды интеллект негізіндегі әдістер әрбір оқушының қажеттілігін, қабілетін және оқу қарқынын ескеруге мүмкіндік береді. Бұл жеке дара оқыту қағидасының әдістемелік тұрғыдан жүзеге асуына жол ашады [1].

Жеке дара оқыту принципі бойынша жасанды интеллект оқушының оқу барысын үздіксіз талдайды. Ол қай тақырыптарда қиындық туындағанын, қандай тапсырмаларды тез меңгергенін анықтайды. Бұл талдау нәтижесінде жүйе оқушыға бейімделген тапсырмалар береді. Мысалы, математика сабағында белгілі бір формуланы түсінуде қиындық туындаса, жасанды интеллект қосымша түсіндірмелер мен жаттығулар ұсына алады. Сол сияқты, оқушы тез меңгеретін тақырыптарда күрделірек тапсырмалар беру арқылы білім алу процесін үнемі қызықты және тиімді етіп ұстайды.

Интерактивті оқыту әдістері де жасанды интеллект арқылы жаңа сипат алады. Заманауи платформалар оқушының жауаптарына бірден кері байланыс береді. Оқушы қате жасаған жағдайда жүйе оны дереу түзету жолдарын ұсынады. Бұл әдістеме білімді бекітуге және қателерді қайталауды азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мультимедиалық материалдарды қолдану арқылы әртүрлі оқу стиліне бейімделу қамтамасыз етіледі. Мысалы, визуалды оқушылар үшін графиктер, диаграммалар немесе видео материалдар ұсынылса, есту арқылы үйренетін оқушыларға аудио түсіндірмелер беріледі [2].

Адаптивті оқыту жүйелері әр оқушының оқу жолын динамикалық түрде өзгертеді. Егер оқушы белгілі бір тақырыпты толық меңгерсе, жүйе оны келесі деңгейдегі күрделі тапсырмаларға бағыттайды. Керісінше, қиындық туындаған жағдайда қосымша материалдар ұсынылады. Бұл әдіс оқушыны үнемі қызықтырып, оқу мотивациясын сақтауға көмектеседі. Адаптивті оқыту әдісі оқыту әдістемесінің жаңа кезеңін көрсетеді, себебі мұғалім тек бағыт беруші болып қалады, ал оқушы оқу процесінде белсенді роль атқарады [3].

Бағалау әдістерін жетілдіруде де жасанды интеллект үлкен рөл атқарады. Қалыптастырушы бағалау принципі бойынша оқушының әр әрекеті бақыланып, нәтижелері автоматты түрде талданады. Бұл мұғалімге оқушының әлсіз тұстарын анықтауға, келесі сабаққа нақты бағыт қоюға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, автоматтандырылған бағалау

жүйелері әділдік пен объективтілікті қамтамасыз етеді, себебі бағалау адам факторының субъективтілігінен тәуелсіз жүргізіледі.

Жасанды интеллект сонымен қатар жобалық және зерттеушілік әдістерді тиімді іске асыруға мүмкіндік береді. Оқушылар нақты проблемаларды шешу барысында ақпарат жинап, талдап, қорытынды жасайды. Жасанды интеллект құралдары зерттеу процесін жеңілдетіп, деректерді жылдам өңдеуге көмектеседі. Бұл тәсіл сыни ойлау, аналитикалық дағдылар мен проблемаларды шешу қабілеттерін дамытуды қамтамасыз етеді. Мұндай әдіс білім беруді тек теориялық ақпаратқа сүйенуден шығарып, практикалық, зерттеушілік бағытқа көшіріп отыр [4].

Қашықтан оқыту жағдайында жасанды интеллект маңызды құралға айналады. Онлайн сабақтарда виртуалды ассистенттер оқушылардың сұрақтарына жауап береді, тапсырмаларды орындауда бағыт береді және кері байланыс қамтамасыз етеді. Бұл оқу процесін үздіксіз және тиімді етеді. Сонымен қатар, қатысу мен белсенділікті автоматты түрде бақылау мұғалімге нақты деректерге сүйене отырып сабақтарды жоспарлауға мүмкіндік береді. Жасанды интеллекттің бұл мүмкіндіктері қашықтан оқытуды дәстүрлі оқыту әдістерімен тең деңгейге көтереді.

Инклюзивті білім беру тұрғысынан да жасанды интеллект маңызды. Ерекше қажеттіліктері бар оқушылар үшін арнайы құралдар әзірленеді: мәтінді дыбыстау, дыбысты мәтінге айналдыру, визуалды ақпаратты жеңілдету. Бұл технологиялар оқушыларға оқу процесіне толық қатысуға мүмкіндік береді, олардың білім алу мүмкіндігін арттырады. Осылайша, жасанды интеллект оқу әдістемесінің қолжетімділігін кеңейтеді және барлық оқушылар үшін тең білім беру принципін қолдайды.

Мұғалімдердің кәсіби дамуына жасанды интеллект оң әсерін тигізеді. Оқыту әдістемесін жетілдіру, жаңа педагогикалық тәсілдерді меңгеру, оқу процесін талдау мен жоспарлау мүмкіндіктері артады. Мұғалімдер тек ақпарат беруші ғана емес, бағыт беруші, тәлімгер ретінде жұмыс істейді. Технология мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Дегенмен, жасанды интеллектті қолдануда қиындықтар да бар. Техникалық инфрақұрылымның жетіспеушілігі, интернетке қолжетімділіктің шектеулілігі, мұғалімдердің цифрлық сауаттылығы әртүрлі деңгейде болуы сияқты факторлар бар. Сонымен қатар, деректер қауіпсіздігі, этикалық мәселелер және алгоритмдердің әділдігі де маңызды. Жасанды интеллект тек құрал ғана, адам факторы мен педагогикалық стратегияларсыз білім беру сапасын толық қамтамасыз ете алмайды.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект және оқу әдістемесінің байланысы білім берудің тиімділігін арттырудың маңызды факторы болып табылады. Олар оқытуды персоналдауға, интерактивтілікті арттыруға, бағалауды жетілдіруге және оқушының белсенділігін көтеруге мүмкіндік береді. Болашақта бұл технологияларды дұрыс қолдану арқылы білім беру жүйесін заманауи талаптарға сәйкес тиімді әрі қолжетімді етуге болады. Оқушы мен мұғалім арасындағы өзара әрекеттестік жаңа деңгейге көтеріліп, білім беру процесі сапалы түрде дамиды.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесін жаңартуда маңызды рөл атқарады. Олар оқу әдістемесін жетілдіруге, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, оқу процесін интерактивті әрі адаптивті етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бағалауды автоматтандыру, қашықтан және инклюзивті оқыту сияқты бағыттарда тиімді қолданылады. Дегенмен, осы технологияларды енгізу барысында техникалық инфрақұрылым, педагогтардың цифрлық сауаттылығы және этикалық мәселелер сияқты қиындықтарды ескеру қажет. Жасанды интеллекттің педагогикалық мүмкіндіктерін дұрыс пайдалану арқылы білім беру сапасын арттыруға және оқушылардың шығармашылық, сыни ойлау қабілеттерін дамытуға нақты үлес қосуға болады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Есқалиев А. (2021). Жасанды интеллект және білім беру: теориялық және практикалық аспектілер. Алматы: ҚарМУ баспасы.
2. Жұмабаев С., Қанат Н. (2020). Жасанды интеллекттің оқу процесіндегі педагогикалық мүмкіндіктері. Қазақстан педагогика журналы, 3(2), 45-53.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
4. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L.B. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. London: Pearson Education.
5. OECD. (2021). AI and the Future of Skills: Trends, Challenges and Opportunities in Education. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/education/ai-and-skills.htm

ӘОЖ 37.013:796:004.8

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

***Маханов Усен Абдукадирович**, дене шынықтыру пәнінің мұғалімі*
№15 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы применения технологий искусственного интеллекта (ИИ) на уроках физической культуры. Анализируется роль ИИ в мониторинге физического развития учащихся, индивидуализации образовательного процесса и повышении мотивации. Также описываются педагогическая эффективность и аспекты безопасности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, физическая культура, цифровое образование, фитнес-технологии, педагогика.

Abstract. This article examines the актуal issues of applying artificial intelligence (AI) technologies in physical education classes. The role of AI in monitoring students' physical development, personalizing the learning process, and increasing motivation is analyzed. In addition, pedagogical effectiveness and safety aspects are described.

Keywords: artificial intelligence, physical education, digital education, fitness technologies, pedagogy.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңін бастан кешіруде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы, соның ішінде жасанды интеллект мүмкіндіктерінің кеңеюі оқыту процесінің мазмұны мен әдістерін жаңартуға жаңа серпін беруде. Бұл өзгерістер барлық пәндерге, соның ішінде дене шынықтыру сабағына да тікелей әсер етуде.

Дәстүрлі түрде дене шынықтыру пәні оқушылардың физикалық дайындығын дамытуға бағытталған практикалық сабақ ретінде қарастырылса, қазіргі жағдайда оның мазмұны кеңейіп, цифрлық технологиялармен ұштасуда. Жасанды интеллект құралдары оқушылардың физикалық көрсеткіштерін дәл бақылауға, оқу процесін дараландыруға және олардың денсаулық жағдайын тиімді талдауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Жасанды интеллект технологияларын қолдану білім алушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың өз нәтижелеріне деген жауапкершілігін күшейтеді. Алайда, бұл үдеріс педагогикалық тұрғыдан дұрыс ұйымдастыруды, сондай-ақ қауіпсіздік пен этикалық нормаларды сақтауды талап етеді.

Осыған байланысты, дене шынықтыру сабағында жасанды интеллектті қолданудың педагогикалық мүмкіндіктерін зерттеу және оны тиімді енгізу жолдарын анықтау өзекті мәселе болып табылады. Бұл мақалада аталған бағыттағы теориялық және практикалық аспектілер қарастырылады.

1. Жасанды интеллекттің білім беру саласындағы орны.

Қазіргі кезеңде жасанды интеллект білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Оның негізгі ерекшелігі – үлкен көлемдегі деректерді талдап, оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беруінде. ЖИ технологиялары дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырып қана қоймай, білім беру мазмұнын жаңғыртуға ықпал етеді.

Білім беру саласында жасанды интеллект ең алдымен оқыту процесін дараландыру арқылы маңызды рөл атқарады. Әрбір оқушының қабілеті, білім деңгейі және оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, жасанды интеллект осы ерекшеліктерді ескере отырып, жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқушылардың білім сапасын арттырып, олардың пәнге деген қызығушылығын күшейтеді.

Сонымен қатар, жасанды интеллект оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда объективтілікті қамтамасыз етеді. Автоматтандырылған жүйелер арқылы тестілеу, тапсырмаларды тексеру және нәтижелерді талдау үдерістері жеңілдетіледі. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, оның педагогикалық қызметіне көбірек көңіл бөлуіне жағдай жасайды.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – оқу процесін интерактивті және қолжетімді етуі. Виртуалды платформалар, ақылды қосымшалар және цифрлық құралдар арқылы білім алушылар кез келген уақытта оқу материалдарына қол жеткізе алады. Бұл, әсіресе, қашықтан оқыту жағдайында өз тиімділігін дәлелдеді. Алайда, жасанды интеллектті білім беру саласына енгізу белгілі бір қиындықтармен қатар жүреді. Олардың қатарына мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігінің жеткіліксіздігі, техникалық инфрақұрылымның әлсіздігі және дербес деректер қауіпсіздігі мәселелері жатады. Сонымен бірге, Жасанды интеллектке шамадан тыс тәуелділік оқушылардың сыни ойлау қабілетінің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Осылайша, жасанды интеллект білім беру сапасын арттырудың қуатты құралы бола отырып, оны тиімді және жауапкершілікпен қолдануды талап етеді. Педагогтер мүмкіндіктерін оқу процесіне орынды енгізу арқылы оқытудың жаңа деңгейіне қол жеткізе алады.

2. Дене шынықтыру сабағында ЖИ қолдану бағыттары.

Қазіргі білім беру кеңістігінде жасанды интеллект технологиялары дене шынықтыру сабағының мазмұны мен ұйымдастырылуын жаңғыртуға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқушылардың физикалық дамуын тиімді бақылауға, оқу процесін дараландыруға және сабақтың сапасын арттыруға бағытталған.

Ең алдымен, жасанды интеллект **оқушылардың физикалық көрсеткіштерін бақылау** бағытында кеңінен қолданылады. Арнайы цифрлық құрылғылар мен қосымшалар арқылы жүрек соғу жиілігі, қозғалыс белсенділігі, төзімділік деңгейі сияқты көрсеткіштер нақты уақыт режимінде өлшенеді. Бұл мұғалімге әр оқушының денсаулық жағдайын бақылап, жүктемені дұрыс жоспарлауға мүмкіндік береді.

Екінші маңызды бағыт – **жеке оқу бағдарламасын құру**. Жасанды интеллект әр оқушының физикалық дайындығы мен мүмкіндіктерін талдай отырып, оған сәйкес жаттығулар кешенін ұсынады. Мұндай дараланған тәсіл оқушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, олардың даму қарқынын арттырады.

Үшінші бағыт – **қозғалыс техникасын талдау және түзету**. Жасанды интеллект негізіндегі бейнеанализ жүйелері жаттығулардың орындалу сапасын бағалап, қателіктерді анықтайды. Бұл әсіресе күрделі қозғалыстарды үйренуде тиімді, себебі оқушы өз қателігін көріп, оны түзету мүмкіндігіне ие болады.

Төртінші бағыт – **оқыту процесін цифрландыру және автоматтандыру**. Жасанды интеллект платформалары арқылы сабақ жоспарын құру, нәтижелерді тіркеу, оқушылардың жетістіктерін бағалау үдерістері жеңілдетіледі. Бұл мұғалімнің уақытын

үнемдеп, сабақтың сапасын арттыруға ықпал етеді.Дене шынықтыру сабағында жасанды интеллектті қолдану оқыту процесін тиімді, қауіпсіз және заманауи деңгейде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

3. Педагогикалық артықшылықтары.

Дене шынықтыру сабағында жасанды интеллект технологияларын қолдану педагогикалық үдерістің сапасын арттырып, оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Бұл артықшылықтар оқыту тиімділігін күшейтіп қана қоймай, оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Ең алдымен, жасанды интеллект **оқыту процесін дараландыруға мүмкіндік береді**. Әрбір оқушының физикалық дайындығы, қабілеті мен денсаулық жағдайы әртүрлі болғандықтан, жасанды интеллект олардың ерекшеліктерін ескере отырып, жеке жаттығу бағдарламаларын ұсынады. Бұл оқушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, олардың нәтижелі дамуына жағдай жасайды.

Екінші маңызды артықшылық – **объективті бағалау жүйесі**. Жасанды интеллект технологиялары арқылы оқушылардың физикалық көрсеткіштері нақты деректер негізінде бағаланады. Бұл субъективтілікті азайтып, бағалаудың әділдігін арттырады.Жасанды интеллект **мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді**. Автоматтандырылған жүйелер сабақ жоспарын құру, нәтижелерді тіркеу және талдау жұмыстарын оңтайландырады. Нәтижесінде мұғалім оқушылармен жеке жұмысқа және педагогикалық қолдауға көбірек уақыт бөле алады. Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – **оқушылардың мотивациясын арттыруы**. Цифрлық технологиялар мен ойын элементтері (геймификация) арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы күшейеді. Бұл олардың белсенділігін арттырып, тұрақты түрде дене жаттығуларымен айналысуына ықпал етеді.

4. Практикалық ұсыныстар

Дене шынықтыру сабағында жасанды интеллект технологияларын тиімді енгізу үшін педагогикалық және ұйымдастырушылық тұрғыдан жүйелі жұмыс жүргізу қажет. Төменде осы бағыттағы негізгі практикалық ұсыныстар берілген:

Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру маңызды. Педагогтар жасанды интеллект құралдарын қолдану әдістерін меңгеріп, оларды сабақ барысында тиімді пайдалана алуы тиіс. Бұл үшін арнайы курстар, семинарлар және тәжірибелік тренингтер ұйымдастыру қажет.

Екінші, **қарапайым және қолжетімді технологияларды қолдану** ұсынылады. Мысалы, фитнес-трекерлер, мобильді қосымшалар немесе онлайн платформалар арқылы оқушылардың физикалық белсенділігін бақылауға болады. Күрделі жүйелерді бірден енгізуден гөрі, кезең-кезеңімен цифрландыру тиімді нәтиже береді.

Үшіншіден, **оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру** қажет. ЖИ құралдарын пайдалану барысында әр оқушының физикалық дайындығы, денсаулық жағдайы және психологиялық ерекшеліктері назарға алынуы тиіс. Бұл қауіпсіз әрі тиімді оқытуға мүмкіндік береді.

Төртіншіден, **цифрлық мәдениетті қалыптастыру** маңызды. Оқушыларға жасанды интеллектті дұрыс және жауапкершілікпен қолдану, деректердің шынайылығын сақтау және академиялық адалдық қағидаларын ұстану түсіндірілуі керек. Жасанды интеллект құралдары арқылы оқушылар өз нәтижелерін бақылап, жетістіктері мен кемшіліктерін талдай алады. Бұл олардың жауапкершілігін арттырады.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект технологияларын дене шынықтыру сабағында қолдану – білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Жасанды интеллект оқушылардың физикалық дамуын нақты бақылауға, оқу процесін дараландыруға және олардың сабаққа деген қызығушылығын арттыруға кең мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында анықталғандай, жасанды интеллектті қолдану педагогикалық үдерістің тиімділігін арттырып, бағалаудың объективтілігін қамтамасыз етеді, сондай-ақ

мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Сонымен қатар, ол оқушылардың өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауына және салауатты өмір салтын қалыптастыруына ықпал етеді.

Жасанды интеллект технологияларын енгізу барысында техникалық, әдістемелік және этикалық мәселелерді ескеру қажет. Әсіресе, дербес деректер қауіпсіздігі, цифрлық сауаттылық деңгейі және технологияны орынды пайдалану мәселелері ерекше назарды талап етеді.

Сондықтан, жасанды интеллектті дене шынықтыру сабағында тиімді пайдалану үшін оны педагогикалық тұрғыдан негізделген, жүйелі және қауіпсіз түрде енгізу қажет. Бұл өз кезегінде оқушылардың физикалық дамуын ғана емес, олардың жауапкершілікті, саналы және белсенді тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қыдырбекова А.И. Виртуалды шынайылық пен жасанды интеллект технологияларын білім саласында қолдану – 2024 жыл.
2. «Жасанды интеллект білім сапасын жақсартады» – 2024 жыл.
3. Узденбаев Ж.Ш., Смагулова Л.А., Темирханова А. Білім берудегі жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары: қолдану деңгейі мен студенттер үлгеріміне әсері– 2025 жыл.
4. Қазақстанда жасанды интеллект институтын дамыту және педагогтердің цифрлық құзыреттілігін арттыру туралы мәліметтер 2025 жыл.
5. Орынбасар М., Жумадилова М.Б., Абдыкеримова Э.А. Қазақстанның білім беру жүйесіндегі жасанды интеллект: талдау және перспективалар– 2025жыл.
6. «Жасанды интеллект – Білім 3.0: тәжірибе және әдістеме» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары– 2026 жыл.
7. Қазақстан Республикасында 2025–2026 оқу жылында жасанды интеллект элементтерін енгізу туралы. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. – 2026 жыл.

UDC 37:004.8

INTEGRATING AI INTO ENGLISH LESSONS: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Seimakhanova Saltanat Djumabekovna
Teacher of English
School-gymnasium №49 named after Y.Altynsarin
Taraz c., Kazakhstan

Аңдатпа. Бұл мақалада жасанды интеллект (AI) технологияларын мектептегі білім берудегі ағылшын тілі сабақтарына интеграциялау қарастырылады, ол мүмкіндіктерге де, қиындықтарға да назар аударады. ChatGPT және Duolingo сияқты жасанды интеллектке негізделген құралдарды пайдаланудың артуы жекелендірілген оқытуды, интерактивті әрекеттерді және лезде кері байланысты қамтамасыз ету арқылы оқытудың дәстүрлі тәсілдерін өзгертті.

Зерттеу жасанды интеллекттің сөйлеу, жазу және сөздік қорын меңгеруді қоса алғанда, негізгі тілдік дағдыларды дамытуға қалай қолдау көрсететінін зерттейді. Ол оқушылардың белсенділігін арттыру, бейімделгіш оқыту жолдары және білім беру ресурстарына қолжетімділікті жақсарту сияқты жасанды интеллект интеграциясының артықшылықтарын көрсетеді. сонымен қатар, мақалада бірнеше мәселелер, соның ішінде технологияға шамадан тыс тәуелділік қаупі, академиялық адалдық мәселелері және оқытушылар мен студенттер арасында цифрлық сауаттылық қажеттілігі қарастырылады.

Нәтижелер сыныптағы бақылауларға және ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллектті қолданудың практикалық мысалдарына негізделген. нәтижелер жасанды интеллект тіл үйренуді жақсарту үшін айтарлықтай әлеуетке ие болғанымен, оны тиімді жүзеге асыру теңдестірілген тәсілді және мұғалімдердің белсенді қатысуын талап ететінін көрсетеді. мақалада жасанды интеллект дәстүрлі оқыту әдістерін алмастырудың орнына көмекші құрал ретінде пайдаланылуы керек деген қорытындыға келді.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, ағылшын тілін оқыту, білім берудегі ЖИ, студенттерді тарту, дербестендірілген оқыту, білім беру технологиясы.

Аннотация. В данной статье рассматривается интеграция технологий искусственного интеллекта (ИИ) на уроках английского языка в школе, особое внимание уделяется как возможностям, так и проблемам. Растущее использование инструментов на базе искусственного интеллекта, таких как ChatGPT и Duolingo, изменило традиционные подходы к обучению, обеспечив персонализированное обучение, интерактивные занятия и мгновенную обратную связь.

В исследовании рассматривается, как искусственный интеллект может способствовать развитию ключевых языковых навыков, включая разговорную речь, письмо и пополнение словарного запаса. В нем подчеркиваются преимущества интеграции искусственного интеллекта, такие как повышение вовлеченности учащихся, адаптивные формы обучения и улучшение доступа к образовательным ресурсам. В то же время в документе рассматривается ряд проблем, включая риск чрезмерной зависимости от технологий, вопросы академической честности и необходимость повышения цифровой грамотности как среди преподавателей, так и среди учащихся.

Выводы основаны на наблюдениях в классе и практических примерах использования ИИ на уроках английского языка. Результаты показывают, что, хотя ИИ обладает значительным потенциалом для улучшения изучения языка, его эффективное внедрение требует сбалансированного подхода и активного участия преподавателей. В статье делается вывод о том, что ИИ следует использовать как вспомогательный инструмент, а не как замену традиционным методам обучения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, преподавание английского языка, ии в образовании, вовлечение учащихся, персонализированное обучение, образовательные технологии.

The integration of artificial intelligence (AI) into education has significantly transformed traditional teaching and learning practices. In recent years, AI-powered tools such as ChatGPT and Duolingo have become increasingly popular in English language teaching, offering new opportunities for interactive, adaptive, and personalized learning experiences. These technologies enable students to engage in real-time communication, receive immediate feedback, and practice language skills beyond the limitations of the classroom.

One of the key challenges in teaching English in school settings is the limited opportunity for students to develop speaking and communication skills. Traditional methods often rely on textbook-based activities and teacher-led instruction, which may not provide sufficient individual practice or address the diverse learning needs of students. In this context, AI technologies offer a promising solution by creating flexible and student-centered learning environments.

Despite the growing interest in AI in education, there remain important pedagogical and ethical questions regarding its effective implementation. Issues such as over-reliance on automated systems, lack of digital literacy among teachers, and concerns about academic integrity require careful consideration. Therefore, it is essential to examine both the opportunities and challenges associated with integrating AI into English language lessons.

The aim of this paper is to analyze the pedagogical potential of AI technologies in English language teaching and to identify key benefits and limitations of their use in school education.

The application of artificial intelligence in education has been widely discussed in recent years, particularly in the context of personalized learning and intelligent tutoring systems.

According to Holmes et al. [1], AI technologies can support adaptive learning by tailoring educational content to individual student needs, thereby improving learning outcomes. Similarly, Luckin et al. [2] highlight the role of AI in enhancing student engagement and providing data-driven insights for teachers.

In the field of language learning, AI-based tools have demonstrated significant potential in improving various linguistic skills. Research by Godwin-Jones [3] shows that digital technologies, including AI-driven applications, can facilitate vocabulary acquisition and language practice through interactive and immersive environments. Furthermore, studies on chatbot-assisted learning indicate that conversational agents can enhance speaking skills and reduce anxiety among learners [4].

AI chatbots, in particular, have gained attention as tools for language practice. Fryer and Carpenter [5] found that students interacting with chatbots exhibited increased motivation and willingness to communicate in a foreign language. These systems provide a safe environment where learners can practice without fear of making mistakes, which is especially important in school contexts.

However, several studies also emphasize the limitations and challenges of AI integration in education. Zawacki-Richter et al. [6] point out that while AI offers numerous advantages, its implementation requires careful pedagogical design and teacher involvement. Concerns related to ethical use, data privacy, and the potential reduction of human interaction remain significant issues that need to be addressed.

Overall, existing research demonstrates that AI technologies have considerable potential to enhance English language learning. Nevertheless, there is a need for further studies focusing on practical classroom applications and the balanced integration of AI tools into school education.

Methodology

This study employed a practice-oriented approach to investigate the integration of artificial intelligence (AI) tools into English language lessons in a secondary school context. The research was conducted with a group of 25 students aged 13–15, whose English proficiency ranged from A2 to B1 according to the CEFR scale. All participants had basic digital skills and access to smartphones or computers, which enabled the use of AI tools during lessons.

The implementation lasted four weeks and was embedded into regular English classes. AI-powered tools, including ChatGPT and Duolingo, were used as supplementary learning resources to support speaking, vocabulary, and writing activities. Students engaged in short dialogues with AI chatbots, participated in role-play tasks based on everyday situations, completed vocabulary exercises, and received automated feedback on their written responses. Each session lasted approximately 20–30 minutes and was conducted twice a week.

Data collection was based on classroom observations, short student questionnaires, and teacher reflections. In addition, a comparative analysis of student performance before and after the implementation was conducted, focusing on participation in speaking activities, confidence in communication, and overall engagement.

The results demonstrate a positive impact of AI integration on student learning. The level of active participation in speaking tasks increased from approximately 45% to 75%, indicating a 30% improvement. Student-reported confidence in speaking English improved from 40% to 70%, reflecting a 30% increase. Furthermore, engagement during lessons rose from 50% to 80%, corresponding to a 30% growth. Teachers also observed a noticeable expansion of students' vocabulary usage and a reduction in hesitation during oral communication.

Although the study does not aim to provide statistically rigorous evaluation, the observed improvements suggest that AI tools can effectively enhance speaking practice and student motivation when used as a supplementary component of English language instruction.

The results of the study indicate that the integration of artificial intelligence (AI) tools into English language lessons had a positive effect on students' speaking skills, engagement, and overall learning experience. The use of AI-powered applications, including ChatGPT and

Duolingo, created a more interactive and supportive learning environment compared to traditional classroom practices.

One of the most significant outcomes was the increase in student participation during speaking activities. Prior to the implementation, only about 45% of students actively participated in oral tasks. After four weeks of using AI tools, this показатель increased to approximately 75%, demonstrating a 30% improvement. Students were more willing to engage in conversations, particularly when interacting with chatbots, as they felt less pressure and fear of making mistakes.

A similar trend was observed in students' confidence levels. Based on questionnaire responses, the proportion of students who reported feeling confident when speaking English increased from 40% to 70%, indicating a 30% growth. Many students noted that practicing with AI allowed them to repeat phrases, experiment with language, and receive immediate feedback without embarrassment.

Student engagement during lessons also showed noticeable improvement. The level of active involvement in classroom activities increased from 50% to 80%, reflecting a 30% rise. Lessons that incorporated AI tools were perceived as more dynamic and enjoyable, which contributed to higher motivation and sustained attention.

In addition to quantitative indicators, qualitative observations revealed improvements in vocabulary usage and fluency. Students began to use a wider range of expressions and demonstrated reduced hesitation during speaking tasks. Teachers also reported that students became more independent in their learning, often continuing practice outside the classroom using AI applications.

Overall, the results suggest that AI integration enhances key aspects of language learning, particularly speaking practice, motivation, and learner autonomy. While the findings are based on a limited sample and short implementation period, they provide strong evidence of the practical value of AI tools in school English education.

This study examined the integration of artificial intelligence (AI) tools into English language lessons and evaluated their impact on students' speaking skills, engagement, and confidence. The findings demonstrate that the use of AI-powered applications, such as ChatGPT and Duolingo, can significantly enhance the learning experience by providing interactive, personalized, and low-anxiety environments for language practice.

The results showed consistent improvements across several key indicators, including increased participation in speaking activities, higher levels of student confidence, and greater engagement during lessons. These outcomes suggest that AI tools are particularly effective in addressing common challenges in English language teaching, such as limited speaking practice and student reluctance to communicate.

At the same time, the study highlights the importance of a balanced and pedagogically guided approach to AI integration. AI technologies should not replace the teacher but rather serve as supportive tools that complement traditional instructional methods. Teacher supervision remains essential to ensure meaningful learning, maintain academic integrity, and guide students in the effective use of digital resources.

In conclusion, the integration of AI into English lessons offers significant pedagogical benefits and aligns with modern educational trends. Future research may focus on larger sample sizes, longer implementation periods, and the development of structured methodologies for incorporating AI into school curricula.

List of literature:

1. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning / W. Holmes, M. Bialik, C. Fadel. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 52 p.

2. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education / R. Luckin, W. Holmes, M. Griffiths, L. Forcier. – London: Pearson, 2016. – 44 p.

3. Godwin-Jones, R. Using mobile technology to develop language skills and cultural understanding / R. Godwin-Jones // Language Learning & Technology. – 2018. – Vol. 22, No. 3. – Pp. 1–17.
4. Huang, J., & Li, Y. The effectiveness of chatbot-assisted language learning: A systematic review / J. Huang, Y. Li // Educational Technology Research and Development. – 2020. – Vol. 68, No. 6. – Pp. 1–20.
5. Fryer, L.K., & Carpenter, R. Bots as language learning tools / L.K. Fryer, R. Carpenter // Language Learning & Technology. – 2006. – Vol. 10, No. 3. – Pp. 8–14.
6. Zawacki-Richter, O., Marín, V.I., Bond, M., & Gouverneur, F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education / O. Zawacki-Richter, V.I. Marín, M. Bond, F. Gouverneur // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16, No. 1. – Pp. 1–27.

УДК 37.013.75

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ

Уразбаева Гулшари Пашеновна
учитель русского языка и литературы школы-гимназии №1
Жамбылская область, Байзакский район, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру процесіне жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын енгізудің педагогикалық әлеуеті талданады. Оқытуды дараландыру, мұғалімнің күнделікті жұмысын жеңілдету және бейімделгіш платформалардың тиімділігі қарастырылады. Автор цифрландыру дәуіріндегі педагог мәртебесі мен ЖИ-ді қолданудың этикалық шеңберін айқындайды.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім беру, оқытуды персонализациялау, мұғалім рөлі.

Abstract. This article analyzes the pedagogical potential of integrating AI into the educational process. It explores learning personalization, teacher workload reduction, and the effectiveness of adaptive platforms. The author defines the teacher's status in the digital era and the ethical framework for AI application.

Keywords: artificial intelligence, education, personalization, teacher’s role.

Сегодняшнее образование переживает период тектонических сдвигов и глубокой трансформации. То, что еще вчера мы обсуждали на педагогических советах как далекую футуристическую перспективу, сегодня входит в наши классы в виде повседневных и доступных цифровых инструментов. Искусственный интеллект (ИИ) перестал быть просто технической новинкой или атрибутом научной фантастики - он становится реальным дидактическим союзником, способным решить одну из самых старых и болезненных проблем массовой школы: противоречие между групповым характером обучения и уникальной индивидуальностью каждого ребенка [1].

Актуальность данной темы продиктована необходимостью перехода к качественному образованию в условиях цифрового общества. Перед современным педагогом стоит задача не просто передать сумму знаний, но и сформировать компетенции, позволяющие ученику успешно ориентироваться в мире алгоритмов и данных. ИИ здесь выступает мощным катализатором, позволяющим переосмыслить методы преподавания и сделать учебный процесс более гибким и человекоцентричным.

Традиционная классно-урочная система в силу своих организационных особенностей часто вынуждена опираться на «усредненного» ученика. В результате такого подхода

наиболее способные дети, схватывающие материал на лету, теряют учебную мотивацию из-за отсутствия вызова, а те, кому требуется больше времени на осмысление, - безнадежно отстают. ИИ позволяет нам реализовать давнюю педагогическую мечту о подлинно адаптивном обучении [2].

Современные алгоритмы в режиме реального времени способны «считывать» образовательную траекторию каждого ребенка. Они фиксируют не только конечный результат, но и сам процесс: видят, на каком этапе решения задачи ученик замялся, какую тему он просмотрел поверхностно, а где проявил особый интерес. На основе этих данных ИИ мгновенно перестраивает уровень сложности и формат подачи материала. Это не просто автоматизация - это создание живой цифровой среды, которая «чувствует» интеллектуальные потребности учащегося и адаптируется под его когнитивный стиль.

Особого внимания в контексте внедрения ИИ заслуживает вопрос разгрузки учителя. Педагогический труд исторически сопряжен с огромным объемом рутинной, механической работы. Проверка сотен типовых тестов, первичный стилистический анализ эссе, бесконечный сбор и обработка статистических данных для отчетов - всё это поглощает колоссальное количество времени и энергии, которые могли бы быть направлены на творчество, живое общение с детьми и воспитательную работу [3].

ИИ эффективно берет эти задачи на себя. Более того, интеллектуальные системы анализа позволяют учителю работать на опережение. Прогностические инструменты способны подсказать педагогу, что конкретный ученик находится в «красной зоне» риска по определенной теме еще до того, как он получит неудовлетворительную оценку за контрольную работу. Это дает возможность провести своевременную коррекцию и поддержать ребенка в нужный момент.

Современные интеллектуальные тьюторские системы (ITS) сегодня фактически имитируют работу опытного наставника. Они не просто указывают на ошибку, выдавая правильный ответ, а ведут с учеником полноценный диалог. Система задает наводящие вопросы, предлагает альтернативные пути решения и поддерживает учащегося в моменты когнитивного затруднения. Такая «персональная поддержка» критически важна как в условиях дистанционного обучения, так и в переполненных классах, где физический ресурс учителя на индивидуальное наставничество ограничен [4].

Кроме того, технологии ИИ радикально меняют представление о наглядности. Генерация уникальных дидактических материалов «под запрос», создание мгновенных визуализаций сложных абстрактных понятий и использование виртуальных лабораторий в связке с VR-технологиями делают процесс познания по-настоящему иммерсивным и захватывающим. Автоматический перевод и интеллектуальная адаптация контента для детей с особыми образовательными потребностями стирают барьеры, делая качественное образование по-настоящему инклюзивным [5].

Однако мы не должны впадать в необоснованную технологическую эйфорию. Стремительное внедрение ИИ несет в себе серьезные вызовы. В первую очередь, это риск усиления «цифрового разрыва» между школами разных регионов, вопросы безопасности персональных данных и, безусловно, проблема академической честности. В эпоху, когда нейросеть может написать сочинение за минуту, традиционные методы проверки знаний требуют пересмотра [6].

Попытки решить проблему через тотальные запреты обречены на провал. Наша задача как педагогов - не воевать с технологиями, а формировать у подрастающего поколения культуру ответственного и этичного использования ИИ. Мы должны учить детей использовать алгоритмы как инструмент усиления своего интеллекта, а не как средство имитации знаний. Важно развивать навыки «промпт-инжиниринга» и критического мышления, чтобы ученик понимал границы применимости машины.

В конечном итоге, искусственный интеллект не заменяет учителя, но он бесповоротно и радикально меняет его профессиональную роль. Педагог перестает быть простым ретранслятором фактов и энциклопедических сведений - эту функцию машина выполняет

быстрее и качественнее. Учитель сегодня становится ментором, навигатором в океане информации и дизайнером образовательного опыта [7].

Самая важная, человеческая сторона обучения - эмпатия, эмоциональная поддержка, вдохновение и этическое воспитание - остается исключительной прерогативой человека. Учитель в эпоху ИИ - это тот, кто помогает ребенку не потеряться в мире данных, учит задавать правильные вопросы и сохранять человечность в цифровой среде.

Успех глобальной трансформации образования зависит от нашей внутренней готовности к открытому диалогу с технологиями. Искусственный интеллект - это мощный рычаг, который при грамотном, человекоцентричном подходе способен превратить школу в пространство подлинных открытий. Там, где каждый ребенок будет услышан, а каждый учитель - освобожден от рутины ради реализации своего высокого призвания: творить, вдохновлять и воспитывать личность будущего [8].

Список литературы:

1. Национальная академия образования им. И.Алтынсарина. (2024). Методические рекомендации по применению искусственного интеллекта в системе среднего образования. Астана.
2. Национальная академия образования им. И.Алтынсарина. (2025). Методические рекомендации по внедрению искусственного интеллекта в учебный процесс. Астана.
3. Уваров А.Ю. Технологии искусственного интеллекта в образовании. Информатика и образование. 2018. № 4. С. 14–22.
4. Андреев А.А. Педагогика в информационном обществе. Высшее образование в России. 2011. № 11.
5. Иванов С.П. Искусственный интеллект в электронном обучении. Вестник образования. 2024. № 4.
6. Жарбулова С.Т. Цифровая трансформация образования в Республике Казахстан: роль ИИ. Алматы, 2025.
7. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. Paris, 2023.
8. Luckin, R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education. UCL Press, 2018.

УДК 373.1.02:811.161.1

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Нурманова Лаззат Джамбуловна
учитель русского языка и литературы школы-гимназии №1
Жамбылская область, Байзакский район, Казахстан

Аңдатпа. Мақалада орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллект (ЖИ) құралдарын қолданудың әдістемелік әлеуеті ашылады. Автор филолог - мұғалімнің тәжірибесіне сүйене отырып , оқушылардың сөйлеу мәдениетін көтеру, мәтінмен жұмыс істеу дағдыларын дамыту және шығармашылық кедергілерді жеңу жолдарын ұсынады. Оқытуды дараландыру мен академиялық адалдықты сақтау мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, орыс тілі мен әдебиеті, ИИ-сауаттылық, сөйлеуді дамыту, академиялық адалдық.

Abstract. The article explores the methodological potential of using AI tools in Russian language and literature lessons. Based on the teacher's experience, the author suggests ways to improve students' speech culture, develop text analysis skills, and overcome creative barriers. Special attention is paid to the issues of personalizing learning and maintaining academic integrity.
Keywords: artificial intelligence, Russian language and literature, AI literacy, speech development, academic integrity.

Работая в школе не один десяток лет, я отчетливо осознаю: современный урок словесности невозможно представить в отрыве от цифровой реальности. Мы живем в эпоху «текстового взрыва», когда нейросети способны генерировать осмысленные сочинения за считанные секунды. Перед педагогом - филологом сегодня стоит фундаментальный вызов: продолжать борьбу с цифровыми помощниками, превращая обучение в бесконечную проверку на плагиат, или интегрировать эти инструменты в методическую систему, сделав их соавторами образовательного процесса [1].

Актуальность темы продиктована самой логикой развития инклюзивного и дифференцированного образования. В условиях типового класса зачастую соседствуют ученики с диаметрально разными уровнями языковой компетенции. Искусственный интеллект (ИИ) в данном контексте - это не «модная надстройка», а эффективный когнитивный рычаг. Он позволяет не только персонализировать обучение, но и вернуть подросткам интерес к классическому слову, используя понятные им технологические интерфейсы как мост к глубоким смыслам литературы.

Традиционная фронтальная работа в больших классах неизбежно оставляет «за бортом» индивидуальные потребности ребенка. Педагог физически не может предложить тридцать вариантов объяснения орфограммы за 45 минут. Использование адаптивных алгоритмов позволяет реализовать модель «умного тренажера». Если система, анализируя цифровой след ученика, фиксирует повторяющиеся ошибки, например, в правописании падежных окончаний или пунктуации в сложноподчиненных предложениях, она автоматически генерирует индивидуальный блок упражнений. Ученик работает именно над своим «пробелом», не тратя время на повторение уже усвоенного материала [2].

На уроках литературы возможности ИИ для дифференциации еще более впечатляющи. Для учащихся с низким уровнем читательской грамотности ИИ помогает «декодировать» архаичную лексику классики, объясняя значения слов через актуальные современные образы. В то же время сильным ученикам нейросеть помогает структурировать сложные планы сопоставительного анализа, выступая в роли интеллектуального ассистента. Это создает ситуацию успеха для каждого, превращая урок в пространство личного роста, а не в соревнование с недостижимым идеалом.

Генеративные модели стали на моих уроках своеобразным «сократическим собеседником». В процессе подготовки к дискуссиям или написанию эссе ученики вступают в диалог с ИИ. Обученная модель не просто выдает ответ, она задает уточняющие вопросы: «Почему ты считаешь этот аргумент убедительным?», «Как изменится стилистическая окраска фразы, если мы заменим нейтральные глаголы на эмоционально-окрашенные?». Такой подход учит детей не механическому копированию, а аргументации собственной позиции [3].

Особое место в моей практике занимает прием «Критический анализ генерации». Мы с ребятами берем отзыв на литературное произведение, написанный нейросетью, и устраиваем «филологическую экспертизу». Ученики ищут фактические ошибки (которыми часто грешит ИИ), логические провалы и стилистические штампы. Дети с азартом доказывают превосходство человеческого, эмоционального восприятия над машинным алгоритмом. Это формирует у них не только критическое мышление, но и глубокое внимание к авторскому стилю, к тем тонким деталям, которые ИИ пока не способен уловить [4].

В моей практике успешно закрепились несколько приемов, которые значительно повышают вовлеченность учащихся:

1. «Фразеологический квест»: ИИ генерирует описание бытовой ситуации, а задача учеников - предложить 5-7 фразеологизмов, которые будут в ней уместны, и обосновать точность своего выбора.

2. «Оживший портрет»: Мы сравниваем визуализацию внешности героя (например, Печорина или Наташи Ростовой), созданную ИИ по текстовому запросу, с оригинальным описанием в книге. Обсуждение того, какие детали автор считал ключевыми, а какие машина проигнорировала, помогает глубже понять психологизм классики.

3. «Лингвистическая экспертиза»: Ученикам предлагается два текста: один - фрагмент подлинного письма писателя, другой - стилизация, созданная ИИ. Задача - провести стилистический анализ и выявить «подделку», опираясь на знание особенностей языка автора [5].

4. «Цифровая гигиена»: обязательное условие любой домашней работы с использованием ИИ- рефлексивный отчет. Ученик указывает, какую часть идеи предложил алгоритм, а что было переосмыслено и отредактировано вручную.

Вопрос академической честности остается одним из самых острых. Однако я убеждена: тотальные запреты лишь стимулируют изобретательность в обходе систем контроля. Мы переходим к формату открытого партнерства. Если работа выполнена в соавторстве с ИИ, я оцениваю не только конечный продукт, но и качество промптов (запросов) и глубину последующей «человеческой» корректуры. Это и есть формирование ИИ – грамотности [6].

Национальная академия образования им. И. Алтынсарина в своих последних рекомендациях 2024-2025 гг. четко определяет вектор: ИИ - это вспомогательный инструмент. Учитель же остается носителем смыслов, нравственных ориентиров и эмпатии. Моя роль сегодня - это роль дизайнера образовательной среды, ментора, который учит чувствовать красоту слова в мире сухих алгоритмов.

Искусственный интеллект на уроках русского языка и литературы - это мощный союзник, если в центре процесса остается Человек. Он помогает нам преодолеть рутину, освобождает время для глубоких разговоров о вечном и делает наши уроки по-настоящему современными. Важно помнить, что никакая нейросеть не заменит искреннего диалога между учителем и учеником, того момента катарсиса, когда ребенок осознает величие художественного произведения. ИИ - это лишь инструмент в руках мастера, цель которого - воспитать думающую и чувствующую личность [7].

Список литературы:

1. Национальная академия образования им. И.Алтынсарина. (2024). Методические рекомендации по применению искусственного интеллекта в системе среднего образования. Астана.
2. Национальная академия образования им. И.Алтынсарина. (2025). Методические рекомендации по применению искусственного интеллекта в обучении и преподавании учебных предметов «Русский язык», «Русская литература» в 5-11 классах. Астана.
3. Жарбулова С.Т. Искусственный интеллект как новый инструмент в работе учителя русского языка в условиях цифровой трансформации образования Казахстана. Науки об образовании. 2026.
4. Уваров А.Ю. Технологии искусственного интеллекта в образовании. Информатика и образование. 2018. № 4.
5. Аносов А.А., Ассуирова Л.В. Технологии искусственного интеллекта в преподавании русского языка. HOMINUM. 2025. № 3.
6. Чехович Ю.В. Обнаружение сгенерированных текстов в учебном процессе: проблемы и решения. М., 2024.
7. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. Paris, 2023.

УДК 37.013.75

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ НА УРОКАХ РУССОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Кадримбетова Гулимжан
учитель русского языка и литературы
средняя школа №47
г.Тараз, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру процесіне жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын енгізудің педагогикалық әлеуеті талданады. Оқытуды дараландыру, мұғалімнің күнделікті жұмысын жеңілдету және бейімделгіш платформалардың тиімділігі қарастырылады. Автор цифрландыру дәуіріндегі педагог мәртебесі мен ЖИ-ді қолданудың этикалық шеңберін айқындайды.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім беру, оқытуды персонализациялау, мұғалім рөлі.

Abstract. This article analyzes the pedagogical potential of integrating AI into the educational process. It explores learning personalization, teacher workload reduction, and the effectiveness of adaptive platforms. The author defines the teacher's status in the digital era and the ethical framework for AI application.

Keywords: artificial intelligence, education, personalization, teacher’s role.

С развитием технологий виртуальной реальности (VR) и искусственного интеллекта (ИИ) образовательный процесс претерпевает значительные изменения. В частности, уроки по литературе становятся более интерактивными и увлекательными благодаря внедрению виртуальных литературных экскурсий. Эти экскурсии позволяют учащимся погружаться в литературные произведения, исследовать контекст их создания и взаимодействовать с персонажами и сюжетами. В данной работе мы рассмотрим, как технологии VR и ИИ могут быть использованы для создания интерактивных уроков по литературе, а также их влияние на образовательный процесс.

Современные технологии, такие как искусственный интеллект (ИИ) и виртуальная реальность (VR), открывают новые возможности в образовании. Одним из перспективных направлений является создание виртуальных литературных экскурсий, которые позволяют учащимся погружаться в мир произведений, взаимодействовать с персонажами и посещать места, описанные в книгах.

Данный проект посвящен анализу применения VR и ИИ для разработки интерактивных уроков по литературе, их преимуществам и перспективам внедрения в образовательный процесс.

Виртуальная реальность – это технология, которая создает иммерсивные трехмерные миры, позволяя пользователям взаимодействовать с ними. В образовании VR может использоваться для создания уникальных образовательных опытов. Например, учащиеся могут "посетить" места, описанные в литературных произведениях, или "встретиться" с авторами в их историческом контексте. Это помогает создать более глубокое понимание текста и его значения.

Виртуальная реальность позволяет:

- Создавать 3D-реконструкции литературных мест (например, Петербург Достоевского, усадьба Ясная Поляна Толстого).
- Погружать учащихся в атмосферу эпохи (костюмы, интерьеры, звуковое сопровождение).

- Обеспечивать интерактивность (возможность "взаимодействовать" с объектами и персонажами).

Примеры:

- VR-экскурсия по "Евгению Онегину" с посещением бала XIX века.
- Виртуальное путешествие по местам из "Мастера и Маргариты" Булгакова.

ИИ может анализировать тексты, выявлять ключевые темы и идеи, а также предлагать персонализированные рекомендации для чтения. Он может быть использован для создания интерактивных диалогов с персонажами произведений, что позволяет учащимся задавать вопросы и получать ответы в реальном времени. Это взаимодействие способствует более глубокому анализу текста и развитию критического мышления.

ИИ может:

- Генерировать диалоги с персонажами (чат-боты, голосовые ассистенты).
-Адаптировать контент под уровень ученика (персонализированные задания).
- Анализировать тексты и предлагать дополнительные материалы.

Примеры использования:

- ChatGPT в роли литературного героя для обсуждения сюжета.
- Нейросети для создания анимации персонажей на основе текстовых описаний.

3. Применение VR и ИИ в литературных экскурсиях

С помощью VR можно создать экскурсии, которые перенесут учащихся в ключевые места, описанные в произведениях. Например, виртуальная экскурсия по Петербургу в произведениях Достоевского или по Москве в романах Толстого. Учащиеся могут исследовать эти места, получая информацию о культурных и исторических аспектах, которые влияли на авторов и их творчество.

С использованием ИИ можно разработать чат-ботов или виртуальных персонажей, которые будут представлять литературных героев. Учащиеся смогут задавать им вопросы о мотивах их действий, о контексте событий и о значении произведения. Это создаст возможность для глубокого анализа и дискуссий.

- Повышение мотивации (ученики вовлекаются через игровые механики).
- Наглядность (сложные эпизоды становятся понятнее).
-Доступность (возможность "посетить" любую эпоху без физических ограничений).

4. Преимущества использования VR и ИИ на уроках литературы

Увлеченность учащихся: Интерактивные технологии делают уроки более интересными и увлекательными, что способствует повышению мотивации.

Глубокое понимание: Виртуальные экскурсии и интерактивные диалоги помогают учащимся лучше понять контекст произведений и мотивы персонажей.

Развитие критического мышления: Учащиеся учатся анализировать тексты и формулировать собственные мнения, взаимодействуя с виртуальными персонажами.

- Технические ограничения (необходимость VR-оборудования).

Решение: использование мобильных VR-решений и веб-платформ.

- Педагогическая адаптация (интеграция в учебный план).

Решение: разработка методических рекомендаций для учителей.

Несмотря на множество преимуществ, существуют и вызовы, связанные с внедрением VR и ИИ в образовательный процесс. Это включает в себя высокую стоимость технологий, необходимость подготовки учителей и доступность оборудования для всех учащихся. Также важно учитывать, что не все литературные произведения могут быть легко адаптированы для виртуальных экскурсий.

Виртуальные литературные экскурсии, основанные на технологиях виртуальной реальности и искусственного интеллекта, открывают новые горизонты для изучения литературы. Они делают уроки более интерактивными, увлекательными и познавательными, способствуя глубокому пониманию литературных произведений. Несмотря на существующие вызовы, потенциал этих технологий в образовательном процессе очевиден, и их дальнейшее развитие может значительно обогатить уроки русского

языка и литературы. Важно продолжать исследовать и внедрять эти инновации в образовательную практику, чтобы сделать изучение литературы доступным и интересным для всех учащихся.

Виртуальные литературные экскурсии с применением VR и ИИ – это инновационный инструмент, способный сделать изучение литературы более увлекательным и эффективным. Дальнейшее развитие технологий позволит создавать еще более реалистичные и персонализированные образовательные программы.

Рекомендации для внедрения

1. Пилотные проекты в школах и вузах.
2. Сотрудничество с разработчиками VR/ИИ.
3. Повышение цифровой грамотности педагогов.

Кейсы применения VR и ИИ в литературном образовании Казахстана

В Казахстане постепенно внедряются инновационные технологии в образование, включая VR и ИИ. Хотя направление виртуальных литературных экскурсий пока развито слабо, есть несколько успешных проектов и инициатив, которые можно рассмотреть как примеры.

Казахстан имеет хороший потенциал для внедрения таких технологий, особенно с учетом акцента на цифровизацию образования. Пилотные проекты уже демонстрируют положительный эффект, и их масштабирование может значительно обогатить изучение литературы.

Список литературы:

1. http://rosental-book.ru/
2. https://fipi.ru/ege/analiticheskie-i-metodicheskie-materialy#!/tab/173737686-1
3. http://www.textologia.ru/

УДК 37.013.75

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Алашбаева Эльмира Орынбасаровна

учитель русского языка и литературы, педагог-исследователь

средняя школа №47

г.Тараз, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру процесіне жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын енгізудің педагогикалық әлеуеті талданады. Оқытуды дараландыру, мұғалімнің күнделікті жұмысын жеңілдету және бейімделгіш платформалардың тиімділігі қарастырылады. Автор цифрландыру дәуіріндегі педагог мәртебесі мен ЖИ-ді қолданудың этикалық шеңберін айқындайды.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім беру, оқытуды персонализациялау, мұғалім рөлі.

Abstract. This article analyzes the pedagogical potential of integrating AI into the educational process. It explores learning personalization, teacher workload reduction, and the effectiveness of adaptive platforms. The author defines the teacher's status in the digital era and the ethical framework for AI application.

Keywords: artificial intelligence, education, personalization, teacher’s role.

Современная система образования активно трансформируется под влиянием цифровых технологий. Одним из наиболее перспективных направлений является внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс. Использование ИИ на уроках русского языка и литературы открывает новые возможности для повышения качества обучения, индивидуализации образовательного процесса и развития ключевых компетенций учащихся.

Русский язык и литература – это дисциплины, направленные не только на усвоение знаний, но и на развитие мышления, речи, культуры общения и интерпретации текстов. В этой связи возникает вопрос: каким образом технологии искусственного интеллекта могут способствовать более эффективному обучению данным предметам?

Искусственный интеллект – это совокупность технологий, позволяющих компьютерам выполнять задачи, требующие человеческого интеллекта: анализ текста, понимание речи, генерация контента, обучение и адаптация [1].

В образовательной среде ИИ может использоваться для:

- автоматической проверки заданий;
- генерации учебных материалов;
- персонализации обучения;
- создания интерактивных упражнений;
- анализа прогресса учащихся.

Особую роль ИИ играет в гуманитарных дисциплинах, где важно развитие языковых и интерпретационных навыков. Использование искусственного интеллекта на уроках русского языка может значительно повысить эффективность обучения.

ИИ может выступать в роли помощника при написании сочинений, изложений и эссе. Учащиеся могут:

- получать подсказки по структуре текста;
- проверять орфографию и пунктуацию;
- анализировать стиль и логичность изложения.

Это способствует формированию навыков самоконтроля и улучшению качества письменной речи. С помощью ИИ возможно создание заданий, адаптированных под уровень каждого ученика. Например:

- более простые упражнения для учащихся с пробелами в знаниях;
- углубленные задания для сильных учеников.

Интеллектуальные системы способны:

- объяснять правила;
- предлагать дополнительные упражнения;
- выявлять типичные ошибки учащихся.

Это делает процесс изучения языка более интерактивным и эффективным.

Некоторые ИИ-инструменты позволяют тренировать устную речь, анализируя произношение и предлагая рекомендации. Литература требует глубокого анализа текстов, понимания авторской позиции и развития критического мышления. Здесь ИИ также может быть полезен.

ИИ может помочь учащимся:

- выделять ключевые темы и идеи произведения;
- анализировать образы персонажей;
- сравнивать произведения разных авторов.

Системы ИИ могут:

- предлагать планы сочинений;
- формулировать тезисы;
- помогать структурировать аргументы.

Использование ИИ позволяет создавать:

- диалоговые модели общения с «персонажами» произведений;
- викторины и тесты;

- креативные задания (например, продолжение сюжета).

Важно, чтобы учащиеся не просто использовали ответы ИИ, а анализировали их, сравнивали с собственным мнением и делали выводы [2]. Применение искусственного интеллекта в преподавании русского языка и литературы имеет ряд значительных преимуществ:

- Повышение мотивации учащихся за счет интерактивности и новизны;
- Индивидуальный подход к каждому ученику;
- Экономия времени учителя при проверке заданий;
- Доступ к дополнительным материалам и ресурсам;
- Развитие цифровой грамотности.

Несмотря на очевидные преимущества, использование ИИ связано с определенными рисками:

- Снижение самостоятельности учащихся при чрезмерном использовании технологий;
- Поверхностное усвоение материала;
- Ошибки в ответах ИИ;
- Этические вопросы (например, авторство работ).

В связи с этим роль учителя остается ключевой: он должен направлять учащихся и контролировать процесс обучения [3].

Для эффективного внедрения ИИ в образовательный процесс рекомендуется:

1. Использовать ИИ как вспомогательный инструмент, а не замену учителя.
2. Формировать у учащихся критическое отношение к получаемой информации.
3. Интегрировать ИИ в различные этапы урока: объяснение нового материала, закрепление знаний, контроль и оценивание.
4. Разрабатывать задания, требующие анализа, а не простого копирования ответов.
5. Обучать учащихся правилам безопасного и этичного использования технологий [4].

Использование искусственного интеллекта на уроках русского языка и литературы представляет собой перспективное направление развития образования. ИИ способен повысить качество обучения, сделать его более доступным и индивидуализированным. Однако его внедрение должно быть осмысленным и педагогически обоснованным. Главная задача учителя – не заменить традиционные методы обучения, а гармонично интегрировать новые технологии, сохраняя при этом развитие самостоятельного мышления, творческих способностей и речевой культуры учащихся. Таким образом, искусственный интеллект становится важным инструментом современного образования, способствующим формированию компетентной и грамотной личности [5].

Список литературы:

1. Национальная академия образования им. И.Алтынсарина. (2024). Методические рекомендации по применению искусственного интеллекта в системе среднего образования. Астана.
2. Национальная академия образования им. И.Алтынсарина. (2025). Методические рекомендации по внедрению искусственного интеллекта в учебный процесс. Астана.
3. Уваров А.Ю. Технологии искусственного интеллекта в образовании. Информатика и образование. 2018. № 4. С. 14–22.
4. Андреев А.А. Педагогика в информационном обществе. Высшее образование в России. 2011. № 11.
5. Иванов С.П. Искусственный интеллект в электронном обучении. Вестник образования. 2024. № 4.

УДК 37.013.75

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕЙРОСЕТИ (ИИ) НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Сатанова Гулсара Аманбаевна
учитель русского языка и литературы
средняя школа №47
г.Тараз, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру процесіне жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын енгізудің педагогикалық әлеуеті талданады. Оқытуды дараландыру, мұғалімнің күнделікті жұмысын жеңілдету және бейімделгіш платформалардың тиімділігі қарастырылады. Автор цифрландыру дәуіріндегі педагог мәртебесі мен ЖИ-ді қолданудың этикалық шеңберін айқындайды.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім беру, оқытуды персонализациялау, мұғалім рөлі.

Abstract. This article analyzes the pedagogical potential of integrating AI into the educational process. It explores learning personalization, teacher workload reduction, and the effectiveness of adaptive platforms. The author defines the teacher's status in the digital era and the ethical framework for AI application.

Keywords: artificial intelligence, education, personalization, teacher’s role.

Нейросетевые технологии стремительно развиваются, и их применение в образовании становится все более актуальным. Использование нейросетей (ИИ – искусственного интеллекта) на уроках русского языка и литературы открывает множество возможностей для учителей и обучающихся, позволяя сделать учебный процесс более интересным, интерактивным и продуктивным. Рассмотрим несколько направлений, каким образом можно интегрировать нейросети на уроках русского языка и литературы:

1. Автоматизированное исправление ошибок: нейросети (ИИ) могут автоматически анализировать написанные учениками тексты, выявлять грамматические, орфографические и стилистические ошибки, а также предлагать варианты исправлений, что существенно экономит время учителя. При этом оценка будет объективной и непредвзятой.

2. Создание контента: с помощью нейросетей (ИИ) обучающиеся могут генерировать собственные художественные тексты, стихи или рассказы, что поможет развить их креативные способности.

3. Анализ литературных произведений: нейросети (ИИ) могут анализировать тексты, выявлять основные темы, образы и символы, а также проводить сравнительный анализ произведений.

4. Помощь в сочинениях: ученики могут использовать нейросети (ИИ) для сбора идей, разработки структуры своих работ, а также для получения советов по формулировкам и формату.

5. Кросс-культурные исследования: нейросети (ИИ) могут предоставлять информацию о различных культурах и их литературных традициях, что поможет обучающимся глубже понять контекст произведений.

6. Индивидуализированное обучение: нейросети (ИИ) могут адаптироваться к уровню знаний и интересам каждого ученика, предлагая персонализированные задания и рекомендации по литературе. Например, система может анализировать ошибки обучающегося и предлагать персонализированные задания для их исправления [1].

7. Чтение и интерпретация текстов: нейросети (ИИ), способные обрабатывать естественный язык, могут задавать вопросы к текстам, помогая обучающимся лучше понять их содержание и подтексты. Нейросети могут проводить глубокий анализ литературных

произведений, выявляя скрытые смыслы, символы и мотивы, развивая критическое мышление.

8. Дискуссии и дебаты: нейросети (ИИ) могут генерировать темы для обсуждений или помогать формулировать аргументы для дебатов по литературным произведениям.

9. Создание учебных материалов. С помощью нейросети можно генерировать тексты, вопросы, тесты и другие учебные материалы, что облегчает работу преподавателя и делает ее более разнообразной.

10. Обратная связь в реальном времени. Ученик получает мгновенную обратную связь о своих успехах и ошибках, что стимулирует его к дальнейшему обучению и совершенствованию.

11. Повышение мотивации. Современные технологии делают обучение более увлекательным и интерактивным, что повышает интерес обучающихся к предмету.

Все эти элементы позволяют сделать обучение более современным, интерактивным и персонализированным, что в свою очередь способствует лучшему усвоению материала и развитию критического мышления у обучающихся [2].

Давайте рассмотрим примеры использования нейросети (ИИ) на уроках русского языка и литературы:

1. Проверка сочинений и диктантов. Учитель загружает сочинения или диктанты обучающихся в систему, и нейросеть автоматически проверяет их на наличие ошибок. Система выделяет орфографические, пунктуационные и стилистические ошибки, предлагая варианты исправлений. Учитель может просмотреть результаты и обсудить их с обучающимися.

2. Анализ литературных произведений. На уроке литературы учитель предлагает ученикам проанализировать произведение с помощью нейронной сети. Система может выявить ключевые темы, образы и символы, помогая глубже понять смысл текста. Обучающиеся обсуждают полученные данные и делятся своими мыслями.

3. Создание учебных материалов. Учителя используют нейросеть для генерации вопросов, тестов и других учебных материалов. Это позволяет быстро создавать разнообразные задания, соответствующие уровню подготовки класса.

4. Персонализация учебного процесса. Система отслеживает успехи каждого ученика и предлагает ему задания, подходящие именно для него. Например, если ученик часто допускает ошибки в правописании, система предложит ему дополнительные упражнения на эту тему.

5. Игровые формы обучения. Нейросети могут использоваться для создания образовательных игр, где обучающиеся решают задачи, связанные с русским языком и литературой. Такие игры делают процесс обучения более увлекательным. Возможные проблемы и ограничения

Но при использовании нейросети (ИИ) нужно всегда учитывать, что могут возникнуть возможные проблемы и ограничения. Несмотря на множество преимуществ, у этой системы также имеют свои недостатки и ограничения:

1. Техническое обеспечение. Для эффективного использования нейротехнологий необходимо соответствующее оборудование и программное обеспечение, которое может быть дорогостоящим.

2. Ограниченность анализа. Хотя нейросети способны выполнять сложные аналитические задачи, они пока не могут полностью заменить живую дискуссию между учителем и обучающимся.

3. Этические аспекты. Необходимо учитывать этические аспекты использования данных обучающихся и обеспечивать конфиденциальность информации.

Использование нейросетей в обучении и изучении русского языка и литературы представляет собой мощный инструмент, который помогает сделать учебный процесс более эффективным, интересным и доступным. Эти технологии открывают новые горизонты для развития образования и подготовки будущих поколений.

Одним из помощников учителя является GigaChat - виртуальный помощник, который способен обрабатывать большие объемы информации и предоставлять ответы на различные вопросы. Этот виртуальный помощник поможет найти информацию в решении различных задач. Данная платформа умеет вести диалог, придумывать рекламные посты и планы презентаций, сочинять стихи и сказки, генерировать изображения по вашему запросу и выполнять другие текстовые задачи. На уроках русского языка и литературы GigaChat поможет и учителю, и обучающимся. Он сможет придумать интересные вопросы при изучении темы урока, отвечая на которые ученики будут развивать критическое мышление и проявлять творческие способности. Например, на уроке русского языка можно использовать GigaChat для создания заданий по определенной теме раздела. Можно написать в чат запрос: «Напиши упражнение для обучающихся 6 класса по теме «Жаргонизмы». Вот такой дает ответ GigaChat: «Вот пример упражнения для шестого класса по теме «Жаргонизмы»:

1. Упражнение: «Переведи на нормальный язык». Обучающимся предлагается список предложений, содержащих жаргонные выражения. Задача учеников – перевести каждое предложение на литературный русский язык, избегая использования жаргона.

2. Предложения с жаргоном:

1. Я вчера телик до двух ночи смотрел, потом вырубился.

2. Мы вчера тусили у Пети дома, классно было! 3. Я ей скинул фотки, но она молчит. 4. Он мне вчера кинул пятьсот рублей, теперь я должен. 5. Мне надо в универ заехать, там лекторы будут. 6. Она такая крутяшка, всегда в топовых шмотках ходит. 7. Он на неё косо смотрит, наверное, не нравится. 8. Я тут нашёл норм движок для нашего проекта.

3. Образец выполнения:

1. Вчера я смотрел телевизор до двух часов ночи, потом уснул. После того как учащиеся выполнят задание, обсудите с ними разницу между жаргонными словами и литературными эквивалентами. Можно также поговорить о том, когда уместно использовать жаргон, а когда лучше избегать его употребления»

Можно задать вопрос: «Какие игры можно использовать для изучения темы «Лексика?» Вот ответ GigaChata: «Игры являются отличным способом для активного и увлекательного изучения лексики. Они помогают закрепить новые слова в памяти, развивают коммуникативные навыки и делают учебный процесс более интересным. Вот несколько популярных игр, которые можно использовать для изучения лексики:

1. Крокодил. Цель этой игры заключается в том, чтобы жестами объяснить другим игрокам загаданное слово без использования речи. Игроки делятся на команды, одна команда загадывает слово другому игроку, который пытается его показать. Если команда угадывает правильно, она получает очко. Эта игра отлично подходит для развития невербальной коммуникации и запоминания новых слов.

2. Бинго. Для этой игры нужно подготовить карточки с различными словами. Каждый ученик получает карточку с пустыми клетками, куда он записывает слова из списка. Ведущий называет слова случайным образом, и ученики отмечают их на своих карточках. Первый, кто заполнит всю карточку или определённую линию, кричит «Бинго!» и выигрывает. Эта игра помогает быстро запомнить новые слова и развивает внимательность.

3. Словесная цепочка. Игроки садятся в круг и начинают называть слова по очереди так, чтобы каждое следующее начиналось на последнюю букву предыдущего. Например: яблоко – окно – орех – хлеб – банан. Эта игра тренирует оперативную память и расширяет словарный запас.

4. Ассоциации. Один игрок называет слово, а следующий должен назвать первое пришедшее ему в голову слово, которое ассоциируется с предыдущим. Затем третий игрок продолжает ассоциативный ряд, и так далее. Эта игра позволяет увидеть, какие связи между словами существуют в сознании игроков, и помогает развивать креативное мышление.

5. «Кто я?» Каждому участнику прикрепляется на лоб листок бумаги с названием

какого-то предмета, животного, персонажа и т.п. Задача игрока – узнать, кем он является, задавая вопросы остальным участникам. Ответы должны быть только «да» или «нет». Например: «Я животное?» – «Да». «Я домашнее животное?» – «Нет». Этот вариант игры хорошо подходит для расширения словарного запаса и развития логического мышления.

6. Мемори. Игра состоит из парных карточек с изображениями или словами. Все карточки выкладываются рубашкой вверх. Игроки по очереди переворачивают две карточки, пытаясь найти пару. Если они совпадают, игрок забирает их себе и продолжает ход. Если нет – карточки возвращаются на место, и ход переходит следующему игроку. Мемори отлично развивает зрительную память и помогает быстрее запоминать новые слова.

7. Табу. В этой игре одному из участников дается слово, но он не может использовать его при объяснении, а также некоторые другие слова, которые связаны с ним. Остальные участники должны угадать слово, слушая объяснения. Например, если слово «яблоко», нельзя говорить «фрукт», «дерево», «сад» и т.д. Это заставляет искать необычные способы описания и помогает активизировать словарный запас.

8. Эрудит (Scrabble). Классическая настольная игра, где игроки составляют слова из буквенных фишек на игровом поле. Чем длиннее и сложнее слово, тем больше очков оно приносит. Эрудит отлично развивает умение комбинировать слова и учит мыслить стратегически.

9. Лото с картинками. Вместо чисел на картах лото используются изображения предметов или животных. Ведущий называет предметы, а игроки закрывают соответствующие картинки на своих картах. Победителем становится тот, кто первым закроет все картинки на своей карте»

На уроке литературы, например, можно использовать GigaChat для создания иллюстраций к произведениям. Можно написать в чат «Нарисуй зимний вечер по стихотворению А. С. Пушкина «Зимний вечер». GigaChat выдает вот такие иллюстрации:
Или можем задать вопрос в GigaChat из учебника «Литература»: «Какие персонажи мировой литературы перекликаются с образом Чацкого из «Горя от ума» А. С. Грибоедова?» Получаем ответ: «Образ Чацкого из комедии Александра Сергеевича Грибоедова "Горе от ума" является одним из самых ярких и значимых в русской литературе. Его личность воплощает идею протеста против устаревших традиций и устоев общества, стремление к свободе мысли и действию. В мировой литературе есть несколько персонажей, которые перекликаются с Чацким по своим характеристикам и мотивам поведения:

1. Евгений Онегин (Александр Сергеевич Пушкин) Онегин, главный герой романа в стихах "Евгений Онегин", также является представителем молодого поколения, которое стремится к изменениям и свободе. Как и Чацкий, он критически относится к обществу, но в отличие от него, Онегин часто оказывается пассивным наблюдателем, а не активным борцом за перемены.

2. Раскольников (Фёдор Михайлович Достоевский) Родион Раскольников, герой романа "Преступление и наказание", тоже выражает недовольство существующим порядком вещей и пытается найти свой путь в жизни. Однако его методы борьбы с обществом гораздо более радикальны и приводят к трагическим последствиям.

3. Гамлет (Уильям Шекспир) Гамлет, принц Датский, из одноименной трагедии Уильяма Шекспира, также сталкивается с необходимостью противостоять общественным нормам и традициям. Он сомневается в себе и своих действиях, что делает его похожим на Чацкого, который тоже иногда теряется в своих мыслях и сомнениях.

4. Дон Кихот (Мигель де Сервантес) Хотя Дон Кихот из романа Мигеля де Сервантеса "Хитроумный идальго Дон Кихот Ламанчский" действует в совершенно другой эпохе и контексте, его стремление к идеалам и борьба с реальностью напоминают поведение Чацкого. Оба персонажа сталкиваются с непониманием окружающих и оказываются в изоляции.

5. Жюльен Сорель (Стендаль) Главный герой романа Стендаля "Красное и чёрное" Жюльен Сорель также является молодым человеком, стремящимся к успеху и признанию в обществе. Он критикует существующие порядки и пытается найти своё место в мире, но его амбиции и честолюбие часто приводят к конфликтам и разочарованиям. Эти примеры показывают, что образ Чацкого не уникален и находит отражение в произведениях разных авторов и эпох. Каждый из этих персонажей по-своему выражает идею протеста против общественного устройства и стремления к свободе и самовыражению»

Нейросети также можно использовать для планирования уроков русского языка и литературы. Например, можно написать в GigaChat: «Интегрированный урок русского языка и технологии в 6 классе». Вот такой получаем результат: «Проведение интегрированного урока русского языка и технологии может стать интересным опытом для учеников 6 класса. Такой подход позволяет объединить знания из разных дисциплин и показать их взаимосвязь.

Учителя подводят итоги урока, обсуждают успехи учеников и отмечают важность применения знаний из разных предметов в повседневной жизни. Такой урок поможет ученикам лучше усвоить материал по русскому языку и применить свои знания на практике, а также развить творческие способности и навыки работы в команде»

Применение нейросетевых технологий на уроках русского языка и литературы открывает перед педагогами и обучающимися новые горизонты. Однако важно помнить, что эти технологии должны дополнять традиционные методы обучения, а не заменять их. Грамотное сочетание современных технологий и классического подхода позволит создать оптимальный результат в изучении и обучении конкретного школьного предмета [3].

Список литературы:

1. https://www.teacherjournal.ru/categories/15/articles/8167?ysclid=m443gw4knc958418187
2. Андреев А.А. Педагогика в информационном обществе. Высшее образование в России. 2011. № 11.
3. Иванов С.П. Искусственный интеллект в электронном обучении. Вестник образования. 2024. № 4.

ӘОЖ 004.8

МЕКТЕПТЕ ОҚУ ҮДЕРІСІН ЖЕТІЛДІРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ РӨЛІ

Жампозова Динара Кабылгалиевна
тарих және география пәні мұғалімі, тарих ғылымдарының магистрі, педагог-зерттеуші
Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной работе рассматривается роль искусственного интеллекта в совершенствовании учебного процесса в школе. Анализируется значение технологий искусственного интеллекта в повышении качества образования, организации индивидуального обучения и повышении эффективности работы учителя. Также описываются преимущества использования искусственного интеллекта и возможные трудности его внедрения. В работе раскрываются перспективы применения искусственного интеллекта в современной системе образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, процесс обучения, цифровые технологии, персонализированное обучение, эффективность учителя, дистанционное обучение.

Abstract. This paper examines the role of artificial intelligence in improving the educational process in schools. It analyzes the importance of AI technologies in enhancing the quality of education, supporting personalized learning, and increasing teachers' efficiency. The advantages of using artificial intelligence, as well as the challenges of its implementation, are also discussed. The paper highlights the future prospects of AI in modern education systems.

Keywords: artificial intelligence, education, learning process, digital technologies, personalized learning, teacher effectiveness, distance learning.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды өзгерістер кезеңін бастан кешіруде. Ғылыми-техникалық прогрестің дамуы, цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы мектептегі оқу үдерісіне жаңа талаптар қоюда. Осындай өзгерістердің ең маңызды бағыттарының бірі – жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру саласына енгізу.

Жасанды интеллект – адам интеллектісіне ұқсас қызмет атқаратын, деректерді талдайтын, үйренетін және шешім қабылдай алатын компьютерлік жүйе. Бүгінде ЖИ тек өндіріс пен медицинада ғана емес, сонымен қатар білім беру жүйесінде де кеңінен қолданылып келеді. Бұл технология оқу сапасын арттыруға, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға және мұғалімнің жұмысын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект білім беру үдерісін жаңғыртуда маңызды құрал болып табылады. Оның көмегімен оқушылардың білім деңгейі автоматты түрде бағаланады, жеке оқу траекториясы құрылады, оқу материалдары оқушының қабілетіне қарай бейімделеді, қашықтан оқыту сапасы артады [1].

Мысалы, ЖИ жүйелері білім алушының қандай тақырыпты жақсы меңгергенін, қай жерде қиналатынын анықтап, соған сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Бұл – саралап оқытудың тиімді жүзеге асуына мүмкіндік береді. Дәстүрлі білім беру жүйесінде барлық білім алушыларға бірдей материал ұсынылады. Ал жасанды интеллект әр білім алушының білім деңгейін, оқу қарқынын, қызығушылығын ескеріп, жеке оқу бағдарламасын жасай алады. Бұл әсіресе үлгерімі әртүрлі сыныптарда өте маңызды. Бір білім алушыға күрделі тапсырмалар ұсынылса, екінші білім алушыға түсіндіру жұмыстары көбірек беріледі. Осылайша, әр білім алушы өз мүмкіндігіне сай білім алады [2].

Жасанды интеллект мұғалімнің күнделікті жұмысын жеңілдетуге көмектеседі. Мысалы: тесттерді автоматты тексеру, бағалау жүргізу, оқу жетістіктерін талдау,сабақ жоспарын құруға көмек береді.

Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, оны шығармашылық жұмысқа, білім алушылармен жеке жұмысқа көбірек көңіл бөлуіне мүмкіндік береді [3].

Жасанды интеллект негізіндегі платформалар интерактивті, қызықты тапсырмалар ұсынады. Мысалы:ойын элементтері, виртуалды зертханалар. Мұндай тәсілдер білім алушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін күшейтеді. Әсіресе, цифрлық ортада өскен қазіргі жас ұрпақ үшін бұл өте тиімді әдіс болып табылады.

Жасанды интеллект қашықтан оқыту жүйесінің сапасын жақсартуға үлкен үлес қосады. Ол онлайн сабақтарды тиімді ұйымдастыруға,білім алушылардың қатысуын бақылауға, білім деңгейін нақты бағалауға мүмкіндік береді. Пандемия кезеңінде қашықтан оқыту жүйесінің маңызы айқын көрінді. Осы кезде ЖИ технологиялары білім беру үдерісін тоқтатпай, оны жаңа деңгейге көтеруге көмектесті [4].

Жасанды интеллектті енгізудің кейбір қиындықтары да бар:

- техникалық құралдардың жеткіліксіздігі,
- интернет сапасының төмендігі,
- мұғалімдердің цифрлық сауаттылығының әркелкі болуы,
- дербес мәліметтердің қауіпсіздігі мәселелері.

Сондықтан ЖИ-ды тиімді қолдану үшін мұғалімдерді оқыту, мектептердің материалдық базасын нығайту және қауіпсіздік талаптарын сақтау маңызды.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект – мектептегі оқу үдерісін жетілдірудің қуатты құралы. Ол білім сапасын арттыруға, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға және мұғалімнің жұмысын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналатыны сөзсіз. Сондықтан бүгінгі таңда мұғалімдер мен білім алушылар бұл технологияны дұрыс меңгеріп, оны тиімді пайдалана білуі қажет. Жасанды интеллектті орынды қолдану арқылы біз заманауи, сапалы және қолжетімді білім беру жүйесін қалыптастыра аламыз [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы https://adilet.zan.kz
2.UNESCO – Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities https://unesdoc.unesco.org
3. OECD – Education and Skills Outlook https://www.oecd.org/education
4. Microsoft – AI in Education https://www.microsoft.com/education
5. Google – AI and Education https://edu.google.com

ӘОЖ 375.7

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Рысбекова Рая Еренкуловна
№1 бөбекжай бақшасының тәрбиешісі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Воспитание детей – самая большая инвестиция в будущее. Мы должны так подходить к этому вопросу и стремиться дать нашим детям хорошее образование... Подготовка ребенка к образованию и труду – это долг родителей. Девиз «всем добра детям» должен стать принципом для всех родителей. Цель состоит в том, чтобы обеспечить качественный переход к модели» образование для всех на всю жизнь и ускоренное проникновение в мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: искусственный интеллект, развитие языка, дошкольное образование, интерактивное обучение, цифровые технологии.

Abstract. Parenting is the biggest investment in the future. This is how we should approach this issue and strive to give our children a good education... Preparing a child for education and work is the duty of parents. The motto «good for all children» should become a principle for all parents. The goal is to ensure a qualitative transition to the «education for all for life» model and accelerated penetration into the global educational space.

Keywords: artificial intelligence, language development, preschool education, interactive learning, digital technologies.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесі әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістерге жауап беру үшін жаңа технологияларды пайдалану жолдарын іздеуде. Әсіресе жасанды интеллект (ЖИ) секілді заманауи технологиялар білім беру саласында бірқатар оң өзгерістерді қалыптастыруда. Жасанды интеллект білім жүйесін жаңарту мен жетілдіруде, оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген оқыту мен тәрбиелеу тәсілдерін енгізуде маңызды рөлін атқарады.Қазіргі уақытта білім беру жүйесі әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістерге жауап беру үшін жаңа технологияларды пайдалану жолдарын іздеуде. Әсіресе

жасанды интеллект (ЖИ) секілді заманауи технологиялар білім беру саласында бірқатар оң өзгерістерді қалыптастыруда. Жасанды интеллект білім жүйесін жаңарту мен жетілдіруде, оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген оқыту мен тәрбиелеу тәсілдерін енгізуде маңызды рөл атқарады.

XXI ғасырдағы білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың жедел дамуына байланысты жаңа міндеттерді алға қойып отыр. Балалардың сөйлеу тілін дамытуда дәстүрлі әдістермен қатар, заманауи жасанды интеллект негізіндегі құралдар ерекше орын алуда. Қазақстандағы «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы мен мектепке дейінгі білім беруді жаңғырту бағыттары да ЖИ-ді пайдалануды қолдайды. Осыған байланысты, ЖИ-дің тіл дамытудағы рөлі ғылыми тұрғыдан зерделенуі тиіс [1].

Мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі білім беру стандартында баланың сөйлеу, коммуникативтік дағдыларын дамыту - білім беру саласының негізгі мақсаттарының бірі ретінде көрсетіледі. Сондай-ақ, заманауи цифрлық және инновациялық технологияларды қолдануға рұқсат беріледі. Оқу қызметінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану баланың қызығушылығы мен танымдық белсенділігін арттыруға бағытталуы тиіс - деп көрсетілген [2].

Баланың тілінің дамуы – мектепке дейінгі баланың тұлғалық, когнитивтік және әлеуметтік жетілуінің маңызды көрсеткіші. Қазіргі заманда инновациялық технологиялардың дамуымен бірге балалардың тілдік дамуын қолдайтын жаңа мүмкіндіктер пайда болуда. Әсіресе жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру процесіне енгізу сөйлеу тілін дамытудың тиімді құралдарының біріне айналып келеді.

Бала тәрбиелеу – болашаққа ең үлкен инвестиция. Біз бұл мәселеге осылай қарап, балаларымызға жақсы білім беруге ұмтылуымыз керек. Баланы білім мен еңбекке дайындау – ата-ананың борышы. «Бар жақсылық балаларға» ұраны барлық ата-ана үшін қағидаға айналуы қажет. «Білім әркімге өмір бойы» үлгісіне сапалы түрде көшуді және әлемдік білім беру кеңістігіне жедел енуді қамтамасыз етуді мақсат етеді.

«Біліміді ұрпақ – ел болашағы» - деп даналарымыз бекер айтпаған. Қазіргі педагог балаларды тек пәнді меңгеруге ғана емес, сонымен қатар ақпаратты өз бетінше іздей білуге, оның ішінде ең маңыздысын таба білуге үйретуі қажет және бұл педагогтың жаңа, әрі күрделі міндеттерінің бірі екендігін атап өтті. Бұл міндетті шешуге бағытталған жұмыстар балабақшадан басталып, мектеп қабырғасына жаңа келген баланың қазіргі үдемелі заман талабына сай қалыптасуына оң ықпал етуі тиіс. Осы орайда, мектеп пен балабақша сабақтастығын күшейту және мектепке дейінгі балаларды өзіндік ой-пікір жасауға, өзіндік шешім қабылдауға үйрету мақсаты қойылып отыр. Осы мақсатқа нәтижелі қол жеткізу оқу-тәрбие үдерісінде баланың білімді белсенділікпен, толық және терең меңгеруін қамтамасыз етуде маңызды орын алады [3].

Мектеп жасына дейінгі шақ, кіші мектеп оқушысы кезеңіне өтетін күрделі, ауыспалы кезең болуымен өте жауапты екендігін есепке алу аса қажет. Нақты осы шақта балалардың іс-әрекет түрлері де бірте-бірте, ойыннан – оқу қарекетіне ауыстырылады.

Ойын – үнемі даму құбылысы. Ойын балалардың бастауыш мектепке жеңіл бейімделуіне, оқу материалын жылдам, әрі күрделі қиындықсыз меңгеруіне, дене дамуы және үйлесімді қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге зор ықпал етеді.

Дидактикалық ойындарды, логикалық ойын-жаттығуларын, проблемалық жағдаяттар, ойын-жарыс элементтерін ұйымдастырылған іс-әрекетінде, серуендерде, тәрбиелік іс-шараларда пайдалану аса маңызды. Олар балаларды белсенділікке, икемділік пен шеберлікке, өз бетінше жұмыс жасай отырып, өзіндік ой-пікір айтуға баулу мақсатында пайдаланылады.

Мектеп жасына дейінгі бала табиғаты зерттеуші, ізденуші, байқампаз болып келеді. Бұл жастағы балалар әсершіл, жаңаға құмар білуге құштар, үнемі бақылауға, тәжірибе жасауға, тексеруге, жаңа ақпарат іздеуге деген талпынысы зор. Зерттеушілік мінез баланың қоршаған орта туралы түсінік алуының, сол арқылы өзіндік ой-пікірін жеткізе білуінің маңызды шарттарының бірі.

Психолог-педагог ғалымдардың зерттеулерінде ойын іс-әрекеті ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан тұлғаны дамыту құралы ретінде танылады. Балалар тәрбиесінде ойындардың алатын орны жайлы Қазақстанда тұңғыш еңбек жазғандардың бірі педагог Н.С.Құлжанова болды. Атақты ғалымдар ойынды балалардың іс-әрекеті ғана емес танымдық әрекет деп қарастырған және оны баланың ізденіс-шығармашылық құралы ретінде зерттеген. Атап айтсақ, Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, А.П.Усова, Д.Б.Эльконин және т.б.

Мектеп жасына дейінгі балалармен жүргізілетін барлық ұйымдастырылған іс-әрекетінде ойын түрлерін мазмұнына сай пайдалану әрбір тәрбиеші-педагогтың міндеті екені белгілі. Сондықтан балаларға қолайлы дамытушы орта ұйымдастырып, ойын түрлері мен ойын элементтерін пайдалана отырып, балалардың танымдық белсенділігін, тұлғалық қасиеттерін, өзіндік ой-пікірін, зияткерлік білім, білік, дағдысын қалыптастыруда бірқатар мәселелер белең алуда [4].

Біздің балабақшада алға қойған негізгі мақсаттардың бірі – дамыту ойындары мен логикалық тапсырмалар арқылы балалардың құзіреттілігін, жеке тұлға ретінде танымдық белсенділігін және логикалық ойлауын дамыту болып отыр. Бұл, өз кезегінде баланы өзіндік пікір, өзіндік ой-қорытынды жасауға жетелейді. Осы мақсатты орындау барысында ойындарды іріктеу балалардың жас және жеке дара ерекшеліктеріне, бағдарлама мазмұнына байланысты жүргізіледі.

Бүгінгі таңда жаңа заман балаларын тәрбиелеудің негізгі бағыты балаларды тұлғаға бағдарлап оқыту және тәрбиелеу. Қоғам талаптарына сай мектепке дейінгі кезеңде балалардың денсаулығын сақтау, ақыл-ойын, танымдық қызығушылығын жетілдіруді педагогикалық тұрғыдан шешу мен баланың өзін-өзі тану, өзіндік ой-пікірін қалыптастыру арасында қарама-қайшылықтар туындап отыр.

Осы қарама-қайшылықтарды ғылыми-теориялық тұрғыдан шешу және оның педагогикалық-әдістемелік мүмкіндіктерін қарастыру біздің зерттеуіміздің көкейкестілігіне негіз бола алады.

Мектепке дейінгі шақта баланың өзін-өзі және басқа адамдармен өз қатынастарын түсінуі аса маңызды. Бала сол арқылы жақсылық пен жамандықты ұғыну, өз бас пайдасын түсіну және басқаның игілігі үшін одан бас тарту сияқты өзекті мәселелерді ұғына бастайды. Осы кезеңде бүкіл өмір жолында көрініс беретін бала тұлғасының негізі қаланады.

Мектепке дейінгі шақ еркіндік және шығармашылықпен ерекшеленеді. Баланың іс-әрекетінде болашақтағы ерікті қадамдарының негізі болатын ерік-жігері біртіндеп қалыптасады. Қазіргі кезде баланың өмірін ізгі мақсатпен жоспарлау, оның қауіпсіздігін ойлап, еркін мінез-құлқынан айыратын ата-аналар да кездеседі. Баланың өз денесін, одан әрі еріксіз әрекеттерді игеруінің барысында тек ерік-жігер емес, интеллект те қалыптасатындығын және ол баланың дербес тұлға ретінде көрінуіне жағдай жасайтындығын кейбір ата-аналар түсіне бермейді. Сондықтан ата-аналармен жүргізілетін жұмыстарды жоспарлағанда баланың өзін-өзі тануы, өзін-өзі бағалауы, өзіндік дамуы және өзіндік ой-пікір айтуы сияқты мәселелерге баса назар аударылуы қажет. Бұл өз кезегінде ата-аналардың бала тәрбиесі туралы білімін жетілдіруге, бала-ата-ана-тәрбиеші бірлігін нығайтуға негіз болады.

И.С.Кон «Мен» ұғымын адамның өзінің өзі туралы түсінігінің синонимі ретінде қарастыруды ұсынады. «Мен» бейнесі бірден пайда болмайды, алдымен өзі туралы түсінік қалыптасады. Жүйелі өзін-өзі танудың барысында бұл жеке түсініктер тұтастай бейнеге ұласып, болашақта тұтастай құрылым ретінде, яғни «Мен – тұжырымдамасы» ретінде қызмет етеді. «Мен» бейнесін дамытудың мазмұны мыналарды қамтиды: баланың өзі туралы түсінігін қалыптастыру, өзіндік «Мен» бейнесін дамыту, өзін-өзі тану тәсілін қолдана білуге үйрету (өзіндік қабылдау және өзіндік бақылау), өзіндік ой-пікірді қалыптастыру, өзінің күші мен мүмкіншілігіне деген сенімін нығайту.

Баланың бойында ішкі түрткі, қызығу сезімдері болады. Соның негізінде өзіндік бағалау пайда қалыптасады. Бұл «Мен жүйесі» негізінде орындалады. Оның құрамына: физикалық Мен –дене тізбегі; шынайы Мен – дәл қазіргі уақыттағы өзіндік Мен; динамикалық Мен – субьектінің болашақта өзгеруі; әлеуметтік Мен - қоршаған ортамен байланыс; қиялдық Мен- субьектінің егер мүмкін болса өзгергісі келуі сияқты ұғымдар енеді. «Меннің» дамуы мен өзгеруі баланың дене және рухани дамуымен бірге үздіксіз жүріп отырады. Сол себепті, баланың өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, өзіндік ой-пікірін қалыптастыруға, яғни «өз-өзіне» бағытталған қасиеттерін дамытуға баса назар аудару қажет.

Мұндағы басты мақсат – біртұтас, рухани, білімді және жаһандану ғасырында өмір сүре алатын, бақытты бола алатын адамды қалыптастыру. Осы мақсатқа жетудегі басты міндеттердің бірі – баланы сыни тұрғыдан ойлауға, шығармашылық ізденіс және мәселені шеше білуге үйрету болып табылады. Ал, бұл өз кезегінде тек «Өзін-өзі тану» ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде ғана емес, тәрбиешілердің ұйымдастырылған іс-әрекетінен тыс уақытта балалармен бірлескен неме дербес жұмыстары арқылы да үнемі жүзеге асырылуы тиіс.

Мектепке дейінгі білім беру – педагогика, психология ғылымдарының сырттай көріністері, жаңа технологиялары және инновацияларды үндеумен ғана шектелмей, ең тиімді әдіс-тәсілдерді тәжірибеде қолдану арқылы жүзеге асырылуы керек. Осы мақсатта балаларды өзіндік әрекеттердің қарапайым тәсілі ретіндегі жеке жұмыстарға баулуды жетілдіру аса қажет. Бұл өз кезегінде мына жетістіктерге қол жеткізуге негіз болады:

- баланың дербестігін арттырады;
- қоршаған ортаға тез және жеңіл бейімделуге үйретеді;
- танымдық қажеттіліктерді оятады;
- шығармашылыққа баулиды.

Мұнда интерактивті әдістердің алатын орны ерекше. Интерактивті әдістер – баланың өзін-өзі тануының жолдары мен тәсілдеріне меңзейді, белсенді диалог негізінде құрылады. Балалар бірігіп жұмыс жасауға үйренеді; өз ойларын ортаға салып, пікірталасқа түседі; өзін-өзі дамытуға деген қажеттіліктерді анықтап, өзін-өзі бақылай, бағалай білуге дағдыланады. Олардың қатарында өзіміз тәжірибеде қолданып жүрген мынадай әдістерді атап өтуге болады: ертегі, құм, би, арттерапиясы, тренингтік жаттығулар және т.б. Балаларды кең ойлауға негізделген мұндай әдістер баланың белсенділігін және даму деңгейін көтеруде оқыту әдістерінің ең тиімдісі ретінде ұйымдастырылған іс-әрекетінде кеңінен қолданылып жүр.

Өзін-өзі бағалау баланың өзіндік дамуы мен жетілуінің маңызды факторы болып табылады. Өзін-өзі бағалаудың асырылып көрсетуі немесе төмендеуі, өзі туралы дұрыс танымның болмауы ішкі және сыртқы шиеленістерге, тұлғаның сипатына әсерін тигізеді. Баланың өз-өзімен және қоршаған ортамен үйлесімі, эмоциялық толғанысты өзін-өзі бағалау мен оның өмір тәжірибесі қатынасына байланысты. Өзіндік бақылау, өз мүмкіндіктерін бағалау әрекетіне есеп беру, баланың икемді өмір сүруінің шарты болып табылады.

Біздің елімізде өскелең ұрпақтың бойында рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен шығармашылығын дамыту – өзектілігін жоймайтын келелі мәселелердің бірі. Оған баланың сана-сезіміне рух беріп, жеке тұлғалық қасиеттерді үйлесімділікпен орнықтырған жағдайда, өзін-өзі және өзгелерді тануға, бағалауға және өз ой-пікірін қалыптастыруға мүмкіндік алу арқылы қол жеткізуге болады.

Қорыта келе, балабақшада баланың өзін-өзі тануы, бақылауы мен бағалауын дамытуға, баланың өзіндік «Мен» жүйесін қалыптастыруға бағытталған танымдық-ізденушілік ойындар, логикалық тапсырмалар, проблемалық жағдаяттар, тәжірибелік-зерттеу жұмыстары жүйесін әзірлеуді ұсынамыз [5].

Әдебиеттер тізімі:
1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022ж.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана, 2022ж.
3. Ахметов С. Балабақшада білім берудің тиімділігін арттыру жолдары.-А: Рауан, 2015ж.
4. Ахтаева Н.С., Әбдіғаппарова А.І. Әлеуметтік психология. - А.: Қазақ университеті, 2017ж. 5. Айзенк Г. Проверьте свои интеллектуальные способности. Рига, 2015ж.

УДК 37.013.75

УРОК-ЭКСКУРСИЯ КАК ЭФФЕКТИВНАЯ ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Рахимбекова Меруерт Ахметбековна
учитель русского языка и литературы
средняя школа №47
г.Тараз, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада сабақ-экскурсияның білім беру үдерісін ұйымдастырудағы тиімді формаларының бірі ретіндегі маңызы қарастырылады. Сабақ-экскурсия оқушылардың теориялық білімін тәжірибемен ұштастырып, олардың танымдық белсенділігін арттыруға, қызығушылығын оятуға және қоршаған ортаны тереңірек түсінуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл оқыту әдісі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, өздігінен іздену дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Мақалада сабақ-экскурсияны ұйымдастырудың ерекшеліктері, кезеңдері және оның білім сапасына әсері талданады.

Кілт сөздер: сабақ-экскурсия, білім беру үдерісі, оқыту әдістері, танымдық белсенділік, тәжірибелік оқыту, шығармашылық қабілет, инновациялық тәсілдер.

Abstract. This article examines the lesson-excursion as an effective form of organizing the educational process. A lesson-excursion integrates theoretical knowledge with practical experience, enhancing students' cognitive activity, motivation, and deeper understanding of the environment. It also contributes to the development of students' creative abilities and independent learning skills. The paper analyzes the features, stages, and educational impact of organizing lesson-excursions in modern teaching practice.

Keywords: lesson-excursion, educational process, teaching methods, cognitive activity, experiential learning, creativity, innovative approaches

Современный учитель должен проводить интересные и познавательные уроки. Для этого существует большое количество методов, приемов и технологий, многие из которых уже не раз использовались педагогами на уроках.

Стандартный урок русской литературы проходит следующим образом: учитель рассказывает детям биографию автора, после чего приступает к изучению произведения. Зачастую такие уроки детям неинтересны. В век современных технологий детей привлекают интерактивные занятия, которые помогают их погрузить в те реалии, в которых они растут с малых лет. Именно поэтому учителя начинают использовать интерактивные доски, интересные игры, созданные при помощи интернета и многое другое.

Но как еще можно разнообразить урок русской литературы?

На уроках русской литературы можно проводить экскурсии по музеям, по улицам городов и по конкретным значимым местам.

«Экскурсии возникли в конце XVIII – начале XIX века как метод обучения, способствующий развитию наблюдательности, навыков самостоятельной работы у учащихся».

Экскурсия, как метод обучения возникла довольно давно, но проводить такой урок в современных реалиях не так то просто и трудозатратно.

Как педагогу провести экскурсию, если у него нет возможности отправиться с детьми в Санкт-Петербург, чтобы показать, где жил Акакий Акакиевич Башмачкин? И снова тут нам может помочь интернет. Такую экскурсию можно устроить онлайн.

В Интернете виртуальные музеи начали появляться достаточно рано. Примерно в 1991 году появился первый виртуальный музей. По началу это были сайты, на которых просто указывалось название музея, небольшая информация о нем, его местоположение и, конечно же, режим работы.

Чуть позже на таких веб-страницах начали появляться виртуальные экспозиции, фотографии картин, скульптур. Эти единичные фотографии объединяли в одну онлайн-экскурсию.

По началу, виртуальные экскурсии представляли собой просто набор фотографий, на которых были размещены разные произведения искусства. Сейчас же, такие экскурсии могут представлять собой либо полноценный видеоматериал с озвучкой, снятый в стенах музея, либо это карты музея, которые напоминают карты города.

«В настоящее время количество и глубина изложенного материала, доступного через сеть Интернет, непрерывно растёт, и возможно, уже через несколько лет свои собственные виртуальные экскурсии будут иметь все музеи мира» – пишет Александрова Е.В. в своей научной работе [1].

Как мы понимаем, идея эта не новая, но мало разработанная и в методическом плане, можно сказать, инновационная форма обучения. Устюжанина Н.В. в своей научной статье пишет: «В образовательных целях можно использовать виртуальные путешествия в города и страны, изучаемые на уроке, посещение экспозиций научного содержания, музеев ученых и великих изобретений, ботанических садов и парков, а также предприятий, чья производственная технология может иллюстрировать теоретические знания» [2]. Плюсы виртуальной экскурсии в том, что учителю с детьми никуда не нужно ходить. Все можно устроить в режиме реального времени, прямо в классе. Данная форма работы вызовет у детей интерес и повысит активность работы ребенка на уроке.

На данный момент существует большое количество готовых виртуальных экскурсий и разнообразных туров на просторах Интернета. Найти готовый материал не составит труда. Кроме того, учитель может самостоятельно создавать онлайн-экскурсии, используя специальные сайты.

Александрова Е.В. делит виртуальные экскурсии на несколько видов, но мы отметим те, которые будут актуальны на уроке русской литературы в современной школе:

– литературно-биографические. Это те экскурсии, которые связаны с жизнью и биографией писателей. Это отличный вариант онлайн-экскурсии, которую можно использовать на уроке-введении по русской литературе. Так, например, детям можно провести виртуальную экскурсию по музеям А.С. Пушкина и по тем местам, где жил поэт. Также можно провести экскурсию по Дому-музею Марины Цветаевой или по мемориальному комплексу «Ясная поляна», благодаря которому можно узнать о жизни великого русского писателя Л.Н. Толстого.

– литературно-краеведческие. Благодаря этим экскурсиям детям можно показать те места, которые, так или иначе, связаны с жизнью какого-либо писателя или поэта. Так, с детьми на уроке можно посетить места, которые любил Пушкин, Московские районы, которые описывал Булгаков в своем произведении «Мастер и Маргарита», а также можно устроить виртуальную экскурсию по Петербургу Достоевского.

– историко-литературные. Это виртуальные экскурсии, которые помогут детям раскрыть определенные периоды русской литературы. Например, при изучении темы «Серебряный век русской поэзии» можно провести виртуальную экскурсию, которая поможет раскрыть особенности того сложного, для литературы, периода.

Питинова Т.Г. и Курченко А.Ю. отмечают в своей научной работе: «Педагогический экскурсионный процесс основан на дидактических принципах, которые определяют содержание, организацию и методику обучения экскурсантов» [3]. Урок-экскурсия – это очень хорошо проработанный урок.

Так, Н.В. Белова и Е.В. Рублева в своей научной работе под названием «Урок-экскурсия в Третьяковскую галерею как пример «смешанного обучения» в практике преподавания русского языка как иностранного» отмечают несколько этапов работы при проведении урока-экскурсии, которые помогут сделать виртуальную экскурсию на уроке более интересной и познавательной:

1 этап – подготовительный, «в ходе которого преподаватель знакомит студентов с историей музея, его основателями, известными лицами, принимавшими участие в создании коллекции, ее пополнении и сохранении»

2 этап – работа с новой лексикой. Учитель должен познакомить детей с новыми словами, которые относятся к темам «Искусство», «Живопись» и так далее. Это поможет детям более глубоко погрузиться в атмосферу урока.

3 этап – «подготовка к посещению галереи». Для того, чтобы провести урок-экскурсию, необходимо подготовить учебный кабинет к такому уроку. Класс должен быть оснащен хорошим интернет-соединением, если экскурсия предполагает выход в интернет. Если же экскурсия подготовлена самим педагогом, то необходима интерактивная доска и видеоматериал или презентация.

4 этап – само посещение виртуального музея или галереи. На данном этапе ученики совместно с учителем посещают музей, необходимый для изучения определенной темы.

5 этап – подведение итогов. В ходе данного этапа можно провести групповую дискуссию, написание эссе.

Урок-экскурсия – это уникальный процесс, в который учитель вкладывает все свои силы и знания. Такую форму работы можно применять не только на уроках русского языка и литературы, но и на уроках истории, географии, биологии и на уроках изобразительного искусства. Визуальное «погружение» в урок помогает эффективно усваивать учебный материал. Благодаря уроку-экскурсию у детей развиваются не только интерес к предмету, но и коммуникативные навыки, а также навыки критического мышления, которые всесторонне развивают учащихся [4].

Список литературы:

1. Александрова Е.В. Виртуальная экскурсия как одна из эффективных форм организации учебного процесса на уроке литературы //Литература в школе. – 2010. – №. 10. – С. 22-24.
2. Устюжанина Н.В. Виртуальная экскурсия как инновационная форма обучения //Наука и перспективы. – 2017. – №. 2. – С. 70-74.
3. Питинова, Т.Г. О подготовке к проведению уроков-экскурсий в обучении истории / Т. Г. Питинова, А.Ю. Курченко. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2016. – № 1 (105). – С. 745-748. – URL: https://moluch.ru/archive/105/23782/ (дата обращения: 19.02.2025).
4. Белова Н.В., Рублёва Е.В. Урок-экскурсия в Третьяковскую галерею как пример" смешанного обучения" в практике преподавания русского языка как иностранного //Вестник Центра международного образования Московского государственного университета. Филология. Культурология. Педагогика. Методика. – 2015. – №. 2. – С. 111-116.

ӘОЖ 371.3:004.9

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

***Мамбетова Айбала Мамбеткызы**, психология магистрі*
***Абзал Альфия Азизқызы**, 2 курс студенті*
***Жамбек Назерке Бейсенбекқызы**, 2 курс студенті*
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье анализируется дидактический потенциал цифровых технологий в образовательном процессе. Рассматриваются вопросы индивидуализации обучения, использования мультимедийных ресурсов и установления оперативной обратной связи. На основе казахстанских научных источников определены основные направления интеграции цифровых инструментов в учебный процесс.

Ключевые слова: цифровые технологии, дидактика, образовательный процесс, цифровизация образования, интерактивное обучение, индивидуализация, иммерсивное обучение, геймификация, педагогические компетенции, информационная гигиена, клиповое мышление.

Abstract. The article analyzes the didactic potential of digital technologies in the educational process. The issues of personalization of learning, the use of multimedia resources and the establishment of prompt feedback are considered. Based on Kazakhstani scientific sources, the main directions of integrating digital tools into the learning process are identified.

Keywords: digital technologies, didactics, educational process, digitalization of education, interactive learning, individualization, immersive learning, gamification, pedagogical competencies, information hygiene, clip thinking.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру саласын трансформациялаудың негізгі қозғаушы күшіне айналды. Қазақстан Республикасында білім беруді цифрландыру – жай ғана техникалық жабдықтау емес, ол оқытудың мазмұны мен мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесу формаларын түбегейлі өзгертуді көздейтін стратегиялық процесс.

Бұл өзгерістердің басты себебі – білім алушылардың ақпаратты қабылдау ерекшеліктерінің өзгеруі. Бүгінгі «цифрлық ұрпақ» үшін визуалды және интерактивті ақпарат басты орында. Осыған орай, Ж.К.Нұрбекова цифрлық технологияларды оқытудың дәстүрлі дидактикалық принциптерін жаңа сапалық деңгейге шығаратын негізгі фактор ретінде қарастырады [2, 46б]. Біздің ойымызша, бұл процесс оқушыны дайын білімді тұтынушыдан, өз білімін дербес құрастырушы субъектіге айналдырады. Осы дидактикалық парадигманың қалай жүзеге асатынын тереңірек түсіну үшін, оның теориялық негіздеріне тоқталып өтейік:

1. ЦИФРЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ДИДАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Дидактика ғылымы цифрлық ортада жаңа мазмұнға ие болуда. Мұндағы басты ерекшелік – технологиялардың оқытудың дәстүрлі моделдерін икемді ете алуында.

Осы тұрғыда бірінші кезекте интерактивтілік принципі тұрады. Ж.У.Сманова зерттеуінде көрсетілгендей, цифрлық ресурстар оқушының материалмен белсенді әрекеттесуін қамтамасыз етіп, оның танымдық қызығушылығын дәстүрлі сабақпен салыстырғанда айтарлықтай арттырады [1, 134б]. Мәселен, математика сабағында *GeoGebra* бағдарламасын қолдану арқылы оқушылар функция графиктерінің

параметрлерін өзгертіп, нәтижені нақты уақытта көре алады. Бұл тәсіл материалды жай жаттаудан, оны тәжірибе жүзінде ұғынуға көшуге мүмкіндік береді.

Интерактивтіліктен кейінгі маңызды фактор – мультимедиялық сипат. А.А.Қасеноваңың пікірінше, ақпаратты аудио-визуалды форматта ұсыну когнитивті жүктемені оңтайландырып, есте сақтау қабілетін жақсартады [3, 14б]. Мысалы, физика сабағындағы виртуалды зертханалар нақты жағдайда қауіпті тәжірибелерді қауіпсіз ортада модельдеуге жағдай жасайды. Осылайша, мультимедиялық мазмұн мен интерактивтілік біріге отырып, оқытудың келесі маңызды сатысы – дараландыруға жол ашады.

«Мультимедиалық сипат оқушының тек көру немесе есту мүшелерін ғана емес, сонымен қатар оның ассоциативті ойлау жүйесін іске қосады. Бұл ретте ақпаратты сезіну мен қабылдаудың жаңа деңгейі – иммерсивті оқыту *(virtual immersion)* элементтері пайда болады. Мәселен, биология сабағында адам ағзасының құрылысын жай суреттен емес, *VR (виртуалды шындық)* көзілдірігі арқылы іштей көру оқушының материалға деген эмоционалдық құштарлығын оятады.

Ғылыми тұрғыдан алғанда, мультимедиалық мазмұн дерексіз (абстрактілі) ұғымдарды нақты бейнелерге айналдыруға көмектеседі. Егер дәстүрлі сабақта мұғалім күрделі процесті сөзбен сипаттауға көп уақыт жұмсаса, цифрлық модельдеу бұл уақытты үнемдеп, назарды ақпаратты талдауға бағыттауға мүмкіндік береді. Осылайша, мультимедиалық мазмұн мен интерактивтілік біріге отырып, оқытудың келесі маңызды сатысы – дараландыруға, яғни әр оқушының қабылдау ерекшелігіне сай икемделуіне жол ашады.»

2. БІЛІМ БЕРУДІ ДАРАЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ПЕРСОНАЛИЗАЦИЯ

Оқытудың көрнекілігі мен белсенділігі артқан соң, әрбір оқушының жеке мүмкіндігін ескеру мәселесі туындайды. Цифрлық технологиялардың ең маңызды дидактикалық мүмкіндігі де осы – әр оқушы үшін жеке оқу траекториясын құру.

Бұл ретте жасанды интеллектке негізделген адаптивті оқыту жүйелері шешуші рөл атқарады. Мұндай жүйелер оқушының білім деңгейін анықтап, оған сәйкес тапсырмаларды автоматты түрде іріктейді. Ж.У.Сманова бұл тәсілдің оқушының психологиялық жайлылығын қамтамасыз ететінін атап өтеді [1, 136б]. Біздің тұжырымымызша, адаптивті оқыту «үлгермеуші оқушы» түсінігін жойып, білім алушының тек өз жетістігіне фокусталуына көмектеседі.

«Дараландыру процесін тиімді ету үшін оқуға деген қызығушылықты тұрақты ұстап тұру қажет. бұл міндетті гамификация (ойын арқылы оқыту) технологиялары табысты атқаруда. Гамификация тек ойын элементтерін қолдану емес, бұл – білім алушының жетістікке жетуге деген құштарлығын оятатын дидактикалық стратегия. мұндағы басты тетік «сыйлық алу», «деңгейден өту» және «көшбасшылар тізіміне ену» сияқты элементтер арқылы оқушының дофаминдік жүйесін белсендіру.

Мысалы, *Kahoot* немесе *Quizizz* платформаларын қолдану оқу процесін қызықты жарысқа айналдырып, тіпті ең күрделі деген тақырыптардың өзін жеңіл қабылдауға көмектеседі. Мұндай цифрлық құралдар оқушының қате жасаудан қорқу сезімін төмендетіп, оның орнына келесі жолы жақсырақ нәтиже көрсетуге деген ұмтылысын тудырады. Сонымен қатар, ойын элементтері мұғалімге әр оқушының қай сұрақтан қиналғаны туралы нақты статистикалық деректер береді, бұл өз кезегінде дараланған тапсырмаларды орындауды жеңілдетеді. Осы аталған халықаралық әдістемелердің қазақстандық білім беру кеңістігінде, соның ішінде отандық онлайн платформалар аясында қалай көрініс тауып жатқанын қарастырайық.

3. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ

Қазақстандық білім беру жүйесі де осы жаһандық трендтерден тыс қалмай, ұлттық контентті цифрландыруда айтарлықтай табысқа жетті. Г.А.Мұхамеджанова атап өткендей, қазіргі педагог дайын ресурстарды тек қолданушы емес, оларды оқу мақсатына сай іріктейтін дизайнерге айналуда [4, 7б].

Бұл бағытта *«BilimLand»* және *«Online Mektep»* сияқты порталдар сапалы қазақ тілді контенттің негізі болды. Біздің бақылауымызша, бұл платформалар ауыл мен қала мектептері арасындағы білім сапасының алшақтығын азайтуда шешуші рөл атқарды. Осы ресурстардың негізінде бүгінде аралас оқыту *(Blended Learning)* моделі кеңінен енгізілуде. Мемлекеттік бағдарлама аясында бұл модель білім беру жүйесін цифрлық трансформациялаудың басты құралына айналды [5, 12б]. Мысалы, «Төңкерілген сынып» *(Flipped Classroom)* моделі білім берудің классикалық құрылымын өзгертіп, мұғалімнің рөлін ақпарат берушіден коуч (бағыттаушы) деңгейіне көтереді. Бұл әдістің дидактикалық мәні – аудиториядағы уақытты тек білімді бекітуге, талдауға және жобалық жұмыстарға арнау.

Алайда, мұндай формат мұғалімнен мынадай жаңа кәсіби құзыреттіліктерді талап етеді:

1. Цифрлық контентті жобалау *(Instructional Design):* Мұғалім дайын видеоны ғана ұсынбай, оқушының үйде өз бетінше меңгеруіне қолайлы, интерактивті элементтері бар (мысалы, Edpuzzle арқылы видео ішіне сұрақтар қою) сапалы контент жасауды немесе іріктеуді меңгеруі тиіс.
2. Фасилитация және модерация: сыныптағы жұмыс пікірталас пен практикаға негізделгендіктен, педагог оқушылардың топтық жұмысын басқара білуі, олардың арасындағы диалогты ұйымдастыруы және әр оқушының танымдық белсенділігін бақылауы қажет. Бұл – дәстүрлі дәріс беруден әлдеқайда күрделі процесс.
3. Аналитикалық құзыреттілік: оқушылардың үйдегі дайындығын цифрлық платформалар арқылы қадағалап, сыныпқа келгенде кімнің қай тұстан қиналғанын алдын ала біліп, сабақты соған сәйкес икемдеу (дифференциация жасау) қабілеті маңызды.
4. Уақытты стратегиялық басқару: оқушылар теорияны өз бетінше меңгергендіктен, сыныпта «бос уақыт» пайда болады. Мұғалім бұл уақытты жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын (талдау, жинақтау, бағалау) дамытатын күрделі тапсырмалармен толтыра білуі шарт.

Біздің пайымдауымызша, «Төңкерілген сынып» әдісін енгізу тек технологиялық мәселе емес, бұл – мұғалімнің психологиялық дайындығы мен педагогикалық шеберлігінің жаңа сапалық өлшемі. Педагог бұрынғыдай «сахнадағы басты тұлға» болудан бас тартып, «оқушының қасындағы ақылшы» рөліне көшуі тиіс.

4. ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ МҰҒАЛІМНІҢ ЖАҢА РӨЛІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕР

Мұғалімнің жаңа рөлін аша түсетін бұл абзацты киберпедагогика және цифрлық менторлық тұрғысынан төмендегідей толықтырып жазуға болады: технологиялық мүмкіндіктер қаншалықты жоғары болса да, оқытудың басты тұлғасы – педагог болып қала береді. Бірақ оның атқаратын қызметі мен педагогикалық миссиясы түбегейлі өзгерді. Қазіргі мұғалім жай ғана дайын ақпаратты берушіден, оқушының танымдық жолын бағыттаушы (тьютор) рөліне ауысты. Бұл трансформация мұғалімнің функцияларын кеңейтіп, оған жаңа жауапкершіліктер жүктейді.

Бұл рөл аясында мұғалім оқушыларға ақпараттық гигиена мен киберқауіпсіздік негіздерін үйретуге міндетті. Бүгінгі таңда оқушылар ақпараттың жетіспеушілігінен емес, оның шамадан тыс көптігінен (ақпараттық шу) зардап шегеді. Сондықтан мұғалімнің міндеті – білім алушының бойында медиасауаттылық пен сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру. Оқушы интернеттегі кез келген мәліметтің ақиқаттығын тексеруді *(fact-checking)*, фейк ақпаратты ажырата білуді және авторлық құқықты құрметтеуді үйренуі тиіс.

Біздің ойымызша, қазіргі мұғалім – бұл «цифрлық ментор». Ол оқушыны шексіз ақпарат мұхитында адаспай, академиялық мақсаттарға сәйкес келетін сапалы дереккөздерді табуға дағдыландыруы тиіс. Цифрлық менторлық – бұл тек технологияны қолдануды үйрету емес, бұл – технологияны тұлғалық даму мен шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру құралына айналдыру өнері. Педагог оқушының цифрлық ізін (digital footprint) дұрыс қалыптастыруға көмектесе отырып, оны виртуалды әлемдегі этикалық нормалар мен

мәдениетке тәрбиелейді. Осылайша, мұғалімнің рөлі техникалық дағдылардан жоғары көтеріліп, рухани-адамгершілік бағдар берушілікке ұласады.»

Сонымен қатар, цифрландырудың кері әсерлері ретіндегі «клиптік ойлау» мен тікелей қарым-қатынастың азаюы сияқты мәселелерді де естен шығармаған жөн. «Клиптік ойлау» (ағылш. *clip thinking*) – қазіргі заманғы адамның, әсіресе жас ұрпақтың ақпаратты қысқа, үзік-үзік, жарқын бейнелер мен фрагменттер түрінде қабылдау ерекшелігін сипаттайтын ұғым. «Клип» сөзі (видеоклип сияқты) ақпараттың жылдам өзгеруін және оның бір-бірімен логикалық байланысының әлсіздігін білдіреді.

Бұл феноменнің білім беру процесіндегі негізгі сипаттамалары мен салдары мынадай:

1. Жылдамдық пен үстірттік: Клиптік ойлауы бар оқушы ақпаратты өте жылдам қабылдайды, бірақ оның мазмұнына терең бойламайды. Ол ұзын мәтіндерді оқудан қашады, ақпараттың тек «бас тақырыбын» немесе қысқа тезистерін ғана білгісі келеді.
2. Зейіннің тұрақсыздығы: Оқушы бір нәрсеге ұзақ уақыт зейін қоя алмайды. Оның назары әр 10-15 минут сайын жаңа, қызықты ақпаратты қажет етеді. Егер сабақ бірсарынды (монотонды) болса, оқушы процестен тез шығып кетеді.
3. Логикалық байланыстың жоқтығы: Клиптік ойлауда оқиғалар мен деректер арасындағы себеп-салдарлық байланыстар ескерілмейді. Ақпараттар санада біртұтас жүйе ретінде емес, жекелеген «кадрлар» ретінде сақталады.
4. Визуалды басымдық: Сөзден гөрі бейнеге (сурет, видео, инфографика) көбірек сену және соны тез қабылдау.

Педагог үшін бұл нені білдіреді? Дидактикалық тұрғыдан клиптік ойлаумен күресу емес, оны ескеру маңызды. Сондықтан мақалада біз айтқан цифрлық технологиялар (мультимедиа, гамификация, микро-оқыту) осы клиптік ойлауы бар оқушыларды сабаққа тартудың құралы болып табылады. Мұғалімнің міндеті – осы үзік-үзік ақпараттардан оқушының санасында біртұтас логикалық бейне құрастыруға көмектесу

Осы қиындықтарды ескере отырып, біз цифрлық және дәстүрлі оқытудың арасындағы «алтын теңдікті» табу қажеттігіне келеміз.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, білім беру процесінде цифрлық технологияларды қолдану – заманауи дидактиканың дамуындағы заңды процесс. Олардың мүмкіндіктері оқытуды дараландыруға, оқушының танымдық белсенділігін арттыруға және білім сапасын жаңа деңгейге көтеруге бағытталған. Алайда, технология мұғалімді алмастырушы емес, оның мүмкіндіктерін кеңейтуші құрал екенін түсіну маңызды. Болашақ білім беру моделі адами педагогика мен жоғары технологиялардың үйлесімді бірлігіне негізделгенде ғана табысты болмақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сманова Ж.У. Цифрлық дәуірдегі бастауыш білім: оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістері // М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Хабаршысы. – 2023. – №1 (66). – 132-138 бб. [Электронды ресурс] – Сілтеме: au.auezov.edu.kz.
2. Нұрбекова Ж.К. Білім беру үдерісінде цифрлық технологияны қолданудың дидактикалық ерекшеліктері // Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің ғылыми журналы. – 2021. –№2. – 45-51 бб. [Электронды ресурс] – Сілтеме: pedagogic.korkyt.edu.kz.
3. Қасенова А.А. Білім берудегі IT технологиялар: әдістемелік құрал. – Өскемен: Абай атындағы ШҚГК, 2021. – 12-18 бб. [Электронды ресурс] – Сілтеме: vkgk.edu.kz.
4. Мұхамеджанова Г.А. Цифрлы білім беру ортасындағы педагогтің қызметі: әдістемелік нұсқаулық. – Астана: «Edu Collaboration», 2022. – 5-11 бб. [Электронды ресурс] – Сілтеме: edu-collaboration.kz.
5. ҚР Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. [Электронды ресурс] – Сілтеме: adilet.zan.kz

ӘОЖ 37.013:004.8:17

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Стыбаева Ақбота Мұратханқызы
басшы, тарих пәнінің мұғалімі
Туменбаева Райхан Науырзбаевна
басшы орынбасары, бастауыш сынып мұғалімі
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы эффективности и этических аспектов применения искусственного интеллекта в системе образования. Особое внимание уделяется тому, что искусственный интеллект становится важным инструментом повышения качества обучения, а также способствует индивидуализации образовательного процесса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, эффективность, цифровое обучение, педагогика, академическая честность, инновации, этика.

Abstract. The article discusses the effectiveness and ethical aspects of using artificial intelligence in education. It highlights that artificial intelligence is becoming an important tool for improving the quality of education and supporting personalized learning.

Keywords: artificial intelligence, education, effectiveness, digital learning, pedagogy, academic integrity, innovation, ethics.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды өзгерістерге ұшырауда. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы оқу процесінің мазмұны мен құрылымын жаңғыртып, білім беру сапасын арттыруға жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Осы үдерісте жасанды интеллект ерекше рөл атқарады, себебі ол білім беру процесін автоматтандыруға, дараландыруға және тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау, үйрену және шешім қабылдау қабілеттерін модельдейтін технологиялық жүйе. Білім беру саласында ол үлкен көлемдегі деректерді талдау арқылы оқыту процесін оңтайландыруға көмектеседі [1].

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды ерекшелігі – ол білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді, себебі цифрлық құралдар арқылы ұсынылатын тапсырмалар оқушының қызығушылығын оятып, оны оқу процесіне белсенді қатысуға итермелейді. Әсіресе интерактивті және ойын элементтері енгізілген платформалар оқушылардың оқу мотивациясын тұрақты түрде жоғары деңгейде ұстап тұруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар жасанды интеллект білім алушылардың өзіндік оқу дағдыларын дамытуға қолайлы жағдай жасайды. Оқушы кез келген уақытта қажетті ақпаратты алып, өз бетімен тапсырмаларды орындап, нәтижесін талдай алады. Бұл олардың жауапкершілігін арттырып, білім алу процесіне саналы көзқарас қалыптастырады.

Дегенмен, жасанды интеллектті қолдану барысында оқушылардың дербес ойлау қабілетін сақтап қалу мәселесі ерекше өзектілікке ие. Егер оқушы дайын ақпаратқа тым көп сүйенетін болса, онда оның шығармашылық және сыни ойлау дағдыларының дамуы тежелуі мүмкін. Сондықтан мұғалім оқу процесінде тапсырмаларды дұрыс құрастырып, оқушыларды талдауға, салыстыруға және қорытынды жасауға бағыттауы тиіс [2].

Алайда жасанды интеллектті қолдану тек тиімділік тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар этикалық тұрғыдан да қарастырылуы тиіс, өйткені бұл технологиялар адамның ойлауына, мінез-құлқына және оқу мәдениетіне әсер етеді.

Жасанды интеллектті қолданудың негізгі тиімділігі – оқыту процесін дараландыру мүмкіндігі. Әрбір оқушының білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынылуы оқу материалын тиімді меңгеруге ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқу процесін автоматтандыру арқылы мұғалімнің уақытын үнемдейді. Мысалы, тесттерді автоматты түрде тексеру, оқу нәтижелерін талдау және кері байланыс беру сияқты процестерді жеңілдетеді.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – оқу мотивациясын арттыру. Интерактивті тапсырмалар мен цифрлық құралдар оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін тартымды етеді [3].

Жасанды интеллектті қолдануда этикалық мәселелер маңызды орын алады. Ең алдымен академиялық адалдық мәселесі өзекті болып табылады. Оқушылар дайын жауапты пайдаланып, өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын төмендетуі мүмкін.

Сонымен қатар авторлық құқық мәселесі де ерекше назар аударуды талап етеді. Оқушылар басқа авторлардың еңбектерін пайдаланғанда, оны дұрыс көрсетуі тиіс.

Жеке деректерді қорғау да маңызды мәселе болып табылады, себебі цифрлық платформаларда оқушылардың мәліметтері сақталады.

Мұғалім жасанды интеллектті қолдануда негізгі бағыттаушы тұлға болып табылады. Ол оқушыларға технологияны дұрыс пайдалануды үйретіп, олардың сыни ойлау қабілетін дамытуы қажет.

Жасанды интеллектті тиімді қолдану педагогтан жоғары деңгейдегі кәсіби құзыреттілікті талап етеді, өйткені мұғалім тек технологияны қолданушы ғана емес, сонымен қатар оның педагогикалық мүмкіндіктерін дұрыс бағалай алатын және оқу мақсаттарына сай қолдана білетін маман болуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда, мұғалімдердің цифрлық сауаттылығын арттыру және оларды жаңа технологиялармен жұмыс істеуге үйрету – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Сонымен бірге, жасанды интеллектті білім беру процесінде қолдану оқушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастырумен тығыз байланысты. Цифрлық мәдениет тек технологияны қолдану дағдыларын ғана емес, сонымен қатар ақпаратты дұрыс пайдалану, авторлық құқықты сақтау және онлайн ортада этикалық нормаларды ұстану сияқты маңызды аспектілерді қамтиды.

Жалпы алғанда, жасанды интеллектті білім беруде тиімді және этикалық қолдану – бұл тек техникалық инновация емес, ол педагогикалық ойлаудың жаңа деңгейге көтерілуін білдіреді. Бұл процесс білім беру жүйесін жаңғыртып қана қоймай, білім алушылардың тұлғалық, интеллектуалдық және әлеуметтік дамуына кешенді түрде ықпал етеді.

Сонымен қатар мұғалім оқу процесінде технология мен дәстүрлі әдістердің үйлесімділігін қамтамасыз етуі тиіс [4].

Қорытындылай келе, жасанды интеллектті қолдану білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Алайда оны тиімді пайдалану педагогикалық және этикалық қағидаларға негізделуі тиіс.

Жасанды интеллект тек құрал болып табылады, ал білім беру процесінің негізгі субъектісі – адам болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.
4. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.

ӘОЖ 37.013

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Абитаева Назира Сейітбековна
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
Ө.Жолдасбеков атындағы №50 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе. Анализируется роль искусственного интеллекта в повышении качества обучения, развитии индивидуальных способностей учащихся и оптимизации работы учителя.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, педагогика, технологии обучения, инновации.

Abstract. This article discusses the pedagogical opportunities of using artificial intelligence technologies in the educational process. The role of AI in improving the quality of education, developing individual abilities of students, and optimizing teachers' work is analyzed.

Keywords: artificial intelligence, digital education, pedagogy, learning technologies, innovation.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрландыру кезеңінде қарқынды дамып келеді. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласына жаңа мүмкіндіктер алып келуде. Жасанды интеллект – бұл адамның ойлау қабілетіне ұқсас әрекеттерді орындай алатын интеллектуалды жүйе болып табылады [1, 85б.].

Жасанды интеллектті білім беру жүйесінде қолдану оқыту үдерісін жекелендіруге мүмкіндік береді. Әрбір оқушының білім деңгейіне, қабілетіне және оқу қарқынына сәйкес тапсырмалар беруге жағдай жасалады. Бұл білім сапасының артуына тікелей әсер етеді.

Сонымен қатар, ЖИ технологиялары мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді. Мысалы, автоматты бағалау жүйелері, онлайн тестілеу, оқу материалдарын талдау құралдары уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді. Мұғалімдер шығармашылық және әдістемелік жұмыстарға көбірек көңіл бөле алады.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – білім алушылардың қызығушылығын арттыру. Интерактивті платформалар, чат-боттар, виртуалды ассистенттер арқылы оқу үдерісі тартымды әрі тиімді бола түседі [2].

Жасанды интеллекттің педагогикалық мүмкіндіктері:

- оқытуды жекелендіру;
- білім сапасын арттыру;
- оқушылардың мотивациясын көтеру;
- мұғалім еңбегін автоматтандыру;
- білім беру аналитикасын дамыту.

Кесте 1. Жасанды интеллектті қолданудың артықшылықтары

Артықшылықтар	Сипаттамасы
Жекелендіру	Әр оқушыға жеке оқу траекториясы
Тиімділік	Уақытты үнемдеу
Қолжетімділік	Қашықтан оқыту мүмкіндігі

Сабақ үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қолдану

Жасанды интеллект технологиялары қазіргі сабақ үдерісінде оқытудың тиімділігін арттыратын маңызды құралдардың бірі болып табылады. Оны оқу процесінде қолдану оқушының білімді меңгеру деңгейін жақсартуға, сабақтың сапасын арттыруға және мұғалімнің педагогикалық қызметін жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Сабақ барысында жасанды интеллект негізіндегі платформаларды қолдану арқылы мұғалім оқушылардың білім деңгейін алдын ала анықтап, әр оқушыға жеке тапсырма ұсыну мүмкіндігіне ие болады. Бұл тәсіл саралап оқытуды тиімді жүзеге асыруға жағдай жасайды. Мысалы, интерактивті білім беру платформалары мен жасанды интеллектке негізделген жүйелер (онлайн тест, автоматты бағалау жүйесі, виртуалды ассистенттер) сабақта кері байланысты жедел алуға мүмкіндік береді. Оқушы тапсырманы орындағаннан кейін жүйе бірден қателерді көрсетіп, дұрыс жауабын түсіндіреді.

Сабақта ЖИ технологияларын қолданудың негізгі бағыттары:

жаңа тақырыпты түсіндіруде мультимедиялық және интерактивті ресурстарды пайдалану;
білімді бекіту кезеңінде автоматтандырылған тест жүйелерін қолдану;
оқушылардың жеке оқу траекториясын құру;
үй тапсырмаларын тексеруде автоматты бағалау жүйелерін қолдану;
білім алушылардың оқу жетістіктерін аналитикалық талдау.

Сонымен қатар, сабақ барысында чат-боттар мен виртуалды көмекшілерді қолдану оқушылардың өз бетімен білім алуына ықпал етеді. Олар кез келген уақытта сұрақ қойып, қосымша түсініктеме ала алады. Бұл оқушының танымдық белсенділігін арттырады.

Жасанды интеллект технологияларын сабақта тиімді қолдану мұғалімнің рөлін төмендетпейді, керісінше оны ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші ретінде күшейтеді. Мұғалім негізгі назарды шығармашылық тапсырмаларға, талдау жұмыстарына және оқушылардың сыни ойлауын дамытуға аудара алады.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологияларын сабақ үдерісінде қолдану білім сапасын арттырып қана қоймай, заманауи білім берудің жаңа моделін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті тиімді қолдану үшін мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру қажет. Сонымен қатар, білім беру ұйымдары заманауи техникалық құралдармен қамтамасыз етілуі тиіс.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеретін маңызды құрал болып табылады. Оны дұрыс пайдалану – сапалы білім берудің кепілі [3].

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 120 p.
2. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL IOE Press, 2018. – 256 p.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 200 p.
4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Орта білім беру жүйесін цифрландыру тұжырымдамасы. – Астана, 2023.
5. Нұртаева Г.Ж. Цифрлық білім беру технологиялары және оларды оқу үдерісінде қолдану / Г.Ж. Нұртаева // Білім беру менеджменті. – 2022. – №4. – Б. 45–52.
6. Сәрсенова А.Б. Заманауи педагогикалық технологиялар негізінде оқытуды ұйымдастыру / А.Б. Сәрсенова. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ баспасы, 2021. – 184 б.
7. Құдайбергенова К.С. Білім берудегі инновациялық технологиялар / К.С. Құдайбергенова. – Астана: Фолиант, 2020. – 210 б.
8. Төлегенова Ж.М. Цифрлық оқыту ортасында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі / Ж.М. Төлегенова // Педагогика және психология. – 2023. – №2. – Б. 33–40.

УДК 37:39

ЛЕКСИКА ЖАНА АНЫ БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТЕ ОКУП-ҮЙРӨНҮҮНҮН МАСЕЛЕЛЕРИ

***Омурзакова Карамат Кудайкуловна**, стар. преподаватель*
ORCID: 0009-0006-1752-1912
***Сарыбаева Бермет Таалайбековна**, магистрант*
ORCID:0009-0007-3955-0754
***Кенешова Сезим Тилектешовна**, студентка 3-го курса*
ORCID: 0009-0002-0451-2479
ИГУ имени К. Тыныстанова, г.Каракол, КР

Аннотация. В нашей статье рассматриваются основные вопросы лексики и ее изучения в начальной школе, подчеркивается важность преподавания кыргызского лексического материала учащимся начальной школы, его значение для развития речи, мировоззрения детей и обучения использованию новых слов в повседневной речи.

Данная статья посвящена теме «Лексические материалы в программе начальной школы». Основная цель работы – определить содержание лексической работы в начальных классах, методики преподавания и их роль в языковом развитии учащихся. Лексика, как важная часть лингвистики, обучает значению, употреблению и взаимосвязи слов. Следовательно, преподавание лексических материалов в начальной школе способствует расширению языкового восприятия, мышления и словарного запаса учащихся.

В статье рассматриваются виды лексической работы – синонимы, антонимы, омонимы, методы работы с многозначными словами. Также отмечается эффективность использования игровых, наглядных и интерактивных методов на уроке. Благодаря лексическим заданиям учащиеся глубоко понимают значение слова и учатся правильно его использовать в предложениях и текстах. Также затронута роль искусственного интеллекта в развитии речи учащихся, повышении их интереса к уроку, чтению книг и познанию мира.

В результате было установлено, что лексические материалы в начальных классах оказывают значительное влияние на языковое развитие учащихся. Систематическое и интересное преподавание лексики повышает интерес учащихся к обучению и способствует их углубленному освоению государственного языка. В статье представлен и использован в качестве научного источника список научно-методической литературы.

Ключевые слова: начальная школа, лексика, развитие речи, методы обучения, упражнения, кыргызский язык, синоним, антоним.

Abstract. This article examines key issues related to vocabulary and its study in elementary school, emphasizing the importance of teaching Kyrgyz vocabulary to elementary school students, its significance for the development of children’s speech and worldview, and for teaching them to use new words in everyday speech.

This article focuses on the topic “Lexical Materials in the Elementary School Curriculum.” The main objective of this study is to define the content of lexical instruction in elementary grades, teaching methods, and their role in students’ language development. Vocabulary, as an important part of linguistics, teaches the meaning, usage, and relationships of words. Consequently, teaching vocabulary in elementary school contributes to the expansion of students’ linguistic perception, thinking, and vocabulary.

This article examines various types of lexical work–synonyms, antonyms, homonyms, and methods for working with polysemous words. It also highlights the effectiveness of using game-based, visual, and interactive methods in the classroom. Thanks to lexical exercises, students gain a deep understanding of word meanings and learn to use them correctly in sentences and texts. The

article also touches on the role of artificial intelligence in developing students' speech, increasing their interest in the lesson, reading books, and learning about the world.
The study found that vocabulary instruction in elementary school has a significant impact on students' language development. Systematic and engaging vocabulary instruction increases students' interest in learning and promotes their in-depth mastery of the national language. The article presents a list of scientific and methodological literature, which is used as a scholarly reference.

Keywords: elementary school, vocabulary, speech development, teaching methods, exercises, Kyrgyz language, synonym, antonym.

Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун негизги милдеттеринен болуп саналат. Кыргыз тили сабагын окутуудагы негизги максат-эреже, аныктамаларды гана жатка билдирбестен, так, туура, орундуу, логикалуу, оозеки, жазуу кебин калыптандыруу. Кыргыз тилинен алган теориялык билимдерин жазуу жана сүйлөө ишмердүүлүгүндө, кептин баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү типтерине, ар кыл стилдерге (оозеки-сүйлөшүү, көркөм, окуу-илимий, публицистикалык, иш кагаздарынын стили) ылайык текст түзүү менен иш кагаздарын даярдап, кеп адебине, сүйлөшүү маданиятына (эне тилинде так, таза, туура сүйлөп, логикалуу жаза билүүдө, кебинин бай, көркөм, орундуу) ээ болуусу, баяндама, дилбаянды сабаттуу жаза билүүсү кирет. Кептик коммуникативдүүлүккө ээ кылууда тилдин системалык түзүлүшүн, т.а. фонетикадагы сөздүн тыбыштык түзүлүшүн, лексикадагы сөздөрдүн ар кыл маанилерин, синтаксистеги жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдүн курулушун, морфологиядагы сөз түркүмдөрүн, грамматикалык түзүлүштөрүн, орфографиялык жана пунктуациялык эрежелерди тилдик категория катары окутпастан, баарлашууну, сүйлөшүүнү, карым-катнашты ишке ашыруучу каражат катары пайдаланып окутуу зор роль аткарат.

Билим берүү тармагынын эң маанилүү компетенти болуп окутуунун мазмуну эсептелет. Буга чейин көбүнчө билимге басым жасалып келсе, азыркы учурда окуучунун компетентүүлүгүн калыптандыруу маселесине көп көңүл буруу зарыл. Анткени, билимдердин негизин жаттап алуу эмес, аны түшүнүп кабыл алуу жана турмушта пайдаланууга үйрөтүү, окуучуларга окуу материалын жеткиликтүү берүү менен, анын натыйжалуулугун арттыруу максатында алардын турмуштук маанилүү көндүмдөрүн калыптандыруу талап кылынат. Кийинки учурда билим, билгичтик, көндүм терминдеринин ордуна компетентүүлүк термини кеңири колдонулуп келүүдө. Компетенттүүлүк-бул индивиддин өзүнүн баркбаасын аныктай билүүнүн негизинде активдүү, жоопкерчиликтүү, турмуштук кадамдарды жасоого болгон жөндөмдүүлүгү, анын дүйнө менен активдүү карым-катнаш түзүүгө болгон жөндөмдүүлүгү, мындай карым-катнаштын жүрүшүндө өзүн жана дүйнөнү түшүнүп, өзгөртө билүү. Кыргыз тили предметинен коммуникативдик касиеттерге ээ кылуу-бул кеп, тил, кеп ишмердүүлүгү аркылуу текстке, анын мазмунуна таянуу, аны талдоо аркылуу лексикалык, грамматикалык материалдарды, адабий тилдин нормасын өздөштүрүү менен так, туура, таза, орундуу, көркөм сүйлөшүүгө, баарлашууга жетишүү. Тактап айтканда, кыргыз тилин окутууда окуучуга ар кыл кырдаалдарга ылайыктуу түрдүү темаларда, кептин ар кыл түрлөрүн катыштырып, адабий тилдин нормасында сабаттуу, ачык, так, түшүнүктүү сүйлөшө билүү көндүмдөрүн калыптандырууну максат кылып коёт. "Кыргыз тилин окутууда коммуникативдүүлүк касиеттерге үйрөтүү баланын ички ойсезимдеринин, ой толгонууларынын ачылышына, өзүнүн кайгыкубанычын, ийгилик-кемчиликтерин бөлүшүүгө, эне тилин урматтап сүйүүгө жардам берет. Сүйлөшүү-бул баланын окуусу, мугалим, атаэне, туугандары, достору менен мамилеси, чөйрөсү, максаты, милдети, жашоосу болуп калат, бул баланын инсан катары калыптануусунун, тарбияланууусунун билим алуусунун, интеллектинин өнүгүүсү, алга жылуусу үчүн шарттарды түзөт"- деп белгилейт белгилүү окумуштуу-методист В.Мусаева.

Коммуникативдик касиеттерге ээ болуу аркылуу кебин байытуу-бул кыргыз тилин окутууга жаңыча мамилени-кырдаал, кеп, тил, кеп ишмердүүлүгү, тексттин негизинде

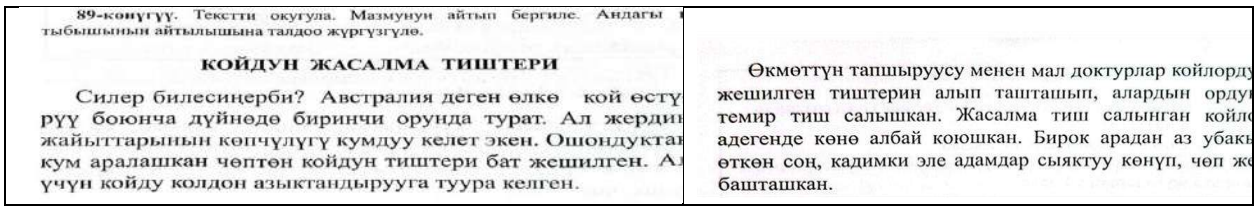
туура, сабаттуу, көркөм сүйлөөгө жетишүүнү камсыз кылат. Кыргыз тилин лексикалык, грамматикалык темалардын эрежелеринин топтому эмес, ал балада өз эне тилинде бардык учурда оюн эркин, сабаттуу, орундуу, маданияттуу, далилдүү сүйлөй алуу көндүмдөрүн, зарыл коммуникативдик ыкмаларын калыптандыра турган предмет катары кароо зарыл. Кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуу-жалаң эле эреже, аныктамалардын жыйындысын окутууну максат кылбастан, тилди, кепти окуучулардын социалдык-руханий, кептиккоммуникативдик, өз алдынчалуулук, өз ой-пикирлерин ар кыл чөйрөлөргө ылайык оозеки, жазуу жүзүндө жеткиликтүү баяндай алуу көндүмдөрүн калыптандыруучу мүнөзгө ээ. Кептик коммуникативдик касиеттерге ээ кылуу аркылуу кептик компетентүүлүгүн калыптандыруу-бул кыргыз тили сабагында лексикалык, грамматикалык эреже, аныктамаларды жаттатуу эмес, тескерисинче, баланын турмушунан алынган мисалдар, тексттер, көркөм чыгармалардын алдыңкы үлгүлөрүн пайдалануу менен тилдин системалык курсун окутуунун деңгээлин жогору көтөрүү болуп саналат. Кыргыз тили сабагын окутуудагы негизги максатэреже, аныктамаларды гана жатка билдирбестен, так, туура, орундуу, логикалуу, оозеки, жазуу кебин калыптандыруу. Кыргыз тилинен алган теориялык билимдерин жазуу жана сүйлөө ишмердүүлүгүндө, кептин баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү типтерине, ар кыл стилдерге (оозеки-сүйлөшүү, көркөм, окуу- илимий, публицистикалык, иш кагаздарынын стили) ылайык текст түзүү менен иш кагаздарын даярдап, кеп адебине, сүйлөшүү маданиятына (эне тилинде так, таза, туура сүйлөп, логикалуу жаза билүүдө, кебинин бай, көркөм, орундуу) ээ болуусу, баяндама, дилбаянды сабаттуу жаза билүүсү кирет.

Мисалга алсак, 2-класста АТАЛАРДЫН СӨЗҮ

1. Акыл деңизден терең, билим тоодон бийик.
2. Күч кетет, билим кетпейт.
3. Кылыч курал эмес, билим –курал.
4. Жакшы киши калааны курат, жаман киши калааны бузат.
5. Жакшы сөз уккуң келсе, жаман айтпа.

Жогорудагы Ата сөздөрүн окутууда окуучуларга алгач мугалим өзү туура окуп берүүгө тийиш. Андан соң сөздөрдүн маанисин чечмелеп түшүндүрүү иштери жүргүзүлөт жана ата сөзүнүн тарбиялык маани, максатын ачып, акыл менен билимдин баалуулугу, мектепте жакшы окуу, билим алуу менен бийик максаттарга жетүү, сүйгөн бир кесиптин ээси болуу мүмкүн экендигине ынандырабыз. Ошондой эле "*Күч кетет, билим кетпейт*" ата сөзүн *"Билеги күчтүү бирди жыгат, билими күчтүү миңди жыгат*" элдик макалы менен салыштырып берүү, окуучулардын кызыгуусун жаратат, өздөрүнүн да маанилеш макалдарды айтуусуна көмөкчү болот. *Кылыч курал эмес, билим –курал* макалын окутуп үйрөтүүдө болсо, чыныгы кылычтын мезгилдин өтүшү менен мокошун, ал эми билимдин эч качан мокобой тескерисинче, окуган сайын билим алган *окуучунун (адамдын)* курчушу, анын акыл эмгегинин натыйжасында дүйнөнү багындыруу мүмкүн экендигин, дүйнөлүк илимий ачылыш жасоого жөндөмдүү боло тургандыгына багыт берүү мугилимдик чеберчиликтен көз каранды. *Жакшы киши калааны курат, жаман киши калааны бузат. Жакшы сөз уккуң келсе, жаман айтпа* макалдарын окутууда да жакшы менен жамандын айырмасын, жакшынын калаа (шаар) курушу, ал жамандын калааны бузушу албетте турган иш. Бул жерде өтмө мааниде берилип жаткандыгын эсибизге алабыз. Окуучуларга окутуп-үйрөтүүдө да түз жана өтмө мааниге өзгөчө көңүл бурабыз. Жакшы сөз уккуң келсе жаман айтпа- бул жерде ар бир айтылган сөз, уга турган сөзүбүзгө түздөн-түз байланыштуу болоорун, ошондуктан жакшы сөз угам десек, жылуу же жакшы сөз гана сүйлөшүбүз керектигин, макалдарды жатка билүү, алардын таалим тарбиялык маанисин түшүнүү, окуучулардын сөз байлыгын өсүшүнө өбөлгө болот. Демек, башталгыч класста лексикалык материалдарды окутуп үйрөтүү иштери ушундай таризде ишке ашылырат десек болот.

Кыргыз тили сабагында көнүгүү иштөөдө Койдун жасалма тиштери текстинен мисалга алсак болот. Мында балдарга, тактап айтканда башталгыч класстын окуучуларына кесипке багыт берүү, дүйнө таануусун, кебин өстүрүү иштери эске алынат.

89-көнүгүү. Текстти окугула. Мазмунун айтып бергиле. Андагы тыбышынын айтылышына талдоо жүргүзгүлө.

КОЙДУН ЖАСАЛМА ТИШТЕРИ

Силер билесиңерби? Австралия деген өлкө кой өстүрүү боюнча дүйнөдө биринчи орунда турат. Ал жердин жайыттарынын көпчүлүгү кумдуу келет экен. Ошондуктан кум аралашкан чөптөн койдун тиштери бат жешилген. Ал үчүн койду колдон азыктандырууга туура келген.

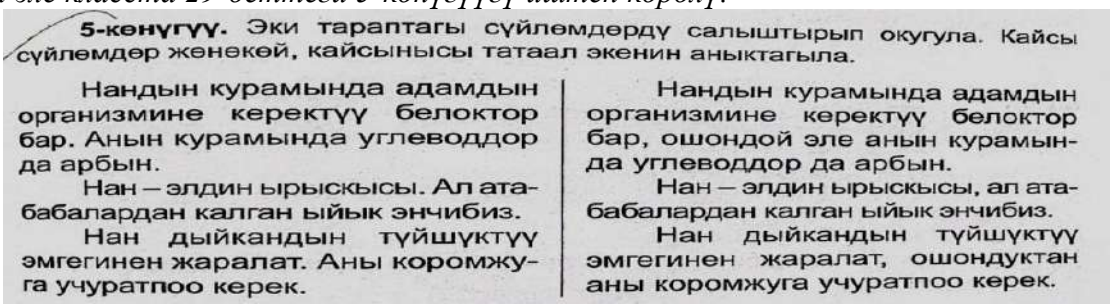
Өкмөттүн тапшыруусу менен мал доктурлар койлорду жешилген тиштерин алып ташташып, алардын ордуна темир тиш салышкан. Жасалма тиш салынган койлор адегенде көнө албай коюшкан. Бирок арадан аз убакыт өткөн соң, кадимки эле адамдар сыяктуу көнүп, чөп жей башташкан.

Көнүгүүдө өзүңүздөр көрүп тургандай башталгыч мектепте окуучуларга к тыбышынын айтылышын окутуу менен лексикалык материалдарды, б.а.окуучулардын кебин өстүрүүдө таасири терең экендигин байкоого болот. Мисалга алсак, 4-класстын кыргыз тили китебиндеги 13- сабак, Илептүү сүйлөм темасындагы "***Бешик той"*** текстине көңүлүңүздөрдү бурсак. Илептүү сүйлөмгө басым жасалат. Ошол эле учурда окуучуларга салт-санаа, жарык дүйнө, чексиз кубаныч жана башка өңдүү сөздөр менен таанышышат, маанисин түшүнүшөт. Демек, окуучулардын лексикалык запасы (сөз байлыгы, кеби) өсөт, байыйт. Ошону менен бирге илеп белгиси кайсы учурда коюлары жана ал сүйлөм кандай окулары жөнүндө маалымат алышат, өздөрү көнүгүүнүн негизинде мисал келтиришет. Айрыкча асты сызылган сөздөргө көңүл бурушат. *Жарык дүйнөгө, бешик той, төшөнчү-орунчусун* – синонимин табышат.

Элибиздин салт-санаасы кандай сонун! Дүйнөнүн башка элдери сыяктуу эле кыргыздар үчүн да наристенин жарык дүйнөгө келиши чоң майрам, ар бир үйдүн чексиз кубанычы эмеспи! Ата-эне баланын атын койгондон кийин кырк күн өтүп, бешик тойду өткөрүшөт. Боорсок бышырып, дасторкон жайып, казанда эт кайнап, комуз чертилип, ыр күлкү уланат

Наристенин бешик тою башталат. Ага чакырылгандар белек- бечкек, көйнөк кече, акча тыйын ыроолошот. Адатта, таяке- тайлары бешик жасатып, анын төшөнчү-орунчусун жасалгалап барышат. Элибиздин каада-салтын барктай билели! Аларды урпактан урпакка өткөрөлү!

Ушул эле класста 29-беттеги 5-көнүгүүгү иштеп көрөлү.

5-көнүгүү. Эки тараптагы сүйлөмдөрдү салыштырып окугула. Кайсы сүйлөмдөр жөнөкөй, кайсынысы татаал экенин аныктагыла.

Нандын курамында адамдын организмине керектүү белоктор бар. Анын курамында углеводдор да арбын.

Нан — элдин ырыскысы. Ал ата-бабалардан калган ыйык энчибиз.

Нан дыйкандын түйшүктүү эмгегинен жаралат. Аны коромжуга учуратпоо керек.

Нандын курамында адамдын организмине керектүү белоктор бар, ошондой эле анын курамында углеводдор да арбын.

Нан — элдин ырыскысы, ал ата-бабалардан калган ыйык энчибиз.

Нан дыйкандын түйшүктүү эмгегинен жаралат, ошондуктан аны коромжуга учуратпоо керек.

Бул көнүгүүдө окуучулар жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдү айырмалашат. Тыныш белгилердин коюлушун үйрөнүшөт, практика жүзүндө башкача айтканда кебинде колдонуп үйрөнүшөт.

29-сабак. Йоттошкон тамгалар. " Биздин тоолор"

Бизде бийиктиги бир нече чакырым келген тоолор бар. Мындай тоолордон чокуларында эч качан эрибеген түндүк уюлдагыдай ак кар, көк муз жатат. Муну мөңгү дейбиз.

Жогорудагы сүйлөмдөрдөгү асты сызылган жана йоттошкон тамгалар катышкан сөздөргө токтолуп, окуучулардын кыргыз тили сабагынан билими, билгичтиктери өнүгөт.

Ала –Тоо, Тянь- Шань, Алай тоолоруна далай экспедиция барып, алардын кен байлыктарын текшерген. Бул тоолордо алтындын, күмүштүн, нефтин, таш көмүрдүн кендери бар.

Кыргызстандын тоолорун аркар, кулжа, аюу, коён сыяктуу айбанаттар мекендешет. Алма, алча, жаңгак, чие аралаш токойлор көп. Бул сүйлөмдөрдөгү йоттошкон тамгалардын жазылышы, айтылышы жөнүндө жана асты сызылган сөздөрдүн маанисин, алардын синонимдерин таап үйрөнүшөт. Ошону менен бирге башталгыч класстын окуучулары кыргыз тилинин лексикасын дагы терең үйрөнүшөт

3-класс 6-бет 3-көнүгүү

Т-токой. Токойдо козу карындар көп өсөт
А-алма. Айылдан алманын түрүн тердим.
Б-балык. Көлдө чоң балыктар сүзүп жүрөт.
И-ийне. Энем кийим тигүү үчүн ийне колдонду.
Я-январь. Январь айында аба суук болот.
Т-тулпар. Баатырлар тулпар ат менен жоого аттанган.
3-класс созулма үндүүлөрдүн жазылышы.

Дөңдөн ылдый кечке чана тепкен Митя үйүнө жүзү албырып чуркап келди да, атасына:

-Кыш кандай көңүлдүү! Мен дайыма кыш болорун каалар элем!

-А сен менин чөнтөк дептеримди аччы. Ага каалоңду жазып кой,-деди атасы.

Митя жазып койду.

Жаз келди. Митя жашыл жайыкка чыгып, кооз көпөлөктөрдү кубалады. Түрдүү гүлдөрдү терип, кызыкка батты. Атасына чуркап келип минтип айтты:

-Жаз кандай керемет,ээ! Мен дайыма жаз болушун ккаалайм!

Атасы чөнтөк дептерин алып чыгып, Митяга бул каалосун дагы жазып коюусун сурады.

3-класс 20- бет 5-көнүгүү

Көрө турган көзү жок,
Чым-ын байкуш кнтти экен?
Таразасын көтөрүп,
Тармаңдаган шор тумшук,
Таш-бака байкуш кан-тти экен?
Боо-ру жерге жабышкан.
Бас-а албаган балчактап,
Бака байкуш кантти экен?
Боорунда буту жо-к,
Жылан бай-куш кантти экен?
Су-уга муздап, сөөгү сыздап,
Көргүлүктү көргөн чыгаар,
Балы-к байкуш кантти экен?

Лексика – кеп маданияты, стил фонетика ушунун бардыгын өзүнө камтыйт. Башталгыч класста иштегендиктен окуучулардын кеп маданиятын өстүрүүдө, сөздүк менен иштөө. Биздин негизги милдеттерибиздин бири деп эсептейм. Окуучу 1- класска келгенден баштап сөздук менен иштөө кээ бир сөздөрдүн маанисин түшүнбөө, аягы окуучуларга түшүндүрүү ар бирибиздин негизги көйгөйлөрдүн бири деп эсептейм. Айыл мектептерине салыштырмалуу шаар мектептеринде кыргыз лексикасын колдонуу көп күчтү талап кылат. Коом өскөн сайын кыргыз лексикасы да өсүүдө. Коомго жаңы сөздөр колдонула баштады.

Башталгыч класста кээ бир сөздөрдү шаардык балдар көп түшүнбөйт. Ошон үчүн биз мугалимдер сөздүн иштерин көбүрөөк жүргүзүүгө туура келет. Тилдеги бардык сөздөрдүн жыйындысы анын сөздүк курамы, тилдин сөздүк курамында элдин тарыхы чагылдырылат, турмуш тиричилиги, маданияты чеберчилиги менен адабияты берилет.

Сөз- лексикалык бирдиги. Тилдеги бардык сөздөрдүн жыйындысы лексика деп аталат. Ошол лексиканы изилдөөчү илим лексикология деп аталат.

Мисалы: Космонавт- бул космоско учкан адам. Малчы - бул мал баккан адам.

Кыргыз тилин өстүрүүдө мугалимдин эмгеги зор. Улам коом өскөн сайын окуучулар көп сөздөрдүн маанисин түшүрбөй орус тилине ооп кетип жатышат. Ошондуктан кыргыз лексикасы жоготпоо ар бирибиздин ыйык тилдерибиз “Тил жоголсо, улут да жоголот” деген ыйык сөз бар. Ошондуктан биз, ар бирибиз кыргыз тилин жоготпой, кийинки урпактарга кайра кыргыз лексикасын көбөйтүп берүү ыйык милдетибиз деп эсептешибиз керек.

Лексика-тилдеги бардык сөздордун жыйындысы экендиги жалпыга маалым болгондой эле, анын сөздөрдүн маниси жана колдонулушу, ошондой эле лексиканын окуучуларга билим берүүдөгү ролу өзгөчө маанилүү экендигин баса белгилеп кетсек болот.
Башталгыч мектеп программасындагы лексикалык материалдар
Жаңы сөздөрдү үйрөтүү (күнүмдүк турмуштан, табияттан, мектептен.)
Синоним, антоним, омоним сыяктуу түшүнүктөрдү акырындан киргизүү.
Макал лакаптар, табышмактар, жаңылмачтар аркылуу сөз байлыгын кеңейтүү
Лексикалык көнүгүүлөр (сөз айкашы түзүү, сүйлөмдө колдонуу текст менен иштөө)
Башталгыч класстарда лексикалык материалдарды окутуунун көптөгөн методдору бар. Алардын айрымдарына токтоло кетсек. Мисалга алсак;

- оюн аркылуу үйрөтүү,
- Сүрөттөр жана визуалдык каражаттарды колдонуу.
- Практикалык тапшырмалар (тексттен жаңы сөздөрдү табуу, түшүндүрүү)
- Окуучулардын өз алдынча сөз байлыгын байытуу жолдору.

Лексика - тил илиминин маанилүү бөлүгү. Ал тилдеги бардык сөздөрдүн жана алардын маанилеринин жыйындысын билдирет. Башталгыч мектеп программасында лексикалык материалдарды окутуу өзгөчө орунда турат. Анткени бул курактa балдардын сөз байлыгы, ой жүгүртүүсү жана сүйлөө жөндөмү калыптанат. Лексикалык иштин негизги максаты- окуучулардын тилдик маданияттын, сүйлөө компетенциясын жана

Лексика жалпы тил илимине тиешелүү, сөздүк курам- кыргыз тил илиминин кыртышында өнгөн термин, экөө маанилеш, жарыш колдонула берет.

Ошондой эле, лексика деген сөз белгилүү бир жазуучунун чыгармаларында

Ар бир адам өз тилиндеги сөздөрдү билет, түшүнөт жана турмушунда колдоно алат. Бирок сөз деген эмне, ал кандайча жасалат, сөз менен ал атаган нерсенин, сөз менен түшүнүктүн ортонсунда кандай байланыштар бар ж.б. деген сыяктуу теориалык суроолорго жооп бериш же аларды аныктоо-татаал маселе. Ошондуктан лингвистикалык илимий адабияттардан сөзгө карата өтө ар түрдүү мүнөздөгү бир нечелеген аныктамаларды кезиктирүүгө болот. Алардын айрымдарына конкретүү токтоло кетсек:

1.“Сөз-бул кандайдыр бир мааниге ээ болгон тыбыштык комплекс”- деп Асанкан Сапарбаев Бул аныктама боюнча маани бербеген сөздөр деп аталган байламталарды , бөлүкчөлөрдү атүгүл мүчөлөрдү да сөз катары караса боло берет.

2.“Сөз –бул кандайдыр бир түшүнүктүү билдирүүчү тыбыштардын айкашы”Асанкан Сапарбаев

3.“Сөз-бул турмуштагы көрүнүштөрдү же нерселерди атап көрсөтүүчү тилдин бирдиги” Асанкан Сапарбаев

4.“Сөз-бул пикир алышуу үчүн кепте эркин колдонулуучу тилдин эң кичине маанилик бирдиги” Асанкан Сапарбаев

Кыргыз тилинин сөздүк составындагы ушул сыяктанган сөздөрдүн көпчүлүгү далай кылымдар бою жашап, азыркы кыргыз тилинин системасында пикир алышуунун активдүү куралы катары колдонуп келе жатат.

Адабияттардын тизмеси:

1. Акунова А.Р., Райымбекова М., Азыркы кыргыз тили. Лексика: Жогорку окуу жайдын студенттери үчүн -Б.: 2005.- 150 б.
2. Мамытов Ж.М. Азыркы кыргыз тили: фонетика жана лексикология, Б., 1999
3. Мамытов Ж., Кулумбаева З. Азыркы кыргыз тили: (Лексикология). –Фрунзе, 1971. –112 б
4. Мамытов Ж. Азыркы кыргыз тили: (Фонетика жана лексикология).-ЖОЖдун филология факультетинин студенттери үчүн.-Бишкек: Жэка, 1999. –256 б
5. Сапарбаев А. Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы: (ЖОЖдун филология факультеттеринин студенттери үчүн окуу китеби). –Бишкек: Кыргызстан-Сорос фонду, 1997. –328 б–44 б

6. Жапаров Шерали, Сыдыкова Толгонай, Азыркы кыргыз тилинин лексикологиясы жана лексикографиясы. (Окуу китеби) Экинчи басылышы.- Б., «Техник» ББ, 2013. – 169 б.

ӘОЖ 37.00:37.018(043)

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Болат Ернұр Қайратұлы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2-курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье описывается формирование профессиональной готовности будущих учителей, включая их готовность к инновационной деятельности. Кроме того, рассматриваются психологические основы их готовности к инновационной деятельности.

Ключевые слова: образование, инновационное направление, инновационные технологии, обучение, подготовка.

Abstract. This article describes the development of professional readiness in future teachers, including their readiness for innovative activities. Furthermore, the psychological foundations of their readiness for innovative activities are examined.

Keywords: education, innovative direction, innovative technologies, training, preparation.

Әлемдік экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде, оның инновациялық бағыты және жаһандану процесінің кеңеюі аясында, дамыған елдер өндірі саласында емес, білім беру және инновациялық, технологиялық идеялар саласында бәсекелесе бастаған кезде, білім беру саласы мемлекеттің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын жағдай жасайтын сала ретінде танылды, ал ол жасайтын интеллектуалдық капитал оның даму перспективалары мен бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын стратегиялық фактор болып есептеледі.

Білім беру саласындағы болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың жалпы стратегиясы, негізгі бағыттары, басымдылықтары, міндеттері және оларды іске асыру тетіктері «Қазақстан Республикасының 2023-2029 жылдарға арналған жоғары білім мен ғылымды дамытудың тұжырымдамасы», «бала құқықтары туралы халықаралық конвенция, жоғары білім жөніндегі дүниежүзілік конференция декларациясы», «Болоньядағы Еуропа елдерінің білім министрлері кеңесінің ұсынымдары», «Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы», «Педагогтің кәсіби стандарты», «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары», «Педагог мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының Заңы» атты Мемлекеттік құжаттарда айқын көрсетілген [1].

Инновациялық білім беруді дамытудың негізгі қағидаты – болашақ педагогтардың инновациялық қызметке және үздіксіз инновациялық режимде жұмыс істеуге дайындау болады. Бұл оқытудың маңызды құрылымдық құрамдас бөлігі – қоғамдағы, еңбек нарығындағы, тұлғадағы, технологиядағы және үнемі дамып келе жатқан ақпараттық ортадағы өзгерістерге кәсіби қызметінде тез және икемді түрде жауап бере қабілеті бар. Сондықтан жоғары оқу орындарында оқитын болашақ педагогтар білім беру бағдарламасына қатысты білімге ие болып қана қоймай, сонымен қатар инновациялық технологияларды игеруі және теориялық білімдері мен дағдыларын іс жүзінде қолдануға дайын болуы өте маңызды болады. Сондықтан, біздің зерттеуімізде «дайындық» және «даярлық» ұғымдарының мағынасын нақтылау қажет болып тұр. Студенттердің болашақ кәсіби қызметке дайындығын дамыту мәселесі қазіргі заманғы педагогикалық ғылымдағы негізгі мәселе болып отыр. Жоғары білім беруде кәсіби қызметке «дайындық» құбылысы студенттердің кәсіби дайындығының нәтижелерін бағалаудағы негізгі ұғым болады.

Дегенмен, бұл өзіндік функциялары, сипаттамалары және деңгейлері бар күрделі құбылыс болғандықтан, оған нақты, бірмәнде түсініктеме жетпейді. Сондықтан, студенттердің болашақ кәсіби қызметке дайындығын дамыту мәселесн зерттеу «студенттердің болашақ кәсіби қызметке дайындығы» ұғымының мағынасын негіздеуді талап етіп отыр. «Дайындық» ұғымы алғаш рет эксперименттік психологияда пайда болды, кейінірек педагогикалық және әлеуметтанулық зерттеулерге көшіп барды. Психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде «дайындық» ұғымының әртүрлі түсіндірмелері зерттеушілердің нақты қызметімен және олардың авторларының теориялық тұжырымдамаларымен анықталған.

«Дайындық» ұғымы Б.Г.Ананьевтің зертханасында адамдарды іс-әрекет субъектісі ретінде зерттеуге байланысты кең тараған. «Субъект – іс-әрекет субъектісі – іс-әрекет құралы» біртұтас тұтастықты құрайтындықтан, іс-әрекет субъектісін тарихи қалыптасқан объективті іс-әрекет формасынан тыс анықту мүмкін болмады. Б.Г.Ананьев негізгі объективті адам іс-әрекеті еңбек, оның ішінде материалдық немесе рухани құндылықтарды жасайтын іс-әрекеттер, олардан ойын мен оқу туындайды және «субъект» сөзінің жалпы мағынасындағы мінез-құлық субъектісінен ерекшеленетінін атап айтқан.

К.К. Платонов пен В.А. Сластенин педагогикадағы кәсіби қызметке дайындық мәселесі адамның іс-әрекетке дайындығының жалпы теориясы аясында қарастырылатынын алға тартса, ал Д.Н. Узнадзе «дайындықты» психологиялық көзқарас ретінде түсіндірген.

Ю.Н. Кулюткин мен В.А. Ядов «дайындықты» жеке мінез-құлықты анықтайтын әлеуметтік көзқарас ретінде қарастырса; В.П. Беспалько «кәсіби қызметке дайындықты адамның табиғи қабілеттері мен жеке тұлғаның жинақталған өзін-өзі тану тәжірибесінің үйлесімі ретінде» қарастырды; В.А.Крутецкий «іс-әрекет дайындығын» жеке қасиеттердің синтезі ретінде қарастырған.

Профессор С.И. Архангельскийдің айтуынша, педагогтің педагогикалық қызметке «дайындығы» оның өз пәнін шебер оқыту, білім беру ақпаратын анық жеткізу, балалардың оқуға деген қызығушылығын ояту, сондай-ақ педагогикалық мәселелерді шешудегі еңбекқорлығында, табандылығында және тәуелсіздігінде деп тұжырымдаған.

Жоғарыда аталған түсініктемелерде педагогнің инновациялық қызметке дайындығын көрсететін негізгі қасиеттер анықталды деп санаймыз және олар біздің жұмысымыз үшін өте маңызды болады. Осылайша, олар болашақ педагогтардың кәсіби дайындығын, соның ішінде инновациялық дайындығын зерттеуге негіз бола алады.

Болашақ педагогтардың инновациялық қызметке дайындығы - бұл олардың мамандыққа бейсаналық дайындығының күйі және сол арқылы олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру бағыты болады. Бұл инновациялық қызметке дайындық олардың осы мамандыққа бағытталғандығына да тікелей байланысты екенін дәлелдейді.

Сонымен қатар, ол педагогтің инновациялық қызметке дайындығының психологиялық негіздерін қарастырғандығын анықтадық.Болашақ педагогтердің инновациялық қызметке, соның ішінде инновациялық қызметке дайындығы мәселесін Л.А. Кандыбович қарастырады, ол дайындықты тұлғаның барлық аспектілерінің іс-әрекет тұрғысынан көрінісіндегі тұлғаның бірлігі ретінде анықтаған .

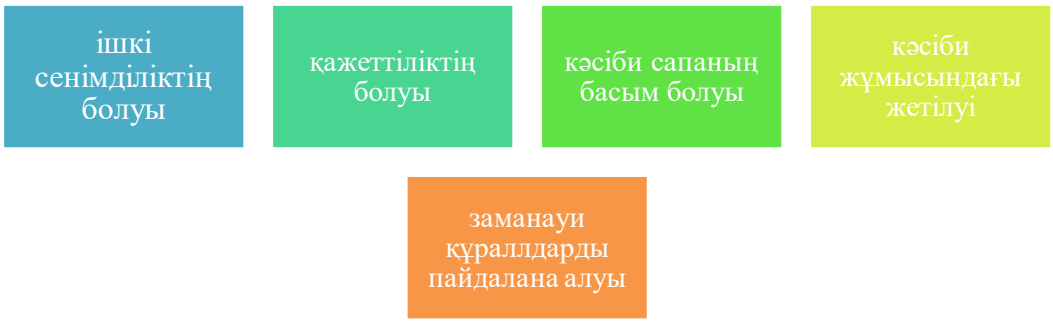
Бұл ғалымның жұмысы болашақ педагогтердің инновациялық қызметін біртұтас процесс ретінде қарастыруға әкелген.

А.А. Деркач адамның кәсіби қызметке дайындығын зерттей отырып, оны маманның жеке басының барлық аспектілерінің біртұтас көрінісі ретінде қарастырды, когнитивтік, мотивациялық және эмоционалдық компоненттерді біріктіре отырып қарастырған. Ғалым оқыту құрылымындағы мотивациялық және құндылықтық бағдарларды негізгі компоненттер ретінде анықтаған.

Қызығы, екі ғалым да педагогикалық қызметке дайындықты жеке қасиеттердің бірлігімен байланыстырған. Бұл идеялар біздің жұмысымызда болашақ педагогтардың инновациялық қызметін анықтауда негізгі тірек бола алды.

О.В. Юдин өзінен бұрын жазылған еңбектерді талдай отырып, «дайындық» санатын келесідей сипаттап берген:

- құндылық механизмі ретіндегі ішкі сенімділігі;
- мотивациялық механизм ретіндегі іс-әрекетке деген қажеттілігі;
- субъективті механизм ретіндегі кәсіби қасиеттердің дамуын;
- ерікті механизм ретіндегі кәсіби шеберлікке ұмтылуы;
- операциялық механизм ретіндегі заманауи құралдарды пайдалана білуі.

Сурет 1. О.В.Юдин бойынша «дайындық» санаты

Автор ұсынған «дайындық» механизмдері өте маңызды деп санаймыз, себебі олар болашақ педагогикалық қызмет үшін қажетті қасиеттер, дағдылар мен қабілеттер жиынтығын білдіреді. О.В. Юдиннің «дайындық» санаты төменде келтірілген [2].

Психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді зерттей отырып, біз «дайындық» ұғымының іс-әрекет теориясының санаты болып саналатынын анықтап алдық. Сондай-ақ, бір жағынан, «дайындық» дайындау процесінің нәтижесі, ал екінші жағынан, бір нәрсеге бағдар ретінде түсіндірілетініне көз жеткізіп отырмыз.

Нақты бір әрекетті орындауға «дайындық» ұғымының кеңінен қолданылуына қарамастан, оның психологиялық және педагогикалық түсіндірмелері әртүрлі болады. *Бір жағынан*, дайындық іс-әрекетті сәтті аяқтау шарты ретінде, болашақ педагогнің өз тәжірибесіне негізделген мәселені шешудегі белсенділігі, іс-әрекеттің алғышарты және реттеушісі ретінде анықталған. *Екінші жағынан,* дайындық болашақ педагогнің қасиеттері мен сипаттамаларының жиынтығы, «күрделі сапа», «жүйеленіскен қасиеттер жиынтығы» ретінде анықталған.

Л.Я.Осипов «педагогикалық іс-әрекетке дайындықты» келесі төрт компоненттен тұрады деген. Ғалым Л.Я. Осиповтың тұжырымдамасына сүйене отырып, болашақ педагогтардың кәсіби дайындығының компоненттерін қарастырайық:

- жеке дайындық компоненті - болашақ педагогнің өз өмір салтын түсіну, таңдаған өмір жолына сәйкес өзінің нақты бағдарламасын құру және білім беру процесіндегі жағдайларды шешу қабілеттері;
- апперцептивті-аксиологиялық компонент - болашақ педагогнің қоршаған әлемнің құндылығын анықтау қабілеттері;
- когнитивті компонент - болашақ педагогнің педагогикалық және психологиялық білім мен дағдылар жүйесінен тұратын теориялық дайындықтары;
- кәсіби педагогикалық дайындықтың төртінші компоненті - болашақ педагогнің мектеп жасындағы балаларды белсенді іс-әрекетке тартуға арналған ұйымдастырушылық қабілеттерінің болуында.

Ғалым анықтаған компоненттерді бәсекеге қабілетті болашақ педагогтарды сипаттауда жетекші идеялар деп санаймыз [3].

Төменде Л.Я. Осиповтың «дайындық» санаты берілген (сурет 2).

Осы анықтамаларға сүйене отырып, оқыту мазмұны келесі компоненттерді қамтуы керек деп анықталды, оларды біз болашақ педагогтардың кәсіби қызметіне сәйкес

топтастырып көрейік: педагогикалық мамандыққа оң көзқарас, педагогдік қызметтің әртүрлі түрлеріне оң көзқарасы; тұрақты кәсіби қызығушылықтары; оқытуға тұрақты мотивациясы; оның нәтижелері үшін жауапкершілік сезімінің болуы; педагогнің кәсіби өнімділік талаптарына, кәсіби қасиеттеріне және мінез ерекшеліктеріне сәйкестігі; кәсіби маңызды білім, дағдылар мен қабілеттер, оларды жұмылдыру және белсендіру мүмкіндігінің болуы; дамыған педагогикалық қабілеттері; кәсіби мәселелерді шешудегі өз бетінше жұмысы; эмоционалды, ерікті және сенсорлық салаларды дамытуы (шабыт, өз жетістіктеріне сенімділік, өзін-өзі ұйымдастыру дағдылары, өзіне деген күмәнді жеңу, қорқыныш пен мазасыздықпен күресу және т.б.); қабылдаудың, зейіннің және ойлаудың тұрақты, кәсіби маңызды сипаттамалар жиынтығы.

Сурет 2. Л.Я.Осипов бойынша «дайындық» санаты

Сонымен қатар, болашақ педагогтерді кәсіби қызметке дайындау кәсіби қызметке дайындықтың нәтижелері мен салдарын да анықтай алады. Дегенмен, біз дәлелдегендей, «болашақ педагогтерді инновациялық дайындау» ұғымы процесті білдіреді, ал «болашақ педагогнің инновациялық дайындығы» ұғымы оның нәтижесін білдіріп тұр. Біз қарастырып отырған инновациялық іс-әрекеттерге болашақ педагогтерді дайындау да белгілі бір процесс пен оның тиімділігімен сипатталады деп санай аламыз.

Зерттеуші П.Ф.Каптерев былай деп қорытындылайды: «Білім беру ортасында педагогнің жеке басы бірінші орында тұрады, ал белгілі бір сипаттамалар оқытудың педагогикалық әсерін күшейтеді немесе төмендетеді». Сонымен қатар, ғалым педагогнің ең маңызды қасиеттерін, олардың ғылыми дайындығын және жеке педагогикалық талантын айтқан. Автор болашақ педагогтердің теориялық дайындықтан басқа, объективтілік, байқағыштық және сезімталдық, жауапкершілік пен шыдамдылық, ұстамдылық, өзін-өзі сынау және балаларға деген шынайы махаббат сияқты маңызды жеке қасиеттерге ие болу қажеттілігін атап көрсеткен.

Яғни, егер болашақ педагогтар зерттеушілер атап өткен жеке қасиеттерге ие болса, онда олардың кәсіби дамуының негізі дұрыс қалыптасатынын айтқан. Кейбір зерттеушілер педагогтің кәсіби дайындығының құрылымына тек білім ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдылар да кіреді деп санаған.

Мысалы, Н.В.Кузьмина педагогикалық дағдылар жүйесіне сындарлы, ұйымдастырушылық, гностикалық, конструктивтік және коммуникативтік сияқты қасиеттерді атаған.

Автордың бұл дағдыларды педагогтің кәсіби қызметін сәтті орындау үшін қажетті қасиеттер ретінде қарастыруы біз көтеріп отырған мәселенің идеясына сәйкес келіп тұр.

Отандық педагогикалық ғылымда болашақ педагогтерді даярлау мәселесі XX ғасырдың ортасынан бастап үздіксіз білім беру теориясы тұрғысынан жан-жақты зерттеліп, талданып келе жатыр. Болашақ педагогтерді даярлаудың бүкіл педагогикалық процесінің

теориясы мен тәжірибесі ғалымдар Н.Д.Хмель, А.А.Бейсенбаева, Г.К.Нургалиева және басқалардың еңбектерінен орын алған.

Жоғары оқу орындарында педагогтерді даярлау мәселесіне келетін болсақ, Н.Д. Хмель педагогтарға қажетті қасиеттердің бірі ретінде педагогикалық процесте «педагогикалық көзқарас» ұғымын ұсынған. Ол мұны эпистемологияның «жанды қабылдау» кезеңімен біріктіріп, «педагогикалық процесті жүйелі түрде қабылдау мен визуализациялауды «педагогикалық процесті көру» деп атауға болады» деген пікір қалдырған. Ғалымның еңбектерінде болашақ педагогтерді кәсіби қызметке дайындау әлеуметтік маңызды мотивтердің, психологиялық және педагогикалық білімдердің және бүкіл педагогикалық процесті сәтті жүзеге асыруды анықтау әдістерінің үйлесімі ретінде сипатталған. Н.Д.Хмельдің ғылыми мектебін жалғастыра отырып, біз қарастырып отырған мәселені жалпы білім беру мекемесінің педагогикалық процесінде педагогтер мен балалардың ынтымақтастығы тұжырымдамасымен толықтырса: болашақ педагогтерді дайындауда гуманистік құндылықтарға негізделген инновациялық және т.б. мәселелерді ұсынған [4].

Педагог - баланың жанын сезініп, түсіне алатын, олармен бірге болуға, олармен өзара әрекеттесуге және осындай қарым-қатынастан ләззат алуға қабілетті адам ретінде қарастырған. Педагогтің балаға деген сүйіспеншілігі оның барлық қасиеттерін алмастыра алмайды, керісінше басқа қасиеттердің дамуына негіз бола алады. Педагогтің балаға деген шынайы және құрметпен қарауы балада педагогге деген құрмет сезімін де қалыптастыра алады. Сондықтан болашақ педагогтің жалпы мәдениетінің жоғары деңгейі, интеллектуалдық әлеуеті, кең ой-өрісі және рухани байлығы бүкіл білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға айтарлықтай ықпал етуінде. Жоғары оқу орнының қызметі болашақ педагогтерді инновациялық қызметке мақсатты түрде дайындаумен, сондай-ақ олардың педагогикалық және шығармашылық қызметке дайындығымен тікелей байланысты болуында. Бұл болашақ педагогтердің жалпы мәдени, әдіснамалық және әдістемелік пәндерді меңгеруімен қамтамасыз етілуінде. Педагогтер өз мамандығын меңгерген сайын, олардың пайдаланылмаған ішкі әлеуеті белсендіріледі және инновациялық педагог болу үшін қажетті таланттар мен қабілеттер дами түседі. Бұл ғалымдардың еңбектері болашақ педагогтердің білімінің, дағдыларының, жеке қасиеттерінің және әртүрлі құзыреттіліктерінің, және қасиеттерінің дамуы мен жетілдірілуін жан-жақты зерттеген. Педагогтерді даярлау қоғам дамуының кез келген кезеңінде өзекті болып қала береді, өйткені қоғамның әлеуметтік-экономикалық қиындықтары әр кезеңде өзгеріп, жас ұрпақты қоғамдық өмірге дайындауға жаңа талаптар туындайды. «Кәсіби дайындық» ұғымына сүйене отырып, белгілі бір жұмыс саласы үшін әлеуетті жетістік деңгейін анықтауға, сондай-ақ белгілі бір жеке тұлғаның кәсіби дайындық деңгейін анықтауға және бағалауға болып отыр. Жалпы білім беру процесін заманауи ұйымдастыру педагогтардан, сұрақтарға өз бетінше жауап таба білуді, кең дүниетанымға ие болуды және жаңа мәселелерді тез шеше білуді талап ете алады. Сондықтан, жоғары оқу орнында студенттерге сабақ берген кезде, ең алдымен, өз бетінше жұмыс істеуге деген мотивацияны дамытуға өз жұмыстарына көбірек көңіл бөлу керектігін талап ету қажет. Қазіргі заманғы білім беру ұйымы тек кәсіби міндеттерін орындай алатын ғана емес, сонымен қатар педагогикалық мақсаттарға сәйкес жұмыс жүйесін өз бетінше жоспарлай және ұйымдастыра алатын, сондай-ақ жаңа бағдарламалар мен технологияларды енгізе алатын педагогтардың болғаны дұрыс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыз №248 қаулысы// https://adilet.zan.kz/. 01.04.2023

2. Юдин Э.Г. Системный подход к принципу деятельности. Методологические проблемы современной науки. –М. – 288 с.

3. Осипов Л.Я. Философско-педагогические основы прогнозирования социальной

эффективности образования Ульяновск, 2022. –650 с.
4. Хмель Н.Д. Біртұтас педагогикалық процесті жүзеге асырудың териясы мен технологиясы. Оқу құралы. – Алматы: 2025. –140 б.

ӘОЖ 373.1

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ

Қасенова Гульнур Кененровна
ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші
Қаратай Тұрысов атындағы №53 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) на уроках английского языка. На основе авторского опыта анализируется влияние инструментов ИИ на развитие навыков говорения, повышение учебной мотивации и формирование самостоятельного обучения учащихся. Также рассматриваются вопросы академической честности и цифровой этики. Результаты исследования показывают, что использование ИИ повышает качество обучения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, английский язык, академическая честность, цифровая этика.

Abstract. The article examines the pedagogical potential of using artificial intelligence (AI) technologies in English language teaching. Based on the author's experience, the impact of AI tools on students' speaking skills, learning motivation, and independent learning is analyzed. The issues of academic integrity and digital ethics are also considered. The results show that the integration of AI improves the quality of education.

Keywords: artificial intelligence, English language, academic integrity, digital ethics.

Қазіргі білім беру жүйесінде ағылшын тілін меңгеру оқушылардың жаһандық кеңістікке бейімделуінің маңызды факторы болып табылады. Дегенмен, дәстүрлі оқыту әдістері қазіргі Z және Alpha буынының танымдық ерекшеліктеріне толық сәйкес келе бермейді.

Сондықтан білім беру үдерісіне инновациялық технологияларды енгізу қажеттілігі туындап отыр. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) ерекше орын алады. ЖИ – мұғалімді алмастыратын құрал емес, керісінше оның кәсіби мүмкіндігін кеңейтетін тиімді көмекші.

Осы зерттеудің мақсаты – ағылшын тілі сабақтарында ЖИ қолданудың тиімді әдістерін анықтау және оның оқушылардың оқу жетістіктеріне әсерін талдау.

Әдебиеттерге шолу

Соңғы жылдары жасанды интеллектті білім беруде қолдану мәселесі кеңінен зерттелуде. Халықаралық зерттеулерге сәйкес, ЖИ оқыту процесін жекешелендіруге, оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға және дербес білім алу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді [1, 25б.].

Сонымен қатар, зерттеушілер ЖИ қолдану барысында академиялық адалдық мәселесіне ерекше назар аудару қажеттігін атап өтеді. В.И. Андреев өзін-өзі дамыту мен бәсекеге қабілеттіліктің білім берудегі рөлін ерекше атап өткен [5, 115б.]. Білім сапасы тікелей түлектің бәсекеге қабілеттілігімен өлшенеді [6, 88б.]. ЖИ-ді бақылаусыз пайдалану оқушылардың дайын жауапқа тәуелді болуына әкелуі мүмкін, сондықтан педагогикалық бағыт беру маңызды.

Әдістеме

Зерттеу Тараз қаласындағы №53 мектеп-гимназиясында жүргізілді. Зерттеуге 7–11 сынып оқушылары қатысты.

Қолданылған әдістер:

– педагогикалық бақылау;
– салыстырмалы талдау;
– тәжірибелік енгізу.

Зерттеу барысында ағылшын тілі сабақтарында ЖИ қолданудың үш деңгейлі моделі енгізілді.

Практикалық бөлім

1. ЖИ – сөйлеу серіктесі (AI as a Speaking Partner)

Оқушылар ЖИ негізіндегі чат-боттармен диалог құрады. Бұл әдіс тілдік кедергіні төмендетіп, сөйлеу дағдысын дамытуға мүмкіндік береді.

2. Prompt Engineering – жаңа сауаттылық

Оқушылар ЖИ-ге дұрыс сұраныс құруды үйренеді. Мысалы: *«Менің деңгейім B1. Экология тақырыбында жаңа сөздермен мәтін құрастыр»*. Бұл тәсіл сыни ойлауды дамытады.

3. Грамматикалық талдау (Grammar Detective)

Оқушылар өз жазбаларын ЖИ арқылы тексеріп, қателердің себебін түсінеді. Бұл рефлексияны дамытады.

Зерттеу нәтижелері

Кесте 1 – ЖИ қолдану нәтижелері

Көрсеткіш	**Дәстүрлі оқыту**	**ЖИ қолдану**
Танымдық белсенділік	45%	85%
Сөздік қорды меңгеру	стандартты	1.5 есе жылдам
Өз бетінше оқу	төмен	жоғары

Жүргізілген зерттеу нәтижелері ЖИ технологияларын қолдану оқыту тиімділігін арттыратынын көрсетті.

Талқылау

ЖИ қолдану оқыту үдерісін жаңғыртып, оқушының белсенділігін арттырады. Мұғалім бағыттаушы рөл атқарады.

Алайда бақылаусыз қолдану келесі қауіптерге әкелуі мүмкін:

– дайын жауапқа тәуелділік;
– академиялық адалдықтың бұзылуы.

Этикалық аспектілер

ЖИ қолдануда басты қағида: *«ЖИ – көшіру құралы емес, ойлау құралы».*

Оқушыларға ақпаратты талдау, өз ойын қосу және жауапкершілікпен пайдалану дағдылары қалыптастырылады.

Жасанды интеллект – білім берудегі маңызды инновация. Оны тиімді қолдану оқыту сапасын арттырып, оқушының дербестігін дамытады.

Сондықтан педагогтардың басты міндеті – ЖИ-ді оқу үдерісіне тиімді енгізу және оны этикалық тұрғыда қолдануды үйрету.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – Paris, 2023.
2. Holmes W., Bialik M. Artificial Intelligence in Education. – Boston, 2022.
3. OECD. AI and the Future of Skills. – Paris, 2021.
4. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London, 2018.
5. Андреев В.И. Конкурентология: учеб. курс для творческого саморазвития конкурентоспособности. – Казань: Центр инновац. технологий, 2004. – 468 с.

6. Расторгуева Н.Ф. Качество образования – залог конкурентоспособности выпускника // Высшее образование в России. – 2009. – № 1. – С. 87-90.
7. Евплова Е.В. Методика формирования конкурентоспособности будущего педагога профессионального обучения // Человек и образование. – 2011. – № 3 (28). – С. 179-183.

ӘОЖ 371.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ АҚПАРАТТЫҚ ТҮСІНІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ағабек Аружан Куанышбекқызы, Нұрмаханбетқызы Дана
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье речь пойдет о проблеме формирования у младших школьников информационного понимания посредством использования цифровых ресурсов.

Ключевые слова: креативное обучение, начальный класс, цифровой ресурс, информационное понимание, проектное обучение, критическое мышление.

Abstract. This article will focus on the problem of forming information understanding among younger schoolchildren through the use of digital resources.

Keywords: creative learning, elementary school, digital resource, information understanding, project-based learning, critical thinking.

Қазақстандағы білім беру жүйесінде соңғы жылдары көптеген реформалар жүргізілуде. Бұл реформалар білім сапасын арттыруға, оқушылардың кәсіби және өмірлік дағдыларын дамытуға бағытталған. Білім беру жүйесіне жаңашылдық енгізу барысында педагогикалық технологиялардың маңызы зор.

Заманауи педагогикалық технологиялар оқушылардың оқу іс-әрекеттерін дамытуға және жаңа ақпаратты меңгеру процесін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Қазіргі білім беру жүйесінде қолданылатын педагогикалық технологиялардың маңыздылығын зерттеу және олардың білім беру процесіндегі тиімділігін анықтау.

Цифрландыру технологиялары дегеніміз – бұл бұрын-соңды адамзат бастан кешпеген ғажайып әлемнің жаңа құралдары. Яғни, қазіргі таңда бұл технологиялар жасақталу үстінде. Олар қазірдің өзінде біз тамсанып айта беретін ақпараттық технологиялардың өзін жолда қалдыра бастады.

Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде: білім беру үдерісін цифрландыру, цифрлық білім беру контенті, білім беруді басқаруды цифрландыру. Қазақстанда мектептік білім беруді цифрландыру оны реформалау үрдісіндегі басты тенденциялардың бірі болып табылады. Болашақ мектептерінің көрінісі көбінесе барлық пәндердің бұлтты білім беру жүйесіне біртіндеп көшуімен байланысты. Біз онлайн оқулықтар мен виртуалды зертханалар туралы, ашық білім беру мазмұны, әрбір қатысушыға икемді және жеке көзқарас туралы айтып отырмыз. Үй тапсырмаларын оқушылар онлайн режимінде бірге жұмыс істей алады. Мектеп кітапханалары ақпараттық және компьютерлік орталықтарға айналды. Оқу үрдісі әрбір білім алушының идентификаторымен байланыстырылатын болады, бұл бағалау және бағаларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектептерді цифрландыру осы үрдіске қатысатын барлық оқушыларға, олардың ата-аналарына, мұғалімдеріне, білім беру жүйесінің әкімшіліктеріне ыңғайлы және тиімді құралдарды жасауды білдіреді. Сонымен қатар, оқу үдерісін цифрландыру, адамның

адамдық қарым-қатынасының оңтайлы теңгерімі және виртуалды ортада нақты және цифрлы әлемді синтездеудің бір түрі болып табылатыны маңызды.

Заманауи білім берудің негізгі бағыттарының бірі - желілік қызмет, әлеуметтік желілерді білім беру ресурстары ретінде пайдалану және шалғай шеберлік сабақтарын өткізу, тренингтер. Желілік технологияларды қолданумен цифрлы білім берудің типтік ерекшеліктері – бұл икемділік, ұтқырлық, өндіріс қабілеттілігі, диалогтық және интерактивтілік, медиа ағындарды қабылдауға бағдарлау.

Цифрландырудағы негізгі мақсаты – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Біздің балаларымыз халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және ауқымды деректер жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Мемлекет басшысы атап көрсеткендей, елді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы. Бүкіл процесс жүйелілікті, реттілікті және кешенді тәсілді талап етеді.

Білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті ел жастарын дайындау.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесі жаңа технологиялардың қарқынды дамуы аясында түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. Цифрландыру – осы өзгерістердің негізгі өзегі болып табылады. Бұл үрдіс білім беру сапасын арттырып қана қоймай, оқыту үдерісін де түбегейлі жаңғыртуға мүмкіндік береді. Осы реферата цифрландырудың білім беру саласына тигізетін әсері, оның артықшылықтары мен қиындықтары қарастырылады.

1. Цифрландыру ұғымы және оның білім берудегі рөлі

Цифрландыру – ақпараттық технологияларды қолдану арқылы білім беру үдерісін автоматтандыру және жаңғырту процесі. Бұл оқыту әдістерінің тиімділігін арттыруға, қолжетімділігін кеңейтуге және дербестендірілген білім беруді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Цифрландыру қазіргі білім беру жүйесінде білім алушылардың оқу материалдарына қолжетімділігін арттырып, оқу барысын жеңілдетеді.

1.1 Цифрлық білім берудің ерекшеліктері

- Оқу материалдары онлайн формата ұсынылады;
- Қашықтықтан білім алу мүмкіндігі артады;
- Білім беру жүйесі жасанды интеллект арқылы жеке оқыту траекториясын құраалады;
- Дәстүрлі оқыту әдістеріне қарағанда икемділігі жоғары [1, б.2].

1.2 Цифрландырудың білім алушыларға әсері

Цифрлық технологиялар білім алушылардың өзін-өзі дамыту мүмкіндігін арттырады. Оқушыларға қажетті білімді алу үшін түрлі электрондық ресурстар, видео сабақтар, онлайн тестер қолжетімді болады.

2. Цифрлық білім беру платформалары

Қазіргі таңда онлайн білім беру платформалары кеңінен қолданылады. Олардың қатарына Coursera, Khan Academy(Сурет 1), Open Edu, Moodle және басқа да көптеген жүйелер жатады. Қазақстанда BilimLand(Сурет 2), Daryn.online (Сурет 3) сынды платформалар белсенді жұмыс істеуде. Бұл ресурстар білімалушыларға өз бетінше оқуға және қажетті материалдарды кез келген уақытта алуға жағдай жасайды.

2.1 Қазақстандағы цифрлық білім беру платформалары

Қазақстандық білім беру жүйесінде цифрлық платформалар ерекше рөл атқарады. BilimLand, Daryn.online, Edu Pageсынды ресурстар қашықтықтан оқыту жүйесін дамытуға ықпал етуде.

2.2 Халықаралық цифрлық білім беру платформалары

Дүниежүзілік деңгейде цифрлық білім беру кеңтараған. Coursera, Udemy, edX, FutureLearn секілді платформалар арқылы әлемнің түкпір-түкпіріндегістуденттержоғары сапалы білім ала алады [3. б. 2].

3. Цифрлық технологиялардың білім сапасына әсері

Цифрлық технологиялар оқыту сапасын арттырады. Интерактивті құралдар, виртуалды зертханалар, жасанды интеллектке негізделген оқыту бағдарламалары білім алушылардың материалды тез әрі терең меңгеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар, цифрлық құралдар мұғалімдерге оқушылардың үлгерімін тиімді бақылауға көмектеседі [2. б.3].

3.1 Виртуалды зертханалар және симуляциялар

Физика, химия, биология пәндерінде виртуалды зертханалар қолдану арқылы тәжірибелерді онлайн режимде орындауға болады. Бұл әдіс оқушылардың тәжірибелік дағдыларын жетілдіреді.

3.2 Жасанды интеллект және білім беру

Жасанды интеллект оқушылардың үлгерімін талдай отырып, жеке оқыту бағдарламасын құруға көмектеседі. Сонымен қатар, білім беру чат-боттары оқушылардың сұрақтарына жауап беріп, оқу процесін жеңілдетеді.

4. Цифрландырудың артықшылықтары

Оқуға қолжетімділік артады (қашықтықтан білім алу мүмкіндігі);

Білімалушылардың қызығушылығын арттыратын интерактивті әдістер;

Уақыт пен ресурстарды үнемдеу;

Жеке оқу траекториясын құру мүмкіндігі.

5. Қиындықтар мен шешу жолдары

Цифрландырудың дамуына қарамастан, бірқатар қиындықтар бар:

Интернет пен техникалық жабдықтардың жетіспеушілігі;

Оқытушылардың жаңа технологияларды меңгеру қажеттілігі;

Киберқауіпсіздік мәселелері.

5.1 Интернетке қолжетімділік мәселесі

Қазақстанның кейбір өңірлерінде интернет сапасы төмен болғандықтан, цифрлық білім беру платформаларын тиімді пайдалану қиынға соғады. Мұны шешу үшін интернет инфрақұрылымын дамыту қажет.

5.2 Мұғалімдердің біліктілігін арттыру

Оқытушыларға цифрлық білім беру құралдарын меңгерту мақсатында арнайы тренингтер ұйымдастырылуы тиіс. Бұл олардың оқыту сапасын жақсартуға көмектеседі.

5.3 Киберқауіпсіздік мәселесі

Онлайн оқыту кезінде оқушылардың жеке мәліметтерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету маңызды. Бұлүшін деректерді қорғау технологияларын енгізу қажет.

6. Цифрландырудың болашағы

Цифрлық технологиялардың дамуы білім беру жүйесінің болашақ келбетін анықтайды. Қазақстанда цифрлық білім беруді дамыту үшін кешенді шаралар жүзеге асырылуда, бұл елдің білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

6.1 Қазақстандағы білім беруді цифрландыру стратегиясы

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы;

Білім беру мекемелерін жоғары жылдамдықты интернетпен қамтамасыз ету;

Оқушылар мен мұғалімдерге цифрлық сауаттылық бойынша арнайы курстар өткізу.

Қазіргі заманда цифрландыру білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы оқу үдерісін жетілдіруге, оқыту сапасын арттыруға және білім алушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Цифрлық білім беру платформалары, интерактивті ресурстар және жасанды интеллект негізіндегі құралдар оқыту процесін икемді, қолжетімді және тиімді етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 17 мамырдағы №311 қаулысымен [1, б.2]
2. Білім және ғылым министрлігінің ресми деректері [2. б. 3]
3. Халықаралық онлайн білім беру платформаларының материалдары [3. б. 2]
4. Ғылыми мақалалар мен зерттеулер [3. б. 4]

UDC 004.8:37

PEDAGOGICAL ASPECTS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE

Badyrova Ainur Nurlanovna, Dzhakipova Dana Abdisatarovna, Dadabayeva Altynay Kurbankosayevna
English Teachers, Grammar School №1 named after A.Bokeikhanov
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Қазіргі білім беру жүйесі цифрландыру үдерісінің әсерінен қарқынды өзгерістерге ұшырауда. Бұл мақалада білім беру үдерісінде жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолданудың педагогикалық аспектілері қарастырылады. ЖИ оқытуды дараландыруға, оқушылардың жетістіктерін талдауға және мұғалім қызметін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрлық трансформация жағдайында академиялық адалдық білім сапасының жүйе түзуші факторына айналатыны негізделеді. Автор ЖИ-ні сыни ойлауды дамытуға және «цифрлық амнезия» қаупін азайтуға мүмкіндік беретін «дәлелдеу тренажері» ретінде қолдану қажеттілігін негіздейді. Бұл парадигмада білім алушы «мағына архитекторы» болып қала береді, ал технологиялар зияткерлік еңбектің бақыланатын құралы ретінде қызмет етеді. ЖИ-ні тиімді интеграциялау педагогикалық, этикалық және психологиялық факторларды ескеруді талап етеді.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім беру үдерісі, цифрландыру, педагогика, оқыту әдістері.

Аннотация. Современная система образования претерпевает значительные изменения под влиянием процессов цифровизации. В данной статье рассматриваются педагогические аспекты использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в образовательном процессе. ИИ позволяет индивидуализировать обучение, анализировать достижения учащихся и оптимизировать деятельность педагога. Однако подчеркивается, что в условиях цифровой трансформации академическая честность становится системообразующим фактором качества образования. Автор обосновывает необходимость использования ИИ как «тренажера аргументации», что позволяет развивать критическое мышление и минимизировать риски «цифровой амнезии». В данной парадигме учащийся остается «архитектором смыслов», а технологии служат контролируемым инструментом интеллектуального труда. Эффективная интеграция ИИ требует учета педагогических, этических и психологических факторов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательный процесс, цифровизация, педагогика, методы обучения.

In the conditions of global digital transformation, the modern education system is undergoing fundamental changes. The rapid development of information and communication technologies, especially artificial intelligence (AI), has significantly influenced the organization, content, and methodology of the educational process. Today, AI is not only a technological innovation but also an important pedagogical tool that reshapes traditional approaches to teaching and learning.

Therefore, the study of pedagogical aspects of AI integration in education is of high scientific and practical importance [1, p.97].

Artificial intelligence technologies provide broad opportunities for improving the quality of education. One of the key advantages is the individualization of the learning process. AI-based systems are capable of analyzing students' academic performance, identifying learning difficulties, and adapting educational materials to individual needs. This creates conditions for personalized learning trajectories, which significantly improve learning outcomes [4, p.52].

Moreover, AI technologies contribute to increasing the accessibility and flexibility of education. Students can access learning materials anytime and anywhere, which supports lifelong learning principles. Adaptive learning systems also allow students to progress at their own pace, which is especially important in inclusive education environments where learners may have different cognitive abilities and learning speeds [2, p.181–183].

From the perspective of teaching practice, artificial intelligence significantly optimizes the professional activity of educators. Automated assessment systems, digital testing platforms, and intelligent analytics tools reduce the workload of teachers and increase the objectivity of evaluation processes. AI systems can quickly process large volumes of student data, identify performance trends, and provide feedback, which allows teachers to focus more on pedagogical interaction and student support [2, p.143].

In addition, AI-powered tools such as virtual assistants, chatbots, and intelligent tutoring systems play an important role in enhancing students' independent learning. These tools provide explanations, answer questions, and offer additional resources, thereby supporting continuous learning outside the classroom environment. As a result, the educational process becomes more interactive, dynamic, and student-centered.

However, alongside these advantages, the integration of artificial intelligence into education also raises a number of pedagogical challenges. One of the most significant concerns is the potential decline in students' independent cognitive activity. Overreliance on AI tools may lead to superficial learning, where students prefer ready-made answers instead of engaging in deep analysis and critical thinking [3, p.88]. This may negatively affect the development of creativity, problem-solving skills, and intellectual independence.

From a pedagogical point of view, it is therefore essential to ensure that artificial intelligence is used as a supporting tool rather than a replacement for human intellectual effort. Teachers must carefully design learning activities that encourage students to think independently, analyze information critically, and apply knowledge in practical situations.

Another important pedagogical aspect is the modernization of teaching methods. The integration of AI technologies enables the implementation of innovative educational approaches such as problem-based learning, project-based learning, and inquiry-based learning. These methods promote active student participation, collaboration, and deeper understanding of learning material.

A significant issue in the digital educational environment is academic integrity. The availability of AI-generated content increases the risk of plagiarism and academic dishonesty. Therefore, educational institutions must develop strong policies and educational strategies aimed at promoting academic honesty and responsible use of information sources [4, p.55].

Ethical considerations also play a crucial role in the use of artificial intelligence in education, including data privacy and algorithm transparency. Ensuring the security of students' personal data is a fundamental requirement in AI-based educational systems [5, p.84].

The integration of artificial intelligence also requires the development of teachers' professional competencies. Educators must possess digital literacy and the ability to effectively use modern technologies in teaching practice. The role of the teacher is gradually transforming from a knowledge transmitter to a facilitator and mentor. In this new educational paradigm, teachers must implement verification algorithms to ensure the reliability of information provided by AI. This involves teaching students to analyze the logical structure of machine-generated responses, identify potential contradictions, and cross-reference data with authoritative scientific

sources. By doing so, educators transform AI from a simple answer-generator into a sophisticated tool for research and critical assessment.

From a psychological and pedagogical perspective, artificial intelligence has a significant impact on students' motivation and learning behavior. When properly implemented, AI technologies can increase engagement and improve feedback mechanisms. However, excessive use may lead to reduced motivation and dependence on technology.

A significant concern in this context is the phenomenon of 'digital amnesia,' where students bypass the cognitive stages of information processing by over-relying on AI for summarization. Studies suggest that such over-reliance can lead to a substantial decrease in oral performance and the inability to independently defend academic work. To counter this, pedagogical strategies should encourage 'transparent prompting' and the use of AI as a preliminary 'argumentation trainer' rather than a final source of truth. [6, p.52]

In conclusion, artificial intelligence represents a powerful tool for transforming modern education. It enhances the quality of learning, supports individualized instruction, and optimizes teaching processes. However, its effective integration requires careful consideration of pedagogical, ethical, psychological, and methodological aspects. "Modern digital tools and artificial intelligence significantly expand educational opportunities, but academic integrity remains a fundamental factor in ensuring the quality of education. The integration of AI into teaching practices should focus on developing students' skills for conscious and critical engagement with information. In this context, AI serves as a powerful 'argumentation trainer,' allowing students to identify weaknesses in machine-generated responses and strengthen them independently. However, it is essential to mitigate the risks of 'digital amnesia' caused by over-reliance on technology, which can bypass critical cognitive stages of learning. Therefore, an effective integration strategy must transform AI into a tool for developing critical thinking, where the human remains the 'architect of meaning' and the AI serves as a strictly controlled instrument of intellectual labor."

The application of such algorithms helps students develop skills for critical evaluation of information, foster a responsible attitude toward the use of digital technologies, and maintain the principles of academic integrity. This transforms the use of digital tools into an integral part of the research process and promotes the development of critical thinking. [6, p.81]

List of literature:

1. UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-makers. 2021.
2. Baker R., Smith L. Educational Data Mining and Learning Analytics. 2020.
3. Zawacki-Richter O. et al. Artificial Intelligence in Higher Education. 2019.
4. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications. 2019.
5. European Commission. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. 2019.
6. Rules for maintaining academic integrity in educational organizations / Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan, I.Altynsarin National Academy of Education, Astana. 2025.

ӘОЖ 37:004.8

БІЛІМ БЕРУДЕ, ОНЫҢ ІШІНДЕ МУЗЫКА ПӘНІНДЕ, ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Едигеева Жанар Абдрахмановна

музыка пәнінің мұғалімі, педагог-шебер

Жамбыл атындағы №5 мектеп-гимназиясы

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в системе образования, в том числе на уроках музыки, с научно-методической точки зрения. Анализируется влияние внедрения инструментов искусственного интеллекта в образовательный процесс на развитие творческих способностей обучающихся, формирование культуры музыкального восприятия, совершенствование эстетического вкуса и повышение уровня цифровой грамотности. Кроме того, на основе конкретного педагогического опыта раскрывается эффективность современных цифровых платформ, применяемых на уроках музыки (ChatGPT, Canva AI, LearningApps, Quizizz и др.). Результаты исследования показывают важную роль технологий искусственного интеллекта в повышении учебной мотивации и качества образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, урок музыки, цифровые технологии, творческие способности, эстетическое воспитание, образовательные инновации.

Abstract. This article examines the pedagogical potential of using artificial intelligence technologies in the education system, particularly in music lessons, from a scientific and methodological perspective. The study analyzes the impact of integrating artificial intelligence tools into the educational process on the development of students' creative abilities, the formation of musical listening culture, the improvement of aesthetic taste, and the enhancement of digital literacy. In addition, the effectiveness of modern digital platforms used in music lessons (ChatGPT, Canva AI, LearningApps, Quizizz, etc.) is described based on practical teaching experience. The research results demonstrate the significant role of artificial intelligence technologies in increasing students' learning motivation and improving the quality of education.

Keywords: artificial intelligence, music lesson, digital technologies, creative abilities, aesthetic education, educational innovations.

Қазіргі кезеңдегі білім беру жүйесінің даму ерекшеліктерінің бірі – цифрлық технологияларды оқу процесіне тиімді енгізу болып табылады. Әсіресе жасанды интеллект технологиялары білім беру мазмұнын жаңартудың, оқыту сапасын арттырудың және білім алушылардың шығармашылық әлеуетін дамытудың маңызды құралдарының бірі ретінде қарастырылып отыр. Қазақстан Республикасында білім беруді жаңғырту бағытындағы стратегиялық құжаттарда цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру негізгі басым бағыттардың бірі ретінде айқындалған [2, 18 б.].

Жасанды интеллект технологиялары білім беру процесін дараландыруға, білім алушылардың оқу жетістіктерін талдауға, оқу мотивациясын арттыруға және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл мүмкіндіктер әсіресе өнер бағытындағы пәндерде, соның ішінде музыка сабағында ерекше маңызға ие.

Музыка пәні оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастырумен қатар олардың эмоционалдық мәдениетін, ұлттық өнерге деген қызығушылығын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған маңызды пәндердің бірі болып табылады. Сондықтан музыка сабағында жасанды интеллект технологияларын қолдану қазіргі білім беру жүйесінің өзекті міндеттерінің бірі ретінде қарастырылады.

Жасанды интеллект – ақпаратты талдау, өңдеу және автоматтандырылған шешім қабылдау мүмкіндігін қамтамасыз ететін заманауи цифрлық технологиялар жүйесі болып табылады. Педагогика ғылымында жасанды интеллект технологияларын қолдану білім алушылардың оқу әрекетін дараландырудың тиімді құралы ретінде қарастырылады [8, 42 б.].

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында білім беру ұйымдарының цифрлық инфрақұрылымын жетілдіру және білім беру процесіне инновациялық технологияларды енгізу білім сапасын арттырудың негізгі шарттарының бірі ретінде көрсетілген [2, 24 б.].

Ғалымдардың пікірінше, цифрлық білім беру ресурстары оқу процесін тиімді ұйымдастыруға және білім алушылардың оқу белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді [10, 57 б.].

Жасанды интеллект технологияларын қолдану арқылы:
– білім мазмұнын дараландыру
– оқу нәтижелерін жедел бағалау
– оқу мотивациясын арттыру
– шығармашылық белсенділікті дамыту мүмкіндігі қалыптасады.

Бұл бағыттар қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерімен толық сәйкес келеді.

Музыка пәні – оқушылардың эмоционалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған пәндердің бірі. Сондықтан бұл пәнді оқыту барысында инновациялық технологияларды қолдану ерекше маңызға ие.

Жасанды интеллект технологияларын музыка сабағында қолдану оқушылардың музыкалық тыңдалым дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл технологиялар музыкалық шығармаларды талдау жұмыстарын тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Музыка сабағында жасанды интеллект технологияларын қолдану арқылы:
– музыкалық есту қабілеті дамиды
– ырғақ сезімі қалыптасады
– шығармашылық ойлау жетілдіріледі
– музыкалық талдау дағдылары қалыптасады.

Ғалымдардың пікірінше, цифрлық технологияларды өнер пәндерінде қолдану білім алушылардың шығармашылық белсенділігін арттырудың маңызды факторы болып табылады [6, 25 б.].

Музыка пәнін оқыту барысында жасанды интеллект технологияларын қолданудың бірнеше тиімді бағыттары бар.

Бірінші бағыт – музыкалық тыңдалым дағдыларын дамыту. Мысалы, сабақ барысында оқушылар белгілі бір музыкалық шығарманы тыңдап, оның жанрын анықтайды. Бұл тапсырманы орындау барысында жасанды интеллект платформалары арқылы шығарманың ерекшеліктері талданады. Мұндай жұмыстар оқушылардың музыкалық сауаттылығын арттыруға ықпал етеді [12, 63 б.].

Екінші бағыт – шығармашылық тапсырмаларды ұйымдастыру. Жасанды интеллект құралдары арқылы оқушылар өздерінің музыкалық композицияларын құрастыра алады. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Үшінші бағыт – музыкалық білімді бағалау. Жасанды интеллект технологиялары арқылы білім алушылардың оқу жетістіктерін жедел бағалау ұйымдастырылады [13, 41 б.].

Музыка пәнінде қолданылатын жасанды интеллект құралдарының педагогикалық мүмкіндіктері

Қазіргі таңда музыка сабақтарында қолдануға болатын жасанды интеллект құралдарының саны артып келеді. Мысалы: ChatGPT, Canva AI, Soundraw, AIVA, MusicLM, LearningApps, Quizizz. Бұл құралдарды қолдану оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Мысалы, Canva AI платформасы арқылы оқушылар музыкалық шығармалардың мазмұны бойынша инфографикалар дайындай алады. Бұл олардың визуалдық ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді [9, 88 б.].

ChatGPT платформасы музыкалық шығармалардың мазмұнын түсіндіруге және теориялық материалдарды жүйелеуге мүмкіндік береді.

LearningApps платформасы арқылы музыкалық терминдерді сәйкестендіру тапсырмалары ұйымдастырылады.

Quizizz платформасы арқылы тест тапсырмалары орындалады. Музыка сабағында жасанды интеллект технологияларын қолданудың әдістемелік үлгілері.

Музыка сабағында жасанды интеллект технологияларын қолданудың тиімді әдістерінің бірі – шығармашылық жобаларды ұйымдастыру болып табылады. Мысалы, оқушылар «Менің сүйікті күйім» тақырыбында Canva платформасы арқылы презентация дайындайды. Бұл тапсырма олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

LearningApps платформасы арқылы музыкалық терминдерді сәйкестендіру тапсырмалары орындалады.

Quizizz платформасы арқылы тест тапсырмалары ұйымдастырылады. Бұл тапсырмалар оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді [14, 52 б.].

Музыка пәнінде жасанды интеллект технологияларын қолдану оқушылардың эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар бұл технологиялар:
– ұлттық музыкаға қызығушылықты арттырады
– мәдени мұраға құрмет қалыптастырады
– шығармашылық белсенділікті дамытады
– тұлғалық дамуды қамтамасыз етеді.

Ұлттық мәдениетті сақтау қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады [4, 6 б.].

Практикалық жұмыстар барысында музыка сабақтарында жасанды интеллект технологияларын қолдану келесі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік берді: оқушылардың музыка пәніне қызығушылығы артты, музыкалық тыңдалым дағдылары, жақсарды, шығармашылық қабілеттері дамыды, ақпараттық сауаттылығы қалыптасты, өзіндік жұмыс дағдылары жетілді. Бұл нәтижелер жасанды интеллект технологияларын музыка сабағында қолданудың тиімділігін көрсетеді [11, 73 б.].

Қорыта айтқанда, білім беру процесінде жасанды интеллект технологияларын қолдану қазіргі педагогиканың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Музыка пәнін оқыту барысында бұл технологияларды тиімді пайдалану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және олардың эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Музыка сабағында жасанды интеллект технологияларын жүйелі қолдану оқу процесінің тиімділігін арттырып қана қоймай, білім алушылардың цифрлық сауаттылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар бұл технологиялар оқушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді [7, 19 б.].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007. – 52 б.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2019. – 114 б.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Орта білім беру ұйымдарында цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану әдістемелік ұсынымдары. – Астана, 2022. – 86 б.
4. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017. – 32 б.
5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» тәрбие тұжырымдамасы. – Астана, 2023. – 48 б.
6. Әбдіғапбарова Ұ.М. Этнопедагогика негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 256 б.(мақаладағы сілтеме: [6, 25 б.])
7. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Қазіргі мектептегі тәрбие жұмысының әдістемелік негіздері. – Астана, 2022. – 164 б.
8. Қалиев С., Қалиева Г. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері. – Алматы: Рауан, 2003. – 312 б.
9. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Цифрлық білім беру ортасын ұйымдастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері. – Астана, 2021. – 120 б.
10. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлім-тәрбиелік ой-пікір антологиясы. Алматы: Рауан, 1998. – 304 б.

11. Әбдікәрімов Б. Білім берудегі цифрлық технологиялар: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы: Білім, 2020. – 188 б.
12. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Музыка пәнін оқытудың әдістемелік ерекшеліктері (жалпы білім беретін мектептерге арналған әдістемелік құрал). – Астана, 2021. – 96 б.
13. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Жаңартылған білім мазмұны жағдайында бағалау жүйесін ұйымдастыру. – Астана, 2018. – 78 б.
14. Қуандықова Р.А. Білім беруде инновациялық технологияларды қолдану. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 144 б.
15. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Орта білім беру ұйымдарында цифрлық технологияларды тиімді қолдану әдістемесі. – Астана, 2022. – 102 б.

ӘОЖ 51-37:373

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАР МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Бекбердиева Гульфарида Туртаевна
бастауыш сынып мұғалімі
№1 Дінмұхамед Қонаев атындағы мектеп-гимназиясы
Жамбыл обл., Қордай ауд., Қордай ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается важность использования интернет-ресурсов и технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе начальной школы. Быстрое развитие цифровых технологий, в том числе искусственного интеллекта, в современной системе образования требует обновления методов обучения. В ходе исследования анализируется эффективность интернет-ресурсов и средств искусственного интеллекта в повышении познавательной активности младших школьников.

Ключевые слова: начальное образование, интернет-ресурсы, искусственный интеллект, цифровые технологии, процесс обучения, педагогика.

Abstract. This article examines the importance of using Internet resources and artificial intelligence technologies in the educational process of elementary schools. The rapid development of digital technologies, including artificial intelligence, in the modern education system requires an update of teaching methods. The study analyzes the effectiveness of Internet resources and artificial intelligence tools in improving the cognitive activity of younger schoolchildren.

Keywords: primary education, Internet resources, artificial intelligence, digital technologies, learning process, pedagogy.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрландыру кезеңіне өтуде. Интернет-ресурстар мен жасанды интеллект технологиялары оқыту сапасын арттырудың маңызды құралдарына айналып отыр. Әсіресе бастауыш мектепте бұл құралдарды тиімді пайдалану оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырып, олардың логикалық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект оқыту процесін дараландыруға, оқушылардың қабілеттеріне қарай тапсырмаларды бейімдеуге және мұғалімнің жұмысын жеңілдетуге ықпал етеді.

Педагогикалық іс-әрекеттер, кез-келген әрекет сияқты мақсат, құрал және нәтижемен анықталады. Құралдар мәселесі мақсатты іс-әрекетке байланысты негізгі мәселе болып табылады [1, 155 б.]. Оқу іс-әрекетінің құралдары мен педагогикалық іс-әрекеттің құралдарын ақпараттандыру жағдайында анықтау бүгінгі күннің мәселесі болып табылады.

Білім беруді ақпараттандыру жағдайында мұғалімдердің іс-әрекетіне жаңа талаптар қойылады. Кәсіби іс-әрекетті жаңалау талабын орындаудың бірден бір жолы ақпараттық технологияларды пайдалану [2, 44 б.].

Бүгінде ақпараттық-қатынастық технологиялар саласының заманауи жетістіктерінің негізінде білім беруді ақпараттандырудың озық тенденциялары байқалуда. Ақпараттандыру проблемалары ашық білім берудің объективті заңды ситаттамасы болып отыр. Бастауыш білім беруді ақпараттандырудың қазіргі кезеңінің негізгі шарты, қоғамның өз дамуындағы жаңа өркениетті сатыға өтуі болып табылады.

Білім беруді ақпараттандырудың қазіргі жағдайын сипаттайтын ғылыми еңбектер мен әдебиеттерге жасалған мынадай талдаулар, шетелдік [Р.Вильям, К.Маклин, Г.М.Клейман, Ж.П.Арно, М.Рокли, Б.Сендов, Т.Хифайед және басқалар], ресейлік [Б.С.Гершунский, Е.И.Машбиц, В.М.Монахов, И.В.Роберт, В.В.Рубцов, И.Е.Востроknутов, И.И.Трубина, И.Г.Белавина, В.А.Захарова, П.В.Беспалов, М.М.Букеев, Н.А.Власенко, В.В.Колос, С.П.Кудрявцева] және отандық ғалымдардың [Б.Б.Баймұханов, Е.Ы.Бидайбеков, Д.М.Жүсібалиева, Г.Қ.Нұрғалиева, С.С.Үсенов және басқалар] білім беру ортасын қалыптастырудың мынадай ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді:

1) оқушылар мен мұғалімдердің бірлескен жан-жақты дамуы;

2) білім беру үрдісіне барлық қатысушылардың даму деңгейі мен жылдамдығын үйлестіру;

3) ақпараттық-қатынастық технологиялар көмегімен жалпы білім беретін сабақтардың пәнаралық моделі;

4) үнемі өзгеріп отыратын еңбек шарттарына жас ұрпақты дайындау үшін оқушылар мен мұғалімдердің АҚТ-ны пайдалану дағдыларын қалыптастыру;

5) «білім беру траекториясын» таңдауды қамтамасыз ету.

Интернет-ресурстар – білім берудің маңызды құралы. Олар:

- білім мазмұнын кеңейтеді;
- көрнекілікті арттырады;
- оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныпта интернет-ресурстарды пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Қоғамның күрделі тіршілік әрекеті компьютерлік ақпараттық технологияның пайда болуына ықпал етіп, «Интернет» ұғымын өмірге енгізді. Интернет сөзі тікелей мағынасында халықаралық желі дегенді білдіреді (INTERnational NETwork). Интернет – бұл дүниежүзіндегі компьютерлер мен серверлер жиынтығы, ал қол жеткізуге болатын ақпарат көлемін тіпті бағалаудың өзі қиынға түседі. Бір немесе бірнеше мемлекеттің аумағында орналасқан желілер ғаламдық деп аталады. Интернет – миллиондаған компьютерлерді бір алып желіге біріктіретін, ақпаратқа шексіз қол жеткізу және түрлі амалдармен қатынас жасау мүмкіндігін ұсынатын дүние жүзіндегі ең үлкен және ең танымал желі [3, 45 б.].

Ақпараттандырудың тиімді түрлеріне аудирование (тыңдалым), бейнеқолдау сынды бейнетехникаларды пайдалану жатады. Оқу үрдісінде ақпараттық технологиялар мен жаңа ақпараттық желілердің пайда болып, телеарна орталықтарында мұғалімдердің, арнайы мамандардың жетекшілігімен оқу телебағдарламалары даярланды. Мұнда қашықтан оқыту құралдары мен қашықтан оқытудың жерсерік арнасының (ҚОЖА) маңызы ерекше. Бұл жүйе оқу үрдісін ұйымдастырудың тиімділігіне және білім сапасының артуына мүмкіндік беретін жаңалық болды. Компьютерлік бейнеконференциялар, техникалық құрал-жабдықтар арқылы алынған мәліметтерді өңдеп, білім алушыларға жеткізуді қамтамасыз етудегі жоғары деңгейімен сипатталады. Демек, әрбір білім алушы мамандар компьютерлік желі арқылы қосылатын әр түрлі электрондық мұрағаттар мен Интернет-ресурстарды жан-жақты меңгеру негізінде көптеген ақпараттарға өз орнында отырып-ақ қол жеткізеді. Электрондық кітапхана, электрондық оқу басылымдары, электрондық оқулықтар және т.б.

мүмкіндіктер пайда болды. Бұл әрине, оқу үрдісін ақпараттандырудағы үлкен жетістіктер болып табылады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау ғалымдардың [Г.Г.Воробьева, Ю.А.Шрейдер т.б.] жеке адам мен ақпараттың арасындағы байланысқа зор көңіл бөлетіндігін көрсетеді. Олар ақпаратты игеру жеке адамның ақпараттық мәдениетін сипаттайтын белгілі бір білімдер, дағдылар жиынтығы сол адамның бойынан табылған жағдайда ғана мүмкін деп есептейді.

Білім жүйесін ақпараттандырудың ерекшеліктері [Л.Я.Беляев, Л.И.Бережной, В.В.Васильева, Б.К.Гершунский, М.П.Золотухина, Г.В.Иванова, Л.Д.Квиртия] еңбектерінде қаралған. Бұл еңбектерде педагогикалық қызметті ақпараттандырудың негізгі бағыттары, мұғалімдерді ақпаратпен қамтамасыз етудің оперативті жүйесі, ақпаратты қорды құрудың, сақтаудың және пайдаланудың, теориялық аспектілері сипатталған.

Ақпараттық қоғамның критерийлері ретінде келесі үш жағдайды алуға болады:

- компьютерлердің болуы;
- компьютерлік желінің даму деңгейі;
- күнделікті өмірінде іс-әрекетінде ақпараттық технологияны пайдаланатын және ақпараттық салада еңбек ететін тұрғындардың саны.

Ақпараттандыру үрдісі келесі өзара байланысқан үш үрдісті біріктіреді:

1) интеллектуалдандыру – адамдардың (қоғам мүшелерінің) ақпаратты қабылдау және жасау қабілеттерін дамыту, тудыру;

2) компьютерлендіру – ақпаратты іздеу және өңдеу құралдарын жетілдіру үрдісі;

3) медиостизациялау – ақпаратты жинау, сақтау және тарату құралдарын жетілдіру үрдісі.

Е.С.Полаттың пікірінше жаңа технологиялардың оқыту тәжірибесіндегі ролін, оның оқушылардың интеллектуалдық, шығармашылық және адамгершілік даму үрдісі ретінде қарастыру қажет. Даму педагогикалық үрдісте оқыту ұғымының альтернативасындай кілттік сөз ретінде қалыптасты .

Электронды поштаны зерттеу сұрақтары М.А.Кузьменко, А.Ю.Уварова, Н.Д.Угринович, Т.Х.Хакимова және т.б. еңбектерінде егжей тегжейлі қарастырылады. Г.Ю.Соколованың диссертациялық зерттеуі Интернет желісінде жұмыс істеуді үйретуге арналған.

О.В.Бурносованың зерттеуінде, Д.А.Богдановаңың жұмысында телеконференциялардың педагогикалық мүмкіндіктері жете ашылған. Н.А.Юнерман, Д.А.Богданова, С.А.Христочевский, Е.В.Полат, К.С.Мусина, Д.М.Жүсібалиева, Ж.М.Түсібаева, Г.К.Изтлеуованың және т.б. жұмыстарында қашықтықтан оқыту мәселелері қарастырылады. Е.Ы.Бидайбеков, С.Г.Григорьев, В.В.Гриншкун, А.В.Шелухин, ғалымдарының тобымен білім беруде ішкі оқшауланған Интранет желісін пайдалану мүмкіндіктері қарастырылуда.

Д.М. Жүсібалиеваның іргелі зерттеуінде ара қашықтықта оқыту мәселелері ұсынылған. Педагогикалық технологияларға сәйкес ара қашықтықта оқытуды жүзеге асырудың негізгі құралы болып «Интернет – қиындылар» түрінде жинақталған оқу фильмдері, электрондық оқулықтар және ақпараттар саналады. Ара қашықтықта оқытудың қатысушылары үшін белгілі ғалымдар мен тәжірибешілердің еңбектері, мұражайлардың, кітапханалардың, мұрағаттардың қорлары қол жетерлік дүние болып табылады. Ара қашықтықта оқытудың сипатты жағы болып иілгіштік, модульдік және экономикалық тиімділігі табылады. Ара қашықтықта білім алу жүйесінде оқушы лекция, семинар түрінде өтетін сабақтарға күнделікті қатыспайды, өзіне ыңғайлы уақытта, ыңғайлы жерде жұмыс істейді. Ара қашықтықта оқыту бағдарламасының негізіне модульдік принцип жатқызылған. Әрбір жекелеген курс белгілі пәндік сала туралы бүтін бір түсінік береді. Бұл тәуелсіз курс – модульдердің ішінен жекелген немесе топтық қажеттілікке сай оқу бағдарламасын құрастыруға мүмкіндік береді.Оған танымдық процесін үйлестіру, оқытылып отырған курсты дұрыстау, жекелеген оқу жоспарын құру барысында кеңес беру, оқу жобаларына басшылық жасау сияқты функциялар жүктеледі. Ол оқу топтары

арасындағы өзара қолдау көрсетуді басқарады, оқушыларға олардың кәсіби өзін-өзі анықтау жолында көмектеседі.

Жасанды интеллект (ЖИ) – оқыту процесін жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік беретін инновациялық технология. Оның негізгі мүмкіндіктері:

- оқыту процесін жекелендіру;
- оқушылардың білім деңгейін автоматты бағалау;
- интерактивті тапсырмалар ұсыну;
- оқытудағы кері байланысты жылдам қамтамасыз ету.

Жасанды интеллект құралдары оқушылардың оқу қарқынына сәйкес тапсырмалар беріп, олардың білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Интернет қазақстандық сегментінің ақпараттық ресурстар моделін мағыналы толтыру ретінде пайдалану оқушыларды Қазақстандағы ақпараттық қоғамда қалыптасқан өмірге қарай тартуға көмектеседі, оқушыларға күнделікті өмірде, оқуда, кәсіби қызметте қажетті ақпараттық ресурстардың типтерін, сипатын және орналасқан жерін білуге мүмкіндік береді. Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

- телекоммуникациялық жүйелерді құрамдық толтыру моделін жасау принциптерін анықтау;
- Қазақстандық Интернет сегментінің ресурстары мысалында телекоммуникациялық желі құрамының жұмыс істейтін моделін жасау;
- Интернеттің құрамдық моделін (қазақстандық сегментінің мысалында) пайдалану негізінде, информатика курсында телекоммуникациялық ресурстардың құрамымен жұмыс жасау тәсілдерін үйрету әдістемесін жасау.

Берілген әдістеме алғашқы болып оқушыларды ұлттық-аймақтық сипаттағы ақпаратта бағдар жасауға үйретуге мүмкіндік береді. Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы – Интернеттің қазақстандық сегментінде орналасқан ақпараттың негізінде телекоммуникациялық жүйелердің құрамын толтыру, оқыту моделін тәжірибеде жүзеге асыру, қазақстандық Интернет сегменті құрамының жобаланған моделін пайдалануға негізделген, оқушылардың жаһандық телекоммуникациялық желілерге қосылуын минималды ететін оқу үрдісін жүзеге асырудың тәжірибелік тәсілдерін анықтау, оқушыларды ұлттық-аймақтық сипаттағы ақпаратты пайдалануға, ақпараттық қоғамда бағдар жасауға қатыстырудың әдістмесін жасау болып табылады.

Интернет оқушыларға ақпараттық кеңістікте еркін қозғалу мүмкіндігі мен ақпаратты іздеу және өңдеу жолдарын таңдау еркіндігін береді. Бұл, өз кезегінде, ақпаратты интерактивті беру құралымен жұмыс істеуге ынталандырады. Интернетті білім беруде пайдалану оқушылардың ақпаратты ойша құрылымдау мен түсінуінің жаңа қабілеттерін игеруіне әкеледі. Мұндай оқытудың барысында оқушылардың экрандағы ақпаратты қабылдау, көрнекі бейнелерді ауызша жүйеге түрлендіру, сапаны бағалау және ақпаратты тұтынуда тапқырлық таныту, сонымен қатар, хабарламаларды кең мағынада талдау – ақпараттың жасырын мағынасын түсіну қабілеті дамиды.

Интернет-ресурстар мен жасанды интеллектті біріктіріп қолдану жолдары

Интернет-ресурстар мен жасанды интеллект технологияларын кіріктіре пайдалану білім беру үдерісінің тиімділігін арттырудың заманауи бағыты болып табылады. Бұл екі құралды кешенді қолдану оқытудың мазмұнын жаңартып қана қоймай, оқушылардың жеке білім алу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Біріншіден, интернет-ресурстар арқылы ұсынылатын білім мазмұны жасанды интеллект жүйелері арқылы сараланып, әр оқушының деңгейіне сәйкес бейімделеді. Бұл оқыту процесін дараландыруға жағдай жасайды.

Екіншіден, жасанды интеллектке негізделген платформалар интернет арқылы оқушылардың оқу жетістіктерін талдап, жедел кері байланыс ұсынады. Мұндай тәсіл мұғалімнің уақытын үнемдеп, оқыту сапасын арттыруға ықпал етеді.

Үшіншіден, интернет-ресурстар мен жасанды интеллектті біріктіріп қолдану нәтижесінде:

- оқыту тиімділігі артады;
- оқушылардың цифрлық сауаттылығы қалыптасады;
- шығармашылық және зерттеушілік қабілеттері дамиды.

Сонымен қатар, онлайн платформалар мен жасанды интеллектке негізделген қосымшалар оқушыларға интерактивті тапсырмалар орындауға, виртуалды тәжірибелер жасауға және білімді тәжірибе жүзінде қолдануға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

С.М.Кеңесбаевтың «Жоғары педагогикалық білім беруде болашақ мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білуге даярлаудың педагогикалық негіздері» тақырыбындағы жүргізілген іргелі зерттеу жұмысында жаңа ақпараттық технологияларды пайдаланып оқытудағы негізгі мақсаттарға мыналар жататындығын анықтады:

- ақпаратпен жұмыс жасау іскерлігін қалыптастыру, коммуникативтік қабілетін дамыту;
- «ақпараттық қоғамның» жеке тұлғасын дайындау;
- берілетін оқу материалының көлемін оқушы меңгере алатын деңгейге дейін өсіру;
- болашақ педагогтың зерттеу іскерлігін, тиімді шешім қабылдай білу іскерлігін қалыптастыру.

Жаңа ақпараттық технологияларды білім беру үрдісінде пайдаланудың негізгі артықшылықтарын төмендегідей атап көрсетті.

Олар оқушыларға тақырып шеңберінде немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуға тиісті мәліметтер көлемін ұлғайтады.

Бір-бірінен үлкен ара-қашықтықта орналасқан әртүрлі оқу орнында отырып білім алуға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Оқыту жүйесін көп деңгейлі жетілдірілуі олардың таралымдалуы мен оқу материалының сапасын арттырады.

Компьютердің көмегімен оқушы өз бетінше, сондай-ақ өзге оқушылармен топтасып бірге жұмыс істеуге мүмкіндік алады [4, 62 б.].

С.Н.Конева «Интранет-технологияларды пайдаланудың негізінде информатиканы оқыту жүйесін дамыту» тақырыбындағы зерттеуінде бір білім беру мекемесінің көлемінде қатынастық әрекеттерді ұйымдастыру үшін және сыртқы дүниемен байланыс жасау үшін телекоммуникациялық технологияларды пайдалану үрдісі байқалуда. В.Г.Олифер мен Н.А.Олифер пікірі бойынша «жаһандық желілерден қызметтер мен технологияларды оқшауланған желілерге тасымалдау үрдісінің жаппай сипат алғаны соншалықты, сыртқы (жаһандық) желілердің қызметін ішкі оқшауланған желілерде пайдалануды білдіретін, Интранет-технологиялар (intra – ішкі) деген арнайы термині пайда болды», ол желінің барлық компьютерлерін ортақ ұйымдық құрылымға – Интранетке біріктіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қазіргі заманның экономикалық жағдайында, оқу орындары үшін Интернет желісімен салыстырғанда, Интранет желісінің бірқатар артықшылықтары бар: білім беруге кететін шығындар минимумға дейін кемиді, себебі жаһандық желіні пайдаланудың қажеттігі, байланыс арналарының артық жүктелуі, қондырғылардың істен шығулары, ақпаратты қорғаудың қажеттігі жоқ, ол сабақ өткізу барысын жеңілдетеді. С.Н.Конева информатиканы оқытудың бар әдістемелік жүйелерін талдап, оқыту үрдісінде Интранет-технологияларды пайдалану ерекшелігі мен Интранеттің педагогикалық мүмкіндіктерін айқындап, орта мектепте Интранетті ұйымдастыру принциптерін тұжырымдау..

Интернет-технологияларды пайдалануға бағытталған информатика курсының мазмұнын анықтау, информатиканы оқытуды қолдау оқыту-әдістемелік Интернет-құралдары мен оларды оқыту үрдісінде пайдалану әдістемесін жасау, жасалған әдістеменің,

бағдарламалық құралдар мен технологиялардың тиімділігін тәжірибеде растау мәселелерін анықтады.

Қорыта айтқанда, бастауыш мектептің білім беру үрдісінде интернет-ресурстар мен жасанды интеллектті тиімді пайдалану – қазіргі білім берудің негізгі бағыттарының бірі. Бұл технологиялар оқыту сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Сондықтан педагогтар заманауи цифрлық құралдарды меңгеріп, оларды оқу процесінде жүйелі түрде қолдануы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ерецкий М.И., Пороцкий Э.С.. Контроль знаний, умений и навыков учащихся техникумов // Высшая школа. − 2014.
2. Пышкало А.М. Содержание начального образования // Совершенствование содержание образования школе. − М.: Педагогика, 2015.
3. Балыкбаев Т.О. Педагогические и технологические основы формирования студенческого контингента. − Алматы, 2014.
4. Бутузов И.Д. Дифференцированный подход к обучению учащихся на современном этапе. – Новгород, 2013.
5. Мельников М.А. Опыт дифференцированного обучения в средней школе 2013.
6. Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту бағдарламасы.
7. Полат Е.С. Современные педагогические технологии.
8. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии.
9. Жүсіпбекова А. Білім берудегі цифрлық технологиялар.

ӘОЖ 37.013:004.8

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Кудериева Назипа Бейшеновна, Манекеева Акмарал Шалгынбаевна
көркем еңбек пәнінің мұғалімдері
Әзімбек Жанқұлиев атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в системе образования. В настоящее время система образования переживает этап цифровой трансформации. Среди современных технологий особое значение приобретает искусственный интеллект (ИИ), который позволяет модернизировать образовательный процесс и учитывать индивидуальные особенности обучающихся. Предмет «Художественный труд» является одной из важных дисциплин, направленных на развитие творческого потенциала учащихся. Применение технологий искусственного интеллекта в рамках данного предмета способствует повышению эффективности обучения и формированию современных компетенций у обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, художественный труд, цифровые технологии, творчество, педагогика, персонализированное обучение, цифровая грамотность

Abstract. This article examines the pedagogical potential of using artificial intelligence technologies in the education system. Currently, the education system is undergoing a phase of digital transformation. Among modern technologies, artificial intelligence (AI) plays a particularly significant role, as it enables the modernization of the educational process and allows for

consideration of individual learner characteristics. The subject of Art and Craft is one of the key disciplines aimed at developing students' creative potential. The application of artificial intelligence technologies within this subject contributes to improving the effectiveness of teaching and fostering the development of modern skills among learners.

Keywords: artificial intelligence, education, art and craft, digital technologies, creativity, pedagogy, personalized learning, digital literacy

Қазіргі кезде білім беру жүйесінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері өзекті болып отыр. Жаңа технологиялардың ішінде жасанды интеллект (ЖИ) ерекше маңызға ие. Ол оқыту процесін жаңғыртып, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Көркем еңбек пәні – оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытатын маңызды пәндердің бірі. Осы пәнде ЖИ технологияларын қолдану оқыту тиімділігін арттыруға және оқушылардың заманауи дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Әсіресе көркем еңбек пәнінде ЖИ құралдарын пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту, оқыту процесін жекелендіру және цифрлық сауаттылықты арттыру мәселелері талданады. Сонымен қатар, ЖИ қолданудың артықшылықтары мен шектеулері айқындалып, оны тиімді енгізу жолдары ұсынылады [1].

Көркем еңбек пәнінде ЖИ қолдану бағыттарына төмендегілер жатады:

1. Шығармашылық идеяларды дамыту - ЖИ негізіндегі құралдар оқушыларға жаңа идеялар ұсынуға және оларды визуализациялауға мүмкіндік береді.

2. Сандық дизайн және модельдеу - оқушылар түрлі графикалық бағдарламалар арқылы бұйымдардың үлгілерін жасап, жобалау дағдыларын дамытады.

3. Виртуалды ортада оқыту - 3D модельдеу және симуляция технологиялары оқушыларға тәжірибені қауіпсіз ортада игеруге жағдай жасайды.

Жасанды интеллект көркем еңбекте, әсіресе өнерде, әдебиетте, музыкада және басқа да шығармашылық салаларда жаңа мүмкіндіктер мен тәсілдерді аша отырып, ерекше рөл атқаруда. Қазіргі уақытта жасанды интелетінің тек техникалық салаларда ғана емес, шығармашылық процестерде де кеңінен қолданылып жүргені белгілі [2].

Көркем еңбек пәнінде ұлдармен жұмыстың ерекшелігі, негізінен, олардың қызығушылықтары мен даму ерекшеліктеріне байланысты болады. Ұлдар мен қыздар арасында бейнелеу өнері, қолөнер немесе дизайн сияқты шығармашылық жұмыстарға қатысты қызығушылықтары әртүрлі болуы мүмкін. Бірақ жалпы ұлдармен жұмыс істегенде төмендегідей ерекшеліктерді ескеру керек:

-Техникалық жұмыстарға қызығушылық: Ұлдар көбінесе құрылыс, модельдеу, механикалық және техникалық жұмыстарға көбірек қызығушылық танытады. Олар көбіне құралдармен, материалдармен жұмыс жасауды ұнатады. Сондықтан осы бағыттағы жұмыстарды ұйымдастыру тиімді болады. Атап айтқанда ағаш өңдеу, металл өңдеу, модельдер жасау.

-Қолданбалы өнер: Ұлдар бейнелеу өнерінен гөрі қолданбалы өнерге көбірек қызығуы мүмкін, яғни әртүрлі нәрселерді жасап шығару, қолмен жұмыс істеу. Бұл жерде жобалар, мысалы, ағаштан, металдан немесе басқа материалдардан түрлі бұйымдар жасау болуы мүмкін.

-Жинақтаушы жұмыс: Ұлдар көбіне конструктивті жұмыстарды жасауды жақсы көреді, оларды жинақтауға, құрастыруға және модельдеуге қызығушылықтары басым. Сондықтан ұлдарға арналған тапсырмаларда жинақтау, конструкцияларды жасау сияқты элементтерді қосуға болады.

-Көшбасшылық қабілеттерін дамыту: Ұлдар топта жұмыс істегенде жиі көшбасшылық қасиеттерін көрсете алады. Олар өздерінің идеяларын ұсынуға, тапсырмаларды басқаруға бейім болады. Бұл қасиеттерді дамыту мақсатында ұлдармен жұмыс жасағанда топтық жобалар мен командалық тапсырмаларды ұйымдастыру маңызды.

-Қызығушылықтарын ескеру: Әр ұлдың өз қызығушылықтары болады, сондықтан оқушылардың таңдауына негізделген жұмыстар ұсынылуы керек. Мысалы, спорттық құралдарды жасау, көлік модельдерін дайындау, техника мен инженерияға бағытталған шығармашылық жұмыстар.

-Мотивация: Ұлдар көбінесе өздерінің нәтижелерін көруге және қолмен жасаған дүниелерін пайдалану мүмкіндігіне қызығады. Сондықтан жобаларды аяқтауға және өздерінің жасаған жұмыстарын көрсетуге мүмкіндік беру маңызды.

Ұлдармен жұмыс жасауда маңыздысы – олардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес тапсырмалар мен жобаларды ұйымдастыру арқылы шығармашылық қабілеттерін дамыту [3].

Жасанды интеллекттің көмегімен ұлдар көркем еңбек сабағында өздерінің шығармашылық қабілеттерін дамытып, заманауи технологиялар мен өнер саласындағы жаңалықтарды меңгеруі мүмкін. Көркем еңбек пәнінде, оның ішінде ұлдар бөлімі бойынша жасанды интеллектінің пайдасы және көптеген артықшылықтарын ұсына аламын. Атап айтар болсақ:

1. **Технологияны үйрену:** Ұлдар көбінесе техника мен инженерия саласына қызығушылық танытады. Жасанды интеллект арқылы олар графикалық дизайн, 3D модельдеу, робототехника, цифрлық өнер жасау сияқты заманауи техникаларды үйрене алады.

2. **Креативті ойлау:** Жасанды интеллект жүйелері шығармашылық жұмыста қолдау көрсетеді. Мысалы, ұлдар өнердің түрлі жанрларында, графикалық өнерде немесе анимацияда жаңа идеялар мен стильдер жасауды үйрене алады**.**

3. Өзін –өзі дамыту: Көркем еңбек сабағында жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы ұлдар өздерінің техникалық және шығармашылық қабілеттерін дамыта алады. Сонымен қатар, олар жаңа технологияларды пайдалану дағдыларын қалыптастырады.

4. **Шығармашылық жобаларды басқару**: Жасанды арқылы жобаларды басқару және оларды жүзеге асыру жолдарын түсіну оңай болады. Бұл ұлдардың еңбекке шығармашылық тұрғыдан келуіне, жобаларды тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

5. **Оқытуда қолдау**: Жасанды интеллект студенттерге арнайы тапсырмалар мен жаттығуларды жеңілдетуге, сондай-ақ оларды жеке қажеттіліктеріне сәйкес бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл ұлдар үшін тиімді әрі қызықты оқыту әдісі бола алады.

Көркем еңбек пәнінде қыздарға тән бағыттарда жасанды интеллект келесі мүмкіндіктерді береді:

а) Киім дизайнын модельдеу- ЖИ көмегімен болашақ киім үлгілерін алдын ала визуализациялау, түрлі түстер мен маталарды виртуалды түрде үйлестіру, Заманауи сән трендтерін автоматты түрде ұсыну.

ә) Ою-өрнек пен ұлттық дизайн жасау - қазақтың ұлттық оюларын цифрлық форматта құрастыру, жаңа композициялар жасау, дәстүрлі өнерді заманауи стильмен үйлестіру.

б) Тігін процесін жеңілдету - қиын үлгілерді кезең-кезеңімен түсіндіру, қателерді анықтау, онлайн нұсқаулықтар арқылы үйрену.

в) Шығармашылық идея генерациясы - ЖИ арқылы жаңа идеялар алу, Декор, аксессуар, интерьер элементтерін жобалау.

Сонымен бірге көркем еңбекте жасанды интелектінің бірнеше негізгі қолданылу тәсілдері бар:

-Сурет салу және бейнелеу өнері: ЖИ алгоритмдері, әсіресе нейрондық желілер, сурет салуда үлкен көмек көрсетуі мүмкін. Мысалы, *DeepArt* немесе *DALL·E* сияқты жүйелер суреттерді немесе фотосуреттерді қайта жасайды, стильдерді өзгертуге мүмкіндік береді, жаңа өнер туындыларын жасайды.

-Әдебиет: ЖИ әдеби шығармаларды құруда да қолданылады. Нейрондық желілер авторлардың стиліне ұқсас мәтіндер жазып, поэзия, әңгімелер, эсселер және басқа да

шығармаларды автоматты түрде жасай алады. Мысалы, *GPT-3* және *GPT-4* сияқты модельдер түрлі жанрларда шығарма жаза алады.

-Музыка: ЖИ музыканы да өз бетінше құра алады. *OpenAI*-дің *MuseNet* және *Jukedeck* сияқты жобалары музыкалық композицияларды жасауда пайдаланылады. Олар белгілі бір стильде немесе көңіл-күйде музыка тудыруы мүмкін.

-Кино және анимация: ЖИ фильмдер мен анимациялық шығармаларды құру процесін де жеңілдетеді. Сценарий жазудан бастап, кадрларды жасауға, дыбыстарды өңдеуге дейінгі көптеген жұмыстарды ЖИ атқара алады. Жасанды интеллект фильмнің монтажы мен визуалды эффектілерін де өңдеуге көмектеседі [4].

Қорытындылай келе, жасанды интеллект шығармашылық саладағы қолданылуы өнер мен мәдениетті жаңғыртуға, жаңа шығармашылық әдістер мен құралдарды табуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ол өнердің шекарасын кеңейтуге, өнер туындыларын жасау процесінде адамдар мен машиналар арасындағы өзара әрекеттестікке жаңа өлшемдер қосады. Жасанды интеллект технологиялары білім беру сапасын арттырудың тиімді құралы болып табылады. Көркем еңбек пәнінде ЖИ қолдану оқушылардың шығармашылық және цифрлық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Цифрлық білім беру ресурстарын қолдану жөніндегі әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.
2. Жасанды интеллект негіздері. – Алматы, 2022.
3. Бейсенова А. *Педагогика және инновациялық технологиялар*. – Астана, 2022
4. Білім берудегі цифрлық технологиялар. – Астана, 2023.
5. Жұмабаев Қ., Әбдіғалиева Г. *Цифрлық технологиялар және білім беру*. – Алматы: 2023.

ӘОЖ 811.111:37.091.33

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ КЕҢІСТІГІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Мамедова Айнұр Жексенбаевна, Абуова Айгерім Бурибаевна
ағылшын тілі пәнінің мұғалімдері
Ы.Алтынсарин атындағы №49 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье описываются требования цифрового общества и важность новых технологий в обучении английскому языку в соответствии с ними. Представлен опыт использования методов повышения интереса студентов к английскому языку и обогащения их общего словарного запаса.

Ключевые слова: английский язык, цифровая компетентность, новые технологии, образовательное пространство, информационные технологии.

Abstract. The article describes the requirements of the digital society and the importance of new technologies in teaching English in accordance with this. The experience of using methods to increase students' interest in English and enrich their general vocabulary is presented.

Keywords. English, digital competence, new technologies, educational space, information technologies.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңін бастан кешіруде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы білім беру мазмұны мен

әдістеріне айтарлықтай өзгерістер енгізді. Әсіресе ағылшын тілін оқытуда дәстүрлі әдістердің орнына инновациялық тәсілдер кеңінен қолданылуда.

Ағылшын тілі – халықаралық қатынас құралы болғандықтан, оны оқыту сапасы білім беру жүйесінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты оқыту процесін жетілдіру, оқушылардың қызығушылығын арттыру және тілдік құзыреттілігін дамыту үшін инновациялық әдістерді енгізу – өзекті мәселе. Зерттеулер көрсеткендей, заманауи әдістерді қолдану оқушылардың мотивациясын арттырып, тілдік дағдыларын тиімді дамытуға мүмкіндік береді

Қазіргі әлемде шет тілін үйрену заманауи, табысты адам өміріндегі маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Шет тілін білу құптарлық қана емес, қажетті білім. Бүгінгі таңда шет тілін білгісі келетіндер көбейіп келеді, сәйкесінше шет тілін сапалы оқыту қажеттілігі туындауда.

Біз өмір сүріп жатқан қазіргі ақпараттық қоғам, ең алдымен, ақпараттың жетекші позициясымен және оны өңдеу құралдарының – ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) дамуының өте жылдам қарқынымен сипатталады. Информатика саласындағы елеулі жетістіктер компьютерлік технологияның адам өмірінің әртүрлі салаларына енуіне әкелді. Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде АКТ-ны тиімді пайдалану үшін алғышарттар жасалып қойған.

Шетел тілін оқытуда ақпараттық технологияны пайдалану – бұл мақсатқа жетудің ең оңтайлы жолы. Ағылшын тілі сабағында АКТ қолданудың негізгі мақсаттары:

1. Тіл үйренуге деген ынтасын арттыру;
2. Сөйлеу құзыреттілігін дамыту;
3. Лингвистикалық білім көлемін арттыру;
4. Оқытылатын тілдің елі туралы білімдерін кеңейту;
5. Шет тілін өз бетінше меңгеру қабілетін дамыту.

Компьютерлік оқыту бағдарламаларының дәстүрлі оқыту әдістеріне қарағанда көптеген артықшылықтары бар:

- олар сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерін жаттықтыруға және оларды әртүрлі комбинацияларда біріктіруге мүмкіндік береді;
- тілдік құбылыстарды түсінуге, тілдік қабілеттерін қалыптастыруға көмектеседі;
- коммуникативті жағдаяттарды құрғызады;
- тілдік және сөйлеу әрекеттерін автоматтандырады;
- сонымен қатар жетекші репрезентативті жүйені есепке алу мүмкіндігін қамтамасыз етеді, жеке тәсілді жүзеге асыру және студенттің өзіндік жұмысын белсендіре алады;
- Ағылшын тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдана алады;
- Балаларды оқыту үдерісін ұйымдастыруды өзгертеді, олардың жүйелі ойлауын қалыптастырады [1].

Тілді және жұмыс формаларын әртараптандыруға және сабақты студенттер үшін қызықты және есте қаларлық етуге мүмкіндік беретін әдістемелік құралдар мен әдістерді таңдауға көмектеседі. Олар сондай-ақ іргелі мүмкіндік береді. Компьютерлік оқытудың мотивациялық әлеуеті зор.

Инновациялық білім кеңістігі – білім беру процесінде жаңа технологиялар мен әдістерді қолдануға негізделген орта. Бұл ортада:

- оқушы белсенді субъект ретінде қарастырылады
- оқыту жеке тұлғаға бағытталады
- технологиялар кеңінен қолданылады

Инновациялық білім беру оқушылардың сыни ойлауын, шығармашылығын және дербестігін дамытуға бағытталған.

Қазіргі уақытта ағылшын тілін оқыту келесі талаптарға сәйкес жүргізіледі:

- коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру;
- өмірлік дағдыларды дамыту;
- мәдениетаралық коммуникацияны меңгеру.

Дәстүрлі әдістер бұл талаптарды толық қамтамасыз ете алмайды, сондықтан инновациялық тәсілдер қажет.

Тиімді инновациялық әдістер қатарында коммуникативтік әдіс, жобалық оқыту, тақырыпқа негізделген оқыту, Геймификация (Gamification), Flipped classroom (Аударылған сынып) әдістерін атауға болады.

Коммуникативтік әдіс тілдік қарым-қатынасқа негізделген. Оқушылар сөйлеседі, пікір алмасады, нақты жағдайларда тіл қолданады. Бұл әдіс тілдік құзыреттілікті дамытуда ең тиімді тәсілдердің бірі болып табылады

Жобалық оқыту барысында оқушылар белгілі бір тақырып бойынша зерттеу жүргізеді. Мысалы:

- «My future profession»
- «Global problems»

Бұл әдіс оқушылардың зерттеушілік қабілетін, шығармашылығын, дербестігін дамытады. Тапсырмаға негізделген оқыту әдісінде оқыту нақты тапсырмалар арқылы жүзеге асады. Мысалы, диалог құру, ақпарат жинау, презентация жасау. Бұл тәсіл оқушылардың тілдік дағдыларын табиғи түрде дамытуға мүмкіндік береді .

Геймификация – ойын элементтерін қолдану арқылы оқыту [2]. Мысалы, викториналар, рөлдік ойындар, онлайн ойындар. Зерттеулер көрсеткендей, геймификация оқушылардың мотивациясын арттырады және оқу процесін қызықты етеді. Flipped classroom әдісінде оқушылар теорияны үйде оқып, сабақта практикалық тапсырмалар орындайды. Бұл әдіс арқылы уақытты тиімді пайдалану, жеке оқыту мүмкіндігі мен белсенді оқуға жоғары жағдайлар жасалады.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар маңызды орын алады. Цифрлық құралдар оқушылардың қызығушылығын арттырып, білім сапасын жақсартады. Инновациялық білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі өзгереді. Ол бағыттаушы, кеңесші, ұйымдастырушы. Мұғалім оқушыларды өз бетімен білім алуға үйретуі тиіс. АКТ қолдану мыналарға мүмкіндік береді:

- есте сақтау функциясы ретінде оқытудан психикалық даму процесі ретінде оқытуға;
- білімнің статикалық моделінен психикалық әрекеттердің динамикалық жүйесіне;
- орташа оқушыға назар аударудан сараланған және жеке оқыту бағдарламаларына дейін таңдалған материалдармен жұмыс жасауға;
- оқудың сыртқы мотивациясынан ішкі моральдық және ерікті реттеуге дейін.

Сабақта жаңа материалды түсіндіру кезінде мұғалім тақырыптық жинақтарды (иллюстрациялар, фотосуреттер, портреттер, зерттелетін суретшілер картиналарының репродукциялары, бейнесаяхаттар, бейнеклиптер), динамикалық кестелер мен диаграммалар, интерактивті модельдер, оларды үлкен экранға проекциялай алады. Бұл ретте түсіндіру технологиясы айтарлықтай өзгереді – мұғалім экранда пайда болған ақпаратқа түсініктеме береді, қажет болған жағдайда оны қосымша түсініктемелер мен мысалдармен сүйемелдейді. Оқытуда АКТ-ны дұрыс қолдану білім алушылардың мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілігін сапалы дамытуға ықпал етеді деп сеніммен айтуға болады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ағылшын тілі сабағында инновациялық әдістерді қолдану нәтижесінде оқушылардың оқу белсенділігі артады, тілдік құзыреттілігі жақсарады, өздігінен білім алу қабілеті дамиды. Сонымен қатар, оқушылар нақты өмірлік жағдайларда тіл қолдануға үйренеді.

Инновациялық білім кеңістігінде ағылшын тілін оқыту – білім беру сапасын арттырудың маңызды бағыты. Заманауи әдістер мен технологияларды тиімді қолдану арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын, сыни ойлау қабілетін және шығармашылығын дамытуға болады. Болашақта білім беру жүйесі толықтай инновациялық бағытта дамитыны анық. Сондықтан мұғалімдер жаңа әдістерді меңгеріп, тәжірибеде тиімді қолдануы қажет.

Әдебиеттер тізімі:
1. Амандыкова Г. Шетел тілін оқыту әдістемесі. Оқу құралы. Алматы, 2021
2. Сайков Б.П. Білім беру мекемесінің ақпараттық кеңістігін ұйымдастыру: практикалық нұсқаулық. М., 2005 ж.

ӘОЖ 004:37.011

ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫ ЖӘНЕ МҰҒАЛІМ ТҰЛҒАСЫ

Тилляев Дархан Әуесханович
көркем еңбек пәні мұғалімі, директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
Қ.Тұрысов атындағы №53 мектеп-гимназиясы
Ертуганова Балжан Юлдашбековна
биология пәнінің мұғалімі, директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
№64 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Статья посвящена актуальным проблемам современного общества. В частности, освещаются требования к учителю в цифровом обществе и его роль.

Ключевые слова: цифровое общество, независимый Казахстан, процесс глобализации, новый тип учителя, учебный процесс.

Abstract. The article is devoted to the current issues of today's society. In particular, the requirements for a teacher in a digital society and his role are highlighted.

Keywords: digital society, independent Kazakhstan, globalization process, new type of teacher, teaching process.

Цифрлық Қазақстан қоғамында мұғалім – жай ғана ақпарат беруші емес, цифрлық құзыреттілікке ие, жасанды интеллектпен жұмыс істей алатын, медиасауатты ментор және бағыт беруші. Педагогтің рөлі интерактивті оқытуды, жобалық жұмысты және жеке тұлғаны дамытуды қамтитын цифрлық білім беру ортасында.

XXI ғасыр – цифрлық технологиялар дәуірі. Қазақстанда жүзеге асырылып жатқан «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы қоғамның барлық салаларын, соның ішінде білім беру жүйесін де түбегейлі өзгертуде. Бұл өзгерістер жаңа типтегі мұғалім тұлғасын қалыптастыруды талап етеді.

Цифрлық технологиялар білім беру мазмұнын ғана емес, оның әдістері мен формаларын да жаңартуда. Қазіргі мұғалім тек білім беруші емес, сонымен қатар цифрлық ортада жұмыс істей алатын, оқушыны бағыттайтын тұлға болуы тиіс.

Зерттеулер көрсеткендей, цифрлық технологиялар білім беру жүйесінің құрылымына елеулі өзгерістер енгізіп, оқыту процесінің мазмұны мен әдістемесін жаңғыртады

Цифрлық білім беру мәселесі қазіргі педагогика ғылымында кеңінен зерттелуде. Ғалымдар цифрландырудың білім беру сапасына, оқыту әдістеріне және мұғалімнің кәсіби дамуына әсерін қарастырады.

Зерттеулерге сәйкес, цифрлық трансформация білім беру процесін жекелендіруге, интерактивті етуге және тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді .

Сонымен қатар, цифрлық білім беру ортасы мұғалімдердің метақұзыреттілігін дамытуда маңызды фактор болып табылады .

Қазіргі ғылыми еңбектерде цифрлық педагогика, жасанды интеллект және онлайн білім беру мәселелері ерекше назарда.

Цифрлық қоғамдағы мұғалім тұлғасының негізгі ерекшеліктері:

1. Цифрлық құзыреттілік: Педагогтерге цифрлық платформаларды тиімді пайдалану, жасанды интеллект негізінде әзірленген құралдармен жұмыс істеу, интерактивті білім беру талап етіледі.

2. Кәсіби бейімделгіштік: Жаңа технологияларды (AI, VR/AR, онлайн-платформалар) оқу процесіне жылдам енгізу және креативті орта қалыптастыру.

3. Медиасауаттылық: Ақпаратты іріктеу, оның шынайылығын тексеру және оқушыларды цифрлық этикетке баулу.

4. Mentor (Тәлімгер) рөлі: Білімді дайын күйінде бермей, оқушының сыни ойлауын дамытып, ақпаратты іздеуге және талдауға бағыт беру.

Цифрландыру жағдайындағы педагогтің жаңа бейнесі мынадай сипаттарға топтастырылған:

1. Цифрлық педагог: Ғылым және жоғары білім министрлігінің бастамалары аясында цифрлық білім беру ресурстарын (Moodle, Kundelik, Zoom т.б.) кәсіби қолдану.

2. Зерттеуші ұстаз: Педагогикалық мәселелерді шешу үшін деректерді талдау (data-driven approach) және жеке білім беру траекториясын құру.

3. Креативті конструктор: Ойын элементтерін (геймификация) және мультимедиялық мазмұнды қолдана отырып, қызықты сабақтар жоспарлау.

Цифрлық қоғам – ақпараттық технологияларға негізделген жаңа әлеуметтік орта. Оның негізгі белгілері:

- ақпараттың қолжетімділігі
- технологиялардың қарқынды дамуы
- цифрлық сауаттылықтың маңыздылығы

Цифрландыру білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеріп, оқыту процесін икемді әрі тиімді етеді. Сонымен қатар, цифрлық қоғамда ақпаратпен жұмыс істеу мәдениеті, киберқауіпсіздік және цифрлық этика маңызды орын алады .

Цифрландыру білім беру жүйесіне онлайн оқыту, цифрлық платформаларды қолдану мен қашықтықтан білім беруді енгізді. Қашықтықтан оқыту жағдайында цифрлық технологиялар негізгі рөл атқарады және оқу процесінің құрылымын өзгертеді. Бұл жердегі цифрлық құралдар деп интерактивті сабақтар, мультимедиа мен виртуалды зертханалар аталады және олар өз кезегінде оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады.

Цифрлық қоғамда мұғалімнің рөлі түбегейлі өзгереді. Яғни, қазіргі мұғалім – фасилитатор, кеңесші, ұйымдастырушы болуы тиіс. Осылармен қатар, цифрлық қоғамдағы мұғалім тұлғасы цифрлық сауатты, шығармашыл, икемділік қабілеттерімен дараланады.

Ең бастысы, ғылыми деректерге сәйкес, технология дамыған сайын мұғалімнің рөлі төмендемейді, керісінше оның маңызы арта түседі. Жаһандану жағдайында кейбір мамандық иелерін алмастырушы роботтар мен цифрлық қызмет көрсету жүзеге асырылса да, мұғалімді ешкім де, ештеңе де алмастыра алмайтыны ақиқат.

Бүгінгі қоғамның жаңаша тұрпатты мұғалімнен талап ететіні - цифрлық құзыреттілік, яғни, мұғалімнің негізгі кәсіби сапаларының бірі. Оны ақпараттық сауаттылық, цифрлық құралдарды пайдалану, онлайн коммуникация, деректермен жұмыс жасауы сипаттайды. Цифрлық білім беру ортасы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамытуға ықпал етеді .

Қоғамның даму үдерісі цифрлық технологиялардың ықпалымен жаңа тарихи кезеңге аяқ басты. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Жолдауында жасанды интеллект барлық саланың қозғаушы күші, еліміздің инновациялық дамуының, цифрлық дербестігінің тірегі екенін атап өтті. Президенттің: «Алдағы бес жылдың ішінде Қазақстан цифрлық мемлекетке айналуы керек. Бұл – айқын әрі өзгермейтін мақсат. Себебі біз жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін толық пайдаланатын ел болуымыз қажет» [1], деген тапсырмасы бізге үлкен жауапкершілік артып, мол мүмкіндік беріп отыр. Жасанды интеллект, үлкен деректерді талдау, онлайн-оқыту платформалары білім жүйесінің табиғатын түбегейлі өзгертіп жатыр. Осындай трансформация дәуірінде ұстаздың рөлі

қандай болмақ? Бұл сұраққа жауап іздеу – бүгінгі педагогикалық университеттердің басты ғылыми-әлеуметтік міндеті.

Әлемдік трендтер көрсеткендей, білім саласында жасанды интеллектіні қолдану жыл сайын 30–40%-ға өсіп отыр. Қазақстан да бұл үдерістен шет қалған жоқ. Ғылым және жоғары білім министрлігінің мәліметінше, былтыр ел мектептеріндегі цифрлық білім ресурстарын пайдалану деңгейі 68%-ға жеткен. Бірақ аса маңыздысы – технологияның қарқыны емес, осы өзгерістер дәуіріндегі ұстаздың жаңа рөлі. ЖИ ешқашан адамның рухани әлемін, шәкірт тәрбиелеудегі моральдық жауапкершілігін алмастырмайды. Керісінше, технология өрістеген сайын мұғалім тұлғасының құндылығы арта береді.

Жаңа форматтағы мұғалімді даярлаудағы маңызды стратегиялық бағыттың бірі – құндылыққа негізделген білім беру. Ұлттық, мәдени және адамгершілік құндылықтарды білім мазмұнына енгізу – болашақ педагогтің тұлғалық және кәсіби бейнесінің іргетасы. Мұғалім өскелең ұрпақты дұрыс бағыттай алуы үшін құндылықтық бағдары айқын, қоғам алдындағы жауапкершілігін терең түсінетін және рухани-мәдени тұрғыдан кемелденген тұлға болуға тиіс. Құндылыққа негізделген білім болашақ мұғалімнің жеке дүниетанымын, этикалық ұстанымын, кәсіби мінез-құлқын қалыптастыруға арналған ұзақмерзімді үдеріс. Бұл – ұлттық рухани мұраларды оқу бағдарламаларына кіріктіруді, мәдени көптүрлілікті қабылдауды, толеранттылық, жауапкершілік, елжандылық секілді базалық адамгершілік құндылықтарды дамытуға жағдай жасауды, оқытудың мазмұны мен әдістемесін тұлғаға бағытталған, гуманистік көзқараспен қайта құруды талап етеді.

Осыдан келіп, қазіргі педагогикалық университеттер үшін құндылыққа негізделген білім беру – оқу мазмұнын байыту ғана емес, сонымен бірге жаңа форматтағы мұғалімнің кәсіби келбетін қалыптастырудың жүйелі моделі. Жаңа форматтағы мұғалім білім беруші ғана емес, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды таратушы, қоғамды дамытушы тұлға ретінде қалыптасады [2].

Қорыта айтқанда, бүгінгі мұғалімге қойылатын талап күн сайын өзгеріп жатыр. Ол – цифрлық ортада еркін әрекет ететін, зерттеушілік мәдениеті қалыптасқан, құндылықтық бағдарлары берік, оқушы психологиясын терең түсінетін, жасанды интеллектімен бірге жұмыс істей алатын әмбебап тұлға. Осы күрделі миссияны орындау – педагогтер даярлайтын жоғары оқу орындарының басты жауапкершілігі. Университет білім беретін ғана орта емес, елдің педагогикалық болашағын қалыптастыратын стратегиялық институт. Сондықтан білім мазмұнын тұрақты жаңартып, еңбек нарығына сәйкес кадр даярлау, инновациялық педагогикалық зерттеулерді жүйелі қолдау және болашақ мұғалімдердің кәсіби, рухани және цифрлық әлемін үйлесімді дамытуымыз қажет.

Бүгінгі өркениеттің даму векторы – цифрландыру, жасанды интеллект. Алайда сол цифрлық болашақты шынайы мәнімен жарқын ететін – ұстаздың жүрегі, парасаты және кәсіби шеберлігі. Технология қаншалықты дамыса да, адамгершілік құндылықтарды бойына сіңірген, жаңалыққа ашық, білім беру миссиясын терең түсінетін мұғалімнің рөлі ешқашан төмендемейді. Цифрлық Қазақстан жағдайында мұғалім тұлғасы жаңа сипатқа ие болуда. Ол тек білім беруші емес, сонымен қатар цифрлық ортада жұмыс істей алатын, оқушыларды бағыттайтын кәсіби маман болуы тиіс.

Білім беру жүйесінің болашағы – цифрландыру мен адамгершілік құндылықтардың үйлесімінде. Осы бағытта мұғалімдердің кәсіби дамуы басты назарда болуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. https://www.akorda.kz
2. Цифрлық педагогика: Жасанды интеллект дәуіріндегі ұстаз рөлі // https://egemen.kz

ӘОЖ 37.016:821

ӘДЕБИЕТ САБАҒЫ: ЖАҢАША ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН МҮМКІНДІКТЕР

Досмаханбетова Зульфия Мэлисовна
білім бөлімінің әдіскері, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Жамбыл обл., Меркі ауд.
Абуталиева Анар Манаповна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
№69 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается значение и инновационные возможности цифровых технологий в преподавании литературы в средних школах. Анализируется роль учителя как ведущего субъекта в учебном процессе и важность литературы в воспитании творческой личности.

Ключевые слова: литература, цифровая компетентность, государственное образование, образовательный процесс, информационно-технологические технологии.

Abstract. The article describes the importance and innovative opportunities of digital technologies in teaching literature in secondary schools. The role of the teacher as a leading subject in the teaching process and the importance of literature in the upbringing of a creative personality are considered.

Keywords: literature, digital competence, national education, educational process, information and technological technologies.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде үлкен өзгерістер орын алуда. Жаһандану дәуірінде білім алушылардан тек ақпаратты меңгеру ғана емес, оны талдау, саралау, өмірде қолдану дағдылары талап етіледі. Осы тұрғыдан алғанда әдебиет пәнін оқытуда дәстүрлі әдістермен қатар, жаңаша тәсілдерді енгізу қажеттілігі туындайды.

Әдебиет – тек көркем мәтінді оқу ғана емес, ол оқушының рухани дамуына, дүниетанымының қалыптасуына ықпал ететін маңызды пән. Сондықтан оны оқытуда шығармашылық пен жаңашылдық басты орында болуы тиіс.

Дәстүрлі оқытуда мұғалім негізгі ақпарат көзі ретінде қарастырылып, оқушы көбінесе тыңдаушы рөлінде болады. Ал жаңаша оқытуда оқушы – белсенді субъект. Ол өз бетімен ізденіп, талдап, қорытынды жасайды.

Жаңаша тәсілдерге сын тұрғысынан ойлау технологиясы, жобалық оқыту, проблемалық оқыту, диалогтік оқыту, деңгейлеп-саралап оқыту жатады. Бұл әдістер оқушылардың ойлау қабілетін дамытып, олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Қазіргі заманда цифрлық ресурстарды пайдалану – білім берудің ажырамас бөлігі. Әдебиет сабағында онлайн платформалар (бейнесабақтар, тесттер), электронды кітаптар, презентациялар мен мультимедиялық материалдар, блогтар мен подкасттар секілді құралдарды тиімді қолдануға болады. Мысалы, оқушылар белгілі бір шығарма бойынша бейнеролик түсіріп, оны талқылау арқылы өз ойларын шығармашылық тұрғыда жеткізе алады.

Интерактивті оқыту әдістері оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Оларға «Миға шабуыл», «INSERT» әдісі, «Венн диаграммасы», рөлдік ойындар, дебаттар әдістері арқылы оқушылар мәтінді терең түсініп, өз пікірін дәлелдеуге үйренеді.

Әдебиет сабағы – шығармашылықты дамытудың тиімді алаңы. Мұнда оқушылар эссе жазады, өлең шығарады, кейіпкерлерге мінездеме береді, альтернативті сюжет құрастырады. Осындай тапсырмалар оқушының қиялын дамытып, өзіндік ой қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осылардың нәтижесінде әдебиет сабағында коммуникативтік, ақпараттық, әлеуметтік, мәдени құзіреттіліктер қалыптасады.

Қайсыбір пән секілді әдебиет сабағын жаңаша оқыту – уақыт талабы. Заманауи әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқушының жеке тұлғасын дамытуға, оның шығармашылық қабілетін арттыруға болады. Мұғалім үнемі ізденісте болып, жаңа технологияларды меңгеруі қажет.

Қазір мектеп алдындағы басты міндеттерді шешуде мұғалімнің кәсіптік білімі, мәдениеті жоғары болуы шарт. Ол үшін кәсіби біліктілігімізді көтеріп, жаңалықтарға назар аударып отыруымыз керек. Жаңартылған білім мазмұнының белсенді әдістерін игеріп, сабақ беруде оны ықпалдастырудың өзі менің тәжірибемдегі үлкен жаңалық болып табылады. Жаңартылған білім мазмұнынан күтілетін нәтижелер оқушылардың қалай оқу керектігін үйреніп, соның нәтижесінде еркін, өзіндік дәлел – уәждерін нанымды жеткізе білетін, ынталы, сенімді, сыни пікір – көзқарастары жүйелі дамыған, сандық технологияларда құзырлылық танытатын оқушы ретінде қалыптасуын қамтиды. Бағдарламаның ерекшелігі - білімді меңгеруге емес, жеке тұлғаның таным қабілеттері мен таным үрдістерін арнайы жасалған оқу және танымдық жайлар арқылы дамытуға, жеке тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі көрсетуін, маңыздылығын анықтауға, өзара қарым-қатынас, ойын арқылы шығармашылық қажеттіліктері мен белсенді сөздік қорын (ауызша және жазбаша) дамытуға бағытталуы.

Осыдан келіп мұғалімнің жұмысында және оқу үдерісінің құрылымында өзгерістер болды. Атап айтсақ, білімді толық меңгерту әдістемесінде мұғалімнің жұмысы мынадай жүйеде құрылады:

- жекелеген оқушылардың тақырып бойынша оқу материалын қабылдау ерекшеліктерін түсінуге ұмтылуы;
- оқушылардың білім-түсініктерін жетілдіру немесе жақсарту мақсатында олармен жұмыс жүргізу қажеттігін ұғынуы;
- кейбір оқушылардың тақырыпты өзіне оңтайлы бірегей тәсілдермен меңгеретіндігін жете түсінуі;
- мұғалімнің материалды қысқаша түсіндіруі;

оқушыларға оқу материалы зерттеу жұмысы негізінде берілуі;

- оқушылардың әрбір сабақта іс-әрекетін бағалау үшін диалогтық қарым-қатынас негізінде оқушының танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру және кері байланысты ұйымдастыру.

Міне, осы бағытта қазіргі білім беру жүйесінде жеке тұлғаға бағытталған оқытудағы тәсілді енгізу болып отыр. Бұл бағдарламаның ерекшелігі топтық жұмыс жасай отырып, бала өзін еркін сезінеді, мұғалім мен оқушының арасында ынтымақтастық қарым-қатынас орнайды және тыр.

Қазақ зиялысы, педагог Мағжан Жұмабаев: «Ұлт тәрбиесі баяғыда сыналып келе жатқан тастақ жол болғандықтан,әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» - дей келіп, «Баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес, келешек заманына лайық қып шығару», - деуі тұлғаның тәрбие мақсатын келер күн талабымен ұштастыру маңызды екенін айқын сезінуі.

Цифрлық дәуірдің өз талап-мақсаттары бар. Осыларға байланысты, білім беру жүйесінде түрлі реформалар жүзеге асырылуда. Осының нәтижесінде орта білім жаңартылған білім беруге көшті. Жаңартылған білім беру жағдайында ең алдымен оқушының өзіне еркіндік бере отырып, белгілі бір сұраққа жауапты оның өзіне ойландыра отырып, көзін жеткізу.

Тағы да, Мағжан Мұмабаевқа жүгінсек: «Бала нашар істі өзі істемеуіне, нашар мінезден өзі қашуына тырыссын.Ешкім айтпай, қорқытпай, баланың өзі жамандықтан, нашар мінезден жиренетін болсын. Балаға махаббат, жылылық сезім, жұмсақ іс арқылы ғана болуға мүмкін» [1],- дейді.

Соңғы зерттеулерден байқалғандай, әдебиет сабағында оқушылардың сөздік қорын молайту, өз ойын еркін жеткізуге жағдай жасау, ең бастысы тұлғалық қасиеттерін дамыту басты маңызға ие. Әсіресе, білім берудің сапасын жақсарту мақсатында әдебиет

сабақтарында сын тұрғысынан ойлау әдісінің жоғары нәтижелігі артуда. Оның себебі. сын тұрғысынан ойлау әдісі оқушының еркін сөйлеуіне, пікір таластыруына, достарының ойын тыңдауға, проблеманы шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты шешуге бағытталған әдіс. Сабақта сын тұрғысынан ойлау әдісінің стратегияларын пайдалана отырып, оқушылардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мол мүмкіндіктер жасауға болады. Әрбір стратегия оқушылардың терең ойлауына және шарықтау қиялына негізделіп келеді. Баланың тереңде жатқан ойын дамытып, оларды сөйлеуге, дәлелдеуге үйретеді.

Сыни тұрғыдан ойлау әдісі бойынша жоспарланған сабаққа қалған модульдерді еркін енгізуге болады деп есептейміз. Оқушылар сабақты қалай оқу керектігін меңгереді және дағдыланады. Яғни метатаным пайда болады. Өздері ой қорытады, нәтижеге жетуге ұмтылады.Сабақтағы басты тұлға, басты кейіпкер-оқушы.Оқушыны өз бетімен білім алуға, ол үшін ізденуге, терең ойлауға, зерттеуге дағдыларын қалыптастыру қажет. Жаңа білімді меңгерту үшін ең тиімді әдіс сұрақ-жауап, әңгімелесу, диалог болып табылады. Әсіресе, әдебиеттің әрбір сабағы диалогқа құрылуы заңдылық. Топтық жұмыс арқылы оқушы мен оқушы арасында, оқушы мен мұғалім арасында диалогты тиімді ұйымдастыру арқылы басты мақсаттарға қол жеткізуге болады. Әрбір оқушыға барынша сыни, тиімді және проблемаларды бірлесіп шешуде көмектесіп, оқытудың ортасын қалыптастыру мүмкіндігі бар екендігіне көздерін жеткізуге болады. Білім беру жүйесі өзгеріске ұшырап жатса, оқушы мен мұғалім де өзгеруі керек және педагогикалық әдістемелер түрлі модулдерін тиімді пайдалануы қажет.

Педагогикалық технология оқушылардың жеке басын дамыту мен білім беру мақсатына жету жолындағы педагогикалық қызметтің, іс-әрекеттің жүйелі дамып отыратын жобасы ретінде оқушы белсенділігін арттыруды көздейді. Ал, оқушы белсенділігінің артуы оны шығармашылыққа жетелейді. Шығармашылық қабілет әр баланың табиғатында болуы мүмкін. Мұғалім міндеті - оқушыға оның бойында жасырынып жатқан мүмкіндіктерін ашып көрсету. Оқушы бұрын тек тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші болады. Ал мұғалім осы әрекетке бағыттауда, оқуды ұйымдастыруда жетекші рөл атқарады [2].

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды өзгерістер кезеңін бастан өткеруде. Ақпараттық технологиялардың дамуы оқыту процесіне жаңа талаптар қойып отыр. Әсіресе әдебиет пәнін оқытуда дәстүрлі әдістермен қатар инновациялық технологияларды қолдану қажеттілігі артып келеді.

Әдебиет – тек мәтінді оқып, мазмұнын айту ғана емес, ол – тұлғаның рухани әлемін қалыптастыратын маңызды пән. Сондықтан оны оқытуда оқушының қызығушылығын оятатын, шығармашылық ойлауын дамытатын әдістер қажет.

Жаңа технологиялар осы міндеттерді жүзеге асыруға кең мүмкіндік береді. Олар оқыту процесін интерактивті, қызықты әрі тиімді етеді.

Педагогика ғылымында оқыту технологиялары туралы көптеген зерттеулер бар. Заманауи технологияларды қолдану арқылы оқушылардың білім сапасын арттыру мәселелері кеңінен қарастырылған.

Әдебиет сабағында жаңа технологияларды қолдану – білім сапасын арттырудың тиімді жолы. Бұл әдістер оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Қазіргі мұғалім заман талабына сай білім беру үшін үнемі ізденісте болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Самға, 2024. – 144б.
2. https://edunews.kz

ӘОЖ 37.02

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕРІ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Калдыбаева Албина Қайратқызы
Жамбыл атындағы 5 мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәнінің мұғалімі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данном исследовании рассматриваются инновационные методы и педагогические условия формирования навыков критического мышления учащихся через интеграцию средств искусственного интеллекта в систему среднего образования. В условиях современной цифровой трансформации способность анализировать, оценивать и синтезировать информационные потоки становится основной компетенцией обучающихся. В ходе исследования был проведен теоретико-эмпирический анализ влияния обучающих платформ и генеративных моделей на когнитивные процессы на основе ИИ. С помощью интеллектуальных систем базируется процесс превращения учащихся из пассивного потребителя информации в активного субъекта, который критически ее обрабатывает. В статье раскрывается потенциал ИИ в организации проблемного обучения, эвристического диалога и персонализированных траекторий обучения, определяются его дидактические возможности. Также будут рассмотрены этические и методологические ограничения внедрения технологий в учебный процесс. В результате исследования разработаны практические рекомендации для педагогов и предложены эффективные педагогические стратегии, направленные на стимулирование метакогнитивных навыков обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, критическое мышление, цифровая дидактика, инновационные методы обучения, метакогнитивные навыки.

Abstract. This study examines innovative methods and pedagogical conditions for the formation of students' critical thinking skills through the integration of artificial intelligence into the secondary education system. In the context of modern digital transformation, the ability to analyze, evaluate and synthesize information flows is becoming the core competence of students. The study conducted a theoretical and empirical analysis of the impact of learning platforms and generative models on cognitive processes based on AI. Intelligent systems are used to transform students from a passive consumer of information into an active subject who processes it critically. The article reveals the potential of AI in organizing problem-based learning, heuristic dialogue and personalized learning trajectories, and defines its didactic capabilities. The ethical and methodological limitations of introducing technology into the educational process will also be considered. As a result of the research, practical recommendations for teachers have been developed and effective pedagogical strategies aimed at stimulating students' metacognitive skills have been proposed.

Keywords: artificial intelligence, critical thinking, digital didactics, innovative teaching methods, metacognitive skills.

Қазіргі таңдағы жаһандық ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ілгерілеуі мен қоғамның толыққанды цифрлық трансформациясы білім беру жүйесінің алдына жаңа стратегиялық міндеттер қойып отыр. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Қ. Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауында жасанды интеллект технологияларын жан-жақты дамыту және оны экономика мен білім беру салаларына терең интеграциялау кезек күттірмейтін ұлттық басымдық ретінде айқындалды [1]. Сонымен қатар, «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасында» оқушылардың

функционалдық сауаттылығын, оның ішінде сыни ойлау, креативтілік және ақпараттық сауаттылық дағдыларын қалыптастыру мемлекеттік білім беру саясатының өзегі ретінде нақты көрсетілген [2]. Бұл нормативтік-құқықтық бағдарлар дәстүрлі оқыту парадигмасынан жаңашыл, технологиялық тұрғыдан байытылған білім беру моделіне көшудің заңды әрі әдіснамалық негізін қалайды.

Жасанды интеллект құралдарының, әсіресе генеративті нейрожелілер мен зияткерлік оқыту жүйелерінің білім беру экожүйесіне қарқынды түрде енуі оқушылардың танымдық іс-әрекетін түбегейлі өзгертуде. XXI ғасырдың білім кеңістігінде фактілік материалдарды механикалық түрде жаттап алу өз мәнін жоғалтып, оның орнына ауқымды ақпараттық ағындарды талдау, бағалау, синтездеу және рефлексия жасау қабілеті, яғни сыни ойлау бірінші орынға шықты. ЖИ генерациялайтын контенттің ықтималдық сипаты – соның ішінде нейрожелілік «галлюцинациялар», алгоритмдік біржақтылық немесе фактологиялық қателердің орын алуы – оқушылардан алынған мәліметті соқыр сеніммен қабылдамауды, керісінше, оны терең логикалық сүзгіден өткізуді талап етеді [3, 250 б.]. Сондықтан, ЖИ құралдары тек дайын ақпарат іздеу құралы ғана емес, керісінше, сыни ойлауды қайрайтын дидактикалық тренажер ретінде қызмет етуі тиіс.

Дегенмен, қазіргі ғылыми әдебиеттер мен отандық педагогикалық тәжірибені талдау нәтижелері көрсетіп отырғандай, орта мектеп тәжірибесінде жасанды интеллект құралдарын жүйелі түрде, әрі дидактикалық мақсатқа сай қолданудың әдіснамалық негіздері әлі де болса толыққанды жасақталмаған. Көп жағдайда білім алушылар бұл смарт-технологияларды когнитивтік күш-жігерді үнемдеу, дайын жауаптарды көшіру немесе плагиат мақсатында пайдалану қаупі бар. Бұл тенденция академиялық адалдыққа нұқсан келтіріп қана қоймай, оқушының танымдық белсенділігі мен шығармашылық әлеуетін тежейді [4, 45 б.]. Осы орайда ғылыми-педагогикалық қауымдастық алдында тұрған басты проблема – ЖИ технологияларын пассивті көмекшіден оқушының метакогнитивті дағдыларын қалыптастыратын интеллектуалды серіктеске айналдырудың тиімді жолдарын табу болып табылады.

Аталған қарама-қайшылықтар мен мәселелердің шешімін табу қажеттілігі зерттеу жұмысының өзектілігін негіздей отырып, мақаланың негізгі зерттеу сұрағын келесідей тұжырымдауға мүмкіндік берді: Орта білім беру жүйесінде оқушылардың сыни ойлау қабілетін мақсатты түрде дамыту үшін жасанды интеллект құралдарын қандай педагогикалық бағыттар аясында және қандай тиімді оқыту әдістері арқылы интеграциялауға болады? Бұл сұрақ технологиялық детерминизм мен педагогикалық мақсаттылық арасындағы теңгерімді сақтауға бағытталады.

Осы іргелі зерттеу сұрағына ғылыми негізделген жауап іздеу – оқытудың эвристикалық әлеуетін ашуға, проблемалық оқытуды цифрлық құралдармен байытуға және дербестендірілген білім беру траекторияларын жобалауға тікелей ықпал етеді. Зерттеу барысында ЖИ-ге негізделген білім беру платформаларын талдау арқылы олардың педагогикалық процестегі рөлі айқындалып, мұғалімдер үшін оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын ынталандыруға бағытталған практикалық әдіснамалық ұсынымдар әзірленеді. Ұсынылып отырған мақала заманауи цифрлық дидактиканың дамуына үлес қоса отырып, жаңа буын оқушыларының танымдық дербестігін қамтамасыз етудің ғылыми-практикалық тетіктерін ашып көрсетеді.

Ұсынылған ғылыми еңбектер мен тұжырымдамалық құжаттарды кешенді түрде талдау нәтижесінде жасанды интеллект (ЖИ) құралдарын орта және жоғары білім беру жүйесіне интеграциялаудың дидактикалық әлеуеті мен әдіснамалық бағыттарын айқындауға болады. Қазіргі білім беру парадигмасы ЖИ технологияларының экспоненциалды дамуымен сипатталады, бұл тек инфрақұрылымдық жабдықтауды ғана емес, сонымен қатар танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың іргелі негіздерін қайта қарауды талап етеді. Отандық білім беру жүйесіне ЖИ-ді енгізудің тұжырымдамалық тәсілдері цифрлық трансформация жағдайында оқушылардың танымдық дербестігін арттыруға және инфрақұрылымды жаңғыртуға бағытталған [5]. Осы орайда, халықаралық зерттеулер мен

есептер ЖИ құралдарын ақпаратты механикалық түрде ретрансляциялау құралынан гөрі, оқушылардың сыни ойлауын дамытатын «интеллектуалды серіктес» (intellectual partner) ретінде қарастырудың стратегиялық маңыздылығын алға тартады [6].

Ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, сыни ойлауды қалыптастыруда ЖИ негізіндегі генеративті модельдерді қолданудың бірнеше тиімді педагогикалық әдістері айқындалған. Біріншіден, ЖИ генерациялаған контентті верификациялау және фактчекинг (fact-checking) жасау әдісі ерекше назар аударуды қажет етеді. Мысалы, математикалық есептерді шешуде немесе күрделі логикалық тізбектерді құруда нейрожелілер жіберетін алгоритмдік қателерді, яғни «галлюцинацияларды» оқушылардың өзіне талдату арқылы олардың аналитикалық дағдылары мен дәлелді база құру қабілеттері қарқынды түрде шыңдалады [7]. Екіншіден, гуманитарлық пәндер мен шет тілдерін оқыту процесінде эвристикалық диалог пен промпт-инжиниринг (prompt engineering) әдістерін жүйелі түрде қолдану зор дидактикалық нәтиже береді. Зерттеушілердің жүргізген жүйелі шолулары мен эмпирикалық байқаулары дәлелдегендей, ЖИ-мен интерактивті коммуникацияға түсу, сұраныстарды логикалық тұрғыдан дұрыс құрастыру және алынған жауаптарды синтездеу процесі оқушылардың лингвистикалық құзыреттіліктерімен қатар, сыни тұрғыдан ойлауын және «жұмсақ дағдыларын» (soft skills) тиімді дамытады [8]. Сонымен қатар, бұл технологиялар виртуалды симуляторлар мен интеллектуалды тьюторлар арқылы студенттердің коммуникативтік кедергілерді жеңуіне, аргументация құрылымын жақсартуына және өз ойын академиялық деңгейде еркін жеткізуіне тікелей ықпал етеді [9].

Сыни ойлауды дамытудың іргелі шарты ретінде дербестендірілген оқу траекторияларын жобалау тұжырымдамасы ерекшеленеді. ЖИ алгоритмдері білім алушының когнитивті стилін, үлгерім динамикасын және оқудағы олқылықтарын нақты уақыт режимінде талдай отырып, оқу материалының күрделілік деңгейін автоматты түрде бейімдей алады [10]. Мұндай бейімделгіш оқыту ортасы (adaptive learning environments) оқушылардың академиялық жетістіктерін айтарлықтай арттыруға және формативті бағалау процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ мұғалімдердің жүктемесін азайтады [11]. Дегенмен, қазіргі зерттеулер технологиялық детерминизм оқу процесіндегі педагогтың іргелі рөлін жоққа шығармайтынын ескертеді; керісінше, оның қызметін білімді жай ғана берушіден – эвристикалық оқу дизайнын құрастырушы, фасилитатор және тәлімгер деңгейіне дейін түбегейлі трансформациялайды [12]. Жалпылай келе, ЖИ құралдарын оқу процесіне интеграциялау тек технологиялық қолжетімділікпен шектелмеуі тиіс. Нағыз педагогикалық тиімділікке жету үшін оқушыларды генеративті модельдермен рефлексивті әрекеттесуге үйрететін инновациялық әдістемелер қажет, ал технологияларды этикалық нормалар аясында қолдану білім алушылардың жоғары ретті ойлау дағдыларын қалыптастырудың басты кепілі болып табылады [13].

Жасанды интеллект (ЖИ) құралдарын оқу процесіне кіріктіру арқылы білім алушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытудың нақты әдістері мен педагогикалық ұсынымдарын ғылыми тұрғыдан талдап, кесте түрінде ұсынамын.

1-кесте. ЖИ арқылы сыни ойлауды дамытудың нақты әдістерін ғылыми талдау

Инновациялық әдіс	Дидактикалық механизмі	Сыни ойлауды дамытудағы рөлі (Эффектісі)
1. Промпт-инжиниринг (Сұранысты жобалау)	Оқушы ЖИ-ге нақты, құрылымдалған және логикалық сұраныс (промпт) құрастырады. Жауаптың сапасы сұрақтың дәлдігіне тікелей тәуелді болады.	Сұрақты дұрыс қою дағдысын, ойды нақтылау және күрделі проблеманы ұсақ бөлшектерге бөлу (декомпозиция) қабілетін қарқынды түрде шыңдайды.
2. Инверсиялық фактчекинг (Ақпаратты верификациялау)	ЖИ әдейі немесе кездейсоқ қатесі бар (галлюцинация) мәтін береді, оқушы оны ресми дереккөздер арқылы	Оқушыда салауатты скептицизм қалыптасады. Ақпаратты соқыр сеніммен қабылдамай, түпнұсқа деректермен салыстыруға,

	тексеріп, дәлелдермен жоққа шығарады.	ақпараттық сүзгі жасауға үйренеді.
3. Сократтық эвристикалық диалог	Нейрожелі виртуалды оппонент немесе пікірталас серіктесі ретінде қолданылады. ЖИ оқушының позициясына қарсы аргументтер ұсынады.	Оқушының аргументациялық базасын күшейтеді. Оқушы өз пікірін ғылыми негізде қорғауды және кез келген мәселеге альтернативті ракурстан қарауды үйренеді.
4. Контентті сыни синтездеу	ЖИ ұсынған бірнеше эссе, код немесе шешім нұсқаларын талдап, кемшіліктерін тауып, ең оңтайлысын іріктеп алып жаңа өнім жасау.	Талдау (анализ), бағалау және біріктіру (синтез) сияқты жоғары ретті метакогнитивтік дағдыларды (Блум таксономиясына сай) белсендіреді.

Зерттеу нәтижелері мен озық педагогикалық тәжірибелерді негізге ала отырып, оқу процесінде жасанды интеллект құралдарын тиімді әрі қауіпсіз қолдану бойынша педагогтерге мынадай әдістемелік ұсынымдар беріледі.

Біріншіден, бағалау парадигмасын түбегейлі өзгерту қажет. Бұрынғыдай оқушының тек дайын жауабын немесе соңғы нәтижесін (мысалы, жазып әкелген эссесін) бағалау қазіргі жағдайда өзектілігін жоғалтты. Мұғалімдер білім алушының когнитивтік ізденіс процесін бағалауға көшуі тиіс. Оқушы ЖИ-ге қандай сұраныс (промпт) жасағанын, алгоритм ұсынған ақпаратты қалай талдағанын, оның ішінен қандай қателер немесе біржақты пікірлер тапқанын көрсететін рефлексиялық есептер немесе скринкасттар талап етілгені жөн. Бұл баланы көшіре салудан сақтап, ойлануға мәжбүрлейді.

Екіншіден, академиялық адалдық мәдениетін жаңаша қалыптастыру маңызды. ЖИ технологияларына үзілді-кесілді тыйым салу тиімсіз, әрі мүмкін емес; оның орнына нейрожелілерді «зияткерлік серіктес» ретінде дұрыс қабылдауға үйрету керек. Оқушылар идеялар генерациясы (ми шабуылы), мәтіннің құрылымын жасау немесе күрделі терминдерді түсіну үшін ЖИ-ді еркін қолдана алатынын, бірақ соңғы шешім, логикалық қорытынды мен авторлық ұстаным тек өздеріне тиесілі болуы керектігін терең ұғынуы қажет.

Үшіншіден, сабақ барысында мұғалімнің рөлі ақпаратты жай ғана трансляциялаушыдан – эвристикалық ортаны ұйымдастырушы (фасилитатор) деңгейіне өтуі шарт. Педагог оқушыларды ЖИ берген мәліметтерді абсолютті ақиқат ретінде қабылдамауға, оған салауатты скептицизммен қарап, ресми ғылыми дереккөздермен салыстыруға бағыттап отыруы тиіс.

Төртіншіден, эмоционалды-когнитивті теңгерімді қатаң сақтау ұсынылады. Оқушылар технологиямен тым көп жұмыс істеп, шынайы адами қарым-қатынастан ажырап қалмауы үшін, ЖИ-мен орындалатын жеке тапсырмаларды дәстүрлі топтық пікірталастармен, жанды дебаттармен және тікелей коммуникациямен үнемі кезектестіріп отыру қажет.

Осы ұсынымдарды жүйелі түрде басшылыққа алу жасанды интеллектіні жалаң көшірме жасау құралынан оқушының танымдық әлеуетін ашатын, сыни ойлауын қайрайтын қуатты дидактикалық құралға айналдыруға толық мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, орта білім беру жүйесінде жасанды интеллект құралдарын мақсатты түрде қолдану оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытудың қуатты дидактикалық механизмі болып табылады. Жүргізілген ғылыми-теориялық талдаулар мен жүйеленген педагогикалық тәсілдемелер көрсеткендей, ЖИ технологияларын оқу процесіне интеграциялау жалаң технологиялық жабдықтаумен шектелмейді, ол іргелі әдіснамалық трансформацияны талап етеді.

Ұсынылып отырған промпт-инжиниринг, инверсиялық фактчекинг және эвристикалық диалог әдістері білім алушыларды пассивті ақпарат тұтынушыдан белсенді таным субъектісіне айналдырады. Бұл процестегі басты жетістік – оқушылардың генеративті контентті сыни сүзгіден өткізу, дәлелді аргументация құру және академиялық адалдық принциптерін сақтау дағдыларын қалыптастыру. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері мұғалім рөлінің ақпарат берушіден когнитивті фасилитаторға өзгеруінің заңдылығын негіздеді.

Алдағы уақытта ұсынылған әдістемелік модельдерді эмпирикалық тұрғыдан сынақтан өткізіп, олардың ұзақ мерзімді дидактикалық тиімділігін өлшеу отандық педагогика ғылымының перспективалы міндеттерінің бірі болып қала бермек. Жасанды интеллект – танымдық процесті алмастырушы емес, керісінше, адам капиталының интеллектуалды әлеуетін кеңейтуші стратегиялық құрал. Бұл бағыттағы ізденістер заманауи цифрлық білім беру кеңістігін дамытуға сүбелі үлес қосары сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тоқаев Қ.Қ. «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» Қазақстан халқына Жолдауы // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. – 2023. – 1 қыркүйек. – URL: https://www.akorda.kz
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2022–2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 24 қарашадағы № 941 қаулысымен бекітілген (ҚР Үкіметінің 28.03.2023 № 249 қаулысымен енгізілген өзгерістермен) // «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: https://adilet.zan.kz
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence In Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 250 p.
4. Оспанова А.С., Төлеген Г.Т. Жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы оқушылардың сыни ойлауын дамыту: педагогикалық шарттар мен әдістер // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2023. – № 3(75). – Б. 45-52.
5. 2025-2029 жылдарға арналған білім беру жүйесіне жасанды интеллекті енгізудің концептуалдық тәсілдері (Жоба) [Мәтін] / Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. – Астана, 2024. – 24 б.
6. Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning: Insights and Recommendations [Text] / M.A. Cardona, R.J. Rodríguez, K.Ishmael. – Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of Educational Technology, 2023. – 71 p.
7. Корытова, М.А. Развитие критического мышления у студентов с применением искусственного интеллекта [Текст] / М.А. Корытова, С.А. Шунайлова // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки. – 2025. – Т. 22, № 4. – С. 53-64. – DOI: 10.17673/vsgtu-pps.2025.4.4.
8. Kononova, A.A. Artificial Intelligence Application and Development of Critical Thinking in the English Language Teaching [Text] / A. A. Kononova // Art Logos (Искусство слова). – 2025. – № 1. – P. 133-143. – DOI: 10.35231/25419803_2025_1_133.
9. Исағали, А. Н. Жасанды интеллект коммуникативті дағдыларды оқыту құралы ретінде [Мәтін] / А.Н. Исағали, К. Е. Молдабаева // Международный научный журнал «Вестник науки». – 2025. – Том 5, № 8 (89). – Б. 61-73.
10. Есенова, А.Д. Шет тілін оқытуда жасанды интеллект құралдарын қолдану мүмкіндіктері [Мәтін] / А. Д. Есенова, Р. Г. Шамгонова // Qazaq Journal of Young Scientist. – 2025. – Vol. 3, No. 7. – Б. 1-12.
11. Сманова, Ж.У. Жасанды интеллект: білім беру саласындағы жаңа мүмкіндіктер [Мәтін] / Ж.У. Сманова, А.Ж. Усенова, А.А. Омар // М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ғылыми жинағы. – Шымкент, 2023. – Б. 1-5.
12. Vildósola, M. Contributions of AI Tools to Critical Thinking Development in EFL Learning: A Systematic Review and Meta-Analysis [Text] / M. Vildósola, P. Salcedo-Lagos, G. Kotz, C.

Sanhueza-Campos // Computer-Assisted Language Learning Electronic Journal. – 2025. – Vol. 26, No. 7. – P. 116-143.
13. Ибадулла, С. И. Білім беру процесінде жасанды интеллектті қолдану [Мәтін] / С. И. Ибадулла, Н. С. Құлмырзаев, А. Қ. Оразбахов // «М.А. Гендельманның 110 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары - 19» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Астана: С. Сейфуллин атындағы ҚазАТУ, 2023. – Т. I, Бөлім III. – Б. 193-196.

ӘОЖ 004.8:37.01

МЕКТЕП БІЛІМІНДЕ ЖИ: ӨЗЕКТІЛІК. МҮМКІНДІКТЕР. ТҮРЛЕНДІРУ БАҒЫТЫ БОЙЫНША ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ МЕКТЕП БІЛІМІНЕ ИНТЕГРАЦИЯСЫ

Танасбекова Индира Аманбаевна
бастауыш сынып мұғалімі
Ө.Жолдасбеков атындағы №50 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности интеграции искусственного интеллекта в систему школьного образования, его педагогическая эффективность и роль в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, цифровизация, процесс обучения, индивидуализация, педагогика, инновации, цифровые технологии.

Abstract. This article examines the integration of artificial intelligence into the school education system, its pedagogical effectiveness, and its role in the modern educational process.

Keywords: artificial intelligence, education, digitalization, learning process, individualization, pedagogy, innovation, digital technologies.

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялардың қарқынды дамыған дәуірі. Қазіргі қоғамда білім беру жүйесіне қойылатын талаптар да өзгеріп, жаңаша бағытта дамуда. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналып келеді.

Жасанды интеллект – бұл компьютерлік жүйелердің адамға тән ойлау, талдау, үйрену және шешім қабылдау қабілеттерін модельдеуге бағытталған ғылыми-техникалық сала. Бүгінгі таңда ЖИ тек өндірісте немесе бизнес саласында ғана емес, сонымен қатар білім беру жүйесінде де кеңінен қолданылуда.

Мектеп біліміне ЖИ енгізу – оқыту сапасын арттырудың, білім беру процесін тиімді ұйымдастырудың және оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған маңызды қадам. Сондықтан бұл мәселе қазіргі педагогика ғылымында өзекті тақырыптардың бірі болып табылады.

Қазіргі заманда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізуде. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) білім беру процесін жаңғыртудың маңызды құралдарының бірі ретінде қарастырылып отыр. Жасанды интеллект – деректерді талдау, үйрену және шешім қабылдау сияқты адамға тән функцияларды орындай алатын технологиялық жүйе. Бұл мақалада жасанды интеллекттің мектеп біліміне интеграциялануының маңызы, артықшылықтары мен өзекті мәселелері ғылыми тұрғыда қарастырылады.

Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне енгізілуі ең алдымен оқыту процесін дараландыруға мүмкіндік береді. Дәстүрлі білім беру жүйесінде барлық оқушыларға бірдей

мазмұн ұсынылса, ЖИ негізіндегі жүйелер әр оқушының қабілеті мен білім деңгейіне сәйкес оқу материалдарын бейімдей алады. Бұл оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, білім сапасын жақсартуға ықпал етеді.

ЖИ технологияларының тағы бір маңызды аспектісі – интерактивті оқыту ортасын қалыптастыру. Виртуалды көмекшілер, білім беру чат-боттары және интеллектуалды платформалар оқушылардың белсенділігін арттырып, білім алуды қызықты етеді. Ойын элементтерін қолдану арқылы оқыту (геймификация) оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын күшейтеді.

Алайда, жасанды интеллектті білім беру жүйесіне енгізу бірқатар қиындықтармен қатар жүреді. Біріншіден, техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі ауылдық және шалғай аймақтарда ЖИ-ді тиімді қолдануға кедергі келтіреді. Екіншіден, мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігінің әркелкілігі жаңа технологияларды толыққанды пайдалануға мүмкіндік бермейді. Үшіншіден, деректердің құпиялылығы мен қауіпсіздігі мәселелері ерекше назар **аударуды қажет етеді.**

1. Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіндегі рөлі

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде жаңа мүмкіндіктерді ашатын инновациялық құрал ретінде қарастырылады. Оның негізгі мақсаты – оқыту процесін автоматтандыру ғана емес, сонымен қатар оны тиімді әрі сапалы ету.

ЖИ технологиялары арқылы білім беру жүйесінде:

• оқу процесін дараландыру;

• білім алушылардың қабілеттерін талдау;

• оқу материалдарын бейімдеу;

• оқушылардың үлгерімін бақылау жүзеге асырылады.

Бұл мүмкіндіктер білім алушылардың қажеттіліктерін ескеруге және олардың білім деңгейін арттыруға жағдай жасайды.

2. Оқытуды дараландырудағы жасанды интеллекттің маңызы

Дәстүрлі оқыту жүйесінде барлық оқушыларға бірдей білім беру мазмұны ұсынылады. Алайда әр оқушының қабылдау деңгейі, қызығушылығы және оқу қарқыны әртүрлі. Осы тұрғыда ЖИ технологиялары оқытуды дараландыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, интеллектуалды оқу платформалары:

• оқушының білім деңгейін анықтайды;

• жеке тапсырмалар ұсынады;

• оқу материалын күрделілік деңгейіне қарай бейімдейді.

Бұл тәсіл оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, білімді тиімді меңгеруіне ықпал етеді.

3. Мұғалімдердің кәсіби қызметіндегі ЖИ рөлі

Жасанды интеллект мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, олардың кәсіби қызметін жаңа деңгейге көтереді. Атап айтқанда:

• автоматтандырылған бағалау жүйелері уақытты үнемдейді;

• оқу жетістіктерін талдау мұғалімге нақты ақпарат береді;

• сабақ жоспарларын құруда көмек көрсетеді;

• оқушылармен жеке жұмыс жүргізуге мүмкіндік арттырады.

Нәтижесінде мұғалімдер шығармашылық және педагогикалық қызметке көбірек көңіл бөле алады.

4. Интерактивті оқыту ортасын қалыптастыру

Жасанды интеллект білім беру процесін қызықты әрі интерактивті етеді. Қазіргі таңда:

• білім беру чат-боттары;

• виртуалды көмекшілер;

• интерактивті платформалар;

• білім беру ойындары кеңінен қолданылуда.

Бұл құралдар оқушылардың белсенділігін арттырып, сабаққа деген қызығушылығын күшейтеді. Әсіресе бастауыш сыныптарда ойын элементтері арқылы оқыту өте тиімді.

5. Жасанды интеллектті енгізудегі қиындықтар

ЖИ-ді білім беру жүйесіне енгізу бірқатар мәселелермен қатар жүреді:

1. Техникалық мәселелер:

Барлық мектептерде қажетті құрал-жабдықтардың болмауы.

2. Педагогтардың дайындық деңгейі:

Мұғалімдердің цифрлық сауаттылығы әртүрлі деңгейде.

3. Қауіпсіздік мәселелері:

Оқушылардың деректерін қорғау қажеттілігі.

4. Психологиялық аспектілер:

Технологияға шамадан тыс тәуелділік қаупі.

Бұл мәселелерді шешу үшін:

- мұғалімдерді оқыту;
- инфрақұрылымды дамыту;
- қауіпсіздік жүйелерін жетілдіру қажет.

6. Жасанды интеллекттің болашағы

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің негізгі құрамдас бөлігіне айналады. Ол:

- толық цифрлық мектептердің қалыптасуына;
- қашықтан оқытудың дамуына;
- білім беру сапасының артуына ықпал етеді.

Сонымен қатар, ЖИ оқушыларды болашақ мамандықтарға бейімдеуге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект мектеп біліміне енгізу – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі. Ол оқыту процесін дараландырып, білім сапасын арттырады және мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді.

ЖИ технологияларын тиімді пайдалану үшін педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру, техникалық базаны нығайту және қауіпсіздік мәселелеріне ерекше назар аудару қажет. Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып, оның дамуына үлкен үлес қосады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Russell S., Norvig P. Жасанды интеллект: заманауи тәсіл / S. Russell, P. Norvig. – Pearson баспасы, 2021. – 1136 б.
2. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Білім берудегі жасанды интеллект / W. Holmes, M. Bialik, C. Fadel. – Оқу бағдарламаларын қайта құру орталығы, 2019. – 257 б.
3. Luckin R. Машиналық оқыту және адам интеллектісі / R. Luckin. – Лондон: UCL IOE баспасы, 2018. – 256 б.
4. OECD. Білім берудегі жасанды интеллект: қиындықтар мен мүмкіндіктер. – Париж: OECD баспасы, 2021. – 182 б.
5. Selwyn N. Білім беру және технология: негізгі мәселелер мен пікірталастар / N. Selwyn. – Лондон: Bloomsbury баспасы, 2016. – 240 б.
6. UNESCO. Білім берудегі жасанды интеллект: саясаткерлерге арналған нұсқаулық. – Париж: UNESCO, 2021. – 134 б.

ӘОЖ 57:37.016:004.8

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Талдаева Маржан Акимжановна
биология пәнінің мұғалімі

Әзімбек Жанқұлиев атындағы орта мектебі
Сейтбаева Ақмарал
биология пәнінің мұғалімі
Мұхтар Әуезов атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данном докладе рассматриваются педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта (AI) в обучении биологии. В условиях современного цифрового образования инструменты AI играют важную роль в персонализации учебного процесса, повышении познавательной активности учащихся, анализе учебных достижений и улучшении качества оценивания. Кроме того, анализируются возможности облегчения усвоения сложных тем за счёт моделирования биологических процессов и использования виртуальных лабораторий. В докладе также представлены преимущества и ограничения эффективного внедрения технологий искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, биология, образование, цифровые технологии, персонализированное обучение, виртуальная лаборатория

Abstract. This paper examines the pedagogical potential of applying artificial intelligence (AI) technologies in teaching biology. In the context of modern digital education, AI tools play a significant role in personalizing the learning process, enhancing students' cognitive engagement, analyzing academic performance, and improving the quality of assessment. In addition, the possibilities of facilitating the understanding of complex topics through the modeling of biological processes and the use of virtual laboratories are explored. The paper also outlines the advantages and limitations of the effective implementation of artificial intelligence technologies.

Keywords: artificial intelligence, biology, education, digital technologies, personalized learning, virtual laboratory.

Қазіргі білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру кезеңін бастан кешіруде. Бұл үдерісте жасанды интеллект технологиялары оқыту сапасын арттырудың тиімді құралы ретінде кеңінен қолданылып келеді. Әсіресе биология пәнінде күрделі процестер мен құбылыстарды түсіндіруде инновациялық әдістерді енгізу ерекше маңызға ие. Биология – тәжірибеге негізделген ғылым болғандықтан, оқушылардың теориялық білімін практикамен ұштастыру маңызды. Осы тұрғыда жасанды интеллект технологиялары оқыту үдерісін жаңғыртып, білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. [1]

Биологияны оқытудағы педагогикалық мүмкіндіктерге төмендегілер жатады:

1. Дербестендірілген оқыту – әрбір оқушының жеке қабілеті, оқу қарқыны, қызығушылығы мен білім деңгейін ескере отырып ұйымдастырылатын оқу үдерісі. Биология пәнінде бұл тәсіл оқушылардың күрделі биологиялық ұғымдарды өз деңгейіне сай меңгеруіне мүмкіндік береді. Жасанды интеллект (AI) технологиялары дербестендірілген оқытуды тиімді жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады. AI жүйелері оқушылардың оқу барысындағы әрекеттерін (тест нәтижелері, тапсырма орындау уақыты, қателер жиілігі) талдау арқылы олардың білім деңгейін анықтайды және соған сәйкес жеке оқу траекториясын ұсынады.

Мысалы, бір оқушы жасушаның құрылысын жақсы меңгергенімен, генетика тақырыбында қиналса, AI жүйесі оған қосымша түсіндірме материалдар, интерактивті тапсырмалар немесе жеңіл деңгейдегі жаттығулар ұсынады. Ал жоғары деңгейлі оқушыларға күрделендірілген тапсырмалар беріледі. Сонымен қатар, дербестендірілген оқыту оқушылардың мотивациясын арттырады, себебі әр оқушы өз мүмкіндігіне сай тапсырмаларды орындап, табысқа жету сезімін сезінеді. Бұл әсіресе биология сияқты күрделі терминдер мен процестер көп пәндерде маңызды [2].

Осылайша, дербестендірілген оқыту биологияны оқытуда:

- оқу тиімділігін арттырады
- әр оқушының жеке мүмкіндігін ескереді

- күрделі тақырыптарды жеңіл меңгеруге көмектеседі
- білім сапасын жақсартады

2. Виртуалды зертханалар және модельдеу - биология пәнін оқытуда виртуалды зертханалар мен модельдеу технологиялары ерекше маңызға ие. Дәстүрлі зертханалық жұмыстар кейбір жағдайларда материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігіне, уақыттың шектеулі болуына немесе қауіпсіздік талаптарына байланысты толыққанды жүзеге асырылмайды. Осы мәселелерді шешуде жасанды интеллектке негізделген виртуалды зертханалар тиімді құрал болып табылады.

Виртуалды зертханалар – бұл компьютерлік ортада биологиялық тәжірибелерді имитациялауға мүмкіндік беретін интерактивті платформалар. Мұндай ортада оқушылар:

- тәжірибелерді бірнеше рет қайталап орындауға
- әртүрлі параметрлерді өзгертіп, нәтижесін бақылауға
- қателесуден қорықпай, зерттеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады. Демек, AI технологиялары енгізілген виртуалды зертханалар оқушылардың әрекеттерін талдап, оларға жедел кері байланыс беріп, қателерін түзетуге көмектеседі. Сонымен қатар, жүйе әр оқушының деңгейіне қарай тапсырмаларды бейімдей алады.

Биологияда модельдеу технологиялары күрделі процестерді түсіндіруде маңызды рөл атқарады. Мысалы: жасушадағы метаболизм процестері, ДНҚ репликациясы мен ақуыз синтезі, экожүйелердегі энергия айналымы, популяция динамикасы. Бұл процестерді нақты өмірде бақылау қиын болғандықтан, оларды модельдеу арқылы көрнекі түрде түсіндіру оқушылардың түсіну деңгейін арттырады [3].

Осылайша, жасанды интеллект негізіндегі виртуалды зертханалар мен модельдеу технологиялары биологияны оқытуда:

- оқу үдерісін көрнекі етеді
- күрделі тақырыптарды жеңіл меңгеруге көмектеседі
- тәжірибелік дағдыларды дамытады
- оқушылардың қызығушылығын арттырады

3. Оқу жетістіктерін талдау – оқушылардың оқу әрекеттері туралы деректерді жинау, өңдеу және талдау арқылы олардың білім деңгейін бағалау және оқу үдерісін жақсартуға бағытталған әдіс. Биология пәнін оқытуда бұл тәсіл оқушылардың тақырыптарды меңгеру деңгейін нақты анықтауға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект (AI) технологиялары оқу жетістіктерін талдауда үлкен рөл атқарады. AI жүйелері оқушылардың тест нәтижелерін, тапсырма орындау жылдамдығын, қателер жиілігін және оқу платформаларындағы белсенділігін автоматты түрде тіркеп, оларды талдайды.
Осы деректер негізінде жүйе:

- оқушының білім деңгейін анықтайды
- әлсіз және күшті тұстарын көрсетеді
- жеке ұсыныстар береді
- келесі оқу қадамдарын жоспарлауға көмектеседі. Мысалы, биологиядан «Генетика» тақырыбы бойынша тест тапсырған оқушылардың нәтижесін AI жүйесі талдап, қай сұрақтарда жиі қате жіберілгенін анықтай алады. Соның негізінде мұғалімге немесе оқушыға қосымша түсіндіру материалдары ұсынылады. Биология пәнінде бұл әсіресе маңызды, себебі жасуша биологиясы, генетика, экология сияқты күрделі тақырыптарда оқушылардың түсіну деңгейі әртүрлі болады.

Жасанды интеллект негізіндегі платформалар (адаптивті тест жүйелері, онлайн оқыту платформалары) деректерді визуализациялап, графиктер мен диаграммалар түрінде көрсетеді. Бұл мұғалімге оқу үдерісін жылдам әрі нақты талдауға мүмкіндік береді.

Осылайша, оқу жетістіктерін талдау:

- оқыту сапасын арттырады
- оқушылардың біліміндегі олқылықтарды ерте анықтайды
- жеке қолдауды күшейтеді
- мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді

4. Танымдық белсенділікті арттыру – оқушының оқу үдерісіне қызығушылықпен қатысуы, жаңа білімді өздігінен іздеуі, талдауы және қолдануы. Биология пәнінде танымдық белсенділікті арттыру ерекше маңызды, себебі бұл пән көптеген күрделі ұғымдар мен процестерді қамтиды. Жасанды интеллект (AI) технологиялары оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда тиімді құрал болып табылады. AI негізіндегі интерактивті білім беру жүйелері оқушыларды тек ақпарат алушы емес, белсенді зерттеуші ретінде әрекет етуге ынталандырады.

AI құралдары арқылы оқыту барысында: (ChatGPT, Kahoot AI, Quizizz, т.б.)

- интерактивті тапсырмалар мен тесттер ұсынылады
- ойын элементтері (gamification) қолданылады
- виртуалды тәжірибелер мен модельдер пайдаланылады
- жедел кері байланыс беріледі

Мысалы, биология сабағында оқушылар жасушаның құрылысын тек оқулықтан емес, 3D модель немесе интерактивті симуляция арқылы зерттей алады. Бұл олардың қызығушылығын арттырып, материалды терең түсінуіне ықпал етеді. Сонымен қатар, жасанды интеллект оқушының оқу стилін талдай отырып, оған қызықты тапсырмалар ұсына алады. Егер оқушы визуалды ақпаратты жақсы қабылдаса, жүйе оған бейне, анимация немесе модельдеу түріндегі материалдарды көбірек ұсынады. Ал логикалық ойлауға бейім оқушыларға күрделірек тапсырмалар беріледі. Биологияны оқытуда AI чат-боттар да маңызды рөл атқарады. Оқушылар кез келген уақытта сұрақ қойып, түсінбеген тақырыптарын нақтылап ала алады. Бұл олардың өздігінен білім алу дағдыларын дамытады [4].

Жасанды интеллект технологияларын биологияны оқытуда қолдану – білім беру сапасын арттырудың маңызды бағыты. Ол оқыту үдерісін жаңғыртып, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға жағдай жасайды. Дегенмен, бұл технологияларды тиімді пайдалану үшін мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру және әдістемелік тұрғыдан дұрыс ұйымдастыру қажет. Болашақта жасанды интеллект биологияны оқытуда негізгі құралдардың біріне айналуы мүмкін [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Usak M. Биологияны оқытуда жасанды интеллектті қолдану // Journal of Baltic Science Education. – 2024. – Т. 23, №5. – Б. 806–808.
2. Awofodu A. D., Ogbonnaya U., Abimbola B. L. Биология білімінде жасанды интеллекттің мүмкіндіктері. – 2024.
3. Siddikova S.A. Биология білімінде жасанды интеллект: құралдар, мүмкіндіктер және перспективалар // International Journal of Pedagogics. – 2025. – Т. 5, №8. – Б. 134–135.
4. Bakirova A.S., Omarova R. M., Baimaganbetova M. B. Биология сабақтарында жасанды интеллектті қолдану арқылы оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту // Eurasian Science Review. – 2026.
5. Askarova A.K. Мектепте биологияны оқытуда жасанды интеллекттің тиімділігі // Eurasian Science Review. – 2024.

УДК 37.013

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ

Ерназарова Сара Коптленовна
учитель географии

средней школы имени Сыдыка Абланова
Байзакский район, село Байзак, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру жүйесінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылады. Автор жасанды интеллекттің оқыту сапасын арттырудағы, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқытуды дараландырудағы және цифрлық құзыреттерді қалыптастырудағы маңызын талдайды. Сонымен қатар, білім беру процесінде жасанды интеллектті енгізудің этикалық және әлеуметтік аспектілері қарастырылады.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім беру, цифрландыру, дербестендіру, педагогика.

Abstract. This article explores the pedagogical potential of artificial intelligence technologies in education. The author analyzes the role of AI in improving the quality of learning, supporting personalized education, and developing digital competencies. Ethical and social aspects of AI integration into the educational process are also discussed.

Keywords: artificial intelligence, education, digitalization, personalized learning, pedagogy

Современная система образования развивается в условиях интенсивной цифровизации, что требует внедрения инновационных технологий в учебный процесс. Одним из ключевых направлений модернизации образования является использование искусственного интеллекта, который обеспечивает качественно новые возможности для организации обучения и управления образовательной деятельностью.

Искусственный интеллект представляет собой комплекс технологий, направленных на моделирование интеллектуальной деятельности человека, включая анализ данных, обучение и принятие решений. В образовательной практике ИИ применяется для создания адаптивных систем, автоматизации оценивания и анализа учебных результатов [1, 45].

Особую значимость приобретает персонализация обучения, позволяющая учитывать индивидуальные особенности обучающихся. Интеллектуальные системы анализируют уровень знаний, темп усвоения материала и образовательные потребности, формируя индивидуальные траектории обучения. Это способствует более эффективному усвоению знаний и повышению учебной мотивации [2, 112].

Адаптивные образовательные платформы обеспечивают динамическое изменение содержания учебного материала. В зависимости от результатов выполнения заданий система предлагает дополнительные ресурсы или усложняет задания, что позволяет поддерживать оптимальный уровень сложности обучения [3].

Существенную роль играет автоматизация контроля знаний. Использование ИИ позволяет объективно оценивать результаты обучения, минимизируя влияние человеческого фактора. Это повышает прозрачность оценивания и способствует формированию доверия к образовательной системе [2].

Важным элементом современной образовательной среды являются интеллектуальные помощники. Чат-боты и виртуальные ассистенты обеспечивают оперативную поддержку обучающихся, помогают в освоении учебного материала и формируют навыки самостоятельной работы.

Кесте 1. Жасанды интеллектті білім беруде қолданудың негізгі бағыттары

Направление применения	**Педагогический эффект**
Персонализация обучения	Индивидуальные траектории развития
Автоматизация оценивания	Объективность контроля знаний
Интеллектуальные помощники	Поддержка самостоятельного обучения
Анализ образовательных данных	Прогнозирование результатов обучения

Анализ образовательных данных с использованием ИИ позволяет выявлять закономерности в обучении и прогнозировать результаты. Это даёт возможность своевременно корректировать образовательный процесс и повышать его эффективность [4].

Несмотря на значительные преимущества, внедрение искусственного интеллекта сопровождается рядом проблем. Одной из ключевых является защита персональных данных обучающихся. Использование цифровых технологий требует строгого соблюдения норм информационной безопасности [1].

Не менее важным является вопрос академической честности. Расширение возможностей ИИ требует формирования у обучающихся ответственного отношения к использованию технологий и соблюдения этических норм [3].

Этические аспекты включают необходимость обеспечения прозрачности алгоритмов и предотвращения дискриминации. Технологии должны использоваться как инструмент поддержки образовательного процесса, а не как его замена.

В условиях цифровизации возрастает роль преподавателя, который становится организатором и модератором образовательной деятельности. Современный педагог должен обладать цифровыми компетенциями и навыками интеграции ИИ в образовательный процесс.

Таким образом, использование искусственного интеллекта в образовании способствует повышению качества обучения, развитию индивидуальных способностей обучающихся и формированию ключевых компетенций. Эффективная интеграция ИИ требует комплексного подхода и учета педагогических, технологических и этических факторов.

Список литературы:

1. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 2008.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: Просвещение, 1995.
3. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London, 2018.
4. Holmes W. Artificial Intelligence in Education. – 2019.

UDC 372.881.111.1

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF AI TOOLS IN DEVELOPING ENGLISH-SPEAKING SKILLS THROUGH VISUAL THINKING

Seit Adel Adilkhankyzy
Master of Pedagogical Sciences, English Language Teacher
MSI «Gymnasium 1 named after A.Bokeikhanov of the Taraz Education Department, Education Department of the Akimat of Zhambyl region»
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Бұл мақалада ағылшын тілін шет тілі ретінде оқитын оқушылардың сөйлеу құзыреттілігін арттыру үшін генеративті жасанды интеллект (ЖИ) мен визуалды ойлау стратегияларын (VTS) интеграциялаудың инновациялық жолдары қарастырылады. Оқушылардың сөздік қоры мен грамматикалық білімі болғанымен, көп жағдайда когнитивтік тіректің (scaffolding) болмауына байланысты «үнсіздік қабырғасына» тап болатыны анықталды. А. Пайвионың қос кодтау теориясы мен Р. Майердің мультимедиялық оқыту принциптеріне сүйене отырып, автор мидың визуалды-вербалды байланысын белсендіруге бағытталған үш деңгейлі педагогикалық әдістемені ұсынады. ЖИ арқылы жасалған визуалды тіректерді қолдану – қарапайым нысандарды сипаттаудан

бастап, күрделі ой карталарын (mind maps) құруға дейін – ішкі бейнені жүйелі сөйлеуге айналдыруға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері ЖИ құралдарының сөйлеу кезіндегі үрейді азайтуға және үлгерімі төмен, сондай-ақ дарынды оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға септігін тигізетінін дәлелдейді.

Кілт сөздер: генеративті ЖИ, визуалды ойлау, сөйлеу дағдылары.

Аннотация. В данной статье рассматриваются инновационные способы интеграции генеративного искусственного интеллекта (ИИ) и стратегий визуального мышления (VTS) для повышения уровня владения разговорной речью у учащихся, изучающих английский язык как иностранный. Было выявлено, что, несмотря на наличие словарного запаса и знание грамматики, многие студенты сталкиваются с «барьером молчания» из-за отсутствия когнитивной опоры (скаффолдинга). Опираясь на теорию двойного кодирования А. Пайвио и принципы мультимедийного обучения Р. Майера, автор представляет трехуровневую педагогическую методику, направленную на активацию визуально-вербальной связи мозга. Использование визуальных опор, созданных с помощью ИИ – от идентификации простых объектов до построения сложных ментальных карт – позволяет трансформировать внутренние образы в беглую связную речь. Результаты исследования доказывают, что инструменты ИИ служат катализатором для снижения тревожности при говорении и способствуют развитию коммуникативных навыков как у слабоуспевающих, так и у одаренных учеников.

Ключевые слова: генеративный ИИ, визуальное мышление, навыки говорения.

In the contemporary landscape of language education, the ability to communicate orally remains the most sought-after yet challenging skill for learners. Traditional methods often prioritize linguistic input (vocabulary and grammar) while neglecting the cognitive mechanisms of thought formation. As the famous psychological premise states: speech does not start from words; it starts from a mental image.

For many students, the inability to speak is not a result of a lack of language knowledge, but a failure of the visualization mechanism. When a student cannot "see" what they want to say, they struggle to find the words. This gap creates a psychological barrier often referred to as the "silence wall." This gap creates a psychological barrier often referred to as the 'silence wall,' where the transition from thought to verbal production is blocked by cognitive overload or anxiety. The learner understands the input but fails to generate output due to the lack of an internal visual anchor.

Modern Generative AI tools offer a transformative solution to this problem. Tools like Midjourney, ChatGPT-4 Vision, and Canva AI allow educators to create immediate, personalized, and high-quality visual scaffolds that align with the brain's natural processing systems. By leveraging Allan Paivio’s Dual Coding Theory, which suggests that the human mind processes information through two separate yet interconnected channels - visual and verbal [1, p.54] - this research proposes a structured methodology to activate "Visual Thinking."

The integration of visual elements in language learning is grounded in several key cognitive theories. Allan Paivio’s Dual Coding Theory posits that memory and cognition are served by two separate systems: one specialized for dealing with verbal entities and the other for non-verbal objects (images). According to Paivio, when learners are presented with both a visual image and its corresponding linguistic label, the information is encoded twice, significantly increasing the probability of recall and production. This mental redundancy ensures that if one path (verbal) is weak, the other (visual) can trigger the necessary information [2, p. 122].

Furthermore, Richard Mayer’s Multimedia Learning Theory emphasizes the "Multimedia Principle," which states that people learn more deeply from words and pictures than from words alone [3, p. 31]. In the context of English as a Foreign Language (EFL), this means that AI-generated visuals do not just decorate a lesson; they reduce the "Cognitive Load" on the learner's brain, allowing mental resources to be redirected from "searching for a concept" to "structuring the speech."

While Philip Yenawine developed Visual Thinking Strategies (VTS) primarily for art education, the core questions of this method are vital for language acquisition [4, p. 12]. Generative AI enhances this by allowing teachers to create "tailor-made" images that match the specific vocabulary and grammatical structures being taught, providing a perfect "scaffolding" for the student's Zone of Proximal Development [5, p. 86]. By providing a clear visual representation of a concept, mental resources are redirected from the taxing process of 'abstract concept search' to the linguistic process of 'structuring the speech.' This reduces the split-attention effect and optimizes working memory.

The Three-Level AI-Visual Scaffolding This study proposes a structured three-level approach to developing speaking skills:

- **Level 1: Simple Visual Objects (The Spark).** AI tools generate high-quality, isolated images. Students are asked to "Say one sentence." This builds immediate confidence as the student bypasses the translation phase.
- **Level 2: Visual Logic Chains (The Connected Speech).** The teacher creates a sequence of 3-4 images (e.g., Morning routine). Students connect them using transition words (*First, then, finally*). The visual sequence provides a structural "railway" for thoughts.
- **Level 3: AI-Generated Mind Maps (Creative Autonomy).** Using AI-driven mind mapping tools to create branching ideas for spontaneous discussion, encouraging learner autonomy and thematic coherence.

Experimental observations suggest that this approach is uniquely effective for a diverse range of learners, addressing the individual needs of students through visual-based differentiation. The implementation of AI-generated scaffolds demonstrated a transformative shift in classroom dynamics:

Students with lower language proficiency often suffer from high "output anxiety." By providing a concrete, AI-generated visual anchor, the teacher effectively lowers the Affective Filter [6, p. 31]. This reduction in stress allows the brain to transition from a "survival mode" to a "processing mode." Implementation data showed that students who previously remained silent or gave one-word answers were able to produce 3-5 grammatically correct, structured sentences within a single lesson. The visual acts as a "safety net," ensuring that the learner never runs out of content to describe.

For advanced students, the AI-generated visuals are not just aids, but a "launchpad" for complex narration and sophisticated argumentation. Instead of mere description, these students engage in higher-order thinking (analyzing, evaluating, and creating). They use Level 3 Mind Maps to explore hypothetical scenarios, cultural comparisons, and abstract metaphors. The non-linear nature of AI visuals allows gifted learners to experiment with advanced vocabulary and complex grammatical structures (such as conditionals and relative clauses) without being confined by a rigid textbook script.

A comparative analysis of lessons before and after the integration of AI-visual scaffolding revealed a significant increase in Student Talking Time (STT), with an average growth of 40% across all proficiency levels. Beyond the quantity of speech, there was a qualitative improvement in fluency and coherence. Students began to use logical connectors more naturally, as the visual chains (Level 2) provided a visible "roadmap" for their speech, reducing the frequency of long pauses and filler words.

Furthermore, this approach fosters metacognitive awareness. As students interact with AI-generated prompts, they learn to plan their speech visually before executing it verbally. This "Visual-to-Thought-to-Speech" pathway helps learners develop a structured internal mechanism for organizing ideas, which is a transferable skill applicable to other academic disciplines.

In conclusion, speech is a reflection of thought. By integrating Visual Thinking Strategies with Generative AI, we can effectively dismantle the "silence wall." This methodology proves that visual support simplifies the start of the speaking process, logical chains foster coherence, and creative mind maps enable autonomous communication. Ultimately, this approach gives every child a chance to find their own voice in a foreign language.

List of literature:
1. Paivio A. Mental representations: a dual coding approach. – Oxford University Press, 1986. – 336 p.
2. Paivio A. Mental representations: a dual coding approach. – Oxford University Press, 1986. – 336 p.
3. Mayer R.E. Multimedia Learning. – 3rd Edition. – Cambridge University Press, 2020. – 410 p.
4. Yenawine P. Visual Thinking Strategies: Using Art to Deepen Learning Across School Disciplines. – Harvard Education Press, 2013. – 184 p.
5. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978. – 159 p.
6. Krashen S.D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. – Pergamon Press, 1982. – 202 p.

ӘОЖ 371.3:51:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ

Мекебаева Айдана Аманбайқызы
математика пәнінің мұғалімі
Әзімбек Жанқұлиев атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данном докладе рассматриваются педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе. В частности, анализируются пути использования инструментов на основе искусственного интеллекта на уроках математики для индивидуализации обучения, анализа учебных достижений, работы над ошибками и повышения познавательной активности учащихся. Также рассматривается эффективность виртуального моделирования, адаптивных обучающих систем и интерактивных платформ. В докладе доказывается, что технологии искусственного интеллекта не заменяют роль учителя, а, наоборот, выступают вспомогательным инструментом, совершенствующим учебный процесс.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, математика, педагогическая эффективность, индивидуализация обучения, адаптивное обучение, виртуальное моделирование, интерактивные платформы, учебные достижения, познавательная активность.

Abstract. This report examines the pedagogical possibilities of using artificial intelligence technologies in the educational process. In particular, it analyzes the use of AI-based tools in mathematics lessons to individualize learning, assess academic achievement, work with errors, and enhance students' cognitive activity. The effectiveness of virtual modeling, adaptive learning systems, and interactive platforms is also considered. The report demonstrates that artificial intelligence technologies do not replace the teacher's role but rather serve as a supportive tool that improves the learning process.

Keywords: artificial intelligence, education, mathematics, pedagogical effectiveness, individualized learning, adaptive learning, virtual modeling, interactive platforms, academic achievement, cognitive activity.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты үлкен өзгерістерге ұшырауда. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ)

технологиялары оқу үдерісін жетілдіруге, оқушылардың жеке қабілеттерін ескеруге және білім сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құрал ретінде қарастырылуда.
Математика пәні логикалық ойлау мен аналитикалық қабілеттерді дамытатын негізгі пәндердің бірі болып табылады. Бұл пәнді оқытуда жасанды интеллект технологияларын қолдану оқушылардың оқу материалын терең түсінуіне және практикалық дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. [1]

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық әрекеттерін модельдейтін компьютерлік жүйелер жиынтығы. Білім беру саласында ол:

- оқушылардың білім деңгейін автоматты талдайды;
- жеке оқу траекториясын қалыптастырады;
- кері байланыс береді;
- оқу материалын бейімдейді.

Математика сабағында қолдану бағыттары төмендегідей жүреді:

1. Дербестендірілген оқыту – әр оқушының жеке қабілеті, білім деңгейі, оқу қарқыны мен қызығушылығын ескере отырып ұйымдастырылатын оқыту үдерісі. Математика сабағында бұл тәсіл оқушылардың пәнді терең әрі тиімді меңгеруіне мүмкіндік береді. Математика – логикалық ойлау мен есеп шығару дағдыларын талап ететін пән. Сондықтан әр оқушының дайындық деңгейі әртүрлі болады. Дербестендірілген оқыту осы айырмашылықтарды ескеруге бағытталған.

ЖИ әр оқушының деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынып, жеке оқу траекториясын құрайды. Мысалы: Бастапқы деңгей – қарапайым есептер, орта деңгей – стандартты есептер, Жоғары деңгей – күрделі, логикалық тапсырмалар. Бұл оқушылардың өз мүмкіндігіне сай жұмыс істеуіне жағдай жасайды [2].

2. Қателелерді автоматты талдау – оқушылардың орындаған тапсырмаларындағы қателерді жасанды интеллект (ЖИ) немесе цифрлық жүйелер арқылы анықтап, талдап, жедел кері байланыс беру үдерісі. Бұл тәсіл математика сабағында оқытудың сапасын арттыруға және оқушылардың өз білімін саналы түрде жетілдіруіне мүмкіндік береді. Математикада қате тек дұрыс емес жауап қана емес, ол – оқушының түсінбеушілігін көрсететін маңызды көрсеткіш. Автоматты талдау жүйелері:

- қателердің түрін анықтайды;
- қате қай қадамда кеткенін көрсетеді;
- дұрыс шешу жолын ұсынады.

Жүйе есептің әрбір қадамын тексереді:

- формуланы дұрыс қолданды ма;
- арифметикалық қате бар ма;
- логикалық сәйкестік сақталған ба.

ЖИ қателерді бірнеше түрге бөледі:

- есептеу қатесі (арифметикалық);
- түсіну қатесі (теорияны дұрыс қолданбау);
- логикалық қате (шешу алгоритмін бұзу). Қосымша тапсырмалар ұсынуда **ж**үйе оқушының әлсіз тұсына байланысты - ұқсас есептер береді, қиындық деңгейін реттейді, дағдыны бекітуге көмектеседі.

Мысалы, теңдеу шешу кезінде оқушы: $2x+5=152x + 5 = 152x+5=15$ қателесіп, $2x=202x = 202x=20$ деп жазса, жүйе:

- қате қадамды көрсетеді (5-ті дұрыс азайтпаған);
- дұрыс шешуді ұсынады;
- ұқсас теңдеулер береді.

Қателерді автоматты талдау – математика сабағында оқытуды жетілдіретін маңызды құрал. Ол оқушыларға жедел әрі нақты кері байланыс беріп, білімді терең меңгеруге жағдай жасайды. Жасанды интеллектпен үйлескен бұл әдіс оқу үдерісін тиімді және нәтижелі етеді. Жүйе оқушының қателерін анықтап, түсіндірме береді және дұрыс шешімге бағыттайды.

3. Виртуалды модельдеу - геометрия, функция графиктері және ықтималдық теориясы сияқты тақырыптарды визуализациялау арқылы түсінуді жеңілдетеді. Виртуалды модельдеу – математикалық ұғымдар мен процестерді компьютерлік технологиялар арқылы көрнекі түрде бейнелеу және зерттеу тәсілі. Бұл әдіс күрделі теориялық материалды түсінуді жеңілдетіп, оқушылардың абстрактілі ойлауын нақты визуалды бейнелермен байланыстырады.

Математикада көптеген ұғымдар (функциялар, графиктер, кеңістіктік фигуралар) көзге көрінбейтін абстрактілі сипатта болады. Виртуалды модельдеу осы ұғымдарды:

- динамикалық түрде көрсетуге;
- өзгерістерді бірден бақылауға;
- тәжірибе жасау арқылы түсінуге мүмкіндік береді.

1. Функциялар графиктерін модельдеу - оқушылар функцияның формуласын өзгерте отырып:
   - графиктің қалай өзгеретінін көреді;
   - параметрлердің әсерін түсінеді;
   - теорияны тәжірибемен байланыстырады.
2. Геометриялық модельдер - 3D модельдер арқылы:
   - кеңістіктік фигураларды зерттейді;
   - көлем, аудан сияқты ұғымдарды түсінеді;
   - фигураларды әртүрлі бұрыштан қарай алады.
3. Ықтималдық және статистика - Виртуалды тәжірибелер:
   - кездейсоқ оқиғаларды модельдеуге;
   - деректерді визуализациялауға;

Виртуалды модельдеу – математикалық ұғымдар мен процестерді компьютерлік технологиялар арқылы көрнекі түрде бейнелеу және зерттеу тәсілі. Бұл әдіс күрделі теориялық материалды түсінуді жеңілдетіп, оқушылардың абстрактілі ойлауын нақты визуалды бейнелермен байланыстырады.

4. Интерактивті симуляциялар кезінде оқушы:
   - параметрлерді өзі өзгертеді;
   - нәтижені бірден көреді;
   - зерттеушілік дағдысын дамытады.

Практикалық мысал. Мысалы, квадрат функцияны оқытуда оқушы:

- y=ax2y = ax^2y=ax2 формуласындағы **a** коэффициентін өзгертіп,
- графиктің кеңеюі немесе тарылуын бақылайды. Бұл тәсіл формуланы жаттаудан гөрі оны түсінуге мүмкіндік береді. [3]

Виртуалды модельдеу – математика сабағында оқытудың тиімді инновациялық әдістерінің бірі. Ол оқушыларға абстрактілі ұғымдарды нақты әрі түсінікті түрде меңгеруге көмектеседі. Жасанды интеллектпен біріктірілген жағдайда бұл әдіс оқу үдерісін одан әрі сапалы және нәтижелі етеді. Виртуалды модельдеу – математика сабағында оқытудың тиімді инновациялық әдістерінің бірі ретінде қолдануға тиімді. Ол оқушыларға абстрактілі ұғымдарды нақты әрі түсінікті түрде меңгеруге көмектеседі. Жасанды интеллектпен біріктірілген жағдайда бұл әдіс оқу үдерісін одан әрі сапалы және нәтижелі етеді. Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның жұмысын толықтырады. Мұғалім оқыту процесін бағыттаушы және ұйымдастырушы қызметін атқарады. Жасанды интеллект технологияларын математика сабағында қолдану білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға және оқу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Дегенмен, оны педагогикалық тұрғыдан дұрыс қолдану маңызды. [4]

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy Makers.
2. Қазақстан Республикасының цифрлық білім беру тұжырымдамасы.
3. Білім берудегі цифрлық технологиялар бойынша оқу құралдары.

УДК 37:004.8

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ИСТОРИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

Саржанов Алимжан Ерланович
магистр педагогических наук, учитель истории
Многопрофильная гимназия №41 им. А.Пушкина
г.Тараз, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада халықаралық зерттеулерді талдау негізінде жасанды интеллекттің тарихты оқытуға әсері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты - тарих білімінде жасанды интеллектті қолданудың әлеуеті мен шектеулерін анықтау. Зерттеу нәтижесінде жасанды интеллект оқушылардың белсенділігін арттыруға, оқуды жақсартуға және жеке оқытуға ықпал ететіні анықталды. Бейімделгіш платформаларды, модельдеуді және табиғи тілді өңдеу құралдарын пайдалану тарихты оқытуды интерактивті және қолжетімді етеді. Сандық және сапалық деректер жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы білім беру нәтижелерінің жақсарғанын растайды. Дегенмен, күрделі дәлелдеу, дереккөздерді түсіндіру және тарихнамалық талқылауларға қатысу дағдыларының жеткіліксіз дамуымен байланысты шектеулер анықталды. Алгоритмдік бейімділік пен сандық теңсіздік тәуекелдері де атап өтілді. Зерттеу нәтижелері жасанды интеллектті педагогикалық қолдаумен бірге көмекші құрал ретінде қолданылатын интегративтік тәсіл ең тиімді екенін көрсетеді. Әрі қарайғы зерттеулердің перспективалары сыни талдау әдістерін әзірлеумен және тарих білімінде жасанды интеллектті этикалық пайдаланумен байланысты. Қазақ және британдық ағылшын тілдеріне аудару нұсқасын ұсыныңыз.

Кілт сөздер: жасанды интеллект білім беруде, тарихты оқыту, бейімделген оқыту, цифрлық педагогика.

Abstract. This article examines the impact of artificial intelligence on the teaching of history based on an analysis of international research. The aim of the study is to identify the opportunities and limitations of AI application in history education. The findings indicate that AI enhances student engagement, improves knowledge retention, and supports personalised learning. The use of adaptive platforms, simulations, and natural language processing tools makes history learning more interactive and accessible. Both quantitative and qualitative data confirm an improvement in educational outcomes through the use of AI-based tools. At the same time, several limitations have been identified, including insufficient development of higher-order skills such as complex argumentation, source interpretation, and engagement in historiographical debates. Concerns related to algorithmic bias and the digital divide are also highlighted. The results suggest that the most effective approach is an integrative one, where AI is used as a supportive tool alongside pedagogical guidance. Future research should focus on enhancing critical thinking skills and ensuring the ethical use of AI in history education.

Keywords: AI in education, history learning, adaptive learning, digital pedagogy.

Введение. Современное развитие образования характеризуется активной цифровой трансформацией, в рамках которой искусственный интеллект (ИИ) становится одним из ключевых факторов обновления педагогических практик. В преподавании истории ИИ открывает новые возможности для организации учебного процесса, обеспечивая интерактивность, персонализацию обучения и расширение доступа к историческим источникам.

Традиционные методы обучения, основанные на лекциях и учебниках, ограничивают вовлеченность обучающихся и недостаточно способствуют развитию критического мышления. В этой связи применение ИИ-инструментов - адаптивных платформ, чат-ботов, технологий обработки естественного языка, симуляций и виртуальной реальности - рассматривается как перспективное направление модернизации исторического образования.

Однако, несмотря на значительный потенциал, влияние ИИ на развитие исторического мышления, интерпретацию источников и формирование аналитических навыков остается недостаточно изученным. Существуют также риски, связанные с предвзятостью алгоритмов, снижением самостоятельности учащихся и цифровым неравенством. Это определяет необходимость комплексного анализа возможностей и ограничений использования ИИ в преподавании истории.

Методы. В основе исследования лежат методы анализа и синтеза научной литературы, а также сравнительный анализ зарубежных исследований, посвященных применению искусственного интеллекта в историческом образовании. В ходе работы была проведена систематизация и обобщение эмпирических данных, представленных в зарубежных источниках, включая количественные и качественные показатели эффективности использования ИИ. Особое внимание уделялось анализу результатов внедрения адаптивных образовательных платформ, чат-ботов, технологий обработки естественного языка и симуляционных моделей. Метод синтеза позволил интегрировать разрозненные научные данные и выявить общие тенденции влияния ИИ на вовлеченность обучающихся, уровень усвоения материала и развитие аналитических навыков. Сравнительный анализ обеспечил выявление как преимуществ, так и ограничений применения ИИ в преподавании истории.

Таким образом, использованные методы позволили сформировать целостное представление о современном состоянии и перспективах применения ИИ в историческом образовании на основе зарубежного опыта.

Обсуждение. Искусственный интеллект (ИИ) активно внедряется в образовательный процесс, трансформируя способы изучения учебного материала, получения обратной связи и освоения сложных тем [1]. В преподавании истории ИИ предлагает инновационные подходы, такие как адаптивные системы обучения, автоматизированные оценки и сгенерированные ИИ повествования, которые улучшают понимание студент [1]. Эти технологии предоставляют учащимся интерактивный опыт, например, исторические симуляции и чат-боты, отвечающие на вопросы в режиме реального времени. Однако, несмотря на потенциал ИИ в образовании, его специфическое влияние на изучение истории остается недостаточно изученным, что требует дальнейших исследований его педагогических преимуществ и ограничений. Адаптивные платформы обучения на основе ИИ персонализируют обучение, анализируя прогресс студентов и корректируя контент в соответствии с их индивидуальными потребностями. Исследования показывают, что такие платформы улучшают показатели усвоения материала и вовлеченности студентов в различных дисциплинах, особенно в предметах STEM [2]. Однако преподавание истории включает в себя сложные повествования, анализ источников и критическое мышление, что делает роль ИИ более сложной. Хотя ИИ может адаптировать подачу контента, его способность способствовать глубокому историческому анализу и интерпретации первоисточников все еще обсуждается [3]. Необходимы дополнительные исследования, чтобы определить, улучшает или ухудшает ИИ навыки исторического мышления студентов.

Еще одно перспективное применение ИИ в историческом образовании - это автоматизированный анализ исторических текстов. Инструменты обработки естественного языка (NLP) позволяют студентам эффективно изучать первоисточники, выявляя ключевые темы, настроения и лингвистические закономерности. Такой подход повышает способность студентов работать с большими историческими массивами данных, такими как газеты,

письма и правительственные документы. Хотя NLP может помочь в текстовом анализе, ученые предостерегают от чрезмерной зависимости от интерпретаций, сгенерированных ИИ, подчеркивая необходимость человеческого контроля для обеспечения исторической точности.

Приложения виртуальной реальности (VR) и дополненной реальности (AR), управляемые ИИ, также привлекли внимание в историческом образовании. Эти технологии создают иммерсивные учебные среды, где студенты могут виртуально исследовать исторические места, артефакты и события [4]. Исследования показывают, что уроки истории с использованием VR улучшают вовлеченность и запоминание, позволяя студентам непосредственно познакомиться с историческими местами.

Несмотря на преимущества ИИ в историческом образовании, исследования его этических последствий все еще находятся в стадии развития. Ученые выражают обеспокоенность по поводу потенциальной возможности ИИ вносить предвзятость в историческую интерпретацию.

Важным аспектом остается роль преподавателя, который обеспечивает интерпретацию, направляет дискуссию и предотвращает формирование искаженных представлений. Также ИИ расширяет доступность исторического образования, облегчая работу с источниками на разных языках, однако требует контроля качества.

Результаты исследования

Современный этап цифровой трансформации образования характеризуется переходом от простого внедрения технологий к переосмыслению педагогических подходов. В этом контексте искусственный интеллект (ИИ) выступает не как вспомогательный инструмент, а как фактор, способный изменить саму методологию преподавания. Интеграция ИИ в академическую среду связана с необходимостью формирования у обучающихся новых компетенций, включая умение работать с интеллектуальными системами и критически оценивать их результаты.

Анализ эмпирических данных показывает, что использование ИИ оказывает положительное влияние на ключевые образовательные показатели. Применение адаптивных платформ и интерактивных инструментов способствует росту вовлеченности учащихся и повышению уровня усвоения материала. В частности, внедрение ИИ-симуляций в историческом образовании увеличивает показатели удержания знаний примерно на 25% [2], а использование персонализированной обратной связи позволяет улучшить аналитические навыки учащихся до 30%. Кроме того, большинство обучающихся отдают предпочтение гибридным форматам обучения, отмечая их интерактивность и доступность [5]. Интерактивные формы, такие как ролевые игры и моделирование исторических ситуаций, также способствуют развитию исторической эмпатии и способности рассматривать события с разных точек зрения [6].

Вместе с тем результаты выявляют существенные ограничения применения ИИ в гуманитарном образовании. Наблюдается четкое различие между эффективностью ИИ при работе с фактической информацией и его возможностями в сфере сложного исторического анализа. Если точность оценки знаний на уровне воспроизведения фактов достигает высоких показателей, то при анализе аргументации и интерпретации источников она значительно снижается. Это отражается и в учебных результатах: рост показателей тестирования значительно превышает улучшения в заданиях, требующих развернутых рассуждений. Таким образом, ИИ пока не способен полноценно заменить экспертную оценку в вопросах исторического мышления [4].

Дополнительные риски связаны с возможной предвзятостью алгоритмов, ограниченной репрезентативностью данных и тенденцией к упрощению сложных исторических нарративов [6]. Также выявляется проблема доступности: не все образовательные учреждения обладают необходимой инфраструктурой для внедрения ИИ, что усиливает цифровое неравенство [4]. Отдельное внимание уделяется риску снижения самостоятельности учащихся при чрезмерной опоре на автоматизированные решения.

В этих условиях особую значимость приобретает разработка гибридных моделей обучения и оценки, сочетающих возможности ИИ с педагогической экспертизой преподавателя. Использование ИИ для автоматизации рутинных задач, таких как первичная проверка работ, позволяет сократить временные затраты и сосредоточиться на содержательной обратной связи [3]. При этом наибольшую эффективность демонстрируют те образовательные практики, в которых ИИ интегрирован в активные формы обучения - дискуссии, симуляции и исследовательскую деятельность, сопровождаемые педагогическим сопровождением [6].

Важным условием успешной интеграции ИИ является наличие институциональной поддержки, методической подготовки преподавателей и сохранение автономии учащихся [5]. Исследования показывают, что наилучшие результаты достигаются в тех случаях, когда ИИ используется как инструмент поддержки самостоятельного познания, а не как источник готовых решений [2].

Таким образом, искусственный интеллект обладает значительным потенциалом в повышении эффективности исторического образования, однако его применение требует взвешенного и системного подхода. ИИ способен усиливать образовательный процесс, но не заменять ключевые элементы исторического мышления, основанные на критическом анализе, интерпретации и научной аргументации.

Заключение. Интеграция искусственного интеллекта в историческое образование открывает как значительные возможности, так и ряд существенных вызовов. Результаты исследований показывают, что ИИ способствует повышению вовлеченности учащихся, улучшению запоминания материала и индивидуализации обучения, делая изучение истории более интерактивным и доступным. Количественные данные подтверждают эти выводы, демонстрируя рост активности обучающихся и улучшение понимания материала при использовании ИИ-инструментов. При этом эффективность технологий во многом зависит от способа их применения: наибольшие результаты достигаются в условиях активного обучения, тогда как пассивное использование ИИ оказывается менее результативным.

Несмотря на очевидные преимущества, применение ИИ вызывает и ряд проблем, связанных с достоверностью исторической информации, возможной предвзятостью алгоритмов и риском чрезмерной зависимости от автоматизированных решений. Исследования также показывают, что ИИ ограниченно справляется с задачами, требующими сложной аргументации, анализа источников и участия в историографических дискуссиях, которые являются основой исторического мышления.

Дополнительной проблемой остается цифровое неравенство, связанное с ограниченным доступом к технологиям ИИ в отдельных регионах, что требует развития инфраструктуры и реализации более справедливой образовательной политики. В этих условиях важным становится сбалансированный подход, при котором ИИ используется как вспомогательный инструмент, а не замена традиционного педагогического взаимодействия.

Существенную роль должны играть подготовка педагогов и институциональная поддержка. При условии решения обозначенных проблем ИИ способен существенно повысить качество исторического образования, расширить аналитические возможности учащихся и сделать обучение более инклюзивным.

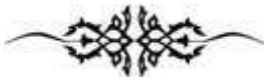
Список литературы:

1. Smith, J. A. (2023). Virtual reality and AI: Transforming history classrooms. Computers & Education, 162, 104084.

2. Garcia, M. (2023). Ethical considerations of AI in history education. AI & Society, 38(3), 467-478.

3. Martinez, L. (2023). AI and the preservation of cultural heritage in education. International Journal of Heritage Studies, 29(6), 850-865

4. Zhang, (2025). *Investigating novice translation students' AI literacy in translation education*.
5. Johnson, L., & Adams, S. (2023). The role of AI in developing critical thinking skills in history students. Journal of Interactive Learning Research, 34(2), 123-140.
6. Lee, K. (2023). Chatbots as historical figures: Engaging students through AI. Journal of Educational Technology Systems, 51(1), 5-20.

ӘОЖ 37.013:004.8

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Куралбаев Алтынбек Жуасбекович*, оқу-тәрбие ісі жөніндегі орынбасары*
Еркимбекова Рабиға Қасымқызы*, оқу-тәрбие ісі жөніндегі орынбасары*
№42 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье всесторонне проанализировано место и педагогический потенциал искусственного интеллекта (ИИ) в современной парадигме образования. Рассматриваются вопросы персонализации обучения, дидактических возможностей нейросетей, автоматизации системы оценивания и развития инклюзивного образования. Кроме того, обсуждаются этические риски при внедрении ИИ и трансформация компетенций учителя.

Ключевые слова: искусственный интеллект в образовании, преподавание истории, адаптивное обучение, цифровая педагогика.

Abstract. This article comprehensively analyzes the place and pedagogical potential of artificial intelligence (AI) in the modern educational paradigm. The issues of personalization of learning, didactic capabilities of neural networks, automation of the assessment system and the development of inclusive education are considered. In addition, ethical risks in the implementation of AI and the transformation of teacher competencies are discussed.

Keywords: artificial intelligence in education, history teaching, adaptive learning, digital pedagogy.

КІРІСПЕ XXI ғасыр – цифрлық трансформация дәуірі. Білім беру саласы бұл өзгерістерден тыс қалмай, керісінше оның қозғаушы күшіне айналуда. Бүгінгі таңда жасанды интеллект жай ғана технологиялық жаңалық емес, ол – педагогикалық әдістемелерді жаңартудың қуатты құралы. ЖИ-ді білім беруге енгізу оқушылардың білім алуға деген ынтасын арттырып, оқытудың тиімділігін жоғарылатуға мүмкіндік береді. Қарқынды дамып келе жатқан білім беру саласында жасанды интеллект (ЖИ) инфузиясы дәстүрлі парадигмаларды қайта қалыптастыратын және педагогикалық мүмкіндіктердің жаңа дәуірін ашатын трансформациялық күш ретінде пайда болды. Бұл зерттеу білім беру платформаларын тиімді пайдалануға назар аудара отырып, ЖИ пен білім беру арасындағы динамикалық өзара әрекеттесуді зерттейді.

Білім беру контекстіндегі жасанды интеллект оқыту тәжірибесінің әртүрлі қырларын жақсарту үшін жетілдірілген есептеу алгоритмдері мен машиналық оқыту әдістерін қолдануды білдіреді. Білім берудегі ЖИ интеллектуалды мінез-құлықты қайталауға немесе имитациялауға ұмтылады, бұл жүйелерге деректерді талдауға, оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделуге және жекелендірілген және тиімді оқу тәжірибесін жеткізуге мүмкіндік береді. Ол әкімшілік тапсырмаларды автоматтандыруға, жекелендірілген кері байланысты қамтамасыз етуге және оқу мазмұнын оңтайландыруға, сайып келгенде, жалпы білім беру нәтижелерін жақсартуға бағытталған интеллектуалды

білім беру платформаларын, құралдарын және жүйелерін әзірлеуді және енгізуді қамтиды. Білім берудегі ЖИ интеграциясы неғұрлым бейімді, тартымды және тиімді оқу орталарына ұмтылумен негізделеді.

Білім берудегі жасанды интеллект интеграциясы дәстүрлі оқыту мен оқу әдістерін түбегейлі өзгерте отырып, көптеген артықшылықтар береді. Олардың негізгі артықшылықтар 1-кестеде көрсетілген:

Кесте 1. Білім берудегі ЖИ-дің артықшылықтары

Жекелендірілген оқыту:	Жасанды интеллект оқушылардың жеке жетістіктеріне, оқу стильдері мен қалауларына негізделген білім беру мазмұнын бейімдейтін, бейімделген оқыту платформаларын құруға мүмкіндік береді, бұл жекелендірілген және тиімді оқытуды жеңілдетеді. Баға қою және жоспарлау сияқты әкімшілік тапсырмаларды автоматтандыру тәрбиешілерге интерактивті оқытуға, оқу бағдарламаларын әзірлеуге және оқушылардың белсенділігін арттыруға көбірек көңіл бөлуге, жалпы тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді.
24/7қол жетімділік:	ЖИ – пен жұмыс істейтін білім беру платформалары дәстүрлі уақыт пен географиялық кедергілерді бұзып, әртүрлі оқу стильдеріне бейімделе отырып, кез келген уақытта, кез келген жерде оқу ресурстарына қол жеткізуді қамтамасыз етеді.
Жаһандық білім беру мүмкіндіктері:	Жасанды интеллект бүкіл әлемдегі студенттер мен оқытушыларды байланыстырып, инклюзивті және әртүрлі білім беру тәжірибесін жеңілдету арқылы жаһандық ынтымақтастық пен оқуды ілгерілетеді.
Үздіксіз жетілдіру:	ЖИ жүйелері пайдаланушылардың өзара әрекеттесуі мен кері байланыс негізінде үнемі кемшіліктерді үйренеді және бейімделеді, бұл білім беру мазмұны мен әдістерінің студенттер мен мұғалімдердің өзгеретін қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін дамуын қамтамасыз етеді.

Білім берудегі жасанды интеллект интеграциясы цифрлық дәуірде білім берудің эволюциясына ықпал ететін серпінді, тиімді және білім алушыларға бағытталған оқу ортасын құруға көптеген мүмкіндіктер береді.

Білім берудегі жасанды интеллект интеграциясы көптеген артықшылықтарды ұсынса да, ол мұқият қарауды қажет ететін бірқатар қиындықтар мен алаңдаушылықтарды тудырады:

Этикалық ойлар:

Біржақтылық пен әділдік. Жасанды интеллект алгоритмдері оқу деректерінде орын алған ауытқуларды байқаусызда жалғастыруы мүмкін, бұл білім алушылардың белгілі бір топтары үшін әділетсіз артықшылықтар немесе кемшіліктерге әкеледі.

Түсінудің және оқытудың болмауы:

Мұғалімдерді оқыту. Көптеген педагогтарда жасанды интеллект құралдарын оқыту әдістеріне тиімді біріктіру үшін қажетті дайындық жетіспеуі мүмкін, бұл технологиялардың әлеуетті артықшылықтарын шектейді.

Шектеулі хабардарлық. Кейбір білім беру саласының мүдделі тараптары ЖИ мүмкіндіктері мен шектеулерін толық түсінбеуі мүмкін, бұл оның кеңінен таралуына кедергі жасайды.

Оқытуды тұлғасыздандыру:

Технологияға шамадан тыс тәуелділік. Жасанды интеллектке шамадан тыс тәуелділік мұғалімдер мен оқушылар арасындағы жеке байланыстың төмендеуіне әкелуі мүмкін, бұл оқу сапасына әсер етуі мүмкін. Бұл қиындықтарды тану және шешу ЖИ-

тің білімге жауапкершілікпен және тиімді түрде кіріктірілуін қамтамасыз ету, ықтимал тәуекелдерді азайту кезінде оның оң әсерін ілгерілету үшін өте маңызды.

Осы тұрғыда жасанды интеллектті қолданудың сәтті мысалдарына көз жүгіртсек болады. Білім беруде жасанды интеллектті сәтті қолданудың бірнеше мысалдары:
Khan Academy: Khan Academy – жекелендірілген оқыту үшін
бейімделген ЖИ алгоритмдерін пайдаланатын білім беру бейне оқулық платформасы.

Алгоритмдер оқушының білім деңгейін талдайды және оқуға сәйкес материалдарды ұсынады, бұл әр студенттің өз қарқынымен дамуына мүмкіндік береді.
Coursera және edX: Бұл онлайн платформалар әлемнің жетекші университеттері мен ұйымдарының курстарын ұсынады. Олар ЖИ алгоритмдерін мазмұнды студенттердің қажеттіліктеріне бейімдеу үшін, сондай-ақ өнімділікті бағалау және талдау үшін пайдаланады. Бұл студенттерге жекелендірілген оқу тәжірибесін алуға және материалды тиімдірек меңгеруге көмектеседі.

Duolingo: Бұл әр пайдаланушының деңгейіне және оқу жылдамдығына сабақтарды бейімдеу үшін машиналық оқыту технологиясын пайдаланатын танымал тіл үйрену қолданбасы. Duolingo алгоритмдері ең өзекті жаттығуларды ұсыну үшін студенттің қателері мен жетістіктерін талдайды.

SMART Learning Suite: Бұл платформа интерактивті сабақтар мен презентацияларды жасауға арналған құралдарды ұсынады. Ол сонымен қатар қолжазбаны автоматты түрде тану және дауыстық пәрмендер сияқты жасанды интеллект мүмкіндіктерін қамтиды, бұл сабақтарды интерактивті және студенттер үшін қызықты етеді.

Автоматты бағалау және кері байланыс: Gradescoресияқты кейбір платформалар сынақтарды, тапсырмаларды және эсселерді автоматты түрде бағалау үшін машиналық оқытуды пайдаланады. Бұл оқытушының уақытын үнемдейді және студенттерге жылдам кері байланыс береді, бұл олардың оқуын жақсартады.
Бұл мысалдар жасанды интеллект оқыту мен оқу процесін жақсарту үшін әртүрлі білім беру контекстінде қалай сәтті қолданылғанын көрсетеді.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРІ

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды түрде цифрландырылып жатыр. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) білім берудің жаңа мүмкіндіктерін ашып, оқыту процесін тиімді, жекелендірілген және қолжетімді етуге ықпал етуде. ЖИ-дің дидактикалық қызметтері – білім беру процесіндегі оқыту, үйрету және дамыту функцияларын жетілдіруге бағытталған маңызды құрал Жасанды интеллект әрбір оқушының білім деңгейін, қабілетін және оқу қарқынын талдай отырып, жеке оқу бағдарламасын құрастырады.

Әлсіз тақырыптарды анықтайды Қосымша тапсырмалар ұсынады. Оқушыға ыңғайлы форматта түсіндіреді. Бұл оқушының материалды жақсы меңгеруіне мүмкіндік береді. ЖИ технологиялары білім беруде бірнеше маңызды педагогикалық функцияларды атқарады:

Бейімделу функциясы (Adaptivity): Оқу материалын оқушының білім деңгейіне қарай өзгерту.

Диагностикалық функция: Оқушының біліміндегі бос орындарды (gaps) нақты уақыт режимінде анықтау.

Мотивациялық функция: Геймификация және интерактивті интерфейстер арқылы оқуға деген қызығушылықты арттыру.

Прогностикалық функция: Деректерді талдау арқылы болашақтағы үлгерімді болжау.

2.ОҚЫТУДЫ ДЕРБЕСТЕНДІРУДІҢ ЖАҢА ДЕҢГЕЙІ

Дәстүрлі педагогикадағы «орташа оқушыға» бағытталған оқыту моделі өз тиімділігін жоғалтуда. ЖИ әрбір білім алушыға жеке тәсіл (Personalized Learning) қолдануға мүмкіндік береді.

2.1. Бейімделген оқыту платформалары

Knewton, DreamBox немесе Smart Sparrow сияқты жүйелер оқушының әрбір қадамын бақылайды. Егер оқушы белгілі бір ұғымды (мысалы, математикадағы логарифмдер) түсінбесе, жүйе оған теореманы басқа қырынан түсіндіреді, видео-сабақ ұсынады немесе жеңілдетілген тапсырмалар арқылы негізін қалайды.

2.2. Оқу траекториясын басқару

ЖИ оқушының тек қазіргі білімін емес, оның когнитивті стилін де ескереді. Кейбір оқушылар визуалды ақпаратты тез қабылдаса, кейбірі мәтінмен жұмыс істегенді жөн көреді. ЖИ мазмұнды осы ерекшеліктерге сай генерациялайды.

3. ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЖИ

ЖИ мұғалімді алмастырады деген қауіп негізсіз. Керісінше, ол мұғалімнің «көмекшісіне» айналып, оның қызметін сапалы жаңа деңгейге көтереді.

Автоматтандырылған бағалау (Automated Grading): Қазіргі нейрожелілер тек тест қана емес, ашық сұрақтар мен эсселерді де тексере алады. Бұл мұғалімді аптасына 10-15 сағаттық техникалық жұмыстан босатады.

Интеллектуалды сабақ жоспарлау: ЖИ мұғалімге берілген тақырып бойынша ең өзекті материалдарды, дереккөздерді және интерактивті әдістерді ұсынады.

Мұғалім – Тьютор/Ментор: Техникалық функциялар ЖИ-ге өткенде, мұғалімнің негізгі рөлі оқушының тұлғалық дамуына, құндылықтарын қалыптастыруға және мотивациясын сақтауға бағытталады.

4. Инклюзивті білім берудегі мүмкіндіктер

ЖИ ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін шекараларды бұзады:

Көру қабілеті нашар балалар үшін мәтінді дыбыстайды.

Есту қабілеті бұзылған оқушылар үшін мұғалімнің сөзін нақты уақытта субтитрге айналдырады.

Сөйлеу немесе тірек-қимыл аппаратында ақауы бар балаларға арнайы интерфейстер арқылы қарым-қатынас жасауға көмектеседі. **Speech-to-Text және Text-to-Speech:** Есту немесе көру қабілеті шектеулі студенттер үшін лекцияларды нақты уақытта конспектілеу немесе дыбыстау.

Тілдік кедергілерді жою: Нақты уақыттағы аударма жүйелері шет тіліндегі сапалы контентке қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Нейро-көмекшілер: Назар аударуы тапшы немесе дислексиясы бар балаларға арналған арнайы когнитивті жаттықтырушылар.

5. Қолданудағы қауіптер мен этикалық мәселелер

Технологияның пайдасымен қатар, ескеретін тұстары да бар:

Академиялық адалдық: Оқушылардың эссе немесе есептерді ЖИ-ге жаздырып алуы. ChatGPT сияқты құралдардың шығуы студенттердің өз бетінше ойлану қабілетін төмендетуі мүмкін. Шешім: Тапсырмалардың форматын өзгерту (репродуктивті тапсырмалардан креативті, жобалық жұмыстарға көшу). **Цифрлық теңсіздік:** Технологияға қолжетімділігі бар және жоқ оқушылар арасындағы алшақтық.

Деректердің құпиялылығы: Балалардың жеке мәліметтерінің қауіпсіздігі және оның коммерциялық мақсатта қолданылмауы.

Білім берудегі жасанды интеллект – бұл тек сән емес, заман талабы. Оның педагогикалық мүмкіндіктері шексіз: дербестендіруден бастап, жаһандық білім аналитикасына дейін. Алайда, технология тек құрал екенін түсіну маңызды. ЖИ-ді тиімді қолдану үшін педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру және білім берудің жаңа этикалық стандарттарын жасау қажет. Болашақтың мектебі мен университеті – бұл адамның шығармашылық әлеуеті мен машинаның есептеу қуаты үйлесім тапқан орта. Жасанды интеллект – білім берудегі төңкерісшіл құрал. Оның педагогикалық мүмкіндіктері оқытуды тиімді, қызықты және қолжетімді етеді. Алайда, ЖИ-ді енгізудегі басты тұлға – мұғалім. Технология мұғалімнің қолындағы аспап қана, ал оны дұрыс бағытта, этикалық тұрғыдан сауатты қолдану – бүгінгі күннің басты міндеті. Білім беру саласы ЖИ-мен бәсекелеспей, онымен бірігу арқылы ғана болашақтың сапалы мамандарын даярлай алады.

Әдебиеттер тізімі:
1. Baker, R.S. (2021). Artificial Intelligence in Education: Bringing it all together. OECD Publishing.
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign.
3. UNESCO. (2023). Guidance for generative AI in education and research.
4. Матрос Д.Ш. (2025). Информатизация образования: Искусственный интеллект в учебном процессе.
5. Қазақстан Республикасының "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы.
6. Лукша П. "Болашақ білім беру: жаһандық күн тәртібі", 2023.
7. Бейімделген оқыту жүйелеріндегі ЖИ-дің рөлі // Педагогикалық ғылымдар журналы, 2025.
8. ЮНЕСКО-ның білім берудегі жасанды интеллект бойынша нұсқаулығы.

ӘОЖ 81’37:004.8

КОГНИТИВТІ ЛИНГВИСТИКА МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БАЙЛАНЫСЫ: БҮГІНГІ АХУАЛЫ ЖӘНЕ АЛДАҒЫ БАҒЫТТАРЫ

Мамбетова Аймереке Базаралиевна, *қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, магистр*
Сапарбаева Раушан Усетаевна*, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*
Ю.Гагарин атындағы №29 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Искусственный интеллект и когнитивная лингвистика, две отдельные научные дисциплины, недавно начали формировать устойчивое партнерство, нацеленное на изучение как человеческого, так и искусственного интеллекта, благодаря их стремительному развитию в последние годы. В представленной статье анализируется взаимосвязь между искусственным интеллектом и когнитивной лингвистикой, акцентируя внимание на способах, с помощью которых эти области взаимодействуют и взаимно обогащаются. Статья подробно рассматривает темы обработки естественного языка, когнитивного моделирования, а также методы и технологии искусственного интеллекта, которые активно взаимодействуют с теоретическими открытиями когнитивной лингвистики. Статья также подчеркивает роль искусственного интеллекта в анализе обширных массивов лингвистических данных, что способствует выявлению неочевидных закономерностей и структур, которые могут быть скрыты от человеческого анализа.

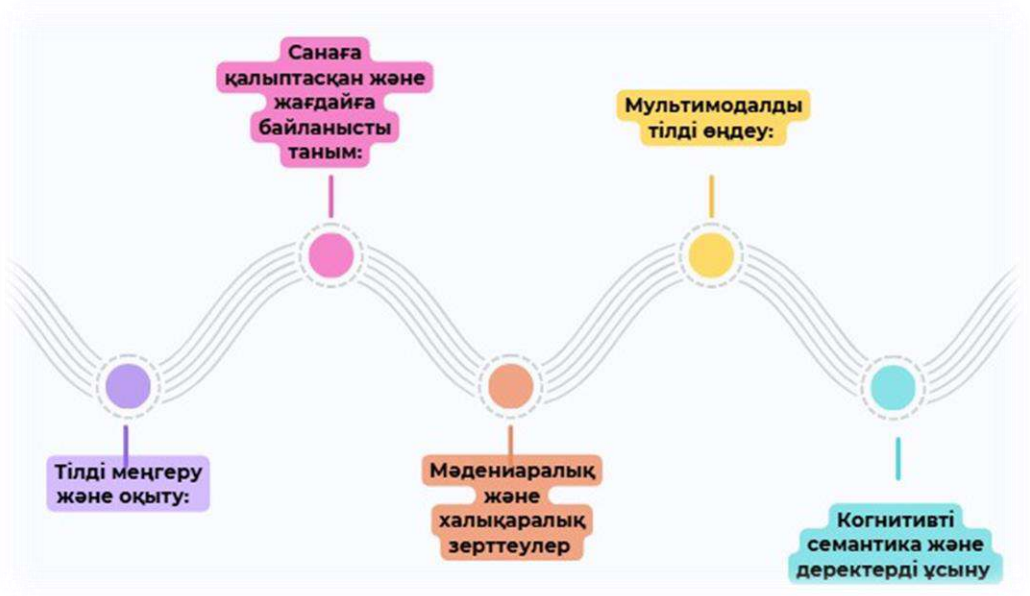
Ключевые слова: искусственный интеллект (ИИ), когнитивная лингвистика, человеческое познание, концептуальное моделирование, когнитивные процессы, мультимодальная обработка, когнитивная нейронаука.

Abstract. Artificial intelligence and cognitive linguistics, two distinct scientific disciplines, have recently begun to form a sustained partnership aimed at studying both human and artificial intelligence, thanks to their rapid development in recent years. The presented article analyses the relationship between artificial intelligence and cognitive linguistics, focusing on the ways in which these fields interact and mutually enrich each other. The paper elaborates on the topics of natural language processing, cognitive modelling, and artificial intelligence methods and technologies that actively interact with the theoretical findings of cognitive linguistics. The article also highlights the role of artificial intelligence in analysing vast linguistic data sets, which helps to uncover non-obvious patterns and structures that may be hidden from human analysis.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), cognitive linguistics, human cognition, conceptual modelling, cognitive processes, multimodal processing, cognitive neuroscience.

Кіріспе. Жасанды интеллект табиғи тілді өңдеу, машиналық оқыту және когнитивті модельдеу салаларында айтарлықтай ілгеріледі, ал когнитивті лингвистика адам тілі мен когнитивті процестердің механизмдерін түсінуімізді елеулі түрде байытты. Бұл пәндер арасындағы синергия жасанды интеллект технологияларын одан әрі дамыту және адам танымын терең түсіну үшін кең мүмкіндіктер ашады. [1, 122б.]

Когнитивті лингвистика адам тілін өңдеудің құрылымы мен механизмдері туралы жасанды интеллект жүйелерін әзірлеуге қолданылатын ашылымдарды ұсынады. Адамдар тілдік құралдар арқылы мағынаны қалай қалыптастыратынын және жеткізетінін түсіну арқылы, когнитивті лингвистика адамға жақын сипаттамалары жоғарылатылған ИИ модельдерін жасауға негіз қалайды. Сонымен қатар, когнитивті лингвистиканың кейбір тұжырымдамалары, соның ішінде концептуалды метафора теориясы және фреймдік семантика, табиғи тілді түсіну және генерациялау қабілеттерін күшейту үшін жасанды интеллект жүйелеріне сәтті бейімделді.Когнитивті лингвистика адам танымы тұрғысынан тілді талдауға баса назар аударады, тілдік қарым-қатынастағы ақыл-ой процестерінің, концептуалды құрылымдардың және мағынаны қалыптастыру механизмдерінің маңыздылығын атап көрсетеді. Ал жасанды интеллект, адам ақыл-ойын және зияткерлік қабілеттерін талап ететін тапсырмаларды орындай алатын жүйелерді жасауға бағытталған кең ауқымды технологиялар мен әдістерді әзірлеумен және қолданумен айналысады. [4, 52б.]

Жасанды интеллекттегі когнитивті лингвистика келесі функцияларды орындайды:

Санаға қалыптасқан және жағдайға байланысты таным: Болашақ зерттеулер санаға қалыптасқан таным саласындағы білімді жасанды интеллект әдістерімен синтездеуге ұмтылуы мүмкін, бұл тілді түсінудің контекстке негізделген және нақты жағдайларға бейімделген жүйелерін жасауға мүмкіндік береді. Сананың және қоршаған ортаның тілдік және танымдық дамуға әсерін ескере отырып, ЖИ модельдері адам қарым-қатынасының ерекшеліктері мен нюанстарын дәлірек көрсете алады. [2, 52б.]

Мультимодалды тілді өңдеу: Ауызша, ауызша емес және көрнекі элементтерді қоса алғанда, тілді оның көптескен көріністерінде түсіндіруге және талдауға қабілетті жасанды интеллект жүйелерін құруға деген қызығушылықтың артуы байқалады.

Когнитивті семантика және деректерді ұсыну: Болашақта жасанды интеллект технологияларын қолдану когнитивті лингвистика негіздеріне сүйене отырып, семантикалық деректерді өңдеу және басқару үшін жетілдірілген модельдерді әзірлеуді талап етеді. Бұл адам ойына жақын деңгейде мағыналар мен ұғымдар арасындағы байланыстар туралы ой жүгірте алатын зияткерлік жүйелерді құруға мүмкіндік береді.

Тілді меңгеру және оқыту: Когнитивті лингвистика мен жасанды интеллект арасындағы ынтымақтастық адамдардың тілді қалай меңгеретіні мен оқитынына қатысты механизмдерге жарық түсіре алады, бұл тілдік оқытудың негізінде жатқан когнитивті процестерді қайталай алатын жасанды интеллект модельдерін жасауға әкеледі.

Мәдениаралық және халықаралық зерттеулер: Жасанды интеллект саласындағы болашақ әзірлемелер тілдік және мәдени деректердің әртүрлілігін талдауды қамтуы мүмкін. Бұл тілдік мінез-құлықтағы жалпы танымдық үлгілер мен мәдени ерекшеліктерге байланысты айырмашылықтарды анықтауға бағытталған.

Қорытындылай келе, когнитивті лингвистика мен жасанды интеллект арасындағы өзара әрекеттесу екі пән үшін де жаңа, өте перспективалы бағыттар ашады деп айтуға болады. Бұл ынтымақтастық тілдік және танымдық процестерді түсінуді тереңдетіп қана қоймай, сонымен қатар адам танымын адекватты түрде модельдей алатын озық жасанды интеллект жүйелерін дамытуға ықпал етеді. Бұл синтездің маңыздылығы, әсіресе, екі ғылымның да теориялық тәсілдері мен эмпирикалық әдістерін біріктіретін, тілді қабылдау және өңдеу сияқты күрделі міндеттерді шешуге арналған көп аспектілі зерттеу бағдарламаларын құру мүмкіндігінде айқын көрінеді. [4, 12 б.]

Әдебиеттер тізімі:

1. Қасым, Б. Когнитивті лингвистика: оқу құралы / Б. Қасым. - Павлодар: ПМПУ, 2018. - 167 б. (2дана) http://rmebrk.kz/book/1173233
2. Апресян Ю.Д. Типы информации для поверхностно-семантического компонента модели «Смысл Текст» / Ю. Д. Апресян // Венский Альманах. – 1995. – 1. – с. 8-101.
3. Баранов А.Н. Постулаты когнитивной семантики / А.Н. Баранов // Изв. РАН, СЛЯ. – 1997. – 56-1. – с. 11-21.
4. Johnson-Laird P.N. Mental Models: Towards a Cognitive Science of Language, Inference, and Consciousness / P.N. Johnson-Laird – Cambridge: Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1983. – 513 p.
5. Johnson-Laird P.N. The Computer and the Mind. An Introduction to Cognitive Science / P.N. Johnson-Laird – Cambridge: Harvard University Press, 1988. – 444 p.

ӘОЖ 373.2:004

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Куркбасова Гульден Саматовна
педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
Бекешова Гульмира Утегалиевна
педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
Неталина Гульнур Карымсаковна
педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье комплексно рассматриваются педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта в среде цифрового образования в вузах. В ходе исследования определяется роль искусственного интеллекта в индивидуализации процесса обучения, анализе учебных достижений обучающихся, повышении качества образования и оптимизации педагогической деятельности. Кроме того, систематизируются риски и ограничения, возникающие при внедрении искусственного интеллекта. Результаты исследования показывают необходимость использования технологий искусственного интеллекта на научной основе для эффективной реализации цифровой трансформации в системе высшего образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая образовательная среда, адаптивное обучение, цифровая педагогика, образовательные технологии.

Abstract. This article comprehensively examines the pedagogical possibilities of using artificial intelligence technologies in the digital education environment in universities. The research determines the role of artificial intelligence in individualizing the learning process, analyzing students' academic achievements, improving the quality of education and optimizing teaching activities. In addition, the risks and limitations arising from the introduction of artificial intelligence are systematized. The results of the study show the need to use artificial intelligence technologies on a scientific basis for the effective implementation of digital transformation in the higher education system.

Keywords: artificial intelligence, digital educational environment, adaptive learning, digital pedagogy, educational technologies.

Соңғы жылдары жасанды интеллект білім беру саласының ажырамас әрі стратегиялық маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр: оқытудың дәстүрлі әдістері қайта қаралып, заман талабына сай келмейтін тәсілдер біртіндеп қолданыстан шығарылуда. Жасанды интеллектіні білім беру үдерісіне енгізу тиімді, дербестендірілген және баршаға қолжетімді оқыту жүйелерін қалыптастыруға тың мүмкіндіктер ашты. Бұл өз кезегінде қазіргі қоғамның күрделі сұраныстарына жауап беретін жаңа білім беру парадигмасының қалыптасуына негіз болуда. Осыған байланысты білім беру кеңістігінде жасанды интеллектіні қолданудың кеңінен таралуы заңды құбылысқа айналды.

Жасанды интеллектінің басты артықшылықтарының бірі – әрбір білім алушының жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне бейімделе алу қабілеті. Цифрлық оқыту алгоритмдері негізінде құрылған жүйелер білім алушы оқу жетістіктерін жан-жақты талдап, оның күшті және әлсіз тұстарын айқындайды, сондай-ақ соған сәйкес келетін оқу материалдары мен тапсырмаларды ұсынады [1]. Мұндай бейімделген оқыту тәсілі білімді терең әрі сапалы меңгеруге ықпал етіп қана қоймай, білім алушылардың ішкі уәжін арттырады және дәстүрлі оқыту әдістерінің жалпылама сипатына байланысты туындайтын күйзеліс пен қанағаттанбаушылықтың алдын алады.

Сонымен қатар, жасанды интеллект педагогикалық қызметтің бірқатар оқу міндеттерін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, бақылау жұмыстарын тексеру, оқу жетістіктерін тіркеу, сондай-ақ білім беру нәтижелерін талдау сияқты үдерістер автоматты түрде жүзеге асырылады. Бұл өз кезегінде оқытушылардың әкімшілік және есептік жүктемесін азайтып, олардың шығармашылық, зерттеушілік және тәлімгерлік қызметтеріне көбірек көңіл бөлуіне жағдай жасайды [2]. Нәтижесінде оқытушы мен білім алушы арасындағы өзара әрекеттестік сапасы артып, білім беру үдерісі икемді әрі дараландырылған сипатқа ие болады.

Қазіргі таңда жасанды интеллект негізіндегі білім беру жүйелері зияткерлік оқыту платформаларын, білім алушыларға қолдау көрсететін чат-боттарды, оқу бағдарламаларын автоматты түрде ұсынатын жүйелерді, сондай-ақ оқу деректерін талдау арқылы жалпы үрдістер мен проблемалық аймақтарды айқындайтын құралдарды қамтиды [3]. Аталған технологиялар білім алушыларды пәнді меңгеру деңгейіне қарай саралап, виртуалды оқу ортасын құруға және әр білім алушыға арналған жеке тапсырмалар әзірлеуге мүмкіндік

береді. Бұл, әсіресе, білім беру кеңістігінің қарқынды цифрлануы жағдайында ерекше маңызға ие [1].

Қазіргі кезеңде жоғары білім беру жүйесі жаһандық цифрландыру үдерістерінің ықпалымен сапалық тұрғыдан жаңа даму кезеңіне өтуде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жедел дамуы білім беру мазмұнына, әдістеріне және ұйымдастыру формаларына елеулі өзгерістер енгізді. Бұл өзгерістер білім беру үдерісін икемді, қолжетімді және білім алушыға бағытталған етуге мүмкіндік берді.

Осы тұрғыда жасанды интеллект технологиялары ерекше орын алады. Жасанды интеллект білім беру үдерісін автоматтандырумен қатар, оны интеллектуалдандыруға мүмкіндік береді. Яғни, жасанды интеллект тек техникалық құрал ғана емес, сонымен қатар педагогикалық шешімдерді қолдаушы маңызды жүйе ретінде қарастырылады.

Жоғары оқу орындарында цифрлық білім беру ортасының қалыптасуы жасанды интеллект технологияларын енгізуге қолайлы жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде білім беру сапасын арттыруға, оқу үдерісін тиімді басқаруға және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру ортасы – бұл білім беру үдерісін жүзеге асыруға арналған цифрлық ресурстар, ақпараттық жүйелер және коммуникациялық технологиялардың интеграцияланған жиынтығы. Ол білім беру субъектілерінің өзара әрекеттесуін қамтамасыз етіп қана қоймай, білім беру мазмұнын тиімді жеткізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда цифрлық білім беру ортасы келесі компоненттерден тұрады:

- білім беру платформалары (LMS, MOOC);
- цифрлық оқу материалдары;
- коммуникациялық құралдар;
- білім беру аналитикасы жүйелері [4].

Бұл орта білім алушылардың дербес оқу траекториясын қалыптастыруға, қашықтықтан оқытуға және аралас оқыту модельдерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект – бұл компьютерлік жүйелердің адам интеллектісіне тән функцияларды орындау қабілеті. Білім беру саласында жасанды интеллект келесі технологиялар арқылы жүзеге асырылады:

- машиналық оқыту;
- нейрондық желілер;
- табиғи тілдерді өңдеу;
- білім беру деректерін талдау.

Жасанды интеллекттің басты артықшылығы – үлкен көлемдегі деректерді өңдеу және соның негізінде тиімді шешімдер қабылдау мүмкіндігі. Бұл білім беру үдерісін ғылыми негізде басқаруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект білім беру үдерісін дараландырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Ол әрбір білім алушының оқу стилін, білім деңгейін және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу мазмұнын бейімдейді.

Мысалы, адаптивті жүйелер студенттің қателіктерін талдап, оған сәйкес тапсырмалар ұсынады. Бұл білімді терең меңгеруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекет білім алушылардың оқу нәтижелерін талдап қана қоймай, олардың болашақтағы үлгерімін болжауға мүмкіндік береді. Бұл ерте кезеңде оқу қиындықтарын анықтап, алдын алу шараларын қабылдауға көмектеседі.

Жасанды интеллект педагогикалық қызметтің бірқатар аспектілерін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Атап айтқанда:

- тесттерді тексеру;
- бағалау;
- есеп жүргізу;
- оқу аналитикасын қалыптастыру [5].

Бұл оқытушылардың уақытын үнемдеп, олардың кәсіби қызметінің сапасын арттырады.

Жасанды интеллект негізіндегі чат-боттар білім алушыларға тәулік бойы қолдау көрсетеді. Олар оқу материалдарын түсіндіру, сұрақтарға жауап беру және кеңес беру функцияларын орындайды.

Жасанды интеллект білім беру деректерін талдау арқылы оқу үдерісінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл оқу бағдарламаларын жетілдіруге негіз болады.

Жасанды интеллектті қолдану келесі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- білім беру сапасының артуы;
- оқу мотивациясының күшеюі;
- білім алушылардың белсенділігінің артуы;
- оқытушылардың жұмыс тиімділігінің жоғарылауы [3].

Сонымен қатар, жасанды интеллект білім беру үдерісін икемді және инновациялық етеді.

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің негізгі элементтерінің біріне айналады. Ол білім беру үдерісін толық цифрландыруға және жаңа педагогикалық модельдерді қалыптастыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллектіні енгізудің артықшылықтары мен сын-қатерлері.

Жоғарыда атап өтілгендей, жасанды интеллектіні білім беру саласына енгізу оқытушылар, білім алушылар және білім беру ұйымдарының әкімшілік құрылымдары үшін жаңа мүмкіндіктер кеңістігін қалыптастырып, білім беру үдерісінің сапасы мен тиімділігін арттыруға елеулі ықпал етеді.

1. Жасанды интеллекттің негізгі артықшылықтарының бірі – білім алушылар үшін жеке білім беру траекторияларын қалыптастыру мүмкіндігі болып табылады [1]. Адаптивті білім беру платформалары әрбір білім алушының оқу жетістіктері мен кездесетін қиындықтарын кешенді түрде талдап, соның негізінде оқу материалдары мен тапсырмалардың оңтайлы мазмұнын ұсынады. Мұндай тәсіл білімді терең әрі сапалы меңгеруге, оқу мотивациясын арттыруға және әрбір білім алушының жеке қарқынымен білім алуына жағдай жасайды, бұл әсіресе білім деңгейі әркелкі топтар жағдайында аса өзекті.

2. Интеллектуалды жүйелер білім беру үдерісіндегі бірқатар әкімшілік және ұйымдастырушылық функцияларды автоматтандыруға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, бақылау және тест тапсырмаларын тексеру, қатысым мен үлгерімді тіркеу, есептік-талдамалық материалдарды даярлау сияқты міндеттерді автоматты түрде жүзеге асыруға болады [1]. Бұл педагогтердің күнделікті жүктемесін төмендетіп, олардың кәсіби қызметінің мазмұнын шығармашылық, әдістемелік және тәлімгерлік бағытта дамытуға мүмкіндік береді.

3. Жасанды интеллект негізінде құрылған онлайн-білім беру платформалары білімнің қолжетімділігін арттырады. Білім алушылардың кез келген уақытта және кез келген жерде оқу мүмкіндігі білім алудағы кедергілерді азайтып, білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге ықпал етеді.

4. Жасанды интеллект білім беру нәтижелері туралы деректерді жинау, өңдеу және талдау арқылы оқу бағдарламаларындағы әлсіз тұстарды айқындауға, сондай-ақ оларды жетілдіруге бағытталған ғылыми-негізделген ұсынымдар әзірлеуге мүмкіндік береді [5]. Бұл білім беру мазмұнын қазіргі заман талаптары мен еңбек нарығының сұраныстарына сәйкестендіруге жағдай жасайды.

Сонымен қатар, жасанды интеллектіні білім беру жүйесіне енгізу бірқатар тәуекелдер мен күрделі мәселелерді де туындатады, олар жүйелі талдауды және стратегиялық тұрғыдан негізделген шешімдерді талап етеді.

1. Жасанды интеллектіні қолдану білім алушылардың дербес деректерін қорғау мәселесін алдыңғы қатарға шығарады. Технологияларды ашықтық, қауіпсіздік және жауапкершілік қағидаттары негізінде пайдалану аса маңызды [1]. Осыған байланысты жасанды интеллектіні қауіпсіз әрі этикалық тұрғыдан енгізуді қамтамасыз ететін

нормативтік-құқықтық база, стандарттар мен реттеуші рәсімдерді қалыптастыру қажеттілігі туындайды.

2. Жоғары тиімді жасанды интеллект жүйелерін әзірлеу мен енгізу елеулі қаржылық ресурстарды, сондай-ақ жоғары білікті кадрлық әлеуетті талап етеді [2]. Жүйелердің жұмысындағы ықтимал ақаулар мен қателіктер білім беру үдерісінің сапасына кері әсер етуі мүмкін, сондықтан оларды тұрақты мониторингтеу және жетілдіру маңызды.

3. Білім беру үдерісінің жекелеген аспектілерін автоматтандыру педагогтің тәлімгерлік және мотивациялық рөлінің әлсіреуіне әкелуі ықтимал [1]. Осыған байланысты жасанды интеллект технологияларын қолдану мен дәстүрлі педагогикалық өзара әрекеттестіктің арасындағы оңтайлы тепе-теңдікті сақтау қажеттілігі туындайды, себебі білім алушылардың әлеуметтік және эмоциялық құзыреттерін дамытуда тірі қарым-қатынастың маңызы зор.

4. Педагог кадрлардың жаңа технологияларды тиімді пайдалану құзыреттілігін қалыптастыру өзекті міндеттердің бірі болып табылады. Бұл арнайы оқыту бағдарламаларын ұйымдастыруды, кәсіби біліктілікті жүйелі түрде арттыруды және педагогикалық қызметтің әдіснамалық негіздерін қайта қарауды талап етеді. Алайда аталған үдерістер айтарлықтай уақыттық және еңбек ресурстарын қажет етеді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары жоғары оқу орындарындағы білім беру үдерісін жаңғыртудың маңызды құралы болып табылады. Ол оқытуды дараландыруға, білім сапасын арттыруға және оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жасанды интеллектті тиімді пайдалану үшін оның тәуекелдерін ескеру, цифрлық инфрақұрылымды дамыту және педагогтардың кәсіби даярлығын арттыру қажет.

Жасанды интеллекттің білім беру саласында дамуы қазіргі педагогикалық жүйелер үшін жаңа мүмкіндіктер көкжиегін ашып, оқытудың сапасы, тиімділігі және қолжетімділігін айтарлықтай арттыруға жағдай жасайды. Алайда елеулі жетістіктерге қарамастан, білім беру саласында бірқатар шешілмеген мәселелер сақталуда. Олар жасанды интеллектті қолданудың этикалық қырларына, дербес деректерді қорғауға, алгоритмдік біржақтылықтың алдын алуға және оқу үдерісіндегі адам рөлін сақтауға байланысты. Бұл сын-қатерлер жасанды интеллектіні педагогикалық тәжірибеге жауапкершілікпен енгізуді қамтамасыз ететін нормативтік стандарттарды әзірлеуді талап етеді.

Болашақта педагогика жаңа шындықтарға бейімделіп, мұғалімдердің деректерді талдау жүйелерімен жұмыс істеу және ақпараттық аналитиканы түсіну құзыреттерін дамытуы қажет болады, бұл білім беру үдерісін неғұрлым икемді етеді. Ең маңызды міндет – автоматтандыру мен тұлғалық өзара әрекеттесу арасындағы тепе-теңдікті сақтау, яғни оқытудың гуманистік және эмоционалдық құрамдас бөлігін жоғалтпау. Сонымен қатар жасанды интеллектті оқу үдерісіне үйлестіре енгізетін жаңа педагогикалық модельдерді дамыту қажет, бұл оның адамгершілік және эмоциялық мәнін сақтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ педагогтарды даярлау және интеллектуалды технологиялардың тиімділігін бағалау әдістерін әзірлеу маңызды міндеттердің бірі болып табылады, бұл олардың әлеуетін саналы әрі тиімді пайдалануға жағдай жасайды.

Осылайша, жасанды интеллект білім беру саласын едәуір трансформациялап, заманауи талаптарға сай жан-жақты дамыған әрі шығармашыл тұлғаларды қалыптастыруға мүмкіндік бергенімен, оның әрі қарай дамуы қолданыстағы шектеулерді еңсеруге және жаңа мүмкіндіктерді игеруге бағытталған зерттеулерге негізделуі тиіс. Бұл инклюзивті, бейімделгіш және тұрақты білім беру жүйесін қалыптастыруға жол ашады. Тек осылай ғана болашақ білім беруде технологиялық инновациялар мен адам факторының үйлесімді бірлігін қамтамасыз етуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Чернов И.В. Цифровизация как тенденция развития современного общества: специфика научного дискурса / И.В. Чернов // Гуманитарий Юга России. – 2021. – № 1. – С. 121–132.
2. Видова Т.А. Возможности применения технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе / Т.А. Видова, И.Н. Романова // Образовательные ресурсы и технологии. – 2023. – № 1 (42). – С. 27–35.
3. Ажыкулов С.М. Искусственный интеллект в сфере образования / С.М. Ажыкулов // Архонт. – 2024. – № 4 (43). – С. 44–48.
4. Леушина В.В. Этика искусственного интеллекта в стандартах и рекомендациях / В.В. Леушина, В.Э. Карпов // Философия и общество. – 2022. – № 3 (104). – С. 124–140.
5. Букина Т.В. Искусственный интеллект в образовании: современное состояние и перспективы развития / Т.В. Букина // Общество: социология, психология, педагогика. – 2025. – № 1 (129). – С. 76–83.

ӘОЖ 373.2:004

ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ЕҢБЕККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Байзакова Замира Еркебұланқызы
«Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» ББББ магистранты
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются особенности организации дошкольного обучения и воспитания в условиях цифровой среды и педагогические возможности трудового воспитания дошкольников. Проанализировано влияние процесса цифровизации в современном обществе на систему образования и определено педагогическое значение использования цифровых технологий в дошкольных организациях. Также будут рассмотрены вопросы трудового обучения детей через цифровую среду, формирования интереса к трудовой деятельности и развития трудовых навыков. Проанализированы положительные и возможные негативные последствия использования цифровых технологий для развития ребенка, показаны условия их эффективного использования. В результате исследования установлено, что эффективная организация цифровой среды в дошкольных организациях способствует формированию у детей позитивного отношения к познавательному, интеллектуальному, творческому и трудовому/

Ключевые слова: дошкольное образование, цифровые технологии, трудовое воспитание, мультимедийные средства, цифровая компетентность.

Abstract. The article discusses the specifics of the organization of preschool education and upbringing in a digital environment and the pedagogical possibilities of labor education of preschoolers. The influence of the digitalization process in modern society on the education system is analyzed and the pedagogical significance of the use of digital technologies in preschool organizations is determined. The issues of labor education of children through the digital environment, the formation of interest in work and the development of labor skills will also be considered. The positive and possible negative consequences of using digital technologies for child development are analyzed, and the conditions for their effective use are shown. As a result of the study, it was found that the effective organization of the digital environment in preschool organizations contributes to the formation of a positive attitude among children towards cognitive, intellectual, creative and labor development.

Keywords: preschool education, digital technologies, labor education, multimedia tools, digital competence.

Қазіргі Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуы білім беру жүйесін жаңғыртумен тығыз байланысты. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың жыл сайынғы Жолдауларында білім беру саласын цифрландыру, педагог мәртебесін арттыру, адами капитал сапасын көтеру және жас ұрпақтың жан-жақты дамуына жағдай жасау мәселелері тұрақты түрде басым бағыттардың бірі ретінде қарастырылады [1]. Президент өз сөздерінде «жаңа заманның талабы – цифрлық сауатты, бәсекеге қабілетті ұрпақ қалыптастыру» қажеттігін ерекше атап өтіп, білім беру жүйесін цифрлық трансформациялау міндетін стратегиялық деңгейде айқындап берді [2].

Сонымен қатар мемлекет тарапынан қабылданған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы білім беру ұйымдарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен енгізуге, оқу-тәрбие процесін цифрландыруға және педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыруға бағытталған маңызды құжат болып табылады [1, 2-бөлім]. Бұл құжаттар білім беру жүйесін жаңғыртудың негізін құрап, мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласына да тікелей ықпал етуде [2, кіріспе бөлім].

Қазіргі қоғамның қарқынды дамуы ақпараттық технологиялардың барлық салаға кеңінен енуімен сипатталады. Цифрландыру үдерісі білім беру жүйесіне де үлкен өзгерістер әкеліп, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыруда [4, 25 б]. Бүгінгі таңда цифрлық технологиялар мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының қызметіне белсенді енгізіліп, педагогикалық процесті ұйымдастырудың тиімді құралдарының біріне айналып отыр [5, 64 б]. Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық ортаны қалыптастыру, оны оқыту мен тәрбие үдерісінде тиімді пайдалану мәселесі ерекше өзектілікке ие.

Мектепке дейінгі кезең - баланың тұлғалық дамуының ең маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады. Бұл кезеңде баланың танымдық қабілеті, ойлау жүйесі, тілдік қоры, әлеуметтік қарым-қатынасы және алғашқы еңбек дағдылары қалыптаса бастайды. Мектепке дейінгі кезеңдегі тәрбие - адам тұлғасының қалыптасуының алғашқы баспалдағы болып саналады. Осы кезеңде игерілген білім мен қалыптасқан құндылықтар баланың болашақ өміріне негіз болып, оның тұлғалық дамуына ұзақ уақыт бойы ықпал етеді [3, 10 б].

Балаларды еңбекке тәрбиелеу мектепке дейінгі педагогиканың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Еңбек тәрбиесі балаларда еңбекке деген оң көзқарас қалыптастырып, жауапкершілік, ұқыптылық, тәртіптілік, өз бетінше әрекет ету сияқты қасиеттердің дамуына ықпал етеді. Мектеп жасына дейінгі балаларды еңбекке тәрбиелеу олардың күнделікті қарапайым еңбек әрекеттеріне қатысуы арқылы жүзеге асырылады. Мысалы, ойыншықтарды жинау, өсімдіктерді күту, үстел жинау, бөлмені реттеу сияқты қарапайым еңбек әрекеттері балалардың еңбекке деген алғашқы дағдыларын қалыптастырады.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялардың дамуымен бірге мектепке дейінгі білім беру жүйесінде балаларды еңбекке тәрбиелеудің жаңа мүмкіндіктері пайда болуда. Цифрлық орта балалардың еңбек әрекеттері туралы түсінігін кеңейтіп, әртүрлі мамандықтармен танысуға мүмкіндік береді. Мысалы, мультимедиялық бейнероликтер арқылы балалар дәрігер, құрылысшы, аспаз, мұғалім, фермер сияқты әртүрлі мамандықтардың қызметімен танысып, еңбек процесінің маңызын түсінеді.

Цифрлық орта мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың қызығушылығын арттыруға, көрнекілікті күшейтуге және оқу-тәрбие үдерісін заманауи талаптарға сай ұйымдастыруға мүмкіндік береді [7, 39 б]. Сонымен қатар цифрлық технологияларды қолдану балалардың еңбек әрекеттерін модельдеу арқылы түсіндіруге жағдай жасайды. Мысалы, интерактивті ойындар арқылы балалар бақша күту, үй жинау, тамақ дайындау немесе құрылыс жұмыстарын виртуалды түрде орындап көре алады. Мұндай ойындар балалардың еңбек әрекетіне деген қызығушылығын арттырып, еңбекке деген оң көзқарасын қалыптастырады.

Цифрлық технологиялар мектепке дейінгі білім беру процесінде балалардың танымдық белсенділігін арттырумен қатар, олардың еңбекке қатысты түсініктерін қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады. Мультимедиялық материалдар арқылы балалар табиғаттағы еңбек әрекеттерін, ауыл шаруашылығы жұмыстарын, өндіріс процестерін және әртүрлі кәсіптердің маңызын көрнекі түрде түсіне алады. Бұл балалардың еңбек туралы білімін кеңейтіп, қоғамдағы еңбек құндылығын түсінуге көмектеседі.

Сонымен қатар цифрлық ресурстар балаларды еңбекке тәрбиелеуде тәрбиелік мазмұндағы бейнероликтерді, анимациялық фильмдерді және интерактивті тапсырмаларды қолдануға мүмкіндік береді. Мұндай материалдар балаларға еңбектің нәтижесін, еңбектің қоғамдағы маңызын және адамдардың бір-біріне көмектесуінің қажеттілігін түсіндіруге ықпал етеді.

Алайда цифрлық технологияларды қолдану барысында балалардың жас ерекшеліктерін және денсаулық жағдайын ескеру маңызды. Экран алдында ұзақ уақыт отыру балалардың денсаулығына кері әсер етуі мүмкін [8, 115 б]. Сондықтан цифрлық құралдарды пайдалану барысында олардың уақытын шектеу, физикалық қозғалыс пен дәстүрлі ойын әрекеттерін сақтау қажет.

Цифрлық орта жағдайында тәрбиешінің рөлі ерекше маңызды болып табылады. Цифрлық технологиялар педагогтың орнын алмастырмайды, олар тек педагогикалық процесті тиімді ұйымдастыруға көмектесетін құрал ретінде қарастырылады [4, 98 б]. Сондықтан тәрбиеші цифрлық ресурстарды дұрыс таңдап, оларды балалардың танымдық және еңбек тәрбиесін дамыту мақсатында тиімді қолдануы тиіс.

Тәрбиеші цифрлық технологияларды қолдану арқылы балаларға еңбек әрекеттерінің маңызын түсіндіріп, оларды нақты еңбек әрекеттерімен байланыстыруы қажет. Мысалы, мультимедиялық материал арқылы өсімдіктерді күту туралы ақпарат беріп, кейін балалармен бірге гүлдерді суару сияқты нақты еңбек әрекетін ұйымдастыруға болады. Мұндай тәсіл теория мен практиканы байланыстыруға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық ортаны тиімді ұйымдастыру үшін бірнеше маңызды шарттарды сақтау қажет. Біріншіден, цифрлық технологиялар білім беру мақсаттарына сәйкес қолданылуы тиіс [5, 78 б]. Екіншіден, цифрлық ресурстар балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес таңдалуы қажет. Үшіншіден, цифрлық технологияларды қолдану уақыты шектеулі болуы керек. Төртіншіден, цифрлық құралдар дәстүрлі ойындармен, шығармашылық әрекеттермен және еңбек тапсырмаларымен үйлесімді түрде қолданылуы тиіс.

Сонымен қатар цифрлық орта ата-аналармен тиімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Цифрлық платформалар арқылы ата-аналар балалардың жетістіктерімен танысып, тәрбиешілермен тұрақты байланыста бола алады [8, 115 б]. Бұл балаларды еңбекке тәрбиелеу жұмыстарын үй жағдайында да жалғастыруға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, цифрлық орта қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады [3, 217 б]. Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану оқу-тәрбие процесінің сапасын арттыруға, балалардың танымдық белсенділігін дамытуға және білім беру мазмұнын жаңартуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар цифрлық технологиялар мектеп жасына дейінгі балаларды еңбекке тәрбиелеуде де маңызды құралдардың бірі бола алады. Цифрлық ресурстар балалардың еңбек туралы түсінігін кеңейтіп, еңбек әрекеттеріне қызығушылығын арттырады және еңбекке деген құрмет сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Дегенмен цифрлық технологияларды қолдану барысында олардың бала дамуына тигізетін ықтимал әсерлерін ескеру маңызды. Сондықтан цифрлық ортаны ұйымдастыру барысында педагогикалық мақсаттылық, жүйелілік және үйлесімділік қағидаларын сақтау қажет.

Цифрлық технологиялар дәстүрлі педагогикалық әдістермен үйлесімді қолданылған жағдайда ғана мектепке дейінгі білім беру жүйесінің тиімділігін арттырып, балалардың жан-жақты дамуына, соның ішінде еңбекке деген оң көзқарасының қалыптасуына ықпал

етеді. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық ортаны ғылыми негізде ұйымдастыру және педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. «Әділ Қазақстанның экономикалық бағыты». – https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskiy-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588
2. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: цифрлық трансформация арқылы өзекті міндеттер және оларды шешу». – https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145
3. Жұмабекова, Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика: оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2014. – 304 б.
4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022. – 120 б.
5. Құлжанова, Н. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы : Рауан, 2012. – 256 б.
6. Сәрсенбаева, Г.А. Мектепке дейінгі білім беру әдістемесі. – Алматы : Білім, 2018. – 200 б.
7. Роберт, И.В. Информационные технологии в образовании. – Москва : Академия, 2010. – 352 с.
8. Безруких, М.М. Компьютер и здоровье ребенка. – Москва: Вентана-Граф, 2013. – 160 с.

ӘОЖ 373.2:004

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕQ ДЕҢГЕЙІН ДАМЫТУДАҒЫ ТОПТЫҚ ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

***Нурайова Жансұлу Оразғалиқызы**, магистрант*
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
***Книсарина Малика Максатовна**, PhD, қауымдастырылған профессор*
Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медициналық университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается роль групповых видов работы как одного из эффективных путей повышения уровня эмоционального интеллекта младших школьников. В ходе исследования выявляется значимость групповой работы в развитии у учащихся навыков распознавания эмоций, управления, построения взаимоотношений. Анализируются возможности содействия социальному и личностному развитию учащихся с помощью различных групповых методов. Кроме того, в исследовании рассматриваются возможности применения средств искусственного интеллекта и определяется их роль в совершенствовании процессов распознавания эмоций учащихся, рефлексии и получения обратной связи. Результаты исследования служат основой для выработки методических рекомендаций, направленных на развитие эмоционального интеллекта в процессе начального образования.

Ключевые слова: начальная школа, эмоциональный интеллект, ученик, сочувствие, командная работа, социальные навыки, искусственный интеллект.

Abstract. The article examines the role of group work as one of the effective ways to increase the level of emotional intelligence of primary school students. The study reveals the importance of group work in developing students' emotional recognition, management, and relationship building skills. The possibilities of promoting the social and personal development of students through various group methods are analyzed. In addition, the study examines the possibilities of using artificial intelligence tools and determines their role in improving the processes of recognizing students' emotions, reflection and receiving feedback. The results of the study serve as the basis for the development of methodological recommendations aimed at the development of emotional intelligence in the process of primary education.

Keywords: elementary school, emotional intelligence, student, empathy, teamwork, social skills, artificial intelligence

Заманауи білім беру жүйесінде оқушының тек когнитивті қабілеттерін (IQ) дамыту жеткіліксіз. Тұлғаның ішкі әлеуетін толық ашуда және оның әлеуметтік ортаға бейімделуінде эмоционалды интеллект (EQ) шешуші рөл атқарады. Әсіресе, баланың тұлғалық негізі қаланатын бастауыш сынып кезеңінде сезімдерді тану, оларды басқару және өзгелердің көңіл-күйін түсіне білу дағдылары ерекше маңызға ие. Бұл дағдылар баланың тек оқу жетістіктеріне ғана емес, оның болашақтағы өмірлік табысына да тікелей әсер етеді. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты олар әлі де эмоционалды тұрақсыздыққа бейім келеді. Осы орайда, оқу процесіндегі топтық жұмыс түрлері баланың тек білім алып қана қоймай, қатарластарымен қарым-қатынас жасау, эмпатия таныту және конфликтілерді оңтайлы шешу дағдыларын шыңдайтын таптырмас құрал болып табылады. Топ ішіндегі өзара әрекеттесу оқушыны жауапкершілікке, төзімділікке және ортақ мақсатқа жұмылуға үйретеді. Сонымен қатар, бірлескен әрекет барысында әр оқушы өз пікірін білдіруге, өзгелерді тыңдауға және өз ойын дәлелдеуге мүмкіндік алады.

Қазіргі таңда білім беру үдерісінде жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолдану аталған дағдыларды дамытуда қосымша тиімді құрал ретінде қарастырылуда. Зерттеулерге сәйкес, жасанды интеллектке негізделген цифрлық платформалар оқушылардың оқу әрекетін жекелендіруге, олардың эмоциялық күйін жанама түрде талдауға және уақтылы кері байланыс беруге мүмкіндік береді (Luckin et al., 2016; Holmes et al., 2019). Сонымен қатар, ЖИ құралдары оқушылардың рефлексия жасау дағдыларын дамытуға, өз сезімдерін сипаттауға және топтық жұмыс барысындағы өзара әрекеттесуді талдауға көмектеседі. Мысалы, интерактивті чат-боттар мен интеллектуалды оқыту жүйелері оқушыларға ситуациялық тапсырмалар ұсынып, олардың эмоционалдық жауаптарын талдауға жағдай жасайды, бұл өз кезегінде эмоционалды интеллект компоненттерін (өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, әлеуметтік дағдылар) дамытуға ықпал етеді (Woolf, 2021). Осылайша, жасанды интеллектті топтық жұмыс түрлерімен кіріктіре қолдану бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық және әлеуметтік дамуын жаңа деңгейге көтереді.

Эмоционалды интеллект (EQ) концепциясының негізін қалаушылар Дж.Майер мен П.Сэловей бұл ұғымды «өзінің және өзгелердің сезімдері мен эмоцияларын бақылай алу, оларды ажырата білу және осы ақпаратты ойлау мен іс-әрекетті бағыттау үшін пайдалану қабілеті» деп анықтайды [3]. Ал Д.Гоулман өзінің еңбектерінде эмоционалды интеллекттің табысты тұлға қалыптастырудағы рөлі зияткерлік коэффициенттен (IQ) жоғары екенін дәлелдеп, оның құрамдас бөліктері ретінде өзін-өзі тану, эмоцияларды басқару, мотивация, эмпатия және әлеуметтік дағдыларды атап көрсетеді. Бұл компоненттер тұлғаның өмірлік дағдылар жүйесінің негізін құрайды [2].

Эмоционалды интеллект ұғымына берілген түрлі авторлық анықтамаларды салыстыру және талдау мақсатында төменде кесте түрінде берілді (1-кесте).

1-кесте – Эмоционалды интеллект ұғымына берілген анықтамалар

№	Автор	Анықтамасы
1	Питер Саловей және Джон Д. Майер	Эмоционалды интеллект – адамның өз және өзгенің эмоцияларын тану, түсіну және оларды басқару қабілеті
2	Дэниел Гоулман	Эмоционалды интеллект – өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, мотивация, эмпатия және әлеуметтік дағдылар жиынтығы
3	Рувен Бар-Он	Эмоционалды интеллект – тұлғаның әлеуметтік және эмоциялық бейімделуін қамтамасыз ететін қабілеттер мен дағдылар кешені
4	Говард Гарднер	Тұлғааралық және тұлғаішілік интеллект түрлері арқылы адамның өзін және басқаларды түсіну қабілеті (EQ-дің негізі ретінде қарастырылады)

Бастауыш сынып кезеңі – баланың эмоционалдық әлемінде түбегейлі өзгерістер орын алатын ерекше даму сатысы. Бұл уақытта баланың жетекші іс-әрекеті «ойыннан» «оқуға» ауысып, оның сезімдері мен эмоцияларының құрылымына айтарлықтай ықпал етеді. Аталған кезеңде оқушылардың эмоционалдық дамуы бірнеше маңызды ерекшеліктер арқылы сипатталады.

Ең алдымен, кіші мектеп жасындағы балаларға жоғары эмоционалдық сезімталдық пен реактивтілік тән. Әсіресе 1-2 сынып оқушылары қоршаған ортаны шынайы, ешбір сүзгісіз қабылдайды, олардың сенгіштігі мен аққөңілділігі басым болады. Балалар өз сезімдерін ашық білдіреді: қуаныш, реніш, таңдану сияқты эмоциялар олардың бет-әлпетінен бірден байқалады. Сонымен қатар, бұл жаста эмоциялық тұрақсыздық жиі көрінеді – көңіл-күйі тез өзгеріп, бір сәтте қуанып отырған бала келесі сәтте жылап кетуі мүмкін. Бұл олардың жүйке жүйесінің әлі толық жетілмегендігімен және өзін-өзі тежеу механизмдерінің қалыптасу үстінде болуымен түсіндіріледі [6].

Уақыт өте келе, бастауыш сынып оқушыларында эмоцияларды ерікті реттеу қабілеті біртіндеп қалыптаса бастайды. Егер бірінші сыныпта бала сезім жетегінде әрекет етсе, 3–4 сыныптарға қарай ол өз мінез-құлқын саналы түрде бақылауға үйренеді. Бұл үдерісте эмоциялардың интеллектуалдануы маңызды рөл атқарады: бала өз сезімдерінің себептерін түсініп, оларды талдай бастайды. Сонымен қатар, оқу әрекеті баланы тәртіпке бағынуға, шыдамдылық танытуға және өз эмоцияларын басқаруға үйретеді. Осы кезеңде балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуі де қарқынды жүреді. Еліктеу механизмі арқылы олар өздеріне үлгі болатын ересектерге немесе кейіпкерлерге ұқсауға тырысады. Соның негізінде моральдық сезімдер қалыптасып, «жақсы» мен «жаман» туралы түсініктері нақты әрекеттер арқылы бекітіледі. Сонымен қатар, мұғалім мен ата-ананың бағасы бала үшін ерекше маңызға ие болады. Мақтау мен қолдау – оның эмоционалдық қажеттіліктерінің негізгі көздерінің біріне айналады.

Қазіргі білім беру жағдайында бұл үдерісті қолдауда жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының мүмкіндіктері кеңейіп келеді. ЖИ негізіндегі цифрлық құралдар оқушылардың мінез-құлқын және оқу әрекетін талдау арқылы олардың эмоционалдық күйіне жанама түрде баға беруге, сондай-ақ жеке ерекшеліктеріне сәйкес тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді. Мұндай құралдар баланың рефлексия жасауына ықпал етіп, өз эмоцияларын тану мен сипаттау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, интерактивті оқыту жүйелері мен интеллектуалды қосымшалар арқылы ұсынылатын ситуациялық тапсырмалар мен рөлдік модельдер оқушылардың түрлі әлеуметтік жағдайларда өздерін қалай ұстау керектігін түсінуіне жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде олардың өзін-өзі реттеу, эмпатия және қарым-қатынас дағдыларын жетілдіреді. Осылайша, бастауыш сынып кезеңі баланың эмоционалдық дамуының іргетасы қаланатын маңызды кезең болып табылады. Бұл уақытта қалыптасқан сезімдік тәжірибе мен өзін-өзі реттеу

дағдылары оның әрі қарайғы тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді. Ал жасанды интеллектті оқу үдерісіне кіріктіру осы дағдыларды қалыптастыруды жаңа деңгейге көтеріп, оқытудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Отандық ғалым Ш. Мұхтарованың пікірінше, осы жастағы балалардың эмоционалдық тұрақтылығы мен өзін-өзі реттеу дағдылары ұжымдық іс-әрекет барысында тиімдірек қалыптасады. Себебі, бала әлеуметтік ортада өз әрекетінің салдарын көріп, өзге адамдардың эмоциясын түсіну арқылы өзіндік мінез-құлқын реттеуге үйренеді. Топтық жұмыс оқушыға тек ақпарат алмасуды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік жауапкершілікті сезінуді, өз рөлін анықтауды және ұжымдағы өз орнын табуды үйретеді. Сонымен қатар, бұл кезеңде қалыптасқан эмоционалды дағдылар баланың кейінгі оқу сатыларында да маңызды рөл атқарады [1].

Топтық жұмыс түрлері мен олардың EQ дамытудағы функциясы

Эмоционалды интеллект деңгейін арттыруда топтық жұмыстың мына түрлері ерекше тиімділік көрсетеді:

Рөлдік және имитациялық ойындар. Бұл әдіс шетелдік зерттеуші Марк Брэккет ұсынған «RULER» әдістемесіне сәйкес келеді. Оқушылар топқа бөлініп, белгілі бір конфликтілі немесе өмірлік жағдайларды сахналайды. Бұл процесте бала өзге кейіпкердің күйіне ену арқылы өзгелердің эмоциясын түсінуді, яғни эмпатияны дамытады. Сонымен қатар, рөлдік ойындар оқушыларға эмоцияларды тану, олардың пайда болу себептерін анықтау және оларды тиімді басқару дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстар эмоционалдық сөздік қорды байытып, баланың өз сезімін нақты әрі мәдени түрде жеткізу қабілетін қалыптастырады. Нәтижесінде, оқушы әлеуметтік жағдайларда өзін сенімді ұстай бастайды [4].

Сонымен қатар, жасанды интеллектке негізделген интерактивті платформалар мен чат-боттар рөлдік ойындарды цифрлық форматта ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мұндай құралдар оқушыларға түрлі ситуацияларды модельдеп ұсынып, олардың эмоционалдық реакцияларын талдауға және рефлексия жасауына жағдай жасайды. Бұл эмпатия мен өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту тиімділігін арттырады.

Бірлескен жобалық әрекет. Шетелдік педагог Роберт Славин негізін қалаған «кооперативті оқыту» теориясы бойынша, ортақ мақсатқа бағытталған топ мүшелері өзара тәуелділік пен қолдауға негізделген әрекетке көшеді. Мысалы, «Біздің сыныптың көңіл-күй картасы» сияқты жобалар барысында оқушылар өзара келісімге келу, жауапкершілікті бөлісу және ортақ шешім қабылдау дағдыларын меңгереді. Бұл үдеріс барысында табандылық, шыдамдылық, бірін-бірі түсіну және қолдау көрсету сияқты қасиеттер қалыптасады. Аталған қасиеттер эмоционалды интеллекттің негізгі компоненттері болып табылады және оқушылардың тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді. Жасанды интеллект құралдары бірлескен жобалық әрекеттерді ұйымдастыруда да тиімді қолданылады. Атап айтқанда, ЖИ негізіндегі платформалар топ мүшелерінің белсенділігін қадағалап, тапсырмаларды бөлуге, нәтижелерді талдауға және кері байланыс беруге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде топтағы өзара әрекеттесуді жақсартып, оқушылардың жауапкершілік пен ынтымақтастық дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Пікірталас және дөңгелек үстел. Отандық және шетелдік психологиялық зерттеулерге сәйкес, топтық талқылаулар оқушының өзін-өзі тану деңгейін арттырады. Пікірталас барысында оқушылар өз ойын ашық жеткізуге, қарсы пікірді құрметпен қабылдауға және эмоцияларын бақылауда ұстауға үйренеді. Бұл – жоғары деңгейдегі эмоционалды интеллекттің маңызды көрсеткіші. Сонымен қатар, оқушылар аргументация жасау, дәлел келтіру, келісімге келу сияқты коммуникативтік дағдыларды дамытады. Мұндай әрекеттер олардың эмоционалдық тұрақтылығын күшейтіп, әлеуметтік ортада тиімді қарым-қатынас орнатуына мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект пікірталас үдерісін қолдауда қосымша құрал ретінде қызмет атқара алады. Мысалы, интеллектуалды жүйелер оқушылардың жауаптарын талдап, олардың эмоциялық реңкін анықтауға, сондай-ақ конструктивті кері байланыс ұсынуға

мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың өзін-өзі бақылау және қарым-қатынас мәдениетін дамытуға жағдай жасайды.

Тренингтік жаттығулар мен сергіту ойындары. Топтық форматта өткізілетін психологиялық тренингтер мен қысқа сергіту жаттығулары эмоционалды интеллектті дамытуда ерекше орын алады. Мысалы, «Көңіл-күй шеңбері», «Эмоцияны тап», «Менің бүгінгі сезімім» сияқты жаттығулар оқушылардың өз эмоцияларын тануына, оларды вербалды түрде жеткізуіне және өзгелердің сезімін түсінуіне ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл жаттығулар сынып ішінде сенімді, қолайлы психологиялық ахуал қалыптастырады. Сенімге негізделген ортада оқушылар өз ойын еркін айтып, қателесуден қорықпайды, бұл олардың эмоционалдық ашықтығын арттырады. Бұл бағытта жасанды интеллектке негізделген цифрлық қосымшалар оқушылардың көңіл-күйін тіркеу, эмоцияларын белгілеу және уақыт бойынша өзгерісін бақылау мүмкіндігін ұсынады. Мұндай құралдар оқушылардың өзін-өзі тану және рефлексия дағдыларын жүйелі түрде дамытуға көмектеседі.

Жалпы алғанда, топтық жұмыс түрлері бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды интеллектін дамытуда кешенді құрал ретінде қарастырылады. Олар оқушылардың тек академиялық білімін ғана емес, сонымен қатар тұлғалық, әлеуметтік және эмоционалдық құзыреттіліктерін қатар дамытуға мүмкіндік береді. Сондықтан оқу үдерісінде топтық жұмыс әдістерін жүйелі және мақсатты түрде қолдану – бүгінгі білім берудің өзекті бағыттарының бірі болып табылады [5].

Қазіргі білім беру кеңістігінде бұл бағытты жетілдіруде жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын кіріктіру ерекше маңызға ие. ЖИ негізіндегі цифрлық құралдар оқыту үдерісін жекелендіруге, оқушылардың эмоциялық күйіне жанама талдау жасауға және дер кезінде кері байланыс ұсынуға мүмкіндік береді, бұл топтық жұмыстың тиімділігін арттыра түседі.

Қорытындылай келе, эмоционалды интеллект – бастауыш сынып оқушысының тұлғалық және әлеуметтік дамуының маңызды құрамдас бөлігі екені анықталды. Топтық жұмыс түрлерінің оқушылардың эмоцияларды тану, оларды басқару, эмпатия таныту және тиімді қарым-қатынас орнату дағдыларын дамытуда жоғары тиімділік көрсететіні айқындалды. Топтық жұмыс арқылы оқушылар бірлескен әрекет барысында әлеуметтік өзара әрекет тәжірибесін жинақтап, өз мінез-құлқын реттеуге үйренеді. Бұл олардың эмоционалдық тұрақтылығын арттырып қана қоймай, оқу үдерісіндегі белсенділігін, өзіне деген сенімділігін және ынтасын күшейтеді. Сонымен қатар, топтық жұмыстар оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытып, ұжымда жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырады.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану бұл үдерісті одан әрі жетілдіруге мүмкіндік береді. Атап айтқанда, ЖИ оқушылардың қатысу белсенділігін талдауға, олардың жауаптарын саралауға және эмоционалдық көріністерін жанама бағалауға жағдай жасап, мұғалімге оқыту стратегиясын тиімді түзетуге көмектеседі. Оқу үдерісінде жүйелі түрде ұйымдастырылған топтық жұмыс түрлері оқушылардың эмоционалды интеллект деңгейін арттыруға оң ықпал етеді және олардың жан-жақты тұлға ретінде қалыптасуына негіз болады. Осыған байланысты бастауыш сынып мұғалімдеріне келесі ұсыныстар беріледі: оқу сабақтарында топтық жұмыс түрлерін жүйелі түрде көбейту; рөлдік ойындар, пікірталас, бірлескен жобалар сияқты әдістерді жиі қолдану; әр сабақта оқушылардың эмоцияларын тануға және білдіруге бағытталған қысқа жаттығулар енгізу; сыныпта жағымды психологиялық ахуал қалыптастыруға ерекше көңіл бөлу. Сонымен қатар, мұғалімдерге жасанды интеллект құралдарын орынды пайдалану ұсынылады: оқушылардың рефлексиясын ұйымдастыруда цифрлық платформаларды қолдану, эмоционалдық жағдайды анықтауға арналған интерактивті тапсырмалар енгізу, топтық жұмыс нәтижелерін талдауда ЖИ мүмкіндіктерін пайдалану. Бұл ұсыныстар оқыту үдерісінің тиімділігін арттырып, оқушылардың эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қолдауға бағытталған.

Топтық жұмысқа негізделген оқыту әдістерін кеңінен қолдану – оқушылардың эмоционалды интеллектін дамытуға, олардың әлеуметтік бейімделуіне және болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық бағыт болып табылады. Ал жасанды интеллектті осы үдеріске кіріктіру білім берудің сапасын жаңа деңгейге көтеріп, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге негізделген заманауи оқыту ортасын қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұхтарова Ш.М., Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері және әлеуметтенуі. – Алматы, 2020. – 73 б.
2. Goleman Daniel Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 1995. – 35-36 б.
3. Salovey, P., & Mayer, J. D. Emotional Intelligence // Imagination, Cognition and Personality. – 1990. – 128 б.
4. Brackett, M. Permission to Feel. – New York: Celadon Books, 2019. – 48-49 б.
5. CASEL. Social and Emotional Learning (SEL) Framework. – 2023. – URL: https://casel.org [қаралған күні: 04.04.2026].
6. Жұмасова К., Психология: Оқулық. 2-басылым, – Астана: Фолиант, 2010. – 263-265 б.
7. Slavin R. E. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. – Boston: Allyn & Bacon, 1995. – 248 p.
8. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016. – 44 p.
9. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 240 p.

ӘОЖ 37.013:004.8

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Пірәлі Фатима Елубайқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
Елімбек Ақерке Жандосқызы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің
2 курс студенті БОПӘ-24-7 тобы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматриваются теоретические основы и практические возможности применения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в начальных классах в условиях цифрового обучения. Научно обосновывается роль ИИ в индивидуализации учебного процесса, повышении познавательной активности учеников и формировании мотивации к обучению. Кроме того, предлагаются эффективные методы и подходы, а также мероприятия, проводимые как в рамках урока, так и вне его, с учетом возрастных особенностей младших школьников. В статье рассматриваются преимущества использования ИИ, его педагогическая эффективность, возникающие трудности и пути их преодоления.

Ключевые слова: искусственный интеллект цифровое образование, начальные классы, индивидуализированное обучение, геймификация, игровые технологии, интерактивное обучение мотивация к обучению, педагогические технологии.

Abstract. This article comprehensively examines the theoretical foundations and practical possibilities of using artificial intelligence (AI) technologies in primary schools in the context of digital learning. The role of AI in the individualization of the educational process, increasing the cognitive activity of students and the formation of motivation for learning is scientifically substantiated. In addition, effective methods and approaches are offered, as well as activities carried out both within and outside the lesson, taking into account the age characteristics of younger students. The article discusses the advantages of using AI, its pedagogical effectiveness, emerging difficulties and ways to overcome them.

Keywords: artificial intelligence, digital education, elementary grades, individualized learning, gamification, game technologies, interactive learning, motivation to learn, pedagogical technologies.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру кезеңін бастан өткеруде. Бұл үдеріс оқыту мазмұны мен әдістемесіне түбегейлі өзгерістер енгізіп, білім алушылардың қажеттіліктеріне бейімделген жаңа технологияларды қолдануды талап етеді. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары бастауыш білім беру деңгейінде оқыту тиімділігін арттырудың маңызды құралдарының біріне айналып отыр.

Жасанды интеллект – бұл компьютерлік жүйелердің адам интеллектісіне тән функцияларды орындау қабілеті. Аталған технологияны бастауыш сыныпта қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, жеке білім алу траекториясын қалыптастыруға және оқу процесін дараландыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, жасанды интеллектті қолданудың тиімді әдіс-тәсілдері бірнеше бағытта жүзеге асырылады. Біріншіден, бейімделген оқыту платформалары арқылы әр оқушының білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынылады. Мұндай жүйелер оқушының қателіктерін талдап, келесі оқу материалын автоматты түрде реттейді. Бұл оқыту сапасын арттырып қана қоймай, оқушының өзіне деген сенімділігін қалыптастырады. Екіншіден, интерактивті білім беру құралдары арқылы оқыту процесі қызықты әрі тартымды болады. Жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін қосымшалар ойын элементтерін пайдаланып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Әсіресе тіл үйрену, математика және логикалық ойлау дағдыларын дамытуда бұл әдіс ерекше тиімді. Үшіншіден, виртуалды көмекшілерді пайдалану оқушылардың өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай жүйелер оқушылардың сұрақтарына жедел жауап беріп, қосымша түсіндірмелер ұсына алады. Бұл мұғалімнің жүктемесін азайтып, оқыту процесін оңтайландырады. Төртіншіден, оқу жетістіктерін талдау және бағалау үдерісінде жасанды интеллектті қолдану маңызды рөл атқарады. ЖИ жүйелері оқушылардың оқу нәтижелерін жинақтап, талдау арқылы олардың әлсіз және күшті жақтарын анықтайды. Бұл мұғалімге оқыту стратегиясын түзетуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында педагогтің рөлі өзгеріске ұшырайды. Мұғалім тек білім беруші емес, бағыттаушы, кеңесші және оқу процесін ұйымдастырушы қызметін атқарады. Сондықтан педагогтердің цифрлық құзыреттілігін дамыту маңызды шарт болып табылады. Төменде бастауыш сыныпта жасанды интеллектті қолданудың тиімді әдіс-тәсілдері жүйеленген кесте ұсынылған:

№	Әдіс-тәсіл атауы	Сипаттамасы	Тиімділігі
1	Бейімделген оқыту	Оқушы деңгейіне сай жеке тапсырмалар беру	Оқу сапасын арттырады, дараландыруды қамтамасыз етеді
2	Интерактивті оқыту	Ойын және визуалды элементтер арқылы білім беру	Қызығушылықты арттырады, белсенділікті күшейтеді
3	Виртуалды көмекшілер	Оқушылардың сұрақтарына автоматты жауап беру	Өздігінен білім алу дағдыларын дамытады
4	Оқу жетістіктерін талдау	Деректер негізінде оқушы үлгерімін бағалау	Мұғалімге тиімді кері байланыс береді

5	Автоматтандырылған бағалау	Тапсырмаларды автоматты тексеру	Уақытты үнемдейді, бағалаудың объективтілігін арттырады	

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялар ғасыры. Білім беру жүйесі бұл өзгерістерден тыс қала алмайды. Қазіргі уақытта оқыту процесі тек дәстүрлі әдістермен шектелмей, цифрлық құралдармен толықтырылуда. Мұндай өзгерістер оқыту сапасын арттыруға, оқушылардың қызығушылығын күшейтуге және білімді тиімді меңгеруге бағытталған. Цифрлық білім беру ортасының дамуы жасанды интеллект технологияларын енгізуге жол ашты. Жасанды интеллект – бұл адамның ойлау қабілетін белгілі бір деңгейде модельдейтін, ақпаратты өңдеп, талдайтын және шешім қабылдай алатын жүйе. Білім беру саласында ЖИ оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқытуды жаңа деңгейге көтереді.

Бастауыш сынып – баланың тұлғалық және танымдық дамуының ең маңызды кезеңі. Бұл кезеңде балада оқу дағдылары қалыптасады, білімге деген қызығушылық пайда болады. Сондықтан осы кезеңде ЖИ-ды дұрыс және тиімді қолдану ерекше маңызға ие.

Цифрлық білім беру – бұл ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы білім беру процесін жетілдіруге бағытталған жүйе. Бұл жүйе:
- білімге қолжетімділікті арттырады;
- оқыту процесін икемді етеді;
- оқушының белсенділігін арттырады.

Жасанды интеллект осы жүйенің негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Оның көмегімен:
- оқу материалдары автоматты түрде бейімделеді;
- оқушылардың білім деңгейі талданады;
- оқу процесі дараланады;
- кері байланыс жедел беріледі.

Жасанды интеллект пен эмоциялық интеллектті ұштастыру. Қазіргі ЖИ жүйелері тек білімді тексеріп қана қоймай, оқушының эмоциялық күйін де талдай алады. Мысалы, кейбір платформалар оқушының жауап беру жылдамдығы, қателік жиілігі арқылы оның шаршауын немесе қызығушылығын анықтайды. Бұл бастауыш сыныпта өте маңызды, себебі оқушының психологиялық жай-күйі оқу нәтижесіне тікелей әсер етеді.

Learning Analytics (оқу аналитикасы) қолдану. ЖИ көмегімен үлкен деректерді талдау арқылы:
- әр оқушының даму динамикасы анықталады
- оқу қиындықтары ерте кезеңде байқалады
- жеке оқыту стратегиясы жасалады

Бұл бағыт қазіргі білім беру жүйесінде ең перспективалы трендтердің бірі болып саналады.

Генеративті жасанды интеллект мүмкіндіктері. Соңғы жылдары генеративті ЖИ (мәтін, сурет, тапсырма құрастыру) белсенді қолданылуда. Мысалы: мұғалімдерге автоматты түрде тапсырма құрастыру, оқушыларға мәтінді жеңілдетіп түсіндіру, сурет арқылы түсіндіру (визуализация). Бұл әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін өте тиімді, себебі олар визуалды ақпаратты жақсы қабылдайды.

Инклюзивті білім беруде ЖИ қолдану. Жасанды интеллект ерекше білім беруді қажет ететін балаларға үлкен мүмкіндік береді: дыбысты мәтінге айналдыру, мәтінді дауыстап оқу, оқу қарқынын бейімдеу. Бұл білім беру теңдігін қамтамасыз етудің маңызды құралы.

Геймификация + ЖИ (ойын арқылы оқыту). ЖИ ойын сценарийін әр оқушыға жеке бейімдей алады:
- деңгейге сәйкес тапсырма береді
- марапаттау жүйесін реттейді
- мотивацияны арттырады

Бұл бастауыш сыныпта ең тиімді әдістердің бірі ретінде кең таралып келеді.

Мұғалімге арналған ЖИ құралдары. ЖИ тек оқушы үшін емес, мұғалім үшін де маңызды:

- сабақ жоспарын автоматты дайындау
- тест құрастыру
- кері байланыс жазу

Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп, шығармашылық жұмысқа көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік береді.

Цифрлық қауіпсіздік және этика. Жаңа маңызды бағыттардың бірі: оқушы деректерін қорғау, ЖИ қолдануда этикалық нормаларды сақтау балалардың цифрлық мәдениетін қалыптастыру. Бұл бөлімді қосу мақаланызды ғылыми тұрғыдан толықтырады. Болашақ трендтер. Алдағы уақытта білім беруде:

- ✓ виртуалды сыныптар
- ✓ AR/VR + ЖИ интеграциясы
- ✓ толық дербестендірілген оқыту жүйелері кеңінен қолданылады деп күтілуде.

Қорытындылай келе, жасанды интеллектті бастауыш сыныпта қолдану білім беру процесін жаңа деңгейге көтереді. ЖИ әр оқушының жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу материалын даралайды, сабаққа интерактивтілік пен қызығушылық қосады, танымдық белсенділікті арттырады және оқу мотивациясын қалыптастырады. Сонымен қатар, ЖИ шығармашылық қабілеттерді дамытып, балалардың өз ойларын еркін білдіруіне мүмкіндік береді. Жедел кері байланыс арқылы оқушылар өз қателіктерін бірден түсініп, білімді дұрыс меңгеруге жағдай жасалады. Цифрлық құралдардың көмегімен сабақтар тиімді, уақыт үнемдейтін және ақпаратты жылдам жеткізетін болады. Осылайша, жасанды интеллектті қолдану тек қана технологияны енгізу емес, ол білім беру сапасын арттырудың, әр оқушының жеке дамуына жағдай жасау мен сабақтарды қызықты әрі тиімді өткізу жолы болып табылады. Болашақта бұл тәсіл оқушылардың оқу мотивациясын тұрақты сақтап, олардың шығармашылық және аналитикалық қабілеттерін дамытуға зор мүмкіндік береді. Сондықтан жасанды интеллектті мектептегі білім беру процесіне интеграциялау педагогикада заманауи және тиімді бағыт болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ахметова, Г.Ж., & Смагулова, А. Т. (2021). Цифрлық білім беру және жасанды интеллекттің мүмкіндіктері. Алматы: Білім, 128 б.
2. Бекмұхамедова, Ш. (2020). Интерактивті оқыту әдістері бастауыш сыныптарда. Астана: Ұлттық педагогикалық университет, 142 б.
3. Дүйсенова, К.С. (2019). Бастауыш сынып оқушыларына арналған шығармашылық тапсырмалар мен жобалық әдістер. Алматы: Қазақ университеті, 110 б.
4. Жұмабаев, Т. (2022). Жасанды интеллект пен білім беру технологияларының интеграциясы. ҚазПедагогика журналы, №2, 45-53 беттер.

ӘОЖ 37.013:004

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

***Сугирбаева Жанслу Магзумовна**, бастауыш сынып мұғалімі*
№16 Сәкен Сейфуллин атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Жуалы ауд., Теріс ау., Қазақстан

Аннотация. В этой статье рассматривается важность использования цифровых ресурсов и технологий искусственного интеллекта для повышения качества обучения

младших школьников. Всесторонне анализируются процесс цифровизации в современной системе образования, профессиональная компетентность учителя и роль инновационных инструментов в повышении познавательной активности учащихся. Кроме того, предлагается деятельность учителя начальных классов в цифровой среде, возможности персонализации процесса обучения и эффективные методы, направленные на повышение качества образования. Исследование показывает, что цифровые платформы и инструменты на основе искусственного интеллекта повышают эффективность обучения.

Ключевые слова: цифровые ресурсы, искусственный интеллект, начальное образование, качество обучения, инновационные технологии, компетентность учителя, цифровое образование.

Abstract. This article examines the importance of using digital resources and artificial intelligence technologies to improve the quality of primary school education. The process of digitalization in the modern education system, the professional competence of teachers and the role of innovative tools in increasing the cognitive activity of students are comprehensively analyzed. In addition, it offers the activities of primary school teachers in a digital environment, the possibilities of personalizing the learning process and effective methods aimed at improving the quality of education. The study shows that digital platforms and tools based on artificial intelligence increase the effectiveness of learning.

Keywords: digital resources, artificial intelligence, primary education, quality of education, innovative technologies, teacher competence, digital education.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап, жаңа сапалық деңгейге көтерілуде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы, цифрлық ресурстардың кеңінен қолданылуы және жасанды интеллекттің білім беру саласына енуі оқыту үдерісінің мазмұны мен құрылымын жаңғыртуға жол ашты.

Бастауыш білім беру – тұлғаның іргетасы қаланатын маңызды кезең. Осы кезеңде оқушылардың білімге деген қызығушылығы, танымдық қабілеттері мен шығармашылық әлеуеті қалыптасады. Сондықтан оқу сапасын арттыруда заманауи технологияларды тиімді пайдалану – уақыт талабы. Цифрлық ресурстар мен жасанды интеллект құралдары мұғалімге оқыту үдерісін жекелендіруге, оқушылардың білім деңгейін нақты анықтауға және тиімді кері байланыс ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқу сапасының артуына тікелей әсер етеді.

Цифрлық ресурстар – білім беру мазмұнын жеткізудің жаңа формасы. Олар оқушылардың оқу материалын терең меңгеруіне, көрнекілік арқылы түсінуіне және өз бетінше білім алуына мүмкіндік береді. Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі қарқынды түрде цифрландыру үдерісіне бет бұруда. Цифрлық ресурстар білім алушылардың танымдық мүмкіндіктерін кеңейтіп, оқу үдерісін анағұрлым тиімді, қолжетімді және интерактивті етеді. Электрондық оқулықтар, онлайн платформалар, бейнесабақтар, виртуалды зертханалар мен білім беру қосымшалары оқытудың дәстүрлі әдістерін толықтыра отырып, білім мазмұнын терең әрі жан-жақты меңгеруге мүмкіндік береді.

Цифрлық ресурстардың басты артықшылығы – ақпараттың жеделдігі мен қолжетімділігі. Оқушы кез келген уақытта, кез келген жерде қажетті білім көздеріне қол жеткізе алады. Сонымен қатар, мультимедиалық мүмкіндіктер арқылы күрделі ұғымдарды көрнекі түрде түсіндіру білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Бұл ресурстар білім алушылардың өзіндік жұмысын дамытуға, шығармашылық ойлауын қалыптастыруға және цифрлық сауаттылығын жетілдіруге жол ашады.

Бастауыш сыныпта цифрлық ресурстарды қолдану келесі артықшылықтарымен ерекшеленеді:

- оқу материалының қолжетімділігі;
- оқыту үдерісінің интерактивтілігі;
- оқушылардың қызығушылығының артуы;

- білімді визуалды түрде қабылдау мүмкіндігі.

Цифрлық құралдар оқушының тек тыңдаушы емес, белсенді қатысушы болуына ықпал етеді. Бұл оның оқу мотивациясын арттырады.

Жасанды интеллект – оқыту үдерісін жетілдіруге бағытталған заманауи технологиялардың бірі. Ол білім беру мазмұнын жекелендіруге және оқушылардың қабілетіне қарай бейімдеуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект қазіргі білім беру саласының маңызды құралдарының біріне айналып отыр. Оның көмегімен оқыту үдерісін жекелендіру, оқушының қабілеті мен деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсыну мүмкіндігі кеңейеді. Жасанды интеллект жүйелері әрбір білім алушының оқу қарқынын, қызығушылығын және білім деңгейін талдай отырып, тиімді оқу траекториясын құрастыра алады.

Сонымен қатар, жасанды интеллект мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, уақытын үнемдеуге септігін тигізеді. Мәселен, автоматтандырылған бағалау жүйелері, чат-боттар, интеллектуалды оқыту платформалары оқу материалын түсіндіру, кері байланыс беру, тапсырмаларды тексеру сияқты міндеттерді атқара алады. Бұл өз кезегінде мұғалімге оқушылармен тереңірек жұмыс істеуге, олардың тұлғалық дамуына көңіл бөлуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект білім беру сапасын арттырумен қатар, білім алушылардың сыни ойлау, мәселе шешу және цифрлық ортада жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллект негізіндегі жүйелер:

- оқушының білім деңгейін талдайды;
- жеке оқу траекториясын құрады;
- автоматты түрде кері байланыс береді;
- мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді.

Бұл технологиялар бастауыш сынып оқушыларының оқу қарқынын ескеріп, әр оқушыға жеке тәсіл қолдануға мүмкіндік береді.

Цифрлық дәуірдегі мұғалім – тек білім беруші ғана емес, бағыттаушы, кеңесші және ұйымдастырушы. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі оның цифрлық технологияларды тиімді пайдалана алуымен тығыз байланысты. Бастауыш сынып мұғалімі – білім беру жүйесінің іргетасын қалаушы тұлға. Ол тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар тәрбиеші, бағыт-бағдар беруші, тұлға қалыптастырушы жетекші болып табылады. Осы кезеңде мұғалім оқушының оқу дағдыларын ғана емес, оның мінез-құлқын, құндылықтарын, дүниетанымын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Қазіргі заман мұғалімі дәстүрлі әдістермен шектелмей, инновациялық технологияларды тиімді қолдана білуі тиіс. Ол әрбір оқушының жеке ерекшелігін ескере отырып, оқытуды ұйымдастыруы қажет. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, педагогикалық шеберлігі және шығармашылық ізденісі оқушының білім сапасына тікелей әсер етеді.

Сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімі оқушының бойында білімге деген қызығушылықты оятып, өздігінен білім алуға ынталандыруы тиіс. Оның жылы қарым-қатынасы мен қолдауы оқушының сенімін арттырып, оқу үдерісіне белсенді қатысуына ықпал етеді.

Мұғалімнің негізгі міндеттері:

- цифрлық ресурстарды тиімді таңдау;
- оқу үдерісін ұйымдастыру;
- оқушылардың қызығушылығын арттыру;
- цифрлық сауаттылықты қалыптастыру.

Мұғалімнің шығармашылығы мен жаңашылдығы оқу сапасының артуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Цифрлық ресурстар мен жасанды интеллектті қолдану арқылы оқу сапасын арттыру келесі бағыттарда жүзеге асады:

- оқытуды жекелендіру;

- интерактивті әдістерді қолдану;
- кері байланысты жедел ұйымдастыру;
- оқушылардың өзіндік жұмысын дамыту.

Осы бағыттар оқу нәтижелерінің тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Жасанды интеллект құралдарының оқу үдерісіндегі тиімділігі:

№	Құрал түрі	Мүмкіндіктері	Оқу сапасына әсері
1	Цифрлық платформалар	Интерактивті тапсырмалар	Қызығушылық артады
2	Онлайн тесттер	Білімді тексеру	Нәтиже дәлдігі жоғары
3	Жасанды интеллект жүйелері	Жеке оқу жоспары	Жекелендіру қамтамасыз етіледі
4	Білім беру қосымшалары	Көрнекілік	Түсіну жеңілдейді

Оқу сапасын арттыру – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Бұл бағытта кешенді және жүйелі жұмыстар жүргізілуі қажет. Ең алдымен, оқыту әдістерін жетілдіру, заманауи педагогикалық технологияларды енгізу маңызды. Белсенді оқыту әдістері, жобалық жұмыс, саралап оқыту тәсілдері білім алушылардың оқу мотивациясын арттырып, нәтижелі білім алуға жағдай жасайды.

Сонымен қатар, білім беру үдерісінде цифрлық ресурстар мен инновациялық құралдарды тиімді пайдалану оқу сапасын жақсартуға ықпал етеді. Мұғалімдердің кәсіби дамуына ерекше көңіл бөлу де маңызды фактор болып табылады. Үздіксіз білім жетілдіру курстары, тәжірибе алмасу, әдістемелік қолдау педагогтардың біліктілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Бағалау жүйесін жетілдіру де оқу сапасын арттырудың маңызды тетігі. Қалыптастырушы бағалау, кері байланыстың сапалы берілуі оқушының өз қателігін түсініп, оны түзетуіне жағдай жасайды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, цифрлық ресурстар мен жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану бастауыш сынып оқушыларының оқу сапасын айтарлықтай арттырады. Оқушылардың оқу мотивациясы жоғарылап, білімді меңгеру деңгейі жақсарады. Сонымен қатар, мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін арттыру – басты міндеттердің бірі. Себебі технология қаншалықты дамығанымен, оны тиімді қолдану мұғалімнің кәсібилігіне байланысты.

Жасанды интеллект – білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Оларды бастауыш сыныпта тиімді пайдалану оқу сапасын арттырудың маңызды құралы болып табылады. Қорытындылай келе, оқу сапасын арттыру үшін мұғалім, оқушы және білім беру ортасы арасында үйлесімді байланыс орнауы тиіс. Тек осындай жағдайда ғана білім беру жүйесі өзінің басты мақсатына – сапалы, бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға қол жеткізе алады. Заманауи мұғалім жаңа технологияларды меңгеріп, оларды оқу үдерісінде орынды қолдана білсе, оқушылардың білім деңгейі мен танымдық қабілеттері жоғарылайды. Бұл өз кезегінде сапалы білім берудің негізгі көрсеткіші болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ахметова Г.К., Исаева З.Ә. Педагогика: оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 220 бет.
2. Құрманалина Ш., Мұқанова Б., Ғалымова Ә., Ильясова Р. Педагогика: оқулық. – Астана: Фолиант, 2014. – 472 бет.
3. Құрманалина Ш., Ғалымова Ә. Педагогика. – Астана: Фолиант, 2012. – 278 бет.
4. Шалғынбаева Қ. Педагогика. – Астана, 2014. – 268 бет.
5. Педагогика: жоғары оқу орындарына арналған оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 336 бет.

ӘОЖ 372.854:004.8

ХИМИЯ БІЛІМІН ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Нурбекова Жамиля Алмабековна
химия пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы
№4 Балжан Бөлтірікова атындағы мектеп-лицей
Жамбыл обл., Қордай ауд., Қордай ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности внедрения технологий искусственного интеллекта в учебный процесс в условиях цифровизации химических знаний. Анализируются пути повышения познавательной активности учащихся, развития исследовательских способностей и улучшения качества обучения с использованием цифровых средств и систем искусственного интеллекта при изучении химии. Кроме того, на уроках химии предлагаются виды практической работы с учащимися на основе искусственного интеллекта. Педагогически обоснована эффективность инновационных методов в образовании, показаны конкретные методические направления.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровизация, преподавание химии, педагогические технологии, виртуальная лаборатория, образовательные инновации, цифровые образовательные ресурсы.

Abstract. This article examines the pedagogical possibilities of introducing artificial intelligence technologies into the educational process in the context of the digitalization of chemical knowledge. The article analyzes ways to increase students' cognitive activity, develop research abilities and improve the quality of education using digital tools and artificial intelligence systems in the study of chemistry. In addition, chemistry classes offer practical work with students based on artificial intelligence. The effectiveness of innovative methods in education is pedagogically justified, and specific methodological directions are shown.

Keywords: artificial intelligence, digitalization, chemistry teaching, pedagogical technologies, virtual laboratory, educational innovations, digital educational resources.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы оқу үдерісінің жаңа сапалық деңгейге көтерілуіне ықпал етуде. Әсіресе, жаратылыстану бағытындағы пәндер, соның ішінде химия пәні, цифрлық білім беру ресурстарын және жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын тиімді қолдану арқылы жаңа мүмкіндіктерге ие болуда.

Химия – күрделі теориялық және практикалық компоненттерді қамтитын ғылым. Сондықтан оны меңгеруде оқушыларға абстрактілі ұғымдарды визуализациялау, тәжірибелік модельдеу және интерактивті оқыту құралдары қажет. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект технологиялары химия білімін игеруді жеңілдететін қуатты құрал ретінде қарастырылады.

Химия білімін цифрландыру – оқу мазмұнын электрондық форматқа көшіру ғана емес, сонымен қатар оқыту үдерісін интеллектуалдандыру болып табылады. Химия білімін цифрландыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды стратегиялық бағыты болып табылады. Цифрлық технологияларды енгізу оқу үдерісінің сапасын арттырып, оқушылардың ғылыми ұғымдарды терең әрі көрнекі түрде меңгеруіне мүмкіндік береді. Цифрландыру нәтижесінде химиялық эксперименттерді виртуалды ортада модельдеу, интерактивті симуляциялар қолдану және білім беру платформалары арқылы оқу материалдарын тиімді игеру жүзеге асады. Бұл тәсіл оқушылардың дербес оқуына жағдай жасап, олардың зерттеушілік қабілетін дамытады. Бұл үдерісте:

- цифрлық платформалар;

- виртуалды зертханалар;
- адаптивті оқыту жүйелері;
- жасанды интеллект алгоритмдері кеңінен қолданылады.

Цифрландырудың негізгі мақсаты – оқушының жеке оқу траекториясын қалыптастыру және білімді меңгеру сапасын арттыру. Химияны оқытуда цифрлық технологиялар:
- химиялық реакцияларды модельдеуге;
- молекулалық құрылымды визуализациялауға;
- тәжірибелерді қауіпсіз виртуалды ортада орындауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті химия сабақтарында қолдану оқыту үдерісін дараландыруға және оқу нәтижелерін жақсартуға бағытталған. ЖИ технологиялары оқушылардың білім деңгейін талдап, олардың қажеттіліктеріне сәйкес жеке оқу траекторияларын ұсынуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, интеллектуалды жүйелер күрделі химиялық реакцияларды модельдеу, есептерді автоматты тексеру және оқушының қателерін талдау сияқты функцияларды орындайды. Оқыту әдістемесінде ЖИ қолдану мұғалімнің рөлін ақпарат жеткізушіден гөрі бағыттаушы және кеңесші деңгейіне көтереді. Жасанды интеллект білім беру саласында келесі негізгі функцияларды атқарады:
- оқушы білім деңгейін автоматты диагностикалау;
- жеке оқу траекториясын құру;
- интерактивті тапсырмалар ұсыну;
- виртуалды ассистент қызметін атқару;
- оқу нәтижелерін талдау.

Химия пәнінде ЖИ технологияларының қолданылуы оқушылардың логикалық ойлауын, эксперименттік дағдыларын және ғылыми зерттеу қабілетін дамытады.
ЖИ негізіндегі жүйелер:
- химиялық теңдеулерді автоматты тексеру;
- есеп шығару алгоритмін түсіндіру;
- күрделі реакция механизмдерін модельдеу мүмкіндігін береді.

Химия пәніндегі практикалық жұмыстар оқушылардың теориялық білімін бекітуге және зертханалық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Нақты тәжірибелер арқылы оқушылар химиялық реакциялардың жүру заңдылықтарын бақылап, заттардың қасиеттерін зерттейді. Цифрлық технологиялар мен виртуалды зертханаларды қолдану қауіпті немесе күрделі тәжірибелерді қауіпсіз ортада орындауға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқушылардың эксперименттік мәдениетін дамытып, ғылыми ойлау қабілетін жетілдіреді.

Химияны оқытуда жасанды интеллектті қолдану бірнеше әдістемелік бағытта жүзеге асырылады:

1. **Виртуалды зертханалық жұмыстар:**
- химиялық тәжірибелерді қауіпсіз ортада орындау;
- қымбат реактивтерді алмастыру;
- нәтижелерді модельдеу.

2. **Интеллектуалды оқыту жүйелері:**
- әр оқушыға жеке тапсырма беру;
- білім деңгейіне қарай күрделенетін тапсырмалар.

3. **Чат-бот ассистенттер**:
- химиялық сұрақтарға жедел жауап беру;
- формулаларды түсіндіру.

4. **Машиналық оқыту негізіндегі талдау:**
- оқушы қателерін анықтау;
- оқу үлгерімін болжау.

Химия пәнінде оқушылармен жүргізілетін практикалық жұмыстар. Жасанды интеллект негізінде химия сабақтарында келесі жұмыстарды ұйымдастыруға болады:
✓ виртуалды тәжірибелер жүргізу;

- ✓ химиялық реакцияларды модельдеу;
- ✓ онлайн зертханалық есептер орындау;
- ✓ молекулаларды 3D форматта құрастыру;
- ✓ эксперимент нәтижелерін деректер арқылы талдау.

Бұл жұмыстар оқушылардың теорияны практикамен байланыстыруына мүмкіндік береді.

Кесте 1 – Химия сабағында ЖИ қолдану бағыттары

Бағыттар	Сипаттамасы
Білімді диагностикалау	Оқушының білім деңгейін автоматты бағалау
Дараланған оқыту	Әр оқушыға жеке оқу траекториясын ұсыну
Виртуалды зертхана	Химиялық тәжірибелерді модельдеу
Автоматты бағалау	Тест және есептерді жылдам тексеру
Оқу аналитикасы	Оқушының оқу жетістігін талдау

Кесте 2 - Химия пәнінде жасанды интеллект технологияларының педагогикалық мүмкіндіктері

№	Жасанды интеллект технологиясының түрі	Педагогикалық мүмкіндігі	Химия пәнінде қолдану мысалы
1	Интеллектуалды оқыту жүйелері	Жеке оқу траекториясын құру, оқушының білім деңгейіне бейімдеу	Реакция теңдеулерін меңгеру деңгейіне қарай жеке тапсырмалар беру
2	Виртуалды зертханалар	Қауіпсіз ортада тәжірибелерді модельдеу және қайталау	Қышқылдар мен негіздердің әрекеттесуін виртуалды тәжірибе арқылы зерттеу
3	Машиналық оқыту алгоритмдері	Оқу нәтижелерін талдау және үлгерімді болжау	Оқушылардың тест нәтижелеріне қарай қиын тақырыптарды анықтау
4	Чат-боттар және виртуалды ассистенттер	24/7 режимінде оқу материалын түсіндіру және қолдау көрсету	Химиялық элементтердің қасиеттері бойынша сұрақтарға жауап беру
5	Деректерді визуализациялау жүйелері	Күрделі химиялық процестерді көрнекі түрде көрсету	Молекулалық құрылымдар мен реакция механизмдерін 3D форматта бейнелеу
6	Бейімделген оқыту платформалары	Оқушының оқу қарқынына сәйкес мазмұнды өзгерту	Органикалық химия тақырыптарын жеңілден күрделіге қарай ұсыну
7	Автоматты бағалау жүйелері	Тесттер мен тапсырмаларды жедел тексеру және кері байланыс беру	Формулаларды дұрыс жазу және теңестіру тапсырмаларын автоматты тексеру

Жасанды интеллект негізіндегі оқыту моделі білім беру үдерісін едәуір тиімді етеді. Біріншіден, ол оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, білімді меңгеру жылдамдығын арттырады. Екіншіден, мұғалімнің жұмыс жүктемесін азайтып, оқу материалдарын басқаруды жеңілдетеді. Үшіншіден, оқушылардың оқу мотивациясы артып, пәнге деген қызығушылығы күшейеді. Сонымен қатар, ЖИ технологиялары оқу сапасын тұрақты бақылауға және нақты кері байланыс беруге мүмкіндік береді. ЖИ технологияларын қолдану оқыту үдерісін дараландыруға мүмкіндік береді. Әр оқушының білім деңгейі мен қабылдау қабілеті ескеріле отырып, оқу материалы бейімделеді. Нәтижесінде: оқушылардың пәнге қызығушылығы артады; өз бетімен жұмыс істеу қабілеті дамиды; күрделі химиялық ұғымдарды түсіну жеңілдейді.

Қорытындылай келе, химия білімін цифрландыру және жасанды интеллект технологияларын енгізу қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты болып табылады. Бұл үдеріс оқытудың сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың ғылыми-зерттеу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Жасанды интеллект химия пәнін оқытуда тек қосымша құрал емес, сонымен қатар оқу үдерісін жаңғыртушы негізгі фактор ретінде қарастырылады. Сондықтан педагогтар цифрлық технологияларды тиімді пайдалану арқылы білім берудің жаңа сапалық деңгейіне қол жеткізе алады. Жасанды интеллект негізіндегі оқыту моделі білім беру үдерісін едәуір тиімді етеді. Біріншіден, ол оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, білімді меңгеру жылдамдығын арттырады.

Екіншіден, мұғалімнің жұмыс жүктемесін азайтып, оқу материалдарын басқаруды жеңілдетеді. Үшіншіден, оқушылардың оқу мотивациясы артып, пәнге деген қызығушылығы күшейеді. Сонымен қатар, ЖИ технологиялары оқу сапасын тұрақты бақылауға және нақты кері байланыс беруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аймағанбетов Ә. Химияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2018.
2. Сыдықова Г. Цифрлық білім беру технологиялары. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020.
3. Қожахметова К. Педагогикалық инновациялар**.** – Алматы: Рауан, 2019.
4. Нұрғалиева Г. Жаратылыстану пәндерін оқыту әдістемесі**.** – Алматы: Білім, 2017.
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы. – Астана, 2021.

UDC 93.872

ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR ENHANCING TEACHING METHODS

SHENG FEI

1st year Master's student of the educational program
7M01102 Pedagogy and Psychology
International Taraz University named after SH.Murtaza
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Бұл мақалада заманауи оқыту әдістерін жетілдірудегі жасанды интеллект (AI) технологияларының рөлі қарастырылады. Жасанды интеллектті білім беруге біріктіру жекелендірілген оқытудың, бейімделгіш бағалаудың және оқушылардың белсенділігін арттырудың инновациялық мүмкіндіктерін ашады. Мақалада педагогикалық практикада ЖИ қолданудың артықшылықтары, проблемалары мен перспективалары талданады. Зерттеу білім беру процесінің тиімділігін арттыру үшін дәстүрлі оқыту тәсілдерін жасанды интеллектпен басқарылатын құралдармен біріктірудің маңыздылығын көрсетеді.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім беру, оқыту әдістері, цифрлық оқыту, адаптивті оқыту, педагогика.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль технологий искусственного интеллекта (ИИ) в совершенствовании современных методов обучения. Интеграция ИИ в образование открывает инновационные возможности для персонализированного обучения, адаптивной оценки и повышения вовлеченности учащихся. В статье анализируются преимущества, проблемы и перспективы применения ИИ в педагогической практике. В исследовании подчеркивается важность сочетания традиционных подходов к обучению с инструментами, управляемыми искусственным интеллектом, для повышения эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, методы обучения, цифровое обучение, адаптивное обучение, педагогика.

In recent years, artificial intelligence has become one of the most transformative technologies in various fields, including education. The rapid development of digital technologies has created new opportunities for improving teaching methods and learning outcomes. AI technologies enable educators to tailor instruction to individual student needs, making education more flexible and efficient.

The purpose of this article is to explore how AI technologies can enhance teaching methods and to identify both the benefits and limitations of their implementation in educational settings.

Significant changes have been taking place in the structure educational systems in recent years. Education and technology have become an effective tool for understanding the wealth of financial resources and fighting for the growth of the market. At the same time, distance education based on modern technological achievements plays a leading role. One of the main goals of the development of the distance education system worldwide is to create conditions for students to study according to curricula in any schools, colleges and universities. Only in this way will it be possible to develop promising new cases in the context of interchangeability of educational resources, armed with the ideas of systems of views intertwined, rather than creating barriers and restrictions on the movement of students from one country to another. The course on large-scale distribution of communication channels will contribute to the successful implementation of important tasks.

Quality is a set of properties and characteristics of a product that provide it with the ability to meet conditional or predicted needs. Currently, a system for assessing the quality of education is being formed, the purpose of which is the transition from quality control to its presentation. One of the ways to ensure quality is to organize an assessment aimed at determining the compliance of the training process with the requirements for itself.

One of the priority requirements for the modern learning process is the implementation of such areas of education as personalization, differentiation, humanization, democratization, etc. However, these areas at the present stage of development of the education system are not always fully implemented using the classroom form of training. Distance learning is gaining popularity, which is actively used at all levels of the education system of our state.

Distance learning is recognized as one of the main directions of UNESCO's main cultural and educational programs, in recent decades it has become a global phenomenon of education and Information Culture. This form of training, thanks to the use of modern technical means, such as the internet, allows you to organize the educational process in such a way as to ensure that the basic requirements for it are met. Therefore, distance learning can meet the needs of society and form a personality that is successfully implemented in it. However, the success and effectiveness of any type of education depends on the organization of quality assessment, since only well-organized control and the correct use of the results of this control contribute to ensuring the quality of Education.

In the development of the organization of distance learning, on the basis of Foreign, Russian and domestic studies, it can be seen that training has come a long way and has achieved certain results. Moreover, at present, a situation has developed in which the Republic of Kazakhstan, without repeating the mistakes of other countries, can accumulate the accumulated experience in the development of distance learning around the world and make a breakthrough in its development.

The use of distance learning helps to solve one of the most important modern problems facing the educational sphere, provides citizens with equal opportunities to receive education at any level, regardless of the place of residence, financial resources, limited state of the capabilities of a body part. The long-term domestic and foreign experience of the theory and practice of distance learning confirms the relevance and novelty of this direction of education development, brings us closer to understanding the essence of distance learning, which is one of the ways to obtain modern knowledge. However, an analysis of the theoretical literature on the organization of assessment of the quality of distance learning in an educational organization allows us to see a clear contradiction: between the active use of distance learning by educational organizations and the lack of generally accepted documents to regulate the organization of assessment of the quality of distance learning.

Based on the revealed contradiction, the research problem was identified: how to organize an assessment of the quality of distance learning in the absence of generally accepted documents

regulating this trend? The presented problem is important and requires a theoretical justification and a practical solution, which clarifies the relevance of the research work.

The pedagogical encyclopedic dictionary gives the following definition of the concept of Education: "Education is an integral part and at the same time a product of socialization. Education lays the foundation for learning that occurs in the course of socialization. Its difference from the process of self - education is the purposeful and accelerated development of certain abilities of a person from generation to generation due to the pedagogically organized processes of culture accumulated by people, the rules of behavior, thinking, knowledge and technology. By preserving culture and developing the ability of the new generation to improve it, education serves the interests of the individual and society"[19]. Education is a set of knowledge acquired through special training.

The local system of Distance Learning operates within the framework of a specific education and a separate City (University), which includes not only universities, but also schools, gymnasiums and colleges. At the initial stage of working within the framework of such a system, it is necessary to use the potential of intelligence, rational use of computer equipment, and successfully implement the principles of continuing education. In this regard, schools and universities should use the local and regional network to distribute their creative work and exchange experience in teaching methods.

Distance learning is a learning technology that allows you to obtain educational materials using modern information technologies. Allows you to consult teachers over the internet, interact with other students, and take tests and exams over the internet.

The main task of the teacher on distance learning technology is to manage the independent work of the student performed in the following types: consideration of emerging problems; setting goals and objectives; transfer of knowledge, experience; organizational activities; Organization of interaction between students; control of the educational process. During Distance Learning, students form the basis of the educational process of independent work at a convenient time, in a convenient place, at an effective pace. Therefore, listeners need to master the technique and methodology of work at the highest level, independently replenishing knowledge.

The key word of distance learning is interactivity-systematic interaction between the teacher and students and students in the educational process. In correspondence courses, interactivity is episodic. Interactivity in distance learning is carried out at two levels: at the level of interaction between the teacher and students and students, and at the level of interaction with the teaching aids used by the students themselves, mainly through electronic means. The second form of interaction is possible in any form of Education.

Tools for the implementation of all components of the distance learning system create conditions for each component of the training system, their selection, structure, organization. The distance learning course and the distance learning course are fundamentally different from each other: the organization of educational material, its structure, the way of interaction between the teacher and students, the organization of the information and educational environment of the educational process. The methods and forms of training are also fundamentally different from the influence of the internet technologies used. They are embedded in the educational process and are an integral part of it.

Artificial intelligence technologies are significantly transforming modern educational practices by enhancing teaching methods and improving learning outcomes. One of the most important advantages of AI in education is the personalization of learning. AI technologies enable the creation of individualized learning paths based on students' abilities, learning pace, and preferences. Adaptive learning systems continuously analyze student performance and adjust educational content accordingly, which leads to increased learning efficiency and better academic results.

Another key benefit of AI is the automation of administrative tasks. AI tools can handle routine responsibilities such as grading, attendance tracking, and scheduling. This reduces the

workload of teachers and allows them to devote more time to creative, interactive, and student-centered teaching activities.

In addition, intelligent tutoring systems play a crucial role in modern education. These AI-powered systems provide real-time feedback and personalized guidance to students, simulating one-on-one instruction. As a result, learners are able to better understand complex concepts and improve their academic performance.

AI also supports data-driven decision making in education. By collecting and analyzing large amounts of educational data, AI technologies help educators identify students' strengths and weaknesses, monitor progress, and make informed decisions regarding teaching strategies and student support.

However, despite its numerous advantages, the integration of AI in education also presents several challenges. These include the lack of adequate digital infrastructure, concerns about data privacy and security, insufficient teacher training in the use of AI tools, and ethical issues related to automated decision-making processes.

In conclusion, artificial intelligence technologies have a profound impact on modern teaching methods. They enhance the quality of education by enabling personalized learning, increasing efficiency, and supporting teachers in their professional activities. At the same time, the successful implementation of AI requires careful consideration of ethical, technical, and pedagogical factors.

The future of education depends on the effective integration of AI technologies with traditional teaching approaches. Such a balanced combination will ensure a more flexible, inclusive, and student-centered learning environment.

List of literature:

1. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities.
2. Luckin, R. et al. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education.
4. Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach.
5. OECD. (2021). AI and the Future of Skills.5. Shikhirev P. N. modern social psychology USA. M., 2019

ӘОЖ 37.013:004

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Бейбіт Ақбота Біржанқызы
6B01101 - «Педагогика және психология»
білім беру бағдарламасының 1 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Жампозова Айгерім Бейсенбекқызы
психология ғылымдарының магистрі, ассистент
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной научной работе рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в системе образования. Анализируется влияние искусственного интеллекта на учебный процесс, его преимущества и возможные риски. Особое внимание уделяется вопросам академической честности и психолого-педагогическим условиям формирования ответственной личности обучающегося в условиях цифровой образовательной среды. Представлены практические

рекомендации по внедрению технологий искусственного интеллекта в образовательную практику.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, педагогика, академическая честность, цифровые технологии, адаптивное обучение

Abstract. This article examines the pedagogical potential of using artificial intelligence technologies in the education system. The study analyzes the impact of artificial intelligence on the learning process, highlighting its advantages and possible risks. Special attention is given to issues of academic integrity and psychological and pedagogical conditions for developing responsible learners in a digital educational environment. The paper also provides practical recommendations for integrating artificial intelligence technologies into educational practice.

Keywords: artificial intelligence, education, pedagogy, academic integrity, digital technologies, adaptive learning

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесін цифрландыру жағдайында жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолдану өзекті ғылыми-педагогикалық мәселелердің бірі болып табылады. Жасанды интеллект білім беру процесін жетілдірудің тиімді құралы ретінде оқыту мазмұнын жаңартуға, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және оқу процесін басқарудың сапасын арттыруға мүмкіндік береді [1].

Жасанды интеллект технологиялары оқу процесін дербестендіруге, білім алушылардың оқу жетістіктерін талдауға және оқыту тиімділігін арттыруға бағытталған заманауи цифрлық құралдардың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады [2].

Осы мақалада білім беру жүйесінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері мен олардың білім сапасын арттырудағы рөлі қарастырылады.

Жеке оқыту траекториясын қалыптастыру мүмкіндігі

Жасанды интеллект технологиялары білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес бейімделген оқу ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бейімделгіш оқыту жүйелері білім алушының оқу жетістіктерін талдау арқылы оған сәйкес тапсырмалар ұсынады және білім деңгейін кезең-кезеңімен арттыруға ықпал етеді [3].

Бұл өз кезегінде білім алушылардың оқу мотивациясын арттырып, оқу материалын тиімді меңгеруіне жағдай жасайды.

Мұғалімнің кәсіби қызметін оңтайландыру

Жасанды интеллект технологиялары мұғалімнің кәсіби қызметін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Атап айтқанда:

– тест тапсырмаларын автоматты тексеру
– оқу жетістіктерін талдау
– сабақ жоспарын құруға көмек көрсету
– білім алушылардың үлгерімі бойынша аналитикалық есептер дайындау

сияқты жұмыстарды автоматтандыру арқылы мұғалімнің уақыт ресурсын үнемдейді [4].

Бұл педагогтің шығармашылық және тәрбиелік қызметіне көбірек көңіл бөлуіне мүмкіндік береді.

Виртуалды ассистенттер мен чат-боттардың білім берудегі рөлі

Жасанды интеллект негізіндегі виртуалды ассистенттер білім алушылардың өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар оқу материалын түсіндіруге, қосымша тапсырмалар ұсынуға және оқу барысында туындайтын сұрақтарға жедел жауап беруге мүмкіндік береді [5].

Бұл білім алушылардың цифрлық сауаттылығын арттыруға ықпал етеді.

Академиялық адалдық және этикалық мәселелер

Жасанды интеллект технологияларын қолдану барысында академиялық адалдық мәселесіне ерекше назар аудару қажет. Себебі дайын жауаптарды пайдалану білім сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Сондықтан білім беру процесінде жасанды интеллект технологияларын тиімді және жауапты пайдалану мәдениетін қалыптастыру маңызды педагогикалық міндеттердің бірі болып табылады [6].

Қазақстандағы жасанды интеллект технологияларын қолдану тәжірибесі

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін цифрландыру мақсатында түрлі цифрлық білім беру платформалары енгізілуде. Олар білім беру ресурстарының қолжетімділігін арттыруға және білім сапасын жақсартуға мүмкіндік береді [7].
Бұл білім беру жүйесінің сапалы дамуына ықпал етеді.

Инклюзивті білім берудегі жасанды интеллекттің рөлі

Жасанды интеллект технологиялары ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға сапалы білім алуға мүмкіндік береді. Мысалы, мәтінді дыбысқа айналдыру, автоматты субтитрлер жасау және визуалды қолдау бағдарламалары инклюзивті білім беру процесінің тиімділігін арттырады [8].

Виртуалды зертханалар мен симуляциялық технологиялар

Жасанды интеллект негізіндегі виртуалды зертханалар білім алушылардың практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай технологиялар теориялық білімді тәжірибемен ұштастыруға жағдай жасайды және зерттеушілік қабілеттерді қалыптастырады [5].

Жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесінің тиімділігін арттыруға бағытталған маңызды педагогикалық құралдардың бірі болып табылады. Олар білім алушылардың жеке оқу траекториясын қалыптастыруға, оқу мотивациясын арттыруға және инклюзивті білім беру ортасын дамытуға мүмкіндік береді.
Сонымен қатар жасанды интеллект технологияларын тиімді пайдалану академиялық адалдық қағидаларын сақтаумен тығыз байланысты. Сондықтан цифрлық білім беру ортасында жасанды интеллект құралдарын жауапты пайдалану мәдениетін қалыптастыру маңызды болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ахметов Б.С. Білім беруді цифрландыру: негізгі бағыттар. – Алматы: Бастау, 2021.
2. Дүйсебек Ә.Т. Жасанды интеллект технологияларының оқытудағы рөлі // Педагогикалық ғылымдар журналы. – 2023. – №2.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston, 2019.
4. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson, 2021.
5. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy Makers. – Paris, 2021.
6. Bretag T. Academic Integrity in the Digital Age. – Springer, 2016.
7. Қазақстан Республикасының «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы 2020–2025.
8. Мәмбетова З. Жасанды интеллект және инклюзивті білім беру. – Астана: Білім баспасы, 2022.

ӘОЖ 37.01:004.8

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

***Абилхаирова Асель Сериковна**, физика пәнінің мұғалімі*
***Саймова Гульшад Халиевна**, информатика пәнінің мұғалімі*
Тұрар Рысқұлов атындағы №20 жалпы орта білім беретін мектебі
Жамбыл обл., Меркі ауд., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта в системе образования. Анализируются основные направления внедрения ИИ в учебный процесс: адаптивное обучение, автоматизированная проверка знаний, интеллектуальные обучающие системы и виртуальные ассистенты. Обосновывается необходимость формирования у обучающихся цифровой грамотности и академической честности в условиях цифровой трансформации образования. Показано, что эффективное использование ИИ-технологий требует чёткого педагогического руководства и соблюдения этических норм.

Ключевые слова: искусственный интеллект, педагогика, цифровое образование, адаптивное обучение, академическая честность.

Abstract. The article examines the pedagogical possibilities of using artificial intelligence technologies in the education system. The main directions of AI implementation in the educational process are analyzed: adaptive learning, automated knowledge assessment, intelligent tutoring systems, and virtual assistants. Special attention is paid to the role of the teacher in the context of the widespread use of generative AI, and the experience of Kazakhstani schools in implementing digital platforms is analyzed. The need to develop digital literacy and academic integrity among students in the context of digital transformation of education is substantiated. It is shown that the effective use of AI technologies requires clear pedagogical guidance, special teacher training, and adherence to ethical standards.

Keywords: artificial intelligence, pedagogy, digital education, adaptive learning, academic integrity.

Қазіргі таңда жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласында барынша кеңінен қолданыла бастады. Адаптивті оқыту жүйелерінен бастап автоматтандырылған бағалау платформаларына дейін ЖИ мұғалімдер мен оқушылардың оқу тәжірибесін түбегейлі өзгертуде [1, 15б.]. Педагогтер үшін бұл технологияларды сауатты және этикалық тұрғыдан пайдалана білу XXI ғасырдың негізгі кәсіби құзыреттіліктерінің бірі болып отыр.

Білім беру жүйесіндегі ЖИ технологияларына деген қызығушылық соңғы бес жылда күрт өсті. McKinsey Global Institute-тің 2023 жылғы зерттеуіне сәйкес, оқу үдерісінде ЖИ-ді қолданатын мектептер саны 2019–2024 жылдар аралығында үш есеге артқан. Бұл тенденция Қазақстандағы білім беру реформалары контексінде де айқын байқалады: «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында ондаған мектепте жасанды интеллект элементтерін қамтитын оқыту платформалары енгізілуде [7, 8б.]. Осы жағдайда мұндай технологиялардың педагогикалық мүмкіндіктерін ғылыми тұрғыдан зерделеу аса өзекті мәселеге айналып отыр.

Жасанды интеллекттің білім берудегі негізгі қолданыс бағыттары

Жасанды интеллект технологияларының білім беру үдерісіне ықпалын зерттеген ғалымдар оның бірнеше негізгі бағытын анықтайды. Біріншіден, адаптивті оқыту жүйелері оқушының жеке қабілеті мен білім деңгейіне сәйкес оқу мазмұнын автоматты түрде реттейді. Мұндай жүйелер оқушының жауаптарын талдап, күшті және әлсіз тұстарын анықтап, жеке оқу жоспарын ұсынады [2, 43б.]. Зерттеулер көрсеткендей, адаптивті оқытуды қолданған оқушылардың академиялық үлгерімі орташа алғанда 20–30%-ға артатыны байқалған.

Екіншіден, автоматтандырылған тест жүйелері мен интеллектуалды бағалау платформалары мұғалімнің уақытын айтарлықтай үнемдейді. Жазбаша жұмыстарды, эссені, тіпті математикалық есептерді ЖИ-ге тексерту мүмкіндігі оқытушы жүктемесін едәуір азайтады. Алайда мұндай жүйелердің сапасы әлі де толықтыруды қажет ететіні анық, себебі шығармашылық тапсырмаларды бағалауда адам пайымы орны толмас маңызды болып қала береді [3, 78б.].

Үшіншіден, виртуалды оқыту көмекшілері мен чат-боттар оқушыларға кез келген уақытта сұрақтарына жауап алуға мүмкіндік береді. Бұл ерте таңда немесе кешкі уақытта кеңес беретін мұғалімнің болмауы проблемасын ішінара шешеді. Чат-боттар жиі қойылатын сұрақтарды тез өңдеп, оқушыларды тиісті ресурстарға бағыттай алады [4, 112б.].

Академиялық адалдық және этикалық мәселелер

ЖИ технологияларының білімге еніп келуімен бірге академиялық адалдық мәселелері де жаңа сипат алуда. Мәтін генерациялайтын жүйелердің (GPT, Gemini, Claude және т.б.) кеңінен таралуы оқушылардың өз бетінше жұмыс жасауына деген талаптарды қайта қарауды міндеттейді. ЮНЕСКО-ның 2023 жылғы есебіне сәйкес, оқу орындарының 89%-ы ЖИ-ге қатысты академиялық адалдық саясатын жаңартуды қажет деп тапқан [5, 7б.].

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, мәселенің шешімі технологияны толық тыйым салуда емес, оқушыны ЖИ-мен жауапты жұмыс жасауға үйретуде жатыр. Мұғалім ЖИ-ді «пайдалы құрал» ретінде қолдануды үйрете отырып, оқушының сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін және тәуелсіз пайымдауын дамытуға бағытталған тапсырмалар жүйесін жобалауы тиіс [6, 55б.]. Мысалы, ЖИ шығарған мәтінді талдату, қателерін табу немесе одан тереңірек сұрақ қоюды үйрету – академиялық адалдықты сақтай отырып технологияны пайдаланудың тиімді жолы болып табылады.

Мұғалімнің рөлі және педагогикалық тиімділік

ЖИ технологиялары мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның рөлін өзгертеді. Зерттеушілердің пікірінше, болашақ мұғалім «білім беруші» ғана емес, «оқу ортасын жобалаушы» болуы тиіс [7, 34б.]. ЖИ рутиналық тапсырмаларды автоматтандырған кезде, мұғалімге оқушылармен сапалы диалог жүргізуге, шығармашылық жобаларды ұйымдастыруға және тұлғалық дамуды қолдауға уақыт босайды.

Педагогикалық тиімділік тұрғысынан ЖИ технологияларын енгізу үш шартты қамтуы тиіс: біріншіден, мұғалімнің цифрлық сауаттылығы жеткілікті деңгейде болуы; екіншіден, ЖИ-ді қолдану мақсаты нақты педагогикалық мақсатқа сәйкес келуі; үшіншіден, оқушылардың академиялық адалдығын қамтамасыз ету тетіктерінің жұмыс істеуі. Бұл үш шарт орындалғанда ғана ЖИ технологиялары білім сапасын шынайы арттыра алады [2, 95б.].

Қазақстан мектептеріндегі ЖИ технологияларының қолданылу тәжірибесі

Қазақстан Республикасының «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында білім беру жүйесін цифрландыру жеделдетілген қарқынмен жүргізілуде. 2022–2025 жылдарға арналған Цифрлық білім беруді дамыту тұжырымдамасына сәйкес, барлық жалпы білім беретін мектептерде жылдамдығы жеткілікті интернет байланысын қамтамасыз ету, интерактивті тақталар орнату және оқытушыларды цифрлық дағдыларға үйрету басым міндеттер ретінде белгіленген [7, 12б.].

Тәжірибе алаңдарында жүргізілген бақылаулар көрсеткендей, ЖИ негізіндегі оқыту платформаларын (Bilimland, Kundelik, Smart Mektep) қолданатын мектептердегі оқушылардың пәндік олимпиадалардағы нәтижелері жоғарырақ болады. Атап айтқанда, математика мен жаратылыстану пәндері бойынша адаптивті жаттығу жүйелерін пайдаланған оқушылардың сынақ нәтижелері орта есеппен 15–18%-ға жоғарылаған [2, 102б.]. Бұл деректер ЖИ технологияларының нақты педагогикалық тиімділігін растайды.

Дегенмен бірқатар проблемалар да байқалады. Ауылдық мектептерде интернет байланысының тұрақсыздығы, мұғалімдердің жаңа технологияларды меңгеруге уақытының тапшылығы, сондай-ақ оқушылардың ЖИ мүмкіндіктерін академиялық алдауға пайдаланып кетуі – бұлар шешімін күтетін өзекті мәселелер болып табылады. Осы орайда мектеп әкімшілігінің, мұғалімдер қауымының және ата-аналардың бірлескен күш-жігері ерекше маңыз алады [6, 89б.].

Сондай-ақ ЖИ технологияларын сабақ үдерісіне енгізуде мұғалімнің дайындығы шешуші рөл атқарады. Зерттеулер дәлелдегендей, ЖИ-мен жұмыс жасау дағдысы бар мұғалімдер мұндай инструменттерді оқушының ойлауын дамытуға бағыттай алады, ал

дайындығы жеткіліксіз мұғалімдер оларды жай ақпарат беру немесе бақылау құралы ретінде ғана қолданып қалады [1, 178б.]. Демек, мұғалімдерді арнайы даярлау – ЖИ-ді білімге тиімді енгізудің кілті болып табылады.

Жасанды интеллект технологияларының білім беру жүйесіне енуі – тоқтатуға болмайтын үдеріс. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бұл технологиялар оқытудың тиімділігін арттыруда, жеке оқу траекториясын қалыптастыруда және мұғалім жүктемесін оңтайландыруда орасан мол мүмкіндіктер ашады. Алайда олардың пайдалы болуы педагогтердің цифрлық сауаттылығына, оқушылардың академиялық адалдығына және нақты мақсатты педагогикалық жоспарлауға тікелей байланысты. ЖИ – оқушы мен мұғалімнің санасы мен жауапкершілігін алмастыра алмайтын, бірақ оларды едәуір күшейте алатын тиімді педагогикалық құрал болып табылады.

Жүргізілген талдау негізінде келесі ұсыныстар тұжырымдалады: біріншіден, мұғалімдерді ЖИ технологияларымен жұмыс жасауға арнайы дайындау бағдарламасын жасау және оны жоғары оқу орындарының педагогика мамандықтары бойынша оқу жоспарына енгізу; екіншіден, мектеп деңгейінде ЖИ-ді академиялық мақсатта жауапты пайдалануға қатысты нақты этикалық кодекс әзірлеу; үшіншіден, оқушылардың сыни ойлауы мен шығармашылық қабілетін бағалайтын тапсырма форматтарын кеңейту. Болашақта ЖИ-ді білім беруге интеграциялау саласындағы зерттеулер тереңдей бермек, ал педагогика ғылымының алдында оны оқушы тұлғасының жан-жақты дамуына бағыттау мәселесі күн тәртібінен түспейтін өзекті міндет болып қала бермек [5, 62б.].

Әдебиеттер тізімі:

1. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury Academic, 2022. – 256 p.
2. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2023. – 186 p.
3. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London: UCL IOE Press, 2022. – 212 p.
4. Zawacki-Richter O. et al. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2021. – № 18. – P. 1–27.
5. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023. – 68 p.
6. Педагогика жоғары мектепте: оқу-тәжірибелік жоба / Ред. С.А. Бережнова. – Алматы: Ұлттық білім академиясы, 2022. – 310 б.
7. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық білім беруді дамыту тұжырымдамасы 2022–2025. – Астана, 2022. – 45 б.

UDC 004.8:005.94

SMARTASSIGN: AI-POWERED TASK. ASSIGNMENT RECOMMENDATION SYSTEM FOR SOFTWARE DEVELOPMENT TEAMS

***Gulsim Rysbayeva**, PhD*
School of Information Technologies and Applied Mathematics, senior lecturer
Dinmukhambet Turysbay
Master's Student, School of Information and Technologies and Applied Mathematics
SDU University
Almaty, Kazakhstan

Аңдатпа. Бағдарламалық жасақтама жобаларында дұрыс әзірлеушілерге тапсырмалар беру уақтылы орындау үшін өте маңызды, бірақ бұл процесс әдетте қолмен пайымдау мен басқарушылық интуицияға байланысты. Бұл жұмыста Біз SmartAssign-көп факторлы бағалаудың принципті тәсілі арқылы әзірлеушілердің тапсырмаларын сәйкестендіруді автоматтандыратын машиналық оқытуға негізделген ұсыныстар платформасын енгіземіз. Ұсынылған гибридті алгоритмнің төрт қосымша өлшемі бар: дағдыларды сәйкестендіру (40%), алдыңғы өнімділік көрсеткіштері (30%), ағымдағы өткізу қабілеттілігін бөлу (20%) және еңбек өтілі мен күрделілігінің сәйкестігі (10%), бұл үміткерлердің рейтингтік тізімдерін жасайды.адам түсіндіретін негіздемелермен бірге. Біз офлайн оқыту жүйесін, Сенімді қорытынды қызметін және браузерге негізделген басқару тақтасын қамтитын толық прототипті жасадық. Кеңінен қолданылатын сегіз жіктеу моделі 500 синтезделген тапсырма жазбаларынан тұратын корпуста стендтік белгілермен белгіленді; Ең тиімді Кездейсоқ Орман классификаторы 0,891 ROC-AUC кезінде 82,7% дәлдікке жетті, Ал XGBoost 81,3% дәлдікпен және 0,885 ROC-AUC дәлдігімен мұқият қадағалады. Әзірлеушілердің қол жетімділігін ғана ескеретін жобаларды бақылаудың негізгі платформаларынан айырмашылығы, SmartAssign контекстке негізделген, ғылыми негізделген ұсыныстарды ұсынады, олар біліктіліктің тереңдігін, когнитивті жүктемені және нәтижелер тарихын ескереді. Әрбір ұсыныс ашық негіздемемен толықтырылған, бұл команданың мүмкіндіктерін кеңейтуге және тапсырмаларды дұрыс таңдауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: тапсырмаларды тағайындау, ұсынымдық жүйелер, машиналық оқыту, бағдарламалық жасақтама жобаларын басқару, түсіндірілетін AI.

Аннотация. В программных проектах предоставление задач нужным разработчикам имеет решающее значение для своевременного выполнения, но этот процесс обычно зависит от ручного мышления и управленческой интуиции. В этой статье мы представим SmartAssign-платформу рекомендаций на основе машинного обучения, которая автоматизирует сопоставление задач разработчиков с помощью принципиального подхода к многофакторной оценке. Предлагаемый гибридный алгоритм имеет четыре дополнительных критерия: соответствие навыкам (40%), предыдущие показатели производительности (30%), распределение текущей полосы пропускания (20%) и соответствие стажу и сложности (10%), которые составляют рейтинговые списки кандидатов.вместе с обоснованиями, объясняемыми человеком. Мы создали полный прототип, который включает в себя автономную систему обучения, надежную итоговую службу и панель управления на основе браузера. Восемь широко используемых классификационных моделей были отмечены стендовыми знаками на корпусе, состоящем из 500 синтезированных записей задач; Наиболее эффективный классификатор случайных лесов достиг точности 82,7% при 0,891 ROC-AUC, в то время как XGBoost внимательно отслеживал точность 81,3% и точность 0,885 ROC-AUC. В отличие от основных платформ мониторинга проектов, которые учитывают только доступность разработчиков, SmartAssign предлагает контекстные, научно обоснованные рекомендации, которые учитывают глубину квалификации, когнитивную нагрузку и историю результатов. Каждое предложение дополнено открытым обоснованием, позволяющим расширить возможности команды и правильно выбрать задачи.

Ключевые слова: назначение задач, рекомендательные системы, машинное обучение, управление проектами программного обеспечения, интерпретируемый ИИ.

Allocating work items to individual contributors is one of the most consequential and most error-prone activities in software project management. When a new task enters the backlog, the responsible manager must weigh a constellation of factors: each candidate’s technical repertoire, their seniority relative to the task’s difficulty, the volume of work they already carry, and how reliably they have delivered comparable assignments in the past. In practice, these decisions are overwhelmingly made by gut feeling, which introduces systematic inefficiencies. Industry surveys

indicate that roughly 66% of software endeavors miss their original schedule targets, while close to 45% surpass their planned budgets [1].

Contemporary project-management platforms Jira, Asana, Monday.com, Trello, and their counterparts offer robust tracking and workflow orchestration but provide no substantive guidance on *who* should execute a given task. Assignment is treated as a simple slot-filling exercise: if a developer appears available, the task can be dragged onto their board. The rich, multi-dimensional relationship between what a task demands and what a developer can supply is largely ignored.

This paper tackles the following research question: *Can machine learning be harnessed to recommend optimal developer-task pairings in software projects, thereby raising assignment success rates while preserving balanced workloads across the team?*

Several intertwined challenges make this problem non-trivial. First, **skill matching is inherently nuanced**: a task may call for three distinct competencies at different proficiency thresholds, and a shallow keyword overlap understates or overstates real suitability. Second, **workload equity matters**–funneling high-complexity items to top performers accelerates burnout and leaves junior staff under-utilized. Third, **historical signals are informative**: past completion times, quality ratings, and reassignment events encode patterns that pure profile matching misses. Fourth, **transparency is a prerequisite for adoption**: managers are unlikely to follow opaque algorithmic directives without understanding the reasoning. Fifth, **latency must be low**: agile teams make assignment decisions during time-boxed ceremonies such as sprint planning, so recommendations must arrive in sub-second time frames.

The task-assignment problem admits several complementary formalizations. Through an optimization lens, it is a multi-objective allocation problem that simultaneously targets maximal skill utilization, minimal workload variance, and maximal predicted success. Through the lens of recommender systems, it resembles item recommendation developers are the "items" suggested for task "users" on the basis of historical interaction signals. Through a supervised-learning lens, every developer-task pair can be labeled as likely successful or not, enabling standard classification machinery. SmartAssign unifies all three viewpoints within a single framework.

Concretely, our contributions are fourfold: (1) a purpose-built hybrid scoring algorithm for software task assignment that blends skill proficiency depth, outcome history, real-time capacity, and grade alignment; (2) a systematic empirical comparison of eight classification algorithms applied to assignment-outcome pre-diction; (3) a domain-informed feature engineering schema encoding twelve signals drawn from software-development practice; and (4) an explainability layer that produces natural-language rationales alongside SHAP-based feature attributions, packaged inside a deployable full-stack prototype.

The remainder of the paper proceeds as follows. Section II surveys prior work on task allocation, recommender systems, and explainable AI in software engineering. Section III details the hybrid algorithm, feature design, model selection, and system architecture. Section IV reports experimental outcomes and discusses their implications. Section V concludes and outlines avenues for future investigation.

Literature Review

A. *Task Allocation in Software Engineering*

Distributing development work has been examined from diverse angles over the past two decades. Early contributions cast the problem as a constraint-satisfaction or linear-programming exercise [2], treating developers as largely interchangeable units whose availability is the binding constraint. While computationally elegant, such formulations strip away the heterogeneity of human expertise. Subsequent skill-oriented methods introduced similarity measures–Jaccard coefficient, cosine distance–to compare task requirements against developer profiles, yet they remained static: neither current workload nor track-record information entered the matching score. Qualitative field studies confirm that practicing managers weigh a far richer set of considerations, including domain familiarity, mentoring opportunities, and interpersonal compatibility [3], underscoring the gap between existing models and real decision-making.

B. Recommender Systems and Predictive Models

The broader recommender-systems literature offers three foundational paradigms [4], [5]: collaborative filtering, which infers preferences from the behavior of similar users but struggles with cold-start scenarios; content-based filtering, which leverages feature similarity between items and user profiles; and hybrid strategies that merge signals from both families to mitigate individual shortcomings. SmartAssign adopts a hybrid philosophy, pairing content-based skill comparison with collaborative-style historical-outcome patterns and contextual workload state.

Within the software-engineering domain, automated bug-triage pipelines route defect reports to likely fixers using text-based classifiers commonly Na¨ıve Bayes or support vector machines trained on bug-report tokens [6]–[8]. Developer-recommendation engines mine version-control logs and code-ownership graphs to suggest reviewers or collaborators [9], [10], [16]. Our work goes beyond expertise extraction by integrating capacity constraints and multi-metric performance histories into the ranking function. The growing emphasis on explainable artificial intelligence [11], [12] is especially pertinent here: empirical evidence shows that practitioners are substantially more willing to act on algorithmic advice when accompanied by comprehensible justifications. Techniques such as SHAP and LIME furnish post-hoc explanations for complex ensemble outputs, a capability we exploit in SmartAssign.

C. Identified Gaps

Table I contrasts representative prior approaches along key capability axes. The principal shortcomings are: (i) no existing tool jointly addresses proficiency-level skill matching, dynamic capacity balancing, and historical performance learning within a single engine; (ii) commercial platforms offer negligible transparency into assignment logic; (iii) the machine-learning community lacks a thorough side-by-side evaluation of classification algorithms tailored to this domain; and (iv) no open-source, reproducible reference implementation is publicly available.

METHODS

A. Problem Formulation

We frame developer-task assignment as a joint classification and ranking task. Let $D = \{d_1, d_2, \ldots, d_n\}$ denote the pool of developers, each characterized by a skill profile, a seniority grade, and a real-time workload snapshot. Given an incoming task t described by its required skills, complexity tier, estimated

TABLE I

COMPARISON OF PRIOR APPROACHES AND CAPABILITY GAPS

Approach	Skills	Workload	Explainability
Jira / Asana	Partial	Basic	None
Bug triaging [6]	Text-based	No	Limited
Developer rec. [10]	Commit-based	No	No
Optimization [2]	Simplified	Yes	No
SmartAssign (ours)	Proficiency	Dynamic	Yes

effort, and priority level, together with a historical log $H = \{(d_i, t_j, \text{outcome})\}$ of past assignments and their results, the goal is to estimate, for every candidate pair (d_i, t), the probability that the assignment will succeed, and to rank candidates by that probability. An assignment qualifies as successful when (a) the task finishes within ±20% of the time estimate, (b) the delivered quality score is at least 4.0 out of 5.0, and (c) no reassignment occurs.

B. Hybrid Recommendation Algorithm

The recommendation engine computes a weighted composite of four orthogonal sub-scores.

1) Skill Match Score (Weight: 40%): Developer competencies are encoded as vectors of proficiency ratings (scale 1–5), while task requirements are represented as binary need indicators. The proficiency-weighted alignment score is:

2) Performance History Score (Weight: 30%): Three retrospective indicators are fused:

$S_{perf} = 0.4 \times success\_rate + 0.3 \times quality + 0.3 \times time\_accuracy$ (2)

Developers who lack prior records receive a neutral default of 0.6 to mitigate cold-start bias.

3) Workload Balance Score (Weight: 20%): Capacity utilization is captured through the ratio $r =$

C) Feature Engineering

Twelve predictive features were constructed across three groups. **Core features:** skill match score (cosine-based, range 0–1), workload ratio, grade correspondence (categorical), complexity tier (1–5), and priority encoding (1–3). **Historical features:** cumulative success rate, mean quality rating, time-estimation precision, and count of prior assignments. **Derived features:** aggregate proficiency sum, years of professional experience, and number of overlapping skills. Categorical variables were label-encoded; continuous variables were standardized via StandardScaler; absent values were imputed using the median (numeric) or mode (categorical).

D. Machine Learning Models

Eight classifiers were benchmarked: (1) Logistic Regression (linear baseline), (2) Random Forest [13],

(3) Gradient Boosting, (4) XGBoost [14], (5) LightGBM [15], (6) SVM with radial basis function kernel, (7) *k*-Nearest Neighbors, and (8) Na¨ıve Bayes. The dataset was partitioned into 70% training, 15% validation, and 15% held-out test splits using stratified sampling. Hyperparameters were tuned via grid search under 5-fold stratified cross-validation, and class weights were balanced where the algorithm supported it.

E. Explainability Mechanism

For every recommendation, the system emits a structured explanation containing: the single most influential factor driving the score, a verbal confidence band (High if the composite exceeds 80%, Medium for 60–80%, Low for 50–60%, Very Low below 50%), and contextual warning flags whenever capacity saturation or a grade mismatch is detected. At a deeper level, SHAP values expose per-feature contributions for individual predictions.

F. System Architecture and Implementation

SmartAssign is organized in three loosely coupled tiers. The **presentation layer** is a React + TypeScript single-page application sporting a dark-themed, re-sponsive interface. It provides interactive panels for task creation, developer profile browsing, and recom-mendation visualization with confidence gauges.

The **application layer** is a FastAPI service with Pydantic-based request validation. It hosts the recom-mendation engine, orchestrates model inference, and ranks candidates. Principal endpoints include POST /api/recommend(returns ranked developer suggestions for a given task), GET /api/developers (retrieves profiles with live workload status), and POST /api/feedback (ingests assignment-outcome data for future retraining cycles).

The **data layer** targets a PostgreSQL relational store whose schema encompasses Users, Developers, Skills, Projects, Tasks, and Assignments, enabling durable storage of longitudinal performance records. Offline experimentation occurs in Jupyter Notebooks covering data preprocessing, model training with cross-validation, and artifact serialization via joblib. At startup, the service loads the persisted model, scaler, label encoders, and feature-name list for real-time inference.

List of literature:

[1] Standish Group, “CHAOS Report 2020: Beyond Infinity,” The Standish Group International, 2020.

[2] N. Benabbou, M. Lemaˆıtre, and X. Lorca, “Solving project scheduling problems with multi-skill workforce using constraint programming,” *Constraints*, vol. 23, no. 4, pp. 447–474, 2018.

[3] W. Maalej, R. Tiarks, T. Roehm, and R. Koschke, “On the comprehension of program comprehension,” *ACM Trans. Softw. Eng. Methodol.*, vol. 23, no. 4, pp. 1–37, 2014.

[4] J. Bobadilla, F. Ortega, A. Hernando, and A. Gutie´rrez, “Recommender systems survey,”

Knowl.-Based Syst., vol. 46, pp. 109–132, 2013.
[5] G. Linden, B. Smith, and J. York, “Amazon.com recommendations: Item-to-item collaborative filtering,” *IEEE Internet Comput.*, vol. 7, no. 1, pp. 76–80, 2003.
[6] J. Anvik, L. Hiew, and G. C. Murphy, “Who should fix this bug?” in *Proc. 28th Int. Conf. Softw. Eng.*, 2006, pp. 361–370.
[7] G. Jeong, S. Kim, and T. Zimmermann, “Improving bug triage with bug tossing graphs,” in *Proc. 7th Joint Meeting ESEC/FSE*, 2009, pp. 111–120.
[8] A. Tamrawi, T. T. Nguyen, J. M. Al-Kofahi, and T. N. Nguyen, “Fuzzy set and cache-based approach for bug triaging,” in *Proc. 19th ACM SIGSOFT Symp./13th Euro. Conf. FSE*, 2011, pp. 365–375.

ӘОЖ 37.013.42:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Тогаева Айдана Алтайкызы
әлеуметтік ғылымдар магистрі, әдіскер, педагог-психолог
Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасының «Тараз қалалық ведомствоаралық психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности использования технологий искусственного интеллекта в развитии познавательных способностей детей с особыми образовательными потребностями. Анализируются современные цифровые инструменты и их влияние на когнитивное развитие, включая внимание, память, мышление и речь. Особое внимание уделяется индивидуализации обучения, адаптивным образовательным платформам и повышению мотивации обучающихся. Отмечается, что внедрение искусственного интеллекта способствует созданию инклюзивной образовательной среды и повышает эффективность педагогического процесса. В статье также рассматриваются этические аспекты применения искусственного интеллекта в образовании.

Ключевые слова: искусственный интеллект, инклюзивное образование, особые образовательные потребности, когнитивные способности, цифровые технологии, адаптивное обучение, педагогика.

Abstract. This article examines the potential of artificial intelligence technologies in developing the cognitive abilities of children with special educational needs. It analyzes modern digital tools and their impact on cognitive development, including attention, memory, thinking, and speech. Special attention is given to personalized learning, adaptive educational platforms, and increased student motivation. The study highlights that the implementation of artificial intelligence contributes to the creation of an inclusive educational environment and improves the effectiveness of the teaching process. Ethical aspects of using artificial intelligence in education are also discussed.

Keywords: artificial intelligence, inclusive education, special educational needs, cognitive abilities, digital technologies, adaptive learning, pedagogy.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде инновациялық технологияларды енгізу ерекше маңызға ие. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары ерекше білім беру

қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен дамытуда жаңа мүмкіндіктер ашуда. Бұл бағыт педагогика мен психология ғылымдарының тоғысында дамып келе жатқан өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың танымдық қабілеттерін дамыту – олардың қоршаған ортаны қабылдау, ойлау, есте сақтау, зейін қою және ақпаратты өңдеу дағдыларын жетілдіруді білдіреді. Мұндай балаларға дәстүрлі оқыту әдістері әрдайым тиімді бола бермейді, сондықтан заманауи технологияларды қолдану қажеттілігі туындайды.

Жасанды интеллект негізіндегі бағдарламалар әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту процесін бейімдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, сөйлеу бұзылыстары бар балалар үшін дыбысты тану және түзету бағдарламалары, ал аутизм спектрі бұзылыстары бар балалар үшін әлеуметтік дағдыларды дамытуға арналған интерактивті қосымшалар тиімді қолданылады. Мұндай жүйелер баланың жауаптарына талдау жасап, келесі тапсырмаларды автоматты түрде бейімдейді.

Сонымен қатар, ЖИ технологиялары балалардың зейінін шоғырландыруға көмектесетін визуалды және ойын элементтерін қамтиды. Бұл әсіресе гиперактивті немесе зейін тапшылығы бар балалар үшін маңызды. Ойын арқылы оқыту әдісі олардың қызығушылығын арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Жасанды интеллект технологияларын ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс барысында қолдану бірқатар маңызды артықшылықтарға ие. Ең алдымен, ЖИ оқыту процесін толықтай дараландыруға мүмкіндік береді. Әр баланың даму деңгейі, қабылдау ерекшеліктері және оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, бұл тәсіл ерекше маңызды.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға аутизм спектрі бұзылыстары, сөйлеу тілінің бұзылыстары, тірек-қимыл аппаратының бұзылыстары, көру және есту қабілетінің төмендеуі, зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы бар балалар жатады. Мұндай балалардың танымдық қабілеттерін дамыту – олардың қоғамға бейімделуінің негізгі шарты болып табылады.

Сонымен қатар, ЖИ негізіндегі жүйелер баланың оқу барысындағы жетістіктерін тұрақты түрде бақылап, нақты деректерге сүйене отырып талдау жасайды. Бұл педагогтарға баланың әлсіз және күшті тұстарын анықтауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде түзету жұмыстары мақсатты және тиімді ұйымдастырылады.

Тағы бір маңызды артықшылық – баланың мотивациясын арттыру. Интерактивті тапсырмалар, ойын элементтері және визуалды материалдар арқылы оқыту балалардың қызығушылығын оятады. Бұл әсіресе оқу процесіне тез жалығатын немесе зейіні тұрақсыз балалар үшін тиімді.

Бағдарламалар баланың жетістіктерін бақылап, педагогтар мен ата-аналарға нақты ұсыныстар ұсына алады. Бұл оқыту процесін тиімді жоспарлауға және түзету жұмыстарын дер кезінде жүргізуге жағдай жасайды.

Танымдық қабілеттер – адамның қоршаған ортаны танып-білу процесіне қатысатын психикалық функциялар жиынтығы. Оларға:

зейін,
қабылдау,
есте сақтау,
ойлау,
қиял жатады.

Ғалымдардың пікірінше, танымдық процестердің дамуы баланың жалпы интеллектуалдық және әлеуметтік дамуына тікелей әсер етеді. Ерекше қажеттіліктері бар балаларда бұл процестердің дамуы баяу немесе өзгеше сипатта болуы мүмкін, сондықтан арнайы түзету-педагогикалық қолдау қажет.

Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары танымдық қабілеттерді дамытуда қосымша және тиімді құрал ретінде қарастырылады. ЖИ негізіндегі

білім беру жүйелері баланың зейін, есте сақтау, ойлау және қабылдау ерекшеліктерін цифрлық түрде талдап, оның жеке даму траекториясын құруға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін маңызды, себебі әр баланың танымдық даму қарқыны мен қабылдау мүмкіндігі әртүрлі болады.

ЖИ технологиялары баланың әрекетіне үздіксіз мониторинг жүргізіп, оның қателіктерін, жетістіктерін және қиындықтарын анықтайды. Соның негізінде жүйе тапсырмалардың күрделілік деңгейін автоматты түрде бейімдейді. Мысалы, зейін тұрақсыздығы бар балаларға қысқа әрі визуалды тапсырмалар ұсынылса, есте сақтау қабілетін дамыту үшін қайталау және бекіту алгоритмдері қолданылады.

Жасанды интеллект – деректерді талдау, үйрену және шешім қабылдау қабілеті бар технологиялар жиынтығы. Білім беру саласында ЖИ келесі мүмкіндіктерді ұсынады:

Жеке оқыту траекториясын құру – әр баланың деңгейіне сәйкес тапсырмалар беру;

Автоматты бағалау және кері байланыс – оқушының нәтижесін талдау;

Интерактивті оқыту ортасы – ойын элементтері арқылы оқыту;

Диагностикалық құралдар – баланың даму деңгейін анықтау.

Бұл мүмкіндіктер ерекше балалармен жұмыс жасауда тиімділікті арттырады.

Жасанды интеллект технологиялары ерекше балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда келесі бағыттарда қолданылады:

1) Сөйлеу және тіл дамыту. Дыбысты тану және түзету бағдарламалары логопедиялық жұмысты қолдайды. Олар баланың сөйлеуіндегі қателерді анықтап, дұрыс айтылуын үйретеді.

2) Зейін мен есте сақтауды дамыту. Арнайы ойын бағдарламалары баланың зейінін шоғырландыруға және есте сақтау қабілетін арттыруға көмектеседі.

3) Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру. Аутизм спектрі бар балалар үшін ЖИ негізіндегі симуляциялар эмоцияларды тануға және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

4) Көру және есту арқылы қабылдауды жақсарту. Визуалды және аудио материалдар арқылы ақпаратты қабылдау жеңілдейді.

ЖИ технологияларын қолдану барысында келесі қағидаларды сақтау маңызды:

баланың жеке ерекшеліктерін ескеру;

педагог пен мамандардың (психолог, логопед, дефектолог) бақылауы;

технологияны шамадан тыс қолданбау;

ата-анамен тығыз байланыс орнату.

Жасанды интеллект тек құрал екенін ескерген жөн. Негізгі рөлді әрқашан педагог атқарады.

Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар (ПМПК) мен психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінде ЖИ технологияларын қолдану ерекше тиімді болуы мүмкін.

Мысалы:

баланың даму деңгейін диагностикалау үшін интеллектуалды тест жүйелері;

логопедиялық түзету жұмыстарында дыбысты тану бағдарламалары;

психологтар үшін эмоцияны анықтайтын цифрлық құралдар;

дефектологтарға арналған танымдық ойын платформалары.

ПМПК жағдайында жасанды интеллект технологиялары баланы ерте диагностикалау, цифрлық даму портфолиосын қалыптастыру, қашықтан кеңес беру жүйесін енгізу және жеке түзету бағдарламаларын автоматтандыру бағыттарында тиімді қолданыла алады. Сонымен қатар, ЖИ баланың эмоциялық жағдайын мониторингтеуге және ата-анамен кері байланысты күшейтуге мүмкіндік береді.

Бұл құралдар мамандардың жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, баламен жұмыстың сапасын арттырады. Сонымен қатар, ата-аналарға баланың дамуы туралы нақты әрі түсінікті ақпарат беруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің дамуына қарамастан, білім беру процесіндегі негізгі тұлға – педагог болып қала береді. Мұғалім мен мамандар (психолог, логопед, дефектолог) ЖИ құралдарын мақсатқа сай таңдап, оны баланың даму ерекшеліктеріне сәйкес қолдануы тиіс.

Педагогтың міндеті:

оқыту процесін дұрыс ұйымдастыру;

ЖИ құралдарын тиімді үйлестіру;

баланың эмоционалдық жағдайын бақылау;

ата-анамен кері байланыс орнату.

Сонымен қатар, әдістемелік қамтамасыз ету де маңызды рөл атқарады. ЖИ технологияларын қолдану бойынша нұсқаулықтар, бағдарламалар және практикалық ұсынымдар жүйелі түрде жетілдіріліп отыруы қажет.

Жасанды интеллект ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда тиімді және болашағы зор құрал болып табылады. Ол оқыту процесін дараландырып, баланың мүмкіндіктерін толық ашуға көмектеседі. Сонымен қатар, ЖИ технологиялары педагогикалық жұмыстың сапасын арттырып, инклюзивті білім берудің дамуына ықпал етеді.

Болашақта жасанды интеллект технологияларының дамуы бұл бағыттағы жұмысты жаңа деңгейге көтеріп, ерекше балалардың әлеуетін толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамасы.
3. Выготский Л.С. Педагогикалық психология. – Мәскеу.
4. Леонтьев А.Н. Психика дамуының мәселелері.
5. Пиаже Ж. Баланың ақыл-ойының дамуы.
6. Woolf B. Building Intelligent Interactive Tutors. – Morgan Kaufmann, 2010.
7. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – UCL Institute of Education, 2018.
8. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities, 2019.
9. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education, 2019.
10. Назарбаев Зияткерлік мектептері тәжірибесі бойынша әдістемелік материалдар.
11. Арнайы педагогика негіздері / Оқу құралы.
12. ПМПК қызметін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар.

ӘОЖ 37.091.212:159.9(043)

АҚАПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ТҰЛҒАЛЫҚ ПОТЕНЦИАЛДЫ ДАМЫТУ

Талғатқызы Жания

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2 курс магистранты

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается развитие человеческого потенциала посредством информационных технологий – как это напрямую влияет на качество жизни и повышает производительность общества.

Ключевые слова: личность, потенциал, информация, этика, креативность.

Abstract. This article examines the development of human potential through information technology – how it directly impacts the quality of life and increases the productivity of society

Keywords: personality, potential, information, ethics, creativity.

Қазіргі педагогика мен психологияда адамға қатысты мәселелердің шешімдерін іздеу антропологияның дамуымен сипатталады - бұл осы салаларға тән ғылым болып табылады. Ғылымдардың жіктелуі мен әртараптандырылуының нәтижесінде адамдар мен адамзат қызметі әлеуметтік-гуманитарлық, жаратылыстану және саяси ғылымдардың зерттеу нысанына айналып отыр. Еліміз тәуелсіздік алғалы 35 жыл болды. Нәтижесінде ұлттың білім беру саясатының бүгіні мен болашағы жаңа тұрғыдан талданып, оны реформалаудың құқықтық негізі қаланып та үлгірді. Атап айтқанда, ел Конституциясынан алынған Білім туралы Заңы, Жалпы білім беру тұжырымдамасы және Мемлекеттік жастар саясаты туралы ҚР Заңы, 2023-2029 жылдарға арналған жоғары білім мен ғылымды дамыту тұжырымдамасы сияқты құжаттар қабылданды. Жоғары оқу орындарында мамандарды кәсіби даярлауда жеке бағдар жетекші рөл атқаруы қажет. Тек осындай тәсілдердің үйлесімі ғана мамандардың кәсіби, жан-жақты дамуын қамтамасыз ете алады және олардың тұлғалық потенциалын дамыта алады.

«*Тұлғалық потенциал*» санатын психологиялық тұрғыдан зерттеу өте күрделі, себебі «потенциал» ұғымы ең алдымен физикалық ұғым болып табылады, ал «тұлға» санатының психологияда бірнеше анықтамасы болады. Дегенмен, біздің ойымызша, адамның тұлғалық потенциалын психологиялық білім шеңберінде қарастыру қажет, себебі физика тұрғысынан потенциал – бір нәрсенің қалай жүзеге асатыны және неге бұл ұғым көбінесе тұлға шеңберінде қарастырылатыны туралы сұраққа жауап бере алатын күш болады. Жоғарыда айтылғандай, психологияда тұлға ұғымы кешенді болып саналып отыр. Сондықтан адамның тұлғалық потенциалын анықтауда әртүрлі мәселелер туындайды.

Д.А. Леонтьевтің пікірінше, тұлғалық потенциал мәселесін Л.С.Выготский мен экзистенциалды психология көзқарастарының қиылысында іздеу қажет. Тұлғалық потенциал мәселесінің шешімі, бір жағынан, экзистенциалды психологияның тұлғалық потенциалын феноменологиясына және оны тұжырымдауға қазіргі назарымен байланысты, ал екінші жағынан, Л.С.Выготскийдің мәдени-тарихи психологиясымен байланыстылығында [1]. Экзистенциалды психология тұрғысынан авторлардың пікірінше, тұлғалық потенциал «ерік», «эго», «бақылау локусы», «төзімділік», «өзін-өзі реттеу» және басқа да ұғымдар төңірегінде қарастырыла алады. Тұлғалық потенциал тек мінез-құлық аспектілерімен ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның маңызды аспектілерін (сенімдер, құндылықтар) анықтай алады [2]. Сонымен қатар, психологияда тұлғалық потенциалдың құрылымы адам өмірінің кем дегенде төрт саласымен анықталады:

- психофизиологиялық (адам миының ерекшеліктері, физикалық заң, архетипті);
- еңбек (көшбасшылық қабілеттер, кәсіби білім, еңбекқорлық, жұмысқа деген ынтаны);
- зияткерлік (шығармашылық ойлау, сезімдер, жалпы және мамандандырылған білім, талант, интеллектуалдық қабілеттерді);
- Рухани (әдептілік, адалдық, моральдық қағидалар, катарсисті).

Экзистенциалды жекелік идеясында С.Мадди биологиялық және әлеуметтік қажеттіліктермен қатар адамның психологиялық қажеттіліктерінің бар екенін көрсетіп берді. Ол психологиялық қажеттіліктердің қатарына қиял, ойлау және символикалық өрнек қажеттіліктерін қосып отыр. Дегенмен, бұрын ешкім когнитивтік процестерді қажеттіліктермен байланыстырмағандығын байқадық. С.Мадди биологиялық және әлеуметтік қажеттіліктер басым болған кезде, адам өзін әлеуметтік рөлдер мен қажеттіліктерді орындау ретінде қабылдайды және ағыммен жүреді, яғни өмірге бейімделуге тырысады деп санаған. Дегенмен, психологиялық қажеттіліктер алға шыққан кезде, адам болашаққа көзқарас жасайды және өмірлік құндылықтарды, өмірдің мәнін және т.б. таңдай алады; олардың әрекеттерін реттейтін қуатты қолдау жүйесі пайда болып отырады [3]. Осылайша, тұлғалық потенциал адамның тұтас табиғатын көрсететін болады. Бүгінгі таңда психологияда бұл ұғымның нақты анықтамасын беру қиын болып тұр.

Дегенмен, психологиядағы әртүрлі тәсілдерді талдағаннан кейін, **тұлғалық потенциал** дегеніміз - адамның жалпы қабылданған ұғымдардан тыс шығу қабілеті деген

қорытындыға келуге болып тұр. Бұл мүмкіндіктер тек адамның санасында ғана емес, сонымен қатар олардың қалыптасқан мінез-құлық жүйесінде де көрініс табады.

Ақпараттық мәдениет әлеуметтік өмірмен үйлесімді түрде бірігіп, оны жаңа мүмкіндіктермен байытып отыр. Бұл сөзсіз көптеген қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани тұжырымдамалардың өзгеруіне, адамның өмір салтына сапалық тұрғыдан жаңа мүмкіндіктерді енгізуге ықпал етуде. Ақпарат ең құнды өнім мен қажетті тауарға айналды деп айтуға болады, ал оның жалпы құны біртіндеп материалдық өндірістің жалпы құнына жақындады. Бұл тек ақпараттың ғана емес, сонымен қатар оны тарату, өңдеу және пайдалану әдістерінің де құндылығының артуына әкеліп отыр. Бүгінгі таңда ақпарат қоғам үшін маңызды стратегиялық ресурсқа айналды. Ақпараттық мәдениетті кеңінен тарату технология мен инженерияның дамуы үшін түбегейлі жаңа мүмкіндіктер ашады, технологияның қоғаммен, адамдармен және табиғатпен ең тиімді өзара әрекеттесуді қамтамасыз етуіне мүмкіндік беріп отыр. Бүгінгі таңда адам тұлғасының қалыптасуы мен әлеуметтендірілуі тек әртүрлі ғылымдар арқылы ғана емес, сонымен қатар жаңа технологиялардың дамуы арқылы да жүзеге асырылуда. Технология мен инженерия қандай адамды қалыптастыра алады?

Зерттеушілер бұл мәселе бойынша екі көзқарасты ажыратуда. *Бір жағынан*, ғылым тек технологияға ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаға да көбірек көңіл бөлуі керек, олардың жан-жақты дамуы үшін материалдық және рухани алғышарттар жасай алады. *Екінші жағынан,* технологиялық өркениеттің қарқынды дамуы адамзаттың өмір сүруіне қауіп төндіретін ғылыми жаңалықтардың пайда болуына себеп болған. Біздің заманымыздың ең өзекті мәселелерінің бірі - адамның жеке басын сақтау болды.

Сондықтан, жоғары технологиялар адамның жоғары деңгейдегі дайындығын, рухани жетілуін және жауапкершілігін талап ете алады. Қоғамның кең таралған цифрландырылуы және ақпараттық мәдениеттің қарқынды дамуы рухани әлеммен байланысты үзіп жатыр, бұл көп жағдайда рухани және моральдық құлдырауға әкелуде. Қазіргі қоғамда интернет, әлеуметтік медиа, жарнама, кино және музыка тұлғаны қалыптастыруда тәрбиелік рөл атқарады, осылайша «күрделі мәдениеті» бар адамды қалыптастырып келеді.

XXI ғасырдың басынан бастап қоғамда біртұтас ақпараттық кеңістік – жаһандық коммуникациялар мен әлеуметтік желілер арқылы әлеуметтік ортаға әсер ететін мәдени, саяси және экономикалық жүйе басым болып отыр. Қоғамды ақпараттандыру жағдайында адам қызметінің негізгі сипаттамасы – ақпаратты тұтыну және өңдеу мүмкіндігі, яғни осы негізгі ресурсты меңгеру және тиімді пайдалана алу. Ақпарат даму ресурсы ретінде әрбір адамның рухани саласының қалыптасуына тікелей әсер ете алады. Ақпараттандыру қоғамдағы ақпараттық мәдениет деңгейін көтеруге және компьютерлік сауатсыздықты жоюға ықпал етуге бағытталып отыр. Қоғам ақпараттандырылған сайын, жеке тұлғаның тұлғалық потенциалы да өзгереді, бұл ақпараттандырудың тағы бір заңы – қоғамды интеллектуалдандыру болады. Қоғамды жаппай цифрландыру жағдайында жоғары шығармашылық қабілеттері бар және өзін-өзі жетілдіруге ұмтылатын жеке тұлғалардың рөлі артып келеді. Осылайша, қоғамды ақпараттандыру жағдайындағы жеке даму процесі келесі сипаттамаларға ие: - ақпараттық технологиялар мен цифрландырудың дамуы қоғам мүшелерінің ақпараттық мәдениеті мен цифрлық сауаттылығының, сондай-ақ олардың жалпы интеллектуалды әлеуетінің жоғарылауын көздеп отыр; – ақпараттың үлкен көлемі және оны үнемі талдау мен синтездеу қажеттілігі жеке белсенділік пен шығармашылықты арттыруда;

– ақпараттық желілер арқылы еркін таратылатын, кейде жалған ақпараттың орасан зор көлемі адамдарда моральдық жауапкершілік пен құндылықтар жүйесін дамытуды талап етуде.

«Әлемдік қауымдастықтың ақпараттық қоғамға көшуі, ең алдымен, адамдардың санасы мен мәдени деңгейін өзгертуді талап етіп отыр. Олар өздерінің мінез-құлқы мен қарым-қатынас формаларын түбегейлі өзгертуі, сондай-ақ құндылықтар мен мақсаттардың

жаңа тұжырымдамаларын игеруі керек, бұл тек ақпарат пен білімді бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беретін жоғары дамыған ақпараттық жүйенің көмегімен мүмкін бола алады». Осылайша, ақпарат алмасу субъектісі ретінде әрекет ететін адам ішкі және сыртқы факторлардың және қоршаған ортаның әсерінен өзгереді және бұл өзгерістер қоғамды ақпараттандыруда көрініс табатыны белгілі. Әлеуметтік қасиеттердің өзара байланысы тұтастықпен, ашықтықпен, тұрақтылықпен және өзін-өзі дамыту қабілетімен сипатталатын тұлғалық жүйені қалыптастыра алады. Адамның өзін-өзі дамытуы құрылымдық, сапалық өзгерістерде, яғни *интеллектуалдық, шығармашылық және рухани* дамуда көрініс береді. Бұл үш компоненттің бірлігі тұлғаның қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ете алады. Қазіргі қоғамда ақпарат өмірдің ажырамас бөлігіне айналды, бүкіл адам құрылымына еніп, сапалық өзгерістерге ықпал етуде. Белсенділікті анықтайтын тұлғалық потенциал өзін-өзі дамытудың алғышарты болып табылады, ал рухани әлеует, соның ішінде адамның құндылықтар жүйесінде, жоғары сапалы ақпаратты таңдауға және жеке даму бағытын анықтауға мүмкіндік беріп отыр. Қоғамды ақпараттандыру жағдайында жеке даму келесі сипаттамалармен сипаттала алады: *интеллектуалдық және шығармашылық белсенділіктің жоғары деңгейі және ақпараттық мәдениеттің жоғары деңгейі*, бұл жеке тұлғаның моральдық жауапкершілігінің артуын білдіреді.

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар нақты уақыт режимінде «синхронды байланысты» қажетсінбейді. Көп жағдайда адамдар тікелей өзара әрекеттесуді қажет етпейтін «асинхронды байланысты» жүзеге асырады (WhatsApp чаттар, электрондық пошта алмасулары, жаңалықтар порталдары, т.б.). Виртуалды әлем субъектіаралық әлемнен біршама ерекше болады. Виртуалды әлем адамдардың өзара әрекеттесуінің кеңістіктік-уақыттық шекараларын кеңейтеді және өзгертіп отырады. Сандық әлем басқаша визуалды бейнені жасауға мүмкіндік бере алады. Адамдар қазір әлемнің кез-келген жерінде онлайн достық қарым-қатынас жасай алады және мұны істеу өте оңай болды. Бұл жеке басының дағдарысына әкелуі ықтимал. Виртуалды әлемде адам өзінің кез-келген бейнесін жасай алатын болды. Бұл салада жалған фактілердің саны қазіргі уақытта артып келеді және әркім өзінің виртуалды бейнесін тартымды қасиеттермен жақсартуға тырысып бағуда. Желілік ақпараттық технологиялар арқылы адамдармен жанама байланыс қарым-қатынастың тұлғааралық сипаттамаларын жоғалтады, ал нақты өмірде бұл сипаттамалар шындыққа жанаспайтын білімнің объективтілігі арқылы байланыс кезінде оңай қабылдана алады. Сондықтан, онлайн режимінде басқалармен өзара әрекеттескенде және байланысқан кезде, біз қабылдайтын нәрсе шынымен де әңгімелесушінің жеке қасиеттері мен мінез-құлқын, олардың ойларын, тілектерін және қорқыныштарын көрсете ме деген сұраққа жауап беру қиын. Мұның бір себебі - интернет пайдаланушылары ақпараттық кеңістікте тек зиянсыз деп санайтын және психологиялық жағымсыз сезімдерді тудырмайтын ақпаратты жариялайды және оны көпшілікке ұсына алады». Американдық әлеуметтанушы И. Валлерстайн ақпараттық қоғам туралы: «Біз қалыптасқан жаһандық әлеуметтік құрылымнан, яғни жаһандық капиталистік экономикадан басқа жаһандық жүйеге өту дәуірінде өмір сүрудеміз. Мұның жақсы немесе жаман екенін білмейміз де. Бірақ бұл өтпелі кезең осы дәуірде өмір сүретіндер үшін қиын болып тұр. Бұл қарама-қайшылықтар мен толқулардың арту кезеңі болады, ал көпшіліктің пікірінше, құндылықтардың құлдырауы болады», - деді [4]. Қызметтің жаңа коммуникативтік салаларының пайда болуымен моральдық нормалар мен ережелерді, олардың дәстүрлі мағынасын қайта қарастыру қажеттілігі туындауда. Бұл процесс жеке қауымдастықтар мен кәсіби бірлестіктер шеңберінде ережелер мен кодекстерді, мысалы,

Есептеу техникасы қауымдастығы (ACM) әзірлеген «Компьютер мамандары» кодексін әзірлеуден бастау алады. Компьютерлік, желілік және инженерлік этикасы қазіргі заманғы коммуникациялық кеңістіктегі әртүрлі субъектілер арасындағы қарым-қатынас жүйесін қалыптастыратын қолданбалы этика түрлері ретінде әрекет етіп келеді. Қолданбалы этиканың рөлі туралы бұл көзқарасты көптеген зерттеушілер атап өтті. Біздің ойымызша, қолданбалы этика қазіргі уақытта этиканың ғылым ретіндегі эволюциясының

кезеңі ретінде қарастырылады, ал барлық классикалық моральдық мәселелер, сондай-ақ біздің заманымыздың қазіргі заманғы моральдық мәселелері қолданбалы зерттеулер мен тәжірибе контексінде түсіндірілді. Дегенмен, қолданбалы этиканың мазмұнын түсінудегі плюралистік үрдіс (оның әртүрлі бағыттарында көрініс табады), біздің ойымызша, ұзаққа созыла алмайды. XXI ғасыр адамына қоғамның толыққанды мүшесі ретінде жұмыс істеуге мүмкіндік беретін, объективті шындыққа толық сәйкес келетін қолданбалы этиканың ережелері мен нормаларының жиынтығын анықтауды қажет етуде. Бұл бағыт ақпараттық этика немесе ақпараттық қоғам этикасы деп аталады, ол қолданбалы этика бөлімінің тар шеңберінен шығып, XXI ғасырдағы адам өмірінің ерекшеліктерін ескеріп отыр [5].

Л. Флориди өзінің «Ақпараттық этика: компьютерлік этиканың философиялық негіздері туралы» еңбегінде ақпараттық этика онтоцентрлік теория ретінде қарастырады, себебі оның міндеті - ақпараттық кеңістіктің элементтері ретінде ұсынылған нақты әлемнің барлық түрлерін, яғни адамдар мен олардың әлеуметтік қатынастарынан бастап жұлдыздарға, тастарға, жануарлар мен өсімдіктерге дейін, моральдық тұрғыдан бағалау, әлемде бар немесе болатын кез келген ақпараттың онтологиялық теңдігін мойындауы [6].

Л. Флоридидің еңбектеріне сәйкес, ақпараттық этика ақпарат пен ақпараттық объектілердің ішкі құндылығына негізделген, оны кез келген объектіні немесе жалпы болмысты түсіну үшін пайдалана аламыз. Ақпараттық саланы бұрмалауға немесе азайтуға бағытталған кез келген әрекет зиянды деп саналалып отыр.

Ақпараттық этиканың негізгі сипаттамаларына:

1) модальдылық – ақпараттың логикасы мен практикалығы;

2) гуманизм – құпиялылық, дәлдік, шыншылдық және адалдығы;

3) ашықтық – ақпараттың қолжетімділігі және қолжетімсіздігі, пайдаланудың қарапайымдылығы және бірізділігі;

4) конструктивтілік – ақпараттың моральдық қағидаттарға сәйкестігі, оның қазіргі заманға сәйкестігі, нормативтілік және ақпараттың көптігінде.

Ақпараттық этиканың дамуындағы жаңа кезең ретінде тұжырымдаумен қатар, ақпараттық қоғамдағы өзгерістерге сәйкес классикалық этикалық тұжырымдамаларды қайта қарастыру қажет болады. Белл, Э.Тоффлер және М.Маклюэн еңбектері сияқты ақпараттық қоғамның классикалық зерттеулерінде ақпараттық қоғамдағы этиканы кешенді зерттеу жетіспейтіні белгілі. Дегенмен, ақпарат пен цифрландырудың қазіргі заманғы дамуын ескере отырып, мораль мен құндылықтардың даму бағытын анықтау өзекті мәселе екені анық болды. Бұл зерттеуде біз ақпараттық қоғам туралы еңбектерді талдауға және ақпараттық қоғамдағы этикаға қатысты қорытындыларды қарастыруға тырысамыз. Э. Тоффлердің «Үшінші толқын» еңбегі [7] ақпараттық қоғамды жан-жақты талдауды ұсынып отыр. «Үшінші толқын» ұғымы ғылымның, техниканың, компьютерлердің және коммуникация әдістерінің дамуымен әлеуметтік өмірдегі өзгерістерді білдіру. М.Маклюэннің зерттеулері ақпараттық қоғамның сипаттамаларын түсінуде маңызды рөл атқара алады. М.Маклюэн қоғамдағы бұқаралық ақпарат құралдарының ақпаратты таратудағы маңыздылығын тұжырымдап, «жаһандық ауыл» ұғымын жасап берді. Әлеуметтік кеңістіктегі үшінші толқын жаңа типтегі отбасылардың қалыптасуы, БАҚ-тың массасыздануы және компьютерлік технологияның арқасында ми функциясының сапалы жақсаруы сияқты өзгерістер әкеле алды. Ақпараттық қоғамдағы моральдық қағидаттар мен құндылық бағдарларының көптігі БАҚ-тың массасыздануымен байланысты. Массасыздану «бізді өзіміздің бірегей, жеке бірегейлігіміз туралы хабардар ете алады». Осылайша, мораль жеке және әлеуметтік деңгейлерде өзгеріп отырды. Ақпаратты өңдеуге жұмсалатын уақыттың артуымен қатар, ақпарат көлемі де үнемі өсуде. Бірқатар футурологтар ақпараттың өсуі адамның дүниетанымына да әсер етуі мүмкін деп болжайды, мысалы, рационалдылық пен мораль арасындағы тепе-теңдікті бұзу арқылы болуы мүмкін. Сандық қоғамда ақпаратты үнемі өңдеу рационалдылыққа басымдық береді, мораль мен адамгершілікті екінші орынға қоюда. Цифрлық қоғамға тән негізгі рухани және адамгершілік құндылықтарды анықтау және дұрыс тұжырымдау ақпараттық қоғам мен

этика бойынша қазіргі заманғы зерттеулер үшін маңызды міндет болып отыр. Ақпараттық этиканы екі тұрғыдан зерттей аламыз. *Біріншісі* - ақпараттық кеңістіктегі моральдық мәселелерге жауап ретінде дамып келе жатқан қолданбалы этиканы. *Екіншісі* - егер біз цифрлық технологияларды әлеуметтік мәдениеттің негізгі құндылығы ретінде анықтасақ, этика эволюциясының жаңа кезеңі болады. Цифрлық қоғамның жаңа, пайда болып келе жатқан этикасы қазіргі заманғы әлеуметтік мәселелер мен қайшылықтарға жауап береді, ақпараттық кеңістіктің дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз етеді және моральдық қағидаттарға қайшы келе алмайды. Сонымен, **адам потенциалы** – бұл адамның қызмет ету, даму және алға қойған мақсаттарына жету үшін қажетті білім, дағды, қабілет, денсаулық және шығармашылық мүмкіндіктерінің жиынтығы. Бұл тұлғаның іске асырылмаған немесе ішінара жүзеге асырылған мүмкіндіктерін (интеллектуалдық, физикалық, әлеуметтік) білдіреді, ол өмір сапасын арттыруға және қоғамның өнімділігін жоғарылатуға тікелей әсер етеді.

Адам потенциалының негізгі құрамдас бөліктері:

- **Денсаулық:** Өмір сүру ұзақтығы мен физикалық белсенділік.
- **Білім және құзыреттілік:** Кәсіби дағдылар, білім деңгейі және зияткерлік қабілет.
- **Шығармашылық және тұлғалық қасиеттері:** Жаңашылдыққа ұмтылыс, мотивация, бейімделгіштік.

Бұл ұғым адам капиталымен (экономикалық тұрғыдан) тығыз байланысты, бірақ одан кеңірек, себебі ол тұлғаның рухани және әлеуметтік дамуын да қамтиды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений В6-ти т. Т3. Проблемы развития психики / под ред. А.М.Матюшкина М: Педагогика 2023. – 368с
2. Леонтьев Д.А. Возможности эмпирическога исследования личностного потенциала: Материалы межрег.научно-практич.конференции//Прикладная психология как ресурс социально-экономич. Развития соврем Росии. –М:2025.
3. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ. // Пер. с англ. И. Авидона, А. Батустина, П. Румянцевой. - СПб.: Издательство "Речь", 2022.
4. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социологогия XXI века. –Нац.библиотека Швеции, 2025
5. Floridi L. The philosophy of information: ten years later //Metaphilosophy. – 2021. – Т. 41. – №. 3. – С. 402-419.
6. Тоффлер Э. Третья волна. – Издательская группа АСТ, 2022. 776 с
7. Маклюен М. Понимание медиа: внешние расширения человека. – 2023.- 45с

ӘОЖ 27.09.1212:004.4(043)

СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Шабден Әли Ерғалиұлы

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается информационно-технологическая компетентность как составная часть профессиональной компетентности. Представлена информация об использовании информационных технологий в качестве поддержки основных видов учебно-познавательной деятельности учащихся на учебных занятиях.

Ключевые слова: информационные технологии, информационная грамотность, интернет-технологии, электронные программы.

Abstract. This article examines information technology competence as a component of professional competence. Information is presented on the use of information technology to support students' key learning activities in the classroom.

Keywords: information technology, information literacy, Internet technologies, electronic programs.

Ақпараттық-технологиялық құзыреттілік ақпараттық құзыреттер мен технологиялық құзыреттіліктің жиынтығын меңгеруде білім берудің нәтижесі ретінде көрінеді. «Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігі – алдына қойған міндетті шешу мақсатында ақпараттық технологиялар көмегімен ақпаратты таңдауы, талдауы, бағалауы, жүйелеуі, тұжырымдауы, құрылымдауы, оның алгоритмін меңгеруі, түрлі іс-әрекетінде шығармашылық түрде қолдану біліктілігі.

Ақпараттық-технологиялық құзыреттілік, кәсіби құзыреттіліктің бір құраушысы ретінде келесідей іс-әрекеттерді қамтиды:

– ақпаратты дәстүрлі түрден қолданбалы программалар және мультимедиалық технологиялар электрондық түрде қайта құру туралы теориялық білімді;

– компьютердің, интерактивті құралдардың көмегімен ақпаратты беру, сақтау, өңдеу, тасымалдау тәсілдерін білуі;

– операциялық жүйелерді, утилиттерді, операциялық жүйелерді баптауды қолдана отырып дербес компьютерде жұмыс жасау біліктілігі мен дағдысы;

– Интернет-технологиясы көмегімен өзбетіндік жұмысын ұйымдастыру біліктілігі;

– нақты пән бойынша, оның ерекшелігін ескере отырып, телекоммуникациялық технологияларды қолдану дағдысы. Студент тұлғасын дамыту, ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру іс-әрекеттің алуан түрлерін меңгеру барысында ғана мүмкін болады. Осыдан келіп, біз қолданған келесі тұғыр іс-әрекеттік тұғырды басшылыққа алуды мақсат еттік.

Іс-әрекеттік тұғыр (В.А.Беликов, П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн және т.б.) іс-әрекеттің қалыптастырушы және дамытушы мәнін қарастырады, қазіргі заманғы мәдениеттің жетістіктеріне бара-бар іс-әрекетті жүзеге асыруда студенттердің өзіндік белсенділігі үдерісінде білім берудің мазмұнын меңгеруді қарастырады. Іс-әрекет – бұл қоршаған әлеммен белсенді мақсатты бағытталған өзара іс-әрекеттің формасы. Ж.М.Әбділдиннің айтуынша, адам дайын әлеуметтік бағдарламамен, іс-әрекетке, қисынды ойлауға дайын кабілеттермен туылмайды [1]. Адамның барлық қасиеттері оның табиғатынан емес, іс-әрекеті мен қарым-қатынас түрлерінен көрініс табады.

Іс-әрекеттің сипаттамасы ретінде заттық, мотивациялық, мақсатты бағытталу алынады. Біздің зерттеуімізде іс-әрекеттік тұғыр ақпараттық-технологиялық құзыреттілікті қалыптастыру үдерісін зерттеуге, мақсатын, құралдары мен нәтижесін ашуға; студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін жобалауға мүмкіндік беріп, ақпараттық және педагогикалық технологияларды таңдауда бағдар қызметін атқарды. Сонымен, жеке тұлғаның дамуында жүзеге асырылады, іс-әрекетті орындау тәсілдерін және оның негізінде әлеуметтік тәжірибені меңгермейінше жеке тұлғаның дамуы мүмкін емес. Мұның өзі біртұтас педагогикалық үдерісте іс-әрекетті «оқытушы-студент» жүйесіндегі әсерлесу құралы ретінде пайдалану қажеттігін меңзейді.

Кез-келген әлеуметтік жүйе адамның іс-әрекеті арқасында ғана тіршілік етеді, демек жеке тұлға осы жүйенің қызметінде және дамуында белгілі бір рөл атқарады. Бұл жөніңде В.Г.Афанасьев «Әр адам өз жүйесінің сапалық қасиеттерінің ұстанушысы ғана емес, сонымен қатар оны білдіруші, себебі бұл қасиеттер адамның іс-әрекетінде, белсенділігінде көрініс табады», - деп жазады [2].

Сана мен іс-әрекеттің бірлігі ұстанымына сүйенсек, субъектінің іс-әрекеті оның әлеуметтік қалыптасуында шешуші фактор болып табылады, сөйтіп іс-әрекет дамудың әрі шарты, әрі құралы қызметін атқарады. Жоғарыда сөз етілген жайттар іс-әрекет түрлерін топтастырып, бір жүйеге келтіру осы бағытта үздіксіз зерттеулерді қажет ететінін көрсетеді. Іс-әрекет теориясында бұл мәселеге көп көңіл бөлінгенімен адам іс-әрекетінің түрлерін жүйелейтін ортақ көзқарас әлі де болса калыптаспаған. Бұл мәселенің шешілуі келешекте психологиялық зерттеулерде көрініс табатыны даусыз дей келе, өз кезегімізде адам іс-әрекетінің бір көрінісі ретінде «оқу-танымдық іс-әрекет» ұғымына тоқталамыз. *Оқу-танымдық іс-әрекетіндегі* нәтиженің мақсатпен және іс-әрекетпен байланысын саналы түсінуі, нәтижеге немесе мақсатқа жеткенін сезеді, оның практикалық қажеттілігіне және мәніне көзі жетеді. Сонымен студенттің оқу-танымдық іс-әрекетінің құрылымы түрткі, қызығушылық, қажеттілік, мақсат, міндеттері, әрекет амалдары, нәтижеден тұрады. *Тұлғаның оқу-танымдық іс-әрекет – бұл студенттің өзінің арнайы ұйымдастырылған немесе адамзаттың жинақтаған мәдениет байлығын меңгеру мақсатындағы іс-әрекеті.* Сондықтан түрлендіріп ұйымдастырылған, белгілі технологияларға бағышталған тұлғаның танымдық іс-әрекеті танымдық қызығушылық, танымдық белсенділік, танымдық ізденімпаздық және шығармашылық іс-әрекеттің қалыптасуына ықпал етеді.

Тұлғаның оқу-танымдық іс-әрекеті арқылы әрекеттеніп, яғни мәселені шешуі, олардың танымдық іс-әрекетінің дамуына көмегін тигізеді. *Студенттің оқу-танымдық іс-әрекеті – олардың оқу үдерісі барысында адамзаттың жинаған тәжірибесі мен мәдениетін меңгеру мақсатында әлемдік ақпараттарды тануы және оны іс жүзінде жүзеге асыру әрекеті.* Осылайша, оқу сабақтарындағы студенттің оқу-танымдық іс-әрекеттің негізгі түрлері кітаппен жұмыс, білімді жүйелеу, танымдық тапсырмаларды шешу, графиктер құру, мәліметтер қорын құру, кестелік мәліметтермен жұмыс істеу, web-беттер құру, алгоритм құру, тапсырма негізінде блок сызбалар құру және т.б. болып табылады. Бұл іс-әрекет түрлерінің пәні бір бірінен ажыратылмаған. Бұдан, оқу-танымдық іс-әрекеттің түрлері өзара байланысты, олардың өзара байланысының объективті негізі барлық жағдайда нақтылық туралы объективті білім алу болып табылады. Бұдан басқа, білім алушылар көптеген басқа жеткілікті маңызды оқу-танымдық іс-әрекет түрлері бағыттылығының субъектілері болып табылады, яғни білім алушылардың олар үшін жаңа білім, білік, дағдыны алуын қамтитын, олардың іс-әрекет тәсілдерін меңгеруі және дамуы. Бұдан шығатын қорытынды: оқу-танымдық іс-әрекет студенттің белгілі іспен тұрақты және жүйелі шұғылданатын болса, істің бұл түрін басқалардан жоғары санаса, оның өмірлік жоспарымен байланыстыратын болса, онда ол шығармашылық сипат алады.

С.Смаилов оқу-танымдық іс-әрекетті белсендіру танымдық ынтаға тікелей байланысты [3]. Танымдық ынтаның өзіндік ерекшелігі бәрінен бұрын болмыстың тек сыртында қалмай, ішкі сырына терең үңілуді қажет деп білетін адам тенденциясында жатыр. Бұл орайда танымдылық ынтасы оқудың да бірқатар маңызды шарттарын талап етеді. Ол шарттардың негізі шәкірттердің білімге құштарлығын арттыратын ықыласында. Ықылас бар жерде ой еңбегі қанша қиындықпен болса да нәтижелі қуанышқа бөлейді ... деп түйіндеді. Сондықтан студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігі оқу-танымдық әрекетіндегі ынтасына, танымдық белсенділігіне тікелей байланысты болғандықтан арттырудың тиімді құралдарының бірі студенттің өзіндік жұмысы, өздігінен білім алу әрекеті болып табылады.

Аталған және басқа зерттеулерді талдау көрсеткендей, оқу-танымдық іс-әрекетте ақпаратпен жұмыс істеудің негізгі дағдыларын меңгеруден тұратын, ақпараттық құрылғылармен жұмыс істеу білігі, кәсіби маңызды сапа және қалыптасқан жеке тұлғаның сапасы; инновациялық технологиялар саласында және тұлғалық сапалардың белгілі жиынтығы негізінде, теориялық білімдер мен практикалық біліктіктерді кіріктіру негізіндегі күрделі дербес құрылым болып табылады.

Осы құрылымдарды жүзеге асыру технологиясын студенттердің реттей алу біліктілігі еңбек нарығына бағдарлануды қамтамасыз етеді. *Ақпараттық-технологиялық құзыреттіліктің қызметтерін* құрастыруға мүмкіндік берді:

1) ақпараттық қоғамда студенттердің өмір сүруі, олардың болашақ іс-әрекеттеріне жоғары дайындығына деген әлеуметтік тапсырыстың бейнесі;

2) білім беруден, атап айтсақ, ақпараттық іс-әрекеттен оның ерекшеленуінің құралы және оқытудағы студенттердің тұлғалық мәнін жүзеге асырудың шарты;

3) ақпарат, ақпараттық үдерістер туралы білімі, ақпараттық іс-әрекеттің тәсілдерін кешенді тұрғыда қолдану арқылы педагогикалық үдерісті ұйымдастыру мүмкіндігіне ие болады;

4) ақпараттық іс-әрекеттің әлеуметтік маңызды тәсілдерін меңгеруде студенттердің ақпараттық іс-әрекет тәжірибесін қалыптасады;

5) әртүрлі оқу пәндері мен білім беру салаларын, яғни білім беру мазмұнының метапәндік элементтерін меңгереді;

6) ақпарат, технологиялық білімдерін мәселелерді шешуде практикалық тұрғыда қолдану, ақпараттық іс-әрекеттің тәсілдері туралы теориялық білімдерін байланыстыруға мүмкіндік береді.

Сонымен, зерттеу мәселесінің теориялық негізі құзыреттілік және іс-әрекеттік тұғырларының сұранысына сай студенттің іс-әрекетін тиімді жүзеге асыруын қамтамасыз етеді, жүйелілік тұғыр нақты-ғылыми деңгейді анықтап, құзыреттілікті біртұтас қалыптастыруға ықпал етеді; тұлғаға бағдарлы, технологиялық тұғыр әдістемелік-технологиялық деңгейді көрсетеді және студенттердің субъектілі әлеуетін белсендіруге және туындайтын ақпараттық мәселелерді тиімді шешуге ықпал ететін жұмыстың формалары мен әдістерін таңдауға ерекше назар аударады (сурет 1).

Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзіреттілігін қалыптастыру үдерісін педагогикалық қамтамасыз ету деп, біз студенттердің ақпараттық-технологиялық құзіреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін, педагогикалық шарттар, соған сәйкес құралдар, әдістер, формалар, мазмұн кешенін атаймыз.

Жоғары оқу орны студенттерінің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негізі:

– оқу-танымдық іс-әрекетте барлық мамандықтағы студенттердің ақпарат-тық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелерін шешудің тиімділігі, жалпы теориялық-әдіснамалық стратегия ретінде тұғырлар кешенін таңдауға байланысты болады;

– студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптас-тырудың теориялық негізі сана мен іс-әрекеттің бірлігі, тұлғаның іс-әрекетте дамуы, оқу-танымдық іс-әрекетте ақпараттық технологияны қолдану ерекшелігімен, жоғары оқу орындарындағы педагогикалық үдерістің нәтижеге бағытталып ұйымдастырылуымен, ақпараттық-технологиялық құзыреттілік ұғымының мәнімен, оны қалыптастыруға бағытталуымен айқындалады;

– жоғары оқу орындарында студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттін ақпарттық технологиялар негізінде ұйымдастыру олардың ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыруды тиімді әсер етеді деп тұжырымдаймыз. Аталған жүйе шеңберінде ақпараттық-технологиялық құзыреттілікті қалыптастыруды қамтамасыз ететін педагогикалық шарттар мен үлгісін құру қажет етіледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбділдин Ж.М. Философиялық сөздік / редкол: Р.Н. Нұрғалиев, Ғ.Ғ. Ақмамбетов, Ж.М.Әбділдин ж.б. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1996. – 526 б.

2. Афанасьев В.Г., Хабаров В.С., Черняк Ю.И. Эффективность – теория, методология, практика // Социологические исследования. - 1990. - № 4. - С. 3-15.

3. Смаилов С. Преемственность учебных процессов школ и технических вузов по активизации познавательной деятельности студентов: дис. ... канд. пед. наук:. 13.00.01. – Алматы, 1997. – 45 с.

ӘОЖ 37.0:004.8

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: АРТЫҚШЫЛЫҒЫ МЕН КЕМШІЛІГІ

Жұмабекова Гүлбақыт Алғашқызы
филология ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье анализируется место и влияние искусственного интеллекта в современной системе образования. Рассматриваются преимущества технологий ИИ, такие как организация самостоятельного обучения, экономия времени учителя, повышение доступности знаний.

В статье также поднимаются последствия чрезмерного использования искусственного интеллекта – снижение навыков критического мышления учащихся, риск распространения дезинформации, усиление цифрового неравенства и проблемы безопасности персональных данных.

Исследование основывается на том факте, что ИИ-это мощный инструмент для образования, требующий правильного управления, а не «спаситель» или «угроза». Авторы дают конкретные рекомендации по эффективному и безопасному использованию ИИ на уровне школы, учителя и ученика.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, персональное обучение, цифровая грамотность, критическое мышление.

Abstract. The article analyzes the place and influence of artificial intelligence in the modern education system. The advantages of AI technologies are considered, such as organizing independent learning, saving teachers' time, and increasing the availability of knowledge.

The article also raises the consequences of excessive use of artificial intelligence – a decrease in students' critical thinking skills, the risk of spreading misinformation, increasing digital inequality and personal data security issues.

The research is based on the fact that AI is a powerful educational tool that requires proper management, not a "savior" or a "threat." The authors provide specific recommendations for the effective and safe use of AI at the school, teacher, and student levels.

Keywords: artificial intelligence, education, personal learning, digital literacy, critical thinking

Біз осыдан жиырма жыл бұрын «мектепте жасанды интеллект» дегенді естісек, ғылыми фантастиканың сценарийі деп қабылдар едік. Бүгінде бұл сценарий шындыққа айналды. ChatGPT, Socratic, Khan Academy-дің ЖИ-көмекшісі, тағы басқа құралдар мыңдаған мектепке еніп үлгерді. Оқушылар енді үй тапсырмасын орындау үшін бірнеше сағат кітап ақтармайды – смартфонға бір сұрақ жіберіп, дайын жауап алады. Бірақ бұл – жақсылық па, әлде жамандық па? Осы сұраққа жауап іздеу үшін алдымен ЖИ-дің бүгінгі білім беру жүйесінде атқарып отырған нақты рөлін, оның пайдасы мен сорақы жақтарын ешқандай асыра сілтеусіз саралап көрейік.

Білім беру процесінде жасанды интеллектті (ЖИ) қолдану – оқыту сапасын арттырып, мұғалімдер мен оқушылардың жұмысын жеңілдететін заманауи тренд. Алайда, бұл технологияның артықшылықтарымен қатар, елеулі кемшіліктері де бар.

Жасанды интеллекттің білім берудегі үш негізгі рөлі.

Бірінші рөлі – бейімделген оқыту. Бұрын бір сыныпта отырған отыз оқушы бірдей тапсырманы алатын. Нәтижесінде кейбір балалар «түсінбей қалатын», ал екіншілері «зерігетін». Қазір ЖИ платформалары әр оқушының қателерін талдап, дәл сол кемшіліктерді жоюға арналған тапсырмаларды автоматты түрде ұсынады. Мысалы, Khan Academy-де оқушы математикалық тест тапсырады, ал бағдарлама оның «бөлшектерді қосудан» емес, «бөлімді ортақ бөлімге келтіруден» қателескенін анықтап, нақты сол тақырып бойынша арнайы видео-сабақ береді. [3] Алғашында бұл ұтымды көрінеді.

Екінші рөлі – автоматтандырылған бағалау мен кері байланыс. Кез келген мұғалім эссе жинағын тексеруге қанша уақыт кететінін біледі. Ал ЖИ моделдері (мысалы, E-rater, Turnitin) грамматикалық қателерді, мәтін құрылымын, стильдік сәйкессіздіктерді секунд ішінде тауып береді. Бірақ бұл жерде де тұзақ бар – машина баланың ой ерекшелігін, шығармашылық қадамын бағалай алмайды. Ол тек үлгіге сәйкестікті тексереді.

Үшінші рөлі – 24/7 виртуалды тьютор. Елестетіңіз: түнгі сағат он екіде, далада жауын жауып тұр, бір оқушы химиядан теңдеуді шеше алмай отыр. Қазір ол ата-анасын оятудың қажеті жоқ, оқулықты ақтаратын уақыты жоқ – чат-ботқа жазып, бірден түсініктеме алады. Бұл мүмкіндік әсіресе ауылдық жерлердегі немесе шектеулі мүмкіндігі бар балалар үшін үлкен артықшылық. Сол сияқты шет тілін үйренетіндер үшін ЖИ-чаттар – ақысыз, сабырлы, қайталаудан жалықпайтын серіктес.

2. Пайдасы: біз не ұтамыз?

Егер ЖИ дұрыс қолданылса, біздің білім беру жүйесі бұрын-соңды болмаған трансформацияға ұшырайды.

Бірінші пайда – шынымен жекелендірілген траектория. Балалар енді бірдей тапсырмамен шектелмейді. Кім тез оқиды, соған қосымша қиын материалдар, кім баяу оқиды, соған тірек білім ұсынылады. Бұл орташа оқушыға арналған жүйені бұзып, әрбір тұлғаның ерекшелігін ескереді.

Екінші пайда – мұғалімнің уақытын азат ету. Білім министрлігінің статистикасына қарасақ, Қазақстандағы мұғалімдер уақытының 40 пайызын есеп беру, журнал толтыру, тесттерді тексеру сияқты рутиналық жұмыстарға жұмсайды. Егер бұл міндеттерді ЖИ-ге жүктесек, мұғалімдер шынайы педагогикалық қызметке – жобалар ұйымдастыруға, проблемалық оқуға, әңгімелесулерге, психологиялық қолдауға көбірек көңіл бөле алады.

Үшінші пайда – білімнің қолжетімділігі. Инклюзивті білім беруде ЖИ ауыз мәтінді жазбаға айналдыру, соқыр балаларға экранды оқу, аутизм спектрі бар оқушыларға жеке визуалды кестелер ұсыну арқылы зор көмек көрсете алады. Сонымен қатар, шалғай ауылдарда білікті пән мұғалімі болмаған жағдайда, ЖИ сапалы курстар мен жаттығулардың жалғыз мүмкін көзіне айналады.

Сондай-ақ, мектептегі білім беру саласындағы пайдалы тұстарын да атап өтер болсақ, біріншіден, мұғалімнің уақытын үнемдейді: сабақ жоспарын құру, тест сұрақтарын дайындау, эссені алғашқы тексеруден өткізу – бұған мұғалімнің күніне 2-3 сағаты кететін. ЖИ бұл жұмысты 5 минутта жасайды. Нәтижесінде мұғалім баламен тәрбие жұмысына, шығармашылыққа көбірек көңіл бөледі.

Екіншіден, қолжетімділікті арттырады: ауылдағы интернеті әлсіз мектептің баласы да, ерекше қажеттілігі бар оқушы да сапалы түсіндірме ала алады. ЖИ мәтінді дыбыстайды, күрделі тақырыпты суретпен, қарапайым тілмен түсіндіреді. Қазақша сөйлейтін, қазақша мысал келтіретін боттар пайда болды [4].

3. Қатерлері: біз не жоғалтамыз?

Кез келген жаңа технологияның екінші жағы бар. Менің ойымша, жасанды интеллектті енгізудің үш ең үлкен қаупі бар.

Бірінші және ең маңыздысы – ойлау мүмкіндігінің жедел атрофиясы. Бұл терминді біз спортпен шұғылданбаған бұлшықеттерге қатысты қолданамыз, бірақ ол осы жерде дәл жарасады. Бала кезде есепті шығару үшін біз бірнеше рет қателесіп, әдістерді сынап, ақырында шешім табатынбыз. Дәл осы күрес – сыни ойлауды қалыптастыратын негізгі процесс [4].

Ал егер ЖИ бірден шешімді ұсынса, оқушы бұл күресті, демек, ойлау әдетін жоғалтады. Күнделікті өмірден мысал келтірейік. Жуырда мен танысымның ұлына кездестім. 7-сынып оқушысы маған мақтанышпен: «Апай, мен бүгін әдебиеттен эссені 5 минутта жаздым» деді. Мен неге екенін сұрадым. «ChatGPT жазды емес пе, мен тек көшіріп алдым» деді. Баланың қолынан ұялы телефонды алсаңыз, ол бір парақ ойын өз бетімен жаза ала ма? Қатты күмәнім бар.

Екінші қатер – мамандықтың құнсыздануы. Егер ЖИ сабақ өткізе алса, тексере алса, кері байланыс бере алса, онда неге бізге тірі мұғалім керек? Бұл сауал бүгінде Финляндия мен Кореяда да ашық талқыланып жатыр. Менің болжамым – әрине, толық автоматтандырылған мектептер пайда болады, бірақ олар байқалмаған жерде үлкен зиян келтіреді. Себебі машина ешқашан баланың көңіл-күйін, шабытын, мотивациясын сезіне алмайды. Бірінші сынып оқушысы әліпбиді дұрыс оқығанда оның көзінен қуаныш ұшқыны кетеді – бұл нәрсені ешбір алгоритм қайталай алмайды. Егер қоғам білімді тиімділік таразысымен ғана өлшейтін болса, біз мұғалімдерді «бағдарлама жүктеушілерге» айналдырамыз, содан кейін ЖИ оларды мүлдем ығыстырады [5].

Үшінші қатер – деректер диктатурасы және теңсіздіктің тереңдеуі. ЖИ платформалары оқушылар туралы барлық мәліметті жинайды: ол қанша уақыт тапсырма орындады, қай бетте аялдады, қателерін қалай түзетті, тіпті мимикасын камера арқылы талдайды. Бұл деректермен сақтандыру компаниялары, жұмыс берушілер, полиция да қызығады. Бір күні баланың мектептегі әлсіздігі оның ересек өмірде кредит алуына әсер етсе, не істейміз? Екіншіден, бай мектептерде жаңа ЖИ-компьютерлер, кедей мектептерде әлі ескі кітаптар. Бұл алшақтық ЖИ дәуірінде еселене түспек.

4. Шешім: жанды мен цифрлықтың тепе-теңдігі

Енді осындай күрделі жағдайда не істеу керек? Менің ұсынысым – ЖИ-ді толық қабылдауға да, толық қабылдамауға да салынбау. Алтын орта – гибридті модель:

· Бастауыш сыныптарда ЖИ-ді мүлдем болдырмау – бұл жаста ойнау, қолмен ұстау, эмоционалды байланыс маңызды. Ешбір ЖИ балаға «А» әрпін қалай жазуға үйрете алмайды.

· Орта буында ЖИ көмекші ретінде ғана – тапсырманы орындап бермейді, тек бағыттайды, кеңес береді, қатені көрсетеді. Оқушы соңғы шешімді өзі қабылдауы шарт.

· Жоғары сыныптарда ЖИ сыни талдау объектісі ретінде – оқушылар ЖИ-дің жауабын тексеріп, ондағы қателерді іздейді, өз түзетулерін енгізеді. Бұл – сыни ойлауды дамытудың тамаша тәсілі.

· Мұғалімдердің рөлін көтеру – егер ЖИ күнделікті жұмысты жеңілдетсе, мұғалім тьютор, ментор, психолог ретінде дамуы керек. Дәл қазір педагогикалық ЖОО-ларда «Сандық педагогика» пәнін міндетті ету қажет.

Қорытындылай келе, білім берудегі жасанды интеллект – бопсытудың да, қастерлеудің де объектісі емес. Бұл – бейтарап технология. Ол біздің қолымызда не қару, не құрал болады. Егер біз тиімділікті басты құндылық етіп қойсақ, ЖИ мұғалімді ығыстырады, ал балалар сыңаржақ, эмпатиясыз, креативті ойлай алмайтын тұтынушылар болып өседі. Егер біз ЖИ-ді дұрыс шектеп, адам баласының ең күшті жақтарына – шығармашылыққа, сезімге, ынтымақтастыққа негізделген оқытуды нығайтатын болсақ, онда ЖИ – тарихтағы ең күшті педагогикалық серіктес бола алады.

Жасанды интеллект – білім беруді жаңа деңгейге көтеретін қуатты құрал, бірақ оны мұғалімдердің орнын басушы емес, олардың көмекшісі ретінде сауатты пайдалану маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сәтбаева А.М. Білім беру процесін цифрландыру жағдайындағы педагогикалық инновациялар // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2023. – №2(78). – Б. 112-119.
2. Zawacki-Richter O., Marín V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – №16(1). – P. 1-27.
3. Khan Academy. Khanmigo: Your AI-powered teaching assistant & tutor [Электронды ресурс] // Khan Academy. – 2023. – URL: https://www.khanmigo.ai/ http://Kaspi.kz зертханасы. Қазақстан мектептерінде ЖИ қолдану: мұғалімдерге сауалнама нәтижелері [Электронды ресурс]. – 2024. – URL: https://kaspi.kz/news/ai-in-schools-2024 (қаралған күні: 25.04.2026).
4. Салыхов Б. Жасанды интеллект: қазақстандық білім беру үшін мүмкіндік пе, қатер ме? // http://Bilim-media.kz [Электронды ресурс]. – 2025. – 15 қаңтар. – URL: https://bilim-media.kz/ai-bilim-2025 (қаралған күні: 26.04.2026).
5. Қазақстан Республикасының «Жасанды интеллектті дамытудың 2024-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы». ҚР Үкіметінің 2024 жылғы 24 шілдедегі №597 қаулысы. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000597 (қаралған күні: 27.04.2026).

2-СЕКЦИЯ
АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ/ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЧЕСТНОСТИ

ӘОЖ 378:17
Б 17

АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ

Байгонова Акбота Уатовна, *музыка пәнінің мұғалімі*
Ахметжанова Гульсана Думановна*, дене шынықтыру пәнінің мұғалімі*
«Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Жамбыл ауданының білім бөлімінің Бірлесу-Еңбек орта мектебі» КММ
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается концепция академической честности в системе среднего образования, её основные принципы и роль в формировании личности учащихся. Авторы обосновывают, что академическая честность не ограничивается лишь борьбой с плагиатом, а представляет собой совокупность этических норм. Анализируются вызовы в условиях доступности инструментов искусственного интеллекта и влияние честного поведения в школе на будущую профессиональную карьеру.

Ключевые слова: академическая честность, плагиат, этические нормы, искусственный интеллект, школьное образование, воспитательные ценности.

Abstract. The article examines the concept of academic integrity in the secondary education system, its core principles, and its role in the personal development of students. The authors argue that academic integrity is not limited to combating plagiarism but represents a set of ethical norms. Challenges in the context of the accessibility of artificial intelligence tools and the impact of honest behavior at school on future professional careers are analyzed.

Keywords: academic integrity, plagiarism, ethical norms, artificial intelligence, school education, educational values.

Академиялық адалдық – зияткерлік меншікке, дербестікке және әділеттілікке құрмет көрсетуді бейнелейтін сапалы білімнің ажырамас бөлігі. Академиялық адалдық қағидаттарын сақтау – білім алушылардың оқу мен болашақ кәсіби қызметіне жауапкершілікпен қарауын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Қазіргі таңда білім алушылар ақпараттық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарына оңай қол жеткізе алатын жағдайда академиялық бұзушылықтар қаупі артып келеді. Бұл мектептерде адалдық мәдениетін дамыту бойынша жүйелі жұмыс жүргізуді қажет етеді.

Академиялық адалдық – білім беру сапасының негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Ол білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының зияткерлік меншікке, дербестікке және әділеттілікке деген құрметін білдіреді. Академиялық адалдық қағидаттарын сақтау мектеп оқушыларының болашақтағы оқуына және олардың кәсіби мінезқұлқына айтарлықтай әсер ететіндіктен ерекше маңызға ие.

Академиялық адалдықтың дамыған мәдениеті жағдайында білім алушылар алған білімінің құндылығын терең сезінеді, ал педагогтер – өздері ұсынатын білімнің мәнін түсінеді. Осылайша, олар оқу және кәсіби міндеттерін адал орындайды. Академиялық адалдық қағидаттарына толыққанды адалдық танытқанда ғана сенімге, әділеттілікке, құрметке, жауапкершілік пен батылдыққа негізделген құндылықтарды ұстана алатын, қоғамда оң өзгерістерге бастайтын ұрпақ тәрбиелеуге болады.

Сонымен қатар, ақпараттық ресурстар мен технологиялардың, соның ішінде жасанды интеллекттің қолжетімділігі артып отырған қазіргі жағдайда мектептерде академиялық алаяқтық тәуекелі өсуде. Бұл білім алу үдерісіндегі этика мен адалдық қағидаттарына нұқсан келтіруі мүмкін. Сондықтан мектептерге академиялық адалдық саясатын әзірлеу және оны тәжірибеде іске асыру бойынша әдістемелік қолдау қажет

«Академиялық адалдық» дегеніміз не?

Академиялық адалдық – оқыту және оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады, ол оқу үдерісінің барлық аспектілерінде жауапкершілікпен әрі этикалық тұрғыда әрекет етуді білдіреді. Қазіргі таңда академиялық адалдықтың бұзылуына қатысты мәселелердің білім берудің барлық деңгейлері мен стейкхолдерлер топтарын қамтитынын ескере отырып, бұл мәселелерді шешудің маңыздылығы бүкіл әлемде кеңінен мойындалуда.

Академиялық адалдық тақырыбы көбіне плагиат мәселесімен байланыстырылады. Алайда «плагиат» пен «академиялық адалдық» ұғымдары бір-бірін толық алмастырмайды. Расында да, плагиат – бұл академиялық адалдықтың бұзылуы мен академиялық теріс қылықтың бір түрі, дегенмен ол академиялық адалдық ұғымының барша мәнін қамти алмайды. Академиялық адалдық тек плагиатпен күресумен шектелмейді, ол білім алушылардың, педагогтердің және зерттеушілердің мінезқұлқын айқындайтын этикалық нормалар мен құндылықтардың кең ауқымын қамтиды.

Қазақстан мектептерінде академиялық адалдық тақырыбының өзектілігі неде?

Орта білім беру контекстіндегі бұл тақырыптың өзектілігі бірнеше факторлармен айқындалады.

Біріншіден, жасанды интеллекттің (ЖИ) қарқынды дамуы академиялық адалдықты бұзу жағдайларының көбеюіне әкеліп отыр.

Екіншіден, мектепте академиялық адалдық қағидаттарын сақтамау жоғары оқу орнында білім алуға, сондай-ақ білім алушылардың кәсіби және жеке өміріне елеулі әсер етеді. Ғылыми зерттеулер академиялық адалдықтың білім сапасына, әлеуметтік әлауқатқа және адами капиталдың дамуына тікелей ықпал ететінін дәлелдеді

Үшіншіден, мектеп ортасында академиялық адалдық қағидаттарының сақталмауы кең таралған мәселе болып отыр. Бұл құбылыс кейін жоғары оқу орындарына түсу емтихандары кезінде талапкерлердің мінез-құлқынан байқалады. Мысалы, жыл сайын ҰБТ кезінде тыйым салынған құрылғыларды алып өтуге тырысу және тестілеу ережелерін бұзу фактілері тіркеліп, нәтижесінде талапкерлердің қорытындылары жойылады.

Академиялық адалдық білім беру жүйесінің дамуына қандай үлес қосады? Мектептегі академиялық адалдық қағидаттарын сақтау маңызды, себебі ол білім алудың келесі деңгейлеріне, сондай-ақ болашақтағы кәсіби және тұлғалық мінез-құлыққа жан-жақты әрі ұзақ мерзімді әсер етеді.

Келесі білім беру деңгейлеріндегі академиялық мінез-құлыққа әсері. Академиялық адалдық қағидаттарын оқу үдерісінің бастапқы кезеңдерінде, яғни университетке түспей тұрып қалыптастыру аса маңызды (Çelik & Razı, 2023; Hossain, 2022a, b; Merga, 2022; Morrison & Secker, 2015). Себебі білім алушылар зияткерлік меншік құқықтарын құрметтеу мен дереккөздерді дұрыс көрсетудің маңыздылығын жастайынан түсінуі қажет (Hossain, 2020; Lagola, 2021).

Сонымен қатар көптеген зерттеулер көрсеткендей, талапкерлер арасында жиі кездесетін мәселе – дәйексөз келтіру, сілтемелерді рәсімдеу, парафраз жасау және плагиаттың алдын алу дағдыларының жеткіліксіз болуы (Hossain, 2022a, b; McCarthy, 2020; Morrow, 2022; Rossi, 2021; Sbaf & Zhao, 2022). Көптеген зерттеулер білім алушылардың академиялық адалдықты бұзудың түрлі формаларымен мектеп кезеңінде-ақ кездесетінін және бұл мінез-құлықтың көбінесе жоғары оқу орындарында да жалғасатынын көрсетеді (Bertram Gallant & Stephens, 2020; Hendershott және т.б., 2000; Hossain, 2021; Stephens, 2019).

Осылайша, академиялық адалдықты бұзуға бейім тұрақты теріс әдеттердің қалыптасуы байқалады: мектепте ережелерді бұзуға үйренген оқушылар бұл мінез-құлықты колледждер мен жоғары оқу орындарына да алып барады. Сондықтан мектептер білім

алушылар жоғары білімге көшпей тұрып, академиялық адалдық қағидаттарын мүмкіндігінше ерте оқу үдерісіне енгізуге жауапты.

Болашақтағы кәсіби және тұлғалық мінез-құлыққа әсері.

Академиялық адал мінез-құлыққа негізделген құндылықтар білім алушылардың тек академиялық саласында ғана емес, сонымен қатар кәсіби мансабында да басшылыққа алатын берік этикалық негіздің қалыптасуына ықпал етеді (Lee, 2023; Sefcik және т.б., 2019). Оқу барысында адалдық қағидаттарын сақтамау білім алушылардың санасында «адал емес әрекет – қалыпты нәрсе» деген ұстанымның қалыптасуына әкеледі. Бұл өз кезегінде жеке және кәсіби адалдық деңгейінің төмендеуіне ықпал етеді. Бірқатар зерттеулер көрсеткендей, мектептегі академиялық адалдықтың бұзылуы болашақта жұмыс орнында адал еместікке алып келеді (Blankenship & Whitley, 2000; Harding және т.б., 2004; Lawson, 2004; Nonis & Swift, 2001; Sims, 1993). Жоғары сыныптарда адал емес әрекетке баратын оқушылар көбінесе бұл мінез-құлықты жоғары білім деңгейінде де жалғастырады және соңында отбасылық және кәсіби ортада да адал емес әрекет жасауға бейім болады (Stephens, 2019).

Білім алушылар деңгейінде академиялық адалдықты бұзудың түрлері. Қазақстандық және шетелдік өзекті зерттеулерді талдау негізінде академиялық адалдықты бұзудың кеңінен таралған келесі негізгі топтары анықталды: плагиат, көшіріп алу, келісіп әрекет ету, алдау, құжаттарды қолдан жасау, бағалар мен деректерді бұрмалау, сондай-ақ басқа да заңға қайшы әрекеттер.

Орта білім деңгейінде академиялық адалдықты нормативтік қамтамасыз ету. Академиялық адалдық мәдениеті дамыған жағдайда, білім алушылар алынған білімнің құндылығын, ал педагогтер өздерінің ұсынған білімін түсініп, өз оқу және кәсіби міндеттерін адал орындауға ұмтылады. Академиялық адалдық қағидаттарына берік болу арқылы білім беру ұйымдары қоғамдағы позитивті өзгерістерді басқаруға қабілетті, сенімге, әділеттілікке, құрметке, жауапкершілікке және батылдыққа негізделген ортақ құндылықтарды бөлісетін ұрпақ тәрбиелей алады. Сондықтан, білім беру саясатының көптеген елдер, соның ішінде Қазақстан, академиялық адалдық мәдениетін барлық білім беру процесінің қатысушылары арасында дамытуға ерекше назар аударады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Bertram Gallant T., & Stephens J.M. (2020). Academic Integrity in Education. Springer Nature.
2. Çelik O., & Razı S. (2023). Promoting academic integrity in secondary education: A comprehensive review. Journal of Academic Ethics.
3. Hossain M.M. (2022). Challenges of Academic Integrity in the Era of Artificial Intelligence. Educational Research Review.
4. Lagola A. (2021). The foundations of ethical behavior in early schooling. International Journal of Educational Integrity.
5. McCarthy P. (2020). Referencing and Plagiarism: A guide for students and educators. Academic Press.
6. Stephens J.M. (2019). Bridging the gap between school and university: The role of integrity. Ethics & Behavior.

ӘОЖ 37.013:378

СТУДЕНТТЕР АРАСЫНДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қадірова Еркеназ Болатбекқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности формирования культуры академической честности среди студентов в системе высшего образования. В современном образовательном пространстве академическая честность является важным фактором повышения качества образования и формирования профессиональных компетенций. Анализируются сущность академической честности, её основные принципы, а также значение соблюдения принципов честности в учебной деятельности студентов. Особое внимание уделяется роли преподавателя, образовательной среды и развитию личностных качеств обучающихся. Представлены эффективные педагогические методы и психологические механизмы формирования культуры академической честности.

Ключевые слова: академическая честность, образование, студент, педагогика, психология, академическая культура, качество образования, учебный процесс.

Abstract. The article examines the psychological and pedagogical features of forming a culture of academic integrity among students in the higher education system. In the modern educational environment, academic integrity is considered an important factor in improving the quality of education and developing professional competencies. The study analyzes the essence of academic integrity, its main principles, and the importance of adhering to honesty in students' academic activities. Special attention is paid to the role of teachers, the educational environment, and the development of students' personal qualities. The article also presents effective pedagogical methods and psychological mechanisms aimed at strengthening the culture of academic integrity.

Keywords: academic integrity, education, student, pedagogy, psychology, academic culture, quality of education, learning process.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесіне қойылатын талаптар едәуір артып отыр. Ғаламдану және ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы білім сапасына, студенттердің кәсіби даярлығына және олардың академиялық мәдениетіне ерекше көңіл бөлуді қажет етеді. Осы тұрғыдан алғанда академиялық адалдық мәселесі жоғары білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Академиялық адалдық – білім алушылардың оқу және ғылыми қызметінде адалдық, жауапкершілік және әділдік қағидаларын сақтауын білдіреді. Бұл ұғым плагиаттан бас тарту, дереккөздерді дұрыс пайдалану, өз еңбегінің нәтижесін әділ көрсету сияқты принциптерді қамтиды. Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру студенттердің кәсіби және тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Академиялық адалдық студенттің білім алу процесіндегі этикалық және кәсіби жауапкершілігін көрсетеді. Ол тек оқу материалын дұрыс меңгерумен шектелмей, студенттің тұлғалық қасиеттерін, соның ішінде мотивация, өзін-өзі бақылау және жауапкершілікті дамытады. XXI ғасырда білім беру жүйесінде академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – студенттің кәсіби және жеке дамуының маңызды бөлігі.

Академиялық адалдық – білім беру үдерісінде шынайылық, әділдік және жауапкершілік қағидаларын сақтауға негізделген құндылықтар жүйесі. Бұл ұғым білім алушылардың оқу тапсырмаларын орындау барысында өз бетінше жұмыс істеуін, ғылыми ақпаратты дұрыс қолдануын және интеллектуалдық меншікке құрметпен қарауын талап етеді [1].

Ғалымдардың пікірінше, академиялық адалдық білім беру сапасын арттырудың негізгі факторларының бірі болып табылады. Ол студенттердің сыни ойлауын, зерттеу дағдыларын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық аспектілері.

Студенттердің академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруда психологиялық факторлар маңызды рөл атқарады. Олардың қатарында мотивация, жауапкершілік, өзін-өзі бақылау және моральдық құндылықтар ерекше орын алады.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, студенттердің оқу процесіне деген қызығушылығы мен ішкі мотивациясы академиялық адалдықтың сақталуына ықпал етеді. Егер студент білім алуға саналы түрде ұмтылса, ол тапсырмаларды өз бетінше орындауға және академиялық нормаларды сақтауға бейім болады [2].

Сонымен қатар студенттердің тұлғалық қасиеттері – адалдық, әділдік, жауапкершілік және еңбекқорлық – академиялық мәдениетті қалыптастырудың маңызды алғышарттары болып табылады.

Педагогикалық әдістер академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған:

- Семинарлар мен тренингтер: Студенттердің этикалық және моральдық құндылықтарын қалыптастыру.
- Проекттік жұмыстар: Өздік зерттеулер мен шығармашылық жобалар арқылы жауапкершілік пен адалдықты нығайту.
- Кейс-стади: Академиялық құқық бұзушылық жағдайларын талдау және шешу.
- Дискуссиялар мен рөлдік ойындар: Топ ішінде этикалық дағдыларды қалыптастыру.
- Ақпараттық технологияларды пайдалану: Антиплагиат жүйелері, білім беру платформалары арқылы оқу процесін ашық және әділ ұйымдастыру.

Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруда педагогтің рөлі ерекше. Оқытушы студенттерге тек білім беріп қана қоймай, олардың моральдық және кәсіби құндылықтарын қалыптастыруға да ықпал етеді.

Педагогикалық тұрғыдан академиялық адалдықты қалыптастырудың бірнеше тиімді тәсілдері бар:

- оқу тапсырмаларын шығармашылық сипатта ұйымдастыру;
- ғылыми зерттеу дағдыларын дамыту;
- дереккөздермен дұрыс жұмыс істеуге үйрету;
- плагиаттың алдын алу шараларын жүргізу;
- студенттердің өзіндік жұмысын дамыту.

Бұл әдістер студенттердің оқу үдерісіне белсенді қатысуына және академиялық нормаларды саналы түрде сақтауға мүмкіндік береді [3].

Білім беру жүйесінде академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру үшін келесі бағыттарды жүзеге асыру маңызды:

1. Академиялық адалдық қағидаларын оқу бағдарламасына енгізу.
2. Студенттерге ғылыми жұмыс жазу мәдениетін үйрету.
3. Плагиатқа қарсы бағдарламаларды қолдану.
4. Академиялық этика бойынша семинарлар мен тренингтер ұйымдастыру.
5. Студенттердің жауапкершілік деңгейін арттыру.

Бұл шаралар білім беру ұйымдарында адалдық қағидаларын нығайтып, сапалы білім алуға жағдай жасайды [4].

Студенттердің академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруда негізгі психологиялық факторлар:

1. Мотивация: Оқу процесіне ішкі қызығушылық пен қажеттілікті қалыптастыру.
2. Жауапкершілік: Өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілік сезімін дамыту.

3. Өзін-өзі бақылау: Плагиат немесе басқа құқық бұзушылықтарға жол бермеу қабілетін қалыптастыру.

4. Эмоциялық тұрақтылық: Стресске төтеп беру, қиындықтарды дұрыс шешу және адал шешім қабылдау.

Психологиялық тұрғыда бұл факторларды дамытуға арналған жаттығулар мен тренингтер студенттердің академиялық адалдыққа бейімделуін қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру жоғары білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Ол студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытуға, ғылыми зерттеу мәдениетін қалыптастыруға және білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Психологиялық және педагогикалық тұрғыдан қарастырғанда, академиялық адалдық студенттердің тұлғалық қасиеттерімен, мотивациясымен және білім беру ортасының ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Сондықтан білім беру ұйымдары академиялық адалдық қағидаларын жүйелі түрде енгізіп, студенттердің жауапкершілігін арттыруға бағытталған жұмыстар жүргізуі қажет.

Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – студенттің жеке тұлғалық, психологиялық және педагогикалық дамуының интеграциялық процесі. Психологиялық және педагогикалық тәсілдер қолданылған жағдайда студенттердің адалдыққа бейімділігі артады, кәсіби құзыреттілігі дамиды, әрі олар білім беру саласында этикалық стандарттарды сақтайтын болашақ маманға айналады.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017ж.
2. Әбдікәрімов Б.А. Педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2019ж.
3. Сманов Б. Жоғары мектеп педагогикасы. – Алматы, 2018ж.
4. Шалғынбаева Қ. Білім беру психологиясы. – Алматы, 2020ж.

ӘОЖ 372.1

ҰЛТТЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰБЫЛЫСТАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ФАКТОРЛАРЫ МЕН АСПЕКТІЛЕРІ

Куатбекова Каламкас Акбергеновна
Үлгілі орта мектебінің педагог-зерттеушісі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. Результат процессов в каждой нации формируются и укрепляются огромные государственные империи на основе процесса не утраты своего таинственного национального духа, но эти закономерности для других наций, наоборот, перерастают в межнациональное давление, открытый конфликт, кровопролитные войны.В целях разрешения этих закономерностей многие системы наук рассматривают процесс этнического укрепления как основную исследовательскую проблему.

Ключевые слова: искусственный интеллект, психологическое благополучие, эмоциональное состояние, стресс, социальное здоровье.

Abstract. As a result of the processes in each nation, huge state empires are formed and strengthened based on the process of not losing their mysterious national spirit, but these patterns for other nations, on the contrary, develop into interethnic pressure, open conflict, and bloody wars.In order to resolve these patterns, many systems of sciences consider the process of ethnic consolidation as the main research problem.

Keywords: artificial intelligence, psychological well-being, emotional state, stress, social health.

Жасанды интеллектіні пайдалану мен тұлғаның психологиялық әл-ауқатының байланысы дегеніміз – адамның жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолдануы оның психологиялық жағдайына, көңіл-күйіне, эмоциялық және әлеуметтік денсаулығына қалай әсер ететінін зерттейтін тақырып. Негізгі ойлары мынадай:

1. Жасанды интеллектті пайдалану.

• Бұл компьютерлік жүйелер, чат-боттар, виртуалды ассистенттер, әлеуметтік желілердегі алгоритмдер сияқты технологияларды қолдануды білдіреді.

• Адам күнделікті өмірде ЖИ арқылы ақпарат алады, оқу мен жұмысын жеңілдетеді, көңіл көтереді немесе әлеуметтік байланыс орнатады.

2. Психологиялық әл-ауқат.

• Бұл адамның эмоционалды жағдайы, стресс деңгейі, көңіл-күйі, өзін-өзі бағалауы және жалпы психологиялық саулығы.

• ЖИ адамның психологиялық әл-ауқатына оң да, теріс те әсер етуі мүмкін.

3. Оң әсерлері.

• Ақпаратқа жылдам қол жеткізу, білім алу және жұмыс тиімділігін арттыру.

Жалпы әлемдік түрлі халықтарын этностар өзіндік болмыс, тұрмыс мәдени ерекшеліктерін ұлттық өзіндік сана немесе жалпы айтқанда ұлттық бірізділік сияқты түсініктер аумағында бір-бірінен ажыратылады. Бұл құбылыстар ғасырлар бойы кейбір ұлттардың этностарында өзіндік ерекшелік жағдайда қалыптасып әрі нығайып атса, ал кейбіреуінде керісінше құлдырау немесе жойылу мүмкіндігін бастан кешіріп отыр. Қазіргі кезде этникалық (ұлттық) даму түсінігі XX-XXIғ. көптеген ғылымдардың зерттеу мәселесі болып табылып отыр. Сонымен қатар, әр ұлттық өзіндік даму процесі түрлі ең маңызды деген құрылымдар негізінде жүзеге асады:

1. Ежелден келе жатқан салт-дәстүрлері
2. Ұлттық наным-сенімдері (дін, діни көзқарастар)
3. Кәсіби және мәдени мұралардың сақталуы

Осы процестердің нәтижесінде әр ұлтта өзіндік жұмбақ ұлттық рухты жоғалтпау процесі негізінде үлкен мемлекеттік империялар қалыптасып нығайып отыр, бірақ бұл заңдылықтар басқа ұлттар үшін керісінше ұлтаралық қысым, ашық қақтығыс, қан төгістік соғыстарға ұласып жатыр. Осы заңдылықтарды шешю жою мақсатында көптеген ғылымдар жүйесі этникалық нығаю үрдісін негізгі зерттеу мәселесі ретінде қарастырады. Мәселен әлемдегі көптеген мамандар – социолог, этнолог, демограф, саясаткерлер және т.б. Кейбір ұлттардағы этникалық бірізділік ұлттық жандану немесе өсу қарқыны мәселесін шеше білді.

Нақты этностық бірлік өкілдерінің психологиясы көптеген факторлардың әсерінен ұзақ және арнайы дамудың нәтижесі. Саяси-әлеуметтік және экономиклық дамудың әсерінен ұлттық психика мінездемесінің ерекшеліктері қалыптасады, себебеі бұл ерекшеліктер қоғамдық және өндірістік қатынастарға тәуелді. Бұлардың ерекше көріністері әр мемлекеттегі этностық бірлік өкілдері санасының дамуына ерекше белгі қалдырады.

Кез-келген қоғамдық ортада «біз» деген феномен сақталған кезде ғана өзара қарым-қатынас болады. «Біз» деген ұғым белгілі бір қоғамдық топтың бейнесі деген мағынаны білдіреді және «біз» феномені мен «олар» феномен тығыз байланыста болады. «Олар» деген ұғымды түсінген кезде «оларға», «олардан» деген ұғымды түсінуге болады. Бұл ұғымдарда ұлттар арасындағы психологиялық байланысқа әсер етеді. Л.Фейербах «мен» және «сен» деген ұғымдардың айырмашылық және ұқсастықтарын талдады. Б.Ф.Поршнев әлеуметтік психология «мен» және «сен», «біз» және «олар» деген ұғымдардың байланысын түсінгенде ғана ғылым атауына ие болады деді.

Топтық фаворотизм қоғам қажеттілігінен туындайтын үрдіс. Өзара топтық байланыстар «біз» және «олар» процесін дамытады. Кез-келген индивид бұл ұғымдардың

мағынасын түсініп қабылдау керек. Бұл ұғымдар қажетті ақпараттар қабылдауға көп көмегін тигізеді. Нәтижесінде ұлттық өзара-қарым қатынас нығайып, ұлттардың бірлігінің қалыптасуына себепші болмақ

Өзара қарым-қатынас мынандай негізгі процестен көрінеді.

1. Каузалды атребуция: өзара қарым-қатынастағы әрбір жеке тұлғаның мінез-құлқын, мотивін, іс-әрекетін топтағы адамдармен қарым-қатынасты зерттейді. Бұл зерттеулер мынандай көрсеткіштер берді. Адамдар бір-бірін тану процесінде іс-әрекеттің негізгі себебін бақылаушы ретінде өзара байланыс жасайды, екіншіден адам өзге адамдармен қажетті ақпарат жинау үшін байланыс жасайды.

2. Стереопитизация – бұл процесс арқылы субъектінің негізгі мінез-құлқы анықталады.

Негізгі мақсаты топтар арасындағы айырмашылықты көрсету. Топтағы негізгі айырмашылықтар жас және жыныстық ерекшеліктеріне байланысты болады. Бұл әлеуметтік категориялардың бірнеше мынадай міндеттерді анықтайды.

а) топтағы адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасы топтың негізгі іс-әрекетін қарастырады.

б) топтың әрбір мүшесіне өз орнын табуға көмектесу.

Әлеуметтік категория ұғымы топтың әрбір мүшесінің іс-әрекетінде зерттеулерді және әр-түрлі топ мүшелерінің бір-бірімен хабар алмасуынан, сол арқылы әлемді танып білуді және қажеттілігіне жұмсауды көздейді. Ал ұлтаралық қатынастардың сипаты және ондағы тарихи дәстүрлер ұлттық санаға және өзіндік санаға, басқа ұлтқа қатынасындағы сезім көріністерінң динамикасына әсер етеді. Этностық бірліктің мәдени дамуы (оның мәдениетінің тұтастығы) – адамдардың ұлттық психикасының негізгі сапалық мінездемесі олардың қоршаған әлемді арнйы эстетикалық, моральдық және адамгершілік тұрғыда қабылдауы басқа әлеуметтік өкіл топтарының қатысуына әсер етеді.

Этностық бірліктің тарихи дамуы – көптеген ғалымдардың пікірі бойынша, ұлттық психикасының көрінісі мен қызметі, оның ерекшеліктерінің туындауы сыртқы және ішкі атрибуттармен анықталады, оның өкілдерінің психикасының ерекшеліктері болып бабылады.

XX-XXIғ. Американдық этнопсихологиялық мектептің негізін салушы – Ф.Боас американың этнографиясының негізін салушысы ретінде ұлттың дәстүрін, мәдениетін, мінез-құлқын халықтың психологиясын білмей, түсінбей зерттеу мүмкін емес деген тұжырым жасаған. Ф.Боас «ұлттың психологиялық өзгерісін» және «психологиялық динамикасын» зерттеу қажет деп, бұл психологиялық өзгерісті, динамиканы аккультурация нәтижесі деп санады. Аккультурация – адамдардың бір-бірімен мәдени байланысы, мәдениеттің тұрақтылығы немесе жаңа мәдени элементтердің пайда болуы.

Этнопсихологияда «аккультурация» түсінігі мынандай негіздерде қолданылады:

- бір ұлттың мәдениетіне әлеуметтік–психологиялық бейімделу,
- бір ұлт мәдениетінің келесі бір ұлтқа әсер етуі.

XX-XXI ғ. Американдық этнопсихологиялық мектептің негізін салушы – Ф.Боас американың этнографиясының негізін салушысы ретінде ұлттың дәстүрін, мәдениетін, мінез-құлқын халықтың психологиясын білмей, түсінбей зерттеу мүмкін емес деген тұжырым жасаған. Ф.Боас «ұлттың психологиялық өзгерісін» және «психологиялық динамикасын» зерттеу қажет деп, бұл психологиялық өзгерісті, динамиканы аккультурация нәтижесі деп санады. Аккультурация – адамдардың бір-бірімен мәдени байланысы, мәдениеттің тұрақтылығы немесе жаңа мәдени элементтердің пайда болуы.

Этнопсихологияда «аккультурация» түсінігі мынандай негіздерде қолданылады:

- бір ұлттың мәдениетіне әлеуметтік-психологиялық бейімделу,
- бір ұлт мәдениетінің келесі бір ұлтқа әсер етуі.

Психологиялық қорғаныс ұғымы саналы және санадан тыс процесті эмоция, сезім ерекшеліктерін ұлттар арасындағы қарым-қатынасты зерттейді. Психологиялық қорғаныс адам әрекетіне арнайы қызығушылықтар нәтижесінде туындайды.

Сондай-ақ психологиялық көмек әр-түрлі формада көрінеді:

▪ қарама-қарсы реакция

▪ психологиялық анықтама

▪ психологиялық түсінік. Ұлттар арасындағы түсінушілік және түсінбеушілік қарым-қатынастарға қиын жағдайларды адамның қабылдау ерекшелігін қарастырады.

▪ психологиялық жоба. Саналы және санадан тыс процестерді өзара қарым-қатынастарға қиын жағдайларды адамның қабылдау ерекшелігін қарастырады.

Эксперименттік зертеулер әр түрлі ұлт өкілдері қиын жағдайларда ұлттық этникалық ерекшеліктеріне сай әр түрлі екендіктерін көрсетті.

Мәдениеттің одан әрі дамуы үшін ұлттар ынтымақтастық, түсінушілік сезімдері басым болуы қажет.

Қазір әлемде кез-келген адам өзін бір ұлттың өкілі ретінде тануына еш қысым жоқ. Себебі, көптеген елдерде өзіндік психологиялық даму мәселелері этнопсихологиялық, этнопатологиялық, этносоциологиялық т.б. ғылымдар төңірегінде қолға алынып өз шешімін табуда. Әдетте ұлттық идеяны көтеріп, этносаяси жанжалдарға әкелетіндер билікке таласушы топтар мен олардың басшылары. Олар өз саяси мақсаттарына жету үшін ұлттық факторды пайдаланады. Сол үшін, жылдар бойы жиналған кемшіліктерді дабыра етіп, аз ұлттардың сезімдерінде ойнап, наразылық тудырады.

Қазақстандық патриотизмді, ұлтжандылықты, отансүйгіштікті республика тұрғындарының бойларына сіңіріп, жеріміздің тұтастығын, еліміздің тыныштығын сақтап, дамыту үшін этнопсихологялық, этникааралық қатынастарды ұлтаралық бірлік туралы білім мен ғылымды жетілдіруіміз қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Стефоненко А.С. Этнопсихология М., 2017ж.
2. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Этнология. М., 2017ж.
3. Исаев М.И. Словарь этнолингвистирческих понятий и терминов М., 2015ж.
4. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли.М., 2016ж.
5. Итс Р.Ф. Введение в этнографию. 2016ж.
6. Р.Қоянбаев. Тәрбие теориясы. - Алматы, 2016ж.
7. «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» ҚР Президенттінің Қ.Тоқаевтың Қазақстан Халқына Жолдауы. – Астана, 2022ж // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022
8. Бузаубакова К.Д. Қазақстан Республикасында қашықтықтан оқыту жағдайында болашақ педагогтердің цифрлы-құзыреттіліктерін қалыптастырудың теориясы мен практикасы: Монография. – Тараз: «ИП Бейсенбекова А.Ж.», 2023ж. – 312 б.

ӘОЖ 37.019

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АРАСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТҰРАҚСЫЗДЫҚТЫҢ СЕБЕПТЕРІН АНЫҚТАУ

Оспанова Жанар Рапильбековна
№18 бөбекжай балабақшасының меңгерушісі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается влияние возрастных и социально-психологических факторов на эмоциональное состояние школьников. Особое внимание уделяется кризисным периодам развития, выделяемым П.П. Блонским и Л.С. Выготским, а

также их влиянию на психоэмоциональное благополучие учащихся. Анализируются причины отклонений в эмоциональном состоянии, такие как социальная нестабильность, воздействие экстремизма и наркосреды, а также физиологические изменения в пубертатный период.

Ключевые слова: эмоциональное состояние, психоэмоциональное благополучие, кризисный период, подростковый возраст, школа, социальные факторы, диагностика, стресс, адаптация.

Abstract. The article examines the influence of age-related and socio-psychological factors on the emotional state of schoolchildren. Special attention is given to crisis periods of development identified by P.P. Blonsky and L.S. Vygotsky, and their impact on students' psycho-emotional well-being. The causes of deviations in emotional state, such as social instability, the influence of extremism, drug environment, and physiological changes during puberty, are analyzed.

Keywords: emotional state, psycho-emotional well-being, crisis period, adolescence, school, social factors, diagnostics, stress, adaptation.

Жеке адамның эмоциялық жағдайының тұрақты болуы оның өмір сүретін ортасына, экономикалық және ғылыми техникалық жетістіктеріне байланысты екені ҚР Президент Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында балаларға салуатты өмір салтын үйретіп, «әр оқышының білімі мен қабілет деңгейінің тиімділігін» [1] арттыру қажет екендігі көрсетілген. Оқушылардың жеке тұлғалық даму ерекшеліктерін дер кезінде диагностикалау, олардың эмоционалдық жағдайында нормадан ауытқуы байқалған кезде көмек көрсету көкейкесті мәселердің бірі болып отыр. ҚР Президент Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында балардың эмоционалдық жағдайының ауытқулары қандай себептермен байланысты екені келесі сөздермен айтылған: «Біріншіден, осы өңірде тұрақсыздық пен діни экстремизм етек жая бастауы. Екіншіден, географиялық орналасуы жағынан алғанда Қазақстан бел ортасында тұрған өңірде есірткі таратудың тыйылмай отыруы» [2]. Эмоцияның теріс көріністері ерекше дамуымен байланысты өзгеге қиянат зорлық көрсету, нашақорлық, токсикомания, адам бойында кері әсердің жиылуы, агрессивтілік әрекеттің бой көрсетуіне алып келетіндігі психологияда дәлелденген.

Бала дүниесінің басқа балалар дүниесімен, үлкендермен және түрлі заттармен соқтығысуы олар үшін әсер қалдырады. Оқушыларды осы жағдайлардың әсерінен көзқарастарының және жалпы қалыптасуының бұзылуы, тілек және дағдыларының өзгеруі орын алады. Осындай келеңсіз жағдайлардың барлық бала өмірінде кездеседі, ал балалар өмірі мектеппен тығыз байланысты. Сондықтан мектептегі кезең оқушылары үшін «сыналу» кезеңі болып табылады. Сыналу кезеңі дейтініміздің себебі, бала нақ осы мектеп жасында жас ерекшелік кезеңдестіру бойынша маңызды болып табылатын бірнеше қиын кезеңдерден өтеді. Яғни, сыналу кезеңі дегеніміз, түрлі құбылыстарға толы белгілі бір өтпелі кезең және баланың осы кезең аралығынан өте алу мүмкіндігі.

Бірінші кезең – баланың мектепке түсіп, жаңа ортаға бейімделуімен сипатталады. Сонымен қатар бала ағзасында дененің күрт өсуі, ішкі мүшелердің үлкейуі вегетативті қайта құрулар сияқты эндокриндік өзгерістер бірден жүреді. Бұл өзгерістер баланың әлеуметтік қарым-қатынас жүйесімен іс-әрекетіндегі кординалды өзгерістер оның ағзаларындағы барлық жүйелер мен функцияларының қайта құруымен сай келеді. Сондықтан бұл аралық үлкен күшті талап етеді;

Екінші кезең – баланың өтпелі кезеңімен тап келуімен, яғни қиын саналатын кризистік кезеңмен сай келеді. Бұл кезең біріншіден пубертаттық кезеңде келетін морфологиялық және физиологиялық өзгерістер жеткіншектік ағзасын біршама өзгертуге ұшыратады да, олардағы соматикалық аурулар кауіпін тудырады, сонымен бірге, тура осы жеткіншектік кезеңде көптеген жүйке және психикалық аурулар көрініс береді, екіншіден осы кезеңге тән әлеуметтік қарым-қатынас сферасының (позитивті болмауы мүмкін) кеңеюі жеткіншектерге меңгеруге қиын болып табылатын жаңа әлеуметтік тәжірибелер

береді. Өтпелі кезең – жас ерекшелік дамудың өте жауапты сатысы. Бұл кезеңнің өзіндік ерекшеліктері П.П.Блонский, Л.С.Выготский еңбектерінде анық жазылған. П.П.Блонский өтпелі кезеңде жүріп жатқан өзгерістердің бірден болып жатқанына көңіл бөлсе; Л.С.Выготский бұл кезеңді ескінің өшуін сипаттайтын жас деп көрсетеді. Олай болса, өтпелі жас дегеніміз, баланың бір сатыдан екінші сатыға өту аралығы. Бірақ бұл уақытта балада оны біршама жоғары сатыға дайындайтын барлық негізгі психологиялық жаңа құрылымдар қалыптасуы қажет. Әйтсе де, бұл екі жас қиылысып, осы қиылыста кризис тууы мүмкін. Ал кризис дегеніміз негативті байланыстарды шақырушы, мінез-құлық моделінің ауытқуын көрсететін негізгі құбылыс.

Үшінші кезең – бұл оқушылардың жеткіншектік жаспен ересектік жас аралығындағы және олардың 10-11 сыныпта кездесетін қиындықтарымен сай келеді. Бұл уақыт адамның тұлғалық дамуының өте маңызды және жауапты кезеңі болып табылады. Тіпті, Ж.Ж.Руссо («Эмиль» немесе «Тәрбие еңбегінде») саналық өзіндік анықтауды жасөспірімдік кезеңдегі тұлғаның екінші туылуының негізгі мазмұны ретінде қарастырады. Сонымен қатар, жасөспірімдік кезеңде ағзаның физикалық дамуы, жыныстық жетілуі жүреді және бұл кезеңдегі психикалық дамудың ерекшелігі дамудың әлеуметтік жағдайымен де байланысты. Сондықтан да, бұл кезеңдегі әрбір қадамның жауапкершілігі артады, сондай-ақ бұл кездегі әрбір қатенің белгілі бір көлемді салдары болуы мүмкін, ал кей кезде ол драмалық сипатқа ие болуы да мүмкін. Сондықтан да бұл жас аралығын немесе осы жас аралығындағы оқушыларды «қиын жас» немесе «қиын балалар» категориясына кіргізуіміз мүмкін. «Қиын жасты» екі сөзді талдау арқылы түсіндіруге болады: 1. Кризистік; 2. Өте қиын, қауіпті. Өйткені бұл кезеңде де физикалық әлсіздік, мінез сипатының ерекшеліктері, қарым-қатынас ерекшеліктерінің жоқтығы, эмоционалды жетілмеушілік, жағымсыз сыртқы әлеуметтік орта сияқты т.б. көптеген факторлар жалғаса беруі мүмкін. Осындай факторлардың салдарынан «қиын балалар» пайда болуы мүмкін.Қиын балалар дегеніміз, дамуы мен мінез-құлқында жалпы қабылданған нормалардан ауытқуы бар, өзінің психоәлеуметтік дамуы қалыптасуының жаңа сатысын басынан нәтижелі өткізе алмайтын балалар.Сонымен мектептегі үш кезеңге сүйене отырып, біз барлық мектеп жасындағы уақытты кризистік жас деп айта аламыз.

Л.С.Выготский «Кризистік кезең» теориясы бойынша кризистік жас дегеніміз, бір жағынан балалардың қоғамдық қарым-қатынас жүйесіндегі өзгерулері жататын, екінші жағынан баланың «ішкі позициясынан» өзгеруі жататын дамудың әлеуметтік ситуациясының қайта құрылу нәтижесі [3].

Сонымен, баланың жас ерекшелік психологиялық сипаты оның бөлек-бөлек жаңа құрылымның немесе ерекшелігінің жиынтығымен анықталмайды, ол оның әр жас кезеңіндегі жеке адамдық қасиеттерінің қалыптасуымен анықталады.Осы ерекшеліктерге байланысты, жалпы американ психологтарының жүргізген зерттеулері нәтижесінде, оқушылардың мінез-құлқының үйлеспеуі 80% осы жеткіншектік кезеңге тән екендігі белгілі болады, өйткені, мектеп оқушыларында, яғни, кіші және орта мектеп жасындағы балалардағы қабылдау өте жоғары болатындығы белгілі, сонымен қатар, оқушылардың дүниеге көзқарасы, жағымды қасиеттерінің қалыптасып келе жатқандығымен байланысты. Осы анықталған мәліметтерді негіз ете отырып, Г.Д.Пировтың басшылығымен бір топ Болгария психологтарының жүргізген зерттеулері нәтижесінде 5-17 жас аралығындағы балаларға «ашушаңдық» тән екендігі белгілі болды. Сонымен қатар, олардың психикалық нормаларының үлкендерден айқын ерекшеленіп тұратындығын 14-15 жастағы 15 000 американ жеткіншектеріне психодиагностика ретінде жүргізген «даралық минесоттық» тестімен дәлелдеуге болады. Өйткені, бұл тест нәтижесі бойынша, нормадағы балалардың өздері «псиопатия», «шизофрения», «гипомания», шкалалары бойынша көрсеткіштері үлкендерден жоғары. Бұдан үлкендер үшін ауру симптомы болып табылатын бұл көрсеткіштер жеткіншек немесе жасөспірімдер үшін норма болып табылады деген қорытындыға келеміз.

Оқушылардың мінез-құлқындағы ситуацияларды талдай отырып, ситуациялық мінез-құлықты едәуір өзгертетін нәрселерді атап өткен жөн. Оқушылардағы үйлеспеушілік құрамына қарай едәуір болады. Олардың құрамы күрделі. Оқушылардың мінез-құлқының үйлеспеуіне тән сипаттың бірі – олардың кейбіреуінің жынданғаннан өлуге дейін баруы. Оның негізгі себебі – өмірлік қиындықтар, әсіресе отбасындағы түсінбестік еркелетудің, махаббаттың жетіспеушілігі болып табылады. Яғни, баланың жан талаптары отбасында қанағаттандырылмайды, оның әрбір қадамда көңілі қалып отырады. Өмірдегі мұндай жағдайлар балаларға соққы болып тисе, екіншілері, керісінше барлығына көңілі толмай кек алғысы келіп тұрады, бәрін керісінше істейді. Олардың себепсіз іс-әрекеттері өздіктерінше дұрыс саналады. Егер оқушыларының бірнеше мағынасы бар мінез-құлқын нақты жағдайдағы шындық өмірге көрсетсе, онда ол мағына басқаларға мағынасы үйреншікті «басқаша оқу» немесе айналадағыларға жаңаша тіл болып көрінеді.Оқушыларда еліктеу жоғары дәрежеде болады, сондықтан да олардың жоғары талап қоюшылығы немесе біреуден бірдеңе талап етушілігі, олардың мінез-құлқының бұзылуына әкеліп соғады. Оқушылардағы мазасыздану деңгейінің жоғарылауы, отбасындағы қарым-қатынастың шектелуімен, стерстерімен сипатталады. Мұндай балалардан ашық агрессия сирек пайда болады. Оларға когнетивті стиль, өзінің мүмкіншілігін байқай алмаушылық тән және оларда «ешкім көмектеспейді» деген көзқарас немесе айналаға жаушылық көзқараспен қарау тереңдік алып отырады. Жеткіншек жасындағы балалардың өмірі мен дамуы нақты әлеуметтік жағдайларымен байланысты және баланың ересек адамдар дүниесіндегі қоғамдық жағдайды меңгеруімен анықталады.

Балаларда эмоционалды үйлеспеу олардың сабақты үлгермеушілігімен де сипатталады. Мысалы, балаларға көмектескенде егер де ол тапсырманы ұзақ түсінбесе кері эмоцияны ғана емес, сонымен бірге, тапысрманы нәтижелі орындаудың жолдарын қарастырмай мұндай әрекеттерден алдын-ала іштей бас тарта бастайды. Оқушыларды психологиялық «энергетиканың» жоғарылауы және төмендеуі болады, осының әсерінен балалар бір уақытта көңілсіз болып жүрсе, бір уақытта жеткілікті қарсылық көрсететіндігі және жақсы бейімделген қабілетте болады.

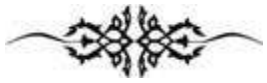
Қорыта келгенде жеткіншектердің эмоционалдық үйлеспеушілігінің көрініс беру түрлері мазасыздану, депрессияға ұшырау, агрессияның анық байқалуы, қырсық мінез көрсетуі, сабаққа, мектепке деген ынтасының төмендеуі, ашушаң, ызақор болуы және денсаулығына байланысты жағдайлар арқылы көрініс береді деп анықтадық. Эмоционалдық үйлеспеушілік басқа да мінез ауытқуларымен қатарласып жүретіндігі анық байқалды. Әсіресе баланың мектептегі тәртіпті бұзуы, ата-аналарымен келіспеушіліктердің орын алуы, агрессивті мінез көрсетуі, қырсық мінез көрсетуі осы жағдайдың нәтижесі болып келеді.

Эмоционалдық үйлеспеушілігі байқалған жеткіншектерге психологиялық көмек көрсетуді және түзету жұмыстарын ұйымдастыру қажет [3].

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан жалпыұлттық республикалық газеті. №221 (28444), 12 қараша, 2016 жыл.
2. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан 2050 – Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауы // Егемен Қазақстан жалпыұлттық республикалық газеті. 17 қаңтар 2017 жыл. №25 (28444).
3. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы // Егемен Қазақстан. – 2016, 15 тамыз. – 5-8 б.
4. В.А. Сухомлинский. Балаға жүрек жылуы. – Алматы: РБК, 2016, – 193 б. 5.
5. Ткаченко Н.Ю. Гражданское сознание воспитываем делом. // Интерактивное образование. Электронная газета. выпуск 20, декабрь 2018.
6. Ы.Алтынсарин. Шығармалар жинағы 3 томдық. 2-том. –Алматы, 2016. – 302 б.

7. Ы.Алтынсарин. Шығармалар жинағы 3 томдық. 3-том. –Алматы, 2017. – 321 б.

ӘОЖ 37.01

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Сыдыманова Диана Оразбекқызы, Кутербаева Асель Нуридиновна
«Асыл Мирас» аутизм орталығының логопедтері
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. На психическое развитие ребенка в значительной степени влияет развитие предметных действий. Двигательная деятельность, характерная для младенческого возраста, в раннем младенчестве чередуется с предметной деятельностью. Развитие предметной деятельности будет связано с освоением разработанных способов работы с предметами. Для человека вещи имеют фиксированное, постоянное значение. Человек живет в мире разных вещей по сравнению с животными.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, образовательный процесс, педагогические возможности, цифровые технологии, персонализированное обучение, учебная мотивация, обратная связь, цифровая компетентность, качество образования, академическая честность.

Abstract. The mental development of a child is greatly influenced by the development of objective actions. Motor activity, characteristic of infancy, alternates with objective activity in early infancy.The development of subject activity will be associated with the development of developed methods of working with subjects. For a person, things have a fixed, permanent meaning. Humans live in a world of different things compared to animals.

Keywords: artificial intelligence, educational process, pedagogical potential, digital technologies, personalized learning, learning motivation, feedback, digital competence, quality of education, academic integrity.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесі әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістерге жауап беру үшін жаңа технологияларды пайдалану жолдарын іздеуде. Әсіресе жасанды интеллект (ЖИ) секілді заманауи технологиялар білім беру саласында бірқатар оң өзгерістерді қалыптастыруда. Жасанды интеллект білім жүйесін жаңарту мен жетілдіруде, оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген оқыту мен тәрбиелеу тәсілдерін енгізуде маңызды рөл атқарады [1].

Баланың психикалық дамуы жас ішінде бала қимыл қозғалыстарының дамуы және психикалық процестері мен қасиеттерінің қалыптасуы жағынан үлкен жетістіктерге жетеді. Ол басын ұстауды, отыруды, еңбектеуді, ақырында, тік тұруды және бірнеше қадам жасауды үйренеді. Үш-төрт айлық кезде жармасу қимылдары дами бастайды. Бала өзін қызықтырған жарқырауық затқа ұмтылады, оған қолын созады, ұстауға тырысады. Алғашқыда бұл қимылдар жөнді үйлеспейді: нәресте жиі қателіктер жіберіп, ұстай алмай қалады. Бірақ біртіндеп қимылдар ұсталынатын заттардың орнына, көлеміне және түріне орай нақтылана бастайды. Бұл тектес қимыл белсенділігінің орасан зор маңызы болады. Солардыд арқасында бала бірсыпыра қажетті қимыл дағдыларын игереді. Мұның үстіне заттардың қасиетіне практикалық икемделу бул қасиеттердің көзбен көріп қабылдауда ерекшелене бастауына алып келеді. Егер бала бастапқыда қолын заттардың касиеттеріне көптеген байқаулар арқылы ыңғайлап, сыртқы бағдарлау кимылдарын жасайтын болса, кейін осы бағдарлау қимылдары интериоризацияланады – көріп қабылдауға ауысады. Жармасу әрекетінің калыптасуымен қатар заттармен сілкілеу, тақылдату, лақтыру т. б. тәрізді қарапайым қимылдар жасау да дамиды [2].

Қазіргі таңда жасанды интеллект пен психикалық дамудың рөлі білім беру жүйесінде

Қазіргі уақытта білім беру жүйесі әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістерге жауап беру үшін жаңа технологияларды пайдалану жолдарын іздеуде. Әсіресе жасанды интеллект (ЖИ) секілді заманауи технологиялар білім беру саласында бірқатар оң өзгерістерді қалыптастыруда. Жасанды интеллект білім жүйесін жаңарту мен жетілдіруде, оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген оқыту мен тәрбиелеу тәсілдерін енгізуде маңызды рөл атқарады [3].

Баланың психикалық дамуы өмірдің алғашқы жылдарында ерекше қарқынмен жүреді. Бұл кезеңде бала қимыл-қозғалыстарды меңгеріп, психикалық процестер мен қасиеттерін қалыптастырады. Мысалы, бала басын ұстауды, отыруды, еңбектеуді, тік тұруды және бірнеше қадам жасауды үйренеді. Үш-төрт айлық кезінде жармасу қимылдары дамып, бала өзіне қызық затқа қолын созады және оны ұстауға тырысады. Алғашқыда қимылдар үйлеспеген, жиі қателіктер жіберілгенімен, біртіндеп олар нақтыланып, заттың көлемі мен түріне қарай икемделеді.

Қимыл белсенділігі баланың қажетті қозғалыс дағдыларын меңгеруіне мүмкіндік береді. Заттардың қасиеттеріне практикалық түрде икемделу балалардың қабылдау ерекшеліктерін дамытады. Баланың қимылдары интериоризацияланады, яғни сыртқы әрекеттер ішкі психикалық әрекетке айналады. Жармасу, сілкілеу, тақылдату, лақтыру сияқты қарапайым әрекеттер арқылы бала заттардың қасиеттерімен танысады.

Бала кездейсоқ қимылдарды қайталау арқылы ойлауды үйренеді. Бір жасынан үш жасқа дейінгі кезең – психикалық дамудың аса маңызды кезеңі болып табылады. Осы уақытта бала өзін-өзі күтуге қабілетті болып, айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетін меңгереді. Балада кездейсоқ қимылдарды қайта жаңғырту мүмкіндігі қалыптасып, әрекеттерін алдын ала болжамайды, бірақ қоршаған ортаның өзгерісін бақылап, қажетті әрекетті орындай алады [4].

Баланың қимыл әрекеттері арқылы ойлау да дамиды. Заттық іс-әрекеттер баланың ойлау қабілеттерінің алғашқы көрінісін береді. Баланың ойлау процестері заттардың қасиеттері мен олардың арасындағы байланыстарды аңғаруға бағытталады.

Баланың тік тұру және жүру қабілеті психикалық дамуына үлкен ықпал жасайды. Тік тұру – бұл үшін қиын процесс, бірақ ол балаға өз денесін басқару және қозғалыс арқылы қоршаған ортаны тану мүмкіндігін береді. Екі жасқа дейін бала өз қозғалысын үйлестіре бастайды, кеңістікте бағдарлану қабілеті дамиды. Жүру арқылы бала заттардың кеңістіктегі орналасуын практикалық түрде игереді және жаңа заттармен әрекет жасау арқылы олардың қасиеттері мен арасындағы байланыстарды түсінеді.

Баланың психикалық дамуына биологиялық факторлар: тұқымқуалаушылық, ортаның әсері және тәрбие ықпал етеді. Ерте сәбилік шақтағы заттық әрекеттер психикалық дамуға тікелей әсер етеді. Балалар заттардың бекітілген функциясын қоғамда қалыптасқан тәжірибе арқылы игереді. Мысалы, қасық, қарындаш немесе пирамидаларды жинастыру сияқты құралдық әрекеттер баланың ойлау қабілетін дамытады [5].

Сонымен қатар, балалардың психикалық дамуы әлеуметтік ортаға байланысты. Үлкендердің белсенді қатысуы, оқу және тәрбие процесі баланың дамуына бағыт береді. Л.С. Выготский оқытудың бала психикасына әсерін ерекше атап көрсетеді: егер оқыту балаға оның даму деңгейінен сәл жоғары деңгейде жүргізілсе, ол ой-өрісін жетілдіреді.

Баланың сенсорлық мүшелері арқылы қоршаған ортаны тануы – психикалық дамудың маңызды бөлігі. Жаңа туған сәбидің көру, есту, иіс, дәм және сезу қабілеттері дамыған. Мысалы, туғаннан бастап бала анасының дауысын ажырата алады, түрлі түсті заттарды ажыратады, дыбысқа жауап береді. Бұл қабілеттер оның ойлау және тілдік дамуына негіз болады.

Ерте сәбилік шақтағы тілдік даму сезімтал кезең болып табылады. Бала сөздер мен олардың артындағы нақты дүниелер арасындағы байланыстарды игере бастайды. Үлкендердің бағытталған әрекеті баланың тілін дамыту үшін маңызды. Егер баланың тілін дамытуға жағдай жасалмаса, кейін қателіктерді түзету өте қиын болады [6] .

Қорытындылай келе, жасанды интеллект пен психикалық дамудың өзара байланысы білім беру саласында маңызды рөл атқарады. ЖИ білім процесін даралауға, оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, баланың психикалық, қозғалыс, сенсорлық және тілдік дамуы оның болашақ ойлау қабілеттерінің негізін құрайды. Оқыту мен тәрбие процесінде заттық іс-әрекеттер, әлеуметтік өзара қарым-қатынас және тілдік даму баланың толыққанды тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді.

Бала дамуындағы биологиялық және әлеуметтік факторларды үйлестіру арқылы білім беру жүйесі балалардың интеллектуалды, психологиялық және әлеуметтік әлеуетін барынша дамытуға мүмкіндік алады. Тек осы үйлесім сақталған жағдайда, заманауи технологиялар мен ЖИ құралдары білім беруде тиімді және жауапты түрде қолданылуы мүмкін [7].

Әдебиеттер тізімі:

1. Балалар психологиясы: оқулық / Ж.Қ.Дүйсенова, Қ.Н.Нығметова / – 2012.
2. Детская психология: учебное пособие /Д.Б.Эльконин; ред.сост. Б.Д. Эльконин. -6-е изд., стер.- / – 2011
3. Возрастная психология: учебник для бакалавров / Л.Ф. Обухова / – 2014
4. Психология детей младшего школьного возраста: учебник и практикум для бакалавров / [Айгумова З.И., Васильева Н.Н., Вачков И.В. и др.]; под общ. ред. А.С.Обухова / – 2014
5. Л.С. Выготскийдің жоғарғы психикалық функцияларды дамыту теориясы.
6. Л.С. Выготскийдің жақын даму аймағы теориясы.
7. Дамыту мен оқытудың өзара байланысы. В.Штерн, Ж.Пиаже, Л.С.Выготский, В.В.Давыдов, Д.Б.Эльконин, С.Л.Рубинштейн теориялары мен Ж.Коул, Д.Шерп, Ч.Лейвтің пікірлері.

ӘОЖ 372.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ: БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДАМУЫН ЖЕТІЛДІРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

***Абишева Рахима Муратовна**, әлеуметтік педагог*
***Демешова Шынар Абызқызы**, психолог*
«Асыл Мирас» аутизм орталығы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье собраны примеры соответствия уровней учебного материала, соответствующих методах. Данные задания служат основой для определения учебных достижений учащегося.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательный процесс, педагогические возможности, цифровые технологии, персонализированное обучение, учебная мотивация, обратная связь, цифровая компетентность, качество образования, академическая честность.

Abstract. This article contains examples of matching levels of educational material and appropriate methods. These tasks serve as the basis for determining the student's academic achievements.

Keywords: artificial intelligence, educational process, pedagogical potential, digital technologies, personalized learning, learning motivation, feedback, digital competence, quality of education, academic integrity.

Жасанды интеллект балалардың тұлғалық дамуына жан-жақты ықпал етеді. Оқушылардың когнитивті, эмоциялық, әлеуметтік және шығармашылық дамуына ЖИ арқылы жасалған арнайы бағдарламалар мен тапсырмалар ықпал етеді. Бұл технология балаларға өз әлеуетін толығымен ашуға мүмкіндік беріп, олардың жеке қасиеттерін дамытуға жағдай жасайды. Жасанды интеллект балалардың тұлғалық дамуына жан-жақты ықпал етеді. Оқушылардың когнитивті, эмоциялық, әлеуметтік және шығармашылық дамуына ЖИ арқылы жасалған арнайы бағдарламалар мен тапсырмалар ықпал етеді. Бұл технология балаларға өз әлеуетін толығымен ашуға мүмкіндік беріп, олардың жеке қасиеттерін дамытуға жағдай жасайды.

Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігі қашан да анық. Қазіргі кезде білім беру үрдісінде көптеген технологиялар қолданылады. Соның бірі «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясын басшылыққа алдым. Бұл бағдарламаның мені қызықтырғаны, баланың өзі ізденіп, дәлелдеуі. Ол бұрын тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойлаушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Ұлы ағартушы Ахмет Байтұрсыновтың «Ұстаз үздіксіз ізденгенде ғана, шәкірт жанына нұр құя алады», – деген сөзі ізденімпаз, жаңашыл ұстаздарға арналғандай.Оқушы тақырыпты қаншалықты деңгейде меңгергенін ұғады. Егер білімді тексермесе, онда оқушы өз білімін терең, жан-жақты және дұрыс бағалай алмайды. Оқушы баға алған соң өзінің мектептегі, үйдегі жұмыстарын жетілдіруге, жақсы сапаларын дамытуға, білім, іскерлік, дағдыларындағы кемшіліктерді жоюға мүмкіндік алады [1].

Білім, іскерлік және дағдыларды тексеру және бағалау тәрбиеге де ықпал етеді. Оқушылардың өз оқулары, табысы, сәтсіздіктері туралы ой-пікірлері қалыптасып, қиындықты жеңуге ұмтылады. Баға оқушының өзі туралы ойына қозғау салады. Қалыптастырушы бағалау технологиясын қолдану педагог пен баланың арасындағы кері байланыс, бұл – оқушының білім деңгейінің көтерілуіне ықпал етеді. Оқушы өзін бақылап, өзінің әрекет-тәсілдерін таңдайды, нәтижелерін өзі бағалайды, оны мұғалім жалғастырады. Осылайша бала мақсат қоя білу, күтілетін нәтижені жоспарлау, оны бағалау тәжірибесін жинақтау арқылы өзінің түйінді құзыреттіліктерін қалыптастырады.

Кері байланыстың қай түрі болмасын, нені жақсы орындағанын белгілеп отыруы, қателіктер болған жағдайда мұғалім оқушының жұмысын жақсартуға байланысты нақты ұсыныстар беруі керек.Қалыптастырушы бағалаудың маңызды компоненттерінің тағы бір түрі – өзін-өзі бағалау және өзара бағалау. Өзін-өзі бағалау – өзіне-өзі баға қою деген сөз емес, бірақ бағалау қызметімен байланысты бағалау әрекетінің бір түрі.

Өзін-өзі бағалаудың алгоритмі мынадай:

1) Тапсырманы орындауда нені жасау қажет?
2) Тапсырманың барлығын дұрыс орындады ма, әлде қателіктер жіберді ме?
3) Оқушы тапсырманы толығымен жеке орындады ма, әлде біреудің көмегіне сүйенді ме?
4) Тапсырманы орындау барысында қандай біліктіліктер дамыды?

«Бағалау» термині жақын отыру дегенді білдіретін латын сөзінен шыққандығы кездейсоқ емес, себебі бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін-өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады. Бағалауды өткізу үшін оқушылардың нені білетіндігін және не істей алатындығын, сонымен қатар олар қандай қиындықтармен кездесуі мүмкін екендігін анықтау [2].

Қазіргі бағалау түрлі нысанда, түсінікті, психологиялық тұрғыдан жайлы, екі құрамды: жиынтық және формативті болуы керек. Жиынтық бағалаудың немесе оқытуды бағалаудың мақсаты оқушы қазіргі уақытта не оқып білгенін жинақтау болып табылады. Оны мұғалім тест, емтихан т.б. түрде өткізіп, өзі бағалайды.

Формативті бағалау үшін не қажет?

- Оқушылардың оқудың мақсатын білуі және түсінуі; Мақсат кең және сұрақ түрінде тұжырымдалу керек. Бала қандай нәтижеге келетінін толық білу керек. Нәтижелер нақты, бақыланатын, өлшемді мақсатқа жауап беру керек.

- Оқушылармен тиімді кері байланысты қамтамасыз ету; Кері байланыс оқушылар мен мұғалімдерге жетістіктер мен даму туралы хабарлама беру болып табылады. Мұғалім бала дұрыс жауап беру үшін оған уақыт беру керек. Егерде бала қателессе, жетекші сұрақтар қойып, баланы өзі дұрыс жауап табуға бағыттайды.

Білім беру жүйесіндегі оқушылардың білімін бағалау үдерісін қайта қарау мәселесінің өзектілігі білім берудің жаңа мазмұнымен, стратегиялық міндеттерімен [3], халықаралық стандарттармен, білім беру деңгейін арттыру қажеттілігімен, оқыту нәтижелерінің объективті бағалануын және қазақстандық мектеп түлектерінің білім деңгейлерінің шет елдерде бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз ету мақсатымен айқындалады [4]. 1956 жылы Бенджамин Блум әріптестері Макс Энглхарт, Эдвард Ферст, Уолтер Хилл және Дэвид Кратволмен бірге білім беру мақсаттарын жіктеу жүйесін жариялады: білім беру мақсаттарының таксономиясы. Блум таксономиясы деп аталатын бұл жүйені мұғалімдер мен колледж оқытушыларын оқытуда қолданған. Блум және оның қызметкерлері жасаған құрылым алты негізгі категориядан тұрды: білім, түсіну, қолдану, талдау, синтез және бағалау. Білімнен кейінгі категориялар «Дағдылар мен қабілеттер» ретінде ұсынылды, бұл білім осы дағдылар мен қабілеттерді іс-жүзінде қолданудың қажетті шарты екенін түсінді [5].

Әр категорияда қарапайымнан күрделіге және нақтыдан абстрактіге дейінгі орналасқан ішкі категориялар болса да, таксономия әдетте алты негізгі категорияға сәйкес есте қалады. Білім «ерекшелігі мен әмбебаптығын еске түсіруді, әдістер мен процестерді еске түсіруді немесе үлгіні, құрылымды немесе қондырғыны еске түсіруді қамтиды». Түсіну «түсіну немесе түсіну түрі, онда адам не берілетінін біледі және берілетін материалды немесе идеяны оларды басқа материалмен байланыстырмай немесе олардың толық мағынасын көрмей қолдана алады». Қолдану «нақты және нақты жағдайларда абстракцияларды қолдануды білдіреді».

Талдау: материалды құрамдас бөліктерге бөлу, саралау, ұйымдастыру және атрибуция арқылы бөліктердің бір-бірімен және жалпы құрылыммен немесе мақсатпен қалай байланысатынын анықтау. Жинақтау: элементтерді біртұтас немесе функционалды тұтастыққа біріктіру; құру, жоспарлау немесе өндіру арқылы элементтерді жаңа шаблонға немесе құрылымға қайта құру. Бағалау: тексеру және сынау арқылы критерийлер мен стандарттар негізінде шешім қабылдау. Критериалды бағалау – оқушылардың оқу жетістіктерін нақты анықталған алдын-ала белгілі өлшемдермен салыстыруға негізделген. Игеру өлшемдері оқу процесінің барлық қатысушыларының пікірлері негізінде, ұжымдық қалыптасқан өлшемдер болып табылады. Критериалды бағалау білім берудің мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық 24 құзыреттілігін қалыптастыруға және оқу нәтижелерін жақсарту үшін қандай іскімылды іске асыру керектігін түсінуге мүмкіндік беретін күрделі процесс [6]. Осыған байланысты, оқу үдерісінде критериалды бағалауды ұйымдастыруда мұғалімдердің жұмысында көптеген мәселелер пайда болуда. Біздің зерттеуіміздегі мақсатымыз оқу тапсырмаларын игерудің деңгейлеріне және оларға сәйкес келетін оқу материалдарына сипаттама беріп талдау.

Білу деңгейіндегі әрекеттердің мысалдары: өлеңді есте сақтаңыз, мемлекет астаналарын еске түсіріңіз, математикалық формулаларды есте сақтайды.Оқушылар бұл тапсырманы орындау барысында есептерді талдай отырып, қатесін тауып, салыстыра отырып шығаруға болатынын түсінеді және қарастырып отырған мысалдарын шығару барысында қолданатын болады. Қарастырып отырған мысалдардан, әрбір жоғарғы критерий төменгі критерийді қамтитынын байқадық. Олай болса оқушының оқу жетістігін бағалауда блум таксаномиясына негізделіп дайындалған тапсырмаларды қолдануды ұсынамыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2017-2018 учебном году:

2. Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2017. – 370 с.
3. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118. Using 4. Bloom's Taxonomy to Write Effective Learning Objectives https://tips.uark.edu/category/teaching-tips-inspiration/measuring-student-learning/
5. Казакбаева А.С. Қалыптастырушы бағалаудың тәсілдері және оның маңызы//12 жылдық білім беру журналы: Нұр-Сұлтан 2019,
6. Нұрғабыл Д.Н., Шакен М., Сағат А. Блум таксаномиясы негізінде оқушы білімін бағалаудың кейбір өзекті мәселелері//Қазақ білім академиясының баяндамалары: Нұр - Сұлтан 2020, №2

ӘОЖ 371:1

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ XXI ҒАСЫРДАҒЫ ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ РӨЛІ: ДАМУ ҮРДІСТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

***Бекмұратқызы Дания**, логопед*
***Нажметдинова Анар Хамитовна**, педагог-психолог*
«Асыл Мирас» аутизм орталығы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Позитивные изменения, происходящие в системе образования независимой страны, сегодня, когда общество глубоко осознает ответственность за воспитание подрастающего поколения, не все ресурсы в полной мере используются в направлении повышения эффективности учебно-воспитательного процесса. Конечная цель обучения-вывести его на качественно новый уровень в качественном, т.е. методическом, познавательном, образовательном, воспитательном отношении к совершенствованию видов и методов, содержания урока.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательный процесс, педагогические возможности, цифровые технологии, персонализированное обучение, учебная мотивация, обратная связь, цифровая компетентность, качество образования, академическая честность.

Abstract. The positive cha№nges taking place in the education system of an independent country, today, when society is deeply aware of the responsibility for educating the younger generation, not all resources are fully used to improve the effectiveness of the educational process. The ultimate goal of learning is to bring it to a qualitatively new level in a qualitative, i.e. methodical, cognitive, educational, educational attitude towards improving the types and methods of the lesson content.

Keywords: artificial intelligence, educational process, pedagogical potential, digital technologies, personalized learning, learning motivation, feedback, digital competence, quality of education, academic integrity.

XXI ғасыр жаңа технологиялардың ғасыры болмақ, ал осы жаңа технологияларды жүзеге асырып, өмірге енгізу, игеру және жетілдіру – бүгінгі жас ұрпақ, сіздердің еншілеріңіз... Ал жас ұрпақтың тағдыры- ұстаздардың қолында»

XXI ғасыр- жеке тұлғаны қалыптастыру, ізгілендіру, дамыту ғасыры. XXI ғасыр – интеллектер мен ақпараттар ғасыры. XXI ғасыр – өркениеттің өрге өрлеген ғасыры. XXI ғасыр – психология ғасыры. Ал осының соңғысына тоқталып қарайықшы. XXI ғасыр – психология ғасыры. Елбасы айтып өткендей бұл ғасыр жаңа технологиялардың

ғасыры екені айдан анық. Ал осы күннен – күнге өркендеп келе жатқан жаңа технология мен өндірістің дамуының салдарының адам жанына әсері болары, ол да сөзсіз дүние. Жаңа технологияны меңгеру мен оны өз қажеттілігіңе жаратудың өзі адам жүйкесіне салмақ салары анық. Ол бүгінгі заманның, бүгінгі күннің талабы.

Адам жаны қашан да маңызды. Оның өмірде тығырыққа тірелетін сәттері өте көп деуге болады. Одан шығу үшін жол таба білу керек. Өзіңді қиындыққа жеңдірмеу үшін күресуің қажет. «Ұялмаған бұйырмағанды алады» дегендей, мақсатыңа жету үшін барыңды салуың керек. Сонда ғана арманыңның шыңына шығасың. Сүрінсең де қайта тұруыңа хақың бар [1].

XXI ғасыр - психология ғасырында адамның өзін түсінуі, сыртқы ортада болып жатқандарды дұрыс қабылдау тәсілдерін игеруі басты мәселе. Еліміз капиталистік даму жолына түскен кезде сол қоғамның гуманистік психологиясын XXI ғасыр психология ғасыры болғандықтан, психолог мамандардың жеткілікті болуы, адамдардың психологиялық сауатты болуы керек. Психолог, психотерапевт мамандарының көмегімен адамдар тек аурудан сақтанып қана қоймай, психологиялық сауатын аша түспек. Ал психология бойынша сауатты болу деген – ішкі жан дүниесі мен дүниетанымы кеңейіп, адам рухани жағынан байи түседі деген сөз.ың тәсілдерін бойымызға сіңіріп, үйрену дер едім. Оған мүмкіндік мол, тек ниет болса [2].

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі – мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс – оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі. Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау – әр мұғалімнің борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімі – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация мұғалімі табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.

Біліктілік арттыру жүйесінде педагогтардың оқу қажеттіліктері нақты білімнің мәнін түсінуге, соның нәтижесінде өзіндік іс-әрекетке енуге және жеке өміріндегі тәжірибені жетілдіру мақсаттарына байланысты қалыптасады. Осы заманғы мұғалім оқуға үлкен потенциалдық мүмкіндіктермен келеді. Қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беру жаңаша ұйымдастыру- оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. Ғалымдар мен жаңашыл педагогтардың еңбектерімен танысу жұмыстары мұғалімдердің үздіксіз ізденісін айқындайды. Жаңа педагогикалық технологиялардың негізгі мәні пассивті оқыту түрінен активті оқытуға көшу оқу танымын ұйымдастырудағы бастамашылдығына жағдай туғызу, субъективтік позицияны қалыптастыру [3].

Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық-коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық-дамытушылық функцияны атқарады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін үнемі оқып үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алады.

Қазақстанда оқитындарды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, сондай- ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген. Осыған байланысты қазіргі

таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сыңдарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық. Олай болса, білімнің сапалы да саналы түрде берілуі білім беру жүйесіндегі педагогтердің, зиялылар қауымының деңгейіне байланысты. Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, басекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі

Ғылым жаңалығын түрлендіруде өз үлесін қосу арқылы жасаған нәтижелі жұмысы өзгелердің тәжірибесін толық көшірмей, жаңа ортаға икемдеп, өзіндік іс-әрекет жиынтығы арқылы айтарлықтай нәтижеге қол жеткізу керек. Қазіргі кәсіптік- педагогикалық қызмет қандай мұғалімді талап етеді. Мұғалім – оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға басымдық беретін, күрделі әлеуметтік-мәдени жағдайларда еркін бағдарлай алатын, шығармашылық процестерді басқара алатын, адам туралы ғылымның жетістіктерін, оның даму заңдылықтарын, компьютерлік оқыту өнерін терең меңгерген жан- жақты дамыған шығармашыл тұлғаны талап етеді. Ал, білім беруде кәсіби құзырлы маман иесіне жеткен деп мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығының дамуына жағдай жасай алатын, тұлғалық-ізгілілік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс-қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген және білімдік мониторинг негізінде ақпараттарды тауып, оларды таңдап сараптай алатын, отандық және шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман педагогті айтамы [4].

Жаңа технологияны меңгеруде мұғалімнің жан – жақты, білімі қажет. Қазіргі мұғалім:

- Педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын;
- Педагогикалық өзгерістерге тез төселетін;
- Жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын;
- Оқушылармен ортақ тіл табыса алатын;
- Білімді, іскер, шебер болу керек;

Жаңа педагогикалық технологияның ерекшеліктері – өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан-жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, ал қазіргі оқушы – өздігінен білім іздейтін жеке тұрға екендігіне ерекше мән беруіміз керек.

Қазіргі оқушы:

- Дүниетаным қабілеті жоғары;
- Дарынды, өнерпаз;
- Іздемпаз, талапты;
- Өз алдына мақсат қоя білу керек.

Отбасының жетекшілік маңызы онда тәрбиеленіп жатқан адамның тән-дене және рухани дамуына әсер етуші ықпалдар мәні мен мағынасының тереңдігіне тәуелді келеді. Ата-ананың ұйымдастыру және бағыттаушы ролін, ата-анамен бала арасындағы өзара қатынастың сипатын, бала тәрбиесіне әсер ететін жанұяның мақсатты адамгершілік бағыттарын, баланың жанұядағы араласатын іс-әрекетінің алуан түрлілігін, ата-ананың тәрбие құралдарын, тәсілдерін, әдістерін пайдалана алу қабілеттерін, баланың белсенділігінің дәрежесін көруге болады.

Ата-ана арасындағы, ата-ана мен бала арасындағы, балалардың арасындағы өзара қатынас педагогикалық процестің тәрбиелік механизмдері болып табылады.

Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ жалпы азаматтық десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе – білім беру, ғылымды дамыту. Өркениет біткеннің өзегі,сғылым, тәрбие екендігіне ешкімнің таласы жоқ. Осы орайда білім ордасы – мектеп, ал мектептің

жаны – мұғалімдердің басты міндеті - өз ұлтының тарихын, мәдениетін, тілін қастерлей және оны деңгейдегі рухани құндылықтарға ұштастыра білетін тұлға тәрбиелеу [5].

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

Рухани бай, жан-жақты дамыған жеке тұлғадағы ең басты қасиеттердің бірі - тіл байлығы, өз ойын нақты, терең мағыналы әрі көркем жеткізе білетін, шешен де ойлы сөйлей білетін, Абайша сөйлегенде сөзі жүрекке жылы тиетін, сөз құдіретін игерген адамдарда да тұлғалық қасиет болады. Рухани адамгершілікке тәрбиелеудің басты мақсаты оқушылардың белсенді өмірлік жолын, қоғамдық борышқа саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін қамтамасыз етіп, адамгершілік нормаларынан ауытқушыларға жол бермеуді қалыптастыру болып табылады [6].

Педагогика ғылымы еш нәрсеге бейімі жоқ, қабілетсіз адам болмайды деп дәлелдейді. Сол себебті, балалардың қабілетін кеңінен өрістете дамытуға тек мектеп қана мақсатты түрде ықпал ете алады. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда әр түрлі әдіс - тәсілдерді қолдануға болады. Оқушылардың өзіндік жұмыстарының мән - мағынасын ұйымдастырудың тәсіл - амалдарын бір ғана белгімен сипаттауға болмайды. Өзіндік жұмыстың ұйымдастырудың негізгі шарттары мыналар:

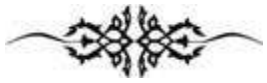
- Мұғалімнің нақты тапсырмалар беруі;
- Жұмысты орындаудың уақытын белгілеу;
- Мұғалімнің басқаруымен оқушылардың;
- Дербестігінің өзара байланысы олардың жұмысты өз еркімен орындау.

Оқушылардың өзіндік жұмысы - мұғалімнің қажетті нұсқаулары бойынша оқушының оқу жұмысының жеке дара және ұжымдық түрі. Өзіндік тапсырмаларды орындау барысында оқушылардан белсенді ойлау талап етілді. Осының нәтижесінде оқушылар өздігінен бақылауды үйренеді, олар да тапсырылған істі орындаудағы жауапкершілік сезім, еңбексүйгіштік, табандылық, ұйымшылдық, бір-бірімен деген жолдастық көмек қалыптасады. Өзіндік жұмыстың негізгі мақсаты оқушылардың танымдық міндеттерін қалыптастыру, шығармашылық қабілеттері мен қызығушылығын жетілдіру, білімге құштарлығын ояту. Мұғалім сабақта әдіс-тісілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс - пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс-тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әртүрлі балардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан - жақты тануды ойлап, оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің міндеті [7].

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан жалпыұлттық республикалық газеті. №221 (28444), 12 қараша, 2016 жыл.
2. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан 2050 - Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауы // Егемен Қазақстан жалпыұлттық республикалық газеті. 17 қаңтар 2017 жыл. №25 (28444).
3. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы // Егемен Қазақстан. – 2016, 15 тамыз. - 5-8 б.
4. В.А. Сухомлинский. Балаға жүрек жылуы. –Алматы: РБК, 2016,-193 б. 5.
5.Ткаченко Н.Ю. Гражданское сознание воспитываем делом. // Интерактивное образование. Электронная газета. выпуск 20, декабрь 2018.
6. Ы.Алтынсарин. Шығармалар жинағы 3 томдық. 2-том. –Алматы, 2016. -302 б.

7. Ы.Алтынсарин. Шығармалар жинағы 3 томдық. 3-том. –Алматы, 2017. -321 б.

ӘОЖ 371:1

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – БОЛАШАҚҚА РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІККЕ ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН ЖОЛДАР

Орынбаева Куралай Амантаиевна, Турлыбаева Асылай Усеновна
бастауыш сынып мұғалімдері, педагог-зерттеуші
Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Позитивные изменения, происходящие в системе образования независимой страны, сегодня, когда общество глубоко осознает ответственность за воспитание подрастающего поколения, не все ресурсы в полной мере используются в направлении повышения эффективности учебно-воспитательного процесса. Конечная цель обучения-вывести его на качественно новый уровень в качественном, т. е. методическом, познавательном, образовательном, воспитательном отношении к совершенствованию видов и методов, содержания урока.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательный процесс, педагогические возможности, цифровые технологии, персонализированное обучение, учебная мотивация, обратная связь, цифровая компетентность, качество образования, академическая честность.

Abstract. The positive cha№nges taking place in the education system of an independent country, today, when society is deeply aware of the responsibility for educating the younger generation, not all resources are fully used to improve the effectiveness of the educational process. The ultimate goal of learning is to bring it to a qualitatively new level in a qualitative, i.e. methodical, cognitive, educational, educational attitude towards improving the types and methods of the lesson content.

Keywords: artificial intelligence, educational process, pedagogical potential, digital technologies, personalized learning, learning motivation, feedback, digital competence, quality of education, academic integrity.

Президент жуырда жасанды интеллектіні білім беру жүйесіне кеңінен енгізу қажеттігін ерекше атап өтті. Бұл бастама мұғалімдердің күнделікті жұмысын жеңілдетіп, оқу үдерісін автоматтандыруға, сондай-ақ әрбір студенттің қабілетіне қарай жеке оқыту бағдарламасын құруға мүмкіндік береді. Алайда бұл өзгерістерді тиімді іске асыру үшін әр маман иесі тек өз саласының кәсіби маманы ғана емес, сонымен қатар цифрлық сауатты, IT дағдыларын меңгерген және жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін іс жүзінде пайдалана алатын әмбебап тұлға болуы қажет. Осы орайда біздің білім ордамыз студенттерді еңбек нарығының заманауи талаптарына сай даярлауға, яғни теория мен тәжірибені ұштастыра отырып, цифрлық сауаттылығы жоғары, бейімделгіш әрі бәсекеге қабілетті мамандарды қалыптастыруға басымдық береді. Болашақ – технологияны тиімді меңгеріп, адами құндылықтарды бойына сіңірген мамандардың қолында.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңының 8-бабында былай деп көрсетілген: «Жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, жеке басының дамуы үшін жағдай арқылы интеллектін байыту...» және 62-бабында «Бала тәрбиелеуші ата-аналар өздерінің қабілеттері мен қаржының мүмкіндіктерінің шегінде оның дене,

психологиялық, адамгершілік және рухани жағынан дамуына қажетті өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету үшін негізгі жауапкершілікте болады» деп айтылған міндеттерінің және өз бетінше жұмыс жасау дағдыларын көтеруге болады [1].

«Білім мен ғылымды өз дәрежесінде меңгерген елдер ғана әлемдік дамудың алдында болады. Ендеше біз халыққа білім беру және ғылымды дамыту, оларды реформалау ісін қарқынды жолға қоюымыз керек» деп міндеттейді. Сонымен қатар Отанымыздың Мәңгілік Елге – ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманына жетуді көздеді. Ол арман – әлем елдерімен терезесі тең қатынас құрып, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз Мемлекет атану еді. Ол арман – тұрмысы бақуатты, түтіні түзу ұшқан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты Ел болу еді. Біз армандарды ақиқатқа айналдырдық. Мәңгілік Елдің іргетасын қаладық» деп көрсетті. Осы Мәңгілік Елдің әлемдегі мемлекеттермен терезесі тең болуы үшін жастарымызда азаматтық сананы қалыптастыру, өз Отанының нағыз азаматы етіп тәрбиелеу бүгінгі күннің басты талабы [2].

Азаматтық сананы қалыптастыру үшін ең бастысы азаматтық тәрбие беруіміз қажет, ал азаматтық тәрбие дегеніміз не? Бұл - азаматтықты адамға өзін-өзі заңды, әлеуметтік, ізгі және саяси әрекетке қабілетті сезіну мүмкіндігін беретін тұлғалық интегративтік қасиет ретінде қалыптастыру. Азаматтықтың негізгі элементтеріне мыналар жатады: ар-намыс сезімінде, тұлғалық ішкі еркіндікте, тәртіптілікте, басқа адамдарға және мемлекеттікбилікке құрмет және сенім білдіруде, өзінің міндеттерін орындау, патриоттық, ұлттық және ұлтаралық сезімдерін үйлесімді қиюластыру қабілетінде көрінетін адамгершілік, құқықтық және саяси мәдениет. Азаматтық тәрбие негізгі мақсаты - адамда қоғамдық ізгі мұраттарды, отансүйгіштік сезімін бейбітшілікке ұмтылысын, қоғам игілігіне еңбек ету қажеттілігін тәрбиелеу.

Оқу-тәрбие барысында адамгершілікке, патриоттық, азаматтыққа тәрбиелейтін пәндердің ең бастысы -ана тілі, тарихи оқиғалар. Ол шәкірттерде отансүйгіштік, ұлтжандылық, идеалдық сенімдерін қалыптастырады. Тәуке, Жәнібек, Абылай, Кенесары сынды хандарымыз, Қабанбай, Бөгенбай, Сәмен, Рысбек, Қойгелді, Райымбектей қолбасшыларымыз, Аңырақайдағы шайқас (Ол – қазақтың Бородиносы. Бұл 300 жылдық соғысты Ұлы Отан соғысы деп тегін айтпайды), Төле би, Қазыбек би, Айтеке би тағы басқалар туралы тарихи деректер жастарымыздың рухани байлығын кеңейтіп, қоғамдағы орнын түсінуге көмектеседі. Күреспен, құрбандықпен және бабаларымыздың батырлығының арқасында ерiскен жетістіктердің бәріне, өскелең ұрпақта, оларға құрмет пен қарауға жәнеде ізгі тілек- ниетттерін оятады [3].

Студенттерді тек пәндер арқылы емес, басқада оқудан тыс, үйірме жұмыстарында да адамгершілік тәрбиеге баулуға болады. Оған бірінші курс студенттерінің, аудиториядан тыс кураторлары және тәрбие жұмысы бойынша проректор басқада жетекшілердің этикалық әңгімесі, моральды-этикалық жиындар, пікір-сайыстар тағы басқалар жатады. Жастардың адамгершілік тәрбиесінің мазмұны университеттегі пәндер, аудиториядан тыс өткізетін іс-шаралар арқылы қалыптасады. Осы өткізілетін сабақтар, іс-шаралар неғұрлым маңызды, студенттердің көзқарастарына, қазіргі заман талаптарына сәйкес қонымды болса, олар соғұрлым жастарды адамгершіліке тәрбиелеуге зор ықпал жасайды.

Егеменді демократиялық-азаматтық қоғамды құру барысында Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін жариялап, өркениетке бағыт алған кезден бастап ақ болашақ жас ұрпақты мәдениетті, білімді, рухани интеллектуалдылығы жағынан жоғары етіп тәрбиелеудің мазмұнын түбегейлі жаңартуды көздеді. Осы айтылғандардың ішінде қазіргі жоғарғы оқу орындарының, қалаберсе жалпы білім беру мектептерінің алдындағы ең маңызды міндеттердің бірі - адамгершілік тәрбиесі арқылы жастардың бойында азаматтық сананы, азаматтық айқындамасын қалыптастыру.

Азаматтық тәрбиесі қай заманда болсын адамзат алдындағы ізгі қасиеттердің бірі болып табылады. Кезінде орыстың ұлы жазушысы Н.А. Некрасов өзінің «Поэт и гражданин» еңбегінде былай деген еді: «Ақын болмауың мүмкін, бірақ азамат болуға тиіссің». Бұл жағдай өзінің ісін, өмірін жалғастыратын ұрпағын салауатты, саналы

адамгершілікке, имандылыққа, қайырымдылыққа тәрбиелеуді қазіргі жаңа демократиялық-азаматтық қоғамды құру кезеңінде өте маңызды, әрі қажетті, шешуді күттірмейтін мәселе болып отыр. Себебі адамгершілік тәрбиесі азаматтық сананы қалыптастыруда өзінің педагогикалық, психологиялық мәнділігімен ерекшеленеді. Оны қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігінде адамгершілік тәрбиесі ұғымына берілген сипаттамадан көруге болады. Атап айтқанда, адамгершілік тәрбиесі - болашақ жас ұрпақты белгілі бір мақсатқа негізделген көзқарасты, сенімді, парасатты мінез-құлық дағдылары мен әдеттерді қалыптастыруға және адамгершілік сезімді, ұлттық сананы, қарым-қатынасты дамытуға, жалпы адамзаттық құндылықты тиімді пайдалануға бағытталған жалпы азаматтық тәрбиенің құрамдас бір бөлігі.

Ал қазіргі нарық билеген мына заманда жоғарыда көрсетілген адамгершілік қасиеттердің қоғамда көрініс алмауы, керісінше, қоғамға жат теріс мінездердің көптеген белең ала бастағанына біздер куә болып отырмыз. Алайда, қазіргі орын алып отырған келеңсіз жағдайлар (кейбір үкімет басшыларының сыбайлас жемқор болып кетулері, тұрмыстық қайшылықтар, күн сайын туындап отырған қымбатшылық, жұмыссыздық, нашақорлық т.б. жастарға ықпал етпей тұрмайды, алайда, осындай жағдайлар жат қылықтардың (адамға деген қатыгездік, мейірімсіздік, зұлымдық, күншілдік, құбылмалы мінезділік, өзіне-өзі сын мінезбен қарамаушылық т.б.) жастардың бойында қалыптасуына себеп болып отыр.

Сондықтан бүгінгі таңда білімнің Мемлекеттік стандартына сәйкес Республика мектеп және жоғарғы оқу орындарында білім беру мен тәрбиенің мазмұнын түбегейлі жаңарту керек. Осыған орай қазіргі мектептегі білім беру жүйесіндегі тәрбиенің мақсаты оқушыларды рухани бай, саналы, жан-жақты мәдениетті, ілтипатты болуға, нағыз азамат патриот, еңбекқорлыққа икемді және бәсекелестікке бейім тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

Тәуелсіз еліміздің білім беру жүйесінде болып жатқан оң өзгерістер қоғамның жас ұрпақ тәрбиесі үшін жауапкершілігі терең сезіліп отырған бүгінгі таңда оқу-тәрбие үрдісінің тиімділігін арттыру бағытында барлық ресурстар толық қолданыс таппай келеді.

Оқытудың түпкі мақсаты – оның сапалы, яғни сабақтың түрлері мен әдістерін, мазмұнын жетілдіруге әдіскерлік, танымдық, білімдік, тәрбиелік жағынан сапалық жаңа деңгейге көтеру. Оқытудың тәрбиелік қызметі мен практикалық бағытын күшейту де осы міндеттерден туындайды.

Өндірістік қатынастар дамыған заманда, жастардың бойында азаматтық сананы қалыптастыру жүйесін ары қарай дамыта түсу педагогтардың міндеті.

Орыс педагогы В.А.Сухомлинский: «Ойын баланың алдынан өмір есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін дамытады, ойынсыз ақыл ойдың қалыптасуы мүмкін емес,»- десе [4], ғалым Е.А.Покровский өзінің балалардың ойынына арнаған еңбегінде әрбір халықтың ойын туралы түсінігіне сипаттама береді [5]. Мысалы: ежелгі гректерде «Ойын» түсінігі балалардың қимылы деген ұғымды білдіреді, ал еврей халқында қуаныш шаттық сезімдерін сипаттайды – деп, барлық халықтың ойын түсінігінің түп - тамырының сабақтасып жатқандығы туралы тұжырым жасайды.

Ойын – таным процесін дамытудың негізі болғандықтан әрбір педагог-мұғалім оқыту мен тәрбие берудің мазмұны үнемі ойын элементтерімен толықтырып отыру қажет. Шығыстың ұлы ойшылы Әбу Насыр Әль Фараби өзінің “Бақыт жолында” атты философиялық шығармасында адамның танымын дамыту арқалы ғана оны бақыт жолына жетелеуге болатындығына тоқталса, ұлы Абай өзінің 43 қара сөзінде баланың танымын алғашқы күннен бастап дамытпаса, оның өзі із-түссіз жоғалып кететінін айтады . Ағартушы ұстаз Ы. Алтынсарин өзінің көптеген еңбектерінде таным әрекетінің негізі – оқу, білім деп тұжырымдайыды [6].

Жастардың танымын алғашқы күннен бастап дамыту құралы да, оларда оқу мен білімнің, тәрбиенің негізін қалыптастыратын да – үлгі өнеге болып саналады. Қай ғалымды алмайық өздерінің тәрбие туралы еңбектерінде: ”үлкендердің үлгі өнеге болуы ғана

жастарға әсер етеді” [7] деген сипаттама өмірлік тәжрибеге дәл келеді, жастар үлкендердің айтқанынан көре істеген іс-әрекеттерін амалда қайталайды, сондықтан мейлі ол педагог болсын, әлде ата-ана олар көркем мінез үлгісі бола алуы тиіс.

Ұстаз ойынға тек қана студенттерді қызықтырып, уақыт өткізудің құралы деп қарамай, оларға берілетін танымның, білім мен тәрбиенің құнды негізі деп қараса үлкен жетістіктерге қол жеткізіп, мақсатына жете алады. Бұдан шығаратын қорытынды ойын мақсаты дұрыс таңдалып, сауатты түрде ұйымдастырылғанда ғана жастар танымының дамуына, азаматтық санасын дұрыс қалыптастыруда, рухани адамгершілік тәрбие алуына жағдай жасайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан жалпыұлттық республикалық газеті. №221 (28444), 12 қараша, 2016 жыл.
2. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан 2050 - Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауы // Егемен Қазақстан жалпыұлттық республикалық газеті. 17 қаңтар 2017 жыл. №25 (28444).
3. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы // Егемен Қазақстан. – 2016, 15 тамыз. - 5-8 б.
4. В.А. Сухомлинский. Балаға жүрек жылуы. –Алматы: РБК, 2016,-193 б. 5.
5.Ткаченко Н.Ю. Гражданское сознание воспитываем делом. // Интерактивное образование. Электронная газета. выпуск 20, декабрь 2018.
6. Ы.Алтынсарин . Шығармалар жинағы 3 томдық. 2-том. – Алматы, 2016. -302 б.
7. Ы.Алтынсарин . Шығармалар жинағы 3 томдық. 3-том. – Алматы, 2017. -321 б.

ӘОЖ 371.03

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ БАЛА ДАМУЫНА ЖӘНЕ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕГЕ ӘСЕРІ

Сыпатаева Назым Сабитовна, Амреева Жанар Жандилдаевна
Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясының педагог-шеберлері
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Семья-самая первая колыбель, формирующая воспитание детей в Конституции Республики Казахстан четко прописана обязанность семьи»заботиться о своих детях и воспитывать их - естественное родительское право и долг. В программе «Казахстан-2030» рассказывается о том, в каком качестве мы должны видеть наших детей в далеком будущем. В то же время в «законе о семье»,»концепции высшего и среднего образования» в каждой семье поставлена задача воспитывать и приобщать к строю свое потомство.

Ключевые слова: социально-эмоциональное развитие, ранний возраст, цифровая образовательная среда, честный гражданин, эмоциональный интеллект.

Abstract. The family is the very first cradle that shapes the upbringing of children. The Constitution of the Republic of Kazakhstan clearly states the duty of the family to take care of their children and raise them is a natural parental right and duty. The Kazakhstan 2030 program talks about the quality in which we should see our children in the distant future. At the same time, in the «family law» and the «concept of higher and secondary education», each family is tasked with educating and educating its offspring.

Keywords: socio-emotional development, early age, digital educational environment, honest citizen, emotional intelligence.

Жасанды интеллект (ЖИ) қазіргі таңда білім беру саласына үлкен өзгерістер әкелген маңызды технологиялардың бірі болып табылады. Ол оқу процесін жеңілдетіп, ақпаратқа қолжетімділікті арттырып, оқушылар мен мұғалімдерге жаңа мүмкіндіктер ұсынуда. Бүгінде кеңінен қолданылып жүрген ChatGPT сияқты жүйелер білім алушыларға қажетті ақпаратты жылдам әрі оңай табуға көмектеседі. Мұндай технологиялар географиялық және тілдік кедергілерді азайтып, білімді кез келген жерде алуға мүмкіндік береді [1].

Сонымен қатар, ЖИ оқу процесін жекешелендіруге жағдай жасайды. Әрбір оқушының деңгейіне қарай тапсырмалар ұсынып, түсінбеген тақырыптарды қайта түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе уақыт тапшылығы бар отбасылар үшін тиімді, себебі ЖИ кей жағдайда қосымша мұғалімнің рөлін атқара алады. Зерттеулер көрсеткендей, дұрыс қолданылған жағдайда ЖИ оқушылардың оқу нәтижесін жақсартуға ықпал етеді [2].

Алайда, жасанды интеллекттің артықшылықтарымен қатар, бірқатар кемшіліктері де бар. Ең бастысы – ЖИ адам емес, сондықтан ол мұғалім сияқты оқушының эмоциясын, ішкі жан дүниесін толық түсіне алмайды. Ал білім беру процесінде мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас өте маңызды рөл атқарады. Тірі қарым-қатынас арқылы ғана бала тұлғалық дамуға, эмоциялық қолдауға ие болады [3].

Тағы бір маңызды мәселе – оқушылардың ойлау және өз бетімен іздену қабілетінің әлсіреуі. ЖИ дайын жауаптарды тез ұсынатындықтан, кейбір оқушылар соған тәуелді болып қалады. Бұл олардың сыни ойлау, мәселе шешу дағдыларының дамуына кері әсер етуі мүмкін. Егер бала әр сұраққа бірден ЖИ арқылы жауап іздеуге үйренсе, кейін бұл әдеттен арылу қиынға соғады.

Сарапшылар ЖИ-дің білім беру саласындағы пайдасын мойындай отырып, оны қолдануда белгілі бір шектеулер мен бақылау қажет екенін атап өтеді. Жасанды интеллект туралы балаларға ерте жастан бастап түсіндіру маңызды. Себебі қазіргі балалар ЖИ-мен күнделікті өмірде жиі кездеседі. Оны дұрыс түсіну балаларға технологияны саналы әрі қауіпсіз пайдалануға көмектеседі.

Балалар ЖИ-ді қарапайым мысалдар арқылы оңай түсінеді. Мысалы, робот-шаңсорғыш, ақылды колонка немесе ойыншық роботтар арқылы ЖИ-дің қалай жұмыс істейтінін көрсетуге болады. Бұл құрылғылар тапсырманы орындайтынын, бірақ адам сияқты ойламайтынын және сезінбейтінін түсіндіру қажет. Сонымен қатар, ата-аналар балалармен бірге ЖИ-ді зерттеп, оның жауаптарын бірге талқылауы пайдалы.

ЖИ оқу процесінде көмекші құрал ретінде тиімді қолданылуы мүмкін. Ол тақырыптарды түсіндіруге, тапсырмаларды орындауға және білімді бекітуге көмектеседі. Бірақ оны шамадан тыс қолдану оқушының жауапкершілігін төмендетуі мүмкін. Кейбір балалар оқу тапсырмаларын толықтай ЖИ-ге жүктеуге бейім болады, бұл олардың білім сапасына кері әсер етеді.

Жеке мәліметтердің қауіпсіздігі де маңызды мәселелердің бірі. ЖИ жүйелері пайдаланушылар туралы ақпарат жинайды, сондықтан балаларға қандай ақпаратты бөлісуге болатынын түсіндіру қажет. Ата-аналар балалармен бірге қауіпсіздік ережелерін қарап, жеке мәліметтерді қорғауды үйретуі тиіс. Сонымен қатар, бұл тек ата-аналардың ғана емес, технологиялық компаниялар мен мемлекеттердің де жауапкершілігі.

Жасанды интеллект балалардың әлеуметтік дамуына да әсер етуі мүмкін. Кейбір жағдайларда балалар адамдармен қарым-қатынас жасаудың орнына ЖИ-мен сөйлесуге үйреніп кетеді. Бұл олардың қарым-қатынас дағдыларының дамуына кері әсер етуі ықтимал. Өйткені шынайы өмірде адамдар арасында түсініспеушілік, келісімге келу және эмоциялық байланыс сияқты маңызды элементтер бар, ал ЖИ көбіне тек қолдау көрсетіп, келісуге бейім болады [4].

Сондықтан ата-аналар балалардың ЖИ қолдануын бақылап, теңгерімді сақтауы қажет. Егер бала ЖИ-ді шамадан тыс қолданса, мінез-құлқында өзгерістер байқалса немесе

басқа істерге қызығушылығы төмендесе, бұл мәселені назарға алу керек. Мұндай жағдайда балаға тыйым салудан гөрі, онымен ашық сөйлесіп, түсіндіру тиімді.

ЖИ туралы әңгіме тек технологиямен шектелмеуі тиіс. Ол баланың оқуына, қызығушылығына және әлеуметтік ортасына байланысты кеңірек қарастырылуы қажет. Ата-аналар балалармен ашық диалог жүргізіп, олардың қажеттіліктерін түсінуге тырысуы маңызды.

Сонымен қатар, отбасының рөлі ерекше. Отбасы – баланың алғашқы тәрбиелік ортасы. Баланың мінез-құлқы, құндылықтары және дүниетанымы ең алдымен отбасында қалыптасады. Ата-ананың үлгісі, қарым-қатынасы және тәрбие әдістері баланың тұлға ретінде қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Отбасында дұрыс тәрбие беру арқылы бала жауапкершілікке, еңбекқорлыққа, құрметке және адамгершілікке үйренеді. Ата-аналар баламен сенімді қарым-қатынас орнатып, оның ой-пікірін тыңдап, қолдау көрсетуі қажет. Бұл баланың өзін қауіпсіз сезінуіне және дұрыс дамуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект білім беру саласына көптеген мүмкіндіктер әкелді: оқыту процесін дараландырады, ақпаратқа қолжетімділікті арттырады және оқу тиімділігін жақсартады. Дегенмен, ЖИ-дің адам факторын алмастыра алмайтыны, оқушының сыни ойлау және әлеуметтік дағдыларын дамытуға тікелей әсері бар екені маңызды. Сондықтан ЖИ-ді тек көмекші құрал ретінде қолдану, оны дұрыс бағыттап, отбасы мен мектептің тәрбие ықпалын үйлестіру қажет. Баланы технологиямен қамтамасыз ету кезінде жеке мәліметтердің қауіпсіздігін сақтау, саналы қолдануды үйрету және шынайы қарым-қатынас дағдыларын дамыту басты міндет болып табылады. Тек осы тепе-теңдікті сақтай отырып, жасанды интеллект білім беру саласында тиімді және жауапты құралға айнала алады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Білім берудегі жасанды интеллект: оқыту мен оқудың жаңа тәсілдері.
2. Luckin, R. (2018). Машиналық оқыту және адам интеллекті: білім берудің болашағы.
3. UNESCO (2021). Жасанды интеллект этикасы жөніндегі ұсыным.
4. OECD (2021). Білім беру және дағдылардың болашағы: оқушылар құзыреттілігін дамыту.
5. World Economic Forum (2020). Болашақ мамандықтары: еңбек нарығындағы дағдылардың өзгеруі туралы есеп.

ӘОЖ 375:2

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Фатихова Назифа Агламовна
педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
Шарбанқұл Медея
«Дене шынықтыру» ББББ 4 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается роль искусственного интеллекта в системе образования и его влияние на развитие профессиональных навыков старшеклассников. Анализируются возможности технологий искусственного интеллекта в персонализации обучения, а также их значение в формировании критического мышления,

творческих способностей и информационной грамотности учащихся. Кроме того, в статье освещаются преимущества и некоторые ограничения использования искусственного интеллекта в образовательном процессе. В результате исследования установлено, что искусственный интеллект способствует повышению качества образования и подготовке учащихся к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, старшеклассники, профессиональные навыки, цифровые технологии, критическое мышление, информационная грамотность, инновационное обучение, система образования, профессиональное развитие.

Abstract. This article examines the role of artificial intelligence in the education system and its impact on the development of professional skills of high school students. It analyzes the potential of AI technologies in personalizing learning and highlights their importance in developing critical thinking, creativity, and information literacy. The article also discusses the advantages and certain limitations of using artificial intelligence in the educational process. The study concludes that artificial intelligence contributes to improving the quality of education and preparing students for future professional activities.

Keywords: artificial intelligence, education, high school students, professional skills, digital technologies, critical thinking, information literacy, innovative learning, education system, professional development

Жаңа технологиялардың білім беру саласына енгізілуі балалардың кәсіби бағытталуын өзгертуде. Қазіргі кезде білім беру тек теориямен шектелмейді, практикалық дағдыларға да назар аударылуда. Жасанды интеллект балаларға мамандықтар туралы тереңірек ақпарат беріп, дұрыс таңдау жасауға көмектеседі. Бұл әсіресе қазіргі уақытта мамандықтардың тез өзгеруі мен жаңа талаптардың пайда болуына байланысты өте маңызды. Болашақта балалардың жаңа технологияларды меңгеру қабілеті басты рөл атқаруы мүмкін. Технологиялық өзгерістердің жылдамдығы мен еңбек нарығының талаптары балаларға мамандық таңдауды қиындатты. Жасанды интеллект балалардың қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып, олардың болашақ кәсіби жолын таңдауға бағыт-бағдар бере алады [1].

Мамандық таңдау – бұл тұлға қабылдайтын маңызды шешімдердің бірі. Өйткені, болашақ өмірдің қалай дамитынына әсер етеді. Мамандықты дұрыс таңдау жеке тұлғаны жан-жақты дамыту жолындағы маңызды қадам болып табылады, яғни ол өз амбицияларын жүзеге асыруға және бақытқа әкеледі. Сонымен қатар, өзінің кәсіби міндеттерін қуана-қуана орындайтын адамның жұмысы, әдетте, өнімді және уақытты аз жұмсайды. Мамандық таңдауға көптеген факторлар әсер етеді – бұл өз мүдделері, қабілеттері және достар мен ата-аналарының пікірлері. Ең маңызды кедергілердің бірі өздерінің қабілеттеріне мән бермеуі және мамандық туралы мәліметтің аздығы. Әр ата-ана баласының болашағы туралы ойлайды, бұл кезеңде баланың пікірі мен дарының, мүмкіндіктер мен тілектерін, болашақ мамандықтың беделі мен пайдалылығын ескеруі тиіс [2].

Жасанды интеллект қазіргі қоғамның барлық саласына әсер етіп отырған маңызды технологиялардың бірі болып табылады. Оның ішінде білім беру саласында қолданылуы ерекше мәнге ие. Қазіргі таңда жоғары сынып оқушыларының кәсіби дағдыларын дамытуда жасанды интеллекттің рөлі артып келеді. Себебі цифрлық технологиялар дамыған заманда оқушылар тек білім алып қана қоймай, оны практикада қолдана білуі қажет. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект оқыту процесін жетілдірудің тиімді құралына айналып отыр.

Жоғары сынып оқушылары – болашақ мамандар. Сондықтан олардың кәсіби дағдыларын мектеп қабырғасында қалыптастыру өте маңызды. Кәсіби дағдылар тек белгілі бір пәнді меңгерумен шектелмейді, ол сонымен қатар сыни ойлау, мәселені шешу, шығармашылық қабілет, коммуникация және ақпаратпен жұмыс істеу қабілеттерін қамтиды. Мұндай дағдыларды дамыту үшін дәстүрлі оқыту әдістері жеткіліксіз болуы мүмкін. Осы жерде жасанды интеллекттің мүмкіндіктері кеңінен қолданылады [3].

Жасанды интеллект оқыту процесін жекелендіруге мүмкіндік береді. Әрбір оқушының қабілеті мен білім деңгейі әртүрлі болғандықтан, бірдей әдіспен оқыту тиімді нәтиже бермеуі мүмкін. ЖИ технологиялары оқушылардың білім деңгейін талдап, оларға жеке тапсырмалар ұсына алады. Бұл оқушылардың өз қарқынымен білім алуына мүмкіндік береді және олардың оқу мотивациясын арттырады. Сонымен қатар, мұндай жүйелер оқушылардың әлсіз тұстарын анықтап, сол бағытта жұмыс істеуге көмектеседі.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – ол оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Оқушылар ЖИ жүйелерімен жұмыс жасау барысында ақпаратты талдап, дұрыс шешім қабылдауға үйренеді. Бұл олардың болашақта күрделі мәселелерді шешу қабілетін қалыптастырады. Сонымен қатар, жасанды интеллект арқылы оқушылар түрлі жағдайларды модельдеп, тәжірибе жасай алады. Бұл олардың практикалық дағдыларын арттырады.

Қазіргі таңда жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін көптеген білім беру платформалары бар. Бұл платформалар оқушыларға жаңа білімді меңгеруге ғана емес, сонымен қатар өз бетімен ізденуге мүмкіндік береді. Оқушылар интернет арқылы кез келген ақпаратты тауып, оны талдап, өз қорытындысын жасай алады. Бұл олардың ақпараттық сауаттылығын арттырады және цифрлық ортада еркін жұмыс істеуіне көмектеседі [4].

Жасанды интеллект сонымен қатар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. Түрлі цифрлық құралдар арқылы оқушылар өз жобаларын жасап, жаңа идеяларды жүзеге асыра алады. Мысалы, мәтін, сурет, бейне жасау құралдары арқылы олар өз ойларын еркін жеткізе алады. Бұл олардың креативтілігін арттырады және болашақта инновациялық ойлау қабілетін қалыптастырады.

Коммуникациялық дағдыларды дамытуда да жасанды интеллекттің рөлі ерекше. Онлайн платформалар арқылы оқушылар бір-бірімен және мұғалімдермен қарым-қатынас жасай алады. Сонымен қатар, олар халықаралық деңгейде білім алуға мүмкіндік алады. Бұл олардың тілдік дағдыларын дамытып, түрлі мәдениеттермен танысуына жол ашады.

Жасанды интеллекттің көмегімен оқушылар кәсіби бағытта да тәжірибе жинақтай алады. Мысалы, бағдарламалау, дизайн, аналитика сияқты салаларда ЖИ құралдарын қолдану арқылы олар нақты дағдыларды меңгереді. Бұл олардың болашақ мамандығын саналы түрде таңдауға көмектеседі. Сонымен қатар, еңбек нарығында сұранысқа ие дағдыларды ерте жастан меңгеру олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Дегенмен, жасанды интеллектті қолдануда белгілі бір қиындықтар да бар. Мысалы, барлық оқушылардың бірдей техникалық мүмкіндіктерге ие болмауы, интернетке қолжетімділіктің шектеулі болуы сияқты мәселелер кездеседі. Сонымен қатар, оқушылардың ЖИ-ға шамадан тыс тәуелді болуы олардың өз бетінше ойлау қабілетіне кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан жасанды интеллектті тиімді әрі дұрыс пайдалану маңызды.

Мұғалімдердің де бұл процесстегі рөлі ерекше. Олар жасанды интеллектті оқу процесіне дұрыс енгізіп, оқушыларға бағыт-бағдар беруі тиіс. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың дамуына жетекші болуы қажет. ЖИ технологияларын тиімді қолдану үшін мұғалімдердің де цифрлық сауаттылығы жоғары болуы тиіс.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект жоғары сынып оқушыларының кәсіби дағдыларын дамытуда маңызды құрал болып табылады. Ол оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға, оқушылардың қабілеттерін дамытуға және оларды болашақ еңбек нарығына дайындауға мүмкіндік береді. Дегенмен, оны дұрыс әрі тиімді пайдалану қажет. Сонда ғана жасанды интеллект білім беру жүйесінің сапасын арттыруға нақты үлес қоса алады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Holmes W., Bialik M., & Fadel C. (2019). Білім берудегі жасанды интеллект.
2. Luckin R. (2018). Машиналық оқыту және адам интеллекті: білім берудің болашағы.
3. UNESCO (2021). Жасанды интеллект этикасы жөніндегі ұсыным.

4. World Economic Forum (2020). Болашақ мамандықтары туралы есеп: кәсіби дағдыларды дамыту тенденциялары.
5. OECD (2021). Білім беру және дағдылардың болашағы: оқушылардың құзыреттіліктерін дамыту.

ӘОЖ 371.3

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ДАМУ ТАРИХЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

Нурдиллаева Жанар Дюсенқызы
«Зерде» фармацевт
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Құлан ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается значение применения искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий в образовательном процессе. Искусственный интеллект способствует повышению эффективности, персонализации и доступности системы образования. Также обсуждаются возможности автоматизации учебного процесса, визуализации учебного материала и развития индивидуальных способностей учащихся с помощью цифровых технологий.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, образование, информатика, автоматизированное обучение, персонализированное обучение.

Abstract. This article discusses the importance of applying artificial intelligence (AI) and digital technologies in the educational process. AI enhances the efficiency, personalization, and accessibility of the education system. Additionally, the article explores opportunities for automating the learning process, visualizing educational materials, and developing students' individual abilities through digital technologies.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, education, computer science, automated learning, personalized learning.

Қазіргі заманда білім беру саласы технологиялық жаңалықтардың ықпалымен үлкен өзгерістерге ұшырауда. Жасанды интеллект (ЖИ) пен цифрлық технологиялар тек ақпаратты жеткізу құралы ғана емес, сонымен қатар оқыту әдістерін жаңғыртудың қуатты құралына айналды. Бүгінгі таңда білім беруді тиімді, қолжетімді және жекелендірілген ету үшін ЖИ мен цифрлық технологиялардың маңызы зор. Олар білім беру процесін жеңілдетіп қана қоймай, мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесуін жаңа деңгейге көтереді.

Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың үлгерімін бақылап, олардың әлсіз және күшті тұстарын анықтауға көмектеседі. Бұл деректер негізінде әр оқушыға жеке оқу траекториясы жасалып, білім беру үрдісі барынша тиімді ұйымдастырылады. Мысалы, адаптивті оқыту платформалары арқылы оқушылар өз қарқынымен білім алады.

Қазақстан Республикасында педагогикалық-психологиялық білім беру саласы елдің әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуына тікелей ықпал ететін маңызды бағыт болып табылады. Кеңес үкіметі кезеңінен бастап қалыптасып, тәуелсіздік алғаннан кейін ұлттық білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Мақалада педагогикалық-психологиялық білім берудің тарихи даму кезеңдері, теориялық негіздері мен әдістемелік қағидалары, сондай-ақ заманауи тәжірибелік жетістіктері қарастырылады. Сонымен қатар, қазіргі кездегі мәселелер мен болашақтағы бағыттарға назар аударылып, инновациялық технологиялардың енгізілуі, мұғалімдер мен психологтардың біліктілігін арттыру тәжірибесі талданады. ал мұғалімдер нақты мәселелерге назар аудара отырып, оқыту

сапасын арттырады.Өз тәжірибемде мен ЖИ мен цифрлық технологиялардың білім сапасын жақсартудағы әлеуетін жиі байқаймын. Мысалы, интерактивті оқыту құралдары, виртуалды зертханалар, сандық білім беру платформалары сабақтың мазмұнын қызықты әрі қолжетімді етеді. Оқушылар теориялық материалдарды тәжірибемен ұштастырып, өз дағдыларын шыңдай алады [1].

Сонымен қатар, ЖИ мен цифрлық технологиялар оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға, сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Олар ақпаратты талдау, сұрыптау, қажет деректерді табу дағдыларын меңгереді. Мұндай дағдылар қазіргі заманғы еңбек нарығында аса жоғары бағаланады. Әрине, жаңа технологияларды енгізу барысында мұғалімдерді дайындық деңгейі, техникалық инфрақұрылымның жеткіліктілігі және деректер қауіпсіздігі сияқты мәселелер туындайды. Дегенмен, бұл мәселелерді шешу – білім беру жүйесін дамытудағы маңызды қадам.

ЖИ мен цифрлық технологиялар білім беру саласының келешегін айқындайтын негізгі факторлар болып табылады. Оларды тиімді пайдалану арқылы біз оқушыларға сапалы білім беріп қана қоймай, олардың болашақта бәсекеге қабілетті маман болуына жағдай жасаймыз. Менің басты мақсатым – ЖИ құралдарын тиімді қолдану арқылы әрбір оқушының қабілетін ашу және олардың білімге деген қызығушылығын арттыру [2].

Ғылыми білімнің көптеген салаларының қалыптасуы гетерогенді және гетерохронды, сонымен қатар уақыт өте келе бұзылған процесс болып табылады. Бұл, әдетте, ғылыми дамудың мазмұны мен бағытына айтарлықтай әсер ететін дүние жүзінде болып жатқан ірі қоғамдық-тарихи оқиғалармен (революциялар, соғыстар, дүлей апаттар) түсіндіріледі. Алайда, ол пайда болғаннан кейін адам ойының қозғалысының тоқтаусыз болуына байланысты жалғасады.Қазіргі ғылымда оның дамуының екі негізгі тенденциясының өзара әрекеттестігі барған сайын айқындала түсуде: ғылыми салалардың, пәндердің, проблемалық салалардың интеграциясы мен дифференциациясы (жүйелеу, иерархиялау, жинақтылық сияқты тенденциялармен қатар). Ғылымның интегративтілігін талдай отырып, Дж.Пиаже, Б.Г. Ананьев, Б.М. Кедров ғылыми білімнің орталығында психология - адам туралы ғылым жатқанын атап өтті. Б.М.Кедров ұсынған ғылыми білім үшбұрышының интерпретациясы (оның шыңы жаратылыстану ғылымдары, негізінің бұрыштары философия және әлеуметтік ғылымдар, ал ортасында осы ғылымдармен байланысқан психология) Дж тұжырымымен байланысты. Пиаже, бұл *"...психология барлық басқа ғылымдардың өнімі ретінде ғана емес, сонымен бірге олардың қалыптасуы мен дамуын түсіндірудің мүмкін көзі ретінде де орталық орынды алады"*. Ғылымды дамытудағы адам проблемасының рөлін одан да айқын анықтайды Б.Г. Ананьев, оның пікірінше, дифференциация, адамды зерттеуді тереңдету және сонымен бірге осы саладағы барлық зерттеулерді интеграциялау адам проблемасының жалпы ғылыми сипатқа ие болуына ықпал етеді. Адам мәселесінің жаһанануының дәл осындай тенденциясын педагогикалық білім саласында 1868-1869 жылдары К.Д.Ушинский де атап өткен. еңбегінде "Адам тәрбие пәні ретінде. Педагогикалық антропология тәжірибесі", мұнда адам тәрбиесіне үлес қосатын ғылымдар иерархиясын анықтау негізінде психологияның жетекші рөлі атап өтілді [3].

Өз кезегінде психология да күрделі интеграцияланған білім болып табылады, оның құрылымдық көрсетілімінің негізі, А.В. Петровскийдің пікірінше, психологиялық аспектілер болып табылады: ″1) нақты іс-әрекет, 2) даму, 3) адамның (даму және қызмет субъектісі ретінде) қоғамға (оның қызметі мен дамуы жүзеге асырылатын) қатынасы. Педагогикалық психология жалпы психологиялық білімнің дербес саласы ретінде қарастырылады, негізінен оның басқа екі аспектісі көрініс табатын "нақты іс-әрекет" негізінде ажыратылады. Бұл тұжырым педагогикалық психологияның іргетасында жалпы психологиялық заңдылықтар мен тәрбиелік іс-әрекеттің механизмдері, немесе педагогикалық психологияның негізін қалаушылардың бірі П.Ф. Каптеревтің анықтамасы бойынша білім беру үдерісі жатқанын білдіреді [4].

Педагогикалық психология бірқатар себептерге байланысты көптеген басқа ғылымдармен байланысты. Біріншіден, бұл ғылыми білім үшбұрышының ортасында орналасқан жалпы психологиялық білімнің белгілі бір саласы. Екіншіден, бұл басқа ғылымдармен байланысты, өйткені білім беру процесі өзінің мақсаттары мен мазмұны бойынша әр түрлі өркениеттік білімдерді символдық, лингвистикалық формада жинақтайтын әлеуметтік-мәдени тәжірибені беру болып табылады. Үшіншіден, оның зерттелу пәні - осы танымды танып, үйреніп жатқан адамның өзі, оны басқа да көптеген гуманитарлық ғылымдар зерттейді. Педагогикалық психологияның, мысалы, педагогика, физиология, философия, лингвистика, әлеуметтану және т.б. ғылымдармен тығыз байланысты екені анық. Сонымен бірге педагогикалық психология жалпы психологиялық білімнің бір саласы деген тұжырым оның негізінде қалыптасатынын білдіреді, яғни. адамның психикалық дамуы, қозғаушы күштері, жеке және жыныстық-жастық ерекшеліктері, тұлғалық қалыптасуы мен дамуы, т.б. Осыған байланысты педагогикалық психология психологиялық білімнің басқа салаларымен байланысты (әлеуметтік, дифференциалды психология және т.б.) және ең алдымен жас ерекшелік психологиясымен [5].

Педагогикалық және дамытушылық психология осы ғылымдардың дамып келе жатқан тұлға болып табылатын объектісінің ортақтығымен тығыз байланысты. Бірақ егер даму психологиясы зерттейтін болса "адам психикасының жастық динамикасы, психикалық процестердің онтогенезі және дамып келе жатқан адамның психологиялық қасиеттері", педагогикалық – білім берудің әсерінен психикалық неоплазмалардың қалыптасуының шарттары мен факторлары. Осыған байланысты педагогикалық психологияның барлық мәселелері білім беру үдерісіндегі адамның жас ерекшеліктерін ескере отырып қарастырылады. Сонымен бірге (осы ережені тағы бір рет атап өтейік) педагогикалық те, дамытушылық психология да жалпы психологияны білуге негізделген, ол "... жалпы психологиялық заңдылықтарды ашады, психикалық процестерді, психикалық күйлерді және бұрыннан қалыптасқан тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктерін зерттейді". Бұл интерпретация, бір жағынан, пәнаралық, екінші жағынан, педагогикалық психологияның ғылыми білімнің бір саласы ретіндегі дербестігін Б.Г. Ананьев. Оның пікірінше, педагогикалық психология - бұл шекаралық, жан-жақты білім саласы, ол "... психология мен педагогиканың арасында белгілі бір орын алып, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, оқыту және дамыту арасындағы байланыстарды бірлесіп зерттейтін салаға айналды" [6].

Алайда, бұл интерпретация басқа авторлар келтірген педагогикалық психологияның мәртебесін анықтаумен барлық жағынан сәйкес келе бермейді, бұл осы мәселені шешудің екіұштылығын көрсетуі мүмкін. Мысалы, "Жалпы, даму және педагогикалық психология курсында" бұл туралы айтылады "... егер даму және педагогикалық психология дамуының бірінші кезеңінде олардың оқшаулану тенденциясы байқалса, онда біздің заманымызда, керісінше, жақындасу, белгілі бір дәрежеде тіпті бірігу" [7].

Екінші жағынан, "Жоғары оқу орындарының педагогикасы мен психологиясының негіздері" біртұтас ғылыми пәнді қалыптастыратын педагогика мен психологияның кешенділігіне, бірлігіне баса назар аударады. Педагогикалық психология мәні бойынша жан-жақты деп болжауға болады. Педагогика өзінің теориялық, В.И. Гинецинский және практикалық аспектілері бойынша онымен тығыз байланысты дербес ғылым болып табылады, ал жалпы және даму психологиясы жалпы психологиялық білімнің онымен ішкі тығыз байланысты саласы болып табылады. Педагогикалық психология әрбір нақты тарихи кезеңде педагогикалық ойға үлкен әсер еткен және әсер еткен негізгі психологиялық ағымдарда (теорияларда) бекітілген адам туралы ғылыми идеялардың жалпы контекстінде дамиды. Бұл оқыту үдерісі әрқашан психологиялық теориялар үшін табиғи зерттеу "сынақ алаңы" қызметін атқарғандығына байланысты. Педагогикалық процесті түсінуге әсер еткен психологиялық ағымдар мен теорияларды толығырақ қарастырайық [8].

Әдебиеттер тізімі:
1. Әбдіғұлова Б.Қ. «Педагогика және психология негіздері». – Алматы: «Қазақ университеті», 2015.
2. Қожахметова К.Т. «Білім берудегі психологиялық әдістемелер». – Нұр-Сұлтан: «Фолиант», 2015.
3. Сейдалиев Ә.Ж. «Педагогикалық психология». – Алматы: «Білім», 2018.
4. ҚР Білім беру реформасы: стратегиялық бағыттар // Білім және ғылым министрлігі, 2020.
5. Құдайбергенова Д.Қ. «Қазақстандағы психологиялық білім беру жүйесінің дамуы». – Алматы, 2023.
6. ҚР Білім беру жүйесін дамыту стратегиясы. – Астана, 2024.
7. Фоминова А.Н. Педагогикалық психология [Электрондық ресурс]: оқу құралы / Фоминова А.Н., Шабанова Т.Л.- Электрон.мәтіндік мәліметтер.- Саратов: Университеттік білім, 2014.-333 б.- Қол жеткізу режимі: http://www.iprbookshop.ru/19532.- EBS "IPRbooks", пароль бойынша Б.9-21
8. Педагогикалық психология [Электрондық ресурс]: жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқулық/ Н.В. Клюева [және т.б.].- Электрон. мәтіндік мәліметтер.- Саратов: Университеттік білім, 2016.-235 б.- Қол жеткізу режимі: http://www.iprbookshop.ru/42768 .- EBS "IPRbooks", пароль бойынша Б.8-25

ӘОЖ 373:004.8

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ РӨЛІ ЖӘНЕ АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ

***Абдуали Мөлдір Маратқызы**, 2-курс магистранты*
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
Шымкент қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается роль цифровой образовательной среды в развитии социально-эмоциональных навыков у детей раннего возраста. Также анализируются ценностные и этические аспекты воспитания честного гражданина в условиях цифровой среды. Описываются возможности цифровых образовательных ресурсов в формировании у детей навыков распознавания эмоций, общения, саморегуляции и проявления эмпатии. В результате исследования установлено, что педагогически грамотная организация цифровой образовательной среды способствует формированию социального поведения детей, развитию нравственных ценностей и воспитанию таких качеств, как честность и ответственность.

Ключевые слова: социально-эмоциональное развитие, ранний возраст, цифровая образовательная среда, честный гражданин, эмоциональный интеллект.

Abstract. The article examines the role of the digital educational environment in the development of social and emotional skills in early childhood. It also analyzes the value-based and ethical aspects of fostering an honest citizen in a digital context. The possibilities of digital educational resources in developing children's skills such as emotion recognition, communication, self-regulation, and empathy are described. The study concludes that the pedagogically sound organization of the digital educational environment contributes to the formation of children's social behavior, the development of moral values, and the cultivation of qualities such as honesty and responsibility.

Keywords: socio-emotional development, early age, digital educational environment, honest citizen, emotional intelligence.

Қазіргі қоғамның цифрлануы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қоюда. Цифрлық білім беру ортасы оқыту процесінің ажырамас бөлігіне айналып, балалардың танымдық қабілеттерімен қатар олардың әлеуметтік және эмоциялық дамуына да әсер етуде. Ерте жастағы балалардың әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын дамыту – мектепке дейінгі тәрбиенің маңызды бағыттарының бірі болып табылады [1, 37б.].

Әлеуметтік-эмоционалдық дағдылар баланың қоғамда дұрыс қарым-қатынас жасауына, өз эмоцияларын басқаруына, басқа адамдарды түсінуіне мүмкіндік береді. Бұл дағдыларға эмоцияларды тану, өзін-өзі реттеу, эмпатия, қарым-қатынас жасау, бірлескен әрекет, жауапкершілік және адалдық жатады. Ерте жаста осы дағдыларды қалыптастыру баланың болашақ тұлғалық дамуына негіз болады.

Цифрлық білім беру ортасы балалардың қызығушылығын арттырып, оқу-тәрбие процесін интерактивті және көрнекі түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Интерактивті ойындар, мультфильмдер, анимациялар, білім беру қосымшалары арқылы балалар әртүрлі әлеуметтік жағдайларды көріп, дұрыс мінез-құлық үлгілерін үйренеді. Мысалы, мультфильм кейіпкерлері арқылы достық, адалдық, көмектесу, шыншыл болу сияқты қасиеттерді балалар оңай қабылдайды. Сонымен қатар цифрлық білім беру ортасы балалардың эмоцияларын түсінуге көмектеседі. Арнайы ойындар мен жаттығулар арқылы балалар қуаныш, реніш, қорқыныш, таңдану сияқты эмоцияларды ажыратуды үйренеді. Бұл олардың эмоциялық интеллектісін дамытуға әсер етеді [2, 101б.].

Цифрлық ортада адал азамат тәрбиелеу де маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Адал азамат – бұл шыншыл, жауапты, әділ, еңбекқор, басқа адамдарды құрметтейтін тұлға. Мұндай қасиеттер балаға ерте жастан бастап қалыптастырылуы тиіс. Цифрлық білім беру ресурстары арқылы балаларға дұрыс және бұрыс әрекеттерді салыстыру, жағдаяттық тапсырмалар орындау арқылы адамгершілік қасиеттерді дамытуға болады. Цифрлық білім беру ортасын пайдалану барысында балалардың әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын дамыту бағыттары төмендегі кестеде көрсетілген (кесте 1).

Кесте 1. Цифрлық білім беру ортасы арқылы әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларды дамыту

Дағды түрі	Цифрлық құрал	Дамыту нәтижесі
Эмоцияларды тану	Мультфильм, анимация	Балалар эмоцияларды ажыратады
Эмпатия	Интерактивті ойындар	Басқаның сезімін түсінеді
Қарым-қатынас	Онлайн ойын тапсырмалары	Қарым – қатынас дағдылары дамиды
Өзін-өзі реттеу	Білім беру қосымшалары	Сабыр сақтау, кезек күту
Адалдық	Тәрбиелік бейнероликтер	Адал мінез-құлық қалыптасады

Цифрлық білім беру ортасының артықшылықтарымен қатар, оның кейбір этикалық мәселелері де бар. Оларға экран алдында ұзақ уақыт отыру, агрессивті контент, интернетке тәуелділік, балалардың әлеуметтік қарым-қатынасының азаюы жатады. Сондықтан цифрлық технологияларды пайдалану кезінде педагогтар мен ата-аналар балалардың экран уақытын бақылап, тек сапалы және тәрбиелік маңызы бар контентті таңдауы қажет.

Осы дағдыларды дамытуда жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Интерактивті ойындар, мультимедиялық материалдар және білім беру қосымшалары балалардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін тиімді етеді. Мысалы, балалар мультфильм кейіпкерлерінің әрекеттерін бақылау арқылы жақсы мен жаманды ажыратуды үйренеді, ал ойын барысында

бірлескен әрекет жасау арқылы қарым-қатынас дағдыларын дамытады. Сонымен қатар цифрлық ресурстар эмоцияларды визуалды түрде көрсету арқылы балалардың оларды дұрыс қабылдауына көмектеседі. Бұл әсіресе ерте жаста маңызды, себебі балалар абстрактілі түсініктерді емес, нақты көрнекілік арқылы жақсы қабылдайды [3].

Ерте жастағы балалармен цифрлық технологияларды қолдану белгілі бір педагогикалық принциптерге негізделуі қажет. Олар:

1) Қауіпсіздік принципі
2) Жас ерекшелігіне сәйкестік принципі
3) Көрнекілік принципі
4) Интерактивтілік принципі
5) Тәрбиелік бағыттылық принципі
6) Ата-ана мен педагогтың бірлескен жұмысы

Осы принциптер сақталған жағдайда цифрлық білім беру ортасы баланың дамуына оң әсер етеді.

Цифрлық білім беру ортасын тиімді қолдану үшін педагогикалық талаптарды сақтау қажет. Ең алдымен, қолданылатын контент баланың жас ерекшелігіне сәйкес болуы тиіс. Сонымен қатар мазмұны тәрбиелік мәнге ие болуы қажет. Балаларға ұсынылатын материалдарда адалдық, достық, жауапкершілік, көмектесу сияқты құндылықтар көрініс табуы тиіс [4].

Адал азамат тәрбиелеу – қазіргі қоғамдағы маңызды міндеттердің бірі. Адалдық қасиеті балада ерте жастан қалыптасуы керек. Бұл үшін педагогтар мен ата-аналар балаларға дұрыс мінез-құлық үлгілерін көрсетуі тиіс. Цифрлық ортада да бұл талап сақталуы қажет. Мысалы, жағдаяттық тапсырмалар арқылы балаларға таңдау жасау ұсынылады. Мұндай тапсырмалар баланың ойлау қабілетін дамытып қана қоймай, оның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырады. Балалар дұрыс шешім қабылдауды үйреніп, өз әрекетіне жауапкершілікпен қарауға дағдыланады. Сонымен қатар цифрлық білім беру ортасында балалардың әлеуметтік өзара әрекеттесуін ұйымдастыру маңызды. Бірлескен ойындар мен тапсырмалар арқылы балалар топта жұмыс істеуді, бір-біріне көмектесуді және өз пікірін білдіруді үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Дегенмен цифрлық технологияларды қолдануда белгілі бір қауіптер де бар. Оларға экран алдында ұзақ уақыт отыру, агрессивті мазмұндағы ақпараттың әсері, интернетке тәуелділік жатады. Бұл мәселелерді болдырмау үшін педагогтар мен ата-аналар балалардың цифрлық ортаны пайдалануын бақылап, уақытты шектеуі қажет [5].

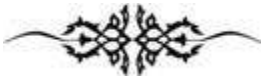
Сондай-ақ балалармен бірге цифрлық контентті талқылау маңызды. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытып, ақпаратты дұрыс қабылдауына көмектеседі. Баланың көрген материалын түсінуі және оны өмірде қолдана білуі тәрбие процесінің тиімділігін арттырады. Осылайша, цифрлық білім беру ортасы дұрыс ұйымдастырылған жағдайда ерте жастағы балалардың әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын дамытуға және адал азамат тәрбиелеуге үлкен мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар тәрбие мен оқытуды тиімді ұйымдастырудың заманауи құралы болып табылады.

Қорытындылай келе, ерте жастағы балалардың әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын дамытуда цифрлық білім беру ортасы маңызды рөл атқарады. Цифрлық ресурстар балалардың эмоциялық интеллектісін дамытып, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар адалдық, жауапкершілік, құрмет сияқты құндылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық білім беру ортасын педагогикалық тұрғыдан дұрыс ұйымдастыру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Балаубекова М.К. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы, 2014. 35-39 б.
2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – Москва, 2008. – С. 101-103.

3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты. – Астана, 2022. 12-18 б.
4. CASEL. Social and Emotional Learning Framework. – Chicago, 2015. – p. 70-80.
5. OECD Early Childhood Education Study. – Paris, 2020. – p. 54-62.

ӘОЖ 138.24

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОНЛАЙН ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ КЕЗІНДЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Алтаева Раушан Токтамысовна
математика пәні мұғалімі
М.Мақатаев атындағы №14 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются современные вызовы академической честности в цифровой образовательной среде при обучении школьников математике. Анализируется влияние онлайн-платформ, интерактивных приложений и генеративных ИИ-инструментов на поведение учеников, выявляются основные риски нарушения принципов честности. Предлагаются комплексные меры, включающие методические, технологические и воспитательные подходы, с особым вниманием к проектным и проблемным заданиям, индивидуализированным заданиям и формированию культуры ответственности у школьников.

Ключевые слова: академическая честность, цифровые образовательные ресурсы, математика, онлайн-инструменты, школьники, ИИ.

Abstract. This article examines contemporary challenges to academic integrity in the digital learning environment in teaching mathematics to school students. It analyzes the impact of online platforms, interactive applications, and generative AI tools on student behavior, identifying major risks to honesty. Comprehensive measures are proposed, including methodological, technological, and educational approaches, with particular attention to project-based and problem-based tasks, individualized assignments, and the development of students' culture of responsibility.

Keywords: academic integrity, digital educational resources, mathematics, online tools, school students, AI.

Бүгінде мектепте математиканы оқытуда цифрлық технологиялар маңызды рөл атқарады. Білім беру платформалары (мысалы, Khan Academy, GeoGebra), интерактивті тапсырмалар мен кейбір жасанды интеллект құралдары кәсіптік әдістемені байытады [4]. Сонымен бірге, оқушыларға интернет арқылы дайын жауаптарға қол жеткізу мүмкіндігі артып, бұл академиялық адалдық қағидаларын бұзу ықтималдығын күшейтеді [1].

Академиялық адалдық – оқушының өз еңбегімен жұмыс істеу, алынған білімнің дұрыстығын дәлелдеу және білім беру процесіне жауапкершілікпен қарау нормаларының жиынтығы [2]. Бұл қағида мектептегі білім сапасын қамтамасыз етудің маңызды компоненті болып табылады.

Цифрлық платформалар мен қосымшалар математикалық ұғымдарды визуализациялауға, есептерді кезең кезеңімен түсіндіруге мүмкіндік береді [4]. Мысалы, GeoGebra арқылы график салу өте күрделі процесті интерактивті түрде көрсетеді, ал Khan Academy-дағы бейне сабақтар оқушыға өзіндік оқу темпін таңдауға жағдай жасайды [5].

Мұндай мінез-құлық оқушының сыни ойлау қабілетін әлсіретеді, математикалық ойлаудың дамуын тежейді және адал бағалауға кедергі жасайды [1].

Бұл көрсеткіштер адалдық қағидаларын сақтау маңызды екенін анық көрсетеді және мұғалімдерге бағалау жүйесін қайта қарауды ұсынады [5].

Практикалық мысалдар

Мысал 1: Жауапкершілік пен ойлау процессін бағалау. Мұғалім Moodle платформасында тест тапсырмасын берген. Тапсырмада бірнеше ұқсас жауап бар және әрбір таңдау үшін қысқа түсініктеме жазу талап етілді. Бұл оқушыдан есептің шешу логикасын түсінуді талап етеді және дайын жауаптан көшіріп жазуды азайтады [3].

Мысал 2: Жеке бастама мен даралау. Алгебрадан жалпы есептің орнына әр оқушыға өзінің бастапқы мәндері бар жеке тапсырма беріледі (мысалы, 3–5 әр түрлі нақты сан). Бұл дайын шешімдерді қолдануды қиындатады және есептің шешу жолын жеке орындауды талап етеді [3].

Мысал 3: Онлайн бақылау. Уақыт шектеулі онлайн тапсырма беріліп, жауаптар жеке код арқылы LMS-ке жүктелді. Бұл оқушыға дайын шешімдерді іздеуге уақыт қалдырмай, өзіндік ойлауды ынталандырды [1].

Адалдықты қолдаудың тиімді жолы – сабақта тапсырмаларды құру кезінде оқушының ұғынуын, дәлелдігін және оқу процесін бағалау әдістерін енгізу [3]. Технологиялық бақылау да маңызды: прокторинг құралдарын пайдалану, уақыт шектеу қою, жеке кодтар беру әдістері академиялық адалдықты нығайтады [4].

Тәрбиелік жұмыс – адалдық құндылықтарын қалыптастырудың өзегі. Сабақ барысында сыныппен академиялық адалдық туралы әңгіме өткізу, этикалық нормаларды талқылау, мектепте этикалық кодекс енгізу оқушыларда жауапкершілік мәдениетін қалыптастырады [5].

Цифрлық құралдар математиканы оқытуды байытады, бірақ адалдық қағидаларын сақтау оқу сапасын қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады [1-5].

Әдебиеттер тізімі:
1. Байтұрсынов А. (2020). Білім беру және ақпараттық технологиялар. Алматы: Ғылым.
2. Нұрғалиев С. (2019). Академиялық адалдық және педагогика. Нұр-Сұлтан: Лингвист.
3. Moodle. (2022). Assessment strategies. Retrieved from https://moodle.org
4. Khan Academy. (2021). Mathematics learning platform. Retrieved from https://www.khanacademy.org
5. GeoGebra. (2021). Interactive mathematics software. Retrieved from https://www.geogebra.org

ӘОЖ 138.24

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ИНФОРМАТИКА: ОҚУШЫНЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҒЫН ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ДАМЫТУ

Кекельбаева Карлыгаш Кокленовна
информатика пәні мұғалімі
Мұқағали Мақатаев атындағы №14 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В современной системе образования инструменты искусственного интеллекта (ИИ) играют важную роль в развитии информационной культуры учащихся и формировании академической честности на уроках информатики [3, 12]. Использование платформ и инструментов ИИ способствует развитию критического мышления, ответственности и этических ценностей у учащихся [4, 45]. Результаты исследования показывают, что правильное внедрение ИИ в учебный процесс позволяет учащимся усваивать знания честным способом и эффективно использовать информационные технологии [1, 88].

Ключевые слова: искусственный интеллект, информатика, академическая честность, информационная культура, педагогические методы, этика.

Abstract. In the modern education system, artificial intelligence (AI) tools play an important role in developing students' information culture and fostering academic integrity in computer science lessons [3, 12]. The use of AI platforms and tools contributes to the development of students' critical thinking, responsibility, and ethical values [4, 45]. Research results indicate that the proper integration of AI into lessons enables students to acquire knowledge honestly and use information technologies effectively [1, 88].

Keywords: artificial intelligence, computer science, academic integrity, information culture, pedagogical methods, ethics.

Қазіргі заманғы білім беру процесінде жасанды интеллекттің рөлі айтарлықтай артып келеді [1, 15]. Информатика пәні тек бағдарламалау мен алгоритмдерді үйретіп қана қоймай, оқушылардың ақпараттық мәдениетін, сыни ойлау қабілетін және академиялық адалдығын дамытуға жағдай жасайды [5, 23].

Академиялық адалдық – оқушының өз білімін адал жолмен меңгеруі және дұрыс шешім қабылдау қабілетінің негізі болып табылады [2, 34]. Ол білім сапасын қамтамасыз етіп қана қоймай, оқушылардың болашақтағы кәсіби және әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастырады [4, 17].

Мақаланың мақсаты – информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдана отырып, оқушылардың академиялық адалдығын және ақпараттық мәдениетін дамыту.

ЖИ құралдары оқушылардың жеке деңгейіне бейімделген тапсырмалар мен интерактивті материалдарды ұсынады. Мысалы:

- **Scratch** – визуалды бағдарламалау арқылы логикалық және алгоритмдік ойлау қабілетін дамытады [5, 23].
- **ChatGPT** – алгоритмдік тапсырмаларды талдауға және шығармашылық шешім қабылдауға көмектеседі [4, 45].
- **Code.org** – онлайн сабақтар мен интерактивті жобаларды орындау арқылы ақпараттық мәдениетті қалыптастырады [3, 29].

Онлайн тесттер мен автоматтандырылған тапсырмалар оқушылардың өз біліміне деген сенімін арттырады және көшіру әрекеттерін азайтады [1, 88].

Академиялық адалдық – білім алуда әділеттілік пен өз білімін дұрыс пайдалану, көшіруден және алаяқтық әрекеттерден аулақ болу принципі ретінде қарастырылады [2, 34].

Этикалық құндылықтар информатика сабақтарында технологияны дұрыс пайдалану арқылы қалыптасады. Оқушылар өз білімін тексеру, қателерін түзету және жауапкершілікке бейімделу арқылы адалдық дағдыларын дамытады [4, 45].

Ақпараттық мәдениет – ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау және қауіпсіз пайдалану дағдыларына негізделеді [1, 88].

ЖИ құралдарын сабақта қолдану арқылы:

- Ақпаратты дұрыс іздеу және жинау дағдылары дамиды;
- Мәліметтерді талдау және өңдеу қабілеті артады;
- Электрондық ресурстармен тиімді жұмыс жасау дағдылары қалыптасады [3, 29].

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

1. **Сауалнама** – оқушылардың ақпараттық мәдениеті мен академиялық адалдық деңгейін анықтау [1, 45].
2. **Бақылау** – сабақ барысында ЖИ құралдарын қолданған кездегі оқушылар әрекеттерін талдау [5, 23].
3. **Педагогикалық эксперимент** – ЖИ құралдарын енгізу арқылы академиялық адалдық пен ақпараттық мәдениетті дамыту тиімділігін бағалау [3, 29].

Практикалық тәжірибе нәтижелері

Жасанды интеллект құралдарын қолданған топтағы оқушылардың көшіруге бейімділігі **35% төмендеді** [2, 34]. Ақпаратты іздеу, жинау, өңдеу және қолдану дағдылары **45% артты** [3, 29].

- Scratch платформасында шағын жобалар құру арқылы сыни ойлау қабілеті дамыды [5, 23].
- ChatGPT көмегімен алгоритмдік тапсырмаларды талдау оқушылардың логикалық ойлау қабілетін және өз біліміне сенімділігін арттырды [4, 45].
- Онлайн тесттер мен автоматтандырылған тапсырмалар академиялық адалдықты арттырудың тиімді әдісі болды [1, 88].

Информатика сабақтарында жасанды интеллект құралдарын дұрыс қолдану оқушылардың академиялық адалдығын және ақпараттық мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді [3, 29].

- Педагогикалық әдістерді тиімді қолдану арқылы оқушылар адал және жауапты азамат болып қалыптасады [4, 45].
- Болашақта әр пәнде жасанды интеллект құралдарының тиімділігін зерттеу ұсынылады [1, 88].

Әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынов А. (2020). Білім беру және ақпараттық технологиялар. Алматы: Ғылым.
2. Нұрғалиев С. (2019). Академиялық адалдық және педагогика. Нұр-Сұлтан: Лингвист.
3. Smith J. (2021). Artificial Intelligence in Education. New York: Springer.
4. Brown L. (2020). Ethics and Academic Integrity in Schools. London: Routledge.
5. Аманқұлов Е. (2022). Информатика сабағында интерактивті әдістер. Алматы: Bilim.

ӘОЖ 37.02

ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ – ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Жанабаева Ляззат Бейсенқызы
физика пәнінің мұғалімі
М.Мақатаев атындағы №14 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в процессе обучения физике в общеобразовательной школе. Раскрывается влияние интеллектуальных цифровых ресурсов на развитие познавательной активности учащихся, формирование исследовательских навыков и научного мышления. Определяются методические условия эффективного применения технологий искусственного интеллекта в образовательной практике и их роль в повышении качества обучения физике [1, с.10].

Ключевые слова: искусственный интеллект, обучение физике, цифровые образовательные ресурсы, познавательная активность, образовательный процесс.

Abstract. The article examines the pedagogical possibilities of using artificial intelligence technologies in teaching physics at secondary school. The role of intelligent digital tools in developing students' cognitive activity, research skills and scientific thinking is analyzed. Methodological conditions for the effective integration of artificial intelligence technologies into the educational process and their impact on improving the quality of physics education are identified [1, p.10].

Keywords: artificial intelligence, physics education, digital educational resources, cognitive activity, educational process.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді [2, с.5]. Осы үдерісте жасанды интеллект технологияларын білім беру саласына енгізу – оқыту сапасын арттырудың және білім алушылардың танымдық белсенділігін дамытудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

Физика – табиғат құбылыстарының заңдылықтарын түсіндіретін іргелі ғылым ретінде оқушылардан тек теориялық білімді меңгеруді ғана емес, сонымен қатар зерттеушілік дағдыларды, логикалық ойлауды және физикалық құбылыстарды ғылыми тұрғыдан талдай алу қабілетін талап етеді [3, с.12]. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект технологияларын физиканы оқыту үдерісінде тиімді пайдалану оқытудың мазмұнын жаңартуға және оның сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Мақаланың мақсаты – физиканы оқыту барысында жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктерін ғылыми тұрғыдан негіздеу және оның оқушылардың танымдық белсенділігін дамытудағы рөлін айқындау.

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық әрекетіне тән функцияларды орындай алатын цифрлық технологиялар кешені болып табылады [4, с.8]. Қазіргі білім беру кеңістігінде жасанды интеллект технологиялары оқытуды дараландыруға, білім нәтижелерін жедел бағалауға, интерактивті білім беру ортасын қалыптастыруға және білім алушылардың оқу әрекетін тиімді ұйымдастыруға кеңінен қолданылуда.

Жасанды интеллект технологияларын қолдану:

– оқу мазмұнын білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеуге;

– оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға;

– интерактивті оқыту ортасын қалыптастыруға;
– зерттеушілік дағдыларды дамытуға;
– жедел кері байланыс ұйымдастыруға мүмкіндік береді [1, с.15].

Физиканы оқыту барысында жасанды интеллект технологияларын қолдану бірнеше бағытта жүзеге асырылады:

1. Оқытуды дараландыру. Жасанды интеллект негізіндегі білім беру платформалары оқушылардың білім деңгейіне сәйкес жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді [2, с.20].

2. Физикалық құбылыстарды визуализациялау. Интеллектуалды цифрлық модельдеу құралдары арқылы мектеп жағдайында көрсету қиын болатын күрделі физикалық үдерістерді көрнекі түрде түсіндіруге жағдай жасалады [5, с.22].

3. Зерттеушілік әрекетті ұйымдастыру. Жасанды интеллектке негізделген білім беру ресурстары оқушылардың ақпаратты өз бетінше іздеу, талдау, салыстыру және қорытынды жасау дағдыларын дамытуға ықпал етеді [3, с.18].

4. Білім нәтижелерін автоматты бағалау. Интеллектуалды бағалау жүйелері оқушылардың білім деңгейін жедел анықтауға және білімдегі олқылықтарды дер кезінде түзетуге мүмкіндік береді [6, с.25].

Физиканы оқыту барысында жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану төмендегі педагогикалық шарттарға байланысты жүзеге асырылады:
– мұғалімнің цифрлық құзыреттілігінің жоғары деңгейде болуы;
– заманауи цифрлық білім беру ортасының қалыптасуы;
– жасанды интеллект құралдарын сабақ құрылымына әдістемелік тұрғыдан тиімді кіріктіру;
– академиялық адалдық қағидаларын сақтау;
– білім алушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыру [7, с.30].

Жасанды интеллект технологияларын білім беру үдерісінде қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға оң ықпал етеді. Атап айтқанда:
– физикалық құбылыстарды оқуға деген қызығушылық артады;
– тәжірибелік және виртуалды эксперимент жүргізу мүмкіндіктері кеңейеді;
– білім алушылардың өзіндік жұмыс жасау дағдылары қалыптасады;
– сыни және ғылыми ойлау қабілеті дамиды;
– зерттеушілік мәдениеті қалыптасады [8, с.35].

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, физика сабақтарында жасанды интеллектке негізделген цифрлық білім беру ресурстарын тиімді қолдану оқу материалының сапалы меңгерілуіне және оқушылардың оқу белсенділігінің артуына мүмкіндік береді [9, с.40].

Қорытындылай келе, физиканы оқыту үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қолдану білім беру сапасын арттырудың маңызды шарттарының бірі болып табылады. Интеллектуалды цифрлық ресурстарды оқу үдерісіне тиімді кіріктіру оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға, зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруға және білім нәтижелерінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Болашақта физиканы оқыту тәжірибесіне жасанды интеллект технологияларын енгізудің ғылыми-әдістемелік негіздерін жетілдіру өзекті бағыттардың бірі болып табылады [10, с.45].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы, 2020.
2. Жасанды интеллект негізіндегі цифрлық білім беру технологиялары: теориясы мен практикасы, Алматы, 2021.
3. Физиканы оқытудың заманауи әдістемесі, Алматы, 2019.
4. Цифрлық білім беру ресурстарын оқу үдерісінде қолдану мәселелері, Алматы, 2020.
5. Білім беру үдерісіндегі жасанды интеллект технологияларының педагогикалық негіздері, Астана, 2021.
6. Инновациялық білім беру технологиялары және оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту жолдары, Алматы, 2018.

7. Педагогикалық әдістер мен әдістемелік ұсынымдар: оқу тәжірибесі, Алматы, 2019.
8. Физиканы оқытуда виртуалды зертханалар мен цифрлық симуляцияларды қолдану, Алматы, 2020.
9. Оқытудың заманауи цифрлық платформалары: зерттеу тәжірибесі, Алматы, 2021.
10. Жасанды интеллекттің білім беру сапасын арттырудағы рөлі, Астана, 2022.

ӘОЖ 37.013

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ: АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

***Жолдасбаева Зулфия Махсудкызы**, ағылшын тілі пәні мұғалімі*
№55 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования академической честности при использовании технологий искусственного интеллекта на уроках английского языка. Анализируются педагогические подходы к развитию самостоятельности учащихся, повышению ответственности и соблюдению этических норм. Предлагаются эффективные методы применения искусственного интеллекта в образовательном процессе.

Ключевые слова: искусственный интеллект, академическая честность, английский язык, образование.

Abstract. This article examines the formation of academic integrity in the context of using artificial intelligence technologies in English language teaching. It analyzes pedagogical approaches to developing students' independence, responsibility, and ethical behavior. Effective methods for using artificial intelligence in education are also proposed.

Keywords: artificial intelligence, academic integrity, English language, education.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесі тек білім берумен ғана шектелмей, оқушының тұлғалық дамуына, сыни ойлауына және жауапкершілігіне бағытталған. Әсіресе, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы бұл үдерісті жаңа деңгейге көтерді. Соның ішінде жасанды интеллект құралдары білім беру мазмұнына елеулі өзгерістер енгізуде.

Ағылшын тілі пәнінде жасанды интеллект түрлі тапсырмаларды орындауда кеңінен қолданылады. Оқушылар мәтін жазу, аударма жасау, грамматикалық қателерді түзету барысында ЖИ құралдарына жиі жүгінеді. Бұл бір жағынан олардың оқуын жеңілдетсе, екінші жағынан академиялық адалдық мәселесін туындатады.

Академиялық адалдық – бұл оқушының өз еңбегімен білім алуы, өз ойын шынайы жеткізуі және бөтен еңбекті рұқсатсыз пайдаланбауы. Қазіргі жағдайда бұл ұғым ерекше маңызға ие болып отыр. Себебі дайын ақпаратқа қолжетімділік артқан сайын, оқушылардың өздігінен ойлау қабілеті төмендеуі мүмкін.Сондықтан мұғалімнің басты міндеті – оқушыларды тек біліммен қамтамасыз ету ғана емес, оларды адалдыққа, жауапкершілікке тәрбиелеу.

1. Жасанды интеллекттің ағылшын тілін оқытудағы мүмкіндіктері

Жасанды интеллект қазіргі білім беру жүйесінде инновациялық құрал ретінде қарастырылады. Оның негізгі артықшылығы – оқыту процесін жекелендіру мүмкіндігі. Әрбір оқушының білім деңгейіне қарай тапсырмаларды бейімдеу – оқу тиімділігін арттырады.

Ағылшын тілі сабақтарында ЖИ келесі бағыттарда тиімді қолданылады:

Біріншіден, жазу дағдыларын дамытуда. Оқушылар эссе немесе хат жазу кезінде ЖИ құралдарын пайдаланып, грамматикалық және стилистикалық қателерін анықтай алады. Мысалы, оқушы жазған мәтінін тексеру арқылы өз қатесін көріп, оны түзетуді үйренеді. Бұл – өзіндік оқытудың маңызды элементі.

Екіншіден, сөздік қорды кеңейтуде. ЖИ негізіндегі қосымшалар жаңа сөздерді контексте үйретуге мүмкіндік береді. Оқушы тек сөзді жаттап қана қоймай, оны сөйлем ішінде қолдануды меңгереді.

Үшіншіден, сөйлеу дағдыларын дамытуда. Чат-боттар мен виртуалды ассистенттер арқылы оқушылар ағылшын тілінде диалог жүргізе алады. Бұл олардың тілдік барьерін азайтады.

Алайда, бұл мүмкіндіктердің барлығы дұрыс бағытта қолданылған жағдайда ғана тиімді нәтиже береді. Егер оқушы тек дайын жауапқа сүйенсе, оның тілдік дағдылары дамымайды.

2. Академиялық адалдықтың бұзылу себептері

Қазіргі білім беру жүйесінде академиялық адалдықтың бұзылуы күрделі мәселе болып отыр. Бұл құбылыстың бірнеше негізгі себептері бар.

Біріншіден, технологиялық факторлар. Интернет пен жасанды интеллект құралдарының қолжетімділігі оқушыларға дайын ақпаратты тез табуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде кейбір оқушылар тапсырманы өз бетінше орындаудың орнына дайын материалды пайдалануға бейім болады.

Екіншіден, психологиялық факторлар. Көп жағдайда оқушылар уақытты дұрыс жоспарлай алмайды, немесе тапсырманың күрделілігінен қорқады. Осы себептен олар жеңіл жолды таңдайды.

Үшіншіден, мотивациялық факторлар. Кейбір оқушылар үшін басты мақсат – жоғары баға алу. Ал білімнің өзі екінші орынға түсіп қалады. Бұл академиялық адалдықтың бұзылуына әкеледі.

Мысал ретінде, ағылшын тілінен “My best day” тақырыбында эссе жазу тапсырмасын қарастыруға болады. Кейбір оқушылар интернеттен дайын мәтінді алып, оны өз жұмысы ретінде тапсырады. Мұндай жағдайда оқушының нақты білім деңгейін анықтау мүмкін болмайды.

3. Жасанды интеллектті қолдану мәдениеті

Жасанды интеллектті қолдану мәдениеті – қазіргі білім беру жүйесіндегі жаңа ұғымдардың бірі. Бұл ұғым оқушылардың ЖИ құралдарын дұрыс, саналы және этикалық тұрғыда пайдалануын білдіреді.

ЖИ-ді толықтай тыйым салу тиімді шешім емес. Керісінше, оны дұрыс қолдануға үйрету қажет.

Мысалы, оқушыларға ЖИ-ді келесі мақсаттарда қолдануға рұқсат беруге болады:

- идея алу
- жоспар құру
- қателерді тексеру

Ал толық дайын мәтінді пайдалану шектелуі тиіс. Менің тәжірибемде оқушыларға “ЖИ-ді қай жерде қолдандың?” деген сұрақ қою тиімді нәтиже береді. Бұл олардың жауапкершілігін арттырады.

4. Мұғалім тәжірибесіндегі тиімді әдістер

Академиялық адалдықты қалыптастыруда мұғалімнің рөлі ерекше. Өз тәжірибемде келесі әдістерді қолдану тиімді екенін байқадым.

Біріншіден, тапсырмаларды тұлғалық бағытта беру. Мысалы, “My future plans” тақырыбында оқушы өз өміріне байланысты жазуы керек. Мұндай тапсырманы көшіріп алу қиын.

Екіншіден, ауызша қорғау әдісі. Оқушы жазған жұмысын түсіндіруі тиіс. Егер ол өз жұмысын түсіндіре алмаса, бұл оның дайын материал пайдаланғанын көрсетеді.

Үшіншіден, рефлексия әдісі. Оқушыдан “Бұл жұмысты қалай орындадың?” деген сұраққа жауап алу оның оқу процесіне саналы түрде қарауына ықпал етеді.

Төртіншіден, бағалау жүйесін өзгерту. Тек нәтижені емес, процесті бағалау қажет. Бұл оқушылардың адал жұмыс істеуіне мотивация береді.

Жасанды интеллект – білім беру жүйесінің болашағы. Ол оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, оның сапасын арттыруға мүмкіндік береді.Алайда, оны дұрыс қолданбау академиялық адалдықтың бұзылуына әкелуі мүмкін. Сондықтан басты міндет – оқушыларға ЖИ-ді тиімді әрі этикалық тұрғыда қолдануды үйрету.

Академиялық адалдық – бұл тек ереже емес, ол – мәдениет. Бұл мәдениет мұғалімнің жүйелі жұмысы арқылы қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Андреев В.И. Конкурентология. – Казань, 2004.
2. Евплова Е.В. – 2011.
3. Расторгуева Н.Ф. – 2009.
4. Қазіргі білім беру технологиялары. – Алматы, 2020.

ӘОЖ 37.014.5

АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ – БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНЫҢ ОРТАҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Сортабаева Улбосын Нурдуллаевна

Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасы Байзақ ауданы білім бөлімінің «Қосақ негізгі мектебі» КММ-нің директоры

Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В докладе рассматривается формирование культуры академической честности в школьном коллективе с позиции управления и профессиональной ответственности. Обосновывается необходимость охвата не только учащихся, но и педагогов и управленческого уровня. Анализируется роль школьного менеджмента, профессиональная этика педагогов и пути формирования институциональной культуры. Представлены практические рекомендации.

Ключевые слова: академическая честность, культура академической честности, школьный менеджмент, профессиональная ответственность педагога, институциональная культура школы.

Abstract. This report examines the formation of a culture of academic integrity in a school community from the perspective of management and professional responsibility. It substantiates the need to involve not only students but also teachers and school leadership. The role of school management, teachers’ professional ethics, and ways of developing an institutional culture are analyzed. Practical recommendations are provided.

Keywords: academic integrity, culture of academic integrity, school management, teacher professional responsibility, institutional school culture.

Қазіргі білім беру кеңістігінде сапалы білім беру мәселесі тек оқу бағдарламаларының мазмұнымен ғана емес, сонымен қатар білім беру процесіне қатысушылардың құндылықтық ұстанымдарымен тығыз байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, академиялық адалдық – білім беру жүйесінің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін негізгі қағидалардың бірі.Академиялық адалдық – бұл білім алушылар мен педагогтардың

оқу және кәсіби қызметінде шынайылықты, әділдікті, жауапкершілікті және авторлық құқықты құрметтеуді қамтитын этикалық нормалар жүйесі. Ол тек жекелеген ережелер жиынтығы емес, білім беру ұйымының институционалдық мәдениетін сипаттайтын маңызды көрсеткіш болып табылады.Академиялық адалдық тек оқушының тәртібі немесе емтихан кезіндегі ережелермен шектелмейді. Бұл – бүкіл білім беру ұйымының ішкі мәдениетін сипаттайтын кешенді ұғым. Алайда тәжірибеде академиялық адалдық көбіне оқушылар деңгейінде ғана қарастырылып, педагогтар мен басқару құрылымдарының рөлі жеткілікті деңгейде ескерілмей жатады. Бұл өз кезегінде аталған құндылықтың толыққанды қалыптасуына кедергі келтіреді. Сондықтан академиялық адалдықты мектептің барлық субъектілерін қамтитын тұтас жүйе мен ортақ құндылық ретінде қарастыру – бүгінгі күннің өзекті мәселесі [1].

1. Академиялық адалдық мәдениетінің теориялық негіздері мен мәні.

Академиялық адалдық мәдениеті – бұл білім беру ұйымындағы мінез-құлық нормалары мен құндылықтардың жүйелі түрде қалыптасқан ортасы. Ол сенім, ашықтық, әділдік және жауапкершілік қағидаларына негізделеді.Бұл мәдениеттің негізгі қағидалары: адалдық және шынайылық , әділ бағалау, жауапкершілік, авторлық құқықты құрметтеу. Аталған қағидалар тек оқушыға ғана емес, педагогтар мен әкімшілікке де бірдей қатысты болуы тиіс. Ғылыми тұрғыдан алғанда, академиялық адалдық мәдениеті келесі компоненттерден тұрады:когнитивтік (адалдық туралы білім мен түсінік); мінез-құлықтық (нақты әрекеттер мен тәжірибе); құндылықтық (ішкі сенімдер мен ұстанымдар). Осы компоненттердің үйлесімді дамуы ғана тұрақты мәдениетті қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

2. Академиялық адалдықты қалыптастыру тетіктері.

Академиялық адалдықты тиімді қалыптастыру көпдеңгейлі жүйелі тәсілді талап етеді. Бұл үдеріс мұғалім, оқушы және ата-ана деңгейінде қатар жүзеге асуы тиіс. Мұғалім деңгейінде: авторлық, шығармашылық тапсырмалар беру, критериалды бағалау жүйесін қолдану,ашық және дамытушы кері байланыс ұйымдастыру. Оқушы деңгейінде: академиялық адалдық туралы жүйелі түсіндіру жұмыстары, тренингтер мен пікірталастар ұйымдастыру, өзін-өзі бағалау дағдыларын қалыптастыру. Ата-ана деңгейінде: түсіндіру жиналыстарын өткізу, мектеппен бірлескен жауапкершілік орнату. Негізгі идея: Академиялық адалдық – тек оқушы тәртібі емес, ол мектептің басқару философиясы мен кәсіби этикасының негізі [3].

Проблемалық аспект: Қазіргі тәжірибеде назар көбіне оқушыға ғана аударылады, мұғалімдерде формалды бағалау кездеседі, дайын материалдарды пайдалану орын алады, кей жағдайда «жасанды көрсеткіштер» қалыптасады. Бұл жағдайлар академиялық адалдық мәдениетіне кері әсер етеді және оны жүйелік деңгейде қарастыру қажеттігін көрсетеді.

3. Педагогтердің кәсіби жауапкершілігі және академиялық адалдық.

Педагог – білім беру үдерісіндегі негізгі тұлға және оқушы үшін үлгі. Сондықтан мұғалімнің академиялық адалдығы ерекше маңызға ие. Педагогтердің академиялық адалдығы келесі аспектілерді қамтиды: оқу материалдарын сапалы және өз бетінше дайындау, басқа авторлардың еңбектерін заңды және дұрыс қолдану, бағалауда әділдік пен ашықтықты сақтау, оқушы еңбегін құрметтеу. Егер педагог формалды түрде жұмыс істесе немесе әділетсіз бағалау жүргізсе, бұл оқушылардың да адалдыққа деген көзқарасына кері әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, мұғалімнің кәсіби этикасы академиялық адалдық мәдениетінің негізі болып табылады.Педагогтың кәсіби қызметі тек білім берумен шектелмей, тәрбиелік және құндылықтық бағытты да қамтиды. Осыған байланысты мұғалімнің академиялық адалдығы оқушының мінез-құлқына тікелей әсер ететін фактор ретінде қарастырылады.Егер педагог тарапынан формализм немесе әділетсіздік байқалса, бұл оқушылардың адалдық қағидаларын қабылдауына кері әсер етеді. Сондықтан мұғалімнің кәсіби этикасы академиялық адалдық мәдениетінің іргетасы болып табылады [2].

4. Мектеп менеджменті: жүйелік тәсіл және басқару тетіктері.

Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – бұл басқару деңгейінде жүйелі ұйымдастыруды талап ететін процесс. Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруда мектеп басшылығы шешуші рөл атқарады. Бұл мәселе тек тәрбие жұмысы емес, басқару деңгейінде жүйелі түрде ұйымдастырылуы тиіс. Мектеп менеджменті осы бағытта стратегиялық және тактикалық шешімдер қабылдауы тиіс.Басқару қызметінің негізгі бағыттары:академиялық адалдықты мектептің миссиясы мен даму стратегиясына енгізу, ішкі нормативтік құжаттарды (адалдық кодексі, этикалық ережелер) әзірлеу, педагогтардың кәсіби дамуын қолдау, білім сапасын әділ бағалау жүйесін қалыптастыру. Сонымен қатар тиімді басқару келесі құралдар арқылы жүзеге асады:ішкі мониторинг және сапаны талдау, әріптестік бағалау (peer review), кәсіби қауымдастықтарда тәжірибе алмасу, кері байланыс пен рефлексия мәдениетін дамыту [1]. Мектеп басшылығы тарапынан сенім мен ашықтыққа негізделген орта қалыптасқан басқару моделі енгізілген жағдайда ғана академиялық адалдық формалды талаптан академиялық адалдық тұрақты мәдениетке айналады.

5. Бірыңғай институционалдық мәдениет қалыптастыру.

Академиялық адалдықты тиімді қалыптастыру үшін ол барлық деңгейде бірізді жүзеге асырылуы қажет:оқушылар деңгейінде – адал оқу дағдыларын дамыту, педагогтар деңгейінде – кәсіби этиканы сақтау, басқару деңгейінде – әділ және ашық жүйе құру. Бұл үш деңгей өзара тығыз байланысты және бір-бірін толықтырады. Егер бір деңгейде әлсіздік болса, жалпы жүйе толық жұмыс істемейді. Жүйелілік сақталмаған жағдайда академиялық адалдық декларативті сипатта қалып қоюы мүмкін [3].

6. Практикалық іске асыру жолдары және ұсыныстар.

Академиялық адалдық мәдениетін мектеп тәжірибесінде тиімді енгізу үшін келесі шаралар ұсынылады:барлық қатысушыларға арналған бірыңғай академиялық адалдық кодексін қабылдау,«Адалдық апталығын» ұйымдастыру , педагогтарға арналған тұрақты біліктілікті арттыру бағдарламаларын ұйымдастыру, оқушылар арасында түсіндіру және алдын алу жұмыстарын жүйелі жүргізу, бағалау критерийлерінің ашықтығын қамтамасыз ету, қателікті жазалау емес, түсіндіру мен түзетуге бағытталған педагогикалық тәсілдерді қолдану арқылы талдау және түзету мәдениетін қалыптастыру, Soft skills арқылы адалдық мәдениетін дамыту, Жобалық оқыту және академиялық адалдық, Кейс-стади әдісі арқылы адалдықты қалыптастыру. Бұл шаралар академиялық адалдықты сыртқы бақылаудан ішкі қажеттілік деңгейіне жеткізуге мүмкіндік береді [1].

Қорытындылай келе, академиялық адалдық – білім беру сапасының маңызды көрсеткіші және тұлғаның жауапкершілік қасиеттерін қалыптастырудың негізі болып табылады. Оны тек оқушылар арасында ғана емес, бүкіл мектеп ұжымында қалыптастыру қажет.Академиялық адалдық мәдениеті тиімді басқару, педагогтардың кәсіби жауапкершілігі және бірыңғай құндылықтық орта арқылы жүзеге асады. Бұл үдеріс ұзақ мерзімді және жүйелі жұмысты талап етеді. Академиялық адалдық мәдениеті бақылау арқылы емес, сенім, жауапкершілік және үлгі көрсету арқылы қалыптасады. Бұл үдерісте педагогтар мен мектеп менеджментінің рөлі ерекше. Білім беру ұйымында академиялық адалдықты қалыптастыру – болашақта адал, саналы және жауапты азаматтарды тәрбиелеудің маңызды алғышарты. Академиялық адалдық – бақылау емес, сенім жүйесі. Ол тек оқушыдан басталмайды, мұғалім мен басқарудан басталады. Мектеп – адал қоғамның моделі болуы тиіс [3].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Академиялық адалдық қағидалары. – Астана, 2018.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – 2007.
3. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. Академиялық адалдық кодексі. – Алматы, 2020.

ӘОЖ 37.013.42:004

ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ ТЕТІКТЕРІ

***Абашова Балнұр Әмзебекқызы**, әлеуметтік педагог*
Қосақ негізгі мектебі
Байзақ ауд., Қосақ ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается проблема обеспечения академической честности в условиях цифрового образовательного пространства. В настоящее время широкое использование информационных технологий, включая инструменты искусственного интеллекта, предъявляет новые требования к учебной деятельности обучающихся. В этой связи возрастает значимость социально-педагогических механизмов поддержки, направленных на обеспечение академической честности. В статье всесторонне анализируются основные риски цифровой среды, пути формирования ценностей академической честности у учащихся, а также роль социального педагога в данном процессе.

Ключевые слова: цифровая среда, академическая честность, социальный педагог, искусственный интеллект, воспитание, поддержка.

Abstract. The article examines the issue of ensuring academic integrity in the context of the digital educational environment. Currently, the widespread use of information technologies, including artificial intelligence tools, imposes new requirements on students' learning activities. In this regard, the importance of socio-pedagogical support mechanisms aimed at maintaining academic integrity is increasing. The article comprehensively analyzes the main risks of the digital environment, ways of developing students' academic integrity values, and the role of the social pedagogue in this process.

Keywords: digital environment, academic integrity, social pedagogue, artificial intelligence, education, support.

Қазіргі қоғамда цифрландыру үдерісі қарқынды дамып келеді. Білім беру жүйесі де бұл өзгерістерден тыс қалған жоқ. Онлайн платформалар, электрондық ресурстар және жасанды интеллект құралдары оқу процесін жаңа деңгейге көтеріп, білім алушыларға кең мүмкіндіктер ұсынуда [1].

Алайда цифрлық ортаның осындай артықшылықтарымен қатар бірқатар күрделі мәселелер де туындап отыр. Соның ішінде академиялық адалдық қағидаларын сақтау мәселесі ерекше өзектілікке ие. Ақпараттың қолжетімділігі мен дайын материалдардың көптігі кей жағдайда білім алушыларды жеңіл жолды таңдауға итермелейді.

Осы тұрғыдан алғанда, академиялық адалдықты қалыптастыру тек бақылау шараларымен шектелмей, жүйелі әлеуметтік-педагогикалық қолдау арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Цифрлық ортадағы академиялық адалдық мәселесінің өзектілігі

Цифрлық білім беру кеңістігінде оқушылардың оқу әрекеті айтарлықтай өзгеріске ұшырады.

Олар ақпаратты тез табуға, өңдеуге және пайдалануға мүмкіндік алды. Дегенмен, бұл жағдай кейбір жағымсыз құбылыстардың пайда болуына да әсер етті.Атап айтқанда:

- плагиаттың кең таралуы;
- дайын жұмыстарды көшіріп пайдалану;
- жасанды интеллект көмегімен тапсырмаларды орындау;

- білімді үстірт меңгеру.

Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарын пайдалануға білім беру ұйымы белгілеген ережелер шеңберінде ғана жол беріледі. Автоматты түрде жасалған материалдар мазмұнын сараламай, өңдемей және түсінбейінше, өз қызметінің нәтижесі ретінде қарастырылмайды. Академиялық адалдықты бұзатын әрекеттерге қатысуға, соның ішінде дайын шешімдерді беруге, басқа адамдар үшін тапсырмаларды орындауға немесе тапсырыспен орындалған жұмыстарды пайдалануға жол берілмейді. Білім алушылардан сенім мен өзара құрметке негізделген құрметті және қауіпсіз білім беру атмосферасын қалыптастыруға үлес қосу күтіледі. Міндеттермен қатар білім алушылардың бірқатар құқықтары бар. Олар академиялық адалдық талаптары, бұзушылықтардың ықтимал түрлері мен олардың салдары туралы уақтылы және түсінікті ақпарат алуға, сондай-ақ бағалау критерийлерімен және тапсырмаларды орындау ережелерімен алдын ала танысуға құқылы. Білім алушылар белгіленген талаптар шегінде рұқсат етілген ақпарат көздері мен цифрлық құралдарды пайдалануға, сондай-ақ өз ұстанымына түсініктеме бере отырып, мектеп ішіндік рәсімдер арқылы академиялық адалдықты бұзды деген күдікке немесе айыптауға шағым түсіруге құқылы. Мұндай жағдайларды қарау кезінде оларға педагогтер тарапынан қолдау көрсетуге, құпиялылыққа және құрметпен қарауға кепілдік беріледі [2]. Педагогтер оқуда да, кәсіби қызметте де академиялық адалдық принциптерін іске асыру үшін негізгі жауапкершілікті арқалайды. Білім беру процесінде олар білім алушыларға жас, когнитивтік және тілдік ерекшеліктерін ескере отырып, қолжетімді тұжырымдар мен көрнекі мысалдарды пайдалана отырып, академиялық адалдықтың мақсаттары мен маңызын түсіндіруге міндетті. Бұл мәселелердің пайда болуына бірнеше фактор әсер етеді [3].

Біріншіден, оқушылардың цифрлық сауаттылығы жеткіліксіз болуы мүмкін.

Екіншіден, оқу жүктемесінің көптігі мен уақыт тапшылығы оларды дайын материалдарға жүгінуге мәжбүр етеді.

Үшіншіден, кейбір жағдайда оқушылар академиялық адалдықтың мәнін толық түсіне бермейді. Сондықтан цифрлық ортада академиялық адалдықты сақтау – тек тәртіп мәселесі емес, ол тәрбиелік және психологиялық мәселе ретінде қарастырылуы тиіс.

Академиялық адалдықты қалыптастырудың әлеуметтік-педагогикалық негіздері. Академиялық адалдық – бұл білім алушының тұлғалық қасиеттерінің бірі. Ол адалдық, жауапкершілік, әділдік сияқты құндылықтарға негізделед [4]. Осы құндылықтарды қалыптастыру әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Бұл үдеріс келесі бағыттар арқылы жүзеге асыра алады:

- **Құндылықтық бағдар беру.** Оқушыларға академиялық адалдықтың мәні мен маңызын түсіндіру, оның тұлғалық дамудағы рөлін көрсету қажет. Адалдық – тек оқу барысында ғана емес, өмірдің барлық саласында маңызды қағида екендігін ұғындыру маңызды.
- **Тәрбиелік жұмыстарды жүйелеу.** Сынып сағаттары, тренингтер, пікірталастар арқылы оқушылардың көзқарасын қалыптастыруға болады. Мұндай жұмыстар олардың саналы таңдау жасауына ықпал етеді.
- **Цифрлық мәдениетті қалыптастыру.** Оқушыларға ақпаратты дұрыс пайдалану, дереккөздерді көрсету, авторлық құқықты сақтау дағдыларын үйрету қажет. Бұл олардың цифрлық ортадағы жауапкершілігін арттырады.
- **Өзін-өзі бақылау және рефлексия.**

Оқушылар өз әрекеттерін бағалап, оның салдарын түсіне білуі тиіс. Бұл олардың ішкі жауапкершілігін күшейтеді.

Әлеуметтік-педагогикалық қолдау тетіктері.

Цифрлық ортада академиялық адалдықты қамтамасыз ету үшін әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың тиімді тетіктерін қолдану қажет. Бұл тетіктер оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың тұлғалық дамуына бағытталуы тиіс**[5].** Яғни:

- **Диагностикалық тетік.** Оқушылардың оқу мотивациясын, эмоционалдық жағдайын және мінез-құлқын зерттеу арқылы тәуекел топтарын анықтауға болады. Бұл алдын алу жұмыстарын нақты бағытта жүргізуге мүмкіндік береді.
- **Профилактикалық тетік.** Академиялық адалдық тақырыбында тренингтер, әңгімелер, ақпараттық кездесулер ұйымдастыру қажет. Сонымен қатар, жасанды интеллект құралдарын дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыру маңызды.
- **Кеңес беру және қолдау.** Оқушыларға жеке және топтық кеңес беру арқылы олардың қиындықтарын шешуге көмектесу қажет. Психологиялық қолдау олардың өзіне деген сенімін арттырады.
- **Ата-анамен ынтымақтастық.** Отбасы – бала тәрбиесінің негізгі ортасы. Сондықтан ата-аналарға балалардың оқу әрекетін бақылау және қолдау жолдарын түсіндіру маңызды.
- **Пәнаралық өзара әрекеттестік.** Мұғалімдер, психологтар және әлеуметтік педагогтар бірлесе отырып, ортақ тәрбие стратегиясын қалыптастыруы тиіс. Бұл білім беру процесінің тиімділігін арттырады.

Цифрлық ортадағы академиялық адалдық мәселесі қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Ақпараттық технологиялардың дамуы оқушылардың оқу мүмкіндіктерін кеңейткенімен, олардың жауапкершілігін де арттыруды талап етеді.

Академиялық адалдықты қалыптастыру – бұл ұзақ мерзімді, жүйелі үдеріс. Ол тек бақылау мен жазалау шараларына емес, әлеуметтік-педагогикалық қолдау мен тәрбиелік жұмыстарға негізделуі тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік педагогтың рөлі ерекше. Ол оқушылардың тұлғалық дамуын қолдап, олардың әлеуметтік және психологиялық мәселелерін шешуге ықпал етеді. Тиімді ұйымдастырылған әлеуметтік-педагогикалық қолдау тетіктері оқушылардың саналы, жауапты және адал тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007.
2. ҚР Білім беру ұйымдарындағы академиялық адалдық қағидалары. – ҚР Оқу-ағарту министрлігі.
3. Deci E., Ryan R. Self-Determination Theory and Education. – 2000.
4. Fishman T. Academic Integrity as an Educational Concept. – International Center for Academic Integrity, 2014.
5. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2021.

ӘОЖ 159.9:004.8

ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ САУЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗДЕРІ

Дауренбекова Асел Карибаевна
педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Акынова Гулшат Оразгалиевна
педагогика және психология ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье с научной точки зрения рассматриваются роль и возможности искусственного интеллекта (ИИ) в обеспечении психологического благополучия. В условиях современного цифрового общества технологии ИИ широко применяются в психологической диагностике, психотерапии, оказании эмоциональной поддержки и профилактических мерах. Автор, анализируя теоретические основы психологического благополучия, внутренние ресурсы личности и влияние инструментов ИИ, раскрывает их взаимосвязь. Кроме того, на основе научных выводов психологов описываются влияние ИИ на психику человека, а также условия его эффективного и безопасного применения.

Ключевые слова: психологическое благополучие, искусственный интеллект, эмоциональный интеллект, психотерапия, цифровые технологии, мотивация, личность.

Abstract. This article examines the role and potential of artificial intelligence (AI) in ensuring psychological well-being from a scientific perspective. In the context of a modern digital society, AI technologies are widely used in psychological diagnostics, psychotherapy, emotional support, and preventive measures. The author analyzes the theoretical foundations of psychological well-being, the internal resources of the individual, and the impact of AI tools, revealing their interconnection. In addition, based on the scientific conclusions of psychologists, the impact of AI on the human psyche, as well as the conditions for its effective and safe use, are described.

Keywords: psychological well-being, artificial intelligence, emotional intelligence, psychotherapy, digital technologies, motivation, personality.

Қазіргі кезеңде психологиялық саулық мәселесі қоғам дамуының маңызды көрсеткіштерінің біріне айналып отыр. Адамның эмоционалды тұрақтылығы, стресс жағдайларына бейімделу қабілеті, ішкі үйлесімділігі оның өмір сапасын анықтайтын негізгі факторлар болып табылады. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы психологиялық қызметтердің де мазмұны мен формасына айтарлықтай өзгерістер енгізді. Осы тұрғыда жасанды интеллектті психологиялық саулықты сақтау мен нығайту құралы ретінде қарастыру ғылыми тұрғыдан ерекше маңызға ие.

Жасанды интеллект – деректерді талдау, шешім қабылдау және адам әрекеттерін модельдеу қабілетіне ие технологиялар жиынтығы. Психологиялық салада ЖИ адамның когнитивтік және эмоциялық ерекшеліктерін анықтауда, мінез-құлық үлгілерін болжауда, сондай-ақ психологиялық көмек көрсету үдерістерін автоматтандыруда кеңінен қолданылып келеді. Бұл мүмкіндіктер психологиялық қызметтердің қолжетімділігін арттырып, олардың тиімділігін жоғарылатуға жағдай жасайды.

Психологиялық саулықтың мәнін түсіндіруде гуманистік психология өкілдерінің көзқарастары маңызды орын алады. Карл Роджерс адамның толыққанды қызмет етуі оның шынайылығы мен өзін-өзі қабылдау деңгейіне байланысты екенін атап өткен. Оның пікірінше, тұлғаның ішкі үйлесімділігі мен ашықтығы психологиялық саулықтың негізгі көрсеткіші болып табылады. Жасанды интеллект құралдары, әсіресе интерактивті қосымшалар мен цифрлық платформалар, тұлғаның өзін-өзі тануына және рефлексия жасауына мүмкіндік бере отырып, осы процесті қолдай алады.

Әлеуметтік-танымдық бағыттағы Альберт Бандура адамның мінез-құлқы сыртқы орта мен ішкі когнитивтік процестердің өзара әрекеттесуінің нәтижесі екенін дәлелдеді. Бұл тұрғыдан алғанда, цифрлық орта және ЖИ жүйелері тұлғаның мінез-құлқын қалыптастыруда маңызды факторға айналып отыр. Егер цифрлық кеңістікте оң психологиялық үлгілер ұсынылса, онда тұлғаның эмоционалды тұрақтылығы мен жауапкершілігі де жоғарылайды.

Жасанды интеллекттің психологиялық саулыққа әсері бірнеше негізгі бағытта көрінеді.

Біріншіден, психологиялық диагностика саласында ЖИ үлкен деректерді талдау арқылы адамның эмоционалды күйін, когнитивтік ерекшеліктерін және тұлғалық сипаттарын анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, мәтіндік талдау, дауыс ырғағы немесе

мінез-құлық үлгілері арқылы стресс деңгейін анықтау қазіргі таңда кеңінен қолданылуда. Бұл әдістер психологиялық мәселелерді ерте кезеңде анықтауға мүмкіндік береді.

Екіншіден, психотерапия мен эмоционалды қолдау саласында ЖИ негізіндегі чатботтар мен виртуалды кеңесшілер кең таралуда. Зерттеулер көрсеткендей, кейбір адамдар виртуалды ортада өз мәселелерін ашық айтуға бейім келеді. Шерри Теркл цифрлық технологиялардың адам қарым-қатынасына әсерін зерттей отырып, виртуалды серіктестердің жалғыздық сезімін азайтуға ықпал ететінін атап өткен. Дегенмен, бұл құралдар толыққанды адамаралық қатынасты алмастыра алмайтынын ескеру қажет.

Үшіншіден, ЖИ психологиялық мониторинг жүргізуге мүмкіндік береді. Смартфондар мен киілетін құрылғылар арқылы адамның ұйқысы, физикалық белсенділігі, эмоциялық жағдайы туралы мәліметтер жиналып, талданады. Бұл деректер негізінде жеке тұлғаға бағытталған ұсыныстар беріліп, психологиялық саулықты сақтау бойынша алдын алу шаралары жүзеге асырылады.

Психологиялық саулықты қамтамасыз етуде ішкі мотивацияның рөлі ерекше. Эдвард Деси мен Ричард Райанның өзін-өзі анықтау теориясы бойынша, адамның ішкі мотивациясы оның дербестігі, құзыреттілігі және әлеуметтік байланыстары арқылы қалыптасады. ЖИ технологиялары осы қажеттіліктерді қолдай отырып, тұлғаның өзін-өзі дамытуына жағдай жасай алады. Мысалы, адаптивті оқыту жүйелері немесе жеке даму қосымшалары адамның қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес ұсыныстар береді.

Сонымен қатар, жасанды интеллектті психологиялық салада қолдану бірқатар этикалық мәселелерді туындатады. Жеке деректердің құпиялығы, алгоритмдердің әділдігі, адамның эмоционалды тәуелсіздігі сияқты сұрақтар ерекше назар аударуды қажет етеді. Егер ЖИ жүйелері дұрыс реттелмесе, олар адамның шешім қабылдау қабілетіне теріс әсер етуі немесе жалған тәуелділік қалыптастыруы мүмкін. Сондықтан ЖИ қолдануда этикалық нормалар мен кәсіби стандарттарды сақтау маңызды.

Психологиялық саулықты сақтау мен нығайтуда жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін тиімді пайдалану үшін кешенді тәсіл қажет. Бұл жерде ЖИ тек көмекші құрал ретінде қарастырылып, адамның белсенді қатысуы басты орын алуы тиіс. Психологиялық қызмет көрсету жүйесінде ЖИ мен адам мамандарының үйлесімді әрекеті жоғары нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі білім беру процесі цифрлық ортаға тез ауысып, білім алушылардың іс-әрекетінің жаңа формаларын қалыптастырды. Онлайн платформа, виртуалды сабақтар, электрондық кітаптар мен жасанды интеллект құралдары студенттердің білім алуын жеңілдетіп, ақпаратқа қолжетімділікті арттырды. Алайда бұл жағдай академиялық адалдыққа психологиялық тұрғыдан жаңа сынақтар әкелді.

Цифрлық білім беру кеңістігі студенттің мінез-құлқы мен тұлғалық жауапкершілігін ерекше тексереді. Дәстүрлі классикалық ортада оқытушының тұрақты бақылауы және аудиториядағы әлеуметтік қысым академиялық адалдықты ұстап тұруға ықпал етсе, онлайн ортада бұл факторлар әлсірейді. Мұнда студенттің өз-өзіне адалдығы, ішкі мотивациясы және моральдық сезімінің рөлі артады.

Психолог ғалымдар Эдвард Деси мен Ричард Райан атап көрсеткендей, ішкі мотивация цифрлық ортада білім алудың табысты және адал болуына шешуші әсер етеді. Студент тапсырманы өз қызығушылығы үшін орындағанда, сыртқы бақылау жоқ болса да, адалдық қағидаларын сақтайды. Сол себепті, цифрлық платформада академиялық адалдық тек жазалау немесе бақылау арқылы емес, тұлғаның ішкі психологиялық ресурстарына сүйене отырып қалыптасуы қажет.

Академиялық адалдықты цифрлық ортада дамыту үшін психологиялық тұрғыдан келесі аспектілер маңызды:

Тұлғаның рефлексиясы: студент өз әрекеттерін, мақсаттарын және шешімдерін саналы түрде бағалай білуі керек.

Әлеуметтік ынталандыру: виртуалды ортада да құрдастар мен оқытушылардың үлгісі маңызды, себебі әлеуметтік ықпал адалдықты қолдайды.

Моральдық принциптер: жеке этикалық кодекс, ар-ұят және әділдік сезімі цифрлық білім алудағы шешімдердің дұрыс болуына ықпал етеді.

Қазіргі заманауи цифрлық технологиялар студентке ақпараттық ресурстарға кең қолжетімділік береді, бірақ оларды дұрыс пайдалану – академиялық адалдыққа негіз болып табылады. Плагиат, дайын тапсырмалар мен көшірмелердің кең таралуы студенттің тұлғалық және моральдық дамуының әлсіздігін көрсетеді. Сондықтан цифрлық ортада білім алушылардың адалдығын сақтау үшін тек технологиялық құралдарды енгізу жеткіліксіз; оларды психологиялық және педагогикалық қолдау қажет.

Қорыта келгенде, цифрлық білім беру ортасы академиялық адалдыққа жаңа талаптар қояды. Психологиялық тұрғыдан студенттің ішкі мотивациясы, моральдық және тұлғалық даму деңгейі, рефлексия жасау қабілеті бұл ортаның негізгі факторлары болып табылады. Академиялық адалдықтың цифрлық форматтағы тұрақтылығы тек тұлғаның өз-өзіне және білімге адалдығына байланысты.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект психологиялық саулықты қамтамасыз етуде жаңа мүмкіндіктер ашатын маңызды құрал болып табылады. Ол психологиялық диагностика, терапия және алдын алу шараларын жетілдіруге ықпал етеді. Дегенмен, оның тиімділігі адамның ішкі ресурстарымен, мотивациясымен және әлеуметтік ортасымен тығыз байланысты. Сондықтан ЖИ қолдану барысында адам факторының маңыздылығы әрқашан сақталуы тиіс. Ғылыми негізделген және этикалық тұрғыдан реттелген жағдайда жасанды интеллект психологиялық саулықты нығайтудың тиімді құралына айналады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гаврилова Т.А., Хорошевский В.Ф. Базы знаний интеллектуальных систем. – Санкт-Петербург: Питер, 2000. – [384 с.].
2. Брушлинский А.В. Психология мышления и кибернетика. – Москва: Наука, 1970. – [280 с.].
(Ойлау психологиясы мен жасанды интеллект байланысы)
3. Нильссон Н. Дж.Искусственный интеллект: новая синтез. – Москва: Вильямс, 2003. – [640 с.]. Рассел С., Норвиг П.
4. Искусственный интеллект: современный подход. – Москва: Вильямс, 2021. – [1408 с.].

ӘОЖ 159.9:37

АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ПСИХОЛОГИЯСЫ: ТҰЛҒАЛЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИ НЕГІЗДЕРІ

Дауренбекова Асел Карибаевна
педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Акынова Гулшат Оразгалиевна
педагогика және психология ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье феномен академической честности рассматривается с психологической точки зрения в комплексном аспекте. В современном образовательном пространстве академическая честность анализируется не только как институциональное требование, но и как проявление внутренних моральных установок личности. Автор, исследуя личностные, мотивационные и культурные основы академической честности, выявляет психологические факторы, влияющие на её формирование. Кроме того, на основе

теоретических выводов зарубежных и постсоветских психологов предлагаются научные обобщения.

Ключевые слова: академическая честность, психология, мотивация, личность, мораль, образование, ценности.

Abstract. This article comprehensively examines the phenomenon of academic integrity from a psychological perspective. In the modern educational environment, academic integrity is analyzed not only as an institutional requirement but also as a reflection of an individual's internal moral principles. The author explores the personal, motivational, and cultural foundations of academic integrity and identifies the psychological factors influencing its formation. In addition, scientific insights are presented based on theoretical conclusions of foreign and post-Soviet psychologists.

Keywords: academic integrity, psychology, motivation, personality, morality, education, values.

Академиялық адалдық – бұл білім жолындағы шынайылық пен әділдіктің көрінісі, адамның өз еңбегіне, ойына және білімге деген құрметінің айнасы. Ол тек сыртқы талаптарға бағыну емес, ішкі ар-ожданың үнін тыңдап, өз мүмкіндіктерін адал пайдалану. Әр сәтте шындықты іздеген студенттің жүрегінде, әр дұрыс шешімнің артында академиялық адалдықтың нәзік, бірақ берік жібі жатыр.

Қазіргі білім беру жүйесінде академиялық адалдықтың мәні ерекше өзектілікке ие болып отыр. Ғылым мен білімнің дамуы, ақпараттық технологиялардың кең таралуы, білім алудың цифрлық форматқа ауысуы академиялық мінез-құлықтың жаңа формаларын қалыптастырды. Осындай жағдайда білім алушылардың адалдық қағидаларын ұстануы тек сыртқы бақылау немесе жазалау механизмдерімен емес, олардың ішкі психологиялық құрылымымен, тұлғалық ерекшеліктерімен және құндылықтық бағдарларымен тікелей байланысты.

Академиялық адалдық психологиясы тұлғаның моральдық дамуы, өзін-өзі реттеу қабілеті және әлеуметтік жауапкершілігі тұрғысынан қарастырылады. Бұл феномен адамның ішкі ар-ожданымен, әділдікке деген көзқарасымен және өзінің әрекеттеріне есеп беру қабілетімен байланысты.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, академиялық адалдық тұлғаның ішкі бақылау механизмдерінің қалыптасу деңгейін көрсетеді.

Гуманистік психология өкілдерінің еңбектерінде тұлғаның шынайылығы мен өзін-өзі жүзеге асыруы ерекше мәнге ие. Карл Роджерс адамның психологиялық саулығы оның ішкі үйлесімділігі мен конгруэнттілігіне байланысты екенін атап көрсетеді. Осы тұрғыдан алғанда, академиялық адалдық тұлғаның өз-өзіне адалдығының көрінісі болып табылады. Егер тұлға өзінің білім алу процесінде шынайылықты сақтаса, онда ол тек академиялық талаптарды орындап қана қоймай, өзінің тұлғалық дамуына да ықпал етеді.

Әлеуметтік-танымдық теорияның негізін қалаушы Альберт Бандура адамның мінез-құлқы әлеуметтік орта мен жеке когнитивтік процестердің өзара әрекеттесуінің нәтижесі екенін дәлелдеді. Бұл теория академиялық адалдықты түсіндіруде маңызды рөл атқарады, себебі білім беру ортасы, оқытушылардың мінез-құлқы, құрдастардың ықпалы тұлғаның адал немесе адал емес әрекеттеріне әсер етеді. Егер білім беру кеңістігінде академиялық адалдық мәдениеті қалыптасса, онда білім алушылар да осы нормаларды қабылдайды.

Моральдық даму теориясын ұсынған Лоуренс Колберг академиялық адалдықты тұлғаның моральдық даму деңгейімен байланыстырады. Оның пікірінше, тұлғаның мінез-құлқы оның моральдық даму деңгейіне тәуелді. Жоғары деңгейдегі тұлғалар сыртқы бақылауға тәуелді болмай, өздерінің ішкі принциптеріне сүйене отырып әрекет етеді. Бұл жағдайда академиялық адалдық сыртқы талап емес, ішкі қажеттілікке айналады.

Академиялық адалдықтың психологиялық негіздерін түсіндіруде мотивациялық факторлар да маңызды. Эдвард Деси мен Ричард Райанның өзін-өзі анықтау теориясы бойынша, адамның әрекеттері ішкі және сыртқы мотивация арқылы реттеледі. Ішкі

мотивациясы жоғары тұлғалар білім алуға шынайы қызығушылық танытып, адал әрекет етуге бейім болады. Ал сыртқы мотивация басым болған жағдайда, тұлға тек баға алу немесе жазадан қашу мақсатында әрекет етіп, академиялық адалдықты бұзуға бейім болады.

Қазіргі цифрлық білім беру жағдайында академиялық адалдық мәселесі жаңа қырынан көрінеді. Интернет ресурстарының қолжетімділігі, дайын ақпараттың көптігі, жасанды интеллект құралдарының дамуы білім алушыларға тапсырмаларды жеңілдетуге мүмкіндік береді. Алайда бұл жағдай академиялық адалдықтың бұзылу қаупін де арттырады. Плагиат, көшіру, дайын жұмыстарды пайдалану сияқты әрекеттердің кең таралуы тұлғаның жауапкершілік деңгейінің төмендігін көрсетеді.

Осы тұрғыдан алғанда, академиялық адалдықты қалыптастыру тек білім беру жүйесінің міндеті ғана емес, ол тұлғаның психологиялық дамуының нәтижесі болып табылады. Тұлғаның құндылықтық бағдарлары, ар-ұяты, өзін-өзі бағалауы және рефлексия жасау қабілеті академиялық мінез-құлықты анықтайтын негізгі факторлар болып табылады. Егер білім беру үдерісінде осы қасиеттерді дамытуға басымдық берілсе, онда академиялық адалдық та тұрақты сипатқа ие болады.

Ұлттық мәдениет пен дәстүрлер де академиялық адалдықтың қалыптасуына әсер етеді. Қазақ халқының тәрбиелік жүйесінде адалдық, ар-намыс, жауапкершілік сияқты қасиеттер ерекше орын алады. Абай Құнанбаевтың қара сөздерінде адамгершілік, әділдік, білімге деген адал көзқарас мәселелері кеңінен қарастырылған. Бұл идеялар қазіргі білім беру жүйесінде де өзектілігін жоғалтпайды.

Академиялық адалдықты қалыптастыруда білім беру ортасының рөлі ерекше. Оқытушылардың кәсіби этикасы, әділ бағалау жүйесі, ашықтық пен сенім атмосферасы білім алушылардың мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Егер білім беру үдерісінде әділеттілік қағидалары сақталса, онда студенттер де осы қағидаларды ұстануға бейім болады.

Психологиялық тренингтер мен тәрбиелік жұмыстар академиялық адалдықты қалыптастыруда тиімді құрал болып табылады. Өзін-өзі тану, рефлексия, жауапкершілік пен адалдықты дамытуға бағытталған бағдарламалар тұлғаның ішкі ресурстарын нығайтады. Бұл өз кезегінде академиялық адалдықты саналы түрде ұстануға мүмкіндік береді.

Академиялық адалдық тұлғаның білімге, еңбегіне және әлеуметтік нормаларға деген ішкі құрметінің көрінісі ретінде қарастырылады. Психолог ғалымдар бұл феноменді тек мінез-құлық деңгейінде ғана емес, тұлғаның ішкі мотивациясы мен моральдық дамуы тұрғысынан да зерттейді.

Сергей Рубинштейн академиялық адалдықты тұлғаның іс-әрекет мотивациясымен байланыстырады. Оның пікірінше, адам тек сыртқы талаптарға бағынғанда ғана емес, ішкі қажеттілік пен жауапкершілік сезіміне сүйенгенде адалдық қағидаларын сақтайды. Бұл тұжырым білім беру жүйесінде студенттердің саналы мінез-құлыққа үйретудің маңыздылығын көрсетеді.

А.Н. Леонтьевтің іс-әрекет теориясына сәйкес, адам әрекеті тек сыртқы нәтиже үшін ғана емес, тұлға ретінде өзін көрсету және моральдық ұстанымын жүзеге асыру үшін де орындалады. Академиялық адалдық контекстінде бұл студенттің тапсырманы өз еңбегімен орындауы, зерттеу нәтижесін әділ бағалау және шынайы рефлексия жасау арқылы көрінеді.

Қазіргі психологияда тұлғаның ішкі мотивациясын дамыту академиялық адалдықты қалыптастырудағы негізгі фактор болып саналады. Эдвард Деси мен Ричард Райанның өзін-өзі анықтау теориясы бойынша, ішкі мотивация жоғары тұлға білім алу процесін қызығушылықпен, шынайы қатыспен жүргізеді. Бұл сыртқы бақылау немесе жазалау механизмдеріне тәуелділікті азайтып, адал мінез-құлықты тұрақты етеді.

Қазақстандық психолог Ж. Құдайбергенов өзінің зерттеулерінде студенттердің моральдық дамуы мен мәдени құндылықтарының академиялық мінез-құлыққа ықпалын дәлелдеді. Оның пайымдауынша, білім беру ортасы тек білім беріп қана қоймай, тұлғаның

этикалық даму деңгейін де қалыптастыруға тиіс. Бұл студенттердің адалдық қағидаларын саналы түрде ұстануына ықпал етеді.

Академиялық адалдықтың психологиялық механизмдері әлеуметтік орта мен тұлғаның өзара әрекетінде көрінеді. Альберт Бандураның әлеуметтік-танымдық теориясына сәйкес, студент құрдастары мен оқытушылардың үлгісі арқылы мінез-құлық нормаларын қабылдайды. Егер білім беру ортасында адалдық мәдениеті қалыптасса, тұлға бұл нормаларды ішкі деңгейде қабылдайды.

Академиялық адалдық тек қана білім беру стандарттарын сақтау емес, тұлғаның психологиялық жетілуі мен моральдық үйлесімінің көрсеткіші болып табылады. Психологиялық тұрғыдан алғанда, студенттің адалдығы оның тұлғалық жауапкершілігін, шынайылығын және өзін-өзі дамытуға деген қабілетін көрсетеді.

Қорытындылай келе, академиялық адалдық психологиясы тұлғаның ішкі моральдық құрылымымен, мотивациялық жүйесімен және әлеуметтік ортамен тығыз байланысты күрделі құбылыс болып табылады. Ол тек білім беру талаптарын орындау емес, тұлғаның адамгершілік деңгейінің көрсеткіші ретінде қарастырылуы тиіс. Академиялық адалдықты қалыптастыру үшін білім беру жүйесінде психологиялық, мәдени және тәрбиелік факторларды кешенді түрде дамыту қажет. Осы бағыттағы жүйелі жұмыстар нәтижесінде жауапкершілігі жоғары, адал және саналы тұлғалар қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гаврилова Т.А., Хорошевский В.Ф. Базы знаний интеллектуальных систем. – Санкт-Петербург: Питер, 2000. – [384 с.].
2. Брушлинский А.В. Психология мышления и кибернетика. – Москва: Наука, 1970. – [280 с.].
(Ойлау психологиясы мен жасанды интеллект байланысы)
3. Нильссон Н. Дж.Искусственный интеллект: новая синтез. – Москва: Вильямс, 2003. – [640 с.]. Рассел С., Норвиг П.
4. Искусственный интеллект: современный подход. – Москва: Вильямс, 2021. – [1408 с.].
5. Құнанбаев А. Қара сөздер. – Алматы: Жазушы, 2002.

ӘОЖ 159.9:37

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дауренбекова Асел Карибаевна
педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Курмашева Бибану Карибаевна
№47 орта мектебі КММ
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются современные проблемы и перспективы использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в сфере психологического образования. ИИ, учитывая когнитивные и эмоциональные особенности обучающихся, позволяет персонализировать учебный процесс и обеспечивать психологическую поддержку. Исследования ученых показывают, что обучение, интегрированное с ИИ, повышает мотивацию студентов и улучшает их эмоциональную устойчивость. В статье

анализируются преимущества, трудности, этические аспекты применения ИИ, практические примеры и рекомендации на будущее.

Ключевые слова: искусственный интеллект, психологическое образование, адаптивное обучение, виртуальный психолог, эмоциональный интеллект, психологическая поддержка, этика.

Abstract. This article examines current issues and prospects for the use of artificial intelligence (AI) technologies in the field of psychological education. By taking into account learners' cognitive and emotional characteristics, AI enables the personalization of the learning process and provides psychological support. Research shows that AI-integrated learning increases students' motivation and improves their emotional stability. The article analyzes the advantages, challenges, ethical aspects of AI application, practical examples, and future recommendations.

Keywords: artificial intelligence, psychological education, adaptive learning, virtual psychologist, emotional intelligence, psychological support, ethics.

Қазіргі білім беру саласы ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Психологиялық білім беру жүйесінде жасанды интеллект оқу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар студенттердің эмоционалды және когнитивтік ерекшеліктерін ескере отырып персонализацияланған оқытуға жол ашады. Американдық ғалымдар Эндрю Нг мен Расселдің зерттеулері бойынша, жасанды интеллект білім беру процесінде адамның когнитивтік функцияларын толықтырушы құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Олар ЖИ студенттің оқу траекториясын бейімдеу, деректерді өңдеу және жеке психологиялық қолдау көрсету арқылы білім сапасын арттыра алатынын атап көрсетеді.

Ресейлік психолог ғалым Кузнецов өз еңбегінде психологиялық білім беруде ЖИ қолданудың психологиялық артықшылықтарын нақты мысалдар арқылы түсіндіреді. Ол ЖИ-ның оқу материалын бейімдеу, когнитивтік дағдыларды дамыту, эмоционалды күйді бақылау және психологиялық кеңес беру саласында маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Ғалымдар атап өткендей, адаптивті оқыту жүйелері студенттің жеке қабілеттерін ескере отырып, оқу процесін икемді түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді, бұл психологиялық қысымды азайтады және оқу тиімділігін арттырады.

Психолог Иванова психологиялық қолдаудың виртуалды платформалар арқылы жүзеге асырылуын зерттеді. Оның пікірінше, Woebot және Replika сияқты виртуалды психологтар когнитивті мінез-құлық терапиясының элементтерін қолдану арқылы студенттің эмоциялық күйін тұрақтандыруға қабілетті. Сонымен қатар, олар эмоциялық интеллектті дамытуға, стресс пен үрейді төмендетуге бағытталған тренингтер ұсынады. Иванова виртуалды психологтарды қолданудың психологиялық білім беру үдерісінде жаңа мүмкіндік екенін атап, студенттердің эмоционалды тұрақтылығы мен өзін-өзі бақылау дағдыларының артуына ықпал ететінін дәлелдейді.

Жасанды интеллект деректерді жылдам өңдеуге мүмкіндік береді, бұл педагогтарға оқу нәтижелерін бағалау және психологиялық зерттеулер жүргізу барысында уақытты үнемдеуге жағдай жасайды. Белов өзінің зерттеулерінде жасанды интеллект оқушылардың эмоционалды күйін бағалау, когнитивтік белсенділігін талдау және жеке ұсыныстар беру арқылы оқу мотивациясын арттыруға бағытталғанын көрсетеді. Ол ЖИ-ның психологиялық білім беру сапасын арттыруда маңызды құрал екенін атап көрсетеді.

Дегенмен, жасанды интеллект қолданудың этикалық аспектілері маңызды.

Біріншіден, студенттің психологиялық деректерін қорғау қажет, өйткені олар құпия және сезімтал ақпарат болып табылады.

Екіншіден, виртуалды психологқа сенім қалыптастыру мәселесі туындайды, себебі адамның эмоциялық байланысын толық алмастыра алмайды.

Үшіншіден, ЖИ-ға тәуелділік студенттің өздігінен шешім қабылдау қабілетін төмендетуі мүмкін. Сонымен қатар, кейде жасанды интеллект эмоционалды сигналдарды

дұрыс бағалай алмауы ықтимал, бұл психологиялық қолдаудың сапасын төмендетуі мүмкін.

Практикалық тұрғыдан алғанда, жасанды интеллектты интеграциялау адаптивті оқыту жүйелері, виртуалды психологтар және эмоциялық интеллект тренажерлері арқылы жүзеге асады. Мысалы, Knewton платформасы студенттің жауаптарына сәйкес материалдың күрделілігін автоматты түрде реттейді, Smart Sparrow платформасы оқу траекториясын икемді түрде бейімдейді. Woebot және Replika виртуалды психологтары студенттің эмоционалды күйін талдап, психологиялық қолдау көрсетеді. Эмоциялық интеллект тренажерлері студенттің стресс пен эмоцияларын бақылау, эмпатияны дамытуға бағытталған. Бұл интеграция психологиялық білім беру процесін персонализациялауға, мотивацияны арттыруға және психологиялық саулықты нығайтуға мүмкіндік береді.

Психологиялық білім беруде жасанды интеллекттің әсерін талдайтын болсақ;

Бүгінгі білім беру процесінде жасанды интеллект (ЖИ) тек ақпаратты жеткізуші құрал ғана емес, психологиялық тұрғыдан оқушының ойлау, қабылдау және эмоционалды дамуына әсер ететін серіктеске айналып отыр. Ғалымдар атап өткендей, ЖИ студенттердің жеке ерекшеліктеріне сәйкес білім беру арқылы олардың өзін-өзі бағалауы мен мотивациясын арттыруға қабілетті (Смирнов, 2020; Иванова, 2021).

Психологиялық тұрғыдан қарағанда, ЖИ білім берудегі адаптивті жүйелер арқылы оқушының когнитивтік қабілеттерін түсініп, оларға лайықты тапсырмалар ұсынып, кері байланыс береді. Бұл процесс адамның оқу тәжірибесін жеке, тереңірек және тиімді етеді. Сонымен қатар, виртуалды ассистенттер мен интерактивті платформалар арқылы оқушы өзінің эмоцияларын бақылап, стрессті жеңілдетіп, оқуға деген қызығушылығын арттыра алады.

ЖИ-дің психологиялық аспектісі оның тек интеллектуалды емес, эмоциялық әсер көрсету қабілетінде де көрінеді. Мысалы, кейбір платформалар оқушының көңіл-күйін, зейінін және реакциясын бақылап, оқу процесінде оң психологиялық қолдау көрсетеді. Мұндай әдіс педагогқа оқушының дамуын кешенді бағалауға мүмкіндік беріп, психологиялық саулығын сақтауға септігін тигізеді.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект психологиялық білім берудің жаңа мүмкіндіктерін ашады. Ол тек ақпараттық құрал ретінде ғана емес, жеке тұлғаның психологиялық дамуына, эмоционалды тұрақтылығына және оқуға деген мотивациясын арттыруға қызмет етеді.

Психологтар мен педагогтардың пікірінше, ЖИ білім беру процесінде адамдық факторды толық алмастырмаса да, оны байытып, тиімдірек ететін маңызды құрал болып табылады (Петрова, 2022).

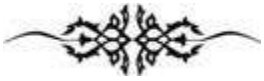
Ғалымдардың зерттеулері көрсеткендей, ЖИ қолдану арқылы психологиялық білім беру оқу процесін жетілдіруге, студенттердің эмоционалды тұрақтылығын нығайтуға және педагогтардың жұмысын жеңілдетуге жол ашады. Болашақта ЖИ-пен интеграцияланған психологиялық білім беру платформалары толыққанды оқыту ортасына айналып, оқу сапасын арттыруға, психологиялық зерттеулерді тиімді жүргізуге және студенттердің психологиялық қолдауын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, психологиялық білім беру процесінде жасанды интеллект қолдану персонализацияланған оқытуды қамтамасыз етеді, эмоционалды қолдауды жетілдіреді және психологиялық зерттеулердің тиімділігін арттырады. Этикалық нормаларды сақтау, деректердің құпиялылығын қорғау және ЖИ-ға тәуелділікті болдырмау маңызды болып қала береді. Ғалымдардың зерттеулері мен практикалық мысалдары көрсеткендей, ЖИ психологиялық білім беруде болашақта негізгі құралға айналуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Artificial Intelligence: A Modern Approach, Russell & Norvig, Pearson, 2020
2. Психология обучения и технологии искусственного интеллекта, Кузнецов А.В., Педагогический журнал, 2019

3. Виртуальные психологи в системе образования, Иванова Т.Г., Вестник психологии и образования, 2021
4. Искусственный интеллект и эмоциональный интеллект в образовании, Белов С.С., Образовательные технологии, 2020

ӘОЖ 37.013

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ХИМИЯ ПӘНІ АРҚЫЛЫ АДАЛ АЗАМАТ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

***Мусилманкулова Айнур Андасбековна**, химия пәнінің мұғалімі*
«Болтай батыр атындағы шағын орталықты орта мектебі» КММ
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические аспекты формирования честного гражданина в условиях цифровой образовательной среды на примере предмета химии. Анализируется влияние информационно-коммуникационных технологий на учебный процесс, а также проблемы академической честности, цифровой этики и ответственности обучающихся. Особое внимание уделяется роли химии как естественнонаучной дисциплины в формировании научной добросовестности, критического мышления и исследовательских навыков.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, химия, педагогика, цифровая этика, честный гражданин, критическое мышление.

Abstract. This article examines the pedagogical aspects of fostering an honest citizen in the context of a digital educational environment using chemistry as an example. It analyzes the impact of information and communication technologies on the learning process, as well as issues of academic integrity, digital ethics, and student responsibility. Special attention is given to the role of chemistry as a natural science discipline in developing scientific honesty, critical thinking, and research skills.

Keywords: digital education, academic integrity, chemistry, pedagogy, digital ethics, honest citizen, critical thinking.

Қазіргі цифрлық дәуірде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар оқу үдерісінің ажырамас бөлігіне айналды. Білім алушылардың оқу материалдарына қолжетімділігі артты, цифрлық ресурстар арқылы зертханалық жұмыстарды виртуалды форматта орындау мүмкіндігі пайда болды. Дегенмен, мұндай мүмкіндіктермен қатар академиялық адалдық, ақпаратты дұрыс пайдалану және цифрлық этика мәселелері де өзекті бола түсті. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде адал азамат қалыптастыру педагогикалық ғылымның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Адал азамат – бұл тек заңға бағынатын тұлға емес, ол шынайылықты, әділдікті, жауапкершілікті және еңбекқорлықты ұстанатын адам. Мұндай тұлға қоғамның тұрақты дамуына ықпал етеді. Білім беру жүйесінде адал азамат қалыптастыру тек гуманитарлық пәндермен шектелмей, жаратылыстану ғылымдары, соның ішінде химия пәні арқылы да жүзеге асырылады. Химия – тәжірибелік ғылым болғандықтан, ол оқушылардың зерттеу мәдениетін, дәлдікке деген жауапкершілігін және ғылыми адалдықты қалыптастыруға үлкен мүмкіндік береді [1].

Цифрлық білім беру ортасында химияны оқыту жаңа деңгейге көтерілді. Виртуалды зертханалар, симуляциялық бағдарламалар, онлайн тәжірибелер оқушыларға химиялық процестерді терең түсінуге мүмкіндік береді. Алайда бұл мүмкіндіктерді дұрыс

пайдаланбау оқушылардың нақты тәжірибеден алшақтауына және дайын нәтижелерді көшіруге әкелуі мүмкін. Сондықтан химия пәні арқылы академиялық адалдықты қалыптастыру ерекше маңызды.

Химия сабағында жүргізілетін тәжірибелер оқушылардан дәлдік пен жауапкершілікті талап етеді. Мысалы, реакция теңдеулерін дұрыс жазу, эксперимент нәтижелерін нақты өлшеу және қорытынды жасау кезінде оқушы өз бетінше жұмыс істеуі қажет. Егер оқушы дайын жауаптарды көшіріп алса, ол тек білімін жоғалтып қана қоймай, ғылыми ойлау қабілетін де дамытпайды. Сондықтан химия пәні адалдықты қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады [2].

Цифрлық ортада химияны оқыту кезінде деректермен жұмыс істеу мәдениеті ерекше орын алады. Оқушылар интернеттен алынған ақпаратты талдап, оның шынайылығын тексеруі қажет. Бұл жерде сыни ойлау қабілеті маңызды рөл атқарады. Химиялық деректерді дұрыс түсіну үшін оқушы ақпаратты салыстырып, ғылыми негізге сүйенуі тиіс. Бұл процесс оқушының жауапкершілігін арттырады.

Химия ғылымында өлшеу дәлдігі мен эксперимент нәтижелерінің дұрыстығы аса маңызды. Сондықтан бұл пән оқушыларды ұқыптылыққа, тәртіпке және адалдыққа тәрбиелейді. Егер оқушы тәжірибе нәтижесін әдейі бұрмаласа немесе дайын нәтижені пайдаланса, ол ғылыми адалдық қағидаларын бұзады. Бұл жағдай академиялық мәдениеттің төмендеуіне әкеледі.

Цифрлық технологиялар химия пәнін оқытуды жеңілдеткенімен, оларды дұрыс қолдану маңызды. Мысалы, виртуалды зертханаларда тәжірибе жасау оқушыларға қауіпсіз ортада жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бірақ бұл құралдар тек дайын нәтижені көшіру үшін емес, зерттеу дағдыларын дамыту үшін қолданылуы тиіс. Мұғалім оқушыларды цифрлық құралдарды дұрыс пайдалануға бағыттауы қажет [3].

Химия пәні арқылы оқушылар ғылыми әдіснаманы меңгереді. Олар гипотеза құруды, эксперимент жүргізуді, нәтижені талдауды және қорытынды жасауды үйренеді. Бұл процесс оқушының логикалық ойлау қабілетін дамытады және адалдыққа тәрбиелейді. Себебі ғылыми зерттеу әрқашан шынайылық пен дәлдікке негізделеді.

Академиялық адалдық химия пәнінде ерекше маңызға ие. Оқушылар зертханалық жұмыстарды орындау кезінде өз нәтижелерін көрсетуі тиіс. Егер олар басқа оқушының жұмысын көшірсе, бұл тек бағаға емес, олардың ғылыми дамуына да кері әсер етеді. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға адал жұмыс істеудің маңызын түсіндіруі қажет.

Цифрлық ортада ақпараттық сауаттылық химияны оқытуда да маңызды рөл атқарады. Оқушылар интернеттен алынған химиялық мәліметтерді дұрыс бағалай білуі тиіс. Кейбір ақпараттар ғылыми негізсіз немесе қате болуы мүмкін. Сондықтан оқушылар ғылыми дереккөздерді ажырата білуі қажет.

Мұғалімнің рөлі бұл процесте өте маңызды. Ол тек химиялық білім беріп қана қоймай, оқушылардың бойында адалдық, жауапкершілік және ғылыми этика қалыптастыруы тиіс. Мұғалім зертханалық жұмыстарды дұрыс ұйымдастырып, әр оқушының жеке жұмыс істеуін қадағалауы қажет.

Сонымен қатар оқушының өзін-өзі реттеу қабілеті де маңызды. Цифрлық ортада оқушы өз уақытын тиімді пайдаланып, тапсырмаларды дербес орындауы керек. Бұл оның жауапкершілігін арттырады және адал азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Отбасы мен қоғам да бұл процеске әсер етеді. Егер бала үйде адалдық пен еңбекқорлықты көрсе, ол мектепте де сол құндылықтарды ұстанады. Сондықтан тәрбиелік процесс тек мектеппен шектелмейді [4].

Химия пәні арқылы экологиялық тәрбие де қалыптасады. Оқушылар химиялық заттардың қоршаған ортаға әсерін зерттей отырып, табиғатқа жауапкершілікпен қарауды үйренеді. Бұл да адал азаматтың маңызды қасиеттерінің бірі болып табылады.

Қорытындылай келе, қазіргі цифрлық орта жағдайында адал азамат қалыптастыру – білім беру жүйесінің ең өзекті әрі стратегиялық маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім

алушыларға білімді тез игеруге, түрлі цифрлық ресурстарды пайдалануға және оқу үдерісін жеңілдетуге үлкен мүмкіндік бергенімен, сонымен қатар академиялық адалдық, цифрлық этика және жауапкершілік мәселелерін алдыңғы орынға шығарып отыр. Бұл жағдай білім беру үдерісінде тек білім беруге емес, тұлғаның құндылықтық және моральдық дамуына да ерекше көңіл бөлуді талап етеді.

Адал азамат тәрбиелеу – ұзақ мерзімді, жүйелі және көпқырлы педагогикалық процесс. Ол тек сыртқы бақылау мен талап қою арқылы емес, оқушының ішкі құндылықтарын, сенімдерін және жауапкершілік сезімін қалыптастыру арқылы жүзеге асады. Оқушы адалдықты формальды талап ретінде емес, өмірлік ұстаным ретінде қабылдаған жағдайда ғана ол шынайы тұлғалық даму деңгейіне көтеріле алады. Осы тұрғыдан алғанда, химия пәні арқылы адалдықты қалыптастырудың маңызы ерекше, себебі бұл пән нақты дәлдікке, шынайы нәтижеге және тәжірибелік жұмысқа негізделеді.

Химияны оқыту барысында жүргізілетін зертханалық жұмыстар оқушылардан жоғары жауапкершілік пен ұқыптылықты талап етеді. Эксперимент нәтижелерін бұрмаламау, есептеулерді дәл орындау және қорытындыны өз бетінше жасау – ғылыми адалдықтың негізгі көріністері болып табылады. Егер оқушы дайын жауаптарды көшіру немесе жалған нәтижелер көрсету сияқты әрекеттерге жол берсе, бұл оның тек білім сапасына емес, тұлғалық дамуына да кері әсер етеді. Сондықтан химия пәні адалдық пен ғылыми этиканы қалыптастыруда маңызды рөл атқарады [5].

Сонымен қатар цифрлық технологиялардың химия пәнінде кеңінен қолданылуы оқыту үдерісін жаңа деңгейге көтергенімен, бұл мүмкіндіктерді дұрыс пайдалану қажеттігін де көрсетеді. Виртуалды зертханалар мен онлайн ресурстар оқушыларға үлкен мүмкіндік бергенімен, олар тек дайын нәтижені алу құралы емес, керісінше зерттеу, талдау және тәжірибе жасау дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс. Осы орайда мұғалімнің рөлі ерекше маңызды болып табылады, себебі ол оқушыны тек білім алуға емес, оны адал және саналы түрде игеруге бағыттайды.

Қазіргі білім беру жүйесінде сыни ойлау, ақпараттық сауаттылық және өзін-өзі реттеу қабілеті адал азамат қалыптастырудың негізгі компоненттері ретінде қарастырылады. Оқушы ақпаратты дұрыс талдап, ғылыми деректерді ажырата білуі және өз әрекетіне жауап бере алуы қажет. Бұл дағдылар оның болашақта бәсекеге қабілетті және жауапты тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Жалпы алғанда, цифрлық ортада химия пәні арқылы адал азамат қалыптастыру – білім мен тәрбиенің өзара байланысын күшейтетін маңызды педагогикалық процесс. Бұл процесс мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, оқушының ішкі мотивациясына және қоғам мен отбасының қолдауына тікелей байланысты. Тек осы үш фактор үйлесімді жұмыс істеген жағдайда ғана біз шынайы, жауапты, адал және ғылыми ойлайтын тұлға тәрбиелей аламыз [6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы оқу бағдарламалары. – Астана, 2021. – 120 б.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Академиялық адалдық қағидаларын білім беру ұйымдарында енгізу жөніндегі әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2022. – 48 б.
3. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017. – 30 б.
4. Құнанбаева С.С. Жоғары мектеп педагогикасы және инновациялық білім беру. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 260 б.
5. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. – Maidenhead: Open University Press, 2011. – 400 p.
6. Baird J.A. Academic Integrity in the Digital Age: Challenges and Solutions. – London: Routledge, 2020. – 210 p.

ӘОЖ 37.013:004.8:94

ТАРИХ САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

***Берикова Лаура Ерболсыновна**, тарих пәнінің мұғалімі*
«Болтай батыр атындағы шағын орталықты орта мектебі» КММ
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и этические основы применения искусственного интеллекта на уроках истории. Особое внимание уделяется тому, что искусственный интеллект становится важным инструментом модернизации образовательного процесса и способствует повышению качества исторического образования. Анализируются возможности использования искусственного интеллекта в преподавании истории, включая обработку исторических данных, визуализацию событий, создание интерактивных учебных материалов и использование цифровых архивов. Подчеркивается, что искусственный интеллект помогает сделать изучение истории более наглядным, доступным и интересным для учащихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, история, образование, педагогика, цифровые технологии, академическая честность, критическое мышление, инновации.

Abstract. The article examines the pedagogical and ethical foundations of using artificial intelligence in history lessons. It emphasizes that artificial intelligence is becoming an important tool for modernizing the educational process and improving the quality of history education.

The study analyzes the use of artificial intelligence in teaching history, including historical data processing, event visualization, interactive learning materials, and digital archives. It highlights that artificial intelligence makes history learning more visual, accessible, and engaging for students.

Keywords: artificial intelligence, history education, pedagogy, digital technologies, innovation, academic integrity, critical thinking, digital learning.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Ақпараттық технологиялардың дамуы оқу процесін түбегейлі өзгертіп, оқытудың жаңа әдістерін енгізуге мүмкіндік беріп отыр. Осы өзгерістердің ішінде жасанды интеллект ерекше орын алады, себебі ол білім беру сапасын арттыруға және оқу процесін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды [1].

Тарих пәні – оқушылардың тарихи санасын қалыптастыратын, олардың сыни ойлау қабілетін дамытатын маңызды гуманитарлық пәндердің бірі. Сондықтан бұл пәнде жасанды интеллектті қолдану тек ақпараттық құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар оқу процесін жетілдіретін педагогикалық ресурс ретінде қарастырылуы қажет.

Тарих сабағында жасанды интеллектті қолдану тек ақпаратты ұсыну құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар оқушылардың тарихи ойлау мәдениетін қалыптастыратын күрделі педагогикалық жүйе ретінде қарастырылуы қажет. Себебі тарихи білім тек фактілер жиынтығы емес, ол оқиғалар арасындағы себеп–салдарлық байланыстарды түсіну, әртүрлі көзқарастарды салыстыру және объективті қорытынды жасау қабілеттерін дамытуды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект оқушыға тарихи материалды терең талдауға мүмкіндік беретін интеллектуалды орта құра алады.

Сонымен қатар жасанды интеллект тарихи оқиғаларды әртүрлі форматта ұсыну арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырады, себебі визуалды материалдар, интерактивті карталар және виртуалды реконструкциялар тарихи процестерді нақтырақ елестетуге көмектеседі. Бұл әсіресе бастауыш және орта буын оқушылары үшін маңызды, өйткені оларда бейнелі ойлау басым болып келеді және ақпаратты визуалды түрде жақсы қабылдайды [2].

Жасанды интеллект негізінде ұсынылатын цифрлық ресурстар оқушылардың өз бетімен зерттеу жүргізу дағдыларын дамытуға ықпал етеді, себебі олар тарихи деректерді тек дайын күйінде алмай, әртүрлі дереккөздерді салыстырып, өз тұжырымын жасауға үйренеді. Бұл процесс оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытып қана қоймай, олардың аналитикалық дағдыларын да жетілдіреді.

Жасанды интеллект тарих сабағында көптеген жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Ол тарихи деректерді жүйелеуге, оқиғаларды визуализациялауға және тарихи процестерді терең түсіндіруге көмектеседі.

Мысалы, жасанды интеллект арқылы тарихи карталар, интерактивті хронологиялар және виртуалды мұражайлар жасауға болады. Бұл оқушылардың тарихи оқиғаларды көз алдына елестетуіне мүмкіндік береді.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушыларға тарихи деректерді салыстыруға, талдауға және қорытынды жасауға көмектеседі, бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытады.

Тарих сабағында жасанды интеллектті қолдану белгілі бір педагогикалық қағидаларға негізделуі тиіс. Ең алдымен, оқыту процесі оқушының белсенділігін арттыруға бағытталуы қажет.

Оқушылар дайын ақпаратты ғана қабылдамай, оны талдап, салыстырып, өз қорытындысын жасауы керек. Мұғалім бұл процесте бағыттаушы және ұйымдастырушы рөлін атқарады.

Сонымен қатар тарихи білімді қалыптастыруда дербес зерттеу жұмыстары, жобалық оқыту және интерактивті тапсырмалар маңызды орын алады.

Жасанды интеллектті тарих сабағында қолдану барысында бірқатар этикалық мәселелер туындайды. Ең маңыздысы – тарихи ақпараттың дәлдігі мен шынайылығын сақтау [3].

Кейбір жасанды интеллект жүйелері қате немесе бұрмаланған ақпарат беруі мүмкін, сондықтан мұғалім оқушыларды ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға үйретуі қажет.

Сонымен қатар академиялық адалдық мәселесі де маңызды орын алады, себебі оқушылар дайын мәтіндерді көшіріп пайдаланбауы тиіс.

Тарих пәні мұғалімі тек ақпарат беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың тарихи ойлауын дамытушы, бағыттаушы және зерттеу мәдениетін қалыптастырушы тұлға болып табылады.

Сонымен қатар жасанды интеллектті тарих сабағында қолдану мұғалімнің рөлін түбегейлі өзгертеді, себебі мұғалім енді тек ақпарат жеткізуші емес, оқу процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы және цифрлық ресурстарды педагогикалық мақсатқа сай бейімдеуші маманға айналады. Бұл жағдай педагогтың кәсіби құзыреттілігін арттыруды және цифрлық сауаттылығын жетілдіруді талап етеді.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект тарихи білім беруде үлкен мүмкіндіктер ашқанымен, оны дұрыс пайдалану педагогикалық жауапкершілік пен этикалық ұстанымдарға тікелей байланысты. Сондықтан білім беру процесінде технология мен адами фактордың үйлесімділігі сақталуы тиіс, себебі тарихты оқытудың негізгі мақсаты – тек білім беру емес, сонымен қатар тұлғаның азаматтық және мәдени санасын қалыптастыру болып табылады [4].

Мұғалім жасанды интеллект құралдарын дұрыс таңдап, оларды оқу мақсаттарына сай тиімді қолдануы қажет.

Қорытындылай келе, тарих сабағында жасанды интеллектті қолдану білім беру сапасын арттыруға және оқушылардың тарихи ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Алайда бұл технологияны қолдану әрқашан педагогикалық және этикалық қағидаларға негізделуі тиіс.

Жасанды интеллект тек құрал ретінде қызмет етеді, ал білім беру процесінің негізгі субъектісі – мұғалім мен оқушы болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:
1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.
4. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.

ӘОЖ 37.01:316.752

ҚҰНДЫЛЫҚҚА НЕГІЗДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ФУНКЦИЯЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ

Абитова Мереке Муртазаевна
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, директордың оқу-тәрбие ісі жөніндегі орынбасары
Сағадат Нұрмағамбетов атындағы №10 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются реализация функций академической честности в системе образования, основанной на ценностях, а также состояние воспитания современного поколения.

Ключевые слова: личностное обучение, общечеловеческие ценности, искусственный интеллект, народная педагогика, нравственное воспитание.

Abstract. This article discusses the implementation of the functions of academic integrity in a value-based education system, as well as the state of upbringing of the modern generation.

Keywords: personal learning, universal value, artificial intelligence, folk pedagogy, moral teaching.

Жалпы адамзаттық өркениеттің бәсекелестікке негізделген даму жолында білім саласында көптеген өзгерістер болып жатқандығын байқаймыз. Жаһандану және сандық трансформация жағдайында білім беру мен тәрбиені қатар тізгіндеу күрделене түсті. XX ғасырда қазақ қоғамы халықтың көзін әріп таныту, батырлар жырын меңгертіп, есеп шығару, тарихты оқытып, шежіре жаттатумен айналысса, XXI ғасырдың басы білім беру үрдісі басқа көшке ілесуге бел байлағандығына бүгінде біздер куәміз. Бүгінгі мектеп білімді беріп қойып отыра беретін орта емес, өсіп келе жатқан тұлғаның әлеуметтік, рухани тұрғыдан қалыптасатын ортасы болып нақтыланған. Соған орай мектептегі басқару жүйесі тек әкімшілік функциялармен шектелмей, адами құндылыққа негізделген сипатқа ие болғанын жөн деп білеміз. Еліміздің білім беру саласын дамытудың негізгі бағыттары Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі бекіткен нормативтік құжаттарда анық көрсетілгендігінен баршамыз хабардармыз. Онда қалыптасып келе жатқан тұлғаның рухани, зияткерлік, әлеуметтік дамуын қалыптастыруға басымдық берілген. Бұл елдің дамуына жасалынған нақты қадам деп білеміз. Адами әлеуеттің толыққанды қалыптасуына түрткі болар құндылыққа негізделген білім жүйесіндегі басқару моделі – бүгінгі күннің басты талабы болып отыр. Құндылық ықылым заманнан беріге жеткен бабалардың аманаттаған халық педагогикасына, адамгершілік іліміне негізделген руханияттың алтын тамыры. Бүгінгі білім үрдісіндегі құндылықтардың берілу жүйесі орынды, құндылық оқушы бойындағы жауапкершілікті, азаматтық белсенділікті және адамгершілік иірімдерін қалыптастырады. Біздің еліміздегі мектептерде білім беру мынадай принциптерге сүйенеді:

1. Гуманизм және тұлғалық – бағдарлы оқыту;
2. Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың бірлігі;

3. Тәрбиенің үздіксіз берілуі, сондай-ақ мектеп қабырғасында берілген тәрбие отбасында жалғасуы;

4. Әлеуметтік серіктестік.

Білім беру ұйымдарында құндылыққа негізделген басқару моделінің құрылымдық көрсеткіші мынадай компоненттерден тұрады. Мәселен қандай мектеп болса да оның тұлғаны дамытудағы жолына негіз болар мақсаты болуы шарт. Әрине кез-келген мектептің мақсаты құндылықтан құндылықтың категорияларына оңай өтетін тұлғаны қалыптастыруды көздейді. Тіпті мектептің стратегиялық даму жоспарында мақсат еткен құндылықтар жүйесін кездестіруге болады.

Мектептің құндылыққа негізделген тұлға қалыптастыру жоспарының мазмұны оқу бағдарламасы, тәрбие бағыты болсын ұлттық мәдениетке, ұлттық дәстүр мен ділге, тарихи санаға, азаматтық жауапкершілікке бағытталады. Мәселен, апта дәйексөздерінің әр сөйлемімен таныссаңыз қазақтың даналығын байқайсыз, мәселен «еңбек – қуаныш, жалқаулық – айырылмас азап» сөйлем құрылымын оқыған оқушы еңбек пен жалқаулықтың аражігін бірден ажыратады. Ай мен аптаны толығымен қамтыған даналық сөзді жаттау арқылы оқушы санасы қажет тәрбие көзімен сусындады десек артық айтқандық емес. Ақын – жазушыларымыздың даталы күндеріне арналған тәрбие сағаттары мен түрлі әдеби кештер, мағыналы, танымдық жобалар, сөз өнеріне құрылған пікір-сайыс турнирлері тұлға бойындағы әлеуетті тұрақты түрде қалыптастырады.

Ұйымдастырушылық компонент міндетті түрде мектеп директорының бойындағы құндылықтар жүйесі толыққандылығымен көшбасшылығы айрықшаланады. Мектеп басшысы бала өміріне бей- жай қарауына, оқушының басты түйінді мәслесін тыңдаудан жалтарып, орынбасарлар мен сынып жетекшілерге сілтей салумен өлшенбеуі тиіс, әр баланың тұрмысы мен тумысы әрқалай болғандықтан оның басындағы қиындығын ой бөлісу арқылы сәл де болса бірер минут жақсы сөз айтса, балаға одан асқан құрмет болмайтындығын жақсы білеміз. Мен осы тұста Астана қаласы №58 орта мектебінің директоры Ақмоншақ Нұртазақызының «Директормен шай» рубрикасымен шығатын оқушылар қатысатын шағын бағдарламаны бүгінгі күннің мектеп басшылары үлгі аларлық жоба деп білемін. Бірер минут оқушымен туындаған келелі мәселе жөнінде оқушымен бір минут сөйлесіп көріңізші, риясыз алғысты байқайсыз. Екінші мәселе, педагогтердің кәсіби құзыреттіктерін айқындау, бұған пән мұғалімдерінің білім мен қатар бүгінгі технологияларды орынды қолдану, кезі келсе немесе қажет деп таппаса қолданбау. Білім мен технологияларды оның ішінде жасанды зерденің бірігуінің нәтижесі көңілге қонымды ма, оқушы бұл межеде неден ұтылады, неден ұтады? Бәлкім жасанды зерде көз тартар түрлі анимациялық суреттер мен видеоларды жасау бек мүмкін, алайда бала зердесі классикалық білімнен қол үзсе нәтижесі қалай болмақ? Ойландыратын сұрақ. Алдағы жылда барлық мамандықтар сандық ресурстармен, жасанды зердемен алмастырылатын болса мамандық иелерінің болашағы қандай болмақ? Диплом алған адамдарға қандай жұмыс көзі қарастырылуы керек? Үшінші мәселе мектеп басшысының ата-аналармен байланысы орнықты деңгейде болуы шарт. Баланың тағдырына қатысты қандай мәселе болсын, болмасын ата-ана да, мұғалім де шынайы болуы керек-ақ. Неге десеңіз, кей жағдайда ата – аналар ажырасып, өгей әке, өгей шеше деп зорлыққа ұшырап жатқан балалар қатары көбеймесе, азаймай отыр. Сондай- ақ бала өміріне немқұрайлы қарайтын ата-аналар түрлі желеумен баланың білім алып дмауына кедергі келтіріп, баланың түзу қалыптасып келе жатқан өмірін қисық жолға бұрып, білімге деген ынтасын шектеп тастайды. Мектеп пен әр отбасының арасында байланыс өте жақын болғаны абзалырақ.

Нәтижелілік компонентте бұл оқушылардың білім мен білік дағдысынан көрінетін жұмыс. Расында білім ордасының жылдар бойына атқарған жұмысы оқушылардың білім сапасы, тәртіп – тәрбие қағидаларына толық меңгергендіктен, құқық бұзушылық әрекеттердің аздығынан көрінетін сапа. Әл- Фараби бабамыз айтқандай «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың хас жауы» демекші білім- тәртіп- әдеп нормалары ыдыраған мектепте жақсы көрсеткіш болмайтындығы анық. Тәртіп бар жерде білім бар, парасат бар,

адамгершілік болмақ. Оқушының әлеуеті біліммен қаруланған болса оның жыл сайынғы жетістігі арта бермек. Жақсы оқушыдан мектептің жақсы бейнесі қалыптаспақ.

Мектепті басқару моделін іске асыру үшін қандай жолдарды алғышарт деп білеміз: Стратегиялық жоспарлау – мектептің ғылыми тұрғыдан даму жоспарына құндылық бағытын енгізу. Бұрынғы білім жүйесіне оралар болсақ, оқу бағдарламасында «Әдеп» деп адамгершілік ілімі тұрғысынан оқушыға жол сілтеп, жөн көрсететін пәнді балабақша кезеңінен оқытсақ, ең қарапайым қоғамдық көлікте жасы үлкен, қарт адамдарға орын беру. Тұлғаға адамгершілік нормаларын 1-11 сыныпқа дейін оқытып, ҰБТ сынағына осы бір пәнді енгізсек бұл қазақ қоғамын дұрыс жолға бағыттап, тәрбие көшін түзеуге негіз болар еді.

Педагогтерді кәсіби дамыту – білім мен тәрбие құндылығын бір межеде ұстап, әдіс-тәсілдерін арттыру.

Тәрбиелі орта құру – демек мектеп мәдениетін қалыптастыру қалай жүзеге асырылады деген заңды сұрақ туындайды. Мәселен бүкіл әлемге тазалықты сақтау жағынан үлгі боларлық Жапония мектептерінің тазалығын айтар едім. Айналаны таза ұстауға, экологияға жанашырлық таныту, тіпті мектеп ішінде кіші қызметкерлердің жұмыс жасамауына негіз болып отырған фактор – Жапонияның тазалық әр адамның өзінен басталады деген философиясынан туған үлкен әдепті әдет. Бұл тәрбие балаға 18 жастан түсіндірілмейді, бұл өте ерте жастан санаға сіңіріледі. Нәтижесінде өз еңбегін бағалауынан мемлекетін таза ұстауына, табиғатын аялап күтуіне негіз болып отыр. Үлгі аларлық әрі үйренерлік тәрбиелік мәні зор әдет. Экософия пәнін енгізу. Тазалық болмай, дұрыс өмір салты қалыптасуы екіталай.

Мониторинг және кері байланыс қалыптастыру – бұл жүйе біздің білім беру салтында тұрақты түрде жүргізіліп келеді. Жаңа оқу жылы басталысымен білім сапасын анықтауда әкімшілік нөлдік бақылау жұмыстары, тоқсан сайынға алынатын жиынтық бағалаулар, әр тоқсан сайын сыныптың білім сапасының пайыздық көрсеткіштеріне талдаулар жүргізіліп, ұстаздармен кері байланыс орнатылып, ата- аналармен тұрақты түрде түсіндіру жұмыстарын ұйымдастырып отыру жолға қойылған.

Мектеп жүйесінде құндылыққа негізделген басқару моделі дәстүрлі түрде жүргізіліп келе жатқан әкімшілік – бақылау жүйесінен сенім, теңдік, жауапкершілік құндылықтары бойынша айрықшаланады. Құндылыққа негізделген басқаруда тек ұйымдастыру мен қадағалауға емес, ортақ мақсат пен мүддеге, ұлттық құндылықтармен астасатын ішкі мәдениетті қалыптастыруға бағытталады. Мектепті басқару жүйесі құндылық негізіне сай құрылатын болса, мектеп терең білім мен сапалы тәрбиені беретін білім ордасына айналмақ.

Әл- Фараби бабамыздың «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың хас жауы» [1-56] деген өсиет сөзі жалпы білім мен тәрбие ұштаспаса, мен білім беріп отырмын деп әуреленбей-ақ қой. Оқушылардың бағдарлама негізінде оқытылатын оқулықтардан тірбиелік мағынасы жоқ мәтін енгіздім дегенше білімнен тәрбие кетті де. Сабаққа оқушының назарын аударту үшін де біз тәрбиелік мағынасы бар мәтіннен бастаймыз. Тәрбие адамзат баласын кемелдендіретін құндылық. Жаңа оқу жүйесіне көшкенде біздің бұрынғы білімділік, дамытушылық, тәрбиелік деген бағыттар толығымен алынып тасталды. Бала осы үш мақсаттың білім мен дамытуға ілім жетпесе тәрбиені үйреніп кетуші еді. Тек біліммен ғана сабақ толыққанды бала санасына сіңірілмейтінін көргеннен соң тәрбие бағытындағы апта дәйексөздерін сүйретіп кіргізіп, тәрбиемен ұштаспаған сабақ сабақ емес деген теорияның дұрыстығын түсіндік. Толыққанды бала бойындағы рухани бастау – халықтық педагогиканың да дәл бүгінгі уақытта тәрбие үдерісінен сырғып бара жатқаны ащы да болса шындық. «Баланы өзім тәрбиелеймін, менің баламда шаруаң болмасын» деген типтегі ата – аналардың болмысын көргенде, жаныңа қаяу түсетіні анық. Тіпті мектеп қабырғасында оқып жатқан оқушыларға сөйлесеңіз де баламның еңсесін көптің көзінше түсіруге құқығыңыз жоқ деп құтқұттайтын жандар көптеп кездеседі. Бүгінгі күннің «жаңа аналар» мен «жаңа әкелер» ата ақылын, әже нақылын, аға тыйымын, жеңге тәлімін, көрші

ескертпесін бала тәрбиесінен үзіп тастады. Ал бұл жүйе қазақ қоғамын бүтіндей күйретуге алып келе жатқан кесел. Есей Алмұратұлының «Өсиетке терең бол, өсек сөзге керең бол» [2-196] деген даналық ойына кесе көлденеңнен тұрған жастар көп. Еуропа ғалымдары адамзат абаласы жүріп өткен жолдарға қарап, XVII ғасыр - математика ғасыры, XVIII ғасыр - физика ғасыры,XIX- биология ғасыры, XX ғасыр - Атом ғасыры, XXI ғасыр – қуыскеуде ғасыры деп баға берді. Технологияны бағындырғанымызбен адам бойындағы рухани бастауларды өшіріп алсақ, өмір сүрудің мәні кетпей ме? Ар тазалығы, жан сұлулығы, ұлттық өнерге ғашықтық, салт – дәстүрдің үйретер даналығы қоғамның қолынан қалт кетпеуі тиіс. Қазақ руханиятын түзеу үшін имани тәлім, тәрбиелі білім жолға қойылғаны абзал.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбу Насыр Әл- Фараби «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» Алматы: «Ғылым», 1975.
2. Ж.Дәдебаев «Есей би» Алматы: Алматы Институты, 2025.-203 б.

ӘОЖ 37.091.212:37(043)

СТУДЕНТТЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТІН АРТТЫРУДЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Жекен Дана Мақсатқызы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2-курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются качественные характеристики работы учителей, отражающие концепцию совершенствования учебно-познавательной деятельности учащихся. Раскрывается сущность совершенствования познавательных и мыслительных способностей учащихся.

Ключевые слова: мышление, познание, развитие, совершенствование, когнитивная деятельность.

Abstract. This article examines the qualitative characteristics of teachers' work, reflecting the concept of improving students' learning and cognitive activity. It reveals the essence of improving students' cognitive and thinking abilities.

Keywords: thinking, cognition, development, improvement, cognitive activity.

Жоғары оқу орындарында педагог мамандарды даярлаудағы мақсаттың бірі – студенттердің өз бетінше ойлау қабілетін дамыту, білім деңгейін анықтау және кәсіби қызметін түсіну болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін студенттердің ғылыми санаттарға негізделген оқу және танымдық қызметін арттыруға ықпал ету керек.

Студенттер қоғамдағы маңызды кәсіби қызметке дайындалып жатқандықтан, олардың оқу және танымдық қызметі дидактикалық сипатқа ие болуы қажет. Демек, студенттердің қызметі кәсіби бағытта болуы және өмрлік жолын анықтауға деген ұмтылыстарын көрсетуі қажет.

Табысты студенттік қызметтің белгілері:

- нақты мақсат пен нәтиженің болуы (кәсіби дайындық, кәсіби білім, дағдылар мен қабілеттерді игеру, жеке қасиеттерді дамытуы);
- зерттеу нысанының ерекшеліктері (ғылыми білім, алдағы іс-шаралар туралы ақпарат ж.б);

- студенттің іс-әрекетінің жоспарланған сипаты (бекітілген мемлекеттік стандарт, бағдарлама, оқыту мерзімі);

- оқу және оқу материалдарының – кітаптардың, зертханалық жабдықтардың, болашақ кәсіби іс-әрекеттердің модельдерінің, техникалық ресурстардың ж.б қолжетімділігінің болуы;

- жоғары интеллектуалдық жұмыс жүктемесі (емтихандар, тесттер, зерттеу жұмыстарын қорғау ж.б.).

Білім беру және танымдық белсенділік студенттердің негізгі белсенділігі болып табылады. Бұл өте күрделі құбылыс болып табылады. Ол оқу қиындықтарын шешеді, ал танымдық процесс ақпаратты қабылдау мен мотивациядан бастап күрделі шығармашылық қабілеттерді дамытуға дейінге әртүрлі эмоционалды көріністермен сипаттауға болады.

Оқу және танымдық іс-әрекеттердің арттыру мәселесінің мәнін түсіну үшін алдымен «артықшылық» ұғымын түсіну керек.

«Арттыру» ұғымы «артықшылық» ұғымынан туындайтындықтан, біз алдымен психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде, сөздіктерде және диссертацияларда кездесетін осы ұғымның анықтамаларын қарастырып, оның мағынасы мен құрылымын нақтылап алуды дұрыс деп таптық.

Қазақ ұлттық энциклопедиясында «артық – кез-келген әрекеттің, кез-келген мәселедегі бәсекелестіктің, жұмыстың нәтижесінде алынған құндылықтарға шамадан тыс көп, молдықпен қажеттілікке жету» терминінің тарихи лексикалық мағынасы берілген.

В.И.Дальдің сөздігінде: «Артық – кез келген әрекеттегі бәсекелестік, өзгеше, артықшылықты қарым-қатынас, қажеттілікке артығымен жету» осы тарихи лексикалық мағынада көрініс береді [1].

С.И.Ожеговтың түсіндірме сөдігінде қазіргі жағдайға қатысты нақтырақ анықтама берген:

1. Кез-келген артықшылыққа жетудегі сәттілігі;
2. Әлеуметтік маңыздылығы;
3. Жұмыстағы, оқудағы және танымдық белсенділіктегі жақсы нәтижелер [2,870б].

Бұл екі анықтаманы салыстыра отырып, «артық» ұғымы әртүрлі түсіндірілгенімен, екеуі де жалпы алғанда, «бір нәрсеге айрықша жетудегі жетістік» деп түсіндірілгенін көрсетеді.

Н.А.Батуриннің айтуынша, арттыру мен сәтсіздік өте ыңғайлы «әдістемелік құралдар» болып табылады, себебі, біріншіден, оларды эксперименттік жағдайда ұйымдастыру оңай, екіншіден, олар психикада әртүрлі өзгерістер тудыруға қабілетті, бұл зерттеу нысаны болған. Бұл зерттеулер екінші реттік болғанымен, олар «артық» ұғымының психологиялық мағынасы мәселелерін шешуге айтарлықтай үлес қоса алды [3].

Артур Ребер редакциялаған психологиялық сөздікте «арттыру» ұғымының ғылыми анықтамасы келесідей тұжырым жасаған: «... арттыру – бұл іске асыру, қойылған мақсатқа жету» [4].

Л.В.Смирновтың еңбегінде «артықшылық» әрқашан нақты нәтиже» деп алынған. Ал, В.Ю Питюковтың айтуынша, «артықшылық» ұғымы «белгілі бір жетістіктерге жетудің жақсы нәтижесі» деп түсіндірген. Осылайша, бірқатар психологиялық еңбектер адамның мақсаттарына жетудегі артықшылығы тек оның іс-әрекеттері, соның ішінде оқу қызметі арқылы қалыптасатынын дәлелдей алды. Оқу танымдық қызметтегі артықшылықтың маңыздылығы бірқатар әдіскерлердің еңбектерінде қарастырылады (Ш.А.Амонашвили, В.Глассер, В.А.Караковский, А.Н.Лутошкин, С.Н.Лысенкова, А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинский, В.Ф.Шаталов ж.б.).

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз келесі қорытындыға келдік:

- психологиялық тұрғыдан алғанда артықшылық – жоғары өнімділік нәтижелеріне қол жеткізуден қуаныш пен қанағаттанушылық сезімі;

- әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан алғанда, артықшылық – басқалардың, жеке тұлғаның күткендері мен олардың әрекеттерінің нәтижелері арасындағы оңтайлы тепе-теңдік;

- жалпы педагогикалық тұрғыдан алғанда, артықшылық – пән бойыншу жоғары деңгейдегі жетістік.

«Арттыру» ұғымына авторлардың анықтамалары мен тәсілдері 1-кестеде жалпы педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік деп жіктелген.

Н.А.Батуриннің айтуынша, қазіргі ғылыми әдебиеттен «арттыру» ұғымы көп мағыналы және келесі үш мағынада қолданылып жүр:

1) қол жеткізілген нәтиженің заңнамалық деңгейге немесе әлеуметтік стандартқа тең немесе одан асатын кешенді бағалауына тән;

2) әрекет субъектісінің жеке мақсатына қатысты өз нәтижесінің кешенді бағалауына тән;

3) адамды жоғары немесе маңызды нәтижеге жету нәтижесінде пайда болатын ерекше нейропсихикалық күйге тән.

Бірінші мағына басқа адамның әрекетінің нәтижесін бағалаумен, екіншісі өз әрекетін субъективті бағалаумен, ал үшіншсіс жоғары нәтижеге жеткен кездегі адамның көңіл-күйімен байланысады. Біздің ойымызша, үшінші мағына әрекеттің субъективті бағалауымен байланысты, бірақ бұл айырмашылық когнитивті емес, аффективті болады.

Біздің пікіріміздің негізділігі Н.А.Батуринаның келесі еңбегінде расталады: «Ең өнімді адам – когнитивті (өзін-өзі бағалау жүйесі және ішкі жетістік стандарты, мақсаттар, тұлғаның әлеуметтік стандарттарға сәйкестігі ж.б) құрылымы аффективті (қол жеткізілген нәтижені елестету және осы нәтижені бағалау кезінде пайда болатын эмоционалды процестер жүйесі) құрылымының, сондай-ақ арттыру мен сәтсіздік идеясының бөлігі болып табылатын адам» - дейді [4,92б].

Педагогтің кәсіби және педагогикалық артықшылығын зерттейтін ғалым Е.В.Ерофеева былай дейді: «Артықшылыққа жету бір жағынан адамның субъективті ниеттерін, оң эмоцияларын және мүмкіндіктерін (субъективті құрылым), ал екінші жағынан оның жетістіктерін (объективті құрылым), сондай-ақ нақты артықшылыққа жету үшін іс-әрекеттер жүйесін (аралық, объективті-субъективті құрылым) көрсетуі қажет» [5,57б].

Н.А.Батурин мен Е.В.Ерофееваның анықтамаларына сүйене отырып, «арттыру» және «артықшылық» ұғымдары объективті де, субъективті де аспектілерді көрсететінін көреміз. Олардың когнитивті де, аффективті де құрылымдардан тұратыны байқалған.

Е.В.Коротаева «арттыру» ұғымының артықшылықтан туындайтынын келесідей түсіндірді: «Егер арттыру эмоционалды күй болса, онда артықшылық баланың негізгі оқу және когнитивтік белсінділігінің сапалық көрсеткішінің мәні» [6,20б].

Бұл қорытынды зерттеуде қолданыс тапқан. Біз «жоғары оқу орнындағы студенттердің іс-әрекетін арттыру» ұғымын анықтамас бұрын «әрекетті арттыру» ұғымын анықтауды жөн деп таптық.

А.К.Рысбаеваның зерттеуіне сәйкес, педагогикалық ғылымдағы «белсенділікті арттыру» ежелгі заманнан бері қалыптасқан категория болды. Ол білім беру, оқыту, тәрбиелеу және әлеуметтену сияқты категориялармен тығыз байланысты және педагогикалық теория мен тәжірибеде кеңінен пайдаланылады [7].

Бұл анықтамаға сәйкес, «арттыру» ұғымы тек жетілдірудің синонимі ғана болады. Біздің ойымызша, «арттыру» шын мәнінде «жетілдіруге» қарағанда әлдеқайда кең ұғым.

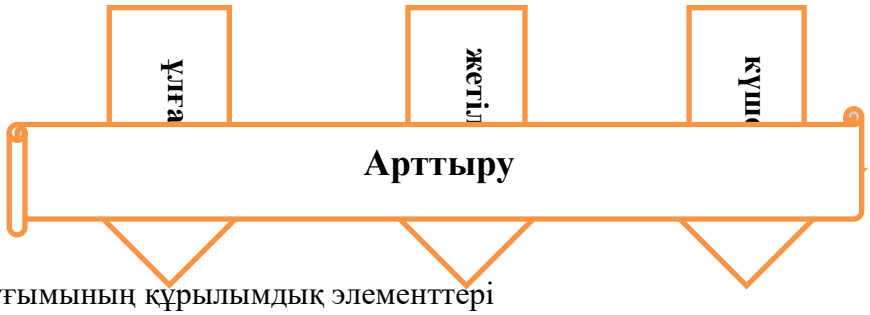
«Ұлғайту» ұғымын тереңірек түсіну үшін біз «күшейту», «жақсарту» және «жетілдіру» ұғымдарының білім беру іс-әрекеттерінде қандай ортақ тұстары бар екенін, сондай-ақ олардың «арттыруға» ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтап көрейік. Кейбір жағдайларда бұл терминдер синонимдер ретінде қолданылады.

Мысалы, К.Н.Мешалкина «артықшылығы бар студенттің оқу іс-әрекетінің тиімділігі, оның өнімділігі, білімнің, дағдылардың және қабілеттердің мақсатты дамуы,

сондай-ақ репродуктивті және шығармашылық қызметтегі тәжірибе әдісі деп түсіндірген [8,26б].

Біздің ойымызша, «арттыру» мен «жетілдіру» синоним бола алмайды: «жетілдіру» белгілі бір мақсатқа жетудің жоғары көрсеткіші болса, «арттыру» білім беру процесінің өнімді аспектісін көрсетеді. Бұл сипаттама білім беру процесі нәтижесінде алынған нәтиже, оған қатысушылардың білім беру қызметінің жеке немесе әлеуметтік маңызы бар нақты нәтижесі арқылы беріледі. Жоғарыда айтылғандай, «белсенділікті күшейту» ұғымы «күшейтудің» мазмұндық белгілерін (адамның жоғары нәтижеге жетуі, қызметтен қуаныш пен қанағаттану сезімі) қамтиды және қызметтің сапалық сипаттамасы ретінде түсінік беріледі. Сондықтан білім берудің «күшейту» және «арттыру» ұғымдары өз сипаттамалары бойынша қатар жүреді, себебі, олардың барлығы білім беру қызметін күшейтуді білдіреді:

- арттыру – білім беру қызметінде қол жеткізілген жетістіктің жоғары нәтижесі, студентті қанағаттандыра алады;
- жетілдіру – білім беру процесінің нәтижелері мен қол жеткізген жетістіктер арасындағы сандық байланысы;
- күшейту – білім беру процесінде өндірілген өнімнің саны мен сапасы болады. (1-суретте арттырудың құрылымдық элементін бердік)

Сурет 1. Арттыру ұғымының құрылымдық элементтері

Зерттеу мақсаттарының бірі оқу және танымдық іс-әрекеттердің күшейту болғандықтан, біз күшейтуді арттыру тұрғысынан қарастырдық. Яғни, біз студенттердің оқу және танымды іс-әрекеттерін арттыру ұғымын педагогтердің жұмысын көрсететін сапалық сипаттама ретінде қарастырайық. Суретте ұлғайту, жетілдіру және күшейту тығыз байланысты екенін және олардың қосындысы арттырудың көрсеткіші екенін дәлелдеп тұр. Университеттегі студенттердің оқу және танымдық іс-әрекеттерін арттыруын ғылыми талдау барысында әдіснамалық (белсендікке негізделген, әлеуметтік, құндылыққа негізделген және жүйелік) негіздері айқындалды. Жеке іс-әрекетті арттыру арқылы адам практикалық дағдылар мен қабілеттірді игере алады, сондай-ақ нақты мінез-құлық үлгілерін, мақсаттары мен міндеттерін дамытуға жола ашылады.

Қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларындағы іс-әрекетті арттырудың мәні әлеуметтік дамумен және адам күш-жігерінің жан-жақты өсуімен байланысы бар. Біздің басты мақсатымыз – тұлға тек жетілу нәтижелер арқылы ғана толық ашылатынын анықтау.

Жақында жарияланған ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау студенттердің оқу және танымдық іс-әрекеттерін арттыруын қалыпастырудың келесі педагогикалық принциптерін айқындады:

1) оқу процесінде студенттердің жұмысын арттыруды қалыптастыру үшін мамандандырылған әдістерді қолдана алу;
2) студенттердің оқуы мен танымдылығын арттыруды рейтингтік бағалауды кіргізу;
3) оқу процесінде әртүрлі бағалау көрсеткіштері арасындағы корреляцияны жарату;
4) студенттердің оқу үлгерімін арттыруды ынталандыру жүйесін кіргізу.

Ғылыми тілде «жетілдіру жағдайлары» және «сәтсіздік жағдайлар» ұғымдары кеңінен қолданыста бар: арттырушы жағдайлардың түрлері және оларды жасау. Оқудағы арттырушы жағдайдың қажеттілігі «Педагогика» оқулықтарында талқыланған. Осы әдеби

дереккөздердің барлығында қиындықтардың алдын-алу жағдайларына аз көңіл бөлінген, бұл әрі қарай зерттеуді керек ететін мәселе болып тұр.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, жетілдіру жағдайы келесідей түсінік беріледі: «Жағдай – жетістіктің қалыптасуының шарттарының жиынтығы, ал жетілдіру осындай жағдайдың нәтижесі».

Арттыру жағдайы белсенді қарым-қатынастың негізі, студенттердің шығармашылық әлеуетінің мотиві, белсенділікті арттырудың дамыту құралы әрі сондай-ақ кез-келген іс-әрекеттегі саналы және жауапты әрекеттердің нәтижесі болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – М.: Просвещение, 2021. – Т. 4. – 412 с.
2. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: – М.:АЗЪ, https://slovarozhegova.ru/
3. Батурин Н.А. Успех, неудача и результативность деятельности // Психологический журнал. – 2024. – Т. 8. – № 3. – С. 87-93.
4. Ребер Артур. Большой толковый психологический словарь. // В 2 т. – Т. 1 (А-О). – Т. 2 (П-Я): пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 2022. – 592 с.
5. Ерофеева Е.В. Факторы профессионально-педагогической успешности: дисс. ... канд. пед. наук. – Саранск, 2021. – 209 с.
6. Коротаева Е.В. Активизация познавательной деятельности учащихся: учебное пособие. – Екатеринбург: УралГосПУ, 2025. – 83 с.
7. Рысбаева А.Қ. Педагогикалық ситуациялар мен тапсырмалар // Педагогика курсының практикалық сабақтарына арналған оқытушылар мен студенттер үшін: оқу-әдістемелік құрал. – Алматы, 2022. – 103 б.
8. Мешалкина К.Н. Эффективность обучения // педагогика. – 2021. – № 6. – С. 26-30.

ӘОЖ 37.00(043)

СТУДЕНТТЕРДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Әбдіқұлов Данияр Бауыржанұлы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2-курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается состояние формирования профессиональных компетенций педагогов-психологов на уровне подготовки к профессиональной деятельности. Описывается расширение деятельности современных педагогов-психологов в различных областях – рост интереса к профессии, энтузиазма к профессиональной работе.

Ключевые слова: педагог-психолог, образование, профессиональная компетентность, интерес к профессии, профессиональный интерес.

Abstract. This article examines the development of professional competencies among educational psychologists during their preparation for professional work. It describes the expansion of modern educational psychologists' activities in various fields, including a growing interest in the profession and enthusiasm for professional work.

Keywords: educational psychologist, education, professional competence, interest in the profession, professional interest.

Қазіргі педагог-психологтардың жұмысы мен жеке басына қойылатын талаптар да, сондай-ақ түлектердің кәсіби жұмысқа дайындық деңгейінде қарама-қайшылықтар кездеседі: бакаварларды даярлаудың стандартты құрылымы мен олардың жұмысының жеке шығармашылық мазмұны арасында сәйкессіздіктер баршылық. Педагогикалық білім беруде кең және технократиялық тәсілдің болуы педагог-психологтардың әлеуметтік және ұлттық мәдениеттен, мектептен және баладан алшақтауына әкеліп отыр. Білім беру мекемелерінің жаңа түрлерінің (лицей, гимназия, колледждер т.б.) пайда болуы және білім беру қызметінің кеңеюі, білім беру мазмұнын енгізу – жаңаша оқыту және жаңа технологияларды енгізуді талап етуде. Бұл мәселені оңтайлы шешудің шарттарының бірі - педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігі, ол «педагогикалық қызметті жүзеге асырудағы теориялық және практикалық дайындықтың бірлігін, педагог-психологтың кәсіби дағдыларын сипаттай алады».

Психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді қарастыра келе, түйгеніміз, «кәсіби құзыреттілік» түсінігіне мән берілмеген.

Атап айтсақ, М.А.Горюнов пен И.Ш.Королев кәсіби құзыреттіліктің үш компонентін анықтаған: біріншісі – адамның жұмысқа деген көзқарасы, белгілі бір саладағы жұмысқа бағдары, қызығушылығы және ынтасын айтқан, Мамандыққа қызығушылық оның сол мамандықтағы тұрақтылығымен анықталғандығын айтады; екіншісі – мамандыққа бейімділігі. Бұл тек туа біткен талант туралы ғана емес, сонымен қатар, жоғары оқу орнында оқу және тағылымдама кезінде дамитын қабілеттер жайлы; үшіншісі – кәсіби қызмет үшін қажетті білім мен дағдыларды игеруін айтады [1].

Р.И.Хмелюктің айтуынша, кәсіби құзыреттіліктің компоненттеріне мыналарды жатқызады: мамандыққа қызығушылығы; қызығушылықтың тереңдігі мен күшін; осы салада жұмыс істеуге деген ұмтылысы; мамандықты игеру үшін қажетті білім мен дағдыларды игеруі; ең алдымен жүйке жүйесінің ерекше физиологиялық сипаттамаларын айтады. Ғалым кәсіби құзыреттіліктің дамуы белгілі бір қызығушылық, қажеттілік, маңызды дайындық және өзін-өзі тәрбиелеу мүмкіндігі болған кезде студенттер мамандыққа қажетті қасиеттерді игеріп, оларда бар қасиеттерді жетілдіре алатын кезде пайда болатынын атап өткен [2].

Н.В. Введенский кәсіби құзыреттілікті мамандыққа дұрыс қарау және қажетті еңбек функцияларын тиімді орындау қабілеті ретінде анықтаған. Ол кәсіби құзыреттілікті кәсіптік білім беру арқылы алынған білім мен біліктердің жиынтығы ретінде қарастырмаған. Керісінше, ол бұл ұғымға жалпы мәдениет пен жеке дамуды, құндылықтар жиынтығын, нақты жұмысқа моральдық-психологиялық дайындықты және өзін-өзі жетілдіру қабілетін қосып отыр [3].

В.А.Сластенин кәсіби және педагогикалық бағдарды педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігінің нақты көрсеткіші ретінде анықтаған. Оның пікірінше, кәсіби құзыреттілікке мыналар жатады:

- педагог-психологтың кәсіби педагогикалық және когнитивтік бағдарын анықтайтын қасиеттер мен сипаттамалары;
- олардың психологиялық және педагогикалық дайындығына қойылатын талаптары;
- мамандандырылған дайындықтың көлемі мен мазмұны;
- мамандық бойынша әдістемелік дайындықтың мазмұны [4,27б].

Осылайша, осы мәселе бойынша зерттеулерге сүйене отырып, кәсіби құзыреттілікті өзара байланысты үш компоненттен тұратын көп өлшемді кеңістік ретінде қарастырайық: 1) педагогикалық қызметте қолданылатын кәсіби білімді; 2) кәсіби дағдыларды; 3) педагог-психологтың кәсіби құндылығы. Бұл үш компонент педагог-психологтың жеке басын дамыту үшін біріктіріліп отыр. Дегенмен, олар бір-біріне ұқсамайды, қайталанбайды, күрделі диалектикалық байланыстарға түспейді және педагогикалық қызмет процесінде алғышарттар да, әдістер де, даму нәтижелері де бола алады.

А.К.Маркова педагог-психологтың құзыреттілігін келесідей сипаттап отыр:

- кәсіби педагогикалық білімін;
- кәсіби педагогикалық біліктілігін;
- педагог-психологтың когнитивтік саласына (олардың педагогикалық ойлауына) және мотивациялық саласына қатысты кәсіби құнды қасиеттерін;
- кәсіби педагогикалық лауазымдар - өзінің іс-әрекетін анықтайтын тұрақты (оқушылармен, өзімен, әріптестерімен) қарым-қатынас жүйесін.

Кәсіби лауазым – педагог-психологтың кәсіби өзін-өі бағалауы, кәсіби ұмтылыстары және мектепгегі әлеуметтік қатынастар жүйесіндег өз орнына деген көзқарасы болады. Кәсіби лауазым педагог-психологтың өз ұсыныстарын негіздеу және кәсіби қызметінің мәнін түсіну қабілетімен тығыз байланысты болады. Оған педагог-психологтың жалпы кәсіби лауазымы (маман болуға және маман болып қалуға деген ұмтылысы) және олар айналысатын педагогикалық қызмет түріне байланысты нақты кәсіби лауазымдар (мысалы, педагог, пән мұғалімі т.б.) кіретінін білеміз [5,13б].

Жоғары білім алу кезінде барлық біліктілікті дамыту мүмкін емес; кейбіреулері тек педагогикалық процесс арқылы дамытылады.

Сондықтан, ғалым В.А.Пономаренконың ойынша, кәсіби маман үшін рухани кеңістік метафора емес, оның жанының өзара әрекеттесуінің әлеуметтік шындығы болады [6].

Бұл кәсіби маманды маманнан ерекшелендіретін жүйелі қасиет болып табылады. Педагог-психолог мамандығын таңдаған адамдар оны жүзеге асыру үшін, қажетті әрбір кезеңнің әдіснамалық формалары мен мазмұнын, қарапайым маманннан бастап жоғары білікті маманға дейін түсінігі болуы тиіс.

Ең бастысы, жоғары интеллектісі бар және басқалардың ішкі әлеміне қызығушылық танытатын жастар педагогикалық және психологиялық білім беретін жоғары оқу орнын таңдауы керек. Олар үшін басқа адам - өмірдегі ең маңызды құндылықтарының бірі болуы маңызды шарт болуы керек. Психикаға қызығушылық танытатын және басқаларға саналы жұмыс, білім және қарым-қатынас орнатуға көмектесетін жастар педагогикалық және психологиялық бөлімдерді таңдауы жөн.

Болашақ мамандарды дайындаудағы жаңа білім беру – жаңа білім мен дағдыларды меңгерген, жоғары шығармашылық қабілеттерге ие, өзбетінше зерттеу арқылы маңызды мәселелерді шеше алатын және ойлау қабілеті жоғары жеке тұлғаларды дамытуды мақсат етеді. Бұл болашақ педагог-психологтарды даярлауда жаңа бағыттарды анықтауды қажет қылады. Болашақ педагог-психологтардың сапалық сипаттамалары, сондай-ақ олар анықтайтын білім беру мақсаттар мен университеттің мақсаттары қазіргі заманғы жоғары білім берудегі кәсіби дайындық жүйесінің негізгі қағидаттарын анықтай алады. Олар бірқатар қағидаларды анықтап берді.

С.И.Гессен жоғары білім берудің негізгі қағидаларын көрсетіп берді [7]:

1. Жоғары оқу орнындағы ғылыми білімнің толықтығы;
2. Педагогикалық процестегі еркіндік пен шығармашылықтың болуы;
3. ЖОО болашақ мамандар мен ғалымдарды дайындау арқылы олардың өзін-өзі тәрбиелеуге мүмкіндіктерінің болуы.

Негізінде. жоғары оқу орны, бұл ғалымның пікірінше, ешқандай билікке бағынбайтын ғалымдар одағы болады.

Қазақстандық зерттеушілер жоғары білім беру қағидаларының маңыздылығын атап көрсеткен. Олар жоғары білім беруде мамандарды даярлаудың заманауи жүйесінің келесі негізгі қағидаларын:

- білім беру мазмұнының ғылыми іргелілігі мен бірізділігі қағидасын;
- білім берудің қолжетімдігі қағидасын;
- ғылым мен өндіріс арқылы алынған білім беру жүйесінің кешенділігі мен интеграциясы қағидасын;
- мамандарды инновациялық және ақпараттық-бағытталған оқыту қағидасын;

- білім берудің болжамдылығы және кешенділігі қағидасын;
- кәсіби құзыреттіліктің көпқырлылығы және таңдамалалығы қағидасы;
- алынған біліктіліктің қолданбалы тиімділігі қағидасын;
- білім берудің көпдеңгейлі және үздіксіз мазмұны мен құрылымы қағидасын;
- әрбір кезеңді біліктілік сертификатын беру арқылы кәсіби немесе академиялық аяқтау қағидасын;
- білім беру мақсаттарын әлеуметтік-экономикалық анықтау қағидасын;
- білім беру процесі проблемалық және интерактивті ұйымдастыру қағидасын;
- білім беруді изгілендіру қағидасын;
- оқу процесіндегі ынтымақтастық және серіктестік қағидасын;
- білім беру мазмұнының коммуникативтік мәдениетаралық қағидасын;
- мамандардың кәсіби және академиялық біліктілігінің халықаралық және жоғары деңгейін қамтамасыз ету қағидасын;
- кейбіреулерге бағдарлау қарым-қатынасы қағидасын;
- білім берудегі жеке тұлғаға бағытталған көзқарастардың қағидасын анықтаған.

Басқа ғылымдармен қатар психологияның маңыздылығын қарастырған кезде, басқару жұмыс жұмысының сексен пайызы адамдар арасындағы қарым-қатынасқа арналған, ал «адам-машина» жүйедегі апаттардың жетпіс пайызы операторлардың қателігінен болып жатады. Бүгінгі таңда еліміз нарықтық экономикаға өтуде, психологиялық ғылымның жаңа салалары пайда болып дамуда: нарықтық психология, бизнес психологиясы, ақша психологиясы, жарнама психологиясы, кәсіпкерлік психологиясы және басқалар. Психологиялық білім саясаткерлер, менеджерлер, дәрігерлер, заңгерлер, мұғалімдер және инженерлер, барлық мамандар үшін өте қажет болып табылады.

Бүгінгі таңда персоналды басқаруда психодиагностиканы қолданудың маңыздылығына тоқталған жөн болар: мысалы, менеджер жұмысында коммуникативтілік дағдылар өте маңызды болады.

Зерттеулерге сәйкес, адамдар өздерінің белсенділігін өздерін және қоршаған ортаны елестету арқылы реттейді, үнемі психикалық процестерге қатысып отырады. Дегенмен, олар мұны білмейтін сәттер жиі болып жатады.

Психология пәні білімгерлердің сөздік қорына көптеген маңызды ұғымдарды енгізе алады. Бүгінгі таңда университет түлегінің «психика», «қабылдау», «мотив» және «қарым-қатынас» сөздерін білмеуі мүмкін емес екендігін білеміз. Міне, сондықтан психология XXI ғасырда ғылым ретінде өзекті болып отыр.

Болашақ педагог-психологтарды дайындау эмоционалды қозу мен стресстік жағдайлардың жоғары деңгейін төмендетуге, сондай-ақ психологиялық кеңес беру және психокоррекция дағдыларын дамытуға бағытталған іс-шараларға бағытталуы тиіс. Психологиялық қызметтер отбасымен және жоғары оқу орындарының басқа да әлеуметтік мекемелерімен бірлесіп, болашақ мамандардың қабілеттерін олардың адамгершілік құндылықтарын дамыту мақсатында реттеуге көмектесе алады. Қазіргі өмір әрбір қадамды психологтың нұсқауларымен салыстыруды талап етіп отыр. Бұл ережені сақтау бүгінгі күннің үнемі өсіп келе жатқан күрделілігінің талаптарына сай келетін болашақ мамандардың дайындық деңгейін арттырып келеді.

Педагог-психолог жұмысының бірінші бағыты психодиагностикалық – бұл жұмыста әртүрлі зерттеу әдістері мен әдіснамаларын қолдана отырып, оқушылардың әрбір жас кезеңіндегі жеке психикалық процестерінің даму ерекшеліктерін анықтай алады.

Біз педагог-психологтың психокоррекциялық (түзету, дамыту) жұмысына тоқталып өтейік. Мектеп психологының дамытушылық жұмысы оқушылардың бірегей психологиялық дамуы үшін әлеуметтік және психологиялық жағдайлар жасауға бағытталатыны белгілі. Психо-педагогикалық коррекциялық жұмыс оқу процесінде, мінез-құлықта және психологиялық өзін-өзі тануда туындайтын мәселелерді шешуге бағыттала алады. Жұмыстың нақты түрі психодиагностика нәтижелерімен анықталып отырады.

Жұмыстың бірінші түрі даму деңгейі күрделі психологиялық мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін оқушылармен жұмыс істеуге бағытталған, ал екіншісі даму, мінез-құлық және психологиялық өзін-өзі тану салаларында анықталған психологиялық мәселелерді қарастыра алады. Түзету және дамыту жұмыстары мектеп психологының балалар мен жасөспірімдермен жұмысының негізгі бағыты болады. Психодиагностика бұл жұмыстың негізгі ұйымдастырушысы бола алады. Бұл тәсілдің негізгі қағидасы оның мазмұны мен ұйымдастырылуында жатқандығында. Басқаша айтқанда, түзету және дамыту жұмыстарының мазмұны бала мен жасөспірімнің жеке басына ерекше әсер етуінде.

Түзету және дамыту жұмыстарының мазмұнын жоспарлау кезінде жас кезеңдерінің көріністерін олардың қажеттіліктері мен құндылық сипаттамаларына байланысты ғана емес, сонымен қатар оқушының әлеуметтік-мәдени ортасының жеке ерекшеліктерін де ескеру қажет болады. Сонымен қатар, мектептерде жүргізілетін түзету және дамыту жұмыстарының әдістері мен формаларының бірегейлігі мен сабақтастығын ұмытпауға тиіспіз.

Педагог-психолог үлкен топпен жұмыс істейтіндіктен, олар әр баланың мәселелеріне арналған жеке араласу бағдарламасын жасауға шамасы жетпейді. Ең алдымен, бағдарлама жас ерекшеліктерін және сол жастағы ең көп таралған мәселелерді ескере отырып жасалуы қажет.

Әрине, мектеп психологы әр баланың мәселелерін шеше алады деп айту қиын. Педагог-психологтың біліктілігі мен жұмыс жүктемесін ескере отырып, олардың міндеті даму мәселелерін шешуге және мектепке және когнитивтік салаға бейімделуге бағытталған араласулармен шектелетінін білеміз.

Басқа мәселелерді шешу мүмкіндігі мектеп психологының кең кәсіби дайындығына байланысты болады. Психотерапиялық жұмыстар топтарда да, жеке де жүргізіле береді. Жұмыстың нақты түрін таңдау баланың жасына және мәселенің сипатына байланыстылығында. Сонымен қатар, бірегейлік қағидатын ұстану өте маңызды болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Горюнова М.А., Королев И.Ш. Распределенная модель повышение квалификации педагогов в сфере информационных и коммуникационных технологий, автореф.дис,канд.пед.наук. 2016. – 122с
2. Хмелюк Р.И. Профессиональный отбор и первоначальная подготовка студентов в педагогических интстиутах: дисс.докт.пед.наук. – 2011. – 515с
3. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика, - 2023. - №10.
4. Сластенин В.А., Чижакова В.И, Введение в педагогическую аксиологию. – М: Изд.центр Академия. 2023. – 192с
5. Маркова А.К. Психология труда учителя. – М: Просвещение, 2023.- 192с
6. Пономаренко В.А. Психология духовности профессионала. – ИПАН РАН-М., 2024 – С.162
7. Гессен С.И. http://www.twirpx.com/file/779791/

ӘОЖ 378:159.9(043)

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОБЛЕМА

Елемесова Нұрбақыт Жасұланқызы

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2-курс магистранты

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье представлены практические рекомендации, направленные на развитие творческих способностей учащихся. В ней описываются способы генерации идей с использованием латерального мышления, мозгового штурма и технологий ТРИЗ.

Ключевые слова: креативность, мозговой штурм, технологии, когнитивные сервисы.

Abstract. This article presents practical recommendations aimed at developing students' creative abilities. It describes methods for generating ideas using lateral thinking, brainstorming, and TRIZ techniques.

Keywords: creativity, brainstorming, technology, cognitive services.

Бүгінгі таңда жоғары білім берудің мақсаты – қоғам талаптарына сәйкес алынған терең білім, дағдылары, қабілеттер және құзыреттіліктерге негізделген қоршаған ортаны еркін бағдарлай алатын, танымдық белсенділік арқылы мақсаттарға қол жеткізе алатын және өз бетінше дұрыс және тиімді шешімдер қабылдай алатын шығармашыл жеке тұлғаларды қалыптастыру болып табылады. Қоғамда болып жатқан әртүрлі өзгерістер білім беруге және жастардың шығармашылық әлеуетін дамытуға жаңаша көзқарасты талап етуде. Шығармашылық - белсенді танымдық қызметтердің нәтижесі екенін ескере отырып, осы саладағы зерттеулердің қорытындылары мен ұсынстары, бұл ұғымның мәні мен мазмұнын ашу үшін маңызды орны бар. Шығармашылықты тәуелсіздік және шығармашылық әрекеттер тұрғысынан қарастыратын зерттеулердің кешенді талдауы көптеген идеялар мен тұжырымдамалардың пайда болуын негіз бола алған. Шығармашылық ұғымы орта ғасырлардағы Орта Азия ойшылдарының көптеген дана сөздерінде кездесіп отырған.

Қазақстандағы тұлғаны дамыту және оның әлеуетін дамыту мәселелері Ш.Уәлихановтың, Ы.Алтынсариннің, А.Құнанбаевтың, С.Торайғыровтың, Ж.Аймауытовтың, А.Байтұрсыновтың, М.Жұмабаевтың, М.Дулатовтың, Т.Тәжібаевтың, М.Мұқановтың және Қ.Жарықбаевтың еңбектерінде қарастырылғандығын көрдік.

Ұлы Абай: «Тегінде адам баласы, адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озбақ. Одан басқа нәрселермен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақтық» деген идеясы шығармашылық адамды әрқашан басқалардан ойлау деңгейімін ерекшелендіретінін білдіріп тұр [1].

Көрнекті ұстаз Ы.Алтынсариннің еңбектерінде қабілеттерді дамыту әдістері қарастырылса, М.Жұмабаев білім беру мзмұнына алып келген жаңалығы, балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту еді.

М.Жұмабаев: «Табиғат құшағында інжу-маржанмен көмкерілген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілемде, күнмен бірге күліп, түнмен бірге қараңғыланып, желмен бірге жүгіріп, алдынан өтіп бара жатқан малмен араласып, сары далада тұрып – қазақ баласының қиялы икемді, өткір және терең болуы керектігін» айта келе, қазақ баласының кең қиялы мен өткірлігі жайлы айтып кеткен. М.Жұмабаев рухани энергиялар біз зерттеп отырған құбылыстың адамда қалыптасуына әсер ететін көрсектіштердің бірі екенін атап өткен; яғни біз оларды креативті ойлаудың белгісі деп білеміз [2,20б].

Қазақ топырағындағы психологтардың бірі Т.Тәжібаев өзінің еңбегінде: қазақ халқының шешендік, суырып салма ақындығы, тапқырлық пен жоғары интеллектуалдық сияқты ұлттық қасиеттері ғасырлар бойы ұлттық даму процесі барысында бірге қалыптасқанын айтқан [3,89б].

М.Мұқанов өз еңбектерінде Т.Тәжібаевтың тұлғаны қалыптастыру жайлы идеяларын басқа контектсте дамыта отырып, халықтық ойлау мен интеллект мәселелерін мұқият зерттегенін білеміз [4].

Осылайша, қазіргі психология мен педагогикада жеке және әлеуметтік тұрғыдан шығармашылық жетістіктерді тану үрдісі байқалып отыр. Қазіргі уақытта мұғалімдер мен психологтар арасында студенттердің креативтілігін қалыптастыруға деген әлеуметтік

қажеттілікпен түсіндіріліп отыр. Бұл креативтілікті қалыптастыру қажеттілігіне, креативтілікті анықтау критерийлерін және жалпы ақыл-ой қабілетерінің табиғатын теориялық тұрғыдан қайта қарастыруға және креативтіліктің көздері мен креативтілік әлеуетті қалыптастыруға мүмкіндік беретін жағдайларды зерттеуге әкеле алады.

Қазіргі психологияда ойлау ұғымының әртүрлі түсіндірмелері баршылық: ойлау – әлеуметтік жағдайлармен байланысты, тілмен тығыз байланысты психикалық процесс, ол арқылы әлемдегі болмыс пен заттардың жалпы және жанама бейнеленуі қалыптасатыны белгілі. Бұл бейнелену адам ойының аналитикалық және интегративті әрекеттері арқылы жүзеге асырылып отырады. Ойлау – біздің санамызды сыртқы әлемдегі болмыстың жалпы, жанама түрде ең жоғары деңгейі болады.

Ойлау жаңа білім, шығармашылық қызметтің түрлерін және адамның нақты жағдайларды қайта құру әрекетін жасай алады: ол нақты өмірлік жағдайда берілген сәтте субъект үшін қол жетімсіз нәтижелерге әкеліп отырады. Ойлау – шындықты жалпыланған және жанама түрде бейнелеуге бағытталған адамның танымдық қызметі болады. Интуиция мен қабылдауға негізделген ойлау тікелей сезім қабілеттерінің шеңберінен шығып, біздің когнитивтік шекараларымызды кеңейтуге көмектеседі, нақты қабылдау арқылы тануға болмайтын әлемдік құбылыстарды жанама түрде жалпылай алады.

Интуиция мен қабылдау әртүрлі уақыттағы құбылыстардың жеке аспектілері арасындағы кездейсоқ байланыстарды ашып береді. Ойлау процесінде бұл сезімдер мен қабылдау деректері топтастырылады, салыстырылады, ал олардың арасындағы байланыстар анықталады және сараланып отырады. Сезім деңгейінде танылған заттар мен құбылыстардың қасиеттеріне сүйене отырып, ойлау объектілердің жаңа, терең және көрінбейтін аспектілері мен құпияларын топтастырады, бұл бізге қоршаған әлемінің мәнін тұтастай түсінуге және байланыстар мен қатынастарға негізделген өмір сүру заңдылықтарын тануға мүмкіндік бере алады.

Ойлау – психиканың ең жоғары көрінісі, адамның танымдық белсенділігінің процесі, сыртқы ортаның кездейсоқ емес өзара байланыстарын модельдеу процесі, шындықтың шоғырланған және жабдықталған бейнеленуімен сипаттала алады: бұл жағдайларды және шешілетін мәселенің талаптарын және оның шешу әдістерін талдау, синтездеу және жалпылау болады. Бұл анықтамадан біз ойлаудың тікелей бейнеленбейтін процесс екенін және ол «заттың мәнін түсінуге бағытталған саналы және бейсаналық белсенділіктің бір мезгілдегі, жеке, шартты қозғалысы, атап айтқанда, ақыл-ой және эмоционалдық бейнелер мен эмоциялар түріндегі вербалды қабылдау» екенін көріп отырмыз.

М.Жұмабаев былай деген: «Ойлау – жанның өте күрделі және терең жұмысы болып табылады. Ойлау кішкентай бала үшін тым күрделі болады. Сондықтан баланың ойлауын дамытқан кезде тәрбиеші сақтықпен әрекет етуі керектігін» айтқан [2,62б].

Ж.Аймауытұлы өзінің: «Егер орташа ақыл мен күшті ерік біріктірілсе, адам көптеген міндеттерді орындай алады, әсіресе, ерік берекелі және жүйелі болғанда. Бұл қасиеттерсіз, адам қаншалықты талантты болса да, олар өздерінің ең жақсы таланттарына лайықты жұмысты орындай алмайды, өзін көрсете алмайды және жарқырай алмайтын белгілі. Бұл ойларында ғалым шығармашыл тұлғаның ерекше қасиеті ерік екенін баса айтып отыр [5].

Білім беру арқылы ойлау дағдыларының дамуын ықпал ете аламыз: ойлау икемдігі, сыни ойлау, ойлаудың мақсаттылығы, ойлаудың жалпылануы, ойлаудың тәуелсіздігі, анықтық және негізділігі болады.

Ойлаудың бұл сипаттамалары студенттердің ойлауын жақсартуға және олардың интеллектуалдық әлеуетін дамытуға көмектесе алады. Ойлауды жүйелі дамыту тек оқу процесіне ғана емес, сонымен қатар, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына да ықпал ете алады. Ойлау мәдениеті адамның туа біткен қасиеті бола алмайды; ол оқу процесі арқылы қалыптаса алады. Когнитивті аппаратты дамыту арқылы адамның танымдық қабілеттері артады, бұл оларға қойылып отырған мәселенің мәнін тереңірек түсінуге мүмкіндік бере алады. Білім беру бағдарламаларына сәйкес білім алу күрделі ақыл-ой жұмысын, күшті ақыл-ойды, дамыға қиялды және оқуға шығармашылық көзқарасты қажет етуі бар.

Адамның ойлау тәуелсіздігі жаңа сұрақтар қою және инновациялық әдістерді қолдана отырып, жаңа мәселелерді шешу қабілетінде жатады. Бұл қабілет тәуелсіз ойлаумен, яғни пайда болған мәселелер мен қиындықтарды өз бетінше шешуге деген ұмтылыспен, сондай-ақ өз шешімдері мен құралдарын табу қабілетімен байланыса алады.

З.И.Калмыкованың ойлау туралы зерттеулері ойлаудың өткен тәжірибеге сүйенбей өнімді бола алмайтынын көрсетіп отыр. Ойлау өз шекарасынан асып, білімнің жаңа көкжиектерін ашады, осылайша, оның білім қорын арттырады және жаңа, күрделі мәселелерді шешу мүмкіндігін арттыра алады [6,12б].

Ғалым Т.К.Мусалимов өзінің зерттеулерінде интуитивті және аналитикалық ойлау түрлерінің арасындағы байланысты көрсете отырып, болашақ мамандардың ойлауын шығармашылық тапсырмалар арқылы дамыту жолдарын көрсеткен [7,67б].

Кесте 1. «Креативтілік» ұғымына берілген анықтамалар мен түсініктер

Авторлар	«Креативтілік» ұғымының түсініктері
Дж. Гилфорд	Қарастырылып отырған идеяның бірегейлігі, интеллектуалды жаңалыққа ұмтылу, нысандарды жаңа тұрғыдан қарастыру мүмкіндігінің болуы
Л. Терстоун	Жаңа идеяларға сезімталдығы. Сана-сезімінің ерекше жағдайының болуы. Зейін қою ерекшелігі
Е.П. Торренс	Креативтілік – бұл нақтық қабілет емес, жалпы қабілет, жеке мінез-құлыққа және өнімді ойлау қабілетіне, сондай-ақ жалпы интеллект деңгейіне негізделеді
В.Н. Дружинин	Креативтілік – бұл қоршаған орта мүмкіндік берген кезде ғана маңызды қасиет болады
Д.Б. Богоявленская	Стандартты білімнен тысқары шығу, интеллект пен мотивациялық факторларды біріктіретін интеллектуалды белсенділіктің жоғары деңгейі болады
М.А. Холодная	Креативтілік – интеллектуалды таланттың маңызды құрамдас бөлігіне жатады. Бұл кез-келген басқа ақпаратты субъективті бұрмалаусыз қабылдауға және парадокстар мен қарама-қайшылықтарға ерекше көзқараспен қарауға дайындығы
Қ.Б. Жарықбаев	Мәселені шешкен кезде оны басқа біреудің әдісін еліктеудің орнына, өз бетінше шешуге тырысатын адам болып табылады.
Р.С. Омарова	Рефлексия мен субъективті өзін-өзі бағалауға негізделген жаңа нәтижелерге шығармашылықпен қол жеткізу қабілетінде көрінетін сапалы тұлғалық қасиеті
Б.А. Оспанова	Интегралды, көп қырлы құбылыс, ерекше жағдайларда жеке стильдің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін психиканың динамикалық, интегративті қасиеті болады.

Бұл кезеңде ғылыми әдебиетте «креативтілік» ұғымын анықтаудың маңыздылыға аталып келеді. «Креативтілік ойлау» ұғымының мазмұнын, құрылымын және қызметін анықтау үшін біз 1-кестеде көрсетілгендей, ғылыми әдебиеттегі «креативтілік» ұғымына берілген анықтамаларды қарастырып өтуге тырыстық.

1-кестеде көрсетілгендей ғалымдар креативтілік ұғымын философиялық, психологиялық және педагогикалық тұрғыдан қарастырғанын байқадық. Философияда креативтілік «жаңа, ерекше нәтиже беретін адам әрекеті» деп түсінік берілген [8].

Біздің зерттеуімізде біз креативтілікті сыртқы ортаны қайта құруға бағытталған әрекет ретінде қарастырамыз. Психологиялық және педагогикалық тұрғыдан алғанда, креативтілік тек жаңаны объективті қабылдауға ғана емес, сонымен қатар адамның өзіндік креативтілігін, оның нақты күшті жақтары мен қабілеттерін дамытуға бағыттала алады.

Қазіргі заманғы педагогикалық зерттеулер ақыл-ой қабілеттерін мақсатты түрде дамыту үшін ақыл-ой белсенділігінің нақты дамуына, яғни ойлау дағдылары мен танымдық іздену процестерін оқытуға ерекше назар аударуда. Нәтижесінде, білім беру бағдарламаларына интеллекттің дамуына байланысты міндеттерді қосуға деген ұмтылыс кең таралып отыр.

Сонымен қатар, болашақ мамандарда дамыған шығармашылық және танымдық белсенділік, шығармашылық қызығушылық және тапқырлық оларғар шығармашылық мақсаттарға жетуге мүмкіндік бере алады. Біздің жұмысымызда жоғарыда аталған шығармашылық белсенділік, шығармашылық қызығушылық, шығармашылық әрекет, танымдық белсенділік және тапқырлық ұғымдары біз зерттеп отырған креативті ойлау ұғымын түсінуіміздің мазмұны мен көлемін кеңейтеді және нақтылап береді.

Сонымен қатар, креативтіліктің маңызды аспектісі мақсатқа бағытталғандықтан нақты мақсат қою және оған жету құралдары екені белгіленеді. Мақсат – мәселелерді қою қабілеті, мәселелерді шешу әдістері және олардың динамикасы сияқты маңызды мәселелерді атап өту арқылы стереотипті ойлау үлілерін жеңуге көмектесу болады.

Креативті ойлау мінез-құлық қасиеті ретінде шығармашылық даму мен белсенділіктің жетекші факторы болып есептеледі. Ғылыми әдебиетте креативті ойлау тәжірибеге жаңа нәрсені енгізу, жаңа мәселелерді шешу және қою аясында түпнұсқа идеяларды тудыру, кемшіліктер мен қарама-қайшылықтарды анықтау, жағдайдағы жетіспейтін элементтердің салыстырмалы болжамын қалыптастыру әдісі, сондай-ақ адамға өзін-өзі ашуға мүмкіндік беретін мінез-құлық қасиеті ретінде қарастырыла алады.

Сондықтан, креативтілік оқыту мен оқу процесінде креативті жеке санат ретінде дамыту мүмкіндігін зерттеу керек. Креативтілікті зерттеген ғалым Б.А.Оспанова оны өз еңбектерінде маман психикасының динамикалық, интегративті қасиеті ретінде анықтайды, бұл оларға кәсіби ортада жеке әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік бере алады. Ол шығармашылықтың дамуын субъективті белсенділіктің, өмірлік жоспардың және өзін-өзі дамытудың ішкі механизмдерін белсендіру ретінде қарастырған [9].

Осы идеяға сәйкес, Р.С.Омарова өзінің диссертациясында креативтілікті рухани қасиеттерді тудыратын және шырғармашылық өзін-өзі дамытудың алғышарты болып табылатын сапалы тұлғалық қасиет ретінде анықтайды, ол рефлексия мен субъективті өзін-өзі бағалау негізінде жаңа нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігінде көрініс береді. Біздің зерттеуіміз үшін креативтілік пен көркемдік талпыныстың айырмашылығы туралы келесі авторлардың ойлары ерекше қызығушылық тудырып отыр: «Шығармашылық – жаңа нәрсе жасау процесі болады; креативтілік – адамның ішкі ресурсы, әлеуеті бола алады. Креативтілік адамның тез және анық ойлау қабілетімен, жоғары қызығушылықтарға негізделген бай қиялымен және мәселені тез түсінуімен сипатталып отырады» [10].

Теориялық шолудың нәтижелеріне сүйене отырып, біз креативтілікті қалыптастыру кезеңдерін бөлек зерттеу мәселесі ретінде жүйелеуге талпыныс жасадық. Бүгінгі күнге дейін жинақталған креативтілік анықтамаларының санын бағалау қиынға соғып отыр. Зерттеушілер атап өткендей, «креативтіліктің не екенін» түсіну процесінің өзі креативтілікті қажет етіп отыр. Жақында жүргізілген зерттеулер креативтілікті «маңызды және жаңа нәрсеге қол жеткізу, басқаша айтқанда, адамдардың әлемді өзгертуге бағытталған әрекеттері» деп анықтаған.

Креативтілік дегеніміз жаңа нәрсе жасау, субъектінің санасы мен мінез-құлқын өзгерту түрінде де, одан туындайтын және одан шығатын өнім түрінде де жаңа нәрсе жасау дегенді білдіріп отыр. Ұсынылған талдау креативтілік мәселесі әлі де зерттеу үшін кең ауқымды әдіснамалық және теориялық негіз жасалғанын көрсетіп отыр.

Сонымен, креативтілік күрделі құбылыс болғандықтан, оны тек бір негізгі сипаттамамен анықтау мүмкін болмайды. Сондықтан, біздің одан әрі зерттеуіміз креативті ойлаудың негізгі сипаттамаларын анықтауға бағытталып отыр

Әдебиеттер тізімі:

1. Құнанбаев А. Таңдамалы шығармалары – Алматы: Жазушы,2025.
2. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 2022. – 147 б.
3. Тәжібаев Т.Т. XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанда оқу-ағартуды және педагогикалық ойларды дамыту – Алматы, 2021. – 164 б.
4. Мұқанов М.М. О казахском устном творчестве: пословицы и айтыс в их отношении к трактовке интеллектуальной деятельности. - 2024. – 179 с.
5. Аймауытов Ж. Жан жүйесі және өнер таңдау. – Алматы, 2024 – 157 б.
6. Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости – М.: Педагогика,2021. – 200 с.
7. Мусалимов Т.К. Проблемы мышления в развивающем обучении студентов. ҚР Ұлттық Ғылым Академиясының Баяндамалары. – Алматы, 2026.
8. Философиялық сөздік. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2026.–525 б.
9. Оспанова Б.А. Педагогические основы формирования креативности будущего специалиста в системе университетского образования: дисс,док. пед. наук. – Туркестан, 2006. – 255 с
10. Омарова Р.С. Жоғары оқу орындарында студентердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру: дисс. ... пед. ғыл. канд. – Алматы, 2002. –167 б.

ӘОЖ 37.013:1(091)043

БІЛІМ – АДАМ ДАМУЫНЫҢ БАСТЫ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Дүйсеней Айман Өмірбекқызы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается одна из задач, которые общество и государство ставят перед системой образования сегодня, — роль образования как ключевого фактора человеческого развития. Представлены этапы формирования истории образования.

Ключевые слова: человеческое развитие, образование, человеческий капитал, развитие, ценность.

Abstract. This article examines one of the challenges society and the state pose to the education system today: the role of education as a key factor in human development. The stages in the development of the history of education are presented.

Keywords: human development, education, human capital, development, value.

Адамзат өзінің даму барысында айналамыздағы әлемді түсіну мен танып білудің бірнеше әдістерін игере алды. Ғылым сөзсіз осы әдістердің бірі болады. Білім қоғамның рухани мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылатыны анық. Адамзат дамуының белгілі бір кезеңінде ғылым дамып, әлеуметтік сананың тәуелсіз түріне айнала бастады. Бұл көптеген қоғамдық мәселелер көбінесі ғылым арқылы шешілетіндіктен болған. Білімнің адам өміріндегі орны мен рөлін түсіну – әлі аяқталмаған күрделі үдеріс болып табылады.

Қазақстанда жоғары білім, өз оқу орындарында оқумен қатар, негізінен Орта Азия және Ресей медреселерінде алған. Дегенмен, XIX ғасырдың басынан бастап Санкт-Петербург, Мәскеу және Қазан университеттерінде жоғары білім алған қазақ жастарының саны айтарлықтай өскен. Бұл жастар өз кезегінде қазақ даласына өркениеттік білім беру үлгілерінің таралуына үлес қоса алды. Қазан төңкерісінен кейін Қазақстандағы жоғары білім мәселесі бірнеше жоғары оқу орындарының ашылуы арқылы шешіле бастады. 1920

жылы Мәскеуде ашылған Шығыс еңбекшілерінің коммунистік университеті және 1923 жылы Ташкентте ашылған Орта Азия университеті Қазақстан үлін жоғары білім мамандарын дайындауда маңызды орын ала бастады. 1928 жылы Қазақстанда жоғары білім мамандарын дайындаған алғашқы жоғары оқу орны – Алматы педагогикалық институты (Алматы мемлекеттік университеті) ашылған. 1940 жылға қарай республиканың жоғары оқу орындары 14000 маманды; 1941-50 жылдары 23000 маман дайындаған; ал 1956-60 жылдары 148000 жоғары білімді мамандарды шығарды [1].

Адам дамуындағы білім берудің шешуші рөлін мойындау адам капиталы теориясына негізделген, ол теориялық алғышарт және бұл тұжырымдаманың пайда болуы 1960 жылдары толық қалыптасқан адам дамуындағы шешуші құрамдас бөлігі болып отыр. Адам даму тұжырымдамасының мәні мен мағынасын анықтайтын негізгі элементтердің бірі – білім беруді мемлекет, қоғам және жеке тұлға үшін басымдық деңгейіне көтере алу .

Білім беру – ең маңызды әлеуметтік құндылық болып табылады. Мұны көптеген елдердің конституцияларында бекітілген әрбір адамның білім алу құқығы дәлеледеп келеді. Бұл құқық әртүрлі шығу тегі, тұжырымдалары мен үрдістерінің идеологиялық жағдайларынң бейімделген нақты білім беру жүйесімен қамтамасызданады.

Барлық құндылықтар сияқты, педагогикалық құндылықтар да қоғамдағы әлеуметтік, саяси және экономикалық қатынастарға байланысы бар. Білім беру, өз кезегінде, ұлттық, қоғамдық және құндылықтарға ие бола алады. Білім берудің мемлекеттік тұрғысынан құндылығы білім берудің мемлекеттің гуманистік, интеллектуалдық, ғылыми, техникалық, рухани, мәдени және экономикалық әлеуетінің негізі болатындығында. Демек, білімді ел – мықты, мызғымас ел бола алады.

Білім берудің әлеуметтік құндылығы жоғарыда аталған алғышарттармен де анықтала алады. Дегенмен, мемлекет пен қоғамның білім беруді дамытуға деген түсінігі мен міндеттемесі әрқашан сәйкес келе бермеуі мүмкін. Мысалы, бүгінде Қазақстан Республикасында он екі жылдық білім беру мемлекеттік талап болып табылады, бірақ қоғам оны дұрыс қабылдамайды.

Осы тұрғыдан алғанда, білім беру барлық қоғамдар мен жеке тұлғалар өмірінің ажырамас бөлігі ретінде қалыптаса алады. Демек, ол, ең алдымен, әлеуметтік құбылыс деп білуіміз керек.

Әрбір дәуірдегі білім беру сол кездегі әлеуметтік даму қиындықтарын, қоғамдағы экономикалық және мәдени даму деңгейін және саяси әрі идеологиялық талаптардың сипатын көрсетіп отырды. Өйткені, бұл факторлардың орталығында әлеуметтік қатынастардың субъектілері болып табылатын мұғалімдер мен жас ұрпақ тұрғанын білеміз.

Осылайша, білім беру салыстырмалы түрде тәуелсіз жүйені көрсетеді. Оның қызметі – қоғам мүшелерін оқыту және тәрбиелеу, нақты ғылыми дағдыларды, идеологиялық және моральдық құндылықтарды, қабілеттер мен дағдыларды, сондай-ақ мінез-құлық нормаларын игеруге бағыттала алады. Мұның бәрінің мазмұны белгілі бір қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси құрылымымен және оның материалдық-техникалық деңгейімен анықталып отыр. Білім берудің жеке мәні әрбір адам үшін әртүрлі болады. Бұл, атап айтқанда, білім беру деңгейі мен сапасында көрініс береді.

Жүйелі білім беру – өзара байланысты білім беру бағдарламалары мен мемлекеттік білім беру стандарттарының жиынтығы, сондай-ақ оларды жүзеге асыратын білім беру мекемелері мен білім беру органдарының желісі болады. Біздің еліміздегі қазіргі заманғы білім беру жүйесі 2007 жылы қабылданған ҚР «Білім туралы» Заңына сәйкес қалыптасқандығын білеміз.

Заң білім беру мекемелерінің құрылымын, олар өдерінің сипаттамалары, атап айтқанда, деңгейі мен кәсіби бағыты бойынша ерекшеленетіні бойынша анықтайды.

Қазіргі білім беру жүйесіне келесі білім беру мекемелерінің түрлері жатады:

- мектепке дейінгі мекемелерге: балабақша, ясли-сад;

- жалпы білім беру (бастауыш, жалпы негізгі, орта (толық) жалпы білім): мектептер, гимназиялар, лицейлер ж.б.;

- орта кәсіптік (колледждер);

- жоғары кәсіптік (институттар, университеттер, академиялар) және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру (магистратура және докторантура, біліктілікті арттыру курстары, қайта даярлау институттары);

- дамуында кемістігі бар балаларға арналған арнайы түзету мекемелері: көру қабілеті нашар және зағип, нашар еститін және саңырау, ақыл-есі кем ж.б. мектептер;

- қосымша білім беру мекемері: мәдениет, өнер, спорт мектептері, шығармашылық орталықтары, ж.б.;

- жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған мекемелер: интернаттар, балалар үйі;

Ұйымдастырушылық-құқықтық нысанына қарай білім беру мекемелері мемлекеттік, муниципалдық немесе мемлекеттік емес (жекеменшік, мемлекеттік және діни-ұжымдық білім беру мекемелері) бола алады.

Жеке тұлғаның қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне байланысты білім берудің әртүрлі нысандары: білім беру мекемесінде (күндізгі, дистанциялық, онлайн, офлайн, т.б.), үйде оқыту, өзіндік оқу және экстерн оқыту ұсынылады [2].

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің бір ерекшелігі – мемлекеттік жүйеден мемлекеттік-қоғамдық жүйеге біртіндеп көшуінде болып отыр. Бұл басқарудың мәні білім беру мәселелерін мемлекет пен қоғам мүдделерін үйлестіретіндей етіп шешу үшін осы екі жүйенің бірлескен күш-жігерін пайдалану қажеттілігінде болып отыр. Білім берудің мемлекеттік сипаты білім беру саласындағы бірыңғай мемлекеттік саясатпен анықталады, ол елде ҚР «Білім туралы» Заңына сәйкес жүзеге асырыла алады. Оны ұйымдастырудың негізі – жоғары заң шығарушы орган белгілі бір кезеңге қабылдаған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы болады. Бағдарламаның мазмұны, бір жағынан, мемлекеттік саясаттың жалпы қағидаттарымен, екінші жағынан, қазіргі үрдістер мен болашақ даму жағдайларын ескере отырып, білім беру жүйесін объективті талдау нәтижелерімен анықтайды. Білім беру саласындағы мемлекеттік саясатты дәйекті түрде жүзеге асыруды қамтамасыз ету үшін ұлттық, аймақтық және аудандық деңгейлерде мемлекеттік білім беру органдары құрылған. Елдің басқару органдары ҚР ғылым және жоғары білім министрлігіне және облыстық, қалалық және аудандық білім беру бөлімдеріне бөліп қойған. Мемлекеттік білім беру органдарына келесі міндеттер жүктеліп отыр:

- білім беру бағдарламалары мен стандарттарын әзірлеу, білім беру бағдарламалары бойынша міндетті білім берудің ең аз педагогикалық тұрғыдан ықшамдалған көлемін, стандарттарға, оқушыларға арналған максималды оқу жүктемесіне және бітіруші түлектер дайындығының талаптарына негізделген белгілеулер;

- білім беру мекемелері мен студенттерді және оқушыларды аккредиттеу және аттестациялау жұмыстары;

- білім берудің құрылымдық бөлімшелерін қалыптастыру;

- білім беру мекемелері желісінің дамуын қамтамасыз ету және жоспарлау;

- білім беру жүйесіндегі бюджеттік және қаржылық қызметтер саласындағы ҚР заңдарының орындалуын қадағалауы;

- бүгінгі таңда білім берудің басқару жүйесі бір орталыққа тәуелділіктен арылды, яғни ұлттық органдар стратегиялық даму бағыттарын анықтайды, ал жергілікті мекемелер нақты ұйымдастырушылық, қаржылық, мамандандырылған және материалдық мәселелерді шеше алады.

Ұлттық білім беру жүйелері де жаһандық үрдістерге ілесу үшін жаһандық ғылым мен технология белгілеген «жаһандық стандарттарға» бейімделуге тырысып отыр. Әлемнің түкпір-түкпірінен ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін жаңа технологиялар және олардың әлеуетті инфрақұрылымы жоғары білім мазмұнын әмбебап етеді және әлемнің жетекші білім беру орталықтарынан білімнің таралуын қамтамасыз ете алады.

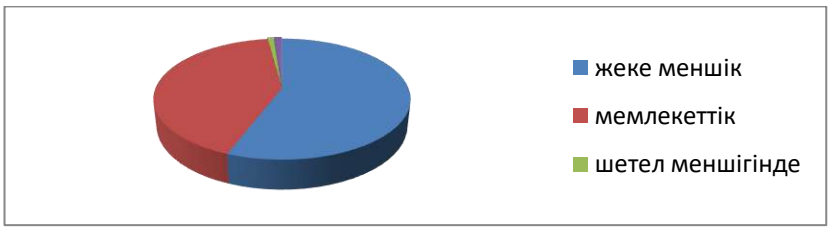
Білім беру адамның азаматтық ұстанымын дамытуға айтарлықтай үлес қоса алады. Білім алғаннан кейін біз өз тарихымыз бен мәдениетімізбен танысамыз, өткен ұрпақтардың

әлеуметтік маңызды мәдени тәжірибесін қабылдай аламыз. Бұл бізге азаматтық міндеттерімізді түсінуге көмектеседі және оларды орындауға ынталандырып отырады. Сөзсіз, тек білімді адам ғана өз елінің шынайы азаматы бола алатыны анық. Білім беру арқылы біз жаһандық мәдениеттің ерекшеліктерін зерттейміз және мәдениетіміздің жалғыз емес екенін, әлем мен оның оқиғаларына басқа көзқарастар бар екенін түсіне аламыз. Осылайша, адамның мәдениетаралық дүниетанымы кеңейіп, басқа елдердің рухаии және материалдық салаларына төзімді көзқарас қалыптаса алады. Білімді адамның өзін-өзі бағалау деңгейі білімсіз немесе нашар білімді адамға қарағанда жоғары болады. Білім біздің өмірімізге оң көзқарас әкеледі, бұл бізге өзімізге сенуге және әртүрлі өмірлік жағдайларда өзімізге сенуден қорықпауға мүмкіндік бере алады [3].

Еліміздің тәуелсіздік жылдарында бірқатар игі істер атқарылғаны белгілі. Заманауи құқықтық база қабылданды және 2023-2029 жылға дейін білім беруді дамытудың ауқымды мемлекеттік бағдарламасы жүзеге асырылып келеді. Маңызды жүйелі қадам кадрларды даярлау құрылымын ЮНЕСКО ұсынған Білім беруді жіктеу жүйесінің халықаралық стандарттарының критерийлеріне сәйкестендіру болып отыр.

ЮНЕСКО есебіне сәйкес, 2008 жылы Қазақстан Білім беруді дамыту индексі бойынша 129 елдің ішінде төртінші орынға ие болды. Біздің елімізде ұлттық білім берудің бағалау жүйесі бар және Еуропалық білім беру кеңістігіне қосылу процесінде орны бар. Жоғары білім халықаралық тәжірибеде қабылданған үш сатылы оқыту моделіне толығымен көшіп алды: бакалавриат, магистратура және философия докторы (PhD), кредиттік білім беру енгізіліп, біздің Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті алғашында (Тараз инновациялық гуманитарлық университеті) бірінші лекпен бірге 2008 жылдан бері кредиттік жүйе бойынша жұмыс істеп келеді. Мемлекеттік бағдарламалар аясында бірнеше түбегейлі жаңа тәсілдер енгізілуде, олардың басым көпшілігі жүйелік және оқытудың барлық деңгейлерін қамтып отыр. Әрине, олардың ішіндегі ең маңыздысы – білім беруді қаржыландыру мәселесі болып отыр.

2024-2025 оқу жылының басындағы ресми дерек бойынша республика аумағында 113 жоғары оқу орны жұмыс істейді, оның 64-і (56,6%) – жеке меншікте болса, 48-і (42,56%)-ы мемлекет және 1-уі (0,96%) шетел меншігінде. Жоғары оқу орындарының ішінде 11 ұлттық жоғары оқу орны, 78 университет, 14 академия, 10 институт бар (сурет 1) [4].

Сурет 1. Республикадағы оқу орындарының жіктелуі

Нақтырақ айтқанда, халықаралық стандарттарғаы сәйкес тәуелсіз ұлттық институционалдық және мамандандырылған аккредиттен өткен университеттердің үлесі сәйкесінше 65 пайыздан 30 пайызға дейін артуда. Осылайша, жоғары білім беру сапасы айтарлықтай жақсарды, ал университеттердің жіктелуі сәйкесінше өзгеріске түсіп отыр, соның алты түрі қарастырылады: ұлттық зерттеу университеттері, ұлттық университеттер, зерттеу университеттері, университеттер, академиялар және институттар. Университетке қойылатын талаптар күшейіп келеді. Қазақстан жоғары білім беруді әртараптандыруға, жеке секторды мемлекетпен тең мүмкіндіктерге ашуға бет бұруда. Бұл халықаралық қоғамдастық тарапынан жоғары бағалана алды. Дегенмен, теріс салдарлар да болады: экономистер мен заңгерлер сияқты сәнде мамандықтарды дайындауға бағытталған сапасыз білімі бар университеттер саңырауқұлақтай көбеюде [5].

Тағы бір маңызды жаңалық – университеттерге академиялық еркіндік беру жайлы. Оның мәні білім беру бағдарламаларындағы таңдау компоненттерінің үлесін арттыруда

жатқандығында: бакалавриат бағдарламаларында 70%-ға дейін, магистратура бағдарламаларында 80%-ға дейін және докторантура бағдарламалында 90-95%-ға дейін болады [6].

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесін әлемдік стандарттарға сәйкестендіру үшін реформалау жүргізіліп келеді. Қазақстанда алынған жоғары білім көптеген елдерде таныла алатын болды.

Әдебиеттер тізімі:

1. http://www.akorda.kz
2. ҚР «Білім туралы» Заңы 2007 жылғы 27 шілдеде №319
3. Шамилов А.Я. Конфликтологии: для вузов.- М. 2022
4. Ғылым және технологиялық саясат туралы ҚР Заңы 2024 жылғы 1 шілдедегі №103-VIII ҚРЗ
5. ҚР «Білім туралы»Заңы, 1-бап, 26 тармақша. (2024.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
6. ЖОО еркіндік берілетін стандарт.

ӘОЖ 37.013.2:159.9(043)

КӘСІБИ-ТҰЛҒАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Даулбаев Мурат Бектурұлы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается вопрос формирования компетенций и способностей будущих специалистов в контексте происходящих сегодня изменений.

Ключевые слова: профессиональное образование, компетентность, цифровая эпоха, профессиональная компетентность, компетентность.

Abstract. This article examines the development of competencies and abilities of future specialists in the context of current changes.

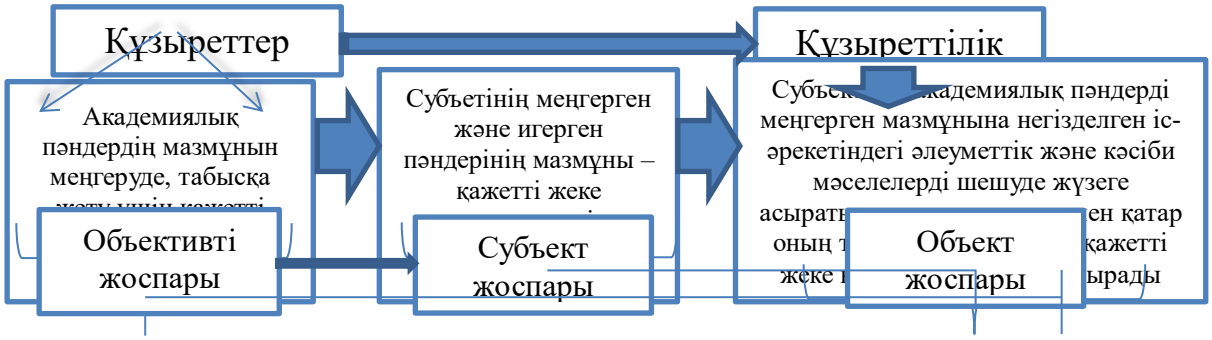
Keywords: professional education, competence, digital age, professional competence, competence.

Болашақ маманның құзыреттіліктері мен қабілеттерін қалыптастыру психология және педагогика саласында кеңінен талқыланатын тақырыптардың бірі болып саналады. Дегенмен, цифрлық дәуірде және жаһанданған әлемде болып жатқан өзгерістер болашақ мамандарды даярлауға жаңа аспкектілер мен шешімдерді енгізу бұл мәселенің өзектілігін көрсетеді және бірқатар ресми білім беру құжаттарында қамтыла алады.

ҚР білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы мамандарды даярлаудың сапасы мен деңгейін жақстартуға, кәсіпті білім берудің мазмұнын жаңартуға, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, әлемдік озық үрдістер аясында кәсіпті білім беру жүйесін жаңғыртуға және болашақ мамандардың біліктілігін арттыруға бағытталғандығын білеміз [1]. Н.Д, Хмельдің ойынша, қарым-қатынас тек біліммен шектелмейді, сонымен қатар эмоционалды қарым-қатынас, қызығушылықты ояту және өзара әрекеттесу сияқты фунцияларды орындап отырады [2]. Болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі олардың кәсіби дағдыларын көрсететін педагогикалық қызметтегі теориялық және практикалық дайындығының бірі ретінде анықтала алады. Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров, И.А.Зимняя педагогтің кәсіби құзыреттілігі оның

қажетті білімге, дағдыларға және қабілеттерге ие болуымен анықталатын жайлы айтқан. Энциклопедиялық сөздіктегі «құзыреттілік» ұғымының ұқсас анықтамасы заңмен, жарғымен немесе белгілі бір органның немесе лауазымды тұлғаның бақса актілерімен берілген өкілеттік көлемі болады; белгілі бір саладағы білім мен тәжірибемен анықталды [3]. «Құзыреттілік» термині «құзыретті» сөзінен шыққан және келесі мағынан білдіріп тұр: 1) құзыреттілікке ие болу; 2) бір нәрсе туралы өзінің салмақты, беделді пікірін білдіруге мүмкіндік беретін білімге ие болуы. Әртүрлі сөздіктердегі «құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдарын талдау келесі ортақ ойларды анықтап берді: белгілі бір саладағы білім мен хабардылық, бұл көптеген зерттеушілердің бұл ұғымдарды синоним деп санауына әкеліп отыр. И.А.Зимняя «құзыреттілік» ұғымының өзін «адамның әлеуметтік-кәсіби қызметі туралы интеллектуалдық және жеке анықталған тәжірибе мен білімге негізделген» деп нақтылап берді [4]. Сурет 1)

Құрылымдық тұрғыдан алғанда, «құзыреттілік» ұғымы тек когнитивтік және операциялық-технологиялық компоненттерді ғана емес, сонымен қатар мотивациялық, этикалық, әлеуметтік және мінез-құлық түрлерін де қамтып отыр. Дегенмен, ғылыми әдебиеттерде көптеген анықтамаларға қарамастан, біз «құзыреттілікті» түсіндіруде келесі заңдылықтардың байқалатынын анықтадық: біріншден, білім берудің жеке және әлеуметтік интеграцияланған нәтижесі ретінде құзыреттілік туралы көзқарастардың бірлігі; екіншіден, оның мазмұнын құрайтын ортақ ұғымдардың (білім, дағдылар, қабілеттер, тәжірибе, жеке қасиеттер) болуында; үшіншіден, құзыреттілік құрылымы мен мазмұнының орындалатын әрекеттің сипатына тәуелділігінде.

Сурет 1. Құзыреттің құзыреттілікке объект-субъектілік түрленуі (И.А.Зимняя бойынша)

Осылайша, Дж.Равеннің еңбегінде қызметте табысқа жетуді қамтамасыз ететін құзыреттіліктің 37 түрі немесе құрамдас бөліктері анықталған. Олардың ішінде өзіне деген сенімділік, кері байланысты пайдалану, өзін-өзі бақылау, сыни ойлау, шешім қабылдау қабілеті, табандылық, жеке жауапкершілік, басқа адамдарды тыңдау және олардың айтқанын ескеру қабілеті және басқалар.

«Құзыреттілік компоненттері» термині (Дж.Равеннің айтуынша) «адамдардың жеке маңызды мақсаттарға жетуге мүмкіндік беретін сипаттамалары мен қабілеттерін - бұл мақсаттардың сипатына және осы адамдар өмір сүріп, жұмыс істейтін әлеуметтік құрылымға қарамастан бұл олардың құндылықтары» болады. Мақсатқа жету үшін ең маңыздысы – оның құндылығы екенін атап көрсетті [5].

Құзыреттілік – бұл субъектінің мақсатқа жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарын тиімді ұйымдастыруға дайындығында көрінетін жалпы білім беру нәтижесі екенін ескеруіміз керек. Басқаша айтқанда, егер біз құзыреттілікті кең мағынада түсінсек, ол білім берудің нәтижесі болады. Сонымен қатар, біздің ойымызша, жоғары оқу орындарында жүргізілетін білім беру процесі, біріншіден, құзыреттіліктерді дамытуға бағытталуы керек, екіншіден, нақты өмірлік жағдайларды ең дәл модельдейтін және сәйкес құзыреттіліктерді талап ететін педагогикалық жағдайлар жасау арқылы құзыреттіліктерді дамыту мүмкіндіктерін қамтамасыз етуі тиіс.

Дегенмен, жаңа нәтиженің пайда болуы бұрынғы, дәстүрлі нәтижелерді жоққа шығармайды; керісінше, құзыреттілік барлық дәстүрлі білім беру нәтижелерін қамтитын біріктірілген нәтиже ретінде қарастырылып отыр.

Құзыреттілік басқа білім беру нәтижелерінен қалай ерекшеленеді?

Білім – бұл адам игерген ақпараттың түрі. *Білік* – меңгерілген білім мен өмірлік тәжірибеге негізделген жылдам, дәл және саналы түрде орындалатын практикалық және теориялық әрекеттерге дайындықтың түрі. Бұл әрекеттер дағдыларға айналады, автоматтандырылады және жетілдіріліп отырады. *Дағдылар* – бұл автоматты түрде орындалатын әрекеттер түрі. Пунктуациялық сауаттылық элементтері – бұл адамға әлеуметтік жағдайларда барабар шарлауға мүмкіндік беретін игерілген алгоритмдер болады. Құзыреттілік, функционалдық сауаттылықтан айырмашылығы бірқатар мәселелерді шешуге көмектеседі; дағдылардан айырмашылығы, ол саналы түрде қол жеткізіледі; икемділіктен айырмашылығы, ол автоматтандыру арқылы емес, басқа құзыреттіліктермен үйлесу арқылы дамиды; білімнен айырмашылығы, ол туралы ақпарат емес, керісінше әрекет түрінде жүре алады.

Құзыреттілік – білім берудің тікелей нәтижесі, ол студенттердің белгілі бір әрекет әдістерінің жиынтығын меңгеруінде көрінетін болады.

Іс-әрекетті (әрекеттің өзінен айырмашылығы) имитация арқылы меңгері мүмкін емес болғандықтан, студент құзыреттілікті қалыптастыру үшін қажетті өз ресурстар жиынтығын жетілдіре отырып, әртүрлі білім беру нәтижелерін (білім, дағдылар, қабілеттер) пайдалану (біріктіру) арқылы өз әрекеттерін басқаруға кіріседі.

Өз кезегінде В.А.Сластенин атап өткендей, *кәсіби құзыреттілік ұғымы* педагогтің оқытуға теориялық және практикалық дайындығының бірлігін көрсетеді және кәсіби дағдыларды сипаттап береді [6].

Осы мәселе бойынша психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді талдау көптеген авторлардың «кәсіби құзыреттілік» және «кәсіби шеберлік» ұғымдарын жиі синоним ретінде қарастырып келгенін көрсетіп отыр.

Дегенмен, олардың мағыналарының анықтамаларында айырмашылықтар баршылық. Бұл зерттеуде бұл айырмашылықтар оқыту тәжірибесі және белгілі бір деңгейдегі оқыту дағдылары бар маманның құзыреттілігі ретінде емес, жоғары оқу орындарындағы студенттерде кәсіби және жеке құзыреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін педагогикалық жағдай ретінде қарастырылып отыр. Педагог-психологтардың кәсіби және жеке құзыреттіліктерін зерттеуге арналған еңбектерде келесі түрлері көрсетіледі:

- Арнайы құзыреттілік – өзінің кәсіби қызметін ең жоғары деңгейде білуі, өзінің одар әрі кәсіби дамуын модельдеу және дамыту мүмкіндідігі (А.К.Маркова, К.С.Успанов, С.Б.Елканов, Э.Ф.Зеер, В.Г.Пищулин ж.б.);
- Әлеуметтік құзыреттілік – бірлескен (топтық, кооперациялық) кәсіби қызметті меңгеру, ынтымақтастық әдістерін, сондай-ақ берілген мамандықта қабылданған кәсіби қарым-қатынасты білуі, кәсіби жұмысының нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілік сезіміз (С.Т.Каргин ж.б);
- Өзіндік құзыреттілік – өзінің әлеуметтік-кәсіби ерекшеліктерін жеткілікті түсінуі және кәсіби құрылымның бұзылуын жеңу технологияларын меңгеруі (Н.В.Кузьмина, М.И.Лукьянова ж.б.) ;
- Ерекше кәсіби құзыреттілік – кенеттен туындайтын күрделі жағдайларға, процестердегі істен шығуларға жауап бере алу қабілеті (О.Н.Шахматова ж.б) .

Сурет 2. Болашақ маманның кәсіби-тұлғалық құзыреттілік түрлері

Жоғарыда аталған кәсіби құзыреттіліктің түрлерінің алуан түрлілігіне қарамастан, авторлардың ешқайсысы оларды жіктеудің ортақ критерийін ұсынбаған. Мысалы, әлеуметтік және экстремалды құзыреттіліктердің жіктеу негіздері әртүрлі және нәтижесінде құрылым, мазмұны және даму жағдайлары бойынша ерекшеленіп тұр. «Құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдары әдетте қатар жүретіні белгілі. Дегенмен, құзыреттілікке негізделген тәсіл шеңберінде «құзыреттілік» танымдық белсенділік пен білім беру тәжірибесі нәтижесінде оқу және өмірлік тәжірибе арқылы дамыған құндылықтарды алынған білімге сүйене отырып, өзбетінше жүзеге асыру мүмкіндігі ретінде қарастырады. Өз кезегінде, құзыреттілік ұғымы «адам құзыреттілікке ие болатын ортаны немесе қызмет саласын іздейді. Сондықтан, құзыреттілік нақты жағдайда байқалады, бұл жеке тұлғаның құзыреттілігін бағалау жүйесін жетілдірудің маңызды факторы болып есептеледі.

Осылайша, кәсіби құзыреттілік – жұмыс істейтін субъектінің (маманның немесе топтың) күнделікті қызметтің мақсаттары мен міндеттерін орындауға кәсіби дайындығы мен қабілеті болып табылады.

Біз бұл тәсілді болашақ маманның жоғары оқу орнындағы дайындық кезеңіндегі қызметіне ауыстыру кәсіби және жеке құзыреттіліктерді дамытудың мазмұнын, құрылымын, айқындығын және әлеуетін толығырақ зерттеуге мүмкіндік береді деп есептейміз.

Маманның біліктілік сипаттамаларынан көрініп тұрғандай, оларды оқытудың мазмұны көбінесе болашақ маманды оқытудың белсенді және шығармашылық аспектісінде көрінеді, бұл кәсіби мәселелерді шешудегі бірыңғай тәжірибені болжай алады.

Кәсіби-тұлғалық құзыреттілік маман қызметінің маңызды сипаттамаларының және оның ішкі құрылымының көрінісіне негізделгенін ескере отырып, құрылымды оның негізгі компоненттерінің сипаттамалары тұрғысынан қарастыра аламыз. Басым тәсіл – оның компоненттерін педагогикалық қызметке қатысты педагогикалық қызметтің тәуелсіз функционалды түрлері ретінде байқалады.

В.А.Сластенин мен А.А.Молдажановаың пікірлері бойынша [6;9], болашақ мамандарды даярлау келесі функцияларды орындау дағдыларын дамытуды қамтиды; аналитикалық және рефлексивті, құрылымдық және болжамдық, ұйымдастырушылық, бағалаушылқ және ақпараттық, сондай-ақ түзетушілік және реттеушілік болады.

Болашақ маманның кәсіби-тұлғалық құзыреттіліктері педагогикалық жұмыстың барлық аспектілерінде: кәсіби қызметте, күнделік қарым-қатынаста, жеке дамуда, кешенді жұмыс нәтижесінде көрініс береді және оның барлық компоненттерін дамытып отыру талап етіледі.

Сурет 3. Болашақ маманның кәсіби және тұлғалық құзыреттілігінің схемасы

Қорытындылай келе, кез-келген практикалық мәселелерді немесе академиялық міндеттерді шешкен кезде, болашақ мамандар теориялық білімді оларды шешу құралы ретінде пайдаланатындықтан, тек когнитивтік мотивацияны ғана емес, сонымен қатар практикалық (кәсіби) мотиацияны да сезіне алады. Бұл, әрине, студент осы пәндердің дамуын үнеме түсініп отырса, олардың академиялық пәндердің мазмұнын оңай меңгеруін түсіндіруі ықтимал. Білімді қолдану арқылы кәсіби мотивацияның пайда болуы кез-келген академиялық немесе кәсіби міндеттер мен жеке мағынасы бар мәселелердің кәсіби мазмұнын қамти алады. Дәстүрлі білім беруде бұл мәселелер студенттерге таза академиялық және формальды болып көріне алады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, болашақ мамандардың кәсіби-тұлғалық құзыреттіліктерінің схемасындағы оның үш компонентінің тұтастыған: теориялық, практикалық және мотивациялығын атап өту орынды деп ойлаймыз (сурет 3).

Осыларды қорыта келе, біз авторлық анықтамамызды: «*Болашақ маманның кәсіби-тұлғалық құзыреттілігі – кәсіби іс-әрекетті табысты жүзеге асыруға мүмкіндік беретені білім, білік, дағды, тәжірибе мен тұлғалық салалардың, құндылықтық бағдарлардың, рефлексивтік және өзін-өзі дамыту қабілеттерінің кіріктірілген, динамикалық жүйесі*» - бердік.

Бұл анықтамада кәсіби және тұлғалық компоненттердің бірлігі, олардың өзара ықпалдастығы және дамытушылық сипаты негізге алынады.

Қазіргі уақытта кәсіби және тұлғалық құзыреттіліктерді қалыптастырудағы осы қиындықтарды шешуге қабілетті кәсіби бағытталған білім беру технологияларына үлкен мән беріліп келеді. Қазіргі кезде жоғары оқу орындарының оқытушылары қолданатын оқыту технологиялары болашақ мамандардың кәсіби және тұлғалық құзыреттіліктерін қалыптастыру мен дамытуда білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып отыр. Олар кәсіби және тұлғалық құндылыққа негізделген шеберліктің негізін қалайды, жоғары деңгейдегі кәсіби өнімділікке ықпал етеді және теориялық, практикалық және мотивациялық оқытудың біртіндеп дамуына ықпалы болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытуыдң 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы.
2. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы, 1998. – 320с.
3. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. – М.: 1993.–960 с.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования //Высшее образование сегодня. –2023. – №5. –С.34
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. – М: 2022.- (пер с англ).
6. Сластенин В.А. Профессионализм педагога: акмеололгический контекст //Педагогическое образование и наука. – 2022. – № 4. – С. 4-9.
7. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. – М.: 1993.–960 с.
8. Словарь иностранных слов. – 18-е изд. – М.: Изд-во: Русс,яз,.– 624 с.
9. Молдажанова А.А., Исабекова Т.Д. О соотношении понятий методика обучения и технология обучения в педагогической науке // Білім. - 2024. - №1. - С. 117-123.

ӘОЖ 37.091.212:159.9(043)

ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘНІ

Ғазизұлы Нұртілеу
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается культура общения между людьми и передача информации между ними, её функция в регулировании действий и поведения человека.

Ключевые слова: коммуникация, культура, культурный процесс, связь, взаимоотношения.

Abstract. This article examines the culture of communication between people and the transfer of information between them, as well as its function in regulating human actions and behavior.

Keywords: communication, culture, cultural process, connection, relationships.

Қарым-қатынас мәдениеті – қоғамның мәдени деңгейін, оның терең негіздерін және даму құралдарын көрсететін әлеуметтік тарихтың дамуының нәтижесі болып табылады. Қарым-қатынас мәдени процесі белгілі бір адамдар тобының (отбасы, студенттер, оқытушылар құрамы) әрекеттерінің бірлігін қамтамасыз етеді, өзара түсіністік пен мінез-құлық үйлесімдігіне қол жеткізеді және адамның еңбек пен сана субъектісі ретіндегі қасиеттерін дамытады, бұл олардың басқалармен қарым-қатынасы мен мінез-құлқын іс жүзінде реттей алады.

Кеңестік психология ғылымында В.Н. Мясищев, Б.Г. Ананьев, Б.Ф. Ломов, Г.М. Андреева, А.А. Леонтьев, А.В. Петровский, А.А. Бодалев зерттеулерінде тұлғааралық қарым-қатынас мәдениетінің әртүрлі аспектілері қарастырылған. Еңбек пен таным кешенінде қарым-қатынас сананың дамуының негізінде жатқан адам қызметінің үш негізгі түрінің бірі болып табылып отыр. Қарым-қатынас мәдениеті адамдар арасында және олардың арасында ақпарат береді, қарым-қатынас құралы және адам әрекеттері мен мінез-құлқын реттеу қызметін атқарады, сондай-ақ адамның ішкі әлемін қалпына келтірудің негізі бола алады.

Қарым-қатынас мәдениеті – жұмыс, оқу және ойын әрекеттерінің ажырамас бөлігі болады: сондықтан, қарым-қатынас компоненттері осы әрекеттерді жүзеге асыру шарттарын көрсетіп отыр. Осылайша, «кәсіби» және «таза» қарым-қатынас арасындағы айырмашылық нақты өмірдегі бірлескен әрекеттерде соңғы нәтижеге жетудің айтарлықтай күрделілігімен анықтала алады. Қарым-қатынас мәдениеті – адамдардың практикалық әрекеттерінің бірі (бірлескен жұмыс, оқу, командалық ойын) және олардың жұмысын жоспарлауға, жүзеге асыруға және бақылауға ықпал ете алады. Егер қарым-қатынас мәдениеті «байланыс» деп анықталса, онда қарым-қатынас тілдік және тілдік емес әрекеттер арқылы жүзеге асырылатын және дүниетанымды, мотивацияны, эмоцияларды және мінез-құлықты өзгертуге бағытталған бірлескен адами әрекет ретінде анықтала алады. Қарым-қатынас мәдениеті кезінде адамдар тек физикалық әрекеттермен ғана емес, сонымен қатар өз еңбектерінің, ойларының, идеяларының және эмоцияларының нәтижелерімен де алмаса алады. Күнделікті өмірде адамдар ерте жастан бастап бірлесіп жұмыс істеуді үйренді және айналасындағы адамдарға байланысты осы әрекеттерге бейімделе алады. Көптеген жағдайларда өмірлік тәжірибе жеткіліксіз, мысалы, белгілі бір мамандықты (мұғалім, суретші, менеджер, зерттеуші) игеру үшін, бірақ кейде өркениетті, жемісті, қарым-қатынас үшін қажет болады.

Қарым-қатынас мәдениеті – адамдар арасындағы қарым-қатынастың күрделі түрі болып табылады. Қарым-қатынас мәдениетінің кез-келген түрі, қарапайым болып көрінгенімен, объективті және субъективті сипаттағы күрделі заңдылықтарға бағынышты болады. Адамдар арасындағы қарым-қатынас мәдениетінің осы түрлерін терең түсіну олардың алуан түрлі өнімді қызметі үшін өте маңызды болады. Бұл білім әсіресе, мұғалімдер, тәрбиешілер, ата-аналар және азаматтық, кәсіби қызметпен

айналысатындардың барлығы үшін – жұмысында, күн сайын, сағат сайын және жас ұрпақты тәрбиелеуде өте маңызды екенін білеміз. Кең мағынада, қарым-қатынас мәдениеті адамның жеке және әлеуметтік өмірінің ажырамас шарты болады. Адамдардың бірлескен әрекеттері процесі арқылы белгілі бір үлгі мен адам мінез-құлқы қалыптасып отырады. Біртіндеп бұл үлгілер олардың жеке басының құрылымымен өзара байланысты болады. Қарым-қатынас мәдениеті арқылы адам өзінің ішкі болмысын, сондай-ақ санасында әлемнің бейнесін дамыта алады.

Адамдар арасындағы қарым-қатынас мәдениетінің әртүрлі критерийлері бойынша бағалана алады. Солардың бірі –қарым-қатынастың тиімділігі болады. Белгілі поляк психологы және қарым-қатынас зерттеушісі Е.Мелибруда бұл құбылысты былайша талдайды: «Қарым-қатынас мәдениетінің тиімділігі адамның басқа адамған өзін түсінуі үшін ақпарат беру қабілетімен байланысты болады», - деген [1].

Осылайша, тиімді қарым-қатынас мәдениеті адамдар арасындағы өзара түсіністікті күшейте алады. Бұл жағдайда дұрыс түсіну нені білдіре алады? Бұл адамның не айтқысы келетінін сезіну қабілетін білдіріп тұр. Демек, дұрыс түсіну қарым-қатынас мәдениетіндегі екі тараптың да қабілеттеріне байланысты болады.

Адамдар арасындағы қарым-қатынас мәдениеті тұлғааралық сипатта болуы мүмкін, яғни, ола келесі критерийлерге сәйкес болса:

- қатысушылар саны аз (2-3 адамнан тұратын топ);
- бұл тікелей, өзара бірлескен әрекеті: оның қатысушылары жақын орналасқан, еркін көре, есті, ұстай алатын және қарым-қатынас жасай алатын;
- бұл адамға бағытталған қарым-қатынасы: әрбір қатысушы өз серіктесінің бірегейлігі мен орны толмастығын таниды және олардың эмоционалды жағдайының сипаттамаларын, өзін-өзі бағалауын және жеке басының ерекшеліктерін қабылдауымен анықталады деп есептеле алады.

Кәсіби әрекет адамның жеке және әлеуметтік тәжірибесіне негізделе алады. Сондықтан, мамандықты игеру кезінде когнитивтік қарым-қатынас мәдениетінің дағдыларынан басқа, объектілер жүйесін семантикалық қабылдау, сондай-ақ ерекше ойлау тәсілі, субъективті тәжірибе және жеке тұлға құрылымы үлкен маңызға ие бола алады.

Тұлғааралық қарым-қатынастардың көпфункционалды сипаты туралы идеяны кеңес психологтары Б.Г.Ананьев пен В.Н.Мясищевтің жұмысына сүйене отырып, үш негізгі компонент анықталды және бөлініп жіктелді. Олар: адамдардың бір-бірін тануы, олардың эмоционалдық рефлексия түріндегі бірлескен әрекеттердегі өзара әрекеттесе алуы.

Өзара әрекеттесуді Б.Г.Ананьев қарастыра отырып, адамдардың бірлескен әрекеттерінде және әртүрлі нақты өзара әрекеттесу жағдайларында пайда болатын, ақпаратта, коммуникацияда және адамның ішкі әлемінің жаңаруында көрініс табатын әлеуметтік және жеке құбылыс ретінде анықтаған [2].

Мұнда психолог тұлғааралық қарым-қатынастар мен ішкі күй арасындағы байланысты байқады, сондай-ақ қалыпты жеке даму үшін қажетті өзара әрекеттесудің оңтайлы мөлшерін анықтауға тырысқан. Ол коммуникацияның адамның психикалық әлемінің қалыптасуына әсерін және адам қызметінің басқа түрлерімен коммуникацияның негізгі бағыттарын зерттеген.

В.Н.Мясищев коммуникацияны бір-біріне айқын әсер ететін нақты адамдар арасындағы өзара әрекеттесу процесі ретінде қарастырған. Оның еңбектерінде тұлғааралық коммуникацияны жеңілдететін немесе кедергі келтіретін жағдайлар, сондай-ақ коммуникацияның жеке дамудағы рөлі талданып көрсетілді [3].

Қарым-қатынас мәдениеті, еңбек пен танымның үйлесімі ретінде, сананың дамуына негізделген адам қызметінің маңызды үштігін білдіре алады. Қарым-қатынас – адамның әрекеттері мен мінез-құлқын реттеу, адами және тұлғааралық қарым-қатынастар туралы ақпарат беру және адамның ішкі әлеміндегі өзгерістерге мүмкіндік беру құралы бола алады.

Байланыс қызметтері тұжырымдамасын өз кезегінде А.А.Брудный одан әрі дамытты, ол аспаптық қызметтерді негізгі байланыс қызметтері ретінде жіктеп берді. Ол бұл қызмет түрі басқару мен ынтымақтастыққа айтарлықтай әсер етеді деп санаған [4].

Ал, ғалым Л.А.Карпенко «байланыс мақсаты» критерийлеріне сәйкес сегіз қызмет түрін көрсетті [5]:

1) Байланыс – ақпарат беруге дайындық және өзара байланыс үшін жағдай жасауы;
2) Ақпарат – хабарлар, ойлар және шешімдер арқылы алмасуы;
3) Мотивациялық – байланысатын серіктестің белсенділігін арттыруы;
4) Үйлестіру – бірлескен әрекеттер мен бағдарларды ұйымдастырудағы өзара келісімге негізделуі;
5) Өзара түсіністік – серіктестер арасындағы толық өзара түсіністігі;
6) Эмоционалды – серіктесте қажетті эмоционалды жағдайды тудыру және қажет болған жағдайда өз көңіл-күйін өзгерте алу мүмкіндігі;
7) Қарым-қатынас орнату – жеке тұлғаның орнын, мәртебесін және рөлін анықтауы және түсінуі;
8) Әсер ету – серіктестің мінез-құлқын, күйін, жеке және маңызды білімін, соның ішінде ниеттерін, қағидаттары, пікірлерін, шешімдерін, қажеттіліктерін, әрекеттерін және қызметтерін өзгерту алуы.

Сонымен қатар, әдебиетте қарым-қатынас мәдениетінің келесі функциялары да анықталған: әлеуметтік және психологиялық функциялары. Әлеуметтік функция деп, біз бірлескен әрекеттердің ұйымдастыруды, әрекеттер мен мінез-құлықты басқаруды және бақылауды айта аламыз. Ал, психологиялық функция – адамның психологиялық жағдайын сақтау, қарым-қатынас пен өзін-өзі растау қажеттілігін қанағаттандыру функциясы болады.

Қарым-қатынас мәдениеті – адам өміріндегі көптеген рухани және материалдық құндылықтарды қамтитын әлеуметтік-психологиялық құбылыс және өмірдегі ең жоғары қажеттіліктердің бірі бола алады. Дегенмен, бір қарағанда, қарым-қатынас мәдениеті ұғымы барлығына таныс және күрделі болып көрінбеуі мүмкін. «Қарым-қатынас мәдениеті» сөзімен біз кәсіби, жеке, шығармашылық және басқа да ортақ мүдделер, яғни адамдар арасындағы байланыстар мен қарым-қатынастар; таныстармен немесе бейтаныс адамдармен кездесулер; және жеке қарым-қатынастар төңірегінде пайда болған қарапайым ұғымдардың түсіндіруге тырысып бағамыз.

Қарым-қатынас мәдениетіне деген кез-келген қажеттілік жеке белсенділіктің көзі бола алады. Қарым-қатынас мәдениетіне деген қажеттілік күрделі құрылымдық жиынтықты білдіріп отырады. Бізді осы құрылымдардың екеуі қызықтырады: эмоционалды байланысқа деген қажеттілік және когнитивтік қарым-қатынасқа деген қажеттіліктер.

Белгілі болғандай, адам туылған сәттен бастап-ақ басқа адаммен қарым-қатынас жасауы қажет. Адамның өмір бойын жинақтаған еңбегі басқалардың эмоционалды жағдайын, олардың сыртқы келбеті мен мінез-құлқын түсіндіруде және олармен қарым-қатынастағы өзара әрекеттесуді реттеуде ерекше маңызды болады. Білім мен қарым-қатынас тәжірибесі жеке тұлға үшін әрқашан өзіндік ерекшелікке ие, ал коммуникаторлар әрқашан жеке тұлға ретінде бір-бірінен белгілі бір дәрежеде ерекшелене алады. Сонымен қатар, қарым-қатынас процесінде өзара әрекеттесетін адамдар бір мақсатқа немесе әртүрлі мақсаттарға ұмтылуы ықтимал.

Сөйлеу мәдениеті – ауызша ақпаратты – біз көріп, естіген нәрсені жеткізу үшін дауыс пен денені бір мезгілде қолдануымыз. Сондықтан сөйлеу мәдениетін тек көрінетін сөзді қабылдайтын «терезе» ретінде қарастыра аламыз. Егер, ол бұзылған, қараңғы немесе нашар жазылған болса, оны түсіну қиын; тек анық болған кезде ғана әрбір аспектінің мағынасын түсіну оңай болады. Батыс сарапшыларының пікірінше, көшбасшының 7% -ы оның не айтқанының табысына, 55%-ы оның қалай сөйлейтініне, қалай көрінетініне және қандай әсер қалдыратынын анықтай алад. Имидж – табыстың құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Егер, сіз адамдармен жұмыс істесеңіз, достық қарым-қатынаста болып, күлімсіреуіңіз қажет. Бұл арнайы үйретіледі және оқытады. Күлімсіреу – өмірдегі табыстың

белгісі болады. Кейібіреулер американдық күлкіні ресми сыпайылық деуге болады. Ал, ресми сыпайылық шынайы дөрекіліктен жақсы болатыны белгілі.

Бала кезіңізден бастап *сыртқы келбетіңіз* мінезіңіздің бірінші көрсеткіші екенін есте ұстауыңыз қажет. Киім әдеттегідей қабылданады және ойларыңыз бер әрекеттеріңіздің бейнелі белгісі болады. Табысқа жету үшін сыртық келбет ерекше болуы тиіс. Ол адамған іскерлік және тапқырлықты әрі сенімділік әкеледі. Қызметкерлердің сыртқы келбеті аса әсерлі болмаса да, ол тартымдылық пен сенімділік әсері тудырып, қызметіңіздің табысына ықпал етеді.

Қарым-қатынас мәдениеті әрқашан маңызды адами қасиет болып саналған. «Жақсымен сөйлессең – бақытқа бөленесің, жаманға жақынадасаң – қайғыға батасың» деген халық даналығы негізсіз емес. Біз қарым-қатынас жасауға және тіл табысуға оңай адамдарға қызығушылық танытып, оларға ұната қарайтынымыз белгілі, сонымен қатар, тұйық және үнсіз адамдарға көп көңіл бөлмейтініміз де бар.

Қарым-қатынас жасаған кезде адамның жеке психологиялық ерекшеліктері мен моральдық қасиеттерін ескеру және есте сақтау маңызды болады. Адам психологиясын түсіну серіктеске дұрыс көзқарас қалыптастыруға, оның теріс және жағымсыз қасиеттерін анықтауға және командада жұмыс істеуге дайындығын түсінуге көмектесе алады. Қысқасы, бұл бізге адамның іскерлік қарым-қатынастарының ерекшеліктерін анықтай алуымызда көмегі мол.

Іскерлік қарым-қатынастар мәдениеті келесі адами қасиеттерге негізделе алады: әділдік, адалдық, ар-ұждан және өз міндетін түсіне алуы.

Іскерлік қарым-қатынастар мәдениетін зерттеудің өзектілігінің тағы бір себебі - қазіргі заманғы өндірісті басқару жүйесінің көп деңгейлі сипаты, ол оның бірлескен іс-әрекеттердің жиынтығын қалыптастырудағы коммуникация процесіндегі рөлін анықтай алады. Іскерлік қарым-қатынастар мәдениетінің рөлінің артуы аясында тұлғааралық өзара әрекеттесу мәдениеті мәселесі бірлескен іс-әрекеттердің тиімділігінің маңызды шарты ретінде өзекті бола алады.

Ресми қарым-қатынас – үйде, ата-аналармен және достармен қарым-қатынасы; формальды қарым-қатынас – жұмыста, мектепте, жақсы танымайтын адамдармен қарым-қатынасы. Қарым-қатынаста біз көбінесе өзара түсіністікке кедергі келтіретін нәрселерге жол беріп қоямыз. Бұған реніштісөздер мен сөз тіркестерін, жағымсыз лақап аттарды қолданатынымыз. Адамды тыныштандыратын және ұзақ мерзімді әсер ететін қимылдар (ым-ишара) қарым-қатынасты реттеуге көмектесе алады. «Қалайсыз? Рақмет, кешіріңіз...» - бұл қарапайым сөздер біздің көңіл-күйімізге әсер ететіні белгілі. Жұмыста, қоғамдық орындарда және отбасымен қарым-қатынас жасағанда бұл сөздерді үнемі қолдана жүрудің маңызы зор.

Психологиялық және педагогикалық ғылымдардағы зерттеудің негізгі бағыттарының бірі – аффективті-когнитивтік процестердің тиімділігін арттырудағы қарым-қатынастың маңыздылығы бар. Мамандандырылған сараптамалық зерттеулер қарым-қатынастың жалпы тұлғалық дамуға, сондай-ақ қарым-қатынасқа қатысатын жеке тұлғалардың негізгі когнитивтік сипаттамаларына: мнемоникалық, перцептивті, зейінді және басқа сипаттамаларға басым әсерін (Б.Ф.Ломов, В.А.Кольцова, Р.Н.Краусс, Дж.Тадж ж.б.) анықтаған. Бұл ғалымдардың жұмысындағы өзгерістерден айқын көрініс беріп тұр. Қарым-қатынастың жеке тұлғалардың психологиялық ерекшеліктерінің көрінісіне әсері, ең алдымен, топ мүшелерінің өзара әрекеттесу деңгейімен анықталып отыр.

Шын мәнінде, коммуникация адамның аффективті және когнтивті дамуына әрқашан оң әсер ете бермеуі де мүмкін. Оның психологиялық сипаттамаларының көрінуіне әсер ету қарқындылығын бірқатар факторларға байланысты, соның ішіндегі:

- атқарушы функцияның сипаттамалары (оның мазмұны, күрделілігі, проблемалық сипаты, талқылау деңгейі және басқалары);
- субъектінің жеке психологиялық тәржімдемесі (коммуникативті емес тапсырмалар кезіндегі ,,белсенділік деңгейі, оларға қатысу, мотивация сипаты, бірлескен

іс-шараларда серіктестермен өзара әрекеттесуді ұйымдастыру және қолдаудың жеке мүмкіндіктері, коммуникациялық тәжірибе, коммуникациялық дағдылар тағы басқалары);

- әлеуметтік-психологиялық тәржімдемесі (үйлесімді өзара әрекеттесу деңгейі, оның бағыты, топтық құрылуы т.б.);
- жағдайлық факторлар (жағдайдың ерекшелігі, оның кеңістіктік-уақыттық тәржімелері және басқалары).

Біздің ойымызша, коммуникацияның себептерін зерттеген кезде олардың күрделі тәржімесін ескеру тиіс. Әдетте, бағдарлау әрекеттерін талдаған кезде қажеттіліктің бір түрі айқындалады. Бұл оның тақырыбынан айқын көрініс береді. Қарым-қатынастар полимотивациялық сипатта бола алады. Мұның себептері әртүрлі қажеттіліктерде көрінеді (қарым-қатынас объектісі міндетті түрде қарым-қатынас жасаушы серіктес болуы міндетті еместігі; жалпы алғанда, кез-келген нәрсе болуы ықтимал. Объектіге бағытталған әрекеттегідей, объект, қажеттілік және қарым-қатынас арасында «күшті» байланыс болмайды).

Әдебиеттер тізімі:

1. Мелибруда Е. Я-Ты- Мы Психол. Возможности улучшения общения / Пер.с польского. Прогресс, 2026 – 256с
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. [Электронный ресурс]: монография / *Б. Г. Ананьев*. - Изд. 2-е. - Санкт-Петербург : Питер, 2021. - 265 с.
3. Мясищев В.Н. Психология отношений. https://www.klex.ru/31i
4. Брудный А.А. Понимание как философско-психологическая проблема. // Вопросы философии.- 2022.- №10.- С. 5.
5. Карпенко Л.А. История психологии в лицах. Общая психология. https://www.koob.ru/karpenko_l/personnel

ӘОЖ 37.091.212:37(043)

ЗЕРТТЕУШІЛІК ӘРЕКЕТ АРҚЫЛЫ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Буркутбаев Байғани Анесұлы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается работа по организации образовательного процесса и виды компетенций, направленные на достижение результатов коммуникативной компетентности на основе исследовательской деятельности студентов.

Ключевые слова: исследование, коммуникативная компетентность, процесс обучения, познавательная деятельность, личность.

Abstract. This article examines the organization of the educational process and the types of competencies aimed at achieving communicative competence results based on students' research activities.

Keywords: research, communicative competence, learning process, cognitive activity, personality.

Жаңартылған білім беру моделі студенттің коммуникативтік белсенділігін күшейтуге баса назар аударады, бұл олардың танымдық үдерісте «дайын білім алушы» позициясынан «белсенді субъект» позициясына өтуін қамтамасыз ете алады. Сондықтан,

студенттердің зерттеушілік қызметіне негізделген осы коммуникативтік құзыреттіліктің нәтижелеріне бағытталған білім беру процесін ұйымдастыруды қажетсінеді.

Бұл құзыреттіліктің ерекшелігі, мамандық бойынша дайын білім алу емес, керісінше «білімнің пайда болу шарттары мен мән-жайларын талдау» болады. Бұл ыңғайлы ұйымдастырылған білім беру процесі зерттеушілік және практикалық сипатқа ие болады, ал білім беру мазмұнын меңгеру әдістері студенттің өз тәжірибесі арқылы жүзеге асырылатын болады. Осылайша, құзыреттілік танымдық, пәндік-практикалық және жеке тәжірибенің синтезі ретінде көрініс береді. Адамның жұмыс істеу, танымдық, интеллектуалдық және өмірлік әрекеттерге қатысу қабілеті коммуникация процесімен, яғни коммуникативтік құзыреттілікпен тікелей байланысты болады.

Н.Н. Нұрахметовтің айтуынша, «коммуникативтік құзыреттілік дегеніміз – нақты өмірлік жағдайларда мәселелерді шешу үшін қазақ және басқа тілдердегі ауызша және жазбаша қарым-қатынастың әртүрлі құралдарын пайдалана алуы» [1].

Ә.М. Мұханбетжанова жеке тұлғаның коммуникативтік құзыреттілігінің дамуы оқу парадигмасының ауысуына байланысты жүреді деп санайды, бұл «бақылаудан өзін-өзі бақылауға, әлеуметтік бақылаудан дамуға, монологтан диалогқа, түсіндіруден түсінуге» өтудің негізі болып табылатынын айтқан [2].

Зерттеушілер *коммуникативтік құзыреттіліктің компоненттерін* оқу нәтижелері ретінде келесідей анықтаған:

– қарым-қатынас (қажетті тілдерді білу, педагогика және психология, қақтығыстарды шешу, логика, риторика, мәдениет және сөйлеу) саласындағы білімі;

– қарым-қатынас және ұйымдастырушылық дағдылар (іскерлік қарым-қатынастарды сақтау, белсенді болу, жеке тұлғаны оң қабылдау мен түсінуге негізделген психологиялық әсер ету, басқалармен бірлескен іс-шараларға белсенді қатысуы);

– эмпатия (басқаларды түсіну және олармен жанашырлық таныту қабілеті, вербалды психотерапия жүргізу мүмкіндігінің болуы);

– өзін-өзі бақылау (басқалардың және өзінің мінез-құлқын реттеу, қақтығыс жағдайларында тиімді әрекет ету жолдарын табу, қолайлы психологиялық ахуал жасау және субъектіаралық қарым-қатынастарды болжау қабілетінің болуы);

– вербалды және вербалды емес қарым-қатынас мәдениеті (сөйлеу техникасы, риторикалық құралдар, дәлелдеу және келіссөздер жүргізу әдістері, кәсіби оқыту этикетін сақтау, тұжырымдамалық категориялық ақпаратты мақсатты пайдалану және вербалды емес құралдарды пайдалана алуы).

Осы көзқарасты ескере отырып, біздің жұмысымыз коммуникативтік құзыреттіліктерді дамытуда *ауызша және жазбаша қарым-қатынастың* әлеуметтік-психологиялық сипаттамаларын түсіну қажеттілігін анықтап алдық. Зерттеу қызметі барысында студенттер қарым-қатынастың барлық түрлерінде өзара әрекеттесетіні белгілі болды. Ауызша қарым-қатынас процесіне қатысушылар арасында ашық, сенімді қарым-қатынас орнату өте маңызды, себебі ашық диалогтық қарым-қатынас студенттердің ойлауына әсер етеді, ал өзара ынтымақтастық қарым-қатынас стильдерін дамытуда маңызды фактор бола алады. Тиімді қарым-қатынас жағдайында өзара әрекеттесу мен ынтымақтастықтың әртүрлі формаларының үнемі ауысып отыруы жеке және тұлғааралық қарым-қатынастың әртүрлі әдістерін меңгеруге және олардың әртүрлі әлеуметтік рөлдер мен лауазымдарда дамуына әсер етіп отырады. Бұл әсіресе, адами құзыреттіліктерді дамыту жағдайында маңызды, себебі адамның позициясының өзгеруі оның ішінде жаңа семантикалық қайта құрылымдаудың пайда болуымен байланысты болады. Осылайша, зерттеу жұмыстары кезінде рөлдік психотерапияда, білім беру рөлдік ойындарында және интерактивті әлеуметтік-психологиялық тренингтерде әлеуметтік позицияларды ауыстыру тиімді әдіс ретінде қолданылатынын атап өтуге болады. Жазбаша қарым-қатынастың ерекшелігін ескере отырып, тілдің осы түріне тән студенттердің мотивациясын дамыту кезінде оларға нақты міндеттер қойып, оларды ынталандыру болады. Яғни, жазу студент үшін саналы, қажетті міндетке айналуы қажет. Жазбаша қарым-қатынасқа тән мотивацияны

қалыптастырудың бір жолы - баланы «ішкі сезімдерін ашатын» тақырыпта жазуға ынталандыра алу. Сондықтан біздің зерттеуіміз жазбаша коммуникативтік құзыреттілікті дамыту келесі тығыз байланысты іс-әрекет кезеңдерінен тұратынын анықтадық. Біріншіден, өзін-өзі жазуды үйрету - өзін-өзі рефлексиялық жазу немесе өзін-өзі зерттеу - содан кейін когнитивті-шығармашылық жазу немесе когнитивтік зерттеумен айналысуға жетелеу. Жазбаша қарым-қатынас құрылымына кіретін келесі іс-әрекет - ұжымдық зерттеулерге қатысу, яғни бірлескен жобаға негізделген зерттеулерді ұйымдастыра алу. Ғылыми зерттеулер мен дүниетаным ұғымдары студенттер арасындағы өзара әрекеттесу арқылы қалыптаса алады. Бірлескен зерттеу жұмыстары өзара ынтымақтастық пен коммуникативтік қарым-қатынас үшін мүмкіндіктер жасайды, шығармашылықты және зерттеу мақсаттарын қою мүмкіндігін дамытып отырады. Осылайша, студенттердің зерттеу барысында коммуникативтік құзыреттіліктерінің дамуына келесі факторлар ықпал ететінін анықтадық: *зерттеу тапсырмаларының шығармашылық сипатының болуы; студенттердің жеке тәжірибесін талдау, өз ойларын, идеяларын және қиялдарын дамыта алуы; диалогтық, ашық қарым-қатынас және белсенді бірлескен талқылау негізінде пікір білдіруге дайын болуы; қызықты тапсырмаларды таңдау және жүзеге асыра алуы.*

«Құзыреттілік» және «құзыретті» ұғымдарын талдау олардың бірмәнді емес екенін көрсетіп отыр. А.В. Хуторской құзыреттілік ұғымын түлектің білім алуға дайындығына қойылатын талаптарды анықтайтын өзара байланысты жеке қасиеттердің жиынтығы ретінде анықтайды, ал құзыретті - бұл тиісті жеке құзыреттіліктің дамуы болады [3].

Білім беру процесінде құзыреттіліктің дамуы студенттің ақпараттық сауаттылығына емес, керісінше, оның әртүрлі салалардағы мәселелерді шешу қабілетіне басымдық бере алады. *Құзыреттіліктің* келесі түрлерін көрсетеміз:

1) әртүрлі ақпараттық көздерден білім алу әдістерін меңгеруге негізделген тәуелсіз танымдық қызмет саласындағы құзыреттілігі;

2) азаматтық және қоғамдық қызмет саласындағы құзыреттілігі (азамат, сайлаушы, тұтынушы ретінде әрекет етуі);

3) әлеуметтік-еңбек саласындағы құзыреттілігі (жұмыс орнындағы жағдайды талдау, кәсіби мүмкіндіктерін бағалау, жұмыстағы өзара әрекеттесу нормалары мен этикасына назар аудару, өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларының болуы);

4) күнделікті саладағы құзыреттілігі (өз денсаулығының, отбасылық өмірінің аспектілері және т.б.);

5) мәдени және демалыс саласындағы құзыреттілігі (бос уақытты пайдалану жолдары мен құралдарын таңдау, мәдени және рухани бай тұлғаны дамыта алуы).

Құзыреттілікке оқытудың ерекшелігі дайын білімді алуда емес, «білімнің пайда болу шарттары мен мән-жайларын талдауда» жатыр. Студент мәселелерді шешу үшін қажетті ұғымдарды өз бетінше жіктей алуы. Оқудың бұл ыңғайлы ұйымдастырылған зерттеуі мен практикалық сипаты оқу тақырыбына айнала алады. Білім беру мазмұнынан, іс-әрекет әдістерінен, көзқарастарды жеке білдіруден және тәжірибеден ұғымдарды біріктіру студент өзінің іс-әрекет тәжірибесін дамыта отырып жүзеге асыра алады.

Осылайша, құзыреттілік когнитивтік, субъективті-практикалық және жеке тәжірибенің синтезі ретінде көріне алады.

Кеңінен қолданылатын құзыреттіліктер ***негізгі*** немесе ***кілттік*** деп аталған. Негізгі құзыреттіліктер келесі сипаттамалармен сипатталып отыр:

– олар көпфункционалды (құзыреттілік күнделікті, кәсіби және әлеуметтік салалардағы проблемалық жағдайларды шешсе, негізгі болып санала алады);

– негізгі құзыреттілік пәнаралық және пәнге тәндікті байқатады. Негізгі құзыреттіліктің дамуы белгілі бір интеллектуалдық даму деңгейіне байланысты (абстракция, сыни ойлау, өзін-өзі талдау) болады;

– негізгі құзыреттілік көп қырлы, әртүрлі жеке қасиеттерді, интеллектуалдық қабілеттерді және коммуникативтік дағдыларды біріктіре алады;

– құжаттарды талдау қазіргі білім беру процесінің негізгі мақсаты ретінде келесі негізгі түлек құзыреттіліктерін анықтай алады:

– белсенді өмір салтын және кәсіби дүниетанымды қабылдай алады;

– қоғамның жағдайы мен өз жағдайына жауапкершілік, өзін-өзі ұйымдастыру қабілеті болады;

– әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жүзеге асыруға баса назар аудару болады;

– экономикалық және әлеуметтік дағдыларды меңгеру болады;

– жаһанданған әлемге және ашық ақпараттық қоғамға интеграциялану қабілеті (информатика, шет тілі, мәдениетаралық түсіністік) болады;

– төзімділік (басқалардың пікірлеріне төзімділік, диалогқа қатысу, мағыналы өзара түсіністікті іздеу және табу мүмкіндігі) болады;

– заманауи, жалпы мәдени деңгейге жетуі болады;

– құқықтық мәдениеті: негізгі құқықтық нормаларды білу және мемлекеттік жүйедегі құқықтық мүмкіндіктерді пайдалану мүмкіндігінің болады.

Латын тілінен аударғанда «құзыреттілік» (competentia) сөзі адамның білімі мен тәжірибесіне ие болып, мәселелерді тиімді шешу қабілетін білдіруі. Құзыретті адам деп, тиісті білімі мен дағдыларын игерген және негізделген пікірлері бар адамды айтамыз.

Көптеген зерттеулерге сүйене отырып, келесі «негізгі құзыреттіліктер» топтарын анықтадық:

Құндылыққа негізделген ойлау құзыреттіліктері. Бұл студенттің құндылықтарға бағдарлануына қатысты болады. Осы құзыреттілікке сәйкес студент өзін академиялық және басқа да іс-әрекеттерде анықтай алады. Ол студенттің білім беру процесіндегі жеке басының ерекшеліктері арқылы оның өмірлік бағытымен байланыстылығында.

Жалпы мәдени құзыреттілігі. Ұлттық және әмбебап мәдениетті сезіну және түсінуі; адам өмірінің рухани-адамгершілік негіздері және адамзаттың мәдени негіздері, әртүрлі ұлттар, отбасы, әлеуметтік және қоғамдық құбылыстар мен әдет-ғұрыптары; діни қозғалыстар мен ғылымның адам өміріндегі рөлін; күнделікті және мәдени салалардағы құзыреттілік, мысалы, бос уақытты ұйымдастырудың пайдалы әдістерін меңгеруі. Бұған студенттің жаһандық ғылыми жағдайды түсіну тәжірибесі кіретін болады.

Оқу когнитивтік құзыреттілік ретінде. Бұл студенттің логикалық, әдіснамалық және жалпы білім беру іс-әрекеттерінің элементтерін қамтитын когнитивтік іс-әрекетті өзін-өзі ұйымдастыруы жатады. Оған сондай-ақ жоспарлау, мақсат қою, талдау, өзін-өзі талдау және өзін-өзі бағалау әдістері кіре алады. Студент белгілі бір объектіге қатысты өнімді іс-әрекет дағдыларын игере алады. Бұл құзыреттілікке сауаттылық та кіреді, фактілерді ойша жуықтаудан ажырату, сенімділік әдістерін, статистикалық және басқа да когнитивті әдістерді қолдана алуы.

Ақпараттық құзыреттілігі. Бұл білім беру және әдебиет салаларындағы ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндігінде көрініс береді. Бұған заманауи ақпараттық көздерді (теледидар, магнитофон, телефон, факс, компьютер, принтер, модем, көшірме аппараты және т.б.), ақпараттық технологияларды (аудио, бейне, аудиожазба, электрондық пошта, БАҚ, интернет) меңгеру, ақпаратты іздеу, талдау, таңдау, беру және сақтау кіре алады.

Коммуникативтік құзыреттілігі. Бұған тілді білу, қоршаған ортада және әртүрлі жағдайларда адамдармен өзара әрекеттесу тәсілдерін білу, топта, командада жұмыс істей білу және әртүрлі әлеуметтік рөлдерді меңгерулері кіре алады. Студенттер сонымен қатар хат жаза білуі, сауалнамалар мен өтініштерді толтыра білуі, сұрақтар қоюы, өздерін таныстыруы, презентациялар жасауы, талқылаулар жүргізуі және т.б. болуы қажет. Бұл құзыреттілікті білім беру процесінде пайдалану үшін нақты әлемдегі коммуникациялық нысандарды түсіну және оларды әр кезеңде жұмыс әдістерінде қолдану керек болады.

Әлеуметтік және еңбек құзыреттіліктері. Мұнда студенттер азаматтар, бақылаушылар, сайлаушылар, спикерлер, тұтынушылар, сатушылар, клиенттер, өндірушілер және отбасы мүшелерінің рөлдерін атқара алады. Олар экономикалық және

құқықтық мәселелерді анықтайды және оларға міндеттеме алады. Бұған бәсекелестік нарық жағдайларын талдау, жеке және әлеуметтік мүдделерге сәйкес әрекет ету, жұмыс этикасын және азаматтық қатынастарды ұстану кіретін болады.

Өзін-өзі тұлғалық жетілдіру құзыреттілігі – өзін-өзі қолдау және эмоционалды өзін-өзі реттеу, оларды физикалық, рухани және интеллектуалдық дамуға бағыттайтын әдістерді қолдана алуы. Студенттер өздерінің жеке қызығушылықтары мен қабілеттерін жақсарту жолдарын үйренуі. Басқаша айтқанда, өзін-өзі тану арқылы олар қазіргі заманғы адамдарға тән қасиеттерді дамытады, ақыл-ой сауаттылығын арттырады және ойлау мен мінез-құлықты жақсартып отырады. Бұған жеке гигиена, өз денсаулығына назар аудару, жыныстық сауаттылық, ішкі қоршаған орта мәдениеті және өмір қауіпсіздігін сақтай алуы.

Студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін дамыту процесі кең және күрделі мәселенің маңызды бөлігі болады. Бұл мәселені іс жүзінде жүзеге асыру және шешу педагогикалық әдістердің тиімділігін арттырып отырады.

Біздің зерттеуімізде қарастырылған *коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру* көпқырлы және көпфункционалды құбылыс болып табылады, оның табиғаты өзара әрекеттесу түрлерін анықтап отыр. Коммуникативтік құзыреттіліктің негізі - адамның өзіне және табиғи және әлеуметтік ортаға деген қарым-қатынас жүйесін реттейтін моральдық-психологиялық санат болып табылады. А.К.Дусавицкийдің айтуынша, оқу - баланың әлеуметтік қарым-қатынасқа және ұжымдық белсенділікке енуінің негізгі құралы болып табылады [4].

1- курстан бастап білім алушы ғылыми түсініктерді игеруге аяқ басады. Білімдері мен дағдыларын түсіну ғылыми ұғымдардың негіздерін меңгеруге қолайлы жағдайлар жасалады. Әрбір ұғымның нақты мазмұны болғандықтан, оны бірден меңгеру оңайға түспейді. Бұл сөзсіз ойлау тәсілін меңгеруді талап ететіні белгілі. Студенттердің өз пікірлерін дұрыс білдіру қабілетін дамыту - үлкен педагогикалық және психологиялық маңызы бар міндет болады. Академиялық жұмыстың нәтижелері студенттерге қарағанда мұғалімдерге көбірек байланысты екені анық.

Жазбаша қарым-қатынас алғаш рет Л.С.Выготскийдің еңбектерінде психологиялық зерттеулердің жеке тақырыбы ретінде ұсынылған [5].

Жазбаша тілдің жоғары ақыл-ой функцияларының дамуына қатысты зерттеулерінде автор жазбаша тілдің ауызша тілден және ішкі тілден психологиялық тұрғыдан ерекшеленетінін анықтап берген. Ол сондай-ақ жазбаша тілдің олардан айырмашылығы бар өзіндік психологиялық құрылымы бар екенін алға тартқан.

Біздің зерттеуімізде студенттердің зерттеушілік қызметін ұйымдастыру арқылы коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруды жүзеге асырудың мазмұнын, әдістерін және көрсеткіштерін анықтау мақсаты қойылды. Студенттердің зерттеушілік қызметін ұйымдастыру кезеңдерінің құрылымы келесідей әрекет кезеңдерімен жүзеге асырыла алады: Студенттердің *танымдық* зерттеушілік қызметін ұйымдастырудағы әрекетті жіктеу және жетілдіріп отыру;

Ата-аналармен мәдени қарым-қатынасты зерттеуге бағыттайтын *коммуникативтік* тұлғааралық қарым-қатынастың жоғары деңгейі;

Ұйымдастыру – студенттердің аудиторияда және аудиториядан тыс жерде зерттеу қарым-қатынасының әлеуетін пайдалану мүмкіндігінің болуы;

Құрастыру – студенттердің зерттеушілік қызметін ұйымдастыру үшін қажетті позицияларды жасау, жаңа ақпаратты игерудің тиімді тәсілдерін жүйелі түрде құру мүмкіндігінің болуы;

Жобалау – студенттердің зерттеушілік қызметін талдау, тақырыптарды таңдау, жобалау және қажетті мазмұн мен ақпаратты таңдауда көпөлшемді тұжырымдамаларды пайдалану мүмкіндігінің болуы. Студенттерді зерттеу барысында коммуникативтік құзыреттіліктердің қалыптасуына келесі факторлар ықпал ететіні анықталып отыр: зерттеу тапсырмаларының шығармашылық сипатын; студенттердің жеке тәжірибесін талдау, өз ойларын, идеяларын және қиялдарын дамытуын; диалогтық, ашық қарым-қатынасқа,

белсенді бірлескен талқылауға негізделген пікірлерді білдіруін; қызықты тапсырмаларды таңдау және жүзеге асыруын. Қорытындылай келе, қарастырылып отырған жағдай коммуникативтік құзыреттілік объективті білім ретінде көрінетін оқудың негізгі түрлерінің бірі болып отыр. Коммуникативтік құзыреттіліктің дамуы белсенділікке негізделген және студенттің зерттеушілік қызметі арқылы жүзеге асырылуы мүмкін болады. Коммуникативтік құзыреттілік әрекет субъектісінің жеке дамуының нәтижесінде көріне алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нурахметов Н.Н. Ұлттық мектептерде білім сапасын жоғарылатудың тиімді әдістері: Республикалық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. - Алматы: РОНД, 2026.
2. Мұханбетжанова Ә.М., Мұқанбетова Ш.Т. Тұлғалық бағдарлы білім берудің теориялық негіздері. Оқу құралы. – Орал, 2026.
3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции: технология конструирования // Народное образование. - 2023. - №5.
4. Дусавицкий А.К. Дважды два = икс? Раздел библиотеки: Творческое мышление. 2026. https://www.koob.ru/dusavitskiy/
5. Выготский Л.С.Проблемы общей психологи //Соч.: В 6 т. −М., 2022. −Т.2.

ӘОЖ 37.01:004.4(043)

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДА АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕ

Абдрахан Еламан Абдраханұлы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье поднимается вопрос о формировании информационного общества в эпоху стремительного развития информационного общества. Считается, что формирование информационной культуры среди членов нашего будущего общества – молодежи – является главной задачей, стоящей перед обществом.

Ключевые слова: новая экономика, новое общество, информационное общество, информационная культура, интернет, молодежь.

Abstract. This article addresses the question of the formation of an information society in an era of rapid development. It is believed that fostering an information culture among the members of our future society—the youth—is the primary challenge facing society.

Keywords: new economy, new society, information society, information culture, Internet, youth.

Қазіргі қоғамның айрықша ерекшеліктеріні бірі – қоршаған ортаның тұрақсыздығында. Өркениеттің қазіргі даму кезеңін сипаттайтын өзгерістер бұрынғыдан түбегейлі ерекшеленуде. Олар үздіксіз, динамикалық, жылдам және жаһандық сипатқа ие болуда. Олар бүкіл планетаға мәні бойынша, адам мен әлеуметтік өмірдің барлық аспектілеріне әсер ете алады. Бұл дәуірде жаңа экономика, жаңа саясат және жаңа қоғам пайда болу үстінде. Бұл жаңа қоғамда еңбек түрі өзгеріп, өндірістің барлық салаларында қол еңбегін интелелектуалдық еңбек алмастыруда. Жаңа қоғам – өндірістің барлық салаларында адам білімін қолдануға негізделген интеллектуалдық еңбек қоғамы болып

отыр. Бұл жаңа қоғам экономиканың жаңа түрін: ақпарат пен білімге негізделген экономиканы тудырып отыр.

Ақпараттық қоғамның қарқынды дамып келе жатқан дәуірінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру ақпараттық технологиялар кеңінен қолданылып, қарқынды дамып келе жатқан заманауи талаптарға сәйкес адамдар арасындағы ақпарат алмасу мен коммнуикацияның алғышартына айнауда болды. Сондықтан, болашақ қоғамымыздың мүшелері – жастар арасында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғам алдында тұрған басты міндет болып отыр. Ақпараттық мәдениетті, сауатты адам ақпаратқа деген қажеттілікті сезіне білуі, оны таба білуі, бағалай білуі және тиімді пайдалана білуі, сондай-ақ дәстүрлі және автоматтандырылған ақпаратты сақтау құралдарын шебер пайдалануы қажет.

Бұл адамзаттың ең үлкен жетістіктерінің бірі болып табылады. Егер ол шамадан тыс ашық қолданылса, жастардың санасын улап жіберуі ықтимал. Бұл ақпаратты пассивті пайдаланудың артуына байланысты болады. Интернеттің кеңінен қолданылуына байланысты біз ақпаратты таратудың бақылаусыз кері процесі күн сайын күшейіп келе жатқанын байқап келеміз.

Біріккен ұлттар ұйымының мәліметтері бойынша, «XXI ғасыр ақпараттық технологиялар ғасыры» деп аталып отыр. Оған дәлел: Мемлекет басшысының 2025 жылға 8 қыркүйектегі халыққа Жолдауында: «Жаппай цифрландыру және жасанды интеллект технологиясын барынша енгізу арқылы экономиканы жаңғыртуымыз қажет»- деді [1].

Демек, елдің даму стратегиясының жаңа кезеңдері, соның ішінде мемлекеттік басқаруды жетілдіру, цифрландыруды жеделдету және саяси жүйені жаңғырту мәселелері айқындалуы керек.

Осыдан шығатыны, XXI ғасырдың алғашқы жылдарындағы негізгі міндеттердің бірі – «білім – бүкіл өміріңе қағидатынан «білім – бүкіл өмір бойыңа» қағидатына көшуге мүмкіндік беретін білім беру жүйесінің ұйымдастырушылық құрылымдарын іздеудің жолы.

XXI ғасырдың басы ақпараттық қоғамға кең ауқымды көшумен сипатталып отыр. Бұл ауысуға цифрлық технологиялар, ақпараттық технологиялар және басқа да ғылыми-техникалық жетістіктер әсер еткені анық. Қазақстан Республикасы ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі болып табылатын қоғамды ақпараттандырудың жаңа кезеңіне аяқ басуда. Қоғамды ақпараттандыру – еліміздің экономикасын, мәдениетін және ғылымын дамытудың негізгі алышарты болады.

Цифрлық оқыту жүйелерін енгізумен оқытылатын теориялық материалдың кез-келген бөлігін цифрлық бағдарламамен ауыстыру мүмкін болады, бұл оқу материалының мазмұны мен құрылымының өзгеруіне апарады. Компьютерлермен жұмыс істейтін педагогтер келесі міндеттерге назар аудара алады: цифрлық оқыту бағдарламалары (теориялық материалды оқу және есептерді шешу) және тесттер (жұмысқа түсініктемелер алу, қателерді түзету бойынша әдістемелік нұсқаулықтар). Бұл мәселелер педагогикадағы өзекті мәселені шешуге көмектеседі: оқу іс-әрекетін жекешелендіру болады. Цифрлық сауаттылықты және жаңа ақпараттық технологияларды меңгеру процесі адами формаларды ескеруді талап етіп отыр. Бұл мәселе мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балаларды оқыту кезінде маңызы мол. Балалық шақ тек адам таланттарын бақылау көзі ғана емес, сонымен қатар жан мен ақыл-ой процестерінің қарқынды даму кезеңі бола алады. Сондықтан бастауыш мектеп жасындағы балалардың өміріне жаңалықтарды енгізген кезде ерекше сақ болуымыз керек.

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар білім беру процесінде әрбір маманның шығармашылық қабілеттерін пайдаланудың айқын мүмкіндіктерін ұсына алады. Ақпараттық технологиялар әрбір маманның жеке білім беру траекториясын талдауға, компьютердің маңызды дидактикалық қасиеттерін дамытуға мүмкінді беретін ашық білім беру жүйесін құрумен тығыз байланысты, бұл білім беру процесінің тұтастығын бағдарламалануы және оқу бағдарламаларының айнымалы бейімделуі арқылы сақтай

отырып, оны жекешелендіруге және білім беру процесінде мамандардың танымдық қызметін тиімді ұйымдастыру арқылы жаңа білім беру технологияларын түбегейлі өзгертуге мүмкіндік бере алады.

Жоғары оқу орындарының оқытушыларының ақпараттық мәдениетін дамыту тұрғысынан кез-келген пәнді информатика заңдарына сүйене отырып, түсіндіруге мүмкіндік беру де маңызды болады. Сондықтан, оқу орындарындағы іргелі пәндерді компьютерлендіру қазіргі уақытта оқу процесін ұйымдастырудағы негізгі мәселелердің бірі болып отыр. Педагогтер оқу процесінде компьютерлерге электрондық көмекші ретінде сенім артады. Дегенмен, компьютерлерге және оқытушыларға берілетін қызмет түрлері зерттелетін пән саласына және әрбір жеке маманның әдіснамалық тәсіліне байланысты болады.

Әлемдік өркениет деңгейіне көтерілуге ұмтылатын кез-келген елдің немесе ұлттық өз мақсаттарына жетудегі басты қаруы – әрбір жеке тұлғаның ұлттық рухани құндылықтарға негізделген білім алуын қамтамасыз ете алу.

Білім беруді ақпарапттандыру мен компьютерлендірудің әртүрлі аспектілерін және білім беру процесінде цифрлық технологияларды қолдану теориясы мен әдістемесі В.А.Каймин, Ю.С.Брановский және Н.В.Василенко еңбектерінде қарастырылған.

Қазақстандық ғалымдар бұл мәселені Б.Баймұханов, Ж.А.Қараев, С.К.Кариев, К.А.Таңатаров, К.З.Халықова, Б.Барсай, В.В.Гриншкун, К.Т.Искакова, Н.И.Аманжолова, Т.Г.Бортко ж.б зерделеу жүргізген.

Қазіргі қоғамның негізгі бағыттарының бірі – білім беру процесін ақпараттандыру болып отыр. Бұл бағыт жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып, тереңдетіп оқыту, қашықтықтан оқыту және жекешелелендірілген оқыту мақсаттарына қол жеткізуді, осылайша білім беру процесінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын арттыруды қамтып отыр.

Білім беру процесін компьютерлендіру студенттердің білім алуымен байланыстылығында. Ал, компьютерлер мен олардың құралдары білім беруде қолданыла бастаған кезде оқудағы жаңа ақпараттық технологиялар ұғымы пайда бола бастайды.

В.Извозчиковтың айтуынша, білім берудегі ақпараттық технологиялар – бұл білім беру процесінде жаңа электрондық оқыту құралдарын, ең алдымен компьютерлерді қолдану әдістемесі мен технологиясы болады [2,74б].

Сондықтан, білім беруді ақпараттандыру және білім беруді компьютерлендіру ұғымдарын ажырата алу қажет болады. Соңғысы, тек білім беруде компьютерлерді қолдануды қамти алады. Бұл жағдайда компьютердің мүмкіндіктері өте кең: жаңа ақпарат беру үшін электрондық оқулықтарды пайдалану, оқу тапсырмаларын орындау, студенттердің білімін бағалау, тесттерді, әртүрлі ойындарды өткізу және басқалары.

В.Глушковтың айтуынша, білім беру процесін ақпараттандыру студенттердің оқуымен байланысты болғандықтан, ақпараттық технология – ақпаратты өңдеумен байланысты процесс болады [3,165б].

Ал, компьютерлер мен олардың құралдары білім беруде қолданыла бастаған кезде, білім берудегі жаңа ақпараттық технологиялар ұғымы пайда бола бастады. А.Горячевтің пікірінше, ақпараттық технология мәтіндік редактор, электрондық кесте, дерекқор, графикалық редактор, мультимедиялық және коммуникациялық технологиялармен анықталады [4,55б]. В.Грищенко мен Б.Паншин ақпараттық технологияны әлеуметтік ортаның заңдылықтарына сәйкес және минималды шығындармен ақпаратты жасауды, сақтауды және таратуды қамтамасыз ететін құралдар мен әдістер жиынтығы ретінде анықтаған [5,99б]. Д.Матрос ақпараттық технологияны тек келесі шарттар орындалған жағдайда ғана талқылауға болатынын айтады:

- егер, ол педагогикалық технологиялардың негізгі қағидаларын қанағаттандырса (алдын-ала жобалау, мақсаттылық, тұтастық ж.б);

- егер, ол бұрын дидактикада теориялық және практикалық тұрғыдан қарастырылмаған болғанда;

- егер, ақпаратты дайындау және беру құралы компьютер болғанда. Осы тұрғыда жаңа ақпараттық технологиясын қолдана отырып, дидактикалық мәселелерді шешетін педагогикалық технологиялар ретінде анықтауға бола алады [6,35б].

Сондықтан, XXI ғасырдағы ақпаратттық қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін білім беру саласында келесі мақсаттар қойылуда: білім беру процесінде цифрлық технологияларды, интернетті, цифрлық желілерді, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, электрондық оқулықтарды тиімді пайдалану арқылы білім беру сапасын арттыру болады.

Ақпараттық мәдениеттілік – бұл тек компьютерді дұрыс басқара білу ғана емес, сонымен қатар кез-келген ақпарат көзін – анықтамалықталықтарды, сөздіктерді, энциклопедияларды ж.б. дұрыс пайдалана білу керек.

Цифрлы білім берудің негізгі бағыты – XXI ғасырдың талаптарына сай қоғамды дамыту үшін жоғары тиімді технологияларға негізделген жаңа білім беру стратегиясына көшу болып отыр. Осылайша, қазіргі білім беру жүйесінің ерекшеліктеріне оның іргелі сипаты, алдын алу тәсілі және осы мақсаттарға жету мүмкіндігі болады. Білім беру жүйесін компьютерлендірудің бір бағыты – білім беруге ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу болып отыр.

Белгілі қазақстандық ғалым Ж.Қараевтың айтуынша, оқытуда компьютерді пайдалану түрлі-түсті кестелерді, диаграммаларды және қозғалатын денелерді сипаттауға, процестерді модельдеуге, тіпті олардың дамуын математикалық модельдеуді қолдана отырып, дәл және көрнекі түрде сипаттауға мүмкіндік бере алады. Осылайша, компьютерлер оқыту мазмұнын анықтауға және дәстүрлі техникалық құралдармен қол жеткізу мүмкін емес белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге көмегі мол [7,11б].

Цифрлық оқыту білімгерлердің әрекеттерін белгілі бір бағытта бағыттап қана қоймай, сонымен бірге компьютер арқылы білімгерлердің өздерін де басқара алады:

- Білімгерлердің бақылау сапасын жақсарта алады;
- Компьютердің өзі білімгерлердің қателерін түзетеді, оларды педагогтің араласуынсыз бағыттайды және белгілі бір дәрежеде педагогтарды тексеру ауыртпалығынан босатады, оларға білімгерлермен жеке жұмысқа көбірек көңіл бөлуге көмегі мол;
- Білімгерлерді қатетілктері үшін сөкпей қайта жұбату жүргізеді, керісінше, оларды түзетуге мүмкіндік беріп отырады;
- Компьютердің көмегімен әрбір білімгер жеке жұмыс істеу мүмкіндігіне ие болады, бұл оқу дағдылары нашар білімгерлерге көмектеседі және материалды меңгеруге жағдай туғызады.

Біздің ойымызша, білім берудің жетілдірудің қазіргі мәселесі – білім беру жүйесіндегі оқу процецсінде цифрлық технологияларды кеңінен қолдану, білімгерлердің интеллекті мен шығармашылық қабілеттерін дамытудың ыңғайлылығы – ең алдымен, компьютерлердің орасан зор мүмкіндіктерімен және жас ұрпақтың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктерімен түсіндіріле алады. Болашақ мамандарды кәсіби даярлауда болашақ маман – педагог-психологтың – болашақ іс-әрекеттерін нақты анықтап, ақпарат саласындаға білімдерін кәсіби іс-әрекеттерін жүзеге асыру үшін пайдалана алуы маңызды болып тұр. «Педагог-психолог» кәсіби стандартында оқу және білім беру мүмкіндіктерін кеңейту үшін білім беру процесінде ақпараттық технологияларды пайдалануға ерекше назар аударылып отыр. Сондықтан болашақ педагогтерді кәсіби даярлау «мектептің педагог-психологы» мамындығының картасына сәйкес болашақ іс-әрекеттерде АКТ құралдарын пайдаланудағы мәдениетін қалыптастыруға бағытталуы қажет. Ақпараттық технологиялардың даму қарқыны және оларға сәйкес білім беруді ақпараттандыруға байланысты процестердің дамуы педагогтердің АКТ саласындағы үздіксіз кәсіби дамуын талап етеді және тиісінше АКТ мәдениетінің стандартты түсінігінен тыс шыға алады.

Қазіргі қоғамды ақпараттандыру және білім беруді жаңғырту жағдайында бұлтты технологияларды қоса алғанда, ақпараттық-коммуниациялық технологиялар (АКТ) білім беру процесін қолдау және енгізу, сондай-ақ болашақ педагтарды оқыту үшін таптырмас технологиялық құрал болады. Бұл өз кезегінде білім беру жүйесін педагогика мамандығы бойынша оқитын студенттерді және бұлтты технологиялар саласындағы жоғары деңгейлі мәдениетті қоса алғанда, жоғары деңгейлі АКТ мәдеииетіне ие болуы керек болашақ педагогтарды дайындау міндетін қойып отыр. Бұл сондай-ақ заманауи оқыту әдістері мен құралдарын енгізу арқылы мәдениеттілік пен білім беру парадигмасының негізгі тұжырымдамаларын қолдайтын білім беру технологияларын жаңартуды қажет етеді.

Осындай талдау негізінде білім беруде ақпараттық технологиялар мен олардың қызметтерін пайдалану қазіргі білім берудің даму кезеңінде орынды деген қорытынды жасай аламыз. Ақпараттық технологиялар білім беру мазмұны мен оқу нәтижелерін ұсыну мен сақтаудың ыңғайлы тәсілін, заманауи білім берудің талаптары мен мақсаттарына сай келетін, білім беру процесіне барлық қатысушыларды белсенді түрде тартатын мүмкіндік бере алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауы https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-zhasandy-intellekt-dauirindegi-kazakstan-ozekti-maseleler-zhane-ony-tubegeyli-cifrlyk-ozgerister-arkyly-sheshu-881957
2. Извозчиков В. Технологии обучения.–Ставрополь:Эксперимент,2021
3. Глушков В. Инновационное обучение:стратегия и практика.-М.:2022.-204
4. Горячев А. Инфармационно-коммуникационная компетентность учителя: структура, требования и система измерения // Информатика и образование. – 2023. - №2. -16-19 с.
5. Грищенко В. Информационные технологии в образований. -М.: 2023. -198
6. Матрос Д. Управление качеством образования на основе новых инфор-мационных технологий. - М.: Высшая школа, 2023. -198 с.
7. Қараев Ж.А., Қуанбаева Б. Жетілдірілген педагогикалық жүйені жобалаудың дидактикалық шарттары // Ізденіс. – 2204. – №1. – 23-24 б.

ӘОЖ 1(091):17

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ОЙШЫЛ-ҒҰЛАМАЛАР ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ЭТИКАЛЫҚ ҰҒЫМДАР

Сарыбекова Жанат Төленқызы
педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье анализируются идеи веры, являющиеся главной основой и золотым столпом образования в трудах средневековых мыслителей и ученых, и обращается внимание на воспитательное значение общих этических концепций.

Ключевые слова: человеческие ценности, вера, этика, честь, совесть, стыд.

Abstract. This article analyzes the ideas of faith, which constitute the main foundation and golden pillar of education in the works of medieval thinkers and scholars, and draws attention to the educational value of general ethical concepts.

Keywords: human values, faith, ethics, honor, conscience, shame.

XX ғасырдың ортасына дейін тәлім-тәрбиені балаларды тәрбиелеу және оқыту туралы ғылым деп түсініп келді. Тек соңғы онжылдықта ғана мамандандырылған тәлім-тәрбиелік басшылық балаларға ғана емес, ересектерге де қажет екендігі анықталды. Сондықтан қазіргі кезде тәлім-тәрбиенің қысқа және жалпы салыстырмалы түрде алғанда нақты анықтамасы адамды тәрбиелеу туралы ғылым дегенге саяды.

Қазақстандық ғалым Т.Ә.Ахметов өз зерттеуінде Ж.Баласағұнидің тәлім-тәрбиелік идеяларындағы адами құндылықтардың жүйесін жасайды. «Құтты біліктің негізгі желісі – адамнан, адамның өмірінен артық, одан қымбат, одан қасиетті жер бетінде ешқандай құндылық жоқ. Адамды, оның өмірін құндылық тұрғысынан қарастырғанда, тәлім-тәрбие ғылымындағы жеке тұлға, дара тұлға, жетілген адам ұғымдарына тоқталмай кетуге болмайды. Ұлттық тәрбиенің де әу бастағы мақсаты - жан-жақты жетілген тұлғаны тәрбиелеу. Осы жан-жақты жетілген адам ұлттық идеал болып саналады. Жүсіп Баласағұни адамзат тарихындағы жеке тұлғаның рөлін жақсы түсініп, дастанда Мұхаммед пайғамбарды, оның сахабаларын, ортағасырлық түркілер тарихында болған тарихи тұлғаларды, өзінің кітабындағы төрт кейіпкерлерді жұртқа үлгі етеді» [1, б.14].

«Құтты білік» дастанында жеке тұлғаны қалыптастыру басты мәселе ретінде қарастырылып, тәрбиенің құрамды бөліктерінің мазмұны толығымен қамтылады.

Жас ұрпақтың ақыл-ой тәрбиесі бойынша тәлімдік ой-пікірлері былайша анықталады: «Қайда барса – іс қиюын табады, сөйле ақыл – тіліңнен бал тамады», «Ақыл – есі бар адамның белгісі, біліп бәрін, келер біле бергісі» , «Жасты да ақыл кемеліне келтірер, ессіз кәрі тоқсанында желпінер» [1, б.208].

Ақыл-ой тәрбиесін беруде білімнің алатын орны дастанда ашып көрсетіледі. Мәселен: Ей, білімпаз, бір сөзім бар ойымда, Парасат пен білімпаздық жайында. Ақыл – ой шамшырағың түндегі, Білімдарлық – жарық көзі күндегі, - деген жыр жолдары арқылы адамдарды білімге, үлкен парасаттылыққа шақырып, тек білім ғана адамға дұрыс жол көрсете алады деп кейінгі ұрпаққа өсиет айтады. Сонымен бірге ақыл-ой өрісі білім бар жерде ғана өз мәнінде кеңейетінін ескертеді: «Ұстау керек ел-жұртыңды біліммен, білім жоқ па, ақылың да бүлінген...», «Білікті бек елді ақылмен ұстайды, білім жоқ па ақылыңды ел ұқпайды», «Білігі мол, ақыл-ой сай кісі, кішіге – ұлы, ал кедейі - бай кісі», «Ақылды сөз – асыл сөз, інжу-маржан секілді, ақылды ердің сөзін ұқ, оңға бұрып бетіңді» [1, б.230].

Тәлім-тәрбие ғылымында адамшылық тәрбиесі маңызды орын алады. Өйткені адамшылық тәрбиесі - қоғамдық үрдіс, қоғам мен жеке тұлғаның өмірін қамтамасыз ететін тәрбиенің құрамдас бөлігі. Адамшылық тәрбие үрдісі нақты қоғамдық қатынаспен, қоғам өмірімен тығыз байланыста жүреді. Осыны ескере отырып, Ж.Баласағұни «Құтты білік» дастанында адамшылық тәрбиесін адамның бойында кісілік, парасаттылық, имандылық, тектілік және ізгілік қасиеттерін қалыптастырумен байланыстырады.Ж.Баласағұни адамның бойындағы кісілік қасиетін жоғары қоя отырып, кісі ділі, тіні, негізі – кісілігімен ғана Адам деген құрметке ие екендігін ашып көрсетеді:Кісі екенсің, тінің сенің – кісілік, Кісілерге адамдық ет кешіріп...Кісілікпен танытасың затыңды, Кісілікпен шығарасың атыңды. Кісілерді кісі еткен кісілік, Кісілікпен аты шығар кісінің. «Түзу баста, ақ жолды кесе көрме, иман тонын үстімнен шеше көрме» деген өлең жолдары Ж.Баласағұнидің имандылық тәрбиесіне баса назар аударғанын айғақтайды. Имандылық тәрбие жаратушының барлығына күмәнсіз сену, илану ғана емес, сонымен қатар бұл сенім-білімдерді күнделікті тұрмыста, адамдармен қарым-қатынаста, мінез-құлықта қалыптасқан оңды, игілікті әдет-дағдыға айналдыру, жақсылыққа пайдалана білу екендігі ашып көрсетіледі. Діни тәрбие мен адамшылық, мінез-құлық тәрбиесі бөлінбей, ажырамай, қосарлана, қатар жүргізілуі - негізгі шарт, бұлжымас қағида, оларды біріктіретін, ең әуелі - әділет, ынсап, ұят, Құран аяттары мен пайғамбар хадистері екендігін ғұлама өз еңбегінде тұжырымдайды. Дастанның толық бір тарауы адамның бойындағы ізгілік қасиеттер мен олардың адамға әкелетін жақсылығын бейнелеуге арналады. «Ей, ізгі жан, ізгілік ет,

жаңылма, ізгілікті жұтпас жылдар, қабыр да» (1639-бәйіт) дей отырып, ізгілік қасиетінің күштілігін ұғындырады.

Ж.Баласағұни қазақ халқының санасындағы, тәрбиесіндегі тектілік қасиетіне тереңнен талдау жасайды. «Текті атаның баласы туыс іздейді, тексіз атаның баласы ұрыс іздейді. Асыл болса кімнің ата-тегі егер, одан елге пайда тиер, сен бер!» (5767-бәйіт) дей отырып, тектілік ұғымының мәнін ашып көрсетеді.

Ж.Баласағұни адамның бойындағы кісілік қасиетін жоғары қоя отырып, кісі ділі, тіні, негізі – кісілігімен ғана Адам деген құрметке ие екендігін ашып көрсетеді: Кісі екенсің, тінің сенің – кісілік, Кісілерге адамдық ет кешіріп...Кісілікпен танытасың затыңды, Кісілікпен шығарасың атыңды. Кісілерді кісі еткен кісілік, Кісілікпен аты шығар кісінің [2, б.188].

Аталған адамшылық сапалар мен қасиеттер тұлғаның үйлесімді дамуын көздейді. Мұның өзі дастанның тәлім-тәрбие ғылымында алатын орнын анықтайды. Адамшылық жаса адамға адам бол, Адам атын мақтаныш қып адал бол (3369-бәйіт) - деген тәлімдік ой-пікірлердің өзі қазіргі тәлім-тәрбие ғылымының анықтамасын айқындап тұрғанын жоққа шығаруға болмайды. Сондықтан қазіргі кезде әлеуметтік-экономикалық жаңару мен саяси демократияландырудың жаңа кезеңіне аяқ басқалы отырғанда Ж.Баласағұнидің тәлім-тәрбиелік идеялары қазақ тәлім-тәрбие ғылымының өзінің зерттеу пәні бар ғылыми білімнің арнайы саласы ретінде қалыптасуының алғашқы көзі болғанын ашық айтатын уақыт жетті. Мұның өзі тәлім-тәрбие тарихында Ж.Баласағұнидің «Құтты білік» еңбегі арқылы тәрбие теориясының негізін қалағандығын өз деңгейінде бағалауға мүмкіндік беретіні анық [3].

Қазақ халқы әрбір тәрбиесінде даналық, қарапайымдылық, кішіпейілдік сияқты абзал қасиеттерді жастардың бойына сіңіру міндеті де ерекше мәнге ие болады. «Ей, перзентім, қанша дана болсаң да, сен өзіңді халықтан данамын деп есептеме, сен өзіңді кіші санасаң, ұлық боласың, надан санасаң, дана боласың. өзін қарапайым ұстап, білімсізбін дейтін білімдар – нағыз дана сол» деген ұлы сөздер даналықтың белгісі халқыңды қадірлеу, еліңді сүю, үлкенге - құрмет, кішіге ізет көрсету сияқты ізгі сапаларды жастардың санасына қалыптастыруға ықпал етеді.

Адамның бойындағы адамшылық қасиеттерді әл-Фараби былай анықтайды: «Жақсы мінез-құлық пен ақыл-күші бұлар адамшылық қасиеттер болып табылады. Егер осы екеуі бірдей болып келсе, біз өз бойымыздан және өз әрекеттеріміздің абзалдық пен кемелдікті табамыз және осы екеуінің арқасында біз ізгі игілікті және қайырымды адам боламыз, біздің өмір бейнеміз қайырымды, ал мінез-құлқымыз мақтаулы болады» [4, б.223].

М.Қашқари еңбегінде: «Бақпас халық сүйкімсіз,Сұрықсыз жүз сараңға. Түзілікті ал, ұлым, Қалсың даңқың соңында» немесе «Ерендер озған еді, (өткен еді),Таудай білікті, өнерлі бектер еді; (Олар) көп насихат - өсиет айтты, Көңілім содан сара болды» - деп сипатталады [5, б.118].

Адамгершіліктің өрісі кең, бұл қасиет әр адамның еңбекте, қоғам өмірінде, тұрмыста, көпшілік орында өзін ұстауынан, басқалармен қарым-қатынасынан, жүріс-тұрыс, іс-қимылынан байқалады. Адамгершілігі мол адам - бақытты, ел-жұртына қадірлі, қоғамға пайдалы, яғни маңындағыларға үлгі-өнеге болатынын Орта Азия ғұламаларының терең еңбектерінан байқауға болады. Сондықтан жас ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеуде олардың маңыздылығы арта түсетіні анық. Рухани болмысымызды дамыту үшін қазақ халқының іргелі дүниелерінің ішінде қазақ діни этикасына (әдебіне) жаңа тұрғыдан ерекше мән беріп, оның біртұтас жүйесін жасап шығару үлкен қоғамдық ғылыми жетістік болар еді. Имандылыққа қарама-қарсы ұғым «имансыздық».

Имандылық – кең мағыналы діни-тәлім-тәрбиелік ұғым, кеңес дәуіріндегі тәлім-тәрбиеда тәрбие түрлері ақыл-ой, дене, адамшылық, эстетикалық, гигиеналық, еңбек, атеистік т.б болып сан-салаға бөлінетін. Бүгіндегі осылардың жиынтығын «имандылық» деген мәнді ұғымның құрамына ендіргеніміз абзал.

Тәлім-тәрбие тәртібімен оқытса, қазағым кетер едің, сонда алға... Риза қазақ халқы болар еді, ...хүкімі шариғаттың тұрса қолда...». Біздің ойымызша, аса білікті, әмбебап саясаткердің осы айтқандарын қазіргі тәлім-тәрбие процестерінде жүзеге асыруды да еске алғанымыз жөн сияқты.

Осы іспеттес пікірді қазақ оқымыстыларының көпшілігі айтқан. Мәселен, М. Жұмабаев өзінің «Тәлім-тәрбие» деген оқулығында былай дейді: «...дін сезімдері күшті Адам тәнірінің барлығына, құдіретіне сеніп, оның махаббатын алуға, қаһарына ұшырамауға ұмтылатын Адам өмір бойы ізгілікке ұмтылып, жауыздықтан безбек» [6].

Имандылық түсінік ислам түсінігімен тығыз байланыста қарастырылады. Ислам діні ғылым мен шатаспайды, қайта ғылымның нағыз бастау бұлағы болып табылады. Ол адамзатқа пайдалы тура жолға бастайтын ғылымды уағыздайды. Түркілердің ислам дінін қабылдауы – адамзат тарихындағы ірі уақиғалардың бірі. Түркілердің исламды қабылдап, мұсылман болуының себебі – исламның хақ болуы. Ислам – келтірілген әділ жүйе, екі дүниенің қуаныш кілті, иманның берік негіздері, құқықтың үстемдігі, еңбектің ақтығы, тазалықтың иманнан екені, кісі ақысын жемеу, отанды сүю, ата-ананы сыйлау, адал еңбек ету, қайырымдылық жасау институттары қандай адамға түсіндірілсе, ол мұсылман болады. Осы тұрғыдан қарағанда, имандылық, исламның қағидаларына сүйене отырып қарасақ, ұлттық тәлім-тәрбиенің қағидаларымен сабақтастығына көзіміз жетеді.

Ә. Марғұлан еңбектерінде көне түркі тайпаларының діни сенімдері мен әдет-ғұрыптары, жазу мәдениеті туралы келелі мәліметтер келтірген. Оның еңбектерінде Исламның алғашқы шамандық, несториан діндерінің түркі жұрттарына таралуы хақында тың деректер келтірілген. Ислам дінің берекешілдігі, ұйымшылдығын жастар ойына салып дұрыс пайдалану адамзаттың игілігіне ұсынылуда [7].

Өйткені, имандылық та, имансыздық та жоғарыда аталған тәлім-тәрбиенің барлық саласына қатысы бар ортақ текті ұғым. Алайда біз бұған қарап жоғарыдағы анықтамаға сәйкес «имандылық ұғымының, адамшылық ұғымынан ауқымы кең рухани дәрежесі биік тұр», – деген түсінікке қосыла алмаймыз.

Ғылыми педагогикада әлдеқашан қалыптасқан адамзат баласына ортақ «адамшылық» ұғымын енді келіп имандылыққа әкеп телудің қажеті жоқ. Керісінше, қазақ халқының адамшылықты ұрпақ тәрбиелеудегі мұраты – «иман» түсінігімен тығыз байланысты дамып, оны ұлттық қастерлі ұғымға айналдырған. Өкініштісі, қазіргі тәлім-тәрбиелік басылымдарда, имандылықты біржақты, тек діни уағыздарға байланыстыра қарау дәстүрінің жиілеуі оның жоғарыда аталған ұлттық биік мәнінің аясын тарылтуға әкеп соқтырады.

«Иман» ұғымын бұл айтылған биік сапаға көтеруге атсалысқан Орта Азия ғұламаларының бірегейі – Абай Құнанбайұлы [8].

Абай мұрасында рухани имандылық, тәрбие идеяларына: «салт-дәстүрімен, таным-түсінігімен, наным-сенімімен біте қайнасып, жаңа бір сапалық деңгейге көтерілген ұғым. «Адам бойындағы өз елі мен халқын сүюді, кішіпейілділік, шыншылдық, қайырымдылық, мейірімділік, сабырлылық, кеңпейілділік, салиқалық, әдептілік пен инабаттылық, қанағатшылдық, ұстамдылық, ұятшылдық, пәктік, ақниеттілік және адалдық қасиеттерінің жиынтығын иман дейміз. Олай болса, имандылық ұғымы тәлім-тәрбиеда кең тараған адамшылық ұғымынан ауқымы кең, рухани дәрежесі биік тұр деп айтуымызға толық болады» [8, 23 б.].

«Хикмет» немесе «Хикмет нама» («Асыл сөздер кітабі») ескі түрік тілінде жазылған. Йасауидің шәкірттері бұл кітапты қолжазба күйінде көшіріп, мұсылмандар арасында таратқан.

Кейінгі шыққан «Хикмет нама» екі бөлімнен құралған, өте көлемді кіріспе сөзі бар, сонан соң өлеңмен діни – адамшылық уағыздар жазылған.

Алғашқы бөлімінде өте көреген, дін пенделерінің данышпан ақылгөйі, мұсылман діні үшін өмірін сарп еткен адам деп Йасауи тұлғасы мадақталады. Кітаптың жазылу стилі әр келкі жөнді дәйектілік жоқ, бір айтылған пікір әр жерінде қайталап айтыла береді. Соған

қарағанда, бұл кітаптың әр кезеңінде әр түрлі авторлары болған болу керек. Әрине, ол авторлардың өздернің рухани атасының ілімін таратуға тырысқан, Йасауидің жолын қуған адамдар екенінде ешқандай күмән жоқ. «Хикметте» адамшылық мұрат уағыздалады, яғни негізгі ойы адам, бүкіл адамзатқа тән адами құндылықтардың жүйесі: адамның өмірінен артық, одан қымбат, одан қасиетті ешқандай құндылық жоқ. Адамды, оның өмірін құндылық тұрғысынан қарастырғанда, тәлім-тәрбие ғылымында жеке тұлға, дара тұлға, жан-жақты жетілген адам ұғымдарына коптеген педагог ғалымдар коңіл аударған. Ұлттық тәрбиенің де адамзат тарихындағы жеке тұлғаның рөлін жақсы түсініп ортағасырлық түркілер тарихында болған тарихи тұлғаларды, олардың тәлім-тәрбиелік тағылымдарын еңбектеріндегі кейіпкерлердің іс-әрекеттері арқылы жұртқа үлгі етеді.

Ортағасырлық ойшыл-ғұламалар шығармасындағы тәлім-тәрбиенің негізгі өзегі, алтын діңгегі болып табылатын имандылық идеяларын талдағанда, жалпы діннің тәрбиелік мәніне назар аударды қ. Қазақ халқының жалпы ұлттық қасиетті ұғымына айналған имандылық сөзінің түп төркіні мен бастауының да мұсылман дінімен байланысып жататыны белгілі. Иман дегеніміз-әуел баста Құран арқылы адамдардың санасына сіңсе де,уақыт өте келе ұлттың ежелден қалыптасқан салт-дәстүрімен, таным-түсінігімен, наным-сенімімен біте қайнасып, жаңа бір жаңа сапалық деңгейге көтерілген ұғым. Халық ұғымында имандылық пен мұсылман дініндегі имандылықтың байланысы менара жыгын ашып көрсету – алдымызға қойылған келелі міндеттердің бірі деп санаймыз.

Бүгінгі оқу-тәрбие жұмысының қанша зайырлы сипатын айтсақ та, әр адамның наным-сенім бостандығын еске ала отырып, рухани-адамшылық тәрбие берудегі діннің рөлін ешқашан жоққа шығара алмаймыз. Иман, имандылық, имандылық тәрбие ұғымдары туралы бұрынғы өткен ойшыл Орта Азия ғұламаларының еңбектерін, бүгінгі ғылыми-тәлім-тәрбиелік зерттеулердегі ой-пікірлерді зерделей келіп, имандылық ұғымын діннен, діни қағидалардан бөліп алуға болмайнындығын білеміз.

Біздің ойымызша, қазіргі қазақ ұғымындағы имандылық дегеніміз мұсылман дінінің шарттары мен сан ғасырлық халық тағылымының тоғысуы нәтижесінде қалыптасқан ең ізгі жеке тұлғаның құнды қассиеттері: ізгілік, ізгі сөз, ізгі ниет, ізгі қадір-қассиет; тектіллік, текті орта, текті мінез-құлық; кісілік, рухтылық, жауынгерлік, мәрттік, серілік, адалдық-ақиқатылық, ақлиқаттылық сол ортағасырлардан бой көтерген түсініктер.

Бұл зерттеулерде фәлсафалық, экономикалық, мәдени көзқарастары баяндалған, тәлім-тәрбиелік ой-пікірлері бұл кезде қарастырылмаған.

Ғ.Есімовтың айтуы бойынша: «Иман термині қазақ сахнасына ислам діні арқылы енгенімен, келе-келе ар, білімнің (этиканың) басты ұғымына айналған. Халқымыздың жақсы жанды иман жүзді дейтіні содан» .

Біздің ойымызша, бұл пікір бізді толық қанағаттандырады деу қиын. Өйткені автор бұл жерде «иман» сөзіне арнайы тоқтап, оған анықтама беруді алдына мақсат етпеген. Сондықтан да «иман» туралы Ғ. Есімов пікірі біз үшін толық мәнге ие болмай отыр. Сөзіміз жалаң болмас үшін, автор ойын талдап көрелік. Жоғарыдағы анықтамаға сүйенсек, автордың ойынша, «иман» - ар, «иман» - білім (этика) болып шығады. Бұл жерде «иманды» ауыспалы мағынасындағы ар, ұят, әдеп (этика) және т.б. ұғымдарының синонимі ретінде қолданған Олай болса, біз барлық жерде ар, білім, этика ұғымдарының орнына «иман» сөзін қолданған болар едік.

Алайда, ғылымда олардың жеке-жеке өз қатынастары бар екенін ескерсек, бұл ой қисынсыз. Автордың бұл анықтамада айтар ойын соңына дейін жеткізбей, сөзін: «… халқымыздың жақсы жанды иман жүзді дейтін содан», - деген халық түсінігімен қысқа қайырғандығы байқалады [9].

Демек, бұл пікірдің құнды жақтарын ескере отырып, соның негізінде өзімізге қажетті ой-түйінді былайша қорытып аламыз: «иман» - жақсы адам бойындағы рухани құнды қасиеттерді (ар, білім, этика) жинақтаушы ұғым.

Жалпы қазіргі кезде имандылық тәрбиесін зерттеуші А.С. Елемесова мынандай анықтама береді: «Иман ұғымы - әуел баста құран арқылы адамдардың санасына

сіңгенімен, уақыт өте келе ұлттың ежелден қалыптасқан салт-дәстүрімен, таным түсінігімен, наным-сенімімен біте қайнасып, жаңа бір сапалық деңгейге көтерілген ұғым. Ұлттың түсінігіндегі иман сөзі діни шеңберден шығып, жалпы ұлттық бүкіл адамзаттық қасиеттерді қамтитын ауқымды ұғымды білдіреді» [10].

Біздің ойлауымызша «Иман» түсінігіне берілген бұл анықтама мазмұны қазақ халқының иманды ұрпақ тәрбиелеудегі ұстанған негізгі қағидаттарының аясының кеңдігін, оларға қойылатын талап-тілектер қатарының кешенді бағыттарын анық байқатады. Себебі, зерттеу барысында кездескен анықтамалар мен түсініктердегі «иман», «имандылық» ұғымдарының мазмұнына: нысап, нәпсіні тыю, қайырымдылық, ғайбат сөз айтпау, кісіге қиянат жасамау, алдап-арбап, өтірік айтпау, ата-ананы ардақтап, жетім-жесірді налытпау, күш көрсетпеу, ар, ұят, адалдық, ізгілік, серт, уәде, үміт, өз елі мен халқын сүю, кішіпейілділік, шыншылдық, қайырымдылық, мейірімділік, сабырлылық, кеңпейілділік, салиқалы, әдептілік пен инабаттылық, қанағатшылдық, ұстамдылық, ұятшылдық, пәктік, ақниеттілік және т.б. қасиеттер еніп кеткен.

Демек имандылық тәрбиесі жаратушының барлығына күмәнсіз сену, илану ғана емес, сонымен қатар бұл сенім-білімдерді күнделікті тұрмыста, адамдармен қарым-қатынаста, мінез-құлықта қалыптасқан оңды, игілікті әдет-дағдыға айналдыру, жақсылыққа пайдалана білу керек. Имандылық тәрбиесі мен адамгершілік, мінез-құлық тәрбиесі бөлінбей, ажырамай, қосарлана, қатар жүргізілуі - негізгі шарт, бұлжымас қағида екенін есте ұстау керектігін білуіміз керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ахметов Т.Ә. Ж.Баласағұнидің тәлім-тәрбиелік идеялары.–Алматы,2024.
2. Кошербаева А.Н. Развитие идей гуманизма в педагогическом наследии Юсуфа Баласагуни. Алматы.– 2024
3. Баласағұн Ж. Құтты білек //Көне түркі тілінен аударған және алғы сөзі мен түсініктерін жазған А. Егеубаев. –Алматы, 2026. -616б. -Б.420-422
4. Әл Фараби. Философиялық трактаттар. –Алматы, 2023. -446б.
5. Дербісәлі Ә. Қазақ даласының ойшылдары (IX-XIIғ.ғ.). -Алматы, -160б.
6. Жұмабаев М.. Педагогика. –Алматы, 2022. -160б.
7. Марғұлан Ә. Мұхамед Хайдар Дулати қазақтын бірінші тарихшысы // Әдебиет және искусство. – 2021. - № 4. – 78-79 б.
8. Әлсатов Т. Қазақ хандығы тұсындағы педагогикалық ойлардың дамуы (XV-XVIII ғғ.). - Алматы, 2023. - 45 б.
9. Есім Ғ. Фалсафа тарихы. – Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының республикалық баспа кабинеті, 2024. – 278 б.
10. Елемесова А.С. Абай мұрасындағы рухани - имандылық тәрбие идеялары. - Қарағанды, 2022. - 159 б.

ӘОЖ 37.013.2:159.9(043)

БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ДЕОНТОЛОГИЯЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дүйсенов Ернұр Амантайұлы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье поднимается вопрос педагогической деонтологии. Рассматривается необходимость формирования педагогической деонтологии у студента в обеспечении активного участия в учебном процессе, усвоении норм этикета и поведения и превращении их в нормальные привычки.

Ключевые слова: педагогическая деонтология, коммуникация, потенциал, духовная культура, этикет.

Abstract. This article addresses the issue of pedagogical ethics. It examines the need to develop pedagogical ethics in students to ensure active participation in the educational process, the assimilation of norms of etiquette and behavior, and their transformation into normal habits.

Keywords: pedagogical deontology, communication, potential, spiritual culture, etiquette.

Қарым-қатынаста педагогтің жеке қасиеттері мен деонтологиялық әлеуеті белсенді сипатта болады. Студенттермен бірлесіп жұмыс істеу, адамгершілік және рухани мәдениет пен оның көрнекті үлгілерін қарым-қатынасы мәдениетіне айналдыра алу, осы негізде жеке және басқа да құндылықтарды жинақтау және дамыту, студенттің білім беру үдерісіне белсенді қатысуын қамтамасыз ету, этикет пен мінез-құлық нормаларын сіңіру және оларды қалыпты әдеттерге айналдыра алу – бұл педагогикалық деонтологияның негізгі талабына жатады. Студенттің еркіндігі тек олардың оқуға деген қызығушылығымен, қиялымен, азаматтық борышын сезінуімен, тәуелсіздік пен шығармашылыққа деген ұмтылысымен қолдау тапқан кезде ғана байқалады. Еркін жұмыс істеуге кең мүмкіндіктермен алынған білім мол жемісін бере алады. Осы заңға сай педагог баланың басқалармен әртүрлі қарым-қатынаста өзінің «менін» саналы түрде білдіруіне мүмкіндіктер жасайды және оларға өзін-өзі бағалауға әрі өз әрекеттеріне сыни көзбен қарауға бағыттайды.

Қарым-қатынастың теориялық негізі жеке тұлғаның әлеуметтік ортамен және адамдармен байланыста жұмыс істеу қабілетімен көрініс табады. Қарым-қатынас жайлы өз еңбектерінде: (әл-Фараби, А.Дистервег, Я.А.Коменский, И.Г.Песталоцци, А.С.Макаренко, В.Шаталов, М.Мид ж.б) қарастырып өткен.

Педагогтар өзара әрекеттесудің әрбір сәтінде өз әрекеттерін саналы түрде бақылауды есте ұстауы керек болады. Саналы бақылаудың екі түрі бар: **белгілеуші** және **реттеуші** бақылаулар.

Белгілеуші бақылау дегеніміз – айналасында болып жатқан оқиғаларды бақылап, тыңдап отырған адам өз әрекеттерін сыртық тұрғыдан қарастырып, оларды танып, олдарды жадында сақтап қалуын айтамыз. Бақылаудың бұл түрі «өз әрекеттері үшін жауапты болу» қабілетіне негізделеді.

Реттеуші бақылау – адамның әрекеттерін басқару және оларды өздері түсінгендей заң мен мораль талаптарына бағындыру қабілетінде көрінуі. Бұл педагогтың деонтологиялық әлеуетінің дәрежесінен көрінеді.

Қорытындылай келе, оңтайлы қарым-қатынас жасау үшін педагогке қажеті:

- ✓ сыртқы ақпаратты талдай және бағалай білуі;
- ✓ анық және бейнелі сөйлей алуы;
- ✓ студенттердің ішкі тәжірибесін олардың мінез-құлқы, қимылдары және мінез-құлқы арқылы түсіне білуі;
- ✓ жеке тұлғаның бет-әлпетінен түсіне алуы;
- ✓ өзінің психологиялық жағдайын бақылауы, әртүрлі психологиялық кедергілерді жеңуі және әрқашан көңілді және оптимист болып қалуы;
- ✓ өз мінез-құлқын бақылау қабілеті;
- ✓ байқағыш болуы және назарын басқаларға аудару қабілеті:
- ✓ гностикалық дағдыларының болуы;
- ✓ студенттермен вербалды және вербалды емес байланыс орната білуі.

Басқаша айтқанда, педагогикалық қарым-қатынас өнері екі компоненттен: педагогтың педагогикалық мәдениеті және қарым-қатынас техникасынан тұрады.

Педагогикалық қарым-қатынас мәдениетінің негізі – педагогтің жалпы және педагогикалық мәдениеті болады.

Педагог тұлғасы мәдениетінің сапалық көріністерін А.Жақыповтың, С.Ұзақбаеваның, К.Оразбекованың, және т.б. [1-3] ғылыми еңбектерінде этикалық тәрбиедегі ерекше факторлар жағынан қарастырған.

Бұл ғалымдардың пікірінше, **жақындық, эмпатия** және **бейсаналылық** педагогтың тиімді қарым-қатынасқа дайындығында маңызды орын алады.

Мұнда, жақындық санаттарын егжей-тегжейлі қарастырайық, олардың ішінде жақындық (бауырмалдық) – басқалармен өзар әрекеттесуден қанағаттану сезімін сезіну мүмкіндігі; әлеуметтік жақындық – қоғамда басқалармен тіл табысуы және өзгеге қамқор болуға бейімділігі. Педагог мінезіндегі жақындық өіне және басқаларға байқалатын болуы, қарым-қатынастың бай әлеуетін көрсете алады.

Эмпатия – адамның басқа адамды сол қалпында түсіну қабілеті, яғни жағдайды қарым-қатынас жасайтын адамның көзімен көру және оның ішкі әлемін түсіну қабілетін айтамыз.

Қарым-қатынас техникасын меңгеру үшін олардың құрылымын білу қажет:

- қарым-қатынасты талап ететін мәселенің мәнмәтінін толық түсіну (қарым-қатынастың мақсаты, әңгімелесушінің жеке қасиеті ж.б);
- қарым-қатынас әрекетінің мазмұнын сауатты жоспарлауы;
- қарым-қатынас құралдарын таңдай алу;
- қарым-қатынас процесін тиімді жүргізе алу;
- қарым-қатынас мақсатына қол жеткізілгенін көрсететін кері байланыс;

Егер, бұл тізбектегі бір буын әлсіз немесе жетіспесе, қарым-қатынас көзделген мақсатқа жетпей қалады. Қарым-қатынастың сәтті болуы осы тізбектегі әрекеттерді шебер орындауға байланысты болады. Қорытындылай келе, педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті келесі мәдениеттердің үйлесімінде бола алады: 1) студенттің жеке басын түсіну; 2) қарым-қатынас тағы қарым-қатынас; 3) қарым-қатынас және сендіру; 4) ықпал ету және өзара әрекеттесу. Қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасуына педагогтің білімі, жалпы мәдениеті, сөйлеу мәнері, ойлауы, педагогикалық сауаттылығы, адами және кәсіби дағдылары әсер ете алады. «Ұстазы жақсының – ұстамы жақсы» деген халықтың мәтелі бар. Бұл мейірімділік тек сыртқы келбетте ғана емес, сонымен қатар ішкі әлемде, атқарылған жұмыста да көрінуі қажет.

Орыс жазушылары Л.Н.Толстой мен А.П.Чеховтың педагог жайлы айтқандарын келтірейік: 1) адамды математикалық бөлшекке теңеп былай дейді: Бөлшектің алымы – адамның өзі туралы пікірі деп алсақ, ал бөлімін – оның құндылығы деп алайыйқ. Алымы өскен сайын бөлшектің құндылығы төмендей береді. Бұл педагогтың өзіне берген өз бағасы әділ болуы керек екендігін меңзейді. Өзімшіл, менмен педагог демократиялық қарым-қатынас стилінің қағидаларын ұстана алмайды. 2) «Баланы мейірімділікпен бағындыра алмайтын адам оны қаталдықпен бағындыра алмайды»,- дейді [4].

Ал, қазақ топырағында алғаш мектеп ашып, білімнің негізін қалаушы Ы.Алтынсарин: «Егер балалар бір нәрсені түсінбесе, мұғалім оларға түсіндіре алмағаны үшін оларды емес, өзін кінәләуі керек», - дейді [5].

Ия, осы жайлы халықтың топшылауы да бар: «Айтушы ақылды болса, тыңдаушы дана болады», «мұғалімнің қатал болғаны жақсы, ал мейірімді болғаны одан да жақсы» [6].

Мұның бәрі педагог пен оқушы арасындағы демократиялық қарым-қатынас стилін қолдай алады. Дегенмен, күнделікті тәжірибеде ресми түрде қабылданған тегін демократиялық білім беру мақсаттары мен педагогтардың жиі кездесетін авторитарлық мінез-құлқы арасына айтарлықтай алшақтықтың барын көреміз. Бұл педагогтардың оқушылармен демократиялық қарым-қатынас стилін орнату бойынша дайындықтың жеткіліксіздігіне байланысы мол. Көбінесе педагогтар оқушыларға дана сөздермен емес, күнделікті мінез-құлқымен және әрекеттерімен әсер етіп отырады. Осылайша, қазіргі педагогтар жас ұрпаққа авторитарлық, демократияға қарсы көзқарастар мен тәртіптік

әдістерді сіңіруде. Әрине, олар мұны әдейі мақсат көздеп істеуден аулақ, бірақ білгені, миларының жеткені сол болып тұр. Бұл демократиялық, құқықтық қоғамның құрылымына зиян келтіретін қауіпті құбылыс болады. Сондықтан педагогтарды оқушылармен еркін, әлеуметтік және демократиялық қарым-қатынас орнатуға бағыттау қажеттілігі өзекті болып тұр.

Демократиялық стильді сақтай отырып қарым-қатынас орнату - педагогтің кәсіптік борышы (парызы), бұл деонтологияның қойып отырған талабы деп түсінуіміз керек. Осындай мақсатқа жетуде педагог өзін-өзі дамыту жолына түсуін В.А.Бухалов, Г.Ю.Ксензова, Х.М.Алиев, В.А.Кан-Калик, Л.П.Гримак еңбектерінде берілген тренингтер, ережелер, бағдарламалар арқылы ынталы жұмыс істеуге болады. Осы еңбектерді қарастыра келіп, әдістемелік нұсқаулардың педагогтің деонтологиялық әлеуетін арттыруда пайдасы мол.

Демократиялық стильдің қарым-қатынасты ұйымдастырудағы әдістемелік нұсқаулары:

Қарым-қатынас талабын біріктіру. Мектеп табалдырығын аттаған кезден бастап бала өзінің ішкі талабы мен нормаларын басқаға сөзсіз бағындыруды талап ететін жағдайға бірінші рет кездеседі. Мұнда оқушыға нені, қашан және қалай істеу керектігі бағдараламамен, оқулықпен, педагог іс-әрекетімен қатаң түрде көрініс береді. Баланың өзін-өзі субъект ретінде көрсетуіне бұл жағдайда ешқандай орын қалмайды. Яғни өзін өзгерту, дамыту жолы тарыла бастайды.

Біз қарастырып отырған тақырыбымызға қатысты қарым-қатынас стиліне қарастырамыз. Педагог пен оқушы арасындағы қарым-қатынас демократиялық, авторитарлық-анархиялық немесе либералдық болатыны анық.

- қарым-қатынастың авторитарлық стилінде педагог оқушыға өз талабын қойып мәжбүрлейді, яғни талаптар стандартталмаған болады. Бұл стиль педагогикалық және психологиялық әдебиеттерде егжей-тегжейлі сипатталып берілген. Дегенмен, қазіргі мектептердегі авторитаризмнің өршуі қанатын кең жаюда.

- қарым-қатынастың либералдық стилінде педагог оқушының тілектерін орындайды, өзін «мейірімді» деп санайды және осалдығына байланысты олардың талаптарын орындамай жатады. Әдетте, мұндай педагог оқушылар арасында беделі төмен болады. Бұл стильде жалпы білім беру мақсаттары мен талаптары іске аспауы мүмкін.

- қарым-қатынастың демократиялық стилінде талаптар әртүрлі жолдармен қанағаттандырылуы мүмкін. Бұл стильде қарым-қатынас орнату әсіресе, дамытып оқыту әдісін қолданудың маңызы зор. Қазіргі заманғы білім беру технологиялары оқыту мен оқу талаптарын үйлестіру үшін жеткілікті әдістерді ұсына алады. Дамытушылық білім берудің түпкі мақсаты – әрбір оқушының өзгеріс субъектісі ретінде дамуына жағдай жасайды. Мұндағы «субъект болу» ұғымы оқу арқылы өзін-өзі өзгерту қажеттілігін және оны қанағаттандыруды, демек, оқуға деген ынтаны қамти алады.

Бірінші – авторитарлық қарым-қатынас стилі бойынша педагог оқушыға өз талабын жүктейді, олардың сыныптан шығуына рұқсат жоқ.

Екіншісі – анархиялық: оқушы педагогтің рұқсатын сұрамай-ақ сыныптан шыға береді.

Үшіншісі – демократиялық шешімде екі қарама-қайшы талап та келесі жолдардың бірімен орындалуы мүмкін:

- қарама-қайшы талаптарды кеңістіктік бөлумен;
- қарама-қайшы талаптарды орындау мерзімдерін бөлумен;
- бірлесіп орындау үшін қарама-қарсы талаптарды біріктіру жолымен.

Бұл жағдайда екінші тәсіл артықшылықты байқатады. Студент клиникаға барып, содан кейін үйде жаңа материалды өзбетінше меңгере алады.

Қорытындылай келе, білім беру процесіне қатысушылардың (өздерінің және оқушылардың, әріптестердің, отбасы мүшелерінің) мүдделерін анықтау үшін педагогтің

кәсіби міндеті – өзін үздіксіз дамыту мен тиімді қарым-қатынас өнерін меңгеру – педагогикалық деонтологияның талабы осындай.

Осыларды қорыта келен біз деонтологиялық қарым-қатынасты дамыту үшін келесі көмекші ережелер мен педагогикалық әдістерді сұрыптадық.

Сонымен, адами факторлар теориясы бойынша, өмірдің мәне материалдық игіліктерде, қаржыда немесе тамақта емес, дені сау, ашық, таза жүректі және ақылды адамда жатқаны анық. Мұндай ұрпақты тәрбиелеу үшін ата-аналар, педагогтер, тіпіт барлық ересектер қоланбалы педагогика мен психология білімін игеріп, оны күнделікті өмірде қолдана білуі ләзім. Тәртіп сіңірудің педагогикалық әдістері – бұл ғылымның элементтерінің бірін өмірде қодану жолдары. Тәртіпті сіңірудің педагогикалық әдістерін игеру деонтологиялық оқыту процесінің маңызды бөлігі болады. Қысқасы, деонтологиялық қарым-қатынасты ұйымдастыру педагогтерде жеке қабілеттер мен қасиеттерді дамытуды, тиісті мінез-құлық стилін, деонтология талаптарына негізделген қарым-қатынас техникасын және бұл әдістерді көмекші құрал ретінде қиналмай пайдалануды талап етіп отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Джакупов С.М. Психология позновательной деятельности. Алматы: 2022
2. Ұзақбаева С.А. Қазақтың халық педагогикасының мәні.Алматы, 2024
3. Оразбекова К.А. Жеке тұлға ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалы негіздері / Монография. Алматы: 2022. 330б
4. Әмірханов С.Е. Мектептің жас директорына кеңес. Алматы. 2025. 33-34б
5. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. https://tilmedia.kz/ru/info/1017
6. Мыңжан Н. Қазақтың қысқаша тарихы. 2021. – 402б

ӘОЖ 378.1 (043)

ҚИЫН МІНЕЗДІ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ

Мәлис Гулназ Алмасқызы, Этезова Сауле Абдуллахқызы, Серикулы Ербол, Төленбек Асем Әлімжанқызы

Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается об эффективных способах работы с детьми с трудным поведением.

Ключевые слова: сложный характер, социально-психологическая адаптация, социальная среда, сопровождение, обучающийся.

Abstract. The article will talk about effective methods of working with children with difficult behavior.

Keywords: adaptation, socio-psychological adaptation, social environment, support, students.

Қазіргі сәтте мінез-құлқында қиындықтары бар оқушылардың тәртібі жалпы даму процесінде маңызды рөл атқарады. Бұл кезеңде даму процесінің жеткіліксіз деңгейі нәтижесінде мінез-құлқында қиындықтары бар балалардың дамуы және мұндай балалардың еркін дамымауы, олардың іс-әрекеттерін, мінез-құлқын, т.б. талаптар мен мінез-құлықты үйлестіру басты мәселелердің бірі болып отыр.

Мінез-құлық әсері жасөспірім кезінде көрінеді және оның бейғам қимылдарымен, орынсыз айқайлауымен, нашар ұйқысымен сипатталады. Мұндай бала қыңыр, тәкаппар,

құрдастарымен қалай жақсы ойнауды білмейді. Әр адам жеке болғандықтан, оның мінез-құлқы өзінің алған әсерімен сипатталады.

Мінездің психологиялық сапасының мәні гректің сөзінен шыққан. Оның басты мағынасы - із қалдыру. Яғни, ежелгі грек философы Теофраст - бұл мінез-құлықтың әр адамға жеке әсер етуі екенін айтқан алғашқы ғалым [1]. Бірақ ол мінезді адамгершіліктің сипаттамасы ретінде сипаттады.

Мінез-құлық эффектілерін алғаш рет француз ғалымы Л.Бен зерттеген [2]. Ол мінезді психологиялық индикатор, адамның ақыл-ойының, эмоциясы мен еркінің когнитивті көрсеткіші деп санады. Т.Рибот мінезді сезім мен еріктің әрекеті ретінде сипаттады [3]. Ал орыс дәрігері және психологы П.Ф.Лесгафт оны ерік сапасы деп сипаттады [4]. И.Кант мінезді темпераментпен сәйкестендіре отырып, оны адамның бойында қалыптаса алатын қасиет ретінде анықтады, әр адамның өмірінде туа біткен қасиеттер мен белгілерді атап өтті [5].

Тұлға жүйесінің бірі – мінез-құлық. Адамның рухани тағдырының мазмұны мен формасы біртұтас көзқарасқа ие болатын бұл күрделі құрылым адамның мінез-құлқының стиліне айналады. Адамның мінезі, оның еркі, қызығушылығы және эмоционалды қасиеттері көрінеді. Церебральды қыртыстың әлсіздігіне байланысты эмоционалды-ерік саласының, қызығушылықтардың, сенімдердің, инклюзивті оқушылардың мінез-құлқының, сондай-ақ тұлғаның басқа жүйелік компоненттерінің мінез-құлқының жеткіліксіз дамуына олардың өзіндік ерекшеліктері әсер етеді.

Мінез-құлық адамның қарым-қатынасы ретінде қарастырылады. Адам тек шындықты біліп ғана қоймай, сонымен бірге әлем туралы көзқарасқа ие және оны қабылдау қабілетіне ие. Адамның жеке басы әртүрлі қатынастардың, яғни туыстарының, достарының, ұжымның, қоғамның, өзінің және басқалардың іс-әрекеттері болып табылады.

Кеңестік олигофренопсихологияда алғаш рет П.Д.Чамат [6] және В.С.Мерлин [7] инклюзивті мектеп оқушысын мектепке қосу мен адамның эмоционалды дамуына клиникалық, педагогикалық және физиологиялық тәсілдерді біріктірді. Еңбек қызметі басталғанға дейін ерікті сфераны және танымдық қызметті қалыптастыру бойынша ұзақ мерзімді зерттеулер жүргізілді. Зерттеу көрсеткендей, қарапайым топтың кеңдігінде олигофрениктер эмоционалды ерікті сфералар мен тұтастай тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді.

Көбінесе қозған олигофрениктердің түзету жұмыстары мен медициналық араласуларының нәтижесінде эмоционалды-ерікті сфералардың қалыптасуында қолайлы өзгерістер байқалады, бірақ тәжірибе көрсеткендей, «олардың мінез-құлқы психопатиялық сипатталады. Ингибирленген балалар асқынған түрдегі балаларға қарағанда баяу алға басады. Түзету-тәрбиелік жұмыс нәтижесінде әлеуметтік мотивация кеңінен қалыптасады, ал оның қалыптасуына ұжымда құрдастары үлкен әсер етеді. Ж.И. Намазбаева кіші мектеп оқушылары арасында да іс-әрекеттің әлеуметтік маңызды мотивтерін ұжымдық жұмыс арқылы қалыптастыруға болатындығын көрсетті [8].

Л.С.Выготский, Л.В.Занков, Ж.И.Намазбаеваның өз зерттеулерінде оқушылардың эмоционалды - еріктік сферасының дамымауы, олардың тұлғасы мен мінез-құлықының дамымауының маңызды көрсеткіші екенін нақты көрсеткен. Зерттеушілер эмоциялардың жетілмегендігін, мазасыздықтың түрлері біркелкі және тар болатындығын, тек тікелей тітіркендіргіштердің маңызды екендігін және эмоционалды жабысқақтықтың бар екенін атап өтті. Құмарлықты баса алмау балалар мен мектеп оқушыларда мінез-құлық үстемдік ету үрдісімен жиі кездеседі (мысалы, ашушаңдық, үстемдік).

Сонымен қатар, оқушыларды инклюзияға үйрету барысында сөйлеу тілдеріндегі түрлі эмоционалды күйлерді түсіну және белгілеу динамикасы көрінеді. Мүмкіндігі шектеулі барлық оқушылардың маңызды «жағымды эмоцияларды» бастан кешіргендігін анықтады. Орта мектепте бастауыш сынып оқушыларының көп болуы, яғни көпшілігі әртүрлі эмоционалдық тәжірибелерді атай алады.

Ж.И.Намазбаева өз еңбегінде орта мектеп оқушылары әртүрлі сезімдердің нәзіктіктерін түсініп, ажырата білетіндігін анықтады. Орта мектеп оқушыларында ойлау мен тілді қалыптастыру, өмірлік тәжірибені кеңейту, әртүрлі сезімдерді әртүрлі сөзбен жеткізе білу, осы сезімдерде жеке және мінез-құлық әрекеттерін білдіру, олардың себептері мен салдарын түсіндіру қабілеттері анықталды.

Л.С.Выготский инклюзивті оқушының бейімділігін «өз мінез-құлқын игермеу» деп анықтады.

Л.И.Лаужикас өзінің зерттеуінде олигофрениялық балалар топтарының әртүрлі типтерінде ерікті және мінез-құлық әсерлері әртүрлі болатындығын көрсетті. Мысалы, байыпты балаларға келесі ерік қасиеттері тән: мақсаттылық, табандылық, кішіпейілділік, ұстамдылық.

Мазасыз, мінез құлқында ауытқушылығы бар балалар нұсқаулықты түсінбейді және бақылау тапсырмасын орындай бастайды. Психикалық дамуы тежелген балалар үшін: ерекше балаға енжарлық, селқостық, пассивтік тән; бұл балалар осындай қиындықтарға төзімді емес.

И.П.Лаужикас мінез-құлқында ауытқушылығы бар оқушыларды ерік және мінез-құлық қасиетіне бақылай келесі үш топқа бөледі:

- белсенді, табысты балалар;
- белсенді, ұтымсыз, қозуы басым тұрғыдағы балалар;
- енжар, ұстамсыз, дамуында кедергісі бар балалар.

М.Г. Царцидзе зерттеу барысында еріктілер дамуының ең жоғары сатыларын анықтады: 1) 10-11 жас, 2) 13-14 жас, 3) 15-16 жас. Жеке тұлғаның ерікті қасиеттері орта мектеп пен жасөспірім оқушыларының тең жартысында көрінеді.

Осылайша, психолог пен дефектологтардың жоғарыда аталған зерттеуі мүгедек балалардың мінез-құлық құрылымдарын қалыптастырудың тиімділігін анықтады. Алайда, олардың жеке басы мен мінез-құлқының дамымағандығына қарамастан, зерттеушілер жалпы және орта мектептердегі оқушылардың жеке даму заңдылықтарының бірлігін көрсетті, мүмкіндігі шектеулі оқушыларда тұлғаның әлеуметтік жетілген қасиеттерін қалыптастырудың себептері мен перспективаларын анықтады.

Мінез-құлқында ауытқуы бар балалардың клиникалық, психологиялық және педагогикалық құрамын екі психологиялық типке бөлуге болады:

1. Невротикалық түрдегі психикалық декомпенсация;
2. Психопатиялық типтің психикалық декомпенсациясы;

Сонымен, инклюзивті оқушылардың мінез-құлқындағы ауытқулардың қалыптасу заңдылықтары мемлекеттік мектептер мен ақыл-есі кем балаларға арналған мектептерде оқитындарға «үйрену қиын». Психологиялық және клиникалық сипатқа ақыл-ойдың артта қалуына, тежелуіне байланысты жанама қарсылық әсер етеді. Жасөспірімдердегі мінез-құлықтың бұзылуы жоғарыда аталған биологиялық немесе әлеуметтік факторлардың біреуімен ғана емес, сонымен бірге нақты түрлердің әрқайсысына жататын кешенмен байланысты.

Поланның айтуы бойынша барлық мінез ерекшеліктері адамның өмір сүру жағдайына байланысты деген. Осылайша, мінез-құлық туралы екі идея қалыптасты, олар әлі күнге дейін даулы болып келеді. Алайда, қазіргі зерттеулерде мінез-құлық адамның өмір салтына және әлеуметтік ортаның әсеріне байланысты екеніне ешкім күмәнданбайды.

Табиғи күштер табиғи физиологиялық процестер болып табылатын темпераменттің әсерлері арқылы қарастырылады. Темперамент - бұл адамның генотиптік ағзасына тән қасиеті. Темперамент адамның жүйке жүйесінің типтерімен анықталады. Өйткені, жүйке жүйесі типтерінің табиғаты темперамент типтерімен бірдей. Екеуі де адамдардың ойлауындағы айырмашылықтарды сипаттайды. Егер жүйке жүйесінің түрі шыдамсыз болса - холерик, сергек - сангвиник, сабырлы - флегматик, әлсіз - меланхолик. Басқаша айтқанда, адамның мінез-құлқы оның темпераментіне байланысты болуы мүмкін.

Кеңестік психолог А.Н.Леонтьев мінез-құлықтың себептерін теориялық тұрғыдан түсінуге үлкен үлес қосты және осы мәселеге бағытталған бірқатар зерттеулер жүргізді.

А.Н.Леонтьев мотивті шұғыл қажеттілікке жауап беретін нәрсе ретінде анықтады, яғни белгілі бір жүйеде өзін-өзі ұстауды ұйымдастырады, оны ғана бастандыру құралы ретінде қарастырады. Бірдей қажеттілікке байланысты басқарылатын мінез-құлықты ынталандыру үшін әртүрлі нәрселерге қол жеткізуге болады.

А.Н. Леонтьев өз зерттеулерінде қажеттілік өзін-өзі ұстаудың мотиві бола алмайтындығын көрсетті, өйткені қажеттілік күйінде ол организмнің бағытталмаған белсенділігін ғана емес, сонымен қатар оны белгілі бір дәрежеде күшейтеді немесе әлсіретеді де, күші толығымен жойылады.

А.Н Леонтьев біртұтас мотив үшін, яғни мінез-құлықты белгілі бір бағытқа бағыттау үшін кем дегенде екі мотивациялық фактор қажет деп шешті: қажеттілік пен мотив. Сонымен, «мотив» - бұл әрекеттің қозғаушы күші, белгілі бір мінез-құлық болып табылады.

Бұл баланың қажеттіліктері, қызығушылықтары, хоббилері және эмоциялары болуы мүмкін. Леонтьев қажеттілік пен мотивтің арасындағы айырмашылық мінез-құлық мотивациясы процесі ретінде әр түрлі рөлдерде ғана емес әртүрлі болады деп шешті.

Кез-келген қажеттіліктің, ғана қанағаттанудың немесе ғана қанағаттанбаудың дәрежесі тек субъективті түрде, демек, санадан тыс эмоцияда ғана көрінеді. Ал мотив адам санасында мінез-құлыққа бағытталған объект немесе мақсат ретінде көрінеді. Кез-келген мінез-құлықты бағалау және оны белгілі бір нормалар мен ережелермен салыстыру туралы шешім қабылданды.

Мінез-құлқында ауытқуы бар оқушылардың мінез-құлқы мен жеке қасиеттерін зерттеу олардың құрылымында сақталған компоненттердің ашылуына әкеледі. Осыған сүйене отырып, әлеуметтік-маңызды қасиеттерді қалыптастыра отырып, мінез-құлықтың дамуы мен тұрақтылығы деңгейіне қажетті түзету жұмыстары мен психологиялық шараларын ұйымдастыруға болады.

Мінез-құлқында ауытқуы бар балалардың мінез-құлық салаларына қызығушылық жүйесінің мотивтері, қажеттіліктері мен мүмкіндіктері кіреді. Осыған байланысты, ақыл-ойдың дамымағандығына байланысты олардың қажеттіліктері сана тұрғысынан өте аз және нашар реттелгендігін ескеру қажет. Бұл ондағы қарапайым органикалық қажеттіліктердің (тамақ, ұйқы және т.б.) басым болуынан айқын көрінеді.

Жоғары мәдени қажеттіліктердің жетілмегендігі осыған байланысты жеткіншектердің қызығушылығы мен мотивациясының тиімділігін түсіндіреді. Мидың органикалық зақымдануы оның компенсаторлық себептерін азайтады, сонымен қатар қабілеттердің жалпы дамуы мен даму себептерін шектейді. Бұл өзін-өзі реттеу жүйесі деп аталатын балалардың деңгейі де тұлғаға өзіндік әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Выготский С.Л. Психология развития как феномен культуры. - М., 1996. -40 с.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. - М.: Педагогика, 1980. – Т.1. 20 с.
3. Ананьев Б.Г. О проблеме современного человекознания. - М., Наука, 1977. - 350 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. - М., 1975. – 25 с.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968. 128 с.
8. Намазбаева Ж.И. Психология. Алматы, 2005.- 290 с.
9. Сабирова Р.Ш. Исследование динамики самосознания личности студентов современного ВУЗа: Автореф.дис. канд. психол. наук. –Алматы, 1998. -28 с.
10. Омирбекова С.Ж. Особенности самооценки детей подросткового и раннего юношеского возраста. Автореф. ... канд. психол. наук: 27.10.99. Алматы, 1999, 25с.

ӘОЖ 37.02

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕСІ МЕН ЖАНҰЯНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНЕ ЫҚПАЛЫ

Куанышбаева Дария Равильқызы, Мәдібек Мұхамедәлі Сейфулмәліккұлы, Жиенбаева Айгерим Жанбулаткызы, Нұртөреқызы Нұрзия
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются пути партнерства родителей со школой, значение отношений между учителями и родителями, а также основные принципы взаимодействия в улучшении качественного образования.

Ключевые слова: качество образования, роль родителей, связь со школой, воспитание, сотрудничество, развитие учащихся, педагогическое партнерство.

Abstract. The article discusses the ways in which parents can establish partnerships with the school, the importance of communication between teachers and parents, as well as the basic principles of interaction in improving quality education.

Keywords: quality of education, the role of parents, communication with the school, upbringing, cooperation, student development, pedagogical partnership.

Білім беру жүйесі тек мектептің ішкі ресурстарымен ғана шектелмейді. Баланың толыққанды дамуы үшін оның жан-жақты қолдауға ие болуы қажет. Бұл тұрғыда ата-ана мен мектеп арасындағы өзара әрекеттестік маңызды рөл атқарады. Олардың ынтымақтастығы баланың білім алуына оң әсер етіп, оның жан-жақты дамуына мүмкіндік береді. Егер ата-аналар мен мұғалімдер бірлесе жұмыс істесе, оқушының мектептегі жетістіктері артады, әрі оның жеке тұлға ретінде қалыптасуына қолайлы жағдай жасалады.

Оқу ағарту сапасын арттыру үшін ата-аналар мен мектеп әкімшілігі арасында тұрақты байланыс орнауы тиіс. Мұғалімдер оқушылардың үлгерімі, тәртібі мен дамуы туралы ата-аналарға жүйелі түрде хабарлап отыруы қажет. Сондай-ақ, ата-аналар да балаларының оқу процесіне белсенді қатысуы тиіс. Олардың мектептегі іс-шараларға араласуы, жиналыстарға қатысуы, мұғалімдермен тұрақты байланыста болуы маңызды. Мұндай ынтымақтастық баланың оқуға деген ынтасын арттырып, оның өзін-өзі бағалау деңгейін көтереді.

Баланың оқудағы жетістіктері көбінесе оның отбасындағы жағдайға байланысты. Ата-аналардың білімге деген көзқарасы, олардың балаларына үлгі болуы оқушының оқу үлгеріміне тікелей әсер етеді. Егер ата-аналар балаларының білім алуына мән беріп, оларды қолдап отырса, оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығы артады. Керісінше, ата-аналар баланың білім алуына жеткілікті көңіл бөлмесе, оқушының ынтасы төмендеп, оның жетістіктері нашарлауы мүмкін.

Мектеп пен ата-аналардың серіктестігі оқушының тәртібіне де үлкен әсер етеді. Тәртіп мәселелері көбінесе ата-аналардың мектеппен байланысының әлсіздігіне байланысты туындайды. Кейбір ата-аналар мектептегі жағдайдан бейхабар болып, баласының оқу үлгерімі мен тәртібіне жеткілікті көңіл бөлмейді. Мұндай жағдайда оқушылар мектепке деген жауапкершілікті сезінбей, тәртіп бұзушылықтарға жол беруі мүмкін. Ал ата-аналар мектеппен тығыз байланыста болған жағдайда мұндай мәселелердің алдын алу жеңілдейді.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде ата-ана мен мектеп арасындағы байланыстың жаңа формалары пайда болуда. Цифрлық технологиялардың дамуы ата-аналарға балаларының оқу үлгерімін онлайн бақылауға мүмкіндік береді. Электрондық күнделіктер, мобильді қосымшалар мен чаттар арқылы ата-аналар мұғалімдермен үнемі байланыста болып, балаларының жетістіктері мен оқу процесіндегі өзгерістер туралы хабардар бола

алады. Бұл өз кезегінде ата-ана мен мектеп арасындағы қарым-қатынасты нығайтып, оқушылардың оқу үлгерімін жақсартуға көмектеседі.

Ата-ана мен мектептің тиімді өзара әрекеттестігі баланың эмоционалдық және психологиялық жағдайына да оң әсер етеді. Баланың өзін қауіпсіз әрі қолдау тапқан ортада сезінуі оның оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді. Егер ата-аналар мен мұғалімдер бірлесіп, балаға қолдау көрсетсе, ол өзіне сенімді болып, кез келген қиындықтарды жеңуге дайын болады. Мұндай жағдайда оқушының әлеуметтік бейімделуі жеңілдейді, ол сыныптастарымен жақсы қарым-қатынас орнатып, мектеп өміріне белсене араласады.

Білім беру саласындағы зерттеулер ата-ана мен мектеп арасындағы тығыз ынтымақтастықтың оқушылардың академиялық жетістіктеріне тікелей әсер ететінін көрсетеді. Оқуда жоғары нәтижелерге қол жеткізген оқушылардың көпшілігінің артында олардың білім алуына қолдау көрсеткен ата-аналар тұр. Мұндай ата-аналар мектеппен тығыз байланыста болып, балаларының сабақтарына көңіл бөліп, үй тапсырмаларын орындауына көмектеседі. Бұл оқушылардың өзін-өзі дамытуына және алға қойған мақсаттарына жетуіне септігін тигізеді.

Мектеп пен ата-аналардың өзара әрекеттестігінің маңызды бір аспектісі – тәрбие беру процесі. Мектеп білім беріп қана қоймай, оқушылардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға да ықпал етеді. Дегенмен, тәрбие беру – тек мектептің міндеті емес. Бұл процесте ата-аналардың да жауапкершілігі зор. Егер ата-ана мен мектеп бірлесіп, ортақ тәрбие қағидаларын ұстанса, бала дұрыс құндылықтарды бойына сіңіреді.

Ата-ана мен мектеп арасындағы байланысты нығайтудың бір тиімді жолы – ата-аналарды мектеп іс-шараларына белсенді тарту. Мысалы, ата-аналар жиналыстары, ашық сабақтар, мәдени және спорттық шараларға қатысу, қайырымдылық акцияларын ұйымдастыру сияқты іс-шаралар ата-аналардың мектеппен байланысын күшейтеді. Бұл ата-аналардың мектеп өміріне араласуын арттырып, олардың балаларының дамуына оң әсер етеді. Сонымен қатар, ата-аналардың мектепішілік процестерге қатысуы мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы сенімді қарым-қатынасты қалыптастырады. Егер ата-аналар оқу бағдарламалары, мектептің тәрбие жүйесі және оқушыларға қойылатын талаптар туралы жақсы хабардар болса, олар балаларына білім алуда тиімді қолдау көрсете алады. Бұл әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін өте маңызды, себебі осы кезеңде баланың оқуға деген көзқарасы мен оқу дағдылары қалыптасады.

Ата-аналар үшін арнайы тренингтер, педагогикалық семинарлар, шеберлік сабақтары өткізілуі де олардың мектеп өміріне араласуын арттыруға көмектеседі. Мұндай іс-шаралар арқылы ата-аналар баланың оқу үлгерімін қалай жақсартуға болатынын, оның тәртібі мен эмоционалдық жағдайын қалай бақылау керектігін үйренеді. Сонымен бірге, мектептегі түрлі жобалар мен клубтарға ата-аналарды тарту олардың мектеппен байланысын нығайтады. Мысалы, кітап оқу клубтары, экологиялық жобалар немесе кәсіби бағдар беру кездесулері ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы серіктестікті күшейтіп, оқушыларға да пайдалы тәжірибе береді. Осындай шаралар ата-аналардың мектепке деген қызығушылығын арттырып, оларды білім беру процесінің толыққанды қатысушысына айналдырады.

Сонымен қатар, ата-аналар мектептің өзін-өзі басқару жүйесіне қатыса алады. Мектеп кеңесі, қамқоршылық кеңесі немесе ата-аналар комитеттері арқылы олар мектеп саясаты мен даму стратегиясына ықпал етіп, білім беру сапасын арттыруға көмектесе алады. Бұл ата-аналардың мектепке деген сенімін арттырып қана қоймай, мұғалімдер мен әкімшілікпен бірлескен жұмыс жасау арқылы оқу-тәрбие процесін жақсартуға мүмкіндік береді. Егер ата-аналар мектепке тек білім беру мекемесі ретінде қарамай, оны баласының екінші үйі деп қабылдаса, олардың ынтымақтастығы тереңдей түседі. Осылайша, мектеп пен ата-аналардың бірлескен жұмысы оқушылардың білім алуына, олардың тұлғалық дамуына және мектеп мәдениетінің қалыптасуына оң ықпал етеді.Қорытындылай келе, сапалы білім беру – ата-ана мен мектептің бірлескен әрекеттерінің нәтижесі. Олардың өзара

әрекеттестігі оқушының оқу үлгеріміне, тәртібіне, психологиялық жай-күйіне және болашақтағы жетістіктеріне үлкен әсер етеді. Сондықтан ата-аналар мектеппен тығыз байланыста болып, балаларының білім алуына жан-жақты қолдау көрсетуі қажет. Ал мектеп өз тарапынан ата-аналармен серіктестік орнату жолдарын жетілдіріп, олардың білім беру процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік жасауы тиіс. Осылайша, ата-ана мен мектептің бірлескен күш-жігері арқылы сапалы білім беруге қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбенов С.Қ., Мұханбетжанова Ә.Ш. Қазіргі білім беру жүйесіндегі ата-аналар мен мектептің өзара байланысы. – Алматы: Ғылым баспасы, 2022. – 240 б.
2. Искакова Г.А., Қуанышбаева Л.Б. Білім беру мекемелері мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынасты ұйымдастыру әдістері. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021. – 176 б.
3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. ҚР Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Нұр-Сұлтан, 2020.
4. Оразбекова Ж. Отбасы тәрбиесі және мектеп: педагогикалық серіктестік негіздері. – Алматы: Рауан, 2019. – 198 б.
5. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action. – Thousand Oaks: Corwin Press, 2018. – 384 p.
6. Hoover-Dempsey K.V., Sandler H.M. Why Do Parents Become Involved in Their Children's Education? Review of Educational Research, 1997, Vol. 67, No. 1, pp. 3-42.

ӘОЖ 159.923

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Пернебек Ақбота Радиханқызы, Мауленова Алия Бактияркызы, Руслан Сабина Қайратқызы, Токтаболов Арслан Арманович
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Использование активных методов обучения в начальной школе в статье речь пойдет о проблеме.

Ключевые слова: педагог, ученик, начальный класс, система образования, воспитание.

Abstract. The article will address the problem of using active teaching methods in primary school.

Keywords: teacher, student, primary school, education system, upbringing.

Қазақстандық білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі мен жаңа мазмұндағы жүйесінің басты міндеттерінің бірі – қазіргі заманғы ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде алынған білімді қажет жағдайда пайдалану икемділігін меңгерген, өз бетінше дұрыс, тиімді шешімдер қабылдайтын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру міндеті зерттеледі.

Кез-келген оқыту технологиясы мұғалімнен терең теориялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік білімді, үлкен педагогикалық шеберлікті, шәкірттердің жан дүниесіне терең үңіліп, оны ұғына білуді талап етеді. Сондықтан оқушының рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға даяр, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын педагогтар ғана бүгінгі қоғамның мүддесі мен әр баланың үрдісінен шыға алады. Ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім.

Бастауыш - мектеп оқушысын тұлға етіп қалыптастырудың алғашқы баспалдағы болып табылатындықтан қазіргі мектептің басты білім беру құралы - инновациялық

технологиялар болып табылады. Оқу - тәрбие үрдісінде баланы жаңаша әдіспен оқыту үшін әрбір пәннің иесі - мұғалім сол жаңа технологияларды толық түсініп, меңгеріп алуы керек. Соның нәтижесінде ғана әрбір жалпы білім беретін мектеп мұғалімі тәжірибесінің жоғары деңгейге көтерілеріанық.

Өйткені, соңғы жылдары Қазақстанда қабылданған және оқу процесіне енгізілген жаңартылған мазмұндағы білім стандарты талаптарынасай білім беру жүйесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу арқылы оқыту үрдісін жетілдіру, оқушының танымдық қабілетін дамыту саналы деңгейге көтеру – білім беруді әлемдік деңгейге жақындатудың басты мәселесі болып отыр.

Білімді жеке тұлғаға бағыттау, оқушының өзін-өзі тануы, өзін-өзі тәрбиелеуі, ақыл-ойын дамытуы, яғни, жан-жақты дамыған жеке тұлға тәрбиелеу мұғалімдералдына тың міндеттерді жүктеп, жаңашыл іс-әрекетке жетелейді.

Инновациялық тұрғыдан білім беру жүйесіақпараттандырумен тығыз байланысты. Білім берудіақпараттандыру дамуының жаңа кезеңінің ерекшелігі – бұл проблеманың инструментальдық емес, мазмұндық аспектілерінің басымдылығында және олардың шешілуінен білім сапалығы, оның әлеуметтік мәнділігінің орны анықталады.

Біз зерттеген педагогтар мен психологтардың зерттеулеріне сүйенсек, ойлау стилі бастауыш сыныптан-ақ оқушыларда жете қалыптаса бастайды[1]. Оқушылардың бастауыш мектепте қазіргіақпараттық технологияларды адамзат іс-әрекетінің түрлісалаларында қолдана білудің қажетті дағдыларын игеріп үлгеруіне мүмкіндік туады.

«Бала –бауыр етің» деп балаға аса қатты мән берген ата-бабамыз бала тәрбиесін басты назарға ұстаған. Ұрпағымен адам мың жасайды деп түсінген халық арасынан шыққан дана тұлғалар бала, ұрпақ тәрбиесіне басты көңіл бөлген. Ұл, қызыңды он бестен соң досыңша бағала деген атамыз қазақ әр баланың жеке тұлға болып қалыптасуына терең мән берген. Ол туралы қазақ арасынан шыққан белгілі ғалымдар өз еңбектерінде қарастырып өткен. Бала тәрбиесі, оның тұлға тұрғысында қалыптасуы, тағы басқа мәселелер дана қайраткерлер еңбектерінде орын алды.

Белгілі ақын Мағжан Жұмабаев осындай тұлғалардың бірі, тіптен бірегейі болды. Оның осы бағытта атқарған ғылыми қызметі орасан зор. Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика», (1922) және «Ана тілі», (1923), «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту методикасы» (1925), немесе «Сауатты бол» (1926), «Ересек шала-сауаттылар программасы» (1926) тәрізді кітаптары мен оқу ағарту саласына арналған мақалалары осыған дәлеле болады[2].

Қазірде педагог-ғалымдарымыз оқыту үрдісінде оң нәтижеге жетудің жолы қандай деген сауал төңірегінде жауап іздейден жалығар емес. Осы негізде олардың ойы бір арнаға келіп сыяды. Ол - жаһандану талабына сай еліміздің жаңа білім жүйесі ұлттық құндылықтарға бағытталып, оқыту үрдісі негізінде бағдарланған білім жүйесі тың технология бойынша жүзеге асатындығы. Яғни, педагогикалық технологиялардың ең басты белгілері:

- педагогикалық технологиялар жоспарланған мақсатқа қол жеткізуге кепілдік береді.

- оқыту мен тәрбиелеу ісінде нақты педагогикалық ойды жүзеге асырады[3].

Нақты бір нәтижеге негізделген білім жүйесі бойынша оқушы әдебиетті пән тұрғысында игермейді, аталмыш пәндік білім аясында көркем туындыны дүниетанымдық, тәрбиелік байланыста қарастыра келе, әдебиетті ұлттық құндылық тұрғысында меңгеруге бағдар алады. Оң нәтижеге негізделген білім беру мұғалім мен оқушының өзара қарым-қатынасына толық байланысты. Оның бір жағы оқушыға көркем шығарманы ұғындырудағы ұтымды әдіс-тәсілдерді асқан шеберлікпен қолдану болса, екінші тұсы оқушының көркем әдебиеттіөз бетінше меңгере білуі, өзі ұйымдастырудағы оның жауапкершілік сезімінің қалыптасуы болып табылады. Онда мұғалім мен оқушы арақатынасының сапалылығы - нәтиже кепілі екендігі анық. XX ғасырдың 60 жылдары Ұлыбритания мен АҚШ елдерінде «педагогикалық технология» ұғымы қалыптасып,

қазірде дүниежүзіндегі негізгі мемлекеттерде кеңінен таралып, баланың білім деңгейін жетілдіру мақсатында пайдаланылуда[4]. Әлемдік педагогтардың арасынан қолдау тапқан педагогикалық технологияның бірден-бір дидактикалық құралға айналуының негізгі себебі - оның нақты бағытталған нәтижеге құрылуында болып табылады.

Жалпы игерілген білім сапасы нәтижемен өлшенеді. Яғни, нәтижеге құрылған жаңаша технологияны оқу үрдісіне кеңінен енгізу, білім мен дағды, іскерлікті дамыту бүгінгі оқыту ісінің негізгі мақсаттардың біріне саналады.

кіші мектеп жасындағы оқушылардың жеке тұлғасын қалыптастыру мен дамытудың педагогикалық шарттарын айқындау мен оларды жүзеге асыру механизмдерін және жаңа әдістемелерін жас ұстаздарға көрсету маңызды педагогикалық мәселе болды. Осы тұрғыдан алғанда бұл бағыт мектеп мұғалімдерінің алдында жаңа міндеттер қойып отыр: оқытудың мазмұны мен әдістерін жаңарту арқылы білім сапасын көтеру.

Зерттеу жұмысында мектептің оқу-тәрбие үрдісінде оқушылардың тұлғалық ерекшелігіне бағдарланған қызметті ұйымдастыру әдістемесінпайдаланудың теориялық педагогикалық негіздері жан-жақты ашылды; инновациялық әдістер мен педагогикалық технологиялар бойынша ғылыми еңбектерге талдау жасалынып, олардыңішіндегі білім сапасын арттыруға көмектесетін тиімділеріанықталынды.

Зерттеу жұмысында оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін пайдалануға қойылатын педагогикалық талаптар мен шарттаранықталды және қазіргі пайдаланып жүрген оқыту технологияларын классификациясы мен ерекшеліктеріанықталынды.

Бастауыш мектептің оқу-тәрбие үрдісінде педагогикалық технологиялардың әдіс-тәсілдерін пайдалану бойынша жүргізілген эксперименттің нәтижелері сараланып көрсетілді. Зерттеу барысында оқу-тәрбие үрдісінде инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдалану оқушылардың үлгеріміне, білімдерінің сапасынын артыуына жол ашатындықтары дәлелденді.

Сондай-ақ зерттеу барысында оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық инновациялық технологияны пайдалану мұғалімдерді жаңаша жұмыс істеуге, оқушылардың дербес және логикалық ойлау қабілетін арттыруға, оларды шығармашылық жұмысқа итермелейтін анықталды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жанпейсова М.М. Технология модульного обучения. – Ақтөбе: РИПК: СО, 1999.
2. Жұмабаев М. Педагогика. - Алматы: «Нұрлы әлем», 2003
3. Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технология.-Тараз: ТарМУ, 2003.
4. Ахметов А.К. Принципы технологии и содержание образовательной программы. – Алматы, 2015.

ӘОЖ 37.018

АҚПАРАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ІСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Серикбаев Нұрқанат Талғатұлы, Жуматаева Бакытгуль Серикжанова, Садыбаева Света Серикбаевна, Шабден Әли Ерғалиұлы

Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье речь пойдет о совершенствовании обучения с использованием информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, обучающийся, учебно-познавательная компетентность, образование, учебный процесс.

Abstract. The article will focus on improving education using information and communication technologies.

Keywords: information and communication technologies, student, educational and cognitive competence, education, educational process.

Елдің экономикалық қуаттылығын дамытуда бәсекеге қабілетті кәсіби мамандар даярлау міндеттерін жүзеге асыратын бірден-бір күш жоғары оқу орындары болып саналады. Бүгінгі таңда мектеп және оның басты тұлғасы педагогтарға жаңа талаптар қойылуда.

Қазіргі мектептегі оқу үдерісінің тиімділігін қамтамасыз ететін педагогтардың ақпараттық технологияларды іс-әрекетінде кеңінен қолдана білу біліктілігінің жеткілікті деңгейде болуы жоғары оқу орындарында білім берудің нәтижеге бағытталуына тікелей байланысты. Сондықтан қазіргі әлеуметтік сұраныстарға сай жоғары оқу орындарында білім беру нәтижелерінің бірі ретінде студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру өзекті мәселе болып табылады.

Бұл тақырып төңірегінде бірталай ғалымдардың еңбектерінде ақпараттық құзыреттіліктің мәні ашылып, оны адамның ақпаратты өздігімен белсенді өңдеуі, кез-келген жағдайда технологиялық құралдарды қолдану арқылы жаңа шешімдерге келу біліктілігі тұрғысынан негіздеген.

Ғылыми еңбектердің біршамасында тұлғаның іс-әрекет алгоритмін түсінуі, меңгеруі және жүзеге асыру қабілетін технологиялық құзыреттілік деп қарастырып, оның теориялық негізін анықтаса, кейбір жұмыстарда ақпараттық-технологиялық құзыреттілікті кәсіби іс-әрекетке қажетті білімдер мен тәжірибелер жиынтығы деп тұжырымдаған. Соның ішінде нәтижеге бағытталған білім берудегі ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін И.В.Роберт, В.В.Рубцов, А.Я.Савельев, О.В.Соколова, Г.К.Нұрғалиева, Д.М.Джусубалиева, У.Қ.Токбергенова, Б.Р.Қасқатаева, А.С.Шилибекова және т.б. зерттеген.

Зерттеу жұмысымызға қатысты студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігі мен оның аспектілерін зерттеуге арналған ғылыми жұмыстарды талдаудан келесі тұжырымдар жасалды:

1) дәстүрлі түрде жүйелілік, іс-әрекеттік, тұлғаға бағдарлы тұғырлар қолданылады, мұнда зерттеушілер тұғырларды негіздеуде әдіснамалық деңгейлерін әрдайым анықтауға мүмкіндік береді;

2) аталған және басқа тұғырларды қолданудың тенденциялары көріне бастайды: құзыреттілік, модульды, феноменологиялық, интегративті, технологиялық, синергетикалық, акмеологиялық және т.б.;

3) авторлардың бірнеше тұғырларды кіріктіріп қолдануға ұмтылысы байқалады. Сондықтан зерттеу мәселемізге байланысты әртүрлі тұғырларды қарастыра отырып, зерттеуіміздің мақсаты мен міндеттеріне сәйкес келетін жалпы ғылыми деңгейдегі – құзыреттілік, іс-әрекеттік, технологиялық, тұлғаға бағдарлы тұғырлары алынды.

Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігі қалыптастыруға тұлғаға бағдарлы тұғырмен келу, тұлға және іс-әрекет теорияларын негізге алуды қажет етеді. Тұлға мен іс-әрекеттің дамуы, жоғары мектепте оқыту мен тәрбиелеу кезеңінде тұлғаны дамыту; университетте тұлғаға бағдарлы тәрбиенің құндылық негіздері; студенттердің оқу-танымдық және тұлғаға бағдарлы іс-әрекетін ұйымдастырудың біртұтас тұжырымдамасы бірқатар еңбектерде қарастырылған.

Мұндағы баса назар аударатын мәселе – ақпарат ұғымы, оның түрлері мен қасиеттері, тірі және өлі жүйелердегі ақпараттық үдерістер, оларды жүзеге асыру мен сипаттау тәсілдері, ақпаратты басқару, тұлға және қоғам үшін құндылық пен қауіпсіздік мәселелері.

Философияда «ақпарат» ұғымына қатысты екі қарама-қарсы көзқарасты кездестіруге және оларды бірнеше бағытқа бөліп қарастыруға болады. Алғашқы бағытты қолдайтындар Т.Г.Лешкевич, Л.Б.Баженов, И.Б.Новик, Ә.Н.Нысанбаев ақпаратты барлық

материалдық нысандардың қасиеті ретінде, яғни материяның атрибуты ретінде көрсетеді [1,2,3,4,9]. Екінші бағыттың өкілдері – В.В.Вержбицкий, Н.И.Жуков, Г.Ж.Нұрышева және т.б. – ақпаратты өзіндік ұйымдастыратын жүйелердің қызметі ретінде көрсетеді [5, 6, 7].

Ақпарат – (латын тілінен аударғанда «informatio»: баяндау, түсіндіру деген мағынаны білдіреді) – адамдардың қарым-қатынас барысында берілетін мәліметтер мен білімдер, бірақ ең алдымен, объективті әлемдегі ерекше текті үдерістер. Атап айтсақ, ақпараттық үдерістердің болуымен байланысты объективті әлемнің негізгі қасиеттерінің бірі ретінде түсіндіріліп, оның белгілік мәнге ие болуы, жүйенің өмір сүруінің факторы болған кезде ақпарат өзекті бола бастайды. Ақпарат қоғамына байланысты әртүрлі салалардан келіп түсетін, әртүрлі мазмұндық мәні бар және берілу формалары әртүрлі адамның ақпаратпен жұмыс істеу іс-әрекетіндегі біліктілігі ақпараттық құзыреттіліктің негізін құрайды.

Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі алдыңғы кезекте оқу үдерісін ақпараттандыру және оқу іс-әрекетінің барлық түрінде ақпараттық технологияларды пайдалану үдерістерін үлгілеу мәселесімен байланысты. Бұл тұрғыда, компьютер қоршаған әлемді танудың құралы болып табылады. Ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың қажетті компоненттерінің бірі ретінде өзінің мәні бойынша шешілетін мәселелерді анықтайтын ақпараттық білім беру ортасы алынады.

Ақпараттық құзыреттілік педагогтарды дайындауда түйінді құзыреттіліктің компоненті ретінде ақпараттық технологияларды пайдалануға негізделген адамның ақпараттық іс-әрекетінің (жинақтау, іздеу, сақтау, өңдеу) жалпыланған түрлерін меңгеруді ұсынады. Педагогтың ақпараттық құзыреттілігінің төмендегідей деңгейлерін ерекшелеуге болады:

- қарапайым (репродуктивті іс-әрекет);
- функционалдық (шығармашылық іс-әрекет элементтері бар репродуктивті іс-әрекет);
- жүйелілік (дербес шығармашылық іс-әрекет). Мұнан ақпараттық технологиялардың тұрақты дамуымен білім беру үдерісінде оларды пайдалану мәселелері бойынша педагогикалық ғылымның дамуымен бір деңгейден басқа деңгейге көшу ұсынылады. Сөйтіп, құзыреттілік тұғыры әдіснамалық негіз ретінде қоғамның жаңа ақпараттық мәдениетіне сәйкес педагог пен студенттің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігінің қажетті деңгейін қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

«Технология» термині гректің «техне»- өнер, шеберлік, біліктілік және «логос» - сөз, оқыту, ғылым сөзінен шыққан. Педагогикалық әдебиеттерден «технология» ұғымына берілген келесі анықтамаларды кездестіруге болады: бұл – өнер, шеберлік, біліктілік, жағдайды өңдеу, өзгерту әдістерінің жиынтығы; ұйымдастырушы-әдістемелік инструментарий; студенттер үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ететін оқу үдерісін жобалау, ұйымдастыру және жүргізу бойынша бірлескен педагогикалық іс-әрекеттің барлық жағынан ойластырылған үлгісі; педагогикалық міндеттерді шешуге бағытталған педагогтың бірізді және өзара байланысқан әрекет жүйесі, сонымен бірге педагогикалық әрекеттің жетістігін қамтамасыз етуді дәл қайта жаңғырту немесе алдын ала жобаланған педагогикалық үдерісті практикада жоспарлы және бірізді қайта жаңғырту; аталған ұғымды технология негізіндегі құралдар, инструменттер, аппараттарды, адамның меңгерген білім, білік, дағдыларын қолданудағы күрделі жүйе, белгілі бір қасиеттері бар тұлғаны қалыптастыруға ықпал ететін арнайы ұйымдастырылған, өзара байланысты педагогикалық элементтердің жиынтығы ретінде анықтайды. Жоғарыда берілген анықтамалардан педагогикалық технология білім алушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына қолайлы жағдай туғызады, өз бетімен білім алып, өзін-өзі басқару арқылы өзін-өзі өзектендіреді; жеке қабілетіне сәйкес шығармашылықпен жұмыс істеуіне жағдай туады; оқыту үдерісінің барысында әр білім алушының белгілі бір мерзім аралығындағы дамуын үздіксіз қадағалайтын мониторинг жүргізуге мүмкіндік туады; «өмір бойы білім ала алатын

тұлғаға» айналады. Аталған талаптар педагогикалық жоғары оқу орны студенттерінің технологиялық құзыреттілігінің қалыптасуын қажет етеді.

Е.А.Ракитина технологиялық құзыреттілік қызметті ұйымдастырудың технологиялық тәсілінің мәнін түсіну; ақпараттық қызметтің автоматтандырылған технологияларының ерекшеліктері туралы білімі; есептерді шешу операцияларының технологиялары мен негізгі сатыларын айқындау, дербес жағдайда автоматтандыру құралдарының көмегімен; түрлі ақпараттық технологиялардың негізін құрайтын сандық операциялардың орындалу дағдыларын меңгеруімен айқындалатындығын атап көрсетті [8]. Техникалық білім аймағындағы құзыреттілік (технологиялық құзыреттілік):ақпаратты автоматты түрде өңдеуге арналған техникалық құрылғыларды пайдаланудың мүмкіндіктерін, жұмыс істеу ережелерін түсіну; ақпараттық үдерістердің автоматты орындалуы мен автоматтандырылуының айырмашылықтары туралы білім; нақты техникалық құрылғының негізгі сипаттарын пайдаланып шешілетін есептер тобын бағалау біліктілігі болып табылады.

Кейбір ғалымдардың ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыруға арналған зерттеулерді талдаудан күнделікті оқу іс-әрекеті, ақпараттық технологияларды зерттеу пәні және оқыту құралы ретінде қолдану, студенттердің компьютермен байланысты дәстүрлі және ақпараттық іс-әрекеттің тәсілдерін меңгеруін қамтитындығы тұжырымдалды.

Кез-келген әлеуметтік жүйе адамның іс-әрекеті арқасында ғана тіршілік етеді, демек жеке тұлға осы жүйенің қызметінде және дамуында белгілі бір рөл атқарады.

Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру жоғары оқу орындарындағы педагогикалық үдерісте белгілі шарттар негізінде табысты жүзеге асады. Сондықтан оқыту үдерісінде студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын айқындап алу қажет.

Бүгінгі таңда ғалымдар студенттер үшін біріншіден, түйінді ақпараттық-технологиялық құзыреттілікті топтаудың негіздемесін; екіншіден – құзыреттіліктің бірқатар жалпылаушы құраушылары; үшіншіден – құраушыларға енетін құзыреттіліктің номенклатурасын анықтауға және теориялық негіздеуге ұмтылыс жасауда.

Қазіргі кезде әлемдік қауымдастық, ақпараттық технологиялар негізінде білім беру үдерісін ұйымдастыру мәселелеріне маңызды мән беріліп отыр. Ғалымдар оның мазмұнын аша отырып, ғылыми және практикалық жұмыстың басты мақсаттары мен бағыттарының бірі ретінде, оқыту және тәрбиеде, дидактика мен информатика бойынша зерттеу жұмыстарының негізінде ақпараттық технологияларды меңгеру және ендіруді атап көрсетеді.

Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігі, ақпараттық іс-әрекетсіз, яғни үдеріссіз мүмкін емес, студент ақпараттық ортаны меңгеру барысында, толыққанды түрде, өзінің қабілеттерін, қажеттіліктері мен ұмтылыстарын жүзеге асырады, өзіндік дамуы үшін, сонымен бірге қоршаған орта үшін, өзін субъект ретінде сезініп, ал ақпараттық ортаның меңгерілетін нысандарын, үдерістерді, құбылыстарын ақпараттық іс-әрекеттің нысандары ретінде қабылдайды.

Ақпараттық орта бірнеше білім беру технологиясын біріктіреді: коммуникациялық, компьютерлік, желілік, мультимедиалық. Олардың жиынтығын ақпараттық білім беру ортасын деп аталады. Ақпараттық білім беру ортасы жаңа ұғым, әлі күнге дейін анықтамасы нақты емес, бірақ бұл ұғымның мәні былай түсіндіріледі:

– ақпараттық білім беру ортасы – ақпараттық, техникалық, оқу-әдістемелік қамтамасыз ету, білім беру үдерісінің субъектісі ретіндегі адаммен үздіксіз байланысы (О.А.Ильченко).

– ақпараттық білім беру ортасы – педагогикалық жүйе және оны қамтамасыз ету құралы (А.А. Андреев).

Ақпараттық білім беру ортасын құру ақпараттық технология арқылы білімді басқару болып табылады. Сондықтан бүгінгі ақпарат легінің көбеюіне байланысты студент те, оқытушы да ақпараттық технологияны қолдануға дайын болуы керек.

Қазіргі кезде білім беру үдерісінің ерекшеліктері, студенттердің өмір сүруі және іс-әрекеті жедел ақпараттық ортада жүзеге асырылатындықтан ақпараттық білім беру ортасында ақпараттық технологияның түрлері: интернет желісі, мультимедиа, презентация технологиясы, интерактивті тақта, электрондық оқулықтар қолданылуы қажет.

Ақпараттық-технологиялық құзыреттілікті меңгеру үдерісі, оқытуда тұлғаның «өткен тәжірибенің кедергісін» жеңуді қамтиды.

Сонымен, аталған мәселені теориялық зерттеу нәтижесінде, проблемалық-танымдық тапсырмалар бізге студенттердің танымдық қажеттілігі мен ойлауын белсендіруге жағдай жасайтын проблемалық жағдайларды ұйымдастыру мүмкіндігін ұсынады; соңғы нәтижесінде студенттердің аталған құзыреттілігінің құрылымына енетін, ақпараттық-технологиялық құзыреттілікті жетістікпен меңгеруге мүмкіндік береді.

Аталған педагогикалық шарттарды талқылауды қорытындылай отырып, «құзыреттілікті меңгеру траекториясын» өз бетімен таңдау құқығын көрсету, оның жоғары, орта, төменгі деңгейлерді анықтауға көмектеседі, студенттердің білім деңгейінің жоғарылауына көмектеседі, сонымен қатар білім беруді дараландыру мен ізгілендіру, қазіргі заманғы тенденцияларды жүзеге асыруға және өмірге ендіруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Лешкевич Т.Г. Философия: учеб пособие. – М.: ИНФРА, 2006. – 116 с.
2. Баженов Л.Б. Основные вопросы теории гипотезы. – М.: Педагогика, 2001. – 227 с.
3. Новик И.Б. Моделирование сложных систем: Философский очерк. – М.: Мысль, 2005. – 335 с.
4. Нысанбаев Ә.Н. Психология. Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10 томдық: Психология ғылымындағы іс-әрекет теориясы. – Алматы: Таймас, 2005. – Т.2. - 480 б.
5. Вержбицкий В.В. Проблема информации (к анализу категориальных структур кибернетики) // Философские науки. - 2001. - №5. - С.31- 37.
6. Жуков Н.И. Философские основания математики: учеб. пособие для студентов вузов и аспирантов.-2-е изд., испр. и доп. – Минск: Университетское, 2000.- 330 с.
7. Нұрышева Г.Ж. Философия: оқу құралы. – Алматы: Зият Пресс, 2006. - 204 б.
8. Ракитина Е.А. Построение методической системы обучения информатике на деятельностной основе: дис. ... докт. пед. наук:. 13.00.02. – М., 2002. – 485 с.

ӘОЖ 37:001.89;37.08

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗИЯТКЕРЛІК ӘЛЕУЕТІН НЕГІЗДЕУ

Бағызбаев Бекзат Сәрсенбекұлы, Алкенова Асем Болысбековна, Дощанова Райхан Бахытжановна

Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования интеллектуального потенциала студентов в высших учебных заведениях. Особое внимание уделяется педагогическим условиям, способствующим развитию критического мышления, творческих способностей и исследовательской активности обучающихся.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, студенты, высшее образование, критическое мышление, педагогические условия, образовательный процесс, инновационные технологии.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of developing students' intellectual potential in higher education institutions. Special attention is given to pedagogical conditions that promote critical thinking, creativity, and research activity among students.

Keywords: intellectual potential, students, higher education, critical thinking, pedagogical conditions, educational process, innovative technologies.

Еліміздегі білім беру жүйесін гуманизациялау арқылы нарықтық қатынасты қалыптастыру, яғни отандық қызмет салаларын адамзат жағдайына қарай бейімдеу қазіргі күннің талабы. Оның нәтижесі - жаңа сапалы зияткерлі ұлт. Зияткерлі қоғам жолында дамып келе жатқан Қазақстанда бізге жаңаша міндеттер жүктелуде. Қазақстанға ұлтымыздың зияткерлік әлеуетін оятуға және жүзеге асыруға жағдай жасайтын зияткерлік құбылыс қажеттігі соңғы жылдарда аталып келеді.

Президенттіміз жоғары оқу орындарына арналған «Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс» атты дәрісінде «интеллектуалды ұлт» қалыптастырудың негізгі аспектілерін атап өткен болатын. «Біздің ендігі міндет – қазақстандықтардың, бірінші кезекте жастардың білімділікке, зияткерлікке, Отан мен халқына қызмет етуге деген көзқарастарын өзгерту» [1].

Еліміздегі «Интеллектуалды ұлт – 2020» Ұлттық жобасы аясындағы кешенді бағдарламалардың жүзеге асуын, таяу болашағын айқындау мақсатында жүргізілген жұмыстар бұл бағытта зерттеулер жүргізуді талап ететіндігін көрсетті [2].

Сондықтан да жалпыадамзаттық ізгілікке, ұлттық құндылықтарға негізделген руханиятты қоғам құру әрбір ғылым саласының міндеті. Қазақстандағы зияткерлік қорлардың басты көрсеткіші ретінде білім мен ғылым дамуына ықпал етерлік факторларды, рухани-мәдени құндылықтар мен этикалық нормаларды сақтау, дәріптеу дәстүрге айналғаны абзал. Ұлттың зияткерлік әлеуетін арттыруда басты құндылықтар ретінде сала мамандарын дамыту басты орында тұр. Бұл ретте жоғары оқу орындарының ұлттың зияткерлік әлеуетін дамытуда орны ерекше.

Бүгінгі таңда педагогикалық іс-әрекеттің нәтижесіне қойылатын талап өзгеріс үрдістеріне, оқу-тәрбие заңдылығына, студенттер мен оқытушылардың шынайы қалаулары мен тілегіне сәйкес анықталады. Шынайы болмысқа сәйкес жеделдетілген прогресс, ағылып жатқан ақпараттың алмасуы, адамзат капиталы құндылығының арта түсуі, мамандардың үздіксіз білім жетілдіруге бағытталу және өмір тіршілігіндегі барлық саланың бәсекелестігі, қазіргі жоғары оқу орындарының маңызды міндеттері болашақ мұғалімдердің іргелі, арнайы білім және іскерлік жүйесімен қамтамасыз етуден гөрі, олардың кәсіби даралық іскерлігін, зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамытуға бой алдырып барады. Себебі, соңғы аталғандар келешекте кәсіби маманның жаңа идеяларды меңгеруге, стандартты емес шешімдерді қабылдауға деген қабілетін қалыптастырады. Зияткерлік әлеуетті дамыту ұзақ уақытты талап ететін, әрі күрделі үрдіс, себебі онда кәсіби білім беру негізінде жүйелі іс-әрекет маңызды орын алады.

Кәсіби білім беру жүйесінде болашақ мұғалімнің зияткерлік әлеуетін, қабілеттерін дамыту жолдары көптеген зерттеулерде ерекше назарға алынған. Зерттеушілер біріншіден, психологиялық-педагогикалық білім беру мәселесіне жан-жақты көңіл бөлсе де, екіншіден, болашақ мұғалімдердің кәсіби- зияткерлік дамуын жетілдіруге әрекеттенеді де, осы күнге дейін болашақ мұғалімдерді дайындау іс-әрекеті, олардың зияткерлік кәсіби қызметін жетілдіру, зияткерлік ойлау қабілетін дамыту, зияткерлік әлеуетін даралау мәселелері теориялық, әдістемелік, практикалық деңгейде жеткілікті дәрежеде дайындалмағаны байқалады. Елімізде ұлттың зияткерлік әлеуетін арттыру мәселесі көпұлтты да көпдінді елде, егемендігі мен мемлекеттігі қатар

қалыптасып отырған әлемнің алдыңғы қатарындағы елдерінің көшіне ілесуде де зияткерлік ұлт қалыптастыру, зияткерлік әлеуетті арттыру – стратегиялық міндеттерде көрсетілуімен көкейтесті мәселелердің қатарында болып табылады.

Оқу-тәрбие үрдісінде тұлғаның зияткерлік әлеуетін дамыту мәселесіне барлық тарихи дәуірде көптеген философтар, педагогтар, психологтар, әлеуметтанушылар ғылым өкілдері үлес қосты. Зерттеу барысында философтар, шығыс даналары, әйгілі ақын-жазушылар, ағартушылар □және т.б. еңбектерінде тұлғаның ақыл-ойын, ашылмаған мүмкіндіктерін дамыту жайлы идеялар, құнды пікірлер білдіргендері анықталды.

Заманауи философиялық зерттеулер тұрғысынан біздің тақырыпқа қатысты ой-пікірлер мен көзқарастар А.Г. Спиркин □□□, Ә.Нысанбаев □□□, Ғ.Есім □□□, педагогиканың әдіснамасы бойынша Б.М. Кедров □□□, т.б. зерттеулерінде келтіріледі. Тұлғаның танымдық іс-әрекеттері мен зияткерлік мәселелері психолог ғалымдардың зерттеулерінде қарастырылған.

Зияткерлік әлеуеті дамыған мұғалімнің қалыптасуы білім беру жүйесінің даму жағдайында жүзеге асады. Осы мәселені ғылыми-теориялық тұрғыдан зерттеген ғалымдар Г.М. Храпченков, К.К. Құнантаева, А.Н. Ілиясова, т.б., жоғарғы білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуы, оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру мәселелері Т.С. Садықов, М.Ә. Құдайқұлов, Т.С. Сабыров, Е.Ө. Жұматаева, т.б., тұтас педагогикалық үрдістің теориясы мен практикасы Н.Д. Хмель, А.А. Бейсенбаева, С.Т. Каргин, т.б; мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін дамыту Б.А. Тұрғынбаева, мұғалімдерді дайындатын оқу орындарының даму тарихы Р.Қ. Бекмағамбетова , зерттеушілік мәдениет, тұлға капиталы Ш.Т. Таубаева, ұлттық тәрбие беру негізінде жеке тұлғаның жан-жақты дамуы Қ.Б.Жарықбаев, С.Қ. Қалиев, С.А. Ұзақбаева, Қ.Қ. Шалғынбаева, т.б. еңбектерінде кеңінен қарастырылады.

Болашақ мұғалімдерді дайындау, тұлғаның әлеуетін, зияткерлік әлеуетті дамыту мәселелерінің зерттелу деңгейін талдау негізінде әртүрлі аспектіде қарастырылғандығы анықталды.

Зияткерліктің әрқилы түрлерін зерттеген ғалымдар тұлғалық әлеует, зияткерлік әлеует, тәрбиелік әлеует, адамгершілік әлеует, эмоционалды әлеует, деонтологиялық әлеует, кәсіби-педагогикалық әлеует, білімділік әлеует, шығармашылық әлеует деп бөліп қарастырды. Дегенмен, бұл алғышарттар әлі де болса, теориялық мәнділігін тапқан жоқ. Сонымен философиялық, педагогикалық, психологиялық зерттеулерді талдай отырып:

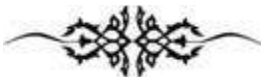
- қазіргі білім беру жүйесінің зияткерлік әлеуеті дамыған мұғалімдерге қажеттілігі мен зияткерлік әлеуетті дамыту мәселесі бойынша ғылыми- тұтастық жүйемен негізделген зерттеулердің жеткіліксіздігі арасындағы;
- болашақ мұғалімдердің танымдық іс-әрекетін ұйымдастыруға деген сұраныс пен зияткерлік әлеуетті дамытуда педагогикалық қолдау үрдісін әлі де жеткіліксіз қамтылуы арасындағы қарама-қайшылықтардың бар екендігі анықталды.

Мұндай қарама-қайшылықтардың шешімін іздестіру, зерттеу мәселесін айқындауға және зерттеу жұмысы болашақта бірталай ғылыми ізденіс жұмыстарға арқау болары анық.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Интеллектуалды әлеуеттен - интеллектуалды ұлтқа» ұжымдық монография. Алматы, 2012. - 216 б.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Интеллектуалды ұлт - 2020». 17 қаңтар, 2014 ж. – Астана.
3. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде ұлттың интеллектуалды әлеуетін дамыту Тұжырымдамасы, Абай атындағы ҚазҰПУ- нің Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы, №4(36). 2012, 3-12 б.

4. Зотов В.В., Лоханько А.В. Соотношение интеллектуального и творческого потенциалов в структуре целостной личности. // Личность: развитие и реализация в творчестве. Сб. научных трудов. / Под ред. П.Ф. Кравчука. Курск. 1996. С.64-72.
5. Бейсенбаева А.А. Формирование гуманистической направленности учащихся с использованием межпредметных связей//Вестник высшей школы Казахстана. -1997. №4.-С.125-128.

ӘОЖ 37.035

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАМАН ДАЙЫНДАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абдулла Аружан Сағикызы, Қурақ Бексултан Мейрамбекұлы, Орынбасар Диас Ермағамбетұлы, Умарова Саодат Гафуровна
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье будет рассмотрен актуальный вопрос подготовки будущего педагога-специалиста.

Ключевые слова: процесс обучения, система образования, качество знаний, закономерности языка, слова, предложения.

Abstract. The article will address the current issue of training a future specialist teacher.

Keywords: the learning process, the education system, the quality of knowledge, patterns of language, words, sentences.

Қазақстан тәуелсіз мемлекет ретінде әлемдік қауымдастыққа танылып, жаңа егемен қоғамның дүниеге келуі, Отанымызда педагогика және психология ғылымдарының жаңа бағыт алуына мүмкіндіктер берді. Бұл еліміздің болашаққа стратегиялық дамуында білімді әрі салауатты жас ұрпақпен бару қажеттігін міндеттейді.

Жаһандану дәуірі аса білімділер мен дарындылар ғасыры болып табылады. Сол себепті де, қазірде қоғам мүддесіне лайықты, жан-жақты дамыған ертеңгі қоғам иегерлерін білімді азаматты қалыптастыру әрбір жанұяның, балабақшаның, мектептің, жоғарғы оқу орнының, жалпы қоғамның міндеті болып саналады.

Бүгінгі студент қандай болуы керек, оларды келешек кәсіби қызметіне тиімді дайындау үшін не істеу керек, қандай даралық жеке бастың қасиеттердің бірқатар маңызды деп ойлау қажет. Оларды анықтау және оқып білу үшін қандай әдіс-тәсілдер қолдану керек. Осысұрақтар психологтар мен педагогтар үшін шешім таппай келген мәселенің бір ғана бөлігі болып отыр.

Еліміздің білім берудің мемлекеттік бағдарламасында мемлекетіміздің әлемдік білім кеңестігіне енуі ескеріле отырып, білім берудің мазмұны мен оқудың барлық әдістемелік жүйесін қайта қарау қажеттілігі, білім берудің жаңа моделін құрудың,сынақтан өткізу мен енгізудің міндеттері атап көрсетілген.Қазіргі ғылыми-техниканың дамуында жас ұрпаққа сындарлы білім мен сапалы тәрбие беру ісі еліміздің әлеуметтік – мәдени саладағы өзекті мәселелерді шешудегі жетістіктеріне байланысты болады.

Бүгінгі әлемдік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылып қалыптасып келеді.Сол сияқты, білім беру жүйесіне жаңа талап жастардың шығармашыл әлеуметін дамыту, студентәрекетін жаңа талап тұрғысынан ұйымдастыру мақсаты қойылды.

Қазіргі қоғамда болып жатқан әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістер білім беру саласында жетілдіруді талап етеді. Осы өзгермелі қоғамда технология дамып жетіліп, ғылымдардың әр саласындабілім мазмұны мен көлемі қаурыт өсіп отырған қазіргі ғылыми

техникалық қарқындау кезінде студенттерді жан-жақты білім нәрімен сусындандыру, ұлттық рухта тәрбиелеу білім саласының барлық сатысы үшін өзекті мәселе болып табылады.

Еліміздің білім беру жүйесі саясатының мақсатының бірі – жан-жақты, білімді, шығармашылық қабілетті,танымдық белсенділігі жоғары жеке тұлғаны қалыптастыру мәселесі. Өте дарынды, білімді жастар ғана егемендігіміздің ертеңін баянды етіп, қоғамның әлеуметтік – экономикалық дамуына үлес қоса алады деп танимыз.

Ең алдымен жоғары сапалы маман болып шығу тек жоғарғы оқу орнының міндеті ғана емес, сол сияқты, студенттің өзінің аталған мәселеге деген көзқарасының оң болуы тиіс.

Оған тікелей байланысты болып табылатын бір де бір себеп ол – студенттің оқуға деген мотивациясы.

Жоғары оқу орындарындастуденттердің өз бетінше жан-жақты білім алуына әсер ететін,ұйытқысы болатын белсенділігін арттыратын тәлімгерлер, тәрбие бөлімдері, жастар ісімен айналысатын ұйымдар, қоғамдық мамандар факультетіне қарасты үйірме жұмыстары.

С.Л.Рубинштейн оқу іс-әрекетін жалпы мотивациялық заңдарға бағынатындығын айта келіп, оны терең қарастырған. Ғалымның пайымдауынша, бағыттылыққа да,қызығушылыққа да, іс-әрекет процесіне де, үйренуді игеру жолына да, дағдыларға да, білімге де мотивация әсер етеді [1].

Өз еңбегінде С.Л.Рубинштейн оқу іс-әрекетінің негізгі және негізгі емес мотивтерін бөлген. Негізгісіне білімді игерумен, өзінді-өзін танумен, жалпы танымдық бағдармен, кәсіби іс-әрекетке дайындықпен байланысты мотивтер кірсе, ал негізгі емес мотивтерге топта, аудиторияда, ұжымда тұлғалық позициясының түрлері, оқу іс-әрекеті барысында қалыптасатын қандай да бір жеке тұлғалық қасиеттерді қарастыру кіреді.

Орыс педагогы Л.И.Божович көрсеткендей, оқу іс-әрекеті процесінде даму кезінде тек оқу мотивінің мазмұны ғана өзеріп қана қоймай, мотивтер рөлі және оның орны студенттің оқу іс-әрекетінде өзгереді [1].

А.Н.Леонтьевтің пікірінше, бөліну критерийі болып субъектінің әуестілігі табылады. Адам іс-әрекет жүйесіндегі әуестілік критериінің рет-ретімен орындалатындықтан іс-әрекет түрлерін төрт бөліккебөлеміз: ойын, еңбек, қарым-қатынас және өзіндік іс-әрекет [1].

Жалпы оқу іс-әрекеті – оқытушы мен студенттің күрделі бірлесіп орындайтын қарым-қатынастары. Дамушы тұлғаның өзіндік іс – әрекеті ең соңында негізгі пән ретінде және тұтас оқу іс-әрекеттің негізгі қорытындысы ретінде орындалады.

Орыс психологыЛ.В.Заньков психологиялық, физиологиялық көптеген зерттеулерде «адам баласы өзінің психикасын толық пайдаланбайды» - дейді.

Жеке тұлғаның дүниетанымы, оның сезіну – практикалық әрекеті негізіндегі психикалық процестер қабылдау, сезіну, зейін, пайымдау, зерде, ойлау арқылы іске асырылады. Осы процестер студенттерде дұрыс қалыптасса олар соғұрлым оқу материалдарын жеңіл, тез және терең игереді [1].

Бүгінгі жоғары оқу орындарында болашақ педагогтардың тәрбие потенциалын қалыптастыру мәселесін В.В.Сергеева қарастырған, онда қазіргі заман талабына сай педагог-мамандарды даярлау жұмысын талдау нәтижесі педагогтарда жоғары оқу орындарында тәрбие потенциалын қалыптастарудың қажеттігін көрсетті.

Жоғары оқу орындарында оқу іс-әрекет процесіне болашақ мамандардың экологиялық мәдениеттің қалыптастыру мәселесі Е.О.Сағындықованың ғылыми еңбегінде қарастырылған, онда студенттердің экологиялық білімі мәселесі теориялық тұрғыдан талданды [2].

Сол сияқты, жоғары оқу орындарынның оқу процесінде болашақ ұстаздардың өзін-өзі кәсіби айқындауын қалыптастыру мәселесі Б.Ғ.Сәрсенбаеваның еңбегінде

қарастырылды [3]. Болашақ ұстаздардың өзін-өзі кәсіби айқындауы яғни, тұлғалық қасиеттер белгілерінің жиынтығын тұтас бірлікте дәлелдеп көрсету болып табылады.

Зерттеу жұмысында мамандық игеру ерекшеліктеріне байланысты болашақ мұғалімнің бұл жеке, тұлғалық қасиеті уақытты талап етеді, және бірнеше кезеңдерден өтеді, «өзін өзі айқындау» түсінігі нақтыланады, болашақ ұстаздың өзін-өзі кәсіби айқындаудың мазмұны тұжырымдалады, жасалған кәсіби өзін-өзі айқындау теориясы болашақ ұзтаздарға педагогикалық білім беруде қолдануға болады. Сонымен қатар,студенттердің өрнек өнері арқылы шығармашылық іс-әрекетке оқытудың ғылыми дидактикалық негіздері Ж.Байкеновтың, жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзіндік анықталуындағы мамандық таңдаулары мен өзіндік бағалау ерекшеліктерін зерттеу Ж.Ж.Бейсенованың, қазіргі кезеңде жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары А.С.Мустояповаңың, оқушылардың танымдық іс-әрекетін арттырудың педагогикалық шарттары Н.А.Дархановтың, оқыту процесі жүйесіндегі танымдық іс-әрекеттің құрылымы Н.Қ.Тоқсанбаеваның еңбегінде қарастырылған.

Жоғары оқу орындарында педагогикалық пәндерді оқып үйрену процесіндегі студенттердің өз бетімен жұмыс істеуін ұйымдастырудың педагогикалық шарттары Ж.Е.Сәрсекееваның еңбегінде қарастырылып, зерттеу нәтижесінде педагогикалық пәндерді оқу барысындағы «студенттердің өз бетімен жұмыс істеуі» ұғымының мәне нақтыланды [4].

Студенттік өмір кезеңі – бұл тек қызықты лекциялар мен семинарлық сабақтар, шығармашылық кештер мен кездесулер, қоғамдық жұмыстар мен спортпен шұғылдану ғана емес, сонымен қатар ең әуелі студенттердің өз бетінше дайындалып, күрделі еңбек ету кезеңі.

Студенттер іс-әрекеті – өзіндік мақсаты және міндеті мен, сыртқы және ішкі жағдайлардың мазмұны мен құрылымының күрделілігімен, психикалық процестердің өтуі ерекшеліктерімен, мотивацияның пайда болуымен, ұжымдық және тұлғалық жағдайларымен және басқару, ұйымдастыру әрекеттері жағынан өзгеше болып келеді.

Студенттер іс-әрекеттің психологиялық мазмұны және құрылымының өзіндік айрықша ерекшелігі бар, бұл жоғары мектеп психологиясының маңызды бір міндет. Студент іс-әрекеті үлкен әлеуметтік мағынаға ие, оның басты бағыты – халық шаруашылығының аса маңызды салаларында қоғамға қажетті жоғары білімді, тәрбиелі мамандар даярлау, қоғам қажеттілігін қанағаттандыру.Сол сияқты, студент іс-әрекетіндегі басты бағыт - оқу,іздену, оқу-тәрбие мақсатында ұйымдастырылған әртүрлі іс-шараларға ат салысу, қоғамдық ғылыми іс-шараларға қатысу.

Жалпы әрбір студенттің алға қойған мақсаты – Отанға қажеті пайдалы жақсы маман болу, жақсы оқу, қоғамдық жұмысқа, спортқа қатысу, көптеген салаларда белгілі нәтижеге қол жеткізу.

Оқу барысында студент мотивациясы өзіндік деңгейіне байланысты өседі, мақсатты жүзеге асырады, болашақ еңбек іс-әрекетіне ойдағыдай дайындалады, маманға қажетті қасиеттерді өз бойында қалыптастырады. Алайда, студент іс-әрекетіне тек оқу, диплом алу себептері де кездеседі. Кейде студенттержоғары оқу орындарына ешқандай себеп мақсатсыз келеді.

Жоғары оқу орындарында студент іс-әрекеті-өзіндік мақсатымен, жағдай, мотивімен орта мектептегі оқумен салыстырғанда өзгеше.Бұл жоғары білімді болашақ маман тұлғасының негізгі қалыптасу жолы болып табылады. Студенттік кезең –маңызды әрі жарқын кезең.Бұл кезеңде адамдармен қарым-қатынасы, ортасы өзгереді,әлеуметтік өзгерістер пайда болған сайын бұрынғы қабылданған заттары бағалана түседі.Студенттік жас- ақыл қабілетінің дамуы және теориялық білімнің нығайып практикаға ұласу кезеңі.Өзге жас кезеңдерімен салыстырғанда студенттердің студенттік кезеңде даму қарқыны тереңдей түседі, қызығушылық қабілеттілігі артады, олардың жеке дифференциясы қалыптасады. Бұл кезеңдегі маңызды рөл кәсіпке үйрену, кәсіпті

жаңғырту, таңдау алады.Жастардың қызығушылық бағыттылығы әлеуметтік, мәдени, педагогикалық әсерде болады.

Студенттің кәсіптік, жеке тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуы жоғары оқу орнында педагогикалық процесте маңызды міндет болып табылады. Студенттердің қандай қасиеттерді игергендігін оқу – тәрбие процесінің нәтижесіне қарап анықтаймыз.Жоғары оқу орындарында болашақ маманың негізгі міндеттері тек жоғары оқу орындарында қалыптаспайды, жатақхана, жанұя, қоршаған орта яғни, студенттік ұжым дамуына негізгі әсер етеді.

Студент қабілеттілігін жақсы дамытудың алғышарты – оның болашақ мамандығына қызығушылығы, еңбек сүйгіштігі, тұрақтылығы, жауапкершілігі болып табылады. Студенттің болашақ кәсіби іс-әрекетке дайындау, қажетті қабілеттерді дамыту, ақыл ой қабілетін, қасиеттерін жетілдіру ерекше назар аударуды керек ететін маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

Ойымызды қорыта айтқанда, студенттердің болашақ мамн ретіндегі танымдық іс-әрекетін қалыптастыру – оқу үрдісінің құрамына кіретін, арнаулы оқу орындарында қалыптасатын күрделі психологиялық білім.

Әдебиеттер тізімі:

1. Курманбекова А.С. Формирование нравственных качеств у студенческой молодежи. Автореф. Дис. ...канд.; пед.наук. Тараз, 2003.
2. Сағындықова Э.О. Оқу жобалық іс-әрекет процесінде болашақ мамандардыңэкологиялық мәдениетін қалыптастыру. Алматы, 2006.
3. Сарсенбаева Б.Г. Формирование профессионального самоопределения будущих учителей в вузовском учебном процессе. Автореф. Дис. ...канд.; пед.наук. Алматы, 2004.
4. Сыдықова Р.Ш. Жоғары оқу орындарында кәсіптік даярлау кезінде болашақ музыка мұғалімдерінің шығармашылық белсенділігін дамытудың педгогикалық негіздері. Автореф. Дис, ...канд.;пед.наук. Тараз, 1999.

ӘОЖ 37.035

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Айдарұлы Жақан, Амангелді Жүрсін Нұржанұлы, Сатыбалдиева Надежда Маханбеталиевна, Талғатқызы Даяна
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье речь пойдет о формировании профессиональной компетентности будущих педагогов.

Ключевые слова: процесс обучения, система образования, качество знаний, закономерности языка, слова, предложения.

Abstract. The article will focus on the formation of professional competence of future teachers.

Keywords: the learning process, the education system, the quality of knowledge, patterns of language, words, sentences.

Еліміздегі қоғам дамуының заманауи талаптары болашақ маманның бәсекеге қабілеттілігін көрсететін қасиеттердің бөлігі ретінде мәдени қатынасын қажет етеді. Адамдардың қарым-қатынас мәдениеті туралы көзқарастар қоғам өмірінің барлық кезеңдерінде басты назарда болды және қазіргі кезде де өзектілігін жоғалтпайды.

Сондықтан тұлғааралық қатынас мәселелерін отандық және шетелдік ғалымдар жан-жақты зерттеп қарастыруда.

Қоғамдағы адамдардың қарым-қатынас мәдениеті туралы ойлар ұлы ғалым әл-Фарабидің көзқарастарында бұрыннан көрініс тапқан. Бұл туралы түріктің ұлы ғалымы әл-Фараби өзінің «Бақыт жолында» кітабында: «Бұл тым қатал немесе тым жұмсақ болмауы керек», - деп жазды. Ақыр соңында, егер қарым-қатынас тым қатал болса, оқушылар немесе балалар қорқыныш сезімін сезінеді, олар бұл әрекеті үшін ересек адамды жек көреді, олар оған сенбейді. Бірақ байланыс қажет болғандықтан, оларда екіжүзділік болады. Егер қарым-қатынас тым жұмсақ болса, онда тәрбиешілер немесе отбасындағы балалар ересектердің талаптарына немқұрайлы қарайды, ал оның өзін-өзі бағалауы төмендейді деп санайды [1]. Осындай идеялар мен тұжырымдарды кейінгі буын ғалымдар да жалғастырды.

Соңғы жылдары қазақ ғалымдары мұғалімдер мен бастауыш мектеп оқушылары арасындағы қарым-қатынасты және олардың бала кезінен қалыптасу механизмін ескеру мақсатында түрлі зерттеулер жүргізе бастады. Олар: Қарақұлов Қ.З., Елеусізов С.М., Калиева С.И., Шабельник В.К. және басқалары.

Олардың ішінде ғалым Шолпанқұлова Г.Қ. Өзінің «Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру арқылы балаларда қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру» атты зерттеуінде ол «ізгіліктегі қарым-қатынас» адамгершіліктің, түсініктің, сезім мен мінез-құлықтың тұтастығы мен бірлігімен анықталады деп мәлімдеді. Бұл зерттеудің мақсаты оқыту процесінде бастауыш сынып мұғалімдері мен оқушылардың қарым-қатынас стилінің педагогикалық негіздерін негіздеу болды [2].

Ал, А.И. Шужебаева өзінің «Отбасы тәрбиесі жағдайындағы балалардың қарым-қатынас қиындықтарын психологиялық-педагогикалық зерттеу» атты еңбегінде қарым-қатынас мәселесін зерттей келе, балаларды тәрбиелеу жүйесіндегі ең өзекті мәселелердің бірі болып табылатындығын атап өтті. Сонымен қатар, адамдар арасындағы сәйкессіздік психологиялық-педагогикалық сипатта екендігі айта өтіп, мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалардағы тұлғааралық қатынастардың ерекшеліктерін анықтау тәсілдерін ұсынады [3]. Сонымен қатар, бұл зерттеуде балалар мен ересектер арасындағы қарым-қатынастың психологиялық-педагогикалық негіздері отбасылық білім беру контексінде, бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас құрылымында зерттелген. Автор балалардың қиындықтарын жеңу тетіктерін әзірледі, тәуелсіз мәдени әдістер мен балалар мен ересектер арасындағы қарым-қатынас тәсілдерін анықтады.

Қ.А Айдарбековтің «Отбасындағы ішкі қатынастар жүйесіндегі жасөспірімдердің өзін-өзі тануының диалогтық құрылымдарының дамуы» атты зерттеуі жасөспірім кезіндегі өзіндік сана дамуының ерекшеліктерін және жалпы тұлғаның дамуындағы ауытқуларды тудыратын факторларды талдайды. Осылайша, олар қоғамның дамуына байланысты туындайтын қатынастардың негізгі себептері мен өзгерістерінің көріністерін түсіндіруге тырысады [4].

Ғалымдар мұндай бала күндіз бойына сіңген мәдениеті мен коммуникативті дағдыларымен өскенде адамның бойынан табылады деп сипаттайды.

Еліміздің өсіп келе жатқан ұрпағын мәдениетті және білімді азамат етіп тәрбиелеу үшін, ең алдымен, кәсіби сипаттағы мәдениеттің жоғары деңгейі қажет екені белгілі. Ол үшін болашақ маманның кәсіби дамуымен қатар оның жеке басына да көңіл бөлу маңызды.

Қазіргі кездегі білім берудің маңызды рөлі болашақ мамандарды даярлауды адам қызметінің маңызды бағытына айналдыру болып табылады. Сондықтан, қазіргі бәсекеге қабілетті кәсіби ортада жұмыс істеу үшін мамандар жаңа технологияларды жетік білуі және өзгеретін өмір жағдайына тез бейімделе алатын кәсіби, жеке және әлеуметтік құзыретті болуы керек. Сондықтан, қазіргі кезде құзыретті мамандарды даярлау мәселесі білім беру кеңістігіне ену шарттарына байланысты өзекті болып отыр.

2013 жылы шыққан «Педагогикалық қысқаша сөздік»«коммуникация» ұғымына былайша анықтама береді: Қарым-қатынас дегеніміз - адамдардың өзара әрекеттесуі, олардың әрқайсысының өмір сүруі мен дамуының негізгі шарттары мен тәсілдері. Адам

дүниеге келгенде, оның өмір сүру қабілетін дамытуға қатысатын адамдармен әңгіме бастан кешеді. Қарым-қатынас барысында ғана адам өзіне және оның іс-әрекетіне назар аударады [5].

Ал психологиялық сөздікте «Қарым-қатынас - бұл бірлескен іс-әрекеттің, адамдар арасындағы байланысты дамытудың қажеттілігін тудыратын күрделі көп қырлы процесс». Танымдық хабарламалармен алмасу, өзара түсіністік, бір-бірін қабылдау. Адамдар арасындағы қарым-қатынастың маңызды шарттарының бірі - сөйлеушілердің өз ойларын басқаларға, аудиторияға жеткізе алуы және оларға ықпал ете алуы, сонымен қатар тыңдаушылардың сөйлеу барысында сөйлеушінің көзқарасын түсіну және жүзеге асыра білу мәдениеті [6].

Адам өзінің материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін көп жұмыс жасамаса және басқалармен жеткілікті түрде қарым-қатынаста болмаса, жақсы өмір сүре алмайды. Қоғам, тұлға, қарым-қатынас пен іс-әрекет әрқашан бір. Бұл өмірдің заңды белгілері.

Сәби дүниеге келген алғашқы сәттен бастап отбасының мейірімді, ақылды жанымен – анасымен және басқалармен қарым-қатынас жасай бастайды. Ал қарым-қатынас – бұл адамның тіршілік етуінің басты шарты ғана емес, ол психиканың дұрыс қалыптасуы мен дамуының факторы және қажетті құралы болып табылады. Сайып келгенде, қарым-қатынас дегеніміз – бұл пікір алмасу, келісім немесе өзара түсіністік процесі немесе жанжал, қайшылық тұрғысынан мәміле.

Жоғарыда аталған құнды ғылыми деректер баланың толыққанды дамуы мектепке дейінгі және мектеп жасындағы ересектердің оған деген дұрыс, жағымды қарым-қатынасына байланысты екендігін көрсетеді. Отбасылық қатынастар арқылы ата-аналар балаларын өмірге бейімделуге және өз тәуелсіздігі мен өзгенің тәуелсіздігін түсінуге үйретеді. Кез-келген отбасындағы маңызды мәселелердің бірі – үй шаруашылығы. Тәртіп - бұл ата-ана мен бала арасындағы күнделікті қарым-қатынастың ажырамас бөлігі. Баланың ақыл-ойы мен қабілеттерін дұрыс тәрбиелеу үшін ата-аналар алдымен өз баласын толықтай түсінуі керек.

Есте сақтайтын тағы бір маңызды нәрсе – баланың қалыптасуының шешуші факторы болып табылатын қарым-қатынас баланың ақыл-ойының дұрыс әрі жеткілікті дамуына үлкен әсер етеді. Көптеген педагогикалық және психологиялық ғылыми дәлелдер қатынастардың әрқашан іс-әрекетке тікелей байланысты екендігін көрсетеді.

Ата-аналар балаларымен, мұғалімдерімен, оқушыларымен және мемлекеттік қызметкерлермен әр түрлі қатынастарды қолданады. Қарым-қатынастың демократиялық, авторитарлық және бейтарап түрлері бар екенін көптеген ғылыми дәлелдерден білеміз.

Демократиялық қатынас – бұл ата-ана мен бала, мұғалім мен оқушы арасындағы достық пен жолдастық қатынас. Бұл қатынас баланың бойында эмоционалды жағдай тудырып, оны саналы іс-әрекетке итермелейді. Балаға ең алдымен ересектердің эмоционалды дұрыс қарым-қатынасы қажет. Осы қажеттілікті қанағаттандыру үшін ата-аналар мен мұғалімдер балаларына жастайынан мейірімділік танытуы керек. Бұл болашақта баланың мәдени дамуына ықпал етеді. Демократиялық қарым-қатынаста тәрбиеленген бала кез-келген ортада өзін дұрыс ұстауға тырысады.

Авторитарлық қатынастар балалардың сөзсіз бағынуымен және ересектерге тәуелділігімен тікелей байланысты. Ересектер бұл жағдайда баланың психологиялық қысымға ұшырайтынын, тәртіпті түсінетіндігін, ата-аналарына толық бағынатындығын байқамайды.

Авторитарлық қарым-қатынаста бала көбінесе ата-анасынан немесе оқушы-мұғалімнен қорқады. Нәтижесінде бала өзінің мінез-құлқын дұрыс басқара алмайды. Мұндай қарым-қатынаста тәрбиеленген бала балабақшада, мектепте және басқа да әлеуметтік ортада өзін ұстай алмайды және қарапайым мәселелерді шешуде қиналады. Олар өздерінің іс-әрекеттерін әділ бағалауда қателеседі. Мектепке дейінгі балалар мен ата-

аналардың арасындағы авторитарлық қатынастар балалардың ойлауының дамуына да әсер етеді.

Зерттеуші-ғалым А.Капенованың пікірінше, қазақ отбасында ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастың авторитарлық түрі басым [7]. Әрбір ата-ана балаға деген сезімін өзінше білдіре алады. Кез-келген жағдайда, ата-аналар балаларына деген оң көзқарастарын сақтау керек. Шынында да, отбасында дұрыс қарым-қатынас жасау барысында, ата-ананың ықпалымен балада табиғатқа, қоғамға және айналасындағы адамдарға деген таза көзқарас қалыптасады. Біздің ойымызша, ата-аналарға баламен қарым-қатынастың белгілі бір түрін ғана емес, екеуін де біріктіруді қолданған дұрыс, бұл жағдайда балада мінез-құлықтың белгілі бір ережелері мен қарым-қатынас дағдылары дамиды, яғни оңай тіл табыса алады.

Жоғарыдағы бірқатар ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып, біз әртүрлі жастағы және әр түрлі ортадағы қарым-қатынас сипатын зерттеудің ерекшеліктеріне тоқталдық. Біз олардың табиғаты туралы да білдік. Енді барлық мұғалімдердің басты міндеті - қарым-қатынастың жоғарғы формасын таңдау және оны жас ұрпаққа жеткізу. Осыған байланысты «мәдениет» ұғымының мағынасы туралы әр түрлі көзқарастар бар. Атап айтқанда, философиялық сөздікте: «Мәдениет дегеніміз - адамзаттың өмір сүруі мен санасының барлық салаларындағы әлеуметтік-прогрессивті шығармашылықтың қызметі. Мәдениет - бұл әлеуметтік-экономикалық формациялардың алмасуына байланысты дамитын тарихи құбылыс» [7].

Р.Қоянбаевтың «Қысқаша педагогикалық сөздігінде»«мәдениет» ұғымына келесідей анықтама берілген: «Мәдениет дегеніміз - адамның шығармашылық, белсенді тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін әлеуметтік-тарихи процестің мазмұны, материалдық және рухани құндылықтар. Адамзат тарихында жасалған және дамыған.

Мәдениеттің шынайы мәні адамдардың тікелей іс-әрекеттерінде қалыптасатын және көрінетін, әрекет әдістерінде, еңбек құралдары мен нәтижелерінде жүзеге асырылатын ойдың ерекше шығармашылық қабілеттерінде жатыр» [8].

Егер «коммуникация мәдениеті» ұғымын жалпы қарастыратын болсақ, қарым-қатынас мәдениеті адамзаттың ғасырлар бойы қалыптасқан белгілі бір ережелерін сақтауға негізделген. Біз бұл ережелерді этика деп атаймыз. Этикет адамдармен қарым-қатынаста сыпайылық, тәртіпті бұзбау сияқты қасиеттермен сипатталады. Бұл баланың бойына осы адами қасиеттерді, яғни әдептілік белгілерін сіңіретін бастапқы білім беру ортасы болады.

Осыған байланысты Ж.Қоянбаев кейбір отбасыларды тәрбиелеудің күрделілігі келесідей деп түсіндіреді: «Әкелер мен аналар өздерінің кемшіліктерімен күреспейді, олар жай ғана оларды өшіреді, сонымен бірге олар балаларынан тәртіпті талап етеді. Ол бұл жағдай балаларды адастырып, оларды «екіжүзділікке» итермелейді деп түсіндіреді [8]. Шындығында, отбасындағы жақын туыстарымен сөйлесу барысында бала жақсылық пен жамандықты, ақ пен қараны ажырата білуге үйренеді, өз халқының мәдениетін, сөз өнерін үйренеді. Әрине, мұның бәрі отбасындағы ата-ана мен баланың арасындағы екіжақты қарым-қатынас, өзара түсіністік жағдайында ғана мүмкін болады. Ересектердің сүйіспеншілігі мен қамқорлығынсыз бала жеке дамуында түрлі кедергілерге тап болуы мүмкін. Бала неғұрлым жас болса, оның әлеуметтік оқшауланууы соғұрлым қиын болады.

С.В. Метерина қарым-қатынас мәдениеті деп баланың көпшілік алдында, күнделікті өмірде сыпайылық таныту, сөздік қорын дұрыс қолдану және жағымды қарым-қатынас деп түсіндіреді [9].

Қазақстандық ғалым Т.Ахметов ата-аналарды балаларда қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру үшін қажетті кейбір ережелерді ескеруге шақырады:

- ата-аналарға арналған әдебиеттерді таңдау кезінде баланың жасын ескеру;
- балаңызбен теледидар бағдарламаларын талқылау;
- қарым-қатынас кезінде баланың қимылдары мен мінез-құлқына назар аударыңыз;
- Ата-аналарға, үлкендерге құрмет,

- Қарым-қатынас кезінде ата-аналар өз тілдеріне, сөйлеу мәнеріне назар аудару сияқты мәселелерге назар аударады [9].

Зерттеудегі жалпы ғылымдағы қарым-қатынас мәдениеті туралы зерттеулердің жай-күйін талдай отырып, біз қарым-қатынас мәдениеті әр адамның білім, тәрбие және әлеуметтану деңгейін көрсететін мінез-құлық мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады деген қорытынды жасауға болады. әлеуметтік қажеттіліктер негізінде туады.

Қазіргі қоғамның дамуы жастарға мамандық таңдауда және кәсіби өсуде жоғары талаптар қояды. Бұл жалпыадамзаттық құндылықтарды әлемдік сапа деңгейіне кәсіби қасиеттерімен біріктіру үшін көп күш жұмсауды қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әл-Фараби. Мемлекет қайтаркерлерінің нақыл сөздері. Әлеуметтік - этикалық трактаттарында. - Алматы: Ғылым. 2011. - 5- 28 с.
2. Шолпанкулова Г. Оқу процесін пән аралық байланыс негізінде ұйымдастыру арқылы балалардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру. – Алматы. 2014.
3. Шужебаева А.И. «Отбасы тәрбиесі жағдайында балалардың қарым-қатынасындағы қиындықтарын психологиялық-педагогикалық зерттеу. – Алматы. 2013.
4. Айдарбеков Қ.А. Отбасындағы ішкі қарым-қатынас жүйесінде жасөспірімдердің өзіндік санасының диологиялық құрылымдардың дамуы. – Алматы, 2011.
5. Қоянбаев Р.М. Қысқаша педагогикалық сөздік. – Алматы. 2013.
6. Психология: энциклопедиялық сөздік./Бас ред.Б.Ө.Жақып. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. -624 б.
7. Кәпенова А.Ә. Қазақ отбасындағы мектеп жасына дейінгі балалардың қарым - қатынас мәдениетін қалыптастыру. // Пед.ғыл.канд. ғылыми дәр.алу үшін дайын.дисс. автореферат.13.00.01. - Алматы, 2014. - 26 б.
8. Қоянбаев Р.М., Қоянбаев Ж.Б. Педагогика. - Алматы, 2012. - 327 б.
9. Метерина С.В. Теоретические вопросы психологии и проблема личности / Психология личности: Сборник статьей / сОст.А.Б. Орлов. 2-е изд. –М.:ООО Вопросы психологии, 2003. –С.19-26.

ӘОЖ 159.9.018

ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ БІЛІКТІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Асқаров Марлен Нұржанұлы, Ахметова Айсулу Даурхановна, Байрамбаев Сакен Коптлеуұлы
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье будут рассмотрены некоторые вопросы повышения профессиональной квалификации педагога.

Ключевые слова: учебный процесс, методика, новые технологии, уроки, методы.

Abstract. The article will address some issues of professional development of a teacher.

Keywords:educational process, methodology, new technologies, lessons, methods.

«Білімді, сауатты адамдар-бұл XXI ғасырда адамзат дамуының негізгі қозғаушы күші»[1]. Оай болса, бүгінгі таңда басты мәселе – болашақ ұрпақтың сапалы білімді игеруі. Осыған орай білім беру ісінде мектеп жеке тұлғаның қабілеттілігін ескере отырып баланың жан-жақты дамуын жүзеге асырып, бір қалыпта қалыптасуын қамтамасыз етуі керек.

Осы бағытта қызмет атқарған педагог-маман оқушыға өзінің тәлімдерін үйретуден бұрын оның бойындағы білім алуға деген талпыныcты оятуы қажет. Шеберліктің шыңына жетуі үшін әрбір ұстаз кез-келген сабағын өзіндік ойы, шиеленісуі мен шешімі бар өнер шығармасындай ойластырып, дайындауы керек.

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі озық тәжірибеге негізделген білім беруге көшудегі негізгі мақсат – адам баласының тарихында уақыт озған сайын маңызы арта түсетін білімді де білікті, тәжірибелі де текті ұрпақ қалыптастыру. Рухымызды биіктетіп, ұлтымызды дәріптейтін, ұлттық сенімімізді жігерлендіретін жастардың болашағы – педагогтарғазор міндет. Ол үшін педагогтар қауымы кәсіби біліктілігін тиісінше жаңа бағытта арттырып, білім мазмұнын мейлінше жаңартып, сабақ барысында тиісті әдіс-тәсілдерді кеңінен қолданып, әдістемелік негіздерді қалыптастыруы керек. Себебі білім адам баласына өмір бойы қажет екенін адамзат тарихындағы тәжірибе дәлелдеп отыр.

Педагог әрдайым өз қызметіне деген сүйіспеншілікті алдындағы оқушыға деген сүйіспеншілікпен ұштастырғанда ғана шын мәніндегі ұстазға айналмақ. Олай болса, педогог-ұстазөз ісінде әрбір баланың ойынан шығып, қажеттілігін қанағаттандыра білуге дайын болуы қажет.Баланың рухани дамуына жағдай туғызатын, кез -келген жаңалықтарды қабылдай алатын, өз әрекетіне өзгеріс енгізуге даяр ұстаз ғана бүгінгі қоғамның мүддесінен шығады. Қазіргі заман талабы нақтылап отырған саналы, ойы жүйрік, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны педагогтік шеберлікті жетік меңгерген жаңа тұрпатты педагог қана қалыптастыра алады. Қазақта «Ұстазы мықтының ұстамы мықты» деген нақыл сөз тегін айтылмаса керек. Олай болса, жақсы мұғалім жақсы оқушыларды жасайды.

«Ең әуелі мектепке керегі – білімді, педогогика, методикадан хабардар, оқыта білетін мұғалім.Екінші, керек құралдар, құралсыз іс істелмейді»,-деген екен А.Байтұрсынұлы[2].

Әрдайым сындарлы ойлайтын, өз мүмкіндіктеріне толық сенімді; әртүрлі әлеуметтік және өндірістік мәселелерді өз бетінше шешуге қабілетті тұлғаны дайындау үшін білім беру сапасын жетілдіру аса маңызды іс болып табылады. Осы мақсатта білім негіздерін өз еркімен үйренетін, іс-әрекет мақсатын, міндетін, түрін,тәсілін,жағдайын өзінше түсініп, алған білімін өмірде қолдана алатындай жағдайға оқушыны жеткізуіміз керек. Оқытудың ұтымды технологиясын пайдалану арқылы шәкірттің тұлғалық болмысын дамытуға мүмкіндік туады.

Оқушы бойындағы білім сапасы – мұғалімдер жұмысының көрсеткіші. Бұл білім сапасы үлкен мәселе болып тұрғандығын көрсетеді. Спалы білім алған ұрпақ қалыптастыру үшін ұстаздың кәсіби білігін жетілдірудің маңызы зор. Мұғалім қызметінде өз кәсіби біліктілігін жетілдіре отырып жетістікке жетудің алғы шарттары:

* сырт кескін-келбеті;
* пәндерді сабақтан тыс ақпараттармен қамтамасызету;
* мінез-құлқы;
* пайымдау мүмкіндіктері;
* оқу процесінде қарым-қатынас мәдениетін сақтай білуі;
* әзіл-қалжыңға мән бере білуі;
* оқушылардың жеткен жетістіктерін мақұлдай, қолдай білуі;
* шыдамдылық пен төзімділік;
* басқалардың пікірін сыйлай білу;
* еркіндік, икемділік;
* кез-келген жағдаятты оңтайлы бағытта шешуге арналған әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалана алу балалардың қызығушылығына қарай әрекет ете білу дағдысы [3].

Мұғалімнің кәсіби даярлығын жетілдіруде екі негізгі міндетті орындау қажет:

– ұстаз қызметінде тәрбие беру мәселесі;

– дидактикалық даярлығын арттыру [3].

Жас ұрпақтың білім деңгейін көтеру және жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру үшін сабақ беру үрдісінде мынадай негізг іжағдайларды басшылыққа алу керек:

- оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу тиімділігін арттыру;
- жекелей, жұппен, топпен жұмыс жүргізу;
- ойлау қабілетін дамытатын әртүрлі тапсырмалар;
- қабілетіне қарай деңгейлік тапсырмалар беру;
- шығармашылық жұмыстар беру [3].

Сабақ барысында оқушының білім, білік дағдыларын меңгертумен қатар, көбіне оқушыны шығармашылық жұмыстарға баулу, жан жақты ойлап, ойын еркін жеткізе білуге, өресін дамытуға басты күш жұмсалғаны жөн. Сабақ қызықты да тартымды болса, баланың сол пәнге деген қызығушылығы артумен бірге ұстаздыңшығармашылық ізденісі барысында қолданған әдісі оқушы жүрегінен жол табады.

Кез-келген білім бағдарламасының табысты орындалуы мұғалімге байланысты. Оның кәсіби шеберлігі нысаналы бағадарламаны да, оқу жоспарын да биік деңгейде жүзеге асыруға ықпал етеді. Осы тұрғыдан алып қарағанда педагогикалық шеберлік- кәсіби әрекетті жоғары деңгейге көтеретін мұғалімнің жеке қасиеттерінің, оның білімі мен білігінің жүйесі. Осы мәселені зерттеген ғалым А.Маркова мұғалімнің кәсіби деңгейге көтерілуінің төмендегідей психологиялық критерийлерін анықтаған.

1. Объективті критерийлерге: мұғалімнің өз мамандығына сәйкестігі, сан және сападағы жоғарғы еңбек көрсеткіші.

2. Субъективті критерийлерге: адамның мамандығы қаншалықты оның табиғатына, қабілеттері мен қызығушылықтарына сәйкес.

3. Нәтижелі критерийлер: мұғалім өз ісінде қоғам талап етіп отырған нәтижелерге қол жеткізіп отыр ма деген мәселе тұрғысынан қарастырылады.

4. Шығармашылықтың критерийлеріне: мұғалімнің өз кәсібінің шекарасынан шыға алу, сол арқылы өз тәжірибесін, еңбегіне өзгерте алуы жатады [4].

Білім – адамның сапаларының өзгеруін басқаратын үрдіс болғандықтан, біздің жағдайымызда, ол – педагогикалық мамандықтың кәсіби біліктілік қабілеттерін дамытуға бағытталады. Сол себепті біз «адамды» оның өмір сүру барысында өзгере алатын, оған өзінің әлеуеті жететін ашық жүйе ретінде қарастырамыз. Ал ол белгілі бір саладағы маман болғандықтан, «адамды» - маман тұрғысынан қарау «біліктілік» ұғымына шығарады. **Біліктілік** – бұл білімді меңгерудегі, тәжірибедегі білімділікті, құндылықты бейнелейтін жалпы қабілеттілік.

Білім сапасы - мұғалімдер қызметінің сапасы болып таылады. Оқушыларға нені үйрету керек екенін мемлекеттік стандарттар, бағдармалар белгілейді. Ал, «қалай оқыту керек?» деген сұраққа жауапты тек мұғалімнің кәсіби даярлығынан, өз ісін жоспарлай, өзінің нақты мақсаттарын болжап, көре алуынан, баланың әрекетін ұйымдастыра алатын шеберлігінен іздеу керек. Қазіргі заманда әлемдік оқу үрдісінің өзегі инновациялық технологиялар екені мәлім. Әлемнің бірнеше елінен сынақтан өткізілген жаңаша оқытудың модульдік, дамыта оқыту, сын тұрғысынан ойлау, деңгейлі саралап оқыту және т.б. технологиялардың стратегияларын мұғалім өз шығармашылығы, ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне орай іріктеп қолдануды талап етеді. Ақпараттық, оқытудың инновациялық технологиялары арқылы барлық балалар мен жастарға бірдей білім беруге және ол әрбір жеке тұлғаның ерекшеліктерін, өзін-өзі дамытуға қабілеттілігін ескеруге мүмкіндіктерін береді.

Мұғалім шеберлігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі - әдістеме саласындағы ғылыми жаңалықтар мен озық алдыңғы қатарлы тәжірибені жетікигеру. Әрине, ізденіс нәтижесінде жүзеге асатын тиімді оқыту әдісі оқушыларды алғырлыққа, байқампаздыққа, шығармашылыққа, еңбекқорлыққа, еңбастысы, ғылыми негізде ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Оқушыларға саналы білім, сапалы тәрбие беруді жүзеге асыру үшін ұжымның әрбір мүшесі мектептің жаны болып саналатын ұстаздар қауымы үнемі шығармашылық ізденісте, жаңа педагогикалық технологиялардың жетістіктерін пайдалана отырып, өздерінің кәсіби шеберлігін дамытуды кезек күттірмес мақсатым деп есептеуі керек.

Білім беру сапасының критерийлеріне: мұғалімнің кәсіби шеберлігі, мұғалімнің білімділігі, мұғалімнің тәжірбиесі, мұғалімнің бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапалылығы, еңбектің тиімділігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі жатады.

Кәсіби біліктілікті арттыру - өз қызметін нәтижелі атқару үшін және кәсібилік пен құзырлылық деңгейін көтеру мақсатында арнайы білімдік бағдармалар арқылы оқыту, кәсіби дамыту, іс-шараларына қатыстыру және оның өз білімін көтеруі болып табылады.

Мектепте оқу мен тәрбие сапасын жетілдіру - тікелей мұғалімнің кәсіби біліктілік деңгейін көтеруге байланысты. Кәсіби білімін көтеру - бұл кез-келген кәсіпте жұмыс істейтін адамның шығармашылық, жауапкершілігі, адамның қажеттілігі. Қоғам әрқашан да мұғалімге жоғары талап қояды. Жаңа тұрпатты мұғалім тек өз пәнін білумен ғана шектелмейді, әдістемені, жақын ғылымдарды, қоғам өмірін, саясатты, экономиканы білуі керек.Педагогадамды қалыптастыу деген ең жауапты міндет жолында қызмет атқарады.Олай болса, біліктілік пен шеберліктеріңізді ұштастырып, «ұлы міндет» жолында қызмет атқару ұлкен жауапкершілікті қажет ететін іс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Педагогика мәселелері. Ғылыми-теориялық журнал. 1-2/2006
2. Байтұрсынұлы А. Шығармалар жинағы. -Алматы:Рауан, 1998ж.
3. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту - Алматы, 2005ж.
4. Әтежанова Г. Психологиялық-педагогикалық құзырлықтықалыптастырудағы жаңа формация мұғалімінің ролі.-Қазақ тілі мен әдебиеті, № 4, 2008ж.

ӘОЖ 159.9.018

БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Елубаева Миршат Сайлаубековна
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Баисинбаева Динара Саттаровна
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранты
Септемирова Аяулым Жомартқызы*, PhD доктор*
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье речь пойдет о развитии лидерских качеств личности.

Ключевые слова: личность, способности, лидерство, процесс обучения, воспитание.

Abstract. The article will focus on the development of personal leadership skills.

Keywords: personality, abilities, leadership, learning process, upbringing.

«Күшті ұлт болу үшін алдымен ішкі бірлік, ұйымшылдық пен татулық қажет» [1]. Ал сондай ұлтты алға жетелейтін білімді, патриот, еңбекшіл, өз салт-дәстүрін, мәдениетін, тілін, дінін, ділін құрметтейтін азамат нағыз көшбасшы болуға лайық.

Көшбасшы (ағылшынша leader – басқарушы деген мағына білдіреді) – ұйымдағы бір адамның басқа адамға немесе топқа әсер ету арқылы басқарудың көрінісі [2]. Көшбасшы тұлға – төңірегіндегі өзге тұлғаларға психологиялық, әлеуметтік, эмоционалдық тірек

болады, өзін қоршаған адамдарға білім, моральдық құндылықтар бере алатын, топтың белсенді мүшесі.

Қоғамдағы іс-әрекеттің табысты болуына ықпал ететін пайдалы, айқын көрінетін қасиеттері бар тұлға көшбасшылық жасай алады. Осындай көшбасшы өзгелер еліктеуге болатындай үлгі ретінде орын алады және өзгеге психологиялық әсер береді. Негізінен көшбасшы тұлға өз тобының қызығушылықтарын біледі, олар үшін шешім қабылдай алады, төңірегіндегілерді ұйымдастыруға, ортақ бір мүде үшін жұмылдыруға қабілеті жетеді. Әрі көшбасшы тұлға топ ішіндегі тұлғалардың өзіндік құндылықтарын қорғай алады.

Бүгінде зерттеуші-педагогтарымыз мектеп оқушысын көшбасшылыққа жетелейтін төмендегідей жеке қасиеттерді нақтылап береді:

- өзелермен қарым-қатынас орната білу;
- төңірегіндегілерге ықпал жасап, топты қалыптастыра, біріктіре білу;
- алдына қойған мақсатының нақты болуы;
- өзін қоршаған тұлғаларға тиісті тапсырмаларды беру,орындата білу;
- өзін қоршаған өзе жандардың қажеттіліктерін, қызығушылықтарын білу, оны қорғау;
- жылдам арада керекті ақпаратты игере білу;
- тығыл таяң сәттерде шешім қабылдай алу;
- өз бойында шығармашылық қасиеттер болуы [2].

Көшбасшы – топ мүшелерінің мінез-құлқына доминаттылық және бағындыруға қатысты негізде әсер ете алады. Оқушылардың бойында кшбасшыларға тән қасиеттерді қалыптастыру үшін педагог-маманның атқарар қызметі өте зор. Көшбасшылық қабілетті бойына дарыту үшін әрбір оқушының ішкі түйсігінде алға ұмтылу, даму, жан-жақтағы ортаны ерекше сезіну, алға қойған мақсаттарға жетудің жолдарын қарастыру, өз ортасында беделге ие болу, сауаттылықты арттыру, іздену, мәдениетті сөйлеу, кез-келген жағдайда өзін көрсете білу, тығырыққа тірелмейтіндей өмір сүруге талпыну, әрі тығырықтан шыға білу, өзін жеке тұлға ретінде толық сезіне алып, еліне қызмет етуге дайындауы қажеттілігін сезінуі шарт. Білім алушы оқушы өз бойына осы қасиеттерді дарыта алған жағдайда оларды келешек көшбасшы ретінде қалптастырып шығаратын ұстазға жеңілдік болады. Егер оқушылардың бойында көшбасшылық қасиеттер табылмаған жағдайда мұғалім әңгімеге құрылған сабақтар мен түрлі деңгейдегі қызықты тапсырмалар арқылы икемдей алады. Ең бірінші кезекте көшбасшы дегеніміздің не екендігін түсіндірген жөн. Оның қыр-сырын түсіндіре келе ол қасиетті өзіне қаблдаған жағдайда қандай жетістікке тап болатындығына көз жеткізу керек. Мысалы, сынып ішінде бір бала өзгелерге қарағанда көшбасшылық қасиетінің жоғарылығын қалай білдіреді? Бұл алдымен баланың сыртқы ортамен қарым-қатынасынан байқалады. Баланың сойлеу мәдениеті, өзгені тыңдай білу сауаттылығы, берілген тапсырманы жауапкершілікпен орындауы, білімнің адам өмірінде басты қызмет атқаратынын сезе білушілігі, қиындықтан жол таба білуі тәрізді қасиеттері оқушның болашақта көсбасшы бола алатындығын танытады.

Мектеп оқушысының бойында көшбасшылықты жандандыратын қажетті қызметтер:

- Конструктивті қызмет. Бұл функция қоғамдағы барлық адамдардың қызығушылықтарын қанағаттандыруға бағытталған, бірақ басқа қоғамның қызығушылықтарына нұқсан келтірмеу керек.

- Ұйымдастыру қызметі. Өз тобының басқару жүйесін қалыптастыру, жұмыстарды біріктіру, қажетті процестер мен әрекеттерді жоспарлау. Мұнда көшбасшы бір жүйені қалыптастырады, міндеттерді бөледі, әрі қарай жүруі қадағаланады, тұлғааралық қарым-қатынасты реттейді, бәрін жауапкершілікке бағыттайды. Өз тобының басқару жүйесін қалыптастыру, қажетті тұлғаларды ризашылықпен біріктіру оқушы көшбасшылығының деңгейін танытады.

- Координациялық қызмет. Топаралық әрекеттерді келістіру, бірігіп жұмыс атқаруға белсендендіру. Көшбасшы шешім қабылдайды, ортақ шешімге келтіреді және ортақ қоғамдық құндылық құрушы болып табылады.

- Интерактивті қызмет. Мұндай көшбасшы айналасына өз ойымен, мақсатымен ортақтас адамдарды біріктіреді [3].

Көшбасшылықтың пайда болуының 3 негізгі теориялық бағыттары бар:

Харизматикалық теория (қылықтық теория) – бұл теория көшбасшылардың туа біткен қасиеттеріне назар аударумен ерекшеленеді. Бұл теория бойынша көшбасшы қажетті, нақты жеке тұлғалық сапалар мен психологиялық мінез-құлықтардың жиынтығына ие болған адам ғана көшбасшы бола алады. Көптеген авторлар көшбасшыға тән қылықтарды не сипаттамаларды көрсетуге тырысады, алайда мұндай қылықтар жиынтығын құрастыру мүмкін еместігін түсініп, көшбасшының пайда болуын анықтайтын басқа теорияны қалыптастырды.

Көшбасшының жағдайлық теориясы – көшбасшылық жағдайлардың жемісі. Топта әр түрлі жағдайлардың шешілу барысында қандайда бір сапасы бойынша ерекшеленетін адам пайда болды, бұл сапалардың сол жағдайға қажеттілігіне байланысты ерекшеленген адамды топ көшбасшы жасайды, яғни бұл теорияда көшбасшының сапасы салыстырмалы түрде қарастырылып, ол «көшбасшылық – көшбасшының белсенді әсер етуі» деген сөздің мағынасын бұзады. Осы мәселелерді шешудің компромисті нұсқасы ретінде келесі теория қалыптасады.

Көшбасшылықтың жүйелілік теориясы – көшбасшылық топтағы тұлғааралық қалыптасудың ұйымдастырылу процесі, ал көшбасшы – бұл процесті басқару субъектісі. Мұнда көшбасшылық топтың қызметі ретінде қаралса (яғни, өзара іс-әрекеттің мақсат – міндеттеріне екпін қойылады), сонымен қатар көшбасшы тұлғасының құрлымын дараланады (өзара әрекетті ұйымдастыру үшін адамдарға әсер ету қабілеттілігі) [3].

Оқушыны көшбасшылыққа дайындау барысында қажетті мәселелерді түсіндіріп келіп, оның осы тұрғыда ынтасы бар жоғын саралау қажет. Алға қойған мақсатқа жетуді қалай түсінетінін анықтау кезінде ол үшін не істей алатынын да тексеріп қойған абзал. Оқушы көшбасшылыққа немқұрайлы қарамай, өзін бір жүйедегі көшбасшы ретінде сезіне білуі қажет. Баланың бойында алға ұмтылыс орын алған жағдайда кез келген жұмыстарды жүргізе аласың. Оқушы сол талаптарды ауырсынбастан орындауға тырысса әрі қарай дамытуға әбден болады. Ал кейбір жағдайда оқушы өзін кейін тарта берсе, яғни берілен тапсырманы немесе объективті қызметтерді көрсете білуден жасқанса ол оқушымен ұзақ жұмыс жүргізіледі. Себебі баланы бойында алдымен сенімділікті және іске деген ынтаны қалыптастыру шаралары ұйымдастырылады. Көшбасшының ойлау үрдісіндегі айқынсыздығы бірқатар психологиялық себептердің, яғни ақпарат тапшылығының немесе тым артық болуының, оның күрделілік дәрежесінің жоғары болуына байланысты туындауы мүмкін.

Джон Максвеллдің »Көшбасшының 21 міндетті қасиеті» атты кітабында нағыз көшбасшы болуға лайық жандарда қандай қасиеттер болу керек екенін анық айтып өткен болатын, соның ішінде:

- Ақылды адамдар естігендерінің жартысына сенеді, ал қырағы адамдар қай жартысына сену керек екенін біледі деген болатын міне бұл қасиеттер нағыз көшбасшыларға тән қасиет екені тағы дәлел.Сондай – ақ әрбір көшбасшы өзіне не керек екенін анық біледі.
- Адамдарға үміт отын сыйлау. Француз генералы Наполеон Бонапарт көшбасшыларды былай сипаттаған »үмітпен жүретіндер» деп. Егер сіз қоршағандарды осы нұрмен бөлей алсаңыз, онда адамдарды магнит тәрізді тартасыздар.
- Кез-келген шаруаны ойдағыдай асыратын болыңыз. Бастаған ісін соңына дейін апармайтын адам, құзыретті бола алмайды. Көшбасшы ретінде біз студенттерді істі аяғына дейін істейтінін күтеміз. Ал өз кезегінде олар бізден дәл осыны және бұдан да жоғарғы нәтижені күтеді.

▪ Сізден күтілетін нәрседен көбірек істеңіз. Шынына келгенде, құзыретті адамдар күтілуге тиіс нәтижеден асып түсетін істер жасайды. Көшбасшылар өзінің жұмысын аяқтап, басқа қосымша жұмысты істеулері міндетті. Тіпті сирек емес, күнделікті.

▪ Басқаларды жігерлендіріңіз. Көшбасшылар артынан ергендерді жігерлендіріп, оларға мотиватор болады[3].

Мәселені жақсы шешетін көшбасшылар мына 5 қасиетке ие болу керек:

▪ Сәтсіздікті көре білу. Сәтсіздіктен құтыла алмайтындығын білетін жақсы көшбасшы, оны күтіп және көре біледі. Алдағы жолымыз тегіс болады деушілер, ылғи да сәтсіздікпен қауышып отырады. Егер сіздің позитивті ұстанымыңыз жақсы болып және қиын жағдайға әр кез дайын бола алсаңыз, жолыңыздағы барлық тұрған барлық мәселені толықтай шеше аласыз.

▪ Шындықты қабылдай алу. Адамдар сәтсіздікті әр түрлі қабылдайды: біреуі одан бас тартады; біреуі оны қабылдап, шешімін іздеуге кіріседі; үшіншісі оны қабылдап қана қоймай, оны жақсы жаққа өзгерте бастайды. Тиімді көшбасшы сәтсіздікті қарсы алуға әрқашан дайын.

▪ Толық суретін көре алады. Көшбасшылар сәтсіздіктің толық суретін көре біледі. Эмоция оларды орап, састыра алмайды.

▪ Олар ретімен істейді. Ричард Слома мына кеңесті береді: »Ешқашан проблемалардын барлығына кіріспеңіздер, оларды тізіп, ретімен шешіңіздер». Егер алдарыңызда сәтсіздіктер көптеп тұрса, онда алдыңғысын шешкендігіңізге куә болыңыз.

▪ Құлау шегінде тұрса да, басты мақсаттан шегінбейді. Көшбасшылар басты шешімді қиын жағдайда емес, шарықтау кезінде қабылдайды[4].

Оқушылардың көшбасшылық қабілеттілігі дегеніміз – ол басқару іс-әрекетіне деген жағымды мотивациясы негізінде басқару туралы білімдерін, тәжірибесін өз өмірі мен іс-әрекеті және қоршаған ортадағы құбылыстарды басқаруда қолдана алу қабілеттілігін сипаттайтын оқушы тұлғасының кіріктірілген қасиеті.

1) Оқушылардың көшбасшылық қабілетін, тұлғаны дамыту процесінің нәтижесі ретінде, өзін-өзі жетілдіруде, өз өмірі мен іс-әрекетінің субъектісі ретінде өзін-өзі қалыптастыруда, туындап отыратын мәселелер бойынша дербес шешімдерді қабылдауда, еліміздің әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси дамуына дербес, белсенді қатысуда басқару тәжірибесін табысты және тиімді жүзеге асыруға мүмкіншілігін сипаттайды.

2) Оқушылардың көшбасшылық қабілетінің қалыптасуында, өзін-өзі басқару ұйымының маңыздылығы жоғары. Себебі, оқушылардың өзін-өзі басқару ұйымы – ол оқушылардың дербес, шынайы өзіндік бастамаларына, шығармашылық және өнімді іс-әрекетіне негізделген бірлестіктің жоғары ұйымдасқан түрі. Ал, оқушылардың шығармашылық және өнімді іс-әрекеті, дербес, шынайы өзіндік бастамалары негізінде басқару іс-әрекетін жүзеге асыруы, оқушының көшбасшылық қабілеттілігі қалыптасуының маңызды және тиімді шарты болып табылады[4].

Болашақ жастардың қолында, ал педагогтардың басты міндеті – оқушылардың белсенділіктерін арттыра отырып, олардан көшбасшы тұлғаны қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық жолдарын анықтау, сол бағытта қызмет ету.

Әдебиеттер тізімі:

1. Шукузадаұлы Н. Жетістікке жету жолдары.-Алматы: Құс жолы, 2002-192б.
2. Гоулман Д. Что делает человека лидером? Harvard Business Review; Jan 2004, Vol. 82 Issue 1, p. 82-91.
3. Маркова, М.Ю. Развитие лидерских качеств и организаторских способностей в детском общественном объединении [Текст] / М.Ю. Маркова – М.: Просвещение, 2014 – 142 с
4. Рожков, М.И. Использование игровых ситуаций для выявления лидеров в коллективе [Текст] / М.И. Рожков, И. Доценко // Воспитание школьников. – 1990. – № 1.

ӘОЖ 82.091-3

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОҚУ-АҒАРТУ САЛАСЫНЫҢ ДАМУ ЖАЙЫ

Бақтыбай Нұрайна Бақтыбайқызы
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранты, Тараз қ.
Байгелова Гульжан Ауезхановна
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
Ауесбекова Маржан Орынбековна
директордың бейінді ісі жөніндегі орынбасары
Үлгілі орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие образования и культуры казахского народа, а также процесс становления казахской учебно-просветительской системы в XIX веке. Анализируется деятельность школ-медресе в городских регионах и особенности системы образования в них.

Ключевые слова: казахский народ, система образования, медресе, школа, исторические данные.

Abstract. This article examines the development of education and culture of the Kazakh people, as well as the process of formation of the Kazakh educational system in the 19th century. The article analyzes the activities of madrasah schools in urban regions and the features of the education system in them.

Keywords: Kazakh people, education system, madrasah, school, historical data.

Кез-келген кезеңде болмасын мемлекеттің рухани өркендеуі, мәдени деңгейде биіктерге шығуы, ең алдымен, санасының саулығымен, көкірек көзінің ашықтығымен, терең білімділігімен де байланысты екені даусыз. Бір халықтың білім мен мәдениетінің жоғары деңгейі, сол ұлттың ішінен шыққан ғұламалар мен ұлылардың тізбектелген тізімімен ғана анықталмасы шындық. Бұл мәселе сол халықтың, жалпы ұлттың сауаттылығы және таным-түсінігінің аса кеңдігімен де көрінетіні анық.

Олай болса, қазақ жұртының да жалпы білімділігі мен сауаттылығының деңгейін нақтылайтын мектеп-медреселердің қызмет етуі, бұл мекемелердің ерекшелігі және басты-басты өзіндік бағыттарын анықтаудың өзектілігі маңызды болмақ.

Ғалымдардың осы саладағы зерттеулеріне жүгінсек, қазақ даласында XIX ғасырға дейінгі кезеңде оқу-ағарту саласының қалыптасқан бір жүйеге түскен түрі болғаны туралы тарихи дерек жоқтың қасы десек те болады. Десе де, отырықшылық белең алған қалалы аймақтарда оқу ісінің нақты бір сипаты болғанын жоққа шығара алмаймыз. Оған мысалға, Әбу Насыр әл-Фараби, Махмұд Қашқари мен ибн Сина, Жүсіп Баласағұн мен Ахмет Жүгінеки, Ахмет Яссауилар мен Сүлеймен Бақырғанилардың тұңғыш білім алған туған жерлері сол түркілік топырақ екені жалпы жұртқа аян. Әлемге аттары танылған осы ғұламалардың туып, өсіп, өнген ортасында арнай білім алатын мектеп медресе түрлері қызмет істегені шындық.

Десек те жалпы жұрттың басым бөлігі көшпелі болғандықтан да болуы мүмкін XIX ғасырға дейін халыққа қызмет еткен бірлі-жарым білім беретін медреселер оқу ағарту жүйесінің құрылымын нақтылап жасақтай алған жоқ. Мүмкін бұл тек халықтың көшпелілік өмір салтымен де байланысты емес, мәдени өмірі мен әлеуметтік-экономикалық жағдайының кеш дамуына да байланысты болса керек.

Халық арасындағы көшпелілік тұрмыс жай оқытудың көпшілікке бағытталған түрінің туып, қалыптасып ерекше дамуына еш жағдай жасай алмағандығы анық. Десек те

халықтың ауызекі дамыған фольклорлық әдебиеті, ақындық өнерге жататын айтыс жанры, сөз зергерлері тудырған шешендік өнер ерекше дамыды.

Тарихқа зер салсақ, XYIII ғасырда көршілес Ресей империясының аса күшейген, өзге мемлекеттермен саяси үстемдікке қол жеткізу бағытында, жан-жақты ықпалды қимыл, іс-әрекеттер жүргізгенін көреміз. Осы бағытта Ресейдің бір қазақ халқымен ғана емес басқа да түркі тектес елдерді отар елдерге айналдыру мақсатында жүргізген түрлі мәдени, саяси, экономикалық іргелі амал шарғылары көпке жасырын әрекеттер емес.

Міне, осындай саясаттың ықпалымен Омбы қаласында сонау XVIII ғасырдың аяқ шені, яғни 1786 жылы тұңғыш тілмаштар дайындап шығаратын мектеп ашылған болатын. Омбы қаласынан ашылған бұл мектептің өзіндік ішкі қажеттіліктері болғандығы белгілі. Осының өзі, шындап келгенде, сол дәуірдегі орыс елінің жүргізген басты саяси бағыттарымен орайластырылған. Осыдан соң тап осындай бағыттағы тілмаштар дайындайтын мектеп 1789 жылы Орынборда ашылады [1].

Ал XIX ғасырдың алғашқы жартысында қазақ байларының, аса дәулетті адамдарының балалары арнайы Кадет корпустарына қабылдана бастады. Тарихтан белгілі 1867 жылы Түркістан аймағы құрылғаннан соң жергілікті билік пен орыс үкіметі бірігіп ұлт мектептерінің қызмет етуіне көңіл бөле бастады [1].

Патшалық Ресейдің оқу министрлігі 1870 жылы 26 наурызда ұлы державаға отар халықтардың да балаларын оқыту туралы қарар қабылдады. Аталмыш қарар негізінде осыдан соң қазақ арасында бірнеше оқу орындары ашылды. Осы бір заң жолының ырқымен дүниеге келген мектептердің жалпы басқарылуы мен білім беру бағыты түрліше болғаны баршаға аян [1].

Қазақ даласындағы оқу-ағарту тарихына көңіл бөлсек, ондағы миссионерлік бағытта ашылған ағарту жүйесінің де алатын орны ерекше екендігіне көз жеткіземіз.

Миссионерлік бағыттағы мектептер, ең бастысы орыс тілінде сауат ашып, жалпы білім беру негіздеріне сүйенді. Олар тілмаштық іс жүйесін басты бағытқа алды. Ақмола мен Семей аймағында XIX ғасырдың екінші жартысында бірнеше мектеп-интернаттар дүниеге келді. Осыдан соң көп ұзамай ол мектеп-интернаттар ауыл шруашылығы училищелері ретінде қайтадан құрылған болатын. Бұл мектептер осыдан соң Орал мен Торғай өңірлерінде, бұдан соң Сырдария, Жетісу аймақтарында ашылды. Әр жерлерде екі сыныптық орыс – қазақ училищелерінде қазақ балаларына дәріс беріле бастады. Осы орыс – қазақ мектептерінде алғашқы жылы орыс тілі мен қатар ана тілі, арифметика және ән-күй, дін сабақтары жүрді. Екінші жылы тарих, жаратылыстану, география пәндерінен білім берілді. Қазақ даласындағы XIX ғасырдың 70-80 жылдарындағы оқу-ағарту жүйесіне көңіл бөлсек, Л.Н.Толстойдің, К.Д.Ушинскийдің, Н.Ф.Бунаковтың, И.Д.Тихомировтың, В.И.Водовозовтың, А.Я.Гердттің, И.Я.Яковлевтің және қазақ ағартушысы Ы.Алтынсариннің оқулықтары кеңінен қолданылды.

Сондай-ақ, XIX ғасырдың аяқ тұсы мен XX ғасыр басында А.Е.Алекторовтың «Русско-киргизская азбука» - «Орыс-қырғыз әліппесі», «К мудрости ступенька», «Киргизская хрестоматия», А.В.Васильевтің «Букварь для киргиз» - «Қырғыздар үшін әліппе», С.Н.Граменитскийдің «Книга для чтения» тәрізді еңбектері қолданылды [2].

Миссионерлік бағыттағы мектептермен қатар сол дәуірде Қазақстанда ислам дінін уағыздаушы ауыл молдалары ашқан мектептер де өз қызметтерін көрсетті.

Көшпелі тұрмыс-тіршілікті бастан өткеріп жатқан қазақ даласында бұл мектептердің де алар орны мен мән маңызы айырықша болғаны рас. Жалпы халықтың қолдауына ие болған бұл оқу-ағарту жүйесі әрбір ауылда аса кең үлгіде тарады. Ғалымдардың негіздеуінше, XX ғасырдың алғашқы жартысында қазақ зиялыларының ерекше үлкен шоғырының туып, қалыптасуына осы мектеп үлгісінің әсері аса зор болған. Халқымыздың мәдениеті мен әдебиетінің аса қадірлі тұлғаларының алғашқы ұстазы да осы ауыл молдалары екені анық. Олар әптиектен бастап жаттатып, балалардың мұсылманша сауаты ашылуына ықпал жасады. Мысалы, Абай Құнанбайұлы, Сұлтанмахмұт Торайғыров, Сәбит

Дөнентаев, Бейімбет Майлин, Мұхаметжан Қаратаевтар алғашқы кезекте осы ауыл молдаларынан дәріс алған.

Бұл бағыттағы мектептерге зер салсақ, ауыл молдаларының басты білім тірегі – Құран Кәрім екені анық. Жалпы адамзат дамуында айырықша маңызды алған ұлы Құран Кәрімнің басты аяттары мен сүрелерінің мағынасын жалпы жұрт ішінде таратудың, оның адам өмірінде алар маңызын түсіндірудің оңай шаруа еместігін атап айту қажет. Қай кезеңде болса да адамзат баласы дүниенің, тіршіліктің мәнін ұғынуға, оның жұмбақ кілтін табуға, тануға талап еткен. Тірліктің мәнін іздеген бір оқымыстылар философияға бет бұрса, енді келесілерінің бағы өнерде жанған. Бұл жалғанның өз болмысының таңғажайыптары мен жұмбақ әлемін айқын ашып алдына жайып салмаса да, көшпенді жұрт баласының ойына ойлану нұрын сеуіп, бір Алланның бірлігі және барлығы туралы тиянақты тұжырымдарды ұғындыруы, Құранның маңызын пайымдатуы көшпелі ауыл молдасының ағартушылық еңбегі екендігі даусыз.

Көшпелі халықтың, ондағы дала заңының өзіне тән ұстанымдары болды, тәңірлік діннің өзгешелігі мен ерекшелігі болса да, дүниетанымдық айырмашылықтарын ислам діні ұстанған парыздармен байланыстырып бере білді. Яғни, екі түрлі дүниетанымның байланыса, ұштаса қимыл жасауына ауыл молдаларының қосқан айырықша үлесі зор.

Осы тұста айта кетер бір жай, XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстан өңірінде қазақ зиялылары ашқан зайырлы мектептерінің пргрессшіл жақтары аса ерекше басым болды.

Қазақ зиялылары ашқан зайырлы мектептерге Жаңгір мектебі, Мамания мектебі, Айғаным медресесі, Ы.Алтынсарин ашқан мектептер жатады. Бұл білім ошақтарында білім салалары терең оқытылып, халқымыздың салт, дәстүрінен хабар беретін білікті кәсіби мамандар дәріс берді. Ең бастысы, осы мектептерде география, тарих, есеп, қазақ тілі, дін сабағы, ескіше оқу, сияқты негізгі, іргелі пәндерден білім берілгені белгілі.

1841 жылы Бөкей ордасының белгілі ханы Жәңгірдің бастамасымен қазақ жерінде алғашқы тіптен тұңғыш десек те болады зиялы мектеп ашылды. Сол кезеңдегі өзге де мектептер тәрізді мұнда да жергілікті халықтың сауатын ашу ісі саналы түрде жүре бастады. Мұнда да ғылымдардың негізгі салаларынан мәліметтер берілді. Білімді оқытушылар жер-жерден шақырылып, таңдалынып алынды. Бұл мектептің бір ерекшелгі дарынды да білімді болып танылған бітірушілер өз білімдерін Ташкент пен Бұхара шаһарларында жалғастыруға мүмкіндік алды [2].

Қазақстандағы мәдени-рухани ой-сананың оянуына ерекше үлесін қосып, көшпелі жұртқа өркениеттің лебін жеткізуге ықпал еткен мектептің бірі, XIX ғасырдың екінші жартысында ашылған – Мамания мектебі. Жетісу өңірінің бір руынан шыққан атақты Маманбай өз қаржысына мектеп ашып, дала балаларына тегін білім беру деңгейіне көтерілгені тарихтан белгілі. Бұл оқу орны Қарағашта 1899 жылы ашылып, іргетасын қалаушы Маман байдың өзі болғандықтан соның есімімен аталды. Мамания мектебі деген атаумен белгілі бұл білім ошағында сол дәуірдің алдыңғы қатарлы қоғам қайраткерлерінен тұратын оқытушылар дәріс берген. Мысалы, М.Малдыбаев, Ғ.Мұсабаевтарды атап айтсақ болады. Петербор университетін бітіруші Б.Сырттанов пен белгілі ғалым М.Тынышпаев та Мамания мектебімен іскерлік қарым-қатынаста болғаны анық [2].

Мамания мектебінің салыну жобасы мен білім берудегі оқу бағдарламасы, өзіндік ішкі ережелері Уфа қаласындағы атақты «Ғалия» медресесі үлгісіне негізделген. Жүргізілетін сабақтар ана тілінде өтілген. Бұл мектепте математика, география, физика, табиғаттану, ана тілі, тарих, орыс және араб тілдері, сонымен қатар құран оқытылған. Осы мектеп түлектеріне тек ең негізгі пәндерден дәріс жүргізіліп қана қойылмай, халықтың мәдениеті мен өнері туралы да сабақ түрлері өткізілген. Белгілі ақын, жыр дүлділі Ілияс Жансүгіров өз білімінің алғашқы бастау бұлағын осы мектептен алған болатын. Ол осы мектепте үзбей өткізіліп тұратын театрлық қойылымдарға қатысқанды сүйген.

Аталмыш дәуірдеқазақ даласындағы оқу ағарту ісінің жандануына аса зор еңбегі сінген келесі тұлға – Ы.Алтынсарин. Ыбырай Алтынсариннің ұлағатты еңбек жолының

жалпы қазақ мәдениетінде алатын орны ерекше. Тіпті қазақ педагогикасы мен оқыту жүйесінің тарихында бұл есім алтын әріптермен жазылды. Жастарға өмірлік оқудың жолын ашып, өнер-білімнің бастапқы бастаушы болған Ыбырай Алтынсариннің тұңғыш қадамы 1861 жылы Торғай даласында мектеп ашудан басталды.

Ы.Алтынсарин қазақ халқының тарихында алғаш рет педагогикалық білімнің негізін салды десек артық айтқан емес. Ағартушы-педагог орыс-қазақ училищелерінде физика, математика, химия, тарих, география, орыс тілі, қазақ тілі пәндерін оқытты. Сонымен бірге, қазақ балаларына орыс тілі мен ана тілін оқытуға ерекше көңіл бөлу қажеттігін дәлелдеп, мұғалімдерге арнайы нұсқау берді.

Көрнекті педагогтар К.Д.Ушинский мен Паульсонның хрестоматияларының үлгілерінде Ы.Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы» атты еңбегін құрастырды. Аталмыш еңбек 4 бөлімнен құралды. Нақты тоқталсақ, бірінші бөлім – балаларға арналған көлемі шағын ұсақ әңгімелер мен өлеңдер, ертегілерден тұрса; екінші бөлім – үлкен кісілерге арналған әңгімелерден құралды; үшінші бөлім – түрлі өлең-жыралар мен ел әдебиеті нұсқауларына арналды; ал төртінші бөлім – мақалдар мен мәтелдерден жасақталды.

«Қазақ хрестоматиясының» алғы сөзінде ол: «Ең алғашқы рет туып отырған еңбек болғандықтан, бұл хрестоматияның мүмкін кейбір кемшліктері болар, бірақ ол дегенмен, ізсіз жоғалып кетпес, ең алғашқы рет оқытылайын деп отырған кітап ретінде көзделген мақсатқа дөп келер деген сеніммен өзімді-өзім жұбатып отырмын», – деп жазды [3].

Ы.Алтынсариннің өз берген осы бағасы арқылы аталмыш еңбектің қазақ білімі мен өркениетінде аса зор орын алғандығын, маңызы ерекше екендігін көреміз. Оның ағартушылық еңбек жолындағы басты тұсы – ол ғылымды дәріптеп қана қоймай, қазақ жастарына ғылымды меңгеру жолдарын да көрсетуге тырысты. Өзінің игілікті асыл арманы жолында ерінбей еңбек еткен Ы.Алтынсарин оқу-тәрбие жұмысы жақсы үлгілі сатыға қойылған халық мектептерін ашты.

Түйіндей келгенде, адамзаттың өркениет тарихына рухани, мәдени жайына зер салар болсақ, кісілік пен парасат биігіне көтерілуіне, ой санасының дамуына, осы бағытта жоғары жетістіктерге қол жеткізуіне басты себепкер – өнер, білім, ғылым. Олай болса, сан ғасырлық тарихы бар қазақ халқының мәдениеті мен өркениетінің белгісі іспеттес оқу-ағарту саласының тарихын әлі де болса жан-жақты қарастыру күн өткен сайын маңызы артар өзекті мәселелердің бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тәжібаев Т. XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы ағарту ағарту жұмысы мен педагогикалық ойдың дамуы - Алматы: Қазақстан, 1984.– 288б.
2. Жұмажанова Т.Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. - Алматы: Білім, 2009. -288б.
3. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ. - Алматы: Жазушы, 1988. – 318б.

ӘОЖ 378.14

БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ

Бегалиева Мира Серікқызы, Бейсеналы Ермек Манатұлы, Досымбай Гүлшат Парахатқызы, Саипова Индира Рашидовна
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы психолого-педагогических условии развития творческих способностей учителя предметника.

Ключевые слова: условия, творческие способности, педагог, творчество.

Abstract. This article discusses the issues of psychological and pedagogical conditions for the development of creative abilities of a subject teacher.
Keywords: conditions, creative abilities, teacher, creativity.

Бүгінгі заманғы білім беру жүйесінде студенттердің шығармашылық және креативті ойлау қабілеттерін дамыту өте маңызды болып табылады. Бұл процесс олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына, сондай-ақ кәсіби қызметтеріне қажетті дағдыларды игеруіне көмектеседі. Шығармашылықпен ойлау, білім алушының жаңа идеяларды табуы, түрлі көзқарастарды ұсынуы және мәселелерді шешуде икемділік таныту қабілеті ретінде анықталады.

«Шығармашылық» термині XVII ғасырда алғаш рет қолданылған, ол кезде негізінен өнермен байланысты болды. Алайда уақыт өте келе шығармашылықтың түсінігі айтарлықтай кеңейіп, ол адам іс-әрекетінің басқа да салаларын, соның ішінде ғылым мен педагогиканы қамтуға бастады. Бұл ұғымның дамуының маңызды кезеңдерінің бірі – шығармашылық еңбектің тек қана өнер саласымен шектелмейтінін түсіну болды, ол интеллектуалдық еңбекті, ғылыми қызмет пен педагогикалық практиканы да қамтиды. Осыған негізделген негізгі дәлелдердің бірі – ғылыми ашылымдар мен педагогикалық қызметтің де өнер шығармашылығында бар психикалық күш-жігермен байланысты екендігі [1].

Шығармашылық пен оның механизмдерін зерттеу тереңдеген кезде, философия шығармашылық қызметін жаңа идеяларды өзгертуге және біріктіруге бағытталған ерекше ойлау формасы ретінде қарастыра бастады. Шығармашылық теорияларын қалыптастыру барысында шығармашылық процестің психологиялық аспектілеріне басты назар аударылды. Мысалы, С.О. Грузенберг шығармашылық теориясына әртүрлі көзқарастарды бөліп көрсетті, олардың арасында философиялық, психологиялық және интуитивті көзқарастар болды. Психологиялық көзқарас шығармашылық қиял, интуитивті ойлау, шабыт пен эмоционалды күй сияқты аспектілерге назар аударды, бұл педагогикалық тәжірибеге және мұғалімнің білім беру процесіндегі рөліне тікелей байланысты.

XIX ғасырдың соңында — XX ғасырдың басында психология жеке ғылым ретінде қалыптаса бастаған кезде, шығармашылық теориясының дамуы басталды. Бұл кезеңде интуитивизм сияқты шығармашылық қызметте санасыз процестердің маңыздылығын атап көрсеткен әртүрлі психологиялық концепциялар пайда болды. Осындай теориялардың бірі — санасыз жұмыс концепциясы болды, онда шабыт пен шығармашылық идеялар кенеттен туындайды деп емес, ұзақ интеллектуалдық еңбек пен дайындықтың нәтижесі ретінде сипатталады [2].

Бихевиоризмнің психология саласындағы бағыт ретінде дамуы шығармашылық қызметтің механизмдерін түсінуге әсерін тигізді. Бихевиористер шығармашылықты сыртқы орта мен өзара әрекеттесу процесі ретінде қарастырды, мұнда ассоциациялар мен сыртқы ынталандыруларға реакциялар сияқты факторлар маңызды рөл атқарады. Педагогикалық тәжірибеде бұл мұғалімдерде шығармашылық тәсілді қалыптастыру үшін жаңа мүмкіндіктер ашады, ол сыртқы орта жағдайларына және оқытудағы шығармашылық қабылдау мен инновациялық идеяларды белсендіруі мүмкін ынталандыруларға бағытталған.

А.Ф. Лазурский мен В.М. Бехтерев секілді ғалымдардың шығармашылық қызметті мінез-құлық психологиясы тұрғысынан зерттеудегі үлесі педагогикалық контексте маңызды болды. Олар тұлғаның ішкі белсенділігінің маңыздылығына, сондай-ақ оқыту процесінде тұлғалық ерекшеліктердің сыртқы ықпалдармен өзара әрекеттесуіне назар аударды. Бұл идеялар мұғалімдердің шығармашылық қабілеттерін және олардың даралығын дамытуға бағытталған әдістерді, сондай-ақ педагогтардың шығармашылық бастамаларын және өзін-өзі білдіруін қолдайтын білім беру жағдайларын жасау үшін қолданылуы мүмкін [3].

Осылайша, шығармашылық психологиясы мен педагогика саласындағы зерттеулер мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін ашу үшін қолайлы жағдайлар жасау қажеттілігін

атап өтеді. Бұл педагогтардың жеке психологиялық ерекшеліктеріне, сыртқы орта факторларын ескеруге және эмоционалды-психологиялық процестерге назар аударуды қамтиды. Сондай-ақ, мұғалімдер-пән мұғалімдерінің кәсіби қызметінде шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған тиімді әдістемелер мен технологияларды әзірлеу маңызды.

Психологиядағы шығармашылық қызметті зерттеуге қатысты түрлі тәсілдерге қарамастан, педагогикалық тәжірибеде, әсіресе мұғалімдерді оқытуда, шығармашылық тапсырмаларды шешудің негізгі идеялары мен механизмдері өзгермей қалды. Психологиялық теориялар негізінен мұғалімнің әрекеттері оның мінез-құлқы мен санасыз психикалық процестермен қалай байланысты екендігін тереңірек түсінуге бағытталған.

Мұғалім-пән мұғалімдерде шығармашылық қабілеттерді қалыптастырудың психолого-педагогикалық шарттарын теориялық тұрғыдан жетілдіру үшін, осы процестің дамуына ықпал ететін әртүрлі факторларды қарастыруға болады.

Жоғарыда айтылғандай, шығармашылық қызметтің маңызды элементі қызығушылық пен ұмтылыс болып табылады. Мұғалім, кез келген шығармашылық адам сияқты, дамуға деген ішкі мотивацияға ие болуы керек және білім беру тәжірибесіне жаңа идеяларды іздеу мен енгізуге дайын болуы керек. Мұғалімнің ақпаратпен жұмыс істей білу қабілеті, оны нақты жағдайларға бейімдеу және оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес инновациялық әдістерді қолдану да маңызды. Бұл ойлау икемділігін және білім беру ортасындағы өзгерістерге жылдам жауап беру қабілетін талап етеді [4].

Мұғалімдердің шығармашылық қызметі ғылыми және техникалық шығармашылықтың кезеңдеріне ұқсас бірнеше кезеңдерден өтеді. Мысалы, дайындық кезеңі білімдер базасын құруды, материалды тиімді қабылдауға бағытталған концептуалдық әдістер мен тәсілдерді әзірлеуді қамтиды. Бұл педагогикалық құралдарды жасауға да байланысты, ол тұрақты педагогикалық тәжірибелерді қалыптастырады.

Шығармашылық қабілеттердің дамуына маңызды әсер ететін факторлардың бірі – идеялардың инкубациясы процесінде көрінетін санасыз жұмыс. Оқытуға арналған ең тиімді тәсілді іздегенде, мұғалім әрдайым ойлау әрекетінің барлық кезеңдерін саналы түрде түсіне бермеуі мүмкін. Кейде мәселені шешу немесе жаңа әдістемені жасау интуитивті түрде жағдайды түсіну немесе басқа педагогтардың тәжірибесін талдау арқылы жүзеге асырылады. Бұл процесс санадан тыс болуы мүмкін, бірақ педагогикада шығармашылық тәсілді қалыптастыру үшін маңызы зор [5].

Келесі кезең – шабыт, мұғалім мәселені жаңа шешімін тапқанда пайда болады, бұл көбінесе ерекше педагогикалық идеялар мен әдістердің пайда болуымен көрінеді. Шабыт санасыздықтан саналы жағдайға өтуді білдіреді және маңызды рөл атқарады, себебі ол жаңа мүмкіндіктерді ашуға және инновациялық идеяларды жүзеге асырудан қанағаттанушылық алуға мүмкіндік береді.

Қорытынды кезең – идеяны дамыту және тексеру. Бұл мұғалімнің табылған шешімдерді оқу процесіне енгізу бойынша теориялық және практикалық жұмысы, олардың тиімділігін бағалау және қажет болған жағдайда әдістерді түзету. Мұғалімнің өз әдістемелерін үнемі жетілдіруге ұмтылуы маңызды, бұл өзіне-өзі рефлексия және алынған нәтижелерді талдау арқылы жүзеге асады.

Сонымен қатар, педагогикалық қызмет – бұл үнемі жетілдіруді және өзгерістерге бейімделуге дайын болуды талап ететін динамикалық процесс екенін атап өту керек. Бұл кәсіби өсуінің әртүрлі нысандарында қатысуды, мысалы, конференциялар, семинарлар, тренингтер және біліктілікті арттыру курстарын қамтиды. Бұл іс-шаралар педагогтарға тек өз білімдері мен дағдыларын тереңдетуге ғана емес, сонымен қатар тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді, бұл олардың шығармашылық потенциалын ашуға ықпал етеді [6].

Шығармашылық тұлға туралы сөз болғанда, С.Л. Рубинштейн психикалық қызметті тек қоршаған ортаға реакция ретінде емес, шығармашылық трансформация ретінде қарастыруды ұсынды. Ол тұлға тек әлеуметтік тәжірибені қабылдап қана қоймай, оны белсенді түрде өзгертіп, қоршаған шындықты өзгертуге ықпал ететінін атап өтті. Ғалым

тұлғаны тек түрлі процестердің белсенді қатысушысы ретінде ғана емес, шығармашылық субъектісі ретінде зерттеу қажеттілігін алға тартты. Өз жұмыстарында С.Л. Рубинштейн тұлғаның дамуы мен оның даралығын түсінуге бағытталған мақсатты саналы түрде дамытатын, адамдар арасындағы айырмашылықтармен ғана емес, сондай-ақ осы мақсатты жүзеге асыру жолындағы қызметтің дараланған түрлеріне назар аударды [7].

Дегенмен, XX ғасырдың басында ғалымдар ұсынған тұлға концепциялары (В.М. Бехтерев, А.Ф. Лазурский, Н.Н. Ланге, М.М. Троицкий, А.П. Нечаев және басқа да ғалымдар), сондай-ақ олардың ізбасарлары (М.Я. Басов, П.П. Блонский, Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн және басқалар) өміршең болып шықты, және кейінгі ұрпақ ғалымдарының еңбектерінде өз жалғасын тапты [8].

XX ғасырдың ортасында, шығармашылықты зерттеу қайта жандану фонында, танымдық процестерді машиналық модельдеу тәсілі ерекше атап өтілді. Эвристикалық бағдарламалар шығармашылықтың интеллектуалдық аспектілерін зерттеу және шығармашылық ойлаудың теориясын құру үшін негізгі құрал ретінде қарала бастады.

Кибернетикалық моделдеудің маңыздылығын төмендетпей отырып, оның шығармашылық механизмдерінің терең аспектілерін қамтымағанын және процестің құрылымын ашпағанын атап өткен жөн, бірақ оның логикасын бейнелегені рас. Керісінше, шығармашылық мәселесіне басқа көзқарасты Б.М. Теплов ұсынды. Ол шығармашылық тұлғаның дамуы адам әрекетінің әртүрлілігімен байланысты екенін көрсетті. Ақыл-ой әрекетін зерттей отырып, Теплов оның ғылыми шығармашылықтан да күрделі болуы мүмкін екенін атап өтті. Оның шығармашылық ойлауын талдау жүйелілік, тәуелсіздік, икемділік, сыншылдық, логикалылық, болжамдылық және реактивтілік сияқты ақыл қасиеттерін бөлген. Бұл педагогика үшін өте маңызды болды, себебі бұл қасиеттер өлшенетін болды және педагогикалық ықпал ету объектілеріне айнала алды.

XX ғасырдың соңғы үш онжылдығы шығармашылық мәселесін белсенді зерттеу кезеңіне айналды. Бұл зерттеулердің ерекшеліктерінің бірі – шығармашылық феноменінің басым объект ретінде қарастырылуы. Осы кезеңде терминология айтарлықтай жақсарды, сондай-ақ шығармашылық, шығармашылық әлеует, шығармашылық қабілеттер, шығармашылық процесс, шығармашылық ойлау, шығармашылық тұлға және шығармашылық қызмет сияқты ұғымдар зерттеліп, олардың дербес пайдаланылуын негіздеуге және классификация принциптерін әзірлеуге мүмкіндік берді [9].

Қорытындылай келе, XX ғасырдың соңында зерттеушілер арасында шығармашылықтың жаппай құбылысқа айнала ала ма және оның көрінісі неде екендігі туралы қызығушылықтың артқанын айтуға болады.

Егер осы сұрақты қазіргі педагогика тұрғысынан қарастыратын болсақ, Л.И. Беляеваның пікірінше, «педагогикалық қызмет» ұғымы педагогика ғылымының негізгі категориялары арасында әлі де лайықты мәнге ие болмады. Алайда дәл осы ұғым базалық категорияға айналып, барлық басқа теория элементтерін дамытуға және негіздеуге мүмкіндік беруі тиіс. Ол педагогикалық еңбек шығармашылық құрамдас бөліктен айрылмауы тиіс екенін атап көрсетеді, өйткені әрбір бала, жағдай мен педагог – ерекше, және әрбір педагогикалық шешім осы ерекшеліктерді ескеруді талап етеді. Егер осы ерекше аспектілер ескерілмесе, қызмет шынайы педагогика шеңберінен шығады. Педагогикалық қызметте әрдайым ғылым мен өнердің үйлесімі болады, бұл шығармашылық тәсілді талап етеді.

XX ғасырдың соңына қарай ғылымда шығармашылық туралы көптеген мәліметтер жиналды, алайда бұл деректердің барлығы жүйеленіп, түсіндірілуді талап етті, сонда ғана олар жаңа білімдер құру негізіне айнала алар еді. Бұл жаңа білімге шығармашылық тұлғалардың типтері; шығармашылық тұлғаның интеллект сипаттамалары; шығармашылықтың көрініу механизмдері мен формалары; шығармашылық жұмыстың шарттары және шығармашылық мотивациясы сияқты әртүрлі типологиялық сипаттамалар енгізілді.

Сондай-ақ шығармашылық мәселесінің күрделілігі нетрадициялық әдіснамалық тәсілдерді қолдануды талап етті. Мұндай тәсілдердің бірі – акмеология аясында дамыған синтетикалық әдіс болып табылады, ол кәсіби қызметті өнімділік, жетілдіру факторлары және жоғары деңгейдегі шеберлікке жету тұрғысынан зерттейді, бұл шығармашылық тәсілсіз мүмкін емес [10].

Сонымен қатар, тұлғаны зерттеуді жалғастырумен қатар, ғалымдардың назарын «тұлға ретінде шығармашылық қызмет субъектісі» ұғымы аударды. Бұл тұлғаның шығармашылық қасиеттерін, мысалы, ассоциацияларға қабілеттілік, сыни ойлау, білімді қолдану, бағалау қабілеті, тұтас қабылдау, жедел жады, сөздің еркіндігі, авторитеттерден тәуелсіздік, сондай-ақ жоспарлау, болжау, бастамашылық таныту және шешімділік көрсету сияқты қасиеттерді талдауға негіз болды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Беспалько В.П. Интенсификация процесса обучения. - Алматы: Знание, 2016. - 78 с.
2. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин В.Г. Философский принцип системности и системный подход // «Вопросы философии». 1978, № 8.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. - Алматы: Педагогика - Пресс, 1996. - 536 с.
4. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. - Алматы: Педагогика, 1986. - 239 с.
5. Декарт Р. Избранные произведения. - Алматы: Госполитиздат, 1950. - 712 с. ред. М.Н. Скаткина. - М.: Просвещение, 1982. - 319 с.
6. Гурова Л.Л. Когнитивно-личностные характеристики творческого мышления в структуре общей одаренности // Вопросы психологии. - 1991. - № 6. - С. 14-20.

ӘОЖ 378.1

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ БІЛІМ САПАСЫН БАҒАЛАУ

Бекбергенова Асыл Мұхтарқызы, Бекмырзаева Айжан Бахытовна, Кулжабаева Рахат Суйеркуловна, Сабиров Сержан Абубакирович

Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье речь пойдет о проблеме применения новых измерительных методических систем в процессе оценки.

Ключевые слова: процесс оценки, новая размерная система, качество знаний, профессиональное образование.

Abstract. The article will focus on the problem of using new measuring methodological systems in the evaluation process.

Keywords: the evaluation process, the new dimensional system, the quality of knowledge, vocational education.

Қоғамдағы қазіргі кездегі жаңаша өзгерістер, экономиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарламалар, қоғамның ашықтығы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті. Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігі білім беру жүйесін білім берудің мақсатын, мазмұны мен технологияларын оның нәтижесіне қарап бағалайтын болды. Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды машыққа қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке – ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды

пайдалану, жылдам қарқында өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады.

XXI ғасырда қоғам мен мемлекет дамуының ең басты тетігі білім болып табылатыны мойындалды, оған ғасырлар тоғысында білімді халықаралық деңгейде дамытудың бағыттарына арналған реформалардың, соның ішінде Болон үрдісінің қарқынды дамуы дәлел [1].

Қазақстанның білім беру саласындағы жүйелі өзгерістер әлемдік деңгейдегі болып жатқан жаңашыл бастамалармен үндесіп отыр. Білім мемлекеттің интеллектуалдық және рухани ресурстарының сарқылмас бұлағы ретінде адамзат капиталының сапасын арттыруда басты рөл атқаратыны белгілі. Мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік жетістіктері ең алдымен, олардың білім жүйесімен, адамзаттарының білім деңгейімен анықталады.

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, мәліметтер ағыны күшейген XXI ғасырда жан-жақты дамыған шығармашыл және тұлғаны қалыптастыру мектептің басты міндетті болып отыр [2].

Қазақстан Республикасында соңғы жылдарда білім беру саласындағы жүргізіліп жатқан реформалар еліміздегі білім беру сапасының әлемдік деңгейге сәйкес келуін қамтамасыз ету, сол арқылы әлемдік сұранысқа жауап бере алатын мамандарды даярлау және бәсекеге қабілетті білім мен мәдениет беру болып табылады [3].

Елімізде осы өзекті, әрі ғаламдық міндетті шешу үшін бірнеше нормативті құжаттар қабылданды. «Қазақстан Республикасының білім туралы заңы», «Қазақстан Республикасында үздіксіз педагогикалық білім беру тұжырымдамасы» т.б. нормативті құжаттар негізінде білім берудің жаңа сапалық деңгейіне көтерілу тек білім мазмұнын анықтаумен ғана емес, білімнің сапалығын бағалау жүйесіне де өзгеріс енгізу қажеттігін көрсетеді [4, 5]. Дамыған елдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, ұлттық мемлекеттің гүлденуі негізгі шешуші үш фактордан тұрады. Олар:

1. Жаңа ғылыми жаңалықтарды игеруі.
2. Білімнің деңгейін көтеруі.
3. Мамандардың кәсіби білімі мен білігі.

Қай мемлекет болсын әлемдік үрдістерден тыс қала алмайды, жалпы ғаламдық даму заңдылықтарына бағынуға мәжбүр болады, себебі, ешбір мемлекеттің жабық күйде өмір сүруі мүмкін емес. Өркениет дамуынан кенже қалмау үшін жаңа өзгерістер қажет-ақ.

Осыған орай, қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасының да білім беру жүйесі «үлкен өзгерістер» үстінде тұр. Қазақстанның 1997 жылы Лиссабонда Еуропа қауымдастығы мен ЮНЕСКО жоғары білім туралы конвенциясына қосылуы бүкілдүниежүзілік білім кеңістігіне кіруін қамтамасыз етумен қатар оған жоғары талаптар да қойды. Берілген мәліметтерге сәйкес, Қазақстан жоғары мектебінің алдында осы мәселелерді шешу жолдарын қарастыру, оның теориялық-әдіснамалық негіздерін жасау, практикалық жолдарын көрсету сияқты жұмыстар қарқынды жүргізілуде [6].

1999 жылғы Болон декларациясынан бастап бүкіл Еуропа елдерінде оқу, білім беру үрдісін нарық қатынастарына бейімдей отырып, бір жүйеге келтіруге бетбұрды. Қазақстан Республикасының бұл декларация принциптерін қабылдауына байланысты елдегі білім беру үрдісі осы жүйеге қарай бейімделуде. Осыған байланысты, мемлекеттік деңгейде көптеген құжаттар қабылданды. Оған білім берудің көп сатылы концепциясын, оқыту үрдісіне кредиттік жүйені, жалпы орта білім беру жүйесіне 12 жылдық білім беру жүйесін, жалпы білім беру стандартына сәйкес ұлттық бірыңғай тест қабылдауды жатқызуға болады. Ал, жоғары мектептерде жоғары кәсіби білім беру саласында үш сатылы үлгіні (бакалавриат – магистратура – докторантура) кредиттік жүйеге негіздеп оқытуға және барлық білім сапасын жаңа талаптарға сәйкестендіру жұмыстарын, т.б. атауға болады.

Қысқасы, оқушы білімін бағалауда талаптар күшеюде. Міне, осы жерде бұрынғы жұмыс істеу тәсіліне, бағдарламаларға үйреніп қалған оқытушылар «бұл өзгерістерге даяр ма?», «келешекте оқытушы өзіне қандай талаптар қоюы керек?» деген сұрақтар туындайды. Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясын пайдалану, кредиттік жүйеге көшу, 12

жылдық оқыту жүйесіне көшуге дайындық, халықаралық ИСО-9001:2000 стандарттарына сәйкес білім мазмұнын анықтау, TIMS, PISA бағдарламалар бойынша білім сапасын бағалаудың жаңа жүйелерін қолдану мүмкіндіктерін зерттеу т.б. мәселелер қолға алынуда. Бұл мәселе бойынша Қазақстанда көптеген педагог-ғалымдар зерттеу жұмыстарын жүргізіп, олардың нәтижелерін оқу тәрбие процесінде еңгізуде. Атап айтқанда Ж.Қараев, М.Жанпейісова, М.Жадрина, Ж.Қобдикова, т.б. ғалымдар білім сапасын бағалаудың көп деңгейлі түрлерімен қоса білім беру мазмұнын дифференсациялау арқылы комплексті сатылап бағалау жүйесін енгізу қажеттігін қолдайды. Қазақ білім академиясының педагог-ғалымдары білім сапасын бағалаудың соңғы нәтижеге бағдарлануын сапалы бағалауға жатады деп есептеледі (М.Жадрина, Н.Оразақынова, т.б.).

Елімізде білім беру сапасын бағалауда көптеген қиыншылықтар мен кемшіліктер жиі кездесетіні Н.Хмель, А.Сейтешов, Г.Уманов, Т.Сабыров, т.б. еңбектерінде айтылған. Онда білім сапасын бағалаудың көп деңгейлі жүйесіне көшу, оның дидактикалық шарттарын анықтау арқылы көрсетілген. Осындай көзқараста Республикалық білім жетілдіру институтының ғалымдары (Ж.Кобдикова, Г.Жайтапова, т.б.) білім сапасын бағалаудың әдістемелік жүйесін жетілдіру қажеттігін, ол үшін жаңа педагогикалық технология негізінде оқу тәрбие процесін технологизациялау қажеттігін күн тәртібіне қояды.

Мәселен, бұрынғы оқулықтар мен бағдарламаларда ұлттардың өзіне тән ерекшеліктері ескерілмей, оқыту мен тәрбие үрдісі орталықтан басқарылды. Соның нәтижесінде ұлттық сана мен мәдени құндылықтарға нұқсан келтірілді, өз ана тілін ұмытқан ұрпақ пайда болды. Бүгінде оның орнын толтыру оңай шаруа емес. Сондықтан да жаңа заман ұстазы халық педагогикасының озық тәжірибелерін оқып үйреніп, осы заман талаптарына жауап бере алатын ғылыми педагогикалық негіздерді жете меңгеруі тиіс. Қазір Қазақстан Республикасында әлемдік білім беру кеңістігіне ену мақсатында білім реформалары жүзеге асырылуда, жаңа білімдік стандарттар қабылдануда. Аталған шаралар жаңа формация педагогына қойылатын философиялық парадигмалар негізінде құрылуда. Сондықтан білім беру сапасын арттыру мен оның нәтижелілігін бағалаудың жаңа өлшемдік жүйелерін анықтау қажет болып отыр. Сонымен бірге, еліміздің педагог- ғалымдары көп деңгейлі оқыту мен көп деңгейлі бағалау жүйесінің тиімділігін көрсету арқылы білім сапасын бағалаудың жаңа үлгілерін сынақтардан өткізуде. Альтернативті вариант ретінде М.Жадрина, Ж.Қараев, Ж.Кобдикова, А.Жайтапова, т.б. ғалымдар оқыту үрдісін әдістемелік жағынан қамтамасыз етуді жетілдірудің басты шарты білім беруді көп деңгейлі бағалау қажеттілігіне тәуелді болады деп, оқыту үрдісін басқарудың және оның нәтижесін сапалы етудің жаңа өлшемдік жүйесін ұсынады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абдыгаппарова С.Б., Ахметова Г.К., Ибатуллина С.Р., Кусаинов А.А., Мырзалиев Б.А., Омирбаев С.М.. /под общ. Ред. Ж.А Кулекеева, Гамарника Г.Н., Абдрасилова Б.С. Основы кредитной системы обучения в Казахстане. - / Алматы: Қазақ университеті, 2004.
2. Керимбаева М.С. Инновационные процессы в школе: проблемы, перспективы, поиск. - Алматы, 1995.
3. Реформа и развитие высшего образования. ЮНЕСКО, Париж, 1995.
4. Қараев Ж. Сущность технологии трехмерной методической системы обучения. - // Менеджмент в образовании. 2005, №6.
5. Қалиғожин А.Т. Білімді есепке алу және бағалау. - // Қазақстан мектебі, 2000. №3.
6. Ахметова Г.К. Современное образование Казахстана в поисках идеала. В кн.: Кредитная система обучения: опыт внедрения и перспективы. - Алматы: Қазақ университеті, 2004.

ӘОЖ 159.9

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІ

Герингер Юлия Александровна, Иманалиева Бағдат Аспандиярқызы
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются об условиях успешной адаптации обучающихся к социальной среде.

Ключевые слова: адаптация, социально-психологическая адаптация, социальная среда, сопровождение, обучающийся.

Abstract. The article will focus on the conditions of successful adaptation of students to the social environment.

Keywords: adaptation, socio-psychological adaptation, social environment, support, students.

Қазіргі психологияда бейімделу, әлеуметтік-психологиялық бейімделу дегеніміз - жеке адамның және әлеуметтік ортаның олардың құндылықтарының, көзқарастарының, мақсаттарының сәйкес келмеуінен туындайтын белсенді өзара әрекеттесу процесі. Оның барысында жеке тұлғаның әлеуметтік ортаға бейімделуіне қол жеткізуге болатын және жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына, оның белсенді әсеріне байланысты мақсаттарға да қол жеткізуге болады.

Жеке тұлғаның табысты бейімделу критерийлерінің арасында сыртқы (бейімделу дәрежесі) және ішкі (субъективті әл-ауқат дәрежесі) критерийлерді бөліп көрсету әдетке айналған, алайда жеке тұлға мен қоршаған ортаның өзара әрекеттесуін сипаттайтын үшінші, жүйелік критерийді табуға тырысады. Біздің ойымызша, мұндай критерий адамның әлеуметтік ортаға қатысты өзін-өзі анықтау деңгейі болуы мүмкін.

Бейімделу кезеңінде білім алушылардың әртүрлі қиындықтары анықталды: дидактикалық, әлеуметтік-психологиялық, кәсіби. Көптеген ғалымдар білім алушылардың білім беретін мекемелерге сәтті бейімделуі үшін қолайлы әлеуметтік-психологиялық жағдай жасауға бағытталған арнайы педагогикалық жұмысты ұйымдастыру қажеттілігін атап өтті.

Білім алушылардың білім алу жағдайларына бейімделу процесіне әсер ететін факторлар туралы әдебиеттердегі талдау көрсеткендей, көп жағдайда зерттеушілер жеке факторлардың процеске және әлеуметтік-психологиялық бейімделу нәтижелеріне әсерін зерттеді. Әртүрлі деңгейдегі факторлардың үлесін талдайтын зерттеулер іс жүзінде жоқ. Мұның бәрі білім алушылардың білім алу жағдайларына әлеуметтік-психологиялық бейімделу процесі мен нәтижелеріне әртүрлі психологиялық-педагогикалық факторлардың әсерін жан-жақты бағалауға бағытталған зерттеу жүргізуді өзекті етеді.

Ғалымдардың осы бағыттағы тұжырымдамаларына сүйене отырып, білім алушылардың бейімделу процесі мен нәтижелеріне әртүрлі деңгейлердегі психологиялық-педагогикалық факторлар әсер ететінін көре аламыз: жеке деңгей, тұлғалық деңгей, қызмет субъектісінің деңгейі, әлеуметтік-психологиялық деңгей. Бұл деңгейлік құрылым білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің психологиялық-педагогикалық детерминанттары моделінің негізін қалады.

Соңғы жылдары ғылыми әдебиеттерде білім алушылардың инновациялық білім беру жағдайларына әлеуметтік-психологиялық бейімделуіне байланысты мәселелерге деген қызығушылық артып келеді. Алайда, бейімделу процесінің барысы мен нәтижелерін анықтайтын факторларды анықтауға байланысты мәселелер әлі де болса толық шешілмеуде.

Кейбір жеке (темпераментті) немесе әлеуметтік-психологиялық факторлардың (ата-аналардың тәлім-тәрбиесі, тұрған ортасы) білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің табыстылығына әсер етеді.

Қазіргі психология ғылымында «бейімделу» сияқты ұғым жиі қолданылады. Қоғамдағы қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдай және жеке тұлғаны бейімдеу мәселесіне деген қызығушылықтың артуы осы тұжырымдаманы қарастыруды талап етеді.

Бейімделу мәселесі әртүрлі тәсілдер мен теориялық бағыттар ұсынылған ғылыми білім саласына қатысты. Бұл бейімделу құбылысы пәнаралық сипатқа ие болуымен байланысты, яғни бұл құбылысқа қатысты мәселелер әртүрлі ғылымдардың аясында қарастырылады. Соған қарамастан, бейімделудің қолданыстағы әдіснамалық және теориялық мәселелері осы процестің жеткіліксіз зерттелуі туралы айтуға мүмкіндік береді.

Қазіргі ғылымда бейімделу құбылысын қарастырудың бірнеше аспектілері бар. Сөздің кең мағынасында бейімделуді қоршаған ортадағы өзгерістерге байланысты оның тұтастығын сақтауға бағытталған объектінің ерекше қасиеті деп түсіну керек.

Бейімделу құбылысының белгілі бір жағына баса назар аударуға байланысты ғылымда осы терминнің бірнеше түсіндірмелері бар:

- организмнің қоршаған ортаның әртүрлі өзгерістеріне (оң немесе теріс қасиеттері) бейімделу процесі ретінде;
- қоршаған орта мен организм арасындағы динамикалық тепе-теңдік күйі ретінде;
- организм мен ортаның оңтайлы өзара әрекеттесуі нәтижесінде.

«Бейімделу» термині биологиялық білім саласы негізінде пайда болды, онда ол кез-келген тірі ағзаның қоршаған ортадағы өзгерістерге бейімделу және тепе-теңдікті табу механизмі ретінде анықталды. Биологиялық процесс ретінде бейімделу тұжырымдамасын Ч.Дарвин және оның ізбасарлары негіздеді. Бұл жағдайда бейімделу денеге оң әсер ететін және қалыптасқан жағдайлардың аз немесе шынайы көрінісі болып табылатын өзгерістер жиынтығы ретінде түсіндіріледі. И.М. Сеченов және И.П. Павлов сияқты ғалымдардың теорияларына сәйкес, бейімделуді өзгермелі жағдайда ағзада болатын қарама-қарсы процестердің бірлігі, сонымен қатар ішкі және сыртқы қайшылықтарды шешудің нәтижесі мен құралы ретінде қарастырған жөн [1].

Жалпы алғанда, «бейімделуді» биологиялық және физиологиялық тұрғыдан қарастыра отырып, оны анықтауға екі негізгі көзқарасты бөліп көрсету керек: бейімделуді тұтастай алғанда биологиялық түрдің эволюция механизмі және жеке тұлғалардың қоршаған ортаға бейімделу механизмі ретінде түсіндіруге болады. Адамның биоәлеуметтік құрамына назар аудара отырып, «бейімделудің» тағы бір жағын, атап айтқанда оның әлеуметтік жағдайын қарастырған жөн. Сонымен, А.Г. Мороз әлеуметтік бейімделуді «жеке тұлға мен қоршаған ортаны прогрессивті өзгерту бағытында бірлескен іс-қимыл жасау мақсатында жеке тұлғаның жаңа әлеуметтік ортаға енуінің көп факторлы және көп өлшемді процесі» ретінде анықтайды [2].

М.В. Ромм жеке тұлғаның әлеуметтік бейімделуі деп «ақпараттық кері байланыс арқылы ақпараттық өзара әрекеттесу процесінде оңтайлылығы тексерілетін бейімделудің барабар бейімделу стратегияларын қолдана отырып, адамның сыртқы (ішкі) күйін (өзін-өзі реттеу) белсенді (реактивті) үйлестірудің инновациялық процесі/нәтижесі» деп түсіндіреді [3].

Әлеуметтік ғылымдар аясында бейімделу құбылысы мен оның ерекшеліктері туралы бірнеше көзқарастар бар. «Бейімделу» (лат. adaptatio-бейімделу, ұйымдастыру) - организмнің, жеке тұлғаның, олардың жүйелерінің жеке әсерлердің сипатына немесе тұтастай өмірдің өзгерген жағдайларына бейімделуі. Жаңа жағдайдағы қалыптасқан мінез-құлықтың кемшіліктерін өтеу бейімделудің мәнін сипаттайды. Оның арқасында адам ерекше жағдайда оңтайлы әрекет етеді.

«Бейімделу» терминінің тағы бір көзқарасын С.Л. Рубинштейн өз зерттеулерінде ұстанады. Оның пікірінше, бұл терминнің мәні эмоционалды және психологиялық

ыңғайсыздықты төмендететін психиканың қорғаныс механизмдерінің тиімді қызметінде жатыр [4].

Бейімделу құбылысы туралы әртүрлі көзқарастар шетелдік зерттеулерде ұсынылған. Сонымен, П. Делор «бейімделуді» адамның қоғам талаптарына бейімделуінің қорғаныш формаларының бірімен анықтайды, Т.Парсон – қоғамдағы рөлдерді түсіну және жүзеге асыру процесі, Г.Селе – стресс жағдайын шешудің тәсілі ретінде қарастырған.

Осылайша, «бейімделу» ұғымының мәнін анықтауға әртүрлі ғылыми көзқарастарды талдай отырып, оның маңызды компоненттері мен сипаттамаларын қарастыра отырып, бір жағынан «бейімделу» организмнің қоршаған ортамен жалпы өзара әрекеттесуі ретінде, екінші жағынан, құндылықтарды, жаңа топтың нормаларын түсінуді және қабылдауды білдіретін жеке адам мен қоғамның нақты өзара әрекеті ретінде түсіндірілуі керек деп қорытынды жасауға болады.

«Әлеуметтік-психологиялық бейімделу» ұғымы әлеуметтік және педагогикалық психологияда белсенді қолданылады. Бейімделу мәселесі биологияда белсенді зерттелді, нәтижесінде бейімделу идеясы организмдердің (жеке адамдар, популяциялар, түрлер) және олардың мүшелерінің құрылымы мен функцияларын қоршаған орта жағдайларына бейімдеу процесі ретінде қалыптасты. Психиканың ағзаның бейімделу процестеріне қатысуы мен рөлі көптеген нақты зерттеулерде көрініс тапты, олардың жалпылануы психикалық бейімделу тұжырымдамасы болды.

Тиімді психикалық бейімделу нақты қоршаған орта жағдайында дәлелді мінез-құлықты сәтті жүзеге асырудың қажетті шарты ретінде пайда болады.

Адамның психикалық бейімделуінің маңызды аспектісі - адамның қоғамға бейімделуімен байланысты әлеуметтік-психологиялық бейімделу. Алғаш рет әлеуметтануда адамның қоғамға бейімделу мәселелері қарастырылды. Г. Тард алғаш рет биологиялық бейімделуге ұқсас «әлеуметтік бейімделу» ұғымын қолданды.

Жеке тұлғаның қоғамға бейімделуіне байланысты психологиялық проблемалар бейімделудің екі түрі – аллопластикалық және аутопластикалық туралы жазған З. Фрейдтің еңбектерінде де қарастырылып өткен. Классикалық психоанализге сәйкес жеке тұлға мен қоғамның өзара әрекеттесуі әрдайым қайшылықты, сондықтан әр адам сөзсіз интрапсихикалық қақтығыстың тасымалдаушысы болып табылады [5].

Гуманистік психологияда адам өзінің тәжірибесі әлемінде өмір сүретін және бірте-бірте өз тәжірибесін және қоғамның бағалауы нәтижесінде өзін-өзі тану тұжырымдамасына ие болатын адам ретінде қарастырылады. Қоғамда қалыпты өмір сүру және жақсы «психикалық реттеу» өзін-өзі тану тұжырымдамасы дененің барлық сенсорлық тәжірибесі мен ішкі сезімдерін игере алатын кезде орын алады. Қоршаған ортаның тым қатаң талаптары мен бағалауы, түсінбеушілік пен қабылдамау өзін-өзі қорғаудың тар тұжырымдамасының қалыптасуына, психологиялық қорғаныстың қалыптасуына, «Мен» жалған имиджіне, қоғамға қарсы және өзін-өзі бұзатын мінез-құлыққа әкеледі. Әлеуметтік ортада қабылдау, қауіпсіздік, эмпатиямен сипатталатын қатынастар болған кезде, адам өзінің қабілеттерін қоғамда жүзеге асыра отырып, дамуға деген ұмтылысты дамытады, оны адам мен қоршаған ортаның оңтайлы өзара әрекеті деп атауға болады.

Мінез-құлық және когнитивтік психологияда адамның әлеуметтік ортаға бейімделу мәселесі негізінен мінез-құлық тұрғысынан қарастырылады. Мінез-құлықтың жеткіліктілігі бейімделу сапасының басты өлшемі ретінде қарастырылады, ал эмоциялар мен субъективті тәжірибелер әлеуметтік бейімделу сапасының туындысы ретінде қарастырылады.

Орыс психологиясында жеке тұлға туралы ілім өнім ретінде және сонымен бірге әлеуметтік дамудың белсенді жаратушысы, жеке тұлға мен қоғам арасындағы өзара әрекеттестіктің белсенді сипаты ретінде құрылды.

Б.Ф. Березин әлеуметтік-психологиялық бейімделу әлеуметтік орта жағдайларына бейімделумен байланысты психикалық бейімделу процесінің маңызды құрамдас бөлігі деп санайды[6].

Көптеген анықтамаларда әлеуметтік-психологиялық бейімделу әлеуметтік ортаның өзгеретін, стресстік әсерінен, проблемалық жағдайлардың болуынан туындайды, онда жеке тұлғаның арсеналындағы мінез-құлық стереотиптері сәйкес келмейді немесе жеке тұлға мен оның әлеуметтік ортасының қызметі өзгереді.

Дегенмен, адамның әлеуметтік топтың үміттері мен нормаларына қаншалықты және қалай бейімделетіні туралы мәселеде зерттеушілердің пікірлері осы процестің мәні мен тетіктері туралы әртүрлі. Көптеген авторлар бейімделу процесінде адамның қоршаған ортаның өзгеретін жағдайларына бейімделуі, жеке және топтық мінез-құлықты осы әлеуметтік топтағы үстемдік ететін нормалар мен құндылықтар жүйесіне сәйкес келтіру деп түсінеді. Бейімделу жағдайы әлеуметтенудің қалыпты бағытын бұзумен, тікелей және жанама десоциализациялық әсерлермен байланысты.

Зерттеушілердің біразы бұл тәсілдің шектеулерін жеңуге тырысып, адамның нормаларға, құндылықтарға және қоршаған орта талаптарына бейімделуінің белсенді сипатын атап көрсетеді. Әлеуметтік-психологиялық бейімделу барысында барлық өзара әрекеттесетін жүйелерде өзгерістер болып жатқандығы, өзара әрекеттесу процесіне қатысушылардың барлық үміттері мен талаптары келісілетіні атап өтілді.

Көптеген отандық авторлар дамыған жеке тұлға теориясына сүйене отырып, іс-әрекеттің, сананың, өз өмірінің белсенді жаратушысы ретінде жеке тұлға әлеуметтік-психологиялық бейімделу кезінде бейімделу стратегиясын саналы түрде қолдана немесе құра алмайды, сонымен бірге ол бейімделетін ортаға белсенді әсер ете алады. Бейімделу процесінің теориялық моделіне келетін болсақ, нормоцентрлік тәсіл бейімделудің гомеостатикалық моделінен туындайды, оған сәйкес бұл процестің мақсаты жеке тұлға мен әлеуметтік ортаның тепе-теңдігін орнату болып табылады.

Қорыта келгенде, әлеуметтік-психологиялық бейімделу барысында әлеуметтік ортаға бейімделумен байланысты мақсаттарға да, өзін-өзі көрсетуге, адамның өзін-өзі тануына және оның қоршаған ортаға белсенді әсеріне байланысты мақсаттарға да қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Степанов, С. С. Популярная психологическая энциклопедия / С. С. Степанов. – М.: Эксмо, 2015. – 672 с.
2. Мороз, А.Г. Профессиональная адаптация выпускника педагогического вуза: Автореф. дисс. д-ра пед. наук / А. Г. Мороз. – Киев: КГУ, 2014. – 50 с.
3. Ромм, М.В. Адаптация личности в социуме: Теоретико- методологический аспект / М. В. Ромм. – Новосибирск: Наука. Сиб. издательская фирма РАН, 2012. – 173 с.
4. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер,2014.–712с.
5. Фрейд, З. По ту сторону принципа удовольствия [Текст] // Психология бессознательного: сб. произведений: [пер. с нем.] / З. Фрейд; сост., науч. ред., М.Г. Ярошевский. –2-е изд.– М.: Просвещение, 2011.
6. Березин, Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека [Текст] / Ф. Б. Березин. - Л.: Наука, 2011. – 267 с.

ӘОЖ: 37.018

БІЛІМ БЕРУ ІСІНДЕ ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОҚЫТУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Дастанбек Өсімжан Дастанбекұлы, Уйсембаева Аружан Асылбекқызы
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье речь пойдет о осуществлении межпредметных связей в образовательном деле.

Ключевые слова: образовательное дело, межпредметные связи, качество знаний, обучение, методы.

Abstract. The article will focus on the implementation of interdisciplinary connections in the educational business.

Keywords: educational business, interdisciplinary connections, quality of knowledge, training, methods.

Бүгінгі таңда мектептегі білім беру ісінде пәнаралық байланысты жүзеге асыру ерекше маңызға ие болып отыр.

Педагогика ғылымының зерттелу тарихына көңіл бөлсек, пәнаралық байланыстың классикалық педагогикадағы қалыптасқан идеясының өзіндік даму тарихы бар. Мәселен, XVI ғасырдан бастап батыстың ұлы педагогтері: Я.А. Коменский, Д.Локк, И.Ф. Гербарт, Ж.Ж.Руссо, И.Г.Песталоций өздері өмір сүрген замандардан бері педагогика ғылымының күрделі мәселесі ретінде пәнаралық байланысқа аса назар аударған [1]. Жаңашыл педагогтар білім беру ісіндегі қараңғылыққа қарсы күресе отырып, шәкірттерге табиғат құбылыстарының өзара байланысы жөнінде көзқарастарын қалыптастырудың маңызды екендігін атап айтты. Мысалы Я.Коменский «Өзара байланысы бар нәрселердің бәрі байланыс күйінде оқытылуы керек» деп жазды [1].

Пәнаралық байланыс бүгінгі күнде де оқыту жүйесінің басты мәселесіне айналуда. Сабақты талапқа сай, өз дәрежесінде өту үлкен шеберлікті керек ететін іс.Кез-келген педагог-маман өз сабағының қызықты, тартымды өтуі үшінпәнаралық байланысты тиімді жүзеге асырғаны жөн. Пәнаралық байланыс ең алдымен, жалпы оқу процесін, бір мектептің барлық жұмысын бір жолға салуға, ғылымдар жүйесінің бір арнаға тоғысуына септігін тигізеді. Сонымен қатар, барлық мұғалімге бірыңғай талаптар қоюға және әртүрлі пәндерде ортақ мүддені шешуге жұмылдырады. Сол тәрізді, оқушының интеллектуалдық өрісін байытумен бірге, барша адамзаттық құндылықтар мен жалпы ақиқат дүниенің біртұтас жүйе екені туралы ғылыми көзқарастың қалыпты қалыптасуына мүмкіндік тудырады [2].

Оқу тәрбие процесін пәнаралық байланыс негізінде ұйымдастырудың тиімділігін арттыру мақсаты көзделініп, пәнаралық ғылыми-теориялық негіздері көрсетіледі. Қазіргі кезде жалпы оқушы жастардың білім алуға деген ынта ықыластарымен қызығушылығын арттыру, оларды жан-жақты дамытуда дүниетану ғылымдарының негіздерін пәнаралық байланыс арқылы беру басшылыққа алынып отыр. Сондықтан да, оқушыларға пәнаралық байланысты жүзеге асыру, ол өскелең ұрпақтың ғылым негіздерімен ықшамдалып алынған білім жүйесін толық меңгеруге мүмкіндік береді. Бүгінгі қоғам сұранысы мен өмір талабына негізделген жалпы адамзаттық құндылықтарға жету басты нысана болып отырған жағдайда, білім берудегі оқу жұмыстарын жүйелі ұйымдастыру негізгі шарты. Осы тұрғыдан саралай келе, оқу процесінде пәнаралық байланысты жүзеге асырудың тиімді жолдарын қарастырып оған теориялық тұрғыдан негіздеме беру – бұл өмір талабы.

Соңғы кезде пәнаралық байланыс ұғымы ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде жаңа мәнімен енгізіле бастады және оны білімдердің, танымдардың, сенімдердің адамның психологиялық ойлауының жиынтығы деп түсінуіміз керек.

Пәнаралық байланыс ұғымы «табиғат-қоғам» – адам ойының жүйесінде білім негізін пәнішілік қатынастарды және ғылымдардың интеграциялануын реттеуші қызметін жүзеге асырады. Пәнаралық байланысты оқу-тәрбие процесінде мынадай жағдайлардан көруге болады: пәнаралық байланыстар теориялық білімді іс жүзінде қолдануға, ғылымның түрлі салалары жөнінде кең ұғымы бар адамды тәрбиелеуде мүмкіндік береді. Қазіргі кезде оқушыларға білім беру және олардың танымдық қызметін өркендетуге жағдай жасалған.

Пәнаралық байланыстың философиялық негізіне дүниеде барлық заттың, құбылыстардың бір-бірінің өзара байланыстылығы тұжырымдалған дүние туралы білімдер сабақтастығы жатады. Оқушының өз болмысын тануға көмектесіп, қабілетін ояту, жаңа

рухани күш беру, білімнің ең маңызды мақсаты болып табылады. Негізінен, оқу пәндері әр ғылымның логикасына сүйенетіндіктен, олар бір-бірінен өз алдына оқшауланып, бөлектенбейді. Сондықтан ғылымның міндеті дара байланыстылықты танып білу. Ең бастысы, қазіргі кезде өздігінен білім алудың, өзекті мақсаты-диалектикалық ойлауды кеңінен дамытуды жүзеге асыру. Бұл міндет бір пәннің шеңберінде шешілмейді. Сондықтан әрбір мұғалім жеке деректерді нақтылы жағдайларды, оқиғаларды түсіндіріп қана қоймай, пәнаралық байланыс негізінде білім беруді көздеуді жолға қою қажет.

Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мақсат-саналы, білімді, тәрбиелі ұрпақ өсіру. Болашақ ұрпақ-келешек қоғам иесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдини-ғылыми өрісі озық адамзат етіп тәрбелеу біздің де қоғамның алдындағы борышымыз. Сондықтан пәнаралық байланысты жүзеге асырудың тиімділігі жолға қойылуда.

Пәнаралық байланыстың құрылымын іске асыру барысында педагогика ғылымындағы көптеген қозғаушы күштерді де ескеру керек. Оқыту үрдісінде пәнаралық байланысты іске асырудың құрылымдық белгілері мынадай:

- пәнаралық байланысты анықтау мақсаты;
- өзара байланысқа түсетін оқу пәндерін саралап, іріктеп алу;
- байланыс бөлігі немесе бөлігі болған оқу пәндерінің әрқайсысының ерекшелігі;
- пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру жолдары [3].

Сабақ беруде пәнаралық байланысқа мән бермеу оқу пәндері материалдарының бірін-бірі қайталауға, оқушылардың көптеген ұғымдар мен заңдылықтарды тар шеңберде түсінулеріне жетелейді. Білім мазмұнын меңгеру, пәнаралық байланысты ескермейінше мүмкін емес. Өйткені ол – өзара жақын пәндердің бағдарламасындағы оқу материалын үйлестірудің және іріктеудің маңызды көрсеткіштерінің бірі.

Көптеген педагогтар мен психологтар пікірлеріне қарағанда, оқушылардың түрлі пәндердегі білімдер мен біліктері, бейімділіктердің жеке элементтері арасындағы байланыстарды байқап және қабылдауы олардың білімдерін жүйеге түсіреді, ақыл-ойына серпіліс тудырады, таным қызметіне шығармашылық сипат береді.

Белгілі психолог Ю.А. Самарин өзінің «Ақыл-ой психологиясының очергтері» деген еңбегінде былай деп жазды:»Диалектикалық тұрғыдан ойлай білу дегеніміз - әр құбылыс басқалармен байланысы көп, түрлі фактілердің өзара ықпалы, қайшылықтары мен дамуы барынша күрделі екендігін көре білу деген сөз. Дүниетанудағы диалектикалық әдіс – адам баласы ақыл ойының жоғары деңгейі. Ол бұған қоса диалектикалық тұрғыдан ойлау, құбылысты оның барлық байланыстарымен жанама түрлерін көре білу деген сөз. Ол қасиет бірте-бірте барған сайын күрделене беретін білімдер жиынтығын меңгеру барысында қалыптасады» [4].

Ю.А. Самариннің позициясы бойынша пәнаралық байланысқа диалектикалық заңдылық деп қарау керек. Пәнаралық байланыс әр шәкірттің санасын өркендетуге қолайлы жағдай жасайды. Мысалы, ойлайтын адам табиғаттағы жеке құбылыстардың өзара байланысын түсінетіндей бейімділік дарытуымен қатар олардың неғұрлым кең жүйедегі басқа құбылыстарымен өзара байланысын байқауы керек.

Пәнаралық байланысты дидактикалық қағида деп қараудың қажеттілігі жоқ, себебі оның педагогикалық мақсаттылығы оқытудың жүйелілік қағидасынан туындайды, ол білімнің тұтастай жүйесінің оның негізгі бөліктерінің, атап айтқанда табиғат, қоғам және адам туралы нақтылы айқын түсініктердің өзара байланысын білдіреді. Оқушылардың дүниетанымын қалыптастыруға негіз болатын қоғамдық пәндер. Онда оқушылар табиғаттың, қоғамның, адам ойының даму заңдылығын диалектикалық және тарихи материализм негізінде қабылдап теориялық танымдық біліммен қаруланады.Соңғы жылдардағы блоктық жүйемен алынған курстар оқушыларға пәнаралық байланыс негізінде білім беруді көздеп отыр. Бұл бағыт жеке тұлғаның интеллектуалдық потенциалын дамытады және дүниетанымын қалыптастыруды жүзеге асыруға көмектеседі.

Ең бастысы, қазіргі кезде өздігінен білім алудың, оқытудың өзекті мақсаты етіп бірінші орынға диалектикалық ойлауды кеңінен дамытуды жүзеге асыруды қою керек. Бұл міндет бір пәннің шеңберінде шешілуі мүмкін емес. Сондықтан әрбір мұғалім жеке деректерді, нақтылы жағдайларды, оқиғаларды түсіндіріп қана қоюмен шектелмеуі керек, ол материалдың өзара байланысын бір-біріне тигізетін ықпалын,ортақ негізгі тенденцияларын, әлеуметтік-экономикалық, рухани ортақ белгілерін, топтастыру, бір-бірімен сабақтастыру, ортақ заңдылықтарын ашуды көздеуі тиіс.

Жоғарыдағы айтылған ойларды мектеп тәжірибесінде айқындау үшін әрбір мұғалім өзінің пәнін оқыту барысында қандай дүниетанымдық міндеттерді шешуді, жеке тарауларды өтуде, қайсысы ең басты идея, шешуші мәселе болатынын бөліп алдын-ала ойластыруы керек.Сол идеяға оқушылардың назарын аударып, олардың материалды меңгеруін қадағалап, сабақтя тиімді ұйымдастыра білуі қажет. Оқушылардың меңгерген білімдері сайып келгенде, әрбір шәкірттің жеке тұлғалық көзқарасына, сеніміне өмірлік құндылық бағдарына, мінез-құлықтың қағидасына айналу керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бейсенбаева А.А. Педагогика курсының лекциялары. Мектептегі оқу тәрбие процесіндегі пәнаралық байланыс. - Алматы: ҚазМПУ.-1991.
2. Балтаев А.Д. Пәнаралық байланыс арқылы оқушыларға экологиялық тәрбие берудің педагогикалық психологиялық негізі. - Алматы: 1994.
3. Мұсабеков О. Пәнаралық байланысты жүзеге асыру.-Қазақстан мектебі, 1989ж. №13.Б.49-50.
4. Самарин Ю.А. Очерки психологии ума. -М., 1962. -504 с.

ӘОЖ 37.013.42

ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУЫНА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ

Досымова Айдана Жанкелдықызы, Исмаилов Алдия Алмасұлы
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние групповой работы на развитие личности. Раскрываются особенности организации групповой деятельности и её значение в формировании коммуникативных, социальных и когнитивных навыков обучающихся. Особое внимание уделяется развитию способности к сотрудничеству, ответственности и критическому мышлению в процессе совместной деятельности. Отмечается, что групповая работа способствует более эффективной социализации личности и повышению мотивации к обучению.

Ключевые слова: групповая работа, развитие личности, обучение, социализация, сотрудничество, коммуникативные навыки, критическое мышление.

Abstract. This article examines the impact of group work on personality development. It раскрывает the features of organizing group activities and their importance in the formation of communicative, social, and cognitive skills of learners. Special attention is paid to the development of cooperation, responsibility, and critical thinking through collaborative learning. It is emphasized that group work enhances socialization and increases learning motivation.

Keywords: group work, personality development, learning, socialization, collaboration, communication skills, critical thinking.

Бүгінгі күні қазақстандық қоғамның түрлі саласында болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер еңбек нарығын реформалауды анықтайды. Бұл университет түлектерінің қазіргі кәсіби жағдайларға бейімделуіне байланысты көптеген әлеуметтік және кәсіби мәселелерге әсер етеді. Бұл реформалар студенттердің дайындық сапасына жаңа талаптар қоя отырып, жоғары оқу орындарындағы білім беру үдерісіне айтарлықтай әсер етеді. Бүгінгі таңда университет түлектері жаңа кәсіби ойлаумен, жоғары ұтқырлықпен, құзыреттілікпен, толеранттылықпен, топтасып жұмыс істей білуге бағытталуы керек.

Бұл талаптар ең алдымен жоғары оқу орындарының студенттерінің кәсіби құзыреттілігінің ажырамас бөлігі болып табылатын сыни ойлауды қалыптастыру және дамыту қажеттілігімен байланысты. Студенттердің жеткілікті жоғары деңгейдегі сыни ойлауы ғана бітірушіні өндірістік мәселелерді шешудің стандартты емес тәсілдерінде көрінетін іскерлік өзара іс-қимыл және ынтымақтастық дағдылары мен құзыреттерін игере отырып, тәуелсіз, креативті және сыни ойлаудың субъектісіне айналдырады. Жоғары сынып оқушылары әрдайым өзін-өзі дамытуға, жаңашылдыққа, мақсатқа жетудің әр түрлі тәсілдеріне, өз бетінше шешім қабылдауға, топпен жұмыс істеуге, бастамашылдық пен икемділікке жақсы дайын болуы керек.

Алайда, университет түлектерінің практикалық қызметін талдау көрсеткендей, олардың кәсіби мансаптарының басында олардың көпшілігі осы қасиеттерді іс жүзінде қалай жүзеге асыруға болатындығын білмейді және мұндай құзыреттерді оқу іс-әрекетінде де енгізу тәжірибесі жоқ. Университет түлектері көбінесе белгілі бір кәсіби қызметке дайын болмайды, ұжымда тиімді өзара әрекеттесу, қателіктер мен кемшіліктер туралы ойлау және т.б. көрсетті. Сонымен бірге, жоғары сынып мұғалімдері арасында оқушылардың сыни ойлауы оқу процесінде автоматты түрде қалыптасады және ол көп жылдық кәсіби тәжірибенің нәтижесінде ғана жоғары деңгейге жетеді деген пікір бар. Алайда, тәжірибе мен зерттеулер маманның тәжірибесі мен сыни ойлаудың қалыптасу деңгейі арасындағы тікелей байланысты растай алмайды. Сондықтан кәсіптік оқыту кезеңінде оқушылардың сыни ойлауын мақсатты және жүйелі түрде қалыптастыру технологияларын іздеу кәсіптік білім берудің маңызды міндеті болып табылады.

Жоғары оқу орындарында жұмыс жасайтын оқытушылар сыни тұрғыдан ойлауды қалыптастырудың дәстүрлі тәсілдеріне сүйене отырып, қазіргі кезде студенттерді кәсіби және әлеуметтік қатынастардың әртүрлі формаларында ойлауды дамытуға тарту қиындықтарына тап болады. Осыған байланысты біз жоғары оқу орындарының студенттері арасында сыни ойлауды қалыптастыру процесі білім беру жүйесін реформалау үдерісіне сәйкес келмейді деген қорытынды жасауға болады. Сондықтан сын тұрғысынан ойлауды қалыптастырудың мазмұнын, формалары мен әдістерін жаңарту қажет [1].

Қазіргі жоғары оқу орындарында түлектерге сыни ойлауға негізделген іскерлік әлемдегі жаңа басқару жүйесіне икемді түрде бейімделуге мүмкіндік беретін топтық оқытудың жаңа тиімді технологияларына көшу қажет. Осыған байланысты студенттердің оқу қызметін ұйымдастырудың әр түрлі топтық формаларын қолдану негізінде жоғары білім беру жүйесіндегі әмбебап және кәсіби құзыреттіліктер құрылымында сыни ойлауды қалыптастыруға жағдай жасау қажет.

Студенттердің оқу қызметін ұйымдастырудың топтық формаларын оңтайлы таңдау туралы мәселе әрдайым әр түрлі ғылыми мектептердің зерттеушілерінің назарында болды. Алайда, осы уақытқа дейін менеджментте кеңінен қолданылатын жоғары оқу орындарының студенттері арасында сыни тұрғыдан ойлаудың ерекше түрін қалыптастыру мен оқу үдерісіндегі іс-әрекетті ұйымдастырудың топтық формасы арасындағы өзара іс-қимыл мәселелері жеткілікті түрде өңделмеген.

Топ - бұл бірлескен іс-шараларды жүзеге асыруда мақсаттар мен перспективалармен бөлісетін адамдардың шағын жинынтығы (әдетте 5-7, көбінесе 15-20-ға дейін); қосымша дағдыларды игеру; соңғы нәтиже үшін жауапкершілікті алады; функционалды-рөлдік қатынасты өзгерте алады. Топ әдетте ұйымның әр түрлі салаларындағы және нақты

мәселелерді шешу үшін бірлесіп жұмыс істейтін адамдар тобынан тұрады. Топтың мәні оның барлық мүшелері үшін ортақ міндет. Бұл міндеттеме барлық топ мүшелері сенетін нақты мақсатты - олардың миссиясын талап етеді. Топтың миссиясында жеңіске, чемпионатқа және жоғарылауға байланысты элементтер болуы керек. Сонымен бірге топтың мақсаттары миссиялардан өзгешеленеді, бұл топтың мақсаттары сәттілікке жету жолындағы алға жылжуды қадағалауға мүмкіндік береді, ал миссия қаншалықты жаһандық болса, соғұрлым ол мағына мен қуат береді.

Топтан айырмашылығы, миссия әрдайым топта анықтала бермейді, ал мақсаттар нақты айқындалмайды. Көбіне топ мүшелері топтың пайда болуының нақты себебін анықтай алмайды. Мысалы, Дж.Хоманс: "топ дегеніміз - белгілі бір уақыт аралығында бір-бірімен қарым-қатынас жасайтын адамдардың белгілі бір саны", ал Р.Мертон: "топ дегеніміз - белгілі бір уақытта өзара әрекеттесетін басқалардың қатынасы жол. , өз мүлкін және басқаларды тану.

Р.Бэйлс: «Топ дегеніміз - бірнеше кездесу кезінде бір-бірімен белсенді қарым-қатынас жасайтын адамдардың белгілі бір саны, сондықтан әрқайсысы жеке-жеке бөлісу үшін оған жауап беруге немесе жауап беруге мүмкіндік береді. кейінірек кездесетін немесе еске алатын уақыт келді ».

Топ құру - бұл күрделі процесс. Ол қосымша дағдылардың үйлесуі топ үшін маңызды екенін атап өтті. Олар үш санатқа бөлінеді:

- техникалық немесе функционалдық сараптама;
- мәселелерді шешу және шешім қабылдау дағдылары;
- тұлғааралық қарым-қатынас (тәуекел, пайдалы сын, белсенді тыңдау және т.б.).

Бал кезеңі - ұжым өмірінің басында қысқа бал кезеңі болады Осы уақыт аралығында адамдар өзін ресми және сыпайы ұстайды. Олар топ жетекшісіне шешілуі қажет мәселелер туралы мүмкіндігінше көбірек сұрақтар қоюға тырысады және жасалып жатқан жұмыс үшін қажетті ережелер жасауға тырысады.

Дауыл кезеңі - топ жетекшісі мен топ мүшелері үшін өте қиын кезең болуы мүмкін. Сонымен қатар, лидердің беделіне қауіп төндіретін шағын топтар арасында қақтығыстар пайда болды. Кері байланыс поляризацияланған: топтың жекелеген мүшелері басшының немесе бүкіл команданың бақылау орнатуға тырысуына қарсы тұрады. Бұл негізгі құндылықтар мен мәселелерді шешу қабілеттілігі туралы эмоционалды кезең.

Нормативтік кезең - дауылдан кейінгі құлау. Топ бір-бірімен тығыз жұмыс істей бастайды, өзара қолдау дамиды, адамдар бір-бірімен келіспей, жігерлендіреді (көтермелейді). Жұмыс бойынша ынтымақтастық басталады, негізгі ережелер келісіледі, байланыс дамиды [2].

Іскерлік баспалдақ - қанағаттану уақыты бола алады. Тапсырманы орындау үшін қажетті құрылымдарды құру үшін топ біріктіріледі. Мұнда прогресс рухы билейді, ал топ мүшелері қажетті рөлдерді икемді атқарады. Бұл кезеңде ұжымда белсенділік атмосферасы құрылады.

1. Бейімделу. Іскерлік белсенділік тұрғысынан ол өзара ақпараттандыру және міндеттерді талдау кезеңі ретінде сипатталады. Осы кезеңде топ мүшелері мәселені шешудің тиімді әдісін іздейді. Тұлғааралық қарым-қатынас сақтыққа алып келеді және диадтардың пайда болуына әкеледі, барлау және тәуелділік кезеңі басталады, бұл топ мүшелерінің бір-бірінің іс-әрекетінің сипатын және топтағы өзара қолайлы мінез-құлықты іздеуді білдіреді. Топ мүшелері сергектік пен мәжбүрлік сезімін біріктіреді. Осы кезеңдегі команданың тиімділігі төмен, өйткені оның мүшелері әлі таныс емес және бір-бірін танымайды.

2. Топтастыру. Бұл кезең симпозиумдар мен мүдделер бірлестіктерінің (кіші топтардың) құрылуымен сипатталады. Оның инструменталды құрамы жеке тұлғаның мотивациясы мен топтық іс-әрекеттердің мақсаттары арасындағы сәйкессіздіктің көрінуіне байланысты топ мүшелеріне қойылатын міндеттер мазмұнына қойылатын талаптарға қарсы тұрудан тұрады. Тапсырманың талаптарына команда мүшелерінің эмоционалды реакциясы

бар, бұл шағын топтардың пайда болуына әкеледі. Топтастыру кезінде топтық өзіндік сана бірінші топішілік нормаларды құрайтын жеке топшалар деңгейінде қалыптаса бастайды.

3. Ынтымақтастық. Бұл кезеңде мәселені шешу жолында жұмыс істеуге деген ниет бар. Бұл өткен кезеңдермен салыстырғанда ашық және сындарлы қарым-қатынаспен сипатталады, топтық ынтымақтастық пен ынтымақтастық элементтері бар. Мұнда алғаш рет «Біз» мағынасы айқын топ пайда болды. Бұл кезеңде аспаптық іс-әрекет жетекші болады, топ мүшелері оны іске асыруға жақсы дайындалған, ұйымдастырушылық бөлім дамыған. Алайда, бұл топта нақты психологиялық байланыс жоқ [3].

4. Ұйымдастырушылық-психологиялық іс-әрекет нормасы. Бұл кезеңде топтардың өзара әрекеттесу принциптері жасалады. Эмоциялық белсенділік саласы басым болады, «Мен-Сен» қатынастарының маңызы күрт артады, ал жеке қатынастар жақындай түседі. Топты дамытудың осы кезеңінің белгілерінің бірі - топтағы белсенділіктің болмауы.

5. Жұмыс. Іскерлік белсенділік тұрғысынан оны сәтті шешім қабылдау үшін сындарлы әрекеттермен сипатталатын шешім қабылдау кезеңі ретінде қарастыруға болады. Функционалды-рөлдік қатынас кезеңі топтық тапсырма ойналатын өзіндік резонатор болып табылатын топтың рөлдік құрылымын қалыптастырумен байланысты. Топ қақтығыстың көрінісі мен шешілуіне ашық. Мәселені шешудің әртүрлі стильдері мен тәсілдері танылады. Бұл кезеңде топ дайындықтың жоғары деңгейіне, ұйымдастырушылық-психологиялық бірлікке, топтық субмәдениетке тән әлеуметтік-психологиялық жетілудің жоғары деңгейіне жетеді.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, топты құрудың теориялық аспектілері мыналар болып табылады: топ құру қағидалары, жұмысты ұйымдастыру, өмірлік циклды анықтау, ұжымдық жұмыс тиімділігі ережелері және топтық рөлдерді салыстыру. Педагогикалық ұжымды қалыптастыру алгоритмінің мазмұнына, жалпы білім беру мекемесіндегі топтық жұмыстың артықшылықтарын көрсететін топтық жұмысты ұйымдастыру әдістерінің жіктелуіне ерекше назар аударылады [4].

Әдебиеттер тізімі:

1. Александрова Е.А. Роль педагогических команд в образовательных учреждениях. – СПб.: ГНУ ИОВРАО, 2018. – 128 с.
2. Кон И.С. Личность и общество. – М.: Академия, 2016. – 264 с.
3. Александрова Е.А. Практика командообразования в педагогических коллективах образовательных учреждений // Проблемы педагогической инноватики в профессиональной школе - СПб.: ИОВРАО, 2016. –3 с.
4. Баркер А. Как лучше управлять людьми – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2019. – 208 с.

ӘОЖ 37.013.42

ТҰЛҒАНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

***Елубаева Рахат Сайлаубековна**, п.ғ.к., доцент*
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Еркинбек Азамат Ғабитұлы, Куракбаева Айкүнім
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования коммуникативной компетентности личности как важного компонента современного образования. Раскрывается сущность коммуникативной компетентности, её структура и значение в процессе социализации и профессионального становления личности. Особое

внимание уделяется педагогическим условиям и методам, способствующим эффективному развитию коммуникативных навыков. Отмечается роль образовательной среды в формировании способности к межличностному взаимодействию.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, личность, образование, социализация, педагогические условия, межличностное общение, навыки общения.

Abstract. This article examines the formation of communicative competence of an individual as an essential component of modern education. The essence, structure, and significance of communicative competence in the process of socialization and professional development are revealed. Special attention is paid to pedagogical conditions and methods that contribute to the effective development of communication skills. The role of the educational environment in shaping interpersonal interaction abilities is emphasized.

Keywords: communicative competence, personality, education, socialization, pedagogical conditions, interpersonal communication, communication skills.

Еліміздегі орта білім беру реформасы шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған «жалпыға арналған білімнен», «білім әркімге өмір бойы» үлгісіне көшуді және әлемдік білім беру кеңістігіне жедел енуді қамтамасыз етуді мақсат етеді. Осыған орай қазіргі білім беру мазмұнын ұлттық негізде жетілдіре отырып, әлемдік жүйеге жақындастыруда құзыреттілікке бағдарлану бағытын қарастырып отыр. Бұл оқушыны жаңа тұжырымдарды түсінуге және қабылдай білуге, бүкіл өмір бойы өзгермелі жағдайларға тез икемделуіне, сындарлы ойлай білуге және ақпараттар ағынын бағдарлай алуға, топтың алдында өз ойын анық, дәл жеткізуге, тыңдаушысын иландыра білуге қабілетті интеллектуалды ұлт ретінде қалыптастыруды көздейді.

Бұл міндеттерді жүзеге асыруда жаңа білім беру жүйесінің бастауыш сатысында оқыту үдерісін ұйымдастыру базалық білім, білік, дағдылар, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде оқушылардың түйінді құзыреттілігін қалыптастыруды қажет етеді. Осыған сәйкес бастауыш мектептен бастап оқушылардың бойында өзара мәдениетті қарым-қатынас нормаларын игертуді қамтитын коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру басым бағыттардың бірі болып табылады.

Коммуникативтік құзіреттілікті қарым-қатынастың бір қыры ретінде қарастыру белгілі философтар, қазақ даласының ойшылдары, ғұлама ағартушылары, психологтар мен педагогтардың еңбектерінде көрініс тапқан [1].

Тұлға дамуындағы қарым-қатынастың орны және олардың бір-бірімен диалектикалық байланысы Ж.Алтаев, Қ.Әбішев, М.М.Бахтин, Н.А.Бердяев, Т.Д.Кішібеков, Ә.Нысанбаев, Г.Ж.Нұрышева, М.Орынбеков және т.б. философиялық еңбектерінде қарастырылады. Психология ғылымында К.Роджерс, С.Л.Рубинштейн, Л.С.Выготский, М.Мұқанов, Т.Тәжібаев, Қ.Б.Жарықбаев, Ә.Алдамұратов, және т.б. қарым-қатынастың коммуникативтік жағының психологиялық заңдылығын ашады.

Коммуникативтік құзыреттілік алғаш рет әлеуметтік психологияда пайдаланылып, ішкі қоры (білім, білік) негізінде басқа адамдармен байланысты құру және қолдау қабілеті ретінде қолданылған. Күні бүгін психологиялық, педагогикалық әдебиеттерде «коммуникативтік құзыреттілік» терминінен басқа да коммуникативтік дайындық, қарым-қатынас құзыреті, коммуникативтік қабілет, тұлғаның коммуникативтік әрекеті, мәдениет және біліктілік деген сияқты терминдер көптеп қолданылып келеді. Бір қарағанда бұл терминдер белгілі бір жағдайда ғана қолданылатын синонимдес сөздер сияқты болып көрінуі мүмкін. Ал ғылыми тұрғыдан олардың мағыналық ара-жігін анықтап, ашуға болады. Сөйлеу әрекетін жүзеге асыратын – тіл болса, оның іске асуына жағдай жасайтын – коммуникация. «Коммуникативтік» терминіне қатысты зерттеу еңбектерінің қай-қайсысында да оның қарым-қатынас құралы, сөйлесуге байланысты қасиеті баса айтылады. Сонымен «коммуникативтік құзыреттілік» ұғымына талдау жасауды жөн көрдік.

«Коммуникативтік құзыреттілік» ұғымы 1970 жылдардан бастап қолданыла бастады. Аталған термин әуелі даму психологиясы, когнитивті психология және

социолингвистикамен байланыста дамып қолданылды. Бихеверист ғалымдар тұлғаның коммуникативтік құзыретін қамтамасыз ететін бірнеше міндетті шеберлікпен меңгеру қажеттігін атап көрсетеді.

Шетелдік ғалымдардың коммуникативтік құзыреттілік мәселесіне арнаған еңбектерінде зерттелетін феномен «шынайы өмірлік жағдайларда меңгерген тілді қолданушымен ауызша және жазбаша қарым-қатынас орната білу икемділігі» деп көрсетеді. Коммуникативтік құзыреттілікті – кез келген оқушының, жан-жақты қарым-қатынас жағдайын қабылдау, жіктеу амалы арқылы нені және қалай айту қажет екенін айқындауы деп тұжырымдайды [2].

Коммуникативтік құзыреттілік өзіндік үйлесім (түзілім) ретінде өте аз қарастырылып, басқа ұғымдармен байланыста қолданылғандығын кездестіруге болады. А.Н.Хомскийдің тілді ерте меңгеру мәселесіне арналған көзқарастарымен коммуникативті құзыреттілікті психолингвистика, социолингвистика және коммуникативті әрекет теориясы шеңберінде қадағаланады. Коммуникативтік құзыреттілікті өзіндік түсіндіруді Дж.Уайменнің «коммуникативтік құзыреттілік теориясында» коммуникативтік құзыреттілікті «қарым-қатынас контексінде әлеуметтік білім мен әлеуметтік дағдыны прагматикалық ретті пайдалану» деп анықтаған. Мұндай тәсіл диададағы өзара әрекетке талдау жасауға ыңғайлы болғанымен, коммуникативтік құзыреттілікті жетілдіру мен диагностикалауда берері аз. Ресейлік зерттеулерде коммуникативті құзыреттілікті қандай да бір кең ауқымды білім берудің бөлшегі ретінде қарастырады.

И.Я.Зимняя құзыреттіліктер арасынан коммуникативті құзыреттілікті адамның тұлға ретінде өзіне қатынасын және өз өмірінің түрлі формаларындағы әрекеттерін айқындап, тұтас әлеуметтік ортада адамның басқа адамдармен өзара әрекеттесу аймағындағы іс-әрекеті деп қарастырды.

Еуропалық кеңесте коммуникативтік құзыреттілік базалық сапа ретінде қабылдаған негізгі бес құзыреттіліктердің арасында белгілі орынды иеленіп, «қазіргі жылдам өзгеретін демократиялық қоғамда» тұлғаның соған сай әлеуметтену жағдайы деген түсіндірме беріледі. Аталған құзыреттілік субъектінің ауызша және жазбаша қарым-қатынас құралдарын меңгеру деңгейімен байланысып, әлеуметтік өмірде және кәсіби әрекетте маңызды болып табылатын; «әлеуметтік оқшаулану қаупін» жеңуде «бір немесе одан да көп» тілді меңгерудің маңыздылығы ерекше атап өтіледі. А.В.Хуторской (2002) коммуникативтік құзыреттілікті тұлғаның «бастапқы» сапасы ретінде қарастырады. Жоғарыдағы зерттеулердегі ғылыми тұжырымдар мен көзқарастардан тұлғаның коммуникативтік құзыреттілігі қарым-қатынас барысында өзін-өзі көрсете білуі және адамның дербес коммуникативтік ерекшеліктерінің кешені болып табылады.

Р.С.Немов коммуникативтік құзыреттілікке «өзінің табысқа жетуіне қатысты адамдармен қарым-қатынас жасай білу іскерлігі мен дағдысы» деген нақты анықтама береді. Психологиялық көзқараста коммуникативтік құзыреттілік – бұл тұлғаның шынайы қарым-қатынасқа сәйкес жағдайда сөйлесім, оқу, аудиттік және жазуда өзінің сөйлеу әрекетін ұйымдастыра, басқара білу мүмкіндігі деп тұжырымдалған. А. Панфилов коммуникативтік құзыреттілік – бұл білім, білік, дағдылардың жиынтығы деген тұжырымын айтып, оларды мынадай негізде қамтамасыз етілуі керек деген талап қояды: қатынас қызметі және коммуникативтік үдерістің ерекшелігі; қатынас түрлері мен оның негізгі сипаттамасы, қарым-қатынас амалдары; вербалды және вербалды емес қарым-қатынастар; «кері байланыс» – сұрақтар мен жауаптар, іс-әрекетте өзара әрекеттесудің формалары мен амал - тәсілдері, технология мен адамдарға әсер етудің тәсілдері [3].

М.Махаманова мектепке дейінгі балалардың қарым-қатынасындағы коммуникативтік құзыреттіліктің ерекшелігіне түсіндірме береді. Оның ойынша, коммуникативтік құзыреттілік басқа адамдармен қарым-қатынасты орнату, сақтау қабілеті. Оның құрамын тиімді қарым-қатынасты қамтамасыз ететін білім, білік және дағдының жиынтығы құрайды.

К.Данцигер коммуникативтік құзыреттілік – бұл адамның коммуникативтік қызметінің мүмкіндіктеріне сай жүзеге асыра білуі. Коммуникативтік құзыреттіліктің негізі серіктесінің орнына өзін қоя білу, қарым-қатынасты әңгімелесуші қабылдайтындай әрі түсінікті етіп құра білу іскерлігі деп анықтаған. Ал Ю.А.Коневаның анықтауы бойынша қарым-қатынастың тиімді болуына коммуникациялық мүмкіндіктердің болуы әсер етеді. Әр алуан қарым-қатынас мәселелерінде өзіндік әлеуеті мен міндеттерінің және мүмкіндіктерінің әріптесінің шешіміне сәйкес келуі. Құзыреттілікті ауқымды жоспарда қарастыру Ю.Н.Емельяновтың еңбектерінен байқалады. Автор коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру теориясы мен практикасын зерттеген, тұлғааралық тәжірибелердің деңгейі, төңірегімен өзара әрекетте индивидтен өзінің қабілеті мен әлеуметтік мәртебесін табысты қамтамасыз етеді. Оның пікірінше, аталған құзыреттілік «тәрбиелі» ұғымымен сәйкес келеді, оның төңірегіндегілер тиімді немесе тиімді емес байланыс жағдайындағы тұлғааралық мінез-құлық ерекшелігі. Сондықтан коммуникативтік құзыреттілік тек дара сапа емес, бірін-бірі түсінуге ұмтылған белгілі топ адамдарының санасының белгілі жағдайы. Психология ғылымында коммуникативтік құзыреттілікті басқа адамдармен байланысты құру және қолдау қабілеті ретінде қарастырылғанын көреміз [4].

Педагогика ғылымында коммуникативтік құзыреттіліктің әдістемелік аспектісін Г.С.Трофимова зерттеп, дидактикалық үдерісте оқушылардың коммуникативтік іс-әрекет тәжірибесін қалыптастырудағы мүмкіндігін анықтаған. Зерттеушінің ойынша, коммуникативтік құзыреттілік пен коммуникативтік қабілеттің бірігуі, ондағы қалыптасқан тәжірибесі коммуникативтік құзыреттілігінің жоғары деңгейге жетуіне ықпал етеді. Тілдік қарым-қатынастың жұтаңдығын жою қарым-қатынас ортасын ұйымдастыруға байланысты. Ол туралы М.Р. Львов «балаларға тілдік орта құру керек. Бұл орта баланың тілін дамытады, оның қандай болуы, өзінің тілінің бай және алуан түрлілігіне әкеліп тірейді» – деп тұжырымдайды. Демек, оқушының сөйлеу ортасы өзі қатысым жасайтын тұрағы, мекені, отбасы мен мектеп болып табылады. Оқушы тілінің даму үдерісін мақсатты, жүйелі, жүргізу, тіл байлығын молайту ортасы болып табылады.

С.Ж. Берденова еліміздегі орыс тілді жалпы білім беретін мектептің 5-сынып оқушыларының көп тілділігі негізінде коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруды зерттей отырып, тұлғаның адамдармен байланысқа түсу біліктілігімен түсіндіреді. Оқушылардың көп тіл білуі адамдармен тіл табысуда өзінің мінез-құлқын бақылау, басшылыққа алу, өз көзқарасын сауатты етіп дәлелдей алуына мүмкіндік береді. Мұндай жағдайлар болашақта қоғамда, отбасында береке орнатып, тіл табысу нәтижесінде жұмыссыздық жойылады.

Білім беруді жаңарту жағдайында бастауыш мектепті ақпараттандыру мәселесін зерделей келе, Ж.Ы.Сардарова бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті құзыреттілігінің көрсеткіштеріне жазбаша коммуникация, көпшілік алдында сөйлеу, диалог, топтық өнімді коммуникация деп бөліп көрсетеді. Зерттеушінің бұл тұжырымын зерттеу жұмысымызда басшылыққа алдық. Жоғарыдағы коммуникативті құзыреттілік туралы психологиялық-педагогикалық зерттеулердегі түсініктемелерді басшылыққа ала отырып, төмендегідей анықтама беруді мақсат еттік.

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігі өзара әрекет пен қарым-қатынас тәсілдері туралы білімі, білігі және дағдысының жиынтығы. Демек, оқу-ағарту саласында өзекті мәселенің бірі – бастауыш сынып оқушысын сапалы қарым-қатынасқа даярлап, тұлғаның коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. Бастауыш сынып оқушысының тілдік қарым-қатынасын жетілдіру, дамыту арқылы қоғамға жан-жақты дамыған, белсенді, өздігінен жасампаздықпен ойлай алатын және өз ойын шығармашылықпен жеткізіп, шебер қарым-қатынас жасай білетін, тілдік қатысымды тиімді қолданатын баланың коммуникативтік қабілеттерін дамыту қажет. Коммуникативтік құзыреттілік тұлғаның оқу-танымдық, кәсіби және мәдени-танымдық қызметтің өзекті салаларында сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін меңгеруге байланысты іс-әрекет жасауына

мүмкіндік береді. Қазіргі жылдам дамып отырған дүние жағдайларында оқушыларды сөйлегенде сөзі терең, қыруар ойлы, өткір, қиялды тереңнен тартып, ұғымды, әсерлі етіп сөйлей алатын кез келген ортада қарым-қатынасты орната алатын құзыретті тұлғаны қалыптастыруды талап етеді [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Жарықбаев Қ. Психология. – Алматы: Санат, 1993. – 272 б.
2. Алдамұратов Ә.Ж. Тілдік конструкцияларды меңгеру психологиясы. –Алматы, 2006. – 40 б.
3. Джакупов С.М. Управление деятельностью студентов в процессе обучения: Учебное пособие. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 117 б.
4. Бердібаева С.Қ. Интелект – адамның творчестволық іс-әрекетінің шарты ретінде // Хабаршы–Вестник. - 2006. - № 2. – С.10-14.
5. Тоқсанбаева Н.Қ. Психологиядағы қарым-қатынас мәселесі // Білім беру жүйесінде адам ресурстарын басқарудың қазіргі тенденциялары: Халықаралық ғылыми-практикалық конф. материалдары. – Алматы, 2005. – Б. 345-347.

ӘОЖ:37.035.44.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕ ТӘРБИЕШІЛЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жайлыш Шерхан Айбекұлы, Курбанова Зульфия Юсуповна, Махатай Шалқар Шыңғысұлы
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье обсуждаются размышления педагога-ученого А.Табылды о взаимосвязи воспитания детей и поэзии. Ученый подчеркивает важную роль детской поэзии в формировании психологии ребенка, формировании его поведения, а также в развитии его языка.

Ключевые слова: воспитание детей, поэзия, развитие языка, психология, детская поэзия.

Abstract. This article discusses the reflections of the teacher-scientist A.Tabyldy on the relationship between parenting and poetry. The scientist emphasizes the important role of children's poetry in shaping the child's psychology, shaping his behavior, as well as in the development of his language.

Keywords: parenting, poetry, language development, psychology, children's poetry.

«Баланың жарық дүниедегі тәрбиесі оның туған күнінен басталады. Оның психологиясының қалыптасуына денсаулығы, орта, жағдай, тәрбие әсер етеді. Бала сенгіш, адал, қиялшыл, сезімтал. Бір сөз оның өмірбақи есінде қалады. Орынды, әсерлі айтылған бір сөзбен-ақ баланың жағымсыз қылығын тыюға болатынын өмірден білеміз. Балаға әсіресе өлең сөз ерекше әсер етеді»,-деп жазған педагог-ғалым Ә.Табылды балалар поэзиясын құдіретті тәрбие құралына теңейді [1;155б.]. Осы ой-пікірін ғалым «Бала мінезі мен поэзия» атты педагогикалық ой-толғауында толықтыра түседі. Бала үшін ең мейірімді ең жақын жан-ана. Жас бала адамдардың барлығын адал, ізгі санап, ілтипатты қарым-қатынаста болады. Баланың пәк ізгі сезімін одан да қатты дамытатын-поэзия. Міне, осылай ой түйген ол тіпті тәлім-тәрбие ісінде үлесі зор кейбір өлеңдер туралы: «баланың жүрегін елжіретіп, өмірбақи мархаббатты болуға бейімдейді. Балалық кездегі құбылыс оның есінде мәңгіге қалады. Анаға деген сүйіспеншілігі жастайынан қалыптасқан бала өсе келе оған ізгілікпен қарап, анайы мінез көрсетпеуге тырысады. Демек, мұндай өлеңдер бала мінезін

қалыптастыруға игі әсерін тигізеді», -деп жаза отырып поэзия әрі баланың сөз байлығын тез молайтып, дүниеге көзқарасын қалыптастыратындығын да атап өтеді. [1;157б.] Баланың тілі шығып, қоршаған ортаны тани бастаған сәттерден-ақ оны сыпайылыққа үйрету керек. Осы тұрғыда не жаман, не жақсы екенін танытатын жеңіл, бала психологиясына жақын қысқа көлемді тақпақшаларды айтып, жаттатып, үйретудің артықшылығы жоқ деп ойын сабақтаған педагог-ғалым: «баланың мінез-құлқын қалыптастырып, тәрбиелеу ісіне балалар поэзиясын пайдаланудың мәні зор. Ол үшін асқан кішіпейілділік пен талғам, педагогтік қабілет керек. «Балалы үй-базар». Базардың қызығы мол, берер берекесі көп. Әрбір отбасында бала тәрбиесіне қызмет ететін қымбатты мұра-балалар поэзиясы. Асыл мұра, алтын қазынаны пайымдап, пайдалана білген ата-ана бала тәрбиесінде өз мақсаттарынан «қапы қалмай», қанағаттана орындайды»,- деп қорытындылайды.

«Поэзияның бала тілін дамытудағы ролі»атты еңбегінде Ә.Табылды ой мен тіл бір-бірімен тығыз байланысты деген заңдылықты берік ұстанады. Тілі шығып келе жатқан бөбектің айнала қоршаған орта жайында түсінігін айқындау үшін оған үнемі көңіл бөліп отыруымыз керек. Тіптен жарық дүниенің есігін жаңа ашқан нәрестенің өзі екі-үш айдан соң жанды қимылға қарап, күлімдеген жадыраңқы жүзге, ыстық ықыласпен әлдилеген жұбату мен мейірлене жақсы көріп өбуге өз жауабын бере бастайды. Осы тұста «Бесік жыры» баланың құлағына сіңіп, жан дүниесі, жүрегін тербейді. Осылай пайымдаған педагог-ғалым: «Білуге құмар жас сәби екі жасқа қарай жеке сөздерді өз мәнінде айту керек екендігін аңғара бастайды. «Анау не?», «Мынау не?» деп, жеке заттардың, құбылыстардың атауын білмекке құмартады. Сөйтіп бала бөбектік аңғалдықтан сәбилік саналыққа қарай өсіп, сөздік қоры, ойы дамиды.Үш жасқа толған сәби жай сөйлемдер құрап, жаттыға сөйлеуге бейім болады. Ол әсіресе әсем ән, тартымды тақпақ айтуға құмарлана бастайды. Ол бөпесін жуатып айтқан анасының «бесік жырындағы» сөзге түсіне бастайды. Яғни, баланың эстетикалық сезімінің саналы дәуірі басталады. Оған жарық дүниедегі барлық құбылыс қызық көрінеді, барлық сөз, күй, үн сиқырлы, қасиетті естіледі. Осы кезеңнен бастап баланың тілін дамытуда балалар поэзиясының мәні зор»,-деп жаза келе осы жастағы бүлдіршіндер қысқа көлемді тақпақшаларды жаттауға бейім тұратындығын айтады [1;162б.]. Ғалымның негіздеуінше, ана, әке, әже, ата туралы тақпақтарды жаттау арқылы олардың сол тұлғаларға деген мейірімі, жақсы көру сезімі одан әрі дамиды. Тілі ширайды. Жыл мезгілдері, мерекелік күндер, төрт-түлік туралы тақпақтарды жаттау арқылы дүниеге көзқарасы қалыптаса бастап, қоршаған ортаны таниды. Мектеп жасына дейінгі бүлдіршіндерге тақпақтар жаттату жұмысын дұрыс жүзеге асыру үшін алғашқы кезекте тәрбиешілер мен ата-аналар сол тақпақтарды іріктеп, даярлап алу керек. Екінші кезекте бірнеше рет мәнерлеп, ырғағына келтіріп, мимикасымен бүлдіршіндерге өздері орындап беруі қажет. Осыдан соң тақпақты бірнеше рет қайталатып, әрбір сөзге түсініктеме бергені жөн. Жаттату үрдісінің соңында орындау кезіндегі баланың тілдік кемшіліктерін сабырлықпен, жалықпай түзету керек. Және дауыс ырғағын дұрыс ұстап, мәнеріне келтіре орындауға көңіл бөлуіміз тиіс. Міне бала тәрбиесі және поэзия мәселесіне осылай өз ой-пікірін білдірген педагог-ғалым бұл мәселеге деген көзқарасын «Қазақ балалар поэзиясы және тәрбие», «Бала тәрбиесінің басты құралы-ертегі» атты еңбектерінде одан да тереңірек өрбітеді.

Ғалымның 1971 жылы «Лениншіл жас» газетінде жарық көрген «Қазақ балалар поэзиясы және тәрбие» атты ғылыми-педагогикалық мақаласында ата-бабаларымыздың рухани қазынасы ауыз әдебиеті және оның негізінде дамыған көркем әдебиеттің бір тармағы-балалар поэзиясы-тамаша тәрбие құралы екенін баса айта отырып, «балалар поэзиясы осы дәуірде барлық жағынан толысып, оқу-тәрбиенің ең басты құралы болып отыр»,-деп жазды. Отбасында, мектепке дейінгі мекемелер мен мектепте поэзиялық шығармаларды жаттап өскен баланың эстетикалық қиялдары дамып, мінез-құлқындағы асыл қасиеті қалыптасып тәлім алады.

Осы мәселені сөз еткен педагог-ғалым тақпақтардың түрі әрқалай екендігін, дүниетанымдық тақырыптағы еңбектерді мектеп жасына дейінгі мекемелерде пайдалану

тиімді екенін айтады. Өсіп келе жатқан баланың білімінен бұрын сезімі пайда болады. «Әуелі балалардың сезіміне тікелей әсер етіп, содан кейін санасына ұялайтын, ойнақы оқылатын өлеңдерді» «эстетикалық тәрбиенің шамшырағы сияқты қасиетті материал» деп санаған ғалым «Бала айналадағы өмір құбылыстарына қарап, көркемдіктен көп әсер алады. Баланың көркемдік сезімі неғұрлым қалыптасқан сайын, оның қиялы шарықтап, өмір ғажаптарын терең түсініп, қызықтай қабылдайды, ой-өрісі, білім санасы дами түседі», - деп жазады [1;181б.]. «Қандай шығарма болмасын, оның негізгі мақсаты – тәрбие» деп ой қорытқан педагог-ғалым «Қазақ балалар поэзиясының педагогикалық қасиетін қастерлей біліп, оқу-тәрбие ісіне пайдалана білу-баршамыздың міндетіміз» деп атап көрсетеді [1;181б.].

«Бала тәрбиесінің басты құралы-ертегі» деп аталатын педагогикалық ой-толғамында Ә.Табылды балдырғандардың ой-қиялына әсер ететін ертегілер бүгінгі таңда да өңделіп жаңа заман талабына сай жаңара түскендігін, қазіргі уақытта өлең түріндегі ертегілер бой көрсетіп жатқандығын жаза келіп: «Өлең-ертегілердің прозалық, ертегілерден негізгі айырмашылығы-онда сөз ойнақылығы, тілге үйірімділік, ырғағы, әдемі әуезі, үнді, үйлесімді, желілі, серпінді желдірмесі баланың ой-қиялын өсіріп, сезімін ұшқырлап, ерекше еліктіріп отырады»,-дейді.

Баланың дүниетанымдық көзқарасын қалыптастырып, рухани тәрбие беретін, әдеби білімін дамытатын көркем шығармалар педагогиканың маңызды бір саласы деп бағалаған Ә.Табылды тіпті жоғары білім алушы білімгерлердің өзіне Жалпы педагогика курсынан білім беру барысында көркем шығармаларды тиімді пайдаланудың берері мол екендігін «Педагогика курсында әдеби шығармаларды пайдаланудың тәрбиелік мәні» атты еңбегінде атап көрсетеді. Ғалымның дәлелдеуінше, аталмыш мәселені жүзеге асыруда ұстаздың біліктілігі мен шеберлігі басты орын алады. Халық фольклорын педагогикамен байланыстыру ісін осылай жолға қойған ғалым жоғарыда аталған курстың «Педагогика пәні» деген алғашқы тақырыбынан бастап соңғы тақырыптарға дейін халықтық педагогикамен ұштастыру мәселесін жан-жақты қарастырады. Алғашқы кезекте жалпы педагогиканың түп тамыры -халықтық педагогика екенін айта келіп, соған сәйкес фольклорлық шығармалардан мысал келтіруді ұсынады. Лекция барысында бірнеше қызықты мысалдар келтіре отырып тақырыпты ашу, теориялық білім беру ісін жандандыруды сөз етеді.

«Ұстаз тұлғасы» деген тақырып бойынша «Мұғалім» кинофильмін студенттердің назарына ұсынып, А.С.Макаренконың «Ұстаздық дастан» кітабынан, Қ.Қайырбековтың «Алғашқы қоңырау» поэмасынан үзінді оқытуды жөн санайды. Осы тақырыпты жүргізуде белгілі ұстаздардың тәжірибелерінен мысал келтірудің маңыздылығын баса айта келіп педагог-ғалым бала жанын қастерлей білетін мейірбанды ұстаз – А.С.Макаренконың образы арқылы дәлелдейді. Қылмыс калониясындағы үш жүзге тарта балалардың барлығы дерлік ұлы ұстазды өз әкесіндей сүйіп, сыйлағанын, себебі оның бойында ұстазға тән педагогтық байсалдылық, еңбекшілдік, кішіпейілділік, қайырымдылық, мейірімділік тәрізді ізгі қасиеттердің барлығы бар екендігін айтады.

В.С.Сухомлинскийдің «Балаға жүрек жылуы» атты кітабын, тәжірибелі ұстаздар туралы очерктер мен түрлі әдістемелік еңбектерді «Оқытудың дидактикалық принциптері», «Оқытудың әдістері», «Оқытуды ұйымдастырудың формалары» деген тақырыптарды өткенде пайдалануға ұсынады.

«Адамгершілік тәрбиесі», «Еңбек тәрбиесі», «Жеке адамдардың адам-гершілік көзқарастарының қалыптасуы» тақырыптары бойынша М.Мақатаевтың «Әке туралы» өлеңін, Н.Байғаниннің «Ер туралы жыр» поэмасын, Х.Ерғалиевтің «Жадыра» поэмасын, Қ.Аманжоловтың «Өз елім» атты шығармасын, М.Ғабдуллиннің «Ата-аналарға тәрбие туралы» кітабын пайдалануға болатындығын айта келе, оның жолдарын, тиімділігін дәлелдейді.

«Жеке тұлғаларды еңбекке баулу, олардың Отансүйгіштік сезімдерін арттыру, адамгершілік дәстүрлерін қалыптастыру, өмір мен болашаққа сеніммен, жауапкершілікпен

қарау мақсаттарын орындау үшін өзіне-өзі талап қоя білу әрекеттерін қалыптастыру» ұлттық тәрбиенің мақсаттары мен міндеттері болып табылады деп жаза келе автор бұл мақсаттарды орындауға көркем туындылардың тигізер септігі мол дейді [1;144б.].

«Ұлттық тәрбиенің негізгі бір бөлігі-эстетикалық тәрбие» деген ғалым «студенттердің эстетикалық қабілетін, дүниетанымын молайтып, талғамдық ауқымын кеңейту үшін педагогикалық материал мен көркем әдебиеттік және көркемөнерлік материалдарды байланыстыра білудің маңызы зор. Бұл тақырыпты өткенде ең әуелі эстетикалық тәрбиенің негізгі материалдары-көркем әдебиет пен көркемөнер шығармалары екенін дәлелдеу керек»,-деп жазады [1;147б.]. Өз өмірінен алған тәжірибені алға тартқан педагог-ғалым К.Д.Ушинский, А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинский, Ы.Алтынсарин сынды ұлы педагогтардың еңбектерінен мысал алып келтіретінін айтады.

«Педагогика» курсы бойынша мектептегі балалар ұйымдарының жұмысы оның әдістемесі» туралы лекция оқу кезінде жалынды жастардың өнегелі өмірін бейнелейтін көркем-әдеби шығармалардан әсерлі сюжеттерді мысал ретінде айтып, не оқып беріп, студенттерді өнегелі өмірден үлгі алуға үйреттім. Педагогикалық курстың дидактикалық тарауын өткенде Ы.Алтынсарин тағы басқа атақты педагогтардың оқытудағы дидактикалық принциптері мен әдістерін, тәрбие түрлері мен тәсілдерін дәлелдейтін мысалдарды олардың өз шығармаларынан немесе педагогикалық еңбектерінен келтіріп отырдым. Көркем әдеби шығармаларды пайдалану педагогика курсының мазмұнын арттырып, лекцияның тартымды, қызықты, әрі сапалы өтуіне себепші болады, әрі студенттердің ынта-ықыласын, белсенділігін арттырады», - деген автор, - «әрине лекция кезінде көркем әдебиетті пайдаланудың шегі бар, тәсілі бар: материалдардан ауытқып, орынсыз мысал қуалауға болмайды», - деп ескерту жасайды.

Қорыта келгенде, «Көркем тілмен көкірек көзің ашылады» деген ұлы ақын Абай Құнанбайұлының ұлағатты сөзін негізгі бағытта ұстанған ғалым Ә.Табылды көркем әдебиетті «бала тәрбиесінің құдіретті құралы» санайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Табылды Ә. Ұстаз тәлімі-Алматы: «Білім», 2006 ж.
2. Табылдиев Ә. Халық тағлымы. - Алматы: Қазақ университеті, 1992. – 198б.

ӘОЖ 37.013

МЕКТЕПТЕ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ЖЕТІЛДІРУ

Куандыкова Куралай Мэлсовна, Қуандық Ақбала Айғызқызы, Турбаш Айдана Олжабеккызы, Кайпулдаев Арыстанбек Калыбекович
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье будут рассмотрены некоторые вопросы организации внеурочной деятельности.

Ключевые слова: внеурочная деятельность, внеклассная деятельность, воспитательная, коммуникативная, организационная работа.

Abstract. The article will address some issues of the organization of extracurricular activities.

Keywords: extracurricular activities, extracurricular activities, educational, communicative, organizational work.

Қазіргі уақытта педагогикалық терминологияда оқушылардың сыныптан тыс, сабақтан тыс және сабақтан тыс іс-әрекеттері сияқты бірқатар балама ұғымдар кеңінен қолданылады, көбінесе олардың шығу тегі мен мағынасы туралы ойламай-ақ, бір тұжырымдаманы басқасымен алмастырады. Сонымен, көркемөнерпаздар байқауын сабақтан тыс іс-шаралар деп атайды, осы іс-шараны сабақтан тыс жұмыстарға жатқызады. Оқушылардың іс-әрекетін шартты түрде келесі белгілерге бөлуге болады: өткізілетін орны бойынша (сынып және сыныптан тыс жұмыстар-өткізу уақыты бойынша (сабақтық және сабақтан тыс қызмет); оқу міндеттерін шешуге тарту бойынша (оқу және оқудан тыс қызмет).

Бүгінде бірқатар ғалымдар өз еңбектерінде осы терминдерге егжей-тегжейлі талдау жүргізген. Сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыру мәселесі және оның әртүрлі аспектілері А.С. Макаренко, А. Сухомлинский т.б. еңбектерінде қарастырылады. Оның мәні сабақтан тыс уақытта мектеп оқушыларының ұйымдастырушы қызметімен анықталады. Барлық сыныптан тыс жұмыстар негізгі білім мен дағдыларды кеңейтуге және тереңдетуге, қабілеттерді, танымдық қызығушылықты дамытуға, зерттеу жұмысымен танысуға, мектеп оқушыларының әлеуметтік қызметін ұйымдастыруға бағытталған.

И.А. Каировтың жұмысында «сыныптан тыс жұмыс дегеніміз – сабақтан тыс мектеп ішінде оқушылармен өткізетін әртүрлі білім беру жұмыстары болып табылады» деген анықтама берілген. Ол оқу-білім беру тұрғысынан алынған білімді берік игеруге және нығайтуға, оқушылардың жеке мәдени мүдделерін дамытуға, алған білімдерін практикада қолдануға; тәрбиелік – дербестікті, шығармашылық белсенділікті, көркемөнерпаздықты дамыту, тұлғаны ашу және жан-жақты дамыту мектептегі сабақтарда өткізілетін оқу сабақтарына қосымша ретінде ерікті сипатқа ықпалды қызмет етеді [1].

Педагогика бойынша таңдалған дәрістерде сабақтан тыс жұмыс сыныптан тыс жұмыстың бір бөлігі екенін айтады. Сыныптан тыс жұмыстар секцияларды, дәрістерді, мұражай жұмысын, техникалық үйірмелерді қамтиды және бүкіл мектеп оқушыларын қамтиды, сондай-ақ теориялық және практикалық өзіндік жұмысты көздейді. Оқудан тыс жұмыста оқушылардың жеке мүдделері мен қажеттіліктерін ескеруге көбірек мүмкіндіктер бар, өйткені олар өздерін қызықтыратын тақырыптармен дербес айналысады.

Сабақтан тыс және сыныптан тыс жұмыстардағы өзіндік қызмет ортақ мүдделер мен өзара түсіністік бойынша қалыптасқан еркін түрде өтеді. Алайда, сабақтан тыс және сыныптан тыс жұмыстардағы оқушылардың өзіндік оқу әрекеті – бұл оқу пәні бойынша сабақтан тыс жұмыс. Автор «сабақтан тыс» және «оқудан тыс» ұғымдарын синоним ретінде қолданатынын атап өткен жөн.

Жалпы педагогикалық энциклопедияда сыныптан тыс және сыныптан тыс жұмыс ұғымдары синоним болып табылады және оқушылардың бос уақытын ұйымдастырудың бір түрі болып табылатын мектептегі оқу процесінің ажырамас бөлігі ретінде анықталады. Ол Кеңестік кезеңде үйірмелер, көркемөнерпаздар ұжымдары, үгіт бригадалары түрінде дамыды. А.С. Макаренко сабақтан тыс жұмыстарды еріктілік, белсенділік және өзін-өзі тәрбиелеу қағидаттарына негізделген жеке тұлғаны тәрбиелеудің ажырамас бөлігі ретінде қарастырды. 1920-шы жылдары Кеңестік кезеңде пионерлер отрядтары мен комсомол жасушаларының құрылуымен сабақтан тыс жұмыстар көбінесе осы ұйымдардың жұмысымен біріктірілді.

Педагог В.С. Безрукованың энциклопедиялық сөздігінде берілген анықтама ерекше қызығушылық тудырады: «сыныптан тыс жұмыс - бұл сынып оқушыларының (сынып ұжымының) сабақтан тыс (сабақтан кейін) сабақтан тыс уақытта, мұғалімнің (сынып жетекшісінің, жетекшінің, куратордың) басшылығымен және бірлесіп жүзеге асырылатын қызметі [2]. Сыныптан тыс жұмыстарға ата-аналар, мектеп мұғалімдері, басқа мекемелерден қызықты адамдар қатысады. Сыныптан тыс жұмыс – бұл мектептің білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі, сондықтан әрқашан бүкіл мектептің өмірімен үйлеседі. Оған мыналар кіреді: оқушылардың жеке қызығушылықтары, қабілеттері, бейімділігі бойынша жеке және ұжымдық қызметі; оқушылар мен мектеп өмірінің әлеуметтік және

мәдени жетістіктерін игеру бойынша білімдік қызметі; қоғамдық пайдалы мектеп, отбасы, жеке оқушылар, аудан, қала және жалпы ел игілігі үшін оқушылардың іс-әрекеті; оқу іс-әрекетінің табыстылығына тікелей немесе жанама ықпал ететін іс-әрекет. Сыныптан тыс жұмыс әр оқушының ерекшеліктерін зерттеуге негізделген, оған жеке бағытталған. Ол күрделі негізде жоспарланбайды. Сыныптан тыс жұмыс – бұл балаларды ұжымға біріктірудің, қарым-қатынас пен оқуда үлкен реңк жасаудың, коммуникативтілік, басқару және бағыну қабілеті, бір-бірімен тату өмір сүру қабілеті және т.б. сияқты әлеуметтік қасиеттерді дамытудың тиімді құралы. Ол оқушылардың өзін-өзі басқаруы арқылы ұйымдастырылады.

Педагогикалық ұғымдардың қысқаша сөздігінде сабақтан тыс жұмыс студенттік ұжымды және оқушылардың өзін-өзі басқару органдарын құру мақсатында білім алушы мен мұғалім арасындағы білім беру ұжымында тұлғааралық қатынастарды ұйымдастыру мүмкіндігі ретінде түсіндіріледі. Көп жоспарлы сабақтан тыс жұмыс процесінде білім алушылардың жалпы мәдени мүдделерін дамытуды қамтамасыз етуге, адамгершілік тәрбие міндеттерін шешуге ықпал етуге болады.

Педагогикалық сөздікте сабақтан тыс жұмыс мектептің оқу процесінің ажырамас бөлігі, оқушылардың бос уақытын ұйымдастырудың бір түрі ретінде қарастырылады. Сабақтан тыс іс-шаралар – білім алушылардың әлеуметтік тәжірибені игеріп, қоршаған ортаны өзгертіп, қажетті практикалық дағдылар мен дағдыларды игеретін еңбек, таным және қарым-қатынасты ұйымдастыру. Іс-шараларға қатысу мерзімділігі (күн сайын, апта сайын, әр тоқсан сайын, жыл сайын); сабақтан тыс бірлестіктердің қатысушыларының саны мен құрамы (жалпы мектеп, сынып, топтық, әртүрлі жастағы, қызығушылықтары бойынша сараланған); педагогтердің мектеп оқушыларымен өзара іс-қимыл сипаты (мұғалімнің жетекші рөлімен, бірлескен еңбексүйгіштікпен, балалардың толық дербестігімен); балалардың сабақтан кейін сабақтарға қатысу еріктілігі мен міндеттілігінің оңтайлы үйлесімі; оқушылардың жас ерекшеліктерін, қызығушылықтарын және бейімділіктерін ескере отырып, ұйымдастырушылық-педагогикалық формалар мен тәрбие жұмысының құралдарының әртүрлі жиынтығы.

Ғалымдардың оқудан тыс іс-әрекетке берген анықтамасына тоқталсақ, оқудан тыс іс-әрекет – бұл мектептің тәрбие жүйесінің құрамдас бөлігі, оған оқушылардың басшылығымен және оқытушылардан басқа мұғалімдермен бірге барлық іс-әрекеттері кіреді. Бұл бағыттар толық білім берудің әртүрлі нысандарымен, жалпы мектептік іс-шаралармен, клубтық-үйірмелік жұмыстармен, сыныптан тыс жұмыстармен қамтамасыз етіледі. Мектептегі сабақтан тыс іс-шаралар оқушылардың іс-әрекетінің түрлері мен формаларының жеткілікті әртүрлілігі, балалардың өзін-өзі басқаруын дамыту, балалардың ерікті қатысуы негізінде ұйымдастырылады. Оны мектепте құру тұжырымдамасы мектепті дамытудың жалпы тұжырымдамасымен анықталады. Сабақтан тыс іс-шаралар – бұл мектеп ұжымын біріктірудің, мектепке деген сүйіспеншілікті тәрбиелеудің, оқушылардың әлеуметтік қасиеттерін қалыптастырудың тиімді құралы: қарым-қатынас жасау, басқару және бағыну, өмірді бақылау, таңдау жасау. Сабақтан тыс іс-шаралар мектептің тәрбиелік тәртібін қалыптастырады, оқушылардың танымдық іс-әрекетке деген қызығушылығын анықтайды және соңында балалардың мектеп жасына деген өзіндік көзқарасын өмірдің қажетті және маңызды кезеңі ретінде тәрбиелейді.

Сабақтан тыс іс-әрекетте білім алушыларға белгілі бір қоғамдық қатынастарға қосылуға және олар үшін үлкен жеке мағынасы бар іс-әрекеттің жұптарын бөлуге мүмкіндік беріледі. В.Д. Шадриков сабақтан тыс іс-әрекет ұғымы сабақтан кейінгі мектептегі сабақтар мен қарым-қатынас жүйесін қамтиды. Оның пікірінше, бұған сабақтан кейін ұйымдастырылған және оқуға саналы көзқарасты тәрбиелеуге, танымдық қызығушылықтарды дамытуға және ақыл-ой еңбегінің мәдениетін игеруге бағытталған оқу іс-әрекетінің элементтері кіреді.

Білім алушылардың сабақтан тыс және сабақтан тыс іс-әрекеттері білім беру процесіне қатысушылар өткізетін және жеке сабақ жүйесінен: экскурсиялар, үйірмелер, секциялар, дөңгелек үстелдер, конференциялар, диспуттар, КВН-дар, мектептегі ғылыми қоғамдар, олимпиадалар, жарыстар, іздестіру және ғылыми зерттеулер және т.б. өткізетін базистік оқу (білім беру) жоспарының вариативтік құрамдас бөлігі негізіндегі әрекеттік ұйым болып табылады. Оқудан тыс қызмет бағыттары бойынша сабақтар жаңа білім беру стандарттарының талаптарын толық іске асыруға мүмкіндік береді.

Мектептегі тәрбие жұмысының қолданыстағы жүйесі тек сабақты ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс жұмыстарды да қамтиды. Білім беру талаптарына сәйкес сабақтан тыс іс-шаралар әртүрлі болуы керек, сабақтардан өзгеше бағыттар мен формаларға ие болуы керек, оған қатысу ерікті болып табылады. Тиімді, сауатты, қызықты және нәтижелі оқытуды жүзеге асыру үшін тек сыныптық оқыту жеткіліксіз, білім стандартының талаптарына және білім алушылар мен олардың ата-аналарының жеке білім беру талаптарына сәйкес білім беру бағдарламасын толық жүзеге асыруға мүмкіндік беретін оқушылардың басқа да іс-әрекеттерін есепке алу қажет. Сабақтан тыс іс-әрекетті ұйымдастыру кезінде жүйелі өзара іс-қимылды енгізуге болады; сабақтан тыс іс-әрекетте іске асырылатын міндеттер мен іс-шаралар арнайы жеке білім беру бағдарламасына енгізіледі. Сабақтан тыс қызмет білім алушылардың қосымша білімі болып табылмайды және каникул, демалыс және мереке күндері болуы мүмкін.

Бүгінде сабақтан тыс жұмыстарды талдай отырып, педагог-ғалымдар оны нақты білім беру міндеттерін шешуге бағытталған, оқушылардың белсенділігін көрсетуге ықпал ететін және сабақтан тыс уақытта әртүрлі нысандарда жүзеге асырылатын қызметтің ерекше түрі ретінде сипаттайды. Біздің ойымызша, бұл өте маңызды және өзекті, ол өтемдік сипатқа ие және сабақта шешілмейтін білім беру мәселелерін шешуге ықпал етеді [3].

А.В. Щербаков сабақтан тыс іс-әрекетті көп өлшемді құбылыс ретінде қарастырады, онда білім беру қатынастары субъектілерінің (мұғалімдер, оқушылар, ата-аналар) көп қырлы тұлғаны дамытатын ерекше жағдайларды құруда өнімді өзара әрекеттесуге мүмкіндіктері мен дайындықтары келісіледі [4].

Осы белгілер мен жоғарыда келтірілген анықтамаларға сүйене отырып, сабақтан тыс іс-әрекет тұжырымдамасы неғұрлым кең және жан-жақты деп айту керек, ең алдымен, оның орны қойылған және шешілген мақсаттар мен міндеттерге қарағанда маңызды белгі емес. Сабақтан тыс жұмыс әрдайым дерлік кәсіби емес қарым-қатынас жағдайында оқу мәселелерін шешуге бағытталған, айқын тәрбиелік және әлеуметтік-педагогикалық бағытқа ие, бұл жеке қарым-қатынастарды ұйымдастырудың, ұжымдық өзара әрекеттесудің және өнімді ынтымақтастықтың қалыптасуының жақсы құралы, ол ұжымдық түрде білім беру әсерін береді.

Айта кету керек, сабақтан тыс іс-шаралар туралы білім беру процесінің негізгі құрамдас бөлігі ретінде айтуға мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы білім беру стандартының мазмұнына өзгерістер немесе түзетулер енгізу, өнімді ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыру жөніндегі іс-әрекеттер талаптарға сәйкес түзетілуі мүмкін.

«Сыныптан тыс», «сабақтан тыс», терминдерінің айырмашылықтарын талдау негізінде сыныптан тыс жұмыстар сыныптан тыс жұмыстар сыныптан тыс уақытта сынып жетекшісінің басшылығымен сынып ұжымының қызметі болып табылады, сондықтан сыныптан тыс жұмыстар сыныптан тыс жұмыстардың бөлігі бола алады деген тұжырым жасалады. Сабақтан тыс іс-шаралар – мұғалімдердің басшылығымен оқушылардың іс-әрекеті, бірақ қойылған мақсаттар мен міндеттерге байланысты оқу және оқудан тыс болуы мүмкін. Сабақтан тыс іс-шаралар – бұл оқытушылардан басқа, мұғалімдердің басшылығымен оқушылардың іс-әрекетінің барлық түрлері [5].

Осылайша, сабақтан тыс іс-шаралар – оқу сабақтарына қосымша ретінде қызмет ететін, студенттердің бос уақытында пәндік оқыту контекстінде ұйымдастырылған, бейресми қарым-қатынастың арнайы жасалған жағдайларында мәселелерді шешуге

бағытталған, тұлғааралық қатынастарды ұйымдастыруға ықпал ететін мектептің оқу процесінің мерзімді, ауыспалы, органикалық бөлігі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Виноградова М.Д. Коллективная познавательная деятельность и воспи-тание школьников: Из опыта работы / М.Д. Виноградова, И.Б. Первин. – М.:Просвещение,1977.–159с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов н/Д.:Феникс,1997.–480с.
3. Макаренко А.С. О воспитании / А.С.Макаренко – М.: Издательство по-литической литературы,1988.–256с.
4. Репкина Г.В. Оценкауровня сформированности учебной деятельности. В помощь учителю начальных классов/ Г.В.Репкина, Е.В.Заика.–Томск:
«Пеленг», 1993.–61с.
5. Сериков В.В. Личностно-ориентированный подход в образовании: концепции и технологии: Монография / В.В. Сериков. – Волгоград: Перемена,1994.–152с.

ӘОЖ 376

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ

Мусаева Гунарам Оспанжановна, Нұртөреқызы Ақзия
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются об изучении инклюзивного образования.
Ключевые слова: процесс обучения, инклюзивное образование, ребенок с ограниченными возможностями, уроки, методы.
Abstract. The article discusses the study of inclusive education.
Keywords: learning process, inclusive education, child with disabilities, lessons, methods.

Тұлға әрекет пен қарым-қатынаста көрінеді және қалыптасады. Инклюзивті білім беру баланың даму ерекшеліктерімен және оның ата-анасымен қарым-қатынас шекарасын кеңейтеді. Жеке тұлғаның маңызды сипаттамасы – адамның әлеуметтік келбеті, ал инклюзивті білім беру жағдайында ерекше балалардың құрдастарымен кепілдендірілген байланысы әлеуметтенудің сәттілік факторы болып табылады. Атап айтқанда, мектепке дейінгі білімге қойылатын мемлекеттік талаптарда "әлеуметтену" балалармен психологиялық-педагогикалық жұмыстың білім беру салаларының бірі ретінде көрсетілген. Ерекше қажеттіліктері бар балалар, балалар әлеуметтенудің құрбаны болады. Мұның себебі денсаулықтың белгілі бір ауытқуларына, әлеуметтік кедергілердің болуына байланысты олардың өмірлік мүмкіндіктерінің шектеулі болуы. Мемлекеттік басқару органдарының мүмкіндігі шектеулі адамдар мен мүгедектер үшін әлеуметтену кедергілерін азайтуға қатысуы тарихи аспектке ие. Батыс Еуропадағы мүгедектерге мемлекеттік қамқорлықтың алғашқы мысалы 1198 жылы Баварияда зағиптарға арналған алғашқы баспананың ашылуы, Ресейде алғашқы монастырь баспаналарының пайда болуы I Петрдің реформаларымен байланысты.

Батыс Еуропада міндетті жалпы бастауыш білім беру туралы заңдар және олардың негізінде саңырау, соқыр және ақыл-есі кем балаларды оқыту туралы заңдар қабылданады. 1927-1935 жылғы Кеңестік кезеңде жалпы білім беру туралы Заңның қабылдануына байланысты арнайы мектептер пайда болды.

XX ғасырда Батыс Еуропада арнайы білім берудің заңнамалық базасының дамуы арнайы білім берудің ұлттық жүйелерінің құрылымдық жетілдірілуін анықтады (кейбір жолдарда осындай арнайы мектептердің 20-ға дейін түрлері бар). Біздің елімізде арнайы білім беру жүйесін саралау XX ғасырдың 50-60 жылдарынан бастап жүзеге асырылады. Бүгінгі таңда балалардың білім беру жүйесіне деген көзқараста үлкен өзгерістер бар. Арнайы білім беру жүйесін қайта құруда қазіргі дәуірдің құндылықтары, мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру ұйымының маңызды тенденциясы көрініс табады, жаппай білім беру кеңістігіне кірігу мүмкіндіктерге айналуда [1].

Білім берудегі инклюзия мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру жолындағы кедергілерді азайтуға бағытталған. Инклюзивті білім беру – бұл білім берудегі кемсітушілікті жеңудің, тең емес бастапқы жағдайларға байланысты бірқатар әлеуметтік топтарды жоғары білім алу мүмкіндіктерінен иеліктен шығарудың жолы. Халықтың әртүрлі санаттары үшін білімнің қол жетімділігі мәселесі Еуропа мемлекеттерінің мемлекеттік мәселелерінің перспективасына енеді. Оның шешімінде мүгедек балаларды қоғамға біріктірудің түрлі нұсқалары пысықталуда. Жақында АҚШ пен Еуропаның білім беру саясатының тарихында бірнеше тәсілдер дамыды: мектептерді бөлшектеу, білімге қол жетімділікті кеңейту (widening participation), мейнстриминг (mainstreaming), интеграция, инклюзия (ағылш. inclusion қосу).

АҚШ-тағы мектептердің бөлінуі XX ғасырдың 50-ші 60-шы жылдарында осы елдің қара тұрғындарының азаматтық құқықтары үшін күрестің нәтижесі болды. 1954 жылы АҚШ Жоғарғы Соты сегрегация қара балаларды "кемшілік стигмасы" деп айыптайды және оңтүстік штаттар билігі мүмкіндігінше тезірек ақ және қара адамдар үшін бірыңғай мектептер құруы керек деген шешім қабылдады. 1970-жылы либералды демократиялық реформалар, нәсілдік, жыныстық, жас, ұлттық, саяси, діни, этникалық және басқа да негіздер бойынша адамдарды кемсіту идеяларына қоғамдық қарама-қайшылық аясында мектептердің бөлінуі жаңа контекстке ие болады.

Бүгінде мектепке дейінгі және мектептегі білім беру жүйесінде инклюзия идеяларының белсенді дамуы байқалады, инклюзивті білім беруді институционализациялаудың негіздері қаланды. Мектепке дейінгі және бастауыш мектепте білім беруге орталықтандырылған өзгерістер енгізілуде, үздіксіз білім беру бағыттары құрылуда. Сонымен, елімізде "нәрестелік кезден бастап мектепке дейінгі білім беру" бағдарламасы аясында мүмкіндігі шектеулі балаға қадамдық қол жетімділікті ескере отырып, келесі оқу бағытын ұсынды:

- мектепке дейінгі білім беру мекемесі;
- мектептер ;
- психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу орталықтары;
- қосымша білім беру мекемелері;
- басқа да мүдделі мекемелер (емханалар, әлеуметтік қорғау мекемелері, Арнайы педагогикалық мағынада білім беру – бұл жеке тұлғаның дамуына, оның қарым-қатынасына мақсатты әсер ету процесі және нәтижесі, қоғамдағы қасиеттер, қасиеттер, көзқарастар, сенімдер, мінез-құлық тәсілдері. Кең мағынада білім беру – бұл мақсатты оқыту мен тәрбиенің әсерінен жеке тұлғаның даму процесі мен нәтижесі.

Ерекше қажеттіліктері бар балалар өздерінің сау құрдастарымен бірге білім алатын инклюзивті білім беру мекемесінің ерекшелігі – бұл жерде мұғалімнің баланың сан алуан адамдар туралы хабардар болуын және басқаларға құрметпен және толерантты көзқарасын мақсатты түрде ұйымдастыруы қажет.

Инклюзивті сыныптар жағдайында тәрбиелеу принциптеріне мыналар жатады: тәрбиелеу түрлерін, құралдарын, әдістерін таңдау балалардың ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылатын жеке тәсіл қағидаты; тәрбиелеудің вариативті әдістемелік базасының қағидаты (педагог тифло, сурдо, олигофренопедагогика әдістемелерін пайдалана алады); баланың өзіндік белсенділігі қағидаты; оған сәйкес ата-аналар

педагогикалық процеске әрбір кезеңнің белсенді қатысушылары ретінде енгізілетін отбасына бағдарланған сүйемелдеу қағидаты.

Инклюзивті білім беру мекемесінде толеранттылықты қалыптастырудың негізгі бағыттары:

1) балалардың мүмкіндіктері шектеулі адамдарға толеранттылығын қалыптастыру, жанжалдарды шешу тәсілдерін үйрету, басқа халықтардың ұлттық ерекшеліктерін зерделеу;

2) ата-аналарда, педагогтарда және балалармен жұмыс істейтін мамандарда толерантты сана-сезімді дамыту;

3) білім беру мекемесін қоршаған әлеуметтік ортаға толеранттылық идеяларын тарату.

Білім беру тәжірибесі үшін білім беру процесінің тиімділігін білім беру сапасына әсер ететін компоненттермен табиғи қатынастармен байланыстыру өте маңызды. Тиімділік қалыптасқан білім беру қатынастарына тікелей байланысты болады; осы мақсатқа жетуге көмектесетін мақсаттар мен іс-әрекеттерді ұйымдастырудың сәйкестігі; адам тәрбиеленетін жағдайлар; оқушылардың өздері арасындағы қарым-қатынастың қарқындылығы мен сапасы (олар инклюзивті білім беру мекемесінде ерекше форманы алады); басқа да бірқатар заңдылықтар. Қазіргі жағдайда өзін-өзі тәрбиелеу процесін педагогикалық ынталандыру тәрбиенің ерекше өзекті міндетіне айналады. Балалардың, жасөспірімдердің, ерекше қажеттіліктері бар жастардың өзін-өзі тәрбиелеу процесін ынталандыру үшін олардың физикалық денсаулығының, психикалық жағдайының ерекшеліктерін ескеру қажет, бұл тұлғаның мотивациялық саласын дамытуға педагогикалық қатысу процесін барынша жекелендіреді.

Педагогикалық өзара іс-қимыл қоршаған ортаға деген көзқарасқа баса назар аудару арқылы жүзеге асырылады. Оқу процесінде барлық оқушылардың көзқарастары, ұстанымдары қалыптасады, ең маңызды ұстаным – басқалардан өзгеше қабылдау. Оқу процесінің сәттілігіне қол жеткізу үшін барлық педагогикалық ресурстар мен қоршаған орта ресурстары қолданылады. Мақсатқа сәйкес, осы мақсатқа жетуге көмектесетін іс-шаралар ұйымдастырылады.

Отандық және шетелдік әдебиеттерде де бұрыннан өзіндік сана тұлғаның қалыптасу және даму үшін маңызды компоненті ретінде қарастырылады. Сана-сезім айналасында әртүрлі авторлар түрлі аспектілер тұрғысында қарады. Бүгінде Батыс ғалымдары арасында өзін-өзі тану ұғымының белгілі бір жақтарын дамытудың нақты мәселелерін теориялық және әдіснамалық тұрғыдан зерттегендер аз емес. Олардың қатарында Б.Г. Ананьев, Л.И. Божович, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейндерді атай аламыз.

Бұл үш негізгі құрылымнан тұрады – танымдық, аффективті және реттеуші. Осыған байланысты психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің үш негізгі бағытын бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, Бұл "мен" (танымдық компонент) оң имиджін құру, мұғалімдер мен құрдастардың бағаланбаған қабылдауы (аффективті компонент), сонымен қатар олардың мінез-құлқы мен өзін-өзі қабылдауын реттеу мүмкіндігі (реттеуші компонент). "Мен" позитивті бейнесі өзі туралы, содан кейін оның айналасындағы әлемдегі орны туралы түсінік қалыптастыруды қамтиды. Демек, бұл құрылым психологиялық және педагогикалық әсердің екі түрі өзін-өзі тануды қалыптастыру үшін ішкі және сыртқы жағдайларды бір уақытта құруды қамтиды. Жасөспірімде сыртқы бағалаудан ішкі бағалауға қайта бағдарлау бар. Демек, мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдерде өздері туралы тиісті ішкі идеяларды құруға ықпал ету қажет.

Жасөспірімдер үшін анықтамалық топ құрдастар екенін ескере отырып (жас жасөспірімдерде – бір жыныста, үлкен жасөспірімдерде – керісінше), жасөспірімдер үшін осы топтың құрамына кіру, "бәрі сияқты" болу, осы топпен өзін-өзі анықтау өте маңызды екенін есте ұстаған жөн [4]. Демек, оқыту жағдайында мүгедек жасөспірімнің өзін-өзі тануының эмоционалды-құнды компонентін дамыту үшін осы жасөспірімді құрдастарының қабылдауына ықпал ету қажет. Құрдастар тарапынан да, мұғалімдер

тарапынан да мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдердің (физикалық немесе интеллектуалдық бұзылуларға қарамастан) тең дәрежеде қабылдауы керек.

Когнитивті және аффективтіден басқа, өзін-өзі танудың белсенді компоненті реттеуші компонентпен бірге бөлінеді. Бұл осы дүниедегі жеке тұлға ретінде белсенді көрініс. Бұл кезеңде мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдерде көрінудің сындарлы әдістеріне ықпал ету маңызды. Өзі туралы "Мен бармын!" деп сындарлы түрде мәлімдеме жасау үшін жағдай тудыру керек. Біз оны қандай да бір бұзушылықтары болғандықтан емес, ол өзін жариялағандықтан, өзін белсенді тұлға ретінде көрсететіндіктен (ән айтады, сурет салады, кестелейді, керемет әзілдейді және т.б.) қабылдаймыз деген ойды жеткізуіміз керек. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша жұмыс ДМШ жасөспірімдерге, олардың сыныптастарына, ата-аналарына (ДМШ жасөспірімдер, сондай-ақ олардың нормативтік дамып келе жатқан құрдастары), сондай-ақ педагогикалық ұжымға бағытталған.

Мүмкіндігі шектеулі баланың өзін-өзі тану процесінде ата-аналардың рөлін бөлек атап өту керек. Бала ерте жаста өзін-өзі бағалауды ата-анасынан алады. Әрі қарай дамуда ата-аналар да маңызды рөл атқарады, өйткені бала оны қабылдайды ата-ананың көзқарасы мен оған деген көзқарасы призмасы арқылы жағдай тудырады. Мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдердің өзін-өзі тану процесінде ата-аналардың маңыздылығын асыра бағалау қиын, сондықтан олардың атынан одақтастар табу, баласына қатысты барабар және белсенді ұстаным қалыптастыру өте маңызды. Ата-аналардың өздері мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдердің өзін дұрыс және жағымды қабылдауына ықпал етуі үшін ата-аналар өзін-өзі танудың әр кезеңіне енеді.

Енгізілген оқыту контексінде оқыту құралдары әртүрлі бұзылулары бар балаларды оқыту үшін жағдай жасаудың негізіне айналады. Заманауи жабдықтардың көмегімен оқушылардың әртүрлі санаттары арасындағы кедергілер жойылады. Қазіргі заманғы оқыту құралдары олардың қабілеттерін, әр оқушының жеке басын танытудың техникалық мүмкіндігін құру үшін, сондай-ақ өзін-өзі тану үшін қолданылуы керек. Оқыту әдістері білім мазмұнын игеруді, оқушылардың ақыл-ой күштері мен қабілеттерін дамытуды, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі оқыту құралдарын игеруді қамтамасыз ететін мұғалім мен оқушылардың дәйекті, өзара байланысты іс-қимыл жүйесі [3].

Жасөспірімдерде өзін-өзі танудың танымдық және аффективті компоненттерін қалыптастыру үшін, сондай-ақ құрдастарымен қарым-қатынасты дамыту үшін белсенді оқыту әдістері қолданылуы керек: әдіс "ми шабуылы", іскерлік ойын, дөңгелек үстел, проблемалық оқыту, пікірталас әдісі, зерттеу әдісі және т. б. Оқушылардың тек мұғаліммен ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен өзара әрекеттесуін білдіретін интерактивті педагогикалық технологияларға баса назар аудару керек. Бұл жасөспірімдердің өзін-өзі тануының танымдық және аффективті компоненттерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Адамгершілік көзқарас мектеп білім беру жүйесінің орталығына жеке қасиеттердің тұтас жиынтығын дамытуды қояды. Бұл даму жұмысы мектептегі білім берудің негізгі нәтижесі, мұғалімнің, тәрбиешінің, жетекшінің, жалпы білім беру мекемесінің жұмыс сапасының өлшемі болып табылады. Бұл тәсіл мектепті баланың жеке басына, оның ішкі әлеміне бағыттайды, онда әлі дамымаған қабілеттер мен мүмкіндіктер, еркіндік пен әділеттіліктің, ізгілік пен бақыттың моральдық потенциалы жатыр. Мұғалімнің мақсаты – ояту, осы ішкі күштер мен мүмкіндіктерді өмірге шақыру, оларды жеке тұлғаның толық және еркін дамуы үшін пайдалану.

Инклюзивті оқыту процесінде мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдердің өзін-өзі тануын қалыптастырудың белгіленген педагогикалық жағдайларының жиынтығы өзін-өзі тану компоненттерін (өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі реттеу) дамытуға бағытталған бірқатар шараларды қамтиды. Іс-шаралардың күрделілігін және балалармен жұмыс істейтін барлық мамандардың, сондай-ақ мүгедек балалардың ата-аналарының іс-әрекеттерінің өзара байланысын атап өту керек. Өзін-өзі тануды қалыптастыру – бұл адамның өмір бойы жүретін күрделі процесс. Инклюзивті білім беру аясында мектепте оқу процесінде

мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдер өзін-өзі тануды қалыптастыру үшін үнемі қолдау мен психологиялық-педагогикалық жағдай жасауды қажет етеді. Жұмыс тек жасөспірімдермен ғана емес, олардың сыныптастарымен және ата-аналарымен де жүргізілуі керек. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мәні –мүгедектігі бар жасөспірімге өзін-өзі тануға, өзінің жеке басын сындарлы түрде көрсетуге үйренуге көмектесу [2].

Әдебиеттер тізімі:

1. Выготский Л.С. Дефектология мәселелері / Құрастырылған, кіріспе мақалалар мен библиография Т.М. Лифанованың авторлығы: М.А.Степанованың пікірлері. - М.: Ағартушылық: 321 б.)
2. Таубаева Ш.Т. Ғаучғные осғновы форғмирғованғия исследовательской культурғы учителя общеобрғазовательғной школы: дис. … док.пед.ғаук. - Алматы, 2001. - 135 с.
3. Ахметова Г.К., Пфейфер Ғ.Э., Бурғдиғна Е.И. Азбука для ғачиғнающего учителя. – Павлодарғ: ПГУ, 2003. – 108 с.
4. Мығбаева А.К. Исторғия, теорғия и техғнология ғаучғной деятельғности высшей школы.- Алматы, 2010. – 257 с.

ӘОЖ 37.018

БІЛІМ БЕРУ ІСІНДЕ ДУАЛДЫ ОҚЫТУДЫ ДАМЫТУ

Нурмаханбетов Шокан Тилегенұлы, Сағаділда Әділет Уәлиханұлы
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье речь пойдет о партнерских связях в образовательном деле.
Ключевые слова: образование, обучающийся, общение, партнерские связи, учебный процесс.
Abstract. The article will focus on partnerships in education.
Keywords: education, student, communication, partnerships, learning process.

Заманауи жас педагогтар – бұл жоғары педагогикалық білім алған маман. Олар өз пәндері бойынша терең әрі сапалы білім беруге, білімдік процесті педагогикалық және психологиялық тұрғыда ұйымдастыруға, тұлғаның дамуы мен тиімді әлеуметтенуін қамтамасыз етуге, білім алушылардың денсаулығын сақтау мен нығайтуға, олардың құқығын қорғауға, дамуындағы және мінезқұлқындағы ауытқулардың алдын алуға бағытталған кәсіби қызметті жүзеге асырушылар. Олардың кәсіби деңгейі педагогика мен психологияның ғылыми негіздерінен, түрлі психологиялық техникаларды меңгеруінен, өзінің кәсіби құзыреттілігінің шегін ұғынуы мен ұсынысы және оларды жүзеге асыру мен салдары үшін жауапкершілігін түсінуінен, психологиялық-педагогикалық мәдениет пен тұлғаның жетілуінен тұрады. Болашақ педагогтар теориялық білім қорымен жоғары оқу орындарының қабырғасында қаруланады. Теориялық білімдер негізі - жалпы педагогика мазмұнын құрылымдаудан басталып, оқу пәнінің мазмұнын жобалау рәсімі, яғни мақсатын тұжырымдау, курстың құрылымы мен мазмұнын анықтау, білімгерлердің іс-әрекетін ұйғарым мен шектеулердің шегінде жоспарлау, бұлардың барлығы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты, типтік бағдарлама, оқу және әдістемелік әдебиеттер секілді нормативтік құжаттармен реттеледі.

Бүгінгі таңдағы заман талабы жоғары оқу орындарынан бәсекеге қабілетті маман даярлау болып табылады.

Болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамытудағы әлеуметтік серіктестік технологиясының әлеуеті маман даярлаудың сапасы мен оның біліктілігіне қойылатын талаптарға сай кәсіби білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі - жұмыс берушілердің талаптарын қанағаттандыру болып табылады. Білім беру ұйымы әлеуметтік педагогикалық жүйе ретінде сыртқы ортамен тікелей байланысады. Ол байланыс оқу орынының әрекетінің тиімділігін арттыруға, басқару ісінің құрылымын жетілдіруге, даму болашағын бағдарлап, бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді. Сондықтан әлеуметтік серіктестік құрудың тетіктерін қалыптастыру қазіргі кездегі кәсіби білім беру жүйесін жаңғыртудың басты бағыттарының бірі болып отыр [1].

Әлеуметтік серіктестік технологиясының әдістемелік бағыттарына мыналар жатады:

- жоғары оқу орындарында мамандар даярлаудың мазмұнын жетілдіруге;
- оқу процесіне жаңа әдіс, технологияларды ендіру; студенттердің кәсіби практикасының тиімділігін арттыру;
- болашақ педагогтардың білім беру ұйымдарының педагогикалық әрекетіне араласуына жағдай жасау;
- олардың педагогикалық мамандық туралы жағымды пікірлерінің қалыптасып, сүйіспеншілігінің артуына ықпал ету;
- мұғалім мамандығы туралы жақсы қоғамдық пікір қалыптастыру.

Әлеуметтік серіктестік технологиясы әріптестікті жобалауда қолданылатын әдістер мен тәсілдерді дамыту, әлеуметтік саладағы өзара іс-қимылдарды жүзеге асыру ұстанымдарын және тәсілдерін түсінуге үлес қосады [2].

Технологияны ендірудің мақсаттары әлеуметтік әріптестік саласында болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттіліктерін дамыту, өзара бірлескен іс-қимыл саласында коммуникативті құзыреттілік, студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыру, әлеуметтік өзара әрекеттесуді қалыптастыру дағдыларын дамыту және әлеуметтік әріптестіктегі практикалық мәселелерді шешу жолымен қол жеткізу болып табылады. Технология әлеуметтік әріптестік саласында тиімді қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік береді – әлеуметтік өзара әрекеттесудің әртүрлі модельдерін құрастыру, әлеуметтік салада басқарушылық міндеттерді шешуде негізгі ұйымдастырушылық шараларды орындау дағдыларын дамытуды нәтижелі етеді [3].

Кәсіби білім беру саласындағы әлеуметтік әріптестікті жүзеге асырудың негізгі түрі өнеркәсіптік оқыту, үздіксіз білім беру және т.б. туралы ережелерді қамтитын ұжымдық келісімдер болып табылады. Көптеген елдерде жұмыс берушілер ұйымдары мен кәсіподақтар өндірістік оқыту жүйесіне белсенді қатысады. Оған қоса, практикалық сабақтар, жұмыс орнында оқыту, анықтамалар бойынша, белгілі бір кәсіпорындар деңгейінде жұмыс берушілердің болашақ маман даярлауға белсенді араласуды қамтамасыз етеді. Өнеркәсіптік оқытуды жүзеге асыру барысында әлеуметтік серіктестер тәуелсіз оқу орталықтарын және үздіксіз кәсіби білім беру мекемелерін ұйымдастырушылар ретінде жиі әрекет етеді [4].

Кәсіби білім беретін жоғары оқу орнында әлеуметтік серіктестік жүйесін құру үш кезеңде жүзеге асырылады:

Бірінші кезең – дайындық. Дайындық кезеңінің басты мақсаты – оқу орнында шешілуге тиісті міндеттер қатарын анықтау. Оған мамандықтар бойынша білімді практикалық жолмен тиянақтап, болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасуына жағдай жасап, ықпал ететін білім мекемелерін, оларды ұйымдастыратын тұлғаларды айқындау, бірлескен әрекеттің жоспарын құру жатады [5].

Екінші кезең – ұйымдастырушылық. Бұл кезеңнің мақсаты-әлеуметтік серіктес ұйымдармен тұрақты қарым-қатынас орнату. Оның аясында ынтымақтастық туралы келісімдер жасау, әлеуметтік серіктестердің әртүрлі санаттарымен өзара әрекеттесу технологиясын әзірлеу, яғни, болашақ әлеуметтік серіктестік жүйесінің элементтерін құрып, серіктестік нысандарын анықтап, білім беру ұйымдарының серіктестерін құру

жұмыстары жүргізіледі. Екінші кезеңнің басты қорытындысы-әлеуметтік серіктестіктің болашақ жүйесінің негізгі құрылымдық элементтерін түзу [6].

Үшінші кезең – жүйе құраушы. Бұл кезеңнің мақсаты - әлеуметтік серіктестіктің қалыптасқан және пайда болатын элементтерін жүйеге біріктіру. Серіктестермен тұрақты ынтымақтастықта болып, байланысты үзбеу, орнының қызметкерлерінің ең маңызды қызметтік міндеттерінің санатына жатады. Бұл үшін лауазымдық нұсқаулықта түсіндірулер жасалады, әлеуметтік әріптестік оқиғалары оқу орнының жұмыс жоспарына енгізіледі және т.б.

Білім беру ұйымының маңызды іс-әрекеттерінің бірі - бұл процестің барлық қатысушыларын біріктіретін, олардың арасындағы қарым-қатынасты реттейтін әлеуметтік серіктестіктің ұйымдық құрылымын қалыптастыру. Студенттер таңдаған пәндердің қосымша бөлігі жұмыс берушіге әртүрлі профильдер үшін бір бағытта топтарды тартуға мүмкіндік береді. Кәсіпорынның талабы бойынша, қолданыстағы бағытта жаңа оқыту профилін құруға болады [7].

Әлеуметтік әріптестік технологиясы оқу орыны деңгейінде жасалып, жүзеге асады: біріншіден, оқу орынында әртүрлі қоғамдық кездесулер өткізу үшін түрлі ғимараттар жеткілікті. Оларда кәсіби мәселелерді, жолдар мен тәсілдерді талқылауға шешімдерді талқылап, өзара әрекеттесу жолдарын анықтауға мүмкіндіктер бар. Екіншіден, жоғары оқу орны – бұл педагогикалық білімі бар және балалар мен ересектерге тең дәрежеде қолданылатын оқыту, мәдени, білім беру, тәрбиелік, ұйымдастырушылық іс-әрекеттердің практикалық дағдылары бар әуесқойлар тобы. Үшіншіден, жоғары оқу орны күнделікті білім беру және тәрбиелеу ісшараларында түрлі әлеуметтік іс-әрекеттер мен инновацияларды іс жүзінде жүзеге асыру үшін материалдық-техникалық ресурстарға, үлкен алаң мен жабдықтарға, кеңсе техникасына ие. Ал әлеуметтік серіктестер ретінде таңдалатын мекемелер нақты және әлеуетті болуы ойластырылуы керек.

Нақты әріптестер – білім беру мекемесі жұмыс істейтін субъектілер немесе ұйымдар, үнемі байланыстар мен өзара әрекеттесу бағдарламалары.

Әлеуетті әріптестер - бұл оқу орнының тұрақты байланыстары жоқ адамдар, бірақ олармен ынтымақтастық бірлескен жұмыстарды ұйымдастыруда нәтижелі болуы мүмкін деп есептейді [8].

Білім беру саласындағы әлеуметтік серіктестік болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамытуға тиімді әсер ететін, жоғары педагогикалық оқу орындары мен білім беру ұйымдарының маман даярлауға қатысты ортақ қызығушылықтарын жүзеге асыратын ерекше әрекеттестік формасы. Әрекеттестіктің бұл түрі қазіргі экономика мен еңбек нарығының сұраныстарынан туындап отыр. Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтарды даярлаудың шет елдік тәжірибесін басшылыққа алу арқылы университет білімі, озық ғылым жетістіктері мен кәсіпкерлік ынтымақтастық дәстүрі процеске қатысушылардың барлығы үшін жоғары нәтижелі деңгейге жетуге мүмкіндік береді [9].

Әдебиеттер тізімі:

1. Корсунов А.В. Әлеуметтік серіктестік негізінде мамандарды дайындаудың аймақтық жүйесін басқару. Дисс... экон. ғыл. канд. Бжин., 2000.
2. Нуржанбаева Ж.О. Дуальді оқыту жнйесінде колледж студенттерінің бойында еңбек құндылығын қалыптастырудың педагогикалық негіздері дис. … док. филос. PhD. - Шымкент, 2017.
3. Алшынбаева Ж.Е. Дуальды оқытуды іске асыруға кәсіптік білім беру педагогтарын даярлау: филос. док. PhD … дис. – Астана, 2018.
4. Мамедов Р.А. Дуальды білім беру жағдайында болашақ мамандарды кәсіби бейімдеудің ғылыми-педагогикалық негіздері: филос. док. PhD … дис. – Шымкент, 2019.
5. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы мен әдіснамасы: оқулық.-А: Қазақ университеті, 2016.-360б.

6. Джандильдинов М.К. Студенттердің кәсіби-тұлғалық құзыреттіліктерін дамыту деңгейін бағалаудың өлшемдік аппараты \\ Вестник КазНПУ «Педагогические науки». – 2018. - №2(58).
7. Тұрғынбаева Б.А. Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. – Алматы: Полиграфия – сервис К, 2012. – 316 Б.
8. Тұрғынбаева Б.А. Әлеуметтік серіктестік–мамандар дайындаудың сапасын арттырудың құралы ретінде//Ғалымдар мен мұғалімдердің I Республикалық 133 конференциясы «Дуальді-бағдарлық білім беру жағдайында мектеп-колледжжоғары оқу орны іс-әрекеттерінің интеграциясы» материалдары. Абай атындағы Қаз ҰПУ, 2016ж. 12-13 мамыр, - Алматы, б.293-296
9. Әлеуметтік серіктестік технологиясы \\ Әдістемелік құрал. – Алматы, 2020. -100 б.

ӘОЖ 378.14

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА КЕЗДЕСЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН-АЛУ

Рахымбаева Аяулым Нұркенқызы, Райқұл Айжан Мауленқызы, Реимова Гульжамал Асенбаевна
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы путей психолого-педагогической коррекции девиантного поведения младших школьников.

Ключевые слова: девиантное поведение, школьники, психолого- педагогическая коррекция, девиация.

Abstract. This article discusses the problems of ways of psychological and pedagogical correction of deviant behavior of younger schoolchildren..

Keywords: deviant behavior, schoolchildren, psychological and pedagogical correction, deviation.

Бастауыш сынып оқушыларының мінез-құлық ауытқуларын алдын алу және жою – маңызды әлеуметтік және педагогикалық міндет. Бастауыш сынып оқушылары – бұл бірнеше жыл бойы мұғалімнің жетекшілігімен тек оқу пәндерін ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік дағдыларды меңгеріп, ұжымда өмір сүруді, түрлі оқу және қоғамдық міндеттерді орындауды үйренетін ерекше балалар категориясы. Мұны О.С. Богданова, Н.И. Болдырев, И.С. Марьенко, Л.С. Славина, Н.Е. Щуркова және басқа зерттеушілер атап көрсеткен.

Мектепке қабылдану және жаңа әлеуметтік жағдайға көшу – әр баланың өміріндегі маңызды кезеңдер болып табылады. Бастауыш сынып оқушылары үшін мектепте оқу жүйелі білім алу процесінен басталады, бұл олардың ой-өрісін кеңейтеді, ойлауын дамытады, сонымен қатар қабылдау, зейін және есте сақтау сияқты психикалық процестерге әсер етеді. Мектеп балалардың өміріндегі ең маңызды орталыққа айналады, ал оқу – олардың негізгі қызметі. Бастауыш сынып оқушыларынан шыдамдылық, ұқыптылық, зейін және жүйелі жұмыс істеу қабілеті талап етіледі. Сондай-ақ, олар мектеп тәртібін сақтап, тәртіп ережелерін орындап, білім мен дағдыларды меңгеру бойынша белсенді жұмыс істеуді үйренуі керек [1].

Оқу процесінің басынан бастап балалар оқу міндеттерін барлық сынып үшін ортақ ретінде қабылдайды, сыныптастарының жетістіктеріне қызығып, ұжымдық жұмыстың нәтижесіне алаңдайды. Оқу олардың өмірінің маңызды бөлігіне айналады. Мектеп процесінің дамуы барысында балаларда сабақтан тыс іс-шараларға, мектептің қоғамдық

өміріне, сондай-ақ оқушылар ұжымында туындайтын қарым-қатынастарға байланысты қызығушылықтар пайда болады. Мұның барлығы балаларда өзіне және қоршаған ортаға жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Маңызды аспектінің бірі – мотивация мәселесі. Бастауыш сынып оқушыларының іс-әрекетінің мотивтері әртүрлі болуы мүмкін және бірнеше категорияға бөлінеді: 1) тәртіптік (жазадан қорқу); 2) утилитарлық (қандай да бір мақсатқа жету ниеті); 3) өзін «Мен» деп танытуға байланысты мотивтер (мадақ немесе марапат алу тілегі); 4) әділеттілікке ұмтылыс; 5) өз көзқарасын дәлелдеу тілегі. Бұл мотивтер бір-бірімен үйлесіп, белгілі бір иерархия құра алады, бірақ кейде олар бір-біріне қарама-қайшы келеді (мысалы, әділеттілікке ұмтылыс материалдық пайда алу тілегімен қарама-қайшы болуы мүмкін). Мұндай жағдайларда бала іс-әрекеттің моральдық құндылығын анықтайтын таңдау жасаумен бетпе-бет келеді. Бұл таңдау моральдық сананың даму деңгейіне, яғни баланың жеке құндылықтары мен көзқарастарына байланысты болады.

Бастауыш мектеп жасындағы кезеңде баланың жаңа деңгейдегі қажеттіліктері қалыптасады, бұл оған тек тікелей әрекет етуге ғана емес, сонымен қатар ішкі ынталары, саналы мақсаттары және моральдық нормаларға сәйкес әрекет етуге мүмкіндік береді. Осы жаста тұрақты мінез-құлық түрлері қалыптаса бастайды, олар мінез-құлықтың негізін құрайды. Моральдық құбылыстар, әлеуметтік нормалар және қоғам мақұлдайтын әрекеттерге қойылатын талаптар туралы білімдер мінез-құлықтың тұрақтылығына негіз болады. Бұл біздің экспериментіміздің нәтижелерімен расталады, онда балаларға екі жағдайда моральдық таңдау жасау ұсынылды: 1) достықпен немесе эгоистік түрде әрекет ету; 2) әділетті немесе әділетсіз әрекет ету. Екі жағдайда да ұқсас жағдайлар қолданылды: бірінші жағдайда — қиялдағы жағдай, екінші жағдайда – нақты өмірде. Егер бала қиялдағы жағдайға теріс мінез-құлықты таңдаса, онда сол таңдау нақты өмірде де жасалатын еді. Ал қиялдағы жағдайда оң жауап берген кезде, шын өмірде оң да, теріс те мінез-құлық болуы мүмкін.

Балаларға жүргізілген ұзақ мерзімді бақылаулар В.А. Сухомлинскийдің айтуы бойынша, дамымаған моральдық сана - бұл адамгершілікке қайшы әрекеттердің себебі екенін растайды. Дегенмен, білім әрқашан моральдық мінез-құлыққа тікелей әкелмейтін болса да, тек саналы түрде жасалған әрекеттер ғана тұрақты болып, жеке тұлғаның моральдық қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

Алайда әртүрлі себептермен оқушылар жиі мінез-құлық ережелерін бұзады, тәртіпсіздік танытады, бағынбайды және тәрбиелеуге қарсы тұрады, деп атап өткен А.С. Макаренко. М.А. Алемаскин, А.И. Кочетов, И.А. Невский, И.В. Павлов және Л.Ю. Сироткин сияқты ғалымдардың зерттеулері бастауыш мектепте тәрбиелеу қиындықтарының көрініс табатынын көрсеткен. Егер уақтылы алдын алу жұмыстары ұйымдастырылмаса, балалар адамгершілік нормаларын бұза бастайды. Бұл себеппен 92% ересек құқық бұзушылар бала кездерінде қиын балалар болғанын және бастауыш мектепте тәртіпсіздік көрсеткендерін түсіндіруге болады. Осыған байланысты біздің зерттеудегі міндетіміз «мінез-құлық», «қателікті мінез-құлық» және «бастауыш мектеп оқушыларының қателікті мінез-құлық факторлары» ұғымдарының өзара байланысын зерттеу болды. Маңыздысы, адам мінез-құлық нормаларын, ережелерін немесе заңдарын бұзған кезде, оның өмір сүру салты мен әрекеттері, бұзушылықтың сипатына байланысты, девиантты, қателікті немесе антиәлеуметтік деп аталады. Қателікті мінез-құлық әртүрлі түрлерде көрініс табуы мүмкін, бірақ әрқашан қоғам үшін маңызды әлеуметтік нормаларды бұзумен байланысты тұлғалық сәйкестілік болады.

Біздің зерттеуіміз тұлғаның мінез-құлқының қателікті немесе девиантты деп жіктелетін аспектілеріне бағытталған. Мұндай мінез-құлық, оны көрсететін тұлға сияқты, әдетте қоршаған орта тарапынан теріс бағаланады. Бұл бағалау қоғамдық айыптаулар немесе әлеуметтік санкциялар түрінде көрінуі мүмкін, оның ішінде қылмыстық жазалау да бар. Санкциялардың негізгі рөлі – қалаусыз мінез-құлықтың алдын алу, бірақ, екінші жағынан, олар тұлғаның стигматизациялануына әкелуі мүмкін. Жаңа өмір бастауға тырысу

қоғам тарапынан сенімсіздік пен бас тартумен жиі кездеседі. Девиант деген таңба (нашақор, қылмыскер, моральдық нормалардан ауытқыған адам және т.б.) біртіндеп тұлғаның бір бөлігіне айналып, девиантты тұлғалық сәйкестілікті қалыптастырады. Ақырында, «жаман» репутация әлеуметтік оқшауланууды күшейтіп, оң өзгерістерге кедергі жасап, қателікті мінез-құлықтың қайталануына ықпал етеді.

Қателікті мінез-құлық адамның өзіне де, оның қоршаған ортасына да нақты зиян келтіретінімен сипатталады. Ең ауыр жағдайларда мұндай мінез-құлық өмірге қауіпті болуы мүмкін, мысалы, суицидтік көңіл-күй, зорлық-зомбылық қылмыстары немесе нашақорлық жағдайында. Адамның өзі мен оның жақындары тартатын азап осы зиянның психологиялық көрсеткіші болып табылады.

Біз девиантты мінез-құлықты уақыт өте келе дамып, өзгеретін процесс ретінде түсінеміз. Мұндай көзқарас оны тарихи контексте қарастыруға мүмкіндік береді, мұнда бұл құбылыстың себептері, мәні, мазмұны және белгілері үнемі өзгеріп отырды. Мысалы, Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында, миллиондаған адамдар соғыс, ашаршылық және эпидемиялардан қатты күйзелген кезде, мемлекет өсіп келе жатқан ұрпақты, әсіресе баспанасыз балаларды, әлеуметтік тұрғыдан ауыр жағдайда болған жасөспірімдерді және кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды тәрбиелеуге белсенді түрде кіріскен болатын. Сол кезде кәмелетке толмағандарды әлеуметтік-құқықтық қорғау (ККҚ) жұмыстары гуманистік принциптерге негізделді. 1919 жылы балаларды қорғау бойынша Бүкілресейлік Кеңесін құруды бастаған декрет қабылданды. Кеңестің негізгі міндеті азаматтық соғыс және әскери интервенция кезеңінде балаларды қорғау және қолдау болды [3].

Балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтік-құқықтық қорғау шаралары әлеуметтік-экономикалық көмек көрсету (киім, азық-түлік, тұрғын үй қамтамасыз ету, материалдық қолдау және басқа да шаралар), құқықтық көмек (балалардың құқықтарын қорғау, заңдық қолдау), мәдени-тәрбие жұмысы (үйірмелер, клубтар, ойын алаңдарын ұйымдастыру және тағы басқалар) және балалар оқумен қатар өндіріспен айналысып, тәртіп сақтап, бастама көрсете алатын сенімді материалдық база мен жоғары білікті қызметкерлері бар оқу-тәрбие мекемелерінің желісін құруды қамтыды.

Бұл жылдары педагогикада балалардың девиантты мінез-құлқын түсіндіретін екі негізгі теория қалыптасты. Бір топ педагогтар балалардың мінез-құлқы олардың тумысынан жақсылыққа немесе жамандыққа бейімділігіне байланысты деп санады. Ал басқа топ балалардың психикасы өзгермелі деп, баланың бастапқыда моральды немесе моральдық нормалардан ауытқыған адам бола алмайтынын айтты. Мысалы, П.П. Блонский былай деп жазды: «Адамның мінез-құлқы – өзгермелі құбылыс, және ғылымның міндеті – оның қалай және неге өзгеретінін, оған не әсер ететінін анықтау».

П.П. Блонский, Н.К. Крупская сияқты, қиын балаларды қалыпты тұқым қуалау ерекшелігі бар, бірақ жеткілікті тәрбие мен ақыл-ой дамуын алмай қалған қарапайым балалар ретінде қарастырды. Ол мұндай балаларды тек қосымша көмекке мұқтаж балалар ретінде тәрбиелеу керек деп атап өтті. Блонский қиын балаларды бағалауда субъективті пайымдаулардан аулақ болу маңызды екенін ескертті, өйткені көп нәрсе мұғалімнің қабылдауына және көзқарасына байланысты. Ол «моральдық ақаулық» теориясын сынға алып, балалардың моральдық мәселелері көбінесе педагогтардың балалар психологиясын түсінбеуінен туындайтынын айтты [6].

Н.И. Озерецкий, 1925-1931 жылдар аралығында Мәскеу жұмыс үйіндегі құқық бұзушы балаларды зерттей отырып, құқық бұзушылардың көпшілігінің интеллектуалды тұрғыдан сау болғанын қорытындылады. Ол олардың көпшілігінің денсаулық жағдайында ауытқулары болғанын атап өтті, бірақ құқық бұзушылықтың негізгі себептерін ол қолайсыз өмір сүру жағдайлары мен сыртқы ортаны байланыстырады. Ол құқық бұзушылар арасында психикалық бұзылулар сирек кездесетінін атап көрсетті.

Сол кездегі педагогтар, мысалы, П.Ф. Каптерев пен А.Ф. Лазурский, мінез-құлықтың ауытқуларының алдын алу тек педагог әртүрлі мінез-құлық түрлерін, олардың ауытқуларын және патологияларын жақсы түсінген жағдайда мүмкін екенін санады. Олар

баланың мінез-құлқының түрін және оның нормадан ауытқуларын уақытында анықтау қабілеті жеке тәрбиелеу және түзету бағдарламасын құру үшін негіз болып табылады деп есептеді.

В.П. Кащенко тәрбие процесінің маңыздылығына ерекше көңіл бөлген. Ол тәрбие арқылы мінез-құлықты қалыптастыруға болатындығын және әр адам өз мінез-құлқын және жеке басын өзгерте алатынын айтқан. Ол мінез-құлықтың кемшіліктерін тәртіпсіздік жасайтын және құқық бұзушы балалармен байланыстырған. Кащенко мұндай балалар «денсаулығы нашар ұрпақ» болып, осы ұрпақтан «улы өсімдік» — қылмыс пайда болатынын жазған, ол қоғамға зиян келтіреді [4].

В.П. Кащенко қалыптан ауытқушы мінез-құлықты алдын алу үшін кешенді тәсілдің маңыздылығын атап көрсетті, бұл әлеуметтік, психоневрологиялық, емдік және физикалық әсер ету әдістерін қамтиды. Ол сондай-ақ педагогтар мен дәрігерлердің бірлескен жұмысының маңыздылығына ерекше назар аударды, бұл мінез-құлқында кемшіліктері бар балаларға тиімді емдік-педагогикалық әсер етуге мүмкіндік береді.

Балалардың тәрбиелілікке қиындықтары мен мінез-құлықтың ауытқуларының үш негізгі тобы бар: әлеуметтік, педагогикалық және психологиялық. XX ғасырдың басында осы факторларға балалар үйінің көптігі, үйсіздік, ата-аналардың төмен мәдени деңгейі және педагогтардың тәрбие саласындағы қателіктері жататын. Бұл сыртқы факторлар психологиялық ауытқулармен өзара әрекет ете отырып, тәрбиелік қиындықтарға ішкі себептерді туғызады, бұл балада қоршаған әлемге теріс көзқарастың қалыптасуына әкеледі. Л.В. Занков педагогикалық ортаның дұрыс емес әсер етуі нәтижесінде балалардың сыртқы әлемге дұшпандық қарым-қатынасы пайда болатынын атап өткен.

А.С. Макаренко балаларды тәрбиелеудегі қиындықтарды түсінуге елеулі үлес қосты. Ол бұл жағдайдың баланың отбасы, мектеп және қоғаммен байланысының бұзылуынан туындайтынын атап өтті. Макаренко қиын тәрбиеленетін баланы, әдетте, дұрыс тәрбиеленбеген бала деп санап, оның бастапқыда жаман болмағанын айтты. Сонымен қатар, ол «ерекше құқық бұзушылар» жоқ екенін, тек қиын өмірлік жағдайларға тап болған балалар бар екенін және ол кез келген қалыпты баланың дәл осындай жағдайда өзін солай ұстайтынын сенімді түрде айтты. Макаренко, сондай-ақ, балаларды тәрбиелеудегі басты қадам – олардың болашаққа деген сенімін қалпына келтіріп, әлеуметтік бейімделу үшін жағдай жасау екенін айтқан.

Макаренко тәрбиелеуде негізгі назарды қиын балаларды біріктірілген топтарға тартуға аударды, олар онда оң әлеуметтік байланыстарды орната алатын еді. Ол тәртіп қалыптастыру процесі сыртқы бақылаудан ішкі дұрыс мінез-құлық қажеттілігін түсінуге көшу екенін санады. Макаренко тәртіпті тәрбиелеу ұжыммен бірлесіп жұмыс істеу арқылы жүзеге асатынына сенімді болды, бұл балаларға белсенділік, сенім және өз іс-әрекеттеріне жауапкершілік дамытуға көмектеседі.

XX ғасырдың 70-90-жылдарында жасөспірімдер арасындағы ауытқитын мінез-құлықты алдын алу мәселесіне антропологиялық көзқарас бойынша бірнеше маңызды тұжырымдар жасалды: девианттық мінез-құлықтың дамуына антропологиялық факторлар мен әлеуметтік ортаның ықпалының маңыздылығын мойындау; профилактикалық педагогикалық жұмыс барысында қылмыстық психикалық аномалияларды (тумысынан немесе соңғы уақытта пайда болған) және тұлғалық ерекшеліктерді зерттеу қажеттілігі; әртүрлі даму кезеңдерінде (мектепке дейінгі, мектеп жасындағы және жасөспірім кезеңдері) жас ерекшеліктерін ескеру және сәйкес тәрбие әдістерін әзірлеу; ауытқитын мінез-құлықты алдын алу үшін мінездің ерекшеліктерін ескеру және педагогтардың мінез типтерін және олардың бұрмалануын түсіну қабілетін арттыру; акцентуацияларды және шекаралық жағдайларды есепке ала отырып девианттық мінез-құлықтың алдын алу қажеттілігі; сондай-ақ балалардың дамуындағы ауытқуларды уақытында диагностикалау үшін жеке жұмыс жүргізудің маңыздылығын түсіну (М.А. Алемаскин, А.Д. Гонеев, Е.В. Змановская, Л.Ю. Зюбин, А.И. Кочетов, И.А. Невский, И.В. Павлов, М. Раттер, И.П. Трушина және басқалар).

Шетелде танымал Б. Скиннердің теориясы мінез-құлыққа негізделген көзқарасқа сүйенеді, мұнда тұлға түрлі сыртқы ынталандыруларға реакция ретінде қарастырылады. Скиннер оперантты бихевиоризм теориясын ұсынды, оның шеңберінде мінез-құлыққа механистік көзқарас пен адамдардың мінез-құлқына басқару әдістері АҚШ-та және басқа елдерде, соның ішінде Латын Америкасында, саяси және идеологиялық қызмет контексінде құрал ретінде қолданылды.

Скиннер үш типті мінез-құлықты айқындады: шартсыз рефлекторлық, шартты рефлекторлық және операнттық. Операнттық мінез-құлық оның теориясының орталық элементі болып табылады, себебі ол тікелей ынталандырудың әсерінен пайда болмайды, керісінше, ол қоршаған ортамен өзара әрекеттесу процесінде кездейсоқ әрекеттердің нәтижесі болып табылады. Бұл кездейсоқ әрекеттер, егер олар оң нәтиже берсе, нығайтылуы мүмкін, бұл олардың қайталануына ықпал етеді. Скиннер мұндай реакцияларды операнттық деп атады және оларды адаптивті мінез-құлықтың негізі деп тұжырымдады [5].

Жануарлардың мінез-құлқын талдай отырып, Скиннер өз қорытындыларын адам мінез-құлқына қолданды, бұл адамның биологиялық тұрғыдан тым біржақты түсіндіріліп кетуіне әкелді. Оның теориясында оқыту дұрыс әрекеттерді нығайту жүйесіне дейін қысқартылған, бұл оқушылардың ішкі танымдық белсенділігін елемейді және оқыту процесін сыртқы мінез-құлық актілерін механикалық меңгеруге айналдырады. Бұл жағдайда оқыту процесінің саналы жағы жоғалады, ал адам сыртқы әсердің объектісіне айналады.

Скиннердің адам мен мәдениетке деген көзқарасы, оларды нығайтулардың нәтижесі ретінде қарастыру, адам еркіндігі мен қадір-қасиетінің принциптерін елемейді. Оның мәдениет пен өнерге деген көзқарасы «нығайтулар» ретінде, манипуляция жасау үшін жасалған деп қарастырылуы, абсурдты қорытындыларға әкеледі, бұл оның «Еркіндік пен қадір-қасиетке қарсы» атты еңбегінде айқын көрінеді, онда Скиннер осы маңызды адамгершілік құндылықтарды әлеуметтік өмірден фактілі түрде алып тастайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Талызина, Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младшего школьника / Н.Ф. Талызина. - М.: Просвещение, 1998. - 173 с.
2. Тюников, Ю.С. Ошибочные представления младших школьников: ситуативный анализ и педагогические сценарии преодоления / Ю.С. Тюников, М.А. Мазниченко // Начальная школа. - 2005. - №1. - С. 10-16.
3. Ушинский, К.Д. и проблемы современной национальной школы: / Чувашский государственный педагогический институт и др. / отв. ред. И.В. Павлов. - Чебоксары: 1994. - 322 с.
4. Федоскина, О.В. Педагогические средства социокультурного развития младших школьников в образовательном процессе: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук / О.В. Федоскина. - Тюмень, 2005. - 245 с.
5. Шацкий, С.Т. Избранные педагогические произведения / С.Т. Шацкий. - М., 1958. - С. 271.

ӘОЖ 378

АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ДАМЫТУ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТҰРАҚТЫ ЖӘНЕ САПАЛЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ШАРТЫ

Исаева Набира Зинаддиновна
Тұрар Рысқұлов атындағы №20 ЖОББМ педагог-психологы

Тоқтарова Жанар Әбдікерімқызы
Тұрар Рысқұлов атындағы №20 ЖОББМ әлеуметтік педагогы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются фундаментальные ценности и принципы образовательного процесса, которые определяют систему академической мобильности и академической честности. Особое внимание уделяется этическим нормам и стандартам поведения в образовательной среде. Анализируется значимость самостоятельности, добросовестности и объективности при выполнении учебных работ, таких как эссе, курсовые, дипломные и диссертационные исследования. Подчеркивается роль взаимного уважения и ответственности участников образовательного процесса в формировании академической культуры и профессиональной этики.

Ключевые слова: академическая мобильность, академическая честность, образовательный процесс, этические нормы, самостоятельность, ответственность, образовательная среда, профессиональная этика.

Abstract. The article examines the fundamental values and principles of the educational process that define the system of academic mobility and academic integrity. Special attention is paid to ethical norms and standards of behavior in the educational environment. The article analyzes the importance of independence, conscientiousness and objectivity in the performance of educational work, such as essays, term papers, diploma and dissertation research. The role of mutual respect and responsibility of participants in the educational process in the formation of academic culture and professional ethics is emphasized.

Keywords: academic mobility, academic integrity, educational process, ethical standards, independence, responsibility, learning environment, professional ethics.

Білім беру үдерісінде жетекші орын алатын іргелі құндылықтар мен қағидалардың жүйесін академиялық ұтқырлық деп атаймыз. Ол білім беру бағдарламаларын меңгеру барысында және білім беру қызметін атқарудағы этикалық нормалар мен мінез-құлық стандарттарын айқындайды. Атап айтқанда, академиялық адалдық жұмыстарды (эссе, курстық жұмыс, дипломдық және диссертациялық еңбектер) орындау кезінде дербестік пен шынайылықты сақтауды, өз көзқарасын негізді әрі адал түрде жеткізуді, сондай-ақ білім беру үдерісіне қатысушылар арасындағы өзара құрмет пен жауапкершілікке негізделген қарым- қатынасты қамтамасыз етуден тұрады.

Цифрлық технологиялардың дамуы мен жасанды интеллект құралдарының пайда болуы тек оқыту мүмкіндіктерін кеңейтіп қана қоймай, сонымен қатар адалдықты сақтамай көшіріп алу, ақпаратты бұрмалау және авторлық құқықтарды бұзу қаупін алға қойып отыр. Осы тұста академиялық адалдық оқу үдерісінің нәтижелерінің шынайылығын қамтамасыз етіп, мектептің білім сапасын айқындайтын негізгі фактор ретінде қарастырылады.

Академиялық адалдық жөніндегі халықаралық орталықтың (ICAI) анықтамасына сәйкес, академиялық адалдық – бұл «қиындықтарға қарамастан, алты іргелі құндылыққа адалдықты сақтау: адалдық, сенім, әділеттілік, құрмет, жауапкершілік және батылдық» [1,7]. Аталған құндылықтардан идеяны әрекетке айналдыруға мүмкіндік беретін қағидаттар туындайды. Қағидаттар жайында толығырақ айтар болсақ:

1. Адалдық қағидаты – қағидаттар ішінде ең маңызды фактор болып табылады. Ол еңбектерде авторлықты дұрыс көрсету және педагогтің жұмысты объективті қарауынан көрініс табады.
2. Сенім – оқушылардың ғылыми жұмыстарын бағалауда еңбектің шынайылығына сенуден қалыптасады
3. Әділеттілік – объективті бағалаудан тұратын қағидат түрі. Оның ішінде фаворитизмнен(жақтасудан) аулақ болу, бағалау критерийлерін нақты қолдану жатады.

4. Құрмет – білім беру үдерісіне қатысушылардың бір- біріне деген сенімінен қалыптасатын қағидат түрі. Мәселен, оқушы тапсырмаларды жауапкершілікпен орындауы мен педагогтің білім алушыға деген жанашырлығынан көрініс табады.

5. Жауапкершілік пен батылдық қағидаты білім алушылардың адалдықты бұзудан алшақ болуы мен педагогтің сынып пен мектеп деңгейінде академиялық адалдықты қалыптастыруынан тұрады.

Жоғарыда аталған қағидаттарды адам бойында қалыптастырудың бірнеше аспектілері ғылымда көрініс табады. Соның ішінде педагогикалық және психологиялық аспектілер.

Психологияда академиялық адалдықтың болмауының 4 факторын атап көрсетеді. Біріншісі – индивидуалық фактор. Бұл фактор негізінен мектеп кезінде көшіруден ешқандай негативті салдарын көрмеген адамдардан байқалады, яғни олар кейінгі оқу жылдарында да осы стратегия бойынша жалғастырады. Келесі фактор мотивациялық деп аталады. Ғалымдар жалқаулық, жауапсыздық, өзіне және өзінің тиімділігіне деген сенімсіздік, қабілетсіз болып көрінуден қорқу, тәуекелге бейімділік, өзін - өзі бақылаудың төмендігі сияқты белгілі бір жеке сипаттағы адамдар академиялық алаяқтықтың ықтималдығын арттыратынын атап өтеді[2,23]. Ал контекстуалдық факторда білім алушылар өз ортасына байланысты ой түйіп, ықпалына көніп, адал болмауын алдыға жылжытады. Сонымен қатар, маңызды фактор ретінде қарастырылатын ситуативтік факторды да атап өткен жөн. Бұл фактор оқушының пәнге деген қызығушылығы мен маңызына байланысты екені аталып өтеді. Білім алушының сабаққа деген қызығушылығы болмаса немесе ол пәнді өзіне қажетсіз деп танығанда оқушылар академиялық адал болмауға барады дегенді алға тартады [3,71].

Академиялық адалдықты арттыру үшін әр білім алушы өзіне мынадай сұрақты қоя алуы қажет: Менің мақсатым қандай? Мен орындай аламын ба? Алдау маған қаншалықты тиімді? [4,130]. Осы сұрақтарға білім алушы толықтай жауап беріп, сенімді болғанда ғана академиялық адалдық мәселесі шешіледі деген теорияны ғалымдар атап өтеді. Ол білім алушының бойындағы білім алдындағы жауапкершілік, ішкі мотивацияны дамыту, тұлғаның өзін- өзі бағалай алуы мен өзін- өзі реттей алу қабілеттерінен тұрады. Мұндай қабілеттерді қалыптастыру оқу үдерісіне қатысушыларының жауапкершілігінде болмақ.

Ал педагогикалық тұрғыдан академиялық адалдықты қалыптастыру оқыту процесінің ұйымдастырылуы мен оқытушының рөліне тікелей байланысты болып, оны дамытудың мақсаты ретінде тұлғаның дамуы, сапалы білім мен дағдыларды қалыптастыру, адал азаматтарды тәрбиелеу болып саналады.

Білім алушылар ерте жастан өз мінез-құлқын және іс-әрекетін бақылауға, өзгенің көшіріп алуына жол бермеуге және өздері көшіруден бас тартуға тәрбиеленуі қажет. Аталған қабілет білім беруші ұстаз бен өзге де жауапты тұлғалардың академиялық адалдық тақырыбында оқушылармен профилактикалық әңгімелерді жүйелі түрде өткізуі нәтижесінде қалыптасады [5,2]. Осы себепті Қазақстан ғалымдары академиялық адалдықты дамыту үшін этика және академиялық адалдық кеңесін құруды ұсынады. Кеңестің мақсаты – академиялық адалдықты қолдау бойынша институт қалыптастыру, даулы жағдауларда келісілген шешім қабылдауды қамтамасыз ету, этикалық мәдениетті дамыту және білім беру үдерісіне қатысушыларды хабардарлығын қамтамасыз ету 6,13. Бұл кеңес мектеп қабырғасында кем дегенде тоқсан бойынша бір рет ұйымдастырылып тұруы қажет. Сонымен қатар, академиялық бұзушылықтар жөніндегі комиссияны құру да академиялық адалдық мәдениетін іске асырады. Белгілі бір адалдық қағидаларының бұзылу жағдайларын қарастырып, оның алдын алуға және әділдікті қалпына келтіруге жұмыс жасайды.

Негізінен академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру кешенді педагогикалық – психологиялық тәсілді талап етеді. Оның негізгі бағыттары:

- Білім беру процесінде этикалық нормаларды жүйелі түрде енгізу;
- Оқытушылардың үлгілік мінез- құлқы;
- Цифрлық құралдар арқылы плагиатты бақылау және алдын алу;

- Оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту.

Сонымен қатар, академиялық адалдықты қалыптастыру білім алушылардың тек білімін ғана емес, олардың тұлғалық дамуын да қамтамасыз етеді.

Ең алдымен, білім беру процесіне этикалық нормаларды жүйелі түрде енгізу маңызды рөл атқарады. Бұл бағытта академиялық адалдық ұғымы әр пән аясында түсіндіріліп, оқу бағдарламасына кіріктірілуі қажет. Мысалы, оқушыларға дереккөздерді дұрыс пайдалану, сілтеме жасау ережелері мен авторлық құқық ұғымы жүйелі түрде үйретіледі. Мұндай тәсіл білім алушыларда адал білім алу қалыпты жағдай деген түсінікті қалыптастырып, одан өзге көзқарасты қабылдамауға жағдай жасайды. Сонымен қатар, педагогтің академиялық қағидаларын өзі де ұстануы оқушылар үшін ең күшті тәрбие болатыны сөзсіз. Егер оқытушы әділ бағалау жүргізіп, ашықтық пен объективті көзқарас білдірсе, білім алушылар осы мінез- құлық моделін қайталайды.

Оқушылардың бойында сыни ойлау қабілетін дамыту да академиялық адалдықты арттырады. Сыни ойлауы дамыған оқушы ақпаратты дайын күйде қабылдамай, оны талдайды, салыстырады және өз қорытындысын жасайды. Мұндай дағдылар академиялық адалдықты бұзу ықтималдығын төмендетеді, оқушы тапсырманы механикалық түрде көшіруге емес, түсінуге және орындауға бағытталады.

Қорыта айтқанда, академиялық адалдық мәдениеті білім беру сапасын арттыратын маңызды фактор болып табылады. Оның қалыптасуы психологиялық (мотивация, моральдық сана, өзін - өзі реттеу) және педагогикалық(оқыту әдістері, бағалау жүйесі, білім беру ортасы) аспектілердің өзара байланысы арқылы жүзеге асады. Сондықтан академиялық адалдықты дамыту білім беру жүйесінің тұрақты және сапалы дамуының негізгі шарты ретінде қарастырылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мектепте академиялық адалдықты қамтамасыз ету бойынша әдістемелік ұсынымдар / Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана: 2025. – 138 б.
2. Хайруллина Динара Дилшатовна. Академическая нечестность: причины и последствия. Известия Волгоградского государственного педагогического университета, 2024. 21-29 бб.
3. Безгодова С. А., Микляева А. В. Академический обман в цифровой сфере: социально-психологический анализ. Science for Education Today, 2021.64-90б.
4. Murdok T., Anderman E., Motivational perspectives on student cheating: Toward an integrated model of Academic Dishonesty. Educational Psychologist. 2006. 17 б.
5. Курмангожина А. Академическая честность как способ обеспечения качества образования. КГУ «Первая гимназия. 2025. 5б.
6. Правила соблюдения академической честности в организациях образования/ Министерство просвещения Республики Казахстан, Национальная академия образования имени И. Алтынсарина, Астана: 2025. – 32 стр.

ӘОЖ 159.9:37.015.3:331.54

ТҰЛҒАНЫҢ КӘСІБИ МАМАНДАНУ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Абдыбаева Гульсара Мухашевна
«Әлеуметтік психология» кафедрасының аға оқытушысы, психология магистрі
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада психологиялық тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігі психологиялық теориялық тұрғыда талданылып, оны арнайы ұйымдастырылған әлеуметтік психологиялық тренингтерді қолдану арқылы қалыптастыру қарастырылған.

Кілт сөздер: Тұлға, жеке тұлға, қарым-қатынас.

Abstract. The article analyzes the activity of professional specialization of a psychological person in psychological theoretical terms and considers its formation using specially organized social psychological trainings.

Keywords: personality, personality, relationship.

Тұлғаның дамуы мен қалыптасуы оның іс-әрекеті мен еңбегінен, оқу әрекетіндегі ой болжамынан, сөйлеген сөзі меншікті дара өзгешелігін көрсету белсенділігімен сипатталады. Тұлға өмір сүру мен тіршілік етуге икемді және әрекетшіл. Сондықтан ол сыртқы бейнесі мен түр сипаты жағынан басқа адамдарға ұқсас болғанымен, оған туа берілетін өзіндік даралық ерекшеліктері, қабілеті мен белсенділігі жағынан ерекшеленеді. Оны бейімділігінен көздеген іс-әрекетті орындауға талпынуынан байқаймыз. Тұлғаның қызығушылығы мен белсенділік сапаларының өзара үйлесім тауып, бір бағытта шоғырлануы іс–әрекет, кәсіби мамандану, дарындылық процесі. Сол себепті кез келген тұлғаның жеке басына тән дара өзгешіліктің бірі – осы кәсіби мамандану белсенділік.Тұлғаны дамыту әр түрлі ғылым салаларында жан – жақты зерттелген, оның дамуына негізінен ықпал жасайтын факторлар тұқым қуалаушылық, табиғи және әлеуметтік орта мен тәрбие болып табылады. Сондықтан қазіргі өмір талабы – білім парадигмасын жеке тұлғаға бағыттау, яғни білімгерлердің жеке басының дамуына, өзіндік тәжірибесін арттыруға көңіл аудару, кәсіби мамандану белсенділігін қалыптастыру мәселесі.

Қазақтың көрнекті ғалымы, профессор Қ.Б. Жарықбаевтың пікірінше. адамның психологиялық ерекшеліктері, оның өмір сүретін ортасына қоғамдық тікелей әсер етуінен қалыптасып отырады. Жеке адам қоғамнан тыс өмір сүре алмайды. Өйткені оның психикасы тек айналасындағылармен қарым-қатынас жасау процесінде ғана қалыптасады, қоғамдық тәрбие арқылы адам белгілі мазмұнға ие болады» [3]. Сондықтан адамның жеке басының психологиясын ұғынуда оның бағытын көрсететін компоненттермен қатар (әлеуметтік орта, білімі, нақтылы кәсібі және т.б.) жеке дара ерекшеліктерін де толық меңгеруімізді талап етеді.

Осы орайда И.Ә. Әбеуова, әлеуметтік психология, жалпы психологиядағы «жеке тұлға» анықтамасына сүйене отырып, жеке тұлға бір жағынан, қандай нақты топтарда әлеуметтік мәнін қалай іске асыратынын анықтайды. Жеке тұлғаны зерттеуде әлеуметтік психологияның негізгі бағдары: жеке тұлғаның топпен қарым – қатынасында немесе жеке адамды топ мүшесі ретінде қарастыру. Әлеуметтік психологтар адамдардың көбісі бір – бірін қалай бағалайды, бір – біріне қалай әсер етеді, әлеуметтік жағдайлардың ықпалы көптеген адамдарды адамгершіліктік немесе қатыгездік көрсетуге қалай итермелейді, қалайша адамдар келісімпаз немесе тәуелсіз болады деген сұрақтарға жауаптар іздестіреді. Егер де әлеуметтік психологияда жеке тұлғаны талдаудың түйіні – оның топпен әсерлесуі болса, онда ең алдымен қоғамның жеке тұлғаға әсері қандай топтар арқылы іске асырылатынын анықтау қажет. Ол үшін жеке адам даму барысында қандай микро, макроортада болғанын қарастыру керек [6].

Тұлға мотивациясының маңыздылығы оның белсенділігімен сипатталады. Ал тұлғаның танымдық белсенділігі мен дербестігі өзара байланысты процесс. Танымдық қызығушылықтың қалыптасуы тұлғаның таным обьектісіне деген эмоциялық қатынасынан көрінеді. Олай болса тұлғаның кәсіби мамандануқа деген ынта – ықыласы танымдық белсенділіктің қозғаушысы болып табылады. Тұлғаны қандай да бір іс-әрекетке жұмылдыру үшін оны ең әуелі қызықтыру, келесі кезекте осы әрекетке әзірлігін, дербестік деңгейін анықтау қажет.

Сонымен, кәсіби мамандануда белсенділікті зерттеудің үш нақты бағытын бөліп көрсетуге болады: зерттеудің әдістемелік принциптерін қолданумен байланысты жалпы теориялық (әдістемелік), гнесеологиялық және эмпирикалық. Психологиялық ғылымда белсенділіктің гнесеологиялық талдауы жүйе ретінде объект пен субъектінің көзқарасын талап ететін белсенді үрдістің ерекшелігін анықтауға бағытталған. Білім беру саласында әрбір тұлғаның кәсіби мамандану мүмкіндігін дамыту жүйесінде жаңа бағыттарды өндірудің қажеттілігі философия мен психологиядағы зерттеулерді, теориялық-әдістемелік және қолданбалы бағыттарды белсендірумен сай келеді. Мұнда психология саласында маңызды болып табылатын жаңа ғылыми бағыттарды құрудың әлеуметтік тапсырысының маңыздылығы көрінеді.

Отандық психологияда «тұлға» ұғымына белгілі түсінік берілген.

1. Тұлға әлеуметтік қарым–қатынастардың субъектісі болып табылады, оларды өзіне тартады. Тұлға қоршаған ортаға, қоршаған дүниеге, басқа адамдарға өзінің қарым–қатынасымен сипатталады. Бұл қарым-қатынастар шынайы іс–әрекетте жүзеге асады. Қоршаған ортамен қарым–қатынаста адамның іс-әрекеті көрініп ғана қоймай, сонымен қатар қалыптасып отырады. Осыдан тұлға қоғамдық қатынастар жүйесінде «единица» ретінде қызмет атқарады деген қорытынды шығады.

2. Тұлғаны іс–әрекеттен бөліп қарастыруға болмайды. Субъекттің даму барысында оның іс–әрекеті иерархиялық қарым–қатынасқа түседі. Бұл іс–әрекет иерархиялары басқаша айтқанда тұлғаның мотиві тұлғаның ядросын құрайды.

Тұлға теориясы эконом принципіне сүйеніп ғана қоймай екі категорияға сүйенеді, олар тұлғаны үлгі, бейне терминімен немесе кескін, бет әлпет терминімен сипаттайды. Үлгі, бейне теориясы бойынша тұлға тек бір типке жатады (мысалы, адам ашық немесе тұйық болуы мүмкін).

Бүгінгі таңда жастарға әлемдік деңгейге сәйкес білім мен тәрбие беру, оның рухани байлығы мен мәдениеттілігін, ойлауын, іскерлігін, төзімділігін, сонымен қатар кәсіби біліктілігін арттыру өркениетті қоғамның міндеті. Сол міндеттерді шешу қарым-қатынас арқылы жүзеге асырылады. Олай болса қарым-қатынас тұлғаның жан-жақты дамуы мен қалыптасуының негізгі факторы болып табылады. Тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігін әлеуметтік-психологиялық тренинг ықпалы арқылы дамыту теориялық және эксперименттік зерттеу жұмыстарының бірі ретінде психологиялық тұрғыда тұжырымдалып, нәтижелері алға қойылған міндеттерді шешуде бірқатар қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

1. Тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігін әлеуметтік-психологиялық тренинг ықпалы арқылы дамуының психологиялық негіздеріне теориялық тұрғыда талдау жасалды. Тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігін әлеуметтік-психологиялық тренинг ықпалын анықтау, тұлғаның қабілеті мен танымдық белсенділігінің дамуын зерттеу басқа да психологиялық ерекшеліктерінің себептерімен байланыстылығы анықталды. Ол тұлғаның танымдық белсенділігі мен кәсіби мамандану қабілетінің инидивидуалды-психологиялық сипатына байланысты. Ал кәсіби мамандану белсенділік өзі қосылған мақсатпен, мазмұнымен, бірлескен іс-әрекет жағдайымен белгіленеді.

2. Қарым-қатынас, оны таратуға қажетті құралдардың санына байланысты – бір жағынан, тілдік құрал адамдар қарым-қатынасының негізгі жағдайы ретінде, ал басқа жағынан – үйренетін жақтың нақты коммуникативті шеберлік және дағдылары болып табылады.

3. Тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігін әлеуметтік-психологиялық тренинг ықпалы арқылы дамытуды анықтаудың эксперименттік зерттеу мақсаты, міндеттері, әдістемелері іріктелінді. Тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігін әлеуметтік-психологиялық тренинг ықпалының маңыздылығын анықтаудың психологиялық зерттеу нәтижелері эксперименттік талдау әдістемесімен өңделді.

4. Тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігін әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы дамыту бағдарламасының тиімділігі көрсетілді, эксперименттің психологиялық

маңыздылығы топтық және жеке дара психокоррекциялық жұмыстар негізінде нақтыланды. Ол ұйымдастыру іс-шаралары психологиялық қолдау, ықпал білдіру және бақылау арқылы жүзеге асырылды. Тұлғаның танымдық және интеллектуалды әрекеттерінің дамуына психологиялық тренинг техникалары арқылы ықпал жасалса, оның танымдық іс–әрекеттің дұрыс жетілуіне себеп болады. Ал әлеуметтік қарым-қатынас білімімен қаруланuы мен икемділігін қалыптастыруға психологиялық тренингтердің маңызы тиімді нәтиже береді Сонымен қатар, кәсіби мамандану белсенділікті дамытуға ұйымдастырылған психологиялық тренингтер тұлғалардың болашақ маман ретінде кәсіби бағдарлануы мен өз ісінің мазмұнын игеруге, кәсіби қызығушылығын арттыруға себеп болады.Зерттеу жұмысымыздың тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігін әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы дамытуға арнайы бағдарлама құрылып, жүйелі психологиялық жұмыстар жүргізілсе, онда кәсіби мамандану белсенділіктің даму сапасы артады деген болжамымыз дәлелденді. Олай болса бірлескен іс–әрекетте белсенділік дағдысын кеңейтуге бағытталған іс–шаралармен қамтамасыз ету, кәсіби мамандану қабілетін арттыру тұлғаның танымдық белсенділігіне тікелей әсер етеді. Сонымен тиімді ұйымдастырылатын психологиялық жұмыстардың нәтижелі болуы тұлғаның кәсіби мамандану белсенділігінің үйлесімді даму деңгейінде көрініс табады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жарықбаев Қ.Б. Психология. - Алматы: Мектеп, 1970. - 323 б.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. – М.: 1977, 304с.
3. Батаршев А.В Диагностика способности к общению. –СПб.: Питер, 2006.- 176с.: ил. – (Серия «Практическая психология»).
4. Әбеуова И.Ә. Әлеуметтік психология (Оқу құралы). Алматы 2001, 57 б.
5. Исанова Л. Эвристическое обучение как средство развития креативного мышления / / Ұлт тағылымы. - Алматы, 2007
6. Тертель А.Л. Психология в вопросах и ответах: Учеб. пособие. – М.: ТК Велби, Изд – во Проспект, 2004. – 176 с.
7. Стюарт – Гамильтон Я. Что такое психология. – СПб.: Питер, 2002. – 304 с – (Серия «Мастера психологии»).
8. Шадрин А.Е Проблемы стимулирования развития информационно-коммуникационных технологий. – М.: 2002

ӘОЖ 82.09:82-31:82-6

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТЕГІ КЕЙІПКЕРЛЕР ЖҮЙЕСІН ДАРАЛАУ МЕН ЖИНАҚТАУ АРҚЫЛЫ ТҰЛҒА БЕЙНЕСІН ТАНЫТУ

Абатова Мерует Ауданбековна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Д.М.Карбышев атындағы №16 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема распознавания образа личности через способы индивидуализации и накопления системы персонажей в художественной литературе. Автор, анализируя взаимосвязь процессов индивидуального описания (индивидуализации) и определения типичных признаков (накопления) героя, определяет их роль в идейно-содержательной нагрузке в художественном произведении. В ходе исследования показаны пути раскрытия внутреннего мира личности через описание характера, действий, языковых особенностей, социальной среды героя. Кроме того,

дифференцируется целостность и структура системы персонажей в литературном произведении, реализация авторской концепции через их взаимоотношения друг с другом. В результате будет доказано, что гармоничное использование методов индивидуализации и накопления закладывает основу для глубокого и реалистичного формирования художественного образа.

Ключевые слова: художественная литература, система персонажей, индивидуализация, накопление, образ личности, художественный образ, типизация, характер, образ, литературный анализ, авторская концепция, психология характера.

Abstract. This article examines the problem of recognizing the image of a personality through the ways of individualization and accumulation of a system of characters in fiction. The author, analyzing the interrelation of the processes of individual description (individualization) and the definition of typical features (accumulation) of the hero, determines their role in the ideological and content load in the work of fiction. The research shows ways to reveal the inner world of a personality through a description of the character, actions, linguistic features, and social environment of the hero. In addition, the integrity and structure of the system of characters in a literary work is differentiated, as well as the realization of the author's concept through their relationship with each other. As a result, it will be proved that the harmonious use of individualization and accumulation methods lays the foundation for a deep and realistic artistic image formation.

Keywords: fiction, character system, individualization, accumulation, personality image, artistic image, typification, character, image, literary analysis, author's concept, character psychology.

Мектепте оқытылатын әдебиет пәні оқушының таным көкжиегін кеңейтіп,ойы мен қиялын баурап, арман-мұраттарға,биік қоғамдық идеяларға жетелейді. Сабақ барысында талданған шығарма арқылы оқушының бойында ұлттық құндылықтар төңірегіндегі білім қоры молайып,өз ұлтын,өз ұлтының құндылықтарын тани түседі,бағалай біледі. Адамды биіктерге жетелеп, арманын асқақтатуға әдебиет пәні нақты әсерін тигізеді. Рухани жағынан байытып,өмірлік көзқарасын қалыптастыруға септігі мол. «Өзіңді-өзің тану үшін кітап керек. Өзгені де тану үшін кітап керек» деген Расул Ғамзатовтың сөзінде үлкен мән бар. Әдебиетке мән берген бала ойшыл келеді, санасыншексіздікке ұмтылдырып, қиялы дамиды. Әдебиет- оқушыны тәрбиелеудің,тұлға етіп қалыптастырудың ең маңызды құралы. Десек те, осынау жаһандану дәуірінде оқушы көркем әдебиетке емес, әлеуметтік желіге құштар. Оқушы ғана емес, үлкендердің өзі де әлеуметтік желінің құлына айналғандай. Осындай жағдайда тұлғаны қалай қалыптастырмақпыз,тұлға болмаса,өркениетті өмір де болмақ емес. Осы орайда оқушыны көркем шығарманы оқуға баулу,қызықтыру мұғалім- нің шеберлігін,тынымсыз еңбегін қажет етеді. Сондықтан болашақ тұлғаны қалыптастыру үшін,әдебиеттегі тұлғаны танытуды,игі істерін үлгі етуді,тұлға жайлы қызығып кітап оқуға ұмтылдыруды басты назарда ұстаған жөн. Тұлға деп кімді айтамыз, ұлы тұлға деп кімді айтамыз және тұлғаның өмір жолында төменнен жоғарыға қарай,қарапайымнан күрделіге қарай қалай бет бұрып кемелденгенін кейіпкер жүйесін жинақтау мен даралау
арқылы оқушы санасына сіңіруге болады.

Өндірістік тақырыптағы шығармалардың немесе деректі мемуарлық шығармалардың тілі бай, шұрайлы болғанымен, кейбір оқушылар үшін оқылуы қиын.Мұндай роман, хикаяттарға оқушыны қалай тартуға болады, әлеуметтік желіден бас алмайтын оқушыны көркем әдебиетке қалай әкелуге болады деген ой - қазіргі мұғалім үшін ең өзекті және ойландыратын мәселе.

10-сыныптың әдебиет пәнінде Медеу Сәрсекенің «Қаныш Сәтбаев» роман-эссесінің «Сібір шамшырағында» бөлімінің оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты - 10.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау. Аталмыш мақсат бойынша шығармадағы кейіпкер жүйесін жинақтау мен даралау арқылы тұлғаны қалай

танытуға болады және сабақ барысында қандай әдіс-тәсілдерді қолдануға болатындығы жөнінде ой бөліспекпін. Мысалы, жаңа сабаққа кіріспені «Зымыран сұрақтар» арқылы өрбітіп, оқушылардың тұлға жайлы көзқарастарын ортаға салуына мүмкіндік беру өте тиімді :

1. «Тұлға» сөзінің мағынасын қалай түсінесіздер?
2.Тұлға болып қалыптасудың арнайы шарттары бар ма?
3.Сіздер үлгі тұтатын тұлғалардан кімдерді атар едіңіздер?
4. «Сібір шамшырағы» бөлімінде Қаныштың тұлға ретінде көрінген тұстары жайлы айта аласыздар ма?

Ал жаңа сабақтың басын оқушыларға жеке жұмыс беруден бастасақ, әр оқушының сабаққа дайындығын,ынтасын сабақ басында айқындай аламыз. Жеке жұмысқа «Т кестесі» әдісі бойынша кейіпкерлер жүйесін және олардың Қанышпен байланысын нақтылау тапсырмасын ұсынуға болады..

Кейіпкерлер жүйесі Қанышпен байланысы

Дескриптор

-кейіпкерлер жүйесін жазады;

-Қанышпен байланысын нақтылайды.

«Т кестесі» тапсырмасын орындау оқушы үшін өте тиімді болмақ. Себебі осы тапсырманы орындау арқылы оқиғаның орналасу ретін, әр кейіпкердің Қаныш үшін маңызын біліп қана қоймайды, оқушы эпизодтарды да еске түсіріп отырады.Сондықтан келесі тапсырманы орындау олар үшін күрделі болмасы анық.

Дескриптор

-кейіпкердің өзіндік қырларын ашады;

-себептерін түсіндіреді;

- сызбаға түсіреді.

2-тапсырманы орындау барысында оқушылар нақтылыққа үйренеді,дерекпен жұмыс жасауға машықтанып, дәлелдеу дағдылары дамыйды. Қаныштың өзіне тән жеке қырларын анықтау арқылы Қаныш бойындағы жақсы қасиеттерді жинақтай бастайды. Яғни, қаңқаның астыңғы бөлігіне Қаныш математик десе, үстіңгі бөлігіне Қаныштың математика оқулығын жазғанын,немесе өнерлі десе, Қаныштың күйші болғандығын,т.б.қырларын жазды. Және балық басына Қаныш деп жазып, аяқ жағына сегіз қырлы,бір сырлы деген сөз жаздыруға болады. Осы тапсырманы орындау арқылы Қаныш бейнесінің биіктей түскенін оқушылар өздері сезіне алады. Тапсырманы орындау барысында 1-тапсырмаға рефлексия жасап,естеріне түсіріп отырады.

3-тапсырмаға «Топтастыру» әдісі арқылы Қаныштың қасиеттерін жинақтатып, постерге түсірсе, оқушы Қаныштың өзіне тән жеке қырларын тереңірек аша түседі

Дескриптор

- «топтастыру» әдісі арқылы Қаныштың өзіне тән қасиетін жинақтайды;

-постерге түсіреді.

3-тапсырма арқылы Қаныштың мінезі,өзіне тән қасиеті айқындала түседі. Тапсырманы орындау барысында оқушылардың шығарманы оқуға қызығу- шылығы артады.Шығарма оқиғасына рефлексия жасай отырып,Қаныштың өзіндік қасиетін жинақтай алады. Жұмыс барысында нақтылыққа,дәлдікке үйренді.

Кейіпкерлер жүйесін және олардың Қанышпен байланысын жүйелеп,Қаныштың түрлі

қырларын ажыратып, өзіне тән мінезін,қасиетін жинақтап алғаннан кейін, Қаныш бейнесін даралау үшін жеке жұмыс тапсырмасы беріледі.

4-тапсырма.

Қаныштың бойындағы ұлттық мінезді ашу, даралау.

Дескриптор

3 факт келтіреді;

2 көзқарас білдіреді;

1 тұжырым жасайды.

Бұл тапсырманы орындау арқылы оқушы шығармадан Қаныштың ұлттық мінезін даралайтын үш факт келтіреді. Және өзі іріктеген үш фактіні дәлелдеу мақсатында екі көзқарасын білдіреді.Қаныштың бойынан өзі таныған құндылықтарды, келтірілген фактілерді, өзіндік көзқарасын жинақтай келе Қаныш туралы бір тұжырым жасай алады.

Яғни оқушылар аталмыш тапсырма арқылы Қаныш Сәтбаевты тұлға ретінде тани алады,

ұлттық мінез, ұлттық намыс туралы ойланады.Тұлға, тұлғаға лайық жанның қандай болатындығы жөнінде өзіндік көзқарастары беки түседі, дерек, фактілермен жұмыс жасау дағдылары дамыйды.

Сабақ соңында «Кезбе доп» әдісі арқылы жылдамдықпен жабық сұрақтар қоюға болады. «Сібір шамшырағы» бөліміндегі оқиғаларға,Қанышқа қатысты жәйттерге байланысты қойылған бекіту сұрақтарына «иә» немесе «жоқ» жауабы арқылы жауап береді.Бұл жерде оқушыда өзгенің жауабы арқылы сенімділік қалыптасады және бүгінгі сабақтың мақсаты айқындала түседі. Тұлға сөзінің мәнін түсінеді «Аяқталмаған сөйлемдер» әдісі арқылы рефлексия жасаған кезде де, олардың

бойынан сабаққа деген қызығушылықты, ұлы тұлғаға деген сүйіспеншілікті, кітап оқуға деген құмарлықты, Қаныш туралы деректер оларды қызықтыратынын аңғарамыз. Және «Padlet тақтасы» арқылы бір-бірінің жауабын көрген кезде, олардың ойлары толыса түсері сөзсіз және бірін-бірі мақұлдап,қолдап отырады.

1.Мен бүгін .....сезіндім.

2... мені таңғалдырды.

3.Мен келесі сабақта...білгім келеді.(Padlet тақтасы)

Сабақ барысында таңдалған әдіс-тәсілдер өте қарапайым болып көрінуі мүмкін. Бірақ көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен дара -лауда бұл әдістер өте тиімді. Себебі бір тапсырма бір тапсырмаға қолдау көрсетіп отырады. Әр тапсырманы орындаған сайын оқушы алдыңғы орындаған тапсырмасын еске түсіріп, рефлексия жасап отырады. Және бұл әдістер оқушының барлығына да қолайлы. Жеңілден басталып, күрделене түседі. Алдыңғы үш тапсырма жеңіл сияқты көрінгенімен, «321» әдісі бойынша орындалған жұмыс - шығарманың мазмұнын толық білуді, дәлдікті,деректі, оқиғаның маңызды бөлігін, Қаныш бойындағы ұлттық мінезді, даралығын жазбай тануды талап ететін тапсырма. Әдістер дұрыс таңдалса, сабақ мақсатына толық жетеді

Әдебиеттер тізімі:

1. З.Қабдолов «Сөз өнері»
2. С.Мақпыров «Әдебиет теориясы»
3. Ш.Амонашвили «Истина школы»

ӘОЖ 37.091.3:51

МАТЕМАТИКА ӘЛЕМІНДЕГІ ӘДІСТЕР МЕН ТӘСІЛДЕР

***Арал Фариза Маратқызы**, математика пәні мұғалімі*
М.Мәметова атындағы №27 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные методы и подходы в мире математики и определяется их значимость в образовательном процессе. В исследовании анализируются особенности, эффективность и способы применения традиционных и современных методов, используемых в обучении математике. Кроме того,

систематизированы подходы, направленные на развитие логического мышления, формирование навыков решения проблем и повышение познавательной активности учащихся. В статье отражены преимущества проблемного обучения, исследовательского метода, использования игровых технологий и информационно-коммуникационных средств. В результате доказано, что можно повысить качество овладения математикой за счет скоординированного использования различных методов и приемчиков.

Ключевые слова: математика, методика преподавания, педагогические приемы, решение задач, логическое мышление, проблемное обучение, исследовательский метод, игровые технологии, ИКТ, образование, познавательная деятельность.

Abstract. This article examines the main methods and approaches in the world of mathematics and determines their importance in the educational process. The research analyzes the features, effectiveness and ways of applying traditional and modern methods used in teaching mathematics. In addition, approaches are systematized aimed at developing logical thinking, forming problem-solving skills, and increasing the cognitive activity of students. The article reflects the advantages of problem-based learning, the research method, the use of gaming technologies and information and communication tools. As a result, it is proved that it is possible to improve the quality of mastering mathematics through the coordinated use of various methods and techniques.

Keywords: mathematics, teaching methods, teaching methods, problem solving, logical thinking, problem-based learning, research method, game technologies, ICT, education, cognitive activity

Қазіргі кезеңде математиканы оқыту әдістемесі ғылымында ізденістер, жаңалықтар болып жатыр. Түрлі әдістемелік жүйе, әдістер мен тәсілдер мектепте математика пәнін оқыту үрдісіне енуде. Мысалы: Ж.Қараевтың «Деңгейлеп оқыту технологиясы», В.ВДавыдовтың «Дамыта оқыту технологияларының элементтері» , «Блум таксономиясы» т.б. Оқушылардың математикалық ой өрісін дамыту, пәнге деген қызығушылығын ояту математикадағы басты проблеманың бірі. Әр сабақ-мұғалім ізденісісінің жемісі. Күнделікті сабақтағы бір сарындылық оқушылардың ынтасын, қызығушылығын жоғалтады. Сондықтан сабақты түрлендіріп, ойын сәттерін қолданып өткізсе, сабақтын мазмұны ашыла түседі. Өйткені ойын оқушының бойындағы жақсы қасиеттерді қалыптастыруға, әлеуметтік өмірдегі процестерге өзінше баға беру мен пайыздай алушылыққа үйретіп, адамдармен қарым-қатынас жасауға тәрбиелейді, зейіні арта түседі, есте сақтау қабылеті дамиды.

Математика пәнін жақсы, терең білетін, күнделікті сабақтағы тақырыпты толық қамтитын, оны оқушыға жеткізе алатын, әр түрлі деңгейдегі есептерді шығара білу іскерлігі, оқытудың дәстүрлі және ғылыми жетілдірілген әдіс – амалдарын, құралдарын еркін меңгеретін, оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыра отырып дарындылығын дамытудағы іздену-зерттеу бағытындағы тапсырмалар жүйесін ұсыну өмір талабы.

Орта мектепте математиканы оқытудың білімділік мақсаты барлық оқушыларды математика ғылымының негізі болатын білімдер жүйесімен және ол білімдерді саналы түрде шығармашылықпен қолдана алудың іскерлігі мен дағдыларын берік қалыптастыру мен ой-өрісін дамыту болып табылады.

Ойын технологияларының мәні мен маңызы

Ойын технологиялары – оқыту процесін белсендіру, балалардың оқу мотивациясын арттыру, білімді жеңіл әрі қызықты формада меңгертуге арналған әдістеме. Бұл технологияларда ойын элементтері сабақ құрылымына енгізіліп, баланың жеке тұлғалық қасиеттерін, зейінін және логикалық ойлауын дамытуға бағытталады.

Математика – логикалық ойлауды, талдауды, салыстыруды, қорытындылауды қажет ететін күрделі пән. Көптеген оқушылар математикадан қорқып, оны түсінуге қиындық көреді. Осы жерде ойын технологияларының рөлі ерекше. Ойын барысында оқушылар абстрактілі түсініктерді жеңіл қабылдайды, қызығушылығы оянып, белсенді түрде қатысады.

Ойын технологияларын қолданудың артықшылықтары

1.Мотивацияны арттыру

Ойындар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады, оларды белсенді оқуға ынталандырады.

2. Танымдық қабілеттерді дамыту

Оқушылардың зейіні, есте сақтау қабілеті, логикалық ойлауы және шығармашылық қабілеттері ойын арқылы дамиды.

3. Коммуникация дағдыларын жетілдіру

Топтық ойындар барысында оқушылар бір-бірімен өзара әрекеттесіп, қарым-қатынас жасау қабілеттерін жетілдіреді.

4. Күрделі тақырыптарды жеңіл түсіндіру

Ойын технологиялары қиын тақырыптарды жеңілдетіп, оқушылардың оларды түсінуіне көмектеседі.

5. Жағымды психологиялық атмосфера құру

Ойын кезінде оқушылардың стресі азайып, оқу процесіне еркін қатысуына мүмкіндік туады.

Математика сабағында қолданылатын ойын түрлері

1. Дидактикалық ойындар

Мұнда нақты тақырыпқа сәйкес есептер мен тапсырмалар дайындалады. Мысалы:
- "Кім жылдам?" ойыны арқылы есеп шығару жылдамдығы тексеріледі.
- "Сандық жұмбақтар" арқылы оқушылардың зейіні мен логикасы дамиды.

2. Рөлдік ойындар

Рөлдік ойындар арқылы оқушылар математикалық ұғымдарды практикалық тұрғыдан түсінеді. Мысалы, "дүкенші мен сатып алушы" ойынында математикалық амалдарды қолдану.

3. Интерактивті ойындар

Заманауи технологияларды пайдаланып, интерактивті тақталар мен арнайы бағдарламалар арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру. Мысалы, "Kahoot", "LearningApps", "WordWoll" платформасындағы математикалық викториналар.

4. Топтық жарыстар

Топтарға бөлініп, тапсырмаларды жарыса орындау оқушылардың белсенділігін арттырады.

5. Қозғалыс ойындары

Әсіресе бастауыш сынып оқушыларына арналған қозғалыс ойындары сабақтың динамикасын күшейтеді. Мысалы: тақтаға шығып, дұрыс жауапты тез табу.

Ойын технологияларын ұйымдастырудың әдістері

1. Сабақтың мақсатын нақтылау

Ойынның тақырыпқа сәйкестігін және оның қандай білім мен дағдыны дамытатынын анықтау қажет.

2. Материалдарды дайындау

Әр ойынға қажетті материалдарды алдын ала дайындау: карталар, карточкалар, интерактивті тақтаға арналған тапсырмалар.

3. Оқушыларды топтарға бөлу

Ойындар көбіне топтық формада өткізілетіндіктен, топтарды дұрыс ұйымдастыру маңызды.

4. Нәтижені бағалау

Ойын соңында оқушылардың жетістіктерін талдап, оларды марапаттау арқылы қызығушылығын арттыруға болады.

Ойын технологияларының мысалдары

1. «Математикалық домино»

Ойынның мақсаты – дұрыс есеп шығарып, жауаптарды бір-біріне сәйкес келтіру.

2. "Сиқырлы шаршылар"

Бұл ойын логикалық ойлауды дамытады. Оқушылар белгілі бір сандарды дұрыс орналастыруы қажет.

3. «Сандар әлемі»

Топтық жарыс ұйымдастырып, әр топқа санды дұрыс бөлу, көбейту немесе азайту тапсырмаларын беру.

4. «Математикалық лабиринт»

Лабиринттен өту үшін дұрыс жауап беру арқылы жол табу қажет.

5. «Сандарды кімдер ойлап тапты?»

Бұл ойында сандардың шығу тегін, олардың Рим цифрларымен жазуылуын үйретіп, жаттау. Сонымен қатар бұрыштарды санауға көптеп қолдануға болады, т.б

Сыныптардағы математика сабақтарын ойын әдісімен оқыту жұмыстары мынадай бірнеше маңызды мәселелерді шешеді: біріншіден, оқушылар ойын кезінде бір-бірімен теңқұқықтыққа ғана қолы жетіп қоймай, бір-бірімен қарым-қатынастары артып, ұнамдыққасиеттері дамиды, бұл оқушылардың логикалық ойлары дамитыны сөзсіз; екіншіден оқулықта берілген материалдарды қызығып, ынта-жігермен оқиды, бұл оқушылардың білімді сапалы меңгеруін қамтамасыз етеді, үшіншіден, оқушылардың арасында жарыс пайда болады, оқушының жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады, төртіншіден, оқушылар шығармашыл ойлағуға дағдыланады. Сондықтан сабақты ойын тәсілімен өткізу – математиканы сапалы оқытудың маңызды мәселелерінің бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Педагогикалық білім берудің заманауи трендтері» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жұмысының ғылыми мақалалар жинағы // Шымкент .№1 2020ж https://okmpu.edu.kz/sites/default/files/2021/pedagogikalyk_bilim_berudin_zamanaui_trendteri_zhinak.pdf
2. Әмір Шарапат. “Педагогикалық инновацияны іске асырудың жолдары” // Қазақстан мектебі. № 6. 2001 ж.
3. Көшімбетова С. “Оқыту тиімділігі – озық технологияларда”. // Қазақстан мектебі. № 7. 2005

ӘОЖ 373.167.1:94

ОРТА БІЛІМ БЕРУДЕ «ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» ПӘНІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Койлыбаева Эльмира Сериковна
тарих пәні мұғалімі, №64 орта мектебі
Садирмекова Карлығаш Сагатбекқызы
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, тарих пәні мұғалімі
Қ.Тұрысов атындағы №53 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье описываются содержательные особенности предмета «История Казахстана», преподаваемого в средних школах, и его вклад в патриотическое воспитание. Утверждается, что преподавание предмета на уровне современных требований является источником решения современных национальных задач.

Ключевые слова: среднее образование, современные методы, компетенция, предмет «История Казахстана», патриотическая личность.

Abstract. This article describes the content features of the subject "History of Kazakhstan" taught in secondary schools and its contribution to patriotic education. It is argued that teaching the subject at the level of modern requirements is a source of solving today's national tasks.

Keywords: secondary education, modern methods, competence, subject "History of Kazakhstan", patriotic personality.

Қазіргі заман сұранысының негізінде білім жүйесінің жаңа болмысы қалыптасуда. Білім берудің әдіс-тәсілдері түбегейлі өзгеруіне байланысты инновациялық үрдістің қарқындылығы артуда. Бүгінгі күннің талабы-ұстаздық әрекеттің жеке тұлға дамуына жағдай туғызуы. Осыған орай білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген, ілгері кеткен оқыту әдіс-тәсілдері арасында конструктивті теориялық оқытуға негізделген әдіс-тәсіл кең таралып отыр.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын таныту сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі [1].

Қазақстан Республикасында оқытудағы Кембридждік бағдарлама кеңінен насихатталып, осы негізде кешенді бағдарламалар жасалып,сол бағдарлама бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр. Жалпы «тарих» сөзі бізге араб тілінен енген. Негізгі мағынасы «әңгімелеймін» деген түсінікті білдіреді. Сондықтан да тарих сабағы үнемі белсенді қозғалысқа толы болады. Сабақ барысында мұғалім-оқушы, оқушы-оқушы арасында үнемі байланыс, яғни диалог жүреді.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қоғамның дамуымен тығыз байланыста жаңарып, жетілдіріліп келеді. Қазақстан Республикасында білім беруді жаңғырту бағытында жүргізіліп жатқан реформалар білім мазмұнын түбегейлі өзгертіп, жаңа талаптар қоюда. Осы тұрғыда орта білім беру жүйесіндегі негізгі пәндердің бірі – «Қазақстан тарихы».
Қазақстан тарихы – жас ұрпаққа өз елінің өткені, мәдениеті, тарихи тұлғалары мен маңызды оқиғалары туралы білім беретін маңызды пән. Бұл пән арқылы оқушылардың тарихи санасы қалыптасып, ұлттық құндылықтарға деген құрметі артады .

Тарих пәнінің маңыздылығы тек білім берумен шектелмейді. Ол – тұлғаның дүниетанымын қалыптастыратын, азаматтық позициясын айқындайтын негізгі құралдардың бірі. Тарих – адамзат қоғамының өткенін зерттейтін ғылым ретінде оқушыларға әлеуметтік, мәдени және саяси процестерді түсінуге мүмкіндік береді . Сонымен қатар тарих пәні арқылы оқушылардың ғылыми дүниетанымы қалыптасады.

«Қазақстан тарихы» пәнінің мақсаты оқушылардың бойында тарихи сана, қазақстандық патриотизм, өз елінің тарихы мен мәдениетіне құрмет, өз ата-бабаларының жетістіктеріне деген мақтаныш сезімін қалыптастыру, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды дарыту, зерттеушілік, ойлау, коммуникативті дағдыларды дамыту болып табылады.

Осы мақсатқа жету төмендегідей міндеттерді шешу арқылы қамтамасыз етіледі:

– Қазақстан аумағындағы ежелгі заманнан бастап бүгінгі күнге дейінгі қоғамның әлеуметтік, мәдени, саяси, экономикалық дамуының негізгі кезеңдері мен ерекшеліктері туралы білімін қалыптастыру;

– Қазақстанның тарихи дамуы барысында қалыптасқан ұлттық құндылықтар жүйесі туралы білім беру;

– Қазақстанның тарихи дамуының негізгі оқиғалары, құбылыстары мен үдерістердің мәні туралы түсінік қалыптастыру;

– тарихи оқиғаларды, құбылыстар мен үдерістерді және тарихи тұлғалардың қызметін отандық тарих тұрғысынан сын тұрғысынан талдау және баға беру дағдыларын қалыптастыру мен дамыту;

– қазіргі кездегі саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени үдерістерді бағдарлай алу үшін тарихи білімдерін қолдана білу дағдыларын қалыптастыру;

– пәнді оқыту үдерісінде оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану дағдыларын дамыту үшін жағдайлар жасау, соның ішінде ақпаратты табу, құрастыру және басқару, мәліметтермен және идеялармен бөлісу, бірлесіп әрекет ету, түрлі жабдықтар мен қосымшаларды пайдалану арқылы өз жұмысын бағалау және жетілдіру дағдыларын дамыту.

Білім мазмұнын жаңарту – білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін қайта қарастыру болып табылады. Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, кез-келген өмірлік жағдайда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсете білетін тұлғаның үйлесімді қалыптасуына және зияткерлік дамуына қолайлы білім беру ортасын тудыру – жаңартылған білім мазмұнын енгізудің нәтижесі болуы керек. Білім беру мазмұны – жеке адамның біліктілігі мен жан жақты дамуын қалыптастыру үшін негіз болып табылатын білім берудің әрбір деңгейі бойынша білімдер жүйесі (кешені).

Білім берудің мақсаты, оның ұйымдастырушылық құрылымы, технологиялық жағынан жабдықталуын, оқыту әдістемесі қоғамның әлеуметтік сұранысынан туындайды. Бұған дейін білім беру үрдісінің негізгі бөліктері:

Ұлттың тарихи санасын жетілдіру және жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастыру бағытындағы бағдарламаларды іске асыру үшін болашақ ұрпаққа тарихи білім беру мазмұны мен әдістемелерін жетілдіру жұмыстарын атқару керек.

Білім беру жүйесін бәсекеге қабілеттілікке жеткізу міндеттері мен білім мазмұнын жаңарту аясында жалпы білім беретін мектептердегі «Қазақстан тарихы» пәнін оқытудың жай-күйін, білім беру нәтижесінің сапасын, оқушылардың дайындық деңгейі мен жетістіктерін зерделеу мақсатында ақпараттық-талдамалық жұмыстар жүргізілді.

Оқу бағдарламасы білім стандартының пәндік тақырыптарын нақтылайды, оқушылардың жас ерекшеліктеріне, оқу үрдісіне, пәнаралық және пән ішіндегі байланыстармен оқу пәнінің тараулары және ұсынылған оқытылатын тақырыптардың жүйелілігі мен пән бойынша курстың тарауларына оқу жүктемесінің көлемін береді.

Жаңартылған білім беру жүйесінде тарих пәнін оқыту оқушылардың дайындық деңгейлеріне қойылатын талаптарды айқын белгілейді. Пәндік нәтижелер екі аспектіде көрсетілген: білуі және меңгеруі тиіс [2].

Тұтастай оқу бағдарламасы оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, тарих пәні бойынша толыққанды, жүйелі білім беру, оқушылардың қызығушылығын ояту, білім, білік, дағдыларын қалыптастыру, салыстырмалы талдау жасай білуге мүмкіндік береді.

Жаңартылған білім беру жүйесінде «Қазақстан тарихы» оқулығына төмендегідей талаптар қойылады:

– оқулық мазмұнының оқу пәнін оқыту мақсаттары мен міндеттеріне сәйкестігі;

– оқулық мазмұнының типтік оқу бағдарламасының негізгі мазмұндық желісіне сәйкестігі;

– оқу басылымы мазмұнын баяндаудың жүйелілігі, бірізділігі, қисындылығы [3, 245-б.].

Оқу басылымында нәтижелерге жетуді тексеру аппаратын ұйымдастырудың тиімділігі:

– бақылау және тест материалдары. Оқу басылымында қосымша материалдың: хрестоматиялық, құжаттық материалдар, ғылыми әдебиеттерден үзінділер, көркем суреттеулер, әңгімелеулер, биографиялық, ғылымтанушылық, статистикалық деректер, т.б. бар болуы;

– Оқу басылымы мазмұнында пәнішілік және пәнаралық байланыстардың бар болуы.

– Оқу басылымы мазмұнының оқушылардың алған білімі мен тәжірибесін адами қызметтің әртүрлі саласында, қарым-қатынаста және әлеуметтік қатынастарда (функционалдық сауаттылық) өмірлік міндеттерді шешуде пайдалану қабілеттілігін қалыптастыруға бағыттылығы.

– Оқу басылымы мазмұнының оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға бағытталуы.

Болашақ зиялы азаматтарды тәрбиелеу үшін Қазақстан тарихын тереңдете оқыту арқылы олардың танымдық белсенділіктері мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал жасауға болады. Ол үшін білім алушылардың ғылыми қоғамдарын ұйымдастыру және республикалық ғылыми жарыстарға белсене қатынасуына мүмкіндіктер жасауға тиіспіз.

Білім алушыларға қазіргі заманғы білім мен жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген тәрбие бере отырып жеке тұлғаны қалыптастыру осылайша басты бағыт ретінде ұсталынады.

Осы ұстанымдарды негізге ала отырып, орта ғасырдағы Қазақстан тарихын тарихи білім мен сана қалыптастырудағы негізгі бағыттарын былай айқындаймыз:

1. Тарих мұғалімі ретінде орта ғасырдағы Қазақстан тарихының мазмұнын меңгерту арқылы білім алушылардың жеке интеллектуалдық дамуын бақылау, оның еркін дамып, қабілеттерінің ашылуына тиімді жағдай жасау.

2. Білім алушылардың осы пәнге деген ынтасы мен қабілетін зерттеу, қызығушылықтарына бағдар беру.

3. Дәстүрлі қоғам тарихының мазмұнындағы құндылықтар арқылы олардың ұлттық санасын қалыптастыра отырып, өз ойын еркін жеткізе алатын ойлау, сөйлеу дағдыларды игеруіне мүмкіндік жасау.

4. Ұлттық мемлекеттіліктің аса маңызды кезеңі ретінде орта ғасырдағы Отан тарихының өзекті мәселелерін танып-білуге арналған ғылыми ізденістеріне бағыт беру.

Білім беру, жан-жақты дамыту, тәрбиелеудің бір тұтастығын қалыптастыруда тарихи тұлғалардың өнегесі мен олардың мұрасын кеңінен пайдалану.

«Қазақстан тарихы» пәнін оқыту үдерісінде оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану дағдысын дамыту үшін, соның ішінде ақпаратты табу, құрастыру және басқару, мәліметтермен және идеялармен бөлісу, бірлесіп әрекет ету, түрлі жабдықтар мен қосымшаларды қолдану арқылы өз жұмысын бағалау және жетілдіру үшін қажетті жағдайлар жасалуы қажет.

Қазіргі ақпараттық қоғамда өндірістің дамуының негізгі құралы болып ақпараттық ресурстардың қажеттілігі көрінеді. Сондықтан білім беру саласы да өзінің дамуы үшін жаңа қадамдарға баруда. Осыған байланысты адамға ақпараттар кеңістігінде дұрыс бағытты таңдауға мүмкіндік жасай алатын оқытудың инновациялық технологиялары пайда болуда.

Қазіргі таңда XXI ғасырдағы сабақ, яғни заманауи сабақ шын мәнінде қандай болуы керек деген сұрақ білім беру процесіне қатысушылардың көпшілігін – мұғалімдерді, ата-аналарды, оқушыларды толғандыратыны сөзсіз. Қазіргі сабаққа не әсер етеді? Мұғалімдердің шеберлігі, әдіс-тәсілдердің жиынтығы, әлде оқытудың техникалық құралдарының болуы ма? Бұл сұрақтарға педагогикалық әдебиеттерден бір жақты жауап таба алмаймыз. Бұл салада көптеген авторлардың пікірі бір жүйеге саяды: яғни заманауи мектеп пен заманауи сабақ білім алушыларды өмірдің барлық үрдістеріне қатысуға дайындауы, өмірге бейімдеуі керек.

Заманауи сабақтың мақсаты пән бойынша терең білім беру емес, өз пәні арқылы оқушыға белгілі бір құзіреттілікті қалыптастыруды қамтамасыз ету болып табылады. Яғни, заманауи сабақ барлық уақыт осы мақсатқа бағытталатын үйрену ортасы. Осындай сабақта оқу процесіндегі жауапкершілікті оқушы өз қолына алады, оның өз бетінше жұмыс істеу икемділігі қалыптасады, сабақтағы оқушы белсенділігі мұғалім белсенділігінен жоғары болады.

Мектепте «Қазақстан тарихы» пәнін оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін оқыту үдерісі тарихи концептілер негізінде ұйымдастырылады. Тарихи ойлау дағдылары бірте-бірте прогрессия мен олардың кеңеюін есепке ала отырып, әр сабақтың үстінде дамытылуы тиіс. Белгілі бір тарихи концептілерге фокус жасау арқылы құралған оқыту нақты оқу материалының негізінде оқушылардың бойында тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыруға

және дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай әдіс зерттеуге негізделген оқуды жүзеге асыруға мүмкіндік туғызады. Пәнді тарихи концептілер негізінде оқытудан күтілетін нәтижелер төмендегі кестеде келтірілген.

Оқушылардың оқу-танымдық әрекетін күшейту олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуды көздейді. Оқушылар жоғары жетістіктерге жетуі үшін мұғалімдер сабақта белсенді оқуды қолдайтын оқыту тәсілдерін қолданады. Оқу үдерісінде оқушының белсенділігін арттыратын әдіс-тәсілдерді шеберлікпен қолдану оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту құралы болып табылады.

Сабақтың түрі сабақтың дидактикалық мақсаттарына байланысты таңдалады. Жеке, жұптық, топтық және ұжымдық оқу жұмысы арқылы оқыту түрлері сабақтың барлық түрлеріне ортақ болып табылады:

– жеке жұмыс – оқушының жұмысты өз бетінше орындауы;

– жұптық жұмыс – «оқушы-оқушы», «оқушы-мұғалім» тәртібіндегі жұмыс түрі;

– топтық жұмыс – топтың құрамына байланысты (3-5 адам) шағын топтық және бүкіл сыныптық жұмыс. Мұнда топтың барлық мүшесі бірігіп бір тапсырманы / тақырыпты немесе оның бір бөлігін орындайды;

– ұжымдық, яғни ауыспалы жұптар арқылы ұйымдастырылған жұмыс. Мұнда әрбір оқушы жеке тақырыпты / тапсырманы орындап, жұптағы екінші оқушымен талқылайды. Әңгімелеу мазмұндаудың негізгі тәсілдерінің бірі болып табылады.

Мұғалім әңгімелеу арқылы материалдың мазмұнын түсіндіреді. Қазақстан тарихы пәнін оқытуда әңгімелеу сабақ уақытының аз бөлігін алып, әдістемелік талаптарға сай келуі тиіс:

– әңгіме қысқа болуы керек (5-15 минут);

– әңгімелеу барысында жаңа терминдерге арнайы тоқталып, тақтаға жазу және қажет жағдайда оқушылардың дәптеріне жазып алуларына мүмкіндік беру керек;

– сабақта қолданылатын көрнекіліктер мен карталарды алдын ала дайындап, көрінетін жерге іліп қойған дұрыс;

– мұғалімнің сөздері түсінікті және сөздерді орынсыз қайталау, бұрмалау болмауы керек,

– мұғалімнің әңгімелеуі эмоционалдық тұрғыда әсерлі болуы тиіс;

– мұғалім оқулықта берілген мәтінді сол күйінде қайталап айтуына болмайды.

Оқу үдерісінде мұғалім оқушылармен серіктестік қағидаттары негізінде тиімді тәсілдер қолдану арқылы оқушылардың танымдық әрекеттерін ұйымдастырушы болып табылады. Сабақта қолданылатын әдіс-тәсілдер пәннің ғылыми мазмұнын ашуға негізделеді.

«Қазақстан тарихы» пәнін тиімді оқыту өз кезегінде оқушылардың тарихи ойлауын дамытады, патриоттық сезімін қалыптастырады, білім сапасын арттырады. Сонымен қатар жаңа технологияларды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Қорыта айтқанда, орта білім беру жүйесінде «Қазақстан тарихы» пәні ерекше маңызға ие. Бұл пән оқушылардың тарихи санасын қалыптастырып, ұлттық құндылықтарды дәріптеуге ықпал етеді [3].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы // https://adilet.zan.kz
2. «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндері бойынша сараптамалық материалдар. Сараптамалық жинақ. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 125 б.
3. Төлегенов А.К., Сүлейменов А.Б. Қазақстан тарихы пәнінен жаңартылған бағдарлама бойынша оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру. – Алматы, 2018. – 40 б.

ӘОЖ 371.3:811.111

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Кулматова Жыбек Абдувахобовна, Келтірбаева Бекзада Мұратбекқызы
ағылшын тілі пәнінің мұғалімдері
Ы.Алтынсарин атындағы №49 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье анализируются методы и подходы, развивающие исследовательские навыки учащихся на уроках английского языка. В частности, рассматривается важность обучения учащихся организации собственной работы и письму в процессе изучения языка.

Ключевые слова: исследовательские навыки, одаренные учащиеся, методы и подходы, новые технологии, среднее образование.

Abstract. The article analyzes the methods and approaches that develop students' research skills in English lessons. In particular, the importance of teaching students to organize their own work and write in language learning is considered.

Keywords. Research skills, gifted students, methods and approaches, new technologies, secondary education.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушыларды тек біліммен қаруландыру ғана емес, оларды өз бетінше ізденуге, зерттеуге, талдауға қабілетті тұлға ретінде қалыптастыру. Осы тұрғыда ағылшын тілі пәнінің мүмкіндігі ерекше.

Ағылшын тілі – халықаралық қатынас құралы ғана емес, ол ақпаратқа қол жеткізудің негізгі тілі. Сондықтан ағылшын тілін оқыту барысында оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту – заман талабы.

Зерттеушілік қабілет – бұл оқушының мәселені анықтап, ақпарат жинап, оны талдап, қорытынды жасай алу қабілеті. Бұл дағды қазіргі XXI ғасыр дағдыларының негізгі компоненттерінің бірі болып табылады.

Заманауи зерттеулерде ағылшын тілін оқыту әдістері мен зерттеушілік дағдыларды дамыту мәселесі кеңінен қарастырылады.

Бүгінгі таңда білім берудің мақсаты тек дайын білімді беру емес, оқушының сыни ойлауын, ақпаратты өз бетімен іздеп, талдай білуін дамыту болып табылады

Ағылшын тілі пәні бұл дағдыларды дамытуға үлкен мүмкіндік береді, себебі тіл үйрену барысында оқушы түрлі дереккөздермен жұмыс істеп, коммуникативтік құзыреттілігін арттырады Ғалымдардың пікірінше, әртүрлі оқыту әдістері (грамматикалық-аудармалық, коммуникативтік, аудиолингвистикалық) оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға әртүрлі әсер етеді. Сонымен қатар, тапсырмаға негізделген және зерттеушілік оқыту әдістері оқушылардың белсенділігін арттырады.

Зерттеулер көрсеткендей, цифрлық технологияларды пайдалану оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың танымдық белсенділігін күшейтеді . Сонымен қатар, оқытуда әртүрлі әдістерді біріктіре қолдану тиімді нәтиже береді

Бүгінгі таңда білім беру жүйесі жаңа педагогикалық технологияға негізделуін және ақпараттық құралдардың кеңінен қолдануын қажет етеді. Әрбір технология өзіндік жаңа әдіс-тәсілдермен ерекшеленеді. Әдіс-тәсілдерді мұғалім ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктеп қолданады. Білім беру мекемелерінің мұғалімдері өздеріне оңтайлы нұсқаны қолдануына, педагогикалық үрдісті кез келген үлгімен құра беруіне мүмкіндік алды. Қазіргі уақыттағы оқу-тәрбие үрдісінің ерекшелігі баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқу технологияларын ұтымды пайдалану қолданысқа ену үстінде. Мұғалімдер тек өз пәнінің терең білгірі болу емес, тарихи-танымдық,

педагогикалық-психологиялық сауатты, саяси-экономикалық білімді және ақпараттық-коммуникациялық білімді және ақпараттық-коммуникациялық технологияны жан-жақты меңгерген ақпараттық құзырлы маман болу керек [1].

Оқушының дарындылығы мен қабілетінің ашылуы көбінесе мұғалімнің кәсіби біліктілігіне және оның тұлғалық қасиетіне байланысты десек, ұстаз оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытып, өздеріне деген сенімін арттырып, істеген іс-әрекеттерінен жағымды эмоциялар алатындай дәрежеге жеткізуі керек.
Соңғы жылдары заман педагогтары компьютер және мультимедиялық құралдарды қолдана отырып, сабақ өткізу тиімді тәсіл екені белгілі. Бұл құралдың қуаттылығы соншалықты онымен бірге білім жүйесіне жаңа әдістермен бірге әлемдік ойлаудың жаңа идеологиясы енгізілді.

Жаңашыл педагогтар оқушының жеке тұлғалық қасиетін барынша құрметтеп, оның шығармашылық қабілеттер мен бейімділіктерін, өздігімен ойлау қабілетін дамыта отырып, ағылшын тілін жетік меңгертуде.
Оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыруда келесі әдістерді қолдану ұсынылады:

1. **Жобалық оқыту әдісі (Project-based learning):** Бұл әдіс оқушыларға белгілі бір мәселені ұзақ уақыт бойы зерттеп, соңында нақты өнім (презентация, буклет, бейнеролик) шығаруға мүмкіндік береді.
2. **Интерактивті құралдарды пайдалану:** Жасанды интеллект (AI) және сандық ресурстар (YouTube, онлайн сөздіктер) арқылы ақпаратты сұрыптау және талдау дағдылары бекиді.
3. **Мәселелік оқыту (Problem-based learning):** Оқушыға дайын жауап бермей, оны ізденуге итермелейтін проблемалық сұрақтар қою.

Сабақ барысында «International language. Why English»" сияқты тақырыптарда ғылыми жобалар қорғау оқушының дүниетанымын кеңейтіп, өзіндік көзқарасын дәлелдеуге үйретеді
Сонымен қатар, Lesson Study тәсілі арқылы мұғалімдер оқушының даму динамикасын бақылап, оқыту әдістерін үнемі жетілдіріп отыра алады

Зерттеушілік қабілеті дамыған оқушы кез келген жағдайда шешім қабылдауға бейім, бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасады. Ағылшын тілі сабағындағы зерттеу жұмыстары оқушының тек тілдік емес, жалпы интеллектуалдық әлеуетін арттырады .

Қазіргі кездегі қоғам талабына жауап беретін жеке тұлғаны қалыптастыру, өсіп келе жатқан ұрпақ бойында белсенді өмірлік ұстаным тәрбиелеу қажеттілігіне байланысты дидактиканың басты мәселесі — оқыту үрдісінде мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуі болып отыр. Оқушыға танымдық әрекет субъектісінің ұстанымын қамтамасыз ету міндеті, мұғалімнің басшылығымен оқушы белсенді әрекеттен өзін-өзі басқару негізіндегі әрекетке көшу үшін жағдайлар жасау міндеті тұрады. Бұл міндеттердің шешімі оқыту үрдісін жалпы қайта құру есебінен жүзеге асырылмақ. Егер әрбір оқушы сабақта белсенді ой әрекетіне қосылса, күші жететін қиыншылықтарды жеңу қажеттілігі алдында тұрса, қорытынды мен жалпылау жасауға, әртүрлі сұрақтарға жауаптарды өздігінен табуға ұмтылса, танымдық белсенділігін және дербестігін қалыптастыру мүмкін болады. Оқушылар белсенділігінің осындай сипатын көрсететін қажетті шарт — дербестік таным әрекеті. Ол ұзақ уақыт ішінде оқушылардың әртүрлі өзіндік жұмыстарын орындаумен көбірек байланысты болды. Бұл әрқилы өзіндік жұмыстарды өткізудің мазмұнын және әдістемесін оқу материалын меңгерудің әртүрлі кезеңінде, әртүрлі дидактикалық мақсатқа қол жеткізуге байланысты әзірлеуді талап етті.

«Өзіндік жұмыс» деген ұғымға берілген анықтамаларда мазмұны жағынан әр алуандық байқалады. Энциклопедиялық сөздікте өзіндік жұмысқа келесі анықтама беріледі: «Оқушылардың өзіндік жұмысы — олардың сыныпта не сыныптан тыс, мұғалімнің тікелей көмегінсіз орындалатын жеке және коллективтік оқу әрекетінің жиындық түрлері. Бұл тапсырмаларды орындау оқушылардан белсенді ой қызметін,

әртүрлі танымдық мәселелерді өздігінен шешуді, бұрынғы меңгерілген білімді қолдануды талап етеді. Өзіндік жұмыстардың әр түрін орындау нәтижесінде оқушылардың танымдық белсенділігі және ізденімпаздығы арта түседі».

Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш білімде ғана. Қай елдің болмасын өсіп-өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. Шығармашылық қабілет әр оқушының табиғатында болуы мүмкін. Яғни, қазіргі танда ағылшын тілін білу заман талабы. Өзіндік жұмысты іске асырудың үш шартына тоқталады:

Бірінші шарт - мұғалімдер мектеп оқушыларының өз бетімен білім алу ісін ұйымдастырудың методологиялық мәселесіне ерекше көңіл аударуы қажет.

Екінші шарт - оқушылардың мектепте өз бетімен білім алуына қолайлы жағдай туғызып, коллективті түрде білім алуға және алмасуға байланысты арнайы жұмыстар жүргізу (семинарлар, факультативтер, ғылыми пән үйірмелері мен ғылыми қоғамдардың жұмыстарын ұйымдастыру).

Үшінші шарт - ол оқушының жеке басының өз бетімен жүйелі білім алу жұмысына назар аударып, көмек көрсетіп отыру.

Оқушының шығармашылық деңгейде жұмыс істеуінің құралы болып табылатын өзіндік жұмысты жаңа ұстанымдар аясында ұйымдастырудың мүмкіндіктері толық мағынада анықталған жоқ. Оқу үрдісінде оқушыларды шығармашылық бағытта әрекеттенуге беймдейтін өзіндік жұмысты ұйымдастыру мен оны іс жүзіне қажетті жағдайлардың толық мағынасында ашылмағандығы және ғылыми тұрғыда негізделмегендігі арасында қарама қайшылық орын алып отыр. Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш білімде ғана. Қай елдің болмасын өсіп-өркендеуі,өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. Шығармашылық қабілет әр оқушының табиғатында болуы мүмкін. Ұстаз міндеті – оқушы бойында жасырынып жатқан мүмкіндіктерін ашып көрсету.

Жаңа оқыту технологияларын пайдалану аясында ағылшын тілін пәнін оқытуда жетілдіру, яғни әрбір оқушының өз ерекшеліктеріне, ынтасына, мүмкіндіктеріне қарай білім алуын қамтамасыз ететін оқыту жүйесін жасауға ұмтылу - ең басты мақсат. Ағылшын тілінің әлемдік тіл екенін ескере отырып оқушыларды осы тілде еркін ойлап-сөйлеуге үйретуде оқушыларды өзге ұлттың мәдениетімен таныстыра отырып сөйлеу мәдениетін қалыптастыру керектілігі басты назарда болу керек [2].

Сонымен қатар, ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін оятып, тұлғалық ерекшеліктерін шыңдауда ойын әдісі де белгілі бір маңызға ие.

Ойын – ойлау қабілетін жақсарту мен сабақты қызықты өткізу мақсатында қолданылатын оқытушының құралы. Ойын – оқыту мен тәрбиелеуде дәстүрлі әдіс екендігі мәлім. Ойын көмегімен оқушылардың таным процестерінің барлығы да іске қосылады: байқау, есте сақтау, ойлау және шығармашылық қабілеттері дамиды. Ойын технологиясын қолдану – әр қашан жақсы нәтижелер береді, пәнге деген қызығушылықты арттырады. Сабақтың мақсаты мен міндетіне қарай сол сабақты пысықтауда, оқушылардың сөйлеу әрекетін іске қосуда әр түрлі ойындар қолданылады. Ойындардың оқыту процесінде пайдасы маңызды. Көптеген атақты педагог ғалымдар ойынның оқыту барысындағы тиімділігіне аса мән берген. Ойын – эмоционалдық және ақыл-ой сезімдерінің күшеюіне негіз болатын, алдын-ала ұйымдастырылған іс-әрекет.

Бір сөзбен айтқанда, ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту – білім беру сапасын арттырудың маңызды бағыты. Бұл үшін заманауи әдістер мен технологияларды тиімді қолдану қажет.

Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру арқылы оқушылар болашақта бәсекеге қабілетті, өз бетінше шешім қабылдай алатын тұлға болып қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:
1. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. Алматы, 2006. – 180б.
2. Исаева Г. Шет тілі сабағында инновациялық технологияларды қолданудың кейбір ерекшеліктері. «Жаңа тұрпатты мұғалім дайындаудың өзекті мәселелері» атты республикалық ғылыми конференцияның материалдары. Алматы, 2011

ӘОЖ 821512.122

ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢАША АРНАЛАРЫ МЕН ІЗДЕНІСТЕР

Рахымбаева Меруерт Абдихановна, Байсеитова Жәния Токмаханбетовна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері
№64 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье представлены требования к новому подходу к преподаванию современной литературы и исследованиям в этой области. Анализируется важность личностно-ориентированного обучения не только в средних школах, но и в изучении национальной литературы в целом.

Ключевые слова: национальная литература, новые каналы, практические исследования, среднее образование, учебный процесс, цифровые технологии, методы, личностно-ориентированное обучение, критическое мышление.

Abstract. The article presents the requirements for a new way of teaching our literature today and research in these areas. The importance of personality-oriented teaching in teaching not only in secondary schools, but also in the national literature as a whole is analyzed.

Keywords. National literature, new channels, practical research, secondary education, teaching process, digital technologies, methods, personality-oriented teaching, critical thinking.

Ұлттық әдебиетті оқытудың жаңаша арналары мен ізденістері ғылыми-шығармашылық ұстанымға, модульдік технологияларға, сандық білім беру ресурстарына және заманауи әдебиеттанудың құрылымдық-функционалдық әдістеріне негізделеді. Бұл процесс оқушының танымдық белсенділігін арттырып, мәтінді талдау мен сыни ойлау қабілетін дамытуды мақсат етеді.

Тәуелсіз елдің тірегі – білімге ұмтылған ұрпақ, жаңа дәуірдің күн тәртібіндегі мәселе – нәтижелі білім сапасын арттыру және рухани дүниесі бай тұлғаны дамыту, оқытудың озық технологиясын ендіру, ақпараттандыру. Ғұлама ғалым әл-Фарабидің: «Білімді болу деген – жаңалық ашуға қабілетті болу» – деген даналық сөзінде айтылғандай, бүгінгі күні алдымызда тұрған ауқымды міндеттердің бірі – сапалы әрі үздіксіз білім берудің ұлттық моделін жасап, жаңаша ойлайтын жас буынды қалыптастыру.

Қазіргі күні оқушыларға әлемдік деңгейде жетілдірілген білім мен тәрбие беру, ұлттық құндылықтарымызды олардың бойына дарыту – ұстаздар алдындағы келелі міндет.

Қазақстан Республикасының Президентінің Жолдауында: «XXI ғасыр – білім мен біліктің дәуірі. Әр адам өзін үздіксіз жетілдіріп, жаңа кәсіптерді игеріп, үнемі заман ағымына бейімделу арқылы ғана бәсекелестік қабілетін арттыра алады. Білім мен технология, жоғары еңбек өнімділігі ел дамуының басты қозғаушы күші болуға тиіс» [1, 140], – деп ұлттың жаңа болмысы мен сапасын айқындайтын ең басты қағидат ретінде білім мен технологияны атап, үлкен жауапты міндеттер жүктейді.

«Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби

шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» [2], – деп білім беруді ары қарай дамытудың міндеттемелерін көрсетеді.

Осынау міндеттерді ойлағандай жүзеге асыруда оқытудың озық технологияларын ендіру және қолжетіммен пайдалану, білім берудегі нақты ұстаным бойынша кез келген жанның білім алуға жеке әлеуметтік күйін, ортада жедел игеруге жетелейтін оқытуды дамыту керектігіне назар аударады. Елімізде білім беру ісін жаңғырту – заманның сұранысы. Сондықтан да жаңа технологияларды қолданып оқыту жүйелі жолға қойылған.

Жаһандану заманында сапалы білім – дағдарыстан шығудың ең негізгі жолы, соған орай заман сұранысына сай оқу үдерісін технологияландыру, білім мазмұнын жаңашаландыру, жеке тұлғаның тұлғалық қасиетін ашу оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалануды талап етеді.

Ақпараттандыру қоғамында оқушылардың дарын, қабілеттерін жетілдіру – білім берудегі көздеген мақсаттардың бірі. Оқытудың қазіргі заманғы педагогикалық технологияларын пайдалана білу әрбір мұғалімнің біліктілігін анықтайды. Еліміздегі мектептерде оқу-тәрбиелеудің мазмұнын реформаландырудың қарқынды нәтижелері мұғалімдердің кәсіби қызмет әрекетіндегі педагогикалық шеберліктерін дамытуды қажет етеді. Сондықтан бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруда жас өскінге ұлтымыздың тарихи-мәдени ұлттық құндылықтарын, салт-дәстүрін, тілі мен дінін қадірлетуде ұстаздар еңбегін зор деп санаймыз.

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамыту мәселесі ерекше маңызға ие. Осы тұрғыда ұлттық әдебиет – халықтың рухани болмысын, дүниетанымын, тарихи тәжірибесін жеткізетін негізгі құралдардың бірі.

Білім беру жүйесінде ұлттық әдебиетті оқыту тек пәндік білім берумен шектелмей, тұлғаның рухани қалыптасуына ықпал етуі тиіс. Сондықтан әдебиетті оқытудың жаңа бағыттарын іздеу – бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Зерттеулер көрсеткендей, әдебиетті оқыту – тек білім беру емес, сонымен қатар шығармашылық және ғылыми үдеріс болып табылады. Ұлттық әдебиетті оқыту мәселесі педагогика мен әдебиеттану ғылымдарының тоғысында қарастырылады. Ғалымдар әдебиетті оқытудың дәстүрлі және инновациялық әдістерін салыстыра отырып, олардың тиімділігін зерттеген.

Қазіргі зерттеулерде әдебиетті оқытуда тұлғалық-бағдарлы тәсіл, құзыреттілікке негізделген оқыту, зерттеушілік оқыту, цифрлық технологиялар кеңінен қарастырылады.

Сонымен қатар әдебиеттануда когнитивтік, герменевтикалық, тарихи-салыстырмалы әдістердің маңызы ерекше. Ұлттық әдебиет – халықтың рухани мұрасы. Оны оқыту арқылы ұлттық сана қалыптасады, мәдени құндылықтар меңгеріледі, тарихи таным дамиды

Әдебиет оқушының ішкі дүниесіне әсер етіп, оның тұлғалық қалыптасуына ықпал етеді. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша жоба жасайды. Бұл олардың шығармашылығын дамытады. Ұлттық әдебиетті оқытудың жаңа бағыттары – білім беру сапасын арттырудың маңызды құралы. Заманауи әдістер мен технологияларды тиімді қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық, зерттеушілік және рухани дамуына қол жеткізуге болады.

Ұлттық құндылықтарымыздың маңыздылығын Мемлекет басшысы Қ-Ж.К. Тоқаев «Қазір Жаңа Қазақстанды құруға кірістік, ұлттың жаңа сапасын қалыптастыруды қолға алдық. Өркениетті ел болу үшін жаңа дәуірдің жақсы үрдістерін бойға сіңіру жеткіліксіз. Сонымен бірге, салтымызды сақтап, еңбекқорлық құндылықтарын кеңінен дәріптеп, бабалар жолын берік ұстанамыз» [1], деп өз Жолдаулары мен жастар мәселесіне байланысты пікірлерінде үнемі ескертуде. Әсіресе, бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына еніп, әлемдік дамуда өз орнымызды белгілеу үшін әрине, халықаралық стандартқа сай білім алған, озық ойлы, шетелдермен дода-тартыста іркілмейтін, жан-жақты білімді, әрі ұлттық діли мен тілін, дінін өз бойына сіңірген патриоттық сезімі терең ұрпақ тәрбиелеуіміз қажет.

Сондықтан да инновациялық білім беруді жан-жақты пысықтап, негізгі теорияларына сай оңтайлы білім беруді талап ету қажеттігі туындауда. Осы тұрғыда бүгінгі таңда білім беру саласында 50-ден астам оқыту технологиялары қолданылып, өз жемісін беруде. Әрине, ол технологиялардың әрқайсының өзіндік мазмұны, мақсаты, нәтижелері әр түрлі. Және, әрбір ғылымда, салада, пәнде қолдану мүмкіншілігі әр түрлі. Әдебиет тарихының негізгі дәуірлері мен кезеңдерін толық түйсіну үшін сол кезеңдегі өмір сүрген ақын-жазушылардың көркем туындыларын талдап, сыни көзқараспен тұжырымдай білуі тиіс. Бұл үшін мұғалім оқушыға әдеби тілдің басты стильдерін өзара ажыратып, мол тіл байлығын дұрыс қолдана білуі, ойын жан-жақты тұжырымдауы үшін жатық сөйлеу білу мәнері, теориялық толғамдарды танып-талдай алуы қажет. Міне, осы тұрғыдан келгенде, әсіресе, жоғары сыныптарда проблемалық оқыту, дамыту оқыту, «сыни тұрғыдан ойлау» технологияларының маңызы ерекше.

Әдебиет – сөз өнері, өнердің ішіндегі қасиеттісі. Оған өскелең ұрпақтың қызығушылығын арттырудың берері мол. Сол себепті де, әдебиетті оқытуда бір сарынды сабақ үлгілерінен қашық болған жөн.

Мектеп бағдарламасына таңдалып алынған әдеби кезең мен көрнекті өкілдерінің шығармашылығын кеңінен тұшынып, әдеби маңызына терең бойлау үшін бір сарынды түсіндіру мен баяндаудан гөрі, мұнда оқушылардың өз беттерінше ізденіп, пәнге деген қызығушылығын арттыратын технологиялар нәтижелі болмақ. Әсіресе, Ж. Қараевтың технологиясы олардың сенімділігін туғызып, білімін одан ары дамытуына, шығармашылық деңгейге көтерілуіне мүмкіндік жасайды. Қосымша тақырыптар бойынша өзіндік жұмыстарын жазып келу тапсырылады. Оқу үдерісінде, әсіресе, әдебиет сабақтары бойынша ұсынылатын қосымша және жиынтық бағалау тапсырмалары оқушылардың практикалық дағдыларын бекітуіне, ұсынылған теориялық міндеттерді өз бетінше шеше білуіне жол ашады.

Орыстың ұлы сыншысы Г.Белинский: «Әдебиеттің мазмұнын оның халқының өмірі береді» [3,] деп тұжырымдайды. Осындай халықтық мазмұндағы әдебиетке деген оқушының зейінін ашуға әдеби процестің жай-күйіне тоқтала отырып, проблемалық сұрақтар төңірегінде пікірталастар ұйымдастыру көп септігін тигізеді. Бұған қоса, әдебиетке таласым бар деп жүрген шығармашыл оқушыларды топтастыратын үйірмелер құру да - әдебиетті оқытудың инновациялық бағытының біріне саналады. Әсіресе, шығармашыл жастарға ақ жол көрсетіп, негізгі мақсат-мұратына жету мен талантының толыққанды ашылуына да үйірме мүшелерінің өзара пікірталасы, презентациялары жағдай жасайтыны даусыз.

Ия, тәуелсіздігінің отыз жылын артқа тастаған еліміздің білім беру жүйесі әлемдік стандарттар деңгейіне көшті. Бұл да өз кезегінде мұғалімдерден жаңаша ізденуін, жаңа қырларымен танылуын талап етуде. Әрбір тақырыптар бойынша білім алушыларға бағыт-бағдар беріп, педагогикалық инновациялық технологияларды қолдану үшін біліктілігін арттыру мақсатында терең ізденуіне тура келеді. Әсіресе, әдебиет сабақтарында үнемі адамды тану, қоғамдық-саяси жағдайлардың рухани мазмұнын ашып көрсету, ізгілік, адамгершілік, отаншылдық идеяларды насихаттауды басты мақсат етіп қойылады. Кез-келген сөз зергерінің шығармашылығын талдау арқылы оның өзінің ішкі «Меніне», сол арқылы жалпы адам болмысына, өмір сүрген ортасы арқылы қоғамдық-саяси жағдайға талдау жасап, болашақ ұрпақ санасына зерделі ойларды құя білгенде ғана әдебиетші мамандарды жаңаша ойлау соқпақтарына жетелеп, әдеби процес жайын жан-жақты зерттеу мүмкіндігіне жол ашылады. Әдебиет ұстаз-ғалымдарға қойылатын талаптар да көп. Ең алдымен, әдебиетті тегін оқушы таңдамайды. Бойында титтей де болса таланттың ұшқыны бар, шығармашылықпен айналысатын немесе Отанға, руханиятқа деген сезімі өте терең, асқан патриот, ізгілікті балалар ғана жастайынан әдеби шығармаларды құмарта оқып, әдебиетші болуға талаптанады. Міне, осындай талантты жастың талабына нұр жаудырып, сезімін қанаттандыруға, отаншылдық, адамдық рухын асқақтатуға жағдай жасап, заманға сай білім беру - әдебиетші ұстаздардан асқан шеберлікті қажет етеді. Өзі де осындай

баспалдақтардан өткен ұстаз бала жанын терең пайымдап, үнемі қайраттандырып, жігерлендіріп отыруы қажет. Бүгінгі жас ұрпақ көркем шығарма оқымайды, әдеби кітаптар оқуға басқа техникалық құралдар (компьютер, теледидар, телефон, т.б.) мүмкіндік бермейді деп байбалам салып жатамыз. Әрине, бұл замана талабы. Дегенмен, әдебиет - өмір айнасы екендігін жас ұрпақ санасына сіңіруде түбегейлі өзгерістер жасаған жөн. Аталған мәселе бойынша мектептерде ұлтымыздың қаймағына айналған қайраткерлеріміз, түркі тілдес халықтарға ортақ тұлғалар, руханият ісіне үлес қосқанымен мектеп бағдарламасына енбей қалған кейбір ақын-жазушыларымыздың шығармалары енгізіліп, тереңдетіп оқытатын сыныптар көбейту, т.б. біршама жемісті істер атқарылды.

Қазіргі уақыт білімнің де тынысы кеңейіп, білімдінің жұлдызы жарқырай бастады. Шын білімдіге жарқын жол ашылды. Білімнің әлеуметтік қызметі артуда. Біліммен қатар білік дағдыларын, терең ойлау машықтарын, тылсым дүние сырларын шығармашылықпен сезіну қырларын дамыту – оқытудың негізгі талабына айналуда. Бұл үшін инновациялық педагогикалық технологияларды пайдалану шарт.

Білім беру саласында да жүргізілген реформалардың игерген дұрыс, нәтижелілігі де көрініс табуда. Дегенмен, дәстүрлі оқыту жүйесінен алшақ кетпеген мақұл.

Қорыта айтқанда, әдебиетті оқыту – ұлттық құндылықтармен қаруландыру деген сөз. Бұл жағдайда білім беру жүйесіндегі соңғы талаптарды ескере отырып, әдебиеттің халықтық мазмұнын жетілдіріп, бүгінгі күн тынысын бейнелейтіндігін, өткеннен сыр шертетін тарихи алып күш екендігін оқушылардың бойына сіңіру қажет. Әсіресе, тәуелсіздігіміздің алғашқы жылдары жетпіс жылдан астам бодандық қамытын киген еліміздің рухани дамуында да көптеген тоқырау болды. Халықтың шын жанашыры, егемен елдің ертеңі саналар өскелең ұрпақтан кәсіби сапалы, ел болашағына алаңдай білетін парасатты, өрелі маман даярлауда да көптеген қиындықтардың болғандығы жасырын емес. Уақыт өте келе қиындықтардың көбісі дерлік артта қалып, тамаша бастамалар жемісті нәтижелерін беруде. Солардың ішінде ұлттық әдебиетті жаңаша оқытуда педагогикалық технологиялар қолданудың артықшылығы ретінде мыналарды анықтап айтуымызға болады:

1. Оқушы әдеби процесс арқылы халықтың тарихи даму барысын бағамдай алады;
2. Белгілі бір әдеби кезеңге қатысты көркемдік-идеялық ерекшеліктерді кең тұрғыда талдап тани алады.
3. Мәдениетті де озық ойлы азамат ретінде қалыптасып, қоғамдық саяси жағдайларға қатысты пікір қорытуға жағдай туғызып, адамдармен өзара қарым-қатынаста тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады.
4. Кез-келген ақын-жазушының шығармашылығы өмірді тануға ұмтылып, сол арқылы замана тынысын тануға мүмкіндік алады.
5. Кез-келген тақырып бойынша өз бетінше ізденуге, түйіндеп, тұжырымдар жасауға, салыстырмалы талдаулар жасауына, шығармашылықпен шұғылдануына бағыт-бағдар беріледі.
6. Көркем мәтінмен жұмыс жасаудың негізгі тетіктері кең тұрғыда мазмұндалады.

Әдебиеттер тізімі:

1. https://sputnik.kz
2. Сейсенбаева Ж. Ұлттық тәрбие аясында тіл және әдебиетті оқытудың кейбір жайттары // ҚазҰУ Хабаршысы. – 2009, №3. – 8б.
3. Белинский В. Полн. собр. соч. в 9–и томах. – М., 1976.– Т. VIII.– С. 783.

ӘОЖ 37.013.42

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕМЕН ҰШТАСТЫРУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Жаныбекова Гульжахан Есенбековна
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, бастауыш сынып мұғалімі
Тулебекова Рахат Амантаевна
директордың бастауыш сыныптардағы орынбасары, бастауыш сынып мұғалімі
Қ.Тұрысов атындағы №53 мектеп гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются реформы, проведенные в системе образования нашей независимой страны, и преимущества современного образования. Анализируется глубина и педагогическая сила сочетания любого образовательного содержания с национальным образованием.

Ключевые слова: современное образование, учитель, национальное образование, цифровое общество, новые технологии, методы обучения**.**

Abstract. The article discusses the reforms carried out in the education system of our independent country and the advantages of modern education. The depth of the educational and educational power of combining any educational content with national education is analyzed.

Keywords: modern education, teacher, national education, digital society, new technologies, teaching methods.

Жаңартылған білім мазмұнын ұлттық тәрбиемен ұштастыру – бәсекеге қабілетті, рухани бай, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген тұлға тәрбиелеудің негізі. Бұл процесс заманауи білім беру технологияларын (цифрландыру, сыни ойлау) ұлттық кодпен, дәстүрмен және тілмен байланыстырып, ұрпақтың саналы да сапалы білім алуын қамтамасыз етеді.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар артып келеді. Қазақстанда білім беру мазмұнын жаңарту – заман талабына сай жүзеге асырылып жатқан маңызды реформалардың бірі. Бұл үдерісте оқушылардың тек білімін арттыру ғана емес, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру да басты назарда болуы тиіс. Осы тұрғыда жаңартылған білім беру мазмұнын ұлттық тәрбиемен ұштастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

Жаңартылған білім беру мазмұны оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін енгізуді, оқушының белсенділігін арттыруды және өмірлік дағдыларын қалыптастыруды көздейді. Бұл жүйеде оқушы – білім алудың белсенді субъектісі. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТ – ны қолдану, коммуникативті қарымқатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді курс барысында ұғындық. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі спиральді қағидатпен берілуі. Спиральділік қағидаты бойынша құрылған оқу бағдарламасы Джером Брунердің «Білім беру үдерісі» (1960) атты еңбегінде қарастырылған танымдық теорияға негізделеді. Оған оқу мақсаттарын зерделей отырып тапсырмаларды, сабақтарды құрастыру барысында көз жеткіздік. Бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, критериалды бағалау жүйесіне өтеді. Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты жиынтығымен өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау. Баланың жан-жақты ізденуіне ынталандырады. Бұл бағалау жүйесінің артықшылығы, баланың ойлау

қабілетін дамытып, ғылыммен айналасуға ықыласын туғызады. Кеңестік заманнан қалған бес балдық бағалау жүйесі жойылды. Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үрдісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойы жүйелі түрде өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүргізіле отырып, оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және балл немесе баға қоймастан оқу үрдісін түзетіп отыруға мүмкіндк береді. Жиынтық бағалау оқу бағдарламасының бөлімдерін (ортақ тақырыптарын және белгілі бір) оқу кезеңін (тоқсан, оқу жылы, орта білім деңгейі) аяқтаған оқушының үлгерім туралы ақпарат алу мақсатында балл және баға қою арқылы өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау барлық пәндер бойынша қолданылады. Критериалды бағалау жүйесі Филиппин, Сингапур, Жапония, Франция, Финляндия сынды дамыған елдерде пайдаланылады.

Ал ұлттық тәрбие – халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан рухани құндылықтарының жиынтығы.

Ұлттық тәрбие мәселесі көптеген ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Қазақ ағартушылары ұлттық тәрбиенің негізін қалаған. Олар білім мен тәрбиені ажырамас бірлік ретінде қарастырған. Мысалы, ЫБырай Алтынсарин еңбектерінде адамгершілік тәрбие, еңбекке баулу мәселелері кеңінен қозғалған. Ал Абай Құнанбайұлы адамның толық тұлға болып қалыптасуында рухани құндылықтардың маңызын атап өткен [1].

Қазіргі педагогика ғылымында этнопедагогика бағыты ұлттық тәрбиені зерттеумен айналысады. Бұл салада Қ. Жарықбаев, С.Қалиев, Ж.Қоянбаев сияқты ғалымдардың еңбектері маңызды орын алады [2].

Жаңартылған білім беру мазмұнына қатысты отандық және шетелдік зерттеулерде құзыреттілікке негізделген оқыту, критериалды бағалау, белсенді әдістерді қолдану мәселелері қарастырылады.

Ұлттық тәрбиені білім беру үдерісіне енгізудің бірнеше тиімді жолдары бар:

1. Оқу мазмұны арқылы енгізу.

Пәндерге ұлттық мазмұндағы мәтіндер, тапсырмалар енгізу арқылы оқушылардың мәдени танымын кеңейтуге болады.

2. Сабақтан тыс іс-шаралар.

Ұлттық мерекелер, дәстүрлі ойындар, мәдени шаралар оқушылардың ұлттық құндылықтарды бойына сіңіруіне ықпал етеді.

3. Инновациялық әдістерді пайдалану.

Жобалық оқыту, зерттеу жұмыстары арқылы оқушылар өз халқының тарихы мен мәдениетін тереңірек зерттейді.

4. Тіл арқылы тәрбие беру.

Ана тілін құрметтеу – ұлттық тәрбиенің негізі. Сондықтан барлық пәндерде тіл мәдениетіне ерекше көңіл бөлінуі қажет.

Сонымен қатар, мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен құндылықтық ұстанымы маңызды рөл атқарады. Ұстаз ұлттық тәрбиені заманауи педагогикалық технологиялармен ұштастыра білуі керек.

Ең бастысы, ұлттық тәрбие элементтерін оқу процесіне енгізу оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады, олардың өзіндік көзқарасын қалыптастырады және патриоттық сезімін күшейтеді. Сонымен қатар, оқушылардың коммуникативтік дағдылары мен әлеуметтік белсенділігі дамиды.

Жаңартылған білім беру мазмұнын ұлттық тәрбиемен ұштастыру – сапалы білім мен саналы тәрбие берудің тиімді жолы. Бұл бағытта жүйелі жұмыс жүргізу арқылы ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға болады.

Жаңартылған білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушыны өмірге бейім, бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптастыру. Бұл жүйеде:

- оқушы белсенді субъект ретінде қарастырылады;
- мұғалім бағыттаушы рөл атқарады;
- білім практикамен ұштасады;

- бағалау жүйесі өзгертілген.

Оқытудың жаңа әдістері (топтық жұмыс, жобалық оқыту, зерттеу жұмыстары) оқушылардың өз бетімен білім алуына мүмкіндік береді.

Ұлттық тәрбие – халықтың салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, тілі, діні, мәдениеті негізінде қалыптасқан тәрбие жүйесі. Оның негізгі бағыттары:

1. Адамгершілік тәрбие
2. Патриоттық тәрбие
3. Еңбек тәрбиесі
4. Эстетикалық тәрбие

Ұлттық тәрбие тұлғаның рухани негізін қалыптастырады.

Бұл екі ұғым бір-бірін толықтырады. Жаңартылған білім мазмұны – формасы болса, ұлттық тәрбие – мазмұнының рухани негізі. Олардың байланысы құндылықтарға негізделген білім беру, мәдениетаралық коммуникация, ұлттық сана қалыптастыру бағыттарынан айқын көрініс табуда. Ұлттық тәрбиені енгізудің тиімді жолдары сабақ барысында, яғни, ұлттық мазмұндағы мәтіндер пайдалану, мақал-мәтелдер қолдану, тарихи деректер енгізу болса, екіншіден, сабақтан тыс жұмыстар (ұлттық мерекелер ұйымдастыру, мәдени іс-шаралар өткізу. ұлттық ойындар), үшіншіден, инновациялық әдістер, атап айтатын болсақ, жобалық жұмыс, зерттеу жұмыстары мен дебаттардан көрінеді.

Осылардың қайсысында болмасын, мұғалім – негізгі тұлға. Ол ұлттық құндылықтарды насихаттаушы, бағыттаушы, тәрбиеші. Демек, мұғалімнің кәсіби шеберлігі – басты фактор.

Бүгінгі қоғамның басты өзекті мәселелеріне айналып отырған ұлттық құндылықтардың әлсіреуі, жаһандану әсері мен оқушылардың қызығушылығының төмендеуін шешу үшін осы бағытта кешенді жұмыс қажет.

Жаңартылған білім беру мазмұнын ұлттық тәрбиемен ұштастыру – сапалы білім берудің негізгі шарты. Бұл бағытта жүйелі жұмыс жүргізу арқылы ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, білімді, бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеуге болады.

Тәуелсіз елдің негізгі тірегі - білімді ұрпақ. Қазіргі таңда білімдінің алға түсіп, бәйгеден озып келетін заманы енді туды.

Оның ертеңі – жас ұрпақтың қолында. Бүгінгі жас ұрпақ, болашақ маман Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында көрсетілген міндеттер бойынша: «Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды игеріп, ғылым мен практика жетістіктеріне негізделген білім алулары керек» [3].

Ендеше, біздің ұстаздарымыз оқытудың жаңа технологияларын енгізіп, білім беруді ақпараттандырып, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу арқылы оқытуды сауатты, сапалы жүзеге асырып, мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырғанда ғана қоғамымыздың дамуына елеулі үлес қоса алады. Бұл істердің барлығын жүзеге асыратын еліміздің ұстаздар қауымы. Ендеше, бүгінгі ұстаздар қауымына қойылатын талап та жоғары болмақ. Олар жан-жақты, әлемдегі жаңалықтардан мағлұматы бар, үнемі шығармашылық ізденістегі, кәсіби біліктілігін шыңдайтын жеке көзқарасы бар, соны қорғай білетін жігерлі тұлға, зерттеушілік қабілеті бар, білімді де білікті, көп оқитын, көп тоқитын, білімін күнделікті ісіне шебер қолдана білетін, өзінің оқушысын өз бетінше білім алуға баулитын кәсіби маман иесі болуы керек. Бұл өмір талабы. Ұстазда ұйымдастырушылық, құрылымдылық, бейімділік, сараптамалық қабілеттердің де болуы шарт.

Әр пәннің өзінің жеке сөйлеу стилі бар, оны нақты пәннің «академиялық тілі» деп атауға болады. Тілдік мақсаттар академиялық тілді үйрену үшін маңызды құрал болып табылады. Оқушылардың өздерінен қандай нәтиже күтілетінін түсінуі тілдік мақсаттардың анық құрылуына байланысты. Сондай-ақ, тілдік мақсаттар мұғалімдер мен оқушылардың оқуға деген ынтасын арттырып, қолдауына көмектеседі. Пән мұғалімдері оқушылардың пән мазмұнын меңгеріп, академиялық тілді дамытуына қолдау көрсетеді. Оқушы жетістігін нақты бағалау – білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі. «Мұғалім көп әдісті білуге

тырысуы керек. Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек» [4], - деп ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынов айтқандай, қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек. Өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді.

Қорыта айтқанда, ширек ғасырдан астамын артқа тастаған жаңа ғасырда табысты болу үшін әрбір азаматқа жаңаша білім мен дағдылар қажеттілігі туындады. Жаңартылған білім беру бағдарламасының мазмұны, педагогикалық тәсілдер және бағалау тәсілдері бір мақсатқа жұмылдырылуы тиіс. Сол мақсатқа жету жолында шәкірттердің жүрегіне жол тауып, әрекеттендіре білу шеберлігін шыңдасақ, егемен елдің ұл-қыздары білімді де білікті болып шықпақ. Соның арқасында бәсекеге қабілетті, іргесі мықты ел боламыз. Осы жолда, ұлттық тәрбие – басты қаруы екені даусыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құнанбайұлы А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. - Алматы : Жазушы, 1995
2. Жарықбаев Қ. Қазақ тәлім-тәрбиесі. Алматы; Мектеп, 1995. – 352б.
3. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы // https://adilet.zan.kz
4. https://baytursynov.rnpb.kz/

ӘОЖ 37.013

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Қонысбай Айгүл Берікқызы
бастауыш сынып мұғалімі
Ө.Жолдасбеков атындағы №50 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Рассматриваются аспекты формирования академической честности.
Ключевые слова: академическая честность, воспитание, психология, педагогика, ценность
Abstract. The article explores academic integrity development.
Keywords: academic integrity, education, psychology, pedagogy, value

Академиялық адалдық – білім беру сапасының көрсеткіші. Оқушылардың адалдық қасиеттерін қалыптастыру педагогикалық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады [1, 12б.].

Психологиялық тұрғыдан оқушының мінез-құлқы мен құндылықтары оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Мұғалімнің үлгісі ерекше рөл атқарады [2, 45б.].

Академиялық адалдық – білім беру сапасының көрсеткіші. Оқушылардың адалдық қасиеттерін қалыптастыру педагогикалық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады [1, 12б.].

Психологиялық тұрғыдан оқушының мінез-құлқы мен құндылықтары оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Мұғалімнің үлгісі ерекше рөл атқарады [2, 45б.].

Академиялық адалдық – білім беру сапасының көрсеткіші. Оқушылардың адалдық қасиеттерін қалыптастыру педагогикалық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады [1, 12б.].

Психологиялық тұрғыдан оқушының мінез-құлқы мен құндылықтары оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Мұғалімнің үлгісі ерекше рөл атқарады [2, 45б.].

Академиялық адалдық – білім беру сапасының көрсеткіші. Оқушылардың адалдық қасиеттерін қалыптастыру педагогикалық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады [1, 12б.].

Психологиялық тұрғыдан оқушының мінез-құлқы мен құндылықтары оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Мұғалімнің үлгісі ерекше рөл атқарады [2, 45б.].

Академиялық адалдық – білім беру сапасының көрсеткіші. Оқушылардың адалдық қасиеттерін қалыптастыру педагогикалық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады [1, 12б.].

Психологиялық тұрғыдан оқушының мінез-құлқы мен құндылықтары оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Мұғалімнің үлгісі ерекше рөл атқарады [2, 45б.].

Академиялық адалдық – білім беру сапасының көрсеткіші. Оқушылардың адалдық қасиеттерін қалыптастыру педагогикалық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады [1, 12б.].

Психологиялық тұрғыдан оқушының мінез-құлқы мен құндылықтары оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Мұғалімнің үлгісі ерекше рөл атқарады [2, 45б.].

Академиялық адалдық – білім беру сапасының көрсеткіші. Оқушылардың адалдық қасиеттерін қалыптастыру педагогикалық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады [1, 12б.].

Психологиялық тұрғыдан оқушының мінез-құлқы мен құндылықтары оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Мұғалімнің үлгісі ерекше рөл атқарады [2, 45б.].

Академиялық адалдық – білім беру сапасының көрсеткіші. Оқушылардың адалдық қасиеттерін қалыптастыру педагогикалық үдерістің маңызды бөлігі болып табылады [1, 12б.].

Психологиялық тұрғыдан оқушының мінез-құлқы мен құндылықтары оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Мұғалімнің үлгісі ерекше рөл атқарады [2, 45б.].

Бастауыш сынып оқушыларында академиялық адалдықты қалыптастыру – олардың тұлғалық дамуының, жауапкершілік сезімінің және оқу мотивациясының маңызды бөлігі. Бұл бағытта психологиялық және педагогикалық тәсілдерді үйлестіре отырып, сабақ барысында жүйелі түрде қолданылатын әдістер мен элементтер тиімді нәтиже береді.

Академиялық адалдық ұғымы бастауыш сынып деңгейінде қарапайым әрі түсінікті түрде берілуі тиіс. Оқушыларға «адал болу», «өз еңбегіңді бағалау», «біреудің еңбегін көшірмеу» сияқты түсініктер нақты мысалдар арқылы түсіндіріледі. Бұл жерде мұғалімнің негізгі міндеті – моральдық құндылықтарды қалыптастыру және жағымды мінез-құлық үлгісін көрсету.

Психологиялық аспектілер

Бастауыш сынып оқушылары еліктеу арқылы үйренетіндіктен, мұғалімнің жеке үлгісі өте маңызды. Егер мұғалім әділ бағалап, шынайы қарым-қатынас орнатса, оқушылар да соған бейімделеді. Сонымен қатар, балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты олардың эмоциялық жағдайын ескеру қажет. Қорқыныш немесе жазалау емес, қолдау мен түсіндіру арқылы академиялық адалдыққа тәрбиелеу тиімді.

Оқушыларда ішкі мотивацияны дамыту да маңызды. Яғни, бала тапсырманы баға үшін емес, білім алу үшін орындауға дағдылануы тиіс. Бұл үшін мадақтау, жетістікті атап өту, қателіктерді даму мүмкіндігі ретінде қарастыру әдістері қолданылады.

Педагогикалық аспектілер және сабақта қолданылатын әдістер

Сабақ барысында академиялық адалдықты қалыптастыру үшін келесі тиімді әдістер мен элементтерді қолдануға болады:

1. «Адалдық ережелері» бұрышы. Сыныпта арнайы бұрыш жасап, онда қарапайым ережелер жазылады: «Мен өзім орындаймын», «Мен көшірмеймін», «Мен шындықты айтамын». Бұл ережелерді балалармен бірге құрастыру олардың жауапкершілігін арттырады.

2. Рөлдік ойындар. Оқушыларға түрлі жағдаяттар ұсынылады (мысалы, досынан көшіру, үй тапсырмасын орындамау). Балалар сол жағдайды сахналап, дұрыс және бұрыс әрекеттерді ажыратады. Бұл әдіс арқылы олар шешім қабылдауды үйренеді.

3. «Өз еңбегімді бағалаймын» әдісі. Сабақ соңында оқушылар өз жұмысына баға береді: «Мен өзім орындадым ба?», «Қиын болды ма?», «Көмек сұрадым ба?». Бұл өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытады.

4. Ашық сұрақтар мен талқылау. Мысалы: «Неге көшіру дұрыс емес?», «Адал болу не үшін маңызды?». Мұндай сұрақтар балалардың сыни ойлауын дамытады және тақырыпты терең түсінуге көмектеседі.

5. Жобалық жұмыс элементтері. Шағын жобалар беру арқылы оқушылар өз бетінше ақпарат жинап, оны өңдеуге үйренеді. Бұл кезде дереккөзді дұрыс қолдану, өз сөзімен жеткізу дағдылары қалыптасады.

6. «Қателесу – қалыпты жағдай» қағидасы. Мұғалім қателескен оқушыны жазаламай, керісінше қолдап, қателікті талдайды. Бұл балалардың қорқынышын азайтып, шынайылыққа тәрбиелейді.

7. Топтық жұмыс және жауапкершілік бөлу. Топта әр оқушыға нақты рөл беру (жазушы, баяндамашы, бақылаушы). Бұл әдіс әр баланың жеке үлесін көрсетуге мүмкіндік береді және «дайын жауапты көшіру» әдетін азайтады.

8. Плагиат туралы қарапайым түсіндіру. Бастауыш деңгейде «біреудің жұмысын өзінікі деп көрсету дұрыс емес» деген түсінік қарапайым мысалдармен түсіндіріледі (ертегі, сурет, мәтін арқылы).

9. Рефлексия кезеңі. Сабақ соңында «Мен бүгін не үйрендім?», «Мен адал болдым ба?» деген сұрақтар арқылы кері байланыс ұйымдастырылады.

Академиялық адалдықты қалыптастыру – бір реттік әрекет емес, жүйелі педагогикалық процесс. Бұл бағытта мұғалімнің кәсіби шеберлігі, психологиялық қолдауы және тиімді әдістерді дұрыс таңдауы маңызды рөл атқарады. Бастауыш сыныптан бастап қалыптасқан адалдық құндылықтары оқушының болашақтағы оқу және өмірлік жолында үлкен маңызға ие болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Білім туралы заңы.
2. Педагогика. Алматы, 2020.
3. Психология негіздері. Алматы, 2019.
4. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар.
5. OECD Education Report, 2021.
6. UNESCO Academic Integrity Guide.
7. Қазақстан мектебі журналы.
8. Білім беру инновациялары.

ӘОЖ 373.3:37.015

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Турекулова Айман Мырзахановна, *педагог-зерттеуші, бастауыш пән мұғалімі*
Сейтімбетова Гүлсім Тауғазықызы*, бастауыш пән мұғалімі*
Медерова Таншолпан Кошкимбековна*, бастауыш пән мұғалімі*
Шерхан Мұртаза атындағы мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются психологические и педагогические основы формирования культуры академической честности у учащихся начальных классов. Анализируются пути развития таких ценностей, как честность, ответственность и искренность с учетом возрастных особенностей детей. Особое внимание уделяется роли учителя, значению воспитательной работы и эффективным методам обучения. Подчеркивается влияние академической честности на формирование личности и повышение качества образования.

Ключевые слова: академическая честность, начальная школа, воспитание, психологическое развитие, педагогические методы, ценности.

Abstract. This article examines the psychological and pedagogical foundations of developing academic integrity culture in primary school students. It analyzes ways to foster values such as honesty, responsibility, and sincerity according to children's age characteristics. The role of the teacher, the importance of educational work, and effective teaching methods are highlighted. The study emphasizes the impact of academic integrity on personal development and the quality of education.

Keywords: academic integrity, primary school, upbringing, psychological development, pedagogical methods, values.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп, тек білімді меңгеру ғана емес, сонымен қатар тұлғаның адамгершілік, азаматтық және этикалық қасиеттерін қалыптастыру маңызды міндеттердің біріне айналды. Әсіресе, білім алушылардың бойында адалдық, жауапкершілік, шынайылық сияқты құндылықтарды қалыптастыру – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Осы тұрғыдан алғанда, академиялық адалдық ұғымы білім беру кеңістігінде ерекше маңызға ие болып отыр. Академиялық адалдық – бұл білім алушының оқу үдерісінде шынайылықты сақтау, өз еңбегіне жауапкершілікпен қарау, өзгенің еңбегін құрметтеу және әділдік қағидаларын ұстану мәдениеті. Бұл ұғым тек жоғары оқу орындарында ғана емес, бастауыш сыныптан бастап қалыптасуы тиіс іргелі құндылық болып табылады. Себебі баланың тұлғалық дамуының негізі дәл осы бастауыш кезеңде қаланады. Сондықтан академиялық адалдық мәдениетін ерте жастан қалыптастыру – болашақта әділетті, саналы және жауапты азамат тәрбиелеудің кепілі[1-102]. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың бойында адалдық мәдениетін қалыптастыру күрделі әрі жүйелі педагогикалық жұмысты талап етеді. Бұл кезеңде балалар еліктегіш келеді, мұғалімнің және ата-ананың мінез-құлқын үлгі тұтады, сондай-ақ моральдық нормаларды алғаш рет саналы түрде қабылдай бастайды. Сондықтан педагогтың кәсіби шеберлігі, этикалық ұстанымы және оқу-тәрбие үдерісін дұрыс ұйымдастыруы ерекше маңызға ие.Сонымен қатар, қазіргі цифрлық білім беру жағдайында академиялық адалдық мәселесі одан әрі күрделене түсті. Интернет ресурстарының қолжетімділігі, дайын ақпараттың көптігі кейбір оқушыларды жеңіл жолмен тапсырма орындауға итермелеуі мүмкін. Мұндай жағдайда оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту, ақпаратты дұрыс қолдану дағдыларын қалыптастыру және өзіндік жұмысқа баулу – педагогтың басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Осыған байланысты, бастауыш сыныпта академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық негіздерін ғылыми тұрғыда зерттеу, тиімді әдіс-тәсілдерді анықтау және тәжірибеге енгізу қажеттілігі туындайды. Бұл мәселе

білім сапасын арттырумен қатар, оқушылардың тұлғалық дамуына, олардың өмірлік ұстанымдарының қалыптасуына тікелей әсер етеді.Зерттеу тақырыбының өзектілігі – қазіргі білім беру жүйесінде академиялық адалдық қағидаларын ерте жастан қалыптастыру қажеттілігімен, сондай-ақ бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес келетін тиімді педагогикалық тәсілдерді анықтау қажеттілігімен айқындалады. Осы мақалада бастауыш сыныпта академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық негіздері жан-жақты қарастырылып, оның мәні, мазмұны, құрылымы және оны жүзеге асырудың тиімді жолдары талданады.

1.Академиялық адалдық мәдениетінің мәні мен мазмұны - Академиялық адалдық – бұл білім алушының оқу тапсырмаларын орындауда өз еңбегіне сүйенуі, плагиаттан, көшіруден бас тартуы, сондай-ақ білім алу үдерісінде шынайылық пен әділдік қағидаларын ұстануы. Бұл ұғым тек белгілі бір ережелерді сақтаумен шектелмейді, ол – тұлғаның ішкі мәдениетінің, адамгершілік ұстанымдарының және жауапкершілік деңгейінің көрінісі.

Академиялық адалдықтың негізгі қағидаларына мыналар жатады:

-адалдық
-әділдік
-жауапкершілік
-сенімділік
-құрмет

Адалдық қағидасы білім алушының барлық оқу әрекеттерінде шынайылықты сақтауын білдіреді. Яғни, оқушы тапсырмаларды орындау барысында тек өз білімін пайдаланып, бөгде адамның көмегіне немесе дайын ақпаратқа заңсыз жүгінбеуі тиіс. Бұл қасиет баланың өзіне деген сенімін арттырып, оның дербес тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.Әділдік – академиялық адалдықтың маңызды құрамдас бөлігі. Ол білім алушылардың тең мүмкіндіктерге ие болуын, бағалау үдерісінің ашық әрі объективті болуын қамтамасыз етеді. Оқушы әділдік қағидасын түсіну арқылы тек өзіне ғана емес, сыныптастарына да құрметпен қарауды үйренеді. Жауапкершілік қағидасы оқушының өз әрекетіне есеп беруін, оқу нәтижесіне саналы түрде қарауын білдіреді. Жауапкершілігі жоғары оқушы тапсырманы уақытында орындауға, өз білімін жетілдіруге және жіберген қателіктерін түзетуге ұмтылады[2-17]. Сенімділік – академиялық ортадағы өзара қатынастың негізі. Мұғалім мен оқушы, сондай-ақ оқушылардың өзара сенімі оқу үдерісінің тиімділігін арттырады. Егер оқушыға сенім артылса, ол өзін жауапты сезініп, адал әрекет жасауға бейім болады. Құрмет қағидасы өзгенің еңбегін бағалауды, авторлық құқықты сақтауды, сыныптастар мен мұғалімге сыйластықпен қарауды қамтиды. Бұл қағида оқушылардың мәдени қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Аталған қағидалар оқушының ішкі мәдениетінің ажырамас бөлігіне айналуы тиіс. Бұл үшін академиялық адалдық тек теориялық түсінік ретінде емес, күнделікті оқу тәжірибесінде жүзеге асырылатын нақты әрекеттер арқылы қалыптастырылуы қажет. Мысалы, тапсырмаларды өз бетінше орындау, көшірмеу, дереккөздерді дұрыс пайдалану, қателігін мойындай білу –осының бәрі академиялық адалдық мәдениетінің практикалық көрінісі болып табылады.

Қорыта айтқанда, академиялық адалдық мәдениеті – оқушы тұлғасының адамгершілік негізін қалыптастыратын маңызды фактор. Оны бастауыш сыныптан бастап жүйелі түрде дамыту – сапалы білім мен саналы ұрпақ тәрбиелеудің басты шарттарының бірі. Академиялық адалдық мәдениеті – білім беру үдерісінің сапасын айқындайтын маңызды көрсеткіштердің бірі. Бұл ұғым тек белгілі бір ережелер жиынтығы ғана емес, ол – білім алушының ішкі құндылықтарына, мінез-құлқына, дүниетанымына негізделген кешенді мәдениет. Академиялық адалдық оқушының оқу барысында шынайылықты сақтауын, өз еңбегіне жауапкершілікпен қарауын және өзгенің еңбегін құрметтеуін білдіреді. Ғылыми әдебиеттерде академиялық адалдық «адалдық», «әділдік», «сенім», «жауапкершілік» және «құрмет» сияқты негізгі қағидаларға негізделген жүйе ретінде

қарастырылады. Бұл қағидалар бір-бірімен тығыз байланысты және білім алушының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мәселен, адалдық – оқушының тапсырмаларды өз бетінше орындауын білдірсе, әділдік – бағалау үдерісіндегі шынайылықты сақтауды қамтиды. Ал жауапкершілік – өз әрекетінің салдарын түсіну және оны қабылдай білу қабілетін көрсетеді [3-77].

2. Психологиялық негіздері-Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері академиялық адалдықты қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

2.1 Жас ерекшелік психологиясы- 6–10 жас аралығындағы балалар нақты-бейнелі ойлаумен сипатталады. Олар абстрактілі ұғымдарды толық түсіне бермейді, сондықтан адалдық сияқты моральдық категорияларды нақты мысалдар арқылы қабылдайды.Бұл жаста балалар:

-ересектерге еліктейді

-

-ережені орындауға бейім

-марапат пен мақтауға сезімтал

-әділеттілікті сезіне бастайды

2.2 Танымдық даму ерекшеліктері

- Баланың ойлау қабілеті біртіндеп дамиды. Ол өз әрекетін толық жоспарлай алмайтындықтан, кейде жеңіл жолды таңдап, көшіруге бейім болуы мүмкін. Бұл – әлі қалыптаспаған танымдық бақылаудың белгісі.

Осыған байланысты:

-тапсырмалар деңгейлеп берілуі керек

-қиындық біртіндеп артуы қажет

-түсіндірме нақты және көрнекі болуы тиіс

2.3 Эмоциялық және мотивациялық даму-Бастауыш сынып оқушылары үшін эмоционалдық қолдау өте маңызды. Егер бала қателескені үшін қатты жазаланса, ол шындықты жасыруға немесе көшіруге бейім болады. Ал егер: еңбегі бағаланса, процесі мадақталса, қателесу қалыпты құбылыс ретінде қабылданса. Бұл кезеңде бала «жақсы» мен «жаман» ұғымдарын түсіне бастайды. Бірақ олар тұрақты емес, сыртқы әсерге тәуелді. Сондықтан адалдық туралы түсінік жүйелі түрде қалыптастырылуы қажет[5-70].

Бастауыш сыныпта академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – оқушының тұлғалық дамуының ең маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл кезеңде баланың мінез-құлқы, құндылықтық бағдарлары және оқу әрекетіне деген көзқарасы қалыптасатындықтан, академиялық адалдықтың негізін дәл осы жаста дұрыс қалыптастыру ерекше мәнге ие.

Психологиялық тұрғыдан қарағанда, бастауыш сынып оқушылары еліктеуге бейім, эмоционалды қабылдауы жоғары және сыртқы мотивацияға тәуелді келеді. Сондықтан мұғалімнің үлгісі, қолдау көрсетуі, әділ бағалауы және жағымды оқу ортасын қалыптастыруы академиялық адалдықты дамытуда шешуші рөл атқарады. Баланың қателесуден қорықпай, өз еңбегіне сенуі – ішкі адалдықтың қалыптасуына негіз болады. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, академиялық адалдықты дамыту оқу-тәрбие процесінің барлық компоненттерімен тығыз байланысты. Дұрыс ұйымдастырылған сабақ, шығармашылық тапсырмалар, өзіндік жұмыстар, жобалық оқыту және әділ бағалау жүйесі оқушыны өз бетінше ойлауға және адал еңбек етуге бағыттайды. Сонымен қатар, ата-анамен бірлескен жұмыс та бұл құндылықты бекітуге үлкен ықпал етеді[6-37].

Қорытындылай келе, бастауыш сыныпта академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – тек білім беру талабы емес, ол болашақта адал, жауапты және саналы азамат тәрбиелеудің берік іргетасы болып табылады. Осы құндылықты жүйелі түрде дамыту арқылы ғана біз сапалы білім мен әділетті қоғамға қадам жасай аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы оқу бағдарламалары. – Астана, 2016.476с
2. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: Атамұра, 2010.3-28
3. Выготский Л.С. Педагогикалық психология. – Мәскеу: Педагогика, 1991.4-75
4. Пиаже Ж. Баланың ойлау және сөйлеу психологиясы. – Мәскеу: Просвещение, 1986.87-90
5. Бандура А. Әлеуметтік үйрену теориясы. – Нью-Йорк: General Learning Press, 1977.10-75
6. Нұрсұлтанова Г., Сейітова А. Педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2018.45-78

ӘОЖ 516. 65: 54 (574)

ТҰРАН ТАРИХЫНЫҢ ҰЛЫ ТҰЛҒАСЫ

Нурбекова Динара Тойбаевна
тарих пәнінің мұғалімі
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Общественно-политическая, деятельная деятельность честного сына народа Казахстана Турара Рыскулова, боровшегося за свободу, независимость и целостность Казахстана, излагается на основе архивных данных, ясно, что село свободы, обещанное советскими властями, отдалено, благодаря коллективизации насильственного применения, без учета традиций и национальных особенностей народа, сохранившихся на протяжении многих веков анализируется историческими данными, раскрывается его личность. Авторы статьи также намерены воспитать патриотизм, национальность подрастающего поколения путем изучения места личности и трудов Турара Рыскулова в казахской истории.

Ключевые слова: Туран, личность, национально-освободительное восстание, движение, деятели Алаша, советская тоталитарная система, строительство Тюрксиба, политика геноцида.

Abstract. The socio-political, active activities of Turar Ryskulov, an honest son of the people of Kazakhstan, who fought for freedom, independence and integrity of Kazakhstan, are described on the basis of archival data. It is clear that the village of freedom, promised by the Soviet authorities, is remote due to forced collectivization, without taking into account the traditions and national characteristics of the people that have been preserved for many centuries. With this data, his identity is revealed. The authors of the article also intend to educate the patriotism and nationality of the younger generation by studying the place of Turar Ryskulov's personality and works in Kazakh history.

Keywords: Turan, personality, national liberation uprising, movement, Alash figures, Soviet totalitarian system, construction of Turksib, policy of genocide.

Ұлы Тұранның тарихында саяси қайраткерлігімен тазалығын жоғалтпай, ұлт алдындағы перзенттік парызын абыроймен атқарған атақты тұлғалар аз болмаған. Солардың бірі, жоғары ұйымдастырушылық қасиеті мен шеберлігінің арқасында қазақ елінің салт-дәстүрін, тарихи болмысын, ұлттық тұтастығы мен қасиетті тілін, ұлттық менталитетін, теологиялық таным – түсінігін қастерлеген абзал ұлдарының бірі Тұрар Рысқұлов болатын. Белгілі қаламгер Шерхан Мұртаза «Сталинге хат», «Бесеудің хаты» драмаларында, «Қызыл жебе» романында қоғам қайраткерінің қасіретті ғұмыры мен қызықты қызметтік жолына асқан көрегендікпен үңіле отырып, Тұрар Рысқұловтың әдеби

бейнесін ойдағыдай бере білген. Әсіресе «Сталинге хат» пьесасы тарихи фактілерге дәлме дәл негізделген.

Кеңестік һәм қазіргі кезеңдегі әдеби, ғылыми және баспасөз материалдарын қайта сүзгіден өткізе отырып Тұрар Рысқұловтың ұшан-теңіз риясыз еңбегі аз зерттелді деп те, көп зерттелді деп те айта алмайды екенбіз. Кешегі Кеңестік тоталитарлық жүйеге бағынған жылдары (1917-1918 ж.) Тұрар Рысқұлов қазақ еңбекшілерінің арасында өзінің белсенді үгіт-насихат жұмыстарын жүргізе отырып, талантты ұйымдастырушы ретінде көзге түсті. 1918 жылдың сәуірінде Әулие ата кеңесі атқару комитеті төрағасының орынбасары қызметіне тағайындалып, Әулие ата мұсылмандары арасында кәсіподақ ұйымын құруға бел шеше кірісті. Осы қызметте жүріп 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс кезінде көршілес Қытай еліне ауа көшкен аш ағайынды елге қайтару үшін, жұттан қалжыраған қауқарсыз халықты аман алып қалу үшін тамақтандыру тіректерін ашты. Небәрі жиырма төрт жасында осы қызметке тағайындалған Тұрар тәжірибелігі мен талғампаздығын, жоқжітіктің жанайқайына жауаппен қарайтын тазалығын талай рет дәлелдеді [1]. Ендеше, тарихи баспасөз материалдарына назар аударайық. 1926 жылдары жарық көрген «Коммунистическая мысль» журналында жарияланған «Очерки революционного движения в Средней Азии» атты мақаласында Г.Туркестанский (П.Г.Галузо) былай деп жазады: «первое, что бросается в глаза при чтении статьи Рыскулова, - это недостаточная оборудованность статьи точными ссылками на источники. Неверно указание товарища Рыскулова, что край уже с первых попыток проникновения в него русских еще со времени Петра Великого является не только объектом эксплуатации для развивавшегося отечественного капитализма, но также и местом для переселения из районов крестьянских волнений, ибо зеселение края всерьез началось только с 1906 года, да и то до 1910 года край для переселения был закрыт и населялся только самовольцами. Борьба киргиз и туркмен против переселенца – мужика фактически была борьбой против русского помещика, поставившего этого мужика в такое положение, что он был вынужден наступать на туземца. Этот элемент противоречий мог разрешиться и разрешился вовсе не на туркестанской арене борьбы, а на арене русской аграрной революции» [2].

Кеңестік отаршылдық идеологияны қолдайтындығын көзқарасымен танытқан автор Тұрар Рысқұлов мақаласының әр сөйлеміне ескертпелер мен түзетулер берген. Қара халықтың жалғыз қазынасы – жерінен айырылуына Кеңес үкіметінің түк қатысы жоқтығын жалаулата сөйлегенімен, ар жағынан империялистік, шовинистік амбициясы байқалып тұрады. Андреевка, Алексеевка, Петропавл, Павлодар, Ванновка т.б. топонимикалық атаулар осыған нақты айғақ бола алады. Ал Н.Кузьмин атты автор «О марксистском понимании восстания 1916 года» мақаласында өзінің сын садағын тағы да Тұрар Рысқұловқа кезей отырып, қазақ қайраткерінің өрелі ойын түсінбеуге тырысады: Статья Рыскулова «Восстание туземцев Туркестана 1916 г» полно грубейших ошибок против марксизма. Вся беда Рыскулова в том, что он заранее нарисовал себе какую-то теорию которое заключается в следующем: «Всякое движение угнетенных против угнетающих национальностей непременно носит национальный характер. Утверждение Рыскулова не совсем верно. Товарищу Рыскулову необходимо доказать чистоту местной буржуазии для того, чтобы иметь возможность сказать, что движение 1916 года было национально-демократическим. Революционный характер этого движения ясен сам собой, несмотря на то, что оно безусловно национального характера не носило. В общем и целом, картина остается ясной движение не имело ни плана ни руководства» [3]. Басшысы да, бағдары да жүйелі жоспары да жоқ қауқарсыз қозғалыс деп есептеген автор Б.Әшекеев пен А.Имановтартардың саяси-әлеуметтік іс-әрекеттерін елемеуге тырысады. Әр сөйлем сайын Тұрар Рысқұловтың «саяси қателігін» көрсете беруіне қарағанда автор ұлт-азаттық көтерілістің болғаның мойындағысы келмейді. Осы жазбаларға көз жүгірте отырып-ақ Тұрар Рысқұловтың сиясы кеппеген саяси сараптамаларының соққына шам алып түсу «жапондық тыңшыларды тұтқындау» науқанынан әлдеқайда бұрын басталғанын бағамдаймыз.

Тұрар Рысқұловтың пікірінше 1916 жылғы көтеріліс үлкен саяси төңкеріске негіз болған ұлт – азаттық қозғалыс. Ол орыс большевиктері айтқандай байлар мен панисламистердің ұйтқы болуымен басталған және буржуазия ұлтшылдарының идеологиясына қызмет еткен қозғалыс емес [4]. XX ғасырдың 1920-жылдары жүргізілген жер-су реформасы кедей кепшіктің қуатты қолдауына ие болғанымен, алғашқы науқанда сансыз сәтсіздіктер мен өрескел қателіктерге жол берілген болатын. Реформабарысында берекеге кенеледі деген елдің басынан өткен бір жағдаятты Тұрар Рысқұлов былайша атап көрсеткен: «Лепсі уезіндегі қайтарылған жерді қазақтарға бергенімен, іс жүзінде орыстар оларды уезде жаппай ұрып-соғып, бөлінген жерді кері алуда. Осы уезде орыстар қолымен он бір адам өлтірілді» [5].

Осы мәлімдемесінен түйгеніміз – Тұрар Рысқұлов секілді көреген тұлғалар «аша тұяқ қалдырмай» асыра сілтейтін белсенділердің дайындықсыз бастамаларына батыл тойтарыс беріп отырған. Кеңестік кезендегі интеллигенцияны жаппай қуғын – сүргінге ұшырату науқанға айналған жылдары сабырлы қалпың сақтап, салмақты ой тастау үшін, «қызыл тулы Кеңестің» «қайырымдылығын» көрген көздердің көз жасын көре білу үшін ерекше білім иесі, асқан ақыл иесі болу керек. Алаш қайраткерлерінің барлығы дерлік бұл үддеден шыға білген. Ташкентте мұғалімдер институты ашылғанда көкірегі ояу қазақ жастары арасында аталған оқу орнына ат басын бұрғандардың арасында Рысқұлов та бар болатын. «Дегенмен, аталмыш оқу орнын аяқтауға мүмкіндік болмады, себебі ақпан төңкерісінен кейін бірден революциялық жұмысқа бас ұрып Әулиеата уезінде Уақытша өкіметке қарсы күресуіме тура келді» - деп өз өмірбаянында өкіне мәлімдеуіне қарағанда, мұнан кейінгі рухани һәм саяси сабақты өзгермелі өмір мектебінен алғандығын аңғарғандаймыз. Кейіннен республиканың басшылық орындарында жүрген кезінде де Тұрар Рысқұлов Кеңес билігі уәде еткен еркіндіктің ауылы алыстағанын, халықтың сан ғасырдан бері сақталып келе жатқан салт-дәстүрлері мен ұлттық ерекшеліктері ескерусіз қалып, күштеп қолдан ұжымдастырудың арқасында қалын елдің алапат аштыққа ұрынғанын ашына айтып кетті. Ұлтқа қарсы істелген геноцидті ұлы жүректері тоқтағанша таусыла айтып өткен арыстар ақыр соңында өздері де сталиндік саяси қуғын-сүргін жендеттерінің құрбаны болды. Асыра сілтеушіліктің ақыры неге апарып соқтыратынын сезген Тұрар Рысқұлов өз жазбаларында былай дейді: «Мұндай асыра сілтеушіліктерге себеп болған негізгі жайттар: коллективтендіру мен малды қоғамдастыруға жоғары процент қуушылық, жерді бірлесіп өңдеу серіктестіктерін жойып, мал шаруашылығымен шұғылданатын аудандарда барлық жерде бірдей артельдер типті коммуналар ұйымдастыруға, шамадан тыс алып колхоздар ұйымдастыруға әуестенушілік, 300-400 шаңырақты зорлықпен бір жерге жинап, қалашық жасау, қазақ колхоздарын орыс колхоздарына күштеп қосу, колхоз-совхоз комбинаттарын құру, атамекенінен үдере көшкен бай-бағланның төлеуге тиіс салығын көбінесе жарлыжақыбайларға бөліп салу, бірқатар аудандарда революциялық заңдылықтың жаппай бұзылуы (ұрып-соғу, қамауға алу, біреудің мүлкін иемдену т.с.с.) колхозшылардың тапсырған шикізатына ақы төлемеу, аудандарды жете білмеу....» (И.В.Сталинге жазған хатынан) [6].

Ия мұның үстіне қоңыр төбел тіршілікті қазақтың күн көрісіне күйрете соққы берген ет салығы, жүн салығы, бидай салығынан басқа естіген есті азаматтың зығырданын қайнататын шошқа салығы (иманы айрандай үйіп отырған елде мұнан артық қандай қорлық керек), шаңырақ салығы, киіз үй салығы, ит терісін өткізу салығы (қазақ ешқашан харамға қасапшы болмаған), жылқының құйрық-жалын күзеп өткізу салығы (қазақта о дүниеге аттанған адамның жылқысының ғана құйрық-жалын күзеп, жылына дейін мінбейтін салт болған) секілді сорақылықтарға жаны төзбеген қайраткерлер қарсылық көрсеткен күннен бастап «банды» аталып шыға келген. «Кіші Қазан» доктринасының авторы Ф.И.Голощекин Сталинге жазған хатында «сонғы екі жылда (1930-1931 жж) ірі бандылардың 15 көтерілісі болды. Оларға 34000-ға жуық адам қатысты. Осы екі жылда 1350 контрреволюциялық топтар жойылды және олардың 7,5 мыңдай қатынасушылары қолға түсті» [7] деп («Қазақ тарихы журналы») мақтана-мәлімдеуіне қарағанда мемлекеттің төңкеріс жасамақ болған

маңызды «бандыларды» талқандау операциясы ұзаққа созылғанға ұқсайды. Т.Рысқұлов Кеңес үкіметінің Түркістанда түбегейлі орнығуына атсалысқан. Түркістан кеңестерінің VI құрылтайында мүшелікке сайланған, 1918 жылдың желтоқсанында өткен Түркістан компартиясының II конференциясында мұсылман бюросын басқару сеніп тапсырылған. Түрксіб құрылысында да өзіндік қолтаңбасы қалған текті де таптырмас кадр еді [6]. Бұл пікірімізге Түркістан компартиясының мүшесі М.Фрунзенің «крупнейшим представителем этих мусульманских коммунистов из киргиз является Рыскулов….помимо ума, обладает большой энергией и недюжинным характером» деген көзқарасы дәлел бола алады [8]. Т.Рысқұлов 1919 ж наурызда Түркістан Кеңестері Орталық Атқару Комитеті төрағасының орынбасары, 1920 ж 21 қаңтарда Түркістан Атқару Комитеті төрағасы И.А.Апиннің Москваға ауысуына байланысты төраға қызметтерін абыроймен атқарды. Ол 1921 – 1922 жылдары РСФСР – дың Ұлт істері жөніндегі Халық Комиссариатында қызмет атқарды, кейінірек сол Комиссариаттың екінші орынбасары лауазымында істеді. Кейін, Орталық Комитетінің ұйғарымы бойынша, арада жыл өткен соң қайтадан Ташкентке келеді де, 1922 – 1924 жылдар аралығында Түркістан Республикасы Халық Комиссарлары Кеңесінің төрағасы қызметін атқарады [9].

Т.Рысқұлов 1923 ж 5-9 наурыз аралығында Ташкентте өткен Орта Азия республикаларының ортақ суландыру жүйесін қалпына келтіру туралы баяндамасы арқылы өз өресінің тым жоғары екендігін, реформаторлық қасиеттерінің толағай екендігін тағы да бір дәлелдеді [10]. Түрксіб құрылысына тәжірибелі инженер-теміржолшы М.Тынышбаевты тартып, төрт жылға межеленген тарихи құрылысты қысқа мерзімде (1930 жылы мамыр айында, мерзімінен бір жыл бұрын) аяқтады.

Сонан соң, Тұрар Рысқұлов Моңғол Халық Республикасының құрылуына байланысты 1924 – 1925 жылдары сонда болып, онда Республика Конституциясын жазуға атсалысумен бірге, ол ел астанасының атын «Ұлан Батыр» деп қойылуына тікелей мұрындық болады. Сондай – ақ Орталық Комитетінің шешімімен ол, 1926 жылдың наурызынан бастап Қазақстан Өлкелік партия комитетінің қарауына жауапты жұмысқа келеді де, сонда қазақ өлкелік комитеті баспасөз бөлімінің меңгерушісі, әрі «Еңбекші қазақ» газетінің жауапты редакторы болып тағайындалады. Шындығында да қай істе де өзінің асқан табандылығы мен білімділігін, кемеңгер де кемелділігің, биік талғам мен парасаттылығын таныта алған Тұрар Рысқұлов 1926 жылдың 27 мамырынан Орталық Комитетінің қаулысымен РСФСР Халық Комиссарлар Кеңесі төрағасының үшінші орынбасары болып тағайындалады да, оны 1937 жылдың аяғына дейін жалғастырады [11].

1930–1931 жылдары елді аштық жайлаған кезенде Сталинге келіп жатқан хаттар мен телеграмалардың саны күннен күнге арта түсті. Осы түста Тұрар Рысқұловта өзінің алғашқы екі хатымен нақты деректемелерін жазды. Алғашқысы 1932 жылы қыркүйек айында, кейінгісі 1933 жылғы қаңтар айында жолданды. Үшінші хат 1933 жылдың тоғызыншы наурызында жазылған.

Енді хаттарда келтірілген тарихи фактілерге назар аударайық. Ақтөбе облысы бойынша 1 млн 12 мың бес жүз адамнан 1932 жылы 725 мың 800 жүзі ғана тірі қалған, бұл – 71 пайыз ғана деген сөз. Қызылорда аудандық атқару комитеті төрағасының деректері ондағы ауыл советтерінде 15–20 пайыз ғана адам тіршілікте бар екенін айғақтап түр. Өлген кісілердің етін жеген оқиғалар жайында хабар жете бастады. Әсіресе балалар арасында өлім – жетім көп. Қазақ әйелдері балаларын мекемелер мен үйлердің алдына тастап кетуде. 50.000 мың қазақ баласының ешқайда орналастырылмағаны ресми түрде хабарланды. 1932 жылғы ақпан айында жүргізілген бүкілодақтық мал санағының мәліметтеріне қарағанда 40 млн бас малдан санақ кезінде 5 млн 397 мың бас қана мал қалғаны – яғни мал басының 85,5 пайыз кеміп кеткені анықталды. Тұрғылықты халықтың 90 пайызы мал шаруашылығымен айналысатындықтан, бұл мәселе едәуір дәрежеде ұлттық мәселе болып табылады. 1932 жылы бірқатар қазақ аудандарында егіс көлемін есептеу барысында елеулі көз бояушылықтарға жол берілгені қазір анықталып отыр. 1932 жылғы көктемгі егіс науқаны барысында колхоздармен көптеген ауданда тұқым себу нормасы туралы жалған ақпарлар

жасалып, өрескел бұрмалаушылықтарға жол берілген. Бұл аудандарда тұқым қоры аз жиналған және қарызға алынған тұқым көп жерде елжұртқа жеткізілмеген. Демек, осының өзі жұрттың қонысынан ауып, ашаршылыққа ұшырауына себеп болды. Орталық Комитеттің 1932 жылғы қыркүйектегі қаулысында «200.000 мың қазақ шаруашылығын отырықшыландыру жұмыстары жүргізілген» деген тұжырым бар. Ал іс жүзінде олардың саны 100 мыңға да жетпеген. Қазақтар салған үйлерін тастап – қорек іздеп – босып кеткен. Мысалы, Алматы облысында 2100 үй, Қарағанды облысында 4100 үй, Мақтарал ауданында 250 үй қанырап бос қалған. 1932 жылғы мамыр айында Қарқаралы ауданындағы халықтың саны 50400 адам болса, содан қараша айының қарсаңында тірі қалғаны – 15900, ал аудан орталығында күн сайын 15–20 адам өледі. Төрғай, Батпаққара өңірінде халықтың 20–30 пайызы қырылып болған, қалғандары көшіп кеткен. Шалқар ауданындағы әлденеше ауылдарда тұрғылықты халықтың 30–35 пайызы қырылып қалған. Осындай аудандар құрамына кіретін Ақтөбе облысы бойынша 1930 жылға дейін өмір сүріп келген. [12].

Алайда Тұрар Рысқұловтың Қазақстан трагедиясы туралы Сталинге жазған үшінші хаты тым кеш жетті. Ол кезде (1933 жылдың ақпаны) қазақ түгелімен қырылғандары қырылып, қалғандары босып, амандары сол жерде қалып, түсініксіз нәубет біржола аяқталып біткен кез еді. Дегенмен, Тұрар Рысқұловтың Мәскеуде ірі қызмет атқара түрып, сол кездегі қазақ халқын ашаршылық апатына ұшыратып, тікелей геноцид жасап отырған Сталинге жүрек жүтқан қаһармандықпен қаймықпай хат жазуы – теңдессіз ерлік болатын.

Жинақтап айтқанда, Тұрар Рысқұловтың қазақ тарихындағы тұлғалық орны мен еңбектерінің жас ұрпақты отансүйгіштікке, ұлтжандылыққа тәрбиелеуде атқаратын ролі орасан зор, әлі де талмай зерттеп-зерделеуді талап етеді. Біздің міндет: азаттыққа қол жеткен бүгінгі күнде жалынды жастарға Тұрар Рысқұловтың ғибратты ғұмыры мен өнегелі істерін қаз қалпында жеткізу болатын.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әлібек С.Н. Т.Рысқұлов – талантты ұйымдастырушы, іскер басшы, саяси қайраткер// Туған өлке тарихынан. (Ғылыми мақалалар жинағы).– Алматы; «Таңбалы» баспасы,2011.70 бет.
2. Туркестанский Г. Очерки революционного движения в Средней Азии. // Коммунистическая мысль. Книга 1. Издание САКУ. Ташкент, 1926. С - 210-211.
3. Кузьмин Н.О марксистском понимании восстания 1916. // Коммунистическая мысль. Книга 2. Издание САКУ. Ташкент, 1927. С – 183-184.
4. Әлібек С.Н. Кеңес билігі тұсындағы жер мәселесі. // Туған өлке тарихынан. (Ғылыми мақалалар жинағы). – Алматы; «Таңбалы» баспасы, 2011. 15 бет.
5. Рысқұлов Т. 1916 жылғы көтеріліс. // Новый Восток. № 6. Москва, 1924. С. – 407.
6. Әлібек С.Н. Созақ қасіреті. // Туған өлке тарихынан. (Ғылыми мақалалар жинағы). – Алматы; «Таңбалы» баспасы, 2011. 37-38 беттер.
7. Сонда. 43 бет.
8. Әлібек С.Н. Т.Рысқұлов – талантты ұйымдастырушы, іскер басшы, саяси қайраткер // Туған өлке тарихынан. (Ғылыми мақалалар жинағы). – Алматы; «Таңбалы» баспасы,2011. 71бет
9. Өзбекстан Республикасы Орталық Мемлекеттік архиві 86 – қ, 1 –т, 1526 – іс, 10-п.
10. Әлібек С.Н. Т.Рысқұлов – талантты ұйымдастырушы, іскер басшы, саяси қайраткер // Туған өлке тарихынан. (Ғылыми мақалалар жинағы). – Алматы; «Таңбалы» баспасы,2011.73 бет.
11. Тілеуқұлов Г. Жазықсыз жазаланған тұлғалар. Ташкент, 2000. 6 бет.
12. Т.Рысқұлов. Ресейдің мемлекеттік саяси - әлеуметтік тарихи мұрағаты. И.В.Сталиннің құпиясыздандырылған құжаттары, 258 – қор, 1 тізбе, 65 іс, 42 – 52 парақтар

ӘОЖ 372.881.161.1

МҰҒАЛІМНІҢ БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУ ЖҰМЫС ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мырзалиев Асқар Хадыралиевич
орыс тілі пәнінің мұғалімі
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы формирования системы работы по совершенствованию знаний учителя. В условиях изменений в современной системе образования актуальными становятся вопросы непрерывного развития профессиональной компетентности педагога, овладения новыми педагогическими технологиями и формирования навыков самосовершенствования. Кроме того, анализируются основные направления, методы и приемы повышения квалификации учителя и пути эффективной организации. Планомерная организация системы совершенствования образования способствует повышению профессионального мастерства учителя и улучшению качества учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: учитель, совершенствование образования, профессиональная компетентность, педагогическое мастерство, непрерывное образование, повышение квалификации, педагогические технологии, саморазвитие, учебно-воспитательный процесс.

Abstract. This article discusses the theoretical and practical foundations of the formation of a system of work on improving the knowledge of a teacher. In the context of changes in the modern education system, the problems of continuous development of professional competence of a teacher, mastering new pedagogical technologies and the formation of self-improvement skills are becoming relevant. In addition, the main directions, methods and ways of effective organization of teacher professional development are analyzed. The planned Organization of the education improvement system contributes to improving the professional skills of the teacher and improving the quality of the educational process.

Keywords: teacher, education improvement, professional competence, pedagogical skills, continuing education, advanced training, pedagogical technologies, self-development, educational process.

Өмірдегі көптеген мамандықтардың ішінде жан-жақты білімділікті, икемділікті, шеберлікті, ерекше шәкіртжандылықты, мейірімділікті қажет ететін мамандық–ұстаздық. Олай дейтінім, мұғалім-біріншіден, адамзат қоғамы тарихында жинақталған ғылым негіздерінен білім беруге тиіс болса, екіншіден, үнемі шәкірттерімен қарым-қатынаста болып, «білсем, үйренсем» деген бала арманы мен оның сырлы тағдырына басшылық етуді мойнына алған мамандық.

Педогогтік шеберлік–дарынды талант емес, үйрену, ізденудің нәтижесі. Мұғалім шеберлігі жайлы жазылған дайын қағида жоқ, болуы да мүмкін емес. Мұғалімнің терең дүниетанымы оның үлкен жүрегінен келіп шығады. Әр мұғалімнің педагогикалық шеберлігі жоғары болса ғана шәкірт жанына нұр құя алады. Дамуға ұмтылған, жаңаға талпынған кез келген педагогте бұл ұстаным болуы керек. Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекеттер қатарына қосылғаннан бері қоғамды ақпараттандырудан туындаған өзгерістер оның барлық салаларымен қатар мұғалімдік кәсіби қызметке де өз ықпалдарын тигізуде. Білім беру үдерісін бүгінгі күн талабына сай жаңаша ұйымдастыру ғалымдардан оның философиялық, педагогикалық-психологиялық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін терең зерттеуді, заманауи талаптарына қарай білім беру технологиялары мен әдістерін, дүниетанымның ұстанымдарын қайта қарастыруды, руханиадамгершілік құндылықтарға бетбұрыс жасауды талап етеді. Демек,жаңаша білім беру–жаңа білім мен дағдыны

меңгерген, шығармашылық қабілеті жоғары,дербес ізденіс нәтижесінде елеулі мәселелердің шешіміне қол жеткізетін, ойлау қабілетімен ерекшеленетін тұлғаны қалыптастыруды көздейді [1].

Білім–адам сапаларының өзгеруін басқаратын үрдіс болғандықтан, ол педагогикалық мамандықтың кәсіби біліктілік қабілеттерін дамытуға бағытталады. Сондықтан «адамды» өмір сүру барысында өзгеруге әлеуеті жететін ашық жүйе деп қарастырғанымыз жөн. Ол белгілі бір саладағы маман болғандықтан, «адамды»-маман тұрғысынан қарау «біліктілік» ұғымына шығарады. Біліктілік–бұл білімді меңгерудегі,тәжірбиедегі білімділікті, құндылықты бейнелейтін жалпы қабілеттілік.Бүгінгі күн мұғалімнің біліктілігін арттыруды жалпықоғамдық мәселе ретінде қарастыру қажеттігі туған кезең. Себебі білімді тереңдету, молайту, жетілдіру, арттыру жеке басы үшін ғана емес, қазіргі қоғамға қажет әрекет деп қабылдауымыз керек. Бұл мұғалімнің өз қызметінде табысқа жетуін ғана көздемейді, оның аясын одан әлдеқайда кеңірек қарастырған жөн [2].

Еліміздің бүгіні мен ертеңі өскелең ұрпақ еншісінде. Ал осы ұрпақты бүгінгі таңда жан–жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары өзбетімен ізденуге қабілетті етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы – оқушыны шығармашылыққа жетелеу. Бұл мұғалімнен терең біліктілікті қажет етеді. Себебі шығармашыл ұстаз ғана шығармашыл тұлғаны қалыптастыра алады. Бүгінгі қазақстандық мектептерге қоғамның қарқынды дамуына ілесе алатын, заман талабына сай ойлайтын, ғылымиәдістемелік білімі жеткілікті, педагогика мен психологияны терең меңгерген ізденімпаз мұғалім қажет.

Бұл мұғалімнің кәсіби шеберлігінен көрінеді. Басқаша айтқанда, білім беру үдерісі мұғалімнің дайындық деңгейі мен мамандық сапасына үлкен талап қояды. Ол мұғалімнің өзін-өзі дамуына, өзіндік білім алуына және өздігінен шығармашылық түрде қызметтерін іске асыруға мүмкіндік береді. Мұғалім–бүгінгі оқушы–ертеңгі қоғамның, елдің тірегін өмірге дайындаушы. Мұғалім мамандығының құндылығы да осында деп түсінгеніміз дұрыс. Мұғалімнің кәсіби біліктілігі оның іс-әрекетінің тиімді болуының теориялық және жалпы әдіснамалық негізі болып табылады.Мұғалімнің кәсіби білігі оның практикалық қызметінде іске асырылады,сондықтан ол, оның жалпыпедагогикалық, әдістемелік біліктілігімен, дағдысымен тығыз байланысты. Біліктілікті арттыру курстары арқылы мұғалімдерді оқытуда оқытушы жетекшілік, бағыт берушілік, ұйымдастырушылық, түзетушілік әрекеттерді атқаруы керек. Оқытушының осындай әрекетіне білім алушы мұғалімнің өзі де бойындағы бар білімін көрсетебайланыс жасағанда ғана сапалы нәтижеге жетуге болады деп ойлаймыз. Мұғалімдердің өз білімдерін жүйелі көтеріп отырулары – олардың шығармашылықпен жұмыс істеуіне ықпал ететін негізгі фактор. Еліміздің білім беру саясатындағы көкейтесті мәселелердің бірі де осы мұғалімдердің біліктіліктерін жүйелі арттыру болып табылады [3].

Креативтілік жеке тұлғаның бағыттылығынан (танымдық мотивацияның басым болуы, танымдық қызығушылық, танып-білуге ұмтылу, білімқұмарлық және
т.б.); қабілеттерінен (стреотиптерді жеңе білу, проблеманы сезіну, ой жүйріктігі мен алғырлығы және т.б.); мінез-құлқынан (бірегейлік, бастамшылдық, шыдамдылық, зеректік және т.б.) танылатын, оның интегралды сапасы ретінде қарастырылады. Оның мұғалімнің кәсіби біліктілігін қалыптастыруда алатын орны ерекше. «Біліктілік» деп қандайда бір еңбектің түріне дайындалудың, дайындық дәрежесінің деңгейін айтады.Кез-келген қызметкер біліктілігін ұдайы жетілдіріп отыруы қажет.

Мұғалімдердің біліктілігін жетілдіру екі бағытта жүргізілуі тиіс:

1.Мұғалімнің кәсіптік жұмысының мәнін үйлесімді өзгерту, яғни басты қызметтік нұсқауды орындау емес, күтетін нәтижеге жету үшін оқу үрдісін шығармашылықпен үйлестіру.

2. Білім беру барысында мұғалімнің зерттеушілік бағыттағы қызметін күшейтуге байланысты мұғалімнен кәсіптілікті кеңейтуді талап ету.Біліктілікті арттырудың негізгі аспектілерінің ішінен мыналарды бөліп алуға болады.

1.Қызметтік (Мақсаты,міндеті,жұмыс мазмұны, формасы, әдістер және нәтижесі).

2. Мазмұндық (Әдістемелік,ғылыми-теориялық білімді практикада қолдана білуге жағдай

туғызу.)
3. Басқарушылық (Талдау, жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау, танып-білу.)
Осы 3 аспект бойынша біліктілігін жетілдірген маман өз қызметіне талап деңгейінде қарайтыны белгілі.

Педагогтардың кәсіби-педагогикалық қасиеттерін қалыптастыру, жетілдіру жұмысына сапалық серпіліс жасауға, оған шын мәнінде үздіксіз, біртұтастық сипат беруге, мектептен бастап, білім беру мекемелерінің, арнаулы,жоғары білім беретін оқу орындарының бірігіп ғылыми-практикалық және әдістемелік тұрғыда жұмыс жасауын қолға алуға, яғни үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесінің біртұтастық, бірізділік, икемді, динамикалық, т.б. қасиеттерге ие интегративті сапасын өмірде пайдалануға баса назар аудару бүгінгі күн талабы болып отыр.Қазіргі кезеңде жеке тұлғаға бағдарланған білім мәселесі 12 жылдық білім беруге көшу мен жаңа тұрпатты педагог қалыптастыру міндетін қойып отыр. Жоғарғы оқу орындары жаңа формация мұғалімдерін дайындауға енді ғана бағыт алып отыр. Осыған байланысты мектеп жағдайында жаңа формацияда ұстазды қалай қалыптастыруға болады деген сұраққа жауап іздеу әрбір мектеп басшыларының басты міндеті болмақ.Осы жауапты іздеу барысында мектепте педагогтың жеке біліктілігін арттыру картасы үлкен көмек болар еді [4].

Өздігінен білім алу көздеріне:
- Семинарлар мен конференциялар;
- Шебер сыныбы;
- Іс-тәжірибе алмасу бойынша ісшаралар;
- Біліктілікті жетілдіру курсы;
- Газеттер,журналдар, мұражайлар,
театрлар, экскурсиялар;
- Әдебиет (әдістемелік, ғылыми,
көркем);
- Интернет желісі.

Мұғалімнің қол жеткізетін жетістіктерінің тізімі:
- Пәнді оқыту сапасын жетілдіруі (оқыту сапасы мен тиімділігін анықтауға болатын көрсеткіштер көрсету);
- Шығарылған жинақтар мен мақалалар (оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін, формаларын әзірлеу; дидактикалық материалдарды, тестілерді, көрнекіліктерді жасау;
тренингтерді, семинарларды өткізу; зерттеу тақырыбы бойынша іс-тәжірибені жинақтау).

Мұғалімнің өздігінен білім алуын және оны жетілдіруді қажет ететін негізгі бағыттар:
1. Кәсіптік (пәнді оқыту бойынша)
2. Психологиялық-педагогикалық (оқушыларды және ата-аналарды бағыттау)
3. Технологиялық (имидж, пікірлесу, көшбасшылық қасиеті)
4. Әдістемелік (педагогикалық)
5. Құқықтық
6. Эстетикалық
7. Тарихи
8. Шет тілдері
9. Ақпараттық–компьютерлік технологиялар
10. Денсаулық сақтау
11. Қызығушылықтары, хоббиі
12. Креативтілік (шығармашыл).
Мұғалім бұл тізімді өзінің бағыттарымен толықтырады.

Мектеп басшылығының мұғалім біліктілігін арттыру жұмыстарында оның өзіндік ізденіс жұмыстарына (рефлексиялық толғанысқа келтіруге) әсер етуде сауалнамалар алудың маңызы зор. Сауалнама нәтижесіне мониторинг жасау мектептегі мұғалімдер деңгейін анықтауға, алдағы жұмыстардың болжауға, жоспарлауға әсері көп болады.Жаңа

формациядағы–ұстаз–ізденімпаз өзіне талап қоя білетін, кәсіби– құзырлылық және шеберлілік деңгейі жоғары, рухы биік, даралық сапалары жетілген, шығар тауы биік маман.

Осыған орай мұғалімдерді оқу-тәрбие жұмысын жүргізуде мынадай топтарға бөліп қарау артық емес: Бірінші, бірқатар мұғалімдердің бірер пәнді оқытуды жақсы меңгеріп, сабақта ұтымды әдістер арқылы елеулі нәтижеге қолы жетіп жүрсе, бірқатары барлық пәндерден солай. Осылардың қайсысы да өз жұмысына сын көзбен қарап, оқығанын, білгенін, көргенін творчестволықпен дамыта, оқушы білімінің деңгейіне, даму дәрежесіне қарай жетілдіре қолданады.

Екінші, бір топ мұғалімдерге басыпасөзде жарияланып, баспалардан шығып жататын методикалық еңбектерді саралап, өз лабораториясында қорытып–қолдану белсенділігі жетіспейді олардың біразына жаңалыққа тосырқай қараушылық, кейде жете мән бермеушілік психологиясы тән.

Үшіншіден, мұғалімдердің енді бір тобы өздерінің жұмыстарына теориялық жағынан да,методикалық жағынан да талдау жасай білмегендіктен, өзінің де, өзгенің де творчестволық өсу деңгейін мөлшерлей алмайды. Мұғалімнің өз ізденісі, толғанысы, іштей ширығуы болмаған соң, бойдағы белсенділік келіп, тың пікір тумайды.

Мектеп мұғалімінің пәндік-теориялық және әдіснамалық білім негіздері жоғарғы оқу орнында қалыптасады, ал, әдістемелік және технологиялық білім-біліктері, көбінесе, педагогикалық тәжірибеде қалыптасады, сондықтан, бұл мәселені мектептің менеджменттік саясатымен айналысатын қызметкерлер көңілден тыс қалдырмауы керек. Г.Галилей: «Адамды бірнәрсені қайталауға үйреткеннен гөрі, оған жаңалық ашуға көмектескен жөн»- дегендей басшылық мұғалімге осы бағытта жұмыс істегенде ғана, мұғалім ойлау мен шығармашылық қабілетіқалыптасқан, құзырлы тұлға қалыптастыра алады.

Халқымыздың ардақты ұлдарының бірі Міржақып Дулатов: «Жалғыз сүйеніш,жалғыз үміт–оқуда.Теңдікке жетсек те, жұрттығымызды сақтасақ та, дүниедегі сыбағалы орнымызды алсақ та, бір ғана оқудың арқасында аламыз. Жақсылыққа бастайтын жарқын жұлдыз–оқу.Надан жұрттың күні – қараң, келешегі— тұман»,- деп ғылым, білім, оқудың маңызын қара халыққа көрсеткен. XXI ғасыр–ғылым ғасыры. Сондықтан жас ұрпаққа, жас буынға жаңаша білім беру жолында түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр. Жеке тұлға яғни, дарынды, шығармашылық тұлға қалыптастыру білім мен тәрбие берудегі мемлекеттік істің ең маңыздысы. Мақсатты білім беру–тұлға дамуын жүзеге асыратын мәселе.Адамзат баласының өз ұрпағын оқыту тәрбиелеудегі ең озық тиімді ізденістерін, тәжірибелерін жалғастырып, тың жолдар іздеу, жаңашыл әдіс-тәсілдер, озық үлгілерін дамыту жалғасын табатын ұстаздарымыз көп болсын [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы;
2. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2007 ж.
3. «Қазақстандық білім беруді жаһандандыру жағдайында педагогтардың кәсіби құзыреттілігіндамыту» респу.ғыл.-прак. on-lain конференция материалдары;
4. «Білім–жаңа бағдар» Республикалық ғыл.-әдістемелік журналы;
5. Б.А. Тұрғынбаева. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту.:теория және тәжірибе // Алматы. 2005, 174-бе

ӘОЖ 398,8

ЖАСТАРДЫ ӨЗ ТІЛІН СҮЙІП, ҮЛКЕН АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Шматова Раушан Бердакимовна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В этой статье рассматривается важность воспитания молодежи уважать свой родной язык, уважать его. В условиях современной глобализации становится очевидным, что повышение статуса национального языка, его эффективное использование в повседневном общении-одна из важнейших задач. Кроме того, анализируется, что через язык формируются духовные ценности и культура нации, особая роль родного языка в развитии нравственных качеств у подрастающего поколения. В статье представлены педагогические способы и приемы повышения любви молодежи к языку.

Ключевые слова: родной язык, воспитание молодежи, нравственность, национальные ценности, языковая культура, духовное воспитание, патриотизм, образование, формирование личности.

Abstract. This article discusses the importance of educating young people to respect their native language and love it with dignity. In the context of modern globalization, it becomes clear that increasing the status of the national language, its effective use in everyday communication is one of the most important tasks. In addition, it is analyzed that through the language the spiritual values and culture of the nation are formed, the role of the mother tongue in the development of moral qualities among the younger generation is special. The article presents pedagogical ways and methods of instilling love for the language in young people.

Keywords: native language, youth education, morality, national values, language culture, spiritual education, patriotism, education, personality formation

Елбасымыз өз жолдауында: «Біз соңғы 20 жылдан астам уақытта қоғам өмірінің барлық салаларына өте жоғары жаңғырту жүргіздік. Көптеген елдерде 100, тіпті 150 жыл керек ететін істерді атқардық», деп атап өтті. Тәуелсіздік жылдары мемлекетіміз жоғары қарқынмен дамып келеді, бұл - даму стратегиясын нақты белгілей алған мемлекеттің ғана бағындырар белесі. Соңғы жылдары әлемдік өркениет талабына сай өріс алған ірі реформалар қатарында білім беру саласында ерекше жұмыстар атқарылып жатыр. Әр мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігі ғылым мен білімнің дамуымен өлшенеді. Білім мен ғылым – еліміздің ең басты байлығы. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек», - деп талап қойған.

Елбасы сауаттылық мәселесінің қазіргі заманда әлдеқайда тереңдей, күрделене түскенін атап кетті. Білім, ғылым саласындағы негізгі басымдықтарды саралап берді. Бірақ кейбір жоғарғы оқу орындарында білім мен ғылым салалары ұстаздарының көтеріле алмай жатқандары білініп жатыр, олардың әлі кеш қалып жатқандары жанға батады, өйткені олардан сұраныс, талап ету жай жүруде және жуан білекті таныстарының арқасында ертерек орналасып алғандарды орындарынан қозғау қиынға түседі емес пе?

Елбасы білім мен ғылым саласына тәуелсіздіктің алғашқы күнінен бастап көңіл бөліп, оларды әлемдік талаптарға сәйкестендіру мәселелерін міндеттеген. «Қазақстанда білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» да Елбасы тапсырмасымен қабылданып, жүзеге асырылуда. Қазіргі кезде елімізде білім мен ғылым дамып, ТМД елдерінде әлі қолға алынбаған: электронды оқыту, білім сапасына ұлттық деңгейде бақылау жасау, академиялық ұтқырлық, жан басына қарай қаржыландыру, жұмыс берушілермен жоғары оқу орындарының жаңа мазмұндағы әріптестік байланыс орнату мәселелері оң нәтижелерін беруде [1].

Қандай мемлекет болмасын, оның қарышты дамуы заман талабына сай еңбек етіп, қызмет атқара алатын мамандардың кәсіби біліктілігіне байланысты болу керек. Сондықтан, сөздеріне сене салмай сол орындарда отырған басшыларды жиі тексеріп, сараптамадан өткізіп тұру қажет. Ол басшы қайдан келді, қалай басқарып отыр, деп

студенттерден де жиі сұраныс болса, кішкене болса да ол басшыға жауапкершілік тудырар еді. Елімізді әлемдік деңгейдегі білім орталығына айналдыру туралы биік мақсат қойып отырған Елбасы жоғары оқу орындарының ғылыми-зерттеу жұмыстарын дамытуға баса назар аударып келеді. Қазіргі кезде әлемдегі дамыған елдердің қатарына қосылуға бағыт алған мемлекетімізде ғылымның дамуына ерекше көңіл бөлуде. «Жаңа технологиялық толқын, теңдессіз инновациялар жасау барлық елдің қолынан келе бермейді. Біз осыны түсінуге тиіспіз. Сондықтан бізге өте шынайы, барынша прагматикалық стратегия құрғанымыз жөн. Біз шығыны көп емес зерттеулер мен әзірлемелерге ден қоюға тиіспіз», деген Елбасы. XXI ғасыр мамандарын даярлауда мәдени-рухани өрлеуі мен жаңғыруына үлес қосатын орта болып қызмет атқаруы заман талабы. Елбасы жолдауында көтерілген мәселенің бірі – жаңа Қазақстандық патриотизм. Өз Отанына деген сүйіспеншілік пен сенім әрбір қазақстандықтың жүрегіне ұялаған кезде ғана біз өз елімізді гүлдендіре аламыз. Отансүйгіштік пен елжандылықтың бастау бұлағы - ел ішіндегі ауызбірлік пен түсіністік, ынтымақ пен бірлік. Ынтымағы мен бірлігі жарасқан ел ғана өзін мемлекет ретінде сақтап қорғай алады, әлемге танылған мемлекет ретінде танытады. Бұның жарқын көрінісі Елбасымыздың кемел ойы, кемеңгерлік шешімімен өмірге келген – Қазақстан Халық Ассамблеясы.

2013 жылдың 24-сәуірінде өткен Қазақстан Халық Ассамблеясының мерейтойлық 20 сессиясында Мемлекет басшысы елімізде қалыптасқан бейбітшілік пен түсіністікті сақтап, оны қорғау негізгі міндет екендігін ерекше атап өтті. Елбасымыздың саясатын жүзеге асыру жолында қызмет ету - барлық қазақстандықтардың азаматтық, перзенттік парызы.

Жаңа Қазақстандық патриотизмді дамыту үшін еліміздің кеңістігінде орын алған елеңсІз жағдайлардың алдын алуға бағытталған кешенді іс-шаралар құрылуы тиіс. Жастарды жақсы істерге тәрбиелеуде бұқаралық ақпарат құралдары қажет, қазіргі таңда елімізде ақпараттық технология саласы даму үстінде. Соңғы жылдары Елбасымыздың тапсырмасымен «Мәдениет», «Білім», «Балапан» сияқты телеарналар, ал Астанада Медиаорталық ашылды. Қазақстан телеарнасы хабарларды толығымен қазақ тілінде жүргізе бастады, бірақ телеарналардың көбі шетел стильдерін қайталап, рейтинг қуалап, арзан, сапасыз хабарлар көрсетіп жүргендері белгілі. Қазіргі телеарналарда жастардың ойын терең дамытатын, қиялын өсіретін, адамгершілік пен инабаттылыққа, отансүйгіштікке тәрбиелейтін хабарлар, өтірік емес жоқтың қасы [2].

Ертеректе үлкенге ізет, кішіге құрмет көрсету, ата-ананы сыйлау сияқты қасиеттерді дәріптейтін бағдарламаларды көріп, көрермендерге ой салатын, мәні мен мағынасы терең хабарлар болатын. Өкінішке орай, қазіргі заманда теледидарды қосып, келешек ұрпаққа мына бағдарламаны көр, деп тәрбиелей алмайсың, өйткені теледидарда арзан күлкі, шулаған шоу, қазақты мазаққа айналдырған дөрекі әзілдер көп көрсетіле бастады, мұндай бағдарламалар үлкендерді де жалықтырып, артық теледидарға көз тікпейтін болдық. Мұндай бағдарламалар келешек ұрпаққа қауіпті, ұлттық мүддемізге жат көріністерді насихаттайтын атысқа, зорлық-зомбылыққа, шетел сериялары жиі көрсетіп, батыстық өмір салтын, мәдениетін біздің жастардың санасына құйып насихаттаулары басым болып кетті. Жастайынан теледидардан қорқыныш пен зорлық-зомбылықты, азғындықты көріп өскен жастардың санасының дамуы тежеліп мінездерінде қатігездік, еріншектік пен немқұрайлық пайда болатынын, сонымен қатар бұрын болмаған қылмыстардың көбейіп кетуін ғалымдар зерттей отырып, ескертуде. Бұл-қоғамды іштей бүлдіріп, үлкен қатердің болатынын сездіріп отыр. Өйткені, тілі шыға бастаған сәбилеріміз бен бүкіл Қазақстан тұрғындары көз алмай күні-түні теледидар алдында, сонда мұндай бағдарламалардан қандай пайда келіп, неден, қалай үлгі алатындарын кім біледі?

Ал «Телерадио хабарларын тарату туралы» заңның ақпараттар таратуы мемлекеттік тілде өтілмей, әлде де орыс тілі басым болып жатқаны жанға батады. Эфирді толтыру үшін орыс тіліндегі ақпараттар күндіз жүргізіліп, қазақ тіліндегі ұлттық рухты, әлеуметтік-танымдық хабарлар аз және бола қалса ондай хабарларды түн ортасы ауа бастағанда немесе

жұрт ұйықтап жатқанда көрсетеді. Сондықтан, ұрпақ тәрбиелеудегі теледидардың қуат күшін, бұқаралығын, халқымызды адамгершілікке, имандылыққа, отансүйгіштік пен патриоттық сезімге тәрбиелеуге, еліміздің ақпараттық кеңістігінде орын алған келеңсіз жағдайлардың орнын алуға бағытталған кешенді іс-шаралар қабылдану өте қажет.

Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының: «Өз тілімен сөйлескен, өз тілімен жазған жұрттың ұлттығы еш уақытта адамы құрымай, жоғалмайды» деп, қазақ тілінің ұрпақтан ұрпаққа жетуінің құндылығын айтып кеткен. Қазақ тілінің құндылылығы мен қадірлілігі: тағдыры талай талқыға түссе де тамыры құрғамай, құрдымға құламай қазірге жетіп, тәуелсіздігіміздің жаршысы болғандығы айтылуда. Елбасының «Қазақстан-2050» Стратегиясында айтылған мемлекеттік тілдің беделін арттыру жолындағы берген тапсырмасын мүлтіксіз орындау ниетінде құрылтай ұйымдастырылған. Елбасының : «Дауға салса алмастайқиған, сезімге салса қырандай қалқыған, ойға салса қорғасындай өмірдің кез келген орайында әрі қару, әрі қалқан, әрі байырғы, әрі мәңгі жас, отты да ойнақы Ана тілінен артық қазақ үшін бұл дүниеде қымбат не бар екен!» деген сөзіне жүгініп, тіл білімі саласындағы педагогтар мен мамандардың сапасын арттыру, оқушылар мен студенттердің сауаттылығын қалыптастыру, жоғары оқу орындарындағы педагогикалық құрамының деңгейін көтеру мәселелеріне жан-жақты тоқталды және қазақ тілінің балабақшадан бастау алып, қазақ тілінде оқытылатын мектептердің саны азаттық алғаннан бері мыңнан асқанын атап кетті. Үштұғырлы тіл, өзге этнос тілдері туралы да тиянақты ойын ортаға салып, маңызды міндеттерді атады. Осы өткен құрылтай мемлекеттік тілге жаны ашып, жыртысын жыртып, сөзін сөйлеп жүрген рухы мықты жандарды бір серпілтіп тастады [3].

Әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» халыққа жолдауы.
2. Мәдениет туралы - О культуре // Қазақстан Республикасының заңы. - Алматы, 2000. - 36 б.
3. Швейцер А. Культура и этика. - М.: Прогресс, 1973.- 398 с. 4 Мәдениеттану негіздері, 23, 32-33. 5 Овсяникова М.Ф., Зись А.Я., Ваислов В.В. Исторня эстетических мыслей 3 т. - М., 1988. - 34-бет.

ӘОЖ 373.5(574)

ОҚУШЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНДЕ СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Искакова Нурсауле Манаповна
көркем еңбек пәнінің мұғалімі
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Декоративно-прикладное искусство казахского народа и сегодня не утратило своих учебно-воспитательных возможностей, наоборот, его значение со временем растет. Мы считаем целесообразным широкое включение в образовательные программы особенностей и содержания казахского декоративно-прикладного искусства, а также эффективное использование в формировании культуры детей и подростков. Кроме того, ознакомление студентов с возможностями этого искусства способствует совершенствованию их технологических знаний.

Ключевые слова: национальная культура, декоративно-прикладное искусство, студенты.

Abstract. Decorative and Applied Art of the Kazakh people today has not lost its educational opportunities, on the contrary, its importance is increasing over time. We consider it appropriate to widely introduce the features and content of Kazakh decorative and applied art into educational programs, as well as effectively use it in the formation of the culture of children and adolescents. In addition, familiarizing students with the possibilities of this art contributes to the improvement of their technological knowledge.

Keywords: National Culture, Arts and crafts, students.

Ұлттық өнердің басты ерекшелігі – оның қайталанбас көптүрлілігі мен өзіндік бірегейлігі болып табылады. Әрбір этнос өзінің мәдени болмысын дамыта отырып, мәдени өмір формаларын қалыптастырады және өзге мәдениеттерге еліктеуден, дайын үлгілерді қайталаудан барынша сақтанады. Ұлттық мәдениеттің бұл өзіндік сипаты әлемдік өркениет кеңістігінде өз орнын айқындауға деген ұмтылыспен қатар дамып отырады.

Әрбір ұлттық мәдениетте адамның ішкі рухани әлемінің ашылуы, өзін-өзі тануы, тарихи жады мен дүниетанымы, сондай-ақ рухани-эстетикалық жетістіктері көрініс табады. Қазіргі кезеңде халықтардың болашағы ұлттық мәдениетпен тығыз байланыста қарастырылып, ол ғылыми тұрғыдан жаңаша пайымдалуда. Осы тұрғыдан алғанда, әрбір ұлттық мәдениет жаһандық өркениет кеңістігінде өзінің ерекшелігін дәлелдей алуы тиіс.

«Мәдениет» ұғымы әлеуметтік-философиялық білімнің іргелі категорияларының бірі ретінде қарастырылғанымен, оның теориялық мәртебесі әлі де толық жүйеленіп, нақты бір анықтамаға келтірілмегені белгілі.

Әдебиеттерді талдау мәдениеттануда зерттеудің екі негізгі бағыты бар екенін көрсетеді: қоғамдық (әлеуметтік) мәдениет және тұлғалық мәдениет. Бірінші бағыт өкілдері мәдениеттің бейімделу функциясына, яғни қоғамның өзін-өзі сақтау және даму үдерісіне ерекше мән береді. Ал екінші бағыт мәдениетті тұлғалық деңгейде қарастырып, адамды қарым-қатынас пен іс-әрекеттің субъектісі ретінде зерттейді, оның шығармашылық белсенділігі мен өзін-өзі жетілдіруін негізгі назарға алады. Бұл бағыт мәдениетті тұлғаның өзіндік даму тәсілі ретінде сипаттайды. Аталған екі бағыт мәдени үдерістерді өзара толықтырып, олардың көпқырлы табиғатын ашуға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, мәдениет адамның іс-әрекетінің нәтижелері мен тәсілдерінің өзара байланысы арқылы сипатталады. Сонымен қатар, іс-әрекет мәдениеттің барлық түрлері мен формаларында адамның оны жасау, меңгеру және қайта жаңғырту үдерісін айқындайды. Мәдениет табиғат заңдылықтарына, қоғамның қажеттіліктеріне және әлеуметтік мақсаттарға сәйкес әлемді түрлендіру қабілеті ретінде де қарастырылады. Ол адамның материалдық, технологиялық, танымдық және рухани әлемді игеру тәсілдерінің көпқырлылығын көрсетеді.

Мәдениетті зерттеудің негізгі бағыттары (философиялық, антропологиялық, әлеуметтік, интегративтік) мен оқушылардың мәдени ой-өрісін кеңейтудің негізгі ортасы (отбасы, орта, мектеп) жүйеленіп қарастырылады. Сонымен қатар, мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде технологиялық мәдениет адамның қоршаған ортаны және өзін-өзі өзгерту қабілетімен тығыз байланыста қарастырылады.

Адам балалық шақтан бастап қоғам мәдениетінің даму деңгейін бейнелейтін білім мен іс-әрекет тәсілдерін меңгере бастайды. Мәдениетті игеру үдерісі бастапқы кезеңде еліктеуге негізделсе, мектепке келгеннен кейін ол саналы әрекет пен мақсатты үйренуге ауысады. Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясына сәйкес, адамның дамуы белгілі сензитивті кезеңдермен сипатталады, бұл кезеңдерде қажетті қасиеттер мен дағдыларды қалыптастыру ерекше маңызды [1].

Осыған сәйкес, мектеп кезеңі тұлғаның мәдени негізін қалыптастыратын, адамгершілік қасиеттерін, ойлау логикасын, еңбек дағдыларын дамытатын аса маңызды кезең болып табылады.

Мектептегі бейнелеу өнері сабақтарында, әсіресе сәндік-қолданбалы өнерді оқыту арқылы оқушылардың мәдени құзыреттілігін қалыптастыру маңызды орын алады. «Сәндік-

қолданбалы өнер» ұғымы XX ғасырдың екінші жартысында ғылыми айналымға енгенімен, оның негізі халықтық қолөнер дәстүрлерінен бастау алады.

Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнері ою-өрнек өнерімен тығыз байланысты. «Ою-өрнек» ұғымы латын тіліндегі ornament – «әсемдеу, сәндеу» сөзінен шыққан. Ғалымдар (С.В. Иванов [2], К.Е. Ибраева [3], К.К. Ералин [4], Ж. Балкенов [5] және т.б.) бұл ұғымға әртүрлі ғылыми анықтамалар берген.

Ою-өрнек туралы С. Қасиманов пен Ұ. Әбдіғапбарованың анықтамалары бұл ұғымның мазмұнын толықтырады. Бірі оны ойып, кесу арқылы жасалатын көркемдік үлгі ретінде сипаттаса, екіншісі оны халықтың рухани-эстетикалық дүниетанымын бейнелейтін мәдени құбылыс ретінде қарастырады [6].

Сәндік-қолданбалы өнер мазмұнын оқытуда жалпы дидактикалық принциптермен қатар (жүйелілік, көрнекілік, ғылымилық, саналылық, бірізділік) заманауи педагогикалық ұстанымдар (дамыту, мәдениетке сәйкестілік, проблемалық оқыту, вариативтілік) тиімді қолданылады.

Оқыту үдерісінде сөздік, көрнекілік, практикалық, эвристикалық және ақпараттық әдістер кеңінен пайдаланылады. Бұл әдістер оқушылардың технологиялық мәдениетін қалыптастыруға және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Выготский Л.С. Психология искусства. – М., 1987.
2. Иванов С.В. Типы структуры урока (Вопросы советской дидактики. – М.: Изд-во АПН РФСФР, 1952.
3. Ибраева К.Т. Казахский орнамент. - Алматы: Онер, 1991.
4. Ералин К. Изобразительное искусство Казахстана в системе художественно-профессиональной подготовки учителей изобразительного искусства и художественного труда в педагогических институтах. Автореф. докт. ...дис. - М., 5, 1992.
5. Балкенов Ж. Методическое руководство по изобразительной деятельности: Метод, руководство учителей начальных классов. - Алма-Ата: Мин. просвещения Каз. ССР. 1982.
6. Касиманов С.К. Қазақ халқының сәндік қолданбалы қолөнері. – Алматы, 1995.

ӘОЖ 81'27(574):316.7

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЛИНГВИСТИКА ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ МӘДЕНИАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Исаева Бакыт Берикбаевна
«Қазақ тілі мен әдебиеті» ББББ 2 курс магистранты
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются межкультурные исследования в казахстанской лингвистической науке. Анализируется развитие лингвистических подходов в контексте культурного взаимодействия, а также влияние глобализации на формирование научных направлений. Особое внимание уделяется вопросам межкультурной коммуникации, языковой политики и роли языка как носителя культуры. Подчеркивается значимость интеграции культурологических и лингвистических исследований в современном научном пространстве Казахстана.

Ключевые слова: лингвистика, межкультурные исследования, Казахстан, культура, межкультурная коммуникация, язык, глобализация.

Abstract. The article examines intercultural studies in Kazakhstani linguistic science. It

analyzes the development of linguistic approaches in the context of cultural interaction and the influence of globalization on the formation of scientific directions. Special attention is given to intercultural communication, language policy, and the role of language as a carrier of culture. The importance of integrating cultural and linguistic research in the modern scientific space of Kazakhstan is emphasized.

Keywords: linguistics, intercultural studies, Kazakhstan, culture, intercultural communication, language, globalization.

Соңғы жылдары мәдениаралық зерттеулердің маңызы артып келеді, бұл әр мәдениетте, атап айтқанда лингвомәдениетте тарихи қалыптасқан әлеуметтік мәдени тәжірибеге, білімге, ұғымдар мен құндылықтарға тікелей байланысты болып отыр. Мәдениаралық байланыстардың табысты болуы үшін сыртқы әлемге қазақ ұлтының айқын болмысы негізгі көрсеткіш болып табылады. Бұл ретте қазақ мәдениеті өзінің ақпараттық-коммуникативтік кеңістігін кеңейте отырып, өзінің бірегейлігі мен өзіндік ерекшелігін кейде әлсіретіп, әлемдік ақпараттық ағынға ілесіп барады.

Қазақ тіл білімінде мәдениаралық қатысым қазақстандық ғылымның жаңа бағыттарының бірі болып табылатындығына қарамастан, қазіргі уақытта мәдениаралық қатысым мәселелері пәнаралық деңгейде, мәдениеттану, психология, лингвистика, әлеуметтану және т.б. ғылымдар аясында белсенді зерттеліп жатыр. Мәдениаралық қатысым бойынша алғашқы зерттеулер Қазақстанда XX ғасырдың 90-жылдары қолға алына бастады [1, 23 б.]. Қазіргі мәдениаралық зерттеулер философиялық-мәдени аспектіде жүргізіледі. Бұл мәселе А.М. Ержановаңың «Массовые коммуникации и их влияние на глобальные трансформации культуры» диссертациялық жұмысында зерттелінді [2, 115 б.].

Ж.М. Досхожинаның «Культурологический анализ межкультурной коммуникации в условиях глобализации» [3, 136 б.] диссертациясы бейбітшілік, ынтымақтастық, мәдени диалог, төзімділік қағидаттарын үндейтін ел ретінде Қазақстандағы мәдениаралық қатысымның үдерісін сипаттауға арналған. Автор Қазақстанда мәдениаралық қатысымның қалыптасуына ықпал еткен негізгі тарихи кезеңдерді белгілейді: Жібек жолы, КСРО құрамына ену, мемлекеттік тәуелсіздікті жариялау, жаһандану жағдайында мәдени бірегейлікті жою қауіпін туындатқан өзекті қауіп-қатерлер мен мәдениаралық қатысымның даму барысындағы тәуекелдер. Зерттеушінің пікірінше, «жаһандану барысындағы мәдениаралық қатысымның ерекшелігі коммуникативтік үдерістерге тек тұлғалық ерекшеліктер, дәстүрлері, қалау-ниеттері және т.б. бар жеке тұлғалар ғана емес, сондай-ақ, тұтастай мета-тарихи қоғам ретінде мәдениеттердің енетіндігі жатады. Жеке тұлғалар бір уақытта тұлғалық, «авторлық» сипаттарын және өз мәдениет өкілдерінің ерекшеліктерін айқын көрсетеді. Жаһандық технократикалық өркениеттің ықпалымен мәдениаралық қатысым тілдесудің форма құру, дара биліктен айрылу үдерісіне ие, бұл тілдесудің виртуалды нысандарының қарқынды дамуын негізге алады» [4, 9 б.].

Қазақстандық лингвистер тілдік байланыстар және мәдениаралық қатысым, когнитивтік-дискурсивтік және мәдениаралық өзара әрекет етудің салыстырмалы аспектілерінің, шет телдерін, инновациялық лингводидактика мен кәсіби қатысымды зерттеу/оқыту теориясы мен тәжірибесінің өзекті мәселелері бойынша зерттеулер жүргізеді [5].

Қазақстандық лингвистика ғылымында мәдениаралық қатысым теориясы мен тәжірибесінің пайда болуы этнолингвистика, когнитивистика мен лингвомәдениеттану зерттеулерінің жан-жақты дамуымен тығыз байланысты. Бұған қазіргі лингвистика білімінің мәдени экспансиясы, антропоөзектілік, функционалдылық және экспланаторлық (кейбір тілдік құбылыстарды түсіндіруге ұмтылыс) белгілері себеп болды. Қазақстанда жаңа бағыттардың дамуының алғышарттары қазақстандық лингвистика ғылымының Ә.Т. Қайдаров, М.М. Копыленко, Р.Ғ. Сыздықова, Э.Д. Сүлейменова және т.б. сынды әйгілі өкілдерінің еңбектерінде жазылған.

Академик Ә.Т. Қайдаров тілдің кумулятивтік қызметінің маңыздылығын

фразеологизмдер мен паремияларда терең індете зерттеген [6]. Этнолингвистикалық түсініктеме берілген қазақ-орыс фразеологиялық сөздігінде зерттеуші фольклорлық деректерді келтіре отырып және этимологиялық талдауды қолданып, бейнелі сөздердің мәдени мағынасын кеңінен ашып көрсетеді.

Қазақ тіліндегі когнитивтік лингвистика аясында алғашқы ірі еңбекке К.А. Жаманбаеваның «Тіл қолданысының когнитивтік негіздері: эмоция, символ, тілдік сана» монографиясы жатады [6]. Автор «тілдік үлгі», «гештальт теориясы», «көркемдік дискурс», «концепт» түсініктерін қарастырады.

«Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері» монографиясында Ж.А.Манкеева этномәдени атаулар құрылымында тілдің когнитивтік қызметін зерттейді [7].

Қазақ тіл білімінде когнитивтік теорияның даму кезеңдерін жалпылау мәселесіне Э.Н.Оразалиеваның «Қазақ тіл біліміндегі когнитивтік парадигма» докторлық диссертациясы арналған [90, 82 б.]. Зерттеуші қазақ тіл біліміндегі когнитивтік парадигманың қалыптасуын талдайды. XX ғасырдың 20-жылдарынан бастап (А.Байтұрсыновтың, Қ.Жұбановтың, С.Аманжоловтың және т.б. тіл білімінің табиғатының концепцияларын) қазіргі когнитивтік зерттеулермен аяқтай отырып (XX аяғы - XXI ғасырдың басы) оның дамуының бес негізгі кезеңдерін бөліп қарастырады. Жұмыста когнитивтік ғылымның келесідей құрылу кезеңдері сипатталған: тілтану парадигмасының қалыптасуы; тілдік бірліктердің танымдық парадигмасы; тіл танымдық қағидалардың жалпы

теориялық парадигмасы; тіл танымдық «этюдтер парадигмасы»; қазіргі когнитивтік парадигмалар. Осылайша, автор тілдің когнитивтік (танымдық) және куммулятивтік қызметі когнитивтік-лингвистикалық зерттеулер пайда болғанға дейін қазақ ғалымдарымен танылып, зерттелінгендігіне көз жеткізеді.

Оқу пәні ретінде когнитивтік лингвистика мен лингвомәдениеттану филология бағытында мамандарды даярлайтын білім беру бағдарламасына енгізілген, осыған байланысты қазақ тілінде оқу әдебиеті жарық көреді, оның ішінде Б.И. Нұрдәулетованың, С.А. Жиреновтың, Ш.М. Мажитаевтың және т.б. оқулықтары мен оқу құралдары шығады.

Тіл мен мәдениеттің өзара байланысын ары қарай зерделеу лингвомәдениеттанудың дамуымен байланысты. Онда әлемнің тілдік бейнесі, ұлттық менталитеттің тілдегі көрінісі, әлемнің көрінісінің ұлттық тілдердегі тұжырымдамалық сипаты секілді т.б. мәселелерге көңіл бөлінген. Қазақстан зерттеушілері ұлттық таңбалы сөздер мен фразеологияны, олардың тарихи-мәдени және мағыналық-функционалдық жақтарын мысалға ала отырып, тіл мен мәдениеттің өзара байланысын, сондай-ақ, басқа тілдерге аудару мен мәдениаралық тілдесудегі кемшіліктерді жою тәсілдерін үлкен қызығушылықпен зерттеді [7].

Қазақстан лингвистика ғылымында соңғы онжылдықта орыс және қазақ тілдерін тарихи-мәдени және әлеуметтік саяси факторлар жағдайында өзара тығыз байланысқан екі жүйе ретінде салғастырмалы түрде зерделеу мәселесі өзекті болып қалады. Қазақ және орыс тілдерінің лексикалық жүйесін салғастыра отырып зерттеу барынша өзекті болып отыр. Қазақ және орыс тілдерін салғастырып зерделеу жөніндегі күрделі жұмыстардың бірі – Э.Д. Сүлейменованың «Казахский и русский языки: основы контрастивной лингвистики» атты еңбегі [6]. Кітапта контрастивтік лингвистиканың негіздері дербес ғылым және оқу пәні ретінде қаланған әрі қазақ және орыс тілдерінің контрастивтік ерекшеліктері берілген. Қазақ және орыс тілдерінің контрастивтік сипаттамасы тілдердің жалпы генеалогиялық, типологиялық және әлеуметтік-функционалдық жіктелу талаптарына сәйкес жүзеге асады.

Қазақ және орыс тілдері лексикасының жүйелік сипаттамасы А.К. Жұмабековаңың "Основы системного описания лексики казахского и русского языков" атты монографиясында талданады [7, 145 б.]. Автор лексиканың жүйелі сипаттамасында кешенді логикалық-лингвистикалық тәсілін зерттейді: қазақ және орыс тілдерінің лексикалық жүйелеріндегі мағыналық байланыстардың әмбебап түрлері бөлінген, тілді іштей қарастыру барысында да, тіларалық аспектіде де лексикалық бірліктер талдауының,

яғни жүйе бөлшектерінің бірыңғай критерийлері белгіленген.

XX ғасырдың 90 жылдарының соңында және XXI ғасырдың басында әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жанындағы диссертациялық кеңесте әлемнің қазақ және орыс тілдеріндегі бейнесін салғастыра отырып сипаттау бойынша біраз ғылыми еңбектер қорғалды. Онда лингвомәдениет бірліктері мен құбылыстарының барлық түрлері талданып,

Қазақстанда мәдениаралық қатысымның қалыптасуына себеп болды. Осылайша, А.Д.Сейсенованың, К.Ж.Айдарбектің, А.Жолдасбектің, Р.Д.Ашимбетовтың, С.К.Сансызбаеваның, Ж.С.Бекетаеваның, Ж.М.Уматованың және т.б. кандидаттық диссертацияларында қазақ және орыс тілдерін салыстыра отырып жазылған материалдар негізінде тілдік бірліктер мен құбылыстардың мәдени негізделген лингвомәдени сипаттамасы келтірілген.

Мәдениаралық қатысым үдерісі мәдениетке негізделген тіл бірліктерін аудару мәселелеріне байланысты және ол әрдайым зерттеушілердің назарында болады, әрі көркем шығармалардың аудармалары мысалға алына отырып салғастырмалы сипатта жасалған жұмыстар қатарынан көрінеді. А.Алдашеваның "Аударматану: лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер" атты іргелі жұмысында қазақстандық аударматанудың негіздері берілген және орыс тілінен қазақ тіліне көркем және публицистикалық мәтіндердің аудармаларына салыстырмалы лингвомәдени талдау жүргізілген. Автор тіл мен мәдениеттің өзара байланысын негіздейді және аударма мен аялық білімнің мәдениаралық қатысымдағы орнын анықтайды: «Әр халықтың мәдениеттерінің арасындағы айырмашылықтардың бар екендігі ақиқат. Алайда XX ғасырдың өн бойында өзге де ұлт ғылымындағы сияқты қазақ ғылымында да бұл шындық көмескіленіп, мәдениет ұғымы ұлтқа қатыссыз, ұлттық бітімнен бөлек, өзге мәдениеттермен синтездеу кезінде болатын категория ретінде абстрактілі түрде ұғындырылғаны мәлім. Ал жаңа қоғамдық қарым-қатынастарға көшкен қазіргі қауымдастықтың сипаттары ұлттық бітімді танытатын өлшеусіз құндылықтардың бірі – төл мәдениет, екіншісі – төл тіл екендігін мойындатып отыр» [1, 122 б.]. Ұлтаралық және мәдениаралық қарым-қатынас мәселесіне деген қызығушылықтың артуына байланысты әлеуметтік лингвистиканы көп салалы шаруашылық пен көптілділік орын алған Қазақстандағы тіл жағдайын зерделеу барысындағы басым бағыттардың бірі ретінде зерттеу қолға алынды. Кеңес заманынан кейінгі жаңа тілдік ахуал мен тіл саясаты орын алған уақытта Б. Хасановтың,

М.М. Копыленконың, Э.Д. Сүлейменованың, А.М. Құмарованың, О.Б. Алтынбекованың және т.б. еңбектерінде қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде, ал орыс тілінің ұлтаралық қарым-қатынас тілі ретінде қолданылуына ерекше көңіл бөлінді. Қазақ тілі үшін жиынтық жоспарлау мәселесі оның өміршеңдігі (қазақ-орыс тілдеріндегі қостілділіктің сипаты, қатысымдық күші, қолданылу саласы, әрекет ету түрлері) ескеріле отырып қаралады. Әлеуметтік лингвистикалық зерттеулердің қазіргі жағдайы.

«Әлеуметтік лингвистикалық терминдер сөздігінде» сипатталған [7]. Сөздікте негізгі әлеуметтік лингвистикалық терминдердің анықтамалары берілген, бұл тіл мен қоғамның өзара байланысы туралы ұғымдар мен түсініктерді қалыптастыру барысында өте жақсы анықтамалық материал бола алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абдыгаппарова С.К. Развитие теории и практики межкультурной коммуникации в Республике Казахстан. http: / inlang. linguanet.ru. 15.01.2014.

2. Ержанова А.М. Массовые коммуникации и их влияние на глобальные трансформации культуры. – Алматы: [б.и.], 2010. – 275 с.

3. Досхожина Ж.М. Культурологический анализ межкультурной коммуникации в условиях глобализации: Дис. доктора PhD. – Алматы, 2015. – 120 с.

4. Проблемы межкультурной коммуникации в современном обществе: международный сборник научных трудов (Казахстан – Венгрия) / Отв. ред. Е.А. Журавлева. – Астана: Изд-во ТОО «KazServicePrint LTD», 2014. – 280 с.

5. Копыленко М.М. Основы этнолингвистики. – Алматы: Евразия, 1995. – 178 с.ччч
6. Кайдаров А.Т. Тысяча метких и образных выражений (казахско-русскийчч фразеологический словарь с этнолингвистическими пояснениями). – Астана: ТОО «Білге», 2003.
7. Жаманбаева Қ.Ә. Тіл қолданысының когнтивтік негіздірі: эиоция, символ, тілідік сана. – Алматы: Ғылым, 1998. – 137 с.

ӘОЖ 821.512.122-32:316.77

Д.ИСАБЕКОВ ТҰЛҒАСЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК-КӨРКЕМДІК ӘЛЕУЕТІ

Содикова Гулида Аллаяровна
«Қазақ тілі мен әдебиеті» ББББ 2 курс магистранты
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается коммуникативно-художественный потенциал личности Д. Исабекова как выдающегося представителя казахской литературы. Анализируется специфика его художественного стиля, особенности авторской коммуникации с читателем, а также роль его произведений в формировании культурного и духовного сознания общества. Особое внимание уделяется языковым и художественным средствам выражения, которые определяют уникальность его творческой манеры. Подчеркивается значимость литературного наследия писателя в развитии современной казахской прозы.

Ключевые слова: Д.Исабеков, казахская литература, художественный стиль, коммуникация, литературный анализ, проза, культурное сознание.

Abstract. The article examines the communicative and artistic potential of D. Isabekov as a prominent representative of Kazakh literature. It analyzes the specifics of his artistic style, the features of author-reader communication, and the role of his works in shaping cultural and spiritual consciousness. Special attention is given to linguistic and artistic means of expression that define the uniqueness of his creative manner. The significance of his literary heritage in the development of modern Kazakh prose is emphasized.

Keywords: D.Isabekov, Kazakh literature, artistic style, communication, literary analysis, prose, cultural consciousness.

Көркем шығарманың тілі көркем сөз өнеріне ғана тән мазмұнды бейнелейді. Оны ашу стилистикалық (кең түрде эстетикалық) талдау арқылы жүзеге асады. Сонда көркем әдебиет тілін стилистикалық (кең түрлі эстетикалық) талдау жасай отырып көркем шығармада қолданылған тілдік тұлға бірліктерінің мағынасын ашуға болады. Көркем шығарманың идеялық мазмұны автор бейнесімен байланыста болады. Ал автор бейнесінің негізін бір-бірімен мағыналық қабаттасулар арқылы біріккен, қызметі жағынан сараланған тілдік тұлғалар жүйесі құрайды. Сонда стилистикалық талдау арқылы көркем шығарманың идеялық мазмұнын бейнелейтін тілдік тұлғалардың қызметтік, эстетикалық өзгеру, ұйымдасу заңдылықтары ашылады. «Ғаламның тілдік бейнесі» қағидасына сәйкес, кез келген көркем шығармадағы дүниетанымдық тілдік бірліктер кейіпкердің образын ашуға қызмет ететіні – заңды құбылыс. Адам ес біле бастағаннан ақиқат өмірге бейімделуі үшін өзін қоршаған ортаның болмысы мен өмірлік тәжірибесі туралы мәдени ақпараттардың жадтағы қорын жинақтай бастайды. Осы түрлі білімдер арқылы тұлғаның бойында ғаламның тілдік бейнесі жасалады. Бірақ дүниені қабылдау мен танымның көрінісі барлық адамдарда бірдей болмауы мүмкін. Дегенмен, белгілі бір қоғамдастыққа тән өте қажетті

білімдер жүйесі тұлғаның санасында бірте-бірте жетіле түседі» [1]. Адамның дүниені әртүрлі қабылдауының түрлі себептері бар. Атап айтсақ:

1) отбасы мен алған тәрбиесі, білімі;
2) қоғамдық-әлеуметтік жағдайлар;
3) жаңа білім алуға құштарлығы мен қызығушылық ауқымының дамып отыруы;
4) қоғамға танымал адам болуымен қатар әлеуметтік маңызды адам болуы;
5) сөйлеуде тілдік қазынаны пайдаланумен қатар жаңа үлгілерді жасай білуі [2].

Адамның өмірге келуінен бастап қоршаған ортасы, яғни отбасы мүшелері баланы түрлі ақпаратпен қамтамасыз етіп отырады. Бұл жерде ата-ананың қай тілде қарым-қатынас жасайтыны да аса маңызды болып есептеледі. Ана тілінде ойлап, ана тілінде сөйлейтін баланың тілдік тұлғасы да ана тілінде болмақ. Демек, тілдік тұлға дегеніміз тілдің ғылыми тұжырымдары ғана емес, адамның аялық білімі де. Сонымен қатар әлемнің тілдік көрінісі негізінде анықталатын суреткердің таным әлемі. Бұлай дейтініміз, бүгінгі таңда ақын-жазушылардың тілін зерттеуде ғалымдардың негізгі тоқталатын мәселесі – осы тілдік тұлға. Автордың тілдік тұлғасы шығарманың көркем әрі сауатты жазылуына тікелей әсер етеді. Себебі шығарма мазмұн мен идеядан ғана құрылмайды, сол мазмұн мен идеяны оқырманға жеткізетін тілдік бірліктерден де тұрады.

Қазіргі таңда ғылыми еңбектерде тілдік тұлғаға тән мынадай белгілер беріліп жүр:

1) ана тілін жете меңгерген, өз тілінде дұрыс сөйлей алатын тұлға;
2) әлеуметтік өмірге бейімделген, өзіндік қызығушылығы мен машығы бар тұлға;
3) әдеби тілді шығармашылық деңгейде тұтынатын және қызмет ету барысында өзіндік шығармашылығын таныта алатын тұлға [3].

Ана тілінде көркем шығарма жазатын кез келген жазушының өз деңгейіндегі тілдік тұлғасы болады. Ал оның алған тәрбиесі мен білімі, оқыған дүниелері шығарманың көркемдігі мен мазмұнына әсер етеді. Белгілі лингвист В.А.Маслова тілдік тұлғаның бірнеше компонетін атап көрсетеді:

1) құндылық, дүниетанымдық, тәрбие, яғни құндылықтар жүйесі және өмірдің мәндері;
2) мәдениеттану компоненті, яғни тілге деген қызығушылықтың тиімді құралы ретінде мәдениетті игеру деңгейі;
3) жеке тұлғалық компонент, яғни, әр адамда бар терең жекелік қасиеттер [4].

В.А.Маслованың жіктемесі жазушы тұлғасын ашуда көп көмегін тигізетіні анық. Олай дейтініміз, бала тәрбиеленген отбасындағы құндылық болып есептелетін ұғымдар есейген шағында да ол үшін құндылық болып қала береді. Ал әлемге деген көзқарас, яғни тәрбиемен, туған тілмен дарыған таным мен мәдениет адаммен өмір бойы бірге болмақ. Отандық тіл білімінің ғалымы А. Абасилов тілдік тұлғаны лингвистикалық, әлеуметтік, интелектуалдық, этикалық, эмоциялық және т.б. бірліктерінің тілде, сөйлеуде, дискурста, мәтінде жүзеге асырылуы деп көрсетеді. Оған қоса, тілдік тұлға ұғымына тілдік сана-сезім, сөйлеу мәдениеті, тіл және ойлау, тіл және сөйлеу, тіл және мәдениет арасындағы байланыстарды, тілдің өмір сүру формаларын және т.б. жатқызады.

Ғалымның пайымынша, тілдік тұлға құрылымы үш деңгейден тұрады:

а) вербалды-семантикалық, яғни тілді білу деңгейі;

ә) әлемнің тілдік бейнесіндегі ұғым, идея концептісін қоса алғандағы когнитивті деңгейі;

б) мақсат, уәж, қызығушылық, интенциямен анықталатын прагматикалық деңгейі.

Демек, тілдік тұлға дегеніміз өзі ұлттық тіл ортасында, ұлттық құндылықтар арасында тәрбиеленген, ұлттық рух пен ұлттық тілді толық меңгерген жеке адам, бүкіл ұлттық болмысты бойына жинақтаған индивид.

Зерттеу жұмысының өзегіне айналып отырған Д. Исабеков шығармаларынан автордың тұлғасын тануға әбден болады. Себебі жазушы тілдік білімі, аялық білімі, таным мен мәдениеті арқасында көркем туындыны өмірге әкелді. Туындыдағы әрбір тілдік бірлік автордың түйсігі мен санасын, танымы мен талғамын толық аралап барып сыртқа шықты.

Авторды жанды десек, шығарма да автормен бірге өмір сүріп келе жанды тірі құбылыс.

Көркем шығарма авторының тұлғасын анықтауда мынадай мәселелер қарастырылады:

1. Мінез-құлықты феномендік сипаттау мен ажырату мәселесі.
2. Зерттеушінің алдында тұрған міндеттердің кез келген шартына сәйкес мінез-құлықтың жекелік типологиясының мәселесі.
3. Мінез-құлықтың жекелік бірліктерін талдау мәселесі.
4. Мінез-құлықты қалыптастыру және оның сыртқы ортамен қатынасы мәселесі [5].

Автор тұлғасын анықтауда зерттеушілер шығармадағы кейіпкерлер тілін негізге алады. Автордың кейіпкерді сөйлетуі, түрлі әрекеттер жасатуы арқылы өзінің ұлттық мәдениетінен хабар береді. Себебі кейіпкерді сөйлететін де, оқырманды мәтін тануға шақыратын да автор. Бүгінгі ғылымда бұл мәселені

«автор – кейіпкер – оқырман» үштағаны деп атайды.

Кейіпкер тілі арқылы оқырман автордың ұлттық мәдениетін бағалай алады. Д.Исабековтің тілдік білімі негізінде көркем мәтін көркем болмақ, ал ұлттық таным мен мәдениеті арқылы терең мазмұнға ие болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Есіркепова Г.К. Философия. – Шымкент, 2008. – 144 бб.
2. Виноградов В.В. О языке художественной прозы. – Москва: Наука. – 1980. – 366 с.
3. Копытов О.Н. Модус на пространстве текста. Монография. – ЛитРес, 2016. – 290 с.
4. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения. – М., 2000. 248 с.
5. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы, 2003. □ 206 б.

UDC 93.872

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ETHNIC CONSCIOUSNESS IN INTERPERSONAL COMMUNICATION

LIU YANGZE

1st year Master's student of the educational program
7M01102 Pedagogy and Psychology
International Taraz University named after SH.Murtaza
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Бұл мақалада тұлғааралық қарым-қатынастағы этникалық өзін-өзі танудың педагогикалық және психологиялық аспектілері қарастырылады. Этникалық өзін-өзі тану маңызды әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде сипатталады, ол адамның өзінің этникалық ерекшелігін, мәдени құндылықтарды игеруін және басқа этникалық топтармен өзара әрекеттесу ерекшеліктерін анықтайды. Зерттеу этникалық өзін-өзі танудың қалыптасуына әсер ететін негізгі факторларды, соның ішінде отбасылық тәрбиені, білім беру ортасын, әлеуметтік тәжірибені және мәдени әсерлерді талдайды.

Кілт сөздер: этникалық өзін-өзі тану, тұлғааралық қарым-қатынас, педагогикалық аспектілер, психологиялық аспектілер, мәдениетаралық қарым-қатынас, толеранттылық, этникалық сәйкестілік.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты этнического самосознания в межличностном общении. Этническое самосознание характеризуется как важный социально-психологический феномен, определяющий осознание индивидом своей этнической принадлежности, усвоение культурных ценностей

и особенности взаимодействия с другими этническими группами. В исследовании анализируются основные факторы, влияющие на формирование этнического самосознания, включая семейное воспитание, образовательную среду, социальный опыт и культурные влияния.

Ключевые слова: этническое самосознание, межличностное общение, педагогические аспекты, психологические аспекты, межкультурная коммуникация, толерантность, этническая идентичность.

In the modern education system, an important place is occupied by the formation and development of students ' self-awareness. Self-consciousness is a person's awareness of himself, a clear understanding of his qualities, values, capabilities and personal boundaries. The formation of self-consciousness at a high level is also reflected in interpersonal relationships, because a positive attitude towards oneself and the ability to accept allows you to build relationships with other people based on mutual understanding and trust.

The peculiarities of students ' self-consciousness determine their maturity as individuals, interaction with the social environment, communication with classmates, teachers. In adolescence, students ' self-esteem, their own feelings and relationships become especially important. Children with a high level of self-consciousness are active in realizing their potential, independently, and communication skills are constantly being formed.

However, a low level of self-consciousness can lead to various difficulties, the emergence of some problems in the process of social adaptation. This study is aimed at analyzing the characteristics of students ' self-consciousness and determining the impact on their relationships.

Оқушылардың өзіндік санасы мен қарым-қатынас дағдыларын дамыту заманауи педагогика мен психологияның маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Жасөспірім кезеңінде өзіндік сана тұлғаның әлеуметтік ортада өз орнын табуында және өз мүмкіндіктерін іске асыруында үлкен рөл атқарады. Өзіндік сана қалыптасқан балалар өз әрекеттерін, эмоцияларын және басқа адамдарға деген қатынасын терең түсінеді, бұл олардың жалпы дамуына оң ықпал етеді.

Insufficient development of self-consciousness among adolescents leads to difficulties in entering into relationships, self-esteem and realizing their personal potential. Such children may show such character traits as inability to establish mutual understanding with others, emotional instability or low self-esteem. In this context, studying the characteristics of students ' self-consciousness and determining their influence on communication is one of the most pressing tasks of the pedagogical process at school. This issue is important in improving pedagogical methods and creating a favorable environment for the personal growth of students.

The following words are key in understanding the essence of communication: communication, contact, interaction, exchange, unification operation. To designate communication as a socio-psychological phenomenon in a more specific word, you can take the word contact, that is, touch. Contact between people occurs through language and speech. Speech is the main way of communication. It can be considered as the objectification of human consciousness through sign systems.

Speech arose as one of the forms of manifestation of emerging consciousness and, as one of the higher mental functions of a person, went through complex stages of development at the phylogenetic and ontogenetic levels. Speech mannerisms determine a person's understanding of the world around him, his culture. The quality of speech depends on the harmony of content, attitude and influence. Content is associated with information, attitude – the influence associated with the composition on the emotional context that a person himself introduces into speech is determined by the influence of speech on others. For example, we must assess the socio-psychological quality of the speaker's speech. In this case, it is necessary to determine how informative his information is, whether his speech is interesting to him and whether his message affects other people.

Speech is carried out through the language. Language is a sign system that communicates information in some way with a code. In modern society, there are a lot of sign systems, but with the development of Computer Communications, the tendency for some of their integration is not fully established. An important factor in speech is information paralinguistic approaches. These include: speech rigidity, tempo (agility), features of pronunciation of sounds, timbre of voice, gestures, facial expressions, posture. The set of paralinguistic approaches that accompany communication determines its context. Paralinguistic approaches can prove the meaning of what is said, or, conversely, deduce it. The contradiction between what is said and what is expressed through paralinguistic approaches should be considered as a factor of incomplete communication [5].

There are several types of communication that are determined by the specifics of feedback. Communication will be indirect and direct, interpersonal and mass. Direct communication is the usual direct" face-to-face " communication, in which the subjects of interaction are located close and enter into communication through speech and through paralinguistic approaches. Direct communication is the most complete type of interaction, since individuals receive the maximum amount of information. Direct communication will be formal and interpersonal. Direct communication can take place between two subjects and between several subjects in a group at the same time. But direct communication can be real only for subgroups, that is, in a group where all the subjects of interaction know each other.

Indirect communication takes place in situations where individuals diverge from each other in time or distance, for example, subjects communicate on the phone or write letters to each other. Indirect communication is an incomplete psychological connection. Feedback is complicated here. Indirect communication also takes place between the two subjects and in a group.

Mass communication refers to a special type of communication that determines social and communicative processes. Mass communication implies a large number of contacts of strangers, as well as communication, which is tangent to various types of mass information. Mass communication can be direct and indirect [8].

One of the vital issues is the formation, development of ethnic self-consciousness during the period of territorial changes taking place in society, its manifestation in communication. Even though many studies have been devoted to the problem of ethnic self-consciousness and the problem of communication, the specificity of ethnic self-consciousness in communication has not been sufficiently studied.

I think that in the case of organizing education taking into account the peculiarities of ethnic self-consciousness in the relations of representatives of different nationalities studying, the ethnic identity and ethnic identity of representatives of different nationalities will be preserved.

Ethnic differences in relations in general are a very urgent problem at the present stage of economic development, since representatives of each state, each country often enter into relations with each other, establishing friendly, economic, political, etc. In the context of such relations, I think that taking into account the ethnic characteristics of each nation, manifestations of ethnic self-consciousness will strengthen the relationship between them and reduce possible tensions.

List of literature:

1. Paferov V.N. community as a means of social and psychological research. - dock. diss.
2. Bodalev A.A. personality in society. M., 2019
3. Bueva L.P. People: activity and community. M., 2014
4. Petrovsky, Yaroshevsky. Psychological dictionary.
5. Shikhirev P.N. modern social psychology USA. M., 2019
6. Grimak L.P. reserve of human psyche. M., 2014
7. Andreeva G.M. Social Psychology. M., 2017
8. Lomov B.F. The problem of society in psychology. M., 2015
9. questions of psychology of interethnic harmony and society. / Sbornik of scientific labor. - Krasnodar, 2013

10. Leontiev A.A. psychology of society. Tartu, 2019

UDC 98.234

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF STUDENTS

YANG SIYAN
1st year Master's student of the educational program
7M01102 Pedagogy and Psychology
International Taraz University named after SH.Murtaza
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Бұл зерттеуде оқушылардың эстетикалық мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары қарастырылған. Ол оқушылардың эстетикалық қабылдауын, талғамы мен құндылықтарын дамытудағы білім беру ортасының, оқыту әдістерінің, көркемдік іс-әрекеттің рөліне баса назар аударады. Зерттеу студенттердің тұлғалық дамуы мен мәдени санасын арттыру үшін эстетикалық тәрбиені оқу процесіне біріктірудің маңыздылығын көрсетеді.

Кілт сөздер: эстетикалық мәдениет, студенттер, педагогикалық жағдайлар, эстетикалық тәрбие, тұлғалық даму, көркемдік белсенділік, білім беру ортасы, құндылық қалыптастыру, шығармашылық, мәдени сана, оқыту әдістері, эстетикалық қабылдау.

Аннотация. В данном исследовании рассматриваются педагогические условия формирования эстетической культуры учащихся. Он подчеркивает роль образовательной среды, методов обучения, художественной деятельности в развитии эстетического восприятия, вкусов и ценностей учащихся. Исследование подчеркивает важность интеграции эстетического воспитания в учебный процесс для повышения личностного развития и культурного сознания учащихся.

Ключевые слова: эстетическая культура, студенты, педагогические условия, эстетическое воспитание, личностное развитие, художественная деятельность, образовательная среда, ценностное формирование, творчество, культурное сознание, методы обучения, эстетическое восприятие.

In modern society, the aesthetic education of adolescents is recognized as one of the most important issues. Aesthetic education ensures the spiritual development of adolescents by increasing their interest in art, nature, beauty, cultural values. This type of education involves expanding the horizons of children, forming aesthetic taste and developing creative abilities. In the personality formation of adolescents, special attention to aesthetic education is a prerequisite for the formation of their correct attitude to life, art and their surroundings.

In addition to the need for aesthetic education, there are also many problems encountered in this process. For example, today, under the influence of technological development, interest in authentic art and national culture among adolescents is declining. In addition, the level of Organization of aesthetic education at school and in the family and its quality are also one of the difficulties in this area. The purpose of this study is to identify the main problems of aesthetic education of adolescents and consider ways to solve them.

Aesthetic education of adolescents is one of the most important areas for their personal and spiritual development. This upbringing forms the interest of adolescents in beauty and contributes to the development of their internal culture. Through aesthetic education, adolescents have the opportunity to understand the beauty and harmony in nature, art and around themselves, to instill aesthetic tastes and values.

However, today there are a number of problems in the aesthetic education of adolescents. For example, the rapid development of modern technical means and the widespread use of Information Technologies lead to the fact that young people are less interested in real art, move away from the national culture and dominate material values. In addition, the level of Organization of aesthetic education in the school and family, the lack of attention and resources allocated to it, is also one of the difficulties in this area.

The development and formation of the human race as a single individual is a very complex process. One of the most difficult aspects of this formation is its aesthetic education. Aesthetic education teaches the beauty of the surrounding nature and the amazing beauty, the ability to see, feel, so deeply feel it. As for the true essence, körkem perceives the work with dignity and understanding.

One of the subjects that contributes to the formation of a comprehensive personality of the student, a sense of beauty is fine arts. The beauty of fine art lies in the fact that it reveals the richness of all types of paints in life and defines its own characteristics. The high level of artistic power in the visual arts has a very great influence on the viewer. So it can be noted that the possibilities of its influence in aesthetic education are endless.

Therefore, the subject of pictorial art occupies a huge place in teaching the human being to recognize, feel the beauty and beauty of nature in life, and in the education of general sensitivity.

There is an increase in the gap between the level of qualifications and skills in the visual activity of students entering the first grade. It is difficult to distinguish between a high level of a student who is systematically engaged in drawing from the first works, and a poorly developed level between a student who has just started drawing. Therefore, it is known that it is difficult for a teacher who organizes classes to develop the elementary artistic abilities of a student with a low level of education and create conditions for further improvement of the abilities of a student with high artistic activity..

For the implementation of these tasks, it will be effective to conduct classes by dividing students into several groups, that is, combining students with good learning abilities and visually impaired students. This is because a good student of the lesson involuntarily shows a poorly prepared student simple tricks for performing the lesson, sitting next to or in front of him.

In the course of practical work, it is also useful to communicate with each other, share ideas, which is a way to develop the game of Lower School students in the educational process in the classroom. The game, in turn, has a beneficial effect on the development of artistic creativity, creates an emotional mood in order to properly draw pictures to attract the attention of students in the classroom. Game types can be used in the study of the type of painting, in familiarizing the student with the names of the techniques of skillful execution. The use of various types and methods of creative work in fine arts classes activates the student's creativity and helps to make a new decision in mastering various methods and techniques of execution.

In aesthetic education, attitude and cognition foster solidarity, freedom, honesty, honesty, and humility. In aesthetic sense and perception, the content features of space and time in Kazakh applied art form and comprehend the concepts of native country, native land, Atameken, title, eternity and present, fate, etc. Aesthetic assessment and reasoning in mastering the knowledge of the features of the historical development of Applied Art increase the mental, spiritual worldview of young people, interest in the heritage of their ancestors. Aesthetic activity opens the way to self-search, the ability to create products of applied art, abstract images of natural phenomena of the environment, the desire to contribute to the transformation of the heritage of ancestors into the ideals of generations.

Music, being an important part of aesthetic education, creates an opportunity to improve the mind and body of the individual, develop the skills of interest and thinking, develop creative skills, and introduce students to folk music.

Aesthetic education does not rest on artistic influence, its tools are diverse, it is art, including music, is just one of those tools. But the role of art, including music, is special here.

Only art reveals, summarizes, systematizes the experience of a historically established aesthetic relationship of a person to reality. Solving any problem, art reflects and contemplates the aesthetic data of reality, and assessing life phenomena, together with others, lowers them to aesthetic assessment. At the same time, it evokes aesthetic emotions and exudes aesthetic pleasure. All this makes art, and therefore music, a particularly impressive and irreplaceable aspect of aesthetic education. The participation of art in aesthetic education is one of its mandatory functions. It is a mandatory service, but not a single and standalone service. It is defined by art and its nature, its special place in public life, and is connected with a complex system of social services.

Today, the school and the teacher have a great responsibility in implementing the task of aesthetic education of the younger generation on the basis of the best examples of domestic and World Fiction and art.

In accordance with the requirements, special attention is currently paid to improving the educational training of teachers, providing them with deep knowledge from aesthetic education and methodology.

Teachers of primary and higher education should have a high level of knowledge of the methods of aesthetic education. They should instill a sense of beauty in children who start school for the first time, teach them to appreciate the works of art, the beauty and wealth of our native nature.

Therefore, one of the most important problems of the theory and methodology of education is the branch of pedagogical science, which provides teachers of schools of the Republic with a deep knowledge of aesthetics and equipping them with methods for educating young adolescents with a sense of beauty.

In conclusion, the purpose of today's comprehensive school is not only to educate citizens who have a certain set of knowledge and skills, but also to educate people who have their own views on the National worldview, who live equally, even if they have social activity.

Therefore, aesthetics is inherent only in the objects themselves and the phenomena of reality, it does not depend either on our understanding or on our attitude to the environment. Only in the process of historical development of a person there is a "subjective richness of human sensuality: a musical ear, a source that feels beauty."

The subjective side of the aesthetic assimilation of the environment is aesthetic feelings, tastes, prices, impressions, thoughts, dreams, that is, the aesthetic consciousness of a person.

List of literature:

1. The use of innovative methods and techniques in the educational process is a requirement of the time. Materials of the Republican scientific conference Kaz U. 2014
2. Sabyrov T.A. ways to increase the educational activity of students. Almaty "School". 2018.
3. Sarsenbayev T. national consciousness and national dignity. Almaty, 1990.
4. Savin N.V. Pedagogy., Moscow, 2020.
5. M. Zhumabayev.Pedagogy. Publishing house "Rauan" 2013.
6. Theory and methodology of educational work at school. Almaty.2019.
7. State mandatory standard of education of the Republic of Kazakhstan. Astana 2020.
8. Journal of aesthetic culture "School of Kazakhstan" 10, 2021.
9. Uzakbaeva S. deep-rooted education. Almaty. Education. 2015.
10. Sukhomilinsky V.A. "warmth of the heart for a child". Almaty 2016.
11. S. Duisebayev. New pedagogical technology-elementary school. №2, 2013.

ӘОЖ 378.14

БАЛАНЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ИНТЕРНЕТ ӘСЕРІ

Алитурлиев Абылайхан Жулдызбаевич, Төлеген Сымбат Хамзатқызы, Укубаева Назерке Муслимовна.*, магистранттар*
Ғылыми жетекшісі: Книсарина Малика Мақсатқызы
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор
Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медициналық университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан

Аннотация. В этом тексте всесторонне анализируется влияние интернета и онлайн-обучения на когнитивное развитие учащихся. Онлайн-обучение в настоящее время становится важной образовательной формой как для студентов вузов, так и для школьников. В тексте рассматриваются основные причины, по которым студенты выбирают онлайн-курсы, а именно повышение успеваемости, получение дополнительных кредитов, дополнение учебной программы и возможность учиться независимо от времени и пространства. Кроме того, будут описаны различные модели онлайн – обучения-веб-конференции, массовые открытые онлайн-курсы (MOOCs), интерактивные курсы, в которых преподаватель играет руководящую роль, и автономные форматы обучения. Результаты исследований показывают, что эффективность онлайн-обучения выше или, по крайней мере, на равном уровне по сравнению с традиционным очным обучением, особенно если взаимодействие и обратная связь обеспечены в виртуальной среде. Также будут определены психологические преимущества онлайн-обучения, а именно повышение уверенности в себе, усиление активности и расширение кругозора познания студентов. В заключение, модель смешанного обучения, сочетающая онлайн-обучение и традиционное обучение, является наиболее эффективной формой обучения.

Ключевые слова: онлайн-обучение, когнитивное развитие, виртуальный класс, образование, студент, школьник.

Abstract. This text comprehensively analyzes the impact of the Internet and online learning on the cognitive development of students. Online learning is currently becoming an important form of education for both university students and schoolchildren. The text discusses the main reasons why students choose online courses, namely improving academic performance, obtaining additional credits, supplementing the curriculum, and the opportunity to study regardless of time and space. In addition, various online learning models will be described–web conferences, massive open online courses (MOOCs), interactive courses in which the teacher plays a leading role, and offline learning formats. The research results show that the effectiveness of online learning is higher or at least on an equal level compared to traditional face-to-face learning, especially if interaction and feedback are provided in a virtual environment. The psychological benefits of online learning will also be identified, namely increased self-confidence, increased activity, and broadening the horizons of students' knowledge. In conclusion, the blended learning model combining online learning and traditional learning is the most effective form of learning.

Keywords: online learning, cognitive development, virtual classroom, education, student, student.

Когнитивті дамуға интернет қоса алатын маңызды үлес – жоғары оқу орны студенттері арасында кең танылған, мектеп оқушылары үшін де қатты қажеттік болып күш алып келе жатқан онлайн-оқыту үдерісі. Көп мемлекет қазірдің өзінде виртуал мектептер ашты, көптеген онлайн-курстар бастауыш сыныптардан бастап, барлық жас деңгейіндегі оқушыларға кеңінен қолжетімді болып отыр.

Студенттер неге онлайн-курстан өтеді? Олардың басым бөлігі несие алу мүмкіндігі ретінде тіркеледі, қарапайым оқу бағдарламасын толықтырады немесе жазғы демалыс уақытында академиялық үлгерімін жақсартуға тырысады. Онлайн-оқыту мүмкіндігі оқу орны курстардың кең ауқымын ұсына алмайтын студенттердің академиялық мүмкіндігін кеңейтуге де көмектеседі. Мысалы, Advanced Placement курстары өзінің колледжегі қосымшасына резюмесін еңгізуге тырысатын жоғары сынып оқушыларына арналған ең

танымал онлайн- қабылдау болып саналады. Жүздеген мың студент онлайн-бағдарламаларға түрлі себептермен үнемі тіркеліп отырады. Олардың кейбірі үйінде білім алады, басқалары кәдімгі мектепке ауруына немесе жұмыстағы міндеттеріне байланысты келе алмауы мүмкін. Мысалы, балалар актерлері білім алуына нұқсан келтірмей-ақ, өз рөлдерін сол жерлерде орындай береді.

Онлайн-оқыту күндізгі дәрістермен қалай салыстырылады? Бұл сұрақ көп пікірталасқа өзек болып келеді. Өйткені оның жауабы қарапайым мектептер мен мұғалімдердің қадағалауы арқылы жеке дайындалатын барлық білім беру жүйесі үшін өте маңызды. Ұзақ жылдар бойы жүздеген зерттеу жүргізілді, алайда салыстыру өте қиын. Өйткені онлайн-оқыту көп түрленді. Оның кейбір нұсқалары «бетпе-бет» оқыту үлгісін елестетеді, оқушылар веб-конференцияға арналған бағдарламалық жасақтамаларды пайдалана отырып, «шынайы» дәрістерге қатысады. Дәрістер үнемі жазылып отырады, қатыса алмаған студенттер оны кейінірек қарай алады.

Бұқаралық, ашық онлайн-курстардың (MOOCs) көбі осы санатқа кіреді. Бұл - әлемнің түкпір-түкпіріндегі тақырыпқа және курс өту үшін тіркелуге қызығушылығы бар көп адамға ұсынылатын тегін онлайн-курстар. Бірақ бұл зор аудиторияда оқытушылар студенттерге жеке кері байланыс ұсынбайды және студенттердің басым бөлігі курсты аяқтамайды. Дегенмен олардың көбі ешқашан тәмамдауға құлшынған емес. Оның орнына олар бірнеше лекцияға қатар қатысады немесе нақты модульде ештеңе иеленгісі келмейді. Онлайн-оқытудың басқа үлгілерінде оқытушылар «ел алдындағы дана емес, қапталдағы жол көрсетуші» бола алады. Мұнда студенттер видеороликтер қарайды, мәтін оқиды, жобалар мен тапсырмалар орындайды, басқа студенттермен қатынас жасайды және тестілеуден өтеді, ал оқытушы рөлі – бағыт беру, мақұлдау және кең ауқымды кері байланыспен қамтамасыз ету. Онлайн-оқытудың дербестеу нұсқаларында оқытушы қатыспаса да болады. Оның орнына студенттер онлайн-дәрістерді өз бетінше өткізеді. Кей жағдайда олар сұрақтарды онлайн-форумдарда қояды, оған басқа студенттер немесе осы тақырып бойынша тәжірибесі бар адамдар жауап береді. Сапасына баға беру үшін адамдар сайтта ең жақсы жауаптарға дауыс береді немесе пайдасыз жауаптарды бармағын төмен түсіріп бағалайды.

АҚШ білім департаменті онлайн-оқыту нәтижелерін жеке дәрістермен салыстырған 1000-нан астам зерттеуді жинақтай қарастырғанда, онлайн-оқыту орталарындағы оқушылар күндізгі бөлімдердегі әріптестеріне қарағанда жақсы жауап бергені анықталды [1]. Курстарды оқытушылар өткізіп, студенттердің виртуал жағдайда қарым-қатынас жасауға мүмкіндігі болғанда, онлайн-артықшылық ерекше көп болды. Дербес оқытатын онлайн-курстардағы студенттер үлгерімі күндізгі бөлім студенттерімен қарайлас болды.

Бұл зерттеулердің басым бөлігінде студенттер жоғары оқу орны деңгейінде еді, бірақ мектеп оқушыларына да оның көмегі тиді. Мысалы, жетінші сынып оқушылары дәріс сыныпта немесе «Виртуал оқиғалар» деп аталатын өз аватарларын бақылап отыруға мүмкіндігі жағынан Second Life-қа ұқсайтын виртуал әлемде оқытылған кездегі нәтижесін салыстыру үшін зерттеуге қатысты [2]. Мысалы, виртуал әлемде бір оқытушыдан дәріс тыңдағандар сол оқытушыдан сыныпта дәріс тыңдаған студенттер секілді тапсырма орындады. Онлайн оқыған студенттер өз сабақтарынан көбірек ләззат алды. Мектеп оқушылары үшін онлайн-оқыту белгілі бір пәндерден өте жоғары қабілет байқататын немесе көп уақыт пен көмекті қажет ететін қарапайым сыныпқа сәйкесе қоймайтын адамдар тобына өте пайдалы болуы мүмкін.

Психологиялық жағынан онлайн-оқыту студенттерге үлкен ерекше басымдық ұсынады. Мысалы, қарапайым сыныпта қысылатын немесе өзін ыңғайсыз сезінетін студенттер виртуал сыныптарда жұғымды және сенімді бола түседі. Бұл дәл солай болады, өйткені студенттерді пікірталас форумына қоса алатын үлесі жайлы кең ойлануға уақыты көбірек және өзіндік ақыл-ойы азырақ. Оларға өзінің сырт келбеті мен киімі туралы алаңдаудың қажеті жоқ, өздерін ұсынған идеяға курстастарының қалай көз суыратының олар көре алмайды. Мұндай жағдайда олар жаңашыл идеяларын ықыластана ұсынып,

сыныптар мен басқа да студенттер міндеттейтін ережелерге қарсы шығады. Мұндай тәжірибе Протей эффектісіне әкелуі мүмкін, яғни сенімділік баланың шынайы өміріне ауысады. Онлайн-курстар өз мектебіндегі ғана емес, бүкіл әлемдегі студенттермен әңгімелесу мүмкіндігін ұсына алады, мұндай жағдайда таным көкжиегі одан әрі кеңейе түспек [3]. Онлайн-оқытудың көптеген оң функциясы бар болғанмен, оқыту үшін ең ыңғайлы жағдай – онлайн мен бетпе-бет оқудың бірлігі екенін зерттеулер көрсетіп келеді. Онлайн-курс оқитын студенттердің басым бөлігі оған толық бір күнін арнамайды, оның орнына, өзінің аудиториядағы дәрісін толықтыру үшін оқиды. Бұл әдіс екі оқыту үлгісінің ең жақсы қырларын үйлестіреді және студенттердің өз тұрғыластарымен өзара әрекеттестіктің әлеуметтік және эмоциялық басымдықтарын пайдалана алатынын кепілдендіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Campuzano, L., Dynarski, M., Agodini, R., & Rail, K. (2009). Effectiveness of reading and mathematics software products: Findings from two student co-horts. National Center for Education Evaluation and Regional Assistance. Retrieved from http://ies.ed.gov/ncee/pubs/20094041/pdf/20094041. pdf
2. Carnahan, C. D. (2012). The effects of learning in an online virtual environment on K-12 students (PhD dissertation). Indiana University of Penn-sylvania. Retrieved from http://search.proquest.com.proxv1.library.jhu.edu/docview/1252057250/abstract/31549CDC00A45FFPQ/1? accoun tid = 11752
3. Wallace, P. (2009). Distance learning for gifted students: Outcomes for ele-mentary, middle, and high school aged students. Journal for the Education of the Gifted, 32(3), 295-320.

ӘОЖ 37.017.4:39

ҰЛТТЫҚ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ЫҚПАЛ ЕТЕР НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАР \Ғалым Ә.Табылдының педагогикалық ой-пікірлері бойынша\

Турлымбетова Мадина Байдильдаевна
№4 Тіленіс батыр жалпы орта білім беретін мектебінің бастауыш пәнінің мұғалімі
Жамбыл обл., Меркі ауд., Ақтоған ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье анализируются научные подходы ученого А. Табылды к методическим основам организации национальной воспитательной работы и методам воспитания, способствующие формированию индивидуальной национальной личности педагога-наставника, коллектива. Широко рассматриваются исследования об образе личности учителя и его влиянии на учеников, становлении коллектива и его воспитательном влиянии, а также национальных методиках воспитания.

Ключевые слова: учитель-наставник, национальная личность, коллектив, методы воспитания, формирование поведения.

Abstract. This article analyzes the scientific approaches of the scientist A. Tabylda to the methodological foundations of the organization of national educational work and methods of education that contribute to the formation of an individual national personality of a teacher-mentor, team. Research on the teacher's personality image and its influence on students, the formation of a team and its educational influence, as well as national methods of education are widely considered.

Keywords: teacher-mentor, national personality, collective, methods of education, behavior formation.

Белгілі ғалым Ә.Табылды жеке ұлттық тұлғаның қалыптасуына тәлімгер ұстаздың, ұжымның ықпал етуі, ұлттық тәрбие жұмысын ұйымдастырудың әдістемелік негіздері, әдептілік, имандылық тәлімдерін жеке тұлғаның бойына дарыту жолдары мәселесіне жан-жақты тоқталады.

Ұстаз-баланы тек тәрбиелеп қана қоймайды оған білім беріп, рухани болмысын, мінезін қалыптастыратын басты тұлға деп ой түйген педагог-ғалым тәлімгер ұстаздың тұлғалық бейнесінің бірнеше қырын анықтап береді. Біріншіден, ол шәкірттің болашағын болжаушы, адамзатқа өмір заңдылықтарын айқындап көрсетуші құрметті де, құдіретті тұлға. Екіншіден, ол шәкірттерін шын сүйіп, қамқор болар жан. Үшіншіден, ол саяси сауатты, қоғамда белсенді жан болуы тиіс. Төртіншіден, ұстаз өз пәнін жетік білумен қатар, барлық ғылым негіздерін жақсы білуі шарт. Бесіншіден, өз халқының ұлттық мәдениетін терең біліп, оқу-тәрбие ісінде сабақтастыра пайдалану қажет. Алтыншыдан, «ұстаздың сөз мәдениеті, тілі, ұлттық тілді терең білуі, дауыс ырғағы, бетқимылы, бәрі ұлағатты ұстаздық бейнеге сәйкес болуы тиіс» [1;54]. Жетіншіден, «тәлімгер ұстаздың тұлғалық бейнесі оның сабырлылығынан, салауаттылығынан, әдептілігінен де айқын көрінеді» [1;54].

Тәлімгер ұстаздың тұлғалық бейнесіне осылай тоқтала келе, ұстазда осы мәселелердің бәрі қамтылса, «ол нағыз ұстаз, халқының қадірлісі, шәкірттерінің ең сыйласымды, сүйікті жақыны болмақ» деп атап көрсетеді [1;54].

Сондай-ақ, жеке ұлттық тұлғаның қалыптасуына ұжымның ықпал етуіне тоқталған ғалым «ұжым-ортақ игі мақсаттарды көздейтін, бірін-бірі қолдайтын, біріне-бірі қамқорлық жасайтын, бірі бәрі үшін, бәрі бірі үшін қызмет ететін тілектес, ниеттес, достас тұлғалардың бірлестігі»,-деп анықтама береді. Жеке тұлғаның жан-жақты дамуына бірден-бір әсер етер күш-ұжым. Ұжымда жетекші мен мүшелері бірлесе отырып сол ұжымның жеке мүшелеріне ықпал жасау арқылы тәлім-тәрбие жұмысын іске асырайды. Ғалым Ә.Табылды ұжымның қалыптасып дамуын үш кезеңге бөліп қарастырады. Олар: бірінші, ұжым мүшелерінің бас біріктіру кезеңі; екінші, ұжымда басқарушы тұлғалардың анықталу кезеңі; үшінші, бүкіл бір ұжым болып қоғамдық пікірлер мен сұраныстарға сәйкес тәлім-тәрбие жұмысына жоспарға сай кіріседі.

«Ұжымның ісінде: таяудағы болашақ іс-әрекет (жақын перспектива), ұзақ уақыттан соң орындалатын іс-әрекет (орта перспектива), ұзақ уақытқа белгіленген іс-әрекет (алыс перспектива) жоспарланады. Жеке тұлғаға тапсырма беру, талап қою, үлгі-өнеге көрсету, көмек көрсету арқылы ұжым оның жан-жақты дамып, қалыптасуына ықпал жасайды»,-деп жазған Ә.Табылды ұжым мүшесіне сол ұжымның ережелері мен дәстүрлерін бұлжытпай орындауды міндеттейді [1;56]. Осы міндеттер мен дәстүрлерді орындау барысында жеке тұлғаның жақсы мінез-құлықтары дамып, кемшіліктері азаяды. Осының нәтижесінде оның жеке тұлғалық бейнесі қалыптасады. Тәрбиелеушінің жеке тұлғаны тәрбиелеудегі ұжым арқылы жүзеге асырылған іс-әрекеті қосалқы ықпал деп көрсеткен педагог-ғалым Ә.Табылды осы тұста «детонацие» әдісіне де тоқталып өтеді. Детонацие әдісі-ұжымның өзге мүшелері бір жеке тұлғаға әсер еткенде оның бойындағы кемшіліктерді ескерте отырып, өзіндегі сондай кемшіліктерді іштей біліп, ұялуы. Ұжымдық дәстүрлерге ғалым Ә.Табылды: қоғамдық іс (олимпиада, жиын, мектептегі түрлі мерекелер), салтанат өткізу дәстүрлері (сыйлық, марапаттау рәсімдері, соңғы қоңырау, т.б.), дәлдік дәстүр, жауапкершілік дәстүрі, көмектесу дәстүрі, әдептілік дәстүрі, мәдениеттілік дәстүрі, имандылық дәстүрі, кісілік дәстүрі, қайырымдық дәстүрі, т.б. жаңаша дәстүрлерді жатқызады [1;56]. Ғалымның пайымдауынша, осы дәстүрлер ұжымда жүйелі түрде жүргізілгенде ұжым мүшелеріне ықпалы мол болмақ.

«Ұжымдық дәстүрлер-ұжым мен ұжым мүшелерінің мәдени, игі іс-әрекеттерінің әдеп-ғұрыппен, әдептілікпен қалыптасқан қасиетпен қадірлейтін іс-әрекетінің көрінісі»,-деп анықтама берген педагог-ғалым әрбір жеке тұлғаның намысы, ар-ожданы, іс-әрекетінің тірегі ретінде ұжымдық жауапкершілікті санайды [1;57]. Тәлімгер ұстаздың басшылығымен ұжым мүшелерінің санасында қалыптасатын ұжымдық дәстүрлер рухани талап және шығармашылық бейім арқылы жеке тұлғаның әдептілігінің тірегіне айналады деп түсінген

ғалым ұжымдық дәстүрлер жеке тұлғаның психологиясына әсер етіп, оның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыратындығын ашып көрсетеді. Ғылыми-зерттеу еңбегінде осы мәселе төңірегінде кеңінен ой қозғаған Ә.Табылды өзін-өзі басқару мәселесіне де соқпай өтпейді. Ұжымда өзін-өзі басқару ісі жұлдызшалар тобы (I-II сыныптар), Ұлан ұйымы (III-VII сыныптар), жастар ұйымы (VII-XI сыныптар) арқылы іске асатынын құптай сөз етеді. Осыларға қосымша іскер ұстаздардың ұйымдастыруымен іске асатын «ынталылар тобы», «жеңімпаздар тобы», «жетекші топ» тәрізді қозғаушы күштерді көбейту ісін алға қояды. Ғалым ұжым ісінің жандануы ұстаздың шеберлігіне байланысты екендігінде жасырмайды.

Сондай-ақ, ұлттық тәрбие жұмысын ұйымдастырудың әдістемелік негіздерін қарастырған ғалым «тәрбие жұмысын жан-жақты жеткілікті ұйымдастыру үшін, ең әуелі оның әдіс-тәсілдерін жақсы білуіміз керек. Тәрбиенің әдіс-тәсілдерін білу, оны қолдану ісі отбасынан басталады, балабақшада, мектептерде жалғасын табады»,-деп жазады [1;57].

Ғалым Ә.Табылды тәрбие ісінің бірнеше әдістеріне тоқталады. Олар: сендіру, іс-әрекетті қалыптастыру, мінез-құлықты қалыптастыру әдістері. Сендіруді ғалым тәрбиенің негізгі әдісіне жатқызады. Сендіру әдісіне жан-жақты тоқталаған ол осы әдістің төмендегідей негізгі бірнеше тәсілдеріне тоқталады: көрсету, қызықтыру, ұғындыру, айқындау, дәлелдеу, қорытынды жасау. Тәрбиелеу ісіндегі келесі бір әдіс – іс-әрекетті қалыптастыруға ғалым жан-жақты талдау жасай келе оның: көрсету, үйрету, ұғындыру, жаттықтыру, дағдыландыру, талап ету тәсілдеріне тоқталады. Әрбір тәсілді жеке-жеке қарастырған ғалым дәлелді мысалдарға жүгінеді.

Тәрбие ісіндегі үшінші бір әдіс – мінез-құлқын қалыптастыруға тоқталған ғалым: «тәрбиеленушінің жеке тұлғалық, темпераменттік өз ерекшеліктеріне, мінез-құлқына, тұрмыс-жағдайына, денсаулығына байланысты, оның мінез-құлқындағы келеңсіздіктерді түзеп, мінез-құлқын жақсарту үшін оның мінез-құлқындағы (психологиясындағы) игі-қасиеттерді одан әрі дамыту үшін, мадақтау және жазалау тәсілдері қолданылады»,-деп жазады [1;60]. Шәкірттің озық тұстарын көре білу және оны бағалай білу тәрбиешінің алғашқы парызы деп ұққан ғалым мадақтау тәсіліне кеңінен көңіл бөледі. Әрбір мадақ ғалымның пікірінше, әділетті, дәлелді, айқын, лайықты болу шарт. Бұл тәсілді қолдануда тәрбиеші көбіне, ұжымның қолдауына арқа сүйегені дұрыс. Міне, мадақтау тәсіліне осылай көңіл бөлген ғалым оны көпшілік алдында немесе, жеке түрде де орындауға болатынын айтады. Жеке тұлғаның мінез-құлқын қалыптастыруда қолданылар келесі бір тәсіл-жазалауды ғалым тыйым салу, сыңай білдіру, емеуірін таныту, сын білдіру, ескерту, сөгу, сөгіс беру, айыптау заңдарына байланысты іске асыру дұрыстығын жасырмайды. Тәрбие мәселесіне осылай тоқтала келе ғалым тәрбие әдістерін іске асыруда тағы да басқа әңгімелесу, салыстырмалы тәсіл, сабақтастыру тәсілі, үлгі-өнегеге уағыздау, пікірлесу, пікірталас ұйымдастыру және жағдай жасау, іс-әрекетті, жағдайды алмастыру тәрізді тәсілдерді атап өтеді.

Әдептілік, имандылық тәлімдерін жеке тұлғаның бойына дарыту жолдарын сөз еткен ғалым Ә.Табылды адамның жеке тұлғалық негізі бес жасқа дейін қалыптасады, бес жастан бастап адам болмысы қалыптасып болған балаға адами мінез-құлық, адамгершілік қасиеттерді сіңіру керек деп ой түйеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Табылды Ә. Қазақ этнопедагогикасын оқытудың дидактикалық негіздері. Алматы, 2004-268б.
2. Табылды Ә. Қазақ этнопедагогикасы. - Алматы: Санат, 2001.-320б.
3. Табылды Ә. Ұстаз тәлімі-Алматы: Білім, 2006.-248б.

ӘОЖ 37.035

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Садыбекова Кулзада Аятановна
№4 Тілеміс батыр жалпы орта білім беретін мектебінің математика пәнінің мұғалімі
Жамбыл обл., Меркі ауд., Ақтоған ау., Қазақстан

Аннотация. В статье речь пойдет о проблеме формирования познавательной учебной деятельности в процессе обучения. Обсуждается ход рассмотренных исследовательских работ по данному вопросу.

Ключевые слова: учебно-познавательная, компетентностная, образовательная, учебная деятельность, воспитательная, коммуникативная, организационная работа.

Abstract. The article will focus on the problem of the formation of cognitive learning activity in the learning process. The course of the considered research works on this issue is discussed.

Keywords: educational and cognitive, competence, educational, educational activity, educational, communicative, organizational work.

Білім беруді, оның ішінде мектепті модернизациялау қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістерге байланысты. Бір жағынан, еңбек нарығындағы жағдай өзгерді. Өзгеріп жатқан әлемде білім беру жүйесі кәсіби әмбебаптылық - қызмет салалары мен тәсілдерін өзгерту қабілеті сияқты сапаны қалыптастыруы керек. Екінші жағынан, қоғамды жаһандық ақпараттандыру жүріп жатыр. Білім берудегі құзыреттілік тәсілінің көптеген идеяларының пайда болуы осыған байланысты.

Құзыреттілік тәсіл бірінші орынға оқушының хабардарлығын емес, танымда, адамдардың қарым-қатынасында, кәсіби өмірде, жеке өзін-өзі анықтауда туындайтын мәселелерді шеше білуді ұсынады. Латын тілінен аударылған құзыреттілік адам жақсы білетін, білімі мен тәжірибесі бар сұрақтар шеңберін білдіреді. Педагогика ғылымдарының докторы Герман Селевконың айтуынша, «құзыреттілік – бұл субъектінің мақсат қою және оған жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді ұйымдастыруға дайындығы. Ішкі ресурстар деп білім, білік, дағды, құзыреттілік (қызмет тәсілдері), психологиялық ерекшеліктер, құндылықтар және т.б. түсініледі».

Құзыреттілік тұрғысынан білім беру қызметінің негізгі тікелей нәтижесі негізгі құзыреттерді қалыптастыру болып табылады.

Негізгі құзыреттер деп өзінің сипаты мен құзыреттің қолданылу дәрежесі бойынша неғұрлым әмбебап құзыреттер түсініледі. Негізгі құзыреттер-адамның әртүрлі тапсырмаларды орындау қабілеті. Оларды қалыптастыру әр оқу пәні аясында жүзеге асырылады. Қазіргі әдістемелік баспасөзде қазіргі заманғы мұғалім жұмыс істеуі керек әр түрлі негізгі құзыреттер тұжырымдалған.

Жеті негізгі білім беру құзыреттілігі бар: құндылық-семантикалық, жалпы мәдени, оқу-танымдық, ақпараттық, коммуникативті, әлеуметтік-еңбек, жеке өзін-өзі жетілдіру құзыреті.

А.В.Хуторский анықтамасына сәйкес, оқу-танымдық құзіреттіліктер – бұл нақты танымдық объектілермен байланысты логикалық, әдіснамалық, жалпы білім беру іс-әрекетінің элементтерін қамтитын тәуелсіз танымдық іс-әрекет саласындағы оқушының құзіреттілігінің жиынтығы [1]. Бұған мақсат қоюды ұйымдастыру, жоспарлау, талдау, рефлексия, өзін-өзі бағалау әдістері кіреді.

Зерттелетін мәселелерге қатысты студент шығармашылық дағдыларды игереді: қоршаған шындықтан тікелей білім алу, оқу-танымдық мәселелердің әдістерін, стандартты емес жағдайларда әрекеттерді игеру.

Білім беру стандартын сапалы меңгеруді тек оқуға белсенді көзқарас арқылы қамтамасыз етуге болады.

Іс-әрекет формасындағы оқу-танымдық құзіреттіліктердің тұжырымдарына мысалдар келтіретін болсақ:

* мақсат қою және оның жетістігін ұйымдастыру, мақсатыңды түсіндіре білу;

* өзінің оқу-танымдық қызметін жоспарлауды, талдауды, рефлексияны, өзін-өзі бағалауды ұйымдастыру;

* бақыланатын фактілерге сұрақтар қою, құбылыстардың себептерін табу, зерттелетін мәселеге қатысты түсініспеушілікті немесе түсінбеушілікті анықтау;

* нұсқаулықтармен жұмыс істеу, танымның ықтималды және статистикалық әдістерінің элементтерін пайдалану, нәтижелерді сипаттау, қорытынды жасау;

* компьютерлік құралдар мен технологияларды (мәтіндік және графикалық редакторлар, презентациялар) пайдалана отырып, өз зерттеулерінің нәтижелері туралы ауызша және жазбаша сөз сөйлеу);

Оқушылардың оқу-танымдық құзіреттілігінің мазмұнын анықтау оқу-танымдық іс-әрекеттің мәнін ашуды көздейді, оны жүзеге асыру кезінде бұл құзыреттілік өзін көрсетеді.

Оқу-танымдық іс-әрекет оқушының жеке-маңызды және әлеуметтік-өзекті нақты танымдық мәселелерді шешудегі өзін-өзі басқаратын қызметі ретінде анықталады, оларды шешуге қажетті білім мен ақпаратты алу, өңдеу және қолдану дағдыларын игерумен бірге жүреді.

Оқу-танымдық құзыреттіліктерді қалыптастыру үшін оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың қазіргі заманғы технологиялары: проблемалық және жобалық оқыту технологиясы; сыни ойлауды дамыту; жаһандық ақпараттық қоғамдастықта оқыту және басқалар қажет**.**

Оқушылардың жобалық қызметінің технологиясына жиі жүгінетін оқытушылар көп. Жобалау әдістемесі қазіргі уақытта заманауи технологиялар арасында ең танымал және өзекті болып табылады. Жоба жеке болуы мүмкін, бірақ әдетте әр жоба студенттер тобының келісілген бірлескен әрекеттерінің нәтижесі болып табылады. Орта сынып оқушылары әдетте топтық немесе жұптық жұмысты қалайды. Бірақ жоғары сынып оқушылары жеке жұмыс жасағанды тиімді деп санайды. Оқушылар шығармашылық жұмысты жүзеге асыруға, өз бетінше ақпарат алуға мүмкіндік алады.

Жобалау әдістемесі жоғары коммуникативтілікпен сипатталады. Ол мыналарды болжайды:

* оқушылардың өз пікірін, сезімдерін білдіру, нақты іс-әрекетке белсенді қосу;

* жобаны орындау кезінде құбылыстар мен процестерді еріксіз есте сақтау орын алады;

* жобамен жұмыс барысында шығармашылық ойлау мен қиялдың дамуы ынталандырылады;

* сонымен қатар, ойды білдіру бостандығы үшін ғана емес, сонымен бірге қабылданған нәрсені түсіну үшін де жағдайлар жасалады.

Жобалар технологиясы ақпараттық технологиялармен біріктірілген. Балалар өздерінің жобалық жұмыстарын презентация түрінде ұсынады, ақпарат жинау интернет желісі арқылы жүзеге асырылады.

Мақсаты – оқу-танымдық құзыреттілікті қалыптастыру болып табылатын оқу процесі жеке-қызметтік тәсіл аясында дамуы керек. Сабақта оқу-танымдық құзіреттілікті қалыптастырудың белсенді әдістерінің бірі проблемалық жағдайларды құру деп санаймыз, оның мәні оқушылардың шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеу мен дамытуға, оларды белсенді ақыл-ой іс-әрекеттері жүйесіне үйретуге дейін азаяды. Бұл белсенділік оқушының нақты материалды талдау, салыстыру, синтездеу, жалпылау, нақтылау арқылы одан жаңа ақпарат алатындығында көрінеді.

Белгілі бір пәнді зерттей отырып, білім алушыларға әртүрлі ойын жағдайларын жасай отырып, ерекше формадағы оқу-танымдық тапсырмаларын ұсынуға болады. Оқуда

көбінесе оқушының таңданысын тудырады, оны проблемалық жағдайға душар етеді. Физик Луи де Бройль дұрыс айтады: «таңдану - ашудың анасы». Сұрақтар мен тапсырмалар проблемалық жағдай туғызып қана қоймай, ақпараттың жаңалығын, ерекше, тосынсый, оғаштық, бұрынғы идеялар мен сұлулыққа сәйкес келмеуі керек.

Проблемалық сұрақ, тапсырмаларды қоюмен бірге танымдық белсенділікті арттырудың ең тиімді әдісі-көрнекілік (суреттер, иллюстрациялар, диаграммалар, кестелер, анықтамалық жазбалар және т.б.). Слайдтарды, электронды оқулықтарды, оқу фильмдерін және басқа да аудиовизуалды құралдарды көрсете отырып, проблемалық сұрақтар қою үшін кідіре тұруға болады, себебі оларға қарау кезінде оқушылар жауап алуы керек.

Анықтамалық жазбалар мұғалімге оқушылардың танымдық іс-әрекетін басқаруға, өзіндік жұмыс дағдыларын, жеке қабілеттерін дамытуға көмектеседі, сонымен қатар оқушыларға оқу жұмысының нәтижелерін өзін-өзі бақылауға көмектеседі. Жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, тірек конспектілерді қолдана отырып оқыту есте сақтау қабілетін, логикалық ойлауды, талдау қабілетін, монологиялық сөйлеуді дамытады, оқушылардың шығармашылық әлеуетін, жеке қабілеттерін ашады.

Графикалық конспект техникасын оқытудың белгілі бір практикалық маңызы бар, өйткені ол биология, география және басқа пәндер бойынша әртүрлі білім көздері бар білім алушылардың жұмысында қолданылады.

Сабақтарда диаграммаларды, анықтамалық сигналдарды және анықтамалық жазбаларды, диаграммаларды, графиктерді, профильдерді қолдануға болады. Олардың рөлі өте маңызды, өйткені оқу процесінде ойлау әдетте зейінмен байланысты, оны белсендіреді және шоғырландырады.

Н.Н. Баранскийдің айтуынша, сабақ барысында оқушылардың, әсіресе үлгерімі нашар (түзету және дамыту сабақтарында) үлкен қызығушылық тудыратын ойын технологиялары қолданылады. Себебі ойындар мен ойын жаттығулары зейін мен есте сақтау, қабылдау мен ойлаудың дамуы мен шоғырлануына ықпал етеді. Дамыту жаттығулары оқушылардың белсенділігін арттырады, олардың білімге деген қажеттілігін арттырады. Мысалы сабақтарда білім алушыларға мынадай ойын жаттығуларын беруге болады:

1. Қосымша сөзді табыңыз,
2. Бұл кім?, Бұл не?
3. Жұмбақ, ребусты шешіңіз;
4. Географиялық тізбек;
5. Жұпты алыңыз;
6. пәнге, сабақ тақырыбына байланысты кроссвордтар құрастыру және оның дұрыс жауаптарын табу
7. «Фрагменттік суретпен» жұмыс және т.б.

Ойын технологиясын сабақтарда да, сабақтан тыс уақытта да қолдануға болады.

Танымдық қызығушылықтың дамуына, оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін жандандыруға топтық технологиялар да ықпал етеді (топтардағы жұмыс). Топтар білім алушылардың қалауы бойынша, олардың мүдделерін ескере отырып және әр түрлі оқу мүмкіндіктерімен қалыптасады. Ұжымдық жұмыста схема қолданылады: мұғалім - ұжым - оқушы. Бұл байланыс түрі оқушылардың сүйенеді, олардың өзіндік жұмысын дамытуға мүмкіндік туғызады жауапкершілік сезімін тудырады.

Сондай-ақ, осы құзыреттілікті іске асырудың бір әдісі-тест түрінде тексеру жұмыстарын жүргізу. Шағын көлемдегі жаттығу тестілерін мен тақырыпты зерттеу барысында және тақырыпты зерттеу нәтижелері бойынша үнемі өткізуге болды. Тесттер нақты білімді көбейтуге ғана емес, сонымен қатар жалпы білім беру және пәнге байланысты дағдылар мен қызмет әдістерін (кестелерді толтыру, диаграммаларды құру, типтік жоспармен жұмыс істеу және т.б.) көбейтуге арналған тапсырмаларды қамтиды. Сонымен қатар, болашақта балаларға арналған тестілерді шешу мүмкіндігі өте пайдалы болады, өйткені олар Ұлттық бірыңғай емтиханды тест түрінде тапсыруы керек.

Сонымен, Ж.Делордың берілген классификациясында білуге үйрену құзіреттілігі ерекшеленеді; «жалпы білім беру мазмұнын модернизациялау стратегиясы» құжатының аясында тәуелсіз танымдық іс-әрекет саласындағы құзіреттілік көрсетілген; Д.С. Ермаков таным мен шындық құбылыстарын түсіндірудегі құзіреттілікке баса назар аударады; С.Г. Воровщиков, А.В. Хуторский оқу-танымдық сияқты құзіреттілікті ажыратады [2].

Зерттеушілер «оқу-танымдық құзыреттілік» ұғымының мәні мен мазмұнын «таным», «оқу-танымдық іс-әрекет», «танымдық іс-әрекет» ұғымдарының мазмұнының қиылысы ретінде ұсынады.

Бүгінде «таным» анықтамасы білімді алу мен игеруді қамтамасыз ететін психикалық рефлексия процесі ретінде анықталады. Таным процесі танымдық психикалық процестердің көмегімен жүзеге асырылады: сезім, қабылдау, зейін, бейнелеу, қиял, есте сақтау, ойлау, сөйлеу және т.б.

Зерттеушілердің еңбектерінде танымдық іс-әрекет психикалық процестер арқылы қоршаған шындықты білуге бағытталған саналы іс-әрекет ретінде түсініледі; алдыңғы ұрпақтар жинаған тәжірибені игеру ретінде; мақсатты, жүйелі түрде ұйымдастырылған, сырттан басқарылатын немесе оқушының қоршаған шындықпен тәуелсіз өзара әрекеттесуі болып табылатын тұтас оқу процесінің элементі, оның нәтижесі оны ғылыми білім жүйесі мен қызмет тәсілдерін көбейту немесе шығармашылық деңгейінде игеру болып табылады.

Қазірде негізгі ұғымдардың бірі – «оқу-танымдық іс-әрекет». «Оқу-танымдық іс-әрекет» «оқу іс-әрекеті» және «танымдық іс-әрекет» ұғымы екі ұғымды механикалық біріктіру арқылы пайда болмаған. Оқу-танымдық іс-әрекет-интегративті қасиеттері бар күрделі жүйелік білім. Белгілі болғандай, оның құрамдас бөліктерінің өзара байланысы нәтижесінде пайда болатын объектінің интегративті қасиеттері әр компонентте бөлек болмайды және осы құрамдас бөліктердің қасиеттерінің қосындысына тең болмайды.

«Таным», «танымдық іс-әрекет», «оқу-танымдық іс-әрекет» ұғымдарының мазмұнын талдауға сүйене отырып, «оқу-танымдық құзыреттілік» түсінігін қарастырамыз. Қызмет қажеттіліктер мен мотивтерге, белгілі бір мінез-құлыққа бейімділікке, қызығушылыққа, қызметке оң көзқарасқа, тапсырмаларды сәтті орындау қажеттілігіне негізделген мақсатты таңдау арқылы жүзеге асырылады. Нәтижесінде *мотивациялық компонент* белгіленеді.

Міндетті элемент – бұл қызметті тиімді жүзеге асыру үшін қажет теориялық дайындық (іздеу, өңдеу, ақпаратты талдау және т.б.), бұл *когнитивті компонентке* жатады. *Операциялық-технологиялық компонент* кіші оқушының практикалық дайындығын анықтайды, ол білім алушының жалпы зияткерлік бағыттағы сабақтан тыс іс-әрекетін жоспарлау және талдау болып табылады. Өз іс-әрекетінің нәтижелерін бағалау және жеке жетістіктерінің өзіндік даму деңгейін өзін-өзі талдау, сондай-ақ сыныптастарының іс-әрекеттерін бағалау *рефлексиялық-бағалау компонентінде* көрінеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біз зерттеу мәселесін шешуге «оқу-танымдық құзіреттілік» ұғымының мәнін нақтылау және зерттелетін құзіреттіліктің сипаттамаларын анықтауға арналғанын атап өтеміз.

Оқу-танымдық құзіреттілікті қалыптастыру мәселесіне арналған жоғарыда келтірілген зерттеулерге сүйене отырып, зерттелетін мәселенің ерекшеліктері: көп функционалдылық, пәнаралық; ақыл-ой белсенділігінің едәуір жандануын талап етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Хуторской А.В. Ключевые компетенции: технология конструирования // Народное образование. – 2003. – № 5.

2. Воровщиков, С.Г. Универсальные учебные действия: внутришкольная система формирования и развития [Текст] / С.Г. Воровщиков, Д.В. Татьянченко, Е.В. Орлова. – М.: УЦ «Перспектива», 2014. – 240 с.

УДК 37.013:004.8

ИИ-АССИСТЕНТЫ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ: КАК ПРЕДОТВРАТИТЬ НЕЧЕСТНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИИ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ДОМАШНИХ ЗАДАНИЙ

Мубаракшина Райхан Асхатовна
магистр филологических наук (английская филология)
педагог-исследователь гимназии №24
г.Тараз, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада ағылшын тілін оқытудағы жасанды интеллекттің (ЖИ) рөлі және үй тапсырмаларындағы академиялық адалдық мәселесі талданады. ЖИ көмекшілерін пайдаланудың артықшылықтары, сондай-ақ студенттердің оларды этикалық емес пайдалану қаупі талқыланады. Білімді бағалаудың дәстүрлі түрлерін өзгертуге, атап айтқанда, жазбаша эсселерден жобаға негізделген іс-шараларға және ауызша қорғауға көшуге ерекше назар аударылады. Бағалау форматын өзгерту жауапкершілікті, сыни ойлауды және студенттің тәуелсіздігін дамытады деген пікір айтылады. Ағылшын тілі мұғалімдеріне ЖИ-ді дұрыс пайдаланбау бойынша практикалық ұсыныстар ұсынылады.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, академиялық адалдық, үй тапсырмасы, жобаға негізделген іс-шаралар, ауызша қорғау.

Abstract. This article analyzes the role of artificial intelligence (AI) in English language teaching and the issue of academic integrity in homework assignments. The benefits of using AI assistants are discussed, as well as the risks of their unethical use by students. Particular attention is paid to the transformation of traditional forms of knowledge assessment, in particular the transition from written essays to project-based activities and oral defenses. It is argued that changing the assessment format fosters responsibility, critical thinking, and student independence. Practical recommendations for English language teachers on preventing the misuse of AI are offered.

Keywords: artificial intelligence, academic integrity, homework, project-based activities, oral defenses.

Вступление системы образования в эпоху четвертой промышленной революции ознаменовалось интеграцией генеративного искусственного интеллекта (ИИ) во все сферы обучения. Для преподавателей английского языка (ELT) это событие стало вызовом: современные языковые модели способны за считанные секунды создавать тексты, переводить фрагменты и выполнять грамматические упражнения, имитируя уровень владения языком Intermediate и выше. В этой реальности традиционное домашнее задание в виде написания эссе или перевода текста утрачивает свою диагностическую ценность.

Проблема «нечестного» использования ИИ заключается не только в формальном нарушении правил учебного заведения, но и в деградации навыков критического мышления учащихся. Когда нейросеть берет на себя когнитивную нагрузку, процесс усвоения знаний останавливается. Целью данной статьи является обоснование необходимости перехода к новым формам контроля — проектной деятельности и устным защитам — как единственно эффективному способу воспитания честного и ответственного гражданина в цифровом мире.

1. Психолого-педагогические основы «цифровой честности»

Академическая честность является фундаментом качественного образования. В условиях Казахстана, где ценности трудолюбия и служения обществу закреплены в образовательных стандартах, использование ИИ для обмана педагога становится этическим

препятствием для формирования личности. Психологически учащийся выбирает путь наименьшего сопротивления, если задание кажется ему оторванным от реальности или не имеющим прикладного смысла.

Переход от контроля к доверию требует изменения самой сути педагогического взаимодействия. Профессионализм учителя сегодня заключается в умении создать такую образовательную среду, где использование ИИ «для галочки» становится невозможным. Как отмечает К. Робинсон, творчество и личный вклад — это то, что отличает человека от машины, и именно на этом должен строиться современный урок английского языка.

2. ТРАНСФОРМАЦИЯ ДОМАШНИХ ЗАДАНИЙ: ОТ ЭССЕ К ПРОЕКТУ

Традиционные эссе часто провоцируют учащихся на копирование готовых клише. Проектная деятельность, напротив, требует интеграции различных навыков и привязки к локальному контексту.

2.1. Локализация и уникальность контента

Для предотвращения использования ИИ задания должны быть максимально привязаны к окружающей действительности ученика. Например, вместо общей темы «Environmental problems», задание формулируется как «Investigate the waste problem in your local park in Taraz and suggest three solutions in English». ИИ не обладает данными о текущем состоянии конкретного парка в реальном времени, что заставляет ученика выйти на улицу, собрать информацию, сделать фотографии и описать их.

2.2. Этапность и прозрачность процесса

Проектная деятельность позволяет оценивать не результат (готовый файл), а процесс. Мы внедряем систему «Scaffolding», где ученик сдает проект по частям: 1) Майнд-карта идеи; 2) Описание источников; 3) Черновик с личными пометками. Оценка выставляется за прогресс на каждом этапе.

3. Устная защита как инструмент верификации знаний

В эпоху, когда любой письменный текст может быть сгенерирован алгоритмом, живое общение становится золотым стандартом проверки компетенций. Устная защита проекта (Presentation Defense) выполняет сразу три функции:

1. **Проверка авторства:** Учитель задает уточняющие вопросы (например, "Why did you choose this specific adjective?" или "Can you explain this phrase in your own words?"). Если текст был сгенерирован ИИ без осмысления, ученик не сможет на них ответить.
2. **Развитие навыков Speaking:** Мы возвращаем фокус на говорение, которое является главной целью изучения языка.
3. **Воспитание ответственности:** Публичное выступление перед классом приучает ученика отвечать за каждое сказанное слово, что является важным качеством честного гражданина.

4. ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРИМЕРЫ ИИ-УСТОЙЧИВЫХ ЗАДАНИЙ (AI-RESISTANTTASKS)

Ниже приведена таблица сравнения заданий, которые помогут учителю английского языка адаптировать свой план урока (КСП) под новые требования академической честности.

Традиционное задание (Легко списать)	**Проектное задание (Трудно списать)**	**Способ устной защиты**
Написать эссе "Global Warming".	Создать видео-репортаж "How Global Warming affects my region" (интервью с местными жителями).	Комментарии к видео в реальном времени и ответы на вопросы "корреспондентов" (одноклассников).

Перевести текст о праздниках в Великобритании.	Разработать меню для тематического кафе, объединяющего английские и казахские традиции завтрака.	Ролевая игра: ученик в роли официанта презентует меню "гостям" из Великобритании.
Выполнить тест на времена группы Perfect.	Записать аудио-дневник "What have I achieved this week?" с использованием грамматических структур.	Обсуждение аудиозаписи с учителем: "Tell me more about your achievement on Tuesday".

5. Психолого-педагогические основы воспитания ответственности

Профессионализм будущего специалиста закладывается в умении работать честно. Внедрение ценности «Трудолюбие» через английский язык означает объяснение ученику: «Если ты используешь ИИ вместо тренировки мозга, ты крадешь навыки у самого себя». Мы предлагаем внедрить в учебный процесс формат «Честного диалога с ИИ». Если ученик использовал ИИ для поиска идей, он обязан указать это в примечании к проекту: «I used AI to find 3 synonyms for the word 'big', but I wrote the sentences myself». Такое признание воспитывает честность выше, чем страх перед наказанием.

Искусственный интеллект в обучении английскому языку не должен быть врагом или конкурентом учителя. Основная задача педагога сегодня — переформатировать образовательный процесс так, чтобы главной ценностью стал реальный навык коммуникации, а не формально выполненное домашнее задание.

Переход от стандартных эссе к проектной деятельности и устным защитам позволяет: во-первых, объективно оценивать уровень владения языком; во-вторых, развивать навыки критического анализа и самостоятельности; в-третьих, воспитывать ответственного гражданина, понимающего ценность собственного труда. Будущее образования в Казахстане зависит от нашей способности научить детей использовать технологии с честью и достоинством, превращая ИИ-ассистентов в инструмент развития, а не инструмент обмана.

Список литературы:

1. Bandura, A. (2025). Social Cognitive Theory in the Digital Age: Psychological Foundations. StanfordEducation Press.
2. Xerri, D. (2025). AI in ELT: Transforming Academic Integrity into Digital Literacy. Modern English Teacher,Vol. 34.
3. UNESCO (2024). Generative AI in Education: Ethical Use and Policy Frameworks. UNESCO Publishing.
4. Ахметова, Г.К. (2026). Цифровая трансформация и академическая честность в школах РК. Алматы: Гылым.
5. Концепция развития образования Республики Казахстан до 2029 года. Астана, 2023.
6. Luckin, R. (2025). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education. UCL Press.
7. Положение об академической честности в системе образования РК (обновленное). 2024.
8. Holmes, W. (2025). Ethics of AI in Education: A Teacher's Guide. Routledge.

ӘОЖ 373.2

МЕКТЕПАЛДЫ ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Кенжебекқызы Балнұр, Жақсылыққызы Маржан, Ғабди Саида Серікбекқызы
«Мектепке дейінгі ұйымның тәрбиешісі және логопеді»
білім беру бағдарламасының студенттері
Ғылыми жетекші: ***Байкулова Айгерим Мейрхановна****, PhD, профессор м.а.*
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития коммуникативных навыков у детей предшкольной группы посредством дидактических игр. Раскрывается значение игровой деятельности как эффективного средства формирования речевых навыков, социальной адаптации и взаимодействия между детьми. Описываются особенности организации дидактических игр в процессе дошкольного образования, а также их влияние на развитие речевой, когнитивной и эмоциональной сфер ребенка.

Ключевые слова: дошкольное образование, дидактические игры, коммуникативные навыки, предшкольная группа.

Abstract. This article examines the development of communicative skills in pre-school children through didactic games. The significance of play-based activities as an effective means of developing speech skills, social adaptation, and interaction among children is highlighted. The study also describes the specific features of organizing didactic games within the preschool education process, as well as their impact on the development of children's linguistic, cognitive, and emotional domains.

Keywords: preschool education, didactic games, communicative skills, pre-school group.

Қазіргі қоғамда тұлғаның жан-жақты дамуы оның қарым-қатынас жасау қабілетіне тікелей байланысты. Ал мектепке дейінгі кезең – баланың коммуникативтік және әлеуметтік дағдылары қарқынды дамитын маңызды кезеңдердің бірі. Осы кезеңде бала өз ойын жеткізу, сұрақ қою, жауап беру, пікір алмасу сияқты коммуникативтік әрекеттерді меңгере бастайды. Себебі бұл кезеңде бала қоршаған ортамен белсенді қарым-қатынасқа түсіп, өз ойын жеткізуге, басқа адамдарды түсінуге және бірлескен әрекетке қатысуға үйренеді. Осыған орай, мектепалды топ балаларының коммуникативтік дағдыларын дамыту мектепке дейінгі білім беру саласының өзекті мәселелерінің бірі болып саналады.

Осыған сәйкес, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында, мектепке дейінгі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз ету [1] екендігі атап көрсетілген. Аталған стандартта мектепалды топ балаларының тұлғалық қалыптасуына, әлеуметтік бейімделуіне және коммуникативтік дағдыларының дамуына ерекше мән беріледі. Мұнда баланың сөйлеу тілін дамыту, өз ойын еркін жеткізе білу, қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау қабілетін қалыптастыру білім беру процесінің маңызды бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Демек, коммуникативтік дағдылар неғұрлым жоғары деңгейде дамыған сайын, баланың әлеуметтік ортаға енуі де соғұрлым тиімді жүзеге асады.

Ал мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасының мазмұны балалардың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, ауызекі сөйлеуді, сөздік қорды қалыптастыруды, өмірде әртүрлі жағдайлардағы қарым-қатынас дағдыларын меңгертуге, қолдың ұсақ моторикасын, командада жұмыс істеу дағдыларын дамытуға бағытталған [2]. Бағдарлама мазмұнын іске асыруда мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың сөйлеуін дамыту, оған жағдай жасау, тілдік орта құру, балалардың түрлі жаттығулар мен шығармаларға деген қызығушылықтарын ояту, ауызша сөйлеудің қарапайым дағдыларын қалыптастыру, педагогтерге жұмыс тәжірбиесінде қажетті материалдармен көмек көрсету, ата-аналар қауымдастығымен баланың сөйлеуін дамыту бойынша жұмысты жүйелі ұйымдастыру маңызды қадам болып табылады.

Осы орайда айта кететін жайт, мектепалды топ балаларының коммуникативтік дағдыларын дамыту барысында ойындардың маңызы ерекше. Себебі мектепке дейінгі

кезеңде ойын жетекші іс-әрекет түрі болып саналады. Ойындар – баланы қарым-қатынас жасауға, жетістіктеріне қуана білуге, сәтсіздікке мұңаймауға үйретеді. Мейірімділік, қолдау көрсету, жағымды көңіл-күй – тек осы жағдайда ғана ойындар баланың дамуына ықпал етеді. Алайда, ойындарды жалпы ұсынбай, оның ішінде дидактикалық ойындарға тоқталамыз.

Дидактикалық ойындар – белгілі бір оқу мақсатына бағытталған, арнайы ұйымдастырылған ойын түрлері. Олар:

- баланың сөйлеу тілін дамытады;
- сөздік қорын байытады;
- ойлау қабілетін жетілдіреді;
- қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырады.

Ал дидактикалық ойындардың ерекшелігі – олар оқыту мен тәрбиені табиғи түрде, ойын арқылы жүзеге асырады. Демек, дидактикалық ойындар – мектепке дейінгі жастағы балалардың дамуына ықпал ететін ең тиімді құралдардың бірі. Ойын барысында бала еркін әрекет етеді, өз ойын ашық жеткізеді, құрдастарымен қарым-қатынасқа түседі және жаңа білім мен дағдыларды табиғи түрде меңгереді [3]. Яғни ойын барысында сұрақ қоюға ынталандыру, баланың сөйлеуде жіберген қателерін міндетті түрде түзету (сөйлемдегі сөздерді байланыстыру, жалғауларды қолдану); қарым-қатынас барысында баланы сөйлеп тұрған адамның бет-әлпетіне қарауға үйрету, бұл жағдайда ол дыбыстардың дұрыс айтылуын оңай қабылдайды.

Дидактикалық ойындар балалардың сөйлеу белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың ойлау қабілетін, зейінін, есте сақтауын және шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуға жағдай жасайды. Ойын арқылы оқыту балалардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін жеңіл әрі нәтижелі етеді. Әсіресе дидактикалық ойындар балалардың сөйлеу тілін, ойлау қабілетін және өзара әрекеттесуін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Бұл арқылы балалар өз ойын толық жеткізе отырып, диалогқа еркін түсе біледі.

Осыған байланысты, мектепалды топ балаларының коммуникативтік дағдыларын дидактикалық ойындар арқылы дамыту мәселесін ғылыми тұрғыда зерттеу, оның әдістемелік негіздерін айқындау және тәжірибеде қолдану жолдарын қарастыру ерекше маңызға ие болып табылады.

Дидактикалық ойын түрлері ғылыми еңбектерде олардың мазмұны мен қолданылатын құралдарына қарай бірнеше негізгі топқа: *заттық, үстел үсті және сөздік дидактикалық ойындар* болып бөлінеді. Мәселен, заттық дидактикалық ойындар – нақты заттарды немесе олардың үлгілерін пайдалану арқылы жүзеге асады.

Үстел үсті дидактикалық ойындар – арнайы дайындалған көрнекі құралдар арқылы (карталар, лото, домино, пазлдар және т.б.) ұйымдастырылады. Олар балалардың логикалық ойлауын, зейінін, есте сақтау қабілетін дамытуға бағытталған.

Ал сөздік дидактикалық ойындар – сөз арқылы жүзеге асатын ойындар. Бұл ойындар барысында балалардың сөздік қоры байып, байланыстырып сөйлеуі, өз ойын дұрыс жеткізу дағдылары қалыптасады. Бұл ойындар сөйлеу дағдыларын дамытуға, сөздік қорды байытуға және коммуникативтік қабілеттерді жетілдіруге бағытталған [4; 5].

Демек, мектепалды топ балалары үшін дидактикалық ойындардың маңызы ерекше. Бұл жаста балалар ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынасқа белсенді түседі. Олар ойын барысында түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгереді, өзара әрекеттесудің нормаларын үйренеді. Сондықтан да коммуникативтік дағдыларды дамытуда ойынның кезеңдік ұйымдастырылуы маңызды. Алғашқы кезеңде балаларға ойын ережесі түсіндіріледі. Екінші кезеңде ойын әрекеті жүзеге асырылады. Үшінші кезеңде ойын нәтижесі талданады. Бұл кезеңде балалар өз әрекеттерін бағалап, пікір алмасады. Осындай жүйелі жұмыс балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Практика барысында жүргізілген Lesson Study зерттеу жұмысы аясында дидактикалық ойындарды мектепалды топ балаларының коммуникативтік дағдыларын

дамыту құралы ретінде жүйелі түрде қолданылды. Зерттеу үдерісі жоспарлау, өткізу, бақылау және талдау кезеңдерін қамтыды. Әр ұйымдастырылған іс-әрекетте сөздік, заттық және үстел үсті дидактикалық ойындары кешенді түрде жүргізілді. Мысалы, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасына сүйене отырып, мектепалды топ балаларының байланыстырып сөйлеуін келесі заттық дидактикалық ойындар арқылы дамыта аламыз:

«Бұл не? Сипаттап айт» ойыны. Бұл ойынның күтілетін нәтижесі – балалардың байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастыру. Мұнда балалар заттарды толық және нақты сипаттай алады, сөздік қоры молаяды, сұрақ қоя білу және оған толық жауап беру қабілеті дамиды, диалогтық қарым-қатынасқа еркін түседі.

Топта ойналу барысы: тәрбиеші балаларды шеңберге отырғызып, бір баланы ортаға шақырады және оның қолына бір затты береді. Бала заттың атауын атамай, оның түсін, пішінін, көлемін және қандай мақсатта қолданылатынын сипаттайды. Қалған балалар мұқият тыңдап, сипаттама бойынша заттың не екенін табуға тырысады. Ойын барысында балалар бір-біріне сұрақтар қойып, жауап береді, мысалы: «Бұл не үшін керек?», «Қандай түсті?», «Қайда қолданылады?». Дұрыс жауап берген бала келесі болып ортаға шығып, ойын жалғасады. Осылайша балалар бір-бірімен еркін қарым-қатынас жасап, өз ойларын жүйелі жеткізуге дағдыланады.

Келесі ойын: *«Кім не істейді?».* Ойынның күтілетін нәтижесінде – балалардың етістік сөздерді дұрыс қолдану дағдылары қалыптасады. Мұнда сөйлем құрастыру қабілеті дамиды, өз ойын толық жеткізе алады, сұрақ қою және оған нақты жауап беру арқылы диалогтық қарым-қатынасқа түседі.

Топта ойналу барысы: тәрбиеші балаларды шеңберге отырғызып, әртүрлі мамандық иелерінің суреттерін көрсетеді. Балалар көрсетілген кейіпкердің не істейтінін айтып, толық сөйлем құрайды. Мысалы, «Дәрігер адамдарды емдейді», «Мұғалім балаларды оқытады». Ойын барысында балалар бір-біріне сұрақ қойып, жауап береді, осылайша өзара диалог құрады. Кейін балалар рөлдерге бөлініп, мамандықтарды бейнелеп көрсету арқылы сөйлеу белсенділігін арттырады. Осы процесс барысында балалардың сөздік қоры кеңейіп, байланыстырып сөйлеу және коммуникативтік дағдылары дамиды.

Келесі кезекте *үстел үсті дидактикалық ойындары* арқылы мектепалды топ балаларының сөздік қорын дамытуда мына ойындарды қарастырдық: «Төлін тап». Ойынның күтілетін нәтижесі – балалар жануарлар мен олардың төлдерін дұрыс сәйкестендіреді, жалпылаушы сөздерді орынды қолданады, сөздік қоры кеңейеді, зат есімдерді дұрыс қолдану дағдысы қалыптасады, байланыстырып сөйлеу және өз ойын жүйелі жеткізу қабілеті дамиды.

Топта ойналу барысы: тәрбиеші үстел үстіне үй жануарлары мен олардың төлдерінің суреттерін араластырып қояды. Балалар әр жануарға сәйкес төлін тауып, жұптастырады. Мысалы, «сиыр – бұзау», «қой – қозы», «жылқы – құлын», «түйе – бота». Әр бала өз таңдаған жұбын атап, толық сөйлем құрайды: «Сиырдың төлі – бұзау», «Жылқының төлі – құлын». Кейін балалар жалпылаушы сөздерді қолданып, «Бұлар – үй жануарлары» деп қорытынды жасайды. Ойын барысында балалар бір-біріне сұрақ қойып, жауап беріп, өзара пікір алмасады, осылайша сөйлеу белсенділігі мен коммуникативтік дағдылары дамиды.

Келесі кезекте *сөздік дидактикалық ойындары* арқылы мектепалды топ балаларының сөйлеуін дамытуда мына ойындарды қарастырдық: «Дыбыс қайда тұр?». Ойынның күтілетін нәтижесі – балалар сөздегі дыбыстардың орнын анықтай алады, дауысты және дауыссыз дыбыстарды ажыратады, дыбыстық талдау дағдылары қалыптасады, дұрыс дыбыстау қабілеті дамиды.

Топта ойналу барысы: тәрбиеші үстел үстіне түрлі суреттерді (алма, үй, доп, ат т.б.) орналастырады. Балалар суретті таңдап, оның атауын айтып, берілген дыбыстың сөздің басында, ортасында немесе соңында тұрғанын анықтайды. Кейін балалар сол сөзбен сөйлем құрайды және бір-біріне сұрақ қойып, жауап береді. *«Қалай айтамыз?»* ойыны. Ойынның күтілетін нәтижесі – балалар синоним және антоним сөздерді дұрыс қолданады, сөздердің

мағынасын түсінеді, сөйлеу мәдениеті қалыптасады, байланыстырып сөйлеу және диалогтық қарым-қатынас дағдылары дамиды.

Топта ойналу барысы: тәрбиеші балаларды шеңберге тұрғызып, қолына доп алады. Тәрбиеші бір сөзді айтып, допты кез келген балаға лақтырады. Допты қағып алған бала айтылған сөзге мағынасы ұқсас немесе қарама-қарсы сөзді табады. Мысалы, тәрбиеші «жақсы» десе, бала «тамаша» немесе «жаман» деп жауап береді. Кейін сол сөзді қатыстырып толық сөйлем құрайды. Ойын осылай жалғасып, балалар кезекпен бір-біріне доп лақтырып, сөз айтып, жауап береді. Ойын барысында балалар бір-біріне сұрақ қойып, жауап беріп, өзара диалогқа түседі. Осы арқылы балалардың сөздік қоры байып, өз ойын еркін әрі нақты жеткізу қабілеті дамиды.

Сонымен бірге, «Күн мен түн» ойыны. Ойынның мақсаты: жаңа сөздерді есте сақтау, балалардың байқампаздығын дамыту. Ойынның шарты: педагог балаларға бірнеше суреттер көрсетеді, балаларға сұрақтар қойып, суреттердің атауын сұрайды. Педагог берілген суреттерден бір суретті жасырып қояды. Балалар жасырынған суретті атап, табулары қажет. «Сөйлемді толықтыр» ойыны. Ойынның мақсаты: балалардың байланыстырып сөйлеуін, логикалық ойлауын дамыту. Ойынның шарты: Балаларға сөйлемнің басындағы жолын айтып, сөйлемді аяқтауды ұсыну: «Балалар гүлзардағы гүлдерге су құйып жатыр, себебі ...». «Ағаштарда жапырақтар сарғаяды, өйткені ...», «Адамдар қыста қалың киінеді, себебі ...». «Сиқырлы қалта» ойыны. Ойынның мақсаты: Диалогтік сөйлеуді жетілдіру, сөздерді дұрыс, анық айтуды жаттықтыру. Ойынның шарты: ойынға 5-6 бала қатысады. Тәрбиеші сиқырлы қалтаны ортаға қойып балаларды кезекпен шақырып, сол қалтадағы заттарды алғызады. Балаларға сұрақтар қояды, алған заттарын сипаттайды және т.б.

Жоғарыда берілген дидактикалық ойындар арқылы коммуникативтік дағдыларды дамыту бірнеше бағытта тиімді жүзеге асырылады *Біріншіден,* тілдік даму қамтамасыз етіледі. Балалар жаңа сөздерді меңгереді, оларды сөйлеуде орынды қолдануды үйренеді, нәтижесінде сөздік қоры белсенді түрде кеңейеді. *Екіншіден,* диалогтік сөйлеу дамиды. Балалар бір-бірімен еркін қарым-қатынасқа түсіп, пікір алмасады, сұрақ қойып, толық жауап беруге дағдыланады. *Үшіншіден,* тыңдау және түсіну дағдылары қалыптасады. Балалар ойын ережесін дұрыс қабылдап, басқа балалардың сөзін мұқият тыңдауға және түсінуге үйренеді. *Төртіншіден,* эмоциялық-ерік саласы дамиды. Балалар өз сезімдерін білдіріп, басқалардың эмоциясын түсінуге, өз мінез-құлқын реттеуге дағдыланады.

Осылайша, дидактикалық ойындардың балалардың коммуникативтік дағдыларының дамуына кешенді түрде оң әсер ететіні дәлелденді. Демек, дидактикалық ойындарды жүйелі қолдану балалардың қарым-қатынас дағдыларын айтарлықтай жақсартады. Мектепалды топ балаларының сөздік қоры, сөйлеу белсенділігі артады, өз ойын еркін білдіру қабілеті дамиды. Сонымен қатар, балалардың өзара әрекеттесуі жақсарады, топта жағымды психологиялық климат қалыптасады.

Қорытындылай келе, мектепалды топта дидактикалық ойындарды жүйелі қолдану нәтижесінде:

- ✓ балалардың сөйлеу белсенділігі артты;
- ✓ өз ойын еркін жеткізу қабілеті дамыды;
- ✓ бір-бірімен қарым-қатынас жасау деңгейі жақсарды;
- ✓ топтық жұмысқа қызығушылығы өсті.

Демек, дидактикалық ойындар мектепалды топ балаларының коммуникативтік дағдыларын дамытуда тиімді құрал болып табылады. Ойын барысында бала еркін қарым-қатынасқа түсіп, тілдік және әлеуметтік тәжірибе жинақтайды. Сондықтан педагогтар оқу-тәрбие процесінде дидактикалық ойындарды жүйелі әрі мақсатты түрде қолдануы қажет деп қорытындылаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламалары https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235
3. С.Н.Жиенбаева, М.Е.Адамова, М.Н.Ерманова, және т.б. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуға арналған дидактикалық ойындар мен жаттығулар, кеңестер (ата-аналарға арналған) Әдістемелік құралы. - Астана, 2025. -80 б
4. Метербаева К.М. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі практикумымен / Оқулық. Алматы: «Kemel kitap» баспасы, 2023. 447 бет.
5. Еркебаева С.Ж. Жаңартылған білім мазмұны жағдайында мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың коммуникативтік дағдысын дамыту: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2023. – 140 б.

ӘОЖ 378:37.013(043)

СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТӘРБИЕЛЕУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Женбаев Нұрлан Бегалиевич
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2-курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Мы рассматривали самосознание учащихся как одну из главных целей системы образования. И мы учитывали несколько уровней самосознания.

Ключевые слова: самообразование, самопознание, самосовершенствование и самореализация.

Abstract. We considered student self-awareness as one of the main goals of the education system. We considered several levels of self-awareness.

Keywords: self-education, self-knowledge, self-improvement and self-realization.

Білім беру жүйесі студенттердің өзін-өзі тәрбиелеу арқылы дамытудың әдіснамалық негізі ретінде шығармашылық және кәсіби тәуелсіздікті дамыту бойынша моральдық көзқарастар мен идеялардың; отандық және шетелдік білім беру теориясындағы, педагогикасындағы және психологиясындағы гуманистік дәстүрлер мен идеялардың; және қазіргі заманғы, тұлғаға бағытталған білім берудің әлеуметтік-психологиялық аспектілерін енгізудің маңыздылығын барған сайын қолдануға қызығушылық білдіріп отыр. Адамзаттың жинақталған тәжірибесін болашақ ұрпаққа жеткізу үшін оны сақтау мақсатында гуманистік білім берудің басты бағыты жалпы азаматтық құндылықтарды арттыруға және күшті дамытуға жеке тұлғаның қатысуына бағытталып отыр.

Өзін-өзі тәрбиелеу – қалыптасқан идеалдар мен сенімдерге, сондай-ақ танылған мақсаттарға сәйкес жүйелі түрде өзгерістерге бағытталған адами әрекет болады. Өзін-өзі тәрбиелеу адамның даму сатысы мен санасын анықтайды және өз әрекеттерін басқалардың әрекеттерімен салыстыру арқылы қорытынды жасай білуді болжап отырады. Адамның өз әлеуетіне деген көзқарасы және кемшіліктерін мойындау қабілеті жетілгендікті көрсетеді және өзін-өзі тәрбиелеудің негізі бола алалды. Өзін-өзі тәрбиелеу өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі жүзеге асыру әдістерін қамти алады.

Қазақ ғалымдары өз еңбектерінде өзін-өзі тану арқылы (Х.Т. Шерьязданова, А.А. Семченко, Е.В. Бурова, Л.К. Көмекбаева, З.Б. Мадалиева, Г. Г. Соловьева) жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына, білім беру және танымдық іс-әрекеттеріне ықпал ететін және өзара

адамгершілік құндылықтар мен өзіндік бағытты таңдау мүмкіндігін беретін идеялар алынатынын атап өткен.

Біздің елімізде жарық көрген педагогика және психология түсіндірме сөздігінде «Өзін-өзі тану» ұғымының келесі анықтамасы берілді: «Өзін-өзі тану» - интроспекцияға негізделген өзін-өзі бағалау (өзін-өзі бақылау әдісі ретінде, психиканы субъективті тұрғыдан түсінуі): 1) бұл процестер интроспекцияның қарапайым әрекеттеріне қарағанда әлдеқайда күрделі және ұзақ, өзін-өзі бақылаудан жинақталған және өңделген деректер оларға тек бастапқы материал ретінде кіре алады; 2) адам өзі туралы ақпаратты тек өзін-өзі бақылау арқылы ғана емес, сонымен қатар сыртқы көздерден де алады - өз әрекеттерінің объективті нәтижелері, басқа адамдармен қарым-қатынасы болады» .

Қазіргі уақытта көптеген ғалымдар құнды жаңа пікірлерді жиі білдіріп келеді. Осыған байланысты студенттердің өзін-өзі тануы мен өзін-өзі түсінуінің дамуын зерттеу жеке дағдыларды жетілдіру және олардың өмірге дайындық сапасын жақсарту үшін жаңа мүмкіндіктер ашып береді. Өйткені, интеллектуалдық өмірдің осы аспектісін дамыту адамның еңбек, қарым-қатынас және оқу субъектісі ретіндегі моральдық дамуының алғышарты болып отыр. Өзін-өзі танудың тағы бір аспектісі - жеке тұлғаның нақты әрекетті бағыттау мен басқарудағы рөлі, ол негізін қалаушылардың еңбектерінде зерттелген (Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Суховская, В.Д. Шадринов, М.А. Құдайқұлов, Н.Д. Хмель және т.б.).

Жеке өзін-өзі тану бағыттарын саралау студенттерді өздерінің ішкі әлеміне батыруға және оларды болашаққа өздеріне деген берік сеніммен және жоғары моральдық стандартпен дайындауға негіз бола алады. Осыған байланысты А.Мұқанбетжанова былай: "...адам өзін-өзі тану және өзін-өзі анықтау процесінде туады. Тәрбие мен білім өзін-өзі анықтау жолына бағытталған және бұл жолда жеңіске жетуге ықпал етуі керек..." - деп келтіреді [1].

Студенттердің таңдаған саласында өзін-өзі түсінуі – адамның қоршаған ортадағы әрекеттерін белгілі бір бағытта, іс-әрекет субъектісі ретіндегі өз қабілеттеріне және өзіне деген эмоционалды және құндылыққа негізделген көзқарастарына негіздеп бағыттайтын адам психикасының ерекше құбылысы болады.

А.К. Маркова болашақ маман ретінде студенттің өзін-өзі түсінуін келесідей: «Студенттің маман ретіндегі өзін-өзі қабылдауының жиынтығы, болашақ маман ретіндегі тұтас өзіндік бейнесі, студенттің жеке басы ретіндегі қарым-қатынастар мен қағидалар жүйесі»- дейді [2].

Өзін-өзі түсінуді меңгерген адам не істеп жатқанын және өзіне не қойғанын түсіне алады, саналы түрде өндірістік мақсаттар қойып, оған жете алады, өз әрекеттерін жоспарлай алады, өз міндеттерін орындайды, сәтсіздіктерінің себептерін талдай алады және өз әрекеттеріне түзетулер енгізуге қабілеті жетеді. Өзін-өзі түсіну – бұл адамның өз тағдырын бақылауының және өзін-өзі анықтауының белгілі бір деңгейі болып табылады. Өзі өмір сүретін ортада өз жолын анықтаған адам - бұл өзінің өмірлік мақсаттарын түсінетін, өзінің әлеуетін, қалауларын, жеке және физикалық қасиеттерін, қабілеттерін, дағдыларын, таланттарын, сондай-ақ таңдаған білім беру мекемесінің ортасында білім алуға дайындық деңгейін толық пайдалануды жоспарлайтын адам болады [3].

В.Н. Козиев болашақ мұғалімнің өзін-өзі түсінуін өзін түсінетін және жұмысын белгілі бір жүйеге бағыттайтын адам ретінде қарастырған. Бұл әрекет арқылы студенттің жеке басы белсенді түрде дамиды, маңызды жеке қасиеттер мен дағдыларды саналы түрде дамыта алады [4].

Е.М.Боброва студенттердің өзін-өзі түсіну мазмұнына көп көңіл бөлген. Ол бұл аспектіні студенттер оқу барысында дамытатын дағдылардың үш тобына жіктеген: жалпы педагогикалық дағдылар, мамандандырылған дағдылар және жеке дағдылар болып тұрады [5].

Ал, Л.М. Митинаның айтуынша, студенттің өз мамандығы бойынша өзін-өзі түсіну деңгейінің төмендігі олардың тек жеке қасиеттер мен қабілеттерді түсінуіне байланысты болады. Өзін-өзі түсінудің жоғары деңгейіне жеткен студенттердің тұтас өзіндік бейнесі

олардың жалпы құндылық бағдарына біріктіріледі. Бұл бағдар олардың өзін-өзі дамытуы мен мақсаттарына жетуінің негізіне айнала аалды [6].

Өзіне сенімді, теңгерімді және байыпты сезінетін адам барлық әріптестеріне бірдей мейірімділікпен және теңдікпен қарайтын болады. Өз қабілеттерінің әлсіз, дамымаған аспектілерін түсінуге және жақсартуға деген ұмтылыс олардың жалпы жоғары өзін-өзі бағалауына кері әсер ете алмай қалады. Керісінше, өзін-өзі бағалауы төмен адам осал болады, қорқыныштары мен күйзелістеріне байланысты қоршаған ортаны теріс қабылдайды және көбінесе психологиялық өзін-өзі қорғау құралы ретінде авторитарлық стильге жүгініп отырады.

Қазақстандағы соңғы зерттеулер (А.Н.Нысанбаев, Г.Г.Соловьева, Э.Бурова) студенттердің эгоизм деңгейі төмен екенін және өздерін қорғауға бейім болғаннан гөрі басқаларға талапшыл екенін көрсетіп отыр .

П.А.Шавирдің еңбектерінде университет түлегінің өзін-өзі түсінуінің даму деңгейі оның өз жолын анықтауының табыстылығы мен рационалдылығының көрсеткіші болып табылады. Сондықтан өзін-өзі танудың ерекшеліктерін ескеру және оны жетілдірудің қосымша аспектілерін іздеу университеттердегі педагогикалық дайындықтың табысты және жемісті дамуына ықпал ете алады [7].

Е.В. Шорохованың эксперименттік зерттеулері өзін-өзі тану адамның өз жолын белсенді түрде түсінуіне әкелетінін көрсетіп отыр. Зерттеуші ғалымдардың барлығы дерлік өзін-өзі тануға, өзін-өзі бағалауға және өзін-өзі бағыттауға негізделген өзін-өзі тануға баса назар аударып отыр [8].

Бұл сипаттамалар студенттің жеке басының өзін-өзі түсінуін және оның өзіндік дағдыларының дамуын анықтай алады (А.А. Вербицкий).

Өзін-өзі түсіну, яғни өзінің «Мені» жеке тұлғаның өзін-өзі тану процесі арқылы қалыптаса алады. Студенттің өзін-өзі тану оқу процесі арқылы жүзеге асырылып отырады. Педагогикалық шығармашылық психология саласындағы зерттеулер көрсеткендей, өзін-өзі тану өзін-өзі жетілдіру үшін таусылмас мүмкіндіктер ашып береді (В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров, Г.Б. Корнетов).

Өзін-өзі тану - белгілі бір уақыт кезеңін қамтитын көп қырлы, күрделі процесс болады. Ол өзін-өзі танудың әртүрлі түрлерімен бірге жүретінін білеміз. Өзін-өзі танудың бірінші деңгейінде бұл процесс басқалармен өзін-өзі салыстырудың әртүрлі түрлері арқылы жүзеге асырылып отырады. Бұл өзін-өзі танудың *бірінші* кезеңі. *Екінші* деңгейде жеке тұлға өзін өзінің жетістіктерімен салыстырып отырады. Өзін және өз әрекеттерін өз көзқарасы мен басқалардың көзқарасы тұрғысынан талдау арқылы бұл сала өзінің жағдайын, өзінің «Менін» түсінуді дамыта алады. Осы әлеуметтік «айна» арқылы студент өзін-өзі тәрбиелеуді арттырады және өзін адами тұрғыдан түсінеді. Өзін-өзі түсіну дәрежесі және оның табиғаты болады. Өзін-өзі тану процесі көптеген факторларға, соның ішінде адамдардың өздеріне байланысты болады. Адамның өзінің ішкі әлемін түсіну деңгейі, оның дәрежесі бола алады. Бұған деген қажеттілік және олардың рефлексияға деген қажеттілігінің дәрежесі өзін-өзі тану процесіне әсер етіп отырады.

К.М. Левитан, С.Г. Вершловский және басқалардың пікірінше, болашақ мұғалім болуға дайындалып жатқан студенттердің өзін-өзі тануының негізгі әдістері мынау: өзін-өзі бақылау, педагогикалық өзін-өзі талдау, педагогикалық рефлексия, өзін-өзі сынау және өзін-өзі басқару болады.

Өзін-өзі бақылау - бұл адамның өзін, әрекеттерін және қарым-қатынастарын сыртқы тұрғыдан бақылау мүмкіндігі болады. Адам өзінің ішкі күйіне бірнеше рет назар аудару арқылы әртүрлі жағдайларда қалай әрекет ететінін түсіне алады. Өзін-өзі бақылау басқалар көрмейтін немесе білмейтін өзі туралы құнды ақпарат бере алады. Бұл оларға өздерінің күшті және әлсіз жақтарын тереңірек түсінуге көмектесіп отырады.

Адамның өзіне деген көзқарасы неғұрлым сындарлы болса, оның өзін-өзі тану деңгейі соғұрлым жоғары бола алады. Керісінше, адам болашақ маман ретінде неғұрлым

мұқият дайындалса, оның өзін-өзі бағалауы мансабы бойында соғұрлым сындарлы болып отырады.

Н.Е. Шафажинская өзін-өзі бағалауды жеке өсу мен даму құралы ретінде пайдалану студенттердің болашақ мамандығына дайындығының тиімділігін арттыруда маңызды фактор екенін көрсеткен. Өзін-өзі танудың тағы бір әдісі - өзін-өзі бақылау. Жоғары адамгершілікке ие, жан-жақты дамыған студент жоғары өзін-өзі бағалауымен және ішкі сабырлығымен ерекшелене алады.

Адамның *өзін-өзі бақылау, бағалау, өзін-өзі түзету және өзін-өзі ұстау* қабілеті жоғары мәдениет пен жетілген интеллекттің көрсеткіші болады. Өзін-өзі бақылау әрқашан нақты мінез-құлықтың, қарым-қатынастың және әрекеттердің олардың мақсаттарына сәйкестігін талдауға көмектесіп отырады. Жалпы, көптеген авторлардың пікірінше, өзін-өзі тану студенттің өзін-өзі тәрбиелеуінің, білімін жетілдіруінің және жеке дамуының алғышарты болады.

Студенттердің оқытудағы табысы әрқашан олардың жоғары өзін-өзі бағалауымен, өзін-өзі тануында екіұштылық пен екіұштылықтың болмауымен және бейімделудің жоғары қабілетімен байланысты болады. Бұл өзін-өзі бағалау іс-шараларының қажеттілігін көрсетіп отыр. Өзін-өзі бағалау әрбір адамға өзінің тиімді стилін табуға және дамытуға мүмкіндік беріп отыр.

Студенттердің өзін-өзі бағалауы олардың экстраверсиясы мен невротизміне байланысты екенін анықталған. Студенттердің ортасы көбінесе олардың интроверсияға бейімделуіне ықпал етіп отырады. Интроверттердің экстраверттерге қарағанда өзін-өзі бағалауы төмен, ал невротизм деңгейі жоғары студенттердің өзін-өзі бағалауы қалыпты эмоционалды деңгейі бар студенттерге қарағанда жоғары болады (Р. Бернс) .

А.Комбс, М.Розенберг, Р.Бернс және басқалар болашақ мұғалімнің өміріндегі жоғары *өзін-өзі бағалаудың* маңыздылығы туралы жазған. Адамның оң өзін-өзі қабылдауы жоғары өзін-өзі бағалаудың дамуына әсер етеді, бұл олардың жұмыс тиімділігінің маңызды факторларының бірі болады.

Өзін-өзі бағалау мен тиімді оқыту арасында айқын байланыс жатыр. Тиімді оқытудың қажетті шарттарының бірі - адамның өзіне деген сенімділігі мен құзыреттілігін білдіреді. Аудиторияда өзін сенімді сезінген студент өзінің және студенттерінің кемшіліктерін оңай және тез тани алады.

«Әділдік, адалдық, моральдық және рухани өзін-өзі бағалау сезімі және студенттерге оң көзқараспен қарауға дайын адам студенттердің өзін-өзі түсінуіне және жеке дамуына тиімді әсер ете алады, оларға өзіне сенуді, құндылық стереотиптерін жеңуді және оқу мүмкіндіктерін жан-жақты қолдауды үйрете алады. Дегенмен, әртүрлі зерттеулердің нәтижелері (Бернс)» бұл маңызды жеке қасиеттердің даму деңгейі төмен екенін көрсеткен.

Студенттің *өзін-өзі тануы* білім беру жүйесіндегі негізгі мақсаттардың бірі болуы тиіс. Студенттің өзін-өзі оң жағынан өзгертуі қазіргі уақытта педагогика мен психологияға гуманистік көзқарастың маңызды бағыттарының бірі, оқыту мен тәрбиеге қатысатын әрбір адамның адамгершілік өзін-өзі дамытуын қамтамасыз етудің негізгі құралы болады. Болашақ мамандар өзін-өзі дамыту принциптерін меңгеруі керек болады; әйтпесе олар бұл үдерісте басқаларға қажетті көмек көрсете алмайтыны анық.

Кез-келген педагогикалық мәселені практикалық зерттеуді бастамас бұрын, зерттеудің тұжырымдамалық және терминологиялық негізін анықтау, негізгі ұғымдарды сипаттау және оларды зерттеуге әртүрлі теориялық тәсілдерді сипаттау қажет екенін білеміз. Бұл зерттеудің мақсаты - өзін-өзі тәрбелеудің мәнін ашу. Сондықтан біз жұмысымызды «өзін-өзі тәрбиелеу» сияқты педагогикалық құрылымды теориялық талдаудан бастайық. Осы теориялық талдау негізінде біз жұмысымыздың негізін құрайтын «өзін-өзі тәрбиелеудің» теориялық және практикалық анықтамасын жасаймыз.

«Өзін-өзі тәрбиелеу» - бұл адамның өз әрекеттерінің субъектісі ретінде өзінің жеке ерекшеліктерін біртіндеп түсіну процесі болады. Бұл процестің нәтижесі - өзіндік бейненің әртүрлі аспектілерін қалыптастыру болады.

Біздің түсінігімізде өзін-өзі тәрбиелеу, ең алдымен, жалпы адами танымның ерекше түрі, объектісі таным субъектісі болып табылатын танымдық әрекет болады. Өзін-өзі тәрбиелеудің *мақсаты* - адамның өз әрекеттерінің субъектісі ретіндегі сенімді ақпарат алуы. Мұнда танымның және тәрбиенің объектісі мен субъектісі біртұтас ұғым, біртұтас құбылыс болады. Өзін-өзі тәрбиелеу тәрбиелік әрекет ретінде қарастыра отырып, оның тиімділігі көп жағдайда жеке тұлғаның белсенділігіне және оның әрекетінің өзін-өзі тәрбиелеу процесіне бағытталған дәрежесіне байланысты екенін атап өтеміз. Сонымен қатар, кез- келген басқа әрекет сияқты, өзін-өзі тәрбиелеу әртүрлі тәрбиелік әрекеттер мен операциялар арқылы жүзеге асырылып отырады.

Олардың ішіндегі ең негізгілері - *талдау, жалпылау, салыстыру, сәйкестендіру және бағалау* болады. Өзін-өзі тәрбиелеу сыртқы ортаны тану арқылы да, әсіресе сезім, қабылдау, өзін-өзі бақылау және ойлау сияқты процестерді тану арқылы жүзеге асырыла алады.

Өзін-өзі тәрбиелеудің негізгі көздері - әрекет және қарым-қатынас болып табылады. Өзін-өзі тәрбиелеу арқылы адам өзін-өзі әрекет субъектісі ретінде түсінуді дамытады, өзінің ішкі мүмкіндіктерінің шегін анықтайды және өзін-өзі бағалауының негізділігін тексереді және жетілдіріп отырады.

Өзін-өзі тәрбиелеу – бұл дамуды қамтамасыз ететін ішкі рухани факторлар арқылы ұрпақтың тәжірибесін игеру процесі болады. Тәрбие процесі тек өзін-өзі тәрбиелеу кезінде ғана жүзеге асатыны белгілі. Бұл екі процесті біртұтас тұтастықтың екі аспектісі ретінде қарастыру керек болып тұр. Өзін-өзі тәрбиелеу арқылы адам өзінің рухани қажеттіліктерін қанағаттандыра алады.

Өзін-өзі тәрбиелеу арқылы рухани қажеттіліктерді жүзеге асыру үшін күнделікті өмірде адамдарды құрметтеу, оларды сүю және тиісті қарым-қатынас орнату қажет боады. Тек сонда ғана терең қанағаттану сезімін сезінуге болатыны белгілі. Адамдармен адамгершілік қарым-қатынас және оларға қызмет ету адамның рухани санасын арттырып отырады. Адам табиғатындағы физикалық және рухани сана «адамды», яғни адам санасын қалыптастыру үшін біріге алады. Егер рухани сана білім беруде басым болса, физикалық сана артта қалатыны белгілі. Сондықтан өмірде шындықты, жақсылықты, сұлулықты және махаббатты іздеу және оларға жетуге деген ұмтылыс біздің басты мақсатымыз болады, ал физикалық сана дененің дұрыс қалыптасуына ықпал етеді және рухани санаға қызмет етеді, әртүрлі материалдық игіліктер жасай алады. *Өзін-өзі тәрбиелеу жеке тұлғаның тұтастай өзін-өзі дамытуын, сондай-ақ мәдениет пен әлеуметтенуді қарастыра алады. Білім беру мен өзін-өзі тәрбиелеудің мақсаты - тәрбие шындығын талдау және білім беру мәнін адамзаттың жалпыға ортақ құндылық мәнімен біріктіру болады*.

Осылайша, XXI ғасыр Адам ғасырына айналуы керек болады. Өйткені жаһандану және ақпараттық жаратылыс жағдайында адамзат өркениеті жойылып кетуі ықтимал. Оның кепілі - білім беру мәселесінің білім беру, гуманистік бағыты болады. Демократиялық жаңарудың ерекше жағдайында білім берудің ізгілендіруге барынша назар аударуы келесі инновациялық процестермен байланысты болады:

- білім беру мәселесін оқу процесінде жеке тұлғаның дамуына бағытталуы;
- жеке тұлғаның жан-жақты дамуы үшін кешенді жағдайлар жасалуы;
- студенттердің құндылығына назар аударылуы;
- өзін-өзі тануға, өзін-өзі реттеуге және жеке тұрғыдан белсенділікті көрсетуге жағдай жасалуы.

Студенттердің өзін-өзі тәрбиелеуін жүзеге асырудың өзіндік анықтамасы, мазмұны, құрылымы және өнімділік көрсеткіштері болады. Педагогикалық жолдарды анықтайтын теориялық модельді қалыптастыру арқылы анықтауды қажет етіп отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұханбетжанова Ә.М. Тұлғалық бағдарлы оқытудың негізгі ұғымдары //Үздіксіз білім беру жүйесіндегі тұлғаны дамыту. Ғылыми-практикалық конференция. Евразия гуманитарлық институты, - Астана, 2024. - 126 б.
2. Маркова А.К. Психология труда учителя.–М.: Просвещение, 2023. - 190 с.
3. Аминов Н.А., Аверина И.С., Аршавин Л.И. Экспресс-диагностика профессиональной пригодности учителей. – Челябинск. – 2021. -156с
4. Козиев В.Н. Психологический анализ профессионального самосознания учителя. –Л., 2021.
5. Боброва В.Г., Кузьмин Н.И. Об уровне практической подготовленности выпускников пединститутов к воспитательной работе // Педагогика, 2024. №4, С.87-92.
6. Боброва В.Г., Кузьмин Н.И. Об уровне практической подготовленности выпускников пединститутов к воспитательной работе // Педагогика, 2024. №4, С.87-92.
7. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. –М.: Изд.Флинта, 2022.
8. Шавир П.А. Профессиональное самосознание на вузовском этапе подготовки учителя. //Советская педагогика. – М,2025. №8, С.92-97.9 Шорохова Е.В. Проблема «Я» и самосознания // Проблемы сознания - М, 2026.

ӘОЖ 37.091.212:37(043)

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қалыбек Нұрсұлу Қалыбекқызы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2-курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье обсуждается работа по формированию таких навыков, как всестороннее понимание и развитие у студента приобретенных знаний, а также стремление к исследованиям.

Ключевые слова: развитие, навыки, исследования, информация, научная работа.

Abstract. This article discusses the development of skills such as comprehensive understanding and development of acquired knowledge, as well as a desire for research.

Keywords: development, skills, research, information, scientific work.

Бүгінгі оқыту жүйесінде студенттің өзін-өзі ұйымдастыруының ерекше маңыздылығы – ол болашақ мамандардың білімнің әртүрлі салаларындағы ақпаратты пайдалана отырып, нақты практикалық мәселелерді анықтау және шешу қабілетіне әсер етуі мүмкін. Негізінен, академиялық жұмыстың мақсаты студенттің алынған білімді жан-жақты түсіну және дамыту, зерттеуге ұмтылу және алынған ақпаратты өз мақсаттарына жету үшін пайдалану қабілетіне негізделе алады [1].

Бұл мақсат халықаралық тәжірибеге және қазіргі уақытта біздің тәжірибемізде қолданылатын Қазақстандағы жоғары оқу орындарының мемлекеттік білім беру стандарттарын сәйкес ұйымдастырылған келесі академиялық жұмыс жүйесі арқылы жүзеге асырылады.

1. Академиялық жұмыстың нысандары [2].

– Академиялық жұмыс – студенттің бақылауымен және басшылығымен аудиторияды жүргізілетін жұмыс:

- Дәрістер;
- Практикалық сабақтар;
- Зертханалық сабақтар;

– Семинар сабақтар;
– Кеңес беру:

б.Студенттің басшылығымен және бақылауымен аудиториядан тыс орындалатын академиялық іс-шаралар мен жұмыстар:

– СӨЖ;
– СОӨЖ;
– Пәндер бойынша ағымдық кеңес беруде;
– Курстық жұмыстар және басқа жобалар бойынша кеңестерде;
– Дипломдық жұмыстар бойынша кеңестерде;
– Академиялық зерттеу жобалары;

в. Студенттің басшылығынсыз және бақылауынсыз сабақтан тыс орындалатын академиялық іс-шаралар мен жұмыстар:

- сабаққа дайындық;
- теориялық материалдардан хабардар болу;
- тесттік және курстық жұмыстардың орындалу барысы;
- компьютермен жұмыс істей алу;
- баяндамаларды дайындаудың әдісі;
- реферат, эссе жазудың әдісі;
- пәндік олимпиадаларға дайындық;
-байқауларға дайындық;
- ғылыми жұмыстарға пікір жаза білу, т.б.

Біздің тәжірибемізде «педагогика және психология» мамандығы бойынша оқитын студенттер үшін СОӨЖ-рын тиімді ұйымдастыруда оңтайлы қолданылатын оқу іс-әрекеттері келесі ғылыми педагогикалық және әдіснамалық алғышарттарға негізделеді:

- оқу іс-әрекеттері пәнге байланысты болуы керек, яғни, оқу іс-әрекеттері мен тапсырмалары оқу бағдарламасының пәндерінің мақсаттарына сәйкес әзірленіп, жүзеге асырылуы керек, себебі бұл пәндер болашақ мамандардың кәсіби дамуының негізін қалайды;
- оқу іс-әрекеттері мен тапсырмалары олардың нәтижелерін үздіксіз бақылауды және бағалауды қамтуы керек, бұл олардың тиімділігін арттыра алады; оқу іс-әрекеттеір мен тапсымаларын бақылау мен бағалау екі форманы біріктіру арқылы ұйымдастырылады; студенттің өзін-өзі бақылауы және өзін-өзі бағалауы; және оқытушылар құрамы мен мемлекеттік аттестациялау комиссия тарапынан бақылаудың болуы [3].

Біздің тәжірибеміз көрсеткендей, жалпы оқу процесін ұйымдастыру және осы процестегі оқу іс-әрекеттері мен тапсырмаларын ұйымдастырумен тікелей байланысы бар. Себебі, Қазақстан бойынша университеттер осы жүйеге көшіп алды.

Біздің ойымызша, оқыту процесін ұйымдастырған кезде келесі кемшіліктерге ерекше назар аудару қажет:

1 Оқу бағдарламасы мен оқу жоспарларында көрсетілген оқу іс-әрекеттеріне бөлінген қажетті сағат саны оқу бағдарламасының кестесінде дәл көрсетілуі керек. Қазіргі уақытта әрбір пән бойынша оқу бағдарламасының кестесінде оқу жылының бірінші аптасынан бастап 50 минуттық дәріс, содан кейін келесі 50 минут бойы студенттің өзі басқара алатын оқу іс-әрекеттері қарастырылды. Оқу бағдарламасындағы оқу іс-әрекеттерін жоспарлаудың бұл түрі формализмге әкеледі, себебі, бірнеше дәріс материалдарын қайталамай оқу іс-әрекеттерін жоспарлау әдіснамалық тұрғыдана мүлдем дұрыс емес деп есептеледі. Сонымен қатар, бұл ұйымдастырушылық процесс бұрынғы жүйеге үйренген студенттер үшін қолайсыздықтар тудырып отыр. Сондықтан, біздің ойымызша, оқу бағдарламасындағы алғашқы 3-4 аптаға тек дәрістерді жоспарлап, содан кейін оқу іс-әрекеттерін жоспарлаған дұрыс болады. Тек сонда ғана студенттер оқу тақырыптарымен – өз пәні бойынша жоспарланған жұмыспен, оны аяқтау әдістерімен, мақсаттарымен және міндеттерімен танысатын болады. Бұл оқу процесін дұрыс ұйымдастыруға мүмкіндік бере алады.

2 Қазіргі оқыту жағдайында білім беру іс-әрекеттерін ұйымдастырудағы келесі кемшіліктердің бірі – аудиториядан тыс іс-шараларды ұйымдастыру болып табылады. Әсіресе, көптеген жоғары оқу орындарында оқу процесі негізінен екі ауысымда жүргізілетін жағдайды ерекше атап өтуге болады. Сондықтан, студенттер бос уақытында кафедраларда және олардың арнайы кабинеттерінде жұмыс істеу мүмкіндігіне ие болмайтын жағдайлар кездеседі. Бұл жағдайда студенттер мен оқу процесі арасындағы субъект-субъект байланысы бұзылатын болады. Студенттер оқу іс-шараларын мүмкіндігінше жақсы орындауға тырысады, ал кез-келген кемшіліктерді түзетуге қосымша уақыт жұмсауға мәжбүр болып жатады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біз университет студенттерге сабақтан тыс уақытта арнайы кабиенттерде және кафедрада жұмыс істеу мүмкіндігін, сондай-ақ, әдебиеттер мен қосымша оқу материалдарына қол жеткізуді қамтамасыз етуі керек деп ойлаймыз. Студенттерге қойылатын ұйымдастырушылық талаптар да осында қажет болады.

3 Қазіргі оқыту жүйесі оқу процесіне айтарлықтай өзгерістер енгізіп отыр. Солардың бірі – оқу бағдарламасындағы аудиториялық сабақтар санының күрт қысқаруы (дәрістерге, практикалық сабақтарға және зертханалық сабақтарға бөлінген сағаттар санының азаюы). Бұл бірқатар қиындықтарға әкеліп отыр.

Атап, айтқанда, аудиториялық сабақтар санының азаюы, оқытушылардың бұрынғы екі-үш пәннің орнына бес-алты пәнді оқуына мәжбүр етіп отыр. Жаңа пәндер бойынша оқу іс-шараларын ұйымдастыру әдістемелік қолдауды қажет етеді, ал студенттерде бұған уақыт жетіспейді, себебі, оқу жылының апталық кестесінде жетіден сегізге дейін, кейде одан да көп пән болғандықтан, бұл бос уақыттың жетіспешілігіне әкеліп соғады. Сондықтан, бұл теріс жағдай, ең алдымен, кафедра мен оның меңгерушісінен үлкен жауапкершілікті, әсіресе, кафедра оқытушыларының жылдық оқу жүктемесін дұрыс жоспарлауды, атап айтқанда, аудиториялық және сабақтын тыс жұмыс жүктемесін біркелкі бөлуді, сондай-ақ оқытушылар үшін жыл сайынға ротациясыз жеке пәндерді жоспарлауды талап етуде. Жыл сайын жаңа пән тағайындау оған әдістемелік қолдау көрсетуді қиындатады, сайып келгенде білім беру сапасының төмендеуіне де әкелетінін білеміз.

Сондықтан, студенттердің оқу іс-әрекеттерін ұйымдастырған кезде, жоғарыда аталған білім беру жүйесіндегі оқу процесінің ұйымдадстырушылық мән мәтінін ескеру керек. Сондықтан, белгілі бір тақырыпты оқыған кезде, сол тақырыптағы студенттердің оқу іс-әрекетінің орнын анықтау әрі студенттердің оқу іс-әрекеттерінің оқылатын дәріс түрлеріне сәйкес келуін қамтамасыздандыру. Сонымен қатар, семестрдегі жүйесіз оқу іс-әрекеттері емтиха сессиялары кезінде академиялық көрсеткіштердің төмендеуіне және білім беру сапасының төмендеуіне әкелетіндіктен, оқу жылы бойы студенттердің жұмысын дұрыс бөлуге ерекше назар аудару керектігін де көрсетіп отыр. Сондай-ақ, студенттердің оқу іс-әрекеттеріне арналған ұйымдастырушылық және әдістемелік материалдарды жеке тапсырмалардың тақырыбы, қажетті беттер саны бар библиография, практикалық немесе семинар сабақтарының жоспары, өзіндік жұмыстарға арналған тапсырмалар және пәнді оқу үшін қажетті басқа да пәндер сияқты мәселелер нақты көрсетілуі керек екенін ескеріп отыру.

Студенттердің оқу іс-әрекеттерін жоспарлаған кезде, (өзіндік оқудан басқа) СӨЖ, (студенттердің оқытушымен бірікккен өзіндік жұмысы) СОӨЖ – да сағат бөлінетінін білу. Яғни, студенттің өзіндік жұмысының көлемі әр пән бойынша бөлінген дәрістердің, практикалық сабақтардың және семинарлардың жалпы көлемінен кем болмайды. Оқу іс-әрекетінің қалған сағаттары оқытушы тағайындаған күнделікті орындауды қажет ететін тапсырмалармен толықтырылып отырады. Әрбір пән бойынша оқу бағдарламасының тиісті бөлімдерінде студенттердің жоспарланған академиялық іс-шаралары, олардың уақыт талаптары, бағалау кезеңдері мен коллоквиумдары, курстық жұмыстар, семестрлік тапсырмалар, есептер және басқа де жобалар көрсетілуі және қамтылып отырады.

Енді зерттеу мақсаттарымызға байланысты, біз тәжірибемізде кеңінен қолданылатын жоғары сапалы жұмыстың дәстүрлі түрлеріне тоқталып өтейік:

Семинар сабақтары – студенттердің, әсіресе, бірінші курс студенттерінің, жоғары оқу орнының арнайы факультеттің кафедрасында дайындалатын және жауапкершілікт талап ететін алғашық практикалық сабақ болып табылады.

Рефераттар көбінесе бірінші курс студенттерінін өзіндік жұмысы. Рефераттарды дайындау кезінде студенттер зерттеу дағдыларын меңгерумен және қажетті материалдарды жинаумен қатар, көпішілік алдында сөйлеу дағдыларына қалыптасады.

Эссе – студенттер жиі қолданатын өзіндік жұмыс түрі болып табылады. Эссе дайындаған кезде рецензент, оппонент және қосымша эссе дайындайтын адам тағайындалуы ықтимал.

Шығармашылық тапсырма.

a) берілген мәселені шеше алу;
b) жеке оқу курстағы проблемалық сұрақтардың шешімдерін таба алу;
c) қателері бар мәтінмен жұмыс істей алуы; мұны студенттердің өздері немесе студент жазса да болады.

Ғылыми немесе проблемалық ақпарат көбінесе студентпен ағымдағы тақырыпқа байланысты жоспарланып отырады. Мұндай өзіндік жұмыс бір курстағы студенттер арасындағы талқылау түрінде болуы ықтимал.

Курстық жоба – студенттің оқу нәтижелерін көрсететін өзіндік шығармашылық презентациясы болады. Ол студенттің білімін тереңдетуге және кеңейтуге ықпал етеді, оларға теориялық және іргелі материалдарды талдауға және өз ойларын жазбаша түрде білдіруге үйренеді. Курстық жоба немесе дипломдық жоба академиялық жұмыстың синезі болғандықтан, болашақ мамандар үшін өте маңызды курстық жобаны ерекше атап өттік. Тәжірибе көрсеткендей, егер бір курстық жобаны екі немесе үш студент орындаса, жобаның практикалық сапасын арттыруға болатыны белгілі. Мұндай топтық тәсіл өзіндік жұмысты, өзара көмекті ынталандыратыны, сондай-ақ шығармашылық пен жауапкершілікті арттыратыны белгілі. Өйткені, жобаман жұмыс істеу процесінде студенттер таңдау еркіндігіне ие, яғни, психологиялық үйлесімділігіне, ұсынылған тізімдегі жоба тақырыбына, зерттелетін бағдарламаға, беттердегі суреттердің ықшамдылығы мен орналасуына, жобаны қорғау кезінде бөлімдердің көрсетілу тәртібіне байланысты қосымша авторлар – мұның бәрін студенттердің қалауына қалдыруға болатынын білеміз.

Жоғары оқу орындарында білім беру қызметін ұйымдастырудың қарапайым және ыңғайлы тәсілі – коллоквиум, ол белгілі бір тақырып бойынша баяндама немесе деректі мәселеге арналған зерттеу жинағы түрінде бола алады. Егер студенттер жазған семестр немесе курс кезеңінде жасаған «мазмұндама» әртүрлі академиялық талқылаулар арқылы қабылданса, студенттер білім беру қызметінен әлдеқайда тиімді пайдасын көретіні белгілі. Сонымен қатар, студенттердің өзін-өзі бағалауы, глоссарий құрастыру, ғылыми шолулар мен мақалаларды дайындау және жазу сияқты шаралар жақсы нәтиже бере алады. Әрине, бұл студенттерден шығармашылық әдістерді қолдануды талап етіледі.

Қорытындылай келе, студенттердің оқу іс-әрекетін ұйымдастыру және оны білім беру жүйесінде дамыту мәселесін шешудің ең тиімді жолдарының бірі – ғылыми негізделген және мұқият зерттелген оқулықтар мен оқу құралдарын оқу процесіне енгізу болып отыр. Бұлар дәстүрлі оқыту әдістерінен алшақ және қазіргі заманғы үрдістерге сәйкес (студенттерге әртүрлі ақпараттық ресурстарды еркін пайдалануға және электрондық оқыту әдістерін пайдалану үшін оңтайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік беретін техникалық құралдар жиынтығы: электрондық оқыту құралдары, компьютерлік оқыту бағдарламары, бағалау бағдарламалары, демонстарациялық бағдарламалар, компьютерлік модельдер ж.б) келеді. Сол сияқты күрделі технологиялық тапсырмалар үшін кейс-стади технологиясын пайдалану өте маңызды, себебі, студенттер өздерінің инновациялық ойлауын, дәстүрлі емес әдістері мен тәсілдерін оларды орындау барысында көрсетеді.

Сондай-ақ, оқу іс-әрекеттерін ұйымдастырған кезде тапсырма әрбір студенттің дайындық деңгейін ескере отырып жасалуы керек екенін атап өткен жөн, сонда студент сайып келгенде өзін тек пайдаланушы ретінде ғана емес, сонымен қатар жаңа білімді

таратушы ретінде де сезінеді және олардың жеке танымдық белсенділігі әлеуметтік маңызға ие бола алады.

Осылайша, қазіргі заманғы жоғары оқу орындарында берік орныққан кредиттік білім беру жүйесін оқу іс-әрекеттерінің әртүрлі түрлерін пайдалануға мүмкіндік бере алады. Ғылыми әдебиеттерде берілген анықтамаларды талдай отырып және өз тәжірибемізге сүйене отырып, білім беру қызметінің түрлерін оқу қызметінің мазмұнына, жүзеге асыру әдістеріне, ұйымдастырушылық ерекшеліктеріне, оқу процесінде қолданылуына, студенттердің қажетті дағдыларын дамытуына, студенттердің бірлескен шығармашылық жұмысының әсеріне және оқу-танымдық іс-әрекеттерді ұйымдастырудың және оны білім беру жүйесінде дамытудың тиімділігіне байланысты топтастыруды орынды деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Каптерев П.Ф. Педагогический процесс. – СПб: https://obrazovanie21.narod.ru/Files/2008_3_p75-78.pdf
2. Чистохвалов В.А. Кредиты единицы как инструмент академического признания и мобильности. // «Образовательные технологии». - 2024. №3-4. – С. 103-108
3. Асанов Н.А., Сеитов Б.Х. К вопросу об изучении познавательной деятельности студентов: матер. научно-методической конференции Научно-методические аспекты реализации кредитной технологии в системе высшего профессионального образования». - Алматы: ҚазҰУ. 2023, кн.4.- С.48-51.

ӘОЖ 378:37.013.2(043)

ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ТӘЖІРИБЕНІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МОДЕЛІ

Мырзахан Ерсұлтан Серікұлы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 2-курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье раскрывается роль педагогического опыта, оказывающего существенное влияние на формирование педагогического психолога как профессионала. Рассматривается уникальность педагогического опыта в данной профессии по сравнению с другими специалистами.

Ключевые слова: педагогическая практика, совершенствование, развитие, педагогический психолог, поведение учащихся.

Abstract. This article explores the role of teaching experience, which significantly influences the development of educational psychologists as professionals. The uniqueness of teaching experience in this profession, compared to other specialists, is discussed.

Keywords: pedagogical practice, improvement, development, educational psychologist, student behavior.

Студенттердің педагог-психолог ретінде қалыптасуына педагогикалық іс-тәжірибенің ролі ерекше. Педагогикалық іс-тәжірибеде студент практикант дәрежесінен педагог-психолог дәрежесіне жетеді, сондықтан оның рөлдік позициясы арқылы өзіне және өзгеге көзқарасы өзгеріске ұшырайды. Осындай мүмкіндікті пайдалана алатын тек саналы адам ғана. Студенттер педагог-психолог мамандығының қуанышы мен қиындығын сезініп, тәжірибе жинайды. Психологиялық-педагогикалық білім беруді жаңартудың теориялық

және әдіснамалық негіздерінің көмегі арқылы іздестіруді өзектендіру қазіргі білім берудің көкейкесті мәселесін шешу қажеттілігімен байланысында.

Қазіргі мектептің педагог-психологы еңбегінің тиімділігі оның психологиялық-педагогикалық даярлығының мазмұнына, ЖОО-дағы педагогикалық процестің білім, іскерлік және тұлғалық сапасымен өлшенеді. Студенттердің – болашақ мамандарды оқыту, психологиялық және педагогикалық білімді және іскерлікті терең игертудің мәні, оның өмірлік мағыналылығы, педагог-психолог еңбегінің функционалдық мәнін түсініп, сонымен қатар, өзін осы қоғамның белсенді адамы ретінде түсінуін қамтиды.

Педагогикалық іс-тәжірибе барысында болашақ педагог-психологтың оқушы мұқтажын сезініп, қарым-қатынас психологиясын меңгеру арқылы, әр оқушымен жеке жұмыс жүргізу тәжірибесінің дамуы, ата-анамен байланысты күшейтіп, оқушылардың өзін-өзі басқаруына жағдай жасап, еңбекке ұдайы қатысуын қадағалап, үлкенді сыйлау сияқты мінез-құлықтарының қалыптасуына ықпал ете алу әдістерін меңгеру керек. Осындай бастама кейін кәсіби педагог-психологтық жұмысында жалғасын табатыны белгілі. Мұндай дәстүрлі педагогикалық іс-тәжірибені студенттер тек психологиялық бақылау өткізумен ғана шектелмеуі керек екенін білуі керек. Сондықтан, өткен жылдардағы жіберген қателіктерін қайталамай, оларды еске түсіріп, балалармен қарым-қатынасқа дайындықты күшейте түсу қажет.

ҚР 2019 жылы 27 желтоқсанда қабылданған «Педагог мәртебесі туралы» Заңы педагогтық мамандық пен қызметтің жауапкершілігін арттырғанын білеміз. Осы заңның алғашқы бабында: «Педагог – педагогтік немесе тиісті бейіні бойынша өзге де кәсіптік білімі бар және білім алушыларды немесе тәрбиеленушілерді оқыту мен тәрбиелеу, қолдау, ұйымдастыру бойынша педагогтің кәсіптік қызметін жүзеге асыратын адам», - десе, бұл тұжырым педагог кәсібінің қандай ауыр екенін көрсетіп тұр [1].

Олай болса, жас ұрпақ алдындағы осындай жауапкершілікті мойнына алған болашақ мамандарды дұрыс таңдай алу – біздің басты міндетіміз болады. Білім беру жүйесіндегі психологиялық қызмет көрсетуге деген сұраныстың, алдымен, білім беру стандарттары мен «Білім туралы» Заңда берілген өскелең ұрпақтың интеллелектуалдық және тұлғалық қабілеттерінің дамуына көңіл бөлу керектігі айтылады [2,3].

Қазіргі кездегі білім берудегі психолог жұмысы өте маңызды болып отыр. Және де студенттердің әлеуметтенуін психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етілуінің өзектілігімен байланысы бар. Балалардың психологиялық денсаулығын нығайту үшін білім беру ошақтарында психологиялық қызметті дамытудың қажеттілігін көріп отырмыз. Осыған сәйкес педагог-психологтың біліктілігі мен кәсіби құзыреттіліктерін арттыру керектігі, бұлар кәсіби стандартқа сай жұмыс істеуге болатынын көрсетеді.

Демек, болашақ педагог-психолог маманы білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие, тәрбиелік және басқару жұмысын психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ете алу, Оқушыларға, мұғалімдерге, ата-аналарға, әкімшілікке психологиялық-педагогикалық бағыт беру, Оқушылардың әртүрлі жастағы психикалық дамуы мен әлеуметтенуіне психологиялық-педагогикалық қолдау көрсете алу. Білім берудің жаңа моделіне көшуге байланысты дәстүрлі бағыт-бағдарға сараптамалық талдау, әдістемелік жобалау қызметтері қосылып отыр.

Педагогикалық модельдеуде ғылыми мәтіндерді жиі қолданатын жобалау болып табылады. Кейбір басылым беттерінде мұндай терминдер салыстырмалы түрде пайдалана отырып, бір-бірін алмастыру болады, яғни қажет жағдайда синонимдер де қолданылады. Қазіргі педагогикалық модельдеудің көпшілігі дидактикалық құбылыстарды құрайды. Тәрбиелік үдерістер модельдеуде аз зерттеліп жүр. Мұның себебінің өзі тәрбиенің адам айтқысыз қиындауында, оның нәтижелеріне әсер ететін факторлардың сан алуандығында.

Педагогика ғылымында модельдеу әдісін В.А.Штофф, американ ғалымы М.Вартофский еңбектерінде келтірілген [4,5]. «Модель» - терминін ғылымға алғаш рет ірі ғалым Г.Лейбниц әкелді. Педагогикада «модель» ұғымы қоршаған орта жайлы қолайлы және арнайы мақсат үшін дайындалған объектілердің ақпараттық тепе-теңдік түрі болып

табылады [6]. Соңғы жылдары модельдеу әдісін ғылым мен тәжірибенің көптеген салаларында молынан қолданылып келе жатқандығын ғалымдардың еңбектері арқылы дәлелдейді. Кез-келген педагогикалық зерттеулердегі модельдеу әдісінің практикалық құндылығы зерттеу объектілерінің негізінен адекваттылымен дәлелденіп келеді.

ЖОО-да осы мәселені шешуде яғни болашақ педагог-психологтарды дайындау мақсатында білім беру процесінің барлық мүмкіндігі жүйелі пайдаланбай келе жатқандығын білеміз. Осыған байланысты болашақ педагог-психолог мамандарын кәсіби дайындаудың үдерісін модельдеу және соны жүзеге асыра алудың тиімділігін анықтау қажеттілігі туындады. Құрылымдық-мазмұндық модель – педагогикалық білімді жаңғырту үдерісінде педагог-психолог студенттерінің педагогикалық іс-тәжірибеге бағытталған кәсіби даярлықтың қалыптасуындағы білім беру үдерісінің үлгісі болып табылады. Бұл модель мақсат-міндеттен, мазмұндық жүйеден, компоненттен және бағалаудан құралды (1-сурет).

Мақсаты: студенттерді іс-тәжірибеге бағыттау арқылы оқытудың оқу-әдістемелік негізін жасау;

Міндеті: студенттерді іс-тәжірибеге бағыттау арқылы оқытудың ғылыми-теориялық негізін және оларды жаңартылған мазмұн мен заманауи талаптарға сай дайындау.

Кәсіби педагогикалық мақсат пен міндеттің мазмұны, нормативтік көлемі жоғары оқу орнындағы дайындыққа қойылған талаптар мен жоғары оқу орнынан кейінгі қызмет деңгейіне байланысты қаралады. Педагог-психологтың дайындығы психологиялық және педагогикалық пәндер бойынша алатын білім, білік, дағдыны арнайы қабілеттері мен жеке бас сапаларын (интеллект, мінез-құлық, темперамент, психика) дамытуынан, білімділігі мен икемділігі, өз мамандығына, кәсіби қызметіне деген көзқарасы мен қызығушылығын, ынта-жігерін жетілдіруінен құралады.

Сурет – 2. Педагог-психологтардың педагогикалық іс-тәжірибеге бағытталған кәсіби даярлығын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі

Мазмұндық жүйе – практикалық бағыт алған кәсіби дайындықтың төрт кезеңінен тұрады. Атап айтатын болсақ, 1-кезең педагог-психолог мамандығымен таныстыру, мотивті дамытуға үлес қосуы; 2-кезең кәсіби маңызы бар жеке қабілеттерді дамытып, өзінің жеке траекториясын таңдай алуы; 3-кезең кәсіби құзыретті қалыпқа келтіру,педагог-психологтың өзіндік стилін құруы: 4-кезең кәсіби құзыреттілік рефлексиясын жетілдіруі. Педагог-психологты кәсіби дайындаудың әр компоненті біртұтас педагогикалық үдеріс аймағында кәсіби дайындықтың сапасын бағалап беретін өлшемдер мен деңгейлер, критерийлер сияқты базалық сипаттамалардың кешенімен айқындалуы қажет.

Инновациялық бағыт белгілі бір жаңа идеяның тиімділігін бағалай алатындай нақты критерийлер пайдалану арқылы іске асады. Педагогикалық іс-тәжірибені зерттеудің педагогикалық жаңалықтары мынадай критерийлер жиынтығын береді: жаңашылдық, оптималдылылық, жоғары нәтижелілік, бұқаралық тәжірибеде шығармашылылықпен қолдана алу.

Мотивациялық компонент – педагог-психологтың кәсіби дидактикалық құзыреттілікке қарай тұрақты ынтасының болуы, талпыну арқылы қажеттіліктердің алға шығуы, кәсіби жұмысына ұмтылыс білдіруі, жаңашылдық жолындағы ізденістері мен оның мәнін түсінуі және де дұрыс қадамдар жасағанынан көрінеді.

Әдіснамалық компонент – болашақ педагог-психологтың әдіснамалық білімге ынта мен қызығушылығының мол болуы, әдіснамалық білімдердің мазмұндық деңгейін түсініп, оны өз тәжірибесінде қолдана алуынан білінеді.

Технологиялық компонент – болашақ педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігін тәжірибеде жүзеге асыруға бейімділігі, инновациялық іс-әрекетке ұмтылысы, педагогикалық технологияларды іріктей алуы және қолданысқа енгізуі, компьютерлік сауаттылығы мен біліктілігі, іскерлілігі арқылы қолдана білуінен көрінеді.

Мазмұндық компонент – теориялық және практикалық блоктан, әрі қарай болашақ маманның психологиялық және педагогикалық дайындық деңгейімен, тұтас педагогикалық процесс заңдылықтары арқылы білім жүйесін меңгеруімен анықталады.

Бағалау-рефлексия компоненті – өзінің дидактикалық іс-әрекеті арқылы көрінетін жетістігі мен кемшілігін талдауы, бағалай алуы, өзінің іс-әрекетіне бақылау жасауы, нәтижесін диагностикалаудан өткізе білуіндегі көріністер кіреді. Осы сипатталған компоненттер бірлесіп қызмет атқарғанда ғана, біз зерттеп отырған кешенді сапалардың

бар екендігін, не жоқ екендігін, мөлшерді, деңгейлерін көрсете алады. Осының арқасында біз болашақ педагог-психологтардың кәсіби дайындық компонентін төмен, орта, жоғары деп алдық.

Кесте 1. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби даярлық компоенттері

Компоненттері	төмен	орта	жоғары
Мотивациялық	Алғашқы педагогикалық іс-тәжірибеде кәсіби даярлыққа мотивацияның төмен көрінуі	Кәсіби ізденудің байқалуы, педагогикалық іс-тәжірибенің маңызы мен керектігіне түсінігінің болуы	Педагогикалық іс-тәжірибе кезіндегі ізденістің болуы, педагог-психологқа тән құзыреттіліктің мәнін түсінуі және оған қадам жасауының жоғарылылығы
Әдіснамалық	Кәсіби қызметіне қызығушылықтың болмауы, оқу міндет терін педагогикалық әсердің күшімен ғана орындайды. Ниеті жоқ, мамандығына ұмтылуы басымдықты байқатады	Кәсіби қызметіне қызығушылық танытады. Іс-тәжірибе кезінде курстастарымен жақсы қарым-қатынаста, маман дығына оң көзқарасы және өзін, жеке басының өсуіне ұмтылысы бар	Ішкі мотивтер басымдықты байқатады, кәсіби қызметіне тұрақты қызығушылық таны тып, маманды ғын жетілді руге ұмтылысы жоғары

Болашақ педагог-психологтарды педагогикалық іс-тәжірибеге бағыттау кәсіби даярлықты қалыптастырудың алғашқы екі кезеңін бір мақсатта – болашақ мамандығын бағдарлаумен және кәсіби қызметке даярлықты қалыптастырумен біріктіре аламыз. Ал, үшінші және төртінші кезеңіміз кәсіби құзыреттілік әрі кәсіби мамандыққа деген қабілеттілігін дамыту деңгейіне арналған. Іс-тәжірибе болашақ маманға кәсіби ойлауды дамыту барысында жеткілікті тәжірибе жинауға, арнайы ұйымдастырылған рефлексияның көмегімен жаңа жағдайдың шешімін табуға мүмкіндік жасайды. Сонымен қатар, студенттердің іс-тәжірибе жұмысы олардың ғылыми-зерттеу жұмысымен тығыз байланыста болуы керек. Бағалауда болашақ педагог-психологтардың кәсіби даярлығын қалыптастырудағы критерийлер: мотивация (кәсіби бағыты, мамандығына қанағат сезімі болуы), когнитивті (кәсіби даярлығы, педагогикалық ойлай білуі) деңгей: алғашқы (төмен), ыңғайлы (орташа), икемді (жоғары) нәтижелері: болашақ педагог-психологтардың кәсіби қалыптасқан тұлғасы айқындалды. Бұл ұсынылған компоненттер болашақ педагог-психологтардың кәсіби дайындығын қалыпқа келтіруді көздеуге бағдарланды. Студенттердің кәсіби даярлығын қалыпқа келтірудегі нәтижені айқындау белгілі бір даму деңгейі арқылы айғақталады. Болашақ педагог-психологтарды тәжірибелік-анықталған кәсіби дайындық үдерісінің жүйелі жұмысы мен оқытуды жүргізу міндетті болып отыр. Жұмыс берушілер: білім беру жүйесімен кері байланыс жасап отырудың мәні жоғары. Осылайша, педагог-психологтардың педагогикалық іс-тәжірибеге бағытталған кәсіби дайындығын қалыпқа келтірудің құрылымдық-мазмұндық моделі әрбір студенттің жоғары оқу орнында білім алу барысында ұйымдастырып және олардың кәсіби даярлығын қалыпқа келтірудің пайдасын қамтып, студенттердің іс-тәжірибеге дайындығын тексеруге мүмкіншілік бере алады. Құрылымдық-мазмұндық модель – педагог-психологтардың іс-тәжірибеге бағларланған кәсіби дайындығын қалыпқа келтіру нәтижесінде болашақ маман студенттерінің қалыпқа келген кәсіби тұлға болуына жағдай жасай алды.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР 2019 жылы 27 желтоқсанда қабылданған «Педагог мәртебесі туралы» Заңы
2. ҚР «Білім туралы» 2007 жыл 27 шілде №319 Заңы
3. Мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты https://pedagog-kz.kz/news/zhanga-bilim-beru-standarty-dayyn-boldy-kelesi-oqu-zhyly-engiziledi
4. Штофф В.А. Моделирование и философия.- М: Л: Наука, 2022.–302 с

5. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание. – М: Прогресс, 2021, - 504 с
6. Лейбниц Г.В. Труды по философии / пер.с латин, - М: 2010. – 177с.

ӘОЖ 373.5.091.3:004.8

ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА ОРТА СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ОРЫНДАУЫН ТЕКСЕРУ ӘДІСТЕРІ

Онгарбаева Марал Буркитбаевна
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., қауымд.проф.
Молдакулова Гаухар Даткабеккызы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 7М01505 – Информатика және цифрлық технологиялар білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы цифровизации процесса оценивания при обучении информатике в средних классах (5–9 классы). Автор проводит сравнительный анализ традиционных методов проверки (устный опрос, практическая работа, ручной анализ кода) и указывает на их недостатки в контексте временных затрат и субъективности. Основным вектором исследования является предложение архитектуры и методики разработки автоматизированной системы на базе искусственного интеллекта в качестве «цифрового ассистента» учителя. Кроме того, в статье описывается эффективность современных цифровых инструментов, таких как Stepik, Quizizz, Plickers, и обосновывается роль ИИ в предоставлении оперативной и стимулирующей обратной связи учащимся.

Ключевые слова: информатика, искусственный интеллект, цифровизация, методы оценивания, средняя школа, автоматизированная система, обратная связь.

Abstract. This article examines the digitalization of the assessment process in teaching Computer Science to middle school students (grades 5–9). The author provides a comparative analysis of traditional assessment methods (oral questioning, practical work, manual code analysis) and highlights their limitations regarding time consumption and subjectivity. The core of the research is the proposal of an architecture and methodology for developing an AI-based automated system acting as a "digital assistant" for teachers. Additionally, the article describes the effectiveness of modern digital tools such as Stepik, Quizizz, and Plickers, and justifies the role of AI in providing immediate, motivational feedback to students.

Keywords: computer science, artificial intelligence, digitalization, assessment methods, middle school, automated system, feedback.

Мектептегі білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі қарқынды цифрландырумен және білім беру траекторияларын жекелендіру қажеттілігімен сипатталады. Орта сыныптардағы (5–9 сыныптар) информатика сабақтарында алгоритмдік ойлау негіздері мен бағдарламалық кодпен жұмыс істеу дағдылары қалыптасады. Дегенмен, практикалық тапсырмаларды қолмен тексеру «тар шеңберге» айналуда: мұғалім 25–30 адамнан тұратын сыныптағы әрбір оқушының қателеріне терең талдау жасап үлгермейді. Бағалау процесіне жасанды интеллектіні (ЖИ) біріктіру бұл мәселені шешуге мүмкіндік береді. Зияткерлік жүйе орындалған жұмысқа жедел аудит жүргізуге, логикалық қателерді анықтауға және

оларды түзету бойынша ұсыныстар беріп, мұғалімнің «цифрлық ассистенті» рөлін атқаруға қабілетті.

Информатика сабақтарындағы дәстүрлі тексеру әдістері әлі де педагогикалық бақылаудың негізін құрайды, бірақ біртіндеп автоматтандырылған жүйелермен толықтырылуда. Бұл жаста тек нәтижені бағалап қана қоймай, оқушының ойлау барысын түсіну де маңызды. Мұғалімдер қолданатын негізгі дәстүрлі әдістер:

1. Ауызша сұрау: Теориялық білімді тексерудің классикалық әдісі. Терминологияны түсінудегі олқылықтарды тез анықтауға мүмкіндік береді, бірақ көп уақыт алады және бір сабақта тек 3–4 адамды ғана сұрауға болады.
2. Компьютердегі практикалық тексеру («Сыныпты аралау»**):** Офистік бағдарламалар немесе графикалық редакторларды оқытуда кең таралған. Мұғалім мониторларға қарап, бірден көмек бере алады, бірақ бағалаудың субъективтілігі мен мұғалімнің зейіні барлық 15–20 компьютерге бірдей жетпейтіндігі кемшілік болып табылады.
3. Бағдарламалық кодты қолмен талдау: 7–9 сыныптарда бағдарламалау негіздерін оқытуда қолданылады. Мұғалім кодтағы синтаксистік қателерді іздейді. Бұл алгоритмнің логикасын бағалауға мүмкіндік бергенімен, мұғалімнің миы мен көзіне үлкен жүктеме түсіреді.
4. Жазбаша тексеру жұмыстары мен диктанттар: Синтаксис пен логикалық амалдарды тексеру үшін қолданылады. Тәртіпке баулиды және бүкіл сыныпты бір уақытта тексеруге мүмкіндік береді, бірақ тәжірибеден алшақтығы байқалады.
5. Тестілеу әдісі: Мұғалім тек нәтижені тексереді, егер ол үлгімен сәйкес келсе – «5» деген баға қойылады. Артықшылығы – тексеру жылдамдығында, бірақ бұл әдіс белгілі бір дағдыларды қалыптастырмайды.

Негізгі дәстүрлі әдістердің салыстырмалы сипаты

Әдіс	Нені тексереді	Мұғалім үшін жылдамдығы	Бағалау дәлдігі
Ауызша сұрау	Теория, логика	Төмен	Жоғары
Сыныпты аралау	БҚ-мен жұмыс дағдылары	Орташа	Орташа
Қолмен код жазу	Алгоритмдеу	Өте төмен	Жоғары
Тесттер (қағаздағы)	Фактілер, жады	Жоғары	Төмен

Дәстүрлі әдістердің басты мәселесі – уақытты тиімді пайдалану. Бүгінгі таңда мұғалімді кодты қарау сияқты рутиналық жұмыстан босату үшін зияткерлік жүйелер белсенді түрде әзірленуде.

Зияткерлік жүйенің архитектурасы немесе жүйенің жұмыс істеу әдістемесі үш негізгі модульге негізделеді:

- Шарттарды интерпретациялау модулі (Input Analysis**):** Жүйе мұғалім қойған тапсырманың мән-мәтінін, соның ішінде синтаксиске қойылатын талаптар мен күтілетін нәтижені түсінуі тиіс.
- Зияткерлік код анализаторы (AI Engine): Алдын ала дайындалған модельдер негізінде жүйе оқушының шешімін тек эталонмен ғана емес, сонымен қатар логиканың жалпы принциптерімен салыстырады.
- Педагогикалық кері байланыс модулі: «Дұрыс/бұрыс» деген бағаның орнына жүйе оқушыны дұрыс шешімге бағыттайтын мәтіндік түсіндірме дайындайды.

Орта сынып оқушыларына арналған жүйені әзірлеу әдістемесі жас ерекшеліктерін ескеруді талап етеді және келесі кезеңдерді қамтиды:

1. Білім базасын қалыптастыру: Типтік тапсырмалардың репозиторийі жасалады.

2. Бағалау алгоритмін баптау**:** Семантикалық салыстыру әдістері мен дерексіз синтаксистік ағаштарды (AST) салыстыру алгоритмдері қолданылады.
3. Кері байланысты бейімдеу: Орта буын үшін мотивация маңызды, сондықтан ЖИ-дің «қолдау көрсету» стилі қолданылады (мысалы: «Сенің циклің керемет жұмыс істеп тұр, бірақ соңғы мәнін тексеріп көрші?»).
Жүйені оқу процесіне енгізу гибридті схема бойынша ұсынылады: алғашқы бақылауды ЖИ жүргізеді, оқушы қателерін түзетеді, ал соңғы шешімді мұғалім қабылдайды. Бұл тәсіл мұғалімнің жүктемесін едәуір азайтады.

Қазіргі таңда дәстүрлі әдістермен қатар, цифрлық және жасанды интеллектке негізделген құралдар өте тиімді, олар:
1. Интерактивті тесттер мен викториналар (Ойын түріндегі тексеру)
Бұл құралдар сабақты қызықты етіп, оқушылардың бәсекелестік рухын оятады:

- Quizizz**:** Мұғалім дайын тесттерді пайдалана алады немесе ЖИ көмегімен мәтіннен жаңа тест құрастыра алады. Оқушылар өз қарқынымен орындайды.
- Kahoot!: Нақты уақыт режимінде сыныппен жарыс түрінде өткізілетін викторина. Сабақты қорытындылауға өте ыңғайлы.
- Conker: Жасанды интеллект негізінде жұмыс істейді. Нақты тақырыпты жазсаңыз, ЖИ оқушылардың жас ерекшелігіне сай тест сұрақтарын бірден дайындап береді.

2. Формативті бағалауға арналған цифрлық құралдар
Сабақ барысында оқушылардың тақырыпты қаншалықты түсінгенін жылдам білуге көмектеседі:

- Plickers**:** Бұл құралдың ерекшелігі – оқушыларға компьютер немесе телефон қажет емес. Олар тек арнайы QR-кодтары бар қағаздарды көтереді, ал мұғалім телефон камерасымен сканерлеп, нәтижесін экраннан көреді.
- Formative: Мұғалім оқушылардың тапсырманы орындау барысын нақты уақыт режимінде бақылап, бірден кері байланыс бере алады.
- Google Forms / Microsoft Forms: Бақылау жұмыстары мен сауалнамалар алуға арналған ең қарапайым әрі сенімді құралдар.

3. Код тексеруге арналған арнайы құралдар

- Stepik: Бағдарламалау тапсырмаларын автоматты түрде тексеретін платформа. Оқушы код жазады, ал жүйе оның дұрыстығын тесттік деректер арқылы бірден тексереді.
- CheckiO / Codewars: Ойын түріндегі бағдарламалау тапсырмалары. Бұл жерде алгоритмнің тиімділігі автоматты түрде бағаланады.
- GitHub Copilot (Талдау үшін): Мұғалім оқушы жазған кодты талдау және қателерді түсіндіру үшін қолдана алады.

4. Кері байланыс пен рефлексия құралдары

- Padlet: Оқушылар стикерлер арқылы өз ойларын, сұрақтарын немесе орындаған жұмыстарын бір тақтаға іле алады.
- Mentimeter: Сабақ соңында «Бүгін не үйрендік?» деген сұраққа сөз бұлты (word cloud) түрінде жылдам жауап алуға мүмкіндік береді.

Оқушылардың бағдарламалау дағдыларын тексеру үшін Stepik немесе автоматты тест жүйелері, теориялық білімді тексеру үшін – Quizizz бен Plickers тиімді болады.

Жасанды интеллект негізіндегі автоматты тексеру жүйелерін қолдануу информатиканы оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашады. Басты артықшылығы – констатациялық бағалаудан формативті бағалауға көшу. Орта сынып оқушысы нақты уақыт режимінде өз қателіктерінен сабақ алу мүмкіндігіне ие болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Босова Л. Л. Методика преподавания информатики в 5–9 классах. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2021.

2. Иванов А. П. Искусственный интеллект в образовании: возможности и риски // Вестник цифровых технологий. – 2023. – № 4. – С. 12–18.
3. Рассел С., Норвиг П. Искусственный интеллект: современный подход. – М.: Вильямс, 2019.
4. Семакин И. Г. Преподавание базового курса информатики в средней школе. – М.: Лаборатория знаний, 2022.
5. Bengio, Y., Lecun, Y., Hinton, G. Deep Learning for Education. // Nature, 2021. Vol. 521. P. 436–444.
6. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education in the 21st Century. – UCL Press, 2018.

ӘОЖ 37.5

РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ – АДАМГЕРШІЛІК САНАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ РУХАНИ ДАМУ ПРОЦЕСІ

Бабакулова Фариза Абдималиковна
Құмшағал ПК Лето Нұра №9
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы нравственного воспитания школьников начального класса.

Ключевые слова: мораль, будущее молодое поколение, человечность, национальные традиции, трудные ученики

Abstract. The article discusses the pedagogical foundations of moral education of primary school students.

Keywords: morality, future young generation, humanity, national traditions, difficult students.

Жасанды интеллект (ЖИ) заманында адамгершілік-рухани тәрбие өскелең ұрпақтың саналы, парасатты және ұлттық құндылықтарды сақтайтын тұлға болып қалыптасуында аса маңызды рөл атқарады. Технологиялар дамыған сайын, адамның ішкі дүниесін, моралдық нормаларын және рухани әлемін сақтап қалу қажеттілігі артып келеді.

Рухани-адамгершілік тәрбие – адамгершілік сананың қалыптасу және рухани даму процесі. Адамгершілікке тәрбиелеуді балалардың бойында үлкенді құрметтеуге, тыңдай білуге, олардың ақыл-кеңесін, нұсқауын ықыласпен орындауға құштарлық пен қабілетті дамытудан бастау керек.

Адамгершілікке тәрбиелеу тек тәрбие процесінде ғана емес, сонымен қатар оқытуда да жүзеге асады. Адамның адамгершілік қасиеттері мектепке дейінгі жаста қалыптасады, сондықтан балаларды өз міндеттерін орындауға, жауапкершілікке ерте жастан бастап үйрету қажет. Тұлғаның алғашқы қалыптасуы отбасынан басталады, бірақ мақсатты түрде қалыптасуы мектепке дейінгі ұйымда жүзеге асады. Дәл осы жерде бала қарым-қатынас үлгісін меңгереді, барлық істе үлкендерге еліктеуге тырысады. Тәрбиешінің міндеті – бала бойына Отанға деген сүйіспеншілікті ояту, кез келген істің бастамашысы болу. Мектеп жасына дейінгі балаларды адамгершілікке тәрбиелеудің негізгі міндеттеріне балалардың адамгершілік сезімдерін, жағымды дағдыларын және мінез-құлқын дамыту жатады. Мектепке дейінгі жаста балада жанашырлық, қайғы мен қуанышқа жауап беру қабілеттері қалыптасады. Мектеп жасына дейінгі балалардың ерекшелігі - айқын еліктеу қабілеті. Сонымен қатар нашар дамыған мінез-құлық жүйесі, өз іс-әрекетін басқара алмау, олардың моральдық мазмұнын түсіне алмау жағымсыз әрекеттерге әкелуі мүмкін. Бұл дағдыларды

қалыптастыру кейіннен адамгершілік әдеттерге айналатын тәжірибе жинақтау процесіндегі басты міндет болып табылады.

Осы мақсатта мектепке дейінгі ұйымдарда рухани-адамгершілік тәрбие беру үшін барлық жағдайды жасау қажет, ата-аналардың да көмегі маңызды. Тек осы жағдайда ғана балада эмоционалды жайлылық сезімі пайда болуы мүмкін және құрбыларымен рахаттана, еркін тіл табысып, олармен кездесуді, бірге ойнауды қуанышпен күтеді, ата-анасымен қуанышы мен қайғысын бөліседі. Әрбір бала белгілі бір тапсырманы орындағанда өз қабілетіне сүйенеді. Мысалы, ойын арқылы жағымды әдеттер қалыптасады, сенімді қарым-қатынас орнайды, еңбексүйгіштікке, жауапкершілікке, ұйымшылдыққа тәрбиеленеді.

Халық ауызша шығармалары, ананың жүректен шыққан бесік жыры арқылы баланың бойындағы адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіреді. Саналы да сезімтал ұрпақ тәрбиелеу – әрбір ұстаздар қауымының міндеті.

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін жариялап, өркениетке бағыт алған кезде болашақ жас ұрпақты мәдениетті, білімді, рухани интеллектуалдылығы жағынан жоғары етіп тәрбиелеудің мазмұнын түбегейлі жаңарту көзделуде. Осы айтылғандардың ішінде қазіргі мектептің алдындағы ең маңызды міндеттерінің бірі - адамгершілік тәрбиесі. Адамгершілік тәрбиесі қай заманда болсын адамзат алдындағы ізгі қасиеттердің бірі болып табылады. Бұл жағдай өзінің ісін, өмірін жалғастыратын ұрпағын салауатты, саналы адамгершілікке, имандылыққа, қайырымдылыққа тәрбиелеуді қазіргі қоғамда өте маңызды, әрі қажетті шешуді күттірмейтін мәселе болып отыр. Себебі, адамгершілік тәрбиесі өзінің педагогикалық, психологиялық мәнділігімен ерекшеленеді. Оны қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігінде адамгершілік тәрбиесі ұғымына берілген сипаттамадан көруге болады.

Атап айтқанда, адамгершілік тәрбиесі – болашақ жас ұрпақты белгілі бір мақсатқа негізделген көзқарасты, сенімді, парасаттымінез-құлық дағдыларымен әдеттерді қалыптастыруға және адамгершілік сезімді, ұлттықсананы, қарым-қатынастыдамытуға, жалпыадамзаттық құндылықты тиімді пайдалануға бағытталған жалпыадамзаттық тәрбиенің құрамдас бір бөлігі. Ал қазіргі нарық билеген мына заманда жоғарыда көрсетілген адамгершілік қасиеттердің қоғамда көрініс алмауы, керісінше, қоғамға жат теріс мінездердің көптеген белең ала бастағанына біздер куә болып отырмыз. Алайда, қазіргі орын алып отырған келеңсіз жағдайлар (тұрмыстық қайшылықтар, күн сайын туындап отырған қымбатшылық, жұмыссыздық, нашақорлық т.б. оқушыларға ықпал етпей тұрмайды, алайда, осындай жағдайлар жат қылықтардың (адамға деген қатыгездік, мейірімсіздік, зұлымдық, күншілдік, құбылмалы мінезділік, өзіне-өзі сын мінезбен қарамаушылық т.б.) балалардың бойында қалыптасуына себеп болып отыр.[1,26б]

Сондықтан, бүгінгі танда білімнің Мемлекеттік стандартына сәйкес Республика мектептерінде білім беру мен тәрбиенің мазмұнын түбегейлі жаңарту керек. Осыған орай қазіргі мектептегі білім беру жүйесіндегі тәрбиенің мақсаты - оқушыларды рухани бай, саналы, жан-жақты мәдениетті, ілтипатты болуға, еңбекқорлыққа икемді және бәсекелестікке бейім тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

Адамгершілік тәрбиені беретіндер мұғалімдер болғандықтан бүгінгі қоғамның сұранысына сай олардың бойында адамның ең ізгі қасиеттерінің болуын қалыптастыру – бүгінгі мектептің міндеті. Мұндай жағдайда адамгершілік тәрбиесінің тиімділігін арттыру мақсатында, әсіресе бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне сәйкес, баланың тұлғалық дамуына бағытталған негізгі іс-әрекеттің бірі — ойын.

Әлбетте адамгершілік тәрбиесі адамның барлық іс-әрекетіне (оқу-танымдық, еңбек, спорттық, шығармашылық және т.б.), оның ішінде әсіресе ойын әрекетімен байланысты болады. Осы талапқа орай, мектепке дейінгі қоғамдық тәрбие орындары және мектеп жас ұрпақты адамгершілікке ойын арқылы тәрбиелеуді, олардың кішкентай кезінен бастап-ақ ғылыми негізде іске асырып отыруға тиісті. [2, 44-47 б]

Әр ұлттың өзіне тән ғасырлар бойы қалыптасып, ұрпақтан ұрпаққа жалғасын тауып келген ұлттық психологиялық ерекшеліктің болғаны.Сондықтан барлық халықтың мақсаты

өзінің ұрпағына тәрбие беруде күнделікті айналысатын шаруашылығын, шұғылданатын кәсібін ұлттық психологиялық арнада ұйымдастырып және рухани адамгершілік тәрбиесімен ұштастыра білген.

Адамгершілік тәрбиесі- белгілі бір мақсатқа негізделген көзқарасты, сенімді, парасатты, мінез құлық дағдылары мен әдептерді қалыптастырумен және адамгершілік сезімді, ұлттық сананы, қарым- қатынасты дамытуда, жалпы адамзаттық құндылықтарды тиімді пайдалануға бағытталған жалпы адамзаттық тәрбиенің құрамдас бір бөлігі.

Адамгершілік тәрбиесінің бүкіл жүйесі гуманистік мазмұнға толы, имандылық негізде жеке адамның жан-жақты дамып жетілуіне бағыталған.

Адамгершілік тәрбие мәселесі негізінен ұлттық психологиялық ерекшеліктерге сүйене отырып, тәрбие берудің әдістемелікжолдарын қарастырады.

– Ұлттық дәстүрлер арқылы оқу-тәрбие үрдісінде адамның бойында рухани мәдениетті қалыптастыру.

– Ұлттық дәстүрлер арқылы адамның психологиялық ерекшеліктерін зерттеп, дамыту.

– Салт-дәстүр негізінде, ұлттық психологиялық ерекшеліктерді ескере отырып, рухани-адамгершілік құндылықтарын тәрбиелеу.

Ұлттық дәстүр арқылы психологиялық ерекшеліктерді ескере отырып, дүниедегі бағалы рухани байлықты жеке тұлғаға дарыту. Адам- тарихи үрдістің субъектісі. Ол барлық әлеуметтік қозғалыстар мен қимыл- әрекеттердің негізі, өлшемі және мақсаты, жер шарындағы небір ғұлмат табыстардың қайнар көзі, ақыл-ой туындылардың құдіретті иесі. Адам дегеніміз – еңбек әрекетімен шұғылдана алатын әлеуметік қатынастарға түсетін, өзара байланыс жасай алатын тұлға. Адамның түрт түрлі өлшемі бар: биологиялық, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік. Бұл өлшемдер өзара байланысты. Осы төрт өлшемде байланысты адамның бойындағы кісілік тұлғалық қасиеттері үш дәрежеге бөлінеді: -әр адамның өзіне тән психологиялық ерекшеліктері болады, өмір сүру ортасына байланысты адамдар бір-біріне ұқмайды.

– адам әртүрлі елдердің, тарихи дәуірдің, материалдық-рухани мәдениетімен жетістіктерін үргі алады. Оған әлеуметтік, этикалық, ұлттық ортасы әсер еседі. Сонымен, дәірге, қоғамға, тарихи ортаға байланысты. Қалыптасқан білім және тәрбие жүйесінен сабақ алады. Осының бәрі адамның жан дүниесіне әсер етеді.

– адам адамзат қауымының мүшесі. Шыққан нәсіліне, туысына, ұлтына, туған жеріне тәелсіз, барлық адамдарда ортақ адамгершілік қасиет болады: батырлық, ерлік, сатқындық, мейрімділік, қатігезділік, әділдік т.б. Осы рухани-псхологиялық қасииеттерді адам бойында қалыптастыратын –тәрбие. Халық батыры Бауыржан Момышұлы: «Біздің тарихымыз батырға бай тарих, халқымыз батырларды биік дәріптеп, азамтаттық пен кісіліктің символы, үлгісі ретінде санаған. Батырлық, ерлік деген ұрпақтан ұрпаққаата дәстүрі болып қала бермек. Өткенін білмеген, онан тәлім-тәрбие, ғибрат алмаған халықтың ұрпағы- тұл, келешегі – тұрлаусыз. Біздің қазақ халқы – батыр халық» – деген.

Демек, рухани-психологиялық қасиеттердің бірі – ерлік болса, ол тәрбиеден бастау алады. Әр халық өзінің ержүрек батырларын, олардың елін, жерін қорғана батыл істерін мақтан етіп үлгі өнеге алған. Өлең-жыр, дастарына, аңыз әңгімелеріне қосқан. Себебі, елін бүкіл әлемге танытатын сол халықтың батырлаты. Сондықтан, оқу-тәрбие барысында, тәлім-тәрбие сабақтарында халқын, елін қорғап, жерін жауға бермей, ұлан-байтақ жерлерін жаудан сақтаған батырлардың ерлігін дәріптеп, құрметтей білуіне үйретуіміз керек [3, 25-30 б]

Халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан тәлім-тәрбиесі, ұлт қаһармандарының өмірі мен ерлік істерінің тарихы, даналық сөздері – адамгершілік тәрбие беруде үлкен рол атқарады. Батыр бабаларымыз қазақ елін басын қосып, ұлттық жауынгерлік - ерлік мектебінің негізін салған. Сондықтан бабалардың ерлігі- адамгершілікке толы,асқақ рухты күні бүгіде дейін ел аузында, халық тәрбие ісіне үлгі етеді.

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру арқылы толыққанды жетілген адамзат тәрбиелеуге болады. Елбасы өз

сөзінде: «Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, бола-шақты білімді ұрпақ айқындайды, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаз қолында» деп атап көрсеткендей, ұрпақты тәрбиелеу мен білім беру өзегі ұлттық құндылықтар негізінде рухани-адамгершілік қасиетін қалыптастыруда жатыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Төлеубекова Р.К. Жоғары сынып оқушыларын жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда адамгершілікке тәрбиелеудің ғылыми-педагогикалық негіздері. –Алматы, 2014ж.
2. Өтебаева Ә.Т. Рухани-адамгершілік тәрбие берудің қазіргі кездегі маңызы // Білім. 2010, 44-47 беттер.
3. Баширова Ж., Өтебаева А. Мектеп оқушыларын рухани-адамгершілікке тәрбиелеудегі отбасының ықпалы // Өзіндік таным, 2012 ж., №2, 12-14б.
4. Өтебаева Ә. Рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің шарттары.// Қазақстан Мектебі, 2015ж., №10, 70-73б.

ӘОЖ 157.9

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДА ЖИІ КЕЗДЕСЕТІН ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

Момбекова Айнур Асановна
№42 орта мектеп бастауыш сынып мұғалімі, зерттеуші
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. На психическое развитие ребенка в значительной степени влияет развитие предметных действий. Двигательная деятельность, характерная для младенческого возраста, в раннем младенчестве чередуется с предметной деятельностью.Развитие предметной деятельности будет связано с освоением разработанных способов работы с предметами. Для человека вещи имеют фиксированное, постоянное значение. Человек живет в мире разных вещей по сравнению с животными.

Ключевые слова: подростки, проблемы подростков, подростковая психология, стресс, депрессия.

Abstract. The mental development of a child is greatly influenced by the development of objective actions. Motor activity, characteristic of infancy, alternates with objective activity in early infancy.The development of subject activity will be associated with the development of developed methods of working with subjects. For a person, things have a fixed, permanent meaning. Humans live in a world of different things compared to animals.

Keywords: adolescents, adolescent problems, adolescent psychology, stress, depression.

Жасөспірімдік кезең – бұл баланың физиологиялық және психологиялық тұрғыдан қарқынды дамып, ересек өмірге қадам басатын өтпелі шағы. Бұл кезеңдегі мінез-құлық мәселелері көбінесе ішкі дағдарыстармен және сыртқы ортаның әсерімен байланысты болады.

Жасөспірімдер арасында жиі кездесетін мәселелер

- **Агрессивтілік және ашушаңдық**: Баланың өз қажеттіліктерін қанағаттандыра алмауынан немесе эмоционалдық тұрақсыздықтан туындайды. Ол төбелес, дөрекілік немесе айналасындағыларды қорлау түрінде көрініс табуы мүмкін.
- **Девиантты (ауытқушы) мінез-құлық**: Жалпыға ортақ әлеуметтік нормалар мен ережелерге бағынбау. Бұған сабақтан қашу, үйден кету, тәртіп бұзушылық және зиянды әдеттерге (алкоголь, есірткі) әуестену жатады.

• **Тәуелділік**: Қазіргі таңда гаджеттерге, әлеуметтік желілерге (мысалы, TikTok) және компьютерлік ойындарға шамадан тыс тәуелділік белең алуда. Бұл баланың физикалық белсенділігінің төмендеуіне және оқшауланuына әкеледі.
• **Эмоционалдық бұзылыстар**: Мазасыздық, депрессия, өзін төмен бағалау және тұйықтық. Қазақстанда жасөспірімдер арасындағы суицидтік мінез-құлық та өзекті мәселелердің бірі болып қалуда.

Мәселелердің туындау себептері

1. **Биологиялық факторлар**: Жыныстық жетілу кезіндегі гормоналды өзгерістер мен ми жұмысындағы ерекшеліктер.
2. **Отбасылық жағдай**: Ата-ананың тым қаталдығы немесе, керісінше, баланы бетімен жіберуі, үйдегі ұрыс-керіс және эмоционалдық жылулықтың жетіспеуі.
3. **Әлеуметтік орта**: Құрбы-құрдастарының теріс ықпалы, мектептегі буллинг (қудалау) және кибербуллинг.
4. **Психологиялық дағдарыс**: "Мен" тұжырымдамасының қалыптасуы, өзін ересек сезінуге ұмтылыс және айналасындағылардан құрмет талап етуі.

Қалай көмектесуге болады?

• **Сенімді қарым-қатынас орнату**: Балаға айқайлау немесе күш көрсету кері әсер береді. Оның орнына жылылық танытып, мәселесін түсінуге тырысу маңызды.
• **Бос уақытты тиімді ұйымдастыру**: Баланы спорттық секцияларға немесе шығармашылық үйірмелерге тарту оның энергиясын дұрыс арнаға бағыттайды.
• **Мамандардың көмегі**: Егер мінез-құлықтағы ауытқулар ұзаққа созылса (6 айдан астам), мектеп психологына немесе психотерапевтке жүгінген абзал.
• "Жасөспірімдердің мінез-құлқындағы өзгерістер" іс ...

5 мар. 2025 г. – Жасөспірімдердің тәуелділік мәселелері – гаджетке, ойынға, жаман әдеттерге тәуелділіктің алдын алуға үйдегі ата-ананың қадағалауы ...

• Жасөспірімдердегі девианттық мінез-құлық - Stud.kz

Балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқулардың көрінісі, олардың адамгершілік және байланысты әлеуметтік даму әр түрлі...

• Жасөспірімдердің өзін-өзі тәрбиелеуінің психологиялық ...

Соған байланысты жасөспірімдік кезеңнің өзіндік маңызы бар. Бұл баланың мені қайта құрылып, айналасындағыларға сыни көзқарас қалып...

XXI ғасырда дүние жүзінің ғалымдарын толғандыратын мәселе ол қазіргі кезде жасөспірімдер арасында жиі кездесетін-суицид. БӘДСҰ-ның соңғы мәліметтері бойынша 15-24 жас аралығындағы жасөспірімдер арасында өзін-өзі өлтіру екі есе артып кетті. Ол мемлекеттегі экономикалық жағдайларға байланысты. Мәселем Францияда соңғы 10 жылда суицидттен өлген балалар саны үш есе артқан. Енді бұл өлімдер жол апатынан қайтыс болған адамдар санымен теңеліп отыр. АҚШ-та 15-19 жас аралығындағы өзін- өзі өлтіру саны 1 жылда 5000-ға дейін көтерілді. Қазіргі кезде АҚШ-та ең маңызды өлімдердің арасында суицид 10-шы орында тұр. Онда 1978 жылда 15-19 жас аралығындағы жасөспірімдер арасында 29000 суицид тіркелген. Бұнда соңғы 30 жылда суицид 15-19 жас аралығындағы қыздар арасында 200%, ал бозбалалар арасында 300%-ға дейін көтерілген.

Суицид термині итальян психологы Г. Дәзен 1947 жылы енгізіп, оны “өзін-өзі өлтіруге әрекет ету” - деп түсіндіреді.

Қазіргі кезде Суицидалогия деп аталатын үлкен бір ғылыми бағытты бар, ол социология, психология, медицина, демография, психиатрия тоғысында пайда болып осындай әрекетке баратын тұлғалардың ерекшелігін, әрекетін, себептерін зерттеуге тырысты.

Суицидалды мінез-құлық – адамның саналы түрде өзін-өзі өлтіргісі келетін тұлғаның мінез-құлқының бір түрі деп есептеді.

Адамзат тарихында өзін-өзі өлтіру әрекеті әртүрлі бағаланады. Европа халқында өзін-өзі өлтіретін адамдар - вампирға айналады деген. Ал көне Греция, Спарта, Афинада өзін-өзі өлтірген адамдардың мәйітін өртеп жіберген.

Орта ғасырда Австрия, Пруссия, Францияда өзін- өзі өлтіруші адамдарды діни көзқарас бойынша – қылмыскерлер деп санаған.

Суицидальді мінез құлықтың белгілі бір формасы, тәсілі, даму стадиясы, тәуекел факторлары болады. Суицидальді мінез-құлыққа адамның жас ерекшелігі, жынысы, кәсіби ерекшелігі, өмірлік жолының ерекшелігі де әсер етеді.

Әрбір жас кезеңдеріне сай суицидальді белсенділік тән болады:

- Балалық шақ – 12 жасқа дейін;
- Жеткіншектік кезең – 12-17 жас;
- Жастар арасы - 17-29 жас;
- Ересектер арасы – 30-35 жас;
- Қарттық кезең – 55-70 жас.

5 жасқа дейінгі балаларда өзін-өзі өлтіру әрекетіне бару өте сирек кездеседі. Жанұялық қақтығыстарға байланысты 9 жасқа дейін 2,5%, ал 9 жастан кейін 80% өзін-өзі өлтіру әрекетіне барады екен. Жеткіншек кезеңінде суицидалды әрекеттің себебі болып ата-анасымен мұғалімдерімен қақтығысқа бару салдары болып табылады. Жастар арасында әсіресе қыздар арасында әсіресе қыздарда өздерінің жігітеріне байланысты суицидальді әрекеттерге баратыны анықталды.

Суицидтың ең жиі кездесетін кезі 15-24 жас аралығы. Өзін-өзі өлтіруге бармас бұрын, суициденттердің көбі дайындық кезеңі – суицидалды кезеңінен өтеді, ол адамның бейімделу қабілетінің төмендеуімен сипатталады. Ол қызығушылық деңгейінің төмендеуі, қарым-қатынастың шектелуі, мазасызданғыш, эмоционалды тұрақсыз болуы т.б.

Японияда тек 1986 жылы ғана 25524 жағдай тіркелген. Швейцарияда әскер қатарына шақырылған боз балаларды психологиялық тексеруден өткізген кезде олардың 2% өзін- өзі өлтіруге барған, ал 24%- де суицидальді ойлар айқын көрінгені мәлім болған.

Польшада соңғы 10 жыл ішінде 12-20 жас арасындағы суицидтен өлген балалар саны 4 есеге көтерілген, ал оның 21% қыздар алса, қалған 79% ұлдар құрайды.

Дюркгеймнің суицид теориясына байланысты адам бір проблемаға тірелген кезде немесе ол бейімделген орта немесе әлеуметтік топ одан бас тартқан кезде ол өзін- өзі өлтіруге барады деген. Әлеуметтік байланыстардың ерекшеліктерін ескере отырып ол келесі суицид түрлерін бөліп көрсетті: эгойсттік және альтруисттік. Тағы да психопаталогиялық жағдай негізінен балалармен жас өспірімдердің социолизация деңгейімен қоғамда алатын орнына байланысты да болады. Психоанализдік зерттеулер барысында суицид ол жеке тұлғаның сексуалды бұзылысына байланысты деген тұжырымдарға келді.

Өзін-өзі өлтіру оның ішкі қақтығыстарын өткізу жағдайларындағы әлеуметтік психология дезадаптация салдары деп Бачериков қарастырады. Суицидогенді жағдайлар тұлғаның ерекшелігіне, оның өмірлік тәжірибесіне, интелектісі және мінез- құлығымен анықталады. Суицидогенді қақтығыс шынайы себептер арқылы жүзеге асады. Ол тіпті сау адамда кездесуі мүмкін. Қақтығыс себептері субьект үшін ылғи да шынайы болады, сондықтан ол субъектіні ауыр уайым – қайғымен депрессияға ұшыратады. Сол проблемалардың шешілмеуіне байланысты адамдар өз- өздеріне қол жұмсауы мүмкін.

А.Г. Амбрумова суицидальді мінез-құлқы бар 770 балалармен жасөспірімдерді зерттей келе пубертантты жасқа дейінгі балалар арасында (13 жасқа дейін) - 14,4%, пубертанты жастағы балалар арасында (13-16) - 51%, пубертантты жастан асқандар арасында (17-18) - 33,8% кездеседі. Суицидке барған көптеген қыздар дәрі ішіп уланып өлсе, ұлдар асылып немесе тамырларын кесіп өледі. 13 жастағы қыздардың өзін-өзі өлтіру себептері ол көбінесе аяқтарының ауыр болып қалуына байланысты. Осы жасқа байланысты Железова бұл балалардың көбінің мінез- құлқында ауытқулары бар және олардың 70% шизофрениямен ауыратын балалар құрайды деген.

А.Г. Абрумова және В.А. Тихоненко суицидалды әрекеттің екі негізгі типін көрсетеді: шынайы әрекет және демонстративті-бопсалаушы.

Демонстративті- бопсалаушы әрекетте - өміріне сондай қауіпті емес әрекеттерге барады; денеде ірі веналар жоқ жерлерді кесу, онша қауіпті емес дәрілерді ішеді. А.Е. Личко мен А.А. Александров 14-18 жастағы жасөспірімдерді зерттей келе олардағы суицид мінезі көбінесе аффект жағдайында және ол балалардың осы жаста өте сезімтал болатындығына байланысты жиі кездеседі деген тұжырымдарға келді. Бірақ көбінесе бұл кезде балалар арасында кездесетін суицид ол демонсративті әрекет түрінде болады.

Шынайы суицидальді мінез-құлық деп тұлғаға деген шынайы немесе қиын проблемалары шешілмеген кезде өзін-өзі өлтіруін айтамыз. Ал жалған бопсалаушы мінез-құлық деп ол адам өзі ойлаған ойын жүзеге асыру үшін, оны қоршаған адамдарға қысым көрсеткен кезде және басқалардың сезімін манипуляциялаған кезде бұл әдісті қолданады. Ол көбінесе оны ренжіткен адамның алдында жасалады. Бұнда олар өздерін өлтірмейді тек, өзінің өлгісі келетіндігін демонстрациялайды. Бопсалаушы мінез- құлық көбінесе бала кезден пайда болады. Мысалы, Лилияны алатын болсақ ол кішкентай кезінен бастап барлығына да истерика арқылы қол жеткізетін. Ол төрт жасынан бастап - ақ дүкеннен ұнаған нәрсесін алмай кетпейтін. 13 жасында ол мен ешқашан мектепке бармаймын деп әке- шешесін қорқытқан ол музыкалық орталық саттырып алады. 15 жасында әке-шешесі оны туған күнге жібермеген үшін ол терезеге шығып өлемін деп шошытқан. Шошыған әке-шешесі оны туған күнге жіберіп қана қоймай оның қолына ақша да ұстатқан. Уақыт өткен сайын Лилияда бопсалаушы мінез-құлық пайда болған. Өзіне қолайлы жағдайда ол өзін өлтірем деп барлық адамдарды манипуляциялау арқылы өз мақсатына қол жеткізген. Алайда, бұл «өзін-өзі өлтіру ойыны» көбінесе қайғылы болып аяқталады өйткені өліммен ойнамайды.

Қазіргі кездегі жастардың суицидке бару себебі, олардың өмір тәжірибелерінің болмауына, олардың алдарына қойған мақсаттарына жете алмау себептеріне байланысты және өмір қиындықтарына шыдамауына байланысты болады.

И.П. Павлов өзін-өзі өлтіруді «мақсат рефлексін» жоғалту деп түсіндірген. Осыған байланысты ол: «Мақсат рефлексі әр адамның өмір мәні және энергия көзі. Өмір қызығы бір мақсатқа жетуге талпыну, егер сол мақсатқа жете алмаса басқа мақсатты көздеп соған қол жеткізу, қызығу, ұмтылу. Соған байланысты біздің өміріміз гүлденеді және мәндене түседі. Егер адамның өмірінде мақсат жоғалса оның өмірі мәнсіз болады. Сол себепке байланысты біз өлген адамдар артынан қалған қағаздардан, олардың өмірлерінің мәні жоғалғанына байланысты олар өз- өздерін өлтіруге мәжбүр болғандарын ұғынамыз. Бірақ адам өміріндегі мақсаттар саны шексіз...» Тек И.П. Павлов суицидке барған адамдардың ешқайсысында психикалық ауытқуы жоқ деген.

Суицидальді мінез- құлықтың 5 типі бар:

1) Протест.
2) Жанашырлыққа шақыру.
3) Қайғыдан қашу.
4) Өзін-өзі жазалау.
5) Өмірден бас тарту.

Суицидалды мінез-құлық соматикалық, психикалық ауытқуы бар, тіпті сау адамдарда да кездеседі. Сондықтан өзін- өзі өлтіретін адамдардың барлығының психикасында ауытқуы бар деуге болмайды. Медициналық статистикаға байланысты адамдардың бір жартысын ақыл- ойы кеміс адамдар, бірін жүйке-жүйесі тозған адамдар, бірін мазасыз адамдар десе, енді бірін өз эмоцияларын басқара алмайтын адамдар құраса, қалған бөлігін ешқандай психикалық ауытқуы жоқ адамдар құрайды екен.

Суицидальді мінез-құлық тағыда балалар үйінде және толыққанды емес отбасында өскен балалар арасында жиі кездеседі. Сонымен қатар отбасы аралық қақтығыс, әке-шешесінің айырылысуына да байланысты болады.

Көктем, жаз жыл мезгілдерінде сейсенбі күні суицид жасалу күні жоғары болады. Күз, қыс мезгілдерінде сәрсенбі, бейсенбі күндері суицидтің жасалуы төмен болады деп қарастырады.

Суицидальді мінез-құлық көбінесе депрессия кезінде, алкогольдік токсикомания, психопатия және аффект кезінде жиі кездеседі. Өзін-өзі өлтіруге көбінесе индивидуалды проблемалар итермелейді. Қазіргі кезде жастар өздерінің өмірлерін бағалай алмайды. Егер бір проблеманы шеше алмай жатса, олар өз өмірлерін қиюға даяр болады, өйткені олардың ойларынша олар тек осылай ғана тыныштық, уайым-қайғысыз өмір және махаббат табатын сияқты. Көбінесе жасөспірімдер мен балалар жерлеу рәсімін көз алдарына елестетіп, ата-аналарының жылағандарын елестетіп, олардан өш алмақ болады.

Адам өліміне әлеуметтік жағдайлар, жалғыздық та үлкен әсерін тигізеді. Бірақ кей біреулер ұрсысып өзін- өзі өлтіретін болса, енді біреулері түрмеде отырып бостандықты аңсайды. Сондықтан қоғамда өмір нашарлаған сайын суицидте көбейе түседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Балалар психологиясы: оқулық / Ж.Қ.Дүйсенова, Қ.Н.Нығметова / – 2012.
2. Детская психология: учебное пособие /Д.Б.Эльконин; ред.сост. Б.Д.Эльконин .-6-е изд., стер..- / – 2011
3. Возрастная психология: учебник для бакалавров / Л.Ф. Обухова / – 2014
4. Психология детей младшего школьного возраста: учебник и практикум для бакалавров / [Айгумова З.И., Васильева Н.Н., Вачков И.В. и др.]; под общ. ред. А.С.Обухова / – 2014
5. Л. С. Выготскийдің жоғарғы психикалық функцияларды дамыту теориясы.
6. Л. С. Выготскийдің жақын даму аймағы теориясы.
7.Дамыту мен оқытудың өзара байланысы. В.Штерн, Ж.Пиаже, Л.С.Выготский, В.В.Давыдов, Д.Б.Эльконин, С.Л.Рубинштейн теориялары мен Ж.Коул, Д.Шерп, Ч.Лейвтің пікірлері
8. Семенова О. Самоубицы// Рудный Алтай, 2015, 20 ноября.
9. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях, А.А. Осипова. – Ростов-н/Д: Феникс, 2015. - 315 с.
10. Шепелева А., Грибкова В. Новое поколение, 2017- 9 февраль (4)
11. Арнольд О. VITA// Советы психолога, 2018, № 4 (22-24).12.
12. Кондрашева В.Т. Суицидальное поведение. – Минск, 2015. (292- 302).

3-СЕКЦИЯ
ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ/ ЦЕННОСТНЫЕ И ЭТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ ЧЕСТНОГО ГРАЖДАНИНА В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

ӘОЖ 37.017:004:17
К 74

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ АДАЛ АЗАМАТ: МЕКТЕПТЕГІ ТӘРБИЕ МЕН ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

***Крикбаева Ильмира Рапилбековна**, информатика пәнінің мұғалімі*
***Ибраимова Жанар Мусаевна**, бастауыш сынып мұғалімі*
«Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Жамбыл ауданының білім бөлімінің Бірлесу-Еңбек орта мектебі» КММ
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной работе рассматривается влияние современных цифровых технологий на образовательный процесс и вопросы формирования моральных ценностей и этических норм у обучающихся в этих условиях. Автор анализирует концепцию «Адал азамат» (Добропорядочный гражданин) через призму цифровой гигиены, академической честности и ответственности в виртуальном пространстве. Основное внимание уделяется путям развития цифровой этики при сохранении национальных ценностей в эпоху глобализации.

Ключевые слова: цифровое образование, добропорядочный гражданин, этика, ценности, академическая честность.

Abstract. This paper examines the impact of modern digital technologies on the educational process and the challenges of forming moral values and ethical standards among students in this context. The author analyzes the concept of "Adal Azamat" (Honest Citizen) through the lens of digital hygiene, academic integrity, and responsibility in virtual spaces. The main focus is on the ways to develop digital ethics while preserving national values in the era of globalization.

Keywords: digital education, honest citizen, ethics, values, academic integrity.

XXI ғасырдың үшінші онжылдығы білім беру жүйесін түбегейлі өзгерістерге ұшыратты. Цифрландыру тек оқулықтарды планшетке ауыстыру емес, ол – жаңа құндылықтар мен этикалық нормалардың қалыптасу кезеңі. Бүгінгі таңда Қазақстанның білім беру саясатының өзегінде «Адал азамат» тұжырымдамасы тұр. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев атап өткендей: *«Адал азамат – бұл тек заңға бағынатын адам емес, бұл – ішкі мәдениеті жоғары, ар-ұятты бәрінен биік қоятын тұлға».*

Алайда, цифрлық орта өзінің табиғаты бойынша анонимділікке, ақпараттың қолжетімділігіне және шекарасыздыққа негізделгендіктен, мұнда этикалық нормаларды сақтау қиындай түсуде. Білім алушылардың бойында «виртуалды әлемде бәріне рұқсат» деген жалған түсініктің қалыптасуы адал азамат тәрбиелеу жолындағы басты кедергіге айналды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы білім беру саласына үлкен өзгерістер әкелді. Бүгінгі таңда электронды оқулықтар, онлайн платформалар, қашықтан оқыту, цифрлық білім беру ресурстары кеңінен қолданылуда. Бұл өз кезегінде білім алушылардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтіп, уақыт пен кеңістікке тәуелділікті азайтты. Цифрлық білім беру ортасының дамуы тек оң нәтижелерге ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік, құндылықтық және этикалық мәселелердің туындауына да әсер етті. Атап

айтқанда, академиялық адалдықтың сақталмауы, интернеттегі мәдениеттің төмендеуі, жалған ақпараттың таралуы, кибербуллинг сияқты мәселелер қазіргі білім беру жүйесінде жиі кездеседі. Сондықтан цифрлық білім беру ортасында адал, жауапты, адамгершілігі жоғары азамат тәрбиелеу – білім беру ұйымдарының басты міндеттерінің бірі болып табылады.

1. Цифрлық академиялық адалдық: жаңа сын-қатерлер. Академиялық адалдық – білім берудің іргетасы. Цифрлық ортада бұл ұғым жаңа мазмұнға ие болды. Егер бұрын плагиат тек өзге біреудің мәтінін көшірумен шектелсе, қазір оның формалары күрделене түсті.

1.1. Жасанды интеллект және авторлық. ChatGPT, Claude және басқа да генеративті модельдер білім алушыларға кез келген эссе, есеп немесе жобаны санаулы секундта дайындап бере алады. Бұл жерде этикалық дилемма туындайды: технологияны көмекші ретінде пайдалану мен оны өз еңбегің ретінде көрсетудің аражігі қайда? Адал азамат тәрбиелеудің мақсаты – оқушыға дайын жауапты табуды емес, сол жауапқа жету жолындағы еңбектің құндылығын түсіндіру.

1.2. Бағалау жүйесіндегі әділдік. Цифрлық платформалар (Canvas, Google Classroom, BilimLand т.б.) арқылы тестілеу өткізу кезінде білім алушылардың өзара ақпарат алмасуы, интернеттен дайын жауаптарды қарауы жиі кездеседі. Бұл «адал бәсекелестік» қағидасын бұзады. Егер бала мектеп қабырғасында бағаны алдау арқылы алуға болатынын көрсе, болашақта қоғамдық өмірде де сондай жолдарды іздейтін болады.

2. Киберэтика және цифрлық мәдениет

Адал азаматтың тағы бір қыры – оның желідегі мінез-құлқы. Киберкеңістік – бұл адамның моральдық бейнесі сыналатын орын.

- **Кибербуллинг және этика:** Желідегі агрессия, біреуді қорлау немесе кемсіту – бұл ішкі құндылықтардың жоқтығының көрінісі. Адал азамат өзгелердің ар-намысына нұқсан келтірмейді.
- **Цифрлық із (Digital Footprint):** Білім алушылар өздерінің әрбір жазбасы, «лайкы» немесе пікірі олардың болашақ имиджін қалыптастыратынын түсінуі тиіс. Адалдық – бұл ешкім көрмей тұрғанда да дұрыс әрекет жасау.
- **Дереккөздермен жұмыс:** Ақпараттық этика біреудің ойын, суретін немесе идеясын пайдаланғанда міндетті түрде сілтеме жасауды талап етеді. Бұл – интеллектуалдық меншікке деген құрмет.

3. «Адал азамат» құндылықтарын тәрбиелеу моделі

Цифрлық ортада адал тұлға қалыптастыру үшін білім беру ұйымдары келесі үш деңгейлі модельді басшылыққа алуы қажет:

А. Когнитивтік деңгей (Білу және түсіну)

Оқушылар цифрлық құқықтар мен міндеттерді, авторлық құқық не екенін, плагиаттың зардаптарын білуі тиіс. Бұл тек заңдық тұрғыдан емес, адамгершілік тұрғыдан оқытылуы керек.

Ә. Эмоционалдық-құндылықтық деңгей (Сезіну)

Білім алушы өз еңбегімен жеткен жетістіктен ләззат алуды үйренуі керек. Басқаның еңбегін ұрлаудың «ұят» екенін, адалдықтың – ерлік екенін сезінуі маңызды.

Б. Мінез-құлықтық деңгей (Іс-әрекет)

Мектептегі і күнделікті тапсырмалар кезінде адалдық қағидаттарын іс жүзінде қолдану. Бұл жерде мұғалімдердің «сенімге негізделген оқыту» әдістемесін қолдануы маңызды.

4. Педагогтар мен ата-аналардың рөлі. Тәрбие процесінде ересектердің үлгісі шешуші рөл атқарады. Егер мұғалім сабаққа дайындалғанда басқаның презентациясын өз атынан ұсынса, немесе ата-ана баласының орнына үй тапсырмасын орындап берсе, «адалдық» құндылығы жойылады. Оқушы адалдықтың маңызын түсінуі керек. Адалдық – тек мектепте емес, өмірде де маңызды қасиет.

Цифрлық ортада адал азамат тәрбиелеудің жолдары. Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу үшін мектеп, мұғалім және ата-ана бірлесіп жұмыс істеуі керек.

Адал азамат тәрбиелеудің негізгі жолдары:

1. Академиялық адалдық ережелерін түсіндіру;
2. Плагиаттың зиянын түсіндіру;
3. Тапсырмаларды өз бетімен орындауға үйрету;
4. Интернеттегі мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру;
5. Топтық және жобалық жұмыстар ұйымдастыру;
6. Оқушылардың жауапкершілігін арттыру;
7. Мұғалімнің өзі үлгі көрсетуі;
8. Ата-анамен бірлескен жұмыс жүргізу;
9. Ақпараттық қауіпсіздік ережелерін үйрету;
10. Сыни ойлау қабілетін дамыту.

Мұғалімнің рөлі. Мұғалім – оқушыға білім беруші ғана емес, тәрбие беруші тұлға. Мұғалім цифрлық ортада оқушыға дұрыс бағыт-бағдар беріп, цифрлық мәдениетті, академиялық адалдықты, интернет этикасын үйретуі тиіс.

Мұғалімнің негізгі міндеттері:

- Оқушыға адалдықтың маңызын түсіндіру;
- Интернетті дұрыс пайдалануды үйрету;
- Ақпаратты дұрыс таңдауға бағыт беру;
- Оқушылар арасында құрмет пен сенім қалыптастыру;
- Цифрлық қауіпсіздік ережелерін үйрету.

Мұғалім өзі де академиялық адалдықты сақтап, оқушыларға үлгі болуы тиіс.

Цифрлық білім беру ортасы – бұл тек технологиялар жиынтығы емес, бұл – үлкен әлеуметтік кеңістік. Бұл кеңістікте адал азамат тәрбиелеу – мемлекетіміздің тұрақты дамуының кепілі. Біз техниканы жетік меңгерген, бірақ рухани құндылықтары жұтаң ұрпақ тәрбиелеуден сақтануымыз керек. Адалдық, жауапкершілік және өзара құрмет цифрлық әлемнің де, шынайы әлемнің де басты заңы болуы тиіс. Сонда ғана «Цифрлық Қазақстан» – «Адал азаматтар» мекеніне айналады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тоқаев Қ.К. «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» – Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2022.
2. Абай Құнанбайұлы. «Қара сөздер». – Алматы: Раритет, 2010. (Толық адам тұжырымдамасы бойынша).
3. Ахметова Г.К. «Цифрлық дәуірдегі білім беру жүйесінің трансформациясы». – Алматы: Мектеп, 2021. – 245 б.
4. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. (соңғы өзгерістермен).
5. Баймұханова Г. «Академиялық адалдық: теория және практика». – Нұр-Сұлтан: Педагогикалық шеберлік орталығы, 2020. – 120 б.
6. Иманбеков А. «Цифрлық этика және мектеп тәрбиесі». // Қазақстан мектебі, №4, 2023. – 15-18 бб.

ӘОЖ 37.013.42:004

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ-ЭТИКАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ

Сманова Улданай Калдыбаевна

педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Оразалы Айнара Муханқызы
«Педагогика және психология» ББББ 1 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются ценностные и этические проблемы воспитания честного гражданина в условиях цифровой образовательной среды. Анализируются особенности цифрового образования, влияние информационно-коммуникационных технологий и искусственного интеллекта на образовательный процесс, а также вопросы академической честности и цифровой этики.

Ключевые слова: цифровое образование, честный гражданин, академическая честность, цифровая этика, искусственный интеллект, информационная грамотность, критическое мышление, образовательные технологии.

Abstract. This article examines the value-based and ethical issues of educating an honest citizen in the digital educational environment. The study analyzes the characteristics of digital education, the impact of information and communication technologies and artificial intelligence on the educational process, as well as issues of academic integrity and digital ethics.

Keywords: digital education, honest citizen, academic integrity, digital ethics, artificial intelligence, information literacy, critical thinking, educational technologies.

Қазіргі таңда әлемдік қоғам қарқынды цифрландыру кезеңін бастан өткеруде. Ақпараттық технологиялардың дамуы білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізді. Онлайн оқыту, қашықтан білім беру, цифрлық платформалар мен жасанды интеллект құралдары білім алудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырды. Бұл үдеріс әсіресе UNESCO сияқты халықаралық ұйымдардың зерттеулерінде білім берудің болашағы ретінде қарастырылады.

Алайда, цифрлық білім беру ортасының дамуы тек оң нәтижелермен шектелмейді. Ол жаңа әлеуметтік, құндылықтық және этикалық мәселелерді туындатты. Соның ішінде ең өзекті мәселе – цифрлық ортада адал, жауапты және саналы азамат тәрбиелеу [1].

Адал азамат – бұл тек білімді адам ғана емес, сонымен қатар жоғары моральдық құндылықтарға ие тұлға. Ол өз әрекеттеріне жауап бере алатын, әділ, шыншыл және өзгелерге құрметпен қарайтын адам. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – осындай тұлғаны қалыптастыру.

Цифрлық білім беру ортасы – бұл ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы жүзеге асырылатын білім беру кеңістігі. Оның негізгі ерекшеліктеріне қолжетімділік, икемділік және интерактивтілік жатады.

Бүгінгі таңда білім алушылар интернет арқылы әлемнің кез келген оқу материалдарына қол жеткізе алады. Бұл білім беру процесін демократияландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрлық платформалар оқытуды жекелендіруге жағдай жасайды [2].

Дегенмен, цифрлық ортаның өзіндік қиындықтары да бар. Ақпараттың шамадан тыс көп болуы білім алушыларды шатастырып, сапасыз немесе жалған ақпаратты пайдалануға әкелуі мүмкін. Осы тұрғыда сыни ойлау дағдылары ерекше маңызды.

Адал азамат ұғымы көпқырлы түсінік болып табылады. Ол тек заңға бағынуды ғана емес, сонымен қатар ішкі адамгершілік нормаларды сақтауды білдіреді. Бұл ұғымға әділдік, жауапкершілік, шыншылдық, еңбекқорлық және құрмет сияқты қасиеттер кіреді.

Педагогика ғылымында тұлғаның адамгершілік тәрбиесі маңызды орын алады. Бұл туралы Иван Федорович Харламов өз еңбектерінде атап өткен. Оның пікірінше, білім беру процесі тек білім берумен шектелмей, тұлғаның моральдық дамуына бағытталуы тиіс. Цифрлық ортада адал азамат болу – бұл тек ережелерді сақтау ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі бақылау және жауапкершілік сезімінің жоғары болуы.

Цифрлық білім беру жағдайында академиялық адалдық мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Академиялық адалдық – бұл білім алушының өз жұмысын өз бетінше орындауы, дереккөздерді дұрыс көрсетуі және плагиаттан бас тартуы [3].

Қазіргі таңда көптеген студенттер интернеттен дайын материалдарды көшіріп, өз еңбегі ретінде ұсынады. Бұл құбылыс білім сапасының төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, бұл тұлғаның кәсіби дамуына кері әсер етеді.

Академиялық адалдықты сақтау үшін білім беру ұйымдары арнайы саясаттар мен ережелер енгізуде. Мысалы, антиплагиат жүйелері кеңінен қолданылуда. Бірақ техникалық құралдардан бөлек, ең маңыздысы – ішкі адалдық мәдениетін қалыптастыру.

Цифрлық ортада қарым-қатынас жасау барысында этикалық нормаларды сақтау маңызды. Алайда анонимділік пен қашықтық факторлары кейбір адамдардың жауапсыз әрекеттер жасауына себеп болады.

Бұл жағдай кибербуллинг, агрессия және жалған ақпарат тарату сияқты мәселелерге алып келеді. Сондықтан білім беру жүйесінде цифрлық этиканы қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Цифрлық этика келесі қағидаларды қамтиды:

- интернетте сыпайы қарым-қатынас жасау
- басқа адамдардың құқықтарын құрметтеу
- авторлық құқықты сақтау
- жалған ақпарат таратпау

Бұл бағытта UNESCO ұсынған цифрлық азаматтық білім беру тұжырымдамасы маңызды рөл атқарады.

Цифрлық білім беру жүйесінде маңызды мәселелердің бірі – цифрлық теңсіздік. Барлық білім алушылардың интернетке және технологияларға бірдей қолжетімділігі жоқ. Бұл жағдай әлеуметтік теңсіздікті күшейтіп, білім сапасының айырмашылығына әкеледі. Ауылдық және қалалық аймақтар арасындағы айырмашылық та осы мәселенің көрінісі болып табылады.

Сондықтан мемлекет деңгейінде цифрлық инфрақұрылымды дамыту және барлық азаматтарға тең мүмкіндік беру маңызды.

Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу үшін кешенді шаралар қажет:

Біріншіден, білім беру бағдарламаларына академиялық адалдық және цифрлық этика тақырыптарын енгізу қажет.

Екіншіден, оқытушылардың рөлін күшейту маңызды. Оқытушы тек білім берушіғана емес, ол – тәрбиеші және үлгі көрсетуші тұлға.

Үшіншіден, білім алушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамыту қажет.

Төртіншіден, сенімге негізделген білім беру мәдениетін қалыптастыру маңызды.

Бесіншіден, заманауи технологияларды тиімді пайдалану қажет [4].

Қазіргі цифрлық білім беру ортасында жасанды интеллект құралдарының кеңінен қолданылуы жаңа этикалық мәселелерді туындатуда. Әсіресе мәтін генерациялайтын жүйелер студенттерге тапсырмаларды оңай орындауға мүмкіндік береді. Бірақ бұл жағдай академиялық адалдық қағидаларына қайшы келуі мүмкін.

Жасанды интеллектті дұрыс пайдалану – бүгінгі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Білім алушыларға оны тек көмекші құрал ретінде қолдану мәдениетін қалыптастыру қажет. Яғни, студент өз ойын, өз түсінігін қалыптастырып, технологияны тек қолдау құралы ретінде пайдалануы тиіс.

Бұл бағытта UNESCO және басқа да халықаралық ұйымдар жасанды интеллектті этикалық тұрғыда қолдану жөнінде ұсынымдар жасауда. Олардың негізгі мақсаты – технологияны адамзат игілігі үшін пайдалану және оның теріс әсерлерін болдырмау [5].

Цифрлық ортада ақпараттың көптігі білім алушылар үшін үлкен мүмкіндік болғанымен, сонымен қатар қауіп те тудырады. Интернетте жалған, тексерілмеген немесе манипуляциялық ақпараттар көп таралған.

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде сыни ойлау дағдыларын дамыту аса маңызды. Сыни ойлау – бұл ақпаратты талдау, салыстыру, бағалау және дұрыс қорытынды жасау қабілеті.

Ақпараттық сауаттылықтың негізгі компоненттері:

- ақпарат көздерін тексеру
- сенімді және сенімсіз ақпаратты ажырату
- деректерді дұрыс пайдалану
- дәйексөз келтіру ережелерін сақтау

Бұл дағдылар адал азамат қалыптастырудың маңызды бөлігі болып табылады.

Цифрлық кеңістікте әрбір қолданушы белгілі бір құқықтар мен міндеттерге ие. Алайда көптеген білім алушылар интернеттегі әрекеттерінің құқықтық салдарын толық түсіне бермейді. Мысалы:

- авторлық құқықты бұзу
- жалған ақпарат тарату
- басқа адамның ар-намысына тиетін пікір жазу

Мұндай әрекеттер заң алдында жауапкершілікке әкелуі мүмкін. Сондықтан білім беру жүйесінде цифрлық құқық негіздерін оқыту маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Харламов И.Ф. Педагогика. – Мәскеу: Просвещение, 1990.
2. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Мәскеу, 2007.
3. UNESCO. Digital Citizenship Education Handbook. – Paris, 2019.
4. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury, 2016.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Академиялық адалдық саясаты туралы құжаттар.

ӘОЖ 37.013

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТТІ ДАМЫТУ

Рзатай Айнұр Қуатқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Мақсұт Алима Арыстанбекқызы
«Педагогика және психология» ББББ 2 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования эмоционального интеллекта у современной молодежи. Особое внимание уделяется развитию эмоциональной осознанности, навыков саморегуляции и эффективной коммуникации посредством внедрения технологий искусственного интеллекта в образовательную среду. Раскрываются возможности эффективного взаимодействия эмоционального интеллекта и цифровых технологий, направленного на развитие личностного потенциала, повышение учебной мотивации и укрепление психологической устойчивости.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, искусственный интеллект, молодежь, образовательная среда, психологическая устойчивость, цифровые технологии, мотивация.

Abstract. This article addresses key aspects of developing emotional intelligence among today's youth. It focuses on improving emotional awareness, self-regulation, and communication skills through the integration of artificial intelligence technologies into the educational environment. The paper emphasizes the effective synergy between emotional intelligence and digital tools, contributing to personal growth, increased motivation, and enhanced psychological resilience.

Keywords: emotional intelligence, artificial intelligence, youth, educational environment, psychological resilience, digital technologies, motivation.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі мен технологиялар қарқынды дамып, қоғам әлеуметтік-экономикалық және психологиялық тұрғыдан елеулі өзгерістерге ұшырауда. Осындай жағдайда жастар үшін тек кәсіби білім мен дағдыларды меңгеру жеткіліксіз болып отыр. Сонымен қатар, олардың эмоциялық интеллектіні (ЭИ) дамытуы аса маңызды. Эмоциялық интеллект – адамның өз эмоцияларын және айналасындағы адамдардың эмоцияларын түсініп, оларды тиімді басқара алу, сондай-ақ әлеуметтік өзара әрекеттестікті реттеу қабілеті. Бұл қасиет тұлғаның психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етіп, өзгермелі әлеуметтік ортаға бейімделуіне, көшбасшылық қабілеттерін дамытуына және топпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруына ықпал етеді.

Эмоциялық интеллект (ЭИ) – бұл жеке адамның өз сезімдерін және басқалардың эмоциялық жағдайын тану, түсіну, бағалау және реттеу қабілеттерінің жиынтығы. Аталған ұғымды кеңінен танытып, ғылыми айналымға енгізген – Daniel Goleman. Бүгінгі таңда эмоциялық интеллект психология ғылымында тұлғаның маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Эмоционалдық интеллект адамның жалпы табыстылығына, жұмысқа орналасуына, командада жұмыс істеуіне, отбасылық өмір сапасына, тіпті психикалық және физикалық денсаулығына тікелей әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, IQ деңгейі жоғары болғанымен, ЭИ-і төмен адамдардың кәсіби ортада жетістікке жетуі қиындау. Себебі олар жиі эмоцияны басқара алмау, жанжалға бейім болу, өзгелермен дұрыс тіл табыса алмау сияқты кедергілерге тап болады [1].

ЭИ бірнеше негізгі қабілеттен тұрады. Біріншісі – өз эмоциясын тану, яғни адам өзінің ішкі сезім-күйін түсініп, оны анық сипаттай алуы керек. Бұл ішкі күйді тану – өзіңе деген рефлексиялық көзқарастың негізі. Екіншісі – өз эмоциясын басқару. Бұл дегеніміз, стресс, қорқыныш, ашу сияқты сезімдерге берілмей, оларды ақылмен бақылау. Үшіншісі – өзін ынталандыру, яғни мақсатқа жетуде эмоциялық кедергілерден өтуді білу. Төртіншісі – басқалардың эмоциясын тану, яғни эмпатия. Адам айналасындағы тұлғалардың ішкі күйін сезініп, оған сәйкес әрекет ете алуы қажет. Бесіншісі – әлеуметтік дағдылар, яғни топта, қоғамда өзін ұстау, қарым-қатынас құра білу қабілеті.

Жастарда бұл қабілеттерді дамыту – олардың тұлғалық қалыптасуы үшін өте маңызды. Мысалы, эмоционалдық интелекті дамыған жас өзін-өзі жақсы түсінеді, ортада өзін еркін ұстайды, сыни жағдайлардан шығудың тиімді жолдарын табады. Эмпатиясы жоғары жастар достарының, отбасының, әріптестерінің сезімін түсініп, олармен сенімді қарым-қатынас орнатады. Бұл қасиеттер, әсіресе көшбасшылық қабілеті бар тұлғаларда айқын көрінеді [2].

ЭИ негізгі төрт құрамдас бөліктен тұрады:

1) Өзін-өзі тану - адамның өз эмоцияларын тануы мен сезінуі. Өзінің ішкі күйін білу, қандай жағдайларға қандай реакция көрсететінін түсіну – эмоциялық сауаттылықтың алғашқы қадамы.

2) Өзін-өзі реттеу - өзін-өзі бақылау және эмоцияны қажетті уақытта басқару қабілеті. Бұл қабілет күрделі жағдайларда салқынқандылықты сақтауға, қателіктерден сабақ алуға көмектеседі.

3) Эмпатия – басқаның сезімін түсіну және оған сезімтал болу. Бұл әлеуметтік қарым-қатынастың табысты болуы үшін аса маңызды.

4) Әлеуметтік дағдылар - тиімді коммуникация, қарым-қатынас орнату, командада жұмыс істеу және жан-жақты өзара әрекет – әлеуметтік дағдыларға жатады.

Жастар үшін эмоциялық интеллект оқу, жұмыс, әлеуметтік ортада табысты болудың маңызды факторы ретінде қарастырылады.

Қазіргі жастар білімге, технологияға ашық, бірақ эмоциямен жұмыс істеу қабілеті барлығында бірдей дамымаған. Бұл кейде:

- Стресті дұрыс басқармауға,
- Өз пікірін жеткізе алмауға,
- Қарым-қатынаста қиындыққа,
- Күйзеліске, агрессияға, жалғыздыққа әкелуі мүмкін.

Сондықтан да жастар арасында эмоциялық интеллектті саналы түрде дамыту – заман талабы

Жастардың эмоциялық интеллектін дамыту үшін әртүрлі әдістерді қолдануға болады. Ең алдымен, адамның өз эмоциясын тануы және түсінуі маңызды. Бұл үшін эмоциялық күнделік жүргізу, сезімдерді атау, рефлексия жасау секілді жаттығулар ұсынылады. Эмоцияны басқару қабілетін арттыруға бағытталған тыныс алу жаттығулары, өзін-өзі тыныштандыру тәсілдері де пайдалы. Сонымен қатар, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру үшін пікірталас, рөлдік ойындар, топтық жұмыстар сияқты әдістер тиімді болып табылады. Эмпатияны дамыту үшін жастарға көркем әдебиет оқу, фильм талдау, кейіпкерлердің сезімін түсіндіру секілді жаттығулар ұсынылады [3].

Қазіргі заманның ерекше сипаты – технологиялық даму мен цифрландырудың адамның күнделікті өміріне терең енуі. Бұл өзгерістер жастардың танымдық, эмоциялық және әлеуметтік қабілеттеріне де әсер етуде. Осы тұрғыдан алғанда, эмоционалдық интеллект (ЭИ) пен жасанды интеллект (ЖИ) арасындағы байланыс өзекті тақырыпқа айналып отыр. Жасанды интеллект тек техникалық құрал ғана емес, адамның эмоциялық дамуына да әсер ете алатын құралға айналды.

Жасанды интеллект негізіндегі платформалар, әсіресе білім беру мен психологиялық қолдау салаларында жастардың эмоционалдық интеллектін дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, ChatGPT сияқты тілдік модельдер арқылы жастар өз сезімдері туралы еркін жаза алады, сұрақ қойып, жауап алады, эмоционалдық күйін сипаттай отырып, өзін-өзі тануға бет бұрады. Мұндай ашық сұхбаттар рефлексия жасауға көмектеседі, ал бұл – ЭИ-дың негізгі элементтерінің бірі.

ЖИ-мен жұмыс істеу барысында студенттер эмоцияларын сөзбен жеткізуді үйренеді, яғни эмоциялық сауаттылығы артады. Сонымен қатар, ЖИ жасалған симуляциялар (мысалы, виртуалды кейіпкерлермен диалог) жастарға әртүрлі әлеуметтік жағдайларда қалай әрекет ету керектігін модельдеуге көмектеседі. Бұл – әлеуметтік дағдыларды дамытудағы тиімді әдіс [4].

Кейбір мобильді қосымшалар пайдаланушының дауысы, жазуы немесе бет-әлпетінің өзгерісі арқылы оның эмоциялық күйін анықтап, кері байланыс ұсына алады. Мұндай технологиялар адамның өзін-өзі бақылау қабілетін дамытып, эмоционалдық тепе-теңдікке жетуге көмектеседі.

Сонымен бірге ЖИ адамның жеке даму траекториясын жасауға көмектеседі: ол эмоциялық реакциялар негізінде мінез-құлық ерекшеліктерін анықтап, жаттығулар ұсынады, эмоционалдық даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе интроверт жастар үшін пайдалы, себебі олар өз сезімдерін ашық айтуға қиналуы мүмкін, ал ЖИ-платформалар олардың ішкі әлеміне терең үңілуге қолдау береді.

Осылайша, жасанды интеллект – эмоционалдық интеллектті дамытудың жаңа құралы. Ол тек ақпарат беріп қана қоймай, жастардың өзін тануына, эмоцияларын басқаруына, өзгелермен қарым-қатынасын жетілдіруіне септігін тигізеді. Болашақта ЖИ технологияларының көмегімен әрбір жастың психоэмоциялық дамуын жеке деңгейде қолдау мүмкіндігі артады. Бұл адамның жан-жақты дамуына, саналы тұлға ретінде қалыптасуына зор ықпал ететіні анық.

Қорытындылай келе, эмоциялық интеллект қазіргі жастардың жеке және кәсіби табыстылығына тікелей ықпал ететін маңызды қабілеттердің бірі болып табылады. Эмоцияларды түсіну және басқару, сондай-ақ өзгелердің сезіміне назар аудару – тек қарым-қатынас мәдениетінің көрсеткіші ғана емес, сонымен қатар тұлғаның психологиялық саулығы мен әлеуметтік бейімделуінің негізгі шарты.

Цифрлық дәуір жағдайында жасанды интеллект құралдары жастардың эмоциялық интеллектін дамытуда тиімді мүмкіндік ретінде қарастырылады. ЖИ технологиялары арқылы эмоциялық жағдайды талдау, өзін-өзі тану, рефлексия жүргізу және әлеуметтік дағдыларды жетілдіру процестері жеңілдеп, жекелендірілген сипатқа ие болады. Бұл өз кезегінде жастардың ішкі әлеуетін ашуға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және эмоциялық тұрақтылығын арттыруға ықпал етеді.

Осыған байланысты, білім беру мен тәрбие жүйесінде эмоциялық интеллект пен жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді үйлестіре отырып, кешенді бағдарламалар әзірлеу ерекше маңызға ие. Мұндай бағыт болашақта саналы, эмпатиясы жоғары және жауапкершілігі мол тұлғаларды қалыптастырудың маңызды негізі болмақ [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Әлімқұлова С.Ж. Цифрлық білім беру кеңістігінде оқушылардың эмоциялық интеллектін дамыту жолдары. Алматы, Қазақ университеті, 2022. 45-52 б.
2. Жұмабаева А.К. Білім беруде жасанды интеллект технологияларын қолдану тәжірибесі. Нұр-Сұлтан, Білім баспасы, 2023. 18-27 б.
3. Сәрсенбекова Р.М. Жасөспірімдердің психоэмоциялық даму ерекшеліктері. Шымкент, Парасат, 2021. 34-41 б.
4. Smith L., Johnson A. Artificial Intelligence in Education: Impacts on Emotional Development. London, Routledge, 2022. 102-110 p.
5. Chen M., Zhao Y. Digital Tools and Emotional Intelligence in Modern Classrooms. New York, Springer, 2023. 56-64 p.

ӘОЖ 004.8

АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕСІ МЕН ЭТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДАМЫТУ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА

Рзатай Айнұр Қуатқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Рахмашова Арайлым Смағұлқызы
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» ББББ 2 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются возможности использования технологий искусственного интеллекта для развития эмоционального интеллекта современной молодежи. Анализируются методы совершенствования эмоционального восприятия, саморегуляции и устойчивости к стрессу. Также описываются способы повышения мотивации и социализации через интеграцию ИИ в образовательную среду.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, искусственный интеллект, молодежь, образование, цифровые технологии, психологическая устойчивость, мотивация.

Abstract. The article examines the potential of artificial intelligence technologies in developing emotional intelligence among modern youth. It focuses on improving emotional

perception, self-regulation, and stress resilience. The article also explores how AI integration in education can enhance motivation, psychological stability, and social adaptation.

Keywords: emotional intelligence, artificial intelligence, youth, education, digital technologies, psychological stability, motivation.

XXI ғасыр білім беру жүйесі үшін жаңа перспективалар мен сын-қатерлер кезеңі болып отыр. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект (ЖИ) білім беру процесіне терең енген сайын, білім алушылардың танымдық, әлеуметтік және моральдық дамуы да жаңа талаптарға сай өзгеруде. Әсіресе «адал азамат» ұғымының қалыптасуы білім беру ортасында күнделікті тәжірибемен қатар этикалық дилеммалармен де байланысты, бұл мәселе тек педагогикалық тұрғыдан ғана емес, қоғамдық-мәдени және психологиялық аспектілер тұрғысынан да зерттелуі қажет.

Адал азамат – бұл қоғамдық нормалар мен моральдық қағидаларды сақтайтын, өзінің жеке жауапкершілігін сезінетін, цифрлық білім беру жағдайында этикалық кодексті ұстана білетін тұлға. Цифрлық білім беру ортасында адал азаматтың қалыптасуы тек академиялық адалдықты сақтау мен тапсырмаларды өз бетінше орындаумен шектелмей, сонымен қатар авторлық құқыққа құрмет көрсету, жеке деректерді қорғау, онлайн этиканы сақтау және әлеуметтік қарым-қатынас мәдениетін дамыту сияқты көпқырлы құзыреттерді қамтиды. Осылайша, білім беру процесі арқылы студенттер өздерінің моральдық сенімдерін нығайтып, қоғамға жауапты, этикалық нормаларды ұстанатын тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасалады [1].

Бұл мақалада цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеудің күнделікті тәжірибелік мәселелері мен этикалық аспектілері жан-жақты талданады, сондай-ақ педагогикалық стратегиялар мен әдістемелік ұсыныстар қарастырылады.

Цифрлық білім беру ортасы – бұл ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), онлайн платформалар, электрондық ресурстар және білім беру жүйесі ішінде өзара әрекеттестік механизмдері арқылы жүзеге асатын білім беру кеңістігі. Бұл ортада оқу процесі тек физикалық аудиториялармен шектелмей, виртуалды кеңістікте де тиімді іске асады. Цифрлық технологиялар білім берудің қолжетімділігін арттырады, персонализациясын қамтамасыз етеді және оқу материалдарын бейімдеуді жеңілдетеді [2].

Алайда осы технологиялардың тез дамуы адамгершілік, этика және білім беру құндылықтарына қатысты жаңа сұрақтарды туындатады. Адалдық, академиялық шынайылық, авторлық құқық және цифрлық этика қазіргі білім беру процесінде маңызды факторлар болып табылады [3].

Академиялық адалдық (academic integrity) – адал азаматтың негізгі компоненті болып табылады және оған плагиаттан аулақ болу, тапсырмаларды өз бетінше орындау, жұмыс барысында шынайы ақпаратты пайдалану сияқты қағидалар кіреді. Цифрлық ортада студенттер көбіне интернеттен дайын материалдарды көшіріп пайдалану, шектелген ақпаратқа қол жеткізу немесе онлайн тексеру құралдарын айналып өту сияқты әрекеттерге баруы мүмкін, бұл ғылыми этика мен студенттердің болашақтағы кәсіби моральдық қағидаларын бұзып, адал азамат ретіндегі қалыптасуын тежейді [4].

Цифрлық бағалау жүйелері мен ЖИ негізіндегі оқу платформалары студенттердің білімін объективті бағалауға мүмкіндік береді. Дегенмен, оқу материалын адал меңгеру мен оны қолдануға енгізу арасында айырмашылық бар. Кейде студент тапсырманы тек бағалау үшін орындайды, тапсырманы орындау барысында копирайт құралдарын (essay mills, AI-помощник) пайдаланады немесе бағалар мен рейтингке сүйеніп ақиқат білімді шатастырады, бұл адал азамат қалыптасуына кедергі келтіреді.

Цифрлық этика – ақпараттық қоғамда әрекет ететін тұлғалардың өзара қарым-қатынастарында сақталуы тиіс моральдық қағидалар мен нормалар жиынтығы. Бұл жеке мәліметтердің қауіпсіздігі, интеллектуалды меншік, ашықтық пен жауапкершілік, виртуалды қарым-қатынастардағы сыйластық сияқты аспектілерді қамтиды.

Цифрлық білім беру жағдайында академиялық этика плагиаттан аулақ болу, деректерді дұрыс қолдану, шынайы зерттеу әдістерін пайдалану, адал бағалау мәдениетін қалыптастыру сияқты қағидаларды жүзеге асыруға бағытталған. Адал азамат тәрбиелеу үшін оқу бағдарламаларына цифрлық этика модульдерін енгізу, онлайн этикалық кодекстер әзірлеу және оқытушыларды осы салаға оқыту маңызды. Педагогтар студенттердің этикалық дағдыларын бағалайтын тапсырмалар құрастырып, топтық жобаларда өзара бағалау жүйесін енгізіп, зерттеу жұмыстарында дереккөздерді дұрыс көрсету механизмдерін үйретуі тиіс. Мысалы, жеке эссе мен зерттеу жобаларында NLP-проверка, Turnitin сияқты құралдар этикалық бағалауды қолдайды.

«Адалдық және цифрлық этика» бойынша онлайн тренингтер студенттердің санасын арттырады, компьютерлік қауіпсіздік, авторлық құқық және ЖИ этикасы туралы түсінікті тереңдетеді, бұл курстарды міндетті оқу циклдарына енгізу ұзақ мерзімді тұрақты нәтижеге жеткізеді [5].

Цифрлық білім беру ортасы оқу мен ақпаратқа қол жетімділікті кеңейтсе де, адал азамат тәрбиелеудің этикалық мәселелерін күшейтті. Академиялық адалдық, цифрлық этика, дербес деректерді қорғау және ақпарат қолданудағы жауапкершілік заманауи білім беру жүйесінің басты қағидалары болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін оқу бағдарламаларына этикалық модульдерді енгізу, студенттерді күнделікті тәжірибеде этикалық шешімдер қабылдауға үйрету және педагогтарды цифрлық этикаға оқыту қажет.

Цифрлық білім беру ортасы студенттердің оқу мүмкіндіктерін кеңейтіп, білімге қолжетімділікті арттырса да, адал азамат тәрбиелеу мен этикалық құндылықтарды қалыптастыру мәселесін күрделендіреді, өйткені адал азамат болу тек академиялық адалдыққа сүйеніп қана қоймай, сонымен қатар моральдық және әлеуметтік жауапкершілік, этикалық принциптерді сақтау, авторлық құқыққа құрмет көрсету, жеке деректерді қорғау және онлайн коммуникациядағы әдебі мен сыйластық сияқты көпқырлы дағдыларды қамтиды, сондықтан педагогикалық процесс тек білім берумен шектелмей, студенттердің моральдық және этикалық мәдениетін қалыптастыруға бағытталуы қажет, бұл үшін оқу бағдарламаларына этикалық модульдерді енгізу, онлайн тренингтер мен практикалық сабақтарды өткізу, студенттердің өзара бағалауға және жобалық жұмыстарға қатысуын қамтамасыз ету, ЖИ және цифрлық құралдарды дұрыс қолдануды үйрету арқылы студенттер тек білімін жетілдіріп қана қоймай, жауапкершілікті, әділдікті, этикалық нормаларды сақтау қабілетін дамытып, қоғамға саналы және этикалық тұрғыдан тәрбиеленген азамат ретінде қосылуына мүмкіндік алады, осылайша цифрлық білім беру ортасында адал азаматты қалыптастыру тек білім беру емес, сонымен қатар моральдық, этикалық және әлеуметтік құндылықтарды сақтау процесі болып табылады және болашақта студенттердің жеке тұлға ретінде дамуына және қоғамның тұрақты дамуына тікелей ықпал етеді [6].

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. (2020). Білім беру саласындағы жасанды интеллект: Тұрақты дамуға арналған қиындықтар мен мүмкіндіктер. Париж: UNESCO.
2. Selwyn N. (2019). Роботтар мұғалімдердің орнын алмастыра ала ма? ЖИ және білім берудің болашағы. Polity.
3. Popenici S., & Kerr S. (2017). Жоғары білімде оқыту мен оқуда жасанды интеллекттің әсерін зерттеу. Research and Practice in Technology Enhanced Learning.
4. Bretag T. және басқалар. (2018). Әлемдік контексттерде академиялық адалдықтың анықтамалары. Journal of Academic Ethics.
5. Almalki A. және басқалар. (2020). Білім беруде ЖИ: Оқыту мен бағалауды жетілдіру. Education and Information Technologies.
6. Floridi L. (2016). Ақпараттық этика. Oxford University Press.

ӘОЖ 37.091:004.738.5

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА АДАЛ АЗАМАТ БОЛЫП ҚАЛЫПТАСУЫ: ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ЭТИКА НЕГІЗДЕРІ

Келдибекова Алмаш Саукимбековна
Төле би атындағы №8 гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі, зерттеуші
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается формирование честного гражданина у учащихся начальных классов в цифровой образовательной среде. Основная цель исследования – выявление способов освоения этических и моральных ценностей, анализ педагогических методов и рассмотрение трудностей в цифровой среде. Статья содержит практические рекомендации и примеры.

Ключевые слова: цифровая среда, честный гражданин, этика, ценности, начальная школа.

Abstract. This article examines the formation of honest citizens among primary school students in the digital learning environment. The main aim of the study is to identify ways of mastering ethical and moral values, analyze pedagogical methods, and address challenges in the digital environment. The article includes practical recommendations and examples.

Keywords: digital environment, honest citizen, ethics, values, primary school.

Қазіргі заманғы білім беру үрдісі цифрлық технологиялардың белсенді енгізілуімен ерекшеленеді. Бастауыш сыныптағы оқушылардың тәрбиесі мен білім алуы тек дәстүрлі оқу құралдары арқылы ғана жүзеге аспайды. Сандық құралдар мен интернет ресурстары балаға жаңа ақпаратқа тез қол жеткізуге мүмкіндік беріп, оның танымдық белсенділігін арттырады. Дегенмен, цифрлық ортада бала адал азаматтық құндылықтарды сақтай отырып, этикалық нормаларды меңгеруі қажет. Бұл мәселелер Қазақстан Республикасының білім беру саясатының өзегі болып табылады. Елбасының Жолдауларында балалар мен жасөспірімдерді моральдық, мәдени және этикалық тұрғыда тәрбиелеудің маңызы ерекше аталып өтіледі [1].

Цифрлық білім беру ортасы оқушыларға ақпаратқа жылдам қол жеткізуге, ойлау қабілеттерін дамытуға, шығармашылық пен коммуникацияны жетілдіруге мүмкіндік береді. Дегенмен, цифрлық ресурстар мен интернет кеңістігі баланың моральдық құндылықтарын қалыптастыруға белгілі бір қиындықтар тудырады. Сондықтан мұғалімдерге бастауыш сынып оқушыларына цифрлық ортада адал азаматтық қасиеттерді үйрету үшін арнайы әдістемелік тәсілдер қажет.

Адал азаматтық – бұл жеке тұлғаның әділдік, жауапкершілік, сенім және қоғамға пайдалы болуға бағытталған қасиеттері. Бастауыш сыныпта бұл құндылықтарды қалыптастыру маңызды, себебі бала өмірге көзқарасын, мінез-құлқындағы қалыпты нормаларды осы кезеңде меңгереді. Цифрлық ортада адалдыққа тәрбиелеу үшін келесі қағидаларды ұстану қажет:

- Ақпаратты дұрыс қабылдау және тарату;
- Интернеттегі этикалық мінез-құлық ережелерін сақтау;
- Өз пікірін мәдениетті түрде білдіру;
- Құқықтық және моральдық нормаларды түсіну.

Бүгінгі күні цифрлық білім беру ортасы – бұл интернет, мобильді қосымшалар, интерактивті платформалар және виртуалды құралдарды қамтитын кеңістік. Бала осындай ортада ақпаратқа тез қол жеткізіп қана қоймай, өзара қарым-қатынас орнатуды, ойын

арқылы үйренуді үйренеді. Бұл ортаның ерекшелігі – интерактивтілік, жекелендірілген оқу мүмкіндігі және шығармашылық белсенділікті арттыру.

Бастауыш сынып оқушыларына адалдық пен этика негіздерін үйрету үшін төмендегі әдістер тиімді:

- Сценарийлік ойындар: моральдық шешім қабылдауды талап ететін виртуалды немесе топтық ойындар;
- Тәрбиелік әңгімелер мен мысалдар: нақты өмірлік жағдайларды көрсету арқылы балаға дұрыс пен бұрысты айыра білуге үйрету;
- Интерактивті сабақтар: мультимедиялық материалдар, электрондық кітаптар, бейне сабақтар арқылы этикалық нормаларды меңгерту;
- Бағалау және кері байланыс: оқушының әр әрекетіне педагогикалық баға беріп, адал шешімдерді қолдау [2].

Бастауыш сыныпта цифрлық орта келесі артықшылықтарды береді:

1. Жеке оқу бағдарламасын бейімдеу: Оқушының қабілеті мен білім деңгейіне сәйкес тапсырмаларды жеке түрде беру.
2. Интерактивтілік: Ойындар, анимациялар, виртуалды кейіпкерлер арқылы оқу процесін қызықты ету.
3. Мультимедиялық қолдау: Бейне сабақтар, электрондық кітаптар, презентациялар арқылы материалды қабылдау тиімділігін арттыру.
4. Қоғамдық өзара әрекет: Онлайн топтық жобалар мен тапсырмалар арқылы әлеуметтік дағдыларды дамыту [3].

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, бастауыш сыныпта цифрлық құралдарды қолдану оқушының этикалық санасын қалыптастыруда тиімді. Мұнда маңыздысы – технологияны тек ақпарат алу құралы ретінде емес, сонымен бірге әлеуметтік және моральдық білімді жетілдіру құралы ретінде пайдалану. Мысалы, электрондық платформадағы этикаға арналған тапсырмалар, виртуалды кейіпкерлер арқылы моральдық таңдау жасауға үйрету, оқушылардың жауапкершілігін арттырады.

Қазақстандағы бастауыш сынып оқушыларының тәрбие үрдісінде цифрлық құралдарды пайдалану тәжірибесі көрсеткендей, келесі әдістер тиімді:

- Виртуалды кейіпкерлер арқылы моральдық таңдау жасау: Балалар ойын барысында этикалық шешім қабылдайды, өзінің дұрыс немесе бұрыс әрекетін бағалай алады.
- Электрондық платформаларда топтық тапсырмалар орындау: Бұл әдіс баланы командалық жұмысқа үйретеді, қоғамдағы жауапкершілік сезімін қалыптастырады.
- Мультимедиялық сабақтар: Оқушылар бейне, анимациялық және интерактивті материалдарды пайдалана отырып, этика және моральдық құндылықтар бойынша өз ойларын білдіреді.

Цифрлық ортада этиканы үйрету кезінде педагогтар бірнеше қиындықтарға тап болады:

- Ақпараттың әртүрлілігі: Интернеттегі материалдардың бәрі этикалық нормаларға сәйкес келмейді.
- Бейәдеп контент: Виртуалды ортада моральдық нормаларға сай емес ақпараттарға жолығу ықтималдығы.
- Әлеуметтік тәжірибенің шектеулілігі: Онлайн қатынас шын өмірдегі әлеуметтік жауапкершілікке толық жеткізбейді.

Осы қиындықтарды жеңу үшін мұғалімдер балаларға ақпараттық сауаттылықты, сыни тұрғыдан ойлауды, цифрлық этиканы меңгертуге баса назар аударуы қажет [4].

Цифрлық ортада этиканы үйрету кезінде келесі қиындықтар кездеседі:

- Интернеттегі ақпараттың әртүрлілігі: баланың дұрыс пен бұрысты ажыратуы қиын;
- Бейәдеп контентке жолығу: цифрлық ресурстарда моральдық нормаларға сай емес материалдар болуы мүмкін;
- Қоғамдық қарым-қатынастың шектеулілігі: виртуалды ортада бала нақты әлеуметтік жауапкершілік сезімін толық қабылдай алмауы мүмкін [5].

Бастауыш сынып оқушыларының цифрлық ортада адал азамат болып қалыптасуы қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Педагогикалық әдістерді тиімді пайдалану арқылы балада адалдық, этикалық нормалар және моральдық құндылықтар қалыптасады. Цифрлық құралдарды тек ақпарат алу үшін емес, сондай-ақ этикалық тәрбие құралы ретінде қолдану керек. Мұғалімдер мен ата-аналардың үйлесімді жұмысы балалардың жеке тұлғалық дамуына және адал азамат болып өсуіне үлкен әсер етеді.

Цифрлық құралдар дұрыс бағытталған жағдайда оқушының құндылықтық және этикалық дамуына ықпал етеді. Педагогикалық стратегиялар мен әдістерді тиімді пайдалану арқылы балалардың адалдық мәдениеті қалыптасып, олардың жеке тұлғалық дамуы мен әлеуметтік бейімделуі қамтамасыз етіледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдау. – Астана: Елбасы баспасы, 2020.
2. Выготский Л.С. Психология развития. – М.: Просвещение, 1984.
3. Блонский П.П. Педагогика. – М.: Просвещение, 1979.
4. Амангелді К. Бастауыш сыныпта этиканы үйрету әдістемесі. – Алматы: Білім, 2018.
5. Қожахметова С. Цифрлық білім беру ортасында тәрбие мәселелері. – Астана: Ғылым, 2021.

ӘОЖ 138.24

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Хайруллаева Мөлдір Ғаниқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются ценностные и этические аспекты формирования честного гражданина в условиях цифровой образовательной среды. В условиях цифровизации образования особое значение приобретают вопросы академической честности, цифровой культуры и ответственности обучающихся. Проанализированы основные этические проблемы, возникающие в цифровой среде, включая плагиат, нарушение авторских прав, цифровое поведение и защиту персональных данных. Особое внимание уделяется педагогическим условиям формирования ценностных ориентиров и развитию культуры академической честности. Предложены практические рекомендации по совершенствованию воспитательной работы в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, цифровая этика, ценности, ответственность, цифровая культура.

Abstract. This article examines the value-based and ethical issues of fostering an honest citizen in the context of a digital educational environment. In the era of digital transformation, particular importance is given to academic integrity, digital culture, and learners' responsibility. The study analyzes key ethical challenges in the digital environment, including plagiarism, copyright violations, online behavior, and personal data protection. Special attention is paid to pedagogical conditions that support the development of value orientations and academic integrity. Practical recommendations are proposed to improve educational practices in digital learning environments.

Keywords: digital education, academic integrity, digital ethics, values, responsibility, digital culture.

XXI ғасырдағы білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңіне аяқ басты. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім алудың дәстүрлі моделін өзгертіп, жаңа білім беру ортасын қалыптастырды. Бұл орта білім алушылардың дербестігін арттырып, ақпаратқа қолжетімділікті кеңейтеді. Сонымен қатар, цифрлық білім беру студенттің құндылықтықтарына да әсер етеді. Әсіресе, адалдық, әділдік және жауапкершілік сияқты базалық құндылықтар жаңа жағынан қарастырылуда. Академиялық адалдық білім беру сапасының негізгі көрсеткіші болып табылады және ол білім алушылардың этикалық мәдениетімен тығыз байланысты [1]. Осы тұрғыда «адал студент» ұғымы тек жеке тұлғалық қасиет емес, сонымен қатар қоғамның тұрақты дамуының маңызды факторы ретінде қарастырылады. Сондықтан цифрлық ортада адал азамат тәрбиелеудің теориялық және практикалық негіздерін зерттеу өзекті болып табылады.

Цифрлық білім беру ортасы – білім беру үдерісін ұйымдастыруда ақпараттық технологиялар кеңінен қолданылатын кешенді жүйе. Бұл орта онлайн платформалар, қашықтан оқыту жүйелері, виртуалды зертханалар және жасанды интеллект құралдарын қамтиды. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, цифрлық оқыту жүйелері білім алушылардың дербес оқу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді және оқыту тиімділігін арттырады [2]. Сонымен қатар, қашықтан оқыту білім берудің қолжетімділігін кеңейтеді және икемділігін қамтамасыз етеді. Алайда цифрлық орта тек технологиялық жүйе ғана емес, ол әлеуметтік-мәдени кеңістік ретінде де қарастырылады. Сондықтан бұл ортада қалыптасатын мінез-құлық нормалары мен құндылықтар ерекше маңызға ие [3].

Адал студент – қоғамдағы моральдық нормаларды сақтайтын, әділдік пен шыншылдықты ұстанатын тұлға. Қазіргі білім беру жүйесінде бұл ұғым «академиялық адалдық» ұғымымен тығыз байланысты. Академиялық адалдық – білім алушылар мен оқытушылардың оқу және ғылыми қызметіндегі этикалық принциптер жиынтығы. Оның негізгі құрамдас бөліктеріне шыншылдық, әділдік, жауапкершілік, сенім, құрмет жатады. Зерттеулер көрсеткендей, адалдық қағидаттарын сақтау білім сапасын арттырып қана қоймай, қоғамның ғылым мен білімге деген сенімін нығайтады [4]. Бүгінгі таңда «адал студент» ұғымы тәрбиенің негізгі бағыты ретінде қарастырылып, әділдік пен жауапкершілік басты құндылықтар ретінде белгіленген.

Цифрлық ортада плагиат, дайын жұмыстарды көшіру, жасанды интеллект арқылы тапсырмаларды орындау сияқты құбылыстар жиі кездеседі. Бұл студенттердің өзіндік ойлау қабілетінің, критикалық ойлауының төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сарапшылардың пікірінше, жасанды интеллекттің дамуы академиялық адалдық мәселесін одан әрі күрделендіруде. Интернеттегі ақпараттың ашықтығы кей жағдайда авторлық құқықтың бұзылуына алып келеді. Студенттер дереккөздерді дұрыс көрсетпеуі ғылыми мәдениеттің төмендігін көрсетеді. Цифрлық ортада этикалық нормалар өзгереді [5]. Мысалы кибербуллинг, агрессивті пікірлер, этикалық нормаларды сақтамау сияқты мәселелер жиі байқалады. Зерттеулерде цифрлық мәдениет пен этиканы қалыптастыру педагогикалық дайындықтың маңызды бөлігі ретінде қарастырылады. Цифрлық білім беру платформаларын қолдану кезінде жеке ақпараттың қауіпсіздігі маңызды мәселе болып табылады. Бұл тек техникалық емес, сонымен қатар этикалық жауапкершілік мәселесі. Сонымен адал азамат тәрбиелеу үшін келесі педагогикалық шарттарды іске асыру қажет. Оқу бағдарламаларына этика, академиялық адалдық және цифрлық мәдениет мәселелерін енгізу қажет. Білім алушыларға ақпаратты критикалық тұрғыдан бағалау, дереккөздермен дұрыс жұмыс істеу дағдыларын үйрету маңызды. Оқу орындарында адалдық кодекстерін енгізу және оны жүйелі түрде бақылау қажет [6]. Жасанды интеллект құралдарын қолдану кезінде этикалық нормаларды сақтау маңызды. Бұл бағытта арнайы нормалар мен ережелер қажет.

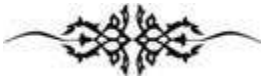
Оқытушы студенттерге эссе форматында тапсырмалар ұсынғаны жөн. Біріншіден, бұл тапсырмалар студенттің жеке ұстанымын қалыптастыруға ықпал етеді. Өз ойын дәлелдеу арқылы білім алушы шынайылық пен әділдікті бағалауға үйренеді. Екіншіден, эссе жазу барысында студент академиялық нормаларды сақтауға дағдыланады. Дереккөздерге сілтеме жасау, авторлық құқықты құрметтеу сияқты дағдылар академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырады [7]. Үшіншіден, эссе тапсырмалары рефлексия жасауға мүмкіндік береді. Бұл студенттің өз әрекеттерін бағалауына және этикалық шешімдер қабылдау қабілетінің дамуына әсер етеді. Эссе жазу – студенттердің жеке көзқарасын, сыни ойлауын және талдау қабілетін көрсететін шығармашылық жұмыс түрі. Бұл формат дайын ақпаратты көшіруге қарағанда, білім алушының өз ойын жүйелі түрде жеткізуіне мүмкіндік береді. Эссе жазу барысында студент ақпаратты талдап, салыстырып, өз көзқарасын қалыптастырады. Бұл механикалық көшіруден бас тартуға ықпал етеді. Сондықтан студент өз ойын білдіру барысында жауапкершілікті сезінеді. Бұл академиялық адалдықтың қалыптасуына негіз болады [8]. Дайын жауаптары жоқ, жеке пікірге негізделген тапсырмалар плагиат жасау мүмкіндігін төмендетеді. Әсіресе, тақырыпты нақтылау және рефлексивті сұрақтар қолдану бұл үдерісті күшейтеді. Эссе жазу студенттердің ғылыми стильде ой жеткізу қабілетін арттырады, бұл болашақ зерттеу жұмыстарына негіз болады және студенттер дереккөздерді іздеу, талдау, дұрыс сілтеме жасау дағдыларын меңгереді. Эссе критерийлеріне мынадай талаптарды қосуы керек: кіріспе, негізгі бөлім және қорытындыдан тұрады; негізгі бөлімінде міндетті түрде студенттің критикалық яғни сыни талдауы маңызды; нақты екі аргумент келтіруі керек; дереккөздерге, статистикаға сілтеме жасау міндетті. Сонымен қатар, цифрлық білім беру жағдайында эссе тапсырмаларын интерактивті форматта (онлайн платформалар, пікірталас форумдары, бірін-бірі бағалау жүйесі арқылы) ұйымдастыру студенттердің жауапкершілігін арттырып, ашықтық пен әділдік қағидаттарын нығайтады [9]. Жоғары оқу орындарында «Цифрлық этика» пәнін енгізу, академиялық адалдық бойынша тренингтер өткізу, плагиатты анықтау жүйелерін қолдану, тапсырмаларды шығармашылық бағытта құрастыру, оқытушылардың цифрлық құзыреттілігін арттыру [10].

Қорытындылай келе цифрлық білім беру ортасы білім беру жүйесінің дамуына жаңа серпін бергенімен, оның құндылық және этикалық салдары күрделі мәселелерді туындатады. Студенттерді адал азамат ретінде тәрбиелеу – тек білім беру мазмұнын жаңарту емес, сонымен қатар тұлғаның моральдық-этикалық қасиеттерін қалыптастыру үдерісі. Цифрлық ортада академиялық адалдық, жауапкершілік және цифрлық мәдениетті қалыптастыру арқылы ғана сапалы білім мен әділетті қоғам құруға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Академиялық адалдық туралы материалдар / Adaldyq.kz. – Электронды ресурс. – Қолжетімділік режимі: https://adaldyq.kz
2. «Академиялық адалдық» / Egemen Qazaqstan. – Электронды ресурс. – Қолжетімділік режимі: https://egemen.kz
3. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі академиялық адалдық принциптері. – Нормативтік құжат. – Астана, 2020.
4. Академиялық адалдық кодексі / Университеттің ішкі құжаты. – Алматы, 2021.
5. Жасанды интеллект және академиялық адалдық мәселелері // Ғылыми мақалалар жинағы. – Ақтөбе: Қ.Жұбанов атындағы университет, 2023.
6. Цифрлық білім беру және этика мәселелері / Ғылыми мақала // Педагогикалық зерттеулер журналы. – Павлодар, 2022.
7. Адал азамат тәрбиесі туралы тұжырымдар // Egemen Qazaqstan. – Электронды ресурс. – Қолжетімділік режимі: https://egemen.kz
8. Alrasheedi M., Capretz L.F., Raza A.A. systematic review of mobile learning in higher education / M. Alrasheedi, L.F. Capretz, A. Raza // International Journal of Interactive Mobile Technologies. – 2015. – Vol. 9. – P. 17–24.

9. Chan C.K.Y. A comprehensive AI policy education framework for university teaching and learning / C.K.Y. Chan // Education and Information Technologies. – 2023.
10. Syvyi M., et al. Distance learning in higher education: challenges and opportunities / M. Syvyi et al. // Education Sciences. – 2022. – Vol. 12.

ӘОЖ 37.013:004

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛДЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Айткулова Галия Доктырбековна
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор
Қаратай Тұрысов атындағы №53 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности формирования честности и этических ценностей у учащихся начальных классов в условиях цифровой образовательной среды. В современном образовательном пространстве цифровые технологии играют важную роль в развитии личности ребенка. Вместе с тем возникает необходимость воспитания у школьников таких качеств, как честность, ответственность, уважение к интеллектуальной собственности и соблюдение норм академической честности. В работе анализируются педагогические условия, методы и формы воспитания нравственных ценностей в цифровой среде. Особое внимание уделяется роли учителя в формировании цифровой культуры и нравственных ориентиров учащихся.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, начальное образование, честность, этические ценности, академическая честность, цифровая культура, воспитание.

Abstract. The article examines the pedagogical possibilities of forming honesty and ethical values among primary school students in a digital educational environment. In the modern educational space, digital technologies play an important role in the development of a child's personality. At the same time, it becomes necessary to develop qualities such as honesty, responsibility, respect for intellectual property and adherence to academic integrity among schoolchildren. The study analyzes pedagogical conditions, methods and forms of moral education in a digital environment. Particular attention is paid to the role of teachers in shaping students' digital culture and moral values.

Keywords: digital educational environment, primary education, honesty, ethical values, academic integrity, digital culture, upbringing.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі цифрландыру үдерісімен тығыз байланысты дамып келеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданылуы білім беру мазмұнын жаңартып қана қоймай, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа формаларын қалыптастыруға мүмкіндік беруде.

Цифрлық білім беру ортасы – білім алушылар мен педагогтердің өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін заманауи технологиялар жиынтығы. Мұндай орта оқушылардың ақпаратты тез қабылдауына, білімін кеңейтуіне және шығармашылық қабілеттерін дамытуына жағдай жасайды [1].

Алайда цифрлық технологиялардың кеңінен таралуы белгілі бір педагогикалық мәселелерді де туындатады. Олардың ішінде оқушылардың академиялық адалдықты сақтау, ақпаратты дұрыс пайдалану, интернет мәдениетін меңгеру және этикалық нормаларды сақтау мәселелері ерекше маңызға ие.

Бастауыш сынып – баланың тұлғалық қасиеттері қалыптасатын маңызды кезең. Осы кезеңде оқушыларда адалдық, жауапкершілік, әділдік, өзгенің еңбегін құрметтеу сияқты адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру аса маңызды.

Цифрлық білім беру ортасы – білім алушылардың оқу процесінде цифрлық құралдарды пайдалану арқылы білім алуына мүмкіндік беретін инновациялық білім беру кеңістігі [2].

Цифрлық білім беру ортасының негізгі ерекшеліктері:

1. **Ақпараттың қолжетімділігі**. Оқушылар кез келген уақытта интернет арқылы қажетті ақпаратты ала алады.

2. **Интерактивтілік**. Цифрлық платформалар оқушы мен мұғалім арасында жедел кері байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

3. **Жеке білім траекториясы**. Әр оқушы өзінің қабілетіне сәйкес тапсырмалар орындап, жеке оқу қарқынымен білім ала алады.

4. **Мультимедиалық мүмкіндіктер**. Бейне, анимация, интерактивті тапсырмалар арқылы оқыту тиімділігі артады [3].

Алайда бұл мүмкіндіктермен қатар цифрлық этика, авторлық құқық, академиялық адалдық мәселелері де өзекті болып отыр.

Адалдық – тұлғаның маңызды адамгершілік қасиеттерінің бірі. Ол шынайылықты, әділдікті және жауапкершілікті білдіреді.

Бастауыш сынып оқушыларында адалдық қасиеттерін қалыптастыру келесі бағыттар арқылы жүзеге асырылады:

1. Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру

Оқушыларға көшірме жасау, дайын жауаптарды пайдалану, басқа адамның еңбегін өзінікі ретінде көрсету дұрыс емес екенін түсіндіру қажет.

2. Цифрлық мәдениетті дамыту

Оқушылар интернеттегі ақпаратты дұрыс пайдалану, авторлық құқықты сақтау және қауіпсіздік ережелерін меңгеруі тиіс.

3. Құндылықтарға негізделген тәрбие

Сабақ барысында әділдік, жауапкершілік, достық және өзара құрмет сияқты құндылықтарды дамыту маңызды [4].

Бастауыш сынып оқушыларына этикалық құндылықтарды қалыптастыру үшін мұғалімдер түрлі педагогикалық әдістерді қолдана алады.

1. Әңгіме және пікірталас әдісі

Мұғалім оқушылармен интернет мәдениеті, адалдық, жауапкершілік туралы әңгімелер жүргізе алады.

2. Ойын технологиялары

Геймификация элементтері арқылы балалардың қызығушылығын арттыруға болады.

3. Мысал арқылы тәрбиелеу

Мұғалімнің жеке үлгісі оқушылар үшін маңызды рөл атқарады.

4. Жобалық жұмыстар

Оқушылар топтық жұмыстар арқылы өзара сыйластық пен жауапкершілікке үйренеді [5].

Цифрлық білім беру ортасында мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың рухани-адамгершілік дамуына бағыт беруші тұлға болып табылады.

Мұғалімнің негізгі міндеттері:

- цифрлық мәдениетті қалыптастыру;
- академиялық адалдықты түсіндіру;
- оқушыларды жауапкершілікке тәрбиелеу;
- этикалық нормаларды сақтау дағдыларын дамыту .

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен педагогикалық мәдениеті оқушылардың тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді [6].

Қазіргі цифрландыру дәуірінде білім беру жүйесі жаңа талаптарға сәйкес дамып келеді. Цифрлық технологиялар білім сапасын арттыруға мүмкіндік бергенімен, оқушылардың адамгершілік қасиеттерін дамыту мәселесі ерекше назар аударуды қажет етеді.

Бастауыш сынып оқушыларын цифрлық білім беру ортасында адалдық және этикалық құндылықтар негізінде тәрбиелеу – қазіргі педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі.

Осы бағытта мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі, цифрлық мәдениеті және тәрбиелік жұмысты тиімді ұйымдастыруы үлкен рөл атқарады. Цифрлық ортада дұрыс тәрбие алған оқушы болашақта жауапты, адал және қоғамға пайдалы тұлға болып қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. – Астана, 2014.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2023.
3. Полат Е.С. Педагогические технологии дистанционного обучения. – Москва: Академия, 2019.
4. Роберт И.В. Цифровые технологии в образовании. – Москва, 2020.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 2018.
6. UNESCO. Digital Education and Learning Transformation. – Paris, 2022.

ӘОЖ 159.9:004.8

БІЛІМ АЛУДАҒЫ ШЫНАЙЫЛЫҚ ПЕН ЖАУАПКЕРШІЛІК: ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР КОНТЕКСТІНДЕ

Орынбай Толғанай Жарасқызы
6В01201 - «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» білім беру бағдарламасының 1 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Абуова Диана Болатқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы честности и ответственности в обучении в условиях современных технологий. Широкое использование цифровых технологий и искусственного интеллекта в современной системе образования не только облегчает учебный процесс, но и предъявляет новые требования к ответственности и честности обучающихся. В связи с этим особое значение приобретает формирование культуры честного обучения, самостоятельности и этичного использования информации. В статье рассматриваются вопросы соблюдения академической честности, предотвращения плагиата, корректного использования информации и развития цифровой грамотности. Также представлены педагогические методы и подходы, направленные на формирование ответственности и честности у обучающихся.

Ключевые слова: честность, ответственность, образование, цифровые технологии, искусственный интеллект, академическая честность, цифровая грамотность, этика, обучающийся.

Abstract. This article examines the issues of honesty and responsibility in learning in the context of modern technologies. The widespread use of digital technologies and artificial

intelligence in the modern education system not only facilitates the learning process but also places new demands on learners' responsibility and integrity. In this regard, the formation of a culture of honest learning, independence, and ethical use of information becomes especially important. The article discusses issues related to academic integrity, prevention of plagiarism, proper use of information, and the development of digital literacy. It also presents pedagogical methods and approaches aimed at fostering responsibility and honesty among learners.

Keywords: honesty, responsibility, education, digital technologies, artificial intelligence, academic integrity, digital literacy, ethics, learner.

Қазіргі білім беру кеңістігі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, соның ішінде жасанды интеллекттің (ЖИ) кеңінен енгізілуі оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формаларын қалыптастыруда. Бұл өз кезегінде білім алудағы шынайылық пен жауапкершілік қағидаларының маңыздылығын арттырады.

Бүгінгі таңда жасанды интеллект құралдарын қолдану білім алушыларға ақпаратты жылдам іздеуге, мәтіндер құрастыруға және түрлі тапсырмаларды автоматтандыруға мүмкіндік береді. Алайда бұл мүмкіндіктер кей жағдайда білім алудағы адалдық нормаларының бұзылуына, атап айтқанда плагиатқа, дайын жұмыстарды пайдалануға немесе дербес жұмыс дағдыларының төмендеуіне әкелуі мүмкін. Осыған байланысты білім беру үдерісінде шынайылық пен жауапкершілікті қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

Шынайылық – білім алушының өз еңбегіне адал болуы мен шынайы нәтижеге ұмтылуын білдірсе, жауапкершілік – оқу әрекетіне саналы түрде қарау, өз міндеттерін дұрыс орындау және нәтижесіне жауап беру қабілеті болып табылады. Жасанды интеллект жағдайында бұл құндылықтарды қалыптастыру арнайы педагогикалық тәсілдерді қажет етеді.

Осыған байланысты, заманауи технологиялар жағдайында білім алушылардың шынайылық пен жауапкершілік қағидаларын қалыптастыру мәселесі ғылыми және практикалық тұрғыдан өзекті болып табылады.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрлық технологиялармен тығыз байланысты дамып келеді. Интернет пен жасанды интеллект құралдарының кеңінен қолданылуы оқу процесін жеңілдетіп, білім алуға жаңа мүмкіндіктер ашуда. Дегенмен, бұл жағдай білім алушылардан шынайылық пен жауапкершілікті талап етеді. Әсіресе, ақпаратты дұрыс пайдалану, өз бетімен жұмыс жасау және адал болу дағдылары ерекше маңызды болып отыр.

Ең алдымен, білім алушыларға шынайылық пен жауапкершіліктің мәнін түсіндіру қажет. Әрбір оқушы өз тапсырмасын өзі орындауы тиіс және басқа адамның еңбегін көшіріп алудың дұрыс емес екенін түсінуі керек. Плагиаттың зияны мен оның салдары туралы жүйелі түрде түсіндіру маңызды, өйткені бұл оқушылардың адалдыққа деген көзқарасын қалыптастырады. Мұғалімдер бұл бағытта тек түсіндірумен шектелмей, пікірталас, жағдаяттық тапсырмалар және өз ойын білдіруге мүмкіндік беретін әдістерді қолдануы тиіс.

Сонымен қатар, жасанды интеллект құралдарын дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыру қажет. Қазіргі кезде ЖИ оқушыларға түрлі тапсырмаларды орындауда көмек береді, бірақ оны дайын жауап алу үшін ғана қолдану дұрыс емес. ЖИ тек көмекші құрал болуы керек. Оқушылар алынған ақпаратты міндетті түрде тексеріп, оны өз түсінігімен жеткізе білуі тиіс. Дайын мәтінді көшіріп алу олардың білім алуына кері әсер етеді. Сондай-ақ, пайдаланылған ақпараттың дереккөзін көрсету де маңызды, өйткені бұл академиялық адалдықтың негізгі талаптарының бірі болып табылады. Жасанды интеллектті идея алу, ойды дамыту және бағыт табу үшін қолдану әлдеқайда тиімді.

Білім алушылардың сыни ойлау дағдыларын дамыту да маңызды рөл атқарады. Қазіргі заманда ақпараттың көлемі өте көп болғандықтан, оның барлығы бірдей дұрыс бола

бермейді. Сондықтан оқушылар ақпаратты талдап, салыстырып, оның дұрыстығын бағалай алуы қажет. Мұғалімдер оқушыларға дайын жауап бермей, керісінше оларды ойлануға жетелейтін сұрақтар қоюы керек. Проблемалық тапсырмалар беру арқылы оқушылардың өз бетінше шешім қабылдау қабілеті дамиды және бұл олардың жауапкершілігін арттырады.

Сонымен бірге, бағалаудың әділ және ашық жүйесін қалыптастыру да шынайылық пен жауапкершілікті дамытуға әсер етеді. Егер оқушы бағалау талаптарын нақты түсінсе, ол тапсырманы адал орындауға тырысады. Бағалау критерийлері анық әрі түсінікті болуы тиіс, ал бағалау тек тестпен шектелмей, эссе, жоба және ауызша жауап сияқты түрлі әдістер арқылы жүргізілуі қажет. Мұғалімнің кері байланыс беруі оқушының қателіктерін түсініп, оларды түзетуіне мүмкіндік береді.

Оқу барысында этикалық нормаларды сақтау да ерекше маңызға ие. Бұл басқа адамдардың еңбегін құрметтеу және өз жұмысында адал болу дегенді білдіреді. Оқушылар кез келген алынған ақпаратты өз сөзімен жеткізіп, оның қайдан алынғанын көрсетуі керек. Бұл авторлық құқықты сақтауға және академиялық адалдықты нығайтуға көмектеседі. Этикалық нормаларды сақтау арқылы білім алушылар жауапкершілікке, адалдыққа және мәдениеттілікке үйренеді.

Осылайша, заманауи технологиялар жағдайында шынайылық пен жауапкершілікті қалыптастыру – білім беру үдерісінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл қасиеттер білім алушылардың сапалы білім алуына, өз бетінше ойлауына және болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Заманауи технологиялар, әсіресе жасанды интеллект, білім беру жүйесінің дамуына зор ықпал етуде. Алайда оларды тиімді пайдалану білім алушылардың шынайылығы мен жауапкершілігіне тікелей байланысты.

Шынайылық пен жауапкершілікті қалыптастыру білім сапасын арттырып қана қоймай, білім алушылардың тұлғалық дамуына, сыни ойлау қабілетінің жетілуіне және дербестігінің артуына ықпал етеді. Сондықтан педагогтер заманауи әдістерді қолдана отырып, білім алушылардың цифрлық сауаттылығы мен адалдық мәдениетін жүйелі түрде дамытуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2020). Орта білім беру мазмұнын жаңарту. Нұр-Сұлтан.
2. Қазақстан Республикасы. (2022). Білім туралы Заңы. Алматы.
3. Назарбаев Н.Ә. (2017). Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. Астана.
4. Қараев Ж.А. (2023). Ақпараттық технологиялар және білім беру. Алматы.
5. Самбетова Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. (2024). Педагогика және оқыту әдістемесі. Алматы.
6. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers. Paris: UNESCO.

ӘОЖ 37.013:004

БИОЛОГИЯ ЖӘНЕ ХИМИЯ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

***Дуйсенбиева Айнур Асхатовна**, биология және химия пәні мұғалімі,*
директордың ғылыми әдістемелік ісі жөніндегі орынбасары
№19 орта мектеп

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования цифровых образовательных ресурсов на уроках биологии и химии для формирования академической честности учащихся. В условиях цифровизации образования возрастает необходимость воспитания у школьников ценностей честности, ответственности и самостоятельности в учебной деятельности. Особое внимание уделяется роли учителя в формировании культуры академической добросовестности при использовании цифровых платформ, онлайн-ресурсов и интерактивных образовательных технологий.

Ключевые слова: академическая честность, цифровые образовательные ресурсы, биология, химия, цифровая образовательная среда, школьники, педагогические технологии.

Abstract. This article examines the pedagogical potential of using digital educational resources in biology and chemistry lessons to develop students' academic integrity. In the context of digital transformation in education, it becomes increasingly important to foster values such as honesty, responsibility, and independence among students. Particular attention is paid to the role of teachers in developing a culture of academic integrity through the use of digital platforms, online resources, and interactive educational technologies.

Keywords: academic integrity, digital educational resources, biology education, chemistry education, digital learning environment, educational technologies.

Қазіргі білім беру жүйесі қоғамның цифрлық дамуымен тығыз байланысты. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру процесіне жаңа мүмкіндіктер алып келді. Бүгінгі күні мектептерде электрондық оқулықтар, онлайн платформалар, интерактивті тапсырмалар және түрлі цифрлық білім беру ресурстары кеңінен қолданылуда [1].

Цифрлық білім беру ортасының дамуы оқушылардың білім алу мүмкіндігін кеңейткенімен, академиялық адалдық мәселесін де өзекті етіп отыр. Әсіресе биология және химия пәндерін оқыту барысында оқушылар түрлі ақпарат көздерін пайдаланып, зерттеу жұмыстарын орындайды. Бұл жағдайда ақпаратты дұрыс пайдалану, дереккөздерді көрсету және плагиаттан аулақ болу маңызды.

Академиялық адалдық – білім беру жүйесінің маңызды құндылықтарының бірі. Ол білім алушылардың оқу барысында шынайылықты сақтауы, өз еңбегіне жауапкершілікпен қарауы және әділ бағалау принциптерін құрметтеуі арқылы көрінеді.

Цифрлық білім беру ресурстары – оқу процесінде қолданылатын электрондық материалдар, онлайн платформалар, мультимедиялық құралдар және интерактивті бағдарламалар жиынтығы [2].

Биология және химия пәндерінде цифрлық ресурстарды қолдану бірнеше педагогикалық мүмкіндіктер береді:

1. Көрнекілікті арттыру. Биологиялық процестер мен химиялық реакцияларды анимация, 3D модельдер және виртуалды зертханалар арқылы көрсету оқушылардың материалды терең түсінуіне көмектеседі.

2. Интерактивті оқыту. Цифрлық платформалар арқылы оқушылар тест тапсырмаларын орындап, бірден кері байланыс ала алады.

3. Зерттеушілік дағдыларды дамыту. Онлайн ресурстар арқылы оқушылар ғылыми ақпаратты іздеу, талдау және жүйелеу дағдыларын қалыптастырады.

4. Жеке оқу траекториясын құру. Цифрлық технологиялар әр оқушының жеке қабілетіне сәйкес оқу материалдарын ұсынуға мүмкіндік береді [3].

Академиялық адалдық ұғымы

Академиялық адалдық – білім беру процесінде адалдық, әділдік, жауапкершілік және сенімділік принциптерін сақтау.

Академиялық адалдықтың негізгі қағидалары:

- плагиатқа жол бермеу
- дереккөздерді дұрыс көрсету
- өз бетінше жұмыс орындау
- ғылыми этиканы сақтау

Биология және химия пәндерінде оқушылар жиі зертханалық жұмыстар, жобалар және ғылыми баяндамалар орындайды. Сондықтан академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру ерекше маңызды.

Биология және химия сабақтарында академиялық адалдықты қалыптастыру әдістері.

Мұғалімдер цифрлық ресурстарды қолдана отырып, оқушылардың академиялық адалдығын дамытуға бағытталған түрлі педагогикалық әдістерді пайдалана алады.

1. Жобалық оқыту

Оқушыларға биология және химия пәндері бойынша шағын зерттеу жобаларын орындау ұсынылады. Бұл олардың ғылыми зерттеу мәдениетін қалыптастырады.

2. Дереккөздермен жұмыс

Мұғалім оқушыларды ғылыми ақпарат көздерін дұрыс пайдалануға үйретуі тиіс.

3. Плагиаттың алдын алу

Оқушыларға авторлық құқық және академиялық адалдық принциптері түсіндіріледі.

4. Цифрлық платформаларды қолдану

Google Classroom, Kahoot, Quizizz сияқты платформалар оқушылардың білімін тексеруде тиімді.

5. Рефлексия әдісі

Оқушылар өз жұмыстарының нәтижесін талдап, оқу процесіне баға береді [4].

Цифрлық білім беру ортасында кездесетін қиындықтар

Цифрлық ресурстарды қолдану барысында бірқатар мәселелер туындауы мүмкін:

- интернеттегі дайын ақпаратты көшіру
- плагиаттың көбеюі
- оқушылардың өз бетімен ойлау дағдыларының төмендеуі
- ақпараттың шынайылығын тексеру қиындықтары

Сондықтан мұғалімдердің міндеті – цифрлық технологияларды дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыру.

Мұғалімнің рөлі

Цифрлық білім беру жағдайында мұғалім тек ақпарат беруші емес, сонымен қатар:

- бағыт беруші
- кеңесші
- зерттеу жұмысының ұйымдастырушысы

Биология және химия пәні мұғалімі оқушыларға ғылыми зерттеу әдістерін үйретіп, академиялық адалдық принциптерін қалыптастыруы тиіс.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану оқушылардың білім сапасын арттыруға үлкен мүмкіндік береді. Биология және химия пәндерін оқытуда цифрлық білім беру ресурстары оқушылардың ғылыми ойлау қабілетін, зерттеушілік дағдыларын және академиялық мәдениетін дамытуға ықпал етеді.

Академиялық адалдық – сапалы білімнің негізгі көрсеткіші. Сондықтан мектепте оқушыларға ақпаратты дұрыс пайдалану, ғылыми этиканы сақтау және өз еңбегіне жауапкершілікпен қарау мәдениетін қалыптастыру маңызды.

Цифрлық білім беру ортасында мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі мен педагогикалық шеберлігі оқушылардың академиялық адалдығын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
2. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы. – Астана, 2023.

3. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва, 2018.
4. Иванова Н.В. Цифровые технологии в образовании. – Москва, 2020.

ӘОЖ 037.1

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДІК ЖӘНЕ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ

Куатова Улжан Аманбаевна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші
Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

«Адамға ең бірінші тәрбие берілуі керек,
тәрбиесіз берілген білім – азаматтың қас жауы,
ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі»
Әл – Фараби

Аннотация. В статье рассматривается важность художественного творчества при добросовестный гражданин в воспитании учащихся начальных классов.

Ключевые слова: добросовестный гражданин в воспитание,художественная литература, начальные классы, честь, значение, обучение.

Abstract. The article discusses the importance of artistic creativity in the patriotic education of primary school students.

Keywords: patriotic education, fiction, preschool age, honour, value, training.

Адал азамат» – біртұтас тәрбие бағдарламасы негізінде, Ақпан – Жасампаздық және жаңашылдық айы аясында «Ұшқыр ой алаңы» жобасы шеңберінде мектебімізде жоспарға сай дебат өтті.

Қазіргі білім беру кеңістігінде ең көп талқыланатын тақырыптардың бірі – жасанды интеллект. Осыған орай «Ұшқыр ой алаңы» жобасы аясында «Жасанды интеллект оқушының ойлау қабілетін дамытады»тақырыбында пікірсайыс ұйымдастырылды.

Дебат барысында қатысушылар жасанды интеллекттің оқушылардың:
– сыни ойлау қабілетіне
– талдау және логикалық пайымдау дағдыларына
– шығармашылық ойлауына қандай әсер ететіні туралы өз көзқарастарын ортаға салды.Бір тарап жасанды интеллект білім алушының мүмкіндігін кеңейтіп, ақпаратты жылдам өңдеуге, дұрыс сұрақ қоя білуге және өз бетінше ой түюге көмектеседі десе, екінші тарап оның шамадан тыс қолданылуы оқушыны дайын ақпаратқа тәуелді етуі мүмкін екенін алға тартты.

Пікірталас жоғары деңгейде өтіп, қатысушылар өз ойларын нақты дәлелдермен қорғап, қарсы тараптың уәждеріне орынды жауап бере білді. Бұл дебат жастардың тек білімін ғана емес, ойлау мәдениетін, сөз саптау шеберлігін және азаматтық ұстанымын қалыптастыруға бағытталды.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану – уақыт талабы. Соның ішінде жасанды интеллект бағдарламаларын оқу үдерісіне енгізу оқушылардың шығармашылық және техникалық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе көркем еңбек сабағында жасанды интеллектіні қолдану пәннің мазмұнын байытып, оқушы қызығушылығын арттыра түседі.

Көркем еңбек сабағында бұйым жасаудың алғашқы кезеңі – идея ойластыру мен жобалау. Осы тұста жасанды интеллект бағдарламалары оқушыларға түрлі нобайлар, пішін үлгілері мен дизайн шешімдерін ұсынып, шығармашылық ойлауды дамытуға ықпал етеді. Оқушылар өз жобасын жоспарлауды, мақсат қоюды және нәтижеге жету жолдарын анықтауды үйренеді.Сонымен қатар ЖИ бағдарламаларын сызба және модель жасауда қолдануға болады. Қарапайым сызбаларды талдау, өлшемдерді есептеу, бөлшектердің орналасуын жоспарлау барысында жасанды интеллект оқушыға кеңесші қызметін атқарады. Бұл тәсіл техникалық сауатты арттырады.Материалдарды дұрыс таңдау да көркем еңбек сабағындағы маңызды кезеңнің бірі. Жасанды интеллект арқылы ағаш, фанера, металл, пластик сияқты материалдардың беріктігі мен қолдану ерекшелігін анықтауға болады. Бұл оқушыларды саналы әрі жауапты шешім қабылдауға үйретеді.

Қауіпсіздік техникасын меңгертуде де жасанды интеллектінің маңызы зор. Электр құралдарын пайдалану ережелері мен шеберханадағы қауіпсіздік талаптарын ЖИ көмегімен түсіндіру оқушылардың өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.Сабақ соңындағы рефлексия кезеңінде оқушылар өз жұмысына талдау жасап, жетістігі мен кемшілігін анықтайды. Бұл кезеңде жасанды интеллектіні қолдану оқушының өзін-өзі бағалау және қорытынды жасау дағдысын қалыптастырады.Қысқасы, жасанды интеллект бағдарламаларын тиімді қолдану – білім сапасын арттырудың бір жолы. Жасанды интеллект мұғалімнің орнын алмастырмайды, ол оқу үдерісін жетілдіретін көмекші құрал ретінде қызмет атқарады. Дұрыс бағытталған жағдайда ол оқушыларға заманауи технологияларды оңтайлы пайдалануға жәрдемдеседі.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану – уақыт талабы. Соның ішінде жасанды интеллект бағдарламаларын оқу үдерісіне енгізу оқушылардың шығармашылық және техникалық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе көркем еңбек сабағында жасанды интеллектіні қолдану пәннің мазмұнын байытып, оқушы қызығушылығын арттыра түседі.

Көркем еңбек сабағында бұйым жасаудың алғашқы кезеңі – идея ойластыру мен жобалау. Осы тұста жасанды интеллект бағдарламалары оқушыларға түрлі нобайлар, пішін үлгілері мен дизайн шешімдерін ұсынып, шығармашылық ойлауды дамытуға ықпал етеді. Оқушылар өз жобасын жоспарлауды, мақсат қоюды және нәтижеге жету жолдарын анықтауды үйренеді.

Сонымен қатар ЖИ бағдарламаларын сызба және модель жасауда қолдануға болады. Қарапайым сызбаларды талдау, өлшемдерді есептеу, бөлшектердің орналасуын жоспарлау барысында жасанды интеллект оқушыға кеңесші қызметін атқарады. Бұл тәсіл техникалық сауатты арттырады.Материалдарды дұрыс таңдау да көркем еңбек сабағындағы маңызды кезеңнің бірі. Жасанды интеллект арқылы ағаш, фанера, металл, пластик сияқты материалдардың беріктігі мен қолдану ерекшелігін анықтауға болады. Бұл оқушыларды саналы әрі жауапты шешім қабылдауға үйретеді.Қауіпсіздік техникасын меңгертуде де жасанды интеллектінің маңызы зор. Электр құралдарын пайдалану ережелері мен шеберханадағы қауіпсіздік талаптарын ЖИ көмегімен түсіндіру оқушылардың өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.Сабақ соңындағы рефлексия кезеңінде оқушылар өз жұмысына талдау жасап, жетістігі мен кемшілігін анықтайды. Бұл кезеңде жасанды интеллектіні қолдану оқушының өзін-өзі бағалау және қорытынды жасау дағдысын қалыптастырады.

Қысқасы, жасанды интеллект бағдарламаларын тиімді қолдану – білім сапасын арттырудың бір жолы. Жасанды интеллект мұғалімнің орнын алмастырмайды, ол оқу үдерісін жетілдіретін көмекші құрал ретінде қызмет атқарады. Дұрыс бағытталған жағдайда ол оқушыларға заманауи технологияларды оңтайлы пайдалануға жәрдемдеседі.Қазақстан Республикасында білім берудің дамытуына арналған мемлекеттік бағдарламасында жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу екендігі, білім беруді дамытудың Тәрбие жұмысы және жастар саясаты бағытында қазақстандық патриотизмді қалыптастыру мақсатында тұрақты негізде мемлекеттік рәміздерді таныту, тарих, салт-дәстүр және ана-тілін білу

жөніндегі іс-шаралар жалғастырылатын болады делінген [1,6 б.]. Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту тұжырымдамасында: Орта білім беру міндеттерінің бірі – азаматтыққа, адамның құқықтары мен бостандықтарына құрметпен қарауға, елжандылыққа, өз Отанын сүюге тәрбиелеу, - деп көрсетіледі. Ендеше тәрбиедегі ең басты бағыт – өз халқының перзенті, өз Отанының азаматы, ұлттың болашағы тек өзіне байланысты болатыны туралы сендіріп өсіріп, ерлік рухында өсіріп, патриоттық тәрбие беру қазіргі таңда басты мәселе болып отыр.Демек, К.Д.Ушинскийдің «Тәрбие дәрменсіз болмауы үшін ол халықтық болуы тиіс» - деген ойы да орынды.

Белгілі қазақ ойшылдары А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев т.б. еңбектерінде ұлтымыздың дәстүріне, Отансүйгіштік басқа да құнды ойларға, көркем шығармалар негізінде патриоттық тәрбиеге байланысты құнды пікірлер қарастырылған.

Қазақ халқы ұрпақ тәрбиесінің құндылықтарына аса мән берген дана халық:

Отанын, елін-жерін сүюге тәрбиелеу тақырыбына байланысты әскери-патриоттық шығармалар жазып кеткен жауынгер жазушы, тәлімгер педагог – Бауыржан Момышұлы.

Оның тәрбие жұмысының мақсаты – адамның бойындағы жауынгерлік қасиетті, жауынгерлік өнегелікті қалыптастыру. Бұған адамды иландыру арқылы қол жеткізіледі. Отбасына, халқына, отанына, мемлекетіне берілгендік, үлкенді, заңды, тәртіпті, дәстүрді сыйлау, сақтау арқылы жеңіске жетуге болатынына сендіру қажет. Ал «сендіру саналы түрде іске асқанда ғана мінез-құлықта қалыптасып, жауынгерлердің адамгершілік келбетінен тұрақты орын алады» деп қарайды [3, 237б.].Сондықтан Б.Момышұлы «балаға адамның, азаматтың бойындағы барлық жақсы, асыл қасиеттер ананың ақ сүтімен бірге берілу керек. Сонда ғана одан жақсы жауынгер шықпақ» – дегенді айтады [3, 224б.].

Халқымыз өзінің ұлы мен қызын қаршадайынан намысқойлыққа баулып, Отанына, кір жуып, кіндік кескен жеріне дақ түсірмеуді қатты ескерткен, «Арым – жанымның садағасы» – деп, ар-намысты бәрінен де жоғары бағалаған.

Б.Момышұлы ар-намыс, ождан үшін күрес, Отанды қасықтай қаны қалғанша қорғау, Отанға берілген, адал болу тәрбиенің өзекті мәселесі екенін айта келіп, «бұл ұғымдар үздіксіз тәрбие арқылы сана-сезімге сіңіріледі де, адамның бойында саналы іс-әрекет жасау үшін дербес мінез-құлық қасиеті қалыптасады. Опасызда Отан жоқ. Отансыз сатқан қорқақ бұралқы итпен тең» деп қарайды [3, 237]. Отанынды сүйе білу үшін, намысқойлық қасиет болу керек. Себебі, намысы жоқ адам отанын сатып кетуден тайынбайды.

Патриотизм (грек сөзі patriots – отандас, Patris – отан, туған жер) – Отанға деген сүйіспеншілік, бойындағы күш қуаты мен білімін Отан игілігі мен мүддесіне жұмсау, елінің салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын сыйлау, ана тіліне деген сый-құрмет, елі мен жерінің өркендеуіне үлес қосу.

Демек, бастауыш сынып оқушыларының бойына осы тектес құндылықтарды қалыптастыру барысында олардың ұлттық рухы, еліне, жеріне деген сүйіспеншілік сезімі, патриотты тұлғаны қалыптасу қуаты арта түсетіні анық. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының бойына патриоттық тәрбие беруде көркем шығарманың беретін мүмкіндігі зор деп білеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» // Егемен Қазақстан, 14 желтоқсан 2015.
2. Кенжеахметұлы С. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. - Алматы: Ана тілі, 2015ж.
3. Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының негіздері мен тарихы. - Алматы: Білім, 2013ж
4. Педагогика және психологиялық сөздік. - Алматы, 2015.
5. Баймұратов Ж.Т., Сағындықова Ә,-2021ж.Цифрлық білім беру платформалары. Астана Ұлттық білім академиясы;
6. Оспанов Е.М. -2020ж. Инновациялық білім беру: теория және практика Алматы: Білім баспасы.

ӘОЖ 37.013:004

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ

Касымбекова Дарига Шорабековна
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
Төле би атындағы №8 гимназия
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается роль формирования академической честности обучающихся в условиях цифровой образовательной среды. В современном образовательном пространстве цифровые технологии активно внедряются в учебный процесс, что способствует повышению качества образования, развитию самостоятельности учащихся и расширению возможностей получения знаний. Вместе с тем использование цифровых ресурсов требует формирования у обучающихся культуры академической честности, ответственности и этических норм поведения.

Ключевые слова: академическая честность, цифровая образовательная среда, цифровые технологии, образовательный процесс, педагогика, обучающиеся, воспитательная работа.

Abstract. This article discusses the role of academic integrity formation among students in the digital educational environment. In the modern educational system, digital technologies are widely integrated into the learning process, contributing to the improvement of education quality, the development of students' independence, and the expansion of access to knowledge. At the same time, the use of digital resources requires the development of students' academic integrity, responsibility, and ethical behavior.

Keywords: academic integrity, digital education environment, digital technologies, education process, pedagogy, students, ethical values.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру үдерісін бастан кешіруде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы білім беру мазмұнын жаңғыртып, оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік беріп отыр. Цифрлық білім беру кеңістігі білім алушылардың білім алу мүмкіндігін кеңейтіп, оқыту процесін икемді әрі қолжетімді етеді.

Сонымен қатар цифрлық технологияларды кеңінен қолдану білім алушылардың академиялық адалдығын қалыптастыру мәселесін де өзекті етіп отыр. Интернеттегі дайын ақпараттың көп болуы кей жағдайда білім алушылардың өз бетімен жұмыс жасау дағдыларының әлсіреуіне және плагиаттың көбеюіне алып келуі мүмкін. Сондықтан оқу-тәрбие жүйесінде академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – білім беру ұйымдарының басты міндеттерінің бірі [1].

Академиялық адалдық білім беру процесіндегі әділдік, жауапкершілік, сенімділік және құрмет сияқты құндылықтарға негізделеді. Бұл қағидаларды сақтау білім алушылардың жеке тұлғалық дамуына және сапалы білім алуына ықпал етеді.

Академиялық адалдық – білім беру процесінде адалдық пен әділдік принциптерін сақтау, өз еңбегіне жауапкершілікпен қарау және ғылыми этиканы құрметтеу.

Академиялық адалдықтың негізгі қағидалары:

- адалдық
- жауапкершілік
- сенімділік

• әділдік
• құрмет

Бұл қағидалар білім алушылардың оқу барысында шынайы білім алуына және өз қабілеттерін дамытуына мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру ортасында академиялық адалдықты сақтау ерекше маңызды. Себебі білім алушылар түрлі онлайн ресурстарды пайдалана отырып, ақпаратты жылдам ала алады. Сондықтан оларды ақпаратты дұрыс пайдалануға, дереккөздерді көрсетуге және авторлық құқықты сақтауға үйрету қажет.

Цифрлық білім беру кеңістігі – білім беру процесін ұйымдастыруға арналған ақпараттық технологиялар мен цифрлық ресурстар жүйесі [2].

Цифрлық білім беру ортасының негізгі мүмкіндіктері:

1. Оқу материалдарының қолжетімділігі

Электрондық оқулықтар мен онлайн платформалар білім алушыларға қажетті ақпаратты кез келген уақытта алуға мүмкіндік береді.

2. Интерактивті оқыту

Цифрлық құралдар арқылы сабақтар қызықты әрі тиімді ұйымдастырылады.

3. Жеке оқу траекториясы

Цифрлық технологиялар әр білім алушының қабілетіне сәйкес оқу материалдарын ұсынуға мүмкіндік береді.

4. Зерттеушілік дағдыларды дамыту

Интернет ресурстары арқылы білім алушылар ғылыми ақпаратты іздеу, талдау және салыстыру дағдыларын меңгереді.

Білім беру ұйымдарында академиялық адалдықты қалыптастыру үшін мұғалімдер мен тәрбиешілер жүйелі жұмыс жүргізуі қажет [3].

1. Түсіндіру жұмыстары

Білім алушыларға академиялық адалдық ұғымы мен оның маңызы түсіндірілуі тиіс.

2. Ғылыми зерттеу мәдениетін қалыптастыру

Жобалық жұмыстар мен зерттеу тапсырмалары арқылы білім алушылардың ғылыми мәдениеті қалыптасады.

3. Дереккөздермен дұрыс жұмыс істеу

Мұғалім білім алушыларды ақпарат көздерін дұрыс пайдалануға үйретуі керек.

4. Цифрлық платформаларды қолдану

Онлайн платформалар білім алушылардың білімін әділ бағалауға мүмкіндік береді.

5. Тәрбиелік жұмыстар

Адалдық, жауапкершілік және әділдік құндылықтарын қалыптастыру тәрбие жұмыстары арқылы жүзеге асады.

Цифрлық білім беру кеңістігінде бірқатар қиындықтар кездеседі:

• плагиаттың көбеюі
• интернеттен дайын материалдарды көшіру
• ақпараттың шынайылығын тексерудің қиындығы
• білім алушылардың дербес жұмыс дағдыларының төмендеуі

Осы мәселелерді шешу үшін мұғалімдер цифрлық технологияларды тиімді пайдалану әдістерін меңгеруі қажет.

Цифрлық білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар:

• бағыт беруші
• кеңесші
• тәрбиеші
• зерттеу жұмысының ұйымдастырушысы

Мұғалім білім алушыларға академиялық адалдық қағидаларын түсіндіріп, олардың оқу процесінде жауапкершілікпен жұмыс жасауына жағдай жасауы тиіс [4].

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың дамуы білім беру процесінің жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыруда. Дегенмен цифрлық білім беру ортасында білім алушылардың академиялық адалдығын қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Оқу-тәрбие жүйесінде академиялық адалдық құндылықтарын қалыптастыру білім алушылардың жеке тұлғалық дамуына, жауапкершілігінің артуына және сапалы білім алуына ықпал етеді. Мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі мен педагогикалық шеберлігі цифрлық білім беру кеңістігінде академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы. – Астана, 2023.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
3. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва, 2018.
4. Иванова Н.В. Цифровые технологии в образовании. – Москва, 2020.

ӘОЖ 37.013:004

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ибраева Улмекен Ауганбековна
ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-шебер
Төле би атындағы №8 гимназия
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические возможности использования цифровых образовательных ресурсов в процессе обучения английскому языку для формирования академической честности у школьников. В условиях цифровизации образования особое значение приобретает воспитание у обучающихся ценностей честности, ответственности и самостоятельности. Использование современных цифровых платформ, интерактивных заданий и образовательных онлайн-ресурсов способствует развитию у учащихся навыков самостоятельной работы, критического мышления и этического поведения в учебной деятельности.

Ключевые слова: академическая честность, цифровое образование, цифровые образовательные ресурсы, обучение английскому языку, цифровые технологии, этические ценности.

Abstract. This article examines the pedagogical possibilities of using digital educational resources in teaching English to develop students' academic integrity. In the context of the digital transformation of education, fostering values such as honesty, responsibility, and independence among students becomes particularly important. The use of modern digital platforms, interactive tasks, and online educational tools contributes to the development of independent learning skills, critical thinking, and ethical behavior in academic activities.

Keywords: academic integrity, digital education, digital educational resources, English language teaching, digital technologies, ethical values.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңін бастан өткеруде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру мазмұнын, оқыту әдістерін және педагогикалық тәсілдерді жаңартуға мүмкіндік беріп отыр. Білім беру саласында цифрлық технологияларды қолдану оқу үдерісінің тиімділігін арттырып қана

қоймай, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға және олардың білім алу белсенділігін күшейтуге жағдай жасайды [1].

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде ерекше назар аударылатын мәселелердің бірі – академиялық адалдық. Академиялық адалдық – білім алушылардың оқу процесінде шынайылықты сақтауын, өз еңбегіне жауапкершілікпен қарауын және плагиаттан аулақ болуын білдіретін маңызды этикалық қағида.

Ағылшын тілі пәнін оқыту барысында цифрлық білім беру ресурстарын тиімді қолдану арқылы оқушылардың академиялық адалдығын қалыптастыруға үлкен мүмкіндік бар. Себебі цифрлық платформалар оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуіне, шығармашылық тапсырмалар орындауына және білімді саналы түрде меңгеруіне ықпал етеді.

Цифрлық білім беру ресурстары – білім беру процесінде қолданылатын электрондық оқулықтар, онлайн платформалар, мультимедиялық материалдар, интерактивті тапсырмалар және білім беру қосымшалары.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде келесі цифрлық ресурстар кеңінен қолданылады:

- онлайн білім беру платформалары
- интерактивті тапсырмалар жүйесі
- виртуалды оқу материалдары
- бейнесабақтар
- білім беру қосымшалары

Бұл ресурстар оқыту процесін қызықты әрі тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді [2].

Ағылшын тілі сабақтарында цифрлық технологияларды қолдану оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға, олардың коммуникативтік қабілеттерін арттыруға және өздігінен білім алу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Академиялық адалдық – білім беру процесіндегі негізгі этикалық принциптердің бірі. Ол оқушылардың білім алу барысында адалдықты сақтауы, өз жұмысына жауапкершілікпен қарауы және басқа авторлардың еңбегін дұрыс пайдалануы арқылы көрінеді.

Академиялық адалдықтың негізгі қағидалары:

- шынайылық
- жауапкершілік
- әділдік
- сенімділік
- өз еңбегін бағалау

Бұл қағидаларды қалыптастыру оқушылардың тұлғалық дамуына және олардың болашақ кәсіби қызметіне үлкен әсер етеді [3].

Ағылшын тілі сабақтарында академиялық адалдықты қалыптастыру бірнеше педагогикалық тәсілдер арқылы жүзеге асады.

Біріншіден, оқушыларға дереккөздерді дұрыс пайдалануды үйрету маңызды. Мысалы, эссе жазу барысында оқушылар интернеттен алынған ақпаратты көшірмей, оны өз сөздерімен жеткізуге үйренуі керек.

Екіншіден, шығармашылық тапсырмалар қолдану тиімді. Мысалы:

- эссе жазу
- презентация жасау
- пікірталас ұйымдастыру
- жобалық жұмыстар

Мұндай тапсырмалар оқушылардың өздігінен ойлау қабілетін дамытады.

Үшіншіден, цифрлық платформаларды қолдану академиялық адалдықты дамытуға көмектеседі.

Ағылшын тілін оқытуда қолданылатын цифрлық платформалар:

- Quizizz
- Kahoot
- Google Classroom
- LearningApps
- Padlet

Бұл платформалар келесі мүмкіндіктерді береді:

✓ интерактивті тапсырмалар орындау

✓ жедел кері байланыс алу

✓ оқушылардың белсенділігін арттыру

✓ өздігінен білім алу дағдыларын дамыту

Сонымен қатар цифрлық платформалар оқушылардың жеке нәтижелерін бақылауға және бағалауға мүмкіндік береді [4].

Цифрлық білім беру ортасында мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар:

- бағыттаушы
- кеңесші
- ұйымдастырушы
- цифрлық білім беру процесінің үйлестірушісі болып табылады.

Мұғалім оқушыларға академиялық адалдықтың маңызын түсіндіріп, оларды жауапкершілікке тәрбиелеуі қажет.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ресурстары ағылшын тілін оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға және оқушылардың академиялық адалдығын қалыптастыруға үлкен мүмкіндік береді.

Цифрлық технологияларды дұрыс қолдану арқылы оқушылардың білім сапасын арттыруға, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және жауапкершілік мәдениетін қалыптастыруға болады.

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану және академиялық адалдық қағидаларын қалыптастыру маңызды педагогикалық міндеттердің бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2050 стратегиясы. – Астана, 2012.
2. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва, 2019.
3. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – Canada, 2018.
4. Bates T. Teaching in a Digital Age. – Vancouver, 2019.

ӘОЖ 37.013:004

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУ

Жарымбетова Бикен Азеновна

ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-шебер

Төле би атындағы №8 гимназия

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности развития этической культуры учащихся в процессе обучения английскому языку в условиях цифровой образовательной среды. В современном обществе цифровизация образования

требует не только формирования языковых компетенций, но и воспитания нравственных и этических ценностей у обучающихся.

Ключевые слова: этическая культура, цифровая образовательная среда, обучение английскому языку, цифровые технологии, нравственные ценности, воспитание.

Abstract. This article examines the pedagogical possibilities of developing students' ethical culture in the process of teaching English in a digital educational environment. In modern society, the digitalization of education requires not only the development of language competencies but also the formation of moral and ethical values among students.

Keywords: ethical culture, digital educational environment, English language teaching, digital technologies, moral values, education.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі жаһандану мен цифрландырудың ықпалында дамып келеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру мазмұнын жаңартып, оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік берді. Бүгінгі күні цифрлық білім беру ортасы білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың тұлғалық дамуына да ықпал ететін маңызды педагогикалық құралға айналды [1].

Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – тек білім беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың этикалық мәдениетін қалыптастыру. Этикалық мәдениет – тұлғаның адамгершілік құндылықтарды түсінуі, қоғамда өзін дұрыс ұстауы және басқа адамдарға құрметпен қарауы арқылы көрінетін қасиет.

Ағылшын тілі пәні оқушылардың мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамытуда ерекше рөл атқарады. Бұл пән арқылы оқушылар тек тіл үйреніп қана қоймай, сонымен қатар басқа халықтардың мәдениетімен танысып, толеранттылық, құрмет және этикалық қарым-қатынас дағдыларын меңгереді.

Цифрлық білім беру ортасы – білім беру процесін ұйымдастыруға арналған ақпараттық технологиялар, электрондық ресурстар, онлайн платформалар және интерактивті құралдар жиынтығы.

Цифрлық білім беру ортасының негізгі ерекшеліктері:

- оқу материалдарының қолжетімділігі
- интерактивтілік
- мультимедиялық мазмұн
- білім алушылардың жеке мүмкіндіктерін ескеру
- оқыту процесінің икемділігі

Бұл орта оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, білімді тиімді меңгеруге мүмкіндік береді [2].

Этикалық мәдениет – тұлғаның моральдық құндылықтарды ұстануы, қоғамдағы мінез-құлық нормаларын сақтауы және басқа адамдармен дұрыс қарым-қатынас орната білу қабілеті.

Этикалық мәдениеттің негізгі компоненттері:

- адамгершілік құндылықтар
- мәдени қарым-қатынас
- жауапкершілік
- толеранттылық
- өзара сыйластық

Оқушылардың этикалық мәдениетін қалыптастыру білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Ағылшын тілі сабақтары оқушылардың мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға үлкен мүмкіндік береді. Сабақ барысында әртүрлі тақырыптарды талқылау арқылы оқушылардың дүниетанымы кеңейеді [3].

Мысалы, келесі тақырыптар арқылы этикалық мәдениетті дамытуға болады:

- мәдениеттер арасындағы айырмашылықтар

- адамдар арасындағы сыйластық
- достық және көмек көрсету
- экологиялық мәдениет
- әлеуметтік жауапкершілік

Мұндай тақырыптарды талқылау барысында оқушылар өз пікірін білдіріп, басқа адамдардың көзқарасын құрметтеуге үйренеді.

Ағылшын тілі сабақтарында цифрлық технологияларды қолдану оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Мысалы:

Quizizz, Kahoot, LearningApps платформалары арқылы интерактивті тапсырмалар орындау оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Padlet немесе Google Classroom платформалары арқылы пікірталас ұйымдастыру оқушылардың мәдени қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Бейнематериалдар мен мультимедиялық ресурстар қолдану арқылы оқушылар әртүрлі мәдениеттер туралы ақпарат алып, олардың ерекшеліктерін түсінеді.

Цифрлық білім беру ортасында мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Мұғалім тек білім беруші емес, сонымен қатар:

- бағыттаушы
- кеңесші
- тәрбиеші
- ұйымдастырушы болып табылады.

Мұғалім оқушыларға тек тіл үйретіп қана қоймай, сонымен қатар олардың мәдени және этикалық құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді [4].

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасында ағылшын тілі пәнін оқыту оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға ғана емес, олардың этикалық мәдениетін қалыптастыруға да үлкен мүмкіндік береді.

Цифрлық технологияларды тиімді қолдану арқылы оқушылардың коммуникативтік мәдениетін дамытуға, олардың мәдениетаралық түсінігін қалыптастыруға және адамгершілік құндылықтарын тәрбиелеуге болады.

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану және оқушылардың этикалық мәдениетін дамыту маңызды педагогикалық міндеттердің бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2050 стратегиясы. – Астана, 2012.
2. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва, 2019.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. – Vancouver, 2019.
4. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – Canada, 2018.

ӘОЖ 372.8

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ЭТИКА МЕН АДАЛ АЗАМАТТЫҚТЫ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Бейсбаева Айнур Оразовна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются ценностные и этические вопросы воспитания честного гражданина в цифровой образовательной среде с учетом предмета казахского языка. Анализируются методы формирования моральных и этических ценностей учащихся через проектную деятельность, интерактивные задания и цифровые платформы. Особое внимание уделяется роли казахского языка в воспитании этичного поведения, критического мышления и ответственности у учащихся в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: цифровое образование, честный гражданин, этика, ценностное воспитание, казахский язык, проектное обучение, моральное воспитание.

Abstract. The article examines the value-based and ethical issues of fostering honest citizens in the digital learning environment, with a focus on the Kazakh language subject. It analyzes ways to develop students' moral and ethical values through interactive assignments, project-based learning, and digital platforms. The study highlights the role of the Kazakh language in promoting ethical behavior, critical thinking, and responsible citizenship in modern education.

Keywords: digital education, honest citizen, ethics, value-based education, Kazakh language, project-based learning, moral education.

Цифрлық білім беру ортасы қазіргі таңда білім берудің негізгі формаларының біріне айналды. Бұл орта оқушыларға тек академиялық білім беріп қана қоймай, оларды цифрлық сауаттылыққа, ақпаратты дұрыс талдай білуге және жауапкершілікке үйретуге мүмкіндік береді. Осыған орай, адал азаматтық және этикалық құндылықтарды қалыптастыру мәселесі ерекше өзекті болып отыр.

Қазақ тілі пәні бұл тұрғыда ерекше рөл атқарады. Тіл – мәдениет пен моральдық құндылықтарды жеткізетін негізгі құрал. Қазақ тілі сабақтарында оқушыларға мәтіндерді талдау, эссе жазу, пікірталастар өткізу сияқты тапсырмалар беріледі. Мұндай тапсырмалар оқушылардың шыншылдық, әділдік, жауапкершілік, адалдық сияқты моральдық қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған. Мысалы, «Интернеттегі жалған ақпарат пен шындықты қалай ажыратамыз?» тақырыбында эссе жазу арқылы оқушы өз ой-талдауларын көрсетуімен қатар, этикалық шешім қабылдауды үйренеді.

Цифрлық білім беру ортасында этикалық тәрбие мәселесі әртүрлі формада көрінеді. Онлайн платформаларда оқушылар өз әрекеттерінің салдарын көріп, этикалық нормаларды сақтауды үйренеді. Мысалы, Google Classroom, Moodle сияқты платформалар арқылы оқушы тапсырмаларды орындаған кезде плагиаттан аулақ болу, ақпаратты дұрыс пайдалану сияқты дағдыларды меңгереді. Бұл әдіс оқушының саналы азаматтық позициясын қалыптастыруға көмектеседі [1].

Құндылықтық тәрбие процесін жетілдіруде интерактивті әдістердің маңызы зор. Сабақта қолданылатын жобалық жұмыстар, топтық талқылаулар, пікірталас және рөлдік ойындар оқушылардың өз көзқарастарын білдіруіне мүмкіндік береді. Мысалы, «Цифрлық этика» жобасы аясында оқушылар әлеуметтік желідегі этикалық мәселелерді талдап, өз шешімдерін ұсынады. Бұл тәсіл оқушылардың сыни ойлау, логикалық талдау қабілеттерін дамытады және адал азаматтық қасиеттерін қалыптастырады.

Қазақ тілі пәні арқылы адал азаматтық құндылықтарды дамытуда мультимедиалық құралдар мен электронды оқулықтардың рөлі ерекше. Цифрлық оқулықтарда мәтіндер, видео материалдар, этикалық сценарийлер ұсынылады. Мұғалімдер осы материалдарды пайдаланып, оқушыларға дұрыс шешім қабылдауды үйретеді, моральдық жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Этикалық тәрбие және адал азаматтық қасиеттерді қалыптастыруда мұғалімнің рөлі шешуші. Мұғалім сыныптағы және онлайн ортадағы әрекеттерді бақылап, кері байланыс береді. Сонымен қатар, әр оқушының жеке даму траекториясын бақылау арқылы моральдық нормаларды меңгеруге ықпал етеді. Мұндай әдіс оқушылардың цифрлық ортадағы мінез-құлқын реттеуге және олардың жауапкершілігін арттыруға мүмкіндік береді [2].

Қорытындылай келе, қазіргі цифрлық білім беру ортасында адал азаматтық пен

этикалық құндылықтарды қалыптастыру – тек оқушылардың білім деңгейін арттырумен шектелмейтін, сонымен қатар олардың мінез-құлқын, моральдық және этикалық бағдарларын дамытуға бағытталған кешенді процесс болып табылады. Бұл үрдісте қазақ тілі пәні ерекше маңызды рөл атқарады, себебі тіл арқылы мәдени және моральдық құндылықтарды жеткізуге, қоғамдағы жауапкершілікті, әділдікті, шыншылдықты және адалдықты насихаттауға болады. Қазақ тілі сабақтарында мәтіндерді талдау, эссе жазу, пікірталастар өткізу, рөлдік ойындар ұйымдастыру сияқты әдістер оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін, логикалық талдауын және өз пікірін дәлелдеу қабілетін дамытып, олардың этикалық шешім қабылдауын нығайтады, бұл өз кезегінде оқушылардың саналы және адал азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Цифрлық платформалардың интеграциясы бұл процесс тиімділігін арттырады, себебі оқушылар тапсырмаларды орындау барысында өз әрекеттерінің салдарын көріп, этикалық нормаларды сақтауды үйренеді, интернеттегі ақпаратты дұрыс талдайды және плагиаттан аулақ болу сияқты дағдыларды меңгереді. Сонымен қатар, мультимедиалық құралдар мен электрондық оқулықтар сабақтарды интерактивті етіп, оқушылардың қызығушылығын арттыра отырып, олардың моральдық жауапкершілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жобалық және зерттеу жұмыстарын, пікірталастар мен рөлдік ойындарды сабаққа енгізу арқылы оқушылар тек теориялық білімді меңгеріп қана қоймай, оны практикалық тұрғыда қолдана білуді үйренеді, өз ойларын жүйелі түрде жеткізеді және сыни ойлау қабілеттерін дамытады, бұл адал азаматтық пен этикалық мінез-құлық қасиеттерін қалыптастырудағы шешуші фактор болып табылады.

Мұғалімдердің рөлі де ерекше маңызды, себебі олар сыныптағы және онлайн ортадағы оқушылардың әрекеттерін бақылап, кері байланыс беріп, әр оқушының жеке даму траекториясын қадағалай отырып, моральдық нормаларды меңгеруге ықпал жасайды. Мұғалімдер әдістемелік тәсілдерді дұрыс таңдау арқылы әрбір оқушының қабілеттерін ескере отырып, оның этикалық, моральдық және құндылықтық білімін жүйелі түрде дамыта алады. Бұл процесс оқушылардың тек білім алуын ғана емес, сонымен қатар олардың өмір бойы саналы, адал және жауапкершілікті азамат ретінде қалыптасуын қамтамасыз етеді [3].

Сондықтан цифрлық білім беру ортасында адал азаматтық және этикалық құндылықтарды қалыптастыру – білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі болып табылады. Қазақ тілі пәні арқылы жүзеге асырылатын әдістемелік жұмыстар оқушыларға өмірлік маңызды моральдық және этикалық нормаларды меңгеруге, саналы шешім қабылдауға, сыни ойлау қабілеттерін дамытуға және заманауи қоғамда өз орны мен жауапкершілігін дұрыс түсінуге мүмкіндік береді. Осындай кешенді әдістемелік тәсілдер арқылы оқушылар өз бойында адалдық, әділдік, шыншылдық және қоғам алдындағы жауапкершілік сияқты қасиеттерді қалыптастырып, цифрлық және дәстүрлі қоғам ортасында тиімді әрекет етуге үйренеді, бұл олардың болашақта білімді, саналы және этикалық тұрғыдан жетілген азамат ретінде дамуына негіз болады.

Осылайша, цифрлық білім беру ортасы мен қазақ тілі пәнінің үйлесімі оқушылардың интеллектуалды, моральдық және этикалық дамуын қамтамасыз етіп, олардың өмір бойғы құндылықтарын қалыптастыруға мүмкіндік береді, ал жобалық жұмыстар, эссе жазу, пікірталастар, рөлдік ойындар және мультимедиалық құралдарды қолдану арқылы оқушылар тек теориялық білімге ие болып қана қоймай, оны практикалық тұрғыда қолдана білуді үйренеді, осылайша заманауи қоғамдағы адал азаматтық пен этикалық мінез-құлық қасиеттерін бойына сіңіреді [4].

Әдебиеттер тізімі:

1. Ахметова Г. (2020). Қазақ тілі сабақтарында құндылықтарды қалыптастыру әдістемесі. Алматы: Білім баспасы.
2. Жұмабаев С. (2019). Цифрлық білім беру ортасында педагогикалық этика. Қазақстан педагогика журналы, 4(1), 33-42.

3. UNESCO. (2021). Ethics of Artificial Intelligence in Education. Paris: UNESCO Publishing. Қолжетімді: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377070
4. Абдуллина Р. (2018). Морально-этическое воспитание школьников средствами родного языка. Алматы: Қазақ университеті баспасы.

ӘОЖ 37.013

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сайрамбаева Мадина Рысбаевна
көркем еңбек пәнінің мұғалімі
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается роль цифровой образовательной среды в сочетании с предметом «художественный труд» в формировании творческих, эстетических, моральных и этических качеств учащихся. Использование цифровых инструментов на уроках способствует развитию цифровой грамотности, критического мышления и творческих способностей. Также через интерактивные методы и проектную деятельность формируются осознанность, ответственность и гражданские ценности учащихся.

Ключевые слова: цифровое образование, художественный труд, творческие способности, цифровая грамотность, эстетическое воспитание, этические ценности, проектная деятельность, мультимедийные средства.

Abstract. This article examines the role of the digital educational environment in combination with the subject of art and craft in developing students' creative, aesthetic, moral, and ethical qualities. The use of digital tools in lessons enhances digital literacy and promotes critical thinking and creativity. In addition, interactive methods and project-based activities contribute to the development of conscious decision-making, responsibility, and civic values among students.

Keywords: digital education, art and craft, creativity, digital literacy, aesthetic education, ethical values, project-based learning, multimedia tools

Цифрлық білім беру ортасы қазіргі таңда білім берудің негізгі формаларының біріне айналды. Бұл орта оқушыларға тек академиялық білім беріп қана қоймай, оларды цифрлық сауаттылыққа, ақпаратты дұрыс талдай білуге және жауапкершілікке үйретуге мүмкіндік береді. Осыған орай, адал азаматтық және этикалық құндылықтарды қалыптастыру мәселесі ерекше өзекті болып отыр.

Цифрлық білім беру ортасы қазіргі таңда білім берудің негізгі формаларының біріне айналды. Себебі ол оқушыларға тек академиялық білім беріп қана қоймай, оларды цифрлық сауаттылыққа, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, ақпаратты дұрыс талдай білуге, саналы шешім қабылдауға және жауапкершілікке үйретуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, адал азаматтық және этикалық құндылықтарды қалыптастыру мәселесін шешуге ықпал етеді. Бұл процесс көркем еңбек пәні арқылы ерекше тиімді жүзеге асады.

Көркем еңбек сабақтары оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін, эстетикалық талғамын, өз эмоцияларын білдіру және этикалық нормаларды бейнелі түрде көрсету қабілеттерін дамытады. Мысалы, сурет салу, мүсін жасау, коллаж, декорация дайындау, аппликация сияқты шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылар өз ойларын көркемдік құралдармен жеткізуді үйренеді. Бұл олардың моральдық және этикалық санасын,

шыншылдық, әділдік, жауапкершілік, адалдық сияқты қасиеттерін бойына сіңіруге көмектеседі [1].

Сонымен қатар, көркем еңбек сабақтарында цифрлық құралдарды пайдалану (графикалық планшеттер, онлайн сурет салу платформалары, видео монтаж бағдарламалары) оқушыларға заманауи технологияларды шығармашылық мақсатта қолдануды үйретеді. Бұл олардың саналы шешім қабылдауын және өз жұмысына жауапкершілікпен қарауын қалыптастырады.

Интерактивті жобалық жұмыстар, топтық тапсырмалар, рөлдік ойындар мен көркемдік шеберханалар оқушылардың өз көзқарасын білдіруіне мүмкіндік береді. Мысалы, «Цифрлық этика» тақырыбында коллаж жасау немесе бейнеролик монтаждау арқылы оқушылар әлеуметтік желідегі этикалық мәселелерді көркем түрде бейнелеп, өз шешімдерін ұсына алады. Бұл олардың сыни ойлау қабілеттерін, эстетикалық талғамын, шығармашылық қабілетін және азаматтық қасиеттерін дамытуға ықпал етеді.

Көркем еңбек пәнінде мультимедиалық құралдар мен электрондық ресурстарды қолдану сабақтарды интерактивті етіп, оқушылардың шығармашылық қызығушылығын арттырады. Олар тек көркемдік дағдылармен шектелмей, моральдық және этикалық тұрғыдан да дамиды. Мысалы, онлайн платформалар арқылы ұйымдастырылатын виртуалды көрмелер, бейнепрезентациялар, цифрлық дизайн жобалары оқушыларды өз жұмыстарын талдауға, өзгелермен бөлісуге және сын тұрғысынан бағалауға үйретеді [2].

Мұғалімдердің рөлі бұл үдерісте шешуші болып табылады. Олар әр оқушының шығармашылық процесін бақылап, кері байланыс бере отырып, моральдық нормаларды меңгеруге ықпал етеді. Сонымен қатар, әр оқушының жеке даму траекториясын ескеріп, оның саналы және этикалық мінез-құлқын қалыптастырады. Бағалау барысында мұғалімдер тек техникалық орындау сапасын ғана емес, шығармашылық жұмыстың этикалық мәнін, идеяның адалдығын және көркемдік мазмұнын да назарға алады.
Жобалық және зерттеу жұмыстары, коллаждар, сурет немесе мүсін арқылы этикалық тақырыптарды бейнелеу, рөлдік ойындар мен шығармашылық шеберханаларды сабаққа енгізу оқушылардың практикалық дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, олар өз пікірін дәлелдей білуге, логикалық ойлауға, шығармашылық шешім қабылдауға және этикалық мінез-құлықты дамытуға мүмкіндік береді.

Көркем еңбек сабақтары арқылы оқушылар қоғамдағы моральдық нормаларды түсініп, оларды бейнелі түрде көрсету арқылы саналы азаматтық позицияны меңгереді. Мысалы, «Қоршаған ортаны қорғау» тақырыбында бейнеролик жасау немесе әлеуметтік тақырыптағы коллаж құрастыру арқылы олар өз ойларын эстетикалық құралдармен жеткізіп, қоғам алдындағы жауапкершілікті сезінеді [3].

Осылайша, цифрлық білім беру ортасы мен көркем еңбек пәнінің үйлесімі оқушылардың интеллектуалдық, моральдық, эстетикалық және этикалық дамуын қамтамасыз етеді. Жобалық жұмыстар, эссе жазу, пікірталастар, рөлдік ойындар және мультимедиалық құралдарды қолдану арқылы оқушылар теориялық білімін практикада қолдануды үйренеді. Олар өз іс-әрекетінің салдарын бағалап, ойларын көркем түрде жеткізіп, саналы әрі адал азамат ретінде қалыптасады.

Қорытындылай келе, қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық білім беру ортасының маңызы айрықша артып отыр. Ол тек білім алудың жаңа формасы ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал ететін кешенді орта болып табылады. Әсіресе, цифрлық технологиялар мен дәстүрлі пәндердің үйлесуі білім сапасын арттырумен қатар, тұлғаның шығармашылық, зияткерлік, әлеуметтік және моральдық дамуын қамтамасыз етеді. Осы тұрғыдан алғанда, көркем еңбек пәнінің мүмкіндіктері ерекше мәнге ие.

Көркем еңбек сабақтары цифрлық білім беру ортасымен ұштасқанда оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін жаңа деңгейге көтереді. Олар тек қол еңбегімен шектелмей, заманауи цифрлық құралдарды пайдалану арқылы өз идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Бұл өз кезегінде олардың цифрлық сауаттылығын арттырып қана қоймай, ақпаратты сараптау, өңдеу және оны көркемдік тұрғыда жеткізу қабілеттерін

қалыптастырады. Мұндай дағдылар қазіргі ақпараттық қоғамда табысты өмір сүру үшін аса маңызды.

Сонымен қатар, көркем еңбек пәні оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастырумен қатар, олардың ішкі дүниесін дамытуға ықпал етеді. Шығармашылық жұмыстар барысында оқушылар өз эмоцияларын, көзқарастарын және құндылықтарын бейнелі түрде жеткізеді. Бұл үдеріс олардың өзін-өзі тануына, жеке тұлға ретінде қалыптасуына және қоғамдағы өз орнын түсінуіне көмектеседі. Әсіресе, әлеуметтік және этикалық тақырыптарды шығармашылық тұрғыда меңгеру оқушылардың моральдық санасының дамуына оң әсер етеді.

Цифрлық ортада ұйымдастырылатын жобалық жұмыстар, интерактивті тапсырмалар, топтық әрекеттер мен мультимедиалық жобалар оқушылардың белсенділігін арттырып, өз бетімен білім алуға деген қызығушылығын күшейтеді. Мұндай жұмыстар олардың сыни ойлау, талдау, салыстыру, қорытынды жасау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, оқушылар топ ішінде жұмыс істеу арқылы өзара қарым-қатынас мәдениетін меңгеріп, жауапкершілік пен ынтымақтастық сияқты маңызды қасиеттерді қалыптастырады [4].

Мұғалімнің рөлі бұл үдерісте ерекше маңызды болып табылады. Ол тек білім беруші ғана емес, бағыттаушы, кеңесші және оқушының тұлғалық дамуына ықпал ететін тұлға ретінде көрінеді. Мұғалім оқушылардың шығармашылық жұмыстарын бағалау кезінде олардың тек техникалық дағдыларын ғана емес, сонымен қатар идеясының мазмұнын, этикалық мәнін және көркемдік шешімін де ескеруі тиіс. Бұл оқушылардың өз жұмысына сын көзбен қарауына және өзін-өзі дамытуға ұмтылуына ықпал етеді.

Сонымен бірге, цифрлық білім беру ортасы оқушыларға өз жұмыстарын кең аудиторияға ұсынуға мүмкіндік береді. Виртуалды көрмелер, онлайн презентациялар және цифрлық жобалар арқылы олар өз еңбектерін жариялап, кері байланыс алады. Бұл олардың өзіне деген сенімділігін арттырып, жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Сонымен қатар, мұндай тәжірибе оқушылардың заманауи қоғам талаптарына бейімделуіне көмектеседі.

Жалпы алғанда, көркем еңбек пәні мен цифрлық білім беру ортасының өзара үйлесімі оқушылардың тек білім алуына ғана емес, олардың толыққанды тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасайды. Бұл үдеріс олардың шығармашылық әлеуетін ашып, эстетикалық талғамын дамытып, моральдық және этикалық құндылықтарын нығайтады. Нәтижесінде, оқушылар саналы шешім қабылдай алатын, жауапкершілігі жоғары, шығармашыл және қоғамға пайдалы азамат ретінде қалыптасады.

Осылайша, цифрлық білім беру ортасы жағдайында көркем еңбек пәнін тиімді ұйымдастыру – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Ол оқушылардың болашақ өміріне қажетті дағдыларды қалыптастырып қана қоймай, олардың рухани-адамгершілік дамуына да негіз қалайды. Сондықтан бұл бағыттағы педагогикалық тәжірибені жетілдіру, цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану және шығармашылық әдістерді кеңінен енгізу – білім берудің сапасын арттырудың басты шарттарының бірі болып табылады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
2. Қараев Ж.А. Оқытудың педагогикалық технологиялары. – Алматы: Рауан, 2019.
3. Смағұлова Б.Т. Көркем еңбек пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020.
4. Нұртазина Р.А. Цифрлық білім беру ресурстарын оқу процесінде қолдану. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
5. Әбдіғапбарова Ұ.М. Эстетикалық тәрбие негіздері. – Алматы: Мектеп, 2018.

ӘОЖ 37.013

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мухамбетов Нұрдос Ануарбекулы
дене шынықтыру пәнінің мұғалімі
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются ценностные и этические проблемы формирования честного гражданина в условиях цифровой образовательной среды. Особое внимание уделяется значению формирования нравственных качеств у обучающихся в современном информационном обществе. Также анализируется роль предмета физической культуры в развитии таких качеств, как ответственность, справедливость и честность. В статье затрагиваются вопросы академической честности, информационной безопасности и соблюдения этических норм в цифровой среде, а также предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: цифровое образование, честный гражданин, ценности, этика, физическая культура, воспитание, академическая честность, цифровая культура.

Abstract. This article examines the value-based and ethical issues of fostering an honest citizen in a digital educational environment. The importance of developing moral qualities in students in the context of the modern information society is emphasized. The role of physical education in shaping responsibility, fairness, and integrity is also analyzed. The article discusses issues such as academic integrity, information security, and adherence to ethical standards in the digital space, and suggests possible solutions.

Keywords: digital education, honest citizen, values, ethics, physical education, upbringing, academic integrity, digital culture

Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеудің құндылықтық және этикалық мәселелері қазіргі қоғам үшін аса өзекті тақырыптардың бірі болып табылады. Әсіресе жаһандану дәуірінде ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне үлкен өзгерістер алып келді. Бұл өзгерістер тек оқыту әдістерін ғана емес, сонымен қатар тұлғаның қалыптасу процесіне де тікелей әсер етеді. Сондықтан цифрлық ортада тәрбиеленіп жатқан жас ұрпақтың адамгершілік, адалдық, жауапкершілік сияқты қасиеттерін дамыту мәселесі педагогика ғылымында маңызды бағытқа айналып отыр. Осы тұрғыда дене шынықтыру пәнінің де рөлі ерекше, өйткені ол тек физикалық даму емес, тұлғаның моральдық-этикалық сапаларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі цифрлық білім беру ортасы оқушыларға шексіз ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндігін береді. Бұл бір жағынан білім сапасын арттыруға жағдай жасаса, екінші жағынан этикалық мәселелердің туындауына себеп болады. Мысалы, академиялық адалдықтың бұзылуы, плагиат, жалған ақпарат тарату сияқты мәселелер кеңінен кездеседі. Мұндай жағдайда оқушының ішкі құндылықтары мен моральдық ұстанымдары шешуші рөл атқарады. Егер білім беру жүйесінде адалдық, әділдік, жауапкершілік сияқты құндылықтар дұрыс қалыптастырылса, оқушы цифрлық ортада да дұрыс әрекет етеді [1].

Адал азамат тәрбиелеу ұғымы тек заңға бағынатын тұлғаны ғана емес, сонымен қатар қоғамға пайдалы, адамгершілігі жоғары, өз ісіне жауапкершілікпен қарайтын жеке тұлғаны қалыптастыруды білдіреді. Мұндай тұлғаны тәрбиелеу үшін білім беру процесінде құндылықтарға негізделген тәсіл қолданылуы тиіс. Бұл тәсіл оқушының тек білім алуына ғана емес, оның тұлғалық дамуына да бағытталады. Әсіресе цифрлық ортада оқушының өзін-өзі бақылауы, ақпаратты дұрыс пайдалану мәдениеті, онлайн қарым-қатынас этикасы маңызды орын алады.

Цифрлық білім беру ортасында этикалық мәселелердің бірі – ақпараттық қауіпсіздік. Оқушылар жеке деректерін қорғау, интернеттегі қауіп-қатерлерден сақтану, кибербуллингке қарсы тұру сияқты дағдыларды меңгеруі қажет. Бұл дағдылар тек техникалық біліммен шектелмей, моральдық жауапкершілікпен тығыз байланысты. Яғни, оқушы тек өзін қорғап қана қоймай, өзгелерге зиян келтірмеу қағидаларын да ұстануы тиіс.

Дене шынықтыру пәні осы құндылықтарды қалыптастыруда маңызды құрал болып табылады. Себебі бұл пәнде оқушылар тек физикалық жаттығулар орындап қана қоймай, командалық жұмыс, өзара құрмет, әділ бәсекелестік сияқты қасиеттерді меңгереді. Мысалы, спорттық ойындар барысында оқушылар ережелерді сақтауды, қарсыласына құрметпен қарауды, жеңіске адал жолмен жетуді үйренеді. Бұл қасиеттер цифрлық ортада да маңызды рөл атқарады.

Спорттағы адалдық қағидасы – fair play ұғымы – цифрлық білім беру ортасында да өзекті. Оқушы тапсырмаларды өз бетінше орындау, басқа біреудің еңбегін иемденбеу, шынайы нәтижеге ұмтылу сияқты принциптерді ұстануы тиіс. Дене шынықтыру сабақтарында қалыптасқан бұл дағдылар оқушының жалпы өмірлік ұстанымына айналады. Сондықтан дене шынықтыру пәнін тек денсаулықты нығайту құралы ретінде емес, тәрбиелік мәні жоғары пән ретінде қарастыру қажет.

Цифрлық ортада оқыту кезінде мұғалімнің рөлі де өзгереді. Мұғалім тек білім беруші емес, бағыттаушы, кеңесші, тәрбиеші қызметін атқарады. Ол оқушыларға ақпаратты дұрыс таңдауға, сыни тұрғыдан ойлауға, этикалық нормаларды сақтауға үйретуі тиіс. Сонымен қатар мұғалім өзі де цифрлық мәдениеттің үлгісі болуы қажет. Оның әрекеттері мен қарым-қатынасы оқушыларға тікелей әсер етеді [2].

Құндылықтарға негізделген білім беру моделі оқушылардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді. Бұл модельде адалдық, жауапкершілік, құрмет, ынтымақтастық сияқты негізгі құндылықтар басты орын алады. Цифрлық ортада бұл құндылықтарды қалыптастыру үшін арнайы педагогикалық әдістер мен технологиялар қолданылуы тиіс. Мысалы, жобалық оқыту, топтық жұмыс, рефлексия сияқты әдістер оқушылардың әлеуметтік және этикалық дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Дене шынықтыру пәнінде қолданылатын ойын әдістері де өте тиімді. Ойын барысында оқушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасап, өзара түсіністікке келеді, қиын жағдайларды бірге шешеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытып қана қоймай, моральдық қасиеттерін де қалыптастырады. Сонымен қатар ойын барысында эмоцияларды басқару, жеңілісті қабылдау, табандылық көрсету сияқты маңызды қасиеттер дамиды.

Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеудің тағы бір маңызды аспектісі – өзін-өзі реттеу қабілеті. Оқушы өз әрекеттерін бақылап, дұрыс шешім қабылдай алуы тиіс. Бұл қасиет әсіресе онлайн оқыту кезінде маңызды, өйткені мұнда оқушының дербестігі артады. Дене шынықтыру сабақтарында да бұл қасиет дамиды, себебі оқушы өз денесін, қозғалысын, әрекетін бақылауды үйренеді.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану мәселесімен қатар, олардың тәрбиелік мүмкіндіктерін де ескеру қажет. Технология тек құрал ғана, ал оның қалай қолданылатыны адамның құндылықтарына байланысты. Сондықтан оқушыларға технологияны дұрыс қолдану мәдениетін үйрету маңызды. Бұл мәдениет адалдық, жауапкершілік, этика сияқты ұғымдармен тығыз байланысты [3].

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу мәселесі бүгінгі күннің стратегиялық маңызы бар бағыттарының бірі екені анық байқалады. Қазіргі ақпараттық қоғамда тұлғаның қалыптасуы тек дәстүрлі біліммен шектелмей, оның цифрлық ортадағы мінез-құлқы, ақпаратты пайдалану мәдениеті және этикалық жауапкершілігі арқылы айқындалады. Осы тұрғыдан алғанда, білім беру жүйесі тек білім беріп қана қоймай, оқушының ішкі құндылықтарын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Адалдық, әділдік, жауапкершілік, құрмет сияқты құндылықтар цифрлық дәуірде бұрынғыдан да маңызды бола түсуде.

Цифрлық ортадағы басты қауіптердің бірі – бақылаудың әлсіздігі мен ақпараттың шексіздігі. Мұндай жағдайда оқушының ішкі тәртібі мен өзін-өзі реттеу қабілеті негізгі қорғаныш тетігіне айналады. Егер оқушыда адалдық пен жауапкершілік сияқты қасиеттер берік қалыптасса, ол кез келген жағдайда дұрыс шешім қабылдай алады. Бұл қасиеттер тек теория арқылы емес, тәжірибе арқылы, күнделікті әрекет барысында қалыптасады. Сондықтан оқу процесінде оқушыларға нақты өмірлік жағдайларды модельдеу, таңдау жасауға мүмкіндік беру, өз әрекеттеріне жауап беру дағдыларын дамыту маңызды [4].

Дене шынықтыру пәні осы тұрғыда ерекше тәрбиелік әлеуетке ие. Себебі бұл пәнде оқушы тек білім алып қоймай, іс-әрекет арқылы үйренеді. Спорттық ойындар мен жаттығулар барысында әділдік, тәртіп, төзімділік, өзара құрмет, жеңіске деген адал ұмтылыс сияқты қасиеттер табиғи түрде қалыптасады. Бұл қасиеттер цифрлық ортада да өз жалғасын табады. Мысалы, спорттағы ережені сақтау – онлайн кеңістіктегі академиялық адалдықты сақтаумен ұқсас. Командалық ойындардағы ынтымақтастық – цифрлық жобалардағы топтық жұмыстың негізі. Осылайша дене шынықтыру пәні оқушының тұлғалық дамуына кешенді түрде әсер етеді.

Сонымен қатар, цифрлық білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі бұрынғыдан да маңызды бола түседі. Мұғалім тек ақпарат жеткізуші емес, оқушыға бағыт-бағдар беруші, құндылықтарды сіңіруші тұлға болуы тиіс. Ол өзінің кәсіби және жеке үлгісі арқылы оқушыларға цифрлық мәдениеттің, этиканың, жауапкершіліктің мәнін көрсете білуі қажет. Мұғалімнің әрбір әрекеті мен шешімі оқушы үшін үлгі болатынын ескерсек, оның тәрбиелік ықпалы өте жоғары.

Адал азамат тәрбиелеу процесі тек мектеппен шектелмейді. Бұл – отбасы, қоғам және білім беру жүйесінің бірлескен жұмысының нәтижесі. Дегенмен мектеп, соның ішінде дене шынықтыру пәні, осы процестің негізгі алаңы болып табылады. Сондықтан білім беру бағдарламаларында құндылықтарға негізделген тәсілді жүйелі түрде енгізу, цифрлық этика мәселелерін нақты қарастыру, пәндер арасындағы байланыстарды күшейту қажет.

Қорыта айтқанда, цифрлық білім беру ортасында адал азамат қалыптастыру – тек білім беру міндеті ғана емес, ол ұлттық қауіпсіздік пен қоғамның тұрақты дамуының кепілі. Адал, саналы, жауапкершілігі жоғары тұлға ғана цифрлық дәуірдің сын-қатерлеріне төтеп бере алады. Ал мұндай тұлғаны қалыптастыру үшін білім беру мазмұны мен әдістері, соның ішінде дене шынықтыру пәнінің тәрбиелік мүмкіндіктері толық әрі тиімді пайдаланылуы тиіс. Тек осы жағдайда ғана біз болашақта әділетті, өркениетті және тұрақты қоғам құра аламыз [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы оқу бағдарламалары. – Астана, 2020.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
3. Қоянбаев Ж.Б. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2004.
4. Сейталиев Қ.Б. Жалпы педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2011.
5. Сәтпаев С. Дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесі. – Алматы: ҚазҰПУ баспасы, 2015.

ӘОЖ 372.8

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ

Аденова Дина Кабыловна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі

Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются ценностные и этические вопросы воспитания честного гражданина в цифровой образовательной среде с учетом предмета казахского языка. Анализируются методы формирования моральных и этических ценностей учащихся через проектную деятельность, интерактивные задания и цифровые платформы. Особое внимание уделяется роли казахского языка в воспитании этичного поведения, критического мышления и ответственности у учащихся в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: цифровое образование, честный гражданин, этика, ценностное воспитание, казахский язык, проектное обучение, моральное воспитание.

Abstract. The article examines the value-based and ethical issues of fostering honest citizens in the digital learning environment, with a focus on the Kazakh language subject. It analyzes ways to develop students' moral and ethical values through interactive assignments, project-based learning, and digital platforms. The study highlights the role of the Kazakh language in promoting ethical behavior, critical thinking, and responsible citizenship in modern education.

Keywords: digital education, honest citizen, ethics, value-based education, Kazakh language, project-based learning, moral education.

Цифрлық білім беру ортасының қарқынды дамуы қазіргі қоғамның барлық саласына, соның ішінде білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізді. Ақпараттық технологиялардың кеңінен қолданылуы оқу процесін жеңілдетіп, білім алушыларға жаңа мүмкіндіктер ашты. Дегенмен, цифрлық кеңістіктің дамуы тек оң әсер беріп қана қоймай, бірқатар құндылықтық және этикалық мәселелерді де туындатып отыр. Солардың ішінде академиялық адалдық, ақпаратты дұрыс пайдалану мәдениеті, авторлық құқықты сақтау, цифрлық ортадағы жауапкершілік сияқты мәселелер ерекше маңызға ие. Осы тұрғыда адал азамат тәрбиелеу мәселесі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып қала береді.

Адал азамат ұғымы тек заңға бағынатын тұлғаны емес, сонымен қатар адамгершілік құндылықтарды бойына сіңірген, қоғам алдында жауапкершілікті сезінетін, әділ әрі шыншыл адамды білдіреді. Мұндай тұлғаны қалыптастыру үшін білім беру процесінде тек білім беру ғана емес, сонымен қатар тәрбие жұмысы да қатар жүргізілуі тиіс. Цифрлық ортада бұл міндет тіпті күрделене түседі, себебі оқушының ақпаратқа қолжетімділігі шексіз, ал бақылау мүмкіндігі шектеулі. Сондықтан оқушының ішкі мәдениеті мен құндылықтық бағдарлары негізгі рөл атқарады [1].

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні осы құндылықтарды қалыптастыруда ерекше орын алады. Себебі бұл пән оқушыларды тек тілдік сауаттылыққа ғана емес, сонымен қатар ұлттық рух, адамгершілік, мәдениет, тарих және моральдық құндылықтармен таныстырады. Әдеби шығармаларды оқу арқылы оқушылар кейіпкерлердің мінез-құлқын талдап, жақсы мен жаманды ажырата білуге үйренеді. Бұл процесс олардың ішкі этикалық ұстанымдарының қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Цифрлық білім беру жағдайында қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуда жаңа технологияларды пайдалану маңызды. Электронды оқулықтар, онлайн платформалар, цифрлық мәтіндер оқушылардың қызығушылығын арттырады. Дегенмен, бұл процесте оқушының дайын ақпаратты көшіріп алу қаупі де бар. Сондықтан мұғалімдер оқушыларды сыни ойлауға, мәтінді талдауға, өз пікірін қалыптастыруға бағыттауы қажет. Бұл академиялық адалдықты сақтаудың негізгі жолдарының бірі болып табылады.

Қазақ әдебиетінде адалдық, әділдік, адамгершілік сияқты құндылықтар кеңінен көрініс тапқан. Мысалы, Абай Құнанбайұлының шығармаларында адам болмысы, ар-ұят, еңбек, білім, әділет мәселелері терең философиялық тұрғыда қарастырылады. Абайдың «Толық адам» концепциясы қазіргі цифрлық қоғамдағы адал азамат бейнесімен үндеседі. Себебі толық адам – рухани жетілген, білімді, әділ және жауапкершілігі жоғары тұлға.

Сонымен қатар, қазақ ауыз әдебиеті де тәрбиелік мәні зор құрал болып табылады. Батырлар жыры, ертегілер, мақал-мәтелдер арқылы оқушыларға адалдық, батылдық,

шыншылдық сияқты қасиеттер сіңіріледі. Бұл шығармалардағы кейіпкерлердің әрекеттері арқылы оқушылар өмірлік тәжірибе жинақтайды. Цифрлық ортада бұл мәтіндерді интерактивті форматта ұсыну олардың әсерін күшейтеді.

Цифрлық білім беру ортасында этикалық мәселелердің бірі – ақпаратты дұрыс пайдалану мәдениеті. Оқушылар интернеттен алынған ақпаратты тексермей пайдалануы немесе көшіріп алуы мүмкін. Мұндай жағдай академиялық адалдықтың бұзылуына әкеледі. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында дереккөзбен жұмыс істеу, мәтінді талдау, өз сөзімен жеткізу дағдыларын дамыту маңызды [2].

Мұғалімнің рөлі бұл процесте өте маңызды. Ол тек білім беруші емес, сонымен қатар тәрбиеші, бағыттаушы қызметін атқарады. Мұғалім оқушыларға әдеби мәтіндер арқылы моральдық құндылықтарды түсіндіріп қана қоймай, цифрлық ортада дұрыс әрекет ету мәдениетін де қалыптастыруы қажет. Оның өзі де цифрлық этиканы сақтаудың үлгісі болуы тиіс.

Цифрлық технологиялар қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуды жаңа деңгейге көтереді. Мысалы, бейне сабақтар, интерактивті тапсырмалар, онлайн талқылаулар оқушылардың белсенділігін арттырады. Бірақ бұл мүмкіндіктерді тиімді пайдалану үшін оқушының ішкі тәртібі мен жауапкершілігі қажет. Егер құндылықтар дұрыс қалыптасса, цифрлық орта білім алуға үлкен мүмкіндік береді.

Адал азамат тәрбиелеу процесінде отбасы, мектеп және қоғам бірлесе жұмыс істеуі қажет. Дегенмен мектептің, әсіресе гуманитарлық пәндердің, соның ішінде қазақ тілі мен әдебиетінің рөлі ерекше. Себебі бұл пәндер адамның рухани әлемін қалыптастырады. Рухани бай адам ғана цифрлық ортада этикалық нормаларды сақтай алады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні арқылы оқушылар ұлттық құндылықтарды меңгереді. Бұл олардың өз мәдениетіне құрметпен қарауына және басқа мәдениеттерді де түсіне білуіне ықпал етеді. Цифрлық ортада бұл қасиет толеранттылық пен мәдениетаралық қарым-қатынасты дамытуға көмектеседі.

Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу – күрделі, бірақ өте маңызды процесс. Бұл процесте білімнің, құндылықтың және технологияның үйлесімділігі қажет. Егер тек технологияға сүйенсек, тәрбие әлсіреуі мүмкін, ал тек дәстүрге сүйенсек, заманауи Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу мәселесі қазіргі қоғам дамуының ең маңызды стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесін түбегейлі өзгерткенімен, ол адам бойындағы рухани-адамгершілік құндылықтардың маңызын төмендетпейді, керісінше, оны одан әрі өзекті етеді. Себебі цифрлық кеңістікте оқушының еркіндігі артқан сайын, оның ішкі тәртібі, жауапкершілігі және адалдығы басты реттеуші факторға айналады [3].

Бүгінгі таңда оқушылардың интернет ресурстарын шексіз пайдалануы, дайын ақпаратты оңай көшіру мүмкіндігі академиялық адалдық мәселесін күрделендіріп отыр. Осындай жағдайда тұлғаның ішкі моральдық ұстанымдары шешуші рөл атқарады. Егер оқушыда шыншылдық, әділдік және жауапкершілік сияқты қасиеттер берік қалыптасса, ол цифрлық ортада да дұрыс таңдау жасай алады. Сондықтан білім беру жүйесінің басты міндеті – тек білім беру емес, сонымен қатар құндылықтық бағдарды қалыптастыру болып табылады.

Бұл тұрғыда қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің маңызы ерекше. Себебі бұл пән оқушыларды ұлттық рухани құндылықтармен, адамгершілік идеалдармен, тарихи-мәдени мұрамен таныстырады. Әдеби шығармалардағы кейіпкерлердің тағдыры, олардың моральдық таңдаулары оқушыға өмірлік сабақ береді. Мысалы, Абай шығармаларындағы «толық адам» концепциясы бүгінгі цифрлық қоғамдағы адал, білімді, жауапты азамат бейнесімен тікелей үндеседі. Мұндай рухани сабақтастық оқушының ішкі дүниесін байытып, оның этикалық көзқарасын қалыптастырады [4].

Сонымен қатар, қазақ әдебиеті арқылы оқушылар тек көркем мәтінді түсініп қана қоймай, талдау, салыстыру, өз пікірін білдіру дағдыларын дамытады. Бұл дағдылар

цифрлық ортада өте маңызды, себебі олар сыни ойлау қабілетін күшейтеді және жалған ақпараттан сақтануға көмектеседі. Демек, қазақ тілі мен әдебиеті пәні оқушыны тек тілдік тұрғыдан емес, тұлғалық және азаматтық тұрғыдан да тәрбиелейді.

Цифрлық білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі де ерекше мәнге ие болады. Мұғалім тек білім беруші емес, құндылықтарды жеткізуші, бағыт беруші тұлға ретінде қызмет атқарады. Ол оқушыларға ақпаратты дұрыс пайдалануды, авторлық құқықты сақтауды, өз еңбегіне адал болуды үйретуі тиіс. Сонымен қатар мұғалімнің өзі де цифрлық этиканың үлгісі болуы қажет, өйткені оқушылар көбіне мұғалімнің іс-әрекетін қайталайды.

Адал азамат тәрбиелеу тек мектептің міндеті емес, ол отбасы, қоғам және білім беру жүйесінің бірлескен жұмысының нәтижесі екені анық. Дегенмен мектеп бұл процестің негізгі орталығы болып қала береді. Әсіресе гуманитарлық пәндер, соның ішінде қазақ тілі мен әдебиеті, оқушының рухани әлемін қалыптастыруда жетекші рөл атқарады.

Қазіргі цифрлық қоғамда технология мен руханиятты үйлестіру ерекше маңызды. Егер тек технологияға сүйенсек, адамгершілік әлсіреуі мүмкін, ал тек дәстүрге сүйенсек, заманауи дамудан қалып қою қаупі бар. Сондықтан білім беру жүйесі осы екі бағытты тең ұстауы тиіс. Цифрлық құралдар тек құрал ретінде қызмет етуі керек, ал басты назар адам тәрбиесіне, оның құндылықтық дамуына аударылуы қажет.

Қорытындылай айтқанда, цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу – қоғамның тұрақты дамуы мен болашағының кепілі. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні бұл процесте шешуші рөл атқарады, себебі ол оқушының рухани-адамгершілік негізін қалыптастырады, ұлттық құндылықтарды сіңіреді және сыни ойлау қабілетін дамытады. Осындай кешенді тәрбиелік жұмыс нәтижесінде ғана біз адал, білімді, жауапты және рухани жетілген азамат қалыптастыра аламыз [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Ахметова Г. (2020). Қазақ тілі сабақтарында құндылықтарды қалыптастыру әдістемесі. Алматы: Білім баспасы.
2. Жұмабаев С. (2019). Цифрлық білім беру ортасында педагогикалық этика. Қазақстан педагогика журналы, 4(1), 33-42.
3. UNESCO. (2021). Ethics of Artificial Intelligence in Education. Paris: UNESCO Publishing. Қолжетімді: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377070
4. Абдуллина Р. (2018). Морально-этическое воспитание школьников средствами родного языка. Алматы: Қазақ университеті баспасы.

ӘОЖ 37.013

ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ: АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ

Утелбаева Жулдыз Амангелдиевна
ағылшын тілі пәнінің мұғалімі
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема формирования честного гражданина в условиях развития цифровой образовательной среды. Анализируется влияние цифровых технологий на образовательный процесс, а также значение академической честности и этических норм в информационно-коммуникационной среде. Особое внимание уделяется роли предмета английского языка в развитии критического мышления, академического письма и информационной грамотности учащихся. Подчеркивается

важность предотвращения плагиата, корректного использования источников и формирования ценностного воспитания в цифровую эпоху.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, английский язык, критическое мышление, информационная грамотность, этика.

Abstract. This article examines the issue of fostering an honest citizen in the context of the rapid development of the digital educational environment. It analyzes the impact of digital technologies on the learning process, as well as the importance of academic integrity and ethical principles in the information and communication space. Special attention is given to the role of the English language subject in developing students' critical thinking, academic writing skills, and information literacy. The article emphasizes the prevention of plagiarism, proper use of sources, and the significance of value-based education in the digital era.

Keywords: digital education, art and craft, creativity, digital literacy, aesthetic education, ethical values, project-based learning, multimedia tools

Цифрлық білім беру ортасының қарқынды дамуы қазіргі жаһандық қоғамның білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданылуы оқыту процесін жаңа деңгейге көтеріп, білім алушыларға әлемдік ақпараттық ресурстарға қолжетімділік мүмкіндігін кеңейтті. Дегенмен, цифрлық кеңістіктің дамуы тек оң нәтижелермен шектелмей, бірқатар құндылықтық және этикалық мәселелерді де туындатуда. Олардың ішінде академиялық адалдықты сақтау, ақпаратты дұрыс пайдалану мәдениеті, авторлық құқықты құрметтеу, цифрлық этика нормаларын сақтау сияқты мәселелер ерекше өзектілікке ие. Осы жағдайда адал азамат тәрбиелеу білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі ретінде қарастырылады [1].

Адал азамат ұғымы тек заңға бағынатын адамды ғана емес, сонымен қатар моральдық тұрғыдан жетілген, жауапкершілігі жоғары, қоғам игілігі үшін әрекет ететін тұлғаны білдіреді. Мұндай тұлғаны қалыптастыру үшін білім беру процесі тек академиялық білім берумен шектелмей, құндылықтық тәрбиеге де негізделуі қажет. Цифрлық ортада бұл міндет күрделене түседі, себебі оқушылар ақпаратты еркін пайдаланып, дайын материалдарға қол жеткізу мүмкіндігіне ие. Сондықтан олардың ішкі тәртібі мен моральдық ұстанымдары шешуші рөл атқарады.

Цифрлық білім беру ортасында этикалық мәселелердің бірі – академиялық адалдықтың сақталмауы. Оқушылар интернеттен дайын ақпаратты көшіріп алып, оны өз жұмысы ретінде көрсетуі мүмкін. Бұл жағдай тұлғаның шынайы білім деңгейін төмендетіп қана қоймай, оның моральдық дамуына да кері әсер етеді. Сондықтан білім беру жүйесі оқушыларды өз бетінше ойлауға, талдауға және шығармашылықпен жұмыс істеуге бағыттауы тиіс [2].

Осы тұрғыда ағылшын тілі пәнінің рөлі ерекше. Себебі ағылшын тілі – халықаралық қарым-қатынас тілі ғана емес, сонымен қатар жаһандық ақпаратқа қол жеткізудің негізгі құралы. Бұл пәнді оқыту барысында оқушылар түрлі мәдениеттермен, құндылықтармен және әлемдік тәжірибемен танысады. Сонымен қатар, ағылшын тілі сабақтарында академиялық жазылым, эссе жазу, мәтін талдау сияқты дағдылар қалыптасады. Бұл дағдылар оқушылардың сыни ойлауын дамытып, ақпаратты дұрыс пайдалануға үйретеді.

Ағылшын тілі пәнінде академиялық адалдық мәселесі ерекше маңызға ие. Себебі шетел тілінде жазу барысында оқушылар интернет ресурстарына жиі жүгінеді. Егер олар дереккөздерді дұрыс көрсетпесе немесе мәтінді көшіріп алса, бұл plagiarism (плагиат) мәселесіне әкеледі. Сондықтан ағылшын тілі мұғалімі оқушыларға citation, paraphrasing, referencing сияқты академиялық жазу мәдениетін үйретуі қажет. Бұл дағдылар тек тіл үйренуде ғана емес, жалпы академиялық ортада да маңызды.

Цифрлық білім беру жағдайында ағылшын тілі сабақтарын интерактивті форматта өткізу оқушылардың қызығушылығын арттырады. Онлайн платформалар, бейне сабақтар, цифрлық тесттер оқыту процесін жеңілдетеді. Дегенмен, бұл мүмкіндіктермен қатар

жауапкершілік те артады. Оқушы тек дайын жауапты іздеумен шектелмей, өз білімін дамытуға ұмтылуы қажет. Бұл жерде адалдық пен өзін-өзі бақылау маңызды рөл атқарады [3].

Ағылшын әдебиеті де құндылықтық тәрбиенің маңызды құралы болып табылады. Уильям Шекспир, Джордж Оруэлл, Чарльз Диккенс сияқты авторлардың шығармаларында адамгершілік, әділет, билік, еркіндік, жауапкершілік сияқты мәселелер кеңінен қарастырылады. Бұл шығармаларды талдау арқылы оқушылар тек тіл үйреніп қана қоймай, моральдық-этикалық түсініктерін де дамытады. Мысалы, Оруэллдің шығармаларындағы әділетсіздік тақырыбы қазіргі цифрлық қоғамдағы ақпараттық манипуляция мәселелерімен үндеседі.

Цифрлық ортада ағылшын тілін қолдану оқушыларға жаһандық деңгейде ойлау мүмкіндігін береді. Олар халықаралық ақпарат көздерін пайдаланып, өз көзқарасын қалыптастырады. Алайда бұл процесс сыни ойлаусыз жүзеге асса, жалған ақпаратқа сену қаупі артады. Сондықтан ағылшын тілі пәні оқушыларды тек тілдік тұрғыдан емес, ақпараттық сауаттылық тұрғысынан да тәрбиелеуі қажет.

Мұғалімнің рөлі бұл процесте ерекше маңызды. Ол оқушыларға тек грамматика мен сөздік қорды үйретіп қана қоймай, академиялық адалдық мәдениетін де қалыптастыруы тиіс. Мұғалім оқушыларға өз ойларын ағылшын тілінде дұрыс жеткізуді, дереккөздермен жұмыс істеуді, ақпаратты талдауды үйретеді. Сонымен қатар, мұғалім цифрлық құралдарды этикалық тұрғыда қолданудың үлгісі болуы қажет.

Цифрлық білім беру ортасында оқушының өзін-өзі реттеу қабілеті де маңызды. Онлайн оқыту кезінде оқушының бақылауы азаяды, сондықтан оның ішкі мотивациясы мен жауапкершілігі шешуші рөл атқарады. Егер оқушыда адалдық пен тәртіп қалыптасса, ол кез келген жағдайда дұрыс шешім қабылдай алады.

Ағылшын тілі пәні арқылы оқушылар тек тіл үйреніп қана қоймай, жаһандық мәдениетпен танысады. Бұл олардың дүниетанымын кеңейтіп, басқа мәдениеттерге құрметпен қарауға үйретеді. Мұндай мәдениетаралық коммуникация да цифрлық қоғамда маңызды құндылықтардың бірі болып табылады.

Цифрлық технологиялар ағылшын тілін оқытуды жеңілдеткенімен, олардың дұрыс қолданылуы маңызды. Егер технология тек дайын жауап алуға қолданылса, ол оқушының дамуын тежейді. Ал егер ол зерттеу, талдау және шығармашылық үшін пайдаланылса, онда ол үлкен мүмкіндікке айналады [4].

Адал азамат тәрбиелеу процесі тек мектеппен шектелмейді. Отбасы, қоғам және білім беру жүйесі бірлесіп жұмыс істеуі тиіс. Дегенмен, мектеп пен пән мұғалімдері, әсіресе ағылшын тілі мұғалімдері, бұл процесте негізгі рөл атқарады.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасының дамуы білім беру жүйесін жаңа сапалық деңгейге көтергенімен, ол бір мезетте тұлғаның моральдық және этикалық жауапкершілігін күшейтуді талап етеді. Ақпараттың шексіз қолжетімділігі жағдайында білім алушының басты құндылығы – тек білімді меңгеру емес, сол білімді адал, саналы және жауапты түрде қолдана білуі болып табылады. Сондықтан академиялық адалдық қазіргі білім беру кеңістігінің іргелі қағидасына айналуы тиіс.

Ағылшын тілі пәні бұл үдерісте тек тілдік дағдыларды қалыптастыратын құрал ғана емес, сонымен қатар жаһандық ойлау мәдениетін, ақпараттық сауаттылықты және сыни көзқарасты дамытатын маңызды платформа ретінде көрінеді. Оқушылардың шетел тіліндегі ақпаратпен жұмыс істеуі олардың дереккөзді дұрыс пайдалану, авторлық құқықты құрметтеу және өз ойын дербес жеткізу қабілеттерін жетілдіреді. Бұл өз кезегінде плагиаттың алдын алып, академиялық жазылым мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді [5].

Сонымен қатар, цифрлық ортада қалыптасатын жаңа мүмкіндіктер білім алушыдан жоғары деңгейдегі өзін-өзі реттеу мен ішкі жауапкершілікті талап етеді. Бұл тек мектеп қабырғасындағы біліммен шектелмей, тұлғаның өмір бойы қалыптасатын құндылықтық

ұстанымына айналуы қажет. Мұғалімнің бағыттаушы рөлі, отбасының қолдауы және қоғамның ықпалы бірлескен жағдайда ғана адал азамат тәрбиелеу нәтижелі болады.

Осы тұрғыдан алғанда, цифрлық технологиялар – мақсат емес, тек құрал екенін түсіну маңызды. Оларды дұрыс пайдалану білім алушының шығармашылық қабілетін арттырып, зерттеушілік дағдыларын дамытады, ал керісінше жағдайда үстірт білім мен дайын ақпаратқа тәуелділікке әкелуі мүмкін. Сондықтан білім беру жүйесінің басты міндеті – технологияны тиімді қолдана отырып, тұлғаның сыни ойлауын, этикалық санасын және азаматтық жауапкершілігін дамыту.

Жалпы алғанда, цифрлық дәуірде адал, білімді және жауапты азамат қалыптастыру – қоғамның тұрақты дамуының негізгі шарты. Ағылшын тілі пәні осы мақсатқа жетудің маңызды құралы ретінде оқушыны тек тілдік тұрғыдан емес, рухани-адамгершілік және интеллектуалдық тұрғыдан да жетілдіруге мүмкіндік береді. Білім мен құндылықты ұштастыра отырып тәрбиеленген тұлға ғана заманауи цифрлық қоғамның талаптарына толық жауап бере алатын, бәсекеге қабілетті және адал азамат бола алады [6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы. – Астана, 2016.
2. OECD. 21st Century Skills and Competencies for New Millennium Learners. – Paris: OECD Publishing, 2020.
3. Crystal, D. English as a Global Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
4. Orwell, G. 1984. – London: Secker & Warburg, 1949.
5. Hyland, K. Second Language Writing. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
6. UNESCO. Education in a Digital World: Trends and Policy Recommendations. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.

ӘОЖ: 37:004.8; 174:37

ХХІ ҒАСЫРДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ҚАҒИДАЛАРЫН САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Мамбетова Айбала Мамбеткызы**, психология магистрі*
***Алмахан Умит Айдарқызы**, 2 курс студенті*
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
***Бекбаев Галымжан Сейсенбаевич**, тарих магистрі*
Тараз гуманитарлық-инновациялық колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается роль искусственного интеллекта в образовании XXI века, его влияние на учебный процесс, академическую честность и психологическое состояние студентов. Подчеркивается важность этичного использования AI и приводятся примеры из практики Казахстана.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, академическая честность, мотивация.

Abstract. The article explores the role of artificial intelligence in 21st-century education, its impact on the learning process, academic integrity, and students' psychological well-being. The importance of ethical AI use is emphasized, with examples from Kazakhstan.

Keywords: artificial intelligence, education, academic integrity, motivation.

XXI ғасыр білім беру жүйесі үшін технологиялық жаңару кезеңі болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен жасанды интеллект (AI) білім беру үдерісінде маңызды рөл атқаруда. AI – бұл компьютерлік жүйелердің адамның ойлау, шешім қабылдау және мәселе шешу қабілеттерін имитациялайтын технологиялар кешені [1, 2-3б]. Білім беру саласында оның енгізілуі оқу үдерісін жекелендіруге, білім сапасын арттыруға және әр студенттің жеке қабілеттерін тиімді дамытуға мүмкіндік береді. Дәстүрлі оқыту әдістерінде барлық студенттерге бірдей материал ұсынылады, ал AI әр білім алушының жеке оқу траекториясын қалыптастырады. Бұл әсіресе қашықтықтан оқыту және онлайн платформалар үшін маңызды болып табылады. [2, 23б].

Жасанды интеллекттің білім беру саласына енгізілуі оқыту процесін түбегейлі өзгертіп, студенттердің жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді. AI платформалары әр оқушының оқу қабілеті, мотивациясы мен қызығушылығын ескере отырып, тапсырмалар мен оқу материалдарын автоматты түрде бейімдейді. Бұл тәсіл білім алушының өз бетінше білім алуына, сыни ойлау дағдыларын дамытуына және оқу процесіне жауапкершілікпен қатысуына ықпал етеді.

Академиялық адалдық бұл контексте ерекше маңызды рөл атқарады. Жасанды интеллекттің көмегімен студенттер өз нәтижелерін тексеріп, білім алу барысын бағалай алады, алайда технологияны дұрыс пайдаланбау плагиат немесе дайын жауаптарды көшіру сияқты мәселелерді туындатуы мүмкін. Сондықтан студенттерді AI құралдарын этикалық және жауапкершілікпен қолдануға үйрету маңызды [3, 7б]. Жасанды интеллект (AI) білім беру процесіне енгізілу арқылы студенттердің оқу траекториясын жекелендіруге және олардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. AI платформалары оқушының когнитивтік қабілеттерін, мотивациясын және эмоционалды реакцияларын бақылап, тапсырмаларды жеке қажеттіліктеріне бейімдейді. [4, 61-62б]. Бұл тәсіл студенттің оқу процесіне психологиялық тұрғыдан ыңғайлы қатысуына жағдай жасап, оқу мотивациясын көтереді және өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастырады.

Академиялық адалдық осы үдерісте негізгі рөл атқарады. Студенттің жеке еңбегін сақтау және өз нәтижесіне жауапкершілікпен қарауы, әсіресе AI құралдарын қолданғанда, білімнің шынайылығын қамтамасыз етеді. Психологиялық зерттеулер көрсеткендей, студенттер өз күш-жігерімен жетістікке жеткенде олардың оқу процесіне қызығушылығы мен сенімі артады, ал дайын жауаптарды көшіру немесе плагиат жасау мотивацияны төмендетеді және адалдық принципін бұзады.

AI құралдары бұл аспектіні қолдай отырып, студенттің оқу әрекеттерін талдап, деректер негізінде кері байланыс береді. Мұғалімдер осы ақпаратты пайдаланып, психологиялық қолдауды күшейтіп, студенттің оқу стрессін азайтуға, өзін-өзі бағалау қабілетін дамытуға және академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, AI шығармашылық жобалар мен практикалық тапсырмаларда виртуалды ассистент ретінде қызмет етіп, студенттің идеяларын іске асыруға психологиялық қолдау көрсетеді.

Осылайша, жасанды интеллект, академиялық адалдық және психологиялық тәсілдер бірлесіп студенттердің оқу процесін тиімді, этикалық және тұлғалық дамуға бағытталған етіп ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл комбинация тек білім сапасын арттырып қана қоймай, студенттердің жауапкершілік сезімін, сыни ойлау қабілеттерін және эмоционалды тұрақтылығын қалыптастырады, яғни білім беру үдерісінде кешенді және адамгершілікке негізделген жүйе қалыптастырады [4, 60б]. Мысалы, Coursera немесе Khan Academy платформаларында студенттер тапсырмаларды орындау кезінде өз прогресін қадағалай алады, ал мұғалімдер жүйеден алынған деректер негізінде әр студентке жеке қолдау көрсетеді. Бұл әдіс білім беру процесінде әділдік пен ашықтықты қамтамасыз етіп, академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, AI шығармашылық жобаларда да көмекші құрал ретінде пайдаланылады, студенттерге жаңа идеяларды жүзеге асыруға бағыт береді.

Осылайша, жасанды интеллект білім беру үдерісін тиімді әрі жеке тұлғалық бағытталған етіп ұйымдастыруға мүмкіндік беріп қана қоймай, академиялық адалдықты нығайтуға, жауапкершілік сезімін дамытуға және білім алушылардың этикалық дағдыларын қалыптастыруға септігін тигізеді.

AI платформалары студенттердің оқу процесін үнемі бақылап, тапсырмаларды орындау уақытын, тест нәтижелерін және қателіктер санын талдайды. Мұғалімдер бұл деректерді пайдаланып, оқыту стратегиясын түзеп, әр студентке жеке қолдау көрсете алады. Мысалы, егер студент математикалық есептерді шешуде қиындыққа тап болса, AI қосымша түсіндірмелер, бейнематериалдар немесе интерактивті тапсырмалар ұсына алады. Бұл тәсіл әр оқушыға өз қарқынымен білім алуына мүмкіндік береді, оқу мотивациясын арттырады және білім сапасын жоғарылатады.

Сонымен бірге, AI тек оқу материалын ұсынумен шектелмей, шығармашылық қабілеттерді дамытуда да маңызды рөл атқарады. Мәтін жазу, сурет салу немесе музыкалық жобаларды орындау кезінде AI виртуалды ассистент ретінде ұсыныстар береді, бұл студенттің жаңа идеяларды іске асыруына жағдай жасайды. Дегенмен, оқушының жеке еңбегін көрсету, дайын материалды көшіруден аулақ болу және академиялық адалдық қағидаларын сақтау маңызды болып табылады. AI педагогтардың рөлін де өзгертеді: мұғалімдер тек білім беруші емес, оқушыларға бағыт-бағдар көрсететін және академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыратын жетекші тұлғаға айналады.

Қазақстанда жасанды интеллекттің білім беру саласында қолданылуы ауқымды түрде дамып келеді. 2024 жылы Президент бастамасымен және ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің қолдауымен іске қосылған AI-Sana мемлекеттік бағдарламасы білім беру, ғылыми-зерттеу және DeepTech-стартаптарды дамыту арқылы «AI-ұлты» қалыптастыруға бағытталған [1, 15б]. Бағдарлама университеттерге енгізіліп, студенттердің цифрлық сауаттылығын арттыруға, жасанды интеллект негіздерін үйренуге және практикалық дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бағдарлама академиялық адалдық, этика және жауапкершілік қағидаларын сақтауды насихаттайды.

AI-Sana аясында студенттер мен оқытушылар DeepTech саласындағы стартаптарды іске қосу, AI-зерттеу зертханаларын құру, цифрлық сауаттылықты арттыру және инновациялық жобалар жасау бойынша тәжірибе жинақтайды. Мысалы, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінде 11 мыңнан астам студент білім алады, 150-ден астам білім беру бағдарламалары жүзеге асырылуда. Студенттер AI-Sana және Coursera платформасы арқылы машиналық оқыту, мәліметтерді талдау, алгоритмдерді қолдану және инновациялық жобаларға қатысу тәжірибесін алады [5, 106 б].

Нақты нәтижелер де бар: университеттің 200-ге жуық студенті Coursera платформасындағы курстарды сәтті аяқтап, халықаралық сертификаттарға ие болды. Сонымен қатар, 1500-ге жуық студент AI саласында өз білімін арттыруға ниет білдіріп, халықаралық деңгейдегі оқу мүмкіндіктерін пайдаланды. Бұл көрсеткіш студенттердің адал еңбек арқылы жетістікке жетуінің, білім алу процесіндегі жауапкершілігінің нақты дәлелі болып табылады.

Студенттердің AI бағытындағы жетістіктері республикалық деңгейде де көрініс тапты. Талдықорған қаласында өткен «AI SANA – Digital Kazakhstan: Projects of the Future» республикалық студенттік жобалар байқауында М.Х. Дулати атындағы университеттің студенттері үздік нәтиже көрсетті. «IPT Group» командасы I орынды иеленіп, 500 000 теңге көлеміндегі сыйлыққа ие болды. Байқау 2024 жылы іске қосылған AI-Sana бағдарламасы аясында және 2026 жылдың «Цифрландыру және жасанды интеллект жылы» аясында ұйымдастырылды. Байқаудың мақсаты –студенттердің инновациялық жобаларын қолдау және жасанды интеллект саласында жас мамандардың кәсіби әлеуетін дамыту. Финалдық кезеңде еліміздің 13 жетекші жоғары оқу орны өзара бақ сынап, қатысушылар өз жобаларының практикалық маңыздылығын қорғады. Жеңімпаз «IPT Group» командасының құрамы: Д. Маматаева - команда жетекшісі, аға оқытушы; Е.Болатов – 4 курс студенті,

команда көшбасшысы; Е.Пазылханов – 4 курс студенті; А.Мұсылманқұл – 2 курс студенті. Бұл жетістік Дулати университетінде IT және жасанды интеллект бағыттарының қарқынды дамып келе жатқанын және студенттердің халықаралық білім мен практикалық тәжірибе жинақтау мүмкіндіктерін пайдаланып, нақты нәтижелерге қол жеткізетінін дәлелдейді.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру үдерісінде тек оқу процесін жақсартуға ғана емес, студенттердің сыни ойлау қабілеттерін дамытуға және олардың жеке дамуына ықпал етеді. AI алгоритмдері әр студенттің оқу нәтижелерін талдап, дербес кері байланыс ұсынады. Мұғалімдер бұл деректерді пайдаланып, оқыту әдістемесін жетілдіре алады. Сонымен қатар, AI шығармашылық жобаларда виртуалды ассистент рөлінде қызмет етіп, студенттің жаңа идеяларды жүзеге асыруын қолдайды.

AI-Sana бағдарламасының енгізілуі университеттегі оқу үдерісін цифрландыруға, студенттердің кәсіби құзыреттерін арттыруға және академиялық адалдық мәдениетін нығайтуға бағытталған маңызды қадам болып табылады. Бағдарлама Қазақстанның жасанды интеллект саласындағы бәсекеге қабілеттілігін арттырады, студенттер мен оқытушыларға жаңа мүмкіндіктер беріп, инновациялық экономиканы қалыптастыруға жағдай жасайды.

Осылайша, жасанды интеллекттің білім беру саласына интеграциясы оқу процесінің сапасын арттырады, студенттердің өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырады, академиялық адалдық пен этикалық қағидаларды ұстануға үйретеді. [2, 34б]. Бұл технологиялар білім алушыларға білім, шығармашылық және практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді, ал университеттерге инновациялық экожүйені қалыптастыруға жағдай жасайды. Нәтижесінде білім беру жүйесінде әділ, жауапкершілігі жоғары және кәсіби білікті маман қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі. (2024). Жасанды интеллектті дамыту тұжырымдамасы және AI Sana бағдарламасы. Астана, 2–15 бет. [Электронды қолжетімділік: elibrary.kz]. Journal of Education and Innovation, 12(1), 33–45. https://journal.yu.edu.kz/index.php/yu/article/view/33
2. Орынбасар, М., Жумадилова, М., & Абдыкеримова, Э. (2024). Білім беру саласындағы жасанды интеллект: Қазақстанның білім беру жүйесіне ЖИ енгізу мәселелері. Journal of Education and Innovation, 12(1), 33–45. [elibrary.kz]
3. Bittle, K., & El Gayar, O. (2025). Generative AI and academic integrity in higher education: A systematic review and research agenda. Information, 16(4), 296. [elibrary.kz]
4. Жилкишбаева, Г., & Мамедова, А. (2024). Қашықтан оқытудың жасанды интеллектке негізделген тәсілдері. Journal of Education and Innovation, 12(3), 60–72. [elibrary.kz]
5. Ardak, B. (2023). Жасанды интеллект білім беру процесін трансформациялау құралы ретінде: сыни ойлау мен soft skills синтезі. Pedagogical Dimensions Journal, 8(2), 101–118. [elibrary.kz] https://ojs.wkitu.kz/index.php/test/article/view/323

ӘОЖ 37.015.3:94(574)

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА М.Х.ДУЛАТИ МҰРАСЫ НЕГІЗІНДЕ «АДАЛ АЗАМАТ» ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

***Мамбетова Айбала Мамбеткызы**, психология магистрі*
***Кенжебаева Алима Толеуовна**, п.ғ.к., доцент*
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается духовно-психологическое наследие М.Х. Дулати как педагогическая основа формирования личности «Адал азамат» в условиях цифрового образовательного пространства. Анализируются когнитивные, нравственно-ценностные и эмоционально-интеллектуальные компоненты его идей в развитии национального сознания обучающихся. Показаны возможности использования исторического наследия в формировании гражданской ответственности и духовной культуры личности.

Ключевые слова: национальное сознание, адал азамат, эмоциональный интеллект, цифровое образование, личностное развитие, историческое сознание.

Abstract. The article explores the spiritual and psychological heritage of M.Kh. Dulati as a pedagogical basis for shaping the “Honest Citizen” personality in the digital educational environment. It analyzes cognitive, moral, and emotional-intellectual components of his ideas in developing students’ national consciousness. The study highlights the role of historical heritage in strengthening civic responsibility and value-based personality development.

Keywords: national consciousness, honest citizen, emotional intelligence, digital education, personality development, historical awareness.

Қазіргі жаһандану және цифрлық трансформация жағдайында білім беру жүйесінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – ұлттық құндылықтарға негізделген, әлеуметтік жауапкершілігі жоғары, рухани тұрғыдан кемелденген тұлғаны қалыптастыру болып табылады [1, 18б]. Әсіресе ақпараттық қоғам жағдайында жастардың дүниетанымы жылдам өзгеріске ұшырап отырған кезеңде олардың тарихи санасын, азаматтық ұстанымын және рухани мәдениетін жүйелі түрде дамыту қажеттілігі айқын байқалады [4, 36б]. Сондықтан білім беру мазмұнын жаңғырту барысында ұлттық рухани мұраны педагогикалық үдерісте тиімді пайдалану өзекті ғылыми-педагогикалық мәселелердің бірі болып саналады.

Осы тұрғыдан алғанда Мұхаммед Хайдар Дулатидің рухани-психологиялық мұрасы тұлғаның интеллектуалдық және эмоционалдық дамуын қамтамасыз ететін маңызды педагогикалық ресурс ретінде қарастырылады. Оның шығармалары тарихи дерек көзі ғана емес, сонымен қатар тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған тәрбиелік әлеуетке ие мәдени мұра болып табылады. Әсіресе «Тарих-и Рашиди» еңбегінде тарихи оқиғалармен қатар тұлғаның рухани жетілуі, қоғам алдындағы жауапкершілігі және әділеттілік қағидаттары кеңінен сипатталады.

Цифрлық білім беру жағдайында тарихи тұлғалардың рухани мұрасын оқу үдерісіне енгізу білім алушылардың ұлттық санасын қалыптастырумен қатар олардың азаматтық жауапкершілігін арттыруға және «Адал азамат» тұлғасының құндылықтық бағдарларын жүйелі қалыптастыруға мүмкіндік береді [5, 72б].

Мұхаммед Хайдар Дулати – ұлттық тарих пен руханияттың көрнекті өкілі ғана емес, сонымен қатар тұлғаның адамгершілік және интеллектуалдық дамуына ықпал ететін тарихи тұлғалардың бірі. Оның еңбектерінде қоғамның тұрақты дамуы жеке тұлғаның рухани кемелдігімен тікелей байланысты екендігі айқын көрсетіледі [2, 95б]. Бұл идея қазіргі педагогика ғылымындағы тұлғалық-бағдарлы білім беру тұжырымдамаларымен өзара үйлеседі.

Дулатидің тарихи еңбектерінде әділдік, жауапкершілік, рухани тазалық, тарихи сабақтастық және ұлттық бірегейлік мәселелері ерекше орын алады [3, 143б]. Бұл құндылықтар қазіргі білім беру жүйесінде қалыптастырылатын тұлғаның негізгі әлеуметтік сапалары ретінде қарастырылады.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда Дулати мұрасы білім алушылардың тарихи санасын қалыптастыруға, ұлттық мәдениетке құрметін арттыруға және азаматтық жауапкершілігін дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар тарихи тұлғалардың өмір жолын үлгі ретінде көрсету жастардың әлеуметтік белсенділігін арттырудың тиімді құралы болып табылады.

Осы бағытта Дулати мұрасын оқу үдерісінде жүйелі пайдалану білім алушылардың ұлттық бірегейлігін нығайтуға және олардың қоғамдық өмірге белсенді қатысуына ықпал етеді.

Қазіргі педагогика және психология ғылымдарында эмоционалдық интеллект тұлғаның әлеуметтік бейімделуінің және кәсіби табыстылығының маңызды көрсеткіші ретінде қарастырылады. Эмоционалдық интеллект адамның өзін түсінуіне, өз әрекетін басқаруына, басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас орнатуына мүмкіндік береді [4, 41б].

Осы тұрғыдан қарастырғанда Дулати тұлғасының психологиялық бейнесі эмоционалдық интеллект құрылымымен үйлесетін маңызды сипаттарға ие.

- біріншіден, өзін-өзі тану қабілеті оның шығармаларында айқын көрінеді. Автор өз өмір жолын талдай отырып, тарихи оқиғаларға объективті баға беруге тырысады. Бұл оның рефлексиялық ойлау мәдениетінің жоғары деңгейде қалыптасқанын көрсетеді;
- екіншіден, өзін-өзі реттеу қабілеті саяси тұрақсыздық кезеңінде өмір сүргеніне қарамастан оның ғылыми көзқарасының тұрақтылығынан байқалады. Бұл тұлғаның ішкі тұрақтылығы мен жауапкершілік деңгейінің жоғары екендігін дәлелдейді:
- үшіншіден, ішкі мотивация оның тарихи сананы сақтау бағытындағы ғылыми қызметінен көрінеді. Автор өз еңбектері арқылы ұрпаққа тарихи жадыны жеткізуді мақсат еткен,
- төртіншіден, эмпатиялық қабілет халықтың әлеуметтік жағдайын терең түсіндіруінен байқалады. Бұл оның әлеуметтік мәселелерге бейжай қарамағанын көрсетеді;
- бесіншіден, әлеуметтік қарым-қатынас мәдениеті дипломатиялық қызмет барысында қалыптасқан тәжірибесінен көрінеді. Аталған қасиеттер қазіргі цифрлық қоғам жағдайында тұлғаның табысты қалыптасуына қажетті негізгі құзыреттердің бірі болып табылады.

Цифрлық білім беру ортасы қазіргі уақытта білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырумен қатар олардың рухани-адамгершілік сапаларын қалыптастыруға кең мүмкіндік береді. Әсіресе электрондық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану тарихи тұлғалардың мұрасын жаңа форматта меңгеруге жағдай жасайды [5, 110б].

Қазіргі білім беру жүйесінде «Адал азамат» тұлғасының негізгі сипаттамалары ретінде әділдік, жауапкершілік, патриотизм, ұлттық құндылықтарды құрметтеу, цифрлық мәдениет және әлеуметтік белсенділік қарастырылады. Бұл қасиеттер жастардың қоғамдағы белсенді азаматтық позициясын қалыптастырудың маңызды көрсеткіштері болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда Дулати мұрасын цифрлық білім беру платформалары арқылы оқыту білім алушылардың тарихи санасын қалыптастырумен қатар олардың рухани құндылықтарға деген көзқарасын нығайтады.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде тарихи тұлғалардың мұрасын меңгертуде заманауи педагогикалық технологияларды қолдану ерекше маңызға ие. Мұндай технологиялар білім алушылардың зерттеушілік және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Соның ішінде кейс-стади әдісі тарихи тұлғалардың өмірлік тәжірибесін талдау арқылы білім алушылардың құндылықтық бағдарларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс нақты тарихи жағдайларды талдау арқылы тұлғаның шешім қабылдау қабілетін дамытуға бағытталған. Соның ішінде кейс-стади әдісі білім беру процесінде ерекше рөл атқарады. Бұл әдіс білім алушыларға нақты тарихи тұлғалардың өмірлік тәжірибесін жан-жақты талдауға мүмкіндік береді. Мысалы, оқушылар белгілі бір тарихи тұлғаның шешім қабылдау сәттерін, қиындықтарды еңсеру жолдарын, моральдық және этикалық таңдауын зерттейді. Мұндай талдау барысында тек тарихи фактілерді білу жеткіліксіз; оқушылар тарихи жағдайларды қазіргі өмірлік контексте салыстыра отырып, өздерінің құндылықтық бағдарларын қалыптастырады.

Кейс-стади әдісі арқылы білім алушылардың сыни ойлау қабілеті дамиды: олар әрбір шешімнің себеп-салдарын талдап, альтернативті жолдарды қарастырады, нәтижелерін бағалайды. Сонымен қатар, бұл әдіс олардың эмпатия мен жауапкершілік сезімін

жетілдіреді, яғни тарихи тұлғаның таңдауы мен әрекеттері арқылы моральдық және этикалық құндылықтарды түсінуге үйретеді. Нәтижесінде, кейс-стади әдісі тарихи білімді оқушылардың жеке тұлғалық дамуымен ұштастыра отырып, олардың құндылықтық бағдарларын қалыптастыруға тиімді жол ашатын құралға айналады.

Жобалық оқыту технологиясы білім алушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді [1, 121б]. Дулати мұрасын зерттеу барысында білім алушылар тарихи деректермен жұмыс істеуді үйренеді. Жобалық оқыту технологиясы – бұл білім беру үдерісінде оқушылар мен студенттердің белсенділігін арттыруға бағытталған тиімді әдістеме. Оның басты ерекшелігі – білім алушылар тек теориялық біліммен шектелмей, нақты өмірлік немесе ғылыми тапсырмаларды орындау арқылы білім мен дағдыларын қалыптастырады. Жобалық оқыту барысында білім алушылар белгілі бір тақырып бойынша зерттеу жүргізеді, мәселені талдайды, деректер жинайды және алынған ақпаратты жүйелеп, қорытынды жасайды.

Дулати мұрасын зерттеу мысалында, бұл технология білім алушыларға тарихи деректермен жұмыс жасау дағдысын үйретеді. Олар тарихи құжаттар, архив материалдары, естеліктер мен әдеби деректерді талдай отырып, тарихи оқиғалардың мәнін түсінуге, себеп-салдарын анықтауға және тарихи фактілерді логикалық байланыстар арқылы түсіндіруге мүмкіндік алады. Сонымен қатар, мұндай зерттеу жұмыстары оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілетін, деректерді салыстыра талдау және қорытынды жасау машықтарын жетілдіреді.

Сонымен бірге, жобалық оқыту арқылы білім алушылардың өздігінен іздену және зерттеу дағдылары дамиды. Олар ақпаратты жинау барысында өзіне сенімді болуды, топтық жұмыста тиімді коммуникацияны, ғылыми әдістемелерді қолдануды үйренеді. Дулати мұрасын зерттеу тек тарихи білімді ғана емес, сонымен қатар зерттеушілік мәдениетті, аналитикалық ойлау қабілетін және шығармашылық қабілеттерді де қалыптастырады.

Қорытындылай келе, жобалық оқыту технологиясы білім беру процесін тек ақпарат беру деңгейінен шығып, білім алушылардың зерттеушілік, сыни ойлау, шығармашылық және практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін кешенді әдіс ретінде қарастырылады. Дулати мұрасын зерттеу – бұл тек өткенді тану емес, сонымен қатар қазіргі білім алушының зерттеушілік потенциалын қалыптастыруға бағытталған маңызды процесс болып табылады.

Интерактивті оқыту әдістері білім алушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Онлайн пікірталастар мен цифрлық платформаларды пайдалану тарихи сананы қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады.

Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану тарихи мұраны меңгерудің қолжетімділігін арттырады. Электрондық кітапханалар мен мультимедиялық материалдар білім мазмұнын терең түсінуге мүмкіндік береді.

Дулати еңбектеріндегі негізгі идеялардың бірі – әділ қоғам қалыптастыру мәселесі. Оның пікірінше қоғамның тұрақтылығы азаматтардың рухани деңгейіне тікелей байланысты. Бұл идея қазіргі білім беру жүйесінде тұлғаның азаматтық жауапкершілігін қалыптастырудың маңызды әдіснамалық негіздерінің бірі болып табылады [3, 188б].

Тарихи тұлғалардың мұрасын оқу үдерісінде пайдалану білім алушылардың тарихи санасын дамытуға ғана емес, сонымен қатар олардың ұлттық құндылықтарға деген құрметін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге мұндай жұмыстар жастардың әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді.

Осы бағытта Дулати мұрасын жүйелі түрде оқыту білім алушылардың рухани мәдениетін дамытуға және олардың қоғамдағы белсенді позициясын қалыптастыруға жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, Мұхаммед Хайдар Дулатидің рухани-психологиялық мұрасы тұлғаның интеллектуалдық және эмоционалдық дамуына ықпал ететін маңызды педагогикалық ресурс болып табылады. Оның еңбектерінде көрініс тапқан тарихи сана,

әділдік, жауапкершілік және рухани кемелдік идеялары қазіргі білім беру жүйесінің тәрбиелік мақсаттарымен үйлеседі.

Цифрлық білім беру жағдайында Дулати идеяларын оқу процесіне енгізу ұлттық құндылықтарды меңгерген, әлеуметтік жауапкершілігі жоғары, рухани мәдениеті қалыптасқан «Адал азамат» тұлғасын тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Сондықтан Дулати мұрасы қазіргі тұлғалық-бағдарлы білім беру жүйесінің маңызды әдіснамалық негіздерінің бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қалиев С.Қ. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері. – Алматы: Рауан, 1998.
2. Қойгелдиев М.Қ. Мұхаммед Хайдар Дулат және оның дәуірі. – Алматы: Арыс, 2004.
3. Дулати М.Х. Тарих-и Рашиди. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
4. Жарықбаев Қ.Б. Психология негіздері. – Алматы: Білім, 2005.
5. Тұрғынбаева Б.А. Цифрлық білім беру технологиялары. – Алматы, 2020.

ӘОЖ 159.9:37

АДАЛ АЗАМАТТЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Дауренбекова Асел Карибаевна
педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Курмашева Бибану Карибаевна
№47 орта мектебі КММ
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматриваются психологические основы воспитания честного гражданина. В процессе формирования честности и моральных ценностей особую роль играют внутренняя мотивация личности, влияние социальной среды, образовательная среда и национальная культура. На основе теоретических выводов казахстанских и российских психологов анализируются психологические аспекты формирования нравственности и социальной ответственности.

Ключевые слова: честный гражданин, психология, моральное развитие, личность, образование, ценности, мотивация.

Abstract. This article comprehensively examines the psychological foundations of fostering an honest citizen. In the process of developing honesty and moral values, the individual's internal motivation, the influence of the social environment, the educational context, and national culture play a significant role. Based on the theoretical conclusions of Kazakhstani and Russian psychologists, the psychological aspects of developing morality and social responsibility are analyzed.

Keywords: honest citizen, psychology, moral development, personality, education, values, motivation.

Адал азаматты тәрбиелеу – тек білім беру процесіндегі талап емес, тұлғаның ішкі моральдық дамуымен байланысты кешенді процесс. Қазіргі қоғамда білім алу, цифрлық технологиялар мен ақпараттық ресурстардың кең таралуы адамға адалдық пен моральдық жауапкершілік қағидаларын ұстануда жаңа сынақтар әкелуде. Сондықтан педагогикалық және психологиялық зерттеулер тұлғаның моральдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін әдістерді қарастыруға бағытталған.

Адал азамат – қоғамға, заңға, мәдени құндылықтарға және өзінің жеке моральдық принциптеріне адалдық танытатын тұлға. Адамның адалдығы тек мінез-құлық деңгейінде емес, оның ішкі мотивациясы мен ар-ожданы арқылы көрінеді. Бұл феноменді зерттеген психолог ғалымдардың айтуынша, адалдық адамның өзін-өзі бағалауы, жауапкершілігі және моральдық рефлексиясының нәтижесі болып табылады.

Ішкі мотивация және моральдық дамуға тоқталатын болсақ;

Эдвард Деси мен Ричард Райанның өзін-өзі анықтау теориясына сәйкес, ішкі мотивация жоғары тұлға өз әрекеттерінде әділдік пен адалдық қағидаларын саналы түрде ұстанады. Адам тек сыртқы бақылау немесе жазалау арқылы емес, өзінің ішкі моральдық компасына сүйене отырып, шешім қабылдайды.

Лоуренс Колберг моральдық даму теориясында тұлғаның әрекеттерінің этикалық негіздерін зерттеді. Оның пікірінше, жоғары деңгейдегі моральдық даму адамға қоғам мен жеке ұстанымдарды үйлестіре отырып, адал мінез-құлыққа бағыт береді. Қазақстандық психолог Ж. Құдайбергенов адалдыққа тәрбиелеу процесінде ұлттық құндылықтарды, ар-ождан және мәдени нормаларды ескеру қажеттігін атап көрсетеді.

Әлеуметтік орта және үлгі арқылы үйренуге тоқталатын болсақ;

Альберт Бандураның әлеуметтік-танымдық теориясы бойынша, адам мінез-құлқын әлеуметтік орта қалыптастырады. Білім беру ортасында оқытушылар мен құрдастар үлгісі, олардың адалдыққа деген көзқарасы студенттің өз мінез-құлқына әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, адал азаматты тәрбиелеу үшін білім беру ортасында моральдық нормалар мен этикалық принциптер тұрақты түрде көрсетілуі тиіс.

Цифрлық білім беру контекстінде бұл әсіресе маңызды. Онлайн платформада сыртқы бақылау аз болғандықтан, студенттің ішкі моральдық ресурсы және өзін-өзі бақылау қабілеті негізгі рөлге ие болады.

Рефлексия және өзін-өзі бақылауға тоқталатын болсақ;

Сергей Рубинштейн және А.Н. Леонтьевтің іс-әрекет теориясына сәйкес, тұлға өз әрекеттерін бақылап, олардың моральдық және әлеуметтік салдарын түсінген кезде ғана адал мінез-құлық қалыптасады. Рефлексия студенттің шешімдерін саналы түрде талдауға мүмкіндік береді.

Бұл әсіресе цифрлық білім беру ортасында маңызды, себебі сыртқы бақылау азайған жағдайда тұлғаның ішкі моральдық ресурсы негізгі рөлге ие болады. Рефлексия жасау арқылы студент өз әрекетінің әділдігі мен адалдығын бағалайды, өз моральдық компасын дамытады.

Ұлттық мәдениет және құндылықтарға тоқталатын болсақ;

Қазақ халқының тәрбиелік жүйесінде адалдық, ар-намыс және жауапкершілік сияқты қасиеттер ерекше орын алады. Абай Құнанбаевтың қара сөздерінде білімге, әділдікке және адамгершілікке адалдық мәселелері кеңінен қарастырылған.

Мәдени құндылықтар арқылы адал азаматқа қажетті моральдық бағдарлар беріледі. Білім беру процесінде ұлттық құндылықтарды, дәстүрлі моральдық нормаларды ескеру студенттің тұлғалық дамуына және адалдыққа бейімділігіне ықпал етеді.

Цифрлық білім беру ортасы және адалдыққа тоқталатын болсақ;

Қазіргі заманда цифрлық білім беру платформалары білім алушыларға ақпаратқа кең қолжетімділік береді, бірақ бұл жағдай адалдыққа психологиялық сынақ та әкеледі. Плагиат, дайын жұмыстарды пайдалану немесе көшіру әрекеттері студенттің моральдық және тұлғалық дамуының деңгейін көрсетеді.

Психологиялық тұрғыдан цифрлық ортада адалдықты сақтау үшін маңызды аспектілер:

Ішкі мотивацияны дамыту – білім алу процесін қызығушылықпен жүргізу, тек сыртқы бағаға тәуелді болмау;

Рефлексия жасау – өз әрекеттерін және шешімдерін талдау;

Әлеуметтік ықпал – онлайн ортада да құрдастар мен оқытушылардың үлгісі;

Этикалық принциптер – жеке моральдық кодекс, әділдік пен жауапкершілік сезімі.

Тұлғалық дамудың психологиялық негіздері

Адал азаматты тәрбиелеу тек сыртқы бақылауға емес, тұлғаның ішкі моральдық ресурсына сүйенеді. Психолог ғалымдар бұл процесті адамның өзін-өзі тануы, рефлексиясы, жауапкершілігі мен құндылықтар жүйесі арқылы жүзеге асыратынын көрсетеді.

Ішкі мотивация жоғары тұлға білім алу процесінде шынайы қатысады, моральдық принциптерді ұстанады және өз іс-әрекетіне саналы жауап береді. Осы тұрғыдан алғанда, тұлғалық дамудың негізгі компоненттері: моральдық сана, өзін-өзі бақылау, әлеуметтік жауапкершілік және рефлексия жасау қабілеті.

Адал азамат – бұл тек сыртқы қылықтары мен әрекеттері емес, ол адамның ішкі жан-дүниесімен үйлескен моральдық мінезі. Адалдық – бұл өмірдегі барлық қатынастарда шынайылық пен ашықтыққа ұмтылу, өзіне және өзгелерге қарсы сөзсіз адал болу. Мұндай азамат шындықты қадірлейді, өтіріктен, екіжүзділіктен алшақ жүреді және қиын жағдайда да өз ұстанымынан таймайды.

Адалдық – тек жеке қасиет емес, ол қоғаммен тығыз байланысты әлеуметтік құндылық. Қоғамда адал азаматтар бар жерде сенім мен ынтымақтастық дамиды, ал сенім қоғамды рухани тұрғыдан байытады. Сонымен қатар, адалдық адамның өзіне деген құрметін арттырады, өзін-өзі бағалауды нығайтады және психологиялық тұрақтылыққа жол ашады.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, адал азаматтың мінез-құлқы логика мен эмоцияның үйлесімінде көрінеді. Ол өз сезімдері мен ойларын дұрыс басқара алады, өзгелерді алдамауды, әділ болуды өмірлік принципке айналдырады. Адалдық тек сыртқы әрекеттермен ғана емес, адамның ішкі әлеміндегі ізгілік, жан тазалығы және жауапкершілікпен өлшенеді.

Қазіргі заманда цифрлық және ақпараттық кеңістікте адалдықтың маңызы одан да артты. Интернеттегі жалған ақпарат, алдамшы пікірлер мен әлеуметтік желідегі көрсету әрекеттері арасында адалдық – бұл өзіндік моральдық компас, адамгершілік кодексі. Адал азамат өз әрекеттерінде әділдікті, шынайылықты сақтап, қоғамға үлгі болып, болашақ ұрпаққа дұрыс бағыт көрсетеді.

Сондықтан адал азамат болу – бұл өмірлік ұстаным, психологиялық үйлесім мен рухани байлықтың үйлесімі. Ол тек жеке тұлға үшін ғана емес, тұтас қоғам үшін маңызды құндылық болып табылады. Адалдық – адамның жүрегінде, ойында және әрекетінде көрінетін ішкі жарық.

Қорытындылай келе адал азаматты тәрбиелеу – кешенді психологиялық және педагогикалық процесс, ол тұлғаның ішкі мотивациясы, моральдық даму деңгейі, әлеуметтік орта ықпалы және ұлттық мәдени құндылықтар арқылы жүзеге асады. Білім беру процесінде адалдыққа тәрбиелеу тек білім стандарттарын сақтау ғана емес, тұлғаның өзін-өзі дамытуына, моральдық рефлексиясына және әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға бағытталуы қажет.

Цифрлық білім беру ортасы бұл процесті қиындата отырып, студенттің ішкі моральдық ресурсын негізгі факторға айналдырады. Сондықтан адал азаматты тәрбиелеуде педагогикалық, психологиялық және мәдени аспектілердің үйлесімі маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тәжібаев Т. Жалпы психология. – Алматы: Қазақ университеті, 2010.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2002.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Смысл, 2005.
4. Құдайбергенов Ж. Психология және тұлғаны тәрбиелеу. – Алматы: Рауан, 2012.
5. Құнанбаев А. Қара сөздер. – Алматы: Жазушы, 2002.

ӘОЖ 37.013:004.8:53

ФИЗИКА САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қабылова Нұрсұлу Талқанбайқызы
Әбдіқадір Арайлым Үсенқызы
физика пәнінің мұғалімдері
Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной работе рассматриваются возможности использования искусственного интеллекта на уроках физики в контексте формирования академической честности и воспитания ответственной личности учащихся. Особое внимание уделяется психолого-педагогическим основам развития у школьников ценностей честности, самостоятельности и критического мышления в условиях цифровизации образования. Анализируются преимущества и риски применения инструментов искусственного интеллекта в учебном процессе, включая вопросы недобросовестного использования технологий. Подчеркивается важность роли учителя в формировании культуры академической честности, а также в обучении учащихся этичному и осознанному использованию цифровых ресурсов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, академическая честность, урок физики, психолого-педагогические основы, цифровое образование, критическое мышление, образовательные технологии.

Abstract. This paper explores the use of artificial intelligence in physics lessons in the context of promoting academic integrity and fostering responsible students. Special attention is given to the psychological and pedagogical foundations for developing students' values such as honesty, independence, and critical thinking in the era of digital education. The study analyzes both the advantages and potential risks associated with the use of artificial intelligence tools in the learning process, including issues related to academic dishonesty. It emphasizes the crucial role of the teacher in cultivating a culture of academic integrity and guiding students toward ethical and responsible use of digital technologies.

Keywords: artificial intelligence, academic integrity, physics education, responsible student development, digital education, critical thinking.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру кезеңін бастан өткеруде. Соның ішінде жасанды интеллект (ары қарай ЖИ) технологиялары оқу үдерісіне кеңінен енгізіліп, оқыту сапасын арттырудың жаңа мүмкіндіктерін ашуда. Әсіресе физика пәнін оқытуда ЖИ күрделі есептерді модельдеуге, тәжірибелерді визуализациялауға және білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Дегенмен, бұл үдеріс академиялық адалдық мәселесін де қатар көтереді.

Алайда технологиялық прогреспен қатар академиялық адалдық мәселесі де өзекті бола түсуде. Оқушылардың дайын жауаптарға тез қол жеткізуі олардың өзіндік ойлау, талдау, зерттеу дағдыларына кері әсер етуі мүмкін. Осы тұрғыдан алғанда, физика сабағында ЖИ-ді тиімді пайдалана отырып, академиялық адалдықты сақтау және адал азамат тәрбиелеу – қазіргі педагогиканың маңызды бағыттарының бірі.

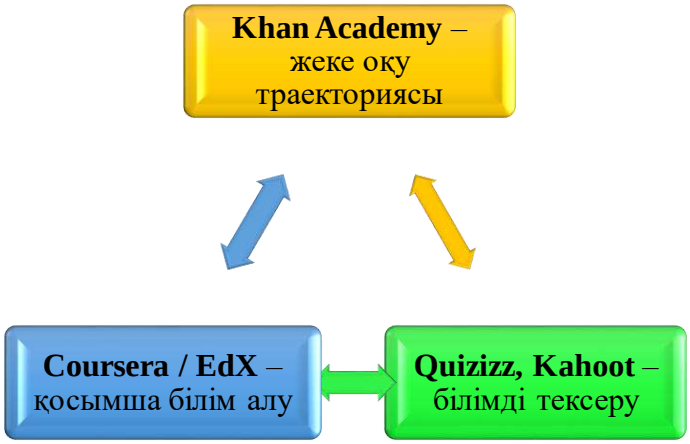
Физика – табиғат заңдарын зерттейтін ғылым. Ол оқушыдан тек теориялық білімді ғана емес, логикалық ойлау, талдау, эксперимент жасау дағдыларын талап етеді. ЖИ осы процесті жеңілдетіп, қызықты ете алады. Физикалық құбылыстарды түсіндіруде визуализация маңызды рөл атқарады. ЖИ платформалары арқылы күрделі процестерді

анимация түрінде көрсетуге болады. Физика сабағында қолданылатын платформаларға мыналар жатады [1, 38 б.]:

Бұл платформалар оқушыларға абстрактілі ұғымдарды нақты көруге, тәжірибе жасауға, өз болжамдарын тексеруге, ЖИ құралдары арқылы күрделі есептерді талдауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ ЖИ әр оқушының деңгейіне қарай тапсырмалар ұсына алады [2, 89 б.]:

Академиялық адалдық – білім алушылардың білім алу барысында шынайылықты, жауапкершілікті және әділдікті сақтау қағидаларының жиынтығы. ЖИ құралдарын дұрыс қолданбау плагиат, дайын жауаптарға тәуелділік сияқты мәселелерге әкелуі мүмкін. Сондықтан бүгінгі таңда басты міндеттердің бірі – жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдалана отырып, адал азамат тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық негіздерін қалыптастыру.

ЖИ – үлкен көлемдегі деректерді өңдеп, белгілі бір шешім қабылдауға мүмкіндік беретін технологиялар жиынтығы. Білім беру саласында ЖИ келесі бағыттарда қолданылады:

- Жекелендірілген оқыту (адаптивті жүйелер);
- Оқу жетістіктерін талдау;
- Виртуалды зертханалар мен симуляциялар;
- Автоматты бағалау жүйелері.

Физика пәнінде ЖИ оқушыларға күрделі құбылыстарды түсіндіруде ерекше рөл атқарады. Мысалы, қозғалыс заңдарын, энергия түрлерін немесе толқындық құбылыстарды визуалды түрде көрсету білім сапасын арттырады.

Сонымен қатар, ЖИ оқушының білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынып, жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың өзіндік жұмыс жасау дағдыларын дамытады.

Академиялық адалдық – білім беру үдерісінің негізін құрайтын басты қағидалардың бірі. Оның құрамына мыналар кіреді: шынайылық, әділдік, жауапкершілік, сенімділік, құрмет [3, 56 б.].

Физика пәнінде академиялық адалдық әсіресе есептер шығару барысында маңызды. Егер оқушы дайын шешімдерді қолданса немесе ЖИ көмегімен алынған жауаптарды түсінбей көшірсе, онда оның танымдық дамуы тежеледі. Сондықтан мұғалімнің міндеті – тек білім беріп қана қоймай, оқушылардың адалдық қағидаларын ұстануына жағдай жасау.

ЖИ құралдары білім алушыларға үлкен көмек көрсеткенімен, оларды дұрыс қолданбау академиялық адалдықтың бұзылуына әкелуі мүмкін. Негізгі қауіптер: дайын жауаптарды көшіру, өзіндік ойлау қабілетінің төмендеуі, жауапкершіліктің азаюы.

Алайда ЖИ-ді дұрыс бағытта қолдану керісінше адалдықты дамытуға ықпал етеді. Мысалы оқушы ЖИ-ді тек көмекші құрал ретінде пайдаланады, шешімнің жолын түсінеді, өз білімін тексеру үшін қолданады. Бұл жерде мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Ол оқушыларға ЖИ-ді қалай дұрыс пайдалану керектігін үйретуі тиіс.

Адалдық – тұлғаның маңызды моральдық қасиеттерінің бірі. Оны қалыптастыру бірнеше психологиялық факторларға байланысты:

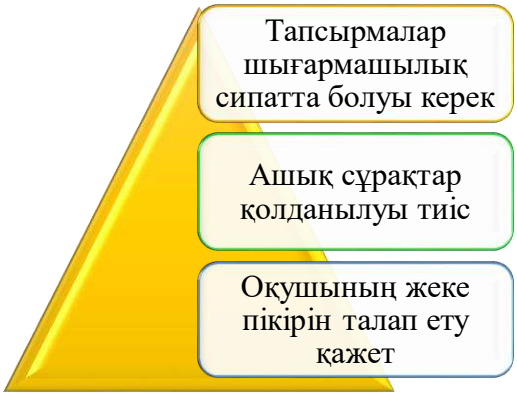
1. Ішкі мотивация. Оқушы білімді тек баға үшін емес, өзін дамыту үшін алуы қажет.
2. Құндылықтар жүйесі. Адалдық, әділдік сияқты қасиеттерді бала санасына ерте жастан сіңіру маңызды.
3. Өзін-өзі бақылау. Оқушы өз әрекеттеріне жауап бере алуы керек.

Физика сабағында бұл қасиеттерді қалыптастыру үшін зерттеу жұмыстары, тәжірибелік тапсырмалар, топтық жұмыстар ұйымдастырылады.

Академиялық адалдықты қалыптастыру үшін мұғалім келесі әдістерді қолдана алады:

Физика сабағында ЖИ қолдану кезінде:

Мысалы, «Егер ауырлық күші болмаса, денелер қозғалысы қалай өзгерер еді?» сияқты сұрақтар оқушыны ойлануға итермелейді.

Физика сабағында ЖИ-ді тиімді қолдану үшін ЖИ-ді тек қосымша құрал ретінде пайдалану, оқушының түсіндіруін талап ету, практикалық жұмыстарға басымдық беру, бағалау критерийлерін нақтылау. Сонымен қатар, мұғалім оқушыларға академиялық адалдық ережелерін түсіндіру, плагиаттың салдарын көрсету, ЖИ қолдану мәдениетін қалыптастыруы қажет [4, 145 б.].

Қорытындылай келе, ЖИ – білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып келеді. Ол оқыту үдерісін жетілдіруге үлкен мүмкіндік береді. Алайда оны дұрыс қолданбау академиялық адалдықтың бұзылуына әкелуі мүмкін. Сондықтан басты міндет – ЖИ мүмкіндіктерін тиімді пайдалана отырып, оқушылардың адалдық қасиеттерін дамыту. Бұл үшін психологиялық және педагогикалық негіздерді дұрыс ұйымдастыру қажет.

Адал азамат тәрбиелеу – тек білім беру емес, тұлғаны қалыптастыру үдерісі. Ал бұл үдерісте мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен бағыт-бағдары шешуші рөл атқарады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының білім беру стандарттары – Алматы, 2023 ж.
2. Академиялық адалдық қағидалары жөніндегі әдістемелік нұсқаулықтар–Астана, 2024 ж.
3. Жасанды интеллект және білім беру туралы ғылыми мақалалар – Алматы, 2024 ж.
4. Педагогика және психология саласындағы заманауи зерттеулер – Астана, 2022 ж.

ӘОЖ 930:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ТАРИХ: ӨТКЕНДІ ЖАҢҒЫРТУДЫҢ ЖАҢА ДӘУІРІ

***Алтынбек Гүлсая Русланқызы**, тарих пәнінің мұғалімі*
№93 мектеп-лицей ШЖҚ МКК
Астана қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается роль и значение искусственного интеллекта в исторической науке. Развитие современных информационных технологий подняло методы изучения, хранения и анализа исторических данных на новый уровень. Искусственный интеллект позволяет оцифровывать архивные документы, распознавать древние тексты, систематизировать исторические данные и восстанавливать утраченные исторические объекты. В статье также анализируется эффективность и преимущества искусственного интеллекта в преподавании истории в сфере образования. Показано, что технологии искусственного интеллекта расширяют исследовательские возможности исторической науки и создают условия для более глубокого понимания прошлого. Тем не менее, отмечается, что важность человеческого фактора в интерпретации исторических данных сохраняется. В статье также рассматривается влияние искусственного интеллекта на будущее развитие исторической науки.

Ключевые слова: искусственный интеллект, историческая наука, цифровизация, архивные документы, исторические исследования, цифровые технологии в образовании.

Abstract. This article examines the role and significance of artificial intelligence in historical science. The development of modern information technologies has raised the methods of studying, storing and analyzing historical data to a new level. Artificial intelligence allows digitizing archival documents, recognizing ancient texts, systematizing historical data, and reconstructing lost historical objects. The article also analyzes the effectiveness and advantages of artificial intelligence in teaching history in the field of education. It is shown that artificial

intelligence technologies expand the research capabilities of historical science and create conditions for a deeper understanding of the past. Nevertheless, it is noted that the importance of the human factor in interpreting historical data remains. The article also considers the impact of artificial intelligence on the future development of historical science.

Keywords: artificial intelligence, historical science, digitization, archival documents, historical research, digital humanities.

Адамзат тарихы – бұл жай ғана даталар мен оқиғалардың тізбегі емес, бұл біздің кім екенімізді анықтайтын ұжымдық жады. Ғасырлар бойы тарихшылар өткенді жаңғырту үшін архив құжаттарына, археологиялық жәдігерлер мен ауызша шежірелерге сүйеніп келді. Алайда, XXI ғасырда тарих ғылымының алдынан жаңа көкжиек ашылды. Жасанды интеллект (ары қарай ЖИ) – тек болашақтың құралы ғана емес, ол біздің өткенімізді көру қабілетімізді арттыратын цифрлық микроскоп пен телескоп іспетті [1, 47 б.].

Мұрағаттардың жаңа өмірі: Үлкен деректерді өңдеу. Тарих ғылымындағы ең үлкен кедергі – ақпараттың тым көптігі немесе оның шашыраңқылығы. Дүниежүзіндегі кітапханалар мен мұрағаттарда миллиондаған қолжазбалар зерттеушісін күтіп жатыр.

Қолжазбаларды тану (OCR): ЖИ алгоритмдері көне папирустардан бастап, ортағасырлық күрделі каллиграфиямен жазылған мәтіндерді дешифрлеуде адамнан жылдам әрі дәл жұмыс істейді. Мысалы, Ватикан мұрағаттарын цифрландыру жобаларында ЖИ көне латын мәтіндерін секундтар ішінде аударып, жүйелей алады.

Деректерді байланыстыру: ЖИ әлемнің әр түкпіріндегі мұрағаттарды өзара салыстырып, бір қарағанда еш байланысы жоқ оқиғалардың арасындағы логикалық жіпті табады. Бұл тарихи процестердің жаһандық картинасын жасауға мүмкіндік береді [2, 84 б.].

Археологиядағы цифрлық төңкеріс. Бұрын археологтар қазба жұмыстарын жүргізу үшін жылдар бойы далада жүрсе, бүгінде ЖИ бұл процесті жеделдетті.

- Ғарыштық мониторинг: ЖИ алгоритмдері спутниктік суреттерді талдай отырып, жер астында көміліп жатқан көне қалалардың, қорғандардың немесе керуен жолдарының орындарын анықтайды. Бұл әдіспен Мысырда жаңа пирамидалар мен Орталық Азиядағы Ұлы Жібек жолының белгісіз тармақтары табылуда.
- Жәдігерлерді қалпына келтіру: Уақыт тезіне шыдамай, сынып немесе мүжіліп қалған артефактілерді ЖИ 3D модельдеу арқылы бастапқы қалпына келтіреді. Ол зақымдалған мүсіннің немесе қыш ыдыстың жетіспейтін бөліктерін тарихи контекстке сүйене отырып «толықтырып» шығады.

Тарихи тұлғалардың «тірілуі» және виртуалды реконструкция. ЖИ–дің ең әсерлі бағыты – нейрондық желілер арқылы тарихты бейнелеу.

- Бейне және дыбыс: Deepfake және generative AI технологиялары көне суреттер мен мүсіндер негізінде тарихи тұлғаларды сөйлете бастады. Бұл мұражай экспозицияларына жаңа дем берді. Мысалы, Абылай ханның немесе Әл–Фарабидің ЖИ арқылы жасалған бейнесінің көрерменге дәріс оқуы – бүгінгі күннің шындығы.
- Тілдік модельдер: LLM (Large Language Models) технологиялары тарихи тұлғаның жазбалары мен еңбектерін сіңіріп, сол тұлғаның стилінде сөйлесуге мүмкіндік береді. Бұл білім беру саласында оқушылардың тарихқа деген қызығушылығын арттыратын бірегей әдіс.

Тарихи жадыны сақтау және этикалық мәселелер. Әрбір жаңа технология сияқты, ЖИ–дің тарихқа араласуының өз қауіптері бар.

1. **Бұрмалау қаупі:** ЖИ–ге берілетін мәліметтер субъективті болса, алгоритм де бұрмаланған тарихты ұсынуы мүмкін. «Тарихи deepfake» шынайы деректер мен ойдан шығарылған дүниелердің арасын бұлдыратуы ықтимал.
2. **Этика:** Өлген адамдардың бейнесін қолдану, олардың атынан сөйлеу қаншалықты этикалық? Бұл сұрақтар әлі де ғылыми ортада қызу талқылануда.

Қазақстан тарихы және ЖИ: Болашақ бағыттар. Қазақстан үшін ЖИ–ді тарих саласында қолданудың маңызы зор. Біздің шежірелік мәдениетіміз, шашырап кеткен

мұрағаттар мен кең–байтақ жеріміздегі зерттелмеген қорғандар ЖИ үшін үлкен «жұмыс алаңы».

- Шежірені цифрландыру: Қазақтың тармақталған рулық шежірелерін біртұтас генетикалық және тарихи деректер базасына айналдыруда ЖИ таптырмас құрал.
- Көне түркі жазбалары: Орхон–Енисей ескерткіштері мен көне қолжазбаларды салыстырмалы талдау арқылы түрік халықтарының ортақ тарихын тереңірек зерттеуге болады [3, 107 б.].

Жасанды интеллект пен цифрлық гуманитаристика. Соңғы жылдары тарих ғылымында цифрлық гуманитаристика (Digital Humanities) бағыты қарқынды дамып келеді. Бұл бағыт гуманитарлық ғылымдарды ақпараттық технологиялармен біріктіреді. Жасанды интеллект осы саланың маңызды құралдарының бірі болып табылады.

Цифрлық гуманитаристика аясында тарихшылар үлкен көлемдегі мәтіндік деректерді компьютерлік бағдарламалар арқылы талдайды. Мысалы, тарихи құжаттардағы сөздердің жиілігін анықтау, белгілі бір кезеңдегі саяси немесе әлеуметтік ұғымдардың өзгерісін зерттеу мүмкіндігі бар. Мұндай әдістер дәстүрлі зерттеу тәсілдеріне қосымша жаңа аналитикалық мүмкіндіктер береді.

Сонымен қатар жасанды интеллект тарихи деректер арасындағы жасырын байланыстарды анықтауға көмектеседі. Бұл тарихшыларға қоғамдағы өзгерістердің себеп–салдарын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Археологиядағы жасанды интеллекттің рөлі. Археология саласында да жасанды интеллект технологиялары кеңінен қолданылуда. Спутниктік суреттер мен дрон арқылы алынған мәліметтерді талдау арқылы бұрын белгісіз болған археологиялық нысандар анықталып жатыр.

Жасанды интеллект алгоритмдері жер бедеріндегі ерекше белгілерді талдап, ежелгі қоныстардың немесе ғимараттардың орналасқан жерін болжауға мүмкіндік береді. Бұл археологиялық зерттеулердің тиімділігін арттырып, уақыт пен ресурсты үнемдеуге көмектеседі.

Сонымен қатар жасанды интеллект көмегімен археологиялық артефактілердің жасын анықтау, олардың шығу тегін зерттеу және тарихи мәдениеттер арасындағы байланыстарды талдау мүмкіндігі бар [4, 65 б.].

Тарихи тұлғаларды зерттеудегі жаңа мүмкіндіктер. Жасанды интеллект тарихи тұлғаларды зерттеу саласында да маңызды рөл атқара бастады. Мысалы, белгілі тарихи тұлғалар туралы жазылған көптеген құжаттар мен деректерді автоматты түрде талдау арқылы олардың қызметі мен ықпалын жан–жақты зерттеуге болады.

Сондай–ақ кейбір зерттеу жобаларында жасанды интеллект тарихи тұлғалардың дауысын немесе бейнесін цифрлық түрде модельдеу үшін қолданылып жатыр. Бұл тарихи тұлғалар туралы білімді визуалды және интерактивті түрде ұсынуға мүмкіндік береді.

Мұндай технологиялар әсіресе білім беру саласында пайдалы, себебі оқушылар мен студенттер тарихты тек мәтін арқылы ғана емес, мультимедиялық форматта да қабылдай алады.

Қазақстан тарихын зерттеудегі жасанды интеллекттің мүмкіндіктері. Жасанды интеллект Қазақстан тарихын зерттеуде де үлкен мүмкіндік береді. Қазақстан архивтерінде сақталған көптеген тарихи құжаттар әлі толық цифрландырылмаған. Жасанды интеллект технологиялары осы материалдарды цифрландыруға және жүйелеуге көмектеседі.

Мысалы:

- Қазақ хандығы кезеңіндегі тарихи деректерді талдау;
- Кеңес дәуіріндегі статистикалық мәліметтерді зерттеу;
- Ашаршылық, саяси қуғын–сүргін кезеңдері туралы архив материалдарын жүйелеу [5, 204 б.].

Сонымен қатар жасанды интеллект арқылы Қазақстанның тарихи карталарын жасауға, көне қалалардың цифрлық модельдерін құруға және тарихи ескерткіштерді сақтауға болады.

Бұл ұлттық тарихи мұраны зерттеу мен сақтау ісіне үлкен үлес қосады.

Қорытындылай келе, ЖИ тарих ғылымын жаңа кезеңге алып келетін маңызды технологиялардың бірі болып табылады. Ол тарихи деректерді өңдеуді жылдамдатып қана қоймай, зерттеу әдістерін де жаңартады. Технология мен гуманитарлық ғылымдардың үйлесуі болашақта тарих ғылымының дамуына жаңа мүмкіндіктер ашады. Сондықтан ЖИ дұрыс және тиімді пайдалану тарих ғылымының сапалы дамуына, сондай–ақ өткенді тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. ЖИ – тарихшыны алмастыратын күш емес, ол тарихшының қолындағы қуатты құрал. Ол бізге уақыттың шаңына көмілген детальдарды көруге, ұмытылған дауыстарды естуге және өткенді бүгінгі күнмен байланыстыруға көмектеседі. «Өткенді жаңғыртудың жаңа дәуірі» бізге тарихты тек оқуды емес, оны сезінуді және тереңірек түсінуді ұсынады. Біздің міндетіміз – бұл технологияны тарихи шындықты сақтау жолында адал әрі тиімді қолдану.

Әдебиеттер тізімі:

1. Рассел С., Норвиг П. Жасанды интеллект: заманауи тәсілдер. – Мәскеу: Вильямс, 2021.
2. Берк П. Тарих және әлеуметтік теория. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018.
3. Харари Ю.Н. Sapiens: Адамзаттың қысқаша тарихы. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.
4. Cohen D., Rosenzweig R. Digital History. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018.
5. Қазақстан Республикасының Ұлттық архиві. Қазақстан тарихы бойынша құжаттар жинағы. – Алматы, 2020.

ӘОЖ 373.3:004.8:17.022.1

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АДАЛ ТҰЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ

***Султанова Жанерке Турганбековна**, бастауыш сынып мұғалімі*
«№11 Жолбасшы» жалпы білім беретін мектеп КММ
Түркістан обл., Келес ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной работе рассматриваются вопросы использования искусственного интеллекта в образовательном процессе начальной школы и его влияние на формирование принципов академической честности. В условиях цифровизации образования искусственный интеллект становится эффективным инструментом, способствующим повышению качества обучения, развитию познавательной активности и индивидуализации учебного процесса.

В то же время подчеркивается, что неправильное использование технологий искусственного интеллекта может привести к снижению самостоятельности учащихся, формированию зависимости от готовых ответов и нарушению принципов академической честности. В связи с этим в работе анализируются психолого-педагогические основы воспитания честной личности, такие как развитие внутренней мотивации, ответственности, самоконтроля и ценностных ориентиров у младших школьников.

Ключевые слова: искусственный интеллект, академическая честность, начальное образование, воспитание личности, цифровые образовательные технологии, внутренняя мотивация учащихся.

Abstract. This paper examines the use of artificial intelligence in primary education and its impact on the development of academic integrity principles. In the context of digitalization,

artificial intelligence has become an effective tool that enhances the quality of education, supports personalized learning, and increases students' cognitive engagement.

At the same time, improper use of artificial intelligence technologies may lead to reduced student independence, overreliance on ready-made answers, and violations of academic integrity. Therefore, the paper explores the psychological and pedagogical foundations of fostering an honest individual, including the development of intrinsic motivation, responsibility, self-control, and value orientation among primary school students.

Keywords: artificial intelligence, academic integrity, primary education, personality development, digital educational technologies, intrinsic motivation.

XXI ғасыр – ақпарат пен технологияның ғасыры. Бүгінгі оқушы – цифрлық ортада өсіп келе жатқан жаңа буын. Олар үшін интернет, гаджет, жасанды интеллект (ары қарай ЖИ) – күнделікті өмірдің ажырамас бөлігі. Осындай жағдайда білім беру тек ақпарат берумен шектелмей, тұлғалық құндылықтарды қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Сол құндылықтардың ең маңыздысы – адалдық. Адалдық – адамның ішкі айнасы, ар-ұятының көрсеткіші. Ал академиялық адалдық – осы қасиеттің білім беру жүйесіндегі көрінісі. ЖИ дамыған сайын, адалдықтың маңызы одан әрі арта түсуде. Сондықтан бастауыш сыныптан бастап оқушы бойында адалдық мәдениетін қалыптастыру – бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында өзгеруде. Соның ішінде ЖИ бастауыш білім беру кезеңіне де еніп, оқыту әдістерін жаңартуға мүмкіндік беруде. Бастауыш сынып – баланың тұлғалық қасиеттері қалыптасатын ең маңызды кезең. Сондықтан бұл сатыда тек білім беру емес, сонымен қатар академиялық адалдыққа негізделген құндылықтарды қалыптастыру ерекше маңызға ие.

ЖИ – оқыту процесін жеңілдететін және оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік беретін құрал. Бастауыш сыныпта ЖИ [1, 12 б.]:

- оқушылардың деңгейіне сай тапсырмалар ұсынады;
- көрнекілік арқылы түсінуді жеңілдетеді;
- қызығушылықты арттырады;
- оқу қарқынын жеке реттеуге мүмкіндік береді.

Мысалы, қарапайым тәжірибелерді анимация арқылы көрсету немесе интерактивті тапсырмалар беру арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артады.

Академиялық адалдық – шынайылық, әділдік, жауапкершілік және құрмет сияқты құндылықтарға негізделген мінез-құлық жүйесі. Бастауыш сыныпта бұл ұғым келесі дағдылар арқылы қалыптасады: өз бетімен жұмыс істеу; көшірмеу; қателігін мойындай білу; өз еңбегін бағалау. Бұл кезеңде бала ережені сыртқы бақылау үшін емес, ішкі сенім арқылы орындауға үйренуі керек.

ЖИ және академиялық адалдықтың байланысы. ЖИ оқушыға көмектесетін құрал болғанымен, оны дұрыс қолданбау келесі мәселелерге әкелуі мүмкін [2, 62 б.]:

- дайын жауаптарды пайдалану;
- ойланбай көшіру;
- өз бетімен жұмыс жасау дағдысының төмендеуі.

Сондықтан мұғалімнің міндеті – ЖИ-ді «дайын жауап көзі» емес, «үйрену құралы» ретінде қалыптастыру.

Дұрыс қолдану мысалдары:

- жауапты тексеру үшін пайдалану;
- түсінбеген тақырыпты қайта түсіндіру;
- қосымша мысалдар алу.

Адал азамат тәрбиелеудің психологиялық негіздері. Бастауыш жаста адалдық қасиеті келесі факторлар арқылы қалыптасады:

1. Еліктеу. Оқушы мұғалім мен ата-ананың әрекетін қайталайды.
2. Құндылықтарды қабылдау. Адалдықтың маңызын түсіну.

3. Ішкі мотивация. «Дұрыс жасау» қажеттілігінің қалыптасуы.

4. Өзін-өзі бақылау. Өз әрекетін бағалау.

Мұғалімнің үлгі болуы – ең маңызды фактор. Егер мұғалім әділ, шынайы болса, оқушы да соны қабылдайды.

Академиялық адалдықты қалыптастыру үшін бастауыш сынып мұғалімі келесі әдістерді қолдана алады: ойын арқылы оқыту; қарапайым зерттеу тапсырмалары; топтық жұмыс; рефлексия (өз әрекетін бағалау); әңгімелесу және мысал келтіру.

ЖИ қолдану кезінде:

- тапсырма түсіндіруге бағытталуы керек;
- шығармашылық элементтер болуы қажет;
- әр оқушының жауабы жеке болуы тиіс.

Бастауыш сыныпта ЖИ мен академиялық адалдықты үйлестіру үшін:

1. Оқушыларға «көшірмеу» ережесін қарапайым тілмен түсіндіру;
2. ЖИ-ді бірге пайдаланып, қалай дұрыс қолдануды көрсету;
3. Жауаптың қалай алынғанын сұрау;
4. Процесті бағалау (тек нәтиже емес);
5. Қателесуге мүмкіндік беру.

Мысалы: «Бұл жауапты қалай таптың?», «Өзің қалай ойлайсың?»

ЖИ білім беру үдерісінде кеңінен қолданылуы академиялық адалдық мәселесіне жаңа көзқарас қалыптастыруды талап етеді. Бір жағынан, ЖИ оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік берсе, екінші жағынан, оны дұрыс қолданбау адалдық қағидаларының бұзылуына әкелуі мүмкін. Қазіргі таңда оқушылар ЖИ құралдарын дайын жауап алу; мәтін жаздыру; есеп шығарту мақсатында қолдана алады. Бұл жағдай келесі мәселелерге әкеледі:

- оқу тапсырмаларын формальды орындау;
- білімнің терең меңгерілмеуі;
- оқу мотивациясының төмендеуі.

Сондықтан ЖИ-ді қолданудың этикалық нормаларын қалыптастыру маңызды. Оқушыларға ЖИ-ді ақпаратты түсіну құралы ретінде; қосымша көмекші ретінде; өзіндік жұмысты тексеру құралы ретінде қолдану үйретілуі тиіс. Бұл жерде мұғалімнің рөлі ерекше. Ол оқушыларға технологияны дұрыс пайдаланудың мәдениетін қалыптастыруы қажет [3, 84 б.].

Бастауыш сыныпта академиялық адалдықты қалыптастырудың әдіс-тәсілдері. Академиялық адалдықты қалыптастыру – ұзақ мерзімді, жүйелі педагогикалық үдеріс. Ол оқу, тәрбие және психологиялық жұмыстардың бірлігін талап етеді:

1. Құндылыққа негізделген оқыту. Сабақ барысында адалдық, жауапкершілік, әділдік сияқты құндылықтар жүйелі түрде енгізілуі тиіс. Бұл үшін: тәрбие сағаттары; сыныптық талқылаулар; өмірлік жағдайларды талдау тиімді.

2. Ойын технологияларын қолдану

Бастауыш сынып оқушылары үшін ойын – негізгі оқу құралы. Сондықтан адалдықты ойын арқылы үйрету тиімді: «Дұрыс – бұрыс» ойыны; рөлдік ойындар; ситуациялық тапсырмалар.

3. Рефлексия және өзін-өзі бағалау. Сабақ соңында оқушылар өз әрекеттерін талдайды: «Мен тапсырманы өзім орындадым ба?», «Мен адал болдым ба?». Бұл әдіс баланың ішкі бақылау механизмін қалыптастырады.

4. Жасанды интеллектті дұрыс қолдануды үйрету. Оқушыларға нақты ережелер берілуі тиіс: алдымен өзің орында; кейін ғана ЖИ-ді пайдалан; дайын жауапты көшірме.

5. Мұғалімнің үлгісі. Мұғалімнің мінез-құлқы – оқушы үшін басты үлгі. Егер мұғалім әділ, ашық, шынайы болса, оқушылар да сол қасиеттерді қабылдайды.

Академиялық адалдықты қалыптастыруда мектеп пен отбасының ынтымақтастығы ерекше маңызға ие. Мұғалім оқу үдерісін ұйымдастырады; бағыт береді; бақылау жүргізеді. Ата-ана баланың оқуына қолдау көрсетеді; өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді; нәтижеден

гөрі процесті бағалайды. Ата-аналарға түсіндіру қажет: баланың өз еңбегімен орындаған әлсіз жұмысы – дайын көшірілген жақсы жұмыстан әлдеқайда құнды.

Болашақта жасанды интеллекттің рөлі одан әрі арта түседі. Сондықтан білім беру жүйесінде: цифрлық сауаттылық; академиялық адалдық; сыни ойлау дағдылары қатар дамытылуы тиіс. Бұл үш бағыт бір-бірімен тығыз байланысты және заманауи білім берудің негізін құрайды [4, 145 б.].

Қорытындылай келе, ЖИ – бастауыш білім беру үшін үлкен мүмкіндік. Алайда оны дұрыс бағытта қолдану қажет. Академиялық адалдықты қалыптастыру бастауыш сыныптан басталуы тиіс.Адал азамат тәрбиелеу – тек білім беру емес, құндылық қалыптастыру үдерісі. Бұл жолда мұғалімнің рөлі ерекше. Ол тек білім беруші емес, тәрбиеші, бағыттаушы және үлгі болуы тиіс. Жасанды интеллектті тиімді пайдалану мен академиялық адалдықты сақтау үйлескен жағдайда ғана біз жауапты, саналы және адал ұрпақ тәрбиелей аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Білім беру стандарттары мен әдістемелік нұсқаулықтар – Алматы, 2022 ж.
2. Педагогика және психология саласындағы зерттеулер – Астана, 2023 ж.
3. Жасанды интеллект және білім беру бойынша ғылыми еңбектер – Астана, 2024 ж.
4. Академиялық адалдық қағидалары бойынша әдістемелік нұсқаулықтар – 2024 ж.

ӘОЖ 37.013

АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ЭТИКА: МАТЕМАТИКА ПӘНІ КОНТЕКСТІНДЕ

Базилбаева Жансулу Бигазиевна, Бектембекова Гулсара Амирхановна
математика пәнінің мұғалімдері
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема формирования честного гражданина в условиях развития цифровой образовательной среды. Анализируется влияние цифровых технологий на образовательный процесс, а также значение академической честности и этических норм в информационно-коммуникационной среде. Особое внимание уделяется роли предмета английского языка в развитии критического мышления, академического письма и информационной грамотности учащихся. Подчеркивается важность предотвращения плагиата, корректного использования источников и формирования ценностного воспитания в цифровую эпоху.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, математика, критическое мышление, цифровая этика, ценностное воспитание.

Abstract. This article examines the value-based and ethical issues of fostering an honest citizen in the context of a digital educational environment. It analyzes the impact of information and communication technologies on the learning process, the importance of academic integrity, and ethical standards in the digital space. Special attention is given to the role of mathematics in developing students' logical thinking, critical thinking skills, and responsibility. The study highlights effective use of digital tools, prevention of plagiarism, and strengthening value-based education in modern schooling.

Keywords: digital education, academic integrity, mathematics, critical thinking, digital ethics, value-based education.

Цифрлық білім беру ортасының қарқынды дамуы қазіргі жаһандық қоғамның білім беру жүйесіне терең өзгерістер енгізіп отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданылуы оқыту үдерісін жаңа деңгейге көтеріп, білім алушыларға әлемдік ақпараттық ресурстарға кең қолжетімділік мүмкіндігін берді. Бүгінгі таңда оқушылар тек сынып ішінде ғана емес, онлайн платформалар арқылы да білім алып, кез келген ақпаратты жылдам таба алады. Бұл білім беруді демократияландыруға және оқыту сапасын арттыруға үлкен ықпал етті.

Дегенмен, цифрлық кеңістіктің дамуы тек оң нәтижелермен шектелмей, бірқатар құндылықтық және этикалық мәселелерді де туындатып отыр. Ақпараттың шексіз қолжетімділігі жағдайында академиялық адалдықты сақтау, ақпаратты дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыру, авторлық құқықты құрметтеу және цифрлық этика нормаларын сақтау мәселелері ерекше өзектілікке ие болуда. Осы жағдай білім беру жүйесінің алдында жаңа міндеттер қояды [1].

Адал азамат тәрбиелеу – қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі. Адал азамат тек заңға бағынатын адам ғана емес, сонымен қатар моральдық тұрғыдан жетілген, жауапкершілігі жоғары, қоғам игілігі үшін әрекет ететін тұлға болып табылады. Мұндай тұлғаны қалыптастыру тек білім берумен шектелмей, құндылықтық тәрбиені де талап етеді.

Цифрлық білім беру ортасы білім беру процесін түбегейлі өзгертті. Онлайн оқыту платформалары, виртуалды сыныптар, электронды оқулықтар және жасанды интеллектке негізделген жүйелер оқу процесін жеңілдетті және қолжетімді етті. Оқушылар кез келген уақытта және кез келген жерде білім ала алады [2].

Сонымен қатар, цифрлық орта оқушыларға үлкен еркіндік береді. Олар түрлі платформалардан дайын ақпаратты, шешімдерді және түсіндірмелерді оңай таба алады. Бұл білім алуды жеңілдеткенімен, жауапкершілікті де арттырады. Себебі оқушы ақпаратты тек қабылдап қана қоймай, оны талдап, дұрыс пайдалана білуі қажет. Алайда осы мүмкіндіктермен бірге бірқатар қиындықтар да пайда болды. Олардың ең бастысы – ақпаратты бақылаусыз қолдану және дайын материалдарды көшіріп пайдалану. Бұл академиялық адалдықтың бұзылуына алып келеді.

Академиялық адалдық – білім беру жүйесінің негізгі этикалық қағидаларының бірі. Ол оқушының өз бетінше жұмыс істеуі, плагиат жасамауы, дереккөздерді дұрыс көрсетуі және шынайы білімін көрсетуін білдіреді. Академиялық адалдық білім сапасының негізі болып табылады [3].

Цифрлық ортада академиялық адалдықтың маңызы арта түседі, себебі ақпарат өте қолжетімді. Оқушы интернеттен дайын жауапты көшіріп алуы оңай, бірақ бұл оның нақты білімін көрсетпейді. Сондықтан білім беру жүйесі оқушыларды тек нәтижеге емес, процестің өзіне мән беруге үйретуі тиіс.

Адал азамат ұғымы кең мағынаны қамтиды. Ол тек заңды сақтайтын адам емес, сонымен қатар қоғамға пайдалы, жауапты және моральдық тұрғыдан жетілген тұлға. Мұндай азамат шынайылықты, әділдікті және еңбексүйгіштікті жоғары қояды. Цифрлық ортада адал азамат тәрбиелеу ерекше маңызды, себебі ақпараттық кеңістік тұлғаның мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Егер оқушы ерте жастан адалдыққа үйренбесе, ол цифрлық ресурстарды дұрыс пайдаланбауы мүмкін. Математика пәні тек есеп шығару дағдыларын емес, сонымен қатар логикалық ойлау мен дәлелдеу қабілетін дамытады. Бұл пән оқушыны жүйелі ойлауға, дәлдікке және тәртіпке үйретеді. Сондықтан математика адалдықты қалыптастыруда маңызды құрал болып саналады. Математикада әрбір есептің нақты шешімі бар. Оқушы есепті түсінбей көшірсе, ол пәннің мәнін жоғалтады. Сондықтан бұл пәнде процесті түсіну өте маңызды.

Цифрлық технологиялар математика пәнін оқытуда үлкен мүмкіндіктер береді. GeoGebra, Desmos сияқты бағдарламалар функциялардың графиктерін визуализациялауға мүмкіндік береді. Онлайн калькуляторлар күрделі есептерді шешуді жеңілдетеді. Сонымен қатар, виртуалды симуляциялар мен интерактивті платформалар оқушының

қызығушылығын арттырады. Бұл құралдар математиканы түсінуді жеңілдетеді және көрнекілік береді. Алайда технологияларды шамадан тыс қолдану оқушының ойлау қабілетіне кері әсер етуі мүмкін. Егер оқушы дайын жауапқа үйреніп алса, ол логикалық ойлау дағдысын дамытпайды [4].

Академиялық адалдықтың бұзылуына бірнеше фактор әсер етеді. Біріншіден, оқушылардың уақытты дұрыс жоспарламауы оларды дайын жауап іздеуге итермелейді. Екіншіден, бағалаудың тек нәтижеге бағытталуы да маңызды себептердің бірі болып табылады. Сонымен қатар, цифрлық ресурстардың шамадан тыс қолжетімділігі де плагиаттың көбеюіне әсер етеді. Оқушылар көбінесе жұмысты өз бетімен орындамай, интернеттен көшіруге бейім болады. Мұғалім цифрлық білім беру ортасында негізгі бағыттаушы тұлға болып табылады. Ол оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, оларды адалдыққа, жауапкершілікке және сыни ойлауға тәрбиелеуі тиіс. Мұғалім оқушының тек нәтижесін емес, оның ойлау процесін де бағалауы қажет. Сонымен қатар, мұғалім цифрлық құралдарды дұрыс пайдалануды үйретіп, олардың тек көмекші құрал екенін түсіндіруі маңызды. Математика пәні сыни ойлауды дамытудың ең тиімді құралдарының бірі болып табылады. Оқушы есепті шығару барысында талдау жасайды, логикалық байланыстарды анықтайды және дәлел келтіреді [5].

Бұл процесс оқушыны өз ойын негіздеуге және жауапкершілікпен шешім қабылдауға үйретеді. Сыни ойлау адалдықпен тікелей байланысты, себебі оқушы өз білімін өзі дәлелдеуі тиіс. Цифрлық ортада этикалық нормаларды сақтау өте маңызды. Оқушылар интернеттегі ақпаратты дұрыс пайдаланып, авторлық құқықты сақтауы қажет. Сонымен қатар, олар жалған ақпараттан сақтануы тиіс. Цифрлық этика оқушының жауапкершілік деңгейін арттырады және оны саналы пайдаланушы ретінде қалыптастырады.

Математика пәні оқушыны тек біліммен емес, өмірлік дағдылармен де қаруландырады. Ол тәртіпке, дәлдікке, логикаға және жауапкершілікке үйретеді. Бұл қасиеттер адал азаматтың негізгі сипаттамалары болып табылады. Сондықтан математика пәні тұлғалық дамуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық білім беру ортасы білім беру жүйесіне жаңа мүмкіндіктермен қатар жаңа жауапкершіліктер де жүктеді. Академиялық адалдықты сақтау, ақпаратты дұрыс пайдалану және цифрлық этиканы сақтау қазіргі заманның негізгі талаптарына айналды. Математика пәні бұл үдерісте ерекше орын алады, себебі ол логикалық ойлау мен дәлелдеу мәдениетін қалыптастырады. Егер оқушы есепті тек көшіріп қоймай, оны түсініп орындаса, ол адалдық пен жауапкершілікті меңгереді.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасының дамуы қазіргі заманғы білім беру жүйесін түбегейлі өзгертіп, оқыту үдерісін жаңа деңгейге көтерді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен енгізілуі білім алушыларға білімді жылдам әрі қолжетімді түрде игеруге мүмкіндік берді. Алайда бұл үдеріс тек оң нәтижелермен шектелмей, академиялық адалдық, цифрлық этика және жауапкершілік сияқты маңызды құндылықтық мәселелерді алдыңғы қатарға шығарды.

Бүгінгі таңда оқушылардың дайын ақпаратқа шамадан тыс тәуелділігі, интернеттен дайын шешімдерді көшіріп пайдалану сияқты жағдайлар білім сапасына ғана емес, олардың тұлғалық дамуына да кері әсер етуде. Сондықтан білім беру жүйесі оқушыны тек білім алушы ретінде емес, сонымен қатар жауапты, сыни ойлай алатын және адал тұлға ретінде қалыптастыруды мақсат етуі қажет. Бұл тұрғыда академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – басты міндеттердің бірі болып табылады.

Математика пәні бұл үдерісте ерекше орын алады, себебі ол оқушылардың логикалық ойлауын, дәлелдеу қабілетін және жүйелі ойлау мәдениетін дамытады. Математикалық есептерді шешу барысында оқушы тек нәтижеге емес, сол нәтижеге жету жолына мән беруге үйренеді. Бұл өз кезегінде адалдық пен жауапкершілік қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Егер оқушы есепті түсінбей көшіріп алса, ол тек білімін жоғалтып қана қоймай, өз бетінше ойлау қабілетін де әлсіретеді.

Сонымен қатар, цифрлық құралдардың білім беру процесіне енгізілуі математиканы оқытуды жеңілдетіп, көрнекі әрі түсінікті етті. Дегенмен, бұл құралдарды дұрыс

пайдаланбау оқушыларды дайын жауапқа тәуелді ету қаупін тудырады. Сондықтан цифрлық технологиялар тек көмекші құрал ретінде қолданылып, негізгі назар оқушының ойлау процесіне аударылуы тиіс. Мұғалімнің рөлі де бұл процесте аса маңызды. Ол оқушыларға тек математикалық білім беріп қана қоймай, олардың бойында адалдық, жауапкершілік және сыни ойлау сияқты құндылықтарды қалыптастыруы қажет. Сонымен қатар мұғалім оқушының нәтижесін ғана емес, оның ойлау логикасын, шешімге келу жолын да бағалауы тиіс. Жалпы алғанда, цифрлық дәуірде адал азамат тәрбиелеу – тек білім беру жүйесінің ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті болып табылады. Отбасы, мектеп және қоғам бірлескен жағдайда ғана шынайы құндылықтарға негізделген тұлға қалыптастыруға болады. Математика пәні осы үдерісте маңызды құрал ретінде оқушыны тек білімді емес, сонымен қатар адал, жауапты және ойлау қабілеті жоғары тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде басты мақсат – технологияны тиімді пайдалану арқылы білім сапасын арттыру ғана емес, сонымен бірге құндылықтық тәрбие мен этикалық мәдениетті дамыту болып табылады. Тек осы екі бағыт үйлескен жағдайда ғана цифрлық қоғам талаптарына сай, жан-жақты дамыған және адал азамат қалыптасады [6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы. – Астана, 2016.
2. OECD. 21st Century Skills and Competencies for New Millennium Learners. – Paris: OECD Publishing, 2020.
3. UNESCO. Education in a Digital World: Trends and Policy Recommendations. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
4. Hyland, K. Second Language Writing. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
5. Devlin, B. The Mathematics of Digital Learning. – New York: Springer, 2021.
6. Polya, G. How to Solve It: A New Aspect of Mathematical Method. – Princeton: Princeton University Press, 2004.

ӘОЖ 37.013

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Дегембаева Алия Миргалиевна, Киркимова Амангуль Тургалиевна
ағылшын тілі пәнінің мұғалімдері
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются ценностные и этические аспекты формирования честного гражданина в условиях цифровой образовательной среды с акцентом на предмет английского языка. Анализируется влияние информационно-коммуникационных технологий на образовательный процесс, значение академической честности и соблюдение этических норм в цифровом пространстве. Особое внимание уделяется роли английского языка в развитии критического мышления, навыков академического письма и информационной грамотности учащихся. Подчеркивается важность предотвращения плагиата, правильного использования источников и внедрения ценностного воспитания в современное образование.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, английский язык, критическое мышление, информационная грамотность, цифровая этика, ценностное воспитание.

Abstract. This article examines the value-based and ethical issues of fostering an honest citizen in the context of a digital educational environment, with a focus on the English language subject. It analyzes the impact of information and communication technologies on the learning process, the importance of academic integrity, and ethical behavior in the digital space. Special attention is given to the role of English language learning in developing students' critical thinking, academic writing skills, and information literacy. The study highlights the importance of preventing plagiarism, using sources correctly, and integrating value-based education in modern schooling.

Keywords: digital education, academic integrity, English language, critical thinking, information literacy, digital ethics, value-based education.

Цифрлық білім беру ортасының қарқынды дамуы қазіргі заманғы қоғамның білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданылуы оқыту үдерісін жаңа деңгейге көтеріп, білім алушыларға әлемдік ақпараттық кеңістікке кең қолжетімділік мүмкіндігін берді. Бүгінгі таңда оқушылар тек дәстүрлі оқулықтармен ғана емес, сонымен қатар онлайн платформалар, цифрлық кітапханалар және жасанды интеллект негізіндегі құралдар арқылы білім алады. Алайда цифрлық ортадағы бұл мүмкіндіктермен қатар бірқатар құндылықтық және этикалық мәселелер де пайда болды. Олардың ішінде академиялық адалдықтың сақталмауы, ақпаратты дұрыс пайдаланбау, плагиат, авторлық құқықты бұзу және цифрлық этика нормаларын сақтамау мәселелері ерекше өзектілікке ие. Осы жағдай білім беру жүйесінен тек білім беруді ғана емес, сонымен қатар құндылықтық тәрбие беруді де талап етеді.

Адал азамат тәрбиелеу – қазіргі білім беру жүйесінің басты стратегиялық міндеттерінің бірі. Адал азамат тек заңға бағынатын тұлға емес, сонымен қатар жауапты, сыни ойлайтын, қоғам игілігі үшін әрекет ететін және этикалық нормаларды сақтайтын тұлға болып табылады. Мұндай тұлғаны қалыптастыруда пәндік білімнің, әсіресе ағылшын тілі пәнінің рөлі ерекше [1].

Цифрлық білім беру ортасы білім беру процесін түбегейлі өзгертті. Онлайн платформалар, виртуалды сыныптар, электронды оқулықтар және түрлі цифрлық ресурстар оқушыға білімді кез келген уақытта меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл білім берудің қолжетімділігін арттырды және оқыту процесін икемді етті.

Сонымен қатар, цифрлық орта оқушыларға үлкен ақпараттық еркіндік береді. Олар Google, YouTube, онлайн курстар және жасанды интеллект құралдары арқылы кез келген ақпаратты жылдам таба алады. Бірақ бұл еркіндік жауапкершілікті де талап етеді, себебі ақпаратты дұрыс пайдалану мәдениеті қалыптаспаса, білім сапасы төмендеуі мүмкін.

Академиялық адалдық – білім беру процесінің негізгі этикалық қағидасы. Ол өз бетінше жұмыс істеу, дереккөздерді дұрыс көрсету, плагиатқа жол бермеу және шынайы білімді көрсету мәдениетін қамтиды. Цифрлық ортада академиялық адалдықтың бұзылу қаупі жоғары, себебі ақпаратқа қолжетімділік өте оңай. Оқушылар дайын эссе, дайын аударма немесе дайын тапсырмаларды көшіріп алуы мүмкін. Бұл олардың шынайы білім алуына кедергі келтіреді [2].

Адал азамат – қоғамның моральдық негізін құрайтын тұлға. Ол тек білімді емес, сонымен қатар жауапты, әділ және этикалық нормаларды сақтайтын адам болуы тиіс.

Цифрлық қоғамда адал азамат тәрбиелеу ерекше маңызды, себебі интернет кеңістігі тұлғаның мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Сондықтан білім беру жүйесі оқушыларды саналы пайдаланушы ретінде қалыптастыруы қажет.

Ағылшын тілі пәні цифрлық білім беру ортасында ерекше маңызға ие, себебі ол оқушыларды жаһандық ақпараттық кеңістікпен байланыстырады. Ағылшын тілі –

халықаралық коммуникация тілі ғана емес, сонымен қатар ғылыми ақпаратқа қол жеткізудің негізгі құралы. Оқушылар ағылшын тілін меңгеру арқылы әлемдік дереккөздерді пайдаланып, өз білімін кеңейтеді және әртүрлі мәдениеттермен танысады. Бұл олардың дүниетанымын кеңейтеді және жаһандық ойлау қабілетін дамытады.

Ағылшын тілі пәні академиялық адалдықты қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Себебі эссе жазу, академиялық мәтіндермен жұмыс істеу, презентация жасау барысында оқушылар дереккөздерді дұрыс қолдануды үйренеді. Олар келесі дағдыларды меңгереді citation (дереккөз көрсету), referencing (сілтеме жасау), paraphrasing (өз сөзімен жеткізу), summarizing (қысқаша мазмұндау). Бұл дағдылар плагиаттың алдын алып, ғылыми этика талаптарын сақтауға көмектеседі [3].

Цифрлық құралдар ағылшын тілін оқытуды жеңілдетті және тиімді етті. Онлайн платформалар, мобильді қосымшалар, аудио-видео ресурстар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн сөздіктер, автоматты аудармашылар және AI құралдары оқушыға мәтінді түсінуге көмектеседі. Бірақ бұл құралдарды шамадан тыс қолдану оқушының өз бетінше ойлау қабілетін төмендетуі мүмкін. Цифрлық ортада жиі кездесетін мәселелер: интернеттен дайын эссе көшіру, автоматты аударманы бақылаусыз пайдалану, плагиат, ақпаратты тексермеу. Бұл жағдайлар оқушының білім сапасын төмендетеді және оның жеке дамуын тежейді. Ағылшын тілі мұғалімі тек тіл үйретуші ғана емес, сонымен қатар тәрбиеші рөлін атқарады. Ол оқушыларға академиялық адалдық принциптерін, дұрыс жазу мәдениетін, сыни ойлау дағдыларын, цифрлық этиканы үйретуі тиіс. Мұғалім оқушыны тек нәтиже үшін емес, процесс үшін бағалауы қажет.

Ағылшын тілі пәні сыни ойлауды дамытуға үлкен үлес қосады. Оқушылар әртүрлі мәтіндерді талдай отырып, ақпаратты салыстыруды, бағалауды және қорытынды жасауды үйренеді. Сонымен қатар олар әртүрлі мәдениеттермен танысып, мәдениетаралық коммуникация дағдыларын дамытады. Бұл цифрлық қоғамда өте маңызды.

Цифрлық этика – интернет кеңістігін дұрыс және жауапты пайдалану мәдениеті. Оқушылар авторлық құқықты сақтауы, жалған ақпарат таратпау, дереккөздерді тексеру, этикалық нормаларды сақтау керек [4].

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасының қарқынды дамуы қазіргі заманғы білім беру жүйесін түбегейлі трансформациялап, оқыту мен оқудың мазмұнына, әдістеріне және құндылықтық бағытына жаңа талаптар қойып отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен енгізілуі білім алушыларға білімді кез келген уақытта және кез келген жерде алу мүмкіндігін беріп, оқу үдерісін барынша қолжетімді әрі икемді етті. Сонымен қатар, цифрлық ресурстардың шексіздігі білім алушылардың танымдық мүмкіндіктерін кеңейтті, әлемдік білім кеңістігіне жол ашты және жаһандық ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін қалыптастыруға жағдай жасады. Алайда бұл мүмкіндіктермен қатар бірқатар күрделі этикалық және құндылықтық мәселелер де туындап отыр. Соның ішінде академиялық адалдықтың сақталмауы, интернеттен дайын ақпаратты бақылаусыз пайдалану, плагиаттың кең таралуы және цифрлық ортада жауапкершілік мәдениетінің әлсіздігі ерекше алаңдаушылық тудырады. Бұл құбылыстар білім сапасының төмендеуіне ғана емес, сонымен қатар оқушының тұлғалық дамуына да теріс әсер етеді. Себебі өз бетінше ойланбай алынған білім оқушының логикалық, сыни және шығармашылық қабілеттерін толық қалыптастыруға мүмкіндік бермейді.

Осы тұрғыдан алғанда, адал азамат тәрбиелеу мәселесі қазіргі білім беру жүйесінің ең өзекті стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Адал азамат тек заңға бағынатын тұлға ғана емес, сонымен қатар өз әрекетіне жауап бере алатын, қоғам игілігі үшін адал еңбек ететін, моральдық қағидаттарды сақтайтын және сыни тұрғыдан ойлай алатын тұлға ретінде қарастырылады. Мұндай азаматты қалыптастыру үшін білім беру тек ақпарат берумен шектелмей, құндылықтық және этикалық тәрбиеге негізделуі қажет.

Бұл үдерісте ағылшын тілі пәнінің рөлі ерекше маңызды. Ағылшын тілі – тек тіл үйретін пән емес, сонымен қатар жаһандық ақпараттық кеңістікке шығудың негізгі

құралы. Оқушылар ағылшын тілін меңгеру арқылы әлемдік ғылыми және мәдени ақпаратпен танысады, әртүрлі көзқарастарды салыстырады және өз пікірін дәлелді түрде жеткізуді үйренеді. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытып, ақпараттық сауаттылығын арттырады [5].

Сонымен қатар, ағылшын тілі пәні академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Себебі академиялық жазылым барысында оқушылар дереккөздерді дұрыс көрсету, сілтеме жасау, парафраз жасау және ақпаратты талдау дағдыларын меңгереді. Бұл дағдылар плагиаттың алдын алып, ғылыми этика талаптарын сақтауға мүмкіндік береді. Демек, ағылшын тілі пәні тек тілдік білім беріп қана қоймай, оқушыны академиялық мәдениетке баулитын маңызды құрал болып табылады.

Цифрлық технологиялардың білім беру процесіне енгізілуі ағылшын тілі пәнін оқытуды да жаңа деңгейге көтерді. Интерактивті платформалар, онлайн ресурстар, мультимедиялық құралдар және жасанды интеллект технологиялары оқу үдерісін қызықты әрі тиімді етті. Дегенмен, бұл құралдарды дұрыс қолданбау оқушыны дайын жауапқа тәуелді етіп, өз бетінше ойлау қабілетін әлсіретуі мүмкін. Сондықтан цифрлық технологиялар тек көмекші құрал ретінде қолданылып, негізгі назар оқушының танымдық белсенділігіне бағытталуы тиіс.

Мұғалімнің рөлі бұл процесте шешуші мәнге ие. Мұғалім оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың бойында жауапкершілік, адалдық, тәртіп және сыни ойлау сияқты маңызды құндылықтарды қалыптастыруы қажет. Сонымен қатар, ол оқушыларды ақпаратты дұрыс пайдалануға, дереккөздерді тексеруге және цифрлық ортада этикалық нормаларды сақтауға үйретуі тиіс. Мұғалімнің үлгілік рөлі оқушының тұлғалық қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Жалпы алғанда, цифрлық қоғам жағдайында білім беру жүйесінің басты міндеті – тек білімді тұлға емес, сонымен қатар құндылықтары берік, адал, жауапты және жан-жақты дамыған азамат қалыптастыру. Бұл мақсатқа жету үшін білім беру процесі технологиялық жаңашылдық пен рухани-адамгершілік тәрбиені үйлестіре білуі қажет. Ағылшын тілі пәні осы екі бағытты біріктіретін маңызды пәндердің бірі ретінде оқушының тұлғалық, интеллектуалдық және мәдени дамуына үлкен үлес қосады. Сондықтан цифрлық дәуірде табысты қоғам қалыптастырудың негізгі шарты – білім мен құндылықты қатар дамыту. Тек осы жағдайда ғана біз ақпараттық қоғам талаптарына сай келетін, бәсекеге қабілетті, мәдениетті және ең бастысы адал азамат тәрбиелей аламыз [6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы. – Астана, 2016.
2. OECD. 21st Century Skills and Competencies for New Millennium Learners. – Paris: OECD Publishing, 2020.
3. Crystal, D. English as a Global Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
4. Orwell, G. 1984. – London: Secker & Warburg, 1949.
5. Hyland, K. Second Language Writing. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
6. UNESCO. Education in a Digital World: Trends and Policy Recommendations. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.

ӘОЖ 37.013

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жадиков Айдан Жадикович

дене шынықтыру пәнінің мұғалімі
Темиров Ерболат Ажиханович
әлеуметтік педагог, көркем еңбек пәнінің мұғалімі
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются ценностные и этические аспекты формирования честного гражданина в условиях цифровой образовательной среды. Анализируется влияние информационно-коммуникационных технологий на современное образование, выявляются как возможности, так и вызовы цифровой среды. Особое внимание уделяется вопросам академической честности, цифровой этики и ответственному использованию информации. Подчеркивается важность развития критического мышления, информационной грамотности и нравственной ответственности учащихся. Также рассматривается роль учителя и образовательных учреждений в формировании ценностных ориентиров личности. Сделан вывод о том, что только при сочетании знаний и нравственных ценностей возможно формирование ответственного и честного гражданина в условиях цифрового общества.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, цифровая этика, критическое мышление, информационная грамотность, ценностное воспитание, честный гражданин.

Abstract. This article explores the value-based and ethical issues of fostering an honest citizen in the context of a digital educational environment. It examines the impact of information and communication technologies on modern education, highlighting both opportunities and challenges. Particular attention is paid to academic integrity, digital ethics, and the responsible use of information. The paper emphasizes the importance of developing students' critical thinking, information literacy, and moral responsibility. It also analyzes the role of teachers and educational institutions in promoting ethical behavior and value-based education in the digital age. The study concludes that only through the integration of knowledge and moral values can a responsible, honest, and competitive individual be formed in today's digital society.

Keywords: digital education, academic integrity, digital ethics, critical thinking, information literacy, value-based education, honest citizen.

Қазіргі жаһандану дәуірінде цифрлық білім беру ортасының дамуы білім беру жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы оқыту үдерісін жеңілдетіп қана қоймай, білім алушыларға әлемдік ақпараттық кеңістікке еркін қол жеткізуге мүмкіндік берді. Бүгінгі таңда оқушылар тек дәстүрлі оқыту әдістерімен шектелмей, түрлі онлайн платформалар, электронды ресурстар және цифрлық құралдар арқылы білім алады.

Сонымен қатар, цифрлық орта білім беру сапасын арттырумен қатар, жаңа мәселелерді де туындатты. Әсіресе академиялық адалдықтың сақталмауы, ақпаратты дұрыс пайдаланбау, плагиат, авторлық құқықты бұзу және цифрлық этика нормаларын сақтамау сияқты мәселелер өзекті бола түсті. Бұл жағдайлар білім беру жүйесінде тек білім беруді ғана емес, сонымен қатар құндылықтық тәрбиені күшейтуді талап етеді.

Адал азамат тәрбиелеу – қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі. Адал азамат – тек заңға бағынатын адам ғана емес, сонымен қатар жауапты, әділ, сыни ойлайтын және қоғам игілігі үшін әрекет ететін тұлға. Мұндай тұлғаны қалыптастыруда білім беру жүйесінің рөлі ерекше [1].

Цифрлық білім беру ортасы білім алушыларға жаңа мүмкіндіктер ашады. Онлайн білім беру платформалары, қашықтан оқыту жүйелері және мобильді қосымшалар арқылы білім алу икемді әрі қолжетімді бола түсті. Бұл әсіресе пандемия кезеңінде ерекше маңызға ие болды.

Цифрлық орта оқушыларға ақпаратты тез табуға, оны өңдеуге және қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл ортада оқушы өз бетімен білім алу дағдыларын дамыта алады. Алайда ақпараттың көптігі мен қолжетімділігі кейбір оқушылардың дайын материалдарға тәуелді болуына әкеледі.

Академиялық адалдық – білім беру процесіндегі негізгі қағидалардың бірі. Ол оқушының өз бетінше жұмыс істеуін, дереккөздерді дұрыс пайдалануын және шынайы білімін көрсетуін білдіреді. Бұл қағида білім сапасының негізін құрайды.

Цифрлық ортада академиялық адалдық мәселесі ерекше маңызға ие. Себебі оқушылар интернеттен дайын жұмыстарды оңай тауып, оны өз еңбегі ретінде көрсетуі мүмкін. Бұл олардың білім деңгейін төмендетіп қана қоймай, тұлғалық дамуына да кері әсер етеді. Цифрлық білім беру ортасында этикалық мәселелердің ауқымы кең. Оларға ақпаратты заңсыз пайдалану, жалған ақпарат тарату, авторлық құқықты бұзу және интернеттегі мәдениетсіз қарым-қатынас жатады.

Оқушылар цифрлық ортада жауапкершілікпен әрекет етуі тиіс. Олар ақпаратты тексеріп, сенімді дереккөздерді пайдаланып, басқа авторлардың еңбегіне құрметпен қарауы қажет. Бұл дағдылар олардың ақпараттық сауаттылығын арттырады.

Адал азамат – қоғамның тұрақты дамуының негізі. Мұндай тұлға өз әрекетіне жауап бере алады, әділдік принциптерін сақтайды және қоғамға пайда келтіруге ұмтылады. Цифрлық қоғамда адал азамат тәрбиелеу ерекше маңызды. Себебі ақпараттық кеңістік тұлғаның мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Егер оқушы адалдыққа үйренбесе, ол цифрлық ресурстарды дұрыс пайдаланбауы мүмкін.

Цифрлық ортада сыни ойлау қабілеті ерекше маңызды. Оқушы кез келген ақпаратты қабылдамай, оны талдап, салыстырып, бағалай білуі қажет. Бұл дағды жалған ақпараттан сақтануға көмектеседі.

Ақпараттық сауаттылық – заманауи білімнің негізгі компоненттерінің бірі. Ол ақпаратты іздеу, өңдеу және қолдану дағдыларын қамтиды. Бұл дағдылар адал азамат қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Мұғалім цифрлық білім беру ортасында жетекші рөл атқарады. Ол оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың бойында құндылықтарды қалыптастыруы тиіс.
Мұғалім оқушыларды өз бетінше ойлауға, ақпаратты дұрыс пайдалануға және академиялық адалдықты сақтауға үйретуі қажет. Сонымен қатар, ол цифрлық құралдарды тиімді пайдаланудың үлгісін көрсетуі тиіс [2].

Цифрлық технологиялар білім беруді жеңілдетіп, оқыту процесін қызықты етеді. Онлайн тесттер, интерактивті тапсырмалар және мультимедиялық құралдар оқушылардың қызығушылығын арттырады. Алайда бұл технологияларды дұрыс пайдаланбау білім сапасына кері әсер етуі мүмкін. Егер оқушы тек дайын жауаптарды пайдаланса, оның ойлау қабілеті дамымайды.

Адал азамат тәрбиелеу тек мектептің міндеті емес. Бұл процеске отбасы мен қоғам да қатысуы тиіс. Ата-аналар балаларға дұрыс бағыт беріп, олардың жауапкершілігін қалыптастыруы қажет. Қоғамда адалдық пен әділдік құндылықтары насихатталса, бұл оқушылардың тәрбиесіне оң әсер етеді.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасының дамуы қазіргі заманғы білім беру жүйесін сапалық тұрғыдан жаңа деңгейге көтеріп, оқыту үдерісінің мазмұны мен құрылымына елеулі өзгерістер енгізді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданылуы білім алушыларға білімді жылдам игеруге, әлемдік ақпараттық ресурстарға еркін қол жеткізуге және өз білімін үздіксіз жетілдіруге мүмкіндік берді. Бұл өз кезегінде білім беру процесін икемді, қолжетімді және тиімді етті [3].

Сонымен қатар, цифрлық орта жаңа мүмкіндіктермен бірге бірқатар күрделі мәселелерді де туындатты. Әсіресе академиялық адалдықтың бұзылуы, дайын ақпаратты шамадан тыс пайдалану, плагиаттың көбеюі және цифрлық этика нормаларының сақталмауы білім беру сапасына кері әсер етуде. Мұндай жағдайлар оқушының тек білім деңгейін төмендетіп қана қоймай, оның тұлғалық қалыптасуына да теріс ықпал етеді.

Себебі өз еңбегімен алынбаған білім тұрақты болмайды және ол оқушының сыни ойлау, талдау және шығармашылық қабілеттерінің дамуын тежейді. Осы тұрғыдан алғанда, адал азамат тәрбиелеу мәселесі білім беру жүйесінің негізгі стратегиялық бағыттарының біріне айналып отыр. Адал азамат – тек білімді тұлға ғана емес, сонымен қатар өз әрекетіне жауап бере алатын, әділдік пен шынайылықты ұстанатын, қоғам алдында жауапкершілігі жоғары тұлға. Мұндай қасиеттерді қалыптастыру үшін білім беру процесі тек академиялық білім берумен шектелмей, құндылықтық және адамгершілік тәрбиеге бағытталуы тиіс.

Цифрлық білім беру жағдайында оқушының өзін-өзі реттеу қабілеті мен ішкі жауапкершілігі ерекше маңызға ие болады. Себебі онлайн оқыту кезінде сыртқы бақылау азайып, оқушының өзіне деген талап деңгейі негізгі рөл атқарады. Егер оқушыда адалдық, тәртіп және жауапкершілік сияқты қасиеттер қалыптасса, ол кез келген жағдайда дұрыс шешім қабылдай алады. Сондықтан білім беру жүйесінде оқушылардың ішкі мотивациясын дамытуға ерекше көңіл бөлінуі қажет.

Сонымен қатар, цифрлық ортада ақпараттық сауаттылық пен сыни ойлау қабілетін дамыту – басты міндеттердің бірі. Оқушылар тек ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны талдай білуі, шынайы және жалған ақпаратты ажырата алуы тиіс. Бұл дағдылар олардың саналы және жауапты тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді [4].

Мұғалімнің рөлі де бұл процесте аса маңызды. Мұғалім тек білім беруші емес, сонымен қатар бағыттаушы, тәрбиеші және үлгі көрсетуші тұлға. Ол оқушыларға академиялық адалдық қағидаларын түсіндіріп, цифрлық құралдарды дұрыс пайдалануға үйретуі тиіс. Сонымен қатар мұғалім оқушының тек нәтижесін емес, оның білім алу процесін де бағалауы қажет. Бұл оқушының өз еңбегіне деген жауапкершілігін арттырады.

Адал азамат тәрбиелеу тек мектептің міндеті емес, бұл – отбасы мен қоғамның да ортақ жауапкершілігі. Ата-аналар балаларға адалдық, еңбекқорлық және жауапкершілік сияқты құндылықтарды үйретуі тиіс. Ал қоғамда әділдік пен адалдық қағидалары жоғары бағаланса, бұл жастардың тәрбиесіне оң әсер етеді.

Жалпы алғанда, цифрлық дәуірде білім беру жүйесінің басты мақсаты – тек білімді тұлға қалыптастыру емес, сонымен қатар құндылықтары берік, моральдық тұрғыдан жетілген, жауапты және саналы азамат тәрбиелеу болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін білім беру процесінде технологиялық мүмкіндіктер мен құндылықтық тәрбиені үйлестіре білу қажет. Қорытындылай отырып, цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу – кешенді және көпқырлы процесс екендігін атап өтуге болады. Бұл процесте академиялық адалдық, цифрлық этика, сыни ойлау және ақпараттық сауаттылық негізгі рөл атқарады. Тек осы құндылықтар жүйелі түрде қалыптасқан жағдайда ғана біз қазіргі қоғам талаптарына жауап беретін, бәсекеге қабілетті, әрі ең бастысы адал азамат тәрбиелей аламыз [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы оқу бағдарламалары. – Астана, 2020.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
3. Қоянбаев Ж.Б. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2004.
4. Сейталиев Қ.Б. Жалпы педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2011.
5. Сәтпаев С. Дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесі. – Алматы: ҚазҰПУ баспасы, 2015.

ӘОЖ 37.013

ҚАЗІРГІ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА АДАЛ АЗАМАТ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Дихамбаева Толқын Жолдасбекқызы
орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Болатқанова Салтанат Қуандыққызы
ағылшын тілі пәнінің мұғалімі
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические аспекты формирования честного гражданина в условиях современной цифровой образовательной среды. Анализируется влияние информационно-коммуникационных технологий на образовательный процесс, а также значение академической честности и цифровой этики. Особое внимание уделяется развитию критического мышления, информационной грамотности и ответственности учащихся. Подчеркивается роль учителя, способность учащегося к саморегуляции, а также влияние семьи и общества. В статье обосновывается необходимость усиления ценностного воспитания в условиях цифрового образования.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, цифровая этика, критическое мышление, информационная грамотность, ценностное воспитание, честный гражданин.

Abstract. This article examines the pedagogical aspects of forming an honest citizen in the modern digital educational environment. It analyzes the impact of information and communication technologies on the learning process, as well as the importance of academic integrity and digital ethics. Special attention is given to the development of students' critical thinking, information literacy, and sense of responsibility. The role of the teacher, students' self-regulation skills, and the influence of family and society are also highlighted. The study emphasizes the need to strengthen value-based education in the context of digital transformation.

Keywords: digital education, academic integrity, digital ethics, critical thinking, information literacy, value-based education, honest citizen.

Қазіргі заманда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне айтарлықтай өзгерістер енгізіп, оқыту үдерісінің мазмұны мен әдістерін жаңартуға ықпал етті. Бүгінгі күні білім беру тек дәстүрлі форматпен шектелмей, цифрлық платформалар, онлайн ресурстар және интерактивті құралдар арқылы жүзеге асырылуда. Мұндай өзгерістер оқушыларға кең мүмкіндіктер ашып, олардың білім алу үдерісін икемді әрі қолжетімді етті. Алайда цифрлық ортаның дамуы жаңа педагогикалық мәселелерді де алға қойды. Соның ішінде ең маңыздысы – адал азамат қалыптастыру мәселесі.

Адал азамат ұғымы тек заңға бағынатын тұлғаны ғана білдірмейді, ол – жоғары адамгершілік қасиеттерге ие, жауапкершілікті сезінетін, шынайылық пен әділдікті ұстанатын, қоғам игілігі үшін әрекет ететін тұлға. Мұндай тұлғаны қалыптастыру – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Цифрлық ортада бұл міндет күрделене түседі, себебі оқушылар ақпаратқа еркін қол жеткізе отырып, кейде дайын білімге тәуелді болып қалады. Бұл жағдай олардың өз бетінше ойлау қабілетінің төмендеуіне және академиялық адалдықтың бұзылуына алып келуі мүмкін [1].

Цифрлық білім беру ортасының басты ерекшелігі – ақпараттың қолжетімділігі мен жылдамдығы. Оқушылар кез келген ақпаратты бірнеше секунд ішінде таба алады. Бұл бір жағынан тиімді болса, екінші жағынан оқушылардың дайын ақпаратты ойланбастан қолдануына себеп болады. Мұндай жағдайда педагогикалық тәсілдер өзгеріп, оқушыларды тек ақпаратты қабылдауға емес, оны талдауға, бағалауға және дұрыс пайдалануға үйрету қажет. Бұл жерде сыни ойлау қабілетінің маңызы арта түседі.

Академиялық адалдық – адал азамат қалыптастырудың негізгі компоненттерінің бірі. Ол оқушының өз еңбегімен білім алуын, дереккөздерді дұрыс пайдалануды және өз нәтижесіне жауапкершілікпен қарауды білдіреді. Цифрлық ортада академиялық адалдық мәселесі өзекті болып отыр, себебі интернеттен дайын жұмыстарды көшіру, басқа адамның

еңбегін пайдалану сияқты әрекеттер жиі кездеседі. Мұндай жағдайлар оқушының білім сапасына ғана емес, оның тұлғалық дамуына да кері әсер етеді. Сондықтан педагогикалық үдерісте академиялық адалдық қағидаларын жүйелі түрде қалыптастыру қажет.

Цифрлық этика да қазіргі білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Интернеттегі мінез-құлық мәдениеті, ақпаратты жауапкершілікпен пайдалану, авторлық құқықты сақтау – бұның барлығы оқушының цифрлық мәдениетінің көрсеткіші. Егер оқушы цифрлық ортада өзін дұрыс ұстай білсе, ол қоғамда да жауапты азамат ретінде қалыптасады. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың цифрлық ортадағы мінез-құлқын да қалыптастыруы тиіс.

Сыни ойлау қабілетін дамыту – цифрлық ортада ерекше маңызға ие. Қазіргі ақпараттық кеңістікте жалған ақпараттың таралуы кең етек алған. Мұндай жағдайда оқушы кез келген ақпаратты талдай білуі, оның шынайылығын анықтай алуы қажет. Бұл дағды оқушыны саналы шешім қабылдауға үйретеді және оның тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Сонымен қатар ақпараттық сауаттылық та маңызды рөл атқарады. Ақпаратты іздеу, сұрыптау және тиімді пайдалану қабілеті оқушының білім сапасын арттырады.

Мұғалімнің рөлі цифрлық білім беру ортасында ерекше маңызды. Ол тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар бағыттаушы, кеңесші және тәрбиеші болып табылады. Мұғалім оқушыларға өз бетінше ойлауды, жауапкершілікпен әрекет етуді және адалдық қағидаларын сақтауды үйретуі тиіс. Сонымен қатар мұғалімнің өзі де цифрлық мәдениеттің үлгісін көрсетуі қажет. Егер мұғалім әділ, адал және жауапты болса, оқушылар да соған ұмтылады.

Цифрлық ортада оқушының өзін-өзі реттеу қабілеті маңызды орын алады. Онлайн оқыту жағдайында оқушының әрекеті көбінесе өз бақылауында болады. Сондықтан оның ішкі тәртібі, мотивациясы және жауапкершілігі негізгі факторға айналады. Өзін-өзі реттей алатын оқушы уақытын тиімді пайдаланып, өз білімін адал жолмен меңгереді. Бұл қасиеттер адал азамат қалыптастырудың негізі болып табылады.

Адал азамат тәрбиелеу тек мектептің міндеті емес. Бұл процеске отбасы мен қоғам да белсенді қатысуы тиіс. Ата-аналар балаларға адалдық, еңбекқорлық және жауапкершілік сияқты қасиеттерді үйретуі қажет. Ал қоғамда әділдік пен адалдық құндылықтары жоғары бағаланса, бұл оқушының тәрбиесіне оң әсер етеді. Яғни, тәрбиенің нәтижелі болуы барлық әлеуметтік институттардың бірлескен жұмысына байланысты.

Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану да педагогикалық тұрғыдан маңызды. Егер технологиялар дұрыс қолданылса, олар оқыту процесін жеңілдетіп, оқушылардың қызығушылығын арттырады. Ал егер олар тек дайын жауап алу үшін қолданылса, онда оқушының дамуына кері әсер етеді. Сондықтан мұғалімдер цифрлық құралдарды мақсатты және тиімді пайдалануды ұйымдастыруы қажет [2].

Қорытындылай келе, қазіргі цифрлық ортада адал азамат қалыптастыру мәселесі білім беру жүйесінің стратегиялық маңызды бағыттарының біріне айналып отыр. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы оқыту үдерісін жеңілдетіп, білім алушыларға шексіз ақпараттық мүмкіндіктер ұсынғанымен, бұл жағдай тұлғаның құндылықтық бағдарлары мен моральдық ұстанымдарына жаңа талаптар қояды. Ақпараттың қолжетімділігі мен жылдамдығы оқушының білім алуын жеңілдеткенімен, оның дайын ақпаратқа тәуелді болуына, өз бетінше ойлау қабілетінің әлсіреуіне және академиялық адалдықтың бұзылуына әкелуі мүмкін. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесі тек білім берумен шектелмей, тұлғаның ішкі мәдениетін, жауапкершілігін және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Адал азамат қалыптастыру – ұзақ мерзімді және жүйелі педагогикалық процесті талап ететін күрделі міндет. Бұл процесс тек сыртқы бақылау мен талап қою арқылы жүзеге аспайды, керісінше оқушының ішкі сенімдері мен құндылықтарын қалыптастыруға негізделуі қажет. Егер оқушы адалдықты сыртқы бақылаудан қорқып емес, ішкі қажеттілік ретінде қабылдаса, онда ол кез келген жағдайда дұрыс шешім қабылдай алатын тұлғаға

айналады. Осы тұрғыдан алғанда, академиялық адалдық тек оқу үдерісінің талабы ғана емес, ол тұлғаның жалпы өмірлік ұстанымына айналуы тиіс.

Цифрлық орта жағдайында сыни ойлау мен ақпараттық сауаттылықтың маңызы ерекше арта түседі. Қазіргі ақпараттық кеңістікте жалған ақпараттың, манипуляцияның және сапасыз контенттің көптігі оқушылардан ақпаратты сараптай білу қабілетін талап етеді. Сыни ойлай алатын оқушы кез келген ақпаратты тексеріп, оны саналы түрде қабылдайды және өз пікірін негіздей алады. Бұл қасиет тек білім алу үшін ғана емес, сонымен қатар тұлғаның қоғамдағы белсенді және жауапты азамат ретінде қалыптасуы үшін де маңызды [3].

Сонымен қатар цифрлық этика мәселесі де ерекше назар аударуды қажет етеді. Интернет кеңістігіндегі қарым-қатынас мәдениеті, басқа адамдардың еңбегіне құрметпен қарау, авторлық құқықты сақтау және жауапкершілікпен әрекет ету – бұлардың барлығы адал азаматтың маңызды белгілері болып табылады. Егер оқушы цифрлық ортада өзін дұрыс ұстай білсе, бұл оның жалпы мәдениетінің жоғары деңгейін көрсетеді. Сондықтан білім беру процесінде цифрлық этиканы қалыптастыру жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс.

Мұғалімнің рөлі бұл процесте шешуші мәнге ие. Мұғалім тек білім көзі ғана емес, сонымен қатар оқушы үшін үлгі болатын тұлға. Оның кәсіби біліктілігімен қатар, адамгершілік қасиеттері де маңызды. Мұғалім оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың бойында адалдық, жауапкершілік, әділдік сияқты құндылықтарды қалыптастыруы тиіс. Сонымен қатар ол цифрлық құралдарды тиімді пайдаланып, оқушыларды өз бетінше ойлауға, талдауға және шығармашылықпен жұмыс істеуге бағыттауы қажет. Оқушының өзін-өзі реттеу қабілеті де цифрлық білім беру жағдайында ерекше рөл атқарады. Онлайн оқыту кезінде оқушының әрекеті көбінесе оның өз бақылауында болады, сондықтан оның ішкі тәртібі мен жауапкершілігі негізгі факторға айналады. Өзін-өзі реттей алатын оқушы уақытын тиімді пайдаланып, білімді саналы түрде меңгереді және академиялық адалдық қағидаларын сақтайды. Бұл қасиеттер оның болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына негіз болады [4].

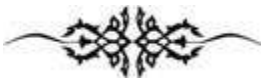
Адал азамат тәрбиелеу тек білім беру ұйымдарының міндеті емес, бұл – отбасы мен қоғамның ортақ жауапкершілігі. Ата-аналар балаларға ерте жастан бастап адалдық, еңбекқорлық, әділдік сияқты қасиеттерді дарытуы тиіс. Ал қоғамда адалдық пен әділдік құндылықтары жоғары бағаланса, бұл жас ұрпақтың тәрбиесіне оң ықпал етеді. Яғни, тәрбиенің тиімділігі барлық әлеуметтік институттардың үйлесімді әрекетіне байланысты.
Жалпы алғанда, цифрлық дәуірде білім беру жүйесінің басты мақсаты – тек білімді тұлға қалыптастыру емес, сонымен қатар құндылықтары берік, моральдық тұрғыдан жетілген, жауапты және саналы азамат тәрбиелеу. Бұл мақсатқа жету үшін білім беру процесінде технологиялық мүмкіндіктер мен тәрбиелік жұмыстардың үйлесімділігі қамтамасыз етілуі қажет. Тек білім мен тәрбие бірлікте болған жағдайда ғана қоғамда сапалы өзгерістер орын алады.

Қорытындылай отырып, цифрлық білім беру ортасында адал азамат қалыптастыру – кешенді, көпқырлы және үздіксіз жүзеге асырылатын процесс екендігін атап өтуге болады. Бұл процесте академиялық адалдық, цифрлық этика, сыни ойлау, ақпараттық сауаттылық және тұлғалық жауапкершілік негізгі рөл атқарады. Осы құндылықтар жүйелі түрде қалыптасқан жағдайда ғана біз қазіргі заман талаптарына жауап беретін, бәсекеге қабілетті, әрі ең бастысы адал және саналы азамат тәрбиелей аламыз [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық білім беру ресурстарын дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2020.
2. Құнанбаева С.С. Қазіргі білім беру парадигмасы және тұлғаны қалыптастыру мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
3. Ибрагимов Р.А. Педагогика: теория және практика. – Алматы: Білім, 2019.

4. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury Publishing, 2016.
5. Park C. In Other (People's) Words: Plagiarism by University Students – Literature and Lessons. – Assessment & Evaluation in Higher Education, 2003.

ӘОЖ 159.922.72

БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЭТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАУАПТЫ ПАЙДАЛАНУ: ЖАҢА ТӘСІЛДЕР МЕН ТӘЖІРИБЕЛЕР

Рзатай Айнұр Қуатқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Ежен Ұлдана
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» ББ 2 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье комплексно рассматриваются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе. Авторы научно обосновывают роль искусственного интеллекта в персонализации обучения, повышении познавательной активности и учебной мотивации обучающихся, а также в обеспечении оперативной и качественной обратной связи. Особое внимание уделяется потенциалу технологий искусственного интеллекта в оптимизации профессиональной деятельности педагога и повышении качества образования. В статье также анализируются педагогические, методические и этические проблемы, возникающие при внедрении данных технологий, и предлагаются пути их эффективного решения. Результаты исследования показывают, что целенаправленное и сбалансированное использование искусственного интеллекта способствует повышению эффективности обучения и качественному развитию образовательной системы.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательный процесс, педагогические возможности, цифровые технологии, персонализированное обучение, учебная мотивация, обратная связь, цифровая компетентность, качество образования, академическая честность.

Abstract. This article comprehensively examines the pedagogical potential of using artificial intelligence technologies in the educational process. The authors scientifically substantiate the role of artificial intelligence in personalizing learning, enhancing students' cognitive engagement and academic motivation, and providing timely and high-quality feedback. Special attention is given to the potential of artificial intelligence technologies in optimizing teachers' professional activities and improving the quality of education. The paper also analyzes the pedagogical, methodological, and ethical challenges arising from the implementation of these technologies and proposes effective solutions. The findings indicate that the purposeful and balanced use of artificial intelligence in the educational process enhances learning effectiveness and contributes to the qualitative development of the education system.

Keywords: artificial intelligence, educational process, pedagogical potential, digital technologies, personalized learning, learning motivation, feedback, digital competence, quality of education, academic integrity.

Қазіргі таңда жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласында қарқынды дамып, оқыту процесін жаңа деңгейге көтеруде. ЖИ оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, білім беруді дербестендіруге мүмкіндік береді. Дегенмен, оны

қолдану барысында этикалық нормалар мен жауапкершілік мәселелері ерекше маңызға ие. Осы мақалада жасанды интеллектті білім беру жүйесінде тиімді, қауіпсіз және этикалық тұрғыда қолдану жолдары қарастырылады.

Жасанды интеллект (ЖИ) білім беру саласында революциялық өзгерістер енгізіп отыр. ЖИ технологиялары оқыту процесін жеке даралап, тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, алайда оның этикалық және жауапты қолданылуы маңызды. Білім беру жүйесінде ЖИ қолдану оқушылардың құпиялық деректерін қорғау, әділдік, тең мүмкіндік және білім сапасын сақтау мәселелерімен байланысты.

Қазіргі таңда ChatGPT сияқты тілдік модельдер оқушылар мен мұғалімдерге мәтіндік көмек көрсетіп, тапсырмаларды түсіндіру, эссе жазу, кодтау дағдыларын жетілдіру және зерттеу жұмыстарында қолданылады. ChatGPT студенттердің сұрақтарына тез әрі нақты жауап беріп, жеке оқытуға ықпал етеді [1].

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттырудың маңызды құралына айналып, оқушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімделген оқыту траекторияларын қалыптастыруға мүмкіндік береді, өйткені интеллектуалды жүйелер әрбір білім алушының оқу қарқынын, қызығушылықтарын және қиындық туғызатын тақырыптарын талдай отырып, соған сәйкес тапсырмалар мен оқу материалдарын ұсына алады.

Бұл өз кезегінде білімді игеру тиімділігін арттырып, оқушылардың оқу мотивациясын күшейтеді, сондай-ақ мұғалімдер үшін оқу процесін жоспарлау мен бағалауды жеңілдетеді, себебі автоматтандырылған платформалар деректерді жинақтап, талдау арқылы нақты ұсыныстар береді, нәтижесінде педагогтар оқыту стратегияларын дәл әрі уақтылы өзгерте алады, сонымен қатар виртуалды ассистенттер мен чат-боттар оқушыларға тәулік бойы қолжетімді болып, сұрақтарға жедел жауап беруге және өз бетінше білім алуға жағдай жасайды. Бұл әсіресе қашықтан оқыту жағдайында ерекше маңызға ие, өйткені географиялық немесе әлеуметтік шектеулерге қарамастан білім алуға мүмкіндік береді, дегенмен жасанды интеллектті білім беру саласында қолдану тек техникалық мүмкіндіктермен шектелмей, бірқатар этикалық және әлеуметтік мәселелерді де қамтиды, олардың ішінде ең маңыздысы – оқушылардың жеке деректерінің қауіпсіздігі мен құпиялылығы.

Себебі ЖИ жүйелері үлкен көлемдегі деректерді жинақтап, өңдейді, ал бұл деректердің дұрыс қорғалмауы түрлі қауіптерге әкелуі мүмкін, сондықтан білім беру ұйымдары деректерді сақтау мен пайдаланудың қатаң ережелерін сақтауы тиіс. Бұдан бөлек алгоритмдердің әділдігі мен бейтараптығы да маңызды, өйткені кейбір жағдайларда ЖИ жүйелері деректердегі кателіктер немесе біржақтылық салдарынан белгілі бір топтарға қатысты әділетсіз шешімдер қабылдауы мүмкін. Бұл білім беру теңсіздігін күшейту қаупін туындатады, сондықтан алгоритмдердің ашықтығын қамтамасыз ету және олардың қалай жұмыс істейтінін түсіндіру маңызды, сонымен қатар жасанды интеллект мұғалімді толық алмастырмауы тиіс, өйткені білім беру тек ақпарат берумен шектелмей, тұлғалық даму, тәрбиелік ықпал және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру сияқты маңызды аспектілерді қамтиды, бұл тұрғыда мұғалімнің рөлі ерекше болып қала береді.

Ал ЖИ тек көмекші құрал ретінде қолданылуы қажет, қазіргі таңда білім беру саласында жасанды интеллектті тиімді пайдалану үшін адаптивті оқыту жүйелері кеңінен енгізілуде, олар әрбір оқушыға жеке оқу жоспарын құрып, білім алуды барынша дараландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар геймификация элементтері оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін интерактивті әрі тартымды етеді, ал деректерге негізделген талдау оқыту нәтижелерін нақты бағалап, әлсіз тұстарды анықтауға және оларды жақсарту жолдарын ұсынуға көмектеседі, қашықтан оқыту технологиялары да ЖИ-мен тығыз байланысты дамып, білімге қолжетімділікті арттыруда маңызды рөл атқарады, әсіресе ауылдық немесе шалғай аймақтардағы оқушылар үшін бұл үлкен мүмкіндік болып табылады [2].

Сонымен қатар жасанды интеллект инклюзивті білім беруді дамытуға да ықпал етеді, өйткені ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға арналған арнайы бағдарламалар мен құралдар әзірлеуге мүмкіндік береді. Мысалы, сөйлеуді тану, мәтінді дыбыстау немесе автоматты аударма технологиялары оқу процесін жеңілдетеді, алайда бұл мүмкіндіктерді тиімді пайдалану үшін мұғалімдердің цифрлық сауаттылығын арттыру қажет, себебі технологияны дұрыс қолдану оның нәтижелілігіне тікелей әсер етеді, осыған байланысты педагогтарды даярлау және қайта даярлау бағдарламаларына жасанды интеллект негіздерін енгізу маңызды болып табылады, сондай-ақ білім беру саясаты деңгейінде ЖИ-ді қолданудың этикалық қағидаларын бекіту және халықаралық тәжірибелерді ескеру қажет, бұл бағытта көптеген халықаралық ұйымдар, соның ішінде UNESCO, жасанды интеллектті жауапты пайдалану бойынша ұсынымдар әзірлеп, білім беру жүйесіне енгізу жолдарын қарастыруда.

Жалпы алғанда жасанды интеллект білім беру саласына үлкен өзгерістер әкеліп, оқыту процесін икемді, тиімді және қолжетімді ете түседі, бірақ оны енгізу барысында адам құндылықтарын, этикалық нормаларды және әлеуметтік жауапкершілікті сақтау басты назарда болуы тиіс, тек осы жағдайда ғана жасанды интеллект білім беру сапасын арттырудың сенімді құралына айналып, қоғамның тұрақты дамуына үлес қоса алады.

Жасанды интеллект білім беру саласына үлкен мүмкіндіктер әкеледі. Алайда оны тиімді пайдалану үшін этикалық нормаларды сақтау, жауапкершілікпен қарау және адам факторын ескеру маңызды. Болашақта ЖИ мен адам арасындағы үйлесімділік білім беру сапасының негізгі көрсеткішіне айналады [3].

Әдебиеттер тізімі:

1. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Білім берудегі жасанды интеллект.
2. UNESCO (2021). Жасанды интеллект этикасы жөніндегі ұсыным.
3. Luckin, R. (2018). Машиналық оқыту және адам интеллекті.

ӘОЖ 159.922.72

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Иманбердиева Лаззат Базарбековна
информатика пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы
Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема формирования честного гражданина в условиях развития цифровой образовательной среды. Анализируется влияние цифровых технологий на образовательный процесс, а также значение академической честности и этических норм в информационно-коммуникационной среде. Особое внимание уделяется роли предмета английского языка в развитии критического мышления, академического письма и информационной грамотности учащихся. Подчеркивается важность предотвращения плагиата, корректного использования источников и формирования ценностного воспитания в цифровую эпоху.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, математика, критическое мышление, цифровая этика, ценностное воспитание.

Abstract. This article examines the value-based and ethical issues of fostering an honest citizen in the context of a digital educational environment. It analyzes the impact of information and communication technologies on the learning process, the importance of academic integrity,

and ethical standards in the digital space. Special attention is given to the role of mathematics in developing students' logical thinking, critical thinking skills, and responsibility. The study highlights effective use of digital tools, prevention of plagiarism, and strengthening value-based education in modern schooling.

Keywords: digital education, academic integrity, mathematics, critical thinking, digital ethics, value-based education.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар адам өмірінің барлық саласына еніп, білім беру жүйесіне де түбегейлі өзгерістер әкелуде. Соның ішінде жасанды интеллект пен нейрожелілер педагог қызметінің ажырмас бөлігіне айналып келеді. Бүгінгі таңда даму үдерісі цифрлық технологиялардың ықпалымен жаңа тарихи кезеңге аяқ басты. ҚР мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Жолдауында жасанды интеллект барлық саланың қозғаушы күші, еліміздің инновациялық дамуының, цифрлық дербестігінің тірегі екенін атап өтті. Өз сөзінде: «Алдағы бес жылдың ішінде Қазақстан цифрлық мемлекетке айналуы керек. Ол – айқын әрі өзгермейтін мақсат. Сол себепті, біз жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін толық пайдаланатын ел болуымыз қажет», деген тапсырмасы бізге үлкен жауапкершілік артып, мол мүмкіндік беріп отыр. Жасанды интеллект, үлкен деректерді талдау, онлайн-оқыту платформалары білім жүйесінің табиғатын түбегейлі өзгертіп жатыр. Осындай трансформация дәуірінде ұстаздың рөлі қандай болмақ? Бұл сұраққа жауап іздеу – бүгінгі педагогикалық университеттердің басты ғылыми-әлеуметтік міндеті.

Цифрлық трансформация біздің күнделікті өмірімізде терең із қалдырып, білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтерді. Заманауи технологиялар мен интернеттің дамуымен білім беру процесі көбірек цифрландыруға ұшырады, бұл өз кезегінде жаңа мүмкіндіктермен қатар, этикалық және құндылықтық мәселелерді де туындатты. Цифрлық білім беру ортасы тек білім алу әдісін өзгертумен ғана шектелмей, азаматтардың қоғамда өз орнын табуы үшін қажетті дағдылар мен құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған.

Цифрлық білім беру – бұл оқыту мен оқудың ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) арқылы жүзеге асырылуы. Ол интернет платформалар, мобильді қосымшалар, онлайн курстар мен басқа да цифрлық құралдар арқылы жүзеге асады. Заманауи білім беру ортасы оқушыларға тек пәндік білімдер ғана емес, сондай-ақ ақпараттық және медиа сауаттылықты, әлеуметтік желілерді дұрыс пайдалануды, және де этикалық нормаларды сақтауды үйретуге де баса назар аударады.

Цифрлық білім беру ортасының маңызды міндеттерінің бірі – адал азамат тәрбиелеу. Адал азамат дегеніміз тек заңға сәйкес әрекет ететін тұлға ғана емес, ол қоғамда әділдік, теңдік, адам құқықтарын құрметтеу, басқа адамдардың құқықтарына зиян келтірмей өмір сүруге тырысатын азамат. Бұл тұрғыда бірнеше негізгі құндылықтарды атап өтуге болады:

Цифрлық білім беру – білім алуға барша адамға тең мүмкіндік беруді мақсат етеді. Мұнда әділдік пен теңдік қағидалары сақталуы тиіс. Әрбір оқушының интернетке қол жеткізуі және сандық білім алу құқығы қорғауға алынуы керек. Сонымен қатар, онлайн платформаларда әртүрлі әлеуметтік топтардың өкілдеріне арналған әділ шарттар мен мүмкіндіктер қамтамасыз етілуі тиіс. Цифрлық білім беру ортасы адамды жауапкершілікке тәрбиелеуі керек. Интернетті пайдалану кезінде шынайы ақпаратты тарату, дұрыс дерек көздерін пайдалану және жеке ақпаратты қорғау – барлық азаматтар үшін маңызды құндылықтар. Интернет алаяқтары мен фейк жаңалықтарды анықтап, оларға қарсы тұру – адал азаматтың белгісі.

Цифрлық білім беру ортасында этикалық мәселелер өте өзекті. Технологиялар дамыған сайын, қоғамның моральдық және этикалық нормаларына әсер етіп, жаңа этикалық дилеммалар туындайды. Қазіргі уақытта ең көп кездесетін мәселелер:

Білім беру орталарында оқушылардың жеке мәліметтерін жинау және сақтау – үлкен этикалық мәселе. Оқушылардың жеке деректерін қорғау және оларды заңсыз қолданыстан сақтау маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Білім беру мекемелері және платформалар осы салада жауапкершілікті мойнына алуы керек.

Интернетте кибербуллингтің кең таралуы – оқушылар мен жастар арасындағы әлеуметтік құбылыс. Адамдарға интернет арқылы қорлық көрсету, қудалау немесе қорлау – өте ауыр этикалық мәселе. Цифрлық білім беру ортасы жастарды мұндай жағымсыз әрекеттерден сақтандыруға бағытталуы тиіс.

Цифрлық білім беруде ақпараттың көшірмесін алу (плагиат) немесе жалған ақпарат тарату қоғам үшін үлкен қауіп тудырады. Оқушыларға шынайы зерттеу жүргізуді, өз ойларын ашық әрі таза түрде білдіруді үйрету маңызды. Сонымен қатар, плагиатқа қарсы заңдарды түсіндіру қажет. Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеудің мәселелері мен мүмкіндіктері кең ауқымды және қоғамның барлық салаларына әсер етеді. Бұл мәселе тек ақпараттық технологияларды пайдалану ғана емес, сондай-ақ мәдениет пен этика, құқықтық білім мен әлеуметтік жауапкершілік сияқты маңызды аспектілерді қамтиды. Төменде цифрлық білім беру ортасында азаматтық тәрбиенің тағы бірқатар аспектілері мен осы бағыттағы маңызды мәселелерді қарастырамын.

Цифрлық сауаттылық – бұл тек интернетте шолу жасауды білуден әлдеқайда кең түсінік. Ол адамның саналы түрде, жауапкершілікпен цифрлық ресурстарды пайдалануын білдіреді. Бұл дағды жастарға интернеттің барлық мүмкіндіктерін тиімді әрі этикалық тұрғыда пайдалануға мүмкіндік береді.

- **Ақпараттық алаяқтықтан қорғау**: Оқушылар мен жастар интернет алаяқтарына қарсы тұра алуы үшін оларға фишинг, алаяқтық сайттар мен электрондық пошталардан сақтанудың жолдарын үйрету қажет.

- **Цифрлық азаматтық**: Оқушыларды цифрлық ортадағы өз міндеттері мен құқықтары туралы біліммен қамтамасыз ету маңызды. Олар тек өзіне ғана емес, басқаларға да жауапкершілікпен қарауы керек.

Қазіргі қоғамда әлеуметтік желілер адамдардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Цифрлық білім беру ортасы жастарға әлеуметтік желілерде адал және жауапты болуды үйретуі тиіс

- **Кибербуллингпен күрес**: Әлеуметтік желілер мен онлайн платформаларда қорлау, теріс пікір айту және басқа да жағымсыз мінез-құлықтың кең таралуы – бұл әлемдік ауқымдағы мәселе. Осыған орай, оқушыларға кибербуллингтің зиянды салдарын түсіндіру және оны болдырмаудың жолдарын көрсету қажет.

- **Жеке ақпаратты қорғау**: Әлеуметтік желілерде өз өмірі туралы ақпаратты тарату кезінде жеке деректерді қорғау, жеке құпиялылықты сақтау мәселелері өте маңызды. Оқушыларды өз ақпаратының қауіпсіздігі мен интернетте жариялаған ақпараттарының салдары туралы ескерту керек.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу – тек білім беру процесінің ғана емес, қоғамның жалпы дамуының негізі болып табылады. Цифрлық технологиялар мен интернет кеңістігі бізге көптеген мүмкіндіктер ұсынса да, олармен бірге жауапкершілік пен этикалық мәселелерді де шешуді талап етеді. Оқушыларды әділ, жауапкершілігі мол, басқа адамдардың құқықтарын құрметтейтін азаматтар ретінде тәрбиелеу – бұл цифрлық білім беру ортасының ең маңызды міндеттерінің бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Селвин Н. (2016). Білім беру және технология: негізгі мәселелер мен пікірталастар. Лондон: Bloomsbury Publishing.
2. Бейтс А.В. (2019). Цифрлық дәуірде оқыту: оқыту мен білім беруді жобалау нұсқаулығы. Ванкувер: Tony Bates Associates.
3. Рейнгольд Г. (2012). Net Smart: онлайн кеңістікте табысты болу жолдары. Кембридж: MIT Press.
4. Флориди Л. (2013). Ақпараттық этика. Оксфорд: Oxford University Press.
5. ЮНЕСКО. (2021). Цифрлық білім беру және этика: саяси ұсынымдар. Париж: UNESCO Publishing.

UDC 37.013.42

ETHICAL DIMENSIONS OF DIGITAL LEARNING: FORMING HONEST AND RESPONSIBLE STUDENTS

Baiturssyn Gulnur Adambekkyzy
1-year student
Asset Kanzada Zhanabaikyzy
Master's degree in Philology, assistant
Sherkhan Murtaza International Taraz University
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Мақалада цифрлық білім беру ортасында адал әрі жауапты азаматтарды қалыптастырудың моральдық және этикалық аспектілері қарастырылады. Технологияның кеңінен қолданылуы студенттердің адамгершілік дамуына және жеке адалдығына қалай әсер ететіні талданады. Цифрлық этика, академиялық адалдық және құндылыққа негізделген оқыту заманауи ақпараттық қоғамда азаматтықты қалыптастырудың негізгі элементтері ретінде қарастырылады. Сондай-ақ мақалада моральдық білім беруді цифрлық педагогикаға кіріктірудің тиімді стратегиялары талқыланып, этикалық мінез-құлықты дәріптеудегі оқытушылардың шешуші рөлі атап өтіледі.

Кілт сөздер: цифрлық білім беру, академиялық адалдық, этика, моральдық құндылықтар, адалдық, цифрлық азаматтық, жауапкершілік.

Аннотация. В статье рассматриваются моральные и этические аспекты формирования честных и ответственных граждан в условиях цифровой образовательной среды. Анализируется влияние широкого использования технологий на моральное развитие и личную порядочность студентов. Цифровая этика, академическая честность и ценностно-ориентированное обучение рассматриваются как фундаментальные элементы формирования гражданственности в современном информационном обществе. Кроме того, обсуждаются эффективные стратегии интеграции нравственного воспитания в цифровую педагогику и подчеркивается ключевая роль преподавателей в продвижении этического поведения.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, этика, моральные ценности, честность, цифровое гражданство, ответственность.

The digital transformation of education has opened new opportunities for learning but has also introduced serious ethical and moral challenges. Modern education is not only about acquiring knowledge but about forming values and civic responsibility.[1]In the digital environment, where communication is often virtual and impersonal, the traditional bases of morality–trust, respect, and honesty – become difficult to preserve. The problem of academic dishonesty, plagiarism, and misuse of technology requires educators to rethink their approaches to moral education [1, p.30]. Education in the 21st century needs to prepare learners not only as professionals but also as ethical digital citizens. According to Zvereva, digital education should modernize traditional moral values to meet the demands of the technological era [2, p.74]. Therefore, fostering honesty in the digital environment is both a pedagogical and social necessity.

The aim of this paper is to identify the value-based and ethical dimensions of nurturing honest citizens in the context of digital education and to determine how institutions can integrate moral education into their digital frameworks effectively.

2. The Ethical and Value-Based Nature of Digital Education

Digitalization has deeply influenced how students learn and interact. Online courses, electronic communication, and artificial intelligence have become integral parts of modern universities. While these innovations facilitate learning, they also blur ethical boundaries. For instance, information availability and anonymity create a temptation to plagiarize or to exaggerate achievements.

According to Krasnova et al., digitalization must be accompanied by "moral modernization," meaning educators must consciously adapt timeless human values–honesty, responsibility, and respect–to digital realities [3, p.115]. Ethical education is no longer optional; it forms a core part of academic success in virtual spaces.

Digital ethics addresses moral dilemmas such as data privacy, online conduct, fairness in evaluation, and the use of AI-generated materials. Sopilko [1, p.38] emphasizes that digital communication transforms traditional human interaction: empathy and sincerity often decline when people communicate through screens. Therefore, developing moral sensitivity in virtual settings becomes essential for sustaining civic integrity.

In value-based education, honesty is not merely a rule enforced by the institution but a personal choice driven by conscience. To support this internal motivation, students should learn to reflect on their moral decisions. Ethical literacy thus becomes an educational competence as vital as digital literacy itself.

3. Forming Honest and Responsible Citizens in the Digital Environment

Honesty lies at the foundation of trust between students, teachers, and society. However, the rapid expansion of online learning and artificial intelligence tests this foundation. In digital education, integrity must be redefined to correspond to new realities.

Research by Syzdykbayeva et al. [4, p.80] found that the culture of online communication and digital etiquette directly affects academic ethics. When educational interaction is built on mutual respect and transparent communication, students internalize honesty as part of their identity. Conversely, when learning environments are competitive and dehumanized, the motivation to remain honest weakens.

Fostering honesty in the digital environment involves the integration of ethics into teaching, the example set by teachers, and the creation of institutional conditions supportive of moral behavior.

Firstly, ethics should be systematically incorporated into the content of every course. Students must explore not only professional standards but also the moral consequences of their digital actions. For example, discussing the ethics of AI writing tools, source attribution, or online privacy can turn abstract rules into meaningful reflection.

Secondly, the personality of the teacher remains the most powerful moral factor. As Dolozhevska observes, educators must act as mentors, showing by their conduct what integrity means in practice [5, p.11]. When teachers model honesty–respecting authorship, giving fair feedback, using digital platforms transparently–students imitate these behaviors in their own practices.

Thirdly, universities should create conditions that encourage honesty rather than simply punish misconduct. Technical tools like plagiarism detection and online proctoring work effectively only when combined with ethical understanding. Open-book formats, portfolio assessments, and collaborative tasks often promote more authentic engagement than rigid exams. Finally, the culture of digital citizenship must be cultivated through university policy and community initiatives. Participatory projects, digital volunteering, and online discussions about moral dilemmas help students recognize their responsibility toward the wider society. Ethical maturity develops through experience and reflection, not through rules alone.

4. Discussion

Digital technologies have created a paradox: while giving learners more control, they have also increased opportunities for moral shortcuts. True citizenship in the digital age requires moral awareness that goes beyond technical skill. According to Sopilko [1, p.45], digital ethics education should be adaptive and relational–it must teach empathy as much as logic.

Educators across the world agree that morality cannot be separated from learning. Zvereva [2, p.75] highlights that institutions where ethical discussions are integrated into academic life show stronger senses of responsibility among students. This confirms that value-based instruction is not an abstract philosophy but a measurable factor in educational quality.

In Kazakhstan and Central Asia, studies have shown that developing digital etiquette–such as respectful communication and understanding copyright – is crucial for building academic honesty [4, p.86]. When ethics becomes part of the habit of daily communication, students develop not only discipline but also empathy and civic consciousness.

Thus, ethical digital education requires the synergy of modern pedagogy, institutional support, and personal example. Teachers guide moral awareness; institutions ensure justice and transparency; and students internalize integrity through reflection and experience. Honesty becomes a shared social value rather than an imposed regulation.

The digital era has expanded the frontiers of education, but it has also placed moral responsibility on both educators and learners. Integrity, once safeguarded by direct human relationships, must now be cultivated in technologically mediated spaces.

To foster honest citizens, education must combine ethical principles with digital competence. Value-based teaching reinforces honesty, empathy, and responsibility as lifelong virtues. When these principles are embedded within the structure of digital education, they transform technology from a potential source of moral decay into a platform for ethical growth.

As Dolozhevska [5, p.13] asserts, academic integrity defines the soul of education. Without it, no amount of information can produce enlightened or honest citizens. By shaping integrity in digital learning environments today, we prepare a generation capable of moral leadership in tomorrow’s society.

List of literature:

1. Sopilko I. The Importance of Teaching Ethical Practices in Handling Electronic Communication and Digital Media.Journal of International Legal Communication, 17(2), 2025, pp. 29–51.
2. Zvereva E. Digital Ethics in Higher Education: Modernizing Moral Values for Effective Communication in Cyberspace. Online Journal of Communication and Media Technologies, 13(2), 2023. e202319.
3. Krasnova E.A., Kuzina S.I., Sagiryan I.G. New Academic Culture: Digital Ethics in Virtual Communication. Culture, Personality, Society in Conditions of Digitalization Conference, 2022, pp. 114–127.
4. Syzdykbayeva A., Abdigapbarova U., Aitenova E., Khassanova I. The Role of Network Culture and Digital Etiquette in Student Learning: A Systematic Review. Education and Science, 27(7), 2025, pp. 72–91.
5. Dolozhevska L.O. Digital Ethics and Academic Integrity in Higher Education. Academic Studies: Pedagogy Series, (2), 2025, pp. 9–14.

ӘОЖ 37.013:004

БАСТАУЫШ СЫНЫП САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ «АДАЛ АЗАМАТ» ҚҰНДЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

***Джаналиева Назерке Айтбаевна**, бастауыш сынып мұғалімі*
«Қосақ негізгі мектебі»
Қосақ ауылы, Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются возможности использования технологий искусственного интеллекта на уроках в начальной школе как средства формирования

ценности «Адал азамат» у учащихся. Показано, что использование цифровых интеллектуальных инструментов способствует развитию учебной мотивации, самостоятельности, академической честности и информационной культуры младших школьников. Особое внимание уделяется вопросам рационального использования искусственного интеллекта учащимися без списывания готовых ответов. Представлены практические примеры применения сервисов искусственного интеллекта на уроках и педагогические методы формирования ответственного отношения к их использованию.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальная школа, честный гражданин, академическая честность, цифровая грамотность, образовательный процесс.

Abstract. This article examines the use of artificial intelligence tools in primary school lessons as a means of developing the “Honest Citizen” value among students. The study shows that the integration of intelligent digital technologies into the learning process enhances students’ motivation, independence, academic integrity, and information culture. Special attention is paid to the rational use of artificial intelligence by learners without copying ready-made answers. Practical examples of applying artificial intelligence tools in classroom practice and pedagogical strategies for developing responsible use of digital assistants are presented.

Keywords: artificial intelligence, primary education, honest citizen, academic integrity, digital literacy, educational process.

Қазіргі білім беру жүйесінде жасанды интеллект технологияларын қолдану оқыту сапасын арттырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Жасанды интеллект оқушылардың оқу белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың дербес ойлау қабілетін дамытуға және ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді [4].

Бастауыш сынып – оқушы тұлғасының негізгі құндылықтары қалыптасатын кезең. Осы кезеңде «Адал азамат» құндылығын қалыптастыру ерекше маңызға ие. Бұл бағытта жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану оқушылардың жауапкершілігін, адалдығын және саналы цифрлық мінез-құлқын дамытуға ықпал етеді [7].

Сабақ барысында қолданылатын жасанды интеллект құралдары

Қазіргі мектеп тәжірибесінде бастауыш сынып сабақтарында жасанды интеллект элементтері бар бірнеше цифрлық құралдар тиімді қолданылып келеді. Олар оқу материалын түсіндіруді жеңілдетіп, сабақтың қызықты әрі нәтижелі өтуіне мүмкіндік береді [5].

Мысалы:

ChatGPT – мәтінді түсіндіру, тапсырмаларды қарапайым тілмен қайта жеткізу, шығармашылық тапсырмалар құрастыру үшін қолданылады.

Wordwall – интерактивті ойын тапсырмаларын ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

LearningApps – тақырыпты бекітуге арналған жаттығулар құрастыруға көмектеседі.

Kahoot – ойын форматында бағалау жұмыстарын өткізуге мүмкіндік береді.

Canva – көрнекі материалдар мен презентациялар дайындауда тиімді.

BilimLand – тақырыпты түсіндіру және бекіту кезеңінде қолданылатын цифрлық білім беру платформасы [8].

Бұл құралдар мұғалімнің уақытын үнемдеп, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

Жасанды интеллект мұғалім жұмысына қалай көмектеседі

Жасанды интеллект технологияларын қолдану мұғалім жұмысының тиімділігін арттырады:

– сабақ жоспарын жылдам құрастыруға

– сараланған тапсырмалар дайындауға

– көрнекі материалдар әзірлеуге

– жеке оқыту траекториясын ұйымдастыруға

– кері байланыс жүргізуге мүмкіндік береді [4]

Бұл өз кезегінде білім беру сапасының артуына ықпал етеді.

Оқушылардың жасанды интеллектті дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыру

Жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында оқушылардың дайын жауапты көшіруінің алдын алу маңызды педагогикалық міндеттердің бірі болып табылады. Сондықтан мұғалім оқушыларға жасанды интеллектті көмекші құрал ретінде пайдалануды үйретуі қажет [7].

Осы мақсатта келесі әдістер тиімді:

– тапсырманы орындағаннан кейін түсіндіруді талап ету
– алынған жауапты өз сөзімен жеткізу
– бірнеше жауапты салыстыру
– топтық талдау жұмыстарын ұйымдастыру
– рефлексия жүргізу

Мысалы, оқушы ChatGPT көмегімен алынған жауапты тек көшіріп жазбай, оны өз сөзімен түсіндіру арқылы тапсырманы орындайды. Бұл тәсіл сыни ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді [4]

Академиялық адалдықты сақтай отырып ЖИ қолдану жолдары

Сабақ барысында жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану үшін мұғалім келесі педагогикалық стратегияларды қолдана алады:

– шығармашылық тапсырмалар беру
– өмірмен байланысты жағдаяттық сұрақтар құрастыру
– жобалық жұмыстар ұйымдастыру
– ауызша қорғау жұмыстарын жүргізу
– цифрлық этика ережелерін түсіндіру

Бұл тәсілдер оқушылардың дайын ақпаратты көшіруінің алдын алып, олардың дербес ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді [7].

Қорытындылай келе, бастауыш сынып сабақтарында жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға, цифрлық мәдениетін дамытуға және академиялық адалдығын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект құралдарын дұрыс ұйымдастыру нәтижесінде оқушылар оларды дайын жауап көзі ретінде емес, білім алудың тиімді көмекшісі ретінде қолдануды үйренеді [4].

Бұл өз кезегінде «Адал азамат» құндылығын қалыптастырудың маңызды педагогикалық тетіктерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2022.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
3. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2018.
4. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. – Paris, 2019.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston, 2019.
6. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – London, 2018.
7. OECD. Artificial Intelligence in Education: A Review of the Literature. – Paris, 2021.
8. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.

ӘОЖ 37.013:57:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

***Усеинова Умит Токановна**, биология пәнінің мұғалімі*
«Болтай батыр атындағы шағын орталықты орта мектебі» КММ
Жамбыл обл., Т. Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются инновационные методы обучения биологии на основе технологий искусственного интеллекта. Особое внимание уделяется тому, что современные цифровые инструменты позволяют значительно повысить эффективность образовательного процесса и способствуют индивидуализации обучения учащихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, биология, образование, инновации, цифровые технологии, педагогика, виртуальная лаборатория, этика.

Abstract. The article examines innovative methods of teaching biology based on artificial intelligence technologies. It emphasizes that modern digital tools significantly improve the effectiveness of the educational process and support the individualization of student learning.

Keywords: artificial intelligence, biology education, innovation, digital technologies, pedagogy, virtual laboratory, ethics, adaptive learning.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы оқыту процесінің мазмұны мен әдістемесіне айтарлықтай өзгерістер енгізіп отыр. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру сапасын арттыруға және оқыту үдерісін дараландыруға мүмкіндік беретін маңызды құрал ретінде қалыптасуда [1].

Биология пәні – тірі табиғаттың құрылымы мен заңдылықтарын зерттейтін ғылым болғандықтан, оны оқытуда визуализация, модельдеу және эксперименттік әдістер ерекше маңызды орын алады. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект биологияны оқытуда жаңа инновациялық мүмкіндіктер ашатын тиімді құрал болып табылады.

Жасанды интеллект биология пәнін оқытуда көптеген жаңа әдістерді енгізуге мүмкіндік береді. Оның көмегімен күрделі биологиялық процестерді модельдеу, жасуша құрылымын визуализациялау және экожүйелердің динамикасын көрсетуге болады.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың оқу деңгейіне қарай бейімделген тапсырмалар ұсыну арқылы жеке оқыту процесін жүзеге асырады. Бұл әр оқушының білімді өз қарқынымен меңгеруіне мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект негізінде биологияны оқыту тек ақпарат берумен шектелмей, оқушылардың зерттеу мәдениетін қалыптастыруға бағытталған кешенді білім беру ортасын құрайды. Мұндай ортада оқушылар дайын білімді қабылдаушы ғана емес, сонымен қатар өз бетімен ізденіс жүргізетін белсенді зерттеуші тұлға ретінде қалыптасады. Бұл жағдай олардың оқу мотивациясын арттырып, биология пәніне деген қызығушылығын тұрақтандырады [2].

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың күрделі биологиялық құбылыстарды түсінуін жеңілдетеді, себебі микроскопиялық деңгейдегі процестерді визуализациялау арқылы олар жасуша ішіндегі немесе экожүйедегі өзгерістерді нақты әрі анық көре алады. Мұндай көрнекілік білімді ұзақ мерзімге есте сақтауға мүмкіндік береді және абстрактілі ойлау қабілетін дамытады.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың дербес оқу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді, себебі әрбір білім алушының оқу қарқыны мен деңгейіне сәйкес жеке тапсырмалар беріледі. Бұл әдіс оқу процесіндегі теңсіздікті азайтып, әр оқушының өз мүмкіндігіне сай даму жолын қамтамасыз етеді.

Жасанды интеллект негізіндегі платформалар оқушыларға виртуалды зертханаларда тәжірибе жасауға мүмкіндік береді, бұл әсіресе нақты зертханалық құралдар жетіспеген жағдайда өте тиімді.

Биологияны оқытуда жасанды интеллект бірнеше инновациялық әдістерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Олардың ішінде ең маңыздысы – виртуалды симуляциялар, адаптивті оқыту жүйелері және интерактивті цифрлық платформалар.

Виртуалды лабораториялар арқылы оқушылар тәжірибелерді қауіпсіз ортада жүргізе алады, ал адаптивті жүйелер олардың білім деңгейін автоматты түрде талдап, сәйкес тапсырмалар ұсынады.

Кесте 1 – Жасанды интеллект құралдары және мүмкіндіктері

Құралдар	Қолдану саласы	Нәтиже
Виртуалды лаборатория	Тәжірибе	Практикалық дағды
AI симуляциялар	Биопроцестер	Түсіну артады
Адаптивті жүйелер	Жеке оқыту	Даралау
Чат-ассистенттер	Түсіндіру	Қолдау

Жасанды интеллект биологияны оқытуда оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады және олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Бұл технологиялар оқушылардың тек теориялық білім алуымен шектелмей, практикалық дағдыларды меңгеруіне мүмкіндік береді [3].

Сонымен қатар мұғалім оқыту процесін басқарушы және бағыттаушы рөл атқарады.

Жасанды интеллектті қолданудағы негізгі этикалық мәселелердің бірі – ақпараттың дұрыстығы мен ғылыми негізділігі. Кейбір автоматтандырылған жүйелер қате мәлімет беруі мүмкін, сондықтан мұғалім оқушыларды ақпаратты тексеруге үйретуі қажет.

Сонымен қатар академиялық адалдықты сақтау және цифрлық ресурстарды дұрыс пайдалану маңызды болып табылады.

Сонымен бірге цифрлық білім беру ортасында оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру маңызды болып табылады, өйткені олар тек ақпаратты пайдаланып қана қоймай, оның сенімділігін бағалауды, ғылыми дерек пен жалған ақпаратты ажыратуды үйренуі тиіс. Бұл дағдылар қазіргі ақпараттық қоғамда аса қажет құзыреттердің бірі болып саналады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект биологияны оқыту процесін түбегейлі жаңғыртатын қуатты құрал ретінде қарастырылады және ол дұрыс педагогикалық бағытта қолданылған жағдайда білім сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың тұлғалық және интеллектуалдық дамуына да оң әсер етеді [4].

Мұғалім биологияны оқытуда жасанды интеллектті тиімді қолданудың негізгі ұйымдастырушысы болып табылады. Ол оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың зерттеу дағдыларын дамытуға бағыт береді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект биологияны оқытуда инновациялық әдістерді енгізуге мүмкіндік беретін маңызды құрал болып табылады. Ол оқу процесін тиімді, қызықты және ғылыми негізделген етеді.

Алайда бұл технологияны қолдану педагогикалық және этикалық талаптарға сай болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.
4. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.

ӘОЖ 37.013:7:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

***Ускенбаев Бакытжан Абдуалиевич**, көркем еңбек пәнінің мұғалімі*

«Болтай батыр атындағы шағын орталықты орта мектебі» КММ
Жамбыл обл., Т. Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются инновационные и этические методы обучения на уроках художественного труда с использованием технологий искусственного интеллекта. Особое внимание уделяется тому, что современные цифровые инструменты способствуют развитию творческих способностей учащихся и повышают эффективность образовательного процесса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, художественный труд, творчество, цифровое образование, педагогика, инновации, этика, креативность.

Abstract. The article explores innovative and ethical teaching methods in art and craft lessons using artificial intelligence technologies. It emphasizes that modern digital tools contribute to the development of students' creative abilities and improve the effectiveness of the educational process.

Keywords: artificial intelligence, art education, creativity, digital learning, pedagogy, innovation, ethics, visual arts.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Ақпараттық технологиялардың дамуы оқыту үдерісін жаңғыртып, жаңа педагогикалық әдістерді енгізуге мүмкіндік беріп отыр. Соның ішінде жасанды интеллект білім беру процесінде маңызды инновациялық құрал ретінде қалыптасуда [1].

Көркем еңбек пәні оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, эстетикалық талғамын және практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған маңызды пәндердің бірі болып табылады. Сондықтан бұл пәнде жасанды интеллектті қолдану оқушылардың шығармашылық әлеуетін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект негізінде көркем еңбек сабақтарын ұйымдастыру оқушылардың тек дайын үлгілерді қайталауына емес, өз бетінше шығармашылық шешім қабылдауына жағдай жасайды. Мұндай тәсіл оқушылардың жеке идеяларын дамытуға, оларды визуалды түрде жүзеге асыруға және нәтижені талдау арқылы жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл процесс шығармашылық ойлаудың жүйелі түрде дамуына ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушыларға әртүрлі көркемдік стильдерді салыстыруға, әлемдік дизайн үлгілерін зерттеуге және өз жұмыстарында қолдануға мүмкіндік береді. Бұл олардың эстетикалық талғамын кеңейтіп қана қоймай, мәдени танымын да тереңдетеді.

Көркем еңбек сабағында цифрлық құралдарды қолдану оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытудың тиімді жолы болып табылады, себебі 2D және 3D модельдеу арқылы олар нақты объектілерді алдын ала елестете алады. Бұл әсіресе күрделі композициялық жұмыстарды орындау кезінде маңызды рөл атқарады.

Жасанды интеллект шығармашылық процесті жеңілдетіп қана қоймай, сонымен қатар идея генерациялау кезеңінде оқушыларға қолдау көрсетеді, себебі жүйе әртүрлі нұсқалар ұсынып, оқушының таңдау жасау қабілетін дамытады. Бұл шығармашылық шешім қабылдау дағдыларын күшейтеді [2].

Дегенмен, цифрлық құралдардың шамадан тыс қолданылуы оқушылардың қолмен орындау дағдыларының әлсіреуіне әсер етуі мүмкін, сондықтан мұғалім теория мен практиканы тең ұстауға ерекше назар аударуы қажет. Тек технологияға сүйену шығармашылықтың табиғи дамуын шектеуі мүмкін.

Жасанды интеллект көркем еңбек сабағында оқушылардың шығармашылық жұмысын қолдайтын маңызды құрал болып табылады. Ол арқылы оқушылар өз идеяларын визуализациялап, түрлі дизайн нұсқаларын жасап, шығармашылық жобаларын дамыта алады.

ЖИ технологиялары оқушыларға түрлі стильдерді зерттеуге, композиция құруға және көркемдік шешім қабылдауға көмектеседі. Бұл олардың эстетикалық ойлау қабілетін дамытады.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың жеке шығармашылық траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді, себебі әр оқушы өз деңгейіне сәйкес тапсырмалар орындай алады.

Көркем еңбек пәнінде жасанды интеллект негізінде бірнеше инновациялық әдістер қолданылады. Олардың ішінде ең маңыздысы – генеративті дизайн, виртуалды шеберханалар және интерактивті оқыту платформалары.

Генеративті құралдар арқылы оқушылар өз шығармашылық идеяларын автоматты түрде визуалды бейнеге айналдыра алады. Бұл олардың қиялын дамытып, шығармашылық белсенділігін арттырады [3].

Жасанды интеллектті қолдануда этикалық мәселелер маңызды орын алады. Оқушылар авторлық құқықты сақтауды, дайын жұмыстарды көшірмеуді және цифрлық мәдениетті меңгеруді үйренуі тиіс.

Сонымен қатар жасанды интеллектті шамадан тыс қолдану шығармашылық дербестіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін, сондықтан мұғалім дұрыс бағыт беруі қажет.

Мұғалім көркем еңбек сабағында жасанды интеллектті дұрыс қолданудың негізгі ұйымдастырушысы болып табылады. Ол оқушылардың шығармашылық еркіндігін сақтай отырып, оларды бағыттауы қажет.

Осыған байланысты педагог көркем еңбек сабағында жасанды интеллектті тек көмекші құрал ретінде пайдаланып, негізгі шығармашылық жұмысты оқушының өз қолымен орындауына басымдық беруі тиіс. Бұл тәсіл оқушының еңбек дағдысын сақтап, оның дербестігін арттырады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект көркем еңбек пәнін оқытудың мазмұнын байытып қана қоймай, оны заманауи цифрлық шығармашылық кеңістікке айналдырады, бұл өз кезегінде оқушылардың болашақ кәсіби бағыт-бағдарын айқындауға да әсер етеді [4].

Қорытындылай келе, жасанды интеллект көркем еңбек пәнінде инновациялық және тиімді оқыту әдістерін енгізуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, оқу процесін қызықты етеді.

Дегенмен, оны қолдану әрқашан педагогикалық және этикалық қағидаларға негізделуі тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.
4. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.

ӘОЖ 37.013:78:004.8

МУЗЫКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІ ДАМЫТУ

***Жиенбаева Айнұр Сейсенбекқызы**, музыка пәнінің мұғалімі*
Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются возможности развития творческих способностей учащихся в процессе обучения музыке с использованием технологий искусственного интеллекта. Особое внимание уделяется тому, что современные цифровые инструменты открывают новые перспективы для музыкального образования и способствуют индивидуализации обучения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, музыка, образование, творчество, педагогика, цифровые технологии, инновации, музыкальное обучение.

Abstract. The article examines the development of students' creative abilities in music education through the use of artificial intelligence technologies. It emphasizes that modern digital tools open new perspectives for music education and support the individualization of learning.

Keywords: artificial intelligence, music education, creativity, pedagogy, digital technologies, innovation, musical learning, aesthetic development.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың қарқынды дамуымен сипатталады. Бұл өзгерістер барлық пәндерге, соның ішінде музыка пәніне де әсер етуде. Музыка – оқушылардың шығармашылық қабілетін, эмоционалдық интеллектін және эстетикалық талғамын дамытатын ерекше пән.

Жасанды интеллекттің дамуы музыкалық білім беруде жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Ол тек техникалық құрал ретінде емес, сонымен қатар шығармашылық процесті қолдайтын интеллектуалды жүйе ретінде қарастырылады [1].

Музыка пәнінде жасанды интеллектті қолдану оқушылардың шығармашылық ойлауын тек дамытуға ғана емес, сонымен қатар олардың музыкалық қиялын кеңейтуге де үлкен мүмкіндік береді, себебі интеллектуалды жүйелер әртүрлі жанрлар мен стильдерде әуендер ұсынып, оқушының идеяларын жаңа деңгейде қалыптастыруға жағдай жасайды.

Сонымен қатар жасанды интеллект музыкалық шығармаларды талдау барысында оқушыларға ырғақ, әуен, гармония сияқты негізгі элементтерді терең түсінуге көмектеседі, бұл олардың музыкалық сауаттылығын арттырып, теориялық білімді практикалық дағдымен ұштастыруына мүмкіндік береді.

Цифрлық музыкалық платформалар арқылы оқушылар өз шығармаларын жасап қана қоймай, оларды өңдеу, өзгерту және жетілдіру мүмкіндігіне ие болады, бұл шығармашылық процесті үздіксіз дамитын динамикалық әрекетке айналдырады.

Жасанды интеллект оқушылардың жеке қабілеттерін ескеріп, әрқайсысына жеке тапсырма ұсыну арқылы дифференциалды оқытуды жүзеге асырады, бұл әсіресе музыка пәнінде өте маңызды, себебі әр оқушының музыкалық қабылдауы мен қабілеті әртүрлі деңгейде болады [2].

Жасанды интеллект музыка сабағында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға үлкен ықпал етеді. Ол музыкалық шығармаларды талдау, әуен құрастыру және ырғақтық құрылымды түсіндіру сияқты процестерді жеңілдетеді.

ЖИ негізіндегі бағдарламалар оқушыларға өз әуендерін жасауға мүмкіндік береді, бұл олардың шығармашылық белсенділігін арттырады. Сонымен қатар виртуалды музыкалық аспаптар оқушылардың практикалық дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Музыка пәнін оқытуда жасанды интеллект бірнеше инновациялық әдістерді жүзеге асырады. Олардың ішінде ең маңыздысы – музыкалық генерация, адаптивті оқыту және интерактивті платформалар.

Генеративті жүйелер арқылы оқушылар өз музыкалық идеяларын нақты композицияға айналдыра алады, ал адаптивті жүйелер олардың деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынады.

Музыка сабағында жасанды интеллект оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытып, олардың музыкалық қабілеттерін жетілдіреді. Бұл технологиялар оқушыларға тек тыңдаушы емес, сонымен қатар автор болуға мүмкіндік береді.

Мұғалім оқыту процесінде бағыттаушы және шығармашылық процесті ұйымдастырушы рөлін атқарады [3].

Алайда технологияны шамадан тыс қолдану оқушының табиғи орындаушылық қабілетін әлсіретуі мүмкін, сондықтан мұғалім цифрлық құралдар мен дәстүрлі музыкалық тәжірибені үйлестіре отырып, оқыту процесін теңгерімді түрде ұйымдастыруы қажет.

Сонымен қатар жасанды интеллект арқылы жасалған музыкалық өнімдердің авторлық құқығы мәселесі де маңызды орын алады, себебі оқушылар өз шығармашылығын дамыту барысында дайын үлгілерді көшірмей, жеке идеяларын негізге алуы тиіс және бұл жерде мұғалімнің түсіндіру жұмысы шешуші рөл атқарады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект музыка пәнін оқытуда тек техникалық құрал емес, сонымен қатар шығармашылық серіктес ретінде қарастырылып, ол оқушының эстетикалық дамуына, эмоционалдық сезімталдығына және көркемдік талғамының қалыптасуына оң әсер етеді.

Жасанды интеллектті музыкада қолдану барысында авторлық құқық және шығармашылық адалдық мәселелері туындайды. Оқушылар дайын әуендерді көшірмей, өз идеяларын дамытуы қажет [4].

Сонымен қатар технологияға шамадан тыс тәуелділік шығармашылық дербестікті төмендетуі мүмкін.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект музыка пәнін оқытуда шығармашылық қабілеттерді дамытудың тиімді құралы болып табылады. Ол оқушылардың музыкалық ойлауын кеңейтіп, жаңа шығармашылық мүмкіндіктер ашады.

Дегенмен бұл технология педагогикалық және этикалық қағидаларға сәйкес қолданылуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.
4. Sloboda J. The Musical Mind. Oxford University Press, 2005.

ӘОЖ 37.034:004.8:159.9

ӘДІСТЕМЕЛІК ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ НЕГІЗІНДЕ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ

***Миятова Гульзира Шаткалкызы**, әдіскер*
***Асилина Шолпан Бидаулетовна**, педагог-психолог*
«Балдәурен» балабақшасы МКҚК
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются методические и психологические основы воспитания честного гражданина в условиях цифровой образовательной среды. Особое внимание уделяется роли методиста и педагога-психолога в формировании ценностных ориентиров, академической честности и цифровой культуры учащихся.

Ключевые слова: цифровое образование, академическая честность, воспитание, педагог-психолог, методист, ценности, этика, цифровая культура.

Abstract. The article examines the methodological and psychological foundations of educating an honest citizen in a digital learning environment. Special attention is given to the role of methodologists and educational psychologists in shaping value orientations, academic integrity, and digital culture among students.

Keywords: digital education, academic integrity, upbringing, educational psychologist, methodologist, values, ethics, digital culture.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Цифрлық білім беру ортасы оқушыларға ақпаратқа жылдам қол жеткізу мүмкіндігін берсе де, сонымен қатар жаңа этикалық және құндылықтық мәселелерді де туындатып отыр [1].

Осы жағдайда адал азамат тәрбиелеу – тек педагогикалық міндет емес, сонымен қатар психологиялық және әдістемелік қолдауды қажет ететін кешенді процесс болып табылады. Әдіскер мен педагог-психологтың бірлескен жұмысы оқушылардың тұлғалық дамуын дұрыс бағыттауға мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу тек тәртіптік талаптарды орындаумен шектелмей, оқушының ішкі моральдық жауапкершілігін қалыптастыруға бағытталуы тиіс, себебі сыртқы бақылау емес, ішкі құндылықтар ғана тұрақты мінез-құлықтың негізі бола алады.

Сонымен қатар білім беру процесінде цифрлық құралдарды қолдану оқушылардың ақпаратты тез қабылдауына мүмкіндік бергенімен, олардың терең ойлау қабілетіне әсер етуі мүмкін, сондықтан мұғалімдер мен мамандар оқыту барысында сыни ойлауды дамытуға ерекше көңіл бөлуі қажет.

Педагогикалық тәжірибеде байқалатынындай, оқушылар цифрлық ортада дайын жауаптарға жиі сүйенеді, бұл олардың зерттеушілік дағдыларының әлсіреуіне әкелуі мүмкін, сондықтан тапсырмалар шығармашылық және талдамалық сипатта құрылуы тиіс.

Цифрлық ортада ақпараттың қолжетімділігі жоғары болғандықтан, оқушылар дайын ақпаратты пайдалану арқылы өз бетімен ойлау қабілетін төмендетіп алуы мүмкін. Бұл академиялық адалдықтың бұзылуына әкелетін негізгі факторлардың бірі болып саналады [2].

Педагог-психологтың қолдауы оқушылардың ішкі мотивациясын күшейтіп, олардың оқу үдерісіне деген жауапкершілік сезімін арттыруға ықпал етеді, бұл әсіресе цифрлық ортада маңызды рөл атқарады.

Әдіскердің әдістемелік ұсыныстары оқу процесін жүйелі түрде ұйымдастыруға мүмкіндік беріп, мұғалімдерге цифрлық технологияларды тек құрал ретінде емес, тәрбиелік мақсатқа бағытталған педагогикалық ресурс ретінде қолдануға жол ашады.

Адал азамат қалыптастыруда рефлексиялық жұмыс ерекше маңызға ие, себебі оқушы өз әрекетін бағалау арқылы өзінің оқу процесіндегі рөлін түсініп, жауапкершілік деңгейін арттыра алады.

Жалпы алғанда, цифрлық білім беру ортасы дұрыс ұйымдастырылған жағдайда оқушылардың тек білімдік деңгейін емес, сонымен қатар олардың моральдық және этикалық құндылықтарын дамытуға да үлкен мүмкіндік береді.

Оқушылардың бір бөлігі тапсырмаларды орындауда көшіріп алу немесе жасанды интеллектке толық сүйену сияқты әрекеттерге бейімделіп барады, бұл олардың оқу мотивациясын төмендетеді.

Педагог-психолог цифрлық ортада оқушылардың эмоционалдық жағдайын, мотивациясын және мінез-құлық ерекшеліктерін зерттей отырып, олардың тұлғалық дамуын қолдайды.

Ол оқушылардың цифрлық тәуелділігін алдын алу, ішкі жауапкершілікті қалыптастыру және адалдық құндылықтарын дамыту бағытында жұмыс жүргізеді.

Сонымен қатар психологиялық тренингтер, рефлексиялық тапсырмалар және мотивациялық жұмыстар арқылы оқушылардың ішкі құндылық жүйесін нығайтады [3].

Әдіскер оқу-тәрбие процесінде құндылыққа негізделген оқыту моделін енгізуге жауапты болып табылады. Ол мұғалімдерге цифрлық ресурстарды дұрыс пайдалану бойынша әдістемелік ұсыныстар береді.

Сонымен қатар әдіскер оқу бағдарламаларына академиялық адалдық, цифрлық мәдениет және этикалық мінез-құлық сияқты компоненттерді енгізуге ықпал етеді.

КЕСТЕ 1 – МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР

Мәселе	Себеп	Шешу жолы
Көшіріп алу	Дайын ақпарат көп	Шығармашылық тапсырмалар
Тәуелділік	Цифрлық құралдар	Шектеулі қолдану
Мотивация төмен	Қызығушылық аз	Интерактив әдістер
Сыни ойлау әлсіз	Дайын жауап	Зерттеу жұмыстары

Адал азамат тәрбиелеу жүйелі, ұзақ мерзімді және кешенді процесс болып табылады. Бұл үдеріс тек мектеппен шектелмей, ата-ана, мұғалім, әдіскер және психологтың бірлескен әрекетін талап етеді [4].

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу – күрделі әрі көпқырлы процесс болып табылады. Бұл үдерісте әдіскер мен педагог-психологтың үйлесімді жұмысы шешуші рөл атқарады.

Цифрлық технологиялар дұрыс бағытта қолданылған жағдайда ғана оқушылардың адамгершілік, жауапкершілік және адалдық қасиеттерін дамытуға оң әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Digital Ethics in Education. Paris, 2022.
2. Selwyn N. Education and Technology. London, 2020.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.
4. OECD. Students and Digital Learning. Paris, 2021.

ӘОЖ 37.034:004.8

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТӘРБИЕШІНІҢ РӨЛІ: АДАЛДЫҚ ПЕН ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

***Косыбаева Раушан Ескермесовна**, тәрбиеші*
№1 бөбекжай бақшасы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается роль воспитателя в формировании ценностей и академической честности в условиях цифровой образовательной среды. Особое внимание уделяется влиянию цифровых технологий на нравственное развитие учащихся и необходимости педагогического сопровождения воспитательного процесса.

Ключевые слова: цифровое образование, воспитатель, ценности, этика, академическая честность, цифровая культура, воспитание, личность.

Abstract. The article examines the role of the educator in shaping values and academic integrity in a digital educational environment. Special attention is given to the impact of digital technologies on students' moral development and the need for pedagogical support.

Keywords: digital education, educator, values, ethics, academic integrity, digital culture, upbringing, personality development.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында дамып келеді, бұл тәрбие процесіне де жаңа талаптар қояды. Цифрлық білім беру ортасы балаларға үлкен ақпараттық мүмкіндік бергенімен, олардың құндылықтық бағдарларына да айтарлықтай әсер етеді.

Осы жағдайда тәрбиешінің рөлі ерекше маңызға ие болады, себебі ол баланың тек білім алуын емес, сонымен қатар оның адамгершілік, этикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етеді [1].

Цифрлық ортада балалар ақпаратты тез қабылдайды, бірақ оны терең талдау дағдылары әрдайым жеткілікті деңгейде дамымаған болуы мүмкін. Бұл жағдай олардың дайын ақпаратқа сүйенуіне және өз бетінше ойлау қабілетінің әлсіреуіне әкеледі.

Цифрлық білім беру жағдайында тәрбиеші тек бақылаушы немесе бағыттаушы емес, сонымен қатар баланың ішкі әлемін түсінетін, оның цифрлық кеңістіктегі мінез-құлқын дұрыс арнаға бұра алатын маңызды тұлға болып табылады, себебі қазіргі бала тек ақпарат тұтынушы емес, сонымен қатар ақпарат өндіруші де болып отыр.

Сонымен қатар цифрлық ортада тәрбиелік процестің ерекшелігі – баланың эмоциялық және моральдық дамуы виртуалды кеңістікпен тығыз байланыста болуында, сондықтан тәрбиеші әр баланың онлайн және офлайн мінез-құлқының үйлесімді дамуына назар аударуы қажет.

Балалардың цифрлық кеңістіктегі белсенділігі артқан сайын олардың шешім қабылдау дағдылары да күрделене түседі, сондықтан адалдық пен жауапкершілік сияқты құндылықтар күнделікті оқу әрекетінде жүйелі түрде қалыптастырылуы тиіс.

Сонымен қатар интернет кеңістігінде ақпараттың көптігі обалалардың құндылықтық бағдарын дұрыс қалыптастыруға қиындық туғызады.

Тәрбиеші балалардың мінез-құлқын қалыптастыруда негізгі тұлға болып табылады. Ол балаларға адалдық, жауапкершілік және еңбекқорлық сияқты құндылықтарды сіңіруге тікелей ықпал етеді.

Сонымен қатар тәрбиеші балалардың цифрлық құралдарды дұрыс пайдалануын қадағалап, олардың этикалық мінез-құлқын қалыптастыруға жағдай жасайды.

Адалдық – бала тұлғасының негізгі моральдық қасиеттерінің бірі. Цифрлық ортада бұл қасиетті сақтау ерекше маңызды, себебі ақпаратты көшіру және дайын жауаптарды пайдалану жиі кездеседі.

Сондықтан тәрбие үдерісінде балалардың ішкі жауапкершілігін дамытуға бағытталған жұмыстар жүргізілуі тиіс.

Тәрбие процесінде қолданылатын цифрлық құралдар тек ақпарат беру үшін емес, сонымен қатар баланы ойлануға, талдауға және өз пікірін дәлелдеуге үйретететін құрал ретінде қарастырылуы тиіс, бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытуға тікелей ықпал етеді [2].

Сонымен бірге тәрбиеші балалардың цифрлық ортадағы мінез-құлқын бақылап қана қоймай, олардың ішкі мотивациясын оятуға бағытталған психологиялық қолдау көрсету арқылы олардың өзіндік жауапкершілік сезімін күшейтеді.

Қазіргі таңда адал азамат тәрбиелеу тек тәртіптік талаптарды орындаумен шектелмей, ол баланың ішкі құндылықтар жүйесін қалыптастыруға негізделген ұзақ мерзімді педагогикалық процесс болып табылады, бұл процесс үздіксіз бақылау мен қолдауды қажет етеді.

Жалпы алғанда, цифрлық білім беру ортасы тәрбие жұмысының мазмұнын күрделендіргенімен, сонымен бірге жаңа мүмкіндіктер де ашады, себебі технологиялар арқылы баланың құндылықтық дамуын интерактивті және қызықты формада жүзеге асыруға болады.

Тәрбиеші цифрлық технологияларды пайдалана отырып, интерактивті әдістерді қолдануы тиіс. Ойын технологиялары, топтық жұмыстар және жобалық оқыту балалардың белсенділігін арттырады [3].

Сонымен қатар рефлексиялық тапсырмалар балалардың өз әрекетін бағалауына мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру жағдайында тәрбиешінің рөлі ерекше маңызды болып табылады. Ол тек тәрбие беруші емес, сонымен қатар баланың тұлғалық дамуын бағыттаушы негізгі тұлға ретінде қызмет атқарады.

Цифрлық технологиялар дұрыс қолданылған жағдайда ғана балалардың адалдық, жауапкершілік және адамгершілік қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:
1. UNESCO. Digital Education and Ethics. Paris, 2022.
2. Selwyn N. Education and Technology. London, 2020.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.

ӘОЖ 373.21.025

«ЦИФРЛЫ ҚАУІПСІЗ МЕКТЕП – СЕНІМДІ ОРТА» МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ КӨРІНІСІ

***Спанкулова Айжан Рысказыевна**, мектеп директоры*
***Демесинова Сағынкуль Демесиновна**, директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары*
Тұрар Рысқұлов атындағы №20 жалпы орта білім беретін мектебі
Жамбыл обл., Меркі ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема школьного буллинга и его проявления в цифровой среде. Анализируются виды, причины и последствия кибербуллинга, а также его влияние на психологическое состояние учащихся. Особое внимание уделяется значению формирования «цифровой безопасной школы» и предлагаются основные меры по созданию безопасной и доверительной образовательной среды.

Ключевые слова: травля, кибертравля, цифровая безопасность, школа, безопасная среда, безопасность учащихся, психологическое давление, безопасность в интернете, социальные сети, образование, отношения между учениками, психологическая поддержка, роль родителей, школьный психолог, цифровая грамотность, профилактика травли.

Abstract. This article examines the issue of school bullying and its manifestations in the digital environment. It analyzes the types, causes, and consequences of cyberbullying, as well as its impact on students' psychological well-being. Special attention is given to the importance of building a "digitally safe school," and key measures for creating a secure and supportive educational environment are proposed.

Keywords: bullying, cyberbullying, digital safety, school, safe environment, student safety, psychological pressure, online safety, social media, education, relationships between students, psychological support, the role of parents, school psychologist, digital literacy, bullying prevention.

Адам баласымен бірге жасасып,бірге өмір сүріп келе жатқан қоғамның қажетті және тұрақты міндеттерінің бірі –тәрбие.

Қоғам өміріндегі қазіргі өзгерістер , жаңа статегиялық бағыт-бағдарлар, қоғамның ашықтығы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы – осының бәрі білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертіп, білімнің қоғамды қайта жаңғыртуға қосар үлесін арттыруда.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі тек академиялық білім берумен шектелмей, оқушылардың қауіпсіз әрі қолайлы ортада дамуын қамтамасыз етуді басты мақсаттардың бірі ретінде қарастырады. Соның ішінде «цифрлы қауіпсіз мектеп» ұғымы ерекше маңызға ие болып отыр. Себебі цифрландыру дәуірінде балалардың өмірі тек мектеп қабырғасымен ғана емес, интернет кеңістігімен де тығыз байланысты. Осыған орай, мектептегі буллинг мәселесі енді тек дәстүрлі ортада ғана емес, цифрлық кеңістікте де көрініс табуда.Буллинг – бұл бір оқушының немесе топтың басқа бір оқушыға жүйелі түрде қысым көрсетуі, қорлауы, мазақтауы немесе психологиялық, кейде физикалық зиян келтіруі. Мұндай әрекеттер баланың психологиялық жағдайына кері әсер етіп, оның өзін-өзі бағалауына, оқу

үлгеріміне және жалпы өмір сапасына ықпал етеді. Ақпараттық технологиялардың дамуы буллингтің жаңа түрін – кибербуллингті туындатты.

Кибербуллинг – бұл әлеуметтік желілер, мессенджерлер, онлайн ойындар немесе басқа да цифрлық платформалар арқылы жасалатын қысым көрсету түрі. Оның негізгі көріністеріне мыналар жатады: Әлеуметтік желілерде қорлайтын пікірлер жазу, жалған ақпарат тарату, біреудің жеке фотосуреттерін рұқсатсыз жариялау, Қорқыту немесе бопсалау хабарламаларын жіберу, топтық чаттардан әдейі шығарып тастау немесе елемеу [1].

Кибербуллингтің ерекшелігі – оның шексіз аудиторияға таралу мүмкіндігі және тәулік бойы жалғасуы. Бұл жағдай баланың психологиялық қысымын бірнеше есе арттырады.

Мектептегі буллингтің себептері. Буллингтің пайда болуына түрлі факторлар әсер етеді:

- Отбасындағы тәрбиенің жеткіліксіздігі;
- Эмпатияның төмен деңгейі;
- Өз-өзін көрсетуге деген агрессивті қажеттілік;
- Әлеуметтік теңсіздік немесе ерекшелік (сырт келбет, киім, үлгерім);
- Мұғалімдер мен ата-аналардың бақылауының әлсіздігі.

Салдары

- Буллингтің салдары өте ауыр болуы мүмкін:
- Депрессия, күйзеліс, жалғыздық сезімі;
- Оқуға деген қызығушылықтың төмендеуі;
- Қорқыныш пен мазасыздық;
- Кей жағдайда суицидтік ойлардың пайда болуы.

Цифрлы қауіпсіз мектеп қалыптастыру жолдары. Мектепте қауіпсіз орта құру үшін кешенді шаралар қажет:

1. *Білім беру және түсіндіру жұмыстары* – оқушыларға буллинг пен кибербуллингтің зияны туралы жүйелі түрде ақпарат беру;
2. *Психологиялық қолдау* – мектеп психологтарының белсенді жұмысы;
3. *Цифрлық сауаттылықты арттыру* – оқушыларға интернеттегі қауіпсіздік ережелерін үйрету;
4. *Ата-аналармен жұмыс* – ата-аналарды баланың онлайн өміріне бейжай қарамауға шақыру;
5. *Ашық коммуникация* – оқушылар өз мәселесін қорықпай жеткізе алатын сенімді орта қалыптастыру;
6. *Ережелер мен жауапкершілік* – мектеп ішінде нақты тәртіп пен жауапкершілік жүйесін енгізу.

Буллинг (қорлау, қысым көрсету) оқушының психологиялық, әлеуметтік және кейде физикалық денсаулығына ауыр әсер етеді. Оның негізгі зардаптары төмендегідей:

1. Психологиялық зардаптар: күйзеліс (стресс), үрей, қорқыныш сезімі, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі, депрессияға ұшырау, ұйқының бұзылуы, ашушаңдық

2. Оқу үлгеріміне әсері: сабаққа қызығушылықтың төмендеуі, назардың шашырауы, тБағаның төмендеуі, мектепке барудан қашу

3. Әлеуметтік салдары: достармен қарым-қатынастың үзілуі, жалғыздық сезімі, қоғамнан оқшаулану

4. Физикалық салдары: Бас ауруы, асқазанның ауыруы сияқты психосоматикалық белгілер, тәбеттің төмендеуі немесе артуы, кейде нақты дене жарақаттары (физикалық буллинг кезінде)

5. Ұзақ мерзімді әсері: өзін-өзі дамытуға сенімсіздік, ересек өмірде де әлеуметтік қорқыныштың сақталуы, ауыр жағдайларда өз-өзіне зиян келтіру ойларының пайда болуы.

Буллинг орын алған жағдайдағы ата-аналарға кеңес. Егер балаңыз буллингке (қорлау, мазақтау, қысым көру) ұшыраса, ата-ананың дұрыс әрекеті өте маңызды. Төмендегі кеңестер көмектеседі:

1. Баланы тыңдау және қолдау

- Ең алдымен баланың сөзін бөлмей тыңдаңыз
- «Өзің кінәлісің» деп айыптамаңыз
- Оның сезімін түсініп, қолдау көрсетіңіз
- Балаға сенетініңізді анық білдіріңіз

2. Сабыр сақтау

- Ашуға берілмеу және жағдайды ушықтырмау
- Баланың өзіне сенімін жоғалтпауға көмектесу

3. Ақпарат жинау

- Буллинг қай жерде, кім тарапынан болғанын нақтылау
- Дәлелдер болса (хат, хабарлама, скриншот) сақтап қою

4. Мектеппен байланыс орнату

- Сынып жетекшімен немесе мектеп әкімшілігімен сөйлесу
- Психологпен бірлесіп шешім іздеу
- Мәселені ресми түрде хабарлау

5. Баланы қорғау және қауіпсіздігін қамтамасыз ету

- Қажет болса, уақытша шаралар қолдану (сыныпты ауыстыру, бақылауды күшейту)
- Интернеттегі қауіп болса, әлеуметтік желі қауіпсіздігін реттеу

6. Психологиялық қолдау

- Баланың өз-өзіне сенімін арттыру
- Қажет жағдайда психолог немесе маман көмегіне жүгіну
- Баламен жиі сөйлесіп, жалғыз қалдырмау

7. Дағдыларды үйрету

- «Жоқ» деп айтуға үйрету
- Қауіпті жағдайдан қалай шығу керегін түсіндіру
- Сенімді достар ортасын қалыптастыруға көмектесу

Бұл мақалада мектептегі буллинг мәселесі және оның қазіргі цифрлық ортадағы көрінісі қарастырылады. Буллингтің оқушылардың психологиялық жағдайына тигізетін кері әсері, сондай-ақ кибербуллингтің ерекшеліктері мен таралу жолдары талданады. Сонымен қатар, «цифрлы қауіпсіз мектеп» ұғымының маңызы ашылып, білім беру ұйымдарында қауіпсіз әрі сенімді орта қалыптастырудың негізгі жолдары ұсынылады. Мақала оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыру, ата-аналар мен мұғалімдердің жауапкершілігін күшейту және буллингтің алдын алу шараларын жетілдіру қажеттігін көрсетеді.

Қазіргі таңда мектеп тек білім беретін орын ғана емес, әр баланың өзін қауіпсіз сезінуі тиіс орта болып табылады. Алайда бүгінгі білім беру жүйесінде көзге бірден байқала бермейтін, бірақ салдары ауыр әлеуметтік мәселе бар. Ол – буллинг.

Сондықтан біз буллингтің салдарымен емес, оның *алдын алу жолдарын* жүйелі түрде қарастыруды мақсат еттік. Осыған байланысты біз 5-11 сынып оқушыларынан анонимді сауалнама жүргіздік. Сауалнама анонимді болғандықтан, сынып жетекшісі арқылы оқушылардың чатында жүргізілді.

Жүргізілген мектепішілік сауалнама нәтижесінде оқушылардың едәуір бөлігі буллинг белгілерін көрсе де, оны хабарлауға қорқатыны ішінара оқушылар қорлау мен кемсітушілікке ұшырағанын мұғалімге, ата-анасына айтпайтыны анықталды.

Буллинг – бұл тек бір баланың екіншісіне жасаған қысымы емес. Бұл – баланың психологиялық күйіне, оқу үлгеріміне және болашақ тұлғалық дамуына тікелей әсер ететін күрделі әлеуметтік проблема.

Зерттеулерге сүйенсек, Ал ата-аналардың басым бөлігі баласының ішкі жан дүниесінде не болып жатқанынан бейхабар қалады. Ал ата-аналар көбіне баласының

үлгерімі мен бағасына ғана мән береді. Бұл жағдай мектеп–ата-ана–оқушы арасындағы байланыстың әлсіздігін көрсетеді. Осындай алшақтық буллингтің жасырын түрде жалғасуына мүмкіндік береді.

Буллинг – бір күндік мәселе емес.Ол – үнсіз қалғанда күшейетін қауіп. Біздің жобамыз – баланы қорғау, есту және қолдау мәдениетін қалыптастыруға бағытталған нақты қадам. SafeSchool – қауіпсіз мектеп, қорғалған бала, сенімді болашақ.

«Цифрлы қауіпсіз мектеп – сенімді орта» қалыптастыру – бұл тек мұғалімдердің ғана емес, ата-аналар мен қоғамның ортақ міндеті. Буллинг пен кибербуллингтің алдын алу үшін әрбір балаға құрметпен қарап, оның пікірін тыңдап, қауіпсіз орта құруға атсалысуымыз қажет. Тек сонда ғана біз болашақ ұрпақтың дені сау, саналы және жауапты азамат болып қалыптасуына ықпал ете аламыз [2].

Әдебиеттер тізімі:

1. 12 жылдық білім беруге көшу жағдайында білім ұйымдары басшыларының кәсіби құзырлығын дамыту /Ахметова Г.К., Самсаев И.М., Семченко А.А., Тауирбекова С.Ж., Жақсылыққызы К./Алматы, 2011жыл, 278-бет.
2. Буллинг және оның алдын алу жолдары (қолданбалы курс) /Танирбергенова Д.Т. Алматы, 2021жыл, 4-бет

ӘОЖ 37.016:811.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА АДАЛДЫҚ ПЕН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Койшиманова Жазира Бейсеналиевна
ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-сарапшы
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются ценностные и этические проблемы формирования честного гражданина в условиях цифровой образовательной среды. Особое внимание уделяется роли английского языка как инструмента межкультурной коммуникации и формирования нравственных качеств личности. Анализируются вопросы академической честности, цифровой культуры и ответственного поведения обучающихся в цифровом пространстве. Рассматриваются современные педагогические подходы и инновационные методы, способствующие развитию критического мышления и ценностных ориентиров учащихся. Автор подчеркивает значимость комплексного подхода к воспитанию личности в условиях цифровизации образования.

Ключевые слова: цифровое образование, честный гражданин, этика, ценности, английский язык, академическая честность, цифровая культура, инновационные методы.

Abstract. This article examines the value-based and ethical issues of fostering an honest citizen in the context of a digital educational environment. Special attention is given to the role of the English language as a tool for intercultural communication and the development of moral values. The study highlights issues of academic integrity, digital culture, and responsible behavior in online learning environments. It also explores modern pedagogical approaches and innovative methods that support the development of critical thinking and value orientations among students. The author emphasizes the importance of a comprehensive approach to personality development in the era of digitalization in education.

Keywords: digital education, honest citizen, ethics, values, English language, academic integrity, digital culture, innovative methods.

Қазіргі жаһандану дәуірінде цифрлық технологиялар білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Цифрлық білім беру ортасы оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, олардың әлемдік ақпараттық кеңістікке еркін енуіне мүмкіндік береді. Әсіресе ағылшын тілі пәні осы процесте ерекше орын алады, себебі ол халықаралық коммуникацияның негізгі құралы болып табылады.

Сонымен қатар, білім беру тек академиялық білім берумен шектелмей, тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруды да көздейді. Осы тұрғыда адал азамат тәрбиелеу мәселесі өзекті болып отыр. Цифрлық ортада білім алушылардың мінез-құлқы, ақпаратты пайдалану мәдениеті және академиялық адалдық қағидаларын сақтау деңгейі маңызды рөл атқарады.

Цифрлық білім беру ортасы – бұл ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы ұйымдастырылған оқу кеңістігі. Оның құрамына онлайн платформалар, электрондық ресурстар, виртуалды сыныптар және цифрлық бағалау жүйелері кіреді. Бұл орта оқушыларға білімді кез келген уақытта және кез келген жерде алуға мүмкіндік береді [1].

Ағылшын тілі пәнінде цифрлық технологияларды қолдану тыңдалым, оқылым, жазылым және айтылым дағдыларын дамытуға тиімді ықпал етеді. Онлайн ресурстар арқылы оқушылар шынайы тілдік ортаға еніп, өз білімдерін практикада қолдана алады. Дегенмен, мұндай мүмкіндіктермен қатар, цифрлық орта белгілі бір тәуекелдерді де алып келеді.

Адал азамат – бұл моральдық құндылықтарды сақтайтын, жауапкершілігі жоғары, әділ және саналы тұлға. Білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі – осындай тұлғаны қалыптастыру. Цифрлық дәуірде бұл міндет одан да күрделене түсуде.

Ағылшын тілі сабақтарында оқушылар тек тіл үйреніп қана қоймай, сонымен қатар мәдениетаралық коммуникацияға үйренеді. Бұл олардың басқа халықтарға деген құрметін арттырып, толеранттылық пен ашықтық сияқты құндылықтарды қалыптастырады. Осы арқылы адал азамат тәрбиелеудің негізі қаланады.

Цифрлық білім беру ортасында ең өзекті мәселелердің бірі – академиялық адалдық. Интернет ресурстарының кең қолжетімділігі кейбір оқушылардың дайын материалдарды көшіріп алуына (плагиат) әкелуі мүмкін. Бұл олардың білім сапасына кері әсерін тигізеді.

Ағылшын тілі пәнінде эссе, мәтін жазу және жобалық жұмыстар көп болғандықтан, академиялық адалдық мәселесі ерекше маңызды. Мұғалімдер оқушыларға дереккөздерді дұрыс пайдалану, дәйексөз келтіру және өз ойын еркін жеткізу дағдыларын үйретуі тиіс.

Цифрлық білім беру ортасында оқушылардың құндылықтық бағдарларын қалыптастыру маңызды. Бұл олардың тек білімді ғана емес, сонымен қатар этикалық нормаларды сақтайтын тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді [2].

Ағылшын тілі сабақтарында түрлі тақырыптар арқылы (мысалы, мәдениет, қоғам, технология) оқушылардың сыни ойлау қабілеті дамиды. Олар әртүрлі көзқарастарды талдап, өз пікірін дәлелдеуге үйренеді. Бұл процесте әділдік, құрмет және жауапкершілік сияқты құндылықтар қалыптасады.

Цифрлық білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі айтарлықтай өзгеруде. Ол тек білім беруші емес, сонымен қатар бағыттаушы, кеңесші және тәрбиеші қызметін атқарады. Мұғалім оқушыларға цифрлық құралдарды дұрыс пайдалану мен этикалық нормаларды сақтау жолдарын үйретуі тиіс.

Ағылшын тілі мұғалімі оқушылардың тілдік дағдыларымен қатар, олардың мәдени және моральдық дамуына да ықпал етеді. Ол сабақ барысында түрлі интерактивті әдістерді қолданып, оқушылардың белсенділігін арттыра алады.

Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу үшін инновациялық әдістерді қолдану қажет. Мысалы, жобалық оқыту, кейс-стади, пікірталас және онлайн коллаборация әдістері тиімді болып табылады.

Ағылшын тілі сабақтарында оқушылар халықаралық тақырыптарда жобалар жасап, өз ойларын ағылшын тілінде жеткізеді. Бұл олардың тілдік дағдыларын дамытып қана қоймай, жаһандық мәселелерге деген көзқарасын қалыптастырады.

Цифрлық білім беру ортасында бірқатар қиындықтар бар. Олардың қатарына интернетке тәуелділік, ақпараттың көптігі, жалған ақпарат мәселесі және академиялық адалдықтың бұзылуы жатады [3].

Бұл мәселелерді шешу үшін білім беру ұйымдары нақты ережелер мен саясаттарды енгізуі қажет. Сонымен қатар, оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыру маңызды. Мұғалімдер мен ата-аналар да бұл процеске белсенді қатысуы тиіс.

Болашақта цифрлық білім беру одан әрі дамып, жаңа мүмкіндіктерге жол ашады. Жасанды интеллект, виртуалды шындық және басқа да технологиялар білім беру процесін жаңа деңгейге көтереді.

Ағылшын тілі пәні бұл процесте маңызды рөл атқара береді, себебі ол халықаралық білім мен ақпаратқа қол жеткізудің негізгі құралы болып табылады. Сондықтан бұл пән арқылы оқушыларды тек білімді емес, сонымен қатар адал әрі жауапты азамат ретінде тәрбиелеу мүмкіндігі зор.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасы қазіргі қоғам талаптарына сай білім алудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Ол оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтіп қана қоймай, олардың тұлғалық дамуына да әсер етеді. Алайда бұл процесте құндылықтық және этикалық мәселелерді ескермеу мүмкін емес [4].

Адал азамат тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Цифрлық ортада бұл міндетті жүзеге асыру үшін академиялық адалдық, жауапкершілік, құрмет және әділдік сияқты құндылықтарды қалыптастыру қажет. Бұл бағытта ағылшын тілі пәні ерекше рөл атқарады, себебі ол оқушылардың мәдениетаралық коммуникациясын дамытып, олардың дүниетанымын кеңейтеді.

Сонымен қатар, мұғалімдердің кәсіби шеберлігі мен цифрлық сауаттылығы маңызды фактор болып табылады. Олар оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың дұрыс бағытта қалыптасуына ықпал етуі тиіс. Инновациялық әдістерді тиімді пайдалану арқылы оқыту процесін қызықты әрі нәтижелі етуге болады.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу кешенді тәсілді талап етеді. Тек осы жағдайда ғана білім беру жүйесі қоғамға пайдалы, саналы және жауапты тұлғаларды қалыптастыра алады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
2. ЮНЕСКО. Цифрлық білім беру және жасанды интеллект: саясатқа арналған нұсқаулық. – Париж: UNESCO Publishing, 2021.
3. ЭЫДҰ (OECD). Цифрлық әлемдегі білім беру: үрдістер мен перспективалар. – OECD Publishing, 2020.
4. Холмс У., Биалик М., Фадел Ч. Білім берудегі жасанды интеллект. – Center for Curriculum Redesign, 2019.
5. Селвин Н. Білім беру және технология: негізгі мәселелер мен пікірталастар. – Лондон: Bloomsbury Academic, 2016.

ӘОЖ 37.013:796:004

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІ АРҚЫЛЫ АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ

Кожатаев Нурлан Шаймухамбетович

дене шынықтыру пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы
«Болтай батыр атындағы шағын орталықты орта мектебі» КММ
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности формирования личности честного гражданина в условиях цифрового образовательного пространства на уроках физической культуры. Особое внимание уделяется воспитанию нравственных качеств, таких как честность, справедливость, ответственность и уважение к окружающим. Анализируется роль цифровых технологий в развитии физической активности учащихся, а также в формировании ценностных ориентиров личности. Раскрываются методические подходы к интеграции цифровых инструментов в процесс физического воспитания с учетом этических норм и принципов академической добросовестности.

Ключевые слова: физическая культура, цифровое образование, честность, воспитание, этика, ценности, ответственность, педагогика, спортивная этика.

Abstract. The article examines the pedagogical possibilities of forming the personality of an honest citizen in the digital educational space in physical education lessons. Special attention is paid to the education of moral qualities such as honesty, fairness, responsibility and respect for others. The article analyzes the role of digital technologies in the development of physical activity of students, as well as in the formation of personal value orientations. Methodological approaches to the integration of digital tools into the process of physical education are revealed, taking into account ethical standards and principles of academic integrity.

Keywords: physical education, digital education, honesty, upbringing, ethics, values, responsibility, pedagogy, sports ethics.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрландыру үдерісімен тығыз байланысты дамып келеді. Цифрлық білім беру ортасы – тек білім берудің жаңа форматы ғана емес, сонымен қатар тұлғаның құндылықтық бағдарларын қалыптастыратын маңызды кеңістік. Осы тұрғыда дене шынықтыру пәнінің маңызы ерекше, өйткені бұл пән тек физикалық дамуды ғана емес, сонымен қатар тұлғаның адамгершілік, әлеуметтік және психологиялық қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді [1].

Бүгінгі күні қоғамда адал, жауапты, әділ және саналы азамат тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Дене шынықтыру сабақтары арқылы оқушыларда әділдік, шынайылық, тәртіп, өзара құрмет сияқты құндылықтарды қалыптастыруға болады.

1. Цифрлық білім беру ортасының ерекшеліктері

Цифрлық білім беру ортасы – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде ұйымдастырылған білім беру кеңістігі. Бұл орта оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтіп, оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Дене шынықтыру пәнінде цифрлық технологияларды қолдану:

- онлайн жаттығу бағдарламаларын пайдалану;
- бейнесабақтар арқылы қозғалыс техникасын меңгеру;
- фитнес-қосымшалар арқылы өзін-өзі бақылау;
- нәтижелерді цифрлық форматта талдау.

Бұл әдістер оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін күшейтеді.

Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында білім алушылардың тек физикалық дайындығын арттыру жеткіліксіз, сонымен қатар олардың зияткерлік, әлеуметтік және эмоционалдық қабілеттерін дамыту маңызды болып табылады. Осы тұрғыда дене шынықтыру пәні жаңа мазмұнмен толықтырылып, цифрлық технологиялар арқылы оқушылардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды.

Цифрлық платформалар мен қосымшалар оқушыларға өздерінің физикалық белсенділігін бақылауға, нәтижелерін талдауға және жеке даму траекториясын құруға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың өзін-өзі реттеу, өзіндік бақылау және жауапкершілік

сияқты маңызды қасиеттерін қалыптастырады. Сонымен қатар, мұндай құралдар оқушылардың өз жетістіктерін көруіне мүмкіндік беріп, олардың ішкі мотивациясын арттырады.

Дене шынықтыру сабақтарында қолданылатын цифрлық технологиялар тек жаттығуларды көрсету құралы ғана емес, сонымен қатар оқушылардың өзара қарым-қатынасын нығайтатын, командалық рухты қалыптастыратын және әлеуметтік дағдыларын дамытатын тиімді құрал болып табылады [2].

2. Дене шынықтыру пәнінің тәрбиелік әлеуеті

Дене шынықтыру – тек дене дамуы емес, ол тәрбие құралы. Сабақ барысында:

- әділ ойын қағидалары;
- қарсыласқа құрмет;
- жеңіске жету мен жеңілісті қабылдау мәдениеті қалыптасады.

Бұл қасиеттер оқушылардың тұлғалық дамуына әсер етеді. Әсіресе, командалық ойындар арқылы жауапкершілік, ынтымақтастық және көшбасшылық қасиеттер дамиды.

Адал азамат тәрбиелеу – бұл тек білім беру емес, құндылықтарды қалыптастыру. Дене шынықтыру сабақтарында:

- адалдық (ережені сақтау);
- әділдік (ойында алдамау);
- жауапкершілік (өз әрекетіне жауап беру);
- құрмет (басқаларды сыйлау) сияқты құндылықтар жүйелі түрде қалыптасады.

Цифрлық ортада бұл құндылықтарды сақтау да маңызды. Мысалы, онлайн жарыстарда нәтижені бұрмалау немесе жалған ақпарат беру – этикалық нормалардың бұзылуы болып табылады.

Цифрлық технологияларды қолдану барысында келесі мәселелер туындайды:

- деректердің қауіпсіздігі;
- әділ бағалау;
- оқушылардың шынайылығы.

Сондықтан мұғалімдер:

- оқушыларға цифрлық мәдениет негіздерін үйретуі;
- әділдік қағидаларын түсіндіруі;
- технологияны дұрыс қолдануға бағыт беруі қажет.

Дене шынықтыру пәні мұғалімі тек жаттықтырушы емес, ол – тәрбиеші. Ол:

- оқушыларға үлгі болады;
- этикалық нормаларды түсіндіреді;
- дұрыс мінез-құлықты қалыптастырады.

Цифрлық ортада мұғалімнің рөлі одан әрі артады, өйткені ол оқушыларды ақпаратты дұрыс қолдануға үйретеді [3].

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру жағдайында дене шынықтыру пәні арқылы адал азамат тәрбиелеу – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл пән оқушылардың физикалық дамуын қамтамасыз етумен қатар, олардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Цифрлық технологияларды тиімді және этикалық тұрғыда қолдану арқылы оқушылардың тұлғалық дамуын жаңа деңгейге көтеруге болады. Болашақта бұл бағыттағы жұмыстар білім сапасын арттырумен қатар, қоғамда адал әрі жауапты азаматтардың қалыптасуына негіз болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2018.
2. Тоқаев Қ.Ж. Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2020.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва, 2008.

ӘОЖ 37.013:811.512.122:004

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ОРТА АРҚЫЛЫ АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

***Сейтханова Сымбаткул**, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*
Юрий Гагарин атындағы негізгі мектебі
***Абраимов Марат Оразтаевич**, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются ценностные основы формирования личности честного гражданина в условиях цифрового образовательного пространства на уроках казахского языка и литературы. Особое внимание уделяется развитию нравственных качеств учащихся через анализ художественных текстов и использование цифровых технологий. Раскрываются педагогические возможности интеграции цифровых ресурсов в образовательный процесс, а также роль учителя в формировании академической честности, ответственности и культуры поведения в цифровой среде.

Ключевые слова: казахский язык и литература, цифровое образование, честность, ценности, этика, воспитание, академическая честность, цифровая культура.

Abstract. The article examines the value bases of the formation of the personality of an honest citizen in the digital educational space in the lessons of the Kazakh language and literature. Special attention is paid to the development of moral qualities of students through the analysis of literary texts and the use of digital technologies. The pedagogical possibilities of integrating digital resources into the educational process are revealed, as well as the role of teachers in shaping academic integrity, responsibility and a culture of behavior in the digital environment.

Keywords: Kazakh language and literature, digital education, honesty, values, ethics, upbringing, academic integrity, digital culture.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру дәуірінде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Цифрлық білім беру ортасы – білім алушылардың тек білім алу кеңістігі ғана емес, сонымен қатар олардың тұлғалық, рухани және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыратын маңызды орта болып табылады. Осы тұрғыда қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің орны ерекше, себебі бұл пәндер арқылы оқушылардың дүниетанымы, ұлттық құндылықтары және рухани мәдениеті қалыптасады [1].

Бүгінгі таңда қоғамда адал, әділ, жауапкершілігі жоғары азамат тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі. Бұл міндетті жүзеге асыруда қазақ тілі мен әдебиеті пәндері үлкен тәрбиелік әлеуетке ие. Әсіресе, цифрлық ортада оқушылардың мінез-құлқы мен құндылық бағдарларын қалыптастыру өзекті мәселелердің біріне айналып отыр.

Цифрлық білім беру ортасы – ақпараттық технологиялар арқылы ұйымдастырылған заманауи білім беру кеңістігі. Бұл орта оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, білім алушылардың қызығушылығын арттыруға, олардың белсенділігін күшейтуге ықпал етеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері оқушылардың тек білімін жетілдіріп қана қоймай, олардың рухани дүниесін байытып, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Әдеби шығармалар арқылы оқушылар өмірдің мәнін, адамгершілік ұстанымдарды, ізгілік пен зұлымдықтың ара-жігін түсінеді. Бұл олардың ішкі дүниесінің қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Цифрлық ортада ұсынылатын әдеби материалдар оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың оқу мотивациясын күшейтеді. Мысалы, аудиокітаптар,

бейнеформаттағы әдеби талдаулар, интерактивті тапсырмалар арқылы оқушылар шығармаларды тереңірек меңгереді. Бұл олардың ойлау қабілетін, тіл байлығын және дүниетанымын кеңейтеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында цифрлық технологияларды қолдану арқылы:

- мәтіндерді интерактивті талдау;
- аудио және бейнематериалдар арқылы көркем шығармаларды меңгеру;
- онлайн пікірталастар ұйымдастыру;
- шығармашылық тапсырмаларды цифрлық форматта орындау мүмкіндігі артады.

Бұл оқушылардың тілдік және әдеби құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді [2].

Қазақ әдебиеті – ұлттық құндылықтардың қайнар көзі. Әдеби шығармалар арқылы оқушылар:

- адалдық;
- әділдік;
- адамгершілік;
- жауапкершілік;
- отансүйгіштік сияқты қасиеттерді меңгереді.

Көркем мәтіндерді талдау барысында кейіпкерлердің іс-әрекеттерін бағалау, олардың мінез-құлқына талдау жасау оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар, бұл олардың дұрыс және бұрыс әрекеттерді ажырата білуіне мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялар оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда маңызды құрал болып табылады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында түрлі онлайн платформалар мен интерактивті тапсырмалар арқылы оқушылар ақпаратты талдауға, салыстыруға және өз көзқарасын дәлелдеуге үйренеді.

Сыни ойлау дағдылары оқушылардың ақпаратты дұрыс қабылдауына, жалған мәліметтерден сақтануына және өз пікірін негіздей білуіне көмектеседі. Бұл қасиеттер цифрлық қоғамда өмір сүру үшін аса маңызды. Сонымен қатар, сыни ойлау қабілеті оқушылардың академиялық адалдық қағидаларын сақтауға ықпал етеді [3].

Цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы академиялық адалдық мәселесін өзекті етеді. Оқушылар интернет ресурстарын пайдалану барысында:

- дайын ақпаратты көшіру;
- өзгенің еңбегін иемдену;
- жалған мәліметтер қолдану сияқты әрекеттерге баруы мүмкін.

Сондықтан мұғалімдер оқушыларға академиялық адалдықтың мәнін түсіндіріп, өз ойын еркін жеткізуге үйретуі тиіс. Қазақ тілі сабақтарында эссе, шығарма жазу арқылы оқушылардың өзіндік ойлау дағдыларын дамытуға болады.

Цифрлық мәдениет – қазіргі қоғамның маңызды құрамдас бөлігі. Оқушыларды:

- интернетте дұрыс қарым-қатынас жасауға;
- ақпаратты дұрыс пайдалануға;
- авторлық құқықты сақтауға үйрету қажет.

Бұл олардың тұлғалық дамуына және қоғамда өз орнын табуына ықпал етеді [4].

Қорытындылай келе, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында цифрлық орта арқылы адал азамат тәрбиелеу – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі. Бұл пәндер оқушылардың тек тілдік білімін ғана емес, олардың рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Цифрлық технологияларды тиімді және этикалық тұрғыда қолдану арқылы оқушылардың тұлғалық дамуын жаңа деңгейге көтеруге болады. Болашақта бұл бағыттағы жұмыстар қоғамда адал, жауапты және саналы азаматтардың қалыптасуына негіз болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2018.
2. Тоқаев Қ.Ж. Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2020.

3. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы, 1991.
4. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 1992.

ӘОЖ 37.013:811.161.1:004

ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІНІҢ ТӘРБИЕЛІК ӘЛЕУЕТІ: АДАЛ АЗАМАТ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Базаркулова Дамира Азранкуловна, Колжанова Амида Сарсенбековна
орыс тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімдері, педагог-сарапшы
«Болтай батыр атындағы шағын орталықты орта мектебі» КММ
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается воспитательный потенциал уроков русского языка и литературы в условиях цифрового образовательного пространства. Особое внимание уделяется формированию личности честного гражданина на основе нравственных и этических ценностей. Анализируются педагогические возможности использования цифровых технологий в развитии академической честности, ответственности и культуры поведения учащихся. Раскрывается роль художественных текстов в формировании духовно-нравственных качеств личности, а также значение учителя в воспитании подрастающего поколения в цифровую эпоху.

Ключевые слова: русский язык и литература, цифровое образование, академическая честность, воспитание, ценности, этика, цифровая культура, ответственность

Abstract. The article examines the educational potential of Russian language and literature lessons in a digital educational environment. Special attention is paid to the formation of the personality of an honest citizen based on moral and ethical values. The pedagogical possibilities of using digital technologies in the development of academic honesty, responsibility and a culture of student behavior are analyzed. The article reveals the role of literary texts in the formation of spiritual and moral qualities of a person, as well as the importance of a teacher in the upbringing of the younger generation in the digital age.

Keywords: Russian language and literature, digital education, academic integrity, upbringing, values, ethics, digital culture, responsibility.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрландыру үдерісімен тығыз байланыста дамып келеді. Цифрлық білім беру ортасы оқушыларға жаңа мүмкіндіктер ашып қана қоймай, олардың тұлғалық қалыптасуына да әсер етеді. Осы тұрғыда орыс тілі мен әдебиеті пәнінің тәрбиелік маңызы ерекше, себебі бұл пәндер арқылы оқушылардың дүниетанымы, рухани құндылықтары және адамгершілік қасиеттері қалыптасады.

Қоғамда адал, жауапты және саналы азамат тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі болып табылады. Бұл міндетті жүзеге асыруда тіл мен әдебиет пәндері маңызды рөл атқарады. Әсіресе, цифрлық орта жағдайында оқушылардың мінез-құлқын, құндылық бағдарларын қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр [1].

Цифрлық білім беру ортасы – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы жүзеге асатын білім беру кеңістігі. Бұл орта оқыту процесін икемді, қолжетімді және тиімді етеді.

Орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында цифрлық технологияларды қолдану:

- интерактивті мәтіндерді талдау;
- бейне және аудио материалдарды пайдалану;
- онлайн тапсырмалар орындау;

- шығармашылық жұмыстарды цифрлық форматта ұсыну
  сияқты мүмкіндіктерді береді.

Бұл оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың оқу белсенділігін күшейтеді.

Цифрлық білім беру жағдайында оқушылардың тұлғалық қалыптасуы тек білім мазмұнымен ғана емес, сонымен қатар оларды ұсыну тәсілдерімен де тікелей байланысты. Осы тұрғыда орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданылатын цифрлық ресурстар оқушылардың эмоционалдық қабылдауын күшейтіп, олардың оқуға деген қызығушылығын арттырады. Әсіресе, бейнефрагменттер, аудиокітаптар және интерактивті тапсырмалар оқушылардың оқу материалын терең түсінуіне ықпал етеді.

Сонымен қатар, цифрлық орта оқушыларға өзіндік білім алу мүмкіндігін кеңейтеді. Олар өз бетінше ақпарат іздеп, оны талдап, қажеттісін таңдай білуге үйренеді. Бұл дағдылар қазіргі ақпараттық қоғамда өте маңызды болып табылады. Алайда мұндай еркіндік оқушылардан жоғары деңгейдегі жауапкершілікті талап етеді. Сондықтан мұғалім оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, оларды ақпаратты дұрыс пайдалануға үйретуі тиіс.

Көркем мәтіндерді талдау барысында оқушылар кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне баға беріп, олардың мінез-құлқын саралайды. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытып, дұрыс шешім қабылдауға үйретеді [2].

Цифрлық технологиялардың дамуы оқушыларға ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдетті. Алайда бұл жағдай академиялық адалдық мәселесін де күрделендірді.

Оқушылар кей жағдайда:

- интернеттен дайын мәтіндерді көшіру;
- өзгенің еңбегін пайдалану;
- жалған ақпарат беру сияқты әрекеттерге баруы мүмкін.

Сондықтан мұғалімдер оқушыларға академиялық адалдық қағидаларын түсіндіріп, олардың өз бетінше жұмыс жасау дағдыларын дамытуы қажет.

Орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту да маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Цифрлық платформалар арқылы ұйымдастырылатын пікірталастар, форумдар және онлайн талқылаулар оқушылардың өз ойын еркін жеткізуіне, өз көзқарасын дәлелдеуге және басқа пікірлерге құрметпен қарауға үйретеді. Бұл олардың әлеуметтік дағдыларының қалыптасуына оң әсер етеді.

Цифрлық білім беру жағдайында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ерекше көңіл бөлінуі қажет. Әдеби шығармаларды талдау барысында оқушыларға түрлі шығармашылық тапсырмалар беру, мысалы, эссе жазу, кейіпкерге мінездеме беру, альтернативті аяқталу нұсқаларын ұсыну олардың қиялын дамытып, ойлау қабілетін кеңейтеді. Цифрлық құралдарды қолдану бұл тапсырмаларды орындауды одан әрі қызықты әрі тиімді етеді [3].

Мұғалім – білім беру үдерісінің негізгі тұлғасы. Ол тек білім беріп қана қоймай, оқушылардың тұлғалық дамуына ықпал етеді.

Орыс тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі:

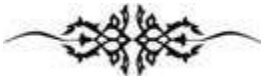
- оқушыларға үлгі болуы;
- этикалық нормаларды түсіндіруі;
- цифрлық мәдениетті қалыптастыруы қажет.

Цифрлық ортада мұғалімнің бағыттаушы рөлі арта түседі.

Қорытындылай келе, цифрлық ортада орыс тілі мен әдебиеті пәні оқушылардың тек білімін ғана емес, олардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологияларды тиімді қолдану арқылы оқушылардың тұлғалық дамуын жаңа деңгейге көтеруге болады.

Бұл бағыттағы жұмыстар болашақта адал, жауапты және саналы азаматтарды қалыптастыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:
1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2018.
2. Тоқаев Қ.Ж. Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2020.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва, 1991.

ӘОЖ 004:37.091.12

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ БОЛАШАҚ КӘСІБИ МАМАНДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Тамабаева Қаракөз Өмірзаққызы**, филол.ғ.к., қауымдастырылған профессор,*
***Кембаева Айнұр Тұрарқызы**, PhD*
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
***Өмірзаққызы Арайлым**, ағылшын тілі мұғалімі, педагог-зерттеуші*
Сабденбекова Айнур Нурмахановна
Қ.Тұрысов атындағы №53 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются требования цифрового общества и внедрение национальных ценностей в образовательный процесс при подготовке будущих учителей. Кроме того, анализируются основные особенности процесса личностного развития в нем, а также изменения содержания образования на уровне глобальных требований.

Ключевые слова: цифровое общество, информационные технологии, новый тип учителя, учитель будущего, национальные ценности, личностное развитие.

Abstract. The article discusses the requirements of the digital society and the introduction of our national values into the educational process in the training of future teachers. In addition, the main features of the process of personal education in it, along with the changes in the content of education at the level of global requirements, are considered.

Keywords. Digital society, information technologies, a new type of teacher, a future teacher, national values, personal education.

Қоғамның бүгінгі дамуы тұлғаның цифрлық құзіреттілігін қажетсінеді, өйткені жаһандану жағдайында тұлға әлемдік еңбек рыногында еркін қарым-қатынасқа түсу үшін бұл өте маңызды.

Бүгінгі күні білім беру ұғымына деген көзқарас шындығында әлемдік деңгейде өзгере бастады, себебі ол дамыған мемлекеттердің өркендеуінің негізгі қозғаушы күшіне айналып отыр. Сондықтан күні бүгінге дейін педагогикалық категория ретінде саналған *«білім беру»* ұғымы кең мағынада маңызды әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылуда. Білім беру мәселесімен тек педагогика ғылымы айналыспайды. Білім беруді философия, әлеуметтану, психология, экономика, мәдениеттану тағы басқа әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар өз тұрғысынан қарастырып келеді.

Заман талабына сай білім беру процессі үздіксіз сипатқа ие болып келеді. Қазіргі таңда ақпаратгық технологиялардың жедел дамуына байланысты алған білімдер тез ескіруде, сондықтан адамзат баласы алған білімін үнемі толықтырып, жаңартып отыруы қажет. Білім беру ұғымының мазмұны да езгерістерге ұшырап, жан-жақты кеңейе түсуде. Педагогика ғылымында онын бірнеше анықтамалары бар. Атап айтсақ,

- *білім беру* - жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға және өмірлік жолын құзырлы таңдауға мүмкіншіліктерін кеңейтуге бағытталған процесс.
- *Білім беру* дегеніміз жеке тұлғаның әлеуметтік жетілуі мен жеке өсуі қамтылатын оның қабілеттіліктері мен мінез-құлқын жетілдіру процесі және нәтижесі.

- педагогикалық энциклопедияда *білім беру* ұғымы - жеке тұлға мен қоғам мүддесі үшін жүргізілетін педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған әлеуметтендіру процессі.
- *білім беру* - адам, қоғам, мемлекет мүддесіне, мақсатына бағытталған тәрбие және оқыту процесі [1].

Осындай білім беру ұғымына берілген анықтамалардың көптігі оның кең мағыналылығының, көпқырлылығының, маңыздылығының айқындай түседі.

Қазіргі таңдағы білім берудің негізгі мақсаты - тек білім, білік дағдыларды қалыптастыру емес, сонымен қатар жеке тұлғаның әлеуметтік құнды іс-әрекетке қатысуы үшін оның өзіне және қоғамға қажетті қабілеттерін дамыту болып табылады. Осы тұрғыдан ойды өрбітетін болсақ, білім беруде тек білімді меңгерту, білік пен дағдыларды қалыптастыру жеткіліксіз. Керісінше білім, білік, дағдылар арқылы жеке тұлғаның үйлесімді түрде эмоционалды, ақыл-ой, адамгершілік, рухани-құндылық, еріктік, дене жағынан толыққанды дамуы маңызды. Білім беру барысында адам мәдени құндылықтарды, ғылыми білімдерді меңгереді. Соның нәтижесінде экономиканың, саясаттың, ғылымның, мәдениеттің, өнердің дамуына зор үлесін қоса алады.

Білім берудің сапасы адамның білім алып жатқан мекемесінің (мектеп, жоғары оқу орындары) педагогикалық іс-әрекетіне тығыз байланысты болады. Ал жоғары білім берудің сапасы студенттердің кәсіби, оқу-танымдық, ғылыми-зерттеу жұмыстарына, кәсіптік педагогикалық практика деңгейіне тікелей байланысты. Бұл кезде студенттердің басым көпшілігінде өз бетінше білім алу және шешім қабылдай алу іскерліктері бекіп, белсенділік, табандылық, төзімділік, зеректілік, жауапкершілік қасиеттері айырықша байқалады.

Білім беру философиясы көптеген сұрақтарға жауаптар іздестіреді. Қазіргі қоғамдағы жеке тұлғаның алатын орны қандай? Адамзаттың маңызды мәселерін шешудегі білім берудің әлеуметтік рөлінің мәні неде? Қазіргі кездегі білім беру саласы, оның даму бағыттары қандай? Ол болашақта қандай болуы керек? Білім берудің қазіргі жағдайы қанағаттанарлық па?

Бірақ осы жағандану процесінде әр ұлттың өзіндік ерекшелігі, салт дәстүрлері, тілі мен дінінің сақталып қалуы басқа мәдениеттер тоғысында өз орның жоғалтып алмауы өзекті. Қазақстанның да осы бағытта дамуындағы, өзіндік бет-бейнесін сақтап қалудағы басты жолдардың бірі - ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық құндылықтарымызды сақтап және білімді де саналы жас ұрпақ тәрбиелеу. Осыған орай ұлы жазушы Мұхтар Әуезов айтқандай: «Қытайлықтар ұлы қытай қорғанымен, египеттіктер пирамидаларымен, итальяндықтар сазды әуенімен таң қалдырса, қазақ халқы ұлттық құндылықтары мен бай тілін мақтан етеді» [2].

Тек осындай құндылықтарды тәрбие жұмысының жүйелі ұйымдастырылған түрлерінде, сан алуан әдіс-тәсілдері арқылы жас ұрпақ санасына ұлттық мәдениетті ұялатуға болатыны рас. Бұл ойды жас өрендердің ұлттық тәрбиесіне қатысты Міржақып Дулатовтың: «...Мұндай балалар мектепті бітіргенен кейін қай жұрттың арасында жүрсе де, сүйегіне сінген ұл рухы жасымайды... қайда болса да, тіршілігінде қандай ауырлық өзгерістер көрсе де ұл ұлы болып қалады»,- деген сөздерімен негіздеп кетуге болады. Ұлттық құндылықтарды сақтап, сол құндылықтар негізінде жастарды тәрбиелеу арқылы ғана болашақ ұрпақтың парасатты, білімді, мәдениетті, дүние танымдары жалпы адамзаттық деңгейде дамыған азаматтар ретінде қалыптастыруға болады. Әр елде өзінің ұлттық мәдениеті негізінде, қазіргі дүние жүзілік мәдениетке деген көзқарасы қалыптасады [3].

Цифрлық құзіреттілікке ие тұлғаны қалыптастыру ретінде әр елдің ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып:
- адамның салт-дәстүрлерге бай түрлі мәдениеттер, құндылықтар жағдайына бейімделуін, икемделуін;
- адамдардың түрлі мәдениеттер арасындағы ынтымақтастықта өмір сүруге ұмтылушылықтарын нығайту қарастырылады.

Әр халықтың мәдени өзгешеліктерін сақтай отырып халықтар арасындағы достықты, түсіністікті нығайту ұлттық негізде тәрбиелеудің маңызды бағыттарының бірі. Бірақ, осы мазмұнда болашақ маман қалыптастыру білім беру процесінде іске асырылып, оның нәтижелерінің бірі болып табылады. Білім беру процесі арқылы адам мәдениет әлемімен терең таныса алады, мәдени құндылықтарды меңгереді.

Білім беру мазмұны әр түрлі халықтардың мәдени мұралары арқылы, үнемі даму үстіндегі ғылым салалары мен адамның өмірлік тәжірибесі негізінде байып, өзгеріп, толықтырылып отырады. Қазіргі кезде әрбір тұлға тек бір ұлттың азаматы емес, ол әлем азаматы болуына да бетбұрыс алу қажет. Адами қасиеттерін сақтап, мәдениетті болуы оның ұлттық ерекшеліктеріне байланысты емес. Қандай ұлт өкілі болсада адам жалпы адамзаттық мәдениетке сай болуы керек.

Ал жас ұрпақ бойында көп мәдениеттілікті қалыптастыру үшін болашақ педагогтарды даярлау барысында осы мәселе бойынша бағыт-бағдар берілуі керек. Жас мамандардың табысты кәсіби іс-әрекетпен айналысуы олардың мәдениеттілік деңгейіне тікелей байланысты болады. Кәсіби білім беру студенттерді бір кәсіпке үйретумен айналыспайды, ол болашақ мамандарды қазіргі заман мәдениетіне сай азаматты тәрбиелеумен де айналысады. Қазіргі жастар ұлттық мәдениетті жақсы меңгеріп, басқа халықтар мәдениетін, әлемдік мәдениетті зерттеп таныса ғана олар өздерінің ілгері жылжуына, дамуына көп мүмкіндік ала алады.

Демек, көпмәдени тұлға болу әсіресе болашақ мұғалімдер үшін маңызды, себебі олардың іс-әрекеттері балалар мінез-құлқын үнемі адамгершілік, эстетикалық, азаматтық тұрғыдан бағалауға бағытталған. Ұстаздардың көпмәдени тұлға болуының қажеттілігі олардың мұғалімдік жұмыстарында түрлі ұлт балаларымен, ата-аналарымен қарым-қатынасқа түскенде көп байқалады. Сондықтан болашақ ұстаздар ұлттық мәдениет пен қатар жалпы адамзаттық мәдениет әлеміне сай тәрбиеленулеріне маңызды.

Бүгінгі педагог мамандарды даярлау қазіргі зерттеуші-ғалымдардың пікірінше мынандай бағыттарды қамтиды:

- ғылымның жаңа жетістіктерін пайдалана білу;
- материалдық құндылықтарға қарағанда рухани құндылықтарды бағалай білу;
- жана-жақты дамыған, қызығушылықтары кең, рухани қажеттіліктеріне сай ұстанымдарын қалыптастыру;
- өз Отанының, туған өлкенің даму тарихын, халық салт дәстүрлерін, ауыз әдебиетің, халық өнерін біліп бағалау;
- мәдениеттің барлық саласынан хабардар болып, ондағы шығармашылықты бағалай білуі керек (музыка, театр, дизайн, би т.б.);
- әр маман өзін-өзі ұйымдастыру, өздігінен даму мәдениетін меңгеруі қажет.

Қазіргі таңда адамдардың рухани байлығы, олардың әлеуметтенуі көкейкесті мәселелерге айналып отыр, себебі олардың өмірлік бағыт-бағдарларын анықтайтын қоғамдық қатынастарға икемделуі тұлға аралық қарым-қатынастары, ұларалық қарым-қатынастары гуманизм қағидаларына негізделуі тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қожахметова К. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. - Алматы.-1998.-317 с.
2. Аймауытов Ж. Педагогическое руководство (учебное пособие). – Алматы, 1995
3. Қалиев С. Қазақ халқының салт-дәстүрі. – Алматы, 1991

ӘОЖ 37.013:17:004

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ДӘУІРІНДЕ АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕСІ: ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЭТИКА

Жанабаева Салтанат Амантөрекызы
педагог-зерттеуші, бастауыш пән мұғалімі
Айткулова Марал Керимбековна
педагог-сарапшы, бастауыш пән мұғалімі
Шерхан Мұртаза атындағы мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования честного гражданина в условиях цифрового образования. Анализируются изменения ценностей и этические проблемы, возникающие в цифровой среде, а также роль педагогики в воспитании нравственных качеств личности.

Ключевые слова: цифровое образование, честность, ценности, этика, воспитание.

Abstract. This article examines the formation of an honest citizen in the context of digital education. It analyzes the transformation of values and ethical challenges in the digital environment, as well as the role of education in developing moral qualities.

Keywords: digital education, honesty, values, ethics, upbringing.

Қазіргі таңда адамзат қоғамы қарқынды түрде цифрландыру кезеңін бастан кешіруде. Ақпараттық технологиялардың дамуы, интернеттің кеңінен таралуы және цифрлық білім беру жүйесінің қалыптасуы білім беру саласына түбегейлі өзгерістер енгізді. Бұл өзгерістер тек оқыту әдістеріне ғана емес, сонымен қатар тұлғаның дүниетанымына, құндылықтық бағдарларына және мінез-құлқына да әсер етуде.Цифрлық білім беру дәуірінде білім алушы тек білімді игеруші ғана емес, сонымен қатар ақпаратты талдаушы, сараптаушы және оны саналы түрде қолданушы тұлғаға айналуда. Осы тұрғыда адал, жауапкершілігі жоғары, этикалық нормаларды сақтайтын азамат тәрбиелеу мәселесі ерекше маңызға ие.Бұл мақалада цифрлық білім беру жағдайында адал азамат тәрбиелеудің ерекшеліктері, құндылықтардың трансформациясы және этикалық мәселелер жан-жақты қарастырылады [1.75б].

1. Цифрлық білім беру және оның ерекшеліктері:Бұл бөлімде цифрлық білім беру ұғымы, оның қазіргі білім беру жүйесіндегі рөлі және негізгі ерекшеліктері жан-жақты қарастырылады. Цифрлық білім беру ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы нәтижесінде қалыптасқан заманауи оқыту формасы ретінде сипатталады. Бүгінгі таңда ол білім беру үдерісінің ажырамас бөлігіне айналып, оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашып отыр. Зерттеу барысында цифрлық білім берудің білімге қолжетімділікті арттыруы, қашықтан оқыту мүмкіндіктерін кеңейтуі, оқу үдерісінің икемділігін қамтамасыз етуі және интерактивті оқыту әдістерін дамытуы сияқты негізгі артықшылықтары талданады. Сонымен қатар, цифрлық ортада ақпараттың шексіз көлемде болуы білім алушылардың танымдық қабілетін кеңейтетіні көрсетіледі. Дегенмен, цифрлық білім беру жүйесінде ақпаратты дұрыс іріктеу, цифрлық сауаттылықтың жеткіліксіздігі және оқыту процесіндегі жауапкершілік мәселелері де маңызды орын алады. Сондықтан бұл бөлімде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану үшін білім алушылар мен педагогтердің цифрлық мәдениетін қалыптастыру қажеттілігі ерекше атап өтіледі[1.85б] .

Цифрлық білім беру – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде жүзеге асырылатын оқыту жүйесі. Оның басты ерекшеліктеріне мыналар жатады:білімге қолжетімділіктің артуы;

- қашықтан оқыту мүмкіндіктері;

- интерактивті және икемді оқу формалары;
- ақпараттың шексіз көлемде ұсынылуы.

Алайда, бұл мүмкіндіктермен қатар белгілі бір қиындықтар да туындайды. Атап айтқанда, білім алушылардың ақпаратты дұрыс іріктей алмауы, жалған мәліметтерге сенуі, сондай-ақ академиялық адалдықтың бұзылуы жиі кездеседі.Сондықтан цифрлық білім беру тек білім берумен шектелмей, тұлғаның рухани-адамгершілік дамуына бағытталуы тиіс.

2. Құндылықтар трансформациясы: жаңа буынның дүниетанымы. Цифрлық дәуірде қоғамдағы құндылықтар жүйесі өзгеріске ұшырауда. Бұрынғы дәстүрлі құндылықтар (еңбекқорлық, адалдық, үлкенді құрметтеу) жаңа форматта қайта қарастырылып, кейде екінші орынға ығысып жатады.Бұл бөлімде қазіргі цифрлық қоғам жағдайында орын алып жатқан құндылықтар трансформациясы мәселесі қарастырылады. Қоғамның қарқынды цифрлануы адамның дүниетанымына, мінез-құлқына және рухани-адамгершілік бағдарларына елеулі әсер етуде. Соның нәтижесінде дәстүрлі құндылықтар жүйесі өзгеріске ұшырап, жаңа әлеуметтік және мәдени басымдықтар қалыптасуда.Зерттеу барысында жастардың құндылықтық бағдарларының өзгеруі, ақпараттық қоғамдағы еркіндік пен жауапкершілік арасындағы тепе-теңдік мәселесі талданады. Сонымен қатар, цифрлық ортада жылдам ақпарат алмасу, әлеуметтік желілердің ықпалы және жаһандану үдерісі құндылықтардың мазмұнын қайта қарауға әсер ететіні көрсетіледі. Құндылықтар трансформациясы бір жағынан тұлғаның еркін дамуына, шығармашылық қабілетінің артуына және жаңа мүмкіндіктерді игеруіне жол ашса, екінші жағынан рухани тұрақтылықтың әлсіреуі, жауапкершілік сезімінің төмендеуі және жалған ақпаратқа сену сияқты қауіптерді тудырады. Сондықтан бұл бөлімде білім беру жүйесінің негізгі міндеті – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сақтай отырып, оларды заманауи цифрлық ортаға бейімдеу екені айқындалады[2.39б].

Жаңа буын үшін:

- жылдамдық пен тиімділік;
- ақпаратқа еркін қолжетімділік;

жеке еркіндік пен өзін-өзі дамыту маңызды бола бастады.Бұл өзгерістердің оң және теріс жақтары бар. Бір жағынан, жастардың шығармашылық қабілеті артып, жаңа мүмкіндіктерге жол ашылады. Екінші жағынан, кейбір жағдайда жауапкершілік, тәртіп, адалдық сияқты қасиеттер әлсіреуі мүмкін.Сондықтан білім беру жүйесі осы трансформация жағдайында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сақтап, оларды жаңа мазмұнда жеткізуі қажет.

3. Адал азамат ұғымы және оның маңызы: Бұл бөлімде «адал азамат» ұғымы және оның қазіргі қоғамдағы маңызы қарастырылады. Адал азамат – шыншылдық, әділдік және жауапкершілік сияқты адамгершілік құндылықтарды ұстанатын тұлға ретінде сипатталады. Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында адалдық ұғымы кеңейіп, ақпаратты дұрыс пайдалану, академиялық адалдықты сақтау және этикалық нормаларды ұстану мәселелерін де қамтиды. Сонымен қатар, адал азамат тәрбиелеудің білім беру жүйесіндегі рөлі мен оның қоғамның тұрақты дамуына әсері талданады [2.67б].

- адал азамат – бұл:
- шыншыл;
- әділ;
- жауапкершілігі жоғары;
- заң мен мораль нормаларын сақтайтын тұлға.

Цифрлық ортада адалдық ұғымы жаңа мазмұнға ие болады. Мысалы:

- ақпаратты заңды пайдалану;
- онлайн қарым-қатынаста этиканы сақтау;
- жалған ақпарат таратпау.

Адал азамат тәрбиелеу – тек отбасының немесе мектептің ғана емес, бүкіл қоғамның міндеті. Әсіресе, мұғалімнің рөлі ерекше. Өйткені педагог тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар тұлға қалыптастырушы.

4. Цифрлық ортадағы этикалық мәселелер: Цифрлық білім беру кеңістігінде бірқатар этикалық мәселелер туындайды:

1. Академиялық адалдықтың бұзылуы- интернеттен дайын материалдарды көшіру, жасанды интеллект көмегімен тапсырма орындау, емтиханда алдау сияқты жағдайлар жиі кездеседі.

2. Ақпараттық қауіпсіздік- жеке деректердің қорғалмауы, кибербуллинг, алаяқтық мәселелері өзекті.

3. Онлайн қарым-қатынас мәдениеті- әлеуметтік желілерде дөрекі сөйлеу, құрметсіздік көрсету, жалған ақпарат тарату – қазіргі қоғамдағы үлкен мәселелердің бірі.

4. Уақытты тиімсіз пайдалану- цифрлық құрылғыларға тәуелділік білім алушылардың психологиялық және әлеуметтік дамуына кері әсер етуі мүмкін.Бұл мәселелерді шешу үшін білім беру жүйесінде цифрлық этика ұғымын қалыптастыру қажет [3.63б].

5. Педагогтің рөлі және кәсіби этикасы- цифрлық дәуірде педагогтің рөлі айтарлықтай өзгерді. Бұл бөлімде цифрлық дәуір жағдайында педагогтің рөлі мен кәсіби этикасы қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесінің цифрлануы мұғалімнің қызметіне жаңа талаптар қойып, оның рөлін тек білім беруші ретінде емес, сонымен қатар бағыттаушы, кеңесші және тұлға қалыптастырушы ретінде кеңейтті.Зерттеу барысында педагогтің цифрлық білім беру ортасындағы қызмет ерекшеліктері, оқушылармен онлайн және аралас форматтағы өзара әрекеттесу әдістері талданады. Сонымен қатар, мұғалімнің кәсіби этикасы – әділдік,жауапкершілік, оқушыға құрмет көрсету және цифрлық ортада қауіпсіз әрі этикалық қарым-қатынас орнату қағидалары қарастырылады. Цифрлық технологиялардың дамуы педагогке жаңа мүмкіндіктермен қатар бірқатар этикалық міндеттер жүктейді. Атап айтқанда, жеке деректердің құпиялылығын сақтау, онлайн бағалауда әділ болу және академиялық адалдықты қамтамасыз ету маңызды мәселелер ретінде көрсетіледі. Ол:

-бағыттаушы;

-кеңесші;

-тәлімгер ретінде әрекет етеді.

Педагогтің кәсіби этикасы келесі қағидаларға негізделуі тиіс:әділдік, жауапкершілік, оқушыға құрмет, үлгі бола білу. Адалдық, жауапкершілік, этикалық мәдениет – болашақ қоғамның негізі. Сондықтан бұл қасиеттерді жас ұрпақтың бойына сіңіру – басты міндеттердің бірі. Цифрлық ортадағы мүмкіндіктерді тиімді пайдалана отырып, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сақтай білген жағдайда ғана біз адал, саналы және бәсекеге қабілетті азамат тәрбиелей аламыз. Қазіргі заман – цифрлық технологиялар қарқынды дамып, қоғамның барлық саласына терең ықпал етіп отырған кезең. Білім беру жүйесі де бұл өзгерістерден тыс қалған жоқ. Цифрлық білім беру дәуірі оқыту үдерісін түбегейлі жаңартып, білім алушыларға жаңа мүмкіндіктер ашты. Алайда бұл өзгерістер тек техникалық жаңалықтармен шектелмей, тұлғаның құндылықтық бағдарларына, мінез-құлқына және этикалық түсініктеріне де әсер етуде. Осы тұрғыда адал азамат тәрбиелеу мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Адал азамат – қоғамда шыншылдықты, әділдікті, жауапкершілікті және адамгершілік қағидаларын берік ұстанатын тұлға. Мұндай тұлға тек заңға бағынумен ғана шектелмей, өзінің ішкі моральдық ұстанымдарына да адал болады. Қазіргі цифрлық ортада бұл ұғым жаңа мазмұнға ие болуда. Себебі ақпараттың қолжетімділігі артқан сайын, оны дұрыс немесе бұрыс пайдалану мәселесі де өзекті болып отыр.Цифрлық білім беру жүйесі білім алушыларға кез келген ақпаратқа еркін қол жеткізуге мүмкіндік береді. Онлайн платформалар, электронды кітапханалар, қашықтан оқыту жүйелері білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Дегенмен, бұл еркіндікпен бірге жауапкершілік те қатар жүруі тиіс. Өкінішке қарай, кейбір білім алушылар дайын ақпаратты көшіріп пайдалану, плагиат жасау немесе жалған деректерге сүйену сияқты әрекеттерге барады. Бұл жағдай академиялық адалдықтың әлсіреуіне әкеледі [4.45б].

Осыған байланысты цифрлық дәуірде адалдық ұғымы кеңейіп, тек өмірлік принцип қана емес, сонымен қатар білім беру этикасының маңызды бөлігіне айналды. Адал азамат болу – ақпаратты дұрыс пайдалану, авторлық құқықты сақтау, өз еңбегін адал орындау және онлайн кеңістікте мәдениетті қарым-қатынас орнату дегенді білдіреді.Құндылықтар трансформациясы қазіргі қоғамдағы ең маңызды әлеуметтік үдерістердің бірі болып табылады. Бұрынғы дәстүрлі құндылықтар – үлкенді сыйлау, еңбекқорлық, сабырлылық, адалдық – цифрлық қоғамда жаңа формада көрініс табуда. Қазіргі жастар үшін жылдамдық, еркіндік, жеке даму және ақпараттық ашықтық маңызды рөл атқарады. Бұл өзгерістер бір жағынан прогресті көрсетсе, екінші жағынан рухани тұрақтылыққа әсер етуі мүмкін. Әсіресе әлеуметтік желілердің ықпалы құндылықтардың өзгеруіне үлкен әсер етуде.

Жастардың пікір қалыптастыруы, мінез-құлқы және дүниетанымы көбінесе цифрлық кеңістіктегі ақпаратқа байланысты қалыптасады. Сондықтан жалған ақпарат, кибербуллинг, этикалық нормалардың бұзылуы сияқты мәселелер жиі кездеседі. Бұл жағдай адал азамат тәрбиелеудің маңызын одан әрі арттыра түседі.Адал азамат тәрбиелеу – тек мектептің ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Отбасы, білім беру мекемелері және әлеуметтік орта бірлесіп әрекет еткенде ғана тиімді нәтиже болады. Мектепте оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың бойына адамгершілік құндылықтарды сіңіру қажет. Мұғалімнің өзі де үлгі бола отырып, адалдық пен әділдікті көрсететін тұлға болуы тиіс.Цифрлық білім беру жағдайында педагогтің рөлі де айтарлықтай өзгерді. Ол енді тек ақпарат беруші емес, бағыттаушы, кеңесші және тәрбиелеуші қызметін атқарады [5.68б]

Педагог оқушыларға цифрлық мәдениетті, ақпараттық сауаттылықты және этикалық нормаларды үйретуі қажет. Сонымен қатар, ол оқушылардың онлайн ортадағы мінез-құлқын бақылап, дұрыс бағыт беріп отыруы тиіс.Этикалық мәселелер цифрлық ортада ерекше орын алады. Оларға академиялық адалдықты сақтау, жеке деректердің қауіпсіздігі, онлайн коммуникация мәдениеті және авторлық құқықты құрметтеу жатады. Бұл қағидалар сақталмаған жағдайда білім беру сапасы төмендеп, қоғамда сенімсіздік пайда болуы мүмкін. Қорытындылай келе, цифрлық білім беру дәуірі адамзатқа үлкен мүмкіндіктер ашқанымен, сонымен қатар жаңа моральдық және этикалық міндеттер жүктейді. Осы жағдайда адал азамат тәрбиелеу – қоғамның тұрақты дамуының негізгі шарты болып табылады. Құндылықтарды дұрыс бағытта қалыптастыру, этикалық мәдениетті дамыту және цифрлық сауаттылықты арттыру арқылы ғана біз жауапкершілігі жоғары, адал әрі саналы ұрпақ тәрбиелей аламыз [5.56б].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарында цифрлық білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2023.-210
2. Кузнецов, А.А. Цифровая образовательная среда и современные технологии обучения. – Москва: Просвещение, 2021.-3-95
3. Қазақстан Республикасы БҒМ. Педагог мәртебесі туралы заң және кәсіби этика негіздері. – Астана, 2021.89-95
4. Нұрсұлтанова, А. Педагогика негіздері. – Алматы, 2020.-41-90
5. Иманбаев, Б. Тәрбие теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2019.-28-118

ӘОЖ 37.013

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Агадилова Карлыгаш Туребаевна
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші
Ө.Жолдасбеков атындағы №50 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье комплексно рассматриваются ценностные и этические основы воспитания добросовестного гражданина в условиях цифрового образования. Оцифровка общества не только воспроизводит содержание образования, но и предъявляет новые требования к поведению и ответственности личности. В исследовании анализируются вопросы академической честности в цифровой среде, этические нормы, роль педагога и формирование цифровой культуры учащегося. Кроме того, предлагаются эффективные педагогические подходы, направленные на развитие принципов честности.

Ключевые слова: цифровое образование, честность, академическая искренность, этика, цифровая культура.

Abstract. This article comprehensively examines the value and ethical foundations of educating a conscientious citizen in the context of digital education. The digitization of society not only reproduces the content of education, but also imposes new requirements on individual behavior and responsibility. The study analyzes issues of academic integrity in the digital environment, ethical standards, the role of the teacher and the formation of the student's digital culture. In addition, effective pedagogical approaches aimed at developing the principles of honesty are proposed.

Keywords: digital education, honesty, academic sincerity, ethics, digital culture.

XXI ғасырда білім беру жүйесі қарқынды цифрлық өзгерістерге ұшырап отыр. Цифрлық білім беру ортасы оқыту үдерісін қолжетімді, икемді және интерактивті ете отырып, білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруда. Алайда бұл үдеріс жаңа мүмкіндіктермен қатар, жаңа қауіптерді де туындатады. Соның ішінде ең өзектілерінің бірі – оқушылардың академиялық адалдығы мен адамгершілік құндылықтарының әлсіреуі.

Қазіргі таңда білім беру ұйымдарының негізгі мақсаты тек сапалы білім беру емес, сонымен бірге саналы, жауапкершілігі жоғары, адал азамат қалыптастыру болып табылады. Осы тұрғыда цифрлық ортадағы тәрбие мәселесі ерекше мәнге ие [1, 16 б.]

1. Цифрлық білім беру ортасының тәрбиелік әлеуеті

Цифрлық орта – білім алушының тек ақпарат алатын кеңістігі ғана емес, оның тұлғалық қасиеттері қалыптасатын әлеуметтік орта. Бұл ортада оқушы дербес әрекет етіп, ақпаратты талдайды, таңдайды және қолданады.

Осындай жағдайларда оқушының құндылықтық бағдарлары айқын көрінеді. Егер білім беру процесінде тәрбиелік бағыт әлсіз болса, оқушылар дайын ақпаратты көшіруге немесе жеңіл жолды таңдауға бейім болады. Сондықтан цифрлық білім беру ортасын тәрбиелік құрал ретінде тиімді пайдалану қажет [2, 29 б.].

2. Құндылықтар жүйесі және адалдық феномені

Адалдық – тұлғаның ішкі мәдениетін сипаттайтын негізгі құндылықтардың бірі. Ол шынайылық, әділдік, жауапкершілік сияқты қасиеттермен тығыз байланысты.

Цифрлық ортада адалдық келесі әрекеттер арқылы көрініс табады:

- өз бетінше жұмыс орындау
- дереккөздерді дұрыс көрсету
- авторлық құқықты сақтау
- жалған ақпарат таратпау

Аталған дағдыларды қалыптастыру оқушылардың болашақта қоғамға пайдалы азамат болып қалыптасуына негіз болады [3, 24 б.].

3. Академиялық адалдық және цифрлық тәуекелдер

Цифрлық технологиялардың дамуы білім алуды жеңілдеткенімен, академиялық адалдыққа қатысты бірқатар мәселелерді туындатты. Олардың ішінде:

- плагиат
- дайын жұмыстарды пайдалану
- жасанды интеллект құралдарын бақылаусыз қолдану

ерекше орын алады.

Бұл жағдайлардың алдын алу үшін білім беру жүйесінде академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру қажет. Ол үшін оқушыларға тек талап қою жеткіліксіз, олардың саналы түсінігін дамыту маңызды [4, 40 б.].

4. Цифрлық этика және мәдениет

Цифрлық этика – қазіргі қоғамдағы маңызды ұғымдардың бірі. Ол интернет кеңістігіндегі мінез-құлық нормаларын реттейді.

Цифрлық этиканың негізгі қағидалары:

- онлайн қарым-қатынаста сыйластық сақтау
- жеке деректерді қорғау
- ақпаратты жауапкершілікпен тарату

Цифрлық мәдениеті қалыптасқан оқушы өз әрекеттерінің салдарын түсінеді және саналы шешім қабылдайды. Бұл өз кезегінде адалдықтың қалыптасуына ықпал етеді [5, 35 б.].

5. Педагогтің кәсіби және тәрбиелік рөлі

Қазіргі педагог – тек білім беруші емес, тұлға қалыптастырушы. Цифрлық білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі одан әрі күшейе түседі.

Педагог:

- оқушыларға бағыт-бағдар береді
- этикалық нормаларды түсіндіреді
- үлгі бола отырып, құндылықтарды қалыптастырады

Сонымен қатар, мұғалім оқытуда заманауи әдістерді қолдана отырып, оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуы тиіс. Бұл академиялық адалдықты нығайтуға мүмкіндік береді [2, 31 б.].

6. Адал азамат қалыптастырудың педагогикалық шарттары

Адал азамат тәрбиелеу үшін келесі шарттарды сақтау маңызды:

- құндылыққа негізделген білім беру
- отбасы мен мектептің өзара байланысы
- оқушының өзін-өзі бақылау дағдыларын дамыту
- тәрбиелік іс-шараларды жүйелі ұйымдастыру

Бұл бағыттағы жұмыстар оқушылардың тұлғалық дамуына оң әсер етіп, олардың қоғамдағы жауапкершілігін арттырады.

Қорыта айтқанда, цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі. Цифрлық технологиялар оқу процесін жетілдірумен қатар, жаңа этикалық мәселелерді де алға тартады.

Осыған байланысты білім беру ұйымдары:

- академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруға
- цифрлық этиканы дамытуға
- тұлғаның құндылықтық бағдарын нығайтуға

ерекше назар аударуы тиіс.

Адалдық пен жауапкершілікке негізделген тәрбие – болашақ ұрпақтың сапалы дамуының кепілі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Иванов И.И. Педагогика және білім философиясы. – Москва: Наука, 2020. – 255 б.
2. Смағұлова А. Цифрлық білім беру технологиялары. – Алматы, 2021. – 190 б.
3. Жұмабаева Г. Білім берудегі құндылықтар жүйесі. – Нұр-Сұлтан, 2022. – 160 б.
4. Қасымова Ж. Академиялық адалдық мәдениеті. – Алматы, 2019. – 130 б.
5. Әбдіманапов С. Педагогикалық инновациялар. – Алматы, 2023. – 210 б.

ӘОЖ 37.018

ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ПЕН АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Исакова Құралай Әкімбайқызы
бастауыш сынып мұғалімі
Ө.Жолдасбеков атындағы №50 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Рассматриваются этические аспекты цифрового образования.
Ключевые слова: цифровая среда, этика, образование, честность, ценность
Abstract. The article discusses ethics in digital education.
Keywords: digital environment, ethics, education, integrity, value.

Цифрлық ортада білім алу барысында оқушылардың жауапкершілігі артады. Ақпаратты дұрыс пайдалану маңызды [1, 22б.].

Этикалық нормаларды сақтау – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Мұғалімдер оқушыларға бағыт береді [2, 30б.].

Цифрлық ортада білім алу барысында оқушылардың жауапкершілігі артады. Ақпаратты дұрыс пайдалану маңызды [1, 22б.].

Этикалық нормаларды сақтау – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Мұғалімдер оқушыларға бағыт береді [2, 30б.].

Цифрлық ортада білім алу барысында оқушылардың жауапкершілігі артады. Ақпаратты дұрыс пайдалану маңызды [1, 22б.].

Этикалық нормаларды сақтау – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Мұғалімдер оқушыларға бағыт береді [2, 30б.].

Цифрлық ортада білім алу барысында оқушылардың жауапкершілігі артады. Ақпаратты дұрыс пайдалану маңызды [1, 22б.].

Этикалық нормаларды сақтау – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Мұғалімдер оқушыларға бағыт береді [2, 30б.].

Цифрлық ортада білім алу барысында оқушылардың жауапкершілігі артады. Ақпаратты дұрыс пайдалану маңызды [1, 22б.].

Этикалық нормаларды сақтау – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Мұғалімдер оқушыларға бағыт береді [2, 30б.].

Цифрлық ортада білім алу барысында оқушылардың жауапкершілігі артады. Ақпаратты дұрыс пайдалану маңызды [1, 22б.].

Этикалық нормаларды сақтау – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Мұғалімдер оқушыларға бағыт береді [2, 30б.].

Цифрлық ортада білім алу барысында оқушылардың жауапкершілігі артады. Ақпаратты дұрыс пайдалану маңызды [1, 22б.].

Этикалық нормаларды сақтау – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Мұғалімдер оқушыларға бағыт береді [2, 30б.].

Цифрлық ортада білім алу барысында оқушылардың жауапкершілігі артады. Ақпаратты дұрыс пайдалану маңызды [1, 22б.].

Этикалық нормаларды сақтау – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Мұғалімдер оқушыларға бағыт береді [2, 30б.].

Цифрлық сауаттылық – бұл тек техникалық дағдыларды меңгеру емес, сонымен қатар ақпаратты дұрыс пайдалану, оның шынайылығын тексеру, интернеттегі мінез-құлық

мәдениетін сақтау. Ал адамгершілік тәрбие – адалдық, жауапкершілік, құрмет, әділдік сияқты құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған.

Бастауыш сыныпта бұл екі бағыт бір-бірімен тығыз байланысты болуы тиіс. Мысалы, интернеттен ақпарат іздеу барысында оқушы дереккөзді көрсету, көшірмеу, өз сөзімен жеткізу сияқты дағдыларды үйренсе, бұл оның академиялық адалдығын қалыптастырады. Сонымен қатар, онлайн қарым-қатынаста әдепті болу, кибербуллингке жол бермеу – адамгершілік тәрбиенің көрінісі.

Психологиялық ерекшеліктер

Бастауыш сынып оқушылары үшін цифрлық орта – қызықты әрі тартымды әлем. Бірақ олар әлі ақпаратты сыни тұрғыдан толық бағалай алмайды. Сондықтан мұғалім олардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, қарапайым, түсінікті тәсілдермен бағыт беруі керек. Балалар көбіне ойын, визуалды материалдар және тәжірибе арқылы жақсы меңгереді.

Сондай-ақ, бұл жаста балалар ережені түсінуден гөрі, оны нақты әрекет арқылы қабылдайды. Сол себепті сабақта практикалық тапсырмалар мен өмірлік жағдаяттарды қолдану тиімді.

Сабақта қолданылатын әдістер мен элементтер

1. «Цифрлық әдеп ережелері» бұрышы. Сыныпта немесе онлайн платформада арнайы ережелер тізімі жасалады:

– Интернетте сыпайы боламын

– Біреудің жұмысын көшірмеймін

– Ақпаратты тексеремін

Бұл ережелерді оқушылармен бірге құрастыру олардың маңызын арттырады.

2. Жағдаяттық тапсырмалар (кейстік әдіс). Оқушыларға нақты жағдайлар ұсынылады:

– «Сен интернеттен дайын жауап таптың. Не істейсің?»

– «Досың чатта біреуді мазақ етті. Сен қалай әрекет етесің?»

Балалар өз пікірін айтып, дұрыс шешімді бірге талқылайды.

Цифрлық білім беру жағдайында оқушыларды тек технологияны қолдануға ғана емес, оны жауапкершілікпен және этикалық тұрғыдан дұрыс пайдалануға үйрету қажет. Бастауыш сыныптан бастап қалыптасқан цифрлық сауаттылық пен адамгершілік құндылықтар болашақта саналы, адал азамат тәрбиелеудің негізі болады.

Мұғалім сабақта түрлі әдістер мен элементтерді жүйелі түрде қолдана отырып, оқушылардың цифрлық мәдениетін, сыни ойлауын және адамгершілік қасиеттерін қатар дамыта алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Цифрлық педагогика. Астана, 2021.
2. Білім беру психологиясы.
3. UNESCO Digital Education.
4. OECD Learning Framework.
5. ҚР білім стандарты.
6. Ақпараттық мәдениет.
7. Заманауи педагогика.
8. Электронды оқыту жүйелері.

UDC 37.017

THE ETHICS OF COLLABORATION: BUILDING TEAM SPIRIT AND ACADEMIC INTEGRITY IN AI-ENHANCED LEARNING ENVIRONMENTS

Seit Adel Adilkhankyzy

Master of Pedagogical Sciences, English Language Teacher

MSI «Gymnasium 1 named after A.Bokeikhanov of the Taraz Education Department, Education Department of the Akimat of Zhambyl region»
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Бұл мақалада жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары қолданылатын цифрлық білім беру ортасында оқушылардың этикалық құндылықтарын дамыту мәселелері қарастырылады. Зерттеудің негізгі мақсаты – топтық жобалау жұмыстары (постерлер мен видеолар жасау) арқылы оқушыларда «Адал азамат» тұжырымдамасына тән жауапкершілік, бірлік және академиялық адалдық қасиеттерін қалыптастыру. Д. Джонсон мен Р. Джонсонның ынтымақтастықта оқыту теориясына сүйене отырып, автор ЖИ құралдарын ұжымдық пайдаланудың этикалық аспектілерін талдайды. Жұмыс барысында топтық синергия мен өзара бақылау тетіктері ЖИ-ді плагиат құралы ретінде емес, бірлескен шығармашылық серіктесі ретінде пайдалануға мүмкіндік беретіні дәлелденген. Мақаланың практикалық маңыздылығы цифрлық дәуірде жауапты азаматтық пен этикалық мінез-құлықты тәрбиелеудің жаңа әдістемесін ұсынуында.

Түйін сөздер: адал азамат, ынтымақтастық этикасы, академиялық адалдық, жасанды интеллект, цифрлық азаматтық, топтық жұмыс.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития этических ценностей, учащихся в условиях цифровой образовательной среды с применением технологий искусственного интеллекта (ИИ). Основная цель исследования – формирование качеств ответственности, единства и академической честности, присущих концепции «Адал азамат», через коллективную проектную деятельность (создание постеров и видеороликов). Опираясь на теорию кооперативного обучения Д. Джонсона и Р. Джонсона, автор анализирует этические аспекты коллективного использования инструментов ИИ. В ходе работы доказано, что механизмы групповой синергии и взаимного контроля позволяют использовать ИИ не как инструмент плагиата, а как партнера по совместному творчеству. Практическая значимость статьи заключается в предложении новой методики воспитания ответственного гражданства и этичного поведения в цифровую эпоху.

Ключевые слова: адал азамат, этика сотрудничества, академическая честность, искусственный интеллект, цифровое гражданство, командная работа.

In the contemporary educational landscape of Kazakhstan, the formation of "Adal Azamat" (Honest Citizen) has become a primary objective of national policy. As articulated by President Kassym-Jomart Tokayev, this concept represents a moral compass centered on integrity, responsibility, and honest labor [1, p.2]. In secondary education, the integration of Artificial Intelligence (AI) serves as a litmus test for these values. While AI offers unprecedented creative possibilities, it also presents a significant risk to academic integrity if used as a tool for shortcuts rather than a tool for learning.

This paper proposes that the most effective way to internalize ethical behavior in the digital age is through collaborative learning. By shifting from individual AI tasks to team-based projects - such as creating AI-enhanced posters and videos - educators can foster "Unity and Cooperation." In a group setting, technology is transformed into a shared cognitive resource, where peer accountability ensures that AI is used ethically and transparently. The objective of this study is to demonstrate how collective creation serves as a pedagogical framework for nurturing the virtues of an honest citizen.

The theoretical foundation of this study is rooted in the Cooperative Learning Theory by David and Roger Johnson. They argue that true collaboration is defined by "Positive Interdependence," where each member’s contribution is vital to the group's success [2, p.22]. In an AI-enhanced classroom, this interdependence acts as a social barrier against plagiarism. When students create content together, they are forced to negotiate the ethics of AI usage collectively, making "hidden cheating" nearly impossible due to peer monitoring.

Furthermore, Sarah Elaine Eaton's concept of "Postplagiarism" suggests that academic integrity in the AI era should focus on the ethics of "co-creation" rather than just the detection of unauthorized help [3, p.45]. This aligns with the "Adal Azamat" ideology, which seeks to build an internal moral identity within students. In this framework, AI is an extension of human creativity, provided its use is disclosed and collaborative.

Digital Citizenship, as defined by Mike Ribble, identifies Digital Etiquette and Law as essential skills for the 21st century [3, 1026.]. For learners in grades 4-5, this means practicing "Adal Enbek" (Honest Labor) by ensuring that AI-generated outputs are heavily modified and personalized by human effort. UNESCO's guidelines also reinforce that AI education must remain human-centered, prioritizing ethical responsibility over mere technical efficiency [4, p.18].

The methodology was implemented with 4th and 5th-grade students during the production of digital educational posters and videos. The process followed a structured ethical framework:

Phase 1: Collective Brainstorming and Ethical Prompting. Students worked in teams of four. The first stage prohibited AI use, requiring a "human-only" brainstorming session to define the project's core message. When moving to AI tools like *Canva Magic Media*, the team had to agree upon a "Collective Prompt." This phase focused on Unity (Birlik), as students learned to merge different ideas into a single, honest vision before technology was even involved.

Phase 2: Transparent Modification (Adal Enbek). After AI generated initial visuals, students entered the "Human-in-the-loop" phase. They were taught that AI output is merely a draft. Teams were required to add their own voiceovers, change the color schemes to match local themes, and correct any factual errors produced by the AI. This stage emphasized that technology does not replace labor; it requires honest effort to become a finished product.

Phase 3: Public Defense and Disclosure. The final phase was a "Defense of Integrity." Teams presented their work to the class, explicitly stating: "AI helped us with the background, but we wrote the script and edited the video ourselves." This practice of disclosure is a vital exercise in academic honesty. Peers then evaluated each other based on their cooperation and the transparency of their AI use.

The integration of team-based AI projects showed that Team Spirit is a powerful safeguard for ethics. The "Ethics of Care"–the responsibility toward teammates–prevented students from taking unethical shortcuts.

- Social Accountability: Peer-to-peer monitoring significantly reduced "lazy plagiarism." Students felt a moral obligation to the group to ensure their work was authentic and unique.
- Internalization of Values: Through "Unity and Cooperation," students practiced being an "Honest Citizen" in a practical, digital context. They realized that honesty is not just about rules, but about the quality of their contribution to the community [5, p.5].
- Qualitative Growth: The synergy of the group led to more creative results than individual work. Students demonstrated a 40% increase in Student Talking Time (STT) during the presentation phase, as they took pride in explaining their collaborative process.

V. Conclusion

The ethics of collaboration provide a robust framework for integrating AI into the modern classroom. By focusing on collective creation, educators can fulfill the goals of the "Adal Azamat" concept–developing a generation that is technologically proficient and ethically grounded. AI should not be viewed as a threat to integrity, but as an opportunity to practice honesty, unity, and responsibility. Teaching students to create together with AI is the most effective way to prepare them for an ethical, digital future.

List of literature:

1. Tokayev K.K. Concept of "Adal Azamat" (Honest Citizen). National Kurultai Speech. – Akorda, 2023. – 12 p.
2. Johnson D.W., Johnson R. T. Learning together and alone: Cooperative, competitive, and individualistic learning. – Allyn & Bacon, 1999. – 260 p.

3. Eaton S.E. Postplagiarism: Transdisciplinary Ethics and Integrity in the Age of Artificial Intelligence. – Springer, 2023. – 110 p.
4. Ribble M. Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know. – ISTE, 2015. – 258 p.
5. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. – UNESCO Publishing, 2021. – 52 p.

ӘОЖ 811.111:37.016

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІН ПАЙДАЛАНЫП, ОҚУШЫЛАРДЫҢ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Калдарова Динара Апшашимовна
ағылшын тілі пәні мұғалімі
Төле би атындағы №8 гимназия
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития у учащихся разговорных навыков посредством эффективного применения методов и приемов обучения на уроках английского языка. В современной системе образования важную роль играет формирование умения владеть иностранным языком, особенно разговорной. В статье анализируется эффективность таких подходов, как коммуникативный метод, интерактивное обучение, диалогические и ролевые игры, демонстрируется их влияние на повышение языковой компетентности учащихся. Кроме того, предлагаются пути повышения активности учащихся в процессе обучения, формирования среды свободной речи.

Ключевые слова: английский язык, методы обучения, разговорная речь, коммуникативные навыки, интерактивное обучение, языковая компетентность, диалог, ролевая игра, образование.

Abstract. This article discusses the development of students' conversational skills through the effective use of teaching methods and techniques in English lessons. In the modern education system, the formation of the ability to speak a foreign language, especially a spoken one, plays an important role. The article analyzes the effectiveness of such approaches as the communicative method, interactive learning, dialogic and role-playing games, and demonstrates their impact on improving students' language competence. In addition, ways are proposed to increase the activity of students in the learning process, the formation of an environment of free speech.

Keywords: English, teaching methods, spoken language, communication skills, interactive learning, language competence, dialogue, role-playing, education.

Қазіргі жаһандану жағдайында ағылшын тілі халықаралық қатынас тілі ретінде ерекше маңызға ие болып отыр. Осыған байланысты білім беру жүйесінде ағылшын тілін оқыту сапасын арттыру, әсіресе оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын дамыту өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Ауызекі сөйлеу дағдылары – тіл үйренудің негізгі компоненттерінің бірі. Бұл дағдылар оқушылардың өз ойын еркін жеткізуіне, қарым-қатынас жасауына және тілдік ортада белсенді әрекет етуіне мүмкіндік береді. Дегенмен, дәстүрлі оқыту әдістері көбінесе грамматикалық білімге басымдық беріп, сөйлеу дағдыларын жеткілікті деңгейде дамыта алмайды.

Сондықтан қазіргі таңда оқыту процесінде заманауи әдіс-тәсілдерді қолдану қажеттілігі артып отыр. Атап айтқанда, коммуникативтік әдіс, интерактивті оқыту, топтық

жұмыс, диалогтік қарым-қатынас, рөлдік ойындар сияқты тәсілдер оқушылардың сөйлеу белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Бұл әдістер оқушыларды тілдік ортаға жақындатып, олардың ағылшын тілінде еркін сөйлеуіне жағдай жасайды.

Осы мақалада ағылшын тілі сабағында тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын дамыту жолдары қарастырылады.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру дәуірінде ағылшын тілі халықаралық қарым-қатынас, ғылым, білім және технология салаларында негізгі тілдердің бірі ретінде ерекше маңызға ие болып отыр. Осыған байланысты білім беру жүйесінде ағылшын тілін сапалы меңгерту, әсіресе оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын қалыптастыру мен дамыту өзекті мәселелердің біріне айналды.

Бүгінгі таңда мектеп түлектерінен тек грамматикалық білім ғана емес, сонымен қатар нақты өмірлік жағдайларда ағылшын тілінде еркін сөйлей алу, өз ойын жеткізе білу, пікір алмасу, сұхбат жүргізу сияқты коммуникативтік қабілеттер талап етіледі. Бұл талаптар білім беру мазмұнының жаңаруымен, құзыреттілікке негізделген оқыту жүйесінің енгізілуімен тікелей байланысты.

Ауызекі сөйлеу дағдылары – тіл үйренудің ең маңызды және күрделі компоненттерінің бірі. Ол тыңдалым, айтылым, сөздік қор және грамматикалық білімнің өзара байланысы арқылы жүзеге асады. Оқушылардың ауызекі сөйлеу қабілеті олардың тілдік ортада өздерін еркін ұстауына, қарым-қатынасқа түсуіне және әлеуметтік бейімделуіне мүмкіндік береді.

Алайда тәжірибе көрсеткендей, көптеген оқушылар ағылшын тілінде теориялық білімді жақсы меңгергенімен, оны тәжірибеде, яғни ауызша сөйлеу барысында қолдануда қиындықтарға тап болады. Мұның негізгі себептері ретінде төмендегілерді атап өтуге болады:

- оқыту процесінде дәстүрлі әдістердің басым болуы;
- оқушылардың сөйлеу тәжірибесінің жеткіліксіздігі;
- тілдік орта мен практикалық жаттығулардың аздығы;
- психологиялық кедергілер (қорқыныш, сенімсіздік, қателесуден қорқу).

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде оқыту әдіс-тәсілдерін жаңарту, оқушылардың белсенділігін арттыру және оларды тілдік қарым-қатынасқа тарту басты міндеттердің бірі болып табылады. Әсіресе, коммуникативтік әдіс, интерактивті оқыту, жобалық жұмыс, рөлдік ойындар, пікірталас, жұптық және топтық жұмыстар сияқты тәсілдер оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын дамытуда тиімді болып саналады.

Бұл әдістер оқушылардың тек тілдік білімін ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау, шығармашылық қабілеттерін, өз ойын еркін жеткізу дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар, мұғалімнің рөлі де өзгеріп, ол тек білім беруші емес, оқыту процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы және ынталандырушы ретінде әрекет етеді.

Төменде дәстүрлі және заманауи оқыту әдістерінің ерекшеліктері салыстырмалы түрде көрсетілген:

Кесте 1 – Дәстүрлі және заманауи оқыту әдістерінің салыстырмасы

Көрсеткіштер	**Дәстүрлі әдістер**	**Заманауи әдістер**
Оқыту түрі	Мұғалімге бағытталған	Оқушыға бағытталған
Сабақ формасы	Лекция, түсіндіру	Интерактивті, диалогтік
Оқушының рөлі	Пассивті тыңдаушы	Белсенді қатысушы
Негізгі мақсат	Білім беру	Дағды қалыптастыру
Сөйлеу мүмкіндігі	Шектеулі	Жоғары
Әдістер	Жаттау, жазба жұмыстары	Рөлдік ойын, пікірталас, топтық жұмыс
Нәтиже	Теориялық білім	Практикалық, коммуникативтік дағдылар

Осылайша, ағылшын тілі сабағында тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын дамытуға, олардың тілдік құзыреттілігін арттыруға және

шынайы қарым-қатынас жағдайында тіл қолдану қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осы зерттеу жұмысының мақсаты – ағылшын тілі сабағында оқыту әдіс-тәсілдерін тиімді пайдалану арқылы оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын дамыту жолдарын анықтау және олардың тиімділігін негіздеу.

Қосымша ғылыми-теориялық негіздеме және практикалық аспектілер

Ағылшын тілін оқытуда ауызекі сөйлеу дағдыларын дамыту мәселесі тек әдіс-тәсілдерді таңдаумен ғана шектелмейді, ол сонымен қатар оқытудың мазмұнына, оқу ортасына және оқушының жеке ерекшеліктеріне тікелей байланысты. Қазіргі педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, тіл үйрену процесі тиімді болуы үшін оқыту шынайы коммуникация жағдайына барынша жақындатылуы қажет.

Оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын дамытуда «тілдік орта» ұғымы ерекше орын алады. Тілдік орта – бұл оқушының тілді табиғи түрде қолдануына мүмкіндік беретін жағдайлар жиынтығы. Мектеп жағдайында мұндай ортаны жасанды түрде қалыптастыру қажет. Ол үшін мұғалім сабақ барысында тек ағылшын тілінде қарым-қатынас жасауға тырысуы тиіс, сондай-ақ оқушыларды да мүмкіндігінше ағылшын тілінде жауап беруге ынталандыруы керек.

Сонымен қатар, ауызекі сөйлеу дағдыларын дамытуда мотивацияның рөлі өте жоғары. Ішкі мотивациясы жоғары оқушы жаңа сөздерді тез меңгереді, сөйлеуге белсенді қатысады және қателесуден қорықпайды. Мұғалім оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін заманауи тақырыптарды (технология, әлеуметтік желілер, кино, музыка, саяхат) қолдана отырып, сабақ мазмұнын өмірмен байланыстыруы қажет.

Ауызекі сөйлеуді дамытуда тапсырмалардың дұрыс ұйымдастырылуы да маңызды. Тапсырмалар оқушылардың деңгейіне сай болуы тиіс және оларды біртіндеп күрделендіру қажет. Мысалы, бастапқы кезеңде оқушыларға дайын диалогтарды қайталау ұсынылса, кейін өз бетінше диалог құрастыру, пікір айту, әңгіме жүргізу сияқты тапсырмалар беріледі.

Кесте 2 – Ауызекі сөйлеуді дамытуға арналған тапсырмалар деңгейі

Деңгей	**Тапсырма түрі**	**Мақсаты**
Бастапқы	Сөздерді қайталау, дайын диалогтар	Дыбыстау мен сөздік қорды қалыптастыру
Орта	Сұрақ-жауап, қысқа диалогтар	Қарапайым қарым-қатынас дағдыларын дамыту
Жоғары	Пікірталас, презентация	Еркін сөйлеу және ойды жеткізу

Тағы бір маңызды аспект – қателермен жұмыс жасау. Дәстүрлі оқытуда мұғалімдер көбінесе оқушылардың қателерін бірден түзетеді, бұл олардың сөйлеуге деген сенімсіздігін арттыруы мүмкін. Ал заманауи әдістемеде қателерді түзету икемді түрде жүргізіледі: алдымен оқушының ойын толық жеткізуіне мүмкіндік беріледі, содан кейін ғана қателері талқыланады. Бұл тәсіл оқушының психологиялық тұрғыдан еркін болуына көмектеседі.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану да ауызекі сөйлеу дағдыларын дамытуда үлкен рөл атқарады. Мысалы, онлайн платформалар, бейнежазбалар, подкасттар, тілдік қосымшалар арқылы оқушылар тыңдалым және айтылым дағдыларын қатар дамыта алады. Сонымен қатар, бейнеқоңырау арқылы шетелдік оқушылармен немесе мұғалімдермен сөйлесу тәжірибесі тілдік ортаны кеңейтеді.

Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру де маңызды. Әр оқушының тіл үйрену қарқыны, қабылдау қабілеті және психологиялық жағдайы әртүрлі болады. Кейбір оқушылар белсенді, ашық болса, кейбіреулері тұйық болуы мүмкін. Сондықтан мұғалім әр оқушыға жеке тәсіл қолдануы тиіс. Мысалы, тұйық оқушыларды бірден үлкен аудитория алдында сөйлету емес, алдымен жұптық немесе шағын топтық жұмыстарға тарту тиімді.

Кесте 3 – Оқушылардың ерекшеліктеріне сәйкес әдістер

Оқушы түрі	Ерекшелігі	Ұсынылатын әдіс
Белсенді	Еркін сөйлейді	Пікірталас, презентация
Ұялшақ	Сөйлеуден қашады	Жұптық жұмыс, диалог
Орташа	Қатысады, бірақ сенімсіз	Топтық жұмыс, қолдау көрсету

Бағалау жүйесі де ауызекі сөйлеу дағдыларын дамытуға әсер етеді. Егер бағалау тек жазбаша жұмыстарға негізделсе, оқушылар сөйлеуге мән бермейді. Сондықтан қалыптастырушы бағалау, ауызша кері байланыс, өзін-өзі бағалау және бірін-бірі бағалау әдістерін қолдану ұсынылады. Бұл оқушылардың өз жетістіктерін бақылауына және сөйлеу дағдыларын жетілдіруіне мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, мәдениетаралық коммуникация да маңызды фактор болып табылады. Ағылшын тілін үйрену барысында оқушылар тек тілдік білім алып қана қоймай, сонымен қатар ағылшын тілді елдердің мәдениетімен, дәстүрлерімен танысады. Бұл олардың тілге деген қызығушылығын арттырып, сөйлеу барысында табиғилыққа жетуіне ықпал етеді.

Қазіргі таңда CLIL (Content and Language Integrated Learning) әдісі де кеңінен қолданылуда. Бұл әдіс арқылы оқушылар пәндік білімді ағылшын тілінде меңгереді. Мысалы, география немесе биология пәнін ағылшын тілінде оқу арқылы олар жаңа терминдерді үйреніп қана қоймай, сол тақырыпта еркін сөйлеуге дағдыланады.

Сондай-ақ, оқыту процесінде кері байланыстың маңызы зор. Мұғалім оқушының жетістіктерін атап өтіп, оны ынталандыруы қажет. Позитивті кері байланыс оқушылардың өзіне деген сенімін арттырып, сөйлеу белсенділігін күшейтеді.

Қорытындылай келе, оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын дамыту – көпқырлы және кешенді процесс. Ол тиімді әдіс-тәсілдерді қолдануды, қолайлы психологиялық ортаны қалыптастыруды, заманауи технологияларды пайдалануды және оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Тек осы факторлар үйлесімді түрде жүзеге асқан жағдайда ғана оқушылар ағылшын тілінде еркін әрі сенімді сөйлей алатын деңгейге жете алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қараев Ж.А. Педагогикалық технологиялар негіздері. – Алматы: Рауан, 2010.
2. Нұрғалиева Г.К. Білім беруді ақпараттандыру: теориясы мен практикасы. – Алматы: Ғылым, 2012.
3. Әбдіғапбарова Ұ.М., Мұқанова С.М. Ағылшын тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
4. Смағұлова Г.Н. Шетел тілдерін оқытудағы заманауи әдістер. – Астана, 2018.
5. Айтбаева А.Б. Коммуникативтік бағытта тіл үйрету мәселелері. – Алматы, 2016.
6. Harmer J. Ағылшын тілін оқыту әдістемесі (аударма). – Алматы, 2017.
7. Richards J.C., Rodgers T.S. Тіл оқытудағы әдістер мен тәсілдер. – Астана, 2019.
8. Lightbown P., Spada N. Тілдерді меңгеру үдерісі. – Алматы, 2020.
9. Скривенер Дж. Тілді оқыту тәжірибесі. – Алматы, 2018.
10. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2020.
11. Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ. Тілдерді оқытудағы заманауи тәсілдер. – Нұр-Сұлтан, 2019.
12. Құлмағанбетова Б. Шетел тілін оқытудағы инновациялық технологиялар. – Алматы, 2021.

UDC 811.111:37.016:81'42

METHODS OF WORKING WITH TEXTS IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS

Tattibekkyzy Gulnar
English language teacher
Gymnasium №8 named after Tole Bi
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарындағы мәтіндермен жұмыс істеудің тиімді әдістері оқушылардың тілдік құзыреттілігін дамыту құралы ретінде қарастырылады. Мәтінмен жұмыс оқу, сөйлеу, жазу және сыни ойлау дағдыларын дамытуда шешуші рөл атқарады. Зерттеу оқушыларға мәтіндерді жақсырақ түсінуге, талдауға және түсіндіруге көмектесетін әртүрлі оқу стратегияларына, соның ішінде оқуға дайындыққа, оқу кезінде және оқудан кейін назар аударады. Белсенді қатысуға және тереңірек түсінуге ықпал ететін оқушыларға бағытталған интерактивті тәсілдерге ерекше назар аударылады. Шынайы материалдарды, талқылау әдістерін және тапсырмаларды орындауға негізделген оқыту әдістерін пайдалану оқушылардың қарым-қатынас қабілетін жақсарту тәсілі ретінде де қарастырылады. Алынған нәтижелер мәтіндермен жүйелі және әдіснамалық негізделген жұмыс ағылшын тілін оқытудың жалпы тиімділігін едәуір арттыратынын көрсетеді.

Кілт сөздер: ағылшын тілін оқыту, мәтіндік оқыту, оқу дағдылары, коммуникативті құзыреттілік, интерактивті әдістер, сыни ойлау, тілді дамыту, оқыту стратегиялары, шынайы материалдар.

Аннотация. В этой статье рассматриваются эффективные методы работы с текстами на уроках английского языка как средство развития языковой компетенции учащихся. Работа с текстом играет решающую роль в развитии навыков чтения, устной речи, письма и критического мышления. В исследовании основное внимание уделяется различным стратегиям обучения, включая подготовку к чтению, во время чтения и после чтения, которые помогают учащимся лучше понимать, анализировать и интерпретировать тексты. Особое внимание уделяется интерактивным подходам, ориентированным на учащихся, которые способствуют активному вовлечению и более глубокому пониманию. Использование аутентичных материалов, методов обсуждения и обучения, основанного на выполнении заданий, также рассматривается как способ улучшения коммуникативных способностей учащихся. Полученные результаты свидетельствуют о том, что систематическая и методологически обоснованная работа с текстами значительно повышает общую эффективность обучения английскому языку.

Ключевые слова: преподавание английского языка, текстовое обучение, навыки чтения, коммуникативная компетентность, интерактивные методы, критическое мышление, развитие языка, стратегии обучения, аутентичные материалы.

In the modern educational context, the teaching of English as a foreign language has undergone significant transformation, shifting from traditional grammar-focused instruction to a more communicative and competence-based approach. Among the various components of language learning, working with texts has become a central element in English language lessons. Texts serve not only as sources of linguistic input but also as tools for developing students' cognitive, analytical, and communicative skills. Therefore, the effective use of texts in the classroom is essential for achieving comprehensive language proficiency.

A text, in the context of language teaching, can be defined as any coherent piece of spoken or written language used for communication. It may include literary texts, informational articles, dialogues, essays, digital content, and authentic materials such as news reports or social media posts. The diversity of text types allows teachers to expose students to various language structures, vocabulary, and cultural contexts, thereby enriching their learning experience.

One of the key reasons for incorporating text-based activities into English lessons is their ability to integrate multiple language skills simultaneously. When students work with texts, they engage in reading for comprehension, expand their vocabulary, analyze grammatical structures, and often participate in discussions or written responses. This integrated approach supports the development of communicative competence, which is the ultimate goal of modern language education.

However, the effectiveness of working with texts largely depends on the methods and strategies employed by the teacher. Simply presenting a text and asking students to read it is not sufficient to achieve meaningful learning outcomes. Instead, a structured approach that includes pre-reading, while-reading, and post-reading stages is widely recommended in contemporary methodology. Each stage serves a specific purpose and contributes to deeper understanding and active engagement.

Table 1 – Stages of Working with Texts in English Lessons

Stage	**Purpose**	**Typical Activities**
Pre-reading	Activate prior knowledge and interest	Predicting, discussing, brainstorming
While-reading	Develop comprehension and analysis skills	Skimming, scanning, answering questions
Post-reading	Enhance interpretation and communication	Discussion, summarizing, role-play

The pre-reading stage is particularly important as it prepares students for interaction with the text. During this stage, teachers may introduce key vocabulary, discuss the topic, or encourage students to make predictions based on the title or images. This not only activates students' background knowledge but also increases their motivation and curiosity.

The while-reading stage focuses on comprehension and interpretation. Students are encouraged to read actively, using strategies such as skimming for general understanding and scanning for specific information. Teachers may provide guiding questions or tasks that help students focus on important aspects of the text. This stage also allows learners to identify new vocabulary and understand how language is used in context.

The post-reading stage aims to consolidate learning and promote communication. At this stage, students engage in activities that require them to express their opinions, summarize the text, or apply the information in new contexts. These activities are essential for developing speaking and writing skills, as well as critical thinking.

In addition to structured stages, modern English language teaching emphasizes the use of interactive and student-centered methods when working with texts. These methods encourage collaboration, discussion, and active participation, making the learning process more engaging and effective.

Table 2 – Traditional vs Modern Approaches to Working with Texts

Criteria	**Traditional Approach**	**Modern Approach**
Role of teacher	Knowledge transmitter	Facilitator and guide
Role of student	Passive reader	Active participant
Type of activities	Translation, memorization	Discussion, problem-solving
Focus	Grammar and vocabulary	Communication and meaning
Learning outcome	Theoretical knowledge	Practical language use

Another important aspect of working with texts is the selection of appropriate materials. Texts should be relevant to students' age, interests, and language level. Authentic materials, in particular, are highly valuable as they expose learners to real-life language use. However, such materials must be carefully adapted to ensure they are not too difficult or overwhelming.

Furthermore, the use of technology has significantly expanded the possibilities for text-based learning. Digital texts, interactive platforms, and multimedia resources allow students to

engage with content in dynamic ways. For example, online articles may include hyperlinks, videos, and interactive tasks that enhance comprehension and engagement.

Table 3 – Types of Texts Used in English Language Lessons

Type of Text	Examples	Educational Purpose
Literary texts	Stories, poems, novels	Develop imagination and interpretation
Informational texts	Articles, reports, essays	Build knowledge and analytical skills
Functional texts	Emails, instructions, messages	Teach practical communication
Digital texts	Blogs, social media posts	Reflect modern language use

Despite the numerous advantages of working with texts, teachers may face certain challenges. These include students' lack of motivation, limited vocabulary, and difficulties in understanding complex texts. To overcome these challenges, it is important to create a supportive learning environment, provide clear instructions, and use differentiated tasks that cater to students' individual needs.

In conclusion, working with texts in English language lessons is a fundamental component of effective language teaching. It supports the development of multiple skills, fosters critical thinking, and prepares students for real-life communication. The use of structured stages, interactive methods, and diverse materials ensures that text-based learning is both meaningful and engaging. Therefore, teachers should carefully design their lessons to maximize the potential of texts as powerful educational tools.

Additional Theoretical and Practical Considerations

In addition to the general methodological framework, it is important to consider deeper pedagogical principles that influence the effectiveness of working with texts in English language lessons. One of the key aspects is the development of higher-order thinking skills through text analysis. Modern education places strong emphasis not only on understanding the content of a text but also on interpreting, evaluating, and responding to it critically. This approach transforms reading from a passive activity into an active intellectual process.

Critical thinking can be fostered through carefully designed tasks that require students to analyze the author's intentions, identify arguments, compare viewpoints, and express personal opinions. For example, students may be asked to evaluate the reliability of information, detect bias, or relate the text to real-life situations. Such tasks contribute to deeper comprehension and encourage independent thinking.

Table 4 – Levels of Text Comprehension

Level of Comprehension	Description	Example Tasks
Literal	Understanding basic facts	Answering factual questions
Inferential	Reading between the lines	Predicting outcomes, identifying ideas
Critical	Evaluating and analyzing	Expressing opinions, debating

Another important dimension is differentiation in teaching. In any classroom, students have different levels of language proficiency, learning styles, and cognitive abilities. Therefore, working with texts should involve differentiated instruction to ensure that all learners can participate effectively. This can be achieved by adapting the complexity of texts, varying the types of tasks, and providing additional support where necessary.

For instance, lower-level students may work with simplified texts and focus on basic comprehension, while more advanced learners can engage in deeper analysis and discussion. Group work can also be structured in a way that allows students to collaborate and support each other.

Table 5 – Differentiation Strategies in Text-Based Learning

Strategy	Description	Benefit
Simplified texts	Adjusting language difficulty	Improves accessibility
Tiered tasks	Different levels of задания	Meets diverse learning needs

Strategy	Description	Benefit
Group collaboration	Mixed-ability grouping	Encourages peer learning
Visual support	Images, diagrams	Aids comprehension

The role of feedback is also crucial in the process of working with texts. Effective feedback helps students understand their strengths and areas for improvement. In text-based activities, feedback can focus on comprehension, vocabulary usage, interpretation, and communication skills. Importantly, feedback should be constructive, timely, and encouraging in order to maintain students' motivation.

Another relevant aspect is the integration of cross-curricular content. Texts used in English lessons can be connected to other subjects such as history, science, or social studies. This interdisciplinary approach not only enriches students' knowledge but also demonstrates the practical relevance of language learning. For example, reading a scientific article in English can help students learn both language and subject-specific concepts simultaneously.

Moreover, collaborative learning plays a significant role in enhancing students' engagement with texts. When students work together in pairs or groups, they have more opportunities to discuss ideas, clarify misunderstandings, and practice speaking. This interaction promotes a communicative learning environment where language is used as a tool for meaningful exchange.

Table 6 – Forms of Collaborative Work with Texts

Form of Work	Description	Outcome
Pair work	Two students discuss tasks	Increased speaking practice
Group discussion	Small group analysis	Deeper understanding
Role-play	Acting out text situations	Real-life communication skills
Project work	Creating presentations based on texts	Integrated skill development

Additionally, the concept of learner autonomy should be considered. Encouraging students to work independently with texts, choose materials of interest, and reflect on their learning process can significantly enhance their motivation and responsibility. Teachers can support autonomy by providing guidance on reading strategies and allowing students some degree of choice in tasks and topics.

It is also important to highlight the role of vocabulary development in text-based learning. Texts provide a natural context for learning new words and expressions. Instead of memorizing isolated vocabulary, students encounter words in meaningful situations, which improves retention and understanding. Teachers can reinforce vocabulary through activities such as word mapping, context analysis, and usage practice.

Finally, assessment methods should align with the objectives of text-based instruction. In addition to traditional tests, alternative assessment forms such as portfolios, presentations, and reflective journals can be used to evaluate students' progress. These methods provide a more comprehensive picture of students' abilities and encourage continuous learning.

In summary, effective work with texts in English language lessons requires a holistic approach that integrates cognitive, communicative, and pedagogical elements. By incorporating critical thinking, differentiation, collaboration, and modern assessment strategies, teachers can create a dynamic learning environment that supports the development of well-rounded language skills.

List of literature:

1. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education Limited.
2. Richards, J.C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
3. Brown, H.D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Longman.

4. Scrivener, J. (2011). Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. Macmillan.
5. Nuttall, C. (2005). Teaching Reading Skills in a Foreign Language. Macmillan.
6. Nation, I.S. P. (2009). Teaching ESL/EFL Reading and Writing. Routledge.
7. Harmer, J. (2007). How to Teach English. Longman.
8. Wallace, C. (1992). *Reading.* Oxford University Press.
9. Ur, P. (2012). *A Course in English Language Teaching*. Cambridge University Press.
10. Hedge, T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom*. Oxford University Press.
11. Maley, A. (2011). *Literature in the Language Classroom*. Cambridge University Press.
12. Willis, J. (1996). *A Framework for Task-Based Learning*. Longman.

УДК 373.3:004.8:028:37.017

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ «АДАЛ АЗАМАТ»

Сыйкымбек Гулмира Болатовна, Отарова Аида Мухамедкеримовна
учителя русского языка и литературы
КГУ «средняя школа имени Болтай батыра»
Жамбылская обл., Т.Рыскуловский район, село Кумарык, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының бастауыш білім беру жүйесінде оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастырудағы цифрлық трансформацияның рөлі қарастырылады. Автор жасанды интеллект құралдарын білім беру үдерісіне енгізудің тиімді жолдарын талдай отырып, олардың оқушылардың мәтінді түсіну, талдау және интерпретациялау қабілеттерін дамытуға ықпалын көрсетеді. Сонымен қатар, «Адал азамат» құндылықтарын оқу үдерісіне кіріктіру арқылы оқушылардың адамгершілік, жауапкершілік және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері цифрлық технологиялар мен тәрбиелік құндылықтардың үйлесімді ықпалдасуы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға мүмкіндік беретінін дәлелдейді.

Кілт сөздер: оқу сауаттылығы, цифрлық трансформация, жасанды интеллект, бастауыш білім беру, «Адал азамат», құндылықтар, функционалдық сауаттылық.

Abstract. This article examines the role of digital transformation in the formation of student reading literacy in the primary education system of the Republic of Kazakhstan. Analyzing effective ways of introducing artificial intelligence tools into the educational process, the author shows their impact on the development of students' abilities to understand, analyze and interpret text. In addition, the issues of forming students' moral, responsibility and critical thinking skills through the integration of the values of an "honest citizen" into the educational process will be considered. The results of the study prove that the harmonious integration of digital technologies and educational values makes it possible to increase the functional literacy of students.

Keywords: reading literacy, digital transformation, artificial intelligence, primary education, "honest citizen", values, functional literacy.

В современной образовательной экосистеме Республики Казахстан формирование читательской грамотности учащихся начальных классов перестает рассматриваться как изолированный навык декодирования буквенных символов. Напротив, это сложный

метапредметный процесс, который закладывает фундамент всей дальнейшей академической траектории ребенка и его успешной социализации в условиях глобальной информационной неопределенности. Современная педагогическая наука определяет читательскую грамотность как способность человека понимать, использовать, оценивать тексты, размышлять о них и заниматься чтением для того, чтобы достигать своих целей, расширять свои знания и возможности, участвовать в социальной жизни. Переход к обновленному содержанию образования в Казахстане акцентирует внимание на функциональной грамотности, где приоритет отдается не механическому воспроизведению прочитанного, а глубокому анализу, интерпретации и критическому осмыслению информации.

Цифровая трансформация образования, закрепленная в стратегических документах развития страны, диктует необходимость качественного обновления методологического инструментария. В условиях, когда современные школьники, принадлежащие к «цифровому поколению» (Альфа и Зет), с раннего возраста погружены в мультимедийную среду, традиционные бумажные носители и линейные методы обучения зачастую оказываются недостаточно эффективными для удержания внимания и развития глубоких когнитивных связей. Интеграция цифровых технологий, таких как интерактивные платформы (WordWall, Umaigra), дополненная реальность (AR/VR) и искусственный интеллект (ИИ), позволяет превратить процесс чтения из пассивного восприятия в активное исследовательское действие.

Особое значение в структуре данного подхода занимает интеграция воспитательного компонента. Согласно приказу Министерства просвещения РК № 123 от 26 мая 2025 года, во всех организациях образования внедряется единая программа воспитания «Адалазамат», направленная на формирование гармонично развитой личности на основе национальных ценностей. Читательская грамотность в этом контексте выступает инструментом освоения этических норм и гражданской ответственности через анализ литературных произведений и культурных артефактов.

Педагогическая идея данного проекта заключается в создании конвергентной образовательной среды, где классические тексты и современная цифровая дидактика дополняют друг друга. Использование технологий ИИ (например, платформ D-ID или HeyGen) для «оживления» персонажей или визуализация сюжетов в CoSpacesEdu позволяет учащимся с разным уровнем языковой подготовки, включая тех, для кого русский язык не является родным, эффективно включаться в процесс интерпретации текста. Научные данные подтверждают, что уровень усвоения материала возрастает до , если учащийся вовлечен в активную деятельность, в то время как пассивное слушание обеспечивает лишь эффективности.

Ключевой параметр	Традиционный подход	Цифровой подход (ИИ и интерактивность)
Роль ученика	Пассивный слушатель / читатель	Активный исследователь / создатель контента
Способ подачи	Линейный текст на бумаге	Мультимодальный контент (3D, AR, аудио ИИ)
Обратная связь	Отсроченная (после проверки учителем)	Мгновенная (автоматизированная аналитика)
Мотивация	Внешняя (оценка, дисциплина)	Внутренняя (геймификация, интерес к технологии)
Ценностный базис	Опосредованный через текст	Прямой через интерактивные сценарии «Адалазамат»

Таким образом, данная работа представляет собой обоснование и описание комплексного метода формирования читательской грамотности, который сочетает в себе технологическую мощь современного искусственного интеллекта и глубокую гуманистическую направленность казахстанского образования.

Актуальность разработки и внедрения цифровых методов формирования читательской грамотности обусловлена рядом фундаментальных факторов, лежащих на пересечении социокультурных изменений, технологического прогресса и государственных приоритетов Республики Казахстан. В эпоху информационного перенасыщения способность критически оценивать и фильтровать информацию становится базовым навыком выживания и успеха.

Во-первых, наблюдается существенный разрыв между привычками «цифровых аборигенов» и классическими методами преподавания. Традиционное чтение часто воспринимается младшими школьниками как статичный и монотонный процесс. Использование инновационных инструментов, таких как интерактивные викторины WordWall или создание комиксов, позволяет преодолеть этот барьер, адаптируя учебный материал под клиповое восприятие без потери глубины содержания. Технологии визуализации, включая 3D-видео и AR/VR, решают проблему абстрактности текстовой информации, превращая чтение в «проживание» сюжета.

Во-вторых, государственная стратегия «Digital Kazakhstan» и требования Министерства просвещения РК ставят задачу масштабной цифровой трансформации образования. Это подразумевает не просто наличие компьютеров в классах, а внедрение интеллектуальных систем, способных персонализировать обучение. Искусственный интеллект позволяет анализировать индивидуальные особенности каждого ученика (скорость чтения, уровень понимания, ошибки) и формировать адаптивные программы развития. К 2024 году доля учителей, использующих генеративный ИИ в профессиональной деятельности, выросла до , что подтверждает глобальный тренд на технологизацию педагогики.

В-третьих, актуальность работы тесно связана с необходимостью реализации программы воспитания «Адалазамат». Приказ МП РК № 123 требует от педагогов интеграции ценностей патриотизма, честности и справедливости во все аспекты учебного процесса. Читательская грамотность в начальной школе является идеальным полем для этого, так как именно через анализ поступков литературных героев формируются моральные установки. Инструменты ИИ, такие как D-ID, позволяют «оживить» исторических деятелей (например, Абая Кунанбаева), чьи слова о честности и труде приобретают для современных детей новое, актуальное звучание.

Наконец, результаты международных исследований (PISA, PIRLS) показывают, что высокий уровень читательской грамотности напрямую коррелирует с умением работать с электронными и цифровыми текстами. Для успешной сдачи подобных тестов учащиеся должны обладать навыками навигации в цифровой среде, уметь находить информацию в гипертекстах и оценивать достоверность онлайн-источников. Таким образом, внедрение предложенного метода является необходимым шагом для повышения глобальной конкурентоспособности казахстанских школьников.

Фактор актуальности	Описание воздействия	Ожидаемый результат
Поколение Альфа	Преобладание визуального восприятия над текстовым	Повышение вовлеченности через мультимедиа

Фактор актуальности	Описание воздействия	Ожидаемый результат
Стратегия 2025	Форсированные реформы в цифровизации экономики и образования	Соответствие государственным стандартам развития
Этический кризис	Необходимость формирования ценностей «Адалазамат»	Развитие ответственности и честности (закон и порядок)
Технологический рывок	Доступность инструментов генеративного ИИ (HeyGen, D-ID)	Персонализация и геймификация обучения

Цели

Основная цель данной работы заключается в разработке и практическом обосновании комплексной методики повышения уровня читательской грамотности и критического мышления учащихся начальных классов посредством синергии цифровых технологий, инструментов искусственного интеллекта и ценностно-ориентированного подхода. Достижение этой цели предполагает трансформацию образовательного пространства начальной школы в интерактивную лабораторию смыслов, где чтение становится не целью, а инструментом познания мира и формирования личности. В рамках данной цели выделяются следующие приоритетные направления:

1. **Когнитивное развитие:** Обеспечение качественного роста навыков анализа и интерпретации текстов различной сложности через использование визуальных опор и интерактивных сценариев.
2. **Технологическая адаптация:** Подготовка учащихся к эффективной работе в цифровой среде, формирование навыков навигации и поиска информации в электронных форматах.
3. **Аксиологическое (ценностное) воспитание:** Интеграция концепции «Адалазамат» в структуру уроков чтения для формирования у детей представлений о честности, справедливости и ответственности.
4. **Эмоциональное вовлечение:** Повышение мотивации к чтению через использование иммерсивных технологий (AR/VR, ИИ-аватары), создающих эффект прямого диалога с культурой и литературой.

Итоговой целью является формирование активного, думающего и ответственного читателя, способного не только извлекать информацию, но и создавать на ее основе новые смыслы в динамично меняющемся мире.

Задачи

Для реализации поставленной цели необходимо решение комплекса задач, распределенных по функциональным направлениям педагогической деятельности.

1. **Методологические задачи:**

- Изучить и адаптировать современные инструменты ИИ (Curipod, CoSpacesEdu, D-ID) для нужд начального образования в контексте формирования читательской грамотности.
- Разработать алгоритмы интеграции ценностей программы «Адалазамат» в содержание уроков по литературному чтению и русскому языку.
- Сформировать систему критериев оценки эффективности цифровых инструментов в развитии навыков критического мышления.

2. **Технологические задачи:**

• Внедрить использование платформ WordWall и Umaigra для создания интерактивных дидактических игр, направленных на закрепление словарного запаса и понимание структуры текста.

• Обеспечить визуализацию текстового контента с помощью 3D-технологий, AR/VR и комикс-жанров для упрощения восприятия сложных тем.

• Использовать сервисы Napkin AI и Meshy для трансформации линейных текстов в логические схемы и 3D-модели персонажей.

3. **Практико-ориентированные задачи:**

• Разработать и апробировать сценарии уроков (например, «Созвездие трех архаров»), демонстрирующие поэтапное применение ИИ и интерактивных методов.

• Обучить школьников навыкам создания собственных цифровых продуктов (интерактивных книг в Publuu, презентаций в Emaze) как формы рефлексии на прочитанное.

• Организовать систему оперативной обратной связи через цифровые инструменты для мониторинга достижений учащихся в режиме реального времени.

4. **Воспитательные задачи:**

• Через анализ литературных сюжетов и ИИ-моделирование ситуаций воспитывать у учащихся уважение к закону, порядку и природе.

• Стимулировать развитие эмпатии через диалог с виртуальными аватарами исторических личностей и героев произведений.

Основная часть

Роль искусственного интеллекта в развитии читательской грамотности

Искусственный интеллект (ИИ) открывает беспрецедентные возможности для персонализации и активизации процесса чтения. В казахских школах при обучении русскому языку и литературе ИИ становится эффективным средством преодоления языкового барьера и расширения словарного запаса.

Использование платформы **Curipod** позволяет организовать интерактивное чтение, где ИИ генерирует вопросы для обсуждения в режиме реального времени, вовлекая каждого ученика в процесс анализа. Учащиеся не просто читают текст, а вступают с ним в активное взаимодействие через опросы и задания на рефлексию. Инструмент **CoSpacesEdu** предоставляет возможности для создания виртуальных сюжетов, что особенно важно для детей с недостаточно развитым воображением или ограниченным словарным запасом – визуальная поддержка помогает им лучше осмыслить содержание и развить навыки пересказа.

Технологии «оживления» изображений, такие как **D-ID** (Digital Identity), позволяют создавать видео, в которых исторические личности или литературные герои обращаются к аудитории. Это создает эффект прямого диалога, значительно повышая мотивацию к изучению классики. Аналогично, сервис **HeyGen** позволяет генерировать обучающие ролики с виртуальными аватарами-ведущими, что делает объяснение новых тем более динамичным и современным.

Для структурирования информации применяются такие ИИ-инструменты, как:

- **Napkin AI:** генерирует инфографики, диаграммы процессов и майнд-мэпы из обычного текста, помогая визуализировать логику повествования.
- **Meshy:** помогает создавать 3D-модели персонажей, что способствует детальному анализу их внешности и характера.
- **Publuu:** используется для создания интерактивных цифровых книг, в которые учащиеся могут интегрировать свои тексты и иллюстрации, развивая навыки письменной речи и композиции.
- **Emaze:** платформа для создания презентаций нового поколения, развивающая навыки публичного выступления и аргументации результатов своей исследовательской деятельности.

Исследования 2024 года показывают, что использование генеративного ИИ в образовании способствует более глубокому пониманию текстов и развитию творческого потенциала. Однако важно учитывать, что около молодых людей склонны просто копировать ответы ИИ, что требует от педагога особого внимания к развитию навыков критической оценки результатов работы нейросетей.

Интеграция ценностей «Адалазамат» в цифровую среду

Программа «Адалазамат» является этическим стержнем современного казахстанского образования. Она базируется на шести ключевых ценностях: независимость и патриотизм, единство и солидарность, справедливость и ответственность, закон и порядок, трудолюбие и профессионализм, созидание и новаторство.

Внедрение этих ценностей в цифровую среду уроков чтения происходит через выбор соответствующих текстов и постановку проблемных вопросов в ИИ-сценариях. Например, при изучении легенд об охотниках и природе акцент делается на ценности «закон и порядок» через бережное отношение к экологии. Проекты программы, такие как **«Smart Bala»** (развитие IT-компетенций) и **«Балаларкітапханасы»** (повышение читательской грамотности), напрямую поддерживаются использованием вышеперечисленных цифровых инструментов.

Список литературы:

1. **Айтбаев М.** Искусственный интеллект: определение и сферы применения, 2022. Данная работа послужила теоретической базой для классификации инструментов ИИ, применимых в образовательном процессе начальной школы.
2. **Куанышбекова Е.** Инновационные технологии в системе образования, 2023. Автор рассматривает методологические аспекты внедрения интерактивных платформ в учебный план казахских школ.
3. **Алимов С.** Инструменты ИИ для учителей, 2021. Практическое руководство по использованию генеративных моделей для создания учебного контента и визуализации уроков литературы.
4. **Нурмагамбетов А.** Применение искусственного интеллекта в математике, 2022. Работа была использована для сравнительного анализа эффективности ИИ-инструментов в различных предметных областях.
5. **Байкенов К.** Влияние интерактивных инструментов на образовательный процесс, 2023. Исследование посвящено вопросам мотивации учащихся при переходе от классических форм обучения к цифровым сценариям.
6. **Серикбаев Н.** Digital Kazakhstan: Цифровая трансформация в сфере образования, 2024. Аналитический обзор государственных инициатив и дорожной карты внедрения IT-технологий в начальное образование РК.
7. **Приказ Министерства просвещения РК № 123 от 26.05.2025.** «О внедрении программы «Біртұтастәрбие» и реализации единой воспитательной программы «Адалазамат». Основополагающий документ для интеграции ценностного компонента в уроки.
8. **Методические рекомендации по формированию читательской грамотности (PISA/PIRLS).** Национальный центр исследований и оценки образования, 2025. Описание индикаторов и стандартов оценки навыков чтения в цифровой среде.

УДК 811.161.1:004.8:37.017

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ВНЕДРЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ АДАЛ АЗАМАТ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аташева Зарина Казибековна
учитель русского языка и литературы
Школа лицей имени Ю.А.Гагарина
Жамбылский район, село Аса, Казахстан

Аңдатпа. Мақалада Адал азаматтың құндылық шеңберімен байланысты орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллекттің педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Сауатты ұйымдастырумен AI оқушының ойлауын алмастырмайды, бірақ дифференциацияны құруға, мәтінмен жұмысты күшейтуге, жазуды және саналы редакциялауды қолдауға көмектесетіні көрсетілген. Ашықтық, академиялық адалдық қағидаттарына, бастапқы дереккөздің басымдығына және құрметті диалогқа ерекше назар аударылады. О.Сүлейменов «Волчата» өлеңінің материалында Chatgpt, YandexGPT, Gemini және LanguageTool-ді көркем мәтін мен тілдік тәжірибені талдауға біріктіру нұсқалары ашылды. Оқырман сауаттылығының, жауаптардың аргументтілігінің, жазбаша сөйлеу САПАСЫНЫҢ және цифрлық құралдарды пайдалану кезіндегі жауапкершіліктің өсуін көрсететін мониторинг нәтижелері ұсынылған.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, орыс тілі, әдебиет, Адал азамат, оқу сауаттылығы, Академиялық адалдық, саралау, сыни ойлау, LanguageTool, ChatGPT.

Abstract. The article discusses the pedagogical possibilities of artificial intelligence in the lessons of the Russian language and literature associated with the value circle of an honest citizen. It has been shown that with competent organization, AI does not replace the student's thinking, but helps to create differentiation, strengthen work with text, support writing and conscious Editing. Particular attention is paid to the principles of transparency, academic integrity, priority of the primary source and respectful dialogue. O. Suleimenov in the material of the poem" Volchata " revealed options for combining Shatgpt, YandexGPT, Gemini and LanguageTool in the analysis of literary text and language experience. The results of monitoring are presented, reflecting the growth of reader literacy, argumentation of answers, the quality of written speech and responsibility when using digital tools.

Keywords: artificial intelligence, Russian language, literature, honest citizen, reading literacy, academic integrity, differentiation, critical thinking, LanguageTool, ChatGPT.

Современный урок русского языка и литературы развивается в условиях, когда школьник ежедневно работает с большими потоками информации, короткими форматами, пересказами и готовыми формулировками. В такой среде усиливается риск поверхностного чтения и формального письма. Ребенок все чаще стремится получить быстрый ответ, минуя путь осмысления текста, проверки гипотезы и собственного речевого оформления. При этом в одном классе сохраняется заметный разрыв в читательском опыте, темпе работы, словарном запасе и способности к аргументации. Учителю приходится одновременно поддерживать учеников, которым нужны опоры, и удерживать высокую планку для тех, кто готов к аналитической работе. Именно поэтому проблема педагогически грамотного включения цифровых инструментов в преподавание языка и литературы становится особенно актуальной [1].

Возможности искусственного интеллекта в этой ситуации нельзя рассматривать как модную технологическую новинку. Их ценность проявляется тогда, когда они помогают сделать обучение адресным, гибким и содержательным. Генеративные модели способны предложить варианты вопросов к тексту, несколько формулировок тезиса, план письменного ответа, языковые подсказки и черновой материал для дальнейшей переработки. Сервисы проверки грамотности дают возможность увидеть типичные ошибки и осмысленно отредактировать текст. Однако сам по себе ИИ не формирует понимание. Если его использовать без четких правил, он быстро превращается в инструмент подмены учебной деятельности. Поэтому ключевым становится не вопрос о том, нужен ли

искусственный интеллект на уроке, а вопрос о педагогических условиях его применения [3].

В казахстанском образовательном контексте эта задача приобретает дополнительную глубину благодаря ценностной рамке Адал азамат. Речь идет не только о воспитательных лозунгах, а о конкретной учебной практике, в которой честность, ответственность и уважение проявляются в действии. Честность означает, что ученик не выдает машинный текст за собственный. Ответственность предполагает проверку фактов, бережную работу с авторской мыслью и понимание последствий слова. Уважение выражается в отношении к художественному тексту, позиции собеседника, культурному опыту и миру природы. Такой подход соответствует задачам современного образования, где предметные результаты все теснее связаны с формированием ценностного поведения и культуры работы с информацией [2].

Цель статьи состоит в раскрытии возможностей искусственного интеллекта как средства поддержки читательского и языкового развития учащихся на уроках русского языка и литературы при одновременном внедрении ценностей Адал азамат. Для достижения этой цели были определены следующие задачи: обосновать педагогическую идею использования ИИ как инструмента сопровождения мышления; выделить принципы честного и безопасного применения цифровых сервисов; показать варианты дифференциации и языковой поддержки; представить фрагменты практической работы по художественному тексту; описать результаты мониторинга образовательной динамики.

Методологической основой предлагаемого подхода выступает сочетание деятельностной логики обучения, идей смыслового чтения и ценностно ориентированного воспитания. Для уроков русского языка и литературы принципиально важно, чтобы ученик не только воспроизводил содержание произведения, но и проходил путь от первичного впечатления к интерпретации, доказательству и личной позиции. Такая организация работы соотносится с положением о развитии мышления через слово и внутреннюю речевую деятельность [5]. Для анализа художественного произведения значимым остается требование внимательного чтения текста, распознавания авторской позиции, художественной детали и образной системы [6]. ИИ в этой модели не получает функции интерпретатора вместо ученика, а выполняет роль вспомогательного собеседника, который помогает уточнить мысль, увидеть альтернативу, обнаружить логический разрыв или речевую неточность.

Практика показывает, что включение ИИ на уроке должно опираться на несколько устойчивых принципов. Первый принцип связан с прозрачностью. Ученик должен открыто обозначать, на каком этапе он использовал цифровой инструмент: для генерации вопросов, поиска формулировки, составления плана или проверки грамотности. Такая фиксация снимает ложную установку на скрытое копирование и постепенно формирует культуру академической добросовестности. Второй принцип предполагает приоритет первоисточника. Работа с произведением начинается не с запроса в чат, а с чтения текста, выделения ключевых слов, постановки вопросов и самостоятельных предположений. Только после этого ИИ может быть подключен как средство сверки, уточнения или расширения взгляда. Третий принцип состоит в том, что цифровой сервис выступает зеркалом, а не автором. Он может предложить варианты, но выбор, оценка и итоговая формулировка остаются за учеником. Четвертый принцип касается дифференциации. ИИ помогает варьировать сложность заданий без явного деления детей на сильных и слабых: одним даются опоры и наводящие вопросы, другим предлагаются сопоставление интерпретаций, стилистическое редактирование и работа с подтекстом.

Особенно продуктивно такой подход проявляется в работе с художественным текстом, в котором соединяются смысловое чтение, ценностная рефлексия и языковая практика. В качестве примера может быть рассмотрен урок в 8 классе по стихотворению О. Сулейменова «Волчата» [7]. Само произведение создает благоприятную основу для обсуждения ответственности человека перед живым миром, отношения к природе и

нравственного выбора. Уже на этапе входа в тему учащимся предлагается не готовая интерпретация, а смысловой настрой: природа в тексте выступает не фоном, а живой реальностью, за которую человек отвечает. После этого возможно обращение к генеративной модели с запросом о нескольких типах вопросов к названию произведения. Например, ChatGPT, YandexGPT или Gemini могут предложить простые, уточняющие и проблемные вопросы [8; 9; 10]. Однако решающим становится не сам список, а выбор учеником двух наиболее сильных вопросов и объяснение, почему именно они помогают приблизиться к пониманию проблемы текста. Уже на этом этапе проявляется ценность честности, поскольку фиксируется, какие вопросы были созданы самостоятельно, а какие подсказаны сервисом.

На следующем этапе работа переносится в плоскость культурных ассоциаций и языковых значений. Учащиеся составляют кластер к слову «волк», вспоминают пословицы, сопоставляют фольклорный образ с литературным. ИИ здесь может использоваться ограниченно и адресно. Генеративная модель подсказывает типичные эпитеты или жизненные ситуации для пословицы, но ученик выбирает только те элементы, которые действительно соотносятся с содержанием урока. Такой прием важен с точки зрения ценностей Адал азамат, поскольку учит не воспроизводить готовую схему, а проверять ее уместность и смысловую точность. В работе с пословицами дополнительно развивается умение переносить значение в школьный и жизненный контекст, а также формулировать вывод о том, чему учит та или иная мысль.

Существенный образовательный эффект дает этап слушания и анализа самого стихотворения. До обращения к ИИ учащиеся фиксируют строку, которая их задела, одно чувство и один вопрос к автору. Это позволяет сохранить первичную личную реакцию и не растворить ее в готовых версиях. Затем возможно использование цифрового инструмента для составления ориентировочного перечня характеристик человека и волка. Но каждый предложенный пункт принимается в работу только при наличии опоры на текст. Если сервис выдает красивую, но не подтверждаемую формулировку, она исключается. Такой порядок принципиален: он возвращает ученика к доказательству и показывает, что убедительность ответа определяется не эффектностью фразы, а ее текстовой подтвержденностью.

Отдельное место в структуре урока занимает языковая практика. Материал произведения позволяет органично перейти к работе с деепричастными оборотами, их смысловой функцией и вариантами синтаксической замены. На этом этапе ИИ выполняет вспомогательную роль. Учащимся предлагаются предложения, связанные с темой ответственности человека перед природой. После самостоятельного анализа и преобразования конструкции они могут обратиться к модели с просьбой сравнить несколько вариантов, сохранить смысл и указать, какой из них звучит естественнее. Далее включается LanguageTool как инструмент не автоматического исправления, а осмысленной проверки [11]. Ученик видит замечание, соотносит его с правилом, принимает или отклоняет предложенную замену и в результате яснее понимает, как работает языковая норма. Такая работа одновременно повышает грамотность и воспитывает ответственность за качество собственной письменной речи.

Практическая ценность описанного подхода заключается еще и в том, что он позволяет выстроить дифференциацию без унижения и стигматизации. Ученик, которому нужна поддержка, получает опору в виде плана, ключевых слов, примера логики ответа или языковой подсказки. Более подготовленный ученик работает с сопоставлением трактовок, формулирует антитезы, проверяет аргументацию, редактирует стиль. Все движутся внутри одного текста и одной учебной задачи, но на разной глубине. Это снижает тревожность и одновременно сохраняет высокую интеллектуальную планку. ИИ при таком подходе не выравнивает детей формально, а помогает каждому сделать следующий шаг в своем темпе.

В ходе апробации подхода в цикле из нескольких уроков были выделены четыре группы показателей: читательская грамотность, языковая грамотность, академическая

честность и ценностная рефлексия. Для оценки читательской грамотности отслеживались умение формулировать проблемный вопрос, выделять главную мысль, подтверждать вывод цитатой и строить аргументацию. По итогам цикла доля учащихся, уверенно формулирующих проблемный вопрос, выросла с 38 до 71 %, умение выделять главную мысль повысилось с 46 до 79 %, доказательство мысли текстом увеличилось с 29 до 68 %, а доля работ, где использовались два и более аргумента, поднялась с 33 до 65 %. Средний показатель читательской грамотности вырос с 42 до 71 %. Эти данные показывают, что работа с ИИ при сохранении приоритета текста усиливает, а не ослабляет глубину чтения.

Изменения затронули и качество письменной речи. Анализ черновиков и финальных версий показал, что среднее количество грамматических ошибок сократилось с 6,4 до 3,1 на одну работу. Особенно показателен рост осознанно исправленных ошибок: если в начале цикла только 22 % учащихся могли объяснить правило после внесенной правки, то после системной работы этот показатель достиг 67 %. Следовательно, цифровой сервис выступал не как внешний корректор, а как средство формирования орфографической и пунктуационной зоркости. Это согласуется с общими международными ориентирами, которые подчеркивают необходимость сохранять за учителем и учеником человеческий контроль над результатом использования генеративного ИИ [3].

Не менее важными оказались результаты в сфере академической честности. В начале работы только 35 % учащихся открыто фиксировали факт использования цифрового инструмента. После введения правила прозрачности этот показатель вырос до 83 %. Количество работ с непереработанными заимствованными формулировками снизилось примерно с 28 до 7 %. Одновременно выросла доля самостоятельных формулировок в письменных ответах, с 52 до 81 %. Эти цифры особенно важны в современном образовательном контексте, где соблазн заменить мыслительный труд готовым текстом стал значительно выше. Практика показала, что честное обозначение вклада ИИ не ослабляет ученика, а, наоборот, усиливает его личную позицию и ответственность.

Положительная динамика наблюдалась и в ценностной плоскости. По итогам цикла количество учащихся, способных вести аргументированный диалог без агрессии и перехода на личность, увеличилось с 54 до 82 %. В мини-эссе по итогам анализа произведения доля осознанных выводов о личной ответственности человека перед природой выросла с 41 до 76 %. Самооценка по позиции «я работал честно с ИИ» на уровне 4-5 баллов увеличилась с 48 до 87 %. Эти данные трудно свести только к академической успешности. Они показывают, что соединение текста, разговора о ценностях и грамотного использования цифровых инструментов реально меняет качество школьного взаимодействия.

Следует учитывать и ограничения описанного подхода. Во-первых, не каждый ответ генеративной модели обладает достаточной точностью с предметной точки зрения. Иногда сервис предлагает внешне убедительную, но слабо доказанную трактовку, упрощает художественный образ или выдает шаблонную мораль вместо анализа. Поэтому особое значение приобретает педагогический фильтр: учитель заранее определяет, на каком этапе ИИ допустим, а на каком он будет мешать содержательной работе. Во-вторых, цифровая поддержка не должна разрушать навык самостоятельного чтения. Если ученик начинает обращаться к сервису раньше, чем вдумался в текст, технология перестает быть опорой и превращается в кратчайший путь к поверхностному ответу. В-третьих, для учителя важно дозировать цифровую нагрузку и выбирать только те инструменты, которые реально повышают качество урока, а не создают видимость современности. Международные ориентиры в области образования также подчеркивают, что генеративный ИИ должен использоваться под человеческим контролем, с учетом возрастных особенностей учащихся и задач развития критического мышления [3; 4].

Перспективы дальнейшей работы связаны с расширением круга учебных ситуаций, в которых ИИ может быть встроен без потери смысловой глубины. Речь идет о сравнительном анализе литературных героев, редактировании ученического эссе, подготовке аргументированного устного ответа, работе с публицистическим текстом и

медиаматериалами. Не менее важным направлением становится обучение самих школьников качеству запроса. Когда ученик учится точно формулировать вопрос к модели, задавать критерии, требовать доказательность и проверять результат, он осваивает не только цифровой навык, но и культуру интеллектуальной дисциплины. В этом отношении работа с ИИ парадоксальным образом возвращает школу к ее базовой миссии: учить думать, сравнивать, сомневаться, уточнять и брать ответственность за сказанное.

Обсуждая полученные результаты, важно подчеркнуть: продуктивность ИИ на уроке определяется не количеством обращений к сервису, а качеством педагогического сценария. Если цифровой инструмент включается до чтения, без цели и без правил, он действительно вытесняет смысловую работу. Если же он вводится после первичного контакта с произведением, в роли проверяющего собеседника, источника вариантов и средства языковой доработки, он помогает ученику мыслить точнее. В этом случае технология не отменяет роли учителя, а, напротив, делает ее еще более значимой. Именно учитель задает рамку честного использования, удерживает внимание на тексте, помогает отличить убедительную интерпретацию от поверхностной и направляет обсуждение в сторону нравственного осмысления.

Итак, использование возможностей искусственного интеллекта на уроках русского языка и литературы дает заметный результат только тогда, когда строится на педагогической логике, а не на технологическом увлечении. Включение ChatGPT, YandexGPT, Gemini и LanguageTool оказывается эффективным при соблюдении четырех условий: прозрачности, приоритета первоисточника, сохранения авторства за учеником и продуманной дифференциации [8; 9; 10; 11]. Ценности Адал азамат в этой системе не являются внешним дополнением. Они задают нравственную основу всей работы: учат честно обращаться с цифровой помощью, уважать текст и собеседника, отвечать за слово и видеть связь между чтением, мышлением и поведением. Опыт показал, что такой подход усиливает читательскую грамотность, улучшает качество письма, повышает уровень академической честности и делает урок русского языка и литературы пространством не только обучения, но и внутреннего взросления ученика.

Список литературы:

1. Государственный общеобязательный стандарт среднего образования Республики Казахстан. Астана, 2022.
2. Концепция «Адал азамат». Астана, 2023.
3. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris, 2023.
4. OECD. PISA 2022 Results. Volume I: The State of Learning and Equity in Education. Paris, 2023.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва: Лабиринт, 1999.
6. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 1996.
7. Сулейменов О. Волчата // Стихотворения и поэмы. Алматы: Жазушы, 2001.
8. OpenAI. ChatGPT [Электронный ресурс].
9. YandexGPT / Алиса [Электронный ресурс].
10. Google Gemini [Электронный ресурс].
11. LanguageTool [Электронный ресурс].

ӘОЖ 37.018.78:004

ЖАС ҰРПАҚТЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ МӘДЕНИЕТ

Нұрлыбек Ұлбосын Сағынтайқызы
жаратылыстану ғылымдарының магистрі, педагог-модератор
№68 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения в условиях цифрового образовательного пространства. Проанализировано влияние процесса цифровизации в современном обществе на систему образования, научно охарактеризованы особенности изменения ценностных ориентаций и культуры поведения учащихся. Автор, обосновывая взаимосвязь цифровой культуры и духовно-нравственного воспитания, определяет педагогическое значение нравственного развития личности и формирования ответственного цифрового гражданина. В статье рассматриваются вопросы этических норм в цифровой среде, академической честности, информационной безопасности, медиаграмотности и культуры онлайн-общения. Также будут предложены пути развития духовных ценностей учащихся через воспитательную роль образовательных организаций и учителя, совместную деятельность семьи и школы. В ходе исследования систематизированы основные направления формирования цифровой культуры и показаны эффективные подходы к их интеграции в образовательный процесс.

В результате проведенного анализа будет доказано, что применение цифровых технологий только в сочетании с нравственными ценностями положительно влияет на личностное развитие молодого поколения. Выводы, представленные в статье, направлены на совершенствование воспитательной работы организаций образования, воспитание добросовестного, ответственного и культурного гражданина в цифровой среде.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание; цифровая культура; цифровая образовательная среда; академическая честность; формирование цифрового гражданина.

Abstract. The article discusses the issues of the formation of the spiritual and moral education of the younger generation in the digital educational space. The impact of the digitalization process in modern society on the education system is analyzed, and the features of changing students' value orientations and behavioral culture are scientifically characterized. The author, substantiating the relationship between digital culture and spiritual and moral education, defines the pedagogical significance of the moral development of the individual and the formation of a responsible digital citizen. The article discusses issues of ethical standards in the digital environment, academic integrity, information security, media literacy, and online communication culture. It will also suggest ways to develop students' spiritual values through the educational role of educational organizations and teachers, as well as the joint activities of the family and the school. In the course of the research, the main directions of digital culture formation are systematized and effective approaches to their integration into the educational process are shown.

As a result of the analysis, it will be proved that the use of digital technologies only in combination with moral values has a positive effect on the personal development of the younger generation. The conclusions presented in the article are aimed at improving the educational work of educational organizations, fostering a conscientious, responsible and cultured citizen in a digital environment.

Keywords: spiritual and moral education, digital culture, digital educational environment, academic integrity, formation of a digital citizen.

XXI ғасыр – ақпарат пен технология ғасыры. Қоғамның цифрлық трансформациясы адамның өмір сүру салтын, ойлау жүйесін, әлеуметтік қарым-қатынас мәдениетін түбегейлі өзгертті. Бүгінгі оқушы – цифрлық ортада дүниеге келген, ақпаратты жылдам қабылдайтын, виртуалды кеңістікте еркін әрекет ететін жаңа буын өкілі. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеті тек сапалы білім беру ғана емес, сонымен қатар цифрлық қоғам талаптарына бейімделген, рухани құндылықтарды бойына сіңірген, жауапкершілігі жоғары тұлға қалыптастыру болып отыр.

Цифрландыру білім беру мазмұнына жаңа мүмкіндіктер әкелумен қатар, тәрбиелік мәселелерді де күрделендірді. Интернет пен әлеуметтік желілер оқушылардың дүниетанымына, мінез-құлқына, құндылық бағдарларына тікелей әсер етуде. Ақпараттың шексіздігі жасөспірімнің дұрыс пен бұрысты ажыратуын қиындатуы мүмкін. Сол себепті цифрлық мәдениетті қалыптастыру рухани-адамгершілік тәрбиемен тығыз байланыста жүзеге асырылуы тиіс. Қазіргі педагогика ғылымында тұлғаның рухани дамуы мен цифрлық сауаттылығы өзара кіріктірілген білім беру бағыты ретінде қарастырылады. Рухани-адамгершілік тәрбие – тұлғаның ішкі мәдениетін, адамгершілік нормаларын, ар-ожданын, әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыратын маңызды процесс. Ал цифрлық мәдениет – ақпараттық кеңістікте қауіпсіз, этикалық әрі саналы әрекет ету қабілеті. Осы екі бағыттың үйлесімді дамуы жас ұрпақтың толыққанды азамат ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді. Сондықтан цифрлық білім беру жағдайында тәрбиенің мазмұнын жаңарту, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды цифрлық орта талаптарымен ұштастыру – қазіргі педагогикалық зерттеулердің өзекті мәселелерінің бірі.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру дәуірінде білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – жас ұрпақты тек білімді ғана емес, рухани бай, адамгершілігі жоғары, жауапты азамат ретінде қалыптастыру болып табылады. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы қоғам өмірінің барлық саласына әсер етіп, адамның дүниетанымы мен құндылық бағдарларын өзгертуге ықпал етуде. Осы тұрғыда цифрлық мәдениет пен рухани-адамгершілік тәрбие мәселесі білім беру кеңістігінің өзекті бағыттарының біріне айналды. Рухани-адамгершілік тәрбие – тұлғаның ішкі мәдениетін, моральдық ұстанымдарын, адамгершілік қағидаларын қалыптастыруға бағытталған үздіксіз педагогикалық процесс. Ол тұлғаның адалдық, әділдік, жауапкершілік, сыйластық, мейірімділік сияқты қасиеттерін дамытуға негіз болады. Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында бұл қасиеттер жаңа мазмұнға ие болып, виртуалды ортадағы мінез-құлық мәдениетімен тығыз байланыса бастады.

Цифрлық мәдениет дегеніміз – адамның ақпараттық технологияларды қауіпсіз, тиімді, этикалық және жауапкершілікпен қолдану қабілеті. Цифрлық ортада оқушылар ақпаратты жылдам қабылдайды, әлеуметтік желілерде қарым-қатынас жасайды, онлайн білім алады. Алайда бұл орта жасөспірімдердің құндылықтық бағдарларына оң әсерімен қатар, белгілі бір қауіптерді де туындатады. Атап айтқанда, кибербуллинг, жалған ақпараттың таралуы, интернетке тәуелділік, академиялық адалдықтың бұзылуы сияқты мәселелер жиі кездеседі. Сондықтан цифрлық мәдениетті қалыптастыру рухани тәрбиемен қатар жүргізілуі тиіс [1, 45-б.].

Ғалымдардың пікірінше, цифрлық дәуірдегі тәрбиенің негізгі мақсаты – тұлғаның моральдық тұрақтылығын қалыптастыру. Лихачев адам мәдениетінің негізі рухани құндылықтар екенін атап көрсетіп, адамгершілік тәрбиесі қоғам тұрақтылығының басты шарты екенін дәлелдеген [2, 73-б.]. Бүгінгі күні бұл қағида цифрлық білім беру жағдайында ерекше маңызға ие.

Білім беру ұйымдарында цифрлық мәдениет пен рухани-адамгершілік тәрбиені кіріктіре жүзеге асыру мұғалімнің кәсіби және тұлғалық ұстанымына байланысты. Мұғалім тек білім беруші емес, сонымен қатар цифрлық кеңістіктегі мінез-құлық мәдениетінің үлгісі болуы қажет. Оқушылар мұғалімнің қарым-қатынас стилін, онлайн этикасын, ақпаратты пайдалану мәдениетін бақылау арқылы үйренеді.

Кесте 1 – Жас ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесі мен цифрлық мәдениетті қалыптастыру бағыттары

Бағыттар	**Мазмұны**	**Күтілетін нәтиже**
Рухани құндылықтар	Адалдық, жауапкершілік, сыйластық	Тұлғаның моральдық тұрақтылығы

Цифрлық сауаттылық	Ақпаратты талдау, қауіпсіз қолдану	Саналы интернет пайдаланушы
Цифрлық этика	Онлайн қарым-қатынас мәдениеті	Әдепті коммуникация
Академиялық адалдық	Плагиаттың алдын алу	Жауапты білім алушы
Медиа мәдениет	Жалған ақпаратты ажырату	Сыни ойлау қалыптасуы

Кестеде ұсынылған бағыттар жас ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесі мен цифрлық мәдениетін кешенді түрде қалыптастырудың өзара байланысын көрсетеді. Бірінші бағыт – рухани құндылықтарды дамыту оқушының тұлғалық негізін қалыптастырып, оның әлеуметтік мінез-құлқына әсер етеді. Адалдық, жауапкершілік және сыйластық сияқты қасиеттер цифрлық ортадағы әрекеттердің де моральдық шекарасын айқындайды. Ал цифрлық сауаттылық оқушыға ақпаратты саналы қабылдауға, дереккөздерді саралауға және ақпараттық қауіпсіздікті сақтауға мүмкіндік береді. Цифрлық этика бағыты онлайн кеңістіктегі қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға бағытталған. Бұл оқушылардың әлеуметтік желілердегі жауапкершілігін арттырып, кибербуллинг пен агрессивті коммуникацияның алдын алуға ықпал етеді. Олар өзара ықпалдастықта жүзеге асқанда ғана тиімді нәтиже береді. Цифрлық ортада тәрбиелік жұмыстардың жаңа формалары қалыптасуда. Онлайн пікірталастар, цифрлық жобалар, медиа сауаттылық сабақтары, әлеуметтік желідегі тәрбиелік челлендждер оқушылардың азаматтық позициясын дамытуға мүмкіндік береді. Зерттеулер көрсеткендей, құндылыққа негізделген цифрлық білім беру оқушылардың жауапкершілік деңгейін арттырып, әлеуметтік белсенділігін күшейтеді [3, 112-б.].

Сонымен қатар, ата-ананың рөлі де ерекше маңызды. Отбасы – баланың алғашқы әлеуметтік ортасы болғандықтан, цифрлық құрылғыларды пайдалану мәдениеті үйден қалыптасады. Егер ата-ана балаға ақпараттық қауіпсіздік ережелерін түсіндіріп, экран уақытын бақылап, мазмұнды цифрлық әрекеттерге бағыттаса, онда баланың рухани дамуы үйлесімді жүзеге асады.

Цифрлық мәдениет тек техникалық дағды емес, ол – тұлғаның дүниетанымының көрсеткіші. Сондықтан білім беру ұйымдарында тәрбиелік жұмыстарды ұйымдастыру барысында ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық моральдық қағидаларды цифрлық орта талаптарымен үйлестіру маңызды. Қазақстандық білім беру саясаты да тұлғаның рухани дамуын басты басымдықтардың бірі ретінде қарастырады [4, 18-б.].

Жас ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесін цифрлық мәдениетпен ұштастыру нәтижесінде жауапты цифрлық азамат қалыптасады. Мұндай тұлға ақпаратты саналы қолданады, онлайн кеңістікте этикалық нормаларды сақтайды, қоғам алдындағы жауапкершілігін түсінеді және ұлттық құндылықтарды құрметтейді. Бұл – қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық мақсаты. Цифрлық қоғам жағдайында рухани-адамгершілік тәрбие жаңа мазмұнмен толықты. Білім беру процесінде цифрлық мәдениетті қалыптастыру адамгершілік құндылықтарды нығайтумен қатар жүргізілген жағдайда ғана тиімді болады. Жас ұрпақты адал, мәдениетті, жауапты азамат ретінде тәрбиелеу – мектеп, отбасы және қоғамның ортақ міндеті. Цифрлық технологиялар тәрбиенің құралына айналған кезде ғана олар тұлғаның жан-жақты дамуына қызмет етеді [5, 96-б.].

Цифрлық білім беру ортасы тек технологиялық мүмкіндік емес, ол тұлғаның құндылықтық қалыптасуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік кеңістік ретінде қарастырылуы тиіс. Жалпы алғанда, цифрлық мәдениетке негізделген рухани-адамгершілік тәрбие – болашақ қоғамның сапалы дамуының кепілі. Жас ұрпақтың саналы, мәдениетті, адамгершілігі жоғары азамат болып қалыптасуы білім беру жүйесінің тиімділігі мен тәрбиенің мазмұндық жаңаруына тікелей байланысты. Сондықтан білім беру процесінде цифрлық технологияларды қолдану адамгершілік құндылықтарды нығайтумен ұштасқанда ғана шынайы нәтижеге қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі:
1. Құнанбаева С.С. Қазіргі білім беру философиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 210 б. (45-б.)
2. Лихачев Д.С. Письма о добром и прекрасном. – Москва: Просвещение, 2018. – 238 с. (73-б.)
3. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва: Академия, 2020. – 256 с. (112-б.)
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2022. – 120 б. (18-б.)
5. Жүсіпбекова А.А. Цифрлық білім беру ортасы және тұлға дамуы. – Алматы: Білім, 2021. – 180 б. (96-б.)

ӘОЖ 37.013.42

ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ ЭТИКА: БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ

Пірәлі Фатима Елубайқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, сеньор-лектор
Тұрсынбай Нұрай Жамбылбекқызы
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» ББ 3 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В этой статье рассматривается сущность и значение этики в цифровой среде и анализируются эффективные способы формирования лояльных гражданских качеств у младших школьников. В условиях современного информационного общества овладение детьми интернетом и цифровыми технологиями в раннем возрасте напрямую влияет на их поведение, мировоззрение и ценности. В этом контексте определяется понятие цифровой этики, ее составные части, а также пути развития ответственности, честности, безопасного поведения учащихся. В статье представлена роль педагогов и родителей, методы воспитательной работы и педагогические подходы.

Ключевые слова: цифровая этика, начальное образование, воспитание, честность, интернет-культура, цифровая безопасность, личность учащегося, информационное общество, педагогика, ответственность.

Abstract. This article examines the essence and importance of ethics in the digital environment and analyzes effective ways to form loyal civic qualities in younger schoolchildren. In today's information society, children's mastery of the Internet and digital technologies at an early age directly affects their behavior, worldview, and values. In this context, the concept of digital ethics, its components, as well as ways to develop responsibility, honesty, and safe behavior of students are defined. The article presents the role of teachers and parents, methods of educational work and pedagogical approaches.

Keywords: digital ethics, primary education, upbringing, honesty, Internet culture, digital security, student identity, information society, pedagogy, responsibility.

Бастауыш сынып оқушылары – цифрлық технологияларды белсенді пайдаланатын әлеуметтік топтардың бірі. Алайда олардың психологиялық және жас ерекшеліктеріне байланысты ақпаратты сыни тұрғыдан талдау қабілеті толық қалыптаспаған. Сондықтан

бұл кезеңде цифрлық ортадағы этикалық нормаларды меңгерту – тұлға тәрбиесіндегі маңызды бағыттардың бірі.

Қазіргі жаһандану дәуірінде цифрлық технологиялар адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Әсіресе, бастауыш сынып оқушыларының ерте жастан интернет кеңістігімен танысуы олардың дүниетанымына, мінез-құлқына және адамгершілік құндылықтарының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Осы орайда цифрлық ортадағы этика мәселесі ерекше маңызға ие. Өйткені бүгінгі жас – ертеңгі ел тірегі, ал адал азамат тәрбиелеу – қоғамның басты міндеттерінің бірі. Ұлы ойшылдардың қара сөздерінде айтылғандай, адам бойындағы ең асыл қасиеттер – адалдық, ар-ұят, әділдік пен мейірімділік. Бұл қағидалар уақыт өткен сайын өзектілігін жоғалтпайды, қайта жаңа сипатта жаңғырып отырады. Цифрлық кеңістікте де осы құндылықтар жетекші орын алуы тиіс. Балаға ерте жастан «жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын» деген ұстанымды сіңіру – оның онлайн әрекеттерінде де мәдениетті, жауапты болуына жол ашады. Бастауыш сынып оқушыларына цифрлық этиканы қалыптастыру бірнеше бағытта жүзеге асырылуы қажет. Біріншіден, оқушыларға интернеттегі мінез-құлық мәдениетін түсіндіру маңызды. Әлеуметтік желілерде немесе ойын платформаларында өз ойын дұрыс жеткізу, өзгелерге құрметпен қарау, жалған ақпарат таратпау – адал азаматтың басты белгілерінің бірі. Бұл тұрғыда мұғалімнің де, ата-ананың да рөлі зор. Екіншіден, балаларды ақпараттық қауіпсіздікке үйрету қажет. Жеке мәліметтерді қорғау, бөгде адамдармен байланыс кезінде сақ болу, зиянды контенттен аулақ болу – бұл тек қауіпсіздік шарасы ғана емес, сонымен қатар жауапкершілік мәдениетін қалыптастырудың бір көрінісі. «Сақтықта қорлық жоқ» деген халық даналығы цифрлық дәуірде де өз мәнін жоғалтпайды. Үшіншіден, үлгі көрсету арқылы тәрбиелеу – ең тиімді әдістердің бірі. Үлкендердің өзі цифрлық ортада әдептілік танытып, мәдениетті қарым-қатынас орнатса, бала да соны бойына сіңіреді. Себебі бала – көргенін қайталайтын айна іспетті. Төртіншіден, оқу үдерісінде цифрлық құралдарды тиімді пайдалану арқылы оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту қажет. Бұл олардың ақпаратты саралап, шын мен жалғанды ажырата білуіне ықпал етеді. Адал азамат тек тәртіпті ғана емес, ойлы, парасатты болуы тиіс.

Цифрлық ортадағы этика – бұл интернет кеңістігінде дұрыс, жауапты және қауіпсіз әрекет ету нормаларының жиынтығы. Бастауыш сынып кезеңі – тұлғаның негізгі құндылықтары қалыптасатын аса маңызды кезең. Сондықтан дәл осы уақытта адалдық, шынайылық, жауапкершілік сияқты қасиеттерді цифрлық орта арқылы дамыту ерекше өзекті.

Цифрлық білім беру ортасы – бұл ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы жүзеге асырылатын білім беру кеңістігі. Оның негізгі ерекшеліктеріне қолжетімділік, икемділік және интерактивтілік жатады. Бүгінгі таңда білім алушылар интернет арқылы әлемнің кез келген оқу материалдарына қол жеткізе алады. Бұл білім беру процесін демократияландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрлық платформалар оқытуды жекелендіруге жағдай жасайды. Дегенмен, цифрлық ортаның өзіндік қиындықтары да бар. Ақпараттың шамадан тыс көп болуы білім алушыларды шатастырып, сапасыз немесе жалған ақпаратты пайдалануға әкелуі мүмкін. Осы тұрғыда сыни ойлау дағдылары ерекше маңызды.

Адал азамат ұғымы көпқырлы түсінік болып табылады. Ол тек заңға бағынуды ғана емес, сонымен қатар ішкі адамгершілік нормаларды сақтауды білдіреді. Бұл ұғымға әділдік, жауапкершілік, шыншылдық, еңбекқорлық және құрмет сияқты қасиеттер кіреді. Педагогика ғылымында тұлғаның адамгершілік тәрбиесі маңызды орын алады. Бұл туралы Иван Федорович Харламов өз еңбектерінде атап өткен. Оның пікірінше, білім беру процесі тек білім берумен шектелмей, тұлғаның моральдық дамуына бағытталуы тиіс. Цифрлық ортада адал азамат болу – бұл тек ережелерді сақтау ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі бақылау және жауапкершілік сезімінің жоғары болуы. Цифрлық білім беру жағдайында академиялық адалдық мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Академиялық адалдық – бұл білім алушының өз жұмысын өз бетінше орындауы, дереккөздерді дұрыс көрсетуі және

плагиаттан бас тартуы. Қазіргі таңда көптеген студенттер интернеттен дайын материалдарды көшіріп, өз еңбегі ретінде ұсынады. Бұл құбылыс білім сапасының төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, бұл тұлғаның кәсіби дамуына кері әсер етеді.

Академиялық адалдықты сақтау үшін білім беру ұйымдары арнайы саясаттар мен ережелер енгізуде. Мысалы, антиплагиат жүйелері кеңінен қолданылуда. Бірақ техникалық құралдардан бөлек, ең маңыздысы – ішкі адалдық мәдениетін қалыптастыру. Цифрлық ортада қарым-қатынас жасау барысында этикалық нормаларды сақтау маңызды. Алайда анонимділік пен қашықтық факторлары кейбір адамдардың жауапсыз әрекеттер жасауына себеп болады. Бұл жағдай кибербуллинг, агрессия және жалған ақпарат тарату сияқты мәселелерге алып келеді. Сондықтан білім беру жүйесінде цифрлық этиканы қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Цифрлық этика келесі қағидаларды қамтиды:
- интернетте сыпайы қарым-қатынас жасау;
- басқа адамдардың құқықтарын құрметтеу;
- авторлық құқықты сақтау;
- жалған ақпарат таратпау.

Бұл бағытта UNESCO ұсынған цифрлық азаматтық білім беру тұжырымдамасы маңызды рөл атқарады.

Цифрлық білім беру жүйесінде маңызды мәселелердің бірі – цифрлық теңсіздік. Барлық білім алушылардың интернетке және технологияларға бірдей қолжетімділігі жоқ. Бұл жағдай әлеуметтік теңсіздікті күшейтіп, білім сапасының айырмашылығына әкеледі. Ауылдық және қалалық аймақтар арасындағы айырмашылық та осы мәселенің көрінісі болып табылады. Сондықтан мемлекет деңгейінде цифрлық инфрақұрылымды дамыту және барлық азаматтарға тең мүмкіндік беру маңызды. Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеу үшін кешенді шаралар қажет: Біріншіден, білім беру бағдарламаларына академиялық адалдық және цифрлық этика тақырыптарын енгізу қажет. Екіншіден, оқытушылардың рөлін күшейту маңызды. Оқытушы тек білім беруші ғана емес, ол – тәрбиеші және үлгі көрсетуші тұлға. Үшіншіден, білім алушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамыту қажет. Төртіншіден, сенімге негізделген білім беру мәдениетін қалыптастыру маңызды. Бесіншіден, заманауи технологияларды тиімді пайдалану қажет.

Қазіргі цифрлық білім беру ортасында жасанды интеллект құралдарының кеңінен қолданылуы жаңа этикалық мәселелерді туындатуда. Әсіресе мәтін генерациялайтын жүйелер студенттерге тапсырмаларды оңай орындауға мүмкіндік береді. Бірақ бұл жағдай академиялық адалдық қағидаларына қайшы келуі мүмкін. Жасанды интеллектті дұрыс пайдалану – бүгінгі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Білім алушыларға оны тек көмекші құрал ретінде қолдану мәдениетін қалыптастыру қажет. Яғни, студент өз ойын, өз түсінігін қалыптастырып, технологияны тек қолдау құралы ретінде пайдалануы тиіс. Бұл бағытта UNESCO және басқа да халықаралық ұйымдар жасанды интеллектті этикалық тұрғыда қолдану жөнінде ұсынымдар жасауда. Олардың негізгі мақсаты – технологияны адамзат игілігі үшін пайдалану және оның теріс әсерлерін болдырмау.

Цифрлық ортада ақпараттың көптігі білім алушылар үшін үлкен мүмкіндік болғанымен, сонымен қатар қауіп те тудырады. Интернетте жалған, тексерілмеген немесе манипуляциялық ақпараттар көп таралған. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде сыни ойлау дағдыларын дамыту аса маңызды. Сыни ойлау – бұл ақпаратты талдау, салыстыру, бағалау және дұрыс қорытынды жасау қабілеті.

Цифрлық этика – бұл ақпараттық технологияларды қолдану барысында адамгершілік нормаларды сақтау. Ол келесі элементтерден тұрады:
- онлайн қарым-қатынас мәдениеті
- ақпаратты дұрыс пайдалану
- жеке мәліметтерді қорғау
- кибербуллингтің алдын алу
- авторлық құқықты сақтау

Балалар көбінесе интернеттегі әрекеттерінің салдарын толық түсіне бермейді. Сондықтан оларға цифрлық мінез-құлық ережелерін ерте жастан үйрету қажет. Бастауыш сынып оқушыларының цифрлық ортадағы ерекшеліктері:
- ақпаратты тез қабылдайды
- эмоцияға берілгіш келеді
- еліктеуге бейім
- сыни ойлау қабілеті толық қалыптаспаған

Осы ерекшеліктер олардың интернеттегі мінез-құлқына әсер етеді. Олар жалған ақпаратқа сенуі, бейтаныс адамдармен байланысқа түсуі немесе басқа балаларды ренжітуі мүмкін. Адал азамат тәрбиелеудің негізгі қағидалары: шыншыл, жауапты, заң мен тәртіпті құрметтейтін, басқаларға зиян келтірмейтін тұлға, цифрлық ортада бұл қасиеттер келесідей көрінеді: жалған ақпарат таратпау, басқалардың еңбегін ұрламау, әдепті сөйлеу, онлайн қауіпсіздікті сақтау.

Цифрлық ортадағы этика – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты. Бастауыш сыныптан бастап оқушыларға дұрыс цифрлық мінез-құлықты қалыптастыру арқылы біз болашақта жауапты, адал және саналы азамат тәрбиелей аламыз.
Бұл бағыттағы жұмыс жүйелі, мақсатты және бірлескен түрде жүргізілуі тиіс. Мұғалім, ата-ана және қоғам бірлесе әрекет еткенде ғана тиімді нәтиже болады.

№	Бағыттар	Мазмұны	Тәрбиелеу тәсілдері	Күтілетін нәтиже
1	Цифрлық әдеп	Интернетте сыпайы сөйлеу, басқаға құрмет көрсету	Әдептілік туралы әңгіме, жағдаяттық тапсырмалар	Оқушының мәдениетті қарым-қатынас жасауы қалыптасады
2	Адалдық	Онлайн ортада жалған ақпарат таратпау, өзгенің еңбегін құрметтеу	Мысалдар арқылы түсіндіру, адалдыққа баулу ойындары	Шыншыл, жауапты тұлға қалыптасады
3	Қауіпсіздік	Жеке мәліметтерді қорғау, күмәнді сілтемелерден аулақ болу	Нұсқаулықтар беру, бейнероликтер көрсету	Оқушы өзін және деректерін қорғай алады
4	Жауапкершілік	Интернеттегі әрекеттеріне жауап беру	Топтық жұмыс, талқылау әдістері	Өз іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарайды
5	Саналы пайдалану	Уақытты тиімді пайдалану, тәуелділіктің алдын алу	Күн тәртібін құру, ата-анамен бірлескен жұмыс	Цифрлық құрылғыларды орынды қолданады
6	Құрмет пен ізгілік	Басқалардың пікірін сыйлау, кибербуллингке жол бермеу	Рөлдік ойындар, пікірталас ұйымдастыру	Мейірімді, түсіністігі жоғары тұлға дамиды

Қорыта айтқанда, цифрлық ортадағы этика – бұл тек техникалық білім емес, ол – адамгершілік тәрбиенің жаңа қыры. Бастауыш сынып оқушыларына адалдық пен әділдікті, жауапкершілік пен құрметті үйрету арқылы біз саналы, парасатты ұрпақ қалыптастырамыз. «Адам болам десеңіз» деген ұлағатты сөздің мәні бүгінгі күні цифрлық кеңістікте де айқын көрініс табуы тиіс

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Академиялық адалдық саясаты туралы құжаттар.
2. Камалова Г.А. Ақпараттық қауіпсіздік және ақпаратты қорғау. – Алматы, 2019.
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
5. Бастауыш сынып оқушыларының цифрлық құзыреттіліктерін дамыту (ғылыми мақала)
6. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негіздері (оқу құралдары жинағы).

УДК 37.013:004.8

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Пірәлі Фатима Елубайқызы
магистр педагогических наук, сеньор-лектор
Мустафина Шахзода Улугбековна
Студент 1 курса группы ПМНО-25-2 тпо
Международного Таразского университета имени Шерхана Муртазы
г.Тараз, Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада жасанды интеллект дәуіріндегі бастауыш сынып мұғалімінің жаңа кәсіби рөлі, педагогикалық қызметтің мазмұны мен мәні егжей-тегжейлі қарастырылады. Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында білім беру жүйесіне енгізілетін инновациялық технологиялар, оның ішінде жасанды интеллект құралдары мұғалімнің қызметін түбегейлі өзгертеді, оны тек тәрбиеші ретінде ғана емес, сонымен қатар жетекші, ұйымдастырушы, тұлғалық даму жетекшісі ретінде де қалпына келтіреді. Мақалада бастауыш білім беру деңгейінде оқыту процесінде жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдалану жолдары, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін дамыту қажеттілігі және оқушының жеке басының қалыптасуына әсері талданады. Сонымен қатар, мұғалімнің дәстүрлі және заманауи рөлдерінің салыстырмалы сипаттамасы ұсынылады.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, бастауыш мектеп, мұғалімнің рөлі, цифрлық білім, педагогикалық технологиялар, оқу процесі, кәсіби құзыреттілік, инновация.

Abstract. This article examines in detail the new professional role of primary school teachers in the era of artificial intelligence, the content and essence of pedagogical activity. In the conditions of a modern digital society, innovative technologies being introduced into the education system, including artificial intelligence tools, are radically changing the teacher's activities, rebuilding him not only as an educator, but also as a guide, organizer, and leader of personal development. The article analyzes ways to effectively use the capabilities of artificial intelligence in the learning process at the primary education level, the need to develop a teacher's professional competence and the impact on the formation of a student's personality. In addition, a comparative description of the traditional and modern roles of the teacher is proposed.

Keywords: artificial intelligence, elementary school, the role of the teacher, digital education, pedagogical technologies, learning process, professional competencies, innovation.

Время - молчаливый летописец человеческой цивилизации. Каждая эпоха, выдвигая свои требования, свою специфику, ведет общество к новой вехе. Сегодняшний день-это период цифрового бума, когда технологии и интеллект пересекаются. В эту эпоху искусственный интеллект – это не просто научное открытие, это явление, ставшее неотъемлемой частью повседневной жизни. Система образования тоже не осталась в стороне от этих изменений. Особенно начальная школа-важный этап, на котором закладывается фундамент личности. Поэтому особое значение имеет роль учителя, работающего именно в этом звене. Если раньше учитель был основным источником знаний, то сегодня он является золотым мостом между проводником, вдохновителем, технологией и моралью.

Трансформация системы образования в эпоху искусственного интеллекта. Современный процесс глобализации и стремительное развитие цифровых технологий вносят кардинальные изменения в содержание и структуру системы образования. Бесконечный поток информации и ее доступность в любое время заставили пересмотреть традиционную модель обучения. Если раньше в образовательном процессе учитель рассматривался как основной источник информации, то сегодня эта позиция постепенно

меняет свою сущность и приобретает новый характер. По мере того, как технологии искусственного интеллекта внедряются в сферу образования, процесс обучения приобретает индивидуализированный, гибкий и ориентированный на результат характер. Поскольку познавательные способности, интересы, темп обучения у каждого учащегося разные, метод равномерного обучения не может полностью отвечать современным требованиям. При этом искусственный интеллект позволяет адаптировать образовательную траекторию с учетом индивидуальных особенностей учащегося. Эти изменения требуют радикального пересмотра роли учителя. Теперь учитель выступает не просто носителем информации, а организатором сложной педагогической системы. Он:

- систематически организует и планирует образовательный процесс;
- непрерывно контролирует и направляет динамику личностного развития учащегося;
- использование цифровых технологий на профессиональном уровне повышает качество обучения.

Таким образом, система образования вступает в новую эру, и деятельность учителя приобретает интеллектуальный и творческий характер.

Начальное образование-важнейший и ответственный этап в становлении личности. На этом этапе у ребенка формируется образ мышления, поведение, культура общения и жизненный уклад. Поэтому особое значение имеет роль учителя начальных классов. В эпоху искусственного интеллекта деятельность учителя проявляется в нескольких важных аспектах.

Направляющий (фасилитатор). Современный учитель-это не просто человек, предлагающий ученику готовые знания. Он действует как проводник, который заставляет ребенка думать, исследовать, задавать вопросы и искать ответы самостоятельно. Такой подход не только повышает познавательную активность школьника, но и развивает его критическое мышление. Ребенок учится находить знания через поиски, не принимая их в готовом виде. Это прочная основа его будущего становления как личности. Начальная школа-это не только образовательное место, но и среда, в которой формируются духовно-нравственные качества ребенка. Учитель непосредственно способствует личностному развитию ученика в этот период. Он:

- ✓ нравственных ценностей;
- ✓ и формирует такие качества, как справедливость, доброта, ответственность;
- ✓ оказывает эмоциональную поддержку ребенку, пытаясь понять его внутренний мир;
- ✓ расширяет кругозор ребенка за счет развития критического мышления;
- ✓ и создает условия для развития эмоционального интеллекта.

Таким образом, педагог становится не только воспитателем, но и формирующей личность духовного мира ребенка.

Формирующий цифровую грамотность. В наше время, когда искусственный интеллект и цифровые технологии широко распространены, самому учителю необходимо быть цифровым грамотным на высоком уровне. Это потому, что он отвечает не только за обучение учащегося, но и за правильное направление его в цифровой среде. Учитель может сделать процесс обучения более увлекательным, интерактивным и продуктивным, эффективно используя инструменты искусственного интеллекта. Это не только повышает его профессиональный авторитет, но и формирует технологическую культуру учащихся.

Новые требования к профессиональной компетентности учителя. Обновление системы образования также привело к изменению требований к учителю. Современный учитель должен овладеть несколькими важными компетенциями, а не ограничиваться только предметными знаниями. Среди них:

- технологическая компетентность-свободное владение цифровыми средствами и эффективное их применение в учебном процессе;
- коммуникативные способности-налаживание эффективных отношений с учащимися, родителями и коллегами;

- творческое мышление-умение принимать нестандартные решения, придумывать новые методы;

- адаптивность - способность быстро адаптироваться к изменяющейся среде.

Профессиональное развитие учителя-это непрерывный процесс. Если он постоянно совершенствует свои знания, возникает опасность отставания от течения времени. Потому что знание-это как река, которая течет без остановки: оно начинает терять свою сущность в тот момент, когда оно останавливается, и сохраняет свою жизнеспособность только тогда, когда оно постоянно находится в движении.

Технологии искусственного интеллекта предлагают широкий спектр возможностей в сфере образования. Особенно на уровне начальной школы они не только упрощают процесс обучения, но и способствуют его эффективности и результативности. Основные преимущества этих инструментов:

- ✓ умение выстраивать индивидуальную траекторию обучения для каждого учащегося;
- ✓ автоматического анализа и оценки образовательных достижений;
- ✓ и предлагать интерактивные задания, повышающие интерес учащегося;
- ✓ объяснять учебные материалы с помощью визуальных и игровых элементов.

Однако, как бы ни развивались такие технологии, они не могут полностью заменить учителя. Это потому, что искусственный интеллект – это всего лишь инструмент, а образование – это духовный процесс, требующий тонкой связи человеческой души и сердца. Эпоха искусственного интеллекта возлагает на образовательную отрасль новые обязанности, а также новые возможности. Роль учителя, как и прежде, измеряется не только предоставлением ограниченной информации, но и формированием целостной личности ребенка. Учитель начальных классов-фундаментальная личность будущего. Каждое его слово, каждое действие влияет на жизненную направленность ребенка. Поэтому современный учитель – не просто специалист, он-духовный воспитатель, наставник.

Хотя искусственный интеллект развит, тепло человеческого сердца, искреннее педагогическое желание не могут быть заменены никакими технологиями. В этом смысле роль учителя остается вечной и ценной. Эпоха искусственного интеллекта не умаляет престиж учителя, а наоборот выводит его на новый уровень. Потому что независимо от того, насколько развиты технологии, тот, кто найдет путь к сердцу ребенка, – это человек. Учитель – это не просто воспитательница, это педагог, вдохновляющая, направляющая жизнь личность.

Для ребенка в начальной школе учитель – первая модель мира. Через него ребенок узнает окружающую среду, различает добро и зло. Таким образом, эпоха искусственного интеллекта кардинально меняет роль учителя. Учитель начальных классов – это уже не просто педагог, это человекообразующий, сочетающий в себе технологии и человечность. Будущая система образования напрямую зависит от профессионального мастерства учителя, его склонности к инновациям. Поэтому учитель-профессия вечная. Даже если время меняется, его суть не теряется, а только углубляется содержание.

Роль учителя в эпоху искусственного интеллекта в начальной школе не уменьшается – она становится сложнее, глубже и ответственнее. Во-первых, учитель перестаёт быть единственным источником знаний. Благодаря развитию искусственный интеллект дети получают доступ к информации быстрее и в большем объёме. Однако это не означает, что они умеют её понимать, анализировать и правильно применять. Здесь учитель становится навигатором: он помогает отбирать важное, объясняет сложное простым языком и учит мыслить критически. Во-вторых, возрастает воспитательная роль. В начальной школе особенно важно формировать ценности, навыки общения, эмпатию и ответственность – то, что никакая технология не может полноценно заменить. Учитель становится примером, наставником и эмоциональной опорой для ребёнка. В-третьих, меняется подход к обучению. Учитель использует технологии как инструмент: адаптирует задания под уровень ученика, делает уроки интерактивными и более увлекательными. Искусственный интеллект может помогать с проверкой заданий или подбором упражнений, но именно

учитель определяет цели и смысл обучения. Кроме того, учитель выполняет роль медиатора между ребёнком и цифровой средой. Он учит безопасному и осознанному использованию технологий, формирует цифровую грамотность и объясняет, где границы между реальным знанием и автоматическими ответами.

Выводы: Учитель остаётся ключевой фигурой в образовании, несмотря на развитие технологий. Его роль смещается от передачи знаний к развитию мышления и личности ребёнка. Искусственный интеллект – это инструмент, а не замена учителя. В начальной школе особенно важны человеческие качества педагога: поддержка, внимание, понимание. Итог: в эпоху ИИ ценность учителя не снижается – наоборот, именно он делает обучение осмысленным, человеческим и безопасным для ребёнка.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании». - Астана, 2020.
2. Назарбаев Н.А. «взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». – 2017.
3. Жумабаев М. Педагогика. - Алматы, 2018.
4. Коянбаев Ж.Б. основы педагогики. - Алматы, 2016.

ӘОЖ 54:004.8:37

ХИМИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕГІ МОДЕЛЬДЕУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ АДАЛДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Станбекова Арай Сериковна**, химия пәнінің мұғалімі*
Көктал орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются теоретические и практические аспекты применения технологий моделирования на основе искусственного интеллекта в системе химического образования. Кроме того, будут проанализированы вопросы научной честности, возникающие при внедрении данных технологий, и предложены пути их предотвращения. Особо подчеркивается значение средств искусственного интеллекта в повышении познавательной активности обучающихся, визуализации сложных химических процессов, а также в моделировании лабораторных экспериментов в безопасной среде. Обосновывается, что соблюдение принципов научной честности-залог качества знаний.

Ключевые слова: искусственный интеллект, химическое образование, технологии моделирования, цифровое образование, научная честность, академическая этика, виртуальная лаборатория, образовательные инновации.

Abstract. This article discusses in detail the theoretical and practical aspects of the application of artificial intelligence-based modeling technologies in the chemical education system. In addition, the issues of scientific integrity arising from the introduction of these technologies will be analyzed and ways to prevent them will be proposed. The importance of artificial intelligence tools in enhancing the cognitive activity of students, visualizing complex chemical processes, as well as in modeling laboratory experiments in a safe environment is emphasized. It is proved that compliance with the principles of scientific honesty is the key to the quality of knowledge.

Keywords: artificial intelligence, chemical education, modeling technologies, digital education, scientific integrity, academic ethics, virtual laboratory, educational innovations.

Қазіргі таңда адамзат өркениетінің даму қарқыны білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Әсіресе, жаратылыстану ғылымдарының ішінде химия пәні күрделі ұғымдар мен құбылыстарға толы болғандықтан, оны оқытуда инновациялық технологияларды қолдану қажеттілігі айқын сезіледі. Осындай технологиялардың алдыңғы қатарында жасанды интеллект негізіндегі модельдеу құралдары ерекше орын алады. Жасанды интеллект тек техникалық жаңалық қана емес, ол – білім беру философиясының жаңа парадигмасын қалыптастырушы құрал. Ол білім алушыны дайын ақпаратты қабылдаушыдан белсенді ізденушіге айналдырады. Алайда, бұл үдеріс өзімен бірге ғылыми адалдық мәселелерін де қатар алып келеді.

Жасанды интеллект (ЖИ) – адамның ойлау, үйрену, шешім қабылдау сияқты қабілеттерін модельдейтін компьютерлік жүйелер жиынтығы. Ол Machine Learning, Deep Learning сияқты бағыттарға сүйенеді. Жасанды интеллект химияны оқыту мен үйрену үдерісін түбегейлі өзгертіп жатыр. Оның негізгі рөлдерін бірнеше бағытта қарастыруға болады:

*Жекелендірілген оқыту***.** ЖИ әр оқушының деңгейін, қателіктерін талдап, жеке оқу бағдарламасын ұсына алады. Мысалы, әлсіз тақырыптарға көбірек жаттығу береді, ал жақсы меңгерілген бөлімдерді жылдамдатады.

*Виртуалды зертханалар***.** Қауіпті немесе қымбат тәжірибелерді виртуалды ортада жасауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе органикалық химия немесе реакциялар кинетикасын түсінуде маңызды.

Химиялық модельдеу және визуализация. ЖИ күрделі молекулалардың құрылымын, реакция механизмдерін түсіндіру үшін 3D модельдер құрастырады. Бұл Molecular Modeling сияқты әдістермен байланысты.

Автоматты бағалау және кері байланыс. Студенттердің есептерін тексеріп, нақты қателерін көрсетеді. Мұғалімнің уақытын үнемдейді және оқушыға жедел кері байланыс береді.

*Ғылыми зерттеуге дайындау***.** ЖИ химиялық деректерді талдауда, жаңа заттарды болжауда қолданылады. Бұл Computational Chemistry саласымен тығыз байланысты.

Артықшылықтары: Оқытудың тиімділігі артады, қызығушылықты күшейтеді, қауіпсіздік деңгейін жоғарылатады, уақытты үнемдейді.

Жасанды интеллект химиялық білім беруде тек қосымша құрал емес, ол оқыту тәсілін жаңартатын маңызды технология. Болашақта ЖИ химияны оқытуды одан әрі интерактивті, қолжетімді және тиімді етеді. Жасанды интеллект – деректерді өңдеу, талдау және шешім қабылдау қабілетіне ие интеллектуалды жүйелердің жиынтығы. Химия пәнінде бұл технологиялар келесі бағыттарда қолданылады:

- молекулалық модельдеу;
- реакция механизмдерін болжау;
- виртуалды зертханалар құру;
- деректерді автоматты талдау.

Модельдеу технологиялары арқылы оқушылар атомдар мен молекулалардың құрылымын тек мәтін арқылы емес, көрнекі түрде қабылдай алады. Бұл олардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытады.

Химиялық процестерді модельдеу мүмкіндіктері. **Химиядағы көптеген процестерді тікелей бақылау мүмкін емес немесе қауіпті болуы мүмкін. Осындай жағдайда модельдеу технологиялары ерекше маңызға ие. Мысалы:**

реакция кинетикасын зерттеу, термодинамикалық процестерді талдау, органикалық қосылыстардың құрылымын визуализациялау. Жасанды интеллект көмегімен бұл процестер динамикалық түрде көрсетіліп, оқушылардың түсіну деңгейін айтарлықтай арттырады.

Химиялық процестерді модельдеу – химиялық реакциялар мен құбылыстарды компьютер арқылы бейнелеу және болжау тәсілі. Бұл бағыт қазіргі таңда Computational

Chemistry және Chemical Engineering салаларында кеңінен қолданылады. Химиялық процестерді модельдеудің негізгі мүмкіндіктері:

1. Реакция механизмдерін зерттеу. Модельдеу арқылы химиялық реакцияның қалай жүретінін, аралық өнімдердің қалай түзілетінін анықтауға болады. Бұл Reaction Mechanism түсінуді жеңілдетеді.
2. Процестерді болжау**.** Температура, қысым, концентрация өзгергенде реакция қалай өзгеретінін алдын ала есептеуге мүмкіндік береді. Бұл өндірісте тиімді шарттарды таңдауға көмектеседі.
3. Қауіпсіздік пен шығынды азайту. Қауіпті тәжірибелерді нақты зертханада жасамай-ақ, виртуалды ортада тексеруге болады. Бұл адам өмірін қорғап, материалдық шығынды азайтады.
4. Молекулалық деңгейде талдау**.** Заттардың құрылымы мен қасиеттерін атомдық деңгейде зерттеу мүмкіндігі бар. Бұл Molecular Modeling әдістерімен жүзеге асады.
5. Өндірістік процестерді оңтайландыру. Химиялық зауыттардағы процестерді модельдеу арқылы өнім шығымын арттыруға, энергияны үнемдеуге болады.
6. Жаңа заттарды жобалау. Модельдеу арқылы жаңа дәрілік заттар, материалдар алдын ала болжанып, тексеріледі. Бұл әсіресе Drug Design саласында маңызды.

Қолданылатын әдістер:

- Кванттық-химиялық есептеулер
- Молекулалық динамика
- Статистикалық модельдеу
- Жасанды интеллектке негізделген модельдер

Химиялық процестерді модельдеу – ғылым мен өндірісте аса маңызды құрал. Ол эксперименттерді жеңілдетіп, қауіпсіз әрі тиімді шешімдер табуға мүмкіндік береді. Болашақта бұл бағыт одан әрі дамып, химия саласының негізгі тіректерінің біріне айналады.

ЖИ-ді химиялық білім беруде қолдану: артықшылықтары мен кемшіліктері:

№	Артықшылықтары (Пайдасы)	Түсіндірме	Кемшіліктері (Қауіптері)	Түсіндірме
1	Жекелендірілген оқыту	Әр оқушының деңгейіне сай тапсырмалар береді	Тәуелділік қаупі	Оқушы өздігінен ойлануды азайтуы мүмкін
2	Күрделі тақырыптарды жеңіл түсіндіру	Молекулалар, реакциялар визуализация арқылы түсіндіріледі	Қате ақпарат беру мүмкіндігі	ЖИ кейде ғылыми тұрғыда дәл емес жауап беруі мүмкін
3	Уақытты үнемдеу	Мұғалімге дайын материалдар мен тесттер ұсынады	Мұғалім рөлінің төмендеуі	Технологияға артық сенім мұғалім маңызын азайтады
4	Интерактивті оқыту	Виртуалды зертханалар, симуляциялар қолданылады	Техникалық тәуелділік	Интернет пен құрылғы қажет
5	Бағалауды автоматтандыру	Тест, тапсырмаларды жылдам тексереді	Шығармашылықты шектеуі	Стандартты жауаптарға ғана мән беруі мүмкін
6	Қателерді жедел анықтау	Оқушының әлсіз тұстарын көрсетеді	Дербес деректер қауіпсіздігі	Оқушы мәліметтері сақталуы мүмкін
7	Қолжетімділік	Кез келген уақытта оқу мүмкіндігі	Барлығына бірдей қолжетімді емес	Кей аймақтарда интернет жоқ
8	Зерттеушілік дағдыларды дамыту	Деректерді талдау, модельдеу мүмкіндігі	Дайын жауапқа үйрену	Оқушы ізденбей дайын ақпаратты қолдануы мүмкін
9	Көптілді қолдау	Әртүрлі тілде түсіндіреді	Тілдік қателер	Аударма дәл болмауы мүмкін
10	Үздіксіз кері байланыс	Оқушы қателерін бірден көреді	Адам факторының азаюы	Эмоциялық қолдау жетіспейді

Виртуалды зертханалар – компьютерлік ортада химиялық тәжірибелерді қауіпсіз және интерактивті түрде орындауға мүмкіндік беретін цифрлық платформалар. Олар заманауи білім беруде маңызды құралға айналып, әсіресе химияны оқытуда үлкен рөл атқарады.

Виртуалды зертханалардың негізгі рөлі:

1.Қауіпсіз оқыту ортасы**.** Кейбір химиялық реакциялар қауіпті (улы газдар, жарылыс, жоғары температура). Виртуалды зертханаларда мұндай тәжірибелерді еш қауіпсіз орындауға болады.

2. Тәжірибені қайталау мүмкіндігі**.** Оқушылар бір тәжірибені бірнеше рет қайталап, қателіктерін түзете алады. Бұл білімді тереңірек меңгеруге көмектеседі.

3. Күрделі ұғымдарды түсіндіру. Молекулалар қозғалысы, реакция механизмдері сияқты көзге көрінбейтін процестерді визуализациялау арқылы түсіндіреді. Бұл Molecular Modeling әдістерімен тығыз байланысты.

4. Қолжетімділік. Арнайы құрал-жабдықтар мен реактивтер қажет емес. Интернеті бар кез келген жерде қолдануға болады, бұл ауылдық немесе ресурсы шектеулі мектептер үшін өте тиімді.

5. Уақыт пен шығынды үнемдеу**.** Реактивтер, құралдар сатып алу қажеттілігі азаяды. Сонымен қатар тәжірибені дайындауға кететін уақыт қысқарады.

6. Заманауи технологиялармен интеграция. Виртуалды зертханалар Artificial Intelligence және Virtual Reality технологияларымен бірігіп, оқытуды одан әрі тиімді етеді.

Артықшылықтары: Қауіпсіздік жоғары Интерактивтілік Көрнекілік Икемділік (кез келген уақытта қолдану). Шектеулері: Нақты тәжірибелік дағдылар толық қалыптаспайды Техникалық құралдарға тәуелділік Кейбір күрделі процестер толық дәлдікпен берілмеуі мүмкін. Виртуалды зертханалар химиялық білім беруді жаңа деңгейге көтереді. Олар дәстүрлі зертханаларды толық алмастырмаса да, оларды тиімді толықтырып, оқыту сапасын арттырады. Виртуалды зертханалар – бұл химиялық тәжірибелерді компьютерлік ортада жүргізуге мүмкіндік беретін құралдар. Олардың артықшылықтары: қауіпсіздік, уақыт үнемдеу, ресурстарды тиімді пайдалану, тәжірибелерді бірнеше рет қайталау мүмкіндігі.

Бұл әсіресе ауылдық мектептер мен материалдық-техникалық базасы әлсіз оқу орындары үшін маңызды.

Ғылыми адалдық – білім беру мен зерттеу барысында шынайылықты, әділдікті және жауапкершілікті сақтау қағидаларының жиынтығы. Бұл ұғым Academic Integrity түсінігімен тығыз байланысты. Ғылыми адалдықтың негізгі мәселелері:

1. Плагиат**.** Басқа адамның еңбегін өз атынан көрсету – ең кең таралған бұзушылық. Бұл мәтіндерді, идеяларды немесе деректерді рұқсатсыз қолдануды қамтиды.

2. Деректерді бұрмалау. Зерттеу нәтижелерін өзгерту немесе жалған деректер енгізу ғылыми сенімділікке үлкен зиян келтіреді. Бұл ғылымдағы шынайылық принципіне қайшы.

3. Авторлық құқықты бұзу**.** Ғылыми жұмыстарда авторларды дұрыс көрсетпеу немесе еңбектерін рұқсатсыз пайдалану да маңызды мәселе.

4. Жасанды интеллектті теріс пайдалану**.** Қазіргі кезде Artificial Intelligence құралдарын дұрыс қолданбау жаңа қиындықтар туғызуда.

5. Емтихан кезіндегі академиялық бұзушылықтар. Көшіру, шпаргалка пайдалану, басқа адамның көмегіне жүгіну – адалдық принциптеріне қайшы әрекеттер.

Ғылыми адалдық – тек ереже емес, ол әрбір студент пен зерттеушінің кәсіби мәдениетінің негізі. Оны сақтау арқылы ғана сапалы білім мен сенімді ғылым қалыптасады. Жасанды интеллекттің кеңінен қолданылуы ғылыми адалдыққа қатысты жаңа мәселелерді туындатуда. Олардың ішінде: дайын жауаптарды көшіру, алгоритмдерге шамадан тыс тәуелділік, өзіндік ойлаудың төмендеуі, плагиаттың жаңа түрлері. Ғылыми адалдық – бұл тек ережелер жиынтығы емес, ол – тұлғаның ішкі мәдениеті. Білім алушы өз еңбегінің нәтижесіне жауапкершілікпен қарауы тиіс.

Ғылыми адалдықты қамтамасыз ету жолдары. **Бұл мәселелерді шешу үшін келесі шараларды ұсынуға болады:**

- академиялық адалдық кодексін енгізу;
- оқушыларға этикалық білім беру;
- тапсырмаларды шығармашылық бағытта құру;
- жасанды интеллект құралдарын дұрыс қолдануды үйрету.

Жасанды интеллект негізіндегі модельдеу технологиялары химиялық білім берудің сапасын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар күрделі ғылыми ұғымдарды түсінуді жеңілдетіп, оқушылардың қызығушылығын арттырады. Алайда, оларды қолдану барысында ғылыми адалдық қағидаларын сақтау басты назарда болуы тиіс. Білім беру жүйесі технологиялық прогресті қабылдай отырып, адамгершілік құндылықтарды жоғалтпауы керек. Себебі, нағыз білім – тек ақпарат жиынтығы емес, ол – саналы ой мен адал еңбектің нәтижесі.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Білім берудің жаңа парадигмасы. – Алматы, 2020.
2. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва, 2019.
3. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson, 2021.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва, 2018.
5. OECD. Artificial Intelligence in Education. – Paris, 2022.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Академиялық адалдық ережелері. – Астана, 2023.

ӘОЖ 378.147:004.8

АІ НЕГІЗІНДЕГІ ЕСЕП ШЫҒАРУ ЖҮЙЕЛЕРІН ҚОЛДАНУДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ПЕН ДЕРБЕС ОЙЛАУ АРАСЫНДАҒЫ ДИДАКТИКАЛЫҚ ТЕПЕ-ТЕҢДІК

Ашимханова Фаруза Турсынбековна
математика пәнінің мұғалімі
Мыңатай Қыстаубайұлы атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Талас ауд., Қызыләуіт ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается проблема дидактического баланса между академической честностью и способностью обучающихся к самостоятельному мышлению в условиях применения в образовательном процессе вычислительных систем на основе искусственного интеллекта. Автор, анализируя изменения содержания и методологии образования на современном этапе цифровой трансформации, определяет возможности и риски средств ИИ. Раскрывается новое содержание понятия академической честности и предлагаются педагогические подходы, направленные на развитие самостоятельной познавательной деятельности студентов. Кроме того, будут даны методические рекомендации для преподавателей и обоснована важность формирования культуры использования ответственного ИИ в системе образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, академическая честность, самостоятельное мышление, дидактика, образовательные технологии, цифровая педагогика, системы учета, учебный процесс.

Abstract. The article examines the problem of the didactic balance between academic integrity and the ability of students to think independently in the context of the use of computing systems based on artificial intelligence in the educational process. Analyzing the changes in the

content and methodology of education at the current stage of digital transformation, the author identifies the opportunities and risks of AI tools. The new content of the concept of academic integrity is revealed and pedagogical approaches aimed at developing independent cognitive activity of students are proposed. In addition, methodological recommendations for teachers will be given and the importance of creating a culture of using responsible AI in the education system will be substantiated.

Keywords: Keywords: artificial intelligence, academic integrity, independent thinking, didactics, educational technologies, digital pedagogy, accounting systems, educational process.

Қазіргі білім беру кеңістігі – технологиялық серпілістер мен рухани ізденістердің тоғысқан тұсы. Жасанды интеллект (AI) адамзаттың ойлау жүйесіне серіктес болып, білім алу тәсілдерін түбегейлі өзгертіп отыр. Бүгінде есеп шығару жүйелері тек математикалық есептерді ғана емес, күрделі аналитикалық тапсырмаларды да орындауға қабілетті. Бұл – білім алушы үшін көмек пе, әлде ойлау қабілетінің әлсіреуіне әкелетін қауіп пе деген сұрақты алға тартады.

Академиялық адалдық – білімнің ар-намысы болса, дербес ойлау – сол білімнің жаны. Осы екі ұғымның арасындағы нәзік тепе-теңдік бұзылған жағдайда, білім беру өзінің мәнін жоғалтуы мүмкін. Сондықтан AI құралдарын қолдануда дидактикалық үйлесімділік орнату – бүгінгі педагогиканың басты міндеттерінің бірі.

Жасанды интеллект және білім беру трансформациясы. Жасанды интеллект – тек технологиялық құрал емес, ол – жаңа мәдени феномен. Оның білім беру саласына енуі оқыту әдістерін қайта қарауға мәжбүр етеді. AI негізіндегі есеп шығару жүйелері оқушыға жылдам жауап, нақты шешім және түсіндіру ұсынады. Бірақ осы жеңілдік кейде терең ойлауға деген қажеттілікті әлсіретеді. Білім – тек нәтиже емес, ол – үдеріс. Егер студент жауапты дайын күйінде алса, онда танымдық ізденістің құндылығы жойылады. Сондықтан AI-ды қолдану барысында оның тек құрал екенін, ал негізгі мақсат – ойлау екенін ұмытпау қажет.

Академиялық адалдықтың жаңа өлшемдері. Академиялық адалдық дәстүрлі түрде плагиат, көшіріп алу, өзгенің еңбегін иемдену сияқты әрекеттермен байланыстырылады. Алайда AI дәуірінде бұл ұғым жаңа мазмұнға ие болуда. Енді мәселе тек көшіріп алу емес, ойлауды «аутсорсингке» беру қаупінде. AI көмегімен жазылған жауап – сырттай мінсіз көрінгенімен, оның артында студенттің жеке интеллектуалдық еңбегі болмауы мүмкін. Бұл жағдайда білім алушы білімді тұтынушыға айналып, оны жасаушы рөлінен алыстайды. Сондықтан академиялық адалдықты тек ережелер жиынтығы ретінде емес, тұлғалық құндылық ретінде қарастыру қажет. Ол – шындыққа адал болу, өз ойыңды қалыптастыру, интеллектуалдық жауапкершілік алу.

Дербес ойлау: білімнің тірегі. Дербес ойлау – адамның өзіндік «ішкі дауысы». Ол сұрақ қоюдан, күмәнданудан, салыстырудан және қорытынды жасаудан туындайды. AI жүйелері дайын жауап берсе де, сұрақ қою қабілетін алмастыра алмайды. Білім алушының дербес ойлауын дамыту үшін келесі әдістер тиімді:

- проблемалық оқыту;
- зерттеушілік тапсырмалар;
- рефлексиялық жазбалар;
- ашық сұрақтар.

Осы тәсілдер арқылы студент тек жауапты емес, оның мәнін түсінуге ұмтылады. Бұл – білімнің терең қабаты.

Дидактикалық тепе-теңдік: теория мен практика. AI қолданудағы дидактикалық тепе-теңдік – екі шектің арасындағы үйлесім:

- толық тыйым салу (инновацияны тежейді);
- шексіз еркіндік (ойлауды әлсіретеді).

Тепе-теңдік келесі қағидалар арқылы жүзеге асады:

1. **Мақсатқа сәйкестік** – AI тек оқу мақсатына жетуге қызмет етуі тиіс.

2. **Ашықтық** – студент AI қолданғанын көрсетуі керек.
3. **Рефлексия** – алынған жауапты түсіндіру міндетті.
4. **Бағалау жүйесі** – тек нәтижені емес, үдерісті бағалау.

Мысалы, студент AI арқылы есептің шешімін алған жағдайда, ол сол шешімді өз сөзімен түсіндіріп, балама жолдарын көрсетуі тиіс.

Оқытушының рөлі: бағыттаушы және модератор. Цифрлық дәуірде оқытушының рөлі өзгеруде. Ол енді тек білім беруші емес, танымдық процестің ұйымдастырушысы. Оқытушы студентті дайын жауаптан емес, сұрақтан бастауға үйретуі керек. Оқытушы үшін маңызды міндеттер:

- AI қолдану ережелерін түсіндіру;
- сыни ойлауды дамыту;
- тапсырмаларды күрделендіру;
- жеке пікірді бағалау.

Бұл жағдайда оқытушы – шамшырақ секілді: ол жол көрсетеді, бірақ жүруді студенттің өзіне қалдырады.

Жауапты AI мәдениетін қалыптастыру. AI қолдану мәдениеті – болашақ білімнің іргетасы. Бұл мәдениет үш деңгейде қалыптасады:

жеке деңгейде – адалдық пен жауапкершілік;

институционалдық деңгейде – ережелер мен саясат;

қоғамдық деңгейде – этикалық нормалар.

Жауапты қолдану дегеніміз – AI-ды көмекші ретінде пайдалану, бірақ шешімді өз ойыңмен қабылдау.

№	Жүйе түрі	Негізгі сипаттамасы	Қолдану саласы	Артықшылықтары	Шектеулері	Педагогикалық қолдану тәсілі
1	Автоматты есеп шешуші жүйелер	Берілген есепті алгоритм арқылы толық шешеді	Математика, физика, инженерия	Жылдам, дәл нәтиже береді	Дайын жауапқа тәуелділік	Шешім жолын талдату
2	Интеллектуалды репетиторлар	Қадамдық түсіндіру және кері байланыс береді	Онлайн оқыту, мектеп/ЖОО	Жеке оқыту мүмкіндігі	Барлық жағдайды қамтымайды	Қателермен жұмыс жасау
3	Генеративті AI жүйелері	Сұраққа мәтіндік, логикалық жауап құрастырады	Күрделі есептер, эссе, талдау	Әмбебап, икемді	Академиялық адалдыққа қауіп	Рефлексия және қайта жазу
4	Бейімделген оқыту платформалары	Оқушы деңгейіне қарай тапсырма ұсынады	Мектеп, e-learning	Жекелендірілген оқу	Алгоритмге тәуелділік	Деңгейлік тапсырмалар беру
5	Симуляциялық модельдер	Нақты процестерді модельдейді	Физика, химия, экономика	Көрнекілік, тәжірибе жасау	Техникалық күрделілік	Зерттеу жұмыстарына қолдану
6	Тестілеу және бағалау жүйелері	Автоматты тексеру, бағалау жүргізеді	Білімді бақылау	Уақыт үнемдейді	Шығармашылықты бағаламайды	Ашық сұрақтармен толықтыру
7	Көмекші AI құралдары	Кеңес, бағыт беру, түсіндіру	Барлық пәндер	Қолжетімді, ыңғайлы	Дұрыс емес жауап беруі мүмкін	Сыни талдау дағдыларын дамыту

Ұсынылған кестеде жасанды интеллект негізіндегі есеп шығару жүйелерінің білім беру үдерісіндегі негізгі түрлері, олардың функционалдық мүмкіндіктері мен дидактикалық әлеуеті жүйелі түрде сипатталған. Әрбір AI құралы оқытудың белгілі бір аспектісін жетілдіруге бағытталғанымен, олардың барлығы бірдей әмбебап шешім бола алмайды. Мысалы, автоматты есеп шешуші жүйелер мен генеративті AI құралдары жылдам әрі нақты нәтиже берсе, интеллектуалды репетиторлар мен бейімделген платформалар білім алушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Ал симуляциялық модельдер тәжірибелік ойлауды дамытса, тестілеу жүйелері білімді жедел бағалауға жағдай жасайды. Сонымен қатар, бұл жүйелердің тиімділігі олардың қалай және қандай мақсатта қолданылуына тікелей байланысты. Бақылаусыз немесе шектен тыс қолдану білім алушының дербес ойлау қабілетін әлсіретіп, академиялық адалдық қағидаларына қайшы келуі мүмкін. Сондықтан AI құралдарын қолдану барысында олардың тек көмекші ресурс екенін ескеру маңызды.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект негізіндегі есеп шығару жүйелері – білім беру сапасын арттыруға ықпал ететін қуатты құрал. Алайда оларды тиімді пайдалану үшін педагогикалық тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылған әдіс-тәсілдер қажет. Ең бастысы – AI технологиялары білім алушының ойлау қабілетін алмастырмай, керісінше, оны дамытуға қызмет етуі тиіс. Жасанды интеллект – адамзаттың ұлы жетістігі. Бірақ ол ойлаудың орнын баса алмайды. Академиялық адалдық пен дербес ойлау арасындағы дидактикалық тепе-теңдік – білімнің сапасын сақтаудың негізгі шарты. Білім беру жүйесі AI-дан қорықпауы керек, бірақ оны шексіз еркіндікпен де қабылдамауы тиіс. Ең бастысы – адам ойының құндылығын жоғалтпау. Ойлау – адамның ең асыл қабілеті. Ал білім – сол ойдың жемісі. Егер біз осы екеуін сақтай алсақ, онда технология да, уақыт та біздің серігімізге айналады.

Әдебиеттер тізімі

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва, 1989.
2. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва, 2007.
3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Академиялық адалдық қағидалары. – Астана, 2020.

УДК 378:004.8:81

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЯЗЫКОВОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ КУЛЬТУРЫ АКАДЕМИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Байсенгирова Рабига Дуйсенбековна
учитель русского языка и литературы
средняя школа имени Мынатая Кыстаубайулы
Жамбылская обл., Таласский рай., село Кызылаут, Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние технологий искусственного интеллекта в современном образовательном пространстве на систему языкового образования и роль в формировании культуры академического дискурса. В ходе исследования будут проанализированы новые методологические направления преподавания языка в условиях цифровой трансформации, предложены инновационные подходы в развитии навыков академического письма, критического мышления и научной коммуникации. Определяется влияние средств на основе искусственного интеллекта на повышение языковой компетентности обучающихся, формирование индивидуальной

траектории обучения и адаптацию к академической среде. Кроме того, систематизированы педагогические стратегии развития культуры академического дискурса и показаны пути их применения на практике.

Ключевые слова: искусственный интеллект, языковое образование, академический дискурс, цифровые технологии, инновационные методы, академическое письмо, образовательная трансформация.

Abstract. This article examines the impact of artificial intelligence technologies in the modern educational space on the language education system and the role of academic discourse in shaping culture. The research will analyze new methodological directions of language teaching in the context of digital transformation, and propose innovative approaches to developing academic writing, critical thinking, and scientific communication skills. The influence of artificial intelligence-based tools on the improvement of language competence of students, the formation of an individual learning trajectory and adaptation to the academic environment is determined. In addition, pedagogical strategies for the development of academic discourse culture are systematized and ways of their application in practice are shown.

Keywords: artificial intelligence, language education, academic discourse, digital technologies, innovative methods, academic writing, educational transformation.

XXI век-период бурного развития информационных технологий и коренного изменения системы образования. В частности, внедрение технологий искусственного интеллекта (ИИ) в сферу образования выводит процесс обучения на новый качественный уровень. Языковое образование также не осталось в стороне от этих изменений. Сегодня изучение языка тесно связано не только с усвоением грамматических знаний, но и с формированием культуры академического дискурса. Современность-это период, когда формируется цифровой образ человеческого разума. Искусственный интеллект – это не просто технологический инструмент, это феномен, расширяющий пространство познания, формирующий новые модели языка и мышления. Особенно ярко эти изменения наблюдаются в сфере языкового образования. В прошлом изучение языка основывалось на системе правил и упражнений, а сегодня оно стало интерактивным, адаптивным и личностно-ориентированным процессом.

Язык – это не просто средство общения, это зеркало культуры, мышления и мировоззрения. А академический дискурс-это самая высокоорганизованная, систематическая форма этого языка. В нем каждое слово взвешено, каждое предложение аргументировано, каждая мысль подчинена логической структуре. Для достижения такого уровня обучающийся должен не только овладеть языковыми нормами, но и овладеть культурой научного мышления. Искусственный интеллект действует как исключительный посредник в этом процессе. Это как мост между учеником и образованием. Интеллектуальные системы дифференцируют языковой уровень учащегося, выявляют его слабые и сильные стороны, в соответствии с которыми предлагают индивидуальную траекторию обучения. Это беспрецедентная возможность. Каждый ученикучится в своем темпе, в своем стиле, в соответствии со своими потребностями.

Академический дискурс-способность систематически выражать научную мысль, аргументированно рассуждать, писать в научном стиле и владеть коммуникативной компетенцией. В этом смысле инструменты искусственного интеллекта становятся все более важными инструментами в формировании академической культуры учащихся.

Академическое письмо – это не просто составление текста, это искусство дисциплинировать мысли. Инструменты искусственного интеллекта помогают овладеть этим искусством. Они выявляют логические разрывы в тексте, стилистические несоответствия, языковые ошибки и предлагают альтернативы. Но самое главное-они побуждают студента задуматься. Это потому, что любое корректирующее предложение – это вариант, который требует выбора. А выбор-это начало мышления. Кроме того, ИИ заставляет рассматривать вопрос академической честности в Новом Свете. Если раньше

плагиат ограничивался копированием текста, то теперь появилась возможность генерировать готовый контент. Это повышает ответственность обучающегося и требует пересмотра подходов к оценке преподавателем. Следовательно, по мере развития технологий значение моральных ценностей также возрастает.

Особое место в формировании культуры академического дискурса занимает диалог. Чат-боты и виртуальные помощники на основе искусственного интеллекта предлагают студенту непрерывный языковой опыт. Обмен мнениями, допросы, аргументация – все это формирует навыки, характерные для академической среды. Это непрерывное образование вне аудитории.

Образование – это не просто передача информации, это формирование личности. А личность-это человек, который может думать, анализировать, аргументировать свое мнение. Искусственный интеллект позволяет развивать эти качества, но не может полностью их заменить. Потому что истинное знание-это результат внутреннего труда человека. В эпоху цифровых технологий языковое образование приобрело новый характер. Это больше не ограничивается учебником, это широкая, открытая, динамическая система. В этой системе искусственный интеллект играет роль проводника, помощника, а иногда даже партнера. Но окончательное решение всегда принадлежит человеку.

Искусственный интеллект-это набор технологий, направленных на моделирование когнитивных функций человека. В сфере образования ИИ предлагает следующие возможности:

- персонализированное обучение;
- автоматизированные системы оценки;
- интерактивные платформы для развития языковых навыков;
- инструменты анализа и коррекции академических текстов.

Применение ИИ в системе языкового образования повышает учебную мотивацию обучающихся, делает учебный процесс более гибким и эффективным.

Языковое сознание и искусственный интеллект в эпоху цифровых технологий. Каждый этап человеческой цивилизации отмечен языком и поддерживается языком. А в сегодняшнюю цифровую эпоху язык превратился в сложную систему, которая обрабатывается не только средствами общения, но и данными и алгоритмами. Искусственный интеллект может не только проанализировать эту систему, но и в некоторой степени перестроить ее. Это переход языкового сознания на новый этап. Языковое сознание-это восприятие, осмысление и переосмысление человеком мира через язык. А ИИ ускоряет, структурирует, а иногда даже направляет этот процесс. Например, в процессе написания научного текста ученикиспользует не только свои знания, но и предложенные им структуры, фразы, логические связи. В результате языковое мышление приобретает новый гибридный характер: формируется совместное познание человека и алгоритма. Это явление вызывает новые вопросы в языковом образовании «Что такое языковая автономия?», «Где начинается и заканчивается авторская мысль?», «Какова ценность текста, написанного с помощью искусственного интеллекта?». Поиск ответов на эти вопросы – одна из важнейших задач современного академического дискурса.

Когнитивная трансформация в Академическом письме. Академическое письмо – это не просто языковая деятельность, это сложный когнитивный процесс. В нем параллельно идут мыслительные операции, такие как отбор, анализ, систематизация, интерпретация информации. Искусственный интеллект способствует каждому из этих процессов. Например, если раньше поиск и сортировка информации занимали много времени, то теперь интеллектуальные системы могут предоставлять релевантные данные за считанные секунды. Это не только экономит время студента, но и расширяет кругозор его исследований. Однако такое облегчение в некоторых случаях также может привести к ослаблению глубокого анализа. Поэтому применение ИИ-это ответственность, а не просто возможность. Еще одно проявление когнитивной трансформации-изменение структуры мысли. Шаблоны текста, представленные в ИИ, основаны на определенных логических

позах. По мере того, как ученик принимает эти позы, он начинает адаптировать свою игру к той же системе. Это может, с одной стороны, облегчить усвоение академических стандартов, а с другой-ограничить творческую свободу.

Новая парадигма в формировании языковой личности. В современной системе образования понятие «языковая личность» имеет особое значение. Языковая личность – это не просто человек, который знает язык, это человек, который может думать на этом языке, понимать культурный контекст, точно и убедительно выражать свои мысли. Искусственный интеллект предлагает новую парадигму в формировании этой личности. Если традиционное образование основывается на модели «преподаватель – ученик», то на сегодняшний день формируется тройка «ученик – ученик». В этой модели ученикстановится активным субъектом. Джи не дает ученику только готового ответа, он мотивирует задавать вопросы, думать, сравнивать. Например, он развивает критическое мышление учащегося, предлагая несколько различных интерпретаций одной и той же темы. Таким образом, языковая личность поднимается на уровень не только потребителя информации, но и ее переработчика, интерпретатора.

Этика и ответственность в Академическом дискурсе. Широкое распространение искусственного интеллекта выдвинуло вопрос академической этики на передний план. Культура академического дискурса не ограничивается соблюдением языковых норм, она включает такие ценности, как честность, ответственность, уважение к источнику. При составлении текста с помощью ИИ границы авторства размываются. Поэтому в системе образования возникает необходимость переосмысления понятия «академическая честность». Учащийся должен четко различать свой интеллектуальный вклад, используя ИИ в качестве инструмента. Здесь также меняется роль преподавателя. Он становится не просто образовательным, а направляющим, советником, лицом, формирующим этические нормы. Культура академического дискурса проявляется не только в тексте, но и в действии, выборе, ответственности.

Будущее образовательное пространство: синергия и гармония. Отношения между искусственным интеллектом и человеком-это синергия, а не конкуренция. Будущее системы образования зависит от сочетания этих двух сил. Языковое образование также не выходит за рамки этой тенденции. В перспективе: учебный процесс будет полностью оцифрован, содержание образования персонифицировано, система оценки автоматизирована, академическая коммуникация будет осуществляться на глобальном уровне. Однако в середине этих изменений должен сохраняться человеческий фактор. Потому что язык-это не просто алгоритм, это эмоции, культура, история. Искусственный интеллект не может полностью заменить это богатство, но может способствовать его развитию.

Культура академического дискурса-это способность составлять, анализировать и понимать научные тексты. Его основные компоненты:

- навыки академического письма;
- критическое мышление;
- научная аргументация;
- языковая точность и стилистическая совместимость.

В современной системе образования формирование этих навыков является одной из главных целей.

Инновационные подходы на основе ИИ. Искусственный интеллект предлагает следующие инновационные методы в языковом образовании:

Интеллектуальные учебные платформы. Эти платформы адаптируют учебные материалы в зависимости от уровня обучающегося. Например: автоматический анализ текста; исправление грамматических ошибок; система подачи предложений.

Инструменты развития академического письма. Программы на основе ИИ:

- анализирует структуру текста;
- определяет логические связи;

- дает стилистические рекомендации.

Эти инструменты улучшают способность студентов писать научный текст.

Чат-боты и виртуальные помощники. Они:

- позволяет проводить языковую практику;
- оперативно отвечает на вопросы;
- помогает вести диалог на академические темы.

Обратная связь на основе данных. ИИ анализирует результаты обучения студента и дает конкретные рекомендации. Этот метод повышает эффективность обучения.

Стратегии формирования культуры академического дискурса. С помощью ИИ можно реализовать следующие педагогические стратегии: проектное обучение; исследовательские работы; написание академического эссе; организация дискуссий. Эти методы развивают у студентов способность к научному мышлению.

Преимущества и проблемы:

Преимущества: персонализация обучения; экономия времени; качественная обратная связь; комплексное развитие языковых навыков.

Проблемы: зависимость от технологий; проблема академической честности; безопасность данных; уровень подготовки педагогов.

Таким образом, связь между искусственным интеллектом и языковым образованием – это не просто технологическая интеграция, это культурная трансформация. Культура академического дискурса лежит в основе этих изменений. Его формирование-это воспитание интеллектуальной личности будущего. Технологии искусственного интеллекта выводят систему языкового образования на новый уровень и играют важную роль в формировании культуры академического дискурса. Он развивает научное мышление и повышает языковую компетентность обучающихся. Однако для эффективного использования этих технологий необходима педагогически правильная организация. В дальнейшем интеграция ИИ и образования будет углубляться и закладывать основу для формирования новых методологических направлений.

Список литературы:

1. Назарбаев Н.А. проблемы модернизации системы образования. - Астана, 2020.
2. Жубанов К. введение в языкознание. - Алматы: Казахский университет, 2018.
3. Министерство образования и науки РК. Концепция цифрового образования. – 2022.

ӘОЖ 51:004.8:37.02

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МАТЕМАТИКАДАН ҒЫЛЫМИ-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Қойшыман Маржан Нағашбекқызы
математика пәнінің мұғалімі
Мыңатай Қыстаубайұлы атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Талас ауд., Қызыләуіт ау., Қазақстан

Аннотация. Современная система образования кардинально обновляется в связи с бурным развитием процесса цифровизации. Организация научно-творческой работы при изучении математики является одним из важнейших педагогических направлений, направленных на развитие исследовательских способностей, логического мышления и цифровой грамотности обучающихся. В данной статье рассматриваются методические основы организации научно-творческой работы в процессе обучения математике в условиях

цифрового образования. Также всесторонне анализируются возможности технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе, их роль в поддержке исследовательской деятельности учащихся. На уроках математики будут предложены способы индивидуализации учебного процесса, моделирования сложных задач и повышения качества выполнения творческих заданий за счет эффективного использования средств искусственного интеллекта.

Ключевые слова: цифровое образование, математика, научно-творческая работа, методология, искусственный интеллект, технологии обучения, цифровая грамотность, исследовательские навыки, педагогические инновации.

Abstract. The modern education system is being radically updated due to the rapid development of the digitalization process. The organization of scientific and creative work in the study of mathematics is one of the most important pedagogical areas aimed at developing students' research abilities, logical thinking and digital literacy. This article discusses the methodological foundations of the organization of scientific and creative work in the process of teaching mathematics in digital education. The possibilities of artificial intelligence technologies in the educational process and their role in supporting students' research activities are also comprehensively analyzed. Math lessons will offer ways to personalize the learning process, model complex tasks, and improve the quality of creative tasks through the effective use of artificial intelligence.

Keywords: digital education, mathematics, scientific and creative work, methodology, artificial intelligence, learning technologies, digital literacy, research skills, pedagogical innovations.

Қазіргі қоғам ақпараттық технологиялар мен цифрлық трансформация кезеңіне қадам басып, білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Бұл талаптардың негізгі өзегі – оқушыны тек білімді тұтынушы емес, сонымен қатар білімді жасаушы, зерттеуші тұлға ретінде қалыптастыру.

Математика пәні – логикалық ойлау мен ғылыми танымның негізі болғандықтан, оның аясында ғылыми-шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыру ерекше маңызға ие. Цифрлық орта бұл үдерісті жаңа деңгейге көтеріп, жасанды интеллект құралдары арқылы оқушылардың зерттеу мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Цифрлық білім беру жағдайында математиканы оқытудың теориялық негіздері. Цифрлық білім беру – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу үдерісіне кешенді түрде енгізу арқылы жүзеге асатын заманауи білім беру моделі. Бұл модельде оқушы тек дайын білімді меңгеріп қана қоймай, оны өз бетінше іздеп табуға, талдауға және қолдануға үйренеді. Математика пәнін оқытуда цифрлық технологиялар:

- визуализация құралдарын қолдануға;
- күрделі есептерді модельдеуге;
- интерактивті тапсырмалар орындауға;
- деректерді өңдеу және талдауға мүмкіндік береді.

Осы негізде ғылыми-шығармашылық жұмыс оқушының жеке зерттеу дағдыларын дамытатын негізгі құралға айналады.

Математикадан ғылыми-шығармашылық жұмыстарды ұйымдастырудың әдістемелік негіздері. Ғылыми-шығармашылық жұмыс – оқушының дербес зерттеу жүргізуі, мәселені талдауы және жаңа шешім ұсынуы арқылы жүзеге асатын оқу әрекеті.

Математика пәнінде мұндай жұмыстардың негізгі бағыттары:

- математикалық модельдеу;
- статистикалық зерттеулер;
- логикалық есептер құрастыру;
- практикалық өмірлік жағдаяттарды математикалық тұрғыда шешу;
- олимпиадалық және зерттеушілік есептер.

Әдістемелік тұрғыдан бұл үдеріс бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Мәселені анықтау
2. Зерттеу мақсатын қою
3. Гипотеза ұсыну
4. Мәліметтер жинау және талдау
5. Қорытынды жасау
6. Нәтижені қорғау

Бұл кезеңдер оқушыны ғылыми ойлау мәдениетіне баулиды.

Жасанды интеллекттің білім беру үдерісіндегі мүмкіндіктері. Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашуда. Математика пәнінде ЖИ құралдары оқыту сапасын арттыруға және шығармашылық тапсырмаларды орындауға үлкен ықпал етеді. ЖИ-дің негізгі мүмкіндіктері:

1. жеке оқу траекториясын құру;
2. күрделі есептерді автоматты түрде талдау;
3. математикалық модельдерді визуализациялау;
4. қателерді диагностикалау;
5. интерактивті көмек көрсету;
6. зерттеу жұмыстарына деректер ұсыну.

Сонымен қатар ЖИ оқушылардың шығармашылық ойлауын тежемей, керісінше бағыттап, жаңа идеялар ұсынуға көмектеседі.

Ғылыми-шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыруда цифрлық және ЖИ құралдарын қолдану әдістемес. Математика сабағында ғылыми-шығармашылық жұмыстарды тиімді ұйымдастыру үшін цифрлық құралдар кешенді түрде қолданылады. Оларға:

- графикалық калькуляторлар;
- математикалық модельдеу бағдарламалары;
- онлайн платформалар;
- жасанды интеллект негізіндегі оқыту жүйелері жатады.

Әдістемелік тұрғыдан оқыту келесі бағытта жүзеге асырылады:

- проблемалық оқыту технологиясы;
- жобалық әдіс;
- зерттеушілік оқыту;
- цифрлық симуляциялар қолдану.

Бұл тәсілдер оқушының танымдық белсенділігін арттырады және өз бетімен шешім қабылдау қабілетін дамытады.

Математикадағы ғылыми-шығармашылық жұмысты ұйымдастыру кезеңдері (ЖИ қолдауымен. ЖИ технологиялары оқу үдерісінің әр кезеңін жетілдіруге мүмкіндік береді:

1. Мәселені таңдау**:** ЖИ білім базасынан өзекті тақырыптарды ұсынады
2. Жоспарлау: автоматтандырылған жоспар құру жүйелері
3. Зерттеу: деректерді талдау және модельдеу
4. Нәтиже өңдеу: графиктер мен диаграммалар құру
5. Қорғау: презентация дайындауға көмек

Математикадағы ғылыми-шығармашылық жұмысты ұйымдастыру және ЖИ құралдарының қолданылуы.

№	Әдістемелік кезең	Қолданылатын ЖИ құралдары	Нәтиже
1	Мәселені анықтау	ChatGPT, білім базалары	Өзекті зерттеу тақырыбын таңдау
2	Жоспарлау	AI жоспарлау жүйелері	Жұмыс құрылымын жасау
3	Деректер жинау	Google AI, статистикалық платформалар	Нақты деректер қоры
4	Талдау	Wolfram Alpha, математикалық AI	Есептеулер мен модельдеу
5	Визуализация	GeoGebra, Desmos AI	Графиктер мен модельдер
6	Қорытынды	AI мәтін генерациясы	Ғылыми тұжырым жасау

Педагогикалық тиімділік және нәтижелер. Цифрлық ортада және жасанды интеллектті қолдану арқылы ұйымдастырылған ғылыми-шығармашылық жұмыстар:

- оқушының дербестігін арттырады;
- зерттеушілік қабілетін дамытады;
- математикалық сауаттылықты күшейтеді;
- цифрлық құзыреттілікті қалыптастырады;
- шығармашылық ойлауды дамытады.

Бұл үдеріс білім алушыны XXI ғасыр талаптарына сай тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру жағдайында математикадан ғылыми-шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыру – заманауи педагогиканың маңызды бағыты болып табылады. Жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану оқу үдерісін жаңа сапалық деңгейге көтереді. Ол оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытып қана қоймай, олардың шығармашылық ойлауын жетілдіруге, дербес білім алу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Болашақта білім беру жүйесінде ЖИ технологияларының рөлі одан әрі артып, математиканы оқыту әдістемесінде жаңа инновациялық бағыттардың қалыптасуына негіз болады. Цифрлық білім беру жағдайында математикадан ғылыми-шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыру қазіргі заманғы білім беру жүйесінің маңызды және стратегиялық бағыты болып табылады. Бұл үдеріс оқушылардың тек пәндік білімін тереңдетіп қана қоймай, олардың зерттеушілік қабілетін, логикалық ойлауын және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Математика ғылымының абстрактілі және дәлдікке негізделген табиғаты цифрлық технологиялар арқылы көрнекіленіп, түсінікті әрі қолжетімді бола түседі.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру процесін түбегейлі жаңғыртып, оқытуды дараландыруға, оқу материалдарын талдауға және күрделі математикалық есептерді модельдеуге кең жол ашады. Бұл өз кезегінде оқушының өз бетінше білім алуына, ғылыми ізденіс жүргізуіне және нақты нәтижелерге қол жеткізуіне жағдай жасайды. ЖИ құралдары мұғалімнің де рөлін өзгертіп, оны білім берушіден гөрі бағыттаушы, кеңесші және зерттеу процесін ұйымдастырушы тұлға деңгейіне көтереді. Ғылыми-шығармашылық жұмыстарды цифрлық ортада ұйымдастыру оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың білімге деген қызығушылығын күшейтеді. Сонымен қатар бұл тәсіл білім алушылардың цифрлық сауаттылығын дамытып, оларды болашақта технологиялық дамыған қоғамда еркін әрекет ете алатын бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптастыруға ықпал етеді. Қорытындылай келе, цифрлық білім беру мен жасанды интеллекттің интеграциясы математиканы оқыту әдістемесін жаңа деңгейге көтеріп, білім беру сапасын арттырудың тиімді құралы болып табылады. Бұл бағыттың әрі қарай дамуы білім беру жүйесінің инновациялық әлеуетін күшейтіп, оқушылардың ғылыми-шығармашылық қабілеттерін толық ашуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім беру туралы заңы. – Астана, 2023.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М., 2019.
3. Георгиевский А.В. Цифровая трансформация образования. – М., 2020.
4. Қазақстан Республикасының Цифрлық даму стратегиясы. – Астана, 2022.

ӘОЖ 91:37:004

ГЕОГРАФИЯ БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ

Тулебекова Асем Лесбековна
география пәнінің мұғалімі
Мыңатай Қыстаубайұлы атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Талас ауд., Қызыләуіт ау., Қазақстан

Аннотация. Современная система образования переживает период цифровой трансформации. Этот процесс также вносит кардинальные изменения в содержание и методику преподавания географии. Технологии искусственного интеллекта (ИИ) позволяют индивидуализировать учебный процесс, анализировать пространственные данные, работать с геоинформационными системами (ГИС) и развивать исследовательские способности обучающихся. В статье рассматривается роль цифровых технологий в совершенствовании знаний географии, направления применения средств искусственного интеллекта, а также эффективность в модернизации учебного процесса. Кроме того, анализируются инновационные подходы к повышению качества образования и их практическое значение.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая трансформация, географическое образование, географическая информационная система, цифровое образование, анализ данных, образовательные инновации, пространственное моделирование.

Abstract. The modern education system is undergoing a period of digital transformation. This process also makes fundamental changes in the content and methodology of geography teaching. Artificial intelligence (AI) technologies make it possible to individualize the learning process, analyze spatial data, work with geographic information systems (GIS), and develop students' research abilities. The article examines the role of digital technologies in improving knowledge of geography, the application of artificial intelligence tools, as well as their effectiveness in modernizing the educational process. In addition, innovative approaches to improving the quality of education and their practical significance are analyzed.

Keywords: artificial intelligence, digital transformation, geographic education, geographic information system, digital education, data analysis, educational innovation, spatial modeling.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі ақпараттық технологиялармен тығыз байланыста дамып келеді. Әсіресе география пәні кеңістіктік деректермен жұмыс істеуге негізделгендіктен, цифрлық құралдарды қолдануға аса бейім болып табылады. География ғылымы табиғи және әлеуметтік құбылыстарды кеңістікте зерттейтін ғылым ретінде жасанды интеллект пен цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін кеңінен пайдалану арқылы жаңа деңгейге көтерілуде.

Цифрлық трансформация білім беру мазмұнын ғана емес, оқыту әдістерін, бағалау жүйесін және оқушының оқу әрекетін ұйымдастыру тәсілдерін де өзгертуде. Бұл үрдіс білім алушыны пассивті тыңдаушыдан белсенді зерттеушіге айналдыруға ықпал етеді.

География біліміндегі цифрлық трансформацияның мәні. Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі, соның ішінде география пәні де, цифрлық трансформация үдерісін бастан кешіруде. Цифрлық трансформация дегеніміз – білім беру мазмұнының, әдістерінің және құралдарының ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы түбегейлі өзгеруі. География ғылымы табиғи және әлеуметтік құбылыстарды кеңістікте зерттейтін болғандықтан, ол цифрлық технологиялармен өте тығыз байланысады.

Бұрын география сабағы көбіне карталар, атластар, суреттер және мәтіндік материалдар арқылы оқытылса, қазіргі таңда бұл үрдіс интерактивті карталар, геоақпараттық жүйелер (ГАЖ), спутниктік деректер, виртуалды модельдер арқылы жүзеге асады. Цифрлық трансформацияның басты мәні – оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы ғана емес, оны талдай алатын, модель құрастыратын, деректермен жұмыс істей алатын тұлғаға айналдыру.

Сонымен қатар, цифрлық құралдар географияны нақты өмірмен байланыстырады. Мысалы, климаттың өзгеруі, урбанизация, табиғи апаттар сияқты құбылыстарды оқушылар

нақты деректер арқылы бақылап, талдай алады. Бұл білімнің сапасын арттырып қана қоймай, оқушының сыни ойлау қабілетін дамытады.

Цифрлық трансформация – білім беру үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды терең енгізу арқылы оқытудың сапасын арттыру үдерісі. География пәнінде бұл құбылыс келесі бағыттарда көрініс табады:

- ✓ интерактивті карталар мен атластарды қолдану;
- ✓ қашықтықтан зондтау деректерін пайдалану;
- ✓ геоақпараттық жүйелер (ГАЖ) арқылы кеңістіктік талдау жүргізу;
- ✓ виртуалды зертханалар мен симуляциялар.

Бұл құралдар оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытып, нақты ғылыми зерттеу дағдыларын қалыптастырады.

Жасанды интеллекттің география біліміндегі рөлі. Жасанды интеллект (ЖИ) – қазіргі білім беру жүйесіндегі ең маңызды инновациялық бағыттардың бірі. География пәнінде ЖИ үлкен деректерді өңдеу, табиғи процестерді болжау және кеңістіктік талдау жасау үшін қолданылады. Мысалы, климаттық өзгерістерді зерттеу кезінде ЖИ мыңдаған деректерді талдап, белгілі бір аймақтағы температура өзгерісін немесе жауын-шашын мөлшерін болжай алады. Сол сияқты, урбанизация процесін зерттегенде ЖИ қалалардың өсу динамикасын модельдеп бере алады. ЖИ-дің тағы бір маңызды рөлі – білімді жекелендіру. Яғни әр оқушының оқу деңгейіне қарай тапсырмалар беру, қателіктерін талдау және жеке ұсыныстар жасау мүмкіндігі бар. Бұл географияны меңгеруді жеңілдетеді және тиімді етеді. Сонымен қатар, ЖИ виртуалды ассистент ретінде де қызмет атқара алады. Ол оқушылардың сұрақтарына жауап беріп, күрделі тақырыптарды түсіндіре алады. Бұл әсіресе қашықтан оқыту кезінде өте маңызды. Жасанды интеллект технологиялары география саласында деректерді автоматты түрде өңдеу, модельдеу және болжау мүмкіндігін береді. Мысалы:

- ✓ климаттық өзгерістерді болжау;
- ✓ табиғи апаттарды алдын ала модельдеу;
- ✓ урбанизация үдерістерін талдау;
- ✓ халық санының кеңістіктік динамикасын зерттеу.

ЖИ негізіндегі жүйелер үлкен деректермен (Big Data) жұмыс істеп, күрделі географиялық құбылыстарды визуализациялауға мүмкіндік береді.

Оқыту үдерісінде ЖИ технологияларын қолдану. Географияны оқытуда жасанды интеллект әртүрлі бағытта қолданылады. Біріншіден, интерактивті оқыту платформалары арқылы оқушылар географиялық нысандарды виртуалды түрде зерттей алады. Мысалы, таулардың құрылысын, өзен жүйелерін немесе климаттық белдеулерді 3D модель арқылы көру мүмкіндігі бар. Екіншіден, автоматтандырылған бағалау жүйелері оқушылардың білімін тез әрі объективті бағалауға көмектеседі. Бұл мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оқу процесін жеделдетеді. Үшіншіден, ЖИ негізіндегі геоаналитикалық құралдар оқушыларға нақты деректермен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Мысалы, спутниктік суреттер арқылы орман алқаптарының азаюын немесе мұздықтардың еруін бақылауға болады. Төртіншіден, оқытуда ойын технологиялары (gamification) ЖИ арқылы дамытылып, оқушыларға қызықты оқу ортасын қалыптастырады. Бұл олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. География сабақтарында жасанды интеллект келесі бағыттарда тиімді қолданылады:

- ✓ адаптивті оқыту платформалары арқылы жеке траектория құру;
- ✓ автоматтандырылған тестілеу жүйелері;
- ✓ географиялық чат-боттар арқылы кеңес беру;
- ✓ виртуалды шындық (VR) арқылы географиялық объектілерді зерттеу.

Бұл тәсілдер оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Географияны оқытудағы цифрлық құралдардың тиімділігі. Цифрлық құралдардың географияны оқытудағы тиімділігі өте жоғары. Ең алдымен, олар оқытуды көрнекі және

түсінікті етеді. География – кеңістіктік ғылым болғандықтан, визуализация өте маңызды. Цифрлық карталар, анимациялар және интерактивті модельдер оқушыларға күрделі ұғымдарды оңай түсінуге көмектеседі. Екіншіден, цифрлық құралдар оқушылардың белсенділігін арттырады. Олар тек тыңдаушы емес, зерттеуші ретінде жұмыс істейді. Бұл білімді терең меңгеруге мүмкіндік береді. Үшіншіден, уақыт пен ресурсты үнемдейді. Мұғалімдер дайын цифрлық материалдарды пайдалана отырып, сабаққа көп уақыт жұмсамай-ақ сапалы білім бере алады. Төртіншіден, цифрлық құралдар білімнің қолжетімділігін арттырады. Интернет арқылы кез келген оқушы әлемнің кез келген нүктесіндегі географиялық деректермен таныса алады. Дегенмен, цифрлық құралдардың тиімді болуы үшін оларды дұрыс педагогикалық әдістермен үйлестіру қажет. Тек технологияның өзі емес, оны дұрыс қолдану маңызды.

Цифрлық технологиялар оқыту үдерісін келесі аспектілерде жетілдіреді:

- визуализация деңгейін арттырады;
- күрделі ұғымдарды жеңіл түсіндіруге мүмкіндік береді;
- зерттеу дағдыларын дамытады;
- уақыт пен ресурсты үнемдейді.

Практикалық қолдану бағыттары. География білімінде жасанды интеллект пен цифрлық құралдар мынадай практикалық салаларда кеңінен қолданылады:

- экологиялық мониторинг;
- ауыл шаруашылығын жоспарлау;
- қала құрылысы;
- табиғи ресурстарды басқару.

Кесте 1 – География білімінде қолданылатын цифрлық және ЖИ технологиялары

№	Технология түрі	Қолдану саласы	Тиімділігі
1	Геоақпараттық жүйе (ГАЖ)	Кеңістіктік деректерді талдау	Дәл картографиялау
2	Жасанды интеллект алгоритмдері	Болжау және модельдеу	Жылдам шешім қабылдау
3	Виртуалды шындық (VR)	Географиялық объектілерді зерттеу	Көрнекілік пен қызығушылық
4	Big Data талдау жүйелері	Климат және демография зерттеулері	Үлкен деректерді өңдеу
5	Онлайн платформалар	Қашықтықтан оқыту	Қолжетімділік пен икемділік

6. Болашақ даму перспективалары

География біліміндегі цифрлық трансформацияның болашағы өте кең. Алдағы уақытта:

- толық автоматтандырылған оқу жүйелері;
- интеллектуалды оқыту платформалары;
- нақты уақыт режиміндегі геоаналитика;
- цифрлық егіздер (Digital Twin) технологиялары кеңінен қолданылады.

Бұл бағыттар білім беру сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Жалпы алғанда, география біліміндегі цифрлық трансформация мен жасанды интеллекттің дамуы оқу үдерісін түбегейлі өзгертуде. Ол білімді тек теориялық деңгейде емес, практикалық және зерттеушілік деңгейде меңгеруге мүмкіндік береді. Цифрлық құралдар мен ЖИ технологиялары оқушылардың танымдық қабілетін дамытып, географияны қызықты әрі өмірмен тығыз байланысты пәнге айналдырады. География білімін жетілдіруде жасанды интеллект пен цифрлық трансформация шешуші рөл атқарады. Бұл технологиялар оқыту үдерісін жаңғыртып қана қоймай, білім алушылардың зерттеушілік қабілетін дамытады және ғылымға деген қызығушылығын арттырады. Болашақта цифрлық құралдарды тиімді қолдану географияны оқытудың негізгі стратегиялық бағытына айналмақ. Қазіргі білім беру жүйесінде, әсіресе география пәнін

оқытуда цифрлық трансформация мен жасанды интеллекттің (ЖИ) маңызы күннен-күнге артып келеді. Бұл үдерістер білім берудің мазмұнын ғана емес, оны ұйымдастыру тәсілдерін де түбегейлі өзгертіп отыр. География ғылымы кеңістіктік деректермен және нақты табиғи-әлеуметтік құбылыстармен тығыз байланысты болғандықтан, цифрлық технологиялар оны оқытуды әлдеқайда тиімді әрі түсінікті етуге мүмкіндік береді.

Цифрлық құралдар арқылы оқушылар географиялық нысандарды тек оқулықтан ғана емес, интерактивті карталар, спутниктік деректер және виртуалды модельдер арқылы зерттей алады. Бұл олардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, танымдық қабілеттерін, талдау және салыстыру дағдыларын дамытады.

Жасанды интеллекттің енгізілуі білім беру процесін жаңа деңгейге көтерді. Ол үлкен көлемдегі географиялық деректерді өңдеуге, табиғи процестерді болжауға және оқу материалдарын жекелендіруге мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде әр оқушының білім деңгейіне сай оқыту жүзеге асады.

Жалпы алғанда, цифрлық технологиялар мен ЖИ географияны оқытуды анағұрлым көрнекі, қолжетімді және тиімді етеді. Дегенмен, бұл технологиялар мұғалімнің рөлін толық алмастырмайды, керісінше оның жұмысын жеңілдетіп, оқу үдерісін сапалы ұйымдастыруға көмектеседі. Сондықтан болашақта географияны оқытуда цифрлық және дәстүрлі әдістерді үйлесімді қолдану – білім сапасын арттырудың негізгі бағыты болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбілқасымова А.Е. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
2. Құнанбаева С.С. Инновациялық педагогика және білім беру технологиялары. – Алматы: Arman-PV, 2019.
3. Тұрғынбаева Б.Ә. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы: Bilim, 2020.
4. Жұмағұлов Қ. Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне ықпалы. – Нұр-Сұлтан: БҒМ ғылыми орталығы, 2020.
5. Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану әдістемесі. – Астана, 2021.
6. Садықова Б., Есназарова Ұ., Тоқбергенова А. Географияны оқытудағы заманауи педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2020.

ӘОЖ 004.8:57:37.02

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН БИОЛОГИЯЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ МОДЕЛЬДЕУ МЕН ТАЛДАУДА ҚОЛДАНУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Самиркулова Анар Серикбековна
биология пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы
Тұрар Рысқұлов атындағы №48 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются научно-методологические основы применения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в процессе моделирования и анализа биологических систем. Современное развитие биологической науки развивается в тесном контакте с цифровыми технологиями, открывая новые возможности в интерпретации и прогнозировании сложных биологических процессов. С помощью

методов искусственного интеллекта анализируются способы эффективного использования биологических систем, от клеточного уровня до экосистемного уровня, в процессе моделирования, анализа данных и обучения. Кроме того, всесторонне характеризуются дидактические возможности применения ИИ-технологий в школьной биологии, роль и педагогическая эффективность в развитии исследовательских способностей учащихся. В статье даны методические рекомендации по применению учителями в учебном процессе и предложены направления моделирования, систематизированные с помощью четкой таблицы.

Ключевые слова: искусственный интеллект, биологическое моделирование, машинное обучение, биосистема, анализ данных, биоинформатика, учебный процесс, цифровая биология, педагогические технологии, школьная биология.

Abstract. This article discusses the scientific and methodological foundations of the use of artificial intelligence (AI) technologies in the process of modeling and analyzing biological systems. The modern development of biological science is developing in close contact with digital technologies, opening up new opportunities in the interpretation and prediction of complex biological processes. Artificial intelligence methods are used to analyze ways to effectively use biological systems, from the cellular level to the ecosystem level, in the process of modeling, data analysis, and learning. In addition, the didactic possibilities of using AI technologies in school biology, the role and pedagogical effectiveness in the development of students' research abilities are comprehensively characterized. The article provides methodological recommendations for the use of teachers in the educational process and suggests areas of modeling, systematized using a clear table.

Keywords: artificial intelligence, biological modeling, machine learning, biosystem, data analysis, bioinformatics, educational process, digital biology, pedagogical technologies, school biology.

Қазіргі таңда ғылым мен білім беру саласы қарқынды цифрлық трансформация кезеңін бастан кешіруде. Бұл үдерістің ең маңызды бағыттарының бірі – жасанды интеллект технологияларының биология ғылымына енгізілуі. Биологиялық жүйелердің күрделілігі, олардың динамикалық өзгергіштігі мен көпдеңгейлі құрылымы дәстүрлі зерттеу әдістерімен толық түсіндірілмейтін құбылыстарды туындатады. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект биологиялық процестерді модельдеу мен талдаудың қуатты құралына айналуда.

Мектеп биологиясында бұл технологияларды қолдану оқушылардың тек теориялық білімін емес, сонымен қатар зерттеушілік, талдамалық және цифрлық құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім үшін де бұл жаңа әдіс білім берудің сапасын арттыратын инновациялық құрал болып табылады.

Жасанды интеллект технологияларының теориялық негіздері. Жасанды интеллект – адам интеллектісіне ұқсас түрде ақпаратты өңдеу, талдау, шешім қабылдау және болжау қабілетіне ие компьютерлік жүйелер жиынтығы. Биологияда ЖИ негізінен машиналық оқыту, нейрондық желілер, үлкен деректерді талдау (Big Data) және алгоритмдік модельдеу арқылы жүзеге асады. Биологиялық жүйелердің күрделілігі ЖИ үшін ерекше зерттеу алаңы болып табылады. Мысалы, жасуша ішіндегі метаболикалық процестер немесе популяциялық динамика классикалық математикалық әдістермен ғана емес, деректерге негізделген машиналық оқыту модельдері арқылы да сипатталады. Жасанды интеллект (ЖИ) – адам интеллектісіне тән ойлау, үйрену, талдау, шешім қабылдау сияқты қабілеттерді компьютерлік жүйелер арқылы модельдеуге бағытталған ғылыми сала. Оның теориялық негіздері бірнеше іргелі бағыттарға сүйенеді: математикалық логика, ықтималдық теориясы, статистика, ақпарат теориясы және алгоритмдер теориясы.

ЖИ жүйелері деректерді өңдеу арқылы заңдылықтарды анықтап, сол негізде болжау жасайды. Машиналық оқыту (Machine Learning), терең оқыту (Deep Learning), нейрондық желілер (Neural Networks) – жасанды интеллектінің негізгі теориялық модельдері болып

табылады. Бұл модельдер үлкен көлемдегі деректерді талдап, өзін-өзі жетілдіру қасиетіне ие.

Биологиялық модельдеу – тірі ағзалар мен экожүйелердегі процестерді математикалық, компьютерлік немесе алгоритмдік түрде бейнелеу әдісі. Бұл модельдер нақты биологиялық жүйенің мінез-құлқын түсіндіруге, болжауға және басқаруға мүмкіндік береді. Биологиялық жүйелерді модельдеу – тірі организмдердегі процестерді математикалық, компьютерлік немесе алгоритмдік тәсілдер арқылы бейнелеу әдісі. Бұл ұғым биология, информатика және математика ғылымдарының түйіскен жерінде дамиды.
Модельдеу арқылы жасушалық деңгейден бастап экожүйелік деңгейге дейінгі құбылыстарды зерттеуге мүмкіндік туады. Мысалы, жасуша ішіндегі метаболизм, генетикалық желілер немесе популяция динамикасы компьютерлік модельдер арқылы сипатталады. Биологиялық модельдер нақты жүйенің күрделілігін жеңілдетіп, оның негізгі заңдылықтарын түсінуге жағдай жасайды. ЖИ технологиялары биологиялық модельдеуді жаңа деңгейге көтерді, себебі: үлкен деректерді өңдей алады, күрделі байланыстарды анықтайды, жасырын заңдылықтарды табады, болжам жасау дәлдігін арттырады.
ЖИ биологияда бірнеше негізгі бағытта қолданылады:
1. Геномика және биоинформатика
2. Ауруларды диагностикалау
3. Экожүйелерді модельдеу
4. Жасушалық процестерді талдау
5. Эволюциялық өзгерістерді болжау

Бұл бағыттар биология ғылымының жаңа цифрлық парадигмасын қалыптастыруда. ЖИ көмегімен ДНҚ тізбектерін талдау жылдамдатылады, мутацияларды анықтау жеңілдейді. Сонымен қатар, медициналық кескіндерді (рентген, МРТ) талдау арқылы диагноз қою дәлдігі артады.

Мектеп деңгейінде ЖИ технологиялары оқыту процесін интерактивті және зерттеушілік бағытқа бұрады. Оқушылар:
- ✓ виртуалды зертханаларда тәжірибе жасайды
- ✓ биологиялық процестерді модельдейді
- ✓ деректерді талдайды
- ✓ жобалық жұмыстар орындайды

Мұғалім үшін бұл – оқытуды дараландыру және оқушының қабілетіне сай тапсырмалар беру мүмкіндігі.

Ғылыми-әдіснамалық негіздер. Жасанды интеллект пен биологиялық модельдеудің ғылыми-әдіснамалық негіздері жүйелілік, модельдеу, эксперимент және формализация принциптеріне сүйенеді. Бұл салада қолданылатын негізгі әдістер: Математикалық модельдеу, Имитациялық модельдеу, Статистикалық талдау, Алгоритмдік болжау әдістері. Ғылыми әдіснама нақты деректерге негізделген шешім қабылдауды қамтамасыз етеді және зерттеу нәтижелерінің дәлдігін арттырады. Жасанды интеллектті биологияда қолданудың әдіснамалық негіздері келесі қағидаларға сүйенеді:
- ✓ жүйелілік принципі
- ✓ деректерге негізделген оқыту
- ✓ модельдік тәсіл
- ✓ пәнаралық интеграция
- ✓ цифрлық білім беру технологиялары

Бұл қағидалар оқу үдерісінің ғылыми негізін күшейтеді.
ЖИ технологиялары: оқушылардың қызығушылығын арттырады, күрделі биологиялық ұғымдарды жеңіл меңгеруге көмектеседі, зерттеушілік дағдыларды дамытады, сыни ойлауды қалыптастырады.

№	Модельдеу бағыты	Қолданылатын ЖИ әдістері	Педагогикалық нәтиже	
1	Жасушалық процестер	Нейрондық желілер	Түсінуді тереңдету	

2	Генетикалық талдау	Машиналық оқыту	Аналитикалық ойлау	
3	Экожүйе модельдері	Деректер кластеризациясы	Жүйелік ойлау	
4	Ауру диагностикасы	Болжамдық алгоритмдер	Зерттеушілік қабілет	
5	Эволюциялық процестер	Симуляциялық модельдер	Ғылыми дүниетаным	

Биологиялық жүйелерді модельдеудің негізгі бағыттары

Бағыт	**Сипаттамасы**	**Қолданылу саласы**
Жасушалық модельдеу	Жасуша ішіндегі процестерді зерттеу	Молекулалық биология
Генетикалық модельдеу	Гендер арасындағы байланыстарды талдау	Генетика, биоинформатика
Популяциялық модельдеу	Түрлер популяциясының динамикасын зерттеу	Экология
Экожүйелік модельдеу	Табиғи жүйелердің өзара байланысын сипаттау	Экология, табиғатты қорғау
Физиологиялық модельдеу	Ағза мүшелерінің жұмысын имитациялау	Медицина, физиология
Эволюциялық модельдеу	Түрлердің эволюциялық өзгерісін болжау	Эволюциялық биология

Мұғалімдер ЖИ технологияларын келесі түрде қолдана алады: интерактивті презентациялар, виртуалды тәжірибелер, онлайн симуляторлар, деректерді талдау тапсырмалары. Бұл тәсілдер оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Жасанды интеллект биология ғылымында келесі бағыттарда дамиды:

- ✓ толық автоматтандырылған зертханалар
- ✓ цифрлық биожүйелер
- ✓ ақылды диагностикалық платформалар
- ✓ білім беру ЖИ ассистенттері

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары қазіргі ғылым мен білім беру жүйесінің дамуына зор ықпал ететін стратегиялық бағыттардың бірі болып табылады. Оның теориялық негіздері математикалық модельдеу, логикалық ойлау жүйелері және деректерді өңдеу алгоритмдеріне сүйенеді. Бұл технологиялар биологиялық жүйелерді тереңірек түсінуге, олардың күрделі құрылымын модельдеуге және табиғи процестерді сандық түрде сипаттауға мүмкіндік береді.

Биологиялық жүйелерді модельдеу – тірі ағзалар мен экожүйелердің қызметін жасанды түрде бейнелеуге бағытталған маңызды ғылыми әдіс. Ол арқылы биология ғылымының көптеген салаларында, атап айтқанда генетика, экология, физиология және медицинада жаңа зерттеу мүмкіндіктері ашылады. Жасанды интеллекттің биологиядағы қолданылуы ауруларды ерте диагностикалау, генетикалық деректерді талдау және дәрілік препараттарды жобалау сияқты маңызды бағыттарда айқын көрініс табуда. Мектеп биологиясында жасанды интеллектті қолдану білім беру үдерісін сапалы жаңа деңгейге көтереді. Ол оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, күрделі биологиялық процестерді визуалды әрі интерактивті түрде түсінуге жағдай жасайды. Сонымен қатар, білім алушылардың зерттеушілік қабілетін дамытып, оқу процесін дараландыруға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, жасанды интеллект пен биологиялық модельдеу интеграциясы ғылым мен білімнің болашақтағы дамуына жол ашатын маңызды бағыт болып саналады. Бұл бағыттағы зерттеулер адамның табиғатты тереңірек түсінуіне және оны тиімді басқаруына ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Биология негіздері**.** – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
2. Сәтбаев Қ.И. Жалпы биология**.** – Алматы: Мектеп баспасы, 2018.
3. Оразбаев А., Тілеубергенов Е. Биоинформатика негіздері**.** – Алматы: Білім, 2020.

4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Биология пәнінің оқу бағдарламасы (5–11 сыныптар)**. –** Астана, 2021.
5. Тілеубаев М. Экология және табиғатты қорғау негіздері**.** – Алматы: Білім, 2019.
6. Жұмабаев К. Биологияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2018.

ӘОЖ 57:004.8:37.018.43

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ПЛАТФОРМАЛАРЫНДА БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЖҮЙЕЛЕР АРҚЫЛЫ ЖАҢҒЫРТЫЛУЫ

Матжанова Зайкул Гизатовна*, биология пәнінің мұғалімі*
Тұрар Рысқұлов атындағы №48 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Современная система образования переживает период цифровой трансформации. Интеграция цифровых образовательных платформ и интеллектуальных систем, особенно в преподавании биологии, позволяет повысить качество учебного процесса, усилить познавательную активность обучающихся и совместить научно-теоретические знания с практическими навыками. В данной статье подробно рассматриваются возможности цифровых платформ, используемых в преподавании биологии, роль интеллектуальных систем, их педагогическая эффективность и значение в модернизации образовательного процесса. Кроме того, анализируются преимущества и проблемные аспекты адаптивных систем обучения, основанных на искусственном интеллекте, при изучении биологии.

Ключевые слова: цифровое образование, преподавание биологии, интеллектуальные системы, искусственный интеллект, адаптивное обучение, онлайн-платформы, образовательные технологии, цифровая трансформация.

Abstract. The modern education system is undergoing a period of digital transformation. The integration of digital educational platforms and intelligent systems, especially in biology teaching, makes it possible to improve the quality of the educational process, enhance the cognitive activity of students and combine scientific and theoretical knowledge with practical skills. This article examines in detail the possibilities of digital platforms used in biology teaching, the role of intelligent systems, their pedagogical effectiveness and importance in modernizing the educational process. In addition, the advantages and problematic aspects of adaptive learning systems based on artificial intelligence in the study of biology are analyzed.

Keywords: digital education, biology teaching, intelligent systems, artificial intelligence, adaptive learning, online platforms, educational technologies, digital transformation.

Қазіргі қоғамның дамуы ақпараттық технологиялардың қарқынды өрістеуімен тығыз байланысты. Білім беру саласы да осы өзгерістерден тыс қалмай, цифрлық технологияларды кеңінен енгізу арқылы жаңа сапалық деңгейге көтерілуде. Биология ғылымы – табиғат пен тірі ағзаларды зерттейтін күрделі әрі динамикалық пән болғандықтан, оны оқытуда визуализация, модельдеу және интерактивті әдістер ерекше маңызға ие.

Цифрлық білім беру платформалары биология пәнін оқытуды тек теориялық деңгейде ғана емес, сонымен қатар тәжірибелік, зерттеушілік бағытта ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Ал интеллектуалды жүйелер оқушының білім деңгейін автоматты түрде талдап, жеке оқу траекториясын қалыптастырады. Бұл өз кезегінде білім сапасын арттырып, оқыту үдерісін дараландыруға жол ашады.

Цифрлық білім беру платформаларының биологияны оқытудағы рөлі. Цифрлық білім беру платформалары – білім беру мазмұнын электронды форматта ұсынатын, оқыту үдерісін басқаруға мүмкіндік беретін интеграцияланған жүйелер. Биология пәнін оқытуда мұндай платформалар төмендегі мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді:
- интерактивті 3D модельдер арқылы жасуша құрылысын, ағза жүйелерін көрсету;
- виртуалды зертханалық жұмыстарды орындау;
- бейнематериалдар мен анимациялар арқылы күрделі биологиялық процестерді түсіндіру;
- тестілеу және автоматты бағалау жүйелері;
- оқушылардың жеке жетістігін бақылау.

Бұл мүмкіндіктер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, абстрактілі ұғымдарды нақты түсінуге көмектеседі. Қазіргі білім беру кеңістігі қарқынды цифрландыру үдерісін бастан өткеріп отыр. Осы үдерістің аясында цифрлық білім беру платформалары биология пәнін оқытуда жаңа мүмкіндіктердің кең спектрін ашты. Биология – күрделі құрылымдар мен динамикалық процестерді қамтитын ғылым саласы болғандықтан, оны тек теориялық түсіндіру арқылы меңгеру жеткіліксіз. Осы тұста цифрлық платформалар визуализация, модельдеу және интерактивті оқыту құралдарын ұсына отырып, оқу материалын қабылдауды жеңілдетеді.

Мұндай платформалар арқылы оқушылар жасушаның ішкі құрылысын үш өлшемді форматта зерттей алады, генетикалық процестерді анимация арқылы бақылайды немесе экожүйелердің динамикасын виртуалды ортада талдайды. Бұл тек ақпаратты есте сақтауға ғана емес, сонымен қатар оны терең түсінуге және ғылыми ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, цифрлық платформалар қашықтан оқыту мүмкіндігін кеңейтіп, білім алудың қолжетімділігін арттырды.

Интеллектуалды жүйелердің биологияны оқытудағы маңызы. Интеллектуалды жүйелер – жасанды интеллект технологияларына негізделген, оқу процесін автоматтандыратын және бейімдейтін бағдарламалық кешендер. Биологияны оқытуда олар төмендегі бағыттарда қолданылады:
- білім алушының білім деңгейін талдау және диагностика жасау;
- жеке оқу траекториясын құру;
- қателерді автоматты түрде анықтау және түсіндіру;
- күрделі биологиялық ұғымдарды қарапайым түрде түсіндіру;
- виртуалды ассистенттер арқылы кері байланыс беру.

Интеллектуалды жүйелердің басты ерекшелігі – әрбір оқушыға жеке тәсіл ұсынуы, яғни адаптивті оқыту принципін жүзеге асыруы. Интеллектуалды жүйелер – жасанды интеллект технологияларына негізделген, оқыту үдерісін дараландыратын және бейімдейтін заманауи құралдар жиынтығы. Биологияны оқытуда мұндай жүйелердің маңызы ерекше, себебі олар әрбір білім алушының оқу траекториясын жеке талдап, оның қабілеті мен деңгейіне сәйкес материал ұсына алады. Интеллектуалды оқыту жүйелері студенттің қателіктерін автоматты түрде анықтап, оларды түзетуге бағытталған түсіндірмелер береді. Сонымен қатар, күрделі биологиялық тақырыптарды игеру барысында қосымша ресурстарды ұсынып, білім алушының әлсіз тұстарын күшейтуге мүмкіндік жасайды. Мысалы, генетика немесе молекулалық биология сияқты күрделі бөлімдерде адаптивті тесттер мен интерактивті тапсырмалар арқылы білімді бекіту тиімді жүзеге асады. Бұдан бөлек, интеллектуалды жүйелер үлкен деректерді өңдеу арқылы білім беру үдерісін талдап, оқыту әдістемесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл оқытушының жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, білім сапасын арттыруға да тікелей әсер етеді.

Биологияны оқытуды цифрлық және интеллектуалды жүйелер арқылы жаңғырту бағыттары. Биологияны оқыту үдерісін жаңғырту – заманауи білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі. Бұл бағытта цифрлық және интеллектуалды технологияларды тиімді біріктіру ерекше маңызға ие. Ең алдымен, дәстүрлі оқыту әдістерін толықтыратын гибридті білім беру модельдерін дамыту қажет. Мұнда дәріс, зертханалық жұмыс және виртуалды симуляциялар өзара үйлесім табады. Екіншіден, виртуалды және

толықтырылған шынайылық (VR/AR) технологияларын енгізу арқылы оқушыларға тірі табиғатты тікелей бақылау мүмкіндігіне жақын тәжірибе ұсынуға болады. Бұл, әсіресе, адам анатомиясы, экология және микробиология салаларында аса тиімді. Үшіншіден, деректерге негізделген оқыту жүйелерін дамыту маңызды. Оқу процесінде жиналған ақпаратты талдау арқылы білім беру бағдарламаларын үнемі жетілдіріп отыруға болады. Сонымен қатар, жасанды интеллектке негізделген зертханалық тренажерлер оқушыларға нақты тәжірибеге жақын жағдайларда жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Цифрлық және интеллектуалды жүйелер биологияны оқытуда тек қосымша құрал ғана емес, білім беру парадигмасын түбегейлі өзгертетін негізгі факторға айналып отыр. Бұл бағыттағы жаңғырту білім алушының ғылыми ойлауын дамытып, оны заманауи технологиялық қоғамға бейімдеуге жол ашады.

Биологияны оқыту үдерісін жаңғырту бірнеше негізгі бағытта жүзеге асырылады:

1. **Виртуалды зертханаларды енгізу.** Оқушылар нақты тәжірибені цифрлық ортада орындай алады.
2. **Адаптивті оқыту жүйелері.** Әр оқушының деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынылады.
3. **Big Data және аналитика.** Оқу нәтижелері талданып, оқу стратегиясы түзетіледі.
4. **Интерактивті симуляциялар.** Биологиялық процестер динамикалық түрде көрсетіледі.
5. **Жасанды интеллектке негізделген ассистенттер.** Оқушыларға 24/7 режимінде көмек көрсетеді.

Биологияны оқытудағы цифрлық технологиялардың тиімділігі (кесте)

№	Технология түрі	Қолдану мүмкіндігі	Педагогикалық тиімділігі
1	Виртуалды зертхана	Тәжірибелерді онлайн орындау	Қауіпсіздік, қолжетімділік
2	3D модельдеу	Анатомиялық құрылымды көрсету	Көрнекілік, түсінікті арттыру
3	Интеллектуалды тест жүйелері	Білімді автоматты бағалау	Объективтілік, жылдам нәтиже
4	Адаптивті платформалар	Жеке оқу траекториясы	Дараландырылған оқыту
5	AI ассистенттер	Кері байланыс және түсіндіру	Үздіксіз қолдау

Интеллектуалды жүйелерді енгізудің артықшылықтары. Интеллектуалды жүйелерді биологияны оқытуда қолдану бірқатар артықшылықтарға ие: оқу үдерісінің жекелендірілуі; уақыт үнемдеу; білім сапасын объективті бағалау; күрделі тақырыптарды жеңіл меңгеру; оқушы мотивациясының артуы.

Қорытындылай келе, биологияны оқыту үдерісінде цифрлық білім беру платформалары мен интеллектуалды жүйелердің енгізілуі қазіргі заман талабына сай білім берудің жаңа сапалық деңгейін қалыптастырып отыр. Цифрлық технологиялар оқу материалын көрнекі, интерактивті және қолжетімді етіп қана қоймай, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, биологиялық құбылыстарды терең түсінуге мүмкіндік береді. Ал интеллектуалды жүйелер білім беруді дараландыру арқылы әр білім алушының жеке мүмкіндігіне бейімделген оқу траекториясын қалыптастырады. Бұл өз кезегінде оқыту үдерісінің тиімділігін арттырып, білім сапасын жаңа деңгейге көтереді. Жасанды интеллектке негізделген құралдар оқушының біліміндегі олқылықтарды дер кезінде анықтап, оларды түзетуге бағытталған кері байланысты қамтамасыз етеді.

Осылайша, цифрлық және интеллектуалды технологияларды биологияны оқытуда кешенді түрде қолдану – тек оқу үдерісін жетілдіру ғана емес, сонымен қатар болашақта ғылыми ойлауы дамыған, ақпараттық сауатты тұлға қалыптастырудың маңызды тетігі болып табылады. Цифрлық білім беру платформалары мен интеллектуалды жүйелер биологияны оқыту үдерісін түбегейлі өзгертуде маңызды рөл атқарады. Олар оқу процесін

визуалды, интерактивті және жеке-дара бағытта ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Болашақта жасанды интеллект технологияларының дамуы биология білімін меңгертудің жаңа деңгейін қалыптастырып, оқыту сапасын одан әрі арттыратыны сөзсіз. Цифрлық білім беру платформалары мен интеллектуалды жүйелер биологияны оқыту үдерісін сапалы жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Олар оқу материалын көрнекі, интерактивті және дараланған түрде ұсыну арқылы білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады және күрделі биологиялық ұғымдарды жеңіл меңгеруге жағдай жасайды. Жасанды интеллектке негізделген технологиялар оқыту процесін автоматтандырып, білім сапасын объективті бағалауға жол ашады. Дегенмен, мұндай жүйелерді тиімді енгізу үшін инфрақұрылымды дамыту, педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру және әдістемелік қолдауды күшейту қажет. Жалпы алғанда, аталған технологиялар биологияны оқытудың болашағын айқындайтын маңызды бағыт болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Биология. 7–11-сынып оқулықтары – «Мектеп» баспасы, Алматы.
2. Биология (жалпы білім беретін мектепке арналған оқу құралы) – «Алматыкітап баспасы», Алматы.
3. Қайым Қ., Әлімқұлова Р. – Биология негіздері оқу құралы. Алматы.
4. Оразбаев А., Сәтбаева Х. – Жалпы биология курсы. Алматы.
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі – Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы оқу бағдарламалары.
6. Цифрлық білім беру ресурстары және оларды оқу үдерісінде пайдалану – әдістемелік құрал, Астана.

ӘОЖ 57:004.8(045)

БИОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ: ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕР МЕН БОЛАШАҚ БАҒЫТТАР

***Абилдаева Арайлым Аскатовна**, биология пәнінің мұғалімі*
Тұрар Рысқұлов атындағы №48 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Бурное развитие современной науки привело к формированию новых методов исследования в области биологии. В том числе технологии искусственного интеллекта (ИИ) играют важную роль в обработке, анализе и прогнозировании биологических данных. В этой статье рассматриваются современные тенденции использования искусственного интеллекта в биологических исследованиях, его преимущества и ограничения, а также будущие направления развития. Кроме того, педагогически анализируются возможности учителя школы использовать средства ИИ в учебном процессе с учащимися. Слияние биологических наук и цифровых технологий повышает качество образования и способствует развитию у учащихся научно-исследовательских навыков.

Ключевые слова: искусственный интеллект, биоинформатика, биологические исследования, машинное обучение, анализ данных, геномика, образование, цифровые технологии, нейронные сети, школьная биология.

Abstract. The rapid development of modern science has led to the formation of new research methods in the field of biology. Artificial intelligence (AI) technologies play an important role in processing, analyzing, and predicting biological data. This article examines current trends in the use of artificial intelligence in biological research, its advantages and limitations, as well as

future directions of development. In addition, the possibilities of a school teacher to use AI tools in the educational process with students are pedagogically analyzed. The fusion of biological sciences and digital technologies enhances the quality of education and promotes the development of students' research skills.

Keywords: artificial intelligence, bioinformatics, biological research, machine learning, data analysis, genomics, education, digital technologies, neural networks, school biology.

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялар мен биологиялық ғылымдардың түйіскен кезеңі. Қазіргі таңда биология тек тірі ағзаларды зерттейтін ғылым ғана емес, сонымен қатар үлкен деректерді (Big Data) талдайтын кешенді ғылымға айналды. Осындай жағдайда жасанды интеллект технологиялары биология ғылымының ажырамас бөлігіне айналуда.

Жасанды интеллект адамның ойлау қабілетін модельдеу арқылы күрделі есептерді шешуге мүмкіндік береді. Биологиялық зерттеулерде ол генетикалық кодтарды талдау, ауруларды болжау, дәрі-дәрмек әзірлеу және экожүйелерді модельдеу сияқты бағыттарда кеңінен қолданылады. Қазіргі заманғы ғылым мен технологияның қарқынды дамуы биология ғылымының мазмұны мен әдіснамасын түбегейлі өзгертіп отыр. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) пен биоинформатика бағыттары биологиялық зерттеулердің жаңа дәуірін қалыптастыруда. Бұл салалар тірі ағзалардың құрылымын, қызметін және дамуын терең түсінуге мүмкіндік беріп қана қоймай, үлкен көлемдегі деректерді тиімді өңдеудің жаңа жолдарын ұсынады.

Жасанды интеллекттің биология ғылымындағы рөлі. Жасанды интеллект – адам интеллектісін модельдеуге бағытталған есептеу жүйелерінің жиынтығы. Биология ғылымында ол күрделі биологиялық үдерістерді талдау, модельдеу және болжау үшін кеңінен қолданылады.

Ең алдымен, ЖИ геномика саласында ерекше маңызға ие. Геномдық деректердің көлемі өте үлкен болғандықтан, оларды дәстүрлі әдістермен өңдеу қиындық тудырады. Ал жасанды интеллект алгоритмдері ДНҚ тізбектерін жылдам талдап, мутацияларды анықтауға, гендердің қызметін болжауға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде тұқым қуалайтын ауруларды ерте диагностикалау мен емдеудің жаңа тәсілдерін дамытуға жол ашады. Сонымен қатар, медицина мен биологияның түйіскен жерінде ЖИ дәрі-дәрмек әзірлеу процесін жеделдетуде. Молекулалардың құрылымын модельдеу арқылы жаңа препараттардың тиімділігін алдын ала болжау мүмкіндігі пайда болды. Бұл уақыт пен қаржыны үнемдеуге мүмкіндік беретін маңызды ғылыми жетістік. Жасанды интеллект экология мен эволюциялық биологияда да қолданыс табуда. Түрлердің таралуын модельдеу, экожүйелердің өзгерісін болжау, климаттық факторлардың биологиялық жүйелерге әсерін талдау сияқты күрделі міндеттерді шешуде ЖИ технологиялары үлкен рөл атқарады. Жасанды интеллект биологияда бірнеше негізгі бағытта қолданылады:

- Геномдық деректерді талдау
- Ақуыз құрылымын болжау
- Ауруларды ерте диагностикалау
- Биомедициналық зерттеулер жүргізу
- Экологиялық жүйелерді модельдеу

Машиналық оқыту алгоритмдері биологиялық деректер арасындағы күрделі заңдылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әдістер дәстүрлі зерттеу тәсілдерінен әлдеқайда жылдам әрі дәл нәтиже береді.

Биоинформатика және деректерді өңдеу. Биоинформатика – биология мен ақпараттық технологияның тоғысуынан пайда болған ғылым саласы. Ол генетикалық ақпаратты сақтау, өңдеу және талдаумен айналысады. Биоинформатика – биологиялық деректерді компьютерлік технологиялар арқылы жинау, сақтау, өңдеу және талдау ғылымы. Бұл сала биология мен информатиканың тоғысында пайда болып, қазіргі таңда биомедициналық зерттеулердің негізгі тірегіне айналды. Биоинформатиканың негізгі мақсаты – биологиялық ақпаратты құрылымдап, оны ғылыми тұрғыдан түсіндіру. Мысалы,

ақуыздардың құрылымын болжау, геномдық деректер базасын құру, биохимиялық реакцияларды модельдеу сияқты міндеттер осы саланың көмегімен жүзеге асады. Деректерді өңдеу биоинформатикада аса маңызды рөл атқарады. Себебі заманауи биологиялық зерттеулер нәтижесінде пайда болатын ақпарат көлемі өте үлкен. Бұл деректерді дұрыс талдау үшін арнайы алгоритмдер мен бағдарламалық құралдар қажет. Машиналық оқыту әдістері арқылы биологиялық заңдылықтарды анықтау, жасырын байланыстарды табу мүмкіндігі арта түсуде. Жасанды интеллект бұл салада:
- ДНҚ тізбектерін салыстыру
- Ген мутацияларын анықтау
- Биологиялық маркерлерді табу
- Филогенетикалық ағаштар құру
сияқты жұмыстарды автоматтандыруға мүмкіндік береді.

Биология сабақтарында қолданылатын платформалар. Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар кеңінен қолданылуда. Биология пәнін оқытуда интерактивті платформалар оқушылардың қызығушылығын арттырып, күрделі тақырыптарды жеңіл меңгеруге көмектеседі. Осындай платформалардың бірі – **Khan Academy**. Бұл ресурс биологияның негізгі бөлімдерін қарапайым әрі түсінікті түрде түсіндіреді, бейнематериалдар мен жаттығулар арқылы білімді бекітуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар **Coursera** және **edX** платформаларында әлемнің жетекші университеттерінің биология және биоинформатика курстары ұсынылады. Бұл курстар студенттерге заманауи ғылыми әдістермен танысуға жол ашады. Биоинформатикаға бағытталған арнайы құралдардың бірі – **NCBI (National Center for Biotechnology Information)** деректер базасы. Мұнда генетикалық ақпараттар, ғылыми мақалалар және биомедициналық зерттеулер жинақталған. Сондай-ақ **BLAST** сияқты бағдарламалар арқылы генетикалық тізбектерді салыстыруға болады, ал **UCSC Genome Browser** геном құрылымын визуалды түрде зерттеуге мүмкіндік береді.
Машиналық оқыту жасанды интеллекттің негізгі бағыты болып табылады. Биологияда ол үлкен деректермен жұмыс істеуге негізделген. Негізгі алгоритмдер: нейрондық желілер, шешім ағаштары, кластерлеу әдістері, регрессиялық модельдер. Бұл әдістер арқылы аурулардың даму ықтималдығын алдын ала болжауға болады.

Қазіргі таңда биологиядағы жасанды интеллекттің даму үрдістері келесі бағыттарда дамуда:
✓ Дәл медицина (Personalized medicine)
✓ Геномды редакциялау технологиялары
✓ Роботтандырылған зертханалар
✓ Биологиялық симуляциялар
✓ Автоматтандырылған диагностика жүйелері
Бұл үрдістер ғылымның жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етуде.

Болашақта жасанды интеллект биологияда одан әрі терең интеграцияланады: толық автоматтандырылған зерттеу жүйелері, адам геномын толық модельдеу, ауруларды алдын ала 100% дәлдікпен болжау, бионикалық ағзалар жасау, экожүйелерді цифрлық модельдеу Бұл бағыттар биология ғылымын түбегейлі өзгертуі мүмкін.

Мектеп биологиясында жасанды интеллектті қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мұғалімдер келесі бағыттарда қолдана алады:
✓ Виртуалды зертханалар
✓ 3D биологиялық модельдер
✓ Интерактивті симуляциялар
✓ Онлайн тестілеу жүйелері
✓ Деректерді талдау тапсырмалары
Бұл әдістер оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытады және ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастырады.

Кесте 1 – Биологиядағы ЖИ қолдану бағыттары

№	Қолдану саласы	Мысалдар	Нәтижесі
1	Геномика	ДНҚ талдау	Мутацияларды анықтау
2	Медицина	Ауру диагностикасы	Ерте анықтау
3	Экология	Экожүйе модельдеу	Болжам жасау
4	Білім беру	Виртуалды зертхана	Оқыту тиімділігі
5	Фармакология	Дәрі әзірлеу	Жаңа препараттар

Жасанды интеллекттің артықшылықтары мен шектеулері. Артықшылықтары: жылдам дерек өңдеу, жоғары дәлдік, үлкен көлемді ақпаратпен жұмыс, автоматтандыру. Шектеулері: деректер сапасына тәуелділік, этикалық мәселелер, қымбат технологиялар, адам бақылауының қажеттілігі.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект пен биоинформатика биология ғылымының дамуында жаңа кезеңді қалыптастырып отыр. Олар тек ғылыми зерттеулерді жеңілдетіп қана қоймай, медицина, экология және білім беру салаларына да айтарлықтай ықпал етуде. Биология сабақтарында қолданылатын цифрлық платформалар оқыту үдерісін заманауи деңгейге көтеріп, білім алушылардың ғылыми ойлау қабілетін дамытады. Осылайша, технология мен биологияның өзара ықпалдастығы болашақта адамзаттың көптеген күрделі мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін қуатты құралға айналмақ. Жасанды интеллект биология ғылымының дамуына жаңа серпін беріп отыр. Ол зерттеу үдерістерін жеңілдетіп қана қоймай, ғылыми нәтижелердің дәлдігін арттырады. Сонымен қатар, білім беру саласында да маңызды рөл атқарып, оқушылардың заманауи технологияларды меңгеруіне жол ашады. Болашақта биология мен жасанды интеллекттің интеграциясы адамзаттың денсаулығын жақсартуға, экожүйені қорғауға және ғылыми білімді тереңдетуге үлкен үлес қосады. Қазіргі заман биология ғылымы қарқынды цифрлану кезеңін бастан өткеріп отыр. Бұл үдерісте жасанды интеллект технологиялары биологиялық зерттеулердің мазмұны мен әдіснамасын түбегейлі жаңартуда. Геномика, биоинформатика, экология, медицина және фармакология сияқты салаларда үлкен көлемдегі деректерді өңдеу қажеттілігі артып, соған сәйкес жасанды интеллекттің рөлі де күшейе түсті. Жасанды интеллекттің биологияға енгізілуі ғылыми зерттеулердің жылдамдығын арттырып қана қоймай, олардың дәлдігі мен тиімділігін де жоғарылатты. Әсіресе, күрделі биологиялық жүйелерді модельдеу, ауруларды ерте диагностикалау және жаңа дәрілік препараттарды әзірлеу бағыттарында оның маңызы ерекше. Сонымен қатар, бұл технологиялар білім беру саласына да жаңа серпін беріп отыр. Мектеп биологиясында виртуалды зертханалар, интерактивті модельдер және цифрлық платформалар арқылы оқыту оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Мұғалім үшін де бұл жаңа мүмкіндіктер ашып, оқыту үдерісін заманауи талаптарға сәйкестендіруге жағдай жасайды. Дегенмен, жасанды интеллекттің дамуы бірқатар этикалық және технологиялық мәселелерді де туындатады. Деректердің сапасы, жеке ақпараттың қорғалуы және адам факторының рөлі сияқты мәселелер әлі де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Сондықтан биология ғылымында жасанды интеллектті қолдану адам бақылауымен және ғылыми жауапкершілікпен ұштасуы қажет. Жалпы алғанда, биология мен жасанды интеллекттің интеграциясы – болашағы зор бағыт. Ол тек ғылымды дамытуға ғана емес, адамзаттың денсаулығын жақсартуға, табиғатты тиімді басқаруға және білім беру сапасын арттыруға үлкен үлес қосады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіғұлов Қ. Биология негіздері. – Алматы: Мектеп, 2019.
2. Тұрсынбекова А. Жалпы биология. – Алматы: Атамұра, 2020.
3. Сәтбаев К. Табиғаттану және биология негіздері. – Алматы: Рауан, 2018.
4. Жұмабаев М. Оқыту әдістемесі және биологияны оқыту негіздері. – Алматы, 2017.

5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жалпы білім беретін мектептердің биология пәні оқу бағдарламасы. – Астана, 2022.

ӘОЖ 373.2:004

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ – МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДЫҢ ЖАҢА ДАМУ БАҒЫТЫ

***Мамытбаева Жанат Абдиманаповна**, PhD, аға оқытушы*
***Жұмаділла Махаббат Қайратқызы**, магистрант*
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
Шымкент қ., Қазақстан

Аннотация. В настоящее время развитие системы образования характеризуется активным внедрением цифровых технологий в образовательные процессы. Данный процесс привёл к формированию в педагогической науке нового понятия — цифровой образовательной среды. В научном пространстве цифровая образовательная среда рассматривается как комплексное образовательное пространство, объединяющее информационно-коммуникационные технологии, электронные образовательные ресурсы, цифровые платформы и различные формы взаимодействия участников образовательного процесса. Исследователи отмечают, что недостаточно рассматривать цифровую образовательную среду только как техническую инфраструктуру. Напротив, она представляет собой сложную педагогическую систему, обеспечивающую организацию образовательного процесса, взаимодействие обучающихся и педагогов, а также управление образовательной деятельностью. Цифровая образовательная среда рассматривается как важный инструмент модернизации образования, позволяющий расширить доступ к образовательным ресурсам, формировать гибкие траектории обучения и обеспечивать эффективное взаимодействие участников образовательного процесса.

Ключевые слова: цифровое образование, интерактивное обучение, инфраструктура, мультимедийные программы, компьютерная техника, дошкольное образование.

Abstract. At present, the development of the education system is characterized by the active integration of digital technologies into educational processes. This process has led to the emergence of a new concept in pedagogical science — the digital educational environment. In the scientific field, the digital educational environment is considered as a comprehensive educational space that integrates information and communication technologies, electronic educational resources, digital platforms, and various forms of interaction among participants in the educational process. Researchers note that it is insufficient to consider the digital educational environment only as a technical infrastructure. On the contrary, it represents a complex pedagogical system that ensures the organization of the educational process, interaction between learners and teachers, and the management of educational activities. The digital educational environment is viewed as an important tool for modernizing education, enabling expanded access to educational resources, the formation of flexible learning pathways, and effective interaction among participants in the educational process.

Keywords: digital education, interactive learning, infrastructure, multimedia programs, computer technology, preschool education.

Цифрлық білім беру ортасы ұғымының теориялық негіздері педагогика мен білім беру теорияларының бірқатар бағыттарымен тығыз байланысты. Ең алдымен, бұл ұғымның қалыптасуына конструктивистік оқыту теориясы айтарлықтай ықпал етті. Аталған теорияға

сәйкес білім алушы білімді дайын күйінде қабылдамай, оны өзінің белсенді танымдық әрекеті барысында құрастырады. Білім беру үдерісінде цифрлық технологияларды қолдану конструктивистік қағидаларды жүзеге асыру мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді, себебі заманауи цифрлық ресурстар интерактивті оқу ортасын қалыптастырып, білім алушылардың ақпаратты өз бетінше іздеуіне, зерттеушілік әрекетіне және шығармашылық тапсырмаларды орындауына жағдай жасайды [1]. Цифрлық білім беру ортасы білім алушылардың дербес танымдық әрекетін белсендіретін және білімді тәжірибе арқылы меңгеруге мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық құрал ретінде қарастырылады.

Цифрлық білім беру ортасының теориялық негіздерін түсіндіруде Л.С. Выготскийдің социомәдени теориясы маңызды орын алады. Бұл теорияға сәйкес білім алу үдерісі әлеуметтік өзара әрекеттесу барысында жүзеге асады және тұлғаның танымдық дамуы әлеуметтік орта арқылы қалыптасады. Қазіргі цифрлық білім беру ортасы осы қағидаларды іске асыруға кең мүмкіндік береді, өйткені ол білім алушылар мен педагогтердің желілік өзара әрекеттесуін ұйымдастыруға, бірлескен оқу әрекетін жүзеге асыруға және ақпарат алмасуға жағдай жасайды. Нәтижесінде цифрлық білім беру ортасы білім алушылардың танымдық әрекетін ұйымдастырумен қатар, олардың әлеуметтік өзара әрекеттесуін дамытуға ықпал ететін маңызды білім беру кеңістігіне айналады.

Цифрлық білім беру ортасын түсіндіруде коннективизм теориясы да ерекше мәнге ие. Бұл теорияның негізін қалаушылар Дж. Сименс пен С. Даунс білім алуды ақпараттық желілер арқылы жүзеге асатын үдеріс ретінде қарастырады. Коннективизм тұрғысынан алғанда білім тек жеке адамның санасында ғана емес, ақпараттық желілерде, цифрлық ресурстарда және түрлі білім көздерінде таралған күйде болады. Сондықтан білім алудың маңызды шарты осы ақпараттық желілермен тиімді байланыс орнату және оларды пайдалана білу. Цифрлық білім беру ортасы білім алушылардың әртүрлі ақпарат көздеріне қол жеткізуіне мүмкіндік беретін және олардың жеке білім алу траекториясын қалыптастыруға жағдай жасайтын динамикалық білім беру жүйесі ретінде қарастырылады.

Дегенмен ғылыми әдебиеттерде цифрлық білім беру ортасының мазмұны мен құрылымына қатысты түрлі көзқарастар кездеседі. Кейбір зерттеушілер оны негізінен электрондық білім беру ресурстары, цифрлық платформалар және ақпараттық жүйелер жиынтығы ретінде сипаттайды. Ал басқа ғалымдар бұл ұғымды әлдеқайда кең мағынада қарастырып, цифрлық білім беру ортасын технологиялық құралдармен қатар педагогикалық әдістерді, ұйымдастырушылық механизмдерді және білім беру үдерісіне қатысушылардың әлеуметтік өзара әрекеттесуін қамтитын кешенді білім беру экожүйесі ретінде түсіндіреді [2]. Бұл көзқарас неғұрлым негізделген деп есептеледі, өйткені цифрлық білім беру ортасының тиімділігі тек техникалық құралдардың болуына ғана емес, оларды педагогикалық тұрғыдан тиімді қолдануға да байланысты.

Цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру мәселесі мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ерекше маңызға ие. Өйткені мектепке дейінгі білім беру үдерісі өзінің ерекшеліктерімен сипатталады: бұл кезеңде балалардың танымдық әрекеті негізінен ойын арқылы жүзеге асады, ал білім алу үдерісі эмоционалдық қарым-қатынас пен тәжірибелік әрекетке сүйенеді. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық технологияларды енгізу балалардың жас ерекшеліктерін және психологиялық даму заңдылықтарын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде цифрлық білім беру ортасы дәстүрлі педагогикалық әдістерді алмастырушы емес, керісінше оларды толықтыратын және білім беру үдерісінің мүмкіндіктерін кеңейтетін құрал ретінде қарастырылуы қажет.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды пайдалану мәселесі педагогика ғылымының маңызды зерттеу бағыттарының біріне айналды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру үдерісінде қолданылатын цифрлық құралдардың ауқымын кеңейтті. Бүгінгі таңда мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында интерактивті панельдер, мультимедиялық оқу бағдарламалары, білім беруге арналған мобильді қосымшалар,

цифрлық ойын платформалары және түрлі онлайн ресурстар кеңінен қолданылуда. Мұндай технологиялар балалардың танымдық қызығушылығын арттыруға, олардың зерттеушілік әрекетін дамытуға және шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Сонымен бірге мектепке дейінгі білім беруде цифрлық технологияларды қолдану мәселесі ғылыми қауымдастықта белгілі бір пікірталастар туындатуда. Кейбір зерттеушілер балалардың ерте жаста цифрлық құрылғыларды шамадан тыс қолдануы олардың физикалық белсенділігінің төмендеуіне және әлеуметтік қарым-қатынасының шектелуіне әкелуі мүмкін екенін атап өтеді. Осыған байланысты көптеген ғалымдар цифрлық технологияларды педагогикалық тұрғыдан негізделген түрде қолданудың маңыздылығын ерекше атап көрсетеді. Яғни цифрлық құралдар балалардың ойын әрекетімен, зерттеушілік қызметімен және дәстүрлі оқу әдістерімен үйлесімді түрде қолданылуы тиіс.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолданудың маңызды бағыттарының бірі балалардың бастапқы цифрлық сауаттылығын қалыптастыру болып табылады. Қазіргі қоғамда балалар ерте жастан бастап түрлі цифрлық құрылғылармен және ақпараттық ресурстармен өзара әрекеттеседі. Сондықтан олардың ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, цифрлық қауіпсіздік ережелерін меңгерту және технологияларды саналы түрде пайдалану мәдениетін дамыту өзекті мәселелердің біріне айналып отыр [3]. Бұл тұрғыда білім беруге арналған цифрлық ойындар мен интерактивті қосымшалар балалардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Педагог цифрлық білім беру ортасында маңызды делдал рөлін атқарады, өйткені ол балалардың цифрлық ресурстармен өзара әрекеттесуін бағыттап, олардың танымдық әрекетін тиімді ұйымдастырады.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесінің цифрлануы білім беру үдерісін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін енгізуді талап етеді. Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру қазіргі педагогикалық ғылым мен білім беру тәжірибесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, цифрлық білім беру ресурстарын және заманауи педагогикалық әдістерді біріктіре отырып, балалардың жан-жақты дамуына қолайлы білім беру кеңістігін ұйымдастыруды білдіреді. Мұндай орта тек техникалық құралдардың жиынтығы ретінде ғана емес, білім беру мазмұнын, педагогикалық өзара әрекеттесу формаларын және білім беру үдерісін басқару механизмдерін қамтитын күрделі педагогикалық жүйе ретінде қарастырылады. Сондықтан цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру үдерісі мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру инфрақұрылымын жаңартумен қатар педагогикалық қызметтің мазмұнын да жаңғыртуды көздейді. Төмендегі кесте 1-де мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында қалыптасатын цифрлық білім беру ортасының негізгі құрылымдық элементтері және олардың білім беру үдерісіндегі рөлі сипатталған.

Кесте 1. Мектепке дейінгі ұйымдардағы цифрлық білім беру ортасының құрылымдары

Цифрлық білім беру ортасының компоненті	**Мазмұны**	**Мектепке дейінгі білім берудегі рөлі**
Цифрлық инфрақұрылым	Интерактивті тақталар, компьютерлер, планшеттер, интернет желісі, мультимедиялық құрылғылар	Білім беру үдерісін техникалық жағынан қамтамасыз етеді және цифрлық ресурстарды қолдануға мүмкіндік береді

Цифрлық білім беру ресурстары	Мультимедиялық бағдарламалар, интерактивті ойындар, электрондық оқу материалдары, мобильді қосымшалар	Балалардың танымдық қызығушылығын арттырып, логикалық ойлауын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді
Педагогикалық цифрлық технологиялар	Интерактивті оқыту әдістері, ойын арқылы оқыту, цифрлық платформаларды қолдану	Оқу-тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыруға және балалардың белсенді қатысуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді
Цифрлық коммуникация құралдары	Электрондық платформалар, мессенджерлер, онлайн байланыс жүйелері	Педагогтер, ата-аналар және білім беру ұйымы арасындағы ақпарат алмасуды жеңілдетеді
Басқарудың цифрлық жүйелері	Электрондық құжат айналымы, білім беру платформалары, ақпараттық басқару жүйелері	Мектепке дейінгі ұйымдардың басқару тиімділігін арттырып, білім беру үдерісін ұйымдастыруды жеңілдетеді

Мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру ең алдымен білім беру мекемесінің цифрлық инфрақұрылымын дамытуға байланысты жүзеге асады. Цифрлық инфрақұрылым интерактивті тақталар, мультимедиялық құрылғылар, компьютерлік техника, интернет желісіне қолжетімділік және білім беру платформалары сияқты түрлі технологиялық құралдарды қамтиды. Мұндай құралдарды пайдалану педагогтерге білім беру материалдарын көрнекі түрде ұсынуға, мультимедиялық ресурстарды қолдануға және балалардың танымдық қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді [4]. Цифрлық инфрақұрылым білім беру ұйымының ақпараттық кеңістігін қалыптастырып, педагогтер, балалар және ата-аналар арасындағы өзара әрекеттесуді жеңілдетеді. Бұл өз кезегінде білім беру үдерісінің ашықтығын қамтамасыз етіп, педагогикалық қызметтің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Цифрлық білім беру ортасын қалыптастырудың маңызды аспектілерінің бірі сапалы цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану болып табылады. Қазіргі уақытта мектепке дейінгі білім беру жүйесінде түрлі мультимедиялық бағдарламалар, интерактивті ойындар, электрондық оқу материалдары және білім беруге арналған мобильді қосымшалар кеңінен қолданылуда. Мұндай ресурстар балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып әзірленіп, олардың танымдық қызығушылығын арттыруға, логикалық ойлауын дамытуға және шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге бағытталады. Сонымен бірге цифрлық ресурстарды қолдану білім беру үдерісін әртараптандыруға мүмкіндік береді және балалардың зерттеушілік әрекетін белсендіреді. Дегенмен зерттеушілер цифрлық технологияларды қолдану барысында педагогикалық мақсаттылық принципін сақтау қажеттігін атап өтеді. Яғни цифрлық құралдар балалардың табиғи дамуына кедергі келтірмей, олардың ойын әрекетімен және тәжірибелік іс-әрекетімен үйлесімді түрде қолданылуы тиіс.

Мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың жаңа формаларын енгізуді талап етеді. Цифрлық технологияларды қолдану білім беру қызметінің мазмұнын жаңартуға, оқыту әдістерін жетілдіруге және балалардың танымдық әрекетін белсендіруге мүмкіндік береді. Интерактивті технологиялар балалардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына жағдай жасап, олардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Мұндай жағдайда педагог балалардың оқу әрекетін ұйымдастырушы ғана емес, олардың цифрлық ортадағы танымдық әрекетін бағыттаушы және қолдаушы рөлін атқарады. Осылайша цифрлық білім беру ортасы педагогикалық өзара әрекеттесудің жаңа формаларын қалыптастырып, білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру үдерісінде ата-аналармен өзара әрекеттесу де маңызды орын алады. Қазіргі уақытта көптеген мектепке дейінгі ұйымдарда ата-аналармен байланыс орнату үшін түрлі цифрлық платформалар, мессенджерлер және электрондық білім беру жүйелері пайдаланылады. Бұл құралдар педагогтерге балалардың дамуы туралы ақпаратты жедел жеткізуге, ата-аналарды білім беру үдерісіне тартуға және бірлескен тәрбиелік іс-шараларды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде цифрлық білім беру ортасы мектепке дейінгі ұйым мен отбасы арасындағы ынтымақтастықты нығайтып, балалардың дамуына қолайлы әлеуметтік-педагогикалық жағдай қалыптастырады.

Цифрлық білім беру ортасының тиімді қалыптасуы көбінесе педагогтердің кәсіби даярлық деңгейіне, атап айтқанда олардың цифрлық құзыреттілігіне байланысты. Білім беру жүйесінің цифрлануы педагогтердің кәсіби қызметіне жаңа талаптар қойып, олардан ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді қолдана білуді талап етеді. Мектепке дейінгі білім беру педагогтерінің цифрлық құзыреттілігі білім беру үдерісін заманауи талаптарға сәйкес ұйымдастырудың маңызды шарты болып табылады. Цифрлық құзыреттілік педагогтің цифрлық технологияларды меңгеруімен қатар, оларды педагогикалық мақсаттарға сәйкес қолдана алу қабілетін де қамтиды. Яғни бұл ұғым педагогтің ақпараттық сауаттылығын,

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы мектепке дейінгі ұйымдардың қызметіне жаңа бағыттар мен даму тенденцияларын енгізуде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру үдерісінің мазмұнына, ұйымдастыру формаларына және педагогикалық өзара әрекеттесу тәсілдеріне елеулі өзгерістер әкеліп отыр [5]. Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық білім беру ортасының дамуы қазіргі білім беру жүйесінің маңызды стратегиялық бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Цифрлық білім беру ортасының дамуы білім беру қызметінің тиімділігін арттыруға, балалардың танымдық белсенділігін күшейтуге және білім беру үдерісін жаңа сапалық деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында цифрлық білім беру ортасын дамыту бірнеше негізгі тенденциялармен сипатталады. Ең алдымен, білім беру үдерісіне цифрлық технологияларды жүйелі түрде енгізу үрдісі байқалады. Бұрын цифрлық құралдар көбінесе қосымша оқу материалы немесе техникалық көмекші құрал ретінде қолданылса, қазіргі кезеңде олар білім беру үдерісінің ажырамас құрамдас бөлігіне айналып отыр. Интерактивті панельдер, мультимедиялық бағдарламалар, білім беруге арналған мобильді қосымшалар және түрлі цифрлық ойын платформалары мектепке дейінгі ұйымдардың күнделікті педагогикалық тәжірибесінде кеңінен қолданылуда. Мұндай технологиялар балалардың оқу әрекетіне қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың зерттеушілік қабілеттерін, шығармашылық ойлауын және коммуникативтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде цифрлық білім беру ортасын дараландыру және бейімдеу тенденциясы байқалады. Цифрлық технологиялардың көмегімен педагогтер балалардың жеке ерекшеліктерін, даму деңгейін және танымдық қызығушылықтарын ескере отырып, білім беру мазмұнын икемді түрде ұйымдастыра алады. Мұндай тәсіл балалардың оқу әрекетіне белсенді қатысуын қамтамасыз етіп, олардың жеке білім алу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстарды пайдалану арқылы білім беру үдерісін әр баланың даму қарқынына бейімдеу мектепке дейінгі білім берудің сапасын арттырудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі тағы бір маңызды тенденция цифрлық білім беру ортасының кеңейтілген коммуникациялық мүмкіндіктерімен байланысты. Қазіргі цифрлық платформалар педагогтерге, ата-аналарға және білім беру ұйымдарының әкімшілігіне бірлескен білім беру қызметін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Ата-аналармен цифрлық байланыс құралдарын пайдалану балалардың даму үдерісін бақылауды жеңілдетіп, отбасы мен мектепке дейінгі ұйым арасындағы ынтымақтастықты нығайтады.

Цифрлық платформалар педагогтердің кәсіби қауымдастықтармен байланысын кеңейтіп, тәжірибе алмасу мен кәсіби дамуға қолайлы жағдай жасайды.

Қазіргі кезеңдегі тағы бір маңызды бағыт білім беру үдерісінде инновациялық цифрлық технологияларды қолдану болып табылады. Білім беру саласында жасанды интеллект элементтері, виртуалды және толықтырылған шынайылық технологиялары, интерактивті білім беру платформалары сияқты жаңа цифрлық құралдар белсенді түрде енгізіле бастады. Мұндай технологиялар балалардың танымдық әрекетін жандандырып, олардың қоршаған ортаны зерттеу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Әсіресе визуалды және интерактивті технологиялар мектепке дейінгі жастағы балалар үшін ерекше тиімді болып табылады, өйткені олар ақпаратты көрнекі түрде қабылдауға және тәжірибелік әрекет арқылы меңгеруге мүмкіндік береді.

Сонымен бірге қазіргі ғылыми зерттеулер цифрлық білім беру ортасын дамыту барысында балалардың жас ерекшеліктерін және психологиялық даму заңдылықтарын ескеру қажеттігін ерекше атап көрсетеді. Мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық дамуы көбінесе ойын әрекеті мен тікелей қарым-қатынас арқылы жүзеге асатындықтан, цифрлық технологияларды қолдану дәстүрлі педагогикалық әдістермен үйлесімді түрде жүзеге асырылуы тиіс [6]. Сондықтан қазіргі білім беру тәжірибесінде цифрлық және дәстүрлі оқыту тәсілдерін біріктіретін аралас білім беру модельдері кеңінен қолданыла бастады. Мұндай модельдер балалардың жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасап, білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің цифрлануы мектепке дейінгі ұйымдардың қызметіне елеулі өзгерістер енгізіп, олардың даму бағытын айқындайтын маңызды факторлардың біріне айналып отыр. Цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру білім беру үдерісін жаңғыртуға, педагогикалық қызметтің тиімділігін арттыруға және балалардың танымдық белсенділігін дамытуға мүмкіндік береді. Цифрлық білім беру ортасы тек техникалық құралдардың жиынтығы емес, ол ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, цифрлық білім беру ресурстарын және педагогикалық өзара әрекеттесу формаларын біріктіретін кешенді педагогикалық жүйе болып табылады. Мұндай орта білім беру үдерісінің мазмұнын жаңартуға, балалардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және олардың шығармашылық әлеуетін дамытуға қолайлы жағдай жасайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Qulmurodovna E.Z., Abdullyevna G.G. OPPORTUNITIES FOR AN INNOVATIVE APPROACH TO IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS //SHOKH LIBRARY. – 2025. – Т. 1. – №. 13.
2. Stepić G. et al. The impact of the application of rhe online teaching model on the development of digital competencies of future preschool teachers //International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education. – 2023. – Т. 11. – №. 3. – С. 487-495.
3. Росткова Т.И., Колесник М.О. Перспективы применения цифровых технологий в дошкольной образовательной организации //Научно-методический электронный журнал «Калининградский вестник образования». – 2023. – №. 1 (17). – С. 40-50.
4. Юсупова П. Е. ЦИФРОВОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ: СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ //Донецкие чтения 2024. – С. 88.
5. Goncharenko A.M., Diatlenko N.M. Professional development of teachers of preschool education institutions and distance learning: Advantages, difficulties and prospects //Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology. – 2022. – Т. 8. – №. 1. – С. 24-30.
6. Дюсембекова М. и др. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНА САЯСАТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ //ҚОҒАМ ЖӘНЕ ДӘУІР. – 2024. – Т. 84. – №. 4.

ӘОЖ 37.013.42:004.8

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН АДАЛДЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

***Сарсенбекова Гульназ Жексеновна**, бастауыш сынып мұғалімі, педагог-сарапшы*
***Искакова Балжан Альмахановна**, бастауыш сынып мұғалімі, педагог-сарапшы*
Ыбырай Алтынсарин атындағы шағын орталықты орта мектебі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Алғабас ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматриваются педагогические основы формирования честности у учащихся начальных классов в условиях цифровой образовательной среды, которая в последние годы приобретает все более значимое место в системе образования. Особое внимание уделяется анализу современных подходов к формированию ценностных ориентаций личности младшего школьника с учетом влияния цифровых технологий и искусственного интеллекта на образовательный процесс. В работе раскрываются психолого-педагогические особенности развития детей младшего школьного возраста, а также обосновывается необходимость целенаправленного воспитания академической честности, цифровой этики и ответственного поведения в виртуальном пространстве. Кроме того, предлагаются эффективные методы и формы педагогической деятельности, направленные на формирование честного и ответственного гражданина в условиях цифровизации образования.

Ключевые слова: цифровое образование, начальная школа, честность, воспитание, ценности, педагогика, цифровая этика, академическая честность, искусственный интеллект.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the pedagogical foundations for fostering honesty among primary school students within the context of a rapidly developing digital educational environment. The study emphasizes modern approaches to the formation of value orientations in younger learners, taking into account the growing influence of digital technologies and artificial intelligence on the educational process. Particular attention is paid to the psychological and pedagogical characteristics of primary school children, as well as to the necessity of systematically developing academic integrity, digital ethics, and responsible behavior in virtual environments. The paper also presents effective teaching methods and pedagogical strategies aimed at nurturing honest, responsible, and ethically aware individuals in the era of digital transformation.

Keywords: digital education, primary school, honesty, values, pedagogy, digital ethics, academic integrity, artificial intelligence, cognitive development.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы оқыту мазмұны мен әдістерінің ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік үдерістің құрылымдық және мазмұндық аспектілерінің де түбегейлі өзгеруіне алып келуде. Цифрлық білім беру ортасының қалыптасуы оқушылардың ақпаратты қабылдау, өңдеу және қолдану тәсілдеріне ықпал етіп қана қоймай, олардың құндылықтық бағдарлары мен мінез-құлық мәдениетінің қалыптасуына да тікелей әсер етеді. Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде тұлғаның адамгершілік негіздері қаланатынын ескерсек, бұл ортада адалдық сияқты базалық құндылықты қалыптастыру мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр [1].

Бүгінгі күні оқушылардың ақпараттық ресурстарға шексіз қолжетімділігі, дайын білімді оңай игеру мүмкіндігі және жасанды интеллект құралдарын белсенді қолдануы олардың оқу әрекетінде дербестіктің төмендеуіне және академиялық адалдық нормаларының бұзылуына әкелуі ықтимал. Сондықтан педагогикалық қауымдастық

алдында цифрлық білім беру жағдайында адалдықты тәрбиелеудің ғылыми негіздерін айқындау және оны тиімді жүзеге асыру жолдарын анықтау міндеті тұр.

Цифрлық білім беру ортасы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде құрылған күрделі педагогикалық жүйе болып табылады, ол білім алушылар мен педагогтар арасындағы өзара әрекеттестіктің жаңа форматтарын қалыптастырады. Бұл орта білім беру үдерісін икемді, интерактивті және тұлғаға бағытталған сипатқа ие етумен қатар, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Алайда, цифрлық ортаның кеңеюі оқушылардың ақпаратты сын тұрғысынан бағалау қабілетінің жеткіліксіз дамуы жағдайында түрлі теріс құбылыстардың, соның ішінде плагиаттың, дайын жауаптарды пайдаланудың және академиялық адалдықтың бұзылуының орын алуына себеп болуы мүмкін. Сондықтан бұл ортада тәрбие жұмысы ерекше педагогикалық тәсілдерді талап етеді [2].

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық даму ерекшеліктері олардың мінез-құлқына және құндылықтарды қабылдауына тікелей әсер етеді. Бұл жастағы оқушылар ересектердің әрекеттеріне еліктеуге бейім болып келеді, сондай-ақ олар үшін мұғалімнің тұлғасы ерекше беделге ие. Осыған байланысты мұғалімнің кәсіби және адамгершілік қасиеттері оқушылардың мінез-құлық моделін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Сонымен қатар, бастауыш сынып оқушылары моральдық нормаларды енді ғана меңгеріп келе жатқандықтан, олар үшін адалдық ұғымын нақты мысалдар арқылы түсіндіру және оны күнделікті әрекетте бекіту маңызды болып табылады [3].

Адалдық – тұлғаның ішкі моральдық ұстанымдарын сипаттайтын күрделі құндылықтық категория болып табылады, ол шыншылдықты, әділдікті, жауапкершілікті және өз әрекеттеріне сыни көзқарасты қамтиды. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, адалдықты тәрбиелеу оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға және олардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етуге бағытталған жүйелі үдеріс ретінде қарастырылады.

Адалдықты қалыптастыру тек теориялық түсіндірумен шектелмей, практикалық әрекеттер арқылы жүзеге асырылуы тиіс, өйткені бала өз тәжірибесі арқылы ғана моральдық нормаларды толық меңгере алады.

Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында оқушылардың мінез-құлқына әсер ететін факторлар саны артып отыр. Әсіресе интернет кеңістігінде жауапкершіліктің төмендеуі, анонимділіктің болуы және ақпараттың шексіздігі оқушылардың этикалық нормаларды сақтауына кері әсер етуі мүмкін.

Бұл тұрғыда келесі мәселелер ерекше назар аударуды талап етеді:

- академиялық адалдықтың бұзылуы
- авторлық құқықты сақтамау
- цифрлық мәдениеттің төмендігі
- кибербуллинг және онлайн агрессия

Осы мәселелерді шешу үшін педагогтар цифрлық этиканы қалыптастыруға бағытталған жүйелі жұмыстар жүргізуі қажет [4].

Цифрлық білім беру жағдайында бастауыш сынып оқушыларын адалдыққа тәрбиелеу кешенді және мақсатты түрде ұйымдастырылуы тиіс. Бұл үдерісте келесі әдістер тиімді болып табылады:

Біріншіден, мұғалімнің тұлғалық үлгісі ерекше маңызға ие, өйткені оқушылар көбінесе мұғалімнің мінез-құлқын қайталайды.

Екіншіден, диалогтік оқыту әдістері арқылы оқушылардың пікір білдіру және өз әрекеттерін бағалау қабілеттері дамиды.

Үшіншіден, рөлдік ойындар мен жағдаяттық тапсырмалар оқушыларға нақты өмірлік жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Төртіншіден, рефлексия әдістері оқушылардың өз әрекеттерін сараптауына және қателіктерден сабақ алуына жағдай жасайды.

Бесіншіден, цифрлық сауаттылықты дамыту арқылы оқушыларға ақпаратты дұрыс пайдалану және авторлық құқықты сақтау мәдениеті қалыптастырылады.

Цифрлық білім беру ортасында мұғалімнің рөлі дәстүрлі білім беруші функциясынан әлдеқайда кеңейеді, өйткені ол тек білім көзі ғана емес, сонымен қатар оқушылардың құндылықтық бағдарларын қалыптастырушы, кеңесші және тәрбиеші ретінде әрекет етеді. Мұғалімнің кәсіби-этикалық ұстанымдары оқушылардың мінез-құлқына тікелей әсер ететіндіктен, оның цифрлық мәдениеті мен жауапкершілігі жоғары деңгейде болуы тиіс [5].

Қорыта айтқанда, цифрлық білім беру ортасында бастауыш сынып оқушыларын адалдыққа тәрбиелеу көпқырлы және кешенді педагогикалық мәселе болып табылады, ол ғылыми негізделген тәсілдерді, жүйелі ұйымдастыруды және мұғалімнің жоғары кәсіби шеберлігін талап етеді. Жасанды интеллект пен цифрлық технологиялардың дамуы білім беру үдерісін жетілдіруге мүмкіндік бергенімен, адамгершілік құндылықтардың рөлі өзгермейді, керісінше, олардың маңызы арта түседі. Сондықтан адалдықты тәрбиелеу білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы.
4. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы.
5. Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы.

4-СЕКЦИЯ
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР/ ОТВЕТСТВЕННОЕ И ЭТИЧНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ

ӘОЖ 37.011.3:004.738.5

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ДҰРЫС ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ

Айтбекова Ботакоз Оразымбетовна
Төле би атындағы №8 гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы обучения младших школьников правильному и этическому использованию инструментов искусственного интеллекта (ИИ). Исследуются пути формирования осознанных, ответственных и этических действий детей в цифровой образовательной среде. Также предлагаются инновационные методы и практические подходы использования ИИ для младших школьников. Статья систематизирует педагогические стратегии, интерактивные методы и этические принципы, давая практические рекомендации.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальная школа, цифровое образование, этика, ответственное использование, педагогические методы.

Abstract. This article examines the pedagogical foundations of teaching primary school students to use artificial intelligence (AI) tools correctly and ethically. The study explores ways to develop conscious, responsible, and ethical behavior in children within digital learning environments. Innovative methods and practical approaches for AI application in primary education are proposed. The article systematizes pedagogical strategies, interactive techniques, and ethical principles, providing practical recommendations.

Keywords: artificial intelligence, primary school, digital education, ethics, responsible use, pedagogical approaches.

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру процесін түбегейлі өзгертті. Жасанды интеллект (ЖИ) қазіргі заманғы мектеп оқушысының өмірінде маңызды рөл атқара бастады. Бастауыш сыныпта оқушылардың ЖИ құралдарын дұрыс және этикалық қолдануы олардың цифрлық сауаттылығы мен әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастырудың негізі болып табылады [1].

ЖИ-ді қолдану балаларға ақпаратты жылдам іздеуге, тапсырмаларды орындауға және интерактивті оқыту құралдары арқылы білімді терең меңгеруге мүмкіндік береді. Дегенмен, ЖИ-дің этикалық қолданылуы мен жауапкершілік қағидаларын дұрыс үйрету педагогикалық тұрғыдан аса маңызды болып отыр. Сонымен қатар, ЖИ құралдарын қолдану балалардың оқу мотивациясын арттырып, өздігінен зерттеуге, сыни ойлауға үйретеді.

Бастауыш сынып оқушылары жас ерекшелігі бойынша эмоционалды және әлеуметтік дамуы белсенді кезеңде болады. Сондықтан педагогикалық шешімдер ЖИ құралдарын қолдануда мұқият және этикалық принциптерге сүйенуі керек.

Жасанды интеллект – бұл компьютерлік жүйелер мен алгоритмдер арқылы адамның интеллектуалды функцияларын орындауға қабілетті технологиялар жиынтығы. Бастауыш сыныпта ЖИ-ді қолданудың негізгі бағыттары:

1. Оқу процесін қолдау: тапсырмаларды орындауда ЖИ құралдарын қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру.

2. Интерактивті ойындар мен жаттығулар: логикалық ойлау, шығармашылық және шешім қабылдау қабілеттерін дамыту.

3. Жеке оқыту: ЖИ әр оқушының деңгейін анықтап, жеке оқу бағдарламасын ұсына алады.

4. Сыни ойлау мен ақпараттық талдау: ақпаратты дұрыс қабылдау, салыстыру және бағалау дағдыларын дамыту.

5. Әлеуметтік дағдылар: топтық жұмыстар мен ортақ тапсырмалар арқылы коммуникациялық қабілеттерін дамыту [2].

Мысалы, мектептерде виртуалды ассистенттер, интерактивті платформалар, білім беру қосымшалары қолданылып, балалардың білімді тиімді меңгеруіне жағдай жасалады.

Бастауыш сыныпта оқушыларға ЖИ-ді этикалық тұрғыдан қолдануды үйрету маңызды. Бұл келесі қағидаларға негізделеді:

1. **Ақпаратқа дұрыс көзқарас:** интернеттен алынған мәліметтерді тексеру, жалған ақпараттан аулақ болу.

2. **Құпиялық және қауіпсіздік:** жеке мәліметтерді қорғау, интернеттегі қауіп-қатерлерді тану.

3. **Құрмет және әділдік:** цифрлық ортада басқа адамдарға құрмет көрсету, кибербуллингке жол бермеу.

4. **Жауапкершілік:** ЖИ құралдарын тапсырма орындау, оқу процесі және шығармашылық жұмыста дұрыс пайдалану.

5. **Этикалық шешім қабылдау:** проблемалық ситуацияларда дұрыс әрекет етуге үйрету [3].

Бұл қағидалар балалардың саналы азаматтық қасиеттерін дамытуға, этикалық шешім қабылдауға үйретеді. Сонымен қатар, этикалық принциптер арқылы балалар интернеттің мүмкіндіктерін дұрыс пайдаланады, қорғаныс дағдыларын меңгереді және цифрлық мәдениет қалыптасады.

Бастауыш сыныпта ЖИ-ді дұрыс және этикалық қолдану үшін педагогтар келесі әдістерді қолдануы мүмкін:

1. Интерактивті сабақтар: балаларды топтық тапсырмалар арқылы ЖИ құралдарын пайдаланып оқыту.

2. Сценарийлік ойындар: этикалық жағдайларды көрсету арқылы шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру.

3. Мобильді қосымшалар: балаларға тапсырмаларды орындау барысында ЖИ көмегін көрсету.

4. Мультимедиа ресурстар: бейне, анимация, виртуалды әлемдер арқылы этикалық ұғымдарды жеткізу.

5. Проблемалық сабақтар: балаларды нақты проблемаларды шешуге тарту, этикалық шешім қабылдауға үйрету.

Бұл тәсілдер сабаққа қызығушылықты арттырып, балаларды өз бетінше зерттеуге және этикалық шешім қабылдауға үйретеді.

Қазақстан мектептерінде ЖИ құралдарын қолдану бойынша пилоттық жобалар жүзеге асырылуда. Мұғалімдер оқушыларға ЖИ арқылы жаттығу, білімді бағалау, интерактивті ойындар ұйымдастыру тәжірибесін енгізуде [4].

Мысалы:

- Виртуалды ассистенттер арқылы сабаққа дайындық.
- Интерактивті тапсырмалар платформалары арқылы логика мен шығармашылық қабілеттерді дамыту.
- Сандық портфолио жасау арқылы балалардың жеке жетістіктерін бақылау.
- Этикалық сценарийлерді сабаққа енгізеді.

Бұл тәжірибе балалардың цифрлық сауаттылығын, жауапкершілігін және этикалық түсінігін арттыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныпта жасанды интеллектіні дұрыс және этикалық қолдану балалардың саналы, жауапты және этикалық азамат болып қалыптасуына негіз болады. Педагогикалық тәсілдер мен инновациялық әдістерді жүйелі қолдану арқылы оқушылардың цифрлық сауаттылығы артып, олардың жеке және әлеуметтік дамуына оң әсерін тигізеді. Этикалық тәрбие мен саналы қолдану арқылы болашақ ұрпақ өз ісіне жауапкершілікпен қарайтын, қауіпсіз және тиімді шешімдер қабылдайтын азамат болып қалыптасады.

Бастауыш сыныпта ЖИ құралдарын дұрыс және этикалық қолдану оқушылардың шығармашылық, сыни ойлау қабілеттерін дамытып, ақпараттық мәдениетін қалыптастырады. Мұғалімдер педагогикалық тәсілдерді қолдана отырып, ЖИ-ді тек құрал ретінде пайдаланып, балалардың тұлғалық дамуына жағдай жасауы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдау. – Астана: ҚР Президентінің баспасөз қызметі, 2020.
2. Сейтқазы Ж. Цифрлық білім беру және мектеп жасындағы оқушының дамуы. – Алматы: Білім, 2019.
3. Мұхаметқалиев А. Педагогика негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
4. Жұмабаев Е. Бастауыш мектеп оқушыларының цифрлық сауаттылығы. – Нұр-Сұлтан: Білім, 2022.

ӘОЖ 37.013.3:004.738.5

АҒЫЛШЫН САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ЖАУАПКЕРШІЛІКПЕН ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ МЕН ИННОВАЦИЯЛАР

Тельбаева Айжамал Кыргызбаевна, Телгараева Роза Кайыпбаевна
Төле би атындағы №8 гимназиясының ағылшын тілі пән мұғалімдері, зерттеуші
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются стратегии и инновационные подходы использования искусственного интеллекта (ИИ) в обучении английскому языку. Исследование акцентирует внимание на важности этичного и ответственного применения ИИ, его роли в повышении мотивации учащихся и влиянии на профессиональное развитие преподавателей. В статье анализируются методики эффективного внедрения ИИ в уроки английского языка, инновационные практики и возможности образовательного процесса. Результаты исследования предоставляют рекомендации по ответственному использованию ИИ для развития языковых компетенций школьников.

Ключевые слова: искусственный интеллект, английский язык, образовательная стратегия, инновационный подход, этика.

Abstract. This article examines the strategies and innovative approaches of using artificial intelligence (AI) in English language teaching. The study emphasizes the importance of ethical and responsible AI use, its role in enhancing student motivation, and its impact on teachers' professional development. The article explores effective methods for integrating AI tools into English lessons, innovative practices, and opportunities in the educational process. The findings provide strategies for the responsible application of AI to enhance students' language competencies.

Keywords: artificial intelligence, English language, educational strategy, innovative approach, ethics.

Қазіргі заманда ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне жаңа мүмкіндіктер ашты. Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары ағылшын тілін оқытуда ерекше рөл атқара бастады. Олар оқушылардың жеке қабілеттеріне бейімделген тапсырмаларды ұсына алады, оқу мотивациясын арттырады және мұғалімдерге сабақ жоспарын тиімді құруға көмектеседі. Алайда, ЖИ-ді дұрыс қолданбау кейде ақпараттық қауіпсіздікке, жеке деректердің қорғалмауына және педагогикалық процестің сапасына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан мұғалімдер үшін ЖИ құралдарын жауапкершілікпен және этикалық тұрғыдан қолдану маңызды [1].

Ағылшын тілін оқытуда ЖИ қолданудың басты мақсаты – оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту, шығармашылық қабілеттерін арттыру және оқу процесіне қызығушылығын ояту болып табылады. Сонымен қатар, ЖИ мұғалімге оқу үрдісін жоспарлауға, оқушылардың білім деңгейін бақылауға және интерактивті тапсырмаларды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл мақалада біз ЖИ-ді сабақта тиімді, этикалық және жауапкершілікпен қолданудың стратегияларын қарастырамыз, инновациялық тәсілдер мен практикалық мысалдарды ұсынамыз.

ЖИ-дің ағылшын тілін оқытудағы негізгі функциялары бірнеше бағытта көрінеді:

1. Дербестендірілген оқыту. ЖИ әр оқушының жеке деңгейін, күшті және әлсіз жақтарын ескере отырып, арнайы тапсырмалар ұсына алады. Бұл тәсіл оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді.

2. Интерактивті оқу. Виртуалды ассистенттер, чат-боттар және арнайы қосымшалар арқылы оқушылар жаңа сөздерді, грамматикалық құрылымдарды үйренеді, сөйлеу дағдыларын дамытады.

3. Қателіктерді түзету және кері байланыс. ЖИ оқушылардың жазбаша және ауызша тапсырмаларын бағалап, қателіктерін нақты көрсетеді.

4. Мұғалімге көмек. Сабақ жоспарлау, бақылау, бағалау және материал дайындау сияқты әкімшілік жұмыстардан уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді.

Мысалы, виртуалды чат-бот арқылы оқушы жаңа сөздерді жаттап, сөйлем құрауды үйренеді, ал мұғалім осы процессті қадағалап, қажет болған жағдайда түзетулер енгізеді [2].

ЖИ-дің ағылшын тілін үйретудегі артықшылықтары өте кең. Біріншіден, ол оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес тапсырмалар береді, сол арқылы оқу мотивациясын арттырады. Екіншіден, ЖИ үздіксіз кері байланыс береді, оқушылардың қателіктерін көрсетіп, оларды түзетуге бағыттайды. Үшіншіден, интерактивті тапсырмалар арқылы оқушылардың ойлау қабілеті, тілдік дағдылары және шығармашылық қабілеттері дамиды. Төртіншіден, мұғалімге сабақ барысында әкімшілік жұмыстардан уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар шығармашылыққа көбірек көңіл бөлуге жағдай жасайды. Мысалы, виртуалды ассистенттер немесе чат-боттар арқылы оқушылар жаңа сөздерді жаттай алады, грамматикалық тапсырмаларды орындай алады және сөйлеу дағдыларын жетілдіре алады. Бұл тәсіл оқу процесін қызықты және әрбір оқушыға жеке бейімделген етеді.

ЖИ қолданудағы этикалық нормалар өте маңызды. Мұғалімдерге келесі принциптерді сақтау ұсынылады:

1. Жеке деректерді қорғау. Оқушылардың жеке ақпаратын сақтау, олардың рұқсатынсыз мәліметтерді жарияламау.

2. Ақпараттың сапасын бақылау. Тек сенімді және тексерілген деректерді пайдалану.

3. Теңдік. Барлық оқушыларға бірдей мүмкіндіктер беру, ешкімді ерекшелеу немесе кемсіту болмауы тиіс.

4. Педагогикалық жетекшілік. ЖИ-ді толық автономды қолданбау, әрдайым мұғалімнің бақылауымен іске асыру.

Этикалық тұрғыдан жауапкершілікпен қолдану оқушылардың психологиялық әл-ауқатына да оң әсер етеді, оларда сенім, өзара сыйластық және сабаққа қызығушылық қалыптасады [3].

Ағылшын тілін оқытуда инновациялық тәсілдер ретінде келесі әдістерді қолдануға болады:

- Онлайн чат-боттар мен виртуалды ассистенттер арқылы сөздік қорды кеңейту және тілдік тапсырмаларды орындау;
- Мобильді қосымшалардағы интерактивті ойындар мен жаттығулар арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру;
- Адаптивті оқыту жүйелері арқылы әр оқушының деңгейіне сәйкес материалдар беру;
- Виртуалды шындық (VR) және қосымша шындық (AR) технологиялары арқылы тілдік дағдыларды дамыту.

Бұл тәсілдер оқушылардың сабаққа қатысуын арттырады, білімді қызықты түрде меңгеруге көмектеседі және шығармашылық ойлау қабілетін дамытады.

ЖИ-ді сабаққа енгізуде тиімді стратегиялар:

- Сабақ жоспарына ЖИ құралдарын енгізу;
- Модульдік оқыту әдісі: әр оқушының қабілетіне сәйкес материалдар беру;
- ЖИ арқылы прогресті бақылау және талдау жүргізу;
- Мұғалім мен оқушы арасындағы өзара әрекеттесуді күшейту;
- Оқушыларға цифрлық этика және жауапкершілік негіздерін үйрету.

Мұғалімдерге арналған практикалық ұсыныстар:

- ЖИ қолдану бойынша кәсіби тренингтер өткізу;
- Сабақ барысында ЖИ құралдарын қолданудың үлгілерін көрсету;
- ЖИ арқылы алынған нәтижелерді педагогикалық бақылаумен салыстыру;
- Оқушыларға этикалық нормалар мен жауапкершілікті түсіндіру [4].

Ағылшын тілін оқытуда ЖИ-ді жауапкершілікпен және этикалық тұрғыдан қолдану оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге және оқу мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді. Мұғалімдер инновациялық тәсілдерді қолдана отырып, заманауи білім беру процесін тиімді ұйымдастыра алады. Этикалық нормаларды сақтау, ЖИ құралдарын дұрыс пайдалану және оқушыларды жауапкершілікке үйрету заманауи сабақтардың қауіпсіз, қызықты және нәтижелі болуына ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдау. – Астана: Елбасы баспасы, 2020.
2. Юнг К. Психология және жеке тұлға. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
3. Л.С. Выготский. Психология развития. – Москва: Просвещение, 2005.
4. Holmes W., Bialik M., & Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019

ӘОЖ 004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Рзатай Айнұр Қуатқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Хапаева Маргарита Борисовна
«Педагогика және психология» ББББ 2 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются возможности использования технологий искусственного интеллекта для развития эмоционального интеллекта современной молодежи. Анализируются методы совершенствования эмоционального восприятия, саморегуляции и устойчивости к стрессу. Также описываются способы повышения мотивации и социализации через интеграцию ИИ в образовательную среду.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, искусственный интеллект, молодежь, образование, цифровые технологии, психологическая устойчивость, мотивация.

Abstract. The article examines the potential of artificial intelligence technologies in developing emotional intelligence among modern youth. It focuses on improving emotional perception, self-regulation, and stress resilience. The article also explores how AI integration in education can enhance motivation, psychological stability, and social adaptation.

Keywords: emotional intelligence, artificial intelligence, youth, education, digital technologies, psychological stability, motivation.

Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары бүгінгі қоғамның барлық саласына терең еніп, білім беру, медицина, өндіріс, құқық, психология және әлеуметтік қатынастар сияқты көптеген салаларды түбегейлі өзгертуде. ЖИ-нің дамуы адамзатқа алуан мүмкіндіктер беріп отырғанымен, оның қолданылуы әр түрлі этикалық және құқықтық мәселелер туындатуда. Бұл мәселелерді кешенді түрде қарастыру және реттеу қазіргі заманның маңызды міндеттерінің бірі ретінде қабылданады. ЖИ-ны енгізудің құқықтық және этикалық аспектілері жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қорғау, әлеуметтік әділеттілікті сақтау, қауіпсіздік пен қоғам тұрақтылығын қамтамасыз ету тұрғысынан үлкен мәнге ие.

Жасанды интеллектінің этикалық мәселелері оның адам өміріне тікелей әсер етуімен байланысты. ЖИ адам мінез-құлқын болжауда, шешім қабылдауда, әлеуметтік ортада өзара әрекеттесу кезінде қолданылуда. Осы технологиялардың дамуы адам әрекеттерін автоматтандыруды жеңілдетіп, негізгі жұмысты атқаруға мүмкіндік бергенімен, адамгершілік принциптерін және моральдық нормаларды сақтауды талап етеді. Біріншіден, ЖИ-нің адам өміріне қатынасы әрқашан адам қадір-қасиетін құрметтеуге негізделуі тиіс. Сондықтан ЖИ-ны құру және қолдану кезінде адам құқықтарының қорғалуын қамтамасыз ететін этикалық принциптер орнатылуы қажет. Бұл принциптердің негізгі қағидаты – ЖИ адамды ауыстыратын құрал емес, адамның өз мүмкіндіктерін кеңейтуге және қолдауға арналған көмекші құрал болуға тиіс екендігін мойындау [1].

Этикалық тұрғыдан алғанда, ЖИ-ның ең бір маңызды аспектілерінің бірі – адамға қатысты шешім қабылдаудың әділдігі мен бейтараптылығын қамтамасыз ету. ЖИ жүйелері көбіне үлкен көлемдегі деректерге сүйеніп, сол деректер негізінде шешім шығарады. Алайда, осы деректер алдын ала тарихи, әлеуметтік немесе басқа да себептермен аяқ-қолдан бас тартатын болжамдар мен стереотиптерді қамтуы мүмкін. Мұндай деректерді пайдалану барысында шыққан шешімдер белгілі бір әлеуметтік топтарға қарсы дискриминациялық әсер етуі ықтимал. Мысалы, жұмысқа қабылдау, несие беру, сот шешімдері сияқты салаларда ЖИ модульдері тарапкерлердің алдын-ала бағаларын қайталай алады. Сондықтан әділдік пен теңдік принциптерін сақтау мақсатында ЖИ жүйелерін алгоритмдік қадағалау, алдын ала тестілеу және тәуелсіз этикалық сараптамадан өткізу қажет [2].

Жасанды интеллектті қолданудың құқықтық аспектілері де қазіргі кезде айрықша назарға алынуда. Құқықтық реттеу ЖИ-ның қолданылу аясында жеке тұлғаның құқықтары мен еркіндігін қорғауға бағытталуы тиіс. Жеке деректерді жинау, өңдеу және сақтау барысында азаматтардың жеке өміріне қол сұғылмауын қамтамасыз ету маңызды. Бұл ретте дербестендірілген ақпараттың құпиялығы, қауіпсіздігі және жариялылық мәселелері заң шеңберінде нақты рәсімделуі қажет. ЖИ жүйелері пайдаланушы туралы үлкен көлемді деректерді өңдей алады, көп жағдайда бұл деректер арналмаған мақсаттарға да қолданылуы

ықтимал. Сондықтан деректердің заңсыз қолданылуын болдырмау үшін дербес деректерді қорғауға қатысты қатаң нормативтік талаптар енгізілуі керек.

Тағы бір құқықтық мәселе – зияткерлік меншік құқықтары. ЖИ-ны қолдану нәтижесінде алынған шығармашылық өнімдер, алгоритмдер, идеялар мен нәтижелерге қатысты меншік құқықтары кімге тиесілі екені әлі күнге дейін даулы сұрақ. Мысалы, ЖИ-ның көмегімен жасалған жазба мәтін, музыка, бейне немесе өнер туындысының авторлық құқығы нақты заңмен қорғалуы тиіс. Бұл салада заңдық реттеу мемлекеттердің ұлттық заңдары мен халықаралық келісімдеріне сәйкес нақты анықталуы қажет [3].

Тағы бір маңызды этикалық мәселе – жауапкершілік. ЖИ жүйелері автономды әрекет ете алған сайын, олар қабылдаған шешімдердің салдары да күрделене түседі. Қазірдің өзінде кейбір жағдайларда ЖИ-ның қателіктері адам өміріне қауіп төндірген оқиғалар тіркелуде. Мұндай жүйенің қателігі немесе дұрыс емес жұмысы үшін кім жауапты болатыны – нақты заңмен анықталуы тиіс сұрақ. Автономды көліктер, медициналық диагностикалық алгоритмдер немесе қаржылық шешімдер қабылдайтын ЖИ жүйелері өз кезегінде адам өміріне қатер төндірсе, жасалған қателіктің салдарын өтейтін жауапкершілік механизмі бар болуы шарт. Бұл міндетті түрде заңдық негізде қарастырылуы тиіс.

ЖИ-ны қолдану барысында тағы бір өзекті құқықтық аспект – жауапты қолдануды қамтамасыз ету. ЖИ-дың зиянды немесе қате қолданылуына жол бермеу үшін қолданушының жауапкершілігі, жүйені жасаушының және қолданушының құқықтық міндеттері нақты жазылған келісімдерде көрсетілуі қажет. Бұл ретте халықаралық стандарттар мен нормативтік актілердің рөлі зор, себебі ЖИ-ның әсері тек бір елдің шеңберінде ғана шектелмейді; ол трансшекаралық сипатқа ие.

ЖИ-ны этикалық және құқықтық тұрғыдан реттеу мәселелерін шешудің тағы бір маңызды тұсы – ашықтық пен түсіндіру мүмкіндігі. Қолданушыға ЖИ-ның қалай және қандай негізде шешім қабылдағаны түсінікті болуы тиіс. Бұл «ақпараттық қараңғылық» мәселесін жоюға бағытталған қадам болып табылады. Қолданушы алгоритмдік шешімдерді “қара жәшік” ретінде ғана қабылдамауы тиіс; керісінше, жүйенің логикасы, критерийлері анық көрініп тұруы қажет. Бұл мақсатқа жету үшін алгоритмдік ашықтықты қамтамасыз ететін стандарттар мен ережелер болуы маңызды. Осылайша, қолданушы ЖИ-дан шыққан шешімнің өзіне қатысты аргументациясын түсініп, қажет жағдайда оны қайта қарауға ұсыныс жасай алады [4].

ЖИ-ны қолданудың этикалық және құқықтық аспектілерін қарастырған кезде адамның қадір-қасиеті мен әлеуметтік әділеттікті сақтау басты орынға қойылуы тиіс. ЖИ-ның дамуы көптеген жағымды мүмкіндіктер беріп отыр: адам еңбегін жеңілдету, білім беру сапасын арттыру, медициналық диагностиканы жетілдіру, өндірістік процестерді оңтайландыру және т.б. Дегенмен, осы мүмкіндіктерді әділетсіз қолдану адамның әлеуметтік теңдігіне, құқықтарына қауіп төндіруі мүмкін. Сондықтан қоғамда моральдық негізгі қағидаларды сақтау, әділ, тең, қауіпсіз ЖИ-ны енгізу және қолдану машиналарды программалау деңгейінен жоғары әлеуметтік келісім мен нормативтік құқықтық жүйені талап етеді.

Қазір көптеген елдер ЖИ-ны реттеуге бағытталған ұлттық стратегиялар әзірлеп жатыр. Бұл құжаттарда ЖИ-ны дамыту, оның қауіпсіздігі мен әділдігін қамтамасыз ету, жеке тұлға құқықтарын қорғау, стандарттар мен сертификаттар енгізу сияқты мәселелер қарастырылуда. Халықаралық деңгейде де бірқатар келісімдер мен ұсыныстар жасалып, ЖИ-ның адам құқықтарына әсерін бағалау, нормативтік реттеу мәселелері талқыланып келеді. Бұл бағыттағы жұмыстар әлемдік тәжірибені тиімді пайдалана отырып, Қазақстан сияқты елдерде де өзіне тән құқықтық және этикалық нормаларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, ЖИ-ның этикалық және құқықтық мәселелерін шешу – тек техникалық немесе заңдық ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, моральдық және философиялық сипатқа ие күрделі міндет. ЖИ-ны дұрыс және адамгершілік негізде қолдану үшін қоғам мүшелерінің, мемлекеттегі заң шығарушы органдардың, технологтар мен

ғалымдардың өзара үйлесімді жұмысы қажет. ЖИ-ны реттеу, бақылау және дамыту саласында жан-жақты, теңгерімді тәсілдер қолданылуы тиіс.

Қорыта келгенде, ЖИ-ны қолданудың этикалық және құқықтық аспектілері бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады. Қазіргі әлемде технологияның дамуы адам құқықтары мен әлеуметтік әділеттікті сақтау міндеттерімен үйлесуі тиіс. ЖИ-ны енгізудің этикалық қағидаларын сақтау, адам құқығын қорғау, әділдік, қауіпсіздік және ашықтық сияқты негізгі принциптерді қолдану қоғамның тұрақты дамуына ықпал етеді. Осылайша, ЖИ-ның ғылыми және практикалық әлеуетін толық жүзеге асыру үшін адам центристік, құқықтық және этикалық тұрғыдан үйлестірілген жүйе қалыптастыру қажет [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. К. Остемиров. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. Алматы, 2007. 36-44 б.
2. Баядилова Н.М. Оқу процессінде Дрек-сызбаларды пайдаланудың тиімділігі. https://www.metod-kopilka.ru/site/user/18525
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Алматы, Steppe & World Publishing, 2021. 120-135 б.
4. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. London, UCL Press, 2018. 50-75 б.
5. Жұмабаева Л.Қ. Жасанды интеллектіні білім беру жүйесіне енгізу: психологиялық аспектілер. Астана, Ғылым, 2022. 45-60 б.

ӘОЖ 37.011:004.9:004.738.5

ОРЫС ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПКЕРШІЛІКПЕН ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ҚОЛДАНУ

Естиева Дина Мейрбековна
орыс тілі пән мұғалімі, модератор
Төле би атындағы №8 гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы ответственного и этичного использования инструментов искусственного интеллекта (ИИ) на уроках русского языка. Анализируются педагогическая эффективность применения ИИ, этические аспекты и практические инновационные подходы. Приводятся методические рекомендации для учителей по использованию ИИ с целью повышения качества знаний учащихся и развития критического мышления. Также рассматриваются потенциальные риски при использовании ИИ и способы их минимизации.

Ключевые слова: искусственный интеллект, русский язык, урок, этика, образование, педагогические инновации, ответственность.

Abstract. The article examines the issues of responsible and ethical use of artificial intelligence (AI) tools in Russian language lessons. It analyzes the pedagogical effectiveness of AI, ethical aspects, and practical innovative approaches. The article provides methodological recommendations for teachers on using AI to enhance students' knowledge quality and develop critical thinking skills. Potential risks of AI usage and ways to mitigate them are also discussed.

Keywords: artificial intelligence, Russian language, lesson, ethics, education, pedagogical innovations, responsibility.

Қазіргі заманда білім беру процесі тез өзгеріп, цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект (ЖИ) құралдарының рөлі артып отыр. ЖИ тек ақпаратты жылдам өңдеуге ғана емес, сонымен бірге оқыту мен оқу процесін жекелендіруге, шығармашылық қабілеттерді дамытуға және сыни ойлау қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Орыс тілі сабақтарында ЖИ қолдану мұғалімге білім беру сапасын арттыруға, әр оқушының қажеттілігіне бейімделген әдістерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді [1].

ЖИ-ді пайдалану тек технологиялық жаңалық емес, ол сонымен қатар педагогикалық этика мен жауапкершілік мәселелерін көтереді. Мұғалімдер үшін ЖИ құралдарын қолдану кезінде жеке деректерді қорғау, интернеттегі ақпараттың сенімділігін тексеру және балалардың психологиялық әл-ауқатын сақтау маңызды.

Білім беру процесінде ЖИ тек технологиялық құрал ғана емес, сонымен қатар этикалық және жауапкершілік аспектілері бар педагогикалық құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Мұғалімдер балалардың жеке деректерін қорғауға, ақпараттың дұрыстығын тексеруге және олардың психологиялық әл-ауқатын сақтау шараларын қамтамасыз етуге міндетті.

Орыс тілі пәнінде ЖИ құралдарын қолдану оқыту процесін тиімді етуге, ақпаратты интерактивті түрде ұсынуға және оқу материалын жекелендіруге мүмкіндік береді. Мысалы, тілдік модельдер мен грамматикалық тексеру құралдары оқушылардың жазу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Сонымен қатар, виртуалды ассистенттер мен чат-боттар оқушыларға сабақтан тыс уақытта сұрақтар қоюға мүмкіндік береді, бұл олардың өз бетімен білім алуына жағдай жасайды [2].

ЖИ-ді орыс тілі сабақтарында қолдану көптеген артықшылықтарға ие.

Біріншіден, бұл әр оқушыға жеке тапсырмалар беру мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Мысалы, кейбір оқушылар грамматика мен морфологияны тез меңгерсе, басқалары сөздік қор мен жазу дағдыларын дамытуға көбірек уақыт қажет етеді. ЖИ бұл айырмашылықтарды ескере отырып, әр оқушыға жеке оқу бағдарламасын ұсына алады.

Екіншіден, ЖИ кері байланыс берудің тиімді құралы болып табылады. Оқушылар жазбаша жұмыстарында кездескен қателерді бірден көріп, түзету бойынша нақты ұсыныстар алады. Бұл мұғалімге әр оқушыға жеке көңіл бөлуді жеңілдетеді және сыныптағы уақытты үнемдейді.

Үшіншіден, ЖИ интерактивті тапсырмалар мен ойын түріндегі жаттығулар арқылы оқушылардың қызығушылығын арттырады. Мысалы, орыс тіліндегі сөзжұмбақтар, викториналар және мәтіндік ойындар сабаққа қызығушылықты күшейтеді. Мұндай әдістер оқушылардың сыни ойлау қабілетін және шығармашылық дағдыларын дамытады [3].

ЖИ қолданудың педагогикалық тиімділігінің негізгі аспектілері:

1. Жекелендірілген оқыту: Әр оқушының оқу деңгейіне сәйкес тапсырмалар беру.
2. Кері байланыс: ЖИ оқушылардың қателіктерін анықтап, нақты ұсыныстар береді.
3. Оқушылардың мотивациясын арттыру: Интерактивті тапсырмалар мен ойын түріндегі жаттығулар.

ЖИ қолданудағы басты мәселе – этика және жауапкершілік. Мұғалімдер балалардың дербес мәліметтерін қорғауға, интернеттен алынған ақпараттың сенімділігін тексеруге және виртуалды кеңістіктегі тәуекелдерді ескеруге міндетті.

Этикалық ережелер:

- ЖИ қолдану оқушылардың жеке деректерін қорғай отырып жүзеге асуы тиіс.
- Оқушыларға ЖИ құралдарын қолданудың мақсаттары мен шектеулерін түсіндіру қажет.
- ЖИ-ді оқыту құралдары ретінде пайдалану, бірақ адам педагогтың рөлін алмастырмауы тиіс.

Жауапкершілік – бұл оқушылардың психологиялық әл-ауқатына зиян келтірмеу, интернет тәуекелдерін азайту және ақпараттық мәдениетті қалыптастыру.

Орыс тілі сабақтарында ЖИ-ді тиімді қолданудың кейбір инновациялық әдістері:

1. **Интерактивті жазу жаттығулары:** ЖИ грамматикалық қателерді түзеп, стиль мен лексика бойынша кеңестер береді.

2. **Сынып ішінде виртуалды ассистенттерді қолдану:** Оқушылар сұрақ қойып, жауап алады, жаңа тақырыптарды өздігінен зерттейді.

3. **Ойын түріндегі білім беру:** ЖИ арқылы орыс тіліне арналған сөзжұмбақтар, викториналар, тілдік ойындар ұйымдастыру.

4. **Қашықтықтан оқыту:** Онлайн платформалар арқылы оқушылар өз бетінше білім алады, мұғалім кері байланыс береді [4].

Бұл тәсілдер сабақтың интерактивтілігін арттырып, оқушылардың қызығушылығын оятады. Сонымен қатар, ЖИ құралдары мұғалімдердің уақытын үнемдеп, шығармашылық жұмыстарға көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік береді.

Орыс тілі сабақтарында ЖИ-ді жауапкершілікпен және этикалық тұрғыдан қолдану білім беру процесін сапалы түрде жаңартуға мүмкіндік береді. ЖИ-дің педагогикалық тиімділігін арттыру үшін мұғалімдер этикалық нормаларды сақтап, инновациялық әдістерді қолдануы тиіс. ЖИ тек технологиялық құрал ретінде емес, сонымен қатар этикалық мәдениетті қалыптастыру және оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға бағытталған педагогикалық құрал болып табылады.

ЖИ-дің дұрыс қолданылуы оқушылардың білім сапасын арттырумен қатар, олардың ақпараттық сауаттылығы мен этикалық мәдениетін қалыптастырады. Мұғалімдер үшін басты міндет – технологияны баланың психологиялық әл-ауқатына зиян келтірмей, педагогикалық мақсатта пайдалану.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдау. – Астана, 2020ж.
2. Каплан Д., Ли К. Artificial Intelligence in Education: Ethical and Practical Approaches. – London: Routledge, 2021ж.
3. Петрова И.В. Использование ИИ на уроках русского языка: методические рекомендации. – Москва: Просвещение, 2022ж.
4. Выготский Л.С. Психология развития. – Москва, 2003ж.

ӘОЖ 37.013:004.8

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Алекеева Жансая Джумагалиевна
бастауыш сынып мұғалімі, зерттеуші
Төле би атындағы №8 гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы эффективного и этического использования инструментов искусственного интеллекта в начальном образовании. В условиях цифровизации системы образования технологии искусственного интеллекта становятся важным инструментом повышения качества обучения и развития познавательных способностей учащихся. Особое внимание уделяется возможностям использования интеллектуальных образовательных платформ, интерактивных приложений и адаптивных обучающих систем в обучении младших школьников. В статье подчеркивается, что эффективное использование искусственного интеллекта в начальном образовании возможно только при условии педагогически обоснованного подхода и формирования у учащихся культуры ответственного использования цифровых технологий.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, цифровые технологии, педагогические основы, цифровая грамотность, академическая честность, образовательные платформы.

Abstract. This article examines the pedagogical foundations of effective and ethical use of artificial intelligence tools in primary education. In the context of digital transformation of the education system, artificial intelligence technologies are becoming an important tool for improving the quality of education and developing students' cognitive abilities. Special attention is given to the possibilities of using intelligent educational platforms, interactive applications, and adaptive learning systems in teaching primary school students. The study emphasizes that the effective use of artificial intelligence in primary education requires a pedagogically grounded approach and the development of responsible digital culture among students.

Keywords: artificial intelligence, primary education, digital technologies, pedagogical foundations, digital literacy, academic integrity, educational platforms.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі қарқынды цифрлық трансформация кезеңін бастан өткеруде. Ақпараттық технологиялардың дамуы білім беру процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуына айтарлықтай өзгерістер енгізді. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру саласының жаңа мүмкіндіктерін ашып, оқыту процесінің тиімділігін арттыруға бағытталған маңызды құралдардың біріне айналып отыр [1].

Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау, үйрену және шешім қабылдау қабілеттерін модельдеуге бағытталған компьютерлік технологиялардың жиынтығы. Бұл технологиялар білім беру процесінде оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, оқу материалын тиімді меңгеруге және оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде цифрлық технологияларды дұрыс қолдану өте маңызды. Себебі бұл кезеңде оқушылардың танымдық қабілеттері қалыптасып, білімге деген қызығушылығы арта түседі. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдері жасанды интеллект құралдарын педагогикалық тұрғыдан тиімді әрі этикалық тұрғыдан дұрыс қолдануды меңгеруі қажет.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесінде көптеген жаңа мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді. Оның негізгі артықшылықтарының бірі – білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімделген оқыту мүмкіндігін ұсынуы.

Мысалы, адаптивті білім беру платформалары оқушының білім деңгейін автоматты түрде талдап, соған сәйкес оқу тапсырмаларын ұсына алады. Бұл оқыту процесін дараландыруға мүмкіндік береді [2].

Жасанды интеллекттің білім беру саласындағы негізгі мүмкіндіктеріне мыналар жатады:

- оқыту процесін автоматтандыру;
- білім алушылардың оқу жетістіктерін талдау;
- оқушылардың жеке қабілеттерін анықтау;
- оқу материалдарын визуализациялау;
- интерактивті оқыту әдістерін қолдану.

Бастауыш сыныпта бұл технологияларды қолдану оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, білімді қызықты әрі тиімді меңгеруге көмектеседі.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық және жас ерекшеліктерін ескеру жасанды интеллект құралдарын қолданудың негізгі педагогикалық шарттарының бірі болып табылады.

Бұл жастағы оқушыларда көрнекі-бейнелі ойлау басым болады. Сондықтан цифрлық құралдар оқу материалын визуалды түрде ұсынуға мүмкіндік береді.

Мысалы:

- интерактивті тапсырмалар;
- анимациялық оқу материалдары;
- білім беру ойындары;

- интеллектуалды оқу платформалары;

Осындай құралдар оқушылардың оқу белсенділігін арттырып, оқу процесін қызықты етеді.

Жасанды интеллект негізіндегі білім беру құралдары оқушылардың:

- логикалық ойлауын;
- шығармашылық қабілеттерін;
- зерттеушілік дағдыларын;
- цифрлық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді.

Жасанды интеллект технологияларын қолдану барысында этикалық мәселелерге ерекше назар аудару қажет [3].

Білім беру процесінде цифрлық құралдарды қолдану оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастырумен тығыз байланысты. Мұғалімдер оқушыларға цифрлық технологияларды жауапты әрі қауіпсіз қолдануды үйретуі тиіс.

Этикалық қолданудың негізгі принциптері:

- академиялық адалдықты сақтау;
- ақпараттық қауіпсіздік;
- авторлық құқықты құрметтеу;
- цифрлық мәдениетті қалыптастыру.

Оқушылар жасанды интеллект құралдарын тек көмекші құрал ретінде қолдануды түсінуі керек. Бұл олардың өз бетімен ойлау және білім алу дағдыларын сақтауға көмектеседі.

Жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдану оқу процесіне көптеген оң әсерін тигізеді. Олардың ішінде:

1. Оқытуды дараландыру;
2. Оқу мотивациясын арттыру;
3. Оқу материалын жақсы түсіну;
4. Оқушылардың цифрлық сауаттылығын дамыту;
5. Мұғалім жұмысының тиімділігін арттыру.

Сонымен қатар жасанды интеллект мұғалімге оқушылардың оқу нәтижелерін талдауға және оқу процесін жетілдіруге мүмкіндік береді [4].

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект технологиялары қазіргі білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр. Бастауыш сыныпта жасанды интеллект құралдарын тиімді және этикалық тұрғыдан қолдану оқыту сапасын арттыруға, оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға және цифрлық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Алайда бұл технологияларды қолдану педагогикалық тұрғыдан негізделген болуы қажет. Мұғалімдер жасанды интеллект құралдарын дұрыс таңдап, оларды оқу мақсаттарына сәйкес қолдануы тиіс.

Болашақта білім беру жүйесінде жасанды интеллекттің рөлі одан әрі артып, оқыту процесінің жаңа үлгілерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Цифрлық Қазақстан бағдарламасы. – Астана, 2018.
2. Селевко Г.К. Педагогические технологии. – Москва: Народное образование, 2005.
3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва, 2017.
4. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – New Jersey: Pearson, 2021.

ӘОЖ 37.013:004.8

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Мырзалиева Токжан Нуржановна
бастауыш сынып мұғалімі, модератор
Төле би атындағы №8 гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются этические и педагогические аспекты использования искусственного интеллекта в системе начального образования. В условиях цифровизации образования технологии искусственного интеллекта становятся важным инструментом повышения качества обучения, развития познавательных способностей учащихся и формирования цифровой грамотности. Особое внимание уделяется педагогическим возможностям использования интеллектуальных обучающих систем, адаптивных платформ и цифровых ресурсов в обучении младших школьников. Подчеркивается, что эффективное использование искусственного интеллекта в начальном образовании возможно только при соблюдении педагогических принципов и формировании у учащихся культуры этичного и безопасного использования цифровых технологий.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, цифровые технологии, педагогические аспекты, этические аспекты, цифровая грамотность, академическая честность.

Abstract. This article explores the ethical and pedagogical aspects of using artificial intelligence in primary education. In the context of digital transformation, artificial intelligence technologies are becoming an essential tool for improving the quality of education, enhancing students' cognitive abilities, and developing digital literacy. Particular attention is paid to the pedagogical potential of intelligent learning systems, adaptive platforms, and digital educational resources in primary school education. It is emphasized that the effective use of artificial intelligence in primary education requires adherence to pedagogical principles and the development of students' ethical and responsible use of digital technologies.

Keywords: artificial intelligence, primary education, digital technologies, pedagogical aspects, ethical aspects, digital literacy, academic integrity.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация дәуірінде дамып келеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру мазмұнын жаңартып, оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік берді. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру процесінің тиімділігін арттыруда маңызды құрал ретінде қарастырылуда [1].

Жасанды интеллект – адамның ойлау, үйрену және шешім қабылдау қабілеттерін модельдейтін технология. Бұл технологиялар білім беру саласында оқыту процесін дараландыруға, оқушылардың білім деңгейін талдауға және оқу материалдарын тиімді ұсынуға мүмкіндік береді.

Бастауыш білім беру кезеңі – тұлғаның қалыптасуындағы ең маңызды кезеңдердің бірі. Осы кезеңде оқушылардың танымдық қабілеттері, оқу дағдылары және құндылықтық бағдарлары қалыптасады. Сондықтан жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында педагогикалық және этикалық аспектілерді ескеру ерекше маңызды.

Жасанды интеллектті білім беру процесінде қолдану педагогикалық тұрғыдан көптеген мүмкіндіктер береді. Оның басты артықшылықтарының бірі – оқыту процесін дараландыру.

Адаптивті білім беру жүйелері әр оқушының білім деңгейін ескеріп, оқу материалын жеке ерекшеліктеріне сәйкес ұсына алады. Бұл оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, білімді тиімді меңгеруге ықпал етеді.

Педагогикалық аспектілеріне мыналар жатады:

- оқыту процесін дараландыру;
- оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру;
- интерактивті оқыту әдістерін қолдану;
- оқу нәтижелерін талдау;
- оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Бастауыш сынып оқушылары үшін визуалды және ойын элементтері бар цифрлық құралдар ерекше тиімді. Олар оқу процесін қызықты әрі түсінікті етеді [2].

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін ескеру жасанды интеллектті қолданудың маңызды шарты болып табылады. Бұл жаста оқушылардың көрнекі-бейнелі ойлауы басым, сондықтан оқу материалын визуалды түрде ұсыну тиімді.

Жасанды интеллект негізіндегі құралдар:

- интерактивті ойындар;
- білім беру қосымшалары;
- дыбыстық және визуалды көмекшілер;
- автоматтандырылған бағалау жүйелері осы жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді.

Бұл құралдар оқушылардың:

- қызығушылығын арттырады;
- оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді;
- өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырады.

Жасанды интеллектті білім беру процесінде қолдану барысында этикалық мәселелер маңызды орын алады.

Негізгі этикалық мәселелер:

1. Академиялық адалдық. Оқушылар жасанды интеллектті тапсырмаларды толық орындау үшін емес, көмекші құрал ретінде қолдануы тиіс.

2. Ақпараттық қауіпсіздік. Оқушылардың жеке мәліметтерін қорғау маңызды.

3. Цифрлық тәуелділік. Жасанды интеллектке шамадан тыс тәуелділік оқушылардың дербес ойлау қабілетін төмендетуі мүмкін.

4. Авторлық құқық. Цифрлық материалдарды дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыру қажет.

Сондықтан мұғалімдер оқушыларға жасанды интеллектті жауапты әрі саналы түрде қолдануды үйретуі тиіс [4].

Жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдану мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне байланысты.

Мұғалімнің негізгі міндеттері:

- цифрлық құралдарды дұрыс таңдау;
- оқу мақсаттарына сәйкес қолдану;
- оқушыларды бағыттау;
- этикалық нормаларды түсіндіру.

Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастырушы тұлға болып табылады.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект технологиялары бастауыш білім беру жүйесінде оқыту процесін жетілдіруге үлкен мүмкіндік береді. Ол оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға, оқу мотивациясын арттыруға және білім сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Алайда жасанды интеллектті қолдану барысында педагогикалық және этикалық аспектілерді ескеру қажет. Оқушыларды цифрлық технологияларды жауапты және қауіпсіз қолдануға үйрету – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі.

Болашақта жасанды интеллект білім беру саласында кеңінен қолданылып, оқыту процесінің жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Цифрлық Қазақстан бағдарламасы. – Астана, 2018.
2. Полат Е.С. Педагогические технологии. – Москва, 2019.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва, 2017.
4. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – 2021.

ӘОЖ 37.013.2:004.8

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ҚОЛДАНУ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР

Зауырбекова Акмарал Серікқызы
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші
Ө.Жолдасбеков атындағы № 50 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье раскрывается значимость внедрения искусственного интеллекта в образовательный процесс, рассматриваются его преимущества, инновационные подходы и этические аспекты применения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, инновации, цифровая грамотность, этика.

Abstract. This article examines the importance of integrating artificial intelligence into education, highlighting its advantages, innovative approaches, and ethical considerations.

Keywords: artificial intelligence, education, innovation, digital literacy, ethics.

Қазіргі білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістер кезеңін бастан кешіруде. Цифрландыру үдерісі білім мазмұнын жаңартып, оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік беруде. Осы тұрғыда жасанды интеллект технологиялары ерекше маңызға ие болып отыр [1, 23б.].

Жасанды интеллект – тек технология емес, ол білім беру жүйесін қайта қарастыруға мүмкіндік беретін құрал. Оның көмегімен оқыту процесі икемді, тиімді және нәтижеге бағытталған бола түседі.

ЖИ-дің негізгі артықшылығы – оқытуды жекелендіру. Әр оқушының білім деңгейі, қабілеті және қызығушылығы ескеріліп, жеке білім беру траекториясы құрылады. Бұл білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, жасанды интеллект мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Бағалау, талдау, жоспарлау процестері автоматтандырылып, педагогтың шығармашылық қызметіне көбірек уақыт бөлінеді.

Дегенмен, ЖИ қолдану барысында бірқатар күрделі мәселелер туындайды. Ең алдымен, деректер қауіпсіздігі мәселесі. Оқушылардың жеке ақпараттары қорғалуы тиіс.

Екінші маңызды мәселе – академиялық адалдық. Оқушылар дайын жауаптарды пайдаланып, өз бетінше ойлану дағдыларын жоғалтуы мүмкін.

Үшінші мәселе – технологияға тәуелділік. Бұл оқушылардың сыни ойлау қабілетінің төмендеуіне әкелуі ықтимал.

Сондықтан білім беру үдерісінде жасанды интеллектті жауапты қолдану басты талаптардың бірі болып табылады. Мұғалімдер оқушыларға технологияны тек қолдануды ғана емес, оны дұрыс пайдалануды үйретуі қажет.

Инновациялық тәсілдердің бірі – аралас оқыту. Бұл әдіс дәстүрлі және цифрлық оқыту әдістерін біріктіреді. Мұндай тәсіл оқушылардың белсенділігін арттырып, білімді тиімді меңгеруге мүмкіндік береді [2].

Жобалық оқыту әдісі де ерекше маңызға ие. Бұл әдіс арқылы оқушылар зерттеу жұмыстарын жүргізіп, жасанды интеллект құралдарын тиімді қолдануды үйренеді.

Сабақ барысында ЖИ құралдарын пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырады. Интерактивті тапсырмалар, тесттер және симуляциялар оқу процесін тартымды етеді.

Егер жалпы негізгі мемлекеттік стандартты қарап шықсаңыз, осы стандарттан аталған дағдылардың көбісінде білім беруде оқушылардың креативті оқыту арқылы біріктіру екендігі жазылған. Осындай креативті оқыту білімді біріктіруге алып келеді. Сол бойынша бастауыш сыныптардағы пәндер бойынша креативті тиімді тапсырмалар құрастырдым.

«Мұғалім сабақта білім әлеміне терезе ашып қана қоймай, өзінде көрсетеді, оқушылар алдында өзінің рухани әлемін, рухани байлығын ашады»,-
В.А. Сухомлинский тамаша ой айтқан .

Заманауи құзыретті мұғалім сабақты тамаша етіп алып келіп ,балаға көрсету арқылы ғана , өзін-өзі тек креативті, позитивті,жаңашыл педагог етіп көрсете алады.Осылайша педагог тек баланың алдында ғана емес, барлық ата- аналардың алдында да, өз әріптестерінің алдында да, басшылардың алдында да ,бүкіл қоғамның алдында да өз еңсесін тік ұстап, беделін жоғары көтереді.

Өзіне жүктелген тамаша міндетті абыроймен атқарған кезде ғана , мұғалімді бала жақсы көреді, ол мұғалімнің сабағына қызыға асығатын болады. Ал, сабаққа қызығушылығы артқан сайын бала бұзықтықтың барлығын тоқтатады. Ол бала да өз мұғалімі секілді үнемі жаңаша ізденісте болады. Яғни, ол оқушы мұғалімді де сыйлайтын, кішіге де қамқор болатын, үлкенге де ізет көрсететін, кішіпейіл, ізденімпаз, өз сыныптастарының алдында лидер, белсенді , осы заман талабына сай үлкен ер азамат болып шығады.

Яғни, барлық дүние педагогтың өз қолында екеніне көзіміз жетіп тұр. Мұғалім үнемі ізденісте болып, өз сабақтарын өз дәрежесінде, сонымен қатар заман талабына сай жаңаша әдістерді пайдалана отырып, өтсе, сонда ғана ол ұстаздың шәкірттері өзі секілді үнемі алға ұмтылатын болады, тәрбиелі болады. Өз Отанының үлкен патриот азаматы болып шығады. Мінекей осы жерден « Күн астында одан биік тұрған ешнәрсе жоқ»,-деп айта аламын. Осындай педагогтың қоғамдағы мәртебесі сөзсіз жоғарыдан көрінеді. Мысалы, мен қазақ тілі сабағында оқушыларды «Flipyti» платформасымен топқа бөлінеді
/https://flippity.net/rp.php?c=%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%81%D2%B1%D1%80,%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D2%AF%D0%BB%D1%96%D0%BC,%D0%91%D0%B0%D1%82%D1%8B%D1%80,%D0%9D%D2%B1%D1%80%D0%B0%D0%B9,%D0%9C%D2%B1%D1%80%D0%B0%D1%82,%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%80,%D3%98%D0%B4%D1%96%D0%BB%D0%B5%D1%82,%D0%93%D2%AF%D0%BB%D0%B6%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0,%D0%9C%D0%B0%D1%85%D0%B0%D0%B1%D0%B1%D0%B0%D1%82,%D0%95%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%8B%D0%BB,%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B5,%D0%91%D0%B5%D0%B9%D0%B1%D0%B0%D1%80%D1%8B%D1%81,%D0%90%D0%B9%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B5%D0%BC,%D0%91%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%8B%D1%81,%D0%9D%D2%B1%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC,%D0%90%D1%81%D1%8B%D0%BB%D0%B0%D0%B9,%D0%90%D0%B9%D0%B0%D1%80%D1%83,%D0%9D%D2%B1%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC&t=Random%20Name%20Picker/

Өткенді пысықтауды «Learning up» платформасы арқылы пазлдағы сұрақтарға жауап береді. Сұрақтарға жауап берген соң жаңа тақырыптың бейнебаяны ашылады / https://learningapps.org/watch?v=pxee572q324/

Топтық жұмыс «Learning up» платформасы арқылы «Түсіп қалған сөзді тап» ойынымен түсіп қалған сөздерді тауып, тыйым сөздерді көшіріп жаз. //https://learningapps.org/watch?v=pzu68sd4524// осындай анимациялық сюжеттік тапсырмаларды жаратылыстану ,дүниетану әдебиеттіе оқу математика пәндерінде біріктіріп қолданып нәтижеге жетіп жүрмін. Қазіргі заманғы проблемаларды да сабақта қолдану арқылы оқушыларды жан-жақты ақпараттандыру басты мақсатым. Әлемді жайлаған вирус жайлы өткендеде оқушыларға барлық пәндерінде нәтижеге қол жеткізетіндей оқушының жүрегінен орын алатындай пролемалық оқыту тәсілдерін, инновациялық креативті оқыту құралдарын біріктіріп осындай тапсырмалар құрап шықтым. Бұл онлайн және офлайн оқытуда да тиімді тапсырмалар болып табылады.

Жоғарыда көрсетілген инновациялық креативті түрлі платформалармен жасалған анимациялық сюжеттік тапсырмалар бастауыш сынып оқушыларына біріншіден өте қызықты. Себебі мультсериал сияқты форматта жасалады. Тапсырмаларды миға шабуыл әдісін қолдана отырып, қысқа да нұсқа сюжеттің бетіне жазып қоя аласыз. Қалған тапсырмаларды ауызша-жазбаша да осы learning app осы платформасыменжасалған сюжеттерге қарай отырып оқушыларға талдауға мүмкіндік бересіз. Оқушылар бұл проблемалық сұрақтарды топпен немесе жұппен немесе жеке дара жауап бере алады. Мысалы сіз оқушыға жай ғана вирус деген не деп сөзбен ғана сұрап ешқандай көрнекіліктерді қолданбай түсіндірсеңіз сабақтарыңыз табысты болмауы мүмкін. Ғасыр технологиясының мүмкіндіктерін пайдалана отырып, осындай платформалардағы тапсырмаларды қолдану арқылы табысты және нәтижелі білімге қол жете аласыз [4].

Сыни тұрғыдан ойлау мұқият ойластырылған пікірлерді қабылдау кезінде ойлау дағдыларының бірқатарын қолдануды қамтиды. Оқушылар сыни тұрғыдан ойлаған кезде, оларда сұрақтар туындайды,қажетті ақпаратты жинақтайды, дәлелдемелер іздейді, әртүрлі мүмкіндіктерді қарастырған кезде шешімге келе алады, болжамдарды болжай алады және сынақтан өткізе алады, талдайды және синтездейді. Сыни тұрғыдан ойлау оқушылардың сұрақтарға жауап табуына немесе проблеманы шешуіне, немесе жобаны жасау үшін бірлесіп жұмыс істеу барысында идеялармен алмасқанда және талқылағанда ойланып, кеңінен араласқанда пайда болады. Бұл дағдыларды үйренуге болады. Осылайша сыни тұрғыдан ойлау менің осы жоспарымда оқушылардың креативті ойлауы үшін өте маңызды екендігі айтылған.

Осы жоғарыда аталған дағдыларды анимациялық сюжеттік тапсырмаларда қалай кіріктіруге болады? Мысалы өзіңіздің сабақ жоспарын жасау барысында, құндылықтарға баулуда түрлі адами қасиеттерді тапсырмалар ішіне кіріктіре алу, мұғалімнің шеберлігін талап етеді. Дүниетану, жаратылыстану, әдебиеттік оқу пәндерін және қоршаған ортаны тануда түрлі жағдайяттарды сабақтарда ой қорыту ретінде қолдану өте тиімді және креативті. Жоғардағы сюжеттерді оқушыларға көрсетіп, мысалы мына екі адамның келеңсіз жағдайын сендер қалай шешіп берер едіңдер деген сұрақты, мұғалім оқушыларға мына қысқа ғана бір платформамен сюжетті көрсете отырып, және видеода оқушыларға кілт сөздерді беріп қоюға болады. Мысалы, жаңа сабақтың тақырыбын ашар алдында өткен сабақты пысықтап пазлдағы сұрақтарға жауап бере отырып, жаңа сабақтың виидеосы ашылып кеткенінен бала таң қалады.

Оқушылар өздері бірден видеоны көріп ой толғау жасай бастайды. Әр түрлі жағдайларды айта бастайды. Көрдіңіз бе бұл жерде осындай инновациялық креативті оқыту құралы оқушыларды проблемаларлы өздері ізденуіне үлкен мүмкін береді. Болашақта оқушылардың бұл алған креативті инновациялық білімдерін функционалдық сауаттылықтарын арттырып дамытуға мүмкіндік береді. Осындай акт құралдарымен түрлі платформалардықолдана отырып, бастауыш сыныптағы барлық пәндерінде оқытудағы өзіңіздің тақырып сабақ жоспар бойынша түрлі креативті тапсырмалар жасап оқушыларға

алған теориялық білімдерін қорытуда, практикалық тапсырмалар ретінде беруге болады.Ал қазір оқушыларды оқу мен оқытуда жұмыс жасап жатырмыз. Осы орайда әріптестеріме озық инновациялық тәжірбие ретінде осындай баяндаманы сіздерге ұсынып отырмын. Оқушы өзіне керек мәліметті тыңдау арқылы тауып үйренсе, ол басқа үш дағдыны да (айтылым,жазылым,оқылым) дамыта алады. Яғни айтылып жатқан мәліметті түсінеді; өз пікірін білдіре алады және басқалармен қарым-қатынас жасайды; көтерілген мәселеге өз көзқарасын жазбаша да, ауызша да жеткізе алады. Бір анимациялы бейнефильмді жасауға көп уақыт кеткеніне қарамастан, жасаған дүнием, анимациялы бейнефильмдерім, орамдылығымен, материалдың зор ақпараттық мүмкіндігімен ерекшеленді. Мұндай заманауи креативті құралдар мен тәсілдер оқушылардың ойлау дағдыларын дамытумен қатар сыни тұрғыдан ойлау мен білім беруді дамытуды қолдай алады.[6].

Сапалы оқыту және өздігінен оқып білім алып алуға баулу негізінде ғана оқушылардан парасатты азамат тәрбиелеп шығаруға болады.

Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыруға ойын түріндегі тапсырмалар,сайыстар,жұптық,топтық жұмыстар көмектеседі.

Оқулықтағы берілген тапсырмалар, суреттер баланың жанына дұрыс әсер ететіндей, оқушының оқуға, білімге деген ынта – ықыласы, құштарлығы болуы керек». Жаңа әдіс-тәсілдерді жүзеге асыруда мұғалім өз уақытын ұтымды пайдаланады. Яғни, баланың ойындар ойнау арқылы тапсырма орындап,белсене сабаққа қатысқаны баланың функционалдық сауаттылығында арттырады. Оқушы тұлғасының дамуына, қабілетінің артуына жаңа әдіс-тәсілдердің айтарлықтай ықпал жасайтыны сөзсіз және бұл қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің дамуындағы елеулі бағыт. Жылдам ойлап,жылдам жауап беру кез-келген оқушыға жетістік.

Менің сабақ берудегі өзіндік кредом ол-Сабақты өткізу сапасын арттыру барысында Жаңа әдіс-тәсілдерді қадаммен қолдану болып табылады.

Оқушыларға қойылатын талап:

- Алдына мақсат қоя білу және жетуге ұмтылу;
- Қорытынды жасап отыру.
- Қосымша материалдар табу, іздену.
- Өзін-өзі талдауды, өзін-өзі бағалай білуді меңгеру;

Мұғалімнің рөлі де өзгеруде. Ол тек білім беруші емес, бағыттаушы, кеңесші және тәрбиеші рөлін атқарады.

Жасанды интеллектті тиімді пайдалану үшін педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру қажет. Бұл – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі.

Сонымен қатар, білім беру мекемелерінде арнайы ережелер мен стандарттар қалыптастырылуы тиіс. Бұл ЖИ-ді қауіпсіз және тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

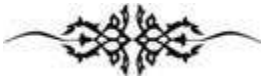
Қорытындылай келе, жасанды интеллект – білім беру жүйесінің дамуына үлкен серпін беретін құрал. Бірақ оны дұрыс және этикалық тұрғыда қолдану – басты міндет.

Болашақта жасанды интеллект білім беру сапасын жаңа деңгейге көтереді. Сондықтан бүгінгі педагогтар бұл технологияны меңгеріп, оны тиімді қолдануы қажет [3].

Әдебиеттер тізімі:

1. Цифрлық білім беру негіздері. – Алматы, 2020.
2. Инновациялық оқыту әдістері. – Астана, 2021.
3. Жасанды интеллекттің білім берудегі рөлі. – Алматы, 2022.
3. Құдайбергенова К.С Инновациялық тәжірибе орталығы-педагогикалық технология көзі. - Алматы,
2018.
4. «Педагогикалық диалог» ақпараттық-әдістемелік журнал №1(11) 2019
5. Әлеуметтік желілер. https://massaget.kz/layfstayl/debiet/kkzhiek/2947/рінеді, үнемі биік болады деп, мен есептеймін.

6. Жалпы орта білім беру мекемелеріндегі электрондық оқыту жүйесі үшін цифрлық білімдік ресурстарды дайындау стандарты (www.nci.kz)
7. Абилхасимова А.Е. Цифрлық білім беру ресурстарын білім беру үдерісінде қолдану 2020ж №14 (304) 292-295б
8. АҚ «Білім беруді ақпараттандырудың ұлттық орталығы» (www.nci.kz)
9. Білім беру жүйесінің басшы және ғылыми-педагогикалық кадрлары біліктілігін арттыратын республикалық институт (www.ripkso.kz)

ӘОЖ 37:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Рзатай Айнұр Қуатқызы
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Қонақбай Күнсұлу Асхатқызы
«Педагогика және психология» ББББ 1 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы применения технологий искусственного интеллекта в современной системе образования. Анализируется роль искусственного интеллекта в совершенствовании учебного процесса, а также его возможности в организации персонализированного обучения с учетом индивидуальных особенностей обучающихся. Кроме того, раскрывается влияние данных технологий на повышение качества образования и описываются основные трудности, возникающие при их внедрении.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, учебный процесс, цифровые технологии, персонализированное обучение, инновации

Abstract. This article examines the use of artificial intelligence technologies in the modern education system. The role of artificial intelligence in improving the learning process and its ability to support personalized learning are analyzed. In addition, the effectiveness of AI in enhancing the quality of education and the challenges associated with its implementation are discussed.

Keywords: artificial intelligence, education, learning process, digital technologies, personalized learning, innovation.

Жасанды интеллект (ЖИ) қазіргі білім беру саласында оқытуды жеке және тиімді етіп ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, кейбір оқу платформалары әр оқушының білім деңгейін автоматты түрде тексереді және оған сәйкес тапсырмалар береді. Әлсіз оқушыларға жеңілдетілген тапсырмалар, ал жақсы оқитындарға күрделірек материалдар ұсынылады. Мұндай әдіс оқушылардың үлгерімін арттырып, сабаққа қызығушылығын көбейтеді. Сонымен қатар, ЖИ әр оқушының оқу жылдамдығын, қызығушылығы мен қабілеттерін ескере отырып, жеке оқу жоспарын жасауға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқушылардың өз мүмкіндіктерін толық пайдалануға көмектеседі. Жасанды интеллект мұғалімдерге де үлкен көмек береді. Мысалы, автоматтандырылған бағалау жүйелері тест тапсырмаларын тез тексереді және нақты нәтижелер шығарады. Мұндай жүйелерді қолданған кезде мұғалімдердің есеп беру уақыты қысқарады. Сол арқылы мұғалімдер сабақ жоспарын жақсартуға, қосымша материалдар дайындауға және шығармашылық тапсырмаларға көбірек көңіл бөле алады. Сонымен қатар, ЖИ аналитикалық деректерді

пайдаланып, оқушылардың қателіктерін анықтай алады. Мұғалім қай тақырыпта оқушыларға қиын екенін біледі және сол тақырыпқа көбірек көңіл бөле алады.

Жасанды интеллект оқыту процесін қызықты әрі интерактивті етеді. Виртуалды ассистенттер, чат-боттар, онлайн симуляциялар арқылы оқушылар сұрақтарға жауап алып, тапсырмаларды түсінеді және қосымша материалдар алады. Апта сайын берілетін жеке тапсырмалар оқушылардың сабаққа қатысуын арттырады. Бұл әдіс оқушылардың белсенділігін көтеріп, оқу процесін көңілді әрі тартымды етеді.

Қашықтан оқыту кезінде ЖИ өте маңызды. Онлайн платформалар оқушылардың белсенділігін бақылайды және қажет кезде қосымша материалдар мен тест тапсырмаларын береді. Бұл әсіресе пандемия кезеңінде маңызды болды, себебі оқушылардың үлгерімін бақылап, сабаққа қатысуын сақтау керек болды. ЖИ платформалары оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың білім алуын үздіксіз қадағалауға мүмкіндік берді.

Жасанды интеллект деректерді талдау арқылы білім беру сапасын жақсартуға көмектеседі. Мысалы, студенттердің тест нәтижелері, тапсырмалардағы қателіктері, белсенділік көрсеткіштері талданады. Мұғалім бұл ақпаратқа сүйене отырып, қай тақырыпқа көбірек көңіл бөлу керегін шешеді. Бұл тәсіл оқушылардың білімін нақты бағалауға және педагогикалық шешімдерді дұрыс қабылдауға мүмкіндік береді [1].

Дегенмен, ЖИ қолдану кезінде кейбір қиындықтар бар. Барлық мектептерде компьютерлер мен интернет жеткілікті емес, бұл оқу процесіне кері әсер етуі мүмкін. Мұғалімдер кейде жаңа технологияларды дұрыс пайдалана алмайды, сондықтан оларға арнайы оқыту қажет. Сонымен қатар, оқушылардың жеке ақпараттарын қорғау мәселесі де маңызды. Деректер қауіпсіздігі сақталмай қалса, жеке мәліметтер қауіпке ұшырауы мүмкін.

Жалпы, жасанды интеллект білім беру процесін жаңа деңгейге көтеретін құрал болып табылады. Ол әр оқушыға жеке тәсіл қолдануға мүмкіндік береді, мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді және сабақтарды қызықты әрі тиімді етеді. Дұрыс қолданылған жағдайда ЖИ білім сапасын арттырады, педагогикалық тәжірибені жаңартады және заманауи оқыту әдістерін тиімді пайдалануға көмектеседі. Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналатыны анық, сондықтан оны қазірден бастап тиімді қолдану өте маңызды [2].

Қорытындылай келе, жасанды интеллект білім беру саласында оқытуды жаңа деңгейге көтеретін маңызды құрал болып табылады. Ол әр оқушыға жеке тәсіл қолдануға мүмкіндік береді, бұл білім сапасын арттырады және оқушылардың сабаққа қызығушылығын көбейтеді. Мысалы, адаптивті оқыту жүйелері әр оқушының деңгейін анықтап, тапсырмаларды соған сәйкес береді, бұл оқушылардың үлгерімін жақсартып, сабаққа қатысуын арттырады. Сонымен қатар, жасанды интеллект мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді. Автоматтандырылған бағалау жүйелері тапсырмаларды тез тексеріп, нақты нәтижелер береді. Мұндай жүйелерді қолданған кезде мұғалімдерге сабақ жоспарлау, қосымша материалдар дайындау және оқушылардың қиындықтарын анықтау үшін көбірек уақыт бөлінеді. ЖИ аналитикалық деректерді пайдалана отырып, оқушылардың оқу жетістіктерін бақылауға және педагогикалық шешімдерді дұрыс қабылдауға көмектеседі.

Жасанды интеллект оқыту процесін интерактивті әрі қызықты етеді. Виртуалды ассистенттер, чат-боттар және онлайн платформалар оқушыларға сұрақтарға жауап беріп, материалды түсіндіріп, қосымша тапсырмалар ұсынады. Бұл оқушылардың белсенділігін арттырып, оқу процесін тартымды етеді. Қашықтан оқыту жағдайында да ЖИ білім сапасын төмендетпей, оқушылардың үлгерімін бақылауға мүмкіндік береді [3].

Дегенмен, ЖИ қолдану кезінде кейбір қиындықтар бар. Барлық мектептерде компьютерлер мен интернет жеткіліксіз, кейде мұғалімдер жаңа технологияларды толық қолдана алмайды, ал оқушылардың жеке ақпараттарын қорғау мәселесі де маңызды. Сондықтан ЖИ-ді тиімді қолдану үшін техникалық база, мұғалімдерді оқыту және деректер қауіпсіздігін сақтау маңызды болып табылады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект білім беру процесін жақсартуға және заманауи оқыту әдістерін енгізуге мүмкіндік береді. Ол әр оқушының жеке қабілеттерін ескеруге,

мұғалімдердің жұмысын оңтайландыруға және сабақтарды қызықты әрі тиімді етуге көмектеседі. Болашақта ЖИ білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналады деп айтуға болады, сондықтан оны қазірден бастап дұрыс қолдану өте маңызды [4].

Әдебиеттер тізімі:

1. Рассел С., Норвиг П. Жасанды интеллект: негіздері және қолдану. – М., 2019.
2. Беспалько В.П. Педагогика негіздері. – Алматы, 2018.
3. Anderson J.R. Cognitive Psychology and Its Implications. – New York, 2015.
4. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston, 2019.

ӘОЖ 37.013:004.8:502/504

ЦИФРЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ЖОЛДАРЫ

***Дюсембаева Молдир Тохмбековна**, биология пәні оқытушысы*
***Абдимомынова Ұлмекен Сериковна**, география пәні оқытушысы*
Жоғарғы Тараз инновациялық көпсалалы колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье исследуется влияние цифровых инноваций и искусственного интеллекта на экологическую устойчивость. Современные технологии открывают новые возможности в области эффективного использования ресурсов, сокращения отходов, снижения энергопотребления и охраны окружающей среды. Искусственный интеллект способствует уменьшению воздействия на окружающую среду за счёт анализа данных, прогнозирования и оптимизации экологических решений. В статье рассматриваются конкретные примеры применения цифровых технологий, их преимущества и вызовы, а также определяются стратегические пути достижения экологической устойчивости. В заключении подчёркивается, что цифровые инновации и ИИ являются важными инструментами для достижения экологической устойчивости.

Ключевые слова: цифровые инновации, искусственный интеллект (ии), экологическая устойчивость, охрана окружающей среды, энергоэффективность, управление отходами, смарт-технологии.

Abstract. This article examines the impact of digital innovations and artificial intelligence on environmental sustainability. Modern technologies offer new opportunities for efficient resource use, waste reduction, energy conservation, and environmental protection. Artificial intelligence helps reduce environmental impact through data analysis, forecasting, and optimization of ecological solutions. The article analyzes specific examples of digital technology applications, their advantages and challenges, and outlines strategic pathways to achieving environmental sustainability. The study concludes that digital innovations and AI are important tools for achieving environmental sustainability.

Keywords: digital innovations, artificial intelligence (AI), environmental sustainability, environmental protection, energy efficiency, waste management, smart technologies.

Цифрлық инновациялар мен жасанды интеллект қазіргі қоғамда экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етудің тиімді құралдары болып табылады. Олар табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға, энергия шығынын азайтуға, ластануды бақылауға және климаттық өзгерістерге бейімделуге мүмкіндік береді. Дегенмен, технологияларды дұрыс енгізу, этикалық және тұрақтылыққа бағытталған саясатпен үйлестіру қажет. Қарапайым

тілмен айтқанда: Жасанды интеллект пен цифрлық технологиялар табиғатқа зиянды азайтып, қоршаған ортаны қорғауда маңызды рөл атқарады. Экологиялық тұрақтылық қазіргі заманғы қоғам үшін маңызды мәселе болып отыр. Климат өзгерісі, табиғи ресурстардың азаюы, қалдықтардың көптігі және ластану адамзатқа күрделі сынақтар туғызып отыр. Сол себепті инновациялық технологиялар мен цифрлық шешімдер экологиялық проблемаларды шешудің тиімді құралына айналуда. Жасанды интеллект (ЖИ), үлкен деректерді өңдеу, бұлттық есептеулер және IoT (Internet of Things) сияқты цифрлық инновациялар экологиялық мониторинг, энергия үнемдеу және қалдықтарды басқаруда жаңа мүмкіндіктер ашуда. Цифрлық инновациялар және олардың экологияға әсері

Цифрлық инновациялар – бұл сандық технологияларды қолдану арқылы өндіріс, қызмет көрсету және басқару процесін жетілдіру.

Олардың экологиялық тұрақтылыққа әсері келесі бағыттарда көрінеді:

1. Ресурстарды тиімді пайдалану: сандық технологиялар су, электр энергиясы және шикізат ресурстарын үнемдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, «ақылды» желдету және жарықтандыру жүйелері энергия шығынын 30-40% төмендетеді.

2. Ластануды бақылау: IoT датчиктері арқылы атмосфера, су және топырақ сапасы онлайн режимде бақыланады.

3. Көміртегі ізін азайту: өндіріс процесін цифрландыру және логистиканы оңтайландыру көміртегі шығарындыларын төмендетеді.

2. Жасанды интеллект және экологиялық тұрақтылық

Жасанды интеллект – бұл деректерді өңдеу және шешім қабылдауды автоматтандыруға арналған жүйе. Экология саласында ЖИ мынадай мүмкіндіктер береді:

1. Климаттық модельдеу:ЖИ климаттық өзгерістерді нақты болжауға көмектеседі, соның арқасында алдын алу шараларын тиімді жоспарлауға болады.

2. Энергия тиімділігі: ЖИ электр желілерін басқару, энергияны сақтау және қайта өндіру бойынша шешімдер қабылдайды.

3.Биологиялық әртүрлілікті сақтау: ЖИ ормандарды, жануарлар популяциясын және су қорларын мониторинг жасау үшін спутниктік суреттер мен деректерді талдайды.

Мысалы: Microsoft компаниясы жасанды интеллект көмегімен қалдықтарды сұрыптау мен қайта өңдеуді автоматтандырады. Бұл технология қалдықтардың 90%-ын қайта өңдеуге мүмкіндік береді.

3. Экологиялық тұрақтылыққа цифрлық технологияларды енгізу жолдары

1. Ақылды қалалар (Smart Cities): Қалалық көлікте трафикті басқару арқылы көміртегі шығарындыларын азайту; Энергия үнемдеу үшін ғимараттарды автоматтандыру; Қалдықтарды бөлу және қайта өңдеуді оңтайландыру.

2. Ауыл шаруашылығында инновациялар: Датчиктер арқылы топырақ пен су сапасын бақылау; Дрондар арқылы егістікті қадағалау; ЖИ арқылы өнімділікті болжау және ресурстарды үнемдеу.

3. Өндіріс пен логистиканы цифрландыру: Өндірістік процестерді автоматтандыру; Логистикалық маршруттарды оңтайландыру арқылы жанармай шығынын азайту; Қалдықтарды қайта өңдеуді жеңілдету.

4. Цифрлық инновациялар мен ЖИ-дің нақты жобалары

1. IBM Green Horizon: ЖИ көмегімен ауа сапасын мониторинг жасап, қалалық ластануды азайту.

2. Google Environmental Insights Explorer:Көміртегі шығарындыларын болжау және төмендету шешімдерін ұсынады.

3. Стартаптар: «Too Good To Go» сияқты қосымшалар азық-түліктің босқа кетуін азайтады.

5. Цифрлық технологиялардың экологиялық тұрақтылыққа әсерінің артықшылықтар: Ресурстарды үнемдеу; Қоршаған ортаны бақылау мүмкіндіктері; Қалдықтарды азайту және қайта өңдеуді жеңілдету; Климаттық өзгерістерге бейімделу.

Кемшіліктері: ЖИ жүйелерін енгізудің бастапқы шығындары жоғары; Деректерді қорғау және жеке өмір мәселелері; Кейбір технологиялар энергияны көп тұтынуы мүмкін.

Цифрлық инновациялар мен жасанды интеллект экологиялық тұрақтылыққа қол жеткізу үшін тиімді құрал болып табылады. Олар ресурстарды үнемдеуге, ластануды азайтуға және климаттық өзгерістерге бейімделуге мүмкіндік береді. Дегенмен, технологияларды дұрыс енгізу, деректерді қорғау және тұрақтылыққа бағытталған саясатты үйлестіру маңызды. Болашақта ЖИ мен цифрлық инновациялар экологиялық проблемаларды шешудің негізгі драйверіне айналып, қоғам мен табиғат арасындағы теңгерімді сақтауға септігін тигізеді. Цифрлық инновациялар мен жасанды интеллект экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етуде тиімді құралдар болып табылады. Олар ресурстарды үнемдеуге, энергияны тиімді пайдалануға, қалдықтарды азайтуға және климаттық өзгерістерді болжауға мүмкіндік береді. Ақылды қалалар, смарт-логистика, экологиялық мониторинг және жасыл ауыл шаруашылығы сияқты практикалық шешімдер экологиялық проблемаларды цифрлық тәсілдер арқылы шешуге мүмкіндік береді. Дегенмен, технологияларды енгізу барысында бастапқы шығындарды, деректер қауіпсіздігін және энергия тұтынуды ескеру қажет. Болашақта ЖИ мен цифрлық инновациялар тұрақты даму мен қоршаған ортаны қорғаудың негізгі драйверіне айналып, қоғам мен табиғат арасындағы теңгерімді сақтауда маңызды рөл атқаратындығы сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Hassanien, A.E., Darwish, A., Elghamrawy, S.M. (ред.) Artificial Intelligence for Environmental Sustainability and Green Initiatives – жасанды интеллекттің экологиялық тұрақтылықтағы қолданбалары туралы ғылыми еңбек (Springer).
2. OECD. AI Principles for Responsible Innovation – Жасанды интеллектің тұрақты және этикалық пайдалану қағидалары (OECD).
3. World Meteorological Organization. Artificial Intelligence in Climate Services Report – климаттық қызметтерде жасанды интеллекттің рөлі туралы есеп.
4. United Nations. Sustainable Development Goals – Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрақты даму.

ӘОЖ 37.013:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Макатова Айнур Адиловна, Калдарова Акерке Маратовна
информатика пәні оқытушылары
Жоғарғы Тараз инновациялық көпсалалы колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования цифровой образовательной среды с использованием технологий искусственного интеллекта. В современной системе образования внедрение цифровых технологий является важным направлением повышения качества образовательного процесса. Цифровая образовательная среда на основе искусственного интеллекта позволяет автоматизировать учебный процесс, учитывать индивидуальные особенности обучающихся и повышать качество образования. В статье описывается структура цифровой образовательной среды, роль технологий искусственного интеллекта в системе образования и возможности интеллектуальных обучающих систем. Кроме того, анализируются преимущества и основные проблемы формирования цифровой образовательной среды. Результаты исследования показывают,

что применение технологий искусственного интеллекта повышает эффективность образовательной системы и способствует развитию учебной мотивации студентов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая образовательная среда, образовательные технологии, онлайн-обучение, индивидуализация обучения, интеллектуальные системы.

Abstract. The article examines the issues of creating a digital learning environment using artificial intelligence technologies. In the modern education system, the implementation of digital technologies is an important direction for improving the quality of the educational process. A digital learning environment based on artificial intelligence enables the automation of the learning process, takes into account the individual characteristics of learners, and enhances the quality of education. The article describes the structure of the digital learning environment, the role of artificial intelligence technologies in the education system, and the capabilities of intelligent learning systems. In addition, the advantages and main challenges of forming a digital learning environment are analyzed. The research results indicate that the use of artificial intelligence technologies increases the efficiency of the education system and contributes to the development of students' learning motivation.

Keywords: artificial intelligence, digital learning environment, educational technologies, online learning, personalized learning, intelligent systems.

Қазіргі қоғамда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Білім беруді цифрландыру білім беру процесін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін енгізуді қажет етеді. Осы тұрғыда жасанды интеллект технологияларын қолдану білім беру жүйесінің тиімділігін арттырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Жасанды интеллект – компьютерлік жүйелердің адамның интеллектуалдық әрекеттерін модельдеу қабілеті. Бұл технологиялар деректерді өңдеу, талдау, болжау және шешім қабылдау сияқты күрделі міндеттерді орындауға мүмкіндік береді. Білім беру саласында жасанды интеллект технологияларын қолдану оқу процесін автоматтандыруға, білім алушылардың оқу траекториясын дараландыруға және білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сондықтан жасанды интеллект негізіндегі цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Цифрлық білім беру ортасының мәні мен құрылымы

Цифрлық білім беру ортасы – ақпараттық технологиялар негізінде ұйымдастырылған білім беру кеңістігі. Бұл орта білім алушылар мен оқытушылардың өзара әрекеттесуін қамтамасыз етіп, оқу ресурстарына қолжетімділікті арттырады. Негізгі компоненттері: • электрондық оқу материалдары • онлайн білім беру платформалары • коммуникациялық құралдар • білімді бағалау жүйелері • білім беру деректерін талдау жүйелері

Қосымша бөлімдер

1. Практикалық қолдану мысалдары
    1. Интеллектуалды оқыту платформалары
        - Coursera, Khan Academy, EdX сияқты платформаларда жасанды интеллект студенттердің оқу нәтижелерін талдайды және оқу траекториясын даралайды.
    2. Автоматтандырылған бағалау жүйелері
        - Moodle, Smart Sparrow жүйелерінде тест тапсырмаларын автоматты тексеру арқылы студенттердің білім деңгейін объективті бағалау мүмкіндігі бар.
    3. Онлайн репетиторлар
        - ChatGPT немесе басқа AI чатботтары жеке сұрақтарға жауап бере отырып, студенттердің оқу мотивациясын арттырады.
2. Болашақ зерттеу бағыттары
    - Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіндегі этикалық аспектілері.

- Студенттердің оқу деректерін қорғау және деректер қауіпсіздігін қамтамасыз ету жолдары.
- AI негізіндегі виртуалды лабораториялар мен симуляторларды енгізу.

3. Кестелер мен схемалар ұсынысы

Компонент	Функциясы	Мысалы
Электрондық оқу материалдары	Оқу ресурстарын беру	PDF, видео лекциялар
Онлайн платформалар	Қашықтан оқытуды қамтамасыз ету	Moodle, EdX
Бағалау жүйелері	Оқу нәтижесін бағалау	Автоматтандырылған тест жүйесі
Деректерді талдау	Студенттердің оқу нәтижесін қадағалау	Learning Analytics құралдары

- Схема: «Жасанды интеллект негізіндегі цифрлық білім беру ортасының құрылымы» – студент, оқытушы, платформа және деректерді талдау арасындағы байланыс.

Жасанды интеллекттің рөлі

• Дараланған оқыту • Оқу процесін автоматтандыру • Деректерді талдау

Білім беру технологиялары

• Интеллектуалды оқыту жүйелері • Білім беру аналитикасы • Автоматтандырылған бағалау жүйелері • Онлайн білім беру платформалары

Артықшылықтары

1. Оқу процесінің тиімділігін арттыру
2. Білім алушылардың оқу мотивациясын арттыру
3. Оқытуды дараландыру
4. Ресурстарға қолжетімділікті арттыру

Мәселелері

• Техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі • Педагогтардың цифрлық құзыреттілігінің төмендігі • Деректер қауіпсіздігі мәселелері • Жаңа технологияларды енгізу шығындарының жоғары болуы

Жасанды интеллект негізіндегі цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Болашақта жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson, 2021.
2. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – Boston, 2019.
3. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence in Education. – London, 2018.
4. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2021.
5. Қазақстан Республикасының «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.
6. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London, 2020.

ӘОЖ 37:004.8:004.9

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛАНДЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

***Шалданова Дурия Тураровна**, информатика пәні оқытушысы*
***Еркебаева Гулжазира Ерубаевна**, қазақ тілі және әдебиеті пәні оқытушысы*

Жоғарғы Тараз инновациялық көпсалалы колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается значение технологий искусственного интеллекта в процессе цифровизации системы образования. В условиях стремительного развития информационно-коммуникационных технологий образование получает новые возможности для совершенствования учебного процесса. Искусственный интеллект позволяет анализировать индивидуальные особенности обучающихся, оптимизировать образовательный процесс и повышать качество обучения. В статье также анализируются основные направления применения искусственного интеллекта в образовании, его преимущества и проблемы внедрения. Результаты исследования показывают, что технологии искусственного интеллекта являются важным инструментом модернизации системы образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, цифровизация, цифровые технологии, электронное обучение.

Abstract. This article examines the importance of artificial intelligence technologies in the digitalization of the education system. The rapid development of information and communication technologies creates new opportunities for improving the educational process. Artificial intelligence allows analyzing students' individual characteristics, organizing the learning process more effectively, and improving the quality of education. The article also analyzes the main areas of artificial intelligence application in education, its advantages, and challenges of implementation. The results of the study show that artificial intelligence technologies are an important tool for the modernization of the education system.

Keywords: artificial intelligence, education, digitalization, digital technologies, e-learning.

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялардың қарқынды даму кезеңі. Қоғамның барлық салалары цифрлық технологиялардың ықпалымен өзгеріске ұшырауда. Білім беру жүйесі де бұл үдерістен тыс қалған жоқ. Қазіргі уақытта білім беру жүйесін жаңғырту, оның тиімділігін арттыру және оқыту сапасын жақсарту мақсатында цифрландыру процесі белсенді жүргізілуде.

Цифрландыру – білім беру процесіне ақпараттық және коммуникациялық технологияларды енгізу арқылы білім беру жүйесін жетілдіруді көздейтін маңызды бағыттардың бірі. Бұл процесс оқу материалдарын цифрлық форматқа көшірумен ғана шектелмейді, сонымен қатар оқыту әдістерін жаңарту, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру және білім беру жүйесін тиімді басқаруды қамтиды.

Соңғы жылдары білім беру саласында ерекше назар аударылып отырған технологиялардың бірі – жасанды интеллект. Жасанды интеллект – компьютерлік жүйелердің адам интеллектісіне тән функцияларды орындау қабілеті. Оған деректерді талдау, үйрену, шешім қабылдау және болжау мүмкіндіктері жатады.

Жасанды интеллектті білім беру жүйесінде қолдану оқу процесін тиімді ұйымдастыруға, білім сапасын арттыруға және білім алушылардың оқу жетістіктерін талдауға мүмкіндік береді. Сондықтан жасанды интеллекттің білім беру жүйесін цифрландырудағы рөлі ерекше.

Білім беру жүйесін цифрландырудың теориялық негіздері

Білім беру жүйесін цифрландыру – қазіргі білім беру саясатының негізгі бағыттарының бірі. Цифрландырудың басты мақсаты – білім беру процесін тиімді, қолжетімді және сапалы ету.

Цифрлық білім беру жүйесінің негізгі элементтеріне мыналар жатады:

•электрондық оқыту платформалары
•цифрлық білім беру ресурстары
•онлайн оқыту жүйелері

•білім беру аналитикасы
•білім беру процесін автоматтандыру жүйелері

Цифрландыру білім беру саласына көптеген жаңашылдықтар әкелді. Соның ішінде қашықтықтан оқыту, онлайн курстар, виртуалды зертханалар және интерактивті оқу платформалары кеңінен қолданыла бастады.

Сонымен қатар цифрлық технологиялар білім алушыларға оқу материалдарын кез келген уақытта және кез келген жерде меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл білім алудың икемділігін арттырады.

Жасанды интеллекттің білім берудегі қолданылу бағыттары

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде әртүрлі бағыттарда қолданылады. Оның көмегімен оқу процесін автоматтандыруға, білім алушылардың оқу жетістіктерін талдауға және оқыту әдістерін жетілдіруге болады.

1. Оқытуды жекелендіру

Жасанды интеллекттің маңызды мүмкіндіктерінің бірі – оқытуды жекелендіру. Әрбір білім алушының білім деңгейі, оқу қарқыны және қабілеті әртүрлі болады. Жасанды интеллект осы ерекшеліктерді талдай отырып, әр білім алушыға жеке оқу траекториясын ұсына алады.

Мысалы, кейбір оқу платформалары білім алушының тест нәтижелерін талдап, оған сәйкес қосымша тапсырмалар немесе оқу материалдарын ұсынады.

2. Автоматтандырылған бағалау жүйелері

Жасанды интеллект технологиялары тапсырмаларды тексеру және бағалау процесін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Бұл оқытушылардың уақытын үнемдеп, олардың ғылыми және әдістемелік жұмыстарына көбірек көңіл бөлуіне жағдай жасайды.

Автоматтандырылған бағалау жүйелері:

- тест нәтижелерін автоматты тексеру
- жазбаша жұмыстарды талдау
- білім алушылардың оқу жетістіктерін бақылау

3. Білім беру аналитикасы

Жасанды интеллект үлкен көлемдегі білім беру деректерін талдай алады. Мұндай талдау білім алушылардың оқу жетістіктерін бақылауға және оқу процесін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Мысалы, білім беру аналитикасы арқылы:

- білім алушылардың үлгерім деңгейі анықталады
- оқу бағдарламасының тиімділігі бағаланады
- оқыту әдістері жетілдіріледі

4. Виртуалды ассистенттер мен чат-боттар

Қазіргі уақытта көптеген білім беру платформаларында виртуалды көмекшілер қолданылады. Олар білім алушылардың сұрақтарына жауап беріп, оқу материалдарын түсіндіруге көмектеседі.

Виртуалды ассистенттердің артықшылықтары:

- тәулік бойы қолжетімділік
- жедел жауап беру
- оқу процесін жеңілдету

Жасанды интеллектті қолданудың артықшылықтары

Жасанды интеллектті білім беру жүйесінде қолдану көптеген артықшылықтарға ие.

Негізгі артықшылықтары

1. Оқытудың тиімділігін арттыру

Жасанды интеллект білім алушылардың оқу процесін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі.

2. Оқытуды жекелендіру

Әрбір білім алушыға жеке оқу бағдарламасын құруға мүмкіндік береді.

3. Уақытты үнемдеу

Оқытушылардың көптеген жұмыстарын автоматтандырады.

4. Білім сапасын арттыру

Оқу процесін талдау арқылы оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

5. Қашықтықтан оқытуды дамыту

Онлайн білім беру жүйелерін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті енгізу барысында кездесетін мәселелер

Жасанды интеллект технологияларын білім беру жүйесіне енгізу барысында бірқатар қиындықтар кездеседі.

Негізгі мәселелер:

• техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі
• цифрлық сауаттылық деңгейінің төмендігі
• деректер қауіпсіздігі мәселелері
• педагогтардың жаңа технологияларға бейімделуі

Бұл мәселелерді шешу үшін білім беру ұйымдарында цифрлық мәдениетті дамыту, мұғалімдердің біліктілігін арттыру және ақпараттық қауіпсіздік жүйелерін жетілдіру қажет.

Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне әсері

Жасанды интеллект білім беру жүйесінің дамуына айтарлықтай әсер етеді. Ол тек оқу процесін ғана емес, сонымен қатар білім беру жүйесін басқаруды да жетілдіруге мүмкіндік береді.

Кесте 1

Жасанды интеллекттің білім берудегі әсері

Бағыты	Әсері
Оқыту процесі	Оқытуды жекелендіру
Бағалау жүйесі	Автоматтандырылған тексеру
Оқу материалдары	Интерактивті контент
Білім беру аналитикасы	Үлгерімді талдау
Басқару жүйесі	Деректер негізінде шешім қабылдау

Бұл технологиялар білім беру жүйесін тиімді басқаруға және білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект білім беру жүйесін цифрландырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Ол оқу процесін тиімді ұйымдастыруға, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологияларының көмегімен білім беру жүйесі жаңа деңгейге көтеріледі. Оқу процесі икемді, қолжетімді және тиімді болады. Сонымен қатар білім алушылардың оқу мотивациясы артып, оқытушылардың жұмыс тиімділігі жоғарылайды.

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып, цифрлық білім беру ортасының дамуына үлкен үлес қосады. Сондықтан білім беру саласында цифрлық технологияларды дамыту және жасанды интеллектті тиімді пайдалану қазіргі заманның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Білім беруді цифрландыру: теория және практика. – Алматы, 2022.
2. Жасанды интеллект негіздері. – Астана, 2023.
3. Білім беру жүйесіндегі цифрлық технологиялар. – Алматы, 2021.
4. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson, 2020.
5. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London, 2017.

ӘОЖ 377:004.9

КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУДАҒЫ SMART-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Орынбасар Таңшолпан Мұратбекқызы, *қазақ тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы*
Жоғарғы Тараз инновациялық көпсалалы колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются значение, содержание Smart-технологий в системе профессионального образования и способы их эффективного применения в учебном процессе. В условиях становления современной цифровой образовательной среды Smart-технологии характеризуются как важнейший инструмент повышения качества профессиональной подготовки. В статье анализируются платформы электронного обучения, такие как Moodle, Google Classroom, технологии виртуальной и дополненной реальности, возможности облачных сервисов и интерактивных устройств.

Кроме того, будут рассмотрены основные принципы модели Smart-образования, ее преимущества и проблемы, с которыми мы сталкиваемся в ходе внедрения, и определены перспективы развития цифровизации профессионального образования в Казахстане. Результаты исследования показывают, что системное внедрение Smart-технологий способствует повышению профессиональной компетентности, цифровой грамотности и конкурентоспособности будущих специалистов на рынке труда.

Ключевые слова: профессиональное образование, Smart-технологии, цифровое образование, цифровизация, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), электронное обучение, платформы LMS, Moodle, Google Classroom, виртуальная реальность (VR), дополненная реальность (AR), облачные технологии, интерактивное обучение, цифровая компетентность, инновационное образование.

Abstract. This article discusses the importance and content of Smart technologies in the professional education system and ways to effectively apply them in the educational process. In the context of the formation of a modern digital educational environment, Smart technologies are characterized as the most important tool for improving the quality of professional training. The article analyzes e-learning platforms such as Moodle, Google Classroom, virtual and augmented reality technologies, cloud services and interactive devices.

In addition, the main principles of the Smart education model, its advantages and problems that we face during implementation will be considered, and prospects for the development of digitalization of vocational education in Kazakhstan will be determined. The results of the study show that the systematic implementation of Smart technologies contributes to the improvement of professional competence, digital literacy and competitiveness of future specialists in the labor market.

Keywords: vocational education, Smart technologies, digital education, digitalization, information and communication technologies (ICT), e-learning, LMS platforms, Moodle, Google Classroom, virtual reality (VR), augmented reality (AR), cloud technologies, interactive learning, digital competence, innovative education

XXI ғасыр – цифрлық технологиялар ғасыры. Қоғамның барлық саласында, соның ішінде білім беру жүйесінде де түбегейлі өзгерістер орын алуда. Әсіресе кәсіптік білім беру саласы еңбек нарығының сұранысына тікелей тәуелді болғандықтан, заманауи технологияларды тиімді пайдалануды талап етеді. Осы тұрғыда Smart-технологиялар білім беру сапасын арттырудың, оқыту үдерісін жаңғыртудың және бәсекеге қабілетті маман даярлаудың маңызды құралына айналды.Қазақстанда білім беру жүйесін цифрландыру бағытында мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асырылып, оқу орындарына заманауи

техникалық жабдықтар енгізілуде. Бұл өзгерістер кәсіптік білім беру мазмұнын жаңартуға, оны халықаралық талаптарға сәйкестендіруге мүмкіндік беріп отыр.

Smart-технология ұғымы және оның мәні

Smart-технологиялар – ақпараттық-коммуникациялық технологияларға негізделген, деректерді өңдеу, талдау, бейімдеу және интерактивті өзара әрекеттесуді қамтамасыз ететін цифрлық құралдар жиынтығы. «Smart» сөзі «ақылды» деген мағынаны білдіреді, яғни бұл технологиялар оқыту үдерісін тиімді, икемді және нәтижеге бағытталған етіп ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Кәсіптік білім беру саласында Smart-технологиялар:

оқу материалдарын цифрлық форматта ұсынуға;

білім алушылардың жеке қабілеттерін ескеруге;

қашықтан және аралас оқытуды ұйымдастыруға;

өндірістік дағдыларды модельдеуге;

Smart-технологиялардың тағы бір маңызды бағыты – виртуалды және толықтырылған шынайылық элементтерін пайдалану.

Өндірістік немесе техникалық мамандықтарда кейбір тәжірибелік жұмыстар қауіпті немесе күрделі болуы мүмкін. Осындай жағдайда виртуалды модельдеу технологиялары студенттерге құрал-жабдықтардың құрылымын, механизмдердің жұмыс істеу принциптерін немесе өндірістік процестерді 3D форматта көруге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл қауіпсіздік талаптарын сақтай отырып, тәжірибелік дағдыларды қалыптастыруға жағдай жасайды. Сонымен қатар интерактивті тақталар, мультимедиялық панельдер, планшеттер мен смарт-құрылғылар сабақтың көрнекілігін арттырып, білім алушылардың қызығушылығын оятады. Күрделі техникалық ұғымдарды анимация, бейнематериал және графикалық сызбалар арқылы түсіндіру білім сапасының артуына ықпал етеді.Кәсіптік білім беру саласында халықаралық онлайн платформалардың да рөлі артып келеді. Мысалы, Coursera және Udemy секілді ресурстар арқылы студенттер қосымша курстар оқып, жаңа дағдылар меңгеріп, халықаралық сертификаттарға ие бола алады. Бұл олардың кәсіби біліктілігін арттырып қана қоймай, еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігін күшейтеді. Сонымен қатар бұлтты технологиялар да кәсіптік білім беруде маңызды орын алады. Google Drive және Microsoft OneDrive сияқты сервистер оқу материалдарын сақтау, бірлескен жобалық жұмыстар жүргізу және цифрлық портфолио қалыптастыру үшін қолайлы орта қалыптастырады. Smart-технологияларды енгізу кәсіптік білім беру үдерісіне бірқатар артықшылықтар береді. Біріншіден, оқыту үдерісі дараланады, яғни әр студенттің білім деңгейіне, қабілетіне сәйкес тапсырмалар ұсынылады. Екіншіден, білімге қолжетімділік артады, себебі оқу материалдарын тәулік бойы пайдалануға мүмкіндік бар. Үшіншіден, интерактивті оқыту әдістері арқылы студенттердің белсенділігі мен жауапкершілігі күшейеді. Төртіншіден, өндірістік дағдыларды модельдеу арқылы тәжірибелік бағыттылық қамтамасыз етіледі. Сонымен қатар цифрлық ортада жұмыс істеу студенттердің ақпараттық сауаттылығын арттырып, заманауи еңбек нарығына бейімделуіне көмектеседі.

Дегенмен Smart-технологияларды енгізу барысында белгілі бір қиындықтар да кездеседі. Кейбір оқу орындарында материалдық-техникалық база жеткіліксіз болуы мүмкін, интернет жылдамдығының төмендігі де оқу сапасына әсер етеді. Сонымен қатар оқытушылардың цифрлық құзыреттілігі әркелкі деңгейде болуы мүмкін, бұл технологияларды тиімді пайдалануға кедергі келтіреді. Сондықтан педагогтердің кәсіби дамуын қамтамасыз ету, цифрлық сауаттылығын арттыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Мемлекеттік деңгейде білім беру жүйесін цифрландыруға бағытталған бағдарламалар жүзеге асырылып, оқу орындарының инфрақұрылымы кезең-кезеңімен жаңартылуда

Интерактивті құралдар мен смарт-құрылғылар: кәсіптік білім берудегі мүмкіндіктері мен тиімділігі

Интерактивті құралдар мен смарт-құрылғылар – кәсіптік білім беру жүйесіндегі Smart-технологиялардың маңызды құрамдас бөлігі. Олар оқу үдерісін визуалды, тәжірибелік және белсенді форматта ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Дәстүрлі оқытуда білім алушы көбіне ақпаратты қабылдаушы рөлінде болса, интерактивті технологиялар арқылы ол оқу процесінің тікелей қатысушысына айналады. Бұл әсіресе техникалық және өндірістік мамандықтарда аса маңызды, себебі мұндай салаларда теория мен тәжірибені ұштастыру негізгі талаптардың бірі болып саналады.

Интерактивті құралдардың ең кең тараған түрі – интерактивті тақталар. Мысалы, SMART Board секілді құрылғылар оқытушыға мәтін, сызба, кесте, бейне, анимация және 3D модельдерді бір ортада біріктіріп көрсетуге мүмкіндік береді. Мұндай тақталар сенсорлық басқару арқылы жұмыс істейді, яғни студенттер тақтаға шығып, тапсырмаларды орындап, есеп шығарып немесе өндірістік сызбаларды толықтыра алады. Бұл тәсіл олардың сабаққа белсенді қатысуына ықпал етеді.

Сонымен қатар интерактивті панельдер мен мультимедиялық дисплейлер кеңінен қолданылуда. Мысалы, Promethean ActivPanel заманауи білім беру ортасында жиі пайдаланылады. Бұл құрылғылар жоғары сапалы бейнекөрсетіліммен қатар, интернетке қосылып, онлайн ресурстарды тікелей қолдануға мүмкіндік береді. Кәсіптік пәндерде мұндай панельдер арқылы техникалық сызбаларды үлкейтіп көрсетуге, механизмдердің жұмыс істеу принциптерін бейнеанимация арқылы түсіндіруге, өндірістік процестерді кезең-кезеңімен талдауға болады.Планшеттер мен ноутбуктер де смарт-құрылғылар қатарына жатады. Олар студенттердің жеке оқу траекториясын қалыптастыруға жағдай жасайды

Қорыта айтқанда, кәсіптік білім берудегі Smart-технологиялар – сапалы, икемді және бәсекеге қабілетті маман даярлаудың негізгі шарттарының бірі. Олар білім беру мазмұнын жаңартып қана қоймай, оқыту әдістерін жетілдіруге, теория мен тәжірибені тиімді ұштастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық технологияларды жүйелі және мақсатты түрде қолдану арқылы кәсіптік білім беру жүйесі еңбек нарығының сұранысына толық жауап бере алатын, заманауи талаптарға сай мамандар даярлауға қабілетті болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2020.
2. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2018.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 1989.
4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2007.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 1998.

ӘОЖ 37:004.8:004.9

SMART EDUCATION: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ТИІМДІ ЖӘНЕ ЖАУАПТЫ ҚОЛДАНУ

***Еркімбек Әсема Қайратқызы**, арнайы пән оқытушысы*
***Туменбаева Гүлназ Токтасыновна**, әлеуметтік ғылымдарының магистрі*
Жоғарғы Тараз инновациялық көпсалалы колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В этой статье рассматривается важность эффективного и ответственного использования искусственного интеллекта (ИИ) в системе образования. Концепция Smart Education направлена на повышение качества образования посредством цифровизации и автоматизации учебного процесса с учетом индивидуальных особенностей обучающихся. В статье анализируются преимущества искусственного интеллекта в образовании, области применения, а также вопросы этического и ответственного использования. Кроме того, будут предложены способы повышения эффективности обучения с помощью инновационных подходов.

Ключевые слова: интеллектуальное образование, искусственный интеллект, цифровое образование, адаптивное обучение, интеллектуальное обучение, инновационное преподавание, ответственное использование, цифровое образование.

Abstract. This article examines the importance of effective and responsible use of artificial intelligence (AI) in the education system. The Smart Education concept is aimed at improving the quality of education through digitalization and automation of the educational process, taking into account the individual characteristics of students. The article analyzes the advantages of artificial intelligence in education, areas of application, as well as issues of ethical and responsible use. In addition, ways to improve the effectiveness of learning through innovative approaches will be proposed.

Keywords: intelligent education, artificial intelligence, digital education, adaptive learning, intelligent learning, innovative teaching, responsible use, digital education.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесі қарқынды өзгерістерге ұшырап отыр. Digital transformation білім беру саласына да еніп, Smart Education жүйесінің дамуына жол ашты. Smart Education – бұл smart technologies көмегімен білім беру сапасын арттыруға бағытталған жаңа білім беру моделі.

Бүгінгі таңда Artificial Intelligence (AI) білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр. Жасанды интеллект білім алушылардың learning needs анықтап, personalized learning ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, оқу процесін тиімді басқаруға көмектеседі.

Education 4.0 тұжырымдамасына сәйкес, білім беру жүйесі икемді, инновациялық және технологияға негізделген болуы тиіс. Осы тұрғыда жасанды интеллект оқыту сапасын арттырудың маңызды құралы болып табылады.

Smart Education және жасанды интеллект

Smart Education – білім беру үдерісін smart tools арқылы жетілдіру жүйесі. Бұл жүйеде Artificial Intelligence, Machine Learning, Big Data, Cloud technologies сияқты заманауи технологиялар қолданылады.

Жасанды интеллект білім беру саласында келесі бағыттарда қолданылады:

Adaptive learning platforms
Virtual assistants
Automated assessment
Learning analytics
Smart content creation

Adaptive learning – білім алушылардың жеке қабілеттеріне бейімделген оқыту жүйесі. Бұл жүйе оқушының деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынады.

Virtual assistant – білім алушыларға тәулік бойы көмектесетін AI негізіндегі көмекші. Мысалы, Chatbots студенттердің сұрақтарына жауап беріп, оқу материалдарын түсіндіре алады.

Automated assessment – жасанды интеллект арқылы автоматты бағалау жүйесі. Бұл жүйе мұғалімдердің уақытын үнемдеп, бағалаудың объективтілігін арттырады.

Learning analytics – білім алушылардың жетістіктерін талдау жүйесі. Бұл технология мұғалімдерге студенттердің әлсіз және күшті жақтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті тиімді қолдану

Artificial Intelligence білім беру жүйесінде көптеген мүмкіндіктер береді:

Біріншіден, personalized learning жүзеге асады. Әр білім алушы өз деңгейіне сәйкес білім алады.

Екіншіден, student engagement артады. Интерактивті тапсырмалар білім алушылардың қызығушылығын арттырады.

Үшіншіден, уақыт үнемделеді. Automated жүйелер мұғалімдердің жүктемесін азайтады.

Төртіншіден, data-driven decision making жүзеге асады. Оқу нәтижелері нақты деректерге негізделеді.

Smart Education жүйесінде blended learning және online learning модельдері де кеңінен қолданылады. Бұл оқыту формалары білім алушылардың икемді оқуына мүмкіндік береді.

Жауапты және этикалық қолдану

Artificial Intelligence технологияларын қолдану барысында ethical issues маңызды орын алады. Жауапты қолданудың негізгі қағидалары:

Data privacy сақтау
Academic honesty қамтамасыз ету
Responsible AI қолдану
Human-centered learning дамыту

Data privacy – білім алушылардың жеке деректерін қорғау маңызды.

Academic honesty – жасанды интеллектті қолдану барысында академиялық адалдықты сақтау қажет.

Responsible AI – жасанды интеллектті дұрыс және қауіпсіз пайдалану.

Human-centered learning – технология адамды алмастырмай, көмекші құрал ретінде қолданылуы тиіс.

Smart Education жүйесінде келесі инновациялық тәсілдер қолданылады:

Gamification
Interactive learning
Virtual reality (VR)
Augmented reality (AR)
Mobile learning

Gamification – ойын элементтері арқылы оқыту. Бұл тәсіл student motivation арттырады.
Virtual reality – виртуалды зертханалар жасауға мүмкіндік береді.
Augmented reality – білім алушыларға көрнекі материалдарды ұсынуға көмектеседі.
Mobile learning – білім алушылар кез келген уақытта білім ала алады.

Мұғалімнің жаңа рөлі

Smart Education жүйесінде мұғалімнің рөлі өзгеруде. Teacher facilitator ретінде әрекет етеді. Мұғалім бағыт беруші және кеңесші рөлін атқарады.
Мұғалімдердің digital competence деңгейі жоғары болуы тиіс. Сонымен қатар, lifelong learning қағидасын ұстану маңызды.

Жасанды интеллектті қолданудың артықшылықтары

Smart Education жүйесінде Artificial Intelligence қолданудың көптеген артықшылықтары бар:

1. personalized learning мүмкіндігі кеңейеді. Әр білім алушының деңгейіне сәйкес тапсырмалар беріледі. Бұл student-centered learning қағидасын жүзеге асырады.
2. learning efficiency артады. Жасанды интеллект оқушылардың әлсіз тұстарын анықтап, қосымша материалдар ұсынады.
3. уақытты тиімді пайдалану жүзеге асады. Automated grading жүйесі мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді.
4. student engagement артады. Interactive platforms білім алушылардың қызығушылығын арттырады.

5. қолжетімділік артады. Online learning платформалары арқылы білім кез келген уақытта қолжетімді болады.
6. data-driven education жүзеге асады. Оқу нәтижелері нақты деректер негізінде талданады.

Жасанды интеллектті қолданудың кемшіліктері

Жасанды интеллектті қолданудың кейбір кемшіліктері де бар:
1. technology dependence мәселесі туындайды. Білім беру жүйесі технологияға тәуелді болуы мүмкін.
2. data privacy мәселесі маңызды. Білім алушылардың жеке деректерін қорғау қажеттілігі артады.
3. academic dishonesty мәселесі туындауы мүмкін. Студенттер тапсырмаларды толықтай жасанды интеллектке тапсыруы мүмкін.
4. мұғалімдердің digital competence деңгейі жеткіліксіз болуы мүмкін. Бұл технологияларды тиімді қолдануға кедергі келтіреді.
5. техникалық мәселелер орын алуы мүмкін. Интернеттің болмауы немесе құрылғылардың жетіспеушілігі қиындық тудырады.
6. human interaction азаю қаупі бар. Білім беру үдерісінде адамаралық қарым-қатынас төмендеуі мүмкін.

Smart Education – білім беру жүйесінің болашағы. Artificial Intelligence технологияларын тиімді және жауапты қолдану білім сапасын арттырады. Сонымен қатар, білім алушылардың сыни ойлау, creativity және problem-solving дағдылары дамиды.

Жасанды интеллект білім беру саласын жаңа деңгейге көтереді. Сондықтан Smart Education жүйесін дамыту қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Artificial Intelligence – болашақтың білім беру технологиясы. Оны тиімді пайдалану білім сапасын арттыруға және инновациялық білім беру жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
2. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. London: UCL Institute of Education Press.
3. Selwyn, N. (2021). Artificial Intelligence and Education: Critical Perspectives. New York: Routledge.
4. UNESCO (2021). Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO Publishing.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2022). Цифрлық білім беру ресурстарын дамыту тұжырымдамасы. Астана.
6. Bates, T. (2019). Teaching in a Digital Age. Vancouver: Tony Bates Associates Ltd.
7. Siemens, G. (2017). Learning Analytics: The Emergence of a Discipline. American Behavioral Scientist.

ӘОЖ 37.013:004.8:51

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ НЕГІЗІНДЕ ҚЫЗЫҚТЫ МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Абдиразакова Гулжанат Болатбекқызы*, математика пәні мұғалімі*

Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается роль искусственного интеллекта в развитии познавательной активности и мышления обучающихся на уроках математики. Подчеркивается значимость математики как ключевого учебного предмета, способствующего формированию логического мышления и интеллектуальных способностей личности. В условиях цифровизации образования особое внимание уделяется использованию технологий искусственного интеллекта как эффективного инструмента повышения качества обучения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, обучение математике, цифровые технологии, индивидуализация обучения, интеллектуальные репетиторы, визуализация, познавательная активность, развитие мышления.

Abstract. The article examines the role of artificial intelligence in the development of cognitive activity and thinking of students in mathematics lessons. The importance of mathematics as a key academic subject contributing to the formation of logical thinking and intellectual abilities of the individual is emphasized. In the context of digitalization of education, special attention is paid to the use of artificial intelligence technologies as an effective tool for improving the quality of education.

Keywords: artificial intelligence, teaching mathematics, digital technologies, individualization of learning, intellectual tutors, visualization, cognitive activity, development of thinking.

Қай кезде болмасын тұлғалардың ойлау қабілетін дамыту мақсатында математика пәніне үлкен мән беріліп келеді. Кез-келген оқу мекемесін алсақ та (колледж, университет, институт) қабылдау емтихандарында математика пәнінен емтихан енгізілген. Осы себепті, қазіргі математика пәні мұғалімдерінің басты міндеті – аталмыш пәнге білім алушылардың қызығушылығын, белсінділігін арттыру, білім деңгейін көтеру. Қазіргі заман цифрлық даму саласында ЖИ қарқынды дамып келеді. ЖИ мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп ғана қоймай, уақытын үнемдейтін көмекші құрал.

Бүгінгі таңда ЖИ тек техникалық құрал емес, ол мұғалімдердің стратегиялық серіктесіне айналды. Математика сабақтарында және сыныптан тыс жұмыстарда ЖИ технологияларын қолданудың келесідей маңызды мүмкіндіктері бар:

1. Даралап оқыту (Personalized Learning): ЖИ платформалары (мысалы, Khan Academy немесе бейімделген оқыту жүйелері) әр оқушының білім деңгейін тез арада талдай алады. Егер білім алушы есепті шығара алмаса, ЖИ оның қай жерден қателескенін анықтап, дәл сол тақырып бойынша қосымша түсіндірмелер мен жеңілдетілген жаттығулар ұсынады. Бұл «білімдегі олқылықтарды» жедел жоюға көмектеседі.

2. Күрделі ұғымдарды визуализациялау: Математикадағы абстрактілі ұғымдарды (геометриялық фигуралардың қиылысуы, функциялардың графиктері, кеңістіктегі денелер) ЖИ көмегімен 3D форматта модельдеуге болады. Бұл оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытып, пәнге деген қызығушылығын арттырады Ойлау қабілетін дамытатын «Интеллектуалды репетиторлар»: ChatGPT немесе мамандандырылған математикалық ЖИ модельдері оқушыға дайын жауапты беріп қана қоймай, онымен сұрақ-жауап түрінде сөйлесе алады. Мұғалім ЖИ-ді «бағыт беруші» ретінде баптап, оқушының логикалық тұжырым жасауына жағдай жасайды. Бұл оқушының өз бетінше іздену қабілетін шыңдайды.

3. Мұғалім жұмысын автоматтандыру және шығармашылыққа уақыт бөлу: ЖИ мұғалімдер үшін деңгейлік тапсырмаларды құрастыруда, тест сұрақтарын дайындауда және оқушылардың жұмысын бағалауда таптырмас көмекші. Мысалы, мұғалім бірнеше секунд ішінде «қызықты математика» үйірмесіне арналған логикалық ребустар мен математикалық ертегілер сценарийін ЖИ арқылы жасап ала алады. Зерттеушілік

дағдыларды қалыптастыру: ЖИ құралдары үлкен деректерді (Big Data) өңдеуге қабілетті. Жоғары сынып оқушылары математикалық статистика мен ықтималдықтар теориясын оқығанда, ЖИ-ді қолдана отырып нақты өмірдегі деректерді талдау арқылы шағын жобалар дайындай алады.

Бүгінгі таңда математика бағдарламасында үлкен өзгерістер бар. Мысалы, жаңа оқулықтардың мектеп бағдарламасына енгізілуі осыған дәлел. Сондықтан мектептерде математика мұғалімдерінің тек оқыту, білім беру негізгі мақсаты болмай, білім алушылардың осы пәнге деген ой-өрісін дамыту, математикаға беймді балалардың санын көбейту жұмыстары мен шұғылдану қажеттілігі туындап отыр. Бұл үшін, әрине (үйірме, факультатив) сыныптан тыс жұмыстар жүргізілуі керек. Әрбір сыныпта математикаға қызығатын оқушылар саны аз емес. Олар осы пәннің тарихын, алғашқы сандардың қай кезде пайда болуын, қалай аталуын үйреніп, ойындар, қызықты да күрделі есептер әлеміне саяхат жасап олармен танысқысы келеді.

Математикадан тыс жұмыстарды жүргізудің ең негізгі мақсаттары:

А) Математикалық білімге қызушылығын, ынтасын арттыру

Ә) Білім алушылардың ойлау қабілетін дамыту, білімін тереңдету

Б) Білім алушылардың парктикалық дағдысын дамыту, шығармашылық қабілетін арттыру

В) Білім алушылардың тапқырлық, алғырлық, ізденімпаздық қасиеттерін дамыту

Г) Математикалық мәдениетін көтеру.

Сыныптан тыс жұмыстарды, 5-6 сынаптардан бастаған жөн. Осы жастағы білім алушылардың сабаққа деген қызығушылығы, еңбек сүйгіштігі, берілген жұмысты уақытында орындау қабілеті жоғары. Содан кейін артын, жалғастырып, осы білім алушылардың білімін әрі дамытуға мүмкіншілік туады. Білім алушыларға қойылатын талаптар:

1. Математика тарихы бойынша:

- Сандарды, оның шығу, жазылу тарихын, олардың сырларын, сандар туралы жазылған Ұлы математик ғалымдардың ғылыми еңбектерін білу.

2. Ғалымдар өмірі бойынша:

- Математика ғылымының дамуының ең алғашқы кезеңдерін.
- Оның дамуына маңызды үлестерін қосқан ертедегі Грек, Орта Азия, Ресей ғалымдарының өмірбаяндарын, ғылыми еңбектерін білу.

3. Математикалық саыстар бойынша:

- Білім алушылардың ізденімпаздығын, шығармашылық қабілетін арттырып, практикамен жүзінде байланыстыру қажет.
- Тез есептеуге, ойын тез қорытындылауға, уақытын үнемді пайдалануға, сөйлетуге, дағдыландыру.

4. Математикалық ойындар бойынша:

- Стомахион ойынының шығу тарихын, осы ойынды ойнау әдісін үйрену, геометриялық фигуралар мен танысу.
- Сандарды көбейтуге қолданылатын жылдам есептеу сырларын уйрену.
- Кестелерде күрделендіріп орналасқан сандарды өсу ретімен табуға үйрету (көңілді санау)

5. Есептеу әлемі бойынша:

- Қызықты да күрделі есептерді шешу әдісімен танысу, шешу, білу,
- Сіріңкені пайдаланып түрлі геометриялық фигураларды құрастыруды, бір геометриялық фигураны , екінші фигураға ауыстыруды үйрену.

Математикалық фокустар:

Білім алушыларға мысалы мынандай есептер жасыруға болады.

№ 1 Есеп

«Жылдың қай ай екенін табу» (Ойша)

Бір ай ойлаңыз (Қаңтар, ақпан, наурыз, сәуір, мамыр, маусым, шілде, тамыз, қыркүйек, қазан, қараша, желтоқсан)

1. жылдың нешінші ай екенін ескеріңіз. Енді мына амалдарды орындаңыз:

2. 17 санын қосыңыз
3. 18 санын азайтыңыз
4. 27 санын қосыңыз
5. 23 санын азайтыңыз. Сұраңыз неше шыққанын. Шығындысын сұрау керек. Мұғалім Сол саннан 3 санын (іштей азайтыңыз)
Мысалы: Сіз қыркүйек айын іштей ойладыңыз. Реттік номері - 9.
1. Қыркүйек айы - 9
2. 9+17=26
3. 26-18=8
4. 8+27=35
5. 35-23=12
Шығындысын сұраңыз: 12-3 =9 (Басқа айларды жасырып көріңіз)
№ 2 Бәрібір "5"
1ден 5 дейін бір сан ойлаңыз.
1. Ойлаған санға келесі реттік цифрын қос
2. Шығындысына 9 санын қос.
3. Шыққан санды 2- ге бөл.
4. Шығындысынан ойлаған саныңды ал.
5. Қорытындысы "5"
Мысалы: Ойлаған саным - "3"
1. 3+4 = 7
2. 7+9=16
3. 16:2 = 8
4. 8- "3" = 5
№ 3" Аптаның ойлаған күнін табу" (Аптаның бір күнін ойла)
Келесі амалдарды ойша есептеп отыр.
1. Ол күнің реттік номерін еске түсір
2. Сол санды 2 ге көбейт
3. Шығындысына 9 санын қос
4. Шыққан саннан 8 санын азайт
5. Шығындысынан 1 санын азайт
6. Шыққан санды 2 ге бөл.
7. Сен ойлаған аптаның күні
Мысалы: Аптаның СЕНБІСІ
1. РЕТТІК НОМЕРІ - 6
2. 6*2= 12
3. 12+9 =21
4. 21-8=13
5.13-1 =12
6. 12: 2 = 6 (Аптаның 6 - күні, СЕНБІ)
№ ОЙЛАҒАН САНДЫ ТАБУ.
Оқушыға екі таңбалы кез келген санды ойла деңіз. Сол ойлаған екі таңбалы санның ондық разрядтта турған цифрын 2 есе көбейтіп, алынған көбейтіндіге 5 бірлікті қосып, бұл қосындыны 5 - есе көбейтіп, оған 10 бірлікті және де ойлаған санның бірлігін қосуды айтыңыз. Содан кейін алынған жауабын сұраңыз.

Сіз алынған саннан 35 ті азайтып, оқушының ойлаған санын айта аласыз. Бұл қалай? Жауабы : (10а +в)- ойлаған сан. Онда: (2а+в)*5+10+в=10а+в+35.

Қорытындылай келе, жасанды интелект көмегімен математикалық фокус есептерді білім алушыларға түсіндіру және оларды қызықты оқу тәжірибесіне тарту өте тиімді. Білім алушыларға математиканы қызықты және интерактивті түрде оқуға мүмкіндік беру арқылы, мұғалімдер білім алушылардың математикаға деген қызуғушылығын арттырады.

Әдебиеттер тізімі:
1. Т.К.Жикалкин. «Игровые и занимательные задания по математике» Москва «Просвещение» 1989 г.
2. Мартин Гарднер. «Математические досуги» Москва - 1972 г.
3. В.Н.Болховитинов. Б.И.Колтовой. И.К.Лаговский «Твое свободное время». Издательство «Детская литература».

ӘОЖ 37.013:004.8:17

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ ЭТИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Асилина Жанна Бидаулетовна
педагог-зерттеуші, екінші санатты басшы орынбасары
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сінің директордың ғылыми-әдістемелік жұмыс жөніндегі орынбасары, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Караева Айгуль Доктырбековна
педагог-зерттеуші, басшы орынбасары
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сінің директордың ақпараттық ісі жөніндегі орынбасары, информатика пәнінің мұғалімі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические условия этической интеграции искусственного интеллекта (ИИ) в образовательный процесс. Автор анализирует необходимость создания новой образовательной среды, в которой технологии ИИ выступают не как инструмент замены академических усилий, а как средство расширения когнитивных возможностей учащихся. В работе определены ключевые условия, такие как развитие цифровой грамотности педагогов, трансформация методов оценивания и формирование этического сознания у обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, этическая интеграция, академическая честность, педагогические условия, цифровая компетентность.

Abstract. This article examines the pedagogical conditions for the ethical integration of artificial intelligence (AI) into the educational process. The author analyzes the need to create a new educational environment where AI technologies serve not as a tool for replacing academic efforts, but as a means of enhancing students' cognitive capabilities. The paper identifies key conditions, such as the development of digital literacy among educators, the transformation of assessment methods, and the formation of ethical awareness in learners.

Keywords: artificial intelligence, ethical integration, academic integrity, pedagogical conditions, digital competence.

XXI ғасырдың үшінші онжылдығы білім беру саласына жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының қарқынды енуімен сипатталады. Генеративті модельдердің (ChatGPT, Gemini, Claude және т.б.) пайда болуы дәстүрлі оқыту әдістемесіне үлкен ревизия жасауды талап етті. Бүгінгі таңда басты мәселе ЖИ-ді қолдануға тыйым салу емес, оны оқу үдерісіне қалай «этикалық» тұрғыдан интеграциялау керек деген сұрақ төңірегінде өрбиді. Этикалық интеграция – бұл технологияның оқушының интеллектуалдық дамуына зиян келтірмей, оның шығармашылық және танымдық әлеуетін арттыруға бағытталуы [7.6 б].

1. ЖИ-ді интеграциялаудың психологиялық-педагогикалық контексті

ЖИ-ді оқу үдерісіне енгізу кезінде ең алдымен оқушының танымдық әрекетінің өзгеруін ескеру қажет. Психологиялық тұрғыдан алғанда, дайын ақпаратқа қолжетімділіктің артуы «интеллектуалдық жалқаулыққа» әкелуі мүмкін. Сондықтан, педагогикалық шарттардың бірі – оқушының **субъектілік позициясын** сақтау.

ЖИ оқушының орнына ойланбауы керек, ол оқушының ойлау процесіне серпін беретін серіктес (co-pilot) рөлін атқаруы тиіс [5. 32 б].

2. Негізгі педагогикалық шарттар

2.1. Педагогтардың цифрлық және этикалық құзыреттілігін арттыру

Мұғалім ЖИ құралдарын тек техникалық деңгейде ғана емес, оның этикалық қырларын да білуі тиіс. Егер мұғалім ЖИ-дің мүмкіндіктері мен шектеулерін (мысалы, галлюцинация феномені немесе деректердің біржақтылығы) түсінбесе, ол оқушыға дұрыс бағыт бере алмайды. Сондықтан бірінші шарт – мұғалімдерді жүйелі түрде қайта даярлау.

2.2. Бағалау жүйесін реформалау (Process over Product)

Дәстүрлі эссе немесе реферат жазу тапсырмалары ЖИ жағдайында өз маңызын жоғалтуда. Этикалық интеграцияның маңызды шарты – нәтижені емес, оқу процесін бағалауға көшу.

Бұған келесі әдістер жатады:

- Жұмыстың жобасын, черновиктерін қорғау;
- Ауызша талқылау және дебаттар;
- ЖИ-мен жасалған мәтінді сыни тұрғыдан талдау тапсырмалары.

2.3. «Ашық есік» саясаты және жауапкершілікті бөлісу

Оқушыларға ЖИ қолдануға тыйым салу оларды тек жасырын әрекет етуге итермелейді. Оның орнына «цифрлық мөлдірлік» принципін енгізу қажет. Егер оқушы ЖИ-ді пайдаланса, ол мұны ашық көрсетіп, технологияның қай бөлікте көмектескенін негіздеуі керек. Бұл академиялық адалдықтың жаңа формасы – **рефлексивті қолдану**.

3. Академиялық адалдық және «Адал азамат» концепциясы

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев атап өткен «Адал азамат» концепциясы білім берудегі адалдықпен тікелей байланысты. ЖИ жағдайындағы адалдық – бұл тек біреудің еңбегін иемденбеу емес, бұл – өз біліміне деген жауапкершілік. Оқушы ЖИ-ді пайдаланған кезде өзінің авторлық үлесін жоғалтпауы тиіс. Педагогикалық тұрғыдан бұл оқушының бойында «интеллектуалдық меншік» сезімін және этикалық сүзгіні қалыптастыру арқылы іске асады [4.28 б].

4. Практикалық ұсыныстар (Әдістемелік шешімдер)

Мақала аясында ЖИ-ді этикалық интеграциялаудың мынадай модельдерін ұсынамыз:

1. **Socratic AI:** ЖИ-ді дайын жауап алу үшін емес, оқушыға сұрақ қою арқылы оны ойлануға мәжбүрлейтін «Сократтық сұхбаттасушы» ретінде пайдалану.
2. **AI Audit:** Оқушы ЖИ-ге тапсырма береді, шыққан нәтиженің қателіктерін тауып, оны өңдейді және дереккөздерді тексереді.
3. **Collaborative Human-AI Writing:** Мәтіннің құрылымын ЖИ құрады, бірақ мазмұндық дәлелдемелерді оқушы өзі жазады.
4. Презентацияңыз үшін **"ЖИ қолданудың этикалық деңгейлері"** атты пирамида сызбасының құрылымы мен мазмұнын ұсынамын. Пирамида түріндегі бұл модель төменнен жоғары қарай этикалық жауапкершіліктің артуын және ЖИ-ді қолданудың күрделілігін көрсетеді.
5. Бұл сызба ЖИ технологияларын білім беруге этикалық тұрғыдан біртіндеп, саналы түрде енгізудің педагогикалық моделі болып табылады.

«ЖИ қолданудың этикалық деңгейлері» пирамидасы

Мұғалім үшін нұсқаулық

1-деңгей: Цифрлық сауаттылық және қолжетімділік (Негіз) .

Бұл – пирамиданың іргетасы. Этикалық қолдану **мүмкіндіктер мен шектеулерді түсінуден** басталады. Мұғалім мен оқушы ЖИ-дің не екенін, оның қалай жұмыс істейтінін

(үлкен тілдік модельдер), ақпаратты қайдан алатынын және оның қателесуі мүмкін екенін (галлюцинация) білуі тиіс. Бұл деңгейсіз жоғарырақ этикалық сатыларға шығу мүмкін емес.

2-деңгей: Этикалық дереккөздер және мөлдірлік

Оқушылар ақпаратты іздеуді үйренген соң, **адалдық** мәселесі туындайды. Бұл деңгейде басты шарт – ашықтық. Егер оқушы ЖИ көмегін пайдаланса, ол мұны жасырмай, ашық көрсетуі тиіс (сілтеме жасау). Мұғалім авторлық құқық пен плагиаттың жаңа түрін түсіндіреді.

3-деңгей: Когнитивті кеңейту: Адам мен ЖИ бірлескен шығармашылығы

Бұл деңгейде ЖИ дайын жауап беруші емес, серіктес (co-pilot) ретінде қолданылады. Бұл – педагогикалық интеграцияның маңызды сәті. Оқушы ЖИ-ге дұрыс сұрақ қоюды (промпт-инженерия), оның идеяларын дамытуды және шығармашылық процеске өз авторлық үлесін қосуды үйренеді. Технология оқушының ойлауын толықтырады, бірақ оның орнын баспайды.

4-деңгей: Сыни автономия және этикалық сана (Шыңы)

Ең жоғары деңгей. Мұнда оқушы ЖИ-ді бақылаушы және бағалаушы рөліне ие болады. Ол ЖИ-дің жауабын сыни тұрғыдан талдайды, қателерін табады, дереккөздерді тексереді. Ең бастысы – оқушы технологияны кез келген мақсатта қолдануға болатынын түсініп, ішкі сүзгісі (ар-ұжданы) арқылы тек изгілікті және әділ жолды таңдайды. Бұл – «Адал азаматтың» цифрлық әлемдегі көрінісі. [1.23 б]

Жасанды интеллектіні оқу үдерісіне этикалық интеграциялау – бұл ұзақ және жүйелі процесс. Оның табысты болуы техникалық құралдарға емес, педагогикалық көзқарастың өзгеруіне байланысты. Негізгі педагогикалық шарттар ретінде бағалаудың ашықтығын, мұғалімнің кәсіби даярлығын және оқушының этикалық жауапкершілігін атап өтуге болады. Осы шарттар орындалған жағдайда ғана біз цифрлық әлемде бәсекеге қабілетті, бірақ ең бастысы – адал және саналы азамат тәрбиелей аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. (2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы, соңғы өзгерістерімен және толықтыруларымен). – Бұл құжат білім берудегі жалпы құқықтық негіздер мен этикалық талаптарды негіздеу үшін қажет.
2. Тоқаев Қ.К. «Әділетті Қазақстан: адал азамат, озық ойлы ұлт, табысты мемлекет» // Орталық коммуникациялар қызметі, 2023. – «Адал азамат» концепциясы мен академиялық адалдық арасындағы байланысты ашу үшін негізгі сілтеме.
3. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. – Paris: UNESCO, 2023. – ЮНЕСКО-ның генеративті ЖИ-ді білім беру мен зерттеулерде қолдану бойынша ресми нұсқаулығы. Этикалық шарттарды сипаттау үшін ең маңызды халықаралық дереккөз.
4. Академиялық адалдық лигасы. Мектеп оқушылары мен студенттерге арналған этикалық кодекс. – Астана, 2022. – Қазақстандағы академиялық адалдық стандарттарын анықтайтын негізгі құжаттардың бірі.
5. Бөрібаев Б., Назарбекова Г. Жасанды интеллект негіздері: оқулық. – Алматы: Эверо, 2021. – ЖИ-дің техникалық және теориялық негіздерін түсіндіру үшін отандық оқулық.
6. Beijing Consensus on Artificial Intelligence and Education. – UNESCO, 2019. – ЖИ және білім беру саласындағы Бейжің консенсусы. Технологияны изгілік жолында қолданудың халықаралық принциптері көрсетілген.
7. Luckin, R. Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. – UCL Press, 2018. – Жасанды интеллект пен адам интеллектінің өзара әрекеттесуі туралы әлемдік деңгейдегі танымал педагогикалық зерттеу.

ӘОЖ 372.85:523:37.026

ҒАРЫШ ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК ӘДІСТЕРДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛІ

Амантай Зарина Әріпқызы
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор
Ы.Алтынсарин атындағы №49 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются современные творческие и практико-ориентированные методы обучения теме «Космос» в образовательном процессе. Подчеркивается значимость формирования у обучающихся научного мировоззрения, познавательного интереса и исследовательских навыков при изучении астрономических и космических явлений.

Ключевые слова: космос, астрономия, творческие методы обучения, практико-ориентированное обучение, проектная деятельность, цифровые технологии, исследовательские навыки, познавательная активность.

Abstract. The article discusses modern creative and practice-oriented methods of teaching the topic of «Space» in the educational process. The importance of the formation of students' scientific worldview, cognitive interest and research skills in the study of astronomical and cosmic phenomena is emphasized.

Keywords: space, astronomy, creative teaching methods, practice-oriented learning, project activities, digital technologies, research skills, cognitive activity.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеті – оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, өздігінен ізденуші, ой қорыта білетін, тәжірибелік іс-әрекетке бейім тұлға ретінде қалыптастыру. Осы орайда табиғат пен ғарыш әлемін танытатын сабақтар ерекше рөл атқарады. Себебі, ғарыш тақырыбы – бала қиялын ұштап, дүниетанымын кеңейтіп, танымдық белсенділігін арттыратын тамаша білім көзі.

«Күн жүйесін зерттейміз», «Ғарышқа сапар», «Ай мен жұлдыздар әлемі» секілді тақырыптар бастауыш мектеп жасындағы балаларға ерекше әсер етеді. Олар арқылы оқушы тек білім алып қана қоймай, өз қиялындағы әлемді бейнелейді, зерттеушілік және шығармашылық дағдыларын дамытады. Бұл бағыттағы сабақтар тек пәндік білімді игерту емес, сонымен қатар баланың тұлғалық дамуына, эстетикалық және эмоционалдық тәрбиесіне ықпал етеді.

Заманауи педагогикада ғарыш тақырыбын оқыту барысында интерактивті әдістер, ойын технологиясы, стикер арқылы кері байланыс, жобалау және тәжірибелік зерттеу әдістері, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кеңінен қолданылады. Осындай тәсілдер оқушылардың қызығушылығын арттырып, сабақты жандандыра түседі.

Ғарыш тақырыбының оқу-тәрбиелік маңызы

Ғарыш әлемін тану – адамзат өркениетінің маңызды белесі. Мектеп бағдарламасында бұл тақырып оқушыларға тек жаратылыстану тұрғысынан ғана емес, рухани және мәдени тұрғыдан да білім береді. Күн, Ай, Жер, жұлдыздар туралы мәліметтер балалардың әлемге көзқарасын қалыптастырады.

Бастауыш сыныптағы «Ғарыш» тақырыбы балаларға жақын әрі қызықты болғандықтан, ол – кішкентай зерттеушінің алғашқы ғылыми танымының бастауы. Сабақ барысында мұғалім ғарыштың сұлулығын, оның адам өміріндегі орнын әсерлі тілмен жеткізсе, баланың қиялы мен ойлау қабілеті артады. Сонымен қатар, ғарышқа қызығушылық танытқан бала табиғат құбылыстарын бақылауға, зерттеуге бейімделеді.

Ғарыш тақырыбын оқыту барысында:

- оқушылардың дүниетанымдық көкжиегі кеңейеді;

- шығармашылық қабілеттері дамиды;
- экологиялық сана мен жауапкершілік қалыптасады;
- ғылыми ойлау және бақылау дағдысы жетіледі.

Мысалы, «Жер – тіршіліктің мекені» тақырыбын өткенде оқушылар жердің адам өміріндегі маңызын түсінеді, табиғатты қорғау сезімі оянады. Ал «Мен – болашақ ғарышкер» шығармашылық тапсырмасында балалар өз армандарын қағаз бетіне түсіріп, болашақ мамандық туралы ойланады.

Оқытудағы әдістер мен технологиялар жүйесі

Ғарыш тақырыбындағы сабақтарды тиімді ұйымдастырудың басты шарты – әдіс-тәсілдердің әртүрлілігі мен олардың жас ерекшелікке сай үйлесімді қолданылуы. Мұғалім сабақ барысында тек ақпарат беруші емес, оқушының ойлауын дамытушы, бағыттаушы, шабыттандырушы тұлға болуы тиіс.

Сондықтан «Ғарыш», «Күн жүйесі», «Ай және жұлдыздар әлемі» тақырыптарын меңгертуде төмендегі әдістер мен технологиялар тиімді нәтиже береді:

1. Визуалды әдістер мен көрнекілік технологиясы

Балалар үшін ғарыш әлемі көзге көрінбейтін әрі беймәлім дүние болғандықтан, сабақта көрнекілік ерекше рөл атқарады. Мұғалім:

- Күн жүйесінің модельдерін, ғаламшарлардың макеттерін немесе интерактивті карталарды қолданады;
- 3D бейнероликтер, анимациялар, виртуалды шолу арқылы ғарыш кеңістігін көз алдына әкеледі;
- Әр ғаламшарды түрлі түсті стикерлермен белгілету арқылы оқушының есте сақтау қабілетін арттырады.

Мысалы, «Күн жүйесін зерттейміз» сабағында әр оқушы өзіне бір ғаламшарды таңдап, оның ерекшелігін қысқаша таныстырады. Бұл әдіс «Сурет сөйлейді» мен «Ақпараттық карточка» тәсілдерінің үйлесімі ретінде қолданылады.

2. Ойын технологиясы

Ойын – бастауыш сынып оқушысының табиғи әрекеті. Сол себепті ойын арқылы оқыту – ең тиімді әдістердің бірі.

Мысалы, «Ғарышқа сапар» ойынында оқушылар кеме экипажының мүшелері ретінде рөлге еніп, әр бекетте тапсырмалар орындайды:

- Бір бекетте ғаламшарларды ретімен орналастыру;
- Екіншісінде – Ай мен Күннің айырмашылығын табу;
- Үшіншіде – жұлдыздар туралы қызықты дерек айту.

Әр дұрыс жауап үшін оқушы жұлдыз пішінді стикер алады. Сабақ соңында ең көп жұлдыз жинаған оқушы «Ғарыш зерттеушісі» атанады.

Бұл ойын тәсілі балалардың логикалық ойлауын, топта жұмыс істеу дағдыларын дамытады және зерттеуге деген ынтасын арттырады.

3. Тәжірибелік және зерттеу әдістері

Тәжірибе – баланың қолымен жасап, көзімен көру арқылы білім алуы. «Жұлдызды карта» тәжірибесінде мұғалім қара қағазға кішкентай тесікшелер жасап, астына жарық көзі қойып, жұлдызды аспанды көрсетеді. Оқушылар жарықтың түсу бұрышы мен қашықтыққа қарай жұлдыздардың жарықтығының өзгерісін байқайды. Осылайша олар физикалық және табиғи заңдылықтарды өз бетінше аңғарады.

Тәжірибе кезінде оқушылар:

- бақылау жүргізеді;
- салыстырады;
- қорытынды шығарады.

Мұндай тапсырмалар зерттеу дағдыларын дамыта отырып, оқушылардың ғылымға қызығушылығын оятады.

4. Шығармашылық әдістер

Шығармашылық – қиял мен ойдың еркін өрісі. «Мен – болашақ ғарышкер» атты шығармашылық тапсырмасында оқушылар сурет салады, эссе жазады немесе өз ойлап тапқан ғарыш кемесін сипаттайды.

Бұл тапсырмада стикерлер арқылы өзіндік бағалау қолданылады:

🚀 – ерекше ой ұсындым;

🌟 – өз арманымды бейнеледім;

☁ – мұғалім көмегімен орындадым.

Осындай әдістер арқылы бала өз ойын еркін жеткізуге, шығармашылық тұрғыдан ойлауға үйренеді.

5. АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) қолдану

Қазіргі сабақ АКТ-сыз өтпейді. Ғарыш тақырыбында мультимедиялық ресурстарды қолдану сабақтың тиімділігін еселеп арттырады:

- NASA бейнелері, ғарышкерлердің сұхбаттары;
- Интерактивті «Күн жүйесі симуляторы»;
- Онлайн викториналар мен Kahoot ойындары;
- Padlet немесе Mentimeter платформасы арқылы стикерлік пікір алмасу.

Мұндай құралдар оқушыларды зерттеушілікке жетелейді, сабақтың мазмұнын қызықты әрі танымдық тұрғыдан байытады.

Жарайды 👍 Ерден, міне мақаланың келесі бөлігі —

Сабақтағы нәтижелер мен бағалау жүйесі

Ғарыш тақырыбындағы сабақтардың нәтижелілігі оқушылардың білім, білік және дағдыларындағы өзгерістер арқылы айқындалады. Тек ақпараттық мазмұнды меңгеру емес, олардың ойлау, қиялдау, зерттеу қабілеттерінің дамуы – басты мақсат болып саналады.

1. Оқу нәтижелерін бағалау қағидалары

Бастауыш сынып оқушыларына арналған бағалау жүйесі ынталандыру сипатында болуы қажет. Бағалау – баланың жетістігін анықтап қана қоймай, оны жаңа деңгейге көтеруге бағытталуы тиіс.

Бағалау кезінде мынадай қағидалар ұстанылады:

- **Жетістікке жетелейтін бағалау** – әр оқушының әрекетіне жағымды кері байланыс беру;
- **Процесс пен нәтиженің бірлігін бағалау** – тек соңғы нәтиже емес, оған жету жолындағы еңбекті де ескеру;
- **Өзін-өзі бағалау және өзара бағалау** дағдыларын дамыту;
- **Эмоциялық ахуалды сақтау** – бағалау барысында сын емес, қолдау көрсету.

Осы қағидалар негізінде бағалау формалары әртүрлі болуы мүмкін:

- **Стикер арқылы бағалау** («жұлдызша», «күншуақ», «зымыран»);
- **Мадақтау белгілері** («Ғарыш зерттеушісі», «Күн жүйесі шебері»);
- **Пікір парағы** (оқушылар сабақ соңында өз әсерін жазады);
- **Рефлексиялық сұрақтар** («Мен не білдім?», «Маған не қызық болды?»).

2. Күтілетін оқу нәтижелері

Ғарыш тақырыбын меңгеру нәтижесінде оқушылар:

- Күн жүйесінің құрылымы мен ғаламшарлардың атауларын біледі;
- Табиғаттағы құбылыстардың (күннің шығуы, түннің түсуі, жыл мезгілдерінің ауысуы) ғарыштық себептерін түсінеді;
- Ғарышкерлер еңбегінің маңызын ұғынады;
- Зерттеу, бақылау және салыстыру дағдыларын дамытады;
- Шығармашылық тұрғыда өз ойын бейнелеуге, жазуға, айтуға үйренеді.

3. Сабақтағы белсенділікті бағалау критерийлері

Бағалау аспектісі	**Критерий сипаттамасы**	**Баға белгісі**

Танымдық белсенділік	Сабақ барысында сұрақтарға белсенді жауап беру, пікір білдіру	
Зерттеушілік қабілет	Тәжірибеде өз болжамын айту, дәлел келтіру	
Шығармашылық әрекет	Сурет, әңгіме, өлең, модель жасау	
Топпен жұмыс	Ынтымақтастық, достық қарым-қатынас	
Рефлексия	Өз әсерін, ойын жазу немесе айту	

Мұндай бағалау жүйесі оқушының ішкі уәжін арттырып, оны өз жетістігіне сенуге үйретеді.

4. Мұғалімдерге арналған әдістемелік ұсыныстар

1. Сабақта эмоциялық фонды сақтаңыз – ғарыш тақырыбы қызық пен қиялға толы болуы тиіс.
2. Әр сабақта бір жаңалық элементін енгізіңіз – жаңа бейне, қызықты факт, ойын элементі т.б.
3. Оқушылардың қолымен әрекет етуін қамтамасыз етіңіз – сурет салу, макет жасау, тәжірибе жүргізу.
4. Интерактивті оқыту технологияларын қолданыңыз – онлайн карталар, бейнепрактикумдар, зерттеу тапсырмалары.
5. Сабақ соңында рефлексия міндетті болсын – стикер, пікір, сурет түрінде.

Ғарыш тақырыбы – бастауыш сынып оқушыларының ой-қиялын ұштап, танымдық көкжиегін кеңейтетін ең тартымды және тәрбиелік мәні зор бағыттардың бірі. Ғарыш туралы білім беру арқылы біз тек астрономиялық ұғымдарды ғана үйретіп қоймай, бала бойына ізденімпаздық, қызығушылық және отансүйгіштік сезімдерді сіңіреміз.

Ғарыш туралы сабақтар тек білім көзі емес, сонымен бірге баланың өзін тұлға ретінде сезінуінің, дүниеге ғылыми көзқараспен қарауының бастау нүктесі болып табылады. Мұндай сабақтарда бала «Мен зерттеушімін», «Мен ойлап табушымын», «Мен ғаламды түсінгім келеді» деген ішкі сенімге ие болады.

Мұғалім үшін мұндай сабақтар – шығармашылық ізденіс алаңы. Әрбір тапсырма, көрнекілік немесе тәжірибе арқылы ұстаз оқушының жүрегіне жол табады, ғылым мен қиялдың арасындағы шекараны жоя отырып, білімге деген тұрақты қызығушылық қалыптастырады. Ол баланың дүниетанымдық, эмоциялық және шығармашылық әлеуетін аша отырып, білімнің жаңа кеңістігіне жол салады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2020.
2. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2019.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Педагогика, 2005.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 2017.

ӘОЖ 37.013:004.8

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ҚОЛДАНУҒА ҮЙРЕТУ

Ахилбекова Айнура Сапаралиевна
бастауыш сынып мұғалімі, зерттеуші

№42 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье подробно рассматриваются педагогические основы формирования у младших школьников навыков ответственного и этичного использования технологий искусственного интеллекта в условиях цифровой образовательной среды. Особое внимание уделяется тому, что современные цифровые технологии, включая искусственный интеллект, становятся неотъемлемой частью образовательного процесса и оказывают значительное влияние на формирование познавательной активности учащихся начальной школы.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, цифровая среда обучения, педагогические основы, цифровая грамотность, академическая честность, этическое воспитание, ответственное использование.

Abstract. The article provides a detailed examination of the pedagogical foundations for developing responsible and ethical use of artificial intelligence technologies among primary school students in a digital educational environment. It emphasizes that modern digital technologies, including artificial intelligence, have become an integral part of the educational process and significantly influence the cognitive development of young learners.

Keywords: artificial intelligence, primary education, digital learning environment, pedagogical foundations, digital literacy, academic integrity, ethical education, responsible use.

Қазіргі білім беру жүйесі қарқынды цифрлық трансформация жағдайында дамып келеді және бұл үдеріс білім беру мазмұнына, оқыту әдістеріне және педагогикалық технологияларға айтарлықтай өзгерістер енгізіп отыр. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру саласының маңызды инновациялық бағыты ретінде қарастырылып, оқу процесін жетілдірудің жаңа мүмкіндіктерін ашуда [1].

Жасанды интеллект адамның ойлау, талдау, үйрену және шешім қабылдау қабілеттерін модельдейтін күрделі технологиялық жүйе ретінде сипатталады және ол білім беру процесінде оқытуды дараландыруға, оқушылардың білім деңгейін анықтауға және оқу материалын тиімді ұсынуға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып кезеңі баланың тұлғалық дамуының негізгі кезеңі болып табылады және осы кезеңде оқушылардың оқу дағдылары, танымдық қабілеттері және цифрлық мәдениетінің негізі қалыптасады. Сондықтан бұл кезеңде цифрлық технологияларды, әсіресе жасанды интеллект құралдарын дұрыс және жауапты қолдануды үйрету ерекше маңызды педагогикалық міндет болып табылады [2].

Жасанды интеллект білім беру процесінде оқыту сапасын арттыруға бағытталған маңызды құралдардың бірі болып табылады. Ол оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу материалын бейімдеуге мүмкіндік береді және әр оқушының оқу траекториясын жеке қалыптастыруға жағдай жасайды.

Сонымен қатар жасанды интеллект білім беру үдерісінде мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оқу нәтижелерін талдауға және оқушылардың жетістіктерін бақылауға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға, уақытты үнемдеуге және білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктері ескерілгенде, олардың көрнекі-бейнелі ойлауы басым екені байқалады. Осыған байланысты жасанды интеллект негізіндегі цифрлық құралдар оқу материалын визуалды, интерактивті және ойын түрінде ұсынуға мүмкіндік береді [3].

Кесте 1 – Жасанды интеллект құралдары және олардың педагогикалық мүмкіндіктері

ЖИ құралдары	**Қолдану мақсаты**	**Педагогикалық нәтиже**
Интерактивті платформалар	Оқу материалын бекіту	Белсенділік артады

ЖИ құралдары	Қолдану мақсаты	Педагогикалық нәтиже
Адаптивті жүйелер	Жеке оқыту	Даралап оқыту жүзеге асады
Визуализация құралдары	Түсіндіру	Ойлау қабілеті дамиды
Чат-ассистенттер	Көмек көрсету	Өздік оқу қалыптасады

Мұндай тәсілдер оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар оқушылардың логикалық ойлау қабілеті, шығармашылық дағдылары және өз бетінше жұмыс істеу қабілеті дамиды [4].

Цифрлық білім беру ортасы оқыту процесін жаңа деңгейге көтеретін маңызды педагогикалық кеңістік болып табылады. Бұл ортада оқушылар интерактивті тапсырмалар орындайды, мультимедиялық материалдарды пайдаланады және оқу процесіне белсенді қатысады.

Цифрлық орта оқушылардың өз бетімен білім алуына, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және ақпараттық сауаттылықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ол оқу процесін икемді және қолжетімді етеді.

Жасанды интеллектті қолдану барысында этикалық мәселелер ерекше маңызға ие болып отыр. Бұл мәселелердің ішінде академиялық адалдық, ақпараттық қауіпсіздік, авторлық құқықты сақтау және цифрлық тәуелділіктің алдын алу сияқты аспектілер бар.

Оқушыларға жасанды интеллектті тек дайын жауап алу құралы ретінде емес, білім алуға көмектесетін құрал ретінде қолдану қажеттілігі түсіндірілуі тиіс. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытуға және өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді [5].

Мұғалім цифрлық білім беру ортасында негізгі бағыттаушы тұлға болып табылады. Ол оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруға, этикалық нормаларды түсіндіруге және жауапты қолдануға үйретуге жауапты.

Сонымен қатар мұғалім жасанды интеллект құралдарын оқу процесіне дұрыс енгізіп, олардың тиімділігін арттыру жолдарын қарастыруы қажет. Бұл педагогтың кәсіби құзыреттілігін арттыруды талап етеді.

Қорыта айтқанда, цифрлық білім беру ортасында жасанды интеллектті жауапты қолдануға үйрету бастауыш білім беру жүйесінің маңызды бағыты болып табылады. Бұл процесс оқушылардың оқу мотивациясын арттырып қана қоймай, олардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект құралдарын дұрыс пайдалану арқылы оқыту процесі тиімді әрі қызықты бола түседі. Дегенмен бұл технологияларды қолдану әрдайым педагогикалық және этикалық қағидаларға негізделуі тиіс [6].

Сондықтан мұғалімдердің басты міндеті – оқушыларды тек технологияны пайдалануға ғана емес, оны саналы, жауапты және этикалық тұрғыда қолдануға үйрету.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. Москва, 2019.
4. Селевко Г.К. Педагогические технологии. Москва, 2017.
5. Holmes W. Artificial Intelligence in Education. Boston, 2019.
6. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.

ӘОЖ 37.013:004.8:54

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖӘНЕ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

***Әбдуқадыр Лаура Үсенқызы**, химия пәнінің мұғалімі*
№93 мектеп-лицей ШЖҚ МКК
Астана қ., Қазақстан
***Бостанбаева Лаззат Ермекқызы**, химия пәнінің мұғалімі*
Б.Момышұлы атындағы №45 классикалық-гимназия
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные возможности применения технологий искусственного интеллекта (дальше ИИ) в обучении химии. Анализируется эффективность методов обучения на основе ИИ, их роль в повышении познавательной активности обучающихся, а также влияние на улучшение качества образования. Кроме того, раскрывается инновационное значение виртуальных лабораторий, адаптивных обучающих систем и цифровых платформ в химическом образовании.

Ключевые слова: искусственный интеллект, обучение химии, инновационные методы обучения, цифровое образование, виртуальные лаборатории, адаптивные обучающие системы.

Abstract. This article examines modern opportunities for the use of artificial intelligence (further AI) technologies in chemistry education. It analyzes the effectiveness of AI-based teaching methods, their role in enhancing students' cognitive engagement, and their impact on improving the quality of education. In addition, the innovative significance of virtual laboratories, adaptive learning systems, and digital platforms in chemistry education is highlighted.

Keywords: artificial intelligence, chemistry education, innovative teaching methods, virtual laboratories, digital education.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру кезеңін бастан кешіруде. Әсіресе жаратылыстану пәндерін, соның ішінде химияны оқытуда жаңа технологияларды енгізу – уақыт талабы. Химия пәні – күрделі, абстрактілі ұғымдарға толы ғылым. Сондықтан оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру үшін дәстүрлі әдістермен қатар инновациялық тәсілдерді қолдану қажет. Осы тұрғыда жасанды интеллект құралдары оқыту тиімділігін арттырудың маңызды факторы ретінде қарастырылады.

Жасанды интеллект (ары қарай ЖИ) – деректерді талдау, үлгілерді анықтау және шешім қабылдау қабілеті бар технологиялар жиынтығы. Білім беру саласында ЖИ оқыту процесін дараландыруға, білім алушылардың қабілетіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді.

ЖИ көмегімен:

- әр оқушының деңгейіне сай оқу бағдарламасы құрылады;
- білімдегі олқылықтар автоматты түрде анықталады;
- кері байланыс жедел әрі нақты беріледі [1, 15 б.].

Бұл әсіресе химия пәнінде маңызды, себебі әр оқушының түсіну деңгейі әртүрлі болады.

Дәстүрлі оқыту әдістері кейде химиялық процестердің динамикасын толық сипаттауға қауқарсыз. ЖИ бұл олқылықты келесі мүмкіндіктер арқылы толтырады:

- *Визуализация:* Күрделі органикалық молекулалар мен кристалдық торларды 3D форматында модельдеу.
- *Дербестендіру:* Әр оқушының білім деңгейіне бейімделетін тапсырмалар құрастыру.

➢ *Қауіпсіздік:* Нақты зертханада жасауға қауіпті немесе қымбат реакцияларды виртуалды кеңістікте модельдеу [2, 47 б.].

Оқытудың инновациялық әдістеріне мыналар жатады:

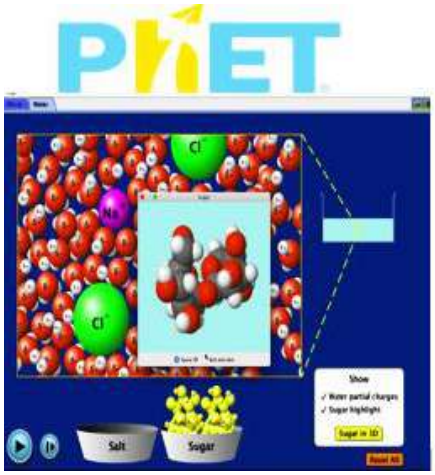
1. Виртуалды зертханалар және симуляциялар. ЖИ негізіндегі симуляциялар оқушыларға қателесуге құқық береді. Мұнда реагенттерді араластыру нәтижесін нақты уақытта көруге болады, ал ЖИ алгоритмдері әрбір химиялық байланыстың өзгеруін есептеп отырады.

2. Сұрақ-жауап және ЖИ-тьюторлар. Чат-боттар мен интеллектуалды агенттер оқушылардың сұрақтарына 24/7 режимде жауап береді. Олар тек жауапты айтып қана қоймай, есептің шығару жолын түсіндіреді (мысалы, стехиометриялық есептеулер немесе термохимиялық теңдеулер).

3. Тиімді платформалар.

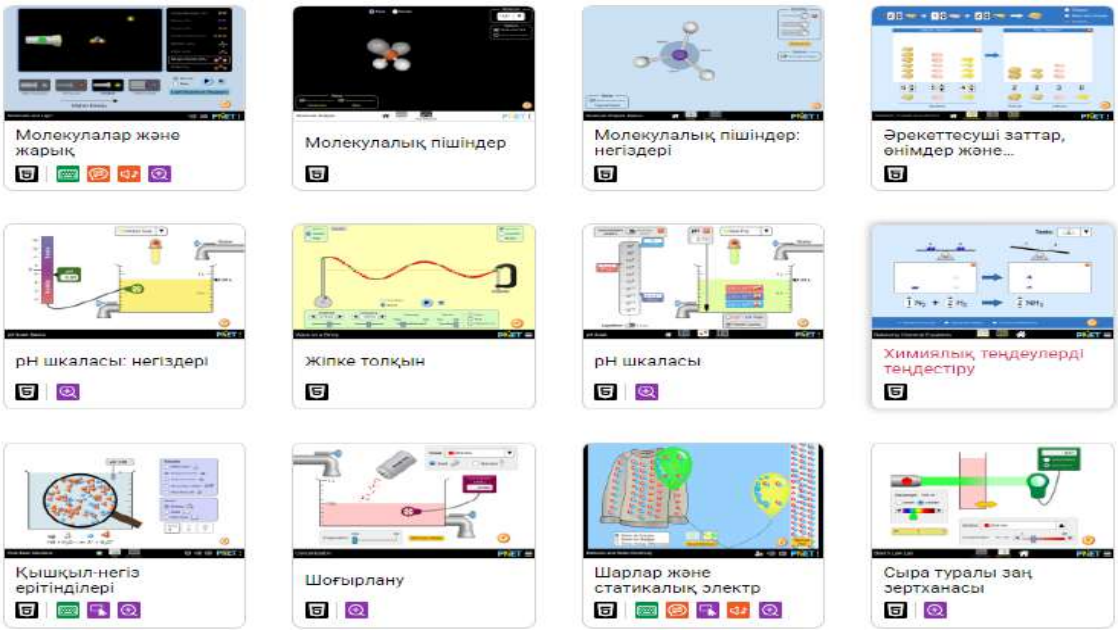
Химия мұғалімі мен оқушысының жұмысын жеңілдететін үздік ЖИ платформалары:

1. «PhET Colorado» платформасы

PhET модельдеулері ең алдымен университет пен орта мектеп білім алушыларына арналған. Мұнда интернет, мобильді қосымша арқылы қол жеткізуге немесе компьютерге жүктеуге болатын 100-ден астам тегін интерактивті зертханалар бар. Мұғалімдер үшін PhET тренажерлері steam пәндерін оқытуға өте ыңғайлы. Мұғалімдер динамикалық процестерді көрсету және жасырын қатынастарды көрсету үшін анимациялық иллюстрацияларды пайдалана алады. Олар одан әрі интерактивті модельдеулерді «нақты өмір құбылыстары мен олардың артындағы ғылым арасындағы байланыстарға баса назар аудару» және көрінбейтін көрініс (мысалы, атомдар, молекулалар, электрондар, фотондар) жасау үшін қолдана алады.

Химия пәні бойынша келесідей зерханалардың үлгілерін көруге болады (1-сурет):

1-сурет. Химия пәнінен зертханалардың үлгісі.

2. «Storybird» платформасы

«Storybird» – бұл иллюстрациялары бар сандық кітаптар жасауға болатын қызмет. Storybird бірнеше секунд ішінде компьютер экранындағы оқиғаларды бейнелейді. Платформа барлық жастағы жазушыларды суреттерді түпнұсқа оқиғаларға айналдыруға шабыттандырады.

3. «Educaplay» платформасы

«Educaplay» – интерактивті тапсырмалар жасауға арналған онлайн-платформа. Қызмет келесідей үлгілерді жасауға мүмкіндік береді: карталар бойынша жұмыс; кроссворд; жұмбақтар; бос орындарды толтыру; диалог; диктант; викториналар; сәйкестікті іздеу; сөздерді іздеу; әріптерден сөздер құрастыру; сөздерден сөйлемдер құрастыру және т.б.

Educaplay платформасында келесі дидактикалық ойындар мен жаттығуларды жасауға болады:

Иә немесе жоқ

Бақанның секіруі

Жұмбақ

Карта бойынша тест

Комбинациялық ойын

Викторина

Алфавиттік ойын

Есте сақтау ойыны

Сәйкес жұптар

«Бос орындарды толтыру» ойыны

«Әріптерді ашу» ойыны

«Сөздерді шеш» ойыны

4. «Elorda-mektep.kz» платформасы

«Elorda-mektep.kz» – Қазақстан Республикасының (ары қарай ҚР) мемлекеттік порталы. Ол еліміздің астанасы – Астана қаласында тұратын мектеп білім алушыларын оқыту мақсатында құрылған. Ресурс әртүрлі білім салаларында әртүрлі бағыттар бойынша оқытуды ұсынады. Ресурс қатысушыларына келесі салаларда білім беру бағдарламалары қолжетімді:

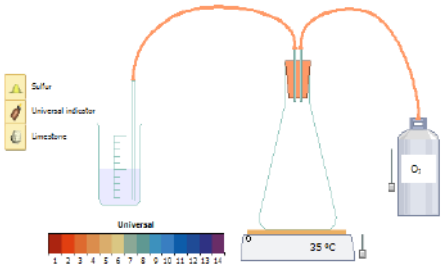

- мектепке дейінгі дайындық,
- жалпы орта білім, бастауыш, орта, жоғары саты.
- техникалық және кәсіптік білім беру.
- әр түрлі курстарда қосымша білім беру.
- Мамандандырылған (белгілі бір қызмет бағыттары бойынша курстар).

Барлық пайдаланушылар үнемі жаңа басылымдармен толықтырылып отыратын қазақ, орыс тілдеріндегі көптеген кітаптарды қамтитын үлкен кітапханаға қол жеткізе алады.

5. «Crocodile-chemistry» платформасы

«Crocodile Chemistry» – бұл бейорганикалық химия бойынша тәжірибелік жұмыстарды жеткілікті мөлшерде жүргізуге мүмкіндік беретін платформа. Оқу процесінде Crocodile Chemistry платформасын пайдалану мүмкіндік береді:

- әр түрлі табиғи ортада болатын химиялық процестерді тереңірек түсіну үшін теориялық тұжырымдамалардың көрнекі иллюстрациясын жүргізу;
- эксперименттерді ыңғайлы уақытта жүргізу, қажет болған жағдайда оларды бірнеше рет қайталау;
- оларды дұрыс түсіну үшін қажетті химиялық процестерді модельдеуге негізделген виртуалды эксперименттерді жылдам, оңай және қауіпсіз жүргізу [3, 69 б.].

Мұғалімге арналған стратегия ЖИ-ді сабаққа интеграциялаудың 5 қадамы ұсынылады:

1. Интерактивті бастама: Сабақты ЖИ арқылы жасалған қызықты химиялық факт немесе визуалды бейнероликпен бастау.
2. Деңгейлік тапсырмалар: ЖИ көмегімен оқушылардың деңгейіне қарай (A, B, C) тапсырмаларды 1 минутта құрастыру.
3. Виртуалды эксперимент: Теориялық білімді Labster немесе Phet симуляцияларымен бекіту.
4. Креативті бағалау: Оқушыларға ЖИ құралдарын пайдаланып «Болашақтың молекуласы» немесе «Жаңа элемент» тақырыбында жоба дайындауды тапсыру.
5. Рефлексия: Чат-боттар арқылы оқушылардың түсінбеген тұстарын анықтап, келесі сабақты жоспарлау.

Болашаққа көзқарас: «Ақылды» химия кабинеті. Болашақта химия кабинеттері тек құтылар мен реагенттерден тұрмайды. Бұл жерде голографиялық кескіндер арқылы реакцияның ішіне кіруге, атомдардың соқтығысуын бақылауға мүмкіндік туады. ЖИ мұғалімді алмастырмайды, бірақ ол мұғалімді күнделікті жұмыстан босатып, нағыз шығармашылық пен ғылыми ізденіске жол ашады [4, 107 б.].

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары химияны оқытудың тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Виртуалды зертханалар, адаптивті оқыту жүйелері және цифрлық платформалар оқыту процесін жаңғыртып, оны заманауи талаптарға сай етеді. ЖИ-ді дұрыс және тиімді қолдану арқылы оқушылардың ғылыми ойлау қабілетін дамытуға, пәнге деген қызығушылығын арттыруға және сапалы білім беруге қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Білім берудегі цифрлық технологиялар – Алматы, 2022.
2. Жасанды интеллект негіздері – Астана, 2023.
3. STEM білім беру әдістемесі – 2021.
4. Химияны оқыту әдістемесі – 2020.

ӘОЖ 159.9:004.8

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ РӨЛІ

***Қалман Перизат Есіркепқызы**, қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі*

***Ораз Айдана Талғатқызы**, математика пәнінің мұғалімі*
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается роль искусственного интеллекта в формировании цифровой культуры обучающихся. В современной системе образования широкое применение цифровых технологий и искусственного интеллекта не только облегчает учебный процесс, но и предъявляет новые требования к культуре использования информации, ответственности и этическим установкам обучающихся. В связи с этим особую значимость приобретает формирование цифровой культуры, осознанное и корректное использование информации, а также эффективное и ответственное применение инструментов искусственного интеллекта. В статье рассматриваются вопросы развития цифровой грамотности, обеспечения информационной безопасности и формирования культуры поведения в интернете.

Ключевые слова: цифровая культура, искусственный интеллект, образование, цифровые технологии, цифровая грамотность, информационная безопасность, этика, ответственность, обучающийся.

Abstract. This article examines the role of artificial intelligence in the formation of students' digital culture. In the modern education system, the widespread use of digital technologies and artificial intelligence not only facilitates the learning process but also imposes new requirements on students' information use culture, responsibility, and ethical standards. In this regard, the development of digital culture, conscious and proper use of information, as well as the effective and responsible use of artificial intelligence tools become particularly important. The article discusses issues related to the development of digital literacy, ensuring information security, and fostering appropriate online behavior.

Keywords: digital culture, artificial intelligence, education, digital technologies, digital literacy, information security, ethics, responsibility, student.

Қазіргі білім беру кеңістігі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, соның ішінде жасанды интеллекттің (ЖИ) кеңінен енгізілуі оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формаларын қалыптастыруда. Бұл үдеріс білім алушылардың тек білім алу тәсілдерін ғана емес, сонымен қатар олардың цифрлық ортадағы мінез-құлқын, ақпаратпен жұмыс істеу мәдениетін және этикалық ұстанымдарын да өзгертуде. Осыған байланысты білім алушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие.

Бүгінгі таңда жасанды интеллект құралдары білім алушыларға ақпаратты жылдам іздеуге, оны өңдеуге, мәтіндер құрастыруға және түрлі тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді. Мұндай мүмкіндіктер оқу үдерісін жеңілдетіп, уақытты үнемдеуге жағдай жасайды. Алайда бұл құралдарды бақылаусыз немесе дұрыс қолданбау білім алушылардың дайын ақпаратқа тәуелді болуына, сыни ойлау қабілетінің әлсіреуіне және ақпаратты үстірт қабылдауына әкелуі мүмкін. Сондықтан цифрлық мәдениет тек технологияны пайдалану дағдысымен шектелмей, оны саналы, жауапты және тиімді қолдануды қамтуы тиіс.

Цифрлық мәдениетті қалыптастыру мәселесін түсіндіруде танымал ғалымдардың еңбектеріне сүйену маңызды. Мысалы, Альберт Бандура өзінің әлеуметтік-танымдық теориясында адамның мінез-құлқы бақылау, үлгі алу және әлеуметтік орта арқылы қалыптасатынын атап көрсетеді. Бұл тұрғыда білім алушылардың цифрлық мәдениеті де олардың айналасындағы цифрлық ортаға, мұғалімдердің және құрдастарының әрекетіне байланысты қалыптасады. Егер білім беру үдерісінде жасанды интеллект құралдары дұрыс, этикалық және жауапты түрде қолданылса, оқушылар да осы мінез-құлық үлгісін қабылдайды.

Ал Шерри Теркл цифрлық технологиялардың адам психологиясына әсерін зерттей отырып, технологиялар адамның қарым-қатынасына және өзін-өзі тануына ықпал ететінін атап өтеді. Оның пікірінше, цифрлық ортада адам шынайылықтан алшақтап, дайын ақпаратқа тәуелді болуы мүмкін. Бұл тұжырым білім алушылардың жасанды интеллектті шамадан тыс қолдануы олардың дербес ойлауына кері әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Сондықтан цифрлық мәдениетті қалыптастыруда технологияны саналы пайдалану маңызды.

Цифрлық мәдениет – бұл білім алушының цифрлық ортада дұрыс әрекет етуі, ақпаратты іздеу, іріктеу, талдау және қолдану қабілеті, сондай-ақ этикалық нормаларды сақтау дағдысы. Бұл ұғым ақпараттық сауаттылықпен қатар, киберқауіпсіздік, цифрлық этика және онлайн қарым-қатынас мәдениетін де қамтиды. Жасанды интеллект жағдайында бұл дағдылардың маңызы одан әрі арта түсуде.

Жасанды интеллект білім алушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруда маңызды құрал бола алады. Ол жеке оқу траекториясын құруға, білім алушылардың деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға және жедел кері байланыс беруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар ЖИ оқушылардың шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға жағдай жасайды. Алайда бұл құралдарды тиімді пайдалану үшін білім алушыларға оны дұрыс қолдану мәдениетін үйрету қажет. ЖИ-ді тек дайын жауап алу құралы ретінде емес, білімді тереңдету, идеяларды дамыту және бағыт алу құралы ретінде қолдану маңызды.

Цифрлық мәдениетті қалыптастыруда ақпаратты дұрыс пайдалану дағдылары ерекше орын алады. Қазіргі ақпараттық кеңістікте мәліметтердің көлемі өте үлкен, бірақ олардың барлығы бірдей сенімді бола бермейді. Сондықтан білім алушылар ақпарат көздерін салыстырып, оның шынайылығын тексеріп, алынған мәліметті талдай білуі тиіс. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытып, ақпараттық манипуляциядан қорғануға көмектеседі.

Сонымен қатар, цифрлық ортада этикалық нормаларды сақтау да маңызды. Бұл – басқа авторлардың еңбегін құрметтеу, ақпаратты дұрыс пайдалану, дереккөздерді көрсету және интернеттегі қарым-қатынас мәдениетін сақтау. Жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында да осы қағидалар сақталуы тиіс. Мысалы, дайын мәтінді өзгеріссіз көшірудің орнына, оны түсініп, өз сөзімен жеткізу қажет. Бұл білім алушының дербестігін арттырып, оның білім сапасына оң әсер етеді.

Білім алушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруда педагогтердің рөлі ерекше. Мұғалімдер тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар бағыттаушы және кеңесші қызметін атқарады. Олар оқушыларға цифрлық құралдарды тиімді қолдануды, ақпаратпен жұмыс істеуді және этикалық нормаларды сақтауды үйретуі тиіс. Сабақ барысында жобалық жұмыстар, зерттеу тапсырмалары, пікірталас және проблемалық жағдаяттар арқылы оқушылардың белсенділігін арттыруға болады. Бұл тәсілдер білім алушылардың өз бетінше ойлауына және жауапкершілігін дамытуға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, заманауи технологиялар жағдайында білім алушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыру – білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Альберт Бандура мен Шерри Теркл еңбектеріндегі тұжырымдар цифрлық ортада тұлғаның мінез-құлқы мен ойлау қабілетінің қалыптасуы әлеуметтік және технологиялық факторларға тәуелді екенін көрсетеді. Сондықтан жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдалану арқылы білім алушылардың цифрлық сауаттылығын, жауапкершілігін және этикалық мәдениетін жүйелі түрде дамыту қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Альберт Бандура. Social Learning Theory. – New York: Prentice Hall, 1977.
2. Альберт Бандура. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1986.

3. Шерри Теркл. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. – New York: Basic Books, 2011.
4. Шерри Теркл. Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age. – New York: Penguin Press, 2015.
5. ЮНЕСКО. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. – Paris, 2019.
6. ЮНЕСКО. Digital Literacy in Education. – Paris, 2018.
7. OECD. OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with Artificial Intelligence. – Paris, 2021.

ӘОЖ 159.9:004.8

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Сартаева Айсан Лепесовна*, география, тарих пәнінің мұғалімі*
Сугирбаева Гулназ Ибрагимовна*, биология пәнінің мұғалімі*
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается роль ответственного и этичного применения искусственного интеллекта (ИИ) в процессе преподавания естественнонаучных и гуманитарных дисциплин. В современной системе образования широкое внедрение цифровых технологий и искусственного интеллекта не только совершенствует учебный процесс, но и предъявляет новые требования к культуре работы с информацией, ответственности и этическим принципам обучающихся. В этой связи особое значение приобретает эффективное и осознанное использование инструментов искусственного интеллекта в естественнонаучных и гуманитарных дисциплинах.

Ключевые слова: искусственный интеллект, естественнонаучные дисциплины, гуманитарные дисциплины, цифровые технологии, цифровая грамотность, академическая честность, этика, ответственность, образование, инновационные подходы.

Abstract. This article examines the role of responsible and ethical use of artificial intelligence (AI) in the teaching of natural science and humanities subjects. In the modern education system, the widespread implementation of digital technologies and artificial intelligence not only improves the learning process but also sets new requirements for students' information culture, responsibility, and ethical standards. In this regard, the effective and conscious use of artificial intelligence tools in natural science and humanities subjects becomes particularly important.

Keywords: artificial intelligence, natural sciences, humanities, digital technologies, digital literacy, academic integrity, ethics, responsibility, education, innovative approaches.

Қазіргі білім беру кеңістігі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, соның ішінде жасанды интеллекттің (ЖИ) кеңінен енгізілуі оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формаларын қалыптастыруда. Бұл үдеріс білім алушылардың тек білім алу тәсілдерін ғана емес, сонымен қатар олардың ақпаратпен жұмыс істеу мәдениетін, цифрлық ортадағы мінез-құлқын және этикалық ұстанымдарын да өзгертуде. Осыған байланысты жаратылыстану және гуманитарлық пәндерде жасанды интеллектті жауапты және этикалық қолдану мәселесі ерекше өзектілікке ие.

Жаратылыстану пәндерінде ЖИ деректерді талдау, модельдеу, ғылыми есептерді шешу және эксперименттік нәтижелерді өңдеу сияқты мүмкіндіктерді кеңейтеді. Ал гуманитарлық пәндерде мәтіндерді талдау, эссе жазу, тарихи деректерді зерттеу және тілдік дағдыларды дамытуда тиімді құрал ретінде қолданылады. Алайда бұл мүмкіндіктерді бақылаусыз пайдалану білім алушылардың дербес ойлау қабілетінің төмендеуіне, дайын ақпаратқа тәуелді болуына және академиялық адалдық қағидаларының бұзылуына әкелуі мүмкін.

Бұл тұрғыда Стивен Хокинг жасанды интеллекттің дамуы адамзат үшін үлкен мүмкіндіктермен қатар, жауапкершілік те жүктейтінін атап өтеді. Оның пікірінше, ЖИ-дің қарқынды дамуы адамзаттың болашағына әсер етіп, оны саналы және жауапты түрде басқаруды талап етеді. Бұл ой білім беру жүйесінде ЖИ-ді қолдану кезінде қауіпсіздік пен этикалық нормаларды сақтаудың маңыздылығын көрсетеді.

Сонымен қатар, Клод Шеннон ақпарат теориясы арқылы ақпаратты тиімді кодтау, сақтау және тарату мәселелерін қарастырды. Оның тұжырымдары қазіргі цифрлық ортада ақпараттың сапасы мен оны дұрыс өңдеу маңыздылығын айқындайды. Білім алушылар ақпаратты тек қабылдап қана қоймай, оны талдап, сұрыптап, дұрыс пайдалана білуі тиіс. Бұл ЖИ құралдарын тиімді қолданудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Ал Пауло Фрейре білім беруде сыни ойлау мен диалогтың маңыздылығын ерекше атап өтеді. Оның «сыни педагогика» тұжырымдамасы бойынша білім алушылар тек ақпаратты тұтынушы емес, оны сыни тұрғыдан талдайтын белсенді субъект болуы тиіс. Бұл көзқарас ЖИ қолдану жағдайында да өзекті, себебі білім алушылар дайын жауапқа сүйенбей, өз ойларын қалыптастырып, оны негіздей білуі қажет.

Жасанды интеллект білім алушылардың оқу үдерісін жекелендіруге, олардың деңгейіне сәйкес тапсырмалар беруге және жедел кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ шығармашылық, зерттеу және жобалық жұмыстарды ұйымдастыруда тиімді құрал бола алады. Дегенмен, оны дұрыс қолдану үшін білім алушыларға ЖИ-ді тек көмекші құрал ретінде пайдалану мәдениетін қалыптастыру қажет.

Жаратылыстану және гуманитарлық пәндерде ЖИ-ді қолдану барысында академиялық адалдықты сақтау ерекше маңызға ие. Білім алушыларға ақпарат көздерін көрсету, плагиаттан аулақ болу және алынған мәліметті өз сөзімен жеткізу дағдыларын қалыптастыру қажет. Бұл олардың жауапкершілігін арттырып, білім сапасының артуына ықпал етеді.

Сонымен қатар, цифрлық ортада ақпараттық қауіпсіздік мәселесі де маңызды рөл атқарады. Білім алушылар жеке деректерін қорғау, қауіпсіз платформаларды пайдалану және интернеттегі этикалық нормаларды сақтау дағдыларын меңгеруі тиіс. Бұл олардың цифрлық мәдениетін қалыптастырудың негізгі компоненттерінің бірі болып табылады.

Педагогтердің рөлі бұл үдерісте ерекше. Мұғалімдер оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруға бағыт-бағдар беруі қажет. Сабақ барысында жобалық оқыту, зерттеу жұмыстары, пікірталас және проблемалық тапсырмалар қолдану арқылы оқушылардың белсенділігін арттыруға болады. Бұл тәсілдер білім алушылардың сыни ойлау қабілетін, дербестігін және жауапкершілігін дамытуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, жаратылыстану және гуманитарлық пәндерде жасанды интеллектті жауапты және этикалық қолдану – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты. Стивен Хокинг, Клод Шеннон және Пауло Фрейре еңбектеріндегі тұжырымдар білім беруде технологияны саналы пайдалану, ақпаратты дұрыс өңдеу және сыни ойлауды дамыту қажеттілігін айқындайды. Сондықтан жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдалану арқылы білім алушылардың цифрлық сауаттылығын, этикалық мәдениетін және жауапкершілігін жүйелі түрде дамыту маңызды болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Стивен Хокинг. Brief Answers to the Big Questions. – London: John Murray, 2018.

2. Стивен Хокинг. The Theory of Everything: The Origin and Fate of the Universe. – Beverly Hills: Phoenix Books, 2002.
3. Клод Шеннон. A Mathematical Theory of Communication. – Bell System Technical Journal, 1948.
4. Клод Шеннон. Communication Theory of Secrecy Systems. – Bell System Technical Journal, 1949.
5. Пауло Фрейре. Pedagogy of the Oppressed. – New York: Continuum, 1970.
6. Пауло Фрейре. Pedagogy of Freedom: Ethics, Democracy, and Civic Courage. – Lanham: Rowman & Littlefield, 1998.
7. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2019.
8. OECD. OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with AI. – Paris, 2021.
9. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2018.

ӘОЖ 159.9:004.8

ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Султанбекова Асылтас Кызылпановна, Дидар Данияр Дидарұлы
орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматривается роль ответственного и этичного применения искусственного интеллекта (ИИ) в процессе преподавания русского языка и литературы. В современной системе образования широкое внедрение цифровых технологий и искусственного интеллекта не только совершенствует учебный процесс, но и предъявляет новые требования к культуре работы с информацией, ответственности и этическим принципам обучающихся. В условиях преподавания русского языка и литературы особое значение приобретает развитие навыков критического мышления, интерпретации текстов и формирования культуры академической честности при использовании инструментов искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, русский язык, литература, цифровые технологии, цифровая грамотность, академическая честность, этика, ответственность, образование, инновационные подходы.

Abstract. This article examines the role of responsible and ethical use of artificial intelligence (AI) in the teaching of the Russian language and literature. In the modern education system, the widespread implementation of digital technologies and artificial intelligence not only improves the learning process but also places new demands on students' information culture, responsibility, and ethical principles. In the context of teaching the Russian language and literature, the development of critical thinking skills, text interpretation, and the formation of a culture of academic integrity in the use of artificial intelligence tools becomes particularly important.

Keywords: artificial intelligence, Russian language, literature, digital technologies, digital literacy, academic integrity, ethics, responsibility, education, innovative approaches.

Қазіргі білім беру саласы ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Әсіресе орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектті (ЖИ) қолдану оқу үдерісін жаңаша ұйымдастыруға

мүмкіндік беріп, білім алушылардың тілдік, коммуникативтік және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етуде. Сонымен қатар, ЖИ-ді қолдану оқытудың тиімділігін арттырып қана қоймай, білім алушылардың жауапкершілігі мен этикалық мәдениетіне де жаңа талаптар қояды.

Осы тұрғыда Лев Выготский еңбектеріндегі әлеуметтік-мәдени теория ерекше маңызға ие. Ғалымның пікірінше, оқыту үдерісі әлеуметтік ортада, бірлескен әрекет арқылы жүзеге асады және оқушының дамуы «жақын арадағы даму аймағы» арқылы жүреді. Бұл идеяны орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында ЖИ қолдану арқылы жүзеге асыруға болады. Мысалы, ЖИ оқушыға мәтінді талдауда, әдеби кейіпкерлерді түсінуде немесе эссе жазуда көмекші құрал ретінде қызмет ете отырып, оқушының дербес ойлауын дамытады. Алайда ЖИ дайын жауап беретін құрал емес, керісінше, оқушыны ойлануға жетелейтін серіктес болуы тиіс.

Ал Джон Дьюи білім берудегі тәжірибелік оқыту теориясында оқушының белсенді әрекеті мен тәжірибе арқылы білім алуын басты орынға қояды. Оның пікірінше, білім тек теориялық емес, практикалық әрекет арқылы қалыптасады. Орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында ЖИ осы қағиданы жүзеге асыруға мүмкіндік береді: интерактивті тапсырмалар, мәтін құрастыру, рөлдік ойындар, дебаттар және шығармашылық жобалар арқылы оқушылардың белсенділігі артады. ЖИ құралдары арқылы оқушы өз қателігін көріп, оны түзетуге мүмкіндік алады, бұл Дьюидің «learning by doing» қағидасымен сәйкес келеді.

ЖИ орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында мәтіндерді талдау, әдеби шығармаларды түсіндіру, грамматикалық жаттығулар орындау және жазба жұмыстарын жетілдіруде тиімді құрал бола алады. Сонымен қатар, ол оқушының жеке деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынып, оқу үдерісін дараландыруға мүмкіндік береді. Бұл Выготскийдің «жақын даму аймағы» теориясына толық сәйкес келеді, өйткені ЖИ оқушыға қолдау көрсетіп, оның әлеуетін толық ашуға көмектеседі.

Алайда ЖИ қолдану барысында жауапкершілік пен этикалық нормаларды сақтау өте маңызды. Біріншіден, академиялық адалдықты сақтау қажет. Оқушылар ЖИ-ді дайын жауап алу үшін емес, идея жинау, ой дамыту және талдау үшін қолдануы тиіс. Екіншіден, ақпаратты дұрыс пайдалану және дереккөздерді көрсету мәдениетін қалыптастыру керек. Бұл оқушылардың ғылыми мәдениетін арттырады және плагиаттың алдын алады.

Сонымен қатар, Лев Выготский идеяларына сүйене отырып, оқыту әлеуметтік өзара әрекеттесу арқылы тиімді жүзеге асады. ЖИ бұл үдерісте тек көмекші құрал ретінде қолданылып, оқушылардың бір-бірімен және мұғаліммен қарым-қатынасын алмастырмауы тиіс. Ал Джон Дьюи тұжырымдарына сәйкес, білім беру тәжірибеге негізделуі керек, сондықтан ЖИ оқушыларды тек пассивті пайдаланушы емес, белсенді зерттеуші ретінде қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды аспектісі – цифрлық мәдениетті қалыптастыру. Оқушылар интернеттегі ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауды, сенімді дереккөздерді таңдауды және ақпараттық қауіпсіздік ережелерін сақтауды үйренуі қажет. Бұл дағдылар орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында мәтінмен жұмыс барысында ерекше дамиды, себебі оқушылар әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істейді.

Педагогтер үшін ЖИ – оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыру құралы. Мұғалімдер ЖИ көмегімен оқушылардың білім деңгейін талдап, жеке тапсырмалар дайындап, кері байланыс бере алады. Сонымен қатар, сабақта жобалық оқыту, пікірталас, шығармашылық тапсырмалар сияқты инновациялық әдістерді қолдану арқылы оқушылардың белсенділігін арттыруға болады.

Қорытындылай келе, орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллектті жауапты және этикалық қолдану – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты. Лев Выготский мен Джон Дьюи еңбектеріндегі тұжырымдар ЖИ-ді тиімді қолдану білім беру процесін байытып, оқушылардың шығармашылық, сыни ойлау және жауапкершілік қабілеттерін дамытатынын көрсетеді. Сондықтан педагогтер заманауи технологияларды

пайдалана отырып, оқушылардың цифрлық сауаттылығы мен этикалық мәдениетін жүйелі түрде қалыптастыруы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Лев Выготский. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 2005.
2. Лев Выготский. Психология развития человека. – Москва: Смысл, 2003.
3. Джон Дьюи. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
4. Джон Дьюи. Experience and Education. – New York: Collier Books, 1938.
5. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2019.
6. OECD. OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with AI. – Paris, 2021.
7. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2018.
8. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 1989.
9. Смирнов А.В. Цифровая педагогика и современные образовательные технологии. – Москва, 2020.

ӘОЖ 37.013:004.8:004.9

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАУАПТЫ ҚОЛДАНУ

***Талипбекова Эсмира Адиловна**, информатика пәнінің мұғалімі*
***Торбаева Жадыра Сейсенбекқызы**, бастауыш сынып мұғалімі*
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и этические аспекты ответственного использования искусственного интеллекта в условиях цифровой трансформации системы образования. Особое внимание уделяется тому, что современные цифровые технологии, включая искусственный интеллект, становятся неотъемлемой частью образовательного процесса и существенно влияют на изменение роли учителя и обучающегося. честности при использовании инструментов искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая трансформация, образование, ответственное использование, этика, цифровое обучение, педагогика, инновации.

Abstract. The article examines the pedagogical and ethical aspects of the responsible use of artificial intelligence in the context of digital transformation in education. It emphasizes that modern digital technologies, including artificial intelligence, have become an integral part of the educational process and significantly influence the changing roles of teachers and learners.

Keywords: artificial intelligence, digital transformation, education, responsible use, ethics, digital learning, pedagogy, innovation.

Қазіргі қоғамда цифрлық трансформация үдерісі барлық салаларды, соның ішінде білім беру жүйесін де түбегейлі өзгертіп отыр. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы оқу процесінің мазмұны мен құрылымына жаңа талаптар қояды. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім берудің тиімділігін арттыруға бағытталған маңызды құрал ретінде қарастырылуда [1].

Жасанды интеллект адамның ойлау, талдау және шешім қабылдау процестерін модельдеуге мүмкіндік беретін технологиялық жүйе болып табылады. Білім беру саласында

ол оқыту процесін дараландыруға, білім алушылардың деңгейін анықтауға және оқу материалын тиімді ұсынуға жағдай жасайды.

Дегенмен, осы технологияларды қолдану тек техникалық мәселе емес, сонымен қатар педагогикалық және этикалық жауапкершілікті талап етеді. Сондықтан жасанды интеллектті білім беруде жауапты қолдану мәселесі қазіргі заман педагогикасының өзекті бағыты болып табылады.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде көптеген мүмкіндіктер ұсынады. Ол оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу траекториясын бейімдеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқу процесін автоматтандыру арқылы мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді және білім сапасын арттыруға ықпал етеді [2].

ЖИ жүйелері оқушылардың білім деңгейін талдап, олардың әлсіз тұстарын анықтап, қосымша тапсырмалар ұсыну арқылы оқытуды дараландырады. Бұл өз кезегінде оқу процесін тиімді әрі нәтижелі етеді.

Жасанды интеллектті жауапты қолдану келесі педагогикалық қағидаларға негізделеді:

- саналы пайдалану
- академиялық адалдық
- ақпараттық қауіпсіздік
- этикалық нормаларды сақтау
- дербес ойлауды дамыту

Бұл қағидалар білім алушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Кесте 1 – Жасанды интеллекттің білім берудегі мүмкіндіктері

ЖИ технологиялары	**Қолдану мақсаты**	**Нәтиже**
Адаптивті оқыту жүйелері	Жеке оқыту	Оқушы деңгейіне бейімделу
Интеллектуалды тест жүйелері	Бағалау	Объективті нәтиже
Виртуалды ассистенттер	Көмек көрсету	Түсініктілікті арттыру
Визуализация құралдары	Түсіндіру	Ойлау қабілетін дамыту

Цифрлық трансформация білім беру процесін түбегейлі өзгертті. Оқу процесі енді тек сыныппен шектелмей, онлайн және гибридті форматтарға көшті. Бұл білімнің қолжетімділігін арттырып, оқытудың жаңа формаларын дамытуға мүмкіндік берді [3].

Сонымен қатар цифрлық трансформация мұғалімнің рөлін де өзгертті. Мұғалім енді ақпарат көзі емес, оқушының оқу процесін бағыттаушы және ұйымдастырушы тұлғаға айналды.

Жасанды интеллектті қолдануда бірқатар этикалық мәселелер туындайды. Олардың ішінде ең маңыздылары:

- академиялық адалдықтың бұзылуы
- дайын жауапқа тәуелділік
- авторлық құқықты сақтамау
- ақпаратты дұрыс қолданбау

Осы мәселелерді шешу үшін білім беру процесінде арнайы педагогикалық бақылау және түсіндіру жұмыстары жүргізілуі қажет

Мұғалім цифрлық білім беру жағдайында негізгі бағыттаушы тұлға болып табылады. Ол оқушыларға тек технологияны қолдануды емес, оны дұрыс, саналы және жауапты пайдалануды үйретеді.

Сонымен қатар мұғалім оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға, ақпаратты талдай білуге және өз бетімен шешім қабылдауға бағыт беруі қажет [4].

Қорытындылай келе, цифрлық трансформация жағдайында жасанды интеллектті білім беруде жауапты қолдану – қазіргі білім жүйесінің маңызды бағыты болып табылады. Бұл процесс тек технологиялық жаңалық емес, сонымен қатар педагогикалық және этикалық мәдениетті қалыптастыру құралы болып саналады.

Жасанды интеллект білім беру сапасын арттыруға үлкен мүмкіндік береді, алайда оны дұрыс қолдану мұғалім мен оқушының жауапкершілігіне тікелей байланысты. Сондықтан цифрлық мәдениет пен этикалық нормаларды дамыту білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.
4. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.

ӘОЖ 37.013:004.8:17

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

***Оңланбай Мақпал Өмірзаққызы**, физика пәнінің мұғалімі*
***Керимбаева Шахизада Амангельдиевна**, химия пәнінің мұғалімі*
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается педагогический опыт ответственного и этического применения искусственного интеллекта в системе образования. Особое внимание уделяется тому, что искусственный интеллект становится неотъемлемой частью современного образовательного процесса и оказывает значительное влияние на организацию обучения, методы преподавания и формирование цифровой культуры обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, педагогика, этичное использование, ответственное обучение, цифровое образование, академическая честность, инновации, опыт преподавателя.

Abstract. The article examines pedagogical experience in the responsible and ethical use of artificial intelligence in education. It highlights that artificial intelligence has become an integral part of the modern educational process and significantly influences teaching methods, learning organization, and the formation of students' digital culture.

Keywords: artificial intelligence, pedagogy, ethical use, responsible learning, digital education, academic integrity, innovation, teacher experience.

Қазіргі білім беру жүйесі қарқынды цифрлық өзгерістер кезеңін бастан кешіруде. Ақпараттық технологиялардың дамуы білім беру мазмұнына ғана емес, сонымен қатар оқыту әдістері мен педагогтың рөліне де айтарлықтай әсер етуде. Осы өзгерістердің ішінде жасанды интеллект технологиялары ерекше орын алады, себебі олар оқу процесін автоматтандыруға, дараландыруға және тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді [1].

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық қызметін модельдейтін технологиялық жүйе. Ол деректерді талдау, шешім қабылдау, ұсыныс жасау және оқу процесін бейімдеу сияқты функцияларды орындай алады. Білім беру саласында бұл

технологиялар оқушылардың жеке қабілеттерін ескере отырып, оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді.

Дегенмен, жасанды интеллектті қолдану тек техникалық мәселе емес, сонымен қатар терең педагогикалық және этикалық жауапкершілікті талап ететін күрделі процесс болып табылады. Сондықтан оны білім беру жүйесіне енгізу барысында оның тиімділігімен қатар, қауіпсіздігі мен моральдық аспектілері де ескерілуі қажет.

Жасанды интеллект білім беру процесінде көптеген жаңа мүмкіндіктерді ашып отыр. Ең алдымен, ол оқыту процесін дараландыруға мүмкіндік береді, яғни әрбір оқушының білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға жағдай жасайды. Бұл оқушылардың оқу материалын жақсы меңгеруіне және өз қабілеттерін дамытуына ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оқу нәтижелерін автоматты түрде талдау арқылы уақытты үнемдеуге көмектеседі. Ол тест нәтижелерін бағалау, қателерді анықтау және қосымша материал ұсыну сияқты функцияларды орындай алады [2].

ЖИ технологиялары сонымен қатар визуализация мүмкіндіктерін кеңейтеді. Күрделі ұғымдарды графикалық, анимациялық және интерактивті түрде көрсету оқушылардың түсіну деңгейін арттырады және оқу процесін қызықты етеді.

Жасанды интеллектті педагогикалық тәжірибеде жауапты қолдану оның тиімділігін арттырумен қатар, оқушылардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл процесс бірнеше негізгі педагогикалық қағидаларға сүйенеді.

Біріншіден, саналы пайдалану қағидасы маңызды орын алады. Оқушылар жасанды интеллектті тек дайын жауап алу құралы ретінде емес, оқу процесін қолдаушы құрал ретінде қолдануы қажет.

Екіншіден, академиялық адалдық қағидасы сақталуы тиіс. Оқушылардың өз бетінше ойлау, талдау және шешім қабылдау дағдылары дамытылуы керек.

Үшіншіден, ақпараттық қауіпсіздік мәселесі қарастырылады. Оқушылар интернет пен цифрлық ресурстарды қауіпсіз пайдалануға үйренуі тиіс [3].

Цифрлық білім беру ортасы қазіргі білім жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл орта оқыту процесін интерактивті, қолжетімді және икемді етеді. Мұнда оқушылар тек білім алушы ғана емес, сонымен қатар белсенді қатысушы ретінде әрекет етеді.

Мұғалімнің рөлі осы жағдайда ерекше маңызға ие болады. Ол тек ақпарат беруші емес, сонымен қатар бағыттаушы, ұйымдастырушы және бақылаушы қызметін атқарады. Мұғалім оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттырып, олардың технологияларды дұрыс пайдалануына жағдай жасайды.

Жасанды интеллектті қолдануда бірқатар этикалық мәселелер туындайды. Олардың ішінде академиялық адалдықты сақтау, ақпаратты дұрыс пайдалану, авторлық құқықты қорғау және цифрлық тәуелділіктің алдын алу сияқты мәселелер ерекше маңызды болып табылады.

Сонымен қатар оқушылардың дайын ақпаратқа тәуелді болмауы, олардың сыни ойлау қабілетін дамыту педагогикалық тұрғыдан басты міндеттердің бірі болып саналады.

Қорытындылай келе, жасанды интеллектті білім беруде жауапты және этикалық қолдану қазіргі педагогикалық тәжірибенің маңызды бағыты болып табылады. Бұл технологиялар білім беру сапасын арттыруға үлкен мүмкіндік береді, бірақ оларды дұрыс қолдану мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты [4].

Жасанды интеллект оқу процесін жеңілдеткенімен, ол адамның ойлау қабілетін алмастырмауы тиіс. Сондықтан білім беру жүйесінде технология мен педагогикалық құндылықтардың үйлесімді дамуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.

3. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.
4. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.

ӘОЖ 37.013:004.8:37.016

ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ТИІМДІ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

***Малдыбекова Назира Куанышбаевна**, орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*
***Бохаева Жәнел Бекебайқызы**, тарих пәнінің мұғалімі*
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и методические аспекты эффективного и этического применения искусственного интеллекта в гуманитарном образовании. Особое внимание уделяется роли искусственного интеллекта в преподавании таких дисциплин, как история, литература и языковые предметы, где важное значение имеют критическое мышление, интерпретация текстов и развитие коммуникативных навыков.

Ключевые слова: искусственный интеллект, гуманитарное образование, цифровая педагогика, этичное использование, инновации, методы обучения, академическая честность, критическое мышление.

Abstract. The article examines the pedagogical and methodological aspects of the effective and ethical use of artificial intelligence in humanities education. Special attention is given to the role of artificial intelligence in teaching subjects such as history, literature, and language studies, where critical thinking, text interpretation, and communication skills are essential.

Keywords: artificial intelligence, humanities education, digital pedagogy, ethical use, innovation, teaching methods, academic integrity, critical thinking.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Ақпараттық технологиялардың кеңінен таралуы білім беру мазмұнына, әдістеріне және педагогикалық тәсілдерге елеулі өзгерістер енгізіп отыр. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары гуманитарлық білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашуда [1].

Гуманитарлық пәндер, соның ішінде тарих, әдебиет және тілдік пәндер оқушылардың сыни ойлау қабілетін, талдау дағдыларын және коммуникативтік мәдениетін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Сондықтан бұл пәндерде жасанды интеллектті қолдану тек ақпараттық құрал ретінде емес, сонымен қатар оқу процесін жетілдіретін педагогикалық ресурс ретінде қарастырылуы тиіс.

Жасанды интеллект гуманитарлық білім беруде көптеген маңызды функцияларды орындай алады. Ол мәтіндерді талдау, ақпаратты жүйелеу, тарихи деректерді салыстыру және әдеби шығармаларды интерпретациялау сияқты күрделі тапсырмаларды орындауға көмектеседі.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың жеке оқу ерекшеліктерін ескере отырып, оқу материалын бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе тіл үйрену және мәтінмен жұмыс жасау кезінде өте тиімді болып табылады.

Жасанды интеллекттің көмегімен оқыту процесі интерактивті және қызықты сипат алады, бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады [2].

Жасанды интеллектті тиімді қолдану үшін педагогикалық негіздер маңызды рөл атқарады. Ең алдымен, оқыту процесі оқушының белсенділігін арттыруға бағытталуы керек.

Оқушылар жасанды интеллектті дайын жауап алу құралы ретінде емес, ақпаратты түсіну және талдау құралы ретінде қолдануы тиіс. Мұғалім бұл процесте бағыттаушы және бақылаушы рөл атқарады.

Сонымен қатар оқыту барысында жобалық жұмыстар, зерттеу тапсырмалары және шығармашылық жұмыстар кеңінен қолданылуы қажет.

Жасанды интеллектті қолдану барысында бірқатар этикалық мәселелер туындайды. Олардың ішінде академиялық адалдықты сақтау, авторлық құқықты бұзбау, ақпаратты дұрыс пайдалану және сыни ойлау қабілетін дамыту маңызды орын алады.

Оқушылардың жасанды интеллектке толық тәуелді болмауы үшін мұғалім арнайы педагогикалық бақылау жүргізуі қажет [3].

Кесте 1 – Гуманитарлық білім беруде жи қолдану мүмкіндіктері

ЖИ құралдары	Қолдану саласы	Педагогикалық нәтиже
NLP жүйелері	Мәтін талдау	Түсіну қабілеті артады
Чат-ассистенттер	Түсіндіру	Оқу жеңілдейді
Виртуалды мұғалімдер	Қайталау	Өздік оқу дамиды
Цифрлық архивтер	Зерттеу	Аналитикалық ойлау

Гуманитарлық білім беруде мұғалім тек ақпарат беруші емес, сонымен қатар оқушылардың сыни ойлауын дамытушы, бағыттаушы және тәрбиеші ретінде әрекет етеді.

Мұғалім жасанды интеллект құралдарын дұрыс таңдап, оларды оқу мақсаттарына сәйкес тиімді қолдануы қажет [4].

Гуманитарлық пәндерді оқыту барысында жасанды интеллект оқушылардың тарихи оқиғаларды талдауына, әдеби кейіпкерлердің психологиялық бейнесін түсінуіне және тілдік құрылымдарды терең меңгеруіне жағдай жасайды, бұл олардың когнитивтік қабілеттерін айтарлықтай дамытады. Сонымен қатар цифрлық ресурстар арқылы ұсынылатын интерактивті тапсырмалар оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді және олардың өз бетінше іздену дағдыларын қалыптастырады.

Алайда мұндай технологияларды қолдану барысында оқушылардың дайын ақпаратқа шамадан тыс сүйенуі сияқты тәуекелдер туындауы мүмкін, сондықтан мұғалім оқыту процесінде тепе-теңдікті сақтап, сыни ойлау мен дербес шешім қабылдау қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөлуі қажет.

Жасанды интеллектті тиімді қолдану тек технологиялық дайындықты ғана емес, сонымен қатар педагогтың әдістемелік шеберлігін, этикалық ұстанымын және цифрлық мәдениетін талап етеді, себебі оқыту сапасы ең алдымен мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты.

Қорытындылай келе, гуманитарлық білім беруде жасанды интеллектті тиімді және этикалық қолдану қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты болып табылады. Бұл технологиялар оқыту процесін жаңғыртып, оқушылардың танымдық қабілеттерін арттыруға мүмкіндік береді.

Дегенмен, жасанды интеллектті қолдану әрқашан педагогикалық және этикалық қағидаларға негізделуі тиіс. Мұғалімнің рөлі бұл процесте шешуші болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.
4. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.

ӘОЖ 37.013:004.8:17

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қаңтарбаева Аида Султановна, Есмағаева Мейрамкул Карібайқызы
бастауыш сынып мұғалімдері
«Қ.Сұлтанбеков атындағы орта мектебі» КММ-сі
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Жақсылық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и этические основы применения искусственного интеллекта в начальной школе. Особое внимание уделяется тому, что современные цифровые технологии становятся важной частью образовательного процесса и оказывают значительное влияние на формирование учебной мотивации и познавательной активности младших школьников.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, педагогика, этика, цифровое обучение, адаптивное обучение, академическая честность, инновационное преподавание.

Abstract. The article examines the pedagogical and ethical foundations of using artificial intelligence in primary education. It emphasizes that modern digital technologies have become an essential part of the educational process and significantly influence students' motivation and cognitive development.

Keywords: artificial intelligence, primary education, pedagogy, ethics, digital learning, adaptive learning, academic integrity, innovative teaching.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі қарқынды цифрлық трансформация жағдайында дамып келеді. Ақпараттық технологиялардың, соның ішінде жасанды интеллекттің дамуы оқу процесін түбегейлі өзгертіп, білім берудің жаңа мүмкіндіктерін ашып отыр. Бастауыш сынып кезеңі – оқушы тұлғасының қалыптасуындағы ең маңызды кезең болғандықтан, дәл осы кезеңде цифрлық технологияларды дұрыс пайдалану ерекше мәнге ие [1].

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық қызметін модельдейтін, деректерді талдайтын және шешім қабылдауға көмектесетін технологиялық жүйе болып табылады. Бұл технология білім беру процесінде оқушылардың жеке қабілеттерін ескеруге, оқу материалын бейімдеуге және оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Дегенмен, бастауыш сыныпта жасанды интеллектті қолдану тек техникалық мүмкіндік ретінде ғана емес, сонымен қатар педагогикалық және этикалық жауапкершілік ретінде қарастырылуы тиіс. Себебі бұл кезеңде оқушылардың дүниетанымы, мінез-құлқы және оқу мәдениеті қалыптасады.

Жасанды интеллект бастауыш білім беруде оқу процесін жеңілдететін және тиімді ететін маңызды құрал болып табылады. Ол оқушылардың білім деңгейін автоматты түрде талдап, әр оқушыға жеке оқу траекториясын ұсына алады.

Сонымен қатар жасанды интеллект интерактивті тапсырмалар, ойын технологиялары және визуалды материалдар арқылы оқу процесін қызықты етеді. Бұл бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыруға үлкен әсер етеді.

Жасанды интеллекттің көмегімен мұғалім оқушылардың қателерін тез анықтап, оларға қосымша түсіндіру жұмыстарын жүргізе алады, бұл білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді [2].

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, жасанды интеллектті қолдану барысында оқыту мазмұны қарапайымнан күрделіге қарай біртіндеп

құрылуы тиіс, өйткені бұл кезеңде оқушылардың қабылдау қабілеті көрнекілік пен эмоциялық әсерге тікелей байланысты болады. Осыған орай, жасанды интеллект негізіндегі платформалар оқу материалын тек мәтін түрінде ғана емес, сонымен қатар анимация, бейне және ойын элементтері арқылы ұсыну арқылы білімді тиімді меңгеруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жасанды интеллектті оқу процесіне енгізу оқушылардың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен бірге олардың метатанымдық дағдыларын дамытуға ықпал етеді, яғни оқушы өз оқу әрекетін жоспарлап, бақылап және бағалай алатын деңгейге жетеді. Бұл қазіргі білім беру жүйесінде аса маңызды құзыреттердің бірі болып саналады.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы мұғалім оқушылардың оқу жетістіктері туралы нақты әрі жедел ақпарат алып, дер кезінде түзету жұмыстарын жүргізе алады, бұл өз кезегінде білім сапасын арттыруға және оқытудағы олқылықтарды азайтуға мүмкіндік береді.

Дегенмен, жасанды интеллектті шамадан тыс қолдану оқушылардың дайын ақпаратқа тәуелді болуына әкелуі мүмкін, сондықтан оқу процесінде дәстүрлі әдістер мен цифрлық технологияларды тиімді үйлестіру қажеттілігі туындайды. Бұл тепе-теңдік оқушылардың өздігінен ойлау, талдау және қорытынды жасау қабілеттерін сақтауға және дамытуға мүмкіндік береді [3].

Бастауыш сыныпта жасанды интеллектті қолдану белгілі бір педагогикалық қағидаларға сүйенуі қажет. Ең алдымен оқыту процесі оқушының жас ерекшелігіне сай болуы тиіс. Себебі бастауыш сынып оқушылары көрнекілікке, ойынға және интерактивті әрекеттерге бейім келеді.

Сонымен қатар оқыту процесінде даралау принципі маңызды орын алады, яғни әр оқушының жеке қабілеті мен даму деңгейі ескерілуі қажет.

Мұғалім жасанды интеллектті тек құрал ретінде емес, оқыту процесін қолдаушы педагогикалық ресурс ретінде қолдануы тиіс.

Жасанды интеллектті бастауыш білім беруде қолдану барысында бірқатар этикалық мәселелер туындайды. Олардың ішінде ең маңыздысы – академиялық адалдықты сақтау, ақпаратты дұрыс пайдалану және оқушылардың дайын жауапқа тәуелді болуын болдырмау.

Сонымен қатар цифрлық қауіпсіздік мәселесі де ерекше назарда болуы тиіс. Оқушылар интернет пен жасанды интеллект құралдарын қауіпсіз және жауапты түрде қолдануды үйренуі қажет.

Мұғалім бұл процесте тек оқытушы емес, сонымен қатар тәрбиелеуші және бағыттаушы рөлін атқарады.

Мұғалім бастауыш сыныпта жасанды интеллектті тиімді қолданудың негізгі тұлғасы болып табылады. Ол оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, олардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруға және жауапты қолдануға үйретуге міндетті.

Сонымен қатар мұғалім оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға, ақпаратты талдай білуге және өз бетімен шешім қабылдауға бағыт беруі қажет [4].

Қорытындылай келе, бастауыш сыныпта жасанды интеллектті қолдану білім беру сапасын арттыратын маңызды фактор болып табылады. Бұл технология оқыту процесін қызықты әрі тиімді етеді, бірақ оны қолдану әрқашан педагогикалық және этикалық қағидаларға негізделуі тиіс.

Жасанды интеллект бастауыш білім беруде тек құрал ғана емес, сонымен қатар оқушының тұлғалық дамуына ықпал ететін маңызды педагогикалық ресурс болып табылады. Сондықтан мұғалімдердің рөлі бұл процесте ерекше маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.
4. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.

ӘОЖ 37.013:004.8:7

КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІ ДАМЫТУ

***Сарсенбеков Есбол Жексенович**, көркем еңбек пәнінің мұғалімі*
«Болтай батыр атындағы шағын орталықты орта мектебі» КММ
Жамбыл обл., Т. Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования искусственного интеллекта в обучении предмета «Художественный труд» с целью развития творческих способностей учащихся. Особое внимание уделяется тому, что современные цифровые технологии, включая искусственный интеллект, открывают новые возможности для организации творческой деятельности обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, художественное образование, креативность, цифровые инструменты, инновации, визуальное обучение, педагогика, этичное использование.

Abstract. The article explores the pedagogical potential of using artificial intelligence in teaching the subject “Art and Craft” to develop students’ creative abilities. It emphasizes that modern digital technologies, including artificial intelligence, provide new opportunities for organizing creative activities in education.

Keywords: artificial intelligence, art education, creativity, digital tools, innovation, visual learning, pedagogy, ethical use.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты жаңа бағытта дамып келеді. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру процесінің мазмұны мен әдістерін жаңғыртуға ерекше ықпал етуде. Әсіресе көркем еңбек пәнін оқытуда бұл технологиялардың рөлі артып келеді, себебі шығармашылық әрекет цифрлық құралдар арқылы жаңа деңгейге көтеріледі [1].

Көркем еңбек пәні оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және еңбекке деген қызығушылығын арттыруға бағытталған маңызды пәндердің бірі болып табылады. Сондықтан бұл пәнде жасанды интеллектті қолдану оқушылардың қиялын кеңейтіп, олардың шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект көркем білім беру процесінде жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Ол оқушыларға өз идеяларын визуалды түрде бейнелеуге, түрлі шығармашылық жобаларды жүзеге асыруға және жаңа стильдерді меңгеруге мүмкіндік береді.

ЖИ құралдары арқылы оқушылар сурет салу, дизайн жасау, композиция құру сияқты әрекеттерді цифрлық форматта орындап, өз жұмыстарын жетілдіре алады. Сонымен қатар бұл технологиялар оқушылардың өзіндік жұмыс жасау қабілетін арттырады.

Жасанды интеллектті қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту бірнеше бағытта жүзеге асады. Ең алдымен, бұл технологиялар оқушылардың қиялын дамытуға ықпал етеді, себебі олар әртүрлі визуалды образдарды жылдам құрастыра алады [2].

Сонымен қатар ЖИ оқушыларға өз идеяларын тәжірибе жүзінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл олардың шығармашылық белсенділігін арттырып, жаңа идеялар ұсынуына жағдай жасайды.

Цифрлық орта көркем еңбек пәнін оқытуда ерекше маңызға ие. Бұл ортада оқушылар өз жұмыстарын цифрлық форматта жасап, оларды өңдеп, басқа оқушылармен бөлісе алады.

Сонымен қатар цифрлық орта оқушылардың шығармашылық жұмыстарын бағалауға және талдауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті көркем еңбек пәнінде қолдану барысында этикалық мәселелер ерекше назар аударуды талап етеді. Оқушыларға авторлық құқықты сақтау, өз еңбегін бағалау және басқа жұмыстарды көшірмеу қажеттілігі түсіндірілуі тиіс.

Сонымен қатар оқушылар жасанды интеллектті тек көмекші құрал ретінде қолдануды үйренуі қажет.

Көркем еңбек пәнінде жасанды интеллектті қолдану оқушылардың дәстүрлі шығармашылық әрекетін жаңа деңгейге көтереді, себебі цифрлық құралдар арқылы олар өз идеяларын жылдам әрі сапалы түрде жүзеге асыра алады. Бұл үдеріс оқушылардың тек техникалық дағдыларын ғана емес, сонымен қатар олардың эстетикалық талғамын, композициялық ойлауын және көркемдік қабылдауын дамытуға ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект негізіндегі құралдар оқушыларға түрлі стильдер мен бағыттарды зерттеуге мүмкіндік береді, яғни олар классикалық өнерден бастап заманауи цифрлық өнерге дейінгі бағыттарды салыстырып, өздерінің жеке шығармашылық стилін қалыптастыра алады. Бұл оқушылардың өзін-өзі тануына және шығармашылық дербестігін дамытуына маңызды әсер етеді [3].

Жасанды интеллектті қолдану барысында оқушылар тек дайын өнім жасап қана қоймай, сонымен қатар шығармашылық процестің кезеңдерін түсінуді үйренеді, яғни идеяны қалыптастыру, оны визуализациялау және нәтижесін бағалау сияқты маңызды дағдыларды меңгереді. Бұл олардың жобалық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Мұғалім оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда негізгі тұлға болып табылады. Ол жасанды интеллект құралдарын дұрыс таңдап, оқу процесінде тиімді қолдануы қажет.

Сонымен қатар мұғалім оқушылардың шығармашылық еркіндігін сақтай отырып, оларды бағыттап отыруы тиіс [4].

Қорытындылай келе, көркем еңбек пәнін оқытуда жасанды интеллектті қолдану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Дегенмен, жасанды интеллектті қолдану әрқашан педагогикалық және этикалық қағидаларға негізделуі тиіс.

Жалпы алғанда, жасанды интеллектті көркем еңбек пәнінде тиімді қолдану білім беру процесін жаңғыртып қана қоймай, оқушылардың шығармашылық әлеуетін толық ашуға және олардың жан-жақты дамуына мүмкіндік беретін маңызды педагогикалық құрал болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.
4. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.

ӘОЖ 159.9.018

ЖАҺАНДАНУ ДӘУІРІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ

Нұрбек Таңнұр, Бесбаева Анар Серікқызы, Канайхулова Бинура Бахытхуловна
Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье будут рассмотрены эффективные способы применения новых методов обучения.

Ключевые слова: учебный процесс, методика, новые технологии, уроки, методы.

Abstract. The article will consider effective ways to apply new teaching methods.

Keywords: educational process, methodology, new technologies, lessons, methods.

Жаһандық заман қажеттілігі оқыту ісінде техниканың аса ауқымды қолданылуына орайжаңаша оқыту талабын алдыға тартуда. Өткен ғасырдың 60-жылдарынан бастап білім беру жүйесін «технологияландыру» мәселесі сөз болған. Бүгін оның ғылыми атауы кеңейіп, «әдістер мен құралдар жиынтығы» деген термин ретінде пайдаланылуда.

Ұстаздар педагогикалық технологияны қазірде ғылым мен техниканың тың жетістіктері тұрғысында, оқыту үрдісінде кеңінен қолдануға тырысуда. XX ғасырдың 70-80-жылдары «педагогикалық технология» деген ұғым оқу-тәрбие үрдісін басқару мен оқыту әдістері, оқыту құралдарын игеру бағытында қарастырылған болатын.

Бүгінгі оқу-тәрбие үрдісін технологияландыру – білім беру мен тәрбиелеу мәселелерін сапалы жоғары деңгейде шешуге әсер етуші күшке айналуда. Түрлі технологиялық әдіс-тәсілдердің арқасында оқушылардың таным белсенділігі күшейіп, даму үрдісі жандана түсуде. Білім мазмұнын жаңаша жаңарту талабына сай ең озық технологияларды жүйелі түрде пайдалану өркениетті мемелекеттердің тәжірибесінде жақсы іске асырылуда.

Білім беру үрдісін «технологияландыру» XX ғасырда шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеулерінде жан-жақты қарастырылды. Қазірде В.К.Дьяченко, В.Беспалько, В.В.Гузеев, Д.Хогрид, М.В.Кларин, В.М.Монахов, М.А.Чошанов, Г.К.Селевко, С.М.Құсайынов, Ж.Қараев, Г.Нұрғалиева, Н.Нұрахметов, Г.Д.Әуелбекова, М.Жанпейісова, З.Бейсембаева сынды шетелдік және отандық ғалымдар ғылыми теория мен тәжірибені сабақтастыра зерттеп, жаңа педагогикалық технологияларды ұтымды қолданудың жолдарын атап көрсетті. Білім беруді жүргізудің әлемдік тәжірибелерінде оң нәтиже берген тың түрлерін дамыту, оқытудың басты ұстанымдарын айқындау мақсатында бірталай жұмыстар жүзеге асырылуда.

Технология дегеніміз - шеберлік жайлы ғылым. Шеберлікпен шыңға жету, кәсіби шеберлікті арттырып, белгілі бір жоба жүйемен оқытуға алып келеді.

Технология – бүгінгі білімдік ақпараттарды толықтырып, оны өңдеп, керегінші өзгертіп берудің әдістері мен құралдарының жиынтығын болып табылады. Керекті құралдарды оқу-тәрбие үрдісінде тиісінше қолдана отырып, оқушыларға жеткізе білудің жолдары жайлы ғылым. Бұл жайлы зерттеуші ғалымдардың бірі: «Педагогикалық технология - оқу-тәрбие үрдісінің алдын ала жүйелі түрде жоспарлануы, оның тәжірибеде жүзеге асатын жобасы», - деп жазса, екіншісі: «Педагогикалық технологиялар дегеніміз - оқыту үрдісін жобалау, ұйымдастыру мен жүргізудің ойластырылған моделі», - деген пікір білдіреді. Ал, Б.Т.Лихачев: «Оқытудың арнайы формаларын, әдістері мен педагогика-психологиялық нұсқаулардың жиынтығын, айқындайтын оқу үрдісін іске асырудың мазмұндық техникасы», - деп атап өтеді [1]. Белгілі ғалым Ж.Кобдикова: «Қойылған мақсатқа сәйкес білімді, білікті және дағдыны құрастыру, қалыптастыру мен бақылау бойынша операциялардың жиыны», - деген тщымды көзқарасын білдіреді [2].

Міне, осы технология ұғымы негізіндеғалымдардың пікірі бір жерге тоғыса келе, мынандай тұжырымға келеді: «Педагогикалық технология жинақталған интегралдық үрдіс-білімінің барлық түрін меңгеру үшін ұйымдастыру және басқару, жоспарлау» [3].

Педагог-ғалымдарымыз оқыту үрдісінде оң нәтижеге жетудің жолы қандай деген сауал төңірегінде жауап іздейден жалығар емес. Осы негізде олардың ойы бір арнаға келіп сияды. Ол – жаһандану талабына сай еліміздің жаңа білім жүйесі ұлттық құндылықтарға бағытталып, оқыту үрдісі негізінде бағдарланған білім жүйесі тың технология бойынша

жүзеге асатындығы. Дәстүрлі әдіс-тәсілдерді тиімді қолдана отырып, оқу үрдісінің мазмұндық құрылымын мейлінше жетілдіріп, әдебиет оқытуға ұтымды жаңа технологияларды қолданудың жолдарын іздестіру, оны іріктеп алуды отандық әдіскер-ғалымдарымыз бүгінде басты назарға алып, әр қырынан қарастыруда. Әр педагогикалық технологияны саба тақырыбына сай өзінің ерекшелік-сипатымен айқындап аламыз. Бүгінгі жаңа педагогикалық технологиялар баланың өзін-өзі дамытуына, өзіндік және шығармашылық қабілетінің мейлінше артуына, керекті іскерліктері мен дағдыларының қалыптасуына, өзін-өзі дамытуына тиімді жағдай жасауға барынша мүмкіндіктерін туғызады. Педагог-ғалым А.В.Хуторской: «Педагогикалық технологияның негізгі қызметі - оқу үрдісінің білім беру мақсатын іске асыру жене жеке тұлғаны дамыту», - деп жазады [4]. Жалпы педагогикалық әдебиеттерде «педагогикалық технология» туралы үш жүздің үстіндеанықтама бар.

ХХ ғасырдың 30-жылдары Қ.Жұбанов «технология» деген терминге айтарлықтай мән беріп, тақырыпты баяндамас алдын сұрақ-жауап әдісі арқылы оқушыны терең ойлануға, өзінше пайымдауға, мейлінше іздендіре келе, санасына түрткі жасауды алдыға тартады. Бұл оның дамыта оқыту идеясынан туғанын нақтылайды. Қ.Жұбановтың ғылыми-әдістемелік еңбектерінде дамыта оқыту, блоктік-модульдік оқыту, қашықтан оқыту идеяларының орын алуы тегін емес.

Қай технология болмасын оқушының өзін-өзі дамытуына, қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруына, шығармашылық қабілетін арттыруына оң әсерін тигізеді. Педагогикалық технологиялардың кез-келгенібірін-бірі жақсы толықтырып, сабақтасып отырады. Алдыға қойған нәтижеге қол жеткізуге, қойылған мақсаттың орындалуына мүмкіндік береді. Демек, педагогикалық технология мен әдістемелерді орын орнымен мұғалім таңдап пайдалана алғаны жөн.

Бүгінгі таңда оқу үрдісін ұйымдастыруда инновациялық технологияға аса көп назар аударылуда. Инновация – жаңарту, жаңғырту түсінігін береді. Инновация - жаңаша ойлаудың негізгі жолы болғандықтан, оқытудың жаңаша мазмұндағы түрі болмақ. Инновациялық әдістеме - инновациялық әдістер мен дидактикалық құралдарды пайдалану арқылы білім негіздерін игертудің сипатын жаңа технологиялармен толтыруға, айрықша өзгертуге бағытталған.

Модульдік оқыту технологиясы бүгінгі таңда оқу үрдісін жаңаша құруға байланысты отандық және әлемдік оқыту жүйесінің барша саласында кеңінен іске асуда. ХХ ғасырдың 60-шы жылдары Германия, АҚШ, Англия тәрізді дамыған елдердің оқу үрдісіне кеңінен еніп, тұңғыш рет осы мемлекеттерде оқытудың мазмұнына орай оқу тапсырмаларын бөліп оқыту тиімді деген идеяны кіргізген.

Модуль латын тілінен алғанда «өлшем», «мөлшер», «шама» деген ұғымды танытады. Модуль негізінде оқытудың тәжірибелік жағынан тиімділігін, оқу ттапсырмаларынмодульге құру, соның арқасында модуль негізінде оқыту ұтымды екенін Г.С.Күдебаева, Ю.У.Байсалов, К.Жақсылықова, Р.Жанпейісова, Н.Оралбаева, Н.Г.Нуртаева, З.Бейсембаева сынды отандық ғалымдар зерттеу еңбектерінде атап көрсетті.

Модульдік оқыту технологиясы негізінде білім алушы өз жағдайына қарай жұмыс атқарады. Модульдік оқу-білім мазмұнын барлық қырынан жетілдірудің, оны ұйымдастырудың құралы мен әдісі іспеттес. Сонымен қатар, теориялық әрі практикалық білімді ерекше қамтамасыз етудің құрылымдық жүйесі болмақ.

Оған Г.Қ.Нұрғалиева: «Модуль - іріленген мазмұнды дидактикалық бірлік. Ол зерттеліп отырған педагогикалық құбылыстың мәнін сипаттайтын ғылыми білім жүйесін өзара функционалдық байланыстармен қоса ашып көрсетеді», - деген анықтама береді [5].

Модуль – оқу үрдісінің өзгеруіне орай ылғи толықтырылып, өзгертіліп, жаңартылып, түрлендіріліп отырады. Модульдік оқу ұдайы дамып отыруды қажет ететін жүйе болғандықтан, ол белгілі бір заңдылықтарға негізделеді. Белгілі ғалым П.А.Юцявичен «Модульдік оқудың теориясы мен практикасы» атты кітабында модульдік оқудың заңдылықтары жалпы дидактикалық заңдылықтарға сай келіп, сол негізде

пайдаланылатынын атап көрсетеді. Яғни, әр модульдің мазмұны толықтыруға, жаңартуға, өзгертуге ыңғайлы болуы, оқу мәтіндерінің дербес бір жеке модульмен берілуі, әр блок мазмұны тұрғысынан аяқталуы, оқу материалы мазмұнына орай сан қилы әдіс-тәсілдермен түсіндіруге бағыттайтынын танытады. Жұмыстың оң нәтижелі шығуына әр модульдің ізденуге бағытайтын әдістемелік нұсқаудан құралуы оң әсерін тигізеді.

Интерактивті оқыту үдерісінде оқушының тапсырманы орындау бағытындағы ұйымдастырушылық қабілеті де ескерілгені жөн. Осы тұста әдебиетші-ұстаз бар-жоғыкеңесші және серіктес қызметін атқарады. Мұғалім жаңа теориялық білім берумен қатар оқушыларды өздіктерінше ізденуге жетелеп, белсенділіктеріне ерекше назар аударады. Әдебиетші-ұстаз оқу үдерісіне тікелей қатысқанымен, өзінің артық мүмкіндігін шектеп, баланың белсенді іс-әрекет жасауына жағдай туғызуы керек.

Оқушылырдың білім алу сұранысымен танымдық әрекеті үнемі сабақтасып жатады. Белсенділік әрдайым дербестікті керек етеді. Оқушының өздігінше атқаратын әрекеті оның нағыз белсенділігін арттырады. И.Я.Лернер, Б.П.Есипов, Т.Шамова сынды зерттеуші-ғалымдар бала бойындағы белсенділік ұғымын әр қырынан алып қарастырады.

Бұл жайлы белгілі әдіскер-ғалым В.И.Лозавая: «Әрекет айрықша белсенділік ретінде көрініс табады. Мұның өзі әрекет істеуге дайын болушылық, ұмтылушылық, оны жүзеге асыру сапасы, алға қойылған мақсаттарға жету үшін оңтайлы жолдарды таңдау, өз қабілетін көрсетуді қажетсінуі танымдық белсенділіктің қайнар көзі», - деп жазады [6].

Педагог-ғалым Т.Сабыров, оқу-тәрбие үрдісінде баланың белсенділігі, негізінен екі түрлі сипатта көрініс табатындығын айта келіп, белсенділік дегеніміз оқушының жеке басына ғана тән, аса маңызды қасиет екенін ашып береді. Осы қасиетсіз қандай да бір атқарылған қызметтің нәтижеге қол жеткізуі мүмкін еместігін жетік дәлелдейді. Яғни, танымдық белсенділікті бір белгімен ғана атап көрсете алмайсыз. Бұл әр қилы сипаты бар ұғым болып табылады. Оқу-тәрбие барысында баланың таным белсенділігін дамытып, оны шығармашылыққа баулуда қолданылатын интерактивті оқу технологиясының маңызы ерекше. Бұл ұстаз-педагог тарапынан ылғи шығармашылық ізденісті, біліктілікті қажет етеді.

Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым министірлігінің басшылығы және Республикалық ақпараттандыру орталығының ұйымдастыруымен 2001-2004 жылдары халықаралық форумдар өткізілгендігі баршаға аян. Бұл форумдарда білікті ұстаздар, зерттеуші-ғалымдар, ақпараттық технология саласы негізінде ЮНЕСКО институты арқылы бірнеше елдердің өкілдері қатысты. Аталмыш форумда әлемдік ақпараттық білім кеңістігін, ұлттың бүгінгі білім моделін нақтылап қалыптастырудың ақпараттық коммуникациялық білімді жандандырудағы инновациялық қызметті дамыту тәрізді маңызды мәселелер жан-жақты талқыға түсті. Сонымен қатар іс-тәжірибелердің іріктеліп, сарапталуы да форум жұмысының білім беру мен ағарту сласының өзекті мәселелерін қамтығанын танытады.

Білім мен тәрбиені ұлттық рухта дүниежүзілік жүйеге сабақтастыруда, оқу үрдісіне тың технологияларды енгізудің мәні ерекше екенін көреміз. Бүгінде оқытудың жаңа технологияларының басым бөлігі Қазақстанға «Сорос-Казақстан» қоры арқылы ұйымдастырылған болатын. Бұл игілікті іс «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» бағдарламасының жобасы негізінде кеңінен таралып отыр.

Аталмыш технологияның басты мақсаты – оқушының теориялық және шығармашылық ойлау қабілеттерін жан-жақты, мейлінше дамыту. Осы әдістердің барлығы да оқушылардың қазіргі ақпараттар тасқынынан өзіне қажеттісін ғана ала білуі мен дұрыс таңдап, саралай білуі, сырттан келген ақпараттарды өз мақсатына сай тиімді пайдалана білуге үйретеді. Онда әлемдік және отандық әдіскер-педагогтар мен зерттеуші-ғалымдар бірлесе отырып түрлі тренинг-сабақтар мен семинарлар жүргізіп, халықаралық демократиялық Білім консорциумы жөн көрген оқытудың тың стратегиясы мен жаңа технологиялардың мәні мен мазмұны айқындалып, сабақ үрдісінде қолданудың жолдары көрсетілді. Осы стратегиялардың қайсыбір үлгілері бүгінде еліміздегі мектептеріміздің тәжірибесінде тура осылай атаумен берілмегенімен бұрыннан да ұстаздарымыз түрлендіре

қолданып жүргендіктен, аталмыш стратегиялар отанымыздың түкпір-түкпіріндегі ұстаздар қауымы тарапынан кеңінен қолдау тауып, пайдаланысқа соңғы оншақты жылдың көлемінде тез еніп кетті. Осы жаңа технологиялардың әсіресе мынандай түрлерін отандық ұстаздар қауымы кеңінен қолдануда.

Мектеп тәжірибесінде жан-жақты еніп, қолданылып жүрген тың технология үлгілерінің кез-келгеніоқушылардың өздігінше ізденуіне және шығармашылық қабілетін дамуына, сонымен қатар, іскерлік дағдысын қалыптастыруға өзіндік қосар үлесі аса зор.

Әдебиеттер тізімі:

4. Алтынсарин Ы. Мұсылманшылықтың тұтқасы.-Алматы: Қазақстан,1991.-80.
5. Әлімқұлов Т. Жұмбақ жан. - Алматы: Жазушы, 1993. - 224.
6. Байтұрсынов А. Тіл тағлымы. - Алматы: Ана тілі, 1992. - 448.
7. Байтұрсынов А. Шығармалары. - Алматы: Жазушы. 1989. - 320.
8. Досмұхаметұлы Х. Аламан. - Алматы: Қазақстан, 1991. - 176.
9. Мәшһүр Жүсіп Қ. Көркем сөздің құдіреті (Мектепте қазақ әдебиетін оқыту). - Павлодар, 2000.-183.

ӘОЖ 378.147:004.85

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТТІ, ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Берікқызы Санагүл, Жексембаев Азамат Амангельдиулы, Исахова Шұғыла Талғатқызы, Мұқаш Мәдина Сейтжанқызы

Шерхан Мұртаза атындағы ХТУ магистранттары

Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Технологии оцифровки-это новые инструменты удивительного мира, с которым человечество никогда раньше не сталкивалось. То есть в настоящее время эти технологии разрабатываются.

Ключевые слова: искусственный интеллект, STEAM образование, начальный класс, роль учителя, цифровая грамотность, инновационная педагогика.

Abstract. Digitization technologies are new tools of an amazing world that humanity has never encountered before. That is, these technologies are currently being developed.

Keywords: artificial intelligence, STEAM education, elementary school, the role of the teacher, digital literacy, innovative pedagogy.

Цифрландыру технологиялары дегеніміз – бұл бұрын-соңды адамзат бастан кешпеген ғажайып әлемнің жаңа құралдары. Яғни, қазіргі таңда бұл технологиялар жасақталу үстінде. Олар қазірдің өзінде біз тамсанып айта беретін ақпараттық технологиялардың өзін жолда қалдыра бастады. Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде: білім беру үдерісін цифрландыру, цифрлық білім беру контенті, білім беруді басқаруды цифрландыру.

Қазақстанда мектептік білім беруді цифрландыру оны реформалау үрдісіндегі басты тенденциялардың бірі болып табылады. Болашақ мектептерінің көрінісі көбінесе барлық пәндердің бұлтты білім беру жүйесіне біртіндеп көшуімен байланысты. Біз онлайн оқулықтар мен виртуалды зертханалар туралы, ашық білім беру мазмұны, әрбір қатысушыға икемді және жеке көзқарас туралы айтып отырмыз. Үй тапсырмаларын оқушылар онлайн режимінде бірге жұмыс істей алады. Мектеп кітапханалары ақпараттық және компьютерлік орталықтарға айналды. Оқу үрдісі әрбір білім алушының

идентификаторымен байланыстырылатын болады, бұл бағалау және бағаларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Білім беруді цифрландырудың, атап айтқанда жалпы білім беру жүйесінің іске асуының кейбір аспектілеріне тоқталайық. Соңғы уақытта жеке тапсырмалардан бастап тағайындалған құзыреттерді қалыптастыру үшін толық курстар мен модульдерге дейін ашық жалпы білім беру, жалпы дамудың онлайн-ресурстарын құру және пайдалану үдерісі белсенді түрде жүргізілуде. Онлайн курстардың бірыңғай платформасы баршаға ақпараттық ағындарға жылдам бейімделуге, ақпаратты бағалауға, ерекше жағдайларда шешімдер қабылдауға, бір сөзбен айтқанда, XXI ғасырдағы дағдыларды игеруге мүмкіндік береді.

Заманауи білім берудің негізгі бағыттарының бірі - желілік қызмет, әлеуметтік желілерді білім беру ресурстары ретінде пайдалану және шалғай шеберлік сабақтарын өткізу, тренингтер. Желілік технологияларды қолданумен цифрлы білім берудің типтік ерекшеліктері - бұл икемділік, ұтқырлық, өндіріс қабілеттілігі, диалогтық және интерактивтілік, медиа ағындарды қабылдауға бағдарлау.

Жиырма бірінші ғасырда технологияның қарқынды дамуы білім беру саласына айтарлықтай өзгерістер әкелді. Жасанды интеллект (ЖИ) жүйелері, виртуалды және толықтырылған шындық, үлкен деректер және бұлтты технологиялар педагогикалық қызметтің ажырамас бөлігіне айналуда. STEAM білім беру тұжырымдамасы, өз кезегінде, оқушылардың ғылыми-техникалық, инженерлік, өнер және математика саласындағы білімдерін кешенді түрде қалыптастыруға бағытталған. Бастауыш сынып кезеңінде осы бағыттарды біріктіре отырып, заманауи мұғалімдер балалардың шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын жетілдіре алады. Бастауыш сынып мұғалімдерінің рөлі дәстүрлі білім берушіден жаңа форматтағы педагогқа өзгеруде. Олар оқушыларға білім беріп қана қоймай, цифрлық технологияларды меңгеруге бағыттап, сыни ойлау, шығармашылық қабілет және топта жұмыс істеу дағдыларын дамытушы менторға айналуда. Жасанды интеллект құралдары арқылы мұғалімдер оқу процесін жекелендіріп, оқушылардың білім алу қарқыны мен деңгейін ескеріп, жеке оқыту бағдарламаларын әзірлеуге мүмкіндік алады. Білім беру жүйесіндегі жаңа технологиялардың маңыздылығын түсіну үшін ең алдымен, олардың оқушылардың оқу процесіне қалай әсер ететінін білу қажет. Қазіргі кезде балалар ақпаратты қабылдау жылдамдығы мен оны қолдану әдістері бойынша алдыңғы ұрпақтарға қарағанда айтарлықтай ерекшеленеді. Бұл ерекшелік оқытудың дәстүрлі әдістерін қайта қарастырып, жаңа, тиімді әдістемелерді енгізуді қажет етеді. Жасанды интеллект осы қажеттіліктерді қанағаттандыратын маңызды құралдардың бірі болып отыр.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру саласында бірнеше бағытта қолданылады: білім беру контентін автоматты түрде құру, оқушылардың үлгерімін қадағалау, оқу процесін бейімдеу және оқушылармен интерактивті қарым-қатынас орнату. Мысалы, адаптивті оқыту жүйелері әр оқушының білім деңгейін, оқу қарқынын және қызығушылығын ескере отырып, жеке оқу жоспарларын құрады. Мұндай жүйелердің тиімділігі көптеген халықаралық зерттеулермен дәлелденген.

STEAM білім беру тәсілдемесі қазіргі кезде көптеген елдерде кеңінен қолданылуда. Бұл тәсіл оқушыларға білімді тек теориялық тұрғыдан меңгеріп қана қоймай, оны тәжірибеде қолдануға, зерттеу жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік береді. Бастауыш сынып кезеңінде STEAM бағытындағы жобалармен жұмыс істеу балалардың пәндер арасындағы байланыстарды түсінуіне, өздігінен шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Жасанды интеллект және STEAM әдістемесінің тиімділігі мұғалімдердің кәсіби шеберлігіне байланысты. Мұғалімдер заманауи технологияларды меңгеріп, оларды сабақ барысында тиімді қолдана білулері керек. Бұл үшін педагогикалық қауымдастықта тұрақты түрде оқыту курстары мен тәжірибе алмасу семинарлары ұйымдастырылады. Мұғалімдердің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеруі білім беру сапасын арттырып, оқушылардың қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныптарда жасанды интеллект құралдарын пайдалану балаларды заманауи технологиялармен таныстырады. Олар ақпаратты іздеу, сұрыптау, талдау және оны қолдану дағдыларын үйренеді. Мысалы, арнайы бағдарламалық жасақтамаларды қолдана отырып, қарапайым код жазуды үйренетін оқушылардың логикалық ойлау қабілеті дамиды. Сонымен қатар, STEAM жобалары арқылы балалар командалық жұмысты, бірлесіп мақсатқа жету дағдыларын қалыптастырады. Бүгінде Қазақстанда да жасанды интеллект пен STEAM білім беруді дамытуға ерекше көңіл бөлінуде. Орта білім беру жүйесінде цифрлық ресурстарды қолдану кеңейтіліп, мұғалімдердің біліктілігін арттыру мақсатында арнайы бағдарламалар жасалуда. Мұғалімдерге арналған тренингтер, шеберлік сабақтары және халықаралық тәжірибе алмасу шаралары білім сапасын арттыруға бағытталған. Сонымен қатар, оқушылардың жобалық жұмыстарға қатысуы олардың зерттеушілік қабілеттерін жетілдіреді. Мақалада жасанды интеллекттің білім беру процесіне енгізілуі, бастауыш сынып мұғалімдерінің жаңа рөлі және STEAM білім беру әдістемесінің артықшылықтары қарастырылады. Сонымен қатар, жасанды интеллекттің заманауи құралдары мен олардың практикалық қолданылуы туралы кесте ұсынылады. Бастауыш сынып мұғалімдері үшін цифрлық сауаттылық пен педагогикалық шеберліктің маңыздылығы, сондай-ақ жаңа технологияларды тиімді пайдалану бойынша ұсыныстар беріледі. Осылайша, білім беру саласында жасанды интеллект пен STEAM әдістемесінің бірлескен қолданылуы бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалімдердің жаңа рөлін түсіну және олардың кәсіби дағдыларын жетілдіру – білім беру жүйесінің сапасын арттырудың маңызды қадамдарының бірі болып қала бермек.

Жасанды интеллект және оның білім беру жүйесіндегі орны:

Жасанды интеллект (ЖИ) – адамның интеллектуалды қызметін модельдейтін технологиялық жүйелер жиынтығы. Білім беру саласында ЖИ құралдары мұғалімдерге сабақ жоспарын дайындауда, оқушылардың жетістіктерін бақылауда және оқу процесін оңтайландыруда көмектеседі. Жасанды интеллекттің негізгі бағыттары білім беру процесінде келесі мақсаттарға бағытталған:

✓ Оқыту процесін жекелендіру: Адаптивті оқыту платформалары әр оқушының қабілетіне сәйкес білім беру бағдарламасын қалыптастырады.

✓ Автоматтандырылған бағалау жүйелері: Жазбаша жұмыстарды тексеру, тесттер нәтижесін талдау және кері байланыс беру процестері автоматтандырылады.

✓ Виртуалды және толықтырылған шындық: Оқушыларға 3D модельдер арқылы күрделі ұғымдарды түсіндіру мүмкіндігі пайда болады.

✓ Онлайн оқыту платформалары: Khan Academy, Coursera, Quizizz, Kahoot сияқты ресурстар оқу процесін қызықты әрі интерактивті етеді.

Қорытындылай келе қазіргі білім беру жүйесінде жасанды интеллект қолдану маңызды міндетке айналды. Жасанды интеллект құралдары оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

3. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысы // http://adilet.zan.kz/kaz

2. Бузаубакова К.Д., Амирова А.С., Маковецкая А.А. Цифрлы педагогика [Электрондық ресурс]: оқулық. – Тараз, 2022ж. - 314б.

3. Бузаубакова К.Д. «Цифрлы педагогика» электронды оқулығы. – Тараз, 2023ж. 3,15ГБ: https://cloud.mail.ru/public/5rKY /UJp2uKNQC

4. Джусубалиева Д.М. Формирование цифровой компетентности будущих учителей иноязычного образования в ходе обучения в вузе//Сборник материалов Круглого стола та обращения «Современное языковое образование: традиции и инновации». – Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2022ж. – С. 10 –15.

ӘОЖ 37.013:004.8:005.1

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Кумеков Нуржан Дауленович
директордың ақпараттандыру ісі жөніндегі орынбасары, педагог-модератор
Жиенбаева Саркыт Турганбаевна
информатика пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші
«Болтай батыр атындағы шағын орталықты орта мектебі» КММ
Жамбыл обл., Т.Рысқұлов ауд., Құмарық ау., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и управленческие основы внедрения искусственного интеллекта в образовательный процесс. Особое внимание уделяется тому, что цифровая трансформация системы образования требует новых подходов к организации обучения и управлению образовательными учреждениями.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, управление, педагогика, цифровизация, инновации, цифровая трансформация, компетентность.

Abstract. The article examines the pedagogical and managerial foundations of integrating artificial intelligence into the educational process. It emphasizes that the digital transformation of education requires new approaches to teaching organization and educational management.

Keywords: artificial intelligence, education, management, pedagogy, digital transformation, innovation, digital competence, educational systems.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңін бастан өткеруде. Бұл үдеріс тек оқыту мазмұнын емес, сонымен қатар білім беру ұйымдарын басқару жүйесін де түбегейлі өзгертуде. Жасанды интеллект технологиялары осы өзгерістердің негізгі қозғаушы күші ретінде қарастырылады.

Жасанды интеллект білім беру процесін автоматтандыруға, деректерді талдауға және оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ол білім беру ұйымдарын тиімді басқаруға арналған жаңа цифрлық құралдарды ұсынады.

Жасанды интеллектті білім беру процесіне енгізу педагогикалық ғылымның жаңа бағытын қалыптастырады. Ол оқытуды дараландыруға, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және оқу мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді.

ЖИ жүйелері оқушылардың білім деңгейін талдап, сәйкес оқу материалдарын ұсыну арқылы бейімделген оқыту моделін жүзеге асырады. Бұл оқыту сапасын айтарлықтай арттырады.

Жасанды интеллектті білім беру процесіне енгізу тек технологиялық жаңару емес, сонымен қатар педагогикалық жүйенің сапалық өзгерісін білдіреді, себебі бұл үдеріс оқыту мазмұнын, әдістерін және бағалау жүйесін түбегейлі қайта қарауды талап етеді. Мұндай өзгеріс білім беру ұйымдарының ішкі құрылымына да әсер етіп, басқару модельдерінің цифрлық форматқа көшуін жеделдетеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект білім беру ұйымдарында деректерге негізделген шешім қабылдау мәдениетін қалыптастырады, себебі әкімшілік процестерде жиналған ақпарат оқу сапасын талдауға және стратегиялық жоспарлау жасауға мүмкіндік береді. Бұл басқарудың ашықтығын арттырып, білім беру жүйесінің тиімділігін жоғарылатады.

Жасанды интеллект оқыту процесінде мұғалімге үлкен қолдау көрсететін құрал ретінде қызмет етеді, өйткені ол оқушылардың үлгерімін автоматты түрде талдап, әлсіз

тұстарын анықтап, жеке оқу траекториясын құруға көмектеседі. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеп қана қоймай, оның педагогикалық шешім қабылдау сапасын да арттырады.

Сонымен қатар жасанды интеллект мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оқу процесін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Жасанды интеллект білім беру ұйымдарын басқаруда жаңа мүмкіндіктер ашады. Ол мектеп әкімшілігіне деректерді талдау, оқу процесін бақылау және стратегиялық шешімдер қабылдау үшін аналитикалық құралдар ұсынады.

Цифрлық басқару жүйелері арқылы оқушылардың үлгерімі, мұғалімдердің жүктемесі және оқу сапасы автоматты түрде бақыланады.

Бұл басқару тиімділігін арттырып, адами факторға тәуелділікті азайтады.

Цифрлық трансформация жағдайында мұғалімнің рөлі өзгереді. Ол тек ақпарат беруші емес, сонымен қатар оқу процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы және цифрлық құралдарды тиімді пайдаланушы маманға айналады.

Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі білім беру сапасын анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Білім беру процесінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы мұғалімдердің кәсіби рөлін өзгертуде, себебі олар енді тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар цифрлық ресурстарды тиімді қолдана алатын фасилитатор және оқу процесін басқарушы маман ретінде әрекет етеді.

Сонымен бірге жасанды интеллектті қолдану барысында білім алушылардың ақпараттық сауаттылығы мен сыни ойлау қабілетін дамыту ерекше маңызға ие болады, өйткені цифрлық ортада ақпараттың көп болуы оны дұрыс талдау мен бағалауды талап етеді. Бұл дағдылар қазіргі заманғы білім беру жүйесінің негізгі құзыреттерінің бірі болып саналады.

Алайда жасанды интеллекттің кеңінен қолданылуы бірқатар тәуекелдерді де тудырады, соның ішінде дербес деректердің қауіпсіздігі, ақпараттың бұрмалануы және оқушылардың технологияға шамадан тыс тәуелділігі сияқты мәселелер бар. Сондықтан білім беру ұйымдарында бұл технологияны қолдану нақты регламенттер мен этикалық нормаларға негізделуі тиіс.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект білім беру жүйесін жаңғыртудың қуатты құралы бола отырып, педагогикалық және басқарушылық процестерді жаңа сапалық деңгейге көтереді, бірақ оның тиімділігі тек дұрыс ұйымдастырылған және жауапты қолданылған жағдайда ғана толық жүзеге асады.

Жасанды интеллектті қолдануда этикалық мәселелер ерекше маңызды орын алады. Оларға деректердің құпиялығы, академиялық адалдық және технологияға тәуелділік мәселелері жатады.

Сонымен қатар білім алушылардың жеке деректерін қорғау және ақпараттың дұрыстығын қамтамасыз ету маңызды болып табылады.

Қорытындылай келе, жасанды интеллектті білім беру процесіне енгізу педагогикалық және басқарушылық жүйені түбегейлі өзгертетін маңызды фактор болып табылады. Ол оқу сапасын арттырып қана қоймай, білім беру ұйымдарын тиімді басқаруға мүмкіндік береді.

Дегенмен, бұл технологияны енгізу жүйелі түрде, педагогикалық және этикалық талаптарға сай жүзеге асырылуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. Paris, 2021.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2021.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. Vancouver, 2019.
4. Holmes W. AI in Education. Boston, 2019.

UDC 37.016:811.111:004.8

AI IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION: AFFORDANCES, CHALLENGES AND PRACTICAL APPLICATIONS

Tileukul Yerkemai Kibatkyzy
Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
International Taraz University named after Sherkhan Murtaza
Taraz, Kazakhstan

Аңдатпа. Жасанды интеллект (AI) білім беру саласын тез өзгертеді, оқу процестері мен оның нәтижелерін жақсартатын инновациялық құралдарды енгізеді. Ағылшын тілін оқытуда (ELT) AI жеке, қол жетімді және қызықты тәжірибе жасау үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Дегенмен, интеграция сонымен қатар деректердің құпиялылығын, контекстті түсінудегі шектеулерді және іске асыру шығындарын қоса алғанда, қиындықтармен бірге келеді. Бұл мақалада тілдік білім беруде жасанды интеллектті қолданудың мүмкіндіктері мен кедергілері қарастырылады, сонымен қатар мұғалімдер тілді меңгеру деңгейін арттыру үшін осы құралдарды қалай тиімді пайдалана алатыны туралы түсінік беріледі.

Кілт сөздер: жасанды интеллект (AI), ағылшын тілін оқыту (ELT), цифрлық педагогика, компьютерлік тілді оқыту (CALL), жеке оқыту, CLIL, білім беру технологиялары.

Аннотация. Искусственный интеллект (ИИ) стремительно меняет сферу образования, внедряя инновационные инструменты, которые улучшают процессы обучения и его результаты. В преподавании английского языка (ELT) ИИ предлагает широкие возможности для создания персонализированного, доступного и увлекательного опыта. Однако интеграция также сопряжена с трудностями, включая конфиденциальность данных, ограничения в понимании контекста и затраты на внедрение. В этой статье рассматриваются возможности и препятствия использования искусственного интеллекта в языковом образовании, а также дается представление о том, как преподаватели могут эффективно использовать эти инструменты для повышения уровня владения языком.

Ключевые слова: искусственный интеллект (ИИ), преподавание английского языка (ELT), цифровая педагогика, компьютерное изучение языка (CALL), персонализированное обучение, CLIL, лбразовательные технологии.

Affordances of AI in English Language Teaching

1. Personalized Learning Experiences

AI can analyze individual students' learning patterns, strengths, and weaknesses to create a tailored learning pathway. Unlike traditional teaching approaches, where all students are often taught the same material at the same pace, AI-powered platforms can offer personalized recommendations and content adjustments. For example, students who struggle with grammar may receive additional exercises or explanations, while more advanced learners can be given tasks that focus on vocabulary expansion or complex sentence structures. Personalized learning not only enhances engagement but also increases the chances of language mastery by addressing each learner’s unique needs.

2. Instant Feedback and Error Correction

A notable advantage of AI in language learning is its capacity to provide instant feedback. This immediate response is essential in language acquisition, where timely correction helps students internalize correct language forms and usage. For instance, AI-driven tools for writing, such as Grammarly or ProWritingAid, can flag grammatical errors, suggest stylistic improvements, and even recommend vocabulary changes. Moreover, speech recognition

technologies, often integrated into language learning apps, allow learners to practice pronunciation and receive corrections in real time. This feedback loop enables students to practice autonomously, continuously refining their skills.

3. **Increased Accessibility and Inclusivity**

AI-driven tools can make language learning more accessible to a broader audience, including individuals with disabilities. Text-to-speech and speech-to-text features, for instance, support learners with visual or auditory impairments, making it possible for them to engage with educational content without barriers. Additionally, AI can bridge language learning gaps for students in remote areas who may not have access to qualified teachers. Online platforms equipped with AI provide quality resources and guidance, making English language learning inclusive and accessible regardless of a learner's background or location.

Challenges of AI in English Language Teaching

1. **Data Privacy and Security Concerns**

The integration of AI in education often requires the collection of significant amounts of personal data, such as learning patterns, performance metrics, and even biometric information in the case of speech recognition tools. This raises concerns about data privacy and security, as sensitive student data could be vulnerable to breaches or misuse. Educators and institutions must ensure that the AI tools they adopt comply with data protection laws and that students' information is handled with utmost confidentiality. Failure to do so can lead to a loss of trust and, in some cases, may even deter students from engaging with these technologies.

2. **Limitations in Cultural and Contextual Understanding**

AI-powered language tools can struggle to understand nuanced cultural references, idiomatic expressions, and the contextual variations of language. This limitation may hinder students' development of pragmatic language skills, such as understanding sarcasm, humor, or cultural nuances, which are crucial for mastering a language in real-life contexts. For instance, an AI tool might misinterpret a sentence containing sarcasm or struggle with regional dialects and slang. Over-reliance on AI could lead to a less well-rounded language proficiency, where students excel in technical skills but lack deeper understanding and cultural competence.

3. **High Implementation Costs and Technological Barriers**

Implementing AI in language education can be costly, especially for institutions with limited budgets. Acquiring, maintaining, and upgrading AI-powered tools often require significant financial investment and technical expertise. Furthermore, not all schools or students have access to the necessary infrastructure, such as stable internet connections or updated devices. These technological barriers can exacerbate educational inequalities, where some students benefit from advanced AI tools while others are left behind due to a lack of resources.

4. **Potential for AI Bias and Inaccuracy**

AI systems are only as reliable as the data on which they are trained. If the data is biased or unrepresentative, the AI tool may produce flawed outputs, potentially reinforcing stereotypes or offering incorrect language guidance. For example, some AI translation tools have been known to perpetuate gender biases, misinterpreting or stereotyping certain phrases. This can pose a significant issue in language education, where students rely on AI for accurate linguistic input. Addressing these biases requires careful data handling and diverse training datasets, but these are often difficult to achieve in practice.

Successful Applications of AI in English Language Teaching

1. Language Learning Apps (Duolingo, Busuu, and Babbel)

AI-powered language learning apps, such as Duolingo, Busuu, and Babbel, have made a significant impact by providing accessible and engaging platforms for English language learners worldwide. These apps use machine learning algorithms to adapt to each learner's level, creating a customized study path based on performance. For instance, Duolingo's AI system tracks users' progress and identifies areas where they frequently make mistakes, adjusting future lessons accordingly. The app also includes interactive elements, such as gamified lessons and rewards,

which help increase motivation and retention. With AI, these platforms offer students a level of personalization that was previously challenging to achieve at scale.

2. Speech Recognition and Pronunciation Tools

Tools that use AI for speech recognition, such as ELSA Speak, focus on improving learners' pronunciation and speaking skills. By analyzing users' spoken English, these tools provide real-time feedback on pronunciation errors, offering targeted exercises to correct specific sounds or intonations. For example, ELSA Speak uses an advanced AI algorithm to compare learners' pronunciation with that of native speakers, helping users make precise adjustments to their speaking habits. This type of AI application is particularly beneficial for students without access to native speakers, as it enables them to practice pronunciation in an authentic and supportive environment.

3. Grammar and Writing Assistants (Grammarly, ProWritingAid)

AI-powered writing assistants like Grammarly and ProWritingAid offer students real-time feedback on grammar, syntax, and style, making them valuable resources for English language learners. These tools analyze text, detect common errors, and suggest improvements, which helps students build their writing skills over time. Grammarly's AI, for instance, goes beyond grammar corrections and provides context-specific advice on tone, clarity, and engagement. For language learners, this kind of feedback not only improves accuracy but also encourages students to become more confident writers by helping them understand the nuances of language and expression.

4. Virtual Tutors and Conversational AI (Chatbots)

Virtual tutors, often powered by conversational AI, offer students a simulated environment for practicing language skills in real-time. Chatbots, such as those implemented in the app Mondly, allow users to engage in simulated conversations on a range of topics. These chatbots can replicate natural language exchanges, providing an opportunity for students to practice dialogue and conversational skills without the pressure of a live audience. Virtual tutors are especially useful in developing fluency, as they give learners a way to practice responding to different prompts, understanding sentence structure, and using vocabulary in context.

Conclusion

The integration of AI into English language teaching offers transformative opportunities, reshaping the way students learn and interact with language. Through personalized learning experiences, real-time feedback, increased accessibility, and practical applications such as grammar assistants and virtual tutors, AI has the potential to make language education more inclusive, engaging, and effective. However, challenges such as data privacy concerns, cultural limitations, high costs, and potential biases remind us that AI should be applied thoughtfully and with a clear understanding of its limitations.

Looking ahead, the future of AI in language teaching appears promising. Advances in AI technology could lead to even more sophisticated tools capable of understanding cultural nuances, providing highly personalized learning paths, and reaching students who may not have access to traditional education. With careful consideration of the ethical and logistical challenges, AI can be a powerful ally in fostering language proficiency, making English language education more widely accessible and tailored to individual needs. Ultimately, while AI cannot replace human teachers, it can serve as a valuable supplement, enhancing learning experiences and empowering students on their language learning journeys.

List of literature:

1. Blake, R.J. (2013). *Brave New Digital Classroom: Technology and Foreign Language Learning*. Georgetown University Press.
2. Chaudhry, M. A., & Kazim, E. (2022). Artificial Intelligence in Education (AIEd): A high-level academic and industry note. *AI and Ethics*, 2(1), 157-165.
3. Hockly, N. (2023). Artificial Intelligence in English Language Teaching: The Good, the Bad and the Ugly. *Modern English Teacher*, 32(2).

4. Kukulska-Hulme, A. (2021). *Language Learning with Technology: Ideas for Integrating Technology in the Language Classroom*. Cambridge University Press.
5. Reinders, H., & Stockwell, G. (2017). *Computer-Assisted Language Learning: Diversity in Research and Practice*. Cambridge University Press.
6. Schmidt, J.T., & Strasser, T. (2022). Artificial Intelligence in ELT: Challenges and Opportunities. *ELT Journal*, 76(4).
7. UNESCO. (2021). *AI and education: Guidance for policy-makers*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
8. Warschauer, M., & Matuchniak, T. (2010). New Technology and Digital Worlds: Analyzing Evidence of Equity in Access, Use, and Outcomes. *Review of Research in Education*, 34(1), 179-225

ӘОЖ 37.03

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: МҮМКІНДІКТЕРІ, ТӘУЕКЕЛДЕРІ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Онланбекова Асель Бейсеновна
директордың құқықтық тәрбие ісі жөніндегі орынбасары
Назаралиева Айгерим Талгатовна
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары
Тұрар Рысқұлов атындағы №20 жалпы орта білім беретін мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной докладной работе рассматриваются актуальные вопросы внедрения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современную систему образования. Автор анализирует потенциал ИИ в персонализации обучения и возможности снижения нагрузки на учителей. Кроме того, рассматриваются риски, такие как академическая честность, конфиденциальность данных и цифровое неравенство, и предлагаются решения в рамках этической ответственности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, обучение английскому языку, цифровая педагогика.

Abstract. This report examines the current issues of introducing artificial intelligence (AI) technologies into the modern education system. The author analyzes the potential of AI to personalize learning and reduce the workload of teachers. He also discusses risks such as academic integrity, data privacy, and digital inequality, and suggests solutions within the framework of ethical responsibility.

Keywords: artificial intelligence, English language teaching, digital pedagogy.

XXI ғасырдың үшінші онжылдығы адамзат тарихына «Төртінші өнеркәсіптік революцияның» шарықтау шегі ретінде енеді. Бұл кезеңнің басты қозғаушы күші – Жасанды интеллект (ЖИ). Бүгінде ЖИ тек техникалық салалармен шектелмей, қоғамның ең маңызды институты – білім беру жүйесіне тереңдеп енуде. 2022 жылдың соңында пайда болған генеративті ЖИ (ChatGPT, Claude, Gemini) білім беру парадигмасын түбегейлі өзгертті.

Білім беру саласында ЖИ қолдану – бұл жай ғана жаңа гаджеттерді пайдалану емес, бұл – оқыту әдістемесін, бағалау жүйесін және мұғалім мен оқушының арасындағы қарым-қатынасты қайта қарау. Алайда, кез келген қуатты технология сияқты, ЖИ-дің де екі жағы бар. Оның орасан зор мүмкіндіктерімен қатар, этикалық және әлеуметтік қауіптері де қатар жүреді. Бұл баяндаманың мақсаты – ЖИ-дің білім берудегі рөлін жан-жақты саралап, оны тиімді қолданудың стратегияларын ұсыну.

Бүгінде ЖИ өндіріс пен экономиканы ғана емес, қоғамның іргетасы – білім беру жүйесін де түбегейлі трансформациялауда. Білім беру саласында ЖИ қолдану жай ғана тренд емес, бұл – заман талабы. Алайда, кез келген қуатты құрал сияқты, ЖИ-дің де екі жағы бар. Бір жағында – бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктер, екінші жағында – терең этикалық және әлеуметтік тәуекелдер тұр.

Бұл баяндамада біз ЖИ-дің білім берудегі рөлін жан-жақты талдап, оны қауіпсіз әрі тиімді пайдаланудың жолдарын қарастырамыз.

I. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

1.1. Оқытуды дербестендіру және бейімделгіш технологиялар

Дәстүрлі оқыту жүйесінің ең үлкен кемшілігі – «орташа оқушыға» бағытталуы. Ал ЖИ әр оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімделе алады. **Adaptive Learning (бейімделгіш оқыту)** жүйелері оқушының әрбір жауабын, тапсырмаға жұмсаған уақытын және қателесу жиілігін талдайды. Егер оқушы тақырыпты жылдам меңгерсе, жүйе оған күрделірек тапсырмалар береді. Ал егер мүдірсе, ЖИ оған тақырыпты басқаша түсіндіретін материалдар ұсынады. Бұл «білімдегі олқылықтарды» уақытында толтыруға мүмкіндік береді.

1.2. Мұғалімнің «цифрлық көмекшісі»

Мұғалімдердің ең көп шағымы – қағазбастылық пен рутиндік жұмыстар. ЖИ бұл мәселені келесі жолдармен шешеді:

- **Автоматтандырылған бағалау:** ЖИ тек тест емес, эсселерді де талдап, оның құрылымына, логикасына және грамматикасына кері байланыс бере алады.
- **Мазмұнды генерациялау:** Мұғалім бірнеше секунд ішінде сабақ жоспарын, тест сұрақтарын немесе интерактивті көрнекіліктерді дайындай алады.

Бұл мұғалімге ең басты міндеті – баламен жеке жұмыс істеуге және тәрбие процесіне көбірек уақыт бөлуге жағдай жасайды.

1.3. Инклюзивті білім берудегі серпіліс

ЖИ ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін шекараларды бұзады. Мысалы, көру қабілеті нашар оқушылар үшін ЖИ кез келген кескінді егжей-тегжейлі сипаттап бере алады, ал есту қабілеті бұзылған жандар үшін видео-дәрістерді нақты уақытта субтитрге айналдырады. Бұл – нағыз тең мүмкіндіктер қоғамын құруға жасалған қадам.

II. НЕГІЗГІ ТӘУЕКЕЛДЕР ЖӘНЕ СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР

2.1. Академиялық адалдық және сыни ойлаудың төмендеуі

Генеративті ЖИ-дің ең үлкен қаупі – оқушылардың дайын өнімге үйреніп кетуі. Егер оқушы эссені өзі жазбай, ЖИ-ге жаздырса, оның талдау жасау, аргумент келтіру және шығармашылық ойлау қабілеті дамымай қалады. Бұл білім беру жүйесінен бағалаудың жаңа әдістерін (мысалы, ауызша қорғау немесе сыныпта жазу) талап етеді.

2.2. Ақпараттық сенімділік және «Галлюцинациялар»

ЖИ кейде өте сенімді түрде өтірік ақпарат береді. Ол дереккөздерді ойдан шығаруы немесе тарихи фактілерді бұрмалауы мүмкін. Оқушылар ЖИ-ді «соңғы ақиқат» ретінде қабылдаса, бұл үлкен қателікке соқтырады. Сондықтан бүгінгі мектептің міндеті – балаға ақпарат беру емес, ақпаратты тексеруді (Fact-checking) үйрету.

2.3. Цифрлық теңсіздік

ЖИ технологияларының дамуы «цифрлық алшақтықты» тереңдетуі мүмкін. Жоғары жылдамдықты интернеті мен заманауи құрылғылары бар қала мектептері ЖИ мүмкіндіктерін пайдаланып ілгері кеткенде, шалғайдағы ауыл мектептері артта қалуы ықтимал. Бұл мемлекеттік деңгейде инфрақұрылымдық қолдауды қажет етеді.

III. ЭТИКАЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

ЖИ-ді білімге енгізуде үш негізгі этикалық қағида сақталуы тиіс:

1. **Деректердің құпиялылығы:** Оқушының әрбір басылған қадамы, оның қабілеті туралы деректер – бұл құнды ақпарат. Бұл деректердің коммерциялық мақсатта қолданылмауы және үшінші тарапқа өтпеуі заңмен қорғалуы керек.

2. **Алгоритмдік біржақтылық (Bias):** ЖИ алгоритмдері өзі оқытылған деректердегі стереотиптерді қайталауы мүмкін. Мысалы, ол белгілі бір ұлтқа немесе жынысқа қатысты кемсітушілік танытса, бұл оқушының дүниетанымына теріс әсер етеді.
3. **Адамның бақылауы (Human-in-the-loop):** Білім берудегі кез келген маңызды шешімді (баға қою, оқудан шығару, марапаттау) ЖИ емес, адам (мұғалім) қабылдауы тиіс. Технология тек кеңесші рөлінде болуы керек.

IV. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖИ: БОЛАШАҚ ҚАДАМДАР

Қазақстан үшін ЖИ-ді енгізу – бәсекеге қабілеттілікті арттырудың жолы. Ол үшін келесі шаралар қажет:
1. **Мұғалімдерді қайта даярлау:** Мұғалімдер ЖИ-ден қорықпауы керек, оны қалай басқаруды білуі тиіс. «Промпт-инжиниринг» педагогикалық мамандықтың ажырамас бөлігіне айналуы қажет.
2. **Ұлттық ЖИ платформасын құру:** Қазақ тіліндегі мазмұнды қолдайтын, отандық оқу бағдарламаларына негізделген қауіпсіз ЖИ жүйелерін дамыту.
3. **Оқу бағдарламаларын жаңарту:** Оқушыларға ЖИ-дің қалай жұмыс істейтінін түсіндіру (AI Literacy) – бүгінгі күннің «әліппесі».

V-БӨЛІМ. Болашаққа көзқарас: Не істеу керек?

ЖИ-мен күресу мүмкін емес, сондықтан біз бейімделуіміз қажет. Ұсыныстар:
Бағалау жүйесін өзгерту: Ендігі кезекте «дайын нәтижені» емес, «процесті» бағалау маңызды. Оқушы тапсырманы қалай орындағанын қорғауы, өз ойын дәлелдеуі тиіс.
ЖИ-сауаттылық (AI Literacy): Мұғалімдер мен оқушыларды ЖИ-мен дұрыс жұмыс істеуге үйрету. «Промпт-инжиниринг» (сұранысты дұрыс беру) – болашақтың негізгі дағдысы.
Гибридті модель: Технологияны тек тиімді жерде қолдану. Мысалы, математикалық есептерді талдауда ЖИ-ді пайдалану, ал әдеби талқылаулар мен психологиялық қолдауда тікелей қарым-қатынасты сақтау.

VI-БӨЛІМ. Әлемдік тәжірибе және Қазақстанның білім беру жүйесі

ЖИ-ді білім беруге енгізу – жаһандық тренд. Сингапур, Оңтүстік Корея және Финляндия сияқты елдер ЖИ-ді ұлттық стратегия деңгейінде енгізуде.

- **Сингапур тәжірибесі:** Оларда "AI-enabled Classroom" тұжырымдамасы аясында мұғалімдер ЖИ көмегімен оқушылардың сабаққа қатысуын емес, олардың **когнитивті дамуын** қадағалайды.
- **Қазақстандағы жағдай:** Елімізде "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы аясында мектептер мен жоғары оқу орындарында ЖИ элементтерін енгізу қолға алынуда. Алайда, біздегі негізгі кедергі – инфрақұрылымның әркелкілігі (қала мен ауыл арасындағы интернет сапасы) және кадрлық тапшылық.

Жасанды интеллект – бұл білім беруді жақсартуға берілген тарихи мүмкіндік. Ол мұғалімнің орнын баспайды, керісінше мұғалімді механикалық жұмыстан босатып, оны шынайы «тұлға қалыптастырушы» деңгейіне көтереді. Біздің міндетіміз – технологияның жылдамдығы мен адамгершілік құндылықтардың арасындағы тепе-теңдікті сақтау.

ЖИ-ді саналы, этикалық және жауапты түрде қолдану арқылы ғана біз әр баланың әлеуетін толық аша алатын болашақтың мектебін құра аламыз. Болашақ – алгоритмдер мен адам парасатының үйлесімді серіктестігінде.

Жасанды интеллект білім беру саласына үлкен мүмкіндіктермен бірге зор жауапкершілік жүктеп отыр. Біздің міндетіміз – технологияның соңынан еру емес, оны саналы түрде басқару. Егер біз ЖИ-ді этикалық нормаларға сай, теңдік пен сапаны сақтай отырып қолдансақ, білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтере аламыз.

ЖИ – жай ғана ақылды алгоритм емес, ол – адамның интеллектуалдық мүмкіндігін кеңейтетін айна. Ал сол айнаның ішіндегі бейне – біздің ұстаздық парасатымыз бен жауапкершілігімізге тікелей байланысты

Әдебиеттер тізімі:

1. ЮНЕСКО. (2021). *Білім берудегі жасанды интеллект бойынша Пекин декларациясы.* [Халықаралық құжат].
2. Қазақстан Республикасы Үкіметі. (2024). *Жасанды интеллектіні дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы.* Астана.
3. Luckin, R. (2018). *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century.* UCL Press.
4. Selwyn, N. (2019). *Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education.* Polity Press.
5. Russell, S. (2019). *Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control.* Viking.
6. Мұхамбетова, Г. (2023). *Жасанды интеллект және қазіргі мектеп: Мүмкіндіктер мен кедергілер.* Педагогикалық ғылымдар журналы, №3.
7. OECD. (2023). *AI and the Future of Skills, Volume 1: Capabilities and Assessments.* OECD Publishing.
8. World Economic Forum. (2024). *Shaping the Future of Learning: The Role of AI in Education.* White Paper.

ӘОЖ 004.8:37

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ БІЛІМ БЕРУ: ТАРИХ ЖӘНЕ ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Умиралиева Куралай Зиятхановна
тарих және география пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы ответственного использования искусственного интеллекта в условиях цифрового образования. Автор анализирует роль искусственного интеллекта в образовательном процессе и раскрывает особенности его применения в преподавании истории и географии. Также в статье рассматриваются основные риски, такие как академическая честность, достоверность информации и влияние на развитие критического мышления учащихся. Предлагаются пути эффективного и ответственного использования искусственного интеллекта, а также определяется новая роль педагога.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, преподавание истории, география, академическая честность, критическое мышление, образовательные технологии.

Abstract. This article examines the issues of responsible use of artificial intelligence in the context of digital education. The author analyzes the role of artificial intelligence in the educational process and highlights the features of its application in teaching history and geography. The paper also discusses key challenges such as academic integrity, reliability of information, and the impact on students' critical thinking skills. Recommendations for effective and responsible use of artificial intelligence are provided, along with a redefinition of the teacher's role.

Keywords: artificial intelligence, digital education, history education, geography education, academic integrity, critical thinking, educational technologies.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне үлкен өзгерістер әкелуде. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру үдерісінің ажырамас бөлігіне айналып келеді. Жасанды интеллект оқыту әдістерін

жетілдіруде, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуда және білім беру сапасын арттыруда маңызды құрал болып отыр. Алайда оны тиімді әрі жауапты пайдалану мәселесі өзекті болып қала береді.

Цифрлық білім беру жағдайында жасанды интеллектті қолдану әсіресе тарих және география пәндерінде ерекше маңызға ие. Бұл пәндер кең көлемді ақпаратты, талдауды, картографиялық деректерді және тарихи процестерді түсінуді талап етеді. Сондықтан ЖИ құралдарын дұрыс қолдану оқыту сапасын арттырумен қатар, оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық қызметін модельдеуге бағытталған технологиялар жиынтығы. Білім беру саласында ЖИ автоматтандырылған бағалау, оқу материалдарын бейімдеу, виртуалды көмекшілер және деректерді талдау сияқты қызметтерді атқарады [1].

Цифрлық білім беру жағдайында ЖИ оқушыларға жеке білім траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, оқушының білім деңгейіне қарай тапсырмалар күрделілігі автоматты түрде өзгертіледі. Бұл әсіресе тарих пәнінде хронологиялық оқиғаларды меңгеруде, ал географияда картамен жұмыс істеуде тиімді.

Сонымен қатар, ЖИ оқыту процесін визуализациялауға мүмкіндік береді. География пәнінде бұл спутниктік карталар, климаттық модельдер арқылы көрінсе, тарихта – тарихи реконструкциялар мен интерактивті уақыт сызықтары арқылы жүзеге асады.

Тарих пәні – өткен оқиғаларды зерттеп, олардың себеп-салдарын түсіндіретін ғылым. Бұл пәнде ЖИ қолдану оқушыларға тарихи деректерді тереңірек талдауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект тарихи құжаттарды цифрландыру, мәтіндерді талдау және тарихи оқиғаларды модельдеу сияқты мүмкіндіктер ұсынады. Мысалы, оқушылар ЖИ көмегімен әртүрлі тарихи көзқарастарды салыстырып, объективті қорытынды жасай алады.

Сонымен қатар, ЖИ тарихи деректердің үлкен көлемін өңдеуге көмектеседі. Бұл оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бірақ мұнда басты мәселе – ақпараттың шынайылығын тексеру. Себебі ЖИ кейде қате немесе бұрмаланған мәлімет ұсынуы мүмкін.

География пәні табиғи және әлеуметтік-экономикалық процестерді зерттейді. Бұл пәнде ЖИ кеңінен қолданылады, әсіресе геоақпараттық жүйелер (GIS), спутниктік деректер және климаттық модельдер арқылы.

Жасанды интеллект географиялық деректерді талдауда, табиғи апаттарды болжауда және экологиялық жағдайларды бағалауда маңызды рөл атқарады. Мысалы, ЖИ көмегімен климаттың өзгеруін болжау немесе халықтың көші-қон үрдістерін талдау мүмкін.

Оқушылар үшін бұл технологиялар күрделі процестерді визуалды түрде түсінуге көмектеседі. Алайда ЖИ-ге толық сенім арту оқушының өздігінен ойлау қабілетін төмендетуі мүмкін [2].

ЖИ-ді білім беруде қолдану көптеген артықшылықтарымен қатар бірқатар мәселелерді де туындатады. Соның бірі – академиялық адалдық мәселесі. Оқушылар ЖИ-ді тапсырмаларды өз бетінше орындаудың орнына дайын жауап алу үшін қолдануы мүмкін.

Тағы бір маңызды мәселе – деректердің сенімділігі. ЖИ әрқашан нақты әрі дұрыс ақпарат бермеуі мүмкін. Сондықтан оқушыларға ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау дағдыларын үйрету қажет.

Сонымен қатар, цифрлық теңсіздік мәселесі де бар. Барлық оқушыларда бірдей технологиялық мүмкіндіктер болмауы мүмкін, бұл білім сапасына әсер етеді.

Жасанды интеллектті тиімді пайдалану үшін оны тек көмекші құрал ретінде қолдану қажет. Мұғалімдер ЖИ-ді сабақтың бір бөлігі ретінде енгізіп, бірақ негізгі назарды оқушының өз бетінше ойлауына аударуы тиіс.

Тарих пәнінде ЖИ-ді деректерді талдау, салыстыру және тарихи сценарийлер құру үшін қолдануға болады. Ал географияда – картографиялық талдау, климаттық модельдеу және деректер визуализациясы үшін тиімді.

Оқушыларға ЖИ-мен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастыру маңызды. Бұл – ақпаратты тексеру, дереккөздерді салыстыру және алынған нәтижелерді сыни бағалау.

ЖИ қолдану жағдайында мұғалімнің рөлі өзгеруде. Ол енді тек білім беруші ғана емес, бағыттаушы, кеңесші және модератор қызметін атқарады.

Мұғалімдер оқушыларға ЖИ құралдарын дұрыс пайдалануды үйретуі тиіс. Сонымен қатар, олар оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөлуі қажет [3].

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру жағдайында жасанды интеллектті қолдану қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Оның мүмкіндіктері оқыту процесін жаңғыртуға, білім сапасын арттыруға және оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып білім беруге жол ашады. Әсіресе тарих және география пәндерінде жасанды интеллектті қолдану күрделі ақпараттарды түсіндіруді жеңілдетіп, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Тарих пәнінде жасанды интеллект тарихи деректерді талдауға, әртүрлі көзқарастарды салыстыруға және өткен оқиғаларды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Ал география пәнінде ол картографиялық мәліметтерді визуализациялау, табиғи және әлеуметтік процестерді модельдеу арқылы оқыту тиімділігін арттырады. Бұл өз кезегінде оқушылардың зерттеушілік, аналитикалық және кеңістіктік ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді [4].

Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану білім алушылардың өзіндік жұмыс істеу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Олар ақпаратты жылдам табуға, өңдеуге және жүйелеуге үйренеді. Алайда бұл артықшылықтармен қатар белгілі бір қауіптер де бар. Олардың қатарында академиялық адалдықтың бұзылуы, дайын жауаптарға тәуелділік, сыни ойлау қабілетінің әлсіреуі және ақпараттың шынайылығына күмән келтіру мәселелері ерекше орын алады.

Осыған байланысты жасанды интеллектті білім беру үдерісінде жауапты пайдалану маңызды міндет болып табылады. Оқушыларға тек дайын ақпаратты қолдану емес, оны талдау, салыстыру және бағалау дағдыларын қалыптастыру қажет. Бұл бағытта мұғалімдердің рөлі ерекше. Олар оқушыларды бағыттап, цифрлық сауаттылықты қалыптастырып, жасанды интеллектті дұрыс әрі тиімді қолдануға үйретуі тиіс.

Болашақта жасанды интеллект білім беру жүйесінің одан әрі дамуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болады. Сондықтан оны дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыру – бүгінгі күннің басты талаптарының бірі. Тек осындай жағдайда ғана жасанды интеллект білім сапасын арттырудың қуатты құралына айналып, оқушылардың жан-жақты дамуына мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллектті тарих және география пәндерінде тиімді әрі жауапты қолдану оқыту сапасын жаңа деңгейге көтеріп, білім алушыларды заманауи талаптарға сай тұлға ретінде қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл үдерісте теңгерімділік, жауапкершілік және педагогикалық бақылау басты қағидалар болуы тиіс [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Расселл С., Норвиг П. Жасанды интеллект: заманауи тәсілдер. – 4-басылым. – Pearson, 2021.
2. Холмс У., Биалик М., Фадел Ч. Білім берудегі жасанды интеллект: оқыту мен оқудың мүмкіндіктері мен маңызы. – Center for Curriculum Redesign, 2019.
3. ЮНЕСКО. Жасанды интеллект және білім беру: саясаткерлерге арналған нұсқаулық. – Париж: UNESCO Publishing, 2021.
4. Лакин Р. Машиналық оқыту және адам интеллектісі: XXI ғасырдағы білім берудің болашағы. – UCL Institute of Education Press, 2018.
5. ЭЫДҰ (OECD). Цифрлық білім беру болашағы – 2021: жасанды интеллект, блокчейн және робототехника. – OECD Publishing, 2021.

ӘОЖ 373.3:004.8

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ AI ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Сейсенова Самал Берікқызы
бастауыш сынып мұғалімі, педагог
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта в начальном образовании. Анализируются основные направления использования AI в учебном процессе, его влияние на развитие познавательной активности учащихся, а также на формирование индивидуальной образовательной траектории. Особое внимание уделяется роли учителя в цифровой среде, а также вопросам этического и ответственного использования технологий искусственного интеллекта в образовательной практике. Представлены инновационные подходы, способствующие повышению качества начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, искусственный интеллект, цифровое обучение, педагогические технологии, инновации, обучение, развитие учащихся, цифровая среда.

Abstract. The article discusses the pedagogical possibilities of using artificial intelligence technologies in primary education. The main directions of using AI in the educational process are analyzed, its impact on the development of cognitive activity of students, as well as on the formation of an individual educational trajectory. Special attention is paid to the role of teachers in the digital environment, as well as to the ethical and responsible use of artificial intelligence technologies in educational practice. Innovative approaches that contribute to improving the quality of primary education are presented.

Keywords: primary education, artificial intelligence, digital learning, pedagogical technologies, innovation, teaching process, student development, digital environment.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жаңа педагогикалық мүмкіндіктерді ашып отыр. Соның ішінде жасанды интеллект (AI) технологиялары оқу үдерісін түбегейлі өзгертуге ықпал етуде. Бастауыш білім беру – тұлғаның қалыптасуындағы ең маңызды кезең болғандықтан, бұл деңгейде AI технологияларын дұрыс және тиімді қолдану ерекше мәнге ие [1].

Бүгінгі таңда оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту, олардың жеке ерекшеліктерін ескеру және оқу мотивациясын арттыру мәселелері өзекті болып отыр. Осы міндеттерді шешуде жасанды интеллект құралдары маңызды рөл атқарады.

Жасанды интеллект – адам интеллектісін модельдейтін және оқу үдерісін автоматтандыруға мүмкіндік беретін технологиялар жиынтығы. Бастауыш мектепте AI технологиялары оқушылардың оқу белсенділігін арттыруға, оқу материалын жеңіл меңгеруге және жеке қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру оқу процесін тиімді ұйымдастырудың маңызды шарты болып табылады. Жасанды интеллект негізіндегі оқыту құралдары балалардың назарын ұзақ уақыт сақтауға, оқу тапсырмаларын ойын түрінде орындауға мүмкіндік береді. Бұл олардың ішкі мотивациясын арттырып, оқу процесіне жағымды эмоциялық қатынас қалыптастырады.

Сонымен қатар, визуалды және интерактивті материалдар арқылы берілген ақпарат оқушылардың есте сақтау қабілетін күшейтеді. Бұл кезеңде оқушылардың абстрактілі

ойлау қабілеті әлі толық қалыптаспағандықтан, AI технологиялары нақты, көрнекі және жеңіл түсінілетін ақпарат ұсынуда тиімді құрал болып табылады.

AI жүйелері оқушының білім деңгейін талдап, оған сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Бұл жеке оқыту траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

AI технологиялары бастауыш сыныпта келесі бағыттарда тиімді қолданылады:

- интерактивті оқу платформалары;
- бейімделген тапсырмалар жүйесі;
- автоматты кері байланыс беру;
- оқу жетістіктерін талдау;
- сөйлеу және жазу дағдыларын дамыту құралдары.

Бұл құралдар оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттырып, олардың дербес жұмыс жасау қабілетін дамытады [2].

Жасанды интеллект негізіндегі платформалар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Олар оқу материалын тек тыңдап қана қоймай, оны интерактивті түрде меңгереді.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – оқу процесі барысында жиналған деректерді талдау мүмкіндігі. Бұл деректер арқылы мұғалім оқушылардың қандай тақырыптарды жақсы меңгергенін және қандай қиындықтар бар екенін анықтай алады.

Осы талдау нәтижелері негізінде оқу бағдарламасын жетілдіруге, қосымша тапсырмалар беруге және жеке көмек көрсетуге мүмкіндік туады. Бұл оқыту процесін нақты, мақсатты және нәтижелі етеді [3].

Оқушы әр тапсырманы орындау барысында кері байланыс алып, өз қателіктерін түзету мүмкіндігіне ие болады. Бұл оқу процесін тиімді әрі нәтижелі етеді.

AI технологияларының ең маңызды артықшылықтарының бірі – әр оқушыға жеке білім траекториясын құру мүмкіндігі.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу деңгейі, қарқыны және қабілеті әртүрлі болғандықтан, бірдей әдіс барлығына тиімді бола бермейді. AI жүйелері осы ерекшеліктерді ескеріп, жеке тапсырмалар ұсына алады.

AI технологияларын қолдануда этикалық мәселелер маңызды орын алады. Бастауыш сынып оқушыларына:

- ақпаратты дұрыс пайдалану;
- көшірме жасаудан аулақ болу;
- цифрлық қауіпсіздік ережелерін сақтау сияқты қағидалар үйретілуі қажет.

Бұл олардың болашақта жауапты азамат болып қалыптасуына негіз болады [4].

Қорытындылай келе, бастауыш білім беру үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қолдану – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты болып табылады. Бұл технологиялар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың жеке қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, AI мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оқу процесін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды. Дегенмен, бұл технологияларды қолдануда педагогикалық жауапкершілік пен этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды.

Болашақта жасанды интеллект бастауыш білім берудің ажырамас бөлігіне айналып, оқыту сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – 2021.
2. OECD. Digital Education Outlook. – 2022.
3. Selwyn, N. Education and Technology. – London, 2019.
4. Luckin, R. Machine Learning and Human Intelligence in Education. – 2020.

ӘОЖ 373.3:004.8

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Асетилдаева Карлыгаш Бакираевна
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы эффективного использования инструментов искусственного интеллекта в начальной школе. Анализируются возможности применения AI-технологий в образовательном процессе, их влияние на развитие познавательной активности учащихся и индивидуализацию обучения. Особое внимание уделяется роли учителя в условиях цифровой трансформации образования, а также вопросам этического и ответственного использования искусственного интеллекта. Представлены инновационные подходы, направленные на повышение качества начального образования.

Ключевые слова: начальная школа, искусственный интеллект, цифровое образование, педагогические технологии, обучение, инновации, цифровая среда, развитие учащихся.

Abstract. The article discusses the pedagogical foundations of the effective use of artificial intelligence tools in elementary schools. The article analyzes the possibilities of using AI technologies in the educational process, their impact on the development of cognitive activity of students and the individualization of learning. Special attention is paid to the role of teachers in the context of the digital transformation of education, as well as issues of ethical and responsible use of artificial intelligence. Innovative approaches aimed at improving the quality of primary education are presented.

Keywords: primary school, artificial intelligence, digital education, pedagogical technologies, learning process, innovation, digital environment, student development.

Қазіргі білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру үдерісін бастан өткеруде. Бұл өзгерістер білім беру мазмұны мен әдістеріне жаңа талаптар қояды. Соның ішінде жасанды интеллект (AI) технологиялары бастауыш мектеп деңгейінде ерекше маңызға ие болып отыр.

Бастауыш білім беру – оқушы тұлғасының негізі қалыптасатын кезең болғандықтан, бұл деңгейде қолданылатын әрбір педагогикалық әдіс олардың болашақ дамуына тікелей әсер етеді. Сондықтан жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану оқу үдерісін жетілдірудің маңызды бағыты ретінде қарастырылады.

Жасанды интеллект құралдары оқу процесін автоматтандыруға, дараландыруға және жеңілдетуге мүмкіндік береді. Олар оқушылардың білім деңгейін талдап, жеке тапсырмалар ұсыну арқылы әр баланың қабілетіне сай оқытуға жағдай жасайды.

Бастауыш мектепте жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану оқушылардың дербес оқу дағдыларын қалыптастыруға айтарлықтай ықпал етеді. Оқушылар тапсырмаларды өз бетімен орындау барысында ақпаратты іздеу, талдау және қолдану қабілеттерін дамытады.

AI жүйелері оқушыға тек дайын жауап беріп қана қоймай, оны ойландыруға бағыттайтын сұрақтар мен қосымша тапсырмалар ұсынады. Бұл тәсіл оқушылардың өздігінен шешім қабылдау қабілетін жетілдіреді.

Бұл технологиялар оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың белсенділігін күшейтеді. Сонымен қатар, күрделі тақырыптарды түсіндіруде визуалды және интерактивті құралдар маңызды рөл атқарады.

AI технологияларының басты артықшылықтарының бірі – оқытуды дараландыру. Бастауыш сынып оқушыларының оқу қарқыны мен қабілеті әртүрлі болғандықтан, бірдей әдіс барлық оқушыға сәйкес келе бермейді.

Жасанды интеллект жүйелері әр оқушының жетістігін бақылап, соған сәйкес тапсырмалар береді. Бұл оқушының өз деңгейіне сай білім алуына мүмкіндік жасайды.

AI негізіндегі оқыту құралдары оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Интерактивті тапсырмалар, ойын элементтері және визуалды материалдар оқу процесін қызықты етеді.

Жасанды интеллект құралдары оқу процесін қызықты әрі тартымды ету арқылы оқушылардың ішкі мотивациясын арттырады. Ойын элементтері, визуалды эффектілер және интерактивті тапсырмалар балалардың сабаққа деген қызығушылығын күшейтеді.

Мотивациясы жоғары оқушы оқу материалын жеңіл меңгереді және білім алуға белсенді қатысады. Бұл бастауыш білім берудің сапасын арттыруға тікелей әсер етеді.

Оқушылар тек тыңдаушы емес, белсенді қатысушыға айналады. Бұл олардың ойлау қабілетін, есте сақтауын және шығармашылық дағдыларын дамытады.

Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның жұмысын жеңілдетеді. Мұғалім AI нәтижелерін талдап, оқу процесін тиімді ұйымдастырады.

Сонымен қатар мұғалім оқушылардың эмоциялық және тәрбиелік дамуына жауап береді. Ол цифрлық технологияларды педагогикалық мақсатта дұрыс қолдануға бағыт береді.

AI технологияларын қолдану барысында этикалық мәселелер ерекше маңызды. Бастауыш сынып оқушыларына:

- ақпаратты дұрыс пайдалану;
- авторлық құқықты сақтау;
- көшірме жасаудан аулақ болу сияқты қағидалар үйретілуі қажет.

Бұл олардың болашақта жауапты және адал азамат болып қалыптасуына негіз болады.

Жасанды интеллект оқушылардың оқу жетістіктерін талдау арқылы мұғалімге нақты ақпарат береді. Бұл оқу сапасын арттыруға және білімдегі олқылықтарды уақытында жоюға мүмкіндік береді.

Бұл жастағы балалар визуалды және ойын түріндегі оқытуға бейім келеді. Сондықтан AI құралдары олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келіп, оқу материалын жеңіл қабылдауға көмектеседі.

Қорытындылай келе, бастауыш мектепте жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты. Бұл технологиялар оқыту сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Дегенмен, AI құралдарын қолдану барысында мұғалімнің рөлі, педагогикалық этика және жауапкершілік қағидалары сақталуы тиіс.

Болашақта жасанды интеллект бастауыш білім берудің ажырамас бөлігіне айналып, оқыту процесін жаңа деңгейге көтереді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – 2021.
2. OECD. Education in the Digital Age. – 2022.
3. Selwyn, N. Education and Technology. – London, 2019.

ӘОЖ 811.111:004.8:37.016

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ: ИННОВАЦИЯ, ӘДІСТЕМЕ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚАҒИДАЛАР

Давлетниязова Камшат Каналиевна
ағылшын тілі пәнінің мұғалімі
Әзімбек Жанқұлиев атындағы орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования искусственного интеллекта в обучении английскому языку. Анализируются инновационные методики преподавания, основанные на цифровых технологиях, а также их влияние на развитие языковых компетенций учащихся. Особое внимание уделяется вопросам этического и ответственного применения технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе. Подчеркивается роль учителя как ключевой фигуры в формировании цифровой культуры и академической честности учащихся.

Ключевые слова: английский язык, искусственный интеллект, цифровое образование, инновационные методы, педагогика, обучение, этика, академическая честность.

Abstract. The article discusses the pedagogical possibilities of using artificial intelligence in English language teaching. The article analyzes innovative teaching methods based on digital technologies, as well as their impact on the development of language competencies of students. Special attention is paid to the ethical and responsible use of artificial intelligence technologies in the educational process. The role of the teacher as a key figure in the formation of digital culture and academic integrity of students is emphasized.

Keywords: English language teaching, artificial intelligence, digital education, innovative methods, pedagogy, learning process, ethics, academic integrity.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі қарқынды цифрлық трансформация кезеңін бастан өткеруде. Бұл үдерісте жасанды интеллект (AI) технологиялары ерекше орын алады, себебі олар оқу процесін дараландыруға, автоматтандыруға және тиімді етуге мүмкіндік береді.

Ағылшын тілі – халықаралық коммуникация тілі ретінде заманауи білім беру жүйесінде маңызды пәндердің бірі болып табылады. Сондықтан бұл пәнді оқытуда жасанды интеллект технологияларын қолдану оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуда жаңа мүмкіндіктер ашады [1].

Жасанды интеллект негізіндегі технологиялар оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, оны тиімді әрі интерактивті етеді. AI жүйелері оқушылардың оқу деңгейін талдап, жеке оқу траекториясын ұсына алады.

Бұл технологиялар тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың қателіктерін автоматты түрде анықтап, түзету жолдарын ұсынады.

Ағылшын тілін оқытуда AI келесі инновациялық әдістер арқылы қолданылады:

- адаптивті оқыту платформалары;
- сөйлеуді тану технологиялары;
- автоматты аударма жүйелері;
- чат-боттар арқылы диалогтық практика;
- виртуалды тілдік орта.

Бұл әдістер оқушылардың тілдік ортаға тез бейімделуіне ықпал етеді және олардың сөйлеу белсенділігін арттырады [2].

AI технологиялары оқушылардың барлық тілдік дағдыларын дамытуда тиімді құрал болып табылады. Мысалы, сөйлеуді тану жүйелері арқылы оқушылардың айтылымы

талданады, ал автоматты жазба тексеру құралдары олардың жазылым дағдыларын жетілдіреді.

Сонымен қатар, интерактивті платформалар арқылы оқушылар нақты коммуникациялық жағдайларға жақын ортада жаттығу жасай алады.

Жасанды интеллекттің басты артықшылығы – әр оқушыға жеке білім беру мүмкіндігі. Оқушылардың деңгейі мен оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, AI жүйелері олардың қажеттіліктеріне сай тапсырмалар ұсынады.

Жасанды интеллекттің білім беру саласына енуі ең алдымен оқыту процесін жекешелендіруге мүмкіндік береді. Әрбір білім алушының қабілеті, деңгейі, қызығушылығы әртүрлі болғандықтан, дәстүрлі оқытуда барлығына бірдей тәсіл қолдану тиімді бола бермейді. Ал ЖИ негізіндегі платформалар студенттің білім деңгейін автоматты түрде талдап, соған сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Мысалы, сөздік қорды дамыту, грамматиканы меңгеру немесе тыңдалым дағдыларын жетілдіру бағытында әр студентке жеке оқу траекториясы жасалады. Бұл оқытудың нәтижелілігін арттырып қана қоймай, білім алушының мотивациясын күшейтеді.

Бұл тәсіл оқу сапасын арттырып, әр оқушының жеке қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның жұмысын жеңілдетеді. Мұғалім AI жүйелерінен алынған мәліметтерді талдап, оқу процесін тиімді ұйымдастырады.

Сонымен қатар, мұғалім оқушылардың этикалық және адамгершілік дамуына жауап береді. Ол цифрлық құралдарды дұрыс қолдануды үйретіп, академиялық адалдықты қалыптастырады [3].

AI технологияларын қолдану барысында этикалық мәселелер маңызды орын алады. Оқушыларға:

- плагиаттан аулақ болу;
- ақпаратты дұрыс пайдалану;
- цифрлық қауіпсіздік сақтау сияқты қағидалар үйретілуі қажет.

Бұл олардың саналы және жауапты тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді.

Әдістемелік тұрғыдан алғанда, ЖИ-ді қолдану оқытушының рөлін де өзгертеді. Мұғалім енді тек білім беруші емес, бағыттаушы, фасилитатор қызметін атқарады. Ол ЖИ құралдарын тиімді таңдап, оларды оқу мақсаттарына сай қолдануды ұйымдастырады. Мысалы, сабақ барысында ЖИ негізіндегі тесттерді пайдалану арқылы студенттердің білімін жедел бағалауға болады. Сонымен қатар, жобалық оқыту, кейс-стади, проблемалық оқыту әдістерімен бірге ЖИ құралдарын біріктіру арқылы сабақтың мазмұнын байытуға мүмкіндік туады.

Цифрлық білім беру ортасы оқушыларға жаңа мүмкіндіктер береді. Олар онлайн платформалар арқылы шынайы тілдік ортаға жақын тәжірибе жинақтайды.

AI технологиялары оқытуды қызықты әрі тиімді етеді, сонымен қатар оқушылардың мотивациясын арттырады.

Жасанды интеллект оқу процесін бақылап, мұғалімге нақты аналитикалық деректер береді. Бұл оқу сапасын арттыруға және білімдегі олқылықтарды дер кезінде жоюға мүмкіндік береді. Этикалық қағидалардың тағы бір аспектісі – технологияға тәуелділік. Егер студенттер ЖИ-ге шамадан тыс сенім артса, олардың өз бетінше ойлау және тілдік дағдыларды табиғи жолмен дамыту қабілеті төмендеуі мүмкін. Сондықтан ЖИ тек көмекші құрал ретінде қолданылып, негізгі оқу әрекеті студенттің белсенді қатысуына негізделуі тиіс.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект негізінде ағылшын тілін оқыту – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты. Бұл технологиялар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытып, оқу процесін дараландыруға мүмкіндік береді. Ол оқыту процесін жекешелендіріп, тиімділігін арттырады, әдістемелік тұрғыдан жаңа бағыттарды қалыптастырады. Алайда оны қолдануда этикалық нормаларды сақтау, академиялық

адалдықты қамтамасыз ету және технологияны орынды пайдалану маңызды. Болашақта ЖИ мен дәстүрлі оқыту әдістерінің үйлесімді интеграциясы білім беру сапасын жаңа деңгейге көтереді деп сеніммен айтуға болады.

Дегенмен, AI құралдарын қолдануда мұғалімнің рөлі, педагогикалық жауапкершілік және этикалық нормаларды сақтау аса маңызды.

Болашақта жасанды интеллект ағылшын тілін оқытудың ажырамас бөлігіне айналып, білім беру сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – 2021.
2. OECD. Digital Education Outlook. – 2022.
3. Selwyn, N. Education and Technology. – London, 2019.

ӘОЖ 37.014:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН БАСҚАРУ: ИННОВАЦИЯ, МОНИТОРИНГ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

***Супабекова Асел Бахадировна**, директордың әдістеме ісі жөніндегі орынбасары*
***Шоева Жанна Жетпісбаевна**, директордың оқу-ісі жөніндегі орынбасары*
***Кембаева Айнұр Жазыкбаевна**, директордың оқу-ісі жөніндегі орынбасары*
№32 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы управления качеством образования на основе технологий искусственного интеллекта. Анализируются инновационные подходы к мониторингу образовательного процесса, цифровые инструменты оценки качества обучения, а также роль AI в повышении эффективности управления школой. Особое внимание уделяется этическим аспектам применения искусственного интеллекта в системе образования, включая вопросы академической честности, прозрачности и ответственности. Подчеркивается значимость управленческой деятельности администрации школы в условиях цифровой трансформации.

Ключевые слова: управление образованием, искусственный интеллект, качество образования, мониторинг, инновации, цифровизация, этика, академическая честность.

Abstract. The article discusses the issues of education quality management based on artificial intelligence technologies. The article analyzes innovative approaches to monitoring the educational process, digital tools for assessing the quality of education, as well as the role of AI in improving the effectiveness of school management. Special attention is paid to the ethical aspects of the use of artificial intelligence in the education system, including issues of academic integrity, transparency and responsibility. The importance of the school administration's management activities in the context of digital transformation is emphasized.

Keywords: education management, artificial intelligence, quality of education, monitoring, innovation, digitalization, ethics, academic integrity.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында қарқынды дамып келеді. Бұл өзгерістер білім сапасын басқарудың жаңа тәсілдерін талап етеді. Соның ішінде жасанды интеллект (AI) технологиялары білім беру процесін талдау, бақылау және жетілдіруде маңызды құралға айналып отыр [1].

Білім сапасын басқару – білім беру ұйымының стратегиялық міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл үдерісте директордың оқу ісі және әдістемелік жұмыс жөніндегі орынбасарларының рөлі ерекше, себебі олар оқу үдерісінің тиімділігін қамтамасыз етеді.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде үлкен деректерді өңдеу арқылы оқу процесін терең талдауға мүмкіндік береді. AI жүйелері оқушылардың оқу жетістіктерін, үлгерім динамикасын және оқу мотивациясын автоматты түрде бақылап отыра алады.

Жасанды интеллект білім беру ұйымында деректерге негізделген басқару мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл мәдениет басқарушылық шешімдерді интуицияға емес, нақты аналитикалық деректерге сүйене отырып қабылдауға жағдай жасайды.

Соның нәтижесінде білім беру процесі жүйелі, ашық және тиімді сипатқа ие болады.

Бұл басқарушылық шешімдерді нақты деректерге сүйене отырып қабылдауға мүмкіндік береді.

AI негізіндегі мониторинг жүйелері білім сапасын бағалауда жаңа деңгейге көтереді. Олар:

- оқушылардың үлгерімін автоматты талдау;
- оқу нәтижелерін визуализациялау;
- білімдегі олқылықтарды анықтау;
- мұғалім жұмысының тиімділігін бағалау сияқты функцияларды орындайды.

Бұл құралдар білім беру ұйымының ішкі бақылау жүйесін жетілдіреді.

AI технологияларын тиімді енгізу үшін педагогикалық ұжымның цифрлық құзыреттілігі жоғары болуы қажет. Мұғалімдер мен әкімшілік қызметкерлер жаңа технологияларды қолдануға бейімделіп, үздіксіз кәсіби даму процесінде болуы тиіс [2].

Жасанды интеллект білім беру ұйымдарын басқаруда инновациялық тәсілдерді енгізуге мүмкіндік береді.

Мысалы:

- деректерге негізделген басқару шешімдері;
- адаптивті оқу жоспарлары;
- автоматтандырылған есеп беру жүйелері;
- білім сапасын болжау модельдері.

Бұл тәсілдер басқару тиімділігін арттырады және уақытты үнемдейді.

AI технологиялары тек ағымдағы жағдайды талдап қана қоймай, болашақ нәтижелерді де болжай алады. Бұл білім беру ұйымына алдын ала шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Мысалы, үлгерімі төмен оқушыларды ерте анықтап, оларға қосымша қолдау көрсетуге болады.

Жасанды интеллект жүйелері оқушылардың оқу нәтижелерін талдау арқылы олардың болашақ жетістіктерін болжауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе оқу үлгерімі төмен оқушыларды ерте анықтауға және оларға уақытылы қолдау көрсетуге тиімді.

Нәтижесінде білім сапасын арттыруда алдын алу принципі жүзеге асырылады.

AI жүйелері мұғалімдердің жүктемесін азайтады. Олар автоматты түрде тест тексеру, есеп беру және талдау жұмыстарын орындайды.

Бұл мұғалімге оқу-тәрбие жұмысына көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектті қолдануда этикалық мәселелер маңызды орын алады. Білім беру ұйымында:

- деректердің құпиялылығын сақтау;
- академиялық адалдықты қамтамасыз ету;
- AI шешімдерінің әділдігін бақылау сияқты талаптар сақталуы тиіс.

Этика – цифрлық басқарудың негізгі қағидасы болып табылады.

AI технологияларын қолдану барысында академиялық адалдық мәселесі өзекті бола түседі. Оқушылар мен мұғалімдер ақпаратты дұрыс пайдаланып, плагиаттан аулақ болуы тиіс [3].

Цифрлық мәдениет білім беру ұйымының сапасын арттыратын маңызды фактор болып табылады.

AI негізіндегі аналитикалық жүйелер директор орынбасарларына нақты және дәл шешім қабылдауға көмектеседі.

Бұл жүйелер:

- тәуекелдерді алдын ала анықтайды;
- ресурстарды тиімді бөледі;
- оқу сапасын тұрақты бақылауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект негізінде білім сапасын басқару – қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық бағыты болып табылады. Бұл технологиялар басқару тиімділігін арттырып, оқу сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Дегенмен, AI технологияларын енгізу барысында этикалық нормалар мен жауапкершілік қағидаларын сақтау аса маңызды.

Болашақта жасанды интеллект білім беру ұйымдарын басқарудың ажырамас бөлігіне айналып, сапалы және тиімді білім беру жүйесін қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – 2021.
2. OECD. Education Policy Outlook. – 2022.
3. Luckin, R. Machine Learning and Human Intelligence in Education. – 2020.

ӘОЖ 37.013:004.8:37.017

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ЭТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

***Асильбекова Шынар Доспановна**, тарих пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші*
***Абденкулова Тогжан Лесбаевна**, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші*
***Тойболова Назгуль Медрасиловна**, география пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші*
№32 орта мектеп
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования этических ценностей учащихся в условиях цифрового образования при использовании технологий искусственного интеллекта на гуманитарных предметах. Анализируются педагогические возможности применения AI в истории, географии и языковых дисциплинах. Особое внимание уделяется развитию академической честности, ответственности и цифровой культуры учащихся. Подчеркивается роль учителя в формировании нравственных ориентиров и этического поведения в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова: гуманитарные предметы, искусственный интеллект, цифровое образование, этические ценности, академическая честность, педагогика, инновации, цифровая культура.

Abstract. The article discusses the issues of the formation of ethical values of students in the context of digital education when using artificial intelligence technologies in humanities subjects. The pedagogical possibilities of applying AI in history, geography and language disciplines are analyzed. Special attention is paid to the development of academic integrity,

responsibility and digital culture of students. The role of the teacher in the formation of moral guidelines and ethical behavior in the digital educational environment is emphasized.

Keywords: humanities subjects, artificial intelligence, digital education, ethical values, academic integrity, pedagogy, innovation, digital culture.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында дамып келеді. Бұл үдеріс білім мазмұны мен оқыту әдістеріне айтарлықтай өзгерістер енгізуде. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашып, оқыту процесін дараландыруға және тиімді етуге ықпал етуде.

Гуманитарлық пәндер – тарих, география және тілдік пәндер – оқушылардың тұлғалық және құндылықтық дамуына тікелей әсер ететін маңызды бағыт болып табылады. Сондықтан бұл пәндерде жасанды интеллектті қолдану тек білім беру мақсатында ғана емес, сонымен қатар этикалық құндылықтарды қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады.

Гуманитарлық пәндерде жасанды интеллектті қолдану пәнаралық байланысты күшейтуге мүмкіндік береді. Тарих, география және тілдік пәндер бір-бірімен тығыз байланыста қарастырылғанда, оқушылардың дүниетанымы кеңейіп, білімді жүйелі қабылдау қабілеті артады.

Мысалы, тарихи оқиғаларды географиялық карталармен байланыстыра талдау немесе мәтіндік деректерді цифрлық форматта салыстыру оқушылардың кешенді ойлау дағдысын дамытады.

Жасанды интеллект білім беру процесін автоматтандыруға және жеке оқыту траекториясын құруға мүмкіндік береді. Гуманитарлық пәндерде AI:

- тарихи деректерді талдау;
- картографиялық мәліметтерді визуализациялау;
- мәтіндік ақпаратты өңдеу;
- тілдік дағдыларды дамыту сияқты бағыттарда қолданылады.

Бұл технологиялар оқушылардың оқу материалын терең түсінуіне көмектеседі.

Тарих сабақтарында жасанды интеллект тарихи деректерді визуализациялауға, интерактивті карталар құруға және тарихи оқиғаларды модельдеуге мүмкіндік береді.

Бұл оқушылардың тарихи ойлау қабілетін дамытады және оқиғаларды сыни тұрғыда талдауға үйретеді.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Олар әртүрлі дереккөздерден алынған ақпаратты салыстырып, оның шынайылығын бағалауға үйренеді.

Бұл дағды қазіргі ақпараттық қоғамда аса маңызды болып табылады, себебі оқушылар жалған ақпаратты ажырата білуі қажет.

AI технологиялары оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да үлкен мүмкіндік береді. Олар цифрлық құралдар арқылы тарихи әңгімелер құрастырып, географиялық жобалар жасап немесе тілдік шығармалар жазуға мүмкіндік алады.

География пәнінде AI технологиялары картографиялық жүйелерді талдауға, климаттық өзгерістерді модельдеуге және географиялық деректерді визуализациялауға мүмкіндік береді.

Бұл оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытады және қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарауға үйретеді.

Қазақ тілі мен басқа тілдік пәндерде AI технологиялары мәтіндерді талдау, грамматиканы тексеру және сөйлеу дағдыларын дамытуда қолданылады.

Бұл оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттырып, олардың коммуникативтік қабілеттерін дамытады.

Мұғалім цифрлық білім беру процесінде негізгі бағыттаушы тұлға болып қала береді. Ол AI технологияларын дұрыс қолдануға бағыт беріп, оқушылардың құндылықтық тәрбиесін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар мұғалім академиялық адалдықты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Цифрлық мәдениет – қазіргі қоғамда маңызды құзыреттілік. Оқушылар интернет пен AI құралдарын дұрыс пайдалануды үйренуі тиіс.

Бұл олардың жауапты және саналы азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Гуманитарлық пәндерде AI келесі инновациялық тәсілдер арқылы қолданылады:

- интерактивті оқыту платформалары;
- виртуалды экскурсиялар;
- цифрлық карталар;
- автоматтандырылған мәтін талдау жүйелері.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру жағдайында гуманитарлық пәндерде жасанды интеллектті қолдану тек оқу процесін жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың этикалық құндылықтарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Бұл технологиялар білім сапасын арттырып, оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытады және олардың цифрлық мәдениетін қалыптастырады.

Дегенмен, AI қолдану барысында педагогикалық жауапкершілік пен этикалық нормаларды сақтау басты талап болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – 2021.
2. OECD. Digital Education Outlook. – 2022.
3. Selwyn, N. Education and Technology. – 2019.

ӘОЖ 37.018.43

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ

Сыздыкова Айгуль Сериковна
ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы ответственного и этичного использования искусственного интеллекта в образовательном процессе на основе уроков английского языка. Анализируются возможности применения технологий ИИ для повышения качества обучения, развития языковых навыков и организации персонализированного обучения. Особое внимание уделяется академической честности, цифровой культуре, безопасности данных и роли учителя в условиях цифровой трансформации образования. Также рассматриваются инновационные подходы и методы, способствующие эффективному использованию искусственного интеллекта в обучении английскому языку.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, английский язык, этика, академическая честность, цифровая культура, инновации, персонализированное обучениецифровое образование, честный гражданин, этика, ценности, английский язык, академическая честность, цифровая культура, инновационные методы.

Abstract. This article examines the issues of responsible and ethical use of artificial intelligence in the educational process based on English language lessons. It analyzes the potential of AI technologies to improve the quality of education, develop language skills, and support

personalized learning. Special attention is given to academic integrity, digital culture, data security, and the role of the teacher in the context of digital transformation in education. The study also explores innovative approaches and methods that enhance the effective use of artificial intelligence in English language teaching.

Keywords: artificial intelligence, education, English language, ethics, academic integrity, digital culture, innovation, personalized learning.

Қазіргі заманда жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Ол оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға, оқушылардың жеке қабілеттерін ескеруге және білім сапасын арттыруға үлкен мүмкіндік береді. Әсіресе ағылшын тілі пәнін оқытуда жасанды интеллекттің рөлі ерекше, себебі ол тілдік дағдыларды дамытуға, оқушылардың шынайы тілдік ортаға жақын жағдайда тәжірибе жасауына және коммуникативтік қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді. Сонымен қатар, цифрлық платформалар арқылы оқушылар кез келген уақытта білім алып, өз деңгейін өз бетінше жетілдіре алады.

Жасанды интеллекттің білім берудегі ең маңызды артықшылықтарының бірі – дербестендірілген оқыту мүмкіндігі. Әр оқушының білім деңгейі мен оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, ЖИ жүйелері әрқайсысына жеке тапсырмалар ұсынып, оқу материалдарын бейімдей алады. Бұл әсіресе ағылшын тілін үйренуде тиімді, себебі бір оқушы грамматиканы жақсы меңгерсе, екіншісі сөйлеу дағдыларын дамытуға көбірек мұқтаж болуы мүмкін. Осындай жағдайда жасанды интеллект оқу процесін икемді әрі нәтижелі етеді [1].

Сонымен қатар, жасанды интеллект мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, көптеген процестерді автоматтандыруға мүмкіндік береді. Мысалы, тест нәтижелерін тексеру, қателерді анықтау және оқу үлгерімін талдау сияқты жұмыстарды жүйе автоматты түрде орындай алады. Бұл мұғалімге оқушылардың тәрбиесі мен жеке дамуына көбірек көңіл бөлуге жағдай жасайды. Дегенмен, мұғалімнің рөлі төмендемейді, керісінше ол бағыттаушы, кеңесші және мотивация беруші тұлға ретінде жаңа деңгейге көтеріледі.

Жасанды интеллектті қолдану барысында бірқатар этикалық мәселелер де туындайды. Олардың ішінде академиялық адалдық мәселесі ерекше орын алады. Оқушылардың дайын жұмыстарды жасанды интеллект арқылы орындауы олардың өз бетінше ойлау қабілетіне кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан білім беру жүйесінде адалдық, жауапкершілік және еңбекті құрметтеу сияқты құндылықтарды қалыптастыру маңызды болып табылады [2].

Цифрлық ортада деректердің қауіпсіздігі де маңызды мәселе болып саналады. Оқушылардың жеке мәліметтері әртүрлі онлайн платформаларда сақталатындықтан, олардың құпиялылығын қорғау қажет. Бұл тек техникалық талап қана емес, сонымен қатар этикалық жауапкершілік болып табылады. Егер деректер дұрыс қорғалмаса, бұл үлкен қауіптерге әкелуі мүмкін.

Жасанды интеллект жүйелерінің тағы бір маңызды мәселесі – олардың әділдігі мен ашықтығы. Егер алгоритмдер дұрыс құрылмаса, білім беру процесінде теңсіздік пайда болуы мүмкін. Сондықтан ЖИ жүйелері түсіндірілетін, ашық және бақылауға болатын болуы тиіс. Бұл мұғалімдер мен оқушылар арасындағы сенімді арттырады [3].

Ағылшын тілі пәні арқылы оқушылар тек тіл үйреніп қана қоймай, сонымен қатар мәдениетаралық қарым-қатынасқа үйренеді және жаһандық ойлау қабілетін дамытады. Жасанды интеллект бұл процесті одан әрі кеңейтіп, оқушыларға интерактивті және тиімді оқу ортасын ұсынады. Виртуалды ассистенттер, автоматты аударма жүйелері және сөйлеуді тану технологиялары тіл үйренуді жеңілдетеді және қызықты етеді.

Инновациялық тәсілдер білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеріп отыр. Адаптивті оқыту жүйелері, онлайн платформалар және виртуалды шындық технологиялары оқушылардың оқу мотивациясын арттырады. Бұл әдістер арқылы білім беру тек теориялық

емес, практикалық және тәжірибелік сипатқа ие болады. Ағылшын тілі сабағында мұндай технологиялар оқушылардың сөйлеу дағдыларын жетілдіруге ерекше ықпал етеді.

Жасанды интеллекттің мүмкіндіктері қаншалықты кең болса да, оны дұрыс және жауапты қолдану өте маңызды. Егер технология бақылаусыз қолданылса, ол тәуелділікке, жалған ақпаратқа немесе білім сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан оқушыларды цифрлық сауаттылыққа, этикалық нормаларға және жауапты пайдалануға үйрету қажет [4].

Жалпы алғанда, жасанды интеллект білім беру жүйесін түбегейлі өзгертіп, жаңа мүмкіндіктерге жол ашып отыр. Ол оқыту процесін тиімді, қолжетімді және қызықты етеді. Алайда оның табысты қолданылуы тек технологияға емес, оны қолданатын адамның жауапкершілігі мен мәдениетіне байланысты. Сондықтан білім беру жүйесінде адамгершілік құндылықтар мен цифрлық мәдениетті қатар дамыту аса маңызды болып табылады.

Қорытындылай келе, жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне енгізілуі қазіргі заманның ең маңызды және қарқынды дамып жатқан бағыттарының бірі болып табылады. Бұл технология оқу үдерісін жеңілдетіп, білім сапасын арттыруға, оқушылардың жеке қабілеттерін ескеруге және дербестендірілген оқыту жүйесін дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе ағылшын тілі пәнін оқытуда жасанды интеллекттің рөлі ерекше, себебі ол тілдік дағдыларды кешенді түрде дамытуға, оқушылардың шынайы тілдік ортаға жақын жағдайда тәжірибе жасауына жағдай жасайды. Соның нәтижесінде білім алушылардың сөйлеу, жазу, тыңдау және оқу дағдылары біртіндеп жетіледі.

Сонымен қатар, жасанды интеллект мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, бағалау, талдау және оқу материалдарын ұсыну сияқты процестерді автоматтандыруға көмектеседі. Бұл мұғалімге оқушылармен тікелей қарым-қатынасқа, олардың тұлғалық дамуына және тәрбиесіне көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік береді. Дегенмен, технология қаншалықты дамыса да, мұғалімнің рөлі ешқашан жойылмайды, керісінше ол жаңа мазмұнға ие болып, оқушыны бағыттаушы және қолдаушы тұлға ретінде күшейе түседі [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық білім беру тұжырымдамасы. – Астана, 2020.
3. ЮНЕСКО. Цифрлық білім беру және жасанды интеллект: саясаттық ұсыныстар. – Париж, 2021.
4. OECD. Цифрлық білім беру: даму үрдістері. – OECD Publishing, 2020.
5. Холмс У., Биалик М., Фадел Ч. Білім берудегі жасанды интеллект. – Center for Curriculum Redesign, 2019.

ӘОЖ 37.018.43

МАТЕМАТИКА БІЛІМІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Курбонова Рабига Шамшиддиновна
математика пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші
Керімбай атындағы №12 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы ответственного и этичного использования искусственного интеллекта в образовательном процессе с акцентом на

преподавание математики. Анализируются возможности применения интеллектуальных технологий для персонализации обучения, развития логического мышления и повышения эффективности усвоения математических знаний. Особое внимание уделяется инновационным подходам, таким как адаптивные обучающие системы, интеллектуальные репетиторы и геймификация. Также поднимаются вопросы академической честности, безопасности данных и роли учителя в условиях цифровой трансформации образования. Делается вывод о необходимости осознанного и этичного внедрения искусственного интеллекта в учебный процесс.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, математика, адаптивное обучение, этика, цифровые технологии, академическая честность, инновационные методы.

Abstract. This article examines the responsible and ethical use of artificial intelligence in education, with a particular focus on mathematics teaching. It analyzes the potential of AI technologies to personalize learning, enhance logical thinking, and improve the effectiveness of mathematical knowledge acquisition. Special attention is given to innovative approaches such as adaptive learning systems, intelligent tutoring systems, and gamification. The paper also addresses issues of academic integrity, data privacy, and the evolving role of teachers in the context of digital transformation. It concludes that conscious and ethical integration of artificial intelligence is essential for improving the quality of education.

Keywords: artificial intelligence, education, mathematics, adaptive learning, ethics, digital technologies, academic integrity, innovative approaches.

Қазіргі цифрлық дәуірде жасанды интеллект (ЖИ) білім беру жүйесіне қарқынды түрде еніп, оқыту мен оқудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыруда. Әсіресе математика пәнінде ЖИ құралдары күрделі ұғымдарды түсіндіруді жеңілдетіп, оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Дегенмен, бұл технологияларды қолдану тек тиімділікпен ғана емес, сонымен қатар жауапкершілік және этика тұрғысынан да қарастырылуы қажет. Себебі білім беру саласында қолданылатын кез келген технология оқушының тұлғалық дамуына, сыни ойлауына және дербестігіне әсер етеді.

Жасанды интеллекттің математика пәніндегі рөлі ерекше. Мысалы, адаптивті оқыту жүйелері әр оқушының білім деңгейін анықтап, соған сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Бұл дәстүрлі оқытудағы «бір үлгі – барлық оқушыға» тәсілінен арылуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ арқылы математикалық есептерді визуализациялау, графиктер құру, модельдеу сияқты процестер жеңілдетіледі. Мұндай мүмкіндіктер оқушылардың абстрактілі ойлауын нақты көрнекілікпен ұштастырады [1].

Алайда ЖИ-ді қолданудағы басты мәселе – оның жауапты әрі этикалық тұрғыда пайдаланылуы. Мысалы, оқушылар дайын жауапты ЖИ-ден алып, оны түсінбей қолдануы мүмкін. Бұл жағдайда білім алу процесі формалды сипатқа ие болып, оқушының ойлау қабілеті дамымай қалады. Сондықтан мұғалімдердің міндеті – ЖИ-ді тек көмекші құрал ретінде қолдануды үйрету, ал негізгі назарды түсіну мен талдауға бағыттау.

Математика пәнінде ЖИ-ді қолданудың инновациялық тәсілдерінің бірі – интеллектуалды репетитор жүйелері. Бұл жүйелер оқушының қателіктерін талдап, нақты қай жерде қиындық туындағанын анықтайды. Мысалы, теңдеулерді шешуде қате жіберген оқушыға ЖИ сол қадамды қайта түсіндіреді. Бұл тәсіл оқушылардың өздігінен білім алу дағдысын қалыптастырады. Сонымен қатар, мұндай жүйелер мұғалімнің жүктемесін азайтып, әр оқушыға жеке көңіл бөлуге мүмкіндік береді [2].

Этикалық тұрғыдан алғанда, деректер қауіпсіздігі мәселесі де маңызды. ЖИ жүйелері оқушылардың оқу нәтижелері, мінез-құлқы және басқа да мәліметтерін жинайды. Бұл ақпараттың дұрыс сақталуы және үшінші тарапқа берілмеуі – басты талаптардың бірі. Сондықтан білім беру ұйымдары ЖИ құралдарын таңдауда олардың қауіпсіздік стандарттарына сәйкес келуіне ерекше назар аударуы қажет.

ЖИ-ді математикада қолдану оқушылардың шығармашылық қабілетін де дамытуы мүмкін. Мысалы, оқушылар математикалық модельдер құрып, нақты өмірдегі мәселелерді

шешуге тырысады. Бұл жерде ЖИ құралдары үлкен деректерді талдап, нәтижелерді болжауға көмектеседі. Мұндай тапсырмалар оқушыларды тек есеп шығаруға ғана емес, сонымен қатар зерттеушілікке бағыттайды [3].

Сонымен қатар, мұғалімдердің рөлі де өзгеруде. Бұрын мұғалім негізгі ақпарат көзі болса, қазіргі таңда ол бағыттаушы, кеңесші рөлін атқарады. ЖИ құралдарын тиімді пайдалану үшін мұғалімдердің цифрлық сауаттылығы жоғары болуы қажет. Олар оқушыларға ЖИ-дің мүмкіндіктерін ғана емес, оның шектеулерін де түсіндіруі тиіс. Бұл оқушылардың технологияға сыни көзқарасын қалыптастырады.

ЖИ-ді қолданудағы тағы бір маңызды аспект – академиялық адалдық. Математика пәнінде есептің жауабын ғана емес, оның шығару жолын түсіну маңызды. Егер оқушы ЖИ арқылы дайын шешімді көшірсе, онда ол білім алмайды. Сондықтан мұғалімдер бағалау жүйесін өзгертіп, процесті бағалауға көбірек көңіл бөлуі керек. Мысалы, оқушының ойлау логикасын, шешім қабылдау жолын талдау маңыздырақ болуы тиіс.

Инновациялық тәсілдердің бірі – геймификация және ЖИ-ді біріктіру. Математикалық ойындар арқылы оқушылар күрделі ұғымдарды жеңіл қабылдайды. ЖИ бұл ойындарды оқушы деңгейіне бейімдеп, қызығушылықты арттырады. Нәтижесінде оқыту процесі тиімді әрі тартымды болады. Бұл әсіресе бастауыш және орта сынып оқушылары үшін өте маңызды.

Болашақта ЖИ математика білімін одан әрі дамытуға ықпал етеді. Мысалы, виртуалды шындық пен ЖИ бірігіп, үшөлшемді геометриялық фигураларды зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар, үлкен деректерді талдау арқылы білім беру жүйесін жетілдіруге болады.

Қорыта келе, жасанды интеллектті білім беру жүйесінде, әсіресе математика пәнін оқытуда қолдану – бүгінгі күннің өзекті және болашағы зор бағыттарының бірі. ЖИ технологиялары оқыту процесін жекелендіруге, оқушылардың білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға, сондай-ақ күрделі математикалық ұғымдарды түсіндіруді жеңілдетуге үлкен мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде білім сапасының артуына және оқушылардың пәнге деген қызығушылығының күшеюіне ықпал етеді [4].

Сонымен қатар, жасанды интеллект тек техникалық құрал ғана емес, ол – педагогикалық процестің маңызды элементіне айналып келеді. Оның көмегімен мұғалімдер оқыту әдістерін жаңартып, инновациялық тәсілдерді тиімді қолдана алады. Алайда, бұл мүмкіндіктермен қатар, ЖИ-ді қолдануда жауапкершілік пен этикалық нормаларды сақтау мәселесі де ерекше маңызға ие. Әсіресе академиялық адалдық, деректер қауіпсіздігі және оқушылардың дербес ойлау қабілетін сақтау басты назарда болуы тиіс.

Математика пәнінде ЖИ-ді дұрыс қолдану оқушылардың тек есеп шығару дағдыларын ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау, талдау және зерттеу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл қазіргі заман талабына сай құзыретті тұлға қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сондықтан білім беру жүйесінде жасанды интеллектті енгізу барысында оның мүмкіндіктерін тиімді пайдалану мен ықтимал қауіптерін ескеру арасындағы тепе-теңдікті сақтау қажет.

Болашақта жасанды интеллект білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналып, оқыту процесін одан әрі жетілдіреді деп күтілуде. Осыған байланысты педагогтер мен білім алушылардың цифрлық сауаттылығын арттыру, ЖИ құралдарын саналы әрі мақсатты түрде қолдану – уақыт талабы. Тек осындай жағдайда ғана жасанды интеллект білім сапасын арттыруға, инновациялық ойлауды дамытуға және қоғамның интеллектуалдық әлеуетін нығайтуға қызмет етеді [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2020.
2. Әбдіғапбарова Ұ.М., Смағұлова Қ.Қ. Білім берудегі цифрлық технологиялар. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.

3. Қараев Ж.А. Оқытудың педагогикалық технологиялары. – Алматы: Рауан, 2018.
4. Нұрғалиева Г.К. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және білім беру. – Алматы: Білім, 2017.
5. Сейітқазы П., Төлегенова А. Жасанды интеллект негіздері және оны білім беруде қолдану. – Алматы: TechPress, 2021.

ӘОЖ 004.8:37.013

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Дуйсембиева Раушан Тулегеновна
№68 мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В этой статье рассматривается важность ответственного и этического использования искусственного интеллекта в образовательном процессе. В рамках исследования анализируются преимущества и риски инновационных подходов и цифровых технологий, внедряемых в систему образования. Кроме того, будут затронуты вопросы формирования у преподавателей и обучающихся навыков эффективного и безопасного использования средств искусственного интеллекта. Основное внимание уделяется соблюдению этических принципов, защите конфиденциальности данных, обеспечению академической честности и соблюдению алгоритмической справедливости. В статье представлены передовые модели применения искусственного интеллекта в современной образовательной практике, проанализировано его влияние на качественное образование.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, этика, ответственное использование, инновационные технологии, цифровое образование, академическая честность, конфиденциальность данных, алгоритмическая справедливость, методы обучения.

Abstract. This article examines the importance of responsible and ethical use of artificial intelligence in the educational process. The study analyzes the advantages and risks of innovative approaches and digital technologies being introduced into the education system. In addition, the issues of developing teachers' and students' skills in the effective and safe use of artificial intelligence tools will be discussed. The main focus is on compliance with ethical principles, protecting data privacy, ensuring academic integrity, and upholding algorithmic fairness. The article presents advanced models of the use of artificial intelligence in modern educational practice, analyzes its impact on quality education.

Keywords: artificial intelligence, education, ethics, responsible use, innovative technologies, digital education, academic integrity, data privacy, algorithmic justice, teaching methods

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңін бастан кешіруде. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары оқыту мен білім алудың ажырамас

бөлігіне айналып келеді. Дегенмен, бұл үдеріс академиялық адалдық мәселесін жаңа қырынан қарастыруды талап етеді. Жасанды интеллект құралдарын тиімді әрі этикалық тұрғыда пайдалану – болашақ адал азаматты тәрбиелеудің маңызды шарты интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс. [1]

Педагогикалық тұрғыдан мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім тек білім көзі емес, сонымен қатар үлгі көрсетуші тұлға. Ол жасанды интеллект құралдарын қалай дұрыс пайдалану керектігін үйретіп, олардың мүмкіндіктері мен шектеулерін түсіндіруі тиіс. Мысалы, жасанды интеллектті идея генерациясы, мәтінді редакциялау немесе қосымша ақпарат табу үшін қолдану орынды, ал оны толық дайын жұмыс ретінде пайдалану академиялық адалдыққа қайшы келеді.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс. [2]

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс. Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс. [3]

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс.

Жасанды интеллект қазіргі білім беру саласында кеңінен қолданылып келеді. Ол білім алушыларға ақпаратты жылдам табуға, мәтіндерді өңдеуге, күрделі тапсырмаларды орындауға көмектеседі. Сонымен қатар, оқытушылар үшін де оқу процесін ұйымдастыруды жеңілдетеді. Дегенмен, жасанды интеллектті шектен тыс немесе дұрыс емес қолдану білім алушылардың танымдық белсенділігін төмендетуі мүмкін. Дайын ақпаратқа тәуелділік олардың сыни ойлау қабілетінің дамуына кері әсер етеді.[4]

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс. Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс.

Жасанды интеллект білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналып келеді. Ол оқыту процесін автоматтандыруға, білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімделген оқу ортасын құруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект технологиялары деректерді талдау, оқу нәтижелерін болжау және тиімді шешімдер қабылдауда маңызды рөл атқарады. Алайда, ЖИ-ді қолдану тек технологиялық емес, сонымен қатар этикалық мәселе болып табылады. Сондықтан білім беру жүйесінде жасанды интеллектті жауапты пайдалану – заманауи педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі [5]

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс.

Жасанды интеллект білім беру процесін жаңғыртуда үлкен әлеуетке ие. Оның негізгі артықшылықтары:

Дербестендірілген оқыту – әр студенттің деңгейіне сәйкес оқу мазмұнын бейімдеу;

Оқу аналитикасы – білім алушылардың үлгерімін талдау;

Автоматтандыру – бағалау және әкімшілік жұмыстарды жеңілдету.

Зерттеулер көрсеткендей, жасанды интеллект оқу процесін жекелендіруге және білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, чат боттар мен интеллектуалды жүйелер оқушылардың оқу мотивациясын арттыруда тиімді құрал болып табылады.[6]

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану

барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс. [7]

Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс. Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі.

XXI ғасыр – цифрлық технологиялардың қарқынды даму кезеңі. Соның ішінде жасанды интеллект білім беру жүйесіне жаңа серпін беріп отыр. Қазіргі таңда жасанды интеллект тек техникалық құрал ғана емес, сонымен қатар педагогикалық процестің маңызды компонентіне айналды. Білім беру жүйесінде ЖИ қолдану оқыту сапасын арттыруға, уақытты үнемдеуге және оқытушылардың жұмысын жеңілдетуге мүмкіндік береді. Мысалы, автоматтандырылған бағалау жүйелері, интеллектуалды оқыту платформалары және чатботтар кеңінен қолданылуда.Алайда, жасанды интеллекттің қарқынды дамуы жаңа этикалық мәселелерді де туындатады. Сондықтан оны жауапты және тиімді пайдалану – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі [8]

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс. Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу мазмұнын бейімдеуге, оқу нәтижелерін талдауға және оқыту процесін автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану барысында жауапты және этикалық қағидаларды сақтау өте маңызды. Оқушылардың деректерінің қауіпсіздігі, алгоритмдердің әділдігі және академиялық адалдық қағидалары басты назарда болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1.Абдыкеримова Э., Дуйсекенова А. Жасанды интеллект негізіндегі оқытудың инновациялық әдістері. – 2025.
2. Кинтонова А.Ж. және т.б. Білім берудегі жасанды интеллект. – 2024. Рән Ш.Ә. Жасанды интеллект мүмкіндіктері және оның білім саласында қолданылуы. – 2025
3. Бекбулатова А.С. ЖИ және білім берудегі инновациялық тәсілдер. – 2025.
4. Шмит В.Р. Жасанды интеллект негізіндегі чатботтар және білім беру. – 2025.
5. Жайлау Н. Білім саласындағы жасанды интеллекттің маңызы. – 2025.
6. Жанпеисова А. ЖИ және білім берудегі тәуекелдер. – 2024.
7. ҚР Білім беру саласын цифрландыру тұжырымдамасы. Астана, 2022.
8. Жасанды интеллект және білім беру туралы заманауи зерттеулер, 2022.

ӘОЖ 373.3:004.8:37.026

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

***Быжыбаева Назкеш Жамбыловна**, ағылшын тілі пәні мұғалімі*
№49 мектеп-гимназия
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной докладе рассматриваются пути развития функциональной грамотности учащихся посредством эффективного использования инструментов искусственного интеллекта (ИИ) в образовательном процессе. В условиях современной цифровой среды особое значение приобретает способность обучающихся не только усваивать теоретические знания, но и применять их в реальных жизненных ситуациях. В этой связи технологии искусственного интеллекта позволяют индивидуализировать обучение, совершенствовать образовательный процесс и развивать критическое мышление учащихся. В статье представлены эффективные методы использования ИИ и раскрыта их роль в формировании функциональной грамотности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, этика, ответственное использование.

Abstract. This article examines ways to develop students' functional literacy through the effective use of artificial intelligence (AI) tools in the educational process. In the modern digital environment, it is important for learners not only to acquire theoretical knowledge but also to apply it in real-life situations. In this regard, AI technologies enable personalized learning, improve the educational process, and enhance students' critical thinking skills. The article presents effective methods of using AI tools and analyzes their role in developing functional literacy.

Keywords: artificial intelligence, education, ethics, responsible use.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі жаһандану, цифрландыру және технологиялық даму жағдайында қарқынды өзгерістерді бастан кешіруде. Ақпараттық қоғамның қалыптасуы білім беру мазмұнына жаңа талаптар қойып отыр. Бүгінгі күні оқушылардан тек теориялық білімді меңгеру ғана емес, сонымен қатар алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білу, дербес шешім қабылдау, сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері талап етіледі. Осыған байланысты функционалдық сауаттылық ұғымы білім беру жүйесінің негізгі басым бағыттарының біріне айналып отыр.Функционалдық сауаттылық – бұл тұлғаның алған білімін күнделікті өмірде, әлеуметтік және кәсіби қызметте тиімді пайдалана алу қабілеті. Бұл дағды оқушының қоғамға бейімделуіне, өзін-өзі дамытуына және бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасуына негіз болады. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мен дамыту болып табылады.Соңғы жылдары білім беру саласында жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының рөлі артып келеді. Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау, үйрену сияқты қабілеттерін модельдейтін заманауи технология. Ол білім беру үдерісін жаңғыртуға, оқытуды жекелендіруге, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға және оқу сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. ЖИ құралдары арқылы оқу материалы оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімделіп ұсынылады, бұл өз кезегінде білімді тиімді меңгеруге ықпал етеді.Сонымен қатар, жасанды интеллект оқушылардың сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін және зерттеушілік дағдыларын дамытуға жағдай жасайды. Оқушылар ЖИ көмегімен ақпарат іздейді, оны талдайды, қорытынды жасайды және өз көзқарасын негіздейді. Бұл олардың функционалдық сауаттылығын арттырудың тиімді құралы болып табылады.Осыған орай, жасанды интеллект құралдарын білім беру үдерісінде тиімді пайдалану – қазіргі педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі. Бұл мақалада ЖИ құралдарын қолдану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары қарастырылып, оның тиімді әдістері ұсынылады.

1. Функционалдық сауаттылықтың маңызы

Функционалдық сауаттылық – қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды ұғымдардың бірі. Ол оқушылардың тек теориялық білімді меңгеруімен шектелмей, сол білімді өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана алу қабілетін білдіреді. Бұл ұғым алғаш рет халықаралық білім беру зерттеулерінде, соның ішінде PISA бағдарламасында кеңінен қарастырылып, білім сапасының негізгі көрсеткіші ретінде танылды.Функционалдық сауаттылық тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін кешенді құзыреттер жиынтығы болып табылады. Оның құрамына ақпаратты іздеу, өңдеу және талдау, логикалық және сыни ойлау, мәселені шешу, шешім қабылдау, сондай-ақ тиімді қарым-қатынас жасау дағдылары кіреді. Аталған дағдылар қазіргі қоғамда табысты өмір сүрудің негізгі шарттарының бірі болып саналады.Қазіргі еңбек нарығында жұмыс берушілер тек білімді ғана емес, сонымен қатар сол білімді практикада қолдана алатын, өзгермелі жағдайларға бейімделе алатын, дербес шешім қабылдайтын тұлғаларды талап етеді. Осыған байланысты білім беру жүйесінің басты міндеті – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту болып табылады.

2. Жасанды интеллекттің білім берудегі мүмкіндіктері

Жасанды интеллект – адамның ойлау, талдау, үйрену және шешім қабылдау қабілеттерін модельдейтін заманауи технология. Соңғы жылдары ЖИ білім беру саласында кеңінен қолданылып, оқыту процесін жетілдірудің тиімді құралына айналып отыр.Жасанды интеллекттің білім берудегі негізгі мүмкіндіктеріне мыналар жатады:Оқытуды дараландыру**.** ЖИ әрбір оқушының білім деңгейін, қабілетін және оқу қарқынын ескере отырып, жеке тапсырмалар ұсына алады. Бұл оқушылардың оқу материалын тиімді меңгеруіне мүмкіндік береді. Жедел кері байланыс**.** ЖИ құралдары оқушылардың орындаған тапсырмаларын тез арада тексеріп, нақты кері байланыс береді. Бұл оқушылардың қателіктерін уақытында түзетуіне жағдай жасайды. Оқу процесін автоматтандыру**.** Мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді. Шығармашылық қабілеттерді дамыту. ЖИ құралдары арқылы оқушылар мәтін жазу, жобалар дайындау, идеялар ұсыну сияқты шығармашылық жұмыстарды орындай алады. Сонымен қатар, ЖИ құралдары оқушыларға күрделі ақпаратты түсінуді жеңілдетіп, оны визуалды және интерактивті түрде ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл оқыту процесінің тиімділігін арттырады.

Жасанды интеллект арқылы функционалдық сауаттылықты дамыту әдістері

Жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану үшін заманауи педагогикалық әдістерді қолдану қажет. Төменде сол әдістердің негізгі түрлері қарастырылады.

Проблемалық оқыту

Проблемалық оқыту – оқушыларға нақты өмірлік жағдайларға негізделген тапсырмалар беру арқылы жүзеге асатын әдіс. Бұл тәсіл оқушылардың сыни ойлауын, талдау және шешім қабылдау қабілеттерін дамытады.Жасанды интеллект бұл әдісті тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мысалы, «Отбасылық бюджет құру» тапсырмасы барысында оқушылар ЖИ көмегімен кіріс пен шығыс көлемін есептеп, қаржылық жоспар құрады. Бұл тапсырма оқушылардың математикалық сауаттылығын ғана емес, сонымен қатар өмірлік дағдыларын да қалыптастырады.

Геймификация

Геймификация – оқыту процесіне ойын элементтерін енгізу арқылы жүзеге асатын әдіс. Бұл тәсіл оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін тартымды етеді.ЖИ құралдары арқылы әртүрлі интерактивті тапсырмалар, викториналар және ойындар ұйымдастыруға болады. Мысалы, оқушыларға логикалық ойындар немесе тест тапсырмалары ұсынылады. Бұл олардың білімін бекітіп қана қоймай, танымдық белсенділігін арттырады.

Жобалық оқыту

Жобалық оқыту – оқушылардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған әдіс. Бұл әдіс барысында оқушылар белгілі бір мәселе бойынша зерттеу жүргізіп, нәтижесін қорғайды.Жасанды интеллект жобалық жұмысты орындауда үлкен көмек көрсетеді. Оқушылар ЖИ көмегімен ақпарат жинайды, оны талдайды,

қорытынды жасайды және презентация дайындайды. Бұл олардың ақпараттық сауаттылығын және аналитикалық ойлауын дамытады.

Диалогтық оқыту

Диалогтық оқыту – оқушылардың пікір алмасу, сұрақ қою және жауап беру арқылы білім алуына негізделген әдіс. Жасанды интеллект бұл әдісті жаңа деңгейге көтереді.Оқушылар ЖИ құралдары арқылы сұрақтар қойып, жауап алады, пікірталас жүргізеді. Бұл олардың тілдік, коммуникативтік және сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.Жасанды интеллект құралдарын қолданудың тиімділігін көрсету мақсатында келесі практикалық тапсырманы қарастыруға болады.Оқушыларға келесі кезеңдер бойынша жұмыс ұсынылады:

1. Жасанды интеллект көмегімен экологиялық мәселелер туралы ақпарат жинау
2. Мәселенің себептерін анықтау және талдау
3. Мәселені шешу жолдарын ұсыну
4. Өз жобаларын қорғау

Бұл тапсырма барысында оқушылар:ақпаратты іздеу және талдау дағдыларын меңгереді, сыни ойлау қабілеттерін дамытады ,өз пікірін дәлелдеуге үйренеді ,топпен жұмыс жасау тәжірибесін қалыптастырады Нәтижесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығы артып, алған білімдерін өмірде қолдану қабілеті қалыптасады.

ЖИ қолданудың тиімділігі

Жасанды интеллект құралдарын білім беру үдерісінде қолдану келесі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- оқушылардың оқу мотивациясы артады
- білім алуға деген қызығушылығы күшейеді
- өздігінен білім алу дағдылары қалыптасады
- ақпаратпен жұмыс істеу қабілеті дамиды
- білімді өмірлік жағдайларда қолдану мүмкіндігі артады

Сонымен қатар, ЖИ мұғалімдер үшін де тиімді құрал болып табылады. Ол сабақ жоспарын дайындауға, тапсырмалар құрастыруға және оқу процесін ұйымдастыруға көмектеседі.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары қазіргі білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Білім беру мазмұнының өзгеруі мен цифрлық ортаның дамуы оқушылардан тек білімді меңгеруді ғана емес, оны өмірлік жағдайларда тиімді қолдана білуді талап етеді. Осы тұрғыда функционалдық сауаттылықты дамыту – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып қала береді.Зерттеу барысында жасанды интеллект құралдарын оқу үдерісінде тиімді қолдану оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға айтарлықтай ықпал ететіні анықталды. Атап айтқанда, ЖИ технологиялары оқытуды дараландыруға, әрбір оқушының білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға және жедел кері байланыс беруге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде білім алушылардың оқу мотивациясын арттырып, оқу материалын терең әрі саналы меңгеруіне жағдай жасайды.Сонымен қатар, жасанды интеллект оқушылардың сыни ойлау, талдау, зерттеу және шығармашылық қабілеттерін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Проблемалық оқыту, жобалық жұмыс, геймификация және диалогтық оқыту сияқты әдістерді ЖИ арқылы жүзеге асыру оқушылардың белсенділігін арттырып, оларды оқу үдерісінің толыққанды қатысушысына айналдырады. Нәтижесінде оқушылар тек дайын білімді қабылдаушы емес, оны өз бетінше іздейтін, талдайтын және қолданатын тұлға ретінде қалыптасады.Практикалық тапсырмалар барысында оқушылардың ақпаратпен жұмыс істеу, мәселені талдау және шешім қабылдау дағдыларының дамитыны байқалды. Бұл олардың функционалдық сауаттылық деңгейінің артқанын көрсетеді. Сонымен қатар, ЖИ құралдарын қолдану оқушылардың өздігінен білім алу қабілетін дамытып, өмір бойы білім алуға деген қажеттілікті қалыптастырады.Дегенмен, жасанды интеллектті білім беру жүйесіне енгізу барысында белгілі бір қиындықтар да туындайды. Олардың қатарында мұғалімдердің цифрлық

құзыреттілігінің жеткіліксіздігі, техникалық инфрақұрылымның шектеулілігі және ЖИ құралдарын дұрыс пайдаланбау қаупі бар. Сондықтан бұл бағытта жүйелі жұмыстар жүргізу, педагогтардың біліктілігін арттыру және әдістемелік қолдау көрсету маңызды.Жалпы алғанда, жасанды интеллектті білім беру үдерісінде тиімді және мақсатты қолдану оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға, білім сапасын арттыруға және заманауи қоғам талаптарына сай бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты болашақта ЖИ технологияларын білім беру жүйесіне кеңінен енгізу және оны ғылыми-әдістемелік тұрғыда жетілдіру өзекті мәселе болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім беру саласын дамытудың мемлекеттік тұжырымдамасы. – Астана, 2023. – 5–12 б.
2. OECD. PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 18–45 p.
3. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris: UNESCO, 2021. – 10–28 p.
4. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson, 2016. – 33–60 p.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 22–55 p.
6. Заманауи педагогикалық технологиялар: Оқу құралы. – Алматы, 2022. – 60–85 б.
7. Цифрлық білім беру ресурстары және инновациялық оқыту әдістері. – Алматы, 2023. – 25–50 б.
8. Жасанды интеллект негіздері: Оқу-әдістемелік құрал. – Астана, 2024. – 7–30 б.

ӘОЖ 373.3:004.8

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сарсембаева Гульнара Джаныкуловна
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы повышения качества обучения в начальной школе с использованием инструментов искусственного интеллекта. Анализируются возможности применения AI-технологий для индивидуализации обучения, повышения учебной мотивации и развития познавательной активности учащихся. Особое внимание уделяется роли учителя в цифровой образовательной среде и вопросам этического использования технологий искусственного интеллекта. Подчеркивается значение инновационных подходов в модернизации начального образования.

Ключевые слова: начальная школа, искусственный интеллект, качество обучения, цифровое образование, педагогические технологии, инновации, учебная мотивация, развитие учащихся.

Abstract. The article discusses the pedagogical foundations of improving the quality of education in primary schools using artificial intelligence tools. The possibilities of using AI technologies to individualize learning, increase learning motivation and develop students' cognitive activity are analyzed. Special attention is paid to the role of teachers in the digital

educational environment and the ethical use of artificial intelligence technologies. The importance of innovative approaches in the modernization of primary education is emphasized.

Keywords: primary school, artificial intelligence, quality of education, digital learning, pedagogical technologies, innovation, learning motivation, student development.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңін бастан өткеруде. Бұл үдеріс оқыту сапасын арттыруға бағытталған жаңа технологияларды енгізуді талап етеді. Соның ішінде жасанды интеллект (AI) құралдары бастауыш білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады [1].

Бастауыш сынып – оқушы тұлғасының негізі қалыптасатын кезең болғандықтан, бұл деңгейде қолданылатын әрбір педагогикалық әдіс олардың болашақ дамуына тікелей әсер етеді. Сондықтан жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану оқу сапасын арттырудың маңызды бағыты болып саналады.

Жасанды интеллект оқыту процесін дараландыруға, автоматтандыруға және жеңілдетуге мүмкіндік береді. Ол оқушылардың білім деңгейін талдап, әрқайсысына жеке тапсырмалар ұсына алады.

Бұл тәсіл оқу сапасын арттырып, оқушылардың оқу материалын терең меңгеруіне ықпал етеді.

AI технологияларының басты артықшылығы – әр оқушының қабілетіне сай жеке оқу траекториясын құру.

Бастауыш сыныпта оқушылардың оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, бірдей тапсырмалар барлығына тиімді бола бермейді. Сондықтан жасанды интеллект оқушылардың деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынады.

Жасанды интеллект негізіндегі оқыту құралдары оқушылардың қызығушылығын арттырады. Ойын элементтері, визуалды тапсырмалар және интерактивті платформалар оқу процесін тартымды етеді [2].

Бұл оқушылардың ішкі мотивациясын күшейтіп, сабаққа белсенді қатысуына ықпал етеді.

AI құралдары оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Олар тек дайын ақпаратты қабылдамай, оны талдауға, салыстыруға және қолдануға үйренеді.

Жасанды интеллект әр оқушының оқу жетістіктерін жүйелі түрде бақылап, олардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес оқу материалдарын ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл бастауыш сыныпта білімді игеру процесін барынша тиімді етеді.

Оқушы өз деңгейіне сай тапсырмалар орындау арқылы біртіндеп күрделі білімге өтеді, бұл оның сенімділігін арттырады.

Бұл олардың логикалық ойлау қабілетін және шығармашылық дағдыларын дамытады.

Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның жұмысын жеңілдетеді. Мұғалім AI нәтижелерін талдап, оқу процесін тиімді ұйымдастырады.

Сонымен қатар мұғалім тәрбиелік және құндылықтық бағытта негізгі тұлға болып қала береді.

Бастауыш мектепте AI құралдарын қолдану оқушылардың цифрлық сауаттылығын ерте жастан қалыптастыруға ықпал етеді. Оқушылар заманауи технологиялармен жұмыс істеуді үйреніп, ақпаратты іздеу және өңдеу дағдыларын дамытады.

Бұл олардың болашақтағы білім алу және кәсіби дамуына берік негіз қалайды.

AI технологияларын қолдану барысында этикалық нормаларды сақтау маңызды. Оқушыларға:

- ақпаратты дұрыс пайдалану;
- академиялық адалдық;
- цифрлық қауіпсіздік сияқты қағидалар үйретілуі қажет.

Бастауыш білім беруде AI келесі инновациялық әдістер арқылы қолданылады:

- адаптивті оқыту жүйелері;
- виртуалды ассистенттер;
- сөйлеуді тану технологиялары;
- геймификация элементтері.

Бұл әдістер оқу процесін тиімді және қызықты етеді [3].

Жасанды интеллект оқушылардың оқу жетістіктерін автоматты түрде талдайды. Бұл мұғалімге нақты деректер негізінде шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Осылайша білім сапасы жүйелі түрде бақылауға алынады.

Қорытындылай келе, бастауыш сыныпта жасанды интеллект құралдарын пайдалану оқу сапасын арттырудың тиімді құралы болып табылады. Ол оқытуды дараландырып, оқушылардың оқу мотивациясын және танымдық белсенділігін күшейтеді.

Дегенмен, бұл технологияларды қолдану барысында мұғалімнің рөлі, педагогикалық жауапкершілік және этикалық нормалар басты орын алуы тиіс.

Болашақта жасанды интеллект бастауыш білім берудің ажырамас бөлігіне айналып, білім сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – 2021.
2. OECD. Digital Education Outlook. – 2022.
3. Luckin, R. Machine Learning and Human Intelligence in Education. – 2020.

ӘОЖ 37.015:004.8:159.9

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сарсебаева Зарина Бауыржановна
педагогика және психология ғылымдарының магистрі, оқытушы
Қазақстанның инновациялық және телекоммуникациялық жүйелер университеті
Орал қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются психолого-педагогические основы этичного использования искусственного интеллекта в образовательном процессе. Анализируются влияние AI-технологий на развитие личности обучающихся, формирование ценностных ориентиров и академической честности. Особое внимание уделяется роли учителя в обеспечении безопасного и ответственного использования цифровых технологий. Подчеркивается необходимость интеграции этических принципов в образовательную практику в условиях цифровой трансформации.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, этика, психология обучения, педагогика, цифровая среда, академическая честность, личностное развитие.

Abstract. The article discusses the psychological and pedagogical foundations of the ethical use of artificial intelligence in the educational process. The influence of AI technologies on the personality development of students, the formation of value orientations and academic integrity is analyzed. Special attention is paid to the role of teachers in ensuring the safe and responsible use of digital technologies. The need to integrate ethical principles into educational practice in the context of digital transformation is emphasized.

Keywords: artificial intelligence, education, ethics, learning psychology, pedagogy, digital environment, academic integrity, personal development.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Соның ішінде жасанды интеллект (AI) білім беру үдерісінің ажырамас бөлігіне айналуда [1].

Жасанды интеллекттің білім берудегі қолданылуы тек техникалық мәселе ғана емес, сонымен қатар терең психологиялық және педагогикалық мәнге ие құбылыс болып табылады. Сондықтан AI технологияларын қолдану барысында этикалық нормаларды сақтау және тұлғалық даму ерекшеліктерін ескеру маңызды.

Жасанды интеллект білім беру үдерісін дараландыруға, автоматтандыруға және тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Ол студенттердің оқу жетістіктерін талдап, жеке оқу траекторияларын ұсына алады.

Бұл технологиялар білім сапасын арттыруға және оқу процесін жеңілдетуге ықпал етеді.

Жасанды интеллектті қолдану жағдайында студент тұлғасының дамуы жаңа сипатқа ие болады. Цифрлық орта студенттің танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, оның ақпаратты өңдеу, талдау және сыни бағалау қабілеттерін күшейтеді.

Сонымен қатар студенттің дербес оқу дағдылары қалыптасып, өзін-өзі дамытуға бағытталған жауапкершілігі артады.

Цифрлық білім беру кеңістігінде студенттердің тұлғалық деректерін қорғау мәселесі ерекше маңызға ие. Жасанды интеллект жүйелері үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істейтіндіктен, деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығын сақтау міндетті шарт болып табылады.

Бұл білім беру ұйымының жауапкершілігін арттырып, цифрлық этиканың жаңа талаптарын қалыптастырады.

AI технологияларын қолдану студенттердің психологиялық жағдайына тікелей әсер етеді. Студенттердің мотивациясы, өзін-өзі бағалауы және оқу белсенділігі цифрлық ортаға бейімделу деңгейіне байланысты өзгереді [2].

AI құралдарының кең таралуы академиялық адалдық мәселесін өзекті етеді. Студенттер дайын ақпаратты автоматты түрде алуға бейімделіп кетпес үшін, оларда адалдық, жауапкершілік және өз еңбегіне құрмет сияқты құндылықтар қалыптастырылуы қажет.

Сондықтан оқыту процесінде студенттің жас ерекшеліктері мен психологиялық дамуы ескерілуі қажет.

Жасанды интеллектті тиімді қолдану педагогикалық тәсілдерді жаңартуды талап етеді. Мұғалім тек ақпарат беруші емес, бағыттаушы және ұйымдастырушы рөлін атқарады.

Ол AI құралдарын дұрыс қолдануға үйретіп, оқу процесін басқаруға жауап береді.

AI қолданудағы ең маңызды мәселелердің бірі – этикалық нормаларды сақтау. Студенттерге академиялық адалдық принциптері үйретілуі тиіс.

Олар:

- ақпаратты дұрыс пайдалану;
- плагиаттан аулақ болу;
- цифрлық жауапкершілік сияқты құндылықтарды меңгеруі қажет.

Жасанды интеллект студенттердің тұлғалық дамуына әсер етеді. Ол олардың сыни ойлау, шығармашылық және коммуникациялық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Дегенмен, AI-ға шамадан тыс тәуелділік студенттің дербес ойлау қабілетіне кері әсер етуі мүмкін.

Студент пен жасанды интеллект арасындағы өзара әрекеттестік дұрыс ұйымдастырылған жағдайда оқу процесін тиімді етеді. AI тек құрал ретінде қолданылып, студенттің орнына шешім қабылдамауы тиіс. Бұл тепе-теңдік студенттің белсенді субъект ретіндегі рөлін сақтайды [3].

Жасанды интеллектпен жұмыс істеу барысында студенттер цифрлық ортада өзін-өзі басқару дағдыларын меңгереді. Олар уақытты тиімді пайдалану, ақпаратты сұрыптау және

қажетсіз мәліметтерден бас тарту қабілеттерін дамытады. Бұл дағдылар олардың оқу процесіндегі дербестігін күшейтеді.

Болашақта білім беру жүйесі гибридті модельге негізделеді, онда мұғалім мен жасанды интеллект бірлесіп жұмыс істейді. AI ақпараттық және аналитикалық қолдау көрсетсе, мұғалім тәрбиелік және тұлғалық бағытты қамтамасыз етеді.

Бұл модель білім сапасын арттырып қана қоймай, гуманистік білім беру принциптерін сақтауға мүмкіндік береді.

Цифрлық ортада студенттің жауапкершілігі тек оқу материалымен шектелмейді. Ол ақпаратты этикалық тұрғыда пайдалану, деректерді қорғау және онлайн ортада мәдениетті қарым-қатынас жасау қағидаларын сақтауы тиіс. Бұл оның кәсіби және әлеуметтік дамуына негіз болады.

Жасанды интеллектті қолдану барысында ақпараттық қауіпсіздік мәселелері де маңызды. Студенттердің жеке деректерін қорғау және цифрлық қауіпсіздік ережелерін сақтау қажет. Бұл білім беру ұйымының жауапкершілігін арттырады.

Жалпы алғанда, студент тұлғасын дамытуда жасанды интеллект маңызды рөл атқарады, алайда ол тек қолдау құралы ретінде қызмет етуі тиіс.

Студенттің дербестігі, академиялық адалдығы және сыни ойлауы сақталған жағдайда ғана AI технологиялары білім беру үдерісінде тиімді нәтиже береді.

Қорытындылай келе, білім беру үдерісінде жасанды интеллектті этикалық қолдану психологиялық және педагогикалық тұрғыдан терең зерттеуді талап етеді.

AI технологиялары оқу процесін тиімді еткенімен, олардың дұрыс және жауапты қолданылуы маңызды.

Мұғалімнің рөлі, академиялық адалдық және тұлғалық даму – цифрлық білім берудің негізгі тіректері болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – 2021.
2. OECD. Education in the Digital Age. – 2022.
3. Luckin, R. Machine Learning and Human Intelligence in Education. – 2020.

ӘОЖ 373.5:91:004.8

ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Мамирова Акбота Есенкожаевна
география мұғалімі, модератор
Абай атындағы Жамбыл гуманитарлық жоғары колледжі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и экологические аспекты использования искусственного интеллекта в преподавании географии. Анализируются возможности AI-технологий в формировании пространственного мышления, развитии исследовательских навыков и экологической культуры учащихся. Особое внимание уделяется моделированию природных процессов, цифровой картографии и формированию ответственного отношения к окружающей среде.

Ключевые слова: география, искусственный интеллект, экологическое образование, педагогика, цифровые технологии, пространственное мышление, инновации, обучение.

Abstract. The article discusses the pedagogical and environmental aspects of the use of artificial intelligence in geography teaching. The article analyzes the possibilities of AI technologies in the formation of spatial thinking, the development of research skills and environmental culture of students. Special attention is paid to the modeling of natural processes, digital cartography and the formation of a responsible attitude towards the environment.

Keywords: geography, artificial intelligence, environmental education, pedagogy, digital technologies, spatial thinking, innovation, learning process.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар қарқынды дамып келеді. Соның ішінде жасанды интеллект (AI) білім беру үдерісін жаңғыртуда маңызды құралға айналуда. География пәні табиғат пен қоғам арасындағы байланыстарды зерттейтіндіктен, AI технологияларын қолдану бұл пәнде ерекше маңызға ие [1].

Жасанды интеллектпен жұмыс істеу барысында оқушылардың цифрлық сауаттылығы артады, олар ақпаратты іздеу, іріктеу және талдау дағдыларын жетілдіреді. Бұл қабілеттер қазіргі ақпараттық қоғамда табысты болудың маңызды шарты болып табылады.

AI технологиялары кеңістіктік деректермен жұмыс істеуді жеңілдетеді, бұл география пәнінің негізгі мазмұнын терең меңгеруге ықпал етеді. Оқушылар карталар мен модельдер арқылы нақты географиялық жағдайларды талдай алады.

Жасанды интеллект географияны оқытуда оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамытуға, табиғи процестерді модельдеуге және экологиялық сана қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект үлкен көлемдегі географиялық деректерді жылдам өңдеп, оларды визуалды және түсінікті форматта ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл оқушыларға табиғи және әлеуметтік құбылыстар арасындағы өзара байланысты терең түсінуге жағдай жасайды.

Жасанды интеллект география пәнінде үлкен деректерді талдау, картографиялық ақпаратты өңдеу және табиғи құбылыстарды модельдеу үшін қолданылады.

Ол оқушыларға күрделі географиялық процестерді визуалды түрде түсінуге мүмкіндік береді.

AI негізіндегі картографиялық жүйелер оқушыларға интерактивті карталармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бұл олардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытады. Оқушылар географиялық нысандарды тек оқып қана қоймай, оларды цифрлық форматта талдай алады. AI құралдары арқылы оқушылар экологиялық мәселелерді тек теориялық тұрғыда емес, нақты деректер негізінде талдай алады. Бұл олардың табиғи ресурстарды қорғауға деген саналы көзқарасын қалыптастырады [2].

Жасанды интеллект климаттық өзгерістер, су айналымы, жер бедерінің қалыптасуы сияқты табиғи процестерді модельдеуге мүмкіндік береді. География пәнінде экологиялық тәрбие ерекше орын алады. AI технологиялары арқылы оқушылар қоршаған ортаның жағдайын талдап, экологиялық мәселелерді шешу жолдарын үйренеді.

Жасанды интеллект мұғалімге оқу процесін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Ол оқушылардың деңгейін талдап, жеке тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді.

Мұғалім AI-ды тек құрал ретінде пайдаланып, негізгі педагогикалық шешімдерді өзі қабылдайды. AI технологиялары оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Олар деректерді жинау, талдау және қорытынды жасау дағдыларын меңгереді. География сабақтарында AI жобалық оқыту әдістерін тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Оқушылар климат, урбанизация немесе табиғи апаттар тақырыбында зерттеу жұмыстарын жасап, нәтижелерін цифрлық форматта ұсына алады.

Жасанды интеллектті қолдану барысында экологиялық білім беру мен этикалық қағидалар қатар жүруі тиіс. Оқушылар табиғатты қорғау, ресурстарды тиімді пайдалану және тұрақты даму қағидаларын меңгеруі қажет. Жасанды интеллект оқушыларға нақты деректерге сүйене отырып қорытынды жасау дағдысын қалыптастырады. Бұл ғылыми

ойлау мәдениетін дамытудың маңызды бөлігі болып табылады. Оқушылар болжам емес, дәлелге негізделген шешім қабылдауға үйренеді.

География мұғалімі цифрлық білім беру жағдайында бағыттаушы тұлға болып қала береді. Ол AI технологияларын дұрыс қолдануға үйретіп, оқушылардың экологиялық және педагогикалық мәдениетін қалыптастырады.

Географияны оқытуда AI келесі инновациялық тәсілдер арқылы қолданылады:

- виртуалды саяхаттар;
- интерактивті карталар;
- климаттық модельдер;
- геодеректерді талдау жүйелері.

Болашақта географияны оқыту толық цифрлық экожүйеге негізделеді. Виртуалды шындық, спутниктік деректер және AI модельдері оқу процесінің негізгі құралдарына айналады. Сонымен бірге мұғалімнің бағыттаушы және тәрбиелік рөлі сақталып қалады [3].

Қорытындылай келе, географияны оқытуда жасанды интеллектті қолдану педагогикалық тиімділікті арттырып қана қоймай, оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға үлкен үлес қосады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект географияны оқытуда педагогикалық тиімділікті арттырып қана қоймай, экологиялық сананы қалыптастырудың қуатты құралы болып табылады.

Ол оқушыларды заманауи ғылыми ойлауға, жауапты азаматтық ұстанымға және табиғатқа ұқыпты қарауға тәрбиелейді.

Бұл технологиялар оқыту процесін қызықты, заманауи және нәтижелі етеді. Дегенмен, AI қолдану барысында мұғалімнің жетекші рөлі мен этикалық жауапкершілік міндетті түрде сақталуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education. – 2021.
2. OECD. Learning for the Future. – 2022.
3. National Geographic Education Resources. – 2020.

ӘОЖ 004.85

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

***Нысанбаева Жанат Курмангазыкызы**, бастауыш сынып мұғалімі*
Жамбыл атындағы №5 мектеп-гимназиясы
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данном докладе всесторонне рассматриваются современные возможности применения искусственного интеллекта (ИИ) в системе начального образования, его педагогическая эффективность, а также основные принципы ответственного и этического использования. Технологии ИИ позволяют индивидуализировать процесс обучения, повышать учебную мотивацию учащихся и оптимизировать профессиональную деятельность учителей. Кроме того, в докладе анализируются вопросы цифровой безопасности, академической честности, информационной культуры и развития навыков критического мышления учащихся. В практической части представлены инновационные методы и конкретные рекомендации для учителей начальных классов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, инновационные технологии, этика, ответственное использование.

Abstract. This report comprehensively examines the modern opportunities of using artificial intelligence (AI) in primary education, its pedagogical effectiveness, as well as the key principles of responsible and ethical use. AI technologies make it possible to individualize the learning process, increase students' learning motivation, and optimize teachers' professional activities. In addition, the report analyzes issues of digital security, academic integrity, information culture, and the development of students' critical thinking skills. The practical section presents innovative methods and specific recommendations for primary school teachers.

Keywords: artificial intelligence, primary education, innovative technologies, ethics, responsible use.

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялар ғасыры. Білім беру жүйесі де осы өзгерістерден тыс қалмай, жаңа цифрлық құралдарды белсенді түрде енгізуде. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары ерекше орын алады.

Қазақстан Республикасында білім беруді цифрландыру бағытында бірқатар стратегиялық құжаттар қабылданып, білім сапасын арттыруға бағытталған реформалар жүргізілуде. Бұл үрдісте бастауыш білім беру деңгейінде ЖИ құралдарын тиімді пайдалану – өзекті мәселелердің бірі.

Алайда, ЖИ-ді қолдану тек техникалық мүмкіндік емес, сонымен қатар педагогикалық және этикалық жауапкершілікті талап ететін күрделі үдеріс.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесі қарқынды өзгерістер кезеңін бастан кешіруде. Цифрлық технологиялардың дамуы қоғамның барлық саласына, соның ішінде білім беру үдерісіне де түбегейлі ықпал етуде. Осындай өзгерістердің маңызды бағыттарының бірі – жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын білім беру тәжірибесіне енгізу болып табылады. [3, 25 б.]

Жасанды интеллект – тек техникалық жаңалық емес, ол оқыту мазмұнын, әдістерін және білім алушы мен мұғалім арасындағы өзара әрекеттесу формаларын жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік беретін құрал. Бастауыш білім беру деңгейінде ЖИ қолдану ерекше мәнге ие, себебі бұл кезеңде оқушылардың негізгі танымдық дағдылары, оқу мотивациясы және тұлғалық қасиеттері қалыптасады.

Қазақстан Республикасында білім беруді жаңғырту бағытында цифрлық технологияларды енгізу мемлекеттік деңгейде қолдау тауып отыр. Бұл өз кезегінде мұғалімдерден жаңа кәсіби құзыреттіліктерді, соның ішінде цифрлық сауаттылықты, инновациялық ойлауды және технологияларды педагогикалық тұрғыдан тиімді қолдана білуді талап етеді.

Ұлттық педагогика тарихында да оқыту үдерісін жетілдіру, оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру мәселелері маңызды орын алған. Мысалы, Жұмабаев Мағжан өз еңбектерінде баланың табиғи қабілеттерін дамытуға ерекше мән берсе, Аймауытов Жүсіпбек оқытуда психологиялық ерекшеліктерді ескерудің маңыздылығын атап өткен. Бұл идеялар бүгінгі күні жасанды интеллект арқылы жүзеге асырылатын жекелендірілген оқыту тұжырымдамасымен үндеседі. [6, 92 б.]

Сонымен қатар, қазіргі педагогикалық зерттеулерде оқыту үдерісін технологияландыру, білім сапасын арттыру және оқушының белсенділігін күшейту мәселелері кеңінен қарастырылуда. Бұл тұрғыда ЖИ технологиялары мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың білім алу траекториясын дербестендіруге мүмкіндік береді. [5, 19 б.]

Алайда, жасанды интеллектіні білім беру саласында қолдану бірқатар маңызды мәселелерді де алға тартады. Атап айтқанда, оқушылардың жеке деректерінің қауіпсіздігі, ақпараттық теңсіздік, академиялық адалдық және цифрлық мәдениетті қалыптастыру сияқты мәселелер ерекше назар аударуды қажет етеді. Сондықтан ЖИ-ді қолдану тек

тиімділік тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар жауапкершілік пен этика талаптарына сай жүзеге асырылуы тиіс.

Осыған байланысты, бастауыш сынып мұғалімдерінің алдында жаңа міндеттер туындайды: олар тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар цифрлық ортада бағыт-бағдар беруші, оқушылардың саналы және қауіпсіз технология қолдану мәдениетін қалыптастырушы тұлға болуы тиіс.

Осы баяндамада жасанды интеллектіні бастауыш білім беру жүйесінде жауапты және этикалық тұрғыда қолданудың теориялық негіздері мен практикалық мүмкіндіктері қарастырылып, мұғалімдерге арналған нақты ұсыныстар ұсынылады.

Жасанды интеллекттің бастауыш білім берудегі маңызы

Жасанды интеллект (ЖИ) – деректерді талдау, үлгілерді анықтау және белгілі бір шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін заманауи технология. Бастауыш білім беру жүйесінде ЖИ қолдану оқыту үдерісін сапалы өзгертуге ықпал етеді.

Бұл кезеңде оқушылардың оқу дағдылары, логикалық ойлауы және қызығушылықтары қалыптасатындықтан, ЖИ құралдары арқылы білім беру мазмұнын жекелендіру ерекше маңызды.

ЖИ-дің негізгі артықшылықтары:

- әр оқушының оқу қарқынына бейімделу;
- қателерді автоматты түрде талдау;
- визуалды және интерактивті контент ұсыну;
- оқу жетістіктерін деректер арқылы бақылау.

Мысалы, ЖИ жүйелері оқушының оқу үлгерімін талдап, әлсіз тұстарын анықтап, қосымша тапсырмалар ұсына алады.

ЖИ қолданудың педагогикалық тиімділігі

ЖИ-ді қолдану оқыту сапасын арттыруға тікелей әсер етеді. Төмендегі кестеде (кесте 1) дәстүрлі оқыту мен ЖИ қолданылған оқытудың салыстырмалы ерекшеліктері көрсетілген:

Кесте 1. **Дәстүрлі оқыту мен ЖИ қолданылған оқытудың салыстырмалы ерекшеліктері**

Көрсеткіштер	**Дәстүрлі оқыту**	**ЖИ қолданылған оқыту**
Оқытуды ұйымдастыру	Бірдей мазмұн барлық оқушыға	Жекелендірілген оқу траекториясы
Кері байланыс	Кешіктірілген	Жедел және автоматты
Бағалау	Мұғалім арқылы	Автоматтандырылған және аналитикалық
Оқушы белсенділігі	Орташа	Жоғары
Уақыт тиімділігі	Шектеулі	Үнемделген

Бұл кесте ЖИ-дің білім беру сапасын арттырудағы нақты артықшылықтарын көрсетеді.

Жауапты және этикалық қолдану қағидалары

ЖИ-ді білім беру саласында қолдану белгілі бір этикалық нормаларды сақтауды талап етеді:

1 Деректер қауіпсіздігі

Оқушылардың жеке мәліметтері құпия сақталуы тиіс. Мұғалімдер тек сенімді және қорғалған платформаларды пайдалануы қажет.

2 Академиялық адалдық

ЖИ оқушының орнына тапсырма орындамауы керек. Оқушылардың өз бетінше ойлау қабілетін дамыту басты назарда болуы тиіс.

3 Әділдік және қолжетімділік

Барлық оқушыларға тең мүмкіндік беру – маңызды талаптардың бірі.

4 Цифрлық мәдениет

Оқушыларға ЖИ-ді дұрыс және саналы қолдану ережелерін үйрету қажет.

Инновациялық тәсілдер мен әдістер

ЖИ-ді тиімді қолдану үшін мұғалімдер келесі инновациялық әдістерді пайдалана алады:

Геймификация – ойын элементтері арқылы оқыту

- **Жобалық әдіс** – оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту
- **Аралас оқыту** – дәстүрлі және цифрлық оқытуды біріктіру
- **Дифференциация** – әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар ұсыну
- **Цифрлық ассистенттер** – оқушыларға қосымша көмек көрсету

ЖИ қолданудың нәтижелілігі (деректер негізінде)

Төмендегі кестеде (кесте 2) ЖИ қолданудың оқу үдерісіне әсері көрсетілген (педагогикалық зерттеулерге негізделген жалпыланған мәліметтер):

Кесте 2. **ЖИ қолданудың нәтижелілігі**

Көрсеткіш	**ЖИ қолданғанға дейін**	**ЖИ қолданғаннан кейін**
Оқу үлгерімі	60–70%	75–90%
Сабаққа қызығушылық	Орташа	Жоғары
Тапсырманы орындау жылдамдығы	Төмен	Жоғары
Қателер саны	Көп	Азайған
Өзіндік жұмыс дағдысы	Әлсіз	Жақсарған

Бұл деректер ЖИ-дің оқу тиімділігін арттыруға ықпал ететінін дәлелдейді.

Мұғалімнің кәсіби рөлі және құзыреттілігі

ЖИ енгізілген жағдайда мұғалімнің рөлі өзгереді. Мұғалім:

- оқу үдерісін ұйымдастырушы;
- бағыттаушы және кеңесші;
- цифрлық сауаттылықты қалыптастырушы;
- инновациялық әдістерді енгізуші тұлға ретінде әрекет етеді.

Қазақ педагогикасында Жұмабаев Мағжан оқытуда баланың жеке тұлғасын дамытуға мән берсе, Аймауытов Жүсіпбек психологиялық ерекшеліктерді ескерудің маңызын атап өткен. Бұл идеялар қазіргі ЖИ негізіндегі жекелендірілген оқыту тәсілдерімен тығыз байланысты. [1, 63 б.]

Практикалық ұсыныстар

Бастауыш сынып мұғалімдеріне ұсыныстар:

- ЖИ құралдарын сабақтың мақсатына сай қолдану;
- Оқушыларға цифрлық қауіпсіздік ережелерін түсіндіру;
- ЖИ-ді тек көмекші құрал ретінде пайдалану;
- Ата-аналармен бірлескен жұмыс жүргізу;
- Үнемі кәсіби даму курстарына қатысу.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр және ол оқыту үдерісін сапалы жаңа деңгейге көтеруге зор мүмкіндік береді. Әсіресе бастауыш білім беру сатысында ЖИ-ді тиімді қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, оқу материалын терең әрі саналы меңгеруіне жағдай жасайды.

Сонымен қатар, ЖИ құралдары мұғалімнің кәсіби қызметін жеңілдетіп, оқу үдерісін жоспарлау, бағалау және талдау жұмыстарын автоматтандыруға көмектеседі. Бұл мұғалімге оқушылармен тікелей жұмыс істеуге, олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік береді. [4, 67 б.]

Алайда, жасанды интеллектіні білім беру саласында қолдану тек технологиялық мүмкіндік ретінде ғана қарастырылмауы тиіс. Ол – үлкен жауапкершілікті талап ететін күрделі педагогикалық және әлеуметтік құбылыс. Сондықтан ЖИ-ді қолдану барысында оқушылардың жеке деректерін қорғау, академиялық адалдықты сақтау, ақпараттық

қауіпсіздікті қамтамасыз ету және цифрлық теңдікті сақтау мәселелері әрдайым басты назарда болуы қажет.

Бастауыш сынып оқушылары үшін ЖИ-мен жұмыс жасау тек білім алу құралы ғана емес, сонымен қатар цифрлық мәдениетті қалыптастырудың алғашқы қадамы болып табылады. Осы тұрғыда мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Мұғалім оқушыларға технологияны дұрыс, саналы және қауіпсіз пайдалануды үйретіп, олардың ақпаратты сыни тұрғыдан бағалай алу қабілеттерін дамытуы тиіс.

Ұлттық педагогика негізін қалаған Жұмабаев Мағжан мен Аймауытов Жүсіпбек еңбектеріндегі бала тұлғасын жан-жақты дамыту идеялары бүгінгі күні де өзектілігін жоғалтпайды. Жасанды интеллектіні қолдану осы идеяларды жаңа деңгейде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.[2, 84 б.]

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект – білім берудегі қуатты құрал, бірақ оның тиімділігі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, педагогикалық көзқарасына және этикалық ұстанымдарына тікелей байланысты. ЖИ-ді орынды әрі жауапты қолдану арқылы ғана біз білім сапасын арттырып, заманауи, бәсекеге қабілетті, ойы еркін ұрпақ тәрбиелей аламыз.

Жасанды интеллект – білім беру сапасын арттырудың қуатты құралы. Алайда оны тиімді пайдалану үшін педагогикалық шеберлік пен этикалық жауапкершілік қажет. Бастауыш сынып мұғалімі ЖИ-ді дұрыс қолдана отырып, оқушылардың білімін ғана емес, олардың тұлғалық дамуын да қамтамасыз етеді.

Жауапты және саналы қолданылған ЖИ – болашақ білім берудің негізгі тіректерінің бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аймауытов Жүсіпбек. Психология. – Алматы: Рауан, 1995.
2. Жұмабаев Мағжан. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992.
3. Сатыбалдиева Роза. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2018.
4. Қараев Жанпейіс. Деңгейлеп оқыту технологиясы. – Алматы, 2007.
5. Тәжібаева Салтанат. Цифрлық педагогика негіздері. – Нұр-Сұлтан, 2020.
6. Әбдікәрімұлы Бақытжан. Ақпараттық технологиялар және білім беру. – Алматы, 2019.
7. Нұртазина Роза. Қазіргі сабақ: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы, 2016.

ӘОЖ 37.018.43

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Тилибаева Мадина Абзелбековна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, педагог-модератор
Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы ответственного и этичного использования искусственного интеллекта в образовательном процессе. Автор анализирует возможности применения искусственного интеллекта в преподавании казахского языка и литературы, его роль в повышении качества обучения, а также значение в развитии исследовательских и творческих навыков учащихся. Особое внимание уделяется этическим аспектам, таким как академическая честность, защита персональных данных и достоверность информации. Предлагаются инновационные подходы к совершенствованию образовательного процесса и раскрывается новая роль учителя.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, казахский язык и литература, методы обучения, цифровые технологии, академическая честность, инновационные подходы.

Abstract. This article examines the issues of responsible and ethical use of artificial intelligence in the educational process. The author analyzes the possibilities of artificial intelligence within the framework of teaching Kazakh language and literature, its role in improving the quality of education, and its importance in developing students' research and creative skills. Particular attention is paid to ethical principles such as academic integrity, data protection, and ensuring the reliability of information. The article also proposes innovative approaches to improving the learning process and highlights the evolving role of the teacher.

Keywords (English): artificial intelligence, education, Kazakh language and literature, teaching methods, digital technologies, academic integrity, innovative approaches.

Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерді бастан кешіруде. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары оқу үдерісіне белсенді түрде енгізіліп, оқыту әдістерін жаңғыртуға мүмкіндік беріп отыр. Жасанды интеллект тек ақпаратты өңдеу құралы ғана емес, сонымен қатар білім алушының жеке ерекшеліктерін ескеретін, оқу траекториясын даралайтын, оқыту сапасын арттыратын маңызды ресурсқа айналды. Алайда бұл технологияларды қолдану барысында жауапкершілік пен этикалық нормаларды сақтау өзекті мәселе болып табылады. Әсіресе қазақ тілі мен әдебиеті пәндерін оқытуда ЖИ-ді тиімді әрі саналы пайдалану ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, заманауи білім беруді қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс.

Жасанды интеллектті білім беру жүйесінде қолданудың басты артықшылықтарының бірі – оқыту процесін жекелендіру мүмкіндігі. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында әрбір оқушының тілдік деңгейі, оқу жылдамдығы, мәтінді түсіну қабілеті әртүрлі болады. ЖИ технологиялары осы ерекшеліктерді талдап, әр оқушыға жеке тапсырмалар ұсына алады. Мысалы, мәтінмен жұмыс барысында кейбір оқушыларға күрделі әдеби талдау тапсырмалары берілсе, басқаларына сөздік қорын дамытуға бағытталған жеңілдетілген жаттығулар ұсынылады. Бұл оқушылардың білімді өз деңгейінде меңгеруіне мүмкіндік береді [1].

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың жазба жұмыстарын автоматты түрде тексеріп, грамматикалық, стилистикалық қателерді анықтай алады. Қазақ тілі пәнінде бұл әсіресе маңызды, себебі орфография мен пунктуацияны дұрыс меңгеру тілдік сауаттылықтың негізі болып табылады. ЖИ құралдары оқушыға қателерін көрсетіп қана қоймай, оны түзету жолдарын да ұсынады. Бұл өз кезегінде оқушының өздігінен білім алу дағдысын қалыптастырады.

Әдебиет пәнінде жасанды интеллектті қолдану шығармаларды талдауда жаңа мүмкіндіктер ашады. Мысалы, белгілі бір көркем мәтінді талдау кезінде ЖИ оқиға желісін, кейіпкерлердің мінезін, тақырып пен идеяны анықтауға көмектеседі. Оқушылар бұл құралдарды пайдалана отырып, мәтінді тереңірек түсінуге мүмкіндік алады. Дегенмен, бұл жерде мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Себебі ЖИ тек көмекші құрал ретінде қолданылуы тиіс, ал негізгі талдау, сыни ойлау, пікір қалыптастыру міндеті оқушының өзіне жүктелуі қажет [2].

Жасанды интеллектті қолданудың тағы бір маңызды бағыты – шығармашылық қабілеттерді дамыту. Қазақ әдебиеті сабақтарында оқушылар эссе, шығарма, өлең жазу сияқты тапсырмаларды орындайды. ЖИ бұл процесте идея ұсыну, құрылым жасау, мәтінді өңдеу сияқты көмек көрсете алады. Бірақ мұнда этикалық мәселе туындайды: оқушы дайын мәтінді толықтай ЖИ арқылы жасамауы тиіс. Бұл академиялық адалдық принциптеріне қайшы келеді. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға ЖИ-ді тек көмекші құрал ретінде қолдануды түсіндіруі қажет.

Этикалық қолдану мәселесі жасанды интеллекттің білім беру саласындағы ең маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Оқушылар ЖИ-ді пайдалану барысында

авторлық құқықты сақтау, ақпараттың шынайылығын тексеру, жеке деректерді қорғау сияқты қағидаларды ұстануы тиіс. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері бұл тұрғыда ерекше рөл атқарады, себебі бұл пәндер оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған. Сабақ барысында ЖИ қолдану арқылы оқушыларға тек білім беріп қана қоймай, сонымен қатар жауапкершілік пен адалдық ұғымдарын да сіңіру маңызды.

Жасанды интеллекттің тағы бір артықшылығы – білім беру ресурстарының қолжетімділігін арттыру. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері бойынша түрлі электронды кітаптар, аудио және бейнематериалдар, интерактивті тапсырмалар ЖИ негізінде ұсынылуы мүмкін. Бұл әсіресе қашықтан оқыту жағдайында тиімді. Оқушылар кез келген уақытта қажетті материалдарға қол жеткізіп, өз білімін толықтыра алады [3].

Дегенмен, жасанды интеллектті қолдануда бірқатар қауіптер де бар. Соның бірі – оқушылардың дайын ақпаратқа тәуелді болып қалуы. Егер оқушы барлық тапсырманы ЖИ арқылы орындауға дағдыланса, оның сыни ойлау қабілеті төмендеуі мүмкін. Сондықтан мұғалімдер ЖИ қолдануды дұрыс бағытта ұйымдастырып, оқушыларды өз бетінше ойлануға, талдауға, пікір айтуға ынталандыруы тиіс.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінде ЖИ-ді тиімді қолданудың инновациялық тәсілдеріне тоқталсақ, олардың қатарында интерактивті оқыту платформалары, мәтінді автоматты талдау жүйелері, сөйлеуді тану технологиялары бар. Мысалы, сөйлеуді тану арқылы оқушылардың дұрыс дыбыстауын тексеруге болады. Бұл әсіресе қазақ тілін екінші тіл ретінде үйренушілер үшін пайдалы.

Сондай-ақ, ЖИ негізінде құрылған чат-боттар оқушыларға тілдік практика жасауға мүмкіндік береді. Олар сұрақтарға жауап беріп, диалог құру арқылы оқушының сөйлеу дағдысын дамытады. Әдебиет сабақтарында кейіпкерлермен «виртуалды сұхбат» жүргізу сияқты инновациялық әдістер оқушылардың қызығушылығын арттырады [4].

Жасанды интеллектті енгізу мұғалімнің рөлін де өзгертеді. Мұғалім енді тек білім беруші емес, сонымен қатар бағыттаушы, кеңесші, фасилитатор қызметін атқарады. Ол ЖИ құралдарын тиімді пайдаланып, оқушылардың оқу процесін ұйымдастырады. Сонымен қатар, мұғалім ЖИ қолданудың этикалық нормаларын түсіндіріп, олардың сақталуын қадағалайды.

Қорытындылай келе, жасанды интеллектті қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінде қолдану – білім беру сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі. Алайда оны жауапты және этикалық тұрғыда пайдалану аса маңызды. ЖИ оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға, шығармашылық әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді. Бірақ бұл технология адам еңбегін толық алмастырмауы тиіс. Ең бастысы – оқушының өз бетінше ойлау, талдау, пікір айту қабілеттерін дамыту. Осы бағытта дұрыс ұйымдастырылған оқу процесі ғана болашақта бәсекеге қабілетті, білімді, саналы тұлға қалыптастыруға негіз болады [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық білім беру ресурстарын дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2020.
2. Әбдікәрімұлы Б. Педагогика және оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2016.
4. Нұртазина Р.А. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2017.
5. Сүлейменов И.Э. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2019.

ӘОЖ 37.019

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІ ҚЫЛМЫСКЕРЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

Наурузбаев Дархан Мирзабекович
«Жалпы педагогика» кафедрасының профессор ассистенті, философия докторы (PhD)
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз Университеті
Бердибаева Гулзат Махамбеткалиевна
М.Маметова атындағы №27 орта мектептің тарих пәнінің мұғалімі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Преступления акт преступности среди молодых людей, которые часто определяются их взрослых eliktewimen связывают с этой растущей преступности в целом.
Ключевые слова: подросток, преступность подростков, девиантное поведение.
Abstract. Crimes act of crime among young people who are often defined by their adult eliktewimen connect with this growing crime in general.
Keywords: teenager, criminality of teenagers.

Бүгінгі таңда жасанды интеллекттің әлеуметтік-экономикалық және білім беру дамуының ажырамас бөлігі екені атап өтілді. Елдің кадрлық және зияткерлік әлеуетін қалыптастыру жөніндегі стратегиялық міндетті жүзеге асырып отырған заманауи университеттер уақыт талабына сай цифрлық сын-қатерлерге белсенді түрде бейімделуде. Жасанды интеллект саласындағы құзыреттерді дамыту цифрлық экономика жағдайында тиімді еңбек ете алатын бәсекеге қабілетті мамандарды даярлаудың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылады.

Сұхбатта университетте жүзеге асырылып жатқан цифрлық трансформация аясындағы іс-шараларға ерекше назар аударылды. Атап айтқанда, студенттерді, оқытушыларды, жалпы білім беретін мектептердің мұғалімдерін және IT-мамандарды біріктірген AI-Week жасанды интеллект апталығы таныстырылды. Аталған іс-шара шеңберінде педагогтерге арналған заманауи AI-құралдарын меңгеруге бағытталған оқыту семинарлары, сондай-ақ жасанды интеллект технологияларын қолдану арқылы өзекті мәселелерге арналған қолданбалы шешімдер әзірлеген студенттік хакатондар ұйымдастырылды.

Осы қызметтің нәтижесінде студенттерді, оқытушыларды, ғылыми сарапшыларды және бизнес-қоғамдастық өкілдерін біріктіруге бағытталған Jective KZ цифрлық платформасы әзірленді. Платформа студенттік және жастар жобаларын қолдауға, дамытуға және коммерцияландыруға, сондай-ақ орнықты университеттік стартап-экожүйені қалыптастыруға бағытталған [1].

Талқылаудың жеке тақырыбы ретінде студенттер арасында жасанды интеллект пен кәсіпкерлік құзыреттерді дамытуға бағытталған AI Sana мемлекеттік бағдарламасының жүзеге асырылуы қарастырылды. Бағдарлама аясында білім алушылар жетекші ұлттық және халықаралық білім беру платформаларында курстардан өтіп, жасанды интеллекттің негізгі қағидаттарымен қатар оны қолданудың практикалық аспектілерін меңгереді. Бағдарламаның іске асырылуы цифрлық сауаттылық деңгейін арттыруға, қолданбалы дағдыларды қалыптастыруға және инновациялық ойлауды дамытуға ықпал етеді.

Сұхбат барысында оқу үдерісінде жасанды интеллектіні пайдалану мәселелері де қозғалды. Университет цифрлық ассистенттерді, аналитикалық және генеративті AI-құралдарын, сондай-ақ білім беру және әкімшілік үдерістерді автоматтандыру жүйелерін белсенді қолдануда. Сонымен қатар академиялық адалдық қағидаттарын сақтау және технологияларды жауапкершілікпен пайдалану қажеттілігі атап өтілді. Жасанды интеллект оқытудың тиімділігін арттыратын және білім беру нәтижелерінің сапасын жақсартатын көмекші құрал ретінде қарастырылады.

Хакатондардың тиімді білім беру форматы ретіндегі рөліне де айрықша мән берілді. Бұл формат студенттердің сыни ойлауын, креативтілігін және командалық жұмыс дағдыларын дамытуға ықпал етеді, аталған дағдылар заманауи маман үшін негізгі құзыреттер болып табылады. Жобалық қызметке қатысу білім алушыларға теориялық білімді практикада қолдануға және ұжымдық жұмыс жағдайында кәсіби қызметке дайындықты қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

Сұхбат соңында қатысушылар жасанды интеллектіні саналы әрі кәсіби тұрғыда пайдалану білім беру, ғылым және кәсіпкерлік салаларын дамытудың кең мүмкіндіктерін ашатынын атап өтті. Жасанды интеллект қауіп емес, керісінше адамның зияткерлік және шығармашылық әлеуетін күшейтетін құрал болып табылады. Университеттің жасанды интеллект саласындағы бастамалары цифрлық трансформация және қоғамның орнықты дамуы жағдайында еңбек етуге дайын, бәсекеге қабілетті мамандарды қалыптастыруға бағытталған. Құқықтық мемлекетке қадам басқан шақта қоғамға саналы адам қалыптастыру мемлекетіміздің басты міндеттерінің бірі болатын болса, ол міндетті іске асыруға басты мақсат жасөспірімді жаңа рухта, жаңа көзқараста тәрбиелеуден айқын көрінеді.

Бесіктен белі шықпай жатып, әрбір оғаш қадамына селт етпей сергек қараған жасөспірімдердің қылмыстық әрекетке баруына байланысты себеп не? Кім кінәлі? Қоршаған орта ма? Әлде мектеп пе? Әлде жүре түзеліп кетер деп қылмыстық әрекеттер істеген баласының әрекетіне немқұрайлы қарайтын ата-ана ма?

Болашақ өмірі мен тағдырын бейтарап қалдырмайтын кез-келген адамның осы сұраққа жауап іздеуі белгілі.

Қылмысқа барған жасөспірімдердің есейе келе, өздерінің жасаған қылмыстық әрекеттері үшін үлкен өкінішпен қарау жағдайы көп болып тұрады. Қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмыстық әрекеті өмірде болып жатқан нақты жағдайларына тікелей байланысты емес. Ол белгілі бір ортаға кездейсоқ немесе жоспарланған түрде тамырлануы. Жасөспірімдердің қылмыстық әрекеттерді көбінесе қалада жасауы, әлеуметтік тұрғыдан көптеген себептермен түсіндіріледі. Жасөспірімнің өзіне, қоғамда пайдалы іспен айналыспауынан уақыттың көптігі, ауылдық клубтың жабылуы, күні бойғы бос сандалыс, көше кезулер, қылмыстық әрекеттің алғы шарты бола алады. Осындай толып жатқан себептер жасөспірімнің таңғажайып оқиға жасауға ұмтылуына, керемет көрінуге, болашақта істейтін қылмыстық әрекетке жоспар құруына немесе топтасып қылмыс істеуге жол ашады. Көбінесе жасөспірімдер бойынан, санасынан мықты орын алған қиялы ойша жетіліп арманын іске асыратын не асыруға асығатын жасөспірімдер айналасындағыларды таң қалдыратындай етіп істеуге талпынады [3].

Олардың әртүрлі іспен шұғылданбауы немесе жан-жағындағы қоршаған ортасының, айналасындағы достарының немесе біреудің қорқытуы, үрейлетуінің итермелеуі арқылы қасақана қылмыс жасауға түсіп кетуі көп болып жатады. Осыған орай қазіргі кезде біздің жасөспірімдеріміз рухани азып тозбау үшін қазақ отбасындағы мәдени құндылықтар дамуының мазмұнына аса маңызды көңіл аудару керек. Бүгінгі таңдағы экономикалық әлеуметтік жағдайлар отбасы жағдайына үлкен ықпал етіп отыр. Қоғамдағы жұмыссыздық, күн көріс көзінің төмендеуі отбасы тәрбиесінің әлсіреуіне әкеліп отыр.

Жанұядағы тәрбие жұмыстарынан кеткен қателіктер, кемшіліктер, жинақталып келіп қоғамдық тәрбиедегі қателіктерімен байланысып, жасөспірімдердің тәртібін одан әрі шиленістіре береді. Жасөспірімнің қылмыс жасауын болдырмау үшін қазақ отбасына тән өзіндік ерекшеліктерінің маңызы зор: отбасы мүшелері арасындағы ізгілік қатынастар; үлкенге деген құрмет; кішіге деген ілтипат; жасөспірімнің тұлғалық дамуына олардың жас ерекшеліктеріне байланысты қатынас; әулеттегі жақсы дәстүрді үлгі ету арқылы бала қасиетін аша білу; күнделікті тұрмыс-тіршілікке бейімдеу және т.б.

Қылмыс жасаған жасөспірімдер ісі жөніндегі комиссия мен милиция орындарында тәрбиені дұрыс жүргізбейтін жанұяны дер кезінде анықтап, тәртіпке шақырмаушылық көптеп кездесіп жатыр. Қылмысқа барған жасөспірімдерді қайта тәрбиелеу процесін ұйымдастыруда психологтар жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктерін ескере

білулері қажет. Себебі, қандай да бір психолог ықпалдар жасамасын, олар жасөспірімнің ішкі жан дүниесімен сабақтасып жатуы тиіс.

Қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмыс жасаулары, көбінесе олардың ересектерге еліктеуімен анықталады да, жалпы қылмыстың өсіп отырғанын осымен байланыстырамыз.

Қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмыстық әрекетке қадам басуына басты себеп әлеуметтік-экономикалық факторлардың әсер етуі. Адамның қоғамдық белсенділігі оқуға, спортқа, көркем өнерге деген қызығушылықтарын күннен-күнге арттырады. Ал осындай қоғамдық жұмыспен айналыспайтын жасөспірімдер қылмыстық істерге жақын жүреді. Қоғамнан, ондағы қайнаған қызу өмірден шеттеп қалу, қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмысқа баруының бірден-бір себебі болып табылады.

Қазіргі таңда зерттеушілер арасында девиантты мінез-құлық мәселесіне деген қызығушылықтар көптеп байқалуда. Девиантты мінез-құлықты ғылыми зерттеу психология, криминология, психопатология, әлеуметтану ғылымдарында жүзеге асуда.

Балалармен, жасөспірімдермен, жеткіншектермен жұмыс жасайтын психологтардың, әлеуметтік педагогтардың, әлеуметтік жұмыскерлердің негізгі міндеті олардың мінез-құлқында кездесетін жағымсыз ауытқулардың алдын алу болып табылады.

Девиантты мінез-құлықтың алдын-алу – бұл индивидке әлеуметтік ортаның жағымсыз факторларының әсерін жоюға және олардың қалыпты өмір деңгейін қорғауға, денсаулығын сақтауға және қолдау көрсетуге бағытталған әлеуметтік, әлеуми-психологиялық, педагогикалық және медициналық ғылыми негізделген және дер кезінде қолданылған кешенді шаралардың жиынтығы. Девиантты мінез-құлықтың алдын-алу шараларыжалпы және арнайы болып бөлінеді. Жалпы алдын алу шаралары жеке тұлғаның әлеуметтену процесінің қалыпты өтуі үшін психолого-педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық жағдайларды жасауға бағытталған бірқатар ескерту шараларын жүзеге асыру болып табылады. Арнайы алдын-алу шаралары нақты тапсырмаларды шешуге бағытталған шара қолдану жүйелерін жүзеге асыру болып табылады: наркомания, делинквентті мінез-құлық, қараусыз қалу, балалық-жеткіншектік жезөкшеліктің алдын – алу шаралары және т.б.

Қылмыстық әрекеттің басты себебі – жасөспірімнің пайдалы іспен айналыспауы десек, жоғарғыда айтып кеткендей, оның бос сандалыстан көп өкінішті жағдайларға ұрындырып жататыны айтпаса да түсінікті. Осы орайда В.М. Бехтеревтің «Баланы тәй-тәй басып қолына затты мықтап ұстай бастағаннан бастап-ақ үнемі еңбекке үйрету керек» – деген пікірімен келісуге болады. Белгілі іспен айналысатын жасөспірімнің қылмыстық әрекетке тек қана кездейсоқ жолмен баратыны да белгілі.

Мектептен тыс уақытта кітап оқу, үйірмеге қатысу, көркем өнерпаздар үйірмесіне қатысу, не болмаса спорттың көптеген түрлерімен айналысу – қазіргі кезде жасөспірімдердің әрекетінен қалып бара жатқан құбылыс, әрине бұл жерде бір жасөспірім өзіне пайдалы іспен айналыспай, бос сандалыспен күй кешеді деген жаңсақ пікірді айтпайды [4].

Дегенмен де, қылмысқа барған жасөспірімдердің әдебиетке қызғушылығы өте төмен дәрежеде екенін көптеген тәжірбиелер дәлелдеген болатын. Әр түрлі заман талабына сай ойын түрлері, ойын автоматтарына жасөспірімдер қызғушылығын арттыруы, жеңіл ақша табу, егер ойын автоматтарынан ұтылса, үйінен ақша ұрлау, не болмаса өзінен кіші балаларды ұру, оларға зорлық, көрсету арқылы жасөспірімдер қалай қылмыс жолына түскенін білмей де қалады. Олар ата–анасын алдап ақша сұрау, үйдегі заттарды ұрлап сатуды кәсіп қылуы мүмкін, ал мұндай әрекеттердің барлығы жасөспірімдердің қылмыс жасауының алғашқы қадамын білдіреді.

Девиантты мінез-құлық саласындағы алдын-алу жұмыстарын мынадай басты бағыттарға бөлуге болады:

– Адамдардың материалды және рухани қажеттіліктерін толығыменқанағаттандыруда әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тәрбиелік және басқа да тапсырмалардың жалпы мемлекеттік және аймақтық деңгейде шешілуі;

– Адамның тіршілік ететін микроортасын сауықтыруға бағытталған әлеуметтік – педагогикалық шараларды жүзеге асыру;

– Нақты адамның мінез-құлқындағы девиацияны ескерту мен түзетуге бағытталған индивидуалды тәрбиелік - алдын-алу шараларын өткізу.

Девиантты мінез-құлықтың алдын-алу түрлері болып:

Алғашқы алдын-алу шаралары, бұл ауытқыған мінез - құлықтың қалыптасуына негативті әсер ететін факторларды тоқтатуға арналған шаралар.

Екінші алдын-алу шаралары, бұл өмірдің қиын жағдайында қалған девиантты мінез-құлықтағы жасөспірімдерге бұдан да жаман іс-әрекеттерге, заң бұзушылыққа, қылмыстарға жол бермеуге, дер кезінде көмек көрсетуге бағытталған әлеуметтік-психологиялық, әлеуметтік-педагогикалық, құқықтық шаралар жиынтығы.

Девиантты мінез-құлықты алдын-алудың ерекше түрі, кейде үшінші алдын-алу деп те атайды, жазаларын өтеп қамау орындарынан шыққан жасөспірімдерге қайтадан қылмыстық іс-әрекеттер жасамауына бағытталған әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және құқықтық шаралар [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Акатова Н.С. Профилактика злоупотребления наркомании в учебных заведениях. Психология и педагогика в образовательной и социальной сферах. М, 2017ж.
2. Березина С.В. Предупреждение подростковой и юношеской наркомании и алкоголизма. М.: Изд-во Института психотерапии, 2017г.
3. Гилинский Я. Девиантология: Социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». Спб, 2015г.
4. Гиндикин В.Я. Юношеские психопатии и алкоголизм. М., Медицина, 2016ж.
5. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков. М, Академический Проект, 2015г.

УДК 138.24

ЭТИЧНОЕ И ОТВЕТСТВЕННОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ОБРАЗОВАНИЕ И НОВАТОРСКИЕ МЕТОДЫ

Тулебаева Айжан Умаровна
Сарымамудова Рейме Руслановна
учитель предметник, педагог-исследователь
средняя школа имени Намазбай Акшабаева
г.Тараз, Казахстан

Аннотация. Мақалада білім беру үдерісіне жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын еңгізудің өзекті мәселелері қарастырылады. Негізгі назар ЖИ қолданумен байланысты этикалық сын-қатерлерге және білім беру мақсаттарына жету үшін осы технологияларды жауапты және қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ететін инновациялық тәсілдер мен тәжірибелерге шолу жасауға бағытталған. Жауапты ЖИ-нің негізгі қағидалары анықталып, нормативтік базаны және педагогикалық әдістемелерді одан әрі дамыту бағыттары ұсынылған.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, этика, жауапкершілікпен пайдалану, инновация, цифрлық сауаттылық, алгоритмдік әділеттілік.

Abstract. The article examines current issues of integrating artificial intelligence (AI) technologies into the educational process. The main focus is on the analysis of ethical challenges and risks associated with the use of AI, as well as a review of innovative approaches and practices that ensure the responsible and safe use of these technologies to achieve educational goals. The key principles of responsible AI are defined, and directions for the further development of the regulatory framework and pedagogical methodologies are proposed.

Keywords: artificial intelligence, ethics, responsible use, innovation, digital literacy, algorithmic justice.

Современное образование переживает период глубокой трансформации, вызванной стремительным развитием цифровых технологий, среди которых искусственный интеллект занимает одно из центральных мест. Потенциал ИИ для персонализации обучения, автоматизации рутинных задач преподавателей и создания новых образовательных сред огромен. Однако наряду с открывающимися возможностями возникает комплекс серьезных этических, правовых и социальных вызовов. Безответственное использование ИИ может привести к усилению неравенства, ущемлению приватности, снижению критического мышления и закреплению дискриминационных практик. Таким образом, актуальность темы обусловлена необходимостью найти баланс между инновационным потенциалом ИИ и обеспечением прав и безопасности всех участников образовательного процесса. Цель данной статьи – систематизировать ключевые принципы ответственного использования ИИ в образовании, проанализировать существующие риски и предложить практические ориентиры для их минимизации [1].

1. Концепция ответственного ИИ и ее основные принципы.

Ответственный искусственный интеллект – это парадигма, предполагающая проектирование, разработку и применение систем ИИ в соответствии с этическими нормами, правовыми требованиями и общественными ценностями. Ключевыми принципами, составляющими ее основу, являются:

1. Справедливость и отсутствие дискриминации:

Алгоритмы не должны воспроизводить и усиливать существующие в обществе предубеждения. Необходимо проводить аудит данных и моделей на предмет выявления смещений по отношению к определенным социальным, демографическим или культурным группам.

2. Прозрачность и объяснимость:

Действия и решения систем ИИ, особенно в области оценки знаний, должны быть понятны и интерпретируемы для педагогов, учащихся и их родителей. Принцип "черного ящика" неприемлем в образовании [2].

3. Ответственность и управление человеком:

Окончательное решение в критически важных вопросах (например, итоговая аттестация) должно оставаться за преподавателем. Необходимо четкое разграничение ответственности между человеком и алгоритмом.

4. Конфиденциальность и безопасность данных:

Работа с персональными данными учащихся должна строго соответствовать законодательству о защите данных. Требуется применение технологий, минимизирующий сбор и хранение чувствительной информации.

5. Надежность и безопасность:

Системы ИИ должны быть технически устойчивы к сбоям и внешним атакам, гарантируя бесперебойность образовательного процесса.

Международное сообщество активно разрабатывает нормативную базу для регулирования ИИ. Яркими примерами являются Регламент ЕС об искусственном интеллекте (AI Act), который вводит классификацию рисков для различных применений ИИ, и Рекомендация ЮНЕСКО по этике ИИ, предлагающая глобальные рамочные принципы для государств-членов [3].

Преодоление указанных вызовов требует комплексного подхода на нескольких уровнях:

1. Подготовка педагогических кадров (AI-грамотность педагогов): Необходимо включить в программы повышения квалификации учителей модули по основам работы ИИ, его возможностям и ограничениям, а также по этическим аспектам его использования. Педагог должен стать не пассивным пользователем, а критически мыслящим интегратором технологий.

2. Формирование критической цифровой грамотности у учащихся:

Важно учить школьников и студентов не просто пользоваться инструментами ИИ, но и понимать принципы их работы, распознавать потенциальные манипуляции и ошибки.

3. Разработка и внедрение "белых" и открытых алгоритмов:

При выборе образовательных платформ следует отдавать предпочтение решениям, которые обеспечивают максимальную прозрачность и объяснимость своих действий.

4. Создание институциональных этических кодексов и комитетов:

Каждое учебное заведение должно разработать внутреннюю политику использования ИИ, определяющую допустимые сценарии, зоны ответственности и процедуры реагирования на инциденты [4].

Интеграция искусственного интеллекта в образование – необратимый и в целом позитивный процесс. Однако его успех напрямую зависит от того, насколько ответственно и этично будут выстроены все взаимодействия с новой технологией. Ключ к успеху лежит не в технической сфере, а в гуманитарной: в развитии критического мышления, правовой грамотности и этической чуткости у всех участников процесса – от разработчиков и регуляторов до учителей и учеников. Будущее образование с ИИ – это симбиоз технологических возможностей и неизменных человеческих ценностей: справедливости, уважения и стремления к знаниям. Дальнейшие исследования должны быть сосредоточены на долгосрочном влиянии ИИ на когнитивное и социальное развитие учащихся, а также на разработке эффективных инструментов для аудита образовательных алгоритмов [5].

Список литературы:

1. Европейская комиссия // Предложение о Регламенте, устанавливающем гармонизированные правила в области искусственного интеллекта (AI Act). – 2021
2. ЮНЕСКО // Рекомендация об этике искусственного интеллекта – 2021
3. Holmes, W., et al. / Ethics of AI in Education: State of the Field and Future Directions. International Journal of Artificial Intelligence in Education. – 2022
4. Baker, T., & Smith, L. / Educ-AI-tion Rebooted? Exploring the future of artificial intelligence in schools and colleges. Nesta Report. - 2019
5. Захарова, О.В. // Этические вызовы цифровой трансформации образования. Педагогика. № 5. С. 45-53. – 2023

ӘОЖ 89.06

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ

Ордабаева Раушан Билановна
филология ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются различные методы применения ИИ технологий, их преимущества и возможные проблемы. Будет изучена роль искусственного

интеллекта в образовании, состояние его развития на мировом уровне, а также страны-лидеры, инвестирующие в эту отрасль. Искусственный интеллект способствует выведению системы образования на новый уровень.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательные платформы, компьютер, тенденции, технологии.

Abstract. The article discusses various methods of applying AI technologies, their advantages, and possible challenges. It explores the role of artificial intelligence in education, its global development, and the leading countries investing in this field. Artificial intelligence is helping to elevate the education system to new heights.

Keywords: artificial intelligence, educational platforms, computer, trends, technologies.

Жасанды интеллект –бұл адамның интеллектуалды қабілеттерін қажет ететін тапсырмаларды орындауға қабілетті компьютерлік жүйелерді құрумен айналысатын информатиканың бір саласы. Білім берудің жоғары деңгейін ұстап тұру –әрбір қоғам өзінің ғылыми-техникалық прогресін, экономикалық дамуы мен азаматтардың әл-ауқатын қамтамасыз етуге ұмтыла отырып, алдына қоятын міндет. Бұл тұрғыда заманауи технологияларды, атап айтқанда жасанды интеллектті қолдану оқу процесін өзгертуде шешуші рөл атқара бастады.

Жасанды интеллект білім беру саласында жаһандық деңгейде кеңінен қолданыс табуда. Білім беру саласы ЖИ-дің ең үлкен әсерін сезінетін салалардың бірі болып табылады. ЖИ білім беру жүйесіне кеңінен енгізіліп, оның әртүрлі салаларының дамуына ықпал етуде. ЖИ білім беру мекемелерінде әртүрлі бағыттарда қолданылуда. Оның ішінде әкімшілік процестер мен тапсырмаларды автоматтандыру, оқу бағдарламалары мен оқу мазмұнын әзірлеу, оқыту әдістерін жетілдіру, сондай-ақ білім алушылардыңоқу үрдісін оңтайландыру сияқты бағыттар бар. ЖИ әкімшілік тапсырмаларды орындау тиімділігін арттырды, мысалы, білім алушының жұмыстарын тексеру, бағалау және кері байланыс беру процестерін автоматтандыру веб-платформалар мен компьютерлік бағдарламалар арқылы жүзеге асырылуда. Сонымен қатар, ЖИ білім беру саласында оқу бағдарламалары мен мазмұнды әзірлеуге, оқыту әдістерін жетілдіруге қолданылады.

Жасанды интеллект технологиялары, мысалы, кескінді тану, болжау жүйесі және компьютерлік көру, оқыту бағалауын жүргізуде ыңғайлылықты қамтамасыз етеді. Оқыту процесінде білім алушыларды бағалау маңызды элементтердің бірі болып табылады. Дәстүрлі оқытуда мұғалімдерге бағалау тапсырмаларын орындауға көп уақыт қажет, мысалы, сұрақтарды дайындау, бағалау, оқу жетістіктерін талдау және тест нәтижелерін өңдеу. Жасанды интеллект оқыту бағалауының әдістерін әртүрлі етеді, бағалау процесін ғылыми негізделген және нәтижелерін дәлірек болуын қамтамасыз етеді. ЖИ технологиясы тек емтихан сұрақтарын генерациялаумен шектелмейді, сонымен қатар үй тапсырмалары мен тест жұмыстарын автоматты түрде тексере алады. Үй тапсырмаларын және тест жұмыстарын тексеру мұғалімдер үшін күнделікті міндеттердің бірі болып табылады. Мұндай жұмыстарды ұзақ уақыт тексеру мұғалімдердің шаршауына әкеліп, қателіктерге жол беру ықтималдығын арттырады. Кескінді тану технологиясы мұғалімдерді үй тапсырмалары мен тест жұмыстарын бағалаудың ауыртпалығынан босатып, бағалау кезіндегі қателіктерді азайтады. ЖИ технологиясы емтихан жұмыстарын бағалауға қолданылған кезде, ол бос жауап парақтарын немесе бірдей жауаптары бар күмәнді жұмыстарды анықтай алады, бұл мұғалімдердің жұмыс уақытын үнемдеуге мүмкіндік береді [1].

Жасанды интеллекттің білім беруге қалай әсер ететініне шолу жасауға бағытталған. Қазіргі тенденциялар мен болашақ бағыттарды зерттей отырып, біз білім берудегі жасанды интеллекттің терең әсерін қарастырамыз. Білім беру платформалары ЖИ технологияларының көмегімен оқушыларға жеке кеңес беріп, сұрақтарға жауап береді. Coursera, EdX, және т.б. сияқты платформалар оқушылардың оқу үлгерімін

бақылап, қосымша оқыту ресурстарын ұсынады. ЖИ оқушылардың оқу үлгерімі туралы үлкен деректерді жинап, талдау жасайды. Бұл мектептер мен университеттерге оқыту әдістерін жетілдіруге және оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделуге мүмкіндік береді.

Білім беру процесінде жасанды интеллектінің ықпал етуі ықтимал маңызды салалардың бірі – әртүрлі әкімшілік тапсырмаларды орындау, мысалы, студенттердің тапсырмаларын және рефераттарын тексеру, бағалау және студенттерге кері байланыс беру. Sharma және басқалар атап өткендей, білім беру саласында, әсіресе қашықтан және онлайн білім беруде, жасанды интеллект оқу орындарының және әкімшілік қызметтерінің тиімділігін арттырған. Knewton сияқты арнайы бағдарламалар оқытушыларға білім алушыларға кері байланыс беруге мүмкіндік беретін платформалар ұсына отырып, олардың жүктемесін жеңілдетеді. Мұндай көзқарастар басқа зерттеулер мен жарияланымдарда да байқалады, олар әкімшілік тапсырмаларды жеңілдететін жүйелерді талқылайды.

ЖИ технологияларын білім беру саласына енгізу барысында бірқатар тәжірибелер мен жобалар іске асырылды. Оқу әдістерін жаңғырту жобаларынегізінде Қазақстандағыкейбір мектептер мен жоғары оқу орындары ЖИ технологияларын қолданып, оқу процесін жаңғыртуда. Мектептерде ЖИ-дің көмегімен оқушылардың жеке қабілеттеріне сәйкес оқу жоспарлары жасалады. Сондай-ақ, болашақ бағдарламасы және халықаралық тәжірибе аясында қазақстандық мұғалімдер мен зерттеушілердің ЖИ саласындағы шетелдік тәжірибені зерттеуі мен игеруі арқылы елімізде ЖИ технологияларын білім беру жүйесіне енгізуге қадамдар жасалуда. Бұл әсіресе цифрландыру стратегиясы аясында жүзеге асырылып отыр. Бұл бағдарламаның шеңберінде ЖИ-ді қолдану арқылы оқу сапасын арттыру және білім беру жүйесін цифрландыру үшін ресурстар бөлінуде.

Жасанды интеллекттің білім беру саласындағы оқыту нәтижелерін арттырудағы рөлі орасан зор. Адаптивті оқыту жүйелері, автоматтандырылған бағалау, деректерге негізделген талдау, білім беру аналитикасы және VR/AR технологиялары оқушылардың оқу барысын көрнекі әрі қызықты етуге көмектеседі. ЖИ-ді осылайша тиімді қолдану оқыту нәтижелерін жақсартып, оқушылардың білім деңгейін арттырады. ЖИ технологияларының білім беру жүйесіне ықпалы артып, білім сапасын одан әрі жақсарта түсетіні сөзсіз. Бұл болашақ ұрпақтың сапалы білім алуына және заманауи еңбек нарығына бейімделуіне үлкен ықпал етеді. Сонымен қатар, мұғалімдерге оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген оқыту әдістерін әзірлеуге мүмкіндік береді. ЖИ-ді білім беру саласына енгізу арқылы білім беру процесін тиімдірек, қолжетімдірек жәнеикемдірек етуге болады

Озық технологиялармен кіріктірілген педагогикалық әдістемелер, оқытудың жаңа технологиясы сыныптағы дәстүрлі сабақтан әжептәуір ерекшеленеді. «Phenomenal Education» деп аталатын фин журналының жазғанындай, оқу-ағарту процесін цифрландыру өте маңызды. Әсіресе, контенттің түрліше болуын талап ететін XXI ғасырдың оқыту процесі үшін цифрландыру ауадай қажет. Оны зерттеуші мамандар медиа, коммуникациялық ресурстар, ақпараттық ресурстар, контент жасауға арналған бағдарламалар, ойлаудың жаңа дағдысына арналған бағдарламалар, ұжымдық жұмыс жүргізуге арналған платформалар деп қарастырады [2].

Жасанды интеллектінің қоғамға әсері ешқашан соңғы бесжылдықтағыдай айқын көрінбеген және жылдам қарыштап дамымаған. Әлемде жасанды интеллект технологияларының жарысы өтіп жатқанына бірнеше жыл болды және негізінен Google, Facebook, Microsoft, Alibaba, Baidu мен Tencent сияқты технологиялық алпауыттардың болуының, сондай-ақ жасанды интеллект саласындағы зерттеулер мен әзірлемелерге қомақты инвестиция құюының арқасында айқын көш бастап келе жатқандарда баршылық.

Жасанды интеллектке негізделген білім беру дәстүрлі оқыту тәсілдерін шетте қалдырып, технологияның болашағын қалыптастырады. Білім беруге арналған жасанды интеллект шешімдері күрделі алгоритмдерді пайдалана отырып, үлкен деректер жиынын

талдайды. Жасанды интеллект тенденциялары жекелендірілген курстар, интерактивті дәрістер, геймификациялық оқыту сабақтары және т.б.

Дәстүрлі білім беру жүйесінде әрбір бірегей білім алушыға жекелендірілген оқыту тұжырымдамасы жетіспеу секілді мәселелер орын алды. Бұл жерде онлайн білім берудегі жасанды интеллект көмекке келеді.

Жасанды интеллект пен білімнің бұл үйлесімі жасанды интеллект енгізілген ойындар, жеке оқыту бағдарламалары және тиімді оқытуға ықпал ететін басқа мүмкіндіктер арқылы әрбір адамның қажеттіліктеріне бейімделген.

Жалпы, жасанды интеллект білім беруде өте пайдалы, өйткені жасанды интеллект әрбір оқушының қабілеті мен стиліне сай оқуға көмектесе отырып, қолдау көрсетеді. Жасанды интеллект оқушылардың түрлі қажеттіліктеріне сай оқу материалдарын бейімдей алады, бұл білім беруді одан сайын қолжетімді және тиімді етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қ.Ж.Тоқаев: Цифрландыру мен жасанды интеллект –ұлттық бәсекеге қабілетті болудың басты құралы. –2024. –https://azattyq-ruhy.kz/politics/16958-tokaev-tsifrlandyru-men-zhasandy-intellekt-ulttyk-b-sekege-kabiletti-boludyn-basty-ku-raly
2. Қазақстанда жасанды интеллект қалай дамиды? –2023. –https://baq.kz/qazaqstanda-zhasandy-intellekt-qalay-damidy-332499/

ӘОЖ 75.31

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ЭСТЕТИКА МЕН СПОРТ ҮНДЕСТІГІ

Алимбеков Рысбек Тұрысбекұлы
педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассказывается о влиянии искусственного интеллекта на сферу образования и образ жизни человека, а также о важности эффективного распределения управления обучением в образовании и повседневных задач, облегчающих нагрузку преподавателей в высших учебных заведениях. Полученные знания о формировании здорового образа жизни станут прочной опорой для сохранения здоровья будущих граждан.

Ключевые слова: искусственный интеллект, глобализация, технологии, мотивация, инновации.

Abstract. The article discusses the impact of artificial intelligence on education and human lifestyle, as well as the importance of effectively managing learning in education and everyday tasks that alleviate the workload of teachers in higher education institutions. The acquired knowledge about promoting a healthy lifestyle will serve as a solid foundation for maintaining the health of future citizens.

Keywords: AI, globalization, technology, motivation, innovation.

Жасанды интеллект (ЖИ) дене шынықтыру сабағын тиімдірек, қауіпсіз және қызықты ету арқылы барлық қатысушыға пайда әкеледі. оқушыға – жақсы техника мен мотивация, мұғалімге – жеңілдік пен тиімділік, ата-анаға – айқын бақылау,мектепке – заманауи даму әкеледі. Бұл технология дене шынықтыруды жаңа деңгейге көтеретін маңызды құрал.

Жасанды интеллекттің білім беру саласына және адамның өмір сүру салтына әсері мен жоғары оқу орынындағы оқытушылардың жүктемелерін жеңілдетіп білім берудегі

оқуды басқаруды тиімді бөлу және күнделікті тапсырмаларды автоматтандырудың маңыздылығы айтылады. Білім берудегі берілетін тапсырмалардың жасанды интеллект арқылы жасалуының психологиялық артықшылықтары мен кемшіліктері талқыланады, себебі бұл тәсіл олардың жүктемесі мен күйзелісін азайтуға көмектеседі. Сонымен қатар инфо чаттар мен боттар арқылы жасанды интеллекттің көрсете алатын мүмкіндіктері көп. Зерттеудің маңыздылығы жоғары оқу орындарындағы білім беру саласындағы адамдардың психикалық және жалпы денсаулығын сақтау, денсаулықтың деңгейін түсірмей ұстап тұру әдістерінің тиімділіктері қарастырылады. []

Жасанды интеллект ғылыми-зерттеу саласы жұмыстарының негізгі бағыттарын тізіп көрсетіп береді. Сондықтан, заманауи түрлі елдің ғалымдары адамның санасы сияқты әртүрлі функцияларды басқара алатын күрделі механизмді терең зеттеп, сананың мүмкіндіктерін жасанды жолмен жасауда қарқынды жұмыс жасауда. Адам ақыл ойының күрделі функциясынының механизмін зерттеп, жасанды интеллект жасауға қазіргі қоғам қарқынды жұмыс атқаруда. Адамның өмірін жеңілдету және уақытты үнемдеуге келгенде тиімді шешім болып табылады. Жасанды интеллекттің дамуына қызығушылық танытушылар үшін маңызды зерттеу болмақ.

Жасанды интеллекттің дамуына ең көп үлес қосқан Entefy, Google, Facebook, Apple, Twitter, IBM, Amazon, CloudMinds сияқты компаниялар болғандықтан AI күн тәртібіндегі маңызды сұрақтардың алды болып, әлемдік деңгейге көтеріліп маңызды мәселелерді шешетін рөлге ие болды. Мақалада жасанды интеллект саласының даму тарихы мен даму бағытына түсінік беріледі және жасанды интеллекттің адамның өмір сүру салтына және білім алуына келтіретін тиімділігі зерттеледі. Сонымен қатар қазіргі уақыттағы ғылымдағы әртүрлі зерттеулер мен жүйелерді әзірлеуге әсер ететін AI деңгейіне шолу жасалады. Жаһандану қоғамында жасанды интеллект адамдардың өмір сүру салтына тікелей әсерін көрсетуде.

Әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіруі жөнінде мемлекет басшысы алға қойған міндетті жүзеге асыруда халықтың денсаулығы ең маңызды мәселе болып табылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік жағдай, өмір сүру ұзақтығының төмендеуі және адам экологиясының қолайсыздығы бүкіл өркениетті әлем үшін көкейтесті мәселе болып отыр. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдылықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру туралы алған білімдері болашақ азаматтардың денсаулығын сақтап қалуға берік тірек болады. Мектеп оқушыларының салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру дегеніміз: жеке тұлғаның өзін қоршаған жансыз және жанды табиғи ортамен жан – жақты үйлесім тауып, өз ұмырын Отаны, елі, отбасы және өзі үшін барынша пайдалы өткізу дағдысын қалыптастыру; салауатты өмір салты – ол денсаулықтың үйлесімді дамып, сақталуы мен орнығуын қамтамасыз ету мақсатында денсаулықты нығайтуға бағытталған іс-шараларды жүргізу. Сондықтан балаларды жасынан салауатты өмір салтына қалыптастыруға күш салып, зиянды әдеттерден сақтандыруымыз керек [1].

Денсаулық тәрбиесі – ортақ мәселе. Халық санының өсуі, оның сапасы, деннің саулығы мемлекет әл – ауқатының дамуына мұрындық болады. Оның бірі – жер үстіндегі байлық деп отырғанымыз – адам, оның білімі мен іскерлігі, таланты мен мәдениеті, денсаулығы деген еді. Дене тәрбиесі сабағында жаңа инновациялық технологиялардың тиімділігі жоғары. Білім – қоғамды тұрақтандыратын, рухани мұраны сақтайтын, ұрпақты ұрпаққа сабақтастыратын құрал. Оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін тиімді қолдану, жаңа технологияны әркімнің өз сабағында пайдалану арқылы оқушы жастарды халықтың дәстүр үрдісінде адамгершілікке, салауатты өмір сүруге баулу дені сау ұрпақ тәрбиелеу дене тәрбиесі пәні мұғалімдерінің басты міндеті. Олай болса, оқыту мен тәрбиелеудің ой елегінен өтетін әдіс-тәсілдерін, жаңашыл педагогтардың тапқан әдістемелерін біліп қана

қою жеткіліксіз, оны әркім өз мүмкіндігінше күнделікті сабақта пайдалану қажет. Дене шынықтыру пәнінің басқа пәндерге қарағанда көптеген ерекшеліктері бар. Мұнда негізінен оқушының қабілеті, бейімділігі баса назарда болуы керек. Дегенмен де оқушыларды бейімдеу, қабілетін дамыту, спортқа деген қызығушылығын арттыру жақсы ұйымдастырылған сабаққа байланысты. Сондықтан оқушылардың пәнге қызығушылықтарын арттыру, сабақта тақырыпқа байланысты спорт түрлерінің шығу тарихын, спорт түрлері дамыған елдерді спорттың әр саласындағы белгілі спортшылар өмірін алуға болады. Сол себептен мұғалім сабақты тартымды етіп теория мен практиканы ұштастыруында жаңа инновациялық технологиялардың тиімділігі баса назарда болуы қажет. Бұл мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас, сабақты жақсы оқитын, спортқа бейім оқушылармен белсенді жұмыс істеп қана қоймай, барлық баланың дамуы үшін қолайлы жақсы ойлар туғызып, қабілеті жеткен жерге дейін еңбек етуін ойластыру тиіс. Барлық оқушылар өз қабілетін ең төменгі жеңіл тапсырмаларды орындаудан бастайды, оларды міндетті түрде толық орындап болғаннан кейін ғана, келесі күрделі деңгейдегі жаттығуларды орындауға көшіп отырады. Бұл оқушылар арасындағы бәсекелестікті және әр оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасалады.

Жаңаша әдістерді сабақтарда үнемі қолданысқа енгізуде теория мен практиканың ұштасуына мән бергенде ғана жұмыстың мазмұндылығы көріне алады. Осы бағыттарда сын тұрғысынан ойлау және деңгейлеп оқыту технологияларының тиімді әдістерін дене шынықтыру пәнінде қолдануды ұсынамын.

Дене тәрбиесі сабағында сын тұрғысынан ойлау технологиясын тиімді пайдалануға да болады. Осы технологияның шығармашылық бөлігін басшылыққа ала отырып, ой толғау жасауға болады (мысалы, дене шынықтыру сабағын ойын түрінде ұйымдастыру), сол арқылы, оқушылардың бейімділігін арттыруға болады. Күтілетін нәтиже - дене тәрбиесі пәніне деген қызығушылықтарының артуы. Оқушы шығармашылығы, өзін-өзі басқаруы, құрметі, эстетикалық талғамы да артып келеді. Сабақты қызықты өткізу үшін мультимедиалық проектор арқылы қазақтың ұлттық ойындарының тарихын таныстырып өтіп, жасырылған сұрақтарды табуға машықтандыру, әр топқа белгіленген ұпай сандарына қарай бағалап отырдым. Оқушылардың бұл бөлімде сабаққа деген қызығушылығының артуымен бірге машықтанады, логикалық ойлау қабілеттері артады, қимыл-қозғалыс әрекеті дамиды. Тәңертеңгілік бой жазу және сергіту жаттығулары мен бірге мектебімізде ұлттық өнеріміз «Қара жорға» биін жаңғырту үстіндеміз, биді сергіту, тәңертеңгі бой жазу жаттығуларының орнына да пайдалануға болатынына көз жеткіздік. Бұл сабақта Қазақстан спортының алғашқы шыққан, атақты да данықты чемпиондарынан бастап қәзіргі таңдағы олимпиада чемпиондары туралы викторина сайысы оқушылардың көңілінен шығып, оқушыларымыз өз елінің патриоты екендерін сабақ барысында дәлелдеп, мүдірместен жауап беруге тырысты. Ұлттық ойын және спорттық ойын түрлерінен жарыстар ұйымдастырып жеңіпаздарды анықтап оқушылардың кішкене кезінен бастап спортқа деген қызығушылығын арттыру мақсатында тынымды еңбектер атқаруда.

Салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында өтіп жатқан жаңашыл әдістегі бағдарламалардың желісінде «Намыс дода», «Толағай» «Асық ату» атты спорттық, ұлттық ойындар сайысын сынып аралық топтық сайыс түрінде өткізді. Сабақ барысында оқушыларға жеңілдетілген логикалық сұрақтар беріп, кейін күрделі сұрақтарды тапсырма ретінде бердім. Сұрақтарға байланысты жауабын тапқан оқушы, сол жерде практикалық түрде орындап көрсетеді. Сабақ кезінде оқушының ішкі позициялық көз қарасы мен бағыты айқын көрініс бере алады. Сонда ғана сабақ нәтижелі болып, білім сапасы артады. Осы бағыттарда әрбір мұғалімнің оқытуға, үйретуге өз тұғырнамасы болуы қажет. Олар мыналар: әр оқушының білім деңгейін, қабілетін, мүмкіншілігін түсіну; оқушының бойындағы жетістіктері мен кемшіліктерін қабылдау; оқушыларға қиындықтарды жеңуге, кемшіліктерден арылуға көмектесу. Осылай ойын элементтерін, әдістерін деңгейлеп орындату арқылы оқушылардың тапсырмаларды орындауда жинаған ұпайларын «даму

мониторингі» кестесіне белгілей отырып, оқушы біліміне талдау жасап отыру қажет. Өтілетін тақырыптарға байланысты қызықты сергіту ойындарын ойнатудың да сабақ барысының сапасын арттыруға ықпалы көп.

Дене шынықтыру пәнінде жаңа инновациялық технологияларды қолданудың орны орасаң болары хақ. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білім сапасын көтеруге сыныптан тыс спорттық шаралардың да маңызы зор. Соның ішінде қазақтың ұлттық ойындары мен қозғалмалы ойындарын, әр түрлі жарыстарын, тоғызқұмалақ, арқан тартыс, асық ату, аударыспақ сынды ойын түрлерін өткізіп отыру керек. Осындай жұмыстарды жүргізу нәтижесінде оқушылардың белсенділігі артып, спортқа деген бейімділігі қалыптасады. Оқушылардың танымдық қабілеттерін артырып, салауатты өмір сүру, адам денсаулығы осы спортқа байланысты екендігін түсінеді. Нәтижесінде оқушылардың білім сапасы артып, оқу тоқсандарында жоғары сапаға қол жеткізуге болады [2].

Жасанды интеллектінің ең маңызды мүмкіндігі – ол үлкен деректерді өңдеп, олардан тұжырымдар шығара алады. Бұл әсіресе білім беру салаларында жаңа деңгейдегі шешімдер мен болжаулар жасауға мүмкіндік береді. Тіпті бұл өз кезегінде, еңбек нарығында өзгерістер мен жаңа мамандықтардың пайда болуына әкеледі деген болжамдар да жоқ емес. Жасанды интеллект тілінің мүмкіндіктері дамыған сайын, ол ақпаратты қорытындылау, ұсыныстар жасау және идеяларды талқылау арқылы адамның жазбаша жұмысын оңтайландырады. Жасанды интеллект табиғи тілді генерациялау технологиясын қарапайым есептер, жаңалықтар, мақалалар және басқа мазмұнды шығару үшін пайдалануға болады.

ЖИ – мен жұмыс істейтін құралдар кескіндерді жасау, макеттерді жобалау және түс схемаларын оңтайландыру сияқты тапсырмаларға көмектесу арқылы қолмен жобалау жұмысын азайтады. Кейбіреулер өнер үшін жасанды интеллект пайдалану дұрыс емес деп санаса да, өзінің стилі мен қолөнерін дамыту үшін жасанды интеллектіні қолданатындар қазірдің өзінде аз емес. Жасанды интеллект пен адам шығармашылығы тоғысып, ақпараттық кеңістікке жаңа леп әкелген жаңа дәуірдің жаршысы болып қала бермек. Шығармашылықтан сыни ойлауға дейін жұмсақ дағдылар нарықтағы ең құнды және сұранысқа ие дағдыларға айналуда жетекші орын алады деп күтілуде.ЖИ-мен жұмыс істейтін өңдеу құралдары ең жақсы кадрларды автоматты түрде таңдау және жинау, ауысуларды қосу және дыбыс деңгейлерін реттеу арқылы өңдеу тәжірибесі жоқ адамдарға көмектесе алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Дене мәдениеті – оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу жүйесінде. Ізденіс-Поиск. 2019. №2(2)
2. Е.Уақбаев. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. - Алматы: Санат, 2021.

ӘОЖ 37.013:004.8:91

ГЕОГРАФИЯ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ РӨЛІ: ТЕОРИЯ МЕН ТӘЖІРИБЕНІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Алтынбек Мөлдір Маратқызы
география пәнінің мұғалімі, педагог
Көктал орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Көктал ау., Қазақстан

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается роль технологий искусственного интеллекта в системе географического образования, его теоретические

основы и практическое применение. В современном образовательном пространстве процесс цифровой трансформации набирает обороты, методы и содержание обучения претерпевают кардинальные изменения. В этом контексте искусственный интеллект описывается как важный инструмент, который способствует повышению познавательной активности учащихся, формированию навыков самостоятельного обучения, а также развитию географического мышления. В статье анализируются виды работы с учащимися по географии, инновационные методы, способы использования цифровых платформ. Кроме того, предлагаются эффективные педагогические модели на основе преемственности теории и практики.

Ключевые слова: искусственный интеллект, география, образование, цифровизация, инновационные технологии, методы обучения, географическое мышление, качество знаний, цифровые образовательные ресурсы.

Abstract. This article examines in detail the role of artificial intelligence technologies in the geographical education system, its theoretical foundations and practical application. In the modern educational space, the process of digital transformation is gaining momentum, and the methods and content of teaching are undergoing drastic changes. In this context, artificial intelligence is described as an important tool that helps to increase students' cognitive activity, develop independent learning skills, and develop geographic thinking. The article analyzes the types of work with students in geography, innovative methods, and ways to use digital platforms. In addition, effective pedagogical models based on the continuity of theory and practice are proposed.

Keywords: artificial intelligence, geography, education, digitalization, innovative technologies, teaching methods, geographical thinking, quality of knowledge, digital educational resources.

Қазіргі заман – ақпараттың алмасу жылдамдығы адам ойынан озып, технологияның тынысы тіршіліктің өзегіне айналған дәуір. Осындай өзгерістер толқынында білім беру жүйесі де сырт қалмай, жаңа мазмұн мен жаңа сипатқа ие болуда. Әсіресе география пәні – табиғат пен қоғамның өзара байланысын зерделейтін ғылым ретінде – цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін кеңінен қолдануды талап етеді.

Жасанды интеллект – тек техникалық құрал ғана емес, ол – білім кеңістігін жаңаша қалыптастыратын құбылыс. Ол оқушының тек білім алушы емес, зерттеуші, талдаушы, тіпті болашақтың сәулетшісі ретінде қалыптасуына жол ашады. География сабағында жасанды интеллектіні қолдану арқылы әлем картасы енді тек қағаз бетіндегі бейне емес, тірі, қозғалыстағы, динамикалық жүйеге айналады.

Жасанды интеллект (ЖИ) – адам ойлау қабілетін модельдеуге бағытталған алгоритмдер мен жүйелер жиынтығы. Оның негізінде деректерді өңдеу, үйрену, талдау және шешім қабылдау қабілеттері жатыр. География пәнінде ЖИ келесі бағыттарда қолданылады:

- кеңістіктік деректерді талдау
- климаттық модельдеу
- картография және геоақпараттық жүйелер
- табиғи апаттарды болжау
- демографиялық зерттеулер

ЖИ-дің білім беру жүйесіне енуі оқытудың дәстүрлі әдістерін жаңа мазмұнмен толықтырып, оқушының таным көкжиегін кеңейтеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде география пәнін оқытуда жасанды интеллект технологияларын пайдалану ерекше өзектілікке ие. География – табиғи және әлеуметтік-экономикалық құбылыстарды кеңістіктік тұрғыда зерттейтін ғылым болғандықтан, ЖИ құралдары осы мәліметтерді талдауда үлкен мүмкіндіктер береді. Жасанды интеллекттің көмегімен географиялық деректерді өңдеу, болжау және визуализациялау үдерістері айтарлықтай жеңілдейді. Мысалы, Geographic Information System (географиялық

ақпараттық жүйелер) ЖИ элементтерімен біріктірілгенде, картографиялық мәліметтерді талдау анағұрлым дәл әрі жылдам жүзеге асырылады. Бұл оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, ЖИ оқыту процесін дербестендіруге мүмкіндік береді. Әрбір оқушының білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар құрып, олардың оқу жетістіктерін автоматты түрде бағалау арқылы мұғалімнің жұмысын оңтайландырады. ЖИ-ді география сабақтарында қолдану оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастырып, заманауи цифрлық құзыреттіліктерін арттырады. Бұл өз кезегінде білім сапасының артуына және оқыту процесінің тиімділігінің жоғарылауына әкеледі.

География – көзбен көріп, оймен саралайтын ғылым. Ал ЖИ осы екі қабілетті бір арнаға тоғыстырады. Жасанды интеллекттің артықшылықтары:

- оқушылардың қызығушылығын арттырады
- күрделі тақырыптарды визуализациялауға мүмкіндік береді
- дербес оқыту траекториясын құрады
- жедел кері байланыс береді
- үлкен деректермен жұмыс істеуге үйретеді

Оқушы үшін карта – енді тек бағыт көрсетуші құрал емес, ол – ақпараттың тірі көзі.

География пәнінде оқушылармен жүргізілетін жұмыстар жүйелі, мақсатты және ғылыми негізделген болуы тиіс. Оқыту барысында теориялық білім мен практикалық дағдыларды ұштастыру маңызды рөл атқарады. Оқушылармен жүргізілетін негізгі жұмыстардың бірі – картамен жұмыс. Бұл бағытта оқушылар географиялық нысандарды анықтап, олардың орналасу заңдылықтарын талдайды. Сонымен қатар, Cartography негіздерін меңгеру арқылы кеңістіктік ойлау қабілеті дамиды. Зерттеу жұмыстары да маңызды орын алады. Оқушылар белгілі бір аймақтың табиғи жағдайын, климаттық ерекшеліктерін немесе экономикалық даму деңгейін зерттеп, өз қорытындыларын ұсынады. Мұндай жұмыстар Geography ғылымына деген қызығушылықты арттырады. Сонымен қатар, топтық жұмыстар, жобалық тапсырмалар және далалық зерттеулер оқушылардың коммуникативтік және аналитикалық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Жаңа технологияларды қолдану, соның ішінде ЖИ құралдарын пайдалану, оқыту процесін интерактивті әрі тиімді етеді. Осылайша, география пәнінде оқушылармен жүргізілетін жұмыстар олардың жан-жақты дамуына бағытталып, білімді тәжірибеде қолдануға үйретеді. Жасанды интеллект негізінде оқушылармен келесі жұмыс түрлерін ұйымдастыруға болады:

Зерттеу жұмыстары: климат өзгерістерін талдау, халық саны динамикасын болжау, табиғи ресурстарды бағалау.

Жобалық жұмыстар: "Ақылды қала" жобасы, экологиялық мониторинг, аймақтық даму стратегиясы.

Практикалық жұмыстар: GIS бағдарламаларымен жұмыс, сандық карталар құру, спутниктік деректерді талдау.

Дебат және талқылау. экологиялық мәселелер, урбанизация, жаһандық жылыну.

Білім беру жүйесінде теория мен тәжірибенің өзара байланысы – сапалы оқытудың негізгі қағидаларының бірі. Теориялық білім оқушыларға ғылыми негіз береді, ал тәжірибелік жұмыстар сол білімді нақты өмірде қолдануға мүмкіндік жасайды.

География пәнінде бұл сабақтастық ерекше айқын көрінеді. Мысалы, климаттық заңдылықтарды теория жүзінде меңгерген оқушы оларды нақты деректер арқылы талдай отырып, тәжірибеде қолдана алады. Бұл Experiential Learning қағидасымен тығыз байланысты. Тәжірибелік жұмыстарға картамен жұмыс, зертханалық талдаулар, далалық экспедициялар және цифрлық модельдеу жатады. Мұндай жұмыстар оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытып, алған білімдерін нақты жағдайларда қолдануға үйретеді. Сонымен қатар, жасанды интеллект құралдарын пайдалану теория мен тәжірибе арасындағы байланысты күшейтеді. ЖИ арқылы алынған деректерді талдау, модельдеу және болжау оқушылардың ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастырады. Теория мен тәжірибенің сабақтастығы білім беру процесінің тиімділігін арттырып, оқушылардың

функционалдық сауаттылығын дамытуға негіз болады. Теория – білімнің іргетасы болса, тәжірибе – оның өміршеңдігін дәлелдейтін алаң. Жасанды интеллектті қолдануда:
- Теориялық білім → деректерді түсіну
- Практика → нақты талдау
- Нәтиже → шешім қабылдау

Осы үштік байланыс арқылы оқушы тек білім алып қоймай, оны өмірде қолдана алатын тұлғаға айналады.

География сабағында қолданылатын ЖИ құралдары
- ✓ Интерактивті карталар
- ✓ Виртуалды экскурсиялар
- ✓ Деректерді талдау платформалары
- ✓ Симуляциялық модельдер

Бұл құралдар арқылы әлемнің кез келген нүктесіне саяхат жасау – бір сәттің ісіне айналады.

География сабағында қолданылатын ЖИ құралдары:

№	Құрал атауы	Платформа	Қолдану мақсаты	Ерекшелігі	Сабақта қолдану мысалы
1	ChatGPT	Веб, мобильді	Теория түсіндіру, сұрақ-жауап	Кез келген тақырыпты түсіндіреді	Климат тақырыбын қарапайым тілде түсіндіру
2	Google Earth	Веб, ПК, мобильді	Жерді 3D форматта зерттеу	Нақты карталар мен спутник суреттері	Елдерді, тауларды визуалды қарау
3	Google Maps	Веб, мобильді	Карта арқылы бағыт, жер бедері	Интерактивті карта	Қалаларды салыстыру
4	ArcGIS	Веб, ПК	Геоақпараттық талдау	Кәсіби деңгейдегі карта жасау	Халық тығыздығын картада көрсету
5	Kahoot	Веб, мобильді	Викторина, тест	Ойын форматында оқыту	Географиядан quiz өткізу
6	Quizizz	Веб, мобильді	Бағалау, тест	Автоматты тексеру	Ел астаналарын тексеру
7	Canva	Веб, мобильді	Инфографика жасау	Көрнекі материалдар	Климаттық диаграмма құру
8	Nearpod	Веб	Интерактив сабақ	VR, сұрақтар қосу	Виртуалды экскурсия
9	World Geography Games	Веб	География ойындары	Картамен жұмыс	Елдерді картадан табу
10	Seterra	Веб, мобильді	Карта бойынша жаттығу	Жылдам есте сақтау	

Қазіргі білім беру кеңістігінде жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін тиімді пайдалану – оқыту сапасын арттырудың маңызды шарттарының бірі. Computer Science саласына негізделген жасанды интеллект технологиялары география пәнін оқытуда жаңа мазмұн мен әдіс-тәсілдерді енгізуге жол ашады. География сабағында Machine Learning және Geographic Information System сияқты құралдарды қолдану оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамытып, деректерді талдау қабілетін арттырады. Бұл өз кезегінде оқушылардың тек теориялық білім алып қана қоймай, оны тәжірибеде қолдана білуіне мүмкіндік береді.
Сонымен қатар, география пәнінде ұйымдастырылатын түрлі жұмыстар – картамен жұмыс, зерттеу жобалары, топтық тапсырмалар – оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын қалыптастырады. Теория мен тәжірибенің

сабақтастығы білім беру үдерісінің тұтастығын қамтамасыз етеді. Бұл байланыс оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдайларда тиімді пайдалануына негіз болады. Осылайша, жасанды интеллектті география пәнінде орынды қолдану, оқыту әдістерін жаңғырту және теория мен тәжірибені ұштастыру – бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастырудың басты алғышарттарының бірі болып табылады.
Жасанды интеллект – білім беру жүйесіне енген жаңа леп. Ол географияны тек пән ретінде емес, өмірді танудың құралына айналдырады. Әлем картасы енді тек кеңістік емес, ол – ақпарат, қозғалыс, өзгеріс. Ал осы өзгерісті түсініп, оны басқара алатын ұрпақ – бүгінгі оқушылар. Теория мен тәжірибені ұштастыра отырып, жасанды интеллектті тиімді қолдану – болашақ білімнің басты бағыты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбілқасымова А.Е. Педагогика. – Алматы: Білім, 2019
2. Қалиев С. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2020
3. Нұрғалиева Г.К. Цифрлық білім беру. – Алматы, 2021
4. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы. – Алматы, 2018
5. Сапарғалиев Ғ. Қазақстан географиясы. – Алматы, 2017
6. Тұрсынбеков А. Географияны оқыту әдістемесі. – Алматы, 2019

ӘОЖ 37.016:94:004.8

ТАРИХИ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ДЕРЕККӨЗДЕРДІ СЫНИ ТАЛДАУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Ахназарова Гульжазира Кузтугановна
тарих пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші
Көктал орта мектебі
Жамбыл обл, Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы эффективного применения технологий искусственного интеллекта в системе исторического образования. Формирование у обучающихся навыков критического анализа источников в условиях современной цифровой эпохи – одна из основных задач предмета истории. Возможности искусственного интеллекта выводят процессы сортировки, сравнения, интерпретации и оценки исторической информации на новый уровень. В статье всесторонне проанализированы теоретические основы, практические методы и педагогическая эффективность внедрения средств искусственного интеллекта в учебный процесс. Кроме того, показана роль цифровых технологий в развитии аналитического мышления обучающихся.

Ключевые слова: историческое образование, искусственный интеллект, критическое мышление, анализ источников, цифровая педагогика, образовательные технологии, историческое познание.

Abstract. This article discusses the effective use of artificial intelligence technologies in the historical education system. The formation of students' critical source analysis skills in the modern digital age is one of the main tasks of the history subject. The capabilities of artificial intelligence take the processes of sorting, comparing, interpreting, and evaluating historical information to a new level. The article comprehensively analyzes the theoretical foundations, practical methods and pedagogical effectiveness of the introduction of artificial intelligence tools

into the educational process. In addition, the role of digital technologies in the development of students' analytical thinking is shown.

Keywords: historical education, artificial intelligence, critical thinking, source analysis, digital pedagogy, educational technologies, historical cognition.

Қазіргі заман – ақпарат ағынының тасқыны үдей түскен, білім мен танымның шекарасы кеңейген кезең. Осындай жағдайда тарих пәнін оқыту бұрынғыдай тек фактілерді жаттатумен шектелмей, терең пайым мен сараптауға негізделуі тиіс. Өткеннің үнін тыңдап, оның астарындағы шындықты ажырата білу – бүгінгі ұрпақтың маңызды қабілетіне айналды.

Тарихи дереккөздер – уақыттың қатпар-қатпар қойнауынан жеткен үнсіз куәгерлер. Оларды түсіну, салыстыру, шынайылығын бағалау – күрделі интеллектуалдық әрекет. Ал бұл әрекетті жетілдіруде жасанды интеллект технологиялары тың мүмкіндіктер ұсынады.
Қазіргі білім беру кеңістігінде тарих пәнін оқыту тек деректерді жаттатумен шектелмей, оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға бағытталуы тиіс. Осы тұрғыда сыни талдау дағдылары ерекше маңызға ие.
Сыни талдау – тарихи деректер мен құбылыстарды жан-жақты қарастырып, олардың шынайылығын, себеп-салдарын және маңыздылығын бағалай білу үдерісі. Бұл дағды оқушыларға тарихи ақпаратты механикалық түрде қабылдамай, оны саналы түрде саралап, өзіндік көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік береді. Соңғы жылдары қарқынды дамып келе жатқан жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесіне жаңа серпін беруде. Тарихты оқытуда сыни талдау тек дереккөздерді салыстырумен ғана шектелмейді, ол тарихи ойлаудың тұтас мәдениетін қалыптастыруды көздейді. Бұл мәдениет оқушылардың уақыт пен кеңістік аясында ойлау қабілетін дамытып, тарихи үдерістердің көпқырлылығын түсінуге мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, сыни талдау тарихи нарративтердің (баяндаулардың) қалай қалыптасатынын, олардың қандай идеологиялық немесе мәдени факторларға тәуелді екенін түсіндіруге бағытталады. Оқушы тек «не болды?» деген сұрақпен шектелмей, «неге бұлай түсіндіріледі?» деген деңгейге көтерілуі тиіс.

Жасанды интеллекттің мүмкіндіктері ауқымды: ол үлкен көлемдегі ақпаратты жылдам өңдей алады, деректерді жүйелейді, оқушылардың білім деңгейіне бейімделген тапсырмалар ұсынады. Тарих пәнінде бұл технологиялар тарихи дереккөздерді салыстыру, талдау және интерпретациялау жұмыстарын жеңілдетуге ықпал етеді. Жасанды интеллекттің дереккөздерді сыни талдауды дамытудағы рөлі ерекше. Біріншіден, ол әртүрлі көзқарастарды қамтитын материалдарды ұсыну арқылы оқушылардың салыстырмалы талдау жасау қабілетін арттырады. Екіншіден, тарихи құжаттардың түпнұсқалығы мен сенімділігін бағалауға арналған құралдар арқылы оқушыларды ғылыми ізденіске баулиды. Үшіншіден, мәтіндерді автоматты түрде талдау, негізгі идеяларды анықтау және қорытынды жасау функциялары оқушылардың зерттеушілік дағдыларын жетілдіреді. Жасанды интеллект технологиялары бұл үдерісте тек көмекші құрал ғана емес, сонымен қатар білім алудың жаңа ортасын қалыптастырушы фактор ретінде қарастырылады. Мәселен, адаптивті оқыту жүйелері әр оқушының білім деңгейін, қызығушылығын және оқу қарқынын ескере отырып, жеке оқу траекториясын құра алады. Бұл әсіресе тарих сияқты мазмұны кең әрі күрделі пәнде оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жасанды интеллект үлкен деректерді (Big Data) талдау арқылы тарихи заңдылықтарды анықтауға жағдай жасайды. Мысалы, сандық тарих (digital history) бағытында тарихи құжаттар, карталар, статистикалық мәліметтер цифрландырылып, оларды алгоритмдер арқылы талдау жүзеге асырылады. Бұл оқушыларға тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, деректермен жұмыс істейтін зерттеуші ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды мүмкіндігі – табиғи тілдерді өңдеу (NLP) технологиялары арқылы тарихи мәтіндерді терең талдау. Бұл технологиялар мәтіндегі негізгі идеяларды, авторлық ұстанымды, эмоционалдық реңкті

анықтауға көмектеседі. Соның нәтижесінде оқушылар тарихи дереккөздерді тек мазмұндық тұрғыдан емес, құрылымдық және семантикалық тұрғыдан да талдай алады.

Оқыту үдерісіне жасанды интеллект технологияларын енгізу бірнеше әдістер арқылы жүзеге асырылады. Біріншіден, цифрлық платформалар мен білім беру қосымшаларын пайдалану арқылы оқушыларға интерактивті тапсырмалар беру. Екіншіден, тарихи симуляциялар мен модельдеу құралдарын қолдану арқылы өткен дәуірлерді визуалды түрде көрсету. Үшіншіден, жобалық оқыту әдісі аясында оқушыларға жасанды интеллект көмегімен зерттеу жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік беру. Сонымен қатар, мұғалімдер үшін де жасанды интеллект оқу материалдарын дайындауда, бағалау жұмыстарын автоматтандыруда тиімді құрал болып табылады. Оқыту үдерісіне енгізудің қосымша әдістеріне тоқталсақ, ең алдымен геймификация элементтерін атап өткен жөн. Жасанды интеллектке негізделген тарихи ойындар мен квесттер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Сонымен бірге, виртуалды және толықтырылған шындық (VR/AR) технологиялары тарихи оқиғаларды «қайта жандандырып», оқушыларды сол дәуірдің куәгері ретінде сезінуге мүмкіндік береді. Тағы бір маңызды аспект – этикалық және ақпараттық сауаттылық. Жасанды интеллектпен жұмыс істеу барысында оқушылар алынған ақпараттың дұрыстығын тексеруді, алгоритмдердің мүмкін болатын қателіктерін түсінуді және цифрлық ортада жауапкершілікпен әрекет етуді үйренуі қажет. Бұл қазіргі заманның маңызды құзыреттерінің бірі болып табылады.

Сыни талдау – білім алушының тек ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны саралап, сұрақ қойып, күмән келтіріп, дәлелдер арқылы қорытынды жасау қабілеті. Тарих пәнінде бұл дағды ерекше маңызды, себебі әрбір дереккөз белгілі бір автордың көзқарасы мен дәуірдің ықпалын бейнелейді. Сыни талдау арқылы оқушы:

- дереккөздің шығу тегін анықтайды;
- автордың мақсатын түсінеді;
- ақпараттың шынайылығын бағалайды;
- әртүрлі деректерді салыстырады;
- тарихи қорытынды жасайды.

Жасанды интеллект (ЖИ) – адам ойлауына ұқсас процестерді жүзеге асыратын цифрлық жүйе. Білім беру саласында ЖИ келесі бағыттарда тиімді қолданылады:

- мәтіндік деректерді автоматты талдау;
- тарихи құжаттарды цифрландыру және тану;
- білім алушылардың жауаптарын бағалау;
- жеке оқу траекториясын қалыптастыру;
- үлкен деректер қорынан қажетті ақпаратты іріктеу.

ЖИ технологиялары білім алушыға дереккөздерді тек оқып қана қоймай, оларды терең түсінуге, жасырын байланыстарды анықтауға көмектеседі. Жасанды интеллект құралдары арқылы оқушылар:

- тарихи мәтіндерді салыстыра алады;
- әртүрлі көзқарастарды анықтайды;
- жалған ақпаратты ажыратады;
- тарихи оқиғаларды қайта модельдейді.

Бұл тәсілдер оқушының тек білімін арттырып қана қоймай, оның ойлау мәдениетін қалыптастырады.

ЖИ технологияларын тарих сабағында қолданудың тиімді жолдары:

1. Сандық архивтермен жұмыс – оқушылар тарихи құжаттарды зерттейді.
2. Интерактивті тапсырмалар – мәтіндерді салыстыру, талдау.
3. Жобалық жұмыстар – тарихи зерттеулер жүргізу.
4. Дискуссиялар – ЖИ көмегімен алынған деректерді талқылау.

№	Жасанды интеллект құралы	Қолдану мақсаты	Нәтижесі
1	Мәтін талдау жүйелері	Тарихи деректерді саралау	Сыни ойлау дамиды
2	Сандық архивтер	Құжаттарды зерттеу	Дереккөзбен жұмыс дағдысы қалыптасады
3	Білім беру платформалары	Жеке оқыту	Оқу тиімділігі артады
4	Визуализация құралдары	Оқиғаларды модельдеу	Түсіну деңгейі жоғарылайды

ЖИ қолдану нәтижесінде:

- оқушылардың қызығушылығы артады;
- дербес ойлау қалыптасады;
- ақпараттық сауаттылық дамиды;
- тарихи сананың тереңдігі күшейеді.

Қорыта айтқанда, сыни талдау – тарих пәнін оқытудың негізгі тіректерінің бірі болып табылады. Жасанды интеллект технологиялары бұл үдерісті жаңа деңгейге көтеріп, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Дереккөздерді сыни тұрғыдан талдау дағдыларын қалыптастыру арқылы білім алушылар тарихи санасы қалыптасқан, ақпаратты саралай алатын тұлға ретінде дамиды. Сондықтан жасанды интеллектті білім беру жүйесіне тиімді әрі жүйелі енгізу – қазіргі заман талабы. Жасанды интеллект – тек технология емес, ол білім беру кеңістігін жаңаша ұйымдастырудың құралы. Тарих сабағында оны қолдану – өткен мен бүгінді байланыстыратын алтын көпір іспетті. Дереккөздерді сыни талдау дағдыларын дамыту арқылы біз ойлай білетін, саралай білетін, шындықты іздей алатын тұлға қалыптастырамыз. Болашақта тарихи білім беру жасанды интеллектпен ұштасып, жаңа сапалық деңгейге көтеріледі. Бұл – уақыт талабы ғана емес, өркениеттің табиғи даму жолы. Тарих пәнін оқытудағы сыни талдау мен жасанды интеллект технологиялары өзара тығыз байланысты және бірін-бірі толықтыратын үдерістер болып табылады. Жасанды интеллект оқушылардың танымдық мүмкіндіктерін кеңейтіп, тарихи деректермен жұмыс істеудің жаңа тәсілдерін ұсынады. Ал сыни талдау бұл мүмкіндіктерді тиімді әрі саналы пайдалануға бағыт береді. Сондықтан білім беру жүйесінде бұл екі бағытты үйлестіре отырып дамыту – сапалы білім берудің кепілі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіғалиұлы Б. Қазақстан тарихын оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2018.
2. Қалиева Г. Педагогика және оқыту технологиялары. – Алматы: Білім, 2020.
3. Сейітқазиев Ә. Тарих сабағында сыни ойлау әдістері. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019.
4. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 2016.
5. Нұртазина Р. Білім берудегі цифрлық технологиялар. – Алматы: Эверо, 2021.

ӘОЖ 37.013:004.8

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ ТАРИХ ПӘНІ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Егембердиева Жансая Бакытбековна
тарих пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші
Көктал орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Көктал ау., Қазақстан

Аннотация. В этой статье рассматриваются новые парадигмы преподавания истории в условиях цифровой трансформации. Анализируются теоретические основы и практические направления внедрения технологий искусственного интеллекта в образовательный процесс. В преподавании истории определяется роль искусственного интеллекта в развитии у учащихся навыков исследовательского, критического мышления, работы с данными. Кроме того, дифференцируются этические, методические и педагогические проблемы применения искусственного интеллекта в системе образования. В статье представлены конкретные виды работ, реализуемых в школьной среде, обосновывается важность формирования цифровой образовательной среды.

Ключевые слова: искусственный интеллект, предмет истории, цифровое образование, методология обучения, исследовательские навыки, цифровые технологии, инновации.

Abstract. This article examines new paradigms of teaching history in the context of digital transformation. The theoretical foundations and practical directions of the introduction of artificial intelligence technologies into the educational process are analyzed. In history teaching, the role of artificial intelligence in the development of students' skills of research, critical thinking, and working with data is determined. In addition, the ethical, methodological and pedagogical problems of using artificial intelligence in the education system are differentiated. The article presents specific types of work implemented in the school environment, substantiates the importance of forming a digital educational environment.

Keywords: artificial intelligence, the subject of history, digital education, teaching methodology, research skills, digital technologies, innovation.

Қазіргі адамзат өркениеті бұрын-соңды болмаған қарқынмен дамып, ақпараттық кеңістіктің шексіз көкжиегіне қадам басты. Цифрлық дәуір – бұл тек технологиялық өзгерістер кезеңі ғана емес, ол – ойлау жүйесінің, білім беру мазмұнының және оқыту әдістерінің түбегейлі жаңғыру дәуірі.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде ерекше орын ала бастады. Ол тек құрал емес, ол – білім берудің жаңа философиясы. Әсіресе тарих пәні – деректерді талдау, салыстыру және интерпретациялауға негізделген ғылым ретінде – жасанды интеллект технологияларын тиімді пайдалануға кең мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, тарих пәнін оқытуда жасанды интеллектті қолдану – уақыт талабы ғана емес, болашаққа бағытталған стратегиялық қажеттілік.

Тарих – өткеннің айнасы ғана емес, болашақтың бағдаршамы. Ал цифрлық дәуір бұл айнаға жаңа реңк, жаңа мазмұн берді. Бүгінгі таңда:

- ақпарат көлемі шексіз;
- тарихи деректер цифрлық форматқа көшірілуде;
- білім беру интерактивті сипатқа ие болуда.

Жасанды интеллект:

- үлкен деректерді өңдейді;
- тарихи құжаттарды автоматты талдайды;
- оқушыларға жеке траектория бойынша білім ұсынады.

Бұл үдеріс тарих пәнін:

- жаттанды пәннен зерттеушілік пәнге,
- пассивті оқытудан белсенді оқуға,
- біржақты түсіндіруден көпқырлы интерпретацияға айналдырады.

Жасанды интеллекттің (ЖИ) тарих пәніндегі мүмкіндіктері қазіргі білім беру жүйесінде айрықша маңызға ие болып отыр. Бұл технология тарихи білімді игеру мен талдаудың жаңа сапалық деңгейге көтерілуіне ықпал ететін қуатты құрал ретінде танылуда. Ең алдымен, жасанды интеллект тарихи деректерді өңдеу мен жүйелеуде үлкен рөл атқарады. Көптеген мұрағаттық құжаттар, қолжазбалар және тарихи материалдар сандық

форматқа көшіріліп, ЖИ алгоритмдерінің көмегімен сарапталады. Нәтижесінде, зерттеушілер бұрын қолжетімсіз болған деректерге жылдам әрі тиімді түрде қол жеткізе алады. Бұл тарих ғылымындағы зерттеу үдерісін жеделдетіп, ғылыми тұжырымдардың нақтылығын арттырады. Сонымен қатар, ЖИ тарихи оқиғаларды модельдеу мен қайта жаңғыртуда кеңінен қолданылады. Арнайы бағдарламалар өткен дәуірлердің әлеуметтік, саяси және экономикалық жағдайларын талдап, ықтимал сценарийлерді құра алады. Мұндай тәсілдер оқушылар мен студенттердің тарихи үдерістерді тереңірек түсінуіне, себеп-салдарлық байланыстарды айқындауына мүмкіндік береді.

Білім беру саласында жасанды интеллект дербестендірілген оқыту жүйесін қалыптастыруға жағдай жасайды. Әрбір білім алушының деңгейіне, қабілетіне және қызығушылығына сәйкес оқу материалдары ұсынылып, олардың тарихи ойлау дағдылары дамытылады. Бұл өз кезегінде оқыту сапасының артуына және білімнің тиімді игерілуіне ықпал етеді. Сондай-ақ, ЖИ негізіндегі интерактивті платформалар мен виртуалды экскурсиялар тарихи орындарды қашықтан зерделеуге мүмкіндік береді. Мұндай технологиялар оқыту үдерісін көрнекі әрі тартымды етіп, білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Жасанды интеллект тарих сабағында келесі бағыттарда қолданылуы мүмкін:

1. Деректерді талдау. Оқушылар тарихи құжаттарды AI көмегімен салыстырып, қорытынды жасайды.
2. Виртуалды реконструкция. Тарихи оқиғаларды модельдеу. Виртуалды экскурсиялар ұйымдастыру
3. Жеке оқыту траекториясы. AI әр оқушының деңгейіне сай тапсырма береді.
4. Тілдік модельдер арқылы оқыту: эссе жазу, тарихи тұлғалармен «диалог» құру.

Бұл мүмкіндіктер оқушылардың:

- сыни ойлауын,
- шығармашылық қабілетін,
- зерттеушілік дағдыларын дамытады.

Тарих пәнінде жасанды интеллектті қолдана отырып келесі жұмыстарды ұйымдастыруға болады:

1. Зерттеу жобалары. Оқушылар: тарихи тақырып таңдайды, AI арқылы деректер жинайды, талдау жасайды.
2. Дебат және пікірталас. AI көмегімен: қарсы аргументтер құру, тарихи позицияларды қорғау.
3. Сандық карталармен жұмыс. Тарихи карталарды талдау, өзгерістерді визуализациялау.
4. Виртуалды музей сабақтары.. Онлайн экскурсия, тарихи жәдігерлермен танысу.
5. Эссе және шығармашылық жұмыстар. «Егер мен тарихи тұлға болсам...», «Альтернативті тарих» жобалары.
6. Геймификация. Тарихи квесттер, интеллектуалды ойындар.

Жасанды интеллекттің мүмкіндігімен қатар, бірқатар күрделі мәселелер де бар:

1. Академиялық адалдық. Оқушылар дайын жауапқа тәуелді болуы мүмкін.
2. Ақпараттың шынайылығы. AI әрдайым нақты тарихи дәлдік бере бермейді.
3. Этикалық мәселелер. авторлық құқық, деректер қауіпсіздігі.
4. Мұғалімнің рөлі: бағыттаушы, сарапшы, модератор рөлін атқарады.

Жасанды интеллектті тарих пәнінде қолдану бағыттары:

№	Қолдану бағыты	Сипаттамасы	Платформалар / құралдар	Оқушылар қызығушылығын арттыру жолдары
1	Тарихи деректерді талдау	Үлкен көлемдегі тарихи ақпараттарды өңдеу, салыстыру, қорытынды жасау	ChatGPT, Google Gemini	Деректермен жұмыс істеу арқылы зерттеушілік қабілетті дамыту

2	Құжаттармен жұмыс	Архив материалдарын аудару, түсіндіру, қысқаша мазмұндау	DeepL Translator, Notion AI	Ескі мәтіндерді заманауи тілге айналдыру арқылы қызығушылық ояту
3	Виртуалды экскурсиялар	Тарихи орындарды онлайн көру, 3D турлар жасау	Google Earth, Google Arts & Culture	Тарихи жерлерге «саяхат» жасап, визуалды әсер қалыптастыру
4	Тарихи модельдеу	Өткен оқиғаларды сценарий арқылы қайта құру	World History Simulator, Civilization VI	«Егер де...» әдісі арқылы тарихи ойлау қабілетін дамыту
5	Дербестендірілген оқыту	Әр оқушыға жеке тапсырмалар мен оқу жолын ұсыну	Khan Academy, Coursera	Оқушының деңгейіне сай тапсырмалар беру
6	Тест және бағалау	Автоматты тест құрастыру және білімді бағалау	Quizizz, Kahoot!	Ойын форматында тест өткізу
7	Контент жасау	Презентация, эссе, жобалық жұмыстар дайындау	Canva, Microsoft Copilot	Шығармашылық жұмыстар арқылы пәнге қызықтыру
8	Дыбыстық және бейне материалдар	Тарихи тұлғалардың «дауысын» немесе бейнесін модельдеу	Synthesia, ElevenLabs	Тарихи кейіпкерлерді «тірілту» арқылы әсерлі оқыту
9	Интерактивті тапсырмалар	Квест, ойын, тарихи викториналар жасау	Genially, Classcraft	Ойын элементтері арқылы белсенділік арттыру
10	Зерттеу жобалары	Ғылыми жобаларға бағыт беру, дереккөздер ұсыну	Google Scholar, Zotero	Оқушыларды «жас зерттеуші» рөліне енгізу

Жасанды интеллект тарих пәнін оқытуда тек ақпарат жеткізуші құрал ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыратын инновациялық орта қалыптастырушы фактор болып табылады. Түрлі платформаларды тиімді пайдалану арқылы мұғалім оқыту үдерісін жандандырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын едәуір арттыра алады.

Цифрлық дәуір – білім беру кеңістігінің мазмұны мен мәнін түбегейлі қайта қарауға мәжбүр еткен тарихи кезең. Осындай өзгерістер аясында тарих пәні де жаңа сипатқа ие болып, дәстүрлі баяндау мен жаттауға негізделген тәсілдерден арылып, зерттеушілік, талдаушылық және интерпретациялық бағытқа бет бұрды. Бұл үдерісте жасанды интеллект технологиялары ерекше маңызға ие болып отыр.

Жасанды интеллект – тек техникалық құрал ғана емес, ол – оқыту логикасын жаңғыртатын, оқушының танымдық белсенділігін арттыратын, білімді дербес игеруіне мүмкіндік беретін қуатты педагогикалық ресурс. Тарих сабағында оны тиімді қолдану арқылы оқушылар тарихи деректерді салыстырып, талдап, өзіндік тұжырым жасауға дағдыланады. Бұл өз кезегінде олардың сыни ойлауын, ақпараттық сауаттылығын және зерттеушілік мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану білім беру сапасын арттырумен қатар, бірқатар жауапкершілікті де талап етеді. Ақпараттың шынайылығын тексеру, академиялық адалдықты сақтау, цифрлық этика нормаларын ұстану – бүгінгі білім алушы мен педагог үшін басты қағидалардың біріне айналуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, мұғалімнің рөлі бұрынғыдан да маңызды бола түседі: ол тек білім беруші емес, бағыттаушы, сарапшы және саналы пайдаланудың үлгісін көрсетуші тұлға.

Қорыта айтқанда, цифрлық дәуірдегі тарих пәні – өткенді танытумен ғана шектелмей, болашақты түсінуге жол ашатын, жаңа технологиялармен ұштасқан, мазмұны терең әрі мүмкіндігі кең пәнге айналуда. Жасанды интеллектті орынды әрі сауатты қолдану – осы мүмкіндіктерді толық жүзеге асырудың басты кепілі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әуелханұлы М. Жасанды интеллект әліппесі. – Алматы, 2025.
2. Қожахметова К. Педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2019.

3. Әбдіғаппарова С. Цифрлық білім беру технологиялары. – Астана, 2022.
4. Төлебаева М.С. Тарих пәнін оқытуда жасанды интеллектті қолдану мүмкіндіктері.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
6. Жасанды интеллект: білім берудегі заманауи әдіс-тәсілдер.
7. Смағұлова А. Оқыту әдістемесі. – Алматы, 2018.

ӘОЖ 37.013:94:004

ТАРИХИ САНА ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ЭТИКАСЫ: ЦИФРЛЫҚ АРХИВТЕР МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР

***Ибраимова Бибигул Сейткуловна**, тарих пәнінің мұғалімі*
Көктал орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается взаимосвязь формирования исторического сознания и образовательной этики в контексте эпохи цифровых архивов и искусственного интеллекта. Автор по-новому осмысливая сущность исторического знания, анализирует влияние цифровых технологий на процесс хранения, распространения и интерпретации исторических данных. Кроме того, раскрывается роль инструментов искусственного интеллекта в системе образования и его этические ограничения. В ходе исследования сравнительно охарактеризованы возможности и риски цифровых архивов в формировании исторического сознания и предложены новые требования образовательной этики. В статье рассматриваются трансформация системы образования на современном этапе, формирование цифровой культуры и внедрение искусственного интеллекта в педагогический процесс как важнейшие факторы, влияющие на содержание исторического образования.

Ключевые слова: историческое сознание, образовательная этика, цифровой архив, искусственный интеллект, историческое образование, цифровизация, информационное общество, безопасность данных, педагогика, гуманитарное образование.

Abstract. This article examines in detail the relationship between the formation of historical consciousness and educational ethics in the context of the era of digital archives and artificial intelligence. The author, rethinking the essence of historical knowledge, analyzes the impact of digital technologies on the process of storing, distributing and interpreting historical data. In addition, the role of artificial intelligence tools in the education system and its ethical limitations are revealed. In the course of the research, the possibilities and risks of digital archives in the formation of historical consciousness are comparatively characterized and new requirements of educational ethics are proposed. The article examines the transformation of the education system at the present stage, the formation of digital culture and the introduction of artificial intelligence into the pedagogical process as the most important factors influencing the content of historical education.

Keywords: historical consciousness, educational ethics, digital archive, artificial intelligence, historical education, digitalization, information society, data security, pedagogy, humanitarian education.

Уақыт – адамзаттың ең ұлы шежірешісі. Ол үнсіз сөйлеп, өткеннің ізімен болашаққа жол салады. Бүгінгі күні тарихи сананың қалыптасуы тек дәстүрлі білім беру жүйесімен ғана шектелмей, цифрлық кеңістіктің шексіз мүмкіндіктерімен астасып жатыр.

Цифрлық архивтер – өткеннің үнсіз куәгерлері, ал жасанды интеллект – сол куәгерлердің тілін сөйлететін жаңа дәуірдің тылсым тетігі. Бұл өзгерістер білім беру жүйесінің мазмұны мен этикалық негіздеріне жаңа талаптар қойып отыр.
Осы мақалада біз тарихи сананың мәнін, оның білім беру жүйесіндегі орнын және цифрлық технологиялардың ықпалын терең талдауға тырысамыз.

Тарихи сана – ұлттың рухани тамыры, уақыт пен кеңістікті байланыстыратын көрінбес көпір. Ол өткенді түсіну арқылы бүгінді тануға, ал бүгінді тану арқылы болашақты болжауға мүмкіндік береді. Тарихи сана – бұл адамның, қоғамның өз өткенін түсінуі, бағалауы және сол арқылы қазіргі болмысын айқындауы. Ол тек өткен оқиғаларды білу емес, сол оқиғалардың мәнін, себеп-салдарын ұғыну арқылы қалыптасады. Тарихи сана ұлттың бірегейлігін сақтауда ерекше рөл атқарады, өйткені әр халық өзінің тарихи тәжірибесіне сүйене отырып дамиды. Егер қоғамда тарихи сана жоғары деңгейде болса, онда ол өткен қателіктерді қайталамауға, жетістіктерді жалғастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тарихи сана азаматтық жауапкершілікті арттырып, патриоттық сезімді нығайтады. Қазіргі жаһандану дәуірінде тарихи сананы сақтау маңызды, себебі ол мәдени тамырларды жоғалтпауға көмектеседі. Тарихи сананың қалыптасуы – тек ақпаратты меңгеру емес, ол – тарихи деректерді сыни тұрғыдан бағалау, оқиғалардың себеп-салдарын түсіну, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды ұғыну үдерісі.

Қазіргі қоғамда тарихи сана жаңа сипатқа ие болуда. Цифрлық технологиялардың дамуы тарихи ақпаратқа қолжетімділікті арттырғанымен, оның шынайылығы мен сенімділігі мәселесін де күрделендіре түсті.

Цифрлық архивтер –тарихи деректерді сақтау, өңдеу және таратуда жаңа кезеңді білдіреді. Олар құжаттарды, фотосуреттерді, бейнематериалдарды сандық форматта сақтап, кез келген адамға қолжетімді етеді. Мұның арқасында зерттеушілер мен студенттер үшін ақпаратқа қол жеткізу жеңілдейді, уақыт пен ресурстар үнемделеді. Сонымен қатар, сирек кездесетін тарихи деректердің сақталу мерзімі ұзарады.
Алайда цифрлық архивтердің қауіптері де бар. Біріншіден, ақпараттың бұрмалануы немесе жалған деректердің таралу қаупі жоғары. Екіншіден, кибершабуылдар немесе техникалық ақаулар салдарынан маңызды мәліметтер жоғалуы мүмкін. Үшіншіден, авторлық құқық мәселелері мен деректердің қауіпсіздігі өзекті болып отыр. Сондықтан цифрлық архивтерді дамыту барысында сенімділік пен қауіпсіздікке ерекше көңіл бөлу қажет. Бұл мүмкіндіктермен қатар бірқатар қауіптер де туындайды:

- деректердің бұрмалануы
- авторлық құқықтың бұзылуы
- ақпараттың контекстен ажырауы
- фейк тарихи деректердің таралуы

Цифрлық архивтер тек технологиялық құрал ғана емес, олар тарихи шындықты қалыптастыратын маңызды институтқа айналып отыр.

Жасанды интеллект және тарихи білім. Жасанды интеллект тарихи білім беру мен зерттеуде жаңа мүмкіндіктер ашуда. Ол үлкен көлемдегі деректерді талдап, тарихи үрдістерді анықтауға, болжам жасауға көмектеседі. Мысалы, мәтіндерді автоматты түрде талдау, көне жазбаларды тану және аудару сияқты жұмыстарды жеңілдетеді. Сонымен қатар, білім беру саласында жасанды интеллект жеке оқыту траекториясын құрып, әр оқушының деңгейіне бейімделген материал ұсына алады. Дегенмен, жасанды интеллектті қолдануда сақтық қажет. Ол әрқашан объективті бола бермейді, себебі оның жұмысы берілген деректерге тәуелді. Егер деректер біржақты немесе толық емес болса, нәтиже де қате болуы мүмкін. Сондықтан жасанды интеллект адамды толық алмастырмайды, керісінше, оның көмекші құралы ретінде қарастырылуы тиіс. Мысалы:

- үлкен деректерді өңдеу;
- тарихи үрдістерді модельдеу;
- білім беру контентін автоматтандыру.

Дегенмен, жасанды интеллекттің қолданылуы бірқатар этикалық мәселелерді туындатады:

- алгоритмдік бейтараптық;
- деректердің бұрмалануы;
- адам факторының әлсіреуі.

Білім беру этикасы: жаңа талаптар. Қазіргі білім беру жүйесінде этика мәселесі ерекше маңызға ие. Ақпараттың қолжетімділігі артқан сайын академиялық адалдықты сақтау, плагиаттан аулақ болу, деректерді дұрыс пайдалану қажеттілігі күшейді. Мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас та жаңа деңгейге көтерілуде, онда өзара құрмет, жауапкершілік және әділдік басты орын алады. Сонымен қатар, цифрлық технологиялардың дамуы білім беру этикасына жаңа талаптар қойып отыр. Онлайн оқыту барысында жеке мәліметтердің қорғалуы, цифрлық мәдениетті сақтау, интернеттегі мінез-құлық нормаларын ұстану маңызды. Білім беру этикасы тек ережелер жиынтығы емес, ол тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың негізі болып табылады. Қазіргі таңда келесі қағидалар ерекше маңызға ие:

- академиялық адалдық;
- деректер қауіпсіздігі;
- цифрлық жауапкершілік;
- ақпараттық мәдениет.

Білім беру жүйесінде жасанды интеллектті қолдану кезінде этикалық нормаларды сақтау – басты талаптардың бірі.

Тарихи білім берудің цифрлық трансформациясы. Тарихи білім беру қазіргі таңда цифрлық технологиялардың ықпалымен түбегейлі өзгеруде. Онлайн платформалар, виртуалды музейлер, интерактивті карталар мен мультимедиялық ресурстар оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді. Оқушылар тек мәтін оқумен шектелмей, тарихи оқиғаларды визуалды түрде көріп, тереңірек түсіне алады. Цифрлық трансформация білім беруді қолжетімді етеді, әсіресе шалғай аймақтардағы оқушылар үшін. Сонымен қатар, мұғалімдер жаңа әдістерді қолданып, сабақтарды шығармашылық тұрғыда ұйымдастыра алады. Дегенмен, бұл үдеріс белгілі бір қиындықтармен қатар жүреді, мысалы, техникалық құралдардың жеткіліксіздігі немесе цифрлық сауаттылықтың төмендігі. Жалпы алғанда, тарихи білім берудің цифрлық трансформациясы – заман талабы. Ол білім сапасын арттыруға, оқыту әдістерін жаңартуға және болашақ ұрпақты жан-жақты дамытуға бағытталған. Жаңа мүмкіндіктер:

- интерактивті карталар;
- виртуалды музейлер;
- онлайн архивтер;
- цифрлық реконструкциялар.

Бұл құралдар оқушылардың тарихи оқиғаларды тереңірек түсінуіне мүмкіндік береді.

Кесте 1 – Цифрлық архивтер мен жасанды интеллекттің білім беру үдерісіне әсері

№	Фактор	Оң әсері	Теріс әсері
1	Цифрлық архивтер	Ақпаратқа кең қолжетімділік	Деректердің бұрмалануы
2	Жасанды интеллект	Жылдам талдау, автоматтандыру	Этикалық мәселелер
3	Онлайн білім беру	Қолжетімділік артады	Бетпе-бет қарым-қатынас азаяды
4	Үлкен деректер	Тарихи үрдістерді түсіну	Құпиялылық мәселесі

Қазіргі заманда тарихи сана, цифрлық технологиялар, жасанды интеллект және білім беру этикасы бір-бірімен тығыз байланысқан кешенді құбылыстарға айналды. Тарихи сана қоғамның рухани негізін қалыптастырып, ұлттың болмысын айқындайтын басты фактор болса, цифрлық архивтер мен технологиялар сол тарихи мұраны сақтап, оны келешек ұрпаққа жеткізудің жаңа мүмкіндіктерін ашып отыр. Жасанды интеллект тарихи білімді игеру мен талдауды жеңілдетіп, оқыту үдерісін жаңғыртуға ықпал етеді. Алайда оның тиімділігі мен қауіпсіздігі білім беру этикасымен тығыз байланысты. Өйткені кез келген технология адамгершілік қағидалармен үйлескенде ғана қоғам игілігіне қызмет етеді. Осы тұрғыда академиялық адалдық, ақпараттың шынайылығы және жеке жауапкершілік сияқты

құндылықтар ерекше маңызға ие болады. Тарихи білім берудің цифрлық трансформациясы – бұл тек техникалық жаңару емес, ол оқыту мазмұны мен әдістерінің түбегейлі өзгеруі. Бұл үдеріс білім алушылардың сыни ойлау қабілетін дамытып, тарихи деректерді терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрлық ортада дұрыс бағдар таба білу, ақпаратты сараптау және оны жауапкершілікпен пайдалану да маңызды дағдылардың біріне айналып отыр.

Қорытындылай келе, тарихи білім беру саласының болашағы дәстүр мен инновацияның үйлесімінде жатыр. Өткенді құрметтеп, қазіргі технологияларды тиімді пайдалану арқылы ғана сапалы білім мен саналы ұрпақ қалыптастыруға болады. Цифрлық архивтер мен жасанды интеллект тарихи білімнің қолжетімділігін арттырғанымен, оның сапасы мен сенімділігіне жаңа талаптар қояды. Сондықтан білім беру жүйесінде: сыни ойлау, этикалық жауапкершілік, цифрлық мәдениет сияқты құндылықтарды дамыту аса маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
2. Тоқаев Қ.К. Тәуелсіздік бәрінен қымбат. – Алматы, 2021.
3. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford, 2010.
4. UNESCO. Ethics of Artificial Intelligence. – Paris, 2021.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық білім беру тұжырымдамасы. – 2020.

ӘОЖ 57:004.8:502/504

ЦИФРЛЫҚ БИОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

***Касенова Жадыраш Манапбаевна**, биология пәнінің мұғалімі*
Көктал орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В этой статье подробно рассматривается место цифровой биологии и искусственного интеллекта (ИИ) в современной биологической науке, ее роль в решении экологических проблем и значение в формировании этической ответственности. Описываются возможности изучения природных систем. С помощью оцифровки биологических данных, анализа больших данных, биоинформатики и методов машинного обучения. Кроме того, анализируется потенциал искусственного интеллекта в таких актуальных вопросах, как защита экосистем, сохранение биоразнообразия, прогнозирование климатических изменений. В статье представлены этические принципы использования цифровых технологий, научная честность, экологическая ответственность и подходы, направленные на устойчивое развитие человечества.

Ключевые слова: цифровая биология, искусственный интеллект, экология, биоразнообразие, биоинформатика, большие данные, этика, устойчивое развитие, экосистема, научная ответственность.

Abstract. This article examines in detail the place of digital biology and artificial intelligence (AI) in modern biological science, its role in solving environmental problems and its importance in shaping ethical responsibility. The possibilities of studying natural systems using digitization of biological data, big data analysis, bioinformatics and machine learning methods are described. In addition, the potential of artificial intelligence in such topical issues as ecosystem protection, biodiversity conservation, and climate change forecasting is analyzed. The article

presents the ethical principles of using digital technologies, scientific honesty, environmental responsibility and approaches aimed at the sustainable development of mankind.

Keywords: digital biology, artificial intelligence, ecology, biodiversity, bioinformatics, big data, ethics, sustainable development, ecosystem, scientific responsibility.

Қазіргі заман – ғылым мен технологияның тоғысқан дәуірі. Биология ғылымы да бұл үдерістен тыс қалған жоқ. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы нәтижесінде биология жаңа деңгейге көтеріліп, «цифрлық биология» ұғымы қалыптасты. Бұл бағыт тірі ағзалар туралы деректерді жинау, сақтау және өңдеу арқылы күрделі биологиялық жүйелерді терең түсінуге мүмкіндік береді.

Цифрлық биология мен жасанды интеллект – қазіргі ғылым мен технологияның ең қарқынды дамып келе жатқан бағыттарының бірі. Бұл сала биология, информатика, математика және инженерияның тоғысқан жерінде пайда болып, тірі ағзаларды зерттеудің жаңа әдістерін ұсынады. Цифрлық биология дегеніміз – биологиялық деректерді (геном, ақуыз құрылымы, жасуша процестері) цифрлық форматта жинау, сақтау және талдау. Бұрын биология көбінесе тәжірибелік бақылауға сүйенсе, қазіргі таңда үлкен көлемдегі деректерді компьютер арқылы өңдеу маңызды рөл атқарады. Мысалы, адамның геномын толық зерттеу үшін миллиондаған ақпарат бірліктерін талдау қажет, ал мұны тек цифрлық технологиялар арқылы жүзеге асыруға болады. Жасанды интеллект осы процестерді жылдамдатып, тиімділігін арттырады. Жасанды интеллект – компьютердің адам сияқты ойлау, үйрену және шешім қабылдау қабілетін модельдейтін технология. Ол үлкен деректерді талдап, заңдылықтарды анықтап, болжау жасауға мүмкіндік береді. Биология саласында жасанды интеллект ауруларды ерте анықтауға, дәрілерді әзірлеуге және жеке медицина жүйесін дамытуға көмектеседі. Мысалы, жасанды интеллект көмегімен қатерлі ісік сияқты ауруларды ерте кезеңде анықтау мүмкіндігі артып келеді. Арнайы алгоритмдер медициналық суреттерді талдап, адамның көзі байқамайтын өзгерістерді анықтай алады. Сонымен қатар, жаңа дәрілерді жасау процесі де жылдамдауда, себебі жасанды интеллект миллиондаған химиялық қосылыстарды қысқа уақытта салыстырып, ең тиімді нұсқаларды ұсынады. Цифрлық биология мен жасанды интеллекттің тағы бір маңызды бағыты – гендік инженерия. Бұл салада ғалымдар ДНҚ құрылымын өзгертіп, тұқым қуалайтын ауруларды емдеудің жолдарын іздеуде. Жасанды интеллект бұл процесте қандай гендердің өзгеруі қажет екенін дәл анықтауға көмектеседі. Ауыл шаруашылығында да бұл технологиялардың маңызы зор. Жасанды интеллект өсімдіктердің ауруларын анықтап, өнімділікті арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, климаттың өзгеруіне төзімді жаңа өсімдік түрлерін жасауға мүмкіндік береді. Дегенмен, бұл технологиялардың дамуы кейбір мәселелерді де туындатады. Мысалы, деректердің құпиялылығы, этикалық сұрақтар және жасанды интеллекттің адам еңбегін алмастыруы сияқты мәселелер қоғамда талқылануда. Сондықтан бұл саланы дамыту барысында ғылыми жетістіктермен қатар, адамгершілік құндылықтарды да ескеру қажет.

Жасанды интеллект – осы үдерістің негізгі қозғаушы күштерінің бірі. Ол тек есептеу құралы ғана емес, сонымен қатар табиғи заңдылықтарды болжауға, экологиялық өзгерістерді модельдеуге және ғылыми шешімдер қабылдауға ықпал ететін қуатты құрал. Алайда, технологиялық мүмкіндіктердің кеңеюі адамзат алдына жаңа жауапкершіліктер жүктейді. Экологиялық қауіпсіздік пен этикалық нормаларды сақтау – бүгінгі күннің басты талаптарының бірі.

Цифрлық биология – тірі жүйелерді зерттеуде ақпараттық технологияларды, математикалық модельдерді және деректерді сандық өңдеу әдістерін қолданатын заманауи ғылыми бағыт. Бұл сала биологиялық процестерді тек бақылап қана қоймай, оларды дәлдікпен болжауға және басқаруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта биология ғылымы деректерге негізделген ғылымға айналды. Геномдық зерттеулер, молекулалық биология, экология және физиология салаларында жиналатын ақпарат көлемі экспоненциалды түрде өсуде. Мұндай үлкен көлемдегі деректерді тиімді өңдеу үшін цифрлық құралдар қажет.

Цифрлық биологияның негізгі ерекшеліктері:

- Үлкен деректермен жұмыс (Big Data) – миллиондаған генетикалық және экологиялық деректерді талдау
- Модельдеу және симуляция – табиғи процестерді виртуалды ортада зерттеу
- Автоматтандыру – зертханалық жұмыстарды роботтандыру
- Деректерді интеграциялау – әртүрлі көздерден алынған ақпаратты біріктіру

Цифрлық биологияның маңызды бағыттарының бірі – жүйелік биология. Бұл бағыт ағзаны жеке бөліктерге бөлмей, тұтас жүйе ретінде қарастырады. Мұнда жасуша, тін және ағза деңгейіндегі өзара байланыстар зерттеледі. Сонымен қатар, биоинформатика геномдық деректерді талдауда маңызды рөл атқарады. ДНҚ тізбектерін салыстыру, мутацияларды анықтау, эволюциялық байланыстарды зерттеу – осы саланың негізгі міндеттері. Цифрлық биология экологияда да кеңінен қолданылады. Мысалы, спутниктік деректер арқылы ормандардың жағдайын бақылау, жануарлардың миграциясын қадағалау және климаттық өзгерістерді зерттеу мүмкіндігі бар. Осылайша, цифрлық биология – табиғатты танудың жаңа парадигмасы, ол ғылымды сапалы жаңа деңгейге көтереді. Цифрлық биология мен жасанды интеллект – болашақтың негізгі ғылым бағыттарының бірі. Олар медицина, экология, ауыл шаруашылығы және басқа да салаларда үлкен өзгерістер әкеледі. Бұл технологиялар адам өмірінің сапасын жақсартып, көптеген күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің биологиядағы рөлі. Жасанды интеллект (ЖИ) – адамның ойлау қабілетін модельдейтін және деректерден үйренетін алгоритмдер жүйесі. Биология ғылымында ЖИ күрделі мәселелерді шешуде маңызды құралға айналды. ЖИ-дің биологиядағы негізгі қолданылу бағыттары:

Генетика және молекулалық биология. Жасанды интеллект геномдық деректерді талдауда ерекше тиімді. Ол: гендердің қызметін болжайды, мутациялардың әсерін анықтайды, ақуыз құрылымын модельдейді. Бұл бағытта ЖИ күрделі биологиялық құрылымдарды түсінуге мүмкіндік береді.

Медицина және биомедицина. ЖИ ауруларды ерте диагностикалауда қолданылады. Ол: медициналық суреттерді талдайды, аурулардың даму ықтималдығын болжайды, жеке емдеу әдістерін ұсынады. Нәтижесінде медицинада дәлдік пен тиімділік артады.

Экология. ЖИ экожүйелерді зерттеуде маңызды рөл атқарады: жануарлар популяциясын бақылау, орман жойылуын анықтау, климаттық өзгерістерді болжау. Мысалы, нейрондық желілер спутниктік суреттерді талдап, табиғи өзгерістерді автоматты түрде анықтай алады.

Ауыл шаруашылығы. ЖИ ауыл шаруашылығында: өнімділікті арттыру, топырақ сапасын бағалау, зиянкестерді анықтау, сияқты міндеттерді шешеді.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект биологияны «ақылды ғылымға» айналдырып, деректерді тиімді пайдалану арқылы жаңа ғылыми жаңалықтардың ашылуына жол ашады.

Экологиялық жауапкершілікті қалыптастыру. Экологиялық жауапкершілік – адамның табиғатқа деген саналы және ұқыпты қатынасын білдіретін маңызды ұғым. Қазіргі таңда экологиялық мәселелердің күрделенуі бұл жауапкершілікті қалыптастыруды аса өзекті етеді. Цифрлық биология мен жасанды интеллект экологиялық мәдениетті қалыптастыруда келесі бағыттар бойынша ықпал етеді:

Ақпараттық сауаттылық - адамдар табиғат туралы нақты ғылыми деректерге қол жеткізе алады. Бұл олардың экологиялық шешімдерді саналы қабылдауына мүмкіндік береді.

Болжау және алдын алу - ЖИ экологиялық апаттарды алдын ала болжай алады: климаттың өзгеруі, су тапшылығы, биоалуантүрліліктің азаюы. Бұл қауіптердің алдын алу шараларын уақытында қабылдауға мүмкіндік береді.

Табиғатты қорғау. Цифрлық технологиялар: қорықтарды басқаруды, сирек кездесетін түрлерді қорғауды, экожүйелерді қалпына келтіруді жеңілдетеді.

Тұрақты даму. Экологиялық жауапкершілік тұрақты даму қағидаларымен тығыз байланысты. Бұл: ресурстарды тиімді пайдалану, қоршаған ортаны қорғау, экономикалық және әлеуметтік теңгерім дегенді білдіреді. Экологиялық жауапкершілік тек ғалымдардың емес, бүкіл қоғамның міндеті. Әрбір адам табиғаттың бір бөлігі екенін түсінуі тиіс.

Этикалық мәселелер және ғылыми жауапкершілік. Ғылым мен технологияның дамуы әрқашан этикалық мәселелермен қатар жүреді. Цифрлық биология мен жасанды интеллект те бұл тұрғыдан ерекше назарды қажет етеді. Негізгі этикалық мәселелер

1. Деректердің құпиялылығы. Генетикалық ақпарат – өте сезімтал дерек. Оны қорғау маңызды.
2. Биологиялық қауіпсіздік. Генетикалық өзгерістер табиғи тепе-теңдікке әсер етуі мүмкін.
3. Жасанды интеллект шешімдерінің сенімділігі. Алгоритмдердің қателігі ғылыми нәтижелерге әсер етуі ықтимал.
4. Табиғатқа араласу шегі. Адам табиғи процестерді қаншалықты өзгерте алады деген сұрақ туындайды.

Ғылыми жауапкершілік қағидалары. Ғалымдар келесі қағидаларды ұстануы тиіс:

- адалдық – деректерді бұрмалауға жол бермеу;
- ашықтық – зерттеу нәтижелерін жариялау;
- қауіпсіздік – зерттеулердің зиян келтірмеуін қамтамасыз ету;
- әлеуметтік жауапкершілік – қоғам игілігін бірінші орынға қою.

Этикалық мәдениетті қалыптастыру. Этикалық мәдениет: білім беру арқылы, ғылыми қауымдастықтың бақылауы арқылы, заңнамалық реттеу арқылы қалыптасады. Цифрлық дәуірде ғылым тек білім көзі ғана емес, сонымен қатар адамзат тағдырына әсер ететін күшке айналды. Сондықтан әрбір ғылыми шешім терең ойластырылып, этикалық тұрғыдан негізделуі тиіс.

Кесте 1 – Цифрлық биология мен жасанды интеллекттің экологиядағы қолданылуы.

№	Қолдану саласы	Мақсаты	Нәтижесі
1	Экожүйелерді модельдеу	Табиғи процестерді болжау	Дәл ғылыми болжамдар
2	Климаттық өзгерістерді талдау	Климат динамикасын зерттеу	Экологиялық саясатты жетілдіру
3	Биоалуантүрлілікті сақтау	Жойылып бара жатқан түрлерді анықтау	Табиғатты қорғау шаралары
4	Ауыл шаруашылығы	Өнімділікті арттыру	Тұрақты агрожүйелер
5	Медициналық биология	Ауруларды анықтау	Ерте диагностика

Тұрақты даму және болашақ перспективалар. Цифрлық биология мен жасанды интеллекттің болашағы зор. Олар: «ақылды» экожүйелер құруға, табиғи ресурстарды басқаруды автоматтандыруға, жаһандық экологиялық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Тұрақты даму мақсаттарына жету үшін ғылым мен технологияны үйлесімді пайдалану қажет. Цифрлық биология мен жасанды интеллект – қазіргі биология ғылымының жаңа бағыты. Олар табиғатты зерттеудің жаңа мүмкіндіктерін ашып, экологиялық мәселелерді шешуге үлкен үлес қосады. Алайда, бұл технологияларды қолдану барысында этикалық нормаларды сақтау, экологиялық жауапкершілікті арттыру аса маңызды. Ғылым тек дамудың құралы ғана емес, сонымен қатар адамзаттың болашағына бағыт беретін күш. Сондықтан цифрлық биология мен жасанды интеллектті жауапкершілікпен пайдалану – әрбір ғалым мен қоғам мүшесінің міндеті.

Әдебиеттер тізімі:

1. Биология: Жалпы курс. – Алматы: Ғылым, 2020.
2. Жасанды интеллект негіздері. – Астана: Білім, 2021.
3. Экология және тұрақты даму. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.

4. Биоинформатикаға кіріспе. – Алматы: TechPress, 2022.
5. Экологиялық қауіпсіздік негіздері. – Алматы, 2018.

ӘОЖ 910:004.9:37.02

ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА ГЕОАҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ КЕҢІСТІКТІК ОЙЛАУ

***Есбаева Назира Кулшинбаевна**, география пәнінің мұғалімі*
Көктал орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы эффективного применения технологий геоинформационных систем (ГИС) и искусственного интеллекта (ИИ) в процессе преподавания географии. Развитие пространственного мышления обучающихся в условиях современной цифровой трансформации – одна из основных целей предмета география. В статье анализируются теоретические основы средств ГИС и ИИ, их роль в системе образования, педагогические возможности и методические особенности. Кроме того, характеризуется влияние инновационных подходов и цифровых технологий в формировании пространственного мышления. В ходе исследования были всесторонне рассмотрены вопросы повышения познавательной активности обучающихся, совершенствования аналитического мышления и развития навыков применения географических знаний на практике.

Ключевые слова: география, географическая информационная система, искусственный интеллект, пространственное мышление, цифровое образование, инновационные технологии, картография, методология образования.

Abstract. This article discusses the effective use of geographic information system (GIS) and artificial intelligence (AI) technologies in the teaching of geography. The development of students' spatial thinking in the context of modern digital transformation is one of the main goals of the geography subject. The article analyzes the theoretical foundations of GIS and AI tools, their role in the education system, pedagogical capabilities and methodological features. In addition, the influence of innovative approaches and digital technologies in the formation of spatial thinking is characterized. In the course of the research, the issues of increasing the cognitive activity of students, improving analytical thinking and developing skills in applying geographical knowledge in practice were comprehensively considered.

Keywords: geography, geographic information system, artificial intelligence, spatial thinking, digital education, innovative technologies, cartography, educational methodology.

Қазіргі білім беру кеңістігі қарқынды цифрландыру дәуірін бастан өткеруде. Ақпараттық технологиялардың дамуы білім мазмұны мен оны жеткізу тәсілдерін түбегейлі өзгертуде. География пәні – табиғат пен қоғам арасындағы кеңістіктік байланыстарды зерттейтін ғылым ретінде, жаңа технологияларды енгізуге ең бейім пәндердің бірі. Бүгінгі күні білім алушылар тек дайын ақпаратты қабылдаушы ғана емес, оны талдай алатын, өңдей алатын және кеңістіктік тұрғыдан пайымдай алатын тұлға болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, геоақпараттық жүйелер мен жасанды интеллект технологиялары кеңістіктік ойлауды дамытудың қуатты құралына айналып отыр.

Геоақпараттық жүйелер – кеңістіктік деректерді жинау, сақтау, өңдеу, талдау және визуализациялауға арналған ақпараттық жүйе. ГАЖ технологиялары картография, геодезия, экология, қала құрылысы сияқты салаларда кеңінен қолданылады.

Білім беру саласында ГАЖ қолдану оқушыларға:
- нақты географиялық деректермен жұмыс істеуге;
- карталарды өз бетінше құрастыруға;
- табиғи және әлеуметтік құбылыстарды кеңістікте талдауға мүмкіндік береді.
ГАЖ құралдары арқылы оқушылар тек карта оқып қана қоймай, оны «сөйлете» алады. Бұл – кеңістіктік ойлаудың жаңа деңгейі.

Геоақпараттық жүйелер (ГАЖ) – кеңістіктік деректерді жинау, сақтау, өңдеу, талдау және визуализациялауға арналған заманауи технологиялық құралдар кешені. Қазіргі таңда ГАЖ тек ғылыми зерттеулердің құралы ғана емес, сонымен қатар білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр.

Білім беру саласында ГАЖ қолдану оқушылардың табиғи және әлеуметтік құбылыстарды кеңістіктік тұрғыда түсінуіне мүмкіндік береді. География, экология, қала құрылысы сияқты пәндерде ГАЖ оқушылардың деректермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырып, сыни ойлауын дамытады. Сонымен қатар, интерактивті карталар мен геодеректер арқылы білім алушылардың пәнге деген қызығушылығы артады.

Жасанды интеллект (ЖИ) – деректерді талдау, заңдылықтарды анықтау және болжам жасау қабілетімен ерекшеленетін озық технология. Білім беру жүйесінде ЖИ оқыту үдерісін дараландыруға, оқушылардың білім деңгейін автоматты түрде бағалауға және оқу материалдарын бейімдеуге мүмкіндік береді. Қазіргі таңда ЖИ география пәнінде климаттық өзгерістерді болжау, табиғи апаттардың қаупін бағалау, жер бедерін талдау сияқты күрделі міндеттерді шешуде кеңінен қолданылуда. Мысалы, спутниктік деректерді өңдеу арқылы орман жойылуын немесе мұздықтардың азаюын бақылау мүмкіндігі пайда болды. Бұл оқушыларға нақты деректер негізінде қорытынды жасауға жол ашады.

Жасанды интеллект – деректерді талдау, үлгілерді анықтау және шешім қабылдау қабілетіне ие технология. Географияны оқытуда ЖИ келесі мүмкіндіктерді ұсынады:
- деректерді автоматты талдау;
- климаттық модельдеу;
- табиғи апаттарды болжау;
- интерактивті оқыту жүйелерін құру;
- білім алушының жеке оқу траекториясын қалыптастыру.

ЖИ технологиялары білім алушылардың зерттеушілік қабілетін дамытып, күрделі географиялық құбылыстарды түсінуді жеңілдетеді.

Кеңістіктік ойлау – нысандардың орналасуын, олардың арасындағы байланыстарды және кеңістіктегі өзгерістерді түсіну қабілеті. География пәні осы қабілетті дамытудың негізгі алаңы болып табылады. Бұл дағды география пәнінің негізін құрайды. Кеңістіктік ойлау арқылы оқушылар картадағы ақпаратты дұрыс қабылдап, оны өмірлік жағдайларда қолдана алады. Аталған қабілет тек географияда ғана емес, инженерия, архитектура, ақпараттық технологиялар сияқты салаларда да маңызды рөл атқарады. Сондықтан мектеп кезеңінен бастап кеңістіктік ойлауды дамыту – болашақ мамандарды даярлаудың маңызды шарты.
Кеңістіктік ойлау:
- картамен жұмыс істеуде;
- навигацияда;
- табиғи құбылыстарды түсіндіруде маңызды рөл атқарады.

ГАЖ мен ЖИ технологиялары бұл қабілетті дамытуда ерекше маңызға ие, себебі олар визуализация мен модельдеуді қамтамасыз етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде инновациялық әдістер кеңінен енгізілуде. Олардың қатарына жобалық оқыту, цифрлық платформаларды пайдалану, геймификация және деректерге негізделген оқыту жатады. ГАЖ және ЖИ технологияларын біріктіре қолдану оқыту сапасын жаңа деңгейге көтереді. Мысалы, виртуалды карталар арқылы оқушылар белгілі бір аймақтың экологиялық жағдайын зерттеп, өз жобаларын әзірлей алады.

Сонымен қатар, интерактивті тапсырмалар оқушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. ГАЖ және ЖИ технологияларын тиімді қолдану үшін келесі әдістер ұсынылады:
- жобалық оқыту;
- зерттеу жұмыстары;
- цифрлық карталармен жұмыс;
- виртуалды экскурсиялар;
- деректерді талдау тапсырмалары.

Бұл әдістер оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың өздігінен білім алуына жағдай жасайды.

Оқыту барысында ГАЖ және ЖИ қолдану түрлі форматта жүзеге асырылады: интерактивті карталармен жұмыс, спутниктік суреттерді талдау, табиғи құбылыстарды модельдеу, деректерді визуализациялау арқылы қорытынды жасау. Бұл тәсілдер оқушылардың теориялық білімін тәжірибемен ұштастырып, олардың зерттеушілік қабілетін дамытады. Мысалы, оқушылар белгілі бір аймақтың климаттық өзгерістерін зерттеу үшін ГАЖ платформасын пайдалана алады. Ал ЖИ көмегімен алынған деректерге болжам жасауға болады. Бұл тәсілдер теориялық білімді тәжірибемен ұштастырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

№	Технология түрі	Қолдану мақсаты	Нәтижесі
1	Геоақпараттық жүйе	Кеңістіктік деректерді талдау	Кеңістіктік ойлау дамиды
2	Жасанды интеллект	Деректерді болжау және модельдеу	Аналитикалық қабілет артады
3	Цифрлық карталар	Визуализация	Көрнекілік жоғарылайды
4	Онлайн платформалар	Қашықтықтан оқыту	Қолжетімділік артады

Географияны оқытуда геоақпараттық жүйелер мен жасанды интеллект технологияларын қолдану – білім беру сапасын арттырудың тиімді жолы. Бұл технологиялар білім алушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытып қана қоймай, олардың аналитикалық, зерттеушілік дағдыларын қалыптастырады.

№	Қолдану бағыты	Сипаттамасы	Оқушыға пайдасы
1	Климатты талдау	ЖИ арқылы ауа райы деректерін зерттеу	Аналитикалық ойлау дамиды
2	Карта жасау	Автоматты карта құрастыру құралдары	Кеңістіктік ойлау қалыптасады
3	Табиғи апаттарды болжау	Су тасқыны, жер сілкінісін модельдеу	Қауіпсіздік туралы білім артады
4	Спутниктік деректерді оқу	Жер бедері мен экожүйелерді талдау	Ғылыми зерттеу дағдылары дамиды
5	Виртуалды экскурсиялар	Әлемнің түрлі аймақтарын онлайн зерттеу	Таным көкжиегі кеңейеді
6	Деректерді визуализациялау	График, карта, диаграмма құру	Ақпаратты түсіну жеңілдейді

Геоақпараттық жүйелер мен жасанды интеллект технологиялары – білім беру саласының болашағын айқындайтын маңызды құралдар. Оларды тиімді пайдалану арқылы оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға, кеңістіктік ойлауын жетілдіруге және заманауи дағдыларды қалыптастыруға болады. География пәнімен ұштастырылған ЖИ технологиялары білім алушыларды ғылыми тұрғыдан ойлайтын, деректерге сүйеніп шешім қабылдайтын тұлға ретінде тәрбиелеуге негіз қалайды. Цифрлық білім беру дәуірінде мұндай инновациялық тәсілдерді енгізу – уақыт талабы. Сондықтан, болашақта бұл бағыттағы зерттеулер мен тәжірибелерді кеңейту маңызды. Қазіргі білім беру кеңістігінде геоақпараттық жүйелер мен жасанды интеллект технологияларының ықпалы айқын байқалады. Бұл құралдар дәстүрлі оқыту тәсілдерін толықтыра отырып, білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға және оқу үдерісін сапалы жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Әсіресе география пәні аясында кеңістіктік деректерді талдау, картографиялық материалдарды интерпретациялау және табиғи құбылыстарды модельдеу сияқты әрекеттер оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруда маңызды рөл

атқарады. Жасанды интеллектті қолдану білімді дараландыруға, оқушының қабілетіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға және оқу нәтижелерін жедел бағалауға жағдай жасайды. Ал геоақпараттық жүйелер нақты деректермен жұмыс істеуге үйретіп, кеңістіктік ойлауды дамытады. Осы екі бағыттың кіріктірілуі оқушылардың тек теориялық білімін ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларын да жетілдіреді.

Кеңістіктік ойлау қабілетін дамыту – заманауи білім берудің маңызды міндеттерінің бірі. Бұл дағды оқушыларға қоршаған ортаны терең түсінуге, ақпаратты жүйелеуге және негізделген шешімдер қабылдауға көмектеседі. Сонымен қатар, инновациялық педагогикалық тәсілдер мен цифрлық технологияларды тиімді пайдалану оқыту үдерісін жандандырып, білім алушылардың қызығушылығын арттырады.

Жалпы алғанда, геоақпараттық жүйелер мен жасанды интеллектті білім беру үдерісіне енгізу – уақыт талабы. Бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде дамыту арқылы бәсекеге қабілетті, цифрлық сауатты, сыни тұрғыдан ойлайтын жаңа буын қалыптастыруға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіғалиев Ә.Ә. Географияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2019.
2. Қалиев С.Қ., Тұрғынбаева Б.А. Педагогика және оқыту технологиялары. – Алматы: Рауан, 2020.
3. Сапарғалиев Ғ.С. Ақпараттық технологиялар негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
4. Нұртазина Р.А. Геоақпараттық жүйелер негіздері. – Алматы: Қазақ ұлттық университеті баспасы, 2021.
5. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы: Зияткер, 2017.

ӘОЖ 37.013:004.8

ЦИФРЛЫҚ ЗЕРТХАНАЛАР МЕН AI МОДЕЛЬДЕУ ҚҰРАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ МЕН АКАДЕМИЯЛЫҚ ЭТИКАСЫН ДАМЫТУ

***Нуфарова Сатут Шабановна**, химия-биология пәнінің мұғалімі*
Көктал орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В этой статье подробно рассматривается роль цифровых лабораторий и инструментов моделирования на основе искусственного интеллекта (ИИ) в современном образовательном пространстве в формировании исследовательских компетенций учащихся и развитии их академической этики. В условиях цифровизации системы образования процесс обучения направлен не только на образование, но и на развитие способности личности к критическому мышлению, проведению самостоятельных исследований и ответственному принятию решений. В то время как цифровые лаборатории позволяют учащимся безопасно, доступно и визуально изучать сложные научные явления, инструменты моделирования ИИ облегчают процесс анализа данных, прогнозирования и проверки научных гипотез. Кроме того, в статье также широко освещаются вопросы академической честности, предотвращения плагиата и культуры работы с источниками. В результате исследования установлено, что эффективное использование цифровых

технологий и инструментов искусственного интеллекта формирует научную культуру учащихся и выводит их исследовательский потенциал на новый уровень.

Ключевые слова: цифровая лаборатория, искусственный интеллект, моделирование, исследовательские компетенции, академическая этика, образовательные технологии, критическое мышление, анализ данных, инновационное обучение.

Abstract. This article examines in detail the role of digital laboratories and modeling tools based on artificial intelligence (AI) in the modern educational space in the formation of students' research competencies and the development of their academic ethics. In the context of the digitalization of the education system, the learning process is aimed not only at education, but also at developing the individual's ability to think critically, conduct independent research and make responsible decisions. While digital labs allow students to explore complex scientific phenomena safely, easily, and visually, AI modeling tools facilitate the process of data analysis, forecasting, and testing scientific hypotheses. In addition, the article also extensively highlights issues of academic integrity, plagiarism prevention, and the culture of working with sources. As a result of the research, it was found that the effective use of digital technologies and artificial intelligence tools forms the scientific culture of students and takes their research potential to a new level.

Keywords: digital laboratory, artificial intelligence, modeling, research competencies, academic ethics, educational technologies, critical thinking, data analysis, innovative learning.

Қазіргі заман – ақпараттың шексіз ағыны мен технологиялық серпілістер дәуірі. Бұл кезеңде білім беру жүйесі де түбегейлі өзгерістерді бастан кешіруде. Кеше ғана дәстүрлі тақта мен борға сүйенген оқу үдерісі бүгінгі күні цифрлық платформалар мен интеллектуалды жүйелердің көмегімен жаңа сипатқа ие болуда. Оқушы енді тек білім алушы емес, ол – ізденуші, талдаушы, зерттеуші. Осындай жаңа форматтағы тұлғаны қалыптастыруда цифрлық зертханалар мен жасанды интеллект құралдарының маңызы ерекше. Олар оқушыға тек дайын ақпаратты қабылдауға емес, өз бетінше ғылыми ізденіс жүргізуге, тәжірибе жасауға, нәтижені саралауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, білімнің молаюымен бірге академиялық адалдық мәселесі де өзекті бола түсуде. Ақпараттың қолжетімділігі кей жағдайда дайын жұмысты көшіріп алуға итермелеуі мүмкін. Сондықтан да қазіргі білім беру жүйесінде зерттеушілік құзыреттілікпен қатар академиялық этиканы қалыптастыру – басты міндеттердің бірі.

Цифрлық зертханалардың білім беру үдерісіндегі орны. Цифрлық зертханалар – бүгінгі білім беру кеңістігінің тынысын кеңейткен, таным көкжиегін ұлғайтқан заманауи феномендердің бірі. Олар оқу үдерісін тек ақпарат берумен шектемей, оны тәжірибелік ізденіске, бақылауға және дәлелдеуге негіздейді. Бұрын оқушы үшін тек теориялық сипатта қалған көптеген ғылыми құбылыстар бүгінде цифрлық ортада жанды бейнеге еніп, түсінікті әрі әсерлі түрде ұсынылуда. Цифрлық зертхана – бұл тек құрал емес, ол – таным мәдениетін қалыптастыратын орта. Мұнда оқушы бақылаушыдан әрекет етуші тұлғаға айналады. Ол құбылысты сырттай қарап қана қоймай, оның ішкі логикасын түсінуге ұмтылады. Әрбір тәжірибе – ойға қозғау салатын, сұрақ туындататын, сол сұраққа жауап іздеуге жетелейтін ерекше үдеріс. Сонымен қатар, цифрлық зертханалар білім берудің тең мүмкіндіктер қағидатын жүзеге асыруға ықпал етеді. Географиялық немесе материалдық шектеулерге қарамастан, кез келген оқушы күрделі тәжірибелерді меңгере алады. Бұл – білімнің демократиялануының жарқын көрінісі.

AI модельдеу құралдарының мүмкіндіктері. Жасанды интеллект негізіндегі модельдеу құралдары – болмысты жаңа қырынан тануға мүмкіндік беретін интеллектуалдық тетік. Олар тек дайын ақпаратты өңдеумен шектелмей, жаңа білім қалыптастыруға қатысады. AI модельдеу құралдары арқылы оқушы деректердің арасындағы жасырын байланыстарды анықтап, күрделі жүйелердің жұмыс істеу логикасын түсіне бастайды. Бұл үдеріс механикалық жаттаудан гөрі терең түсінуге негізделеді. Модельдеу – бұл болашақты болжау өнері. Оқушы белгілі бір жағдайдың нәтижесін алдын ала көре отырып, себеп-салдарлық байланыстарды айқындайды. Мұндай тәжірибе оның

стратегиялық ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар, AI құралдары оқушыға өзінің қателіктерін талдауға мүмкіндік береді. Қате – бұл әлсіздік емес, керісінше, дамуға бастайтын баспалдақ екенін ұғындыру осы технологиялардың маңызды қыры болып табылады.

Зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру. Зерттеушілік құзыреттілік – білімнің ең биік деңгейі, өйткені ол дайын жауаптарды қабылдаумен емес, жаңа жауаптарды табумен байланысты. Бұл қасиет оқушының ішкі танымдық қажеттілігін оятып, оны үздіксіз ізденіске жетелейді. Қазіргі білім беру жүйесінде зерттеушілік қабілет – тек ғылыми ортаға қажет дағды емес, ол өмірлік маңызды құзыреттілікке айналып отыр. Оқушы мәселені көре білуі, оны талдай алуы және шешімін табуы тиіс. Цифрлық құралдар бұл үдерісті жандандырып, нақты нәтижеге бағыттайды. Оқушы деректерді жинап, оларды салыстырып, қорытынды жасау арқылы өз еңбегінің нәтижесін көреді. Бұл оның ішкі мотивациясын арттырады. Зерттеу – бұл тек әрекет емес, ол – ойлау мәдениеті. Осы мәдениетті қалыптастыру білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Академиялық этика және цифрлық мәдениет. Академиялық этика – білімнің ар-ожданы. Ол болмаса, кез келген жетістік өзінің шынайы құндылығын жоғалтады. Цифрлық дәуірде бұл мәселе бұрынғыдан да өзекті бола түсті. Ақпараттың шексіздігі кейде жауапкершіліктің әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан оқушыға тек білім беру жеткіліксіз, оған сол білімді адал жолмен игеру мәдениетін үйрету қажет. Цифрлық мәдениет – бұл тек технологияны қолдану емес, ол – ақпаратпен сауатты жұмыс істеу, оның шынайылығын бағалау, авторлық құқықты құрметтеу. Оқушы әрбір алынған мәліметтің артында еңбек тұрғанын түсінуі тиіс. Академиялық адалдық – бұл сыртқы бақылаудан емес, ішкі ұстанымнан туындайтын құндылық. Оны қалыптастыру – ұзақ әрі жүйелі жұмысты талап ететін процесс.

Инновациялық оқытудағы мұғалімнің рөлі. Инновациялық білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі түбегейлі өзгеруде. Ол енді тек ақпарат жеткізуші емес, білім кеңістігінің ұйымдастырушысы, бағыттаушысы. Мұғалім – оқушы мен білім арасындағы көпір. Ол цифрлық құралдарды тиімді пайдалану арқылы оқушының қызығушылығын оятып, оның танымдық белсенділігін арттыра алады. Ең бастысы, мұғалім оқушыға сенім арта білуі тиіс. Себебі сенім бар жерде жауапкершілік қалыптасады. Оқушы өзіне жүктелген міндетті сезінгенде ғана шынайы нәтижеге қол жеткізеді. Инновациялық оқыту – бұл тек жаңа технология емес, ол – жаңа ойлау жүйесі. Ал сол ойлау жүйесін қалыптастыратын негізгі тұлға – мұғалім.

Кесте: Цифрлық құралдардың білім беру үдерісіне әсері

№	Компонент	Сипаттамасы	Оқушыға әсері	Нәтижесі
1	Цифрлық зертханалар	Виртуалды тәжірибе жүргізу ортасы	Қызығушылық артады, тәжірибелік дағды қалыптасады	Теория мен практиканың байланысы нығаяды
2	AI модельдеу құралдары	Деректерді талдау және болжау жүйесі	Аналитикалық ойлау дамиды	Күрделі мәселелерді шешу қабілеті артады
3	Зерттеушілік әрекет	Мәселені анықтау және зерттеу үдерісі	Өздігінен білім алу дағдысы қалыптасады	Тұрақты танымдық мотивация пайда болады
4	Академиялық этика	Адалдық және жауапкершілік қағидалары	Жауапкершілік сезімі дамиды	Сапалы және шынайы білім қалыптасады
5	Мұғалімнің бағыттаушылығы	Оқу үдерісін ұйымдастыру	Қолдау мен сенім қалыптасады	Жеке тұлғалық даму қамтамасыз етіледі

Қазіргі білім беру кеңістігі үздіксіз өзгеріс пен жаңашылдықтың тоғысқан ортасына айналып отыр. Осы үдерісте цифрлық зертханалар мен жасанды интеллект негізіндегі модельдеу құралдары оқыту мазмұнын жаңғыртудың қуатты тетігі ретінде айқын көрінеді. Олар білім алушының тек ақпаратты қабылдауымен шектелмей, оны сараптауға, талдауға

және тәжірибе жүзінде тексеруге бағытталған жаңа танымдық мәдениетін қалыптастырады. Цифрлық зертханалар білім мен тәжірибенің арасындағы алшақтықты жойып, оқушыға күрделі ғылыми құбылыстарды қолжетімді әрі көрнекі түрде игеруге мүмкіндік береді. Ал AI модельдеу құралдары деректерді жүйелеу, болжау және шешім қабылдау қабілеттерін дамыта отырып, білім алушының ойлау көкжиегін кеңейтеді. Бұл құралдар арқылы оқушы тек білімді меңгеріп қана қоймай, оны өмірлік жағдаяттарда қолдануға үйренеді.

Зерттеушілік құзыреттіліктің қалыптасуы – осы технологиялардың басты нәтижелерінің бірі. Оқушы мәселені анықтап, гипотеза ұсынып, оны дәлелдеуге ұмтылған сайын оның ғылыми ойлау мәдениеті қалыптасады. Мұндай қабілет тек білім беру аясында ғана емес, болашақ кәсіби және әлеуметтік өмірде де ерекше маңызға ие.

Сонымен қатар, цифрлық ортада академиялық этика мен цифрлық мәдениеттің орны ерекше. Ақпараттың қолжетімділігі жағдайында адалдық, жауапкершілік және авторлық құқықты құрметтеу қағидаларын сақтау – сапалы білімнің негізі. Академиялық адалдықты қалыптастыру – тек талап қою емес, ол – оқушының ішкі құндылықтар жүйесін тәрбиелеу үдерісі. Инновациялық оқыту жағдайында мұғалімнің рөлі де жаңаша сипатқа ие болады. Ол – білім көзі ғана емес, бағыттаушы, үйлестіруші, шабыттандырушы тұлға. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен педагогикалық ұстанымы цифрлық құралдардың тиімді қолданылуына тікелей әсер етеді. Жалпы алғанда, цифрлық зертханалар мен AI модельдеу құралдарын білім беру үдерісіне енгізу – оқушылардың зерттеушілік әлеуетін арттырып, олардың сыни ойлау, дербес шешім қабылдау және академиялық адалдық қағидаларын ұстану қабілеттерін қалыптастырады. Бұл – бәсекеге қабілетті, білімді әрі саналы ұрпақ тәрбиелеудің маңызды алғышарты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2020.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2019.
3. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Алматы, 2017.
4. Құдайбергенова К.С. Құзыреттілік тәсіл негізінде оқыту мәселелері. – Алматы, 2018.
5. Полат Е.С. Педагогические технологии дистанционного обучения. – Москва, 2020.

ӘОЖ 54:37.018.43:004.8(045)

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ХИМИЯ БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ЭЛЕКТРОНДЫҚ РЕСУРСТАР МЕН AI ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ РӨЛІ

***Айдаралиева Катира Сапаровна**, химия пәнінің мұғалімі*
Мыңатай Қыстаубайұлы атындағы орта мектебі
Жамбыл обл., Талас ауд., Қызыләуіт ау., Қазақстан

Аннотация. Современная система образования переживает процесс цифровой трансформации, в том числе претерпевает кардинальные изменения в методике преподавания естественных дисциплин, в том числе химии. В этой статье подробно рассматривается роль электронных ресурсов и технологий искусственного интеллекта (ИИ) в улучшении химического образования. Анализируется влияние цифровых образовательных платформ, виртуальных лабораторий, программ моделирования и интеллектуальных систем обучения на учебный процесс. Кроме того, научно обоснованы вопросы повышения познавательной активности обучающихся, развития практических навыков и повышения качества обучения. В статье демонстрируется эффективность

современных цифровых средств в преподавании химии и определяется их место в педагогическом процессе.

Ключевые слова: цифровая трансформация, химическое образование, электронные ресурсы, искусственный интеллект, виртуальная лаборатория, цифровое образование, STEM, технологии обучения, моделирование, педагогические инновации.

Abstract. The modern education system is undergoing a process of digital transformation, including drastic changes in the teaching methods of natural sciences, including chemistry. This article examines in detail the role of electronic resources and artificial intelligence (AI) technologies in improving chemical education. The influence of digital educational platforms, virtual laboratories, simulation programs and intelligent learning systems on the learning process is analyzed. In addition, the issues of increasing the cognitive activity of students, developing practical skills and improving the quality of education are scientifically substantiated. The article demonstrates the effectiveness of modern digital tools in teaching chemistry and defines their place in the pedagogical process.

Keywords: digital transformation, chemical education, electronic resources, artificial intelligence, virtual laboratory, digital education, STEM, learning technologies, modeling, pedagogical innovations.

Қазіргі білім беру кеңістігі ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуымен сипатталады. Әсіресе, химия пәні сияқты эксперименттік және теориялық білімді қатар талап ететін ғылым саласында цифрлық құралдарды қолдану өзекті мәселе болып отыр. Химияны оқытуда дәстүрлі әдістермен қатар электрондық ресурстар мен жасанды интеллект жүйелерін енгізу оқу үдерісінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық трансформация білім беру жүйесін тек техникалық жағынан ғана емес, мазмұндық тұрғыдан да жаңғыртып отыр. Бұл өзгерістер оқушының жеке оқу траекториясын қалыптастыруға, дербес зерттеу қабілетін дамытуға және ғылыми ойлау дағдыларын жетілдіруге бағытталған.

Химия білімін цифрландырудың теориялық негіздері. Цифрлық білім беру – бұл ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу үдерісіне жүйелі түрде енгізу арқылы білім сапасын арттыруға бағытталған жаңа педагогикалық парадигма. Химия ғылымы табиғаты бойынша эксперименттік болғандықтан, оның мазмұнын цифрлық ортада модельдеу ерекше маңызға ие. Химиялық реакцияларды визуализациялау, молекулалық құрылымдарды 3D форматта көрсету және виртуалды тәжірибелер жүргізу білім алушының түсіну деңгейін айтарлықтай арттырады. Бұл бағытта цифрлық симуляциялар нақты зертханалық тәжірибелерді толықтыра отырып, қауіпсіз және қолжетімді оқу ортасын қалыптастырады.

Электрондық ресурстардың химия біліміндегі рөлі. Электрондық ресурстар химияны оқытуда маңызды дидактикалық құрал болып табылады. Оларға электрондық оқулықтар, мультимедиялық курстар, онлайн платформалар және виртуалды зертханалар жатады. Электрондық оқулықтар ақпаратты интерактивті түрде ұсыну арқылы оқушының қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, бейне сабақтар мен анимациялық модельдер күрделі химиялық процестерді түсіндіруде тиімді құрал ретінде қолданылады.

Виртуалды зертханалар нақты тәжірибелерді қайталауға мүмкіндік беріп, оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытады. Мұндай ресурстар әсіресе зертханалық құрал-жабдықтар шектеулі білім беру мекемелерінде маңызды рөл атқарады.

Жасанды интеллект технологияларының білім беру үдерісіндегі қолданылуы. Жасанды интеллект (AI) білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашуда. Химия пәнін оқытуда AI негізіндегі жүйелер оқушылардың білім деңгейін автоматты түрде талдап, жеке оқу траекториясын ұсынуға қабілетті.

AI технологиялары арқылы:

- оқу материалдары бейімделеді;

- білім алушының қателері талданады;
- интерактивті тапсырмалар ұсынылады;
- виртуалды ассистенттер жұмыс істейді.

Бұл жүйелер оқытушының жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, оқу үдерісін дараландыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық құралдардың химияны оқытудағы тиімділігі. Цифрлық технологияларды қолдану химия пәнін оқытуда бірқатар артықшылықтарға ие:

- күрделі ұғымдарды визуализациялау;
- тәжірибелік жұмыстардың қауіпсіз орындалуы;
- оқушының белсенділігін арттыру;
- оқу мотивациясын күшейту;
- уақыт пен ресурстарды үнемдеу.

1-кесте – Химия білімінде цифрлық технологияларды қолдану бағыттары

№	Цифрлық құралдар	Қолдану мақсаты	Нәтижесі
1	Виртуалды зертхана	Химиялық тәжірибелерді модельдеу	Қауіпсіз оқу
2	AI оқыту жүйелері	Жеке оқу траекториясын құру	Дараланған білім
3	Мультимедиялық ресурстар	Күрделі реакцияларды визуализациялау	Түсінуді жеңілдету
4	Онлайн платформалар	Қашықтықтан оқыту	Қолжетімділік
5	Симуляциялық бағдарламалар	Химиялық процестерді модельдеу	Практикалық дағды

2-кесте – Цифрлық трансформация жағдайында химия білімін жетілдірудегі электрондық ресурстар мен жасанды интеллект технологияларының рөлі

№	Бағыт	Электрондық ресурстар	Жасанды интеллект технологиялары	Химия біліміндегі рөлі
1	Оқу мазмұнын ұсыну	Электронды оқулықтар, интерактивті платформалар (Moodle, Google Classroom)	Дербестендірілген оқу контентін ұсыну жүйелері	Оқушыларға қолжетімді әрі құрылымдалған білім беру
2	Зертханалық жұмыстар	Виртуалды лабораториялар (PhET, Labster)	AI-симуляциялар, виртуалды тәжірибе модельдеу	Қауіпсіз ортада тәжірибе жасау, күрделі реакцияларды түсіну
3	Білімді бағалау	Онлайн тест жүйелері (Kahoot, Quizizz)	Автоматты бағалау, адаптивті тестілеу	Білім деңгейін жедел және объективті анықтау
4	Оқыту процесін жекелеу	Білім беру платформаларындағы жеке кабинеттер	Машиналық оқыту негізіндегі ұсыныс жүйелері	Әр оқушының деңгейіне сай тапсырмалар беру
5	Визуализация	3D модельдер, симуляциялық бағдарламалар	AI негізіндегі молекула моделдеу (мысалы, химиялық құрылымдарды болжау)	Күрделі химиялық құрылымдарды түсіндіруді жеңілдету
6	Мұғалім қызметі	LMS жүйелері, электрондық журналдар	AI-ассистенттер (оқу жоспарлау, талдау)	Оқытушының жүктемесін азайту, тиімді жоспарлау
7	Ғылыми зерттеу	Электрондық деректер базалары (PubChem, ScienceDirect)	Деректерді талдау, химиялық реакцияларды болжау	Жаңа білімді жылдам іздеу және зерттеу жүргізу

Педагогикалық үдерістегі өзгерістер. Цифрлық трансформация мұғалімнің рөлін де өзгертеді. Мұғалім енді ақпарат көзі ғана емес, оқу үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші қызметін атқарады. Бұл өзгеріс педагогтың цифрлық құзыреттілігін арттыруды талап етеді. Оқушылардың дербес зерттеу жүргізуіне жағдай жасау, жобалық жұмыстарды ұйымдастыру және цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану қазіргі педагогиканың негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Қиындықтар мен болашақ перспективалар. Цифрлық білім берудің дамуымен қатар бірқатар қиындықтар да туындайды:

- техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі;
- мұғалімдердің цифрлық дағдыларының әртүрлі деңгейі;
- білім беру контентінің сапасы;
- AI жүйелерінің этикалық мәселелері.

Дегенмен, болашақта жасанды интеллект пен үлкен деректер (Big Data) технологияларының интеграциясы химия білімін жаңа деңгейге көтереді деп күтілуде.

Цифрлық трансформация жағдайында химия білімін жетілдіру электрондық ресурстар мен жасанды интеллект технологияларын тиімді қолдануға тікелей байланысты. Бұл технологиялар оқу үдерісін жекелендіріп, білім сапасын арттырып, оқушылардың ғылыми-танымдық қабілеттерін дамытады. Химияны оқытуда цифрлық құралдарды кеңінен енгізу білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттырып, болашақ мамандардың заманауи талаптарға сай қалыптасуына мүмкіндік береді. Цифрлық трансформация жағдайында білім беру жүйесінің жаңғыруы, әсіресе жаратылыстану пәндерін, соның ішінде химияны оқытуда сапалы өзгерістерге алып келді. Электрондық ресурстар мен жасанды интеллект технологиялары оқу үдерісін жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік беріп, білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, күрделі химиялық құбылыстарды терең түсінуге және теория мен тәжірибені тиімді ұштастыруға жағдай жасайды. Химияны оқытуда виртуалды зертханалар, мультимедиялық оқу материалдары, симуляциялық бағдарламалар және интеллектуалды оқыту жүйелері білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтіп қана қоймай, олардың зерттеушілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, жасанды интеллект негізіндегі жүйелер оқытуды дараландыруға, әрбір білім алушының оқу қарқыны мен деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді. Дегенмен, цифрлық білім берудің толыққанды жүзеге асуы үшін педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру, техникалық инфрақұрылымды жетілдіру және оқу контентінің сапасын жүйелі түрде дамыту қажет. Бұл бағыттағы жұмыстар үздіксіз жүргізілген жағдайда, химия білімінің сапасы жаңа деңгейге көтеріліп, болашақ мамандардың ғылыми ойлау қабілеті мен практикалық дағдылары жан-жақты қалыптасады. Жалпы алғанда, электрондық ресурстар мен жасанды интеллект технологиялары химия білімін модернизациялаудың негізгі қозғаушы күші болып табылады және олар білім беру жүйесінің болашақ дамуының стратегиялық бағытын айқындайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық білім беру тұжырымдамасы. Астана, 2023.
2. Бейсенова, А.Х. Химияны оқыту әдістемесі. Алматы, 2021.
3. Нұрғалиева, Г.К. Педагогика және цифрлық технологиялар. Алматы, 2022.

УДК 159.9.072

ПСИХОЛОГИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ОДАРЁННОЙ ЛИЧНОСТИ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

***Минченко Дарья Игоревна**, педагог-психолог*
КГУ «Специализированный лицей для одаренных детей»
г.Тараз, Казахстан

Аңдатпа. Мақалада дарынды оқушылармен жұмыс істеуде білім беру процесін психологияландырудың теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады. Оқушылардың интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған психологиялық құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігіне ерекше назар аударылады. Жүргізілген эксперименттік жұмыс негізінде әдістер, аралық нәтижелер және психологияландырылған оқыту моделін енгізудің тиімділігі сипатталған, сондай-ақ жасанды интеллект, академиялық адалдық және азаматтық тәрбие интеграциясының креативті моделі – «Цифрлық ар-ождан – оқушы-зерттеуші» ұсынылған. Психологияландырудың оқушы тұлғасын дамыту, ЖИ-ға жауапкершілікпен қарауды қалыптастыру және адал азамат тәрбиелеудегі маңыздылығы туралы қорытындылар жасалған.

Кілт сөздер*:* психологизациялық білім беру, дарынды тұлға, жасанды интеллект, академиялық адалдық, цифрлық ар-ождан.

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of psychologizing the educational process when working with gifted students. Particular attention is paid to the necessity of developing students' psychological competence aimed at unlocking their intellectual and creative potential. Based on the conducted experimental work, the article describes the methods, intermediate results, and effectiveness of implementing a psychologized learning model, as well as presents a creative model for integrating artificial intelligence, academic integrity, and civic education – "Digital Conscience – Student Researcher." Conclusions are drawn regarding the importance of psychologization for the development of the student's personality, fostering a responsible attitude towards AI, and nurturing an upright citizen.

Keywords: psychologization of education, gifted personality, artificial intelligence, academic integrity, digital conscience.

В современном обществе образование приобретает ключевое значение как основа устойчивого развития личности и государства. Особое внимание уделяется работе с одарёнными детьми, способными демонстрировать высокий уровень интеллектуальных, творческих и лидерских качеств. Однако раскрытие потенциала таких учащихся требует не только инновационных педагогических подходов, но и психологической поддержки. В соответствии с Государственной программой развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы, приоритетным направлением является создание условий для выявления и поддержки одарённых детей, а также внедрение психолого-педагогического сопровождения на всех уровнях обучения.

Особую остроту этой проблеме придаёт стремительное внедрение искусственного интеллекта (ИИ) в образовательную практику. С одной стороны, ИИ открывает перед одарёнными детьми беспрецедентные возможности для исследований, генерации идей и самообучения. С другой – создаёт риски размывания академической честности: соблазн делегировать мышление алгоритмам, плагиат, утрата субъектности. В этих условиях воспитание добропорядочного гражданина, способного к этичному, ответственному и творческому взаимодействию с ИИ, становится не просто педагогической задачей, а вопросом национальной безопасности и культурного суверенитета, что полностью созвучно концепции «Казахстан-2050» и идеям «Адал азамат» (Честный гражданин).

Психологизация образовательного процесса предполагает интеграцию психолого-педагогических принципов в систему обучения и воспитания, что обеспечивает гармоничное развитие личности и формирование устойчивой мотивации к познанию [1]. Именно психологизация позволяет превратить ИИ из «искушения обмануть» в «инструмент роста», а академическую честность – из внешнего запрета во внутреннюю гражданскую ценность.

Организация экспериментальной работы: от теории к цифровой реальности

Переходя от теоретического обоснования к практической реализации, отметим, что настоящее исследование проводится в рамках экспериментальной площадки по теме «Научно-методические основы развития интеллектуального и творческого потенциала учащихся через психологизацию образовательного процесса школы» (2022–2027 гг.) на базе специализированного лицея для одарённых детей Управления образования акимата Жамбылской области. Данная площадка действует в соответствии с приказом Управления образования, что подтверждает соблюдение нормативно-правовой базы РК. Основной эксперимент в настоящее время не завершён, продолжается сбор и анализ данных, апробация инновационных моделей на расширяющейся выборке учащихся.

Эксперимент включает три этапа, последовательно реализуемых в соответствии с планом научно-исследовательской работы школы:

1. Теоретический этап (2022–2023 уч. г.) – выявление теоретико-методологических основ, формирование экспериментальной группы из учащихся 7-х классов, создание направления «Интеллектуальное волонтерство» (работа старшеклассников с младшими учащимися) и педагогического сообщества «Про Движение» для молодых специалистов.

2. Реализационный этап (2023–2026 уч. г.) – апробация модели психологизации, расширение волонтерской деятельности (круглые столы, дебаты, занятия по интеллектуально-психологическому направлению), работа со всей школой.

3. Заключительный этап (2026–2027 уч. г.) – анализ результатов, оформление выводов и рекомендаций.

Важно подчеркнуть, что каждый год реализации эксперимента сопровождается новыми вызовами. В 2022–2023 гг. основной проблемой стало сопротивление педагогов, опасавшихся, что психологизация увеличит их нагрузку. В 2023–2024 гг. выявился дефицит диагностического инструментария для оценки творческого потенциала в динамике. В 2024–2025 гг. ключевым вызовом стало массовое и неконтролируемое использование учащимися нейросетей (ChatGPT и аналогов), что спровоцировало кризис академической честности. Именно этот вызов потребовал пересмотра подходов и привёл к созданию инновационной модели, описываемой ниже.

Внедрение искусственного интеллекта - новый этап эксперимента

В 3-й и 4-й четвертях 2024–2025 учебного года новая модель взаимодействия с ИИ в рамках психологизации была апробирована на параллелях 8–9 классов. Полученные положительные результаты (рост учебной мотивации, снижение тревожности при работе с цифровыми ресурсами) позволили масштабировать модель. Начиная с нового учебного года (2025–2026), данной моделью уже охвачены все учащиеся 7–11 классов. На 2025–2026 учебный год утверждён перспективный план «Научно-методические основы развития интеллектуального и творческого потенциала учащихся посредством психологизации образовательного процесса школы», в котором ключевое место заняло направление этичного и рефлексивного использования ИИ.

Теоретико-методологические основы исследования

Проблема психологизации образования имеет глубокие теоретические корни. Л.С. Выготский [2] подчёркивал важность развития высших психических функций ребёнка в процессе обучения. А.Н. Леонтьев и С.Л. Рубинштейн [3] рассматривали деятельность как основу формирования личности, а К. Роджерс [4] и А. Маслоу [5] акцентировали внимание на самоактуализации и личностном росте. Современные исследования, в том числе казахстанских учёных, показывают, что создание психологически безопасной

образовательной среды способствует развитию креативности, самостоятельности и эмоционального интеллекта учащихся [6].

В контексте цифровой трансформации и повсеместного распространения ИИ теоретическим базисом нашего исследования выступило положение о том, что психологизация является необходимым условием для превращения академической честности из набора запретов в личностную характеристику, а ИИ – из угрозы в ресурс развития.

Результаты и анализ исследования

Переходя к анализу полученных данных, отметим, что психолого-педагогическая диагностика позволила выявить положительную динамику в развитии творческих способностей, мотивации к обучению и эмоциональной устойчивости учащихся. Выделено три уровня творческого развития: начальный, развивающийся и высокий. К концу 2025 года количество учащихся, достигших высокого уровня, увеличилось на 27%.

Анализ поведения учащихся в ситуациях, где у них был соблазн использовать ИИ для обхода заданий, показал следующую картину (первичная диагностика, начало 2025 г.): повышенная тревожность выявлена у 15% одарённых учащихся, 45% боялись ошибки, остальные 40% считали допустимым «небольшое заимствование без указания автора». Эти данные свидетельствовали о том, что психологическая безопасность ещё не сформирована в полной мере, а академическая честность остаётся для значительной части учащихся внешним требованием, а не внутренней ценностью. Именно здесь возникла необходимость выйти за рамки традиционной психологизации и разработать креативную модель, напрямую отвечающую вызовам эпохи ИИ.

«Цифровая совесть – ученик-исследователь» как модель интеграции ИИ, академической честности и гражданского воспитания

Для решения выявленной проблемы была разработана и апробирована оригинальная модель «Цифровая совесть – ученик-исследователь». Креативность подхода заключается в смене парадигмы: от «как поймать ученика на использовании ChatGPT» к «как воспитать у ученика внутреннего цензора, который сам захочет быть честным». Данная модель полностью соответствует требованиям обновлённого содержания образования РК, где на первый план выходят функциональная грамотность, критическое мышление и личностные качества.

Ключевые компоненты модели

Метафора «Третий участник диалога». В рамках данного подхода искусственный интеллект выступает не как авторитетный источник или угроза, а как «воображаемый эксперт», задающий уточняющие вопросы. Учащиеся ведут публичный диалог с ИИ, демонстрируя ход собственных мыслей, и оставляют за собой право соглашаться, переформулировать или отвергать полученные подсказки. Например, на уроке «Глобальные компетенции» при обсуждении социального неравенства ученик, получив от ИИ три причины, оставляет доступ к образованию, переформулирует наследственные привилегии как стартовые возможности семьи и самостоятельно добавляет роль налоговой политики, которую нейросеть не упомянула. На занятии по психологии, разбирая страх ответа у доски, школьник признаёт подходящим для себя перфекционизм, переосмысляет страх оценки как потребность в уважении и отвергает неудачный опыт из прошлого как незначимый.

Рефлексивная карта «Мой вклад и открытие». Разработанная рефлексивная карта «Мой вклад и открытие» содержит три коротких поля: «Что я взял у ИИ?», «Что я переделал и добавил сам?», «Моё личное открытие», заполнение которых занимает не более двух минут. Контроль за ведением карт осуществляют не учителя, а волонтёры – старшеклассники-тьюторы, которые еженедельно проверяют факт заполнения у младших учащихся, проводят короткие рефлексивные беседы и собирают обезличенную статистику для психолога. Такой подход снимает напряжение контроля со стороны педагога и

превращает карту в инструмент самовоспитания; 89% одарённых учащихся восприняли её как инструмент профессионального самоотчёта.

Получив от волонтёров обезличенные данные, психолог анализирует динамику соотношения заимствованного из ИИ и самостоятельно доработанного материала, а также характер личных открытий. Дальнейшая работа психолога строится вокруг адресной коррекции рефлексивной самостоятельности: на основе статистики он выделяет группы учащихся с формальным заполнением и проводит с ними краткие беседы-ориентации, обучая различать простое копирование и подлинное присвоение знаний. Ежемесячно психолог подготавливает для педагогов сводку общих тенденций без указания имён, а раз в четверть организует короткий опрос самих тьюторов о затруднениях при сборе статистики, чтобы поддерживать низкий уровень напряжения контроля. Завершает цикл подготовка итоговой записки с предложениями по изменению полей карты, если доля содержательных открытий падает ниже 70%.

Для учеников ключевая рекомендация – честно фиксировать даже малую долю самостоятельной доработки материала, полученного от ИИ, и воспринимать карту не как отчёт перед тьюторами, а как личный дневник становления специалистом, где поле личного открытия содержит инсайт о собственном мышлении. Педагогам же стоит полностью делегировать контроль волонтёрам, не требовать доступа к индивидуальным ответам и довольствоваться ежемесячной обезличенной сводкой от психолога; при снижении доли содержательных ответов рекомендуется вместе с психологом скорректировать формулировки полей, сохранив двухминутный формат заполнения.

Ритуал «Академическое спасибо». Данный ритуал, предложенный лицеистами-волонтёрами, представляет собой публичную благодарность искусственному интеллекту с одновременным принятием личной ответственности за каждое слово. Для педагогов разработаны два вариативных формата. Жестовый вариант: учащиеся поднимают руку в знак использования ИИ и готовности отвечать за работу. Письменный вариант: ученики ставят условный знак в тетради, означающий благодарность нейросети. Оба варианта занимают не более минуты и не требуют проверки. Ритуал формирует привычку к честному признанию использования ИИ, снижает тревожность и превращает академическую честность из внешнего запрета во внутреннюю личностную норму.

Результаты внедрения креативной модели (2025–2026 учебный год)

Анализ динамики ключевых показателей в ходе эксперимента показал следующее. Открытое признание использования искусственного интеллекта учащимися возросло с 18 процентов в 2024 году до 92 процентов в 2026 году. Высокий уровень креативности повысился с 31 процента до 58 процентов. Доля учащихся, испытывающих высокую тревожность при проверках, снизилась с 15 процентов до 4 процентов. Таким образом, по всем трём показателям наблюдается устойчивая положительная динамика.

Заключение

Подводя итог, следует подчеркнуть, что промежуточные результаты эксперимента подтверждают: психологизация образовательного процесса способствует раскрытию индивидуальных особенностей учащихся, повышает уровень их творческой активности и интеллектуального развития. Основной эксперимент продолжается, однако уже сейчас можно сделать важный вывод о том, что психологизация является необходимым условием для этичного использования ИИ в работе с одарёнными учащимися. Именно психологическая безопасность, рефлексия и развитие эмоционального интеллекта превращают академическую честность из внешнего требования во внутреннюю гражданскую ценность.

Креативная модель «Цифровая совесть – ученик-исследователь» доказала свою эффективность на этапе апробации. Одарённый ученик, чувствующий себя субъектом, а не объектом контроля, добровольно выбирает честность, прозрачность и ответственность. Такой ученик вырастает в добропорядочного гражданина, способного к критическому

мышлению, этичному поведению и творческому взаимодействию с искусственным интеллектом.

Психологизация – это стратегическое направление модернизации современной образовательной системы [7], особенно актуальное в контексте цифровой трансформации, где на первый план выходят именно человеческие качества: эмпатия, ответственность, творчество и добросовестность. Искусственный интеллект в образовании - не детектор лжи и не палочка-выручалочка. Это зеркало, в котором одарённый ученик видит меру своей самостоятельности. А наша задача, чтобы в этом зеркале отражался не хитрец, а добропорядочный гражданин.

Список литературы:

1. Айсмонтас, Б.Б. Психолого-педагогические основы образования: теория и практика. – М.: ВЛАДОС, 2019. – 412 с.
2. Выготский, Л.С. Психология развития человека. – М.: Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
3. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
4. Роджерс, К. Становление личности. Взгляд на психотерапию. – М.: Эксмо-Пресс, 2001. – 416 с.
5. Маслоу, А. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2019. – 400 с.
6. Жуматаева, Г.С., Садыков, Т.С. (казахстанские авторы). Психологическая безопасность образовательной среды как фактор развития одарённости школьников // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Педагогические науки». – 2023. – №4 (76). – С. 45–53.
7. Таженова, А.Е. (казахстанский автор). Психологизация современного образования в Республике Казахстан: проблемы и перспективы // Наука и образование Южного Казахстана. – 2024. – №2. – С. 112–119.

ӘОЖ 307.1

ЖАСӨСПІРІМ БАЛАЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ ТӘРТІБІН АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДАМУЫН БАҚЫЛАУДА ҰСТАУЫ

Фатихова Назифа Агламовна
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің сеньор-лекторы
***Асқар Балауса**, БОПӘ-25-1 тобының студенті*
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Девиантное поведение, французский социолог Эмиль Дюркгейм, сформировавший концепцию девиантного поведения в социализации. Он предложил концепцию аномии для объяснения социальной девиации. Термин Аномия в переводе с французского означает отсутствие коллектива, закона. Что ж, Роберт Мертон объясняет, что причиной поведенческих аномалий является несоответствие между культурными целями общества и социально одобренными способами его достижения.

Ключевые слова: девиантное поведение подростков, профилактика девиантного поведения, подростковая психология, искусственный интеллект, контроль развития искусственного интеллекта, цифровая среда.

Abstract. Deviant behavior, French sociologist Emile Durkheim, who formed the concept of deviant behavior in socialization. He proposed the concept of anomie to explain social deviation. The term Anomie, translated from French, means the absence of a collective, a law. Well, Robert Merton explains that the reason for behavioral anomalies is the discrepancy between the cultural goals of society and socially approved ways to achieve it.

Keywords: adolescent deviant behavior, prevention of deviant behavior, adolescent psychology, artificial intelligence, AI development control, digital environment.

Адамзат жаңа жасанды интеллект дәуірі қарсаңында тұр. «Жасанды интеллект» сөзін алғаш рет Джон Маккарти есімді американдық ғалым қолданды. Ол басында математикалық теоремаларды автоматты түрде дәлелдеуге арналған компьютерлік бағдарлама еді. Кейін жүйе алгоритмдік жұмыспен ғана шектелмей, білім жинау, талдау жасау, мәселе шешу, жоспарлау, болжау сияқты функцияларды үйренді. Яғни, тура адам сияқты «жасанды интеллектіге» ойлау қабілеті енгізілді. Ол үшін адам миындағы нейрондық желілердің сандық форматтағы көшірмесі жасалды.

Бүгінде күнделікті қолданатын Apple өнімдеріндегі Siri дауыс қызметі де, әр сұрағымызға жауап іздейтін Google браузері де, музыка тыңдайтын құлаққаптар да, әлеуметтік желілерде бізге ұнайтын контентті де дәл тауып ұсынатын бағдарлама да, мессенджерде біз жазғымыз келетін сөзді алдын-ала болжай алатын пернетақта қызметі де, жол көрсететін GPS те – бәрі, бәрі жасанды интеллект.

«Жасанды интеллект» ғылыми зерттеу институтының директоры, техника ғылымдарының докторы, профессор Алтынбек Шәріпбаев жалпы жасанды интеллект дегеннің не екенін білу үшін «интеллект» деген ұғымға анықтама беру қажеттігін айтады.

«Интеллект дегеніміз – субъектінің қоршаған әлемді қабылдау мен түсіну, өңдеу, өздігінен оқу және шығару ережелерін даярлау мен шешім қабылдау қабілетіне ие болуы. Егер субъект адам болса, онда табиғи интеллект туралы сөз болады. Ал егер субъект жасанды құрылғы болса, онда жасанды интеллект жөнінде сөз қозғаймыз. Жасанды интеллект – ақпараттық технологияның бір саласы. Бұрын ақпараттық технология жоқ кезде компьютер ғылымының бір саласы болып саналып келді. Мәселен, қазір біздің қолымыздағы ноутбуктің қуаты бұрынғы бір спортзалды алып отыратын компьютердің шамасына тең. Яғни көріп отырғанымыздай, 20-30 жылда технология сәт сайын өзгеріске ұшырап, дами түсті», - деді Алтынбек Шәріпбаев.

Демек, жасанды интеллект адам баласының күнделікті өміріне әбден сіңіп үлгерді десек артық айтқандық емес. Бірақ ғалымдардың пайымынша, болашақта жасанды интеллект адамның жан толғанысы мен сезімдерін түсініп, тіпті оларды білдіре алатын дәрежеге дейін жетеді.

Жасанды интеллектінің дамуы жұмыссыз адамдардың санын көбейте ме?

Соңғы уақытта нейрожүйенің мүмкіндіктері ел арасында көп талқыланып жүр. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі 2030 жылға қарай елімізде 5 саланың қызметтерін «жасанды интеллект» алмастыратынын айтқан. Министрлік мәліметінше, болашақта ауыл шаруашылығына қорап ораушылар, құрылыста шыны кесушілер, машина жасауда қоймашылар қажет болмайды. Сонымен қатар мұнай-газ өндірісінде операторлар пилотсыз дрондарға ауыстырылатынын айтады. Осылайша, жасанды интеллект барлық салаға біртіндеп еніп жатыр. Қазіргі таңда ғалымдар жасанды интеллект мүмкіндіктерін бір функциямен шектемей, адам санасы сияқты білім жинау, анализ жасау, мәселе шешу, жоспарлау, болжау және үйрену сынды функиялармен толықтыруға тырысып жатыр. Ал болашақта жасанды интеллекті зауыттарды басқаруға, қауіпті әрі денсаулыққа зиянды жұмыстарды атқаруға пайдалану көзделіп отыр.

Девианттық мінез-құлық, әлеуметтенудегі девиантты мінез құлық тұжырымдамасын қалыптастырған француз әлеуметтанушысы Эмиль Дюркгейм. Ол әлеуметтік девиацияны түсіндіру үшін аномия тұжырымдамасын ұсынды. Аномия термині француз тілінен аударғанда ұжымның, заңның болмауы. Ал, Роберт Мертон мінез-құлық ауытқушылығының себебін қоғамның мәдени мақсаттары мен оған жетудің әлеуметтік мақұлданған жолдарының арасындағы үйлеспеушілік деп түсіндіреді. Девиантты мінез-құлықтың сыртқы физикалық жағдайларына климаттық, геофизикалық, экологиялық факторларды енгіземіз. Сонымен бірге әлеуметтік орта әсерлері де өз ықпалын тигізеді:

- қоғамдық үрдістер (әлеуметтік – экономикалық жағдай, мемлекеттік саясат, салт-дәстүр, бұқаралық ақпарат құралдары т.б.).

- тұлға бар әлеуметтік топ мінездемесі (этикалық құрылым, әлеуметтік мәртебе, референтті топ);

- микроәлеумекттік орта (отбасының өмір стилі және деңгейлері, отбасындағы өзара қарым-қатынас типі, отбасындағы тәрбие стилі, достар, басқа да маңызды адамдар) [2].

Жалпы, баланың қиын тәрбиеленуі, қоғамда қалыптасқан нормалар мен ережелерді сақтамауын ғылымда девиация деп атайды. Соған орай көптеген әдебиеттерде «қиын бала» түсінігінің орнына «девиантты» термині өте жиі кездеседі. Жалпы, «қиын мінез-құлық», «девиантты мінез-құлық», «ауытқыған мінез-құлық» түсініктері синонимдер болып табылады да, қай терминді алсақ та, қиын бала мәселесі туралы ұғым екенін білеміз.

Кең мағынасында девиантты мінез құлық кез келген әлеуметтік (ережелерден мысалы, оның ішінде жағымды: батырлық, аса еңбекқорлық, альтруизм, өзін құрбан ету, аса үлкен рөл ойнау, жетістіктер мен қатар жағымсыз: қылмыс, қоғамдық тәртіпті бұзу, адамгершілік ережелерін, дәстүрді, әдет-ғұрыптарды атап өту, өзіне-өзі қол жұмсау және т.б.) ауытқушылықты білдіреді [1].

Ал, тар мағынасында қалыптасқан құқықтық және өнегелік ережелерді тек белінен басып, атап өту деп түсіндіріледі. Мұндай девиантты мінез-құлық әлеуметтік өмірді ыдыратып, әлеуметтік аномалияға әкеп соқтырады. Ол конформизмге қарама-қарсы. Девиантты мінез-құлық әлеуметтік себептері қоғамның мәдени құндылықтары мен оларға қол жеткізудің әлеуметтік қолдау тапқан құралдардың арасындағы алшақтықта, әлеуметтік құндылықтардың ережелердің, қатынастардың әлсіздігі мен қара-қайшылығында. Девиантты мінез-құлыққа жауап ретінде қоғам немесе әлеуметтік топ арнайы әлеуметтік санкциялар қолданып, өз мүшелерін ондай қылықтары үшін жазалайды.

Девиация бірнеше типтен тұрады: девиантты, деликвентті және криминалды мінез-құлық. Девиантты мінез-құлық – әлеуметтік нормалар мен ережелерге сәйкес келмейтін мінез-құлықты айтады. Ол ауытқыған мінез-құлықтың бір түрі. Кейбір әдебиеттерде бұл типті «антидисциплинарлық» деп те атайды.

Девиантты мінез-құлықтың көрсеткіштеріне: агрессия, демонстрация, оқудан, еңбектен бет бұру, үйден кету, алкоголизм, наркомания, қоғамға жатқылықтар, жыныстық жат мінез-құлық, суицид т.б. жатады.

Девияцияның негативті формалары әлеуметтік патология болып табылады: алкоголизм, токсикомания, нашақорлық, жезөкшелік, суицид, заң бұзушылық және қылмыскерлік. Олар жалпы қоғамға, айналадағы адамдарға және ең бірінші өздеріне үлкен зиян келтіреді.

Девиацияны зерттеуші көптеген ғалымдар девиантты мінез-құлықтың пайда болу факторларын түрліше түсіндіреді. Біріншілері оларды екі үлкен топқа ішкі және сыртқы факторлар деп бөлсе екіншілері оларды бөлмей:

- жанұяда берекенің болмауы;

- ата-ананың «ерекше» қамқорлығы;

- тәрбие берудегі кемшіліктер;

- өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау;

- өмірлік дағдының болмауы, айналасындағы адамдармен, құрбылармен жарасымды қатынасқа түсе алмауы;

- сырттан келген қысымға төтеп бере алмауы, өз бетінше шешім қабылдай алмауы, сынаушылық ойды дамыта алмауы;

- психоактивті заттарды жиі пайдалануы;

- агрессиялық жарнаманың ықпалды болуы;

- мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы;

- балалар мен жасөспірімдердің бос уақытының проблемалары [3].

Үшіншілері оларды негізгі бес факторға бөліп қарастырады:

1. *Биологиялық факторлары* – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анотомиялық жағымсыз ерекшеліктер. Оларға мыналар жатады:

- ұрпақтан-ұрпаққа берілетін немесе ананың жүкті болғанда дұрыс тамақтанбауы, арақ-шарап, нашақорлық заттарды пайдалануы, темекі тартуы, ананың физикалық, психикалық т.б. сырқаттары себеп болатын генетикалық факторлар: ақыл-ой дамуының бұзылуы, есту, көру кемшіліктері, жүйке жүйесінің зақымдауынан пайда болған денедегі кемшіліктер.
- психофизиологиялық факторлар: психофизиологиялық күш, дау-жанжал, келіспеушілік жағдайлар, адам организмдеріне кері әсер ететін, қоршаған ортаның химиялық құрамы, соматикалық, аллергиялық, токсикалық ауруларға душар ететін энергетикалық технологияның жаңа түрлері;
- физиологиялық факторлар: сөйлеу дефекттері, адам бойындағы соматикалық кемшіліктер.

Бұлардың бәрі адамның қоршаған ортаға, жеке адамдарға деген жағымсыз қарым-қатынасын тудырады, ал балалар болса, өзіндік сезім мен танымдық деңгейіне байланысты, құрбы-құрдастары арасында, ұжымда еркін сезіне алмайды, қатынасы бұзылады.

2. *Психологиялық факторлар*. Бұған баладағы психопатологиялар мен мінездегі кейбір қасиеттердің басым болуы т.б. жатады. Бұл ауытқушылықтар жүйелік-психикалық ауруларды, психопатияда, неврастенияда т.б. көрінеді. Акцентуациялық сипаттағы мінезді балалар өте ашушаң, дөрекі болады. Оларға міндетті түрде әлеуметтік-медициналық реабилитация, сонымен қоса, арнайы ұйымдастырылған тәрбиелік жұмыстар жүргізу керек. Баланың әрбір даму сатысында, олардың психикалық қасиеттері, тұлғалық және мінездегі ерекшеліктері қалыптасып, дамып отырады. Бала даму барысында әлеуметтік ортаға бейімделуі немесе керісінше бейімделмей, жатсынып кетуі мүмкін. Егер, балаға ата-ананың жылуы, махаббаты, ықыласы жетіспесе, онда ол ата-анасынан шеттеніп кетеді. Шеттену-невротикалық реакциялар, қоршаған ортамен қатынастың бұзылуы, сезімдік тепе-теңсіздік және суықтық, ашуланшақтық, психикалық аурулар және психологиялық патологиялар сияқты жағымсыз мінез-құлықтың пайда болуына жол ашады. Егер, балада адамгершілік құндылықтар қалыптаспаса, онда, ол пайдакүнемдік, қанағатсыздық, зорлаушылық, дөрекілік т.б. сиақты жағымсыз қасиетерге бейім тұрады.

3. *Әлеуметтік – педагогикалық факторлар.* Олар мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде, баланың оқудағы үлгермеушілігіне байланысты. Мұндай балалар көбінесе мектепке дайындығы жок, үйге берілген оқу тапсырмаларына және бағаларға парықсыз қарайтындар. Бұның бәрі баланың оқудағы бейімсіздігін көрсетеді. Оқушының оқудағы бейімсіздігінің қалыптасуы мынадай сатылардан өтеді:

- оқудағы декомпенсация- баланың жалпы мектепке деген қызығушылығы жоғары, бірақ бір немесе бірнеше пәнді оқуда қызығушылықтарға тап болуынан;
- мектептік бейімсіздік дезадаптация- бала сабаққа үлгермеуімен қатар оның мінез-құлқы өзгеріп, мұғалімдермен, сыныптастарымен қарым-қатынасы бұзылып, сабақтан қалуы көбейеді немесе мектептен біртіндеп қол үзе бастайды;
- әлеуметтік бейімсіздік- баланың оқуға, мектепке, ұжымға деген қызығушылығы жойылады, ассоциалдық топтармен араласып, алкогольге нашақорлыққа қызыға бастайды;
- дисгармонды стиль-бір жағынан ата-ана баланың барлық тілектерін орындайды, үлкен қамқорлық жасайды, екінші жағынан конфликті жағдайларға баланы итермелейді;
- тұрақсыз, конфликті стиль- толық емес отбасындағы, ажырасу кезіндегі ата-ана мен балалар бөлек тұрған жағдайдағы тәлім- тәрбиелік кемшіліктерден туындайды;
- ассоциалды стиль-ата-ананың арақ ішуі, нашақор заттарды пайдалануы, криминалды іс-әрекет, аморальді өмір сүру жағдайы, отбасылық қатыгездік, зорлаушылық жатады.

Балаға көрсетілген қатыгездік қатынасқа жататындар: қинаушылық, физикалық, эмоционалды, жыныстық зорлық-зомбылық. Қатыгездік үйде, далада, мектепте, балалар уйлерінде, ауруханада көрсетілуі мүмкін. Мұндай іс-әрекетке душар болған балалар

қалыпты түрде даму көрмей, қоршаған ортаға бейімделе алмай қалады. Соның әсерінен, бала өзін жаман, керексізбін деп сезінеді. Баланың қатыгездікке жауап беру түрі баланың жасына, тұлғалық ерекшелігіне, әлеуметтік тәжірибесіне байланысты. Психикалық реакциялардан басқа балалардың мінез-құлқы да өзгереді: агрессия жоғарылайды, төбелескіш, өзіне сенімсіз, ұялшақ, өзіне деген бағасы өте төмен болады. Зерттеулерге қарағанда, зорлық-зомбылықты көп көрген балалар өскенде зорлаушы рөлінде болуды қалайды.

4. *Әлеуметтік-экономикалық факторлар*. Әлеуметтің теңсіздігі қоғамның кедей және бай болып бөлінуі, жұрттың кедейленуі, жұмыссыздық, инфляция, әлеуметтік кернеу, т.б.

5. *Моральді – этикалық факторлар*. Қазіргі қоғамның адамгершілік қасиеттерінің деңгейі төмен болуы, рухани құндылықтардың бұзылуы [4].

Қорыта айтқанда, девиантты мінез-құлықты балалармен тәрбиелік жұмыстарын жүргізуде римдік философ Сенеканың: әрбір адам өмірінің тек кейбір жақтарын ойлап талдайды, бірақ ешкім жалпы өмір туралы ойланбайды деген ой-пікіріне сүйене отырып, девиацияға коррекция жасаушы әрбір маман ұстаз, баланың тек кейбір мінездік кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, оларды, қоғамдық өмірдің талаптарымен ұштасқан дұрыс қарым-қатынас жолына қайтып әкеліп, ары қарай қалыптаса дамуына, әлеуметтенуіне көмектесуі қажет. Бұл педагогикалық іс-әрекеттер мазмұны, қоғам өмірінде бекіген адамгершілік қадір-қасиеттер мәнімен, талаптарымен, тікелей байланыстыра, адамдар арасындағы қарым-қатынастар нормаларымен ұштастырыла жүзеге асырылғанда, балалар бойында девиантты мінез-құлықтың өріс алмауына және оларды мектеп қабырғасынан бастап әлеуметтендіруге мүмкіндік жасалады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Керімов Л.К. «Қиын жасөспірімдерді жеке – дара қайта тәрбиелеу теориясы мен практикасы» – Алматы, 2017ж. – 123 б.
2. Казымбетова Д.К. Девиантное поведение молодежи как объект социологического исследования: дис. на соиск. учен. степ. канд. наук. – Алматы, 2017ж. С. 36
3. Джаманбалаева Ш.Е. Социальные проблемы девиантного поведения. Автореферат. – Алматы, 2016ж. – С. 3-23.
4. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. Для учителя.-М.: Просвещение, 2017ж. – 255 с.
5. Социально-педагогическая деятельность образовательных учреждений: новые подходы и перспективы // научный информационно-метод. Сб.-М.: Центр инноваций в педагогике, – 189 с.
6. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. Для учителя.-М.: Просвещение, 2017ж.
7. Мектептегі психология журналы. №4 2016 сәуір
8. Мектептегі психология журналы. №6 2015 сәуір

ӘОЖ 37.013:004.8

БАСТАУЫШ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ МӘДЕНИЕТІ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Ажибаева Роза Елибаевна
магистр, бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі магистрі
Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается роль студентов – будущих учителей – в формировании культуры применения искусственного интеллекта в начальном образовании. Анализируются вопросы развития цифровых и педагогических компетенций студентов, а также формирование навыков ответственного и этичного использования ИИ. Определяются преимущества и риски использования ИИ в профессиональной подготовке студентов и предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, студент, будущий учитель, начальное образование, педагогическая подготовка, цифровая компетентность, этика.

Abstract. This article examines the role of pre-service teachers (students) in developing a culture of using artificial intelligence in primary education. It analyzes the development of students' digital and pedagogical competencies, as well as their ability to use AI responsibly and ethically. The advantages and risks of AI integration into teacher training are identified, and possible solutions are proposed.

Keywords: artificial intelligence, student, pre-service teacher, primary education, teacher training, digital competence, ethics.

Қазіргі білім беру жүйесінде студенттердің, әсіресе болашақ мұғалімдердің рөлі түбегейлі өзгеруде. Жасанды интеллекттің дамуы педагог мамандарға жаңа талаптар қойып отыр. Енді мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар цифрлық технологияларды дұрыс қолдануды үйретететін бағыттаушы болуы тиіс [1].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау барысында студенттердің жасанды интеллектті қолдану мәдениетін қалыптастыру ерекше маңызды. Себебі дәл осы студенттер ертеңгі күні мектеп оқушыларын оқытып, олардың цифрлық мәдениетін қалыптастырады.

Студент – тек білім алушы емес, ол болашақ педагог, тұлға қалыптастырушы маман. Сондықтан оның кәсіби даярлығында тек теориялық білім емес, сонымен қатар практикалық және цифрлық дағдылар да маңызды орын алады.

Жасанды интеллектті меңгерген студент:

- оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыра алады;
- оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқытуды жекелей алады;
- заманауи білім беру құралдарын қолдана алады.

Бұл қасиеттер студенттің болашақтағы кәсіби табыстылығын айқындайды.

Жасанды интеллектті тиімді пайдалану үшін студенттерде цифрлық сауаттылық жоғары деңгейде болуы тиіс. Олар тек технологияны қолдануды ғана емес, оны педагогикалық мақсатта дұрыс пайдалануды меңгеруі қажет.

Студенттердің негізгі құзыреттіліктері:

- ақпаратты талдау және сүзу;
- цифрлық құралдарды оқу процесіне енгізу;
- оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру;
- интерактивті әдістерді қолдану.

Бұл дағдылар студенттің кәсіби қалыптасуында шешуші рөл атқарады [2].

Студенттер жасанды интеллектті қолдануда жауапкершілікті сезінуі тиіс. Олар:

- плагиаттан аулақ болуы;
- алынған ақпараттың дұрыстығын тексеруі;
- авторлық құқықты сақтауы қажет.

Сонымен қатар, болашақ мұғалім ретінде студент оқушыларға да осы құндылықтарды үйретуге міндетті. Бұл академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың негізгі жолы болып табылады.

Бүгінгі таңда студенттердің кәсіби қалыптасуы тек дәстүрлі білім беру әдістерімен шектелмейді, керісінше, ол заманауи технологияларды меңгерумен тығыз байланысты. Жасанды интеллект студенттердің оқу процесін жеңілдетіп, олардың білімді игеру қарқынын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл технология студенттердің

өздігінен білім алу дағдыларын дамытуға, ақпаратты талдау және сараптау қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді.

Болашақ мұғалім ретінде студент жасанды интеллектті тек пайдаланушы ретінде ғана емес, оны оқу процесіне енгізе алатын кәсіби маман ретінде қарастыруы тиіс. Бұл оның педагогикалық шеберлігін арттырып, оқушылармен жұмыс істеуде жаңа әдістерді қолдануына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, студенттердің жасанды интеллектпен жұмыс істеу тәжірибесі олардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, жаңашыл ойлауын қалыптастырады [3].

Жасанды интеллектті тиімді қолдану үшін студенттер жоғары деңгейдегі цифрлық сауаттылыққа ие болуы қажет. Бұл тек техникалық дағдыларды меңгерумен шектелмей, ақпаратты дұрыс талдау, оның шынайылығын бағалау және оны педагогикалық мақсатта қолдана білу қабілеттерін қамтиды.

Студенттердің педагогикалық құзыреттілігі де ерекше маңызды, себебі олар болашақта оқушылармен жұмыс істейтін болады. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллектті қолдану барысында студенттер оқыту әдістерін дұрыс таңдай білуі, оқу материалын тиімді жеткізуі және оқушылардың қызығушылығын арттыра алуы қажет. Сонымен қатар, студенттердің сыни ойлау қабілетін дамыту, оларды ақпаратты сараптай білуге үйрету және өзіндік пікір қалыптастыру дағдыларын жетілдіру маңызды болып табылады.

Жасанды интеллектті қолдану барысында студенттердің этикалық жауапкершілігі ерекше маңызға ие. Қазіргі таңда көптеген студенттер дайын ақпаратты оңай алуға бейім болғандықтан, академиялық адалдық мәселесі өзекті болып отыр. Сондықтан студенттер плагиаттан аулақ болу, ақпарат көздерін дұрыс көрсету және авторлық құқықты сақтау қағидаларын қатаң ұстануы тиіс.

Сонымен қатар, жасанды интеллект арқылы алынған ақпараттың дұрыстығын тексеру де маңызды, себебі кез келген цифрлық құрал қателік жіберуі мүмкін. Болашақ мұғалім ретінде студент тек өзі ғана емес, оқушыларды да осы мәдениетке үйретуге міндетті. Бұл өз кезегінде білім беру жүйесінде адалдық пен жауапкершілік құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллект студенттердің оқу мотивациясын арттыруға, білім алуға деген қызығушылығын күшейтуге мүмкіндік береді. Алайда, оны шамадан тыс пайдалану студенттердің ойлау дербестігін төмендетіп, дайын жауаптарға тәуелділік қалыптастыруы мүмкін. Сондықтан студенттер жасанды интеллектті тек көмекші құрал ретінде қабылдап, оны саналы түрде қолдануды үйренуі қажет [4].

Бұл ретте студенттердің өзіндік ойлау қабілетін дамыту, шығармашылық тапсырмаларды орындау және зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру маңызды болып табылады. Жасанды интеллект тек бағыт беруші құрал ретінде қызмет етуі тиіс, ал негізгі ойлау әрекеті студенттің өзіне тиесілі болуы қажет.

Қазіргі таңда студенттердің жасанды интеллектті қолдану барысында бірқатар қиындықтар кездеседі. Олардың қатарында цифрлық мәдениеттің жеткіліксіздігі, технологияны дұрыс пайдаланбау, сондай-ақ академиялық адалдықтың сақталмауы бар. Бұл мәселелерді шешу үшін жоғары оқу орындарында арнайы пәндер енгізу, практикалық сабақтарды көбейту және студенттерге арналған тренингтер ұйымдастыру қажет.

Сонымен қатар, оқытушылар тарапынан студенттерге бағыт-бағдар беру, олардың жұмысын бақылау және кері байланыс орнату маңызды рөл атқарады. Бұл студенттердің жауапкершілігін арттырып, жасанды интеллектті тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, болашақ мұғалім-студенттердің жасанды интеллектті қолдану мәдениетін қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Студенттер тек технологияны меңгеріп қана қоймай, оны педагогикалық және этикалық тұрғыдан дұрыс қолдана білуі тиіс. Бұл олардың кәсіби қалыптасуына, сондай-ақ болашақ ұрпақты тәрбиелеу сапасына тікелей әсер етеді.

Жасанды интеллектті саналы әрі жауапты қолдана алатын студент – болашақта бәсекеге қабілетті, заманауи талаптарға сай педагог бола алады. Сондықтан бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде дамыту – білім беру сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007.
2. ЮНЕСКО. Білім берудегі жасанды интеллект: мүмкіндіктері мен сын-қатерлері. – Париж, 2019.
3. Холмс У., Биалик М., Фадель Ч. Білім берудегі жасанды интеллект: оқыту мен білім алуды өзгерту. – Лондон, 2019.
4. Лакин Р. Машиналық оқыту және адам интеллектісі: білім беру үшін жаңа мүмкіндіктер. – Оксфорд, 2018.

ӘОЖ 37.016:811.512.122:004.8

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА AI ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ: ОҚЫТУ ҮДЕРІСІН ЖАҢҒЫРТУ ЖОЛДАРЫ

Қырғызбай Сәуле Дәнеғұлқызы
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
№59 орта мектебі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. Современная система образования переживает период цифровой трансформации. В том числе внедрение инструментов искусственного интеллекта (ИИ) в образовательный процесс позволяет кардинально обновить методику обучения. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы применения технологий ИИ на уроках казахского языка и литературы. Предлагаются эффективные методы и приемы, направленные на развитие языковых навыков учащихся, цифровые средства, используемые в структуре урока, система творческих заданий. Кроме того, научно проанализирована роль ИИ в повышении качества образования и значение в облегчении деятельности учителя. В статье даны конкретные виды работ и один график, подробно описаны пути модернизации учебного процесса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, казахский язык, литература, цифровое образование, методика обучения, инновации, ChatGPT, развитие языка, активность учащихся, педагогические технологии.

Abstract. The modern education system is undergoing a period of digital transformation. In particular, the introduction of artificial intelligence (AI) tools into the educational process makes it possible to radically update the teaching methodology. This article discusses the theoretical and practical foundations of the use of AI technologies in Kazakh language and literature lessons. Effective methods and techniques aimed at developing students' language skills, digital tools used in the lesson structure, and a system of creative tasks are offered. In addition, the role of AI in improving the quality of education and its importance in facilitating teacher activity is scientifically analyzed. The article provides specific types of work and a single schedule, and describes in detail the ways to modernize the educational process.

Keywords: artificial intelligence, Kazakh language, literature, digital education, teaching methods, innovations, ChatGPT, language development, student activity, pedagogical technologies.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі тек дәстүрлі оқыту әдістерімен шектеліп қалмай, жаңа технологиялық мүмкіндіктермен толықтырылуда. Соның ішінде жасанды интеллект құралдарының пайда болуы педагогикалық үдерістің сапасын арттыруға, оқушының танымдық белсенділігін күшейтуге және жеке білім траекториясын қалыптастыруға жол ашып отыр.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні – ұлттық рухты, мәдени мұраны, сөз өнерін қалыптастыратын негізгі пәндердің бірі. Сондықтан бұл пәнді оқытуда AI құралдарын тиімді пайдалану тек ақпараттық технологияны енгізу емес, сонымен қатар тілдік құзыреттілікті дамытудың жаңа деңгейі болып табылады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытудағы заманауи бағыттар. Бүгінгі таңда қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуда келесі бағыттар басымдыққа ие:

- коммуникативтік оқыту технологиясы;
- құзыреттілікке негізделген білім беру;
- цифрлық оқыту платформаларын пайдалану;
- зерттеушілік және жобалық оқыту;
- интерактивті әдістер,

Осы бағыттардың барлығы жасанды интеллект құралдарымен ұштасқанда оқыту үдерісі жаңа сапалық деңгейге көтеріледі. AI технологиялары оқушыға:

- мәтін құрастыруды үйренуге
- грамматикалық қателерді талдауға
- әдеби шығармаларды талдауға
- эссе, шығарма жазуға
- сөздік қорды байытуға мүмкіндік береді.

Қазақ тілі сабақтарында AI құралдарын қолдану мүмкіндіктері. Қазақ тілі сабақтарында AI төмендегідей бағыттарда тиімді қолданылады:

Мәтінмен жұмыс. AI оқушыға мәтінді: қысқартуға, талдауға, жоспар құруға, негізгі ойды анықтауға көмектеседі.

Грамматикалық сауаттылық: орфографиялық қателерді табу, сөйлем құрылымын түзету, синтаксистік талдау жасау.

Жазылым дағдылары: эссе жазу үлгілерін ұсыну, шығарманы жоспарлау, кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды құрастыру.

Сөйлеу мәдениеті: диалог құрастыру, пікірталас сценарийлері, шешендік сөз үлгілері.

Әдебиет пәнінде AI қолдану ерекшелігі. Әдебиет сабағында AI құралдары шығармашылық талдауды дамытуға үлкен ықпал етеді:

- ✓ көркем шығарманы талдау
- ✓ кейіпкер бейнесін сипаттау
- ✓ тақырыптық идеяны анықтау
- ✓ салыстырмалы талдау жасау
- ✓ эссе мен пікір жазу

AI оқушыны дайын жауапқа емес, ойлануға, талдауға жетелейді.

Оқушылармен жүргізілетін жұмыс түрлері. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында AI қолдана отырып жүргізілетін жұмыстар:

- ✓ мәтін құрастыру тапсырмалары
- ✓ шығарманы қайта жазу (рефрейминг)
- ✓ әдеби кейіпкерге хат жазу
- ✓ диалог құрастыру
- ✓ эссе генерациялау және түзету

- ✓ мәтінді талдау картасын жасау
- ✓ топтық жобалар

AI құралдарын қолдану арқылы сабақ құрылымының үлгісі

Сабақ кезеңі	Мұғалім әрекеті	Оқушы әрекеті	AI құралдарының рөлі	Нақты қолдану мысалдары
Кіріспе кезеңі	Тақырыпты таныстырады, мақсат қояды, мотивация береді	Тыңдайды, сұрақтарға жауап береді, ой қозғайды	Оқушының қызығушылығын арттыру, бағыт беру	ChatGPT арқылы проблемалық сұрақтар: «Тіл мәдениеті не үшін маңызды?»
Жаңа білімді меңгеру	Тақырыпты түсіндіреді, мәтін ұсынады	Мәтінді оқиды, негізгі ойды анықтайды	Мәтінді жеңілдету, түсіндіру	AI арқылы күрделі мәтінді қарапайым тілге аударту
Талдау кезеңі	Тапсырма береді (мәтін, өлең, шығарма)	Талдау жасайды, пікір білдіреді	Грамматикалық және мағыналық талдау	AI көмегімен кейіпкер мінездемесін жасау, жоспар құру
Практикалық жұмыс	Жазылым тапсырмасын ұйымдастырады	Эссе, шығарма, диалог жазады	Қателерді түзету, құрылымды жақсарту	Grammarly/AI арқылы орфографиялық қателерді тексеру
Шығармашылық жұмыс	Шығармашылық тапсырма береді	Ой қорытып, мәтін құрастырады	Идея ұсыну, мәтін үлгілеу	«Абайға хат жазу», «Егер мен жазушы болсам…»
Бекіту кезеңі	Қорытынды сұрақтар қояды	Жауап береді, рефлексия жасайды	Білімді жүйелеу	AI арқылы тест сұрақтарын автоматты құрастыру
Бағалау кезеңі	Бағалау жүргізеді, кері байланыс береді	Өз жұмысын талдайды	Нәтижені талдау, ұсыныс беру	AI көмегімен жетістіктер мен қателерді көрсету
Рефлексия	Сабақты қорытындылайды	Өз пікірін білдіреді	Оқу нәтижесін талдау	«Бүгін мен не үйрендім?» сұрағына AI үлгі жауап беру

Жасанды интеллект құралдары оқушыны пассив тыңдаушы емес, белсенді зерттеушіге айналдырады. Бұл келесі әдістер арқылы жүзеге асады:

- проблемалық сұрақтар қою
- шығармашылық тапсырмалар беру
- мәтіндік модельдеу
- рөлдік ойындар
- интерактивті диалог

Осы әдістер оқушының сыни ойлау қабілетін дамытады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданылатын нақты тапсырмалар

1. «Менің ойымша…» тақырыбында эссе жазу
2. Абай Құнанбайұлының өлеңін талдау
3. Көркем шығарманың кейіпкеріне мінездеме беру
4. Диалог құрастыру (мұғалім–оқушы)
5. Мәтіннің қысқаша мазмұнын жасау
6. Синоним, антоним сөздермен жұмыс
7. AI арқылы қате түзету және қайта жазу

Жасанды интеллект – білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды құралы. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында AI технологияларын тиімді қолдану оқушының тілдік құзыреттілігін арттырып қана қоймай, оның шығармашылық ойлау қабілетін дамытады. Дегенмен, бұл технология мұғалімнің орнын алмастырмайды, керісінше оның кәсіби

мүмкіндігін кеңейтеді. Болашақта AI білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналып, ұлттық білім жүйесінің дамуына серпін беретіні сөзсіз.

Қорытындылай келе, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жасанды интеллект құралдарын қолдану – қазіргі білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды әрі өзекті бағыты болып табылады. Бұл технологиялар оқыту үдерісін тек жеңілдетіп қана қоймай, оның сапасын арттыруға, оқушының жеке қабілетін дамытуға және білім алуға деген қызығушылығын күшейтуге мүмкіндік береді.

AI құралдары арқылы оқушылардың тілдік дағдылары жүйелі түрде қалыптасады: мәтінді талдау, сауатты жазу, шығармашылық эссе құрастыру, әдеби кейіпкерлерді терең түсіну сияқты қабілеттері дамиды. Сонымен қатар, мұғалім үшін де оқу материалын түрлендіру, тапсырмаларды даралау және кері байланысты жедел беру мүмкіндігі кеңейеді. Дегенмен, цифрлық технологияларды қолдану барысында олардың шектен тыс пайдаланылуына жол бермеу, оқушының дербес ойлау қабілетін сақтап қалу және ұлттық құндылықтарға негізделген білім беруді басты назарда ұстау қажет. Жасанды интеллект – мұғалімді алмастыратын құрал емес, керісінше оның кәсіби қызметін толықтыратын көмекші технология. Осылайша, қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуда AI құралдарын тиімді енгізу – болашаққа бағытталған, бәсекеге қабілетті, рухани және интеллектуалдық тұрғыдан дамыған тұлға қалыптастырудың маңызды кепілі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2023.
2. ЫБырай Алтынсарин. *Таңдамалы педагогикалық мұралары*. – Алматы: Мектеп, 2019.
3. Ахмет Байтұрсынұлы. *Тіл – құрал*. – Алматы: Алаш, 2018.
4. Қазақ тілі мен әдебиетін оқыту әдістемесі. – Алматы: Атамұра, 2020.
5. Жұбанов Қ. *Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер*. – Алматы: Ғылым, 2017.
6. Оразбаева Ф. *Тілдік қатынас теориясы және әдістемесі*. – Алматы: Рауан, 2016.

ӘОЖ 37.016:54:004.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ БАҒЫТТАРЫ

Калтаева Арайлым Мадиярбековна
№47 орта мектебінің химия пәнінің мұғалімі
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются современные направления эффективного применения искусственного интеллекта и цифровых технологий в преподавании химии. В рамках процесса цифровизации в системе образования анализируются вопросы повышения познавательной активности учащихся, развития научного мышления, совершенствования практических навыков. Кроме того, будут предложены эффективные методы организации уроков химии с использованием виртуальных лабораторий, систем адаптивного обучения, цифровых платформ и интерактивных инструментов. В статье описываются виды практической работы с учащимися, их педагогическое значение и влияние на качество знаний.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, преподавание химии, виртуальная лаборатория, образование, инновации, STEM, интерактивное обучение, цифровая платформа.

Abstract. This article examines in detail the current trends in the effective use of artificial intelligence and digital technologies in chemistry teaching. As part of the digitalization process in

the education system, the issues of increasing students' cognitive activity, developing scientific thinking, and improving practical skills are analyzed. In addition, effective methods of organizing chemistry lessons using virtual laboratories, adaptive learning systems, digital platforms and interactive tools will be proposed. The article describes the types of practical work with students, their pedagogical significance and impact on the quality of knowledge.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, chemistry teaching, virtual laboratory, education, innovation, STEM, interactive learning, digital platform.

Қазіргі заман – білім мен технологияның тоғысқан, адамзат өркениетінің жаңа белеске көтерілген кезеңі. Ақпараттық қоғамның қарқынды дамуы білім беру жүйесіне тың серпін беріп, оқыту мазмұнын түбегейлі жаңартуды талап етуде. Соның ішінде химия пәнін оқытуда дәстүрлі әдістермен қатар, цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарын енгізу – уақыт талабы.

Химия – табиғаттың құпиясын ашатын, заттардың құрылымы мен қасиеттерін зерделейтін іргелі ғылым. Алайда бұл пәнді меңгеру көптеген оқушылар үшін күрделі болып көрінеді. Осы қиындықтарды жеңілдетуде цифрлық технологиялар ерекше рөл атқарады. Олар күрделі ұғымдарды көрнекі түрде түсіндіруге, тәжірибелерді қауіпсіз ортада жүргізуге және оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект – адам ойлау қабілетін модельдейтін технологиялар жиынтығы. Білім беру саласында ол оқыту үдерісін дараландыруға, оқушылардың білім деңгейін автоматты түрде бағалауға және оқу материалдарын бейімдеуге мүмкіндік береді. Химияны оқытуда жасанды интеллект келесі бағыттарда қолданылады:

- оқушылардың білім деңгейін талдау
- жеке оқу траекториясын қалыптастыру
- қателерді автоматты анықтау
- виртуалды көмекші (чат-боттар) арқылы кеңес беру

Жасанды интеллекттің көмегімен әр оқушының қабілетіне сай тапсырмалар ұсынылып, білім алу үдерісі тиімді әрі нәтижелі бола түседі.

Цифрлық технологиялар химия сабағын жандандырып, оны интерактивті әрі тартымды етеді. Олар арқылы оқушылар тек теориялық білім алып қана қоймай, тәжірибелік дағдыларын да дамытады. Негізгі технологиялар:

- виртуалды зертханалар
- 3D модельдеу
- Онлайн платформалар
- Мобильді қосымшалар

Виртуалды зертханалар – химиялық тәжірибелерді қауіпсіз ортада орындауға мүмкіндік беретін құрал. Бұл әсіресе қауіпті реакциялар мен сирек кездесетін тәжірибелерді көрсету үшін маңызды.

Жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды қолдана отырып, оқушылармен келесі жұмыстарды ұйымдастыруға болады: *Зерттеу жұмыстары.* Оқушыларға белгілі бір химиялық құбылысты зерттеу тапсырылып, олар цифрлық құралдар арқылы деректер жинайды, талдайды және қорытынды жасайды.

Жобалық жұмыстар. STEM бағытында оқушылар химияны басқа ғылымдармен байланыстыра отырып жобалар әзірлейді.

Виртуалды тәжірибелер. Оқушылар онлайн зертханаларда тәжірибелер жүргізіп, нәтижелерін талдайды.

Интерактивті тапсырмалар. Тесттер, ойындар, симуляциялар арқылы білімдерін бекітеді.

Химияны оқытудың заманауи бағыттары. Қазіргі таңда химияны оқытуда келесі бағыттар өзекті болып отыр:

- ✓ STEM білім беру

- ✓ Геймификация
- ✓ Адаптивті оқыту
- ✓ Қашықтықтан оқыту

Бұл бағыттар оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытып, білімді өмірде қолдануға үйретеді.

Химияны оқытуда жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды қолдану (Кесте)

№	Құрал түрі	Сипаттамасы	Педагогикалық мақсаты	Қолдану кезеңі	Нақты қолдану мысалы	Күтілетін нәтиже
1	Виртуалды зертхана	Химиялық тәжірибелерді компьютер арқылы модельдеу ортасы	Қауіпсіз тәжірибе жасау, теорияны практикамен ұштастыру	Жаңа тақырыпты түсіндіру, бекіту	Қышқыл мен негіз реакциясын виртуалды түрде жүргізу	Тәжірибелік дағды қалыптасады, қауіпсіздік сақталады
2	Жасанды интеллект жүйелері	Оқушының білім деңгейін талдап, жеке тапсырма ұсынатын жүйе	Даралап оқыту, білім сапасын арттыру	Бекіту, қайталау	Оқушыға деңгейіне сай есептер беру	Әр оқушының жеке прогресі артады
3	Онлайн платформалар	Интернет арқылы білім беру ресурстары мен тапсырмалар жүйесі	Білімді бақылау және бағалау	Бақылау, үй тапсырмасы	Тест тапсырмаларын орындау	Білім деңгейі нақты анықталады
4	3D модельдер	Молекула, атом құрылымын үшөлшемді түрде көрсету	Көрнекілік арқылы түсіндіру	Жаңа тақырып	Молекуланың кеңістіктік құрылысын қарастыру	Кеңістіктік ойлау дамиды
5	Мобильді қосымшалар	Смартфон арқылы оқуға арналған бағдарламалар	Өздігінен білім алу	Үйде оқу	Формула жаттау, тапсырма орындау	Оқушының дербестігі артады
6	Интерактивті тақта	Сабақты визуалды түрде көрсетуге арналған құрал	Сабақты жандандыру	Барлық кезеңде	Реакция теңдеуін бірге құрастыру	Сабаққа қызығушылық артады
7	Бейнесабақтар	Химиялық процестерді видео арқылы түсіндіру	Күрделі ұғымдарды жеңілдету	Жаңа тақырып	Электролиз процесін көрсету	Түсіну деңгейі жоғарылайды
8	Геймификация элементтері	Ойын түрінде оқыту әдістері	Мотивацияны арттыру	Бекіту	Химиялық викторина ойындары	Оқуға қызығушылық күшейеді
9	Сандық зерттеу құралдары	Датчиктер, цифрлық өлшеу құралдары	Деректерді дәл өлшеу	Тәжірибе	Температураны датчикпен өлшеу	Зерттеу дағдысы дамиды
10	Бұлттық технологиялар	Ақпаратты онлайн сақтау және бөлісу жүйесі	Бірлескен жұмыс ұйымдастыру	Жоба жұмысы	Ортақ құжатпен жұмыс	Командалық жұмыс дағдысы қалыптасады

Педагогикалық тиімділік. Жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды қолдану нәтижесінде:

- оқушылардың пәнге қызығушылығы артады
- білім сапасы жақсарады
- өздігінен білім алу дағдылары қалыптасады
- логикалық ойлау қабілеті дамиды

Бұл технологиялар мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, оның шығармашылық әлеуетін де арттырады.

Жасанды интеллект пен цифрлық технологиялар – қазіргі білім беру кеңістігінің ажырамас бөлігіне айналып, химия пәнін оқытудың мазмұны мен әдіснамасын жаңа сапалық деңгейге көтеруде. Бұл технологиялар дәстүрлі оқыту жүйесінің шектеулерін кеңейтіп, күрделі химиялық үдерістерді көрнекі, түсінікті әрі қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, олардың зерттеушілік, талдаушылық және шығармашылық қабілеттері дамиды.

Химияны оқытуда жасанды интеллектті қолдану білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, оқу үдерісін дараландыруға және білім сапасын жүйелі түрде бақылауға жол ашады. Ал цифрлық технологиялар тәжірибелік жұмыстарды қауіпсіз, тиімді және интерактивті түрде ұйымдастыруға жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде оқушылардың теориялық білімін тәжірибемен ұштастырып, функционалдық сауаттылығын қалыптастырады. Сонымен қатар, заманауи білім беру бағыттары – STEM, геймификация, адаптивті оқыту – химия пәнін оқытуды жаңаша мазмұнда ұйымдастыруға мүмкіндік беріп, оқушыны тек білім алушы ғана емес, өз білімін құрастырушы тұлға ретінде қалыптастырады. Мұндай тәсілдер арқылы білім беру үдерісі жанданып, оқушының белсенділігі мен жауапкершілігі арта түседі.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды тиімді әрі жүйелі түрде қолдану – химияны оқытудың сапасын арттырудың маңызды шарты. Бұл бағытта мұғалімнің кәсіби шеберлігі, цифрлық құзыреттілігі және жаңашылдыққа ұмтылысы шешуші рөл атқарады. Білім мен технология үндестігі орнаған жағдайда ғана болашақ ұрпақтың ғылыми әлеуеті жоғары, бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасуына берік негіз қаланады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбілқасымова А.Е. Педагогика – Алматы: Білім, 2019
2. Құдайбергенова К.С. Инновациялық білім беру технологиялары – Алматы, 2020
3. Сейтқазиев А.С. Химияны оқыту әдістемесі – Алматы: Мектеп, 2018
4. Жүсіпбеков О.Ж. Цифрлық білім беру ресурстары – Нұр-Сұлтан, 2021
5. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру – 2017
6. Тұрғынбаева Б.А. Дамыта оқыту технологиялары – Алматы, 2016
7.

ӘОЖ 54:004.8:37.013

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ ХИМИЯ САБАҒЫ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

***Батырбаева Меруерт Қыстаубаевна**, химия пәнінің мұғалімі*
Мырзатай орта мектебі
Жамбыл обл., Байзақ ауд., Қазақстан

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются новые направления преподавания химии в условиях цифровой эпохи, в том числе эффективность технологий искусственного интеллекта и инновационных методов обучения. Определяются возможности современных цифровых средств в образовательном процессе, их роль в повышении познавательных способностей учащихся, значение в пробуждении интереса к предмету. Кроме того, на уроке химии описывается содержание практических, исследовательских и проектных работ, проводимых с учащимися, и предлагаются эффективные пути их организации. В статье сочетаются теоретический анализ и практические рекомендации, представлены методические основы, направленные на повышение качества образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, уроки химии, инновационные технологии, исследовательское обучение, STEM, цифровые платформы, интерактивное обучение, качество знаний.

Abstract. This article examines in detail new areas of chemistry teaching in the digital age, including the effectiveness of artificial intelligence technologies and innovative teaching methods. The possibilities of modern digital tools in the educational process, their role in improving students' cognitive abilities, and their importance in arousing interest in the subject are determined. In addition, the chemistry lesson describes the content of practical, research and project work carried out with students, and suggests effective ways to organize them. The article combines theoretical analysis and practical recommendations, presents methodological foundations aimed at improving the quality of education.

Keywords: artificial intelligence, digital education, chemistry lessons, innovative technologies, research training, STEM, digital platforms, interactive learning, quality of knowledge.

Қазіргі таңда адамзат өркениеті цифрлық трансформация дәуірінің терең қойнауына еніп отыр. Бұл үдеріс білім беру жүйесін де айналып өтпей, оның мазмұны мен құрылымына түбегейлі өзгерістер енгізуде. Әсіресе, жаратылыстану бағытындағы пәндердің бірі – химияны оқытуда жаңа технологиялардың рөлі айрықша артып келеді.

Химия – тек формулалар мен реакциялар жиынтығы ғана емес, ол табиғаттың сырын ашатын, өмірдің мәнін түсіндіретін іргелі ғылым. Бүгінгі білім алушы – тек ақпаратты қабылдаушы ғана емес, оны сараптайтын, талдайтын және қолдана алатын тұлға болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект пен инновациялық оқыту әдістері оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға, олардың ғылыми ойлау қабілетін қалыптастыруға зор мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялар білім беру мазмұнын жаңартудың басты қозғаушы күшіне айналды. Ақпараттық қоғам жағдайында білім беру жүйесі икемді, қолжетімді және тұлғаға бағытталған болуы тиіс. Химия пәнін оқытуда цифрлық ресурстарды қолдану:

- күрделі процестерді визуализациялауға
- тәжірибелерді қауіпсіз форматта модельдеуге
- оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыруға мүмкіндік береді

Цифрлық орта – бұл тек құрал емес, ол оқушы мен мұғалім арасындағы жаңа диалог алаңы.

Жасанды интеллект (ЖИ) – білім беру саласында жаңа сапалық деңгей қалыптастыратын құрал. Химия сабағында ЖИ қолдану келесі бағыттарда тиімді:

Жеке оқыту траекториясын құру. Әр оқушының деңгейіне сәйкес тапсырмалар беру

Виртуалды зертханалар. Қауіпті тәжірибелерді қауіпсіз ортада жүргізу

Білімді автоматты бағалау. Жылдам кері байланыс беру

Смарт-көмекшілер. Оқушының сұрақтарына жедел жауап беру

ЖИ – мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның кәсіби мүмкіндігін кеңейтеді.

Қазіргі химия сабағы дәстүрлі түсіндірумен шектелмеуі тиіс. Инновациялық әдістер оқушының белсенділігін арттырады. Негізгі әдістер:

- ✓ **STEM оқыту** – ғылымды интеграциялау
- ✓ **Жобалық оқыту** – нақты мәселені шешу
- ✓ **Зерттеушілік әдіс** – ғылыми ойлау қалыптастыру
- ✓ **Флиппед класс (аударылған сынып)** – үйде теория, сыныпта практика

Бұл әдістер оқушыны тек білім алушы емес, зерттеуші тұлғаға айналдырады.

Химия пәнінде оқушылармен жүргізілетін жұмыстар көпқырлы болуы тиіс:

1. Тәжірибелік жұмыстар.
   - Зертханалық тәжірибелер
   - Виртуалды тәжірибелер
2. Жобалық жұмыстар
   - Экологиялық жобалар
   - Химиялық өндіріс тақырыптары
3. Зерттеу жұмыстары
   - Өздігінен гипотеза құру
   - Нәтижені дәлелдеу
4. Цифрлық тапсырмалар
   - Онлайн тесттер
   - Симуляциялар
5. Пәнаралық байланыс
   - Биология, физикамен интеграция
   - Бұл жұмыстар оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырады.

Цифрлық құралдар мен платформаларды қолдану. Химия сабағында қолданылатын цифрлық құралдар: виртуалды зертханалар, интерактивті тақталар, білім беру платформалары.

Олардың артықшылықтары: уақыт үнемдеу, көрнекілік, қолжетімділік.

Оқыту тиімділігін арттырудағы педагогикалық шарттар. Оқыту тиімді болуы үшін: мұғалім цифрлық сауатты болуы керек, оқу мазмұны жаңартылуы тиіс, оқушының қызығушылығы ескерілуі қажет. Білім беру – бұл тек ақпарат беру емес, ол тұлғаны қалыптастыру үдерісі.

Кесте 1 – Химия сабағында жасанды интеллект пен инновациялық әдістерді қолдану

№	Тарау атауы	Қолданылатын технологиялар мен әдістер	Мұғалім әрекеті	Оқушы әрекеті	Қалыптасатын дағдылар	Күтілетін нәтиже
1	Цифрлық білім беру ортасы	Онлайн платформалар, интерактивті тақта, цифрлық контент	Сабақты цифрлық форматта ұйымдастырады, ресурстар таңдайды	Онлайн тапсырмалар орындайды, ақпарат іздейді	Ақпараттық сауаттылық, өзіндік оқу	Білімге қолжетімділік артады, оқу қарқыны жекеленеді
2	Жасанды интеллект негізіндегі оқыту	Смарт жүйелер, адаптивті оқыту платформалары	Жеке тапсырмалар дайындайды, деректерді талдайды	Жеке траекториямен жұмыс істейді	Сыни ойлау, дербестік	Әр оқушының қабілетіне сай даму қамтамасыз етіледі
3	Инновациялық әдістер	STEM, жобалық оқыту, зерттеушілік әдіс	Мәселе қояды, бағыт береді	Жоба жасайды, зерттеу жүргізеді	Зерттеушілік, шығармашылық	Теориялық білім практикамен ұштасады
4	Тәжірибелік жұмыс	Виртуалды зертханалар, симуляциялар	Тәжірибені түсіндіреді, қауіпсіздік сақтайды	Тәжірибе жүргізеді, нәтиже талдайды	Эксперимент жүргізу, талдау	Қауіпсіз әрі тиімді тәжірибе дағдысы қалыптасады

5	Бағалау жүйесі	Автоматты бағалау, онлайн тесттер	Нәтижені бақылайды, кері байланыс береді	Тест орындайды, қателермен жұмыс істейді	Өзін-өзі бағалау, жауапкершілік	Жылдам әрі нақты бағалау жүзеге асады
6	Пәнаралық байланыс	Интеграцияланған сабақтар (биология, физика)	Байланыс орнатады, тақырыптарды кіріктіреді	Әртүрлі пән білімін қолданады	Жүйелі ойлау, кешенді түсіну	Білімнің өмірмен байланысы артады
7	Цифрлық зерттеу жұмыстары	Онлайн дерекқорлар, ғылыми платформалар	Зерттеу бағытын ұсынады	Ақпарат жинайды, талдайды	Аналитикалық ойлау	Ғылыми ізденіс дағдылары дамиды
8	Коммуникациялық орта	Форумдар, чаттар, топтық платформалар	Топтық жұмыс ұйымдастырады	Пікір алмасады, талқылайды	Коммуникация, командалық жұмыс	Ынтымақтастық мәдениеті қалыптасады
9	Креативті тапсырмалар	Мультимедиа, презентация, бейнеролик жасау	Шығармашылық тапсырма береді	Жоба қорғайды, контент жасайды	Креативтілік, өзін көрсету	Оқушының жеке қабілеті ашылады
10	Қашықтан оқыту мүмкіндігі	LMS жүйелері, видеосабақтар	Сабақты онлайн өткізеді	Қашықтан білім алады	Өзін-өзі басқару	Үздіксіз білім алу қамтамасыз етіледі

Цифрлық дәуір – білім беру кеңістігінің мазмұны мен сипатын түбегейлі өзгерткен тарихи кезең. Бұл өзгерістер химия пәнін оқыту үдерісіне де жаңа серпін беріп, дәстүрлі тәсілдердің орнын заманауи, икемді және нәтижеге бағытталған әдістермен толықтыруды талап етуде. Жасанды интеллект пен инновациялық оқыту технологиялары – осы өзгерістердің өзегіне айналып отырған маңызды құралдар.

Зерттеу барысында анықталғандай, химия сабағында цифрлық ресурстарды және жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың танымдық белсенділігін, зерттеушілік қабілетін және шығармашылық ойлауын дамытуға зор ықпал етеді. Әсіресе, виртуалды зертханалар, смарт-бағалау жүйелері және жеке оқыту траекториялары оқыту сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Инновациялық әдістер – оқушыны білім алудың пассивті нысанынан белсенді субъектісіне айналдыратын қуатты тетік. Жобалық, зерттеушілік және пәнаралық байланысқа негізделген жұмыстар оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырып, алған білімін өмірде қолдана білу дағдыларын жетілдіреді.

Сонымен қатар, бұл үдерісте мұғалімнің рөлі ерекше. Қазіргі заман педагогі – тек білім жеткізуші емес, ол бағыт-бағдар беруші, кеңесші және оқыту үдерісінің ұйымдастырушысы. Оның цифрлық құзыреттілігі мен жаңашылдыққа ашықтығы – білім сапасының басты кепілі.

Қорыта айтқанда, химия сабағында жасанды интеллект пен инновациялық технологияларды жүйелі әрі мақсатты түрде қолдану – сапалы білім берудің негізгі шарты. Бұл бағыттағы жұмыстар білім алушыларды болашақтың талаптарына бейімдеп, бәсекеге қабілетті, ой-өрісі кең, ғылыми көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбілқасымова А.Е. Оқыту теориясы. – Алматы: Білім, 2018.
2. Қараев Ж.А. Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы. – Алматы, 2019.
3. Нұрғалиева Г.К. Білім беруді ақпараттандыру. – Алматы: Рауан, 2017.
4. Сәтбаева Х. Химияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2020.
5. Тұрғынбаева Б.А. Дамыта оқыту технологиялары. – Алматы, 2018.

6. Қожахметова К.Ж. Педагогика негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
7. Әбдікәрімов Б. Заманауи білім беру технологиялары. – Алматы, 2021.

ӘОЖ 37.014:004.8

ЖИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН БІЛІМ БЕРУДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Сманова Улданай Калдыбаевна
педагогика ғылымдарының магистрі, ассистент
Рахым Жанерке Еркебұланқызы
«Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу» ББББ 2 курс студенті
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматриваются этические аспекты применения технологий искусственного интеллекта в сфере образования. Анализируется влияние ИИ на учебный процесс, его преимущества и риски, проблемы академической честности, безопасности данных и цифровой ответственности. Также раскрывается роль ИИ в развитии критического мышления студентов и предлагаются пути его эффективного и этичного использования. Статья предназначена для студентов и молодых исследователей.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, этика, академическая честность, цифровые технологии, ответственность, инновации.

Abstract. This article examines the ethical aspects of using artificial intelligence (AI) technologies in education. It analyzes the impact of AI on the learning process, its advantages and risks, issues of academic integrity, data security, and digital responsibility. The role of AI in developing students' critical thinking skills is also discussed, along with recommendations for its effective and ethical use. The article is intended for students and early-career researchers.

Keywords: artificial intelligence, education, ethics, academic integrity, digital technologies, responsibility, innovation.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңін бастан кешіруде. Жасанды интеллект технологиялары оқу үдерісіне белсенді енгізіліп, білім сапасын арттырудың маңызды құралына айналып отыр. Әсіресе жоғары білім беру жүйесінде ЖИ студенттердің оқу жетістіктерін жақсартуға, оқу материалдарын жекешелендіруге және оқыту тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Дегенмен, ЖИ-ді білім беруде қолдану тек техникалық немесе әдістемелік мәселе ғана емес, сонымен қатар маңызды этикалық сұрақтарды да қамтиды. Бұл мақалада осы мәселелер жан-жақты қарастырылады.

ЖИ технологиялары білім беру үдерісін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Біріншіден, ол оқыту процесін жекешелендіреді. Әр студенттің білім деңгейіне, қызығушылығына және оқу қарқынына сәйкес тапсырмалар ұсынылады. Бұл оқытудың тиімділігін арттырады.

Екіншіден, ЖИ құралдары студенттердің білімін жедел бағалауға мүмкіндік береді. Автоматтандырылған тестілеу жүйелері уақытты үнемдеп, нақты кері байланыс береді.

Үшіншіден, ЖИ тіл үйренуде, соның ішінде ағылшын тілін меңгеруде маңызды рөл атқарады. Чат-боттар, виртуалды ассистенттер студенттерге тілдік тәжірибе жинақтауға көмектеседі.

ЖИ технологияларын қолданудың ең өзекті мәселелерінің бірі – академиялық адалдық. Кейбір студенттер ЖИ көмегімен тапсырмаларды өз бетінше орындамай, дайын жауаптарды пайдалануы мүмкін.

Бұл білім сапасының төмендеуіне әкеледі. Сондықтан оқытушылар тапсырмаларды шығармашылық бағытта құрастырып, студенттердің жеке ойлау қабілетін дамытуға бағыттауы тиіс.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту сапасын арттырудың қуатты құралы ретінде қарастырылады. Оның басты артықшылығы – деректерді талдау арқылы нақты әрі жекелендірілген ұсыныстар беру қабілеті.

Мысалы, ЖИ жүйелері студенттердің оқу үлгерімін талдап, олардың әлсіз және күшті тұстарын анықтайды. Бұл оқытушыға әр студентпен жеке жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ оқу материалдарын автоматты түрде бейімдеп, күрделілік деңгейін өзгертіп отыра алады.

Тағы бір маңызды аспект – білім берудің қолжетімділігі. ЖИ технологиялары қашықтан оқытуда ерекше рөл атқарады. Әлемнің кез келген нүктесінен білім алуға мүмкіндік беру – қазіргі заманның басты жетістіктерінің бірі.

Сонымен бірге, ЖИ виртуалды зертханалар, симуляциялар және интерактивті платформалар арқылы тәжірибелік білімді дамытуға жағдай жасайды.

Сонымен қатар, студенттерге ЖИ-ді көмекші құрал ретінде дұрыс қолдануды үйрету маңызды.

ЖИ жүйелері студенттердің жеке деректерін өңдейді. Бұл деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығы маңызды этикалық мәселе болып табылады.

Білім беру ұйымдары:

- қауіпсіз платформаларды қолдануы
- деректерді қорғау ережелерін сақтауы
- студенттердің жеке ақпаратын қорғауы тиіс

Бұл сенімді білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

ЖИ технологияларын қолдану цифрлық мәдениетті қалыптастырумен тығыз байланысты. Студенттер:

- ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауды
- ЖИ нәтижелерін тексеруді
- өз білімін өздігінен дамытуға ұмтылуды үйренуі қажет

Жауапты қолдану – ЖИ-ді толық алмастырушы емес, көмекші құрал ретінде пайдалану дегенді білдіреді.

ЖИ негізінде оқытуда келесі инновациялық тәсілдер тиімді:

- адаптивті оқыту жүйелері
- геймификация
- онлайн платформалар
- интерактивті тапсырмалар

Бұл тәсілдер студенттердің қызығушылығын арттырып, оқу процесін тиімді етеді.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде үлкен мүмкіндіктерге ие. Ол оқыту сапасын арттырып, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Алайда ЖИ-ді қолдануда этикалық қағидаларды сақтау аса маңызды. Академиялық адалдықты қамтамасыз ету, деректер қауіпсіздігін қорғау және жауапты қолдану – заманауи білім берудің негізгі талаптары болып табылады.

Болашақта ЖИ мен дәстүрлі оқыту әдістерінің үйлесуі білім беру сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіғапбарова Ұ.М. Педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2018.
3. Жарықбаев Қ.Б. Психология негіздері. – Алматы, 2016.

4. Смағұлова А.С. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2020.

ӘОЖ 004.056:37

ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ИНТЕРНЕТТЕГІ ҚАУІПСІЗДІК МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Онгарбаева Марал Буркитбаевна
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., қауымд.проф.
Кудебаева Іңкәр Мұратбекқызы
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің 7М01505 – Информатика және цифрлық технологиялар білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты
Тараз қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы развития интернет-безопасности в рамках курса информатики в общеобразовательной средней школе. Широкое распространение информационно-коммуникационных технологий и активное использование интернета учащимися предъявляют новые требования к их безопасности. Поэтому интернет-безопасность стала одной из важнейших задач современного образовательного процесса. В статье описываются основные компоненты развития интернет-безопасности, методы обучения и педагогические подходы, а также представлены компетентностно-ориентированные подходы и эффективные методы, направленные на развитие у учащихся навыков безопасного поведения в цифровой среде. В статье также рассматриваются области информационной безопасности и развития цифровой грамотности в рамках обновленных образовательных программ Казахстана.

Ключевые слова: интернет-безопасность, информационная безопасность, курс информатики, цифровая грамотность, киберугрозы, педагогические методы, культура онлайн-поведения, защита персональных данных, методика обучения, система образования.

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations of developing internet security within the computer science curriculum in general secondary education. The widespread use of information and communication technologies and students' active use of the internet have created new demands for their security. As a result, internet security has become one of the most important challenges in modern education. The article outlines the key components of internet security development, teaching methods and pedagogical approaches, as well as competency-based approaches and effective methods aimed at developing students' skills for safe behavior in the digital environment. The article also examines areas for developing information security and digital literacy in the context of updated educational programs in Kazakhstan.

Keywords: internet security, information security, computer science curriculum, digital literacy, cyber threats, pedagogical methods, online behavior culture, personal data protection, teaching methods, education system.

Қазақстан Республикасының «Ақпараттандыру туралы» Заңы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту, ақпараттық жүйелерді ұйымдастыру және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы құқықтық қатынастарды реттейді. Заңда мемлекеттік органдардың, жеке және заңды тұлғалардың ақпараттық ресурстарды

пайдалану тәртібі, электрондық қызметтерді ұсыну қағидалары және цифрлық инфрақұрылымды дамыту бағыттары айқындалған [1].

Құжатта ақпараттық жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, дербес деректерді қорғау, киберқауіптерден сақтану және ақпараттық инциденттердің алдын алу мәселелеріне ерекше назар аударылады. Электрондық үкіметті дамыту, мемлекеттік қызметтерді цифрландыру және азаматтардың ақпаратқа қол жеткізу құқықтарын кеңейту негізгі міндеттердің бірі ретінде қарастырылады.

Қазіргі қоғамның қарқынды цифрлануы білім беру жүйесіне жаңа талаптар қояды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданылуы оқушылардың интернет кеңістігін белсенді пайдалануына әкеліп, олардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесін өзекті етеді. Интернет тек білім алу құралы ғана емес, сонымен қатар түрлі киберқауіптердің көзі ретінде де қарастырылады. Осыған байланысты оқушыларда интернетті қауіпсіз, жауапты және тиімді пайдалану дағдыларын қалыптастыру жалпы орта білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып отыр.

Жалпы орта білім беру жүйесінде информатика курсы арқылы интернет қауіпсіздігін қалыптастырудың теориялық-әдістемелік негіздері 1-кестеде сипатталған.

1-Кесте

Жалпы орта білім беру жүйесінде информатика курсы арқылы интернет қауіпсіздігін қалыптастырудың теориялық-әдістемелік негіздері

Компоненттер	**Мазмұны**	**Қалыптастыру әдістері**	**Күтілетін нәтижелер**
Ақпараттық сауаттылық	Ақпаратты іздеу, талдау, бағалау және қолдану	Тапсырмалар, жобалық жұмыс, практикалық сабақтар	Ақпаратты сыни тұрғыдан бағалай алады
Киберқауіптерді тану	Фишинг, вирустар, зиянды бағдарламалар туралы түсінік	Кейс-әдіс, жағдаяттық тапсырмалар, тренингтер	Қауіпті жағдайларды анықтай алады
Жеке деректерді қорғау	Құпиясөздер, жеке ақпаратты сақтау, қауіпсіздік ережелері	Практикалық жаттығулар, нұсқаулықтар	Жеке деректерін қорғай алады
Цифрлық этика	Интернеттегі мінез-құлық мәдениеті, жауапкершілік	Пікірталас, рөлдік ойындар	Онлайн ортада дұрыс әрекет етеді
Техникалық қауіпсіздік	Антивирус, қауіпсіз бағдарламалар, жүйелік қорғау	Лабораториялық жұмыстар, демонстрациялар	Қауіпсіздік құралдарын қолдана алады
Педагогикалық тәсілдер	Оқыту стратегиялары мен әдістер жүйесі	Интерактивті әдістер, саралап оқыту	Білім сапасы артады
Бағалау жүйесі	Қалыптастырушы және жиынтық бағалау	Тест, бақылау, өзін-өзі бағалау	Білім деңгейі нақты анықталады

Информатика курсы – оқушылардың цифрлық сауаттылығын қалыптастырудың негізгі пәндерінің бірі ретінде интернет қауіпсіздігін оқытуда ерекше рөл атқарады. Бұл пән аясында білім алушылар ақпаратты іздеу, өңдеу және тарату дағдыларымен қатар, жеке деректерді қорғау, киберқауіптерді тану және алдын алу жолдарын меңгереді [2].

Қазіргі цифрландыру дәуірінде интернет күнделікті өмірдің, білім берудің, әлеуметтік коммуникацияның және кәсіби қызметтің ажырамас бөлігіне айналды. Әсіресе мектеп оқушылары интернет ресурстарын ерте жастан бастап белсенді пайдаланады. Олар ақпарат іздеу, қашықтан оқу, әлеуметтік желілерде қарым-қатынас жасау, ойын ойнау, мультимедиалық контент тұтыну сияқты әрекеттерді тұрақты жүзеге асырады. Алайда интернет кеңістігінің мүмкіндіктерімен қатар, түрлі киберқауіптер де артып келеді. Олардың қатарында фишинг, әлеуметтік инженерия, кибербуллинг, жалған ақпарат тарату, зиянды бағдарламалар, жеке деректердің ұрлануы, интернет-тәуелділік және психологиялық қауіптер бар. Осыған байланысты жалпы орта білім беру жүйесінде білім алушылардың интернет қауіпсіздігін қалыптастыру стратегиялық маңызы бар педагогикалық міндеттердің біріне айналуда [3].

Интернет қауіпсіздігі – тұлғаның цифрлық ортада қауіпсіз әрекет етуіне мүмкіндік беретін білім, білік, дағды және мінез-құлық нормаларының жиынтығы. Бұл ұғым тек техникалық қорғаныс шараларын меңгерумен шектелмейді, сонымен қатар цифрлық этика, медиасауаттылық, жауапты онлайн мінез-құлық, сыни ойлау және ақпараттық мәдениет элементтерін де қамтиды. Сондықтан интернет қауіпсіздігін қалыптастыру кешенді педагогикалық үдеріс ретінде қарастырылуы тиіс.

Жалпы орта білім беру жүйесінде интернет қауіпсіздігін қалыптастырудың негізгі алаңы – информатика пәні болып табылады. Себебі информатика оқушыларды ақпараттық технологиялармен, цифрлық құрылғылармен, желілік сервистермен және бағдарламалық қамтамасыз етумен жүйелі таныстыратын базалық пән саналады. Бұл пән аясында интернеттің құрылымы, ақпарат алмасу қағидаттары, желілік өзара әрекет, ақпараттық қауіпсіздік, деректерді қорғау, цифрлық коммуникация мәдениеті секілді мазмұндық компоненттер қамтылады. Қазақстанның жаңартылған білім беру бағдарламаларында да ақпараттық қауіпсіздік пен цифрлық сауаттылық информатика мазмұнының маңызды бөлігі ретінде енгізілген.

Интернет қауіпсіздігін қалыптастырудың теориялық негіздері тұлғалық-бағдарлы, құзыреттілік, жүйелілік және іс-әрекеттік тәсілдерге сүйенеді. Тұлғалық-бағдарлы тәсіл бойынша интернет қауіпсіздігі әр оқушының жас ерекшелігіне, психологиялық даму деңгейіне және цифрлық тәжірибесіне сәйкес қалыптастырылуы тиіс. Бастауыш сынып оқушылары үшін қауіпсіздік негізінен қарапайым ережелерді меңгеруге бағытталса, жоғары сыныптарда күрделі киберқауіптерді талдау, тәуекелдерді бағалау және ақпараттық жауапкершілікке назар аударылады. Жүйелілік тәсіл интернет қауіпсіздігін бір реттік тақырып емес, барлық оқу кезеңдерінде спиральді түрде дамытылатын білім беру мазмұны ретінде ұйымдастыруды көздейді. Бұл тәсіл Қазақстандағы информатика пәнінің спиральді оқу бағдарламаларымен сәйкес келеді.

Құзыреттілік тәсіл интернет қауіпсіздігін тек теориялық білім емес, практикалық қолдануға бағытталған өмірлік құзыреттілік ретінде қарастырады. Яғни оқушы қауіпсіз пароль құра білуі, күмәнді сілтемелерді ажырата алуы, жеке деректерді қорғауы, интернеттегі коммуникацияда этикалық нормаларды сақтауы, ақпараттың шынайылығын тексере білуі тиіс. Бұл функционалдық сауаттылықпен тікелей байланысты. Информатика сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамыту оқушылардың алған білімдерін нақты өмірлік жағдаяттарда қолдануға бағытталуы керек.

Интернет қауіпсіздігін қалыптастырудың мазмұндық құрылымы бірнеше негізгі компоненттен тұрады. Біріншісі – когнитивтік компонент, яғни оқушының интернет қауіптері, олардың түрлері мен алдын алу жолдары туралы теориялық білімдері. Екіншісі – операциялық компонент, яғни қауіпсіз әрекет ету дағдылары: антивирус қолдану, құпиясөз орнату, аккаунт баптауларын басқару, екі факторлы аутентификацияны пайдалану, деректерді резервтік көшіру. Үшіншісі – құндылықтық-мотивациялық компонент, яғни интернет қауіпсіздігіне жауапкершілікпен қарау, цифрлық тәртіп мәдениетін қалыптастыру. Төртіншісі – рефлексивтік компонент, яғни өз әрекеттерін бағалау, интернеттегі тәуекелдерді алдын ала болжай алу қабілеті [4].

Информатика курсы арқылы интернет қауіпсіздігін қалыптастырудың әдістемелік негізі оқытудың заманауи педагогикалық технологияларын қолдануды талап етеді. Соның ішінде проблемалық оқыту, жобалық оқыту, кейс-стади, цифрлық симуляция, рөлдік ойындар және тәжірибелік тапсырмалар ерекше тиімді. Проблемалық оқыту барысында оқушыларға нақты өмірден алынған киберқауіп жағдайлары ұсынылып, оларды шешу жолдары талданады. Мысалы, «Егер белгісіз қолданушы әлеуметтік желіде жеке деректеріңізді сұраса не істеу керек?», «Фишингтік хатты қалай анықтауға болады?» деген проблемалық жағдаяттар оқушылардың сыни ойлауын дамытады [5].

Кейс-стади әдісі интернет қауіпсіздігі бойынша нақты оқиғаларды талдауға мүмкіндік береді. Оқушылар шынайы немесе модельденген жағдайларды зерттеп, тәуекелдерді анықтап, шешім ұсынады. Мұндай әдіс теорияны тәжірибемен байланыстырып, қауіпсіз мінез-құлық үлгілерін қалыптастырады. Жобалық оқыту аясында оқушылар «Қауіпсіз интернет ережелері», «Кибербуллингтің алдын алу», «Фейк жаңалықтарды анықтау» тақырыптарында жобалар дайындап, өз білімдерін тереңдетеді.

Қорытындылай келе, жалпы орта білім беру жүйесінде информатика курсы арқылы интернет қауіпсіздігін қалыптастыру қазіргі білім беру кеңістігінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады деп есептейміз. Интернет мүмкіндіктерімен қатар түрлі қауіптерді де

қатар алып келетіндіктен, білім алушыларды цифрлық ортада қауіпсіз әрекет етуге үйрету заман талабы болып отыр.

Интернет қауіпсіздігін қалыптастыру тек техникалық білім берумен шектелмеуі тиіс. Ол оқушылардың ақпаратты сыни тұрғыдан талдауына, желідегі әрекеттері үшін жауапкершілік сезінуіне, цифрлық этика нормаларын сақтауына және жеке деректерді қорғаудың маңызын түсінуіне бағытталуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда, информатика пәні интернет қауіпсіздігін қалыптастырудың ең тиімді платформасы болып саналады, өйткені дәл осы пән аясында оқушылар ақпараттық технологиялармен жүйелі түрде жұмыс істеп, интернет ресурстарын қолдану мәдениетін меңгереді.

Теориялық негізде интернет қауіпсіздігін тиімді қалыптастыру үшін оқыту үдерісінде теориялық білім мен практикалық әрекетті ұштастырудың маңыздылығын көрсетеді. Проблемалық жағдаяттар, кейс-тапсырмалар, жобалық жұмыстар және цифрлық тренажерлар арқылы оқушылардың қауіпсіз мінез-құлық дағдылары әлдеқайда нәтижелі дамиды. Сондықтан қазіргі мектепте интернет қауіпсіздігі мәселелерін информатика курсының мазмұнына жүйелі енгізу, оны заманауи педагогикалық әдістермен оқыту және тәжірибеге бағытталған тапсырмалармен толықтыру қажет. Осындай кешенді жұмыс нәтижесінде цифрлық кеңістікте саналы, жауапты және қауіпсіз әрекет ететін тұлға қалыптасады. Бұл болашақ ұрпақтың ақпараттық қоғамда табысты өмір сүруінің маңызды алғышарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Ақпараттандыру туралы» Заңы. – Астана: Қазақстан Республикасы, 2024 жылғы 1 шілде № 103-VIII ҚРЗ. https://cyberacademy.ppu.edu.kz/files/2025/cs_kaz-prog.pdf
2. Сәрсенбаев Б.С. Ақпараттық қауіпсіздік негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2022. – 256 б.
3. Әбдікадыров А.А. Білім берудегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар. – Алматы: Білім, 2021. – 240 б.
4. Тәжібаев М.Т. Информатиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2020. – 220 б.
5. Қараев Ж.А. Оқытудың педагогикалық технологиялары. – Алматы: Дәуір, 2020. – 180 б.

ӘОЖ 378.4

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРГЕ ТӘУЕЛДІЛІК: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ЖАСТАРҒА ӘСЕРІ

Маратов Мади Жаксылыкович
Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық университетінің магистранты
Арқалық қ., Қазақстан

Аннотация. В статье рассматривается проблема зависимости от социальных сетей и её влияние на психическое состояние молодежи. Анализируются сущность, основные признаки и предпосылки формирования зависимости от социальных сетей. Кроме того, систематизируются теоретические основы и научные концепции интернет-аддикции. Установлено, что чрезмерное использование социальных сетей приводит к негативным психологическим последствиям, таким как тревожность, депрессия и эмоциональная нестабильность. Результаты исследования демонстрируют важность осознанного и рационального использования социальных сетей для сохранения психического здоровья молодежи.

Ключевые слова: социальные сети, зависимость, интернет-аддикция, молодежь, психическое состояние, тревожность, депрессия.

Abstract. The article examines the issue of social media addiction and its impact on the mental health of young people. The essence, key characteristics, and underlying factors contributing to the development of social media addiction are analyzed. In addition, the theoretical foundations and scientific concepts of internet addiction are systematized. It is established that excessive use of social media leads to negative psychological consequences, such as anxiety, depression, and emotional instability. The research findings highlight the importance of conscious and effective use of social media in maintaining the mental well-being of youth.

Keywords: social media, addiction, internet addiction, youth, mental health, anxiety, depression.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы қоғам өмірінің барлық саласына айтарлықтай ықпал етуде. Әсіресе, әлеуметтік желілер жастардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналып, олардың қарым-қатынас жасау, ақпарат алу және өзін-өзі таныту тәсілдерін түбегейлі өзгертті. Соның нәтижесінде жастар арасында әлеуметтік желілерді шамадан тыс пайдалану құбылысы кең таралып, бұл өз кезегінде тәуелділік мәселесінің қалыптасуына әкелуде.

Ғылыми әдебиеттерде әлеуметтік желілерге тәуелділік мінез-құлықтық тәуелділіктің бір түрі ретінде қарастырылады. Бұл құбылыс индивидтің виртуалды ортада шамадан тыс уақыт өткізуімен, нақты өмірдегі әлеуметтік байланыстардың әлсіреуімен және психоэмоционалдық тұрақсыздықтың пайда болуымен сипатталады. Әлеуметтік желілерді бақылаусыз пайдалану адамның психикалық күйіне, атап айтқанда мазасыздық, депрессия, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі және эмоционалдық күйзеліс сияқты жағымсыз әсерлердің туындауына себеп болуда.

Әлеуметтік желілердің ең белсенді пайдаланушыларының бірі – жастар. Жастар жаңалықтарды іздеу, электрондық поштаны пайдалану, әлеуметтік желілерде (Facebook, Telegramm, WhatsApp, және т.б.) қарым-қатынас жасау, онлайн сауда жүргізу, оқу немесе кәсіби қызметіне қажетті ақпаратты алу сияқты мақсаттарда кеңінен қолданады.

Осыған байланысты әлеуметтік желілердің дамуымен бірге пайда болған **әлеуметтік желілерге тәуелділік** – бұл интернет платформаларында, әсіресе әлеуметтік желілерде, шамадан тыс уақыт өткізу арқылы өмірдің нақты аспектілеріне зиян келтіретін мінез-құлықтық құбылыс. Бұл тәуелділіктің зерттеуі психология, әлеуметтік ғылымдар және медиакоммуникация салаларында маңызды орын алуда.

Әсіресе жастар үшін бұл платформалар қарым-қатынас жасау, ақпарат алу және өзін-өзі көрсету құралы ретінде кеңінен қолданылады. Білім жүйесі, қызмет барысы интернет арқылы әртүрлі бағдарлама аясында жүргізіледі. Бұл көптеген адамдарды интернетке тәуелді етеді. Осыған байланысты зерттеу мәселемізге сәйкес, әлеуметтік желілерге тәуелділік мәселесі және оның жастардың психикалық күйіне әсеріне тоқталуды жөн санадық.

Жалпы XXI ғасырда енген ғаламтор желісі күнделікті өмірде миллиондаған адамдардың үйреншікті қолданысының бірі. Зерттеулерге сәйкес, 2021 жылдың қаңтарында әлеуметтік желіні пайдаланушылар саны 15,47 миллион адамды құрап, 2020 жылдың басынан бері 5%-ға (741 000 адамға) өсті. 2021 жылдың басында интернеттің енуі қазірдің өзінде 81,9%-ды құрады. Дүниежүзілік интернет қорының жыл сайынғы есебіне сәйкес, Қазақстан әлеуметтік желіні қолдану қарқыны және олардың халық өміріне әсері бойынша әлемдік рейтингте 28-орынға шықты. Ағымдағы жылдың Web Index деректері бойынша Қазақстан жалпы рейтингте Қытай (29-орын) және Ресей (31-орын) сияқты елдерді басып озып, дүние жүзінде 28-орынға тұрақтады. Өңірлік контексте біздің еліміз Таяу Шығыс және Орталық Азия аймағында (Израиль, Иордания, Қазақстан, Катар, Йемен) 3-орында және Еуропа және Орталық Азия аймағында Ресейді (16-орын) басып озып, 15-орында

болды. Осылайша, Қазақстанның әрбір үшінші тұрғыны әлеуметтік желі пайдаланушысы, ал әрбір жетінші адам интернетті күнделікті пайдаланады.

Ал Backlinko ақпараттық платформа мәліметіне сәйкес, 2025 жылдың қаңтарындағы ақпарат бойынша әлемде 5,24 миллиард адам әлеуметтік желілерді пайдаланады, бұл жаһандық халықтың шамамен 63,9%-ын құрайды [1]. Мичиган университетінің зерттеуіне сәйкес, 2025 жылы әлем бойынша шамамен 210 миллион адам әлеуметтік желілер мен интернетке тәуелді деп есептеледі [2]. Бұл көрсеткіш әлеуметтік желілердің кең таралуымен және олардың күнделікті адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналуымен байланысты. Әлеуметтік желілердің тәуелділік тұжырымдамасы олардың пайдаланушыларының ұзақ уақыт бойы өзіне тарту қабілетіне және дофамин секілді «жақсы сезіну» гормондарының бөлінуіне әсер етуімен сипатталады [3]. Зерттеу мәліметіне сәйкес, әлем бойынша шамамен 210 миллион адам әлеуметтік желілерге тәуелді деп есептеледі [4].

Осы тұста тәуелділік ұғымына түсінік беруді жөн санадық. «Тәуелділік» (ағылш. dependence) термині бірнеше ғылым салаларында әртүрлі, бірақ мағынасы ұқсас құбылыстарды білдіру үшін қолданылады. Ең кең мағынада тәуелділік «қанағаттану немесе бейімделу үшін біреуге немесе бірдеңеге сенім артудың ұмтылысы» деп анықталады [5, б. 71]. Бірқатар ғалымдардың еңбектерінде «тәуелділік» ұғымы адам жағдайы ретінде анықталады.

Осы тұста айтар кетер жайт, әлеуметтік желілерге тәуелділік құбылыстарын психологиялық тұрғыдан зерттеген - зерттеушілер клиникалық психолог К.Янг және психиатр И.Голдберг. Әлеуметтік желілерге тәуелділік терминін алғаш рет 1996 жылы И.Голдберг ұсынды. Ол интернет желісін шамадан тыс қолдану нәтижесінде мінез-құлықтың бұзылуы, тұрмыстық, оқуда, әлеуметтік ортада, қызметте, отбасында, қаржылық немесе психологиялық тұлға іс-әрекетіне зиянды әсер ететінін анықтады [6].

Қазіргі уақытта әлеуметтік желілерге тәуелділік - желіден тыс кезде интернет желісіне қосылуға және желіде болған кезде интернет желісінен шыға алмауға деген мәжбүрлі ұмтылысты білдіреді. Зерттеу мәселесіне қатысты әдебиеттерде «әлеуметтік желілерге тәуелділік» ұғымның негізгі синонимдері «интернет-аддикция», «нетолизм», «интернетке мінез-құлық тәуелділігі», «интернетті патологиялық пайдалану» жиі кездеседі.

Шет елдерде әлеуметтік желілерге тәуелділік мәселесі өткен ғасырдың 80-жылдары басталды. Ал Қазақстанда соңғы он жылда ғана зерттеліп келеді. Бүгінгі таңда А.Ю.Егоровтың тұжырымдамасы бойынша әлеуметтік желілерге тәуелділік «технологиялық тәуелділік» болып табылады [7].

Бірқатар авторлардың пікірі бойынша (Менделевич, 2007; Егоров, 2007; Больбот және Юрьева, 2006) әлеуметтік желілерге тәуелділік бұрыннан белгілі тәуелділіктердің сипаттамаларына ұқсайды. Мысалы, тәуелділік мінез-құлқының салдарынан өмірдегі маңызды нәрселерге немқұрайлы қарау; жақын адамдармен қарым-қатынасының бұзылуы; аддикт үшін адамдарға тітіркенуі немесе көңілін қалдыру; өте тұйық немесе ашуланшақтық болып келеді. Алайда, әлеуметтік желілерге тәуелділіктің басқа тәуелділік түрлерімен ұқсастығы болғанымен, оларға жылдар қажет болса, әлеуметтік желілерге тәуелділік үшін бұл кезең өте қысқа. К.Янг жүргізген сауалнамалары барысында әлеуметтік желілерге тәуелділіктің 25%-ы интернетте жұмыс істей бастағаннан кейін алты ай ішінде, 58%-ы екінші жартыжылдықта, 17%-ы бір жылдан кейін тәуелді болған.

К.Янгтың пікірінше, әлеуметтік желілерге тәуелділік - бұл көп өлшемді құбылыс. Оның ішінде өзін-өзі төмен бағалауы, мазасыздық, депрессияға бейімділік, өзін қорғансыз сезінетін, жалғыз немесе жақын адамдары оларды түсінбейтін, жұмысында, оқуда немесе әлеуметтік ортада қиыншылықтары бар, жаңалықты қалайтын, үнемі ынталандыру сезімдеріне деген ұмтылыс; эмоционалды сүйіспеншілік, екі жақты эмпатияның болуы, нақты өмірдегі қиындықтардың өткір тәжірибесінен арылу, қолдау мен мақұлдауды қалау мүмкіндігі сияқты сезімдерді желі барысында, әртүрлі сайттар, бағдарламалар арқылы жүзеге асырады.

Осыған орай әлеуметтік желілерге тәуелділіктің пайда болуының негізгі алғышарттары мыналар: электронды поштаны үнемі тексеріп тұруға деген ұмтылыс; өткізілетін уақыттың шектеусіз болуы; тым көп уақыт өткізетін адам туралы басқалардың шағымдары; қосымша қаражат табу көздерінің көп болуы, интернетті қолдану жылдамдығының артуы және құнының қол жетімділігі.

Н.А.Носовтың пікірінше, әлеуметтік желілерге тәуелділікті дамытудың негізгі механизмі виртуалды жағдайда жаңа тұлғаны құру арқылы адамның шынайы өмірде жетіспейтін негізгі қажеттіліктерін иллюзиялық қанағаттандыру арқылы толтыру мақсатында қолданылады.

Ал адамның шынайы өмірін виртуалды өмірмен алмастыру мақсаты интернет желісінде өмірдің кез-келген көрінісін жасыру мүмкіндігінің арқасында жүзеге асырады. Бұл жыныстық ауыстыру, шын есімін жасыру, шынайы тәжірибесін, эмоцияларын жасыру және болмаған тәжірибені жасап көру, виртуалды тұлғаның рөліне еніп, жаңа мүмкіндіктерге қол жеткізу [8].

Әлеуметтік желілерге тәуелділіктің негізгі нысаны: желідегі саяхат, мәліметтер базасында, жүйелерінде ақпаратты іздеу, онлайн ойындар, виртуалды танысу чаттары, киберсекс және онлайн биржа саудасы кіреді. Осы негізгі нысанды ескере отырып, В.Д.Менделевич әлеуметтік желілерге тәуелді адамдардың келесі түрлерін анықтады. Олар:

1. Интернет-құмар ойыншылар (лудомандар*)* - әртүрлі интернет ойындарын, лотереяларды, аукциондарды пайдаланатын адамдар. Лудомания - бұл құмар ойындарға тәуелділік, ал интернет-құмар ойындары осы тәуелділіктің бір түрі болып табылады.

2. Интернет-жұмысшылар өздерінің воркольизмін интернет арқылы жүзеге асырады (интернетті іздеу ресурстарын пайдалану, бағдарламалау).

3. Интернеттегі жыныстық тәуелділер әртүрлі порно сайттарға кіреді, виртуалды жыныстық қатынастармен айналысады.

4. Ғаламтор эрохоликтері - желі арқылы танысып, махаббат романдарын құратын тәуелділер.

5. Интернет арқылы сатып алушылар - шексіз онлайн сатып алулар арқылы ақша жұмсауға тәуелділікті жүзеге асырады.

6. Қарым-қатынасқа тәуелділер - қарым-қатынас чаттарында сағаттап сөйлесіп, электрондық поштаны шексіз тексереді және т.б., яғни шынайы қарым-қатынасты виртуалды қарым-қатынасқа ауыстырған адамдар [9].

Жоғарыда келтірілген мәліметтерді қорытындылай келе, әлеуметтік желілерге тәуелділік көпқырлы және күрделі психологиялық құбылыс екендігі анық байқалады. Оның негізгі нысандары тек ақпарат іздеу немесе көңіл көтерумен шектелмей, онлайн ойындар, виртуалды қарым-қатынас, киберсекс және интернет-сауда сияқты әртүрлі мінез-құлықтық формаларды қамтиды. В.Д.Менделевич ұсынған жіктеу әлеуметтік желілерге тәуелділіктің әртүрлі типтерін нақтылап, оның адамның жеке қызығушылықтары мен психологиялық ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі көрініс табатынын көрсетеді.

Атап айтқанда, интернет-құмар ойыншылар, интернет-жұмысшылар, жыныстық тәуелділер, эрохоликтер, онлайн сатып алушылар және қарым-қатынасқа тәуелділер сияқты топтар тәуелділіктің әртүрлі бағытта дамитынын дәлелдейді. Бұл өз кезегінде интернет-тәуелділіктің тек бір ғана мінез-құлық емес, кешенді әлеуметтік-психологиялық мәселе екенін айқындайды.

Осыған байланысты, әлеуметтік желілерге тәуелділіктің алдын алу және оны түзету жұмыстары әрбір тәуелділік түрінің ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі тиіс. Сонымен қатар, жастар арасында цифрлық мәдениетті қалыптастыру, интернетті саналы әрі мақсатты пайдалану дағдыларын дамыту, сондай-ақ шынайы әлеуметтік қарым-қатынастарды нығайту маңызды болып табылады. Жалпы алғанда, әлеуметтік желілерді тиімді пайдалану – жастардың психикалық денсаулығын сақтаудың маңызды шарттарының бірі деп қорытындылаймыз.

Әдебиеттер тізімі:
1. https://backlinko.com/social-media-users
2. https://www.addictionhelp.com/social-media-addiction/statistics/
3. https://www.lanierlawfirm.com/social-media-addiction/statistics/
4. https://www.pewresearch.org/newsletter/the-briefing/the-briefing-2024-09-19/
5. Янг К.С. Диагноз - Интернет-зависимость // Мир Интернет. – 2000. – С. 24-29.
6. Goldberg I. Internet addiction disorder // CyberPsychol. – Behavior. 1996. – P. 412.
7. Егоров А.Ю. Нехимические зависимости. – Москва: Речь, 2007. – 190 с.
8. Носов Н.А. Виртуальная психология. – Москва: Аграф– 2000. – 486 с.
9. Менделевич В.Д. Руководство по аддиктологии. – Москва: Речь, 2007. – 768 с.

ӘОЖ 373.2:004

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИНЖЕНЕРЛІК ОЙЛАУЫ

Ажибаева Аксауле Сазанбаевна
Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі ББББ магистранты
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан

Аннотация. В данной статье теоретически анализируются сущность, структура, основные компоненты и особенности инженерного мышления. Также рассматривается значимость формирования инженерного мышления у учащихся начальных классов, его психолого-педагогические основы и познавательные особенности детей младшего школьного возраста. В статье представлен обзор взглядов отечественных и зарубежных ученых на природу инженерного мышления, его составные компоненты и пути развития. Результаты исследования показывают, что начальный школьный возраст является сензитивным периодом для формирования предпосылок инженерного мышления и подтверждают необходимость раннего внедрения технически ориентированных программ в образовательный процесс.

Ключевые слова: инженерное мышление, учащиеся начальных классов, техническое мышление, конструктивное мышление, исследовательское мышление, STEAM-образование, младший школьный возраст.

Abstract. This article provides a theoretical analysis of the essence, structure, main components, and characteristics of engineering thinking. It also examines the importance of developing engineering thinking in primary school students, its psychological and pedagogical foundations, and the cognitive characteristics of children of primary school age. The article reviews the perspectives of domestic and foreign scholars on the nature of engineering thinking, its components, and ways of its development. The research results indicate that primary school age is a sensitive period for the formation of prerequisites for engineering thinking and highlight the necessity of introducing technically oriented programs into the educational process at an early stage.

Keywords: engineering thinking, primary school students, technical thinking, constructive thinking, research thinking, STEAM education, primary school age.

Қазіргі қоғам мен техникалық әлем өзінің жетілдірілуі мен алға жылжуында ажырамас бірлікте. Технология әлемі адам тіршілігінің барлық саласын қамтып алды және өз позициясын мүлде босатпайды, керісінше, әр минут сайын қарқынды дамып келеді. Қазіргі заманғы шындық адамнан ойлаудың икемділігін, жылдам бағдарлана білуді, міндеттерді шешуге шығармашылық тұрғыдан қарауды талап етеді. Сөз инженерлік ойлау

туралы болып отыр. XXI ғасырдағы технологиялық жаңалықтардың қарқынды дамуы инженерлік кадрларға деген сұранысты күшейтіп отыр. Бұл тұрғыда инженерлік ойлауды ерте жастан қалыптастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Көптеген зерттеушілер инженерлік ойлаудың негіздері бастауыш мектеп кезеңінде қаланатынын атап көрсетеді [2, 3].

Инженерлік ойлау ұғымы ғылыми әдебиетте көптеген зерттеушілердің назарын аударған. Бұл ұғымға әртүрлі анықтамалар берілген, олардың әрқайсысы инженерлік ойлаудың белгілі бір қырын ашады.

Ғалымдар В.И. Шубин және Ф.Е. Пашков инженерлік ойлау креативті және қолданбалы қызметтің нәтижесі болып табылатынын атап көрсетеді, ол күрделі жүйелерді жобалау және жұмысын қолдау үшін қажетті жаңа білімдерді қалыптастыруға алып келеді [4]. Ол инновациялар жасау мен өнеркәсіптің әртүрлі салаларында технологиялық прогресті қамтамасыз етудің іргетасы болып табылады.

П.А. Дроздов инженерлік ойлауды «техникалық объектілердің құрылымы мен жұмыс принципін терең түсінуге, оларды жетілдіру мен жаңаларын жасау қабілетіне негізделген ақыл-ой қызметінің ерекше түрі» деп сипаттайды [5]. Бұл анықтамада инженерлік ойлаудың практикалық бағытталғандығы ерекше атап көрсетіледі.

Н.П. Чурляева инженерлік ойлауды «кәсіби міндеттерді шешу процесінде ақпаратты қабылдау, өңдеу және жаңа білімдер мен шешімдер жасау тәсілдерінің жиынтығы» ретінде қарастырады [6]. Бұл тұрғыда инженерлік ойлау тек техникалық білімдермен ғана шектелмей, ақпаратпен жұмыс істеудің жалпы мәдениетін де қамтиды.

М.М. Зиновкина инженерлік ойлауды шығармашылық ойлаумен тығыз байланыстыра отырып, оны «жаңа техникалық идеяларды генерациялау, оларды іске асыру жолдарын іздестіру және оңтайлы шешімдерді табу қабілеті» деп анықтайды [7].

Осылайша, инженерлік ойлау — бұл әлемді қабылдаудың ерекше тәсілі, ол оның қазіргі жағдайын ғана емес, сонымен қатар одан әрі дамыту мен жақсарту мүмкіндіктерін көруге мүмкіндік береді. Бұл тәсілді табысты жүзеге асыру үшін терең техникалық білім ғана емес, сонымен қатар міндеттерді шешуге креативті, шығармашылық тұрғыдан қарау қажет.

Инженерлік ойлаудың күрделі, көп қырлы құбылыс екенін ескере отырып, зерттеушілер оның бірнеше негізгі компоненттерін бөліп көрсетеді:

Техникалық ойлау. Бұл компонент техникалық принциптер мен тұжырымдамаларды терең түсінуді қамтиды, олар кез келген техникалық шешімдерді жобалау мен іске асырудың негізгі құрылыс блоктары болып табылады. Техникалық ойлау инженерге функционалды және тиімді өнімді жасау үшін қажетті пайдаланылатын материалдарды да, технологиялық процестерді де анықтауға көмектеседі [8]. Т.В. Кудрявцев техникалық ойлауды «техникалық объектілер мен процестердің мәнін түсінуге бағытталған ақыл-ой әрекетінің түрі» деп сипаттайды [9].

Конструктивтік ойлау. Бұл компонент жобаның мақсаттарын әзірлеу, қажетті ресурстарды анықтау және қалаған нәтижелерге қол жеткізу үшін іс-әрекеттер тізбегін жоспарлауды қамтиды. Ол жобаларды құрылымдау және жұмыс процесін тиімді ұйымдастыру үшін маңызды [10]. Конструктивтік ойлау инженерге бүтінді бөліктерге жіктеу және бөліктерден бүтінді құрастыру қабілетін береді.

Зерттеушілік ойлау. Белгіленген стандарттар шеңберінен шығып, жаңашыл шешімдер жасау қабілеті кез келген техникалық салада прогрестің негізі болып табылады. Ол соңғы ғылыми жетістіктерді талдауды және оларды нақты практикалық міндеттерді шешу үшін бейімдеуді білдіреді [11]. А.И. Савенков зерттеушілік ойлауды «жаңа білімді өз бетінше іздеу, мәселелерді анықтау және оларды шешу жолдарын табу қабілеті» ретінде қарастырады [12].

Экономикалық ойлау. Бұл компонент жобалардың экономикалық өміршеңдігі мен тиімділігін бағалауды қамтиды. Ол әзірлеу құнын, ықтимал пайданы және жобаларды іске

асырумен байланысты қаржылық тәуекелдерді бағалауға мүмкіндік береді. Экономикалық ойлау инженерлерге негізделген таңдау жасауға көмектеседі [13].

Жүйелік ойлау. Зерттеушілердің көпшілігі инженерлік ойлаудың маңызды компоненті ретінде жүйелік ойлауды да бөліп көрсетеді. Жүйелік ойлау — бұл объектіні тұтас жүйе ретінде қарастыру, оның элементтері арасындағы байланыстарды көру және жүйенің сыртқы ортамен өзара әрекеттесуін түсіну қабілеті.

Кіші мектеп жасы (6-10 жас) — бұл баланың танымдық қызметінің қарқынды дамитын кезеңі. Л.С. Выготский бұл жас кезеңін «мәдени даму» процесінің белсенді кезеңі ретінде сипаттайды. Бұл кезеңде баланың ойлауында бірнеше маңызды өзгерістер орын алады.

Ж. Пиаженің когнитивтік даму теориясына сәйкес, кіші мектеп жасындағы балалар нақты операциялар сатысында болады. Бұл кезеңде балалар:

- логикалық операцияларды орындауға қабілетті болады;
- объектілерді жіктеу мен сериялау дағдыларын меңгереді;
- себеп-салдарлық байланыстарды түсіне бастайды;
- кеңістіктік қиял қарқынды дамиды.

Д.Б. Эльконин бастауыш мектеп жасындағы балалардың жетекші қызмет түрі оқу қызметі екенін атап көрсетеді. Оқу процесінде баланың теориялық ойлауы, талдау, жоспарлау және рефлексия қабілеттері қалыптасады.

В.В. Давыдов бастауыш мектеп жасындағы балаларда теориялық ойлаудың қалыптасу мүмкіндігін ерекше атап көрсетеді. Оның тұжырымдамасы бойынша, дұрыс ұйымдастырылған оқу процесінде балалар эмпирикалық ойлаудан теориялық ойлауға көше алады, бұл инженерлік ойлаудың қалыптасуы үшін маңызды алғышарт болып табылады.

Кіші мектеп жасы инженерлік ойлауды қалыптастыру мен дамыту үшін сензитивті кезең болып табылады. Бастауыш жалпы білім балалардың жалпы ақыл-ой дамуының негіздерін қалауы тиіс, бұл өз бетінше ойлайтын, өз іс-әрекеттерін сыни тұрғыдан бағалайтын, салыстыра алатын, мәселені шешудің бірнеше тәсілін ұсына алатын, басты нәрсені бөліп көрсете алатын, тұжырымдар жасай алатын, білімді әртүрлі стандартты емес жағдайлар мен ахуалдарда қолдана алатын адамды тәрбиелеуге жағдай жасайды.

Бастауыш сынып оқушыларында инженерлік ойлауды қалыптастырудың бірнеше ерекшеліктерін атап өтуге болады:

Біріншіден, бұл жаста инженерлік ойлаудың толыққанды қалыптасуы емес, оның алғышарттарын дамыту туралы сөз болады. Е.В. Колесникова атап көрсеткендей, бастауыш сынып кезеңінде инженерлік ойлаудың пропедевтикасы жүргізілуі тиіс [13]. Бұл балаларда техникалық қызығушылықты оята отырып, олардың танымдық белсенділігін арттыруды білдіреді. Екіншіден, бастауыш сынып оқушыларында инженерлік ойлауды дамыту олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес жүргізілуі тиіс. Н.Н. Поддьяков балалардың танымдық дамуындағы эксперименттеу мен зерттеушілік қызметтің рөлін ерекше атап көрсетеді. Бастауыш сынып оқушылары үшін ең тиімді тәсілдер — ойын, тәжірибелік-зерттеу қызметі, конструкциялау және жобалау. Үшіншіден, осы дағдылардың барлығы іс жүзінде барлық сабақтарда, сыныптан тыс сабақтарда, олимпиадаларда, жобалық және ғылыми-зерттеу қызметі барысында қалыптастырылады. Сондай-ақ командада тиімді ынтымақтастық жасай білу және дамыған коммуникативтік дағдыларға ие болу маңызды рөл атқарады.

Осыны ескере отырып, бастауыш сынып оқушыларының білім беру процесіне техникалық бағыттағы бағдарламаларды енгізу орынды, олардың мақсаты — инженерлік ойлаудың негіздерін пропедевтикалау және қалыптастыру.

Техникалық бағыт мынадай компоненттерді қамтиды:

-Техникалық конструкциялау, модельдеу және макеттеу: лего-конструкциялау және модельдеу, робототехника, авиа-, кеме-, зымыран- немесе автомодельдеу және т.б. Лего-

конструкциялау бастауыш сынып оқушылары үшін ерекше маңызды, өйткені ол ойын арқылы техникалық ойлаудың негіздерін қалыптастыруға мүмкіндік береді [16].

-Өндірістік технологиялар: радиоэлектроника, техникалық дизайн, эргономика және т.б.

-Мультимедиа және IT-технологиялар: кино өнері технологиялары, фототехнологиялар, бағдарламалау және WEB-дизайн және т.б. Бастауыш сынып оқушылары үшін визуалды бағдарламалау ортасы (мысалы, Scratch) ерекше тиімді құрал болып табылады [17].

-Техникалық шығармашылық және инновациялық кәсіпкерлік: инновациялық бизнес-технологиялар, жобалық қызмет, зерттеу қызметі.

Бастауыш сынып оқушыларында инженерлік ойлаудың деңгейін бағалау олардың әлеуетін және техникалық ғылымдармен байланысты бағыттарда оқуға дайындығын анықтауға қабілетті. Бұл бағалау баланың логикалық қабілеттерін, оның кеңістіктік қиялын, техникалық пәндерге деген қызығушылығын және басқа да аса маңызды аспектілерді талдауды қамтиды [18]. Осы параметрлерді түсіну ерте кезеңде оқушыларды олардың әлеуеті мен қабілеттерін барынша ашатын жолға бағыттауға көмектесе алады.

Жүргізілген теориялық талдау нәтижелері бойынша бірнеше маңызды тұжырымдар жасауға болады.

Инженерлік ойлау — бұл әлемді қабылдаудың ерекше тәсілі, ол техникалық, конструктивтік, зерттеушілік, экономикалық және жүйелік ойлау компоненттерінен тұрады. Ол тек техникалық білімдерді ғана емес, шығармашылық тұрғыдан мәселелерді шешу қабілетін де қамтиды. Кіші мектеп жасы инженерлік ойлаудың алғышарттарын қалыптастыру үшін сензитивті кезең болып табылады, өйткені бұл кезеңде балалардың логикалық ойлауы, кеңістіктік қиялы, талдау және жинақтау қабілеттері қарқынды дамиды. Осыған орай, бастауыш сынып оқушыларында инженерлік ойлауды дамыту олардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, ойын, тәжірибелік-зерттеу қызметі, конструкциялау және жобалау арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Сонымен қатар, білім беру процесіне техникалық бағыттағы бағдарламаларды, оның ішінде STEAM тәсілін ерте кезеңнен енгізу оқушылардың инженерлік ойлауының алғышарттарын тиімді қалыптастыруға мүмкіндік беретіні анықталды. Жетілген инженерлік ойлау қазіргі заманғы әлемдегі табыстың кепілі болып табылады, бірақ ойлаудың бұл түрі өздігінен қалыптаспайды. Педагогтардың міндеті — алғышарттарды дамыту, осылайша инженерлік ойлауды қалыптастыру, жоғары техникалық жарақтандырылған әлемде бағдарлана алатын, креативті ойлайтын шығармашыл адамды тәрбиелеу.

Болашақ зерттеулерде жаратылыстану сабағында STEAM оқытуды енгізу арқылы бастауыш сынып оқушыларының инженерлік ойлауын дамытудың нақты әдістемесін жасау және оның тиімділігін эксперименттік тұрғыдан тексеру жоспарланып отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Дусавицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности. — М.: Дом педагогики, 1996.

2. Волкова В.О. Инженерное мышление как основа профессионального мышления инженера // Вестник МГТУ. — 2018. — №3. — С. 45-52.

3. Шубин В.И., Пашков Ф.Е. Культура. Техника. Образование: учеб. пособие. — Днепропетровск, 1999.

4. Дроздов П.А. Инженерное мышление: сущность и пути формирования // Инженерное образование. — 2019. — №5. — С. 34-41.

5. Чурляева Н.П. Обеспечение качества подготовки инженеров в рамках дополнительного образования. — Красноярск: Сиб. гос. аэрокосмич. ун-т, 2005.

6. Зиновкина М.М. Креативное инженерное образование // Высшее образование в России. — 2000. — №6. — С. 101-105.

7. Думенко Г.А. Формирование инженерного мышления у школьников // Педагогика. — 2020. — №2. — С. 67-73.
8. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления. — М.: Педагогика, 1975.
9. Мустафина Д.А. Конструктивное мышление как компонент инженерного мышления // Вестник педагогических наук. — 2021. — №4. — С. 23-29.
10. Савенков А.И. Исследовательское обучение и проектирование в современном образовании // Школьные технологии. — 2004. — №4. — С. 82-89.
11. Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению. — М.: Ось-89, 2006.
12. Сидоренко В.Ф. Генезис проектной культуры // Вопросы философии. — 1984. — №10. — С. 86-99.
13. Колесникова Е.В. Пропедевтика инженерного мышления в начальной школе // Начальная школа. — 2020. — №8. — С. 12-18.
14. Матяш Н.В. Проектная деятельность младших школьников. — М.: Вентана-Граф, 2004.
15. Марков А.В. Формирование основ инженерного мышления у младших школьников средствами технического творчества // Педагогика и психология. — 2022. — №1. — С. 56-63.
16. Комарова Л.Г. Строим из LEGO (моделирование логических отношений и объектов реального мира средствами конструктора LEGO). — М.: ЛИНКА-ПРЕСС, 2001.
17. Pesnick M. Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play. — MIT Press, 2017.
18. Федоров И.Б. Проблемы инженерного образования и их решение // Высшее образование в России. — 2008. — №10. — С. 3-11.

МАЗМҰНЫ

Пленарлық мәжілістің баяндамалары/Доклады пленарного заседания

Jumanova F.U. SUN'IY INTELLEKT TARBIYASINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI	5
Жураева Н.Т. ЦЕННОСТНЫЕ И ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОСПИТАНИЯ ЧЕСТНОЙ ЛИЧНОСТИ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	7
Касимова Д.Б. СОВРЕМЕННЫЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В МЕТОДИКЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ БИЛЛИНГОВ	9
Байтикова Т.А., Мукан кызы А., Бейшенбек кызы К. БАШТАЛГЫЧ КЛАССТА БАЛДАРДЫН КОГНИТИВДИК ЖАНА ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЖӨНДӨМДҮҮЛҮКТӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮГӨ АТА-ЭНЕЛЕРДИН ИНСАНДЫК ТААСИРИ	11
Омурзакова К.К., Кенешова С.Т. ЖАСАЛМА ИНТЕЛЛЕКТТИН БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНДА МАКСАТЫ ЖАНА МААНИСИ: ЗАМАНБАП ТЕНДЕНЦИЯЛАР ЖАНА ПЕРСПЕКТИВАЛАР	15
Кожамжарова Л.С. ЦИФРЛЫҚ ҰРПАҚ ЖӘНЕ АДАЛДЫҚ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ	23
Грицинина И.В. РОЛЬ БИБЛИОТЕКИ В ФОРМИРОВАНИИ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЧЕСТНОСТИ В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	25
Есентаева Г.А. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	30
Рысбай Б.Н. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	34
Битемір А.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ НЕГІЗГІ МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯСЫНДА НАНО-ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	36
Әтірбек Қ.Е. БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫН АІ-КІРІКТІРІЛГЕН АРАЛАС ОҚЫТУ НЕГІЗІНДЕ ЖЕТІЛДІРУ	41

1-СЕКЦИЯ

Білім беруде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері/

Педагогические возможности применения технологий искусственного интеллекта в образовании

Ибрагимова П.К., Бейсембаева А.Ж. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	48
Дартаева С.К., Артықбаева А.Б. БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ИНТЕГРАЦИЯЛАУ	50
Даненова М.А., Абиева С.М. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ	54
Сулейменова М.К., Пиримкулова Н.А. STEM МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМДЕГІ ТЫҢ СЕРПІН	57
Куатбекова К.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТІЛДІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ	59
Айтжанова Г.Ш., Нагашыбаева М.С.	63

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЦИФРЛАНДЫРУ БҮГІНГІ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ	
Кушерова Ж.Е. БАЛАНЫҢ ӨЗІНДІК ОЙ-ПІКІРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ	65
Култаева А.М. БАЛАБАҚША – ТӘРБИЕ МЕН БІЛІМНІҢ НЕГІЗІ, АЛ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ (ЖИ) ОНЫ ЖАҢА ДЕҢГЕЙГЕ КӨТЕРЕТІН ЗАМАНАУИ ҚҰРАЛ	70
Асбаев А.Д. ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	74
Мамытбаева Ж.А. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ТӘРБИЕШІЛЕРДІҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ	76
Рзатай А.Қ., Болысбек Н.Д., Байдуллаева В.Ю. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	83
Орманова Ш.Е. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ТАРИХИ ОҚИҒАЛАРДЫ ЦИФРЛЫҚ ҚАЙТА ҚҰРУ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕР	86
Қыстаубай А.Қ., Оракбаева М.О., Сейткул Б.Б. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІ	89
Алмасқызы А., Рахметова Г.Е. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ	92
Тортаева Э.Н., Кеңесханқызы С., Умеева З.Е. БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ САБАҚҚА ҚОЛДАНУ	95
Болтаев А.Д., Сманова У.К. НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕР: МҰҒАЛІМ МЕН ОҚУШЫҒА ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР ӘЛЕМІНІҢ ЕСІГІН АШҚАН ТЕХНОЛОГИЯ	98
Рзатай А.Қ., Абиш А., Ербол А. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	101
Арыстанбек А.Ә. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ: МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУЫ МЕН ӘЛЕУЕТІН АШУ КОНТЕКСТІНДЕ	104
Атанбекова А.Ж. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚОРШАҒАН ӘЛЕМДІ ЭМОЦИОНАЛДЫ ТАНУЫН ДАМЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	107
Калиева Е.А., Тоқтар М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – МҰҒАЛІМНІҢ КӨМЕКШІСІ: ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ КЕЗЕҢІНДЕГІ ЖАҢА РӨЛДЕР	109
Әбдірахман А.Қ., Муханова С.К. БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	111
Кушербаева У.Б. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ТИІМДІЛІГІ	113
Жұманбаева А.Н. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ	115
Абитинова К.Ж. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	116

Кутумова Г.М., Талдаева М.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ОҚУ ӘДІСТЕМЕСІНЕ ӘСЕРІ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ	120
Маханов У.А. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	123
Seimakhanova S.D. INTEGRATING AI INTO ENGLISH LESSONS: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	126
Уразбаева Г.П. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ	130
Нурманова Л.Д. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ	132
Кадримбетова Г. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ НА УРОКАХ РУССОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	135
Алашбаева Э.О. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	137
Сатанова Г.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕЙРОСЕТИ (ИИ) НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	140
Жампозова Д.К. МЕКТЕПТЕ ОҚУ ҮДЕРІСІН ЖЕТІЛДІРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ РӨЛІ	144
Рысбекова Р.Е. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ	146
Рахимбекова М.А. УРОК-ЭКСКУРСИЯ КАК ЭФФЕКТИВНАЯ ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА	150
Мамбетова А.М., Абзал А.А., Жамбек Н.Б. БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	153
Стыбаева А.М., Туменбаева Р.Н. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	157
Абитаева Н.С. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	159
Омурзакова К.К., Сарыбаева Б.Т., Кенешова С.Т. ЛЕКСИКА ЖАНА АНЫ БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТЕ ОКУП-ҮЙРӨНҮҮНҮН МАСЕЛЕЛЕРИ	161
Болат Е.Қ. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	167
Қасенова Г.К. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ	172
Ағабек А.К., Нұрмаханбетқызы Д. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ АҚПАРАТТЫҚ ТҮСІНІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	174
Badyrova A.N., Dzhakipova D.A., Dadabayeva A.K. PEDAGOGICAL ASPECTS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE	177
Едигеева Ж.А.	179

БІЛІМ БЕРУДЕ, ОНЫҢ ІШІНДЕ МУЗЫКА ПӘНІНДЕ, ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	
Бекбердиева Г.Т. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАР МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	183
Кудериева Н.Б., Манекеева А.Ш. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	188
Мамедова А.Ж., Абуова А.Б. ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ КЕҢІСТІГІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ	191
Тилляев Д.Ә., Ертуганова Б.Ю. ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫ ЖӘНЕ МҰҒАЛІМ ТҰЛҒАСЫ	194
Досмаханбетова З.М., Абуталиева А.М. ӘДЕБИЕТ САБАҒЫ: ЖАҢАША ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН МҮМКІНДІКТЕР	197
Калдыбаева А.Қ. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕРІ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ	200
Танасбекова И.А. МЕКТЕП БІЛІМІНДЕ ЖИ: ӨЗЕКТІЛІК. МҮМКІНДІКТЕР. ТҮРЛЕНДІРУ БАҒЫТЫ БОЙЫНША ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ МЕКТЕП БІЛІМІНЕ ИНТЕГРАЦИЯСЫ	205
Талдаева М.А., Сейтбаева А. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	207
Ерназарова С.К. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ	210
Seit A.A. PEDAGOGICAL POTENTIAL OF AI TOOLS IN DEVELOPING ENGLISH-SPEAKING SKILLS THROUGH VISUAL THINKING	212
Мекебаева А.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ	215
Саржанов А.Е. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ИСТОРИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ	218
Куралбаев А.Ж., Еркимбекова Р.Қ. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	222
Мамбетова А.Б., Сапарбаева Р.У. КОГНИТИВТІ ЛИНГВИСТИКА МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БАЙЛАНЫСЫ: БҮГІНГІ АХУАЛЫ ЖӘНЕ АЛДАҒЫ БАҒЫТТАРЫ	226
Куркбасова Г.С., Бекешова Г.У., Неталина Г.К. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	228
Байзакова З.Е. ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ЕҢБЕККЕ ТӘРБИЕЛЕУ	233
Нурайова Ж.О., Книсарина М.М. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ EQ ДЕҢГЕЙІН ДАМЫТУДАҒЫ ТОПТЫҚ ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ	236
Пірәлі Ф.Е., Елімбек А.Ж. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	241

Сугирбаева Ж.М. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	244
Нурбекова Ж.А. ХИМИЯ БІЛІМІН ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	248
Sheng Fei ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR ENHANCING TEACHING METHODS	251
Бейбіт А.Б., Жампозова А.Б. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	254
Абилхаирова А.С., Саймова Г.Х. БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	256
Rysbayeva G., Turysbay D. SMARTASSIGN: AI-POWERED TASK. ASSIGNMENT RECOMMENDATION SYSTEM FOR SOFTWARE DEVELOPMENT TEAMS	259
Тогаева А.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ	264
Талғатқызы Ж. АҚАПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ТҰЛҒАЛЫҚ ПОТЕНЦИАЛДЫ ДАМЫТУ	267
Шабден Ә.Е. СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	272
Жұмабекова Г.А. БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: АРТЫҚШЫЛЫҒЫ МЕН КЕМШІЛІГІ	276

2-СЕКЦИЯ

Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық аспектілері/

Психологические и педагогические аспекты формирования культуры академической честности

Байгонова А.У., Ахметжанова Г.Д. АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ	280
Қадірова Е.Б. СТУДЕНТТЕР АРАСЫНДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	283
Куатбекова К.А. ҰЛТТЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰБЫЛЫСТАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ФАКТОРЛАРЫ МЕН АСПЕКТІЛЕРІ	285
Оспанова Ж.Р. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АРАСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТҰРАҚСЫЗДЫҚТЫҢ СЕБЕПТЕРІН АНЫҚТАУ	288
Сыдыманова Д.О., Кутербаева А.Н. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ	292
Абишева Р.М., Демешова Ш.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ: БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДАМУЫН ЖЕТІЛДІРУ МҮМКІНДІКТЕРІ	294
Бекмұратқызы Д., Нажметдинова А.Х. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ XXI ҒАСЫРДАҒЫ ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ РӨЛІ: ДАМУ ҮРДІСТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	297
Орынбаева К.А., Турлыбаева А.У.	301

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – БОЛАШАҚҚА РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІККЕ ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН ЖОЛДАР	
Сыпатаева Н.С., Амреева Ж.Ж. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ БАЛА ДАМУЫНА ЖӘНЕ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕГЕ ӘСЕРІ	304
Фатихова Н.А., Шарбанқұл М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ	306
Нурдиллаева Ж.Д. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ДАМУ ТАРИХЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ	309
Абдуали М.М. ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ РӨЛІ ЖӘНЕ АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ	312
Алтаева Р.Т. МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОНЛАЙН ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ КЕЗІНДЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	315
Кекельбаева К.К. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ИНФОРМАТИКА: ОҚУШЫНЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҒЫН ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ДАМЫТУ	317
Жанабаева Л.Б. ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ – ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	319
Жолдасбаева З.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ: АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ	321
Сортабаева У.Н. АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ – БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНЫҢ ОРТАҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫ	323
Абашова Б.Ә. ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ ТЕТІКТЕРІ	326
Дауренбекова А.К., Акынова Г.О. ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ САУЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗДЕРІ	328
Дауренбекова А.К., Акынова Г.О. АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ПСИХОЛОГИЯСЫ: ТҰЛҒАЛЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИ НЕГІЗДЕРІ	331
Дауренбекова А.К., Курмашева Б.К. ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	334
Мусилманкулова А.А. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ХИМИЯ ПӘНІ АРҚЫЛЫ АДАЛ АЗАМАТ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	337
Берикова Л.Е. ТАРИХ САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	340
Абитова М.М. ҚҰНДЫЛЫҚҚА НЕГІЗДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ФУНКЦИЯЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ	342
Жекен Д.М. СТУДЕНТТЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТІН АРТТЫРУДЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ	345
Әбдіқұлов Д.Б. СТУДЕНТТЕРДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	349

Елемесова Н.Ж. БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОБЛЕМА	353
Дүйсеней А.Ө. БІЛІМ – АДАМ ДАМУЫНЫҢ БАСТЫ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ	358
Даулбаев М.Б. КӘСІБИ-ТҰЛҒАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	362
Ғазизұлы Н. ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘНІ	367
Буркутбаев Б.А. ЗЕРТТЕУШІЛІК ӘРЕКЕТ АРҚЫЛЫ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	371
Абдрахан Е.А. БОЛАШАҚ МАМАНДАРДА АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕ	376
Сарыбекова Ж.Т. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ОЙШЫЛ-ҒҰЛАМАЛАР ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ЭТИКАЛЫҚ ҰҒЫМДАР	380
Дүйсенов Е.А. БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ДЕОНТОЛОГИЯЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	385
Мэлис Г.А., Этезова С.А., Серикулы Е., Төленбек А.Ә. ҚИЫН МІНЕЗДІ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ	389
Куанышбаева Д.Р., Мәдібек М.С., Жиенбаева А.Ж., Нұртөреқызы Н. БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕСІ МЕН ЖАНҰЯНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНЕ ЫҚПАЛЫ	393
Пернебек А.Р., Мауленова А.Б., Руслан С.Қ., Токтаболов А.А. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ	395
Серикбаев Н.Т., Жуматаева Б.С., Садыбаева С.С., Шабден Ә.Е. АҚПАРАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ІСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	397
Бағызбаев Б.С., Алкенова А.Б., Дощанова Р.Б. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗИЯТКЕРЛІК ӘЛЕУЕТІН НЕГІЗДЕУ	401
Абдулла А.С., Қурақ Б.М., Орынбасар Д.Е., Умарова С.Г. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАМАН ДАЙЫНДАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	404
Айдаруұлы Ж., Амангелді Ж.Н., Сатыбалдиева Н.М., Талғатқызы Д. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	407
Асқаров М.Н., Ахметова А.Д., Байрамбаев С.К. ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ БІЛІКТІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	411
Елубаева М.С., Баисинбаева Д.С., Септемирова А.Ж. БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	414
Бақтыбай Н.Б., Байгелова Г.А., Ауесбекова М.О. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОҚУ-АҒАРТУ САЛАСЫНЫҢ ДАМУ ЖАЙЫ	418
Бегалиева М.С., Бейсеналы Е.М., Досымбай Г.П., Саипова И.Р. БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ	421
Бекбергенова А.М., Бекмырзаева А.Б., Кулжабаева Р.С., Сабиров С.А. БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ БІЛІМ САПАСЫН БАҒАЛАУ	425
Герингер Ю.А., Иманалиева Б.А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІ	428
Дастанбек Ө.Д., Уйсембаева А.А. БІЛІМ БЕРУ ІСІНДЕ ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОҚЫТУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ	431
Досымова А.Ж., Исмаилов А.А. ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУЫНА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ	434
Елубаева Р.С., Еркинбек А.Ғ., Куракбаева А. ТҰЛҒАНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	437

Жайлыш Ш.А., Курбанова З.Ю., Махатай Ш.Ш. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕ ТӘРБИЕШІЛЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	441
Куандыкова К.М., Қуандық А.А., Турбаш А.О., Кайпулдаев А.К. МЕКТЕПТЕ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ЖЕТІЛДІРУ	444
Мусаева Г.О., Нұртөреқызы А. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ	448
Нурмаханбетов Ш.Т., Сағаділда Ә.У. БІЛІМ БЕРУ ІСІНДЕ ДУАЛДЫ ОҚЫТУДЫ ДАМЫТУ	452
Рахымбаева А.Н., Райқұл А.М., Реимова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА КЕЗДЕСЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН-АЛУ	455
Исаева Н.З., Тоқтарова Ж.Ә. АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ДАМЫТУ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТҰРАҚТЫ ЖӘНЕ САПАЛЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ШАРТЫ	459
Абдыбаева Г.М. ТҰЛҒАНЫҢ КӘСІБИ МАМАНДАНУ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	462
Абатова М.А. КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТЕГІ КЕЙІПКЕРЛЕР ЖҮЙЕСІН ДАРАЛАУ МЕН ЖИНАҚТАУ АРҚЫЛЫ ТҰЛҒА БЕЙНЕСІН ТАНЫТУ	465
Арал Ф.М. МАТЕМАТИКА ӘЛЕМІНДЕГІ ӘДІСТЕР МЕН ТӘСІЛДЕР	468
Койлыбаева Э.С., Садирмекова К.С. ОРТА БІЛІМ БЕРУДЕ «ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» ПӘНІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	471
Кулматова Ж.А., Келтірбаева Б.М. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ	476
Рахымбаева М.А., Байсеитова Ж.Т. ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢАША АРНАЛАРЫ МЕН ІЗДЕНІСТЕР	479
Жаныбекова Г.Е., Тулебекова Р.А. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕМЕН ҰШТАСТЫРУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ	483
Қонысбай А.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ	486
Турекулова А.М., Сейтімбетова Г.Т., Медерова Т.К. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	489
Нурбекова Д.Т. ТҰРАН ТАРИХЫНЫҢ ҰЛЫ ТҰЛҒАСЫ	492
Мырзалиев А.Х. МҰҒАЛІМНІҢ БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУ ЖҰМЫС ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	497
Шматова Р.Б. ЖАСТАРДЫ ӨЗ ТІЛІН СҮЙІП, ҮЛКЕН АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ	501
Искакова Н.М. ОҚУШЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНДЕ СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ	503
Исаева Б.Б. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЛИНГВИСТИКА ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ МӘДЕНИАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР	505
Содикова Г.А. Д.ИСАБЕКОВ ТҰЛҒАСЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК-КӨРКЕМДІК ӘЛЕУЕТІ	509
Liu Yangze	511

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ETHNIC CONSCIOUSNESS IN INTERPERSONAL COMMUNICATION	
Yang Siyan PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF STUDENTS	514
Алитурлиев А.Ж., Төлеген С.Х., Укубаева Н.М., Книсарина М.М. БАЛАНЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ИНТЕРНЕТ ӘСЕРІ	517
Турлымбетова М.Б. ҰЛТТЫҚ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ЫҚПАЛ ЕТЕР НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАР \ҒАЛЫМ Ә.ТАБЫЛДЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙ-ПІКІРЛЕРІ БОЙЫНША\	519
Садыбекова К.А. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	522
Мубаракшина Р.А. ИИ-АССИСТЕНТЫ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ: КАК ПРЕДОТВРАТИТЬ НЕЧЕСТНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИИ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ДОМАШНИХ ЗАДАНИЙ	526
Кенжебекқызы Б., Жақсылыққызы М., Ғабди С., Байкулова А.М. МЕКТЕПАЛДЫ ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ	529
Женбаев Н.Б. СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТӘРБИЕЛЕУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	533
Қалыбек Н.Қ. СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	538
Мырзахан Е.С. ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ТӘЖІРИБЕНІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МОДЕЛІ	542
Онгарбаева М.Б., Молдакулова Г.Д. ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА ОРТА СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ОРЫНДАУЫН ТЕКСЕРУ ӘДІСТЕРІ	547
Бабакулова Ф.А. РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ – АДАМГЕРШІЛІК САНАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ РУХАНИ ДАМУ ПРОЦЕСІ	550
Момбекова А.А. ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДА ЖИІ КЕЗДЕСЕТІН ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР	553

3-СЕКЦИЯ

Цифрлық білім беру ортасында адал азамат тәрбиелеудің құндылықтық және этикалық мәселелері/

Ценностные и этические проблемы воспитания честного гражданина в цифровой образовательной среде

Крикбаева И.Р., Ибраимова Ж.М. ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ АДАЛ АЗАМАТ: МЕКТЕПТЕГІ ТӘРБИЕ МЕН ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	558
Сманова У.К., Оразалы А.М. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ-ЭТИКАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ	560
Рзатай А.Қ., Мақсұт А.А., Жүсіп А.Д. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТТІ ДАМЫТУ	563
Рзатай А.Қ., Рахмашова А.С. АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕСІ МЕН ЭТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДАМЫТУ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА	566
Келдибекова А.С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА АДАЛ АЗАМАТ БОЛЫП ҚАЛЫПТАСУЫ: ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ЭТИКА НЕГІЗДЕРІ	569

Хайруллаева М.Ғ. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	571
Айткулова Г.Д. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛДЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ТӘРБИЕЛЕУ	574
Орынбай Т.Ж., Абуова Д.Б. БІЛІМ АЛУДАҒЫ ШЫНАЙЫЛЫҚ ПЕН ЖАУАПКЕРШІЛІК: ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР КОНТЕКСТІНДЕ	576
Дуйсенбиева А.А. БИОЛОГИЯ ЖӘНЕ ХИМИЯ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	578
Куатова У.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДІК ЖӘНЕ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ	581
Касымбекова Д.Ш. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ	584
Ибраева У.А. АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	586
Жарымбетова Б.А. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУ	588
Бейсбаева А.О. ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ЭТИКА МЕН АДАЛ АЗАМАТТЫҚТЫ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ	590
Сайрамбаева М.Р. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	593
Мухамбетов Н.А. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	596
Аденова Д.К. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ	598
Утелбаева Ж.А. ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ: АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ	601
Мамбетова А.М., Алмахан У.А., Бекбаев Г.С. XXI ҒАСЫРДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ҚАҒИДАЛАРЫН САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	604
Мамбетова А.М., Кенжебаева А.Т. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА М.Х.ДУЛАТИ МҰРАСЫ НЕГІЗІНДЕ «АДАЛ АЗАМАТ» ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	607
Дауренбекова А.К., Курмашева Б.К. АДАЛ АЗАМАТТЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	611
Қабылова Н.Т., Әбдіқадір А.Ұ. ФИЗИКА САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	614
Алтынбек Г.Р. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ТАРИХ: ӨТКЕНДІ ЖАҢҒЫРТУДЫҢ ЖАҢА ДӘУІРІ	617

Султанова Ж.Т. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АДАЛ ТҰЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ	620
Базилбаева Ж.Б., Бектембекова Г.А. АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ЭТИКА: МАТЕМАТИКА ПӘНІ КОНТЕКСТІНДЕ	623
Дегембаева А.М., Киркимова А.Т. АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	626
Жадиков А.Ж., Темиров Е.А. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	629
Дихамбаева Т.Ж., Болатқанова С.Қ. ҚАЗІРГІ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА АДАЛ АЗАМАТ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	633
Рзатай А.Қ., Ежен Ұ. БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЭТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАУАПТЫ ПАЙДАЛАНУ: ЖАҢА ТӘСІЛДЕР МЕН ТӘЖІРИБЕЛЕР	636
Иманбердиева Л.Б. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	638
Baiturssyn G.A., Asset K.Zh. ETHICAL DIMENSIONS OF DIGITAL LEARNING: FORMING HONEST AND RESPONSIBLE STUDENTS	641
Джаналиева Н.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ «АДАЛ АЗАМАТ» ҚҰНДЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	643
Усеинова У.Т. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	645
Ускенбаев Б.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ	647
Жиенбаева А.С. МУЗЫКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІ ДАМЫТУ	649
Миятова Г.Ш., Асилина Ш.Б. ӘДІСТЕМЕЛІК ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ НЕГІЗІНДЕ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ	651
Косыбаева Р.Е. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТӘРБИЕШІНІҢ РӨЛІ: АДАЛДЫҚ ПЕН ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	653
Спанкулова А.Р., Демесинова С.Д. «ЦИФРЛЫ ҚАУІПСІЗ МЕКТЕП – СЕНІМДІ ОРТА» МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ КӨРІНІСІ	655
Койшиманова Ж.Б. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА АДАЛДЫҚ ПЕН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	658
Кожатаев Н.Ш. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІ АРҚЫЛЫ АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ	660
Сейтханова С., Абраимов М.О. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ОРТА АРҚЫЛЫ АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ	663
Базаркулова Д.А., Колжанова А.С.	665

ЦИФРЛЫҚ ОРТАДА ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІНІҢ ТӘРБИЕЛІК ӘЛЕУЕТІ: АДАЛ АЗАМАТ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Тамабаева Қ.Ө., Кембаева А.Т., Өмірзаққызы А., Сабденбекова А.Н. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ БОЛАШАҚ КӘСІБИ МАМАНДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	667
Жанабаева С.А., Айткулова М.К. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ДӘУІРІНДЕ АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕСІ: ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЭТИКА	670
Агадилова К.Т. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	674
Исакова Қ.Ә. ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ПЕН АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	676
Seit A.A. THE ETHICS OF COLLABORATION: BUILDING TEAM SPIRIT AND ACADEMIC INTEGRITY IN AI-ENHANCED LEARNING ENVIRONMENTS	677
Калдарова Д.А. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІН ПАЙДАЛАНЫП, ОҚУШЫЛАРДЫҢ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ	680
Tattibekkyzy G. METHODS OF WORKING WITH TEXTS IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS	684
Сыйкымбек Г.Б., Отарова А.М. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ «АДАЛ АЗАМАТ»	688
Аташева З.К. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ВНЕДРЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ АДАЛ АЗАМАТ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	693
Нұрлыбек Ұ.С. ЖАС ҰРПАҚТЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ МӘДЕНИЕТ	699
Пірәлі Ф.Е., Тұрсынбай Н.Ж. ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ ЭТИКА: БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ	702
Пірәлі Ф.Е., Мустафина Ш.У. РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	706
Станбекова А.С. ХИМИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕГІ МОДЕЛЬДЕУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ АДАЛДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	709
Ашимханова Ф.Т. AI НЕГІЗІНДЕГІ ЕСЕП ШЫҒАРУ ЖҮЙЕЛЕРІН ҚОЛДАНУДА АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ПЕН ДЕРБЕС ОЙЛАУ АРАСЫНДАҒЫ ДИДАКТИКАЛЫҚ ТЕПЕ-ТЕҢДІК	713
Байсенгирова Р.Д. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЯЗЫКОВОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ КУЛЬТУРЫ АКАДЕМИЧЕСКОГО ДИСКУРСА	716
Қойшыман М.Н. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МАТЕМАТИКАДАН ҒЫЛЫМИ-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ	720
Тулебекова А.Л. ГЕОГРАФИЯ БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ	724
Самиркулова А.С.	727

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН БИОЛОГИЯЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ МОДЕЛЬДЕУ МЕН ТАЛДАУДА ҚОЛДАНУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	
Матжанова З.Г. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ПЛАТФОРМАЛАРЫНДА БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЖҮЙЕЛЕР АРҚЫЛЫ ЖАҢҒЫРТЫЛУЫ	731
Абилдаева А.А. БИОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ: ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕР МЕН БОЛАШАҚ БАҒЫТТАР	734
Мамытбаева Ж.А., Жұмаділла М.Қ. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ – МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДЫҢ ЖАҢА ДАМУ БАҒЫТЫ	738
Сарсенбекова Г.Ж., Искакова Б.А. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН АДАЛДЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	744

4-СЕКЦИЯ

Жасанды интеллектті жауапты және этикалық қолдану: білім беру тәжірибесі мен инновациялық тәсілдер/

Ответственное и этичное использование искусственного интеллекта: образовательная практика и инновационные подходы

Айтбекова Б.О. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ДҰРЫС ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ	747
Тельбаева А.К., Телгараева Р.К. АҒЫЛШЫН САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ЖАУАПКЕРШІЛІКПЕН ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ МЕН ИННОВАЦИЯЛАР	749
Рзатай А.Қ., Хапаева М.Б. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	751
Естиева Д.М. ОРЫС ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПКЕРШІЛІКПЕН ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ҚОЛДАНУ	754
Алекеева Ж.Д. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	756
Мырзалиева Т.Н. БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	759
Зауырбекова А.С. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ҚОЛДАНУ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР	761
Рзатай А.Қ., Қонақбай К.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	765
Дюсембаева М.Т., Абдимомынова Ұ.С. ЦИФРЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ЖОЛДАРЫ	767
Макатова А.А., Калдарова А.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	769
Шалданова Д.Т., Еркебаева Г.Е. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛАНДЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ	771
Орынбасар Т.М. КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУДАҒЫ SMART-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ	775

Еркімбек Ә.Қ., Туменбаева Г.Т. SMART EDUCATION: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ТИІМДІ ЖӘНЕ ЖАУАПТЫ ҚОЛДАНУ	777
Абдиразакова Г.Б. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ НЕГІЗІНДЕ ҚЫЗЫҚТЫ МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ	780
Асилина Ж.Б., Караева А.Д. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ ЭТИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	784
Амантай З.Ә. ҒАРЫШ ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК ӘДІСТЕРДІҢ ЗАМАНАУИ МОДЕЛІ	787
Ахилбекова А.С. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ҚОЛДАНУҒА ҮЙРЕТУ	790
Әбдуқадыр Л.Ү., Бостанбаева Л.Е. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖӘНЕ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ	793
Қалман П.Е., Ораз А.Т. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ РӨЛІ	796
Сартаева А.Л., Сугирбаева Г.И. ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР	799
Султанбекова А.К., Дидар Д.Д. ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР	801
Талипбекова Э.А., Торбаева Ж.С. ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАУАПТЫ ҚОЛДАНУ	803
Оңланбай М.Ө., Керимбаева Ш.А. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ	805
Малдыбекова Н.К., Бохаева Ж.Б. ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ТИІМДІ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ	807
Қаңтарбаева А.С., Есмағаева М.К. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	809
Сарсенбеков Е.Ж. КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІ ДАМЫТУ	811
Нұрбек Т., Бесбаева А.С., Канайхулова Б.Б. ЖАһАНДАНУ ДӘУІРІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ	812
Берікқызы С., Жексембаев А.А., Исахова Ш.Т., Мұқаш М.С. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТТІ, ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	816
Кумеков Н.Д., Жиенбаева С.Т. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	819
Tileukul Y.K. AI IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION: AFFORDANCES, CHALLENGES, AND PRACTICAL APPLICATIONS	821
Онланбекова А.Б., Назаралиева А.Т.	824

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: МҮМКІНДІКТЕРІ, ТӘУЕКЕЛДЕРІ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК	
Умиралиева К.З. ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ БІЛІМ БЕРУ: ТАРИХ ЖӘНЕ ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	827
Сейсенова С.Б. БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ AI ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	830
Асетилдаева К.Б. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	832
Давлетниязова К.К. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ: ИННОВАЦИЯ, ӘДІСТЕМЕ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚАҒИДАЛАР	834
Супабекова А.Б., Шоева Ж.Ж., Кембаева А.Ж. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН БАСҚАРУ: ИННОВАЦИЯ, МОНИТОРИНГ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК	836
Асильбекова Ш.Д., Абденкулова Т.Л., Тойболова Н.М. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ЭТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	838
Сыздыкова А.С. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ	840
Курбонова Р.Ш. МАТЕМАТИКА БІЛІМІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ	842
Дуйсембиева Р.Т. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР	845
Быжыбаева Н.Ж. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ	849
Сарсембаева Г.Д. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	852
Сарсебаева З.Б. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	854
Мамирова А.Е. ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	856
Нысанбаева Ж.К. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ЖАУАПТЫ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНУ: БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР	858
Тилибаева М.А. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ	862
Наурузбаев Д.М., Бердибаева Г.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІ ҚЫЛМЫСКЕРЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ	865
Тулебаева А.У., Сарымамудова Р.Р. ЭТИЧНОЕ И ОТВЕТСТВЕННОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ОБРАЗОВАНИЕ И НОВАТОРСКИЕ МЕТОДЫ	868
Ордабаева Р.Б.	870

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ	
Алимбеков Р.Т. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ЭСТЕТИКА МЕН СПОРТ ҮНДЕСТІГІ	873
Алтынбек М.М. ГЕОГРАФИЯ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ РӨЛІ: ТЕОРИЯ МЕН ТӘЖІРИБЕНІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	876
Ахназарова Г.К. ТАРИХИ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ДЕРЕККӨЗДЕРДІ СЫНИ ТАЛДАУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ	880
Егембердиева Ж.Б. ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ ТАРИХ ПӘНІ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ	883
Ибраимова Б.С. ТАРИХИ САНА ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ЭТИКАСЫ: ЦИФРЛЫҚ АРХИВТЕР МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР	887
Касенова Ж.М. ЦИФРЛЫҚ БИОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	890
Есбаева Н.К. ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА ГЕОАҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ КЕҢІСТІКТІК ОЙЛАУ	894
Нуфарова С.Ш. ЦИФРЛЫҚ ЗЕРТХАНАЛАР МЕН АІ МОДЕЛЬДЕУ ҚҰРАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ МЕН АКАДЕМИЯЛЫҚ ЭТИКАСЫН ДАМЫТУ	897
Айдаралиева К.С. ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ХИМИЯ БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ЭЛЕКТРОНДЫҚ РЕСУРСТАР МЕН АІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ РӨЛІ	900
Минченко Д.И. ПСИХОЛОГИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ОДАРЁННОЙ ЛИЧНОСТИ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	904
Фатихова Н.А., Асқар Б. ЖАСӨСПІРІМ БАЛАЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ ТӘРТІБІН АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДАМУЫН БАҚЫЛАУДА ҰСТАУЫ	908
Ажибаева Р.Е. БАСТАУЫШ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ МӘДЕНИЕТІ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР	912
Қырғызбай С.Д. ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АІ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ: ОҚЫТУ ҮДЕРІСІН ЖАҢҒЫРТУ ЖОЛДАРЫ	915
Калтаева А.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ БАҒЫТТАРЫ	918
Батырбаева М.Қ. ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ ХИМИЯ САБАҒЫ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	921
Сманова У.К., Рахым Ж.Е. ЖИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН БІЛІМ БЕРУДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	925
Онгарбаева М.Б., Кудебаева І.М. ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ИНТЕРНЕТТЕГІ ҚАУІПСІЗДІК МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ	927
Маратов М.Ж. ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРГЕ ТӘУЕЛДІЛІК: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ЖАСТАРҒА ӘСЕРІ	930
Ажибаева А.С.	934

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИНЖЕНЕРЛІК ОЙЛАУЫ	

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ: АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ
23 сәуір, 2026ж.

СБОРНИК ТРУДОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И АКАДЕМИЧЕСКАЯ ЧЕСТНОСТЬ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВОСПИТАНИЯ ЧЕСТНОГО ГРАЖДАНИНА»
23 апреля, 2026г.

COLLECTION OF WORKS
OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE «ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ACADEMIC HONESTY: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR RAISING AN HONEST CITIZEN»
April 23, 2026

Конференция материалдар жинағында жарияланған мақалалардың стиліне, мазмұнына, грамматикалық қателеріне редакциялық алқа мүшелері жауап бермейді, жауапкершілік мақала авторларына жүктеледі

Редакционная коллегия не несет ответственности за стиль, содержание и грамматические ошибки статей, опубликованных в сборнике материалов конференции, ответственность возлагается на авторов статей

Шартты б.т. 59.75
Қағазы офсеттік
Офсеттік басылым. Таралымы 100 дана
Тапсырыс № 130

ХТУ баспаханасы,
080000, Тараз қ., Жамбыл даңғылы, 75А